BOEKBESCHOUWING,

VOOR

1833.

VADERLANDSCHE LETTEROEFENINGEN,

OF

TIJDSCHRIFT

VAN

KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN,

WAARIN DE

BOEKEN EN SCHRIFTEN,

DIE DAGELIJKS IN ONS VADERLAND EN ELDERS UITKOMEN, OORDEELKUNDIG TEVENS EN VRIJMOEDIG VERHANDELD WORDEN.

BENEVENS

MENGELWERK,

tot Fraaije Letteren, Kunsten en Wetenschappen, betrekkelijk.

EERSTE STUK.

VOOR

1833.

BOEKBESCHOUWING.

Te AMSTERDAM, bij

G. S. LEENEMAN VAN DER KROE

en

J. W. IJNTEMA.

1833.

BOEKBESCHOUWING.

Novum Testamentum Graecum editionis receptae, cum lectionibus variantibus codicum Msf, editionum aliarum, verſionum et patrum, nec non commentario pleniore ex ſcriptoribus vetéribus Hebraeis, Graecis et Latinis, historiam et vim verborum illustrante, opera et ſtudio JOANNIS JACOBI WETSTENII. Tomus I, continens quatuor Evangelia. Editio altera aucta et emendata curante JOHANNE ANTHONIO LOTZE. Roterodami ex officina *Allartiana*. 1831. [Amſtelodami typis *A. Zweefaardt*.] Forma 4ta. XII et 279 pagg. *f* 10-:

JOHAN JACOB WETSTEIN, destijds Hoogleeraar aan de Kweekſchool der Remonſtranten te *Amſterdam*, gaf aldaar, na ten jare 1730 de *Prolegomena* nameloos te hebben laten voorafgaan, in 1751 en 1752 het Nieuwe Testament in het licht met verſchillende lezingen en aanteekeningen, in welke, bij al den omhaal, die hier en daar misſchien minder te pas komt, ſchatten van geleerdheid verborgen zijn; een werk, dat eenen Europeſchen letterroem verdiende en verwierf, en een *carere non potes* is voor elk, wien het om eene grondige kennis der gewijde Kritiek te doen is. Moge al voor hem, die ſlechts het onmisbaarſte dezer gewigtige wetenſchap bijeen verlangt, het werk van GRIESBACH genoegzaam zijn; mogen al de nieuwere Uitleggers veel van het goede en bruikbare der *exegetiſche* aanteekeningen van WETSTEIN hebben overgenomen; 's mans werk is en blijft onontbeerlijk in de Bibliotheek van den eigenlijken Godgeleerde. Jammer is het daarom, dat, gelijk reeds in 1789 de Hoogleeraar HERINGA, in zijne *Verhandeling over de Kritiek*, klaagde, dit werk hoe langer zoo kostbaarder wordt; terwijl het, ook tegen hoogen prijs, niet dan

met moeite te bekomen is. Niet ongegrond was daarom de vrees van den Hoogleeraar LOTZE, dat van dit voortreffelijke werk, waarop ons vaderland met regt roem draagt, hier of daar buitenslands een ſlordige herdruk zou in het licht verſchijnen; en het was deze gedachte, die hem, in het belang der wetenſchap en van den vaderlandſchen roem, bewoog, om eene nieuwe uitgave te bezorgen. Wij juichen dit plan van ganſcher harte toe, en verblijden er ons over, dat in onze dagen de behoefte aan en begeerte naar dergelijke *ſolide* werken getuigt van de hoogte, waarop de Theologiſche wetenſchappen in ons vaderland ſtaan. Waarlijk, wanneer het N. T. van WETSTEIN, wanneer de *Annotationes ad N. T.* van GROTIUS in een land moeten herdrukt worden, ſtaat er echte geleerdheid nog op prijs, en is de oppervlakkigheid zoo algemeen niet, als ſommigen het willen doen voorkomen.

In eene Voorrede berigt Prof. LOTZE, dat hij, om de reeds gemelde reden, WETSTEIN's *N. T.* op nieuw zullende uitgeven, gemeend heeft, de uitvallen op BENGEL en den bitteren lettertwist met FREY en ISEL te moeten achterlaten; iets, dat onze volkomene goedkeuring, en zeker die van elken weldenkende, wegdraagt. Wij ontvangen alzoo in dit ſtuk de *Prolegomena*, benevens de kritiſche regels, die achter het werk (doch ook in de reeds gemelde namelooze uitgave der *Prolegomena* van 1730) voorkomen, benevens de meeste aanteekeningen van SEMLER, gelijk ook die van den tegenwoordigen uitgever, door wien er is bijgevoegd de hoogst belangrijke, maar zeer zeldzame *Diſſertatio* van RIDLEY over de *Syriſche* vertalingen van het N. T.

Van de beoordeeling van WETSTEIN's werk zelv' zullen *wij* ons wel wachten, maar bepalen ons, gelijk trouwens van zelf ſpreekt, enkel tot de nieuwe *uitgave*. De aanteekeningen van Prof. LOTZE hebben wij, over het geheel, met genoegen en nut gelezen; er de bewijzen in gevonden van meer dan gewone geleerdheid en ſchrandere ſcherpzinnigheid, en zouden, indien wij daar-

omtrent onze ſtem mogen uitbrengen, wel durven zeggen, dat de nieuwe uitgave van een *opus princeps*, als dit, het geluk heeft gehad, in goede handen te vallen. Eene breedvoerige, wetenſchappelijke recenſie komt met den aard van dit Tijdſchrift minder overeen; waarom wij ons, ten opzigte van Prof. LOTZE's aanteekeningen, tot deze ééne aanmerking bepalen.

Bladz. 117. not *b*. ſchrijft hij zoo ſtellig, dat er geen Grieksch handſchrift van de *vierde* of *vijfde* eeuw meer aanwezig is; en dat, zonder, om ſlechts dit te noemen, eenige aandacht te ſlaan op het gevoelen van HUG, wien men toch geene ſcherpzinnige oordeelkunde ontzeggen zal, welke geleerde, in zijne *Einleitung in die Schriften des N. T., Th. I. S.* 256. (*2e. Ausgabe*), bepaaldelijk verklaart, den *codex Vaticanus* (B) voor in het begin der vierde eeuw geſchreven te houden. Wij gelooven gaarne, dat de Heer LOTZE niet zonder gronden zijn gevoelen zal geuit hebben; maar een Schrijver, zoo algemeen bekend en gebruikt, als de genoemde *Freyburgſche* Hoogleeraar, verdiende althans eenige wederlegging. Maar ook indien het onzen uitgever niet goeddacht, verſchillende gevoelens van verſchillende geleerden, ook op dit punt, opzettelijk te ontzenuwen, zoo had hij echter den Schrijver, wien hij commentarieert, WETSTEIN zelven, niet moeten tegenſpreken, zonder vol doende gronden voor zijn gevoelen bij te brengen. Deze toch zegt met zoo vele woorden, bladz. 16, met MILL den *codex Alexandrinus* (A) te houden voor in het laatst der *vijfde* eeuw geſchreven; waarmede ook vrij wel overeenkomt de gedachte van THOMAS BRUNO, Kanunnik van *Windſor*, uitgedrukt in eenen brief aan IS. VOSSIUS, bladz. 27 aangehaald, wien het bewezen voorkwam (*amplisſime conſtat* zegt hij), dat dit Handſchrift in de eerſte of tweede eeuw na ATHANASIUS, dus in het midden der *vijfde* of *zesde* eeuw, zij vervaardigd. Ook houdt WETSTEIN, blijkens bladz. 36, den *codex Regius* (C) voor ongeveer even oud als den zoo even genoemden.

Zonderling handelt LOTZE met het *latiniſeren* der eigennamen. Of dit in het algemeen verkieslijk zij, laat Rec. aan zijne plaats; maar het is toch vreemd, te ſchrijven HUG, HAENLEIN, SCHULZ, maar tevens BERTHOLDUS, GRIESBACHIUS, SEMLERUS; ja zelfs bl. 52. not *a*. SCHOLZ en SCHOLZIUS in dezelfde aanteekening. — Tot het zonderlinge brengen wij ook het gebruik der *u* en *v*. Wij vinden *vix*, *verba*, maar *inuidia*, *inuenustus*; — ergens troffen wij aan *nouo*, en weinige regels daarna *novi* (van *novus*).

Regt fraai is het papier, en de druk doet onzer vaderlandſche perſe eer aan. Niet alleen de Latijnſche, maar ook de Griekſche en Syriſche letters verdienen uitſtekenden lof; en, offchoon de aanteekeningen met eene veel kleinere, dan de tekst, zijn afgedrukt, ook met deze te lezen vermoeit het oog zich niet. Jammer is het, dat er nog zoo vele drukfouten zijn overgebleven. Enkele van de meest zinſtorende teckenden wij aan. Bl. X. r. 22. *quod*, lees *quot*. Bl. 25. r. 12. *Philem.* 2. 30, l. *Philem.* 2. Bl. 29. r. 30. *folis*, l. *folis*. Bl. 34. not. a. r. 2. *Complect*, l. *Complut*. Bl. 86. not. a. r. 2. *Fabricum*, l. *Fabricium*. Bl. 117. not. b. r. 3. *dubitare*, l. *dubitari*. Het overtollige *eum*, bl. IX. r. 5 van o. en *exteros* voor *exteri*, bl. X. r. 23. zijn misſchien drukfouten, misſchien kleine vlekjes in de goede Latiniteit van Prof. LOTZE. Daar deze zijne eigene aanteekeningen geletterd en die van SEMLER genommerd heeft, zal de L. achter de noten a, op bl. 94 en 149, ontbreken. Doch dit zijn kleinigheden. Wij verlangen zeer naar het vervolg, ons verblijdende, dat de Heer LOTZE, door het werk ſtuksgewijze uit te geven, het gemakkelijker verkrijgbaar heeft doen worden. De kosten zouden misſchien niet veel verzwaard worden, indien men mogt beſluiten, om ééne bladzijde van eenen of anderen Griekſchen *codex*, b. v. uit het *fac-ſimile* van den *cod.* A, door WOIDE in 1786 uitgegeven, als plaat bij het werk te voegen; terwijl daardoor veel van het in het begin gezegde duidelijker zou worden, inzonder-

heid voor hem, die dergelijke afdrukken, zoo als die van KIPLING, BLANCHIN enz., nooit gezien heeft.

Prof. LOTZE ga op den begonnen weg rustig voort, en beleve het genoegen, der geleerde wereld in deszelfs geheel een werk te hergeven, dat ſedert lang, ja veel te lang, niet dan met zware kosten te bekomen was, en daardoor veel minder werd gebruikt, dan het, nog nadat het door lateren zoo tamelijk is nagezien, verdient en altijd zal blijven verdienen.

Leerrede over Hand. XX: 17—28, *door* G. H. VAN SENDEN, *Pred. te Zwolle, uitgeſproken in het uur van plegtig affcheid als Herder en Leeraar van Middelbert, op den 24 Junij* 1832. *Te Groningen, bij* W. Zuidema. 1832. *In gr.* 8*vo.* 30 *Bl.* *f* : - 40.

Leerrede over Hebreën XII: 18—29, *door* G. H. VAN SENDEN, *uitgeſproken bij het aanvaarden van zijne dienst als Herder en Leeraar in de Nederduitsch Hervormde Gemeente van Zwolle, op den 8ſten Julij* 1832. *Te Zwolle, bij* J. Zeehuiſen. 1832. *In gr.* 8*vo.* 32 *Bl.* *f* : - 40.

Uitboezeming bij het overlijden van de Hooggeboren Vrouwe ANTOINETTE MARIE CHARLOTTE, *Gravin van Rechteren, geboren Gravin* BENTINCK, *door* G. H. VAN SENDEN. *Te Zwolle, bij* J. J. Tijl. 1832. *In* 4*to.* 10 *Bl.* *f* : - 50.

Wanneer een Evangeliedienaar zijne Affcheids en Intreepredikatiën door den druk gemeen maakt, zoo plaatst hij zich in betrekking zoo wel tot zijne vroegere en tegenwoordige Gemeente als tot het Publiek. Voor de Gemeenten ſtrekt die uitgave tot een duurzaam aandenken; aan het Publiek levert zij eene bijdrage tot ſtichtelijke lectuur en tot de homiletiſche letterkunde. Bij eene openbare aankondiging en beoordeeling van zulken arbeid komt het laatſte voor-

namelijk, ja alleen in aanmerking; en het is dan ook de homiletiſche waarde der bovenſtaande twee Leerredenen van den bekwamen en met roem bekenden VAN SENDEN, waarmede Rec. te doen heeft.

Die waarde is niet gering; beide ſtukken dragen, naar het oordeel van Rec., blijkbare kenteekenen van gezonde Schriftverklaring, van rijkheid en helderheid van denkbeelden, van gemakkelijkheid en geleidelijkheid in derzelver ontwikkeling, alsmede van levendigheid, kracht en gloed van voorſtelling. Beantwoordt de mondelinge voordragt van den Heer VAN SENDEN aan deze kenmerken zijner predikatiën, zoo kan het niet misſen, of de indruk van zijnen kanſelarbeid moet gunſtig zijn en zegenrijk werken.

Eenvoudig en natuurlijk is het plan der eerſte Leerrede, over het afſcheid van den Apostel Paulus van de Ouderlingen der Efeziſche Gemeente. Na eene gepaste inleiding over het belangrijke van de redevoeringen, in de Handelingen der Apostelen voorkomende, en eene korte toelichting en omſchrijving van den tekst, ſtelt VAN SENDEN, naar het voorbeeld van Paulus, het uur zijner ſcheiding van de Gemeente te *Middelbert* voor, als I. een uur van herinnering, II. van zelfbeproeving, III. van vermaning, IV. van toeheiliging aan God, en V. van vertrouwelijk gebed. De gedurige verwijzing naar den tekst en de gemakkelijke overgangen ſchakelen deze onderſcheidene afdeelingen tot één goed geheel zamen; de toon, die in dezelve heerscht, is nadrukkelijk, indringend en warm; het nagebed (waaraan de tusſchengevoegde dichtregelen niet tot ſieraad verſtrekken) beſlaat zeer eigenaardig de laatſte afdeeling. Zoo Rec. op zijn gevoel mag afgaan, zou hij nog al twijfelen, of een juiste homiletiſche takt den Heer VAN SENDEN geleid hebbe, waar hij ſpreekt over de zaak van *de kleine Harkſtede*, alsmede over zijne handelwijze en gedrag als Evangeliedienaar en zijne gebrekkigheid in dat opzigt.

De Intreepredikatie heeft een' bij die gelegenheden niet gewonen tekst, maar dien VAN SENDEN met veel be-

kwaamheid tot zijn doel gebruikt. Het *eerſte* deel bevat eene beknopte, maar voldoende verklaring van de grootſche en nog al ingewikkelde taal des Apostels; in het *tweede* deel wordt, naar aanleiding van den tekst, aangewezen, dat die verhevene voorſtelling van de uitnemendheid der nieuwe Godsdienstbedeeling boven de oude niet alleen de betrekking tusſchen eene Christelijke Gemeente en hare Leeraars juist aanwijst, maar ook op die betrekking zelve eenen hoogst weldadigen invloed uitoefent. De voortreffelijkheid der nieuwe bedeeling boven de oude wordt, volgens den tekst, geſteld 1°.) in *de meerdere verhevenheid van ſtichting*, 2°.) in *de grooter zachtheid van aard*, 3°.) in *de krachtiger verheffing boven het zinnelijke*, 4°.) in *meer vereerende betrekkingen*, en 5°.) in *onvergankelijke duurzaamheid*. Deze voorſtelling van den aard en de uitnemendheid der Christelijke Godsdienst wijst aan, dat de Evangeliedienaar geene priesterlijke waardigheid bekleedt, en geeft alzoo de betrekking van denzelven tot de Gemeente te kennen. De weldadige *invloed* dier voorſtelling op die betrekking zelve blijkt daaruit, dat zij 1°.) wederkeerige hoogachting aankweekt tusſchen de Leeraars en de Gemeente, 2°.) die met den geest van zachtheid en verſchooning bezielt, en 3°.) hun heiligen ijver inboezemt om getrouw te zijn. Het *derde* deel bevat aanſpraken aan onderſcheidene perſonen en Collegiën. Het goede, dat van de Affcheidsleerrede gezegd is, geldt ten volle omtrent deze.

De ſtijl van VAN SENDEN heeft vele verdienſten, en ſtaat door duidelijkheid, levendigheid en warmte gekenmerkt; hier en daar komt hij echter Rec., niet alleen met betrekking tot den kanſel, maar in 't algemeen, te beeldrijk en weelderig voor, en grenzende aan de taal der poëzij. Reeds in de tweede zinſnede van No. 1 worden de Apostelen de „ herauten van het Evangelie" genoemd, en van No. 2 wordt een beeld gebruikt, dat, hoewel op zichzelve goed, in den kalmen aanhef vreemd klinkt. Even min heeft Rec. behagen kunnen vinden in de „ ſcherpe klippen en zacht wegſmeltende berggroe-

pen," waardoor bl. 12 van No. 2 het gebied der Wet en dat van het Evangelie wordt aangeduid. De beelden zijn ook wel eens onkiesch, zoo als bl. 10 van No. 1, waar wij van *bekorſte* wonden lezen; of niet juist volgehouden, zoo als bl. 19 en 20, waar ſommige leden der Gemeente boomen vol van bloei genoemd worden, „ die te midden van verzoekingen zijn, welke gelijk ſtormwinden op hen aanvallen, of listig en boos het doodelijk venijn in den bloemkelk uitſtorten;" of bl. 17 van No. 2, waar de voorſtelling van het Christendom, „ dat in eeuwige jeugd over de aarde treedt," verwisſeld wordt met het gezegde, dat hetzelve „ het menschdom doortrokken heeft," met blijkbare toeſpeling op Matth. XIII: 33. Onder deze poëtiſche en min juiste uitdrukkingen rekent Rec. ook het „ geboorteuur van de Godsdienst," bl. 11 van No. 2; het „ ſterfuur van dezen planeet," bl. 17; de „ bouwval der eeuwen," bl. 17. Voorts meent Rec. in de gezegden: „ raadſlagen mededeelen," bl. 3 van No. 1; „ raadſlagen laten gelukken," bl. 24; „ mijne krachten ſtonden terug," bl. 23; „ het gebed is de tooverband," bl. 21; „ in het oog vatten," bl. 1 van No. 2; „ grondrigting," bl. 13; „ verhechten," bl. 13, 14; „ bovenmaanſche goederen," bl. 14; „ ſpoorloos het menschdom vernietigen," bl. 17, nu eens eene Hoogduitſche, dan weder eene eigenaardige, maar niet zuiver Nederduitſche kleur te beſpeuren.

Het doet Rec. leed, dat hij niet even gunſtig over het bovenſtaande dichtſtuk van denzelfden Auteur kan oordeelen. De Heer VAN SENDEN vermeldt, in een kort Voorberigt, op een' regt lieven toon, de treurige aanleiding tot het vervaardigen van deze dichtregelen, waardoor hij den Lezer voor zich en zijnen arbeid inneemt. Maar het vers zelf verſterkt die gunſtige ſtemming geenszins: het behelst zeer gewone denkbeelden, zonder bevalligen en losſen dichterlijken tooi; een gebrek, 't welk door de hartelijkheid, die overal heerscht, niet vergoed wordt.

Bijbel voor de Jeugd. Door J. H. VAN DER PALM. *XX en XXIſte Stuk. Te Leyden, bij* D. du Mortier en Zoon. 1831 *en* 1832. *In kl.* 8*vo.* 246 *en* 270 *bl. f* 2-40.

Het meesterlijke werk van den beroemden VAN DER PALM, waarvan de beoordeeling eerst met deze Stukken aan ons werd opgedragen, wordt in dezelve voortgezet tot het begin der Lijdensgeſchiedenis. Wij verblijden ons over het beſluit van den Hoogleeraar, om zaken noch voordragt aan eene al te groote kortheid op te offeren. De levensgeſchiedenis toch van onzen Heer is te belangrijk, en het onderhoudend en levendig verhalen van dezelve te wél aan den bekwamen man toevertrouwd, dan dat wij ons zouden beklagen, aan dit uitlokkend onderwerp een vijftal ſtukken te zien toegewijd. Veel zullen wij van de beide onderhavige niet behoeven te zeggen, daar de vorm van dit Bijbelwerk genoegzaam bekend is; maar wij willen het toch ook niet bij eene eenvoudige aankondiging en aanprijzing laten berusten. De waardige en boven *onzen* lof zoo wel als berisping verre verheven Schrijver vergunne ons enkele opmerkingen.

In het XXſte St. bl. 25 en verv. handelt de Hoogleeraar over de rede van JEZUS in de Synagoge te *Kapernaum*, den dag na de wonderbare ſpijziging (*Joh.* VI). Wanneer wij daarbij deze aanleiding in het oog houden, gelijk de Schrijver teregt doet, dan trekt de melding van JUDAS, in het daarop gevolgde geſprek van den Heer met zijne Jongeren, dubbel onze aandacht. Had Hij tot diegenen geſproken, welke Hem enkel om de ſpijze des ligchaams gevolgd waren, treffend is het, daarop den verrader te hooren aanduiden. Men heeft zoo veel over de drijfveren geſchreven, die den ongelukkigen tot de zwartſte daad bragten; maar wij kunnen ons niet herinneren, dat iemand in *dit* gezegde van JEZUS eenen wenk heeft gevonden, die toch voor ons gevoel in dezen trek niet onduidelijk ligt, dat namelijk JUDAS ook be-

hoorde tot diegenen, welke den Heer om aardsch voordeel gevolgd waren, doch welke verwachting hoe langer zoo meer werd te leur gesteld. *Hierover* is men het vrij algemeen eens; maar ligt in deze plaats almede geen bewijs voor dat gevoelen? Wij vragen het slechts, en zien met verlangen te gemoet, wat VAN DER PALM bij de behandeling van het berouw des verraders belooft te zullen zeggen.

Bij de genezing van den blindgeborene (*Joh.* IX) merkt onze Schrijver teregt op, dat het slijk, waarmede JEZUS de oogen van dien ongelukkige bestreek, op zich zelf van geene genezende kracht kon zijn. Zou men niet nog meer kunnen beweren, en zeggen, dat onze Zaligmaker hier iets deed, hetgeen oppervlakkig de kwaal, zoo mogelijk, eerder moest verergeren, dan verbeteren; iets, dat niet misfen kon, zijne magt in nog helderder daglicht te stellen? Ook misten wij, bij dit door JOHANNES onnavolgbaar fraai verhaalde voorval, (heerlijk voorgesteld door HESS, in zijne *Levensgeschiedenis van Jezus*) ongaarne de keurige opmerking van den Hoogleeraar in zijne *Bijbelvertaling*, op vs. 34, dat de Farizeën, met het toegeduwde verwijt: *gij zijt geheel in zonden geboren*, zich in hunne kwaadaardigheid verraden, dat zij den man toch waarlijk voor een' blindgeborene hielden.

De verheerlijking van JEZUS op den berg voorstellende, schijnt VAN DER PALM de vraag, waarom juist MOZES en ELIAS in het gezelschap van JEZUS verschenen, daardoor beantwoord te vinden, dat beiden in hun leven met verschijningen der Godheid waren verwaardigd, en de een de middelaar was tusschen God en Israël, de ander de handhaver van JEHOVA's eer tegen een' afgodisch' Koning en een verbasterd volk. Ons heeft het altijd toegeschenen, dat men vooral moet letten op de bijzonderheid, dat juist deze de twee mannen uit de Israëlitische geschiedenis waren, die op eene buitengewone wijze hunne aardsche loopbaan hadden geëindigd. Van ELIAS weten wij het zeker, dat God hem

ligchamelijk ten hemel heeft opgenomen; en van de gedachte, dat zulks ook aan MOZES na zijn ontslapen zij te beurt gevallen, meenen wij uit 's mans aanteekening op *Jud.* vs. 9 te kunnen opmaken, dat ook VAN DER PALM niet vreemd is. Hadden wij zijne Leerrede over den dood van MOZES en die over deze verheerlijking zelve op dit oogenblik bij de hand, ze zouden ons misschien nader inlichten; maar indien deze gedachte doorgaat, waren dan niet MOZES en ELIAS, om zoo te spreken, de eenige mannen uit de geheele oudere Godsdienstinrigting, die *met een verheerlijkt ligchaam* konden verschijnen? Wij willen niet vermetel indringen in de geheimen des hemels; maar deze gedachte komt ons te eenvoudig en natuurlijk voor, om er niet zeer veel aan te hechten. Wij herhalen, ons niet te herinneren, en ook niet te kunnen nazien, of de Hoogleeraar in de laatst aangehaalde Leerrede er melding van maakt; maar indien zulks het geval ware, had die opmerking ook hier een plaatsje mogen hebben. Er is nopens de verschijning van *deze* mannen misschien nog meer te zeggen; maar wij mogen niet verder uitweiden.

Het zou kunnen schijnen, dat hetgeen onze Schrijver van den dag, waarop JEZUS de wisselaars uit den tempel dreef, aanmerkt, dat het overige van denzelven aan het genezen van kranken schijnt bestreed te zijn geweest, eenigzins in tegenspraak ware met het vroeger beweerde, dat de opwekking van LAZARUS de *laatste* proef was, waaraan het blijken zou, of het volk eindelijk de oogen zou openen. Wij zouden bijkans geneigd zijn, om zulks toe te schrijven aan eenige overhaasting, die waarschijnlijk ook oorzaak is van eenige fouten, als b. v. dat, *Matth.* XXIII: 27, de Farizeën en Schriftgeleerden bij een *lijk*, in een praalgraf liggende, worden vergeleken, terwijl JEZUS echter hen aan de *graven* zelve gelijk noemt; — van den *germanismus bejegenden* voor *ontmoetten* (St. XXI. bl. 41). Het is een keurig gewaad, waarop die vlekjes gevonden worden; maar daardoor vallen ze ook te ligter in het oog.

Voor het gemak van den Lezer zou meer gezorgd zijn, indien de Hoogleeraar, gelijk in de vorige Stukken, den inhoud der Hoofdſtukken aan den bovenkant der linker bladzijden had blijven plaatſen, en de Bijbelplaatſen daar tegen over aan de regter zijde. Wij misten dit laatſte reeds in het XIXde Stuk.

Nog ééne, meer algemeene aanmerking kunnen wij niet terughouden. Hoe voortreffelijk ook dit werk zij, het begint hoe langer zoo minder aan den titel te beantwoorden. Welk eene uitnemende gelegenheid tot een woord *aan de Jeugd* ware er geweest bij de behandeling van *Marc.* X: 16! (St. XXI. bl. 68.) Maar wij moeten eindigen, en doen dit met den wensch, dat God den waardigen VAN DER PALM bij voortduring lust en kracht tot het voortzetten van dezen arbeid verleene. Voor het *exitus alget* zijn wij niet bevreesd.

Zedekundige en andere Schoonheden, voorkomende in de Geſchiedenis van het Oude Verbond, van den Bijbel voor de Jeugd door den Hoogleeraar J. H. VAN DER PALM. *Aangewezen door* H. ANNEVELD, *Godsdienst-onderwijzer. Te Amſterdam, bij* Gebr. Koster. 1832. *In kl.* 8vo. 48 *Bl. f* :-40.

Een woordenboekje, aanwijzende, waar men eenige ſchoone gezegden, uitweidingen, karakterſchetſen enz. in den *Bijbel voor de Jeugd* vinden kan. Het boekje kan zijn nut hebben; maar de Schrijver zou daarvoor beter hebben gezorgd, indien hij zich meer der volledigheid bevlijtigd en tegen teleurſtelling gewaakt had. Een paar artikels ter proeve. Op ARMHEID, (l. *armoede*) *der oude geſchiedenis*, gelijk ook op DUISTERHEID *der bijbelſche verhalen*, verwijst hij naar het XIVde Stuk, bl. 123. Wij lezen daar: „ Doch wij beklagen ons over „ de armoede eener zoo oude geſchiedenis niet, en ver„ blijden ons veel meer in het bezit van 't geen over„ gebleven is; verblijden ons, dat het liever te arm,

„ dan met verdichtſelen overladen is. Ook de duisterheid der „ profetiſche ſchriften (ANNEVELD ſpreekt van *bijbelſche „ verhalen*) ergert ons niet; want nooit moet er een „ eindpaal zijn aan het onderzoek derzelve, en nooit „ moet de ijver worden uitgebluscht, om, door eene „ verſtandige beoefening, derzelver gezag, waardigheid „ en Goddelijkheid meer en meer in het licht te ſtellen." — Het artikel BIJNAAM verwijst naar hetzelfde Stuk, bl. 11: „ Was dit (de Hoogleeraar behandelt daar 2 *Kon.* IX: „ 11—13) gehoorzaamheid aan het bevel van JEHOVA? „ Geheel kan men er die niet van uitſluiten, en dit zou „ het eerſte voorbeeld niet zijn, dat men in zijn hart „ eerbied en vrees koesterde voor hem, dien men zich „ niet ontzag met een' ſpottenden bijnaam te begroe- „ ten." — KONINGEN *moeten wij bewonderen.* XIIde St. bladz. 14. En wat ſtaat daar? „ En wij moeten dus den „ welverdienden lof geven aan Davids ſchranderheid, die „ aldus" enz. Wij hebben ons de moeite niet gegeven, meer dan eenige artikelen na te zoeken, en vonden het meestal eveneens. OMSTANDIGHEDEN *maken eene daad goed of kwaad*, zagen wij, en zochten terſtond het aangehaalde IIIde St. bladz. 104, doch vonden niets, dat er naar gelijkt; dus vermoedelijk eene drukfeil. RANGEN *onder de geesten*, XIIde St. bladz. 21, waar wij van rangen onder de *priesters* lezen, is eene kluchtige fout. — Wij loopen niet hoog met dit boekje. Als het de overneming van ſchoone uitdrukkingen van onzen beroemden Redenaar ten gevolge hebben zal, helpt het de letterdieverij maar bevorderen. Een zakelijk Register op het werk zal veel beter aan de behoefte voldoen.

Een woord over de gewigtige vraag: is de Aziatiſche Braakloop (Cholera) beſmettelijk of niet? door E. J. THOMASSEN A THUESSINK, *M. D. en Emeritus Prof. aan de Hoogeſchool te Groningen. Te Groningen, bij* M. Smit. 1832. *In gr.* 8vo. 14 *Bl. f* :-25.

Worüber ſtreitet ihr? (*)

Te regt zegt de grijze HUFELAND, die meer dan eene halve eeuw zich aan de beoefening der Geneeskunde heeft gewijd: Het is tegenwoordig, alsof aan elken Arts gevraagd wordt: *Gelooft gij aan de beſmettelijkheid der Cholera, of niet?* Terwijl het antwoord hem rangſchikt onder de banier der *Contagionisten* of *niet-Contagionisten.* Zoo heeft de Geneeskunde ook hare partijen, hare *liberalen* en hare *ultra's*, eene *regter-* en eene *linkerzijde.* Doch zij heeft gelukkig, in ons land, ook metderdaad een niet gering getal Artſen, die, terwijl de kunstbroeders, als elders, met bitterheid ſtrijden, bedaard toezien; die, gevoedſterd en opgeleid in de ſchool, welke nog altijd van ondervinding en rede uitgaat, het voor de jongelieden overlaat, ſtellig en beſlisſend te ſpreken, om ter zijner tijd hiervan terug te komen en het *errare humanum* door nieuwe voorbeelden te bevestigen. Mogen het ſlechts wetenſchappelijke gevoelens en geene menſchelijke zwakheden zijn, die de uitſpraak wijzigen! Want de Heeren Artſen blijven op hun verheven ſtandpunt, en als *Prieſters* van den God der Geneeskunde, toch *menſchen.* Maar wie zoude durven beweren, dat juist den Prieſters niets menſchelijks zoude aankleven? Derhalve hebben de Artſen ook hunne zwakke zijde.

THUESSINK, de eerwaardige THUESSINK, thans naar een verhevener oord verplaatst, wilde, als aan den rand des grafs, nog een woord over dit onderwerp zeggen. THUESSINK, die voor ons land is geweest, wat HUFELAND voor *Duitſchland* was en nog tracht te zijn, werkzaam tot zijnen laatſten levensadem, moest nog eens op een geliefkoosd onderwerp terugkomen. Wij zullen in geene bijzonderheden over dit ſtukje komen; want dan zouden wij mede ons in den ſtrijd moeten mengen, en hiertoe voelen wij geene opgewektheid; vooral daar wij het Thema, zoo wel van den eenen als anderen kant,

(*) HUFELAND, Jan. 1832.

voor afdoende bewijzen onvatbaar houden; maar ook om deze reden zijn wij het met den vereeuwigden man eens, *dat het pligt is, geene middelen te verwaarloozen, welke dienen kunnen, om de verdere verbreiding dezer ziekte te verhoeden, door welke het leven en de gezondheid van duizenden in de waagschaal gesteld worden.* Na eene optelling van vele daadzaken, die voor de besmettelijkheid pleiten, leidt de Schrijver uit dezelve eenige gevolgtrekkingen af, welke altijd verdienen behartigd te worden; eindigende hij met den hartelijken wensch, de geheele reden van zijn geschrijf, *dat ons Bestuur niet af mogt zien van de genomene verstandige maatregelen van afzondering, en dat men alle middelen mogt beramen, indien de ziekte ook hier uitbrak, voor eene goede en doelmatige behandeling der zieken.* Deze wenschen, vooral de laatste, werden vervuld op eene wijze, die den waardigen Grijsaard, leefde hij nog, niet onbevredigd zoude laten. Doch hij, die aller liefde en achting zoo zeer verdiende, is sedert ter ruste ingegaan. Ruste hij van zijn nuttig en werkzaam leven, en vinde hij nu reeds het loon, dat voor de getrouwe arbeiders is weggelegd!

Vertoog over eene nieuwe wijze van behandeling van den Braakloop en Typhus, door H. F. RANQUE, *Med. Dr. en Prof. te Orleans; naar het Fransch door* J. H. VAN OPDORP, *Heel- en Vroedm^r. te Arnemuiden. Te Breda, bij* F. P. Sterk. 1832. *In gr.* 8*vo.* 28 *bl. f* :-30.

Toen wij dit stukje doorgelezen hadden, vroegen wij onszelven: aan wien ligt de schuld, dat wij de strekking niet wel bevatten? heeft de Schrijver zijn onderwerp niet duidelijk genoeg behandeld? heeft de Overzetter door eenen stroeven vertaaltrant het bevallige, hetwelk anders dergelijke Fransche stukjes nog al eigen is, weggenomen? of ligt de schuld soms aan ons, als minder in deze schrijfwijze ingewijd?

Wij meenen met dit alles niet te veel te zeggen, wanneer wij beweren, dat ook dit ſtukje gerust onvertaald had kunnen blijven. Er behoeft ſlechts een Fransch vlugſchriftje het licht te zien, en fluks is men bij de werken, om het in onze taal over te brengen. Of het nuttig zij, deze vruchten op onzen bodem over te planten, daar wordt niet over gedacht; of wij ze noodig hebben, zulks wordt niet overwogen. Met geweld moeten onze Plattelands-heelmeesters in de nieuwe leer ingewijd worden. Zij mogen niet langer bij het eenvoudige licht, hetwelk bij ons hier en daar op den kandelaar, zoo goed als bij anderen, ſtaat, voortwandelen; ook over hen moet de zon van uitheemſche verlichting opgaan, en om hen nog te beter te doen zien, beijvert men zich, hun eenen bril op te zetten, waarvan de glazen *à la Brousſais* of liever in de phyſiologiſche fabrijk geſlepen worden!

Uit de redeneringen van den Schrijver zoude men opmaken, dat hij de Aziatiſche Cholera voor niet zeer verſchillende houdt van die, welke ſomwijlen in Frankrijk zich voordoet. De tijd echter, zegt hij, bl. 9, waarin men aan die bepaling (voorafgaande bladzijde) van een epidemisch en ſporadisch karakter zoo groote waarde hechtte, behoort voor altoos voorbij te zijn! — Zij verdwijne dus, met alle de verdere overblijffels *du bon vieux temps!*

Veel meer is de aandacht waardig hetgeen betrekking heeft op het *goed-* of *kwaadaardig* karakter der ziekte. Welkom overblijffel van den ouden tijd, wanneer men, indien men met eene ziekte niet wel te regt kon komen, haar met den naam van *morbus malignus*, *febris maligna* in eens buiten de wet had geſteld! Die haar niet had kunnen genezen, kon geruſt, na den dood des lijders, langs het kerkhof gaan; hij had niet noodig het aangezigt met den zakdoek te bedekken, zoo als wijlen de gevoelige STOLPERTUS deed. — 80 Cholera-lijders heeft de Heer RANQUE van 1822 behandeld; 60 daarvan wil hij niet met de Indiſche gelijkſtellen, maar met de

overige twintig is het niet: *pasſez moi le ſéné, je vous paſſe la rhubarbe.*

En welke was de uitkomst? Hooren wij den Schrijver: „ Het is door authentieke ſtukken bewezen, dat „ de ſterfte bij den Aziatiſchen braakloop ontzettend „ is. Betrekkelijk dit punt zijn wij veelal gelukkiger „ dan de Indiſche en Rusſiſche Geneesheeren; want „ *onze ſterfte was*, in ſtede van de helft der zieken, „ zoo als bij hen, *ſlechts één van twintig*. Dit verſchil „ is *verbazend*." Wij zeggen met den Schrijver: VERBAZEND!...

En hoe kwam hij tot die gelukkige uitkomst? (Want hier hebben ook onze Geneesheeren nog een lesje noodig.) Om van den Lezer dezer Recenſie, die geen Geneeskundige is, niet te veel te vergen, en om den Geneesheer tot de lezing des betoogs van den Heer RANQUE als te dwingen, ſlaan wij dit alles over tot op bl. 17, waar de Schrijver zijne geneeswijze zal ontvouwen, die, ware er ſlechts *tijd* genoeg, ook hare nuttige zijde kon hebben.

De Schrijver deelt ons daar eene pleistermasſa, die hij bezigt, mede, naar omſtandigheden met of zonder zeker poeder beſtrooid; verder eene wasſching, om langs de ruggegraat in te wrijven (bl. 18); nog eene andere, om langs de binnenzijde der dijen en beenen en op de hartſtreek te wrijven (bl. 19). Over het algemeen ſchijnt hij er veel mede op te hebben, nalatende en aanhoudende kwaadaardige koortſen met zijne pleistermasſa te behandelen, en ſlechts bij een gering aantal perſonen was hij van oordeel, bloedzuigers op den buik te moeten aanzetten (bl. 21). Maar ook dit gedeelte behoort tot het einde gelezen te worden. Het valt niet te ontkennen, dat hier en daar een gezegde, een wenk voorkomt, die den nadenkenden belangrijk zullen ſchijnen; maar uit de redeneringen des Schrijvers over het algemeen, zoo wel wat de door hem waargenomene ziekte als behandeling betreft, komt men, bij eenige ondervinding, tot de gedachte, dat de Heer RANQUE over de eigenlijke Cholera van hoo-

ren zeggen redekavelt. Waar de Cholera dagen duurde en de braakloop een nalatend karakter had, was het waarſchijnlijk geene *Cholera Aſiatica paralytica.*

Of onze kennis der ziekten tot dusverre door een *floers* (bl. 12) bedekt wordt? Het komt ons voor, dat wij eerder het floers om onzen arm moesten binden, tot een teeken van rouw, dat we, bij zoo vele kennis van ziekte en middelen, nog zoo weinig weten van hetgeen er buiten ons omgaat, om in ons binnenſte zulke onverwachte, ontzettende en geweldige omkeeringen te werken, als bij de Cholera.

Geſchiedenis van de Staatkunde der voornaamſte Mogendheden van Europa, ſedert den val van NAPOLEON *tot op heden. Door Mr.* S. P. LIPMAN, *Advocaat te Amſterdam. Iſte Deel*, 1813—1820. *Te Amſterdam, bij* Brest van Kempen. 1832. *In gr.* 8*vo. XXVIII en* 502 *bladz. f* 4 - 80.

Wij hebben hier een oorſpronkelijk werk voor ons, over de uitmuntendheid van hetwelk de algemeene ſtem, ook van bevoegde regters, reeds uitſpraak gedaan heeft. Zulks liet zich van voren reeds opmaken, wanneer men bedacht, dat het van den Schrijver was, aan wien wij de ſtaatkundige beſchouwingen te danken hebben, die in het laatst van 1830 het oogpunt onzer betrekkingen met *België* zoo juist opvatteden. Het is de Heer LIPMAN, die ons thans, in een uitgebreider werk, den gang der *Europeſche* Diplomatie ſedert 1814 tot op dezen tijd ſchetst, waarvan wij hier het eerſte Deel voor ons hebben, loopende van de laatſte onderhandelingen met NAPOLEON te *Châtillon* tot op de nieuwe woelingen in *Europa* ſedert 1820. Het vereenigt de zeldzame verdienſte van *grondig*, uit echte en niet zeer algemeen bekende bronnen, de Geſchiedenis der *Diplomatie* op te delven, en zulks te doen in een' klaren, algemeen bevattelijken, ſomtijds zelfs niet van gepaste ſierlijkheid ontblooten ſtijl, die echter nimmer de zaken aan de woorden, de echtheid der feiten aan de bevallige voordragt opoffert. Somtijds worden de eigene woorden der ſtaatsſtukken, daarin vertaald, medegedeeld. Schrandere opmerkingen en wenken van eenen geoefenden

kenner der Staatkunde wisfelen nu en dan het verhaal af. De taal is altijd bezadigd, zelfs bij blijkbare afkeuring, waartoe de Schrijver den Lezer meerdere malen door zijne voorſtellingen brengt, dan dat hij die zelf eigenlijk te kennen geeft. Somtijds echter is die afkeuring duidelijk, op andere tijden ſlechts ten halve verbloemd of liever nog geſcherpt door *ſatyriſche* of *ironiſche* uitdrukkingen.

Eigenlijk is dit werk meer eene Geſchiedenis der *Diplomatie*, dan der Staatkunde in het algemeen, gelijk de Schrijver in de Voorrede zelf erkent; doch daarom worden niettemin de diepten der Staatkunde zeer goed gepeild en blootgelegd. De Schrijver hecht zich vooral aan het denkbeeld der *voogdijſchap*, eerst van de vier, daarna van de vijf grootſte Mogendheden, over *Europa*, waardoor zij zich, reeds van het Congres te *Châtillon* af, een regt van beſchikking over de kleinere Staten hebben aangematigd. In dit Deel wordt nog ſlechts de *tetrarchie* van *Engeland*, *Rusland*, *Oostenrijk* en *Pruiſen* behandeld, die in 1818, te *Aken*, ook *Frankrijk* tot deelgenoot aannamen, ſedert welken tijd het eene *pentarchie* is geworden. Met onverbiddelijke geſtrengheid vervolgt de Schrijver dit ſtelſel overal, waar het met de regten der volken en der kleinere Staten in botſing komt. Reeds dadelijk bij de oprigting van hetzelve toont LIPMAN, dat daarmede het ſtelſel van *evenwigt* voor *Europa* verbroken was. Zeer ſcherpzinnig wordt het onderſcheid der beide beginſelen aangetoond, die het *evenwigt* van *Europa* op wederkeerig wantrouwen en vereeniging van vele zwakkeren tegen éénen overmagtigen deden beſtaan, waardoor de ſchaal verhinderd werd, op den duur te zijnen voordeele over te ſlaan; terwijl in het ſtelſel van het *evenwigt* der vier of vijf naauw verbondene groote Mogendheden juist *belet* wordt, dat kleinere Staten zich tegen de — regtvaardige of onregtvaardige — uitſpraken van dit Bondgenootſchap verzetten. „Waar was," vraagt de Schrijver op bl. 20, „de eerzucht en de overmagt, waar„tegen de vijf ontzaggelijke Mogendheden, ieder op zich„zelve beſtand tegen geheel *Europa*, de Bondgenooten al„leen uitgezonderd, hare vereenigde krachten moesten ont„wikkelen? Of waar op aarde was de magt, die tegen het „Bondgenootſchap het evenwigt konde houden, het regt „handhaven, de beginſelen verdedigen, de uitvoering der „verdragen verzekeren, de bezitting van andere Staten be„veiligen? Of welk hooger beroep dan op God kon er zijn

„ tegen de handelingen en de gewijsden van een Bondgenoot-
„ ſchap, tegen hetwelk de vereeniging der menſchelijke al-
„ magt, het beroep op het zwaard niets anders kon zijn dan
„ dolle vermetelheid? Hoe kan men hier nog aan evenwigt
„ denken, waar de geheele zwaarte zich op ééne enkele
„ ſchaal vereenigt? Men noeme dit het ſtelſel van *ſupre-*
„ *matie*, van overwigt, van overmagt, van beſcherming zoo
„ men wil; er is hier geen ſpoor van evenwigt te ontdekken."

Wij hebben te liever deze geheele plaats overgenomen, zoo wel als eene proeve van den volmaakt aan het onderwerp paſſenden ſtijl, als omdat zij als 't ware het *thema* is voor de geheele volgende beſchouwing, die hetzelve ſlechts in bijzonderheden ontwikkelt. Het Traktaat van *Chaumont*, op 1 Maart 1814 door de vier Mogendheden tegen NAPOLEON geſloten, bevatte als 't ware ſlechts de kiemen van het ſtelſel ('t welk bij voorraad voor *twintig* jaren was vastgeſteld, wier uiteinde het niet heeft mogen beleven); terwijl hetzelve achtervolgens opgeſchoten is en vrucht gedragen heeft in den eerſten *Parijſchen* Vrede van 1814, de Artikels van *Londen* in Junij van dat jaar, de *Weener* Congres-Akte, het Heilig Verbond, het tweede *Parijſche* Verdrag van 20 November 1815, de Landbeſchikkingen in *Duitschland*, en de gevolgen van het Congres van *Aken* in 1818.

Over elke dier ſtaatsverrigtingen wordt nu uitvoerig gehandeld. In het eerſte *Parijſche* Vredesverdrag komt vooral de bepaling in aanmerking, dat „ *Holland*, onder de Souvereini-
„ teit van het Huis van *Oranje* geplaatst, eene vergrooting
„ van grondgebied zou erlangen." Deze bepaling was reeds in de Artikelen, die NAPOLEON had aangenomen, vervat, gelijk onze kundige Schrijver bij gelegenheid dier onderhandelingen doet zien (bl. 13). Dus zou, ook zelfs door de aanhangers van NAPOLEON in *Frankrijk*, moeten erkend worden, dat *Holland*, wanneer men hetzelve *België* ontneemt, ten minſte op eenige *ſchavergoeding* aanſpraak heeft; en ondertusſchen willen zij deszelfs regten van *eigen grondgebied* belemmeren! — Uitvoeriger en waarlijk meesterlijk is, in het derde Hoofdſtuk, de ſchildering van het *Weener* Congres, en de blijken van hebzucht, aldaar door de Monarchen elk voor zichzelven gegeven, die op het punt waren van een' nieuwen oorlog te doen ontbranden, zoo niet de Voorzienigheid gelukkig juist op dat tijdſtip den Tijger van *Elba* had losgelaten. Het ſchijnt, dat de Schrijver in het eerst voorhad,

mindere uitvoerigheid aan dat tafereel bij te zetten; immers hij zegt (bl. 57): „ Waartoe zou hier de vermelding baten „ der verdragen, die de bepaling van het wederzijdsche grond- „ gebied tusschen *Oostenrijk* en *Beijeren*, of de regeling der „ aanspraken van den Souvereinen Vorst der *Nederlanden* ten „ aanzien der *Duitsche* Vorstendommen, of de vereeniging „ van *Noorwegen* met *Zweden*, of den afstand van *Pommeren* „ aan *Deenemarken* betreffen?" Over alle deze punten toch handelt hij naderhand, en wij verheugen ons, dat hij daardoor de schildering van het geheel meer voltooid heeft. LIPMAN toont aan, dat, hoezeer het *Weener* Congres uitdrukkelijk bestemd was, om *alle* de bij het nieuwe Statenstelsel belanghebbende Mogendheden te vertegenwoordigen, het integendeel slechts, behalve de vier bij voorkeur thans zoogenoemde *groote* Mogendheden, *Portugal*, *Spanje* en *Zweden*, als medeönderteekenaars van het *Parijsche* Traktaat, nu en dan toeliet; terwijl *Frankrijk* de rol van pleitbezorger der kleine Mogendheden op zich nam, daar toch alle de anderen geheel verwijderd werden, en men over dezelve beschikte. Men had wel den 1 October 1814 ter opening van het *Weener* Congres bepaald; doch dit werd tot den 1 November uitgesteld, en alstoen had er zelfs geen eigenlijk *Congres*, maar slechts bijeenkomsten der Ministers van de alles beschikkende Hoven plaats. Reeds vroeger was te *Londen*, (en, gelijk ons van goederhand is gemeld, zonder den hoofdbelanghebbenden Persoon te raadplegen) door de Keizers van *Rusland* en *Oostenrijk*, de Koningen van *Pruisen* en *Grootbrittanje* en derzelver Gemagtigden, een *Traktaat van vereeniging van België met Holland* onder de Souvereiniteit van het Huis van *Oranje* gesloten. Dit was dus, gelijk LIPMAN ze te regt noemt, *eene Londensche Conferentie ter vereeniging van Holland en België*; gelijk eene latere dergelijke Conferentie zich geregtigd gehouden heeft, die vereeniging *op eigendunkelijke voorwaarden* te verbreken, en de partij, welke toen die *vergrooting van grondgebied* bekwam, met de wapenen tot die bedingen van scheiding te noodzaken.

De schets van *Europa's* toestand, ten tijde der opening van het *Weener* Congres, is meesterlijk en zelfs welsprekend; dat is, in een' stijl, waarin bondigheid en helder inzigt van zaken zich met levendigheid van voorstelling en wijsgeerig doorzigt van de springveren der gebeurtenissen vereenigen. De belangen van ieder Kabinet worden ten toon gespreid. Het

was te *Weenen* meest een ruilhandel over zielen, die men zelfs (wij hebben dit ergens gelezen, schoon LIPMAN het niet vermeldt) zoo naauwkeurig berekende, dat zelfs *breuken van zielen* (halven en kwarten) niet verfmaad werden. *Italië*, *Saksen*, de *Rhijngewesten*, *Polen* en *België* waren de te verdeelen buit, die aan *Frankrijk* ontrukt was; en men durfde zelfs onbeschaamdelijk de *Vereenigde Nederlanden*, even als een onbeheerd wingewest, op die lijst plaatsen. Te regt verwondert zich de Schrijver over het verzuim van protest deswege van de zijde onzer Regering; te meer, daar later de *Oostenrijksche* Graaf VAN MIER het beginsel van afstand der wettige Oppermagt door *Frankrijk* aan de Bondgenooten en van dezen aan den Prins van *Oranje* heeft willen doen gelden, maar toen moedig door onzen tegenwoordigen Minister van Buitenlandsche Zaken is teruggewezen. — Doch omtrent de *Vereenigde Nederlanden* zondigde men te *Weenen* slechts, wat den vorm betreft; ten aanzien van *Saksen* wilde men den ouden Koning, om zijne verkleefdheid aan NAPOLEON, met afzetting straffen, en zijn land aan *Pruisfen* geven. *Frankrijk* verzette zich hier tegen, daar TALLEYRAND nu de rol van Advocaat des zwakken speelde. *Engeland* en *Oostenrijk* voegden zich daarbij tegen *Pruisfen* en *Rusland*; welk laatste, om *Polen* te erlangen, *Pruisfens* eischen op *Saksen* ondersteunde. De Schrijver geeft van de belangrijkste Nota's der wederzijdsche Gezanten uitvoerige uittrekfels. Wij hebben reeds gezien, dat de terugkomst van NAPOLEON in *Frankrijk* de verdeelde gemoederen geheel hereenigde, en het vredeswerk als 't ware *improvisfeerde*. Vroeger echter waren reeds de voornaamste zwarigheden uit den weg geruimd. Reeds den 8 Februarij 1815 was *Pruisfen* meer of min tot schikking gekomen; de andere Monarchen lieten zich toen mede vinden; slechts de Koning van *Saksen* volhardde standvastig in zijne weigering van eenig gedeelte zijns lands af te staan, tot dat hij eindelijk daartoe door de stellige bedreiging van *allen*, ook zijner beschermers, genoodzaakt werd. „ Het Ko„ ningrijk *Saksen* werd verdeeld, volgens eene schikking tus„ schen het regt, hetwelk men schond, en de magt, die men „ misbruikte. Wat toch had NAPOLEON, in de trotsche uit„ oefening zijner tijdelijke almagt, zich meerder veroorloofd, „ dan thans door de Hooge Bondgenooten werd bedreven? „ NAPOLEON had op eene grootere schaal, met meer stout-

„ heid en minder pligtplegingen, jegens magtiger Mogendhe-
„ den alleen hetzelfde uitgevoerd, waartoe nu geheel *Europe*
„ bijkans zich tegen eenen Staat van den vierden rang ver-
„ eenigde. Of is het onregt meerder grievend, wanneer het,
„ met de ſnelheid eens *Napoleontiſchen* beſluits, op éénen
„ dag wordt ontworpen, bevolen, bekrachtigd, uitgevoerd —
„ dan wanneer men, zich in alle bogten wringende, door eene
„ opeenſtapeling van *diplomatieke* kunſtenarijen, de veron-
„ gelijking vruchteloos met het masker der wettigheid poogt
„ te bedekken; terwijl de traagheid en ſchroomvalligheid der
„ uitvoering het ongeoorloofde der handeling luid en openbaar
„ verkondigt?" (Bl. 198, 199.) Zietdaar een proefje van den geest en de denkwijs des Schrijvers, waarop wij ſtraks zullen terugkomen.

Wij worden thans overgebragt naar *Italië*, waar MURAT voorbarig en onberaden de banier des opſtands tegen *Oostenrijk* opſtak. Hij verloor daardoor zijn Rijk, en de oude Souverein der beide *Siciliën* keerde naar *Napels* terug, maar ſchond, zonder eenig voorwendſel, de door hemzelv' aan het eiland *Sicilië* verleende ſtaatsregeling, daar hij dat land in alles met *Napels* (het willekeurig geregeerde *Napels*) gelijk ſtelde. Ook hier doet de Schrijver de onverbiddelijke waarheid uitkomen. Handelingen omtrent andere *Italiaanſche* Staten, omtrent *Zwitſerland*, omtrent de *Rhijnvaart* volgen hierop, en daarbij wordt aangetoond, hoe onbepaald de uitdrukking der vrijheid van die vaart te *Weenen* was opgeſteld; *jusqu'à la mer*, in plaats van (zoo men geheel geene regten gewild had) *jusques dans la mer*. Bl. 301—306, 308. (Het is merkwaardig, dat eene dergelijke onnaauwkeurigheid in de *redactie* van het *Utrechtſche* Vredesverdrag in 1713 aanleiding tot honderdjarige geſchillen tusſchen *Frankrijk* en *Portugal* heeft gegeven.) Ten aanzien van het door NAPOLEON geſloopte *Duitſche Rijk*, thans het *Duitſche Verbond* genaamd, wilden de vijf magtigſte leden, *Oostenrijk*, *Pruisſen*, *Beyeren*, *Hanover* en *Wurtemberg*, zich eerst een *uitſluitend gezag* aanmatigen, en vervolgens dit zelfs geheel op *Pruisſen* en *Oostenrijk* vestigen. Deze oogmerken, die de onafhankelijkheid der kleinere *Duitſche* Vorſten geheel zou hebben doen verdwijnen, werden mede verijdeld door de komst van NAPOLEON, die aan het verlangen der kleinere Vorſten en vrije ſteden, om ook, naar evenredigheid der bevolking, deel aan het alge-

meene Beſtuur te hebben, deed toegeven. *Oostenrijk* behield, uit aanmerking der vroegere Keizerlijke waardigheid, ſlechts de eere der voorzitting.

(*Het vervolg en ſlot hierna.*)

Geſchiedkundige Verhandelingen over Vollenhove en deszelfs omſtreken. Te Zwolle, bij J. J. Tijl. 1831. *In gr.* 8*vo.*

De Heer J. A. DE VOS VAN STEENWIJK heeft driemaal in het Departement *Vollenhove* der Maatſchappij *Tot Nut van 't Algemeen*, in de jaren 1811 en 1812, eene Voorlezing gehouden over *Vollenhove en deszelfs oudſte Geſchiedenis, voor zoo ver die uit oude Schrijvers is op te ſporen.* Deszelfs Zoon berigt ons, in eene korte Voorrede, dat deze Voorlezingen met veel belangſtelling waren aangehoord; dat het handſchrift nog onlangs aan eenige vrienden der letteren ter lezing was uitgegeven, en zoo veel bijval vond, dat hij zich aan het aanzoek, om hetzelve door den druk meer algemeen bekend te maken, niet kon onttrekken, aangezien hij zulks beſchouwde als eene hulde, der nagedachtenisſe van zijnen algemeen geachten Vader gewijd.

In de *eerſte* Redevoering wordt gehandeld over de oudſte oorkonden, die van deze ſtreken voorhanden zijn, zijnde twee Giftbrieven, een van OTTO *den Grooten* van 943 en een van HENDRIK II van 1010; voorts over het daaruit ſpruitend gezag der *Utrechtſche* Biſſchoppen aldaar, met eene geſchiedenis van deze oorden tot aan de dertiende eeuw, en een berigt van het kasteel van *Vollenhove* van 1168, en van het aan het land van *Vollenhove* noordelijk grenzende *Stellingwerf* en deszelfs bewoners.

In de *tweede* Redevoering wordt de plaatſelijke geſchiedenis voortgezet, van het begin der dertiende eeuw tot aan het einde der Biſſchoppelijke regering in 1527, in welk tijdvak vermeld wordt de oorlog der Biſſchoppen tegen de *Drenthers* in 1226; de bevolking van *Onnen* en *Giethoorn*, met de ontdekking der veenen aldaar; de *St. Maartensmannen* en het Ijfeigenſchap; de overſtroomingen; de twisten, opſtanden en oorlogen der *Stellingwervers;* het beleg van het kasteel in 1311; de verpanding van *Overijſſel* aan Graaf REINOUD

VAN GELDER, en diens losſing door den zuinigen Biſchop JAN VAN ARKEL; het Stadsregt van *Vollenhove* van 1354; het Dijkregt van *Vollenhove* tuſschen 1354 en 1387; de heerlijkheid *Kuinre*; KAREL VAN GELDER, enz.

De *derde* Redevoering bevat eene ſchets van het leven en de verdienſten, vooral ten aanzien van het land van *Vollenhove*, van JOAN VAN LIGNE, Graaf van *Aremberg*, Stadhouder van *Vriesland*, *Overijsſel* en *Groningen*, van af 1548 tot aan 1568.

Deze drie Redevoeringen zijn over het algemeen zoodanig, dat zij door de toehoorders, in een Departement van de Maatſchappij *Tot Nut van 't Algemeen*, met genoegen konden worden gehoord, en vooral in *Vollenhove*, waartoe zij zoo vele betrekking hadden; maar beter ware het toch geweest, dezelve niet uit te geven, als noch wegens ſtijl en voordragt, noch wegens belangrijkheid van zaken, noch wegens juistheid van opgave zich daartoe genoegzaam aanbevelende. De Heer DE VOS VAN STEENWIJK was een zeer ſchrander man, en in het geheel niet ontbloot van die verkregene kennis in het gebied der wetenſchappen, die den beſchaafden man altijd verſiert, en voorheen bij vele Edelen, ook in *Overijsſel*, te vergeefs gezocht werd; maar hij was noch Redenaar noch Geleerde, en toont, zelfs in deze Redevoeringen, dat hij in de oude geſchiedenisſen en den alouden ſtaat van zaken niet geheel te huis is. Wij zeggen dit niet om eenen man te berispen, dien wij nog perſoonlijk hebben gekend, wiens nagedachtenis wij zeer vereeren, en die ook deze Redevoeringen, uit een braaf beginſel, in eene vergadering hield, waarin hij door dezelve werkelijk nuttig en leerzaam was; maar omdat wij afkeuren de uitgave van een opſtel, hetwelk de Maker zelf niet voor de drukpers beſtemde, en waarſchijnlijk zou geweigerd hebben uit te geven, indien hem bij zijn leven daartoe het aanzoek was gedaan. Naar ons inzien, heeft men geene vrijheid, op deze wijze met nageblevene geſchriften te handelen, en had men, daartoe evenwel beſluitende, inzonderheid het opſtel vooraf door deskundigen moeten laten overzien en zuiveren. Er zijn in hetzelve, ten aanzien van het plaatſelijke, wel zeer goede opmerkingen en oordeelkundige aanteekeningen, die toonen, dat de Redenaar de plaats zijner woning grondig kende; maar het geſchied- en oudheidkundige in deze Voorlezingen is, hier en daar, te gebrekkig, om het geheel niet te ontſieren.

Het zou ons te veel ruimte wegnemen, indien wij hier de ganſche geſchiedenis, die de Steller behandeld heeft, wilden doorloopen, om ons gevoelen te ſtaven; wij moeten ons daarom vergenoegen met ſlechts eenige punten aan te ſtippen, die echter, gelijk wij vertrouwen, onze oordeelvelling zullen regtvaardigen.

Op bl. 8 vergeet de Schrijver, om onder *Vriesland*, ten tijde van KAREL *den Grooten*, te betrekken de ſtreken tusſchen de *Eems* en de *Lauwers*, die er altijd onder behoord hebben, zoo ver de Geſchiedenis reikt, en de ſtreken tusſchen de *Eems* en de *Wezer*, die er in KAREL's tijd ook reeds onder waren, doch vroeger door de *Cauchen* waren bewoond geweest. Onder vele Schrijvers kan men deswege nazien ALTING, *Notit. Germ. Inf.*, T. II, p. 62, 159, 161; KLUIT, *Hist. der Holl. Staatsr.*, D. V, bl. 41; en vooral YPEIJ, in het onlangs uitgegeven tweede Deel van zijne doorwrochte *Geſchiedenis der Nederlandſche Taal*, bl. 106—136.

Op bl. 9, in de noot, wordt, zonder aanvoering van eenigen grond, van WAGENAAR gezegd, dat hij verkeerdelijk voordraagt, dat de bosſchen, in den Giftbrief van 943 vermeld, in *Drenthe* zouden hebben gelegen. Immers, hoe zeer zulks waar *kan* zijn, zoo deelen nogtans verſcheidene achtingwaardige Schrijvers, naar aanleiding van de Diplomata van 943 en 944 zelve, gelijk HEDA en anderen, in dezelfde meening; terwijl ook inderdaad dit punt zich geenszins door eene penneſtreek laat beſliſſen, en de bepaling van de oude grenzen van *Drenthe*, in de tiende eeuw en vroeger, bij voortduring aan vele moeijelijkheden onderworpen blijft.

Op bl. 13 kon over den *Elo* of *Schelo* van onze oude bosſchen meer gezegd zijn geworden, hoewel het altijd zeer duister blijft, wat dier, in de Diplomata der Middeleeuwen, door deze woorden worde bedoeld, en al de Schrijvers, bij Recenſent bekend, deswege verlegen zijn geweest, zoodat elk hunner den geleerden SCRIVERIUS heeft kunnen nazeggen: „*locus ille Diplomatis Ottoniani me ſaepius torſit, et nunquam me ex tricis istis extricari potui.*" Dit is nogtans zeker, dat de woorden van deze, in het Latijn uitgevaardigde, Keizerlijke *Duitſche* oorkonden van 943 en 1006, luidende: „*bestias inſuper quæ Teutonica lingua Elo aut Scelo appellantur*," of „*quæ Teutonice Elo et Scelo appellantur*," den Redenaar in het geheel geenen

grond konden opleveren, om te zeggen, dat deze woorden, in dien tijd, *zuiver Nederduitsch* waren geweest, en even min, dat de *Elo* of *Schelo* twee onderscheidene dieren zouden geweest zijn, hetgeen den Recensent ook gansch niet aannemelijk voorkomt.

Op bl. 23 toont de Schrijver, den oorsprong der regten van de Bisschoppen van *Utrecht* op *Drenthe* niet genoegzaam te hebben gekend, daar er, reeds in den jare 1040 en vervolgens, bij Keizerlijke Giftbrieven, gedeelten van dat landschap aan den Stoel van *Utrecht* waren geschonken, en de brieven van de dertiende eeuw wel uitdrukkelijk bewijzen, dat geheel *Drenthe*, destijds, onder het Bisschoppelijke bewind stond, zoodat de naauwkeurige UBBO EMMIUS, in zijne *Rer. Frif. Hist.* bl. 92, teregt deswege schreef: „*Tuentia et Drentia, aliis super alias donationibus, inde usque ab Ottonis I tempore, post vastationes Danicas cumulatis, istis in regionibus, ad parentum nostrorum memoriam totae in potestate istius Ecclesiae permanserunt.*"

Op bl. 42 en 43 worden KAREL VAN EGMOND en KAREL VAN GELDER niet duidelijk genoeg, als denzelfden persoon, voorgedragen, en verkeerdelijk wordt van hem gezegd, dat hij het Hertogdom *Gelder* bestormde, even alsof hij zich, met geweld van wapenen, van dit Hertogdom had meester gemaakt, daar nogtans KAREL VAN EGMOND, buiten allen twijfel, een wettig Hertog van dat land was, en door de *Gelderschen*, zelfs met vele moeite en opoffering, tot Hertog van *Gelderland* was gekozen en ingehaald.

Op bl. 68 verhaalt de Redenaar den dood van den Graaf VAN AREMBERG, bij den gedenkwaardigen veldslag van *Heiligerlee*, zonder vermelding van de Geschiedschrijvers, waaruit deze voordragt getrokken is, hetwelk hier vooral niet minder noodig was, dan in de beide eerste Redevoeringen, uit hoofde van de bestaande verschillende opgaven van 's Graven dood. In allen gevalle is het verhaal ongegrond, en komt niet overeen met de later ontdekte geschiedkundige berigten, die ons medegedeeld zijn door den verdienstelijken VAN WIJN, in zijn *Huiszittend Leven*, bl. 232.

Overigens had men onder de schrijf- of drukfeilen wel mogen aanteekenen, dat de Giftbrief, op bl. 9 vermeld, niet is van den jare 936, maar van 943; en dat, op bl. 36, verkeerdelijk 1255, in plaats van 1355, staat, welk laatste nogtans, uit den zin, zigtbaar eene drukfeil is. Ook de Latijnsche aanhalingen, in de noten, zijn slordig nagezien.

Groningen ontzet, Vaderlandsch Treurſpel, in vijf Bedrijven, door JOHANNES RUIJL. *Te Amſterdam, bij* M. Westerman en Zoon *en* C. van Hulst. 1832. *In kl.* 8*vo.* 114 *Bl. f* : -60.

Wij verheugen ons inderdaad, weder eenen Dichter te zien te voorſchijn treden, die eenen onmiskenbaren aanleg vertoont, om onzen Schouwburg met goede oorſpronkelijke voortbrengſelen te verrijken. Helder en regelmatig denken blijkt den Heere RUIJL eigen te zijn. De taal, welke hij zijnen perſonaadjen in den mond legt, is wél; de zamenſpraken zijn ordelijk volgehouden, (iets, hetgeen men maar al te ſchaars in ſoortgelijken letterarbeid ontmoet) en de gevoelens, die beleden en uitgeboezemd worden, zijn van den echten vaderlandſchen ſtempel; ook is de ſtijl doorgaans net en zuiver; terwijl de verzenbouw over het algemeen gemakkelijk en vloeijend is.

Het doet ons ondertusſchen leed, dat de Heer RUIJL zijn tooneelſtuk den naam van *Treurſpel* gegeven, en hetzelve niet liever *vaderlandſche voorſtelling* genoemd heeft; want, om den eerstgemelden naam te verdienen, mist het de meeste vereischten. De twee hoofdroerſels toch van het Treurſpel, te weten *ſchrik* en *medelijden*, ontbreken genoegzaam geheel; geene bijzondere hartstogten, tegen elkander met geweld woelende, worden er treffend in voorgeſteld; niet één karakter is volkomen ontwikkeld, en maar al te veel vindt men dezelfde begrippen en gevoelens geuit onder verſchillende bewoordingen: het karakter van SCHUILENBURG, den verrader, is daarenboven geheel misteekend; want waar is de booswicht, die zichzelven ſlinkſche treken en booze aanſlagen zal toeſchrijven, en dit zelfs aan een eigen kind bekennen? De bron ook, waaruit het landverraad bij dezen Raadsheer oorſpronkelijk is, heeft niets tragisch. Iets anders zoude het zijn, wanneer hij, bij voorbeeld, eene wezenlijke of ingebeelde beleediging of mishandeling te wreken hadde gehad, en de wraakzucht de voornaamſte oorzaak van zijn ſchandelijk bedrijf ware, waarbij dan de eerzucht, of begeerte naar hoogeren rang, van ter zijde in het ſpel hadde kunnen gebragt worden. Wijders is de taal van FURSTENBERG onbetamelijk in de betrekking, waarin hij voorkomt; en hetgeen tusſchen hem en RABENHAUPT voorvalt, is weinig meer dan gekijf, verre beneden het karakter van laatst-

gemelden krijgsman, ja verre beneden de waardigheid van een deftig dichtſtuk, al droeg het dan ook niet den naam van Treurſpel. En zoo de Heer RUIJL zich wil zetten aan het aandachtig lezen van hetgeen over het Treurſpel is geſchreven in onze taal (om van geene vreemden te ſpreken) door de Heeren FEITH, BILDERDIJK, WISELIUS en VAN LIMBURG BROUWER, houden wij ons verzekerd, dat hij ons bovenſtaand oordeel over deze zijne lettervrucht billijk zal vinden. Wij meenen ook, op grond van zijnen goeden aanleg voor tooneelwerk en van de klare voorſtelling zijner denkbeelden, ons te mogen vleijen, dat hij, van de wijze lesſen dier mannen gebruik makende, in het vervolg tooneelſtukken leveren zal, die der vaderlandſche tooneelpoëzije tot verderen opbouw en luister en hemzelven tot onvergankelijke eer verſtrekken zullen.

Het goede, dat wij boven gezegd hebben aangaande den ſtijl en den verzenbouw, moet echter ook in eenen niet al te ruimen zin worden verſtaan; want in die beide zijn mede ettelijke gebreken en leemten, van welke wij hier eenige weinigen ter proeve zullen aanvoeren.

Bl. 19 leest men:

Neen, dan ga ieder ſcheep, voer' deugd en vrijheid meê,
En 't ouderlijk gebeent' zij 't offer ſlechts der zee! —

Behalve dat het eene zonderlinge voorſtelling is, te ſcheep afreizende, zijne deugd en vrijheid mede te voeren als goederen of *precioſa*, en dat *meê* daar heeft moeten geplaatst worden, opdat het woord *zee* in den volgenden regel er op zoude mogen rijmen, zoo is bovendien deze laatstgemelde regel geheel verkeerd geconſtrueerd; zij zegt nu: *het ouderlijk gebeente zij het offer ſlechts*, of *alleen, van de zee*, niet, b. v., ook van de aarde. De Heer RUIJL heeft willen zeggen: ſlechts, of alleen, het gebeente der voorouderen worde eene prooi van de golven, als die het land zullen overſtroomen; doch dit drukt hij niet uit.

Bl. 20 r. 2. valt de klemtoon op *men*, een geheel toonloos woord.

Bl. 7, 8 en elders: *Wat* OF *een volk vermag; waar* OF *de bronwel ſchuilt*, hoort men, zelfs in het dagelijksch verkeer, uit geen' beſchaafden mond.

Deze en ſoortgelijke feilen (welke helaas! door maar al

te veel Dichters begaan worden) komen ontelbare malen voor; en zoo de Heer RUIJL, met deze onze teregtwijzing voor den geest, zijn ſtuk, regel voor regel, aandachtig gelieft na te lezen, zal hij zich daarvan ras overtuigd houden. Al aanſtonds zal hij op de volgende bladzijde in regel 9 en 10 dezelve twee malen vinden

Bl. 26 is regel 5 weder verkeerd geconſtrueerd. De Heer RUIJL wil zeggen: *wiens onverwrikb're trouw alleen ons bewaren kan;* doch inderdaad zegt hij: wiens tronw ons alleenlijk kan bewaren en niets verder uitregten. — De twee volgende regels denke hij eens aandachtig na, en beſliſe dan zelf, of het daarin voorkomende gezegde Gode waardig zij.

Op deze zelfde en de volgende bladzijde komt eene alleenſpraak voor van RABENHAUPT; maar wij vragen, of de taal aldaar gepast zij in den mond van een zoo braaf legerhoofd? Eigen eer, roembejag, ijdele kleingeestigheid erkent de held voor het roerſel zijns bedrijfs. En is niet, wat hij bl. 27. r. 2. zegt, het toppunt van verwaandheid? Wie toch is zoo hooggevoelend van zichzelven, om te durven zeggen: *die man is zoo braaf, of die zaak is zoo ſchoon, dat ik,* ZELFS IK *er over verwonderd ſta?*

Bl. 28. r. 2. valt weder de klemtoon op een toonloos woord, te weten op *te.* Ook op deze wijze zondigt RUIJL veelvuldige reizen tegen een' der voornaamſte regels van de verſificatie.

Op dezelfde bladz. r. 14 leest men *woeste drift.* De Heer RUIJL zal ras gevoelen, dat *woest* aldaar een hoogst ongepast woord is.

Bl. 35. r. 7:

Verdrag NOCH *overgaaf wordt door* GEEN *mensch begeerd.*

Behalve dat *begeeren* hier een ongepast woord, en *geen mensch* alles behalve dichterlijk is, vindt men daarbij in dezen regel twee negativen, *noch* en *geen.* Het moest zijn, verdrag *of* overgaaf.

Bl. 36. r. 12. is duister. De Heer RUIJL wil zeggen: *hoe duidelijk ik het verſchiet of de toekomst, als voor ons geene hoop van behoud opleverende, aan den Raad voorſtelde, het baatte niet;* maar, om er dien zin aan te hechten, moet men over de uitdrukking nadenken.

Bl. 38. r. 5. *Den* tijd zal waarſchijnlijk eene drukfeil zijn. Zoo ook op bl. 50. r. 9. *Burgermeester*, voor *Burgemeester.*

Bl. 51. r. 3. *eeuwig*. Eene zeer verkeerde uitdrukking.

Op dezelfde bladz. r. 10 en 11 past inzonderheid, wat wij in den aanvang van deze onze beoordeeling aangaande de taal van SCHUILENBURG gezegd hebben.

Bl. 55. r. 5. *Voor 't* VUIGE *lijfsbehoud*. Het is verwonderlijk, hoe velen het woord *vuig* niet verſtaan en daardoor zeer verkeerd bezigen. *Vuig*, *vuidig* beteekent niets anders dan *vadzig*, *lui*. De Heer RUIJL gebruikt dat woord menigmalen, doch altijd in eene verkeerde beteekenis. Maar ook al gaf men hem de beteekenis toe, waarin doorgaans in onze dagen met dat woord wordt geſchermd, dan nog konde het bij *lijfsbehoud* niet te pas komen.

Op bl. 57, en ook elders, wordt *band* vrouwelijk geſteld: op welk gezag, weten wij niet.

Bl. 64 is de laatſte regel hoogst gebrekkig. Vooreerst is het eene vreemde uitdrukking, *waan van het gemoed*; ten andere ziet men *gemoed* en *moet* nevens elkander, hetgeen altijd een' leelijken wanklank geeft.

Of *falen in zijn doel*, voorkomende bl. 65. r. 3, Neder-duitsch zij, betwijfelen wij; maar zeker is het vreemd aan onze taal, wat op bl. 70. r. 5 voorkomt: *zich aan een doel ſluiten*.

Op dezelfde bl. r. 12. ontmoeten wij weder eenen wanklank, vermits de twee *hemiſtiches* op elkander rijmen.

Bl. 72. r. 16. is volſtrekt geen Nederlandsch. De Heer RUIJL heeft willen zeggen: *beproef*, *wien onzer het 't eerst aan moed en krachten faalt*; doch het eene *het* heeft hij niet weten te plaatſen van wege de maat, en het toen maar weggelaten.

Bl. 76. r. 16:

Getuige van DEN *trouw*, *die*N *we aan ons Erf* VERSPREKEN.

Verſpreken, in den zin van *beloven*, is een Germanismus.

Op bl. 80 en elders komt het woord *Studenten* voor; maar geen eenigzins geoefend Dichter zou dat woord bezigen in eenig deftig gedicht, laat ſtaan in eene lettervrucht, waaraan hij den hoogen titel van Treurſpel geeft.

Bl. 83. r. 5. vinden wij de uitdrukking, *ſneuvelen in 't helmet*, en zien hier geene andere reden voor, dan bloote-lijk, om een rijmwoord te hebben op *gered*.

Bl. 84. r. 5. vinden wij eene verkeerde woordvoeging. Onze taal vordert, dat *hem* voor *trouwloos* ga. Ondertusſchen zagen wij met genoegen, dat de Heer RUIJL zich maar

zelden ſchuldig maakt aan deze feil, welke helaas! zeer gemeenzaam is aan velen van onze hedendaagſche Dichters.

Op bl. 87 vergeet de Student GOCKINGA, die over het algemeen veel te veel van zichzelven, zijne vaderlandsliefde en zijnen heldenmoed praat, wat hij te voren opgegeven heeft als drijfveer zijner handelingen; want hier zegt hij in den 4den regel, dat hij alles doet uit liefde voor zijne bruid.

Bl. 91. r. 7. Deze regel is en plat en zondigt tegen de regelen eener beſchaafde taal. Wij zeggen: *ik weet*, of *ik ken*, *onzen toeſtand*; niet: *ik weet den toeſtand van ons*.

Hoe op bl. 93 *Jeruzalem* en de *Aſſyriërs* er bij gefleept zijn geworden, is bezwaarlijk uit te leggen, inzonderheid wanneer men in aanmerking neemt den, doorgaans weinig verhevenen, ſtijl van het ſtuk. Het is nu een kakelbonte lap op een zeer eenvoudig kleed.

Bl. 98. Hier wordt Juffer METTA aangeſproken met den naam van *Mevrouw*; doch die titel komt alleenlijk te pas voor jonge dochters van den vorſtelijken ſtand, niet voor een meisje van METTA's geboorte.

Bl. 100. r. 2. Deze regel is gebrekkig in de zamenſtelling en plat. Waar behoort het woordje *vol* toe?

Wij hebben hier ook wederom *vuig*, en nog eens op de volgende bladzijde, in eene verkeerde beteekenis gebezigd.

Bl. 102. r. 3. is geen Nederlandsch. Onze taal zegt: *gij kunt u daarop beroemen*, niet *roemen*.

Bl. 110. r. 2. Dat VONDEL, in zijnen *Gijsbrecht van Aemſtel*, eenen roman gedicht heeft, vergeet men ter liefde van het verrukkelijke zijner poëzij; maar een iegelijk, die geen vreemdeling is in 's lands historie, weet, dat Amſterdam destijds een armelijk buurtje was van eenige hutten, rondom het ſlot van GIJSBRECHT gebouwd en van houten palisſaden omringd. De Heer RUIJL had zich derhalve van de verdichting van VONDEL niet behooren te bedienen als van eene wezenlijke gebeurtenis.

Bl. 112. r. 12. Wederom eene verkeerde woordvoeging. Zoo als *enkel* geplaatst is, zegt het, dat de nood van het vaderland de burgerſchaar alleen, niemand anders, te wapen dreef; maar RUIJL heeft *willen* zeggen, dat alleen de nood van het vaderland dit gedaan heeft.

Wij zullen hier onze aanmerkingen eindigen, na echter vooraf nog ons hartelijk leedwezen betuigd te hebben over de ergerlijke taal, op bl. 76 en 77 GOCKINGA in den mond

gelegd, welke, als het beſchaafd zedelijk gevoel kwetſende en althans voor een' Christen affchuwelijk, wij niet konden lezen, zonder, als onwillekeurig, *foei! foei!* er nevens te ſchrijven.

De Heer RUIJL noch iemand anders meene, dat wij *Groningen ontzet* op bovenſtaande wijze hebben behandeld, om den Dichter verdriet aan te doen: onze bedoeling is waarlijk geene andere geweest, dan om hem, die in zijne eerſte proeve eenen gunſtigen aanleg voor de tooneelpoëzij heeft kenbaar gemaakt, op zichzelven en zijn werk aandachtig te maken, en hem te bewaren voor de verderfelijke meening van die kunst reeds eenigermate meester te zijn; eene meening, welke zoo ligtelijk vat op hem zoude kunnen krijgen, wanneer hij mogt luisteren naar dwaze loftuitingen van den grooten, niet oordeelkundigen hoop, of de graagte, waarmede ons Amſterdamsch, in den Schouwburg doorgaans weinig nadenkend, Publiek zijn dichtwerk heeft ontvangen, als een bewijs van deszelfs voortreffelijkheid opvatte. Voor het grootſte gedeelte ſchrijve hij het bij herhaling opvoeren en gretig bezoeken van zijn tooneelſtuk toe aan de tijdsomſtandigheden; want inderdaad in dat opzigt mag het genoemd worden *een woord op zijn pas.*

Wil de Heer RUIJL onzen raad aannemen en opvolgen, dan leere hij (gelijk wij in den aanvang reeds zeiden) het Treurſpel in zijnen aard grondig kennen, poge in betrekking te komen met eenen welkundigen Dichter (waartoe wij hem, des verlangende, misſchien in de gelegenheid konden ſtellen), opdat deze hem den regten weg aantoone en hem op denzelven geleide, en bezoeke, zoo veel mogelijk, den Schouwburg, niet bij het vertoonen van ellendige prulwerken, *Vaudevilles* enz., die het bederf en het graf der echte kunst zijn, maar bij het opvoeren van goede Treur- en Blijſpelen, het zij van de Franſche Meesters, het zij van vaderlandſche voortreffelijke Dichters. Dit laatſte is van geen gering belang; want, zonder het tooneel op die wijze aanhoudend te bezoeken, verkrijgt men nooit den *tact*, om met goed gevolg voor hetzelve te arbeiden, al maakt men ook verzen zoo ſchoon als die van Mevrouw VAN WINTER en BILDERDIJK.

Geſchiedenis der Nederlanders buiten Europa, enz. Door N. G. VAN KAMPEN. *IIde Deel. Te Haarlem, bij* de Erven F. Bohn. 1831. *In gr.* 8*vo. XXVI*, 452 *bl. f* 4 - 50.

Het eerſte deel van dit belangrijk werk is door ons in No. IV van dit Tijdſchrift (1832) met dien hoogen lof aangekondigd, waarop hetzelve in ons oog billijke aanſpraak had. Ook dit tweede deel is in allen opzigte even voortreffelijk en met dezelfde naauwkeurigheid bearbeid. De ſtof daarvan is over het algemeen minder aanlokkend dan die van het eerſte, 't welk, als 't ware, de *Heldeneeuw* der *Nederlanders* buiten *Europa* bevat; terwijl wij in *dit* deel de O. I. Maatſchappij wel haar hoogſte toppunt van bloei en magt zien bereiken, maar haar echter geſtadig zien worſtelen tegen den naijver der *Europeſche* mededingers, en haar niet minder gewikkeld zien in een aantal grootere en kleinere Oorlogen tegen *Indiſche* Vorſten. Deze laatſte leveren gewis de minst aangename taak voor den Geſchiedſchrijver en de minst belangwekkende ſtof voor den Lezer op. De Heer VAN KAMPEN heeft dit gevoeld, en daarom, met wijze ſpaarzaamheid, ons deze lange reeks van gevechten en ſtrooptogten zoo beknopt voorgeſteld, als, zonder onvolledigheid, geſchieden konde. Dit deel brengt ons van den jare 1645 tot 1722 of 1723, voo wel wat *Oost- en West-Indië*, als de Kaap *de Goede Hoop*, de kust van *Guinea* en andere *Nederlandſche* bezittingen betreft. Onder de uitmuntendſte gedeelten van dit werk rekenen wij de fraaije ſchets der inwendige geſteldheid van *Java* onder den Gouverneur-Generaal MAATSUIKER (bl. 215—218), en de belangrijke berigten omtrent de *Nederlandſche* Reizigers ROGGEVEEN, DE BRUIN, BOSMAN, VALENTIJN en anderen.

De volgende aanmerkingen deden zich onder de lezing aan ons voor:

Op bladz. 57 lezen wij: „ Toen maakten de *Engelſchen* vrede, doch niet, zonder *Holland* de ſchandelijke belofte te hebben afgeperst, dat het, ten gevalle van een' ſchijnheiligen overweldiger, nimmer den eenigen afſtammeling zijner verdedigers die verdediging zou toebetrouwen." Is deze volzin wel geheel van duisterheid vrij te pleiten? Als ten minſte de Akte van Seclufie niet voor den geest komt, is de bedoeling moeijelijk te raden.

Bl 132. „ De vijand werd vervolgd, een gedeelte der ſtad (*Macaſſar*) in brand geſchoten en het kasteel *Samboupo gebombardeerd.*" Dit laatſte woord is hier zeer oneigenlijk gebezigd. Want offchoon in 1660 (toen deze togt voorviel)

het gebruik van bomben bij belegeringen, ten minſte in *Europa*, vrij algemeen was, en WOUTER SCHOUTEN, wien VAN KAMPEN hier volgt, zich bepaaldelijk van het woord *bombarderen* bedient, is het echter duidelijk, dat hij hiermede ſlechts hevig ſchieten met het *kanon* bedoelt. Het was de vloot van VAN DAM, die in het voorbijzeilen het kasteel *Samboüpo* beſchoot. Wij gelooven niet, dat er Bombardeergaljooten bij die vloot waren, en SCHOUTEN zegt dit ook niet: hij ſpreekt niet eens van mortieren of bomben. *Bombarderen* is de oude uitdrukking voor hetgeen wij thans, om de dubbelzinnigheid te vermijden, *kanonneren* noemen. Zoo zegt de Schrijver van het *Magnum Chron. Belg.* ad a. 1477: *Et tanto* BOMBARDARUM *fragore aër pertonuit* enz. Hedendaagſche Schrijvers moeten die dubbelzinnige uitdrukking vermijden.

Bl. 171. „ Reeds in 1599 hadden de *Zeeuwen* zich aan den *Amazone*-ſtroom *nedergelaten*." Bl. 172. „ De *Nederlanders lieten* zich hier in 1656 *neder*." Dezen Germanismus hadden wij hier niet verwacht.

Bl. 399 en 404. „ VALENTIJN's Beſchrijving en Geſchiedenis van geheel *Oost-Indië* in acht groote folianten." Het werk van VALENTIJN beſtaat uit *vijf* deelen in folio; offchoon wij niet tegenſpreken, dat ſommige exemplaren, gemakshalve, in acht banden gebonden zijn.

Ziedaar het weinige, 't welk wij meenden te mogen opmerken in een werk, dat overigens met eene naauwkeurigheid bearbeid is, die ons, in eene zoo vruchtbare pen als die van den Heer VAN KAMPEN, bewonderenswaardig voorkomt.

KASPAR HAUSER. *Voorbeeld eener Misdaad gepleegd tegen de Geestvermogens of het Zieleleven eens Menſchen. Door* ANSELM RITTER VON FEUERBACH. *Naar het Hoogduitsch. Te Amſterdam, bij* ten Brink en de Vries. 1832. *In gr 8vo. IV*, 122 *bl. f* 1-25.

De treurige geſchiedenis, waarvan dit boek een verhaal behelst, komt hoofdzakelijk op het volgende neder. Op den 26 Mei 1828 vond men op de openbare ſtraat te *Neurenberg* een geheel onbekend jongeling, met eenen brief in de hand, waarin verzocht werd, hem tot Kavallerist aan te nemen. De weinige woorden, welke hij uitſtamelen kon, zijn wag.

gelende gang, zijne kinderachtige gebaren, en zijne diepe onnoozelheid, of liever dierlijke ſtompheid, — alles, in één woord, gaf blijk van eene verregaande verwaarloozing, zoo wel naar het ligchaam, als naar de ziel. Daar hij echter geen het minſte ſpoor van krankzinnigheid vertoonde, en daarbij zeer goedaardig en leerzaam was, werd hij ras een voorwerp der algemeene opmerkzaamheid en van een innig medelijden, en gaf men zich vele moeite, om zijne zielsvermogens te ontwikkelen. Uit hetgeen men later uit hem vernomen heeft, blijkt, dat hij van zijne vroegſte jeugd in een klein hok is opgeſloten geweest, waar hij, enkel met een hemd en eene lederen, van achteren opengeſnedene, broek gekleed, en blootsvoets, op den grond *gezeten* heeft, zonder ooit het onderſcheid van dag en nacht waargenomen, of eenig geluid, het zij van menſchen of van dieren, gehoord te hebben. Hij had nooit eenig levend ſchepſel gezien dan den man, die hem zijn voedſel, enkel brood en water, bragt. Omtrent de wijze, waarop hij te *Neurenberg* gekomen is, weet hij niets op te geven. Ook heeft de Policie dit, ondanks alle aangewende moeite, niet kunnen opſporen. Deze ongelukkige jongeling is door de Regering van *Neurenberg* aan de leiding van den Hoogleeraar DAUMER toevertrouwd, ten wiens huize een vermomd booswicht in October 1829 getracht heeft hem te vermoorden, doch hem ſlechts eene zware wonde aan het voorhoofd heeft toegebragt, waarvan hij gelukkig herſteld is. De *Engelſche* Graaf STANHOPE ſchijnt voornemens te zijn, hem met zich naar *Engeland* te nemen, om hem daar eene veilige ſchuilplaats te verleenen en voor zijne verdere opvoeding te zorgen.

Deze geſchiedenis wekt reeds op zichzelve in den hoogſten graad ons medelijden, belangſtelling en nieuwsgierigheid op; doch de wijze, waarop de ſchrandere VON FEUERBACH dezelve heeft voorgeſteld, en de treffende wijsgeerige bedenkingen, welke hij in zijn verhaal invlecht, maken dit boekje uit meer dan één oogpunt zeer belangrijk. Hij ſtelt ons KASPAR HAUSER (toen 16 à 17 jaren oud) voor als een jongeling, die geene kindschheid gehad heeft, als een kind in het gevormde ligchaam van een' man. Hij deelt ons omtrent de trapswijze ontwikkeling zijner zielsvermogens, en vooral omtrent die zijner zintuigen, eene reeks van bijzonderheden en opmerkingen mede, welker enkele aanwijzing ons hier te ver zoude afleiden. Voor de *Zielkunde* is dan dit werkje eene gewigtige bij-

drage. — Ook de *Regtsgeleerde* bedenkingen omtrent het aan KASPAR HAUSER gepleegde misdrijf, en de ſtraf, welke daarvoor zoude kunnen worden opgelegd, zijn, in ons oog, hoogst belangrijk. Hij merkt op, dat de daders, volgens het *Beijerſche* Wetboek van Strafregt, ſlechts kunnen geſtraft worden wegens wederregtelijke gevangenhouding en wegens het verlaten van een' volwasſen perſoon, die buiten ſtaat was zichzelven te helpen. Doch hij toont tevens, dat hier een veel zwaarder misdrijf gepleegd is, — een misdrijf tegen de geestvermogens of tegen het leven der ziel. Dit denkbeeld vooral wordt van bl. 44—51 uitnemend ſchoon ontwikkeld.

Offchoon er in der tijd in *Duitſchland* wel eens vermoeden geweest is, dat er onder deze geſchiedenis bedrog ſchuilde, vonden wij echter, na de meest gezette lezing van dit boek, geene enkele reden, om dezelve in twijfel te trekken. De naam van FEUERBACH, de belangſtelling van Lord STANHOPE, het vierjarig verblijf van KASPAR HAUSER te *Neurenberg* onder het oog en geſtadig toevoorzigt van verlichte mannen, — dit alles levert, in ons oog, genoegzame waarborgen op. De poging, om hem te vermoorden, toont reeds genoegzaam, dat hij het ſlagtoffer is van nog onbekende, misſchien magtige, booswichten, en ſluit het denkbeeld uit, dat hij een op en voor zichzelven handelend bedrieger zoude kunnen zijn. Dit laatſte trouwens zal wel in niemand opkomen, die met aandacht het onderhavige boekje leest, 't welk, ook in dit opzigt, op eene *overtuigende* wijze geſchreven is.

Het weluitgevoerd Portret van den ongelukkigen zet aan dit werkje een allezins gepast ſieraad bij.

Gerustſtelling voor min kundigen, zakelijk zamengetrokken uit het Onderzoek over de Kometen, van BALTHASAR BEKKER, *Predikant te Amſterdam, en uitgegeven bij gelegenheid der verſchijning van twee Kometen in* 1832 *en* 1834, *door* P. G. WITSEN GEYSBEEK. *Te Amſterdam, bij* J. C. van Kesteren. 1832. *In gr.* 8*vo. VIII*, 103 *bl. f* 1 - :

Men zou kunnen vragen, of er thans nog behoefte is aan zoodanig boek ter gerustſtelling van min kundigen. De Uitgever zelf erkent, dat *de tijden voorbij zijn, dat het menschdom van angst en ſiddering wegkromp bij de verſchijning van eene Komeet. Slechts weinigen*, zegt hij in het Voorberigt, *zullen tegenwoordig de Kometen meer houden voor veroorzaakſters of*

voorteekenen van oorlogen of ſtaatsomwentelingen, enz.; *maar*, voegt hij er bij, *grooter is het getal der genen, die het oude gevoelen blijven aankleven, dat eene Komeet toch wel de oorzaak zou kunnen zijn van gewigtige omwentelingen in de natuur*, enz.: *deze zijn moeijelijker van de ongegrondheid hunner vrees te overtuigen; ik althans onderneem dit niet in de volgende bladzijden.* WITSEN GEYSBEEK verzekert verder, dat *die vrees* hem, *na bewerkſtelligd onderzoek, inzonderheid bij de verſchijning der nog in dezen herfst verwacht wordende Komeet, niet geheel ongegrond voorkwam.* Evenwel zegt hij, dat *er ook verſcheiden gronden zijn, op welke men zich kan gerustſtellen omtrent de niet-verwezenlijking der vrees.* Deze opgave is geenszins juist en duidelijk. Men zou dus reden hebben, *om te vreezen*, doch tevens reden, *om niet te vreezen!* Hetgene nu Rec., na zoodanige Voorrede, voor hoofdzaak meende te moeten houden, wordt ſlechts als in het voorbijgaan behandeld; terwijl de Schrijver in het breede tracht te betoogen, dat Kometen geene toekomſtige dingen voorſpellen. Waartoe dit betoog? Rec. houdt die vrees voor *geheel ongegrond.* Het kwam hem echter voor, dat de redeneringen des Schrijvers niet overal even gegrond zijn. Een ongewoon natuurverſchijnſel, het zij dan Komeet of iets anders, zoude toch ook *kunnen* dienen, om ligtzinnige menſchen tot ernſtig nadenken op te wekken. Dit had, vooral door den Uitgever, wel in aanmerking genomen mogen worden. Voorts veroorlooft WITSEN GEYSBEEK zich hier en daar uitvallen of uitdrukkingen, welke, in een volksboek althans, geen nut doen; van dien aard zijn: *de geeſtelijke alarmklok trekken; — hij moet al zeer ongeloovig zijn, die de verzekering van een' Kerkvader in twijfel durft trekken; — het geheele leger rijkelijk bezoldigde en gemakkelijk levende geeſtelijken..... onnutte dienſtknechten, die men gerustelijk afdanken mogt*, enz. Iets nieuws was voor Rec. de bl. 33—34 in eene noot medegedeelde gisſing, dat de Cholera, die misſchien het gevolg zou kunnen zijn van eene, door de vóór 1817 verſchenen Komeet veroorzaakte, *perturbatie* in den dampkring, welligt door den invloed der Komeet, welke dezen herfst nog moet verſchijnen, geheel zal ophouden!

Een fraai plaatje verſiert het titelblad. Van de Komeet, welke nog dezen herfst moest verſchijnen, wordt niet veel gezegd, maar in het algemeen aangemerkt, dat zoodanige ſter weleens later zich vertoont, dan men meende te moeten

verwachten, en dat men waarſchijnlijk thans niet heeft te vreezen. Ook vindt men hier eenige bijzonderheden aangaande vroegere Kometen, en verſchillende gevoelens omtrent dezelve.

Anacreontiſche Zangen, gevolgd van eenige losſe Dichtſtukjes, door W.R. VAN HOËVELL. *(Ten voordeele van behoeftigen.) Te Groningen, bij* J. Oomkens. 1832. *In kl.* 8*vo.* 60 *Bl. f* :-50.

Roosjens, Verzameling van Minnedichtjens, aan Jeugd en Schoonheid geheiligd. Te Groningen, bij W. van Boekeren. 1832. *In kl.* 8*vo. VI*, 160 *bl. f* 1-50.

Tusſchen de beide hier aangekondigde dichtbundeltjes beſtaat eenige overeenkomst, en tevens eenig verſchil in geest en ſtrekking.

De Heer VAN HOËVELL heeft de meeste Liederen van ANACREON en eenige Oden van HORATIUS nagevolgd, en is daarin, met betrekking tot ſommige derzelven, met ongelukkig geſlaagd. Ook zijne weinige oorſpronkelijke ſtukjes zijn niet onverdienſtelijk.

Bl. 7 vinden wij:

Natuur gaf aan de ſtieren hoornen, (liever: *hoornen aan de*
En hoeven aan het paard, *ſtieren*)
De(n) hazen ſnelheid, en de(n) leeuwen
Een' muil *naar hunnen aard.*

Λέουσι χασμ' ὀδόντων wordt hier niet gelukkig uitgedrukt. ANACREON zegt: *een' ſterkgetanden muil.*

Bl. 8.

Onlangs, in een ſtillen nacht,
— — — — — — —
Kwam Cupido onverwacht,
En klopte op mijn deur.

Dit is niet fraai. Beter:

Kwam Cupido onverwacht
Kloppen aan mijn deur.

Dus ook bl. 9.

'k Plaats hem bij het knappend hout,
Warm zijn handjes, nat en koud,
En droog hem zijn natte haren.

Wij zouden verkiezen: *En ik droog zijn natte haren.* De woorden van ééne lettergreep, voor zoo ver zij niet toonloos en daardoor kort uit hunnen aard zijn, gelijk de lidwoorden, zijn ſlechts in zoo ver twijfelachtig in onze taal, dat zij kort worden, door verlies van den oorſpronkelijk hun aanklevenden klemtoon in den zamenhang der rede. Dat behouden of verliezen van klemtoon hangt dus af van den zin der woorden, en niet van de willekeur des Dichters

Bl. 11. *Onder lagchend vrolijk zijn*, is zeker eene ſchrijffout voor: *Daar wij lagchend vrolijk zijn.*

Bl. 12 begint met een coupletje, waarin regel 3 onverdragelijk hard is:

Over bergen; '*t zweet droop van mijn*
Lokken neêr.

Op bl. 19 hadden wij, om redenen, voor *Bathyllus* liever gelezen *Neëra* b. v., en in 't volgende ſtukje voor: *En laat er de ſchoone Cypris, Laat bij hem* enz.

Bl. 42:

Maar gij vlugt ijlings heen, o ſchandlijk pligtverzaken!

Dit is wel zeer gebrekkig voor de woorden van HORATIUS:

Sublimi fugies mollis anhelitu,
Non hoc pollicitus tuae.

Bl. 52: *En dan heldre* (liever *gure*) *ſneeuw en hagel uit den hemel nederdaalt.* Aldus vordert het de zamenhang.

Bl. 55: *Ik vind ſteeds de ſchoonſte bloemen in uw hemelſche gelaat.* Mogelijk beter: *Mij verrukken ſteeds de rozen, bloeijende op uw blij gelaat.*

Op bl. 58 is ſchier onleesbaar: *Als deugd het eenigst doelwit is van mijn begeeren*, in plaats van: *Als deugd is 't eenig doel van al mijn zielsbegeeren.* En de laatſte regel is niet veel zachter: *Dan kom 'k gelukkig eens*, voor: *Dan kom ik juichend eens aan 't eind van 's levens pad.*

Keuriger geverſificeerd; waar er vertaald is, gemakkelijker nagevolgd, en in oorſpronkelijke ſtukjes fraaijer en bevalliger gedicht, is het andere bundeltje, door ongenoemde Dichters bijeengebragt, en dat er zoo *Engelachtig* uitziet. Het vignet verbeeldt het aardigſte, maar gansch niet zedelijke, tooneel uit de hier nagevolgde Epiſode van WIELAND's *Oberon*, *Roſette.* Men ziet Roſette op de ſchouders van haren blinden

en afgeleefden echtgenoot in den perenboom klauteren, ten einde aldaar aan haren minnaar, die in den top zit en haar de hand reikt, het voldingendſte bewijs harer teederheid te ſchenken. Men kent den leeuw aan zijnen klaauw en de ſtrekking van dit boekje aan het vignet. In de *Toewijding* aan de Nederlandſche Schoonen lezen wij:

Lieve Schoonen, neemt dit boekjen,
Dat wij u welwillend biên,
Maar verſtopt het in een hoekjen,
Waar Mama het niet kan zien.
Zie(t), gij vindt in deze blaadjens
Menig ding in rijm gebracht,
't Geen licht, als onnutte (lees *onkuiſche*) praatjens,
Door de grijsheid wordt veracht.

Ziet, hoe, op het titelplaatjen,
't Vrouwtjen van dien blinden zot
Met een fraai verzonnen praatjen
d' Ouden ſukkel loos bedot;
Hoe zich 't jong en vurig wijfjen,
Speelziek in hare eenzaamheid,
Tot een aartig tijdverdrijfjen
In dien perenboom bereidt.

„ Over welke fraaie zaakjens
„ (Dit ook wisten wij nog graag)
„ Keuvlen dáár die beide ſnaakjens?—"
Foei! zottinnetjens! wat vraag!
Nooit toch zaagt ge in eenig boekjen
Alles zoo rond-uit gezeid,
En er dient altijd een doekjen
Over 't naakte beeld geſpreid.

In *het gevangen Minnegoodjen* is dat *doekjen* een *gaas*, zoo dun en doorſchijnend, dat het ook van het anders meest verborgene meer verraadt dan verbergt; in de ſtukjes aan *Dafne* is het doorgaans geheel, en in andere meer dan half ter zijde geſchoven. Echter de *Vertelling aan Dafne* is zoo kiesch mogelijk, b. v. van Mars en Venus:

Zij keuvlen dus zoo wat te ſamen;
Maar wat er verder is geſchied,
Dat moet ge Venus-zelve vragen; —
Want, meisjenlief, ik weet het niet.

Of zoo gij 't weten wilt, mijn ſchoone,
Lees dan bij Poot het gansch geval;
Die heeft het zoo *charmant* bezongen,
Dat ik er maar van zwijgen zal.

Gelijke lof moet gegeven worden aan de *Minnarijen van Jupiter*, en het ſtukje: *Nog een Lied aan de Maan.*

Over het geheel heeft dit werkje, in ons oog, hooge aesthetiſche waarde; het boeit en ſleept mede, en toch hopen, ja vertrouwen wij, dat ieder welopgevoed meisje en elke eerbare vrouw zich hier en daar zal verontwaardigen, of welligt het boekje uit de hand werpen. Men kan het dan alleen *overal* zonder ergernis lezen, als het hart onrein en men aan dartele voorſtellingen gewoon is. Eene verſtandige moeder zal de lezing aan hare dochters niet verbieden; want zoo iets wekt het verlangen op. Den Schrijvers nu eens toegegeven, dat FEITH en zijne navolgers al te *ſentimenteel* zijn, zij zelven zijn daarentegen al te *ſenſueel.* De minnezangen van BELLAMY, ſchoon wat eentoonig in de beſchrijvingen van een kusje, zouden wij verre boven dit bundeltje, als lectuur voor jonge Dames, verkiezen. Niet onbepaald kunnen wij inſtemmen met de tot motto gekozene ſpreuk van VOLTAIRE: *Si la volupté est dangereuſe, des plaiſanteries ne l'inſpirent* JAMAIS.

Ziedaar nu, volgens den wensch, in de Voorrede kenbaar gemaakt, ons oordeel, met *beſcheidenheid* en tot het ſchrijven eener recenſie (naar wij vertrouwen) toereikende *kennis van zaken*, gezegd. Ten ſlotte nog dit weinige: Wij beklagen den Dichter over het verlies zijner Mina, die thans met een' ander' gehuwd is: maar is het dan zoo onvermijdelijk, als eene achtingwaardige Mina ons ontrukt wordt, zich te werpen in de armen eener ligtzinnige Dafne? *Die Ideale ſind zerronnen*, zegt het motto voor het roerende vers aan Mina; doch, laat dit zoo wezen met de Idealen van liefde en vriendſchap, nimmer mag het plaats hebben met die van deugd en wijsheid. Wij wenſchen den verdwaalden jongeling beter inzien van zaken, en dat hij bewaard moge worden voor eenen dood, als hij voor zich affmeekt op bl. 30 en 31.

Quelques Obſervations, par E. W. VAN DAM VAN ISSELT, Membre de la 2e Chambre des États généraux, Comman-

dant d' un Corps de Chasseurs volontaires. Leeuwarde, chez *G. T. N. Suringar.* 1832. 8vo. 19 pag. *f* : - 25.

La Canne magique, ou le Libéralisme dévoilé. Roman politique, par ***** I—IVe Partie. à la Haye, chez *J. P. Beekman, Hz.* 1831. 8vo. 230 pag. *f* 2 - :

Wij voegen in onze beoordeeling de brochure van den Heere VAN DAM VAN ISSELT en het eerste deel van den hier aangekondigden staatkundigen Roman te zamen; opdat degenen, die door het lezen van eerstgenoemd vlugschrift met het liberale stelsel te veel mogten worden ingenomen, door de lezing van den Roman, waartoe wij hen uitnoodigen, voor overijling mogen worden bewaard; en omgekeerd zij, die door den Roman tot overdreven monarchale begrippen zouden worden weggesleept, door bepeinzing der opmerkingen van den Heer VAN DAM, waartoe wij de zoodanigen op hunne beurt aanmanen, de grondbeginselen eener grondwettige Alleenheersching niet geheel uit het oog mogen verliezen.

De Heer VAN DAM vreest, dat het Absolutisme bij ons veld zal winnen; daartegen zoekt hij te waken, en tevens de vreemdelingen voor verkeerde beoordeeling van den geest onzer natie en der zaak, welke wij voorstaan, te waarschuwen. De ons onbekende Schrijver (denkelijk LIBRY-BAGNANO) van *la Canne magique, ou le Libéralisme dévoilé*, (voor welken laatsten titel wij liever zouden lezen: *Les fotdisant Libéraux démasqués*) toont aan, van welke kunstgrepen de omwentelingsgezinden zich bedienen, welke drijfveren zij hebben, en hoe zij hunne lage bedoelingen onder het masker van vrijheidsliefde verbergen.

Beide Schrijvers zijn, naar ons inzien, te ver gegaan. Het Fransche volk is, bij de Julij-revolutie, slechts het werktuig in de hand van zamengezworene volksmenners geweest. KAREL X en zijne Ministers, niet slechts POLIGNAC en zijne ambtgenooten, maar ook anderen, zijn in vele opzigten te beschuldigen. De gansche strekking van hun bestuur was verkeerd. Maar nog schuldiger zijn zij, die, naar eigene bekentenis, vijftien jaren lang de BOURBONS door eenen schijn van getrouwheid misleid, maar heimelijk toch derzelver *wettig* gezag ondermijnd, en slechts eene toereikend schijnende reden hebben aangegrepen, om te volvoeren, wat, ook zon-

der het uitvaardigen der bekende Ordonnantiën, had *moeten* gebeuren. Het is op de Julij-revolutie wel van toepaſſing: waar twee partijen kijven, hebben *beide* ſchuld. Met den val van Polen moet men zeker medelijden hebben; maar de opſtand der Polen ſchijnt ons het werk toe der overal woelende Jakobijnen; en wat het Protokol van het Duitſche Verbond betreft, vooral gerigt tegen het ſchandelijk misbruik der periodieke drukpers en het bijeenroepen of houden van onwettige volksvergaderingen, over het algemeen genomen aarzelt Recenſent niet te verklaren, al mogt men op ſommige bepalingen gegronde aanmerkingen kunnen maken, hetzelve van harte toe te juichen. Onze geachte Vertegenwoordiger meent het wèl; maar wij hopen, dat hij nimmer zal behooren tot het getal van *die* Liberalen, waarvan in waarheid, met *la Canne magique*, bl. 218, zou kunnen beweerd worden: *Tout en voulant faire du bien, ils font ſouvent presque autant de mal.... Portés aux* changemens, *ils ſont facilement menés par les libéraux de la première claſſe etc.* Recenſent is zelf op verre na geen Abſolutist. Dit moge blijken uit zijne beoordeelingen in dit Tijdſchrift, onder anderen ook van het dagblad *de Nederlandſche Gedachten;* maar inderdaad, men moet tegenwoordig de omwentelingszucht beteugelen, en aan de wettige regeringen, niet alleen in ons land, maar ook elders, zich aanſluiten. De Heer VAN DAM wil dat ook; doch waarom dan over het Protokol der Duitſche Bondsvergadering den banvloek als 't ware uitgeſproken?

In *la Canne magique* ſtuitte ons vooral, op bl. 76, *que la distinction du pouvoir du père de celui de la mère ſemble n'avoir été établie* [*par Dieu*], *que pour rendre le pouvoir du chef de famille plus* ABSOLU. Neen! waarlijk veeleer *pour balancer et pour modérer le pouvoir du chef de famille, pour adoucir la rigueur naturelle du caractère viril et faire aimer l'autorité légitime.* Het is juist de inrigting van het huisgezin, die ons de, als 't ware, door God zelven geteekende grondſchets levert van den besten regeringsvorm, *de gematigde alleenheerſching* (*la monarchie tempérée*). Bl. 112 vinden wij eene te ver gedrevene lofrede op het beſtuur van LODEWIJK XIV, even alsof de *dragonderbekeeringen* en de *herroeping van het Edict van Nantes* daar geene onuitwischbare vlek op wierpen. Op bl. 120 wordt FERDINAND VII en vooral Dom MIGUEL meer in beſcherming genomen, dan een dier beiden verdient. MIGUEL wordt nooit een eerlijk man, al ware 't bewezen,

dat zijn broeder PEDRO niet beter is dan hij. Ja! reeds te voren, op bl. 75, is de Schrijver verdwaald geraakt in de duistere theorie van het *Goddelijk regt der Koningen*, omdat hij niet anders het ſtelſel van *blijvende opperhoofdigheid des volks* wist te wederleggen. Hoe gemakkelijk is intusſchen de oplosſing, als men onderſcheid maakt tusſchen hetgeen veelal geſchiedt en hetgeen behoorde te geſchieden; tusſchen de oprigting van eenen ſtaat door wilden en de wijziging van den ſtaat in de beſchaafde maatſchappij; tusſchen het helpen ſtichten van eenen ſtaat en het geboren worden of intreden in eenen ſtaat; tusſchen de *grondmagt* van de vaders der huisgezinnen en andere volwasſene perſonen en de *oppermagt* der regeringen. Zoodoende zal men tot geene ongerijmdheid vervallen, en een argument ten voordeele van wettige Vorſten bezigen, dat even goed ten voordeele van overweldigers kan worden bijgebragt: want *alle* magt is in zoo ver uit God, als God er zich niet tegen verzet; alleen de ouderlijke magt is uit den natuurſtaat afkomſtig, en dus van Goddelijke inſtelling, niet in ontkennenden, maar in ſtelligen zin. Terwijl het voorts in den aard der zaak ligt, dat er in het ſtuk van wettigheid eener regering *preſcriptie* beſtaat, geldig tegen allen, die van eene onwettige regering posten aannemen, er onder geboren worden, of zich in het land komen nederzetten, dus met der tijd voor alle inwoners. De erkentenis door andere Mogendheden komt hier ook in aanmerking; doch plaatsgebrek verbiedt ons hierover uit te weiden. Genoeg, dat men zijne toevlugt niet behoeft te nemen, hetzij tot de opperhoofdigheid des volks, hetzij tot het zoogenaamd Goddelijk regt; het beginſel der *wettigheid* is toereikend. Bl. 217 vinden wij geſproken van perſonen, *qui ont trois manières de penſer différentes, ſavoir, les royaliſtes, les libéraux honnêtes qui déſirent toujours faire le bien, mais qui ſouvent font beaucoup de mal, et les libéraux véritables qui déſirent la deſtruction de la royauté.* Wij zouden liever lezen van vier denkwijzen, indien de *bedrogene* Liberalen eene afzonderlijke klaſſe moeten uitmaken; derhalve liefst: *les abſolutiſtes, qui proclament le droit divin des rois; les légitimiſtes, libéraux véritables, comme amis des lumières, de l'ordre et des lois; les libéraux fougueux, qui pouſſent leurs théories ſans égard aux circonſtances, et qui ſont ordinairement les dupes des Jacobins, et enfin les Jacobins, ſoi-diſant libéraux véritables, qui veulent la deſtruction de la royauté etc.*

Voorts is het werk niet vrij van grove drukfouten; de ſtijl is ſomtijds onaangenaam en duister, door het langgerekte der volzinnen; maar de inkleeding is fraai. Er wordt, namelijk, een zekere GRÉGOIRE ingevoerd, die van een' toovenaar een' witten ſtok gekregen had. Als hij den vinger op den knop hield, dan moest ieder zijne ware gevoelens voor hem uiten; maar hij mogt van zijnen tooverſtaf geen gebruik maken, dan in een *tête à tête*. Als er een derde perſoon aanwezig was, kon hij er zich dus niet van bedienen. Daar nu de tooverſtaf tevens de werking had, dat ieder, die onder deszelfs invloed ſprak, dadelijk vergat, wat hij in dien toeſtand gezegd had, zoo levert dit zeer treffende tegenſtellingen, naar mate GRÉGOIRE den vinger op den rottingknop hield, of dien terugtrok. Alzoo verzellen wij in dit deel GRÉGOIRE in Frankrijk, in België, en voorts tot aan Ments. In een volgend deel hopen wij over Duitschland het eene en andere te hooren. — De ergſte drukfeilen zijn hier bl. 133: *Ce ſont les aristocrates et les jéſuites qui veulent comme cela faire tomber le commerce. Depuis les trois mémorables journées, mais on y mettra ordre etc.* Lees: *Ce ſont ... tomber le commerce, depuis les trois memorables journees. Mais on y mettra ordre etc.* Bl. 159 en 163 vinden wij, in eene zamenſpraak, MEDAILLE, voor *Mad.* MEDAILLE: want haar man was reeds vertrokken.

Dat velen, door de lezing van dezen Roman, gered mogen worden van den geſpannen valſtrik der omwentelingſtichters, is de hartelijke wensch van den Recenſent.

HERMINGARD VAN DE EIKENTERPEN. *Een oud vaderlandsch Verhaal. Te Haarlem, bij* V. Loosjes. 1832. *In gr.* 8*vo. VI en* 368 *bl. f* 3-60.

In vele opzigten onderſcheidt zich deze oorſpronkelijk Nederlandſche Roman, die met dit ééne deel voltallig en met een fraai titelvignet verſierd is, boven vele andere ſchriften van romantiſchen inhoud. Hij verplaatst ons in het tijdperk der worſtelingen van de hier te lande gevestigde *Franken*, waar (volgens de ſtelling des Schrijvers) de *Batavieren* mede in verbond waren getreden, tegen de magtige *Romeinen*, en wel bijzonder in den tijd van KONSTANTIJN DEN GROOTEN. HERMINGARD, de heldin der geſchiedenis, was ver-

loofd aan SIEGBERT, zoon van THIEDRIK, Hertog van een' *Bataafſchen* ſtam, die (naar des Schrijvers onderſtelling) zich op de *Eikenterpen* had gevestigd, eene ruw bevallige ſtreek, aan den *Rijn*, eenige uren boven het door CIVILIS beroemde *Arenacum*, gelegen. Zij leert, terwijl haar minnaar SIEGBERT tegen de *Romeinen* mede was uitgetogen, het Christendom, door eenen afgedwaalden grijsaard, CAELESTIUS, kennen. Deze belangwekkende man ſtaat weldra, met zijnen pleegzoon TIMOTHEUS, ja zelfs met HERMINGARD en PAULINUS, den zoon van dezer lijfeigene en vriendin MARCELLA, aan de vervolging van eenen wraakzuchtigen Bard, WELF DEN USIPETER, ten doel; maar CAELESTIUS wordt, tot aan zijnen dood, in ſtilte beſchermd door de geheimzinnige wigchelares WITTE GEERTRUID VAN DEN LIPPETOREN. PAULINUS, zoo als hij aan de Goden zou worden opgeofferd, wordt gered door de wanhopige poging van GISELA, eene andere lijfeigene van HERMINGARD. HERMINGARD zelve geraakt echter in de magt van WELF, wordt op den *Lippetoren* gevangen gezet, maar door TIMOTHEUS verlost. Intuſschen willen wij geene ſchets van den inhoud mededeelen, en zullen derhalve niet ſtilſtaan bij den dood van THIEDRIK, de terugkomst van SIEGBERT, dien men geſneuveld had gewaand, zijne bekeering tot het Christendom, en hoe hij verraderlijk, daar hij het leven zijner bruid HERMINGARD wilde beſchermen, door WELF vermoord werd. Maar, ſchoon wij den onbekenden Schrijver, wat vinding, inkleeding, ſtijl en zedelijk-godsdienſtige ſtrekking betreft, hoogen lof laten wedervaren, veroorlove hij ons eenige weinige aanmerkingen.

Zouden de *Bataven*, die ſteeds kohorten in *Romeinſche* dienst hadden; die ſedert eeuwen met de *Romeinen* verbonden waren, en de *Franken* ſlechts als overweldigers van hunnen erfgrond konden beſchouwen; zouden deze *Bataven* wel *vrijwillig* met de *Franken* gemeene zaak tegen de *Romeinen* gemaakt hebben? — Bl. 20 wordt *Rome*, ſchoon aan *despotiek* regerende Keizers doorgaans onderworpen, door MARCELLA het *vrije Rome* genoemd: het *weelderig Rome* zou wel zoo eigenaardig zijn geweest. — Bl. 89 ſpreekt de *Bataafſche* maagd HERMINGARD van de bleeke *Nachtgodin*, en noemt haar de *zwakkere*, in tegenoverſtelling van den vreeſelijken THOR. De laatſte is wel een God, maar die Nachtgodin is eene fout tegen de *Germaanſche* Godenleer, die, gansch tegenſtrijdig met

de *Grieksch-Romeinſche*, de Zon tot eene Godin, maar de *Maan* tot eenen *God* maakte. — Op bl. 338 hangt KONSTANTIJN de orde van het heilige kruis om den hals van PAULINUS. Het is alsof er van de orde van het gulden vlies geſproken wordt; maar eene ridderorde tot belooning van militaire of burgerlijke verdienſten was aan de *Romeinen* onbekend. Het mogen dragen van het eene of andere onderſcheidingsteeken (gelijk bij ons het metalen kruis) is daarom nog geen ridder wezen van eene bepaalde orde; en de *Romeinſche* Ridderſchap was eene *kaste*, geene ridderorde van verdienſten. — Eindelijk willen wij naar geene drukfeilen zoeken; maar bl. 228 viel ons *owpekte* voor *opwekte* in het oog, gelijk ook op bl. 237. reg. 2 v. o. *gij mij haat niet*, voor *gij haat mij niet*. Bovendien komen er eenige verkeerde uitdrukkingen voor, die niet aan den letterzetter kunnen geweten worden. B. v. bl. 11. *de zon*, SCHEL *en* WITBLINKENDE. Bl. 205. *de ſlavenden*, voor *verſlaafden*. *Slaven*, als werkwoord, wordt bij ons ſlechts figuurlijk gebezigd, voor *moeijelijken en langdurigen arbeid verrigten*, nooit voor *afhankelijk zijn* of *ſlaaf wezen*. Bl. 225 wordt geſproken van een *hartig* voor een *hartelijk* gebed: men ſpreekt wel van een hartig ſtuk vleesch, maar niet eigenaardig van een hartig gebed. Bl. 275, aan het einde, lezen wij: de hertoglijke wapenrusting werd op de houtmijt *gelegen*, voor *gelegd*, enz.

Het boek zal, gelijk het inderdaad verdient, met genoegen, belangſtelling en ſtichting worden gelezen.

De Roem des Vaderlands gehandhaafd in 1831, *of beknopt Verhaal der jongſte Gebeurtenisſen in het Koningrijk der Nederlanden. Eene Gedenkzuil voor de Jeugd. Door* C. VAN DER VIJVER. *Met gekleurde Platen. Te Amſterdam, bij* C. M. Ferrari. 1832. *In* 8*vo. XVI en* 143 *bl. f* 2-:

Een lief en nuttig boekje, dat der vaderlandſche Jeugd welkom zal zijn. De Schrijver heeft, naar ons oordeel, den regten toon getroffen. Het hoofdzakelijke der gebeurtenisſen is vermeld op eene wijze, die belangſtelling moet wekken en goede indrukken achterlaten. Met volle ruimte kunnen wij dit verhaal aanprijzen, vooral ook, dewijl, in het voorbijgaan, wordt gewaarſchuwd tegen overijld oordeelvellen en tegen overdreven' volkshaat, waartoe omſtandigheden zoo ligt aanleiding geven. *Een edel hart*, leest men bl. 68, *onderſcheidt brave van ſlechte menſchen, al is het, dat zij tot één volk behooren.*

Wij keuren het niet goed, dat aan geheel *Noord-Nederland* de provincienaam *Holland* wordt gegeven. In eene noot op bl. 77 ſtaat *Maatſchappij* in plaats van *Departement der Maatſchappij*: TOT NUT VAN 'T ALGEMEEN — De Prentjes zullen den *roem des Vaderlands* te dezen bezwaarlijk handhaven.

BOEKBESCHOUWING.

De Goddelijke Openbaring des Bijbels, volgens haren eenvoudigen zin en inhoud beſchouwd en overwogen. Een Leesboek ter bevestiging in het geloof der oud-Christelijke waarheid. Door J. J. LE ROY, *Predikant te Oude-Tonge. IIde of laatſte Deel. Te Rotterdam, bij* de Wed. van der Meer en Verbruggen. *In gr.* 8vo. *XVI en* 680 *bl. f* 4-80.

De Zelfdenker LE ROY, wiens onderneming ter naſporing van den aard en trapswijzen voortgang der Goddelijke Openbaringen aan het menschdom, bij wijze yan doorgaande Bijbelbeſchouwing, wij vroeger aanprijzend aankondigden, vervolgt en beſluit in dit tweede Deel dezen zijnen gewigtigen arbeid. Men zal zich herinneren, welk een geest dien arbeid voornamelijk kenmerkt: de Schrijver wil het oude in de Bijbelverklaring niet verworpen hebben, *omdat* het oud, noch het nieuwe, *omdat* het nieuw is; het is hem om geen ſtelſel, maar om waarheid te doen. Doorgaans echter, meent hij, vervalt men heden ten dage te veel tot het eerſte dier opgegevene uiterſten, en verlaat uit nieuwigheidszucht de oorſpronkelijke leer der Algemeene Christelijke Kerk. Hij wil dus dáár op redelijke en Bijbelſche gronden herſtellen, waar hij meent, dat men niet of niet zoo veel had moeten afbreken. Omtrent ſommige leerſtukken neemt hij, behalve de ſchriftelijke Openbaring, nog een meer bijzonder onderrigt aan, dat tot ſleutel op de Geſchiedkundige Openbaring en daartoe behoorende Schriften diende. Het ſlot des eerſten Deels ſtrekte tot overgang tot de *derde* Hoofdafdeeling des werks, waarin wij in de *Christelijke Openbaring* den ſluijer moeten zien opligten, die nog over ſommige leerſtukken was uitgeſpreid. — Zoo veel, ter herinnering, van den geest en

zamenhang des werks; wij willen nu, zoo beknopt doenlijk, den gang volgen, door den Schrijver in dit belangrijk onderzoek gehouden.

Eene korte Inleiding ſchetst den kenmerkenden aard der Christelijke Openbaring. Deze moest meer dan bloot *zedelijk* zijn, en meer bevatten dan de nadere ontwikkeling der Oud-Testamentiſche *moraal;* want die ontwikkeling had door JOANNES den Dooper of iemand anders kunnen geſchieden, en vereischte niet zulk een buitengewoon perſoon, als wij nu in JEZUS CHRISTUS leeren kennen. Zij moest 1) behelzen: de vervulling der beloften en voorſpellingen omtrent de daarſtelling van het heil des Menschdoms in den Mesſias; 2) de volkomene in het licht ſtelling van dien heilweg, zoo als hij door ieder mensch gekend en bewandeld moet worden. Deze beide hoofdpunten zijn echter te naauw verwant, om geheel afgeſcheiden behandeld te worden. In ſtede van dus eerst het meer Historiſche, daarna het meer Dogmatiſche gedeelte des N. T. te doorloopen, ſpreekt de Schrijver liever eerst over de Christelijke Openbaring, vervat in de Geſchiedenis van JEZUS in de Evangeliën; daarna over die, welke vervat is in de Handelingen der Apostelen; eindelijk over hare nog verdere ontwikkeling in derzelver Schriften, daarbij op de zoo even genoemde twee hoofdpunten het oog houdende.

In het eerſte gedeelte des Iſten Hoofdſtuks wordt het leven des Zaligmakers doorloopen; in het andere, zijne leer omtrent God, het onzigtbare Geestenrijk, Zichzelven en zijne betrekking tot het Goddelijk Wezen, den Mensch en den weg tot diens behoudenis, ontwikkeld. Het valt in den geest des Schrijvers, die de Christelijke Zedeleer hoogſchat, maar haar niet als hoofddoel der Evangeliſche Openbaring wil hebben aangemerkt, een bewijs voor dit zijn gevoelen daarin te zoeken, dat ons van JEZUS' denk- en handelwijze, als kind, jongeling en man, zoo weinig ſtaat opgeteekend; (genoeg echter, dunkt ons, om uit de medegedeelde trekken tot het geheel te kunnen beſluiten.) Dat nogtans de prediking van

het op handen zijnde Mesſiasrijk, door den Dooper, onbewimpeld begint met het ernſtige: *bekeert u!* en zedelijke verbetering dus, om zoo te ſpreken, de *conditio ſine qua non* is, om deel in dat Rijk te verkrijgen, ontkent LE ROY niet, gelijk zulks ook moeijelijk ware over het hoofd te zien; en dat dit tot allen geſprokene woord van de algemeene verkeerdheid der menſchen getuigt, willen wij wel toegeven; maar de Schrijver meent, dat het oogmerk niet was, om op eene dadelijke verbetering aan te dringen, maar alleen, om op de dringende behoefte aan verbetering opmerkzaam te maken, die later door de leer en den geest des Verloſers zoude worden bewerkt; en hier twijfelt Rec., of LE ROY den geest der woorden des Doopers wel regt gevat hebbe. — De diepe bedorvenheid der harten regt te doen kennen, was alzoo een hoofdpunt van JOANNES' prediking; het andere hoofdpunt was, Hem aan te kondigen, die kwam, om van deze bedorvenheid en hare gevolgen te verloſſen. Dadelijk bij de optreding van dezen grijpt de Schrijver de gelegenheid aan, om onderzoek te doen naar den zin der benaming: *mijn geliefde Zoon*, die bij JEZUS' doop vernomen werd; en het is overtollig, breeder te zeggen, dat zijne hoogere natuur de ſlotſom van dit onderzoek is. Ter gelegenheid der aanſtipping van de verzoeking in de woestijn, berigt de Schrijver eens voor altijd, dat men noch hier, noch bij de vermelding der wonderen, opſtanding en hemelvaart, eene wederlegging van hen te wachten heeft, welke van *mythen* in het N. T. droomen. De gemoedelijke Christen gelooft; den eerlijken Deïst te overtuigen, is hier zijne taak niet, en met hen, die tusſchen deze beiden eene ſoort van minnelijk verdrag willen ſluiten, dat den opregte nimmer behagen kan, laat hij zich niet in. Tevens verklaart hij, naar dezelfde aanleiding, in het midden latende, of men in het genoemde verhaal aan perſoonlijke verſchijning of inwendige verzoeking des Duivels te denken hebbe, de leer omtrent het beſtaan en den invloed van dien gevallen' Geest als boven alle re-

delijke bedenking verheven, en vindt tusſchen de verzoeking der eerſte menſchen en die van den Verlosſer een natuurlijk en naauw verband. Verder diens heilig leven doorloopende, geeft hij niet zoo zeer eene aaneengeſchakelde levensbeſchrijving van JEZUS, — waaraan ook misſchien geene groote behoefte meer is, — als wel eene rangſchikking zijner lotgevallen en handelingen onder vier hoofdpunten: zijne wonderdaden, prediking, gedragingen jegens God en menſchen, en uitwendige omſtandigheden. Alvorens vervolgens de leer van JEZUS omtrent de boven opgeſomde onderwerpen te ontwikkelen, verklaart de Schrijver zijnen afkeer van het gevoelen dergenen, die de eigene mondelinge leer des Verlosſers, ter volkomene kennis der waarheid, boven die der Apostelen ſtellen, ja de laatſten zelfs van verduistering der oorſpronkelijke leer, door menſchelijke bijvoegſelen, beſchuldigen; welke beide meeningen echter volſtrekt niet noodwendig vereenigd behoeven te zijn. — In het vervolg van dit Hoofdſtuk grijpt LE ROY telkens de gelegenheid aan, om de leer der Goddelijke natuur van JEZUS, en die van den aard des Goddelijken Wezens, naar zijn inzien ſchriftmatig, en als met de eigene woorden van Hem, die daarin het beste inzien hebben moest, tegen andersdenkenden te verdedigen.

Zoo nadert hij tot het IIde Hoofdſtuk. Dit kan korter zijn, omdat het hoofdzakelijk de verkondiging aan anderen bevat van hetgene ons reeds uit de Evangeliën bekend is, met een verſlag, hoe die verkondiging werd opgenomen, en welke hare eerſte vruchten waren. Zijner ſtelling getrouw, gelooft de Schrijver ook hier weder aan de ontwikkeling van vele geheimenisſen, door JEZUS, vooral gedurende de veertig dagen na zijne Opſtanding, aan zijne Apostelen, en door dezen aan hunne onderwijzelingen gedaan, maar die ons door LUKAS in de *Handelingen* niet geboekt is. Vinden wij dit hoogst belangwekkend onderrigt, dat ten ſleutel op de Apostoliſche Brieven zoude kunnen dienen, dan ook elders bewaard? De Roomſche Kerk zegt: „ja, maar alleen

bij mij," — en dit laatſte kan LE ROY niet toeſtemmen; want *die* Overlevering is dikwijls ongerijmd, en volgens haar zouden de Apostelen dikwijls hunne eigene woorden hebben wederſproken. Maar het eerſte ontkent hij niet; leert, dat de oudſte Protestanten het ook niet ontkend hebben, en wil geenszins toeſtemmen, dat deze verwerping der *analogie* of *overeenſtemming des Geloofs* het kenmerk en grondbeginſel van het Protestantismus zijn zoude. Wat ſtaat ons dan, volgens hem, te doen? Wij moeten het mondelinge onderrigt der eerſte Christen-Eeuwen bij de Kerkvaders zoeken, of, wie zich daartoe niet in ſtaat kent, moet letten op de voornaamſte Overleveringen, die nog heden, als uit die Eeuwen herkomſtig, bij de onderſcheidene Afdeelingen der Christenheid beſtaan, die dan aan de Evangelieleer toetſen, ſtrijden zij er mede ze verwerpen, maar ſtemmen zij er mede overeen, helderen zij haar zigtbaar op, dan moet men ze dankbaar, als eene rijke erfenis onzer Christelijke voorzaten, aannemen.

Het zeer uitvoerige IIIde Hoofſtuk onderzoekt de Christelijke Openbaring, vervat in de Apostoliſche Schriften. In deze moet men geen aaneengeſchakeld en volledig *dogmatisch* zamenſtel zoeken; het zijn veeleer als toevallig ontſtane ſtukken, bij voorkomende gelegenheden, tot opheldering of aandrang van reeds vroeger mondeling geleerde waarheden, geſchreven; offchoon zij echter de eenige toetsſteenen zijn, aan welke wij de ware en valſche Overlevering omtrent hun mondeling onderwijs kunnen onderſcheiden. Deze manier van onderrigt is het beste geſchikt, om het nadenken op te wekken, het overleg te oefenen, en op het hart te werken. — Na deze voorafgaande aanmerkingen worden dan nu de bedoelde Schriften, en daaronder ook JOANNES' Evangelie, voor zoo verre het meer dan historisch is, zeer naauwkeurig beſchouwd. Wij mogen den Schrijver in die beſchouwing niet volgen, maar moeten den belangſtellende naar het boek zelf verwijzen, en hier alleen de hoofdreſultaten opgeven.

Het doel van JOANNES in zijn Evangelie is, niet zoo zeer eene Geſchiedenis te leveren van den Zoon des Menſchen, maar meer bepaaldelijk van den *Logos*, den Zoon van God. Dit is het oogpunt, waaruit onze Schrijver dit Evangelie beſchouwd wil hebben; dit maakt hem de vreemdſoortige inleiding des Boeks verklaarbaar, en het Boek-zelf hoogst gewigtig, als leerende ons dien Zoon van God in zijne hoogere natuur, de onontbeerlijkheid van zijnen perſoon, en de noodzakelijkheid der gemeenſchap met Hem, tot het ware en eeuwige leven, op eene geheel bijzondere wijze kennen. Niet minder gewigtig is de Brief aan de *Romeinen*, beſchouwd als *Compendium* van den ganſchen weg ter behoudenis. De ſlotſom dezes Briefs is dit: De mensch is diep gezon ken en van God vervreemd; bij de Heidenen moge dit wat ſterker uitkomen dan bij de beter onderwezene Joden, maar *allen* zijn afgeweken, en behoeven een ander middel ter behoudenis, dan de Wet der werken. Dit middel nu is de verlosſing, door CHRISTUS aangebragt, en door het Geloof aan te nemen; en deze leer, wel verre van den Christen vrijheid tot de zonde te geven, maant er hem ten ſterkſte van af; want, gevoelende, dat hij geen deel aan de geregtigheid van CHRISTUS verkrijgen kan, zonder met Hem gemeenſchap te hebben, verbindt hij zich vrijwillig, om niet meer der zonde, maar Gode te leven, en gehoorzaamt dus niet langer uit vrees voor ſtraf of uitzigt op belooning, maar uit een beginſel van Geloof, Dankbaarheid en Liefde. — Eene dergelijke voorſtelling der Apostoliſche leer komt den Schrijver — en ons met hem — uitnemend geſchikt voor, om alle Christenen, zelfs de ſchijnbaar verst van elkander verwijderden, in één hoofdpunt te vereenigen. — Van de overige Apostoliſche Brieven worden alleen die aan de *Galatiërs*, *Hebreën*, *Efezers* en *Colosſers* meer opzettelijk en doorgaand overwogen; terwijl in het tweede gedeelte van dit Hoofdſtuk uit de anderen wordt opgenomen, wat óf ter bevestiging der reeds behandelde waarheden daarin voorkomt, óf andere waarheden meer

bijzonder voorſtelt, óf, eindelijk, over de gebruiken en inrigtingen der Christelijke Kerk helderder licht verſpreidt. Afzonderlijk wordt onderzocht, wat ons de *Openbaring van Joannes* omtrent de waarheden der Christelijke Godsdienst inzonderheid leert. Men gevoelt, dat het niet mogelijk is, den Schrijver in dat alles op den voet te volgen.

Het geheele werk wordt, in de IVde Afdeeling, met een Algemeen Overzigt der Goddelijke Openbaringen in derzelver zamenhang, met een onderzoek naar hare volledigheid, en naar hetgene nog in de toekomst te wachten is, beſloten. Wel is waar, hier is veel herhaling; maar zij is, om de uitvoerige wijze, op welke alles behandeld is, niet onnut, maar veeleer noodzakelijk, om regt genot van het doorlezene te hebben en het verband wèl te vatten. Dan, bovendien vinden wij hier ook des Schrijvers meer bijzondere begrippen omtrent de behoefte *aan* en den aard *van* eene nog te verwachten nadere Openbaring ontwikkeld. 's Mans redenering daarover ſchijnt ons toe, in het kort, hierop neder te komen: Oppervlakkig zoude men wel meenen, dat de Goddelijke Openbaring in het N. T. een' zekeren trap van duidelijkheid en volmaaktheid heeft verkregen, die haar voor de laatſte kon doen houden, welke wij te wachten hebben. Doch, bedenkt men de menigvuldige twisten, ten allen tijde en nog heden over verſchillende belangrijke ſtukken gevoerd, ook onder hen, welke deze Openbaring aannamen, en de behoefte, die de menſchelijke geest, ja ſoms het menſchelijk hart, aan meer geregeld overzigt en dieper inzigt gevoelt; dan rijst billijk de vraag op, of niet nog eene nadere en meer volmaakte Openbaring noodig en te wachten zij. Deze vraag heeft men toeſtemmende te beantwoorden, zonder echter te eiſchen, dat ons nieuwe Bijbelſchriften, maar alleen te hopen, dat ons, door de hoogere verlichting des Geestes, dieper en vooral meer algemeen inzien in het verband en den zin van die, welke wij reeds bezitten, moge gegeven worden.

Ziedaar dan wederom de hoofdinhoud van dit tweede

en laatſte Deel, gelijk vroeger die van het eerſte, doorloopen. Wij beſchouwden een zeer belangrijk werk, waarop geenszins de beſchuldiging van oppervlakkige en vlugtige behandeling rusten kan; dat door het gewigt der zaken, den bondigen ſtijl, de vele uitlegkundige bijzonderheden en Christelijke leeringen, die er in voorkomen, de aandacht der lezers, vooral van hen, die gewoon zijn hunnen Bijbel met verſtand en nadenken te gebruiken, en niet deelen in den ongepasten weêrzin tegen alle gezet godsdienſtig onderzoek, welke den al te ſtelſelzieken zin van vroegere dagen misſchien wat te ſterk en ligtvaardig vervangen heeft, dubbel verdient. Gematigdheid en beſcheidenheid blijven des Schrijvers pen beſturen; enkele malen ſlechts had hij, onzes inziens, een wat minder beſlisſend algemeen oordeel kunnen vellen, (zie o. a. bl. 440. de *noot.*) En wat nu het hoofddoel des werks betreft, namelijk de herſtelling der Christelijke Leer in de zuiverheid der eerſte Eeuwen; gaarne erkennen wij, dat, ook na de Hervorming, onder de zich noemende Protestanten, met en zonder verkeerde bedoelingen, veel in die Leer verdraaid, verdonkerd, ontzenuwd is; maar vragen tevens, of die onregtzinnige Schriftverklaringen eerst van de laatſte Eeuwen heugen, dan of men niet reeds in de eerſte, ten tijde der Kerkvaderen, over hoogst belangrijke punten twistede en elkander verketterde, en of het uit den aard der zake anders zijn kan, dan dat er omtrent geestelijke dingen verſchillende wijze van zien beſtaat. Indien maar het verketteren, en het opzettelijk verdraaijen en verdonkeren, met een Christendom en Hervorming vijandig oogmerk, eenmaal ophoudt, dan zal er zoo veel gewonnen zijn als men redelijkerwijze wenſchen mag, en de wrijving der denkbeelden moge dan vrijelijk blijven beſtaan. Behoudens beter oordeel nu, komt het Rec. voor, dat die opzettelijk vijandige tegenſtand thans veel minder algemeen werkt, en, waar hij werkt, veel minder bijval vindt, dan in een vroeger tijdperk; en wat het verketteren aangaat, de Hemel beware ons, en elk verſtandig Godgeleerde en

geoefend Christen helpe het verhoeden, dat de zucht daartoe immer weder veld winne! Of nu nog eens eene nadere Openbaring, hetzij door mededeelingen van buiten, hetzij alleen door hoogere verlichting en loutering van verſtanden en harten, de volkomene zegepraal des Christendoms bevorderen zal, moge de tijd leeren; voor het tegenwoordige troost ons, wat onze Schrijver bl. 197 van dit Deel zelf verklaart: „ Het vertrouwen op de Goddelijke goedheid, menſchenliefde en „ wijsheid, doet ons vaſtſtellen, dat datgene, wat Hij „ ons gegeven heeft, volledig alles zal bevatten, wat „ wij te weten noodig hebben." — De vrome *Duitſcher* CLAUDIUS ſchrijft ergens aan zijnen Vriend: „ Gij wildet gaarne meer van onzen Heer weten, niet „ waar? Wie zoude dat niet willen! Maar bij mij „ komt gij daarmede niet aan het regte adres. Ik houde „ mij vast aan het Woord, en hate het hoofdbreken over verborgenheden in de Godsdienst; want ik „ achte, dat het juist daarom verborgenheden zijn, om„ dat wij ze niet weten moeten vóór dat het de tijd „ is." Wie zich met die verklaring vereenigt, en niet wijs zijn wil boven hetgene geſchreven is, maar dan ook van het geſchrevene niet willekeurig afdoet, en opregt Geloof met zuiveren deugdzin zóó innig vereenigt als zulks in het Evangelie geſchiedt, die heeft, onder alle wijziging van begrippen en vormen, voor zijn hoofd, zijn hart en zijne zaligheid genoeg.

De Eerw. LE ROY ſmake nog lang de zelfvoldoening, dat zijne ſchriften, ook dit uitvoerige werk, door Geleerden en mingeoefenden, met onpartijdige belangſtelling, gelezen, overwogen, en het menigvuldige goede, dat er in ligt, behouden en met oordeel toegepast worde!

Micha, vertaald en opgehelderd door B. RUSBURG, *Predikant bij de Doopsgezinde Gemeente te Kampen. Benevens eene korte tijdrekenkundige opgave der twaalf*

(*zoogenoemde*) *kleine Profeten, en een* (*l. eene*) *vertaling van dezen Profeet, door wijlen den Hooggel. Heer* E. J. GREVE, *in leven Hoogleeraar te Deventer.* (*l. Franeker.*) *Te Kampen, bij* K. van Hulst. 1831. *In gr.* 8*vo. IV en* 277 *bl. f* 2-70.

Het oogmerk van den Eerw. Schrijver, „ met deze „ vertaling en verklaring van de Godſpraken des Profeets „ MICHA, is hoofdzakelijk, om den ongeleerden lezer „ beter met derzelver inhoud en ſtrekking bekend te ma„ ken." Daartoe nu levert hij ons *eerst* eene tijdrekenkundige opgave der twaalf kleine Profeten; niet, gelijk de titel zou doen vermoeden, van den Hoogl. GREVE, maar gedeeltelijk van hemzelven, gedeeltelijk vertaald uit een ſtuk van JÄGER, in STEUDEL'S *Tübinger Zeitſchrift für Theologie*, 1828. 2de St. Uit dit onderzoek blijkt, dat de bedoelde geſchriften aldus *chronologisch* op elkander volgen zouden: Vóór de verwoesting van het Israëlitiſche rijk: *Joël*, *Amos*, *Hoſea*, *Micha*; vóór de flooping van het rijk van Juda: *Nahum*, *Zefanja*, *Habakuk*. Onze Schrijver voegt daarbij: *Jona*, dien hij vóór *Amos* plaatst, en *Obadja*. Voorts, na de wederkeering uit de Babyloniſche ballingſchap: *Haggai*, *Zacharia*, *Maleachi*. Zie bladz. 1—23. *Vervolgens* ontvangen wij eene *Inleiding*, over MICHA en de plaats zijner geboorte, — over den tijd, waarin zijne Godſpraken voorkomen, — over den burgerlijken en zedelijken toeſtand van Israël, — over den burgerlijken, zedelijken en godsdienſtigen toeſtand van Juda (dit een en ander nog al hoog opgehaald), — echtheid van MICHA (liever, van zijn geſchrift), waarbij iets over de dichterlijke ſchoonheid van zijnen ſtijl. Bladz. 24—59. *Daarna* des Schrijvers vertaling. Bladz. 60—77. *Voorts* eene opheldering van MICHA's profetiën. Bladz. 77—259. *Eindelijk* MICHA, volgens de vertaling van Prof. GREVE. Bl. 260—277.

De Eerw. RUSBURG geeft deze laatſte, „ van welke „ hij tot zijn oogmerk weinig gebruik gehad heeft,

„ woordelijk, ook naar de eigene ſpelling des overlede-
„ nen," ten einde „ de vrucht of het reſultaat van 's mans
„ onderzoekingen aan het licht te brengen." Wij hadden toch wel gewenscht, dat de Eerw. RUSBURG van het nagelaten handſchrift van Prof. GREVE meer gebruik had gemaakt, en ter gemakkelijker vergelijking ware het misſchien beter geweest, dat hij zijne overzetting naast die van den Hoogl. had laten drukken. Er zou, hetzij uit deze, hetzij uit de Latijnſche, waarſchijnlijk nog wel eenig licht te trekken geweest zijn. Dat dit niet gedaan is, ſpijt ons te meer, daar wij niet gelooven, dat van de uitgave van dit nagelaten handſchrift, bevattende
„ eerst den gewonen Hebreeuwſchen tekst, er tegen
„ over de veranderde in het Hebreeuwsch naar de ver-
„ meende dichtmaat, vervolgens de Nederduitſche verta-
„ ling, en dan de uitſpraak in gewone ſchrijfletters, waar-
„ onder dan de Latijnſche vertaling terſtond geplaatst,
„ en het geheel door critiſche noten beſloten," waartoe RUSBURG eenen drukker uitnoodigt, veel komen zal.

De Schrijver, die reeds in 1806 door den Hoogleeraar WILLMET (niet WILMET), aan wien hij dit werkje opdraagt, tot het bearbeiden van MICHA werd aangemoedigd en van eenige benoodigde boeken voorzien, heeft alzoo zekerlijk meer maanden aan het opſtellen, dan wij uren aan het lezen en beſtuderen van dit boek beſteed, en daardoor van onzen kant regt op eene beſcheidene beoordeeling. Zullen wij echter in het algemeen onze gedachten zeggen, dan komt het ons voor, dat aan eigenlijk taalkundige verklaring te weinig plaats is ingeruimd. In het aanwijzen van den gang der redenering, en van hare gepastheid voor Israël, is de Eerw. Schrijver breedvoerig, ook dan, wanneer hij kort had kunnen zijn. Hier en daar zouden wij zelfs in de verzoeking komen, om het opheldérende, althans ten deele, voor omgewerkte leerredenen te houden. Het is waar, de Heer RUSBURG ſchreef voor ongeleerden; maar waartoe niet liever nog meer gedaan, wat hij toch ten deele doet, en waartoe het

hem aan geene kunde mangelt, ook den Bijbeluitlegger voorgelicht en redenen gegeven van zijne opvatting?

Het zou eene zeer breedvoerige en voor den aard van *dit* Tijdschrift zeer ongeschikte Recensie kunnen worden, wanneer wij het geheele werkje doorliepen, en overal de verklaring beoordeelden. Wij bepalen ons dus tot een paar aanmerkingen, en slaan daartoe het bekende begin van Hoofdstuk V op. — De Godspraak te dezer plaatse wordt, en onzes inziens met regt, voor eene voorspelling aangaande den Messias gehouden; maar het slot van vs. 1, waarop hier veel, en tot de vraag: is hier de Messias bedoeld? alles aankomt: *zijne uitgangen zijn van ouds, van de dagen der eeuwigheid*, wordt hier alleen met deze woorden zeer oppervlakkig behandeld: „ Wij zien in het slot van dit vers, door „ de oudheid zijner afkomst, tevens de hoop op eene „ bestendige voortduring gevestigd." Op geene plaats heeft RUSBURG ons meer te leur gesteld. — Vs. 3. *hij zal weiden in de kracht des Heeren*, zegt RUSBURG: „ *weiden*, van Koningen of Vorsten gebezigd, „ beteekent: regeren met zorgvuldigheid en teederheid „ ter bevordering van heil." In denzelfden zin verklaart het onze VAN DER PALM. Maar waarom hier geen woord over de oorzaak dezer benaming, geene verwijzing naar *Jerem.* II: 8, III: 15, *Ezech.* XXXIV: 2, 23, geene herinnering aan het Homerische ποιμένες λαῶν? — Teregt zegt RUSBURG, bl. 188 in de noot, dat אֲדָמָה ook *heidenen* beteekent, en haalt ten bewijze aan 2 *Kron.* VI: 29. Dit kunnen wij ons niet begrijpen. Het is waar, כָּל־הָאֲדָמָה staat hier tegen כָּל־עַמֶּךָ over; maar wij kunnen niet gelooven, dat aan het eerste hier de beteekenis van *heidenen* moet worden gehecht. SALOMO bidt bij de inwijding van den tempel, dat God alle gebeden mogt verhooren, die יִהְיֶה לְכָל הָאָדָם וּלְכֹל עַמְּךָ יִשְׂרָאֵל maar wij zouden dit liever verklaren, met de randteekenaars op onze Statenoverzetting, „ van elk in zijn

„ bijzonder, of van de vergadering des volks in het al-
„ gemeen." Tot eene plaats des gebeds toch voor de heidenen was de tempel niet beſtemd, en het was ook niet waarſchijnlijk, dat deze er dat gebruik van maken zouden.

Het is jammer, dat dit boek door zulk eene menigte drukfouten ontſierd wordt. De op den titel door een aangehecht blaadje verbeterde doen dit reeds vreezen. Behalve de aangeteekende, vonden wij, onder meerderen: Bladz. 20. r. 15. *grenſen*. Bl. 24, in de noot, 19 H. bl. 158, lees: 14de St. bl. 158. Bl. 36. r. 8. v. o. *Almagtigen*, l. *Almagtige*. Bl. 82, in de noot, *fregi*, l. *frangi*. Bl. 126. r. 21. *roovereijen*. Bl. 187. r. 14. *weisgeerige*. Bl. 228. r. 20. LISIJPHUS, l. SISYPHUS. Ook zal ITHOBAT, bl. 39. r. 1, wien de Bijbel ETH-BAAL noemt, wel ITHOBAL moeten zijn, gelijk hij bij JOSEPHUS heet. — Inzonderheid echter hinderen deze feilen in de aanhaling van bijbelplaatſen, gelijk bl. 21. r. 18. 2 *Kon.* XXXIV: 12, l. 2 *Kron.* XXXIV: 12. Bl. 181. r. 5. *Joh.* XXII: 42, l. VII: 42. Bl. 185, in de noot, *Jeſ.* VII: 24, l. VII: 14. De aanhaling van *Jeſ.* XLIX: 21 kon aldaar gerustelijk zijn achtergebleven. Ook is bl. 24, in de noot (*), de aanhaling van *Micha* I: 9 zeker eene drukfout. Ook ſchijnt bl. 27, r. 10, eene zinſnede te zijn uitgevallen, en zoo, of iets dergelijks, gelezen te moeten worden: Is het dus voor de verklaring van de ſchriften der Profeten, ook bij de erkentenis van Goddelijken invloed op hunnen geest, van hoog belang, bekend te zijn met hun karakter, opvoeding en ſtand in de wereld, en moeten wij het gemis van die kennis bij MICHA betreuren, meer weten wij van de plaats zijner geboorte.

Geſchiedenis der Broederenkerk te Groningen. Eene Bijdrage tot de Geſchiedenis der Hervorming en der Roomschgezinde Gemeente in deze Stad. Door P. HOF-

STEDE DE GROOT, *Hoogleeraar te Groningen. Te Groningen, bij* J. Oomkens. 1832. *In gr.* 8*vo.* 153 *Bl. f* 1-50.

Weinig kerken hebben zoo vele verſchillende beſtemmingen gehad, als de Broederenkerk te *Groningen.* De onderſcheidene einden, waartoe zij dienen moest, ſtaan in een naauw verband met den algemeenen gang der beſchaving, de vorming onzer natie, en de lotwisſelingen des vaderlands. Bovendien is gezegde kerk, die aan de Roomschgezinden in de zestiende eeuw was afgenomen, thans aan hen teruggegeven. Daardoor is het oude verſchil van denkbeelden vernieuwd. Eenigen vindt men, die meenen, dat onze voorouders in de zestiende eeuw den Roomschgezinden groot onregt hebben gedaan, met hun deze kerk, benevens al de overige geestelijke geſtichten en goederen, te ontnemen; anderen, die oordeelen, dat de tegenwoordige Regering den Hervormden ſtof tot klagen geeft, door deze, hun toebehoorende, kerk aan de Roomſche gemeente af te ſtaan. Bij de fakkel der Geſchiedenis wilde de Hoogleeraar HOFSTEDE DE GROOT, volgens zijne voorrede, beide handelwijzen in het licht ſtellen en regtvaardigen.

Na eene korte inleiding, beſchouwt de geleerde Schrijver de Broederenkerk eerst als kloosterkerk ten dienſte der Franciskaner monniken (van omſtreeks 1253) tot aan het jaar 1566, en toont aan, hoe reeds een mildere geest onder die broederen heerschte. In 1523 had, in de Broederenkerk, het beroemde geſprek plaats tusſchen WILLEM FREDERIKS, Pastoor aan de St. Maartenskerk, (die een gemeenzaam vriend van GANSFORT en AGRICOLA geweest was, ja nog werkelijk briefwisſeling met ERASMUS hield) aan de eene, en den Voorzitter LAURENS, Prior van het Dominikaner klooster, anders een winderig en trotsch mensch, aan de andere zijde. FREDERIKS verdedigde onder anderen een aantal onderſcheidend Protestantſche ſtellingen, en LAURENS, die het gewigt van vele bewij-

zen, ſchoon hij bij zijne gevoelens volharden bleef, had toegeſtemd, bedankte de aanwezenden voor hunne tegenwoordigheid, het geſprek beſluitende met eene ſpreuk van AUGUSTINUS: *De waarheid wordt door redetwisten onderzocht.* Zeer verdraagzaam was ook de Roomſche kerkeörde, vóór 1536 tot ſtand gekomen. Toen in 1536 Stad en Lande van *Groningen* Keizer KAREL V tot Heer hadden verkozen, begon de vrijheid van geweten wel gevaar te loopen, maar de verlichte geest van Regenten, geestelijkheid en bevolking wist *Groningen* te bewaren voor vervolging, zelfs nog in de eerſte jaren van FILIPS II. Met 1566 begint een nieuw tijdperk. Toen ſtonden de Minderbroeders of Franciskanen, uit eigene beweging, de Broederenkerk aan de Hervormden af, die hetgeen hun hinderlijk was wegnamen en den monniken in bewaring gaven. Maar in 1567 deed de Landvoogdes vreemd krijgsvolk in de ſtad rukken, en van nu af was de vrijheid verſtoord. In 1568 begon ALVA zich in *Groningerland* te doen gelden, en in 1570 liet hij het kasteel te *Groningen* opwerpen. Verademing gaf de komst van den Baron VAN VILLE, later Graaf VAN RENNENBERG genoemd, in 1576. Deze nam ook ſedert de Gentſche bevrediging aan, hetwelk echter weinig voordeel voor de vrijheid van godsdienst veroorzaakte. Maar door zijne eigene medewerking werd deze in 1579 gevestigd. Kort, echter, was hierover de vreugde, ten gevolge van RENNENBERG's verraad in Lentemaand 1580. In 1594 ging *Groningen* aan Prins MAURITS en Graaf WILLEM LODEWIJK VAN NASSAU, Stadhouder van *Friesland*, over. Nu veranderde het tooneel, en onder anderen kwam de Broederenkerk weder aan de Hervormden. Hier levert de Schrijver eene voortreffelijke verdediging van de handelwijs onzer voorvaderen tegen de Roomschgezinden, als alleen uit zelfverdediging ſpruitende, en hij weert de blaam van onverdraagzaamheid van eerstgenoemden af. Sedert den 23 van Oogstmaand 1616 diende de Broederenkerk voor Akademiekerk. Ook werd er veel in het

Fransch, somwijlen in het Hoogduitsch gepredikt. Het koor der kerk diende voor Akademiſche redevoeringen en promotiën. Een aantal beroemde mannen zijn in de Broederenkerk begraven. In de belangrijke aanteekeningen vindt men de graffchriften op derzelver zerken vermeld. Bl. 137 zal de laatſte pentameter in het graffchrift op den dapperen NITERD FOX, (die in dienst van Graaf EDZARD van *Oost-Friesland*, den vijand der *Groningers*, geſneuveld was, maar, tot vereering van zijnen heldenmoed, in 1499, door de *Groningers* hier met eere was ter aarde beſteld) in plaats van: *Inſolitoque jugo ſubſtravi Friſones*, moeten gelezen worden: *Subſtravi Friſones inſolitoque jugo.* Trouwens, bl. 120, zal in het graffchrift, op de nageteekende zerk van JAN VAN DEN KORNPUT, overleden te *Groningen* in 1611, in plaats van *Interpridus miles*, wel moeten ſtaan *Intrepidus miles.* Ook zoude 't ons verwonderen, indien bij het oorſpronkelijke graffchrift nergens eenige zinteekens ſtonden. Het luidt als volgt:

> Intrepidus miles (,) dux belli providus (,) alter
> Vitruvius parvo hoc contegitur tumulo.

Ook in het Hollandsch is de correctie niet altijd even naauwkeurig.

In het werk zelve gaat de Hoogleeraar voort, met van bl. 78 tot 95 eenige bijzonderheden mede te deelen uit de geſchiedenis der Roomschgezinden te *Groningen* ſedert de Reductie in 1594, tot opheldering van de reden, waarom de Broederenkerk nu aan hen is afgeſtaan. Na de ſcheiding van Kerk en Staat, in 1795, poogden de Roomschgezinden, in plaats van de vijf bidzalen, die zij toen ter tijd hadden, ééne groote kerk te krijgen. Vruchteloos, echter, deden zij daartoe, in 1809, een verzoek aan Koning LODEWIJK, en met geen beter gevolg, in 1812, aan Keizer NAPOLEON. In 1821 beſloot Koning WILLEM, wetende dat deze kerk, ſedert 1815 reeds onbruikbaar gerekend, tot geen godsdienſtig einde gebruikt werd, en zonder ongerief voor

andere gezindten aan de Roomſchen kon worden geſchonken, dezelve aan hen af te ſtaan, met koor, ſakristie conſistoriekamer en een gedeelte van het kerkhof, benevens eene toelage van *f* 25,000, om de kosten voor het herſtellen der kerk enz. te dragen. Daar die ſom nog niet toereikend was, werd er, na lang handelen, in 1829 nog *f* 34,000 van landswege toegeſtaan. Nu nam eene Commisſie uit de Roomschgezinden de kerk van de Curatoren der Akademie over, en begon de vertimmering, welke, tijdens de uitgaaf van dit werkje, nog niet voltooid was.

Daar dit boek van belang is voor de Geſchiedenis des Vaderlands, inzonderheid der Provincie *Groningen;* daar alle medegedeelde bijzonderheden toereikend worden geſtaafd, en de ſtijl zuiver, fraai en onderhoudend is, zoo bevelen wij het in veler handen. Het ſchijnt ons toe een geſchrift te zijn van blijvende waarde.

Ontleed-, natuur- en ziektekundige Onderzoekingen, aangaande den aard en de geneeswijze van de Cholera morbus in het algemeen, en van de Aziatiſche in het bijzonder. *Door* H. J. SCHOUTEN, *Med. Dr. Te Amſterdam, bij* L. van Es. 1832. *In gr.* 8*vo.* 104 *Bl.* *f* 1-25.

Aan het hoofd van dit werkje ſtaat eene Opdragt aan den Heer Referendaris, Raad Adviſeur bij het Dep^{t}. van Binnenlandſche Zaken voor het Geneeskundige, waarin de Schrijver zich verklaart een voorſtander der *Quarantaine-inrigting* te zijn; deze en meer andere redenen deden hem beſluiten, den Heer Referendaris te verzoeken, de opdragt van dit werk wel te willen aannemen, hetwelk door zijn Ed., met zijne gewone welwillendheid, op eene den Schrijver vereerende wijze, werd aangenomen.

Hierop volgt een eenigzins uitvoerig Voorberigt, bl. V—XVI, waarin de Schrijver verder ontvouwt, wat hem tot het ſchrijven van dit werkje bewogen hebbe. Hij

bekent zich een *voorſtander der beſmettelijkheid* te zijn; het vraagſtuk in geſchil zal door hem derhalve uit dit gezigtpunt beſchouwd en behandeld worden. Het ware te wenſchen geweest, dat de *Quarantaine-inrigtingen* hadden aangevuld, hetgeen de *Militaire Cordons* te wenſchen overgelaten hebben.

Het ſchijnt, dat noch de eene, noch de andere ons van de gevreesde plaag hbben kunnen vrijwaren. De ware redenen van dit ontoereikende, of hoe men het eens nog noemen zal, verwachten wij, door den Tijd, die zoo veel opheldert, aan het licht te zullen gebragt worden. Daarom zullen wij hierin ook niet verder treden, en wenschten wij vanhier wel, dat de verwijdering tusſchen de twistende partijen niet verder mogt voortgaan. Het ontbreekt partijen toch niet aan bewijzen, het zij wél of kwalijk bijgebragt, en altijd herinnert men zich dan onwillekeurig de vraag van HUFELAND: *waarover twist gij eigenlijk?* Mogten de *anticontagionisten* niet ſlechts hun eenmaal aangenomen gevoelen ten koste van alles willen *doorzetten;* mogten de *contagioniston* in hunnen ijver niet *te veel* willen bewijzen! Dat allen niet uit het oog verliezen, hoe wetenſchappelijk gevormde mannen behooren te twisten; dat de ſtrijd tot geenen woordentwist ontaarde, en niet tot gekibbel of nog erger vervalle! Waartoe dat *flos* (bloem?) en *vulgus medicorum?* (kaf of janhagel?) Aan hatelijke toeſpelingen is reeds geen gebrek! Dit is zeker, dat de twistende *flos* en het kijvende *vulgus* beiden het publiek ten ſpot ſtrekken. De Geneeskunde is te edel eene wetenſchap, en de ſtand van Geneesheer te achtingwaardig. om het publiek ſtof tot lagchen te verſchaffen, of, als het krakélende huisgezin van Jan Klaaſen, de aanſchouwers te vermaken. Men verheuge zich, en danke de Voorzienigheid, dat, ondanks dit alles, de Cholera hier in ons land, in evenredigheid tot andere landen, geringe verwoestingen heeft aangeregt: daarom behoeft noch behoort evenwel de *ordo medicorum* het treurſpel niet met eene klucht te laten eindigen. Het is

reeds erg genoeg, dat het deftige treurſpel van VONDEL, de ſtatige *Gijsbrecht van Aemſtel*, door de laffe *Bruiloft van Kloris en Roosje* moet gevolgd worden. Ook is er nog voorraad genoeg voor eenen anderen MOLIERE; men behoeft dus niet bevreesd te zijn, dat zulk een Genie geen ſtof genoeg zoude vinden.

Over de groote giften *Laudanum* poogt de Schrijver zich te verdedigen; het zij zoo: *velen*, en wel de *meesten*, hebben ze niet gegeven en zijn niet minder gelukkig geweest. Gevaarlijk was het echter altijd, de leeken met dergelijke Cholera-drankjes te laten begaan. Deze wijze van doen is met regt beſtreden, wie hij ook moge geweest zijn, die haar aanprees of voorſtond. Men moet geene ongeoefende vuurwerkers in het *Laboratorium* laten werken, noch aan kinderen ſcheermesſen in handen geven.

In *drie* Afdeelingen zal de Schrijver zijne opgenomene taak afwerken.

Het *eerſte* Hoofdſtuk loopt over de benamingen; het *tweede* behelst eene geſchiedkundige ſchets; het *derde* behandelt het al dan niet beſmettelijke der Cholera; het *vierde* is eene ziektekundige beſchouwing, wat men door Epidemie te verſtaan hebbe; het *vijfde* is aan eene bedenking over het al of niet beſmettelijke der Aziatiſche Cholera gewijd en de waarſchijnlijke wijze van voortplanting, en wordt deze Afdeeling met 13 gevolgtrekkingen beſloten, bl. 1—25. In de laatſte gevolgtrekking zegt de Schrijver: „dat, wanneer men de *Quarantaine*-voorzorgen te *Sunderland* beter in acht genomen had, men allerwaarſchijnlijkst de uitbarſting, ten minſte de verſpreiding der ziekte aldaar had kunnen voorkomen." Dien ten gevolge mag men vragen: beſtonden er te *Scheveningen* geene *Quarantaine*-voorzorgen; of had men ze, indien ze beſtaan hebben, beter in acht behooren te nemen?

Wat het geſchiedkundige gedeelte dezer Afdeeling betreft, willen wij in geene bijzonderheden komen; hier kan ſlechts ter loops aangewezen worden, hetgeen in

de Geſchiedkundige Lesſen van den Hoogleeraar PRUYS VAN DER HOEVEN meer bepaald behandeld is. Beide werken kunnen te dezen opzigte ook niet met elkander vergeleken worden. — Wat beſmetting en beſmettelijkheid betreft, hierop komen wij, na het reeds gezegde, niet weder terug.

De *tweede* Afdeeling wordt in negen Hoofdſtukken geſplitst.

Het eerſte is eene algemeene ziektekundige beſchouwing enz. van de ſporadiſche Cholera in het algemeen en van de Aziatiſche in het bijzonder. In dit en de volgende Hoofdſtukken ſchijnt de Schrijver te willen betoogen de *Identiteit*, *overeenkomst*, *overeenſtemming*, of hoe men het noemen wil, der gewone Cholera met de Aziatiſche. Punten van vergelijking zijn er zeker te vinden, en in dit opzigt zijn beiden verwant; maar het eigenlijke punt van overeenkomst hebben wij niet gevonden. Integendeel, alle pogingen, om de overeenſtemming volledig te maken, komen ons voor mislukt te zijn. Dat de Cholera van SYDENHAM in 24 uren doodde, is zeker. Zonder ons door het bijvoegelijk naamwoord *Aziatisch* (bl. 40) in verwarring van denkbeelden te laten brengen, hebben wij de *Aziatiſche Cholera*, om haar door dit bijvoegelijk naamwoord te onderſcheiden, binnen vier uren hare ſlagtoffers zien vellen. De lijkopeningen mogen in vele gevallen niets opmerkelijks hebben opgeleverd; maar, indien ook Dr. LODER geene eigendommelijke of aanteekeningwaardige beleedigingen van het darmkanaal (bl. 48) of van deszelfs aanhoorige deelen ontdekt heeft, wat zal men zeggen van de bloedsophoopingen in de vaten? Het veranderde bloed, de ledige pisblaas, — deze na den dood gevonden, en in verband gebragt met de verſchijnſelen, bij het leven waargenomen, (zonder zulke vergelijkingen hebben ziektegeſchiedenisſen noch lijkopeningen eenige waarde) beteekenen zij niets meer dan gewone Cholera? — Het bijvoegelijk naamwoord *Aziatisch* make geen' dieperen indruk, dan de aard der ziekte vordert, doch

houde zijne beteekenis, dat de *Aziatiſche Cholera niet* hetzelfde is als de *gewone Cholera.*

De *derde* Afdeeling, uit ſlechts één Hoofdſtuk beſtaande, is gewijd aan de geneeswijze dezer ziekte. Zij bepaalt zich tot eene korte, beredeneerde optelling van eenige der voornaamſte bekende geneesmiddelen. Deze beſchouwing eindigt met de ſchets eener algemeene behandeling der Cholera, en mededeeling van het Bataviaſche Cholera-drankje in het bijzonder, bl. 101. — De Schrijver beſchouwt de bloedsontlastingen bij den braakloop *ſteeds* als *gevaarlijke* bewerkingen. Deze uitſpraak is te ſtellig; zij is bewezen ſtrijdig met de ondervinding geweest te zijn. Het *Opium* is den Schrijver het *magtigſte* en het meest *onontbeerlijke* geneesmiddel. Het eerſte is zeker; het andere getuigt van vooringenomenheid. Om de *eerſte* reden moest het met voorzigtigheid gegeven, en nimmer onbepaald in de hand van den leek geſteld worden; om de *tweede* reden behoorde het, *volgens den Schrijver*, bij uitſluiting van andere middelen gebezigd te worden. Voor de Oostindiën, waar de geneeskundige hulp niet zoo gereed is als bij ons, mogt zulk geneesmiddel zijne waarde hebben; hier behoefde men, om *klein voordeel* in *enkele* gevallen, voor het *algemeen* niet zoo *veel* te wagen. De uitkomst heeft ook gelukkig geleerd, dat het eigenlijk niemand, die hulp gezocht en begeerd heeft, aan dezelve ontbroken hebbe; en dan is het ontegenzeggelijk beter, dat de Arts, dan dat eenig ander handele.

Algemeen nuttige toelichting en raadgeving betreffende de Cholera. Te Nijmegen, bij de Wed. J. C. Vieweg en Zoon. 1832. *In kl.* 8*vo.* 13 *Bl. f* :-10.

Een klein boeksken, welks goede bedoeling niet te miskennen is. Wanneer men met den Schrijver zich kan vereenigen, *dat de herhaling van nuttige waarheden niet zelden ter verſterking in heilzame overtuigingen*

dient, zoo moge dit boekje het legio geſchriften over de Cholera met nog één vermeerderen.

De nuttige wenken verdienen wezenlijk behartiging.

Zeker is die leefregel, welke *het meest tegen allerlei ziekten beveiligt*, ook die, welke het meest overeenkomt met de voorſchriften tegen de Cholera. Andere voorbehoedmiddelen zijn ſtellig *herſenſchimmen*.

Of de thans heerſchende Cholera oorſpronkelijk is ontſtaan door *bederf in de lucht in moerasachtige landſtreken*, zoo als een voor den Schrijver liggend geſchrift, uit *Polen* afkomſtig, wil; dit zal dit *Poolſche* ſtuk wel even onbeſlist laten als zoo vele andere, welke nog naar het opſporen der oorzaken trachten.

Goed is echter de raad, dat men de vertrekken niet *luchtig*, *zuiver* en *droog* genoeg kan houden. Door het tegenovergeſtelde wordt de vatbaarheid zeer vermeerderd. Men vermijde deze misſlagen, met hetgeen verder bl. 5 wordt opgegeven.

Door eene tijdige en gepaste behandeling gaat de ziekte zeer dikwijls tot genezing over. Deze inroeping worde derhalve ook niet verzuimd.

Indien, zoo als HUFELAND dit wil, niet altijd *verkoeling* en *misſlagen in de dieet* de Cholera voorafgaan, dit is zeker, dat beide onder de vermogendſte middelen tot het ontſtaan der Cholera medewerken. De raad bl. 7—9 verdient derhalve alle aandacht.

Een waar woord (bl. 9) is, dat *de vermijding van ſchadelijke genietingen en gewoonten veel zekerder tegen de ziekte beveiligt*, *dan al de in dag- of weekbladen aangeprezene zoogenoemde medikamenten*, (de paardenvijgen niet uitgezonderd!) *welke grootendeels hunnen oorſprong hebben genomen uit de ijdelheid van derzelver uitvinders*, *of uit eene verachtelijke hebzucht*. (*Exempla ſunt odioſa;* anders behoefde men ze niet in *Polen* te gaan zoeken!)

Wat het wasſchen betreft met een mengſel van chloorkalk en water, zouden wij met de wasſching des aangezigts raden voorzigtig te zijn, dewijl een druppel van

dit vocht, in het oog geraakt, ſoms ſchromelijke gevolgen zoude kunnen hebben.

Ten ſlotte ſtemmen wij geheel met den Schrijver in, *vol vertrouwen, vooral vol hoop op God te zijn, dat wij, zoo Hij ons mogt oproepen, in een' beteren ſtaat zullen overgaan;* en daartoe is de naaste en beste weg, te leven, gelijk, ook ten behoeve van ons tijdelijk welzijn, in deze bladen wordt voorgeſchreven.

Geſchiedenis van de Staatkunde der voornaamſte Mogendheden van Europa, ſedert den val van NAPOLEON *tot op heden. Door Mr.* S. P. LIPMAN, *Advocaat te Amſterdam. Iſte Deel*, 1813—1820.

(*Vervolg en ſlot van bl.* 24.)

Omtrent de *Nederlandſche* zaken bij het *Weener* Congres vinden wij ook veel wetenswaardigs. „ Het *Hollandſche* Be„ wind," zegt LIPMAN, „ als ware het door het geluk „ zijner verheffing duizelig geworden, of verbijsterd door „ overmaat van dankbaarheid wegens zijne beweldadiging, „ ſchijnt de gewone regelen der behoedzaamheid te hebben „ veronachtzaamd, welke het door het voorbeeld van *Groot„ brittanje* had moeten leeren behartigen." (Bl. 274.) Immers, terwijl dit laatſte een gedeelte der *Ruſſiſche* ſchuld in *Holland* op zich nam, „ *tot op de onverhoopte ſcheiding van* „ *Holland en België*," verbond het *Rusland* reeds toen, in 't geheim, „ om *geene* ſchikkingen omtrent die landen aan „ te gaan, die niet alvorens door *Grootbrittanje* waren be„ willigd en bekrachtigd." Ziet daar den ſleutel van het geheim der werkeloosheid van *Rusland* te onzen behoeve in de tegenwoordige omſtandigheden! Waarom, vraagt LIPMAN, waarom toch werd de afſtand van *Hollands* overzeeſche bezittingen niet aan eene gelijke ontbindende voorwaarde verknocht? En had de ſtaatkunde des *Engelſchen* Ministers *toen reeds* de ſcheiding voorzien en misſchien berekend?... Den 31 Mei 1815 werd ons in *België* de doos van PANDORA geſchonken! „ Aldus begon het Koningrijk der *Nederlanden*, „ met ſchulden belast, van volkplantingen ontlast, met veſtin„ gen verrijkt, in de *Europeſche* ſtaatkunde gewikkeld, vergroot,

„ vermeerderd, het troetelkind der verbondene Mogendheden(!),
„ zijne ſchijnbaar ſchitterende loopbaan." (Bl. 281.)

Niet minder belangrijk dan het vorige zijn de aanmerkingen van den Schrijver over de ſtichting van het Koningrijk *Polen* (wij weêrhouden ons met moeite van de mededeeling der aanmerkingen over die, volgens den Schrijver enkel *ſchijnbare*, herſtelling), over de verdeeling van *Sakſen*, de aanvaarding van den Koningstitel voor *Hanover*, en de verdere eindbepalingen van het *Weener* Congres. Treffelijk wordt ook de houding van *Frankrijk*, door *diplomatiſche* kunstgrepen van TALLEYRAND naar invloed op het Congres dingende en dien invloed verkrijgende, met die van *Spanje*, op trotſchen toon rang en *nominale* deelneming eiſchende en *niets* verkrijgende, vergeleken (bl. 314, 315). *Spanje* teekende de eindakte van het Congres eerst *twee* jaren na de ſluiting van hetzelve, en *Rome protesteerde* geheel. Het is ons onmogelijk, den Lezer de treffelijke aanmerking hierbij van den Schrijver, ook weder als eene proef van zijnen ſtijl, te onthouden: „ Het is
„ een onwankelbare grondregel der *Roomſche* ſtaatkunde, hare
„ regten te bewaren, waar derzelver genot en oefening door
„ de overmagt der gebeurtenisſen wordt geſchorst of belem-
„ merd. Bij den drang en de tegenkanting van het tegen-
„ woordige is het voorledene haar wetboek en de toekomst
„ hare hoop. Het Hof van *Rome* kan zijne regten voor eene
„ wijl verliezen; dezelve afſtaan, kan het niet; zijne begin-
„ ſelen kennen geene verandering. Konde het door de ver-
„ oordeeling van GALILÆUS niet den omloop der aarde ver-
„ hinderen, noch het *Copernicaanſche* ſtelſel door de plaat-
„ ſing op den *index* vernietigen, zelf bleef het onbewegelijk,
„ te midden der algemeene beweging. De ſtilſtand bij ver-
„ kregene regten, de niet erkenning van nieuwigheden, het
„ voorbehoud zijner aanſpraken, de onverjaarbaarheid en on-
„ vervreemdbaarheid zijner voorregten, — ziedaar het rigt-
„ ſnoer zijner ſtaatkundige gedragingen, welke wisſelingen ook
„ de gedaante der wereld moge aannemen." (Bl. 333.)

De onregtvaardige behandeling van den Koning van *Deenemarken*, wien het Congres eerst, voor het hem onregtvaardig ontrukte *Noorwegen*, *Pommeren* beloofde, en naderhand dit zonder eenige reden weder ontnam, en den edelen Vorst voor zijn *Noorwegen* met het onbeduidende *Lauenburg* afſcheepte, wordt hier mede onbewimpeld en zonder eenige verſchooning ten toon geſteld. De algemeene aanmerkingen

over de landverruilingen, ontroovingen, gedwongene vereenigingen en afſcheuringen, door het *Weener* Congres bepaald (bl. 354—356), zijn weder allertreffendst; alleen ons beſtek belet ons, die mede te deelen.

Na nu kortelijk de gebeurtenisſen, die NAPOLEON's tweeden val voorbereidden en volgden, te hebben aangeſtipt, gaat de Schrijver over, om te betoogen, dat, zelfs volgens de beginſelen van het te *Parijs* in September 1815 geſloten *Heilig Verbond*, men met den herſtelden Koning van *Frankrijk* geen nieuw vredesverdrag kon aangaan, noch hem nieuwe offers opleggen, daar de *Parijſche* vrede van 1814 door *hem* in geenen deele geſchonden was. Doch hiermede konden de Bondgenooten, die te vele offers gebragt hadden, zich geenszins vereenigen. De tweede vrede, of liever, gelijk de Schrijver aanmerkt, het *nieuwe verdrag* van *Parijs*, (daar het nergens *officieel* een vrede genoemd wordt) behelsde de afſtanden in grondgebied, in geld en gemis van vestingen voor eenen tijd, waaraan *Frankrijk*, ook onder de BOURBONS, zich moest onderwerpen.

De hoofdbelangen van *Europa* waren nu geregeld; maar er moesten nog verdeelingen en landruilingen in *Duitschland* plaats hebben, en *Frankrijk* moest nog, wanneer het aan zijne verpligtingen voldaan had, in den rang van het vijfmanſchap der albeſchikkers worden opgenomen. Deze onderwerpen worden in de beide laatſte Hoofdſtukken van dit Deel behandeld. Men ziet daaruit, dat *Beijeren* en *Oostenrijk* over afſtand van grondgebied en ſchavergoeding nog na 1815 de ernſtigſte geſchillen voerden; dat *Oostenrijk* aan *Beijeren* voor zijne oude landbezittingen wel ſchavergoeding wilde bezorgen, maar ten koste van andere *Duitſche* Vorſten, die zich niet wilden laten berooven, hetwelk tot de ergerlijkſte Nota's aanleiding gaf. *Baden* zou dan ſchavergoeding hebben moeten leveren, maar wilde niet. Ten ſlotte bekwam *Beijeren* voor zijne regtmatige aanſpraken op ſchavergoeding, waartoe een gedeelte van zijn nieuwe grondgebied aan de overzijde des *Rhijns*, verre van den Hoofdſtaat en op *Frankrijks* gevaarlijke grenzen, gezocht werd, (iets, 't welk in het werk zelve niet zeer duidelijk wordt uiteengezet) *geene ſchavergoeding, omdat het die eerst had geweigerd.* (*A gouverno* voor ons!) Hierop werden de verdere betrekkingen der Staten, wat de bezittingen aangaat, op de *territoriale* Commiſſie te *Frankfort* geregeld, en het werk verder op den

verbondsdag in die ſtad voltooid. Het Congres van *Aken* in 1818 regelde eindelijk het vertrek des bezettinglegers uit *Frankrijk*, de betalingen van dat land tot afdoening der ſchavergoeding voor de Bondgenooten en hunne ingezetenen, en eindelijk de opneming van *Frankrijk* als hoofdlid in het groote Statenverbond.

Tot hiertoe hebben wij getracht, de rol van *Referenten* te vervullen, en ons dus ſlechts tot opgave des inhouds van dit allerbelangrijkſte werk — hetgeen inderdaad in onze Letterkunde *époque* maakt — moeten bepalen. Doch de Lezer zal meer van ons willen weten; hij zal vragen, of wij het in alles met den Schrijver eens zijn; of dit werk, welk *aesthetiſche* en wetenſchappelijke waarde zoo groot is, ook altijd, naar ons inzien, aan de wetten der onpartijdigheid voldoet, en der waarheid *ook in de wijze van voorſtelling* getrouw blijft?

Wij zullen deze vraag beantwoorden, door dit werk met een ander te vergelijken.

De beroemde THIERRY, een der meest vermaarde, nog levende *Franſche* Geſchiedſchrijvers, ſtelde zich ter taak, de Geſchiedenis der inneming van *Engeland* door de *Noormannen* te beſchrijven. Een gevoel van deelneming bezielde hem bij dit werk. Hij zag bij alle nieuwere Geſchiedſchrijvers de veroveraars, de Heerſchers, opgevijzeld, de overwonnelingen, de beklagenswaardige *Anglo-Sakſers*, bijkans geheel vergeten, even als vroeger de *Britten*, die *zij* overwonnen hadden. Met edele verontwaardiging beſloot hij, de miskenden te wreken, hunne geſchiedenis, hun lijden en de wreedheden hunner verdrukkers uit echte bronnen te putten en den tijdgenoot voor oogen te ſtellen. Niemand, die dit werk gelezen heeft, zal aarzelen, het onderwerp meesterlijk behandeld, en in zeer vele gevallen het pleit voor de verdrukten voldongen te noemen. Maar wanneer men zich ten *doel* ſtelt, *altijd* zeker volk of zekere zaak te verdedigen, zoo kan het niet anders, of men moet ſomtijds de zaak uit een verkeerd oogpunt beſchouwen; want geen volk of geene partij heeft *altijd* gelijk of *altijd* ongelijk. Van daar, dat THIERRY ook tot eene geheel valſche oordeelvelling omtrent HENDRIK II van *Engeland* en den trotschaard THOMAS BECKETT vervallen is, welken laatſten hij bijna, met de *Roomſche* Kerk, heilig verklaart, omdat hij — een *Anglo-Sakſer* en een vijand des *Noormanſchen* Konings was.

Iets dergelijks heeft omtrent den Heer LIPMAN plaats.

Van een edel gevoel voor de onafhankelijkheid van *Europa* bezield, ziet hij met verontwaardiging de uitvoerende en ſoms de wetgevende Magt van ons Werelddeel aan een Bewind van vijf Leden opdragen, de *Monarchij* van NAPOLEON dus in eene *Oligarchie* herſchapen, en de kleinere Staten in *Duitschland*, *Deenemarken*, de oude *Italiaanſche* Republieken, en in onze dagen de *Vereenigde Nederlanden*, of plunderen, of inlijven bij magtiger Staten, of beurtelings beſchenken, berooven en verguizen. Hij ziet dus in deze *Oligarchie* niets dan de verkeerde zijde, en treedt ſtoutmoedig voor het oog van *Europa* als haar aanklager bij tijdgenoot en nakomeling op. Hij wenschte, dat men in 1815 den *ſtatus quo ante bellum* van *Europa* herſteld, aan *Oostenrijk België* teruggegeven, de onafhankelijkheid van *Venetië*, *Genua* en *Polen* herſteld, en *Sakſen* en *Deenemarken* met *Noorwegen* in hun geheel had gelaten. En wie zal dien edelen wensch niet met hem deelen? Hoe veel tranen en jammeren zouden ons door het afzonderlijk beſtaan van *België* en de oude Republiek niet beſpaard zijn! — Maar toch komt het ons voor, dat de Monarchen van 1815 en hunne Ministers hier niet altijd naar billijkheid worden beoordeeld, en men zelfs, uit afkeer tegen hen, ſomtijds naar den grimmigen Dwingeland overhelt, wiens alverpletterende dwingelandij *Europa* tot één Oostersch Rijk gemaakt, en ons Vaderland geheel vernietigd zou hebben, indien God het niet genadig verhoed had. Dat in de tijden van den inval in *Frankrijk* de vier Mogendheden de onderhandelingen en het geheele beleid van zaken *moesten* beſturen, loopt in het oog. Zoo wordt de ſchandelijke, verraderlijke handelwijze van NAPOLEON, die zijnen Gezant CAULAINCOURT geheime *Inſtructiën* gaf, om veel toe te geven, ten einde tijd te winnen, en ondertusſchen *Antwerpen* en *Mentz* in geen geval over te geven, eenigermate verbloemd, en de onmatige eiſchen van den veroveraar, na zijne overwinning in Februarij 1814, en nog zelfs op den 15 Maart, *afſtand van de Franſche Departementen over den Rhijn en de Alpen* genoemd, terwijl het inderdaad een eisch was van het den Keizer reeds ontwrongen bezit van *België*, het *Overrhijnſche Duitschland* en *Italië*. Het wordt bijna goedgekeurd, dat de *Franſchen*, zoo leger als Natie, met verkrachting van alle gevoel voor eer en trouw, den Koning, omdat zijn beſtuur zachter was dan het juk van NAPOLEON, omdat hij hen niet met ſchorpioenen kastijdde, afvielen en den moorde-

naar hunner kinderen weder inriepen. Zie de zeer eenzijdige voorſtelling van den Schrijver, op bl. 138, waar hij NAPOLEON bij de *zon* vergelijkt! Van eenen *Hollander* hadden wij dit beeld, dat door zijne vleijers aan LODEWIJK XIV werd verkwist, niet verwacht. En bl. 144—146, waar hij de Mogendheden het regt van tusſchenkomst in dit geval ontzegt. Doch indien er ooit eene daad van wijze ſtaatkundige ſtandvastigheid is verrigt, zoo was het deze gewis. Kon men den Troonroover in het bezit van den verweldigden Staat laten? Maar de *algemeene volksſtem?* O, wij weten, hoe dit woord te verſtaan is; wij hebben het in 1830 in *België* vernomen! Hadden de Monarchen in 1830 het moedige beſluit opgevat, LODEWIJK FILIPS niet te erkennen, vóór dat hij zich plegtig verbonden had, het *ſtatus quo* in *Europa* te erkennen en des noods te zullen handhaven, dan gewis zouden wij de tegenwoordige aanmatigingen van het *revolutionaire Frankrijk* niet zien! Hier, zoo immer, kwam het dus te pas, dat de vier Mogendheden uit naam van geheel *Europa* ſpraken en handelden, eer het NAPOLEON door *Franſche* ſlangenlist gelukte, het zaad der tweedragt onder hen of de andere Staten te werpen. En misſchien *kon*, in den bajert, waartoe *Europa* verzonken was, de herſtelling van de oude orde van zaken niet meer zoo volledig geſchieden, als de Schrijver, en wij met hem, het wenschte. Zoo *wilde* b. v. *Oostenrijk* het afgelegene *België*, dien ouden twistappel, welks verdediging zoo veel kostte, welks Papen en *Jakobijnen* den goeden JOSEPH II hadden afgezworen, niet meer hebben, en men kon die Mogendheid immers niet tot dat bezit *dwingen?* Ook ware het zeer wenſchelijk geweest, dat de Koning van *Sakſen* zich kon hebben laten bewegen, om zijn Rijk aan *Pruiſen* af te ſtaan, behoudens eene afzonderlijke Conſtitutie, en dat hij dan, tot ruime ſchavergoeding, *België* en den linker *Rhijn*-oever, met meestal Roomschgezinde, met hem gelijk denkende onderdanen, die dus niets tegen zijn Beſtuur konden hebben, had aangenomen, en zich met dit *Nieuw-Bourgondiſche* Rijk aan het *Duitſche* Rijk had aangeſloten. De gedurige kuiperijen van *Frankrijk* te *Genua* waren bekend, en werden best door vereeniging van dat Rijk met *Italiës* bolwerk, *Savoijen*, *Piemont*, voorgekomen. De Aristokratie van *Venetië* zullen ook niet velen; althans der onderdanen op het vaste land, teruggewenscht hebben. Het gedrag omtrent *Deenemarken* is onverantwoordelijk: de vriend

der Conſtitutiën zal echter daarbij niet uit het oog verliezen, dat *Noorwegen* eene *liberale* ſtaatsregeling heeft bekomen, die het te voren niet kende. Men had, de zaken ſtipt onzijdig beſchouwende, dit toch moeten in aanmerking nemen. Dan, dit alles kunnen wij nog toegeven; maar wanneer de Schrijver, van afkeer tegen de lotbeſchikkers van *Europa* doordrongen, op een der edelſte karakters van de nieuwere Geſchiedenis eene hoogst onedelmoedige verdenking werpt, zoo kunnen wij dit onmogelijk beamen. Hij zegt, bij gelegenheid der inleidende aanmerkingen tot het Heilig Verbond, „ dat Keizer ALEXANDER, *als wierd hij onophoudelijk door* „ *eene heillooze herinnering gefolterd*, eene bijzondere ſtem„ ming had voor dweeperij en *Mysticismus*." Keizer ALEXANDER werd zekerlijk niet door wroeging over den moord zijns Vaders (dit is de blijkbare bedoeling) tot het Heilige Verbond, als tot boetedoening, gedreven. *Hij* was aan dien moord onſchuldig. Slechts het *in bewaring nemen* van zijnen krankzinnigen Vader was door hem toegeſtemd; en, zoo hij niet dadelijk magtig was, de moordenaars met den dood te ſtraffen, verbaude hij die toch uit zijn Rijk. Wij zijn overtuigd, dat ALEXANDER het Heilig Verbond uit de reinſte, edelſte beginſelen heeft ontworpen; ſchoon daarvan naderhand, door anderen, een zeer wereldsch gebruik is gemaakt.

En hiermede ſtappen wij van de beoordeeling van dit Deel af. Hartelijk verlangen wij naar de ſpoedige voortzetting des werks. Onze vrijmoedige bekendmaking van het ſtandpunt, waaruit *wij* ſommige zaken beſchouwen, zal den geleerden en weldenkenden Schrijver niet belgen. *Over 't algemeen* zijn wij het zeer met hem eens. Mogt zijn *Ideaal* eens verwezenlijkt worden! Doch dat zullen *wij* niet beleven.

Geſchied- en Letterkundig Mengelwerk, *door Mr.* J. SCHELTEMA. *IVden Deels 3de Stuk. Te Utrecht*, *bij* J. G. van Terveen en Zoon, 1832. *In gr.* 8*vo.* 329 *Bl. f* 2-60.

Dit Stuk bevat ſlechts ééne Verhandeling, (in tweeën geſplitst) en wel die over de *Volksgebruiken der Nederlanders bij het vrijen en trouwen.* Men kan zich reeds van voren hiervan uit de pen van eenen SCHELTEMA veel beloven, die niet alleen daarover eene groote menigte bouwſtoffen in zijne aanteekeningen had verzameld, maar tevens bij zijne

vrienden in de onderſcheidene Provinciën van ons Vaderland vele bijzonderheden, tot deze onderwerpen betrekkelijk, had opgedaan. Het onderwerp was ook geheel nieuw, en door ALKEMADE en LE FRANCQ VAN BERKHEY naauwelijks aangeroerd, veel min volledig behandeld. Het heeft den Heere SCHELTEMA echter niet mogen gebeuren, nopens *alle* gewesten genoegzame volledigheid te erlangen; ten minſte niet over *Zeeland*, *Noordbraband*, *Gelderland*, *Overijsſel* en ('t geen ſommigen eenigzins vreemd zal voorkomen) over *Utrecht*, het gewest zijner woning. Ook was het onderwerp, hoe behagelijk ook, ſomtijds moeijelijk, bij den nu en dan vrij losſen toon der Dichters en Schrijvers over hetzelve, met de behoorlijke kieschheid te behandelen. Nogtans heeft de Heer SCHELTEMA hier eene menigte bijzonderheden bijeengebragt, die, hoezeer dan ook niet *alle* even gewigtig, voor den beſchouwer onzer volkszeden over het algemeen van wezenlijk belang zijn; te meer, daar vele dier oude volksgebruiken thans allengs wegſterven, en voor vreemde, althans voor meer deftige, minder vrolijke, *naïve* en hartelijke zeden, plaats maken; zoodat dezelve, zonder eene verzameling gelijk wij hier aantreffen, ligt in het vergeetboek zouden kunnen geraken. Immers, het is eene aanmerking, die elken lezer dezer twee Verhandelingen moet treffen: de oude *Nederlanders* waren een vrolijker, opgeruimder volk dan wij. In weerwil der dwaze berigten van vreemdelingen omtrent hun *phlegma* en hun gebrek aan levendigheid, was ſpel, zang en dans — minder kunstmatig, maar meer algemeen en hartelijker dan tegenwoordig — bij hen zeer algemeen. Waar zijn thans de liedeboekjes, waarvan *elke Provincie*, *elke Stad*, *ja bijna elk Dorp zijn eigen had* (bl. 46), die de Dames in haré ebbenhouten emmertjes, welke haar voor *réticules* dienden, mede naar de gezelſchappen namen? Deze liedeboekjes waren alle — en dit moet men niet vergeten — in 't *Hollandsch*. Men ſchaamde zich toen nog (ook buiten de *Politiek*) de vaderlandſche taal niet in 't zingen, en onze meisjes en vrouwen zouden vreemd opgehoord hebben, wanneer in een' geheelen muzijkavond niets dan *Fransch* of *Hoogduitsch* gezongen ware. Ook ſchaamden zich onze eerſte Dichters, HOOFT, REAEL, HEEMSKERK en anderen, niet, zulke liederen te vervaardigen. Maar ſommige der *mopsjes* (zoo heetten, vooral te *Hoorn*, die liedeboekjes) waren niet van vrij van onkieschheid, zelfs niet onze beste oude Dichters, HUYGENS vooral, maar ook

CATS. Over 't algemeen waren onze voorouders, bij hunne doorgaans zeer zuivere zeden, in hunne taal, vooral bij vrolijke partijen, gansch niet afkeerig van grove dubbelzinnigheden, (van *grove*; de *fijne* lieten zij aan de *Franſchen* over.) Referent herinnert zich uit zijne jeugd, bijeenkomſten, en wel niet eens van de vrolijkſte, te hebben bijgewoond, waar oude, ſtatige, gepruikte mannen, in tegenwoordigheid van jonge meisjes, eene taal uitſloegen, die men zich thans niet meer zou veroorloven. Doch daarbij heerschte er ook zekerlijk (om nu niet te zeggen, dat deze lieden, welken het zoo, gelijk men zeide, *in den mond geſlagen was*, daarom toch onberispelijk van gedrag waren) meer vrolijkheid, meer ongedwongene gemeenzaamheid, vooral bij zulke partijen, die met het huwelijk in betrekking ſtonden, en waarbij zelfs deftige en fatſoenlijke lieden zich niet ſchaamden, een *patertje langs den kant* te danſen. Dit alles is thans geheel anders, zelfs zóó, dat, gelijk de Schrijver zich, even als VAN DER PALM, te regt beklaagt, het vieren eener bruiloft bij de hoogere klasſe, en zelfs bij een gedeelte van den middelſtand, bijna uit het gebruik is gekomen, en „ de jonge lieden zich beijveren, om, zoodra hunne ver„ bindtenis burgerlijk is voltrokken en kerkelijk ingezegend, „ met een' wagen weg te vlugten, alsof het eene ſchaking „ ware, of dat men zich over het voltrekken van een eer„ baar huwelijk voor ouders, nabeſtaanden en vrienden zou „ moeten ſchamen." Te regt berispt de Schrijver ook het hoogst onkieſche, hetwelk daarin gelegen is, „ dat de bruid „ in een vreemd huis tot den ſtand van vrouw overgaat, en „ het jonge paar de heilige eerſte week doorbrengt onder „ vreemden en in eene herberg." (Bl. 177.) Ja, wél is het waar: „ zoo *eigen haard goud waard* is en *Oost West thuis* „ *best*, dan is het zeker bij het *trouwen*, *kramen* en *ſterven*." Die eerſte uithuizigheid is, althans voor den man, als 't ware de leerſchool der volgende; en wat onze zeden door die uithuizigheid verloren hebben, is maar al te bekend. Het was dus van onzen geleerden Oudheidkenner ook in dit opzigt een gelukkige inval, de vaderlandſche gebruiken van vroegere dagen op dat punt eens bij elkander te brengen, en aan de meer op vreemde zeden geſtelde nakomelingen ter beſchouwing voor te ſtellen. Niet echter alsof wij, of ook hij zelf, hierin *alles* voor navolgenswaardig zouden verklaren. Immers hij heeft, gelijk wij boven reeds deden zien, betuigd,

dat er veel onkiesch en onzedelijk was, hetgeen hij dus is voorbijgegaan; andere gebruiken vermeldt hij wel, maar keurt ze af; de meeste nogtans verhaalt hij, volgens eene natuurlijke vooringenomenheid met zijn onderwerp, met lof.

De Verhandeling ſplitst zich natuurlijk in twee deelen, waarvan elk (behalve de *aanteekeningen*, *bijlagen* en *toevoegſels en nalezingen*, die te zamen bijna de helft van het boekdeel vullen) eenen avond ter voorlezing heeft gediend; de eerſte over het *vrijen*, de tweede over het *trouwen*. Het verwondert ons, dat de Heer SCHELTEMA de afleiding van eerstgemelde woord nog onzeker ſtelt en misſchien wel van *vrijheid* afleiden wil, daar die van FREYA, de *Germaanſche* en *Scandinaviſche Venus*, aan welke onze *Vrijdag* was toegewijd, zoo geheel voor de hand ligt; eene afleiding, waarvan de Schrijver wel gewaagt, maar als twijfelachtig. Daarop wordt de geheele loop van het vrijen nagegaan, van de eerſte kennisgeving aan het beminde voorwerp, door het hechten van bloemen aan den huisklopper, af, tot op de verloving en het uitzet toe. Men zal ons niet vergen, dat wij den Schrijver hier volgen; men leze het zelf in het werk, en zal zijne moeite wel beloond vinden. Ook denke men niet, dat het onderwerp te gering of te alledaagsch is. De gedurige aanhalingen uit CATS, HOOFT, HUYGENS, WESTERBAEN, VONDEL, HEEMSKERK en VAN EFFEN, toonen, dat onze eerſte Vernuften zich niet ſchaamden deze ſtof te behandelen, daarvan tafereelen te malen, en daarover lesſen te geven. Wij maken ſlechts oplettend op twee bijzonderheden, waarvan de eerſte met het boven aangemerkte wegens de meerdere *naïveteit* en gepaste gemeenzaamheid zamenhangt, dat namelijk het vertrouwen op de gelieven veel grooter was dan later, en wel eens tot uiterſten overging, zoodat de jonge lieden ſoms des nachts bij elkander bleven; terwijl nogtans de *maagdelijke huwelijken*, althans onder de geringere ſtanden, thans veel zeldzamer zijn dan toen. Althans in de jeugd van den Schrijver „wisten wij," zegt hij, „niets van „die ſchijnbare voorzorg, welke thans wel eens als noo„dig wordt beſchouwd, dat geene verloofden te gelijk onder „één dak mogen vernachten. Hoe zouden wij ons," zegt SCHELTEMA met reden, „vertoornd hebben, indien iemand „eenigen twijfel had betoond, dat het beminde voorwerp „niet veilig zoude zijn bij hem, die haar als het liefſte „en dierbaarſte in de wereld beſchouwde, en in hare hoog-

„ achting het meeste belang ſtelde en zijn eigen geluk zocht „ en vond !" (Bl. 52.) Bij die gelegenheid wordt ook in de Verhandeling zelve en in de Aanteekeningen iets over het *kweesten* in *Noordholland* vermeld, hetwelk thans heeft opgehouden. — De tweede bijzonderheid, die wij vermelden wilden, zijn de *Vrijstermarkten* in datzelfde gewest te *Schermerhorn* en te *Schagen*. De eerſte was inderdaad eene vrijwillige opveiling van meisjes voor een *huwelijk*; de tweede ſlechts een *engagement* voor de *kermis*. Van de eerſte veiling kon men echter af, de vrijer voor twee dukaten, de vrijſter voor het gelag in de herberg. De *Schager Vrijstermarkt* werd op een *kerkhof* gehouden (!); de intreé was *een dubbeltje*; het meisje, dat geen knechtje kon krijgen, kon haar dubbeltje terugvragen, maar moest dan ook *de klink van de deur der kerk ſchuren*.

De afgebroken draad wordt in de tweede Verhandeling, die over het *trouwen* handelt, weder opgevat bij de *bruidsdagen*. Hier wordt ons nu dat geheel van vrolijke plegtigheden geſchilderd, hetwelk in de zeventiende en tot nog diep in de achttiende Eeuw plaats had, en ook door LOOSJES in zijnen *Maurits Lijnſlager* gedeeltelijk is afgeſchilderd; een geheel, waarvan nog ſlechts enkele fragmenten in het *groenmaken*, de *bruidſuiker* enz. overig zijn. De afleiding van *Bruid* van *bereid*, *gereed* (om van ſtaat te veranderen) en *Bruidegom* van *Bruids-man* (*homme* met eene *aspiratie*) komt ons waarſchijnlijk voor, hoezeer het *Duitſche Braut* nog al van *bereit* afwijkt. De overdaad bij de oude bruiloften was ſoms ongeloofelijk, vooral te *Antwerpen*, gedurende den bloei dier ſtad, als middelpunt des wereldhandels, in de zestiende Eeuw; maar ook naderhand (hoewel niet zoo buitenſporig) in de Republiek. Te *Antwerpen* was het zulk open hof, dat de Bruid met *iedereen* danſen moest. Men moet in het werk zelf de verpligtingen der ſpeelnooten, het aanteeken- of *Commisſaris*-maal, de bruid in hare ſtaatſie, de vermaken in de bruidsdagen, het noodigen ter bruilofte, en de ſtatelijke en kostbare bruiloft zelve, lezen, om zich een denkbeeld te maken, hoe onze anders zoo zuinige en ingetogene Voorouders *dan* losgaven. Trouwens het was eene algemeene gewoonte, dat men bij zulke gelegenheden meende, *dat het er meé door moest*; dan was het hek der zedigheid van den dam, en een ſtijve roes ſtrekte dan, zoo het ſchijnt, niet tot oneer. Thans is men uitwendig ingeto-

gener; men zal zich niet meer kraken met bruiloften, gelijk die Regenten te *Dordrecht*, die hunne Mederegenten, gilden en de armen in Gods- en weeshuizen (eene hoogst loffelijke gewoonte!) onthaalden; maar wel zal men zich naderhand *op den duur* met feestmalen, het eene al kostbaarder dan het andere, of reeds dadelijk bij den echt door kostbaar en talrijk huisraad, waarvan onze Voorouders niets wisten, zoodanig aan lager wal helpen, dat dit menigen jongeling uit den fatsoenlijken stand van het huwelijk afschrikt. Te regt beklaagt zich daarover de Schrijver (bl. 85).

De meeste eigenaardigheden, door SCHELTEMA opgeteekend, vindt men in *Friesland*, of in *Noordholland*, waarvan oudtijds het grootste gedeelte tot *Friesland* behoorde en door echte *Friezen* bewoond werd. Hoe onvermengder dus de afkomst is, (want dat die der *Friezen* dit zij, die hunnen naam en woonplaats onder AUGUSTUS en NERO, gelijk onder NAPOLEON, hebben behouden) zal wel geen betoog vereischen) des te eigenaardiger en oorspronkelijker zijn ook de volkszeden. Men denke slechts aan *Molquerum* en *Hindelopen*. In de andere gewesten, die, reeds in de *Frankische* tijden, meer door een mengsel van allerlei volksstammen werden bewoond, en later (vooral in *Holland*) meer door vreemdelingen bezocht werden, moest die oorspronkelijkheid allengs verdwijnen; gelijk trouwens meer en meer door de vorderingen der beschaving gebeuren moet. (Wij nemen dit woord hier in een' twijfelachtigen zin.)

Wij wenschen den Heere SCHELTEMA nog lang gezondheid, lust en krachten toe, om onze Natie op zulke aangename vruchten van zijn onderzoek te vergasten.

Biddagspreek over Hebreën X: 32—39, *op den* 2 *Dec,* 1832, *van* S. K. SIJBRANDI, *Leeraar bij de Doopsgezinden te Haarlem. Te Haarlem, bij* de Wed. A. Loosjes, Pz. 1832. *In gr.* 8*vo.* 34 *Bl. f* :- 40.

In de laatste twee jaren is er, op verzoek van vrienden, menige preek ter perse gegeven, welke het niet zoo zeer verdiende, als de hier aangekondigde. De Weleerw. SIJBRANDI, die op dit punt waarlijk te schroomvallig schijnt te zijn, heeft dus wél gedaan, dat hij eindelijk door vereerend aanzoek zich liet bewegen tot de uitgave. Gelukkig

was de keuze of het *vinden* van den tekst, en de redenen, voor de overbrenging en toepasſing op onzen tijd bijgebragt, zijn allezins voldoende. Te regt merkt SIJBRANDI onder anderen aan: *Altijd was Nederland een land en het is dit nog, welks beſtaan voor het Christendom en voor de menschheid van het hoogſte belang mag gerekend worden. De Nederlanders ſchenen als door God beſtemd, om het zachte en weldadige licht des Christelijken geloofs en der Christelijke werken, te gader met den glans der ware vrijheid en volksdeugd en geluk, over de wereld te verſpreiden.* Vier punten, die van toepasſing op onzen toeſtand zijn, worden in den tekst aangewezen. Beweegredenen tot volharding, namelijk, zijn ontleend I. uit hetgene vroeger was gedaan, enz. II. uit de hooge waarde der zaak, enz. III. uit de welgegronde hoop op eindelijke zegepraal der goede zaak; terwijl IV. van de overtuiging wordt geſproken, dat de Christenen, aan welke werd geſchreven, niet kleinmoedig zich zouden onttrekken, enz. Ook het voor- en nagebed zijn er bijgevoegd.

Met veel genoegen hebben wij deze Biddagspreek gelezen. Warme vaderlandsliefde, door den geest des Christendoms veredeld, ſtraalt overal door. Te ſterk is, naar ons oordeel, bl. 20, de uitdrukking: *Het land was* (1813) *ſchier ontvolkt van manſchappen (manſchap), bijzonder voor de gewapende dienst geſchikt.* Deze kleine aanmerking ontneemt echter niets aan de waarde van het geheel.

Philantropiſche Gedachten over den Oorlog, door A. ELINK STERK, JR. *In 's Gravenhage, enz. bij* de Gebr. van Cleef. (31 Oct. 1832.) *In gr.* 8*vo.* 31 *Bl. f* : - 40.

Onder de menigvuldige ſtukjes van den dag verdient dit vooral opgemerkt en gelezen te worden. Op weinige bladzijden vindt men hier veel belangrijks over oorlog en vrede gezegd. Ja, zoo is het, *vorſten en volken willen den oorlog niet; maar een verbond van ledigloopende fortuinzoekers, woelzieke intriganten, toomelooze jongelingen, door onbekookte denkbeelden van de regten van den mensch aan het hollen gebragt.....* Doch wij willen niet afſchrijven. Men koope en leze. Een aanhangſel, *over de moeijelijkheid van eenen meer duurzamen vrede*, bevat insgelijks zeer juiste aanmerkingen.

Die zoodanige begrippen en beginſelen, als de Heer ELINK STERK hier voordraagt, helpt verſpreiden, werkt mede ter bevordering van de algemeene belangen der menschheid.

Novum Carmen Latinum, dicatum Collegio Spei Nauticae Amſtelodamenſi. Amſtelodami, apud *G. J. A. Beijerinck.* 1832. 8vo. 30 pag. *f* : - 50.

Niet minder ſchoon, dan het met roem bekende *Carmen elegiacum* van denzelfden, zich niet noqmenden, doch aan velen niet onbekenden, achtingwaardigen Dichter, is dit *novum Carmen.* Bl. 17 hinderde ons een harde regel:

Excute, quo te fraus Angla gravavit, onus.

waar, volgens den gewonen *rhythmus*, de rust achter *fraus* zou moeten invallen; doch de zin vordert: *Excute, quo te* II *fraus Angla gravavit, onus.*

Soortgelijke aanmerking hebben wij, bl. 27, op:

Barbarico, nam non est pudor, ore terent.

Dit zou moeten klinken: *Barbárico, nám non* | *est pudor, óre terent.* Maar de zin gebiedt het aldus: *Barbárico,* | *nam non est pudor* |, *óre terent.* Zoodat de *pentameter* daar bijna de kadans heeft van een *verſus jambicus trimeter hypercatalecticus;* ſchoon anders het *metrum* goed is. Men hoore: *Barbárico, nam nón est pudor, óre terent.*

Toen wij, bl. 6, lazen:

Parva America tibi est, parva est Europa, Philippe.

dachten wij eerst, dat het eene ſchrijf- of drukfout was voor: *Parva. tibi América est &c.*, ſchoon wij nog liever *América* hadden. Doch bl. 13, waar wij vonden:

Litora viderunt hoc América ſcelus.

overtuigde ons, dat de Dichter *América* verkiest. Is hiervoor

genoegzame grond? Bij de Ouden was het woord, zoo wel als over het algemeen het werelddeel, onbekend. *Africa* heeft de *penultima* kort. Ware het niet beter, die regelmaat, welke met de gewone uitſpraak overeenkomt, te volgen?

Niet alle Noord-Nederlanders zullen den Dichter, met opzigt tot de hereeniging met België, nazeggen (bl. 18):

Foedere quod certo Deus et natura ligavit,
Humanae haud poterunt disſoluisſe manus.

Hoe geheel in den *antieken* geest is het volgende tot LEOPOLD (bl. 19):

Quin degens roſeis, ut quondam, in odoribus aevum,
Otia lascivae plena quietis agis?
Caeſariem compone, venustos indue cultus,
Et canta Glyceris carmina grata tuis.
In thalamo lentus, fuge dux Pari, ſpicula et hastas,
Praeſidio Cypriae tutus, ut ante, Deae.

En een weinig verder:

Proripe te, dux magne, tuosque reviſe Britannos,
Discesſu tolles dedecus omne tuo.
Crimina Idumeae veluti communia gentis
Abſtulit emisſus per loca ſola caper.
Te pater haud genuit, corpus ſine pectore, laudi.
Bella gerant alii, rex Leopoldus amet.
Hoc facient, ſua quos virtus et causſa volentes,
Vox patriae et cari regis, ad arma vocat.
Vox ſacra trans Vahalim audita est Moſamque. Volavit
Alta ſuper Flevi, fulminis inſtar, aquas.
Majores volvunt et Rhenus et Iſala fluctus.
Exſurgunt tumidis Hunſus et Aha vadis.
Arma viri clamant, juvenes arma, arma, frequentant.
Millia, quot nunquam patria vidit, eunt.
Non genus, aut proavi, non divitis otia vitae,
Non retinent carae dulcia vincla domus.
Ipſae etiam matres, matres lacrimabile rident,
Armaque dant natis dura tremente manu.
Dilectum trepidans virgo producit amicum,
Ingenuo teneras tincta rubore genas.

— — — — — — — — — —

Stulte quid huic populo opponis Leopolde? Cohortes,
Conſcia quas ſceleris mens agit aegra ſui.

Men ziet, dat een Dichter, die taal en verſificatie genoegzaam magtig is, ook zeer wel in het Latijn uit het hart kan dichten. Waarlijk! niet alle *poëtae recentiores* zijn óf waren bijeenzamelaars van *centones*, gelijk ſommigen, in hunne blinde partijdigheid, beweren.

De Godsdienst. Nagelaten Dichtſtuk van B. KLIJN, BSZ., *in leven Ridder der Orde van den Nederlandſchen Leeuw, enz. enz. Te Amſterdam, bij* J. van der Hey en Zoon. 1832. *In gr.* 8*vo.* 28 *Bl. f* :-50.

„ Het is de laatſte dichterlijke uitboezeming van eenen in-
„ nig geliefden Broeder, welke ik ... u ... zal doen ken-
„ nen. Het is de ſtervende, welke ons zijne laatſte ge-
„ dachten op het hart drukt! Het is de zalige, die ons wil
„ opvoeren tot die ſtemming der ziele, welke thans de be-
„ looning zijner deugden en edele hoedanigheden uitmaakt!"
Deze woorden van den Broeder des Ontſlapene zouden ook de ſtrengſte kritiek ontwapenen. Leefde de Dichter nog, wij zouden in eene opzettelijke beſchouwing van zijn werk treden, en beſcheidene aanmerkingen zouden hem, die zich op zijne dichterlijke talenten in geenen deele verhief, misſchien niet ongevallig zijn geweest. Het komt ons ook voor, dat, had hij aan dit verdienſtelijk dichtſtuk de laatſte beſchavende hand kunnen leggen, het hier en daar nóg wel eenige verandering zou hebben ondergaan. Wij bepalen ons bij eenvoudige aankondiging en aanprijzing, en het overnemen der volgende regels:

Verhef u, kind der aard'! — Gehuld in 't kleed der zinnen,
Treedt gij met majesteit Gods heilgen tempel binnen;
Gij zijt door gang en ſtand niet ſlechts der ſchepſlen vorst,
Maar door het beeld van Hem, dat ge omdraagt in uw borst.
Dit, u door de Almagt, als een ſchoon kleinood, gegeven,
Beſlist uw adeldom, den voorrang van uw leven;
Niet in het vlug begrip, uw geeſtkracht aanvertrouwd;
Niet in het hoog gevoel, als gij natuur aanſchouwt;
Niet in uw taal en ſpraak, niet in uw wezenstrekken,

Niet uit uw vonklend oog is 't beeld van God te ontdekken;
Neen! de uiterlijke vorm bevat flechts flaauwen ſchijn:
Inwendig moet de mensch het beeld zijns Scheppers zijn!
Een goedheid, onbeperkt, die hulp en troost zal ſchenken;
Een wijsheid, zonder trots, die andren nooit zal krenken;
Een wil, tot 's naasten heil ſtandvastig en bereid;
Een hart, dat vurig klopt voor deugd en heiligheid;
Een ziel, aan zegen rijk, in weldoen onbezweken,
Die 't troosteloos gemoed met liefde kan doorweeken:
Dit alles is veel meer dan de uiterlijke ſchijn,
En doet den mensch op aard' het beeld zijns Scheppers zijn.

Wij danken, in den geest, de Ontſlapene voor zijnen zwanezang, den waardigen Broeder voor deszelfs gemeenmaking.

Gebed, ter bevrijding van de Cholera Morbus, vervaardigd door de WEW. Aſſeſſoren der N. P. J. Gemeente. Uit het Hebreeuws vertaald door B. C. CARILLON. *Te Amſterdam, bij* Carillon. 1832. *In gr.* 8*vo.* 4 *Bl.* f : -10.

Gebed voor de Hollandſche Israëliten, dienende, om van den Opperſten Geneesheer de vernietiging af te ſmeeken der verdelgende en vreeſelijke Cholera Morbus; door B. C. CARILLON, *voorheen Student in de Theologie. Te Amſterdam, bij* Carillon. 1832. *In* 8*vo. VI en* 16 *Bl.* f : -25.

Vaderlandſche Zangen; benevens Lofdicht op den Ridder A. VAN WAGENINGEN. *Door* B. C. CARILLON. *Te Amſterdam, bij* Carillon. 1832. *In* 8*vo.* 15 *Bl.* f : -25.

Beide Gebeden zijn in een' vrij goeden geest, hoewel het laatſte, naar ons oordeel, te zeer gerekt is en te veel redenering bevat, die hier minder te pas komt. — De Zangen (*op Neêrlands Redder, op den eerſten verjaardag van den Held* J. C. J. VAN SPEYK, *aan de Vorſten der Conferentie, Volkszang op den Generaal* CHASSÉ) en het *Lofdicht op* A. VAN WAGENINGEN hebben luttel dichterlijke waarde, maar dragen blijk van vaderlandsliefde en warmen ijver voor de goede zaak. Wij achten ze, uit *dit* oogpunt beſchouwd, *niet geheel verwerpelijk*, en de vervaardiger betuigt in de Voorrede, *met zoodanige beoordeeling voldaan te zullen zijn.*

Gedachten en Beelden, door B. T. LUBLINK WEDDIK. *Iſte Stukje. Tweede Druk. Te Amſterdam, bij* G. J. A. Beijerinck. 1832. *In gr.* 8*vo.* 110 *Bl.*

——————— *IIde Stukje.* 226 *Bl. Te zamen f* 2-50.

Het verblijdt ons, dat deze Gedachten en Beelden zulk eene gunſtige ontvangst bij ons lezend publiek gevonden hebben, dat reeds een tweede druk noodig is geworden. Dit doet den ſmaak van onzen landaard eer aan, en de Schrijver is daardoor aangemoedigd, om denzelfden toon nog eens in een tweede ſtukje aan te ſlaan. In dezen *tweeden druk* van het *eerſte*, door ons in het voorleden jaar aangekondigde, ſtukje zijn, „ ter gerieve van ſommigen, de hier en „ daar verſtrooide motto's, vertaald, en eene enkele weinig „ beteekende (beteekenende) aanmerking bijgevoegd." Met vrij wat minder moeite, dan CICERO daartoe voor den dichter ARCHIAS aanwendde, wordt HERMIPPUS van eenen *Egyptiſchen* in eenen *Romeinſchen* ſchoolmeester veranderd.

Het tweede ſtukje begint met eene opdragt *Aan Nederland, geſchreven September* 1831. Bij den lof, in dezelve toegezwaaid aan de kweekelingen onzer Hoogeſcholen, dat zij allen hunne *theſes* over de zuivere vaderlandsliefde hebben verdedigd — niet achter eene geſtolene of beſtelde *disſertatie*, maar voor en tegenover den vijand, met musket en zwaard, herinnerden wij ons *Korporaal Trim's* praktiſche verklaring van het vijfde Gebod. Voorts vinden wij hier de volgende onderwerpen behandeld, onder den naam van *Oogpunten*: *Schilderkunst en Schilderij*, *Troon*, *Boer*, *Oorlog*, *Kind*, *Schrijfpen*, *Recenſent*, *Boekhandelaar*, *Dienstbode*, *Lofrede*, *Leerrede*, *Slaap*, *Mode*, *Vaderland*, *Reizen*, *Quaſtvrijheid*, *Wieg*, *Kleeding*, *School*, *Kerk*, *Honger*, *Bidden*, *Vriendſchap*, *Vriend*, *Buitenleven*, *Buitenverblijf*, *Student*, *Kourant*, *Concert*, *Moeder*, *Lezen*, *Wijsbegeerte*. Tuſschen eenige losſe, op zichzelven ſtaande *Gedachten*, ook die *Bij het beſchouwen van eenen Kanſel*. Een ander gedeelte van den inhoud beſtaat uit *Karakterſchetſen*: *De Geveinsde*, *de Overdrevene*, *de Onbeſchaafde*, *de Hooggevoelige*, *de Snapper*, *de Leugenaar*, *de Pedant*, *de Geestige*. Hierop volgt nu het *Bewijs der groote ſchadelijkheid eener meer beſchaafde opvoeding voor het vrouwelijk geſlacht*. Dit bewijs is in den trant der verdediging van de ſlavernij der Negers door DE MONTESQUIEU in zijnen *Esprit des Loix*: „ De ſuiker zou

„ veel te duur zijn, indien men de plant, welke dezelve „ voortbrengt, door geene ſlaven liet bewerken. Die genen, „ van welke wij hier ſpreken, zijn van het hoofd tot de „ voeten zwart, en hebben eenen zoo ingedrukten neus, dat „ het bijna onmogelijk is, hen te beklagen," enz.

Vervolgens wordt de ſtelling ontwikkeld: *Een mensch is zoo veel waardig, als hij zich laat gelden.* Tot eene proeve plaatſen wij het volgende: „ De waarde van den mensch is groot of gering, naar mate hij zelf die bepaalt. Ach! waren toch alle dingen zoo duidelijk te bewijzen, als deze ſtelling. Ziet een mensch, (gij zult misſchien niet ver behoeven te zoeken) leêg van verſtand, voos van hart, maar die in het leven en deszelfs verſchillende wijzigingen een goed figuur maakt, die zijn non-verſtand met converſatie-wijsheid vergoedt, zijne onkunde door behendig napraten bedekt, zijn verdoofd gevoel door gezochte overdrevenheid verhelpt, zal hij geene waarde hebben, en wezenlijk gelden? ja, hier en daar gaarne worden gezien? — Gelukkige ſtervelingen! die u aldus hoog en hooger plaatst, en wel zoo hoog, dat geene hand u naar onderen kan ſlingeren! mij dunkt, ik zie u inwendig glimlagchen over de ligtgeloovigheid van velen, die uwe eigene koersbepaling voor de ware en zuivere aannemen," enz.

Nu volgt de *Beſchrijving van mijnen Oudoom Jakob, zijne brieven, wandelingen en gedachten.* Eindelijk nog korte uitweidingen over *Vrouwenhanden, groote Steden, langzame menſchen, Vrouwenvriendſchap, kranke menſchen, het leven in groote Steden, menſchen, die in het lieve leven den rang van kinderen bekleeden, Onderbuiksverſtoppingen, Boeken en Menſchen, de Autheur en de Lombarthouder met elkander vergeleken, een rein gemoed.* Alles wordt beſloten met eene *Hymne* in dichterlijk proza *aan de Liefde.*

De inhoud van dit tweede ſtukje is geheel in denzelfden toon geſtemd als het eerſte. De motto's zijn over het geheel gelukkig gekozen. Met dat, hetwelk aan het hoofd der karakterſchets van den *Geveinsde* geplaatst is, is dit het geval niet. De beſchrijving van den *Cerberus*, naar HORATIUS, is meer van toepaſſing op de zich niet verbergende, maar luid baſſende kwaadaardigheid van den doldriftige, dan op de geveinsdheid van hem, die liefde voorwendt en haat koestert.

Bij de vele vrienden en lezers, welke het eerſte ſtukje

gevonden heeft, zou het overbodig zijn, veel aan te voeren, om de aandacht van ons lezend publiek zich op dit *tweede* te doen vestigen. Hetzelve wordt zeker met gretigheid ontvangen, en zal, hiervan houden wij ons verzekerd, de verwachting niet teleurſtellen van hen, die met genoegen het vroeger door den puntigen Schrijver aangebodene hebben gelezen.

Bijbelſche Gedichtjes voor de Jeugd. Met Plaatjes. Te Amſterdam, bij M. Westerman en Zoon. 1832. *In* 12*mo.* 62 *Bl. f* 1-10.

Ziedaar een lief, bevallig boekje, waarvan het behagelijke van den vorm geheel beantwoordt aan het ſchoone en goede van den inhoud. Dit niet alleen! Het is eene aandoenlijke gedachte: hij, uit wiens hart en pen de meeste der, in dit bundeltje voorkomende, ſtukjes zijn gevloeid, is..... Doch, dat wij den Heer WESTERMAN den vader, aan wiens bezorging wij deze lieve bijdrage tot onze kinderbibliotheek te danken hebben, hier zelven laten ſpreken. Ziehier zijn voorberigt: „ De meeste der ſtukjes, in dit boekje vervat, „ zijn door mijn' diep betreurden zoon J. C. WESTERMAN, „ in de uren zijner uitſpanningen, vervaardigd. De vader„ lijke liefde, welke in hem zulk een dierbaar voorwerp „ mist, kon eenen arbeid, met zulk een deugdzaam doel „ begonnen, niet verloren laten gaan, maar moest zich na„ tuurlijk beijveren, de lieve jeugd, waaraan hij een voor„ beeld mogt ſtrekken, deze kleine nalatenſchap van zijn' „ ontwikkelenden geest te doen geworden. Ik heb, zoo „ veel mogelijk, de onderwerpen, die hij verhinderd was „ te bewerken, uit voorhanden zijnde ſtukjes aangevuld; en „ vertrouwe, dat het eenvoudige werk van den braven jon„ geling, die zijne deugdzame gezindheid in den ſtrijd voor „ het Vaderland met zijn bloed bezegeld heeft, met welge„ vallen aangenomen zal worden."

Gaarne deelden wij een der Bijbelſche Gedichtjes tot proeve mede; maar, dewijl ons beſtek dit niet toelaat, moeten wij ons vergenoegen, met de opſchriften derzelven hier mede te deelen. Zij zijn twaalf in getal, en hebben tot onderwerpen: *I. Gods Woord. II. Adam en Eva. III. Kaïn en Abel. IV. Noach. V. Abraham. VI. Hagar in de Woestijn. VII.*

Esther. VIII. Mozes. IX. Jozef. X. David en Goliath. XI. Job. XII. Daniel.

Hendrik en Maria, of de ouderlooze Kinderen. Eene treffende en leerzame Geſchiedenis voor de Jeugd. Door AMALIA SCHOPPE, *geb.* WEISE. *Uit het Hoogduitsch. Met Plaatjes. Te Amſterdam, bij* ten Brink en de Vries. *In kl.* 8*vo.* 150 *Bl. f* 1-25.

Ja, wel mag dat eene treffende en leerzame geſchiedenis heeten! Zelden lazen wij een werkje voor de jeugd met meer genoegen, dan deze *Hendrik en Maria*. Het heeft niets van dien waanwijzen redeneertrant, of van die oppervlakkige, dorre zedekunde, die men wel eens in boekjes van dit *genre* aantreft. Er heerscht in deze geſchiedenis een lieve, zachtgeſtemde, en voor de jeugdige vatbaarheid welgetroffen toon. Blijkbaar heeft zij de ſtrekking, om in het jeugdige hart zaden van kinderlijke godsvrucht en van ſtil, eerbiedig vertrouwen op de wijze Voorzienigheid te ſtrooijen. Zien wij wél, dan heeft de bekwame Schrijfſter, die zich op eene voortreffelijke wijze van hare taak gekweten heeft, zich eigenlijk voorgeſteld te ſchrijven voor kinderen van eenen leeftijd van zes tot twaalf jaren. Waarlijk! zulke welrijpe en ſmakelijke vruchten, al zijn zij ook uitheemsch, verdienen het, dat zij van vreemden bodem tot ons worden overgebragt. De vertaling is zeer vloeijend; en, is zij getrouw, dan heeft de Vertaler, die voor zijne taak wel berekend toont te zijn, den onderhoudenden ſchrijftrant van het oorſpronkelijke wel gevat en volgehouden. Alleenlijk ſtootten wij, bl. 81, op het woord *regtmatigen*, hetwelk daar niet behoort; en een weinig verder, bl. 85, op de uitdrukking: *Deze kinderen enz.*, alwaar het voornaamwoord een *Germanisme* doet hooren. Ook de Uitgevers hebben lof, zoo wegens de nette uitvoering, als den matigen prijs, waarop het boekje is geſteld; welk laatſte ons dan ook vrijmoedigheid geeft, om het aan ouders en opvoeders tot een geſchenk aan hunne lievelingen met ruimte aan te prijzen.

Les fêtes interrompues, ou la campagne de dix jours. Par A. G. L. THESINGH, née LEYER. Nimègue, chez *J. F. Thieme*. 1832. 8vo. *f* : 40.

Dit boekje is wel geſchikt, om jongelieden, die reeds eenige vorderingen in het Fransch gemaakt hebben, in het lezen en de kennis dier taal meer te oefenen, en om hun tevens het gebeurde in den roemrijken tiendaagſchen veldtogt in het geheugen te helpen bewaren. De Schrijfſter heeft bovendien hare voordragt zoo ingerigt, dat daardoor ook gevoelens van liefde voor het Vaderland en het regerend Huis bij de jeugd kunnen worden aangekweekt. Als leesboekje bij het huiſelijk onderwijs en op de ſcholen kan alzoo van dit werkje een nuttig gebruik gemaakt worden.

Een Lettervermaak en huisfelijk Tafereel, voor de Nederlandſche Jeugd, bevattende Geſprekjes en meer dan honderd vijftig tweeregelige Versjes. Te Amſterdam, bij J. H. van Heteren. 1832. *In kl.* 8*vo. f* : - 25.

Wij willen gaarne aannemen, dat de Schrijver van dit boekje, de vriend, dien hij in zijn voorberigt bedoelt, en de uitgever het, alle drie, opperbest met de Nederlandſche jeugd meenen. Maar zal goede meening ook goede en rijpe vruchten voortbrengen, dan dient zij met oordeel des onderſcheids gepaard te gaan. En of dit bij de drie Heeren wel het geval is geweest, toen zij tot de uitgave van dit boekje beſloten, wordt door de meeste der hier voorkomende tweeregelige versjes, voor het minst, zeer twijfelachtig gemaakt, en door die van zulk alooi, als wij er hier laten volgen, luide wederſproken:

Vrij te zijn, als 't hollend paard,
Is geen halve centje waard.

Jakobs vlijt en winst verdeelen
Bouwen huizen als kasteelen.

IJzerkaauwers vindt men zelden,
Als die zich op kermis melden.

Iets — hoe onbegrijplijk! — *iets*,
Zegt men, is nog min, dan *niets*. enz.

Ja, wel is het onbegrijpelijk, hoe iemand op de gedachte komt, om door zulke laffe rijmpjes voor de jeugd nut te kunnen ſtichten!

Gedichtjes voor Kinderen, VAN ALPHEN *nagezongen. Door Dr.* K. S. *Te Groningen, bij* M. Smit. 1832. *In* 12*mo. f* : - 20.

Het kan zijn, dat Dr. K. S. een welwillend kindervriend is, en als zoodanig gemeend heeft, den kleinen met de uitgave zijner versjes dienst te doen; maar als Dichter kunnen wij hem geenen lof toekennen. Bij het aantal goede kindergedichtjes, dat wij bezitten, verheft zijne proeve zich al te weinig boven het middelmatige, om eene navolging van VAN ALPHEN's *Gedichtjes* te mogen heeten. De Schrijver had dus wél gedaan, dezelve niet voor de openlijke uitgave te beſtemmen.

BOEKBESCHOUWING.

HUGONIS GROTII Annotationes in Novum Testamentum. Denuo emendatius editæ. Volumen VI. continens Annotationes in Pauli Epistolas ad Romanos, Corinthios, Galatas. 8vo. maj. 602 pagg. Vol. VII. continens Annotationes in Pauli Epistolas ad Ephesios — Philemonem et in Epist. ad Hebræos. 518 pagg. Vol. VIII. continens Annotationes in Epistolas Catholicas et Johannis Apocalypsin. 460 pagg. Groningæ, ex officina *W. Zuidema.* 1828—30. 8vo. *f* 14-:

De steller dezer aankondiging vereenigt zich ten volle met het goede, door den Recensent der vorige deelen van deze nieuwe uigave der *Annotationes in N. T.* van GROTIUS gezegd. Sedert lang gebruikt hij met het hoogste genoegen en nut dit meesterstuk, dat zich tot eene vraagbaak voor alle Christelijke Bijbeluitleggers in Europa heeft verheven, offschoon werk, niet van een' Godgeleerde *ex professo*, maar — een bijkans eenig verschijnsel in de letterkundige geschiedenis — van eenen Regtsgeleerde en Staatsman. DE GROOT, wien de Heer DE CLERCQ niet ten onregte *de* GROTIUS *van Europa* noemt, heeft in zijne *Annotationes* den koninklijken weg der *historisch-grammatikale* uitlegging van het N. T. bewandeld; en zoo lang de Godgeleerde zijne geheele wetenschap — de Godsdienstleeraar zijne verkondiging van de leer der zaligheid op den gezonden zin der Heilige Schrift bouwen, zoo lang zal 's mans werk worden geëerbiedigd en gebruikt, hoe ook sommigen (*), met verschillende inzigten, den roem van

(*) Om van den vinnigen CALOVIUS en anderen te zwijgen; wien bevreemdt niet de flaauwe wijze, waarop de anders geleerde G. J. PLANCK van GROTII *Annotationes* spreekt in zijne *Einleitung in die Theol. Wissensch. Th. I. S.* 159?

onzen landgenoot als Bijbeluitlegger hebben pogen te verdonkeren. Dankbaar moeten wij het inderdaad erkennen, dat geen gering gedeelte van het licht, waarin zich de echt *liberale* Theologant in onze dagen verheugt, door GROTIUS is ontſtoken.

Het is dus niet te verwonderen, dat dit werk meermalen werd uitgegeven; als: te *Parijs* 1644, 1646, 1649; te *Londen* 1660; te *Amſterdam* 1679, 1698; te *Bazel* 1732; te *Erlangen* en *Leipzig* 1755 en volg. bezorgd door C. E. DE WINDHEIM; te *Halle* 1775 door VOGEL en DOEDERLEIN; terwijl het almede is afgedrukt in de *Biblia Critica*, *Francofurt.* 1695, en in CALOVII *Biblia Illuſtrata*, *Dresd.* 1719. Maar desniettegenſtaande waren deze *Annotationes* van GROTIUS niet gemakkelijk te bekomen; waarom dan ook de uitgave, waarvan wij de laatſte deelen aankondigen, met graagte ontvangen en in veler handen is. Trouwens het boek verdient *nocturna verſari manu*, *verſari diurna*. Inzonderheid willen wij het ernſtig aangeprezen hebben aan onze aankomende Godgeleerden op de vaderlandſche Hoogeſcholen. Zij mogen er zich het uitgebreidſte nut van beloven; terwijl het ſchoone Latijn — eene zeldzame verdienſte in *Exegetiſche* ſchriften — ook langere aanteekeningen met veel genoegen lezen doet.

Indien alleen deze deelen *geheel* doorgelezen en met eene of andere vroegere uitgave *doorgaande* vergeleken te hebben, bevoegd maakte tot aankondiging en recenſie, dan verklaart zich Rec. daartoe onbevoegd; maar hij heeft toch hier en daar zich van de naauwkeurigheid van dezen afdruk overtuigd, en vindt alle reden, om den uitgever dien lof te geven, waarop deze aanſpraak heeft; terwijl hij hoopt, dat de bladwijzers, uit welke het volgende, laatſte deel zal beſtaan, zich door dezelfde naauwkeurigheid zullen kenmerken.

Leerredenen naar de behoeften van onzen leeftijd, door JOANNES CLARISSE. *Te Groningen, bij* J. Oomkens. 1831. *In gr.* 8*vo. XII en* 293 *bl. f* 2-80.

In het Voorberigt, dat den titel des boeks regtvaardigt of verklaart, zegt de Hoogl veel met weinige woorden, daar de gunſtige, maar ook de ongunſtige zijde van het tijdperk, dat wij beleven, in eenige hoofdtrekken wordt aangewezen. Ieder Leeraar behoort beſtendig acht te geven op de teekenen der tijden, ten einde ſteeds zijne prediking te wijzigen naar de behoefte der hoorders. Prof. CLARISSE toont, deze, weleens moeijelijke, kunst zeer goed te verſtaan. De Leerredenen, hier aangekondigd en acht in getal, mogen ten bewijze ſtrekken.

Ongemeen belangrijk is het onderwerp der eerſte. Na korte Inleiding en aanwijzing van het verband der tekstwoorden (*Zach.* VIII: 19b.) noodigt de Prediker uit, om over de *pligtmatige vereeniging van waarheidsliefde en vredelievendheid* zóó te peinzen, dat wij I. *de zaak zelve regt leeren verſtaan;* II. *het pligtmatige er van behoorlijk inzien en erkennen*, en III. *dezelve in den huiſelijken en maatſchappelijken kring, en in het godsdienſtige, naar den geest der Profetie en des Evangelies, betrachten.* In het eerſte gedeelte wordt de *waarheidsliefde* omſchreven en zeer juist onderſcheiden van datgene, wat men weleens te onregt voor waarheidsliefde houdt — zoo ook de *vredelievendheid*, welke men geenszins met onverſchilligheid of dubbelhartigheid moet verwarren. Over de mogelijkheid en noodzakelijkheid van de vereeniging dier beide deugden ſpreekt de Hoogl. uitvoeriger in het tweede gedeelte, en beſluit voorts met gepaste opwekkingen. Gewisſelijk, zoodanig prediken is naar de behoefte van onzen tijd.

De tweede Leerrede heeft dit opſchrift: *Jezus' uitſpraak over Nathanaël.* De tekst (*Jo.* I: 48) wordt uit drie oogpunten beſchouwd: I. als *een ſcherp verwijt voor de Israëlieten van dien tijd*, II. als *eene ge-*

heel ongemeene loffpraak op NATHANAËL, en III. als *eene proeve der volſtrekt eenige grootheid van den Heer* JEZUS *zelven.* Op dit plan is zekerlijk wel eenige aanmerking te maken. De Hoogl. erkent zelf (bl. 40), dat *het drie geheel uit elkander loopende oogpunten zijn.* Maar liggen ze dan duidelijk in den tekst? Hier wordt onderſteld, dat de loffpraak op NATHANAËL *ingewikkeld* eene beſchuldiging van bedrog in woord en wandel tegen de land- en tijdgenooten te kennen geeft. Red. moet bekennen, dat de bijgebragte redenen hem geenszins voldoende zijn voorgekomen. De vraag is, of NATHANAËL en anderen, die tegenwoordig waren, de woorden des Heilands in zoodanigen zin hebben *kunnen* en *moeten* opvatten. Aan den toon des Sprekers moest het blijken, of Hij te kennen wilde geven, dat *een Israëliet zonder bedrog eene zeldzaamheid, eene uitzondering op den algemeenen regel, een ongewoon en nieuw verſchijnſel* (bl. 42) ware. Doch waaruit blijkt, dat JEZUS *met zekeren ophef en eene ſoort van verwondering* zoo geſproken hebbe? Men kan immers ook aannemen, dat de woorden op den zachten toon der goedkeuring geuit werden; en hiervoor is meer reden, dewijl dé Heiland thans eerst in het openbaar optrad, als Meſſias. NATHANAËL was buiten twijfel een der genen, die hoopten op Israëls verlosſing. FILIPPUS ontmoette hem, en ſprak verblijd: *Wij hebben Hem gevonden, van wien* MOZES *in de Wet geſchreven heeft, en de Profeten* — JEZUS, *den Zoon van* JOZEF, *van Nazareth.* Dat ſcheen hem onmogelijk toe, zoodat hij twijfelende uitriep: *Kan uit Nazareth iets goeds zijn!* FILIPPUS zeide op vasten toon: *Kom en zie!* En NATHANAËL toonde zich terſtond gewillig, om te komen en te zien. Dit is het, wat JEZUS in hem prijst, en door de uitdrukking: *een Israëliet, in wien geen bedrog is*, aanduidt. Eenvoudige opregtheid, die voor overtuiging vatbaar maakt, wordt bedoeld. Doch al ware de opvatting van CLARISSE te verdedigen, dan nog meent Rec., dat, hetgene bl. 43 en volg. over *het be-*

driegelijk karakter der Joden wordt gezegd, hier kwalijk past en ook niet in allen deele naauwkeurig is. Hij althans zou *hunne zoo diepe verachting* bij de oude volken, *hunne verdenking van algemeenen menſchenhaat*, niet alleen, niet voornamelijk aan *hunne bedriegelijke handelwijze* toeſchrijven. Daartoe werkten andere oorzaken mede. Rec. verwonderde zich, *het berispelijke, dat zich reeds in den — anderzins vromen — ſtamvader der Israëlieten* (JAKOB) *ontdekt had*, en hetgene *tot op den huidigen dag toe nog maar al te zeer ſchijnt te blijven heerſchen, en zelfs wel eens geacht wordt — behoudens loffelijke uitzonderingen — een kenmerkende trek van hun* (der *Joden*) *nationaal karakter te zijn*, hier aangevoerd te zien, ter bevestiging, dat *het listig bedriegen den Israëlieten in* JEZUS' *tijd ook voorzeker algemeen eigen was.* Voor het overige bevat deze Leerrede zeer veel belangrijks, dat thans vooral ook behartiging verdient, offchoon niet alles regtſtreeks uit den tekst ſchijnt te volgen.

In de derde Leerrede wordt *de toeſtand en het gedrag der eerſte Evangeliedienaren* voorgeſteld, als *een bewijs voor de waarheid en Goddelijkheid der Evangelieleer*, naar 2 *Kor.* VI: 3—10. Vooraf gaan eenige zeer gepaste aanmerkingen over de beide Brieven in het algemeen en over den tekst in het bijzonder. Tot verdediging en ſtaving der Evangelieleer, wordt de inhoud van denzelven gebragt tot de vier volgende punten: I. PAULUS *ontdekt ons zijne overtuiging aangaande de leer, welke, en het karakter en gezag, waarmede de Apostelen dezelve voorſtonden;* II. PAULUS *geeft de ontmoedigende, ja affchrik verwekkende omſtandigheden op, onder welke zij het deden;* III. PAULUS *doet hunne denkwijze en gezindheden daaronder kennen*, en IV. PAULUS *verklaart zich over hunne gemoedsgeſteltenis bij dat alles.* Met ongemeen genoegen heeft Rec. deze preek gelezen, en kan dezelve ten ſterkſte ter lezing aanprijzen, vooral ook aan zoodanige jongelingen, die zich tot het predikambt voorbereiden. Uit de toepaſſing

worde hier het volgende, als proeve, medegedeeld: „Kan „het één oogenblik in bedenking komen, of wij het „Evangelie met een vol, onverdeeld, ongeschokt ge„loofsvertrouwen te omhelzen hebben? Ongelukkigen „voorwaar, die anders denken, gezind zijn en hande„len! Wat wilt gij dan toch meer, gij, die nog twij„felt? Zoo de heiligheid en de krachtige en weldadige „inwerking op het hart en den wandel geen beslissend „kenmerk der Goddelijkheid van deze leer is, waarin „zal men dan toch zoodanig een kenmerk vinden? Zegt „gij: *Er zijn toch zoo vele zwakke, kleingeestige, „slechte menschen onder de Christenen!* zeg veel liever: „*Er zijn zoo weinig echte, ware belijders, die ook ge„loven, hetgene zij belijden.* Het Evangelie bezit geene „tooverkracht; het moet omhelsd en gevolgd worden; „dan blijkt het eene Godskracht tot zaligheid te zijn. „Zegt gij: *Ik ondervind die kracht aan mijn gemoed, „in mijn leven niet!* ik antwoord: JEZUS zegt: *Zoo „iemand wil den wil doen des hemelschen Vaders, die „zal van mijne leer bekennen, of zij uit God is.* En „nu, wilt gij wel, wel waarlijk, altijd, in alles, dien „heiligen wil opvolgen? De hand in den boezem, „T.! wat zegt gij?"

In de vierde Leerrede beschouwt de Hoogl. *de vreeze des Heeren* als *des menschen ware wijsheid.* Over den tekst (*Job* XXVIII: 28) wordt eerst het noodige ter opheldering gezegd, en voorts de ware wijsheid voorgesteld, I. als *den mensch volkomen waardig*, II. als *zijne meest dringende behoeften vervullende*, III. als *voor ieder mensch in het bijzonder toegankelijk en verkrijgbaar*, en IV. als *bestendig en bijblijvend.* Ook dit onderwerp, belangrijk op zichzelve, is op eene voortreffelijke wijze behandeld.

Hetzelfde kan te regt en met vollen nadruk van de vijfde Leerrede, eene *godvruchtige beschouwing van den Sterrenhemel*, over *Ps.* VIII: 4, 5, gezegd worden. Het is geene gemakkelijke taak, zoodanige stof voor eene gemengde schare zóó te behandelen, dat allen voor verstand en hart er nut uit trekken kunnen. De Hoogl.

heeft buiten twijfel den regten toon getroffen, die belangſtelling moet wekken; en ook eenvoudigen kunnen zoodanige prediking verſtaan. Men oordeele naar den aanhef, die aldus luidt: „De onkundigſte, de minst „ onderwezene mensch, die, ongewoon aan nadenken, „ den geheelen dag met het aangezigt naar de aarde ge„ bukt gaat, uit welke zich zijn zweet en arbeid de „ eerſte nooddruft moet opdelven; — de mensch, wien „ nimmer vergrootglas of verrekijker te hulpe kwam, „ om iets van de ware geſteldheid des hemels te kun„ nen, en wiens onkunde hem zelfs alle nieuwsgierigheid „ (weetgierigheid) benam, om er iets van te willen lee„ ren kennen; — die mensch, wanneer hij echter, in „ eenen helderen avond, van akker of werkplaats, naar „ zijne geringe en nederige hut of ſtulp wederkeert, en „ nu den hemel, gloeijende van al de lichtende ſtippen, „ als een verbazend groot gewelf boven zich ziet; kan „ hij nalaten, daardoor eenigermate getroffen te worden? „ Hoe hoog is die hemel boven de aarde! Hoe ontzag„ gelijk ruim en wijd! Hoe verre omringt hij het aard„ rijk aan alle zijden! Welk een ſchoon en aangenaam „ gezigt! Welke zonderlinge vereenigingen en groepen „ van die lichtpunten! Hoe flikkeren en tintelen bijna „ allen! Hoe ſtatig en eenparig is weder de glans van „ ſommigen! Hoe veel grooter zijn deze, dan meest al „ de anderen! Welk eene beſtendige orde in aller opko„ men en ondergaan! Welk een verbazend groot en „ heerlijk gebouw! Wat moet de Maker daarvan magtig „ en wijs zijn!" enz. Van deze *beſchouwing des Sterrenhemels* wordt voorts in het tweede gedeelte der Leerrede gebruik gemaakt, om op te wekken tot *nederigheid* en tot *dankbaarheid*.

De zesde Leerrede, met het opſchrift: *De gaven des Heiligen Geestes verbonden aan de prediking des geloofs*, heeft tot tekst *Gal.* III: 5. Blijkens de Inleiding, werd dezelve uitgeſproken op den dag der *viering van het Christelijk Pinkſterfeest*. De Hoogl. beſchouwt de bekende Pinkſtergebeurtenis *alleen* als *het begin van het-*

geen voortaan zou blijven plaats hebben, al zou het ook vervolgens zoo ſterk niet meer in het oog vallen. Moest al langzamerhand het buitengewone ophouden, de meer gewigtige gaven zouden 's Geestes aanzijn en werkzaamheid waarborgen tot aan de voleinding der wereld. Na behoorlijke opheldering van den tekst, belooft de Prediker, in het tweede gedeelte, aan te wijzen, *van welk een gebruik voor alle Christenen, overal en te allen tijde, datgene zij, wat* PAULUS *in den tekst ſchreef naar de behoeften zijner eerſte lezers.* Hier nu wordt in eenige hoofdtrekken de geſchiedenis der Christelijke Kerk geſchetst, voor zoo verre namelijk van eerſten af tot op onzen tijd er ſteeds waren, die Joodschgezinde denkwijze in plaats van Evangelieleer aannamen, en door *werken der Wet*, niet door *Geloofspredikatie*, behouden wilden worden. De Kerkhervorming in de zestiende eeuw wordt *eene tweede invoering van den Christelijken Godsdienst naar derzelver (deszelfs*, zoo men *den Godsdienst* ſchrijft) *waren aard* genoemd, en gewaarſchuwd tegen *toongevende, geleerde of ongeleerde keurmeesteren* — tegen *hen, die geacht worden of lang geacht zijn, pilaren te wezen*, als ook tegen *zekere perſonen, die zelve nog der dienstbaarheid aan den man, die zich* PETRUS' *Opvolger en* CHRISTUS' *Stedehouder noemt, onderworpen zijn, en anderen aan die dienstbaarheid onderworpen willen houden, en niets onbeproefd laten, om Protestanten van de zuivere Geloofspredikatie afvallig te maken.* Rec. zoude hier zoodanige behandeling niet verwacht hebben, maar eene aanwijzing, *hoedanige gaven van den Geest ook nu nog met de prediking van het Evangelie gepaard gaan*, of hoedanigen invloed het reine Christendom heeft op waardige belijders. Ook meent hij te mogen twijfelen, of niet misſchien deze of gene der hoorders hier en daar eene enkele uitdrukking tegen de bedoeling des ſprekers zou hebben kunnen opvatten.

De zevende Leerrede is over *Rom.* XI: 33—36, en heeft dit opſchrift: *De diepe wijsheid van Gods beſtuur geëerbiedigd.* Dezelve werd uitgeſproken den 16 Nov.

1828, toen de diep bedroefde vader, na den dood des waardigen zoons, voor de eerſte maal optrad, om het woord des levens te verkondigen. Dat treffend verlies had invloed op keuze en behandeling des onderwerps. Dit is merkbaar en wordt erkend in de Inleiding, doch tevens gezegd: *Ik ſta daartoe* (om van eigen lijden en eigen gemis te ſpreken) *niet aan deze plaats. Van God en* CHRISTUS, *van de hoogſte belangen der menschheid, van dood en eeuwigheid, van deugd en godsvrucht, mag en moet — en wil ik dan ook — ook alleen — ſpreken.* Slechts enkele woorden van den tekst hadden eenige opheldering noodig. Bij den voor ieder mensch zoo belangrijken inhoud kon de Hoogl. dus te langer ſtilſtaan, en doet dit op eene wijze, welke heiligen eerbied inboezemt, en allezins geſchikt is, om lijdenden te bemoedigen en tot Christelijke onderwerping te bewegen.

Het onderwerp der laatſte Leerrede is: *Christelijke gelijkmoedigheid, in het voorbeeld van Paulus aangewezen*, de tekst, *Filipp.* IV: 10—20. Met bijzonder genoegen heeft Rec. vooral ook deze preek gelezen. Rijk in leering, ongemeen ſtichtelijk en opwekkend is dezelve. Welligt ware het echter niet minder nuttig, nog iets meer opzettelijk te doen opmerken, hoe het Christendom die zoo wenſchelijke *gelijkmoedigheid* of vergenoegdheid bevordert. Dit wordt wel te kennen gegeven, maar zou toch beter nog kunnen uitkomen. PAULUS was niet altijd zoo gelijkmoedig geweest; hij zelf had moeten *leeren*, vergenoegd te zijn in hetgeen hij was.

Moge deze bundel in veler handen komen en, onder Gods zegen, nut ſtichten, maar vooral die Christelijke *gelijkmoedigheid* onder allerlei lotwisſel bevorderen, welke zoo geheel verſchilt van onaandoenlijkheid of onverſchilligheid!

Beſchouwing, van den invloed, welke de herinnering aan vroeger genoten hulpbetoon van onzen magtigen God, op ons behoort te maken. Eene Leerrede over

Nehemia IV, 14*b*. *gehouden*, *den* 17 *Junij* 1832, *door* J. MUNTENDAM, *Predikant te Nijmegen*. (*Ten voordeele van het Vaderland.*) *Te Nijmegen*, *bij* D. J. Haspels. 1832. *In gr.* 8*vo.* 23 *Bl. f*: - 35.

Wij ſchrijven den titel af, zoo als dezelve gedrukt ſtaat. Vele leden der Nijmeegſche Gemeente hadden de preek met belangſtelling gehoord, en wenschten dezelve gaarne nog eens te lezen. D. MUNTENDAM kon echter in het eerst hiertoe niet beſluiten; *dan daar men aanhielt* (*aanhield*), *kon ik*, zegt hij in het Voorberigt, *den vriendendrang niet langer wederſtaan; maar geef mijne eenvoudige toeſpraak, ja, met de bewustheid, dat dezelve niets bevat hetgene ook niet elders te vinden is en door anderen, even goed, en veel beter, en roerender gezegd en geſchreven is; doch tevens met vertrouwen, dat men mijn doel niet miskennen zal.* Dus oordeelt de Eerw. MUNTENDAM over zijn eigen werk, en met dit oordeel kunnen en moeten wij ons dan ook *ten volle* vereenigen; terwijl wij echter gaarne des mans goede bedoeling erkennen.

Vooraf gaat eene korte korte toelichting van den tekst. Dan volgt I. de bedoelde *herinnering*, die zich op den gedenkdag van *Waterloo* in de eerſte plaats en vooral moest bepalen tot de belangrijke gebeurtenisſen van Junij 1815. Ook onze voorbeeldige houding te midden van het verward Europa in dezen merkwaardigen tijd wordt te regt gedacht. Wat de Prediker over de oorzaak der tegenwoordige onlusten zegt, is echter voor ons niet zoo geheel overtuigend. Wij meenen, dat de ſchuld niet alleen bij de volken of bij enkele woelgeesten ligt. Doch de predikſtoel is geenszins de geſchiktſte plaats, om over punten van dezen aard zich uit te laten. Welken *invloed* de herinnering van hulpbetoon op ons *behoort te maken* (*te hebben*), wordt II. aangewezen, en hier aangedrongen op 1. *dankbaarheid*, 2. *ootmoedig vertrouwen*, 3. *biddend volharden* en 4. *nederig hopen op eene God verheerlijkende en ons heilrijke uitkomst.* Wij hebben

dit tweede gedeelte nog al met genoegen gelezen, en hopen, dat de uitgave der Leerrede moge ſtrekken, om, onder Gods zegen, dat goede ginds en elders meer en meer te bevorderen.

Wij zouden velerlei onnaauwkeurigheden in uitdrukking, ſtijl, plaatſing van leesteekens enz. kunnen aanwijzen, maar doen dit liever niet, ten einde geen' ſchijn te geven van te willen vitten of de loffelijke bedoeling tegenwerken.

Godsdienſtige Beſchouwing der gewelddadige aanranding van ons Vaderland, in November 1832. *Door* D. BROEDELET, *rustend Evangeliedienaar te Purmerende. Te Purmerende, bij* Broedelet *en* Rijkenberg. 1832. *In* 8vo. 26 *Bl.*

Dit ſtukje is in een' goeden geest geſchreven. BROEDELET tracht zijne landgenooten op te wekken, om moed te houden, dewijl *God regeert*, en deze regering *regtvaardig*, *wijs* en *hoogst goedertieren* is. Men moet volharden en gelooven, dat de uitkomst goed zal zijn. Schijnbare zegepraal der boosheid wordt wel eens middel tot geheele verijdeling van hare ſnoode ontwerpen. Wij zouden op deze en gene uitdrukking aanmerkingen kunnen maken, doch willen dit geenszins doen, dewijl het geheel eene zoo nuttige ſtrekking heeft.

Specimen pſychologico-medicum inaugurale *de morbis qui mentales dicuntur*, quod — publico et ſolemni examini ſubmittit JOANNES PETRUS HEIJE, Amſtelaedamenſis, a. d. 28 Junii 1832. Lugd. Betav. apud *Haak et Socios*. 8vo. pp. 60.

Ware de geëindigde akademiſche loopbaan de eindpaal der wetenſchap, dan konden de billijke eiſchen tot het ontvangen van een welbewerkt proefſchrift op het ſcherpst geſteld worden. Gaat echter met het openen der groote akade-

miſche gehoorzaal eerst de eigenlijke poort open tot de niet dan aan het graf ophoudende ſtudie, zoo verkrijgt alles een geheel ander voorkomen, en leidt tot eene dien ten gevolge meer gewijzigde beoordeeling.

Voor eenen kweekeling, die de akademiſche lesſen vaarwel zegt, zoude in elk ander geval eene verhandeling *over de ziekten der ziele* een hoogst gewaagd onderwerp zijn. Wanneer hij zijnen werkkring aan de Hoogeſchool beſluit, neemt het verder onderzoek omtrent de kennis en behandeling dezer ziekten eigenlijk eerst eenen aanvang. Moeijelijk zoude het vallen, nu reeds te willen beoordeelen, wat waarſchijnlijk (*probabiliter*) of minder waarſchijnlijk is. (Voorr. bl. 4.) Wat wordt er niet al oefening, ondervinding, menſchenkennis enz. vereischt, om een zoo teeder, belangrijk en diepzinnig onderwerp niet ſlechts behoorlijk te behandelen, maar ook met vrucht voor hetzelve werkzaam te zijn!

Maar laat ons niet verder uitweiden. De Heer HEIJE zegt zelf, dat hij in zich ſteeds eene roeping gevoelde tot een meer bijzonder onderzoek naar die ongelukkige geſteldheid van den mensch, waar — door het naauw verband tusſchen ziel en ligchaam, op eene onverklaarbare wijze in een of ander punt op het innigst en onveranderlijkst vereenigd, — beide lijden; offchoon men zoude zeggen, dat de ziel uit haren aard niet krank kan zijn, terwijl zij nogtans, door haar verband met het ligchaam als in boeijen geſlagen, in hare vrije en gezonde werking wordt belemmerd.

Met zulke edele voornemens bezield, is het, of HEIJE zegt: Mijne mij opgelegde taak heb ik in het algemeen afgewerkt; thans opent zich voor mij eene bijzondere baan, welke ik mij gedrongen gevoel af te loopen. Verre van mij verwijderd hangt de kroon der overwinning; den lauwer, dien anderen reeds onmiddellijk kunnen plukken, begeer ik eerst later, als het loon van den ſtrijd, welken ik ga beginnen, en zie hier eene eerſte proef, hoe ik mij tot dezen ſtrijd denk toe te rusten.

Het doel is verheven; het getal der arbeiders is ge-

ring, offchoon de oogst naar handen verlangt. Wij zijn het echter met den jeugdigen Schrijver niet eens, dat wij in dezen tak der wetenfchap zoo zeer achterlijk zijn: alles, wat bij den buitenlander fchittert, is niet altijd van een daaraan beantwoordend gehalte. De weg, dien hij aanvankelijk inflaat, voorfpelt, dat hij voor het vervolg eerder betere dan mindere middelen, dan welke in deze treurige gevallen dikwijls vruchteloos worden aangewend, zal bezigen; en zoo wenfchen wij den jongen Geneesheer heil en voorfpoed op het pad, hetwelk hij zal betreden, en Gods zegen over zijne welgemeende pogingen. Mogten zij ftrekken, om velen datgene terug te geven, waardoor God alleen verheerlijkt en gediend kan worden in geest en waarheid!

Rec. wenscht den Schrijver en zichzelven verlenging des levens en het ongekrenkt genot der edelfte vermogens; zoo komt er welligt nog gelegenheid, om elkander weder te ontmoeten, en dan over dit onderwerp iets meer.

Berigten, betreffende de Aziatifche Cholera te Amfterdam en in andere deelen des Rijks, onder medewerking van G. VROLIK, C. J. NIEUWENHUYS, H. HAARMAN, F. VAN DER BREGGEN, CZ., H. W. VAN ROSSEM, M. W. LUBER, W. BAARSLAG *en van de Geneeskundigen in de onderfcheidene Cholera-Hospitalen, uitgegeven door* W. VROLIK. *Te Amfterdam, bij* C. G. Sulpke. 1832. *In gr.* 8vo. *Ifte en IIde Stuk.* 114, *en Naamlijst der Cholera-lijders te Amfterdam enz.* 119 *bl. f* 2-40.

Het is een gelukkig denkbeeld, dat meerdere Artfen zich vereenigen, om gezamenlijk de uitkomst hunner bevindingen mede te deelen. Het is tevens een aangenaam verfchijnfel; het getuigt van eene eensgezinde werking tot het groote doel, — de vruchten der ondervinding niet te laten verloren gaan. Wanneer nu elke ver-

eeniging getrouw blijft aan het beginsel, om door gevoelens zich te laten leiden noch wegslepen, maar enkel daadzaken te leveren, dan is het om het even, wie de verzameling bestuure; hij zij voor- of tegenstander der *besmettelijkheid*, hij sta slechts de *waarheid* voor. Wie nu bij de bloote ondervinding niet altijd kan stilstaan, wie ook gevolgtrekkingen wil maken, hetwelk mede zijne nuttigheid heeft, die onthoude zich slechts, uit enkele daadzaken algemeene besluiten te willen opmaken, en vooral om de pas verkregene ondervinding terstond algemeen toepasselijk te willen maken. Waar verschil van gevoelen heerscht, (en hoe zou dit anders kunnen?) eerbiedige men de gevoelens, en gedrage zich onderling niet als Leden van den Poolschen Rijksdag, of Vertegenwoordigers eener Kamer, die voor hun gevoelen schreeuwen omdat zij de waarheid miskennen, juist *hunne* gevoelens moeten uitkraaijen, en deswege door de toekijkers op de galerijen uitgejouwd en uitgefloten worden.

Dr. ARNTZENIUS is met zijne bijdragen tot de kennis en behandeling van den Aziatischen Braakloop in Nederland voorgegaan; de Hoogleeraar W. VROLIK heeft berigten verzameld, en te Utrecht zal de Hoogleeraar J. P. J. DE FREMERY de bevindingen van sommige kunstgenooten in een daartoe bestemd Archief nederleggen.

Laat ons kortelijk doorloopen, wat wij in de voor ons liggende berigten aan de goede zorg van Prof. W. VROLIK verpligt zijn.

In eene korte, welgestelde voorafspraak ontvouwt de Heer VROLIK, wat hem bewogen hebbe, als verzamelaar op te treden. Hij worde in staat gesteld, daadzaken mede te deelen, wier kennis nuttig en belangvol kan gerekend worden; zoo doende zal het getal schriften over de Cholera niet meer onnoodig vermeerderd worden. Nederland levere ook hier zijn deel, en toone, dat het in wetenschap niet achterstaat, terwijl het op andere wijze zoo luisterrijk voortstreeft. Het onderscheide zich ook hier door die edele eenvoudigheid,

welke ſteeds de wetenſchappelijke leus onzer voorouders was; onderſcheide zich van hen, die ſtelſelzucht en mode of ſleur voorſtaan, deele ſlechts ware en eenvoudige ervaring mede, en overeenſtemming heerſche tot het groote doel ook onder de Geneesheeren bij verſchil van gevoelens, zoo als dit in onze Raadzalen, bij onze Volksvertegenwoordigers, onder onze Krijgsoverſten en Vlootvoogden, tot heil der goede zaak, wordt waargenomen.

Offchoon de Heer W. VROLIK in zijne vooraſſpraak zegt, ſlechts als verzamelaar op te treden, opent hij nogtans dezen bundel met een *Geſchiedkundig overzigt van de maatregelen ten behoeve van Cholera-lijders te Amſterdam*, bl. 1—18. Dergelijke ſtukken zijn noch voor uittrekſels, noch voor beoordeeling vatbaar. Zij behooren, om wél verſtaan, in derzelver geheel gelezen te worden. Dezelve te beoordeelen, is altijd gewaagd, dewijl hetgeen men ſoms zoude denken dat voor verbetering ware vatbaar geweest, door plaatſelijke omſtandigheden niet anders heeft kunnen geſchieden. — Niet onbelangrijk is het verhandelde over de begraving der lijken gedurende den Cholera-tijd, bl. 14—18.

Bl. 18—25. Twee gevallen van behandelde Cholera door de H. H. DAVIDS en RIVE, mede voor geen uittrekſel vatbaar.

De lijkopening bl. 25—29 bevestigt het meermalen waargenomene. Hier ſchijnt het ruggemerg geene bijzondere aandoening opgeleverd te hebben, en dus ook het onbepaald uitgedrukte gevoelen van eenen enkelen wederlegd te worden, dat de Cholera van eene *aandoening van het ruggemerg* uitgaat.

Bl. 29—34 bevatten mededeelingen uit de Registers der Cholera-Hospitalen.

Van bl. 34—43 deelt VROLIK de geſchiedenis van het ontſtaan en de verſpreiding der Aziatiſche Cholera te Amſterdam mede. Zij ſchijnt van Rotterdam met een veerſchip daarheen gebragt te zijn. Zij heeft zich toen wel niet onmiddellijk verder verſpreid; maar het

duurde toch niet langer dan tot den 7 à 11 Augustus, en zij was er.

Het tweede Stuk begint met een ziektegeval, medegedeeld door C. J. VAN COOTH, uitvoerig beſchreven, met daarbij gevoegde lijkopening.

Een volgend ziektegeval zal dienen ter beantwoording van de vraag: *Is het noodig, dat de Aziatiſche Cholera, om dien naam te verdienen, zich in alle de haar kenmerkende verſchijnſels vertoone?* Wij gelooven met den Hoogleeraar VAN DER BREGGEN, bij eigene ondervinding, van *neen*. Hiervan ſtrekt ook dit ziektegeval ten bewijze. Deze waarneming zoude door meerdere geſtaafd kunnen worden. Bl. 57—62.

De Heeren DAVIDS en RIVE deelen, bl. 63—78, ziektegevallen van Cholera met opvolgenden typheuzen toeſtand mede. Ook Dr. J. VAN LIER geeft verſlag van een ziektegeval, bl. 79-83.

Nu volgen berigten uit de Cholera-Hospitalen, bl. 83—91.

De Heer VROLIK vervolgt van bl. 91—106 zijn verſlag, en het moet voor elk, die medegewerkt heeft, eene ſtreelende voldoening zijn, dat de invloed der genomene maatregelen op den gang der ziekte op den duur weldadig is gebleven, gelijk de uitkomst dit bewezen heeft.

Staten en wederom eene naamlijst beſluiten dit Stuk. Moge belangſtelling van land- en kunstgenooten hetzelve nog door meerdere doen volgen!

De behandeling van den Aziatiſchen Braakloop in de Ziekenhuizen te Berlijn. Uit een Berigt der tot onderzoek van denzelven naar Berlijn gezondene Zwitſerſche Geneesheeren Dr. GOSSE *en Dr.* VOLMAR, *gedagteekend Berlijn, den* 17 *Dec.* 1831. *Uit het Hoogduitsch vertaald. Te Nijmegen, bij* D. J. Haspels. 1832. *In gr.* 8*vo.* 39 *Bl.*

Vertaling van een berigt, hetwelk, wat de eigenlijke behandeling van den Braakloop betreft, weinig waarde heeft. Wat helpt mij toch eene algemeene optelling van een aantal geneesmiddelen, die vaak geheel ſtrijdig tegen elkander overſtaan; terwijl men moet zeggen, dat vele ſlechts achter elkander naar de rij af beproefd zijn? Langs dezen weg kan de Geneeskunde in het algemeen en de behandeling der Cholera in het bijzonder weinig winnen. In ſommige gevallen trok men tegen enkele verſchijnſels te velde (*cura ſymptomatica*), waar men welligt anders had behooren te handelen, den aard der ziekte niet uit het oog verliezende.

Geſchiedkundig kan het aantal der Ziekenhuizen enz. te *Berlijn* van eenig belang te achten zijn; ook, in welke evenredigheid de lijders genazen of ſtierven, onder de behandeling der verſchillende hier opgenoemde Artſen. Doch deze berekening mist veel van hare waarde, gelet op het reeds gezegde.

Hoe uiteenloopend in de keus der middelen, komen de *Berlijner* Artſen hierin met elkander overeen, dat zij de verſchijnſels der Cholera aan eene ſtoornis in het zenuwſtelſel, met eene ſtoornis in die van de bloedvaten, toeſchrijven, *deze* als gevolg van het eerſte, en dat deze ziekte het levensproces diep aantast.

Rigtig ſtelt Dr. PRAUSNITZ de *phyſiſche* en *pſychiſche* behandeling der Cholera op ééne lijn. Jammer maar, dat de ſtoornisſen in het geſtel dikwijls zoo ſnel vervorderen, dat het gebouw geſloopt is, eer men om eene *pſychiſche* behandeling kan denken! Doch ter voorbehoeding doet zij zeker veel af.

Juist is het denkbeeld van Dr. BAHN, dat het zweet niet altijd critisch is.

Wanneer men zulk eene opſomming van geneesmiddelen ziet, kan men zich niet onthouden te denken, dat, leefde MOLIERE nog, deze eeuw hem even veel ſtof zoude leveren als de zijne. De tabberden en allongepruiken zijn verdwenen, maar veel is nog gebleven

Goede MOLIERE! hoe ſcherp gij met ons, arme Geneesheeren, zijt omgeſprongen, ik zoude u, leefdet gij nog, toch mijne hulp niet kunnen weigeren; gij hebt het wel erg gemaakt, maar niet altijd ligt de ſchuld aan u. *Dixi!*

De Belgen, vóór, gedurende en na den Opſtand, door W. KIST. *Één Deel compleet. Te Rotterdam, bij* de Wed. J. Allart. 1832. *In gr.* 8*vo. IV en* 168 *bl. f* 1-40.

De Schrijver van den *Ring van Gyges* geeft ons hier, bij wijze van eene ſoort van reisbeſchrijving, in zijnen bekenden onderhoudenden trant, eene karakterſchets der *Belgen*, onder welke hij eenigen tijd verkeerd heeft. Men kan van dat volk, dat geen volk is, bijna niet te veel kwaad zeggen; en echter ſchijnt het portret ons hier en daar overleden te zijn. Doch beſchouwen wij het werkje kortelijk in den zamenhang. In zijn Voorberigt zegt de Heer KIST, dit boekje voornamelijk geſchreven te hebben, „ omdat een groot aantal zijner landgenooten die Na„ tie (?) niet regt kent: ten welken einde hij hier in „ een kort beſtek mededeelt, wat hij omtrent hunne „ opvoeding, karakter en leefwijze heeft opgeteekend, „ benevens de oorzaak daarvan, naar zijne begrippen." Gedurende de *Napoleontiſche* overheerſching had zijn eerſte toertje door *België* plaats, welks heerlijke ligging hij naar verdienſten roemt; hoezeer er toch in dat land, althans te *Boisfort* bij *Bruſſel*, geene *hooge bergen* en nog minder *hemelhooge gevaarten* langs de *Maas* gevonden worden (wat zouden *dan* de *Alpen* wel zijn?), maar ſlechts liefelijke heuvels, of, langs de *Maas*, ſteile, doch geenszins hooge rotſen. Doch het tafereel, hetwelk hij ons van de *Franſche* heerſchappij aldaar geeft, is te zwart: dat *Bruſſel* destijds tot die laagte zou vervallen zijn als hij hier ſchildert; dat de meeste huizen verweloos waren; dat het gras en onkruid welig op de pleinen en ſtraten *wasten* (wieſlen of groeiden), en dat alles, wat men zag, blijken gaf

van groote armoede en morſigheid. Zou men waarlijk bij de *bakkers* ook *Haarlemmer olie en zwavelſtokken* te koop hebben uitgeſtald? Dat de ſchouwburg zoo vol was, *terwijl de meeste menſchen in armoede leefden*, wordt aan *zuinigheid* toegeſchreven, om vuur, licht en bier uit te halen: als zij daaruit kwamen, waren zij vermoeid van het hooren, en konden door den vaak wel zonder eten naar bed gaan, of des noods met water en brood (!) Bl. 13, 14. (Zou de Schrijver, wien de *klasſiſche* letterkunde niet vreemd is, ook aan de *Lydiërs* van HERODOTUS gedacht hebben, die ſpeelden om den honger te vergeten?) De belastingen werden verdubbeld; alleen de *Franſche* ambtenaren leefden in vollen overvloed. Er ging naauwelijks een *dag* om, dat men niet door inkwartiering gekweld werd; doodarme huisgezinnen moesten twee of drie hongerige ſoldaten voeden. (Bl. 11.) Zou op het platte land ook wel *zoo veel* armoede geheerscht hebben, als hier op bl. 6 voorkomt? De beſpieding der *Franſche* Policie, die hier voorgeſteld wordt in *België* den hoogſten graad te hebben bereikt, meenen wij, dat de Schrijver wellig van de *Hollandſche* Policie onder het *Franſche* dwangjuk ontleend heeft: want NAPOLEON, die wist, dat wij eene Natie, eene oude, beroemde Natie geweest waren, deed ons, even als aan de *Duitſchers*, de eer van ons te *haten* en te *vreezen;* de reeds meer dan half verfranschte *Belgen*, die hoegenaamd geen Nationaliteit hadden, behoefde hij niet te vreezen, en had, daar zij gedwee voor hem kropen, en zorgvuldig alle ſporen van hunnen *Nederlandſchen* oorſprong verborgen, geene reden hen te haten. Waartoe dus zulk eene geſtrenge beſpieding? „ Dat, onder den tiran, te *Gent* de fabrij-
„ ken geſloten waren; dat het van bedelaars wemelde,
„ en dat de *diligence* zoodanig daarvan omringd was,
„ dat men moeite had, om in het logement te komen;
„ dat de voornaamſte kooplieden buiten ſtaat waren, om
„ hun gegeven woord geſtand te doen, het gras op de
„ ſtraten groeide, en allen, die onder het *Oostenrijk-*

„ *ſche* gebied in de fabrijken arbeidden, van honger „ en gebrek ſtierven," (bl. 35) dit alles is blijkbaar niet ſlechts overdreven, maar geheel uit de lucht gegrepen, om het onderſcheid met de welvaart onder de *Nederlandſche* Regering te meer te doen uitkomen. Want men weet zeer goed, dat NAPOLEON landbouw en fabrijken bij voorkeur beſchermde, en dat het *Continentaal*-ſtelſel, dat alle *Engelſche* goederen van het vaste land weerde, terwijl het *ons* Vaderland den doodſteek dreigde te geven, daarentegen de *Belgiſche* fabrijken, vooral de *Genter* katoenfabrijken, magtig omhoog hielp; te meer, daar die fabrijkgoederen nu vrijelijk door het geheele *Franſche* Keizerrijk mogten worden vervoerd; iets, 't welk bij den aanvang van het Koningrijk der *Nederlanden* der tegenpartije aanleiding tot klagten en vrees voor de gevolgen gaf, die echter, door de fnuiking van den *Hollandſchen* handel ten behoeve der *Belgiſche* fabrijken, waardoor deze het *Monopolie* in onze Koloniën bekwamen, zijn voorgekomen. Immers, wanneer men den luisterrijken ſtaat der *Belgiſche* fabrijken even vóór den opſtand beſchouwt, moet men wel in het oog houden, dat die ten koste der *Hollandſche* handelsvrijheid zoo hoog gerezen was. Dus ſpreekt het van zelve, dat een nog meer handelbedervend ſystema, gelijk dat van *Frankrijk*, voor die fabrijken niet ongunſtig kon zijn. De *tegenwoordige* ſtaat, nu *België* zoo wel voor *Frankrijk* als (regtens ten minſte) voor *Nederland* geſloten is, kan daarbij niet in aanmerking komen. — Even zoo min kunnen wij denken, dat de werklieden, aan de werf te *Antwerpen*, *over den moeijelijken arbeid klaagden*, en *den Corſicaanſchen dwingeland vervloekten* (en dus zoo luid, dat de Schrijver het hooren kon): immers hoe ſtrookt dit met de te voren als zoo onverbiddelijk geſtreng en albeſpiedend geſchetſte *Franſche* Policie? Bezwaarlijk zullen ook de leden der Regering te *Antwerpen*, in NAPOLEON'S tijd, ſtokvischkoopers of ſlagers geweest zijn (bl. 52).

De *Belgiſche* dorpen zijn ook niet, gelijk op bl. 53 te lezen ſtaat, *morſige ſtraten*, *onkenbaar door hoopen van ſlijk en modder;* en althans, wanneer men uit *België* komt, zal men op de *Hollandſche* grensdorpen het linnen der vrouwen niet met *versch gevallen ſneeuw zien wedijveren(!)* Zelfs het karakter der *Belgen* is *te* zwart geſchilderd. Dit ſchijnt naauwelijks mogelijk omtrent menſchen, die zich aan zulke gruwelen hebben ſchuldig gemaakt als de moordenaars van GAILLARD te *Leuven*, die der bezetting te *Antwerpen* op 26 Oct. 1830, de aanranders der geſtrande boot van VAN SPEYK, en vooral de genen, welke, terwijl CHASSÉ en zijne brave bezetting hunne ſtad geſpaard had, met *kannibaalſche* woede de krijgsgevangenen met ſteenen werpen, of de oogen uit het hoofd rukken, op zwemmende menſchen, als op *eenden*, ſchieten, en op de ſchepen, met gekwetſten beladen, hun ſchutgevaarte rigten! En toch — wie zal ligtelijk gelooven, dat in *België* (bl. 61) de meeste kooplieden bedriegers zijn; dat bijna niemand der dienstboden eerlijk is; dat de ſlagers opzettelijk een lam doodmartelen zullen; (het *katkneppelen*, waarvan hij gewaagt, is in de *Vereenigde Nederlanden* ook niet geheel vreemd.) Ook dit komt ons onwaarſchijnlijk voor, dat de Priesters doen gelooven, dat iemand, die, na wreede mishandeling van vrouw en kinderen, in het water valt en dus omkomt, dat moordenaars (en dat wel om 4 franken te ſtelen), overſpelers en brandſtichters eeuwig gelukkig zouden zijn, omdat zij in het *Roomſche* geloof geboren waren. De Heer KIST weet immers zoo wel als wij, dat dit alles, volgens de *Roomſche* Kerk, tot de *doodzonden* behoort, en dat zij allen, die *daarin* ſterven, zelfs buiten het Vagevuur ſluit, en regtſtreeks ter Helle veroordeelt.

Het tweede bezoek van den Schrijver in *België* was kort na den ſlag van *Waterloo*, toen het land van de *Franſche* heerſchappij verlost was, maar eer onze Regering tijd had gehad, alle die weldaden over *België* uit te ſtorten, waarvoor het zich naderhand zoo ſchandelijk ondankbaar getoond heeft. De Schrijver bezocht, lezen wij op bl

59, *Leuven ten tweeden male;* wij vinden echter in de eerſte reis, waarin hij *Bruſſel*, *Halle* (om de beruchte bedevaart te zien), *Gent*, *Brugge*, *Oſtende* en *Antwerpen* beſchouwde, van *Leuven* geen gewag gemaakt. Ditmaal gaat de reis meer oostwaarts over *Namen*, (waar ons, te midden van het *Walendom*, de *Nederduitſche* namen van ANDREAS DE MULDER, ARIE UKKEL, HENDRIK VAN LACHEM en LUKAS VAN MALCHEM vreemd in de ooren klinken) *Hoei* en *Luik*, en terug over *Tienen* en *Leuven*.

Het derde bezoek, in 1828, ſchildert *België* te midden van zijnen ſchitterenden luister en ongehoorden voorſpoed, ten gevolge van 's Konings weldadig beſtuur. Veel is hieromtrent bekend; doch men leest toch ſommige bijzonderheden, omtrent de verbazende aanbouwingen te *Bruſſel*, met een weemoedig genoegen, wanneer men den tegenwoordigen toeſtand daarmede vergelijkt. Doch zoo wel hier, als in de vorige reisjes, hebben wij opgemerkt, dat de Schrijver de oorzaak der misnoegdheid alléén aan de Geestelijkheid toeſchrijft, en dus deze genoegzaam uitſluitend als de oorzaak van den opſtand beſchouwt. Dit is echter geenszins het geval. De *Unie*, de heillooze *Unie* der Geestelijkheid met de zoogenaamde *Liberalen*, die de drukpers met haren onmetelijken invloed in bezit hadden, en zonder welke de eerſte nooit zou geſlaagd zijn; die de zoogenaamde *fatſoenlijke* klaſſe tegen de Regering wist op te ruijen, gelijk de Geestelijkheid het landvolk en het graauw in de ſteden, — dit eerst heeft de algemeenheid van den opſtand mogelijk gemaakt. En wij weten inderdaad niet, wie de ergſte dier beide partijen is. Walgt ons de Priesterpartij door afzigtig bijgeloof, domheid en onverdraagzaamheid in het Godsdienſtige, de *Demagogen* ſtuiten ons door Godverzakerij en de vernieuwing des gruwelſtelſels van ROBBSPIERRE en MARAT in het Staatkundige. Deze laatſte partij heeft vooral daardoor veel kwaad gedaan, dat zij de *Franſche Revolutionairen* voor de zaak des opſtands gewonnen heeft, die, wanneer zij de *thans* voltooide zege-

praal der Geestelijkheid hadden kunnen voorzien, zekerlijk in 1830 niet in geheele benden naar *België* zouden zijn getrokken, noch hunne Regering tot zoo veel partijdigheid voor hetzelve als 't ware genoodzaakt hebben. Het is door middel der *Revolutionairen*, dat de doorflepene Priesters grootendeels het fpits hebben afgebeten; terwijl zij die dwazen, welke *voor hen* in de bres gefprongen zijn, thans verzaken en verguizen. Dit had de Heer KIST meer kunnen doen uitkomen.

Op bl. 110 lezen wij: *België* is het ware *Beotië* van *Griekenland*. Veel te veel eer waarlijk! Waar is de HESIODUS, de PINDARUS, de CORINNA, de EPAMINONDAS, de PELONIDAS, de PLUTARCHUS van die woeste plek te midden van het befchaafd en letterkundig *Europa?* Neen! de *Belgen* zijn, gelijk de altijd woelige, oproerige, onbefchofte en half barbaarfche *Ætoliërs* in *Griekenland*, dus in *Europa*, en tot ons ongeluk onze naburen. Jammer, dat dit fchoone land door zulke ellendelingen bewoond wordt, wier verbastering de Schrijver teregt aan de *Spaanfche* Regering toefchrijft.

Wat de ftaaltjes van grootfpraak, eer in dronkenfchap gefteld, en lafhartigheid aanbelangt, zoo gelooven wij niet, dat de Heer KIST te fterk gefchilderd heeft; want de jongfte Gefchiedenis bevestigt alles, wat daaromtrent kan gezegd worden. Men zou ook hebben kunnen doen zien, *dat de leugen als 't ware in België thuis is;* want de verzameling van leugens, aldaar federt 1830 *gedrukt*, zou wel een folio-deel kunnen vullen. Maar *overdrijving* benadeelt ook de zaak der waarheid; en daarom hadden wij wel gewenscht, dat de Heer KIST zich daarvan onthouden had. *Al het overtollige fchaadt.*

In weerwil van het aangemerkte, bevat dit werkje toch veel waars, en is zeer onderhoudend gefchreven.

Warſchau. Dichterlijke Krijgstafereelen. Door A. VAN DER HOOP, JR. *Te Amſterdam, bij* Brest van Kempen. 1832. *In gr.* 8*vo. XX en* 167 *bl. f* 2 70.

Op den titel van dezen dichtbundel afgaande, meenden wij, dat deszelfs inhoud zou beſtaan uit verſchillende, onzamenhangende Tafereelen, die tot elkander in geen verband ſtonden, dan in zoo verre zij alle betrekking hadden op *Warſchau* of het krijgvoerend *Polen*. Doch met de lezing tot op bladz. 15 van het Voorberigt genaderd zijnde, ontwaarden wij, dat wij ons hadden vergist: de Heer VAN DER HOOP ſpreekt namelijk aldaar van zijn DICHTSTUK en van *den vorm, dien hij er aan heeft gegeven*. Daaruit meenden wij toen te moeten verſtaan, dat wij een enkel uitvoerig gedicht, een zamenverbonden geheel, waarin orde en eenheid aanwezig zijn, hadden te verwachten. Spoedig echter kwamen wij weder van deze dwaling terug, en werden in ons eerſte vermoeden bevestigd, dat wij hier niets, dan eene verzameling van afzonderlijke, losſe gedichten ontvingen, gelijk de titel aanduidt, en geenszins een doorloopend, gevormd en geregeld geheel, hetwelk naar een overdacht en beraamd ontwerp zou aangelegd en afgewerkt zijn, gelijk ons de Autheur op bladz. 15 van zijn Voorberigt ſchijnt te willen doen gelooven.

Den bundel ten einde gelezen hebbende, verklaren wij, dat, indien men ons de daarin vervatte ſtukjes voor een aaneengeſchakeld dichtwerk wilde opdisſchen, er zeker nimmer een zonderlinger en wilder gewrocht onder ons oog zou gebragt geweest zijn. De Dichter heeft ongelijk, met de waarde van zijne verzameling door zulk een voorwendſel te verkleinen, en ons, door van den *vorm* van zijn DICHTSTUK te ſpreken, in den waan te brengen, alsof hij ons waarlijk in deze afzonderlijke zangen of tafereelen een enkel uitvoerig en geleidelijk geheel meende te ſchenken. Er zou wel geen vormeloozer en brokkeliger dichtſtuk uit te denken zijn; en al wat het wild en ongeregeld vernuft van latere *Engelſche* en *Franſche* Dichters ons buitenſporig, bandeloos en vreemd heeft voorgelegd, zou orde en regelmaat bij zulk eene wonderſlachtige eenheid mogen heeten! Van ongehoorder overſprongen zou geen voorbeeld zijn. Alle de dichtmaten en dichtſoorten, de Lierzang, de Deſcriptie, de Romance, de Elegie, de Hymne (de Dichter zelf telt ze op) zou men in dit zonderling gedicht vermengd, verſtrooid, zonder orde of

oordeel, *pêle-mêle* als te grabbel geworpen vinden; en wij zonden ons wel gewacht hebben, om de ontwarring van zulk een chaos te beproeven en er het ſcheppingsplan uit op te delven! Indien wij echter de zaak tot hare eenvoudige geſteldheid terugbrengen, en, zonder aan het *Berigt* des Dichters te hechten, ons aan den *Titel* houden, die ons Tafereelen — dat is, zoo wij wél verſtaan — niet een enkel, maar onderſcheidene ſtukken belooft, dan vervalt deze aanmerking. In het belang des Dichters-zelven meenden wij dezen maatſtaf te moeten vasthouden, en den bundel te beſchouwen als eene verzameling van Mengeldichten, wier aantal grooter of kleiner had kunnen zijn, zonder aan een der op zichzelf ſtaande ſtukjes eenige meerdere waarde te geven of te ontnemen.

Deze verzameling van Mengeldichten, dan, vangt met eene *Opdragt* aan Keizer NIKOLAAS aan. Dit gedichtje is warm en fiksch geſteld, en, ſchoon een der kleinſte, toch zeker een der fraaiſte van den bundel, waarvan het tevens een der eenvoudigſte is. Jammer, dat *zegenmorgenſtond* en *lauwerenplukking* al dadelijk de overmatige zucht des Dichters tot woordenkoppeling verraden, waarvan elke bladzijde des bundels wemelt. De ſlotregel van het 4de couplet is een der weinige, die men niet ſpoedig weder vergeet:

Gij zijt die Vorst, en ik (Godlof!) die Dichter.

„ Het is den Poëten vergund, een weinigje trotsch te zijn."

Het Voorberigt, dat, behalve op bladz. 15 en 16, waarvan wij met een woord geſproken hebben, de ſtaatkundige geloofsbelijdenis des Dichters bevat, gaan wij, zonder ons daarmede ten volle te vereenigen, ſtilzwijgend voorbij, om ons al dadelijk tot den verderen poëtiſchen inhoud te bepalen.

Wij vinden dan, vooreerst, eenen *Voorzang*, die tot inleiding van de verdere Mengeldichten ſtrekt. De Dichter zegt daarin, *dat hij niet knielt voor het vloekaltaar der Oproerkraaijers, wier* ARM verheergewaad *is aan 't gruwelrijk des Boozen; — dat de Zanger op aard een* Koningsregtverweerder *behoort te zijn en de waarheid moet voorſtaan, maar dat zoo weinigen, ſchoon in het choor des roems als dichter prijkende, hun gloed en geestdrift aan die ſchoone taak wijden.* Wij weten niet, wien hij daarbij in 't bijzonder op het oog heeft. — Vervolgens vinden wij: II. *Het Oproer.* III. *De*

Worſtelſtrijd. IV. De Slag bij Ostroleuka. V. De Dood der Machtigen. VI. De Brug van Praga. VII. De Storm van Warſchau. VIII. Het Te Deum te Wola en het Lied van den Ruſſiſchen Priester.

Reeds het eerſte viertal regels van het eerſte ſtukje, dat op den *Voorzang* volgt, levert een voorbeeld op van de onjuistheid en onnaauwkeurigheid, die den Dichter op vele plaatſen aankleeft. Wij lezen:

Weêr had aan ſchennis, roof en Koningsſlacht gewoon,
Het Franſche volk zijn Vorst beroofd van ſtaf en kroon,
En aan den telg van hem, die Luidewijk deed ſneven,
Zijns vaders ſchim ten zoen, *een diadeem gegeven.*

Wiens vader wordt hier bedoeld? Die van ORLEANS, of die van LODEWIJK? Maar indien hier de vader van ORLEANS, gelijk wij vooronderſtellen, aangeduid wordt, dan ſchijnt de Dichter te ſchertſen: de ſchim van den Koningsmoorder kan niet geacht worden *verzoend*, maar wel *getergd* te zijn door den diadeem van zijnen zoon.

Zoo vinden wij ook reeds op de eerſte bladzijde van het naastvolgende ſtukje eene proeve van het blinkende en ſterkſchitterende, waarmede de Dichter zijne verzen vernist, en waarachter hij meermalen de armoê der denkbeelden tracht te verbergen. Wij lezen:

Doe Newa, uw krijstallen ſchollen
Weêr tot een vloerplaveiſel ſtollen,
Met ſtarrenſchietend wit bekleed.

Behalve deze overlading van prachtige woorden, is ook hier weder eene in 't oogloopende onjuistheid. Schollen zijn reeds geſtold: er zou *golven* of *baren*, of wat nog *ſtollen* kan, moeten ſtaan. Ook in dit zelfde couplet beveelt de Dichter den *Finlandſchen* Adel-zelf, om 't zadel op hunne paarden te leggen!

Beter klinkt de aanhef van het vierde gedicht, die ſchilderachtig en fraai is. Wij lazen dit ſtukje met onafgebroken genoegen door, tot dat wij op bladz. 49 ſtuitten bij de zeer alledaagſche opmerking, dat de ſlaap vrienden en vijanden bevangt. Welligt zou het gewone der opmerking minder ſlootend geweest zijn, zonder den plegtigen uitroep: „*Wat zijt gij machtig, Slaap!*" Hij doet, namelijk, iedereen ſlapen, zoo als vervolgens blijkt. Ook op bladz. 54 vinden wij eene

dergelijke exclamatie, die door eene even gewone opmerking gevolgd wordt: „ *o Krijg, wat zijt gij wreed!*" — Doorgaans, en dit is een der hoofdgebreken van onzen Dichter, ſmukt hij geringe zaken met groote woorden op. Ook daarvan vinden wij al dadelijk in het opgeſlagen ſtukje, bladz. 51, eene in 't oogloopende proeve. Het denkbeeld is niets meer of min, dan dat de lont bij het kanon geplaatst wordt: zie hier hoe de Dichter het ſchildert:

De Poolſche krijgsman — — doet bij 't ſchutgevaart
De rampenzwangre *lont* met blaauwe glanſen ſchijnen.

Op bladz. 54 heet het van de wielen der kruidwagens:

Der ſolferwaagnen breed met erts omringd geradert.

En op bladz. 59 lezen wij:

hun onverpoosde ſtrijd
Geeft aan het zwaar geſchut van 't Rusſiesch heir den tijd,
Om aan den oeverzoom met doodlijk ſtormgeklater
Het vuur te dempen van den Poolſchen ſolferkrater.

Dat klinkt oorverſcheurend ſtout!

De lyriſche aanhef van het vijfde ſtukje: *De Dood der Machtigen*, is weder fraai, omdat er gevoel en eenvoudigheid in heerscht, hetgeen de doorgaande kenmerken van de poëzij des Heeren VAN DER HOOP niet zijn. Op bladz. 67 gaat echter die toon weêr grootendeels verloren, en vervolgens wijkt de Dichter geheel van zijn aangekondigd onderwerp af. Op bladz. 69 lezen wij van het *ſuizen* van den *rukwind*. De Dichter drukt zich hier, tegen zijne gewoonte, veel te zacht uit: de rukwind doet iets meer dan ſuizen; dit is de eigenſchap van het zomerkoeltje, zoo als men het bij den Dichter zelven op bladz. 87 beter en juister vindt uitgedrukt.

Het zesde ſtukje heet: *De Brug van Praga*, en wordt ons, blijkens de *Aanteekeningen*, voor eene Romance gegeven. Indien echter duidelijkheid en eenvoudigheid de kenmerken en vereischten der Romance zijn, of wanneer in het algemeen deze dichtſoort door BILDERDIJK in zijn bekend dichtſtukje naar waarheid is omſchreven, dan betwijfelen wij zeer de voortreffelijkheid van dit — Raadſel. Raadſel? Ja,

waarlijk! wij althans hebben lang naar de oplosſing moeten zoeken, en nog zouden wij niet durven verzekeren, dat wij die hebben gevonden. Waarſchijnlijk ſchiet PAULESKA eerst haren minnaar en daarna zichzelve dood. Doch de Dichter laat er ſlechts naar raden: meer doet hij niet. Overigens zijn de *diamanten ſtraalgloed* van het oog en ſoortgelijken geen voegzame ſieraden voor de ware Romance.

Dit vak laat woordenpraal noch opgeblazen zwelling,
Maar enkel waarheid toe!

Doch

Meer zullen er met roem op Thespis laarzen ſtappen,
En Klioos krijgstrompet doen daavren als om ſtrijd,
Dan met een' enklen greep dat zachte ſchoon betrappen,
Dat met één ſchittring treft, en geene tooiſels lijdt.

Het daarop volgende gedicht bevat eene *Inleiding*, eenen *Voorzang* en een *Verhaal*; het heet: *De Storm van Warſchau*, en is het uitvoerigſte van den bundel. Ook in dit ſtuk zijn wezenlijke ſchoonheden en niet minder wezenlijke gebreken in menigte voorhanden. In het beſchrijvende gedeelte vinden wij fraaije en natuurlijke brokken, waarin de Dichter de beſtaande voorbeelden dezer dichtſoort gelukkig gevolgd is, niet echter van zoo nabij, dat hij zulks te veel zou verraden of zich als op de daad laten betrappen. Regels echter als de volgenden zijn zoo onzangerig van zamenſtelling, dat zij alle uiterlijke kenteekenen van poëzij misſen:

Aan beek en waterval
Drenkt lansknecht en Baskier zijn paard. Op 't alabaster
En 't marmer is 't geſchut geplant.

Zoo vangt op bladz. 106 de laatſte Alexandrijn aldus aan:

Tweehonderd ſtukken van metaal —

Prozaïſcher in maat en uitdrukking kan het niet! Ook zijn deze *ſtukken* niet, gelijk de Dichter zegt, *met* kogels, maar *van* kogels zwanger. — Vroeger zegt hij, dat BERG met den krijgsraad aanzit; hetgeen niet zeggen wil, dat BERG zitting in den krijgsraad heeft, maar wel, dat hij met den krijgsraad eet. Elders lezen wij: *d' in ſtrijd geſchaarden Pool*; men zegt: *in* gelederen — maar *ten* ſtrijd geſchaard.

Op eene andere plaats zingt de Dichter *met* zijne luit. Nog elders zegt hij *ontgroende* voor *groen geworden* wei, hetgeen juist het tegendeel van zijne bedoeling uitdrukt. — Deze vlugtige voorbeelden van menigvuldiger onnaauwkeurigheden in 't voorbijgaan.

De bundel wordt door *Het Te Deum te Wola en het Lied van den Rusſiſchen Priester* beſloten. In het eerſte dezer ſlotſtukjes vinden wij eene vergelijking; waarmede de Dichter zeer ſpaarzaam is, hetgeen wij verre zijn van te willen misprijzen. Jammer ſlechts, dat zijne weinige vergelijkingen zich minder door juistheid dan door zonderlingheid kenmerken. In een later uitgegeven ſtukje, *De Cholera* getiteld, vergelijkt hij *Parijs* bij een' *onafmeetbren* KETEL, waarin venijn vergaderd wordt. In den voor ons liggenden bundel zegt hij, op bladz. 102, aan de *Polen:*

Al dreigt gij 't Rusſiesch heir met honderd ſolfermonden,
Als (gelijk) 't ſtekelvarken met zijn pennen 't woên *der honden.*

Hier ter plaatſe heet het, dat *de oorlogsbloem der heldentallen* ſtatig uit *Warſchaus* wallen trekt, blij ALS *de ondertrouwde minnaar*, dien 't volk als *maagdenhartverwinnaar* den *bruiloftsweg* met rozen ſtrooit. Wij dachten hier aan DELILLE, die zijn' plantenkenner een langgezocht gewas laat vinden, met hetzelfde gevoel, waarmede de minnaar zijne ſchoone in de armen klemt. De Heer VAN DER HOOP leze eens na, wat Vader BILDERDIJK deswege in de *Aanteekeningen* op het *Buitenleven* zegt; het zal hier niet zonder toepaſſing zijn, evenmin als de wijze, waarop BILDERDIJK de vergelijking travesteert, door er de vreugd eener kat van te maken, die eene muis gevangen heeft.

Maar wij moeten ons bekorten. In het belang van den Dichter zouden wij nog veelſoortige proeven van leemten en gebreken kunnen aanhalen, die hem in 't vervolg op minder overijling en meerder naauwkeurigheid zouden bedacht kunnen doen zijn. Wij zouden echter, wilden wij hieromtrent volledig wezen, welligt geene enkele bladzijde zonder kanteekening mogen laten. Zijne overijling verleidt hem dikwijls zeer verre! Op bladz. 56 heeft zij hem, bij voorbeeld, doen vergeten, dat er op de eerſte helft van den tweeden regel een werkwoord volgen moest; gelijk zij hem, daaren-

tegen, den tienden regel der vorige bladzijde een' geheelen voet te lang heeft doen maken.

Slechts aan die zelfde overijling en de zucht om veel te ſchrijven (die klip voor alle jonge Autheurs!) wijten wij het veelvuldig gebrekkige van het werk des Heeren VAN DER HOOP in 't algemeen. Bij meerder bezadigdheid en nadenken, zou hij dubbelzinnigheden hebben vermijd, zoo als wij er, bij voorbeeld, op bladz. 99 eene vinden:

Licht dat na 't woest rumoer van 't bloedig krijgstooneel,
Het wiekgeſuis des ſlaaps een uur den Veldheer ſtreel!

waaruit wij eerst verſtonden: „ Misſchien zal de Veldheer een uurtje ſlapen;" doch waarmede de Dichter bedoelt: „ Moge ten minſte, na 't rumoer des krijgs, een uur van rust den Veldheer ſtreelen!"

Zoo gelooven wij almede, dat de Dichter, bij mindere drift en voortvarendheid, menigen onbehagelijken en harden regel zou hebben uitgemonſterd, waarvan al de konſonanten door een' *Rus*-zelven moeijelijk zouden uit te ſpreken zijn. Zie hier een drietal van de zoodanige, in onderſcheiden versmaat, tot monſter!

Wiens ſcherpte ſchaarsch 't gewenschte doelwit mist. (Bladz. 38.)
Die Frankrijks, Duitschlands kunst en Poolſche ſmaak ten toon
(ſpreidt. (Bladz. 12.)
In 't verwoestingſpellend nachtſloers van 't der horst beklemmend
(graauw. (Bladz. 54.)

Waarſchijnlijk zou ook de Dichter, bij eenig nadenken, *Heptarchy* niet op *Monarchy* hebben laten rijmen, gelijk hij tevens zou hebben begrepen, dat dit woord, even als *Rijksdiëet*, een ſlecht figuur in verzen maakt. Welligt zou hij evenmin op bl. 33 van eene *bezieling* met VERZOENDEN *haat* hebben geſproken. Ook zou hij op bladz. 12 geen *negenmuzental* voor *negental Muzen* hebben gezet. Op bladz. 61 zouden wij van een' *hijgenden kreet* noch een *bezoldigd loon* hebben gelezen. Op bladz. 85 zou hij aan *regt* en *billijkheid* geen *edel hart* hebben toegeſchreven, noch op bladz. 115 een *woord* in een' *blik* hebben gegrift. Op bladz. 66 en 76 zou dan het woordje *men* niet lang geworden zijn. Eindelijk zou zijne taal zuiverder geweest zijn, en hij b. v. bl. 64 niet geſchreven hebben: LAG *hij het kleed des levens af;*

misschien zelfs had hij zijnen bundel tot geen compendium van nieuwe koppelwoorden gemaakt, waarin men, met voorbijgang der tweeledigen, als *schrikellende*, *wiekenvlugt* en soortgelijken, de zeldzaamste drie- en vierledigen vinden kan, bij voorbeeld: *lichtborduurselpronk*, *godenschemerschijn*, *cirkelbaandoorzweven*, *krijgsbazuingeschetter*, *oorlogsonweerloeijen*, *morgenzonvuurgloeijen* en honderd anderen meer!

Wij hebben de achtereenvolgende lezing van alle deze gedichten niet zonder eenige inspanning ten einde kunnen brengen; niet omdat wij onder het veelvuldige wilde en gebrekkige, dat wij velerwegen hebben ontmoet, niet tevens vele schoone plaatsen zouden opgemerkt hebben, maar omdat zoo menige, en daaronder vrij uitvoerige stukken, over hetzelfde onderwerp loopende, hoe verschillend dan ook van vorm en inkleeding, de aandacht afmatten en den leeslust vermoeijen, vooral ook omdat de onderwerpen-zelf van een te verwijderd belang schijnen te zijn. — Een bundel vaderlandsche gezangen zou in onze dagen de aandacht en het hart des *Nederlanders* onverdeelder weten te boeijen. Een bundel *Poolsche* gedichten zou uit meesterlijker stukken, dan men hier aantreft, moeten zamengesteld zijn, ook zelfs om den vurigsten beminnaar der poëzij met onverminderde belangstelling te kunnen vervullen.

Indien wij eene volledige beoordeeling van dezen dichtbundel hadden willen geven, zou dezelve uit eene afzonderlijke beschouwing van ieder Tafereel op zichzelf hebben moeten bestaan, en even veel afdeelingen inhouden, als de bundel dichtstukken bevat. Het gebruik echter ontvloeg ons van eene verpligting, die te omslagtig zou zijn. De beoordeelaar van eene verzameling Mengeldichten is ongehouden, om het eene stuk na het andere afzonderlijk en *ad rigas* te waarderen; hij volstaat met de verdiensten en de gebreken des Dichters uit den te zamen gegaderden letteroogst op te maken, en de proeven tot staving van zijn gevoelen te kiezen, waar zij zich het kennelijkst en het scherpst geteekend voordoen. Het ontbreekt den Heer VAN DER HOOP niet aan aanleg en vuur. Ook is hij, over het algemeen, den versbouw en het werktuigelijke der kunst zeer goed meester, en het laat zich aanzien, dat hem het werk welig en vlug van de hand gaat. Doch wij hebben gezien, dat te groote vlugheid wel eens tot slordigheid en onnaauwkeurigheid kan verlokken. Poëzij is een fijn geregt, hetwelk met

zorg en zindelijkheid wil opgedaan zijn. Wij meenen te hebben aangetoond, dat zulks bij den Heer VAN DER HOOP niet overal het geval is. — Ook is er meer ſchittering dan rijkdom — meer vertooning dan degelijkheid in zijne poëzij. Hij ſchijnt het eenvoudige en natuurlijke beneden het opgeſmukte en gemaakte te ſtellen. Zijne dichtſtukken zijn als blinkende ſchilderijen, waarvan de vernisglans den kenner hinderlijk is, den oppervlakkigen beſchouwer misleidt. Vooral ſtraalt eene kennelijke neiging, om nieuw en vreemd te zijn, op menigvuldige plaatſen door. Hij zegt dan ook zelf in het Voorberigt van zijnen bundel, dat het altijd zijn wensch was, zijnen eigenen weg te bewandelen, en zich de oorſpronkelijkheid ter wet te ſtellen: maar zijn eigen weg kon wel eens de verkeerde zijn, en zijne zucht tot oorſpronkelijkheid kon hem wel eens tot wonderlijke afwijkingen van hetgeen oorbaar is vervoeren. Men is oorſpronkelijk, zonder het te willen wezen. Wie het poogt te zijn, verraadt zijn bejag, zonder zijn oogmerk te bereiken. De Heer VAN DER HOOP ſtelle zich vooral de nieuwere *Franſche* en *Engelſche* Dichters niet als modellen van hetgeen edel en ſchoon is voor. Wij vreezen, dat hij daartoe maar al te veel neiging heeft! Men behoeft wel niet, met BILDERDIJK, het werk van BYRON, bij voorbeeld, tot louteren onzin te verlagen; doch men wachte zich evenzeer, om het wilde en ordelooze, dat alleen om der nieuwigheidswille eene vlugtige bewondering wint, zich ten voorbeeld te kiezen. Daarenboven zijn wij, *Hollanders*, minder geſchikt, om de halsbrekende luchtſprongen van vreemden na te doen. Koorddanſers en paardrijders komen meestal van elders. Liever bevelen wij den Heer VAN DER HOOP, om zeer vele redenen, de gezette lezing en overpeinzing van VONDEL's te weinig behartigde *Aanleiding tot de Nederduitſche Dichtkunst* met allen nadruk aan.

Gedichten van A. VAN DER WOORDT. *Te Amſterdam, bij* C. L. Schleijer. *In kl.* 8*vo.* *XVI en* 80 *bl. f* 1 - 25.

Met de uitgaaf dezer lierzangen van BELLAMY's tijd- en ſtadgenoot VAN DER WOORDT, te voren ſlechts bij eenige weinigen uit preſent-exemplaren bekend, heeft WITSEN GEYSBEEK den beminnaren der poëzij eene wezenlijke dienst be-

wezen. Immers de aangekondigde gedichten verdienen door allen te worden gelezen: ze zijn zoo ſtout als verheven, zoo oorſpronkelijk als krachtig. Het is waar, er heerscht doorgaans zekere ſomberheid, die wel eens in wrevel, ſchoon altijd min of meer regtmatigen wrevel, ontaardt. Men vindt er meer den toon der Epoden, dan der Oden van HORATIUS in weder. Men mist er die bevallige wijsbegeerte des levens, die den Venuſijnſchen Dichter ſchier alles van de beste zijde deed beſchouwen, en hem, ſchoon oorſpronkelijk een voorſtander van het Gemeenebest, uit aanmerking der omſtandigheden, aan den bevrediger van alle partijen, den grondwettigen Keizer AUGUSTUS, (*Princeps* enim fuit AUGUSTUS Imperator, non *Rex*, non *Tyrannus*) en aan diens Staatsdienaar MÉCÉNAS, loſliederen toe deed wijden. Maar ook deze gedichten zijn echter uit het hart geweld, en bezitten eigenaardige ſchoonheid. Overigens onderſcheiden zij zich ook nog door de navolging der Griekſche *metra* in onze moedertaal; en GEYSBEEK meent, dat VAN DER WOORDT daar al zeer gelukkig in geſlaagd is. Hierin evenwel is Recenſent van een tegenovergeſteld gevoelen: veelal is VAN DER WOORDT daarin zeer kwalijk geſlaagd. Zijne manier, ook dan, wanneer men de Griekſche *metra* ſlechts *rhythmisch* navolgt, gelijk de Duitſchers, is hard en ſtroef. Recenſent zal de hier voorkomende *metra* doorloopen, dezelve met Latijnſche en Duitſche verzen van dezelfde maat vergelijken, en de gebreken aanwijzen. Hij begint, om niet over de theorie te twisten, met den klemtoon en de rust over de *quantiteit* te laten beſliſſen, en toe te ſtaan, dat de *Trochaeus* in plaats van den *Spondaeus* gebezigd worde, en vordert dus alleen, dat dergelijk eene *rhythmiſche* navolging zoo gelukkig zij als die der Duitſchers.

1) Niet om den lauwer, die in erts geſtempeld is,
2) Noch om den roem der menigte, klonk ooit mijn lied:
3) Laat andren dezen gretig zaamlen; mij bekoort
4) Der eigendunkelijke rechten gouden prijs
5) Noch ook de roem, die ons een dwaze menigt biedt.

Dat is een *Metrum Jambicum Trimetrum*; maar alleen de eerſte en de derde regel hebben hier de *Trimetriſche* maatverdeeling, gelijk

⏑ | – ⏑ – – | – ⏑ – – | – ⏑ –
Quid obſeratis auribus fundis preces.

Deze maatverdeeling wil doorgaans de *caeſura penthemimeris* en dus de *manſio* of rust, invallende tusſchen de vijfde en zesde lettergreep; want het *Jambiſche Trimetrum* is zamengeſteld uit het *Monometrum Trochaïchum* met een' voorſlag, waardoor het *Jambisch* wordt, en dit Jambisch gewordene

– ⏑ – – ⏑ – | ⏑ – |
Monometrum Trochaïchum: obſeratis; quid obſeratis, wordt opgeſloten door een *Trochaïchum Dimetrum Catalecticum:*

– ⏑ – – | – ⏑ –
auribus fundis preces: en alzoo ontſtaat de Jambiſche regel

⏑ – | ⏑ – || – 3 – | ⏑ – || – – ⏑ –
Quid obſeratis ... auribus fundis preces.

Alleen de eerſte en de derde regel zijn dus goed *geſneden:*

Niet | om den lauwer || die in erts ge- | ſtempeld is.
Laat | andren dezen || gretig zaamlen | ; mij bekoort.

of *Jambisch geſcandeerd:*

Niet om den lau- | wer.... die in erts | geſtempeld is.
Laat andren de- | zen.... gretig zaam- | len; mij bekoort.

Vers 2 en 4 misſen de rust na de vijfde greep; vers 5 is een *Alexandrijn*. De *Alexandrijn*, gelijk Prof. KINKER bewijst, heeft doorgaans meer van eene $\frac{6}{8}$, de *Trimeter* van eene $\frac{2}{4}$ maat. *Menigt* voor *menigte* is hard. De laatſte van dien *Dactylus* kan lang worden door de *caeſuur*, als in regel 2.

De Engelſchen en Duitſchers houden zich meer aan de *Trimetriſche* maatverdeeling, doch kappen den laatſten *Jambus* af. De Italianen, Portugezen en anderen, met meerdere vrijheid in de *quantiteit*, verkiezen veelal ook de *caeſura penthemimeris*, doch nemen de twaalfde lettergreep weg, gelijk bij HORATIUS:

⏑ – ⏑ – – | – ⏑ – ⏑ – –
Trahuntque ſiccas | machinae carinas.
– – ⏑ – – | – ⏑ – ⏑ – –
Nec prata canis | albicant pruinis.

Het volgende gedicht is in *Alcaïſche ſtrophen*. Deze hebben de twee eerſte verzen zamengeſteld uit de *penthemimeris Jambica*, opgeſloten door een' *Dactylus* en *Creticus*, of wel door twee *Dactyli*. De derde regel is een *verſus Jambicus Dimeter hypercatalecticus*. De vierde is een *verſus Pindaricus Dactylicus*, twee *Dactyli* en twee *Trochaei*, of *Trochaeus* en *Spondaeus*. In deze maat ſlaagt VAN DER WOORDT vrij wel: ſlechts de middelſte van den *Dactylus* is ſoms te traag; en hinderlijk zijn de *monoſyllaben* aan het ſlot van een' ſlependen regel, b. v.:

– ⏑ ⏑ | – ⏑ ⏑ | – ⏑ | – –
Als *eens* het donker verblijf des *doods roept*.

Ook wordt de *caeſura penthemimeris* in de *Hendecaſyllabi* te veel verwaarloosd.

Het derde gedicht is een *Sapphicum*, de ſtruikelblok van Duitſchers en Hollanders. De bevallige kadans der Latijnen ontbreekt er niet alleen, maar het is hard, al houdt men zich aan de vrijere maatverdeeling der Grieken. De welluidendſte ſtrooph der Latijnen is hier bijna zonder melodie. Men hoore ſlechts:

– ⏑ | – ⏑ || – ⏑ ⏑ | – ⏑ | – ⏑
Zie! hoe plegtig is deze ſtilte, die er (hoe lam!)
– ⏑ | – ⏑ | – ⏑ ⏑ | – ⏑ | – ⏑
Om mij heerscht. De grimmige winter wandelt,
– ⏑ | – ⏑ | – ⏑ ⏑ | – ⏑ – ⏑
Met geen alverwoestenden tred, thands door het (hoe hard!)
– ⏑ ⏑ | – ⏑
Sidderend landſchap.

De vergelijking met Latijnſche *Sapphica* is hier volſtrekt overtollig.

Het vierde gedicht is weder *Alcaïsch*, het vijfde *Choriambisch*, en goed, b. v.:

– ⏑ – ⏑ ⏑ – | ⏑ –
In paleizen aanſchouwen zij
– ⏑ | – ⏑ ⏑ – | – ⏑ ⏑ – | ⏑ – –
't Eerst het licht, en in trots worden zij opgevoed.

HORATIUS nam voor den eerſten voet een' *Spondaeus*; maar

een *Trochaeus*, gelijk veelal CATULLUS, en niet zelden de Grieken, is even goed. De *Trochaeus* krijgt men in de *rhythmiſche* nabootſing gemakkelijker, en VAN DER WOORDT is dus hier onberispelijk.

De *Choriambiſche Tetraſtrophi*, welker derde regel een *Pherecratius* is, en die dikwijls in andere Oden gebezigd zijn, lezen hier nog al aangenaam, echter zelden zoo goed als die van RAMLER:

Schönſte Delië! gleich muthig ein tödtendes
Erz zu ſpannen, und gleich fertig ein Welſches Lied
Zur Theorbe zu ſingen; —
Du betraurest den Athamas.

Bl. 14, in een *Alcaïcum*, hindert de eerſte regel:

Heil zij hem, die de waarde der menschheid voelt.

De maat moest wezen:

Heil hem! wiens hart de waarde der menschheid voelt,

of liever:

Heil hem! wiens harte 's menſchen beſtemming voelt.

Dan is de maat als bij HORATIUS, daar de laatſte in harte lang kan worden wegens de invallende middelrust. De *rust* is in de versmaat zoo veel als een *punt* in de muzijkmaat. Mathematiſche juistheid wordt in de *verſificatie* niet gevorderd. Daarom zou Recenſent de laatſte van ieder vers of half vers, al ware zij anders kort, altijd voor *lang* willen rekenen, gelijk de Grieken. Is zij reeds lang, dan blijft zij het buitendien, *à plus forte raiſon*.

Bl. 21 is weder een *Jambisch Trimetrum* in de reeds aangeduide gebrekkige manier. Bl. 23 heeft den *Trimetriſchen*

door een' *Dimetriſchen* regel telkens afgewisſeld, als bij HORATIUS: *Beatus ille* &c. doch weder zoo goed niet. Bl. 33 heeft de drie *Choriambiſche Asclepiadëën* opgeſloten door een' *Glyconius*, als bij HORATIUS: *Scriberis vario* &c. met de Catulliaanſche vrijheid in den eerſten voet. In die Choriambiſche maten ſlaagde VAN DER WOORDT gelukkig: zij zijn ook voor de Duitſche en Nederlandſche talen zeer geſchikt. Bl. 35 heeft in ééne ſtrooph de twee eerſte regels *Pherecratii Catalectici*, de derde een' *Pherecratius*, de vierde een' *Glyconius*. Alles is hier *Choriambisch*, bijgevolg vloeijend en gemakkelijk.

Bl. 41 is, als bij HORATIUS: *Jamb. Trim.*; *Archiloch.*; *Jamb. Dim.*

Pecti, nihil me, ſicut antea, juvat
Scribere verſiculos
Amore perculſum gravi.

Hoe zalig is de hut, waar liefde en vrede woont,
Waar 't vergenoegen, om goud
Noch ſchatten veil, zijn' zegen ſchenkt!

Vs. 1 hier weêr te veel in den trant der *Alexandrijnen*.

Bl. 45 is in Hexameters, naar de Duitſche manier, vrij goed; doch te dikwijls eindigt de regel met een eenlettergrepig woord.

Wenckebach! neen; ontvonk, ontvonk niet den gloed mijner
roemzugt:
Laat hem ſluimren in de aſche. Gelijk de ontembare
macht der
Vlammen een hut van ſtroo vernielt, vernielde hij vreeslijk
Eens de rust mijner ziele. Zij, die den geſlachten der aard
vaak enz.

macht der en *aard vaak* zijn ellendig lam. Die *Trocheen*, welke voor *Spondéen* tellen moeten, zijn *dan* alleen te dulden, wanneer de *rust* een *punt* daarſtelt, b. v.:

– ⏑ ⏑ | – ⏑ ⏑ | – ⏑ ⏑ | – ⏑ ⏑ | – ⏑
Wenckebach! neen; ontvonk, ontvonk niet den gloed mijner
| – –
roemzucht!

– ⏑ ⏑ | – ⏑ ⏑ – ⏑
Eens de rust mijner ziele

kan ſchikken; doch het volgende *Zij* vereischt den klemtoon: wij hebben dus hier een' *Creticus* voor een *Dactylus:* men leze voor *ziele*, *ziel.* Dit maakt met *Zij* een *Spondaeus*, en dan is het goed . — — is gelijk aan — ⏑ ⏑. Dit is de *theorie* van den *Hexameter.*

Bl. 52 is in gewone rijmelooze verzen, geene Griekſche maat. Het *Sapphiſche* vers van WITSEN GEYSBEEK aan VAN DER WOORDT is zoo hard, als de *Sapphica*, door VAN DER WOORDT zelven vervaardigd. De verzen van Prof. SIMONS en STRICK VAN LINSCHOTEN zijn weder goed; het laatſte echter, een *Alcaïcum*, is ſoms te vrij en ſoms te ſtroef. Het tweede gedicht door GEYSBEEK is almede goed van inhoud, maar *antimelodieus.* GEYSBEEK's *Voorrede* en VAN DER WOORDT's *Aan den Lezer* zijn goede prozaingrediënten, die tot den bundel in betrekking ſtaan. Om vele redenen behoort dit boekje in elke geleerde bibliotheek.

Temora, in acht Zangen (,) *naar* OSSIAAN. *Door* H. VINKELES. *Te Amſterdam, bij* M. Westerman. *In kl.* 8*vo.* *XVI en* 134 *bl. f* 1-25.

Daar de Heer VINKELES, die reeds elf jaren vóór den tijd der uitgaaf van het aangekondigde dichtwerk, tot eene winteruitſpanning, deze overzetting bewerkt had, na de voltooijing van dezen zijnen arbeid zich ſteeds had zien te leur ſtellen in zijne verwachting, dat de Heer BILDERDIJK ook dit meesterſtuk van OSSIAAN, even als deszelfs *Fingal*, in een Nederlandsch dichtgewaad zoude ſteken; zoo beſloot hij eindelijk, zijne eigene navolging der *Temora*, over welke navolging hij echter al te nederig oordeelt, in het licht te

geven. Na een Voorberigt vinden wij hier de zoo onmisbare *Geſlachtlijst van Trenmor, eerſten Koning van Morven*, ſtamvader van *Fingal*. Daarop volgt eene *hiſtoriſche Inleiding*, welke den lezer op het regte ſtandpunt plaatst; en eindelijk eene ſchets van het ganſche dichtwerk, beſtaande in eene *Inhoudsopgaaf* van elk der acht Zangen. Het voorwerk hiermede beſloten zijnde, neemt het eigenlijke werk, het Romantisch Heldendicht *Temora*, eenen aanvang.

Veel is er getwist over de vereischten van het Heldendicht, even als over die van het Treurſpel. Het Treurſpel verdeelt BILDERDIJK in het eigenlijke of *Clasſiſche Treurſpel*, het *Mysterieſpel*, en het *Hiſtorieſpel*, welk laatſte niet anders is dan het Romantiſche Treurſpel der Engelſchen, Duitſchers, en Franſchen van de *nieuwe* School. Waarom, daar men toch aan dichtwerken, als de *Fingal* en de *Temora* van OSSIAAN, de *Geuzen* door O. Z. VAN HAREN, de *Abraham* van HOOGVLIET, enz. eenen naam moet geven, zou men den *Fingal*, de *Temora* en *de Geuzen* geene *Romantiſche Heldendichten*, *Abraham* en ſoortgelijke eenvoudig *Levensbeſchrijvingen in dichtmaat* mogen noemen, en alle deze ſoorten onder de klaſſe van het *Heldendicht* begrijpen? Het woord Heldendicht is immers zoo ruim van beteekenis als dat van Treurſpel. *Treurſpel* voor *Tragedie* is willekeurig vertaald, beter echter dan letterlijk weg *Bokſpelzang!* Met *Heldendicht* voor *Epopée* of *Carmen Epicum* is het weinig anders. De *Meſſiade* is voorzeker een *Carmen Epiçum*, maar een *Carmen Heroïcum* is zij ſlechts in een' overdragtelijken zin. Is een Heldendicht niet uitvoerig, maar bezingt het ſlechts eene ſoort van *Epiſode*; is het ſlechts een enkele Zang; dan behoort men (gelijk BILDERDIJK aanmerkt) het ſtuk een' *Heldenzang* te noemen. Maar de *Temora* in *acht* Zangen, die één hoofddaad ten onderwerp hebben, den laatſten krijgstogt van *Fingal* tot herſtelling zijner Familie op den Troon van *Temora* — dat dichtwerk mag wel een Heldendicht heeten, en is dat dan van de zoogenaamde Romantiſche ſoort, dewijl daartoe gemakshalve gebragt wordt al wat niet doorgaans aan de Griekſche of Clasſiſche kunstregelen beantwoordt. Zie onder anderen BOUTERWEK, *Grondbeginſelen der Leer van het Schoone*; te *Leiden* bij CIJFVERER, 1830. *Iſte D. bl.* 107—113.

Het zou te veel plaats wegnemen, den inhoud hier mede te deelen: want om dit voegzaam te doen, zouden wij ge-

heel den *Inhoud*, zoo als VINKELES dien opgeeft, wel moeten overſchrijven. De navolging is gelukkig, en dat de poëzij van het ſtuk heerlijk is, behoeft niet te worden gezegd: want aan wien is OSSIAAN niet bekend? De drukproeven hadden wel wat naauwkeuriger mogen verbeterd zijn. Onachtzaamheid in de punctuatie veroorzaakt zelfs hier en daar eenige duisterheid. Ook de ſmelting is ſoms verwaarloosd, en de Heer VINKELES neemt vrijheden in het rijm, welke tegenwoordig niemand zich toeſtaat. Van het eene en andere volge eenig bewijs.

Zoo bruïde eens de ſlag, Duthula! aan uw zoomen. Bl. 53.

Hier is de ſmelting verwaarloosd.

Zich leunende aan de rots, ſtond treurig bij den Vorst
Sulmalla, de eedle maagd, met hagelblanke borst. (,)
Zij, Koning Konmors telg,(.) aan (*Aan*) Iniswinaas ſtranden
Kwam ſtrijdbren (*bre*) Kathmor eens tot Konmors bij ſtand landen.

Hier (bl. 63) is de punctuatie verkeerd, en bovendien is er nog eene taalfout. Zoo ſtaat er ook bl. 78 en elders, zonder eenige noodzaak, *hart* voor *hert der woestenij*. Bl. 96 ſtaat *troon* voor *toorn*. Bl. 120 rijmt *brandde* op *wanden*. Van deze vrijheid, welke wij afkeuren, bedient VINKELES zich meermalen.

In weêrwil van dergelijke onvolkomenheden, bezit het werk van den Heer VINKELES vele verdienſten, en Recenſent verheugt zich over het verſchijnen dezer vertaling. Tot aanbeveling ſtrekke het volgende uit den tweeden Zang.

Kathmor, broeder van den verſlagenen *Kairbar*, en diens opvolger op den door *Kairbar* overweldigden Troon van *Temora*, ontmoet, terwijl hij de nachtronde doet, *Osſiaan*. *Kairbar* was een dwingeland geweest, en had zelfs *Oskar*, den zoon van *Osſiaan*, verraderlijk op een feest laten ombrengen; doch *Kathmor* was een edelmoedig en gastvrij Vorst. Hij zegt tot *Osſiaan:*

„ O Vriend van 't Geestendom! heeft Kathmor u ontmoet?
„ Reeds dikwerf heeft mijn hart den zoeten wensch gevoed,
„ In Athaas galmend hof bij feestvreugd u te ontvangen;
„ En waarom zou mijn ſpeer thans naar uw bloed verlangen?
„ Neen, dat de zon ons zie, als wij, o Osſiaan!
„ Voor 't oog van beider heir elkander tegengaan." enz.

„ Zal dan (zoo ving ik, *d. i. Osſiaan*, aan) het kroost van later dagen
Onwetend zijn van 't oord, waar wij ons vreedzaam zagen?
Of is het ſlechts een veld, vervuld van bloed en moord,
Dat onze zinnen ſtreelt, dat onze ziel bekoort?
Of zien wij niet met vreugd de plaats, die onze vaadren
Bij disch- en feestgenot of jagtvreugd zag vergaadren?
Maar op het veld des ſtrijds ontrolt het oog een traan.
Dees ſteen, met mos bedekt, zal hier verheven ſtaan,
En melden 't nageſlacht, als 't ons herdenken zegent:
Hier heeft zich Athaas vorst en Osſiaan bejegend
In minzaam onderhoud. — o Steen! wanneer de vuist
Des alvernielbren tijds u eenmaal heeft vergruisd,
Als Lubars ſtroom, verdroogd, niet meer zal zeewaarts vlieten,
Zal mooglijk op dees plaats een wandlaar rust genieten;
Terwijl de bleeke maan met kwijnend aangezigt
Hem heenrolt over 't hoofd, dan zullen *wij* veelligt,
In nevelen gekleed, op flaauwe maanlichtſtralen,
Ons parende aan zijn' droom, op aarde nederdalen,
En wijzen op dees plek... maar waarom mij ontvloôn?
Van waar die ſombre ſmart, o Barbar-Duthuls zoon?"
Hij ſprak: „ o Osſiaan! *ons* zal men niet vergeten;
„ Het laatſte nageſlacht zal onze namen weten;
„ Ons beider daden zijn in de oogen van den Bard
„ Een zuivre ſtraal van licht, een laafdronk voor zijn hart.
„ Maar Atha zucht in rouw, zijn Koning is gevallen,
„ En zonder lijkgezang! Was ook zijn geest voor allen
„ Een' winterſtorm gelijk, toch ſchitterde uit zijn ziel
„ Een heldre lichtſtraal voort, die op zijn' broeder' viel:
„ Zoo toont, wanneer de nacht zich uitbreidt op de volken,
„ De maan het blank gelaat door weêrlichtzwangre wolken."
„ Mijn haat, (dus antwoordde ik,) vervolgt hem niet in 't graf,
Maar vlugt met aadlaarsſpoed van ieder vijand af,
Zoo dra hij ligt geveld. Hij zal der Barden zangen,
Ja, Kairbar zal die vreugd nog op zijn' wind ontvangen."

Alzoo zorgde de *heidenſche Kaledoniër* OSSIAAN, naar *zijne* begrippen, voor de rust der ziel van den moordenaar zijns zoons. Hoe vele Christenen zouden hem in zulk eene *liefde tot vijanden* gelijk zijn? Onze geloofsbegrippen zijn beter, dan die van OSSIAAN; maar is ons hart wel zoo als het zijne? Ieder beantwoorde deze vraag aan zichzelven!

Gezangen voor Weezen. Te Amſterdam, bij M. Westesman en Zoon. 1832. *In kl.* 8*vo. VIII en* 119 *bl. f* : - 60.

Bij de meer algemeene invoering van den zang, ook in geſtichten van liefdadigheid, gaf de Heer HORSTMAN den uitgever dezer Gezangen, reeds vóór een' geruimen tijd, den wenk, dat een gezangboek, bepaaldelijk voor Weezen ingerigt, niet dan doelmatig konde zijn. Deze Heer zelf met den uitgever, den Heer M. WESTERMAN namelijk, en voorts de Heeren KERKHOVEN, B. KLIJN, H. H. KLIJN, LOOTS, TOLLENS, BUYS, J. VAN LENNEP, DE VLETTER, de zich noemende G. B., en eindelijk de Heer VAN SOMEREN, hebben dan allen medegewerkt aan den hier aangekondigden bundel. In 't algemeen heeft deze verzameling, in betrekking beſchouwd tot het doel, waartoe de ſtukjes vervaardigd zijn, ons wel bevallen. Bl. 9 in het fraaije ſtukje van HORSTMAN, *Voorzienigheid*, moet, voor *onbevlekte Christenmin*, tot rijmwoord op *broedermin*, zeker gelezen worden *Christenzin*. Bl. 28, *De Lente* (n°. III) door denzelfden, begint: *De Lente ſpreidt ſchoone kleuren.* Hoe zulk eene vergiſſing mogelijk is, begrijpen wij niet. Men leze: *Lente ſpreidt nu ſchoone kleuren*, enz. Bl. 20, *Bemoediging*, begint: *Hij, die zich vast op God vertrouwt*; dit moest wezen: *Hij, die zich vast aan God betrouwt*, Bl. 33, in den *Zomer*, door WESTERMAN, *Allen dank rijst op tot God*, behoort te zijn *Aller dank*, enz. Bl. 38, in een *Herfstlied* van denzelfden, wordt de *oogst* gerekend in den herfst te worden ingezameld; dat ſchijnt ons eene erge fout. Bl. 52. In den *Nieuwjaarszang* door LOOTS is de uitdrukking der vondelingen: *Schoon ge uw zuigling wreed verſtiet, Moeders! Hij* (God) *verlaat ons niet*, te ſcherp. Anders is die Nieuwjaarszang zeer fraai. Lieftallig is ook het volgende vers van LOOTS: *Wat ooit aan God geviel*; doch de vier laatſte regels van het eerſte couplet zijn duister van uitdrukking; men moet raden naar den zin:

Het werelooze lam,
Als 't kindje daarmeê kwam,
Zou Hij (*God*), in de offervlam,
Niet op 't altaar gedoogen.

De *Nieuwjaarszangen* van TOLLENS overtreffen alles in de verzameling. Hoe edel is het ſlot van den nieuwjaarszang der vondelingen:

Maar, wat Ge immers (lees *immer*) loon moogt geven,
Straf niet, God! die ons misdreven:
Nog bemint ons hart hen teêr.
Moge ons bidden U bewegen:
Schenk onze oudren ook Uw' zegen,
En geen wensch ontglipt ons meer.

In het *Kerslied*, bl. 69, *Heft nu den blijden feestzang aan*, door WESTERMAN, vinden wij, bl. 70:

Voor wien *zich* met der herdren ſtoet
De Koningen *zich* buigen.

Als die Oosterſche wijzen toch *Koningen* moeten zijn, waarom dan niet liever:

Voor wien zich met der herd'ren ſtoet
De Vorſten nederbuigen.

Het beste bevielen ons *God*, door H. H. KLIJN (bl. 6), de *Nieuwjaarszangen* van LOOTS (bl. 47 en 53), vooral die van TOLLENS (bl. 55, 59 en 61), *Herinnering* door G. BUYS, en voorts onderſcheidene ſtukjes van de Heeren WESTERMAN en HORSTMAN, maar onder dezelve van beide Dichters het meest de drie liederen op het *Kerſfeest*. Ook de ſtukjes, door anderen geleverd, zijn niet zonder betrekkelijke verdienſten.

Iets over het toenemen van den Zelfmoord in onze dagen: ter verdediging van de Nederlandſche Hervormde Kerkleer, en beantwoording van hetgeen daaromtrent voorkomt in de Vaderl. Letteroefeningen van Oct. 1832. *Door Mr.* C. W. VAN DER KEMP. *Te Amſterdam, bij* J. H. den Ouden. 1832. *In gr.* 8*vo.* 24 *Bl. f*: - 20.

Recenſent verklaart zich ongehouden, om als verdediger op te treden van het geſchriftje in ons *Mengelwerk*, op den titel hier boven vermeld, en waartegen Mr. VAN DER KEMP gemeend heeft de pen te moeten opvatten; maar hij ſchroomt geenszins, eenen man, die, op voorgang en in navolging van BILDERDIJK, onze *Letteroefeningen* voor *Lasteroefeningen* gelieft uit te krijten, alhier openlijk van *logen* en *laster* te beſchuldigen; immers in zoo verre als, en naar de wijze, op welke hij heeft kunnen goedvinden, eerst meer bedekt, op bl. IV van zijne toeſpraak *aan den Lezer*, en vervolgens, bl. 10, meer openlijk, de H. H. YPEIJ en DERMOUT, als de Schrijvers van dat ſtukje, te doodverwen.

Recenſent grondt deze zijne beſchuldiging op genoegzame kennis van zaken, en de beſtaande zekerheid, dat genoemde ſtukje geheel *niet* van een der beide belasterde eerwaardige Mannen afkomſtig is. Dit is weder een van de duizend en éene proeven, die de Leerlingen uit de bekende School van hunne gezindheid tot waarheidsliefde en vrede aan den dag plegen te leggen! *Aan den klaauw kent men den Leeuw; de duisternis aan hare werken.*

Neen, Mr. VAN DER KEMP! gij bewijst den zich noemenden *Christianus* te veel eer, door hem, ook flechts met eenen der genoemde Mannen, op eene gelijke hoogte te plaatfen; en uwe, door vooroordeel en vijandfchap gefcherpte, pijlen zijn het doel geheel voorbijgefneld. Die *Chriſtianus* zou wel iemand kunnen zijn, die u en uwe gangen naauwkeuriger kent, dan gij vermoedt, of u welligt lief kan wezen; want hij kent de Apostelen der Sekte en weet hunne werken. Maar, wie is dan die Onzigtbare? Een Leeraar, een Generaal, een Luitenant-Kwartiermeester, een Onderwijzer? Gij moogt er naar raden, Mr. VAN DER KEMP! Maar, om u toch eenigermate op den weg te helpen en tevens gemoedelijk gerust te ſtellen, hij ſtaat *niet* onder den (door u zoo liefderijk genoemden) heilloozen invloed der Algemeene Nederlandſche Hervormde Synode dezer dagen. Of hij, overigens, zich naar LUTHER, CALVIJN, MENNO of ARMINIUS noemt, doet weinig ter zake. Hij beſtudeerde den Bijbel, alvorens zich in den doolhof der Dordſche Decretalen te begeven; in de laatſten vond hij, hier en daar, iets goeds, maar nog meer menſchelijk ſtuk- en brokwerk. Ongaarne noemt hij zich naar eene der Afdeelingen van het groot getal *anen* en *isten*, en daarom heet hij liefst eenvoudig *Christianus*, zonder meer.

Recenſent, na getoond te hebben, hoe bedroefd de Heer VAN DER KEMP heeft misgezien, keert alsnu, voor eenige oogenblikken, tot 's mans geſchrijf terug. Zijn Ed. begeert *bewezen* te zien, dat het meerderdeel der ongelukkige zelfmoorders, in deze dagen, zich voorſtanders betoonden van de leer der Nederlandſche Hervormde Kerk. Heeft de man wel nagedacht, toen hij dit bewijs vorderde? Weet hij wel, *wat* hij begeert? Hoe, Mr. VAN DER KEMP! men zou, bij het leveren van dat bewijs, *omſtandigheden* en *namen* moeten opgeven! maar, hoe ſmartelijk, hoe onverdiend grievende zou dit niet zijn voor overgeblevene betrekkingen! Gij zoudt welligt met uwe eigene woorden, bl. IV, ons toevoegen: *Ik voor mij meen, dat de Chriſtelijke liefde niet alleen niet verbiedt, maar ook gebiedt, bij de zoo veelvuldige verſchijnſelen des tegenwoordigen tijds, ſterker te ſpreken, de bron des kwaads aan te toonen, enz.:* maar Recenſent heeft van de Christelijke liefde geheel andere begrippen. Om den wille der *dooden* het hart der *levenden* te doorboren, is liefdeloos, is onchristelijk! Uw ijver, Mr. VAN DER KEMP! is een ijver zonder verſtand, en den tijden van 1618 en 1619 gelijkvormig.

Maar *Christianus*, zegt ge, bl. 9, *blijft zich niet gelijk, daar hij dan eens de door hem beſtreden leer eene nieuwe domperleer, dan weder de oude leer der Dordſche Vaderen noemt.* Arme *Christianus!* wist gij dan niet, dat er tusſchen *een ziek wijf* en *eene kranke vrouw* een groot onderſcheid beſtaat? Wist gij dan niet, dat de verkondigers der nieuwe leer de oude leer der Dordſche Vaderen, om het andere woord, in den mond hebben, en hun, die er belust op

zijn, gedurig *nieuwen* kost in *oude* ſchotels opdisſchen? Waarlijk, uwe onbedrevenheid is groot! Gij waandet welligt, in uwe onkunde, dat God de God onzer Vaderen was, *uit genade en om zijns naams wille*, gelijk de Bijbel dit zeer eenvoudig leert; maar Mr. VAN DER KEMP verzekert, bl. VI, *dat God zulks was om zijner Kerke wil, die Hij hier geplant had*; dat zal dus moeten heeten, om den wille der Synode van Dordrecht, in 1618 en 1619, en om het vervolgen, kerkeren en verbannen van weerlooze Leeraars, die God en hun geweten meer gehoorzaamden dan de menſchen. Nu moogt gij, *Christianus!* vragen: op hoedanige wijs God de God der Vaderen, vóór dien tijd, b. v. onder WILLEM I, geweest is? Mr. VAN DER KEMP of een ander zal dit gewis duidelijk weten te verklaren. De *adepten* der onfeilbare School blijven zichzelven *altoos* gelijk.

Het geſchrijf van den Heer VAN DER KEMP bevat, overigens, minder eene wederlegging van het geſtelde door *Christianus*, dan wel eene uitvoerige redenering over, en voordragt van, *de leerſtukken van 's menſchen onmacht ten goede en van Gods eeuwige verkiezing*. De man vermeldt aldaar wel, wat de Vaderen van Dordrecht in hunne *protocollen* hebben opgemaakt, maar verzwijgt, (even als ware er niets van voorhanden) wat op die *protocollen*, in der tijd, door de beklaagde en, onverhoord, veroordeelde Predikanten, is geantwoord geworden. Dit heet Recenſent, om met Mr. VAN DER KEMP, bl. 15, te ſpreken, *eene halve waarheid, die dus een leugen is, als heele waarheid voorſtellen*, en hij begrijpt 's mans redenering niet. Er wordt beweerd: *dat de genoemde afzonderlijke leerſtukken, losgerukt van die der blijde Evangelieboodſchap, geenszins de leer der Hervormde Kerk uitmaken*. Maar waar is het onbetwijfeld bewijs, dat die beide leerſtukken, zoodanig als zij in de Decretalen van Dordrecht vervat zijn, hunnen grond ontleenen uit de leer van JEZUS en diens Apostelen? — De Evangeliſche leer is eenvoudig en verſtaanbaar; de ſtellingen van BOGERMAN *c. ſ.* zijn ingewikkeld en duister; men geeft met de eene hand, om met de andere te kunnen terugnemen. *Wij kunnen* — VAN DER KEMP zegt het — *ja, ſtellig verzekerd worden van onze verkiezing, maar niet ſtellig van onze verwerping: die nog niet ſtellig verzekerd zijn van hunne verkiezing, zijn daarom nog geene verworpenen*; dat is, met andere woorden, men kan, omtrent de gewigtigſte zaak, verzekerd en tevens *niet* verzekerd zijn. Dit loopt Recenſent te hoog!

VAN DER KEMP zegt, bl. 12 en 13, (en wie durft hem tegenſpreken?) *dat de voorſtanders der Hervormde Kerkleer blinkende lichten zijn in Godsvrucht*, en bl. V beweert hij, *dat er ook nog weinige oprechte Evangeliedienaars in den lande zijn, die de thands bijna geheel verduisterde leerregels der Dordſche Synode met de noodige toelichtingen weder aan het licht zouden kunnen brengen*. (Van Bijbelleer wordt hier niet gerept!) Maar wanneer deze wachters op de muren

van Sion, gelijk zij, in de tale Kanaäns, genoemd worden, in ſtede van op dien muur te waken, *heden* de gezegde leerregels, met ſomber gebaar en eene ſchrikwekkende ſtem, verkondigen, en *morgen* zich uit een der venſteren hunner woning te pletter ſtorten, dan mag men vragen: *zou dat de weg naar den Hemel zijn?* — Met de armhartige uitvlugt, bl. 13, *het moge ſchijnheiligheid zijn, hiervan oordeele God alleen!* laat geen gemoedelijk Christen zich tevreden ſtellen. Hij beoordeelt den boom aan de vruchten; *niet* zoo als die, *à la van der Kemp*, bl. 8, *onder* den boom kunnen worden gevonden, maar zoo als dezelve *aan de takken* te zien zijn. Dit is *conſequent* en waarborgt tevens voor misverſtand.

Recenſent eindigt met den wensch, dat de Heer VAN DER KEMP en allen, die, met en nevens hem, (op het voetſpoor van DEMETRIUS en zijne Gildebroeders, te *Epheſe*, ten tijde van PAULUS) gulden tempelen der Dordſche Synode vervaardigen, en vermeenen zich, en al die van hun handwerk zijn, daarmede geen klein gewin toe te brengen, dit ſchadelijk beroep mogen vaarwel zeggen, en ijverige medearbeiders mogen worden aan den opbouw van dien Tempel, waarvan — niet BOGERMAN, maar — CHRISTUS is de eenige, vaste en onwankelbare hoekſteen! *Tantum.*

NAPOLEON, *of dertig jaren van Frankrijk, Historisch-dramatisch Tafereel, naar het Fransch van* A. DUMAS. *Te Amſterdam, bij* H. Frijlink. 1832. *In gr.* 8*vo.* 165 *Bl. f* 1-50.

Dit werkje is weder eene vertaling van eene vertaling, namelijk uit het *Hoogduitsch* van eenen VON HAUPT, die het weder naar het *Fransch* van eenen DUMAS heeft bewerkt. Het is een dier bastaardgewrochten der tooneelkunst, (want voor het tooneel is het, blijkens de voorrede, beſtemd) gelijk wij onlangs den *Guillaume de Naſſau* beoordeeld hebben, waarin de voornaamſte trekken uit het leven van een beroemd of berucht perſoon, zonder eenige orde, knoop of kunst van zamenſtelling, in zamenſpraken worden voorgeſteld, doorgaans met kunst- en vliegwerken. Het is een nieuw bewijs, dat men eerlang niet meer zal weten, wat een *echt* tooneelſtuk in den geest der Ouden is, zonder dat men dit gemis van *antieken* vorm door een' zweem of ſchaduw der ſchoonheden van eenen SHAKESPEARE in zijne *hiſtorieſpelen* (die toch wezenlijke *dichtſtukken* waren) vergoedt. Het voor ons liggende ſtuk begint met NAPOLEON's militaire loopbaan bij *Toulon* in November 1793, en eindigt met zijnen dood in Mei 1821, zoodat het eigenlijk nog geene achtentwintig jaren bevat; maar dit wordt tegenwoordig zoo naauw niet genomen; men bemint ronde getallen. Het geheel is op den toon eener *Apotheoſe* van den grooten veldſlager geſteld, in wien men bijna geene zwakheid, veel min ondeugd ziet. Hij komt altijd voor als met de edelſte bedoe-

lingen bezield; terwijl men alle de tijdperken zijner ſchande (den moord van D'ENGHIEN en van TOUSSAINT L'OUVERTURE, het verraad omtrent den Koning en den Kroonprins van *Spanje*, zijne echtſcheiding, de eerlooze vastzetting van zijn' naar *Parijs* gelokten Broeder LODEWIJK, de vlugt uit *Rusland*, van *Waterloo*, enz. enz.) *onvermeld* laat, om alleen die ſchitterende punten te zien, waarin hij voor *Franſchen* mogt prijken, maar waarin geen eerlijk *Hollandsch* hart iets anders zal ontdekken, dan den weêrglans van dat onzuivere vuur, hetwelk ſteden, landen, wereldeelen verſlindt ten behoeve des heilloozen roems van éénen aardworm, die op zijne honderdduizenden bralde en Godtergend zeide: *Dieu dans le Ciel*, NAPOLÉON *ſur la Terre!* Dan, het behoefde ſlechts een geblaas van den adem des Almagtigen, en die zesmaal honderdduizend werktuigen zijner heerschzucht verſtijfden! Wat het voor nuttigheid hebbe, om thans, nu die zelfde woelige geest van bemoeijing met andere Volken de *Franſchen* weder begint te bezielen, de geheele trotſche ſnorkerij en leugentaal van NAPOLEON, waarmede hij zijne ijdele Natie begoochelde, weder te voorſchijn te halen, begrijpen wij niet, althans niet, waarom men de *Duitſchers* en *Nederlanders*, die waarlijk geen van beiden verpligtingen aan de *Franſchen* en hunne veroveringszucht, allerminst aan NAPOLEON, hebben, dien bijna vergetenen Revolutionairen onzin weder komt opdisſchen.

Doch, hoe het daarmede zij, het karakter van den held, althans zijn *aangenomen* tooneelkarakter, was door hemzelven, in zijne eigene gezegden, dagorders, *discours d' apparat*, enz. zoo dikwijls afgeſchilderd, dat het onmogelijk was, zich daarin te vergisſen, of zulk een *Carricatuur* te maken, als DURAND van onzen WILLEM I en zijne vrienden gemaakt heeft. Maar, zoo als gezegd is, het is ook alleen het *tooneelkarakter*, zoo als hij, die zich *den man des noodlots* noemde, beſchouwd *wilde* worden. De perſonen zijn gedeeltelijk *historisch*, gedeeltelijk verdicht, zoo als zekere *Kameleon* LABREDECHE en een ſpion, dien NAPOLEON bij *Toulon* het leven redt, die hem naderhand getrouw dient, die hem op *St. Helena* wil doen ontſnappen, en daarom wordt opgehangen, terwijl zijn Meester ſterft; en nog zekere *Lotharinger* van NAPOLEON's lijfwacht. De tooneelen zijn de volgende: het begin zijner loopbaan te *Toulon*, welke ſtad *hij* tot de overgave dwingt, hetwelk men niet ziet, maar voorziet; dan ſpringt men *elf* jaren, den geheelen *Italiaanſchen*, *Duitſchen*, *Egyptiſchen* en tweeden *Italiaanſchen* veldtogt, over, en ontmoet BUONAPARTE te *St. Cloud*, op het punt om Keizer te worden. De gebroeders POLIGNAC komen hier als ſluikmoordenaars voor. Nu, dat is in den geest der Omwenteling, een gevangen man te lasteren! Maar erger is de *Anachronismus* in iets, dat eerst 29 jaren geleden is; men doet het daarin voorkomen, alsof de vredebreuk over *Malta* en de vernietiging van het Traktaat van *Amiens* in 1804, tijdens NAPOLEON's verheffing tot Keizer, nog niet

beſtonden, daar toch de oorlog reeds *een vol jaar* vroeger was uitgebroken (1803). Het is regt in den ſnoevenden geest van NAPOLEON, te zeggen. *Veel liever dan Malta, liet ik de voorſtad St. Antoine aan de Engelſchen over!* Sloeg hij niet in 1813, toen de overmagt tegen hem den vrede met eenige opofferingen, in het oog aller bedachtzamen, noodzakelijk maakte, die zinnelooze taal uit: *Al ſtonden de Bondgenooten voor den Montmartre, dan zou ik nog geen dorp afſtaan!* Hij is er ook wél bij gevaren! — Daarop worden wij in 1813 in het koninklijke paleis te *Dresden* verplaatst, waar NAPOLEON de Koningen van *Sakſen*, *Pruisſen* enz. liet wachten, om een' tooneelſpeler gehoor te geven (*dit* zien wij hier; de Schrijver vindt het misſchien wel fraai). Dan is het tooneel achtervolgens het ſlagveld bij de *Moskowa*, de *Kreml* te *Moskou* tijdens den brand, (hier wordt NAPOLEON wegens al het volgende verontſchuldigd, doordien hij *den togt naar Petersburg* aanraadt, dien zijne Generaals afkeuren; hij komt er voor, als *van God gezonden tot beſchaving en verlichting der wereld!!*) de *Berezina*, de *Tuileriën* (November 1813), *Montereau* (in den veldtogt van 1814), *Fontainebleau* (even vóór den eerſten afſtand), *Parijs* in 1814, vóór NAPOLEON'S komst (vol hatelijkheden tegen de BOURBONS), het eiland *Elba*, de overtogt naar *Frankrijk* (de Golf *Juan*), de *Tuileriën* even vóor het vertrek van LODEWIJK XVIII en na de komst van NAPOLEON, en eindelijk *St. Helena* in 1821, en de dood des helds van het ſtuk.

Staaltjes van onkunde, die niet, gelijk de *Anachronismus*, aan den (*Franſchen* of *Duitſchen?*) Schrijver, maar aan den Vertaler behooren, zijn: Bl. 49, *te Niemen* (voor: *aan de* — rivier — *de Niemen*) *aangekomen.* Bl. 73. *Mont de piété van Florencia*, voor: *lombard* of *beleenbank van Florence.* (Zou de Vertaler zelfs deze ſtad niet kennen?) Dat voorts alle de vijanden van BUONAPARTE, met name de Koninklijke Familie der BOURBONS en hunne aanhangers, in een ongunſtig en beſpottelijk daglicht verſchijnen, kan men reeds uit het boven gezegde opmaken. Nog eens: wij begrijpen niet, hoe in deze dagen de aandacht der vertaalfabrijk juist op *dit* ſtukje gevallen is; thans, nu de geest, die NAPOLEON bezielde, ons zoo veel leed berokkent.

Naberigt.

De Redacteur der *Vaderlandſche Letteroefeningen* door den Uitgever van het in No. 1 aangekondigde werkje, getiteld: *Geſchiedkundige Verhandelingen over Vollenhove en deszelfs omſtreken*, onderrigt, dat hetzelve, ten getale van 200 exemplaren, alleen voor zijne rekening is gedrukt, en beſtemd tot geſchenken voor eenige zijner betrekkingen, verklaart, op heusch verzoek van voorn. Heer Uitgever, geene kennis te hebben gedragen, dat hetzelve niet in den Boekhandel ten verkoop is gebragt, en alzoo geen voorwerp van openlijke beoordeeling konde zijn; zich wel verzekerd houdende, dat zulks desgelijks het geval van den Recenſent is geweest, die echter, gelijk hij zelf, ligtelijk tot die dwaling konde vervallen, dewijl de Drukker, tegen het doorgaande gebruik in dezen, en zonder dat het op het handſchrift ſtond, op den titel, even als op dien van gewone boekwerken, de plaats der uitgave zoo wel, als zijn naam heeft geſteld.

BOEKBESCHOUWING.

De Pausſen, als tijdelijke Vorſten en Opperhoofden der Kerk beſchouwd, ſedert de vestiging van den H. Stoel te Rome tot het jaar 1822. *Door* JUAN ANTONIO LLORENTE. *IIde Deel. Nieuwe Uitgave* (*). *Te Amſterdam, bij* J. C. van Kesteren. *In gr.* 8*vo.* 358 *Bl. f* 4-:

Wij verblijden ons, dat dit werk van LLORENTE in onze moedertaal is overgebragt en nu voleindigd. Mogt hetzelve inzonderheid aan zulken onzer Medechristenen en Landgenooten in handen komen, wier blinde ingenomenheid met den Paufelijken Stoel alsnog gevaar loopt van zich, op eenen wenk van *Rome* en *Jezuiten*, tot muiterij, bitterheid en haat te laten opwinden tegen andersdenkende Medechristenen, wier voorzaten zich met groot regt en niet zonder zwaren ſtrijd ontrukt hebben aan de Kerkelijke Hierarchij! Ons oordeel over het eerſte Deel hebben wij (in de *Lett.* voor 1826, bl. 9 env.) reeds uitgebragt; en wat te dier gelegenheid over den ſchrijver en de vertaling gezegd is, mag ook hier gelden. Immers de uitgave van dit tweede Deel, hoezeer van de pers te *Amſterdam* in het licht gezonden, draagt, blijkens onderſtaande noot (†), geen merkbaar

(*) Waartoe dit bijvoegſel? Dit tweede Deel verſchijnt in het licht bij eenen *Amſterdamſchen* Drukker; het vorige was uitgegeven bij IJPMA te *Franeker*. *Uitgever* en *uitgave* is geenszins hetzelfde.

(†) Daarlatende, of niet eene en andere fout uit het oorſpronkelijke in de vertaling zij ingeſlopen, teekenen wij, als drukfeilen, aan, wat ons bij de lezing min of meer zinſtorende is voorgekomen. Zoo ſtaat op bl. 41. *Julij* 1135 voor *Julij* 1153. Bl. 72 reg. 6 v. o. mist *niet* voor het werkwoord *ondervonden had*. Bl. 85 is CETUS voor ENTIUS. Bl. 177. URBANUS IV, lees URBANUS VI. Bl. 200 en 201. MICHAËL, zal MANUEL of JOANNES PALÆOLOGUS moeten

bewijs van betere en naauwkeuriger correctie. Ook gaf eene gepaste vergelijking met andere Schrijvers op nieuw ons aanleiding, om eenige misſlagen bij LLORENTE (zoo wij althans meenen) op te merken, welke de onzijdigheid, waartoe wij ons in dezen vooral verpligt achten, vordert, dat wij, met de meeste bekorting, hier beneden aanwijzen (*).

ten zijn; immers MICHAËL PALÆOLOGUS overleed in de 14de eeuw, vóór de Regering van MARTINUS V. Bl. 201. *Lutherſche*, lees *Latijnſche*. Bl. 229. *ſchoonmoeder* voor *ſchoondochter* (*nurus*). Bl. 250. ALEXANDER IV, lees ALEXANDER VI. Bl. 255. PAULUS VII voor PAULUS III. Bl. 277. FILIPS IV, lees FILIPS II. Bl. 284 en 290. LEO XIX, lees LEO XI. Bl. 296 reg. 2 v. o. vindt men het jaartal 1567 voor 1668, blijkens bl. 306.

(*) Behalve de bewijzen van onnaauwkeurigheden, door den Vertaler onder bl. 102 en 134 aangevoerd, die, zoo wij meenen, reeds met genoegzame duidelijkheid aantoonen, dat LLORENTE zich verhaastte, en aan zijn werk de laatſte hand der beſchaving niet gelegd heeft, is er nog een en ander ons voorgekomen, dat dit gevoelen ſtaaft. Zoo vindt men bl. 113, ten tijde van JOHANNES XXI, gewag van „ PHILIPPUS DEN SCHOONEN, Koning van *Frankrijk*, „ en SANCHO IV, of den dapperen Koning van *Kastilië*," beiden Vorſten van lateren dag, en dus te regt genoemd op bl. 120, 129 en 130. Hier moest men de namen lezen van PHILIPPUS DEN STOUTEN en ALPHONSUS DEN WIJZEN; een te groot verſchil, om zulks aan eene drukfeil toe te ſchrijven. — Eveneens vergist zich onze Schrijver op bl. 278, en noemde hij niet Paus SIXTUS V, maar deszelfs Vader, *een zwijnenhoeder*. Men weet immers, dat dit laag beroep in zijne vroegere jeugd door SIXTUS werd waargenomen, welken VOLTAIRE van daar *le pâtre de Montalte* genoemd heeft, en wiens vader *een wijngaardenier*, of *arbeider in de wijngaarden*, ſchijnt geweest te zijn. — Het graffchrift op bl. 229 gedacht, en dat wij hierna in eene noot zullen opnemen, wordt te onregte aldaar aan SANNAZARIUS toegekend, dewijl PONTANUS daarvan de maker geweest is. — Die misſlagen al verder, welke men bij den vervolgden LLORENTE, niet zonder eenigen ſchijn van rede, aan onwillekeurigen in-

Niet minder belangrijk ondertusſchen, dan het vorige Deel van dit werk des achtbaren en vervolgden Grijsaards

invloed van gevoeligheid, en verbittering tegen het Pausdom, zou mogen toekennen, verraden duidelijk genoeg eenig mangel aan onderzoek. Voor het minst laten wij liefst onbeſlist, waaruit het ontſtaan zij, dat deze en gene van *Romes* Opperprieſters misſchien wel met eene al te zwarte kool hier geteekend werd. Behalve den misſlag, in de noot onder bl. 134 verbeterd, vinden wij ter zelfde plaatſe, „ dat BONIFA„ CIUS VIII in zijne woede en toorn van eene koorts aan„ getast en bezweken zou zijn;" eene daadzaak, welke wij voor onbewezen aanzien. Hij ſtierf, ja, deze Paus, veracht en gevloekt bij velen, gelijk een hond; en dat hij in zijnen vernederden trots door zware grief gefolterd werd, valt zeer te vermoeden. Alleen van het waarſchijnlijke tot het zekere geldt het beſluit bij eenen bedachtzamen Geſchiedſchrijver niet. Het ſtilzwijgen dus van VILLANI, eenen tijdgenoot, die noch van woede noch van krankzinnigheid ſpreekt in zijn verhaal van 's Pauſen dood, weegt ruim zoo zwaar als latere narigten, waarop LLORENTE afging; narigten, waarvan zeer te vreezen is, of niet de nijd en lasterzucht het ſterfbed van BONIFACIUS VIII bezwalkt en deszelfs akeligheid vergroot heeft. — Wederom, op bl. 143 wordt, volgens opgave van VILLANI, verzekerd, „dat JOHANNES XXII *door* „ *zichzelven* tot de Pauſelijke waardigheid benoemd werd." Maar is de enkele getuigenis van eenen tijdgenoot, vragen wij, voldoende, om zulk eene openbare vermetelheid in zoo aanzienlijke vergadering van Kardinalen te kunnen gelooven, ja, wat meer is, om ons te overreden, dat JOHANNES op die wijze zijn doel zou bereikt hebben? Zulk eene bedenking doet met regt naar andere getuigenisſen wegens het toen gebeurde in het Conclave rondzien, en de meeste eenparigheid verlangen. Doch hieraan ontbreekt het, en LLORENTE valt te beſchuldigen, dat hij de tegenbedenkingen tegen de onderſtelde vermetelheid van Paus JOHANNES XXII niet aanvoerde. Want, behalve eene ſtrijdige getuigenis, door BOWER (*) overgeſteld tegen het verhaalde van VILLANI, valt geenszins op te losſen, dat aanzienlijke en bittere vijanden van dezen Paus, die andere en velerlei beſchuldigingen hem

(*) *The Hist. of the Popes*, Vol. VI. p. 413.

voor zijne Geloofsgenooten was, mogen wij voor hen en allen, die hem met een onzijdig en leergierig harte lezen

hem voorlegden, de *openbare* vlek zijner eigene benoeming hem niet zouden hebben aangewreven; ook niet, hoewel men weet, dat hij in een' rondgaanden brief aan Prelaten en Prinſen op de algemeenheid der ſtemmen bij zijne verkiezing roemdroeg, en daarin van zijne huivering, om die hooge waardigheid op zich te nemen, geſproken had. — Eindelijk, offchoon wij tegen PAULUS II de grootſte verontwaardiging gevoelen, mogen wij toch niet voorbij van op te merken, dat LLORENTE al te ligtvaardig, op gezag van eenige, door hem niet genoemde Schrijvers, daadzaken geboekt, en gruwzame ondeugden dien Paus te laste gelegd heeft, waaraan men, zonder volledigheid van geſchiedkundig bewijs, geen geloof mag hechten. Het is wel zoo, naar gelange het zedebederf, door aanwas van rijkdom en weelde gekoesterd, aan het Hof van *Rome* grooter werd, en, van den anderen kant, het vuur van tweedragt in den boezem der Kerk ontgloeide en dreigde uit te barſten, vonden losſe en den Hierarch onteerende geruchten bij onvergenoegden meer ingang, en haastede zich de partijdige drift van velen, om hatelijke narigten zonder behoedzamen toets op te nemen in hunne gedenkſchriften. Dus vindt men te dikwerf waar en valsch in de geſchiedenis van dien tijd dooreengemengd; en mag men eenigzins LLORENTE verontſchuldigen, die zich met het naſporen der bronnen, de eenige weg om den laster af te ſcheiden van hetgene geloof verdient, niet vermogt onledig te houden, of mogelijk BAYLE niet ter hand had, die hem omtrent PAULUS II te dezen was voorgegaan (*). Immers die ſcherpzinnige Wijsgeer heeft het zwakke van den laster, die PAULUS de vuilſte ondeugden aanwreef en ook aan zijn ſterfbed zich hechtede, bij uitnemendheid aan den dag gebragt. Vooral is het bij hem een ſtelregel, dat men van den beroemden PLATINA (benevens andere Geleerden, door dezen ſtuggen Dwingeland vervolgd, in den kerker geworpen, en met wreedheid behandeld) niet kan verwachten, dat hij, ter gunſte of uit vleijerij van den Paus, iets verzwegen zou hebben in zijne geſchiedboeken, wat ten nadeele van denzelven naar waarheid kon geſchreven worden, en

(*) *Dict. Hist. et Crit.* Art. PAUL II, not. *b. c. d.*

willen, den inhoud noemen van dit laatſte. Hier ziet men van uit den boezem der Kerk, in den loop der eeuwen verbasterende in zeden, en overladen met ſtaatſie en plegtigheden, van het vernietigd Heidendom ontleend, een *tijdelijk* Opperhoofd zich verheffen, in magt en grootheid klimmen, als Wetgever en Regter over het geloof en geweten zich zetelen, ja op het einde voor den doortrapten Hierarch, GREGORIUS DEN VII, Keizers, Koningen en nagenoeg geheel *Europa* nederknielen, en den Paus als Stedehouder eeren van dien Heiland, „ wiens Rijk niet is van deze wereld." Hier ontmoeten wij dat eigen voortbrengſel van domheid, bijgeloof en vooroordeel, met de duisternis der tijden omgeven, ſtaande in zijnen meest verheven ſtand, zijne Hierarchij, wederom door den loop der eeuwen heen, ſchragende door het zaaijen van verdeeldheid, ſtoken van burgertwist, en aanvuren tot bloedigen oorlog; door menige kunſtenarij, willekeurigen dwang, banvloek en helſche treken de volken uitmergelende tot voedſel voor onverzadelijke hebzucht, onbeperkte weelde en duizenderlei verkwistingen. Hier, terwijl de Kerk aan eigene genezing van het kwaad in haren boezem wanhoopt, zien wij den glans der driedubbele kroon verdooven, wereldmagten zich verzetten tegen den trotſchen Hierarch, en volken zich ontrukken aan den gewetensband.

en bij het nageſlacht geloof verdienen zoude. Van den anderen kant moeten wij, ten voordeele van den Schrijver, aanvoeren, dat bij hem, gewagende (bl. 114 en 115) van de verbolgenheid van Paus NICOLAAS III tegen KAREL VAN ANJOU, Koning van *Sicilië*, nogtans onvermeld bleef, dat gedachte Opperpriester een voorname raadsman en begunſtiger is geweest van den gruwelmoord, aan de *Franſchen* op dat eiland (ten tijde van zijnen Opvolger MARTINUS IV) gepleegd, en, met den naam van de *Siciliaanſche Vespers*, onder de ijſelijkſte bloedtooneelen in de geſchiedenis van ons werelddeel opgeteekend. Het voorbijgaan toch van zulk eene andaad, waaraan *Rome* deel had, verraadt wederom geenerlei partijdigheid.

Hier kondigen ons de latere dagen eene nog aanwezige, dan toch zwaar geknakte, grootheid aan der Opperpriesters te *Rome*, beurtelings in hun ſtreven naar het oud en verloren gezag nu eens gedwarsboomd door de ſtaatkunde van beleedigde wereldmagten, dan weder gevleid en opgebeurd door aanzienlijken, die, verontrust in hun geweten, zich dwaſelijk aan Prelaten, Biechtvaders en Priesters overgeven, en zich laten diets maken, dat, buiten ſteun van den rietſtaf der Hierarchij, Rijksmonarch en Troon geen vast beſtaan of veiligen zetel hebben.

Doch, laten wij eenigzins van meer nabij, en voorgelicht door de fakkel der Geſchiedenis, welke LLORENTE ons biedt, voor het minst aan onze Lezers eenen wenk geven omtrent een getal van *drieënnegentig* Pauſen, die, ſedert de elfde eeuw (waarmede dit Deel begint) tot op het 22ſte jaar der thans loopende negentiende, korter of langer, weinigen te *Avignon*, verre de meesten binnen *Rome*, in hoogheid ſtonden. Men gevoelt (het middeltal der regeringsjaren voor elk van hen nemende) daar waren er, wier ouderdom weldra bezweek, of die, gelijk van eenigen vermoed, zoo niet geſtaafd wordt, buiten den gewonen loop der natuur en ontijdig ten grave geholpen zijn. Op elk van dezen laat zich, met eenige verandering, de regel van GELLERT overbrengen: *Hij leefde, werd een Paus, en ſtierf!* Anderen, die als braven bij het nageſlacht verdienen genoemd te worden, en op verbetering in de Kerk of ten Hove zich toeleiden, waren zeer dun gezaaid. Wij vertegenwoordigen ons, als zoodanigen, eenen CŒLESTINUS IV, INNOCENTIUS VI, URBANUS V, NICOLAAS V, ADRIAAN VI, MARCELLUS II en CLEMENS XIV, maar betreuren het tevens, dat er onder hen geweest zijn, welken of de boosheid van aterlingen, of de nijd en afgunst, uitziende naar den *bekroonden* mijter, het reeds gezegde noodlot deed ondergaan. Voor het overige treft men doorgaans, waar het boek openvalle, de zoodanigen

aan, die, beter of minder dan CLEMENS VI, van wien wij dit woord ontleenen, *zich te wél verſtonden Pausſen te zijn.* Verre de meesten traden in het voetſpoor en volgden de verfoeijelijke beginſelen van GREGORIUS VII, namen de Godsdienst tot dekmantel, om volken tot oproer tegen hunne wettige Vorſten op te ruijen, verwekten burgeroorlogen, brand, moord, roof en geweldenarij, bewerkten misdaden en gruwelen in verre de meeste landen van *Europa*, dreven de *ſimonie*, het openlijk veilen en toewijzen van waardigheden in Kerk en Staat, met de uiterſte onbeſchaamdheid, en kenden zich het regt toe, om Koningen in den ban te doen, Vasſalen van hunnen eed van getrouwheid te ontſlaan, en het rijk eenen anderen Katholijken Vorst aan te bieden, onder voorwaarde van zich in alle opzigten aan den Paus onderdanig te betoonen. Geen wonder alzoo, dat men, bij de ontrezen westerſche ſcheuring en verdeeldheid tusſchen de Pausſen, te *Avignon* en te *Rome* gelijktijdig ingekozen en gezeteld, het middel der Kerkvergaderingen tot herſtel der rust en tegen de Hierarchij wilde doen gelden. Maar ook geen wonder, dat geestelijke hoogmoed, in den waan dat hij boven aardſche magt zich verheffen kon en mogt, den trotſchen nek óf niet óf noode buigen wilde, en weldra ook den teugel weder afwierp. Wij zwijgen, hoe het bijgeloof der ſcharen eeuwen achtereen misleid werd langs honderd wegen en door eerlooze bedriegerij, om de ſchatkist van *Rome* te verrijken; terwijl men wederom met gretige handen haar ledigde, om zelve, en met hongerige of onverzadelijke bloedverwanten, aan lust en driften, aan pralerij en verkwisting bot te vieren. Menigvuldiger zijn de voorbeelden, die wij ter ſtaving konden aanvoeren, dan dat wij niet liever, als onzeker, waarop de keuze te bepalen, tot LLORENTE zouden overwijzen. Zijn boek is geheel ingerigt om *Rome* door daadzaken te logenſtraffen in zijnen waan omtrent de onfeilbaarheid der Pausſen en de gegrondheid van hunne Apostoliſche titels en regten. En wilt

gij den Hierarch uit den ouden tijd, die bij uitnemendheid den achtbaren naam van *Heiligen Vader* zich toeeigent, u vertegenwoordigen, beroofd van den verbijsterenden luister van wereldgrootheid, kroon of ſtaatſie, gelijk hij *als mensch*, van den kant zijner zeden, bij LLORENTE, op goed gezag, geteekend ſtaat; dan voorzeker legt gij vol van verontwaardiging bij meer dan één leven het boek ter zijde, en ſchaamt u over den *Naasten*. Eenen JULIUS II, de PAULUSSEN (der 15de en 16de eeuw), en meer bijzonder ALEXANDER VI, dien Pauſelijken NERO, te gedenken, is hier genoeg; en wij willen, tot een afdoend ſtaal voor onze Lezers, uit de gruwelen en wandaden des laatſten ſlechts vermelden „ zijne dubbel bloedſchendige ontucht „ met eigene dochter, zijne ſchoondochter tevens!" Op die LUCRETIA in naam, doch wezenlijke THAÏS, vindt men hier het welbekende graffchrift van PONTANUS (*).

(*) Het graffchrift bij PONTANUS is overbekend:

Hic jacet in tumulo LUCRETIA *nomine, ſed re*
THAÏS, ALEXANDRI *filia, ſponſa, nurus.*

Evenzeer heeft SANNAZARIUS, in een uitvoeriger graffchrift, waarin hij meer gruwelen van ALEXANDER vermeld heeft, deze zijne vuile ontucht niet verzwegen. (*Epigr.* L. II. 29.) Wij plaatſen hier nog een ander van laatstgenoemden beroemden *Italiaan* (*Ep.* L. II. 31):

Nomen ALEXANDRI *ne te fortaſſe moretur*
Hoſpes, abi, jacet hic et ſcelus et vitium.

(*Het vervolg en ſlot hierna.*)

Archief voor Kerkelijke Geſchiedenis, inzonderheid van Nederland. Verzameld door N. C. KIST *en* H. J. ROOYAARDS, *Hoogleeraren te Leiden en Utrecht. IIIde Deel. Te Leiden, bij* S. en J. Luchtmans.

1831. *In gr.* 8vo. *XII*, 400—798, *en Bijlagen en Aanteekeningen* 90 *bl. f* 5-:

Daar in 1830 een *Tweeden Deels Eerſte Stuk* was uitgegeven, moest nu het *Tweede Stuk* volgen. De Verzamelaars hebben echter, ſchoon wat laat, goedgevonden, *van den maatregel af te gaan, tot welken*, volgens het berigt aan den Lezer, *drang der omſtandigheden bij het verſchijnen van het voorgaande Deel noodzaakte.* Welke deze omſtandigheden zijn, blijkt uit het Voorberigt voor het *Eerſte Stuk*, dat nu het *Tweede Deel* wordt. Daar beide *Stukken* of *Deelen* ieder op zichzelve eene bekwame dikte hebben, zullen buiten twijfel de Lezers deze verandering goedkeuren, te meer, daar een nieuwe titel voor het *Tweede Deel* beloofd wordt. Jammer is het, dat dit *Derde Deel* reeds als een *Tweeden Deels Tweede Stuk* afgedrukt was (en dus de *paginatuur* doorloopt), eer men beſloot tot de verandering.

De inhoud van dit Deel wordt onder vier rubrieken gebragt. De eerſte, *Geſchiedenis der Christelijke Leer en Schrijvers*, heeft drie ſtukken, namelijk *Bijdrage tot de kennis van oude drukken en HSS. op de Akademiſche Boekerij te Utrecht* (*HSS. van* AUGUSTINUS *en* BERNARDUS); *door* J. J. DODT VAN FLENSBURG. *Iets over den Hymnus: Stabat Mater doloroſa; naar aanleiding van een HS. van denzelven, voorkomende in een Codex der werken van* S. BERNARDUS; *door* N. C. KIST; en *Bijlagen en Aanteekeningen, behoorende tot de Verhandeling over* GEERT GROETE, *voortgezet door Prof.* J. CLARISSE. Hier wordt veel medegedeeld, dat buiten twijfel den liefhebberen welkom zal zijn. Rec. las met bijzonder genoegen de aanmerkingen over den bekenden *Hymnus*, gelijk ook datgene, wat Prof. CLARISSE in de Bijl. en Aant. als een vervolg op D. II, bl. 245, geeft.

Onder de tweede rubriek, *Christelijke Archaeologie*

ten opſchrift hebbende, vindt men ſlechts één ſtukje, *Sint-Nikolaas en het Sint-Nikolaas feest; door Prof.* W. A. VAN HENGEL. In 1831 is het afzonderlijk (te *Leiden*, bij S. en J. LUCHTMANS) reeds uitgegeven, en in No. II der *Letteroef.* van 1832 aangekondigd. Men zou echter kunnen vragen, of dit luimige opſtel hier wel behoort.

Belangrijker is de derde rubriek, *Kerkelijk Regt*, behelzende eene *Vergelijking der nieuwere, thans in werking zijnde, Europeſche Concordaten en Concordaats-Bullen; tweede gedeelte;* door H. J. ROOYAARDS. De Hoogl. levert hier een vervolg op zijne vroegere Verhandeling, in het Eerſte Deel des *Archiefs* voorkomende, die in het Hoogduitsch vertaald en met eenige aanmerkingen verrijkt is uitgegeven onder den titel: *Rom im Concordate mit den Regierungen*, met bijvoeging van het motto: *Concordiren heiſst Verlieren.* (*Leipz.* 1831.) Dit tweede gedeelte vooral bevat veel, dat in onze dagen bijzondere opmerking verdient. Mogten de wenken, door Prof. ROOYAARDS gegeven, niet veronachtzaamd worden!

Onder de rubriek, *Kerkgeſchiedenis van Nederland*, komt in de eerſte plaats voor eene *Bijdrage tot de Geſchiedenis der Jezuiten in Nederland; door Mr.* JACOBUS SCHELTEMA. Dezelve beſtaat in de mededeeling van eenige bijzonderheden, voorkomende in een oud en thans zeer zeldzaam boeksken, getiteld: *Der Jeſuyten Negotiatie ofte Coophandel in de Vereenigde Nederlanden, in druk uitgegeven door last van de E. M. Heeren Gedeputeerde Staten van Vriesland; Leeuwarden*, 1616. Korte opheldernde aanmerkingen zijn er bijgevoegd. Daarop volgt eene zeer lezenswaardige *Bijdrage tot de Verhandeling van den Hoogl.* N. C. KIST, (*Arch.* Iſte D. bl 145 env.) *over den Pauſelijken Aflaathandel, ook in deszelfs invloed op de Kerkhervórming in Nederland; door Mr.* W. C. ACKERSDIJCK, *te Rotterdam;* en voorts eene *Nalezing op dezelfde Verhandeling, door* N. C. KIST. Door denzelf-

den wordt verder een *vroom Testament*, *uit het begin der XVIde Eeuw*, medegedeeld; een Testament, dat, zoo als de Hoogl. te regt aanmerkt, *ons de tijden aanſchouwelijk maakt*, *toen men*, *door aan eenige Monniken en Nonnen jaarlijks eenen lekkeren beet te verſchaffen*, *meende*, *de eere Gods te verhoogen*, *en zichzelven en zijner voorouders zielen lafenis voor de eeuwigheid te verzekeren!* — Het laatſte, maar uitvoerigſte der ſtukken, onder deze rubriek opgenomen, is: *De twistzaak van den Hoogleeraar* MACCOVIUS, *door de Dordrechtſche Synode*, *ten jare* 1619, *beſlecht; door* J. HERINGA, E.Z., *Hoogleeraar te Utrecht.* In deze doorwrochte Verhandeling worden onderſcheidene berigten aangaande MAKOWSKY of MACCOVIUS medegedeeld en onderling vergeleken. Men bemerkt overal den bekwamen Schrijver, die wél onderſcheidt en doorgaans juist oordeelt en veel gematigdheid toont. Wat ter verklaring van *het ſtilzwijgen van* TRIGLAND en anderen wordt gezegd, is ons minder aannemelijk voorgekomen. Wij meenen daarin eerder eenig blijk van partijdigheid bij ſommige leden der Dordſche Synode op te merken. Dat men om de uitvoerigheid en daarmede gepaard gaande *kostbaarheid* de twistzaak van MACCOVIUS niet vermeld zoude hebben in de *gedrukte Handelingen* dier Kerkvergadering, houden wij geenszins voor waarſchijnlijk. Wij zijn integendeel van meening, dat men een geval, waarover zoo ligt onder de *Contraremonſtranten* zelve verdeeldheid kon ontſtaan, liefst met ſtilzwijgen wilde voorbijgaan, opdat het ſpoedig in vergetelheid mogt geraken. Prof. HERINGA bepleit in dezen de handelwijze der Synode, en brengt bij, wat maar met eenige reden bijgebragt kan worden. Onder het lezen kwam bij ons de wensch op, dat de *Dordſche* Vaderen dezelfde voorzigtigheid, zachtheid en gematigdheid in de *twistzaak* met de miskende en hard behandelde *Remonſtranten* hadden mogen gebruiken. De Schrijver poogt hen te verdedigen en te regtvaardigen wegens *het vonnis van veroordeeling*, *tegen de gedaag-*

de Remonſtranten geveld; maar hetgene te dien einde § 35 wordt bijgebragt, bewijst te weinig en heeft ons niet kunnen overtuigen. Wij gelooven, dat de aanmerking, waarmede de Hoogl. die § befluit, het regte oogpunt aanwijst, waaruit men de zaak moet beſchouwen: *De jammerlijke ſcheuring, veroorzaakt door den twist tuſſchen de twee hoofdpartijen, moest voor de Synode eene reden te meer zijn, om te zorgen, dat er geen nieuwe tweeſpalt ontſtond, en dat een gerezen misverſtand tuſſchen twistende broederen werde bijgelegd. En het onheil, der Leydſche Hoogeſchool wedervaren, moest haar voor eene ſoortgelijke ramp te Franeker beducht maken.*

Bl. 612 is *Groningen* in plaats van *Leiden* eene drukfout.

Moed en Hope voor de Toekomst, verſterkt door de vroegere Geſchiedenis van Nederland. Eene Voorlezing. Door S. VERWEY, *Predikant te Dordrecht. Te Dordrecht, bij* J. van Houtrijve, Jr. 1832. *In gr.* 8*vo. IV en* 40 *bl. f* : - 60.

Deze Voorlezing, voor eene der Afdeelingen van de Maatſchappij: *Tot Nut van 't Algemeen* gehouden, behelst een *onderzoek, welke grond van bemoediging er voor ons ligge in de overtuiging van de waarheid, dat* (gelijk SIMON STIJL zegt) *de inwoners dezer gewesten nooit hunne vrijheid verloren hebben, dan om dezelve luisterrijker te herwinnen.* Na eenige aanmerkingen over *Vaderland* en *Vrijheid*, geeft de Heer VERWEY eerst eene korte ſchets van de vroegere geſchiedenis dezer gewesten, ſtaat vervolgens langer ſtil bij latere tijden, en wijst voorts aan, hoe beſchouwing van het verledene ons moed en hoop voor de toekomst kan geven. Zijn Eerw. grondt zijne verwachting niet hierop, dat hetgene eenmaal geweest is juist daarom zal wederkeeren, maar hij betoogt, dat de oorzaken, die eertijds de vrijheid van ons Vaderland in gevaar bragten, weggenomen zijn, of althans mindere kracht hebben, en dat de redenen,

welke voorheen de herwinning en opluistering der vaderlandſche vrijheid ten gevolge hadden, nog beſtaan, of zelfs in aantal en kracht voordeeliger werken.

Met de vrienden van den Heer VERWEY, houden wij deze Voorlezing voor *een woord te regter tijd geſproken in de tegenwoordige omſtandigheden.* Al zijn ook de zaken bekend, wij achten zoodanige herinneringen zeer nuttig in de dagen, die wij beleven. Op bl. 21 wordt gezegd, dat onze Staat, van 1813 tot 1830, *op duurzamer grond dan ooit gevestigd, door welvaart en bloei van alle gewenschte zaken, door achting en roem naar buiten, eene vrijheid en eenen voorſpoed verkregen en genoten heeft, welke in de geſchiedboeken van ons Vaderland, of van andere Volken, te vergeefs gezocht worden.* Hiertegen zoude men, met grond, eenige bedenkingen kunnen maken. Dit is insgelijks het geval met de ſtelling, op bl. 32 voorkomende, dat *alle Natiën te veel belang bij onze welvaart hebben, om ons op den duur te willen onderdrukken.* De tijden zijn veranderd. Wane toch niemand, dat de buitenlander ons volſtrekt noodig heeft en bij ons ter markt *moet* komen! De handelaar zij integendeel gedachtig aan het vaderlandſche ſpreekwoord: *Als het tij verloopt, behoort men de bakens te verzetten.*

Voor het overige kunnen wij met volle ruimte het ſtuk aanprijzen, en wij nemen, als geheel in onzen geest geſproken, het volgende gaarne over: „Ook wij *Oud-Nederlanders* zijn nog niet ontaard van den geest en den zin der Voorvaderen; de tegenwoordige tijd heeft dat aan geheel *Europa* getoond. Wanneer wij alzoo op het voorbeeld dier Vaderen blijven ſtaren, met zorg hunne misſlagen vermijden, gebruik maken van de middelen, welke zij hebben aangewend, het goede, hetwelk wij boven hen vooruit hebben, ons ten nutte maken, geene opofferingen voor onze regtvaardige zaak ſchromen; wanneer wij bovenal, bij den ernſtigen toeleg op toenemende ware verlichting en echt godsdienſtige en zedelijke beſchaving, ons ſterken in het vertrouwen op

den Allerhoogſte, — dan lacht ons eene blijde toekomst voor ons en onze kinderen tegen."

Ideën over de ſtaatkunde, onderlinge verkeering en den handel van de voornaamſte Volken der Oudheid. VIde Deel. (Volken van Europa. Grieken.) Door A. H. L. HEEREN. *Naar de vierde Uitgave vertaald door Mr.* G. DORN SEIFFEN. *Te Rotterdam, bij* A. F. H. Smit. *In gr.* 8*vo.* 428 *Bl. f* 4-80.

Dit is dan het laatſte der tot nu toe uitgekomene Deelen dezes uitmuntenden werks; en, wanneer wij de hooge jaren des waardigen Schrijvers, en den geruimen tijd, na de eerſte verſchijning van deze onderzoekingen *over de Grieken*, zonder dat een vervolg op dezelve verſchenen is, verſtreken, in het oog houden, zoo vreezen wij, dat het ook wel het laatſte zal blijven. In *Duitschland* houdt men vrij algemeen dit Deel voor het minst rijke in belangrijke *reſultaten* voor de wetenſchap; doch zulks ontſtaat alleen omdat er reeds vroeger zoo onnoemelijk veel over *Griekenland* geſchreven. De heldere inzigten, die ſtof tot denken geven, vinden wij hier niet minder, dan in de andere Deelen.

HEEREN, thans tot *Europa* genaderd zijnde, geeft eene korte ſchets van het onderſcheidende dezes wereldeels, vergeleken met de andere. „Van waar het over„wigt, de wereldregering van het kleine *Europa?* „Niet de ruwe magt, niet de bloote phyſike kracht der „masſa — de geest was het, die haar voortbragt." (Bl. 4.) Daarop volgt eene belangrijke aardrijkskundige beſchouwing van *Griekenland*, welke vooral hier, door de verdeeling, welke de Natuur als 't ware zelve tusſchen de onderſcheidene ſtammen maakt, van groot belang is. *De oudſte toeſtand der Natie en hare takken* vertoeft niet zoo zeer bij de aloude en weinig bekende eikelëters, als bij het grondverſchil tusſchen de *Dorièrs* en *Ioniërs*. (Van de *Achajers* en *Æoliërs* wordt niet veel gezegd.)

Dat grondverſchil bragt den *Peloponneſiſchen* Oorlog, de hoofdoorzaak van *Griekenlands* verval, voort. Tot de middelen der eerſte beſchaving behoorden voornamelijk *Godsdienst* en *volkplanters*. Ruim is het hoofdſtuk, dat over eerstgemelde handelt. HEEREN ſtelt het hoofdonderſcheid tusſchen de *Oosterſche* en *Griekſche* Goden daarin, dat de eerſte ſlechts verzinnelijkingen waren van *natuurkrachten*, de tweede *zedelijke* (d. i. vrijwerkende) *menſchelijke wezens*, ſlechts van meer vermogen en met onſterfelijkheid begaafd (hoewel daarom niet zedelijk *beter*). Hierdoor werden de Goden juist geſchikt voor de dichtkunst, en tevens voor de beeldende kunſten, die altijd bij volken in de kindschheid moesten blijven, welke hunne Goden als monſters voorſtelden. De *verborgenheden* of *Mysteriën* waren, volgens HEEREN, geſchikt, om den *Grieken* te herinneren, dat hunne menſchelijke Goden oorſpronkelijk dezelfde zinnebeeldige wezens waren, die hunne eerſte beſchavers (ORPHEUS, DANAUS, de ſtichters van het Orakel te *Dodona*, de *Kabiren* en *Korybanten*, enz.) uit het Oosten hadden medegebragt. Wij gelooven echter, op het gezag van CICERO, dat eene van derzelver hoofdbedoelingen was, de onſterfelijkheid der ziel te verkondigen. In hoe verre het andere hoofddoel, de ontſluijering des oorſprongs van de *Volksgodsdienst*, tot de kennis van één geeſtelijk en albezielend Wezen hebbe bijgedragen, weten wij niet. Over de *Priesters* wordt vervolgens geſproken, en aangetoond, dat dezelve geenszins die voogdij over de volken voerden als in het Oosten of zelfs te *Rome*, daar zij noch eene Kaste, noch zelfs geſlotene Collegiën uitmaakten. Doch zoo wel de openbare godsdienſtige inſtellingen, als de verborgenheden, waren grootendeels het werk van *volkplanters*, hetzij uit *Egypte*, hetzij uit *Phenicië* of *Phrygië* (ja ook uit *Thracië*, gelijk DEUKALION en ORPHEUS). Deze volkplanters werden de hoofden der regerende geſlachten, zoo als van KADMUS, CEKROPS, ERECHTHEUS, DANAUS en PELOPS, zoo beroemd bij de treurſpeldichters. Het

Orakel te *Dodona* was waarſchijnlijk eene *Egyptiſche*, dat te *Delphi* eene *Kretenſer* volkplanting. Daarop kwam de heldeneeuw, die zich, even als die in onze Middeleeuwen, door avontuurlijke togten en ondernemingen kenmerkte. Daartoe behoort vooral de *Argonautentogt* (waarvan DELISLE DE SALES zelfs eenen togt door de *Kaspiſche* naar de Oostzee en om *Europa* heen gemaakt heeft), de heerſchappij der Zee door MINOS, de feiten van THESEUS, die veel naar een' dolenden Ridder geleek (behalve in ſtandvastigheid omtrent de Vrouwen), en eindelijk de *Trojaanſche* Oorlog, die in de Oudheid met de Kruistogten der Middeleeuwen overeenkomt, wel niet in ſtrekking, waar toch in algemeenheid en vele uiterlijke omſtandigheden. De zeden dier heldeneeuw ſchetst HEEREN voortreffelijk. Korter vertoeft hij bij het volgende tijdvak der Volksverhuizingen, door *Republieken* gevolgd. Wanneer men de bovengemelde vergelijking, waartoe HEEREN ons aanleiding gaf, ook hier nog wilde voortzetten, zou men wel in het nieuwere *Europa* vlak het tegendeel van dat woelige tijdperk in *Griekenland*, namelijk meerdere vastheid bij de Volken en derzelver Regeringsvormen, in het tijdperk *na* de Kruistogten, aantreffen; maar aan den anderen kant is het opmerkelijk, dat juist in dat tijdvak het *Volk* toch meerderen invloed op de Regering bekwam, zoo wel in *Frankrijk*, *Spanje* en *Engeland*, als in ons Vaderland, en dat daardoor de gemengde *Conſtitutionele* Regeringen ontſtonden, die wij aan de Middeleeuwen te danken hebben, en die voor onze zeden ruim zoo geſchikt zijn, als de Republieken voor *Griekenland*. De Schrijver toont aan, hoe deze Gemeenebesten, wier ſtichting aan den ondergang der regerende Huizen en de talrijke volkplantingen, die *Griekenland* daarop naar alle zijden uitzond, te danken is, aan *Steden* verbonden waren. In dit tijdperk van de ontluikende Republieken ſtonden HOMERUS en HESIODUS, de heldendichters, op. De geſchiedenis van den heldenzang wordt van den *Trojaanſchen* Oorlog af opgehaald. Bij HOMERUS geraakt de

Schrijver in vuur. „ Onſterfelijke! (dus ſpreekt hij hem „ aan) indien het u vergund is, uit een ander *Elyſium*, „ dan gij hier vermoeddet, op uw geſlacht neder te „ zien; indien gij de volken uit de velden van *Azië* „ tot de *Hercyniſche* bosſchen ter bedevaart ziet trek- „ ken naar de bron, die uw wonderſtaf deed ontſprin- „ gen (*); indien het u vergund is, het geheele ge- „ volg [de geheele volgreeks] van het edele, groote, „ heerlijke te overzien, dat uwe liederen te voorſchijn „ riepen, — Onſterfelijke! waar ook uwe verhevene „ ſchim thans vertoeft, heeft zij wel meer noodig tot „ hare zaligheid?" (Bl. 140.)

De middelen tot inſtandhouding van het nationale karakter bij de verſcheidenheid der ſtammen en de verſpreiding der woonplaatſen (van de oostpunt der Zwarte Zee tot *Marſeille*, en van de *Krim* tot de noordkust aan *Afrika*) waren, behalve de *taal*, ook de godsdienſtige *feesten*, vereenigd met *ſpelen*, waartoe geene andere dan *Grieken* werden toegelaten, en de *tempels*, tot wier inſtandhouding de *inwoners* (*Amphiktionen*) zekere vergaderingen door hunne vertegenwoordigers hielden, waarvan er eene in lateren tijd ook een ſtaatkundig aanzien verkreeg. De volmaakte, onbepaalde vrijheid der Steden of Staten werd door deze vereenigingen in het geheel niet belemmerd. Maar er was ook geen punt van eenheid, hetwelk die kleine Gemeenebesten tot één groot doel kon verbinden. Dezen band verſchaften de *Perziſche* oorlogen, die tevens de krachten der Natie ontwikkelden. Men zou dezelve met onzen oorlog tegen *Spanje* kunnen vergelijken, en, althans in den uitſlag der beide oorlogen, heeft ook HERREN de overeenkomst opgemerkt. „ Toen na 51 jaren de „ oorlog door den eerſten vrede met de *Perzen* ein- „ digde, geſchiedde dit onder voorwaarde, dat de *Grie-* „ *ſche* ſteden in *Azië* vrij zijn, dat de *Perziſche* troe-

(*) Hier is de vergelijking met MOZES, dunkt ons, niet zeer gelukkig.

„ pen op twee dagreizen afſtands van dezelve verwij-
„ derd blijven, en hunne eskaders de *Ægeïſche* zee
„ ontruimen moesten. Op gelijke wijze ſchreef eens,
„ na eenen ſoortgelijken langdurigen kampſtrijd, het
„ vrijgeworden *Nederland* den gebieder der beide *Indiën*
„ de voorwaarden voor, en ſloot voor hem de monden
„ zijner eigene rivieren, terwijl het voor zich den Oce-
„ aan open behield." (Bl. 177.) Ook in andere opzig-
ten, de groote magt van den aanvaller, de kleine van het aangevallene land; de bondgenooten, die de vijand dáár in *Macedonie*, *Theſſalië*, *Thebe*, hier in *België* en *Amſterdam* vond; de toevlugt, die de vrienden der vrijheid binnen hunne *houten muren* namen, die hun de zege verſchaften, zoo wel bij *Hoorn* en op de *Zeeuwſche* ſtroomen, als bij *Salamis* en *Mykale*; de groote talenten van THEMISTOKLES en *den Zwijger*, — dit alles zijn, onzes bedunkens, punten van overeenkomst, die wel eene nadere ontwikkeling zouden verdienen.

HEEREN beſchouwt het oppergezag van *Athene* tamelijk gunſtig, gunſtiger dan wij zouden doen, wanneer wij de klagten van *Athenes* eigene redenaars en blijſpeldichters daarover hooren. Het is waar, die heerſchappij was ſchitterend en heeft veel groots en heerlijks voortgebragt, maar ten koste van veel onregtvaardigheid en zware verdrukkingen. Zoo erkent HEEREN zelf, dat de oorlogsbelasting, die het den *Bondgenooten* (zoo als wij het in 1795 van *Frankrijk* werden!) opleide, natuurlijk met den vrede had moeten vervallen; maar dit geſchiedde niet, en *Athene* ſleepte zelfs de geheele aanzienlijke krijgskas naar haren burg.

Wij kunnen den Schrijver in de uitvoerige ontwikkeling der *Griekſche* Regeringsvormen en *Griekſche* ſtaatshuishouding niet volgen. Bij gebrek aan genoegzame beſcheiden uit andere Staten, neemt hij nog al dikwerf *Athene* tot maatſtaf, en ARISTOTELES in deszelfs *Politiek* tot zijne hoofdbron, die hij gedurig aanhaalt. Als hoofdkenmerk van *vrije* en *niet vrije* Regeringen wordt geſteld, dat *de beſtuurders aan het volk verantwoording afleggen moesten*. Zonderling waren de denk-

beelden der *Grieken* omtrent de *handwerken*, die zij den vrijman onwaardig keurden, en meer voor ſlaven geſchikt hielden. Over inkomſten, uitgaven en geldelijk beheer der Staten worden hier vele voortreffelijke aanmerkingen medegedeeld. Omtrent het *regtswezen* worden mede gewigtige wenken tot verder onderzoek gevonden; want dit zeer ingewikkelde onderwerp kon hier ſlechts zeer in het algemeen behandeld worden. Men beantwoordt de vraag over *openbare* en *bijzondere* regtsgedingen, en toont aan, dat veel, hetwelk wij thans tot de tweede klaſſe betrekken zouden, te *Athene* tot de eerſte behoorde, (b. v. moord, overſpel enz.) doordien de perſoon des burgers den Staat heilig was; dat in *openbare* regtsgedingen iedereen, maar in *bijzondere* alleen de beleedigde partij, als aanklager mogt optreden; dat het volk in de Demokratiën *zelve* niet alleen, gelijk in de tegenwoordige *Jurys*, over ſchuld of onſchuld, maar ook over de toepaſſing der ſtraf, uitſpraak deed; terwijl de onkunde dier regters en de onbepaaldheid der ſtaatsmisdaden het groote misbruik der *Sykophanten* invoerden, waardoor het (in 't voorbijgaan gezegd) gebeurde, dat er in het vrije, geprezene, heerlijke *Athene* veel minder veiligheid voor perſonen en eigendommen was, dan tegenwoordig in *Rusland*. De ſchreeuwendſte misbruiken, gelijk de razendſte zucht tot zitting in de regtbank, ſchildert ARISTOPHANES naar het leven in zijne *Wespen*. Het verwondert ons, dat er van den beroemden *Areopagus* (als éénig tegenwigt tegen de Volksregering) hier zoo weinig gezegd wordt. Doch misſchien beſpaarde de Schrijver zulks voor zijn plan tot eene bijzondere beſchouwing der *Atheenſche* Staatsregeling in een der volgende Deelen. Het *krijgswezen* was vóór EPAMINONDAS zeer gebrekkig, en men had wel in zoo verre bekwame veldheeren, als zij van een gelukkig oogenblik wisten gebruik te maken, maar weinig verſtonden zij de kunst der *manœuvres*, die eigenlijk ſlechts bij een ſtaande leger moeten gezocht worden. *Griekenland* had tot op den *Peloponneſiſchen* oorlog ſlechts gewapende burger-

magten en weinig ruiterij; in dien geheelen oorlog werd niet één groote *veldſlag* geleverd, maar zoo veel te meer *zeeſlagen*. *Athene* deed den Zeeoorlog in zwang komen, en over de daarin gebruikelijke ſchepen en *taktiek* wordt veel goeds gezegd. De zeemagt ontſtond ſlechts door de *ſchepen met drie rijen roeibanken* (*triremes*), die in de *Macedoniſche* tijden met geweldig groote, maar moeijelijk te beſturene gevaarten werden verwisſeld. EPAMINONDAS bragt voor de landmagt het eerst, door zijne ſchuinſche ſlagorde, het denkbeeld der vereeniging van eene ſterke magt op één punt tot wezenlijkheid, naderhand in den *Macedoniſchen Phalanx*, in den zevenjarigen oorlog, door FREDERIK van *Pruisſen* nagevolgd.

Tot de ſtaatsmannen en redenaars overgaande, ziet HEEREN drie tijdperken voor de eerſten; wanneer de beſtuurder nog meer veldheer dan ſtaatsman, wanneer hij reeds meer ſtaatsman, en wanneer hij in 't geheel geen veldheer meer was, of de drie tijdvakken van THEMISTOKLES, PERIKLES en DEMOSTHENES. Wij moeten echter onze verwondering betoonen, dat de geleerde Schrijver, die DEMOSTHENES en diens ſtaatkunde met den hoogſten lof vereert, geen enkel woord van eenen man zegt, dien DEMOSTHENES zelf *de bijl zijner redenen* noemde, en die niet alleen uitſtekend redenaar en voorzigtig ſtaatsman, maar ook *vijfen-veertigmaal* tot veldheer gekozen werd, daar hij, volgens PLUTARCHUS, (in 's mans leven) juist *tegen* het gebruik der toenmalige beſtuurders, het ſtaats- en oorlogsbewind *niet* wilde geſcheiden hebben. „Op „ het voorbeeld," zegt PLUTARCHUS, „van PERI„KLES en ARISTIDES en SOLON, en niettegen„ ſtaande zijnen oorlogsroem, was rust en vrede altijd „ het doel zijner ſtaatkunde." (PLUT. *in Phocion*, C. 7, 8.) Dezen grooten man niet te vermelden, hoezeer zijne ſtaatkunde door de uitkomst ſchitterend geregtvaardigd werd, en DEMOSTHENES met alle zijne welſprekendheid, door zijne volharding in het ſtelſel van oorlog, den Staat in 't verderf ſtortte, is on-

verſchoonlijk, te meer, daar de nagedachtenis van PHOCION van alle zedelijke ſmetten en van die verdenking van omkooping vrij is, waaraan, wel is waar, HEEREN ten aanzien van DEMOSTHENES niet gelooft, maar die desniettemin veel voor zich heeft. — Ten aanzien der *wetenſchappen*, *in betrekking tot den Staat*, wordt vooreerst de invloed der *wijsbegeerte* onderzocht. Het ſterkst had die plaats ten aanzien der ſchool van PYTHAGORAS; maar deze invloed, die op een *geheim ſtaatkundig verbond* rustte, verdween door eene omwenteling. De *Sophisten* leerden zoo wel wijsbegeerte als welſprekendheid aan de aanzienlijkſte jongelingen, en verrijkten zich daarmede ontzettend; terwijl zij zoo wel zedelijkheid als waarheidsgevoel door hunne heillooze ſtellingen ondermijnden, (waarvan men echter PRODIKUS, den Schrijver van dat heerlijke zinnebeeldige verhaal, *de ſcheidweg van Herkules*, ſchijnt te mogen vrijſpreken.) Daarop wordt kortelijk van SOKRATES en zijne leerlingen geſproken. De groote *Geſchiedſchrijvers* worden dus gekenmerkt: *die van het onlangs verledene* (HERODOTUS), *van zijnen tijd* (THUCYDIDES), en *van zijne daden* (XENOPHON). De tweede was tevens een uitmuntend Oordeelkundige, waarin hij door de lateren te weinig is nagevolgd. Van de *poëzij* wordt voornamelijk ſlechts het tooneeldicht in betrekking tot den Staat beſchouwd; van de *kunst*, de bouw-, beeldhouw- en ſchilderkunst. Eene korte beſchouwing der oorzaken van *Griekenlands ondergang* eindigt het boekdeel.

Wij hadden een aantal plaatſen opgeteekend, die ons aan bedenkingen onderhevig ſchenen, alsmede eenige *Germanismen* van den Vertaler (die anders zijne taak wel volbragt heeft); maar wij willen daarmede onze buitendien reeds uitgebreide beoordeeling niet nog langer maken: de geoefende Lezer zal die (althans de laatſten) wel ontdekken.

Onderzoekingen over den Aziatiſchen Braakloop bij eenen perſoon, die zich in den hoogſten graad van

Clairvoyance van het Magnetisch Somnambulismus bevond; door J. H. VAN OPDORP, *Heel- en Vroedmeester te Arnemuiden. Te Breda, bij* F. P. Sterk. 1832. *In gr.* 8*vo.* 24 *Bl. f* : -30.

Wanneer Rec. dezer dagen der menſchen trachten en pogen gadeſloeg, om ook langs de meest buiten- en ongewone wegen tot eenige kennis van de heerſchende ziekte te geraken, zweefde hem telkens het gezegde van HALLER voor den geest:

Unſelig Mittelding von Engeln und vom Vieh!
Gott gab dir die Vernunft, und — du gebrauchst ſie nie.(*)

Het ſchijnt echter ſedert onheugelijke tijden de gewoonte te zijn, wanneer het verſtand op moeijelijke dingen ſtoot, dat het liever langs buitengewone paden inlichting tracht te winnen, dan, op den gewonen weg, aan de hand der rede en door haar geholpen, de juiste middelen te zoeken tegen het kwaad, hetwelk men wenscht te keeren of af te wenden. SAUL, de groote Koning van *Israël*, dacht het reeds gemakkelijker, de wijze vrouw van *Endor* te raadplegen, dan, onder opzien naar de hoogſte leiding der dingen, de ſtem van pligt en rede te volgen. Maar, zoo zijn wij menſchen! Zijn wij te gemakkelijk, om der rede gehoor te geven; zijn wij te traag, om de ons geſchonkene vermogens te gebruiken, zoo ſluipen wij, dewijl het Orakel van *Delphi* niet meer toegankelijk is, in de ſchemering naar de eene of andere wijze vrouw, of zij ons zoude kunnen zeggen, waar de geſtolen zilveren lepels of de verlegde kanten zijn gebleven!

Maar foei, Heer Recenſent! van wien hebt gij zulke ongerijmdheden vernomen? hoe kunt gij er in allen gevalle geloof aan ſlaan? — Verſchooning, lieve Lezeresſe! indien ik misgetast heb; het kan zijn, dat vrouw SY-

(*) Rampzalig middelding, tusſchen de Engelen en het dier ſtaande! God ſchonk u het verſtand en — gij gebruikt het niet.

BILLE mij heeft misleid, en dat van hetgeen, waarop de oude ſloof zich verhoovaardigt, ſlechts de helft waar is; het is echter in dit geval nog altijd te veel voor onze zeer *verlichte* eeuw, die den Duivel en de Hel wegredeneert, waardoor evenwel de verlegenheid niet minder wordt; want geſteld eens, dat deze vroede vrouw dusdanige inzage heeft in hetgeen anderen verborgen is, onder wiens invloed ſtaat zij? van wien komt haar deze kennis der toekomst? — Maar, Recenſent! waar dwaalt gij heen? Gij zoudt een werk over het Magnetismus beoordeelen, en gij rammelt zoo het een en ander van waarzegſters en toovenaars! Gij haalt dooreen, dat men gaat vernemen, waar het geſtolen goed is verzeild, en hoe men door het Magnetismus kennis van den loop der Cholera enz. wil verkrijgen! Achter u ſchuilt vast de een of andere wangunſtige, die den Heeren Magnetiſeurs VAN DER LEE, den Heere MEIJER met Mejufvrouw STEFFENS en anderen, die voor ons zich zoo afflooven, hunnen roem en vooral *winstgevende* affaires benijdt. Nog eens foei, Recenſent! — Ten tweeden male verſchooning, lieve Dame! En ook gij, Mijnheer de *Esprit fort*, die met den Heer MEIJER den ſpot drijft en... een *hazepootje* in uwen regter- en eene *wilde kastanje* in uwen linkerzak tegen de jicht draagt! zie mij zoo knorrig niet aan! Ik benijd geen van allen; ik laat den Heere VAN DER LEE zijn geheim tegen den BLOEIJENDEN(!) Kanker, den Heere MEIJER zijne gebrande ſchoenzolen tegen de Groninger Epidemie, en laatſtelijk de paardenvijgen tegen de Cholera. Het zij verre van mij, met deze twistende Geleerden over het al of niet geneeslijke van hunnen bloeijenden kanker mij te bemoeijen! Ik wenschte niets liever, dan dat de Heer VAN DER LEE de ſchoone kunne van die verſchrikkelijke kwaal, welke zoo vele harer van rust, genoegen, gezondheid en leven berooft, mogt kunnen genezen. Vruchteloos heeft het *Utrechtſche* Provinciale Genootſchap van Kunſten en Weteníchappen dit door eene uitgeſchrevene prijsvraag beproefd. Ware hem zulks gelukt, ik zoude een der eerſten geweest zijn, die

aan zijne voeten was gaan zitten; en dit alleen ter liefde van uwe fekſe, die eens met moederlijke liefde voor mij zorgdet, toen ik als hulpeloos wicht mijzelven niet helpen kon, die mij gevoedſterd hebt, die rozen op mijn pad hebt geſtrooid, onder wier liefderijke verzorging ik voor een ander leven wensch in te ſluimeren. — Nu, Mijnheer de Recenſent! genoeg van die ſluweelen woordjes, waarmede uw loos geſlacht zoo vaardig weet te ſpelen, om ons..... Te verſchalken, wilt gij zeggen, niet waar? Neen, lieve Dame! zoo vermetel ben ik niet. Ik doe hulde aan uw hooger ſtandpunt, en zeg met VONDEL, in alle opregtheid des harten:

Één vrouw is duizend mannen te ergh.

Nog eens, mogt het geheim gevonden kunnen worden, ik bragt gaarne mijn *penningsken* toe, om den Heere MEIJER zijne dan verlorene *duizend guldens* aan den Heer VAN DER LEE te helpen betalen, mits hij maar genas, hetwelk echter tot heden, en dit is de proef, nog niet gebleken is. Ware die kunst af te zien, ik zoude niet doen als de Heeren van de Geneeskundige Commisſie te *Rotterdam*, welke den onvermoeiden MEIJER, *die, wanneer het het welzijn zijner natuurgenooten* [en zijner beurs] *geldt, geen onderſcheid tuſſchen dag en nacht maakt*, (*Algemeen Handelsblad*, 20 Aug. 1832. No. 231) *gedurende den ganſchen dag aan een groot aantal perſonen inſtructie lieten geven, zonder er naar om te zien. Zij hebben den man, dien zij misſchien met een' kwakzalver gelijk ſtellen, des avonds, na eenen vermoeijenden dag te hebben doorgebragt, weder naar Amſterdam laten vertrekken.* Wij zeggen met M. v. V.: *Eere hebbe, wien eere toekomt;* de Heer MEIJER heeft zeker de *beste* partij gekozen! En nu geen woord meer over waarzegſters, geene enkele woordenwisſeling meer met de Heeren MEIJER of VAN DER LEE. Ik moet over den Heer VAN OPDORP ſpreken, of liever over zijne *Onderzoekingen;* dit is het eigenlijk, wat ik van mijnen meester in last heb.

Hoe gaarne ik ook ſlechts over de zaak ſprak, moet ik evenwel een enkel woord over den perſoon zeggen. In de eerſte plaats echter een kort woord over het Magnetismus in het algemeen, in betrekking tot de Cholera beſchouwd.

Wanneer wij het geſchrift van den Heer VAN OPDORP en zekere mededeeling in het *Algemeen Handelsblad* van 28 Aug. 1832, No. 238, en van 17 Sept. 1832. No. 273: *Het gevoelen eener Magnetiſche Helderziende nopens de Cholera en de genezing derzelve*, met oplettendheid nagaan, zoo is het *doel* van den daar zich noemenden en hier ongenoemden navorſcher, onderzoek te doen, of ophelderingen nopens deze ziekte door het *Dierlijk Magnetismus* te verkrijgen, of liever te vragen. De mededeeler der gevoelens komt er voor uit, wanneer hij zegt: *het raadplegen van Helderzienden met opzigt tot onderſcheiden ziektegevallen, den aard en oorzaak, mitsgaders de middelen ter genezing derzelve, heeft reeds dikwijls zulke verraſſende uitkomſten opgeleverd, dat naast het reeds geopperde denkbeeld, om het Dierlijk Magnetismus ter genezing van den thans heerſchenden braakloop aan te wenden, een ander* — het boven vermelde — *niet vreemd kan worden geacht.*

Omtrent het *doel* beſtaat dus, onzes inziens, geen twijfel.

Maar nu vragen wij: door welke middelen of langs welken weg, *hoe* wordt dit doel bereikt? is de bereiking van het doel wezenlijk of ſlechts ſchijnbaar? en wat is er dan te houden van de aanwijzing, voorſtelling of aanprijzing der middelen, welke worden opgegeven als het doel bereikende?

Hij, die deze gevoelens in het *Handelsblad* heeft medegedeeld, begint aanſtonds over het *behoorlijk* aanwenden en *misbruiken* van het Magnetismus te ſpreken, en merkt met regt op, dat het niet als een gewoon *mechanismus*, ſlechts als een *middel*, *om veel gelds te winnen*, behoorde gebruikt te worden, zoo als het althans zeker door dezen en genen thans gebezigd wordt. Teregt ſpreekt hij van het Magnetismus als van *eene kracht*, *welke in de diepſte geheimen van 's menſchen leven indringt.*

Deze wijze van uitdrukken is echter eenigzins duister. Verſtaat de Schrijver er door eene kracht, welke in *het geheim van 's menſchen bewerktuiging*, hoe namelijk de anders voor ons verborgene levenswerking geſchiedt, indringt, of tracht in te dringen? of wil hij er mede zeggen, eene kracht, door welke 's menſchen hooger beſtaan, het *zieleleven*, even-zeer wordt uitgevorscht als zijn *ligchamelijk leven?* Men gevoelt,

dat dit twee nog al uiteenloopende dingen zijn. Wij erkennen wel, dat de *ziel* met het *ligchaam* zoo naauw verbonden is, dat het ſchijnt, of *beide* in het levend menſchelijk ligchaam ſlechts *één* zijn, en hij, die dus tot in de verborgene ſchuilhoeken des levens dringt, ook den ingang vindt tot 's menſchen hooger beſtaan. Maar wij vertrouwen op goede gronden te mogen *onderſcheiden* tusſchen *levenskracht*, elk ſchepſel gegeven, en de hoogere *zielskrachten*, ſlechts het eigendom van den mensch. Gene verlaat het ligchaam met den dood, wanneer het ontzielde omkleedſél onder het beheer der algemeene natuurwetten terugkeert; deze brengt het eigenlijk *ik* van den mensch, zijne individualiteit, naar hooger ſpheer over, en verzekert hem, wanneer het *ſtoffelijk* deel hem ontzinkt, de *eeuwige* voortduring van zijn beſtaan.

Wat er van zijn moge, de Schrijver erkent het Magnetismus voor eene *hoogere* kracht. Wij eerbiedigen deze wijze van 's mans beſchouwing, en in zoo verre kan op hem niet toepaſſelijk zijn, wat wij tegen de roekelooze aanwending, welke hij zelf ſchijnt te verfoeijen, reeds gezegd hebben of nog zullen zeggen.

Wij behooren nu verder te onderſcheiden tusſchen de aanwending van het Magnetismus, om een *bijzonder* ziektegeval, den aard en de oorzaak, mitsgaders de middelen ter genezing, te leeren kennen, en tusſchen een onderzoek naar eene ziekte in het *algemeen*.

In het *eerſte* geval, zoo verre wij dit bijgewoond hebben, werd ſteeds de *aanraking*, het in *rapport* brengen vereischt, tusſchen de gemagnetiſeerde helderziende en den lijder of de lijderesſe, of wel een voorwerp door haar gebezigd. Hier blijven wij *binnen* den kring des tijds en der bepaalde ruimte; maar bij een *algemeen* onderzoek naar hetgeen nog gebeuren moet, trachten wij als 't ware daar buiten te gaan. De toekomst ſmelt weg in Gods verborgen raadsbeſluit, en behoort, om dit zoo eens uit te drukken, tot de eeuwigheid. Geſteld eens, dat de tijd plotſelijk ophield, zoo waren wij immers in het tegenovergeſtelde verplaatst. Nu zal men zeggen, de Cholera, offchoon niet in ons vaderland aanwezig, beſtond toch reeds, en was dus werkelijk in den tijd en binnen de ruimte. Toegeſtemd; men droeg er dus kennis van, en waar ik kennis van draag, en wanneer mij die kennis door anderen is geworden, hebben zij, die er mij

mede in kennis gebragt hebben, ook hunnen invloed op mij uitgeoefend; ik ben niet meer vrij; de denkbeelden van anderen, hoe ligt worden ze de mijne; en wat kan mijne uitſpraak in die gevallen voor waarde hebben, wanneer anderen reeds op mij door hunnen invloed gewerkt hebben, wanneer mijne rede mijne denkbeelden niet meer beſtuurt, en ſlechts mijne verbeelding werkt? Dit is ons altijd een belangrijk punt van bedenking tegen de oordeelvellingen van gemagnetiſeerden geweest, hetwelk tot heden toe nog niemand behoorlijk opgelost heeft.

In het *andere* geval, geſteld dat, door de werking dezer kracht, hetgeen wij *ziel* noemen, als 't ware buiten hetgeen wij door tijd en ruimte verſtaan, kon geraken, (hetwelk het geval moet zijn, wanneer de toekomst voor ons ophoudt, naar menſchelijke wijze van redenering, toekomst te zijn, het voorledene en de toekomst openliggen, er geene ſchakels meer zijn in de groote keten, van welke wij ze thans een voor een aftellen, terugziende waar de keten zigtbaar begon te worden, maar dan telkens uit de verborgene toekomst den nieuwen ſchalm ontwikkelen moeten) treedt de mensch dan niet uit de hem aangewezene plaats, en zoekt hij niet Hem te naderen, voor wien alles heden is, bij wien geen voorleden of toekomst beſtaat? Om hiertoe te geraken, dunkt mij, moet de mensch als uit het ligchaam gaan wonen. Het is toch alsof de ziel buiten het ligchaam werkt, niet meer aan *tijd* en *plaats* gebonden is. Welke hooge kracht, die hem zoo hoog zoude kunnen ſpannen! Wie denkt hier niet aan ICARUS en den roekeloozen menner van den Zonnewagen? Fabels uit de oudheid, maar van eene hooge, althans waarſchuwende beteekenis. Ongelukkig welligt de hand, die tot zulke hooge vlugt gebragt had; in die vlugt konden de banden geſlaakt worden, en een ontzielde romp eene verſchrikkelijke waarſchuwing worden, dat er wezenlijk eene klove beſtaat, welke geene terugkeering toelaat! (LUCAS XVI: 26.) of, wat nog erger ware, het werktuig, te hoog geſtemd, kon plotſelijk ontſtemmen, — de ſnaar, wel niet ſpringen, maar zoo verwrongen worden, dat de zuivere toon nimmer terugkeerde, en de te hoog gebragte *helderziende* als eene *onherſtelbare krankzinnige* ontwaakte!

Is het echter *niet* mogelijk, buiten den tijd en de ruimte te geraken, zoo lang wij in het ligchaam blijven en wonen,

hoe helder onze vermogens, hoe ſcherp onze zintuigen worden, zoodat wij met datgene *zien*, waar wij anders mede *voelen*, — blijven wij geboeid aan onze werktuigen, dan blijven wij ook afhankelijk van dezelve, en daardoor van hem, die ze zoo hoog ſtemde. Het uitzigt moge iets verder reiken dan gewoonlijk, het blijft beperkt, feilbaar, en voor misleiding vatbaar; te meer, naar mate men in deze zielsgeſteldheid niet ſchijnt te geraken door eene gelijkmatige, eenſtemmige werking der zielskrachten. De verbeelding verheft zich ten koste der rede, en de anders vrije wil geraakt aan den leiband van hem, die het ſlechts zoo verre kan ſturen, wanneer hij in ſtaat is de gedachten te boeijen, en den wil als 't ware aan zich te onderwerpen; wanneer de Magnetiſeur den gemagnetiſeerde beheerscht. In dit laatſte geval mag men dus niet veel van den blik in de toekomst verwachten. Hoe vele bewijzen van misleiding hebben wij niet reeds vernomen! Het zij verre, dat wij dit alles voor bedriegerij zouden houden; maar hoe vele dweepers zouden op hunne overtuiging den dood niet ingaan, en wat waren, wat zijn hunne gezigten anders dan misleidingen? SWEDENBORG was zeker geen bedrieger, offchoon men hem thans algemeen voor eenen *dweeper* houdt.

Het *winstbejagend verfoeijelijk* Magnetismus; zij, die gereed zit, om op elken wenk helderziende te worden en de ongerijmdſte adviezen te geven, wanneer ſlechts een ligtgeloovige zich laat aandienen, — dit een en ander is zeker niets anders dan bedriegerij en afzetterij. Het welgemeend Magnetismus, wanneer het gebezigd wordt om de toekomst in te dringen, ſtaat misſchien digter aan den rand der dweeperij, dan men wel waant. Tot zoo lang moeten alle uitſpraken met wantrouwen worden ontvangen, tot dat, en niet in praktijk gebragt, vóór dat zij den toets der rede hebben doorgeſtaan.

Wanneer men de antwoorden ontleedt, zal men in de meeste, voor zoo verre die eenen ſchijn van waarheid hebben, niets meer vinden dan hetgeen ons de rede zoude geleerd hebben, indien wij ons ſlechts de moeite hadden gegeven haar te raadplegen; of het zijn weerklanken van hetgeen de gemagnetiſeerde elders gelezen, gehoord, ſoms van buiten geleerd heeft.

Doch wij hebben onze gedachten reeds te zeer den teugel

gevierd; wij wilden beoordeelen, geene verhandeling ſchrijven; wij erkennen, dat onze gevoelens voor tegenſpraak vatbaar, en eene beſcheidene teregtwijzing zal ons altijd aangenaam zijn. Voor de winstbejagende Magnetiſeurs hebben wij echter niets dan een verachtend ſtilzwijgen over.

(*Het vervolg en ſlot hierna.*)

De Cholera in Rotterdam. No. I—IV. Te Rotterdam, bij M. Wijt en Zonen. 1832. *In gr.* 8*vo. Te zamen* 172 *bladz. f* 1-75.

De *Rotterdamſche* Geneesheeren G. J. MULDER en D. F. VAN DER PANT hebben, (volgens het Voorberigt van No. I) in weerwil van al het over de *Cholera* geſchrevene, zich opgewekt gevonden, om dat alles nog te vermeerderen, *minder* (zeggen zij te regt) *om anderen te leeren*, hoe zij die moeten behandelen, en *minst*, om hun dit of dat *ſpecificum* daartegen aan te prijzen; maar om hun den gang der ziekte in *Rotterdam* te leeren kennen, en inzonderheid hunne kunstgenooten, in andere groote ſteden, uit te lokken, om *hun voorbeeld te overtreffen, door betere, maar ſteeds ſpeciale, rapporten der ziekte te leveren*, opdat, *aan het einde der ramp, eene bekwame hand van vele bouwſtoffen een geheel vorme, dat zeker voor ons vaderland, en misſchien ook daar buiten, waarde hebben zal.* — Men is, naar ons oordeel, dezen Heeren dank ſchuldig voor dit hun geſchrijf, hetwelk zoo wel voor het algemeen, als voor *Rotterdam* in het bijzonder, van geen gering belang is.

Daar geen kundige beweren kan, dat dezelfde ziekte zich overal, onder alle hemelſtreken, in elk jaargetijde, bij elke lucht- en weêrsgeſteldheid, en op elken bodem, op dezelfde wijze voordoet, en op dezelfde wijze behandeld moet worden, vangen zij, in No. I, van de algemeene *beſchouwing der ſtad* aan, en geven eene natuurkundige beſchrijving van derzelver ligging, hare ommeſtreken, haren grond, en, met één woord, van alles, wat op de gezondheid en den loop der ziekten van hare ingezetenen van invloed zijn kan. Aan zulk eene beſchrijving ontbrak het tot hiertoe, en in dat gebrek wordt, door hen, op eene voldoende wijze, voorzien. — In

No. 2 geven zij een berigt wegens de *algemeen heerschende ziektegesteldheid* der stad; dewijl de *Cholera* te *Rotterdam* noodzakelijk hare *eigenheden* heeft moeten hebben, uit hoofde van den grond en de plaatselijke gesteldheid. — In No. 3 beschrijven zij de komst der ziekte in ons land en te *Rotterdam*, en doen verslag van de vijf eerste ziektegevallen in de stad, met breede en naauwkeurige opgaaf van derzelver beloop, verschijnselen, behandeling en uitkomst. De drie eerste worden als min of meer twijfelachtig, maar de twee laatste als ontwijfelbare gevallen van *Cholera Asiatica* beschouwd — Het 4de stukje draagt voor: 1. De heerschende ziekte- en lucht- en weêrsgesteldheid, gedurende de zes eerste maanden van 1832, en dus onmiddellijk vóór het uitbreken der ziekte, met breede vermelding van een bijzonder ziektegeval van *Cholera sporadica* in *Junij*, en een' vergelijkenden staat van geboorte en sterfte, in de zes eerste maanden van de laatste tien jaren, met die van 1832. 2. De ziektegesteldheid tijdens de *Cholera*, waarbij inzonderheid eene juiste beschrijving der zoogenoemde *Cholerine*. 3. Waarneming der *Cholera* zelve in de stad, en opgaaf der weêrsgesteldheid gedurende dezelve; voorts *a.* de *diarrhoea Cholerica*, *b.* de *Cholera erethica*, onderscheiden in *frigida* en *ficca*, *c.* de *typhus Cholericus*, waarvan beweerd wordt, dat zij geenszins het enkel gevolg is van prikkelende middelen, *d.* de *Cholera paralytica*, *e.* de lijkopeningen.

Ziet daar de oppervlakkige inhoudsopgave van dit geschrift van twee mannen, wier roem, als uitstekende Artsen, gevestigd is, die, uitgaande van het algemeen beginsel, *ubi definit physicus, ibi incipit medicus*, de loffelijkste poging doen, om tot meerdere kennis te geraken der verschrikkelijkste ziekte. Hoogstwenschelijk is het, dat aan hunne uitnoodiging voldaan zal worden; doch, daar wij thans van den geesel, althans in zijne meeste woede, schijnen bevrijd te zijn, vreezen wij, dat het getij hiertoe bij ons voorbij zal wezen. Zoo niet, heugelijk zal het dan zijn, zoo de verwachte bijdragen aan het model gelijk zijn, en, door even bekwame pennen, even duidelijk, even onbevooroordeeld, even beschreiden en even omstandig en naauwkeurig geschreven worden bevonden. Dit zal de tijd even zeer moeten leeren, als of daaruit dan genoegzame resultaten zullen kunnen worden getrokken tot juiste kennis, doelmatige behandeling en gelukkige geneeswijze der ziekte. Openhartig en edelmoedig

belijden de Schrijvers, dat zij ze nog niet kennen, en niet weten, of zij uit de *grond-* of *luchtgeſteldheid* ontſta. Wij voor ons gelooven noch het een, noch het ander. Men kan zich geen denkbeeld vormen, hoe een van beiden, onder zoo verſchillende en zoo wijd van elkander gelegene hemelſtreken, in weinig jaren, zoo zoude kunnen veranderd zijn, dat zij zoo kwaadaardige, tot hiertoe onbekende, ziekte kon voortbrengen, en dat die dan niet algemeener zou woeden, en zulke wonderlijke ſprongen doen zou. Hoe kan eene met ziekteſtof bezwangerde lucht, die, gelijkmatig, over alle landen heentrekt, dan ſlechts de bewoners van deze en gene landſtreek aandoen, en voor die der tusſchengelegene geheel onſchadelijk blijven? Hoe kan zij, daar allen dezelfde lucht inademen, dan alleen voor ſommigen, in hetzelfde land, zoo beſmettelijk zijn? Hoe kan, in den grond, op eene even ongelijkmatige wijze, eene ſmetſtof voortkruipen, die, ſlechts hier en daar, en alleen voor ſommigen van de op denzelfden grond levenden, zoo doodelijk is, terwijl verre de meesten derzelven gezond blijven? Wie kan dat verklaren? Zal men hier eene vooronderſtelde *praedispoſitie* te hulp roepen, om van al dit raadſelachtige oplosſing te geven? Maar dit kan zij niet. En waaruit ontſtaat dan die *praedispoſitie?* Uit de leefwijze? Die is, over het algemeen, in elk bijzonder landſchap, genoegzaam dezelfde. Men heeft gemeend, dat misbruik van ſterken drank hier van grooten invloed is. Misſchien zou zeker Geleerde, zoo hij nog leefde, den *aardappel* inzonderheid beſchuldigen, of een ander, met meer ſchijn, alles aan, evenveel welke, doorgaande onmatigheid in ſpijs en drank wijten. Maar heeft die dan nergens plaats in de ſtreken, die van de ziekte vrij blijven? En worden dan alleen de onmatigen aangetast? Worden niet overal vele vraten en zuipers verſchoond, in het midden zelfs van hen, die zich niet meer, dan zij, te buiten gaan, en vallen? Waaruit ontſtaat dan die *praedispoſitie?* Uit de bijzondere geſteldheid en werking der ingewanden, — uit de verſchillende ſpijsvertering, en daardoor uit de verſchillende afſcheiding en meer of min gezonde of ongezonde geſteldheid der vochten, of de verſtoppingen des ligchaams? Men weet het niet: en, kortom, de geheele oorzaak, waarom de ziekte dezen aantast, genen vrijlaat, is even onbekend, als al het overige. — Wij ontkennen geenszins, dat hier en daar gronden zijn, waaruit voor de gezondheid ſchadelijke gasſoorten ontwik-

keld worden, en dampen opſtijgen, welke de lucht beſmetten, en bijzondere ziekten doen ontſtaan. Wij weten, dat, in dit ons land, het droogmaken van poelen en lang geſnundeerd geweest zijnde polders daartoe doorgaans aanleiding geeft; doch wij weten ook, dat die ziekten zich dan nooit verre in het rond, in dezelfde hevigheid, uitbreiden; dat de ſchadelijke uitwaſemingen allengs verminderen, de lucht verbeterd wordt, en de ziekten ophouden. Maar, in de *Cholera*, zou men moeten aannemen, dat, op duizende mijlen afſtands, eene bedorven lucht ontſtaan zou zijn, die geheele werelddeelen overwaait, altijd hare kwaadaardigheid behoudt, maar, op duizend plaatſen, onſchadelijk blijft, doch, op duizend anderen, onder millioenen, ſlechts hier en daar hare ſlagtoffers uitkipt! *Credat Judaeus Apella, non ego!* — Wij beſchouwen dan de ziekte, als oorſpronkelijk uit *Azië*. Hoe zij daar eerst ontſtaan zij, weten wij niet; maar omtrent hare beſmettelijkheid voeden wij geen twijfel, en wij denken, dat zij zich eveneens verſpreid heeft, en tot ons overgebragt is, als weleer de *Kinderziekte*. Wie heeft hier ooit beweerd, dat deze uit den grond, of de luchtgeſteldheid, ontſtaat? Wij weten, na eenige eeuwen waarnemens, nog even weinig, hoe zij beſmet, of aanſteekt, als wij dit van de *Cholera* weten; en hoe, of waardoor, de eerſte, in het eerſte voorwerp, dat er van wordt aangetast, voortkome, waar volſtrekt geen ſpoor van beſmetting te ontdekken is, zal, (gelooven wij) ten aanzien der laatſte, wel altijd even zeer verborgen blijven. — Genoeg! Wij hebben eene nieuwe ziekte gekregen, en wij vreezen, (God geve zonder grond!) dat zij ons niet, even als de *Kinderziekte*, van tijd tot tijd, onbezocht zal laten. Alwat wij durven verwachten, is, dat men allengs, tot hare gelukkigſte behandeling, en tot vermindering van ſmarten en behoud der lijders, eene zekerder geneeswijs zal vinden, dan tot hiertoe bekend is: en moge de poging der Heeren MULDER en VAN DER PANT hiertoe bevorderlijk zijn!

(*Het vervolg en ſlot hierna.*)

Geſchiedkundige Beſchrijving der Stad Rotterdam, en beknopt Overzigt van het Hoogheemraadſchap van Schieland; door G. VAN REYN. *Met Platen en Plattegronden. Iſte Deel. Te Rotterdam, bij* Wed. van der Meer *en* Verbruggen. 1832. *In gr.* 8*vo. XXXVI*, 405 *en* 132 *bl. f* 8 - 90.

Was er eenige Stad van *Oud-Nederland*, welke eene opzettelijke en volledige geſchiedkundige beſchrijving verdiende, het was voorzeker *Rotterdam*. Terwijl toch bijna alle de overige Steden van *Holland* zich op, deels uitmuntende, deels voldoende, Stedebeſchrijvingen kunnen beroepen, en zelfs kleine plaatſen, gelijk *Oudewater*, *Heusden*, *Schoonhoven*, *Woerden* en andere in en buiten *Holland*, daarvan voorzien zijn, miste *Nederlands* tweede Koopſtad dit voorregt, en was genoodzaakt zich te behelpen met de gebrekkige en onvolledige werkjes van LOIS, VAN SPAAN en KORTEBRAND.

De Heer VAN REYN heeft het ondernomen, om in deze behoefte voor zijne Stadgenooten te voorzien. Niet met ongewaſchen handen is hij tot het werk getreden. Vele zeldzame gedrukte ſtukken, en vooral Handſchriften, ſtonden hem ten dienſte, in het bijzonder de rijke verzameling van ALKEMADE en VAN DER SCHELLING en de uitgebreide Handſchriften van KORTEBRAND en VERGOES. Door den arbeid dezer Geleerden voorgelicht, zag hij zich in ſtaat geſteld, om eene Stedebeſchrijving van *Rotterdam* te leveren, welke, zoo veel uit dit eerſte Deel mag beſloten worden, aan volledigheid niets te wenſchen zal overig laten, en aan de beste der overige Stedebeſchrijvingen kan worden overgeſteld.

Dit eerſte Deel behelst I. de opkomst, aanwas en vergrootingen van *Rotterdam*, en II. eene beſchouwing der vroegere en latere gebouwen en inrigtingen van godsdienſtigen aard. Aan deze twee hoofdafdeelingen zijn niet minder dan 405 bladzijden toegewijd, terwijl het daar geſtelde nog met 132 bladz. aanteekeningen toegelicht wordt. Men begrijpt, dat alles dus met groote uitvoerigheid behandeld is. En toch zijn wij er ver van af, om dit den Schrijver als een gebrek voor te werpen; offchoon wij toeſtemmen, dat de achtereenvolgende lezing daardoor minder aangenaam is geworden. Er zijn vele boeken, welke zich met vermaak laten lezen, maar op wier bezit men geenen prijs ſtelt; andere, welke, hoezeer minder vermakelijk voor het oogenblik, men wenscht te bezitten, om, bij alle voorkomende gelegenheden, met vrucht te kunnen raadplegen. Tot deze laatſte klaſſe behooren uit haren aard alle uitvoerige Stedebeſchrijvingen, en evenmin als men WAGENAAR's uitmuntende Beſchrijving van *Amſterdam* berispen zal, omdat zij van het begin tot

het einde geene uitlokkende lektuur oplevert, zal men de, inderdaad zeer groote, uitvoerigheid aan den Heer VAN REYN mogen tegenwerpen. Zonder deze toch ware het onmogelijk geweest, om ieder onderwerp met *volledigheid* te behandelen. En toch is deze noodzakelijk; want, wat de een hier overtollig en vervelend rekent, zal den ander', die er om deze of gene reden belang bij heeft, onſchatbaar voorkomen.

De Heer VAN REYN heeft zijn onderwerp niet alleen met naauwkeurigheid, maar ook in eenen gepasten ſtijl en met ſmaak behandeld. De gevoelens, welke hij bij de behandeling der onderſcheidene godsdienſtige inrigtingen aan den dag legt, doen hem kennen als een voorſtander der ware verdraagzaamheid, en doen zijn hart eer aan. Blijkbaar is er noch onderzoek, noch arbeid, noch kosten geſpaard, om dit werk op eene waardige wijze in het licht te doen verſchijnen, waartoe de zeer ruime deelneming van tusſchen de 700 en 800 Inteekenaren dan ook het zijne zal hebben toegebragt. De Steendrukplaten, niet minder dan achttien in getal, zijn voor het grootſte gedeelte zeer goed, ſommige zelfs uitmuntend uitgevallen; zijnde de Platen II—IX, die bij de eerſte aflevering van het werk zeer gebrekkig bevonden waren, thans door betere vervangen.

Onder het lezen van dit belangrijk werk zijn ons eenige bedenkingen op ſommige punten voorgekomen, welke wij den kundigen Schrijver ter overweging voorſtellen.

Eene gewigtige vraag, ten aanzien der oudheid van *Rotterdam*, is deze: of het Privilegie, 't welk FLORIS DE V in 1270 aan die Stad zoude gegeven hebben, en 't geen door LOIS, VAN MIERIS, en ook door VAN REYN, onder de Bijlagen medegedeeld, maar *in originali* niet meer te vinden is, echt is of niet. De Heer VAN REYN, hoezeer de voornaamſte gronden opgevende, met welke het gevoelen van VAN MIERIS, die aan de echtheid twijfelde, beſtreden is, en zich daaromtrent beroepende op de geleerde Verhandeling van den Heer ACKERSDIJCK, (in de *Fakkel*, 3de jaargang, bl. 221—238) helt echter over, om het ſtuk voor onecht te houden, en tracht te bewijzen, dat *Rotterdam* in 1270 nog van geen zoodanig belang kan geweest zijn, dat het te vermoeden is, dat het reeds toen ſtedelijke regten zoude verkregen hebben; te minder, daar de bewuste brief reeds ſpreekt van „ *vernieuwing en bevestiging van Stads regten, als van ouds, die van mijne voorvaderen zijn*

gegeven." Wanneer men nu nagaat, zegt hij, (bladz. 35) dat, zoo wij meenen, aan *Geertruidenberg* eerst in 1240, en aan *Haarlem* in 1245 zulke Privilegiën gegeven zijn, is het onverklaarbaar, hoe een visschersdorp zoo vroeg in de gunst van *Hollands* Graven zoude gedeeld hebben.

Hierop hebben wij de volgende aanmerkingen:

1°. Dat *Geertruidenberg* niet in 1240, maar reeds in 1213, zoodanig Privilegie bekomen heeft. VAN MIERIS, *Charterb.* I. 158.

2°. Dat ook zeer kleine plaatsen, gelijk *'s Gravezande*, reeds in 1246 stedelijke regten bezaten. VAN MIERIS, I. 236.

3°. Dat bepaaldelijk FLORIS DE V er op uit was, om kleine, maar aangroeijende plaatsen tot Steden te verheffen, ten einde zich een tegenwigt tegen den Adel te verschaffen. Men weet, (uit den *Klerk der lage Landen*) dat de Adel FLORIS daarom den schimpnaam gaf van *der heerlen God* (den God van 't gemeene volk). Zelfs vindt men bij VAN MIERIS (I. 492) het bewijs, dat hij voornemens was, twee *nieuwe* Steden in *Zeeland* te bouwen, de eene bij *Bridorp* op *Schouwen*, de andere bij *Arnemuiden* op *Walcheren*.

Wanneer nu kleine plaatsen, als *Geertruidenberg* en *'s Gravezande* in *Holland*, (*Domburg* en *Westkappel* in *Zeeland*) reeds lang vóór FLORIS DEN V, van onze Graven stedelijke regten ontvangen hebben, waarom zou dan het kleine, maar door zijne ligging belangrijke en aangroeijende, visschersdorp niet iets dergelijks hebben kunnen bekomen? Het is waar, onze Kronijken zwijgen hiervan; maar dit doen zij ook ten opzigte van andere plaatsen. Hoe zoude men b. v. weten, dat *Middelburg* reeds vóór 1217 eene Keur gehad heeft, zoo niet in die Keur zelve te lezen stond: *sicut in veteri Kora continebatur* (*gelijk de* OUDE *Keur inhield*).

Rotterdam mag, zelfs in 1270, nog zeer klein geweest zijn (dit stemmen wij den Schrijver toe); maar dit *kleine* doet niets af, wijl de Privilegiën van zoo vele andere kleine plaatsen ontwijfelbaar echt zijn. FLORIS DE V heeft de visschersplaats willen opbeuren, misschien wel alleen om de magtige bezitters van *Bulgerstein* en *Wena* te snuiken of te kwellen.

Overigens, LOIS, die dit Privilegie van 1270 het eerst mededeelde, moet het óf zelf verdicht, óf wezenlijk uit de boeken getrokken hebben, welke hij aanhaalt; want hij zegt (bl. 1): „ De privilegiebrief van dato den dag na *S. Lau.*

„ *rens* in *den Hage*, 1270, ſtaat in 't geheel geſchreven in „ 't groot Privilegieboek, fol. 1, en in 't klein dito, fol. 1." Men heeft wel eens kloostermonniken betigt met het onderſchuiven van oude giftbrieven ten voordeele van hun kloosters; maar wat zou LOIS, eenen Schrijver der XVIIde Eeuw, hiertoe bewogen hebben? En zoude hij zóó onbeſchaamd geweest zijn, om zich daarbij te beroepen op een *groot* en *klein* Privilegieboek, 't welk men wist dat *niet* beſtond, of, zoo het beſtond, hem dadelijk van logentaal overtuigde? — Inderdaad, wanneer wij hierbij in aanmerking nemen de uitmuntende aanmerkingen van den Heer ACKERSDIJCK in de aangehaalde Verhandeling, vinden wij geenen genoegzamen grond, om aan de echtheid van het *Rotterdamsch* Privilegie te twijfelen.

Een tweede, niet minder belangrijk punt, is de vraag, wanneer *Rotterdam* voor het eerst bij onze Kronijkſchrijvers voorkomt. Men weet, dat JAN VAN LEYDEN (p. 230) en het *Goudsch Kronijkje* (bl. 77) verhalen, „ dat Graaf „ JAN DE I in 1296 te *Rotterdam* was gekomen, en zijnen „ Neef JAN, Graaf van *Henegouwen*, aldaar bij zich ontbood." Dit is de eerſte maal, dat het woord *Rotterdam* bij de Geſchiedſchrijvers geſpeld wordt. Doch SCRIVERIUS (in zijnen *Toetsſteen*) heeft aangemerkt, dat hier eene vergiſſing plaats heeft. STOKE, toch, wien hier de beide aangehaalde Schrijvers duidelijk op den voet volgen, zegt: dat JAN DE I zijnen Neef ontbood, *dat hi te Bridorp quame*. SCRIVERIUS giste daarom, dat men bij STOKE, in plaats van *Bridorp*, *Bridam* (*Brigdamme*, een dorp bij *Middelburg*) lezen moest, en dat hierdoor door JAN VAN LEYDEN enz. het min bekende *Bridam* met het meer bekende *Rotterdam* verwisſeld is. Met deze giſſing vereenigt zich de Heer VAN REYN, op bl. 34 en 35 Doch de lezing van *Bridorp* bij STOKE is, bijna zeker, de ware. Alle de uitgaven hebben zulks, en waarſchijnlijk ook de drie Handſchriften, welke HUYDECOPER gebruikt heeft, daar deze anders niet zoude nagelaten hebben, deze opmerkelijke *variante* op te teekenen. *Bridorp* was ook, gelijk wij te voren gezien hebben, eene plaats, welke bij FLORIS, den Vader van JAN DEN I, in hooge gunst ſtond. Er beſtaat dus geene reden, om hier *Breedam* te lezen; en JAN VAN LEYDEN zoo wel, als de Schrijver van het *Goudsch Kronijkje*, zouden al zeer ver-

keerd uit hunne oogen hebben moeten zien, om dan nog uit *Breedam Rotterdam* te lezen.

Het is ons wel eens in de gedachte gekomen, of deze Schrijvers niet wel een Handſchrift van STOKE voor zich gehad hebben, waarin *Blidorp*, in plaats van *Britdorp*, gelezen werd, en of zij niet, om de eene of andere reden, vermeend hebben, deze benaming op *Rotterdam* te moeten toepaſſen. Wij geven dit den Heere VAN REYN in overweging, daar hij zelf op bl. 30 zegt: „ Wij bepalen ons „ tot die ſtreek lands, welke ten Zuiden door de *Maas*, „ ten Oosten door het Ambacht van Heer GILLIS VAN „ KRALINGEN, ten Westen door dat van *Beukelsdijk* tot „ bij BLIJDORP begrensd werd, en zich Noordwaarts langs „ de beide oevers der *Rotte* tot een niet juist te bepalen „ afſtand uitſtrekte: de ſtreek dus, in wier Zuidelijk gedeelte „ thans *Oud-Rotterdam*, van de zoogenaamde Valkeſteeg af „ tot aan het einde der Hoogſtraat, van het Oosten naar „ het Westen, en Noordwaarts van de Hoogſtraat tot aan „ de Delftſche poort gevonden wordt." — Zoo dit *Blijdorp* dan *Oud-Rotterdam* begrensde, of welligt, ten tijde van JAN DEN I, een grooter of kleiner deel van den grond daarvan beſloeg, kunnen dan de twee genoemde Schrijvers deze benaming niet als ſynoniem van *Rotterdam* hebben opgevat?

Op bl 2 der Aanteekeningen (n°. 3) haalt de Schrijver eene plaats uit WAGENAAR's *Vad. Hist.* aan, (IIde D. bl. 126) waarin deze zich op KLAAS KOLIJN beroept. — Daar WAGENAAR naderhand de onechtheid van KOLIJN erkend en zelfs bewezen heeft, moet men hem thans geene plaatſen van KOLIJN meer laten aanhalen; te minder, daar in de volgende uitgaven der *Vad. Hist.* deze plaatſen verbeterd en de aanhalingen van KOLIJN er uitgelaten zijn, gelijk ook met deze plaats het geval is.

Aant. bl 22 (n°. 33): „ In een zeldzaam werk van G. „ BAUDART komt een plaatje voor van de overrompeling „ van *Rotterdam* in 1572, waarop een deel der Stad vlak „ en onbetimmerd voorkomt." — Ook in het minder zeldzame (en vroegere) werk van BOR (Iſte D. bl. 267. uitg. van 1621) komt dit plaatje voor: doch men kan er geen ſtaat op maken, vooral niet ten aanzien van ledige ruimten. Op alle de platen van BOR toch worden *in* de Steden ledige ruimten opengelaten, om daarin de gevechten, plunderingen, optogten enz. af te beelden.

Bl. 243. „ VAN WELSENES meldt, dat de *Admiraliteit* „ de kosten der groote Noordoostpilaar der Kerk zoude ge„ dragen hebben. Maar welke vereeniging met deze bena„ ming bedoeld wordt, is duister. Aan het latere Collegie „ ter Admiraliteit op de *Maas* valt niet te denken." — Aan *dat* Collegie zeker niet. Maar werden er in de XVde Eeuw geene oorlogsſchepen te *Rotterdam* uitgerust? En zoude daarover niet het een of ander beheer geweest zijn? Te *Veere*, in *Zeeland*, had men al zeer vroeg een zoodanig Collegie, of hoe men het noemen wil. Het werk, 't welk wij van den Archivarius DE JONGE over de Geſchiedenis onzer Zeemagt verwachten, zal, hieraan twijfelen wij niet, aan het vroegere beſtaan van Admiraliteiten meerder licht bijzetten.

Bl. 263. „ De klok heeft dit omſchrift," enz. — Waarom is dit omſchrift in vier regels afgebroken medegedeeld? Het is immers, even als het volgende, blijkbaar een *distichon:*

Dum Campana ſonans ex aequo divido tempus
Temporis extremi tum memor esto tui.

Ziet daar het weinige, 't welk wij vermeenden in het midden te mogen brengen. Wij wenſchen den waardigen en bekwamen Schrijver tijd en lust toe, om zijnen belangrijken arbeid te voleindigen, en dusdoende den lof weg te dragen van voor de Stad zijner inwoning een Gedenkſtuk te hebben opgerigt, 't welk aan haren tegenwoordigen luister beantwoordt.

Morgenwandelingen door en in den omtrek van 's Gravenhage; of ſchoonheden en merkwaardige bijzonderheden betrekkelijk deze Reſidentie. Eene bijdrage tot de nationale lectuur. Te 's Gravenhage, bij A. KLOOTS. 1832. *In gr.* 8*vo. XVI en* 452 *bl.* (*Uitgegeven ten voordeele van door de Cholera hulpbehoevenden in gezegde Reſidentie.*) *f* 4-50.

Dit werk, hoewel niet vrij van drukfeilen, echter in 't algemeen zindelijk gedrukt en uitgevoerd, en voorts met een fraai vignet verſierd, hetwelk den ingang van het *Haagſche Bosch* voorſtelt, beantwoordt vrij wel aan het doel van deszelfs uitgaaf, om, namelijk, de ſchoonheden en merkwaardige bijzonderheden betrekkelijk de Reſidentie in het licht te ſtellen. Ten einde dat oogmerk bij een talrijk publiek

te bereiken, heeft men er tevens eene bijdrage tot de nationale lectuur van trachten te maken, en dus de Stedebeſchrijving in een romantisch gewaad willen ſteken. Die gedachte was niet ongelukkig; maar het ſchijnt ons toe, dat alles veel natuurlijker houding zou hebben gehad, indien men b. v. eene *Frieſche*, *Zeeuwſche* of *Gelderſche* familie ten huize van een' kundig' *Hagenaar* had laten *logeren*. Dan zou die *Hagenaar* zeer eigenaardig zijne vrienden van elders overal hebben kunnen omleiden, en hun alles aanwijzen, tevens met mededeeling van geſchiedkundige bijzonderheden. Het heeft *nu* iets zonderlings, dat lieden, die óf geboren *Hagenaars* zijn, óf reeds ſedert eenigen tijd in *den Haag* hebben gewoond, elkander niet alleen het eene en andere uit geſchiedenis en oudheidkunde herinneren, maar ook aanwijzen, waar het paleis des Konings is, waar de Prins van *Oranje* woont, waar de Kloosterkerk ſtaat, enz. Dat opzettelijk doen van *morgenwandelingen* zou natuurlijker zijn geſchied met eene geheel vreemde familie, die daarom toch blijken had kunnen geven van zoodanige kennis van hetgeen tot *den Haag* betrekkelijk is, als men in andere ſteden uit boeken kan opzamelen. Ook het romantisch gedeelte van het boek zou daarbij gewonnen hebben: want alsdan had zulk een jonge Heer van elders *onverwacht* een meisje kunnen ontmoeten, dat hem voorinnam en wier wederliefde hij won. De wijze, waarop Mevrouw VERBURG met hare dochter in het gezelſchap van den Heer DIDRICHS en zijnen zoon zich indringt, door te verzoeken, om regelmatig de morgenwandelingen mede te mogen doen, is *onkiesch:* immers, al hadden de Heeren anders gewenscht, zij *konden*, zonder onbeleefdheid, het aanzoek der Dames niet afwijzen. De manier, waarop WILLEM zijn pleit bij NINA wint, is almede zoo alledaagsch, dat dit ingeſchoven romannetje van weinig uitwerking wordt. Eenige afwisſeling in den ſtijl der geſprekken, waardoor, zonder verwaarloozing van het hoofddoel, (te weten, mededeeling van al wat tot *'s Gravenhage* betrekkelijk is) echter ernst en luim elkander behoorlijk hadden afgewisſeld, zou, zelfs zonder romantiſche inkleeding of bijkomend liefdegevalletje, het werk onderhoudender, en dus tot betere bijdrage voor de nationale lectuur hebben gemaakt. Intuſſchen neemt dit alles niet weg, dat het, boven de meeste andere Stedebeſchrijvingen, voor lectuur bij ontbijt- en theetafel geſchikt is, en wetenſchappelijke waarde bezit.

Eenige zonderlinge woorden, gelijk *genoegvol* voor *genoegelijk*; *de Landgraaf* (van *Holland*) voor *de Graaf*, gelijk het wezen moet; *geneeskrachtig*, en dergelijke uitdrukkingen, hadden wij liever vermeden gezien. Op bl. 19 en verv. heeft men verzuimd, met eene D. en W. de ſprekende perſonen kenbaar te maken, hetwelk eenige moeijelijkheid in de goede voorlezing van het boek veroorzaakt. Bl. 21 ſtaat: „ Na het ſcheiden der nationale Synode van *Dordrecht*, in het jaar 1619, werd dan ook de *hervormde geloofsleer*" (vul hier in: *naar de opvatting der Contraremonſtranten*; want de *Remonſtranten* hadden óók tot het Kerkgenootſchap der *Hervormden* behoord) „ als de Godsdienst van den Staat ingevoerd en bij de wet als zoodanig verklaard." Het bevreemdde ons eenigzins, op bl. 13 te vinden, dat de *duinen* ons, onder anderen, *turf*, *planten* en *gewaſſen* opleveren. Bl. 91. reg. 12 v. o. is *afhankelijkheid* voor *onafhankelijkheid* eene zinſtorende drukfout, die in de lijst der drukfeilen, achter het werk geplaatst, is overgeſlagen. Behalve deze aanmerkingen, zullen wij er thans nog eenige laten volgen, van eene onbekende hand wel is waar, doch zoo gegrond, dat wij er zeer wel mede kunnen inſtemmen.

Na dan in 't algemeen het boek te hebben geprezen, zegt de onbekende, die zijne recenſie ter plaatſing had aangeboden, en zulks tot inachtneming bij eenen, door hem zoo wel als ons, gewenschten tweeden druk, hoofdzakelijk het volgende:

Op bl. 10 lezen wij: het tot de oude heerlijkheid *Waſſenaar* behoorende dorp *Katwijk-Binnen*. Zou dit niet moeten zijn: het tot het oude *geſlacht* van WASSENAAR behoorende dorp *Katwijk-Binnen?* — Bl. 31 ſtaat: het prachtige hotel — — — laatst bewoond door *den Engelſchen Mylord* ATHLONE; dit is even verkeerd, alsof men zeide: *door den Hollandſchen mijn' Heer*. Als het lidwoord voorafgaat, komt het voornaamwoord *mij* of *mijn* niet te pas. — Op bl. 158 leest men van den Kardinaal ROHAN VAN SAUBISE; dit moet zijn JEAN DE ROHAN-SOUBISE. — Bl. 186 komt voor de benaming van *basſecour*, in de beteekenis van *voorplein*: eigenlijk verkeerd; een *basſecour* is geen *oprij-plein*, maar een *plein voor pluimen andere gedierten*. Zoo zegt BOILEAU, ſpottenderwijze, van LAMOTTE: *Certain oiſon gibier de basſecour*, en eene opzigtſter van het gedierte en 't geen tot de keuken behoort noemt men *une fille de basſecour*. — Op bl. 211 wordt *ſustine*

et abſtine verkeerd vertaald door *handhaaf en weer af.* De *Hollanders* vertolken het zeer eigenaardig en kort aldus: *lijd en mijd*, d. i. *lijd en onthoud u.* — Bl. 217. *het Hof* VAN ARRENBERG, lees: *van* AREMBERG. — Bl. 234. de *Maria-kerk*, wijl dezelve aan deze *Madonna* was toegewijd; lees hiervoor: *wijl dezelve aan de Heilige Maagd was toegewijd. Madonna* is zoo veel als Mevrouw; ook aan MARIA, de Moeder van JEZUS, geven de *Italianen* dezen eertitel, in tegenoverſtelling van alle andere heilige vrouwen, zoo als MARIA MAGDALENA enz., die nooit *Madonna* genoemd worden. Daar nu de *Italianen* in de ſchilderkunst naar den verheven ſtijl, even als in de muzijk, den toon geven, zoo is *eene Madonna*, voor *afbeelding der Heilige Maagd*, algemeen gangbaar geworden; doch voor de perſoon zelve zegt men het nooit bij ons. Bovendien is er ſlechts *ééne Moeder des Heeren.* Als men dus de perſoon zelve bedoelt, en niet deze of gene beeldtenis, is *deze Madonna* eene geheel te verwerpen benaming. — Bl. 243 heeft men zeker tweeregelig versje ten onregte aaneen geſchreven. Het moet zijn:

Hic ſenis et viduae triſtisque parentibus orbi,
Auxiliante Deo, ſors dura levatur egeni.

Bl. 274 leest men: *Bat-ouwe*, (*landſtreek der Batten.*) Neen! *aue*, verkort *au*, beteekent *beemd* of *weide*, en niet *landſtreek* in 't algemeen. Zoo is *Nasſau* b. v. zamengeſteld uit *nasz* (nat) en *aue* of *au* (beemd of weide), derhalve zoo veel als *natte beemd*; en *Bat-aue* of *Bat-au* (*Betuwe, Betuw*) beteekent *bette* of *goede* (comp. *beter*, ſup. *best*) *beemd* of *weide.* — Bl. 317. *het Hofje van den Ambachtsheer van* NIEUWKOOP, liever: geſticht door een lid van het oude geſlacht van WASSENAAR, die Heer was van *Nieuwkoop*, ter vervanging der geestelijke geſtichten, die aan het Hervormde Kerkgenootſchap, ſedert dat het heerſchende was geworden, hier te lande werden toegelegd. — Op bl. 328 wordt de *Pastoorskerk* de *oudſte* Roomſche kerk te *'s Gravenhage* genoemd; duidelijker zou men zeggen, de *eerſte* kerk, aan de Roomschgezinden, na den afval van *Spanje*, tot waarneming hunner Godsdienst vergund: want de *St. Jakobskerk* was de oudſte, doch daarvan waren de Hervormden bezitters geworden. — Op den lof, aan vele der bl. 342 en 343 opgenoemde tooneelſtukken gegeven, kan vrij wat worden af-

gedongen. — Bl. 409 ſtaat *D. O. M. Pacifero S.*, vertaald eenvoudig door: *Aan den weldadigſten en hoogſten God.* Men leze: *Aan den hoogst weldadigen en grooten God, den ſchenker des vredes, toegewijd.* En *A. D.* 1792 beteekent: *In het jaar des Heeren* 1792.

Schoon wij deze aanmerkingen des onbekenden Recenſents hebben overgenomen, herhalen wij gaarne met hem, dat het werk wezenlijke waarde bezit, en, niet alleen om het weldadige doel der uitgaaf, maar ook om den belangrijken inhoud, wel verdient gekocht en gelezen te worden.

Gedenkboek der plechtige viering van het tweehonderdjarig beſtaan der Doorluchtige School te Amſterdam; te ſamen geſteld door Mr. J. VAN LENNEP, *Secretaris van Curatoren der voornoemde School. Te Amſterdam, bij* P. Meijer Warnars. 1832. *In gr.* 8*vo. XVI en* 254 *bl. f* 7-50.

Dit Gedenkboek is een wezenlijk ſieraad van Nederlandſche drukpers en graveerſtift. De fraaije Titelplaat en de voortreffelijke Plaat in het werk zelve zijn beide door den Heer PFEIFFER oorſpronkelijk geteekend en door den Heer VAN ELVEN gegraveerd, en hebben betrekking, de Titelplaat op den Koorzang, en de andere Plaat op het Geſchiedkundig Tafereel in twee Bedrijven, *een Amſterdamſche Winteravond in* 1632, door den Schrijver des boeks, den Heer Mr. J. VAN LENNEP; welk Tafereel hier mede door den Schrijver is opgenomen, en, als een gepast, maar reeds uitgegeven Gelegenheidsſtukje, in onze ſchatting van geene blijvende waarde, al te veel plaats beſlaat. Ook zouden wij voor genoemde Plaat, zijnde eene voorſtelling van een tooneel uit hetzelve, liever eene afbeelding van de Feestviering zelve hebben gezien. Immers, in welk verwijderd verband ſtaat deze, hoe fraai ook uitgevoerde, Prent tot het onderwerp! Het is en blijft eene Schouwburgsdecoratie en niets meer.

Wij ontmoeten hier dan, na de lijst der Inteekenaren op het Gedenkboek, eerst eene Beſchrijving der Feestviering tot bl. 32, en daarna volgen de Bijlagen: A. de heerlijke Redevoering van des Schrijvers beroemden Vader D J. VAN LENNEP, te dier gelegenheid in de Latijnſche taal uitgeſproken en hier medegedeeld; B. des Schrijvers Koorzang, reeds te voren bij de afzonderlijke uitgaaf met lof door ons vermeld; C. deszelfs Tafereel, boven genoemd. In vooraf-

gaande toelichtingen verdedigt zich de Dichter tegen de aanmerkingen, op dit zijn werk, zoo in ons Tijdschrift als elders, gemaakt. In vele opzigten schijnt ons de verdediging te kort te schieten, b. v. omtrent het karakter van Mevrouw HOOFT en het opvoeren van VOSSIUS als zwijgend persoon. Gelukkiger schijnt ons zijne opmerking, dat men het stukje niet beschouwen moet als voor het algemeene Publiek, maar alleen voor het toen ter tijd tegenwoordige uitgezochte Publiek bestemd; doch dit maakt weder het volstrekte zwijgen van VOSSIUS zoo veel te erger. Al had hij slechts acht regels of nog minder met waardigheid gesproken, op het oogenblik, dat hij was ingeleid, dan zou, naar ons oordeel, het Tafereel er bij gewonnen hebben; en daar er geen hartstogt, geen bijzonder treffend gebarenspel of hooge kunst in het kiezen van stand ten tooneele bij te pas zou hebben gekomen, vertrouwen wij, dat menigeen, ook van de minder begaafde tooneelisten, wel in staat zou zijn geweest, zulk eene gemakkelijke rol bevredigend uit te voeren. Zoo had Recensent ook wel niet gewenscht, Mevrouw HOOFT als eene TESSELSCHADE of eene SCHUURMAN te zien voorgesteld; maar zij had daarom niet zoo volstrekt alledaagsch behoeven te zijn: de gade, door eenen HOOFT gekozen, moet zijner waardig zijn. Zonder hooge begaafdheid of diepe geleerdheid, had zij bij hare vrolijke luim, huishoudelijkheid en ongekunsteldheid, een' zekeren menschkundigen blik en wat meerdere blijken van fijne beschaving moeten voegen. Het lezend Publiek beslisse! — Uitmuntend is weder het vers, door den Tooneelspeler EVERS ten flotte gereciteerd. Bijlage D is een schoon *Elegiacum* van Professor SIEGENBEEK; E, een niet onverdienstelijk vers van den Heer DE GEER. Heerlijk is de daarop volgende Lierzang, F, door Prof. LULOFS. Ook de twee volgende Nederlandsche verzen, G, door Prof SIMONS, en H, door Prof. VAN DER HOEVEN, zullen algemeen behagen; even als het *Elegiacum*, I, door den Heer VERBURG, en het Nederlandsche gedicht, K, door den Heer KLIJN. Bijdrage L behelst ee Latijnsch *Heroïcum* van nu wijlen den Heer MARRON, en eene Nederlandsche zamenspraak in dichtmaat van denzelfden, in welk laatste stuk men sporen ziet van des Dichters langdurig verblijf te Parijs, waardoor *woordschikking* en *verfificatie* soms verfranscht er uitzien, b. v. de *woordschikking*: „ Maar nutloos is 't gezocht, dat mij van

zwijgen keer';" *verſificatie:* „ Gij doet me, ondanks mij zelf, mijne gelofte breken." Men weet, dat de Franſchen de lettergrepen meer tellen dan afzonderlijk wegen. Bijlage M is een vers, in een chasſinet geplaatst geweest. Bijlage N bevat de welbewerkte Godsdienſtige Rede op het feest, door Prof. ROOIJENS, met toelichtende aanteekeningen en naſchrift.

Hoe voortreffelijk de typographiſche uitvoering anders zij, zijn er echter eenige drukfeilen ingeſlopen, zonder dat zij aan het einde des werks als zoodanig ſtaan aangewezen; b. v. bl. 25. *Mr.* P. J. VAN NAAMEN, lees VAN MAANEN. Bl. 42, reg. 17 van boven: *celebrata per* D'ORVILLIUM *prima ejus ſaecularia.* Men zou denken, dat dit aaneen behoorde; maar dan is de zin in den zamenhang onverſtaanbaar. Achter D'ORVILLIUM moest eene (,) ſtaan, want *celebrata* is *nom. ſing. fem. gen.*; aldus: *ſi praeſentem Athenaei nostri ſtatum comparo cum ejus primordiis, cumque rerum conditione, quae* [rerum conditio] *fuit paullo ante celebrata per* D'ORVILLIUM (,) [comparo] *prima ejus ſaecularia*, [tunc] *multo magis etiam ad alacritatem erigor.* Bl. 167. vs 6 *Deficiunt vives*, lees *vires.* Bl. 176. vs. 1. moet de (.) achter *Camoenae* weg. Men leze:

Arescit Latiae ſed dum foecunda Camoenae
Vena, unum hoc liceat etc.

en vs. 7 ſtaat *imatator* voor *imitator.*

In 't algemeen is anders de correctie vrij naauwkeurig, en wij willen niets op den lof, aan de uitvoering gegeven, hebben afgedongen; terwijl wij den Heer VAN LENNEP dankzeggen voor het gemeenmaken dezer verzameling.

Nederlandſche Muzen-Almanak. 1833. *Vijftiende Jaar. Te Amſterdam, bij* J. Immerzeel, Jun. 264 *bl. f* 3-50.

Almanak voor het Schoone en Goede, voor 1833. *Te Amſterdam, bij* G. J. A. Beijerinck. *X en* 180 *bl. f* 1-80.

Groninger Studentenalmanak, voor 1833. *Te Groningen, bij* W. van Boekeren. 155 *bl. f* 1-60.

Almanak ter bevordering van kennis en goeden ſmaak, voor 1833. *Zesde Jaargang. Te Groningen, bij* J. Oomkens. 103 *bl. f* :-35.

Nederlandſche Anekdoten-Almanak, voor 1833. *Te Franeker, bij* G. IJpma. 245 *bl. f* : - 90.

Al deze jaarboekjes van verſchillende waarde werden door de Redactie van dit Tijdſchrift afgezonden den 29 van Wintermaand 1832, doch zijn, ten gevolge der ingevallene vorst, eerst op den 22 van Sprokkelmaand 1833 door Recenſent ontvangen geworden. Deze noodlottige omſtandigheid is de oorzaak van het late dezer aankondiging, en, ten einde die nog niet meer te vertragen, zijn wij genoodzaakt een veel beknopter verſlag te geven, dan anders wel het geval zou zijn geweest.

De Muzen-Almanak, welks inhoud, even als die van de meeste andere jaarboekjes, aan het publiek, deels door eigene lezing, deels uit recenſie in andere Tijdſchriften, reeds bekend zal zijn, is dit jaar, behalve met de Portretten van de Heeren ROBIDÉ VAN DER AA en VAN OOSTERWIJK BRUYN, ſlechts met drie plaatjes, doch daarentegen ook met drie *fac-ſimile's* en één muzijkblaadje voorzien. Niet alles, wat in den Muzen-Almanak is opgenomen, beantwoordt aan de verwachting, met welke men daarin geplaatſte dichtſtukjes begint te lezen. Gelegenheidsverzen vooral behooren, met enkele uitzondering van deze of gene meesterſtukken in die ſoort, hier minder te huis; hetzelfde zij gezegd van zoodanige zedekundige of godsdienſtige verzen, die zich niet, door eenige verraſsende wending of eenig nieuw en dichterlijk oogpunt, onderſcheiden. Doch er is zeer veel ſchoons en voortreffelijks ook thans weder hier te vinden. De gedichten van den bekwamen verzamelaar IMMERZEEL zelven, het vers van BILDERDIJK aan Koning LODEWIJK, de gedichten van de Heeren VAN WALRÉ, STARING, VAN LENNEP, LOOTS, WISELIUS, VAN SOMEREN, VAN DEN BROEK, VAN OOSTERWIJK BRUYN, IJNTEMA en anderen zijn een wezenlijk ſieraad van het bundeltje. Zeer bevielen ons, onder anderen, *Verontſchuldiging* door TOLLENS, *Geeſtenſtemmen* en *het Waterwormpje* door WITHUYS. Doch het is moeijelijk en overbodig, hier eene lijst van verdienſtelijke gedichten mede te deelen. De achteraan gevoegde Levensberigten van de Heeren BILDERDIJK en GISIUS NANNING zullen algemeen welkom zijn. Maar zou de Heer IMMERZEEL voortaan niet wat naauwkeuriger voor de verbetering der drukproeven kunnen zorgen? *Leydensch* voor *Leydens Hoo-*

geſchool, op bl. 252; *hoogſchaters* voor *hoogſchatters*, op bl. 260, en *den achtenswaardigen*, voor *de achtenswaardige* J. VAN WALRÉ (gelijk de zamenhang vordert), op bl 261, zijn b. v. drukfeilen, die bij de lezing hinderen en in het oog vallen. — Ook de titelplaat ſchijnt ons met ſmaak en oordeel gekozen.

De *Almanak voor het Schoone en Goede*, die met zeer lieve plaatjes verſierd is, beantwoordt weder volkomen aan zijnen titel. *De Doodendans*, door STARING, is eene meesterlijke vertelling. *De Bruid*, door VAN HALMAEL, is zinrijk, leerzaam en ſchoon, doch ruw geverſificeerd. Onder anderen behagen ons bijzonder *Natuur en Kunst*, door WITHUYS, en *Bruiloftszang*, door Mr. MODDERMAN.

De *Groninger Studentenalmanak* handhaaft zijnen bevorens reeds verkregenen goeden naam. Vele dichtſtukjes, zoo in de Duitſche als de Nederlandſche taal, zijn niet zonder verdienſten.

De *Almanak ter bevordering van kennis en goeden ſmaak*, door het Departement *Leens* der Maatſchappij: *Tot Nut van 't Algemeen* uitgegeven, moet minder van eene *aesthetiſche* zijde worden beſchouwd. De verzameling is als *Volksalmanak* nuttig en bruikbaar; zij beantwoordt dus aan haar doel.

Liefhebbers van Anekdoten zullen zich aan den *Nederlandſchen Anekdoten-Almanak* kunnen vergasten: want, onder veel bekends of weinig bijzonders, ontmoet men toch ook dikwijls het eene en andere, dat bij de lezing verrast en treft, of eens hartelijk lagchen doet.

Plaatsgebrek verbiedt ons, uit dezen of genen der opgeſomde Almanakken, iets tot proeve mede te deelen.

Geboortegroet aan den Koning, 24 *Aug.* 1832, *door* G. A. C. W. MARQUIS DE THOUARS, *Luitenant in Koninklijke Nederlandſche dienst. Te Amſterdam, bij* Gebr. Diederichs. 1832. *In 4to.* 8 *Bl. f*: 30.

Mijn Onheil op de Lek, een vaderlandsch Tafereel, in twee Zangen, door G. A. C. W. MARQUIS DE THOUARS, *Luit. der* 10*de Afd. Inf. Te Amſterdam, bij* A. Vink. 1832. *In gr.* 8*vo.* 50 *Bl. f* 1 80. (*Uitgegeven ten voordeele onzer hulpbehoevende natuurgenooten, welker betrekkingen door het allerdroevigst voorval hun graf in de golven vonden.*)

Op de vereeniging der Franſche en Engelſche Vloten, tegen Holland uitgerust. Naar het Engelsch, uit het dagblad: The Standard, door H. TOLLENS, CZ. *Te Amſterdam, bij* M. Westerman en Zoon. 1832. *In gr.* 8*vo.* 4 *Bl. f*: - 10.

De Aziatiſche Cholera, Dichtſtuk door J. J. DROZ VALK, *Med. Doctor, te Amſterdam. Te Amſterdam, bij* L. van Es. 1832. *In gr.* 8*vo.* 15 *Bl. f*: - 20. (*Uitgegeven ten voordeele der behoeftige Choleralijders in ons Vaderland.*)

De Heer Luitenant DE THOUARS, aan wiens dichterlijken aanleg door niemand met reden kan getwijfeld worden, begint zijnen dichttrant te zuiveren van dat gezwollene, duistere en valsch vernuft ademende, dat zijne waarlijk bezielde verzen anders veelal ontſiert: echter heeft hij het gebrekkige zijner, hoe groote, toch aan dat euvel mank gaande Duitſche modellen nog niet geheel afgelegd. Tot aanbeveling zullen wij voor de Lezers, van het ſchoone, en tot waarſchuwing des Dichters, van het wanſtaltige eenige proeven leveren. — Heerlijk is de aanhef van den *Geboortegroet aan den Koning:*

Een zomerdag, zoo ſchoon als de aard zag klimmen
In 't morgenland, waar Sions tempel ſtond,
Zie*t* *'t* Hollandsch hart aan d' oosterhemel glimmen,
Die 't heerlijkst feest aan Bato's kroost verkondt.
Een vreugdedag, in deze omwolkte dagen
Voor 't Neêrlandsch (voor Neêrlands) volk, windt zich uit Thetis' ſchoot,
Komt de ochtendmist van 't nuchtren halfrond vagen,
En tooit de kim met lieflijk rozenrood.

Bl. 4. De oogstmaand, rijk aan palmguirlanden, blinkende als de dageraad,
Met haar *lyaniden-kranſen* in het *golvend glansgewaad*,

ſchijnt ons *overladen* te zijn.

Bl. 6 heeft in deze twee regels de meening niet zuiver uitgedrukt:

Hoe de vriend van God zijn lading op een veilge ſteenrots bergt,
En nog uitkomst blijft beſchoren, *hier door d' afgrond aangetergd.*

Liever nog: *ſchoon hem de afgrond dreigt en tergt.*

Bij bedaarde nalezing, zal de Dichter inzien, dat, met uitzondering der twee laatſte verzen, het ſlot van dien Geboortegroet niet gemakkelijk te verſtaan en ſlecht geconſtrueerd is.

Mijn Onheil op de Lek bezit zeer vele verdienſten; doch ook daar verloochent zich THOUARS niet. Men ziet aan het zonderlinge van ſommige uitdrukkingen en ſpreekwijzen al dadelijk, wie de Schrijver is. *De ſteenweg des levens*, in plaats van *het dorenpad*, is zeer verkeerd: want *een ſteenweg* is een zeer goede, bruikbare weg, en de Dichter wil den levensweg hier van deszelfs *onaangename* zijde beſchouwen. Plaatſen, als de volgende, verdienen waarlijk geenen lof:

Bl. 27. Doch Heer! uw wil geſchie! (*de booten zijn geladen*)
Die nimmer rekenſchap op aard geeft van uw daden.
Bl. 29. het hart... Dat *zwemmende in den dauw der ziel van ſmart verglom.*

Bl. 31. 'k Zag (God! de veder zinkt, zinkt magtloos bij 't *omſchrijven*)
Hier *randſels*, daar *chakots*, en verder *lijken* drijven.

Op bl. 36 worden de vogelen *vliegende orgelkelen* en *blaadrenburgers* genoemd, en de *ſtorm* wordt een *bastoon* geheeten, van de *affuit* gezonden, die door de ſchepping giert en op de rotſen ſtuit.

Voor een' Luitenant bij de Infanterie, en niet bij de Artillerie, is de Marquis DE THOUARS wat veel met *affuiten* in de weer; maar, zonderling genoeg, van de kanonnen zelve ſpreekt hij niet: en wat is toch een affuit zonder kanon?

Desniettegenſtaande is dat dichtwerk vol echte poëzij, en de achteraan gevoegde Romance is voortreffelijk; b. v.:

Daar lag ik, dobbrende op den ſtroom,
Vóór God mij uitkomst bood,
In ſtrijd met d' opgeruiden vloed,
Te worſtlen met den dood.

Ik dacht aan 't lieve onnoozel wicht,
Ontworſteld aan den ſchoot
Der moeder, die 'k des ochtends nog
In minnende armen ſloot.

Der moeder, die 'k aan 't kloppend hart
Voor 't laatst *nu* had gedrukt,
Die menig bloempje op 's levens baan
Met mij had afgeplukt.

Der moeder, die mij alles was
Op 's werelds kronkelpaân,
Die nooit of nooit (liever, *ach nooit*) weêr aan mijn zij'
In 't lagchend groen zou ſtaan.

o God! ik zag het aaklig krip,
Haar zelve in weduwrouw,
Twee weesjes, 't onderpand, o Heer!
Van teedre huwlijkstrouw.

Vaartwel! vaart eeuwig wel! mijn kroost,
Ik zie u nooit weêrom. —
Vaartwel! tot voor den troon van God,
Bij 't zalig Englendom!

De Heer TOLLENS heeft het vers, in het Engelsch dagblad *The Standard* geplaatst, volgens zijne gewoonte, en dus meesterlijk, overgebragt.

Het dichtſtuk op de *Cholera*, van Doctor VALK, is wel geen meesterſtuk, doch laat zich zeer goed lezen en heeft eene heilzame ſtrekking.

BOEKBESCHOUWING.

De Pausſen, als tijdelijke Vorſten en Opperhoofden der Kerk beſchouwd, ſedert de vestiging van den H. Stoel te Rome tot het jaar 1822. *Door* JUAN ANTONIO LLORENTE. *IIde Deel.*

(*Vervolg en ſlot van bl.* 148.)

Onder zulke Opperhoofden en Geweldenaars, en bij hunnen onzaligen invloed op de zeden der Christenheid, moest onmisbaar de Kerk door gedurige onrust en verdeeldheid geteisterd en geſchokt worden, en dreigde, vooral na de uitvinding der Drukkunst, tegen het zedebederf en de Hierarchij van *Rome* een ſchrikkelijk onweder los te barſten. Doch laat ons LLORENTE hooren, en de plaats, waar de Katholijke Schrijver over de Hervorming ten tijde van LEO X ſpreekt, uit zijn werk hier afſchrijven: „ Van de twaalfde eeuw af," zegt hij, „ begonnen de ſcheuringen in de Roomſche Kerk „ door de *Waldenzen.* Hen volgden de *Albigenzen*, „ de *Wikleſiten*, de *Husſiten* en zoo vele andere, tot „ aan LUTHER. Allen hadden hunnen oorſprong in „ de buitenſporigheden, de heerschzucht, de hebzucht „ en het despotisme der Pausſen, die op het einde der „ elfde eeuw het ſtelſel van GREGORIUS VII aanhingen. Allen riepen luid, dat *Rome* een *Babylon*" (waarom niet *Babel?*) „ en de Paus een Antichrist geworden „ was. Alle vromen begeerden eerbiedig de afſchaffing „ der misbruiken, ten einde de ketters elk voorwendſel „ te benemen, om zich van de Kerk af te ſcheiden. De „ Kerkvergaderingen te *Costnitz* en *Bazel* hielden zich „ hiermede ernſtig bezig. Intusſchen hadden de Pausſen „ de uitvoering der beſluiten veronachtzaamd, en waren „ ſlechts bedacht om hunne wereldlijke magt te vergroo- „ ten. — Volgens mijn gevoelen, is LEO X de eigenlijke

„ bewerker van al, wat wij thans nog zien gebeuren. „ Was hij de man geweest, die hij benoorde te zijn, „ dan zou hij gezien hebben, dat de monnik LUTHER „ in de hoofdzaak volkomen gelijk had, door zich te- „ gen het grove misbruik van de aflaatkraam te verzet- „ ten. Bezorgd om de treurige gevolgen voor te komen, „ zou hij zijn ſtelſel veranderd hebben, en ten minſte „ in het kerkelijke beſtuur tot de gewoonten van de eer- „ ſte helft der elfde eeuw teruggekomen zijn, ingeval „ hij niet, zoo als zijn moest, met betrekking tot de „ wereldlijke Vorſten, tot die van de vierde en vijfde „ eeuw, en met betrekking tot de Biſchoppen en gees- „ telijke aangelegenheden, tot die van de eerſte en tweede „ eeuw terugtreden wilde. LUTHER, CALVIJN, en „ vele anderen van de Kerk afwijkende in de 16de eeuw, „ zouden dan met de Kerk vereenigd zijn gebleven, „ en de Protestantſche landen geene reden gehad heb- „ ben, om eene afzonderlijke Kerk te ſtichten." — Gaarne vereeren wij de gevoelens van LLORENTE, ook ſchoon wij het daarvoor houden, dat de ſchuld niet alleen bij Paus LEO X, maar tevens in het diep ingekankerd, ongeneeslijk zedebederf der hoogere en lagere Geestelijkheid gezocht moet worden. Immers ADRIAAN VI, zijn Opvolger, heeft alleen de hervorming bedoeld van het Pauſelijk Hof; maar ook hij overleed ſpoedig, niet zonder vermoeden van vergiftiging. En getuigt niet daarenboven het jongſte tijdsbeſtek van ruim de helft eener eeuwe, hoe weinig *Rome* alsnog gezind is, een hairbreed af te gaan van zijne hierarchiſche beginſelen en grootheid; hoe weinig duurzaamheid het heeft, wanneer een CLEMENS XIV, met opoffering van zichzelven, ſlechts éénen ſtap ten goede en tot bevordering van Christelijken vrede doet? Door hem, leest men bij LLORENTE, „ werd de Orde der *Jezuiten*, op ver- „ zoek van al de Vorſten uit het Huis van BOURBON, „ gelijk van verſcheidene anderen, en ten gevolge van „ duchtige beweegredenen, afgeſchaft." Maar ook daarna teekent hij aan: „ PIUS VII heeft tot herſtelling

„ dier Orde eene bul uitgevaardigd, waarvoor hem de „ Geſchiedenis ook al geene eerzuil zal oprigten. Trou- „ wens," zegt LLORENTE ten vervolge, „ hiermede „ zich niet vergenoegende, werd hij (de Paus) zelfs de „ lofredenaar der *Jezuiten* in een ander *breve* aan FER- „ DINAND VII, en merkt daarin aan, dat de tegen „ *die goede lieden* (!) ingebragte beſchuldigingen enkel „ laster zijn." — Ziet daar het *onfeilbare* oordeel van eenen Hierarch, zoo ſtrijdig als licht en duisternis, en aandruiſchende tegen de denkwijze en moedige daad van zijnen *even onfeilbaren* Voorganger GANGANELLI! Noode onthouden wij ons, de taal van verontwaardiging, waarmede LLORENTE, aan het ſlot van zijn werk, den Herſteller der *Jezuiten*-orde, dien *Vromen* in naam, maar voorſpraak van zijne gewetenlooze oogendienaren, tot de Pauſelijke archiven en *historisch* bewezene gruwelen overwijst, bij ons verſlag van zijnen arbeid te voegen. Maar ons beſtek gebiedt te eindigen. Dit nog alleen (door onzen Schrijver niet vermeld) tot bewijs, hoe *Rome*, dat op nieuw zich met LOYOLA's volgelingen omgeeft en hen voedſtert, thans weinig of niets verſchilt van hetgene het was in de 17de eeuw onder PAULUS V, wien zijne vleijers „ eenen *Ondergod*, „ *Monarch van het Christendom* en den *Handhaver der* „ *Pauſelijke Almagt*" noemden: wij bedoelen de uitdrukkelijke goedkeuring, door *dezen* Opperhierarch gegeven aan de Leer van SUAREZ, den *Jezuit*, *ter verdediging van den Koningsmoord* (*). Genoeg voor ons, om elke Maatſchappij en Volk gelukkig te noemen, van wier grenzen dat ſlangenzaad ten verſte verwijderd blijft, en om den Vorſten en Magtigen op aarde de waarſchuwing bij VIRGILIUS voor te houden: *Equo ne credite Teucri.*

(*) BOWER, *Hist of the Popes*, Vol. VII. p. 477, en MOSHEIM, *Kerk. Geſch.* D. VIII. bl. 147. noot *b*.

Geſchiedenis der Chriſtelijke Godsdienst en Kerk, door A. NEANDER. *Uit het Hoogduitsch vertaald, door* H. J. SPIJKER, *Theol. Doct. en Pred. te Waddingsveen. IIde Deel. Te Rotterdam, bij* Wed. van der Meer *en* Verbruggen. *In gr.* 8*vo. XIV en* 320 *bl. f* 3-:

Van het eerſte deel der vertaling van dit werk is op zijnen tijd verſlag gedaan. Nadat dezelve een' tijdlang had ſtilgeſtaan, wordt zij met dit deel door eenen anderen Uitgever vervolgd. Op verzoek van den tegenwoordigen Uitgever, is de naam van den Vertaler op den titel geplaatst. De nederige Vertaler wenscht, dat de voldoening aan dit verzoek enkel aangemerkt worde als een blijk van achting aan den Schrijver, en dat dezelve niet toegeſchreven worde aan eerzuchtige bedoelingen. In zoo ver de naam van eenen Geleerde, die, als Evangelieverkondiger, reeds van eene gunſtige zijde in de vaderlandſche Hervormde Kerk bekend is, iets bij kan dragen, om aan het vertaalde werk eene gunſtige ontvangst bij ons vaderlandsch publiek te verzekeren, keuren wij dan ook deze bekendmaking niet af, vooral daar wij hierdoor ook weten, aan wien wij de belangrijke toelichtingen te danken hebben, waardoor deze vertaling het oorſpronkelijke in waarde overtreft. Dit deel begint met de *tweede Afdeeling*, behelzende: *De Geſchiedenis van het Kerkbeſtuur, de Kerkelijke Tucht, en de verdeeldheden daarover ontſtaan.* I. *Het beſtuur der Christelijke Kerk in den leeftijd der Apostelen, na den leeftijd der Apostelen.* II. *De uitoefening der Kerkelijke Tucht.* III. *Verdeeldheden en ſcheuringen ter zake van Kerkbeſtuur en Kerkelijke Tucht.*

Met betrekking tot de ingevoerde onderſcheiding tusſchen de Biſſchoppen en de Presbijters, welke in deze Afdeeling behandeld wordt, viel ons in het oog het verſchil van gevoelen tusſchen NEANDER en eenen onzer

vaderlandſche Geleerden. NEANDER zegt: „ Het was „ geheel natuurlijk, dat, in de vergaderingen der Pres„ bijters, ſpoedig één hunner tot Voorzitter gekozen „ werd." En vervolgens: „ Uit hetgeen reeds in de „ tweede eeuw beſtond, mogen wij opmaken, dat, on„ middellijk na den leeftijd der Apostelen, het ambt van „ eenen blijvenden Voorzitter in den Raad der Presbij„ ters is ingeſteld, en dat deze Voorzitter, omdat hij „ voornamelijk het opzigt over alles voerde, den naam „ van eenen Opziener of Biſchop bij uitnemendheid ge„ dragen, en zich daardoor van de overige Presbijters „ onderſcheiden heeft." De Hoogleeraar N. C. KIST, in zijn onderzoek *over den oorſprong van het Biſſchoppelijk gezag in de Chriſtelijke Kerk*, enz. geplaatst in het tweeden deels eerſte ſtuk van het *Archief voor de Kerkelijke Geſchiedenis*: „ Niet namelijk, dat het ge„ zag, aan éénen Biſchop in iedere Gemeente toege„ kend, als van zelve en van lieverlede uit het voorzit„ terſchap van eenen der Ouderlingen zou zijn voortge„ vloeid; maar het werd niet zonder vele tegenkanting „ opzettelijk ingevoerd." Nadat de Hoogleeraar reeds vroeger gezegd had: „ Uit de brieven van IGNATIUS „ leeren wij het gezag en de waardigheid van éénen „ Biſchop in elke gemeente, als eene toenmaals *nieuwe*, „ althans in de plaatſen, naar welke deze brieven gerigt „ zijn, nog niet bekende of aangenomen inſtelling ken„ nen." Jammer is het, dat, door de genoegzaam gelijktijdſge uitgave van dit deel der vertaling met het genoemde deel van het *Archief*, de geleerde Vertaler geene gelegenheid heeft gehad, om zijnen oorſpronkelijken Autheur te verdedigen.

De *derde Afdeeling* behelst *Geſchiedenis van den Levenswandel en de openlijke Godsvereering der Chriſtenen.* I. *Levenswandel der Christenen.* II. *Openlijke en gemeenſchappelijke Godsvereering.* III. *Bediening van Doop en Avondmaal.* NEANDER behandelt ook in dit werk de geſchiedenis der Christelijke Kerk vooral van hare beoefenende zijde, dezelve aan-

wendende tot leering, waarſchuwing en ſtichting; en, waar eene zekere neiging tot het mystieke, welke het niet te ontkennen is dat den Schrijver eigen is, aanleiding geeft tot onnaauwkeurigheid, dient het aangemerkte van den geleerden Vertaler tot nuttige teregtwijzing. Zeer doelmatig is, onder anderen, de aanmerking op de overbrenging van Jo. VI: 47—56 op het Avondmaal. De Vertaler zegt in dezelve, bladz. 274: „De over„ brenging van deze Bijbelplaats op het Avondmaal is ge„ heel overeenkomſtig met de doorgaande denkwijze van „ onzen Schrijver; maar blijft toch voor ons aan vele „ bedenkingen onderhevig, omdat zij op eene minder „ juiste verklaring ſteunt, en tot onjuiste voorſtellin„ gen van den aard en het doel des Avondmaals aanlei„ ding geeft.'

Wij verblijden ons in de voortzetting dezer vertaling; en, daar wij vernemen, dat het werk in het oorſpronkelijke ook nog niet voleindigd is, hopen wij, dat de Schrijver, die met zoo veel anderen letterkundigen arbeid overladen is, zijn voornemen zal volvoeren. Wij wenſchen, dat dit ons verſlag moge medewerken, om, bij de hervatting van de Nederduitſche uitgave van dit werk, de belangſtelling van ons publiek in deze onderneming op te wekken, en de loffelijke poging van den Vertaler door eene gunſtige ontvangst bij zijne landgenooten te doen bekroonen.

Christendom en Regtzinnigheid. Door J. C. A. SANDER *en* J. G. LIERNUR. *IIde Stukje. Te Arnhem, bij* C. A. Thieme. *In kl.* 8*vo.* 113 *Bl. f*: - 60.

Van het eerſte ſtukje is verſlag gedaan in No. V. der *Letteroeff.* voor 1829. Ook dit tweede behelst belangrijke dingen, daar beide Schrijvers toonen, dat zij gaarne eene zaak van onderſcheidene kanten beſchouwen, ten einde dus alles te beproeven en het goede te behouden. Drie Verhandelingen komen in dit deeltje voor. De eerſte, van SANDER, heeft het volgende opſchrift:

Eenheid en verſcheidenheid, aanvang en voltooijing der openbaring Gods aan de menſchen, in het Oude en Nieuwe Verbond. Over dit onderwerp wordt veel goeds gezegd, dat aan denkende lezers zeer wel voldoen zal. Eenige vreemd klinkende uitdrukkingen of gewaagde ſtellingen komen er voor, waarop men aanmerkingen zou kunnen maken; b. v. bl. 5, 6: *Alle, zoogenaamd nadere en ſtellige, openbaringen Gods beſtaan in aanwijzingen, om het boek der algemeene openbaring, dat overal in de natuur en in den loop des levens voor de menſchen geopend lag, aan dezen te leeren kennen.* Rec. meent, dat er in den Bijbel nog al iets meer geleerd wordt. Het is wel waar, wat SANDER op bl. 7 zegt, dat *de Profeten hunnen tijd ver vooruit waren;* maar hetzelfde kan men van SOCRATES en PLATO zeggen. Stonden zij dus gelijk met de Profeten? Dit wordt hier wel niet beweerd; evenwel drukt de Schrijver zich ſoms eenigermate dubbelzinnig uit. Op bl. 15 ſtaat: *Dit onderwijs der Profeten rustte op de beſchouwing der natuur en op de ondervindingen, die het menſchelijk leven aan de hand geeft, mitsgaders op de oudſte overleveringen aangaande de ſchepping der wereld en de lotgevallen der menschheid in de vroegſte eeuwen;* en onmiddellijk volgt hierop: *Ondertusſchen werden zij door den geest Gods gebragt tot het regte verſtand en de doeltreffende toepaſſing dezer openbaringen.* Van dien aard is mede, wat bl. 38, 39 voorkomt: *In alle deze dingen* (leer en leven van JEZUS) *kunnen wij niet miskennen eene zoo bijzondere begunſtiging en hulp van God, dat de gewone middelen, waardoor een mensch ontwikkeld wordt, hier op zich zelve niet ſchijnen* (?) *toe te reiken; want duizende kenden de onderwijzingen der Profeten ook, en vonden er nogtans dat niet in, wat* JEZUS *er in vond.* Hieruit nu trekt SANDER dit gevolg: *Zoo beſchouwd, kan, ja moet het gepaard gaan, dat* JEZUS *zijne leer onmiddellijk van God ontving, en nogtans uit de onderrigtingen der Profeten geput heeft, en deze voltooid.*

De tweede, insgelijks van SANDER, is getiteld: *De weggenomen ſleutel der kennis. Eene bijdrage tot onderſcheiding en ſchatting der ware verlichting in het godsdienſtige.* Hier komt veel voor, dat opmerking en behartiging verdient. Alleen meent Rec., dat er gegronde aanmerking te maken ware op datgene, wat bl. 49 wordt gezegd van de bekende plaats van MOZES: *Eenen Profeet, als mij, zal de Heer u uit het midden uwer broederen verwekken; naar Hem zult gij hooren.* De Schrijver zegt wel, maar bewijst geenszins, dat *de ſpreker zelf den vollen inhoud van zoo heerlijk woord niet vermoed, en geen denkbeeld kon hebben van den perſoon, in wien het geheel vervuld zou worden.* Volgens SANDER beſtaat de *ware verlichting in het terugbrengen en gebruiken van den weggenomen ſleutel der kennis.* Rec. erkent met den Schrijver, dat *het licht der wereld in* JEZUS *den* CHRISTUS *is opgegaan*, doch gelooft tevens, dat Hij, die leven en onverderfelijkheid aan het licht bragt door zijn Evangelie, iets meer gedaan heeft, dan *Wet en Profeten te verklaren.*

Het derde opſtel is van LIERNUR, en handelt over de vraag, *waarom de Bijbel voor het Woord van God gehouden moet worden.* De Schrijver begint met eene allezins gegronde en gepaste loſſpraak op den Bijbel, en merkt voorts te regt aan, dat *ingenomenheid met denzelven nog niet hetzelfde is, als er gezag aan toe te kennen;* of met andere woorden, dat inwendige voortreffelijkheid der leer geenszins als bewijs van eigenlijk gezegde Openbaring kan gelden. Hij zegt vervolgens, dat men langs onderſcheidene wegen tot overtuiging van de Goddelijkheid des Christendoms kan komen, maar dat er voornamelijk drie gronden zijn voor de zekerheid, dat de Bijbel Gods Openbaring behelst; hij toetst den eenen na den anderen. De eerſte is *de uitſpraak der Christelijke Kerk;* de tweede, *de redematigheid van den inhoud des Bijbels;* en de derde, *de geloofwaardigheid der uitſpraken, of het gezag van* JEZUS CHRISTUS. LIERNUR wil deze drie gronden of

bewijzen vereenigd hebben; terwijl, zoo men ze moest ſcheiden, aan het tweede boven het eerſte, en aan het derde boven het tweede de voorkeur zou behooren gegeven te worden. De Schrijver oppert verder onderſcheidene bedenkingen; maar *al deze zwarigheden*, zegt hij, *zullen verdwijnen, wanneer men een voldoend antwoord heeft op de vraag: hoe kan een boek, door menſchen in menſchelijke taal beſchreven, Gods openbaring bevatten? of: door welk vermogen zijn de gewijde Schrijvers in ſtaat geſteld geweest, om Gods openbaringen te ontvangen en mede te deelen?* En dit antwoord luidt, volgens LIERNUR: *De H. Schrift is geſchreven op ingeving en aandrift van den Heiligen Geest.* Doch nu komt het er op aan, wat men dan eigenlijk door *ingeving* moet verſtaan. Rec. is het niet eens met den Schrijver, *dat de, in den Bijbel als zoodanig opgeteekende, openbaringen niet moeten worden voorgeſteld als afzonderlijke, van Godswege gedane, mededeelingen aan dezen of genen; maar als openbaringen, als verſchijningen van God en van Goddelijke dingen, welke elk hebben kan, als hij ſlechts het vermogen bezit, om ze te beſchouwen.* De vraag aangaande de *ingeving* der H. S. is geenszins zoo gemakkelijk te beantwoorden, en op de redenering van LIERNUR niet weinig aan te merken. Dezelve bevat, ja, ten deele wel waarheid, b. v. dat *niet alles, wat in den Bijbel voorkomt, Openbaring is;* maar *dat de* CHRISTUS *niet voorgeſteld* zou worden *als een wezen, dat van Godswege openbaringen mededeelt*, ſtrijdt, naar het oordeel van Rec., regtſtreeks tegen de duidelijke leer der Heilige Schrift, en hij kan dus niet met dezen Schrijver van *Christendom en Regtzinnigheid* zeggen: *Van die openbaringen*, (in den zin van LIERNUR, boven opgegeven) *en van derzelver indruk op het gemoed der waarnemers, levert de Bijbel de min of meer uitvoerige beſchrijvingen, meestal opgemaakt door hen, die dezelve hadden waargenomen, ſoms ook wel door anderen, die er van gehoord hadden; en deze zijn mondeling of ſchrif-*

telijk medegedeeld, nu eens om, als het ware, het gemoed in woorden te ontlasten, gelijk de dichter doet, die zijne zangen zijns ondanks ter neder ſchrijft, dan weder met het bepaalde oogmerk, om anderen op die openbaringen opmerkzaam te maken, om te onderrigten, te beſtraffen, of te vertroosten.

Eene zonderlinge drukfout op bl. 105 is *zinverward* in plaats van *zinverwant*. Voorts zou grootere naauwkeurigheid in het plaatſen der ſcheidteekens duidelijkheid bevorderd hebben.

Algemeene Geſchiedenis, door K. F. BECKER. *Naar den laatſten verbeterden Druk, uit het Hoogduitsch vertaald. VIIde tot XIIde Deel. Te Haarlem, bij* de Erven F. Bohn. 1829—1832. *In gr. 8vo. Te zamen* 2066 *bl. f* 15 - 30.

In het jaar 1826 hebben wij de Lezers van ons Maandwerk met de *Algemeene Geſchiedenis* van BECKER en derzelver overbrenging in onze taal door eene korte aankondiging bekend gemaakt; (zie *Letteroef.* bl. 507—510) waarop wij ten jare 1829, (bl. 603—609) na de verſchijning der zes eerſte deelen, een uitvoeriger verſlag, zoo wel van den inhoud en de inrigting dezes werks, als van den geest, waarin het geſchreven is, hebben laten volgen. Bij die gelegenheid hebben wij ons vertrouwen uitgedrukt, dat dit boek zich wel zelf eenen weg zou banen tot de kringen van het Publiek, 't welk prijs ſtelt op grondige hiſtoriſche kennis, gepaard met levendige en bevallige voorſtelling, en de ondervinding heeft ons in deze verwachting niet te leur geſteld. Onze Landgenooten erkennen en waarderen hoe langer hoe meer den verdienſtelijken arbeid, door onderſcheidene Geleerden aan dit werk beſteed, en men verheugt zich algemeen, ook in onze taal eene Algemeene Geſchiedenis te bezitten, die, aan de groote vorderingen van onzen leeftijd in de hiſtoriſche kritiek en kunst beantwoordende, eene lang gevoelde behoefte vervult.

de andere helft van het twaalfde deel het begin van het *tweede* tijdperk omvat, de Geſchiedenis van het uitbreken van den dertigjarigen oorlog tot het einde der zeventiende eeuw.

Men ziet uit deze algemeene opgave, welk een rijkdom van zaken hier behandeld is, en hoe uitvoerig wij zouden moeten worden, zoo wij ſlechts met enkele woorden wilden aanſtippen, wat hier voorkomt. Wij meenen daarom met de betuiging te kunnen volſtaan, dat volledigheid hier gepaard gaat met helderheid van ſchikking, gemakkelijkheid van overzigt en levendigheid van ſchildering, en dat alles de ſchoone vrucht is van grondige ſtudie en meer dan gewone hiſtoriſche kunst. Nergens hebben wij verkeerde opgaven en voorſtellingen ontdekt, en waar wij meenden te moeten verſchillen, zouden wij ons gevoelen wel naast, maar niet boven dat van den Schrijver of Vertaler willen ſtellen.

De laatſte heeft zich, ook in deze deelen, van zijne taak op eene voortreffelijke wijze gekweten; ja wij ſchromen niet, aan de Nederduitſche uitgave van dit werk, zelfs voor den met het Hoogduitsch bekenden Lezer onder onze Landgenooten, boven het oorſpronkelijke de voorkeur te geven. Zuiverheid van taal, helderheid, gemakkelijkheid en keurigheid van ſtijl zijn op elke bladzijde zigtbaar, en alles geeft te kennen, dat onze onbekende Landgenoot, wel verre van zich met eene getrouwe overbrenging te vergenoegen, eigen onderzoek en beoordeeling niet geſpaard heeft. Daarvan getuigen de belangrijke aanmerkingen, die hier en daar onder den tekst geplaatst zijn, en evenzeer de kunde, als het oordeel en den ſmaak des Vertalers tot eer verſtrekken; dit blijkt nog meer uit de veelvuldige veranderingen en uitbreidingen der geſchiedverhalen, waartoe hij, na rijp onderzoek, ten behoeve van zijne Landgenooten, beſloten heeft; met één woord, wij noemen dit werk een modél van vertaling, en aarzelen niet, de moeite, daaraan beſteed, met den verdienſtelijken arbeid te vergelijken, door den Heer STEENBERGEN VAN

GOOR aan de overbrenging en bewerking der *Atheenſche Brieven* te koste gelegd. Wij eindigen met de betuiging van onzen wensch, dat het werk op dezelfde uitnemende wijze moge worden voortgezet en ten einde gebragt, en onder ons veel moge bijdragen, om die Geſchiedkennis te bevorderen, welke den blik des menſchen van de aarde ten Hemel rigt, waar een wijze en regtvaardige Beſtuurder van de lotgevallen der volken gezeten is!

Onderzoekingen over den Aziatiſchen Braakloop bij eenen perſoon, die zich in den hoogſten graad van Clairvoyance van het Magnetisch Somnambulismus bevond; door J. H. VAN OPDORP, *Heel- en Vroedmeester te Arnemuiden.*

(*Vervolg en ſlot van bl.* 169.)

Brengen wij nu het den Heere VAN OPDORP voorgekomen geval ten toets.

In eene *inleiding* van 4 bladzijden krijgen wij de geſchiedenis van den gemagnetiſeerden jongeling. Wij kunnen haar niet ontleden. Wij hadden echter wel gewenscht te mogen weten, welke inſekten, bl. 8, de lijder is kwijtgeraakt. Zulke onnaauwkeurigheden behooren in geene ziektegeſchiedenis gevonden te worden.

De Heer VAN OPDORP doet aldaar eenige vragen, welke hij ſlechts onvolledig, en het *tweede* gedeelte der *eerſte* vraag: *was zijn eigen oordeel door het Magnetismus wel genoeg opgeſchort?* in het geheel niet beantwoordt.

Onder *twaalf* §§ brengt de Schrijver als onder zekere hoofden, en bij ſlotſom, hetgeen hij in een aantal zittingen heeft vernomen over het Magnetismus.

§ 1. *Tijd van het uitbreken der Epidemie in ons vaderland.* — Beuzelachtig, en, gelijk de Schrijver zelf zegt, *tot dusverre gelukkig niet bevestigd.*

§ 2. *Graad van hevigheid der ziekte in ons vader-*

land. — Belagchelijke redeneringen, door de ondervinding gelogenſtraft. De ziekte heeft zeker niet zoo hevig gewoed als elders, maar zij heeft meer dan *een enkel mensch* (!) weggeſleept. De rijken heeft zij zeker minder getroffen; dus kan zij niet wel eene ſtraffe Gods genoemd worden: of zouden de rijken zoo veel beter geweest zijn? De gegoede kon, door Gods zegen, meer middelen van voorzorg aanwenden, en wij hopen, dat dit algemeen erkend moge zijn; maar ook de behoeftigen hebben bij hunne armoede Gods liefde ondervonden, want wie heeft het hart en de hand der rijken geopend? Hij, die ons de Cholera niet ter ſtraf, maar, als eene herinnering onzer afhankelijkheid van Hem, ter verootmoediging gezonden heeft. De mensch in onze beſchaafde maatſchappij heeft vele middelen tot zelfbehoud gevonden; — dat hij zich daarop niet te zeer verheffe; daartoe moeten dergelijke gebeurtenisſen ſtrekken. Ook hier was God Vader; Hij leidt als een liefderijk Opvoeder, wijst met zachter en ernſtiger wenken te regt, maar heeft althans hier niet geſtraft.

§ 3. *Zetel en aard der Cholera.* — Kort, door de ondervinding meer tegengeſproken dan bevestigd.

§ 4. *Oorzaak en wijze van voortplanting.* — Eene ſcheikundige redenering over zekere ſchadelijke zamenſtelling der lucht; doch kon de Helderziende niet ontdekken, waardoor die is bevorderd geworden, noch in welke evenredigheid de gazen (*luchtſoorten*) zich verbinden. Alzoo geene aanwijzing, waarop met vrucht iets te verrigten viel; en kon althans tegen de oorzaak niets ondernomen worden. De verdere redeneringen, over den toegang dezer lucht tot het ligchaam, loopen gedeeltelijk van zelf over de beſmettelijkheid. Zij is eigenlijk *niet beſmettelijk*, zegt de Helderziende; zij gaat niet voort van *perſoon* tot *perſoon*; evenwel verſpreidt zij zich in groote ſteden en langs groote wegen, want men vindt er ſteeds *veel* volk en — waar *veel* volk is, kunnen velen aangetast worden, enz.; redeneringen, waartoe men eigenlijk niet behoefde Clairvoyant te zijn.

§ 5. *Diagnoſis*, herkenning. — In den beginne is de Cholera niet gemakkelijk van eene gewone diarrhœa te onderſcheiden. Doctor . . . . . , te *Middelburg*, (denkelijk dezelfde Doctor van bl. 8) tast mis. Is dit ook bij de uitkomst zoo gebleken?

§ 6. *Prognoſis*, voorzegging. A. *Goede teekenen.* B. *Kwade teekenen.* — Bij de ondervinding niet altijd zoo gebleken.

§ 7. *De ziekte kan niet afgewend worden.* — Wij houden ons hierbij niet lang op. De Heer P. toont hier geen *esprit de corps* te bezitten; want hij keurt ſterke dranken of elixers af. Zijne kunstbroeders, die om het publiek met *winstbejagende* annonces gegonsd hebben, zullen hem daar weinig dank voor weten.

§ 8, 9. *Geneeswijze, afkeurend en goedkeurend beoordeeld.* — Eenzijdig. Geen *calomel*, geen *camphor*, geen koud water, enz.; daarentegen *opium*, *oleum kajuputi*, enz.

§ 10. *De eigen opgegevene geneeswijze.* — Natuurlijk de *oleum kajuputi* en *opium*. Wij zouden ze voor eenen weêrklank van het in de *Oost-Indiën* gehoorde houden.

§ 11. *Over de congestiën en het tijdperk van reactie* (? —)

§ 12. *De behandeling der herſtellenden.* — De verſtandigſte bladzijde van het geheele ſtuk en tevens de laatſte.

Wat hebben wij nu uit dit verſlag geleerd, en hoe veel wijzer zijn wij geworden? — Niets, noch in geenen deele. Met uitzondering van het onbepaalde gezegde over de luchtsverandering, is er waarlijk geen *enkel* denkbeeld, hetwelk eenige belangrijkheid bezit, en wellig is deze ſcheikundige uitſpraak niets anders dan begoocheling der verbeelding.

Men zal misſchien zeggen: waartoe dan nu zoo veel omhaals, als er over dit verſlag is voorafgezonden? — Wij vonden de beste aanleiding, om bij deze gelegenheid over dit onderwerp, zoo veler aandacht getrokken hebbende, iets in het algemeen te zeggen.

Mogen wij ons oordeel vellen over iets, waartoe wij ei-

genlijk niet geroepen zijn, wij zouden dan nog de voorkeur aan de antwoorden der reeds vermelde Helderziende geven. Wij willen, met den beſcheiden Schrijver, het voor eenen wenk houden, dien wij niet miskennen, en zeker vertrouwen niet voorbarig beoordeeld noch veroordeeld te hebben. Doch ook hier hebben wij niets bijzonders gevonden. Het vernuft der vrouwen ſchijnt haar ook in den ſtaat van Clairvoyance niet te verlaten. *Honneur aux Dames!*

Wat nu den Heer VAN OPDORP zelven betreft, al wederom ligt zijn Ed. met de Provinciale Commisſie van Geneeskundig Onderzoek en Toevoorzigt in *Zeeland* overhoop. Zoude zij in zijn oog beter gehandeld hebben, wanneer zij omtrent den Heer P. *rekkelijker* ware geweest, of even zoo rekkelijk als jegens hem, die, niettegenſtaande een ſlecht gezigt, toch tot het Examen en tot de praktijk is toegelaten?

Het komt ons evenwel voor, dat het in dit geval, zonder duchtige bewijzen, al zeer moeijelijk zoude geweest zijn, iemand af te wijzen; aan den anderen kant zouden wij niet gaarne iemand tot onzen medicijnbereider hebben met overprikkelde herſenen, hetzij door het kinaloogzout (?) of op andere wijze, met de gevolgen daarvan.

Die herhaalde uitvallen leiden eindelijk tot het vermoeden, dat de ſchuld bij ééne partij ſchuilt.

Wanneer de Heer VAN OPDORP zijnen pligt betracht, kan immers geene Geneeskundige Commisſie hem deren? Hij is in zijnen ſtand nog onafhankelijker dan de Koning. Wij wenſchen, wanneer zijn Ed. eens Lid der Commisſie zal geworden zijn, dat de ſchaal der regtvaardigheid door hem in het huisje zal gebragt worden. Hij beſchouwe ons evenwel niet als de voorſpraak der Geneeskundige Commisſiën; daartoe hebben wij volſtrekt geene reden: maar die gedurige uitvallen, en wel in werken van eene wetenſchappelijke ſtrekking, worden eindelijk vervelend.

Ook laten wij den Heere VAN OPDORP, in navol-

ging van een beroemd man (zie Voorrede), het regt te herhalen, hetgeen deze beroemde man aan de *Parijſche* Akademie den 16 April 1829 heeft gezegd: *Ik bepaal mij tot het verhaal van hetgeen ik gezien heb.* Het zij ons geoorloofd, met ſommige der Leden van dit zelfde ligchaam, te mogen *twijfelen*, tot dat wij *gezien*, en hetgeen wij *zagen* aan de *rede* en *ondervinding*, ook *van anderen*, *getoetst* hebben.

De Heer VAN OPDORP kon, door zijne talenten, door zijne ondervinding, en vooral door zijnen onvermoeiden ijver, der vaderlandſche Genees- en Heelkunde ten ſieraad zijn, indien hij zich meer tot het eigenlijk vaderlandſche bepaalde, en, wanneer hij met der vreemden ondervinding voordeel wilde doen, niet *eenzijdig* aan eene ſekte hing en altijd uit dezelfde bron putte.

Het *proſelytenmaken* is, ook in de Geneeskunde, een ondankbare arbeid.

De Cholera in Rotterdam. No. I—IV.

(*Vervolg en ſlot van bl.* 172.)

Om tot het geſchrift dezer Heeren weder te keeren: Toen wij, kort na de uitgave van No. 1, te *Rotterdam* kwamen, vernamen wij, dat hetzelve aldaar bij velen ongenoegen verwekt had, omdat, *vooreerst*, gezegd werd, *dat, wie wat begeerde te weten van den grond, dien hij bewoont, of de lucht, die hij inademt, meestal bij Geneeskundigen ſlecht te regt kan, en dat dat zoo geene zaken zijn, waarmede men noodig heeft.* Dit is zekerlijk (ſchoon het niet geheel onwaar moge zijn) geen compliment aan de kunstbroeders in het algemeen, en doet ontwijfelbaar onregt aan ettelijken, die zich daaromtrent wel degelijk genoegzame kennis verkregen hadden, hoedanigen wij er eenigen gekend hebben.

Vervolgens ſtiet men zich daaraan, dat gezegd werd, *dat in Rotterdam nooit waarnemingen over het weder gedaan zijn, of nog worden;* en men beweerde, dat de

Heeren Schrijvers dit niet konden weten, dewijl het uit het niet openlijk uitgeven dier waarnemingen niet volgde. Wij voor ons moeten de Heeren, ten minſte omtrent een bepaald tijdvak, lijnregt wederſpreken. Wij weten met zekerheid, dat, ſedert 1780, of vroeger, te *Rotterdam*, en wel op de keurigſte en volledigſte wijze, weêrkundige waarnemingen gedaan zijn door Dr. PIETER VAN SWIETEN, die in 1788 of 1789 geſtorven is. Wij hebben zijne uitmuntende Tabellen daarvan, van tijd tot tijd, gezien, en getracht, die van hem te verkrijgen voor de *Natuur- en Geneeskundige Correspondentie-Societeit in 's Hage;* doch zijn Ed. verſchoonde zich daarvan, dewijl hij ze voor het *Bataafsch Genootſchap der proefondervindelijke Wijsbegeerte*, waarvan hij *Lid*, vervolgens *Secretaris* en eindelijk *Mededirecteur* was, beſtemde; en misſchien zijn zij daar, zoo zij niet verwaarloosd zijn, nog voorhanden: want in zijn ſterfhuis zijn zij (meenen wij) niet gevonden. — Doch het ſchijnt, dat onze Schrijvers aan de genoemde *Correspondentie-Societeit*, die ſchier vergeten is, geene kennis hebben. Zij verdient echter, in vele opzigten, beter bekend te zijn, dan zij werkelijk is, en daartoe diene hier het volgende. — Zij werd in 1778, in *'s Hage*, opgerigt, inzonderheid door den voorbeeldeloozen ijver van wijlen den beroemden Geneeskundige, Dr. IMAN JACOBI VAN DEN BOSCH, zoo wij ons niet bedriegen de vader van den *Rotterdamſchen* Geneesheer VAN DEN BOSCH, Preſident van de *Geneeskundige Commisſie* aldaar. Hare *Verhandelingen* zijn, in 1780 env., uitgegeven, doch weinig bekend; dewijl zij, in de eerſte jaren, niet in den handel gebragt zijn, maar alleen aan hare Leden enz. *gratis* werden afgegeven, en, toen men ze later algemeen verkrijgbaar ſtelde, te kostbaar waren geworden, om zeer verſpreid te worden. Wij kennen er *negen Stukken* van, die te zamen ongeveer drieduizend bladzijden, in groot octavo, zullen beſlaan, en een' ſchat behelzen van weêrkundige en geneeskundige waarnemingen en plaatsbeſchrijvingen, uit ſchier alle oorden van ons

vaderland. Hoezeer begunſtigd door velen van de aanzienlijkſte mannen in hetzelve, en door alwat, aan onze Hoogeſcholen, en in onze voornaamſte ſteden, in Natuur- en Geneeskunde, den hoogſten roem had, en hoezeer, buitenslands, goedgekeurd, en met andere Maatſchappijen in verband getreden, zij ging, tot *Neêrlands* ſchade en ſchande, voornamelijk door gebrek aan genoegzame deelneming en onderſteuning, te gronde; dewijl de bijdrage van een' enkelen dukaat 's jaars nog te veel ſcheen, om haar tot het goedmaken van hare kosten in ſtaat te ſtellen, en dewijl, daar gelijke inrigtingen in *Zweden* en *Frankrijk* jaarlijks met zeer aanzienlijke ſommen, van wege derzelver Gouvernementen, werden bijgeſtaan, hier niets voor onze Societeit te bekomen was, die, zoo zij had mogen blijven beſtaan, ons gewis thans, misſchien boven alle landen der wereld, met onzen grond, onze luchtsgeſteldheid enz. bekend gemaakt zou hebben. — In de opgemelde *Verhandelingen* komt, ondertusſchen, wegens de ziekten te *Rotterdam*, (buiten weinige korte berigten van de Doctoren VAN LIL en ROUPE) en van weêrkundige waarnemingen, die ſtad betreffende, in het geheel niets voor.

Voorts was men te *Rotterdam* ontſticht over de aanmerking der Heeren MULDER en VAN DER PANT, op bladz. 7, *dat men, in onze koopſteden* in het algemeen, *en te Rotterdam* in het bijzonder, *meer zijn eigenbelang, dan het belang van het algemeen, bedoelt*, en *dat de laatſte ook geene wetenſchappelijke ſtad is.* — De gegrondheid dezer aanmerking zijn wij verre af van toe te ſtemmen. Door *wetenſchappelijke* ſteden, in *onbepaalden* zin, kan men geene andere verſtaan, dan die, waarin men van de beoefening der wetenſchappen, *inzonderheid en vóór alles*, werk maakt. Maar waar zijn die, buiten onze *Akademieſteden?* En dat onze *koopſteden*, waarin de handel *vóór alles* behartigd wordt, zulke ſteden niet zijn, behoefde waarlijk niet gezegd te worden, noch kan het aan dezelve tot verwijt ſtrekken, dat zij, in opgemelden zin, niet *wetenſchappelijk* zijn.

Het zou er droevig met de *welvaart van het algemeen* uitzien, zoo zij het waren, — zoo de belangen van den *handel* er, in vergelijking van die der *wetenſchappen*, ſlappelijk behartigd werden. — Maar (zeggen onze Schrijvers) *in de koopſteden beoogt men meest zijn eigenbelang.* Doch wij vragen: waar doet men dat niet, zelfs in de bij uitſtek genoemde *wetenſchappelijke* ſteden? Het zou er wederom droevig met de welvaart van het algemeen uitzien, zoo niet *overal* de ingezetenen, *in de eerſte plaats en bovenal*, hun eigenbelang, dat is de middelen van hun beſtaan, behartigden. En, zoo men eene *handelſtad*, in *meer bepaalden* zin, *niet wetenſchappelijk* wil noemen, omdat men er niet zoo veel, als in andere gelijke ſteden, voor de bevordering der wetenſchappen in het algemeen over heeft, noch er zoo vele ingezetenen, als elders, in het bijzonder van wetenſchappelijke oefening werk maken, dan moeten wij vragen, op wat grond *Rotterdam* geacht kan worden het bijzonder verwijt van *niet wetenſchappelijk* te zijn te verdienen? — Nemen er de welvarende ſtedelingen minder, dan, in evenredigheid, elders, deel in hetgeen de wetenſchappen in het algemeen kan doen bloeijen? Dat zou zeer moeijelijk te bewijzen zijn. Of toonen zij er minder lust en zucht, om zich wetenſchappelijk te oefenen? — Bezitten zij geen *Felix Meritis*, zoo als het ſchier driemaal zoo volkrijke *Amſterdam* (en hoe traag en flaauw zijn opkomst en bijval aldaar, ook bij zeer verdienſtelijke voorlezingen!); de Maatſchappijen *Verſcheidenheid en Overeenſtemming*, en de ijverige bijwoning der lezingen bij het Departement der Maatſchappij *Tot Nut van 't Algemeen*, hier, bij vergelijking, zoo talrijk als ergens, kunnen daarvan zoo min tot blijk verſtrekken, als de uitgaaf van de zoogenoemde *Fakkel*, een tijdſchrift, dat met de besten in ons land kan wedijveren.

Maar misſchien bedoelen de geëerde Schrijvers voornamelijk de *genees- en natuurkundige wetenſchappen!* Wat de eerſten betreft, mogen de Geneeskundigen, voor zoo veel zij dat goedvinden, zichzelven verdedigen; maar wat de laatſten aangaat, in onzen vroegſten tijd, vóór

zestig en meer jaren, kenden wij te *Rotterdam* ten minſte twee Gezelſchappen, waarin, deswinters, voorlezingen in de Natuurkunde, door proeven geſtaafd, gehouden werden, en, later, ontſtond het zoogenoemd *Bataafsch Genootſchap der proefondervindelijke Wijsbegeerte*, door den verdienſtelijken STEVEN HOOGENDIJK geſticht, hetwelk, blijkens deszelfs uitgegevene *Verhandelingen*, in den vroegſten tijd, zoo werkzaam en algemeen nuttig was, als eenig ander. Dat het daarna aan het kwijnen is geraakt, is waarſchijnlijk *gedeeltelijk* aan de minder algemeene belangſtelling, welke men vooral van den kant der *Geneeskundigen* had mogen verwachten, te wijten, maar *voornamelijk* veroorzaakt door de voor ons geheele land verderfelijke financiéle maatregelen van het *Fransch* beſtuur, in den tijd onzer overheerſching, waardoor het twee derden van zijne inkomſten verloren heeft; en vanwaar het kome, dat het, ſedert het zich hiervan eenigzins heeft kunnen herſtellen, zoo weinig vruchten blijft dragen, willen wij niet ondernemen te verklaren. Zeker is het, dat het ook nooit, van ſtadswege, die aanmoediging en onderſteuning heeft genoten, welke het verdiende; gelijk uit de geſchiedenis der *Vuurmachine*, welke het binnen de ſtad weleer deed ſtichten, en, na 80,000 (zegge *tachtigduizend*) guldens gekost te hebben, weder nutteloos moest afbreken, blijken kan. Men kan die gedeeltelijk in het voorwerk harer *Verhandelingen* lezen, en wij zouden die uit de brieven van een' der *Directeuren* van dien tijd, aan ons vertrouwelijk geſchreven, nader kunnen toelichten. Het is waarlijk de ſchuld van dit Genootſchap niet, dat de ſtad alsnog aan alle de nadeelen, welke de hooge vloeden en de ſtinkende watergangen binnen en buiten dezelve veroorzaken, onderworpen blijft! Doch, wat zal men zeggen? Het is hier, zoo wel als elders, dat men liever ſchatten ſpilt aan uitwendige praalgebouwen, dan in ſtilte werkzaam is, om de inwendige inrigting te verbeteren. Had men, in onzen tijd alleen, van de *Delftſche* en *Hofpoort* af, tot de *Beursbrug*, de *Koren-*

beurs en het *Stadhuis* toe, alle de *nutteloze* kosten geſpaard, en verder noodige maatregelen genomen, men kon voorlang de Buitenſtad, even als thans *Amſterdam*, voor de ſchaden van den zeevloed, en tevens de Binnenſtad voor de pestige uitdampingen van modderpoelen vrijgeſteld hebben, waartoe het aan aanwijzingen niet heeft ontbroken. — *Sed haec hactenus!*

JOHAN DE WITT *en zijn Tijd*, *door Mr.* P. SIMONS. *In drie Deelen. Iſte Deel. Te Amſterdam*, *bij* J. van der Hey en Zoon. 1832. *In gr.* 8*vo.* *VII en* 291 *bl. f* 2-90.

De Heer P. SIMONS, die, in zijne onlangs uitgegevene *Hiſtoriſche Verhandelingen*, onbetwistbare proeven heeft gegeven eener groote gemeenzaamheid met de nieuwere Geſchiedenis van *Europa*, heeft thans de belangrijke, maar tevens zware, taak op zich genomen, om zelf een der gewigtigſte tijdvakken dier Geſchiedenis in een opzettelijk werk te bearbeiden. JOHAN DE WITT, meer dan twintig jaren lang, de ziel van het *Nederlandſche* Gemeenebest; de man, wiens ſchitterende bekwaamheden en onkreukbare eerlijkheid door vriend en vijand erkend werden, die aan het tegen *Nederland* vereenigde *Frankrijk* en *Engeland* manmoedig en met gelukkig gevolg het hoofd bood, en in wiens leeftijd datzelfde *Nederland* een ſtaatkundig aanzien en gewigt verkreeg, buiten alle evenredigheid van deszelfs bevolking en grondgebied, — JOHAN DE WITT *en zijn tijd* leveren voorzeker een hoogst belangrijk onderwerp op voor hem, wien het gegeven is, het in deszelfs geheelen omvang te overzien.

De Schrijver leert ons, zoo wel in zijn Voorberigt, als op andere plaatſen van zijn werk, dat het zijn doel is, om de Geſchiedenis van JOHAN DE WITT voor te ſtellen in verband met de ſtaatkundige historie van het overige van *Europa*, en geenszins om onze *Nederland-*

ſche Historie in kleine bijzonderheden uiteen te zetten. Vanhier, dat de Schrijver de buitenlandſche betrekkingen met de meeste zorgvuldigheid bearbeidt, en de binnenlandſche gebeurtenisſen, voor zoo verre zij tot DE WITT in geene regtſtreekſche betrekking ſtaan, meestal ſlechts kortelijk aanſtipt, en den Lezer, voor de geheele toedragt der zaken, naar onze beste Geſchiedſchrijvers, vooral naar WAGENAAR, verwijst.

Dit i eerſte Deel loopt, na eene beknopte Inleiding, van den jare 1653, toen DE WITT Raadpenſionaris werd, tot den jare 1665. Dit belangrijk gedeelte is met beknoptheid voorgeſteld, misſchien wel te beknopt voor een opzettelijk werk. Inderdaad bevat dit boekdeel ſlechts 160 (ruim gedrukte) bladzijden tekst; terwijl het overige uit Bijlagen en Aanteekeningen beſtaat. Wij willen echter hieromtrent ons oordeel opſchorten tot na het in 't licht verſchijnen der twee volgende Deelen.

De Schrijver is er verre van af, om zoo uit de hoogte op WAGENAAR neder te zien, als thans door velen geſchiedt. Niet alleen is hier veel uit dien naauwkeurigen en (in ons oog) uitmuntenden Schrijver ontleend, maar de Heer SIMONS ſtemt zelfs in ſtaatkundige denkwijze omtrent vele punten van verſchil met hem overeen, ja gaat ſoms verder. Zoo lezen wij reeds op bl. 2: „ De binnenlandſche oneenigheden, die in 1618 onder „ den ſchijn van kerkelijke twisten het land in zijne op„ komst hadden verdeeld, die onder anderen *den reg*„ *terlijken moord van* OLDENBARNEVELD en de „ ballingſchap van den onſterfelijken DE GROOT had„ den veroorzaakt, waren door den zachten FREDE„ RIK HENDRIK in ſlaap geſust." Op bl. 23 zegt de Schrijver, van WILLEM DEN II ſprekende: „ De „ maatregelen, tegen *Amſterdam* genomen, en het ge„ vangen zetten der Gecommitteerde Raden, waren da„ den, die zeker niet wel te verdedigen zijn." Op welke zinſnede, in de Aant. 7, bl. 46, wordt aangeteekend: „ Deze handelingen hebben in onzen leeftijd wel eens „ verdedigers gevonden, maar zijn toch nooit geregt-

„ vaardigd." — Bij deze zoo ondubbelzinnig geuite denkwijze in het ſtaatkundige, verwonderde het ons eenigzins, dat *dezelfde* Schrijver het volgende omtrent Prins MAURITS zegt (bl. 128): „ MAURITS leefde ongelukkig in eenen tijd, waarin de twisten begonnen „ te blaken, en *waarin groote en niet zachte maatregelen* NOODIG *werden*: ongelukkig is de Geſchiedenis „ van zijn' tijd alléén geſchreven door menſchen, die „ zijne partij niet waren toegedaan, waardoor hij zelfs „ bij de oude voorſtanders van het Huis van ORANJE „ en onze oude ſtaatsregeling minder dan de andere Prinſen is geacht, terwijl, naar mijne gedachten, hij wel „ op de meeste achting aanſpraak heeft." Niemand heeft voorzeker grooter bewondering voor Prins MAURITS, dan Recenſent. Niet alleen als Veldoverſte, maar in menig ander opzigt, is ons Vaderland oneindig veel aan hem verpligt. Maar van die *groote en niet zachte maatregelen*, die hier als NOODIG worden opgegeven, moest, dunkt ons, geen Schrijver de verdediging op zich nemen, die reeds te voren van een REGTERLIJKEN MOORD geſproken heeft. Of deze laatſte uitdrukking is te ſterk, of men moet het gebeurde niet met de *noodzakelijkheid* verdedigen. Voor een' *regterlijken moord* is geene verſchooning denkbaar.

Wij merken bij deze gelegenheid aan, dat ook de woorden: „ ongelukkig is zijne Geſchiedenis alléén geſchreven door menſchen, die zijne partij niet waren toegedaan," alles behalve naauwkeurig zijn. Van DE GROOT, als ſtellig niet tot de partij van MAURITS behoorende, kan dit nog eenigermate toegegeven worden, offchoon juist de onpartijdigheid van DE GROOT ten aanzien van MAURITS algemeen erkend wordt. Maar onze Geſchiedſchrijvers BAUDART, TRIGLAND, VAN DEN SANDE behoorden toch wel ſtellig niet tot de tegenſtanders van Prins MAURITS, en zij zijn waarlijk geen van de minst gebruikte bronnen voor zijne Geſchiedenis.

Deze bedenkingen nemen niet weg, dat wij dit eerſte

Deel met genoegen en belangſtelling hebben gelezen. Het werk prijst zich aan, zoo wel door den zuiveren en deftigen ſtijl, als door een' ſchat van belezenheid in de Aanteekeningen voorhanden, voor welke vooral van de nieuwere *Franſche* en *Engelſche* Geſchiedſchrijvers een nuttig en oordeelkundig gebruik is gemaakt. — Onder het lezen maakten wij de volgende aanmerkingen op ſommige bijzondere plaatſen:

Op bl. 15, Aant. 1, lezen wij: „ Dat de twisten in den „ tijd van MAURITS, onder den ſchijn van godsdienſtige „ geſchillen, eigenlijk niets waren, dan de oude ſtrijd der „ Aristocratie tegen de magt des Souvereins, is door HEE„ REN, naar mijn oordeel, zeer juist opgemerkt." — Het komt ons voor, dat men, met dit zoo volſtrekt en onbepaald te beweren, den geest der XVIIde Eeuw miskent. Dat de beide ſtaatkundige partijen zich van die geſchillen tot *hun* inzigt bedienden, ſtemmen wij volmondig toe; maar de geſchillen zelve waren niet in ſchijn, maar werkelijk, *godgeleerde* geſchillen, die hunnen wortel hadden in het groot gewigt, 't welk ieder ſtelde in hetgeen hem de eenige zuivere leer voorkwam, en in de onverdraagzaamheid tegen andersdenkenden. Het waren de godgeleerde geſchillen, die toen evenzeer in den geest der Eeuw lagen, als thans helaas in vele gedeelten van *Europa* die over ſtaatkundige theoriën. Zij beſtonden op zichzelve, en zouden met hevigheid gevoerd geweest zijn, zelfs al had er zich de ſtaatkunde niet van meester gemaakt.

Op bl. 35 deelt de Schrijver den „ voornamen" inhoud van het Traktaat van *Weſtmunſter* van 15 April 1654 wat al te beknopt mede. Men vergelijke het Traktaat zelf, (bij AITZEMA, IIIde D. bl. 918 en volg.) uit niet minder dan 33 artikelen beſtaande, met de vier punten, welke SIMONS hier als den *voornamen* inhoud opgeeft.

Op bl. 49 lezen wij: „ De moord van *Amboyna*, zoo als „ de *Engelſchen* altijd genoemd hebben het *regtvaardig* ter „ dood brengen van eenige *Engelſchen* wegens zamenzwe„ ring." — Misſchien ware het voorzigtiger en onpartijdiger geweest, deze regtvaardigheid in het midden te laten. Het is bekend, dat men bij AITZEMA (Iſte D. bl. 361 en volg.) deze geheele gebeurtenis breedvoerig, en wel eerst van de *Hollandſche* en daarna van de *Engelſche* zijde voorgeſteld, verdedigd en beſtreden vindt. Die zich de moeite geeft dit aandachtig te vergelijken, zal mogelijk, met ons, van oor-

deel zijn, dat de Hoogleeraar VAN KAMPEN zich te dezen voorzigtiger heeft uitgedrukt, met eenvoudig aan te merken: „ Wij mogen zeggen, dat het, uit hoofde der pijnbank, die „ alles kon doen bekennen wat men wilde, onmogelijk is, „ over de ſchuld of onſchuld te oordeelen." (*Nederlanders buiten Europa*, Iſte D. bl. 281.)

Bl. 71. „ Graaf MAURITS van *Naſſau-Siegen*, in 1636 tot „ Gouverneur van *Braſiel* benoemd." Lees: JOAN MAURITS.

Eindelijk lezen wij nog, op bl. 205 en volg. „ dat het „ werk: *La Richeſſe de la Hollande*, door ſommigen ver- „ keerdelijk aan ELIE LUZAC toegeſchreven wordt, in wel- „ ke *vergiſſing* ook de H. H. C. E. VAILLANT en VAN „ 'S GRAVENWEERT in hunne daarbij aangehaalde werken „ vervallen zijn," enz. — Recenſent is nog geenszins over- tuigd, dat ELIE LUZAC niet de Schrijver is van verreweg het grootſte gedeelte van het *Franſche* werk. De gronden, welke de Heer SIMONS aanvoert, zijn ongenoegzaam. Hij beroept zich:

1°. Op de Narede achter de *Hollandſche* uitgave, IVde D. bl. 533 en volg. — Het is waar, LUZAC zegt aldaar: „ Ik zou mij niet vermeten hebben, om aan dezen zwaren arbeid te tillen, was het niet, dat men mij het *Franſche* werk: *La Richeſſe de la Hollande*, had toegeſchreven. Ik heb niet ge- wild (*het zij wat redenen ik daartoe hebbe*) dat het op en voor mijne rekening zoude blijven: om dit voor te komen, heb ik het beſtek van den *Franſchen* Schrijver opgevat en het naar mijne eigene beſchouwing bearbeid." Maar, wan- neer men deze geheele Narede in verband leest, zal men zien, dat LUZAC nergens ſtellig ontkent, dat hij zelf die *Franſche* Schrijver is; ja, dat hij het werk, gelijk het nu ligt, *geheel aan zichzelf toeſchrijft*, hetgeen hij, zonder erge letterdieverij te plegen, niet doen konde, zoo het *Fran- ſche* ook niet van zijne hand was, daar dit laatſte (op eenige zeer belangrijke inlaſſchingen, bijvoegſels en verbeteringen na) bijna woordelijk met het *Hollandſche* overeenkomt, tot zelfs de geheele Voorrede toe.

II°. Op den Hoogleeraar CRAS, „ die in den *Konſt- en Letterbode* van 17 Dec. 1816 gezegd heeft, dat het *Franſche* geſchreven is door SIRIONNE." — Met verlof van den Heer SIMONS, de Heer CRAS zegt: „ *La Richeſſe de la Hollande*, (*Londres* (*Leyde*) 1778) *begonnen door* SIRIONNE, *maar aangevuld en afgewerkt door* LUZAC." Doch, hetgeen nog

meer afdoet, de Hoogleeraar ſchijnt later hiervan teruggekomen te zijn. Immers, in zijne *Notice ſur la vie et les écrits d'* ELIE LUZAC, (geplaatst voor ELIE LUZAC, *Le Bonheur. Amſterdam*, 1820 8°.) zegt hij, na van LUZAC's diepe kunde in *Nederlands* belangen geſproken te hebben: „ IL *en conſigna le réſultat dans l'excellent ouvrage, intitulé: La Richeſſe de la Hollande* (*Londres* (*Leyde*) 1778. 2 Vol. 4°.) *qui publié d'abord en françois ſubit enſuite, dans l'édition hollandaiſe ſoignée* NB. PAR L'AUTEUR LUI-MÊME, *pluſieurs changemens et des améliorations importantes.*" — Het is alzoo, in ons oog, nog geenszins uitgemaakt, dat ELIE LUZAC niet werkelijk de Schrijver is, zoo wel van het *Franſche* als van het *Hollandſche* werk.

Wij zien met belangſtelling de volgende Deelen van dit werk te gemoet.

Lotgevallen en Avonturen van den Ruſſiſchen Gilblas. Een vrolijke Roman. Door den Graaf TADDEO BULGARIN. *III Deelen. Te Leeuwarden, bij* Steenbergen van Goor. 1832. *In gr.* 8vo. *Te zamen 776 bladz. f 7-20.*

In het oorſpronkelijke heet deze roman *Iwan Wyjighine*, naar den held van het verhaal. De titel van *Ruſſiſchen Gilblas* is, in zoo verre, niet ongepast, als namelijk het onderhavige werk, even als de bekende *Gilblas di Santillana* van LESAGE, ons met eenen man bekend maakt, die door allerlei avontuurlijke ontmoetingen in betrekking komt met menſchen uit alle levensſtanden. De lotgevallen en avonturen van *Iwan* geven den Schrijver gelegenheid, om, in onderhoudende tafereelen, de zeden, gewoonten, leefwijze en karakters te ſchilderen der zoo verſchillende bewoners van het uitgeſtrekte Ruſſiſche Keizerrijk.

Bij den aanvang van het verhaal maakt *Iwan* zich bekend als eenen vondeling of verlaten kind, hetwelk onder de talrijke bedienden van eenen grondeigenaar in Wit Rusland het genadebrood at, en daar, naar zijne eigene uitdrukking, omtrent zoo veel gold als een jonge wolf. Met zijn tiende jaar wordt hij *postillon d' amour* van *Petronella*, eene der dochters van het huis. Toen zij door *Milovidin*, eenen Ruſſiſchen Officier, geſchaakt en gehuwd was, volgt *Iwan* de

jonge echtgenooten, komt vervolgens in de dienst van eenen Jood in eene ſtad in Rusſisch Polen, en naderhand bij eenen vermogenden rentenier in Moskou. Daar wordt hij, onder het voorwendſel, dat hij de zoon is van hare zuster, als kind aangenomen door de weduwe van eenen Italiaanſchen toonkunſtenaar, welke, als begunſtigde minnares van Vorst *Tſchwanof*, in die hoofdſtad op eenen grooten voet leeft. *Iwan* ontvangt nu eene opvoeding, alsof hij een vorſtenzoon ware, maar neemt ook alle de gebreken aan, voor welke een jongeling in zoodanige omſtandigheden blootſtaat. Een liefdesavontuur doet hem zijne gewaande tante verlaten. Een bedrieger weet hem naar Orenburg te lokken, en uit die grensſtad in gevangenſchap te doen geraken bij eene horde der Kirghizen. Onder deze zwervende Aziaten gewint *Iwan* de gunst van het opperhoofd van den ſtam, neemt eenen geruimen tijd een werkzaam deel aan hunne krijgstogten, wordt wegens zijne betoonde dapperheid ten laatſte in vrijheid geſteld, en met groote ſchatten uit den behaalden oorlogsbuit beſchonken. Hij redt bij die gelegenheid ook zijnen voormaligen meester *Milovidin*, den echtgenoot van *Petronella*, uit de ſlavernij. Deze verhaalt hem zijne zonderlinge avonturen in Boheme, Italië en Turkije. Na eene langdurige reis, op welke *Iwan* de gelegenheid heeft om veel op te merken aangaande de zedelijke en maatſchappelijke geſteldheid der bewoners van onderſcheidene gedeelten van Rusland, komt hij te Moskou terug, en vindt zijne zoogenaamde tante, welke zich nu aan hem ontdekt, in armoede weder. Vorst *Tſchwanof* was overleden, en zij, door de kinderpokken van hare ſchoonheid beroofd zijnde, nu ter prooije aan de bitterſte ellende. *Iwan*, aan wien zij ook den naam van zijnen vader, eenen zekeren Vorst *Miloslaws*, die in eenen ſlag tegen de Turken geſneuveld was, ontdekt, neemt haar tot zich en voorziet in haar onderhoud. Te Moskou ontmoet hij *Grunia*, zijne eerſte beminde, als tooneelſpeelſter, en hernieuwt zijne betrekking met haar. Door *Grunia* geraakt hij in verkeer met valſche ſpelers. Ter naauwernood ontkomt hij, met het verlies van zijn vermogen en van zijne trouwelooze minnares, de naſporingen der Policie en andere gevaren. Hij tracht zijne zaken door een huwelijk te herſtellen. Na daartoe te vergeefs in het huis van eenen rijken koopman eene poging te hebben aangewend, begeeft zich *Iwan*, bij het uitbarſten van eenen oorlog der Rusſen tegen de Turken, in de krijgsdienst. Na in dien veldtogt

eene ridderorde en den rang van Luitenant verkregen te hebben, leeft hij eenigen tijd te Petersburg, in afwachting van eenige burgerlijke bediening. Hier meer in de nabijheid van zijns vaders veelvermogend geſlacht gekomen, ſtaat hij ten doel aan deszelfs vervolgingen. Deze zijne bloedverwanten wilden namelijk de uitkeering ontduiken van een aanzienlijk kapitaal, hetwelk door zijnen overledenen vader aan hem gemaakt was. Nadat door deze vervolging zijne vrijheid en leven meermalen in gevaar waren geweest, na een langdurig en moeijelijk regtsgeding, zegepraalt zijne regtvaardige zaak, geraakt hij in het bezit van groote rijkdommen, eenen aanzienlijken rang, en van eene voortreffelijke echtgenoote.

Het is duidelijk, dat het geenszins het doel is van den Schrijver, om in zijnen held een voorbeeld tot navolging voor te ſtellen. *Iwan's* lotgevallen moeten ten leiddraad verſtrekken, om den lezer al datgene in levendige tafereelen te doen beſchouwen, wat zijnen landaard kenmerkt. De kleeding, het huishoudelijke leven, de bronnen van beſtaan, de volksvermaken, de zedelijke deugden en gebreken van Ruſſen, Polen, Joden, en der omzwervende Aziatiſche volksſtammen, liggen hier voor ons oog, niet in eene kunſtige, dikwerf verſierde voorſtelling, maar met dat waas van het werkelijke leven, hetwelk zulk een verhaal alleen bezitten kan in den mond van iemand, die vooronderſteld wordt mede te deelen, wat hij zelf waarnam, ondervond, en waaraan hij doorgaans zelf een gewigtig aandeel had.

Wij hebben het werk met genoegen gelezen, en, behalve dat hetzelve overvloedige ſtof tot aangename tijdkorting bevat, achten wij het niet ongeſchikt tot waarſchuwing van den onervarenen tegen bedriegerijen en verzoekingen, die even zoo wel onder ons, als in *Iwan's* vaderland, te duchten zijn. In het oorſpronkelijke voor het eerst in 1829 te Petersburg uitgekomen, volgde de eene herdruk den anderen. Dit is echter nog niet alles. Zijne Majesteit, de Keizer aller Ruſſen, NIKOLAAS I, heeft openlijk zijne hooge goedkeuring van dit werk betuigd, en den Schrijver zelven nog andere bewijzen van zijne tevredenheid en Keizerlijke toegenegenheid gegeven. Dit verſtrekt den Vorst inderdaad tot eer, omdat in het werk verſcheidene misbruiken, die uit de geſteldheid van het ſtaatsbeſtuur voortkomen, met ſcherpe trekken geteekend worden, en getuigt dus van zijne billijkheid. De overzetting, die echter reeds naar eene, onder het oog van

den Schrijver vervaardigde, Franſche overzetting geſchied is, beantwoordt in allen deele aan hetgeen men van den bekwamen Uitgever verwachten kan.

Barnave, door JULES JANIN. *Dit is eene Duitſche Vertelling, welke eindigt zoo als alle oude Franſche Vertellingen beginnen: Er was eens een Koning en eene Koningin. II Deelen. Te Dordrecht, bij* J. van Houtrijve, Jr. 1832. *In gr.* 8*vo. Te zamen XXX en* 544 *bladz. f* 5-30.

De Nederduitſche Uitgever van dit werk heeft het Hollandſche publiek in hetzelve willen bekend maken met eene zoo zonderlinge geestvrucht, als wel ooit uit het brein eens Auteurs is voortgeſproten, en tevens een denkbeeld willen geven van den bonten tooi der hedendaagſche Franſche Letterkunde.

Wij weten zeer wel, dat dit werk met een' zekeren ophef in de dagbladen van zekere partij is aangekondigd, en kunnen het ons zeer wel voorſtellen, dat dit iemand, die de Franſche Letterkunde beoefent, kan uitgelokt hebben, om het oorſpronkelijke werk te lezen. Maar het is daarom nog niet uitgemaakt, dat het geſchikt is, om, in onze taal overgebragt, eene nuttige bijdrage tot den voorraad van lectuur voor ons lezend publiek op te leveren. Wat is het dan, dat den Vertaler bewoog, om hetzelve aan onzen landaard aan te bieden? Hooren wij hemzelven: „Het werk is geſchreven in gloeijende ſpijt en haat tegen het regerend Huis van ORLEANS, en moet, langs dien bedekten weg, ſtrekken, om de *Franſchen* te doen zien, hoe ſchandelijk zij de regten van het wettig Stamhuis verguisd hebben," enz. Eene bedoeling dus, die zoo geheel vreemd is aan *ons* volksbelang, moet deze overzetting regtvaardigen? Dit betwijfelen wij, en zouden alleen dan, wanneer het werk aan alle de vereischten van eenen geſchiedkundigen roman beantwoordde, de overbrenging van hetzelve kunnen toejuichen. Maar, wat wordt ons hier aangeboden? Een mengelmoes van onbekookte bouwſtoffen, van partijdige en hatelijke karakterſchilderingen en buitenſporige loftuitingen, die, op zichzelve weinig of niet zamenhangende, ingeweven zijn in het verwarde en duistere verhaal van eenen adellijken Duitſcher, die de eerſte Franſche revolutie en den val van LODEWIJK XVI en van MARIE ANTOINETTE bijwoonde.

Nog van eene andere zijde beſchouwd, is het werk beneden alle kritiek, namelijk wegens het ontuchtige van een gedeelte van deszelfs inhoud. Wij beſchuldigen den Schrijver niet, dat hij bedoeld hebbe, daarmede zijne lezers te *verlustigen*. Neen, het doel is duidelijk, afſchuw tegen zekere perſonen in te boezemen. Daarom dan ook geen liefhebber van lectuur gelijk...., (maar waartoe zulke werken genoemd?) bedriege zich in de verwachting van hier eenen tegenhanger derzelven te vinden. Wanneer de Vertaler van zeker gedeelte van het oorſpronkelijke, hetwelk hij onvertaald overgenomen heeft, zegt, dat hij gemeend heeft, „ware het hem ook mogelijk geweest deze koupletten te vertolken, dezelve te mogen achterlaten; voor hen, welke geen Fransch verſtaan, zij gezegd: dat het een lied is, waarvan de lichtmisſerij de ſchering en den inſlag uitmaakt;" wanneer zelfs andere gedeelten, die de Vertaler de *onbeſchoftheid* heeft, vertaald aan beſchaafde lezers aan te bieden, in beestachtige ſchaamteloosheid, het onvertaald geblevene nog verre overtreffen, (getuige het hoofdſtuk: *De twee Dochters van Sejanus*, hetwelk zelfs de diepst gezonkene lichtmis niet zonder walging lezen kan) dan wijden wij niet ten onregte aan de verachting van iederen weldenkende den Vertaler, die onze taal met eene overzetting van dit ſchandſchrift — den Uitgever, die zijne pers met hetzelve bezoedelde! Den laatſten, voor zoo verre hij waarſchijnlijk op het gezag van den eerſten te werk ging, willen wij echter gaarne eenigzins verontſchuldigen.

VAN SPEYK's *Dood en Nagedachtenis, gehuldigd door Neêrlands Hoofdſtad, op den 4 en 5 Mei* 1832. *Vervolg en beſluit tot* J. KONING's *Leven van* J. C. J. VAN SPEYK. *Door* W. J. OLIVIER. *Met eene Afbeelding van het Monument in de Nieuwe Kerk. Te Amſterdam, bij* de Gebr. Diederichs. 1832. *In gr.* 8*vo. XII en* 74 *bl. f* 1-25.

De Heldendaad van J. C. J. VAN SPEYK, *uit den mond der geredde Schepelingen opgeteekend, door Mr.* F. VAN DE POLL, *Mr.* S. I. Z. WISELIUS, A. J. VAN LYBERGEN, *Mr.* J. J UYTWERF STERLING *en* J. GREVELINK. *Te Amſterdam, bij* M. Westerman en Zoon. 1832. *In gr.* 8*vo. XX en* 20 *bl. f*: -65.

Verzameling van Opſchriften op Graven, en Afbeeldingen van Gedenkteekenen op dezelve. Te Groningen, bij J. Oomkens. 1831. *In 4to. IV en 27 bl. f* : - 75.

De Heer OLIVIER geeft een geſchikt en voldoend vervolg tot beſluit van het werk van wijlen den beroemden J. KONING, het *Leven van* J. C. J. VAN SPEYK. Wij vinden hier een getrouw en duidelijk verſlag van de wijze, waarop, den 4 en 5 Mei 1832, de dood en nagedachtenis van den Held te *Amſterdam* zijn gehuldigd geworden; en het werkje wordt nog opgeluisterd, niet alleen door de Afbeelding van het Monument in de Nieuwe Kerk te *Amſterdam*, maar ook, en vooral, door de medegedeelde Lijkrede van den Heer Mr. F. VAN DE POLL en de Dichtſtukken (toen deels gezongen, deels voorgedragen) vervaardigd door de Heeren Mr. J. VAN LENNEP, VAN CAPPELLE, WARNSINCK en WESTERMAN. Voorts treft men hier nog eenige Bijlagen aan, beſtaande in authentieke ſtukken, tot de oprigting van het Monument en de Lijkfeestviering betrekkelijk.

Het tweede hier aangekondigde werkje behelst de verklaringen der geredde ſchepelingen nopens de omſtandigheden, die VAN SPEYK's heldendood voorafgingen, en de wijze, waarop hij het feit waarſchijnlijk volvoerde. Men verneemt hier menige belangrijke bijzonderheid, welke het edele, verhevene, moedige, ſtoute, vastberadene, kalme en menschlievende karakter des helds in het helderſte daglicht ſtelt; en wijders blijkt het uit de overeenſtemmende verklaringen, vooral uit die van den matroos J. CHR. PIEPER, dat VAN SPEYK het kruid althans zeker *niet* met eene cigaar, maar *hoogstwaarſchijnlijk*, en naar Recenſents overtuiging ongetwijfeld, met een geweer aanſtak, hetwelk hij uit het rak in de kajuit nam, en met een patroon laadde; terwijl de getuige PIEPER het kitſen hoorde, kort vóór de ontploffing.

De Uitgever van de onder No. 3 hier aangekondigde Verzameling van Opſchriften op Graven, en Afbeeldingen van Gedenkteekenen op dezelve, verdient den lof van de opſchriften in 't algemeen wél gekozen te hebben. De gedenkteekenen, welker modellen op de IJzergieterij te *Deventer* gemaakt worden, aldaar verkrijgbaar zijn, en hier worden afgebeeld, met opgave van den prijs, zoo der Monumenten zelve, als van het roosterwerk, ſchijnen ons toe met ſmaak ontworpen te zijn, en gaarne gelooven wij, dat de afbeel-

ding getrouw is. Onder het lezen der opſchriften maakten wij bij onszelven de aanmerking, dat de opſchriften in proza ſoms half in dichtmaat zijn, en men ſoms niet weet, of iets als vers, dan als ondicht, moet worden beſchouwd, b. v. bl. 14 in *proza:*

Hier, waar millioenen zonken; hier, waar elke fakkel zinkt; hier, hier beurt de gedachte op, dat deze weg ten hemel leidt.

Bl. 16, mede als *proza* gedrukt, en 't welk wij door afſchrapping in verzen zullen brengen:

Gij, dierbare! hebt *nu* uw lijden doorgeſtaan, | en zonkt te vroeg in 't ſtille *graf;* || de Schepper liet zich niet verbidden, | die u een beter leven *gaf.*

En bl. 23, insgelijks in *proza*, doch met rijm aan het eind der zinsafdeelingen:

Hier is het oord niet, waar reine *deugd*, de plant der Godheid, gedijt: driemaal gelukkig, dien in de vroege *jeugd* God met zijne zaligheid *verheugt.*

Waarſchijnlijk is de ſpreuk uit het Duitsch vertaald. *Jugend* zal gerijmd hebben op *Tugend* en *erfreüt* op *gedeyt.* Maar als men eene dichtſpreuk vertolkt, moet men dat of in verzen doen, of bij het overbrengen alles weren, wat naar maat of rijm zweemt, b. v.: *Hier is het oord niet, waar reine deugd, die plant der Godheid, voorſpoedig opgroeit: driewerf gelukkig dan hij, wien God zijne zaligheid in de vroegſte jaren zijns levens reeds erlangen doet.*

Hierop lette dus de verzamelaar in het vervolg.

Catalogus der Letterkundige Nalatenſchap van wijlen JACOBUS KONING, *Lid van het Koninklijk Nederlandsch Inſtituut en van onderſcheidene Maatſchappijen van Wetenſchap, enz. Te Amſterdam, bij* L. van der Vinne *en* G. Lamberts. 1833. *In gr. 8vo. f* :-60. (*Hollandsch en Fransch.*) *Iſte Deel. Handſchriften, waarvan de verkooping zal plaats hebben op den 29 April en volgende dagen.*

Onder de vlijtige onderzoekers en verzamelaars van merk-

waardigheden uit de *Nederlandſche* Oudheid en Geſchiedenis in onze dagen komt gewis aan JACOBUS KONING eene der eerſte plaatſen toe. Reeds zijne doorwrochte Verhandeling over de uitvinding der Boekdrukkunst kenſchetſte hem als eenen dier *ouderwetſche* letteroefenaars, die alles met de meeste grondigheid en uit meer dan voor de hand liggende, dagelijkſche bronnen opſporen. Tot zulke bronnen had hij zich dan ook door onvermoeid geduld gedurende meer dan veertig jaren (volgens de Voorrede tot dezen Catalogus door zijne Zonen) den toegang verſchaft, en wij ontvangen hier het eerſte gedeelte der uitgebreide lijst van veelal zeldzame werken, zoo gedrukt als geſchreven, door hem verzameld. De laatſte wil van den Overledene en de rijkdom der verzameling van eigenlijke boekwerken noopten de Zonen des waardigen mans, den Catalogus in tweeën te ſplitſen, waarvan hier het eerſte gedeelte wordt aangeboden, bevattende de *Handſchriften*. Men gaat intusſchen voort met de beſchrijving der gedrukte boeken, die denkelijk over ruim eene maand het licht zal zien, en, volgens een voorloopig berigt in de Voorrede tot dit eerſte gedeelte, onder anderen zeer rijk zal zijn voor de oude *Nederlandſche* Dichtkunst, nog rijker voor de *Vaderlandſche* Geſchiedenis, oude Reisbeſchrijvingen onzer Landgenooten, en vooral ongemeen veel zeldzaams zal bevatten, betrekkelijk de Geſchiedenis van de uitvinding der Boekdrukkunst, zoo als: een houten drukvorm, blijkens echte ſtukken afkomſtig van KOSTER zelven, en eene echte geſlachtlijst van dien zelfden man, wiens *beſtaan* zelfs, nog in onze dagen, betwist wordt; beſchrijving van 226 boekwerken, tusſchen 1423 (?) en 1526 gedrukt; twee fragmenten van eenen *Donatus*, te *Haarlem* in 1430, een bijna volledige *Donatus*, in 1480 te *Deventer* gedrukt, enz.

Het is ons niet mogelijk, in deze beknopte aankondiging al het merkwaardige en belangrijke op te noemen, hetwelk wij in den Catalogus der Handſchriften hebben gevonden. Dezelve ſplitst zich in twee gedeelten. 1. Meer uitgebreide ſtukken. (Kronijken, Traktaten, Keuren, Privilegiën, Vonnisſen, Bijbels, Legenden, Dichtſtukken, Spelen van Zinnen der Rederijkers, Reſolutiën, Diploma's, enz.) Het veel grootere 2de gedeelte (van bl. 31 tot 128 van den Catalogus) behelst Brieven van allerlei aard in portefeuilles. Ook deze kan men weder in tweeën verdeelen; namelijk, 1. de portefeuilles, genommerd van I tot XI, ten deele afkomſtig uit de ver-

zamelingen van BRANDT en WAGENAAR, en bevattende belangrijke brieven en kleinere ſtukken voor de Vaderlandſche Geſchiedenis; 2. de portefeuilles, gemerkt A tot L, behelzende brieven van allerlei perſonen, Vorſten en Vorſtinnen, Prinſen en Prinſeſſen uit het Huis van *Oranje-Naſſau*, Zee- en Landöfficieren, buiten- en binnenlandſche Geleerden, Staatsmannen, enz. Dit laatſte gedeelte nu bevat gedeeltelijk *eigenhandige* brieven van de bedoelde perſonen, met een kort levensberigt door den Verzamelaar; gedeeltelijk ſlechts door hen *onderteekende*, en dus verzameld ten behoeve der kennis aan het handſchrift dier veelal geſchiedkundig bekende perſonaadjen. Wij erkennen, dat *hier* het belangrijke veelal van de liefhebberij afhangt, die men in zulke handteekeningen ſtelt, en dat wij niet kunnen beoordeelen, of die brieven van groot belang zijn. Van een aantal derzelven komt ons dit niet zoo voor.

Onder de merkwaardigſte ſtukken van dezen Catalogus hebben wij opgemerkt: de Kroniik der Heeren van *Egmond*, door eenen Monnik dier Abdij; *Adverſaria* en andere aanteekeningen van den beroemden SCRIVERIUS; aanteekeningen van GERARD BRANDT; eene Memorie van HUGO DE GROOT, omtrent zijne bedoelingen en ontmoetingen vóór zijne gevangenis; RELAND, *Heraldiſche Hiſtorie* van *Europa*, 4 deelen; ſtukken tot de kennis der *volledige* Geſchiedenis van de *Amſterdamſche* Kloosters; Handvesten en Privilegiën van *Amſterdam*, achter welke een verhaal is van de woelingen der Herdoopers in 1535 en 1536, door JOOST BUYK, SYBRANTSZ., eene der in 1578 afgezette Regenten. *De Nederlaag van* FRANS VAN BREDERODE, het oorſpronkelijke van een gedicht, door KONING in de werken der *Maatſchappij van Nederlandſche Letterkunde* uitgegeven; Aanteekeningen op den *Palamedes*, door BRANDT; de Hiſtorie van Koning JASON, opgedragen aan FILIPS *den Goeden*, waarachter men die van het Schaakſpel vindt; een aantal onbekende Spelen van Zinnen; *Grimoald*, Treurſpel, naar de *Rodogune* van CORNEILLE reeds in 1652 vervaardigd; ſtukken, waaruit blijkt, hoe de verdraagzaamheid omtrent de Remonſtranten zelfs na 1631 (toen men toch de Predikanten uit *Loeveſtein* liet ontſnappen) nog verre van algemeen was, vooral te *Leyden* (zelfs werd nog in 1650 een Remonſtrantſche Proponent te *Kampen gevangen gezet*); voorts een aantal oorſpronkelijke brieven van den Prins en de

Staten aan den Heer VAN LANGERAK, Ambassadeur in *Frankrijk*, van 1627 tot 1631 (en dus in een' zeer belangrijken tijd); 50 dito brieven van de beroemdſte Gezanten in de gouden Eeuw van *Neêrlands* grootheid en invloed (1664 tot 1678); brieven van J. DE WITT en DE RUITER op 's lands vloot geſchreven; een *Indult* (door eene zonderlinge drukfout ſtaat in den Catalogus *Inſult*) van Biſchop HENDRIK van *Utrecht* in 1258; een geſchrift van den beroemden Geneesheer GAUBIUS, waaruit blijkt, dat die *Leydſche* Hoogleeraar nog in het midden der achttiende Eeuw aan de kunst van goudmaken geloofde; oorſpronkelijke potloodteekening van PETER *den Grooten*; originele brieven van KAREL GUSTAAF van *Zweden*, van Prins EUGENIUS van *Savoije*, van FREDERIK HENDRIK en zijne Moeder, van de Gemalin van WILLEM DEN IV en andere Prinſen en Prinſeſſen van *Oranje* en *Naſſau*, van den bekenden Hertog van *Brunswijk Wolfenbuttel* (Voogd van WILLEM V), van den *Dey* van *Algiers*, van DOUZA, TROMP, PASCAL PAOLI, SIDNEY SMITH, WELLINGTON, BEZA, ARMINIUS, BOGERMAN, EPISCOPIUS, DESCARTES, CUVIER; een dichtſtuk, gemaakt en geſchreven door POOT; een onuitgegeven gedicht van TESSELSCHADE, afkomſtig van VAN BAARLE; een brief van BOSSU aan WILLEM DEN I, enz. enz. enz. Vele dier brieven zijn, gelijk reeds boven gezegd is, met levensberigten der Schrijvers door den Heer KONING voorzien.

Wanneer men nagaat, dat deze ſtukken, benevens nog zulk eene boekverzameling, als waarvan wij enkele ſtalen hebben medegedeeld, niet verzameld is door eenen ſchatrijken liefhebber, wien tijd en geld in den ruimſten overvloed ten dienſte waren, maar door eenen man van burgerlijke afkomst en opleiding, te midden der werkzaamheden aan zijnen post (het Griffiersambt) verbonden, eenen man, door zeer vele tegenſpoeden en huiſelijke rampen gedrukt, — zoo moet men verſteld ſtaan over de kracht, waarmede de onvermoeide lust tot onderzoek en werkzaamheid het ſchijnbaar onmogelijke kan tot ſtand brengen. Eene verzameling als deze, en die wij van de boekwerken mogen verwachten, zou eenen onzer *aanzienlijken* eere aandoen. De buitenlander, die tevens de Voorrede in het *Fransch* lezen kan, moge daaruit zien, wat het geduld en de ijver van een' *Nederlandſchen* letterminnaar tot ſtand kunnen brengen.

Woordenboekje der Noordſche Godenleer. Naar het Hoogduitsch van Dr. G. TH. LEGIS. *Te Zutphen, bij* W. J. Thieme. 1831. *In kl.* 8*vo. VI*, 88 *bl. f* : -75.

Wij zijn onzen uitmuntenden Dichter STARING *van den Wildenborch* dank verſchuldigd, dat hij den Heer THIEME in zijn voornemen, om dit boekje uit het Hoogduitsch te vertalen, verſterkt heeft. Naar STARING's voorberigt, is dit eene vertaling, welke het oorſpronkelijke in volledigheid en duidelijkheid van voordragt en ſtijl overtreft.

Het nut van zoodanig Woordenboekje behoeft wel niet betoogd te worden. Sedert de Heer WESTENDORP heeft aangetoond, welk gebruik men van de Noordſche Mythologie in de Nederlandſche Dichtkunst kan maken, is het wel te denken, dat onze Dichters zich in dat veld zullen beginnen te wagen. En offchoon het altijd wel beter is, uit de bronnen zelve te putten, kan men toch van allen niet vergen, de *Edda* en de werken van SANDER, OEHLENSCHLÄGER en anderen te lezen. Ook hun, die geen Dichters zijn, komt dit Woordenboekje te ſtade, bij het lezen van poëtiſche en andere voortbrengſelen, door Noordſche Mythologie opgeſierd, b.v. ſommige Romans van WALTER SCOTT, en misſchien wekt de inzage eenen of anderen jeugdigen Geleerde op, om, door vergelijking der Noordſche met andere Mythologiën, door oudheid- en taalkundige opmerkingen, door het naſporen der geſchiedenis en wat dies meer zij, het rijk der wetenſchappen in een nog zoo ſchaars behandeld vak uit te breiden.

Spiegel van Menſchelijke Hartstogten. In Verhalen, door C. SPINDLER, W. HAUFF *en anderen. Uit het Hoogduitsch. IIIde Deel. Te Amſterdam, bij* C. L. Schleijer. 1831. *In gr.* 8*vo.* 264 *Bl. f* 2 - 90.

De goede ontvangst, aan de twee vorige bundels van dit werk bij het lezend publiek te beurt gevallen, heeft den verzamelaar aangemoedigd, om dezelve nog met een deel te vermeerderen, hetwelk echter het laatſte zal uitmaken, zoodat het werk hiermede als compleet kan beſchouwd worden. Dit deel bevat vier verhalen. *De Jood Susz* van HAUFF, uit de geſchiedenis van het Hertogdom *Wurtemberg*, in het

midden der voorgaande eeuw. Dit verhaal ſchildert zoo wel de kracht der eerlijkheid en derzelver eindelijke zegepraal over eene liſtige en eigenbatige ſtaatkunde, als de droevige gevolgen van eenen onbedachtzaam aangevangen liefdehandel. *Het Dorp aan de Moezel*, in hetwelk *Madelon Beaunoeuf* door den Duitſchen Volontair *P.* voor de ſchandelijkſte mishandeling wordt behoed, en op hare beurt de redſter wordt van het leven van den beſchermer harer eer, leert, hoe ligt eene edele daad reeds ſpoediger, dan men verwacht, een heerlijk loon ontvangt. Het derde hier voorkomende ſtuk heeft ten titel: *Het Slagtoffer der Trouweloosheid*, door A. VON TROMLITZ, en maakt ons bekend met de ſchoone Gravin *Augusta*, welke uit trotschheid trouweloos wordt aan den braven *Maurits*. De getrouwe jongeling ſterft van droefheid, en *Augusta* vervalt door gewetensfolteringen over hare trouweloosheid tot wanhoop en krankzinnigheid. De bundel wordt beſloten met *Peregrinus*, een Verhaal van F. VON SYDOW. De held des verhaals is een vondeling, wien de onbekendheid met zijne afkomst en bloedverwanten zoo zeer kwelt, dat hij daardoor in eene zware zielsziekte ſtort; ten laatſte echter wordt hij, op eene voor hem zeer verblijdende wijze, omtrent zijn geſlacht ingelicht, hetwelk dan ook op zijnen zielstoeſtand dien heilzamen invloed had, dat hij nog eenen gelukkigen ouderdom genoot, en met hartelijke dankbaarheid jegens de Goddelijke Voorzienigheid het leven verliet.

Hebben wij reeds vroeger met lof deze verzameling aangekondigd, zoo voegen wij hier thans niets anders bij, dan dat ook dit deel ten blijk verſtrekt van den goeden ſmaak des verzamelaars, en dat de vertaling in zeer zuiveren ſtijl en taal is ten uitvoer gebragt.

Nederlandſche Volksalmanak voor 1833. *Derde Jaar. Te Amdam, bij* H. Frijlink. 1832. *XVI en* 194 *bl. f* : - 60.

Almanak voor Blijgeestigen. Achtſte Jaar. Te Amſterdam, bij Gebr. Diederichs. 216 *bl. f* : - 60.

Almanak voor Hollandſche Blijgeestigen, voor 1833. *Derde Jaar. Te Amſterdam, bij* Brest van Kempen. 215 *bl. f* : - 60.

Tijdkorter in ledige oogenblikken, voor 1833. *Door* A. HAZELHOFF. *XXIſte Jaargang. Te Groningen, bij* A. Hazelhoff. (*Zonder bladzijden.*) *f* : - 25.

Ziet daar vier verdienſtelijke en tevens goedkoope jaarboekjes. Daar n°. 2 wel het portret van MARNIX VAN ST. ALDEGONDE in ſteendruk heeft, maar overigens ſlechts karikatuurplaatjes oplevert, terwijl n°. 3 daarentegen met twee uitgewerkte koperen plaatjes, en n°. 1, behalve met twee dergelijke koperen plaatjes, nog met karikaturen verſierd is, zou n°. 2 in dat opzigt minder zijn, ware het niet, dat een bijgevoegd muzijkſtukje weder een gelijkmakend gewigt in de ſchaal legde. Het voornaamſte echter in al deze jaarboekjes is zeker de inhoud in proza en poëzij.

In n°. 1 bevielen ons het meeste: *Wanneer de Koning bij mij kwam*, door DECKER ZIMMERMAN; *Grietman Sjuck van Burmania*, door STARING; *Mijne wandeling naar de Landhoeve*, door J. K., Rz.; *Derk de Matroos aan Mijntje*, door VAN WALRÉ; *De Grijze bij den winterhaard*, door GÉBEL; *De oude Ram en zijn Meester*, door FOPPE; *Echte Vrijheidszucht*, door WARNSINCK, en, bijna bovenal, *De Conſcrit*, door K. Ook *De Sullebaan*, door WIJSMULLER, in den trant van CATS, is zeer gelukkig. Over het geheel is al het medegedeelde de plaatſing waardig, de vertaalde en hier niet opgenoemde ſtukjes er onder begrepen. *Van Speyk begraven* (een naauwkeurig verhaal in proza) en *Willem Frederik, Erfprins van Oranje, in 1794 aan het Scheveningſche ſtrand* (een dichtſtukje door VAN ENST KONING) zullen, ook om het onderwerp, met genoegen worden gelezen.

In n°. 2 onderſcheidden wij: *De Wereld is een Speeltooneel*, door J. DE Q. (UACK?); *Geſprek van eenige Viſſchers*, door GÉBEL; *Het Modewonder*, door DEN BEER POORTUGAEL; *De Raaf en de Ekſter*, door FOPPE; *George Vin*, door WOLTHUIS; *Friedrich von Schiller*, door SMITS; *Bede ter gunſte van den Gouwenaar*, door IJNTEMA; het treffende (maar gansch niet blijgeestige) verhaal, *De Paardendek*; FOPPE'S *Wiegelied*, en *De Protocollen*, door J. VAN OOSTERWIJK BRUYN. Vele der Sneldichten van G. v. R. zijn alleraardigst. *De Lof van Amathuſia*, Hekeldicht door THOUARS, is niet zonder verdienſte; maar hij ſchijnt Venus, de *vrouw* van Vulcanus, doch de *minnares* van Mars, ten onregte voor de *echtgenoote* van laatstgemelden te houden. Als *zoodanig*, en ook als *naaktloopſter* (*ſit venia verbo!*) in den volſtrekten zin des woords, (den gordel alleen, tot opwerking van haren boezem, niet medegerekend) is Venus althans geen voorbeeld voor onze vrouwen en meisjes, al pronkte

zij, om zulk eene eenvoudige reden, nooit met eens anders veren. Voorts zal men ook de meeste andere ſtukjes in dezen Almanak gaarne ontmoeten.

In nº. 3 behaagden ons het meeste de Mengelingen in proza door SCHULL en anderen, ſommige Anecdoten er onder begrepen; en van de dichtſtukjes: *Demokriet in de Elyſéſche velden*, door VAN WALRÉ; *Sint Lambert*, door TELTING; *Klagt van een Paard*, door A.; de Sneldichtjes van S. M. C.; *Bianka*, naar TIEDGE, door BEETS; *Aan een veertienjarig Meisje*, door H. H. KLIJN; het *Extempore* en *Cupido*, beide door THOUARS; *De Vlieger*, in den trant van CATS, door DOIJER, en (om niet alles te noemen) *Het Huwelijk te Compiegne*, door J. VAN OOSTERWIJK BRUYN. Als zekere, aan Recenſent welbekende, Kolonel het versje van A. mogt lezen: *Twee knollen om één duit*, dan zou er zeker wel een knoop van zijn' rok vliegen. Het verwonderde ons, die Anecdote hier zoo juist naar waarheid, volgens geruchte, aan te treffen en vereeuwigd te vinden. *De Dag*, Cantate door LOOTS, heeft ons iets duisters; het geestige kan Recenſent er niet regt van vatten. *De betooverde Ring*, door VAN DER HOOP, heeft ons niet doen lagchen, zoodat wij niet ontwapend zijn. FOKKE heeft dat geval reeds zoo aardig in burlesk proza verteld, en er zou uit de oorſpronkelijke Legende veel meer te halen zijn geweest. VAN DER HOOP maakt aan het ſlot er zich van af, alsof hij het versje ſchielijk ter opzending had willen in gereedheid brengen.

Aan nº. 4 mogen wij wederom de getuigenis geven, dat het boekje zichzelve gelijk blijft; en dit is eene loffpraak.

De correctie van no. 2 en 3 is ſlordig; ook die van nº. 1 had beter kunnen zijn. In het vervolg mogen de Redacteurs daarvoor wel wat meer zorg dragen: de inhoud hunner jaarboekjes verdient dit; maar, om aan den titel beter te beantwoorden, moest er in de Almanakken *voor Blijgeestigen* en *voor Hollandſche Blijgeestigen* niets treurigs worden opgenomen.

No. II. *Boekbeſch.* bl. 78. reg. 2 v. o. ſtaat *van vrij van*, lees *vrij van*.

— III. bl. 102. reg. 21. moet eenmaal *korte* weg.

——— bl. 110. reg. 14. ſtaat *overleden*, voor *overladen*.

——— bl. 134. reg. 1. lees WESTERMAN.

——— *Mengelw.* bl. 120. reg. 27. ſtaat *der*, voor *den*.

BOEKBESCHOUWING.

De Familie van Waardenſtein. Geſprekken over de Leer der Christenen. Iſte en IIde Deel. Te 's Gravenhage, bij G. Vervloet. 1832. *In gr.* 8*vo. Te zamen* 572 *bladz. f* 5-40.

Dit werk wordt maandelijks bij kleine ſtukjes van ongeveer drie vel druks, het vel bij inteekening op 15 centen en buiten inteekening op 17½ centen gerekend, uitgegeven. *Zestien* of *achttien* vellen worden tot een *deel* vereenigd. Twee zoodanige deelen zien nu reeds het licht, en de voortzetting zal van den aftrek afhangen.

De inkleeding is deze: Mevrouw *van Waardenſtein*, weduwe van een Amſterdamsch koopman, ging met hare nog jonge kinderen ergens op een dorp in het Sticht van Utrecht wonen. *Christiaan*, de oudſte zoon, ſtudeerde, en werd Predikant in Noord-Holland. *Eduard*, een paar jaren jonger, koos een ander vak, en kreeg eindelijk den post van Ontvanger op het dorp. *Adolf*, in zeedienst getreden, kwam, na eene reis van vier jaren, als Luitenant te huis. Juist is er eene *vacature* te dezer plaatſe, en de keuze valt op den jongen Ds. *van Waardenſtein*. Zoo heeft de verſtandige en godvruchtige moeder alle hare kinderen weder in hare nabijheid. Twee dochters, *Henriëtte* en *Louiſe*, zijn nog bij haar in huis. De jongſte verlangt godsdienſtig onderwijs van den broeder, om eerlang belijdenis te kunnen doen. Men vindt goed, te dien einde, in den huiſelijken kring, op gezette tijden, gemeenzame geſprekken te houden. *Anna*, eene oude en getrouwe dienstmaagd, wordt, op haar verzoek, mede toegelaten. *Eduard* had, door omgang met ſpotters en door het lezen van gevaarlijke boeken, allen eerbied voor Godsdienst verloren, en den ſtelregel aangenomen, dat hij niet wilde gelooven, dan hetgeen hij kon begrijpen. *Adolf* is, als zee-

man, open van karakter, maar onbedachtzaam en ligtzinnig. *Anna*, daarentegen, helt tot eene te bekrompene denkwijze over.

De geſprekken loopen over de volgende onderwerpen: *Waarde des Christendoms. Waarde van het Protestantisme. Ons Aanwezen. Ons Leven. De Mensch. Ons Ligchaam. Onze Ziel. During der Ziel. Onze Zielsvermogens. Onze Oorſprong. Onze Beſtemming. Ons Geluk. Opmerkzaamheid. Het Aanzijn der Wereld. Gods Aanwezen. Gods Wijsheid. Gods Goedheid. Gods Billijkheid. Algemeen Geloof aan God. Godsdienst. Gewigt van de Godsdienst. Kennis van de Godsdienst. Het Redelicht. De Openbaring. Kenmerken der Openbaring. Onderzoek. Het Christendom. Ongeloof en Bijgeloof. Bijbelkennis. De Bijbel. Het Oude Verbond. Schriften van Mozes. Jozua tot Esther. Job tot het Hooglied. De Profeten.*

Men ziet uit deze opgave, dat hier meer wordt gegeven, dan de titel ſchijnt te beloven. Een ander opſchrift had misſchien den inhoud naauwkeuriger kunnen aanduiden. Gaarne erkennen wij des Schrijvers loffelijke bedoeling, en verlangen naar de voortzetting van een werk, dat aanprijzing verdient. De vorm van zamenſpraken maakt, dat hetzelve zeer onderhoudend is. *Christiaan* wederlegt op eene waardige en gepaste wijze de veelal onbeduidende tegenwerpingen en drogredenen des ongeloofs, door *Eduard* geopperd. Ook het onbetamelijke van de nietige ſpotternijen der ligtzinnigheid, welke *Adolf* op zijne beurt uitkraamt, wordt aangewezen; terwijl de welmeenende *Anna*, die al te bekrompen denkt, mede nu en dan eene teregtwijzing erlangt. Hoogachting voor Godsdienst, Bijbel, Christendom ſtraalt overal door. Een milde geest kenmerkt het geheel. De Schrijver is niet ingenomen met *oud* of *nieuw*, maar bedoelt alleen waarheid en redelijke overtuiging.

Offchoon wij ons, over het geheel, zeer wel kunnen vereenigen met de begrippen, in dit werk voorkomende, is onder het lezen bij ons echter de bedenking ontſtaan,

of het wel goed zij, in zoodanig leesboek, dat in veler handen behoort te komen, dergelijke uitdrukkingen te doen bezigen, als den ongeloovigen Ambtenaar en den ligtzinnigen Zeeofficier nu en dan in den mond gelegd worden. Wij willen niet ontkennen, dat enkele gezegden ons hinderden. Wij gelooven wel, dat er in de zaak zelve niets overdrevens is. De karakters, in de perſonen van *Eduard* en *Adolf* geteekend, zijn geenszins uit de lucht gegrepen. Men vindt zoodanige lieden in zekere ſtanden. Wij willen echter liefst gelooven, dat hun getal niet groot is. Vele lezers en lezeresſen zullen misſchien nooit dergelijke tegenwerpingen en ſpotternijen gehoord hebben. Welligt ware het hierom beter, dat de Schrijver die beide broeders met eenige meerdere matiging had laten ſpreken. Maar komt het boek in handen van jonge lieden, welke het onbeduidend geſnap van zoodanige ongeloovigen en ſpotters ſoms hooren en deswege waarſchuwing noodig hebben, zoo zijn deze geſprekken buiten twijfel uitnemend geſchikt tot dat einde. *Christiaan* wederlegt met bondige redenen de veelal gezochte en zotte aanmerkingen zijner broeders, waarop zij beiden dan telkens ook zwijgen, offchoon niet blijkt, dat zij tot betere gedachten komen, want bij volgende geſprekken veroorloven zij zich telkens weder dergelijke gezegden. Misſchien laat de Schrijver hen vooreerst nog in hunne denkwijze volharden, ten einde, bij het beſchouwen van de boeken des Nieuwen Verbonds, gelegenheid te hebben, om verder mogelijke tegenwerpingen te wederleggen. Waarſchijnlijk komen de beide broeders, na alles gehoord te hebben, dan eindelijk tot overtuiging. Dit althans meenen wij te mogen verwachten.

Onder het lezen hadden wij het een en ander aangeſtipt, dat ons minder juist toeſcheen; dit is echter zoo weinig, dat het hier niet medegedeeld behoeft te worden. Alleen willen wij nog aanmerken, dat *geluk*, naar ons oordeel, wel eens te zeer op den voorgrond wordt geſteld. Buiten twijfel is er naauw verband tusſchen *zedelijkheid* en *geluk*. Ja, God heeft ons tot geluk ge-

ſchapen; doch hieruit volgt niet, hetgeen D. I. bl. 163 wordt gezegd, dat *alle zedelijk kwaad juist daarom kwaad is, dewijl het onmisbaar tot ongeluk leiden moet.* Wij zouden de ſtelling liever omkeeren.

Niet regt duidelijk was ons, wat wij bl. 20 lazen: „ Het kenmerkend onderſcheid tuſſchen de leer der Pro- „ testanten, en dus ook der Hervormden, en die van „ alle andere Christen-Kerkgenootſchappen toch, is daar- „ in gelegen, dat alle anderen gebonden zijn, om alles „ onvoorwaardelijk aan te nemen en te gelooven, wat „ hunne Priesters kunnen goedvinden hun als waarheid „ op te dringen," enz. Het kenmerkende van het Protestantendom zou beter en juister opgegeven kunnen worden.

Onnaauwkeurig is de bl. 66 gegevene bepaling, dat de mensch, omdat hij een *redelijk wezen* is, behoort tot die ſoort van ſchepſelen, welke men *bezielde wezens* noemt. *Bezielde*, in tegenſtelling van *onbezielde* wezens, zijn immers *levende* ſchepſelen.

De uitvoering verdient lof. Papier en druk zijn bijzonder goed. Wij hebben ſlechts enkele drukfouten opgemerkt, als D. I. bl. 78. *het ſtof*, in plaats van *de ſtof* (ſtoffe); bl. 134. *mijn zaad*, in plaats van *mijn raad.* D. II. bl. 196. *Illuſiſche* (Eleuſiniſche) *verborgenheden;* voorts *Levie* (Levi). De meermalen voorkomende uitdrukking *even daardoor* (juist daardoor) wilde ons niet bevallen.

Over den geest des werks, dat wij allezins aanprijzen, vooral ook aan jonge lieden in beſchaafderen ſtand, oordeele men naar het volgende: „ Het eene uiterſte brengt „ altijd het andere voort, en een verbroken evenwigt „ moet altijd naar de andere zijde overſlaan, alvorens „ het zich kan herſtellen. Waren er geene Farizeën onder „ de Joden geweest, er zouden ook zoo ligt onder hen „ geene Sadduceën zijn opgeſtaan: hadden zich geene *abſo-* „ *lutisten* in het Christendom opgedaan, er zouden niet „ zoo vele *deïsten* en *rationalisten* in hetzelve gevonden „ worden; en had men, in ons eigen (Hervormd) Kerk-

„ genootſchap, niet wel eens eene te geſtrenge Godsdienst-
„ leer gepredikt, en de Goddelijke liefde, zoo wel als
„ de mogelijkheid en waarde der Christelijke deugdbe-
„ trachting, te zeer op den acntergrond geplaatst, men
„ zou niet zoo ligt een al te blind vertrouwen op die
„ liefde en eenen te hoogen dunk van de zedelijke ge-
„ ſteldheid van het menschdom bij zoo velen hebben
„ aangetroffen."

De zelfopoffering van J. C. J. VAN SPEYK *aan den Bijbel getoetst: eene bijdrage tot ſtaving dat de Gereformeerde leer de(n) zelfmoord noch bevordert, noch begunſtigt, noch verdedigt. In eene Zamenſpraak door* Z. H. VAN DER FEEN. *Med. Doct.*

Soecket den HEERE. *Die ſich verquickt* [*door*] *verwoestinge over eenen Stercken: Soodat de verwoestinge komt over eene Veſtinge.* — Amos, V. 6, 9.

Te Amſterdam, bij J. H. den Ouden. 1833. *In gr.* 8*vo. XVI en* 163 *bl. f* 1-25.

Terwijl eene Vorst- en vaderlandlievende natie de zelfopoffering van VAN SPEYK met verbazing vernam, met bewondering herdacht, met eerbetoon huldigde, vermeende de Bijbel-, wij willen zeggen TROMMIUS-vaste Heer *Med. Doctor* VAN DER FEEN van het algemeen gevoelen te moeten verſchillen, en die zelfopoffering aan den Bijbel te moeten toetſen. Dit voornemen zal wel niemand ten kwade duiden; integendeel, gaarne zal een ieder, die echte godsdienſtigheid op prijs ſtelt, de groote daad des edelen Helds uit een zedelijk oogpunt wenſchen beſchouwd te zien, opdat, ook van die zijde, de blaam, op het karakter van den moedigen jongeling door nijdige naburen en vreemdelingen geworpen, worde weggenomen.

Het aangekondigde ſtuk heeft echter deze ſtrekking niet; integendeel beſteedt de Schrijver, behalve eene

Voorrede van XVI, eene langgerekte zamenſpraak van 168 bladzijden, om het *onverſchoonlijke* van de daad van VAN SPEYK aan te toonen. De gronden voor dit gevoelen zijn *twaalf* in getal; verklarende de Schrijver, bl. 104, *er nog wel een dozijn te kunnen bijvoegen.* Aan *quantiteit* van gronden is alzoo geen gebrek. Ziehier de geleverde 12, opdat de Lezer zelf over de *qualiteit* oordeele: 1°. VAN SPEYK, eigendunkelijk zijn leven opofferende, is in de regten Gods getreden, wien alleen het regt over leven en dood toekomt. 2°. Hij heeft zich door zijn' dood buiten de gelegenheid geſteld, ja geweigerd, om in de vereeniging der ziel met het ligchaam Gode ter eere te leven. 3°. Zijne daad is onmiddellijk tegen Gods *geopenbaarde(n)* wil. 4°. Zij is een(e) vrucht des vleesſches, en dus een dadelijk bewijs van vijandſchap tegen God. 5°. Zij verraad(t) eene minachting van de vreesſelijke Majesteit Gods. 6°. Zij betoont minder ſchrik voor den *ſmaad* Gods, dan voor den ſmaad van menſchen. 7°. Zij acht de *eeuwige* ſchande minder, dan de *tijdelijke* ſchande. 8°. Zij koesterst (koestert) minder ſchrik en afkeer, om bij de Duivelen, dan bij de menſchen gevangen te zijn. 9°. Zij legt eene kleinachting van den *vloek* Gods aan den dag. 10°. Zij kan door den Heiligen God, wien alleen alle eer toekomt, niet aanſchouwd worden, omdat zij alleen menſchen-eer, en niet Gods eer bedoelende is. 11°. Door zulk eene daad wordt de *dag der genade* moedwillig verſmaad. 12°. Niemand heeft regt, en dus ook VAN SPEYK niet, om het leven *zijner evenmenſchen* te verkorten.

Ons beſtek gedoogt niet, de redenen, waarmede deze gronden bekleed worden, te vermelden; men leze dezelve, des begeerig, bij den Schrijver, in zijn gewis weinig beknopt geſchrift, dat tevens ſtrekken moet ten bewijze, dat de *onverſchoonlijke daad* door *den God der wrake* is geſtraft geworden. — De ſtorm, in den nacht van den 3 op den 4 Mei 1832, was, volgens VAN DER FEEN, eene waarſchuwing aan de *Amſterdammers*, om,

bij de viering van de begrafenis der overblijffels van VAN SPEYK, zich niet ſchuldig te maken aan eene daad, *grouwelijk* en *verworpelijk* in Gods heilige oogen. Wel was de weêrsgeſteldheid op de dagen van 4 en 5 Mei hoogstgunſtig; maar de Heer VAN DER FEEN (zeker om zichzelven gelijk te blijven?) zegt *nu* desaangaande: „ Het is een onnoozel, en zelfs door de on-„ dervinding gelogenſtraft denkbeeld, dat men het ſchoone „ weder als een teeken van Gods welgevallen over zon-„ dige menſchen en daden zou moeten beſchouwen." — Voorts moest *Nederland* de ſtraf ondergaan, van *elf* kanonneerbooten, in 1833, voor *Antwerpen*, zelf te moeten vernielen — en het verlies van het *vaandel* der 10de Afdeeling lijden. VAN DER FEEN zegt daaromtrent: „ De *weggevoerde* vlag, hoewel ſlechts een vaandel tot „ de 10de afdeeling behorende, was toch mede eene „ *Hollandſche* vlag. Het eenigst gunſtig beſluit, het-„ welk wij hieruit zouden misſchien mogen kunnen trek-„ ken, is, dat de Heêre, als handhaver van het ſtrengſte „ regt, Zijnen toorn doet blijken in het laten wegvoe-„ ren van een vlag van minderen rang, dáárom dat de „ zonde begaan is met een vlag van een minderen rang „ op een ondergeſchikt vaartuig (eene kanonneerboot)." — Gods ongenoegen bleek ook in den ſtorm op 2 Dec. 1833, (den laatstgehouden Biddag) „ waardoor één van onze „ Hollandſche ſchepen op de Schelde, hetwelk de rivier „ wilde opvaren ten einde de Franſchen in het aanleggen „ hunner werken langs den Scheldendijk te beletten en „ te verjagen, met kracht, (dus uit de hoogte) wierd „ verhinderd om dit ten voordeele van Holland te vol-„ brengen, zoodat de Heere in dien orkaan ons het „ duidelijk antwoord gaf, dat de gebeden onzer natie „ niet verhoord werden: de verdere loop der zoo kort „ hierop gevolgde geſchiedenis met de Citadel van Ant-„ werpen, met de kanonneerboten, en het verlies van „ den ſchout-bij-Nacht LEWE VAN ADUARD heeft „ dit ook nader bewezen." Maar ook „ het *ter kijk* „ *ſtellen* van een menſchenwerk" (het Monument voor

VAN SPEYK in de Nieuwe Kerk te *Amſterdam*) „ in „ 's Heeren huis op 's Heeren dag is van den Heere „ in zijn heilig en regtvaardig oordeel in de harten der „ menſchen gegeven geworden" — „ maar nu ook moes- „ ten de Amſterdammers *in de Tempelen Gods* opge- „ ſchreven worden ten zweerde voor den Landſtorm!"

Bl. 27, 28 en 29 wordt de daad van VAN SPEYK met die van SIMSON vergeleken, en ten ſlotte gezegd: „ Ik bidde u, wie kan met eenig gezond verſtand de „ daad van VAN SPEYK hiermede in vergelijking bren- „ gen? Den brand in het kruid ſteken kan een kleine „ jongen wel! maar een gantsch gebouw met ééne krak „ doen inſtorten: dat gaat het menſchelijke te boven; „ en geen menſchelijk iets kan, ja, mag daarmede ver- „ geleken worden."

Wij kunnen den lust niet weêrſtaan, om onze Lezers te onthalen op nog een paar *curieuze* proeven van des Schrijvers betoogtrant; maar zullen die, opdat zij des te minder plaats wegnemen, met eene kleinere letter doen drukken:

„ Daar hij zijn volk alleen, met de Belgen op het ſchip „ heeft gelaten, en zich *beneden* gehouden, zoo blijft het, „ naar mijn inzien, duidelijk, dat gij met alle uwe verge- „ zochte redeneeringen in niets bewijzen kunt, dat VAN „ SPEYK iets gedaan heeft, *met oogmerk* om zijn boot en „ volk te behouden.

„ *Hymenaeus.* Indien gij dat toeven in de kajuit, al niet „ wilt aangezien hebben voor een *wachten* op hulp, dan gaf „ VAN SPEYK door dit toeven, toch aan zijn volk geſchikte „ gelegenheid en overvloedige tijd om te ontkomen; zoodat „ degenen, die met hem omgekomen zijn, even vrijwillig „ zijn omgekomen als hij; en hij dus niet kan beſchuldigd „ worden, van over hun leven willekeurig beſchikt te hebben.

„ *Stephanas.* Ach, Mijnheer! van dit *toeven* MOGT immers „ niemand gebruik maken. Het is immers bij de militairen, „ een zeer ſtreng, maar tevens zeer billijk regt, dat de on- „ dergeſchikten hunnen post, en dus ook hun ſchip niet mo- „ gen verlaten, indien zij niet *opzettelijke order* van hunne „ ſuperieuren daartoe ontvangen! — worden zij niet als de- „ ſerteurs beſchouwd en regtmatig geſtraft, wanneer zij hun-

„ nen post verlaten? Gij ziet dus, dat uw argument zeer
„ mank gaat, wanneer gij beweert, dat VAN SPEYK door dit
„ toeven gelegenheid en tijd gaf aan zijn volk om te ontkomen.
„ Zij wisten ook niet met *volkomen zekerheid*, dat hij
„ waarlijk de boot zou doen ſpringen; want hoewel zij er
„ wel eenig vermoeden omtrent hadden; begrepen echter de
„ ſchepelingen, en hebben het ook nog tegen elkander ge-
„ zegd, *dat de Kommandant mogelijk nog wel tot andere ge-*
„ *dachten zoude komen.* Zij wisten het dus alleen bij ver-
„ moeden en giſſing. Verbeeld u nu eens, dat hij zich be-
„ dacht had, en dat hij de boot niet had laten ſpringen, en
„ zij ondertusſchen op grond van hun vermoeden het ſchip
„ verlaten hadden; zoude hij hun dan niet met alle regt
„ hebben kunnen, ja moeten aanzien en behandelen als *de-*
„ *ſerteurs?* Zij mogten, op dat *vermoeden*, van het *toeven*
„ van VAN SPEYK geen gebruik maken. Zij waren verplicht
„ op den boot te blijven.

„ *Hymenaeus.* Ja maar, VAN SPEYK had toch aan een van
„ de Mariniers, die bij hem in de kajuit kwam, gezegd:
„ „ *Jongen bergje, maak dat je weg komt,*" gaf hij hierdoor
„ geen regt aan zijn volk om weg te gaan?

„ *Stephan.* Neen vast niet. *Vooreerst*, hij zeide niet *jon-*
„ *gen, maak dat je* VAN HET SCHIP *komt*, hij zeide ſlechts:
„ *maak dat je* WEG *komt:* dat kon betekenen *weg uit de ka-*
„ *juit:* maar *ten tweeden*, indien hij aan dien man al wilde
„ te kennen geven, dat *hij* moest maken dat hij van het
„ ſchip weg kwam! dan was dit zijn woord ſlechts tot *één*
„ mensch gericht, en niet tot *al het overig ſcheepsvolk;*
„ hij voegde er niet bij, dat die man zijn order aan de ove-
„ rige manſchappen zoude overbrengen! hij gaf ſlechts (in-
„ dien men het vrijheid geven noemen mag) vrijheid aan *dien*
„ *eenen* man! — Zoo dus die *één*e man al *regt* zoude gehad
„ hebben, om, zonder gevaar van als *deſerteur* beſchouwd
„ te zullen worden, het ſchip te verlaten; de anderen had-
„ den, en kregen het door dit woord niet, en zouden zich
„ den blaam van deſertie op hunnen hals gehaald hebben! —
„ waarlijk, die ongelukkigen, welke met hem verongelukt
„ zijn, mogen wel met den naam van *eerlijke, zeer getrouw-*
„ *gehoorzame* Hollanders benoemd worden! Zij verdienen al-
„ ler hoge achting zoo wel als diep medelijden, vooral wan-
„ neer men bedenkt de mogelijkheid, dat zij in eenen onbe-
„ keerden toeſtand zijn geſtorven!

„ *Theophil.* Ach! het hart krimpt mij te zamen, als ik aan
„ de mogelijke rampzalige ſtaat dier eeuwige zielen denk!
„ Hoe vurig wenscht mijn hart, dat zij bekeerd mogen ge-
„ weest zijn! Ach! hoe ſchrikkelijk, indien zij voor eeuwig
„ zijn verloren gegaan! ontzettend denkbeeld! o! hoe zullen
„ zij verwoed op de ziel zijn aangevlogen, welke hunne
„ rampzaligheid zoo plotſeling vervroegde! — Ach! hoe kan
„ onze verlichte eeuw, die zoo op menſchenliefde en beſcha-
„ ving, op fijn en *aesthetisch* gevoel wil roemen, toch jui-
„ chen over die daad van VAN SPEYK? Zij juichen over
„ de mogelijke vervroeging der eeuwige ſmarten van hunne
„ medezondaren! o ſchrikkelijke menſchenliefde van onze ver-
„ lichte dagen! gewis, indien die, mogelijk, rampzalige
„ zielen eens uit hunnen rampzaligen ſtaat hunne ſtemmen
„ tot ons volk verheffen konden, hoe zouden zij hetzelve
„ niet toeſchreeuwen: houd op! houd op, ſtaak uwe onme-
„ dogende vreugde! neemt gij eenig deel in ons lot, ach
„ ſtort dan tranen van medelijden! Maar ach, deze kunnen
„ uwe eigene zielen niet verloſſen! daarom, want wij heb-
„ ben nog medelijden met u, gelijk de *rijke man* in de Helle
„ had met zijne broeders, gedenkt met beving aan ons lot;
„ en bekeert u, en bid den Allerhoogſten, den Heiligen en
„ Rechtvaardigen, wien gij niet ſtraffeloos hoonen kunt, dat
„ Hij u beware, dat niemand uwer het voorbeeld van VAN
„ SPEYK over wien gij van vreugde thans opſpringt, navolge!
„ *Demas.* Geliefde vriend! bedaar! bedaar! gij zult uw
„ gantſche ligchaam ongeſteld maken!" enz.

„ Met innig genoegen heb ik vernomen, dat een Godzalig
„ ſchipper, welke met zijn ſchip op het Y ligt openlijk tot
„ verheerlijking van onzen Heer in den Hemel, in het *Han-*
„ *delsblad*, 4 Mei, geſchreven heeft, dat hij geene vlag tot
„ eerbetoning aan VAN SPEYK zal ophalen! — Ach mogten
„ er vele zulke kloeke Christenhelden op ſtaan, gelijk aan
„ dezen ſchipper! De Heere, bidde ik, zij hem ſteeds nabij
„ met Zijne groote genade.
„ *Fortunat.* Ik verheuge mij met u in aanbidding van Gods
„ groten arm in deze, dat Hij nog ééne ſtem tot handhaving
„ Zijner Eer heeft doen klinken. — Maar, o, Hoe moet de
„ Heere niet op de natie in toorn nederzien, daar men, ter-
„ wijl het woord Gods zegt, dat geen doodſlager in het
„ Koningrijk der hemelen zal ingaan, duizenden vlaggen op-

„ ſteekt over iemand die, en zich zelf, en zijne kameraden
„ moedwillig van het leven beroofd. — De Brusſelaren kon-
„ den niet luidruchtiger juichen over hunnen ſchandelijken
„ afval, dan onze natie thans doet, met opzicht tot den
„ Hogen God in den Hemel."

Wij hebben ons, onze Lezers zullen het beſpeurd hebben, alleen tot het geven van een beknopt verſlag bepaald, zonder eenige aanmerking daarnevens te voegen, om reden dat wij dit niet noodzakelijk keurden bij Lezers, die gewoon zijn het gezond verſtand te raadplegen. Ééne opmerking kunnen wij echter niet wederhouden, bij de erkende bedoeling van 's mans geſchrijf, om, namelijk, door hetzelve, de eer der Gereformeerde Leer te handhaven. Hoe! — vroegen wij onszelven — indien eens, *door een' onzer Letteroefenaars*, ſlechts één tiende gedeelte der in dit geſchrift verſpreide zotternijen ware voorgeſteld, met het aangeduid oogmerk, om de oude Gereformeerde Leer van de gruwelijke, Godslasterlijke Sociniaanſche begrippen te onderſcheiden; zou dan *Doctor* VAN DER FEEN geen goed regt hebben, om, naar de loffelijke gewoonte der Sekte, onze *Letteroefeningen* voor *Lasteroefeningen* te verklaren? Thans, echter, zal geen medelid der *Separatisten* aan eenige zucht tot ſpotternij of laster durven denken; want de Schrijver verklaart, bl. 143: „ Terwijl ik de dwaling,
„ en de onchristelijkheid van zulke gevoelens hierboven
„ in het werk, door des Heeren genade geſchreven, nu
„ mogt laten drukken, ziet, zoo komt de Heere in de
„ tegenwoordige geſchiedenis de waarheid van het door
„ mij geſchrevene met daadzaken bevestigen." — Foei! en nog eens foei, Heer *Doctor!* Moest het voor u bewaard blijven, om, ten einde *uwe*, met de ware Hervormde Leer ſtrijdende gevoelens, *per fas et nefas* vol te houden, een woord van uw eigen maakſel te voegen in de woorden van den waarachtigen God, gelijk gij bl. 140 doet, ſchrijvende: „*gy en ſult (u) niet doodſlaen?*" en, van bl. 45 af, nagenoeg acht klein gedrukte bladzijden te beſteden, om de Hoogleeraren te *Leyden*,

met uwe drogredenen en valſche ſtellingen, de blaam van *Socinianismus* aan te wrijven? En dit doet gij, Mijnheer! die u ſtoutelijk vermeet, den Bijbel met uwe bijvoegſelen te vervalſchen!.... Waarlijk! alhoewel uw geſchrijf anders doorgaans zoo zot is, dat men zich er mede kan vermaken, zoo kunnen wij ons, bij zulke paſſages, niet weêrhouden, uw lasterſchrift uit de hand te werpen; en onwillekeurig komt uw waardige Vader, BARTOUT VAN DER FEEN, in leven algemeen geliefd en geacht Evangeliedienaar bij de Gereformeerde Gemeente te *Amſterdam*, ons voor den geest, en, in onze verbeelding, hooren wij den zoo geleerden als eerwaardigen man u ernſtig en met vaderlijke belangſtelling toeroepen: „ZACHARIAS! gij weet niet, van hoedanigen geest gij zijt! ZACHARIAS! dát is een ijveren zonder verſtand! ZACHARIAS! moet een Predikant der Hervormde Gemeente dát van zijn' Zoon beleven!" Maar, Gode zij dank! de brave, verlichte, edeldenkende man is voor het gevoel van zulk eene grieve bewaard gebleven. En wij, wij beklagen u hartelijk, als een ſlagtoffer van dien geeſtelijken hoogmoed dezer dagen, die, met waanzinnige drift, poogt in te dringen in de diepten en oordeelen Gods, voor onszelven overtuigd, dat ieder gemoedelijk Christen, die het *wezen* boven den *ſchijn* waardeert, in dit ons beklag zal deelen. — De zielkens, die, met den Heer *Med. Doctor*, de woorden van den Profeet ZEPHANJA, in diens tijd hoogst-, thans minder gepast, de hunne maken, en uitroepen: „*De groote dagh des Heeren is naby „ende ſeer haestende;* — DE HELT SAL ALDAER BIT„TERLICK SCHREEUWEN!" mogen ons daarom voor *lasteraars* blijven uitkrijten, en ons voor *Socinianen*, ja, wat nog erger is, voor *Gereformeerde Remonſtranten* ſchelden, wij zullen dit, ouder gewoonte, aannemen voor berigt, en dwazen naar hunne dwaasheid niet antwoorden.

De nagedachtenis van den Weleerwaardigen zeer Geleerden Heer W. C. VAN MANEN, *in leven Predikant bij de Nederduitſche Hervormde Gemeente te Amſterdam, gezuiverd van een blaam daarop geworpen door een ondeugenden Recenſent; in een Brief aan denzelven. Te 's Gravenhage en Amſterdam, bij* de Gebr. van Cleef. 1833. *In gr.* 8*vo.* 20 *Bl. f* : - 25.

Brochures als de onderhavige, of van gelijkſoortige gehalte, behoorden misſchien van den kring onzer kennisneming en beſchouwing verwijderd te blijven. Evenwel kan, in enkele gevallen, een kort wederwoord noodzakelijk zijn. Ook deze brieffchrijver wil het, even gelijk zijne voorgangers, doen voorkomen, als waren de ſchrijvers der *Letteroefeningen* met vijandige gezindheden omtrent het achtingwaardige Hervormde Kerkgenootſchap en den eerwaardigen ſtand van deszelfs Leeraren bezield; terwijl *zij* vermeenen, ſchier uit ieder nommer van dit Tijdſchrift, de bewijzen van het tegendeel te kunnen aanhalen. Dat zij, nu en dan, de zoodanigen, die het Kerkbeſtuur en de Leeraren van genoemd Kerkgenootſchap aanvielen en verketterden, in derzelver naaktheid en ijveren zonder verſtand, ten toon ſtelden, kan elken onpartijdige overtuigen, dat de eer der Hervormde Kerk den *Letteroefenaren* ter harte gaat. Enkele ultra-regtzinnigen zagen dit met leede oogen; en nu moest het heeten, als ware de aanval niet op *hunne ongerijmde ſtellingen*, maar veeleer tegen de *Hervormde Kerkleer* en derzelver *waardige Bedienaren*, gerigt geweest! Voorts, niet bij magte om hunne zoogenaamd regtzinnige wartaal te verdedigen, nam men tot ſcheldwoorden de toevlugt, en reeds ſedert lang worden onze *Letteroefeningen*, in de beſchaafde taal der blaauwboekjes, door napraters van BILDERDIJK, *Lasteroefeningen* geheeten.

Dit kort wederwoord rekenden wij ons aan den Heer

brieffchrijver verpligt, opdat men ons ftilzwijgen niet aan vrees of befchaming zou toefchrijven. 't Is mogelijk, dat men ook deze onze verklaring zal misduiden; dan, hiertegen kunnen wij in geen geval voorzien. Wij zullen onze daden voor ons doen fpreken.

Overigens zal wel niemand ons euvel duiden, dat wij het berigt van den brieffchrijver niet volgen. De redenen voor onze terughouding liggen *in dat berigt zelve* opgefloten; dan, wij achten het noch noodzakelijk, noch nuttig, noch zelfs voegzaam, bij dezelve ftil te ftaan. Wij vermeenen met den Heer brieffchrijver eenigzins bekend te zijn, en, ondervinden wij de gegrondheid van deze onze gisfing, dan kon het wel gebeuren, dat wij aan hemzelven onze redenen van terughouding mededeelden, eensdeels om hem, *naar aanleiding van zijn eigen berigt*, eenigzins op den weg te helpen, en ook om hem daarbij tevens een bewijs te géven, dat wij geen gelijk met gelijk, geen fchelden met fchelden, geen liefdeloos oordeel met hatelijk veroordeelen wenfchen te vergelden; en, indien dan de brieffchrijver overtuigd werd, dat het beter geweest ware, zijn gefchrijf te hebben achtergehouden, zouden wij onze moeite gewis beloond achten. Voor het tegenwoordige, de geheele brochure, met den aankleve van dien, voor rekening van den hoogst onbedachten ftoller latende, zijn wij ongezind, om op zijnen brief, of op verdere vlugfchriften naar aanleiding van denzelven, in dit Tijdfchrift terug te komen. Strekkende dit laatfte tevens tot berigt aan den fchrijver van zekeren, met letter X. geteekenden en bij de Redactie ingekomen brief, *bouwftoffen behelzende tot wederlegging der onderhavige brochure*, en waarvan, om dezelfde redenen, geen gebruik kan worden gemaakt.

Naſchrift. — Na het fchrijven van het bovenftaande komt ons het gefchrift van den Heer VAN DER FEEN, *over de Zelfopoffering van* VAN SPEYK, in handen; aldaar lezen wij bl. 22: „ Wij *Gereformeerden*, gru„ wende van zulk eene leere, ftellen voor vast, dat de „ zondaar met volle bewustheid (gelijk blijkt in SAUL

„ en ACHITOFEL en JUDAS) tot de misdaad van „ zelfsmoord kan vervallen, en dus ook *om* die *laatſte* „ daad ſtraffchuldig voor God is!" — De brieffchrijver is van een tegenovergeſteld gevoelen. *Quæritur:* wiens gevoelen is nu echt, oud of ſtreng Gereformeerd? — Vroeger had de Heer VAN DER FEEN beweerd: „Dat „ zulk eene daad ALLÉÉN *in een ſtaat van zinneloze* „ *ijlhoofdigheid kan volvoerd worden;* dit gelooven „ de *Gereformeerden* NIET! dat is ſlechts eene leer der „ lasteraars van Gods Heiligen Naam." *Wij* zeggen dit niet, Heer brieffchrijver! maar de regtzinnige Heer VAN DER FEEN.

Korte beantwoording der vraag: Wat moet men denken van die leden der Nederlandſche Hervormde Kerk, welke in het begrip ſtaan, dat hunne Leeraars van de zuivere leer van het Evangelie zijn afgeweken, en uit dien hoofde zich aan derzelver prediking onttrekken? Een woord voor allen, die de waarheid in liefde wenſchen te betrachten. Te 's Gravenhage, bij A. Kloots. 1833. *In gr.* 8*vo.* 15 *Bl. f* : - 15 *c.*

Wij haasten ons, een ſtukje aan te kondigen, dat verdient door velen gelezen te worden. Is het een verblijdend verſchijnſel onzer dagen, dat predikwijze en katechetisch onderwijs in het algemeen, maar bijzonder in het Hervormd Kerkgenootſchap, aanmerkelijk verbeterd werden, men moet echter zich tevens bedroeven, dat er velerwegen zijn, die zich afzonderen, omdat zij hunne Leeraren van onregtzinnigheid verdenken of beſchuldigen. Wij kunnen hierin de gevolgen van vroegere onkunde en verwaarloozing opmerken. Menigeen hangt aan vormen en klanken, zonder te letten op het wezen der zaak. Velen der genen, die zich afzonderen, toonen eene ruime mate van hoogmoedig zelfvertrouwen

te bezitten; terwijl zij van de onmiskenbare vereischten in den Christen — *nederigheid*, *ootmoed*, *liefde*, *die geen kwaad denkt* — weinig ſchijnen te weten. Doch velen ook — de meesten, gelooven wij — dwalen ter goeder trouwe, laten zich verbijsteren, en volgen ſlechts het voorbeeld van anderen; terwijl misſchien kwalijk gewijzigde gemoedelijkheid medewerkt, om hen afkeerig te maken van eene predikwijze, waaraan zij niet gewoon waren. Treft een jong Leeraar de zoodanigen aan in zijne Gemeente, hij betoone hun vooral belangſtelling, en behandele hen met gematigdheid, geduld en liefde. Het beknopte en welgeſtelde ſtukje van den ongenoemden Schrijver is bijzonder geſchikt, om aan die zwakken in handen gegeven te worden. Hij wilde hun een ernſtig woord van broederlijke waarſchuwing toevoegen. Mogten zij, die in de goede zaak belang ſtellen, deze weinige bladen helpen verſpreiden!

Specimen historico-medicum inaugurale *de Hippocratis doctrina a Prognostice oriunda*, quod — pro gradu Doctoratus — publico et ſolemni examini ſubmittit F. Z. ERMERINS, *Medioburgenſis*, ad d. III Nov. 1832. Lugd. Bat. apud *C. C. van der Hoek*. 4°. maj. 160 pagg.

Het is bekend, dat de ſchriften van den Vader der Geneeskunde door de Ouden hooggeſchat, maar door de lateren minder geraadpleegd werden, en door onze hedendaagſche Geneesheeren weinig of niet gelezen worden. Wij willen hier niet in een breedvoerig onderzoek treden, of de moeijelijkheid der taal, waarin deze ſchriften vervat zijn, of wel eene meer oppervlakkige beoefening der wetenſchappen, of de zoogenoemde Phyſiologiſche leer, welke ook hier te lande bij enkelen ingang vond, als oorzaken hiervan moeten worden aangemerkt: veel liever vermelden wij met blijdſchap, dat er ook thans nog in ons vaderland voorbeelden kunnen worden bijgebragt, dat de Hippocratiſche leer zelfs door ſommigen der ſtuderende jongelingſchap hooggeſchat en beoefend wordt.

De Schrijver der boven aangekondigde Diſſertatie levert

ons in dezelve een allerkeurigst en uitmuntend ſtuk, waarin de belangrijkheid der ſtof met de grondige behandeling des onderwerps als 't ware om den voorrang dingt. De *πρόνοια* toch, of de *Prognostica*, maakt zonder twijfel een voornaam gedeelte der werken van HIPPOCRATES uit: zij is de kunst, om uit de beſtaande verſchijnſelen bij den zieke de toekomſtige veranderingen ten goede of ten kwade in den ſtaat des lijders te kunnen voorzeggen; zij is op eene zuivere ondervinding gegrond, door echte en onbenevelde waarneming voortgebragt, nog altijd even belangrijk voor ons, na den afloop van zoo vele eeuwen, en hare uitſpraken worden nog heden door de dagelijkſche beoefening der Geneeskunst bevestigd.

De Heer ERMERINS vormde het plan, om uit de voornaamſte als echt erkende ſchriften van den Grijsaard van *Cos*, met betrekking tot de zoo even vermelde *Prognostica*, een geheel te verzamelen, en de wijze, waarop hij dit plan heeft verwezenlijkt, verdient den grootſten bijval en goedkeuring.

Na eene Voorrede, welke van de zedigheid des jeugdigen Schrijvers getuigt, doch waarin hij eene vrees voor gebrek aan kennis der *Griekſche* taal en aan Critiek openbaart, welke door de bewerking van het ſtuk zelve doorgaans wordt gelogenſtraft, treffen wij in het Iſte Hoofdſtuk een verſlag aan van de eerſte beginſelen der *Hippocratiſche* leer, in het eerſte boek der *Prorrhetica* en de *Praenotiones Coacae* vervat. — De Heer ERMERINS vermeldt hier, zoo het ſchijnt, volgens HECKER, hoe bij de *Grieken*, even als vroeger bij de Oosterſche volken, de beoefening der Geneeskunst met de Godsvereering ten naauwſte verbonden was. Hij verhaalt ons, hoe in de vroegſte tijden tempelen voor AESCULAPIUS zijn geſticht geworden, van welke die van *Epidaurus*, *Cos* en *Cnidus* als de voornaamſte kunnen worden aangemerkt; hoe zich tot deze tempelen van alle kanten zieken en ongeſtelden heen begaven, om door de prieſters van den vergoden AESCULAPIUS herſteld te worden; hoe deze prieſters op eene empiriſche wijze deze lijders zochten te genezen, en eindelijk ook, door eene geſtadige behandeling der telkens derwaarts ſtroomende kranken, zich eene zekere ondervinding verwierven, welke door de toewijding der zoogenoemde *tabulae* of *columnae votivae* niet weinig vermeerderd worden moest.

Na dit meer bekende vermeld te hebben, gaat de Schrij-

ver over tot het eigenlijke hoofdonderwerp van dit Iſte Hoofdſtuk, en poogt nu vooral uit inwendige bewijzen te betoogen, dat de *Prorrhetica* ouder zijn dan de *Praenotiones Coacae*; doch dat deze beide boeken, van wege derzelver eenvoudigheid in ſtijl en uitdrukking, tot de oudſte voortbrengſelen van deze ſoort behooren, en dat deze beide ſtukken aan dezelfde bron, en wel aan de zoo even genoemde *tabulae votivae* der prieſters van *Cos*, derzelver oorſprong verſchuldigd zijn; dat er in de *Praenotiones Coacae* ook voorkomen, welke van HIPPOCRATES, doch ook weder andere, welke van eene latere hand afkomſtig zijn; dat in het algemeen de leer van HIPPOCRATES uit de heilige Geneeskunst der *Asclepiaden* is voortgevloeid, en dat vooral ook zijne leer der *Prognostica* aan dezelve moet worden toegeſchreven; waarna dan de Schrijver deze beide ſchriften, ter halver blad tegen elkander afgedrukt, onderling vergelijkt, en door korte, maar belangrijke aanteekeningen of verbetert, of ſtaaft, of opheldert.

Dit Hoofdſtuk, hetwelk, vooral om de hooge oudheid der *Prorrhetica* en derzelver vaak afgebroken' en duisteren ſtijl, niet weinige zwarigheden in de behandeling moest opleveren, komt ons voor, voortreffelijk bewerkt te zijn. Ééne aanmerking ſlechts houde de Schrijver ons ten goede.

In de eerſte § geeft ERMERINS den oorſprong der Geneeskunst bij de *Asclepiaden* op, en vangt nu de tweede §, bladz. 4, dadelijk met eene beoordeeling der ſchriften van HIPPOCRATES aan. Hier misſen wij zamenhang: in welk verband toch, vragen wij, ſtaat deze § tot de vorige? Hier voorzeker hadden wij eerst iets over HIPPOCRATES zelven verwacht, en dat met te meerder regt, daar de Schrijver hierdoor aan zijne bovengenoemde zoo aannemelijke ſtelling eene groote waarſchijnlijkheid zoude hebben bijgezet en eenen beteren overgang van de Iſte tot de 2de § zoude verkregen hebben. — Het is waar, wij hebben van het leven van HIPPOCRATES niet vele narigten; maar het blijkt toch, dat hij een afſtammeling der *Asclepiaden* is geweest. Zoo zegt immers PLATO, in zijnen *Phaedrus*, Tom. III. pag. *Ed. Steph.* 270: Εἰ μὲν οὖν Ἱπποκράτει γε τῷ τῶν Ἀσκληπιαδῶν δεῖ τι πείθεσθαι. en STEPHANUS BYZANTIUS *in voce* Κῶς geeft zelfs naauwkeurig de afkomst van HIPPOCRATES uit dit geſlacht op, waar hij zegt: Ἡ γὰρ Ἱπποκράτης τῶν καλουμένων Νεβριδῶν. Νεβρὸς γάρ ἐγένετο ὁ διασημό-

τατος τῶν Ἀσκληπιαδῶν, ᾧ καὶ ἡ πυθία ἐμαρτύρησεν. οὗ Γνωσίδικος. Γνωσιδίκου Ἱπποκράτης καὶ Αἴνειος καὶ Ποδαλείριος. Ἱπποκράτους Ἡρακλείδης. οὗ Ἱπποκράτης ὁ ἐπιφανέστατος, ὁ καὶ θαυμασίας συντάξεις καταλελοιπώς. — Gevoegelijk, meenen wij, had hier kunnen worden aangetoond, hoe HIPPOCRATES, als tot dit aloud geſlacht der *Asclepiaden* behoorende, ook van hen, als bewaarders der geneeskundige kennis, de gronden zijner wetenſchap bekomen heeft.

In het IIde Hoofdſtuk behandelt de Schrijver het werk van HIPPOCRATES, *Prognosticon* genaamd, en ook hierin gaat hij op dezelfde wijze als in het Iſte Hoofdſtuk te werk, dat hij dit geheele geſchrift, ter halver blad afgedrukt, weder met de *Praenot. Coacae*, op de andere helft der bladzijden geplaatst, vergelijkt, voor zoo verre deze namelijk met het eerstgemelde werk overeenkomſtig zijn; en ook hier weder bewonderen wij de onvermoeide vlijt van den Heer ERMERINS. Hij zegt ons, dat dit ſtuk door alle Critici en uitlegkundigen te allen tijde aan HIPPOCRATES is toegeſchreven, en ook alle kenmerken van echtheid draagt; hij meent, dat uit eene vergelijking van dit *Prognosticon* met de *Praenot. Coacae* ten duidelijkſte blijkt, dat het eerstgemelde aan het laatstgenoemde deszelfs oorſprong verſchuldigd is; hij noemt het dan ook, even gelijk de Hoogleeraar C. PRUYS VAN DER HOEVEN in deszelfs *Praefatio ad Chrestomathiam Hippocraticam*, pag. XIX, een Commentarius op de *Praenot. Coacae*, en wij voor ons aarzelen niet, het een der voortreffelijkſte ſchriften van den Grijsaard van *Cos* te noemen. — Ook dit Hoofdſtuk wordt weder van zeer belangrijke aanteekeningen, veelal uit GALENUS, FOËSIUS en anderen ontleend, vergezeld; zoo echter, dat de Schrijver ook hier vele blijken van een ſchrander oordeel vertoont, en tevens ook, even als in het Iſte Hoofdſtuk, voor de Critiek gebruik maakt van het Woordenboek van SCHNEIDER, en de zaken telkens opheldert uit de ſchriften van BOERHAAVE, VAN SWIETEN, RICHTER, SPRENGEL en anderen, van welken laatstgemelden hij op meer dan ééne plaats met beſcheidenheid toont te verſchillen. Op gelijke wijze eindelijk, als in het vorige Hoofdſtuk, beſluiten eenige algemeene ſtellingen of gevolgtrekkingen ook dit gedeelte van het werk.

Het IIIde Hoofdſtuk bevat eene opgave van de leer der *Prognostica*, in de overige voornaamſte werken van HIPPO-

CRATES vervat. In hetzelve worden eerst de *Libri Epidemici*, daarna het werk *de Aëre*, *Aquis et Locis*, en vervolgens dat *de victus ratione in morbis acutis* kortelijk behandeld, en ook hier weder blijkt, hoe zeer de πρόνοια den hoofdinhoud der ſchriften van den *Griekſchen* Geneesheer uitmaakt. — Wij moeten ons alweder met eene korte ſchets vergenoegen, en kunnen onmogelijk al het voortreffelijke, hier voorkomende, doen opmerken; maar toch mogen wij niet verzwijgen, dat hier van bladz. 113 tot 117 wenken voorkomen, die het groote verſchil tusſchen de School van *Cnidus* en *Cos* doen kennen en voor de Geſchiedenis der Geneeskunde belangrijk zijn. Eindelijk volgt eene vergelijking van den *Griekſchen* tekst der *Aphorismen*, voor zoo ver zij tot de πρόνοια of *Prognostica* betrekking hebben, met de *Praenot. Coacae*, en de uitgebreide gewigtige aanteekeningen tot opheldering van vele duistere plaatſen, vooral op dit gedeelte van het werk, zijn boven onzen lof. — Algemeene aanmerkingen beſluiten ook weder dit gedeelte.

Het IVde of laatſte Hoofdſtuk bevat eene verklaring der *Hippocratiſche* leer uit de boven aangetoonde grondſtellingen. — In de 1ſte § komt de Schrijver nog eens op de leer der School van *Cos* en hare voortreffelijkheid boven die van *Cnidus* terug, en toont aan, dat dezelve in hare zucht tot waarnemen, in hare πρόνοια of voorzegging, in hare hieruit voortvloeijende analogiſche verklaring der natuur, en in de nabootſing der laatstgemelde gelegen was; waarna hij in de 2de § aantoont, hoe HIPPOCRATES op deze gronden zijner voorgangeren zijne leer heeft gevestigd en uitgebreid. — Ook dit Hoofdſtuk hebben wij met groot genoegen gelezen, en de reden ter verontſchuldiging, door den Heer ERMERINS in zijne Voorrede over de onvolledigheid van hetzelve bijgebragt, verhoogt deszelfs waarde in ons oog.

Vraagt ons nu iemand, of er dan volſtrekt niets op deze Akademiſche Verhandeling kan worden aangemerkt, dan vragen wij met LONGINUS, περὶ Τ'ψ cap. mihi XXX, terug: Πότερόν ποτε κρεῖττον ἐν ποιήμασι καὶ λόγοις μέγεθος ἐν ἐνίοις διημαρτημένον, ἢ τὸ σύμμετρον μὲν ἐν τοῖς κατορθώμασιν, ὑγιὲς δὲ πάντῃ καὶ ἀδιάπτωτον; — en inderdaad dit μέγεθος ἐν ἐνίοις διημαρτημένον vindt hier de volſte toepaſſing: ook hebben wij naar geene fouten of onnaauwkeurigheden gezocht; maar, opdat wij den ſchijn van vleijerij vermijden mogen, willen

wij eenige weinige opmerkingen, welke ons onder het lezen voorkwamen, mededeelen.

Op bladz. 11 onderaan zegt de Schrijver: „ HIPPOCRA-„ TEM numquam ſignum ex pulſu decumſiſſe novimus." — Wij weten, dat velen dit hebben geſteld, en erkennen gaarne, dat de teekenen uit de ademhaling, uit de zoogenoemde *excreta* en andere, veel menigvuldiger, dan die uit den pols, bij den *Griekſchen* Geneesheer voorkomen; doch gelooven met dat al, dat het bovengenoemde gezegde nog wel eenige uitzonderingen lijdt. Men zie, wat de groote kenner der *Hippocratiſche* ſchriften, A. DE HAEN, daarover in het IIIde Deel zijner *Ratio medendi*, het 18de Hoofdſtuk, geſchreven heeft, en oordeele.

Op bladz. 16. *Coac.* reg. 7. ſtaat ποιέουσι μελανθεῖσα δὲ lees ποιέουσι. μελανθεῖσαι δὲ.

De zin van *Coaca* 617, op bladz. 30 en 31, had wel eenige opheldering noodig; men vindt dezelve bij FOËSIUS, pag. 219 ad h. l.

Op bl. 31 in de aanteek. ſtaat *videri*; hiervoor leze men *videtur*.

Op bladz. 57 reg. 15. ſtaat ἀποθανομένους lees ἀποθανουμένους.

Op bladz. 61. aanteek. 28. leze men *appetitus illos ſponta-neos et averſiones ſpontaneas*, in plaats der *nominativi plurales*, hier voorkomende.

Op bladz. 72. reg. 5. lezen wij in het *Prognosticon* ἄνω ὑφισταμένας: welligt leest men hier beter ἄνω ἐφισταμένας, gelijk vele der beste handſchriften hebben, en FOËSIUS, op het voetſpoor van GALENUS, wil gelezen hebben.

Op bladz. 105. reg. 8. ſtaat *colorem* lees *calorem*.

Op bladz. 114 reg. 27. ſtaat *a febricitantibus* lees *febri-citantibus*: en

Op bladz. 124. *Aphor.* XI. reg. 1. ſtaat τὴν ὀμφαλὸν lees τὸν ὀμφαλὸν.

Op de Latiniteit maken wij geene aanmerkingen; zij verdient die doorgaans niet. Het woord *inquiebat*, op bladz. 2. der Voorrede, voor *inquit*; *Hippocrateus* hier en daar voor *Hippocraticus*; *metaſchematiſmata* voor *metaſchematiſmi*, op bladz. 145. en dergelijke, zijn inderdaad kleinigheden, welke men den Heere ERMERINS vooral dán ligtelijk vergeeft, wanneer men weet, dat hij de proeven van dit geſchrift in het Cholera-Hospitaal te *Rotterdam*, en dus in het gezigt der menſchelijke ellende en bij den aanblik des doods, heeft nagezien.

En zoo eindigen wij dan dit verſlag met de betuiging, dat wij den Schrijver zelfs niet van aangezigt kennen; maar dat zijn werk ons de hoogſte achting voor zijne kunde heeft ingeboezemd, en dat wij dit weinige hier ter neder ſchreven, opdat deze ſchoone vrucht van zijnen zoo welbeſteden tijd meer algemeen gekend en gewaardeerd mogt worden. Wij wenſchen den jeugdigen letterheld met zijnen welvolbragten arbeid, en den Hoogleeraar, aan wien dezelve werd opgedragen, met zulk eenen leerling geluk, en erkennen volgaarne, dat dit geſchrift ons in de overtuiging heeft verſterkt, dat GALENUS te regt geſchreven heeft: Πάντων τῶν καλῶν ὁ Ἱπποκράτης ἡμῖν ἡγεμών ἐστι.

D. V. D. BR.

Archief voor den Aziatiſchen Braakloop en al wat daartoe betrekking heeft in de Stad en Provincie Utrecht, onder goedkeuring der Hoofd- en Districts-Commisſiën in de zaak der Cholera, en medewerking van N. C. DE FREMERY, B. F. SUERMAN, J. J. WOLTERBEEK, F. S. ALEXANDER, A. NUMAN, J. L. C. SCHROEDER VAN DER KOLK, L. C. E. E. VAN COOTH, G. GREEVE *en andere Geneeskundigen uitgegeven door* P. J. J. DE FREMERY, *Med. Dr. en Hoogleeraar. Iſte en IIde Stuk. Te Utrecht, bij* van Paddenburg en Comp. 1832, 1833. *In gr.* 8*vo.* *VIII*, 89 *bl. f* 1 - 20.

Deze beide ſtukjes behelzen: I. Een overzigt der maatregelen tegen de Cholera in de provincie *Utrecht* genomen, medegedeeld door den Hoogl. B. F. SUERMAN. II. Verſlag van hetgeen binnen de ſtad *Utrecht* gedaan is voor de geneeskundige verzorging en verpleging van Cholera-zieken, opgemaakt door den Hoogl. P. J. J. DE FREMERY. III. Ziektegeſchiedenisſen. IV. Berigten omtrent het ontſtaan en de verſpreiding van de Cholera; ſtatistieke opgaven; weerkundige waarnemingen, enz. V. Eenige Bijlagen, meerendeels betrekking hebbende op de Geneeskundige Politie, enz. VI. Overzigt van hetgeen te *Utrecht* gedaan is voor de geneeskundige verzorging der Cholera-zieken onder het Garnizoen of in de aldaar gevestigde Hospitalen, door Dr. F. S. ALEX-

ANDER. VII. Het Cholera-Hospitaal te *Utrecht*, geſchetst door Dr. N. P. VISSCHER, Geneesheer in hetzelve. VIII. Bijvoegſelen, behoorende tot het verſlag omtrent de verpleging en verzorging van Cholera-zieken, door den Hoogl. P. J. J. DE FREMERY. IX. Ziektegeſchiedenisſen. X. Berigten omtrent het ontſtaan en de verſpreiding van de Cholera; ſtatistieke opgaven; weerkundige waarnemingen, enz. XI. Bijlagen van gelijke ſtrekking en aard als die van het eerſte Stukje. — Eindelijk zijn, zoo wel bij het eerſte als tweede, eenige Tabellen of Staten gevoegd, ter opheldering van den gang der Epidemie ſtrekkende, of van meteorologiſchen inhoud.

Uit deze opgaaf blijkt, dat dit Archief voor eigenlijke beoordeeling minder vatbaar is, althans zonder met plaatſelijke en tijdelijke omſtandigheden bekend te zijn. Stukken als deze kunnen, zoo zij met waarheidliefde en onpartijdigheid geſteld zijn, waaraan Recenſent geenszins twijfelt, tot bouwſtoffen dienen voor eene Geſchiedenis der Epidemie in ons Vaderland, welke eerst dán gelijk het betaamt verwacht kan worden, wanneer de opgewondene gemoederen bedaard zijn. Met den wensch, dat die tijden ſpoedig mogen aanbreken, nemen wij afſcheid van dit welingerigte Archief voor den Aziatiſchen Braakloop.

Bouwſtoffen voor het contagieuſe der Aziatiſche Cholera, uit verſchillende Schrijvers bijeenverzameld, met een Brief aan Dr. C. G. ONTIJD, *Ridder, Geneesheer te 's Hage enz., door* F. VAN DER BREGGEN, CORNZ., *Med. Dr. en Hoogleeraar te Amſterdam. Iſte Stuk. Te Amſterdam, bij* Gebr. Diederichs. 1832. *In gr.* 8*vo.* 134 *Bl. f* 1-40.

Het moet voor den leek in de Geneeskunde eene vreemde zaak zijn, Artſen over eene ziekte, welke reeds meer dan 15 jaren geheerscht en de beſchaafdſte gedeelten van *Europa* bezocht heeft, nu nog te hooren twisten, of dezelve al dan niet beſmettelijk zij; en niet te onregt mag men beweren, dat de Cholera der goddelijke kunst een' ſtoot gegeven heeft, waarvan zij in geen 15 jaren bekomen zal. Evenwel men moet haar niet te hard vallen. Heeft niet hetzelfde verſchijnſel in alle andere wetenſchappen plaats? De Godgeleerdheid, b. v., heeft zij, na een onderzoek van meer dan

18 eeuwen, opgehouden verſchil van gevoelens aan te kweeken over punten, waaromtrent de Bijbel, naar het oordeel van menig niet godgeleerd lezer, zich niets onduidelijk verklaart? Dat de Regtsgeleerdheid aan hetzelfde euvel mank gaat, leert ons de dagelijkſche ondervinding: het verſchil van adviezen over eene en dezelfde zaak; de twisten, zoo wel over de *lex ſcripta*, als over die hoogere wetten van Natuur- en Volkenregt, welke den grondſlag van de eigenlijk wijsgeerige Regtsſtudie uitmaken. En dat de beſchaafde Letteren geene uitzondering op den regel maken, weet een iegelijk, die zich de oorlogen der Litteratoren te binnen brengt, en wien de meesterachtige toon in de ooren klinkt, op welken de eene ſchool zich over de andere uitlaat.

Maar, wat is de reden, dat men over punten, die ſchijnbaar niet zoo moeijelijk te bepalen zijn, jaren achtereen en met de meeste hevigheid en volharding de pen kan voeren? Is dit altijd, is het voornamelijk in de moeijelijkheid der zaak gelegen? o Neen! Waarin dan? Wij willen dit eens op ons gemak onderzoeken.

De mensch brengt met zich eene vatbaarheid ter wereld, om waarheid te zien en te erkennen. Die vatbaarheid evenwel moet vlijtig gecultiveerd worden, of er komt niets van. Nu brengt hij met die vatbaarheid een ander beginſel *feminium* met zich mede; het is dat, om zichzelven lief te hebben en alles met zichzelven in rapport te brengen. Die beide groeijen op. Het laatſte echter veel tieriger en weliger dan het eerſte: want ouders en vrienden brengen het gedurig eten aan, en het krijgt den ganſchen dag voedſel in overvloed. Het andere moet leven en wasſen van de klieken van zijn' broeder; en, terwijl het dus gewoonlijk een mager en teeder ſpruitje blijft, wordt deze een forsch geſpierde knaap, die broêrlief in alles de wet ſtelt, en, zoo hij al eens het waagt zijne ſtem tegen dezen te verheffen, hem door ſlagen en geweld tot zwijgen brengt, en niet rust, alvorens hij hem in alles tot een jabroêr gemaakt heeft. En vandaar, lieve Lezers! van dien ongelijken kamp tusſchen waarheidliefde en eigenliefde, dat het ons, arme ſtumpers, zoo bezwaarlijk valt, waarheid te zien en te onderſcheiden van hetgeen ons troetelkind ons voor waarheid opdischt.

Past men nu het gezegde toe op de twisten over het *contagium* in de Cholera, men zal zien, hoe verbazend magtig ook in dezen de dwingelandij van het Egoïsme zich heeft

laten gelden. Hier was het de zucht, om met den tijd mede te gaan en voor liberaal te gelden bij de anti-contagionisten, of die, om voor regtzinnig in de leer gegroet te worden bij de contagionisten; daar waren het eigenbelang, baatzucht, handelsbetrekkingen, die zich in het ſpel mengden; ginds waren het de uitſpraken van het Gouvernement, het gezag van groote namen, of eindelijk de tooverwoorden van cosmisch-tellurisch, of bij anderen het ſtreelend gevoel van zich van den grooten hoop te onderſcheiden, die der menſchen oordeel omkochten, en op die wijze ging doorgaans de waarheid verloren. Voor hem, die kalmte genoeg bezit, om den ſtrijd aan te zien, zonder zich om de uitkomst te bekommeren, valt er uit dezen twist wederom veel menſchenkennis op te zamelen, en zal het, in weerwil van al dat gedruisch en getier, welligt minder moeijelijk zijn, de zachte ſtem der waarheid op te merken. Wij raden hem, met deze of dergelijke overdenkingen de ſchriften van beide partijen te lezen, de daadzaken te toetſen, de redeneringen van beide kanten te bepeinzen, en bij dat alles den invloed van tijd, plaats, betrekkingen en perſoonlijkheid niet uit het oog te verliezen. Want menigmaal is het van nog meer aanbelang, te weten, door wien iets gezegd is, dan wat er gezegd is.

Wij hebben hier voor ons *Bouwſtoffen voor het contagieuſe der Aziatiſche Cholera*, verzameld door eenen voorſtander van het *contagium*, welke evenwel over het algemeen in een' gematigden toon zijn voorgedragen. Ondertusſchen ook hier ſtraalt nu en dan de invloed van 's mans perſoonlijke betrekkingen door, als in de geuite meening over de geldigheid der verklaring van het Koninklijk Nederlandsch Inſtituut, op welks bezit zich met regt de Hoofdſtad verheft; eene geldigheid, waaromtrent menige niet ongegronde twijfeling zoude kunnen ontſtaan. Doch, dit daarlatende, gelooven wij, dat deze wijze van de zaak te behandelen, door namelijk het vóór en tegen bijeen te brengen, meest geſchikt is, om tot eindelijke beſlisſing te geraken; om welke reden wij den wensch niet onderdrukken kunnen, dat of de Hooggeleerde Schrijver zelf, of een ander, ook bouwſtoffen voor het tegenovergeſtelde gevoelen bijeenbrenge; waarbij dan tevens naauwkeurige citatiën van de bronnen, uit welke men geput had, zouden moeten gevoegd worden,

om ze aldus telkens, als 't noodig was, te kunnen raadplegen; iets, hetgeen het onderzoek merkelijk zoude verligten.

Recenſent, die in de gelegenheid was, eene groote menigte Choleralijders te zien en den aard der ziekte waar te nemen, twijfelt wel niet aan derzelver beſmettelijkheid, voor welke zoo vele *facta* ſpreken, en was al dadelijk door het Oosterſche, het geheel vreemde aanzien der ziekte, hetgeen zij na zulk een' langen togt onveranderd bewaard had, te zeer getroffen, om aan eene *evolutio ſpontanea*, onder begunſtigende omſtandigheden, geloof te kunnen hechten. Maar hij is, van den anderen kant, met zijn eenmaal opgevat gevoelen niet zoo zeer ingenomen, dat hij hetzelve voor altijd bezworen zou hebben, of voor alle latere overtuiging onvatbaar zou zijn. Integendeel, hij erkent volgaarne, dat veel vreemds en bijzonders deze raadſelachtige ziekte aankleeft, hetgeen haar van de overige beſmettelijke Epidemiën verſchillen doet; dat zij aanvankelijk miasmatisch geweest en eerst later contagieus geworden is, en wat dies meer zij. Waarom hij een nader en opzettelijk onderzoek van dit gewigtig vraagſtuk in 't geheel niet overtollig rekent, maar met welgevallen iedere poging daartoe te gemoet ziet. Uit dit oogpunt acht hij deze bijdragen inzonderheid alle aanbeveling waardig. Zij zijn bijeengebragt door de hand van eenen Autheur, die, zoo verre wij weten, de eerſte was, welke onzen landaard met de litteratuur der Cholera bekend maakte, en door talrijke ſchriften bij het Nederlandsch publiek vermaard is. Mogten ook deze vruchten van zijne milde pen in veler handen komen, en daardoor den geachten Schrijver aanſporen, om op het ingeſlagen pad met denzelfden ijver voort te gaan, en zijne landgenooten met daad en voorbeeld tot de overweging van dit allerbelangrijkst onderwerp op te wekken!

Brief aan den W. Ed. Z. G. H. JULIUS VITRINGA COULON, *Med. Doct. enz., aangaande deszelfs Betoog over de noodzakelijkheid, om tegenwoordig dadelijk gepaste en krachtdadige middelen te gebruiken, wanneer men door loop* (?) *gepaard met brakingen en buikpijn* (?) *wordt aangevallen, en men niet terſtond geneeskundige hulp kan bekomen, door*

H. J. SCHOUTEN, *Med. Dr. Te Amſterdam, bij* L. van Es. 1832. *In gr.* 8*vo.* 22 *Bl. f* : - 30.

Voor een' gewonen brief nog al uitvoerig, doch voor het publiek beſtemd, in vergelijking van den titel, nog al niet uitgebreid. Wij verzoeken verſchooning, om den reeds zeer uitgedijden titel, de waardigheden van den Heer COULON te hebben voorbijgegaan. Genoeg bekend, behoeft zijn Ed. derzelver vermelding niet.

Men heeft uit het werk van den Heer SCHOUTEN (*Ontleed-, natuur- en ziektekundige Onderzoekingen, aangaande den aard en de geneeswijze van de Cholera*) reeds kunnen opmaken, dat zijn Ed. een voorſtander is van zeker door hem aldaar genoemd *Bataviasch Choleradrankje* (bl. 101). Dit drankje ſchijnt *volmaakt overeenkomſtig* te zijn met het drankje van den Heer COULON, en zoude door den Heer SCHOUTEN *met even veel vertrouwen toegediend* worden. Deze Collegas ſchijnen het dus eens te zijn en elkander wel te verſtaan!

Het ware wel der moeite waardig, den Heer SCHOUTEN voet voor voet bij zijne redeneringen te volgen; maar dan werd onze Recenſie een tweede brief van welligt niet minder bladzijden, en het zoude iets van de Polemiek weg kunnen krijgen, en dat wel om een *Choleradrankje*, hetwelk wij (dit moet er uit!) geſchikt voor *Batavia*, maar minder nuttig voor onze landſtreek hielden en houden, vooral daar wij nu bij ondervinding kunnen medeſpreken. Daarenboven, *gebrek aan dadelijke geneeskundige hulp* (bl. 4) was hier niet zoo zeer te vreezen als in de *Indiën*, en is voor de welgezinden ook genoeg geweest. Ten andere achten wij de giften *laudanum* te ſterk voor onze gewesten, *veel te ſterk*, om die maar zoo onbepaald in handen van den leek te geven en er mede om te ſpringen, in afwachting van geneeskundige hulp, die, wanneer zij kwam, niet meer zoude kunnen verhelpen hetgeen door eene te groote gift van een zoo krachtig middel reeds konde bedorven zijn; en zulk een middel wordt door eenen Geneesheer aangeraden!

Omtrent de gift van het *laudanum* verſchilden velen in gevoelen van den Heer COULON. Hoezeer ook wij het met hem in dit opzigt niet eens zijn, keuren wij echter alle onheuſche uitvallen tegen zijn Ed. af, en vereenigen ons niet met dezulken, die zoo deden. Maar ook niet met den

Heer SCHOUTEN, wanneer hij *de Faculteits-Heeren*, *de onuitſprekelijke Vernuften en de halve Goden* voor den regterſtoel des publieks daagt; ook niet, wanneer hij *de ſnoevers op hunne gelukkige uitkomſten met andere middelen* beſtraft (bl. 2), en voor zich alleen de goede uitkomſten met het Choleradrankje wil behouden. Dat is niet heusch! plagten wij vroeger onder het knikkeren te zeggen, wanneer een enkele zich alle ſtuiters dacht toe te eigenen. Doch, terwijl wij nog de ſpelen onzer kindſche dagen gedenken, gevoelen wij thans te ſterker, dat *magtſpreuken alleen eene onkundige menigte verleiden en verſchrikken, en wel aan kinderen, maar niet aan volwaſſenen in de kunst* GEDEBITEERD *kunnen worden!*

Wij zouden op onze beurt ook kunnen vragen: wat is beter, dat duizende (?) zieken *vergaan onder het gebruik van kamillenthee en koud gekookt water* (?), of in eene doodelijke ſlaapzucht vervallen door overgroote giften *laudanum*. Maar, telt men der menſchen levens bij getallen? (bl. 4.)

De Profeſſor te *Groningen*, op wien men het zeer geladen ſchijnt te hebben, moge in zijne teregtwijzing al of niet heusch geweest zijn; hem behoefde echter geen Profetiſche geest in te blazen, dat het middel *goed* in de *Oost-indiën*, maar hier te lande niet zoo was. Verandert de luchtsgeſteldheid niets in den aard der ziekte? De Heer SCHOUTEN, die, in zijn reeds vermelde werk, van ALEXANDER TRALLIANUS, van den *Hymnus* aan MERCURIUS ſpreekt, zal toch in de werken van HIPPOCRATES geen vreemdeling zijn, en die dacht er anders over; vergelijk het boek *de aëre, aquis et locis*.

Dan, ook wij zeggen: *genoeg hiervan! de waarheid zal voorzeker eenmaal zegepralen*. Wij voegen er bij: zij heeft reeds gezegepraald; en evenmin als wij de door ondoelmatige giften opium verlorene menſchenlevens liefdeloos ter verantwoording zouden laten komen van hen, die door eene welgemeende, maar niet voorzigtige aanprijzing van zulke drankjes onkundigen in gevaar gebragt hebben, evenmin willen wij het *anathema* van den Heer SCHOUTEN voor uit overtuiging geſproken houden. In drift is men niet altijd van voorbarigheid vrij te ſpreken, bl. 21. Het *eenvoudige*, bl. 22, het *ſimplex veri ſigillum*, is ons onder elke gedaante heilig; maar ook ſlechts *dit* eenvoudige.

Centraal Amerika, uit een geſchiedkundig, aardrijkskundig en ſtatistiek oogpunt beſchouwd, door J. HAEFKENS, *oud Conſul generaal der Nederlanden in die Republiek. Met Kaart en Platen. Te Dordrecht, bij* Blusſé en van Braam. 1832. *In gr.* 8*vo.* 488 *Bl. f* 4-80.

Men ontvangt hier een zeer belangrijk werk, over een der nieuwe *Amerikaanſche* Gemeenebesten, door den te *Guatemala* gevestigd geweest zijnde *Conſul-generaal* der *Nederlanden*, HAEFKENS, die door Zijne Majesteit met eene belangrijke zending in deze nog weinig bekende ſtreken vereerd is geweest, en door een driejarig verblijf aldaar, als ooggetuige der gedurende dien tijd voorgevallene gebeurtenisſen, voorzeker meer dan iemand in ſtaat was, om ons daarmede nader bekend te maken, en om tevens vele aardrijkskundige en ſtatistieke opgaven over dat door de Natuur zoo mild bedeelde land aan te teekenen.

Wij meenen, dat de Heer HAEFKENS, door de uitgave van dit werk, aan de wetenſchappen eene wezenlijke dienst bewezen heeft. Hetzelve bevat twee afdeelingen, waarvan de eerſte de geſchiedenis, en de andere de aardrijkskundige en ſtatistieke aanteekeningen bevat, welke laatstgenoemden inzonderheid voor de kennis van dit deel der Nieuwe Wereld eene bijzondere opmerking verdienen; terwijl er eindelijk, als aanhangſel, nog een berigt nopens de *Engelſche* kolonie *Belize* is bijgevoegd.

Na eene korte inleiding vangt de geſchiedenis aan, na de verovering van *Mexico* door FERDINAND CORTEZ, en men verkrijgt een vlugtig overzigt van de oude geſchiedenis des lands, waarbij de lezer onderſteld wordt, met die van de ontdekking van *Amerika* en de verovering van *Mexico* bekend te zijn. Nadat de Schrijver ons nader bekend heeft gemaakt met de wijze, hoe de *Spanjaarden* zich gevestigd hebben in die gedeelten des lands, waaraan zij den naam van Onderkoningrijk van *Guatemala* gegeven hebben, en tevens met hunne wijze van beſtuur, den ſtaat der bevolking, de verſchillende menſchenrasſen, enz. worden wij weldra gebragt tot het jaar 1811, wanneer voor het eerst de kreet der onafhankelijkheid te *St. Salvador* is opgegaan. Eene ſchets der opvolgende Beſturen brengt ons tot het jaar 1821,

wanneer de onafhankelijkheid openlijk werd afgekondigd, 't welk men als een noodzakelijk gevolg van die van *Mexico* en *Columbia* beſchouwen moet.

Na de bijeenroeping van een eerſte Congres, verklaarde de meerderheid zich voor eene vereeniging met *Mexico*, 't welk echter te *St. Salvador* eenen openlijken tegenſtand ondervond; doch men moest er zich in 1823 aan onderwerpen, en de inlijving in het nieuwe *Mexicaanſche* Keizerrijk werd daarmede voltooid.

De val van ITURBIDE had ook de wederafſcheiding der *Guatemaalſche* provinciën van *Mexico* ten gevolge, en op den 1 Julij 1823 verklaarden de vereenigde provinciën van *Tuſſchen-Amerika* zich vrij en onafhankelijk, zoo wel van *Spanje*, als van *Mexico* en van iedere andere Mogendheid, terwijl de *de facto* plaats gehad hebbende vereeniging met *Mexico* voor onwettig en afgeperst verklaard werd; en het is hier, dat, naar onze gedachten, een nieuw tijdvak voor deze jonge Republiek aanvangt, welker geſchiedenis ons verder een droevig tafereel van verwarring en burgeroorlog aanbiedt, waarvan het einde misſchien nog verre verwijderd is.

De maatregelen der nieuwe Regering waren in eenen liberalen zin, waaronder men echter met ſmart de uitſluiting van alle andere Godsdienſten behalve de Roomschkatholijke moet opmerken; terwijl voorts, na de verkiezing van het Uitvoerend Bewind, de *Mexicaanſche* troepen naar *Mexico* terugkeerden.

Een weinig belangrijk oproer, dat reeds in het volgende jaar te *Guatemala* uitbrak, doch weldra te niet liep, gaf aanleiding tót wederlosbarſting van den afkeer tusſchen *Guatemala* en *St. Salvador*; een haat, die als een der grootſte oorzaken van den burgeroorlog wordt aangemerkt.

St. Salvador zond nu, onder voorwendſel van hulp te verleenen, eene krijgsmagt naar *Guatemala*; en, hoewel men derzelver intogt trachtte te beletten, trok deze (alle tegenſtand vruchteloos zijnde) binnen *Guatemala*.

De Schrijver verhaalt ons nu de handelwijze van RIVAS, den bevelhebber der *Salvadorſche* troepen, en hoedanig men zich eerst na vele pogingen op zekere voorwaarden van deze ongenoodigde gasten kon ontſlaan. De provinciale deputatie te *St. Salvador* had intusſchen deszelfs onafhankelijk gezag hernomen, tot dat er eene bepaalde ſtaatsregeling zou zijn vastgeſteld.

Nadat de provinciën *Honduras*, *Nicaragua* en *Costarica* zich met de Republiek vereenigd hadden, werd nu den 1 October 1824 de verklaring der volſtrekte onafhankelijkheid vernieuwd, behalve de provincie *Chiapa*, welke zich bij *Mexico* had gevoegd. Men behandelde nu de vraag, of de grondſlagen der ſtaatsregeling *centraal* of *federaal* zouden zijn; de meerderheid verklaarde zich voor het laatſte. De Republiek beſtond nu uit vijf federative Staten, ieder op zichzelve ſouverein en onafhankelijk, met een algemeen Congres, van één lid voor iedere 30,000 inwoners. De Conſtitutie was op de leest van die der *Vereenigde Staten* geſchoeld, doch bevatte nog meerdere democratiſche beginſelen, hoewel de beide volken zeer in zedelijken toeſtand verſchillen. De werkzaamheden der eerſte conſtituérende vergadering, welke in Januarij 1825 hare zittingen ſloot, worden, hoewel dikwijls onuitgevoerd blijvende, door den Schrijver in het algemeen voor verdienſtelijk gehouden. De erkenning der Republiek door *Mexico* ging gepaard met de verklaring, dat de provincie *Chiapa* daartoe niet behoorde, 't welk *nog* een verſchil tusſchen de beide Regeringen uitmaakt. Het eerſte federale Congres werd den 6 Februarij 1825 ingehuldigd. Thans volgt een kort verſlag der gehoudene aanſpraken, van de merkwaardigſte decreten in dien tijd genomen, de benoeming van Conſuls en het ſluiten van traktaten met *Columbia* en *Noord-Amerika*. Het voorgevallene met de verkiezing van den Preſident ARCE merkt de Schrijver aan, als eene groote oorzaak van den burgeroorlog te zijn geweest; ſchoon men beweert, dat de oorlog, uit haat der provinciën tegen de hoofdſtad, evenwel zoude ontſtoken zijn. Het Congres, dat door den Schrijver geoordeeld wordt minder ijver dan de eerſte conſtituérende vergadering betoond te hebben, verſterkte, door de beſliſſing van een vraagſtuk, uit het federalismus voortſpruitende, niet weinig den haat der provinciën tegen de hoofdſtad. — De Schrijver ſtaat hier een oogenblik ſtil, en beredeneert het afgehandelde tijdvak, terwijl hij een droevig tafereel van den ſtaat van zaken ophangt.

Bij het Congres van 1826 verkreeg de liberale partij de overhand. Wij vinden hier de verſlagen van den Preſident, der Miniſters en de voornaamſte decreten behandeld; terwijl wij onder anderen hier opmerkten het verleende Octrooi tot een kanaal tusſchen de beide Wereldzeeën, dat echter een bloot koopmansontwerp was, en zoo min als andere eenig

gevolg heeft gehad. Dit Congres wordt geoordeeld nog minder veerkracht dan het voorgaande betoond te hebben; terwijl de zaden van tweedragt zich meer en meer ontwikkelden. Wij merken hier op, het openbaar gehoor van eenen *Commisfaris der Nederlanden*, en van den *Conful-generaal*, dat in dezen tijd heeft plaats gehad. — Tot hiertoe heeft de Schrijver ons met de algemeene gebeurtenisfen der Republiek bezig gehouden; hij flaat nu een' blik op die van iederen Staat afzonderlijk.

Voorgerst behandelt hij de gebeurtenisfen in den Staat van *St. Salvador*, welke als de zetel van het liberalismus (dat evenwel meest uit haat tegen *Guatemala* beftond) moet worden aangemerkt. Vervolgens krijgt men een verhaal van hetgeen er in den Staat *Nicaragua* is voorgevallen, welks onlusten zeer ingewikkeld en verward zijn geweest. De gebeurtenisfen in de Staten van *Honduras* en *Costarica* waren van minder belang, en de laatfte provincie wordt in dit opzigt als de gelukkigfte van het Gemeenebest aangemerkt. De gebeurtenisfen in den Staat *Guatemala* zijn veelal dezelfde als die der algemeene Regering geweest. — De Schrijver keert, na dit overzigt van iederen Staat afzonderlijk, tot de algemeene gefchiedenis der Republiek terug.

Er beftonden in 1826 drie partijen, die elkander eenen onderlingen haat toedroegen; de *Anti-conftitutionelen* of *Servilen*, de *Guatemaalfche liberalen*, en de *Salvadorfche liberalen*. De aard en de bedoelingen dezer partijen worden ons hier verklaard, waarbij wij de karakterfchetfen krijgen van, en het voorgevallene met twee perfonen, RAOUL en PERKS, beiden gewezene *Franfche* Officieren, de laatfte evenwel een *Engelschman* van geboorte, welke beiden een belangrijk aandeel in de gebeurtenisfen dezer Republiek hebben gehad. De verbittering der verfchillende Befturen vermeerderde meer en meer, en de daaruit voortgevloeide gevangenneming van den Chef des Staats *Guatemala*, door den Prefident, was het begin van een treurig tijdvak, en van dien tijd af aan heerschten er despotismus en burgerkrijg. De Prefident riep nu, op eigen gezag, een Congres in dubbelen getale bijeen. De Schrijver geeft ons hier eenige redeneringen voor en tegen deszelfs wijze van handelen, en meent, dat er aan beide zijden overdrijving heeft plaats gehad, en dat hij door de omftandigheden is medegefleept. Het oude Congres en het Geregtshof van den Staat erkenden

de decreten van den Preſident niet; terwijl dit een en ander een' grooten indruk te *St. Salvador* te weeg bragt, waar men de krijgsmagt vermeerderde.

De Schrijver verhaalt ons verder het voorgevallene te *Quezaltenango*, waar de gezagvoerders van den Staat *Guatemala* zich bevonden, en den wreedaardigen moord van den Vice-chef FLORES; terwijl aldaar, na wederzijdſche voor- en nadeelen der partijen, de door den Preſident onder CASCARAS afgezondene krijgsmagt de bovenhand verkreeg, en de rust herſteld werd. De Preſident decreteerde tot de nieuwe verkiezingen, en er werd een nieuwe Chef des Staats verkozen, MARIANO DE AÏCINENA, die mede eene voorname rol in de volgende gebeurtenisſen geſpeeld heeft.

Het gedrag der *Salvadorſche* gezagvoerders is moeijelijk te verklaren; zij riepen zelve eene vergadering bijeen te *Aguachapa*. Niettegenſtaande nu *St. Salvador*, *Nicaragua* en *Honduras* het decreet van den Preſident hadden afgekeurd, hadden de verkiezingen voor een buitengewoon Congres echter plaats; geen der beide Congresſen is evenwel werkzaam geweest.

(*Het vervolg en ſlot hierna.*)

A new Dictionary of the English and Dutch Language; to which are added: a catalogue of the most uſual proper-names and a list of the irregular verbs. Part I. pag. 684, Part II. pag. 1211. Nimmegen, published by *J. F. Thieme* (out of the fund of *H. C. A. Thieme*). *f* 10-:

Van dit Woordenboek is men, blijkens een der voorberigten, de bewerking grootelijks verpligt aan den Heer D. BOMHOFF, H. ZOON, die een gedeelte van het eerſte en het geheele tweede deel vervaardigde. Reeds eenige jaren geleden zag het eerſte deel het licht, en werd in onderſcheidene tijdſchriften gunſtig beoordeeld, terwijl het tweede eerst veel later verſcheen. Het oogmerk van den zamenſteller was, om een Woordenboek te geven, dat den middelweg hield tusſchen de Zakwoordenboeken, gelijk dat van JANSON, en het uitgebreide werk van HOLTROP, die beide voor den eerstbeginnenden leerling minder geſchikt zijn. Naar het oordeel van Recenſent, die gedeeltelijk deze Woorden-

boeken heeft doorbladerd, gedeeltelijk ze met de artikels uit HOLTROP heeft vergeleken, en in de gelegenheid was, om ze dadelijk te gebruiken, is de vervaardiger hierin niet ongelukkig geſlaagd. De leerling zal zelden te vergeefs een woord zoeken, en vindt gewoonlijk bij hetzelve genoegzame verklaring, ook bij het kleinere aantal van ſpreekwijzen, dat men heeft opgenomen. Wijſelijk is de verzamelaar met deze laatſten wat ruimer geweest in het tweede deel, dat het *Hollandsch* en *Engelsch* bevat, omdat dit bij het gebruik op de ſcholen, bij het vertalen in het Engelsch, voor den leerling noodig en bijna onmisbaar is. Over het geheel zijn de opgegevene ſpreekwijzen goed vertaald, de beteekenisſen der woorden duidelijk opgegeven, en mogen wij het gebruik van deze Woordenboeken allezins aanprijzen. Eene goede eigenſchap mag ook gerekend worden, dat men in het tweede deel bij de *Engelſche* werkwoorden vrij geregeld het voorzetſel vindt aangeduid, hetwelk zij in den opgegeven zin regeren. In het beſparen van ruimte is men in een enkel opzigt te ver gegaan, en in een ander is de regel der ſpaarzaamheid niet genoeg in het oog gehouden. Minder goed en gemakkelijk, namelijk, oordeelt Recenſent, dat de *Engelſche* woorden, in het eerſte deel, die en als zelfſtandige naamwoorden, en als werkwoorden voorkomen, onder ééne rubriek zijn gebragt; b. v. *coast*, kust, en *to coast*, langs de kust varen. Waarom deze twee woorden niet afzonderlijk geplaatst, zoodat de leerling het bedoelde met een enkelen oogopſlag vond? Men is zich hierin ook niet overal gelijk gebleven; b. v. *contract* en *to contract* ſtaan afzonderlijk. Wat men in dit opzigt verloor aan beknoptheid, ware in het tweede deel gemakkelijk te herwinnen geweest, wanneer men de voorleden deelwoorden had weggelaten, die bij de onregelmatige werkwoorden opzettelijk worden vermeld. Zooveel *Hollandsch* verſtaat de leerling toch wel, die op onze ſcholen aan het *Engelsch* begint, dat hij geene teregtwijzingen noodig heeft, als deze: *Afgebeden*, *zie afbidden*; *Afgeboten*, *zie afbijten*, enz. Deze ontwijfelbare *pleonasmen* waren bij eenen mogelijken herdruk gemakkelijk te vermijden. Zij nemen echter niets weg van het nuttige gebruik dezer Woordenboeken, die wij hopen, dat velen van dienst mogen zijn. De uitvoering is zeer goed: papier, letter en druk bevelen zich aan, en de prijs is, naar gelange van het groot aantal bladzijden (bijna

1900), niet te hoog geſteld. De uitgever vinde door ruim vertier zijne moeiten en kosten beloond!

Tijdſchrift voor algemeene Munt- en Penningkunde, uitgegeven door P. O. VAN DER CHIJS. *Iſte Stuk. Te Leiden, bij* J. C. Cijfveer. 1833. *In gr.* 8*vo.* 92 *Bl. f* 1-40.

Met genoegen ontvangen wij dit ſtukje van den vlijtigen en kundigen VAN DER CHIJS, hetwelk als punt van vereeniging tot het ontvangen en mededeelen van berigten voor liefhebbers der munten en penningen moet dienen. Het bevat meer uitgebreide verhandelingen en kortere berigten en mededeelingen. De eerſte verhandeling is ter inleiding zeer gepast, en bevat eene vertaling van des beroemden ECKLEL's overzigt der oude penningkunde. Voor den leek in die wetenſchap geeft het een vrij voldoend verſlag der noodigſte kundigheden, om een oppervlakkig denkbeeld van *Griekſche* en *Romeinſche* munten te leeren verkrijgen. Vreemd kwam het ons voor, dat er aan het beſtaan van het ijzeren geld te *Sparta*, hetwelk door alle Schrijvers over dat onderwerp vermeld is, getwijfeld wordt (bl. 5). Dat die munten niet meer beſtaan, wordt door den Schrijver terſtond daarna opgeheldcrd, namelijk om den roest. Waarom de munten der *Romeinen* vóór die der *Grieken* vermeld worden, begrijpen wij niet. Op bl. 13 ſtaat eene erge drukfout. „De „ *drachme* der *Grieken* werd voor gelijkwaardig met den „ *ſestertius* der *Romeinen* gehouden." Lees *denarius*; want een *obolus* ſtond omtrent gelijk met onzen ſtuiver, en zes daarvan maakten eene *drachme* uit, gelijk vier *ſestertiën* (elk van anderhalven ſtuiver) eenen *denarius* uitmaakten. Het vervolg der redenering bewijst dit ook. Deze verhandeling zal vervolgd worden. — Het tweede ſtuk is eene zeer belangrijke verhandeling des Verzamelaars van het Tijdſchrift, die zijne kunde, zoo wel van munten en penningen, als van de Vaderlandſche Geſchiedenis, daarin zeer voordeelig ten toon ſpreidt. Zij loopt *over het Karakter der Nederlanders, bijzonder gedurende den tachtigjarigen Oorlog, blijkbaar uit hunne Gedenkpenningen.* Een aangenaam onderwerp. De Redenaar toont eerst uit de voorhandene penningen aan, hoe ſommige uit de *Spaanſche* tijden van de hoop getuigen, om met Koning FILIPS, behoudens verwijdering zijner kwa-

de raadgevers, te onderhandelen; — hoe andere bewijzen, dat men, toen de Koning eindelijk was afgezworen, en reeds vroeger, de geheele verwachting op den Prins van *Oranje* vestigde, en in dezen eenen steun verwachtte, gelijk naderhand in zijne Zonen MAURITS en FREDERIK HENDRIK. In de derde plaats getuigen de gedenkpenningen van haat tegen geloofsdwang en zucht naar redelijke vrijheid; in de vierde, van voorzigtigheid en gegrond wantrouwen op de listen van een' verraderlijken vijand, gepaard met onwrikbare standvastigheid en vrees voor geveinsde onderhandelingen (waarbij men echter niet moet vergeten, dat men toen *Frankrijk* of *Engeland*, of beide tevens, tot Bondgenooten had, en niet, zoo als tegenwoordig, tot vijanden). Daarbij verlangde men doorgaans vurig naar een' eerlijken vrede, doch meest omtrent den tijd van het *Gentsche* verdrag, het twaalfjarig bestand, of den *Munsterschen* vrede. Eindelijk zijn zeer vele penningen aandoenlijke bewijzen van de godsdienstige en hartelijk vrome stemming onzer landgenooten tijdens die zware bezoekingen. Aan God werd van alles de eere gegeven. Ten slotte van dit doorwrochte stuk, hetwelk den Heer VAN DER CHIJS waarlijk eere aandoet, lezen wij met smart, dat reeds vijftig fraaibewerkte penningen door de snoode *Belgen* overal verspreid zijn, om hunne omwenteling te verheffen en de *Hollanders* te schandvlekken; terwijl men van onzen kant zoo schraal is, om de voor ons roemrijke tijdstippen onzer dagen te gedenken. Nogtans volgt onmiddellijk op deze verhandeling eene lijst der gedenkpenningen, op de Munt te *Utrecht* geslagen, en de gebeurtenissen onzer dagen moetende vereeuwigen. Ongelukkig zijn de meeste betrekkelijk op dat heillooze huwelijk tusschen *België* en *Nederland*, hetwelk door de bijkomende omstandigheden zijner verbreking niet minder noodlottig is, dan door zijne sluiting, alsmede op de (jammerlijke) vereeniging zelve in 1815, en de inhuldiging des Konings in het ondankbare *Brussel*. Voorts zijn er nog penningen op de instelling der *Willemsorde* en de overwinning bij *Palembang*, te aangenamer, omdat zij uitsluitend door bewoners der *Vereenigde Nederlanden* bevochten is. In November 1830 werd (vrij kwalijk) het tijdstip gekozen, om eenen penning te slaan *ter gedachtenis van de invoering der Nederlandsche Grondwet in September* 1825, die juist toen geschonden was, en nu in het Noorden nog wel veranderingen zal moeten

ondergaan. Er zijn ook nog medailles van oude ſtempels geſlagen, namelijk van FILIPS II, M. H. TROMP, DE RUITER en B. BEKKER (welke drie hier in ſlecht gezelſchap zijn). Voorts zijn nog gedenkpenningen op den heldendood van VAN SPEYK voor 's lands rekening en onder opzigt van het Koninklijk Inſtituut vervaardigd, en op de *algemeene Volkswapening*. Eindelijk vindt men nog de afbeelding en beſchrijving van eenen (ſlechten) begrafenispenning voor een *Leydsch* Student, die in 1672 voor het Vaderland ſneuvelde, en eene mededeeling van den Heer GROEBE wegens eene verhandeling, bij de *Bruſſelſche* Akademie vóór twee jaren ingezonden, *over de gouden en zilveren muntſpeciën der Nederlanders*, van het begin der 16de Eeuw tot ALBA en ISABELLA toe; voorts *aankondigingen* en *wetenſchappelijke berigten*.

Wij wenſchen van harte, dat een genoegzaam vertier den Heer VAN DER CHIJS tot de voortzetting van dit Tijdſchrift moge aanmoedigen.

Amſterdamſche Studenten-almanak voor 1833. *Te Amſterdam, bij* R. Croeſe. *In kl.* 8*vo.* 143 *Bl. f* 1 - 50.

De Vaderlandsliefde, Dichtſtuk door H. H. RIJN, *Ridder, enz. Te Amſterdam, bij* J. van der Hey en Zoon. *In gr.* 8*vo.* 36 *Bl. f* : - 30.

Aan de Nederlandſche Helden, op de Citadel van Antwerpen en in derzelver omtrek geſneuveld, enz. Door Mr. M. C. VAN HALL. *Te Amſterdam, bij* J. van der Hey en Zoon. *In gr.* 8*vo.* 15 *Bl. f* : - 25.

CHASSÉ *op het puin der Citadel van Antwerpen; door* C. LOOTS, *Ridder, enz. Te Amſterdam, bij* J. van der Hey en Zoon. *In gr.* 8*vo.* 4 *Bl. f* : - 10.

Nederland in gebed tot God, op den algemeenen Bededag. Door A. BEELOO. *Te Medemblik, bij* L. C. Vermande. *In gr.* 8*vo.* 8 *Bl. f* : - 20.

Het Kasteel van Antwerpen en vroegere Krijgstooneelen in Zangen. Door P. P. ROORDA VAN EYSINGA. *Te Kampen, bij* K. van Hulst. *In gr.* 8*vo.* 47 *Bl. f* : - 60.

De Landſtorm, Volkslied, door denzelfden. Te Kampen, bij denzelfden In kl. 8vo. 4 Bl. f : - 2½.

De Ontruiming der Citadel van Antwerpen; vaderlandsch Dichtſtuk, door G. A. C. W. MARQUIS DE THOUARS. *Te Utrecht, bij* J. de Kruyff. *In gr. 8vo. 17 Bl.*

Hulde aan de Helden van het Kasteel van Antwerpen, en Opwekking aan Oud-Nederland, door C. VAN EPEN. *Te Maastricht, bij* F. Bury-Lefebvre. *In gr. 8vo. 24 Bl.*

Almanak voor de Jeugd, voor 1833. *Te Amſterdam, bij* G. J. A Beijerinck. *f* : - 90.

De *Amſterdamſche Studenten-almanak* voor 1833 ſchijnt ons over het algemeen welgeſlaagd. Onder de mengelingen onderſcheiden zich *de Wedſtrijd der Barden* en *Jock van Hazeldeen*. De Latijnſche gedichten hadden wij wat meer gekuischt gewenscht. De redactie had zich moeten wachten voor het plaatſen van een' *pentameter*, als op bl. 128: *Tu nos*TRA *facili ſuscipe mente* VERBA. Dit is geheel uit de maat. Moest het ook wezen: *Tu nos*TROS *facili ſuscipe mente* JOCOS?

Het verheugt ons, onder den vloed van vaderlandſche dichtſtukken en ſtukjes, het eene en andere te kunnen aankondigen, dat zich boven den gewonen hoop onderſcheidt. In de eerſte plaats zij met hoogen lof melding gemaakt van het dichtſtuk van den Heer KLIJN, *de Vaderlandsliefde*. Dit zal door alle tijden heen zijnen roem handhaven en zijne lezers vinden; zoo helder en natuurlijk is alles gedacht, zoo dichterlijk en ongekunſteld ontwikkeld en geſchilderd, zoo gemakkelijk en zuiver geverſificeerd. Indien plaatsgebrek het niet verbood, en wij niet onderſtelden, dat de meeste lezers van ons tijdſchrift zich dit dichtſtuk van KLIJN wel zullen aanſchaffen of ter lezing ontvangen, zouden wij ons gunſtig oordeel gaarne met eenige proeven ſtaven.

Mannelijk, ſtout en krachtig is ook het vers van den Heer Mr. VAN HALL, *aan de Nederlandſche Helden, op de Citadel van Antwerpen geſneuveld*. Alleenlijk geven wij den Dichter in bedenking, of hier en daar een ſlepende regel onder al die ſtaande, of althans eene overſpringing in het rijm, niet nog meerdere levendigheid aan den gelijkmatigen gang dier achtlettergrepige Jamben zou hebben gegeven.

Beeldrijk en zinrijk is het gedicht van den Heer LOOTS: CHASSÉ *op het puin der Citadel van Antwerpen.* Meermalen hebben wij aangemerkt, dat deze echt vaderlandsche Dichter somwijlen niet geheel van gezochtheid en misbruik der figuren is vrij te pleiten. Dus zegt hij hier in coupl. 4 en 5:

Zoo staat — — een eik — — Tot dat een blikſemſtraal, *uit ſpijt*,
De grijze kruin van eenen ſplijt,
En *lacht*, als hij hem neêr doet vallen.
Dus juicht nu Brit en Gauler blij,
In 't Staatsverbond van bastaardij,
Dat ook hun blikſem hem (CHASSÉ) vermande.

Brit en *Gauler* lagchen dus, d. i. eveneens als *de blikſem.* Als de *Satan?* Ja! dat zou kunnen. Maar *lagchen als de blikſem?* ... Men kan het *lagchen* aan geenen *blikſemſtraal* toekennen.

Het vers van den Heer BEELOO, *op den Bededag*, is eenvoudig, hartelijk en ſtichtend; en toch, waar het pas geeft, ontbreekt het er niet aan verheffing en kracht; de aanhef is zelfs hooggeſtemd.

Het Kasteel van Antwerpen, enz. door ROORDA VAN EYSINGA, beſtaat uit een aantal dichttafereeltjes, waarvan geest en ſtrekking lof verdienen. Meermalen ontmoeten wij ook, in deze kleine dichtverzameling, ſchoone en treffende plaatſen. Nu en dan echter het een en ander, dat meer ſchittert, dan wel waarlijk beteekent, gelijk, bl. 14, van God:

Hij, wiens *adem* alle ſferen in haar ſchittrende omzwaai *ſchraagt*;
Hij, *die 't parelſnoer der ſchepping aan de almagte vingren draagt.*

Elders weder een aantal platte regels, gelijk bl. 20 de woorden van KAREL X:

Hoort! op heden wordt de vrijheid van de drukpers opgeſchort,
Wijl de Kamer der Provincies door mijn magt ontbonden wordt.

Het Volkslied, *de Landſtorm*, door denzelfden, bevalt ons vrij wel; ſchoon het, voor een volkslied, wat te lang is.

De Ontruiming der Citadel is een vaderlandsch dichtſtuk van den Marquis DE THOUARS, waarin zijne eigenaardige verdienſten en gebreken weder doorſtralen. Er is gang, ge-

voel en vinding in; maar in een' zamenhang, waar men zoo iets niet verwacht, ſtuit men weder op vreemde woordkoppeling, als: *zonnenopgangsgloed*; op platheden, als: *En* LEÉBRAAKT, *rooft en moordt*; op ongepaste uitdrukkingen, als: *Laat af; om Jezus wil, laat af!* Bl. 10 ſtaat: *Zijn ſlagzwaard zwaaide in 't noodſtormuur, op muiters bot geſchaard.* Hoe hard, hoe duister, hoe zonderling in woorden en denkbeelden! Verder vinden wij *een gluipend* BLEEKGEKOOND *verraad*, enz. Wijders lezen wij van *rinkelende armen van 't verderf* en van een *poppelend hart.* Het is te bejammeren, dat iemand van zoo veel dichterlijk gevoel zich op geene meerdere kunstbeſchaving toelegt en zijnen ſmaak niet meer zuivert.

De *Hulde aan de Helden van het Kasteel*, enz. door C. VAN EPEN, beſtaat uit een aantal losſe ſtukjes. Er zijn *aan* CHASSÉ, *aan de Schim van* GUMOËNS, enz. Hooge poëzij is hier ſchaars te vinden; doch hier en daar is veel naïveteit. Van de aanblazing, waarvan de Dichter in zijnen voorzang ſpreekt, kunnen wij weinig blijken ontdekken. Intusſchen men zal het verzamelingje met goedkeuring van den inhoud lezen, en fraaije regels, krachtige gezegden meermalen aantreffen.

Almanak voor de Jeugd. Wat heeft de jeugd van onzen tijd niet al vooruit boven die van *onze* kindſche dagen! Hoe is het ſchool- en huisonderwijs niet uitgebreid en tevens vereenvoudigd! Als nu maar de overvloed der hulpmiddelen geene onverſchilligheid of mindere prijsſtelling te wege brengt! — Ziehier wederom een Almanak, opzettelijk voor kinderen uit den beſchaafden ſtand ingerigt, die in zijne ſoort ſchier niets te wenſchen overlaat: verhaaltjes, dichtſtukjes, een tooneelſpel, regt mooije gekleurde prentjes, enz. — wat wil men meer?

Eenige der hier aangekondigde ſtukken en ſtukjes zijn met een weldadig oogmerk uitgegeven. Dit vermeerdere van de zoodanige het debiet!

Frankrijk, Engeland en Nederland. November 1832. *Door* A. BEELOO. *Te Leeuwarden, bij* G. T. N. Suringar. 1832. *In gr.* 8*vo.* 46 *Bl. f* : -70.

De algemeene Bededag in Nederland. 2 *December* 1832. *Te Rotterdam, bij* M. Wijt en Zonen. 1832. (*Door* TOLLENS.) *In gr.* 8*vo.* 7 *Bl. f* : -25.

Le jour de prière genérale dans la Néerlande (2 Décembre 1832.) Traduit de TOLLENS par A. CLAVAREAU. Maestricht, *F. Bury-Lefebvre.* 1832. gr. en 8vo. 7 pag.

Volksboete door P. ROORDA VAN EYSINGA, *op den gedenkwaardigen Bededag van 2 Dec.* 1832. *Te Kampen, bij* K. van Hulst. 1832. *In kl.* 8*vo.* 7 *Bl. f* : - 10.

De Landſtorm, uitgeſproken in den Stads Schouwburg, 3 *Dec.* 1832. *Te Amſterdam, bij* M. Westerman en Zoon. 1832. (*Door* M. WESTERMAN.) *In gr.* 8*vo.* 8 *Bl. f* : - 25.

In de elk op zichzelve ſtaande dichtſtukjes van den Heer BEELOO, *Frankrijk, Engeland en Nederland* getiteld, en die toch in zeker verband tot elkander ſtaan, zonder een wezenlijk geheel uit te maken, is zeer veel, dat ſchoon en ſtout is. Van zekere overladenheid, gezwollenheid en gekunſteldheid valt het dichtwerkje niet vrij te pleiten. Hoe zwierig, bloemrijk en trotsch het zijn moge, meer behaagt ons het eenvoudig-roerende en toch zoo krachtige dichtſtuk van TOLLENS, *de algemeene Bededag*, reeds te overbekend, om er iets meer van te zeggen. Het *Franſche*, van den Heer CLAVAREAU, is, op zichzelve beſchouwd, verdienſtelijk, maar toch verre beneden het oorſpronkelijke: wij miſſen er namelijk dat eenvoudige en ongekunſtelde, hetwelk bij TOLLENS zoo tot de ziel ſpreekt. Dan, het is ook hoogst moeijelijk, zoo niet onmogelijk, in het *Fransch* dien toon te treffen. Ook de klanknabootſing is boven het bereik eens Vertalers. Immers welk een onderſcheid tusſchen het korte en treffende:

De Koning ſprak: het klokgebom
Roept Neêrland naar Gods heiligdom.

en het breedſprakige, maar veel zwakkere:

Le Roi parle: la cloche, à grand bruit balancée,
Appelle au divin lieu la Néerlande empreſſée.

Volksboete, door ROORDA VAN EYSINGA, is een vrij goed gedichtje. *Ons van 't wortlend kwaad te puren*, is eene zonderlinge uitdrukking op bl. 5.

De Landſtorm, een regt krachtig en echt vaderlandsch dichtſtuk van den Heer WESTERMAN. Wij lazen het met ongemeen genoegen. Het moet, bij de fikſche voordragt in den Schouwburg, een' treffenden indruk hebben gemaakt.

De Bever, inhoudende de dertien Geloofsartikelen der Israëlitiſche Godsdienst; door S. ROSENBACH, *Opperrabijn te Groningen. Te Groningen, bij* J. Oomkens, 1832. *In kl.* 8*vo. IV en* 28 *bl. f* : - 40.

De keus van den titel en het voorwerk van dit boeksken bevalt ons volſtrekt niet. Wij vinden er een zonderling flag van geleerdheid en eene goede portie valsch vernuft. Of nu het eene en andere aan den ſtijl der *Rabbijnen* eigen is, kunnen wij niet beoordeelen; zoo ja, dan is die ſtijl voor veel zuivering vatbaar. Wat echter het wezen der zaak, en ook den ſtijl en de wijze van voorſtelling aangaat, zoodra men tot de eigenlijke ontwikkeling der Godsdienstleer komt; op dat alles kunnen wij niet anders dan een goedkeurend zegel drukken: want de *Israëlitiſche* geloofsleer is hier bevattelijk en geleidelijk uiteengezet, zoodat het eene punt zich uit het andere ontwikkelt, en elk artikel voor den *Israëliet* toereikend betoogd wordt. Alzoo wordt er zamenhang gebragt in de volgende 13 artikelen: 1. Er is een God. 2. Hij is eene onvergelijkelijke en ondeelbare Eenheid. 3. Hij is onligchamelijk, en geene ligchamelijke gelijkenis is Hem toe te kennen. 4. Hij beſtond vóór alle geſchapene wezens. 5. Hij is almagtig Heer en Beſtuurder der geheele ſchepping. 6. Den invloed zijner profetie verleent Hij aan zijne geliefkoosden. 7. Onder *Israël* beſtond nooit een Profeet, gelijk MOZES. 8. God gaf de ware leer aan zijn volk, door dezen zijnen Profeet, den vertrouwde zijns huizes. 9. God zal nimmer zijne Wet veranderen, noch met eenige andere verruilen. 10. God ziet en weet onze geheimen; Hij beſchouwt de uitkomst eener gebeurtenis reeds bij derzelver aanvang. 11. Hij beloont den vrome naar zijne verdienſten, en zal den booze naar zijne ſnoodheid ſtraffen. 12. Hij zal onzen Gezalfde zenden op het einde des tijds, om hen, die zijne hulp inwachten, te verloſſen. 13. Door zijne groote gunst zal God de dooden doen herleven. Zijn loffelijke naam zij in eeuwigheid geprezen. Amen!

Wij bevelen dit boekje ter bepeinzing aan onze *Israëlitiſche* Landgenooten, en ook aan zoodanigen onzer Medechristenen, die zich verwarde denkbeelden van de *Israëlitiſche* geloofsleer vormen. De laatſten zullen er uit zien, dat

de begrippen van welonderwezene *Joden*, ook hunne verwachting van den Messias, niets gevaarlijks hebben voor de rust der Staten.

Krijgsverhalen, door C. H. CLEMENS. *Te Nijmegen, bij* D. J. Haspels. 1832. *In* 12*mo. VI en* 18*a bl. f* 1-½

Deze verhalen, geschreven, om aan onze krijgslieden, „ na „ vermoeijende werkzaamheden, eenige verpoozing te schen„ ken," voldoen volkomen aan het oogmerk. Het is een lief, eenvoudig schoon geschreven boekje. Wij willen niet optellen, wat hier in eene bevallige schakering wordt aangetroffen. Het vuurt liefde aan voor Koning en Vaderland; terwijl regtstreeks of zijdelings ook nog wel eene waarschuwing voorkomt tegen sommige ondeugden, voor welke de Soldatenstand bijzonder blootstaat. Moge het kleine boekje, dat zich zoo gemakkelijk in den ransel pakken laat, aan velen onzer vaderlandsche dapperen tot eene nuttige uitspanning verstrekken, en deze aankondiging medewerken, om ieder, die zulks kan, op te wekken tot het geven van gelegenheid daartoe aan hen, wier verdiensten jegens het Vaderland hen aanspraak geven op verkwikkingen, niet alleen des ligchaams, maar ook van den geest!

Vergeet mij niet! of de Beeldtenis der Verzoening. Door C. SPINDLER. (*Ten voordeele der Cholera-lijders te Groningen, in het Nederduitsch vertaald door* C. H. S. F. MOORREES.) *Te Groningen, bij* H. Eekhoff, Hz. 1832. *In gr.* 8*vo.* 48 *Bl.*

Dit aandoenlijk verhaal, uit het Hoogduitsche *Taschenbuch: Vergifs mein nicht*, door eene bekwame hand vertaald, en met een weldadig doel uitgegeven, vinde een rijkelijk vertier! — De naam des oorspronkelijken Schrijvers is zoo gunstig bekend dat dezelve reeds tot voorloopige aanbeveling strekt, en denkelijk zal niemand, zonder een aangenaam en bevredigend gevoel, na de lezing dit werkje uit de hand leggen. Avontuurlijk moge dit romannetje zijn, alles blijft toch in de grenzen der mogelijkheid en lost zich natuurlijk en treffend op. Wij worden er door opgevoerd in een'

kring van edele en groote karakters, en voelen onszelven door de beſchouwing daarvan veradeld. Dergelijke verzierde verhalen mogen wij aanbevelen.

Zedenſpiegel voor Dienstboden, of edele trekken uit het leven van brave Dienstboden. Door Dr. J. N. MULLER. *Met een woord tot aanprijzing[,] van den Schrijver der Paascheijeren, enz. III Stukjes. Uit het Hoogduitsch door* M. MARTENS. *Te Haarlem, bij* de Wed. A. Loosjes, Pz. 1831 *en* 1832. *In kl.* 8*vo. Te zamen XVI en* 173 *bl. f* :-75.

Onbetwistbaar is het, dat de dienstbare ſtand een der moeijelijkſte en tevens gewigtigſte is. De rust en het geluk der huisgezinnen, de vorming van het aankomend geſlacht hangen, voor een niet gering gedeelte, van de dienstboden af; terwijl de ſtand zelf met zoo vele bezwaren verbonden, de verleiding ten kwade zoo menigvuldig, en de opvoeding der dienstboden niet zelden zoo verwaarloosd is, dat het een hoogst belangrijk werk mag heeten, het zijne toe te brengen ter veredeling van dien nuttigen, wel eens te min geachten ſtand; aan te moedigen tot naauwgezetheid in het vervullen van zoo vele moeijelijke pligten; te waarſchuwen tegen het kwaad. En daar nu de dienstbare ſtand voor eenigzins afgetrokkene redeneringen en bewijzen minder vatbaar is, mag men het wel voor het beste houden, tot dezulken te ſpreken in voorbeelden en verhalen. Dit nu geſchiedt in dit werkje, waarmede wij zoo hoog loopen, en hetwelk wij zoo gaarne in de keukens van alle onze vaderlandſche huisgezinnen wenschten, dat wij ons niet kunnen onthouden van het overnemen van het volgende uit het woord ter aanprijzing, van den, ook bij ons niet onbekenden, CHR. SCHMID: „ De Schrijver weet de Dienstboden zeer doelmatig opmerk„ zaam te maken op het gewigt van hunnen ſtand voor de „ Maatſchappij. Van de eerſte en gewigtigſte Godsdienstwaar„ heden beginnende, doorloopt hij al de deugden, tot welker „ beoefening deze ſtand ruime gelegenheid aanbiedt. Hij „ ſchildert de genoegens, welke voor goede Dienstboden, bij „ eene getrouwe vervulling hunner pligten, ook in dezen ſtand „ bloeijen, en ſpreekt zeer ſchoon van de achting, welke „ hun met het volkomenſte regt toekomt. — Dit alles wordt „ in zeer goed gekozene voorbeelden aangetoond, welke in

„ gezegden kring weinig of in het geheel niet bekend zijn, „ en het voorregt hebben, dat zij volſtrekt waar zijn; — zij „ omvatten al de pligten, welke een Dienstbode, van het „ oogenblik af, dat dezelve het ouderlijke huis verlaat, be„ hoort in het oog te houden; al de betrekkingen, al de „ gevaren en verzoekingen, waarin hij gedurende zijnen ge„ heelen levensloop kan geraken, en vormen aldus eene vol„ ledige Zedeleer in Voorbeelden. De wijze van verhaal en „ inkleeding is klaar en eenvoudig, en, zonder daarmede „ overladen te zijn, beknopt, vol korte, leerrijke opmerkin„ gen, welke van groote menſchenkennis getuigen. Door„ drongen van gevoel voor Godsdienst en Zedelijkheid, ſpreekt „ de Schrijver met zachte warmte, welke tot het hart door„ dringt. Er komen in deze verhalen zulke ſchoone trekken „ voor, dat men zich verblijdt, ook in dezen ſtand zulke „ edele zielen te vinden, en hunne deugden beminnenswaar„ dig moet keuren. — Mogten zeer vele Dienstboden dit „ ſchoone werk in handen bekomen," enz.

Wij vereenigen ons met dit oordeel ten volle. De vertaling is goed. Het goedkoope werkje ſtichte veel nut!

Friesch Jierboeckjen foar it jier 1833, trog it Friesch Genoatſchip foar Schyd-, Adheyte- in Tealkinde. Fierde Jiergong. To Lieauwerd, by G. *T. N. Suringar.* 8vo. LXXI, 47 bl. *f* 1-:

Deze jaargang behoeft voor de vorigen niet onder te doen in belangrijkheid van inhoud. Het eerſte en uitvoerigſte ſtuk — een kort overzigt van *Frieslands* geſchiedenis, van 773 tot 1256 — is een vervolg, en zal verder voortgezet worden. Men vindt hier vele wetenswaardige bijzonderheden vermeld, welke zeker niet zoo algemeen bekend zijn en met genoegen gelezen zullen worden.

Het Mengelwerk bevat voorts dichtſtukjes, aan welke wij geene geringe waarde meenen te mogen toekennen. Het eerſte, *Herte-winsch* geteiteld, is van wijlen den braven E. EPKEMA — een lief versje, waarin de bejaarde man zijne vergenoegdheid bezingt. De maker heeft zich toegelegd, om vooral woorden van de 13de eeuw te gebruiken. VAN ALTENA roemt *It Heide-Blomke* boven andere bloemen, en volgt in de ſpelling meer de hedendaagſche uitſpraak. In een luimig bijvoegſel wordt gezegd, dat de *heidebloem* zoo wel

te huis is in een' besten grond, als op de Bergumer heide. Figuurlijk laten wij dit gelden; anders achten wij, dat dezelve juist ſchralen grond noodig heeft, om te tieren. *Oane Hoap* van WINDSMA is vloeijend en bevat zeer goede gedachten. Dan volgen twee anecdoten, waarvan de laatſte vooral aardig gevonden is en ons deed lagchen. *Earmoed*, naar het Engelsch, door POSTHUMUS, beviel ons minder. In het *Mengelwerk* der *Letteroeff.* van 1832. No. IV. vindt men insgelijks eene navolging van het oorſpronkelijke, die misſchien niet zoo getrouw is, doch meer dichterlijke waarde heeft. *Soe dat wier wezze* van J. G. v. B. is puntig. *De oprjuechte Fries* werd door TRESLING met fikſche trekken geteekend. Teeder en gevoelig is het vers van TELTING, dat ten opſchrift heeft: *Oan uw lytze Jonge.* De vader, tot verdediging des Vaderlands naar de grenzen geſneld, denkt ook daar aan vrouw en kind, verlangt naar huis, en ſpreekt in zijne verbeelding zijn halfjarig zoontje aan. Dit zoetvloeijend ſtukje heeft iets aandoenlijks. J. G. VAN BLOM bezong den lof van *De Friesne-Teal.* Met ongemeen genoegen hebben wij dit vers gelezen. Ja, zoo is het, de Frieſche taal heeft bijzondere geſchiktheid voor klanknabootſing, en tevens, naar vereisch der omſtandigheden, veel kracht of zachtheid van uitdrukking. Te regt zegt daarom de Dichter:

Het teal baeuwt het de klancken ney?
Het teal ſjuerckt ſefter yn it minnen?
Miell't 't fjield uwz moyer foarre ſinnen?
Eaf fiert uwz het fenne yerde wey?

E. HALBERTSMA leverde, onder het opſchrift: *Thel in Jelke, aef de hoosk op it ys*, eene vrije navolging van TOLLENS — eene navolging, die geheel het voorkomen van oorſpronkelijkheid heeft. Alles is hier Friesch, landelijk Friesch, het vers vloeijend, de maat juist gepast voor het onderwerp, en het *locale* zeer goed in acht genomen. Ook HALBERTSMA volgt in zijne ſpelling de hedendaagſche uitſpraak, en hierdoor wordt dit aardige ſtukje zeker meer verſtaanbaar voor iedereen. HORATIUS (Lib. III. *Od.* 9.) gaf aan J. D. ANKRINGA aanleiding, om in denzelfden trant een Friesch versje te vervaardigen, dat voor het oorſpronkelijke niet behoeft onder te doen.

Ons oordeel over dit Jaarboekje is dus in het algemeen zeer gunſtig. Wij hopen, dat vervaardigers door genoegzamen aftrek aangemoedigd mogen worden, om hetzelve voort te zetten.

Nuttig en leerzaam Prentgeſchenk, ter verkrijging van juiste denkbeelden over velerlei zaken. Voor de Nederlandſche Jeugd en Scholen. IV Stukjes. Met 145 *Plaatjes. Tweede Druk. Te Amſterdam, bij* G. Portielje. 1832. *In kl.* 8*vo. f* 1-70.

Een viertal regt lieve boekjes voor jonge kinderen, en zoo goedkoop geſteld, als met ſchik zijn kan, met gekleurde printjes op elke bladzijde, en daar tegenover verklaringjes in proza en dichtmaat, die der jeugd honderden *endjes van kundigheden* (gelijk wij eens zoo iets naïf hoorden noemen) bijbrengen, welke den met eenige kennis bedeelden ouderen of den onderwijzer gereede aanleiding tot uitbreiding en leerzaam geſprek aanbieden. Wij wenſchen den uitgever het ruimſte vertier.

NABERIGT.

Inlichting ten opzigte der Recenſiën van het Gedenkboek van het Amſterdamsch Athenaeum (*) *en van het Novum Carmen Latinum.*

In de beoordeeling van het *Gedenkboek van het Amſterdamsch Athenaeum* heeft Recenſent, die dit gaarne erkennen wil, een' misſlag begaan in den naam van den Heer Mr. P. J. VAN NAAMEN, welken hij ten onregte geloofde VAN MAANEN te moeten zijn. Ook is hem, bij herlezing, gebleken, dat de als duister aangewezen (en inderdaad niet zeer duidelijke) volzin in de Redevoering van Prof. VAN LENNEP: *Si praeſentem Athenaei nostri ſtatum etc.* behoort te blijven, gelijk die oorſpronkelijk gedrukt is. Bij de eenigzins vlugtige lezing had Recenſent den Schrijver op die plaats niet dadelijk begrepen.

Op eene allezins heuſche wijze ſpreekt de Dichter van het *Novum Carmen Latinum* een paar aanmerkingen van deszelfs Recenſent in dit Tijdſchrift tegen, bij zijnen Brief in N°. V der *Letteroef.* van dit jaar. Op het door zijn Ed. aangevoerde zij het Recenſent vergund het volgende te antwoorden: Nimmer hebben wij *rhythmus* en *ſcanſie* met elkander verward, en doen dit zoo weinig, dat het ons volmaakt onverſchillig voorkomt, of men b. v. *ſcandeert:*

Barbari-|co, nam|non||est pudor, |ore te |rent,

dan wel:

Barbari |co, nam|non est|pudor o-|re terent.

(*) Redacteur ontving deze *Inlichting* kort na de geplaatſte Recenſie, en verblijdt zich, met betrekking tot het *Gedenkboek*, dezelve te mogen beſchouwen en aanbieden als eene vrije, onafgeperſte erkentenis van eene overhaasting, voor welke Redacteur welmeenend wenscht, dat zij, die zich geneigd betoonen deswege op min heuſchen toon zich te uiten, ſteeds mogen bewaard blijven.

Schoon wij desniettegenſtaande volhouden, dat in een' *pentameter* de *caeſura penthemimeris* niet mag worden verwaarloosd, hoe men ook *ſcandére*, tenzij men het vers op eene andere wijze te hulp kome, zoodat de uitwerking dezelfde zij, b. v.:

Hei mihi, ſi quae ſim Phyllis, et unde, roges.

Et mihi, ſi non vis parcere, parce meis.

Quae ſim en *non vis* klinken als *diſyllaba*. *Phyllis et* en *parcere*, die er op volgen, zijn *hoorbare dactyli*. Hard is daarentegen de regel:

Ora ferox in ſe verſa lacertus habet.

Het *gehoor* moet over de welluidendheid beſliſſen. Gaarne erkennen wij, dat OVIDIUS, meer echter nog TIBULLUS en PROPERTIUS, vooral echter CATULLUS, ſoms harde pentameters hebben gemaakt; doch dit regtvaardigt een' anderen Dichter niet. Of zou een vers in het Nederduitsch niet hard kunnen zijn, al kon men aantoonen, dat b. v. BILDERDIJK een aantal even harde, zelfs nog hardere verzen vervaardigd heeft? — En dat, hoe zuiver ook in het *metrum* of de *ſcanſie*, het vers:

Barbárico, nam nón est púdor, óre terent.

voor het *gehoor* veel van een vrij zuiver jambisch vers heeft, (niet gelijk de *Comici*, maar gelijk de *Tragici* dezelve bezigen) ſchijnt ons boven alle bedenking. Indien plaatsgebrek het niet verbood, zouden wij gaarne hier meer over ſchrijven.

Het antwoord op de andere aanmerking betreft alleen eene *vraag*. Recenſent had *gevraagd*, of men niet beter *Americ̄a* dan *Americ̄a* zou ſchrijven. Gaarne willen wij het gevestigd gebruik bij de *Poetae recentiores* eerbiedigen; doch de reden van dat gebruik ſchijnt ons niet toereikend. De letter *i* in de namen, door de oudere Romeinen met *ix*, door de lateren met *ichus*, en door de hedendaagſche Latijnſchrijvers veelal met *icus* overgebragt, zijn van Noordſchen, niet van Spaanſchen oorſprong. Echter ſtaat hier tegen over, dat vele Spaanſche namen van Gothiſchen oorſprong zijn. Schreven de latere Romeinen ook *ichus*, b. v. *Theodorichus*, ten einde dat *ichus* met den Latijnſchen uitgang *icus*, b. v. *Italicus*, niet te verwarren? Zouden de Romeinen niet gelezen hebben *Americus Vesputius*, gelijk *Silius Italicus*, al is het dat *Italicus* is afgeleid van *Italia*, terwijl *Americus* daarentegen het grondwoord is van *America*? Maar de Ouden maakten immers, in woorden uit barbaarſche talen ontleend, zoo veel werk niet van de afleiding? Intusſchen wordt dit alles aan den geleerden en ſmaakvollen Dichter meer als vraag, dan als tegenwerping, voorgedragen.

BOEKBESCHOUWING.

Een woord tot bemoediging en troost voor Nederlandſche Christenen, in Leerredenen, door H. J. MATTHES, *Leeraar bij de Evangelisch Lutherſche Gemeente te Leyden. Te Zutphen, bij* W. J. Thieme. 1832. *In gr.* 8*vo.* 227 *Bl. f* 2 - 50.

Gelijk elk Leeraar bij het vervaardigen en uitſpreken van leerredenen de behoefte zijner hoorders ſteeds in aanmerking moet nemen, zoo poogde ook de Weleerw. MATTHES te bemoedigen en te troosten in deze dagen van tegenſpoed en beproeving. Oorſpronkelijk was het werk niet beſtemd voor de drukpers; maar de ondervinding, dat hij doel had mogen treffen bij velen zijner hoorders, deed hem beſluiten tot de uitgave.

Onderwerpen van dezen aard zijn buiten twijfel in de laatſte twee of drie jaren dikwerf behandeld. Men zoude dus kunnen zeggen, dat het niet noodig was, zoodanige preken in het licht te geven; maar ieder heeft zijne wijze van voorſtellen, en wat waar, nuttig en heilzaam is, kan niet ligt te veel gezegd of gelezen worden.

De Leerredenen, hier aangeboden, zijn tien in getal: I. *Vertrouwen op God en niet op menſchen*, naar *Pſ.* CXVIII: 8. II. *God verijdelt de aanſlagen der boozen*, naar JOB V: 12, 13. III. *Het gebed, een vermogend middel, om onbezorgd te doen zijn*, naar *Filipp.* IV: 6. IV. *De blijdſchap der regtvaardigen in den Heer*, naar *Pſ.* LXIV: 11[a]. V. *De Allerhoogſte kan alles veranderen*, naar *Pſ.* LXXVII: 11[b]. (op Dank- en Biddag). VI. *Dankbare herinnering van Gods hulp, en hoop op almagtige beſcherming*, naar *Pſ.* CXXIV (ter gedachtenis van Leydens ontzet). VII. *Waarſchuwing tegen ongodsdienſtigheid, als de bron van misdaad en ellende*, naar *Rom.* III: 18. VIII. *Vrees voor onrust en verdeeldheid mag ons niet weêrhouden van heilige pligt-*

betrachting, naar MATTH. X: 34. IX. *Hoe de Christen tijden van hevige beroering moet aanzien en zich daarbij gedragen*, naar LUK. XXI: 9. X. *De heilbede van Salomo*, naar 1 *Kon.* VIII: 37, 38. (tot beſluit des jaars.)

Uit deze opgave ziet men, welke onderwerpen behandeld worden. Het zal wel niet noodig zijn, beloop en inhoud van elke leerrede hier nader aan te wijzen. Dat de Heer MATTHES zich niet angstvallig aan *kunstmatigen vorm* heeft gebonden, is geen gebrek, maar veeleer goed te keuren. *Stichting* moet altijd hoofddoel blijven. Misſchien maakt men thans wel eens te veel werk van kunſtige plannen en verwent daardoor de hoorders, zoodat er zijn, die aan het eigenlijk oogmerk der Christelijke zamenkomſten te weinig denken. In het Voorberigt worden deze opſtellen *eenvoudig* genoemd; maar *zoodanige* eenvoudigheid ſtrekt ter aanbeveling. De ſtijl van MATTHES is niet gekunſteld, maar duidelijk, beknopt en deftig. Van Bijbeltaal wordt een gepast gebruik gemaakt, en het ontbreekt niet aan belangrijkheid van zaken. Het *doel* der uitgave in aanmerking nemende, kan Rec. deze Leerredenen, waarbij ook *gebeden* zijn gedrukt, aanprijzen, niet twijfelende, of zoodanigen onzer landgenooten, aan welke het werk (Voorberigt, bl. IV.) wordt opgedragen, zullen hetzelve met genoegen lezen.

Dat eerbied voor Bijbel en Christendom, dat Vaderlandsliefde den Prediker bezielt, blijkt overal aan toon en inhoud. Onder het lezen kwam echter bij Rec. de bedenking op, of het wel raadzaam zij, zoo dikwerf over de gebeurtenisſen van den dag *opzettelijk* te ſpreken op den kanſel, en of, in geval men onderwerpen van dezen aard wil behandelen, niet een hooger ſtandpunt zou kunnen gekozen worden. Past wel op den predikſtoel eene oproeping, *dat elk, die in ſtaat is, om de wapenen te dragen, zich aangorde tot den ſtrijd?* Voorts, dat *een aantal onverlaten, den naam van Nederlanders onwaardig, het ſchouwſpel van volſlagen oproer oplevert, dat, aanvankelijk niet te keer gegaan,*

zich weldra op eene ſchrikbarende wijze heeft uitgebreid, — dat *de onderhandelingen van Gevolmagtigden der Vorſten met eenen geheimzinnigen ſluijer bedekt zijn*, — dat *uitheemſche grooten, zoogenaamde vrienden en bondgenooten, zich tot voorſtanders van trouweloosheid en verraad, tot handlangers van ongeregtigheid verlaagden;* — dit alles moge waar zijn, in eene Christelijke leerrede acht Rec.. zoodanige uitdrukkingen min gepast, als te zeer van het eigenlijke doel afleidende. Het zij zoo, *dat wij in eerlijkheid, regtſchapenheid en goede trouw, in gehechtheid aan godsdienst en deugd nog vele natiën der wereld overtreffen*, en *dat weelde en brooddronkenheid, waardoor andere volken van Europa ontzenuwd zijn geworden, ons nog niet van alle zedelijke veerkracht beroofd hebben*, mag men echter wel zoo ſtellig beweren, dat *het daaraan dan ook is toe te ſchrijven, dat wij bij al den druk des tijds, in meer dan één opzigt, nog zoo genadig door God verſchoond en zigtbaar begunſtigd zijn geworden?* Onder eene gemengde ſchare van hoorders zoude er welligt een of ander kunnen zijn, die zulke gezegden in een' anderen zin opvatte, dan de Spreker, blijkens den zamenhang, bedoelde. Hebben wij reden, om ons te verblijden en God te danken, dat ons volk niet is gelijk andere volken, de vermelding hiervan geſchiede met de uiterſte behoedzaamheid, dewijl, in weerwil van bijgevoegde vermaning tot ootmoed, evenwel, bij zoodanige vergelijking, toch ligt iets, dat naar volkshoogmoed en onbetamelijke zelfverheffing zweemt, het hart zal binnenſluipen.

Vreemd klinkt, in een gebed, de uitdrukking: *Neem de hulde, die wij Uwe Majesteit toebrengen, met welgevallen aan.* Daar men zoo zeer gewoon is, tot aardſche Koningen *Uwe Majesteit* te zeggen, ware het beter, den Koning der Koningen niet aldus aan te ſpreken.

Ook kan Rec. zich geenszins volkomen vereenigen met alles, wat voorkomt in de achtſte leerrede, waarvan het onderwerp is: *Vrees voor onrust en verdeeldheid mag ons niet weêrhouden van heilige pligtbetrachting.*

JEZUS ſprak van de gevolgen zijner komst, gelijk in de verklaring van den tekst (MATTH. X: 34) zeer goed wordt aangewezen; doch bij de verdere ontwikkeling, of overbrenging en toepaſſing, ſchijnt dit niet overal genoeg onder het oog gehouden te zijn. Hoe kan men uit het voorbeeld van den Zaligmaker, die gewillig leed en ſtierf, dewijl zijn rijk niet van deze wereld is, de verpligting afleiden, om des noods de wapenen des verderfs aan te gorden? Ongepast acht Rec. een gezegde, bl. 162 voorkomende: *Neen, getrouw aan zijne hemelſche roeping, ſcherpte Hij zelf* (JEZUS) *het zwaard, dat eens de ziel zijner moeder doorboren en zijn eigen hoofd verpletteren zoude; hetgeen nog lang daarna de wereld beroeren en aan duizenden menſchen het leven kosten moest.* Kan men in een' eigenlijken zin zeggen, dat JEZUS en de Apostelen — dat later, in de zestiende eeuw, de Hervormers, *de rust der wereld geſtoord* hebben? Immers niet zij, maar menſchen, welke de duisternis liever hadden dan het licht, waren de rustverſtoorders. Op bl. 168 wordt gezegd: *Nimmer zou het monſter van oproerig geweld ginds en elders zoo verſchrikkelijk zijn losgebroken, indien men het terſtond met het zwaard der geregtigheid den kop had verpletterd;* toegeſtaan, doch wie heeft hier ſchuld? en waartoe dit op den predikſtoel? Vervolgens, bl. 173, erkent MATTHES, *dat wij liever eenen tijd lang het onregt verduren en ons verdrukking getroosten moeten, in de hoop, dat God zich onzer regtvaardige zaak zal aantrekken, dan dat wij terſtond tot het zwaard onze toevlugt zouden nemen en den vrede verſtoren.* Hij wil trachten, *vrede te hebben met alle menſchen, indien het mogelijk is;* doch kan dit niet, *dan* (dus eindigt de preek) *zij het onze leus, gelijk het die van onzen Goddelijke(n) Meester was:* „*Niet den vrede, maar het zwaard.*" Neen, de Heiland had geenszins zoodanige *leus.* Werden zijne Apostelen kwalijk bejegend, zij moesten immers het ſtof hunner voeten affchudden, niet naar het zwaard grijpen. Zij, die niet wisten, van hoeda-

nigen geest zij waren, wilden geweld gebruiken. — Rec. miste in deze preek die helderheid van begrippen en die bondige redenering, welke de negen anderen kenmerken; alhoewel, naar zijne gedachten, MATTHES te veel opzettelijk ſpreekt over ſtaatkundige aangelegenheden.

De langzame en ongemerkte voortgang van het Koningrijk Gods. Eene Leerrede over Mark. IV: 26—29. *Door* L. SCHUKKING, *Predikant te Zuidwolde (Prov. Drenthe). Te Coeverden, bij* D. H. van der Scheer. 1832. *In gr.* 8*vo.* 27 *Bl. f* : - 40.

„ Natuurlijk is het, dat de Evangelie-prediker, die „ ſpreekt, omdat hij gelooft, zich door tijdsomſtandig- „ heden *dikwerf* als van zelve leiden laat in zijne keus „ van onderwerpen. Zoo ging het ook mij meer dan eens „ in deze dagen van wereldbeweging." (Wij zouden zeggen *wereldberoering*.) Deze woorden, uit het Voorberigt bl. 2 ontleend, zullen wel alle Predikers kunnen overnemen, zonder dat zij daarom hunne Leerredenen uitgeven. Juist die algemeene predikwijze, dat algemeene verlangen naar zulk onderwijs en dergelijke ſtichting, verbiedt, eene ſtem openlijk te laten hooren, welke niet in het een of ander boven andere ſtemmen uitmunt. Indien men dit meer bedacht, dan zouden er mindere ſtukjes uitkomen, die bij het hooren, om de zaak, waarin ieder moet belang ſtellen, meerderen bijval vinden, dan zij op zichzelven verdienen en bij de uitgaaf ontmoeten kunnen, daar in de gebeurtenisſen van den dag het eene als door ſtoom het andere verdringt. Indien iemand zijne ſtem boven de andere verheft, (en dit doet ieder, die, hetgeen hij met en tot ſtichting gezegd heeft, herhaalt en uitgeeft) die waagt, zonder het bedoelde nut te ſtichten, meer, dan hij zelf vermoedt. Zoo ergens, dan leert hier de eene dag den anderen. Ieder is in ſtaat, althans genegen, over dergelijke ſtukjes te oordeelen, en, daar ieder zich zijne eigene denkbeelden over de

tijdsomſtandigheden gevormd heeft, loopt men, bij ongevergde gedienſtigheid, gevaar, zoo dikwijls veroordeeld te worden, als iemand zich zet tot lezen, hetwelk in dit geval bijna altijd als beoordeelaar geſchiedt; of men moet, door kracht van taal of eenige andere tooverkracht, het koele verſtand van den ſtrengen regterſtoel doen aftreden, en het hart overmeesteren en met heilig gevoel vervullen. Dit valt moeijelijk bij hen uit te werken, die reeds zoo veel en zoo dikwerf van dezelfde zaak gehoord hebben. Dit zij tot narigt ook voor anderen, die niet prediken.

De ſchoone Gelijkenis, MARK. IV: 26—29, wordt door den Eerw. SCHUKKING dus behandeld: 1° wordt die gelijkenis zelve beſchouwd; 2° de door haar geleerde waarheid overwogen; 3° de invloed, dien deze (waarheid) op ons kan en behoort uit te oefenen, aangewezen. Nooit zouden wij het behandelen van Gelijkenisſen eerstbeginnenden predikers aanraden, en allen, die niet hun ſtuk meester zijn, afraden, eene leerrede in het licht te geven, welke eene Gelijkenis ten onderwerp heeft, en over de algemeen beſprokene en diep gevoelde hagchelijke omſtandigheden des Vaderlands handelt. Er behoort meer uitlegkundige kennis toe, dan men wel denkt, om hierin maar eenigzins naar wensch te ſlagen. Ook SCHUKKING had dit zijn opſtel wel eens aan het oordeel van een' deskundige mogen onderwerpen, al ware hiervan ook het gevolg geweest, dat de openlijke uitgaaf ten ſterkſte werd afgeraden. Het thema der Leerrede ligt zeker duidelijker in de Gelijkenis van het *zuurdeeg*, minder in de alhier behandelde. Den zaaijer verliest SCHUKKING te veel uit het oog, die niet telkens op den akker is, maar ſlaapt en opſtaat, terwijl het koren ontſpruit en opſchiet, *zoodat* (*) hij het zelf niet weet. Zonder 's mans ver-

(*) Dit is de eenvoudigſte verklaring van ὡς, verg. LUK. IV: 25. Het niet dagelijks gadeſlaan van het gewas words aldus als reden voorgeſteld, waarom de landman niet

dere bemoeijing brengt de aarde van zelve vrucht voort, van uitſpruitſel tot rijp koren, ten tijde des oogſtes. Dan eerſt maait hij. SCHUKKING zal nu wel inzien, dat deze eenvoudige verklaring der Gelijkenis hem meer hulp zou hebben geſchonken, vooral voor zijne toepaſſelijke aanmerkingen, die bij hem te algemeen zijn uitgevallen, en misſchien juist daardoor een' toon hebben aangeſlagen, die niet zeer treffen kan en zal. Het derde ſtuk der Leerrede heeft tot onderdeelen: 1° Wij worden hierin bevestigd, dat het Christendom op aarde zal zegevieren. „ Die niet bemerkt wordt, wordt ook „ niet verhinderd." Zulk een gezegde moet men nooit aangaande Gods werk bezigen; zie bl. 18. 2° Om onze verwachtingen te dezen opzigte hoog te ſpannen, maar tevens om ze wijſelijk te matigen, ſtrekt de beſchouwing van dien langzamen en ongemerkten voortgang van het Koningrijk Gods. „ o Verootmoedigen wij ons diep „ voor zijn aangezigt! Daartoe moet ons, *ten derden*, „ de beſchouwing van dien langzamen en ongemerkten „ voortgang van zijn heerlijk rijk op aarde regtſtreeks „ leiden, M. G.! Of is het niet de boosheid der men„ ſchen, waardoor dat gezegend rijk niet dan zoo lang„ zaam zich kan ontwikkelen?" (De oogst, door JEZUS opgegeven, is de *voleinding der wereld*, MATTH. XIII: 39.) „ Het is waar, de ſnoodheid der geheele „ wereld kan niet voor rekening komen van ieder be„ woner derzelve. Maar behooren wij ook niet tot de „ wereld? Is haar karakter, haar aard ook ons wel „ vreemd?" enz. Men wachte zich, de luide klaagtoonen uit te lokken. Bij gebrek van onderwijs, dat het klagen en oordeelen doet ophouden en tot vertrouwen en handelen opleidt, volgt men zoo ligt, en men laat niets dan klagten hooren, zonder nut te doen. 4° Die zelfde beſchouwing moet ons heiligen tot al het werk, dat ons nu als Christenen, als medebewoners

weet, hoe ver het gezaaide telkens in groei ſtaat; terwijl ook bij deze zijne onkunde zijn akker aan de verwachting beantwoordt.

van dat gebouw en huisgenooten Gods te doen ſtaat, wetende dat onze arbeid niet ijdel is in den Heere.

Den Eerw. SCHUKKING, die ons ten eenemale onbekend is, raden wij, eerst zakelijker ſtukken op te ſtellen, vóór dat hij aan derzelver uitgaaf denkt.

Die gelooft, behoeft niet te vreezen; Leerrede over Mark. V: 36b. *gehouden te Leiden, op den* 12 *Aug.* 1832, *na het ontſtaan der ziekte binnen deze ſtad, door* N. C. KIST. *(Uitgegeven ten voordeele der behoeftige lijders.) Te Leiden, bij* S. en J. Luchtmans. 1832. *In gr.* 8*vo.* 24 *Bl. f* :-30.

De vrees ongeoorloofd, een woord, tot bemoediging en volharding voor Nederlanders. Leerrede naar Exod. XIV: 13a. *uitgeſproken te Hoogwoud, door* W. VETTER, *Predikant aldaar. Te Hoorn, bij* J. Vermande. 1832. *In gr.* 8*vo.* 21 *Bl. f* :-25.

Biddagsrede over 2 *Sam.* X: 12, *gehouden op den* 2 *Dec.* 1832, *te Doetichem, door* H. W. DE WILDE. *Te Arnhem, bij* I. A. Nijhoff. 1832. *In gr.* 8*vo.* 38 *Bl. f* :-40.

De regtvaardigheid onzer zaak, en het welberadene onzer verdediging, een grond van moed en vertrouwen, voorgeſteld in eene Biddagsrede, over Pſalm XXVII: 6a. *gehouden, op den* 2 *Dec.* 1832, *door* C. VAN EPEN, *Leeraar bij de Nederduitſche Protestantſche Gemeente, te Maastricht. (Uitgegeven ten behoeve des Vaderlands.) Te Maastricht, bij* J. Straatmans. *In gr.* 8*vo.* 26 *Bl. f* :-40.

God met ons. Nabetrachting op den Bededag van den 2 *Dec.* 1832, *door* D. T. HUËT, *Predikant bij de Walſche Gemeente te Rotterdam. (Uitgegeven ten*

voordeele des Vaderlands.) *Tweede Druk. Te Rotterdam, bij* J. van Baalen. 1832. *In gr.* 8*vo.* 32 *Bl. f* :-40.

De Opwekking van den Jongeling te Nain. Een woord tot bemoediging en vertroosting, vooral voor bedroefden, door het verlies van geliefde betrekkingen. Door K. VAN RINTELN, *Predikant te Osſendrecht. (Ten voordeele des Vaderlands.) Te Breda, bij* F. P. Sterk. 1832. *In kl.* 8*vo.* 47 *Bl. f* :-30.

Alhoewel de vreeſelijke Ziekte, welke den Hoogl. KIST aanleiding gaf, om een woord van bemoediging te ſpreken, in ons Vaderland niet meer zich vertoont, blijft echter het toen geſprokene belangrijk, en verdient ook nu nog gelezen te worden. Het onderwerp der Leerrede is: *Alleen een Christelijk geloof kan, en zal, in elke omſtandigheid des levens, tegen angſtige vrees ons behoeden.* Na eene korte, doch misſchien niet onnoodige, waarſchuwing tegen misbruik van deze ſtelling, wordt het geloof uit drie oogpunten beſchouwd, voor zoo verre het namelijk betrekking heeft *op God, op Christus*, en *op een eeuwig leven.* Wat hierover gezegd is, geldt ook in het algemeen, en kan even zeer bij andere moeiten des levens dienen tot ſtichting en bemoediging, tot vermeerdering van dankbaar vertrouwen en heiligen ijver in het vervullen van Christelijke pligten.

Tegen overdrevene en angſtige vrees wilde ook Ds. VETTER waarſchuwen. Na iets tot opheldering der tekstwoorden gezegd te hebben, geeft de Prediker redenen op, waarom de *Israëliten* niet moesten vreezen, en brengt de vermaning voorts op *Nederland* over. De hoofdzaak, waarop het hier aankomt, is zeer kort behandeld. De Leerrede werd uitgeſproken, toen *neyens hen* (onze vijanden, de *Belgen*) *twee natiën het zwaard tegen. Nederland aangordden; twee natiën, die ruim twintig maal grooter in getal zijn, dan het volk van*

Nederland. Evenwel (wordt verder betoogd) behoeven wij niet te vreezen, omdat 1. *het volk van Nederland meermalen door den Almagtige is beſchermd en uit hooge nooden gered;* 2. *God, de beſtuurder van alles, waarachtig en getrouw is,* en 3. *de Nederlanders eene goede zaak behartigen.* Wij zouden deze orde liever omgekeerd, en in de geheele Preek wat meer warmte verlangd hebben.

Ds. DE WILDE koos eenen zeer gepasten tekst voor zijne Biddagsrede. De punten zijn: 1. *Wij ſtrijden, wanneer wij daartoe geroepen mogten worden, voor ons volk en voor onze bezittingen;* 2. *de overtuiging daarvan moet ons, vooral door vroegere ervaring en tegenwoordige ondervinding geleid, moedig maken,* en 3. *wanneer wij alles doen, wat in ons vermogen is, dan kunnen wij de uitkomst gerust aan God overlaten.* Dat velen, die deze opwekkende en bemoedigende rede gehoord hadden, derzelver uitgave verlangden, willen wij gaarne gelooven. Met veel genoegen lazen wij ook nu (Maart 1833) hetgeen de bekwame Prediker op 2 Dec. 1832 uitſprak.

De Weleerw. VAN EPEN beſloot tot de uitgave, *op het verlangen van velen, die de Biddagsrede hoorden, of niet hoorden,* gelijk men in het Voorberigt leest, alwaar ook verder nog gezegd wordt, dat dezelve *tevens onzen landgenooten kan doen zien, hoe wij,* (het zijn de eigene woorden des Schrijvers) *in deze ſinds lang benarde vesting, voor zoo verre wij welgezind zijn voor Koning en Vaderland, op den duur blijven denken en ſpreken.* Dit vooral in aanmerking nemende, prijzen wij den goeden geest, die overal doorſtraalt. Het zal niet noodig zijn, de vrij breedvoerige opſchriften der vijf onderdeelen van D. II hier af te ſchrijven. Buiten twijfel had VAN EPEN een groot gedeelte der bezetting onder het gehoor, en voor menigeen onder die wakkere krijgslieden was zeker de vermelding van deze en gene bijzonderheden belangrijk. Ook de lezing ſtichte nog nut, en het weldadig oogmerk der uitgave worde tevens bevorderd!

Met gunſtige verwachting namen wij het ſtukje van den Weleerw. HUËT in handen, en vonden ons niet teleurgeſteld bij de lezing. Een echt godsdienſtige geest kenmerkt hetzelve. Dat er zoo ſpoedig een *tweede druk* werd vereischt, is aanbeveling genoeg. Tot proeve deelen wij, uit het ſlot, het volgende mede: „Indien eens het kleine Nederland beſtemd ware, om in wezen te blijven, gelijk een goed zaad, welks ontwikkeling aan het menschdom heerlijke vruchten belooft; indien Koningen van onzen Koning en volken van ons volk leeren moesten, waarin beider grootheid gelegen is, en de band beſtaat, die hen vereenigen kan; indien door ons voorbeeld deze, thans zoo miskende, waarheid luid gepredikt en bekrachtigd moest worden, dat echte burgerlijke en godsdienſtige vrijheid, vorſtenroem en volkskracht, eensgezindheid en trouw, zedelijkheid en deugd, algemeene en bijzondere welvaart haren hechtſten ſteun vinden in het Evangelie van Christus; indien uit Hollands nevelen en moerasſen de zon verrijzen moest, welke, na eenen nacht van zoo veel dwaling en gruwelen, eenmaal een weldadig licht over het gefolterd menschdom verſpreiden zal: wie onzer zou, voor zoo grootſche beſtemming, niet ſtandvastig blijven in den bangſten worſtelſtrijd, en medewerken, dat Gods Koningrijk kwame? Niet te duur zouden wij zoo veel zegen door ons lijden gekocht achten, wanneer eens de wereld ons daarvoor danken moest."

Treurende om het verlies van dierbare kinderen, zocht de Weleerw. VAN RINTELN troost, en vond dien in het Evangelie. De opwekking van den jongeling te Nain trok bijzonder zijne opmerkzaamheid. Hij las en herlas het eenvoudig en treffend verhaal — las nog weder, en dacht na en teekende aan, wat hem tot opbeuring en bemoediging mogt ſtrekken. Zoo ontſtond dit nuttig en ſtichtelijk boeksken, hetwelk wij vooral hun kunnen aanprijzen, die den dood van geliefden beweenen. Het zal niet noodig zijn, dat wij het beloop van den inhoud opgeven. Men koope en leze en vinde

bemoediging! Tevens wordt dan iets toegebragt ter bereiking van het weldadige doel des Schrijvers.

Proeve eener Verhandeling over het wezen, den aard- en de eigenſchap der zoogenaamde Antipathie, met oppering der vraag: of dezelve als eene aangeboren eigenſchap kan worden beſchouwd? — dan wel of zij uit opvoeding, gewoonte, of andere maatſchappelijke betrekkingen ontſtaat? — zoodanig, dat er gegronde hoop zij, om dezelve (,) onder aanvoering (aanwending) van gepaste middelen, te kunnen beſtrijden? Door Mr. J. H. VAN DER SCHAAFF. *Te Amſterdam, bij* A. Vink. 1832. *In gr.* 8*vo.* 92, *aanm.* 21 *bl.* *f* 1-25.

Deze Verhandeling ziet, volgens het Voorberigt des Schrijvers, het licht, omdat zij, naar het gevoelen van beoordeelaren, door het letteroefenend Genootſchap te Amſterdam: *Tot nut en beſchaving*, niet kon bekroond en uitgegeven worden. De Schrijver komt er rond voor uit, en wij zien niet in, waarom hij dit niet zoude doen. *Staat* of *valt* een ſtuk, ten antwoord op eene uitgeſchreven prijsvraag, geheel met de uitſpraak van beoordeelaars? In geenen deele! Hetgeen ſoms door *drie* of *vier* beoordeelaars als *hun* voldoende wordt voorgeſteld, draagt nog niet altijd de *algemeene* goedkeuring weg. En hetgeen deze *praeadviſerende* vertegenwoordigers van een Genootſchap *afkeuren*, behelst dikwijls, naar het oordeel van anderen, nog zoo veel goeds, dat, daar zij tot de volſtrekte minderheid behooren, de Schrijver ſoms wél doet, zijner overtuiging gehoor te geven, en in het gevelde vonnis van beoordeelaren niet te berusten. Wij ſpreken in het geheel niet van het *menſchelijke*, hetwelk ook Heeren beoordeelaars *kan* aankleven. Op eene kleine plek gronds, als de onze, beſtaat te vele aanraking, en een fijn beoordeelaar ont-

dekt den Schrijver dikwijls even ſpoedig, als de welafgerigte brak zijne prooi. Het is ook geene zoo gemakkelijke taak, als ſommigen zich voorſtellen, niet voor *zichzelven*, maar overeenkomſtig de *wezenlijke gehalte* en *waarde* voor het *algemeen*, een ſtuk te beoordeelen.

Het zij echter verre, dat de ſchuld altijd aan de beoordeelaars zoude liggen; zij kan ſoms evenzeer in de vraag als bij den beantwoorder ſchuilen.

Stel eens het geval, dat de *antipathie* niet *aangeboren* ware; dat zij een' grondtrek uitmaakte van hetgeen wij *ziel* noemen; dat er een ingeſchapen, offchoon duister, *gevoel* beſtond van *goed* en *kwaad;* dat de ziel, hoe verre van hare oorſpronkelijke zuiverheid afgeweken, toch het onderſcheid van dit gevoel nog ongekrenkt, ſchoon minder helder, bezat; dat er eene zielenwerking, zieleninvloed beſtond, waardoor de zielen wederkeerigen invloed ondervinden en ontvangen, door dusdanig ingeſchapen gevoel zonder helder bewustzijn elkander aantrekken (ſympathiſeren), of elkander terugſtooten (antipathëren): hoe zoude men dan, de *antipathie* als eene *aangeboren* eigenſchap beſchouwende, niet mistasten bij hem, die een tegenovergeſteld gevoelen voorſtond! Dan vervalt mede geheel haar oorſprong uit opvoeding, gewoonte en andere maatſchappelijke betrekkingen; dan zal zij door deze invloeden geleid en gewijzigd worden; dan zullen wij haar door gepaste middelen behooren te leiden, zelfs te beteugelen, gelijk wij dit met de overige geneigdheden onzer ziel moeten doen. Zoude het in dit geval echter raadzaam zijn, haar geheel te beſtrijden? Zoude het niet beter zijn, deze gewaarwording in hare regten voorzigtig te handhaven? Laat zij een Genius voor het kind zijn, een wachter voor den zijner rede meer magtig geworden jongeling; deze, mondig geworden, wake tegen eene afdwaling van dit gevoel, zoo als hij toch tegen de weelderigheid der verbeelding of inbeelding op zijne hoede moet zijn.

Maar, hoe dwalen wij af over een onderwerp, hetwelk met zeer veel omzigtigheid moet behandeld worden, dewijl zelfs de wijsgeeren nog niet in ſtaat zijn geweest, licht over dit duister gevoel te verſpreiden!

De Schrijver ſtelt, en met reden, zich voor, op het voetſpoor van eenen vroegeren Schrijver, ſlechts de uitſpraak van het gezond verſtand te volgen, bl. 4. Bij een onderwerp, hetwelk meer *empirisch* nagegaan moet worden, doet uitgeſtrekte geleerdheid, ſpitsvindige redenering niets af; het gezond verſtand moet daar den toon geven.

De Verhandeling wordt in drie deelen geſplitst. Deel 1. zal het beſtaan der *antipathie* trachten te betoogen, en door eenige voorbeelden uit het gemeene leven pogen op te helderen. Deel 2. zal onderzoeken, van waar dezelve ontſpruit. Deel 3. zal naſporen, of er eenig middel gevonden wordt, om dezelve te keer te gaan; en zoo ja, welke de geſchiktſte voorſchriften zouden zijn, en hoe zij moesten aangewend worden.

Αντιπάτεια verbeterd zijnde in αντιπαθεια, had πάτος ook in πάθος moeten veranderd worden, bl. 5.

Zoude bij de vermelding van hetgeen door houding, ſpraak, gebaren en voorkomen tot den weêrzin aanleiding geeft, niet ook de *reuk* in aanmerking kunnen komen? Wanneer toch het ligchamelijke werkt, zoo is hetgeen van den mensch als 't ware uitgaat mede niet onverſchillig.

Is echter, met den aangehaalden KIRSTEN, bl. 6, de *antipathie* eene zaak, waarvan ons de oorſprong onbekend is, dan zal zij in het gevoel moeten gezocht worden; maar wat is duisterder dan het gevoel? Het is juist dit, hetwelk altijd met de rede in ſtrijd is. Hier herinneren wij ons de uitmuntende Verhandeling van BORGER *de Mysticismo*, waar over dit onderwerp zoo voortreffelijk als duidelijk gehandeld wordt.

Voor het woord *ſpektakel*, bl. 9, hadden wij liever een ander gelezen.

Indien houding, gebaren enz. op den weêrzin in-

vloed oefenen, werken kleeding en opſchik ſtellig mede, bl. 9.

Of de van het tooneel ontleende voorbeelden juist zijn, zoude men zeer in twijfel kunnen trekken. Daar werken de handelingen, niet het gelaat; gij ziet zelden den man zoo als hij is, en bij de vrouwen vooral bedekt het blanketſel geheel de oorſpronkelijke trekken. Dit mag vooral niet uit het oog verloren worden, wanneer de *weêrzin* op het *gevoel* rust.

Wat de *antipathie* tusſchen ouders en kinderen betreft, zij beſtaat; doch wij gelooven, dat, bij eenige oplettendheid, met eene enkele hoogst zeldzame uitzondering, de weêrzin niet in het gevoel, in de ziel ligt, maar ſteeds de voedſterzoon van het vooroordeel, zoo niet iets ergers, is. „ Waarheen ik vliede, vind ik „ eene hel; ik ben mijzelven eene hel, en uit den „ diepſten afgrond opent zich een nog dieper afgrond, „ die mij dreigt te verſlinden, waarbij de hel, die ik „ lijde, mij nog een hemel ſchijnt." Rec., zelf vader, huivert bij de bloote gedachte, en deinst met afſchuw van haar terug! Ouders, die hier niet waakzaam zijn, beſchouwt hij als, met den Engel bij MILTON, aan den afgrond ſtaande. Het is tegen de natuur, en wij zeggen met VONDEL:

„ Wat is de kinderliefde krachtigh,
„ En oudersliefde kout en kil!"

Of de uitweidingen, zoo als onder anderen bl. 19, wel tot de vraag regtſtreeks in betrekking ſtaan, zoude tot het opperen van bedenkingen aanleiding kunnen geven; er wordt hier toch meer over de oorzaken en den aard, dan wel over de gevolgen van den weêrzin gehandeld. Maar het ging den Schrijver, bij de gedachte aan den weêrzin der ouders tegen de kinderen, als ons; er moest een lichtſtraal vallen op deze zwarte zijde van het menſchelijke hart. Mogen geene ouders zich in de bladen des Schrijvers herkennen; en, mogten er zulke ongelukkigen gevonden worden, jegens dezulken behoeft de Schrijver zich niet te verontſchuldigen.

De inlichting van den Geneesheer, bl. 21 en volg. medegedeeld, behelst belangrijke redeneringen, maar in eenen te hoog wijsgeerigen toon, die door te veel te willen zeggen het onderwerp eerder verdonkert dan opheldert. Dat de *antipathie* echter met het *inſtinct* gelijk is te ſtellen, valt moeijelijk te bewijzen. *Inſtinct* en *antipathie* moeten niet met elkander, zelfs bij name, vergeleken worden. De Geneesheer ſchijnt ze te onderſcheiden; maar wanneer hij zegt: „Ik geloof dus, „als het reſultaat van deze beſchouwing, te mogen „vooronderſtellen, dat de zoogenaamde *inſtincttoon* de„zer *ſympathiſche* of *antipathiſche* gewaarwordingen „der menſchen voor elkander op geene phyſieke of in„tellectuele, maar alleen op moraliſche gronden berust," wordt de zaak niet duidelijker. Is dit laatſte waar, dan vervalt alles, wat tot opvoeding, gewoonte enz. betrekking heeft.

Men ziet al wederom, hoe moeijelijk het is, wanneer men bepalingen zal geven over onderwerpen, die wij tot dusverre vooronderſtellen ſlechts van het gevoel afhankelijk te zijn. — Maar, dat wij ons in geene verdere beſpiegelingen verliezen.

Wat redeneringen betreft, als het *indifferente* of *eenzijdige* van *kindschheid* en *ouderdom*, *polariteit*, enz. zijn zij niet ſtrijdig met des Schrijvers opgegevene voornemens bl. 4?

Wat de verdeeling bl. 28 aangaat; dat de weêrzin over het algemeen in de zedelijke geſteldheid onzer zielen ligt, kan den Schrijver niet betwist worden; doch blijft het duister, dat dit bij het kind zonder bewustzijn geſchiedt. De uitſpraak van het geweten rust op dezelfde grondſlagen, maar geſchiedt met bewustzijn en oordeel; zij wordt vergelijkenderwijze gedaan; — dit ſchijnt bij de *ſympathie* en *antipathie* over het algemeen geene plaats te hebben. Wij vooronderſtellen, dat dit oordeel van den Schrijver, om de *antipathie* in de zedelijke geſteldheid der ziel te zoeken, hem overal te ſterk op de ontmoeting van booswichten, bl. 30, doet drukken.

Hij, tegen wien wij weêrzin gevoelen, behoeft daarom niet altijd een booswicht te zijn.

Wat het tweede punt betreft, dat deze zedelijke gewaarwording niet van allen anderen, phyſieken of intellectuelen, invloed vrij zij, doet tot het ingeſchapene niets af; ook moeten wij aanmerken, dat het *intellectuele* eigenlijk *gevolg* is, en als 't ware volgt ter beoordeeling van den eerſten indruk. Het phyſieke kan het oordeel wijzigen; het intellectuele moet beoordeelen, of men den indruk, die als ongevoelig geſchiedt, gevolg mag geven.

Zijn de voorbeelden, van het tooneel ontleend, bl. 31, niet veeleer ontplooijingen van het karakter? Daar gaat toch, gelijk wij reeds zagen, de ware indruk des gelaats verloren. De Schrijver ſchijnt, bl. 33, dit ook gevoeld te hebben. Onze gewaarwordingen op reis, gelijk de Schrijver die voorſtelt, worden dan te zeer door daden geleid: beter zijn de voorbeelden bl. 48; hier hangt het gevoel van den indruk af; op reis zijn het meer de handelingen en gedragingen, welke op ons werken.

Zeker zoude het gevaarlijk zijn, uit *antipathie* afdoende gevolgtrekkingen te maken (bl. 52) en met den tooneelſpeler QUIN (het onbetamelijke der wijze van uitdrukken daargelaten) te zeggen: *Wann dieſer Kerl nicht ein Schelm iſt, ſo ſchreibt der Schöpfer keine leſerliche Hand!*

Wat den indruk van portretten betreft, hier hebben wij eene gewigtige bedenking. De kunſtenaar levert ons de trekken; het gelukt hem ſoms, er in te brengen hetgeen wij *ſprekend* in bepaalde beteekenis zouden zeggen; maar het kunſtig penſeel, door hoe geestig eene hand beſtuurd, kan geen leven brengen in het oog, dat belangrijk deel, door ſommigen een ſpiegel der ziel genoemd, maar dikwijls voor meer te houden. Het kaatst niet ſlechts terug, neen! het is het eenig punt, waardoor wij tot het geheimzinnig beſtaan van den mensch ſoms kunnen doordringen, waardoor wij in de ziel van onzen natuurgenoot kunnen lezen. Waar de beeldhouwer blijft ſtaan, neemt het de ſchilder op; maar ook hij

ſchiet met zijn tooverend penſeel te kort, waar de geest, die levend maakt, alleen uitdrukking en beteekenis kan geven.

Wat de gevolgtrekkingen bl. 56 aangaat, wij hebben ze reeds, den loop dezer Verhandeling nagaande, beredeneerd; ook van de oorzaken geldt hetzelfde.

Omtrent de uitweiding op bl. 61 moeten wij het reeds gezegde over de mededeeling bl. 21 herhalen. De ſchool, uit welke zulke wijsgeerige gevoelens voortvloeijen, moge met zulk eene wijze van voorſtelling ingenomen zijn, het eenvoudig verſtand gevoelt zich telkens als teruggeſtooten. Welke mag de reden zijn, dat de wijsbegeerte van SOCRATES, BACO, FRANKLIN zelfs voor den eenvoudigen bevattelijk is, terwijl van *deze* de geoefende telkens onvoldaan ſcheiden moet? In onderwerpen van dergelijken aard moge de philoſophie zich in hoogdravende beſpiegelingen verlustigen, het eenvoudig verſtand gevoelt zich beter bij een redelijk Empirismus.

Ten opzigte van het *derde* Hoofdſtuk zouden wij vooronderſtellen, dat weêrzin, door opvoeding enz. gewijzigd of geleid, niet meer de natuurlijke is, maar aan het vooroordeel onderworpen kan raken. Waar bijgeloof en vooroordeel het verſtand beheerſchen, daar werkt hetzelve niet meer vrij. Het is, gelijk het Liberalismus, met eenen halsband van ſcherpe ſtekels voorzien. Het ſchijnt vrij, maar het berust in de hand van den menner, die dikwijls als onzigtbaar den draad beſtuurt. Het *vooroordeel* gaat het *oordeel* vooraf; het verſchalkt het overleg, en het oordeel is vóór den ſtrijd gevangen. De eenvoudige, natuurlijke weêrzin overvalt ons ongevoelig; de gewijzigde weêrzin wordt door het vooroordeel in ſlaap gewiegd en tegen den invloed der rede verdoofd. Het oordeel wijzigt den weêrzin, heldert het donkere op, en toetst het verdachte aan den keurſteen der rede. De weêrzin, met het vooroordeel verbonden, holt voort, beſlist op den indruk, en wil van geene ondervinding hooren. De *weêrzin* kan als de uiterſte post beſchouwd worden, die door eene kleine beweging

aan den gezigteinder reeds in beweging geraakt; hij geeft het ſein tot waakzaamheid tegen de vermomming (bl. 74), die het vooroordeel misleidt en het ſomwijlen zelfs omkoopt; de rede, door den weêrzin gewekt, weet den vermomde het masker af te rukken, en ſtelt den ontmaskerden huichelaar aan de kaak.

Beſluiten wij ons oordeel met tot den titel dezer Verhandeling terug te keeren; en, ziende dat het niet eene *Verhandeling*, maar ſlechts eene *proeve* eener Verhandeling is, en dan nog wel naar aanleiding eener vraag, willen wij den Schrijver dank weten voor zijne aan dezen arbeid te koste gelegde vlijt. Wij houden hem in ſtaat tot de behandeling der eenvoudige vraag: wat is *Antipathie?*

De Karakteristiek der Welſprekendheid, of de leer der kenmerken van de verſchillende ſoorten van welſprekendheid, door Mr. P. S. SCHULL, *Advokaat te Dordrecht, en Lid der Maatſchappij van Letterkunde te Leyden. Te Dordrecht, bij* J. van Houtrijve, Jr. *In kl. 8vo. IV en 67 bl. f* 1-:

Vóór eenige jaren had de *Maatſchappij der Nederlandſche Letterkunde te Leiden* de vraag: *welk is het wezenlijk kenmerkend onderſcheid der Welſprekendheid van den Kanſel, van de Pleitzaal, van de Raadsvergadering, en van de Gehoorzaal?* als prijsſtof uitgeſchreven. Rec. moet ronduit bekennen, dat hij de belangrijkheid of nuttigheid dier vraag niet kon inzien. Hij meende ſteeds, en meent nog, dat er ſlechts ééne welſprekendheid is, en dat, wie zich in het bezit dezer gave of kunst of wetenſchap (zij is noch het een noch het ander, maar zij is dat alles te zamen) verheugen mag, hare kracht en luister ook zal ten toon ſpreiden, hetzij hij als Redenaar op den kanſel, of in de pleitzaal, of in de raadsvergadering, of in de gehoorzaal optrede, mits hij ſlechts met de noodige kundigheden behoorlijk zij toegerust, en het onderwerp, waarover hij ſpreken moet, grondig verſta. 't Is waar, de welſprekendheid wijzigt zich naar tijden, plaatſen en omſtandigheden, waaruit dan ook

verſchillende voorſchriften en regelen voor den Prediker, den Pleiter, den Redenaar in de raadsvergadering en in de gehoorzaal voortvloeijen. Doch die wijzigingen veranderen den aard en het wezen der welſprekendheid niet; en wilde men die verſchillende regelen en voorſchriften opgeven, dan zou men vier *compendiën* of handboeken over de welſprekendheid van den Kanſel, voor de Balie, op de Tribunen of in de Gehoorzaal moeten ſchrijven, 't geen men toch niet onderſtellen kon, dat door de Maatſchappij van Letterkunde werd verlangd. Zij had intusſchen het genoegen, een antwoord op gezegde prijsvraag van den bekwamen Hoogleeraar VAN KAMPEN te ontvangen, waaraan in hare algemeene vergadering van 1829 de uitgeloofde eereprijs werd toegewezen. Wij hebben dit antwoord gelezen; doch, welke verdienſten deze bekroonde Prijsverhandeling ook bezitten moge, zij heeft ons in ons gevoelen veeleer bevestigd, dan daarvan teruggebragt.

Het voor ons liggende ſtuk van den Heer SCHULL heeft mede naar den prijs gedongen, en, ſchoon niet bekroond, *in den boezem der beoordeelaren zelven eenigen lof gevonden*, gelijk de Schrijver zich uitdrukt in de zedige Voorrede. Eene korte ſchets moge den inhoud dezer beknopte Verhandeling doen kennen.

Door *welſprekendheid* verſtaat de Schrijver *de wetenſchap en kunst van wél zeggen*. Met deze omſchrijving komt men, naar het gevoelen van Recenſent, niet veel verder. Doch QUINTILIANUS, VAN DER PALM, LULOFS en anderen waren den Schrijver in die bepaling van het begrip der welſprekendheid voorgegaan, hoewel de Heer SCHULL — waarom, weten wij niet — voor *wél ſpreken wél zeggen* verkiest, 't geen toch, zoo wij het ſpraakgebruik raadpiegen, iets anders, iets minder ſchijnt uit te drukken. *Dat 's wel gezegd* geeft niet zoo veel te kennen als: *dat is welſprekend*.

Om de vier bovengenoemde hoofdſoorten van welſprekendheid te leeren kennen en onderſcheiden, neemt SCHULL *zeven kenmerken* aan; drie *uiterlijke: de hoedanigheid des redenaars, de plaats der redevoering*, en *het gehoor, waarvoor men ſpreekt*; en vier *innerlijke: de toon, waarop de redenaar ſpreekt, de ſtijl der redevoering, het onderwerp, waarover de redenaar ſpreekt*, en *het doel der redevoering*. Deze zeven kenmerken leveren, bij de behandeling van elk der vier ſoorten van welſprekendheid, even zoo vele vragen op,

welker oplosſing leiden moet tot de beantwoording van het voorgeſtelde vraagſtuk. Rec. bedriegt zich grootelijks, of de beantwoording dezer *zeven* vragen, die vervolgens in elk der vier Hoofdſtukken (waarin deze Verhandeling, naar de vier zoogenaamde hoofdſoorten der welſprekendheid, is afgedeeld) ordelijk behandeld worden, brengt ons geen ſtap nader tot de oplosſing der prijsvraag: *welk is het wezenlijk en kenmerkend onderſcheid der Welſprekendheid van den Kanſel, van de Pleitzaal, van de Raadsvergadering, en in de Gehoorzaal?* Of zal de beantwoording dier vragen *zeven wezenlijke* en *onderſcheidende* kenmerken der verſchillende ſoorten van welſprekendheid opleveren? Onzes inziens, in plaats van *zeven*, niet *één*. Of ligt het wezenlijk en kenmerkend verſchil der welſprekendheid van den Kanſel, van de Pleit-, Raad- en Gehoorzaal in *de hoedanigheid des Redenaars*, die op den Kanſel een *eerwaardig* (bl. 7), voor de Balie een *deftig* (bl. 22), in de Raadsvergadering een *aanzienlijk en beſchaafd* (bl. 42), en in de Gehoorzaal *een geleerd en geletterd Man* (bl. 65) moet zijn? Maar de eene hoedanigheid ſluit de andere niet uit, en men mag met groot regt ten aanzien van den Kanſelredenaar b. v. verlangen, dat hij niet ſlechts eerwaardig, maar ook deftig, beſchaafd, geleerd en geletterd zij. Ligt het in *de plaats der redevoering*, eene *gewijde* voor den Prediker (bl. 10), de *Regtzaal* voor den Pleiter (bl. 23), de *Vergaderzaal der Afgevaardigden* voor den Staatsredenaar (bl. 43), eene *plaats tot de zamenkomst ingerigt* voor den Spreker in de Gehoorzaal (bl. 65)? Maar de *feestelijke* of *Genootſchappelijke welſprekendheid* (bl. 62, 63) laat zich menigmaal, bij plegtige gelegenheden, in de Kerken hooren; en de Prediker, wiens kerk is afgebrand, mag gerust in eene Gehoorzaal optreden; zoo hij waarlijk welſprekend is, zullen de hoorders ſpoedig de plaats en den Spreker tevens vergeten, en geheel vervuld zijn met zijn onderwerp. Ligt het in *het Gehoor, waarvoor men ſpreekt*, daar de Kanſelredenaar voor eene *gemengde ſchare* optreedt (bl. 12), de Advocaat voor *deskundigen* pleit (bl. 25), het gehoor des Staatsredenaars *zeer uitgebreid* (bl. 45), en dat des Sprekers in de Gehoorzaal *beſchaafd, geletterd, eenigzins gemengd* is (bl. 65)? Maar hoevele uitzonderingen zijn hier te maken! De Hofprediker en de Dominé voor de Boeren — welk een verſchillend gehoor! Men leze voorts, wat de Heer VAN KAMPEN daartegen heeft

aangemerkt in zijne bovengemelde Prijsverhandeling, (*Nieuwe Werken van de Maatſchappij der Nederlandſche Letterkunde te Leiden*, D. III. St. I. bl. 6 en verv.) waaruit wij flechts het volgende willen overnemen: „ Die onderſtelling „ zou ten gevolge hebben, dat de welſprekendheid van den „ Kanſel zich geheel en al tot de taal des gemeenen levens „ zou moeten verlagen, als waaruit toch verreweg de groot„ ſte meerderheid der toehoorders beſtaat; eene onderſtelling, „ die door de meesterſtukken van zoovele geestelijke Rede„ naars, die de algemeene toejuiching hebben weggedragen, „ genoegzaam weêrlegd wordt. Evenmin zal men willen „ beweren, dat de welſprekendheid der Raadzaal alleen „ voor *ſtaatkundigen* zou moeten dienen. Dit ware goed in „ eene Kabinetsregering, waar alleen Ministers de zaken „ afdoen, niet in een' vrijen Staat, (waar toch alleen de „ welſprekendheid der Raadzaal te huis is) die het voor„ regt heeft, dat zijne belangen openlijk worden behandeld, „ en dus ook in eene taal moeten worden voorgedragen, „ die het *volk* kan verſtaan." (*Volk* beteekent hier natuurlijk niet: het gemeen, de laagſte ſtanden; maar heeft eene uitgebreider beteekenis. Ook ſchrijft de Heer SCHULL, bl. 45, dat „ het gehoor des Staatsredenaars het uitgebreidſte is „ van alle Redenaars, die in het openbaar ſpreken. Niet „ alleen *zijne Ambtgenooten*, niet alleen *de opgevulde gaan„derijen*, die de vergaderplaats omgeven; *het geheele Va„derland*, *de Monarch*, *Europa*, *de beſchaafde wereld* zijn „ luisterende hoorders naar de taal van den wakkeren bur„ger, die de regelen der Maatſchappij welſprekend be„ pleit." Dus ook wel een *zeer gemengd* gehoor. Doch waar blijft dan het verſchil?) „ Dat echter altijd de perſo„ nen," dus vervolgt de Heer VAN KAMPEN te regt t. a. p., „ tot welke hij ſpreekt, een' grooten invloed op de „ voordragt des Redenaars moeten oefenen, blijft onbe„ twistbaar: wij erkennen daarin flechts geen *wezenlijk* en „ *onderſcheidend* kenmerk der onderſcheidene ſoorten van „ welſprekendheid."

Maar misſchien zullen dan de *innerlijke* kenmerken, door den Schrijver opgegeven, het vraagſtuk beſliſſen? Hij zelf oordeelt, dat de uiterlijke flaauwer, de innerlijke duidelijker zijn. (bl. 13.) Laat ons zien! *De toon, waarop de Redenaar ſpreekt*, is bij den Kanſelredenaar *ernſtig* (bl. 13), bij den Pleiter *ſtellig* (bl. 26), bij den Staatsredenaar *heusch en ge-*

matigd (bl. 46), bij den Spreker in de Gehoorzaal *onderhoudend en opwekkend* (bl. 65). Maar moet dan niet de toon bij allen telkens afwisſelen naar mate van het onderwerp? Zou de *ſtellige* toon niet evenzeer den Prediker voegen, die Goddelijke waarheden verkondigt, en zijne redenen ſtaaft met het onfeilbaar gezag eener hoogere Openbaring? Is de toon der Staatswelſprekendheid altijd *heusch en gematigd*, nimmer heftig? Waar blijven wij dan met de *Philippicæ* van DEMOSTHENES en de *Catilinariæ* van CICERO? Doch wij onthouden ons van verdere aanmerkingen, die in menigte zouden te maken zijn. Dezelfde bedenkingen gelden het volgende kenmerk, aan het vorige naauw verwant, *den ſtijl der redevoering*, die, volgens den Schrijver, op den Kanſel zich door *eenheid en duidelijkheid* (bl. 14, 15) moet onderſcheiden (*door de eenheid van het geheel*; behoort dit tot den *ſtijl?* en moet het geen kenmerk van elke redevoering zijn, waar ook uitgeſproken?); voor de Balie *betoogend en wederleggend* (bl. 26); in de Staatsvergaderingen *raadplegend* (bl. 46), en in de Gehoorzaal *net*, *fraai*, *ſierlijk en ſmaakvol* zijn moet (bl. 65). Deze onderſcheidingen zijn even willekeurig en onbepaald, als ter oplosſing van het vraagſtuk volſtrekt onvoldoende. Maar het *onderwerp* dan, *waarover de Redenaar ſpreekt?* Bij den Kanſelredenaar *Godsdienst en Zedeleer* (bl. 17), bij den Pleitbezorger de *Regtsgeleerdheid* (bl. 28), bij den Staatsredenaar het *Staatsbelang* (bl. 43), bij den Redenaar in de Gehoorzaal *Wetenſchappen*, *Kunſten en Letteren* (bl. 66). Hier immers hebben wij dan toch een wezenlijk en onderſcheidend kenmerk? De Heer VAN KAMPEN moge antwoorden (t. a. pl. bl. 9): „Het zijn niet de *onderwerpen* der welſprekendheid, die de „welſprekendheid uitmaken, maar de *behandeling* dier on„derwerpen; en men zou de Geestelijke welſprekendheid „met de *Godgeleerdheid*, die der Balie met de *kennis der* „*Regten*, en die der Raadzaal met de *Diplomatie* of *Staats*„*huishouding* moeten verwarren, om te zeggen: Godsdienst„kennis en uitlegkunde — natuurlijk en ſtellig regt — of „kennis der onderſcheidene ſtaten — maken de wezenlijke „kenmerken uit der Kanſel-welſprekendheid, van die der „Pleit- en der Raadzaal."

Niets blijft dus overig dan het *zevende* of laatſte kenmerk, door den Heer SCHULL opgegeven, en waarin dan ook Prof. VAN KAMPEN het kenmerkend onderſcheid eenigſlijk

heeft gezocht, namelijk: *het doel der Redevoering*; volgens onzen Schrijver, bij den Kanſelredenaar *opwekking van zedelijk gevoel* (bl. 17), bij den Pleiter *het regtsbelang van den Client* (bl. 29), bij den Staatsredenaar *zijn gevoelen* (bl. 48), en bij den Spreker in de Gehoorzaal *ſtichten en behagen, opwekken en leeren* (bl. 66). — Nergens heeft de Schrijver ons meer onbevredigd gelaten, dan bij de behandeling van dit gedeelte zijner taak. Zou de *opwekking van zedelijk gevoel* het laatſte doel des Predikers zijn? Dan voorwaar is zijne taak zoo moeijelijk niet, als wij ons tot hiertoe hadden voorgeſteld. Wij meenden, dat hij, met de bloote opwekking des gevoels geenszins tevreden, den *wil* zijner hoorders buigen, en hen tot een' heiligen en godvruchtigen wandel bewegen moest. Is het doel van den Staatsredenaar: *het doorzetten en doordrijven van zijn gevoelen?* De Schrijver zegt het op bl. 48 met zoovele woorden, en laat er op volgen: „ CARTHAGO DELENDA: hiertoe is hij alleen werk„ zaam, hij is ter goeder trouw overtuigd van het noodza„ kelijke en nuttige van zijn gevoelen; hij poogt zijne „ Ambtgenooten daarvan insgelijks te overreden; hij geeft „ aan zijne Committenten reden dier overtuiging: hij protes„ teert van zijne onverantwoordelijkheid, indien zijn gevoelen „ niet doórgaat, en *bij de ſtemming blijft hij zijne geuitte ge„ voelens gelijk.*" Indien dit met *allen* het geval is, waarom gaat men dan maar niet terſtond ter ſtemming over, en waartoe *zooveel tijd met kibbelen verſleten?* — Is het doel der welſprekendheid van de Gehoorzaal *ſtichten* en *behagen, opwekken* en *leeren?* Waarom ook maar niet *overtuigen* en *overreden?* Dan vereenigde de laatſte ſoort der welſprekendheid in zich al de hoofdoogmerken, welke de Heer VAN KAMPEN aan de vier ſoorten onderſcheidenlijk heeft toegekend: de Kanſelredenaar moet *ſtichten*, de Staatsredenaar *overreden*, de Pleitbezorger *overtuigen*, de Redenaar voor de Gehoorzaal *op eene leerzame wijze vermaken.* Over deze bepalingen en onderſcheidingen heeft de *Arnhemſche* Predikant S—R, in de geestige *Brieven aan Bartholo*, reeds het zijne gezegd. (Zie vooral *Godgeleerde Bijdragen* voor 1832, bl. 714—718.) Wij hebben er niets bij te voegen. Maar — waarin ligt dan toch het wezenlijk kenmerkend onderſcheid der vier zoogenoemde hoofdſoorten van welſprekendheid? De Lezer moge het antwoord opmaken. Rec. heeft zijn gevoelen hierboven reeds uitgedrukt. En vergist hij zich niet, dan zal de Maat-

ſchappij van Nederlandſche Letterkunde door hare uitgeſchrevene prijsvraag hebben te weeg gebragt, dat velen, die hieromtrent te voren anders dachten, thans met dit gevoelen inſtemmen.

Het doet ons leed, dat ons oordeel over deze Verhandeling van den Heer SCHULL ongunſtig is uitgevallen. Wij voeden achting voor 's mans kunde en veelvuldige verdienſten; maar juist daarom zouden wij wenſchen, dat dit ſtuk niet ter perſe ware gelegd. De uitvoering is bovendien ſlordig, de plaatſing der leesteekens alleronnaauwkeurigst, en drukfouten treft men in menigte aan. Op bl. 9 worden FENELON, REYNWARD en KIST wegens hunne gave van wél zeggen geroemd. Men leze: REINHARD. Voor BOURDALOUE vindt men op bl. 18 BOURDALONE, voor BOSSUËT op bl. 20 BORFUET. Op bl. 14 ſtaat: „ Nimmer „ veroorlooft zich de Kanſelredenaar eenige uitdrukking, „ die *de logen* zoude kunnen verwekken, of aan den ſpot„ lust botvieren." Het moet zijn: die *den lach* zoude kunnen verwekken. Eenige regelen later op dezelfde bladz.: „ hij *bekent* en beſchrijft ſoms de voorwerpen zijner beſchou„ wing, maar het is het penſeel des uitvoerigen Roman„ ſchrijvers niet." Men leze: hij *teekent* en beſchrijft, enz. Op bl. 66 is, bij de aanhaling van een brokſtuk van den Hoogleeraar LULOFS, alleen de bladzijde vermeld, en het werk vergeten.

FÉNÉLON's *Geſprekken over de Welſprekendheid in het algemeen en over die van den Kanſel in het bijzonder; benevens een ſtuk van zijnen Brief aan de Franſche Akademie, tot hetzelfde onderwerp betrekkelijk. Uit het Fransch, met Aanteekeningen door* J. M. SCHRANT. *Tweede Druk. Te Zaltbommel, bij* J. Noman. *XII en* 466 *Bl. f* 4-75.

FENELON's Geſprekken en Brief over de Welſprekendheid zijn reeds langer dan eene eeuw zoo bekend en beroemd (*), en de vertaling van den Heer SCHRANT, met vele belangrijke aanteekeningen verrijkt, waarvan de eerſte druk in 1817 het licht zag, is in zoo veler handen, dat wij met de bloote aankondiging van dezen tweeden druk kunnen volſtaan. Wij

(*) Zie VILLEMAIN, *Discours et Mélanges Littéraires*, 2me Edit. *Paris*, 1823. T. II. p. 315 et ſuiv.

verblijden ons, dat de goede aftrek een' herdruk noodzakelijk maakte, en wenſchen geen minder ruim vertier aan deze tweede uitgave toe. Offchoon het op den titel niet vermeld ſtaat, verklaart nogtans de Schrijver aan het ſlot zijner Voorrede, dat hij zijn werk op nieuw overgezien en aanmerkelijk verbeterd heeft. Wij hebben op vele plaatſen deze tweede uitgave met de eerſte vergeleken, en vonden overal de blijken eener nieuwe en zorgvuldige bewerking. Niet alle veranderingen evenwel zijn ons verbeteringen toegeſchenen. Om iets te noemen: de vertaling van FENELON's woorden op bl. 49 van den tweeden druk (vergeleken met bl. 53 en 54 der eerſte uitgave) moge nader bij het oorſpronkelijke zijn gebleven, of liever eene meer woordelijke vertolking zijn, zij is zeker niet vloeijender of krachtiger geworden. Wij aarzelen niet, aan de eerſte de voorkeur te geven. Ook de uitvoerige en leerzame aanteekeningen des Hoogleeraars, die bijkans twee derde gedeelten van het ganſche boek beſlaan, zijn hier en daar omgewerkt, de berigten omtrent de Kerkvaders verbeterd, en ſoms, in plaats der vroeger geleverde, nieuwe proeven uit hunne ſchriften bijgebragt. Zoo worden in de 69ſte aanteekening (bl. 400 en verv.), die over den beroemden GULDENMOND handelt, uit wiens Redevoeringen *over de Standbeelden* in den eerſten druk eene proeve geleverd was, thans eenige plaatſen medegedeeld uit zijne Redevoeringen over EUTROPIUS, waarvan de eerſte ook door BILDERDIJK in onze taal is overgebragt (zij is de laatſte in den onlangs uitgegeven bundel *Redevoeringen des heiligen Oudvaders* CHRYSOSTOMUS, *uit het Grieksch overgebracht door Mr.* WILLEM BILDERDIJK, en werd vroeger in de *Mnemoſyne*, D. VIII, geplaatst: de vertaling van den Eerw. DOIJER, *Hulde aan* CHRYSOSTOMUS, St. II. bl. 111, kan den toets der vergelijking met die van BILDERDIJK niet doorſtaan); terwijl Prof. DES AMORIE VAN DER HOEVEN, in zijnen CHRYSOSTOMUS, een uittrekſel van de tweede heeft geleverd. De Hooggel. Schrijver heeft blijkbaar deze vertalingen vergeleken, maar wijkt nogtans hier en daar van dezelve af, vooral van de eerſte, offchoon de kracht van het oorſpronkelijke ons daarin meer behouden ſchijnt.

Dan, reeds genoeg. De weinige aanmerkingen, welke wij ons veroorloofd hebben, mogen den Schrijver zelven en de Lezers van ons Tijdſchrift overtuigen, dat wij 's mans belangrijken arbeid met opmerkzaamheid hebben nagegaan. Wij eindigen met den hartelijken wensch, dat hij, thans aan de

Leidſche Hoogeſchool het Hoogleeraarsambt bekleedende, dáár al die aanmoediging genieten moge, waarop zijne geleerdheid, veelvuldige verdienſten en loffelijke werkzaamheid hem regtmatige aanſpraak geven.

Centraal Amerika, uit een geſchiedkundig, aardrijkskundig en ſtatistiek oogpunt beſchouwd, door J. HAEFKENS.

(*Vervolg en ſlot van bl.* 261.)

In 1827 begonnen de ondernemingen van *St. Salvador* tegen *Guatemala*, alwaar men vol geestdrift te wapen liep, en, de vijand te *Arrazola* aangevallen zijnde, behaalde de Preſident eene volkomene overwinning. Hij maakte er geen genoegzaam gebruik van, en de *Salvadorianen* verkregen daardoor tijd om zich te verſterken. De Preſident vestigde zich wel later in de dorpen bij *St. Salvador*, doch was daarna genoodzaakt terug te trekken. — Het einde van den oorlog was nu meer en meer verwijderd; de onderhandelingen waren meestal zonder gevolg; terwijl de Regeringen willekeurig waren geworden, waarvan ons eenige voorbeelden worden opgenoemd.

De *Salvadorianen*, die intusſchen hun leger hervormd hadden, onder bevel van MERINO, tot *St. Anna* genaderd zijnde, greep er een gevecht in de ſtraten plaats, waarbij zij eerst voordeel behaalden; maar, de federale magt te hulp gekomen zijnde, begon het gevecht op nieuw, en de *Salvadorianen* werden genoodzaakt een' ſtilſtand van wapenen te verzoeken, waarbij zij evenwel niet ter goeder trouw handelden.

Kort na het gevecht van *St. Anna* verſcheen PERKS weder op het tooneel, als Chef van den Staf, en later als bevelhebber van het leger. Hij noodzaakte, als zoodanig, de *Salvadorſche* troepen tot den terugtogt. Zijne verdere loopbaan, de oorzaken zijner verbanning, en later zijn dood, worden door den Schrijver vermeld. De Preſident ARCE, die alle gezag verloren had, beſloot nu ook zich tijdelijk te verwijderen, en de Vicepreſident werd inmiddels met de uitvoerende magt belast. De oorlog werd voortgezet, ARZU, opvolger van PERKS, door MERINO aangevallen, doch deze totaal geſlagen, waarna ARZU zich vestigde in *Mexicanos*,

bij *St. Salvador*, alwaar hij echter niets, dan een' kleinen oorlog, verrigtte. Te *St. Salvador* trachtte men door onderhandelingen tijd te winnen, tot dat eindelijk de kans des oorlogs zich geheel ten voordeele van *St. Salvador* keerde. Hoewel er nieuwe onderhandelingen werden aangeknoopt te *Aguachapa*, droegen deze geene betere vruchten dan alle de vorige. Ondertusschen was het korps, dat *St. Salvador* belegerde, weldra genoodzaakt de wapens neder te leggen.

De Schrijver maakt ons verder bekend met verschillende willekeurige handelwijzen, zoo wel te *Guatemala* als te *St. Salvador* in het werk gesteld, om zich geld te verschaffen, ten einde den oorlog vol te houden, en schetst ons vervolgens de persoonlijke gebeurtenissen, die er met den President hebben plaats gehad, welke groot licht verspreiden over de stemming der gemoederen. De verschillende decreten, in dezen tijd genomen, worden daarna opgenoemd, welke, hoewel dikwijls eene goede strekking hebbende, meestal zonder uitwerking bleven. De tegenwerking der Priesters in de zaak der opvoeding, bij het voorgevallene met den *Engelschman* DUNN blijkbaar, speelt ook hier eene voorname rol. MORAZAN met het *Salvadorsche* leger *Guatemala* naderende, liep aldaar alles te wapen. Na het verhaal van eenige andere gebeurtenissen, vinden wij dien Generaal in Januarij 1829 voor de hoofdstad; hij ondervond in 't eerst eenige belangrijke nadeelen, doch het gelukte hem, zijne vorige stellingen weder in te nemen. In deze omstandigheden kwam de Generaal-Majoor VERVEER te *Guatemala* aan, die zijne bemiddeling aanbood, welke ook door beide partijen werd aangenomen. Men leze het tafereel dezer onderhandelingen, welke de zonderlingste tooneelen opleverden. Hoewel men het nagenoeg eens werd, werden de onderhandelingen, om eene kleine zwarigheid, weder afgebroken; de schijnbare nietigheid derzelve doet onderstellen, dat geene der beide partijen ter goeder trouw handelde.

Den 9 April 1829 werd de hoofdstad ernstig aangevallen; de Heer HAEFKENS heesch nu de *Nederlandsche* vlag op zijne woning, die weldra van kogels doorboord was, en wij kunnen ons zijn gevoel levendig voorstellen (om zijne eigene woorden te gebruiken) „ bij het zien ontplooijen van onze „ roemrijke banen op den rug der *Andes!*" — Na eenige hevige gevechten ook binnen de stad, waarbij de Generaal VERVEER en de Schrijver zich in persoonlijk gevaar bevonden,

verkregen de *Salvadorianen* de overhand; de *Guatemalers* beſloten te onderhandelen, en leiden de wapens neder, waarna de gevallene partij om *Salvadorſche* bezetting vroeg, ten einde de orde te handhaven. MORAZAN deed nu zijnen plegtigen intogt, en de Preſident, Vicepreſident, de Minister SOSA en de Chef AÏCINENA werden in hechtenis genomen, terwijl de overigen de vlugt namen, waarmede de zegepraal der provinciën op de hoofdſtad voltooid werd. De oude wetgevende vergadering kwam nu weder in de hoofdſtad bijeen, waarna men eenen nieuwen proviſionelen Preſident verkoos. Er rees nu al weder nieuw verſchil van gevoelens van de *Salvadorſche* zijde, voornamelijk ook over de ſtaatsgevangenen; deze werden eindelijk verbannen, te *Acajutla* ingeſcheept, en vertrokken naar *Mexico*, behalve ARCE en AÏCINENA, die teruggehouden werden. De overwinnaars, wier gedrag in den aanvang laakbaar was geweest, zorgden intusſchen, tegen verwachting, voor de ongeſtoorde waarneming van de Godsdienst, 't geen echter niet verhinderde, dat men tot het beſluit kwam, om de monniken te verbannen, 't welk des nachts werd uitgevoerd, zijnde allen, behalve de orde van *Merced*, die geſeculariſeerd werd, naar de *Havanna* vertrokken. De Schrijver oordeelt dezen maatregel behendig en krachtig uitgevoerd, doch misſchien in dit land onſtaatkundig, hoewel het tijdſtip er gunſtig toe was. De monnikenörden werden eindelijk geheel vernietigd; alleen de nonnenkloosters bleven beſtaan, doch men vermogt geene nieuwe meer aan te nemen.

In de zittingen van het Congres van 1829 werd er over verſchillende zaken van eenen ſtaatkundigen aard en over het lot van ſtaatsmisdadigers gehandeld. De Expreſident ARCE en de Chef AÏCINENA werden nu ook verbannen, en begaven zich naar de kolonie *Belize*. Onder de decreten, in dezen tijd genomen, merkt men er een op van dankbetuiging aan onzen Koning voor Hoogstdeszelfs betoonde belangſtelling. Aangenaam is het, onzen beminden, wijzen en ſtandvastigen Vorst ook door de Nieuwe Wereld eene welverdiende hulde te zien toebrengen. De werkzaamheden van dit laatſte Congres zijn van weinig uitwerking geweest, en deszelfs vergaderingen leverden, volgens den Schrijver, ſomtijds met deszelfs waardigheid weinig overeenkomende tooneelen op. De verbanning der monniken was de laatſte krachtige daad van MORAZAN, die zich weldra van alle ge-

zag verſtoken zag, en, door niemand vergezeld, uit *Guatemala* vertrok.

De Heer HAEFKENS hangt ons nu een treurig tafereel van den toeſtand des lands op: de ſchatkist was uitgeput, zoo zelfs, dat de bezoldigingen maar voor de helft konden betaald worden, hetgeen vele Officieren de dienst deed verlaten, terwijl er eene algemeene ontevredenheid beſtond. Tot overmaat van rampen heerschten de kinderpokken en maakten vele ſlagtoffers, waarbij zich nog eene andere gevaarlijke ziekte op het platte land vertoonde; de openbare veiligheid werd gedurig verſtoord; het Gemeenebest was nog niet in *Europa* erkend, en bevond zich met twee andere Staten in *Amerika* in onmin. Te *St. Salvador* bleef men ſteeds zeer vijandig gezind tegen *Guatemala*, en men was er weinig doordrongen van echt liberale beginſelen; in andere provinciën heerschten weder opſtand en verwarring.

In October 1829 vertrok de Schrijver van *Guatemala*, en van het na dien tijd voorgevallene was hij niet meer ooggetuige. Hij verhaalt ons nu nog den val van den Chef MOLINA, en eindelijk de benoeming van MORAZAN tot Preſident, die weldra werd ingehuldigd. Na eenige zeer lezenswaardige redeneringen over de oorzaken der voorgevallene gebeurtenisſen en den tegenwoordigen ſtaat van zaken, ſluit HAEFKENS daarmede het geſchiedkundige gedeelte van zijn werk.

Wij ontvangen nu in het tweede gedeelte eene omſchrijving van de ligging en grootte der Republiek, waarvan echter de juiste geographiſche ligging der plaatſen nog onbekend is, terwijl er zelfs niet ééne ſlechts dragelijke kaart van het land beſtaat. Hierna gaat de Schrijver over, om iederen Staat afzonderlijk te behandelen, en begint met den Staat *Guatemala*, welke 600,000 inwoners telt en in zeven Departementen verdeeld is, deszelfs klimaat, voortbrengſelen, nijverheid, de voornaamſte meren, talrijke rivieren, havens, voornaamſte ſteden en dorpen, enz. Van *Nieuw-Guatemala*, de hoofdſtad, geeft hij ons eenige bijzonderheden omtrent zeker patriottisch genootſchap, de hoogeſchool, het lager onderwijs, de drukpers, de plaats der ſtierengevechten, den ſchouwburg, het gebouw voor hanengevechten, het gasthuis, de uitmuntende waterwerken, en voorts omtrent andere der voornaamſte ſteden en dorpen, waar wij de fraaije beſchrijving van den bij *Oud-Guatemala* zich bevindenden watervolkaan met genoegen gelezen hebben. Verder eenige belangrijke bijzon-

derheden omtrent de teelt der tarwe, en eene opmerkelijke Inventaris van het landgoed *St. Geronimo*, met de bijgevoegde prijzen.

De Staat *St. Salvador*, met 300,000 inwoners en in vier Departementen verdeeld, wordt op dezelfde wijze behandeld, en beſchrijft men ons de voornaamſte meren, de rivier *Lempa*, de havens, ſteden, dorpen, enz.

De Staat *Nicaragua*, met ruim 200,000 inwoners en mede in vier Departementen verdeeld, wordt ons verder beſchreven, waarbij men de zeer belangrijke berigten vindt van de verſchillende ontwerpen tot vereeniging der beide Oceanen, waarvan in het Mengelwerk van dit tijdſchrift reeds een kort uittrekſel gegeven is; voorts de meren *Nicaragua*, *Managua* en de heerlijke omſtreken en gezigten bij de rivier *Tepitapa*; verder de voornaamſte ſteden en dorpen, voortbrengſels, uitvoer en inkomſten, havens, en eenige bijzonderheden omtrent den ſtam der *Mosquitos* en hun opperhoofd.

De Staat *Honduras*, met niet wel 200,000 inwoners, in zeven Departementen verdeeld, deszelfs landbouw, mijnen, meren, rivieren, hoofdplaats, enz.

De Staat *Costarica*, met 100,000 inwoners en in twee Departementen verdeeld, wordt desgelijks kort beſchreven, en als het gelukkigſte gedeelte der Republiek opgegeven.

Eindelijk ontvangen wij eenige verdere algemeene opgaven (de geheele bevolking komt echter niet uit met de bijzondere opgaven voor iederen Staat); voorts de verſchillende menſchenraſſen of ſtammen, en derzelver merkwaardige onderſcheidingen, waarbij geen voordeelig tafereel van de zeer aan dronkenſchap overgegevene *Indianen* wordt opgehangen; eene beſchrijving der *Indiaanſche* dorpen, de taal, godsdienst en verregaande bijgeloovigheid, de manier van reizen, wegen, voortbrengſels, uitvoer enz., de oudheden, ziekten, en eindelijk zeer belangrijke opgaven omtrent de inkomſten, met een enkel woord over de gewapende magt, waarmede de Schrijver zijne taak beſluit, al hetwelk dit gedeelte van zijn werk niet weinig belangrijk maakt. Eindelijk ontvangt men nog, bij wijze van aanhangſel, eenige bijzonderheden omtrent de *Engelſche* kolonie *Belize*, waarmede het boek beſloten wordt.

De belangrijkheid van het onderhavige werk heeft ons van min belangrijke aanmerkingen doen afzien; terwijl wij ons eenvoudig tot een verſlag bepaald hebben, dat buitendien reeds

breedvoerig genoeg geworden is. Slechts deze aanmerking houde de verdienſtelijke Schrijver ons ten goede, dat er welligt in de behandeling der geſchiedenis eenige meer bepaalde orde zou kunnen gewenscht worden, en eenige meerdere verdeeling der tijdvakken hier en daar een rustpunt voor den lezer zou hebben kunnen opleveren; terwijl men, door de weinige opnoeming der jaartallen, ſoms in verwarring geraakt, waarbij door noodige kantteekeningen veel aan het geheugen te gemoet zou zijn gekomen.

Het werk wordt verfraaid door zeer goed uitgevoerde Platen en eene Kaart, die allen zoo wel den teekenaar als der ſteendrukperſe van DESGUERROIS & C°. te *Amſterdam* eer aandoen.

Wij herhalen ten ſlotte, dat de letteren en wetenſchappen eene belangrijke aanwinst in dit werk hebben verkregen.

Journal für die Baukunst von Dr. A. L. CRELLE, Königl. Preuſs. Geh. Ober-Baurath, und Mitglied der Königl. Academie der Wisſenſchaften zu Berlin.

Reeds in 1828 kondigde Dr. CRELLE dit bouwkundige Tijdſchrift aan, 't welk zoo wel in *Duitschland* als in naburige landen ontbrak, en waarvan het gemis in *Pruiſen*, alwaar vroeger een ſoortgelijk tijdſchrift beſtond, levendig gevoeld werd. Volgens de aankondiging omvat hetzelve al wat betrekking heeft tot de Waterbouwkunde en conſtructiën van allerlei aard, met de nieuwere vindingen van lateren tijd tevens vroegere ervaringen mededeelende, zoekende verder goede regelen meer bekend te maken, en berigten te geven van hetgeen in andere landen geſchiedt, terwijl in hetzelve nuttige bijdragen worden opgenomen.

Dit tijdſchrift ſchijnt in *Duitschland* bijval gevonden te hebben, zoodat in 1832 reeds het 5de deel het licht zag en er aan het 6de deel kon begonnen worden. Het wordt bij ſtukken uitgegeven, ieder 12 à 15 vellen groot, en met de noodige platen voorzien; 4 ſtukken maken een deel in quarto uit, waarvan er ieder jaar altijd één het licht ziet. De inteekeningsprijs is 5 Pruiſiſche daalders; men teekent altijd in voor een geheel deel van 4 ſtukken. De Inteekenaars ontvangen op 5 exemplaren het 6de gratis; terwijl de volgende Inſchrijvers voor het 6de deel de 5 vorige reeds uitgegevene

deelen daarbij kunnen koopen, de 6 deelen voor 20 thalers, bij den Boekhandelaar REIMER, te *Berlijn*.

Dat de Redactie van dit Tijdschrift de Hollandsche geschriften onzer Waterbouwkundigen kent en vereert, kan onder anderen daaruit blijken, dat in 1832 in het 5de deel van hetzelve de vertaling verscheen van de beide bekende, door de Hollandsche Maatschappij te *Haarlem* bekroonde, Prijsverhandelingen over de Afdamming van het *IJ*, door de Heeren A. F. GOUDRIAAN en D. MENTZ, beide vertaald door den Heer D. REINHOLD; welke Verhandelingen ook afzonderlijk afgedrukt, en met een kort voorberigt van den Vertaler voorzien zijn.

Daar dit Tijdschrift tot verbreiding van kennis in het vak der Waterbouwkunde op eene allezins nuttige wijze kan medewerken, en ook verder kan dienen, om goede en vaak te weinig bekende Hollandsche schriften in dit vak bij onze naburen meer bekend te maken, en wederkeerig onzen landgenooten, in zeer vele opzigten, nuttig kan zijn, tot vermeerdering van kennis in een vak, waaraan wij het bestaan van ons land verschuldigd zijn, zoo hebben wij gemeend, dat het niet geheel ondienstig kon zijn, om onze landgenooten daar opmerkzaam op te maken.

Handbuch der Landbaukunst von Dr. A. L. CRELLE, König. Preuss. Geh. Ober-Baurath, etc. und Dr. DIETLEIN, König. Preuss. Ober-Bau-Inspector zu Berlin.

Dit Handboek is reeds in 1829 aangekondigd, doch de uitgave werd door omstandigheden verschoven, de inteekening bleef tot 1°. April 1833 open, zullende nu binnen kort worden uitgegeven. Hetzelve zal voornamelijk gewijd zijn aan de Burgerlijke Bouwkunde en alles, wat daartoe eenige betrekking heeft; het zal ten minste 2 en ten hoogste 3 deelen, ieder van 50 tot 60 vellen, in quarto beslaan, en met de noodige platen voorzien zijn.

De inteekeningsprijs van 1 exemplaar voor ieder deel met ongekleurde platen is 5 thalers Preuss., en, meerdere exemplaren nemende, voor ieder volgend exemplaar 1 thaler minder. Na 1°. April van dit jaar wordt er met drukken aangevangen.

Nachricht von grosſen und merkwürdigen Wasſerbauten, welche an den Hauptſtrömen im Königreiche der Niederlande, zur Abwehrung grosſer Wasſerſchäden und Erhaltung des Landes unvermeidlich ſind, etc. mitgetheilt von D. REINHOLD, Königl. Hannov. Wasſerbau-Inſpector und Ritter der Königl. Niederl. Löwenordens. Bremen, 1832. Verlag von *W. Kaiſer*. *f*:-90.

Onder dezen titel heeft de Heer REINHOLD een beredeneerd verſlag uitgegeven, waarin hij toont, met vele der nieuwere waterbouwkundige geſchriften der *Nederlanders* bekend te zijn, en het lijdt geen twijfel, of de lust tot onderzoek daarvan kan daardoor in *Duitschland* worden opgewekt.

De Heer REINHOLD, die bekend is met de benoeming der Commisſie tot de beste Rivierafleidingen, en het vroeger in 1809 beſtaan hebbende Centraal Comité voor den Waterſtaat, geeft een kort berigt van eenige der in de laatſte jaren uitgekomene voornaamſte waterbouwkundige geſchriften, die zijne aandacht getrokken hebben. Hij deelt den voornaamſten inhoud mede van de ontwerpen van den Lt. Generaal KRAIJENHOFF, van de geſchriften van den Heer J. BLANKEN, JZ. en GOUDRIAAN, en van den Graaf VAN RECHTEREN, over de Rivieren; terwijl hem de Verhandelingen van de Heeren MOLL, UTENHOVE, DONKER CURTIUS enz. mede bekend zijn. — De Verhandeling van den Graaf VAN RECHTEREN heeft bijzonder zijne opmerkzaamheid getrokken; hij vindt daarbij gelegenheid te herinneren aan de geſchriften van FUNK, en de vroegere werken van KRAIJENHOFF, en aan de echt Nederlandſche uitvinding der Waaijerſluizen. — Wij volgden den Heer REINHOLD met genoegen in zijne uitweiding over de kracht en ſtandvastigheid, waarmede de *Nederlanders* het land hunner inwoning aan de zee ontrukt hebben; en de Schrijver zegt te regt, dat, wanneer men het laatſte tijdperk van 1814 af overziet, men bewijzen genoeg vindt, dat er onder de regering van den tegenwoordigen Koning en door zijne vaderlijke zorgen voor het welzijn zijner onderdanen vele nuttige en inderdaad groote werken zijn uitgevoerd geworden, welke die regering kunnen vereeuwigen.

De Heer REINHOLD ſpreekt nog met een enkel woord over onze Klinker-ſtraatwegen, over de Verhandeling van

den Heer ROENTGEN over de Stoombooten, en over de beide in het Hoogduitsch vertaalde Verhandelingen van de Heeren GOUDRIAAN en MENTZ over de Afdamming van het *IJ*, waarbij de gunſtige beoordeeling van Dr. CRELLE over de Verhandeling van den Heer MENTZ wordt opgegeven. Hij zag gaarne nog meerdere Nederlandſche werken over de Waterbouwkunde vertaald: *Holland*, zegt hij, is de wieg, de ſchool en het voorbeeld der praktiſche Waterbouwkunde, en de meerdere bekendheid met onze werken kan dan voorzeker ook in *Duitschland* ſtrekken tot volmaking dezer belangrijke wetenſchap.

Wij kunnen echter met het ſlot van den Heer REINHOLD niet zoo geheel inſtemmen, alsof namelijk de Waterbouwkunst in de *Nederlanden* op den hoogſten trap zou ſtaan. Wij zijn daarentegen overtuigd, dat daar nog veel, nog zeer veel aan ontbreekt; terwijl de ſtaatkundige toeſtand van ons Vaderland ook eene meer bijzondere aanmoediging ſchijnt te beletten. Wij wenſchen intusſchen met den Heer REINHOLD, dat het bij ons eenmaal tot de uitvoering moge komen van eenig zeker werkend ontwerp, dat den ſlechten toeſtand onzer rivieren eenmaal volkomen moge verbeteren, en het phyſiek beſtaan van ons Vaderland tot in de verſte tijden verzekeren.

Wij kunnen, ten beſluite, niet anders dan de overbrenging onzer goede waterbouwkundige geſchriften op Hoogduitſchen bodem toejuichen, en in 't bijzonder den Heer REINHOLD aanmoedigen, om zijne landgenooten met dezelve verder bekend te maken, daar er nog zeer veel andere zijn, die dit allezins verdienen.

H. TOLLENS, CZ. *Liedjes van* CLAUDIUS. *Te Leeuwarden, bij* G. T. N. Suringar. 1833. *In gr.* 8*vo. VI en* 112 *bl. f* 3 - 90.

Nu en dan en hier of elders onthaalde onze vaderlandſche Dichter TOLLENS zijne Landgenooten op een proefje van den poëtiſchen ſmaak en trant van CLAUDIUS, in den *Wandsbecker Bode* ten toon geſpreid, en thans vergast hij het kunstminnend publiek door de uitgave van een drieënveertigtal, meer of minder uitgebreide, ſtukjes, onder den zoo even vermelden titel, met eene weluitgevoerde titelplaat

en een zevental bevallig geteekende en door den Heer BENDORP gegraveerde vignetten, die dezen bundel tot geen gering ſieraad verſtrekken.

Het moge overtollig ſchijnen, iets te zeggen tot aanprijzing van Gedichten van CLAUDIUS, door TOLLENS vertaald, of, wil men juister ſpreken, nagevolgd; immers, bij beiden liggen *waarheid*, *eenvoudigheid* en *natuurlijkheid van voorſtelling* ten grondſlag, en, zoo wel met opzigt tot den oorſpronkelijken Dichter, als tot den ſmaakvollen Vertaler of Navolger, geldt de waarheid der ſpreuk, dat *goede wijn geen' krans behoeft*; en toch gevoelt Recenſent eene behoefte, om dezen bundel, in het algemeen, en als een werk van ſtudie, voor aankomende kunstbeoefenaars in 't bijzonder, aan te prijzen.

„ Eene afwisſelende mode," zegt TOLLENS, „ moge „ tot zelfs in het rijk der letteren gezag voeren, nimmer „ (hoop ik) zal het aan harten ontbreken, die door de kin„ derlijke reinheid van onzen CLAUDIUS worden geſtreeld, „ noch aan hoofden, die den diepen zin van zijn kunſte„ loozen eenvoud waarderen." En met dien welmeenenden wensch vereenigt Recenſent zich van heeler harte. — Dikwijls, en nog zeer onlangs, vonden de *Letteroefenaars* gelegenheid, te waarſchuwen tegen afwijkingen van juistheid en naauwkeurigheid, en de zucht voor het opgeſmukte en ſchitterende, ten koste van eenvoudigheid en waardigheid; en nooit genoeg kan het volgen der natuur en der waarheid worden aangeprezen.

CLAUDIUS, en nevens hem onze TOLLENS, volgden deze verhevene roeping, en hadden daaraan den roem, dien zij verwierven, te danken. De proeven van ASMUS werden en bleven als metaal van edel gehalte geſchat en bewonderd; maar het echte goud, in den boezem der aarde verholen, laat zich niet vinden dan door hem, die de kunst verſtaat hetzelve te zoeken en van de vreemdſoortige beſtanddeelen, die het verbergen, te ſcheiden. Deze taak, echter, vordert oplettendheid, kennis, oefening en volharding, en zekeren aanleg en ſmaak, die geenszins algemeen worden gevonden. Eenigen, met de opgenoemde hoedanigheden begaafd, en niet te traag om dezelve aan te kweeken, beproefden den arbeid, en *het einde kroonde het werk*; maar anderen waanden die kroon, zonder merkbare inſpanning van krachten, te bereiken, en betraden een gemakkelijker ſpoor. De ſmaak

der zoodanigen, minder verfijnd dan die van keuriger proevers, bleef ongevoelig voor het eenvoudig ſchoone der natuur en der waarheid; en hoe kon het anders, dan dat zij beſloten, het ſtille, weinig geruchtmakende pad te verlaten, en eene gewoelvolle loopbaan te kiezen? De menigte ſtaarde het ſchitterende en blinkende aan, luisterde naar het brommende en krachtſprakige, en het verguld metaal werd, als ware het beproefd goud, gereedelijk in ontvang genomen.

Al dat vreemde en van natuur en waarheid afwijkende werd niet zelden, om de aanneming en verſpreiding te bevorderen, met den naam van *oorſpronkelijkheid* beſtempeld. Zoo kan men met woorden ſpelen, en de *losbandigheid*, onder den naam van *vrijheid*, huldigen! — Wij zijn hoogst afkeerig van elke ſlaafſche navolging, maar vorderen tevens, dat, in het vrije gebied der kunst, elk voortbrengſel deszelfs *oorſpronkelijkheid* ontleene uit het onafſcheidbaar verband, dat er behoort te beſtaan tusſchen het *product* en den vasten grondſlag van *natuurlijke eenvoudigheid* en *waarheid*; met andere woorden: wij begeeren *Hollandsch dukatengoud*, en geenszins het zoogenaamd *or de Manheim*, hoe prachtig het laatſte blinken moge.

Wie was meer *oorſpronkelijk* dan CLAUDIUS? en wie was tevens een waardiger priester der *natuur*, der *waarheid* en der *eenvoudigheid*? TOLLENS gevoelde dit, en ook daarom bewoog hij zich doorgaans geheel vrij, zonder woordelijk te vertalen. Hij wilde meer den *geest* dan de *letter* van zijnen voorganger trachten over te brengen, en in zijn pogen hiertoe bleef de dichterlijke Vertaler *oorſpronkelijk*. De woordelijke overbrenger zou eene knechtendienst verrigt hebben — de meester in het gebied der kunst verlaagt zich daartoe niet, maar blijft, ook daar, waar hij ſchijnbaar volgt, een eigen pad verkiezen.

Maar, om, aan de eene zijde, zich zoo te binden en, aan den anderen kant, zoo vrij te zijn, daartoe behoort iets, dat wij liefst met de eigene woorden van TOLLENS willen te kennen geven, waar hij verklaart: „Mijne ingenomenheid „met CLAUDIUS is voorzeker daardoor niet verminderd, „dat hij mij dikwijls toeſchijnt als uit mijn eigen hart te „ſpreken." Wij bedoelen hier die gelukkige overeenſtemming van *zin* en *geest*, welke alleen tot het vrij en onafhankelijk navolgen van een oorſpronkelijk Autheur kan in

ſtaat ſtellen, en die ons dan ook in onzen TOLLENS den *Nederlandſchen* ASMUS heeft doen herkennen.

Uit de opgenoemde en, naar de kortheid van ons beſtek, ſlechts vlugtig aangeſtipte oogpunten beſchouwd, kan de arbeid van den Heer TOLLENS, op den regten prijs geſchat en behartigd wordende, voor velen, inzonderheid voor aankomende vernuften, eene onwaardeerbare nuttigheid hebben. De vaderlandſche Dichtkunst, zoo als dezelve reeds door den grooten VONDEL, en later door andere uitſtekende Geniën, uit den choas van ijdele woordenpralerij en bombastisch krachtvertoon is verlost en in al de eenvoudigheid der natuur en der waarheid is ten toon geſteld, bezit eene te hooge waarde, dan dat men, tot nog grootere verſiering, de toevlugt tot nietig klatergoud zou behoeven te nemen.

„ Maar — vraagt men — is die eenvoudigheid dan zoo „ ſchoon?" — Ja; en wel te ſchooner, naar mate zij meer met de natuur overeenſtemt. Bij al de kermismuzijk, die er, nu en dan, op den *Pindus* of, wil men liever, op den *pſeudo-zangberg* gehoord wordt, denkt ligt menigeen, dat hij die trompetten, keteltrommen en Turkſche ſchellen ook wel in werking kan brengen; en vandaar de menigerlei proeven, om eenigen naam onder Apollo's prieſterſchaar te verwerven. Het nabootſen van *klanken* is, bij een gelukkig orgaan, aan niet veel bezwaar onderhevig; maar den *zin* en *geest* van het *ware* en *ſchoone* te voelen en uit te drukken, dat is een werk, waartoe *ſtudie* en zekere *aanleg* gevorderd worden, en deze zijn geenszins aan allen gegeven; maar daarom ook vindt een SWANENBURG vele — een ASMUS weinige navolgers onder de menigte, en zijn de producten der eerstgenoemden zoo groot in getal:

Maar ſnijerskunst en poppenſpel
Was heel die kweekerij,
En gij, natuur! men zag het wel,
Gij droegt geen ſtruikje bij.

Recenſent dankt den edelen TOLLENS, als Dichter en Mensch even achtingwaardig, voor de hier aangebodene rijpe en ſmakelijke vruchten, en hartelijk wenscht hij, dat velen zich aan dezelve verkwikken en laven mogen! Och, mogten velen, mogten vooral aankomende kunstbeoefenaars, met de *Liedjes* van CLAUDIUS in de hand en den *zin* en *geest* van

TOLLENS in het hart, aan het *ſimplex veri ſigillum* van den grooten BOERHAAVE denken! Welk een ſchoone morgen zou er dan niet over onzen Nederlandſchen zangberg opgaan!

Eere hebbe de Uitgever voor de keurige en, naar die mate, niet duur geſteld uitgave! Wij wenſchen echter tevens eerlang ook eene goedkoope, al ware 't dan ook zonder de vignetten, die voor elkeen verkrijgbaar is: een boekje als dit kan niet te algemeen verſpreid worden.

WILLEM DE DERDE, *Koning van Engeland, Treurſpel. Te Amſterdam, bij* M. Westerman en Zoon. 1832. *In kl.* 8*vo.* 64 *Bl. f*: -40.

Volkomen zijn wij met den Recenſent in *De Vriend des Vaderlands* het eens op het punt, dat de Schrijver van dit Treurſpel wél gedaan heeft met zijnen naam te verzwijgen. Overigens hebben wij voor onszelven eenigzins andere begrippen nopens de vereischten van het Treurſpel, hetwelk echter den ſteller van het aangekondigde ſtuk niet ten voordeele ſtrekt, dewijl ons oordeel er niet gunſtiger door worden kan. Genoemde Recenſent zegt, dat het Blijſpel *karakters* ſchildert, maar het Treurſpel eene *daad* voorſtelt. Naar ons gevoelen ſtemmen Treur-, Blij- en Tooneelſpel daarin overeen, dat allen eene *gebeurtenis* voorſtellen, hetzij dan eene *ware*, hetzij eene *verdichte*; in het Blijſpel echter liefst eene verdichte, in het Treurſpel liefst eene ware, doch naar de behoeften van het tooneel gewijzigde en opgeſierde gebeurtenis. Tot verwekking en levendighouding der belangſtelling, achten wij in iedere ſoort van Tooneelſtukken noodig het leggen van een' knoop, deszelfs verwikkeling en ontwarring, alsmede het geven van een bepaald karakter aan elk der hoofdperſonen. Het verſchil van Treur- en Blijſpel beſtaat derhalve, naar onze wijze van zien, niet daarin, dat het eerſte eene *daad*, het tweede *karakters* ſchildert; maar veeleer in den *tragiſchen* of *comiſchen* aard der voorgeſtelde *gebeurtenis*, en den *tragiſchen* of *comiſchen* tint der *karakters*. Het Tooneelſpel of Drama is een tusſchen-in zwevend iets, waarin Treur- en Blijſpel elkander naderen en zamenſmelten. Voorts nemen wij in het Treurſpel (even als in het Blijſpel het onderſcheid tusſchen het hooge Blijſpel, gelijk b. v. de

Misanthrope van MOLIÈRE, en het lagere Blij- of Kluchtſpel, gelijk b. v. *Le Médecin malgré lui*, van denzelfden) ook het onderſcheid aan tuſſchen het hooge Treurſpel, dat men nog in het enkel hooge en in het Vorſtelijke ſmaldeelen kan, en het Burgerlijke Treurſpel; welk laatſte, gelijk de EMILIA GALOTTI, zeer wel in proza kan geſchreven worden. Het Burgerlijke Treurſpel behandelt een tragisch onderwerp uit het bijzondere leven, zonder dat de belangen van geheel het volk of van het ganſche menschdom onmiddellijk er in begrepen zijn; maar het hoogere en het Vorſtelijke Treurſpel vorderen onderwerpen van onmiddellijk algemeener belang. Vrees of huivering, en medelijden, zijn de aandoeningen, die inzonderheid door ieder Treurſpel moeten worden opgewekt, ook dán, wanneer het, in zeker derde, gelukkig afloopt, gelijk de ATHALIË van RACINE, waarbij men, met godsdienſtig genoegen, de eindelijke zegepraal der goede zaak aanſchouwt, ſchoon men telkens in levendige bekommering verkeerd heeft, en mededoogen zelfs met de ſnoode ATHALIA gevoelt.

Het hier aangekondigde ſtuk behoort tot de *categorie* van het Vorſtelijke Treurſpel; maar kan ons noch als zoodanig, noch als Treurſpel in 't algemeen, noch als voortbrengſel van eenige ſoort van Dramatiſche Poëzij, noch zelfs als Dichtſtuk bevallen.

Wat de hoedanigheid der optredende hoofdperſonen en den aard der gebeurtenisſen betreft, valt er wel niets aan te merken, en het zou dus een goed Vorſtelijk Treurſpel zijn, indien het overigens aan de vereischten van het Treurſpel beantwoordde; doch, daar dit geenszins het geval is, ja daar het als Tooneelſtuk, in het algemeen genomen, te zwak is, daar de ſtijl prozaiſch en de verſificatie gebrekkig is, zoo behaagt het ons uit niet één gezigtpunt. Dit ons afkeurend oordeel zullen wij thans, zoo kort mogelijk, ſtaven. Vooraf merken wij aan, dat ons oordeel niet zoo geſtreng zou zijn geweest, indien de Schrijver dit ſtuk niet had opgegeven als eene bijdrage tot de *vorming* van een echt Nationaal Tooneel, na voorafgaande verklaring, dat hij, door veelvuldig nadenken en het lezen der beste Treurſpelen in onderſcheidene talen, eenigzins in ſtaat was, over de vereischten van een goed Treurſpel te oordeelen; ſchoon hij zelf erkent, weinig hoop te hebben van goed geſlaagd te zijn.

Onderzoeken wij derhalve nu het *plan*, de *karakterſchildering*, en den *ſtijl* met de *verſificatie*.

Het *plan* is zeer gebrekkig: want er is geene eenheid, noch van tijd, noch van plaats, noch van handeling; en deze vrijheid, waardoor het ſtuk een Hiſtorieſpel in plaats van een Treurſpel wordt, is niet, gelijk in de ſtukken van SHAKESPEARE en anderen, vergoed geworden door de meerdere levendigheid der handeling en de eenheid van perſoon. Men kan in het ſtuk niet bemerken, hoe lang deszelfs duur is; blijkbaar echter loopt het over ettelijke dagen en weken heen. De Dichter, die zich niet ſtipt aan de Geſchiedenis behoeft te houden, had de gebeurtenisſen veel meer kunnen zamentrekken. Het vierde Bedrijf ſpeelt in de Abdij van *Rochester*, terwijl al de andere Bedrijven in eene Zaal van het Koninklijk Paleis te *Londen* ſpelen. Waar met tijd en plaats zoo veel vrijheid genomen is, mogt men billijk zeer veel *intrigue* verwachten. Maar niet alleen is er te weinig — er is zelfs in het geheel geen *intrigue*. Alles loopt kronijkmatig af, en dan nog zoo, dat men even goed met het vierde, als met het vijfde Bedrijf, had kunnen eindigen, en er even zoo goed nog een zesde en een zevende Bedrijf zou kunnen zijn achtergevoegd, daar in het ganſche ſtuk niets anders inacht genomen is, dan de eenheid van perſoon.... Maar neen! ook deze is wel op den titel, maar niet in het ſtuk in acht genomen: want JACOBUS II is zoo wel als hoofdperſoon aan te merken, als WILLEM III. Op zichzelve kan dit heel wel door den beugel. Vele ſtukken, b. v. EPICHARIS *en* NERO, hebben twee tegen elkander in werkende hoofdperſonen: maar dan moet ten minſte de eenheid der daad of handeling niet verwaarloosd zijn; de eenige ſoort van eenheid, welke in niet één goed Tooneelſtuk gemist kan worden. Doch hier loopen de vier eerſte Bedrijven over de ontkroning van JACOBUS II, en het vijfde Bedrijf behelst de verheffing van WILLEM III tot Koning in deszelfs plaats. Dat vijfde Bedrijf is een ernſtig naſtukje in één Bedrijf. — Voorts hebben wij nog eene kleinigheid aan te merken. Men wil namelijk, dat een Treurſpel van vijf Bedrijven moet beſtaan uit ten minſte 1300 en ten hoogſte 1500 regels. Hier zijn er ſlechts 1144, zoo wij wél hebben geteld. Een ſtuk, waarin zoo veel vrijheid genomen is, liet genoeg gelegenheid, om, door het invlechten eener, met het geheel in verband ſtaande, de verwikkeling bevorderende en de ontknooping treffend makende *epiſode*, aan het ſtuk de vereischte lengte te geven: want er behoort toch eenige regelmaat ook in dezen te zijn.

Wat nu de *karakterſchildering* aangaat, deze is in zoo ver goed, als ieder perſoon getrouw blijft aan zijn uit de Geſchiedenis blijkbaar of door den Dichter hem toegekend karakter; maar het koloriet is veel te flaauw. De waarlijk tragiſche poſitie van JACOBUS en MARIA, zijne met WILLEM III gehuwde dochter, gaf aanleiding tot hartstogtelijke en hoog dichterlijke tooneelen. Daardoor zou het karakter dier beiden meer zijn uitgekomen, en daardoor zou het ſtuk zich hebben moeten ſtaande houden: want waar zoo weinig *intrigue*, of welligt geen *intrigue* is, moet zoo iets het ſtuk doen gelden. Men denke aan de ANTIGONE van SOPHOCLES, aan de BÉRÉNICE van RACINE!

Ligtelijk zal men reeds beſeffen, dat de *ſtijl* van dezen WILLEM III gansch niet verheven is. Immers, hoe kan dat zijn, waar niet eens van de tragiſche ſtelling van voorname perſonen partij getrokken is? Bij de lezing althans vonden wij niet éene plaats, die ons bijzonder wist te treffen. Echter zouden wij het ſtuk wel eens willen zien ſpelen, om te weten, of er dan eenige meerdere uitwerking zou plaats hebben; maar wij kunnen ons dit niet beloven, en vreezen, dat het publiek zich vervelen zou. Eene uitdrukking, als op bl. 43:

De tweedragt in dit rijk, nooit ras genoeg gedoofd,
Werd daardoor aangevuurd, de burgertwist *geſtoofd.*

herinnert ons te veel aan de *keuken;* die *geſtoofde* burgertwist ſtaat ons erg tegen. *Vleijren tal*, op bl. 23, voor *vleijerental*, om in de maat te blijven, is eene ongeoorloofde zamentrekking. — De *verſificatie* is vrij goed; ſlechts te eentoonig, te ſtijf. Men vindt hier nergens een' kunstmatigen ſtrijd tusſchen *metrum* en *rhythmus*, waartoe b. v. in ſommige alleenſpraken, en in de geſprekken tusſchen JACOBUS en MARIA, zoo ze hartstogtelijker waren geweest, goede gelegenheid zich hadde opgedaan. Het ſtuk is, wat *ſtijl* en *verſificatie* betreft, in de manier van de 18de Eeuw. Zulk een Nationaal Tooneel behoeft er niet *gevormd* te worden, want het *beſtaat*, en daarop zijn dan toch reeds een aantal *betere* Treurſpelen, b. v. JACOB SIMONSZOON DE RIJK, waar althans handeling, hartstogt, leven en eenheid in is, te vinden. Wij zeggen dit niet, om dat ſtuk als model voor een Treurſpel aan te prijzen; maar wij ſpreken alleen bij vergelijking, en om iets te kiezen, dat uit de Geſchiedenis des Vaderlands

genomen is, en voor den held van het ſtuk gelukkig afloopt; gezwegen van de Treurſpelen van de Heeren WISELIUS en KLIJN.

In eene *antikritiek* zullen wij denkelijk niet treden, al wierden wij daartoe uitgedaagd, en willen veel liever aan het publiek de beſliſſing overlaten, daar het ons zelfs genoegen zal geven, indien het ſtuk aan anderen, bij vertooning of lezing, beter behaagt, dan dit bij ons het geval geweest is. Vrees noch medelijden zijn bij ons wezenlijk opgewekt geworden. Het mededoogen, dat JACOBUS en MARIA, als zijne dochter, ons inboezemen, zouden wij ook bij de eenvoudige lezing der Geſchiedenis hebben ondervonden; de tragiſche voorſtelling heeft het niet levendiger gemaakt. Mogelijk ontbreekt het aan ons; maar wij kunnen ſlechts ſpreken naar ons eigen gevoel, en dat ſtrekt aan anderen niet tot een' regel.

De Mensch gelukkig door het Geloof. En andere Dichtſtukken. *Door* S. P. OUDKERK POOL. *Te Enkhuizen, bij* J. over de Linden. 1832. *In gr.* 8*vo.* 76 *Bl. f* 1-50.

Deze bundel bevat het uitgebreide dichtſtuk: *De Mensch gelukkig door het Geloof*, en voorts de kleinere ſtukjes: *Geloof*, *Hoop en Liefde*; *aan Elvire*; *aan eene Star* (Ode); *de Bezongene*; *de Avond*; *de Dood en de Christen*; *het Gebed* (Dithyrambe); *Rampen*, en *Wederzien*. Taal en verſificatie zijn niet overal even gekuiſcht. Gedurig ontmoeten wij het rijm van *ei* op *ij*; telkens hindert ons de onbegrijpelijke verwaarloozing van de ſmelting der doffe *e* in den volgenden klinker, b. v. bl. 13. *met vernieuwde aakligheid*. Op dezelfde bladzijde mishaagt ons *het ijzeren paleis* (des doods), *beſchut door breede grachten van bloed en tranen*, en op bl. 14 lazen wij liever, in plaats van: *Die op dat* fondament *zijn' troon gevestigd heeft*, Die op dien *grondſlag* zijnen troon gevestigd heeft. Bl. 33 vinden wij: *Dáár* (in den hemel) *loont u 't eeuwig eikenloof*. Eikenloof is de *burgerkroon*; hier is het de *kroon des geloofs*; dus beter, in navolging der Bijbelſchrijvers: *Dáár loont u 't eeuwig palmenloof*. Deze en andere vlekken en vlekjes nemen echter niet weg, dat er in dezen bundel hier en daar gloed en verheffing is, dat

de inhoud den mensch en Christen niet alleen, maar ook op sommige plaatsen den Dichter eere doet, en wij dus de verzameling, over het geheel, met eenig genoegen hebben gelezen.

HENRIETTE *van Engeland, Geschiedkundige Roman, door* C. PICHLER. *Naar het Hoogduitsch. Te Haarlem, bij* de Wed. A. Loosjes, Pz. 1832. *In gr.* 8*vo. X en* 258 *bl. f* 2 - 60.

Allezins overeenkomstig de waarheid schijnt ons de uitdrukking van den Heer MARTENS, die dit werk vertaald heeft, in zijn kort woord ter voorrede, dat menige leerling in de school der groote wereld hier een niet verwerpelijk lesje omtrent de geheime plooijen van het menschelijk hart ontvangt. HENRIETTE *van Engeland* was, zonder eenige genegenheid voor hem te gevoelen, (iets, waar Vorstinnen ook zelden naar gevraagd wordt) gehuwd aan den broeder van LODEWIJK XIV. Indien haar gemaal haar nu slechts met achting had behandeld, en niet openlijk aan minnaressen, van veel mindere verdiensten bovendien dan zijne gade, de voorkeur gegeven had, dan zou de edele en diepgevoelige HENRIETTE hem niet alleen naar de letter getrouw zijn gebleven, maar ook zou geen ander man zich den toegang tot haar hart hebben gebaand. Doch nu, verwaarloosd door *Monsieur*, gehuldigd daarentegen door den even als zij denkenden en gevoelenden Graaf DE GUICHE, werd zij in gloeijende wederliefde voor dezen voortreffelijken en éénigen weggesleept. Onwillekeurig en stilzwijgend schonken de gelieven elkander hun hart, doch ook niets meer dan dat; nimmer vergaten zij den onverbiddelijken eisch hunner pligten. Maar de Graaf DE GUICHE had eenen vriend, den Markies DES VARDES, dien hij als een broeder beminde, en die hem als een JUDAS verried. Deze wist, door allerlei *intrigues*, de minnenden te scheiden, en den Graaf DE GUICHE in ongenade bij *Monsieur*, zijnen voormaligen vriend, te brengen; maakte van deze gelegenheid gebruik, om zelf naar de gunst van HENRIETTE te staan, en bediende zich van bedreigingen, om haar te dwingen. HENRIETTE was zoo verstandig, haar vertrouwen aan LODE-

WIJK XIV te ſchenken. Nu bereikte de ſnoode DES VARDES zijn oogmerk niet, maar wreekte zich door vergift op de ongelukkige HENRIETTE. Weldra viel op hem het vermoeden. Hij zocht uit *Frankrijk* weg te komen, maar werd door GUICHE achterhaald, en ſneuvelde in een tweegevecht, waarbij echter ook GUICHE doodelijk gewond werd. Hoe zich dat alles nu heeft toegedragen, vindt men, met een aantal bijzondere gevalletjes, in dezen Roman beſchreven. Al de anecdotes en al de hoofdbijzonderheden zijn uit gedenkſchriften van dien tijd, voornamelijk uit die van Madame DE LA FAYETTE, geput. De zamenſchakeling alleen, door middel van eene reeks brieven van Hofdames en Hovelingen, is van de vinding der Schrijffter. Behalve de hiſtoriſche karakters van HENRIETTE, DE GUICHE, *Monſieur* ('s Konings oudſte broeder, aldus ſteeds in *Frankrijk* onder de BOURBONS betiteld) en DES VARDES, vindt men hier de hofkabalen en de listen der hovelingen naar waarheid geſchilderd; en als men met de werkelijke wereld, al is het dan niet eens aan Vorſtenhoven, eenigzins bekend is, moet men wel uitroepen: Ja waarlijk! zoo zijn veelal de menſchen; hoe treurig, dat zij niet opregter en beter zijn!

Eenige zonderlinge uitdrukkingen hinderden ons in de vertaling, zonder dat wij in de gelegenheid geweest zijn, het oorſpronkelijke er bij na te ſlaan. Bl. 2 ſtaat: *Ik moest wat tij kavelen.* Dat is geene uitdrukking in den mond eener *Freule* DE MONTALAIS. *Den dochter*, op dezelfde bladzijde, is zeker eene drukfout. Bl. 5: *Dan weërt het op mijn gewas;* liever: *dan lacht mijn gelukshemel mij toe.* Bl. 202: *dat mijne neiging jegens deze verkoud was;* beter, *verkoeld was.* In 't algemeen echter ſchijnt de vertaling in goede handen gevallen te zijn.

De Weſtfaalſche Vondeling, een held in het verkrijgen van fortuin en aanzien, door P. MEESTERS. *Te Amſterdam, bij* Schalekamp en van de Grampel. 1832. *In gr.* 8*vo.* 221 *Bl. f* 2-40.

Oom Piet. Voorſtellende het karakter van eenen Hollander, die uit de geringſte klaſſe optreedt. Door P. MEESTERS.

Te Amſterdam, bij J. C. van Kesteren. 1832. *In gr.* 8*vo.* 258 *Bl. f* 2-75.

Wij voegen deze beide boeken bij elkander, omdat ze van denzelfden Schrijver zijn, en in zeker opzigt over dezelfde ſchijven loopen. In elk der beide onderhavige werkjes toch wordt een perſoon voorgeſteld, die van de lagere klaſſe tot een meerder of minder aanzien in de maatſchappij opklimt; zoo zelfs, dat de Heer MEESTERS hun beide, als den hoogſten trap der eere, eindelijk eene ridderorde, den eerſten zelfs drie, doet verkrijgen. De *Weſtfaalſche Vondeling* is een *Duitſcher*, die zijne fortuin in ons vaderland komt zoeken, en met den koophandel zoo veel wint, dat hij rentenier, daarna *Maire* en Burgemeester wordt; terwijl *Oom* PIET aan de krijgsdienst, in welke hij tot den rang van Kolonel opklimt, zijn aanzien te danken heeft. Men verwachte geene dorre opgave van beider voornaamſte lotgevallen. Sommige zijn meer, andere minder belangrijk. Zoo. genoemde *intrigue* of knoop zou men in No. 2 geheel te vergeefs zoeken; gelijk over het algemeen dit boek, ofſchoon later geſchreven, beneden den *Vondeling* ſtaat.

Geheel zonder genoegen hebben wij noch het een noch het ander gelezen; echter ook niet, zonder er meer dan ééne aanmerking op te hebben. Het volgende zij den Schrijver, die voor het luimige verhaal wel aanleg heeft, in bedenking gegeven.

Wij gaven zoo even te kennen, dat in No. 1 nog *eenige intrigue* is; doch ook deze is zoo gering, dat het (en de Heer MEESTERS zal ons dit gaarne toeſtemmen) inzonderheid aankomt op het *karakter* van zijnen held. Maar juist dit is het, wat wij misſen. JAN VON NULLEPARTSHUIZEN is een *Duitſche* knecht, daarna rijke winkelier, wien het wel niet geheel aan oordeel mangelt, maar die toch niet ſchrander genoeg is, om *als hoofdperſoon* eenig belang te kunnen wekken. Dat het uitzigt op *f* 12co en den post van lijkdienaar hem kan bewegen tot een huwelijk met de bijzit van zijnen Heer, is geen zeer handige en een hoogst onkieſche greep van den Schrijver, om zijnen man op de baan te helpen. Eene winst b. v. uit de loterij, die er toch nog bijkomt, had even goed aan het oogmerk voldaan; om nu niet te zeggen, dat er nog middelen in overvloed waren, om den held aan geld te helpen, waarbij zijn zede-

lijk karakter zich in een treffend licht had vertoond. Dat zoo iemand, als de hoofdperſoon van MEESTERS, naderhand uit baatzucht eene leelijke, maar rijke weduwe huwt, is te begrijpen; dat hij, na den dood van deze, zijne meid tot den rang van echtgenoot verheft, laat zich ook verklaren uit de omſtandigheid, dat deze hem in zijne zaken onmisbaar geworden was. Zijn maatſchappelijk aanzien verkrijgt hij dus ook enkel door zijn geld, niet door verſtand of deugd. Had integendeel de Schrijver hem een edel gebruik van zijn vermogen doen maken, hem een helder natuurlijk verſtand gegeven, dat door omgang enz. naderhand ontwikkeld werd, dan ware de man niet zoo onbeduidend geweest, als hij nu is, en ook van den zedelijken kant zou zijn boek in nut hebben gewonnen.

In zoo verre is No. 2 weder beter. Ook *Oom* PIET genoot geene beſchaafde opvoeding, maar is een edel mensch, die belang inboezemt, wien men acht en liefheeft, omdat door den ruwen bolſter eene voortreffelijke kern heenſchittert. Overigens is noch in het eene, noch in het andere werkje die bevallige afwisſeling van karakters te vinden, die, misſchien het moeijelijkſte in een' Roman, tevens het onmisbaarſte is. RICHARDSON onder de ouderen, WALTER SCOTT onder de lateren, waren er meesters in. Nergens bijna vindt men daar een onbeduidend perſoon, tenzij met opzet. Hoe weinig ook, om ſlechts dit ééne voorbeeld aan te halen, BRYCE SNAILSFOOT in den *Pirate* des laatſten beteekene als mensch, als karakter in een' Roman, uit een *aesthetisch* oogpunt alzoo, is de ſchildering allerlevendigst. Rec. weet wel, dat alleen de fijne menſchenkenner dit *aesthetisch* belang aan zijne perſonen kan bijzetten; en waarlijk! een' goeden Roman te ſchrijven, is niet ieders zaak, en geheel bezijden de waarheid was misſchien het oordeel van eenen, ons bekenden, ſcherpzinnigen kunstkenner niet, die de volmaakte *Romance* voor het moeijelijkſte gedicht, den volmaakten *Roman* voor het moeijelijkſte proza hield.

Om tot de werkjes van den Heer MEESTERS weder te keeren; in beiden vonden wij eene menigte uitweidingen, in welke de Schrijver blijkbaar het doel heeft, *zijne* gedachten over ſommige onderwerpen te zeggen, en welke, er dan wel eens als met de haren bij geſleept, offchoon op zichzelve niet onbelangrijk, echter daar ter plaatſe een *hors d' oeuvre* zijn. Van dien aard zijn: over onderwijs en ſchoolopzigt, No. 1, bladz. 210 volg. — over het voorlezen van den Bijbel in de kerken, ald. bl. 218 volg. No. 2, bl. 124 volg. — over militaire tucht, ald. bl. 38 volg. — over het inhalen der *Franſchen* in 1794, ald. bl. 47 volg. — over de redenen, waarom de geeſtelijkheid het Belgiſche volk dom zoekt te houden, ald bl. 68 volg. — over het zinnelijke in de R. C. eerdienst, ald. bl. 87 volg. — over de gezindheid van *Frankrijk* en *Engeland* jegens de *Nederlanden*, ald. bl. 92 volg. en wat niet al meer! Ja, zelfs eene verhandeling

over het ſpreekwoord: *het is al geen goud, wat er blinkt*, No. 2, bl. 240 volg. Met de redeneringen van den Schrijver kunnen wij ons doorgaans vrij wel vereenigen. Dit laatſte zeggen wij echter niet van No. 2, bl. 74, waar MEESTERS met het godsdienſtig onderwijs ſchijnt te willen wachten tot de volwasſenheid.

Zoowel het eene als het andere boek verraadt (en dit mogen wij almede niet verzwijgen) eenen *toeleg*, om grappig te zijn; misſchien het beste middel, om ook *wezenlijke* aardigheden te doen mislukken. Vandaar, dat geen klein gedeelte, inzonderheid van No. 2, geenen zachteren naam verdient, dan dien van *laf*, waartoe niet weinig medewerken oude, afgeſletene anecdotes, als No. 1, bl. 55 volg. No. 2, bl. 30, en woorden als: *jullie*, *hullie*, *bennen*, *niks*, *nouw*, *wat ben je me!*, *ſanteboetiek*, enz. Maar daarbij blijft het nog niet. Wanneer men in No. 2, bl. 36, waar verhaald wordt, dat *Oom* PIET met zijne moeder en zuster, water- en vuur-verkoopſters, den ſchouwburg bezoekt, leest: „ Doch bij de opvoering van de *Bruiloft van Kloris en Roosje* „ liep het zoo glad niet af." (Gedurende de vertooning van GIJSBRECHT hadden zij zitten ſlapen.) „ Dit ſtuk onze „ dames ongemeen bevallende, zoo werden zij nagenoeg „ ontembaar. Haar gelach, aan hetwelk zij nog eenigen „ ſteun gaven, door de vuisten in de zijden te ſtellen, deed „ de zaal weêrgalmen. *Men zegt zelfs, dat het onder de* „ *loge, in welke zij zaten, lekte.*" (!!) Als dat geen *bas comique* in den *ſuperlativus* is, hebben wij er geen verſtand van.

Correctie en uitvoering verdienen lof. *Phiſica*, No. 2, bl. 115, en *typographiſche*, l. *topographiſche*, ald. bl. 116, hopen wij, dat drukfouten zijn.

Ten ſlotte. Indien de Heer MEESTERS zoo blijft achteruitgaan, als eene vergelijking van deze beide geſchriften doet zien, dan bidden wij hem, — wien anders geene losheid in het ſchrijven kan ontzegd worden — de ontelbare menigte weinigbeduidende boeken niet te helpen vermeerderen; maar wanneer hij de les van HORATIUS volgt en *ſaepe ſtilum vertit*, eer hij zijne opſtellen uitgeeft, dan zullen wij de verrigtingen van *Oom* PIET in den oorlog tegen de muitende *Belgen*, bladz. 258, (als gepenſioneerd Kolonel?) zeker met ruimeren lof mogen aankondigen.

Boekbeſch. No. VI, bl. 246, reg. 2 v. o. leze men: H'v.
——— ——— bl. 249, reg. 4: *deſumſiſſe.*
——— ——— bl. 263, reg. 12: ECKHEL.
Mengelw. No. IV, bl. 166, reg. 7: *bevaarbaar.*
——— No. V, bl. 197, reg. 24: *hebben.*
——— ——— bl. 198, reg. 17: *geſproten.*

BOEKBESCHOUWING.

Verhandeling over de Waarheid van den Christelijken Godsdienst. Te Harlingen, bij M. van der Plaats. *In gr. 8vo. VIII en 271 bl. f 2-:*

Met de eigene woorden van den Eerw. F. HOEKSTRA, Uitgever dezer Verhandeling, het opſtel van wijlen zijnen Vriend H. HANEKUIK, zeggen ook wij: „ Het ontbreekt zekerlijk niet aan voortreffelijke ver- „ toogen over de waarheid van den Christelijken Gods- „ dienst, en in een Christenland zou men dezelve ge- „ noegzaam voor eene uitgemaakte en afgedane zaak „ mogen houden; maar het ontbreekt in onze dagen „ echter ook niet aan de zoodanigen, die, om hun „ vernuft te toonen, of als ſterke geesten zich boven „ de vooroordeelen van het gemeen (zoo als zij het „ noemen) te verheffen, niet zelden lustig in de weer „ zijn met hunne uitvlugten en tegenwerpingen tegen „ alle buitengewone Openbaringen, en inzonderheid „ tegen die, welke de Christenen voor Goddelijk er- „ kennen. En niet zelden beſchouwen zij het als een „ triumf van hunne denkwijze, wanneer zij den ge- „ loovigen, doch min ſchranderen Bijbelvriend, door „ hunne geopperde, ſchoon honderdmalen beantwoor- „ de, tegenbedenkingen in verlegenheid en tot zwij- „ gen brengen." Gelukkig, dat er, vooral in de groote wereld, gevonden worden, die zulk een' ſchaamteloozen Neoloog met verontwaardigend ſtilzwijgen den rug toekeeren, of te antwoorden weten naar zijne dwaasheid, gelijk de Eerw. HOEKSTRA daarvan een voorbeeld aanhaalt. Met dat al beämen wij niet ſlechts het aangehaalde, maar houden het tevens daarvoor, dat door de uitgave van dit oorſpronkelijk vaderlandsch geſchrift aan ons Publiek eene wezenlijke dienst bewezen is. Bij Geleerden en Bijbelvrienden mogen de ſtuk-

ken van den ouden tijd, nog meer de voornamere werken, tot verdediging des Chriſtendoms na de Hervorming uitgegeven, op de Hoogeſcholen of van elders, bij name althans, bekend geworden zijn; bij het grootſte getal nogtans der Christenen, de Kerkelijken, hopen wij, uitgezonderd, liggen dezelve onder het ſtof der bibliotheken of elders in eenen hoek verſchoven. Terwijl nu de zucht naar het nieuwe allen prikkelt, durven wij het bijkans behoefte noemen voor elk geſlacht, naar deszelfs bijzonderen ſmaak, het betoog der eeuwige geloofswaarheid te kunnen lezen, en alzoo tot nadenken en onderzoek opgewekt te worden, met name door hooggeachte tijdgenooten. Want, zoo men omtrent andere wetenſchappelijke werken, inzonderheid bij voortbrengſelen van vernuft en luim, alleen den inhoud ten maatſtaf neemt van hunne waarde, vereischt doorgaans het lezend Publiek iets meer in den openbaren verdediger van de Godsdienst, en wil men, dat zijne oprechtheid ſchier algemeen erkend worde en boven verdenking verheven zij. Bezwaarlijk intusſchen houdt de wereld ook te dezen maat; en het gulden boeksken van den onſterfelijken DE GROOT, in den *Loevesteinſchen* kerker geſchreven, opdat Zeevarenden zijn *Bewijs van de ware Godsdienst* tot eigen nut en voortplanting van het geloof in den Gekruisten zouden rondvoeren en bezigen, waar *Hollands* vlag gezien en vereerd werd op aarde, heeft inderdaad bij de onzen te lang moeten deelen in de miskenning des Schrijvers (*). Maar, zulk eene vooringenomenheid, waarin de geest des tijds zich mengde, daarlatende, blijft het nogtans ten huidigen dage twijfelachtig, of wel een waardig Godgeleerde, het zij Priester, het zij Protestantsch Leeraar, in navolging

(*) Behalve dat wij hier toeſpelen op het begin of den aanhef van genoemd *Bewijs*, beroepen wij ons, wegens de miskenning van dezen arbeid VAN DE GROOT, op het Berigt, door G. BRAND ten jare 1683 geplaatst voor den *derden* druk; een *vijfde* dagteekent 1728: of er een latere zij van dat oorſpronkelijk dichtwerk, is mij onbekend.

van onzen vraagbaak DE GROOT, eene verdediging in het licht zendende van JEZUS' Leere, Opſtanding en Wonderen, de beſchuldiging ontgaan zal van Neologen en twijfelaars, toeleggende om zijne opregtheid bij den volke te ondermijnen, door 's mans betrekking tot de Kerk ten ſtruikelblok aan te grijpen. Wij wagen het niet, op grond van eene te hooge vooringenomenheid met de *wezenlijke* verlichting in *Nederland*, dit voorſtel ontkennend te beantwoorden; maar het verblijdt ons daarentegen, tot beſchaming van zulke waanwijzen of ligtzinnigen, (indien zij onder de onzen ſchuilen mogten) te kunnen zeggen, dat, reeds omtrent het midden der vorige Eeuw, de beroemde G. WEST, Medelid van het Parlement in *Engeland*, en als *leek* gewaarborgd tegen zoo laaghartigen laster, vandaar eene bijkomende reden ontleend heeft, om op den titel van zijn geſchrift *over de Opſtanding van* JEZUS CHRISTUS zijnen naam te doen plaatſen. Ook gewagen wij te liever hiervan, nu eene Verhandeling van gelijkſoortigen of meer algemeenen inhoud, een pleit voor *de waarheid van de Christelijke Godsdienst*, ter beoordeeling voor ons ligt; eene Verhandeling, wel *zonder* naam, dan toch het werk van eenen welbekenden Schrijver, van wijlen den Heere H. HANEKUIK, in leven koopman te *Harlingen* en achtenswaardig lid der Doopsgezinde Gemeente in die ſtad, en hierom, zoo wij achten, een verdedigingsſchrift des geloofs, op zichzelve beſchouwd van groote waarde. Want, wel verre van hetzelve voor de pers te beſtemmen, (waaromtrent wij meenen van zijnen Vriend, den Eerw. HOEKSTRA, te moeten verſchillen) blijkbaar bewerkte hij deze Verhandeling tot eigene oefening en ſtichting, en bleef ten einde toe onledig met bouwſtoffen te vergaderen, om dezen zijnen arbeid te verbeteren en te verrijken. Heeft men nu het getuigenis van eenen WEST en LYTTLETON voor geheel belangeloos en opregt aan te merken, met alle regt vermeenen wij dat van onzen HANEKUIK daarnevens, zoo niet daar-

boven, te mogen plaatſen; want hij heeft hetzelve door zijnen dood bekrachtigd: op het punt van in den Heere te ontſlapen, vertrouwde hij dit en andere geſchriften aan zijnen Vriend, in die plegtige oogenblikken geheel afziende van eenigen naam of roem op aarde te wenſchen.

Ondertusſchen, hoe veel daaraan gelegen zij, om, in eene verdediging der Christelijke geloofsgronden, de waarheidsliefde en opregtheid des Schrijvers boven alle redelijke verdenking verheven te kunnen achten, verre nogtans zijn wij er van af, om deze Verhandeling daarom alleen aanprijzenswaardig te keuren bij onze Lezers. Dezelve verdient zulks ook, en voornamelijk, wegens haren inhoud en wijze, zoo wel als kracht, van betoog. Hiervan, twijfelen wij geenszins, zal elk onzijdige, die haar in handen neemt en beoefent, volkomen overtuigd worden; en het is de algemeenheid en rijkdom tevens der ſtoffe, die ons belet, eene ſchets des geheels of een breed verſlag van dezen nuttigen arbeid mede te deelen. Men vergenoege zich dan met dit, ſchoon oppervlakkig, overzigt.

Met een ſcherpziend oog en wél onderſcheidend verſtand kiest en volgt de Heer HANEKUIK, in het bewerken van de voorgeſtelde taak, zijnen eigen' weg, toont hij zich des onderwerps meester, en heerscht er duidelijkheid van ſtijl en bondigheid van bewijsredenen in zijn geſchrift. Hij begint met op te merken, dat in geloofszaken geene wiskunſtige zekerheid, die rust op afgetrokkene denkbeelden en beſchouwingen, maar alleen eene zedelijke blijkbaarheid, welke op de grootſte waarſchijnlijkheid afgaat, door den redelijken mensch vereischt mag worden tot zijne overtuiging der waarheid. Uitgaande van dit beginſel, zet hij met naauwgezette onzijdigheid de tegenwerpingen uiteen, door het Ongeloof aangevoerd tegen de Echtheid der Boeken en de Geloofwaardigheid van het Apostolisch getuigenis; toetst, vergelijkt en weegt dezelve geleidelijk tegen de redenen, die voor de zaak en voor de Goddelijkheid des Evangelies pleiten; toeft ten laatſte eveneens, en

wederom met een oog op de ingebragte bedenkingen en vitterijen der beſtrijders, bij den hoekſteen des Christendoms, de waarheid van JEZUS' verrijzenis; gevende alzoo aan zijn beſluit en overtuiging de meest volkomene vastheid. Dank hebbe derhalve de Eerw. HOEKSTRA, die, gelijk bevorens, zoo ook nu, eene Verhandeling van zijnen zaligen Vriend der vergetelnisſe onttrokken en, daar zij zulks wel verdiende, door den druk heeft gemeen gemaakt; zich bovendien de moeite gevende, om haar, tot gemak der Lezers, in paragraphen af te deelen. Intusſchen doet het ons leed, dat zijn Eerw. van meening ſchijnt geweest te zijn, dat het hem niet even zeer vrijſtond, eene laatſte beſchavende hand aan het opſtel des overledenen te mogen leggen (*), waardoor deze en gene kleinigheid, die verbetering, of eene verontſchuldigende opmerking althans, naar ons gevoelen, vereischt had, onaangewezen is gelaten. Om alle vermoeden van eenzijdigen lof van ons te weren, zullen wij dat weinige vermelden met die beſcheidenheid, welke wij den waardigen afgeſtorvenen verſchuldigd zijn.

Zoo lang dit pleit voor de waarheid van de Christelijke Godsdienst onder 's mans papieren bleef berusten, en niet ter uitgave beſtemd werd, was het genoeg, dat *hij* de deugdelijkheid kende der bronnen, waaruit hij zijn betoog ontleend had, op het gezag van Kerkvaders en andere aangehaalde Schrijvers rustende. Maar, inzonderheid in het teedere punt eener gedrukte verdediging der Heilige Schrift en Evangelifche waarheid tegen het Ongeloof, vereischt het lezend en nadenkend Publiek met alle regt in ſtaat geſteld te worden tot eigen onderzoek, en blijft eene naauwkeurige aanwijzing van het gezag, waarop men

(*) Bijzonder hebben wij hier het oog op de latere en teregt door [ ] aangewezene bijvoegſelen van den Schrijver, welke hier of daar gevoegelijk met den loop der rede hadden kunnen verbonden worden, en nu eenigzins ſtootend invallen.

bouwt, pligtmatig. Hoezeer wij dus te dezen op den overledenen en zijne opregtheid ons kunnen verlaten, en zelve, door een en ander na te ſlaan, in ons vertrouwen te dien aanzien op hem bevestigd zijn, hadden wij echter gewenscht, dat van niemand een ingewikkeld geloof gevergd ware.

Bovendien is (in § 106) een misſlag onopgemerkt gebleven, die, het is zoo, alleen den beoefenaar der letteren in het oog zal loopen, en voorzeker meer als eene vergisſing, dan als eene drukfout, te verontſchuldigen is. Wij houden het namelijk daarvoor, dat wijlen de Heer HANEKUIK LACTANTIUS en diens boek *de morte perſecutorum* voor den geest had, wanneer hij den *Griekſchen* LUCIANUS een *Romeinsch* Schrijver noemde, en van *diens* geſchrift *de morte Peregrini*, als droeg het den titel *de morte peregrinorum*, in denzelfden volzin gewaagde.

Eindelijk, een weinig verder (nog in § 106), zou, onzes inziens, eene aanteekening van den Uitgever voorzeker niet te onpas geweest zijn. De overbekende getuigenisſen van PHLEGON en THALLUS vindt men daar aangevoerd, als *bevestigende* het Evangelisch verhaal wegens de zware duisternis *over de geheele aarde*, gedurende de drie middaguren der kruiſiging. Het gevoelen van onzen DE GROOT en anderen, die uitdrukking verſtaande van het *Romeinſche* gebied, bleef, ondanks latere herziening van zijne Verhandeling, voor geldig doorgaan bij den geachten Schrijver. Beter, daarentegen, werd het door WAGENAAR (*) onbeſlist gelaten, of wel die plaatſen van PHLEGON en THALLUS, van eene overgroote *zonnetaning* gewagende, van toepasſing zijn op het akelig duister, welligt rondom den kruisberg, *Jeruzalem*, en misſchien ten meesten over *Judea*, verſpreid. Voorname Godgeleerden toch en Bijbeltolken, die laatstgedacht gevoelen begunſtigen, vatten, naar den ſpreektrant der

(*) *Geſchiedenis der Christelijke Kerk in de eerſte Eeuw*, B. I. § 44. bl. 99.

Joden, de uitdrukking der Schrifture op in dezen bepaalderen zin (*). Wat ons betreft, ook wij houden het daarvoor, dat de zaak in geſchil is afgedaan door het oordeelkundig en allezins naauwkeurig onderzoek, eerst van den kundigen A. A. SYKES, later herhaald door den even vermaarden N. LARDNER (†). Ten zij men dus de bewijzen, door hen te berde gebragt, wete te wederleggen en te ontzenuwen, zal het voor de goede zaak des Christendoms meer ſchadelijk dan voordeelig zijn, op gronden te bouwen, die geene wezenlijke vastheid hebben. Ook mag men veilig die hoogst ongewiſſe getuigenisſen der opgenoemde Schrijvers, ſchaars bij de Kerkvaders zelven aangehaald, onaangeroerd voorbijgaan, en, met onzen HAMELSVELD en VAN DER PALM, aan zulk een' ongewonen neveldamp bij de kruiſiging denken, als meermalen de voorbode is eener aardbeving.

Wij eindigen met deze Verhandeling aan Leeraars, en vrienden der waarheid en der Heilige Schrift, hartelijk aan te prijzen; meer bijzonder wenſchende, dat dezelve in handen kome van onze vaderlandſche Jeugd, zich voorbereidende voor de Kerk, of tot de belijdenis des geloofs.

(*) ERASMUS, G. J. VOSSIUS, SCALIGER, BEZA, BYNÆUS en anderen, aangehaald bij LARDNER (op ſtraks te noemen plaatſe). Ook omhelsden CLERICUS, blijkens de noot op MATTH. XXVII: 45, en de latere Uitleggers, dit gevoelen vrij algemeen.

(†) SYKES, *a Diſſertation on the Eclipſe mentioned by* PHLEGON, 1732; *a Defence of the Diſſertation*, 1733, and *a ſecond Defence*, 1734, both by SYKES. Zijnde deze verdedigingen gerigt tegen de bedenkingen, door CHAPMAN en WHISTON ingebragt. — LARDNER, *a Collection of ancient Teſtimonies*, Vol. II. Ch. XIII. p. 126—152.

GREGORIUS *van Nazianzus de Theologus. Eene Bijdrage tot de Geſchiedenis der Kerke en des Leerſtelſels in de vierde Eeuw. Door Dr.* CARL ULL-

MANN, *vroeger buitengewoon Hoogleeraar in de Godgeleerdheid te Heidelberg, thans gewoon Hoogleeraar te Halle. In II Deelen. Uit het Hoogduitsch, met Voorberigten en Naſchrift van* J. CLARISSE. *Te Rotterdam, bij* de Wed. J. Allart. *In gr.* 8*vo.* 821 *Bl. f* 8 :

Zoo weinig gezind, als men onder Protestanten vroeger ſcheen te zijn tot het behandelen van de ſchriften der Kerkvaders, is men thans niet. Prijſelijk is voorzeker deze verandering, vooral als men het er op gezet heeft, de Geſchiedenis der Kerke en des Leerſtelſels uit de bronnen zelve te leeren kennen. Profesſor ULLMANN, ook bij ons niet ongunſtig bekend, levert in dit werk over den beroemden GREGORIUS van *Nazianzus* eene zeer gewigtige bijdrage tot die Geſchiedenis in de vierde Eeuw, zoo als de titel belooft. De vertaling is geleverd, het eerſte Deel door Mevrouw KLEYN, geb. OCKERSE, het tweede door den Heer GERBRAND BRUINING. Waarom is dit werk, dat in het oorſpronkelijke door deskundigen gelezen kan worden, vertaald? Die vraag kan niet beter beantwoord worden, dan met de woorden van CLARISSE, Voorb. Iſte D. bl. IX: „ Uitſtekend is de waarde van dit werk, het zij men op het doel des Schrijvers, of op het voorwerp, door hem ter behandeling uitgekozen, of op de bewerking der ſtof, die hij geheel en al uit de bronnen heeft opgedolven, of op inrigting, ſtijl en voordragt het oog ſla. Ik mag er dan geenszins aan twijfelen, of dit boek zal, onder de duizenden, die uit het Hoogduitsch vertaald worden, bij onzen landaard, de betamelijkſte onderſcheiding en het gunſtigst onthaal ontmoeten: terwijl deszelfs lezing genoegelijk onderhoud, en het oplettend gebruik, in meer dan één opzigt, wezenlijk nut zal kunnen opleveren." Bij dusdanigen lof van een' man als CLARISSE, lust het ons, den Lezer, die dit nu wel verlangen zal, met den inhoud van dit werk eenigzins bekend te maken.

Het eerſte Deel behelst, na eenige aanmerkingen ter inleiding, 's mans Levensgeſchiedenis. Het ſlot dier aanmerkingen verdient hier eene plaats: „ Het was een tijd van vreeſelijke partijzucht en verdeeldheid. Doch waar partijen zijn, het zij godsdienſtige, politieke of wetenſchappelijke, daar is onverdraagzaamheid en vervolging, het zij deze zich dan openlijk vertoonen, of in 't geheim werken; zij handhaven zich met de wapenen van tong en pen, of met die der oppermagt; daar is geen wederkeerige eerbied voor eens anderen inzigten en bemoeijingen, maar daar worden de perſoonlijke betrekkingen integendeel vergiftigd," enz. In zulk eenen, en niet meer in dien vroegeren beminnenswaardigſten, tijd der Christelijke Kerk leefde GREGORIUS. Maar, juist in den ſtrijd met zulk een' tijd, zullen (zal) zich, inzonderheid bij zijne eigenlijke openlijke werkzaamheid te *Konſtantinopel*, zoo menig eene zijner voortreffelijkheden des te helderder vertoonen, en over het geſtrenge en terugſtootende van zijn karakter zal zich aldus een zacht licht verſpreiden." 's Mans Levensgeſchiedenis verdeelt zich in vier tijdperken, welke in vier afdeelingen, ieder door een tijdrekenkundig overzigt voorafgegaan, behandeld worden.

Afdeeling I. *Geſchiedenis der jeugd van* GREGORIUS. Van zijne geooorte, tot op het dertigſte jaar zijns ouderdoms. Ongeveer van het jaar 330 tot 360. I. *Vaderland, familie en vroege jeugd van* GREGORIUS. II. *Zijn verblijf te* Athene. (Bl. 14—40.)

Afd. II. *Het leven van* GREGORIUS *in* Cappadociën, *gedeeltelijk in de eenzaamheid, en voor een gedeelte in openlijke en kerkelijke werkzaamheden.* Nagenoeg van den jare 360 tot 379, en dus van zijn dertigſte tot zijn negenenveertigſte levensjaar. I. *Verſchillende rigting van den geest van* GREGORIUS, *en van zijnen broeder* CAESARIUS. II. GREGORIUS *ontwerpt zich een plan voor zijn volgend leven.* (Hierbij behoort eene aanteekening van ULLMANN over de echtheid van GREGORIUS' Testament. IIde D. bl. 255.) III. GREGORIUS *in de eenzaamheid.* IV. *Eerſte*

openbare werkzaamheid van GREGORIUS, *om vrede te ſtichten.* V. *Wordt Priester en ontvlugt.* VI. *Over* JULIANUS *in 't algemeen, en de betrekking van* GREGORIUS *tot hem in 't bijzonder.* a. *De betrekking, waarin het Christendom tot het Heidendom ſtond, toen* JULIANUS *de regering aanvaardde. Zijn afkeer van het Christendom.* b. JULIANUS' *handelwijze omtrent het Christendom en deszelfs belijders.* c. GREGORIUS' *boeken tegen* JULIANUS. d. *Perſoonlijke betrekking van* GREGORIUS *en zijne familie tot* JULIANUS. VII. GREGORIUS *treedt andermaal als vredeſtichter op.* VIII. *De verkiezing van* BASILIUS *tot Biſchop van* Caeſarea, *en het gedrag van den ouden en jongen* GREGORIUS *bij deze gelegenheid.* IX. GREGORIUS *wordt Biſchop van* Saſima, *en daarna medehelper in de bediening zijns vaders te* Nazianzus. X. *Huiſelijke tegenſpoeden van* GREGORIUS. XI. *Openbare werkzaamheden van* GREGORIUS, *als medehelper zijns vaders te* Nazianzus. XII. *De oude* GREGORIUS *ſterft. Ook zijne vrouw* NONNA. *De jonge* GREGORIUS *keert, als ambteloos man, naar* Seleucia *terug.* (Bl. 41—139.)

Afd. III. *Openbare ambtsverrigtingen van* GREGORIUS *in* Konſtantinopel, *tot op zijne terugkomst in zijn vaderland.* Van den jare 379 tot 381, dus omſtreeks het negenenveertigſte tot het eenenvijftigſte levensjaar van GREGORIUS. 1. *Godsdienſtige en kerkelijke toeſtand te* Konſtantinopel. 2. GREGORIUS *komt te* Konſtantinopel, *en verzamelt zich eene Gemeente.* 3. GREGORIUS *wordt door de tegenſtanders verſmaad en vervolgd, en verdraagt dit op eene zachtmoedige wijze. Twist onder de Regtzinnigen te* Konſtantinopel. 4. *Over* GREGORIUS' *Leerredenen en ambteloos leven te* Konſtantinopel. 5. *Roem van* GREGORIUS. HIERONYMUS *wordt zijn leerling. Zijne betrekking tot den Wijsgeer* MAXIMUS. 6. GREGORIUS *wordt wederhouden om* Konſtantinopel *geheel te verlaten, zondert zich echter eenigen tijd op het land af. Zijn gevoel voor de ſchoonheden der Natuur.* 7. *Aankomst van* THEODO-

SIUS *te* Konſtantinopel. *Zegepraal der* Niceenſche *Geloofsbelijdenis.* GREGORIUS *verzet zich ſtandvastig tegen het aannemen van het Bisdom.* 8. GREGORIUS *blijft bij zijne weigering, om de Bisſchoppelijke waardigheid aan te nemen. Zijne vrijmoedigheid tegen (omtrent) alle ſtanden.* 9. *Tweede algemeene Kerkvergadering te* Konſtantinopel, *in het voorjaar van* 381. GREGORIUS *wordt regtmatig tot Bisſchop gekozen. Zijne ſchrandere voorſtagen vinden geen gehoor.* 10. GREGORIUS *bedankt voor zijn ambt, en neemt afſcheid van zijne Gemeente.* (Bl. 140—234.)

Afd. IV. *Van het vertrek van* GREGORIUS *uit* Konſtantinopel *naar zijn vaderland, tot aan zijnen dood.* Van den jare 381 tot 390, dus van het eenenvijftigſte tot het zestigſte jaar zijns ouderdoms. 1. GREGORIUS *vindt behagen in zijne afgezonderde levenswijze en verwijdering van Kerkvergaderingen, doch is bij voortduring voor de* Nazianzeenſche *Gemeente werkzaam.* 2. GREGORIUS *onttrekt zich geheel, neemt echter ſteeds deel in kerkelijke gebeurtenisſen en in het welzijn van zijn vaderland, van bijzondere familiën en perſonen.* 3. *Brieven en Gedichten van* GREGORIUS. [Slechts algemeen verſlag vindt men hier. De titels der gedichten worden niet eens genoemd. Hierbij behoort de aanteekening IIde D. bl. 256, waar ULLMANN verklaart, over den Χριστὸς πάσχων van GREGORIUS willens te zijn, bij eene nadere gelegenheid, iets meer te zeggen.] 4. GREGORIUS' *dood. Zijn karakter.* (Bl. 235—270.)

Het zal niet onvoegzaam zijn, hier de medegedeelde hóofdtrekken van zijn beeld op te geven. Dit leidt zoo wel tot prijsſtelling op GREGORIUS' Levensgeſchiedenis, als op ULLMANN'S voortreffelijken arbeid: „GREGORIUS was van middelmatige geſtalte, een weinig bleek, echter zoo, dat hem dit niet leelijk ſtond. Zijn hoofdhaar was dun en door ouderdom grijs geworden; digter was zijn korte baard en zijne ſterk uitkomende wenkbraauwen. Aan het regter oog had hij een likteeken. Zijn gelaat was vriendelijk en inne-

mend; zijn gedrag eenvoudig. De grondtrek van zijn binnenſte was godvruchtigheid; zijne ziel was vol van vurige geloofskracht, en Gode en CHRISTUS toegekeerd. Een blakende ijver voor Goddelijke dingen leidde hem door geheel zijn leven. De ijver openbaarde zich zeker ook wel in een ſtreng vasthouden en verdedigen van zekere geloofspunten, welke die eeuw bijzonder gewigtig achtte, alsmede in het levendig en van partijdigheid niet vrij beſtrijden van tegenovergeſtelde overtuigingen; maar ook niet minder in een innig en levendig beoefenen van het werkdadige Christendom, welks bevestiging en verbreiding in de gemoederen hem boven alles na aan het harte lag. Zijn kluizenaarsleefregel was overdreven en der gezondheid nadeelig, maar echter niet zoodanig, dat zij in werkheiligheid ontaardde; dezelve was voor hem een middel tot verheffing en bevrijding des gemoeds, maar niet, op zichzelven beſchouwd, reeds eene hoogere deugd. Aangeborene en verworvene liefde tot eenzaamheid hinderde hem, alle zijne krachten ten algemeenen nutte aan te wenden. Zijne afzondering en ingetrokkenheid lieten hem niet tot geoefende wereld- en menſchenkennis geraken. Gebrek aan menſchenkennis bragt te weeg, dat hij ſomwijlen al te onvoorzigtig zijn vertrouwen wegſchonk, ſomwijlen wantrouwig was en bitter in het beoordeelen van anderen. Hij verlangde van anderen veel, van zichzelven het meeste. Vatbaar voor groote voornemens en vol van een' blakenden ijver voor al wat goed is, was hij niet altijd ſtandvastig en volhardend in de uitvoering. In het dulden en worſtelen was hij edel en grootmoedig, in de overwinning gematigd, in het geluk nederig, de magthebbenden niet vleijende, maar den verdrukten en vervolgden een ſteeds bereidwillig helper, den armen een liefhebbend vader. De uitmuntendſte hoedanigheden waren bij GREGORIUS ook met gebreken vermengd: hij was niet geheel vrij van ijdelheid; hij was ligtgeraakt en vatbaar voor beleedigingen; maar hij vergaf ook ſpoedig weder, en koesterde geenen wrok. Hij was een mensch, in de heiliging be-

grepen (?) en naar het beste ſtrevende, maar niet volmaakt, gelijk zulks geen ſterveling op aarde is."

(*Het vervolg en ſlot hierna.*)

Natuurkundige Verhandelingen van de Hollandſche Maatſchappij der Wetenſchappen te Haarlem. XXſte Deel. Te Haarlem, bij de Wed. A. Loosjes, Pz. *In gr.* 8*vo.* 260 *Bl. f* 2-40.

Dit deel behelst drie Prijsverhandelingen. De eerſte is die van den Heer S. J. GALAMA, Stads Doctor in de Genees- en Verloskunde te *Sneek*, over de geneeskrachten van het *Iodium*, en de ziekten, waarin het gebruik van dit geneesmiddel te pas komt (bl. 1—171). De Schrijver heeft deze Verhandeling in drie Hoofdſtukken verdeeld. Het eerſte handelt over het *Iodium*, deszelfs verbindingen, wijze van aanwending en gift; het tweede, over de ziekten en gebreken, waarin hetzelve, zoo wel in- als uitwendig, als geneesmiddel is aangewend geworden; alsmede over de gunſtige en ongunſtige toevallen, uitwerkſelen of gevolgen, welke onderſcheidene Genees en Heelkundigen gedurende en na het gebruik van dit middel hebben waargenomen; het derde, eindelijk, beantwoordt de vraag zelve, en behelst eene op rede en ondervinding, zoo van den Schrijver zelven, als van anderen, ſteunende bepaling der geneeskrachten van het *Iodium*, en eene aanwijzing der in- en uitwendige ziekten, waarin het te pas komt. Het uitvoerigst is het tweede Hoofdſtuk behandeld, en de Schrijver heeft inderdaad den dank van het geneeskundig publiek verdiend door de vlijtige en zorgvuldige bijeenzameling van berigten, die over dit nieuwe middel in onderſcheidene Journalen gevonden worden. Alleenlijk zou men, tot een gemakkelijker overzigt, wel gaarne dit Hoofdſtuk in onderſcheidene paragrafen hebben geſplitst gezien; terwijl nu het lezen vermoeijend en het weder opzoeken van het gelezene be-

zwaarlijk is. Men ſtaat inderdaad verbaasd, wanneer men het heer van kwalen overziet, waartegen men het *Iodium* al heeft aangewend; het ging hiermede evenwel even zoo als het bijkans met elk nieuw middel gaat, en het ontbreekt nog niet aan Geneesheeren, die in den ijdelen waan ſchijnen te verkeeren, dat de duizend-en-ééne kwalen, waaraan het menschdom lijdt, door één enkel geneesmiddel kunnen worden beſtreden, en dat dit dan altijd *het laatst ontdekte* der ontelbare wapenen wezen moet, waarmede alle Rijken der Natuur het tuighuis van ÆSCULAPIUS dagelijks voorzien! In het derde Hoofdſtuk bepaalt de Schrijver de werking van het *Iodium* op het gezonde ligchaam, ook volgens proefnemingen op zichzelven genomen; beſluit daaruit, gelijk ook uit de ziekten, waarin men het bezigt, dat het vooral op het *ſyſtema abſorbens* (hier altijd *ſysthema abſorbens* genoemd) zijne werking uitoefent, en deelt eenige eigene waarnemingen mede van deszelfs gelukkige aanwending in klierziekte en *rachitis*. De groote nuttigheid van dit middel in het kropgezwel wordt volgens beproefde Schrijvers, die deze ongeſteldheid hebben kunnen waarnemen, opgegeven.

De tweede Verhandeling ſtrekt ter beantwoording der vraag: *Welke zijn de eigenſchappen, waaraan men eene goede, onder water hard wordende mortel of metſelſpecie kan herkennen? welke zijn deszelfs ſcheikundige beſtanddeelen, en welke is de ſcheikundige vereeniging, die er bij dit hardworden tusſchen deze beſtanddeelen geboren wordt?* (Bl. 173—218.) Zij heeft tot Schrijver den Profesſor der Mineralogie te *Munchen*, J. N. FUCHS. De Schrijver toont door vele proeven, met verſchillende delfſtoffen genomen, overtuigend aan, dat er geen cement zonder kiezelaarde beſtaan kan, en dat het hardworden geen gevolg der zamenhangskracht (*cohaeſio*) is, maar op eene langzame ſcheikundige verbinding der kiezelaarde en des kalks op den natten weg berust. De drukking bevordert dit hardworden; welke omſtandigheid zeer in aanmerking komt bij het bouwen van muren met hydraulifchen mortel, waarbij deze door den last der metſel-

ſteenen zamengedrukt en tot een' aanmerkelijken graad van hardheid gebragt wordt, al is hij ook niet van de beste hoedanigheid.

De derde Verhandeling, eindelijk, is die van Dr. J. H. F. WIGAND, te *Freyſa*, in *Kur-Heſſen*, en ſtrekt ter beantwoording der vraag: *Welke is de zekerſte, gemakkelijkſte en voordeeligſte bereiding van de Emetine uit Ipecacuanha en andere, dat beſtanddeel bevattende planten? Wat heeft men tot dusverre waargenomen, als kenmerk eener zuivere bereiding van dit beſtanddeel? In welke evenredigheid ſtaat het braakverwekkend vermogen van het laatſte tot dat van de beste Ipecacuanha? Welke is de beste wijze, om hetzelve met veiligheid toe te dienen?* (Bl. 219—260.) Deze Verhandeling bevat vier Afdeelingen, naar aanleiding der vraag; terwijl een bijvoegſel nog eenige bijdragen bevat tot de drie eerſte Afdeelingen. Het was den Schrijver namelijk eerst na het bewerken der Verhandeling gelukt, andere ſoorten van *Ipecacuanha*-wortels ter onderzoeking te bekomen, dan die van de *Callicocca Ipecacuanha* (of *Cephaelis Ipecacuanha*), waarvan hij zich vroeger alleen of hoofdzakelijk had bediend. Zijne proefnemingen hebben tot reſultaat gegeven, dat dit beſtanddeel wel *in mindere hoeveelheid* in andere ſoorten van braakwortel voorkomt, maar dat het overigens in eigenſchappen en werking op het dierlijk ligchaam geen verſchil oplevert, uit welke ſoort het ook moge bereid zijn. Volgens hem ſtaat $\frac{1}{16}$ grein *Emetine* met 8 grein echten *Ipecacuanha*-wortel in werking gelijk. De door den Schrijver gevolgde bereidingswijze, die voordeeliger reſultaten opleverde dan die van GEIGER, is voor geene korte opgave vatbaar, en moet in zijne Verhandeling zelve nagezien worden.

Dit Deel der Natuurkundige Verhandelingen van de Haarlemſche Maatſchappij bevat dus, volgens onze beknopte inhoudsopgave, belangrijke bijdragen voor toegepaste Scheikunde en Geneeskunde.

Korte Beſchouwing der oorzaken en het wezen der Cholera Aſiatica, benevens eene eenvoudige behandelingswijze dier Ziekte; zijnde een uittrekſel uit twee Hoogduitſche Verhandelingen door Dr. F. JENCKEN *uit het Engelsch vertaald en vermeerderd met een beknopt verſlag, wegens het nut der aanwending van bloedige koppen tegen die Ziekte, door *** Chirurgijn Majoor bij Z. M. Marine. Te Zierikzee, bij* J. van de Velde Olivier. 1832. *In gr.* 8*vo.* 30 *Bl.* *f* : - 40.

Dit boekje lag bij Recenſent op tafel, toen een van onze brave Vrijwilligers, met verlof afwezig, bij hem kwam. De behandeling van het geweer was hem geheel eigen geworden, de Genees- en Heelkunde even vreemd gebleven. Hij nam het ſtukje op, en, lezende op den titel van *het nut der aanwending van bloedige koppen*, riep hij uit: „Jammer, dat wij met die verwenschte *Belgen* niet eens weêr aan den ſlag geraken! Aan *bloedige koppen*, zoo de Cholera eens mogt terugkeeren, zouden wij 't hun alsdan niet laten ontbreken, om aan te wenden naar believen!"

Verſtaan *wij* den titel wel, zoo is deze vertaling eene vertaling van eene vertaling! De ſtijl der Nederlandſche ſchijnt dit ook te bevestigen, zijnde op vele plaatſen ſtroef, min duidelijk, in woordvoeging de Engelſche afkomst, in ſommige uitdrukkingen eenen met de Nederlandſche taal niet zeer bekenden Schrijver verradende. Wat zegt b. v. een leidend denkbeeld (bl. 7), eene overſtelpende magt (bl. 7), meerdere voorbeſchiktheid met zich voeren (bl. 11), zij (geneesmiddelen) worden niet in de organiſatie geweigerd (bl. 17)? Ook ontbreekt het niet aan drukfouten.

De *korte beſchouwing nopens aard en oorſprong der Cholera* van Dr. JENCKEN kwam den Vertaler belangrijk genoeg voor, om in onze taal overgebragt te worden, ten einde hen te gerijven, die der Engelſche tale niet magtig zijn. Hij zelf wilde er een kort verſlag

wegens de nuttigheid der aanwending van bloedige koppen in deze ziekte bijvoegen. Rondborſtig geſproken, vooral daar wij eenen Zeeman voor ons hebben, zoude hij het laatſte zeer wel hebben kunnen doen en het eerſte geheel laten.

Wat zegt het toch: Het ſchijnt mij (Dr. JENCKEN) thans toe, dat de Cholera haren oorſprong heeft in eene *telluriſche hoofdſtoffelijke kracht*, welke in het tegenwoordig tijdperk uitvloeit, ten gevolge der hevige en ſnel op elkander volgende beroeringen der aarde, welke, niettegenſtaande hare neiging tot uitzetting, ſteeds een plastisch karakter behoudt? [Door *telluriſche* (aardſche) kracht wordt verſtaan: de eigendommelijke (individuele) kracht (*vis vitalis*) als een organismus beſchouwd. Bl. 1. ?!] Het ſlagaderlijk vaatgeſtel biedt ons een dergelijk verſchijnſel aan, als vereenigende de ſterkſte neiging tot uitzetting met den hoogſten graad van geneigdheid tot zamentrekking en vastwording. (Bl. 4.) De zenuwen ſtaan, in betrekking tot de grondſtoffelijke krachten, welke de Cholera voortbrengen, als het metaal tot de electriciteit. Bl. 5. (?!) Het zenuwknoopenſtelſel heeft, volgens dezelfde grondbeginſelen, verwantſchap met het tellurisch uitzettingsvermogen. Bl. 6.(?!)

Wenscht gij hiervan nog meer te weten, geëerde Lezer? Wel nu, koop deze korte beſchouwing, lees en herlees haar, en breng haar, indien het u nut en vermaak kan doen, (om met Prof. PRUYS VAN DER HOEVEN te ſpreken (*)) in de gewone taal der menſchenkinderen over. Wilt gij echter goedgunſtig onze beoordeeling als een *praeadvies* of eene *voorproef* beſchouwen, zoo nemen wij de vrijheid u te verzekeren, dat wij ze gelezen hebben, en over de zaak in questie ook na de lezing niet wijzer geworden zijn. Met dit gezegde willen wij echter op uw eigen verlicht oordeel geene magt of invloed uitoefenen.

Wat nu het bijvoegſel over de aanwending der kop-

(*) *Hiſtoriſche Leſſen over de Cholera*, bl. 92.

pen betreft, zijn wij het met zijn Ed. eens, „ dat men „ van derzelver gebruik eenen gunſtigen uitſlag mag be- „ loven, zoo lang niet ten eenemale alle kracht in het „ zenuwgeſtel is uitgeput en er reeds eene verlamming „ in hetzelve is ontſtaan," wanneer, helaas! de meeste of liever *alle* de geprezene middelen te kort ſchieten. Dat ter zijner tijd, onder gegevene omſtandigheden, de *aderlating* en *bloedzuigers* niet van even veel nut zouden zijn, hiervan heeft de Schrijver, niettegenſtaande zijne bedenkingen daartegen, ons niet kunnen overtuigen. In allen gevalle, indien wij ons ook met hem bepaaldelijk omtrent het gebruik der bloedige koppen vereenigen, doen wij dit niet met de door hem op den voorgrond geſtelde *Theorie* en daaruit *afgeleide gevolgtrekkingen*. Wij houden deze, rustende op die van Dr. JENCKEN, voor gewaagd, niet voor bewezen, en in eenen toon geſteld, min voegende aan eene wetenſchap, die, vooral in dit geval, meer op ondervinding, dan op hoogdravende beſpiegeling, moet afgaan. Lust het iemand, zich met beſpiegelingen bezig te houden, het ſtaat hem vrij; maar hij zij ſteeds omzigtig in het toepaſſen en afleiden van gevolgen, en bediene zich in het laatſte geval van voor het gezond verſtand bevatbare uitdrukkingen.

Geſchied- en Letterkundig Mengelwerk van Mr. J. SCHELTEMA. *Vden Deels 1ſte Stuk. Te Utrecht, bij* J. G. van Terveen en Zoon. 1832. *In gr.* 8*vo.* *XXIV en* 275 *bl. f* 2-40.

Onze ijverige SCHELTEMA, op wiens werkzaamheid de jaren geenen invloed ſchijnen te oefenen, gaat nog altijd rustig met zijn belangrijk *Mengelwerk* voort, in dit ſtuk te belangrijker, omdat hij zich de handhaving van de eere des Vaderlands tegen de „ *Duitſche ketters*," zoo als SIMONS hen noemt, heeft ten doel geſteld, in het geſchil over de Drukkunst (hetwelk nog meer geſchrijf voor en tegen heeft opgewekt, en reeds

bijna zoo veel Eeuwen duurt, als de toch waarlijk niet ſpoedig afgedane *Belgiſche quæstie* jaren). En toch zijn partijen ook hier nog even ver van elkander. Dat de Heer KONING de zaak niet alleen door *uit-*, maar ook door *inwendige* bewijzen ten voordeele van *Haarlem* geſtaafd heeft; dat de eerſte *Bibliograaph* van *Europa*, de Heer EBERT, (eerst Bibliothecaris te *Wolfenbuttel*, daarna te *Dresden*) de aanſpraak van *Haarlem* erkent, — het baat niets om de *Mentzers* te overtuigen, omdat zij — niet overtuigd willen worden. Er is een valsch, een beſpottelijk *Patriotismus*, hetwelk men alleen door *wereldburgerlijke* denkbeelden (wat ook Dichters en Redenaars daartegen mogen zeggen) kan uitroeijen: het is de zucht, om *alles in zijn Vaderland goed te vinden, en alles daar buiten kwaad en verkeerd.* Wij, *Hollanders*, zijn billijk genoeg, om ons ſlechts den *eerſten ſtoot* — de *primae lineae* — der uitvinding van de Boekdrukkunst toe te kennen, en de verbetering, de zeer aanzienlijke volmaking derzelve aan *Mentz* over te laten. Maar daarmede is de geboorteſtad van GUTENBERG nog niet tevreden. Zij wil *alles* aan dezen haren medeburger hebben toegekend — de *eerſte* uitvinding zoo wel, als de latere beſchaving en verbetering; en ziet — nu kon het wel eens gebeuren, dat het ook *daarmede* voor *hem* althans ſchraler uitzag, dan zijne vrienden en Advocaten wel zouden verwachten. Zoo gaat het: *die het onderſte uit de kan wil....* Doch de Lezer kent dit vaderlandſche ſpreekwoord.

Maar in goeden ernst. Na de verſchijning van KONING's werk en het daarop gevierde *Kostersfeest*, vóór tien jaren, verſcheen in *Duitschland* (ook te *Mentz*) een werkje van zekeren FRIEDRICH LEHNE, dat ook al, helaas! gelijk zoo veel, rijp en groen, in het *Hollandsch* vertaald is. Dit was echter ſlechts de voorlooper van een uitvoerig werk, in drie deelen, door zekeren Heer SCHAAB, Regter te *Mentz*, die beloofde, de geheele geſchiedenis van de uitvinding, uit echte bronnen, (waarvan hij voorgaf eene groote menigte te

bezitten) op nieuw aan het licht te brengen, en de aanſpraak van *Mentz* boven alle bedenking te zullen verheffen. De twee eerſte deelen verſchenen, en werden door verſcheidene *Bibliographen* met hooge lofſpraken vereerd. Dit moedigde den Schrijver niet alleen aan, maar verhief zelfs aanmerkelijk zijnen toon, zoodat hij nu niet meer als bezadigd Geſchiedonderzoeker optrad, maar als *vooraf* overtuigd, ja als bevooroordeeld en partijdig Advocaat, zijne partij, bij gebrek van andere redenen, met ſchampere woorden en bitſe benamingen zocht te weêrleggen, waartoe het thans verſchenen *derde* deel van zijnen arbeid beſtemd is. Ondertusſchen was bij zijne partij de dappere voorvechter, wiens onvermoeide arbeid, en bijkans de taak van zijn leven, het was, de eere der Boekdrukkunst naar waarheid voor *Haarlem* te handhaven — hij was geſtorven. Maar hij had eenen vriend en medeſtrijder, die ook in dit vak volkomen, en in andere vakken van Vaderlandſche Oudheden en Geſchiedenis welligt nog meer bekend was, de *Veteraan* SCHELTEMA. Schoon de hoofdverdediger van *Haarlems* regt van de kampplaats was afgetreden, wilde echter SCHELTEMA niet, dat de vijand de vaderlandſche ſlagorde zou honen; hij trad, gelijk een andere AJAX, (de Heer SCHAAB is daarom nog geen HEKTOR) in de verlatene plaats, en neemt koen de uitdaging aan, die de nieuwe aanvaller onzen letterkundigen in 't algemeen onder hoon en ſmaad heeft toegevoegd. Wij hadden van MINERVA geenen beteren kampioen kunnen affmeeken.

Vooreerst valt SCHELTEMA met regt op den toon van den pleiter voor *Mentz*. Is het *Franſche* ſpreekwoord waar: *qui ſe fâche a tort*, nu! dan heeft SCHAAB reeds dadelijk zijn proces verloren. Want niet alleen KONING en MEERMAN, *Haarlems* verdedigers, maar ook de oude HADRIANUS JUNIUS en zijne zegsmannen, die hij de huid vol ſcheldt, omdat zij *oud* waren, (de Heer SCHAAB zal zekerlijk verlangen, dit gebrek *of* nooit te bezitten, *of* er ſpoe-

dig van genezen te worden) en zelfs zijn eigen landgenoot EBERT, wien hij grooten lust heeft, een' eervergeten *Renegaat* van het *Duitſche* Vaderland te noemen, (alsof ook niet *Holland* in de vijftiende Eeuw nog aan het *Duitſche* Rijk had behoord!) deze allen kunnen de geeſelroede zijner pen niet ontgaan. Daarbij heeft het ons getroffen, dat de man in zijn *thema* van ſchelden zoo weinig *variatiën* weet te maken. Daar dit *thema* alles behalve bekoorlijk is, zal de Lezer ons, hopen wij, van het mededeelen van proeven verſchoonen; men leze dus bij SCHELTEMA de eindelooze herhaling *derzelfde* ſcheldwoorden, en verwondere zich over de onvruchtbaarheid van 's mans vernuft in dit vak, waarin anders zekere klaſſen der Maatſchappij, die verre beneden hem ſtaan, en die ſlechts eenen enkelen doorluchtigen navolger, maar die dan ook *daarin* uitmuntte, onder ons vonden, nog al verſcheidenheid weten te brengen.

De Heer SCHELTEMA, deze gemeene uitdrukkingen ſlechts aanſtippende, niet beantwoordende, (hij achtte dit met regt beneden zich) volgt veeleer zijnen tegenſtander op den voet, en betwist hem op elke ſchrede den grond, waar het de verdediging van het hoofdpunt geldt, maar niet, waar hij ter zijde afzwerft, om b. v. GUTENBERG door wolken van wierook geheel onkenbaar te maken, of zich in dorre geſlachtrekeningen, als in eenen doolhof, te verliezen. In alles kunnen wij onmogelijk den verdediger nagaan; wij zullen ſlechts van eenige belangrijke punten gewagen, die door deze *discuſſie* nader in het licht zijn geſteld.

Vooreerst is het nu bewezen, dat, indien te *Haarlem* de bekende dieſtal door een' *Duitſcher* gepleegd is, deze althans niet tot GUTENBERG in betrekking geſtaan heeft, als welke, na in 1420 wegens de toenmalige burgertwisten *Mentz* te hebben verlaten, zich tot 1445 te *Straatsburg* heeft opgehouden, vervolgens is wedergekeerd, en eerst in 1450 de bekende drukkerij oprigtte, waartoe hij, na zeer lang aan geldgebrek ge-

ſukkeld te hebben, eindelijk van FUST de penningen, in 1452 van SCHÖFFER de talenten bekwam. Er ſchiet dus voor den armen GUTENBERG bij de geheele zaak niet veel roem over; want zelfs zijn Advocaat SCHAAB, in het geval der bekende *Straatsburger* drukhistorie in 1437, in het benaauwde *dilemma* tuſſchen vaderlandsliefde en trouw aan zijnen Cliënt gebragt zijnde, laat dezen in den ſteek, opdat *Straatsburg* de eer der uitvinding niet zou hebben, en legt de verklaring nopens GUTENBERG af, welke eene ſpotprint in 1813 nopens den goeden LEBRUN, Hertog van *Plaiſance*, en diens verblijf in *Holland*, tot onderſchrift had: *Hij heeft niets gedaan!* Maar daarvoor heeft SCHAAB in de ziel van GUTENBERG gelezen, en beweert, dat de *groote man* reeds in 1420 met de gedachte der Drukkunst heeft zwanger gegaan, die, na verſcheidene miskramen, vooral door gebrek aan financiéle hulp, eindelijk, na eene dragt van dertig jaren, door de milde hand van Doctor FAUSTUS tot ſtand kwam. (Volgens SCHAAB was er in 1437 te *Straatsburg* de wieg reeds, die echter dus nog 13 jaren zonder kind bleef; zie bl. 64.) Deze FAUSTUS, of FUST, bleef in 1455 in het bezit der drukkerij; want de arme GUTENBERG was weder in den vorigen nood, en werd thans door zekeren *Stadsſyndicus* of Penſionaris HUMERY verlost en erlangde eene eigene drukkerij, gelijk mede tien jaren later eenen post aan het Hof, die hem treffelijk te ſtade kwam. Hij overleed echter, gelijk hij in zijn geheele leven geweest was, behoeftig. Er zijn eenige, maar zeer duistere ſporen van hetgeen tuſſchen 1445 en 1450 te *Mentz* in het licht zou gegeven zijn; doch dit alles is nog geen bewijs, dat het door GUTENBERG is gedrukt. Volgens de *Mentzer* Advocaten, zou de uitvinding dadelijk met een meesterſtuk, *het drukken van den geheelen Latijnſchen Bijbel*, begonnen, en dus het kind plotſelijk tot man opgewaſſen zijn. Volgens de verdedigers van *Haarlems* eer, zou de kunst nederig en ſtil begonnen

zijn, eerst gebrekkige proeven hebben gegeven, die bij de groote werken van *Mentz* zeer afſtaken, en daardoor geen gerucht maakten; zoodat zij in de geboorteplaats zelve weinig opzien baarde, en ſlechts door mondelinge overlevering voortgeplant werd. (Letteren van die zwakke beginſelen moeten echter reeds in 1442 naar *Mentz* zijn overgekomen, met welke het *Doctrinale* van ALEXANDER GALLUS gedrukt is.) Welk berigt is nu waarſchijnlijker? SCHELTEMA doet de eenvoudigheid en geloofwaardigheid van het laatstgemelde opmerken, en treedt voorts in eene regtvaardiging der beide door SCHAAB zoo zeer gelasterde mannen, HADRIANUS JUNIUS en LAURENS KOSTER zelv'. Het is kluchtig, dat deze laatſte door SCHAAB voor een *verdicht perſoon*, een *ens rationis*, gehouden, maar daarom niet minder met ſcheldwoorden overladen wordt. Dat de zwartgallige BILDERDIJK, die niet leven kon zonder ſchelden, alle de genen, die Gravin ADA vóór 630 jaren als wettige Gravin van *Holland* beſchouwen, met ſchimp en honende taal overlaadt, kan men van zulk een' man begrijpen; maar dat men een wezen, 't welk men zelf gelooft *nooit beſtaan te hebben*, een *hondeſlager*, *wijntapper*, *kroeghouder*, een *mal mengelmoes*, een *Wechſelbalg* noemt, (zie SCHELTEMA, bl. 97, 98) dat is toch even mal, alsof iemand eene aanklagt b. v. tegen een' der *Griekſche* Goden, tegen JUPITER of APOLLO, wilde ſchrijven. (Bij de oude Christenen was dit iets anders; deze hielden die Goden voor *Duivelen*.) Maar nog eens: *qui ſe fâche a tort*. Voor KOSTER's beſtaan zijn, naar den zin van SCHAAB, te vele en onweêrlegbare bewijzen, en dit maakt den man boos, zoodat hij eindelijk zich niet meer weet te houden, maar zegt, dat de *Haarlemmer* fabel *vuil is* en *ſtinkt*. Zou Meester SCHAAB en zijne *autoriteit* LICHTENBERGER ook op dat oogenblik hun glaasje *Rudesheimer* te hoog hebben geligt? Nadat dus achtervolgens JUNIUS, KOSTER, *Haarlem* en *Holland* in het algemeen uitgelucht zijn,

bekomt natuurlijk ook KONING van SCHAAB eene beurt, van wien men zich, naar gewoonte, met ſcheldwoorden afmaakt. SCHELTEMA volgt hem daarin niet na, maar laat alleen aan zijne Lezers zien, welk een' zwakken en hartstogtelijken Advocaat *Mentz* in dien man heeft gevonden. Hij doet de ongerijmdheid van deszelfs geſtelde beſeffen, dat de dunne letters van den *Mentzer* Bijbel, na de verhuizing uit die ſtad in 1462, volgens SCHAAB, eensklaps van zelve dik en vet zijn geworden! Dit toch *moet* SCHAAB zeggen, wil hij die verbruide letters van den *Haarlemmer Spiegel onſer behoudenisſe* als werk uit *Mentz* doen voorkomen. Eindelijk doet onze Landgenoot de onwaardige wijze opmerken, waarop de man uit *Mentz*, (welke ſtad waarlijk niet vele vruchten van hare *uitvinding* — indien het eene uitvinding geweest was — of ook van hare verbetering der Drukkunst voor de beſchaving getrokken heeft, nu hare burgers nog zoo jammerlijk door ſchelden en razen een zuiver letterkundig geſchilſtuk bezoedelen) waarop, zeggen wij, de lofredenaar van GUTENBERG van zijnen beroemden landgenoot EBERT ſpreekt, en hem eindelijk ten ſlotte met veel zalving toevoegt, dat de deur der genade van *Mentz* ook voor hem, hoewel een afvallige, nog niet geſloten is, mits hij (gelijk een berouwhebbend ketter) afzwering doe van zijn zondig gevoelen (bl. 162). De ſlotſom is dus alles behalve gunſtig voor de zaak van *Mentz*, die door zulke Advocaten moet verdedigd worden, welke GUTENBERG, volgens *daaazaken*, niet volgens *giſſingen*, veel onbeduidender doen voorkomen, dan hij te voren ſcheen, en, indien zij hem van deelgenootſchap in dieſſtal vrijpleiten, hem daarentegen als een zwak, vreesachtig man vertoonen, die zonder FUST en SCHÖFFER niets zou geweest zijn; terwijl verder de zaak van *Straatsburg*, die te voren nog wel iets voor zich had, door dezen onhandigen verdediger van de eer der *Duitſche Rhijn*-gewesten (waartoe vroeger ook *Straatsburg* behoorde) nu geheel verloren is.

Tegen *Haarlem* daarentegen is niets, dan eene zee van ſcheldwoorden, en dus niets degelijks, in het midden gebragt. Onbegrijpelijk is het, hoe die zelfde vernielers der aanſpraak van GUTENBERG op de uitvinding omſtreeks 1436 thans voorſlaan, om het *feest der uitvinding* in 1436, en dus (naar hunne eigene uitdrukking) van de *wieg zonder kind*, te vieren! Volgens hunne eigene ſtelling, valt toch de eigenlijke uitvinding eerst tusſchen 1445 en 1450, of veeleer in laatstgemelde jaar. — Doch reeds onzins genoeg! Wij hooren met genoegen, dat SCHELTEMA's overzigt of wederlegging ook in het *Hoogduitsch* zal vertaald worden. Alleen wenschten wij dan wel, dat dezelve een weinig bekort wierd, daar wij ze nu van al te groote uitvoerigheid niet kunnen vrijpleiten. Vooral de *Nalezingen* zouden grootendeels kunnen gemist worden, alsmede het *Overzigt*, hetwelk toch grootendeels in het vroegere *Beſluit* is begrepen.

Het tweede ſtuk in dezen bundel is van eenen geheel anderen aard, en bevat de *Geſchiedenis van het Keukenzout in de Nederlanden*. Het behoort eigenlijk bij de vroeger in het *Mengelwerk* medegedeelde *Geſchiedenis van den Burgerkost in de Huisgezinnen*, en behelst onder anderen, na een overzigt van het oude *ſelbarnen* of *darinkdelven*, (derrie-uitgraven, naderhand met zeewater beſprengd) hoe de Voorzienigheid, in het oogenblik van groot gebrek aan zout hier te lande, door het verbod van den handel naar *Spanje* en *Portugal* (1598), ons hetzelve op de *Kaapverdiſche* eilanden deed ontdekken, en daardoor de verlegenheid in eens ophouden.

Wij wenſchen den waardigen Schrijver, ten behoeve onzer Letteren, nog eene lange en geruste loopbaan toe.

Geſchiedenis des Vaderlands, door Mr. W. BILDERDIJK; *uitgegeven door Prof.* H. W. TYDEMAN. *Iſte Deel. Van de wording des Lands af, tot het begin der Grafelijke Re-*

gering. Te Amſterdam, bij P. Meijer Warnars. 1832. *In gr. 8vo. XLIV, XXIV en* 355 *bladz. Bij Inteekening f* 4-80.

Het aangekondigde werk zal wel door ieder gerangſchikt worden onder de meest opmerkelijke geſchriften, welke in de laatſte tijden over de Geſchiedenis onzes Vaderlands in het licht verſchenen zijn. BILDERDIJK toch, algemeen erkend als een der uitmuntendſte Dichters van onzen leeftijd, als een der grootſte Taalkundigen, waarop *Nederland* bogen kon, als een man van diepe en uitgebreide geleerdheid, aan wien bijna geen vak van menſchelijke kennis vreemd was, — BILDERDIJK bekleedde ook eene eerſte plaats onder onze Geſchied- en Oudheidkundigen. Offchoon hij, in tegenſtelling zijner veelvuldige dicht- en taalkundige werken, geen uitgebreid werk over onze Geſchiedenis had in 't licht gegeven, waren echter zijne gevoelens dienaangaande grootendeels bekend. Men wist, dat hij ten aanzien onzer Geſchiedenis, zoo wel wat het *ſtaatkundige*, als wat het *godsdienſtige* betrof, denkbeelden koesterde, verſchillende van die, welke door het meerendeel onzer Geſchiedkundigen zijn aangenomen, en vooral bijna lijnregt ſtrijdig met die van den Geſchiedſchrijver WAGENAAR. Maar men wist tot dusverre niet volledig, immers niet algemeen, welke BEWIJZEN een zoo uitſtekend Geleerde, als BILDERDIJK, in ſtaat zoude zijn aan te voeren voor zoodanige ſtellingen, als nu aan velen *wonderſpreukig* voorkwamen. En zie daar, nu verſchijnt het eerſte deel van BILDERDIJK's *Geſchiedenis des Vaderlands* in het licht, door de ijverige zorgen van zijnen geleerden Vriend, den Hoogleeraar TYDEMAN! Voorzeker een hoogst opmerkelijk verſchijnſel voor de ſtudie der Vaderlandſche Geſchiedenis; want een van beiden zal daarvan het gevolg zijn: óf dat de ſtellingen, die men in BILDERDIJK als wonderſpreukig aanmerkte, met duchtige gronden zullen bewezen worden; óf dat het blijken zal, dat er zelfs door eenen BILDERDIJK geene genoegzame bewijzen daarvoor konden worden aangevoerd. Met andere woorden: met dit werk zullen BILDERDIJK's Paradoxen (het zij dan te regt of te onregt zoo genoemd) ſtaan of vallen.

Intuſſchen ontvangt men nu ſlechts het eerſte deel, waarin alleen het oudſte tijdperk onzer Geſchiedenis behandeld

wordt; een tijdperk dus, 't welk over het algemeen in geene regtſtreekſche betrekking ſtaat tot de meest hevig aangevallene ſtellingen van den Heer BILDERDIJK. Het is van *dit* deel, dat wij trachten zullen, onzen Lezers een geheel onpartijdig verſlag te geven, zonder *vooralsnog* ons te laten wegſlepen door de vrees, dat de volgende, meer belangrijke, deelen van het werk aanleiding zullen geven tot het herleven van geſchillen, of tot eenen bitteren en hatelijken penneſtrijd; zonder dus *vooralsnog* het voornemen van den Hoogleeraar TYDEMAN, om dit werk in het licht te geven, toe te juichen of te misprijzen; zonder dus ook *vooralsnog* op des Hoogleeraars Voorrede (reeds het onderwerp van eenen penneſtrijd) eenige aanmerking ten goede of ten kwade te maken, als die, naar ons oordeel, eene Voorrede voor het geheele werk zijnde, niet volledig kan beoordeeld worden, vóór men uit het geheele werk ontdekt heeft, hoe oneindig veel, of hoe veel minder dan de verwachting, wij aan des Hoogleeraars waarlijk niet geringe bemoeijingen verpligt zijn. Het is dit *eerſte* deel, 't welk wij als een op zichzelf ſtaand werk zullen beſchouwen.

Gelijk reeds de Titel leert, bevat het de Geſchiedenis des Vaderlands, van de wording des Lands af tot het begin der Grafelijke Regering. Vooraf gaat: 1° de *Naamlijst der Inteekenaren*, beſlaande niet minder dan 44 bladz. Een doorſlaand bewijs van de hooggeſpannen verwachting onzer Landgenooten van dit werk. 2° De zoo even gemelde Voorrede van den Hoogleeraar TYDEMAN, bl. I—XXIV. 3° *Fac ſimile* der Akte, waarbij BILDERDIJK *zijn werk en eigenhandig opſtel van de Historie van Holland, behelzende zijne volkomen Voorlezingen gedurende eenige jaren over dit onderwerp gehouden, ter beſchikking ſtelt en in vrijen eigendom overgeeft aan den Heer* TYDEMAN, *en zulks titulo oneroſo.* En eindelijk 4° het volgende achtregelig Bijſchrift, door BILDERDIJK in 1789 op WAGENAAR gemaakt en tot dusverre onuitgegeven, maar door den Hoogleeraar TYDEMAN als *motto* voor het werk geplaatst:

„ Een Schrijver van beroep, die, aangeſpoord door 't voordeel,
„ Slechts ſchaars de ſtof zijns werks en nooit zijn taal verſtond,
„ Op elke zij bijna het recht der waarheid ſchond
„ Door beurtlings misverſtand, partijzucht en vooroordeel,

„ En zóó ontbloot van ſmaak, geleerdheid en vernuft,
„ Als kinderlijk gehecht aan valſche herſenſchimmen,
„ Zijn naam bij 't blinde volk een hoogte deed beklimmen,
Die zelfs verlichter overbluft."

Het is hier de plaats niet, om WAGENAAR te verdedigen. Doch wij mogen niet ontveinzen, dat het ons verwonderde, dit, ten allerzachtſte genomen, hoogst overdreven en partijdig bijſchrift op WAGENAAR, 't welk BILDERDIJK veertig jaren lang onuitgegeven onder zich gehouden heeft, misſchien wijl hij zelf het *al te forsch* oordeelde, juist als *motto* geplaatst te zien voor eene *Geſchiedenis des Vaderlands*, waarin men toch billijk eenige *onpartijdigheid* verwachten mag, vooral van eenen Schrijver, die op bl. 15 zijner Inleiding zoo welſprekend als juist aanmerkt, „ dat hij, die tot de „ beoefening der Geſchiedenis toetreedt, zich zet als op „ den rechterſtoel van 't Heelal, en beide, in 't onderzoek „ en in 't beoordeelen, den pligt van elk regter met naauw„ keurigheid en *onvooringenomenheid* vervullen moet," en die daarom van zijne Hoorders „ een *onbevooroordeeld* en on„ bevangen hart, een vrij gemoed, *zonder partijgeest* en *on„ zijdig*," verlangt.

Het werk zelf vangt aan met eene Inleiding (bl. 1—16). De Schrijver, na uitmuntende aanmerkingen over de Geſchiedkunde gemaakt te hebben, geeft het oogpunt op, uit hetwelk *hij* de Geſchiedenis des Vaderlands bearbeid heeft. Hij zegt daaromtrent (bl. 9): „ Wanneer ik ons Vaderland „ noeme, als welks geſchiedenis wij behandelen zullen, be„ paal ik mij eigenlijk tot den zin en beteekenis, die dit „ woord in mijn leeftijd, dat is tot mijn zestigjarigen ouder„ dom, ſteeds gehad heeft. Doch ook bij die opvatting van „ het woord is de verſcheidenheid te groot, zoo men niet „ een der verſcheiden gewesten, die de Republiek der Ver„ eenigde Nederlanden uitmaakten, als tot het hoofd of „ middelpunt ſtelt, waar men alles toe terugbrengt. Dit „ middelpunt is voor mij (als *Hollander*) *Holland*; en naar „ mate de ligging en vroeger vereeniging met dit *Holland* „ de geſchiedenis der overige gewesten daar meer mede ſa„ men doet loopen, zullen die zich (als ware 't) meer op „ den voorgrond van mijn ſchilderij toonen, doch ook, waar „ zij als meer terugdeinzen, nooit veronachtzaamd wor„ den, alhoewel zonder het gekozen oogpunt te veranderen."

Men ziet hieruit, dat BILDERDIJK's beſtek (zoo wij hier dit woord mogen gebruiken) in de hoofdzaak bijna volkomen met dat van WAGENAAR overeenkomt. Zie WAGENAAR's Voorrede, bl. 2 en 3.

Hierop volgt nu het eigenlijke werk, waarin de volgende rubrieken voorkomen: Oude gedaante des Lands. *Bataviëren. Germanië. Franken.* Oude of *Franken* geſchiedenis. *De Karolingen.* Van de Leenen. Van 't Keizerlijk gezag. Vervolg der oude Geſchiedenis. *Duitſche* Regering. Oorſprong van 't Graafſchap *Holland.* (Bl. 17—208.)

Daarna volgen Opheldering en Bijvoegſelen (bl. 208—344), waarbij twee Kaarten, de eerſte voorſtellende ons Vaderland in de Middeleeuwen, de tweede meer bijzonder het Graafſchap *Teisterbant.* Een naauwkeurig Register beſluit eindelijk dit eerſte deel.

Men zal gevoelen, dat het beſtek van dit Tijdſchrift niet toelaat, dit geheele boekdeel, bevattende een tijdperk van ruim negen Eeuwen, geregeld door te loopen, en telkens met het gevoelen van WAGENAAR en anderen te vergelijken. Wij zullen ons dus, uit den aard der zaak, moeten bepalen tot een algemeen overzigt en tot eenige algemeene en bijzondere aanmerkingen.

De *oude gedaante des Lands* wordt in tien bladzijden (17—26) afgehandeld, van welke ſlechts de vier laatſte over den voormaligen loop onzer Rivieren handelen. Wij willen niet ontveinzen, dat, na al hetgeen, ſedert WAGENAAR, door den Marquis DE ST. SIMON, door ENGELBERTS, door VAN WIJN, door YPEIJ en anderen, omtrent dit, voor de kennis onzer oudſte Geſchiedenis zoo belangrijk, onderwerp, is in het midden gebragt, wij van BILDERDIJK hieromtrent iets meer en grondigers verwacht hadden.

De Bataviërèn, bl. 27—35. Men vindt hier, zoo wij ons dus mogen uitdrukken, eenige *Idéën*, en wel zeer heldere Idéën, over de oorlogen der *Batavieren* met de *Romeinen*, doch geenszins de *geſchiedenis* dier oorlogen, die met zoo groote uitvoerigheid door TACITUS en andere oude Schrijvers, en na hen door WAGENAAR en DE ST. SIMON, te boek geſteld, en door ENGELBERTS en VAN WIJN met zoo veel grondigheid opgehelderd is.

Germanië, bl 36. Alleen als inleiding tot de volgende afdeelingen.

Franken, bl. 37. *Oude of Franken-geſchiedenis*, bl. 55. *De*

Karolingen, bl. 99—112. Dit gedeelte is breedvoeriger en op eene belangwekkende wijze behandeld. Dit tijdvak is zeker het meest dorre voor onze Geſchiedenis, doch daarom niet het minst belangrijke. Veel van hetgeen hier voorkomt, kan ſtof opleveren tot een ander en misſchien dieper inzigt in den oorſprong van onzen ouderen regeringsvorm, regten en gewoonten; offchoon ook veel, naar het ons voorkomt, eerst met omzigtigheid zal mogen getoetst worden, wijl de Schrijver zelf de waarheid wel eens overdrijft; waarover ſtraks met een woord nader.

Van de Leenen, bl. 113. *Van 't Keizerlijk gezag*, bl. 126—147. Hier is, dunkt ons, de Schrijver in zijne volle kracht. Hoogst lezenswaardig is deze geheele rubriek, en vooral de uitbreiding daarvan in de Opheldering en Bijvoegſelen, bl. 298—338. Dit alles bevat ontegenzeggelijk eenen ſchat van nuttige opmerkingen; ſchoon het voorbehoud van zoo even juist hier bijzonder geldt.

Vervolg der oude Geſchiedenis, bl. 148. *Duitſche Regering*, bl. 162—166. Weder geen geregeld verhaal van de onderſcheidene invallen der *Noormannen* in ons Vaderland en hunner vestiging hier te lande — meer eene vernuftige redenering, met juiste opmerkingen. Wij hadden echter, na de uitmuntende werken van DEPPING, CAPEFIGUE en anderen, hierover iets meer verwacht.

Oorſprong van 't Graafſchap Holland, bl. 167—208. Eene hoogst belangrijke Historisch-Diplomatiſche Verhandeling, te belangrijker, wijl wij de door den onvergelijkelijken KLUIT over dit onderwerp beloofde Verhandeling misſen moeten. Daar het gevoelen van BILDERDIJK in zeker opzigt afwijkt van dat zijner voorgangers, achten wij ons verpligt, hetzelve hier iets breedvoeriger mede te deelen.

Onze oude Kronijkſchrijvers brengen vrij eenſtemmig de inſtelling van het Graafſchap *Holland* tot Koning KAREL *den Kale* en tot den jare 863. Tot bewijs voert men aan een' Giftbrief van KAREL, Koning der *Franken*, aan zijnen getrouwen DIEDERIJK, volgens het onderſchrift, gegeven te *Bladel*, in den jare 863, in het 30ſte jaar zijner regering, enz. (Dit Diploma is ook te vinden in den *Codex Diplom.* van KLUIT, p. 13. verg. aldaar de aant. 1.) Was nu deze KAREL KAREL *de Kale?* BILDERDIJK toont aan, (gelijk WAGENAAR ook reeds bondig gedaan had, *Vad. Hist.*, IIde D. bl. 108—114.) dat dit niet zijn kan; dat men, in plaats

van 863, 922 of 923 lezen moet, en dat KAREL hier is, KAREL *de Eenvoudige*. Dit was ook het gevoelen van KLUIT, ſchoon wij zijne bewijsgronden misſen. Doch nu ſlaat BILDERDIJK eenen nieuwen weg in, en toont aan, (bl. 173) dat in dezen brief van 922 geen Graafſchap, geen gebied, bewind of magistratuur, maar een goed, een ſtuk gronds gegeven wordt, en wel in vollen vrijen eigendom; zoodat het, zegt hij, eene dwaasheid is, dat men, tot onzen leeftijd toe, uit *dezen* brief eene inſtelling van het Graafſchap *Holland* gemaakt heeft. Vervolgens toont hij zeer goed aan, dat, offchoon de eigenlijke Stichtingsbrief verloren is, het oude gevoelen onzer Kroniikſchrijvers aangaande KAREL *den Kale* wel hoogst waarſchijnlijk gegrond is: hij dringt dit nog nader daarmede aan, dat men dan oplosſen kan, hoe men reeds lang vóór 922 van eenen *Hollandſchen* Graaf DIRK en van eenen GEROLF gewag gemaakt vindt; ſchoon er, gelijk hij te regt aanmerkt, waarſchijnlijk ſchakels uit deze keten zijn verloren gegaan.

Wij kunnen niet anders zien, of dit gevoelen van BILDERDIJK is het ware. Om billijk te zijn, moeten wij opmerken, dat de ſlotſom, waartoe hij geraakt, niet veel verſchilt van hetgeen reeds door WAGENAAR, IIde D. bl. 96, is opgemerkt. Maar dit neemt niet weg, dat BILDERDIJK een grooter licht over het vraagſtuk verſpreid heeft door de opmerking, dat de gifte van KAREL *den Eenvoudige* niet is de Inſtelling van een Graafſchap, maar eene gifte van eigen goed, en dus door de verkeerde toepaſſing van dit echte ſtuk, tegen de bijna eenſtemmige opgaven onzer Kronijkſchrijvers, in een helder daglicht te ſtellen.

(*Het vervolg en ſlot hierna.*)

Neêrlands Heldendaden te Land, van de vroegſte tijden af tot in onze dagen, door J. BOSSCHA, *Hoogleeraar aan de Militaire Akadèmie te Breda. IIIde tot VIde Aflevering.* (*Bl.* 37—194.) *Te Leeuwarden, bij* G. T. N. Suringar, 1832. *In gr.* 8*vo. De vier Afleveringen bij Inteekening f* 1-75.

De Hoogleeraar BOSSCHA zet op eene belangwekkende wijze het werk voort, van welks twee eerſte Afleveringen wij in No. XIV van den vorigen jaargang van dit Tijdſchrift

verſlag deden. De thans aangekondigde Afleveringen bevatten de volgende Rubrieken: 3. *Nederland* onder de Leenregering. 4. De ſtrijd met *Vlaanderen*. 5. Vuurwapenen — ſchutterijen — ſoldij. 6. Tafereelen uit den Oorlog tegen *Spanje*. WILLEM I en zijne Broeders. — Naar het oordeel van Rec., is dit alles op eene uitmuntende wijze behandeld. Vooral zijn de Afdeelingen No. 3 en 5 meesterlijk bewerkt. Het krijgswezen gedurende de Middeleeuwen, voornamelijk met betrekking tot ons Vaderland, wordt in dezelve duidelijk voorgeſteld, in de bijzonderheden ontwikkeld, en in zeer lezenswaardige aanteekeningen nader opgehelderd. Zeer belangrijk, om uit vele ſlechts dit ééne voorbeeld aan te halen, zijn des Schrijvers aanmerkingen omtrent de uitvinding en vroegſte aanwending van het buskruid, het kanon en het handgeweer.

Omtrent eenige weinige punten zouden wij van den kundigen Schrijver in gevoelen verſchillen. Op bl. 67 lezen wij: „*Walcheren* was aan het land van *Kadzand* zonder eenige „ſcheuring vastgehecht, tot dat, in de laatſte helft der Xde „Eeuw, Keizer OTTO DE III aan de *Schelde* tusſchen deze „beide gewesten eenen korteren uitloop naar de *Noordzee* „bezorgde door een kanaal, ſedert aanmerkelijk breeder ge„worden, en naar hem *Otsſond*, verbasterd *Hotſond*, en bij „verkorting *Hond* genoemd." Dit was, ja, het oude gevoelen, 't welk ook BOXHORN voorſtond; maar het tegendeel is later duidelijk aangetoond in een zeer belangrijk ſtuk van den Heer LIEVEN FERDINAND DE BEAUFORT, (gelijk men weet, Schrijver van het *Leven van* WILLEM I, 3 Deelen, 8vo.) 't welk zonder vermelding van zijnen naam voorkomt in de Inſertiën van de Staten Notulen van *Zeeland* van 18 September 1727, en getiteld is: *Deductie van het Regt der Grafelijkheid van Zeeland op het Schorre, de Hoofdplaat*, enz. alwaar duidelijk bewezen wordt, dat de zoogenaamde *Ottogracht* niet is de *Hont* of *Weſterſchelde*, maar eene binnengracht, welke Keizer OTTO in 941 liet graven van de *St. Jacobs Brug* te *Gent* tot *in de Hont*, om te dienen tot grensſcheiding tusſchen het Keizerrijk en *Frankrijk*.

Bl. 72. „Van zijne verbeurd verklaarde goederen, werd „*Haamſtede* aan WITTE, ZOON van FLORIS V, gegeven." Na alles, wat hierover, voornamelijk in den *Konst- en Letterbode* van 1825, No. 48 en 49, en 1826, No. 16, 18, 19 en 20, over en weder is aangevoerd, zoude ons het oude gevoelen, dat WITTE een *Bastaardzoon* was van FLORIS V, verreweg het waarſchijnlijkſte voorkomen.

Bl. 143. „ FRANCISCO PACIOTTO, of PACIECO, een „ beroemd *Italiaansch* Vestingbouwkundige." Zeer waarſchijnlijk zijn PACIOTTO en PACHECO twee afzonderlijke perſonen, offchoon onze Geſchiedſchrijvers dezelve al vroeg met elkander hebben verward. De eerſte was FRANCISCO PACIOTTO, een *Italiaan* uit *Urbino*, de beroemde Ingenieur en Stichter van de Citadel van *Antwerpen*. De andere PEDRO ÂLVAREZ PACHECO, een *Spanjaard*, bloedverwant van ALVA, Bevelhebber van een Regement *Spanjaarden*. Deze laatſte was in 1570 Bevelhebber van *Deventer*, en werd in 1572 te *Vliſſingen* gevangen genomen en opgehangen. Breedvoerig is over deze verwarring gehandeld in de geleerde *Diſſert. Inaug.* van wijlen den Heer N. C. LAMBRECHTSEN: *Defenſio Civitatis Vliſſinganæ in libertatem ſe vindicanter a°.* 1572. *Trajecti ad Rh.* 1773. 4°. p. 59—65.

Ziedaar het weinige, 't welk onder de meest gezette lezing ons eenigzins bedenkelijk voorkwam. De voortreffelijke bearbeiding dezer Afleveringen doet ons met klimmende belangſtelling uitzien naar het tijdperk van MAURITS en FREDERIK HENDRIK, zeker een der ſchitterendſte voor *Nederlands* Heldenroem te Land, en dus overwaardig, om, met de noodige ſtrategiſche en taktiſche kennis, in een helderder licht geplaatst te worden, dan zulks tot dusverre door onze Geſchiedſchrijvers gedaan is.

Verſchillende Reizen en Lotgevallen van P. P. ROORDA VAN EYSINGA, *voormaals belast met het Departement van Inlandſche Zaken op Java, thans, als Secretaris der Reſidentie Bantam, met verlof in Nederland. IIIde Deel. Te Amſterdam, bij* J. van der Hey en Zoon. 1832. *In gr.* 8*vo. VIII en* 394 *bl. f* 4-20.

Even gunſtig, als ons oordeel over de twee vorige deelen van dit werk was, is het ook over dit derde deel, hetwelk, naar wij vernemen, ſpoedig door het vierde of laatſte deel is gevolgd. Uitgezonderd ſommige door den lezer ligtelijk te bemerken en te verbeteren drukfeilen, vinden wij niets van belang te berispen. De brief des Schrijvers aan zijne zwagers, in *Holland* wonende, en die voorkomt op bl. 282 tot 303 ingeſloten, is voor een' brief wel wat hoogdravend en gekun-

ſteld van ſtijl. Welligt heeft de gedurige lezing van Oosterſche handſchriften den Schrijver, ten minſte voor een' tijdlang, onwillekeurig zich zekere bloemrijkheid doen eigen maken, welke den *Europeſchen* briefſtijl anderzins vreemd is. Onder de handſchriften, waarvan de Schrijver eigenaar geworden is, bevindt zich, onder anderen, de geſchiedenis van ALEXANDER DEN GROOTEN, oorſpronkelijk in het *Maleisch* opgeſteld, en waarſchijnlijk (zegt de Heer ROORDA) van de vaste kust van *Indië* afkomſtig. Bij gelegenheid zal hij een kort uittrekſel daarvan leveren: mogelijk, als het werk niet verbazend uitgebreid is, zou zijn Ed. het publiek met eene volledige vertaling verpligten. Hoe belangrijk zou het voor den Geſchiedonderzoeker zijn, te weten, wat de *Indianen* zeggen b. v. over PORUS, het gedrag van ALEXANDER te zijnen opzigte, en des laatstgemelden heirtogt tot aan den *Ganges!* Ook van ALEXANDER's voorafgaanden krijg tegen DARIUS zouden wij berigten ontvangen, die kunnen gerekend worden met de wijze van beſchouwing der *Perzen* meer overeen te ſtemmen. Tot heden toe putten wij meest alles dienaangaande uit *Griekſche* bronnen. Vergelijking van de mededeelingen der verſchillende partijen zou een helderder inzigt der waarheid geven.

Aanvankelijk vinden wij, bl. 353 en verv., naauwkeurige berigten omtrent den oorlog met DIPO NEGORO, naar welks aanleiding de Schrijver natuurlijk geen onderzoek wil doen. Intusſchen ſchijnt de ondergane beleediging bij DIPO NEGORO ſlechts een welkom voorwendſel, en hij zelf het werktuig der heerschzuchtige *Mohammedaanſche* Geestelijkheid te zijn geweest. Deze, om haar wankelend gezag ſtaande te houden, zoekt den voortgang der verlichting zoo veel mogelijk te ſtremmen, en predikt daarom haat, moord en verdelging tegen de *Europeanen*, en ook (om de te regt op *die* uitzuigers der *Javaanſche* natie verbitterde inlanders te believen) tegen de *Chinezen* op *Java*, voor zoo ver zij den Koran niet zouden aannemen. Maar ook dan zouden toch hunne goederen worden verbeurdverklaard, enz. — Van waar zou DIPO NEGORO, reeds in het begin van den opſtand, niet alleen zijn ſchietgeweer, maar zelfs eenige veldſtukjes ontvangen hebben? Van de *Engelſchen?* Die zoeken ons immers geen kwaad in de Koloniën te doen! En niemand hunner zou immers de opſtandelingen in het pointéren en bedienen van grof geſchut hebben willen onderwijzen! — Die *Ja-*

vanen zullen, geheel door eigene vinding, reuzenſchreden in de kunst des oorlogs hebben gemaakt, even als te voren de bewoners van *Palembang*, waaronder goede artilleristen waren! Hoe kan men altijd weten, hoe of waar een ander zijne kennis opzamelt?

Wij eindigen onze aankondiging met de mededeeling eener anecdote. De Schrijver had, op eene reis van *Palembang* naar *Batavia*, het ongeluk, dat de praauw, die zijne goederen van boord moest brengen, met alles zonk, wat zij bevatte. De bedienden werden echter gered. Toen zijne goederen *vergaan* waren, ontving de Heer ROORDA eenen brief van den bootmeester te *Batavia*, die hem geheel *officieel* meldde: „Dat hij de eer had zijn Ed. kennis te geven, dat er niets van dezelve kon gered worden."

De merkwaardigſte Veldtogten der Ruſſen, van de vroegſte tijden af tot op onze dagen. Uit de geloofwaardigſte bronnen opgemaakt door J. B. SCHELS, *Lid van de Zweedſche Akademie der krijgskundige Wetenſchappen te Stokholm, enz. Uit het Hoogduitsch. Te Amſterdam, bij* J. C. van Kesteren. 1832. *In gr.* 8*vo.* 368 *Bl. f* 3-25.

Dit boekdeel behelst alleen het verſlag van de merkwaardigſte veldtogten der *Ruſſen* tegen de *Turken*; het begint, na korte verwijzing tot de vroegere geſchiedenis, eigenlijk met de inneming van *Azof* door de *Kozakken*, in 1637, en eindigt reeds met den veldtogt, onder de regering van KATHARINA II, in 1770; zoodat zelfs de latere krijgstogten tegen de *Turken*, b. v. onder Keizer ALEXANDER, en vooral onder Keizer NIKOLAAS, de belangrijkſte van alle, hier ontbreken. De reden is, dat de vervolgdeeltjes van het oorſpronkelijke werk ſlechts langzaam verſchijnen. In volgende deelen hebben wij dus de nieuwere oorlogen tegen de *Turken*, en de krijgstogten der *Ruſſen* tegen andere volken, te wachten. Dit neemt niet weg, dat het boek, gelijk het ligt, een geheel maakt, mits men er, in zijne verbeelding, eenen anderen titel aan geve. Beter oordeelen wij dus, dat men dit boekdeel alleen koope, met inzigt om zich ook de volgende deelen aan te ſchaffen; dan is de inhoud de kosten wel waardig, ten minſte indien de volgende deelen uit zoo goede

bronnen, met even veel oordeel, geput worden, en zich even aangenaam laten lezen, als het tegenwoordige; iets, hetwelk men van den oorſpronkelijken Schrijver wel hopen mag. Zijne geſchied- en krijgskundige kennis zijn ons hiervan een waarborg. — In het vervolg wachte de Vertaler zich voor ſchrijffouten als de volgende, of verbetere die bij het overbrengen, indien zij in het oorſpronkelijke voorkomen: bl. 54. „ Met dit oogmerk vielen zij (de *Tartaren*) op den morgen van den 18 Julij het *Turkſche* [lees *Ruſſiſche*] leger van twee kanten aan." Bl. 78. „ Het krijgstooneel zou diep in *Rusland* [lees *Turkije*] geplaatst zijn geworden, en *daardoor Rusland* en *Polen* het best tegen de invallen en verwoestingen *beſchermd* zijn geworden." Bovendien kon hetzij dat eerſte, hetzij dat tweede *zijn geworden* veilig zijn weggelaten. Als dit werk volledig wordt, zal het eene belangrijke plaats in eene historisch-krijgskundige boekerij beſlaan. De Vertaler werke dus voort met ijver, doch vooral met oordeel, aandacht en getrouwheid.

Rome en België, of wat wil de Paus nog in de negentiende Eeuw? en wat moeten de Regeringen? Door eenen Vriend van Waarheid en algemeene Vrijheid. Uit het Hoogduitsch. Te Kampen, bij K. van Hulst. 1832. *In gr.* 8*vo. IX en* 77 *bl. en Bijlagen* 57 *bl. f* 1 . 40.

Onder dezen titel deelt een ongenoemd buitenlandsch Schrijver zijne gedachten mede over de aanleidende oorzaken van den *Belgiſchen* opſtand. Hij vindt die voornamelijk in de pogingen van Ultramontanen en Jezuiten, *vijanden van burgerlijke en kerkelijke vrijheid, welke, hoewel langs geheel verſchillende wegen, te gelijk in Frankrijk en België gewonnen ſpel wilden hebben.* Na eenen blik op de vroegere geſchiedenis der zuidelijke gewesten geworpen te hebben, geeft hij een kort overzigt van de gebeurtenisſen ſedert de vereeniging, en wijst aan, hoe Adel en Geestelijkheid van eerſten af tegenwerkten; terwijl de laatſte vooral de zaden van misnoegen onder de domme menigte ſtrooide. Ook elders werden listige pogingen aangewend, om de *hierarchie* van *Rome* te herſtellen, doch met ongelijk gevolg. De Schrijver drukt zijne meening dienaangaande aldus uit: „ In *Frankrijk* gaf zich de regering aan den invloed en de ontwerpen dezer in

de duisternis ſluipende en lichtſchuwe magt over, en zij vreesde niet, in het belang derzelve, de natuurlijke regten en wettige vrijheden met voeten te treden; doch het volk, dat verlichter en meer aan de wetten verkleefd was, ſtond tegen deze door het *Jezuitismus* beheerscht wordende regering op, en — zij viel, en met haar viel in *Frankrijk* de Roomsch-Jezuitſche partij — te wenſchen voor altijd. In *België* daarentegen had het *Jezuitismus*, dat ſteeds hetzelfde doel, onder alle kleuren en vermommingen, vervolgt, gemeent (gemeend) zich volksgezind te moeten gedragen, en had zich eindelijk met het *ultraliberalismus* tegen de Protestantſche regering der *Nederlanden* verbonden; en zoo hebben wij door den invloed der Ultramontanen en Ultraliberalen den *Belgiſchen* opſtand zien uitbreken. Doch niet, als in *Frankrijk*, is de opſtand der *Belgen* het natuurlijk gevolg van een onwettig en overlegd ſtelſel der regering, en van de algemeene en regtmatige ontevredenheid des volks; integendeel doet al het gebeurde ons denzelven eerder kennen als het gewrocht van onophoudelijke woelingen en kuiperijen, en van eene ſedert zestien jaren ſtelſelmatig beraamde zamenzwering." De Schrijver beroept zich op bekende daadzaken. Te regt maakt hij onderſcheid tusſchen *Katholicismus* en *Jezuitismus*. Zijn oordeel over de laatſte omwenteling in *Frankrijk* is echter al te gunſtig. Doch het boek werd in Nov. 1830 reeds ter perſe gegeven. Hij zou thans hier en daar nog wel iets hebben bij te voegen. Uit den loop der gebeurtenisſen blijkt immers meer en meer, dat, alhoewel de *Belgiſche* opſtand het gevolg der aangeduide oorzaken zijn moge, het oproer ſteun en ſterkte heeft verkregen door de bemoeijingen eener raadſelachtige ſtaatkunde der zoogenaamde groote Mogendheden.

De Bijlagen zijn: I. Memorie der Vicarisſen Generaal van het Bisdom *Gent*, den 18 October 1814 aan het *Weener* Congres ingeleverd. II. Algemeen Edict van het Heilige Geregtshof, 14 Mei 1829. III. Rondgaande Brief van den Paus PIUS VIII aan alle Roomſche Patriarchen, Primaten, Aartsbisſchoppen en Bisſchoppen, 24 Mei 1829. IV. Brief van Paus PIUS VIII aan den Aartsbisſchop en de Bisſchoppen der *Rhijn*-provinciën, 30 Junij 1830. — Naſchrift van den Vertaler, behelzende eenige nadere bijzonderheden.

Wij kunnen dit boek in het algemeen aanprijzen, doch meenen, dat de Schrijver veel te gunſtige gedachten heeft

van de *volksverlichting* in *Frankrijk* (*). Bedriegelijk flikkerlicht verbijstert de menſchen en kan hen in het verderf ſtorten. De vertaling laat hier en daar wel iets te wenſchen over. De correctie is onnaauwkeurig. De opgave der drukfeilen zou nog aanmerkelijk vermeerderd kunnen worden. Op bl. 65 ſtaat b. v. *Sardiën*, in plaats van *Sardinië*, en bl. 67 *betrijd*, in plaats van *beſtrijdt*, enz. enz.

(*) Men kan van die zoo hoog geroemde verlichting een keurig ſtaaltje lezen in ons *Mengelwerk*, No. VI.

De Verovering van Mexico. Een historisch-romantisch Tafereel uit het begin der XVIde Eeuw. Door C. F. VAN DER VELDE. *Naar het Hoogduitsch. Te Gorinchem, bij* J. Noorduyn. 1832. *In gr.* 8*vo.* 437 *Bl. f* 3 - 60.

Met blijvende belangſtelling en goedkeuring hebben wij dezen geſchiedkundigen Roman bijna onafgebroken van het begin tot het einde doorlezen. Is er iets, dat de aandacht boeit en de verbeelding ſpant, het is de avontuurlijke verovering van *Mexico* door CORTEZ en zijne togtgenooten. Immers binnen den tijd van weinige jaren zagen millioenen inboorlingen, die op een' vrij hoogen trap van beſchaving ſtonden, zich overheerd door eene handvol *Spanjaarden*. Doch dit zijn de gevolgen der tweedragt. Naijver en wrok op de overheerſchende hoofdſtad *Tenochtitlan* dreef de daaraan onderhoorige Vorſtendommen en Gemeenebesten achtervolgelijk aan, om met de *Spanjaarden* zamen te ſpannen, ja zelfs openlijk, onder hunne leiding, tegen den Hoofdſtaat op te trekken; en zoo geraakten al de *Mexikaanſche* Staten onder het juk der vreemdelingen, die anders hun graf te midden der talrijke en dappere bevolking zouden hebben gevonden. — De Schrijver heeft het karakter van CORTEZ zoo gunſtig mogelijk geſchilderd. Heerlijk ſchittert deszelfs vriend JUAN DE VELASQUEZ, als een Ridder zonder vrees en blaam, te midden van zoo vele heersch- en hebzuchtige Edellieden. Belangwekkend is zijne *Mexikaanſche* eerſte gemalin ANACOANA, en romanesk is het karakter zijner vorige beminde en tweede gade ISABELLA. De verdraagzame en helderdenkende Pater BARTHOLOMEUS DE OLMEDO ſteekt treffend af tegen den dweepzieken Pater DIAZ. Ook de *Mexikanen*, vooral de dwangzuchtige en toch voor de *Spanjaarden* bevreesde MONTEZUMA, en de grootmoedige GUATEMOZIN,

zijn goed geteekend; gelijk over het algemeen de tafereelen van de begrippen en de afgodsdienst der Inlanders wel geſlaagd zijn. Eene ſchets van het ganſche werk zou te veel plaats beſlaan, en toch ſlechts een zeer onvolledig denkbeeld van den inhoud geven; wij moedigen onze lezers dus liever aan, den Roman zelven ter hand te nemen. Behalve de achter aangeteekende, zullen hun wel nog meerdere drukfeilen ſtuiten: want de correctie is op verre na niet naauwkeurig geweest. Om de waarde van het werk, is dit te bejammeren.

De eerſte Liefde van GUSTAAF ADOLF, *Koning van Zweden. Geſchiedkundige Roman uit de eerſte helft der zeventiende Eeuw. Door* L. STORCH. *II Deelen. Te Amſterdam, bij* J. Guykens. 1832. *In gr.* 8*vo. Te zamen* 740 *bl. f* 6-:

Beide deelen van dezen geſchiedkundigen Roman zijn met een fraai vignet verſierd, zijnde het afbeeldſel van GUSTAAF ADOLF's eerſte geliefde, zijne hem listig ontroofde bruid, EBBA BRAHE. Vinding en inhoud, wat het zakelijke daarvan betreft, toonen, dat de oorſpronkelijke Schrijver een goed Roman-*Dichter* is; doch den titel van een goed *Schrijver* zou men hem, naar dit werk te oordeelen, onmogelijk kunnen toekennen. Zeker is de Roman niet gelukkig vertaald; telkens meenen wij ſporen van onnaauwkeurigheid, overhaasting en gebrek aan toereikende taalkennis te beſpeuren: maar niet alles is de ſchuld des Vertalers. In een ander tijdſchrift zijn reeds onderſcheidene ſtalen van hoogvliegenden onzin op de eene, en platte, uiterst onkieſche taal op de andere bladzijde, medegedeeld. De ſtijl van het ganſche werk verraadt gebrek aan goeden ſmaak; en voor zoo ver de karakters der handelende perſonen niet alleen uit daden, maar ook uit brieven en geſprekken moeten blijken, heeft de Schrijver zich dikwerf ſlecht van zijne taak gekweten, b. v. bij de woorden, die hij der Koninginne-Moeder in den mond legt, Iſte D. bl. 258. — Indien het hier aangekondigde werk oorſpronkelijk Nederlandsch was, zouden wij, tot waarſchuwing des Schrijvers, in meerdere bijzonderheden treden; maar het is vertaald, en behoort dus eigenlijk niet tot onze Letterkunde. Thans zeggen wij dus liever, dat wij het boek, zoo als het is, liever *niet* vertaald hadden gezien; doch dat het ons aangenaam zou zijn geweest, indien een man van talent het oorſpronkelijke werk, met behoud van den hoofdinhoud, in

een' anderen en beteren vorm had overgegoten. — Hoe veel valsch vernuft, welk een misbruik der figuren is er, bl. 94 tot 98 van het tweede deel, in de alleenſpraak van MARGARETHA te vinden, vooral bl. 96: *Ach! reeds beeft mij de lust* tot *de kille ader des doods*, en bl. 98: *Mijne diepe geweldige ſmart* (zij) *de olie*, enz. Allen regelen der woordſchikking wordt telkens geweld gedaan; doch dit is grootendeels de fout des Vertalers. Hoe is de *gemeene* natuur ſmakeloos gecopieerd op bl. 143 van datzelfde tweede deel, waar ELOF tot den Koning zegt: „ *Zie, wat kan het u toch helpen, als ik nu zoo dood ben als een pier*," enz. — Neen! een boek, zoo geſchreven, dat de verhevene bladzijden *bombast* en de naïve *ſtraattaal* zijn, had althans niet woordelijk moeten worden vertaald, en veel minder bij de overbrenging nog verder worden verknoeid: want nu is de *ſtijl* des werks beneden de kritiek. — Ook op het *zakelijke* van den inhoud zijn hier en daar aanmerkingen te maken, b. v. IIde D. bl. 59. Aldaar verdedigt een Luthersch Predikant uit het begin der zeventiende eeuw de *vrijheid van den wil* tegen een' Roomschgezinde, die in 't heimelijke een *Jezuit* was. Nu weet men, hoe ſtreng men zich toen nog overal, ook inzonderheid bij de Lutherſchen, aan de onderſcheidende gevoelens van zijn Kerkgenootſchap hechtte, en het zou een' Luthersch' Predikant niet in de gedachten gekomen zijn, *de vrijheid van den wil* als het voornaamſte leerſtuk *zijner* Kerk te erkennen. LUTHER had integendeel geſchreven *de ſervo arbitrio*, of *over de afhankelijkheid van den wil*, tegen hetgeen de Roomschgezinde ERASMUS had beweerd *de libero arbitrio*, of *over de vrijheid van den wil*. Neen! dit was juist de dwaling van vele Hervormers, dat zij in hunnen ijver te ver gingen, b. v. door *de vrijheid van den wil* bijna te vernietigen, ja, door hunne voorſtelling van de *regtvaardiging door het geloof alleen* en van de *onverdienſtelijkheid der goede werken*, het verband tusſchen geloofs- en zedeleer bijna weg te nemen. — Doch wij ſchrijven geene godgeleerde verhandeling. Hier is het genoeg te zeggen, dat men zoo wel den ijverigen Lutheraan, als den listigen Jezuit, ſpreken doet tegen de openlijke leer hunner onderſcheidene Kerken, ſchoon in dien tijd een aanhanger der *Augsburgſche* geloofsbelijdenis daaraan even getrouw was, als een Roomschgezinde aan die van *Trente*. Dit is dus eene groote fout van den Schrijver. — Maar genoeg reeds! Onze Lezers zullen wel hebben opgemerkt, dat wij dezen Roman hun niet kunnen aanbevelen.

Gedichten, op vriendelijke uitnoodiging vervaardigd door de achtingwaardige Dichteres PETRONELLA MOENS, *en gezongen bij gelegenheid der plegtige viering van het vijf entwintigjarig beſtaan des Departements Koeverden, behoorende tot de Maatſchappij Tot Nut van 't Algemeen, op den 9 April* 1833. *Te Koeverden, bij* D. H. van der Scheer. 1833. *In gr.* 8*vo.* 12 *Bl. f* : - 20.

Waar moet het heen? Door R. H. VAN SOMEREN. *In 's Gravenhage, bij* S. de Viſſer. 1833. *In gr.* 8*vo.* 5 *Bl. f* : - 20.

La Neêlande, Ode, par E. W. VAN DAM VAN ISSELT, traduite par A. CLAVAREAU. Maestricht, *F. Bury-Lefebvre.* 1833. 8vo. 7 pag.

De voor den zang beſtemde Gedichten van Jufvrouw MOENS ter opgemelde gelegenheid beantwoorden aan het doel der vervaardiging. Het eerſte couplet van het koor, op bl. 7, mist den noodigen zamenhang; maar de fout is ligt te verhelpen. Er ſtaat namelijk:

Hij, die eenzaam (door het duister
Van het uur des nachts verdwaald)
Juicht, wen d' uchtendſtar vol luister
Aan de hemelbogen praalt,
Dan toch pronkt het blaauw azuur
Ras met 's daagraads goud en vuur;
Zoo vol vreugd zag 't kroost der wijzen
d' Eedle Maatſchappij verrijzen.

Men leze:

Hij, die eenzaam, bij het duister
Van den nacht, was afgedwaald,
Juicht, wen de uchtendſtar vol luister
Aan de hemelbogen praalt: enz.

Waar moet het heen? door VAN SOMEREN, is eene Allegorie, waarbij aan de Nederlanders vertrouwen op 's Konings doorzigt en welmeenendheid wordt aangeprezen. Het ſtukje heeft ons nog al bevallen. Het rijm van *dank* op *lang*, voorkomende op bl. 5, is verwerpelijk.

De Heer CLAVAREAU, die zich reeds zoo verdienſtelijk gemaakt heeft door het vertolken van een aantal Nederlandſche dichtwerken en dichtſtukjes, verwerft door zijne navolging van den Lierzang van den Heer VAN DAM VAN ISSELT nieuwe aanſpraak op aanmoediging en lof.

Luimige Verhalen van A. F. E. LANGBEIN *en anderen. Naar het Hoogduitsch. Te Amſterdam, bij* H. Frijlink. *In gr.* 8*vo.* 223 *Bl. f* 2 - 40.

Eene *vledermuis* berooft den armen Kapitein ALWING van zijn ſchoon hoofdhaar, en noodzaakt hem, zijnen beroofden ſchedel met eene pruik te bedekken. Maar dit was bij ongeluk; want het goede beest doet alles, wat het kan, om den verbolgen held weder te bevredigen, en de aangebragte ſchade weder te vergoeden. De vledermuis bezorgt aan zijne dochter eenen rijken man, ſteekt eene obligatie in den brand ten laste van den met ſchulden bezwaarden Kapitein, wijst hem eenen verborgen ſchat aan van twintigduizend daalders, en, als het *non plus ultra* van alle weldaden, werpt des Kapiteins vrouw van den trap, zoodat er de dood op volgt, en verlost den goeden man zoo van eene furie in eene leelijke vrouwelijke gedaante. — „ Ziedaar eenen tegenhanger van *Glazenmuiltje*, of van eenig ander verhaal uit den tijd der Toovergodinnen!" roept welligt de Lezer uit. — In het geheel niet. Het gaat alles geheel natuurlijk, zonder hekſerij.

De Justitie-ambtman BLANK kon maar geene Griffiers naar zijnen zin verkrijgen. De eene Griffier zag alle menſchen voor duivels aan, en zou alles hebben laten ophangen en radbraken. Zijn opvolger, de Griffier STORM, integendeel, zag, niettegenſtaande zijnen ſchrikverwekkenden naam, alle menſchen voor Engelen, namelijk goede Engelen, aan. Deze zijne theorie, die in geruste tijden, waarin men voor geene *brigands* te vreezen heeft, er nog al door kon, paste hij ongelukkig ook toe op de jonge en ſchoone vrouw van zijnen patroon; ook deze noemde hij een Engel. Een vrouwehart is niet van ſteen, en het is niet te verwonderen, dat het vrouwtje zich van tijd tot tijd door den lofredenaar eenen kus liet ontſtelen. *Principiis obſta*, dacht de Ambtman, toen hij, ofſchoon men het nooit deed, wanneer hij er bij was, er de lucht van kreeg. En wat doet de oude vos? Man en vrouw

zitten des avonds met den Griffier vriendſchappelijk bij elkander. De Ambtman ſnuit, bij ongeluk, de kaars uit, ſtrijkt, als ware het in ſcherts, den ſnoeper zijne met zwartſel beſmeerde hand over den mond, verwijdert zich om licht te halen, en vindt, bij zijne terugkomst in de kamer, aan zijne vrouw het ſprookje van hare petemoei bewaarheid, dat de kus van eenen mansperſoon eenen baard veroorzaakt. — Ziedaar *De kus als corpus delicti.*

Met eenen kolosſalen marmeren voet drukt de Heer VAN EGGERSHEIM op den kleiachtigen bodem van zijn landgoed eenige voetſtappen, en weet, zonder den oorſprong te openbaren, deze voetſtappen door een paar pedanten te doen opmerken. Weinige dagen daarna las de wereld, met verbazing, de volgende aankondiging in de nieuwspapieren: „ Lang heeft de ſtrijd geduurd, of er in ons Vaderland reu„ zen geleefd, ja of dezelve wel immer beſtaan hebben. „ Het is beſlist. In het elzenboschje van *Meijendal* zijn de „ voetſtappen van onze reusachtige voorouderen te aanſchou„ wen, en ieder kan zich aldaar met eigene oogen van de „ zaak overtuigen. Niets is hierbij meer te bejammeren, dan „ dat de onſterfelijke auteurs, die het beſtaan der reuzen „ met ijver en ſcherpzinnigheid verdedigd hebben, niet uit „ hunne graven kunnen verrijzen, om het zweet hunner „ nachten beloond te zien. *Komt en ziet!*" — Men kwam ook en zag. Van alle zijden ſtroomden nieuwsgierigen bijeen, en bezagen het wonder. Toen echter, na een kort tijdsverloop, een welberedeneerd programma: *de Meiendaliî quorum exſtant vestigia gigantibus*, uit de pen van Rector DEOGRATIAS ZOUTBREKER gevloeid, in het licht kwam, duurde het gewoel en gewemel eindeloos in het ſtadje. De herbergiers konden geene gebradene ſchapenbouten genoeg opdisſchen, enz. Doch, terwijl het reuzenſchrift van DEOGRATIAS door de naastbijgelegene Akademie met geruchtmakenden bijval bekroond was, ſtemden anderen daartegen. De ſtrijd was levendig: geleerde zwaarden ſisten door de lucht; disſertatiën en traktaten dwarrelden als ſneeuwvlokken door elkander; Akademiën ſloegen elkander wederkeerig in den ban; Univerſiteiten verwenschten elkander in de ſierlijkſte bewoordingen. — De ſtrijd had het hoogſte punt van woede bereikt, toen de Heer VAN EGGERSHEIM met zijne beide marmeren voeten tusſchenbeiden trad, enz.

De zwarte Kamer op het kasteel *Silberſtein* ſtaat in eenen

kwaden naam, wegens ſpokerij. De Stadsphyſicus BEERMAN en de Advocaat TIPPEL halen daar beiden eenen duchtigen ſchrik. Ten laatſte echter blijkt de gewaande ſpokerij niets anders te zijn geweest, dan een geſtoord nachtelijk *tête-à-tête* tusſchen den jager en de kamenier.

De vondeling KADIB betreurt het gemis van bloedverwanten. In gunst geraakt bij den Kalif HAROUN ARRASCHYD (!), ondervindt hij, dat ieder zijn bloedverwant wil zijn. Hij neemt de gelegenheid waar, wordt rijk, en huwt zijne hem vroeger geweigerde geliefde.

De oude bankroetier en woekeraar HORPICIUS ſterft aan eene beroerte. Men brengt het lijk in het achterhuis, waar ook een geſlagt varken nedergelegd was. Arme lieden willen het varken ſtelen, maar nemen, door de duisternis, bij vergisſing, het lijk van HORPICIUS mede. Nadat zij hunne dwaling bemerken, ontdoen zij zich van het lijk, dat, na verſchillende verplaatſingen, aan de galg wordt gehangen. — Ziedaar *De ſtraf na den dood.*

Eindelijk vindt men hier eene logenſtraffing van het ſpreekwoord, hetwelk zegt, dat het geld ſtom is. Een gulden beſchrijft zijne lotgevallen, die inderdaad zonderling zijn.

Uit dit verſlag van den inhoud kan onze Lezer reeds eenigermate zelf beoordeelen, wat hij hier vinden zal. Leest men tot uitſpanning, wel nu, daartoe is het boek geſchikt, zal nog wel eens doen lagchen, en iets ergerlijks hebben wij er niet in gevonden. Het ga dan door, met de overige menigte van deze ſoort!

Nederlandſche Zangtoonen. No. I. Te Amſterdam, bij M. Westerman en Zoon. 1832. *In kl. 4to. Bij Inteek. f* : -90.

Eene nationale onderneming, welke allezins lof en aanmoediging verdient. Vaderlandſche Dichters en Componisten worden door de vaderlandlievende Uitgevers uitgenoodigd tot bijdrage van oorſpronkelijke kunstvoortbrengſelen. De drie thans geleverde zijn: *Anna*, woorden van J. C. WESTERMAN, muzijk van DAUMEN. *Aan Henrietta*, Romance van KREUTZER. *Het Roosje*, woorden van M. WESTERMAN, muzijk van FISCHER. Aan het ſtukje van den begaafden FISCHER zouden wij voor ons den prijs toekennen. — Naar den aard van ons Tijdſchrift, mogen wij hier niet breeder zijn.

BOEKBESCHOUWING.

Verhandelingen, rakende de Natuurlijke en Geopenbaarde Godsdienst, uitgegeven door TEYLER'S *Godgeleerd Genootſchap. XXXIſte Deel. Te Haarlem, bij* de Erven F. Bohn. 1832. *In gr. 4to. VIII en* 203 *bl. f* 2-50.

In dit Deel van TEYLER'S *Godgeleerd Genootſchap* ontmoeten wij, behalve eene korte Voorrede der Heeren Uitgevers, een tweetal Verhandelingen ter beantwoording der vrage *over het beginſel der Kerkhervorming.* De eerſte (oorſpronkelijk geſchreven in het Hoogduitsch) is het werk van den Eerw. L. WEYDMAN, *Leeraar der Doopsgezinden te Monsheim bij Worms*, waaraan bij de beoordeeling het gouden eermetaal is toegewezen; van de andere, der bekrooning met zilver waardig geſchat, heeft zich de Heer M. SCHAAP GRATAMA, *Phil. Theor. Mag., Lit. Hum. et Juris Utriusque Doctor, Advocaat te Groningen*, als ſchrijver geopenbaard. Beider namen, mogen wij vertrouwen, zullen bij de meesten van onze Lezers weinig of in het geheel niet bekend zijn; althans in ons Maandwerk verſchijnen dezelve voor het eerst.

Een gedeelte van den roem, door den Eerw. WEYDMAN op *Duitſchen* bodem behaald, keert tot onzen vaderlandſchen grond en ſtichtingen terug, alwaar hij den loop zijner letteroefeningen heeft afgelegd, dien hij aan de Hoogeſchool van *Berlijn* heeft geëindigd. Omtrent den Regtsgeleerde GRATAMA zal het voldoende zijn hier op te merken, dat deszelfs naam, ſtand en woonplaatſe als met den vinger aanwijst, aan welke vaderlandſche Hoogeſchool en door wiens vaderlijke zorgen de nijvere zoon dien voorraad van kundigheden en wetenſchappelijken ſmaak hebbe opgedaan, waarvan deze

proeve, buiten het hoofdvak zijner ſtudiën, een ſchoon en daarom meer vereerend bewijs oplevert. — Nemen wij nu het boekdeel zelve ter hand.

Bij het openen getuigt de *Voorrede*, en bevestigt de *Inleiding*, door elk der Schrijveren geplaatst aan het hoofd der bekroonde Verhandelingen, dat TEYLER'S Godgeleerd Genootſchap, aan zijne zinſpreuk getrouw, de Prijsvragen thans bij uitnemendheid kiest en regelt naar de behoefte des tijds. Zeer verblijdt het ons, openlijk alzoo te mogen hulde doen aan de regt Christelijke deelneming, waarmede die aanzienlijke vaderlandſche ſtichting de zaak van het Protestantismus onderſteunt en handhaaft. Want, terwijl het wankelend, dan toch door zijnen talloozen Priesterſtoet gerugſteund, Pausdom niet aflaat, door geweld, list en bedrog, den eeuwigen ſtrijd tegen de Hervorming voort te zetten; terwijl tevens in het hart der Protestantſche Kerk een vrijzinnige hoop van heimelijke vijanden van de Geopenbaarde Godsdienst *hare* grondvesten ondermijnt, verwarring en wanorde ſticht, wordt het dubbel belangrijk, ja als 't ware eene behoefte, het ware beginſel der Hervorming, den geest, die hare groote bevorderaars bezielde, en de noodzakelijkheid van het geloof, door hen op nieuw gepredikt, met de meeste onzijdigheid nageſpoord, ontwikkeld en in vollen dag geſteld te zien.

Gelijk nu de Prijsvrage van het Genootſchap tot zulk een doel was uitgeſchreven, zoo beantwoorden ook de Verhandelingen in dezen bundel bij uitſtek aan dien wensch. In beide toch is het voorſtel, aan den voet dezer bladzijde geplaatst (*), ten leiddraad genomen.

(*) „ Het Genootſchap verlangt eene ontwikkeling van „ het eigenlijk beginſel, waarvan de Hervorming, in de „ XVIde Eeuw begonnen, is uitgegaan, met eene aanwijzing, „ hoe het beginſel zich in het uit- en inwendig beſtaan, in „ de leer en inrigtingen van de Hervormde, dat is, van de „ Protestantſche Kerk in 't algemeen, en van derzelver on„ derſcheidene Afdeelingen in 't bijzonder, heeft geopen„ baard; alles derwijze beredeneerd en historisch geſtaafd,

Wel loopt de vorm en wijze van bewerking alzoo uiteen, dat men en de hand des Leeraars en die van den wijsgeerigen Regtsgeleerde duidelijk onderſcheidt, ook het natuurlijk verſchil van denkwijze en bronnen opmerkt; dan toch in beider geſchrift heerscht, vooral ten aanzien der hoofdzaken, die eenparigheid van gevoelens en beſluiten, welke aan de betoogde waarheid te meer kracht en klem geeft.

Om aan onze Lezers te beter overzigt des geheelen boeks te geven, zullen wij pogen, de beide Verhandelingen in één verſlag te bevatten (*); hopende hierdoor het best herhaling van hetgene in elke derzelven ſoortgelijks voorkomt, af te ſnijden, en tevens gelegenheid te zullen vinden tot een vergelijkend oordeel. Wij doen zulks te meer, en willen uitgaan van de Verhandeling met goud bekroond, niet omdat wij aan den arbeid van GRATAMA wezenlijke en velerlei verdienſten betwisten, maar dewijl wij, inſtemmende met Heeren Beoordeelaars, aan de eerſte, wegens meerdere bondigheid en *regtſtreekſche* betoogkracht, den voorrang toewijzen boven de andere.

Liever nogtans dan tot *twee rubrieken*, gelijk WEYDMAN, verkiezen wij, door ſplitſing van *zijn* eerſte deel (A), ons overzigt te bepalen tot deze *drieledige* beſchouwing: (A) I. Wegens de ontwikkeling van het eigenlijk beginſel der Kerkhervorming. II. Over den invloed van dat beginſel bij het ontſtaan der Protestantſche Kerk, over deszelfs wijziging in hare Afdeelingen, en over de ontaarding van hetzelve onder Hervormden. (B) III. Eindelijk over de gevolgtrekkingen uit het verhandelde.

„ dat daaruit blijke, niet alleen de noodzakelijkheid der Her-
„ vorming zelve, en haar verheven aard en weldadige ſtrek-
„ king, maar ook, wat die Kerk ſteeds voor oogen houden
„ moet, om aan zichzelve gelijk en getrouw te zijn, en
„ haren waarachtigen bloei te handhaven en te bevorderen."

(*) 't Is den Redacteur niet mogelijk geweest, een zoo breed verſlag in één No. te omvatten.

I. Om den grond van zijn betoog vast te leggen, begint WEYDMAN, terſtond na de Inleiding, met de belangrijkheid aan te toonen der opſporing van een vast *beginſel*, van waar de Protestantſche Kerk is uitgegaan. In tegenſtelling namelijk der beſchuldiging van hare vijanden, die immer het losſe en weifelende in de leerbegrippen, misbruik der vrijheid en mangel van *eenheid* in het geloof den Protestanten voorwerpen, is volſtrekt noodig te bewijzen, dat waarlijk een en hetzelfde *ſtellige* (*poſitive*) beginſel, gebouwd op de leer der H. Schrift, bij de Kerkhervorming is aangenomen, en gehandhaafd in de Protestantſche Afdeelingen, of Genootſchappen, te midden van het verſchil in bijzondere geloofspunten, ten gevolge van het *negative* beginſel, of uit het *jus protestandi*, daarna bij hen ontrezen. Dit leidt ter naſporing en toets, waarin het eigenlijke wezen van het Christendom beſta, naar luid des Evangelies. Immers, wat geene Wereldgodsdienst, geene Wet van MOZES vermogt uit te werken, dat bedoelde en volbragt JEZUS, als de Stichter of Herſteller van het Godsrijk. Eerstgenoemden regelen alleen den vorm van Eerdienst, en bepalen zich tot uiterlijke daden; maar het gezag van het Woord des Heeren moet in het binnenſte van al zijne onderdanen heerſchen, zonder dat zij aan uitwendige vormen, of bijzondere Geloofswetten, noodzakelijk verbonden zijn.

Met groote naauwkeurigheid en ernst bewerkte de Schrijver dit aangelegen punt, en zoo wel uit het Evangelie, als volgens MELANCHTHON, beweert hij te regt, dat niet de *zinnelijkheid* alleen, maar *zonde* in het algemeen, of het afwijken van, en ongehoorzaamheid aan God, de bron is der menſchelijke verbastering; waarvan hun het Christelijk geloof moet terugroepen, beide naar verſtand en hart reinigen, heiligen, en tot een *nieuw* leven, tot eenen Gode welbehagelijken wandel immer opwekken, ontvonken en ten einde toe blijven bezielen.

Niet zoo duidelijk, en in geenen deele zoo ſtrikt

bepaald, heeft zich GRATAMA geuit over dien invloed van het Christelijk geloof op den geheelen mensch en al zijn *willen*. Trouwens, gelijk 's mans werk veel meer eene wijsgeerige beſchouwing is, dan Godgeleerde Verhandeling, zoo treft men daarin eene andere orde aan, overeenkomſtig met den zin der woorden bij MARKUS IV: 26—28, door hem bij inzending van het antwoord als *ſpreuk* gebezigd. Wij ontmoeten dus hier *in het algemeen* hoofdzakelijk een overzigt van den langzamen voortgang der zedelijke vorming der wereld onder het oog en beſtuur der Voorzienigheid, en *meer bijzonder* maakt de zending van CHRISTUS een voornaam of eerſte gedeelte — de hervorming van de Kerk, door den Heiland geſticht, het hoofdonderwerp der beſpiegeling uit, die in bijzonderheden loopt. Vooraf vindt men van het tafereel, als 't ware, den geheelen omtrek geſchetst, of den loop der ontwikkeling, die, gelijk bij het kind, aanvangt met zinnelijke vorming en beſchaving in den kindſchen ſtaat van het menschdom. Zij ſtreeft op onderſcheidene wijze de tragere werking van den geest voorbij, belemmert en onderdrukt veelzins den wasdom in zedelijkheid en Godsdienst, ja door verkeerde rigting des harten drijft zij de blinde menigte van het ſpoor, en voert tot verbastering en in den kuil des verderfs. Het goede zaad nogtans ſchiet middelerwijl en onbemerkt op, en het gewas der vorming van de zedelijke wereld, waar het niet door ondeugd verſtikt wordt, blijft door zorg van het alziend Oog groeijen, breidt zich uit, en rijpt voor den beſtemden tijd, welken, door de hoogſte Wijsheid voorbereid, de mensch dán eerst begint op te merken, wanneer dezelve daar is, en tot zijne verbazing daagt. Zoo was het bij den opgang van de Zon der Geregtigheid; zoo wederom, toen haar luister, in de Kerk zelve verdonkerd, maar door den geest der Hervorming van menigen nevel gezuiverd, met eenen vernieuwden glans begon te ſchijnen.

Reeds in den aanvang van dit ſtuk, met eene vaste

hand en wél ervaren pen bearbeid, ontmoeten wij veel belangrijks, dat, hoe bekend bij den Christen, die over de geſchikte ure van de zending des Heeren en haar verheven doel, tot bevordering van geestelijk zedelijke ontwikkeling, nadacht, zijne eigene waarde nogtans altoos behouden zal. Maar, dit erkennende, vreezen wij echter, of men dien uitſtap in den ouden tijd vóór JEZUS' komst, en de ſchets van den toenmaligen ſtaat der wereld, en van hare voorafgaande verlichting, hier niet minder doeltreffend keuren mag, en dat de Schrijver althans daardoor eenigermate tot herhaling vervallen zij van gelijkſoortige zaken, wanneer hij daarna over het beginſel der Hervorming meer in het breede handelt.

Doch komen wij terug tot WEYDMAN, die, na den gelegden grondſlag omtrent den wezenlijken aard van het Christendom, daarop meer regtſtreeks voortgaat met zijn betoog te bouwen, en het gezag der Geſchiedenis te doen ſpreken.

Immers van den beginne openbaarde zich reeds de kiem des kwaads, dat, in den akker des Heeren des nachts door eene Hem vijandige wereld gezaaid, welig opſchieten, en het goede zaad zou dreigen te verſtikken. Aanwezig te midden van *Joden* en Heidenen, kon de Gemeente der Geloovigen zich daarvoor niet vrijwaren, dat van hunne vooroordeelen, wijsbegeerte en zeden, geene meerdere ſmet zich hechtede op hare leden en inrigtingen, naar gelange de Kerk zich verder uitbreidde, en, na der Apostelen dood, eene talooze menigte ruim zoo veel door Bisſchoppelijk gezag en invloed geleid moest worden, als zij werd voorgelicht of zich kon vormen uit de ſchaars voorhanden zijnde Evangeliën en Brieven. Om tegen de afpadigheid der Gnostieken en andere dwaalleeraren de denkwijze te beveiligen van waarheidlievende Christenen, en in hoofdzaken althans eenheid van geloof te handhaven, werd toevlugt genomen tot *Belijdenisſen*. Zoo verhief zich allengs de Geestelijkheid in aanzien, en hare

bloot menſchelijke voorſchriften werden verhoogd tot vaste bepalingen en onſchendbare keuren van regtzinnigheid. „ Er ontſtond," zoo lezen wij, „ een nieuw „ Pharizeïsmus, dat, door allerlei inzettingen zonder „ geest, het geweten boeide. De bron van levend wa„ ter hield op te vloeijen, terwijl de ſtilſtaande poelen „ van bijgeloof en bekrompenheid van geest overal „ ontſtonden."

Met ſterkeren wasdom nogtans ſchoot het verderf op, en drong hetzelve den geheelen omvang door der Christelijke Kerk, toen eerst KONSTANTIJN *de Groote* haren uiterlijken glans door zijne belijdenis verhoogde, en later, na den val van het Westerſche Keizerrijk, de Opperpriester van *Rome* zich in het wankelend ſtaatsgezag indrong, en zich op den Vorſtelijken wereldzetel plaatſte, dien men tot heden toe den *Apostoliſchen* wil genoemd en als *heilig* vereerd hebben. Wij achten het noodeloos, onze Schrijvers op het ſpoor te volgen in hunne ontwikkeling van den ommekeer en de vreeſelijke misvorming van de leer en ſtichting des Heeren, of van zijne Kerk, door elke dezer gebeurtenisſen veroorzaakt, en voltooid in de duisternis der Middeleeuwen. Wel verſchillen zij in hunne behandeling van het onderwerp; wel ſtreeft elk van hen langs onderſcheidene wegen tot zijn bijzonder doel, en hebben zij de een uit deze, de ander uit gene bronnen geput: beiden nogtans komen zij ten aanzien der grove en treurige Kerkverbastering dermate overeen, dat de waarheid zelve daardoor met te meerdere zekerheid geſtaafd is geworden. Vooral in de wijsgeerige beſchouwing van GRATAMA lazen wij met welgevallen zijne opmerking, dat, onder al het zinnelijke en verkeerde in de Moederkerk, evenwel de kiem van het Christendom bewaard en verborgen bleef, om eerlang als van onder de aarde op te komen en op te wasſen. Na deze herinnering wenden wij ons wederom met WEYDMAN tot de Geſchiedenis.

Met het eerſte aanlichten van den dageraad voor kun-

ſten en wetenſchappen, was er een aantal verſtandigen en braven, die de Kerkverbastering erkenden, welke gelijk een kanker woedde, den vrijeren geest benaauwde, de levensdeelen aantastte, en werkelijk het hart bedreigde. Van rondomme werden luide treurtoonen aangeheven; maar ook herhaalde pogingen, tot verbetering aangewend, zag men verijdeld, hier en ginds affpringen, of door geweld bedwongen. Een drietal groote Conciliën, in tijden van verwarring belegd, raadpleegde zelfs te vergeefs ter fnuiking van Pauſelijke Oppermagt, Koningen en Prelaten boven het hoofd gewasſen. Kleinere misbruiken worden tijdelijk beſnoeid of weggenomen, maar geenszins de wortel des kwaads; deze blijft voedſel trekken uit blind vooroordeel, overoud bijgeloof, en wijd en zijd verſpreid zedebederf. Met volle waarheid laat zich dus beweren, dat er op nieuw eene *volheid des tijds* daar was, waarin de Voorzienigheid den trots en de geldzucht van het Vatikaan vernederen, en zelfs den Pauſelijken Aflaathandel dienstbaar maken wilde aan den opgang der Kerkhervorming.

Reeds is gezegd, dat GRATAMA op eene andere leest zijn betoog heeft ingerigt. Eerst worden de bronnen der verbastering, daarna de aanleiding tot de ontwikkeling en den groei van het zaad, door den Heer en de Apostelen gezaaid, met een wijsgeerig oog door hem nageſpoord. Wij nemen uit zijn beſluit dit weinige over: „ Zoo rijpte in den eigen boezem der Moe„ derkerk de mensch voor de Hervormde Kerk. De „ Roomschkatholijke Kerk was de kweekplaats der Pro„ testantſche. — De *mensch* der Oudheid was einde„ lijk hier meer, daar minder, genoegzaam verdwenen, „ en in zijne plaats trad allengs de *Christen* op. Men „ was van tijd tot tijd begonnen Christen te worden, „ dat is, den Zaligmaker, zijne openbaringen, leer „ en lesſen te vatten, te kennen en te betrachten; en „ nu rees, met den *Christen*, de *Christelijke* of *Evan„ geliſche* Kerk op, in de plaats van de *menſche-*

„ *lijke* of *Pauſelijke*, welke zich de *Roomſchkatho-*
„ *lijke* noemt."

(*Het vervolg en ſlot hierna.*)

GREGORIUS *van Nazianzus de Theologus. Eene Bijdrage tot de Geſchiedenis der Kerke en des Leerſtelſels in de vierde Eeuw. Door Dr.* CARL ULLMANN, *vroeger buitengewoon Hoogleeraar in de Godgeleerdheid te Heidelberg, thans gewoon Hoogleeraar te Halle. In II Deelen.*

(*Vervolg en ſlot van bl.* 337.)

In het tweede Deel geeft ULLMANN op de gevoelens van onzen Kerkvader met opzigt tot het leerſtellige. Vooraf gaan aanmerkingen ter inleiding, welke zoo wel op den aard van het geleverde, als op de wijze van voordragt betrekking hebben. Moeijelijk is de hiſtoriſche opgaaf van 's mans leerſtellige begrippen. Hij ſchreef meer als redenaar en dichter. Nergens deelt hij zijne gevoelens aaneengeſchakeld mede, maar voert telkens datgene aan, wat met zijn doel ſtrookt, en wel zoo als zijn doel dat vordert. Zijn redenaarsdoel belet hem dikwerf, zijne denkbeelden juist te ontwikkelen. Ligter wordt aan den anderen kant die opgaaf, omdat de Kerkvader zelden met zichzelven in tegenſpraak is. Hij kleefde het overgeleverde aan. Mist hij hierdoor oorſpronkelijkheid, hij is juist hierdoor vertegenwoordiger van de algemeene geloofsleer der Griekſche Kerk tegen het einde der vierde Eeuw. Over de hoogſte bron van zijne geloofsleer drukt hij zich nooit duidelijk genoeg uit, en wordt, door te hooge achting voor overgeleverde leervormen, wel eens verhinderd, uit de zuiverſte bron van Chriſtelijke kennis te putten. Hij dringt ſteeds aan op het eenvoudige geloof, dat alle Chriſtenen met elkander gemeen hebben, zonder evenwel de levendig werkzame Chriſtelijke gezindheid hiervan

uit te ſluiten. Een overzigt van 's mans leerſtellingen is te vinden in zijne Rede over den Doop. — „ Zijne plaatſing tegenover een deel van zijne tijdgenooten maakt van zelf noodig, dat men zijne oogmerken als twistredenaar bij het overige in aanmerking neme. Hierom zullen wij de ſtellige opgave van zijne leer, althans bij de gewigtigſte leerſtukken, telkens met de aanwijzing der hoofdpunten van den ſtrijd verbinden, welken GREGORIUS tegen de wezenlijke of vermeende dwaalleeraars van zijnen tijd had te voeren." (Bl. 1—12.)

Afdeeling I. *Leer wegens God.* I. *Leer wegens God in het algemeen, en ſtrijd van* GREGORIUS *tegen* EUNOMIUS *en deszelfs aanhangers.* II. *Leer wegens de Drieëenheid.* A. *Algemeene Drieëenheidsleer.* B. *De bijzondere ὑποστάσεις der Drieëenheid.* 1. *Over den Vader.* 2. *Over den Zoon. Weêrlegging van de* Eunomianen. *Schriftuurlijke bewijzen voor en tegen de Godheid van* CHRISTUS. 3. *Over den Heiligen Geest. Beſtrijding van de* Macedonianen. *Schriftuurbewijzen.* (Bl. 13—87.)

Afd. II. *Christologie. Leer nopens de betrekking tusſchen het Goddelijke en menſchelijke in* CHRISTUS. *Strijd tegen de Apollinaristen.* (Bl. 88—105.)

Afd. III. *Anthropologie en Soteriologie.* I. *Over de ſtoffelijke en zedelijke geſteldheid der menſchelijke natuur.* 1. *Oorſprong der ziel. Goddelijk evenbeeld in den mensch.* 2. *Zamengeſtelde natuur van den mensch en daaruit ontſtaande ſtrijd.* 3. *De leer nopens de Erfzonde. Gevolgen van* ADAM'S *zonde.* a. *Neiging tot zinnelijkheid.* b. *Een algemeen gebrek in de onderlinge verhouding der menſchen.* c. *Afgodendienst.* d. *Arbeid en ſmarten.* e. *Krenking der menſchelijke rede.* 4. *Vrijheid en natuurlijke bekwaamheid tot het goede.* 5. *Genade.* 6. *Praedestinatie.* 7. *Verhouding van de dusver aangevoerde ſtellingen tot de leer van* AUGUSTINUS (over erkende genade en voorverordening). II. *Soteriologie, of leer van de verlosſing door* CHRISTUS. III. *Over de kerkelijke heilsmiddelen.* A. *Doop. Beſtrijding*

van valſche denkbeelden en misbruiken, welke in de vierde Eeuw plaats grepen. 1. *Benamingen en uitwerkſelen van den Doop.* 2. *Noodzakelijkheid van den Doop.* 3. *Vereischte gezindheid en wandel van den doopeling, vóór, bij en na den Doop.* 4. *Over het uitſtel van den Doop, en over den Kinderdoop, en eenige andere daarmede zamenhangende dingen.* 5. *Toekomſtig lot der ongedoopten.* 6. *Over de boete en het lot van hen, die na den Doop zondigen. Beſtrijding der* Novatiaanſche *hardigheid.* B. *Avondmaal.* (Bl. 106—180.)

Afd. IV. *Cosmologie, Pneumatologie, Eſchatologie.* I. *Schepping en onderhouding van de wereld.* II. *Hoogere Geesten.* 1. *Engelen.* 2. *Satan.* III. *Over de laatſte dingen.* 1. *Onſterfelijkheid en eeuwige zaligheid.* 2. *Straf der goddeloozen. Duurzaamheid van dezelve. Reinigingsvuur.* (Bl. 181—196.)

Offchoon anders niet gewoon met opgaaf van opſchriften een werk aan te kondigen, achtte Rec. noodig, ten opzigte van ULLMANN'S voortreffelijken arbeid eene uitzondering te maken. Zoo ziet men den belangrijken inhoud, en neemt het boek gretig ter hand, om te vernemen, wat GREGORIUS over dat alles gezegd of geſchreven heeft. De Aanteekeningen hebben genoegzame uitgebreidheid, om ten bewijze te ſtrekken van de ongemeene moeite en ſtiptheid van ULLMANN in zijne opgaven, en, daar zij alle op de bronnen zelve heenwijzen, blijft het geheele werk van uitſtekende nuttigheid voor allen, die in de kennis van Kerkelijke Geſchiedenis belangſtellen.

Van ULLMANN volgt nog, bl. 197—256, een gewigtig *Aanhangſel, uit eenige Bijlagen beſtaande.* I. *Wat* GREGORIUS *van de Kerkleeraars over het algemeen, en bijzonderlijk van de praktiſche Geestelijken, vorderde. Vergelijking hiervan met hetgeen* JULIANUS *van de Heidenſche Prieſters verlangde en als Opperprieſter zelf met veel ijver verrigtte.* II. GREGORIUS *als Bijbeluitlegger.* III. *Oordeel van* GREGORIUS *over de Heidenſche Godsdienſten.* IV. *Over het*

geboortejaar en de geboorteplaats van GREGORIUS. V. *Over de ſekte der* Hypſistariërs.

Eindelijk geeft Profesſor CLARISSE, bl. 349—379, in een *Naſchrift*, zijn oordeel op over eenige aanmerkingen, die door eenige *Duitſche* beoordeelaars gemaakt zijn, en hetwelk ULLMANN, zoo als hij aan onzen CLARISSE meldde, zelf niet ter hand kon nemen, bij zijne nieuwe en veelvuldige bezigheden, welke hem, na van de *Heidelbergſche* tot de *Halliſche* Hoogeſchool te zijn overgegaan, thans nog drukken. ULLMANN zal even min als de vaderlandſche Lezer met dit oordeel van CLARISSE ontevreden zijn.

„ Moge (dezen wensch van CLARISSE, bl. 379, nemen wij gaarne over) zijn werk bij allen, die belang ſtellen in het onderzoek van wetenswaardige zaken, vooral die van de Godsdienst en het Christendom — inzonderheid ook bij jonge beoefenaren der verhevenſte wetenſchap — op den verdienden prijs ſtaan, en, door bevordering van kennis, geloof en godzaligheid, voor hun verſtand en hart heilzaam en gezegend bevonden worden!"

Brieven over de tegenwoordige verdeeldheden en bewegingen in de Hervormde Kerk. Uitgegeven door G. BENTHEM REDDINGIUS, *Th. Dr. en Predikant te Aſſen. Te Groningen, bij* W. Zuidema. 1833. *In gr.* 8*vo.* 72 *Bl. f* : - 60.

Een ongewoon verzoek aan Heeren Recenſenten wordt in het Voorberigt gedaan. De Uitgever wenscht, dat zij *dit boekje niet aanprijzen.* En waarlijk, de man heeft hiervoor zijne redenen. Welke die zijn, zullen wij niet zeggen. Wie ze begeert te weten, moge zelf het boeksken lezen. Wij kunnen een zoo heusch verzoek, op beleefde wijze gedaan, niet weigeren. Wij zullen dus geenszins *prijzen;* maar vitten of veroordeelen zonder reden zou ons kwalijk paſsen. Wij kondigen derhalve die brieven, twintig in getal, ſlechts aan, als gewisſeld tus-

ſchen *een Lidmaat en een Leeraar.* Het onderwerp is belangrijk, vooral in deze dagen. De briefwisſeling loopt over drie punten: *Wat moet men toch van die menſchen, welke in de Hervormde Kerk zich afzonderen, denken? Hoe moeten zij behandeld worden? Welke zullen de gevolgen er van zijn, dat die zich zoo kennelijk affcheiden?* Beide partijen mogen deze brieven wel eens lezen. Het oordeel over de *Separatisten* is gunſtiger, dan misſchien menigeen verwacht zoude hebben. Predikanten, in wier Gemeenten zoodanige lieden zijn, kunnen hier nuttige wenken vinden. — Maar, wij zouden het verzoek des Uitgevers bijkans vergeten. *Aanprijzen* willen wij geenszins, en zeggen dus niets meer.

JEZUS, *een voorbeeld van goeddoen: alle reden voor ons tot dankbaarheid. Leerrede ter opwekking tot menſchenmin, uitgeſproken op den laatſten Zondag van het jaar* 1832, *door* N. J. A. STEINS-BISSCHOP, *R. K. Pastoor te Groningen. Te Groningen, bij* J. Oomkens. 1833. *In gr.* 8*vo.* 20 *Bl. f* :-25.

Toen de *Cholera* te *Groningen* was uitgebarſten, hield de Weleerwaardige Heer STEINS-BISSCHOP eene Leerrede, welke ook werd gedrukt en uitgegeven (te *Groningen*, bij SLADOOT, 1832) onder den titel: *Gods goedheid, geene reden tot uitſtel van bekeering.* Die opwekking tot boetvaardigheid had *bij velen eene gezegende uitwerking.* Daar de gevreesde Ziekte in ons Vaderland minder, dan elders, heeft gewoed, was er reden, om bij het einde des jaars God te loven voor gunſtige verſchooning. Buiten twijfel hebben de Leeraren der onderſcheidene Kerkgenootſchappen te dier gelegenheid de geloovigen opgewekt tot dankbaarheid. Pastoor STEINS-BISSCHOP, een bejaard Priester, biedt de toen uitgeſprokene Leerrede, *als een tegenſtuk op de*

voorgaande, aan, in het *vast vertrouwen*, dat dezelve *door de bezitters der vorige niet zonder deelneming zal worden behartigd.* De tekst is Pſ. CXVIII: 18. De predikwijze verſchilt van die der Protestantſche Leeraren. Wij zouden den tekst anders behandeld hebben. De geest evenwel, overal in deze *opwekking tot dankbaarheid* heerſchende, is een goede, godsdienſtige geest, en Rec. mag dus niet twijfelen, of de achtingwaardige grijsaard zal ook met de uitgave van deze preek nut ſtichten.

De behandeling der Aziatiſche Cholera door het aanwenden van koud water, op phyſiologiſche gronden aangeprezen, door Dr. J. L. CASPER, *Hoogleeraar te Berlijn, uit het Hoogduitsch vertaald en met een Aanhangſel vermeerderd door* J. G. ROSENSTEIN, *Med. Chir. et Art. Obſt. Doctor. Te Rotterdam, bij* F. Hartmann, Jr. 1832. *In gr.* 8*vo. XVI*, 92, *en Aanh.* 40 *bl. f* 1-40.

Dit werk, over de behandeling der Aziatiſche Cholera door het aanwenden van *koud water*, begint met een berigt van den Schrijver, waarin hij ons bekend maakt, dat hij niet dan na lang beraad en door de meest vleijende uitnoodigingen er toe gekomen is, de honderden van ſchriften over de Cholera met nog één te vermeerderen. Ondanks dit alles zoude hij welligt er nog niet toe overgegaan zijn, ware het niet, dat, helaas! ook op het gebied der Cholera vrijbuiters rondzwierven. Tegen dezen wilde de Heer CASPER zijn eigendom beveiligen, en daarom ſchreef hij deze Verhandeling, omdat *de hier voorgeſtelde kuurmethode en wat men al in het onderhavige ſchrift eigendommelijks mogte vinden eenig en alleen aan eene beſchouwing der ziekte uit het phyſiologisch-noſologisch oogpunt, geenszins aan eenig* VREEMD VOORBEELD, *derhalve geheel aan hem te danken heeft.*

Op dit Voorberigt van den Schrijver volgt er een van den Vertaler, waarin hij zegt, dat hij ter aanbeveling van het werkje *niets noodig heeft, dan elken Geneesheer toe te roepen*, MEDICUS EST MINISTER NATURAE — de Geneesheer is de dienaar der Natuur. Wij danken den Heer ROSENSTEIN voor deze welgemeende Echo uit alle welgeſchrevene boeken. Waar echter *de ſtem der Natuur zich laat hooren, dat daar de Kunst moet zwijgen*, zouden *wij* liever dus lezen: „ Waar de Natuur den toon geeft, behoeft de Kunst „ ſlechts te accompagneren." Wij hebben voor vrouw Natuur veel reſpect; maar zij zal toch, als eene eigenzinnige vrouw, het woord niet altijd alleen willen hebben, en het zoude niet zeer beleefd van Heeren Artſen zijn, in zulk gezelſchap te zwijgen, daar wij wel meenen gehoord te hebben, dat zwijgende Heeren bij de Dames zich niet aanbevelen.

Dat de Cholera-zieken naar niets anders dan *koud water* verlangen, is zoo algemeen niet gebleken, en of het koude water het *voornaamſte middel* te hunner redding is geweest, wordt zeer in twijfel getrokken. Dikwijls hebben wij dezer dagen over het *egoïsmus* hooren klagen: men klage daar niet meer over; het ligt in onze natuur: *de trek is het egoïstisch beginſel onzer bewerktuiging tot zelfgenezing.* Met genoegen zullen wij van den Heer ROSENSTEIN de voorbeelden vernemen, waar *zielszieken, door zich in het water te werpen, uit dit element, met hetwelk zich te vereenigen zij niet wederſtaan konden, volkomen genezen er uitgehuald zijn geworden.* Wilden wij ſcherp oordeelen, wij zouden in zulk eene redenering eene zeer verkeerde gevolgtrekking en laakbare verſchooning voor den zelfmoord vinden.

Wij bedanken den Heer ROSENSTEIN voor zijne uitnoodiging aan alle Geneesheeren, in naam der lijdende menschheid, om de methode van den Heer CASPER te volgen, en *alle verhittende middelen voornamelijk in de Cholera paralytica eens vooral vaarwel*

te zeggen. De Heer CASPER heeft in den Heer ROSENSTEIN eenen wakkeren uitnoodiger gevonden. Ons zij het vergund, alvorens wij aan die uitnoodiging zoo onbepaald gehoor geven, en den weg, door de Natuur ons aangewezen, zoo in eens ter gunſte van een ſtelſel te verlaten, en, op aanprijzing van Prof. H. in B. en W. te * of te § enz., ſlechts den Heeren CASPER en ROSENTHAL gehoor te geven, de zaak eerst van wat naderbij te onderzoeken. Doen wij dit, met het voor ons liggende werk gelijktijdig te doorlezen en te beoordeelen. Intusſchen, wij herhalen het, zal het ons aangenaam zijn, eerlang de gevoelens, of liever de zeer ſtellige verzekeringen, van den Heer ROSENTHAL door zoo vele voorbeelden geſtaafd te zien. Waarnemingen in den geest en naar het voorbeeld der meesters in de kunst, deze zijn de toetsſteen der gevoelens.

Geestig, levendig, en ſomwijlen te regt met ſcherpe trekken, wordt de toeſtel van geneesmiddelen, tot wrijvende Granadiers ingeſloten (bl. 12), en de behandeling van ſommige lijders door enkele Artſen geſchetst, bl. 1—15. Gewis had menigeen zich mogen vragen, wanneer hij tot brandſpuiten toe onder zijne bevelen ſtelde: *hoe kwam ik toch eigenlijk daartoe, om aan mijne kranken al dien toeſtel aan te bevelen?* (bl. 4.)

Volgens den Schrijver, beſtaat *het wezen der ziekte* (bl. 15) *in eene verlamming van het huidorgaan;* welk gevoelen hij door een aantal daadzaken tracht te ſtaven, bl. 17. Of echter DE KRACHTIGE (?) TRAGE HUIDPLOOI HET EENIGE DOORGAANDE, NIMMER FALENDE TEEKEN *zij, terwijl ieder enkel teeken der overige bekende teekens in een enkel geval faalt* (bl. 18), is ſedert wel eens in twijfel getrokken; het is echter één der teekens, die de *diagnoſis*, hier zoo gewigtig, helpen vaſtſtellen.

De noot over de geſteldheid des bloeds (bl. 16) is zeer juist. Men heeft dit verſchijnſel in de Cholera hier te lande niet genoeg nagegaan, ofſchoon ter meerdere of mindere genezing niets hierdoor is verzuimd ge-

worden. De belangrijkheid van dit diagnostisch of herkenningsteeken, waarop de Schrijver in zijn Voorberigt bl. XI reeds opmerkzaam maakte, tracht hij door een aantal daadzaken, I—II, bl. 17—36, te ondersteunen; zij zijn gerangschikt naar derzelver meerdere of mindere bewijskracht. De Schrijver toont hier, een scherpzinnig man, geoefend denker en wetenschappelijk gevormd Arts te zijn. Kan men ook overal zich met hem niet vereenigen, en vooronderstelt hij hier en daar veel, soms te veel, zijne wenken verdienen alle aandacht, en van deze zijde behoort het geschrift niet met zoo vele van den dag in denzelfden rang gesteld te worden; waarmede wij echter de noodzakelijkheid der vertaling nog niet willen beweerd hebben, vooral omdat deze dikwijls zeer belangrijke redeneringen, bij den niet wetenschappelijk gevormden, in de praktijk, tot verkeerde gevolgtrekkingen aanleiding geven.

(*Het vervolg en slot hierna.*)

Geschiedenis des Vaderlands, door Mr. W. BILDERDIJK; *uitgegeven door Prof.* H. W. TYDEMAN. *Iste Deel. Van de wording des Lands af, tot het begin der Grafelijke Regering.*

(*Vervolg en slot van bl.* 355.)

Wij zullen van de nu volgende *Opheldering en Bijvoegselen* geen overzigt geven, waartoe zij geheel ongeschikt zijn, als bevattende grootendeels slechts *pro memorid* aangestipte punten, om, bij de voordragt der Lessen, uit het hoofd ontwikkeld te worden. Één opmerkelijk gedeelte daarvan mogen wij echter niet met stilzwijgen voorbijgaan. Van bl. 237—288, namelijk, vindt men een Historisch-Geografisch overzigt van alle de Provinciën van het Koningrijk der *Nederlanden*, behalve *Holland*, *Henegouwen* en *Vlaanderen*. *Holland* behoefde hier geen nader overzigt, als zijnde van zelf het hoofdonderwerp. *Henegouwen* schijnt opzettelijk weggelaten te zijn, daar het van zelf, bij den overgang van het

Graaffchap van *Holland* en *Zeeland* in het Huis van *Henegouwen*, een groot aandeel in deze Geſchiedenis verkrijgen zal. Maar waarom *Vlaanderen* hier niet, even als de overige gewesten, afzonderlijk beſchouwd is, valt moeijelijker te raden. Misſchien omdat *Zeeland*, 't welk van alle de Provinciën met verreweg de grootſte uitvoerigheid behandeld is (bl. 256—282), reeds gelegenheid had gegeven tot een overzigt der twisten met *Vlaanderen*. — Van de andere Provinciën zijn *Gelderland*, *Friesland* en *Braband* eenigzins uitvoerig, de overigen ſlechts kortelijk vermeld.

Het is ons voorgekomen, dat men beter gedaan had met dit werk den zedigen titel te geven van *Leſſen* of *Voorlezingen van* BILDERDIJK *over de Geſchiedenis des Vaderlands*, (gelijk zij ook inderdaad zijn, en gelijk BILDERDIJK zelf die in de ſtraks gemelde overdragt betitelt) dan met het uit te geven als eene *Geſchiedenis des Vaderlands*. Tot de vereischten toch eener Geſchiedenis, dien naam waardig, behoort in onze dagen ontegenzeggelijk een goede, dat is *een zuivere en deftige Hiſtoriſche ſtijl*. En deze zal men, ten minſte in dit eerſte deel, meestal te vergeefs zoeken. Inderdaad, wanneer eens een geletterd vreemdeling deze *Geſchiedenis* in handen krijgt, welk denkbeeld zal hij zich dan vormen van hetgeen in *Nederland* Historiſche ſtijl genoemd wordt, wanneer hij op elke bladzijde uitheemſche, meest Latijnſche (welke de Uitgever tusſchen ( ) vertaald heeft) en zoogenoemde bastaardwoorden ontmoet, of wanneer hij zinſneden aantreft, als b. v. de volgenden?

Bl. 65. „ Behoorde men in *Europa* niet een ſoort van *Etat-Civil* te houden, waarin de geboorte- en ſterfgevallen der Koninkrijken geregistreerd wierden?"

Bl. 73. „ De beminnelijke THEODESINDE deed (zoo zij 't echter deed) haar gemaal GRIMOÄLD verraderlijk ombrengen."

Bl. 102. „ Onverhoeds zeilden de *Denen* bij *Katwijk* den *Rhijn* op, ſtreefden *Utrecht* door, ſtroopten en brandden *als naar ſtijle*, of *ſecundum artem*, en moordden *quantum ſufficit* — en het volgende jaar was het *iteretur!*"

Bl. 159. — „ 't geen de *ſukkel* van Keizer noch toeſtaan, noch weigeren dorst."

Bl. 192. „ Maar GEROLF legt hun (onze Schrijvers) dwars in de maag, en zoo zij hem *verzwelgen*, zij weten hem niet te *verdouwen*."

Doch wij willen zeer gaarne toegeven, dat dit alles min-

der ſtootend wordt, zoodra men dit werk als *Leſſen* aan ſtuderende Jongelingen beſchouwt. Maar waarom het dan niet *Leſſen*, *Voorlezingen*, *Idéën*, of wat men wil, genoemd, mits maar niet *Geſchiedenis des Vaderlands;* want hierop kan het werk, naar den VORM althans, geenerlei aanſpraak maken.

Het is, naar het ons voorkomt, te bejammeren, dat ook dit werk van den Heer BILDERDIJK zoo vele voorbeelden oplevert dier *overdrijving*, van welke zijne warmſte verdedigers hem niet kunnen vrijpleiten, en welke ook door den Schrijver der *Levensſchets van* BILDERDIJK (geplaatst voor het *Nicotiaanſche Kruid*) volmondig in hem erkend wordt. Of is het geene overdrijving, wanneer hij, ſprekende van het opdringen van de Christelijke Godsdienst aan de Heidenſche *Sakſers*, *de latere Filozofie* een *Practisch Atheïsmus* noemt? (Bl. 80.) Is het geene overdrijving, om, bij de opmerking van het nadeel der te vroege bedijkingen, uit te roepen: „ Gelukkig *Holland*, zoo men *nooit* „ gegraven en zelfs *nooit* gedijkt had! — Men zegt, dat „ de *Nederlanders* hun land geſchapen hebben, en dit klinkt „ zeer fraai: maar de waarheid der zaak is, dat God het „ hun toebereidde, en hun *ongeduld* Hem willende vóórko- „ men *het op eene allervernuftigſte wijze bedorven hebbe*, „ *om er eindelijk mede te verzinken.*" (Bl. 24)? Is het geene overdrijving, wanneer BILDERDIJK, die op bl. 331 (*in fine*) erkent, dat de ſtaatstoeſtand des volks (in de Middeleeuwen) een zonderling mengſel werd van *Anarchie*, *Democratie der Edelen* en *Militair wezen*, op bl. 114 het geluk, 't welk destijds geſmaakt werd, zóó hoog opvijzelt, dat hij dien tijd *den gelukkigſten op aarde noemt*, *zoodra het Christendom in de harten drong en de ferociteit tot onbuigzame braafheid wijzigde;* — wanneer hij den deerlijken toeſtand, waarin de mensch, die niet tot de Edelen behoorde, en dus de masſa des menschdoms, verkeerde, aldus op bl. 123 verbloemt: *Daar was onderdrukking, ja, maar zij verlaagde, zij fletrisſeerde niet. Daar was willekeur en verongelijking, maar perſoonlijk, en uit drift, niet tot een ſysteem gebragt en uit principe geoefend!* En ook dit zelfde denkbeeld overdrijft hij nog, op eene waarlijk zonderlinge wijze, op bl. 338: *In het Weſtelijk Europa is dus het Leenrecht van veel nut geweest: er was ja eenige onderdrukking der eigen lieden, maar die niet fletris-*

ſeerde, *want* NB. *zij waren* SERVI; — [gelukkige tijd voorzeker voor die talrijke klaſſe!] — *en zoo men iemand verongelijkte*, *het was ſlechts uit voorbijgaande drift*, *en tuſſchen enkele perſonen*, *waarvan ieder zich door bondgenootſchappen recht kon verſchaffen.* Dus door bijzondere oorlogen, door het vuistregt? Gelukkige tijd voorzeker, toen de maſſa des menschdoms in ſlavernij, in diepe onwetendheid en bijgeloof gedompeld lag; toen de koopman aan *Rijn* en *Maas* uit elken Ridderburg belaagd werd; toen de landman gewapend achter zijnen ploeg ging; toen er nergens op het platte land rust of veiligheid te vinden was, en toen men zich in ſteden moest opſluiten, om buiten het bereik der kleine tirannen te zijn!.... Ook in zijne oordeelvellingen over perſonen overdrijft BILDERDIJK, wij mogen het zeggen, als naar gewoonte. Zoo zegt hij (bl. 137) van MONTESQUIEU, „ dat deze, onder den naam van *l'Esprit des Loix*, een „ werkjen geſchreven heeft, dat uit louter *Esprit* zonder lig„ chaam of ziel beſtaat, en oneindig veel kwaad gedaan „ heeft." Men behoeft zeker zóó hoog niet met MONTESQUIEU te loopen, als men voorheen gedaan heeft; men mag erkennen, dat er in den *Esprit des Loix* veel *clinquant* is, veel dat men noemen kan *plus brillant que ſolide:* maar ieder onbevooroordeelde zal toch MONTESQUIEU's helderen en wijsgeerigen blik, zijne nieuwe en juiste opmerkingen, en zijne groote belezenheid in de wetgevingen van zoo vele volken, op hoogen prijs ſtellen, en zijne verdienſten, als een der eerſte en beste wijsgeerige beſchouwers van het Regt, huldigen. — Even geſtreng en overdreven is zijn oordeel omtrent HENDRIK DEN IV. BILDERDIJK zegt (bl. 322): „ Zoo de *Franſchen* het Leenrecht beter ver„ ſtaan hadden, zij zouden nooit tot het laatſte *despotismus* „ gekomen zijn, waartoe zij onder de Koningen in de 17de „ en 18de Eeuw overhelden, *en dat zij aan* HENRIK IV „ *te danken hebben*, *wiens heerschzuchtige geest eerst later* „ *openbaar geworden is.*" Het is zonderling, dat BILDERDIJK hier juist weder *den eenigen* GOEDEN *Koning* uitkipt, dien de *Franſchen* tot op LODEWIJK DEN XVI gehad hebben. Gelukkig ware *Frankrijk*, gelukkig geheel *Europa* geweest, indien nooit *heerschzuchtiger* Vorst, dan HENDRIK DE IV, den *Franſchen* troon bekleed had!

Na deze meer algemeene aanmerkingen, veroorloven wij ons nog de volgende bijzondere:

Bl. 43. „ De *Anonymus Ravennas* (zekerlijk een *Duit-* „ *ſcher* of *Goth*)." Wij gelooven dit niet. De naam van dezen Geograaf is bekend. Hij was GUIDO, Priester te *Ravenna*, en leefde in de 9de Eeuw. (MURATORI *Rer. Ital. Script.* T. X. Sect. II. § 9.)

Bl. 49. „ Men verneemt bij die gelegenheid van *Bagaudi* „ (wie deze?) *Burgundi*, *Charboni* en *Herulen*, die van „ den *Donau* derwaard gevloeid waren." Wij meenen, dat de *Bagaudi* hier verkeerdelijk als een volk voorkomen. De *Bagauda* was eene zamenſpanning, eene confederatie der *Galliſche* boeren tegen de Edelen, meer dan eene halve Eeuw vóór de komst der *Franken* in *Gallië*. Zoo zegt reeds EUTROPIUS, *Hist. Rom.* L. IX. C. XX: Cum *tumultum rusticani* in Galliâ concitasſent, et *factioni ſuae* BAGAUDARUM nomen impoſuisſent. Zie hierover breeder de voortreffelijke Verhandeling van F. ROTH, in de *Themis* (*Bruxelles*) 1829. Livr. I. p. 101—114.

Bl. 57. „ Ook *Witlam* in *Zeeland* brengt men daartoe." *Witlam* lag aan de *Maas* (*Emporium juxta Moſam*). De plaats wáár, is tot nog toe onzeker geweest; en dat het bepaaldelijk in *Zeeland* lag, wordt door niemand gemeld.

Bl. 58. Hier ontmoeten wij de zonderlinge prognosticatie, „ dat de *Loire* weldra weêr een grens van *Frankrijk* „ worden zal."

Bl. 156. Hier komt eene zinſnede voor, welke wij verklaren niet te verſtaan: „ De *Strijne* echter, als toenma- „ lige arm van de *Maas*, die *Zeeland* verdeelde, bragt ze- „ kerlijk 't Noordlijkst gedeelte van *Zeeland* daarbinnen," (dat is, binnen de grenzen van het *Duitſche* Rijk) „ en „ wanneer deze arm met een nieuwen verwijden tak van de „ *Schelde* ſamenliep, in zijn loop omkeerde *naar de Maas* „ *toe*, ontſtond *hieruit* de benaming van *Ooster-* en *Wester-* „ *ſchelde*, als verdeeling tusſchen *Vlaanderen* en *Holland*." Hieraan weten wij geen' zin te hechten.

Bl. 228. „ *Zeeland* beſtond niet in zoo veel eilanden als „ thands. 't Was van *Vlaanderen* alléén afgeſcheiden door „ een klein riviertjen *de Liere*. Zie de kaart in SMALLE- „ GANGE's *Kronijk van Zeeland*." Dit verſtaan wij even min. Want 1° als men de kaart bij SMALLEGANGE naziet, ziet men, dat *Zeeland* uit *veel meer* eilanden beſtond dan thans; 2° vindt men op gezegde kaart geen watertje *de Liere* (lees *de Lieve*, doch dit zal eene drukfeil zijn),

en 3° was deze *Lieve* nooit de grensſcheiding tuſſchen *Zeeland* en *Vlaanderen*. De zuidelijke grens van *Zeeland* was de *Hedenezee*, waardoor KLUIT den mond van het *Zwin* (de haven van *Sluis*) verſtaat. Wij houden *Hedenezee*, met den geleerden WESTENDORP, (*Verh. over de oude grensſcheiding van Zeeland*) voor de tegenwoordige *Weſterſchelde*, die echter toen dien naam niet droeg, en op verre na niet zoo breed en diep was als thans.

Bl. 260. „ *Sonnemeer*, in den Brief van OTTO III van „ 985, was een eenige plek en niet geheel *Schouwen* of „ *Zeeland*." Dit is ſtout beweerd, en echter, zoo wij meenen, onjuist. Er was, ja, eene *plaats* in *Schouwen*, welke, onder anderen bij MELIS STOKE, *Sonnemeer* genoemd wordt (het tegenwoordige dorp *Zonnemaire* in *Schouwen*). Doch tevens was deze naam gemeen aan een groot gedeelte lands van en benoorden *Schouwen*; ja het was de naam van den geheelen zeeboezem, waarin later het eiland *Overflakké* opgewaſſen is. STOKE zegt, (B. IX. vs. 645.) *dat men voer in Sonnemaire*; en wil men een alles afdoend bewijs, men vindt het in een Charter van FLORIS V van 1 Maart 1275, (bij MIERIS, *Charterb.* I. 377.) waar FLORIS zegt: „ Het „ zij Ul. allen bekend, dat wij onzen beminden ghetrouwen „ Heer AALBERT *van Voorne* gegeven hebben een zeker „ zout land, *Dirksland* genoemd, liggende *bezuiden het wa*„ *ter Sonnemare*."

Bl. 302 vinden wij eene wonderlijke zinſnede, waarvan de toepaſſing ons duister blijft: „ Ook," zegt BILDERDIJK, „ komt *feudum* niet van 't Grieksch *fide*, ons *vede*, *vete*, „ waardoor *feudum* dan als 't ware eene krijgsbezitting zou „ beteekenen: (van dit *fide* is ook de naam van den Dichter „ FEITH, die ook deswegens een oorlogshengst in zijn wa„ pen heeft.)" Hoe de vreedzame FEITH hier met zijn' oorlogshengst te pas komt, verklaren wij niet te begrijpen!

Overigens komen er in de Opheldering en Bijvoegſelen onderſcheidene ſtellingen voor ten aanzien van de *latere Geſchiedenis*, waarmede velen, met ons, zich niet zullen kunnen vereenigen. Van dien aard is de zwarte ſchildering van het karakter van FLORIS, den Voogd van *Holland*, (bl. 270, 271 en 274) en de aanmerking, dat *Zeeland* uit nijd op *Hollands* meerderheid geen gemeene zaak tegen ALBA heeft willen maken, maar de verdrukking ſtil aanzag, enz. (bl. 259.) Daar echter deze en andere punten waarſchijnlijk

in de volgende deelen dezer zoogenaamde *Geſchiedenis* nader zullen ontwikkeld worden, willen wij vooralsnog de bewijzen dier ſtellingen blijven afwachten, en onze beoordeeling zoo lang opſchorten.

Indien wij dan nu het tot dusverre gezegde zamentrekken, en dit eerſte deel van BILDERDIJK, in de hoofdtrekken, met het eerſte deel van WAGENAAR vergelijken, vermeenen wij de volgende ſlotſom te mogen opmaken:

1° Dat het beſtek van WAGENAAR genoegzaam volkomen met dat van BILDERDIJK overeenkomt.

2° Dat bij WAGENAAR de gebeurtenisſen met meerdere volledigheid en orde zijn te boek geſteld, dan bij BILDERDIJK, die zeer weinig *facta* mededeelt; en dat dus het eerſte deel van WAGENAAR door dit eerſte deel van BILDERDIJK op verre na niet overtollig geworden is.

3° Dat de taal en ſtijl van WAGENAAR, in dit deel althans, waarlijk niet behoeft onder te doen voor die van BILDERDIJK.

4° Dat het te vermoeden is, dat dit eerſte deel van BILDERDIJK aan de latere VAN WIJNS, ENGELBERTSEN enz. eene oneindig ruimere ſtof tot *Bijvoegſelen en Nalezingen* op zal leveren, dan dit met het eerſte deel van WAGENAAR's *Vaderlandſche Hiſtorie* het geval is geweest.

En hiermede leggen wij de pen neder, met geſpannen verwachting naar de volgende deelen van dit, altijd hoogst opmerkelijk, werk.

Bibliotheek der Nederlandſche Geſchiedſchrijvers, door Mr. S. DE WIND. *IIde en IIIde Stuk.* (1567—1625.) *Te Middelburg, bij* de Gebr. Abrahams. *In gr.* 8*vo. Te zamen* 206 *bl. f* 2 - 20.

Met deze beide ſtukken leidt ons de beſchouwer onzer Geſchiedſchrijvers in tot het beroemde tijdperk onzer worſteling met *Spanje*, waarmede zoo vele *hiſtoriſche* werken dier tijden middellijk of onmiddellijk in betrekking ſtaan. Wij ontmoeten hier in het tweede ſtuk (het einde der 16de Eeuw bevattende) zeer getrouwe en onzijdige berigten nopens HOPPERUS, dien Raad voor de *Nederlandſche* Zaken van FILIPS II te *Madrid*, en VIGLIUS, (voor den oorſprong der onlusten over den *tienden Penning* zeer belangrijk)

zoo goed als VAN ROOSWIJK, VAN FOREEST, JAN FRUYTIERS beſchrijvers der belegeringen van *Haarlem*, *Alkmaar* en *Leyden*. FLORENTIUS VAN DER HAER, een Spaanschgezind Schrijver, ontvangt geenen minderen lof dan PIETER BOR en EMANUEL VAN METEREN. Maar niet enkel de geſchiedenisſen dier tijden zelve vinden in dat tijdvak Historieſchrijvers, maar ook de vroegere. Ook hier laat zich de Heer DE WIND noch door partijzucht noch door gezag, maar alleen door eigen oordeel geleiden. Zoo vindt hij de anders door velen nog al hooggeſchatte waarde van den Geſchiedſchrijver van *Vlaanderen*, OUDEGHERST, gering, en beſchouwt hem bijkans enkel als verkorter van MEYERUS. PONTUS HEUTERUS wordt goed gekenſchetst, en bij zijne vele voortreffelijkheden ook zijne gebreken, vooral van zijne *Res Belgicae*, aangewezen. In den toenmaligen hevigen twist over de oudheid van *Friesland* tusſchen SUFFRIDUS PETRI, den voorſtander, en UBBO EMMIUS, den beſtrijder der oude *Frieſche* fabelen, die men in de Geſchiedenis had ingedrongen, geeft hij natuurlijk den laatſten gelijk; want het zou geene onzijdigheid zijn, de waarheid te verbloemen. Doch in de hevige geſchillen tusſchen BOCKENBERG en DOUZA, die ten deele perſoneel waren, ſtelt onze Schrijver beiden wel geenszins gelijk; BOCKENBERG wordt wegens zijn wispelturig karakter gelaakt, en DOUZA benevens zijne vrienden (SCRIVERIUS en BAUDIUS) grootelijks in 't gelijk geſteld, maar tevens bejammerd, *dat de Geleerden van dien tijd niet liever de handen in elkander ſloegen, om gezamenlijk en minzaam de waarheid op te delven, dan zich door hatelijke en voor den nakomeling nutteloose twiſtſchriften het leven te verbitteren.* Wat zou de Heer DE WIND dan wel van dat lijvige pasquil in vischwijventaal van BILDERDIJK zeggen, hetwelk onder den valſchen titel van *Geſchiedenis des Vaderlands* in het licht wordt gezonden, waarin de edelſte mannen aangerand worden, en waarmede 's mans nagedachtenis ſchande wordt aangedaan? — Niet alleen onpartijdigheid en zucht voor waarheid en regt, maar ook onvermoeide lust tot onderzoek en opſporing ook van minbekende Schrijvers, kenſchetſen dit ſtuk van den geachten beoordeelaar der Geſchiedſchrijvers, die zich daardoor voor zijne taak allezins bevoegd toont.

Het derde ſtuk begint met de *Nederlandſche* Geſchiedſchrijvers der zeventiende Eeuw, en zet die gedurende het eerſte

vierde gedeelte voort. Nog altijd biedt de *Spaanſche* oorlog uen Schrijveren eene rijke ſtoffe aan; VAN REYD, DE TASSIS, BAUDIUS, MEURSIUS, ORLERS, BAUDART, FLEMING, WINSEMIUS, HARÆUS, MIRÆUS, BUZELINUS, VLEDERACCUS, drie Predikanten te *Bergen op Zoom*, beſchreven het geheel of gedeelten van den *Spaanſchen* oorlog, of het twaalfjarig Beſtand. Sommigen derzelven, tot *België* behoorende, deden zulks in den *Spaanſchen*, anderen in den *Nederlandſchen* geest, en met zeer verſchillende bekwaamheid. REYD behoort tot het achtbare viertal, die in de Republiek de onlusten van den eerſten beginne af, en den *Spaanſchen* oorlog tot zekere hoogte in de landtaal beſchreven hebben, waarvan wij BOR en VAN METEREN reeds in het vorige ſtuk hebben beſchouwd, en HOOFT in het volgende zullen aantreffen. DE TASSIS of TAXIS (van het geſlacht waarſchijnlijk des lateren Opperpostmeesters in het *Duitſche* Rijk, de Graven van *Thurn en Taxis*, en, zoo wij meenen, de Oom van den *Spaanſchen* krijgsman, die *Deventer* voor PARMA bezette) verhaalt meestal de krijgsgebeurtenisſen, minder de ſtaatshandelingen. BAUDIUS en MEURSIUS, beide van de *Hollandſche* zijde, deelen de Geſchiedenis van het Beſtand mede; het werk van den eerſten vooral is uitmuntend geſchreven. MEURSIUS werd om zijne waarheidsliefde door de Prinſenpartij vervolgd, en onder een ander voorwendſel met afzetting gedreigd, weshalve hij de laagheid had, zijn boek ten voordeele van Prins MAURITS om te werken; nogtans bleef ook de eerſte druk, hoewel zeldzaam, in wezen. ORLERS is als Geſchiedſchrijver van het beleg van *Leyden* vooral merkwaardig. Zijn Oom was de vermaarde Secretaris VAN HOUT, en had het boek (*Beſchrijving en Geſchiedenis van Leyden*) begonnen. BAUDART's Geſchiedenis, een vervolg op VAN METEREN, is zeer partijdig tegen de Remonſtranten; ook de Roomsch en Spaansch-gezinden ſchreven tegen hem. De Secretaris bij de Gouverneurs van *Oſtende*, FLEMING, beſchreef het beroemde beleg dier ſtad door de *Spanjaarden*; zijne zaken zijn goed, maar de ſtijl verward en duister. WINSEMIUS beſchrijft de Geſchiedenisſen van *Friesland*, ook gedurende den *Spaanſchen* oorlog tot in 1622. De Jaarboeken van HARÆUS worden voor de beste Geſchiedenis van *Braband* gehouden; het derde boek, over de *Nederlandſche* beroerten, is zeer partijdig voor de *Spaanſche* partij, en BALTHAZAR GERARDS ontvangt

daarin uitbundigen lof. HARÆUS is hier niet vrij van letterdieverij. Eene meer waarheidlievende omwerking van het derde boek is naderhand in handſchrift verkocht, doch nimmer gedrukt. Geen wonder! het bleef in *België*, en wel in het lichtſchuwe *Antwerpen*. De Kronijk van MIRÆUS is dor, verward en ongelijk. BUZELINUS bepaalt zich tot *Walsch-Vlaanderen*, VLADERACCUS zelfs enkel tot het eerſte (vergeefſche) beleg van *'s Hertogenbosch* door Prins MAURITS in 1601, gelijk de Predikant te *Bergen op Zoom*, BASELIUS, tot het (ook mislukte) beleg dier ſtad in 1588, en drie latere Leeraars aldaar, VAY, DE RYCKE en DU RIEU, tot SPINOLA's tweede beleg in 1622, hetwelk hij ook moest opbreken. Ook FURMERIUS ſchreef over *Friesland*, VAN DEN EYNDE over *Zeeland*, GRAMAYE over *Braband*, *Vlaanderen* en *Namen*, CHAPEAUVILLE over *Luik*, COUSIN over *Doornik*, GOUDHOEVEN over *Holland*, JEAN D'HOLLANDER over *Gent* en deszelfs opſtand in 1539 en 1540.

De Heer DE WIND geeft in zijn uitmuntend en onpartijdig geſchrift, waarop wij niets van belang hebben aan te merken, en welks veelbevattende inhoud ſlechts eene korte aanſtipping ons vergunde, van alle deze en nog een aantal andere, minder belangrijke Schrijvers verſlag. Wij verlangen zeer naar het vervolg, hetwelk de *klasſiſche* werken onzer hiſtoriſche Letterkunde bevatten zal.

Almede en Engelman van Horſtell, Oostfrieſche Legende, door ARN^{s}. DE JONG, *Leeraar bij de Doopsgezinden te Damwoude. In II Deelen. Te Franeker, bij* G. IJpma. 1832. *In gr. 8vo. Te zamen XIV en 379 bl. f 6.-:*

ENNO, Graaf van *Oost-Friesland*, trok, op het laatſte van Bloeimaand 1489, in gezelſchap van VICTOR, den *Fries*, en FOLEF van *Kniphuizen*, beide Edellieden, naar *Palestina*. Vóór zijnen aftogt had hij, tot aan den tijd zijner weêrkomst, het ſterke ſlot *Fredenburg* aan zijnen vriend, den listigen en ſtoutmoedigen ENGELMAN VAN HORSTELL, die een Edelman uit *Westfalen* was, als Slotvoogd ter bewaring toebetrouwd; terwijl THEDA, moeder van den Graaf, gedurende het afzijn van haren zoon, het Graafſchap zoude beſturen. ALMEDE, zuster van Graaf ENNO, was heime-

lijk verliefd op ENGELMAN VAN HORSTELL; deze beſpeurde zulks, bragt haar in den waan, dat haar broeder ENNO hem hare hand beloofd had, indien hij hare wederliefde wist te verwerven, en de ligtgeloovige ALMEDE, die wenschte dat dit voorgeven waarheid was, verdedigde op dien grond hare liefde bij hare moeder THEDA. THEDA geloofde niets van zulk eene belofte, en werd in haar gevoelen verſterkt door een' Pelgrim, die tijding van den Graaf kwam brengen, en van ter zijde bemerken liet, dat ENNO zijne zuster voor FOLEF beſtemd had. THEDA drong dan ook weldra bij hare dochter aan, dat zij te eenigen tijde in een huwelijk met FOLEF zoude bewilligen, of den ſluijer aannemen. ALMEDE, tot het uiterſte gebragt, laat zich, na eerst hare medewerking daartoe geweigerd te hebben, door den Slotvoogd ſchaken, en neemt op *Fredenburg* haren intrek. Vruchteloos wordt het ſlot door THEDA belegerd. Eindelijk komt ENNO terug, trekt op tegen het kasteel; doch, alvorens te belegeren of te beſtormen, noodigt hij ENGELMAN uit, zich voor hem te verantwoorden. Reeds was de dooi met het einde van Sprokkelmaand ingevallen geweest, doch daarna had het weder begonnen te vriezen; echter was het ijs ſlecht en zwak. Ongewapend trad ENGELMAN in de legerplaats van ENNO, die zwaar geharnast was, even als zijne Ridders. Stout hield ENGELMAN de leugen ſtaande, en, daar ENNO verbitterd op hem los wilde ſchieten, redde hij zich over de grachten in het kasteel. ENNO was hem wel met twee trawanten gevolgd, maar, wijl allen zwaar gewapend waren, brak het ijs, en zij verdronken. Dit noodzaakte den Bevelhebber der belegeraars, een' wapenſtilſtand te verzoeken, ten einde de lijken op te viſchen. Van dien wapenſtilſtand maakte ENGELMAN gebruik (waarom, blijkt niet voldoende), om, na affcheid van de wanhopige ALMEDE genomen te hebben, over de moerasſen te ontkomen, zonder dat men ooit naderhand van hem hoorde. Ziedaar den hoofdinhoud des verhaals!

Het eerſte deel des werks is opgedragen aan BILDERDIJK, het tweede aan Mr. TELTING. In het vers ter opdragt aan BILDERDIJK hinderde Recenſent het volgende:

Wat dacht gij, als ge aan God, wiens geest het al doorvliet,
Uw ſchoone liedren zongt?... *Gij zelf geloofde 't niet!*

VAN LENNEP draagt zijnen *Strijd met Vlaanderen* aan VON-

DEL op, en, terwijl hij hulde doet aan deszelfs dichttalent en regtſchapenheid, berispt hij VONDEL's partijdigheid en vinnigheid. Zoo iets is geoorloofd: en Dº. DE JONG had eveneens, gelijk hij thans doet, den lof aan BILDERDIJK als Dichter kunnen toezwaaijen, en echter diens partijdigheid en vinnigheid kunnen afkeuren. De dooden behooren aan de Geſchiedenis, en men mag hen naar eigene overtuiging vrijelijk beoordeelen, voor zoo ver zij ons uit de Geſchiedenis of van elders, op voldoend gezag, kenbaar worden; maar iemand, zonder afdoend bewijs, als een *huichelaar* voorſtellen, neen! dit ſtaat niemand vrij. Zoo lang het tegendeel niet zonneklaar is, moet men aannemen, dat BILDERDIJK, even als VONDEL, aan de dengdelijkheid zijner eigene voorgedragene gevoelens *geloofde*.

Wat nu het werk zelf betreft: vinding en *intrigue* zijn verre beneden VAN LENNEP's *Strijd met Vlaanderen*; doch ſtijl en ſchildering zijner, op ſommige plaatſen, boven verheven. VAN LENNEP heeft meer kunstmatig ontworpen, DE JONG meer gevoelig gedicht. Schier alles is hier beeldrijk en bezield; maar zelden daalt het verhaal, gelijk ſomwijlen bij VAN LENNEP, tot den ſtijl eener rijmkronijk. Telkens vinden wij hier uitboezeming van het gevoel des Dichters zelven; doch dit breekt wel eens den draad der vertelling. VAN LENNEP heeft ongetwijfeld gekuischter ſmaak, zuiverder oordeel en rijker vindingskracht; DE JONG, op onderſcheidene plaatſen, hooger aanblazing, dieper gevoel en vuriger verbeelding. Ziehier een proefje uit het eerſte deel, waar het boek openvalt:

De ſchoonſte dagen ijlden voort,
Als droomen, wier herinneringen
Nog duren, ſchoon de dag reeds gloort,
En 't licht de nevels door komt dringen.
De hoop der min, haar ſtil genot,
Dat geene onzekerheid kon rooven,
Verhemelden Almedes lot,
En ſchenen al haar vrees te dooven.
Zij was gelijk een teedre plant,
Zich badende in de zonneſtralen,
Wier gloed haar vezels reeds verbrandt,
En ſterven doet vóór 't avonddalen.
Reeds ſcheemren op den achtergrond
Van hare ziel de ſombre beelden,

Wier ſchaduw ze eens zoo vreeslijk vond,
Toen zij haar niets dan kwelling teelden.
Geen hindernisſen kent zij meer;
De pijl der gramſchap harer moeder
Zinkt magtloos aan haar voeten neêr;
Zij heeft voor *haar* den dierbren broeder.

Schoon is de beſchrijving van den herfst, bl. 152—155 van hetzelfde deel. Om ook iets mede te deelen uit het tweede deel:

Snel als een klank, die verdwijnt in de lucht,
Stil als de zephyr, die 't boschje doorzucht,
Somber als de avondſtar, als weêr de maan
Helder en vol aan den hemel zal ſtaan,
Mat als het bloempje, welks hoofd, naar den grond
Zachtjes gebogen, de dartelheid ſchond,
Zoo vlood thans (*Vlood nu Graaf?*) Enno, door Victor verzeld,
D'eenzamen blik van 't onmeetlijke veld.
Droeve gedachten doorkruisten zijn' geest;
Alles was ééns hem de Burgvoogd geweest!
— — — — — — — — — — —
Velden, waar bloempje noch grashalm op bloeit,
Wouden, wier doodlijke tint hem vermoeit,
Kleuren, beroofd van het leven en vuur,
Dat uw ontwaken verzelt, o Natuur!
Alles, helaas! wat hij ziet en ontwaart,
Schijnt hem het beeld eener vriendſchap op aard',
Die ééns de zon van de lente beſcheen,
Doch in een winter als deze verdween. (*)

Tot laatſte proeve nog dit gedeelte der teekening van Graaf ENNO, (bl. 178 en verv. van het tweede deel) toen hij uit het Oosten in 't leger was teruggekomen:

— — — omgeven
Van een ſchitterenden ſtoet
Edelknapen, vol van moed,
En van ridders en vazallen,
Blonk hij heerlijk boven allen,

(*) *Vroeger door d' aanblik der lente bezield,*
Thans door den adem des winters vernield?

Als een populier in 't woud
Midden onder 't lager hout.
Zijn vizier, geheel ontſloten,
Toonde een open vlammend oog,
Door een zachten glans omvloten
En een donkren wenkbraauwboog
Overſchaduwd; een gelaat
Krachtvol als de dageraad,
Bruin geroosterd door de zon,
Waar zij haren loop begon.
Kracht, gepaard met minzaamheid,
Lag op zijn gezigt verſpreid.
Zelfs, wanneer de liefde of haat
Gloeiden op zijn bruin gelaat,
Stond de vriendlijkſte ernst op 't wezen
Van den jongling nog te lezen,
Even als 't weldadig licht,
Dat de wolken ſoms verduistren,
Toch de nevels op kan luistren,
Die 't verbergen voor 't gezigt.
Dus was ook zijn aanblik thans:
Zijne gramſchap, niet verborgen,
Loste (als dampen van den morgen
In den zachten zonneglans)
Weêr zich op in milder trekken,
Die belang en eerbied wekken:
En zijn norſche en ſtroeve groet,
Die den Slotvoogd heeft ontmoet,
Voor zijn legertent gekomen,
Heeft weêr zachter toon genomen;
Als de wind, die, 't open veld
Wild en ſtormend langs geſneld,
In de luwte van de dalen
Zachter weêr komt ademhalen;
Of als 't ros, dat trotsch en ſtout,
Dartlend in 't gareel geſlagen,
Ras van 't ſteigren zich onthoudt,
Daar de last, zoo zwaar te dragen,
Zijnen wild ontvlamden moed
In het zand bedaren doet.
Ach! de blik op *hem* geſlagen,

Die met ondank heeft beloond
Vriendſchap, ſteeds zoo gul betoond,
Roept de lang vervlogen dagen,
Als een nachtlijk droombeeld vlug,
In 't geheugen hem terug.
O! wat zou zijn hart niet geven,
Als de ſluijer, donker zwart,
Van des Burgvoogds trouwloos hart
Niet voor hem ware opgeheven?
Als hij, zonder ſchaamte of ſmart,
Vriendſchap *hem* weêr aan kon bieden,
Dien hij thans onteerd moet vlieden!

Maar, hoe zeer wij de verdienſten van dit dichtwerk op prijs ſtellen, moeten wij er toch op aanmerken, dat die Slotvoogd ENGELMAN VAN HORSTELL, de held der geſchiedenis, een al te raadſelachtig wezen is. Eer hij nog ALMEDE geſchaakt had, wordt hij èn door THEDA èn door den Schrijver zelven voorgeſteld als iemand, wiens geweten door wroeging geknaagd werd, zonder dat eene enkele misdaad van hem bekend is of wordt. Zwijgt hieromtrent de Historie, dan had de Dichter òf den held der Legende niet als een' doortrapt' misdadiger moeten affchilderen, òf hem eene bepaalde misdaad, uit vroegeren tijd, moeten toedichten, waartoe de gelegenheid door 's mans vorige vlugt uit *Weſtfalen* werd aangeboden. Vorſtenmoord, verleiding eener non, heiligſchennis of iets dergelijks had men kunnen verzinnen. Eveneens is het zonderling, dat de held der geſchiedenis op het einde door de moerasſen wegkomt, zonder dat wij verder iets van hem vernemen; gelijk ook het lot van ALMEDE, bij het ſlot des werks, onbeſlist blijft. Ook hier had de geſchiedenis moeten worden aangevuld of medegedeeld. Thans ſchijnt het werk *onvoltooid*. VAN LENNEP ſtelt, in den *Strijd met Vlaanderen*, GIJSBRECHT VAN AEMSTEL voor als door wroeging gefolterd, doch laat blijken, dat dit was wegens deelgenootſchap aan den moord van FLORIS V. Het raadſelachtig lot van HADEWY en anderen verkrijgt ontknooping, en aan het einde van *zijn* werk gevoelt men, dat er niets kan worden bijgevoegd. Bij DE JONG blijft er altijd een ſluijer onopgeheven liggen, en er ontbreken die inwikkeling en die verraſſende uitkomſten en ontdekkingen, waardoor het eenvoudiger geſchrevene laatſte dichtwerk van den Heer

VAN LENNEP zoo boeijend, onderhoudend en medeſlepend wordt.

Wijders veroorlooft zich de Heer DE JONG eene achteloosheid in taal, maat en rijm, vooral in de beide laatſte zoo groot, dat er geene verontſchuldiging voor te vinden is; b. v. Iſte D. bl. 18: *Voor nedriger eisch opgeſlagen.* Bl. 20. *Door de betoovring zijner oogen;* en verder: *Van de woestijn, 't den dood deed vinden.* Bl. 21. *Had men hem nooit op 't ſlot gezien.* Bl. 33. *Bij 't affcheid niet beſluit;* beter: *Bij 't affcheid in zich ſluit.* Bl. 47. *Aan min, zijn hoop, de wensch van allen;* liever, daar het toch vrije maat is: *Aan onze min, zijn hoop,* enz.

Bl. 51.

Dan de toekomst, waar zij al haar | *levensheil en hoop in ſtelt.*

Nog aldaar:

Hoor! reeds andermaal weêrgalmt op | *'t ſlotplein het trompetgeſchal.*

Bl. 55.

Voor het laatſte wuift hij met een | *opgeheven hand zijn groet,*
Die door de „ vaarwels" herhaald wordt, welke 't ſlotplein hooren doet.

Bl. 74. *Drukt uit, wat in haar hart omgaat.*
Bl. 76. *Ook Theda voelde in 't moederharte*
Een liefde, die den dood zou tarten.

Menigvuldige malen komt dat rijm voor van *gruwen* op *uwe*, enz. Aldus ook, behalve nog al de mindere vrijheden van *wenſchen* op *grenzen* enz., die van *ij* op *ei*, b. v. *ſtrijd* op *bereid;* daarin maakt de Schrijver geen de minſte zwarigheid.

Bl. 108. *Des Burgvoogds deszelfs blos te ſpreiden.* Voor eerst is *deszelfs* voor *deszelfs* geheel fout; maar buitendien is het in dezen bundel zoo dikwerf gebezigde *dezelve* een ondichterlijk voornaamwoord, dat men in niet één gekuischt gedicht ontmoeten zal. Ook is die regel te vol *ss.*

Bl. 131. *Een ſtille wenk berigt hem reeds,*
Dat hij moest toeven na het feest.

Lees op *reeds* is eene geoorloofde vrijheid; maar *reeDS* op *feeST* is *disharmonisch* en zonder voorbeeld,

Bl. 147. *Hetwelk haar* geestlijk *lijden endt. Zielelijden* zegt men in goed Hollandsch.

Bl. 156. *En dat haar liefde een ontwerp vormde. Be, ge, ont* en *ver* (als onaffcheidelijke voorzetfels) zijn altijd *kort.*

Bl. 161. *Voor mij, antwoordt Almede weêr. Ant* in *antwoorden* en *antwoord* is altijd *lang.*

Bl. 162 rijmt *beteeKNen* op *verbleeKen*, en *onthuTST* op *muTS.* Nog erger is op bl. 170 *weergaLMT* op *fchaLT.*

IIde D. bl. 18. MEER *kalmer dan een kiip;* lees: NOG *kalmer.* Bl. 36. *gevreeSD* op *reeDS.* Bl. 38 *oogenblik* op *blik.* Dat gelijkluidend rijm komt fchier even dikwijls voor, als dat van *ij* op *ei.* Bl. 47. *roePT* op *moeT.* Ongehoord tot nog toe! Dus ook bl. 68. *voLGT* op *roLT.* Bl. 80. *Het* GARNISOEN *van Engelman*, is *plat* gezegd. Bl. 81. *Van den borg*, voor *burg* of *burgt*, is zonderling: in elk geval had *borg* in die beteekenis *vrouwelijk* moeten blijven. *En* ZIJ, *die* enz. *moog' de Hemel bieden;* lees: *En* HAAR, *die* enz. Bl. 84. *Zich der Gravin doen voorteſtellen*, voor *te doen voorſtellen*, is geen Nederlandsch. Bl. 95. *Alles duRF 'K beſtaan.* Hard! Bl. 98 rijmt *uwe* op *kluwen.*

Bl. 102. *Als een gouden eiland* in een | *oceaan van 't fraaist azuur.*

Bl. 165. *Het klinken van de krijgstrompet*
Verkondigde den krijgsman het
Zoo lang gewenscht en heuglijk uur.

Het kan niet dienen tot rijmklank.

Bl. 171. *En der ſfeeren harmonIJen*
Lieflijk ſchenen hem te vlEIJen. En verder:
Gindſche werelden, wier glans
Schittrend die(n) der onze opluistert.

Bl 174. *En verborgen 't licht geſteRNTE,*
Dat niet vriendlijk thans de veRTE —

In verwachting, dat de Heer DE JONG zich voortaan op meerdere zuiverheid van taal en verſificatie zal toeleggen, en zijne plannen beter ontwerpen en ontwikkelen, leggen wij hier, na de meeste aanbeveling van dit, in weerwil zijner gebreken, naar ons gevoelen, zeer verdienſtelijk dichtwerk, de pen neder, zonder door onze aanmerkingen iets van den, zoo wij meenen, regtmatig toegekenden lof te hebben teruggenomen, die wij reeds vernamen, dat hem door anderen wordt onthouden, wien het misſchien bezwaarlijk valt, zonder aanzien des perſoons of van betrekkingen te oordeelen.

Citherklanken, den vrede der ziele gewijd, door C. TEN HOET, JZ. *Te Nijmegen, bij* J. F. Thieme. 1832. *In gr. 8vo. VII en* 134 *bl. f* 2-10.

Bij wien verwekte het geen ſmartelijk gevoel, toen hij vernam, dat de gevoelige en beminnelijke Dichter TEN HOET, in nog jeugdigen leeftijd, het tijdelijke met het eeuwige verwiſſeld had? Welkom zal dan allen deze verzameling zijn. Zij bevat de nagelatene, doch door den Schrijver in zijne laatſte levensmaanden deels opgeſtelde, deels uit vroegeren voorraad verzamelde gedichten, door hemzelven herzien en ter uitgave beſtemd. De beroemde Hoogleeraar DES AMORIE VAN DER HOEVEN had zijnen vriend TEN HOET daartoe aangemoedigd. Daarom is dan ook door eenen anderen vriend des overledenen, den kundigen en ſmaakvollen SIJBRANDI, Leeraar bij de Doopsgezinden te *Nijmegen*, in eenen belangrijken brief, tot voorrede dienende, de bundel aan dezen Hoogleeraar opgedragen; gelijk ook de Dichter-zelf dat gedaan heeft in het vers, waarmede de verzameling begint. In het algemeen heeft ons het hier geleverde bij uitſtek bevallen. Het meeste is roerend en ſchoon geſchilderd, veelal rijk en gelukkig gevonden, en altijd is alles edel en Christelijk gedacht; hetwelk echter niet wegneemt, dat ons hier en daar iets tegenkwam, dat ons minder behaagde, en 't welk wij kortelijk bij de opſomming van het medegedeelde zullen aanwijzen.

Aan mijnen Vriend A. DES AMORIE VAN DER HOEVEN, is eene hartelijke en eenvoudig ſchoone opdragt van den bundel. Ten behoeve der lezers merken wij aan, dat

TEN HOET, op het voorbeeld der *Duitſche* Dichters, zoo hier als elders, de rust in de vijfvoetige Jamben veelal bij de vijfde lettergreep laat invallen, b. v. *Die kostbre parel,* | *eindloos hoog van waarde.* BILDERDIJK en de meeste anderen beſchouwen *onze* vijfvoetigen als Alexandrijnen, waar de *eerſte* voet van is afgenomen, en die dus de rust evenmin kunnen hebben bij de vijfde, als de Alexandrijnen bij de zevende greep. Zij zouden geſchreven hebben: *Die parel,* | *die zoo hemelsch is van waarde*, of: *Dat echt juweel,* | *zoo ſchoon, zoo hoog van waarde*, of wel: *Dat heerlijk pronkjuweel,* | *zoo hoog van waarde.* En zulks alles, omdat bij de Alexandrijnen de rust invalt ſoms bij de vijfde, ſoms bij de achtſte, en doorgaans bij de zesde, maar nooit bij de zevende greep. Bij de *Engelſchen* en *Duitſchers*, die de Alexandrijnen verwerpen, ſtaan de vijfvoetigen als *van achter afgeknotte Trimeters* op zichzelve; en daar de Trimeter doorgaans de rust heeft midden in den derden voet, is dat ook doorgaans het geval bij de vijfvoetigen der *Engelſchen* en *Duitſchers*, aan welker verſificatie TEN HOET de voorkeur gaf boven de bij ons meer gewone, welke, wat het invallen der rust betreft, meer met die der *Franſchen* overeenſtemt.

De Dorpsbrand is een ſchoon, gevoelvol en ſtichtelijk verhaal, dat de Romancen van TOLLENS hier en daar op zijde ſtreeft. *Het H. Nachtmaal* is even ſchilderachtig als zielverheffend afgeteekend. *Het Heimwee-lied* is eene hartelijke en gevoelvolle zucht naar den Hemel. *De Poëzij des Levens* is voortreffelijk naar SCHILLER gevolgd, en ſchetst het rampzalige des levens, wanneer men al het ideale verſmaadt, om zich tot de koude werkelijkheid te beperken. *Minna's ſterven* is een lief tafereel, vol van de beminnelijkſte ſentimentele dweeperij, zonder iets, dat beſpottelijk of laf is. *Het Kerkhof te Ottenſen* is goed gevolgd naar MAHLMAN; doch zoo hier, als elders, wachte men zich, de vrijheden over te nemen, die TEN HOET zich in de berijming veroorlooft. *Het Meisje bij de bron, eene Romantiſche Vertelling*, is zoo wegſlepend en roerend, zoo ongekunſteld en betooverend tevens, dat wij dit voor het meest terſtukje uit den bundel houden. (Op bl. 48 hindert ons alleen *ſlechts te verſchijnen* en *weer te verdwijnen*.) *Oscar's laatſte Lied* is, als vers beſchouwd, ſtaai; maar den zoon

van OSSIAN wordt hier eene kennis van de Griekſche Mythologie toegeſchreven, die hij zeker niet had; zijne voorſtelling van de onſterfelijkheid is daarentegen geheel Oostersch, zoo wat half Joodsch, half Christelijk; zoodat wij hier het Noordſche met het Griekſche en het Oosterſche vermengd vinden. BILDERDIJK en ook VAN DER HOOP geven aan Noordſche liederen eene eigenaardiger kleur. *Het Geluk* is in *rhythmisch-Elegiſche maat* getrouw naar SCHILLER vertolkt. (Op bl. 78 ſtaat ongelukkig *Hun haar*, voor *Gun haar dat ſchoone geſchenk*. Een Trochaeus als *zalig*, in de plaats van een' Spondaeus, en *heeft* voor de middelſte greep in een' Dactylus, hinderen ons altijd, b. v. *zalig* | HIJ, *wien de* | *Goôn* enz. en *Venus in* | *d' arm heeft ge-* | *wiegd.*) Meer bevallen ons *Aan de Hoop* en *Aan mijne Muze*. Doch vooral bekoort ons *Een Lied van Gelderland*, *Wiegezang voor mijn Zoontje*, *Aan Laura*, en *Zangſtukje*. Ook het overige is niet zonder verdienſten. Het minſte echter uit geheel den bundel is de *Ode aan God*. Dit vers, door den Schrijver kort vóór zijnen dood vervaardigd, ware mogelijk beter weggelaten. *De Verwachting*, naar SCHILLER, is heerlijk, en treffend is het *Affcheid aan den Lezer*. *Adelaïde*, *Amor* en dergelijke ſtukjes in halsbrekende maten, naar MATTHISSON, zullen aan weinig *Nederlanders* behagen. Aan Recenſent komen die versmaten even ſtram voor in onze als in de *Duitſche* taal, en ſchijnen hem mislukte nabootſingen van het zoo liefelijk rollende Griekſche en zoo welluidend klinkende Latijnſche *Sapphicum*. Intusſchen beſchouwen wij deze verzameling, over het geheel, als een ſieraad van den Nederlandſchen Zangberg, en ſchrijven er niets van uit, omdat de keus te moeijelijk is om weinig, en onze plaats te beperkt om veel er van mede te deelen.

Mes Loiſirs. A la Haye, chez *J. P. Beekman*. 1832. petit en 8vo. VIII et 175 pag. *f* 1 -:

Dit bundeltje van een' onbekend' Schrijver, eenen *Nederlander* (zóó veel kan men merken), doch die verkiest in de *Franſche* taal zijne mijmerijen en gewaarwordingen uit te ſtorten, is niet ontbloot van verdienſten, en wij durven,

in zeker derde, den Schrijver wel aanmoedigen, op den ingeſlagen' weg voort te gaan. Op den vorm hebben wij in het algemeen deze aanmerking: Dat de dramatiſche Legende *Ildégonde* in proza vervaardigd is, dit is volſtrekt niet hinderlijk; maar verreweg de meeste der volgende ſtukjes zouden veel eigenaardiger in dichtmaat behandeld zijn. Thans zijn die alle zoogenaamd *poëtisch-proza*. Dit is onnatuurlijk. Als de Dichter b. v. zegt, bl. 146 en 147: „ *Papillons légers et diaphanes au corps de crystal! rêves d'amour, revenez, revenez! Vous avez caresſé de vos ailes les* cordes de mon imagination (?), *lyre divine! inſtrument favori de mon âme! et elles ont donné un accord mélodieux. Oh! je l'entends encore, il vibre encore à mes oreilles*," enz. dan wil men iets *hooren*, dat naar een *lied* gelijkt; maar zulk eenen *zang* vindt men alleen in *verzen*, niet in *proza*. Hoe zonderling is het, eene reeks van *élégies* te lezen, waar de Dichter telkens wel *zegt* de ſnaren te tokkelen, maar, in plaats van geregeld afgedeelde maten, kunstmatig en toch ongekunſteld geleide melodiën, harmoniſche wederklinking van ſlotkadanſen, ons ſlechts onbeſtemde, verward en ongeregeld elkander opvolgende toonen, zonder muzikalen zamenhang, hooren doet! De welluidendſte ronding der volzinnen vervangt nimmer de plaats van het vers. Is de aandoening te levendig en afwisſelend, om zich aan éène doorloopende maat of aan één ſtelſel van maten te binden, men verandere dan ſomwijlen van *rhythmus*; men doe dat zelfs hier en daar met een' ſtouten en verraſſenden, doch niet al te ſchokkenden, maar onmerkbaar voorbereiden overgang. Zoo doet LAMARTINE b. v. in zijn *Chant d'amour*, in zijne *Poëſie ſacrée* en elders. Dan kan men ſpreken van *ſa lyre divine* en *ſes accords mélodieux!*

Maar genoeg hiervan. Beſchouwen wij eenigermate den inhoud, met aanteekening van hetgeen ons bij uitſtek wèl gevalt of gebrekkig voorkomt. *Ildégonde* is denkelijk niet beſtemd voor eenige opvoering ten tooneele. Bij de lijst der perſonen is de ſchim van *Lancelot*, die de ontknooping bewerkſtelligt, vergeten. Bl. 28. reg. 5. v. o. moet voor *ils ſont heureux* zeker gelezen worden *malheureux*. De Legende heeft ons, in haren dramatiſchen vorm, wèl bevallen. De woorden van *Lancelot*, bl. 59 en verv., zijn in vele opzigten ſchoon; maar die voorſtelling van dat *telkens* ſterven en herleven in de eeuwigheid is al te zonderling,

terwijl zij echter aan een' reeds gezaligden in den mond wordt gelegd, en dus als waarheid voorgedragen. — In het ſtukje: *Van Speyk*, lezen wij, bl. 111, dat VAN SPEYK aan zijne beminde niet eens *dacht* en geen' enkelen zucht voor haar ſlaakte, ſchoon hij echter door den Dichter wordt voorgeſteld als haar teederlijk te beminnen. Dit is eene tegenſtrijdigheid. Hij had de woorden, hem in den mond gelegd, aldus moeten uitbreiden: *Quoi donc! je ſerais un lâche? Non, non, ma bien-aimée toujours préſente aux yeux de mon âme! je mourrai la mort des héros; nous nous reverrons dans une autre patrie!... Vie, vie terreſtre, je te repouſſe! ma mort est plus utile; ma patrie l'exige. Eh bien, patrie! la voilà! Je vous ſacrifie l'espoir de ma jeuneſſe.* — *Rêve*, bl. 147. „ *Elle s'est laiſſée faire*," is plat: waarom niet liever: *elle me prodiguait ſes faveurs?* Ook op bl. 146 hindert ons de uitdrukking: „ *Je ſens* tout *juſqu'à* mes jambes même *treſſaillir quand je penſe à cet être adorable.*" Anders is er in dien droom en in vele andere ſtukjes niet weinig ſchoons en verhevens. — Het verhaal *Colopxini* is treffend, en vol ware poëzij is het *Fragment*, bl. 115—125. Tot aanbeveling daarvan, en tot beſluit dezer beoordeeling, ſtrekke het volgende: „ *Quand au crépuscule du ſoir une colombe traverſe l'air au deſſus de ma tête, je penſe: tu appartiens ſans doute à une jeune fille jolie, car tu es belle et blanche comme l'âme d'une fille de quinze ans. Et lorſque je regarde la penſée, je murmure: ta couleur, humble fleur, ne ſied pas à ton état; le lis royal devrait avoir la pourpre, mais la tendre penſée devrait être blanche comme la main d'un enfant.* ET JE DIRAIS TOUT CELA EN VERS, CAR LA NATURE EST LA POÉSIE DE L'HOMME, COMME DIEU EST CELLE DES ANGES! — *Me voici devant un mur, et ma lumière a diſparu; ainſi diſparaît l'âge du plaiſir quand nous ſommes près d'y toucher, qui de loin nous attire.*"

De misſchien al te gevoelige Schrijver zuivere en veredele ſteeds zijnen ſtijl, en als zijne Muze hem bezielt, ſpreke hij voortaan in de *gekadanſeerde* taal der Zanggodinnen; dan zal niet alleen de geest der dichtkunst uit zijne *redenen* ons tegenademen, maar ook de golving des lieds in zijne *zangen* ons ſtreelen.

Niets blijft verborgen! Uit het Leven van geſtrafte Misdadigers, tot leering en waarſchuwing. Door J. G. MÜNCH, *Hoogleeraar te Tubingen. Uit het Hoogduitsch. Te Groningen, bij* J. Römelingh. 1832. *In gr.* 8*vo.* 124 *Bl. f* 1 :

Weinige voorvallen zijn er, die zoozeer de algemeene opmerkzaamheid boeijen, als merkwaardige gebeurtenisſen uit de lijfſtraffelijke regtspleging. In hooge mate wekken zij de belangſtelling op; en daar ze aan den eenen kant treffend de kracht des gewetens, ook bij den grootſten booswicht, doen aanſchouwen, zoo leveren zij ook vaak proeven op van het beſtuur der Goddelijke Voorzienigheid, ſoms jaren na het gepleegde misdrijf blijkbaar, nu in het ontdekken der onſchuld, dan in het achterhalen van den misdadiger. Nergens wordt veelvuldiger bevestigd, hoe ſoms kleinigheden tot groote uitkomſten en ontdekkingen leiden; en gelijk aldus de bedoelde voorvallen van het uiterſte belang zijn voor de kennis van den mensch, zoo kunnen zij ook uitnemend dienen, om afſchrik in te boezemen van het kwade, en aan dien onomkoopbaren inwendigen regter te doen denken, welke zoo menigeen dwong, zichzelven te verraden, en te vallen in de handen eener geregtigheid, die hij anders zou hebben weten te misleiden.

Criminalgeſchichte, gelijk de *Duitſchers* die met één woord noemen, waren dan ook aan het lezend publiek immer welkom; en wij twijfelen niet, of de titel van het boekje, dat wij hier aankondigen, zal reeds velen tot de lezing hebben uitgelokt. Wanneer wij echter alleen zeggen, dat hier op 124 bladzijden XXXIV voorvallen worden verhaald, dan zal niemand hier eene zeer uitlokkende inkleeding verwachten. Trouwens, het zijn alleen eenvoudige bijzonderheden tot ſtaving van de waarheid, die aan het hoofd des titels ſtaat. Het eene is meer, het andere minder belangrijk. Verſcheidene zijn er, welke Rec. wel eens door onzen CHRISTEMEIJER zou willen hooren verhalen, (offchoon deze zijn fraai talent van vertellen door eene, onzes inziens, te ver gedrevene liefde tot *ſtrenge waarheid* geweld heeft aangedaan) b. v. No. III, IV en VIII. Van allen kan men zeggen, dat ze de misdaad zonder verſchooning ten toon ſtellen; ſommigen herinneren op indrukmakende wijze aan het Godsbeſtuur, zoo als XVI, XVII, XXXI. Aan de waarheid van XXI en XXIX

zouden wij twijfelen. De ſtijl beviel ons weinig, als te kronijkachtig, hoezeer de vertaling wèl is. Alleen: *hij trok zich nieuw aan* (hij kleedde zich in het nieuw); *zorgen* (vreezen); *uitgaan* (ſterven, van een' boom), verraden den oorſprong. Bl. 76. r. 8. ſtaat *ging*, lees *ging zich*. Hadde men uit dit werkje het beste genomen en omgewerkt; — maar zeldzaam treft dit lot *Hoogduitſche* lettervruchten. Uit geene taal *ſchijnt* de vertaling in het *Nederduitsch* gemakkelijker; uit geene misſchien *is* zij moeijelijker. Echter is dit werkje, over 't geheel, in goede handen gevallen.

Athanaſia, de ſchoone Griekin van Samos. Tafereelen uit de Geſchiedenis der Belegering van Misſolonghi en de(n) Slag bij Navarino. Naar het Hoogduitsch. Te Purmerende, bij Broedelet en Rijkenberg. *In gr. 8vo. 164 Bl. f 1 - 65.*

Het gezond verſtand onzer landgenooten zal nooit toelaten, dat zij den edelen vrijheidszin der *Grieken*, ondanks de woelingen van partijgangers, in hunne ſchatting zullen verwarren met den oproerigen geest, die zich thans in andere landen zoo hatelijk openbaart, en alles inſpant, om, onder ſchijnbare zucht naar vrijheid, alle wet en orde, die onmisbare waarborgen zijn voor eene redelijke vrijheid, omver te werpen. Daarom twijfelen wij er niet aan, of deze tafereelen uit de geſchiedenis der belegering van *Misſolonghi* en van den ſlag bij *Navarino* zullen bij ons met belangſtelling ontvangen worden; terwijl ook het romantiſche verhaal, in hetwelk deze tafereelen zijn ingeweven, den leeslust aangenaam bezig houdt. Tot eene proeve van den ſtijl, geven wij hier eene plaats aan het volgende, behoorende tot het verhaal der belegering en verovering van *Misſolonghi:*

„ Met iederen oogenblik klom de nood, — het getal der ſtrijdbare mannen verminderde van dag tot dag, terwijl honger, ellende en ziekte in de vreeſelijkſte gedaanten rondgierden. Eindelijk was hun toeſtand zóó verergerd, dat zij ſlechts nog voor ten hoogſte twintig dagen levensmiddelen bezaten. Uitgeput door de gedurige vermoeijenisſen en het weinige voedſel, ſleepten de anders zoo ſtevige mannen zich als geraamten rond. Daar de vijanden ſteeds post vatteden op de gevallen muren, zoo werden zij allengskens in eene kleinere ruimte ter verdediging ingeſloten. — De langmoedigheid der be-

legeraars was thans ten einde: zij zagen zich zoo nabij aan het doel hunner wenſchen, dat er aan gunſtige bedingen der overgave niet meer te denken was, en niets anders dan ſlavernij of de verſchrikkelijkſte dood hun te wachten ſtond. Geen wensch of uitzigt bleef hun over, dan met de wapens in de vuist te ſterven, en hunnen moed aldus met den heldendood te bezegelen. Alle toebereidſelen tot eenen algemeenen uitval werden in gereedheid gebragt; niemand kon hopen de ſtad ooit weder te zien: gelukkig hij, die er zich kon doorſlaan; — maar hoogstwaarſchijnlijk was het, dat zij hun leven onder het zwaard der vijanden zouden eindigen. — Het was een hartverſcheurend gezigt, toen op den dag, die den ſchrikkelijkſten nacht voorafging, allen zich tot den gemeenſchappelijken heldendood verbonden. Echtgenooten, ouders en kinderen omhelsden elkander, onder het ſtorten der bitterſte tranen, voor het laatſte op deze wereld; zelfs zij, die tot hiertoe vijanden waren, reikten elkander de hand der verzoening, wijl allen toch te gelijk denzelfden weg naar het graf betraden. — Eindelijk brak de noodlottige nacht aan. Ieder had zich genoegzaam voorbereid voor de groote reis naar het onbekende land aan gene zijde des grafs," enz.

De bijgevoegde aanmerkingen van den Vertaler, meest van aardrijkskundigen en hiſtoriſchen inhoud, of ſoms dienende tot opheldering van hetgeen betrekking heeft op Oosterſche en Griekſche zeden, gewoonten en benamingen, en gedeeltelijk uitvloeiſels van 's mans echt vaderlandsch gevoel, geven hem dubbele aanſpraak op lof en aanbeveling; gelijk wij dan ook ons aanprijzend verſlag gaarne eindigen met de verklaring, dat wij het er voor houden, dat niemand van eenen zuiveren ſmaak deze tafereelen zonder voldoening zal lezen.

Dunallan, of kent eer gij oordeelt. Naar het Engelsch van Miſs KENNEDY, *Schrijfſter van Vader Klemens, Het welberaden beſluit, enz. In II Deelen. Te Amſterdam, bij* P. den Hengst en Zoon. *In gr.* 8*vo. Te zamen 677 bl. f* 7-20.

Reeds vóór de lezing verwacht men van een verhaal der Schrijfſter van *Vader Klemens*, dat het eene godsdienſtige ſtrekking hebbe, en in deze verwachting vindt men zich niet bedrogen bij de lezing. Het werk bevat eene verdediging

van de Christelijke Godsdienst, en derzelver ernstige aankleving en beoefening, tegen ligtzinnigen en ongeloovigen. Het verhaal is hoofdzakelijk van den volgenden inhoud: Miss *Catharina Dunallan* werd tegen haren zin, uit gehoorzaamheid aan haren vader, de echtgenoote van eenen verren bloedverwant, die insgelijks den naam *Dunallan* voerde. Ook Sir *Dunallan* ging deze verbindtenis met grooten tegenzin aan. Maar ook zijn vader had hem vóór diens dood, door eene plegtige belofte, tot het aangaan van dit huwelijk verpligt. „ De vader van *Catharina* had altijd vurig gewenscht, dat zijne dochter in het bezit van zijnen titel en van zijne rijkdommen zou blijven; en naauwelijks was zij de kindsche jaren ontwassen, of hij deed haar beloven, eenmaal hare hand te zullen geven aan hem, die de erfgenaam van zijnen rang en van zijne schatten zou worden. Zij beminde haren vader met geheel haar hart, en zij beloofde hem alles, wat hij van haar verlangde. Doch naderhand, toen zij meer leerde nadenken, beschouwde zij een huwelijk met eenen man, dien zij niet kende, en dien zij veelligt nimmer zou beminnen, met affchrik. Zij kon zich niet wederhouden, haren vader van eigenbatige oogmerken te beschuldigen, dewijl hij het geluk van zijn eenig kind in de waagschaal stelde, om aan zijne eerzucht te voldoen; doch met dat al was zij zoo geheel en al door kinderlijke liefde aan hem gehecht, dat zij een dergelijk denkbeeld, hetwelk zij harer onwaardig achtte, van zich poogde te verbannen. — De jonge *Dunallan* bevond zich op reis op het vaste land. Hij reisde door landen, die, en door den oorlog en door de volksberoerten, verwoest waren, en waar weinig Engelschen zich zouden hebben durven wagen; deze hartstogt, om een zwervend leven te leiden, scheen bij hem, wel verre van te verminderen, meer en meer toe te nemen, en *Catharina*, die zeer wel wist, dat zijn vader hem eene dergelijke belofte, als die, welke zij den haren gedaan had, had afgevorderd, begon te vermoeden, dat zijn wederzin tegen een gedwongen huwelijk de oorzaak van zijne langdurige verwijdering was." Om kort te gaan, de jonge echtgenooten kenden elkander niet. Vooral dacht *Catharina* zeer ongunstig over *Dunallan*. Zij hield hem, wat zijne godsdienstige denkwijze betrof, voor eenen geestdrijvenden dweeper, of, hetgeen nog erger is, voor eenen huichelaar, die zeer groote ondeugden door een godsdienstig uiterlijke wist te bedekken.

Zoo geſtemd, ziet zij zich genoodzaakt, haren echtgenoot naar diens landgoed *Arnmore* te volgen. Daar valt haar ſpoedig het onwaarachtige, ja moedwillig logenachtige van vele tegen *Dunallan* ingebragte beſchuldigingen in het oog. Het bevallige van het landgoed getuigt van den goeden ſmaak des eigenaars. De tevredenheid en de ondubbelzinnige blijken van liefde jegens hunnen Heer, bij zijne huisgenooten, bedienden en pachters van zijne landerijen, wederlegt van zelve het voorgeven, dat hij hard en eigenbatig tegen zijne onderhoorigen zou zijn. Zelfs zijne godsdienſtige denk- en handelwijze vertoont zich van tijd tot tijd in gunſtiger licht. *Catharina*, die de gewone gevoelens der groote wereld, ten aanzien van eene meer ernſtige beoefening van het Christendom, ten gevolge van eene, in dit opzigt, verwaarloosde opvoeding, maar al te veel had ingezogen, wordt van tijd tot tijd overtuigd van het ongegronde van hare vooroordeelen, en leert hoe langer hoe meer in geheel haar leven het Christendom met ernst en ijver beoefenen. Een' tijdlang gelukt het eenen geweteloozen booswicht, die vroeger te vergeefs naar de hand van *Catharina* geſtaan had, om, door de verfoeijelijkſte middelen, de harten van *Dunallan* en zijne echtgenoote van elkander verwijderd te houden; eindelijk echter komt de waarheid aan het licht. De goddelooze *Saint Clair* ſterft eenen verſchrikkelijken dood, en *Dunallan* en *Catharina* vinden den onbedriegelijken waarborg voor het geluk van hun huwelijk in hun gemeenſchappelijk verlangen, om overeenkomſtig de leſſen van het Christendom te leven.

Over het geheel is, naar ons oordeel, de geest, die in dit werk heerscht, voortreffelijk. Hier en daar ſlechts komt eene zekere ingenomenheid met het Methodismus te voorſchijn. Ook twijfelen wij, of ſommige in het werk voorkomende redeneringen wel boven alle onzekerheid verheven zijn; b. v. of het aanſchouwen van eene hevige ſtormvlaag ons wel bij voorkeur behoort te leeren, „dat het onbegrijpelijke Wezen, „dat ons genoegzaam altijd eene taal van liefde en me„dedoogen doet hooren, ook in toorn kan ontbranden." Is het niet meer in den geest der leer van het Christendom, bij het aanſchouwen van onſtuimige natuurtooneelen, vervuld te zijn met de gedachte aan het nut, dat zij te weeg brengen, en dat God zeer zeker alle dingen ten goede doet medewerken den genen, die Hem liefhebben? Met dat al, de ſmaakvolle en over het geheel juiste en oordeelkundige voor-

ſtelling der waarheid, ingeweven in een zeer onderhoudend en belangwekkend verhaal, doet ons hopen, dat dit boek nut zal ſtichten bij zoodanige lezers, die anders minder gewoon zijn, boeken van godsdienſtigen inhoud te lezen.

In hoe ver het woord *dokter*, in plaats van *doctor*, in den zin van *geneesheer*, burgerregt verkregen hebbe, durven wij niet beſliſſen; maar *eene voortreffelijk vrouw* en dergelijke misſtellingen meer zagen wij ongaarne in zulk een boek. Om het door ons genoemde goede, wenſchen wij aan het werk eene gunſtige ontvangst toe bij onze landgenooten, voor welke wij ons van deszelfs lezing veel aangenaams en nuttigs beloven.

Hoe Hendrik van Eichenfels tot de kennisſe Gods kwam. Eene Vertelling voor Kinderen en Kindervrienden. Te Amſterdam, bij G. J. A. Beijerinck. *In kl.* 8*vo.* 65 *Bl. f* : - 30.

Wij zitten met dezen *Hendrik van Eichenfels* aan den grond. Gaarne zouden wij over dit boekje een gunſtig oordeel vellen, en moeten toch met onzen lof uiterſt karig zijn. Er is menige goede leering in, die ook wel ter ſnede en regt geſchikt naar de kinderlijke bevatting wordt voorgedragen. Kwam maar die leelijke kluizenaarsgeſchiedenis niet tusſchenbeiden! — Die leelijke? Wel, het is immers eene mooije. — Ja wel; al te mooi zelfs, en daar hapert het juist. — Hoe zit dit in elkander? — Ziehier, lezer, wat er van zij. Mogen wij een vermoeden opperen, dan is de Schrijver van dit boekje een verlicht Roomschgezinde, en heeft hij, om de jeugd in zijn vaderland, op eene onderhoudende wijze, met de allereerſte waarheden van de Godsdienst bekend te maken, dit kinderromannetje geſchreven. Dit zoo zijnde, is het den braven man, wiens oogmerk wij gaarne vereeren, niet kwalijk te nemen, dat er in zijne vertelling, bij veel goeds en nuttigs, een en ander voorkomt, dat niet geſchikt is voor de Protestantſche jeugd. Daartoe behoort ook, dat hij het kluizenaarsleven in een te behagelijk licht voorſtelt. En daar nu het kinderlijk gemoed hierdoor wel eens eene ſcheeve vouw konde aannemen, — want wat doen jeugdige indrukken al niet af! — die voor deszelfs verdere godsdienſtige vorming ligt zeer ſchadelijk ware, zoo maken wij zwarigheid, dit boekje over het geheel dien lof toe te kennen, welken anders menige daarin voorkomende bladzijde verdient. Het is waar, de inkleeding heeft wel iets, dat veel zweemt naar eene, met harde kleuren afgezette, Duitſche prent; maar kinderen houden veel van zulke prenten, en gaarne geven wij aan den vorm wat toe, als maar de inhoud gaaf is.

Boekbeſch. No. VII. bl. 289. reg. 21—23. ſtaat: hoe zoude men dan, de antipathie als eene aangeboren eigenſchap beſchouwende, niet mistasten, enz. Men leze: hoe zoude men dan, de antipathie als eene *niet* aangeboren eigenſchap beſchouwende, mistasten, enz.

Bl. 291 moeten reg. 15—19 niet dáár gelezen worden, maar reg. 23, achter de woorden: aan den afgrond ſtaande.

BOEKBESCHOUWING.

Verhandelingen, rakende de Natuurlijke en Geopenbaarde Godsdienst, uitgegeven door TEYLER'S *Godgeleerd Genootſchap. XXXIſte Deel.*

(*Vervolg van bl.* 377.)

II. Wij zijn nu tot het hoofdpunt des onderzoeks genaderd, waarbij, onzes inziens, de Eerw. WEYDMAN niet te onpas in zijne Verhandeling eene nieuwe Afdeeling, door ſplitſing der letter A, had mogen maken. Hoe dit zij, met § 8 env. vangt hij aan te ſpreken „ over den invloed van het beginſel bij het ont„ ſtaan der Protestantſche Kerk, over deszelfs wijzi„ ging in hare Afdeelingen, en van de ontaarding van „ hetzelve onder de Hervormden."

Offchoon niet te ontkennen valt, dat de toeſtand der tijden, ontdekking der Drukkunst, beſchaving, verlichting, vrijheidszucht, afkeer van de Hierarchij en wat des meer zij, tot den opgang en de verbreiding van het Protestantismus veel hebben bijgedragen of hetzelve begunſtigd, het voorname of eigenlijke *beginſel* nogtans, dat LUTHER, ondanks het droevig lot, vroeger aan de *Waldenzen*, HUSS en anderen bejegend, tot tegenſtand tegen het magtige *Rome* noopte, lag in zijnen eigen' onverſaagden aard en godsdienſtig gevoel. Men behoeft alleen over zijnen aanleg en zijne vorming na te denken, om, in de opkomst der betere Christenkerk, de hand en het beleid des Albeſtuurs te vereeren. Immers, toen LUTHER (even als later de *Nederlandſche* Hervormer MENNO SIMONS) aan de ijdelheid en het zondige van het kloosterleven eene diepe ergernis opvattede, bevroedde hij geenszins, op welk eene moeijelijke baan die onrust des gemoeds hem voeren zou. Alleen werkheiligheid, of ſleurige arbeid van

menſchelijke inſtelling, beloofde aan het ontwaakte geweten de bevrediging of kalmte der ziele niet. Dus neemt hij Gods woord ter hand, en vindt in deszelfs aandachtig en heilbegeerig lezen den troost, vromelijk door hem gezocht en met ootmoedigen ernst afgebeden. Het *geloof aan Gods genade in* CHRISTUS JEZUS ſchiet alzoo vaste wortelen bij den ſtoutmoedigen vriend der waarheid, ontwikkelt bij hem eenen warmen ijver voor hare geheiligde zaak, en dringt hem tevens tot een nieuw en geestelijk leven. Langs dezen weg tot inkeer gekomen, en zelf metderdaad *hervormd*, begint LUTHER, op gezag en in navolging van PAULUS, offchoon in kleineren kring, te prediken, „ dat „ de mensch geregtvaardigd wordt door *dat* geloove, „ zonder de werken der Wet," onverſchillig of die van MOZES, dan die van *Rome*, eene bloot zinnelijke of ſlaafſche eerdienst voorſchrijve, waarbij het harte koud blijft, en waardoor de geest niet opgewekt wordt tot *heiligmaking*. Zoo ſtaat de Geloofsheld daar, en leert, onderwijst en ſticht hij zijne hoorders, gewis zonder nog aan zijnen uitgang uit de Kerk, of aan die belangrijke taak te denken, waartoe hem eene naderende toekomst, of Pauſelijke trots en aardsgezindheid, onder het Alziend Oog, weldra zullen oproepen. Immers het ſchaamteloos en hemeltergend uitventen van den Aflaat maakt al zijne verontwaardiging gaande, en wikkelt den man, die aan zijne geloofsbeginſelen getrouw blijft en zich verdedigt, in heeten en gevaarvollen ſtrijd met de verbolgene Geestelijkheid en *Rome*. Gerugſteund door de pen van Geleerden, het aanzien van Vorſten, en de voortgaande goedkeuring van ontelbare volksſcharen in ons werelddeel, blijft LUTHER beveiligd voor, of wordt hij ontrukt aan het geweld en den beleedigden trots van 's Pauſen magt en heerschzucht, buiten ſtaat, om, in dit pleit van Rede en Godsdienst, hare ſterk gewordene wederpartij te overwinnen. Te vergeefs, dat hem zijne vijanden met verachting, ſchimp en ſmaad, het gewone wapen

van onbedwongene drift, aantasten, of de vloek van het Vatikaan en de Keizerlijke ban hem aan de wreedaardigſte vervolging ter prooije geven: dit dringt, ondanks zichzelven, den grooten Hervormer, met MELANCHTHON, zijnen ſchranderen vriend en wijzen rader, benevens den kloeken ZWINGLI, hunnen helper, tot verdere ſtappen; ja het verpligt hen, met al hunne openbare volgelingen, voor het geopend oog der Natiën uit te gaan van de ſtiefmoederlijke Kerk, die den vrede niet wilde, en voorts den Heere het nieuwe Protestantſche gebouw te ſtichten, waarvan JEZUS CHRISTUS ten hoekſteen gelegd werd.

Gelukkig, ware er niet, bij dezen harden kamp met *Rome*, en met den aanvang van het Hervormingswerk, een nieuw geſchil, over min aangelegene leerbegrippen en kerkelijke inrigtingen, ontrezen tusſchen de voorgangers in *Sakſen* en die in *Zwitſerland*, of tusſchen LUTHER en CALVIJN! Gelukkig, hadden zij onderling en met den vredelievenden MENNO zich beter mogen verſtaan, of, met hem, den *Doop der Bejaarden*, op gezag der Schrift, ten ſcheidsmuur geſteld tusſchen Roomsch en Onroomsch! Maar te regt vindt men bij GRATAMA opgemerkt: „Het is eene aller„bekrompenſte gedachte, dat, terwijl alle vroegere eeu„wen als om ſtrijd het zuivere Christendom vermink„ten en vermenſchelijkten, de mensch der XVIde Eeuw „in ééns voor de Christelijke leer zoude zijn rijp „geweest." Alzoo (gelijk in de vroegere Eeuwen der Kerk) om den invloed van wargeesten, of ook den terugkeer tot de verlatene heiligdommen, bij min ervarenen, te beletten, bragt men op nieuw, hoewel ſchoorvoetende, *Geloofsbelijdenisſen* ter bane, en ſplitſten zich van dien tijd af de Protestanten in *twee* voornamere Kerkgenootſchappen, dat der *Lutherſchen* en *Gereformeerden*, terwijl vervolgens de kleinere zich aan deze hoofdafdeelingen meer of min aanſloten. Hiervan gewagende, zegt de Eerw. WEYDMAN: „Beide „zijn over het geheel uit dezelfde behoefte ontſtaan;

„ beide berusten zij in haar eigenlijk wezen op de-
„ zelfde grondbeginſelen; inwendig en poſitief op het
„ vrije geloof in Gods genade in CHRISTUS JEZUS,
„ en uitwendig of negatief op het verwerpen van het
„ regterlijk gezag der Kerk. Dit beginſel, dat wij als
„ den grondſlag van de Hervorming hebben leeren ken-
„ nen, geldt als zoodanig voor alle Protestantſche Kerk-
„ genootſchappen. Dit is de grondtrek, die allen ken-
„ merkt; dit is de algemeene band, die allen onderling
„ vereenigt, al is het, dat zij in de opvatting van en-
„ kele, bijkomende leerſtukken van elkander verſchil-
„ len. Datgene alleen, wat tegen dat beginſel ſtrijdt,
„ moet als niet Protestantsch, als geen wezenlijk deel
„ van de Protestantſche Kerk beſchouwd worden." Ziet hier den grond, waarop de Schrijver, vooral tegen de beſchuldiging der Roomschkatholijken, die eenheid in de Protestantſche Kerk verdedigt, welke metderdaad beſtaat, ondanks verſchil van ondergeſchikte leerbegrippen, ondanks den uiteenloopenden vorm van eerdienst en gebruiken, ondanks menige wijziging, met name in het Kerkbeſtuur, herkomſtig grootendeels uit den volksaard, of van eenigen ſtaatkundigen invloed in den loop der tijden. Want, de opkomst, inrigting en leer der Kerkgenootſchappen in *Duitschland*, *Zwitſerland*, de *Nederlanden*, *Engeland*, *Schotland* en elders overwegende en naar eisch uiteenzettende, toont hij aan, dat in elk derzelven het hoofdbeginſel van het Protestantsch geloof aangenomen is en beleden wordt.

Alleen de SOCINUSSEN en die van hunnen aanhang, waarover hij zich, om de moeijelijkheid des oordeels, met veel voorzigtigheid geuit heeft, maken hier eene uitzondering; en het is te bejammeren, dat afkeer van een blind en ingewikkeld geloof in verborgenheden en duistere leerbegrippen de Poolſche Broeders en latere *Unitariſen* op het dwaalſpoor gebragt, of te veel heeft doen vertrouwen op menſchelijk doorzigt en Rede. Maar ook de geest der tijden, de hevigheid en bitterheid der Godgeleerde twisten, en de haat bij Roomsch

en Onroomsch, waarmede SOCINUS met de zijnen van den beginne en bij voortduring verketterd en vervolgd werd, zouden deze niet veel hebben medegewerkt, om hem en zijne medeſtanders te zeer op te winden tegen de hun vijandige Kerkgemeenten? en omgekeerd, om hem te beſchuldigen „wegens minach„ting en verlaging van het gezag der Openbaring?" — Doch wat hiervan zijn moge, en welk een misbruik er gemaakt zij van SOCINUS' gevoelens en voorbeeld, tot wier verdedigers wij ons geenszins opwerpen, tusſchen *zijne* beginſelen en die van het hedendaagſche *Naturalismus* en zoogenaamd *Rationalismus* is een grooter verſchil, dan dat wij in het Ongeloof dezer dagen, met den Eerw. WEYDMAN, eenigerlei *ontwikkeling* vinden dier overoude en bijkans vergeten dwaling. Hij zelf trouwens erkent dat verſchil, en keert, ten deele althans, terug van het eerstgezegde omtrent die ontwikkeling. Wij drukken op de onderſcheiding te meer, om voor te komen, dat men niet aan klanken van vrijheid, redelijkheid en verlichting zich hechte, of vijandige aanvallers en vermomde beſtrijders der Openbaring en Gewijde Geſchiedenis verwarre met waarheidzoekende, ſchoon aan hun ſtelſel te zeer gehechte, dan toch aan *dat* eerſte Protestantſche grondbeginſel immer getrouw geblevene Christenen, dat *de H. Schrift de regel is van geloof en leven.*

Intusſchen zoude het, naar onze meening, niet zwaar vallen, geheel afgeſcheiden van het *Socinianismus* en van het Protestantendom, dat ook het gezag der Rede in geloofszaken tegen *Rome* op den voorgrond plaatſte, de eigenlijke bron op te delven dier ligtzinnigheid, die den Bijbel aanrandt, en ſchaamteloos in onzen tijd de Gewijde Geſchiedenis misvormt en ſchendt, ondermijnt en lastert. Uit den droeſem der wereld welde zij, lang vóór SOCINUS' geboorte, vóór de eeuw der *Hervorming*, in de tijden van KONSTANTIJN *den Grooten;* en vroegere Vorſten, aanzienlijken en dartele rijken verzwolgen te meermalen, en dorſteden naar den

zwijmeldrank uit *hare* wateren. En de hedendaagſche tuimelgeest der Volken, die de menigte afkeerig maakt van Godsdienst, wet en orde, en die het vrijzinnige deel van *Europa*, als eene verwoestende *Cholera*, doortrekt en beroert, getuigt deze niet van het ingezogen gif, dat aan de hartader knaagt der maatſchappelijke welvaart, en geheel het ſtaatsligchaam ſchokt en foltert?

Overigens, en dit verdient nog tot betere onderſcheiding door ons gezegd te worden, wanneer, in den dageraad der Protestantſche Kerk, MENNO SIMONS, SOCIJN en anderen der Disſenters van haar afweken, waren er in *Italië* en in *Frankrijk*, die als Apostelen van het Deïsmus optraden, en ook onder dien titel erkend zijn geworden (*). Wel hebben aldaar Pauſelijk geweld en gruwelen beide aan verſtand en onverſtand den breidel in den mond gelegd; maar het onkruid onder de goede tarwe is opgeſchoten en aangekweekt geworden in de Groote Wereld en door ſcherpzinnige Geleerden onder de *Britten;* voorts alomme verſpreid, uitgevent en aangeprezen, met *Fransch* vernuft, welſprekendheid en losſen tooi van wijsbegeerte; eindelijk, ondanks alle krachtige wederſpraak der Christenkerk, heeft men het onkruid, als *iets nieuws* (of *neologie*), opgenomen aan Hoogeſcholen van *Duitschland*, den alouden roem zijner vrome Vaderen op de verdienſten van LUTHER alzoo onteerende. Wat ons betreft, wij houden eene te eng beperkte Christelijke vrijheid en zedebederf, geenszins SOCINUS, voor den wortel en de wezenlijke oorzaak des kwaads. — Doch, keeren wij van dezen uitſtap tot de Verhandeling van den Heer GRATAMA terug.

(*) Behalve op vele anderen, zij het genoeg, ons hier te beroepen op LELAND, *over de Deïsten*, dadelijk in het begin van zijn werk, of D. I. Brief 1.

(*Het vervolg en ſlot hierna.*)

Leerrede over 2 Timoth. I: 10b. *Jezus Christus, die den dood heeft te niete gedaan. Door* L. G. PAREAU, *Theol. Prof. te Groningen. Te Groningen, bij* J. Oomkens. 1833. *In gr.* 8*vo.* 28 *Bl. f* :-30.

Eene voortreffelijke Leerrede, welke uitmunt door helderheid en edele eenvoudigheid. Het *te niet doen van den dood* wordt verklaard op eene wijze, die den bekwamen Schriftuitlegger kenmerkt. De punten, die verder ontwikkeld worden, zijn deze: *Moge zonder de leiding van het Evangelie voor den mensch de dood kracht en wezen hebben, Jezus Christus neemt door zijn Evangelie de kracht en het wezen van den dood als weg; zoodat voor den mensch, die door het Evangelie zich laat leiden, de dood is te niet gedaan.*

Na het verscheiden eens *onvergetelijken Vaders* werd deze Leerrede door den waardigen Zoon uitgesproken, en aan eene teedergeliefde Moeder opgedragen. Hoewel niet opzettelijk van den overledenen gewaagd, en het onderwerp in zoo verre geheel algemeen is, gevoelt men toch overal, wat den Prediker steeds voor den geest zweefde. Moge de uitgave het bedoelde nut stichten, en de troost des Christendoms alle treurenden bemoedigen!

De Roomsch-Katholijke Kerk in Oud-Nederland, gelijk zij is, zijn kon en zijn moest. Te Amsterdam, bij J. C. van Kesteren. 1833. *In gr.* 8*vo. VIII,* 126 *bl. f* 1-25.

De titel geeft genoeg te kennen, voor welke lezers dit boek geschreven is. Een man, die den ongunstigen toestand zijner Kerk hier te lande betreurt, wenscht door zijn schrijven iets tot verbetering toe te brengen. Hij wijst niet alleen het kwaad aan, maar zoekt ook de oorzaken op te sporen, en geeft voorts wenken, die

behartiging verdienen. De Schrijver deelt eerst belangrijke aanmerkingen mede, onder het opschrift: *Godsdienst onder het volk.* Onder meer andere bijzonderheden vindt men hier de beschrijving van eene *bedevaart te Kevelaar.* Verder wordt gehandeld over de *Opvoeding des Priesters.* Daarna beschouwt de Schrijver den *toestand des Priesters, in betrekking tot zijne geestelijke Overheid en tot zijne Gemeente,* als ook ten opzigte van zijne *levenswijze.* Vervolgens handelt hij over het *echteloos leven,* en oppert bedenkingen, die zekerlijk nadere overweging verdienen. Over het *Volksonderwijs,* en wel over het *Kinderonderwijs* en *onderwijs voor volwassenen* in de R. K. Kerk, zegt de Schrijver mede zijne gedachten, en eindigt met eene korte, opwekkende toespraak, welke dit opschrift heeft: *Niet waar? Dat zou nut stichten.*

Rec. kan, als Protestant, kwalijk oordeelen over een boek, dat door eenen belijder van de R. K. leer is geschreven voor R. K. landgenooten. Evenwel heeft hij het werk met veel belangstelling gelezen, en wenscht van harte, dat de kerkelijke toestand der R. K. Christenen hier te lande verbeterd moge worden. Intusschen moet hij bekennen, dat onder het lezen de bedenking bij hem opkwam, of misschien de Schrijver hier en daar niet overdreef en zich wel eens te sterk uitdrukte. Doch in de Voorrede wordt verzekerd, dat R. K. landgenooten *overal* (in dit boek, namelijk) *waarheid zullen vinden;* en de Schrijver betuigt tevens, dat het hem *zeer aangenaam zijn zal, wanneer een man van oordeel, dien het om waarheid te doen is, zijne tegenbedenkingen in het midden brengt,* en *ik zal,* voegt hij er bij, *mij er eene aangename bezigheid uit maken, dezelve te beantwoorden.* Indien het dan mogt gebeuren, dat iemand lust gevoelde, om tegen den Schrijver de pen op te vatten, hoopt Rec., dat het zal geschieden zonder eenige bitterheid en in dien geest der zachtmoedigheid, welke mede ter aanbeveling van dit boek strekt.

Enkele Germanismen komen in hetzelve voor, zoo

als *Zigeunerbende* (bende van zwervende heidens), *eene kerk voor zich* (op zichzelve), *beaardingen* (begrafenisſen) enz. Ook ſchrijft men in goed Nederlandsch niet *onuitſtaanbaar* (onverdragelijk) *trotsch*. Het werkwoord *vlugten* heeft eene onzijdige beteekenis, en kan dus niet met den vierden naamval ſtaan. Op bl. 36 en ook op bl. 37 ſtaat *phyſiologie*, waar, blijkens den zamenhang, *pſychologie* bedoeld wordt. Eene drukfout is verder bl. 39 *Polyglotie*, in plaats van *Polyglotta;* op bl. 96 ſtaat: *In Drenthe en Salland*, lees: *In Twenthe en Salland.*

De behandeling der Aziatiſche Cholera door het aanwenden van koud water, op phyſiologiſche gronden aangeprezen, door Dr. J. L. CASPER.

(*Vervolg en ſlot van bl.* 385.)

De ſlotſom van alle de voorafgegane redeneringen komt, bl. 35, hierop neder: *vernietiging van het peripheriſche leven in het huidorgaan is het wezen der Cholera, en als de hoofdzakelijke reden voor alle bijkomende verſchijnſels aan te nemen.* Wij voor ons zouden dit als wezen der ziekte opgegevene meer voor een *verſchijnſel*, dan wel voor het *wezen* der ziekte houden. Zij vertoont zich gedeeltelijk op deze wijze; maar het wezen der ziekte ligt waarſchijnlijk meer in eene krenking van het zenuwleven, waaruit de verandering van het bloed (op bl. 16 in eene noot reeds vermeld) voortvloeit. Welligt gaat ook deze vooraf, hetwelk niet gemakkelijk te beſliſſen is, en er ook niet veel toe doet; want beide kunnen, in zulk een' graad aangedaan, geen oogenblik zonder wederkeerigen invloed beſtaan. Vergelijken wij de verſchrikkelijk ſnelle werking van het blaauwzuur, als gift genomen, met de uiting dezer ziekte, zoo ſchijnt — ſchijnt, zeggen wij — er wel eenige overeenkomst tusſchen die van het *blaauwzuur* en het *Choleragift* te beſtaan.

De onontbeerlijkheid der huid, door huidziekten, in

de confluérende pokken, bij verbrandingen enz. betoogd, is zeer juist; maar is daar de dood niet uit eene geheel andere oorzaak te verklaren? Bij de verbranding gaat toch de aandoening van de huid uit, zeker niet bij de Cholera, en bij de zamenvloeijende kinderziekte heeft er eene andere werking in de huid plaats, dan bij de Cholera. — Doch wij zouden haast vergeten, dat de Schrijver hier bij analogie redeneert, en wij eene beoordeeling en geene wederlegging ſchrijven.

Indien wij al genegen waren, met den Schrijver, zulk eene analogie (bl. 36) aan te nemen, waartoe wij niet volſtrekt ongenegen zouden zijn, wij kunnen ons niet met hem vereenigen, deze ten grondſlag te nemen voor de geneeswijze, althans zoo als de Heer ROSENSTEIN die voorſtelt, namelijk de onbepaalde aanwending van het koude water (zie het Voorberigt des Vertalers).

De Heer CASPER zegt wel, bl. 52: *bovenal moet ik nu be(aan- of op-)merken, dat het verre van mij zij, dat ik bij alle Cholera-zieken het koud water zoude aanwenden* enz.; maar wanneer daarop volgt: *het individualiſeren is zekerlijk aan het Cholera-ziekbed binnen zeer enge grenzen bepaald* (bl. 52), en verder: *van het individualiſeren in de Cholera zelve zou ik kunnen zeggen, men kan niet den zieken, maar men moet wel de ziekte individualiſeren, d. i. hare verſchillende formen verſchillend opvatten* (bl. 53), dan ontſtaat er toch eenige vrees voor het *generaliſeren*, hetwelk bij ſommigen, die op de eerſte lezing af alles beproeven, wel iets van alles over éénen boeg te wenden verkrijgt. Het is vooral om de navolgers, die niet eerst beproeven, maar dadelijk toetasten, dat wij deze Verhandeling onvertaald wenschten; zij zoude toch genoeg in der bevoegden handen gekomen zijn: welke ſlechts eenigzins wetenſchappelijk gevormde Arts in ons vaderland verſtaat geen Hoogduitsch en leest geene geneeskundige Duitſche werken? dikwijls met terugzetting van de oudere geneeskundige Litteratuur, en voorbijziende het vele goede, hetwelk in de vroegere ſchriften zijner landge-

nooten is nedergelegd; en deze verdienden juist nagegaan te worden, want toen was men bij ons in onze kunst meer oorſpronkelijk dan nu. Wij beſchamen tegenwoordig in de Geneeskunde alle onze naburen, door onze, bij den eenen meer, bij den anderen minder, uitgebreide algemeene kennis van hetgeen overal voor de wetenſchap wordt gedaan; maar zoude daardoor ook niet de oorſpronkelijkheid eenigzins lijden, en ſchommelen wij niet dikwijls bij de buitenlanders op, hetgeen zij ſchrander verborgen houden, dat het bloemen en vruchten zijn, geplukt op onzen bodem, die zij te gemakkelijker voor de hunne laten doorgaan, omdat wij de ſtudie onzer eigene geneeskundige letterkunde verzuimen? Zoolang er geene letterkundige geſchiedenis van ons vak door eenen Geneesheer geſchreven wordt, zal in het algemeen echter alles op den ouden voet blijven. Er zijn er, die zulks met vrucht zouden kunnen ondernemen; waarom ſlaan zij geene handen aan het werk? Doch wat is er ook met ſchrijven in ons land te behalen, vooral in het wetenſchappelijke; voordeel althans niet, en....

Van bl. 36—52 behandelt de Schrijver de verſchillende wijze van aanwending van het *koude water*, en gaat daarna over, om de *ziekteformen* aan te wijzen, in welke hij hetzelve meer of min wil toegediend hebben.

Bl. 67 trok onze aandacht de door den Vertaler vermelde *ſchijtgele beſlagen tong:* de fabrijk van *ſchijtgeel* buiten Rotterdam heeft hem zeker tot deze uitdrukking gebragt, die anders niet zeer gekuischt is.

Verder en tot het einde handelt de Heer CASPER over de verſchillende, ook door hem aangewende middelen. Hij eindigt met te zeggen: *Bevorens ik nog eenige woorden over de voordeelen en goede gevolgen dezer methode, die van het koude water, bijvoeg, acht ik mij des te meer verpligt op te geven,* WAT ZIJ NIET VERLEENT, bl. 87. Hier toont de Heer CASPER van den kwakzalverachtigen pogcher te verſchillen. Zeker met het koude water (dus vervolgt hij) redt men niet alle zieken; want in welke aanmerkelijke ziekte worden alle

zieken gered! (bl 87) maar deze kuurmethode was rationeel (in zekeren zin); zij redt de meeste Cholera-zieken (bewijzen); zij doet verrasſende dienſten in de kwaadaardigſte formen der Cholera; *maar* (zegt hij op eene andere plaats) *deze huiveringwekkende form — Cholera asphyctica — tart, in verreweg het meerendeel gevallen, de kunst der Artſen uit! Ik heb — ik heb — vergeefs!* bl. 81); zij voorkomt den gevaarlijken en doodelijken bijkomenden typhus zekerder en beter (twijfelachtig); zij ſtrookt met het gevoel van den zieke meer (zeer twijfelachtig); zij verzacht den dood(?); zij behoudt den zieke langer in het leven, dan de overige methodes (dit heeft zij dan toch met meer andere gemeen); *zij is eenvoudig, de minst kostbare, overal gemakkelijk aan te wenden.* Voortreffelijk, indien zij ſlechts overal, of althans grootendeels, aanwendbaar ware, hetwelk evenwel door dit werkje niet afdoende bewezen is.

Zoude er ook hier niet een *middelweg* zijn tusſchen de methode van CASPER, die op haren tijd ook prikkelende, althans indrukwekkende genoemd kan worden, en tusſchen de door hem te regt afgekeurde prikkelende en andere methodes (Voorb. bl. IX en Verh. bl. 2)? Wij zeggen ja, en meenen niet te veel te zeggen, wanneer wij vooronderſtellen, dat ook in ons vaderland hiervan de bewijzen zullen geleverd worden.

In het Aanhangſel heeft de Heer ROSENSTEIN zich bevlijtigd, te verzamelen, wat over het nut des kouden waters hier en daar is geſchreven. Wij *zien het eenvoudige niet met verſmading voorbij, juist omdat het eenvoudig is.* Het koude water verdient alle aanprijzing met voorzigtigheid, ja er kan met de gave van onderſcheiding van hetzelve ſchier niet te veel gezegd worden. Aangenaam zal het ons evenwel zijn, door daadzaken bewezen te zien, dat het *koude water* het krachtigſte middel ter beſtrijding voornamelijk van de *Cholera paralytica* was. Het is eenigzins tegenſtrijdig, dat de geneeswijze van den Heer ROSENSTEIN *algemeen bekend* is, en niemand der Geneesheeren van dezelve ooggetuige is geweest, (bl. 33.)

Wij wenſchen met den Heer ROSENSTEIN, dat de echt Hippocratiſche geest iederen Geneesheer bij de aanwending van het koude water, zoo wel als bij elk ander geneesmiddel, bezielen moge, opdat de kunst door de middelen tot wezenlijk heil, zoo wel van gezonden als zieken, moge ſtrekken, en dus bereikt worde de voorſpelling van onzen grooten GAUBIUS, *Inſt. Patholog.* § 893.

Medicina Gentilis, hoc est Νόσος ἡ λαϊκὴ, vel morbi ſub directione inſolita, directio ſcilicet morborum Gentilis hodie primum quæ recognita melius videtur. Groningæ 1832. Sumptibus auctoris. Typis *P. S. Barghoorn.* *f* 6-50. 8°. f. maj. pp. 584. et Index, quæ ſimul Lecturae correcta habet XII.

Medicina Gentilis, of Νόσος ἡ λαϊκὴ, is de titel van dit lijvige boek, die door de bijgevoegde omſchrijving of opheldering niet duidelijker wordt. Volgens den Latijnſchen titel zoude men vragen, moet het eene *volksgeneeswijze* zijn, maar welke dan? De *Romeinen* plagten de van vreemde volken afkomſtigen met het woord *Gentiles* aan te duiden; het kan ook gebezigd worden van hetgeen een geſlacht eigen is. Is het dus eene geneeswijze of geneeskunde uit den tegenwoordigen tijd? Volgens den Griekſchen titel zoude het eene *den volke eigene ziekte* behooren te zijn, of, gelijk ſommigen het misſchien zouden vertalen, de leekenziekte (*laïcus, qui non est e clero*), waardoor het evenwel niet verſtaanbaarder wordt. Men zoude haast met *Don* FRANCISCO, in de klucht uit C. HUYGENS' *Korenbloemen*, 8°. D. III, bl. 71, zeggen: *Hij doolt al in de ſproock.* Maar wanneer men uit den titel niet regt kan opmaken, wat de Schrijver bedoelt; wie is hij? opdat men hemzelven dit zoude kunnen vragen. Na 581 bladzijden te hebben doorgelezen, zegge *vijfhonderd een-en-tachtig bladzijden*, zult gij op bl. 582 geſchreven

vinden *Postdicta*, hetwelk zoo veel zal beteekenen als *Naſchrift;* daar kunt gij lezen, na voorafgezonden Latijnsch *motto*, hetwelk wij met VONDEL dus vertalen:

„ Gij, knapen, ſtopt de beek; het is nu niet te vroeg;
„ De beemden zijn voor 't vee ook zad en nat genoeg."

dat de Schrijver is JACOB SIMONS GROENEWOEDT, eens Student in de Medicijnen te *Groningen*, die al deze waarnemingen gedaan heeft onder zijnen vader SIMON JACOBS GROENEWOEDT, die te *Spijk*, in de provincie *Groningen*, reeds jaren de Genees-, Heel- en Vroedkunde *met alle wettige en wetenſchappelijke vrijheid (cum omni requiſita libertate legali et ſcientiali)* heeft uitgeoefend, en waarmede hij blijft uw vriend J. S. GROENEWOEDT (*vester amicus*). Gij kunt uit die *Postdicta* verder vernemen, dat hij tweemaal door een onverwacht noodlot van de Hoogeſchool is *weggeſcheurd*, en tweemaal van onder het gezigt der geneeskundige examens, van voor het geneeskundig tribunaal (?) (letterlijke vertaling) is *weggerukt!!!* De wijze hoe, blijft hij ons ſchuldig. In de *Voorrede* (Men vergeve ons dezen geweldigen terugſprong; wij moeten evenwel eerst iets van den perſoon weten, om iets van zijne qualiteiten te kunnen zeggen, en wij werden, om tot den perſoon te komen, naar de *Postdicta* verwezen, zeker om de nieuwsgierigheid nog meer gaande te maken.) In de *Voorrede* verhaalt hij, publieke qualiteit noch karakter te hebben, en ook geene publieke bediening waar te nemen; maar verzoekt deswege voor geen kwakzalver gehouden te worden, wiens kostuum met franjes, tot de trompet toe, hij zeer geestig, echter in eenigzins bizar Latijn, beſchrijft. Wat ons betreft, wij, om door hem vermelde redenen, behooren niet tot de genen, die hem van verkeerde zucht tot uitbreiding der wetenſchappen of aanmatiging *(ſapientiæ inverſæ et arrogantiæ)* zullen beſchuldigen; maar, wat de *imaginatio liberalior* betreft, (het zij men dit als *vrije*, *weelderige* of zelfs *verwilderde* verbeelding zoude wil-

len vertalen, of.....) hij, die omtrent dit oordeel twijfelt, of deze uitſpraak te hard mogt vinden, leze de reeds vermelde 581 bladzijden nog eens door, indien hij 't vermag, en taal, woordvoeging, zin en zaken ontraadſelen kan! Niet, dat er hier en daar niet iets goeds gevonden wordt, of dat door den nevel, waarvan de Schrijver ſpreekt, die het verſtand der Ouden overſchaduwd of dat der nieuweren verduisterd heeft, het zijne ten eenemale be- en omneveld zoude zijn, — neen! maar de tarwe is zóó door het onkruid verdrongen, dat gij ze er onder verſtikt vindt, of, wil men liever des Schrijvers eigene woorden bezigen, zijne vruchten zijn alsnog niet genoeg gerijpt, en als wrang te beſchouwen; en de taal? de Schrijver ſchijnt de ſchriften der Ouden te kennen; naar het gebruikmaken van dezelve zoude echter van hem gezegd kunnen worden: *barbarus hic ego ſum, quia non intelligor ulli* (*). Deze klucht wordt beſloten door eene aanwijzing der hoofdſtukken, welke tevens eene lijst der drukfouten is!!!

(*) Ik lijk hier wel een uitheemsch man; want niemand is er, die mij kan verſtaan.

Geſchiedkundig Verhaal van de Belegering der Citadel van Antwerpen in Dec. 1832, *toegelicht door onderſcheidene officieele ſtukken en beoordeelingen over de Nederlandſche en Belgiſche Natiën, derzelver Gouvernementen en Legers. Naar het Fransch van den Ridder* DE RICHEMONT. *Te Amſterdam, bij* J. C. van Kesteren. 1833. *In gr.* 8vo. *VIII en* 310 *bl. f* 2-75.

Dit werk, gevloeid uit de pen van een Fransch Officier, die tot het belegeringskorps der Antwerpſche Citadel behoorde, en dus als vijand tegenover onze Helden heeft geſtaan, verdient in eene hooge mate de belang-

ſtelling onzer Landgenooten. De lof toch, welke hier door eenen vijand aan zijne tegenpartij wordt toegezwaaid, is uit den aard der zaak onverdacht, en kan alleen door ware, door onmiskenbare verdienſten afgedwongen zijn. Uit dien hoofde zal dit werk niet alleen aan allen, die met de bijzonderheden van dit gedenkwaardig en voor Nederlands Heldenroem zoo onvergetelijk beleg nader wenſchen bekend te worden, welkom zijn, maar ook aan hen, die hetzelve hebben bijgewoond, en die daar den dood voor het Vaderland zoo vaak onder de oogen zagen, een ſtreelend genoegen verſchaffen, en menige roemrijke herinnering opwekken.

De Schrijver heeft zijn onderwerp meerendeels in den vorm van brieven behandeld. Het valt echter moeijelijk, een geregeld overzigt van het werk te geven, daar de Schrijver zich aan geene bepaalde orde van opvolging der gebeurtenisſen gebonden heeft. Bij de lezing hindert dit echter volſtrekt niet, daar alles levendig en duidelijk wordt voor oogen geſteld, en het werk met verſtand en ook met ſmaak geſchreven is.

Dat de Schrijver de verdienſten zijner Landgenooten, hunne krijgskunde, moed, volharding, krijgstucht, en vrolijkheid in den gevaarlijkſten arbeid, hemelhoog prijst, zal ieder in hem hoogst natuurlijk, ja billijk vinden, te meer daar hij ook zijne tegenpartij overal onbekrompen lof toezwaait, en in alle opzigten regt doet wedervaren. Ook het gedrag der afvallige *Belgen* wordt door hem naar waarheid, dat is met afzigtelijke kleuren, afgeſchilderd. Overal bejammert hij het, dat een Fransch Leger ſtrijden moest voor domheid en Priesterdwang tegen verlichting en welbegrepen vrijheid.

In dit werk zijn een aantal echte ſtukken, tot de krijgsverrigtingen betrekkelijk, ingelascht. Hoezeer de meeste reeds van elders bekend waren, is het echter belangrijk, dezelve hier vereenigd en op hunne plaats te ontmoeten. Achteraan volgen eenige belangrijke bijlagen: 1°. Een bezoek op de Citadel van *Antwerpen*, 26 Dec. 1832. (bl. 220—226.) Uitmuntend en weg-

ſlepend geſchreven. 2°. De Levensbeſchrijvingen van den Maarſchalk GERARD, den Generaal CHASSÉ en den Kolonel KOOPMAN (bl. 227—268.) 3°. Eene Geſchiedenis der Citadel van *Antwerpen* (bl. 269—308.) Dit laatſte gedeelte is wat al te luchtig, wat te veel op zijn Fransch behandeld.

Eene algemeene aanmerking mogen wij niet terughouden. Het is deze: dat in dit werk wel veel op eene aangename wijze verhaald en levendig voorgeſteld wordt, maar dat de hoofdzaak, de belegering, noch met genoegzame uitvoerigheid behandeld, noch van onmisbare krijgskundige opgaven voorzien is. Het is geene *geſchiedenis der belegering*, gelijk men die van eenen Krijgsman en ooggetuige had mogen verwachten. Uit dit oogpunt zal een nieuw werk over deze zelfde ſtof in geenen deele overtollig zijn. Mogten diegenen onzer thans in het Vaderland teruggekeerde dapperen, die in de gelegenheid waren, om bouwſtoffen op te zamelen en te behouden, zich tot de zamenſtelling daarvan opgewekt gevoelen!

Doch deze aanmerking neemt niet weg, dat wij het voor ons liggende boek voor een hoogst aangenaam lettergeſchenk houden, voor eene belangrijke bijdrage tot den roem des Vaderlands, voor eene Eerzuil, door een' Vreemdeling aan de Verdedigers der Citadel opgerigt. De Heer J. DE Q...., die zich door de onderteekening der Voorrede als Vertaler heeft laten raden, ontvange onzen dank voor zijnen loffelijken en nuttigen arbeid.

Beknopte geſchiedkundige en plaatſelijke Beſchrijving der Stad Zutphen en harer bevallige omſtreken. Door H. N. VAN TIL. *Te Zutphen, bij* W. C. Wansleven. 1832. *In kl.* 8*vo.* 129 *Bladz. f* 1-25.

Dit boekje laat zich in een ledig uur met genoegen lezen. In een kort beſtek wordt men met het merk-

waardigſte bekend gemaakt, 't welk te *Zutphen* en in deszelfs omſtreken voor den vreemdeling te zien is. De Schrijver erkent zediglijk in zijn Voorberigt, dat hij dit werkje alleen wenscht beſchouwd te hebben als eene *proeve*, opdat een kundiger moge worden aangemoedigd, om iets meer volledigs te leveren. Uit dien hoofde willen noch mogen wij angstvallig onderzoeken, wat hier meer uitgewerkt, wat beter geſtaafd, en wat er nog wel had mogen bijgevoegd worden. Het voldoet aan des Schrijvers oogmerk, „ om iets over „ *Zutphen* en deszelfs heerlijke omſtreken in 't licht „ te geven, 't geen eene aangename lectuur voor aller„ lei ſtanden opleveren kon." Als zoodanig durven wij het dan ook met gerustheid aanbevelen.

Gedenkboek, of Verzameling van Stukken betrekkelijk den Terugtogt der Studenten van Groningen en Franeker uit den ſtrijd voor het Vaderland. Benevens een kort Verſlag van hun wedervaren in den tiendaagſchen Veldtogt. Te Groningen, bij J. Oomkens. 1832. *In gr.* 8*vo. XII en* 203 *bl. f* 2-:

In 1831 gaf de Heer OOMKENS een *Gedenkboek, betrekkelijk den Uittogt der Studenten van Groningen en Franeker ten ſtrijde voor het Vaderland*, in het licht, welk werkje in de *Vaderl. Letteroef.* voor Aug. 1831 aangekondigd en gunſtig beoordeeld is geworden. De verdienſtelijke Uitgever levert hier een vervolg op hetzelve, bewerkt door den Hoogleeraar VAN OORDT, aan wiens bevoegdheid wel niemand zal twijfelen. Beide ſtukken, die van den *Uittogt* en van den *Terugtogt*, worden ook, in kartonnen band en met fraai titelblad voorzien, bij elkander aangeboden onder dezen algemeenen titel: *Gedenkboek der vrijwillige Flankeur-Compagnie Groninger en Franeker Studenten, bevattende benevens de voornaamſte bijzonderheden der Geſchiedenis van dezelve de Stukken betrekkelijk hare Oprigting, Uittogt en Terugtogt in* 1830 *en* 1831, tot den prijs van *f* 3. Beide deze werken behooren bij elkander en maken te zamen één geheel uit. Daar wij vroeger een aanprijzend berigt van het eerſte

gaven, bepalen wij ons thans tot het laatſte, dat wij mede met veel genoegen hebben gelezen. Vooraf gaat een kort, maar niet onbelangrijk berigt van het aandeel en wedervaren, dat de *Groninger* en *Franeker* Studenten in den *tiendaagſchen Veldtogt* hadden. Het grootſte gedeelte dezes boeks, aan den titel beantwoordende, bevat de bijzonderheden, die op den *Terugtogt* betrekking hebben. Bij zoodanige beſchrijving zijn herhalingen bezwaarlijk te vermijden. De terugtogt geleek een telkens hernieuwd overwinningsfeest — zoo werden elken dag en overal de Studenten ontvangen en onthaald. Die blijde geestdrift allerwegen moet menig treffend tooneel opgeleverd hebben, dat voor hen, welke er deel aan hadden, onvergetelijk zal blijven. De lezing alleen verſchafte ons genoegelijke oogenblikken. Intusſchen kwam echter bij ons wel eens de bedenking op, of misſchien zoodanige hulde ook niet hare gevaren en nadeelen zou kunnen hebben. Eene menigte andere Vrijwilligers deed gelijke dienst, en getroostte zich geene mindere opofferingen. Schutterijen en Nationale Militie hebben zich evenzeer gekweten. Maar, denken en handelen de jonge lieden in den geest, welke dit Gedenkboek kenmerkt, zoo zullen zij geenszins zich verhoovaardigen op verkregen' roem en toegezwaaiden lof, als wanneer zij ook konden geacht worden hun loon weg te hebben. Met bijzonder genoegen lazen wij de Feestrede, door den Hoogl. HOFSTEDE DE GROOT, die tien maanden vroeger de uittrekkenden een aandoenlijk vaarwel van den kanſel had toegeroepen, thans na de blijde terugkomst uitgeſproken. Hij bepaalde de aandacht zijner talrijke hoorders bij *Pſ.* CXVIII: 6, en beſchouwde die woorden als de taal van *de dankbaarheid*, *de hoop* en *den moed*, welke de vergadering bezielden, nu zij zoo vele dierbare Jongelingen behouden teruggekeerd in haar midden mogt aanſchouwen. Eene Leerrede over *Pſ.* XX: 8—10, drie weken later door Prof. VAN OORDT (de eerſte na zijne terugkomst) gehouden, beſluit op eene allezins gepaste wijze dit boek, dat mede verſchillende aanſpraken en dichtregelen of verzen bevat, welke den vervaardigers tot eere verſtrekken. Men vindt hier onder anderen een' fraaijen Latijnſchen Lierzang van Prof. TEN BRINK opgenomen. Aardig en luimig is voorts een der liedjes, door de drukkersgezellen des avonds op de

groote Markt gedrukt en onder de volksmenigte uitgedeeld; wij nemen daaruit het volgende over:

Eens werd een boek („ Oud-Nederland"
Stond op den rug) in éénen band
Gebonden met een ander deel, —
Maar 't kostte ons veel te veel.

De mooije band is nu verſcheurd;
En wordt al moeite en geld betreurd,
Was al het boek verguld op ſneê,
't Is los, — wij zijn te vreê.

Wij roepen met het ganſche land:
Twee zulke deelen in één band,
Dat paste ſlecht; 't was wel niet dik,
Maar 't had geheel geen' ſchik.

En waarlijk, als men 't wel beziet,
De eene helft lijkt de and're niet;
En de inhoud — hoe verbazend veel
Verſchilt die van elk deel!

In 't eene boek vindt men geſnap,
Gezwets, geſnoef en zotte klap
Op ieder blad, door 't ganſche ſtuk,
En ſlordig is de druk.

In 't and're leest men, van 't begin
Tot aan het eind', verheven zin,
Een zuiv'ren ſtijl, een ſchoone taal,
En nergens woordenpraal.

Het een krijgt nu uit Engeland
Zoo wat een' halven Duitſchen band, enz.

Voor de uitgetrokkene Studenten en derzelver betrekkingen heeft dit Gedenkboek bijzondere en blijvende waarde; wij wenſchen hetzelve echter ook in handen van vele anderen, daar wij zoodanig werk, vooral in onze dagen, boven menig voortbrengſel van vreemden bodem nuttig achten.

Moge de ſtuderende Jongelingſchap, die zoo bereidwillig zich toonde, om muitzucht te helpen bedwingen, thans, tot de vreedzame letteroefeningen teruggekeerd, door verdubbelde vlijt den verzuimden tijd zoeken in te halen, en evenzeer door beſcheidenheid, matigheid en ware beſchaafd-

heid, als door het trotſeren van krijgsgevaar, zich onderſcheiden, gedachtig zijnde, dat hij, die zichzelven weet te beheerſchen, ſterker, dan de overwinnaar van ſteden, geacht moet worden. En zijn er eenige weinigen, die, pligt en beſtemming vergetende, den naam van *Student* door baldadigheid oneer aandoen en geweld plegen, in plaats van verongelijking te voorkomen of te beletten, dat dan de welgezinden achtgeven op die afdwalenden, hen liefderijk waarſchuwen en, zoo mogelijk, van alle verkeerdheden terughouden!

Met eenige verwondering lazen wij in het Voorberigt: „ In hetgeen ik zelf ſchreef, zal het door mindere oplet„ tendheid waarſchijnlijk niet aan ſpelfouten ontbreken. Ik „ heb geen lust dezelven op te zoeken; de lezer zij zoo „ goed ze te verbeteren." Indien de Profeſſor geen' tijd of *lust* daartoe had, zoo ware er toch wel iemand anders geweest, die dit werk zou hebben willen op zich nemen. Het is inderdaad jammer, dat dit boek ontſierd wordt door ettelijke gebreken in taal en ſtijl. Tot een voorbeeld wijzen wij op bl. 20: *appél, die herhaald werden*, en: *de moeite daaraan*. Voorts: *dien dag, op welke, hunne terugtogt; zij* (de Studenten) *kwam er en vonden er; hunne toeſtand; gij werd; der tuin*, enz. enz. zijn fouten, welke verbeterd hadden kunnen en moeten worden. Men houde deze aanmerking voor geene kleingeestige vitterij. Het werk van een' geacht' Hoogleeraar, dat door Studenten veel wordt gelezen, behoorde vooral ook door keurigheid van taal en ſtijl zich aan te bevelen.

Op bl. 168, in het anders zoo ſchoone vers van SPANDAW, hinderde ons de uitdrukking:

Toen zwol weêr 't aloude oorlogzuchtige bloed
In 't bruiſende hart onzer dapp'ren.

Oorlogzuchtig drukt, naar ons oordeel, altijd iets kwaads uit, dat niet in het karakter van den *Nederlander* ligt.

Geſprekken over den Geest des Tijds. Door T. E. MEBIUS, *Predikant te Beers en Jellum. Te Heerenveen, bij* F. Heſſel. 1833. *In gr.* 8*vo.* 116 *Bl. f* :-90.

De titel duidt niet bepaald genoeg des Schrijvers bedoeling aan. Over *den geest van onzen tijd* wilde Do. MEBIUS *iets uitgeven*, gelijk in een kort Voorberigt wordt te kennen gegeven. De inkleeding is deze: Drie vrienden, ruim vijftig jaren oud, ſpreken vertrouwelijk met elkander over *de gebeurtenisſen van onzen tijd*, en wel *in verband met hetgeen zij beleefd, of van ouderen van jaren gehoord, of uit de geſchiedenis geleerd hebben.* De Schrijver zegt van hen, dat, *offchoon de eene wat voorzigtiger, en de andere wel eens wat voorbariger ſpreekt*, zij nogtans *met elkander inſtemmen in het hoofdpunt*, namelijk: *De Godsdienst, inzonderheid de Christelijke, en de uit denzelven voortſpruitende goede Orde, zijn de ſteunſels der Staten.* Voorts betuigt de Eerw. MEBIUS, *gaarne te erkennen, dat hetgeen in dit ſtukje gezegd is door anderen beter gezegd is, of gezegd konde worden*; maar hij merkt tevens aan, dat *elk Schrijver zijn Publiek heeft, voor hetwelk hij ſchrijft.*

Het gekozen onderwerp is niet gemakkelijk te behandelen. Men kan, ja, wel eenige algemeene aanmerkingen maken, welke hier en daar van toepaſſing zijn; en hieraan ontbreekt het geenszins in dit werkje, dat zekerlijk door menigeen met genoegen gelezen zal worden. Rec. zou echter wel gewenscht hebben, dat de geſprekken meer tot eene bepaalde uitkomst geleid hadden, wat dan eigenlijk *de geest van onzen tijd* zij. Is het een geest der godsdienſtigheid of ongodsdienſtigheid? een geest des lichts of der duisternis? Kortom, is het *abſolutismus, revolutionarismus, mysticismus, liberalismus?* of misſchien ſtrijd tuſſchen *abſolutismus* en *ultraliberalismus?* Alle overdrijving wordt gevaarlijk, en kan ligt die gevolgen hebben, dat men, om eenig, het zij wezenlijk, het zij vermeend, kwaad te vermijden, tot een ander uiterſte overſlaat. Rec. las dezer dagen in het *Handelsblad* van den 20 Junij 1833, dat door de Heeren Mr. A. F. LAMMENS, *Preſident*, Mr. C. A. MARCHANT, F. P. PENARD, Mr. H. R. HAYUNGA, C. GOLLENSTEDE, L. THIJM, J. D. DE MEINERTZHAGEN, *Leden van het Geregtshof te Paramaribo*, de Negerſlaven COJO, MENTOR en PRESENT, wegens brandſtichting, veroordeeld waren, *om, ieder aan een' paal gebonden, ten voorbeelde en affchrik van anderen, levend verbrand te worden*; boven welk vonnis met groote letteren ſtond: *In Naam des Konings.* Op Zaturdag den 26 Januarij des jaars 1833, tuſſchen 7 en 8 ure des morgens, werden dus drie

menſchen — Heidenen of Christenen, doet hier niets ter zake — *levend verbrand*, en dat *in Naam des Konings*, in den naam van Koning WILLEM, dien wij zoo gaarne *den Regtvaardigen* noemen!.... Wat bewijst zoodanige doodſtraf aangaande *den geest van onzen tijd?* Rec. meent, dat dergelijke daden van willekeur en wreedheid — dat misbruikte magt en barbaarſche gewoonten juist aanleiding geven tot overdreven *liberalismus*. Waren er geene *abſolutisten*, welligt zouden er ook geene *ultraliberalen* zijn. Had de Predikant van *Beers* en *Jellum* een' zijner vrienden in dezen geest laten ſpreken, naar het oordeel van Rec. zou het werkje, dat veel goeds heeft, er bij gewonnen hebben. Die waarſchuwingen tegen de Duitſche *Rationalisten* en Franſche *Simonisten* hadden dan wel wat ingekort kunnen worden. D°. MEBIUS, aan wiens belezenheid en geleerdheid wel niemand zal twijfelen, doet blijken, dat hij geen onverſchillig opmerker is van de dingen, die in onze nabijheid of op verderen afſtand gebeuren. Zelfs het *Veefonds*, dat weinig aan het doel ſchijnt te beantwoorden, en waarover dus menig landman *met regt* meent te mogen klagen, wordt niet vergeten. Voorts erkent MEBIUS het *goede* onder ons Volk, maar wil geenszins het *kwade* vergoelijken. Na loffelijke eigenſchappen opgenoemd te hebben, ſchrijft hij, bl. 34: „ Beſchouwen wij echter onze Natie van eene andere zijde, „ dan behoeven wij niet zwartgallig te oordeelen, om ook „ veel verkeerds bij dezelve op te merken. Is de godsdienſtigheid, die kenmerkende trek van onze Natie, wel zoo „ algemeen, als zij behoorde te zijn? Is dezelve niet bij „ velen enkele gewoonte, of eene pligtpleging aan God, „ of, dat nog erger is, aan den Leeraar? en is niet bij velen meer het doel van dezelve, om eene leerrede te beoordeelen, of zich met eenige ſchoone uitdrukkingen te „ vermaken, dan om geleerd en geſticht, wijzer en beter te „ worden?" — Helaas! eene treurige waarheid.

Het is jammer, dat de kundige MEBIUS niet wat meer zich toelegt op keurigheid van taal en ſtijl. Onder den laatſten brief van PHILO aan zijnen vriend CRITO ſtaat: „ N. B. „ De, door den afſtand van de drukpers overgeblevene drukfouten zult gij zelf wel verbeteren." Nu de brieven de wijde wereld ingezonden zijn en in ieders handen kunnen komen, is dit toch wat veel gevergd van de lezers, die misſchien op dit punt minder inſchikkelijkheid zullen betoonen,

dan CRITO. Rec. althans ſtuitte meermalen op hinderlijke taalfouten, zoo als: *gemiskend*; *eener veldſlag*; *de interes der landspapieren werd gevicreëerd*; TEN KATE (TEN CATE); *tot groote* (*grootere*) *eer van God*; *Grieven* (*Brieven*) *van eenige geleerde Joden aan* VOLTAIRE. Tegen den aard der taal en der zaak is de uitdrukking: LEOPOLD *ligt aan den leiband*: een *leiband* dient immers, om het kind, dat nog niet alleen kan gaan, voor vallen te bewaren.

In het algemeen is Rec. het eens met D°. MEBIUS, wat de hoofdzaak aangaat, maar verſchilt hier en daar in bijzonderheden, welke hier niet nader aangewezen behoeven te worden.

Over de Geſchillen tusſchen Nederland en België, betrekkelijk de Riviervaart. Door Mr. C. A. DEN TEX. *Te Amſterdam, bij* de Erven H. Gartman. 1833. *In gr.* 8*vo.* 54 *Bl f* : - 60.

Zoo lang de voorwaarden der eindelijke ſcheiding tusſchen *Noord-Nederland* en *België* niet onherroepelijk bepaald zijn, zal het onderwerp, waartoe dit geſchrift betrekking heeft, wel een der belangrijkſte blijven, waaraan onze Staatkundigen en Regtsgeleerden hunne aandacht kunnen toewijden. Al het overige nog daargelaten, zal men zich toch vroeg of laat moeten verſtaan, 1° ten aanzien der *Schelde*-vaart, 2° ten aanzien der vaart op de *Maas*, en 3° ten aanzien der binnenwateren tusſchen de *Schelde* en den *Rijn*. Het is over deze drie geſchilpunten, dat de Hoogleeraar DEN TEX getracht heeft meer licht te verſpreiden.

Hiertoe behandelt hij van bl. 6—39 de vaart op de *Schelde*. Vooraf gaat een alles afdoend historisch betoog, dat niet alleen de *Oosterſchelde*, maar ook de *Hont* of *Westerſchelde*, van de vroegſte tijden af, gerekend is te zijn *een ſtroom van Zeeland*, waarop de *Brabanders* (en dus de *Antwerpenaren*) geen het minſte regt hadden; dat de Staten-Generaal dan ook, zoo wel bij het twaalfjarig Beſtand, als bij den Munſterſchen Vrede, en ſedert altijd tot 1795, dit regt van Souvereiniteit gehandhaafd hebben; dat bij het Traktaat van 1785 Keizer JOSEPHUS der Staten regt van Souvereiniteit op de *Schelde* van de Zee tot aan *Saftingen* (verdronken land tegenover het Fort *Bath*) erkend en op nieuw bevestigd heeft; en dat

eerst de alvergruizende *Franſche* Omwenteling ons dit regt heeft ontroofd. — Hij toont vervolgens aan, dat het er verre af is, dat *Oud-Nederland* dien toeſtand (van vóór 1795) zoude willen doen herleven, maar dat het alleen *die* regten wil doen gelden, die hetzelve, als bezitter van *beide* de *Schelde*-oevers, onafhankelijk van alle Traktaten, toekomen. Verder betoogt hij uit de Traktaten, die ſedert 1814 in dezen het openbaar Volkenregt regelen, dat *Nederland* regten op de *Schelde*-vaart zoude hebben, wanneer het zelfs ſlechts éénen der oevers van dien ſtroom bezat; even als *Nasſau*, *Baden* en *Frankrijk* zoo wel deel genomen hebben aan de overeenkomst omtrent de *Rijn*-vaart, hoezeer zij ſlechts aan éénen oever dier Rivier gelegen zijn, als *Pruiſen*, 't welk eene ſtreek lands langs de beide oevers bezit: maar dat buitendien *Nederlands* regten niet op eene *Rivierhelft*, maar op het bezit der BEIDE *Schelde-oevers* over eene lengte van 15 uren gegrond zijn; dat het dus een onverdeeld regt van Souvereiniteit op de Rivier te dier plaatſe heeft, waarover het niet willekeurig door anderen kan laten beſchikken; en eindelijk, dat *Nederland* gezind is, om, naar den inhoud en de voorſchriften van de *Weener* Congresakte, art. 108—117, (welke voorſchriften, in de daarbij gevoegde Reglementen, uitdrukkelijk ook op de *Schelde* toepaſſelijk verklaard zijn) over de *Schelde* te onderhandelen, en eene overeenkomst deswege te treffen.

Omtrent het tweede punt, de *Maas*-vaart, is zeer kort gehandeld, daar dit punt aan geene wezenlijke moeijelijkheid onderhevig ſchijnt.

Ook het derde punt wordt beknopt afgehandeld, daar er toch waarlijk geen lang betoog noodig was, om aan te toonen, dat *België* geen het minſte regt kan voorwenden, om vrijelijk over onze *binnenwateren* naar den *Rijn* te varen; dat *België* geen *Rijnoeverſtaat* is; dat de *Schelde* geen arm van den *Rijn*, geene uitmonding van den *Rijn* is; en dat ook werkelijk alle de handelingen der Conferentie van *dat* beginſel zijn uitgegaan, tot dat men, na het Thema van PALMERSTON, op dit punt in ééns van ſystema veranderd is, en daaromtrent de onredelijkſte vorderingen gedaan heeft.

Ten beſluite laat de Schrijver eenige belangrijke aanmerkingen volgen op het in November ll. door *Pruiſen* aangeboden Ontwerptraktaat van ſcheiding.

Deze ſchets, ſchoon uit den aard der zaak niets meer dan

het dor geraamte van een helder en krachtvol betoog, zal genoegzaam zijn, om een denkbeeld te geven van het hooge en blijvende belang van dit klein, maar uitmuntend bearbeid geſchrift. Één punt van ondergeſchikt belang is er, waaromtrent de Schrijver niet ſtellig durft beſliſſen. Het is dit, of er tuſſchen 1814 en 1817 werkelijk een regt of tol op de *Schelde* geheven is, en of dit het *Franſche droit de navigation*, of de oude *Zeeuwſche* tol geweest zij. En inderdaad, het is er nog verre van af, dat dit punt zóó uitgemaakt zoude zijn, als men later in het *Handelsblad* van 19 Febr. 1833, No. 407, en in het *Journal de la Haye* van 4 Mars 1833, No. 54, heeft beweerd. Zeker heeft de Hoogleeraar DEN TEX, door de erkentenis zijner onzekerheid op *dit* punt, de vrij ſcherpe aanmerkingen niet verdiend, welke, in het aangehaalde No. van het *Handelsblad*, *daarom* tegen hem gemaakt zijn. Wanneer men naauwkeurig onderzoekt, hoe het met dien tol op de *Schelde* na 1814 WERKELIJK is gelegen geweest, (dat is, zoo men de *quæstio facti* hier alleen in het oog houdt) zal men al ſpoedig ontwaren, dat de twijfel van den Hoogleeraar hier ruim zoo WETENSCHAPPELIJK was, als de beſliſſende toon van hen, die hem deswege gegispt hebben.

Over het Beginſel der Doodſtraf. Te Amſterdam, bij J. Immerzeel, Jr. 1833. *In gr.* 8*vo.* 20 *Bl. f* : - 40.

De Schrijver van dit ſtukje (blijkens het Voorberigt, de Heer H. J. KOENEN) poogt, uitgaande van *het gezag des Bijbels*, de wettigheid van de toepaſſing der Doodſtraf te handhaven; dan wij betwijfelen, of hij dit doel bereikt hebbe bij menigen vriend van Openbaring en Christendom, die, ſchoon hij, evenzeer als de Schrijver, het gezag des Bijbels gereedelijk eerbiedigt, als gemoedelijk *Christen* niet kan inſtemmen met de gevoelens, die in dit klein geſchrift worden voorgeſtaan en verdedigd.

Dat de toepaſſing der Doodſtraf, inzonderheid bij de *Israëlieten*, op *Goddelijk gezag* rustte, is te over bekend, dan dat men dit, door bewijzen, zou behoeven te ſtaven; dan te vergeefs zoeken wij naar ſoortgelijke bewijsgronden in de *leer* en het *voorbeeld* van onzen gezegenden *Verloſſer* en zijne *Apostelen*; en vanhier dan ook, dat de dusgenoemde be-

wijsplaatsen, door den Schrijver, ter bevestiging zijner bijzondere meening, *uit de Schriften des N. V.* bijgebragt, zoo luttel aan dat oogmerk beantwoorden.

De plaats ontbreekt ons, om dit, ten aanzien van elken aangevoerden tekst, te toonen; één enkele proeve moge hier, voor vele, volstaan! — Bl. 8 zegt de Schrijver, o. a.: „ En Paulus keurt het in zijn eigen persoon goed, dat de„ gene die zich schuldig maakt ter dood, met den dood ge„ straft worde (*Hand.* XXVI: 11.)" En nu, wat lezen wij ter aangehaalde plaatse? *Ende door alle de Synagogen hebbe ickse dickmael gestraft, ende gedwongen te lasteren: ende boven maten tegen haer woedende, hebbe ickse vervolght oock tot in de buyten-(lantsche) steden.* Wij zien in deze woorden van den Apostel niets anders, dan eene openhartige, maar tevens berouwvolle, belijdenis van zijn voormalig woelen en woeden tegen JEZUS en de uitbreiding van diens Evangelie, hier voor Koning AGRIPPA afgelegd. — Even weinig afdoende zijn de overige gronden van bewijs, bij eene aandachtige lezing der Bijbelplaatsen, uit het N. V. ontleend; vooral wanneer men op deze plaatsen de aanteekeningen van den Hoogleeraar VAN DER PALM kan vergelijken. Tevens is het zonderling, dat de Schrijver, in zijn betoog rakende de plaats in *Gen.* IX, bijzonder op het 6de vers drukt; terwijl, naar onze wijze van beschouwen, in vs. 5 het *Goddelijk gezag* niet minder klemmend is. Onzes achtens had de Schrijver hier zichzelven en het standpunt, waarvan hij uitgaat, (namelijk *Gods gezag, als zoodanig*) meer gelijk behooren te blijven, door te betoogen, dat, *ook op grond daarvan,* DIEREN, die een' mensch doen sneven, met den dood gestraft moeten worden; gelijk zulks dan ook vroeger, zelfs hier te lande, in gebruik was!

Dan, het is geenszins onze taak, in eene wederlegging van de meening des Schrijvers te treden; echter konden wij niet afzijn, om, met een enkel woord, ons gevoelen te regtvaardigen, dat deze weinige bladzijden de voorstanders van eene tegenoverstaande meening geenszins zullen kunnen overtuigen van de wettigheid der Doodstraf *onder eene Christelijke wetgeving.* Dan, behalve dit, is 's mans gevoelen uit de Schriften des N. V. *niet te verdedigen,* en veel minder *stellig te bewijzen.* Dit *laatste* is insgelijks het geval met hen, die geenszins onder de voorstanders der Doodstraf begeeren gerangschikt te worden; en in dezen staan partijen volkomen

gelijk. Zou het niet mogelijk zijn, elkander, in den geest der Christelijke liefde, te naderen? JEZUS kwam toch in de wereld *om zondaren zalig te maken; niet om te verderven, maar om te behouden!* En daarenboven leven wij, *Christenen, niet meer onder de wet, maar onder de bedeeling des geestes en der genade*, naar PAULUS' leer en ronde verklaring.

Ons oog viel op eene onbijbelsche zinsnede, bl. 14. De Schrijver zegt daar, „dat het Christendom eenen *in* CHRISTUS *verzoenden God en Vader* predikt." Deze uitdrukking is onjuist. *God* is niet verzoend met de wereld, maar de *wereld* met God. Zoo leerde PAULUS, 2 *Cor.* V: 19. *Want God was in Christo* DE WERELD *met hemselven verzoenende*, enz. Wij stippen dit slechts aan, om anderen tegen mogelijk misbegrip te waarschuwen. Wel hadden wij, hier en daar, nog een en ander, *pro memoria*, aangeteekend; dan wij vreezen te uitvoerig te worden, vooral in verhouding tot een geschrift van zoo klein een' omvang. De gewigtige zaak laat zich in geen vlugschriftje naar eisch behandelen. Wij leggen daarom ook liever de pen neder. Het bovenstaande zal, trouwens, voldoende zijn, om den geest van dit werkje te doen kennen.

De Voordeelen van den Belgischen Opstand voor Holland en zijnen Koning. Door E. M. DORPER. *Te Amsterdam, bij* Schalekamp en van de Grampel. 1833. *In gr.* 8*vo.* 104 *Bl. f* 1 - 10.

Met graagte en uitgelokt door den titel namen wij dit boekje ter hand, omdat wij ook al met de overtuiging bezield waren, dat zonder de geweldige *crisis*, die ons land sedert 1830 ondergaan heeft, geene redding voor hetzelve uit den hellloozen, knellenden band, die het eindelijk zou verstikt hebben, mogelijk was. En deze onze verwachting is geenszins te leur gesteld. Wij aarzelen niet, onder de tallooze vlugschriften, die sedert Augustus 1830 zijn uitgekomen, dit stuk, na de werkjes van den Heer LIPMAN, voor het beste te verklaren. Met schrander doorzigt worden niet alleen de waarschijnlijke gevolgen eener langere aaneenkoppeling met *België* aangetoond, maar ook de heilrijke uitkomsten voor onzen zedelijken toestand, door de afscheuring ontstaan, voortreffelijk ontwikkeld. Over 't algemeen heeft *Rec.* dit boek met te meer belangstelling gelezen, omdat hij daarin bijna overal zijne wijze van zien, welke trouwens ook zekerlijk die is van het mee-

rendeel onzer landgenooten, wedervindt. *Trouw tot den dood aan den Koning en het regerende Stamhuis; maar afscheiding, volledige afscheiding, zonder eenige gemeenschap van Regering of Regenten, van België!* Het boekje is met gevoel, met warmte en op een' echt godsdienstigen toon geschreven. Wanneer wij dan nu nagaan, dat de Schrijver, de Heer DORPER, (wien wij niet kennen) volgens zijne Voorrede, een sukkelend leven leidt, hetwelk hem van zwaren letterarbeid terughoudt, zoo moeten wij te meer dien bekwamen Schrijver onze achting en dankbaarheid betuigen, dat hij onder de hinderpalen *eener kwaal, op zijnen leeftijd hoogstzeldzaam te genezen, en die de slooping van zijn reeds zoo zeer verzwakte ligchaam weldra scheen te zullen voltooijen*, zich nog verledigde tot de inspanning, om zijnen landgenooten zulke uitnemende raadgevingen en bemoedigingen mede te deelen; terwijl het ons hartelijk verheugt, dat hem daartoe de lust en de kracht niet ontbraken. — Zien wij nu het beloop der Verhandeling.

Vooreerst worden, na eene korte Inleiding, de voordeelen aangetoond, die de *Belgische* opstand voor den *Koning* gehad heeft. Hij redde Hem uit „ eenen allermoeijelijkſten „ toestand, waarin Hij, door het aannemen der Koninklijke „ kroon, uit handen der groote Mogendheden, zoo ongeluk„ kiglijk gekomen was." Hij kon zich de talrooze zwarigheden wel voorstellen, die uit de vereeniging van twee zoo geheel ongelijkſoortige bestanddeelen zouden ontspruiten; maar Hij hoopte die door geduld, inschikkelijkheid en onvermoeide inspanning voor *beide deelen* te zullen overwinnen. Dit is *niet* gebeurd, en „ de Koning moest eindelijk wel wenschen, „ uit eenen toestand te komen, die zijne krachten uitputte, „ en de rust zijns levens gedurig verstoorde. Maar, hoe nu „ uit dien toestand te komen? Hoe weder in het bezit der „ vrijheid te geraken, zonder welke het leven geen leven „ is?" De *Belgische* opstand heeft den Koning zijne vrijheid hergeven. IJdel en beleedigend is de vrees, alsof de Koning nog de zucht zou koesteren, om op de eene of andere wijze over *België* te regeren. Hij heeft (dit voegen wij er nog nevens) reeds getoond, zich de opoffering van zijne bijzondere belangen, zoo goddelooslijk door het ondankbare *België* gekrenkt, voor zijne en onze rust, edelmoedig te getroosten. Neen! na al het gebeurde, gedane en geledene, ook aan de zijde der *Hollanders*, is dit onmogelijk. *Ten andere* heeft de

Koning de liefde zijner *Noordnederlanders* jegens Hem op hoogeren prijs leeren ſtellen. Zeer fraai en echt welſprekend worden de daarvan gegevene bewijzen ontwikkeld. *Ten derde* is daardoor den Vorst gelegenheid geſchonken, om de Hem vereerende hoedanigheden van *zelfbeheerſching*, *vastheid van wil* en *onbaatzuchtigheid* aan den dag te leggen. Hier is de redenering niet overal even klemmend; en vooral begrijpen wij niet, hoe de Schrijver het zoo hoogelijk afkeuren kan, wanneer menigeen, hoezeer dan ook niet op het ſtandpunt ſtaande, om het geheel te kunnen overzien, gewenscht had, dat men reeds vroeger onbewimpeld van *België* mogt afgezien hebben. Dit kan men zeggen, zonder den heilloozen revolutiegeest in het minſte toe te geven. Of zou het b. v. voor *Oostenrijk* niet voordeeliger geweest zijn, wanneer het reeds vroeger, dan in 1797, van *België*, 't welk het toch naderhand niet terug wilde hebben, had afgezien, de *Franſchen* daardoor uit *Italië* gehouden, en zichzelve de vlek der overheerſching van *Venetië*, te zijnen behoeve, beſpaard had?

Maar vooral ook voor onze *Natie* zijn de voordeelen der affcheiding allerheilzaamst. 1. Het *godsdienſtig gevoel* is er door opgewekt. De Natie werd door het lijden gelouterd en tot God opgeleid. Men beſpeurt daarvan reeds bewijzen in den godsdienſtigen toon der geſchriften, en in de ſpreuken, die de offers der menſchenliefde verzellen. (Wij hadden deze meestal kreupele rijmen liever daargelaten; immers, zonder daarom iets te willen ontnemen aan de geldigheid der bewering in het algemeen, of ook aan de welmeenendheid van velen dier rijmelaren, ſtaat toch doorgaans de grootte van het vers in eene omgekeerde rede tot die der gift.) Er is meer ijver in het bijwonen der Godsdienstoefeningen. 2. De opſtand heeft de, ſedert zoo lang vurig gewenschte, ſcheiding van *België* daargeſteld. Wij noodigen alle vrienden der *Restauratie* (zoo er die nog in *Oud-Nederland* zijn) uit, om het uitmuntende betoog te lezen, hoe de Voorzienigheid de ſcheiding niet door den Koning, die zulks niet voegzaam doen kon, niet door de Mogendheden, die hun eigen werk niet uit zichzelven zouden gaan ſloopen, niet door de *Hollanders*, wien de vereeniging wel ondragelijk viel, maar die dezelve om des vredes en om huns Konings wil verdroegen, maar door de *Belgen* zelve, de eenigen, die daardoor waarlijk bevoordeeld werden, heeft doen verlangen en tot ſtand brengen. De voordeelen der ſcheiding voor ons

zijn: 1. *Hoop op de herkrijging onzer geheele onafhankelijkheid.* Onafhankelijk waren wij tot hiertoe niet; wij *moesten* voor *Europa* eene reeks van vestingen in ſtand houden, die een vreemd Veldheer naar verkiezing kwam in oogenſchouw nemen; wij *mogten* onze onzijdigheid niet bewaren, zoo er eens oorlog tegen *Frankrijk* ware uitgebroken, en *konden* toch de andere Mogendheden niet tot het nakomen *hunner* op zich genomene verpligtingen noodzaken. Deze geheele afdeeling verdient behartigd te worden. Onze onafhankelijkheid (dit bewijst de Schrijver) kan onmogelijk plaats hebben zonder volſtrekte ſcheiding van *België*. Thans waren wij niet alleen de gehoorzame dienaars der Mogendheden, maar zouden ook, *België* behoudende, na de *Parijſche* omwenteling van 1830, door *Frankrijk* en door de *Belgen* zelve overheerscht zijn geworden. De Schrijver wil, dat in de te herziene Grondwet het volgende *zeer duidelijk te lezen ſta: In geen geval zal* België *immer weder met* Holland *kunnen vereenigd worden; over het laatſte zal niemand Koning of Vorst kunnen zijn, die over het eerſte regeert, noch iemand uit zijn Huis.* Dit is vrij wat noodiger, dan Ministeriële verantwoordelijkheid, directe verkiezingen, *Jury* enz. Wij zeggen van ganſcher harte *Amen* daarop. 2. *De ſcheiding verhinderde de vernietiging der bronnen van* Hollands *welvaren.* Dit wordt korter behandeld, en is ook algemeen bekend. 3. *De ſcheiding voorkwam den val van het openbaar onderwijs.* Het groote gewigt van dit punt wordt hier behoorlijk uiteengezet. Het zou niet kwaad geweest zijn, eenige ſtaaltjes bij te brengen, hoe diep het onderwijs *nu reeds* in *België* gevallen is, volgens de eigene bekentenis der zoogenoemde *liberale* leden der wetgeving, die te voren mede zoo om die *vrijheid* ſchreeuwden. 4. *De voortgang van tweedragt in het godsdienſtige* (de Schrijver zegt onjuist, *godsdienſtige tweedragt*) *is daardoor geſtuit.* Groot was het gevaar, blijkbaar in de *Petitiën*, dat, bij langer zamenblijven, de *Belgen* onze *Roomschgezinde* medeburgers, door valſche en listige voorſtellingen, zouden hebben gewonnen; doch dezen hebben nog in tijds dat plundergeſpuis leeren kennen. Eindelijk is door de geweldige afſcheuring in eens aan den voortgang der *zedeverbastering* paal en perk geſteld, die de langere vereeniging met het oppervlakkige en verfranschte *België*, maar welks bekoorlijke grond tot reizen en verblijf in hetzelve uitlokte, voor het nog onverbas-

terde deel der *Nederlandſche* Natie deed vreezen. De verder aangeſtipte bewijzen leze men in het werkje zelve. Voorts zijn verſcheidene volksdeugden, die ons te voren door de *Belgen* en hunne vrienden werden ontzegd, gelijk *liefde voor ware vrijheid*, *voor onafhankelijkheid*, *voor het Vaderland*, en *moed*, in het helderſte licht geſteld, gelijk derzelver gemis bij de *Belgen* ten duidelijkſte gebleken is. Ook van onze *bedaardheid* (die men verkiest *phlegma* te noemen) is het nut bij 's lands verdediging gebleken. Onze *eendragt*, te midden der algemeene burgertwisten, viel geheel *Europa* in het oog. Eindelijk heeft de *Belgiſche* omwenteling aan onze Natie de gewigtige les gegeven, *van zich*, *bij wezenlijke of vermeende gebreken in het ſtaatsbeſtuur*, *zoo lang mogelijk voor omwentelingen te wachten.* Reeds eenmaal hebben wij daarvan, in 1795, de wrange vruchten gefmaakt; wachten wij ons thans daarvoor, nu de rampzalige, in geheel *Europa* beſpotte, *Belgiſche* omwenteling ons eene zoo heilzame en zoo nabij ons liggende les geeft! Immers, de omwentelingen geven niet, *wat zij beloven.* (Waar is hier de *Belgiſche vrijheid*, *onafhankelijkheid*, *vermindering van lasten?*) De omwentelingen *bevoordeelen zelden het volk*, *maar alleen de raddraaijers of eene zekere Kaste* (gelijk hier de Geestelijkheid). Ten laatſte *loopen zij daarop uit*, *dat zij het oude*, *meestal vergeefs*, *doen terugwenſchen.* Dit is thans reeds in *België* het geval; maar de weg tot wederkeering is hun voor goed afgeſneden. „ Neen!" roept de Schrijver met edele verontwaardiging uit, „ neen, duizend- „ maal neen, geene hereeniging met *België!* Het hooren „ enkel van dit woord is genoeg om ons gelaat hoog te „ kleuren en onze(n) pols met verdubbelde ſnelheid te doen „ ſlaan." Dit alles moet ons eensdeels *met dankbare tevredenheid over het verledene*, en anderdeels *met moed en vertrouwen voor de toekomst* vervullen.

Ziet daar den hoofdzakelijken inhoud eener Verhandeling, die wij met het grootſte genoegen gelezen hebben. Jammer, dat hier en daar de taal niet zuiver is, en de volzinnen op eenige plaatſen wat duister zijn. Dus komt, om iets van het eerſte te zeggen, het *Hoogduitſche* woord *verſprak* en *verſpreken*, in den zin van *beloven*, meer dan eens (b. v. op bl. 92, 93) voor. *Voorſpiegelen*, op bl. 96, kan misſchien eens een goed *Hollandsch* woord *worden*; het *is* zulks nog niet. (De zin is *diets maken*, en, van de *ver-*

beelding gebezigd, zekerlijk niet kwaad uitgedacht.) Soms is de *periode* moeijelijk, b. v. bl. 40: „ Door de *Belgen* „ begeerd, door de Mogendheden bewilligd, en door bijna „ geheel de Natie, als het kostbaarſte geſchenk, aangenomen, „ boezemt de ſcheiding ons de blijde verwachting in, *die* „ *de, door ons betoonde, Vaderlandsliefde niet weinig verſterkt,* „ dat wij eindelijk eens weder ten volle onafhankelijk zul- „ len worden." Behalve het onwelluidende dezer tusſchen- voeging, weet men hier ook niet, of *Vaderlandsliefde* in den eerſten of vierden naamval ſtaat. Op bl. 24 van ond. is de volzin veel te lang, en wij zouden daarop ook aan- merken, dat wij de uitdrukking van: „ *door al wat in* Euro- „ pa *eerlijk man is voor eerloos verklaarden* LEOPOLD," wat al te kras vinden, en dit werktuig der *Britſche* ſtaatkun- de, naar ons inzien, meer nog verdient beklaagd, dan zóó ſterk veroordeeld te worden. Naar wij meenen, is hij door de *Britſche* Ministers niet alleen, maar ook door de andere Gezanten bij de Conferentie aangemoedigd, de noodlottige *Belgiſche* kroon te aanvaarden. Nog eene zeer lange plaats is er op bl. 28 en 29; wij zullen daaruit alleen het midden aanvoeren: „ Niet, dat ik het niet, als zij, voor een wel „ degelijk ongunſtig teeken der tijden houde, dat het Be- „ ſtuur des lands, na den, zoo boven gedachten door God „ gezegenden, veldtogt, geen' algemeenen dankdag veror- „ dende, en dat men, in de ſtad mijner woning, den Schouw- „ burg, bij uitſluiting, tot de plaats der openlijke feestvie- „ ring beſtemde en inrigtte," enz. Deze plaats is te lang, en wordt daardoor zwak en ſlepend. Doch wij hebben ook vele waarlijk ſchoone, hartverheffende plaatſen gevonden, en de aangewezene vlekjes zijn zoo gering, dat wij nog eenmaal dit werkje van den verdienſtelijken en waarlijk vaderland- lievenden DORPER (die, bij al de vrijmoedigheid, waarmede hij zijne gedachten uit, nimmer den eerbied voor het achtbaar Hoofd van den Staat uit het oog verliest) onzen Lezeren aanbevelen, met de verzekering, dat zij daarin ruime dankſtof aan den Albeſtuurder voor de rampen, die ons ge- troffen hebben, zullen aangewezen vinden.

Voorlezing over den Aard en Invloed der Vaderlandsliefde, gehouden in het Departement Zierikzee, der Maatſchappij: Tot Nut van 't Algemeen, den 5 Febr. 1833, *door* H. M. C.

VAN OOSTERZEE, *Predikant te Elkerzee. Te Zierikzee, bij* J. van de Velde Olivier. 1833. *In gr.* 8*vo.* 24 *Bl.* *f* : - 35.

De Weleerw. VAN OOSTERZEE had geenerlei verſchooning, en dus ook die niet, dat hij door de uitgave dezer Voorlezing iets wilde bijdragen ter leniging van de ramp, welke de Hervormde Gemeente te *Zierikzee*, door den brand van haar heerlijk Kerkgebouw, trof, noodig; hoezeer dezelve zijner zedigheid tot lof verſtrekt. De Verhandeling heeft in zichzelve voldoende waarde, om zonder dusdanige verſchooning het licht te zien. De Lezer oordeele uit de zeer korte aanſtipping van derzelver inhoud, waaraan de bewerking, door een' fikſchen en, waar het pas geeft, ſchilderachtigen ſtijl, ten volle beantwoordt.

Op den verjaardag van VONDEL's dood, dien der rampvolle Overſtrooming vóór acht jaren, en tevens dien van VAN SPEYK's heldhaftig ſneven, ſprekende, vond de Redenaar in de herinneringen, door deze onderſcheidene gebeurtenisſen bij hem opgewekt, zoo vele drangredenen tot het onderwerp zijner Voorlezing, *de Vaderlandsliefde.*

I. Zij is den mensch als 't ware aangeboren en ingeſchapen; werkt bij wilde horden vooral niet minder, dan bij de beſchaafdſte volken; bepaalt zich niet enkel tot den *grond*, maar ook tot deszelfs *bewoners*, zijne landgenooten. „ Van waar die zucht voor vaderlandſchen bodem, die zich ſoms zooverre tot deszelfs voortbrengſelen uitſtrekt, dat een Neger(,) op het gezigt des broodbooms in eenen Nederlandſchen plantentuin, dezen zijner (zijnen) zielloozen landgenoot weenend omarmde?" Zij heerscht evenzeer in het lagchende *Zwitſerland* als bij den *IJslander*, ja nog ſterker. Immers „ COOK kon zonder veel moeite van de gezegendſte eilanden, van *Otahiti*, inboorlingen medekrijgen, die geene verbetering konden verwachten, daar de Natuur hun alles aanbood; maar geen der inwoners van een der barſte landen des aardbodems, van het *Vuurland*, had daartoe eenigen trek." Zij is dus niet afhankelijk van de ſchoonheid der Natuur, of van de genoegens en gemakken des levens (*), of zelfs van lijfs- en levens-

(*) Van waar, zouden wij hier toch kunnen vragen, dan die heillooze zucht tot landverhuizing, welke in onzen tijd, op hoogst onzekere kans, duizenden, uit *Duitschland* en van el-

gevaar. De bewoner der *Betuwe*, die van *Portici* enz. worden als voorbeelden vermeld. Van waar dit alles? is de vraag; *Natuurdrift*, het welgeſtaafde antwoord. Dan, deze alleen maakt nog geene eigenlijke Vaderlandsliefde uit; verſtandelijke en zedelijke beſchaving moet haar veredelen. Zoo verheft de mensch zich allengskens boven den rang van eerſte dierenſoort. Voorbeelden: LEONIDAS, TELL, de *Nederlanders*, VAN SPEYK. Zulk eene Vaderlandsmin is alzoo niet „ de belagchelijke grilligheid van Lord PIPE, die, tot zijn huis te *Londen*, ſteen en hout, aarde zelfs uit *Schotland* liet aanvoeren, opdat het huis van den *Schotſchen* Lord ook geheel *Schotsch* wezen en zelfs op *Schotſchen* grond ſtaan zou. Het is niet de dwaze hoogmoed der *Noormannen*, wanneer zij zelfs op hunne munten ſchrijven, dat de geheele wereld geest, trouw en dapperheid tusſchen de rotſen van *Noorwegen* moge komen leeren; noch de ijdelheid van den *Napolitaan*, wanneer hij uitroept: zie de golf van *Napels* en ſterf!" Even min Provincialismus, enz. Maar „ eene hartelijke en welbeſtuurde genegenheid voor eigen land en volk, welke zich openbaart in eenen redelijken en volſtandigen ijver, om het beste zijner medeburgeren op alle eerlijke wijzen, al ware het met eigen opofferingen(,) te bevorderen." — Ziet daar den *aard* der ware Vaderlandsliefde!

II. Deze voorliefde (*) werd door de Voorzienigheid, om wijze, hier aangewezene, redenen, den mensch geſchonken. Derzelver *invloed* openbaart zich inzonderheid tot het *handhaven van vaderlandſche zeden*, het *vormen van brave burgers*, het *kweeken van onverſchrokken helden*. Wij kunnen bij deze afdeeling in geene ontwikkeling treden, en halen er alleen het, door onze vroegere ellende geſtaafde, antwoord uit aan op eene vraag van LODEWIJK XIV, hoe best de *Hollanders* te overheeren? „ Doe ze ſmaak krijgen in *Parijſche* zeden."

Als drukfout, door den Autheur zelven verbeterd, tellen wij niet: *en vaste*, voor *onvaste*, bl. 4. reg. 7; maar wel: *welluiden(d)ſte*, *teegkens* voor *teeghens*, *vuigen* *eigenbaat*, *drang-*

---

ders, naar andere werelddeelen doet trekken; zoodat zelfs de Regeringen moeten tusſchenbeiden komen, om de onbedachten aan een wis verderf te ontrukken? — *Rec.*

(*) Hoogd. *Vorliebe*. *Voorliefde* bevalt ons daarom even weinig als het nieuwelings in zwang geraakte *Voorwoord*, in ſtede van *Voorberigt*. — *Rec.*

rede(n), *uitlaat is* (*uitlaat*, *is*), *booren* (*boren*), *waardeeren* (*waarderen*), *eene traan*, *rei* voor *rij*.

Wij danken den Heer VAN OOSTERZEE voor de uitgave dezer Voorlezing, welker nuttige ſtrekking tot aankweeking eener deugd, waaraan thans, meer dan ooit, de welvaart — misſchien het behoud — des lieven Vaderlands hangt, God zegene!

De Prairie of grazige Woestijn van Noord-Amerika. Door den Schrijver van the Pioneers, the last of the Mohicans etc. In II Deelen. Vrijelijk uit het Engelsch vertaald. Te Leyden, bij A. en J. Honkoop. 1832. *In gr.* 8*vo. Te zamen* 752 *Bl. f* 6 - 30.

COOPER, de ſchrijver van dezen roman, is reeds gunſtig bekend bij onze landgenooten door de vertaling van zijnen *Spion* en andere werken. Reeds het tooneel, waarop hij den lezer in dit verhaal overbrengt, wekt de belangſtelling op. In de wijde en onbewoonde vlakte ten westen van het oude grondgebied der Vereenigde Staten zwerft het talrijke huisgezin van den grensſtrooper *Ishmael Bush*, die, liever dan in de meer bewoonde landen zich langer aan het gezag der wet te onderwerpen, verder af eene woonplaats gaat zoeken, waar de eenzaamheid der woestijn meer gelegenheid aanbiedt tot voldoening aan de teugellooze geaardheid van hem en zijne zonen. Bij hem had zich gevoegd zijn ſchoonbroeder *Abiram White*, een beruchte menſchendief, die een rijk Spaansch-Creoolsch meisje, door hem geroofd, op hoop van een groot losgeld, als gevangene met zich voerde. Haar verlooſde, een Amerikaansch Officier *Midleton*, haar op het ſpoor gekomen zijnde, volgt haar in de woestijn, en door de hulp van eenen eerwaardigen grijsaard, die, te zwak om langer het geweer tot de jagt te hanteren, thans eenzaam zich als *Strikkenzetter* geneerde, en van den wakkeren *Paul*, den *Bijenmelker*, gelukt het hem, zijne geliefde te verloſſen; terwijl de ſnoode menſchendief, die intuſſchen ook nog een der zonen van *Ishmael* verraderlijk had doorſchoten, in eenen ſchandelijken dood loon naar werken ontvangt. Menigvuldig en verſchillend zijn de gebeurtenisſen, waardoor dit verhaal afgewisſeld wordt. Nu eens wordt in eenen nachtelijken overval het vee van den grensſtrooper door de wilde *Sioux* geroofd,

dan weder geraken de grijsaard en zijne vrienden gevangen door dit gefpuis, of wonen een gevecht bij tusfchen de wilde volksftammen der *Pawnee-loups* en der *Tetons*, genieten gast. vrijheid bij de wilden, varen op eene uitgefpannen ofen. huid, of trekken te paard over rivieren, en wat al meer van dien aard den zwerver door eene woestijn kan wedervaren. Het verhaal houdt ook, door het raadfelachtige van den eindelijk te verwachten afloop, de nieuwsgierigheid tot het laatfte toe gaande. Belangwekkend zijn vele der in hetzelve voorkomende karakters; terwijl wederom andere dienen, om het meer ernftige vrolijk af te wisfelen. Tot eene proeve deelen wij een gedeelte mede van een dischgefprek van den ouden *Strikkenzetter* en zijnen vriend *Paul*, den *Bijenmelker:*

„ Daar waren, aan den lagen oever van eene beek, twee lieden in gefprek over de fmakelijkheid van een edel *bifons* bilftuk, dat met de uiterfte oplettendheid, zoo als het verdiende, was toebereid. Het was kunstmatig van de aanpalende minder edele vleeschdeelen afgefcheiden, in het harige vel, dat de natuur verfchafte, gewonden, en behoorlijk aan de hitte van een' gebruikelijken onderaardfchen oven onderworpen. Daarna lag het in al de gewone glorie der keuken van de Prairie voor deszelfs bezitters. Het kon zich, in fmoutigheid, malschheid en wildfmaak, eene befliste meerderheid aanmatigen boven de geregten der vermaardfte koks van Europa, offchoon het verre was van kunstmatig bedropen te zijn. De twee gelukkige ftervelingen, die een' maaltijd houden mogten, waarbij gezondheid en eetlust de fmakelijkheid van het heerlijke voedfel der Amerikaanfche woestenij nog verhoogden, fchenen voor hun voorregt geenszins ongevoelig te zijn.

„ Snijd meer in het hart van het ftuk, jongen!" zeide de *Strikkenzetter;* want deze eerwaardige bewoner der woestijn onthaalde den *Bijenmelker* op het gezegde banket. „ Snijd meer in het binnenfte van het ftuk; daar zult gij den waren rijkdom der natuur vinden; en dit zonder behulp van fpecerijen, of eenige bijzondere foort van mosterd, om daaraan eenen vreemden fmaak bij te zetten."

„ Had ik een kop meede!" zeide *Paul*, tot de noodige werkzaamheid van ademhaling ftilhoudende; „ ik zou willen zweren, dat deze maaltijd de hartigfte was, die ooit aan een mensch werd voorgezet." — „ Ja, ja! wel moogt gij dezen maaltijd hartig noemen," zeide de oude man, op zijne bij-

zondere wijze, uit vergenoegen over de ſterke tevredenheid van zijnen gezelſchapsman, lagchende; „hij is hartig, en hij maakt het den eter. Hier, Hector!" den geduldigen hond aanſtootende, die met een hunkerend oog zijn aandeel zat af te wachten. „Gij hebt op uwen ouden dag, zoo wel als uw meester, krachten noodig, mijn vriend! Ja, jongen, dat is een hond, die van het edelſte voedſel wijzer en beter gegeten en geſlapen heeft, dan menige Koning; en waarom? omdat hij de gaven van den Schepper gebruikte, en ze niet misbruikte. Hij werd een hond geſchapen en ſmulde als een hond. Zij, die menſchen geſchapen werden, eten vaak als hongerige wolven. Hector is een deugdelijke en voorzigtige hond; en ik vond onder zijne jongen geen, welks reuk of vriendſchap niet echt was. Kunt gij mij het verſchil tusſchen de kookkunst der woestijn en die gene, welke men in de bevolkte landen vindt, ook beſchrijven? Neen, ik zie, dat uw eetlust u daartoe buiten ſtaat ſtelt; dus wil ik het doen. De eene rigt zich naar den mensch, de andere naar de natuur; de eene waant bij de gaven van den Schepper iets te kunnen voegen, terwijl de andere zich met een nederig gebruik van die gaven vergenoegt. Hierin ligt het ganſche geheim."

Regt levendig wordt ook het eigenaardige geſchilderd der leefwijze, zoo wel der blanke grensbewoners, als der roodkleurige wilden, boven welke laatſten de eerſten al dikwijls weinig in beſchaving en zedelijkheid uitmunten. Wij twijfelen er niet aan, of zoodanige lezers, die ook dan, wanneer zij tot uitſpanning lezen, hunne kennis aangaande menſchen en volken menſchen te verrijken, zullen dit werk niet onvoldaan uit de handen leggen. De Vertaler geeft over het geheel blijken, dat hij voor zijne taak berekend is, en heeft het werk in eenen vrij zuiveren en vloeijenden ſtijl in onze taal overgebragt.

DEMETRIUS. *Historisch-Romantisch Tafereel uit de eerſte helft der zeventiende Eeuw. Naar het Hoogduitsch van* C. NIEDMANN. *Te Amſterdam, bij* L. van der Vinne. 1832. *In gr.* 8*vo.* 284 *Bl. f* 3-:

Dit Historisch-Romantisch Tafereel, welks titel met een fraai vignet verſierd is, heeft Recenſent, bij de lezing, geboeid en medegeſleept. Het is onderhoudend en belangwek-

kend van inhoud, de karakters zijn goed geteekend en volgehouden, en de ſtijl is levendig en ſchilderachtig, meestal zonder op te houden natuurlijk te zijn. Het ganſche beloop dezer avontuurlijke en toch in de hoofdzaken ware geſchiedenis brengt den lezer tot erkenning der waarheid, waarmede de onttroonde, hetzij echte, hetzij denkelijk valſche, DEMETRIUS zelf, aldaar ſprekende ingevoerd, het werk beſluit: „ Het ware geluk is ſlechts te vinden in het ſtille, „ eenvoudige, niet op troonen, niet in de paleizen der Vor„ ſten: het maakt den mensch des te zaliger, hoe minder de „ wereld van hem ſpreekt."

Bl. 10 vonden wij: „ *Zal hij tot mij komen?*" *vroeg Marina.* Dit is een leelijke Germanismus, voor: „ *Zult gij tot mij komen?*" Wanneer de meerdere tot den minderen ſpreekt, kan hij zich niet wel van den derden perſoon van het meervoud bedienen, waarmede de *Duitſchers*, beleefdheidshalve, hunne meerderen en gelijken aanſpreken; maar als nu de meerdere tot het ſoms verachtelijke, ſoms gemeenzame, ſoms diep eerbiedige *Du* de toevlugt niet nemen wil, dan bezigt hij den derden perſoon van het enkelvoud. Doch wij *Nederlanders* maken die onderſcheidingen niet. Alleen zou men den derden perſoon van het meervoud, als die tot aanſpreken dient, door *UEd.* kunnen vertalen; maar den derden van het enkelvoud, even als den tweeden, moeten wij eenvoudig overbrengen door den tweeden van het enkel- en meervoud, gelijk het thans is: *zult gij* of *zult ge*, daar toch ons *du* en *dij* ſedert lang verloren zijn. — Bl. 201. *God beſtrafte den misdadiger*; lees: *God ſtrafte.* Bl. 222. *Mater doloros*; lees: *Mater doloroſa.* Anders is de vertaling in het algemeen gelukkig, en de correctie vrij naauwkeurig.

Tafereelen en Herinneringen; door den Schrijver van Willem Baarland. *Te 's Gravenhage, bij* A. Kloots. 1833. *In gr.* 8*vo.* 227 *Bl. f* 2-40.

Bijaldien er immer bij Recenſent reden beſtond, (voor den Lezer beſtaat zij niet, en daarom houden wij die voor onszelven) om eenig boek geſtreng te beoordeelen, dan ware zij hier aanwezig. Wij willen evenwel den Schrijver, die ons wel verſtaan zal, een voorbeeld geven van onpartijdigheid, beſcheidenheid en gematigdheid.

Het gunſtig onthaal, aan den *Willem Baarland*, des Schrijvers eerſteling, ten deel gevallen, bemoedigde denzelven, om deze *Tafereelen en Herinneringen* aan te bieden, die wij, over het geheel, met genoegen gelezen hebben, en onder andere werken van zoodanigen aard eene plaats waardig achten.

Baudina, of de waardige Echtgenoote, is het opſchrift van het eerſte verhaal, waarin een edel vrouwelijk karakter wordt geteekend, dat hoogachting moet inboezemen. *Baudina* deed eene verſtandige huwelijkskeus; maar kwalijk gewijzigde eerzucht was oorzaak, dat haar man in vertrouwelijken omgang met ſlechte menſchen geraakte; hij werd uithuizig, verloor de achting der weldenkenden, bragt met ſpel en lichtmisſerij een gedeelte van zijn vermogen door, ſtond op den rand des verderfs — maar de liefderijke vrouw, welke al het mogelijke tot zijn behoud deed, zag hem eindelijk op den weg der deugd terugkeeren, en mogt met echtgenoot en kinderen nu weder huiſelijk geluk ſmaken. — Voor jongelingen en meisjes, ook voor gehuwden, komen hier belangrijke wenken voor.

Dan volgen, onder den titel: *Mijne huiſelijke Herinneringen*, vier kleine ſtukjes: *De Lijdende*, *De Huichelaar*, *De Ongodsdienſtige*, *De Godsdienſtige*. Deze ſchetſen, door *Baudina*, zoo het heet, vervaardigd en hare denkwijze doende blijken, zijn goed, doch behelzen bekende dingen, en munten niet bijzonder uit.

Zeer gelukkig mogt de Schrijver ſlagen in het tweede Tafereel: *Johanna van Riemsdijk, of de afgedwaalde Dochter* — een onderhoudend, bijzonder treffend, leerzaam, treurig waarſchuwend verhaal. Een veelbelovend meisje, de hoop en vreugde harer brave ouders, had op ſchool, waar zij onderrigt in vrouwelijke handwerken ontving, *laffe romans* leeren kennen, die haren ſmaak bedierven; hetgeen de aanleidende oorzaak van volgende jammeren werd. Tot proeve ſchrijven wij niets af, maar wenſcheu, dat het geheele ſtuk gelezen worde. In hetzelve vindt men menigen wenk, die ook thans vooral opmerking en behartiging verdient.

Verder geeft de Schrijver nog drie ſtukjes, door hem *Schetſen* genoemd, en getiteld: *De twee wegen*, *Het aandenken bij het verlies van dierbare panden en betrekkingen*, *De laatſte ure*. De beide laatſten zijn kort, en bevelen zich niet bijzonder aan door nieuwheid van gedachten of van voorſtelling; evenwel bevatten ze veel goeds. De *twee wegen* zijn die der *ondeugd* en der *deugd*. De bedoeling is zeer te prijzen;

doch het valt moeijelijk, zoo lang bij hetzelfde beeld te blijven. Ook moeten wij den Schrijver doen opmerken, dat, naar ons oordeel althans, het *pad der deugd* niet altijd *aanvankelijk* zoo *ongebaand* is, als het door hem, om treffende tegenſtellingen te vinden, wordt geteekend, loopende *langs ſteilten en hoogten, welke weinig zingenot noch verpoozing aanbieden, en om welke te beklimmen alle krachten moeten ingeſpannen worden, terwijl men bovendien zich ieder oogenblik aan ſtruikelingen ziet blootgeſteld.* Men moet, vooral in voorſtellingen van dezen aard, niet overdrijven; ook de *weg der ondeugd* heeft dikwerf reeds in den beginne zijne moeiten en bezwaren.

Voorts valt er op den ſtijl nog al iets aan te merken. Onmiddellijk op de aangehaalde woorden (bl. 182) laat de Schrijver dit volgen: „Is *deszelfs* toppunt (*welks* toppunt? van het *pad*, of van de *ſteilten* en *hoogten?*) bereikt, te bezwarender wordt de togt, want de vooruit liggende weg is met rotſen en wouden en woestijnen als bezaaid, en deze allen moeten nog beklommen en doorgetrokken worden." Wanneer men den *top* van berg of heuvel heeft *bereikt*, gaat de weg weder naar beneden en wordt gewoonlijk minder *bezwarend*, ſchoon de moeiten op nieuw toenemen, als men, verder komende, telkens andere hoogten moet beklimmen. Bovendien, hoe kan een *weg* als *bezaaid* met *rotſen* en *wouden* en *woestijnen* voorgeſteld worden? Die weg zou al zeer *breed* moeten zijn. Een weg loopt immers *over* rotſen — *door* wouden en woestijnen.

Dergelijke onnaauwkeurigheden komen er in het werk meer voor, offchoon de Schrijver met dankbetuiging erkent, zich vroegere aanmerkingen van beoordeelaren ten nutte gemaakt te hebben. Verſcheidene malen ſtaat *lag*, in plaats van *legde* of *leide*; zoo bl. 108. *een bezoek afſlag.* Eene grove fout is, bl. 128: *Hunne* (*Johanna's* en *Adele's*) *vriendſchap.* Ook de woordvoeging komt niet altijd overeen met den aard van onze taal. Bl. 174 begint een geheel nieuwe volzin aldus: *Nog dronken van vreugde wordt de reis weder aangevangen, en tuk op genot wordt dezelve voortgezet.* Wie of wat is *dronken* en *tuk op genot?* De *reis* toch wel niet? Zoo als de woorden hier ſtaan, zou deze het moeten zijn. Dezelfde fout is meermalen te vinden. Bl. 202: *Uit éénen bloede geſproten — bindt een heilige band de* (*den*) *broeder*, enz. *Ouderlijke ongehoorzaamheid* ſtaat bl. 102, alwaar *kinderlijke* bedoeld wordt. Bl. 149. reg. 4. v. o. *hij*, lees *zij.* Bl. 224 zal *des kerkbewoners* zekerlijk moeten zijn *des kerkerbewoners.*

Wij meenen den Schrijver nog te moeten waarſchuwen tegen te menigvuldig gebruik van zekere uitdrukkingen. Wij lezen in geſchriften van dezen aard niet gaarne vele Bijbelſche gezegden — zij dunken ons hier minder gepast te zijn. Op bl. 99 ſtaat, dat de godsdienſtige zijne blikken naar *Golgotha* wendt, waar *de vrijbrief zijner zonden is opgehangen.* Wat moet dit beteekenen? De uitdrukking is niet eens Bijbelsch, en zou ligt kwalijk verſtaan kunnen worden. Zou de Schrijver deze leer, zoo als die daar ſtaat, met gerustheid, op zichzelven durven toepaſſen?....

Wij wenſchen den Schrijver lust, om zich verder te bekwamen.

Schakeringen uit het gebied der Geſchiedenis en der Verdichting; benevens avonturen te land en ter zee. Uit het Hoogduitsch. Te Amſterdam, bij J. C. van Kesteren. 1832. *In gr.* 8*vo.* 366 *Bl. f* 3 - :

Men ontvangt hier een allerlei, waarvan één gedeelte meer, één minder, één geheel niet belangrijk is. Bijzonderheden betreffende ZENOBIA, TAMERLAN, JOHANNES CASPI, Koning van *Milo*, FREDERIK II, JOZEF II, FRANS DRAKE, en *Prins* BLÜCHER *van Wahlſtadt*; dit is de *ſchakering uit het gebied der geſchiedenis.* Uit dat der *verdichting* heeft men: VIRGINIA, een Romeinsch verhaal, doch dat geheel het *antieke* mist, bij dergelijke ſtukken een eerſte vereischte; en *het Huwelijk*, eene vertelling, die, in ſpijt van den titel en van de gewoonte der Schrijvers van zulke prulletjes, niet met een huwelijk, maar met moord eindigt. Volgen de *avonturen te land en ter zee.* Eene beſchrijving van *het verongelukken van een' Oostindievaarder*; van *het hol te Castleton* (eene oude kennis); en eindelijk van *een' ſtorm op de Adriatiſche zee.* Men ziet, de inhoud is even bont als de titel, die, zeker kunſtig, maar tevens verbazend gekruld en leelijk gegraveerd ons onwillekeurig dat, zoogenoemd fraaije, gedrukte *Gebed des Heeren* herinnerde; maar nu heeft het boek toch ontegenzeggelijk één verdienſte, dat de inhoud geheel aan den titel beantwoordt. Wij kunnen er overigens weinig van zeggen, dan dat het een proefje is van vertaalwoede uit het Hoogduitsch; en wanneer men nu in het Voorberigt leest, dat de Vertaler (die zich van zijne taak vrij wel gekweten heeft) niet twijfelt, of althans wenscht, dat „dit „ werk, in een tijdsgewricht, waarin ons vaderland ook met „ eene ongelukkige ziekte bezocht is, voor velen een aan„ genaam uurtje tot uitſpanning of verademing zal verſchaffen," dan is men geneigd, om uit te roepen: *daarvoor* hebben wij deze *Schakeringen*, Gode zij dank, niet meer noodig! en: wanneer men een' hond wil ſlaan, kan men

altijd een' ſtok — wanneer men een boek in de wereld wil ſturen, altijd eene reden vinden!

Eerſtelingen. Belangrijke Verhalen van C. F. *en* B. VAN DER VELDE. *Uit het Hoogduitsch. Te Kampen, bij* K. van Hulst. *In gr.* 8*vo* 327 *Bl. f* 3-:

Deze bundel bevat vijf Verhalen. Het eerſte derzelven: *De Tartarenſlag*, verplaatst den lezer in die onrustige tijden, in welke *Polen* en *Silezië* nog van tijd tot tijd door de woeste en wreede horden der *Tartaren* overſtroomd werden. De ware gebeurtenis, welke ten grondſlag gelegd wordt, is de vreeſelijke nederlaag der vereenigde *Duitſchers*, *Sileziërs* en *Polen* bij de ſtad *Liegnitz* en de verbranding van *Breslau* in het jaar 1242. De vijandelijke inval der *Tartaren* wordt hier toegeſchreven aan de wraakzucht van een' hunner Vorſten wegens het ontvlugten van zijne gemalin, welke naderhand met HANS VAN ROTHKIRCH, eenen *Sileziſchen* Ridder, gehuwd was. De ongelukkige vrouw, zichzelve, niet ten onregte, beſchouwende als de oorzaak van de ramp van haar aangenomen vaderland, offert tot deszelfs redding haar eigen leven op. — Het tweede Verhaal: *De Toovergodin* HIORBA, zou goed voegen in eene *Moeder de Gans* voor volwaſſene kinderen. — ASMUND THYRSKLINGURSON is een *IJslandſche* held, die zijn vaderland en den *Deenſchen* Landvoogd TORDENSKIOLD door zijne dapperheid redde, bij gelegenheid van eenen vijandelijken overval van *IJsland* door *Barbarijſche* zeeroovers, en tot belooning, als echtgenoote, de ſchoone DINA verkreeg, de nicht van den Landvoogd, en dezen als Landvoogd van *IJsland* opvolgde. Wij wisten niet, dat, vooral in het laatst der 17de eeuw, de *Afrikaanſche* zeeroovers gewoon waren de Noordpool zoo digt te naderen. Wel is waar, het verhaal is een Roman; maar het onwaarſchijnlijke benadeelt altijd de illuſie. — In het vierde Verhaal bemint de Freule TUGENDREICH den ſtalknecht van haren, op zijnen adel trotſchen, vader. Wat moet er van zulk eene liefde worden? Maar in de Romans weet men voor alles raad. Die ſtalbezem behoort ſlechts tot het costuum van een *incognito*, en de ſtalknecht AXEL blijkt aan het einde de Overſte GULDENLÖWE te zijn uit een oud *Zweedsch* geſlacht. Nu worden de gelieven, zoo als van zelf ſpreekt, een paar. Dit is nu alles goed en wel, indien de beminnelijke vriendinnen, voor welke de Vertaler zegt, dat deze bladen vertolkt zijn, dit verhaal lezende, maar in het oog houden, dat, met alle reſpect van ſchoone ſtalknechts geſproken, deze in de werkelijke wereld niet zoo gemakkelijk in *Zweedſche* Edellieden veranderen. — ISABELLA FUENTES is eene ſchoone Gravin aan het *Franſche* Hof, welke ſomtijds zeer beminnelijk, maar eigenlijk ſlechts goed is, zoo lang men haar goed laat, en die, wanneer zij kwaad is, ons wat al te handig met dolk en vergif weet om te gaan.

Bijna ware de lieve MARGARETHA DOUGLAS het ſlagtoffer geworden van hare jaloerschheid. Gelukkig echter vallen er geene dooden, dan een afſchuwelijke MIGUEL, aan wien niet veel verbeurd is.

De inhoud dezer Verhalen komt met den geest en de denkwijze der tijden, in welke zij geplaatst zijn, over het geheel goed overeen. Derzelver lezing kost niet veel hoofdbreken, en kan dus, indien men niet al te veel geſteld is op eene leerzame ſtrekking, en zich onſchadelijk den tijd wil korten, nog al aangenaam onderhoud verſchaffen.

Tot eene proeve geven wij de volgende *IJslandſche* ſmulpartij, over welke zich de Kamerjonker GULDENRING in de volgende kluchtige bewoordingen beklaagt: „ Mijne gidſen waren reeds gelukkig in het voorgevoel van al de heerlijkheden, die hun op de bruiloft wachtten, en verhaalden mij in hunne *IJslandsch-Deenſche* wartaal van de duizende lekkernijen, waarop wij onthaald zouden worden. Zij ſpraken van de heerlijke ſoep van *Syra*, van den *Beina Striug*, van den ingezoutenen *Hafkal*, van den meer dan twintig jaren ouden *Surt Smoer*, van den *Blanda*, van de heerlijke beſchuit en meer andere geliefkoosde *IJslandſche* geregten. Dan zouden allerhande ſpelen, muzijk, zang en dans het feest volmaken. Om kort te gaan, als men de kerels hoorde ſpreken, dan zoude men meenen op den *Alborak* van MAHOMED regelregt naar zijnen *Turkſchen* hemel te rijden. — Maar hoe was ik te moede, toen wij begonnen te eten! Het zij den hemel geklaagd, ik vond alles, wat mijne gidſen mij beloofd hadden, en dat ik van alles eten moest, daarvoor zorgde de laſtige *IJslandſche* gaſtvrijheid. Nu leerde ik eerst het vreeſelijke naamregister van hunne lekkernijen bij ondervinding kennen. Verzuurde hui, lang in tonnen bewaard, wordt door hen *Syraſoep* genaamd. *Surtſmoer* is zure boter, met welke zij de gedroogde visch befineren, en die men, hoe ouder zij is, voor des te beter en te gezonder houdt; en die, welke ik kreeg, was zoo oud, dat zij een ware levensbalſem zijn moest. *Beina Striug* wordt gemaakt uit beenderen en graten, in zure melk tot een gelei gekookt. De *Blanda* is een vreeſelijk mengelmoes van water, *Syra*, tijm en Sorbenboomen-beziën. Heldhaftig had ik het tot nu toe uitgehouden, en van al de lekkernijen mede gegeten. Maar nu kwam de *Hafkal*, die het ſpel volmaakte. Verbeeld u den tranigen haai, bij welken het ſterkſte ſpek nog Ambroſia is, en daarbij den ſmaak, welken deze goede lieden in ſpijzen vinden, die reeds eenigzins aan bederf onderhevig zijn. Mijne dapperheid werd bij de eerſte beet op de vlugt geſlagen. Ik liep als een bezetene naar buiten, en kwam niet terug, vóór dat de tafel, met alles, wat haar bedekt had, verdwenen was."

Boekbeſch. No. VII, bl. 317, reg. 21, ſtaat *inacht*, lees *in acht*.
——— No. VIII, bl. 365, reg. 10, ſtaat *Neêlande*, lees *Nederlande*.
——— No. IX, bl. 396, reg. 17, ſtaat *zijner*, lees *zijn er*.

BOEKBESCHOUWING.

Verhandelingen, rakende de Natuurlijke en Geopenbaarde Godsdienst, uitgegeven door TEYLER'S *Godgeleerd Genootſchap. XXXIſte Deel.*

(*Vervolg en ſlot van bl.* 418.)

Naar het gevoelen des Heeren GRATAMA, was de Christenwereld in de XVIde Eeuw, aan vele oorden, rijp geworden voor eenen aangelegen ſtap ter geestelijk-zedelijke ontwikkeling, en getuigen metderdaad het in- en uitwendig beſtaan zoo wel, als de leer en inrigtingen der Protestantſche Kerk, den blijkbaren invloed van gezegd beginſel. Ziet daar den ruwen omtrek van het veld, dat deze Verhandeling ter beſchouwing aanbiedt, en dat den Lezer verſcheidenheid van ſtoffe te over be looft, waarbij de ervaren Schrijver den vriend van waarheid en Godsdienst doet ſtilſtaan en deszelfs aandacht weet te boeijen. Zoo hebben wij hem vergezeld; maar bepaaldheid van ons beſtek wederhoudt ons, meer dan eenige voornamere punten op te geven, die wij in het breede uiteengezet, naar vereisch geſtaafd en betoogd vonden.

Rijp was men geworden voor betere kennis en zedelijke vorming, maar, wegens duistere begrippen van onze Godsdienst, geenszins zoo verlicht, dat de mensch een verhelderd inzien ontvangen kon. Van hier, „ dat zul„ ke ingewikkelde leerſtellingen, als de Moederkerk vast„ hield, zoo misvormd als zij waren, in de Protestant„ ſche zijn overgegaan." In het algemeen, daarentegen, ontwikkelde zich, met de Hervorming, omtrent den Zaligmaker en zijn Rijk, wegens de Gemeente, wier Hoofd Hij is, in één woord, betrekkelijk de ſtichting des Heeren, of zijne Kerk, en de bronnen, waaruit zijne leer en wet te kennen zijn, een waardiger begrip en duidelijker licht. Te dezen moest het droevig verbasterd en

wanſtaltig zinnelijke plaats maken voor het geestelijke en ware. Het oppergezag des Pauſen, de knevelarij der Geestelijkheid, en het Monnikenleven, verwekten openbaren aanſtoot; en menigerlei gebreken in de Moederkerk werden duidelijker ingezien, naar gelange de Gemeente van de Hervormers voorlichting ontving uit de Gewijde Boeken, zoo wel door overzetting der Schrifture, als door het prediken in de landtale. Bij het openen dier echte en zuivere bron van Christelijke Godsdienstkennis, viel het troebele, vervalschte en verderfelijke der overlevering, van waar de Moederkerk grootendeels hare inzettingen en gebreken ontleend had, te ſterker in het oog. Zoo daagde er met den voortgang van het Protestantismus, dat zich van de kluister der Hierarchij losrukte en ailengs ontwikkelde, eene nieuwe gedaante van eerdienst en vrijere kerkordening. Onkunde, gehechtheid aan het oude, of blind vooroordeel, moest eigenaardig een' luiden kreet verheffen tegen de Hervorming; en daar het Hof van *Rome* onvermogend was, om het opkomend licht der waarheid te verdooven, greep het ten laatſte naar zwaard en banblikſem, ja riep het blinde bijgeloof van Katholijke Natiën tot eenen gruwzamen Godsdienstkrijg op tegen verketterde Medechristenen. Onder deze en ſoortgelijke, ook herhaalde worſtelingen, vestigde zich aan vele oorden de Protestantſche Kerk, in haar beſtnur en menigerlei inrigtingen met meerder of minder verſchil gewijzigd, naar gelange zich Vorſten voor *hare* zaak in de bres ſtelden, of wel de Volken zelve ſtrijd voerden voor de vrijheid van het geweten. Aanvankelijk hadden gewis de Protestanten ſlechts één doel, om den Bijbel tot het rigtſnoer aan te nemen van hun godsdienſtig geloof en leven. Maar, ſchoon allen het hoog en verbindend gezag van het geſchreven Woord erkenden en het ongoddelijke der aloude Overleveringen verwierpen, bij het handhaven der vrijheid van eigen onderzoek en oordeel ontſtond weldra, en in lateren tijd, verſchil van Schriftverklaring en gevoelens, zelfs onder de meest beroemde

vraagbaken der menigte. Dan, welk een twist er daagde onder de Hervormde Christenen, omtrent de gronden der Evangelifche waarheid en hare Zedewet bleef zich flechts ééne ftem verheffen. Gelijk van ouds, voerde men in de fcholen, helaas! nu ook *voor den volke*, bitteren ftrijd over duistere leerbegrippen of weinig belangrijke punten. LUTHER en CALVIJN gaven inzonderheid den toon bij het tweetal meest uitgebreide en aanzienlijke Kerkgenootfchappen, waarbij hunne Geloofsbelijdenisfen ten grondflag gelegd zijn. Inzonderheid wegens het Avondmaal liepen die Hervormers uiteen; en bij herhaling merkt de Heer GRATAMA in den eerften eene te fterke overhelling op naar het dwaalbegrip der Moederkerk, en prijst hij daarentegen in den anderen deszelfs verder gevorderde geestelijk-zedelijke ontwikkeling. Even min als wij den Eerw. WEYDMAN gevolgd zijn in het verflag omtrent de overige Afdeelingen der Protestantfche Kerk, kunnen wij ons te dezen inlaten met den Regtsgeleerden Schrijver, die, fchoon hij veel goeds hier leverde, vooral met opzigt tot de *Doopsgezinden* heeft moeten onderdoen voor eenen Mededinger, bij dat Genootfchap aangelegd en tot den Leeraarsftand bevorderd. De SOCINUSSEN befchouwt hij niet als verachters van het gezag der H. Schrift, maar van de Kerk, wier aanftootelijke gebreken zij met velen in *Italië* verfoeiden; en gaarne geven wij onze goedkeuring aan deze uitfpraak: „ Leerde men ook over het „ algemeen in de Hervormde Kerk meer het zuivere Evan„ gelie, in plaats van door de Kerk, dat is, door den „ mensch, in vroeger eeuw bepaalde begrippen, dan „ zouden wij hedendaags niet zoo veel van zoogenaam„ de *Naturalisten* hooren."

Voorts, om den wezenlijken en gezegenden invloed van het beginfel der Hervorming duidelijker te doen in het oog vallen, fchetst GRATAMA een dubbel tafereel. In het eerfte teekent hij de zinnelijke Eer en Offerdienst in de Roomschkatholijke Kerk, met hare Priesters van onderfcheiden rang, en den voortgang der verbastering,

waardoor het geheel harer inſtellingen tot ijdele pralerij en een doelloos werk ontaardde. Krachtig ſteekt hierbij de eenvoudigheid af der inrigtingen en zeden in de Protestantſche Kerk, vooral bij die der Hervormden. Daarentegen belooft deze een' meer duurzamen en ſtichtenden indruk te maken op de vergadering der geloovige en vrome Christenen; en wat dezelve verliest aan *mystieke* gewaarwordingen uit hetgene oog en oor gevangen neemt of verrukt, dat wordt haar vergoed door den regtſtreekſchen invloed op verſtand en hart, en dubbel opgewogen in het doeltreffende, om, door gezang, aanbidding en prediking des Woords, God te dienen in geest en waarheid.

Bij zulk eene algemeene beſchouwing bragt evenwel het voorſtel mede, dat andere aangelegene, dan toch meer bijzondere punten gevoegd werden, waarin zich het beginſel der Kerkhervorming geopenbaard had. Zoo geſchiedt hier melding van den *ongehuwden ſtaat der Geestelijken*, de *Beeldendienst* en de *zeven Sakramenten;* allen inrigtingen, waarvan de Schrijver met reden getuigt, dat dezelve, met den voortgang der ontwikkeling nutteloos geworden zijnde, hierom, met uitzondering alleen van *Doop* en *Avondmaal*, niet opgenomen werden in de Protestantſche Kerk. Maar, ſchoon beide deze plegtigheden, als geheiligde inſtellingen des Heeren, voor eene Onroomſche en Roomſche Christenheid belangrijk zijn en blijven moeten, hare denkwijze, vooral omtrent het geheimzinnige der laatſte, van het Evangelisch doel te eenemaal vervreemd, is het hoofdpunt des geſchils geworden bij de Hervorming. Te dezen is het overbekend, hoezeer het Pausdom het gedenken aan den dood des Gekruisten tot een Misoffer, en de toezegging of het uitzigt op den rijkdom van Gods genade voor boetvaardigen verzinnelijkt, misvormd, en bij het prediken van den aflaat tot een voorwerp van geldzucht en bron van zedebederf verlaagd heeft. Wij behoeven er niet bij ſtil te ſtaan; hoezeer wij aan het einde der Afdeeling met genoegen dit ſtuk naar eisch uiteengezet,

en de verbeteringen aangetoond vonden, waardoor de Protestantſche Leer en Kerkzeden, hier meer, daar minder, gunſtig afſteken bij al het misbruik, in de duistere Middeleeuwen ingedrongen onder de Katholijken.

Maar, uitgaande van het beginſel eener geestelijk-zedelijke ontwikkeling bij de Hervorming, en tot tweemalen met lof gewagende van CALVIJN's waarlijk beter inzigt, dan dat van LUTHER, omtrent het *Avondmaal*, zou het misſchien niet te onpas geweest zijn, zoo de Heer GRATAMA ook met een woord tot eer van den *Nederlandſchen* Hervormer MENNO en deszelfs pogen gewaagd had, om *beide* de plegtige inſtellingen des Heeren van het misbruik der eeuwen te zuiveren, en op Evangelisch gezag tot haar eenvoudig en verheven doel terug te brengen. Maar dit hier in het voorbijgaan. Liever, daar ons verſlag ten einde loopt, willen wij nu, tot aandrang van ons reeds aangeduide oordeel, over de betrekkelijke waarde dezer Verhandelingen nog iets te berde brengen.

Als een overzigt of wijsgeerige beſchouwing van het voortgaan der Kerk in godsdienſtige of geestelijk-zedelijke ontwikkeling, en haar rijpen voor eene Hervorming, verdient het ſtuk van GRATAMA veel lof. En ware het ERASMUS, of anderen met hem, gelukt, in de XVIde Eeuw, het Pauſelijk Hof, de Geestelijkheid, en wie niet al, in eene ſnoode Hierarchij, te bedwingen, de wereld om te zetten tot heiliging van zeden, of de Kerk in de Kerk te hervormen, wij mogten het daarvoor houden, dat zijn werk beantwoord had aan de *Teyleriaanſche* vrage. Nu mist er iets, dat zekere duisterheid en raadſelachtigheid doet overblijven in zijne omſchrijving van hetgene hij goedvond *beginſel* te noemen, en telkens vermeent de Lezer aanwijzing te zullen vinden van de *eigenlijke* of meer bepaalde drijfveer der nieuwe Kerkſtichting. Het wijsgeerig denkbeeld der geestelijk-zedelijke ontwikkeling is te algemeen, om voor het *beginſel* der Hervorming aangenomen te worden, ja het beantwoordt weinig aan hetgene men doorgaans on-

der dit woord verſtaat. Het begrip toch, dat men aan een *beginſel* gewoon is te hechten, brengt mede, dat men zich een bepaald denkbeeld of gevoel voorſtelle, dat als de eigenlijke aanvang en grond van eene handeling moet beſchouwd worden. Het beginſel der Hervorming moet derhalve ook in een bepaald grondbegrip worden aangewezen, door welks aanneming en vaſtſtelling de geeſtelijk-zedelijke ontwikkeling des menſchdoms is gebleken, en waarvan LUTHER en anderen bij hunne affcheiding van de Roomſchkatholijke Kerk uitgingen. Door alleen de geeſtelijk-zedelijke ontwikkeling des menſchdoms in de Chriſtelijke Kerk als beginſel aan te nemen, blijft men ſtaan bij den voortgang van ons geſlacht op den weg der volmaking, zonder denzelven tot het einde toe te vervolgen, waar die voortgang zich door eene bepaalde werking, zoo als de Hervorming was, openbaarde. Gelijk er onderſcheid is in de natuur tuſſchen ontwikkeling en ontploffing (*exploſie*), zoo is het ook in de zedelijke wereld. De geeſtelijk-zedelijke ontwikkeling des menſchdoms in de Kerk zou als beginſel der Hervorming mogen doorgaan, hadden, gelijk wij reeds gezegd hebben, ERASMUS en anderen vermogende geweest, in hunnen ſmaak de zaak te bevorderen. Maar eene *ontploffing* was er noodig, en door geeſtdrift moest de zedelijke wereld bewogen worden, om de Hervorming daar te ſtellen. En gelijk een voor de natuur weldadig onweder in de bovenlucht buiten alle menſchelijke waarneming bereid wordt, broeit en ten laatſte uitbarſt, zoo was het in de duiſtere kloostercel van LUTHER, dat de Onzienlijke eerſt hemzelven, daarna de Proteſtantſche Chriſtenheid hervormde door die Evangeliſche gronden, of dat beginſel, waardoor de geeſtdrift ontvlamde, en dat in de Kerk heeft doorgewerkt. De Godgeleerde, die uit den Bijbel, en de ergernisſen over den aflaat bij LUTHER en andere Proteſtantſche voorgangers, het door hen gepredikte leerſtelſel van geloof en bekeering als het ware *beginſel* der Hervorming heeft voorgeſteld en bepleit, heeft, naar ons inzien, beter doel ge-

troffen, en kan alleen gezegd worden, een eigenlijk antwoord op de vraag geleverd te hebben. Ook meenen wij, dat hierdoor meerdere duidelijkheid, orde en eenheid in het opſtel van den Eerw. WEYDMAN ontſtaan zij, en billijken alzoo de uitſpraak van het Genootſchap, die aan zijne Verhandeling den voorrang en het gouden eermetaal toewees. Voor het overige zou het ons niet vreemd dunken, dat een verſtandig achtgeven op de behoeften van onzen leeftijd in de belangrijke opmerkingen van den ſchranderen BROES (in het tweede deel van zijn laatſte werk) over het eigenlijke beginſel der Hervorming aanleiding gevonden had tot het uitſchrijven der prijsvraag, en het is aangenaam te zien, dat de *Duitſche* Leeraar met zijnen *Nederlandſchen* Medebroeder dienaangaande volkomen overeenſtemt.

III. Nog blijft er overig, met de beantwoordiug van het laatſte gedeelte des voorſtels onze Lezers, naar eisch van ons beſtek, bekend te maken. Na het bewerken van het hoofdonderwerp, konde het niet wel misſen, of men had zich voorts onledig te houden, met *gevolgtrekkingen uit het beredeneerde* af te leiden; en het is te regt onder dien titel, dat WEYDMAN de aangelegene opmerkingen, waarſchuwingen en raadgevingen beſluit, die hij voorts en als ten ſlotte mededeelt. Bij beide deze Verhandelingen hebben wij alreede zeer lang vertoefd; en, wat ons nog te zeggen overblijft, dient vooral neder te komen op eene ernſtige aanbeveling aan de Protestantſche Genootſchappen, Gemeenten en Leeraren, om, in het belang der Christelijke Kerk, velerlei wenken en raadgevingen, hier voorkomende, te toetſen en te behartigen.

Over de *noodzakelijkheid* immers van de Hervorming behoeven wij niet te ſpreken. Want, alvorens LUTHER optrad, hoe velen zagen in de Katholijke Kerk zelve niet verlangend uit naar verbeteringen, die telkens uitbleven, gedwarsboomd en verijdeld werden! En wederom zijn ſtout beſtaan, en de arbeid der Hoofden van het Protestantismus, vloeide het niet voort uit een vroom

en godsdienſtig beginſel? teekende zich daarin niet een ijver, gelijkſoortig aan dien der Apostelen? en waarop anders bouwden zij, dan uitſluitend op den Bijbel?

Het is zoo, treurige verſchijnſelen, waartegen een ERASMUS huiverde, vertoonden zich aldra; andermaal bragt het vrijmoedig prediken van JEZUS' naam *het zwaard op aarde:* maar wie tusſchen aanleiding en oorzaak te onderſcheiden weet, zal de ſchuld niet in de leer, of hare verbreiding, maar elders zoeken, en blijkbaar vinden in de verkeerdheid der menſchen, in bijoogmerken en zondige driften, en bovenal in den tegenſtand der wereld, of het Rijk der duisternis, van waarheid en licht afkeerig. Ten laatſte, na het voorbijgaan van dien korten nacht, ſtaat het Protestantismus volheerlijk daar; en de landen, waar de bron des heils meest onbelemmerd en zuiver den volke toevloeit, hoe voordeelig onderſcheiden zich deze niet, door geestontwikkeling, maatſchappelijken bloei en algemeen verſpreide welvaart, boven de Katholijke Staten van ons werelddeel!

Veel moeijelijker valt het zeker, den laatſten ſlotzin des voorſtels op te losſen, en aan te raden, „ wat de „ Protestantſche Kerk ſteeds voor oogen houden moet, „ om aan zichzelve gelijk en getrouw te zijn, en haren „ waarachtigen bloei te handhaven en te bevorderen." Hier komt, behalve andere meer of min belangrijke wenken, inzonderheid het hoogstaangelegen onderzoek over de *Geloofsbelijdenisſen* ter bane; en ontmoeten wij, wegens dat reeds van overouden tijd in de Christenkerk beproefde, en bij de Hervormers (tegen dank, en ſchier als een noodzakelijk kwaad) op nieuw gebezigde middel, veel ſtof tot nadenken, en eene voorzigtigheid aangeprezen, die, onzes inziens, meer zal vereiſchen, dan zich van menſchen laat verwachten, of duurzaam althans het misbruik zal kunnen weren. Vermetel zou het zijn, dit onderwerp door eenen pennetrek te willen beſlisſen; en wij gevoelden, daarover lezende, bij herhaling groot leedwezen, dat, bij het Godgeleerd Genootſchap van TEYLER, deszelfs vóór weinige jaren verlangd onder-

zoek, over het nuttige of nadeelige der *Symboliſche Boeken*, geen doel getroffen heeft, waardoor het ons te dezen aan eene meer regtſtreekſche voorlichting ontbreekt. Doch, over de geheele zaak met ernst nadenkende, verdiende het bij ons opmerking, dat één nogtans van de Hervormers, en wel hij, die in ons Vaderland van de Katholijke Kerk zich afzonderde, den Doop der Bejaarden heeft gehandhaafd, zich houdende alleen aan de leer der Schrift. Anders was het daarentegen, ja tot op heden, bij de grootere ſchare van Protestanten, en hunne wijd en zijd verſpreide Kerkgenootſchappen. Wat ook de Hervorming in de Kerk van *Rome* afkeurde, hoeveel zij verbeterde, men hield het *kinderdoopen* in ſtand, geheiligd als men dat kerkgebruik beſchouwde door een grijs gezag van eeuwen en een diep geworteld godsdienstvooroordeel der Christenvolken. Buiten den aanhang der bejaard-Doopsgezinden en Baptisten, verheft zich naauwelijks, ook in dezen lateren tijd, eene te weinig gehoorde ſtem, die het misbruik wraakt, en ſtrijdig keurt met de inſtelling van den Doop en deszelfs bediening door de Apostelen en Apostoliſche Vaderen. Ook Rec. is van dat gevoelen; en bedriegt hij zich niet, dan geeft de Kinderdoop bij de Protestanten voedſel tot onderlingen naijver en voortduring der eenmaal bij hen ontrezene kerkgeſchillen. Of zoude niet de behartiging der algemeene waarheid, die in CHRISTUS is, daarbij lijden, dat men onmondigen opneemt en voorbeſchikt voor het Augsburgsch, Geneefsch, Hernhuttersch, Engelsch, Presbyteriaansch en Schotsch, of welk ander Geloof daar meer zij, tegenover het Roomschkatholijke? Wij roeren deze ſnaar, omdat wij, met den Eerw. WEYDMAN de eenheid van beginſel in de Protestantſche Kerk erkennende, en voortdurende eendragt, of hare naauwere vereeniging, met allen ernst wenſchende, daartoe vermeenden het wederkeeren tot den eigenlijk gezegden Christelijken Waterdoop, en den jongſten last van den verrezen Heilvorst aan zijne volgelingen, met een enkel woord te moeten aanprijzen. Want, om niet hierbij, mogelijk

tot aanſtoot van bevooroordeelden, lang te vertoeven, dit achten wij voor nadenkende Lezers genoeg te zijn, dat een herſteld verband tusſchen Geloof en Doop, of die openbare hulde van het verheerlijkt Opperhoofd der Kerke, en de vereering van zijnen naam door *elken leerling* der Apostelen en Evangelisten, allen anderen naam van voorgangers der Gemeenten het meest verduisteren zal; ja dat er ook alzoo, te midden van verſchil in gevoelens en denkwijze, een band van broederſchap zou gelegd en aangeknoopt worden tusſchen de menigte van leden der Protestantſche Christenkerk. Zonder van andere, hier ter plaatſe min voegende, voordeelen te gewagen, eindigen wij ons verſlag met het uitdrukken onzer hope, dat, vroeg of ſpade, de tijd, die Godsdienst en geopenbaarde waarheid ſtaande houdt en bevestigt, het gedichtſel van menſchen, betrekkelijk den *Doop*, zal vernietigen en doen verdwijnen.

Het achttiende Eeuwfeest van des Heilands dood, plegtig gevierd op den Goeden Vrijdag van 1833 *te Zwolle. Te Zwolle, bij* J. Zeehuiſen, Jr. 1833. *In gr.* 8*vo.* 28 *Bl. f* : - 40.

Uren van Godsdienst, ter gelegenheid van de Cholera te Zwolle; met Bijvoegſelen door G. H. VAN SENDEN. *Te Zwolle, bij* J. de Vri en M. Brinkman de Vri. 1833. *In gr.* 8*vo. VI*, 155 *Bl. f* 1 - 50.

Toen Rec. door de nieuwspapieren voor het eerst kennis kreeg van het voorſtel van den Eerw. VAN SENDEN, om het laatst gevierde „ Pinkſter- tot een algemeen jubelfeest van de invoering des gezegenden Christendoms in de wereld" te verheffen, liet hij van zelf zijne gedachten daarover gaan, maar kon hij voor zich geene genoegzame redenen vinden, om daarmede in te ſtemmen. Reeds dadelijk trof hem de opmerking, dat elders, en vooral in *Duitschland*, waar men ſedert eenige

jaren nog al eene ſterke zucht tot het vieren van Eeuwfeesten heeft aan den dag gelegd, en waar het eerſte denkbeeld der viering van het Eeuwfeest der Kerkhervorming en der *Augsburgſche Confeſſie* is opgerezen, zich geene ſtemmen voor de viering van het Pinkſterfeest dezes jaars in den bovengemelden zin hadden doen hooren, en hij meende dit ſtilzwijgen daaruit te moeten verklaren, dat men zulk eene feestviering als min gepast beſchouwde. Met die beſchouwing vereenigde hij zich ook volkomen. De invoering van het Christendom in de wereld ſcheen ook hem eene gebeurtenis te zijn, die te groot en te verheven is, dan dat zij een Eeuwfeest zou vorderen, en die nooit op ééne lijn mag worden geſteld met de Kerkhervorming, die, hoe heilrijk in aard en gevolgen, nogtans in zoo verre het werk van menſchen is, dat zij door Eeuwfeesten en Gedenkpenningen zeer gepast mag herdacht worden; terwijl hij bovendien oordeelde, dat de regte viering van ieder Pinkſterfeest alles omvatte, wat in zulk een Eeuwfeest ligt opgeſloten. Hij ſchortte intusſchen zijn oordeel op, tot dat hij de bovenſtaande preek over het achttiende Eeuwfeest van JEZUS' dood zou hebben gelezen, omdat hij de gronden ter aanprijzing van het voorſtel daarin nader hoopte aangewezen en aangedrongen te vinden. Rec. heeft die preek gelezen, en daarin nieuwe bewijzen van de bekwaamheid des Eerw. VAN SENDEN, ook als openbaar ſpreker, gevonden; maar de gronden, die voor het bepaalde voorſtel aangaande de boven vermelde viering van het Pinkſterfeest daaruit kunnen worden ontleend, hebben hem onbevredigd gelaten. Alwat in die leerrede over het geheel eigenaardige en treffende der viering van het achttiende Eeuwfeest van 's Heilands dood gezegd wordt, ſchijnt hem toe, meer eene ſpeling van het vernuft te zijn, dan op waarheid te berusten; terwijl de eigenlijke inhoud van het ſtuk, het wezen der zaak, met weglating van het een en ander, dat tot het bijkomende behoort, op elken Goeden Vrijdag te pas komt.

Als bijdrage ter aanprijzing van het bewuste voorſtel ſchijnt ons de preek derhalve onvoldoende; als opſtel hebben wij ze veelzins met genoegen gelezen. De Heer VAN SENDEN toont in het *eerſte* deel de *waarheid* aan, dat in het jaar 1833 het Eeuwfeest van JEZUS' dood gevierd wordt, en hij doet zulks eenvoudig, duidelijk en overtuigend. Het *tweede* deel bevat de *herinneringen*, tot welke dit feest eigenaardig roept, beſtaande in de herinnering van JEZUS' *dood zelven*, van *deszelfs verhevene ſtrekking*, en *deszelfs hoogst gewigtigen invloed op de wereld.* Dit gedeelte is, naar ons oordeel, wél bewerkt, vooral het eerſte en tweede onderdeel. In het *derde* deel vinden wij de *opwekkingen*, welke in de viering van dat Eeuwfeest liggen opgeſloten. Dezelve worden ontleend uit de *beſtemming van die ure*, uit de *ſtem van het voorgeſlacht*, en die der *dankbaarheid.* Dit deel heeft ons onvoldaan gelaten, en wij hebben er meer de uitſpraken van gevoel en verbeelding, dan van waarheid in gevonden. Beter komt ons voor het *vierde* deel, dat aan de *uitzigten* is toegewijd, welke het gevierde Eeuwfeest opent. Dezelve worden met de navolgende woorden opgegeven: *Wij zien terug, en onze vrees* (voor het miskennen van JEZUS' dood door de nakomelingſchap) *wijkt reeds grootendeels — wij zien rondom ons, en wij worden kalm — wij vestigen het oog op Gods woord, en ziet, de ſchrikbeelden wijken, en eene blijde toekomst lacht ons aan.*

De Heer VAN SENDEN heeft den feesttoon, dien de gelegenheid eischte, over het algemeen vrij goed getroffen; op eenige plaatſen komen uitdrukkingen voor, die den toets van een' goeden ſmaak bezwaarlijk kunnen doorſtaan, zoo als bl. 18, waar men leest: „Door de ſtralen van de zon der waarheid ging die bloem, in JEZUS' bloed geplant, meer open, en haar adem zweefde weldadig en verblijdend door de Christenheid." Voorts is het jammer, dat de ſtijl hier en daar door min juiste en vreemde woorden ontſierd wordt. Wij

noemen alleen *de duurzaamheid van* JEZUS' *leven*, bl. 3, 6, 8 (juister bl. 26), *leedvermaak*, bl. 11 (*), JEZUS *vermaakt aan den discipel zijne moeder*, bl. 12, *de knechtſchap der zonde*, bl. 14, *eene mengeling van aandoeningen verdringt zich*, bl. 19, *verzameling*, bl. 21, *verder terug liggende oorzaken*, bl. 25.

In No. 2 deelt ons VAN SENDEN eenige vruchten van zijne werkzaamheid als Leeraar mede, gedurende den tijd, waarin de Cholera zijne woonplaats geteisterd heeft. Dezelve beſtaan in twee Biduren (over 2 *Sam.* XXIV: 14 en *Col.* IV: 2[2].) en één Dankuur (over *Pſalm* CXVI: 12 19), bij den aanvang, in het midden en na het eindigen der vreeſelijke ziekte gehouden. Wij verheugen ons, dat zijn Eerw. tot het beſluit gekomen is, om dezen zijnen arbeid door den druk gemeen te maken; zijne Gemeente zal niet alleen gaarne lezen en herlezen, wat zij met zoo veel verheffend genoegen gehoord heeft, maar ook anderen zullen er hem voor danken. Ook wij betuigen gaarne tot deze laatſten te behooren, en aarzelen niet te erkennen, dat dit bundeltje eene wezenlijke verrijking is van onze godsdienſtige lektuur over de Cholera, waarvan het gebruik ook nu nog, bij het wederverſchijnen van die plaag op onzen vaderlandſchen bodem, zegenrijk kan werken. Inzonderheid hebben wij het eerſte Biduur en het Dankuur met genoegen gelezen. De dispoſitie in die beide ſtukken is natuurlijk en geleidelijk; de uitwerking der punten is rijk aan goede denkbeelden, terwijl voorſtelling en ſtijl met het hoog belang der zaken overeenkomen. Minder gunſtig is de indruk, dien het tweede Biduur op ons gemaakt heeft. Het gebrekkige ligt, naar ons oordeel, niet zoo zeer in de dispoſitie, als wel in de uitwerking der punten, welke niet geeft, wat men reden heeft te verwachten; bovendien wordt de verheffing van het kinderlijk geloovige

(*) Dit woord „ kan nooit, naar den aard van onze taal, „ uitdrukken *vermaak over eens anders leed*, maar wel *vermaak* „ *in eigen leed*," zegt LUBLINK zeer juist, in zijne *Brieven en Briefw.* bl. 32.

hart tot God, die toch alleen *gebed* heeten mag, met den onwillekeurigen kreet om behoud en redding, dien de hooge nood ſomtijds ook den ongodsdienſtigen afperst, verward; terwijl eindelijk de ſtijl doorgaans gezwollen is.

De zeventien *bijvoegſelen* (bl. 73—155) betreffen voornamelijk de verſpreiding der Cholera in ons Vaderland, de geſchiedenis der volksziekten, die van de vroegſte tijden tot nu toe te *Zwolle* hebben geheerscht, alsmede den loop der ziekte in die ſtad, en de voorzorgen, door de onderſcheidene Beſturen in de provincie *Overijſſel* en in derzelver hoofdſtad genomen, enz. enz. Voor zoo veel wij over deze onderwerpen kunnen oordeelen, moeten wij verklaren, het aldaar behandelde met belangſtelling te hebben gelezen.

Bij een van deze bijvoegſelen, het vijfde, (bl. 116—119) moeten wij een weinig blijven ſtaan; het is gerigt tegen de beoordeeling eener preek van den Leeraar over de Cholera, geplaatst in ons tijdſchrift voor Dec. 1832, bl. 666—670. De Heer VAN SENDEN maakt daarin geen gewag van de aanmerkingen, welke de ſteller van die Rec. op de genoemde preek gemeend heeft te moeten maken, en vergenoegt zich met te vermelden, dat „bevoegde beoordeelaars gunſtig over zijn ſtukje hebben geoordeeld; dat het bij het publiek, dat ſpoedig eenen *tweeden* druk verlangde, met belangſtelling is ontvangen, en niet zonder zegen gebleven, en dat hem geene afkeurende ſtemmen zijn ter ooren gekomen, met uitzondering van eene, die zich uit den boezem der *Vaderlandſche Letteroefeningen* heeft getracht te verheffen." Maar, wat is dan de eigenlijke grieve tegen die beoordeeling? zal men vragen. Deze, dat de ſteller daarvan, betuigende, de *eigene woorden* van den Heer VAN SENDEN aan te halen, „andere daarvoor in de plaats ſchuift," en berigt, dat de Cholera in die preek gezegd wordt te zijn eene herinnering aan menſchelijke *broosheid*, terwijl in de preek zelve ſtaat eene herinnering aan menſchelijke *beperktheid!* En hoe nu is het met die zware

beſchuldiging gelegen? De zaak zelve is waar, Lezer; maar de gevolgen, die VAN SENDEN daaruit afleidt, zijn zeer onwaar. Zijn Eerw. aarzelt namelijk niet, deze handelwijze voor „ echt Jezuitisch of Enclyclopaedistisch" te verklaren, en, om zijne minkundige Lezers hieromtrent beter in te lichten, getroost hij zich de moeite, in eene vrij lange noot, de uitdrukking *encyclopaedistisch* op te helderen, de beteekenis van dezelve met een voorbeeld te ſtaven, en, als ter karakteriſering van den Rec., te verwijzen naar zijne *Verdediging van Bijbel en Openbaring*, Iſte D. bl. 244, en de Aanm. 331.

Het ſpijt ons, dat wij den Schrijver tot dezen onbeſcheiden uitval aanleiding gegeven hebben; maar het ſpijt ons meer om hemzelven, dan om ons. Op ons moge de beſchuldiging hechten van gebrek aan oplettendheid; men wordt, helaas! gedrongen, in het bedoelde bijvoegſel meer dan dit gebrek op te merken. Wij toch kunnen ons op de zuiverheid onzer bedoeling beroepen, en durven verzekeren, gelijk wij bij dezen doen, dat de ingebragte zware grieve op eene ſchrijf- of drukfout berust. Maar wij weten, dat Recenſenten in hunne bedoelingen altoos ongelijk hebben in het oog van Auteurs, die zich verongelijkt wanen, en het zou dus ook onbillijk zijn, zoo wij van VAN SENDEN wilden vergen, dat hij ons op ons woord zou gelooven. Er is echter iets, waarop wij regt meenen te hebben, bij dien Heer aan te dringen; het is dit, dat zijn Eerw. zich door de bewuste beoordeeling zelve zou hebben kunnen en moeten overtuigen, dat in die ongelukkige *variante*, gelijk hij de gemaakte verandering regt geestig noemt, geene boosaardige list, (immers, waar zou die ſchuilen?) maar eene ligt vergeeflijke ſchrijf- of drukfout *moest* gelegen zijn, daar in het ſtot gezegd wordt: „ Dat God eene tot nog toe min bekende ziekte over het menschdom zou hebben doen komen met het bepaalde doel, *om de hand over hand toenemende trotschheid en verheffing op eigene krachten te vernederen en te fnuiken*, ſchijnt ons toe even onbewijsbaar te zijn, als dat God door deze plage, die

het meest in berooide en armoedige huisgezinnen woedt, zindelijkheid en orde zou willen aanprijzen." Deze woorden toch hebben naauwelijks een' goeden zin, zoo men het woord *broosheid* behoudt; maar zij ſlaan volkomen op hetgeen de Heer VAN SENDEN in het eerſte deel van zijne preek heeft willen bewijzen, t. w. dat de Cholera, naar de bedoeling van God, eene herinnering is van menſchelijke *beperktheid*. En hiermede achten wij ons van onzen pligt jegens het publiek gekweten te hebben; terwijl wij verſchooning verzoeken, dat wij over zulk eene kleinigheid zoo breed hebben uitgeweid.

Maar nu nog een woord tot u, Eerw. Heer! Is het wél gedaan, bij een' beganen misſlag het ergſte te gelooven, terwijl genoegzame redenen voor eene gunſtige opvatting pleiten? Is het wél gedaan, de aanmerkingen te verzwijgen, die op uwen arbeid gemaakt zijn, en die in volle kracht blijven, hetzij men ter aangehaalde plaatſe *broosheid* of *beperktheid* leze, en alsdan eene luide klagt over verongelijking aan te heffen? Is het wél gedaan, in eene blijkbare misſtelling een' ſchijnbaren grond te zoeken, om de beoordeeling, waarin dezelve voorkomt, als partijdig en vijandig, en den ſchrijver als een' listigen vervalſcher van uwe woorden ten toon te ſtellen? Ge noemt onze handelwijze echt Jezuitisch of Encyclopaedistisch; maar wij durven u op uw geweten af vragen, welk eenen naam *uw* gedrag dan wel verdiene?.... Op grond van het boven gezegde, in weerwil van de beoordeelaars, die over uwe preek gunſtig hebben geoordeeld, en die in uw oog alleen *bevoegd* ſchijnen te wezen, en in weerwil van uwe toelichtende aanmerkingen, in bovengemeld bijvoegſel vervat, herhalen wij dus hier vrijmoedig onze vroegere betuiging, t. w. dat wij die preek voor een opſtel houden, *dat in haast, of in eene niet zeer kalme ſtemming is vervaardigd;* waarbij wij niet ſchromen de verklaring te voegen, dat dit bijvoegſel desgelijks *overhaasting*, *maar wel inzonderheid gebrek aan kalmte* doet kennen. Anderen mogen beoordeelen, of de uitheemſche ſpreuk: *Veritas vel mendacio*

corrumpitur, *vel ſilentio*, waarmede gij uwe handhaving der waarheid op een' zegevierenden toon beſluit, niet beter *uwe* handelwijze teekene: wij vergenoegen ons met u de algemeen bekende taal van den Apostel PAULUS te herinneren, in welker betrachting wij allen, helaas! zoo dikwijls te kort ſchieten: *De Liefde gelooft alle dingen — zij hoopt alle dingen.*

Handleiding voor Apothekers Leerlingen. Door B. MEYLINK, *Phil. Nat. Doctor, enz. Apotheker en Chemist te Deventer. Te Haarlem, bij* de Erven F. Bohn. 1832 *In gr.* 8*vo.* 242 *Bl. f* 2-:

In een kort, zedig Voorberigt geeft de Schrijver de redenen op, welke hem tot het opſtellen dezer Handleiding bewogen hebben. Aan zulk een werk is behoefte; hij zal derhalve zijn doel niet misſen, en zeker met dezen zijnen arbeid nut ſtichten. Of er op deze Handleiding gegronde aanmerkingen te maken zijn, zal meer de tijd, dan eene vooreerst altijd nog oppervlakkige beoordeeling, moeten leeren; door het gebruik met jonge lieden leert men eigenlijk eerst kennen, waar een of ander ſchuilt, hetwelk anders behoorde te zijn. De Schrijver heeft gelijk; de taak, om voor eerstbeginnenden te ſchrijven, is niet gemakkelijk. Ondanks dit alles vertrouwen wij, dat dit boekje den leerling in de Artſenijmengkunde niet zonder nut in handen zal kunnen gegeven worden Een verſtandig en oplettend onderwijzer zal er desgelijks nut mede kunnen doen, verhelpen waar het noodig is, en langs dezen weg kan deze Handleiding nog tot meerdere volkomenheid geraken.

Het werk is in *vier* groote *Afdeelingen*, en elke dezer wederom in meerdere *Hoofdſtukken* geſplitst. De vier hoofdafdeelingen hebben tot opſchrift: *Artſenijmengkunde*, *Plantenkunde*, *Natuurkunde*, *Scheikunde*. Zij worden door eene korte *Inleiding* voorafgegaan.

Men zoude, wat de orde van opvolging dezer afdeelingen betreft, eenige aanmerking kunnen maken: b. v. waarom de Schrijver zijne Handleiding met de afdeeling, aan de Natuurkunde gewijd, niet opent. Men leest daar toch, bl. 162: „De „ Natuurkunde is die wetenſchap, door welke wij kennis van de „ Natuur verkrijgen, dat is: door welke wij grondig bekend

„ worden met alle de ſtoffelijke zelfſtandigheden, ligchamen „ genoemd, die wij door onze zintuigen in het uitgebreide „ gebied der ſchepping kunnen waarnemen, en van de krach- „ ten, die op deze ligchamen en waardoor ook deze ligcha- „ men onderling op elkander werken." Zoude dus de we-tenſchap, welke een overzigt van het geheel geeft, niet vooraf dienen te gaan, eer men derzelver gedeelten gaat beſchrijven?

Vergeten wij echter niet, dat het eene Handleiding is voor Apothekers Leerlingen, die meestal van een grondig en hooger onderwijs verſtoken blijven. Kan het onderwijs niet op den ruimen Akademiſchen voet geſchoeid, en geregeld van het eene tot het andere overgegaan worden, terwijl men de wetenſchap in haren geheelen omvang zich tracht eigen te maken, dan is het beter, eenen meer empiriſchen weg te volgen. Geleerden zijn er noodig; maar er is nog meer behoefte aan voor derzelver vak bruikbare menſchen. Deze trachte men op de bestmogelijke wijze te vormen. Zoo meent Rec. van zekere wetenſchappelijke inrigting gehoord te hebben, waar gebrek zal beſtaan aan hetgeen noodig is, om de Natuur- en Scheikunde proefondervindelijk te onderwijzen. Desniettegenſtaande begint men van het hooger natuurkundig onderwijs af, zonder toeſtel, zonder proefnemingen, met het gevolg, dat er in die inrigting, langs dezen weg, nog nooit een goede Natuurkundige of een wezenlijk bruikbare Scheikundige zoude gekweekt zijn! Rec. kan er niet genoeg over oordeelen, maar wenschte, dat dergelijke misbruiken, indien zij beſtaan, niet geduld, noch jonge lieden aan dergelijke verkeerde begrippen opgeofferd wierden.

Vinde het onderhavige werk zijne aanprijzing door het nut, hetwelk er door geſticht worde: dit zal de beste belooning voor den onvermoeiden Schrijver zijn.

De Cholera verdedigd. Naar het Hoogduitsch van Dr. MISES. *Te Amſterdam, bij* H. Frijlink. 1833. *In gr.* 8*vo. Praeludium IV*, 106 *bl. f* : - 90.

De Cholera verdedigd — dit opſchrift heeft de Vertaler verkozen, terwijl de titel van het oorſpronkelijk in het Hoogduitsch geſchrevene werkje luidt: *Schützmittel für die Cholera*.

DE CHOLERA VERDEDIGD (?!) deze titel zal bij menigeen

nieuwsgierigheid en verbazing wekken en voortbrengen. Het zal velen, dien het als AENEAS ging, gelijk dit VIRGILIUS beſchrijft (*), toen zij de aanwezigheid der Cholera vernamen, zonderling in de ooren klinken. Maar, gelijk men zegt, *de uiterſten ſtaan het digtst bijeen.* Hetgeen voor den een' een voorwerp van *ſchrik* is, wordt dikwijls voor den ander' een onderwerp van *ſpotternij.* Wanneer de een in den angst de vrees overdrijft, denkt de ander, dat daartegen geen beter middel is, dan den lachlust op te wekken. En het gelukt dikwijls eerder, de menſchen door *ſpotternij*, dan door *ernst* en *overtuiging*, tot rede te brengen. Er zoude echter nog al het een en ander tegen het bezigen van zulk een middel in te brengen zijn, vooral voor de ernſtigen en gemoedelijken; maar wanneer wij op het einde der Voorrede vernemen, *dat deze brochure vaſtrekt humoriſtiſch voor de Cholera tegen de Artſen geſchreven is*, dus niet voor het algemeen, zoo kan men deze bedenkingen althans ter zijde ſtellen. De Artſen mogen toezien! Maar, om met Sir HUDIBRAS te redeneren, die, krachtig in argumenten, kon bewijzen, *dat een mensch geen paard is, en een edelman evenwel een uil kan zijn*, zoo zullen de menſchen toch mede hun algemeen deel kunnen nemen van hetgeen eigenlijk den Artſen in het bijzonder toegedacht is en toegerekend wordt, daar men mede zoude kunnen bewijzen, *dat een Arts een mensch behoort te zijn, indien ook alle menſchen geene Artſen mogen zijn.* Wanneer van Artſen het denkbeeld is uitgegaan, om als 't ware in het groot de ſmetſtoffen in de lucht weg te nemen, te verdelgen, landſtreken met berookingstoeſtellen in het groot te omzetten en zoo alle beſmetting af te weren, dan gingen zij in hunnen ijver te verre. Maar, wie bragt hen daartoe? Het geklaag, de vrees, de angst der menſchen. Voor zichzelven behoefden zij niet zoo verre te gaan; want, onder de weinige voorregten, aan hun beroep verbonden, is dit echter wel het voornaamſte, dat zij doorgaande voor beſmetting minder vatbaar zijn of worden. Hun dagelijksch verkeeren aan ziek- en ſterfbedden doet hen gemeenzamer worden met het denkbeeld aan den dood; bij den wensch, om voor hunne betrekkingen te mogen blijven le-

(*) Ik ſtond verbaasd van ſchrik, en al mijn haren ſtaan
Te bergen, en mijn keel vergeet geluid te ſlaan!

ven, vreezen zij echter het oogenblik niet, hetwelk ook hen kan afroepen; en zij blijven gerust, vertrouwende op Hem, in wiens hand hun adem is, terwijl zoo vele anderen eene laffe, kinderachtige vrees aan den dag leggen voor hetgeen eenmaal eene *onherroepelijke* wet voor *allen* is geworden. Niet een iegelijk is het echter gegeven, het juiste midden te houden van het bekende: *Bemin het leven en vrees den dood niet.* Zij, die het *eerſte* overdrijven en daardoor de *laatſte* vergrooten, maken zich, indien al niet ergerlijk, dan toch beſpottelijk. De tijden, toen de Cholera aanſtaande was of zich begon te vertoonen, hebben ruime ſtof tot bijtende ſatyre opgeleverd. De Artſen hebben het hunne bijgedragen, en zoo heeft het Dr. MISES niet aan het noodige tot het ſchrijven zijner ſatyre kunnen ontbreken.

Ons oordeel in het algemeen over dit geſchrift zullende zeggen, zoo kan men den Schrijver (wie hij eigenlijk is, is ons geheel onbekend; ook is dit het eerſte zijner voortbrengſels, hetwelk onder ons oog komt) *humor* niet ontzeggen. De geestigheid is doorgaande wel volgehouden; zij daalt ſlechts zelden tot platheid, maar vervalt wel eens in het gebrek der overdrijving. Het is evenwel wat veel gevergd, de geestigheid door vierentachtig bladzijden zonder daling of rijzing vol te houden. In hoe verre hij *de* JEAN PAUL *der Natuurfilozofie genoemd zoude kunnen worden*, verdiende wel eenige meerdere omſchrijving. Dat hij vele overeenkomst met wijlen den ſchranderen en vernuftigen Hoogleeraar VOSMAER zoude hebben, kan niet anders, daar alle Humoristen naar elkander als broeders gelijken; wij zouden echter VOSMAER boven Dr. MISES ſtellen, als die *geene brandnetels* teelde, en vooral, hetgeen hem nog onlangs en met regt tot grooten lof is toegerekend, *dat men zich niet herinnerde, dat hem ooit iets ontſnapt was, wat naar profaniteit riekte.* (*) VOSMAER onthaalde op ſchotels gewonen kost, maar op zijne wijze met zout beſprengd, dat men ze *hartig* vond, zonder over ziltigheid te klagen.

Het werk is in *zeven* Afdeelingen verdeeld. De eerſte is als eene ſoort van *Inleiding* te beſchouwen. De *tweede* houdt zich bezig met het vraagſtuk, *of er te veel menſchen op de wereld zijn.* Hier zal men op eene geestige wijze de beantwoording kunnen zoeken der bedenkingen van

(*) *Vruchten van de Rederijkkamer de Wijngaardranken*, bl. 142.

den beroemden Ridder J. R. L. DE KIRCKHOVE, DIT DE KIRCKHOFF, vroeger ook genaamd geweest KERCKHOFF. (*) Hij, de oorzaken optellende, waardoor de bevolking ſchijnt toe te nemen, komt tot het denkbeeld, *of zij de grenzen* (welke?) *harer hulpmiddelen niet zoude kunnen overſchrijden.* Dien ten gevolge zoude men de *Cholera-morbus Aſiatique* voor den *liefderijken* MOERASVOGEL van den Heer MISES kunnen houden, in wiens wijsgeerige redenering men een middel tegen de OVERBEVOLKING zoude kunnen vinden. De menschlievendheid der Artſen doet intuſſchen wél, door dergelijke wijsgeerige herſenſchimmen zich niet te laten in ſlaap wiegen, noch van haar groot doel aftrekken, en het der Cholera, van wege de vrees voor overbevolking, gewonnen te geven. Liever ſchiete zij met grof geſchut en de grootſte harer pillen op den moerasvogel! Tot nog toe komt het ons voor, dat de grooten der aarde, door het voeren van oorlog, de overbevolking hebben getracht, tijdig of ontijdig, voor te komen. Dit *tweede* Hoofdſtuk, of hoe men het noemen wil, bevat vele gewigtige waarheden; en het ſchijnt meermalen, of de Cholera meer als voertuig is gebezigd, om ſommige zaken aan den man te brengen, dan wel als hoofdperſoon op te treden. Het hoofddenkbeeld in het *derde* deel ſchijnt te zijn, dat de maag van den mensch met zijne goedkeuring tot het eigenlijke *moeras* wordt (bl. 30), waar de vogel het liefst nestelt. Wat echter het leggen van pleisters op den mond betreft, om der Cholera het binnentrekken te beletten; van dezen, anders voorzeker heilaanbrengenden(!) maatregel verzoeken wij, ter liefde van de ſchoone kunne, goedgunſtig verſchoond te mogen blijven. Tot zulken duren prijs willen wij ons behoud niet koopen. Laat ons toonen, geene zulke grove *egoïsten* te zijn! — In de *vierde* Afdeeling krijgen de *Machines* en *Machineriën* eene beurt, en worden de voordeelen, den handel door de Cholera aangebragt, treffelijk geſchilderd. Doch onder allen, op welke de Cholera *haren horen van overvloed heeft uitgegoten*, behoort den *Artſen*, *Droogisten* en *Apothekers* de eer eener bijzondere vermelding. Met regt worden hiertoe *twee* Afdeelingen afgezonderd. De Geneesheeren worden eershalve op den voorgrond geplaatst, en kunnen bij het opmaken der balans voor het batig ſaldo voegelijk niet in den derden rang geplaatst worden. Het is te wenſchen, dat, bij de herziening

(*) *Conſidérations ſur la nature et le traitement du Cholera-morbus, etc. etc. etc.*

der Patentwet, dit niet onopgemerkt moge blijven; want onder eene *geringe* klasse gerangschikt te worden (zie de Patents-klassificatie) en toch *veel* te moeten betalen, strijdt tegen alle beginselen van welvoegelijkheid, welke ook bij de schatkist niet uit het oog mogen verloren worden. Welk eenen oogst ook de Cholera moge opgeleverd hebben, der Artsen koorn heeft niet welig gebloeid. Alles was te schielijk afgeloopen, om vele bezoeken te kunnen afleggen. Wat zeggen die enkelen, wien snuifdoozen, horologiën en ringen zijn te beurt gevallen! Parkementen zijn niet meer dan een keurig voedsel voor de motten. Indien de Apothekers — *menschen, die verdiensten op prijs weten te stellen — den Droogisten nijdig zijn geworden* (bl. 50), laten zij een voorbeeld aan de Artsen nemen, die hun en den Droogisten de verdienste niet misgund hebben. De, zoo men zegt, meer en meer toenemende *tering* zoude nimmer zulk een' aftrek in de *gomma* gebragt hebben, als de Cholera in *kamillen, vlier, kruizemunt* enz. Laten zij den buit in vrede deelen, en, terwijl de een zijnen *Gaper* met vergenoegde trekken laat opschilderen, zette de ander een' verzilverden vlierstruik of een' bundel vergulde kamilbloemen boven de deur van den winkel. Wat ons echter het meeste genoegen doet, is dit, dat den Heeren Boekhandelaren, van wege de door de Cholera zich uitgebreid hebbende Letterkunde, ook een voordeeltje is geworden. Na de Romans is, in dezen tijd, waarover zij zoo weemoedig klagen, zeker door niets beter een broodje verdiend, dan door het Cholera-geschrijf; tot op de tijdschriften heeft zij eenen weldadigen invloed uitgeoefend. — In een aanhangsel geeft de Schrijver, op den koop toe, *vierenvijftig* gevoelens der Geneesheeren omtrent den zetel en het wezen of de naaste oorzaak der Cholera. Het *tweede* bijvoegsel bevat 51 — zegge *eenenvijftig* verschillende gevoelens omtrent de *contagieuze, miasmatische, epidemische* enz. natuur der Cholera. Deze opgaaf, met de voorgaande, beide van 1832, kan heden gerust verdubbeld worden; hebbende tot het artikel: *twist over de al of niet besmettelijkheid*, ons Land mede ruim bijgedragen.

En hiermede stappen wij van dit werkje af, den Schrijver verzekerende, indien ooit deze beoordeeling onder zijn oog mogt komen, dat hij evenwel van ons de verzochte mededeeling van onze gevoelens, aan welke wij echter de nieuwheid niet gaarne zouden betwist zien, niet te wachten heeft.

Wij zullen hem hiermede niet tot het leveren van een bijvoegſel noodzaken. Het ware ook der moeite niet waardig. Uit onszelven toch zouden wij er de geheele geſchiedenis (*Praeludium*, bl. II.) en geneeswijze der Cholera niet bijgevoegd hebben; en zonder deze, wat zoude er van menig werk over de Cholera, en ook van het onze, bij al de *nieuwheid*, overblijven?!

Kunst om zich tegen de werking der vlammen te beveiligen, enz. Door den Ridder ALDINI. *Naar het Fransch, door* C. KRAM, *Lid der Koninklijke Akademie van beeldende Kunſten, enz. Kunstſchilder, Architect en Leeraar aan de Stads-Akademie van Bouwkunde te Utrecht. Te Utrecht, bij* N. van der Monde. 1833. *In gr.* 8*vo. Met Platen. XII*, 8 *en* 176 *bl., met de Aanteekeningen. f* 2 - 25.

Hetgeen bij elken brand het meest te wenſchen is, is *orde*, en daardoor eene geregelde verdeeling en doelmatige aanwending der middelen tot brandblusſching. Dit doel zal moeijelijk bereikt worden, zoo lang er niet in wordt voorzien, dat, van waar deze beſchikking moet uitgaan, zij in handen van een aantal brave, hulpvaardige en bedaarde menſchen wordt geſteld. Waar men een korps zoogenaamde vaste *Pompiers* heeft, is men reeds meer tot dit doel genaderd, en kunnen er maatregelen van voorzorg genomen worden, gelijk die door den Schrijver in het onderhavige boek opgegeven worden. Waar echter de ſtedelijke fondſen de uitgaaf voor eene welingerigte brandſpuit, behoorlijke en op den duur wél voorziene en onderhoudene ſlangen niet gedoogen, hoe zal men daar aan het aanſchaffen van zulke toeſtellen, die doorgaans niet goedkoop zijn, ſlechts kunnen denken?

Alles, wat tot de uitvinding van den Ridder ALDINI betrekking heeft, verdient de aandacht, behoort onderzocht, vooral niet der vergetelheid overgegeven te worden; maar voor algemeene toepaſſing en aanwending houden wij de opgegevene toeſtellen niet geſchikt. Wat ons betreft, wij zouden tevens onze *Pompiers* vooral vlijtig in het *Gymnastiſche* oefenen: het is ongeloofelijk, wat een vlug, ſtout, koelbloedig en welberaden mensch, ook ongewapend, niet verrigt: hoe minder toeſtel, hoe minder ſteun op andere of anderer krachten, hoe meer zelfvertrouwen, hoe ijveriger men naar middelen tot

behoud voor zich en anderen zoekt en die kloek aangrijpt. Dergelijke proeven, voor aanzienlijken genomen, worden ook meestal te veel opgevijzeld, en hebben veel van een ſpiegelgevecht, hetwelk een denkbeeld van den oorlog geeft, maar hemelsbreed verſchilt, wanneer men van den grond, dien men zich uitkiest, of ondanks zichzelven, op eenen anderen verplaatst wordt, en nu moet handelen en zich redden, naar dat het gezonde verſtand en oordeel dit op het oogenblik aanwijst.

Wij zeggen dit alles niet, om de vinding eenigerwijze te misprijzen, of het werk van den Heer KRAM iets van den lof te onthouden, dien hij zich zeer waardig heeft gemaakt. Het is ſlechts ter onzer verontſchuldiging, dat wij in geene verdere ontleding en beoordeeling komen, achtende deze voor het algemeen en voor het beſtek van dit tijdſchrift min noodig. Wien het lust, make dit werk zich eigen; hij zal het niet uit de hand leggen, zonder er door geleerd te hebben. De Beſturen doen vooral wél, dezen post op derzelver budget te brengen. Ontwarende, wat zij noodig zouden hebben, beginnen zij misſchien met intusſchen het noodzakelijkſte zich aan te ſchaffen, en doen de eerſte ſtappen, om ware vaders en verzorgers der belangen hunner ingezetenen te worden.

Om een juist oordeel te vellen, behooren de proeven herhaald, en naar de plaats, waar men ze bewerkſtelligt, gewijzigd te worden; eerst dán kan het oordeel nut doen, en het worde geveld door deskundigen en met de zaak bekenden. Intusſchen eere den Ridder ALDINI, dank en bemoediging om verder voort te gaan den Heere KRAM, waartoe een goed vertier van dit allezins belangrijk werkje bevorderlijk zij!

Geſchiedenis van het Nederlandſche Zeewezen, door Mr. J. C. DE JONGE, *Archivarius van het Rijk. Iſte Deel. Van de vroegſte tijden tot den Munſterſchen Vrede. In 's Gravenhage en te Amſterdam, bij* de Gebr. van Cleef. 1833. *In gr.* 8*vo. XIV en* 600 *bl. f* 5-50.

Welken regtſchapenen *Nederlander*, die ſlechts eenigzins van de geſchiedenis en letterkunde zijns vaderlands werk maakt, zijn de verdienſten daaromtrent van den Archivarius DE JONGE niet reeds bekend? Hooge eer zal de Schrijver

zich voorzeker met de uitgaaf van het werk verwerven, hetwelk eene aanzienlijke gaping in onze letterkunde aanvult, en van hetwelk het eerſte deel voor ons ligt. Het is opgedragen aan Z. K. H. den Admiraal en Kolonel-Generaal; en het ware te wenſchen, dat er aan Vorſtelijke, voorname of andere, doch verdienſtelijke perſonen, nooit werken van minder belang, dan dit, opgedragen werden: dan zou zulk eene opdragt tevens eene aanbeveling van den inhoud zijn. Dit eerſte deel gaat niet verder dan tot den *Munſterſchen* Vrede, doch is echter ten uiterſte belangrijk; want wij zien er het Zeewezen geboren worden, en zich langzamerhand ontwikkelen. Hoe boeit het de aandacht van den *Nederlander*, onderzocht en geſtaafd te zien, op welk eene wijze de vroegere onvolmaakte manier van bouw en toerusting der ſchepen, die der wapening en bemanning, die van krijgstucht en oorlogvoeren, van lieverlede zich verbeterden; hoe echter, reeds in vroege tijden, verordeningen voor ſchepen, ten oorloge beſtemd, beſtonden; hoe de beroering, gedurende de eerſte jaren van den opſtand tegen *Spanje*, aanleiding tot vele verwarringen gaf; hoe het beleid onzer voorvaderen de moeijelijkheden grootendeels te boven kwam, en welke heldendaden, onder welke omſtandigheden, met welke en tegen welke magt, de *Nederlanders* op zee verrigtten! Alles wordt met naauwkeurige aanhaling der plaatſen, uit onderſcheidene bronnen, bewezen; de deugdelijkheid dier bronnen zelve wordt hier en daar getoetst. Verſchillende belangrijke bijlagen, waaronder ſtaten van onze en ook der *Spaanſche* en *Duinkerkſche* zeemagt, worden medegedeeld. De ſlag bij *Duins* wordt door eene zeldzaam voorkomende Kaart aanſchouwelijk gemaakt. Kortom, wij kunnen niet anders, dan den geleerden, onpartijdigen, onderzoeklievenden, en tot de beste bronnen, ook ambtshalve, toegang hebbenden Schrijver lust en krachten wenſchen, om zijne gelukkig begonnen taak voorſpoedig voort te zetten en te voleindigen. Daar de Heer DE JONGE niets als bewezen ſtelt, dan hetgeen ons insgelijks als zoodanig toeſchijnt, en hij dáár, waar geſchiedkundige zekerheid ontbreekt, zich zedig van beſliſſing onthoudt, hebben wij geene aanmerkingen of tegenwerpingen te maken. Reikhalzend zien wij naar de volgende deelen uit, waarin de belangrijke tijdvakken van DE WITT, en vooral het nog teederder te behandelen onderwerp van den *Engelsch-Amerikaanſchen* oorlog met de gevolgen van dien, voor zoo ver die tot

ons Zeewezen en het beheer daarvan in betrekking ſtaan, moeten voorkomen. Wie wenscht niet, door een zoo waarheidlievend en kundig man, als de Heer Archivarius DE JONGE, zich den weg door die doolhoven te zien aangewezen?

De invloed van Nederland op het overige Europa. In twee Voorlezingen, door N. G. VAN KAMPEN. *Te Haarlem, bij* de Erven F. Bohn. 1833. *In gr.* 8*vo. VIII en* 102 *bl. f* 1 - 25.

De geleerde en vaderlandlievende VAN KAMPEN verdient den dank van het publiek ook nu weder, door de uitgaaf van dit ſtukje, hetwelk twee Verhandelingen behelst, die ter vervulling van even zoo vele leesbeurten in *Felix Meritis* en in het *Nut van 't Algemeen* gediend hebben. De eerſte beſchouwt den gunſtigen invloed, dien *Nederland* in 't algemeen, in den loop zijner ganſche Geſchiedenis, zoo in Staatkunde als Staathuishoudkunde, op het overige *Europa* geoefend heeft; de tweede onderzoekt datzelfde met opzigt tot Zedelijkheid, Godsdienſtigheid, Letteren, Wetenſchappen en Kunſten. Belangrijke Aanteekeningen, tot ſtaving en uitbreiding van het in de Verhandelingen gezegde, zijn achter het werkje gevoegd, en verhoogen deszelfs waarde.

Wij hebben geene aanmerkingen. Alleen verwonderde het ons, bl. 99, bij de aant. op bl. 59, reg. 8. v. o., over de uitvinding van het *Teleskoop* (gelijk de Heer VAN KAMPEN zich uitdrukt) door ZACHARIAS JANSEN te *Middelburg*, ſlechts LA RUE's *Geletterd Zeeland*, bl. 299—304, te zien aangehaald; daar de zaak omtrent de uitvinding der Verrekijkers (zijnde de eigenlijk gezegde *Teleskoop* eene uitvinding van GALILEI) zoo breedvoerig en grondig is uiteengezet door de Heeren DE KANTER en AB UTRECHT DRESSELHUIS, *De Provincie Zeeland*, (*Middelburg*, Gebr. ABRAHAMS, 1824) bl. 113, en *Bijlagen* achter dat werk, bl. 79 tot 98 ingeſloten. Bl. 8 van het aangekondigde werkje leze men reg. 14 van boven *hem zelv'* in plaats van *hen zelv' af te zweren*. Die drukfeil maakt eenige duisterheid in den anders duidelijken zin.

Mogten deze Verhandelingen weldra in het Hoogduitsch, Fransch en Engelsch vertaald en gelezen, en daardoor de oogen der vreemde Volken meer en meer worden geopend!

Hoe waar en krachtig is het ſlot der tweede Verhandeling: „ Eenmaal zal de onzijdige Geſchiedenis het al blozend verhalen en zeggen moeten: het Vaderland van DE WITT, DE RUITER, DE GROOT en WILLEM III is in het regtsgeding tegen het Vaderland van VAN DER NOOT, DE CELLES en RODENBACH, waartegen het zich ſlechts verdedigde, door den Europeſchen *Areopagus* veroordeeld geworden!"

Gronden der Nederlandſche Woordafleidkunde, voor zoo ver dezelve eenigzins zeker is, of woordontleedkundige beſchouwing van de wijze, waarop in het Hollandsch de woorden uit elkander voortſpruiten, en met elkadr vermaagſchapt of verbonden zijn. Tot zelfoefening voor de Heeren Schoolonderwijzers, en voorts ten gebruike van elkeen', die zich een geleidelijk overzigt onzer woordvorming verſchaffen wil. In een', zoo veel mogelijk, duidelijken en bevatteliken trant voorgedragen door Mr. B. H. LULOFS, *Hoogleeraar te Groningen, enz. Te Groningen, bij* J. Oomkens. 1833. *In gr.* 8*vo. VIII en* 291 *bl. f* 2 - 40.

Het doel, waarmede de Hoogleeraar LULOFS dit werk uitgaf, ſtaat op den titel vermeld. De oordeelkundige en duidelijke wijze, waarop de geachte Schrijver, zonder in zoodanige diepe navorſchingen te treden, als buiten zijn beſtek lagen, de voorgenomene taak heeft afgewerkt, doet het allezins aan het voorgeſtelde oogmerk beantwoorden. Zoo bevalt ons onder anderen de getrokkene grenslijn tusſchen afgeleide en zamengeſtelde woorden. De Heer LULOFS erkent dan-alleen *zamenkoppeling*, wanneer eenig woord uit twee of meer nog *in gebruik zijnde* woorden is zamengeſteld. Alle andere woordvorming, hetzij door buigingsdeelen, hetzij door achter-, hetzij door voorvoegſelen, al zijn of waren dezelve in overoude tijden afzonderlijke woorden of woordjes geweest, brengt hij tot de *afleiding*. Deze afbakening is zeer geſchikt voor eene *volkmatige* woordafleidkunde, en dus beantwoordende aan het doel des Schrijvers. Eenige weinige aanmerkingen op het werk houde men ons echter ten goede. Op het voetſpoor van den beroemden TEN KATE, verdeelt de Hoogleeraar de achtervoegſels in *zachtſtaartige*, als *er*, in *ſpre-*

ker; onzachtſtaartige, als *aar*, in *leeraar*, *wandelaar*, en *volopklemſtaartige*, als *in*, in *vriendin*, *gezellin*. Onder die *onzachtſtaartigen* (⏑) ſtaan ook opgenoemd *achtig* en *haftig*, ſchoon de Schrijver bl. 113 zelf erkent, dat *haftig* den klemtoon naar zich trekt, en *achtig* insgelijks, wanneer het met *haftig* eensbeteekenend is, als in *waarachtig*. Zou hij dus niet tweederlei *achtig* hebben moeten erkennen? *achtig*, onzachtſtaartig, als in *geelachtig*, en *achtig*, volopklemſtaartig, als in *waarachtig*; en zou hij dat laatſte *achtig* met *haftig* niet bij de volopklemſtaartigen hebben moeten brengen? — *Kindsheid* (bl. 121) moet *kindschheid* zijn: want *heid* ſtaat of achter een *onverbogen zelfſtandig* naamwoord, als in *Godheid*, of achter een *onverbogen bijvoegelijk* naamwoord, als in *goedheid*. Nu beſtaat er een bijvoegelijk naamwoord *kindsch* (kindſche ſpelen b. v.) en daarvan komt *kindschheid*. Voorts ſtaat *heid* ook nog wel achter een *bijwoord*, als in *nabijheid*, welk *nabij*, even als meer voorzetſels, dikwijls *adverbialiter* gebezigd wordt, b. v. *hij is nabij*. — Bl. 148. *apin*. Dit woord is niet gebruikelijk: men zegt *eene fim*. — Volgens bl. 216, vergeleken met 215, zou het eerſte deel in *oudtijds* een voorzetſel zijn, even als in *doorgaans*; maar *oud* in *oudtijds* voor *oudentijds*, *des ouden tijds*, is een bijvoegelijk naamwoord. — Volgens bl. 223 zou *en*, in koppelingen, het teeken des meervouds zijn; maar het is veeleer dat van den meest verouderden tweeden naamval op *en*, b. v. *heldendicht* is een dichtſtuk, dat de daad of het lijden eens helds, gelijk Ulyſſes of Aeneas, bezingt. — Bl. 228. Hoe onderſcheidt men *avond-maaltijd*, d. i. *maaltijd des avonds*, en *avond-maaltijd*, d. i. *tijd des avondmaals*? Het laatſte zouden wij liever in de zamenſtelling ſchrijven *avondmaalstijd*: dan zal ieder den klemtoon op *a* en op *tijd* plaatſen. — Bl. 268. *gedachtenisleerrede*. Naar ons gevoel is dit woord niet half zoo ſtroef, als het door LULOFS verkozene *gedenkleerrede*, waar twee klemtoonen naast elkander komen.

Deze aanmerkingen mogen bewijzen, dat Recenſent dit werk, hetwelk hij ruimſchoots aanbeveelt, met aandacht gelezen heeft.

Laatſte Brieven van Jacopo Ortis, door UGO FOSCOLO. *Uitgegeven door* LORENZO ALDERANI. *Te Leeuwarden, bij* H. C. Schetsberg. 1832. *In gr.* 8*vo. XXIX en* 370 *bl. f* 3 - 60.

UGO FOSCOLO was van 's vaders zijde uit een oud adellijk *Venetiaansch* geſlacht afkomſtig. Zijn vader was *Proveditore* of Gouverneur van het eiland *Zante*, en zijne moeder, eene trotſche en zeer Ariſtokratiſche *Griekin*, beviel van hem, in het jaar 1773, aan boord van een fregat, dat aan de republiek *Venetië* toebehoorde, en wel in de nabijheid van bovengenoemd eiland. Wie den levensloop des Schrijvers verder kennen wil, raadplege de *Narigten*, die, in plaats eener inleiding, het eigenlijke werk voorafgaan. De Schrijver bevond zich te leur geſteld in de wenſchen, die liefde tot het vaderland en liefde tot eene zekere ſchoone hem inboezemden; hij verviel tot zwaarmoedigheid en menſchenhaat, vatte vooringenomenheid met den zelfmoord op, en werd in deze ſtemming de Auteur van den Roman: *laatſte Brieven van Ortis.* Die brieven behelzen in zoo verre waarheid, als zij, met verandering van namen, wezenlijk beſtaan hebbende perſonen aanduiden, en bijna alles, wat hier gezegd wordt aan *Ortis* wedervaren te zijn, tot de levensgeſchiedenis van UGO FOSCOLO behoort. Zoo zijn dan ook alle denkbeelden en gevoelens die van den Schrijver, en het werk is hem geheel uit het hart gevloeid. De verwezenlijkte zelfmoord van *Ortis* is echter bij FOSCOLO een niet uitgevoerd voornemen gebleven: en, gelijk hij zich te voren reeds als dichter en geleerde beroemd had gemaakt, is hij dat meer en meer blijven doen tot aan zijnen dood in *Grootbrittanje*, den 10 September 1827. Het is dus met hem gegaan als met GÖTHE, die zich door het ſchrijven van *Werther's lijden*, in ſoortgelijke omſtandigheid als die van *Werther*, van eigene zucht tot zelfmoord genas, doch tevens aan anderen eene overhelling tot die misdaad onwillekeurig inſtortte.

De hier gegevene uitgaaf der *laatſte Brieven van Ortis* is de echte en onverminkte. Zij is, na den dood van FOSCOLO, bezorgd door deszelfs boezemvriend ALDERANI. Van den inhoud van het werk zullen wij alleen zeggen, dat *Ortis* wordt voorgeſteld, als vervolgd om ſtaatkundige gevoe-

lens; dat hij in kennis raakt met een meisje, hetwelk, om huiselijk belang, door haren vader verloofd was aan een' man van een koel karakter, en dien zij niet beminde; dat *Ortis* en die ongelukkige schoone, *Therese* genaamd, op elkander verlieven; dat zij echter der deugd getrouw blijven, en *Ortis* zich verwijdert, maar, op de tijding van *Therese's* huwelijk, het voornemen opvat, zich werkelijk om te brengen: eene daad, waartoe hij reeds uit te leur gestelde vaderlandsliefde bereid zou zijn geweest, indien de liefde tot *Therese* hem niet, tot aan den dag van haar huwelijk, aan het leven geboeid had. Na haar dan nogmaals te hebben opgezocht, en van al de zijnen en de haren, zoo veel zich de gelegenheid aanbood, een geheimzinnig affcheid te hebben genomen, vermoordt hij zich, ten einde geen misdadiger in nog grootere maat te worden.

De almogendheid der hartstogten, het onoestaanbare of ingebeelde van een' vrijen wil, de verachtelijkheid van het menschdom in 't algemeen, het onbewezene van eene Goddelijke Voorzienigheid, het onzekere van eene toekomstige vergelding, en het geoorloofde, ja in sommige omstandigheden verhevene en prijselijke van den zelfmoord (waarvoor echter FOSCOLO zoo wel als GÖTHE zich wachtte, zoodat zij hunne leer geenszins door daden hebben bekrachtigd) — dit alles wordt hier, in den hartstogte-lijkdweependen, geweldig in het hart grijpenden en krachtig-oorspronkelijken stijl van een dichterlijk, tot vertwijfeling vervallen *genie*, opzettelijk gepredikt. Het ware en valsche, het goede en verfoeijelijke, het verhevene en het ijzingwekkende zijn hier onaffcheidbaar zamengesmolten. De beroemde CESAROTTI betuigde: „ Ik lees den *Ortis* zeer afgebroken — van tijd „ tot tijd moet ik adem scheppen, om niet door de menigte „ der idéën, beelden en gevoelens verdrukt te worden, met „ welke hij mijn hart en mijnen geest overstelpt. Ik wil „ over den *Ortis* niet wijdloopig spreken. Slechts een paar „ woorden. Het is een werk, door het *genie* in den *aanval* „ *eener heete koorts* ontworpen, van eene *moorddadige ver-* „ *hevenheid* en van eene *vergiftigende voortreffelijkheid.* Met „ *leedwezen* zie ik, dat het een werk is, uit het *hart* des „ Schrijvers ontsproten, en dat smart mij juist het meeste; „ dewijl ik vrees, dat aan zijn binnenste een kankerachtig, „ ongeneeslijk kwaad knaagt."

Volkomen vereenigen wij ons met dit gevoelen. ALDE-

RANI zegt, om zich over de nieuwe uitgaaf te regtvaardigen: „ Daar het nu *niet meer mogelijk* is, eenen zoo dikwijls herdrukten Roman te *onderdrukken*, welks letterkundige waarde en gebreken velen zullen willen navolgen; en „ daar het bovendien een van die zeldzame boeken is, in „ welke zich de geest van een' jeugdig' Schrijver en tevens „ 's menschen ziekelijk hart laat beschouwen, zoo moge men „ hetzelve naauwkeurig herdrukken, met vlijt de meeningen „ der oordeelkundigen daarover verzamelen en rangschikken, „ en het met een tegengift ten beste der jeugd begeleiden."

Wij nemen eens aan, dat door dit alles de verbeterde uitgaaf van het werk en deszelfs veelal belangrijke en heilzame bijlagen, in het *oorspronkelijke*, gebillijkt worde; de *Vertaler* wordt hiermede *niet* verdedigd, en wij wenschten, dat hij dien, zoo niet schadelijken, ten minste gansch nutteloozen, arbeid had nagelaten. Intusschen schijnt men de mededeeling der *laatste Brieven van Ortis* voor het Nederlandsch publiek zoo noodig, zoo nuttig, zoo aangenaam te hebben gerekend, dat men zich bij het overbrengen blijkbaar gehaast heeft. Vandaar zoo veel onnaauwkeurigheden, b. v. bl. 82. *drankzoete* voor *aan den drank verslaafde* boeren. Bl. 112: *Ik heb mij nog nooit in anderen zelf kennen geleerd*, voor: *Ik heb nog nooit mijzelven in anderen leeren kennen.* Bl. 215: *Wij zijn alle vijandig gezind tegen ons zelve*, in plaats van hetgeen de zamenhang vordert: *Wij zijn, elk voor zichzelven, vijandig gezind tegen alle anderen.* Bl. 221: *nog moetende volgen oogenblikken.* Bl. 305 aan het einde moet voor *Odoardo* zeker gelezen worden *Jacopo* (*Ortis.*) Indien dezelfde Vertaler nog meerdere vreemde voortbrengselen bij ons wil overplanten, hopen wij, dat hij betere keus mag doen en met meerdere oplettendheid zijne taak verrigten.

HENDRIK D'EFFIAT, *Marquis van Cinq-Mars; een Tafereel van het Fransche Hof en der Fransche Zeden onder* LODEWIJK *XIII. Naar het Fransch van* A. DE VIGNY; *door de Schrijfster van de kleine Pligten. II Deelen. Nieuwe Uitgave. Te Amsterdam, bij* M. H. Schonekat. 1833. *In gr.* 8*vo. VIII*, 297 *en* 350 *bl. f* 4-80.

De wijze, van welke men zich in onzen leeftijd bedient, om het lezend Publiek met den geest en de hoofdgebeurte-

nisſen van vroegere tijdvakken der Geſchiedenis bekend te maken, door die met het ingekleed en opgeſierd verhaal der lotgevallen van eenigen perſoon van ondergeſchikten rang, uit een dier tijdvakken, te verbinden, heeft hare voor- en nadeelige zijde. Zij is nuttig, wanneer de onderhoudende lezing der inkleeding de zucht tot de meer ingeſpannen beoefening der zuivere Geſchiedenis, en de naſporing der hiſtoriſche waarheid, opwekt; zij wordt nadeelig, wanneer men zich met de inkleeding vergenoegt, en, bij het herdenken, de waarheid met die inkleeding verwart.

Het ſpreekt dus van zelf, dat die der bedoelde Tafereelen de voorkeur boven de overigen verdienen, welke het naast aan de Geſchiedenis blijven, ons het best in het gekozene tijdvak verplaatſen, en met deze hoedanigheden het aandachtboeijende, levendige en leerzame van een' goeden Roman vereenigen. De zamenvoeging van dit alles is het, wat W. SCOTT tot Meester in dit vak gemaakt heeft, en wat hem in enkelen onzer Landgenooten gelukkige navolgers ſchijnt te zullen geven.

Van eenen *Franſchen* Romanſchrijver zal men welligt in dit *genre* niet veel grondigs en goeds verwachten; en daarom eischt de billijkheid te meer, dat wij op dit werk, korteling onder den titel van CINQ-MARS, *of eene Zamenzwering onder* LODEWIJK *XIII*, in het licht verſchenen, thans, bij de nieuwe uitgave, van eenen eenigzins gewijzigden en meer duidelijken titel voorzien, het Publiek opmerkzaam maken.

Het verplaatst ons in de dagen, toen de listige en heerschzuchtige ARNAUD DUPLESSIS, tot den rang van Hertog en Kardinaal opgeklommen, onder den naam van DE RICHELIEU, een bijna onbeperkt bewind over *Frankrijk* uitoefende, en den zwakken LODEWIJK XIII het kwade, gelijk vroeger SULLY 's Vorſten Vader, den welwillenden HENDRIK, het goede, deed ten uitvoer brengen. Door het vernederen der, vroeger zoo magtige, Parlementen; het opſchorten en gevangennemen van de leden der Geregtshoven; het wegſchenken der eerſte ambten aan karakterlooze gelukzoekers; het vervolgen dier Rijksgrooten, welke hunne ſtem tegen hem durfden verheffen; het uitmergelen des volks door velerlei pachten en lasten, had hij zich vijanden onder allerlei ſtanden verwekt, en onder deze vijanden ſchaarde zich LODEWIJK's Grootſtalmeester, HENDRIK, Zoon van den Maarſchalk D'EFFIAT, in de Geſchiedenis meer bekend onder

den naam van CINQ-MARS. Deze is het, wien de bekwame Schrijver gekozen heeft, om met het ingekleed verhaal zijner lotgevallen dat der voornaamſte gebeurtenisſen in de laatſte jaren van RICHELIEU's beſtuur te verbinden. Wij volgen hem, van dat hij, in 1639, het ouderlijk kasteel van *Chaumont* verlaat, om zijne krijgs- en ſtaatkundige loopbaan in te treden, tot dat wij, ruim drie jaren later, de zamenzwering tegen den Kardinaal-Hertog zien mislukken, waarvan hij de hoofdaanlegger en een der voornaamſte ſlagtoffers was; en zoo vindt de Schrijver gelegenheid, om ons den beuzelachtigen LODEWIJK XIII, die (IIde D. bl. 114) zijne gehoudene geſprekken over jagthonden en kremsvogeltjes woordelijk opſchreef, en ze jaren later zijnen gunſteling, te midden van een allerbeſlisſendst onderhoud, voorlas; den koelbloedigen, valſchen en huichelenden RICHELIEU, die zich (ald. bl. 236) met de verraderlijke ſpelen van jonge katten vermaakte, terwijl hijzelf op den val zijner ſlagtoffers loerde; den zwakken GASTON VAN ORLEANS, 's Konings Broeder, die zijnen naam tot een ontwerp leende, dat hij uit angst verried; den vurigen Hertog DE BOUILLON, den edelaardigen DE THOU, en verſcheidene andere bekende perſonen uit de Geſchiedenis, van meer nabij te leeren kennen. Deze karakterſchilderingen zijn geestig en doorgaans waar, enkele echter wat te veel overdreven, b. v. dat van GASTON, die ook hier wel bij de uitkomst toonde, de vereischte geestkracht te misſen, om aan het hoofd eener onderneming te ſtaan, die den ſluwen RICHELIEU konde doen vallen, maar zich echter vroeger reeds te vele malen (waarvan de Schrijver zwijgt) tegen diens heerschzucht verzette, om zulke beſpottelijke uiterſten van zwakheid in hem waarſchijnlijk te kunnen doen achten, als tot welke wij hem hier, o. a. IIde D. bl. 24 en 81, zien vervallen. Wel is waar, de Geſchiedenis levert meer voorbeelden op van hoogst onbeduidende menſchen, wier naam aan het hoofd eener krachtige onderneming prijkte; maar indien het zich historisch laat bewijzen, dat GASTON, toen de groote zamenzwering tot ſtand moest komen, zich haastte, om de hoepelrokken der *Spaanſche* dames en den benijdenswaardigen pastei-dwerg des *Spaanſchen* Konings tot onderwerp zijner geſprekken te maken, dan had het wikkelen van zulk eenen man in hunne geheimen den eedgenooten moeten doen voorzien, wat de uitkomst hunner poging zijn zoude.

Wat den hoofdperſoon der Geſchiedenis betreft, hij zal niet nalaten bij de liefhebbers en liefhebſters der Romanlectuur belangſtelling te verwekken, en mag zulks, als zoodanig, doen; offchoon hier de aanmerking van toepaſſing is, met welke wij onze Recenſie openden, dat men te zorgen hebbe, geen Hiſtoriſchen Roman met de daadzaken der Geſchiedenis te verwarren. Immers, men zoude zich zeer bedriegen, door den minnehandel tusſchen CINQ-MARS en de bekende *Mantueſche* Hertogin MARIA DE GONZAGUES, naderhand Koningin van *Polen*, voor hiſtoriſch waar te houden; terwijl men tevens, van de andere zijde, bekennen moet, dat de Schrijver zich van deze verdichte omſtandigheid uitmuntend bediend heeft, om de belangſtelling in den hoofdperſoon te verhoogen, de vereenigde werking van liefde en ſtaatzucht in eenen vurigen en moedigen jongeling, en den tweeſtrijd tusſchen liefde en ijdelheid in het hart eener jeugdige Vorſtin, te ſchilderen, en aan de uitkomst des verhaals eene treffende wending te geven.

De vrees voor de nadeelen eener ſchets der *Franſche* zeden, in het opgegevene tijdvak, uit de pen eens *Franſchen* Romanſchrijvers, doe niemand dit werk ter zijde leggen. Behalve dat de kieſche ſmaak der waardige Schrijfſter van de *Kleine Pligten*, die zich als Vertaalſter er van bekend maakt, genoegzamen waarborg tegen alle onzedelijke ſtrekking oplevert, zoo durven wij gerust verzekeren, dat dit Tafereel geenerlei ongeregelde hartstogten opwekt; in de liefde, die het ſchetst, geenszins het overdrevene onopgemerkt doet blijven; edele beginſelen van Godsdienst en Vriendſchap — hoezeer beide naar den geest dier tijden gekleurd — aanprijst; den afkeer tegen meer dan ééne ondeugd, die het geluk der Maatſchappijen en Gezinnen verſtoort, in levendig geſchetſte tooneelen opwekt, en op vele plaatſen uitmuntende leſſen van voorzigtige wijsheid, en ſchoone gezegden en uitſpraken, bevat. Het beviel ons, onder anderen, in dit boek, dat, terwijl heerschzucht, door Prieſterlist bemanteld, en alle eigenbatig misbruik van gezag, daarin naar waarde worden gebrandmerkt, tevens al het gevaarlijke en onberadene van door jeugdige eerzucht aangeblazene ondernemingen, die de algemeene rust in gevaar brengen, wordt aangetoond; en dat de Schrijver de hartelijke belangſtelling in zijnen held weet gaande te houden, zonder hem tot eenen Heilig te verheffen, of zijne feilen te bemantelen.

Er zouden, buiten de aanwijzing der reeds genoemde vrijheden tegen de historiſche waarheid, die echter elders weder door het beroep op weinig bekende *officiële* ſtukken worden opgewogen, nog wel andere aanmerkingen te maken zijn; dan welk werk, vooral van dezen aard, is daaraan niet onderhevig?

De bewerking der *Hollandſche* vertaling viel bekwame handen te beurt. Enkele *Gallicismen* zijn echter der kundige Vertaalſter nog ontſnapt: „die geſtrenge houding, die gij haar kent, (*que vous lui connaisſez*) IIde D. bl. 182, zoude in geen *oorſpronkelijk* werk dus door haar geſchreven zijn, evenmin als zij daar het tegenwoordige deelwoord zoo dikwijls, als hier voor den verledenen tijd des werkwoords, zoude gebezigd hebben. Deze kleine overijlingen zijn door een aantal geſchiedkundige Ophelderingen, aan het ſlot des IIden Deels, en door eenige Noten, onder aan de bladzijden, rijkelijk vergoed; en dit een en ander helpt het zijne er aan toebrengen, dat de lezing van dit boek, met meerdere ruimte dan die van vele andere voortbrengſels van vreemden bodem, in uren van verpoozing, kan aanbevolen worden.

Bij de medelijdende minachting, die jegens eenen LODEWIJK XIII, en de diepe verachting, welke van eenen RICHELIEU, onder de lezing van dit boek, bij hem worden opgewekt, zal de *Nederlander* niet nalaten, met dankbaarheid aan God, vergelijkingen ten voordeele van onzen Vorst en die zijner eerſte Staatsdienaren te maken, welke, in ſtede van elders het oorlogsvuur aan te blazen en hun Vaderland te helpen uitmergelen, zich aan de ſpitſe ſtellen, om den vrede, met behoud van de eer des Vaderlands, te verwerven.

Onzen H. DE GROOT, in 1641, aan de *letterkundig-galante* zamenkomſten bij de *Parijſche Hetare* MARION DELORMES te doen deelnemen, zal wel eene veel gewaagde vrijheid zijn.

Eenen wensch mogen wij, ten beſluite, niet onderdrukken, dat namelijk de Vertaalſter zich niet zoo geheel bezig houde met overzettingen, dat zij daardoor zou verhinderd worden, om ook in het vak van den Geſchiedkundigen Roman, in hetwelk zij reeds met zoo veel verdiende toejuiching als Schrijfſter werkzaam is geweest, meerdere oorſpronkelijke vruchten van haren geest onzen Landgenooten aan te bieden.

Wandelaarsoogst. Luimige Schetſen en Tafereelen, verzameld op vroeger gedane Uitſtapjes en kleine Reizen door het Vaderland en elders. Door G. H. NAGEL, *Schrijver van Mijn Reiszak, Javaanſche Schetſen en Tafereelen, enz. Te Amſterdam, bij* H. Frijlink. 1832. *In gr.* 8*vo.* 243 *Bl.* *f* 2 - 60.

Onder eenen nieuwen titel ontvangt de lezer weder eenen bundel des op den titel aangehaalden letterarbeids. Immers, hetgeen wij thans ontvangen, kon ook wel als een tweede deel van den *Reiszak* zijn aangeboden. Evenwel wij hebben er vrede mede; want nu prijkt ook tegenover het titelblad het gerustſtellende: *Dit werk is met één boekdeel compleet.* Wij ontvangen hier de volgende Hoofdſtukken: *De ontmoeting te Senlis, of de oude Emigrant. De veldſlesch van den Tamboer, of een nacht aan den boerenhaard. Vier trappen hoog, of het huwelijk door eene cyperſche kat. De manteljas, of de wisſelvalligheid der fortuin. Gemis en vergoeding, of het Gelderſche bruilofsfeest. Klein Turkije, of het dorp op de grenzen. De herberg buiten Harderwijk, of het werftransport. Het boogſchuttersfeest te St. Nikolaas, of de twee mededinnaars. Lach en buiging, of Arnold's lotgevallen. De Societeit der Tienmannen. Geene voorrede.* Menſchen, die, gelijk wij gaarne dezen lof aan den Heer NAGEL geven, den ſlag hebben, om de hun voorkomende zaken op eene onderhoudende wijze te vertellen, zijn, wanneer zij eenmaal met goed gevolg als Schrijvers zijn opgetreden, in grooter gevaar, dan anderen, om te veel te ſchrijven. Wij vonden in dezen bundel veel, dat wij met genoegen lazen, veel, hetwelk getuigt voor des Schrijvers talent, en hem als verhaler bij vele lezers toejuiching zal verwerven. Maar andere gedeelten van hetzelve leverden de blijken op, dat hij, bij gebrek aan belangrijker ſtof, zijn talent beſteedt, om iets zeer alledaags op te ſieren, en daarmede het boek te vullen. Kan de Schrijver aan de verzoeking wederſtand bieden, welke lof van bekenden, aanzoeken van drukkers veroorzaken; kan hij het van zich verkrijgen, om het eens vervaardigde weg te leggen, te herzien, en eerst na dit herhaald te hebben, en na rijpe overweging, in het licht te geven, dan beſchouwen wij hem, als ongemeenen aanleg hebbende, om nog vele en aangename bijdragen te leveren tot tijdkorting voor ons lezend publiek.

Vrolijke Avonturen of kluchtige Verhalen uit de Veteranendienst van den Serjant Hans Onverſaagd. Met Platen. Te Amſterdam, bij de Gebroeders van Arum. 1832. *In kl.* 8*vo.* 176 *Bl. f* 1 - 80.

De karrikatuurplaatjes, die dit werkje verſieren, zijn het beste, dat wij er in gevonden hebben: want het boekje zelf, dat luimig en geestig *wil* zijn, is zoo laf en zouteloos, dat men er bij in ſlaap valt. Of wie zal ten minſte niet aan 't geeuwen raken bij het volgende (bl. 9 en 10): „*Regt zoo! regt zoo! heer Schuurzand!*" *viel jufvrouw Welman in, wie zoo ſpoedig het verhollandſchte woord* SERJANT *niet te binnen ſchoot. Vader Welman meesmuilde. De jonge lieden begonnen hartelijk te lagchen. De Serjant zelf lachte insgelijks om deze kluchtige woordſpeling. En Teuntje, achter Jufvrouws ſtoel ſtaande en, even als deze, meenende, dat het lagchen om des Serjants vrolijken uitroep ontſtond, lachte met het gezelſchap mede.* Zoo *lacht* hier dan al wat de Schrijver wil, behalve zijne lezers; dezen zullen er denkelijk zoo veel aardigs niet in vinden. Intusſchen, waarom is dit boekje gedrukt en uitgegeven? Hiervan geeft de Heer *Welman* (bl 176), naar ons inzien, de beste reden op, als hij het versje aanhaalt, dat wij, zonder toepaſſing op de Gebroeders VAN ARUM, overſchrijven:

Een boek vindt toch altijd, hoe zot het ook moog' wezen,
Een' boekwurm, die het drukt, en zotten, die het lezen.

Hans Onverſaagd roept daarop uit: *Wel gevonden, mijnheer Welman!* en *wel gevonden!* zeggen wij hem hartelijk na. Alleenlijk, daar wij *pligtshalve* het boekje gelezen hebben, verzoeken wij den Schrijver en de Lezers van dit Tijdſchrift, onszelven van het getal der *zotten* uit te zonderen, als waartoe *vrijwillige* lezers alleen zouden kunnen gerekend worden te behooren.

Vier dagen op reis, of de zevende October. Een luimig Verhaal. Niet vertaald. Te Amſterdam, bij H. Frijlink. 1832. *In gr.* 8*vo. VIII en* 295 *bl f* 3 :

Dit luimig verhaal, hetwelk in vele opzigten een' gelukkigen aanleg van den Schrijver verraadt, laat zich, in ledige oogenblikken, vrij genoegelijk lezen. In zoo ver hebben wij dus vrede met het romannetje. Het hinderde ons alleen, dat de kluchtige held der geſchiedenis, de Heer Hermanus Koppelſtroo, uit vrijen gaat, zonder van zijne echtgenoote wettig geſcheiden te zijn, of berigt van haren dood te hebben ontvangen. Dit maakt de ontknooping, door het onverhoopte wedervinden zijner huisvrouw, wel gemakkelijk, maar tevens al het voorafgaande ten hoogſte onwaarſchijnlijk: en ſchoon de Romanſchrijver zijn ganſche onderwerp verdichten mag, zijne vinding moet altijd van dien aard zijn, dat men zich de zaken als waarlijk gebeurd kan voorſtellen. Voor dergelijke feilen wachte zich dan de ons onbekende Schrijver voortaan bovenal!

De Hollandſche Krijgsgevangenen in Henegouwen, of Vaderlandsliefde en Regtſchapenheid. Blijſpel met zang, in één Bedrijf; door A. RUYSCH. *Te Middelburg, bij* de Gebr. Abrahams. 1832. *In* 8*vo.* 71 *Bl. f* :- 80.

De Heer RUYSCH toont, ook weder door dit Blijſpel met zang, veel aanleg te bezitten, om voor het Tooneel werkzaam te zijn. Voorzeker zal dit ſtukje, althans nog gedurende eenigen tijd, met bijval nu en dan worden ten tooneele gevoerd, waartoe echter de vaderlandſche, aan het Nederlandsch publiek zoo welgevallige, ſtrekking niet weinig zal medewerken. Ook de ingevlochtene coupletten hebben ons, over het algemeen, zeer wel bevallen. Eigenlijke *vis comica* ontbreekt er wel hier en daar; althans niet echt comiſch ſchijnt ons het jammerhartig radbraken van Franſche woorden door een' Waal, hetgeen in den mond van een' Vlaming of Antwerpenaar ten minſte nog natuurlijk zou zijn geweest, maar bij iemand uit de Waalſche Provinciën geheel misplaatst, of, zoo men dit, wat het natuurlijke betreft, nog konde verdedigen, toch nooit regt geestig is. Hinderlijk zelfs is het opzettelijk gekozene *incarnatie* voor *inclinatie*, op bl. 17, en *vrouwelijke ſectie*, voor *ſekſe*, op bl. 18. De Schrijver heeft te veel talent, om zich aan dergelijke aardigheden voor de galerij te vergapen. Hij beſtudere vlijtig

MOLIÈRE, en zeker, daar zal hij zich wél bij bevinden. Ja, ſchoon wij, voor ons, gansch geene vijanden zijn van een Blijſpel met zang voor naſtukje, hopen wij, dat de Heer RUYSCH zich langzamerhand op iets hoogers zal toeleggen, en eenmaal eene welgeſlaagde proeve zal leveren in het eigenlijk gezegde *Blijſpel*, dat, na LANGENDIJK, veel te weinig bij ons beoefend is geworden. Maar wij erkennen het: een goed Blijſpel is een meesterſtuk der kunst, en men moet vrij zeker van zijne zaak zijn, om daarmede voor den dag te komen. Mogt ook in dit opzigt onze Zangberg eenmaal door een' begaafd' Dichter worden verrijkt!

Kost voor onverlekkerde monden. Uit het Hoogduitsch van JULIUS BACHER. *Te Amſterdam, bij* J. C. van Kesteren. 1833. *In kl.* 8*vo. VI en* 88 *bl. f* 1-25.

Verzameling van voortbrengſelen van uitheemſche Vernuften. Iſte Stukje. Te Amſterdam, bij M. Westerman en Zoon. 1833. *In* 12*mo. VI en* 64 *bl. f* :-30.

Eenige Opmerkingen door E. W. VAN DAM VAN ISSELT, *enz. Uit het Fransch vertaald door* F. J. OOSTHOF, *Landbouwer te Oostwold, in den Oldambte. Te Winſchoten, bij* J. Huiſingh. 1833. *In gr.* 8*vo.* 20 *Bl. f* :-25.

CHASSÉ *voor Vlisſingen.* (*In Junij* 1833.) *Door* J. VAN HARDERWIJK, RZ. *Te Rotterdam, bij* H. W. van Harderwijk. 1833. *In gr.* 8*vo.* 4 *Bl. f* :-15.

Verwelkoming aan mijne Wapenbroeders, bij hunne heugelijke terugkomst in het Vaderland, door G. A. C. W. MARQUIS DE THOUARS, *Luitenant der* 10*e. Afd. Inf. Te Gorinchem, bij* J. Noorduyn. 1833. *In gr.* 8*vo.* 13 *Bl. f* :-25.

De blijmaar voor Oud-Nederland. Lierzang, door denzelfden. Te Gorinchem, bij denzelfden. 1833. *In gr.* 8*vo.* 15 *Bl. f* :-25.

Het moeten zeker wel lieden van geenen of van een' geheel bedorvenen ſmaak zijn, aan welke de *kost voor onverlekkerde monden*, door den vernuftigen BACHER hun aange-

boden, niet behagen kan. Men vindt hier verſchillende gedachten, tafereelen en verzierde verhalen, die allen zich onderſcheiden door luim en bevalligheid; b. v. *de lotgevallen van een' hoed*; die van *eene ſchrijfpen*; *het boek bij inteekening*; het in verſchillende rubrieken verdeelde *Iets over de uitſpanningsplaatſen der groote ſteden*; terwijl ook de ſtukjes *de echtgenoote* en *de echtgenoot*, benevens de overigen, allerlezenswaardigst zijn.

Wij hopen, dat de onderneming van WESTERMAN, om ons, in onderſcheidene ſtukjes, eene bloemlezing van navolgingen uit de Letterkunde van andere Volken te leveren, bijval mag blijven vinden. In dit eerſte ſtukje gaf de ſmaakvolle VAN LENNEP gelukkige vertalingen, in dichtmaat, uit den *Schotſchen* Dichter BURNS, den POOT van zijn vaderland, en uit den *Engelſchen* Dichter T. MOORE, wat den eerſten betreft met voorafgaande ophelderingen in proza. In de navolgingen uit denzelven hinderden ons, voor eene bloemlezing, op bl. 26, het walgelijke ſlobberen van het vuile water, om weder vet te worden, en het zuur herdenken, dat de Italiaanſche dames ſchenken; op bl. 52 e onleesbare regel: *Dan vlucht de gandſche hel heen*, en op bl. 59 het zonderlinge *de vader en de heilige*. Bij de navolgingen uit MOORE ſtuitte ons, bl. 62 en 63, het liedje No. II, wegens het onzedelijke van het denkbeeld; ſchoon wij gaarne bekennen, dat de wijze van uitdrukking zoo kiesch mogelijk en de verſificatie bevallig is.

Over de *Opmerkingen* (*Obſervations*) van den Heere VAN DAM VAN ISSELT deelden wij, te gelijker tijd met de beoordeeling van *La Canne magique*, ons gevoelen reeds mede. Hetzelve betrof toen het oorſpronkelijke werkje. Bij de aankondiging van deszelfs vertaling, door den Heer OOSTHOF, kunnen wij verklaren, dat deze ons voorkomt getrouw en welgeſlaagd te zijn. Alleen in het motto zouden wij, voor *phyſiquement* en *morelement*, in het Hollandsch liever lezen *in natuurlijken* en *in zedelijken zin*, of wel *phyſiek* en *moreel*. Ook waren daar zoo vele bastaardwoorden niet noodig. Of heeft de Heer SIJTZAMA in het Hollandsch alzoo geſproken, dan zuivere zijn Ed. zijnen ſtijl!

Reeds de naam van den vaderlandlievenden en ſmaakvollen VAN HARDERWIJK doet ons iets verwachten, dat beide deze hoedanigheden kenbaar maakt. Ook dit vers draagt zijnen ſtempel, en was ons daarom, te midden van zoo vele

gedichten op den grijzen Held, die waarlijk niet onbezongen zal ten graye dalen, welkom. Eere hebbe de Dichter, die zoo belangeloos voor Vaderland en Vorst de ſnaren ſpant!

Wat de beide gedichten van den Marquis DE THOUARS betreft; in de *Bijdragen tot Boeken- en Menſchenkennis* zegt wel de Heer VAN DER HOOP, dat men bij de beoordeeling van vaderlandſche gelegenheidsſtukjes toegeeflijk zijn moet; en gaarne ſtemmen wij dit toe, voor zoo ver men dat betrekkelijk maakt tot deze of gene min juist gekozene uitdrukking of tot een' enkelen te ſtroef of te zwak geverſifiëerden regel, maar niet, wanneer men het tot den ganſchen aanleg en den doorgaanden ſtijl zou willen uitbreiden. Schoon ook wij dus al het goede, dat in die *Bijdragen* aan deze beide ſtukjes van den Heere THOUARS wordt toegeſchreven, gaarne daarin erkennen en huldigen, en ſchoon wij niets op den uitmuntenden aanleg en het dichtvuur des vervaardigers afdingen, hinderen ons ook hier weder 's mans, zoo wij vreezen, reeds ingewortelde gebreken, het zwellende en bonte van zijnen ſtijl, het ſoms niet zamenhangen zijner volzinnen, en het gekunſtelde en harde zijner woordkoppelingen. Zelfs in de *Bredaſche Courant*, en wel in een der nommers voor Julij 1833, zijn daaromtrent door een' ander, met opzigt tot deze beide gedichten, gegronde aanmerkingen gemaakt. Wij bevelen den Heer THOUARS bij voortduring aan de leiding van zijnen vriend TOLLENS. Hij neme diens raad ter harte!

De Vaderlandſche Kinderen, ter opwekking van echte Nederlandſche gevoelens voor Koning en Vaderland, door W. A. BAARS *en* P. JOLING, OZ. *Te Sneek, bij* F. Holtkamp. *In kl.* 8*vo.* 128 *Bl. f* 1 - 25.

Wanneer wij het ſierlijk gewaad, waarin dit boekje gedost is, in aanmerking nemen, dan komt het ons niet geheel ongeſchikt voor, om als eenen prijs aan de naarſtige en leerzame jeugd te worden uitgereikt. Evenwel raden wij ouders en onderwijzers eene zekere behoedzaamheid aan, in het bezigen van dit werkje tot het genoemde oogmerk. IJverige, maar juist niet zeer vlugge leerlingen, die men door eene belooning wil aanmoedigen, zullen zich verblijden in titelplaat en vignet, en er zich zelfs niet eens aan ergeren, al is de ſteendruk wat grof uitgevallen. Maar eenigzins ſchran-

dere kinderen, zoo zij zich het onderrigt van kundige onderwijzers hebben ten nutte gemaakt, zullen hier nog al het een en ander opmerken, hetwelk hunne goedkeuring niet kan wegdragen. Of zou het met de zedigheid, die men vooral een kind behoort in te prenten, overeenkomen, onzen met regt hooggeachten Koning, gelijk hij hier ſprekende wordt ingevoerd, van zichzelven te laten zeggen:

En zou ik niet vermelden
Mijn moed en krijgsbeleid?

Het is op deze wijze, dat onze Koning ſpreken zou over den oorlog tot in 1794 tegen Frankrijk, in vereeniging onder anderen met den wakkeren Hertog van York!..... Ook vinden wij het niet zeer Chriſtelijk van eenen huisvader, dat hij zijne kinderen ſticht, door met hen gezamenlijk, met toepaſſing op de Belgen, een vers uit eenen vloekpſalm te zingen. De geest, die in dit werkje heerscht, heeft wel eene goede ſtrekking; maar wij meenen echter niet te mogen nalaten, den Schrijveren te raden, in het vervolg te trachten, niet meer zulk onbekookt voedſel aan hunne jonge landgenooten aan te bieden.

Aan den geëerden Schrijver van het Naberigt in No. VI van de Vaderlandſche Letteroefeningen.

Wel Ed. Heer!

Het was mijn voornemen, niet te antwoorden op uw *Naberigt*. Een mijner vrienden merkte aan, dat dit zwijgen óf aan minachting óf aan verlegenheid zoude kunnen toegeſchreven worden. Daar nu geen van beide gevallen hier plaats heeft, zal ik, kort en beſcheiden, u trachten te bewijzen, dat mijne zaak geenszins zoo kwalijk ſtaat, als mijn ſtilzwijgen u en anderen zou kunnen doen denken.

Uw betoog bevat drie ſtukken:

I. Het vers van OVIDIUS: *Hei mihi, ſi, quæ ſim Phyllis et unde, roges*, is niet hard, omdat *quæ ſim* als een diſyllabum klinkt, en *Phyllis et* een hoorbare dactylus is. Hard daarentegen is het vers van OVIDIUS: *Ora, ferox in ſe verſa lacertus habet.*

Antwoord: Indien *quæ ſim* als een diſyllabum klinkt, kunnen de twee monoſyllaba *in ſe*, en in duizend dergelijke ge-

vallen, denzelfden klank hebben. Indien de dactylus in *verſu lacertus* niet *hoorbaar*, en die regel daarom hard is, dan toon ik u weder een' overvloed van voorbeelden uit de Romeinſche Dichters, welke daar volſtrekt geen hardigheid in vonden. Ik zal nu eens met TIBULLUS beginnen: *Tibull.* I. 2. 64. *Orabam, nec te poſſe carere velim.* I. 8. 22. *Et faceret, ſi non æra repulſa ſonent.* I. 9. 72. *Devoveat pro quo remque domumque tuam.* II. 3. 74. *Janua, ſi fas eſt, mos precor ille redi.* Ik zal er nog eenigen uit OVIDIUS bijvoegen: I. *Faſt.* 48. *Faſtus erit, per quem lege licebit agi;* en zoo in dat zelfde boek: *Ante quod eſt in me poſtque videtur idem. A pecoris lux eſt iſta notata metu. Nequitia eſt, quæ te non ſinit eſſe ſenem.*

II. Het *gehoor* moet over de welluidendheid beſliſſen. OVIDIUS, meer nog TIBULLUS en PROPERTIUS, voor-al CATULLUS, hebben ſoms harde pentameters gemaakt. Dit regtvaardigt eenen anderen niet. Of zoude een vers in het Nederduitsch niet hard kunnen zijn, al konde men aantoonen, dat BILDERDIJK nog hardere gemaakt had?

Antwoord: Wiens gehoor, het uwe, of het mijne? Maar dat verſchilt hier lijnregt. Dus geen van beider gehoor, vóór wij gezien hebben, welk gehoor het echte is. Ik heb het mijne gerigt naar den toon, welken de beste Romeinſche Dichters aanſloegen. Ik heb u door voorbeelden getoond, dat, hetgeen u hard toeklinkt, niet hard was in de ooren van TIBULLUS en OVIDIUS. Indien men in eenen Dichter een paar voorbeelden vond van zoodanige verzen, welke, naar uw gehoor, hard zijn, was het mogelijk, dat gij eenigzins gelijk kondet hebben. Maar wanneer men die voorbeelden bij alle Dichters, in groote menigte, bij honderden, aantreft, dan volgt hieruit, dat zoo iets, naar een Romeinsch gehoor, niet hard heeft kunnen zijn.

Wat de harde pentameters in OVIDIUS, TIBULLUS, PROPERTIUS en CATULLUS betreft, dit acht ik eene dwaling, welke gij met velen gemeen hebt. De Romeinen hebben het Griekſche pentameter van tijd tot tijd meer ingerigt naar den geest en de toenemende beſchaving van hunne taal. CATULLUS behield nog meer van het oude, omdat hij ouder was; ook TIBULLUS en PROPERTIUS bewaarden veel van dien toon, wegens deszelfs kracht en de gelegenheid tot verſchillende afwisſeling. OVIDIUS heeft het pentameter verfijnd, en verwijfder gemaakt, als ik het zoo eens zeg-

gen mag; hij heeft er dat mannelijke kenmerk der Romeinſche taal uitgenomen. De toon ſchikte zich naar de tijden, gelijk het met de Muzijk ging. Dat immer vloeijende en rollende zoude in den tijd van CATULLUS minder bevallen hebben. OVIDIUS zelf gevoelde, dat die oude toon hier en daar toch beter klonk. Hetgeen *ons* derhalve in die pentameters ſomtijds hard toeſchijnt, was bij de *Romeinen* meestal de door het gebruik gewettigde toon, dikwijls de gevoelvolle uitdrukking van het hart, welke zich ook in den klank liet hooren. Het was weelde, geen armoede. Zij hebben op hunne beurt dat vloeijende even goed als OVIDIUS. En ge kunt mij geen pentameter van CATULLUS, hoe hard het ſchijne, aanwijzen, of ik zal er u een *Ovidiaansch* van maken. Dan konde CATULLUS het immers nog beter, indien hij het verkozen had.

Het voorbeeld van BILDERDIJK is, geloof ik, hier niet zeer gepast. Het Latijn is eene doode, het Hollandsch eene levende taal. Maar ik wil die vergelijking eens aannemen. Ik had b. v. eenen Hollandſchen regel gemaakt, welke u hard voorkwam, en ik toonde u tien *dergelijke* voorbeelden uit BILDERDIJK, dan zoude ik daaruit beſluiten, dat BILDERDIJK in zoodanigen regel niets hards gevonden had, en ik zoude u vragen, of ge meer vertrouwen ſtelde in *uw* gehoor, dan in dat van BILDERDIJK?

III. Het vers: *Barbarico nam non est pudor ore terent*, heeft voor het gehoor veel van een zuiver jambisch vers; dit ſchijnt boven alle bedenking.

Antwoord: Dat *is* ook buiten alle bedenking. En ik heb het u gezegd, en herhaal het, dat meest alle pentametri, welke ooit gedicht zijn, dien jambiſchen toon hebben. Er ontbreekt ſlechts aan het eind een jambus. B. v.

Barbarico, nam non est pudor, ore terent, boni.

Maar volſtrekt hetzelfde heeft plaats in de door u aangehaalde pentameters van OVIDIUS:

Hei mihi, ſi quæ ſim Phyllis et unde, roges boni.
Et mihi ſi non vis parcere, parce meis, boni.
Ora ferox in ſe verſa lacertus habet, boni.

Met bijvoeging, weglating of omzetting van eene ſyllabe of voetmaat, kan men van de meeste metra volkomen andere metra maken. Dat hebben de oude Grammatici zeer wel geweten, en is door TERENTIANUS MAURUS, door SERVIUS en anderen dikwijls aangetoond.

Ik geloof niet, Wel Ed. Heer, dat men tegen dit alles veel zeggen kan. Beſchouw dit echter niet als eene uitdaging, of als een kunstgreep van mij, om het laatſte woord te hebben. Onderwijzers der oude Literatuur kunnen veelligt eenig nut uit ons geſchrijf trekken. Ik ben, met alle achting,

Uw dienstv. Dienaar

Van huis, 6 Julij 1833. P. SCRIVERIUS.

BOEKBESCHOUWING.

Nieuwe Verhandelingen van het Genootſchap tot verdediging van den Chriſtelijken Godsdienſt tegen deszelfs hedendaagſche Beſtrijders, voor het jaar 1830. *In 's Gravenhage, bij* de Erve(n) J. Thierry en C. Menſing en Zoon. 1832. *In gr.* 8*vo.* 296 *Bl. f* 2 - 30.

Dit Deel der Verhandelingen van het Haagsch Genootſchap bevat alleen de Prijsverhandeling van den *Straatsburgſchen* Hoogleeraar J. G. DAHLER. Bij het openen van het naambiljet was het, laat zich gisſen, eene aangename gewaarwording voor Heeren Beoordeelaren, het eermetaal te hebben toegewezen aan den man, die, vroeger in het Latijn, en later in het Hoogduitsch, het onderwerp der vrage, *over de geloofwaardigheid en het belang van de Boeken der Chroniken voor de Bijbelſche Geſchiedenis*, behandeld hebbende, nu, wegens dezen hernieuwden letterarbeid tot verdediging der H. Schrift, allezins verdiende van de onzen in *'s Hage* bekroond te worden. Ons verſlag evenwel van deze Verhandeling zal kort zijn, deels omdat wegens haren aangelegen inhoud en waarde eene gunſtige en breedvoerige beoordeeling in de *Godgeleerde Bijdragen* gevonden wordt, deels omdat wij aan dit ſtuk meer bijzonder eene vereerende plaats en duurzame behartiging toewenſchen van onze vaderlandſche Godgeleerden en beoefenaars der overoude Bijbelſche Geſchiedenis. Een DE WETTE, GRAMBERG, en dergelijk ſchaamteloos ras van *Duitſche Neologen*, indien ook al *onder ons* deze of gene door *hun* geſchrijf in eerbied voor het woord der waarheid aan het wankelen gebragt mogt zijn, misbruikt alsnog de *Nederlandſche* taal en vrije drukpers niet, om *ons* tot wederſpraak te verpligten, of wel om den ſtrijd der ſcholen geheel open te leggen voor *onbevoegde* regters. Genoeg, indien wij ſlechts zoo veel uit deze volledige Prijsverhandeling

aanvoeren, als onze onzijdige Lezers zal doen ontwaren, hoezeer DAHLER de geloofwaardigheid der *Chroniken* gehandhaafd, en het belang dier Boeken voor de Bijbelſche Geſchiedenis boven redelijken twijfel verheven heeft.

's Mans *Inleiding* ontvouwt de voorname punten, waarop bij het bedoeld onderzoek zal te letten zijn. Men vindt de vorderingen en het nut der *Bijbelſche Oordeelkunde* met een woord gedacht; maar ook het misbruik derzelve mogt niet onvermeld blijven, vermits daardoor velerlei beſchuldiging tegen de *Chroniken* is ter bane gebragt. Na het ontvouwen, toetſen en verdedigen der *gronden* van derzelver *geloofwaardigheid*, heeft men dus de geopperde *zwarigheden* te ontzenuwen en uit den weg te ruimen. Veel moge het afdoen, dat deze Boeken aan den *Iſraëlitiſchen* Canon van ouds zijn toegevoegd; voor *geletterden* nogtans is dit gezag alleen niet beſliſſend: maar aan den anderen kant mag men aan den Schrijver dezer Oorkonden geen geloof ontzeggen, zoo men de ſchijnſtrijdigheid tuſſchen *zijne* verhalen en de Boeken van SAMUEL en der *Koningen* niet altijd en voldoende weet te verklaren of toe te lichten, na verloop van eeuwen.

Gelijk in het algemeen voor de Geſchiedenis, dus moet ook hier de regel gelden, dat de Verzamelaar of Opſteller der *Chroniken* de *waarheid* heeft *kunnen* en *willen* zeggen. Weshalve DAHLER, na zijne Lezers alzoo tot het eigenlijk onderwerp der vrage geleid te hebben, tot dat *tweeledig* onderzoek toetreedt, en daarna, of *ten derde*, het *belang* van dit Bijbelboek voor hen openlegt, als in een regtmatig beſluit, bij wettigen gevolge voortvloeijende uit het vroeger betoogde.

I. Aanvangende met de geloofwaardigheid van den Schrijver der *Chroniken* op redelijke gronden te bepleiten, valt het te bejammeren, dat er te zijnen aanzien eene zeer groote onzekerheid is, en hierdoor velerlei verſchil van gevoelens onder de oordeelkundige beoefenaars des Bijbels ontſtond. Zijn eigenlijke leeftijd zelfs is raadſelachtig. Behalve dat hij *na* de *Babyloniſche* Gevangenis, omſtreeks den tijd van EZRA en NEHEMIA, de

pen voerde, laat zich wegens den Schrijver naauwelijks iets bepalen. Meest waarſchijnlijk is het, dat hij, de onbekende, bij den ſtam van LEVI te huis behoorde, en geput heeft uit echte bronnen, zoo wel onder de weggevoerden naar *Babel*, als na den afloop dier verbanning, overgebleven. Immers de *Griekſche* benaming dezer gedenkſtukken, als door de *Alexandrijnen* παραλειπόμενα betiteld, wijst almede op zulk eene herkomst. Geen wonder alzoo, dat men hier narigten aantreft, woordelijk bijkans gelijk aan het verhaalde in de oudere Boeken van SAMUEL en der *Koningen;* andere wederom, die daarvan wel verſchillen, maar nogtans voor geloofwaardig te houden zijn wegens het licht, dat wij uit JEREMIAS, of van elders, niet zelden ontleenen mogen voor derzelver waarheid. Overigens is van de bekwaamheid des Verzamelaars uit de ſtukken, die hij voor zich had, in zijne *Chroniken* zelve voldoend bewijs, evenzeer als van zijne onpartijdigheid, die nergens wraakbare vooringenomenheid voor zijnen ſtam verraadt, of wel den Priesterlijken ſtam ten koste van de waardigheid der Profeten verhoogd, en jegens dezen eenigerlei afkeer aan den dag gelegd heeft. Inzonderheid doet het oogmerk van den onbekenden Schrijver, uit den inhoud zijner Boeken op te maken, veel af te zijner regte beoordeeling. Geenszins toch had hij ten doel, eene volkomene of zamenhangende Volksgeſchiedenis te ſchrijven: hij wilde daarentegen vooral medewerken, bij de teruggekeerden uit *Babel*, tot ſteun van den eerbied voor de Wet en der Vaderen plegtige Godsdienst. Hiertoe maakte hij zijne verzamelde gedenkſtukken en verhalen dienstbaar, door zich nu eens tot uitvoeriger verſlag in te laten, dan wederom te bekorten, naar gelange zijn ontwerp zulks ſcheen te vereiſchen. Ook laat zich als een blijk van 's mans onzijdigheid opmerken, dat hij, van dezelfde daadzaak ſtrijdige of in bijzonderheden uiteenloopende berigten aantreffende in de aloude Oorkonden, beide, naar Oostersch gebruik, in zijn geſchrift opgenomen,

en daardoor aan zijne Lezers heeft overgelaten, omtrent derzelver geloofwaardigheid voor zichzelven te oordeelen.

II. Gelijk evenwel, in het pleit voor de geloofwaardigheid eens Schrijvers, het bewijs in kracht en ſterkte wint, wanneer tegenbedenkingen uit den weg geruimd of wederlegd worden, zoo was het ter volkomene beantwoording der vrage noodig, dat DAHLER zich met dit onderzoek onledig hield, en geene der menigtei zwarigheden en vitterijen, door ſchenzieke *Neologen* geopperd, onaangeroerd liet, maar veeleer dezelve geheel ontzenuwde. Reeds doet het veel af voor zijne zaak, dat hij aan deze zijne wederpartijen het vijandig doel kan te last leggen van hunne vooronderſtelling door te drijven, dat de Boeken van MOZES, zijne Wet en godsdienſtige Inſtellingen, van lateren oorſprong, omſtreeks de *Babyloniſche* Gevangenis verdicht, en door Priesterlist en gezag zouden zijn ingevoerd. Want daarom worden door die geletterde voorſtanders des Ongeloofs de Boeken der *Chroniken* te heviger aangetast, en het gezag van derzelver getuigenis beſtreden, naar gelange deze Oorkonden, de hooge oudheid van de *Mozaïſche* Eerdienst voldingende, gezegden waan te eenemaal en regtſtreeks logenſtraffen. In weerwil nogtans van dien kennelijken toeleg, waarheidsliefde en opregtheid onderſtellende bij hen, die de geloofwaardigheid dezer gedenkſtukken wederſpreken, betwist hun DAHLER voet voor voet, als 't ware, den grond, waarop zij hunne meeningen bouwen, en drijft hij zegepralend hen uit iedere ſterkte, waarin zij zich zouden willen nestelen. Alzoo vinden wij hier de beſchuldiging tegen den Schrijver ontzenuwd van *onkunde*, *onachtzaamheid* en *wonderzucht*, en wordt hij met nadruk vrijgeſproken van de aanklagte eener *onbillijke vooringenomenheid*, zoo wel *tegen de Leviten*, als *met de uiterlijke Godsvereering*, ja ook gezuiverd wegens *haat tegen het Rijk van Israël*, hem aangewreven. Bij zulk eene naauwkeurige en naar eisch uitvoerige verdediging der geloofwaardigheid van den Verzamelaar der *Chroniken*, uit echte en tot zijnen leeftijd overgeblevene

Oorkonden bijeengebragt, logenſtraft DAHLER met nadruk derzelver hedendaagſche en ſtoute beſtrijders, en overtuigt hen, nu eens van zoodanige onkunde of ligtzinnige achteloosheid, als zij den gewijden Schrijver zoeken aan te wrijven, dan wederom van opgeraapten laster en vijandige gezindheid tegen de *Israëlitiſche* Eerdienst en Wetten, die hun doen ſchandvlekt, zijn handhaven der waarheid daarentegen glansrijk ſtaaft. Het is zoo, en zulks behoefde een DAHLER niet te ontveinzen, daar blijven, in deze Boeken der *Chroniken*, hier en ginds duisterheden, en laat het zijn ſchijnbare zwarigheden over, die of in het geheel niet, of alleen door meer of min waarſchijnlijk gisſen, kunnen verklaard en opgelost worden, na het verloop van eeuwen tijds; maar bij de *Grieksche* en *Romeinſche* Geſchiedſchrijvers vindt men ook plaatſen, die kwalijk overeen te brengen zijn met de narigten van anderen, of ook raadſelachtig blijven voor den opmerkzamen lezer, dan toch geenen redelijken grond geven, om de geloofwaardigheid eener geachte pen te betwijfelen.

III. Voor de Geſchiedenis derhalve, en meer bijzonder omtrent de *Israëlitiſche* Eerdienst en wettiſche Inſtellingen, gelijk DAHLER in het breede aangetoond heeft, behelzen de Boeken der *Chroniken* zeer aangelegene narigten en bijdragen; en mogen zij ook ter toelichting en verklaring van andere gewijde Schriften te regt gebezigd worden, zoo als hij zelf voorbeelden daarvan gegeven heeft. Ja, ſchoon die plegtige Tempeldienst van JEHOVAH geenszins verbindend zij voor *Christenen*, wien beter licht en redelijker wet geſchonken werd, nog mogen deze in den Canon opgenomene gedenkſtukken voor de Godsvereering nuttig geſchat en met ſtichting beoefend worden. Bij de overtuiging namelijk, dat de Godsdienst, gewijzigd naar de behoefte des tijds, altijd bevonden is, van de hoogſte waarde voor den mensch, en van heilzamen invloed te zijn op de welvaart en het geluk der zamenleving, zal de vrome, ſchoon meer verlicht dan het oude *Israël*, nogtans door het lezen van deze Boeken in dit zijn gevoelen bevestigd worden, en duidelijk

kunnen opmerken, hoezeer de Voorzienigheid de inſtandhouding gewild en gehandhaafd heeft van die voormalige en meer plegtige aanbidding en hulde des Onzienlijken.

Hier konden wij de pen nederleggen, het noodeloos achtende uit te weiden in den lof van DAHLER, die, na zijne bekrooning door het Genootſchap, dien lof geenszins behoeft. Dit alleen achten wij ons verpligt te moeten zeggen. In ons kort verſlag en vlugtig overzigt der Prijsverhandeling heeft het eenigen ſchijn, als ware de Schrijver in zijne verdediging (of Afd. II) teruggekeerd tot de eigene punten, door hem bevorens (in Afd. I) getoetst en betoogd. Zoo moge het zich voordoen in onze opgave, te oppervlakkig om het verſchil der bewerking te doen uitkomen; in het ſtuk zelve zal niemand zich hierover beklagen. Want *eerst* bewandelt de Schrijver zijnen eigen' weg, die hem regtſtreeks tot de waarheid brengt; *daarna* volgt hij, in gelijke orde van zaken, de menigerlei kronkelpaden, door andersdenkende *Neologen* ingeſlagen, beſtrijdt en wederlegt hunne drogredenen en vitterijen, met name door vergelijking, toelichting en verklaring van te onregt aangevoerde plaatſen der Schrift, ja ontwikkelt, toetst en bepleit dus, in het breede, met nieuwen en ſterkeren aandrang, de reeds gelegde gronden van geloofwaardigheid der *Chroniken*.

Twaalftal Leerredenen, nagelaten door JOHANNES MULDER, *Predikant te Groningen. Te Groningen en te Delft, bij* R. J. Schierbeek *en* B. Bruins. 1832. *In gr.* 8vo. *VIII en* 278 *bl. f* 2-60.

Natuurlijk ſtellen de nageblevene betrekkingen van verdienſtelijke Predikanten er prijs op, dat een gedeelte van derzelver nagelatene Leerredenen in openbaren druk wordt uitgegeven. Zoo toch bezitten zij eene blijvende herinnering aan den Afgeſtorvene; zoo ſpreekt deze ook nog na zijn verſcheiden tot hen, en doen zij een welkom geſchenk aan de Gemeente, die ook deze woorden

van onderwijs en vermaning hoorde. Op zichzelf vinden wij er dus niets bijzonders in, dat de tweede Uitgever verlangde, eenige der nagelatene Leerredenen zijns, met dankbare hoogachting vereerden, Ooms te mogen uitgeven, en dat de Weduwe van wijlen den *Groningſchen* Predikant MULDER daartoe gereedelijk hare toeſtemming gaf. Wie zal zulk eenen bundel met een al te kritisch oog aanzien, vooral, daar de namen van 's mans Ambtgenooten, WINTGENS en Prof. HOFSTEDE DE GROOT, bezorgers der uitgave, ons waarborgen, dat hier niets, dan hetgeen goed, nuttig en even *lezens-* als *hoorenswaardig* is, geleverd wordt? — Zoodanige waren de gedachten van Rec., toen hij deze nagelatene Leerredenen van eenen man, die hem alleen bij name bekend geweest was, ter beoordeeling ontving. Na dezelve echter oplettend gelezen te hebben, meent hij, geheel anders te moeten ſpreken, en houdt het daarvoor, dat de boven genoemde Voorredenaars veel te weinig van deze Leerredenen gezegd hebben, toen zij „geloofden, dat de kanſel-arbeid des braven en kundigen „ mans zeer wel eene plaats verdiende onder de in druk „ verſchenen Leerredenen van zoo vele andere waardige „ mannen bij de Protestantſche Kerkgenootſchappen in „ ons Vaderland. Niet alleen toch was MULDER een „ man, wiens voortreffelijk karakter bij allen, die hem „ kenden, en op gezond en gedijelijk voedſel voor geest „ en hart gezet waren, ligtelijk het gemis van ſchitterende predikgaven deed voorbijzien; maar ook droegen zijne leerredenen het kenmerk van dien helderdenkenden geest, die menſchenkennis en die warme „ zucht voor menſchenheil, welke hem in alle zijne „ werkzaamheden geleidden, en hem zoo veelzijds nuttig deden zijn." De ſteller dezer aankondiging ſchroomt niet, deze Preken onder het beste te tellen, dat in dit vak is uitgegeven.

Van het gewigtige en deels ook min gewone der onderwerpen moge eene korte opgave getuigen. Leerr. I handelt, naar *Hand.* VIII: 30, 31, over den pligt, om

dagelijks in den Bijbel te lezen, en deelt raadgevingen mede, om het op de regte wijze te doen, om het vooral zoo te doen, dat men ook verſtaat, hetgeen men leest; — II. ſtelt, na aangetoond te hebben, wat men, *Rom.* VIII: 15, door den *geest der dienstbaarheid tot vreeze*, en dien *der aanneming tot kinderen* te verſtaan hebbe, voor, hoe krachtig het Evangelie hij deszelfs geloovige belijders den eerſten tegengaat en den laatſten bevordert, en brengt onder het oog, op welk eene uitſtekende wijze hierdoor der Christenen godzaligheid en gelukzaligheid beide bevorderd worden; — III. toont, naar *Luk.* XIII: 24a, aan, dat het zalig worden niet zoo gemakkelijk is, als velen zich verbeelden, maar dat het voor niemand onmogelijk zij, ontwikkelende, waarom JEZUS de poort der zaligheid *eng* noemt, en wat het beteekene, *te ſtrijden, om door dezelve in te gaan;* — IV. ontvouwt den zin en de meening van *Luk.* XIII: 24b, en overtuigt van de waarheid dier woorden van den Heer, niet alleen met betrekking tot de toenmalige *Joden*, maar vooral ook met betrekking tot ons, he dendaagſche Christenen, en ontleent daaruit drangredenen tot ſtrijden om in te gaan door de enge poort; — V. ſchetst, naar JOH. I: 51, den aard, de gronden en de waarde van NATHANAËL's geloof; — VI. is uitgeſproken kort na het ophouden der heerſchende ziekte (1826) te *Groningen*, en bepaalt de daardoor aangetasten bij het voorregt, dat zij gezond zijn geworden; bij hunne verpligting, om de daarvoor verſchuldigde dankbaarheid aan den dag te leggen door niet meer te zondigen, en bij het gevaar van iets ergers, dat bij het voortgaan in de zonde dreigt, geleidelijk en naar den tekst JOH. V: 14b. Ook de van de wreede ziekte verſchoond geblevene ontvangt hier een woord van vermaning en beſturing; — VII. dringt, met het voorbeeld van JOB (I: 4, 5), aan op het geven van eene godsdienſtige opvoeding aan kinderen; — VIII. is eene Biddagsrede over DAN. IV: 27, in welke onderzocht wordt, welke zonden ook vrij algemeen onder ons, *Nederlan-*

ders, heerſchen, en door welke geregtigheden wij die behooren af te breken; en aangetoond, hoeveel gegronde hoop wij dan, maar ook dán alleen, kunnen koesteren op verlenging ook van onzen vrede; — IX. beſchouwt den indruk, dien het gebeurde op *Golgotha* op de ſchare maakte, gelijk LUKAS dien, XXIII: 48, vermeldt; — X. over JOH. V: 35, (overal ſtaat verheerdelijk 15) onderzoekt, welke gewigtige redenen God er voor gehad kunne hebben, om ſoortgelijke mannen, ſoms ſpoedig en onverwacht, door den dood van deze aarde weg te nemen, en hoe weinig reden wij dikwijls hebben, om ons over hun verlies zoo uitermate te bedroeven. Behoeven wij te zeggen, dat deze Leerrede is uitgeſproken kort na het overlijden van den hoogst verdienſtelijken en met zooveel regt diep betreurden T. A. CLARISSE?; — XI. wordt de gelijkenis, MATTH. XVIII: 23—35, verklaard, het doel derzelve aangewezen, en de belangrijke bijzonderheden, welke JEZUS zijnen Leerlingen met dezelve wilde inſcherpen, ontwikkeld; — XII. eindelijk, ten tekst hebbende MATTH. XXI: 28—32, toont aan, dat geene woorden, geene beloften, geene uiterlijke vertooningen of gebaarden (gebaren) in de Godsdienst iets afdoen, maar alleen eene godvruchtige, waarheidlievende en deugdzame gezindheid van hart en dadelijke betrachting van Gods geboden.

Wij beſchouwen deze Preken als een zeer nuttig boek, zoo wel voor Predikanten als voor leeken. Voor de eerſten, omdat het, in algemeenen zin, modellen zijn, om eenvoudig, duidelijk, maar tevens deftig te prediken. De manier is, en hierin achten wij dezelve, als zoodanig, buitengewone verdienſten te hebben, niet boven het algemeene bereik. Trouwens, wij hielden het ſteeds voor gewaagd, om b. v. het verraſſende van VAN DER PALM, het ſtoute van BORGER, het deftige van DERMOUT, het eenvoudige van HERINGA, om geene anderen te noemen, te willen navolgen, en hebben ons tot nog toe niet kunnen vereenigen met hen, die dezer en anderer meesterſtukken, om dit eigenaardige, als modellen aanprezen. Maar

die de onderhavige Leerredenen leest, gevoelt wel het ſchoone en gepaste, maar gevoelt tevens, althans zoo ging het ons, dat hij, bij aanhoudende oefening, *in dezen trant* goed kan leeren prediken. Ook voor onze Gemeenten zelve kan en, gaat het naar onzen wensch, zal dit boek tot veelvoudigen zegen wezen. Rein en verlicht Christendom vinden zij hier eenvoudig en hartelijk voorgeſteld, en op meer dan ééne plaats aanmerkingen, die men zoo dagelijks op den predikſtoel niet hoort, en echter daar zeer wel mogen gehoord worden. Wij eindigen met het overnemen eener proeve uit de *zevende* Leerrede, op welke het laatst gezegde van toepaſſing is:

„ Zulke uitſpanningen en vermaken, als JOB zijnen „ kinderen vergunde, behooren wij ook de onzen het „ meest toe te ſtaan, en ſommigen onzer eeniglijk te „ vergunnen, huiſelijke feesten, namelijk, familiege- „ zelſchappen en uitſpanningen en vermaken, waarin „ huns gelijken, waarin wij, hunne ouders, broeders „ en zusters, hunne bloedverwanten en bijzondere be- „ kenden, met hen kunnen en mogen willen deelen." — „ Die openbare en algemeene gezelſchappen en zamen- „ komſten, waar men uitſpanning en vermaak bij vreem- „ den zoekt, en zich van zijne huisgenooten verwijdert, „ waar men voor zichzelven geld verteert, zonder dat „ echtgenooten, kinderen, en anderen onzer naaste bloed- „ verwanten en betrekkingen, er in deelen of genot van „ hebben, die zijn meestal voor het huiſelijke genoegen, „ het maatſchappelijke welzijn, voor de ware godsvrucht „ en zedelijkheid hoogst ſchadelijk en verderfelijk; de- „ ze verwijderen de harten, die naauw te zamen ver- „ bonden moesten blijven, van elkander, en doen ons „ aan eigen vermaak het geluk en genoegen onzer echt- „ genooten, kinderen of nabeſtaanden menigmalen op- „ offeren; maar wanneer ouders de verjaardagen hunner „ kinderen, kinderen die hunner ouders, broeders en „ zusters die van elkander, in hunne huizen onderling „ met vrolijkheid, en naar hunnen ſtand en hun vermo-

„ gen ingerigte maaltijden vieren, dan worden de harten
„ te naauwer aan elkander verbonden, dan leert men
„ elkander te meer hoogachten en te teederder beminnen,
„ dan bevordert men elkanders onderling geluk en ge-
„ noegen; daardoor bevestigt men, en de bijzondere
„ huiselijke, en de algemeene maatschappelijke welvaart
„ tevens. Vaders en moeders! bezorgt uwen kinderen
„ zulke huiselijke vermaken, zoodanige familiegezel-
„ schappen en feesten, dan zult gij uw eigen geluk en
„ ook het hunne bevorderen, en geene ligtzinnigheid
„ en losbandigheid, maar godsvrucht en deugd bij hen
„ aankweeken."

Leerrede over den te verre gaanden schroom tegen het gebruik van eenige gaven Gods; door A. VAN DIJK, *Predikant der Hervormden te Mantgum. Te Groningen, bij* J. Oomkens. 1833. *In gr.* 8*vo.* 20 *Bl.* *f* :-30.

De *Cholera* heeft aanleiding gegeven tot het vervaardigen dezer Leerrede, die waarschijnlijk ten tijde van het verspreiden der ziekte in ons vaderland werd uitgesproken. Het Voorberigt is geteekend: 1 *December* 1832. Was er *toen* nog behoefte aan de uitgave? Dat de wreede kwaal zich van nieuws zou openbaren, kon zijn Eerw. toen niet vooruitzien. Ds. VAN DIJK wenschte *nuttig te zijn, ook buiten zijnen werkkring, al is het slechts voor sommigen.* Kleinmoedige vrees deed in die dagen bij menigeen verregaande zwakheid van geloof blijken. Zelfs menschen, van welke men zulks niet verwacht zoude hebben, toonden kinderachtige beschroomdheid in het gebruiken of niet gebruiken van eenige spijzen. Welligt vond de Heer VAN DIJK in zijne Gemeente ook reden, om tegen zoodanige overdrijving te waarschuwen. Wij vertrouwen, dat de Prediker naar de behoefte en vatbaarheid van *zijne* hoorders heeft willen spreken. Het onderwerp is echter niet

zeer gepast voor den kanſel, of had althans op eene geheel andere wijze kunnen en behooren behandeld te worden. Tot opheldering van den tekst, die immers op een' geheel anderen *ſchroom* doelt, had de Prediker toch wel iets, al was het dan ook met een kort woord, mogen zeggen. Voorts zouden wij in de Preek zelve meer gang en preektoon verlangd hebben. Tot proeve, om de zonderlingheid, alleen dit: „ I. Er is eene *betamende* bezorgdheid tegen enkele gaven Gods — maar ook een ſchroom tegen derzelver gebruik, die ligt *te verre* getrokken wordt. A. Men neemt zich ſomtijds met reden in acht tegen deze of gene dingen, b. v.: *a.* Sommige menſchen hebben van dezelve eenen *natuurlijken afkeer.* Het is geene keurigheid of kinderlijke eigenzinnigheid, neen! zij hebben het dikwerf beproefd, om dien afkeer te overwinnen, maar dat heeft telkens ſlechte gevolgen gehad. Zulken is het aan te raden, dat zij zichzelven geen geweld aandoen, en voor anderen overlaten, wat ſtrijdig ſchijnt met hunne natuur. *b.* Er zijn ſpijzen, die anderen met ſmaak en graagte gebruiken, maar eenigen kunnen dezelve *niet verdragen*, al is de trek anders groot. Hoe gunſtig de werking daarvan bij velen ook is, zij blijft voor hen eer ſchadelijk, dan voordeelig. Zij zorgen dus voor hunne gezondheid en hun leven, wanneer zij zichzelven weten te verloochenen. *c.* De beste gaven, die voor de gezonden dienſtig zijn, moeten veelmalen aan *kranken* worden onthouden. Zware kost, die den arbeidsman moet ſterken, is voor de zwakken niet te verduwen. Het nuttig brood kan den herſtellenden doen inſtorten en ſterven — en de wijn, die anders het hart verheugt, de hitte der koorts en het geweld der ziekte voeden."

Wij zouden het *vario modo bene fit* niet op *deze* Preek durven toepaſſen. De Eerw. VAN DIJK had dezelve althans niet moeten laten drukken.

Handboek der bijzondere Pathologie en Therapie van Dr. J. W. H. CONRADI, *Hoogleeraar te Göttingen, enz.*

Naar de 4de Hoogd. uitgave vertaald door J. B. STOKVIS, JR. *M. D. Iſten Deels 1ſte Stuk. Bevattende de Inleiding en het Leerſtuk der Koortſen. Te Amſterdam, bij* S. de Grebber. 1832. *In gr.* 8*vo. XII en* 144 *bl. f* 1-50.

De reden, waarom de Hoogleeraar CONRADI dit werk opſtelde, was, dat onder de reeds voorhanden of tot dusverre in het licht verſchenen werken geen gevonden werd, hetwelk aan zijn oogmerk beantwoordde. Dat dit *Compendium* nu anderen *geheel* bevredigen zal, is niet waarſchijnlijk; het zal *hun* gaan met den arbeid van CONRADI, als *hem* met dien van *anderen*. Het is ook niet gemakkelijk, zulk een *Compendium* te ſchrijven, en onmogelijk, een op te ſtellen, hetwelk aan *aller* behoefte zoude kunnen voldoen. Men mag en moet zich tevreden houden, wanneer *over het algemeen* zulk eene zamenſtelling *bruikbaar* wordt geoordeeld. Dit nu kan met regt van dit werk gezegd worden, en de vertaling voorziet in eene behoefte, welke wezenlijk beſtaat, althans voor die jongelieden, welke van het hooger onderwijs verſtoken zijn of moeten blijven. Het kan wie zich tot Heelkundigen te platten lande willen vormen aanbevolen worden. Ook de kweekelingen bij de militaire geneeskundige dienst kunnen het vooreerst met vrucht gebruiken, al diende het ook nergens anders toe, dan om hen voor eene, in hunne toekomſtige betrekking, hoogst ſchadelijke *eenzijdigheid* te bewaren. Men helt daar nog altijd te zeer over naar hetgeen uit *Frankrijk* afkomſtig is, en tast bij voorkeur naar die werken, welke geheel onder den invloed der door de meesten kwalijk begrepene leer van BROUSSAIS in het licht verſchijnen, welke dan nog verkeerder worden toegepast en zonder onderſcheiding in praktijk gebragt. Mogt het gelukken, ook daar nog eens den invloed dier Geneeskunde te doen gelden, waardoor de Hoogeſcholen van *Nederland* ſteeds zoo voordeelig zich onderſcheiden hebben en nog blijven onderſcheiden! Daartoe werke het gebruiken van dit boek,

zoo lang een oorſpronkelijk werk van dien aard, van eenen doelmatigen omvang, ontbreken zal!

De Schrijver dezer bijzondere *Pathologie* en *Therapie* is bekend met de voortbrengſels van den nieuweren tijd. Hij is in den geest dier werken doorgedrongen, getuige zijne beoordeelingen en gedeeltelijk wederlegging van ſommige overdrevene Theoriën. (Voorr. bl. XI en bl. 27*.) Terwijl hij de ziekten *praktiſch* behandelt, verzuimt hij niet, met het *letterkundige*, daartoe betrekking hebbende, den Lezer bekend te maken. Zijne ſchrijfwijze is bevattelijk; zijne voorſchriften zijn doorgaans eenvoudig en doelmatig.

Wanneer het werk geheel in het licht zal verſchenen zijn, waartoe Vertaler en Uitgever aanmoediging mogen vinden, zullen wij op het geheel, zoo wij in het leven geſpaard worden, terugkomen, en dan omtrent een en ander eene aanmerking mededeelen. — In dit eerſte ſtuk worden, behalve de Inleiding, de Koortſen, in acht Hoofdſtukken, in 138 §§ afgehandeld; een aanhangſel van XXIX voorſchriften is er bijgevoegd.

Mededeelingen omtrent de beſmettelijkheid van den kwaden Droes voor den Mensch, door Waarnemingen nader bevestigd; door Dr. F. S. ALEXANDER. *Te Utrecht, bij* van Paddenburg en Comp. 1833. *In gr.* 8*vo. XI en* 56 *bl. f* : - 60.

Dit werkje is opgedragen aan het Utrechtsch Genootſchap van Kunſten en Wetenſchappen, hetwelk in deszelfs *programma* van 1832 over de beſmetting van den kwaden droes bij den mensch eene prijsvraag heeft uitgeſchreven. Wij oordeelen deszelfs meer algemeene bekendwording belangrijk, zoo wel voor hen, die met paarden moeten omgaan en daarbij niet behoedzaam genoeg wezen kunnen, als voor Geneeskundigen, bijzonder militaire Artſen, wien dergelijke gevallen mede kunnen voorkomen, en die omtrent den waren aard dezer

ziekte waarſchijnlijk dikwerf zouden mistasten. Dat toch deze beſmetting, hoewel zeldzaam, wel eens zal hebben plaats gehad, zonder dat men er behoorlijk op gelet heeft, kan naauwelijks betwijfeld worden. Deze ziekte openbaart zich in den beginne met pijn in de ledematen, die gewoonlijk voor rheumatisch gehouden wordt, lusteloosheid, hoofdpijn; er vertoonen zich puisten in het aangezigt, zwellingen aan de ledematen; er ontſtaan verzweringen; de krachten zinken weg, en de zieke ſterft ſomtijds na weinige dagen, in andere gevallen na langdurig lijden. De lijkopeningen vertoonen ophoopingen van etter in het celwijs weefſel, een ziekelijk aangedaan watervatenſteiſel, het ſlijmvlies van den neus met zweren bezet, ontſteking in de luchtpijp, en bijzonder verzwering in de *larynx*. De kundige Schrijver beſchrijft vooreerst twee gevallen, door hemzelven in 1829 en 1831 waargenomen, en welke beide met den dood eindigden. Eene naauwkeurige opgaaf van hetgeen de lijkbeſchouwing leerde, is hier bijgevoegd. Na vervolgens nog twee gevallen medegedeeld te hebben, die na langdurige behandeling in herſtelling overgingen, voegt de Schrijver hierbij eene vertaling van ziektegevallen, die door *Engelſche* waarnemers, ELLIOTSON en YOUATT, zijn geboekt, en eene korte opgave van andere dergelijke waarnemingen in verſchillende *Duitſche* Journalen.

De behandeling dezer verſchrikkelijke ziekte was ſymptomatisch en palliatief; de lijders werden meerendeels met *demulcentia* behandeld.

Het is uit deze waarnemingen blijkbaar, dat de kwade droes voor den mensch ongetwijfeld beſmettelijk wezen kan. Welke voorzorgen kunnen worden aangewend, opdat zij, die kwaaddroezige paarden behandelen moeten, van de beſmetting bevrijd blijven, hopen wij, dat de beantwoording der gemelde prijsvraag ons in 't vervolg bepaaldelijk leeren zal. Intusſchen, daar er, volgens den Heer YOUATT en andere Veeärtſenijkundigen, negenenveertig van de vijftig door den kwaden droes aangetaste paarden bezwijken, zouden wij den

voorſlag van den Heer ELLIOTSON voor het algemeene welzijn aannemelijk keuren, om paarden, die door deze kwaal aangetast zijn, onmiddellijk te dooden, en daarmede voort te gaan, tot dat er eene geneeswijze tegen de ziekte gevonden, of eene nieuwe wijze van behandeling voorgeſteld zij geworden. Meer in het belang der menſchen dan der dieren! zegt de Schrijver.

Conſidérations ſur la nature et le traitement du *Choléra-morbus*, ſuivies d'une inſtruction ſur les préceptes Hygiéniques contre cette maladie; par le Chevalier J. R. L. DE KIRCKHOVE *dit* DE KIRCKHOFF, D. M., ancien Médecin en chef des Hôpitaux Militaires, Vice-Préſident Honoraire de la Société Granducale de Minéralogie d'Jéna, Commandeur et Chevalier de pluſieurs Ordres, Membre de la plupart des Académies et des Sociétés ſavantes de l'Europe, Membre honoraire des Académies Américaines des Beaux-arts et des Sociétés de Médecine de New-Yorck et de Philadelphie, Aſſocié correspondant de l'Inſtitut d'Albany, du Lycée d'Histoire Naturelle de New-Yorck, de l'Académie des Sciences et Arts de Batavia, etc., Membre de la Commisſion médicale de la Province d'Anvers. Dédication aux mânes de mon Père JEAN FRANCOIS, Chevalier DE KIRCKHOVE, et à la mémoire de l'immortel Baron DE GÖTHE. A Anvers, chez Madame *Latour*, à la Librairie claſique, Marché aux Oeufs, No. 619. 1833. gr. 8vo. Préface XVI. p. 217. Se vend au profit des Pauvres en raiſon de *f* 2-50.

De Heer Ridder Kommandeur DE KIRCKHOVE, *dit* DE KIRCKHOFF, ſchijnt de toenemende bevolking uit een wijsgeerig gezigtpunt te beſchouwen, of zij ſoms de grenzen kon overſchrijden, waartegen de Cholera de

juiste palen zou moeten ſtellen! Deze wijsgeerige redenering kwetst echter het menſchelijk gevoel. De Cholera ſpreekt door hetzelve tot den *Philantropiſchen* Arts; deze wordt er door getroffen, en vindt door haar op nieuw gelegenheid, om op zijn verheven ſtandpunt zich te kunnen vertoonen. Hij wordt als tot eene ſoort van Godheid verheven, door den rijken getroeteld, door den armen gezegend. De Geneeskundige Commisſie van zes leden tot de Cholera te *Antwerpen*, waarvan de Schrijver medelid was, heeft, wedijverende met het Stadsbeſtuur, haar niet kunnen afweren. De Burgemeester verdient echter der algemeene erkentenis aangewezen te worden. De Schrijver inzonderheid genoot letterlijk onder dit alles bijna geene rust, zoo werd hij door eene talrijke ſchare (*clientelle*) gezocht. Sommige tijdſchriften, wier getuigenis den Schrijver niet onverſchillig is, hebben hem met *vleijende artikels* hulde bewezen. Hij was dan ook zeer gelukkig; hij telde ſlechts ACHT ſlagtoffers. Hij erkent deze gelukkige uitkomst aan den *ſpiritus Mindereri* verſchuldigd te zijn. Door allerlei tijdſchriften is dit reeds bekend gemaakt. De Schrijver moet deze uitkomſten ſlechts door de mededeeling van TACHTIG gevallen ſtaven, waarvan alleen ACHT ongelukkig afliepen; doch daar was het *Cholera foudroyante*, wanneer de Geneeskunst onvermogende is! Ook kent zij geen middel, hetwelk *onfeilbaar* is, tot de *kina* toe. Men zal den Schrijver uitvoerigheid (*minutie*) ten goede houden. Ook vreest hij geene kritiek, omdat hij *geene andere eerzucht* kent, dan die van *nuttig* te zijn. Wie zou hier durven kritiſeren?

Geſchiedkundige Beſchouwing van den Oorlog op het Grondgebied der Bataafſche Republiek in 1799, *door den Lt.-Generaal Baron* KRAIJENHOFF. *Te Nijmegen, bij* de Wed. J. C. Vieweg en Zoon. 1832. *XVI*, 322, *en* 186 *bladz. Bijlagen. f* 7-50.

Hoezeer de veldtogt der *Engelſchen* en *Ruſſen* in *Noordholland*, ten jare 1799, reeds door den vermaarden DUMAS en ook door den gewezen Repreſentant VONCK beſchreven is, zoo ontbrak echter aan den eerſten de hoedanigheid van inlander, met de plaatſelijke geſteldheid bekend, aan den tweeden die van krijgsman, en dus in ſtaat, over de bewegingen der legers met bevoegdheid te oordeelen, om hun onderwerp volkomen naar den eisch te behandelen. Beide hoedanigheden zijn vereenigd in den Generaal KRAIJENHOFF, die daarenboven ooggetuige en deelgenoot is geweest van het gebeurde. De loop der tijden en de verzoening der partijen heeft alles, wat met ſtaatkundige verdeeldheid in betrekking ſtaat, doen verdwijnen, zoodat nu nog louter het *geſchiedkundige* gedeelte overblijft, vooral in betrekking tot de krijgskundige Geſchiedenis van ons Vaderland. En dan verdient het verhaal van eenen aanval op dat gedeelte onzes Vaderlands, hetwelk nog ſedert dien tijd door geduchte verſterkingen zoo zeer is beveiligd geworden, wel de aandacht des beſchouwers ook van lateren tijd. Er is wel weinig vrees meer, dat een *Engelsch* leger op de *Noordhollandſche* kusten zal landen; maar wie weet, wat de wisſelvallige en raadſelachtige loop der ſtaatkundige gebeurtenisſen ons nog te zien geeft! En dan is het van belang, de ſterkte van ons Vaderland ook op dat punt te kennen.

Immers, hoezeer er in 1799 geene gereede en welgeoefende Schutterij bij de hand was (misſchien *destijds* een gevaarlijk geneesmiddel), hoezeer de *Franſchen*, wier onderdanen wij onder beleefdere uitdrukkingen waren, geenszins de ſterkte hadden, bij de traktaten vereischt, zoo heeft toch *en* de moed des legers, *en* de gelegenheid der landſtreek, *en* de bekwame bewegingen der legerhoofden een vrij aanzienlijk en vooral welgeoefend leger eerst vijf weken lang tegengehouden, en toen tot den aftogt gedwongen.

Na eene korte en zakelijke ſchets van *Europa's* toeſtand in de eerſte helft van 1799, toen de despotieke

zoogenoemde *Franſche* Republiek, die geheel *Europa* aan haar dwangjuk wilde onderwerpen, door de *Oostenrijkſche* en *Ruſſiſche* wapenen zich reeds *Zwitſerland* en *Italië* zag ontwringen, ons intuſſchen, in weerwil der verdragen, geenszins de beloofde en duur betaalde hulptroepen toezond, — wordt de voorgenomen togt der *Engelſchen* en hunne toebereidſelen verhaald. Dat het oogmerk van de *Britſche* zijde ſtaatkundig juist gezien was, en op goede gronden ſteunde, beweert de Schrijver: ééne zaak echter vonden wij bij hem niet, die ons voorkomt toch ook in de ſchaal der overweging tamelijk zwaar gewogen te hebben, namelijk de hulp van den *Pruiſſiſchen* kant, waarmede *Engeland* gelijk velen alhier zich ſchijnen gevleid te hebben, wanneer men eenmaal beſliſſende voordeelen behaalde. Omtrent het landingspunt kwam de *Schelde*, de *Maas*, de *Dollart* en het gat van *Texel* in overweging; en het ſchijnt, dat de hoop op de bemagtiging der vloot tot het laatſte heeft doen beſluiten. De verwachting van het omſlaan der Hoofdſtad *Amſterdam* ſchijnt daarbij ook in aanmerking gekomen te zijn. Het ſtrekt intuſſchen niet zeer tot aanbeveling der kunde van de ontwerpers van dit plan van veldtogt, dat zij het voor eenen veldtogt, vooral met ruiterij en geſchut, zoo hoogst ongunſtige terrein van *Noordholland* niet in het oog gehouden of niet gekend, en zich naderhand daarover, als een' onoverkomelijken hinderpaal tegen het welgelukken der onderneming, hebben beklaagd. Het verwondert ons dus zeer, dat de kundige Schrijver zegt: „ Na alle deze overwegingen „ moest *Engeland* dan ook tot het beſluit komen, om „ dit laatſte ontwerp, als het meest doelmatige, aan te „ nemen." Onzes inziens zou eene landing in de *Maas*, in het hart van *Zuidholland*, veel grooter uitwerking hebben gedaan, door eensdeels de *Franſchen* achter de rivieren terug te houden, en anderdeels door de inneming van *Rotterdam* en *den Haag* het geheele Bewind te verlammen, en buitenslands eene uitwerking te doen, die misſchien *Pruiſſens* toetreding kon hebben beſlist. Wat

won men met *Alkmaar* en geheel *Noordholland?* Men had dan nog altijd *Holland op zijn ſmalst*, het *Wijker*-meer en het *IJ* voor de borst, en *Amſterdam* kon vrij wat meer tegenſtand bieden, dan de onhoudbare *Zuidhollandſche* Steden. De *Bataafſche* Regering had *beide* punten over het hoofd gezien; zij vreesde en zorgde ſlechts voor *Zeeland*, de *Eems* en den *IJſſel*.

Nogtans zou misſchien de *Expeditie*-vloot, daar het landingspunt zorgvuldig geheim werd gehouden, de *Nederlanders* verrast hebben, zonder een' ſtijven westewind, die de reeds voor den wal geziene vloot weder verdreef, en dus in de vijf dagen, die er tot de landing nog verliepen, gelegenheid tot eenige toebereidſelen gaf. De *Nederlanders* moeten het eerſte ſpits afbijten; DAENDELS was reeds in *Noordholland*, en maakte den regtervleugel uit; DUMONCEAU kwam uit *Groningerland*, de Zuiderzee over, op het *centrum*, en eerst naderhand verſchenen de *Franſchen* onder BRUNE op den linkervleugel. Onze Schrijver ſchijnt met laatstgemelden Generaal niet zeer veel op te hebben; ten minſte in zijne zeer oordeelkundige aanmerkingen op de geleverde gevechten (van 10, 19 Sept., 2 en 6 Oct.) laakt hij hem maarmalen, zoo als wegens overhaasting in den aanval op 10 Sept., waardoor verwarring en misſchien de *paniſche* ſchrik ontſtond, die deze onderneming deed mislukken (bl. 126, 127). Men weet, welk eene geweldige menigte dooden en gevangenen destijds door BRUNE werden opgegeven, als door de *Anglo-Ruſſen* op 19 Sept. in den ſlag van *Bergen* verloren (2000 gevangenen, 3000 dooden en gekwetſten, benevens 28 ſtukken geſchut), terwijl de *Franſchen* niet meer dan *vijftig* dooden en *driehonderd* gekwetſten zouden hebben gehad, (zie Bijlagen achter dit boek, bl. 80.) *De opgave*, zegt KRAIJENHOFF, *in het ligtzinnig en ſnorkend Rapport van den Generaal* BRUNE *aan den Franſchen Minister van Oorlog, kan (de ſtorting van het Bataafſche bloed voor niets gerekend) alleen doelen op het verlies bij de Franſche Di-*

viſie geleden, of is eene onbeſchaamde logenſpraak (bl. 158). DAENDELS alleen had 1600 man, meestal gevangenen, dus veel meer dan de tegen hem over ſtaande vijand, verloren, en het verlies aan weêrzijden zal elkander dus nagenoeg hebben opgewogen. (Bij de bovengenoemde leugentaal van BRUNE kan men ook het door hem *officieel* verhaalde ſprookje voegen, dat de *Engelſchen* de *Noordhollandſche* boeren met vrouwen en kinderen in hunne huizen verbrand hebben, bl. 80. Dit zal wel even zoo waar zijn als de latere verhalen der *Belgen* wegens de gruwelen der *Nederlanders* bij den aanval op *Brusſel*. Beide Volken verſtaan zich op *officiéle* leugentaal.)

Ook omtrent de gevechten van den 2 en 6 Oct. komen uitvoerige en blijkbaar onzijdige verhalen voor; de misſlagen aan weêrzijden worden rond aangetoond. BRUNE's *poſitie* (na het verlies van den ſlag bij *Egmond* op den 2 Oct.) in *Holland op zijn ſmalst* wordt als uitmuntend gekozen beſchreven, niet minder dan die van DAENDELS bij *Purmerend* achter overſtroomingen. Men had, namelijk, in den ſlag van 2 Oct. ondervonden, dat de linie der verdedigers te lang was en te zeer blootſtond aan het gevaar van omgetrokken te worden, gelijk dan ook de *Engelſchen* en *Ruſſen* hiervan gebruik maakten, en hoogstwaarſchijnlijk, zonder de ſlapheid in den aanval der laatſten, hun doel zouden hebben bereikt; thans bleef de overwinning van den 2den ſlechts onvolledig, en de aftogt der verdedigers had in volmaakte orde plaats. De Heer KRAIJENHOFF gelooft, dat de beſliſſende ſlag van den 6den ſlechts toevallig algemeen is geworden, doordien de aanvallers zich ſlechts van goede en geſchikte punten wilden verzekeren, om naderhand des te voordeeliger ſlag te leveren; en dat de hardnekkige verdediging, door het aanrukken van al meer en meer troepen, of liever de drift der *Ruſſen*, die (om hunne ſlaauwhartigheid in den vorigen ſtrijd goed te maken?) thans te verre, op *Caſtricum*, losgingen, eindelijk den ſlag algemeen zou

hebben gemaakt. De voorbeelden hiervan is de Geſchiedenis zouden niet moeijelijk te vinden zijn. Het is merkwaardig, dat deze ſlag *begon* met de ſchandelijke vlugt van een Bataljon *Franſchen* te *Akerſloot*, (bl. 196) en ten voordeele eindigde door een' moedigen aanval van den *Hollandſchen* Overſte QUAITA met een Regement onzer Huzaren, door eenige *Franſche* ruiterij ondersteund, die des avonds laat in het hagchelijkſte oogenblik de kans deden keeren (bl. 102). Bij gelegenheid der onderhandelingen over eenen aftogt der *Anglo-Ruſſen* (want de ſlag van den 6den had hun bewezen, dat het doordringen onmogelijk was, en zij wilden toch in *Noordholland* niet overwinteren) wordt de Opperbevelhebber BRUNE ten ſterkſte gelaakt over het ſluiten der overeenkomst van den 18 Oct., waarin de *Hollandſche* vloot werd opgeofferd. „ Waarom (dus vraagt KRAIJENHOFF, bl. 236) waarom brak de Ge„ neraal BRUNE, na de afwijzing van dit eerſte en „ allerbelangrijkſte punt (de teruggave van, of ſchaver„ goeding voor de vloot), niet liever terſtond de ge„ heele onderhandeling af, daar hij met zijne Armee in „ eene zeer goede *offenſive* ſtelling lag, aan niets ge„ brek hebben kon, en nog dagelijks groote verſterkin„ gen te wachten had; daar hij alzoo door tijd te win„ nen zeer veel op den vijand, die althans in dit jaar„ ſaizoen geene verſterking te gemoet kon zien, winnen „ zou: en waarom liet hij de eer der bedreiging tot „ het afbreken der onderhandeling aan den Hertog VAN „ YORK over? en waarom daarop binnen den tijd van „ eenige uren alles toegegeven?.... Wij zijn verpligt, „ ten aanzien van het toen algemeen loopend gerucht, „ alsof hij met zijne perſoonlijke belangen zou hebben „ geraadpleegd, aan te merken, dat wij gedurende ons „ verblijf (in zending) aan *den Helder* daarvan niets an„ ders ontdekt hebben, dan dat de Generaal voornoemd „ een zeer aanzienlijk geſchenk van paarden voor zich „ en zijnen ſtaf genoten heeft, en dat er geheime arti„ kelen van overeenkomst hebben beſtaan, waarvan er

„ ons een enkel bij toeval is bekend geworden. Noch „ het een, noch het ander kan ten bewijze verſtrek- „ ken van die kieschheid, welke men van eenen Opper- „ bevelhebber verlangen mag." Ziedaar de *Franſchen!* Die bastaard-*Republikeinen* wilden zoo gaarne in ſchijn de oude *Romeinſche* helden naäpen, en hunne Veldheeren laten zich intusſchen door den vijand ten nadeele hunner bondgenooten omkoopen! — Het is droevig en vernederend, dat de Regering eener Republiek, die hare onafhankelijkheid (ſlechts in naam beſtaande) voor honderd millioenen, *Venlo*, *Maastricht*, *Staatsvlaanderen*, en het gedwongen onderhoud van 25,000 *Franſchen* (hetzij die in of buiten het land waren) gekocht had, thans zoo diep verlaagd werd, van iemand, die onze vloot te *zijnen* behoeve genoegzaam verkocht had, met openlijke, zeer vleijende eerbetuigingen en zelfs belooningen te moeten overladen! De Generaal KRAIJENHOFF plaatst, uit regtmatigen vaderlandſchen weêrzin, dit ſtuk van walgelijke vleijerij niet. Het tegenwoordig levende geſlacht zal het naauwelijks kunnen gelooven, dat *Vereenigde Nederlanders*, destijds *Bataven* genoemd, nog vóór dertig jaren, genoegzaam dezelfde rol omtrent *Frankrijk* ſpeelden, die thans de *Belgen* vervullen, hoewel zij hun aangevallen Vaderland beter wisten te verdedigen.

Na het verhaal der *Capitulatie* volgt dat van des Schrijvers verblijf aan *den Helder* als Commisſaris, om voor de behoorlijke uitvoering der *Capitulatie* aldaar te waken, waar het hem gelukt is, nog eenige ſchavergoeding voor de ontramponeerde batterijen aan *den Helder* en de genomene koopvaardijſchepen terug te bekomen.

Ten ſlotte worden nog de middelen tot verdediging van *Amſterdam*, door den Schrijver binnen eene maand tot ſtand gebragt, alsmede de latere maatregelen tot beſcherming van *Noordholland*, vermeld.

Het werk van den Heer KRAIJENHOFF, hoezeer meer bijzonder voor Militairen geſchreven, heeft echter eenen, ook voor leeken in de krijgskunst, onderhoudenden ſtijl, en laat zich met genoegen lezen.

De duidelijkheid wordt bevorderd door een ſtel voortreffelijke Kaarten en Plans van het oorlogstooneel in *Noordholland*, gelijk de aangeſtipte daadzaken door de mededeeling van uitvoerige Bijlagen, van de Proclamatie van *Sir* RALPH ABERCROMBIE op het laatst van Aug. af, tot de briefwisſeling van den Schrijver met ons Ministerie, over de genomene en teruggegevene koopvaardijſchepen, toe.

Proeve eener Theoretiſche en Practiſche Menschkunde, door H. TIMMER, *Predikant te Garnwerd en Oostum. Iſte Deel. Te Groningen, bij* W. Zuidema. 1832. *In gr.* 8*vo.* 298 *Bl f* 2 - 50.

Dat POPE gelijk had, toen hij ſchreef: *the proper ſtudy of mankind is man*, is reeds te dikwijls gezegd en herhaald, om het belang en veelzijdig nut der menschkunde hier op te halen. Zij heeft dit met de wiskunde gemeen, dat men er nooit in kan gezegd worden volleerd te zijn. Zoolang de mensch, om met FEITH te ſpreken, een „ verbazend zamenſtel van tegenſtrijdigheden," zichzelven een raadſel is, en de wet in zijne leden ſtrijd voert tegen de zedelijke, dat is, met andere woorden, zoolang de tegenwoordige huishouding der dingen beſtaat, even zoolang zal de menschkunde eene der moeijelijkſte, eene der gewigtigſte wetenſchappen blijven. Wij kunnen er ons dus ook geenszins over verwonderen, dat zij vele beoefenaars gehad heeft; dat werken in dit vak in onze, toch niet zeer uitgebreide, Bibliotheek eene vrij groote ruimte beſlaan; en dat hij, die zich op deze ſtudie opzettelijk toelegt, de *reſultaten* van zijn onderzoek openbaar wil maken, en alzoo eenige ſteenen bijdragen tot het groote gebouw, dat, hoe langer zoo verder opgetrokken, echter wel nooit voltooid zal worden. Zulks is ook het geval met den Heer TIMMER, wiens werk wij aankondigen.

Hij meldt in het voorberigt, eerst voornemens te zijn geweest, om de *Anthropologie* van KANT te vertalen, doch daarvan te zijn afgeſchrikt door de groote moeijelijkheid van dit werk, en het onaangename, om een boekdeel van 332 bladzijden werktuigelijk te vertalen. Als die vertaling dan

ook zoo geheel „ werktuigelijk" zou zijn geweest, danken wij den Heer TIMMER voor het ſtaken van dien arbeid. Wij zijn geene vrienden van werktuigelijke vertalingen, maar zien dan ook de onvermijdelijkheid daarvan tot nog toe niet in. Althans de kundige, reeds overleden H. RIETVELD, om ſlechts dit ééne te noemen, heeft met de *Geſchiedenis en Schriften der Apostelen van* JEZUS, *door* J. J. HESS, het tegendeel, dunkt ons, proefondervindelijk bewezen. Doch dit in het voorbijgaan. Wij prijzen in allen gevalle de vlijt van den Eerw. TIMMER, die liever iets oorſpronkelijks wilde geven, dan vertaling. Ach! dachten aldus velen, ook zij, die volkomen in ſtaat zijn, om iets even goeds, ja beters, zelve te ſchrijven, dan hetgeen zij vertalen! Met het afzien dan van zijn eerſte voornemen, verloor TIMMER wel, zegt hij, „ het doel, waarmede hij de menschkunde beoefende," (legde hij zich dan hierop toe, met het „ doel," om KANT's *Anthropologie* te vertalen?) maar geenszins „ den lust, om den mensch naauwkeuriger te leeren kennen." Hij vatte het voornemen op, om zelf eene proeve van menschkunde op te ſtellen, en het is het *eerſte* deel van dien arbeid, tot welks aankondiging en beoordeeling wij ons thans zetten.

Wat geeft de Schrijver? en: *hoe* geeft hij het? deze beide vragen dienen wij te beantwoorden; want om een werk, als dit, met eene bloote aankondiging en algemeenen lof of afkeuring af te ſchepen, daartoe zijn wij, wat men ook van ons, als een der „ in het duister ſchuilende Recenſenten," moge zeggen, te eerlijk. De Schrijver zelf mag ook verwachten, dat wij onze gedachten over zijnen arbeid zeggen, ten einde hem, bij het vervolgen daarvan, misſchien van eenige dienst te wezen. Ter zake dan.

In eene *Inleiding* handelt de Schrijver over den onderſcheidenden aard en het doel der menschkunde, over de zwarigheden, die met hare beoefening verbonden zijn, over de bronnen en hulpmiddelen voor dezelve, en het nut, dat zij te weeg brengt. Daarna tot het werk zelf komende, is eene *eerſte* Afdeeling gewijd aan de *natuurkunde van den mensch* en *het verband tuſschen ziel en ligchaam* Hier beſchouwt hij eerst den mensch in het algemeen, handelt daarna over zijne ligchamelijke geſtalte en grootte, vervolgens over de zenuwen en prikkelbaarheid, over de herſenen en de wijze der zinnelijke gewaarwordingen, voorts over den invloed

van ziel en ligchaam op elkander (*), en eindelijk over het doel van de vereeniging der ziel met het ligchaam. De *tweede* Afdeeling handelt over de *zielkunde*. Het beſtaan, de zitplaats, het wezen, de redelijkheid en duurzaamheid, de ondeelbare eenvoudigheid, de zelfbewustheid der ziel, de eigenliefde, haar oorſprong, ware aard, overdrijving zijn hier voorwerpen van onderzoek; waarna eene *derde* Afdeeling de *tijdperken* beſchouwt *van des menſchen vormend leven*. Zijn kinderlijke leeftijd en voeding, het ſchreijen, lagchen en de eerſte tanden, benevens het loopen der kinderen (natuurlijk voor zoo verre dit een en ander blijk is van ontwikkeling), de ontwikkeling des zielsvermogens, de opvoeding, vorming van gevoel- en begeervermogen, wilsbepaling tot een zedelijk doel, herſtelling van verkeerde begeerten en hartstogten; dit alles ontwikkelt de Schrijver bij het eerſte tijdperk. Het tweede (vervolg van den kinderlijken leeftijd), derde (jongelingſchap) en vierde (de mannelijke ouderdom) worden korter dan het eerſte behandeld. De *vierde* Afdeeling heeft de *menſchelijke temperamentnn* ten onderwerp. Na een geſchiedkundig overzigt dezer leer, ſpreekt TIMMER over den oorſprong der temperamenten en de wijze van beſchouwing, derzelver getal, onderlinge betrekking en kenmerken; beſluitende met eene aanwijzing van het gebruik dezer leer. De *vijfde* Afdeeling, eindelijk, doet *onderzoek naar de waardij en het gebruik der gelaatkunde tot kennis van den mensch*. Men vindt hier een Hoofdſtuk over den oorſprong en het onderſcheiden doel der gelaatkunde; een over het doel van den Schepper met, en de oorzaken der verſchillende denkbeelden over dezelve; een over haar grondbeginſel; een over de gelaatkunde, als een middel tot menſchenliefde en deugd beſchouwd; een over den vorm van het zinnelijk ſchoone, en een eindelijk over gelaatstrekken en gebaren.

Het ſpreekt wel van zelf, dat wij ons met deze dorre opgave moesten vergenoegen. Overal de denkbeelden van den Schrijver uiteen te zetten, ware ondoenlijk, tenzij wij

(*) Schrandere aanmerkingen over dit veelbeſproken onderwerp vonden wij onlangs op eene plaats, waar wij die niet zouden gezocht hebben; in de *Wis-, Natuur- en Sterrekundige Briefwisſeling*, *Amſt.* 1790, bladz. 189 volg. 209 volg. — *Rec.*

van deze Recenſie een tamelijk boekdeeltje wilden maken. Ook wilden wij kort zijn, om iets meer te kunnen zeggen van de *wijze*, waarop de Eerw. TIMMER zich van zijne taak heeft gekweten.

In het algemeen kunnen wij zeggen, het boek met genoegen te hebben gelezen, en ons met de denkbeelden van den Schrijver vrij wel te kunnen vereenigen. Hij is zeer bekend inzonderheid met de ſchriften van KANT, en houdt zich dan ook dikwijls aan de beſchouwingen van den *Koningsbergſchen* Wijsgeer. Ook meerdere, ter zake dienende ſchriften zijn hier aangehaald; hoewel dit gedeelte des werks ons voorkomt, nog veel te wenſchen over te laten. Bedriegen wij ons toch niet, dan is het doel van dit werk, eene handleiding te verſchaffen bij of tot het beoefenen van dit zoo belangrijke vak van menſchelijke kennis; maar wie zich nu aan de leiding van TIMMER toevertrouwt, mag immers verwachten, dat zijn leidsman hem met het voornaamſte, over hetzelve geſchreven, bekend make, en hem alzoo in de gelegenheid ſtelle, anderen te vergelijken? Noch HENNERT's *uitgelezene Verhandelingen* (die elk beoefenaar dezer wetenſchap wel zal dienen te hebben *uitgelezen*), noch 's mans *wijsgeerige Leſſen*, vertaald door SPAAN, noch ook ZÖLLNER en LANGE's *Beſchouwing der Aarde en hare Bewoners*, (een werk, thans minder bekend, en *misſchien* wat op den achtergrond, omdat het ongeveer denzelfden titel heeft met het nieuwere, doch geheel anderſoortige, werk van ZIMMERMAN) Deel V—X, noch zoo veel meer, als wij zouden kunnen opnoemen, worden hier vermeld; gelijk het ook verkieslijker ware geweest, van zoodanige werken, wier Nederduitſche uitgave zeer, en beter dan het oorſpronkelijke, bekend is, de vertaling aan te halen, b. v. van HUFELAND's *Kunst das menschliche Leben zu verlängern*, EWALD's *Menſchenbeſtimmung und Lebensgenusſ.*

Bij het geleidelijke der *orde*, die in het onderhavige werk heerscht, had deze toch hier en daar nog wel verbetering kunnen ondergaan. Zoo had de noot, bladz. 218, over de grootte van het menſchelijke ligchaam, in Afd. I, Hoofdſt. 2, in den tekst behoord. Zoo ware de *derde* Afdeeling misſchien beter vóór de *tweede* geplaatst, en had eene geheele affcheiding van het *phyſieke* en *morele* menige herhaling doen vermijden; terwijl de twee laatſte Hoofdſtukken van de

eerſte Afdeeling alsdan den weg tot het volgende hadden kunnen banen.

Wat de *zaken* betreft, wij willen het boek nog eens doorloopen en het een en ander van hetgeen wij aanteekenden in het midden brengen.

Bladz. 9, bij de bronnen en hulpmiddelen der menschkunde: „ Wij zouden ook de romans en de levensbeſchrijvingen, welke ſommige perſonen van zichzelven hebben gegeven, onder de werken der karakterkunde tellen, indien de eerſte van eene al te groote overdrijving en de laatſte van alle eigenliefde konden vrijgeſproken worden." Dit heeft geenen genoegzamen grond. Op de herſenvruchten van eenen KOTZEBUE, LAFONTAINE en CLAUREN moge het toepaſſelijk zijn; maar men neme eens RICHARDSON, GOLDSMITH, WALTER SCOTT en dergelijken! En wat de *autobiographiën* betreft, wie zal OCKERSE's *Vruchten en Reſultaten* niet eene rijke bron van mensch- en karakterkunde noemen? En waarom niet met een woord geſproken over de *ſatyriſche* geſchriften, waarvan ſommige, zoo als RABENER, HOLBERG's *Klaas Klim*, en inzonderheid STERNE's *Triſtram Shandy*, voor dit doel waarlijk onſchatbaar zijn, gelijk dat niet minder geldt van eenige *ſpectatoriale* werken, die men ſlechts behoeft te noemen, om eenen SWIFT, ADDISON, en vooral onzen JUSTUS VAN EFFEN in het geheugen te herroepen? — Vreemd is het ook, dat onder de hulpmiddelen ter verkrijging van menſchenkennis de *Geſchiedenis* niet genoemd is. Wij zouden die toch boven de *Spreekwoorden* ſtellen. — In de *eerſte* Afdeeling hadden wij ook iets gewenscht over het aangename dezer wetenſchap en de bezwaren, die tegen hare beoefening zijn ingebragt, als: dat zij den mensch tot een' menſchenhater zou maken, en meerderen.

Bladz. 17. „ Ten opzigte van zijne ligchamelijke grootte ſtaat hij (de mensch) op de middenſte (middelſte) lijn, en ziet zoowel vele dieren beneden, als boven zich." Ja, vele dieren zijn grooter, dan de mensch, maar toch *oneindig veel meerdere* zijn kleiner.

Bladz. 20. „ De ondervinding zegt, dat noch bij de groote, noch bij de kleinſte ſchepſelen, zoowel onder de vogelen, als viervoetige dieren, die vatbaarheid beſtaat, welke men bij de middelmatigen van elke ſoort waarneemt." Is dan de olifant niet een der vernuftigſte die-

ren? En zijn de kleinſte vogeltjes niet de beste zangers en veelal de kunſtigſte nestenmakers?

Bladz. 52. kent de Schrijver aan de dieren, die zintuigen, zenuwen en gewaarwordingen bezitten, eene *ziel* toe. Het toeſtemmen of ontkennen der oude twistvraag, of de dieren eene ziel hebben, hangt duidelijk af van de bepaling, die men aan het woord *ziel* geeft. Maar kan onze Schrijver waarlijk aan de omſchrevene dieren eene *ziel* toekennen, wanneer hij deze, bladz. 63, bepaalt, als „ eene geestelijke „ zelfſtandigheid, waaraan men, volgens hare werking, duur„ zaamheid, eenvoudigheid, redelijkheid en zelfbewustheid „ toeſchrijft."? Althans onzes inziens is deze *definitie* op hetgeen dan in de dieren *ziel* zou moeten zijn niet in allen deele toepaſſelijk.

Bl. 119. in de noot: „ De wereldburger, of gezellige man, „ is diegene, welke zeer onderhoudend is in gezelſchap." Dit is wel waar van den gezelligen man; maar deze uitdrukking wil geheel iets anders zeggen dan *wereldburger*, ten zij men door dit laatſte verſta iemand, die overal te huis is; maar *verba valent uſu*, en in eenen wijsgeerigen zin verſtaat men door eenen wereldburger iets, veel verſchillende van gezelligheid.

Bladz. 125, 126. „ De mensch bereikt zijne vorming in „ den tijd van 28 jaren." Dit, gelijk ook het daar verder gezegde, zal toch wel zoo vele uitzonderingen lijden, dat het bezwaarlijk een algemeene regel zijn kan.

Bladz. 204. „ Wij zien dikwijls bij hoofdwonden en ziek„ te, dat het geheugen afneemt, of geheel vervalt"; en daaruit zou volgen, dat „ dit meer eene eigenſchap der zin„ nelijkheid, dan des verſtands zij, of dat het meer tot het „ ligchaam, dan tot de ziel behoort." Deze gevolgtrekking gaat te ver. De voorbeelden zijn niet zeldzaam, dat bij zware hoofdwonden het geheele verſtand verdween, gelijk Rec. zelf iemand gekend heeft, die, ten gevolge van het *phyſieke*, in het *intellectuéle* een' ſlag van den molen weghad. Zou dan het oordeel, want daaraan haperde het dit ongelukkig voorwerp niet het minst, ook eene eigenſchap der zinnelijkheid zijn, en meer tot het ligchaam, dan tot de ziel behooren?

Bladz 269, 270. „ Ten einde deze kunst (de gelaatkunde) „ te verhoogen, nemen ſommigen eene *dierzweeming* aan.... „ en deze achten, dat deze iets van eenen aap, gene van

„ eene kat, en een ander wederom iets van eenen vogel in „ het wezen draagt. Aan dat denkbeeld en aan de kennis „ van den aard der dieren zijn zeer waarſchijnlijk de ſpreek- „ wijzen hunnen oorſprong verſchuldigd: *zoo dom als een os*, „ *zoo valsch als eene kat*," enz. Onzes inziens is zulk eene *phyſiognomiſche* verklaring dier ſpreekwijzen zeer onwaarſchijnlijk. Zij ſtaan gelijk met: *zoo zwart als roet*, *zoo helder als kristal* en derg. Het is niets anders, dan de eigenſchap, in zeker voorwerp opgemerkt, te vergelijken met dezelfde eigenſchap, die zich in een ander voorwerp het eerſte en het ſterkſte vertoont.

Over het geheel ſchijnt de Heer TIMMER eene zeer hooge waarde te hechten aan de gelaatkunde. Reeds in het voorberigt hindert het hem, dat SCHULTZE (*Menschkunde met betrekking tot de Ziel*, bladz. 64) „ ſlechts eenige volzin- „ nen heeft, die beſtemd zijn, om der gelaatkunde, als mid- „ del tot kennis van den mensch, alle waardij te ontzeg- „ gen." *Non nostrum, tantas componere lites*; maar het is toch niet te ontkennen, dat de gelaatkunde al zeer dikwijls op de proef gebleken is eene hoogst bedriegelijke wetenſchap te zijn. En hoe gevaarlijk wordt zij ligtelijk! „ Oock is er „ misbruyck in de beste dinghen," zegt SPIEGHEL; maar het is hier toch ook, om met KAMPHUYSEN te ſpreken:

„ Al wat van zelver wast, behoeft men niet te zaaijen."

De natuur leert voor het dagelijkſche gebruik gelaatkunde genoeg. Haar tot eene *wetenſchap* te verheffen, achten wij gewaagd. Echter erkennen wij gaarne, bij TIMMER zeer veel goeds aangaande dit onderwerp gevonden te hebben. Zeer belangrijk is over hetzelve het minder bekende werk van A. J. PERNETY, *La connaiſſance de l'homme moral par celle de l'homme phyſique*, 2 *Tomes*, *Berlin*, 1776.

Bladz. 295. „ *Complimenten* zijn geene *complementen* (aan- „ vullingen), maar *buigingen*, eigenlijk *complicamenten*." De woordafleiding van den Schrijver heeft wel iets van die, door welke BECANUS zijnen naam zocht te verklaren. Het gelaat van ſommige zijner voorouders deed hem vermoeden, dat zij met opzet den naam hadden aangenomen van *bek aan neus*. Wij lazen dit; waar, is ons ontgaan.

Maar genoeg hiervan. Wij geven het ter nedergeſtelde den Eerw. Schrijver in bedenking, en maken hem nog met eenige voorbeelden opmerkzaam op den *ſtijl* van zijn werk. Dien bloemrijk en *elegant* te maken, laat zekerlijk de aard

van het onderwerp niet toe; echter is dezelve toch wel wat al te droog. Een groot gebrek, dat vooral geen boek van wijsgeerigen inhoud mogt ontſieren, zijn de veelvuldige onbepaalde en onnaauwkeurige uitdrukkingen, van welke wij eenige, tot ſtaving van ons oordeel, moeten aanſtippen:

Bladz. 8. „ *Slecht* kompas." In den hier bedoelden zin van *eenvoudig* is dit woord minder algemeen en eenigzins verouderd.

Bladz. 14. „ Zij (de menschkunde) leert den opvoeder, „ dat hij zelf een goed mensch moet zijn, om goed te ſchij„ nen," d. i. zich goed te kunnen voordoen.

Bladz. 17. not. „ Het metaal is in den donkeren ſchoot „ der aarde gezonken; de plant... *ſpreekt reeds van* een „ hooger beginſel;" moet zijn: In de plant beſpeurt men reeds enz.

Bladz. 37. „ Men mag in de ziekte van het ligchaam „ zeggen, dat de ziel veel anders denkt, dan diegene, welke „ bij het afſterven hunner vrienden in de nieuwspapieren „ doen plaatſen, dat de familie voor geene uitwendige rouw„ teekenen behoeft te zorgen; terwijl de ziel reeds haar „ rouwgewaad aantrekt, voordat zij haar ſtoffelijk werktuig „ verlaten heeft." Eene *tirade*, maar die ons duister is.

Bladz. 40. „ Eene vloeiſtof, die ligter, dan de lucht be„ ſchreven wordt;" het moet zijn: die *als* ligter dan enz. of, die men beſchrijft, als ligter dan enz.

Bladz. 123. not. „ Zie over het *Egoïsme* REINHARD, „ *Systhem d. Chr. Moral*, op het woord *Egoism*, *Selbſucht*." Zoo haalt men een Woordenboek aan.

Bladz. 129. „ De mensch zinkt *in* zijnen moederſchoot „ naakt, hulpbehoeftig en jammerend ter neder."

Bladz. 133. not. „ Het gevoel, de eerſte zin, die zich „ in den mensch ontwikkelt, heeft zijne zitplaats in de ze„ nuwen.... Door hetzelve verkrijgt de mensch kennis „ van de zwaarte, ligtheid, warmte en koude, zoodra de „ rede het gevoel te hulp komt, *en daaruit wordt dan het* „ *denkbeeld bij een kind geboren van het leed en onregt*, „ *waarover het klaagt. Het is dus ontwijfelbaar, dat zijn* „ *kermen op een rededenkbeeld gegrond is, dat hetzelve van het* „ *gevoel vormt, en dat altijd aangenaam of onaangenaam*, „ *of vermengd is*." Is dat niet eenvoudige dingen hullen in wijsgeerig klinkende, maar ook ſlechts klinkende, termen?

Bladz. 137. „ Bepaaldelijk is de moedermelk het natuur-

„ lijkſte voedſel voor het kind. Hetzelve werd voor zijne „ geboorte door haar gevoed." Waarop ſlaat dit *haar?* Op de melk naar de uitdrukking; op de moeder naar bedoeling en waarheid. Er moest dus ſtaan: melk der moeder.

Bladz. 183. not. „ De mensch- en opvoedkunde *bedoe-* „ *len* beide eene onſchuldige vrolijkheid." Neen! zij laten die toe, en dit *bedoelt* de Schrijver ook.

Bladz 224. not. „ THALES vond de zonsverduistering „ uit." Zeker niet; alleen hare berekening; maar dat wil TIMMER ook zeggen.

Bladz. 265. Wat is „ doel des Scheppers met de gelaat- „ kunde?" De zaak is wederom goed gemeend, maar kwalijk uitgedrukt.

Niet goed te keuren zijn: *kunde* voor *wetenſchap*, bl. 4 r. 17. *aanwijs*, l. *aanwijzing*, bl. 36, 159. *ontleediging*, l. *ontleding*, bl. 42. not. *na* dit punt, l. *naar*, bl. 58. not. tegenwerping *op*, l. *tegen*, bl. 66. *dienſtelingen*, bl. 129. Zijn oog, in donkerblaauw vocht *bedogen*, bl. 131. *verduwing* van ſpijze; een Germanismus, die meermalen voorkomt. OKKERSE (CK), MEISNER (SZ), PERPONSCHER (NCH) zijn denkelijk drukfouten, en het zijn niet de eenige.

Wij hebben nog al het een en ander aangemerkt; dit ſproot echter niet voort uit vitzucht, maar uit de begeerte, om, door den Schrijver op eenige gebreken opmerkzaam te maken, hem deze in het vervolg te doen vermijden. Wij moedigen *hem* aan, om dit werk verder zorgvuldig te bearbeiden en te voltooijen; en *ons publiek*, om het zich aan te ſchaffen en met aandacht te lezen; het is zulks wel waardig. De uitvoering verdient, behalve de drukfouten, lof, en de prijs is, wat wij anders zeldzaam kunnen zeggen, matig geſteld.

Geſchiedenis der Nederlanders buiten Europa. Door N. G. VAN KAMPEN. *IIIden Deels 1ſte Stuk, van* 1722—1800. *Te Haarlem, bij* de Erven F. Bohn. 1832. *In gr.* 8*vo. VI*, 398 *bl. f* 3 - 90.

Met lofwaardigen ijver zet de arbeidzame VAN KAMPEN de Geſchiedenis onzer Koloniën voort; ſchoon zijne taak, naar mate hij onze tijden nadert, meer en meer moeijelijk wordt. Voor de vroegere tijdperken, welke reeds in grootere

en kleinere geſchriften door velen bearbeid waren, vond hij, uit den aard der zaak, genoegzame bronnen en bouwſtoffen voorhanden, om zijne Geſchiedenis met volledigheid en oordeelkunde te behandelen; doch waar VALENTIJN en DU BOIS hem verlaten (dat is met de helft der 18de Eeuw) beginnen deze bronnen ſchaars en afgebroken te vloeijen. Het was dus nu geene oordeelkundige Compilatie meer, die door uitmuntende bewerking vergoeden kon hetgeen zij aan nieuwheid miste, maar een geheel *nieuw* werk, 't welk hier moest geleverd worden. En hiertoe vond zich VAN KAMPEN thans in de meest gunſtige omſtandigheden geplaatst. Hij verkreeg de vergunning, om onbelemmerd gebruik te maken van den rijken ſchat, in het Koloniaal Archief te *Amſterdam* voorhanden, en alle de Rapporten en Brieven der Hooge *Indiſche* Regering aan de Kamer der Zeventienen in het Vaderland, met alle daartoe behoorende ſtukken, bevattende. Hierdoor had hij nu niet alleen geen gebrek, maar zelfs een' overvloed van bouwſtoffen, die hem in verlegenheid bragt. „ Dus moest ik," zegt hij in de Voorrede, „ om volledige „ en aaneengeſchakelde berigten op te zamelen nopens den „ oorlog van 1760—1766 op *Ceylon* gevoerd (waarvan men „ elders niet dan hier en daar verſtrooid eenige regels vindt) „ ruim *veertig* folianten doorloopen, hetgeen mij echter, „ door de uitſtekend goede Registers daarbij voorhanden, „ gemakkelijker werd. Deze moeite getroostte ik mij ook „ zeer gaarne, verzekerd, daardoor over een belangrijk en „ tot nu toe vrij verwaarloosd gedeelte der Vaderlandſche „ Geſchiedenis eenig licht te verſpreiden, en iets nieuws „ aan mijne landgenooten te kunnen leveren." Dit laatſte zal wel ieder beamen, die met opmerkzaamheid dit boekdeel doorleest. Een zeer groot gedeelte daarvan is alleen uit onuitgegevene en dus tot nu toe als in de vergetelheid begravene Memoriën, ſecrete Reſolutiën, Rapporten, Brieven enz. zamengeſteld. Van dien aard is, onder anderen, het belangrijk verſlag der Reis van den Gouverneur Generaal IMHOFF in 1746 door het Eiland *Java*, (bl. 58—66) waar wij, onder meer belangrijks, het eerſte verſlag ontmoeten van den beroemden Tempel te *Brambanam*, die ons door de beſchrijvingen van RAFFLES en CRAWFURD nader bekend geworden is. „ Ook IMHOFF en zijne reisgenooten zagen dien, „ en begrepen uit de daartoe behoorende beelden, dat de „ *Javanen* oudtijds de eerdienst der *Hindoes* hadden, zoo als

„ men ook, zegt het Reisverhaal, uit meer andere Oud-
„ heden van dien aard hier en elders reeds ontdekt heeft.
„ De *Engelſchen* hebben dus de eer dier ontdekking niet;
„ jammer, dat de *Hollanders* die ſlechts in Handſchrift
„ bewaard en niet aan de wereld hebben medegedeeld." —
Vooral uit de *Boeken van Ceylon* is veel nieuws en wetens-
waardigs opgezameld; doch ons beſtek verbiedt ons, hier-
over breeder uit te weiden.

In het belangrijk verſlag, 't welk de Schrijver van den toe-
ſtand der O. I. bezittingen in 1780 geeft, komen een paar
opgaven voor, welke wij vermeenen in twijfel te mogen trek-
ken. — 1°. Op bl. 226 wordt gezegd, „ dat de Actiehouders
„ der O. I. C., tot op 1777, den Staat 6 ten honderd van
„ de oorſpronkelijke waarde hunner aandeelen, dat is 180
„ guldens, betalen moesten, het zij er uitdeeling was of niet."
Wij hebben wel gehoord van eene belasting van ½ pC., of
den 200ſten penning; maar dat er tot in 1777 toe eene be-
lasting van 6 pC. op iedere Actie ſtond, hierin gelooven
wij, dat de geëerde Schrijver zich vergist. Hij beroept zich
in de aanteekening op SAALFELD, *Geſchichte des Holländi-
ſchen Kolonialweſens*, II Th. *S.* 34—40, welk werk wij niet
bezitten, en op RAYNAL, Ch. 38, waar wij dit echter
vergeefs gezocht hebben. Ook in andere geſchriften over O. I.
vonden wij niets hiervan gemeld.

2°. lezen wij op bl. 228: „ De magt van het Hof van
„ Justitie te *Batavia* ſtrekte zich zelfs over den Gouverneur
„ Generaal uit, wien hij voor zich roepen, en, ſchuldig be-
„ vonden wordende, *ter dood veroordeelen kon*." De Schrijver
beroept zich op JANICON, p. 335. Voor eene zoo hoogst
opmerkelijke asſertie hadden wij gaarne een beter gezag aan-
gevoerd gezien, dan den *Franschman* JANICON. Wij gelo-
ven ook niet, dat eenig inlandsch Schrijver dit ooit getuigd
heeft. VALENTIJN ten minſte, (IVde D. bl. 353) over het
Hof van Justitie handelende, zegt het niet. Het komt ons
ook, tot nader bewijs, ongeloofelijk voor, dat men aan de
Justitie op *Java* ooit de magt zoude verleend hebben, om
den Gouverneur Generaal, den man, die met het hoogſte
uitvoerend bewind bekleed was, *ter dood te veroordeelen*,
terwijl hij nog Gouverneur Generaal was. Want, ja, één
magtwoord kon hem afzetten; maar dat magtwoord kwam
dan toch uit het Vaderland, niet van het Hof van Justitie
op *Java*. Maar kan men nu ooit beweren, dat hij, die de

magt niet had om *af te zetten*, wel de magt had om *ter dood te veroordeelen?* Om dit aan te nemen, is het gezag van JANICON zeker niet genoeg.

Met hooge belangſtelling zien wij het tweede ſtuk van dit deel, en daarmede de voltooijing van dit voortreffelijk werk, te gemoet.

Bijzonderheden uit de Geſchiedenis der Hervorming in de Provincie Groningen, tusſchen de jaren 1545 *en* 1580, *ontleend uit een ongedrukt Handſchrift van dien tijd, door* NIKOLAAS WESTENDORP. *Te Groningen, bij* J. Oomkens. 1832. *In gr.* 8*vo.* 74 *Bl* f : - 75.

De Kronijkſchrijver ABEL EPPENS, van *Wirdum*, in het voormalige *Fivelgoo* gelegen, heeft zijne berigten omtrent de Hervorming in de Provincie *Groningen*, onder een aantal andere zaken, verſpreid in twee folianten in handſchrift. Die alzoo verſpreide berigten van een geloofwaardig ooggetuige zijn door den oudheidlievenden Geſchiedkenner WESTENDORP uit het groote werk, zonder verandering der *zaken*, zamengetrokken en tot een op zichzelven ſtaand verhaal gebragt. Deze arbeid ſchijnt ons zeer verdienſtelijk. Op bl. 42 van dit uittrekſel zegt EPPENS: „Thans verſcheen de pacificatie van *Gend*, die in het volgende jaar door de Unie van *Utrecht* werd vervangen." Het verwondert ons, hierop, aan den voet der bladzijde, geene teregtwijzende aanteekening van den Heer WESTENDORP te vinden. Immers, de Unie van *Utrecht* had geenszins ten doel, de pacificatie van *Gend* te *vervangen*; dat zou zijn, met vernietiging dier bevrediging, daarvoor in de plaats te treden. De Unie van *Utrecht* was ſlechts een naauwere band tusſchen de daardoor verbondene gewesten, die deze wel vereenigd hield, toen, door den afval van andere Provinciën, de *Gendſche* bevrediging verbroken werd, maar niet met oogmerk tot, of ten gevolge van de vernietiging der *Gendſche* pacificatie, werd aangeknoopt. Waarom is het dikwerf voorkomende *papen* niet in het thans meer bruikbare *priesters* veranderd? Dit zou geene verandering in de *zaken* geweest zijn. — Wij wenſchen dit boekje in veler handen, en danken den Heer WESTENDORP voor zijne genomene moeite. Zijn werkje maakt met dat van den

Heer HOFSTEDE DE GROOT, *de Geſchiedenis der Broederenkerk te Groningen*, een belangrijk geheel voor den beoefenaar der Kerkelijke Geſchiedenis.

Bouwſtoffen voor de Nederlandſche Letterkunde en hare Geſchiedenis; verzameld, onder Afdeelingen gerangſchikt en uitgegeven door Mr. J. C. W. LE JEUNE. *Ifte en IIde Stukje. Te Amſterdam, bij* J. Immerzeel, Jun. 1829 *en* 1832. *In gr.* 8*vo. Te zamen* 130 *bl. f* 1.65.

De Heer Mr. LE JEUNE, reeds van elders als beminnaar en oordeelkundig beoefenaar onzer Letterkunde, vooral die van vroegere jaren, bekend, wenscht van tijd tot tijd, met medehulp van alle welwillende letterminnaars, een nommer of ſtukje van een Tijdſchrift uit te geven, dat voorzien moet in alles, wat voor de Geſchiedenis onzer Letterkunde nog niet gedaan, of in die Letterkunde nog niet bearbeid is. Welke ſoort van *bouwſtoffen* hij voor dat Tijdſchrift wil verzamelen, wijst hij aan in het eerſte ſtukje, bl. 19 tot 32. Alwat in het Tijdſchrift wordt opgenomen, moet namelijk behooren tot ééne der acht gekozene Hoofdafdeelingen, als daar zijn: I. *Aanwijzers*, Registers, Naamlijsten enz. II. *Algemeen Woordenboek der Taal.* III. *Theoriën*, Leerboeken, Handleidingen, die nog niet, of niet voldoende, bearbeid zijn. IV. *Letterkundige Geſchiedenis*, onbearbeide gedeelten daarvan. V. *Bijzondere onbearbeide ſtukken*, niet onder vorige hoofden begrepen, b. v. allerlei grammatiſche toelichtingen. VI. *Algemeen letterkundig Woordenboek van Schrijvers in de Nederlandſche Taal.* VII. *Dichtproeven* van weinig bekende, aanmerking verdienende, overledene Dichters. VIII. *Taal- en Stijlproeven* van weinig bekende, aanmerking verdienende, overledene Prozaſchrijvers.

In het tweede ſtukje vinden wij onderſcheidene artikelen uit de VIde Hoofdafdeeling, namelijk het *algemeen letterkundig Woordenboek*, en de daar behandelde Dichters, of in versmaat zich uitgedrukt hebbende Schrijvers, worden kort, maar vrij juist beoordeeld; terwijl veelal door eenige ſtaaltjes van de manier dier Dichters dat oordeel geſtaafd wordt. Zij zijn B. BEKKER, J. BENT, A^A. R^A. CROONENBERG, F. DE NEYN, J. VAN DER NOOT, A. VAN OVERBEKE,

MNA. POLLIUS, J. POOK, A. POSTELMAN, S. SYLVIUS, J. ZOET, ZA. MA. VAN ZON. Voorts worden er nog, uit de VIIde Hoofdafdeeling, eenige *Dichtproeven* medegedeeld van P. AERLEBOUT, J. BENT, PHT. VAN BORSELE, A. R. CROONENBERG, F. LIJFTOCHT, D. P. PERS en S. SYLVIUS, waaruit die van PHT. VAN BORSELE, CROONENBERG, LIJFTOCHT, PERS en SYLVIUS ons het beste zouden bevallen. Eindelijk ontmoeten wij van de *Taal- en Stijlproeven uit Prozaſchrijvers*, of uit de VIIIſte Hoofdafdeeling, hier nog het een en ander van J. VAN GHISTELE, R. HENNEBO, J. VAN DER NOOT en D. P. PERS. — Minder gewone woorden, welke in de Woordenboeken, met name bij KILIAAN, in 't geheel niet, of ten minſte dáár in de bij dezen of genen Schrijver gebezigde beteekenis niet te vinden zijn, zullen in de IIde Afdeeling worden behandeld, waarvoor de Heer Mr. LE JEUNE eene ruime plaats in zijn derde ſtukje beſtemt.

Wij zien hier dus ſlechts het begin van een' veelomvattenden arbeid, die niet, dan door ijverige onderſteuning van velen, te volvoeren is. Deze onderſteuning wenſchen wij den Heere LE JEUNE toe, opdat alzoo de door hem verzameld wordende bouwſtoffen, volgens zijn oogmerk, ſtrekken mogen tot aanvulling der gapingen in onze letterkundige Geſchiedenis, daaruit ontſtaande, dat men doorgaans de minſt-beduidende Schrijvers voorbijgaat, ſchoon het toch nuttig is, met allen eenigermate bekend te zijn. Het is waar, men kan vragen: waartoe dient het, elken rijmelaar als 't ware te vereeuwigen? Mag dan niemands naam vergeten worden? Doch hier ſtaat tegenover, dat men de vraag hier niet alleen uit een *aesthetisch*, maar ook uit een *geſchied-letterkundig* oogpunt beantwoorden moet. Uit dat laatſte gezigtpunt is eene volledige bekendheid met onze Letterkunde in verſchillende eeuwen niet onbelangrijk, en alsdan wordt elke aanvulling van beſtaande gaping ons welkom. Bovendien heeft men uit de opſomming der Afdeelingen reeds gezien, dat langzamerhand allerlei ſoort van onvolledigheden in onze Letterkunde, en hare bearbeiding, door dit Tijdſchrift moeten worden verholpen. Voor de bezitters der werken van de Heeren SIEGENBEEK, DE VRIES en anderen, achten wij het dus niet overtollig, zich ook dit Tijdſchrift aan te ſchaffen; voor de beoefenaars onzer Letterkunde keuren wij het prijſelijk, er bouwſtoffen toe te blijven leveren.

Tijdrekenkundige Tafels voor de Algemeene Geſchiedenis, geſchikt zoo wel voor de ſijnchronistiſche als ethnographiſche wyze van voordragt. Door R. VAN WIJK, JACOBUSZOON, *Phil. Theoret. Mag. Litt. Hum. Doctor, Kostſchoolhouder te Kampen. Te Kampen, bij* K. van Hulst. 1832. *In 4to.* 8 *Bl. f* : - 15.

Hier en daar hebben wij deze Tafels met andere tijdrekenkundige opgaven vergeleken. Min of meer is het onverſchillig, of men bij den naam van een' vermaard' man het oogenblik van zijne geboorte, van zijnen dood, of van eenig gewigtig voorval uit zijn leven neemt. Echter had dit wel mogen zijn opgegeven. Maar de Geſchiedenis zelve moet ook bij het gebruik dier Tafelen worden geraadpleegd, en de Tafels dienen ſlechts tot eene ſchets, een algemeen overzigt. Daartoe nu zijn ze bij uitnemendheid geſchikt, dewijl de opgaaf der jaartallen met toereikende juistheid geſchied is, en de vereeniging van het *ſynchronistiſche* met het *ethnographiſche* het overzigt gemakkelijk maakt, zoodat men, met éénen blik, telkens den ſtaatkundigen en gedeeltelijk den kerkelijken toeſtand der volken en landen overzien kan. Daar deze Tafels ook ten gebruike van ſcholieren zijn opgeſteld, was dit eene reden te meer, om voor een naauwlettend nazien der drukproeven te zorgen, hetwelk echter verzuimd is. Op den titel reeds ſtaat *ſynchronistiſche* met eene Hollandſche *ij*, en *wijze* met een *y-pſilon* of Griekſche *y* geſpeld. Bovenaan het tijdperk van 500 tot 622 na J. C. ſtaat *Jutianus* voor *Justinianus*. Dergelijke onnaauwkeurigheden zijn er meer. Desniettegenſtaande kunnen wij deze Tafels, tot behoedzaam en vergelijkend gebruik, zoo in als buiten de ſcholen, wel aanbevelen. Men vergete niet, dat zij ſlechts tot te gemoetkoming van het geheugen beſtemd zijn, en vooraf kennis der Geſchiedenis onderſtellen. Vindt men bij voorbeeld 570 na Chr. *Mahomed*, dan beteekent dat: *Mahomed wordt geboren*. Vindt men 1831, *J. C. J. van Speyk*, dan wil dat zeggen: *van Speyk ſneeft*. Het is dus de pligt der onderwijzers, met dezen arbeid van VAN WIJK voorzigtig te werk te gaan.

Nalezingen van Mr. WILLEM BILDERDIJK. *Iſte Deel. Te Amſterdam, bij* J. Immerzeel, Jun. 1833. *In gr. 8vo. VIII en* 160 *bl. f* 3 - :

Deze bundel bevat meest gelegenheidsverzen en dichtregelen in vriendenrollen, alles naar tijdsorde gerangſchikt, beginnende met het jaar 1777 en eindigende met 1810. Als men nagaat, hoe weinig verheffing er veelal is in de vroegere, vergeleken met de meeste der latere gedichten, dan vindt men hier inderdaad eene uit proeven zamengevlochtene geſchiedenis der ontwikkeling van BILDERDIJK's kunstvermogen, en leert niet alleen vele bijzonderheden uit 's mans levensloop nader kennen, maar ziet ook gaandewegs zijne ſomberheid in zwaarmoedigheid overgaan en in zwartgalligheid ontaarden. Want, ſchoon des Dichters denkbeelden over Godsdienst, regts- en ſtaatsleer, met de grootendeels daarmede in verband ſtaande over de geſchiedenis des vaderlands, wel oorſpronkelijk dezelfde zijn geweest, die zij, in hoofdzaken, naderhand gebleven zijn, zoo is toch ſlechts langzamerhand die geest van wrevel bij hem ontſtaan, die de tweede helft van zijnen levenstijd meer en meer ging verbitteren. Het ſchimpdicht op den zeer verdienſtelijken, ſchoon even min, als BILDERDIJK zelf of iemand anders, onfeilbaren WAGENAAR, dat tot motto voor BILDERDIJK's *Geſchiedenis des Vaderlands* is gebezigd, vindt hier ook eene plaats, op bl. 34. Wij zullen er even weinig iets tegen inbrengen, als tegen het lofdicht op den Heer DE MONTÉ, waarin wij lezen, dat eerst ten jare 1788 de burgervrijheid vastſtond, NB. na de plundertooneelen in 1787. Wij moeten echter erkennen, van elders vernomen te hebben, dat BILDERDIJK nooit de plundering der Staatsgezinden had aangeraden. Bij de lezing van het dichtſtukje *Eigen goed* (bl. 81—89) kwam, bij de woorden:

> Recht! zoo vind ik heel de rij
> Van mijn gantsch geſlacht in mij —

de vraag bij Recenſent op: Is het niet willekeurig, dat men dezen of genen man tot *ſtamvader* van zijn geſlacht verklaart? Geſteld, die ſtamvader ware een edelaardig mensch, en zijne zonen en naneven zijn allen waarlijk van zijn bloed: hoe kan dat de voortreffelijkheid van karakter zijner nakomelingen, al ware het ſlechts eenigermate, waarborgen? Immers, die ſtamvader had dan zijn bloed en zijn karakter weder van zijnen vader. Aldus opklimmende, komt men tot ADAM. Alle andere geſlachten, naar BILDERDIJK's eigene

overtuiging, ſtammen van dien algemeenen vader af. Wat is het dan, dat het eene geſlacht van het andere onderſcheidt? Wordt ieders bijzonder karakter bepaald door de hem alleen eigene vochtmenging, door opvoeding en uiterlijke omſtandigheden, dan moge het ligchaamsgeſtel van ieders onmiddellijke ouders van invloed zijn op de vochtmenging, en vandaar gedeeltelijk op deszelfs karakter; maar de familietrek des karakters moet reeds na weinige geſlachten zoo vele verſchillende wijzigingen ondergaan, dat het er niets toe doen kan, of iemands zoogenaamde ſtamvader, die b. v. 600 jaren geleden leefde, een dapper en verſtandig man was. Inzonderheid komt het hier in aanmerking, dat de eerſte Edelman van zijn geſlacht, ſchoon doorgaans dapper of vernuftig, niet altijd een braaf man was, en de Ridders uit de Middeleeuwen grootendeels kleine tirannen waren. BILDERDIJK's eigene *Geſchiedenis des Vaderlands* getuigt deze waarheid.

Van de vroegere hier medegedeelde gedichten zouden wij dat aan den Heer UYLENBROEK voor een van de minſten, en dat in de vriendenrol van den Heer J. H. VAN DER PALM, toen nog *S. S. Th. St.*, voor een van de besten houden. Uit een eenigzins later tijdvak, toen des Dichters kunstvermogen reeds lang volkomen ontwikkeld was, zijn de naïve ſtukjes: *Op een paling*, en: *Eens palings klacht*, die onder zoo veel ſombers eene aangename afwisſeling maken, even als ſommige fraaije *Bruiloftsliedéren* en *Minnedichten*. Over het algemeen zal echter des Dichters roem door dezen bundel niet ſtijgen. Men moet die *Nalezingen*, waarvan ons nog een deel te wachten ſtaat, meer beſchouwen als bijdragen tot de geſchiedenis van BILDERDIJK's talentontwikkeling en karakter, dan als verzameling van kunstjuweelen.

Dierijk en Dorothé, of de Verloſſing van Dordrecht. Dramatisch Dichtſtuk van SAMUEL VAN HOOGSTRATEN. *Uitgegeven door Mr.* P. S. SCHULL. *Te Dordrecht, bij* J. van Houtrijve, Jun. 1833. *In gr.* 8*vo. XII en* 81 *bl. f* 1-30.

De Heer Mr. SCHULL heeft, naar ons inzien, bij het Nederlandsch publiek, ook door de nieuwe uitgaaf van dit in vergetelheid geraakte tooneelſtuk uit vroegeren tijd, zich verdienſtelijk gemaakt. De reden, waarom hij den titel van

Treurſpel in dien van Dramatisch Dichtſtuk veranderd heeft, ſchijnt ons voldoende. Voor eene opvoering ten tooneele is het echter tegenwoordig, ook als Dramatisch Dichtſtuk, of hoe men het anders noemen wil, minder geſchikt, vooreerst wegens de ingevlochtene reijen, en ten tweede omdat *Dorothé* te gelijker tijd eene minnares en een allegorisch wezen, namelijk de Stedemaagd van Dordrecht, verbeeldt. Dit veroorzaakt, dat zij als minnares te koel, te bovenaardsch, en als Stedemaagd te menſchelijk en te verliefd is; kortom, dat zij, door het bezit van tweederlei karakter, een eigenaardig, zich gelijk blijvend karakter mist. Als Stedemaagd kan zij onze belangſtelling niet wekken. Zoo iets zou alleen in eene *geheel* allegoriſche voorſtelling kunnen ſlagen; maar nu maakt die Stedemaagd, in gedurige aanraking met gewone menſchenkinderen, eene zonderlinge figuur: en laat men de allegorie weg, denkt men zich *Dorothé* alleen als Burgemeestersdochter, dan is niet alleen het voorgenomen huwelijk van den Graaf met deze maagd uit het getal zijner onderdanen eene onwaarſchijnlijke verkiezing, maar hare kalmte bij den dood van haren minnaar is onnatuurlijk, ja, in plaats van medelijden, zou zij daardoor onze verontwaardiging wekken. Dit alles neemt niet weg, dat dit tooneelſtuk wel verdient gelezen te worden; dat de handeling goed, de poëzij, ſchoon niet vrij van de vroegere ruwheden in de verſificatie, edel en grootsch, dikwerf zelfs verheven en ſtout is. De voorafgaande en achteraan volgende ophelderingen, onder verſchillenden titel, zetten aan het ſtuk nog meerdere helderheid en waarde bij. Niet ongepast is hetzelve, als Dordrechts overrompeling en verlosſing in 1048 voorſtellende, door den nieuwen uitgever, Mr. SCHULL, opgedragen aan den Generaal, Baron CHASSÉ.

Gelegenheidsgedichtjes voor de lieve vaderlandſche Jeugd (*door* P. MOENS). *Te Leiden, bij* de Wed. D. du Saar. 1832. *In kl.* 8*vo VIII en* 64 *Bl. f* : - 40.

Zes vaderlandſche Gezangen, vervaardigd op bekende Zangwijzen, voor de Nederlandſche Jeugd. Door J. F. BEINS, *te Hoogezand. Tweede Druk. Te Groningen, bij* J. Römelingh. 1832. *In kl.* 8*vo.* 16 *Bl. f* : - 10.

Op een ingewikkeld en kiesch gedaan verzoek eens onderwijzers, heeft de achtingwaardige en rijkbegaafde Jufvrouw MOENS zich wel willen verledigen, deze algemeene Gelegenheidsgedichtjes (b. v. *het knaapje op 's vaders verjaardag*, *op den verjaardag van moeder* en dergelijke) te vervaardigen, en daarmede eene wezenlijke dienst aan ouders, opvoeders, onderwijzers en kinderen bewezen. Men vindt wel niet overal dat ſchijnbaar kunſteloos eenvoudige van den éénigen YAN ALPHEN, maar zelden is echter de toon zoo hoog, dat kinderen, vooral de zoodanigen, die hun zevende jaar hebben bereikt en hun veertiende nog niet zijn ingetreden, dien niet zouden kunnen volgen. Het *Paaschlied*, bl. 59–61, is mogelijk al te *ſtout* en *beeldrijk*, niet als dichtſtuk in 't algemeen, maar als een godsdienſtig gelegenheidsgedicht voor de *jeugd*; b. v. de plaats, bl. 60:

Maar, ook in 't lijden Godlijk groot,
Ontwrong hij, ſtervend, aan den dood,
Dien hij met lieflijk morgenlicht
Omhuld heeft, zijn gepunte ſchicht,
En ſchonk, voor deugd en onſchuld, tevens
De ſleutlen hem van 't rijk des levens.

Op bl. 18 ſtaat taalkundig juist, maar ſtrijdig met de maat, die zonder taalfout had kunnen behouden worden, daar men zoo wel zegt: *ik word gehoorzaamd*, als: *er wordt mij* (d. i. *aan mij*) *gehoorzaamd:*

Gehoorzaam onzen ouders, dan wordt ge eens een mensch.

Men leze:

Gehoorzaam | onze ouders |, dan wordt ge eens | een mensch.

Over het geheel zijn de drukproeven met weinig oplettendheid verbeterd.

De zes vaderlandſche zangen van den Heer BEINS zijn insgelijks voor de jeugd beſtemd; maar, in den tweeden druk (*1*) van een kinderwerkje, zouden wij meerdere naauwkeurigheid in taal, ſpelling en verſificatie verwacht hebben. Hoe hinderlijk zijn regels als deze, bl. 7:

En 't verſte nageſlachte
Wijde hem (ſpreek uit NB. *wijdem*) nog 't dankbaar lied!

Bl. 11. *Ten prijs der vaadren bloed.* Dat wil hier zeggen:

Ten prijs van *der vaadren bloed.* Waarom niet eenvoudig: *Door onzer vaadren bloed?*

Onleesbaar is de *Alexandrijn* op bl. 14, en hoe wordt dat dan in den zang!:

Welk goede vaderlander wijde het niet zijn kracht?

Er had kunnen ſtaan:

Geen burger, of hij wijdt aan dezen grond zijn kracht.

Naar ons gevoelen is dit bundeltje zeer middelmatig; maar het kost ook ſlechts 10 centen, en daarbij kwam ons onwillekeurig de anekdote voor den geest van eene trouwgrage, maar leelijke dienstmaagd, wie het gelukte, door middel van hare zuinig opgegaarde ſpaarpenningen, een' even leelijken vrijer te belezen: toen nu hare meesteres in dezen haren Adonis geen behagen vond, zeide zij: „Maar, Mevrouw, wat wil men ook voor tien daalders hebben?"..... Zoo als gezegd is, het boekje kost ſlechts 10 centen.

De Invalide, uit het Engelsch van M. A. PRICE. *Te Amſterdam, bij* Brest van Kempen. 1832. *In kl.* 8*vo.* 119 *Bl. f* : - 75.

Het verhaal, dat ons hier wordt aangeboden, is getrokken uit de werken van het Engelſche Traktaatgenootſchap. Wij zijn het met den Vertaler eens, dat dit werk zich gunſtig onderſcheidt van vele andere voortbrengſelen, die eene godsdienſtige ſtrekking hebben, door deszelfs onderhoudenden toon en de verlichte godsdienſtige begrippen en vruchtbare zedekunde, in hetzelve voorgedragen. Het verhaal zelf is hoofdzakelijk van den volgenden inhoud: FRANS WILSON en zijne echtgenoote MARIA EDWARDS redden door hunne liefderijke zorg het leven van eenen hun geheel onbekenden krijgsman, maar herkennen in hem den vader van MARIA, die, ten gevolge van zware tegenſpoeden, *Engeland*, toen MARIA nog een kind was, had moeten verlaten, en door haar ſedert vele jaren, als verloren voor haar, betreurd was. De brave echtgenooten achten zich door deze ontdekking ruim beloond voor hunne menschlievendheid, en de oude EDWARDS vindt nu vergoeding voor zijne menigvuldige rampen, daar hij in den kring van hen, die hem

het dierbaarſte zijn, een' gerusten en aangenamen ouderdom mag doorbrengen. De loop van het verhaal is eenvoudig; maar het verraſſende der herkenning, het verhaal der lotgevallen van den Invalide, vooral ook de geſchiedenis van MARIA tot aan haar huwelijk met WILSON, houden de aandacht levendig, en verſchaffen den lezer aangenaam onderhoud. MARIA ontmoet in den dienstbaren ſtaat, waartoe zij hare toevlugt moest nemen bij de ſcheiding van haren vader, menſchen van verſchillend karakter, en vooral van verſchillende godsdienſtige denkwijze, opregte, liefderijke Christenen en huichelaars, verlichte en verdraagzame, maar ook geestdrijvende en bevooroordeelde menſchen; en het is vooral de ſchildering of teregtwijzing van godsdienſtige begrippen en handelingen, welke op eene bevattelijke, overtuigende wijze geſchiedt en het boekje zeer aanbeveelt. Wij hopen, dat de bekwame Vertaler zich zal aangemoedigd vinden, om dit verhaal, naar zijn aangekondigd voornemen, door eenige anderen van dezelfde ſoort te doen volgen.

Julius Wartberg, of de donkere wegen der Voorzienigheid. Naar het Hoogduitsch. Te Amſterdam, bij J. C. van Kesteren. *In gr.* 8*vo.* 240 *Bl. f* 2 - 40.

Omdat het oorſpronkelijk werkje *in Duitschland met goedkeuring ontvangen en gelezen werd*, heeft de Vertaler hetzelve *de vertaling niet onwaardig gekeurd.* Alleen veranderde hij den titel in zoo verre, dat hij in plaats van: *Die dunkeln Wege des Geſchicks* ſtelde: *De donkere wegen der Voorzienigheid.* Naar het oordeel van Rec. had dat geheele bijvoegſel wel kunnen achterwege blijven. JULIUS WARTBERG, natuurlijke zoon van een rijk en aanzienlijk vader, is een braaf jongeling, die vele wederwaardigheden heeft, en eindelijk zijn doel bereikt. Lieden, die alleen lezen om zich te vermaken, of eene levendige verbeelding eenigen tijd bezig te houden, zullen dezen Roman met belangſtelling lezen. Gevoelt de Vertaler, die zich S. B. teekent, *behoefte, om ledige uren op eene aangename en niet onnuttige wijze te beſteden*, hij zou beter kunnen kiezen, en althans zorg moeten dragen, dat de vertaling niet ontſierd werd door eene menigte lompe fouten. Het zij genoeg, ſlechts weinigen hier aan te wijzen, zoo als: *In den boschwachters woning; na ik vernomen hebt; gij zijn immers; ik vind goed, hij voor als nog blijft; hij liet zijn oog wijden (weiden), alvorens mij in woordenwisſeling treden; neiging (nijging, buiging); hij herhaalde (herſtelde) zich; ons alle.... na geleidt te zijn*, enz. enz. Tegen geſlacht en naamval is dikwijls gezondigd, ook meermalen niet het regte woord gekozen; er ſtaan dikwijls punten, waar comma's behoorden te ſtaan; *nog* en *noch* worden verwisſeld. — Een fraai vignetje verſiert het titelblad.

BOEKBESCHOUWING.

HERMANNI BOUMAN Oratio de Historia Philoſophiae de Deo ſapientiae magistra, dicta publice die 26 m. Martii 1830, quum Academiae regundae munus ſolenni ritu poneret. Traj. ad Rhen. apud *J. Altheer.* 1832. Formâ octavâ. Pagg. 104.

Tijdsomſtandigheden hebben de uitgaaf van deze geleerde en hoogstgewigtige Redevoering verhinderd. Het onderwerp is van veel belang, als zijnde een allerbeknoptst en daardoor zaakrijk betoog, *dat de Geſchiedenis der Wijsbegeerte*, voor zoo verre deze het leerſtuk *aangaande God* behandelt, *leermeesteres der wijsheid is.*

„ Deze Geſchiedenis (pag. 7.) leert ons den mensch „ kennen; geeft ons, bij wijsgeerig onderzoek aangaan„ de God en hetgeen op Hem betrekking heeft, nuttige „ leſsen; doet ons Gods voorzienigheid in het zedelijk „ beſtuur der wereld bewonderen; prijst de leer van „ Christus aangaande God aan, en doet dezelve hoog„ ſchatten." Door het uiteenzetten van deze vier punten meent de Hoogleeraar, niet te onregte, de wijsbegeerte, als leermeesteres der wijsheid, voldoende aan te bevelen.

Dit nu geſchiedt op eene voortreffelijke wijze. Zoo beknopt mogelijk zullen wij den inhoud dezer Redevoering mededeelen, opdat ook anderen, die de Latijnſche taal niet verſtaan, zich met de ware wijsbegeerte verzoenen, als die de kostelijke hervormingen, door brekebeenen (*philoſophastri ſunt, qui ſibi philoſophi videntur*) aanbevolen en ondernomen, noch hier noch elders goedkeurt, en daarom ook nergens heeft te verantwoorden.

Deze Geſchiedenis doet ons den mensch kennen, en vertoont hem, hoe hij geraakt tot hetgeen hij zoekt, en door welke hindernisſen hij in zijn' loop wordt geſtuit.

EPICURUS en DIAGORAS, door opvoeding in de eerſte jeugd, vervallen tot vijandſchap van alle Godsdienst en Atheïsme. De Franſche *Encyclopedisten*. SPINOZA, als Jood door de leerſtellingen der *Kabbala* gehinderd, en andere voorbeelden, keurig en met oordeel gekozen, bevestigen het gevoelen des Hoogleeraars. Niet minder leert deze Geſchiedenis ons den mensch kennen, waar zij de gevoelens van vroegere en latere wijsgeeren beſchouwt, en aanwijst, hoe uit ééne ſchool ſomtijds veelvuldige meeningen zijn voortgekomen, door opheldering en ontwikkeling van het vroegere, door om te keeren, wat vroegeren geleerd hebben, door het eene met het andere te verbinden, door het inſlaan van een' middelweg, of in het leven terug te roepen, wat reeds lang verſtorven was. Dit alles leert ons, hoedanige en hoe groote ſcherpte aan het vernuft der ſterfelingen door God is verleend, maar ook, hoeveel er nog is, tot hetwelk de ſterfeling te vergeefs heeft pogen door te dringen. Deze Geſchiedenis leert evenzeer de zwakheid der menſchen, en doet ons op onze hoede zijn, om niet, door te hoog te vliegen, in de diepte neder te ſtorten. De dwalingen der wijsgeeren worden met dit doel, niet om zich op dezelve te verheffen, aangeſtipt. Ten ſlotte wordt aangevoerd SPINOZA, die, met buitengewoon vernuft en ſcherpzinnigheid begaafd, evenwel tot ongerijmde begrippen enkel daardoor is vervallen, dat hij zich eene valſche bepaling van *zelfſtandigheid* tot leidsvrouw in zijne wijsgeerige onderzoekingen gekozen had en onafſcheidelijk was gevolgd. Pag. 8—22.

Deze Geſchiedenis geeft, ten tweede, bij wijsgeerig onderzoek aangaande God en hetgeen op Hem betrekking heeft, ons nuttige leſſen en heilzamen raad. Zij leert ons, niet op *klanken* af te gaan, maar dezelve van de zaken naauwkeurig en zorgvuldig te onderſcheiden. „ Want wie weet niet, dat er voorheen velen geweest „ zijn, en dat er nog zijn, die de woorden *God*, *ſchep-* „ *ping*, *onſterfelijkheid der ziel* en andere dikwerf ge-

„ bruiken, maar aan dezelve zulk eene beteekenis ge-
„ ven, dat zij voor de waarheid ijdele woordklanken
„ ſchijnen in de plaats te willen ſtellen? Anderen mo-
„ gen worden medegeſleept door dit woordenbedrog,
„ maar nimmer hij, die de Geſchiedenis kent en raad-
„ pleegt." De Geſchiedenis wijst op voorbeelden, die in de moeijelijkſte tijden leefden, en door geene lijfsgevaren, dreiging of kerker werden afgeſchrikt van het onderzoek der waarheid. Zij wijst op verachters dier wijsbegeerte, maar die toch zich van dezelve bedienden, om hunne tegenſprekers tot zwijgen te brengen. Zoodat wij van zelve genoopt worden, om de wijsbegeerte hoog te achten en te beoefenen, daar zij, hoezeer door tegenſtanders met woorden bekampt, door hun gebruik van dezelve aanbevolen wordt. De Hoogleeraar beroept zich hier op TERTULLIANUS. Zou TERTULLIANUS evenwel niet meer het oog op de wijsgeeren hebben gehad, in zoo verre deze zich in dien tijd tegen het Christendom verzetteden, dan op de wijsbegeerte zelve? In dat geval was hij het eens met den Apostel PAULUS, die zich ook geweldig tegen deze *vijandige* wetenſchap ontliet. Dit wordt hier ſlechts in bedenking gegeven. Dezelfde Geſchiedenis wijst op de eenſtemmigheid, ook bij verſchil van kunstwoorden, met welke hetgeen waar is ten allen tijde is voorgedragen, en doet de tegen elkander over liggende even gevaarlijke klippen vermijden. Pag. 23—31.

Deze Geſchiedenis leidt ons, ten derde, op tot bewondering van Gods zedelijk beſtuur over de wereld. „ De voorzienigheid van God namelijk, van welke deze
„ Geſchiedenis getuigenis draagt, heeft ten geſchikten
„ en gelegenen tijde juist zulke menſchen verwekt, door
„ wier arbeid de zuivere leer aangaande God of beoe-
„ fend werd of ten minſte voor vernietiging werd be-
„ waard. De Goddelijke voorzienigheid heeft niet zel-
„ den gevaarlijke dwalingen onderdrukt op zulk eene
„ wijze, dat er gezorgd werd, dat zij niet wijd en
„ zijd voortgingen en aller gemoed overmeesterden. Zij

„ heeft eindelijk, opdat ik alles in één woord noeme, „ uitgewerkt, dat, even als in het *ſtoffelijke*, zoo ook in „ het *zedelijke* beſtuur van den Opperkoning, telkens uit „ duisternis licht, door hevige onweders zuivering van „ lucht en dampkring, en zelfs uit de vergiften de heil- „ zaamſte geneesmiddelen voortkwamen." Dit wordt wederom met voorbeelden keurig aangewezen. Pag. 31—38.

Deze Geſchiedenis, eindelijk, prijst de leer van CHRISTUS aangaande God aan, en doet dezelve hoogſchatten. Zij doet zien, dat de Christelijke leer aangaande God eerst volkomen en duidelijk en algemeen geleerd heeft, dat er maar één God is, van wien alles oorſpronkelijk is; door welk leerſtuk de grootſte dienst ook aan de wijsbegeerte is bewezen. Wat de Christelijke leer hierin heeft gedaan, blijkt duidelijk uit PLOTINUS en JAMBLICHUS, vergeleken met CLEMENS *van Alexandrië* en ORIGENES, allen wijsgeeren uit dezelfde ſchool; maar, waar de laatſten CHRISTUS volgen, vertoonen zij licht te hebben ontvangen, dat de wijsbegeerte behoefde, maar dat door het Christendom alleen ontſtoken is. Door de Christelijke leer is de kennis van God, als Schepper, Onderhouder en Beſtuurder der wereld, ook voor het niet wijsgeerig denkend volk algemeen goed geworden, zoodat uit dezelfde bron, waaruit het volk zijne zuivere kennis aangaande God en Goddelijke zaken puttede, ook voor de wijsbegeerte leven en vruchtbaarheid voortvloeide. „ Ja op het allerduide- „ lijkſte zal u de Geſchiedenis overtuigen, dat de leer „ van JEZUS CHRISTUS, welke uit een' onbekenden „ hoek lands, waar het licht der menſchelijke wijsheid „ niet ſcheen, is voortgekomen, en welke toch door „ voortreffelijkheid van begrippen aangaande God de „ *vroegere* beroemde wijsgeeren zeer verre achter zich „ heeft gelaten, en voor de *lateren* tot het beklimmen „ van de hoogte der wijsheid de fakkel ontſtoken heeft — „ dat deze leer van CHRISTUS, zeg ik, niet de „ vrucht van eenig menſchelijk vernuft, maar eene he- „ melſche en de eenig Goddelijke bodin en leermeeste- „ res geweest is." Pag. 38—42.

Hierop volgt nu het verſlag van hetgeen in het afgeloopen Akademiejaar is voorgevallen, en de uitdeeling der prijzen. Pag. 43—80. Het overige gedeelte, pag. 81—104, behelst belangrijke aanteekeningen, welke het gewigt dezer Redevoering, ook voor lezing en herlezing, vergrooten. — Spelfouten, die ons zijn voorgekomen, deelen wij nog mede. Pag. 11. *empyricae* voor *empiricae* ab ἐμπείρω; pag. 37. *illigentis*, waarſchijnlijk uit de verkorting voor *intelligentis*.

Achtſte tiental Leerredenen, door J. H. VAN DER PALM. *Te Leyden, bij* D. du Mortier en Zoon. 1832. *In gr.* 8vo. 318 *Bl. f* 2 - 50.

Wij zullen van dit deel der Leerredenen van den voortreffelijken Schrijver een eenvoudig verſlag geven, en er hier en daar ſlechts eene aanmerking bijvoegen.

De eerſte, over *Hebr.* V: 7, 8, 9, heeft ten opſchrift: *Jezus' lijden een offer der gehoorzaamheid*, en is aldus verdeeld: I. *Jezus' lijden was een offer der gehoorzaamheid aan God.* II. *Het gebeurde in Gethſémané's hof ſtrekt ten bewijze hiervan.* III. *De oneindige waardij dier gehoorzaamheid.* IV. *Voor Allen, die hem gehoorzamen, eene oorzaak der eeuwige zaligheid.* Na aangemerkt te hebben, dat het moeijelijk is, het (toch onbetwistbare) verband tusſchen Jezus' dood en onze ſchuldvergiffenis te toonen, na vervolgens te hebben doen zien, dat alle zonde ongehoorzaamheid tegen God is, gaat VAN DER PALM aldus voort: „ En wat ſtaat nu hier tegen over, dan gehoor„ zaamheid, onbepaalde gehoorzaamheid aan den wil van „ God? Gij ziet daar het ganſche menschdom in ſchuld „ gezonken, door moedwillige overtreding van alle de „ eiſchen der Goddelijke Wet, aan alle hare ſtraffen on„ derworpen, en, zoo er geen ontferming te vinden is „ voor den troon deſ Regters, onherſtelbaar verloren! „ Indien nu het eigen woord diens Goddelijken Regters „ en Wetgevers deze genade ons aankondigt, maar ons

„ daarbij openbaart, dat daartoe de tusschenkomst eens „ offers gevorderd werd, aan de onkreukbaarheid der „ wet, en de geschonden majesteit des Opperheers..... „ kunnen wij er ons bijkans een Gode-waardiger voorstel- „ ling van vormen, dan dat het bestaan moest in eene „ openlijke proeve der volmaaktste gehoorzaamheid aan „ God?" — Een schoon, helder en stichtelijk stuk, dat de verschillendst denkenden op het bewuste punt... althans niet ergeren zal.

De tweede, over *Joan.* XIX: 5b, heet eenvoudig: *Ziet, de mensch!* Die tekst, zegt VAN DER PALM, bevat alles, wat, in dit Hoofdstuk van Joannes' Evangelie, van vs. 1 tot 7 gevonden wordt, enz. De verdeeling is: I. *Ziet hier den mensch in zijne deerniswaardige ellende;* II. .... *in zijne betreurenswaardige zwakheid;* III. .... *in al den moedwil en de verharding zijner boosheid;* IV. .... *in zijne ware grootheid, en aldus ook in de waardij der herstelling, door God hem toegedacht, en door Jezus voor hem verworven;* makende aldus de woorden van toepassing op Pilatus zoo wel (in II) en op de soldaten en Priesters enz. (in III), als op Jezus zelven (in I en IV); niet ongepast voorzeker, inzonderheid, zoo men, als VAN DER PALM, maar zeer weinige lijdenspreken heeft te doen. Recensent heeft het, alles bij Jezus bepalende, toch wel eens tot eene aanleiding genomen, om over 's menschen grootheid en geringheid te spreken; waarbij het blijkbaar aan stof tot troost, bemoediging en opwekking, vooral tot dankbaarheid aan God, niet ontbreekt.

De derde, over *Ps.* XCI: 1, heeft tot opschrift: *De zekerheid en veiligheid der Goddelijke bewaring.* I. *Verklaring;* II. *aard der bewaring;* III. *noodzakelijkheid en genoegzaamheid;* IV. *doel en strekking.* De behandeling, zoo als altijd, wanneer VAN DER PALM Oosterſche poëzij voor zich heeft, fraai — het overige, bezadigde, Christelijke wijsheid.

De vierde, over *Ps.* IV: 8, heet: *De dienst van God de bron der grootste vreugde.* In deze heerlijke

leerrede ſpreidt VAN DER PALM, zoo wel bij de ontwikkeling van het geſtelde uit den tekst, als in deszelfs betoog vooral, en in de toepasſing, die welſprekendheid ten toon, welke *nog* meer kennis, overvloed en naauwkeurigheid van zaken, dan van juist gekozene woorden, aanduidt. Men zou het ligchaam dezer rede wel elken morgen eens mogen lezen. Nieuw, neen, is de gepredikte waarheid niet, zoo min als brood een nieuw voedſel is, en toch zouden wij het zoo ongaarne eenen morgen op onze tafel misſen.

De vijfde, over *Mark.* X: 13 — 16, heeft tot opſchrift: *Jezus' gezindheid omtrent kinderen.* VAN DER PALM ſtelt het verhaal onder de vier volgende oogpunten voor: I. *als behoorende tot de Evangeliegeſchiedenis* (deze ſchijnbaar geringe boven zoo vele grootſche gebeurtenisſen); II. *als bevattende een proef van Jezus' karakter* (als zoodanig ontwikkeld en betoogd en het belangrijke dezer kennis aangewezen); III. *als eene der voornaamſte voorwaarden van de aanneming des Evangeliums ons te kennen gevende.* In dit deel wordt onderzocht, wat eigenlijk als navolgenswaardig in het kind wordt bedoeld — namelijk vrijheid van vooroordeelen en allerlei ingezogene begrippen. Die ontbrak den leerlingen; die ontbreekt nog altijd bij velen, wier wijsgeerige of andere begrippen der omhelzing of zuivere opvatting van het Evangelie in den weg ſtaan; IV. *als den toets behelzende, waaraan wij een iegelijk de opregtheid onzes Christendoms beproeven kunnen.* Zou men hierop of hiervan niet mogen vragen: *wie kan dan zalig worden?*

De zesde en zevende, 2 *Kon.* XX: 1 — 6. Hizkia. I. *De boodſchap, dat zijne krankheid doodelijk was;* II. *Hizkia's diepe mismoedigheid,* enz. III. *de verhooring van zijn gebed;* IV. *de daarbij gevoegde aankondiging van den tijd, dien het hem nog vergund zou worden te leven;* V. *terwijl ik eindelijk uit deze beſchouwing,* zegt de Schrijver, *in haar geheel genomen, en uit het verband, waarin Hizkia's herſtelling met de verloſſing*

van den Joodſchen Staat gebragt wordt, eenige gevolgen zal afleiden, tot beſturing van onzen wandel, en tot vestiging onzer uitzigten, ook in de omſtandigheden, waarin wij ons bevinden. De drie eerſte dezer ſtukken zijn in de zesde, de twee laatſte in de zevende behandeld, en leveren menige belangrijke opmerking en les over het menſchelijk leven en deszelfs afhankelijkheid van God op, beſluitende met een hartig woord ter bemoediging in den nood des vaderlands (1831).

De achtſte, over *Hand.* XXVIII: 17—29. *Paulus' eerſte verrigting te Rome*, beſchouwd I. *als een bewijs der grootheid van Paulus, als dienaar des Evangelies*, om II. *uit eene vergelijking tusſchen hem en zijne hoorders zoodanige toepaſselijke gevolgen af te leiden, die ons tot onderlinge opwekking, vermaning en ſtichting ſtrekken kunnen.* Fraai zeker is deze ſchets van Paulus' grootmoedigheid, ijver, verlichting en getrouwheid, waartegen het ongeloof, de trots en twistzucht der ontbodene voorname Joden niet weinig afſteken. Zou echter een Israëliet van onze dagen niet beweren, dat het eerſte wat helder, het laatſte wat donker geſchilderd, en de behandeling dus niet geheel onpartijdig is? Wat de toepaſsing betreft, hoe ongezocht en gepast in het algemeen ook en veelal uitnemend, zoo hier als elders komt het kenmerk der oude Hervormde leer, „ om God niet ſlechts op het hoogst te verheerlijken, maar ook den mensch op het diepst te vernederen," ſterker uit, dan velen van Recenſents braafſte, Christelijkſte bekenden van beiderlei kunne zou kunnen behagen of ſtichten.

De negende, over *Hand.* XXVIII: 30 en 31, bevattende *de laatſte Bijbelſche berigten aangaande Paulus*, welke VAN DER PALM uit verſchillende Brieven van den Apostel aanvult, wordt door hem aldus verdeeld: I. *Paulus' wedervaren in deze gevangenis;* II. *zijne Apostoliſche werkzaamheden gedurende dezelve, en zijne Christelijke gemoedsgeſteldheid onder deze verdrukking;* III. *gepaste toeſpraak en vermaning tot beſluit.* Eene

rijke, ſchoone leerrede. Zoo predikt men geleerd en tevens leerzaam, klaar en ſtichtelijk. Een waardig ſlot van 's mans allervoortreffelijkſte kanſelbearbeiding van Paulus' geſchiedenis. Maar, men weet, de *Letteroefenaars* maken meer werk van Christelijke, dan van kerkelijke regtzinnigheid. Kent de eerſte *eenen verzoenden God, of Vader, om Christus wil?* Dat God de wereld met Hemzelven verzoend heeft, haar hare zonden niet toerekenende, weten wij — ook, dat Jezus eene verzoening onzer zonden genoemd wordt; maar brengt ook dit laatſte, brengt zelfs de voorſtelling in de eerſte leerrede van dezen bundel mede, dat men den Onveranderlijke, den Vader van onzen Heer, die de wereld alzoo lief had, enz. als verzoend, bevredigd moet of zelfs mag voorſtellen? Ja, geſteld ook, dat het een of ander dit ſcheen te kunnen regtvaardigen; is het voorzigtig, een woord te bezigen, dat zoo ligt tot onwaardige denkbeelden aanleiding geeft? De Hoogleeraar vergeve ons onze vrijmoedigheid! *Zijn* voorbeeld is zoo gewigtig.

De tiende is eene *Bijbeloefening* over *Gen.* XLIX, en behelst: I. *Jakob's vaderlijk afſcheid van zijne kinderen, en den zegen, dien hij over elk hunner kon uitſpreken;* II. *des Aartsvaders laatſte beſchikking aangaande de plaats, waar hij begraven wilde worden, en zijnen daarop gevolgden dood. — Wij willen* — zegt VAN DER PALM — *elk dezer deelen met elkander nagaan; wat opheldering behoeft, kortelijk toelichten, en het nut, dat wij daaruit trekken kunnen, opzamelen.* En wij behoeven niet te zeggen, dat hij hieraan met kennis, oordeel en ſmaak voldoet. Hij roert daarbij de vraag niet aan: is dat alles letterlijk zoo door Jakob uitgeſproken? en hebben zijne zonen het kort daarna, bij gezamenlijke herinnering, opgeteekend, of liever, zonder opteekening, door veelvuldige herhaling als tot eene vaste overlevering gemaakt? of hebben wij bij deze en dergelijke ſtukken eenigermate aan de gewoonte der oude Grieken en Romeinen te denken, die de gehoudene aanſpraken van veldheeren en ſtaatsmannen, op hunne wij-

ze, herhaalden, of zelfs geheel verdichtten? En inderdaad, ſchoon deze vraag, na de verdwijning van het denkbeeld eener geheele letterlijke ingeving des Bijbels, noodzakelijk moest ontſtaan, zij is zoo wel hier, als op vele andere plaatſen, allermoeijelijkst te beantwoorden, en behoort inzonderheid welligt op den kanſel niet.

Ten ſlotte danken wij den onvermoeiden Grijsaard voor dit nieuwe geſchenk van zijne hand, op te hooger prijs geſteld..... Doch waartoe deze herinnering? Doe de achtbare Man liever, en doen wij allen te dezen aanzien, als onze groote VAN SWINDEN plagt te zeggen: Ik werk alsof ik nimmer zou behoeven ophouden te werken, altijd maar voortgaande. Want *wél hem* (meenen wij) *dien de Heer vinden zal alzoo doende.*

Wij namen in ons verſlag doorgaans de inleidingen (als ook de gebeden) niet op, doch vinden ons verpligt, derzelver eenvoudigheid en gepastheid allerbijzonderst te roemen.

Ziekte en Herſtelling. Een Christelijk Leesboek, door A. VERWIJS, *Predikant te Deventer. Te Deventer, bij* J. W. de Lange. 1832. *In gr.* 8*vo. XII*, 256 *bl. f* 2-40.

De lezing van dit boek brengt van zelve de overtuiging mede, dat, hetgeen kwaad ſchijnt, bij goed gebruik zich openbaart een zeer groot goed te wezen. Eene zware krankheid, welke den Eerw. VERWIJS in October 1828 plotſelijk aangreep en hem eene maand lang zwaar deed lijden, gaf de eerſte aanleiding tot dit geſchrift, dat, onder aanvankelijke herſtelling, als op het krankbed ontworpen, bij vermeerdering van krachten en lust tot werken aangevangen, ſedert bleef liggen, tot dat de vreeſelijke ziekte van het vorige jaar hetzelve deed in het licht komen, nadat de Schrijver door eene ziekte van anderen aard, niet zoo langdurig, maar toch van niet mindere bedenkelijkheid, aanmaning, tijd en drang be-

komen had, om dit zijn werk te hervatten en te voltooijen. Eigen leed en gevaar zetteden den Schrijver aan, en regelden ook bij het ſchrijven gedachten en gevoelens. Dit juist geeft aan dit geſchrift blijvende waarde, niet enkel op het ziekbed, ook na herſtelling, en zij, die tot nog toe geen krankbed hadden, zullen in hetzelve vinden, wat hun van velerlei nut kan zijn.

Wij zullen den hoofdinhoud van dit nuttig geſchrift opgeven. Ziekte en krankheid. Algemeenheid der ziekten en kwalen. Groote oorzaak der ziekten is de zonde. Elke ziekte is voorbode des doods, niet altijd ſtellig als van den nabijzijnden dood. Dit denkbeeld zou gevaarlijk zijn. Evenwel blijft elke ziekte een bode des doods. Ongeſtoorde gezondheid doet bij hooge jaren, en ook vroeger, dit hoogstgewigtig, algemeen nuttig denkbeeld wel eens wegwerpen. Doel en nut der krankheden. Even als de donder in de natuur vernieuwd leven aan alles geeft, zoo bevordert ſomtijds ziekte de ſterkte en gezondheid des ligchaams, maar werkt vooral op den geest, die aan de ziekte als voorbode des doods en gevolg der zonde denkt. Hoofdſt. I, bl. 1—16. Het IIde Hoofdſt. handelt over *het betamelijk gedrag onder krankheden.* Niet altijd wordt Gods doel bij krankheden bereikt. Daarvan is de ſchuld, zoo niet geheel, dan ten minſte voor het grootſte gedeelte, bij de kranken zelve te zoeken. Daarom wordt hier het betamelijk gedrag onder krankten voorgeſteld. De kranke behoort te *bidden.* Dat moet hij zelf doen, en niet in de voorbidding eenes anderen berusten. Om genezing? Ja. Maar niet alleen om genezing. Bid onder alles telkens voor uzelven, en niet het minst voor uwe onſterfelijke ziel. Dit gebed moet zijn *ootmoedig* en *aanhoudend.* Hij moet gebruik maken van goede geneesmiddelen, en wel *tijdig*, zoo lang het noodig is, en moet de leiding des Geneesmeesters volgen met de *meestmogelijke naauwkeurigheid.* Hij zij vriendelijk, inſchikkelijk en dankbaar omtrent huisgenooten en alle deelnemende helpers. Hij ſtelle bij tijds orde op zijne zaken. Bl. 17—61. Hoofdſt. III behelst *woorden van troost en beſtuur tot*

ernſtig-nadenkende kranken, wier krankbed hun ſterfbed ſchijnt te zullen worden. Zoo lang er leven is, is er hoop. Evenwel men moet, ſchoon niet ſtellig, ſpreken over dood en eeuwigheid. Zielskrankheid is geneeslijk voor allen. Het ſterven voor den geloovigen gewin. Het ſterven zelf niet zoo vreeſelijk als het ſchijnt. De zorgen voor aardſche betrekkingen en belangen op den Heer te werpen. Wat er nog te lijden moge zijn, zal de Heer helpen dragen. Alle Christelijk doorgeſtaan leed namaals ſtof van vreugde. Deze gewigtige ſtukken worden hier regt Evangelisch voorgeſteld, bl. 62—96. Hiermede loopt de eerſte Afdeeling af, welke tot opſchrift heeft: *Ziekte en de tot haar behoorende beſturingen en vertroostingen.*

De tweede Afdeeling voert ten titel: *Herſtelling uit krankheid en het daaraan beantwoordend gedrag.* De *herſtelling uit krankheid* wordt Hoofdſt. I *van verſchillende zijden beſchouwd.* Zij is Gods werk. Zij is eene groote en onverdiende weldaad. Een woord tot hen, die aarzelen, om hunne levensverlenging als weldaad te beſchouwen. Herſtelling uit krankheid als gebedsverhooring beſchouwd. In betrekking tot verſchillend zedelijk beſtaan. Ten opzigte van tijdelijke belangen en omſtandigheden. Vaak door bijkomende omſtandigheden tot nog grootere weldaad gemaakt. Bl. 97—150. Hoofdſt. II draagt voor, *de verpligting van den uit krankheid herſtelde.* Hij behoort dankbaar te zijn aan God. Nooit moet hij vergeten zijne krankheid, of hetgeen hij op het ziekbedde dacht, gewaar werd, ondervond en voornam. Hij behoort zijne geloften te volbrengen, zijn overig leven, hetzij voor het eerst of bij vernieuwing, Gode te wijden, en den volgenden tijd beter dan den vorigen te beſteden. Zijn pligt blijft het, dankbaarheid te bewijzen aan alle huisgenooten en vrienden, die hulp en deelneming bewezen. Hij koestere en betoone werkdadig medelijden omtrent alle kranken en bezochten, en beſeffe de waarde der gezondheid. Bl. 151—187. Het IIIde Hoofdſt. ſtelt *het gedrag na herſtelling uit krankheid*

voor, zoo als dit zich veelal vertoont, zoo wel ten goede als ten kwade. Vaak komt het overeen met pligt en belofte, maar ſtrijdt niet zelden daarmede. Tegen dit laatſte wordt opmerking en raad medegedeeld. Wat de ondervinding getuige van ziekbedsberouw en ziekbedsbekeering, wordt daarop aangewezen. Hoe de Voorzienigheid vaak herſtelden uit krankheid, ten opzigte van hunne dankbaarheid, opregtheid en trouw, beproeft en oefent. Eindelijk nog het wenſchelijk gevolg van een gedrag, dat aan pligt en belofte getrouw, beproefd bevonden wordt. Bl. 188—238. Ten ſlotte komen bl. 239—255 nog, als *Bijlagen*, eenige uittrekſels voor uit nuttige geſchriften.

Hoezeer flaauw, zal echter genoegzaam blijken de waarde van dit geſchrift, niet enkel voor zieken, ziekenoppaſſers en derzelver betrekkingen, maar ook voor gezonden, om het even of zij al of niet krank zijn geweest. De wijze van voorſtelling, als uit het hart tot het hart, verhoogt de waardij van dit regt Christelijk Leesboek, dat zoo wel voor gevorderde geestelijken, als voornamelijk voor eerstbeginnenden, een nuttig handboek is en blijft, om met vrucht hun gewigtig, maar niet zeer gemakkelijk, werk aan ziek- en ſterfbedden te vervullen.

Catalogus der Letterkundige Nalatenſchap van wijlen JACOBUS KONING. *IIde Deel. Boekwerken. Waarvan de verkooping zal plaats hebben op Maandag den* 14 *October* 1833 *en volgende dagen. (Nederduitsch en Fransch.) Te Amſterdam, bij* L. van der Vinne *en* G. Lamberts. *In gr.* 8*vo. XIX*, 378 *en XVII bl. f* 1-50.

Zoo bekomen wij dan hier het tweede en belangrijkſte gedeelte van KONING's letterſchat, zijne *boeken*. Vroeger (*) hebben wij eenig verſlag gedaan van zijne *hand-*

(*) Zie No. V van dit Tijdſchrift.

ſchriften, waarvan hier nog eene kleine nalezing wordt medegedeeld. Maar verreweg het gewigtigſte deel dier verzameling zijn de *gedrukte werken*. Reeds bij onze aankondiging der handſchriften maakten wij, volgens de voorrede der zonen van den overledene, op die verzameling opmerkzaam, en thans kunnen wij onzen lezeren berigten, dat daarin *zeer veel* voor de vaderlandſche oudheden van allerlei aard wordt gevonden. KONING bepaalde zich in zijne verzamelingen tot dit ééne vak, maar dan ook in deszelfs geheele uitgebreidheid, zoo wel Geſchiedenis, Aardrijks- en Penningkunde des Vaderlands, als vaderlandſche Dichtſtukken, meestal uit vroegeren tijd. Nog een, door den Schrijver bijzonder geliefd vak, de *Bibliographie* of boekenkennis, vooral in betrekking tot de Geſchiedenis der uitvinding van de Boekdrukkunst, beſlaat hier eene aanzienlijke plaats. De waardige zonen van den overledene hebben ons in hunne voorrede weder een beredeneerd overzigt van het geheel gegeven. — De *zeldzaamheden betrekkelijk tot de Geſchiedenis der Boekdrukkunst* beſlaan in den Catalogus de eerſte plaats. Men ziet daaruit, uit welk eene menigte bronnen van allerlei aard de onvermoeide Man de kennis geput heeft, die hem tot het ſchrijven zijner bekroonde Verhandeling in ſtaat ſtelde. Een houten drukvorm, van LAURENS KOSTER afkomſtig, eene echte geſlachtlijst diens uitvinders, bij den vorm gevoegd, openen de verzameling, waarbij nog een aantal andere voorwerpen tot ſtaving van het in de Verhandeling ter neêrgeſtelde kan dienen; hierbij zijn dan ook nog eenige handſchriften des eigenaars over dit onderwerp, en worden door eenige allerzeldzaamſte eerſte voortbrengſelen der drukpers gevolgd; waaronder verſcheidene overoude fragmenten van DONATUS (één leiden de uitgevers van KOSTER's pers zelve af), een nog geheel onbekende druk van den DONATUS (te *Deventer*, 1480) enz. Alsdan komen de Schrijvers over de *Geſchiedenis der Boekdrukkunst*, en werken, daarmede meer of min in verband ſtaande. Het daarop volgende gedeelte, *Cata-*

logusfen, zoo van verbodene boeken als andere, hetwelk 29 bladzijden bedraagt, heeft misschien voor vele liefhebbers groote waarde; wij voor ons betuigen, daarin niet te kunnen deelen. Maar, elk zijne liefhebberij; drooge naamlijsten komen ons voor echte kundigheden zoo belangrijk niet voor, dan om er misschien *zeldzame* boeken in te vinden, die dan ook het bijzondere voorwerp der nasporing van onzen KONING uitmaakten. Wij kunnen nog wel begrijpen, dat men prijs stelt op Bibliotheken van beroemde Geleerden (die dan ook hier in grooten getale voorhanden zijn); maar niet, dat men zoo veel hecht aan boekverzamelingen van onbekenden, of zelfs van geheel ongenoemden, waarvoor alleen de naam des boekverkoopers staat. Achter deze naamlijsten volgen ook die van verkochte schilderijen, munten enz. Nu daarentegen vinden wij het belangrijkste gedeelte der verzameling, over de Geschiedenis van ons Vaderland loopende. Ongeloofelijk is het aantal zeldzaam voorkomende werken en kleine geschriften, blaauwboekjes, enz. tot dit onderwerp in betrekking staande, die hier voorhanden zijn, en wij verwijzen onze lezers daaromtrent tot de allezins uitvoerige en beredeneerde vermelding der uitgevers van dezen Catalogus. Het zij genoeg, met een woord aan te stippen, dat, van de vroegste Rijmkronijken tot de burgerlijke onlusten in het laatst der achttiende Eeuw, bijkans over alle belangrijke gebeurtenissen niet alleen de voorgevallene daadzaken zelve, maar ook de denkwijze des volks daarover in kleine vlugschriften (in dit opzigt de beoordeelende *Journalen* van vroegeren tijd) hier te vinden zijn. Vele dier blaauwboekjes zijn in pakketten bij elkander gevoegd, maar toch door de vlijt der uitgevers alle genoemd. Ook een groot aantal *echte stukken* en oorspronkelijke verhalen (zoo als der belegeringen van *Haarlem*, *Alkmaar* en *Leyden*, enz. bl. 163, 164. No. 175—178.) zijn hier te vinden, en als echte bronnen voor de Geschiedenis zekerlijk welkom. Minder onbepaald kunnen wij de verzameling betrekkelijk de *Geschiedenissen van Amsterdam* aanprijzen:

er komen hier te vele kleinigheden voor, zoo als eene verklaring van het doolhof, eene naamlijst van ſedert 1693 tot 1774 te *Amſterdam* door beulshanden ter dood gebragte perſonen, met het handſchrift van dat ſtuk, en vermeerderd tot 1800. Ware het nog eene menschkundige geſchiedenis dier veroordeelden; maar eene naamlijst! Andere ſtukken daarentegen, hiertoe betrekkelijk, zijn weder belangrijk. De *reis- en landbeſchrijvingen* bepalen zich, gelijk de geheele verzameling, tot de *Nederlanden* of derzelver volkplantingen; men vindt daarin geene uitheemſche reisbeſchrijvingen, zoo min als geſchiedenisſen van andere landen. Ook in latere reizen is de voorraad ſchaarsch; daarentegen zijn de vroegere, vooral onze oudſte reizigers naar de *Indiën*, zeer talrijk, ook de eigene ſtedebeſchrijvingen, waarin onze letterkunde boven die van andere volken altijd zoo uitgemunt heeft. Van de werken over *penningkunde* en de *levensbeſchrijvingen* zullen wij niet ſpreken. In het vak der *Godgeleerdheid* bezat de overledene vroeger eene bijna volledige verzameling van Bijbels, Nieuwe Testamenten, Pſalm- en liturgiſche boeken; maar eene reeks van tegenſpoeden noodzaakte hem, dat gedeelte van zijnen letterſchat in 1828 te verkoopen. Nogtans zal men in het overgeblevene nog veel merkwaardigs vinden, zoo als een geſchrift van den beroemden ſtaatsman VAN BEUNINGEN, (waarſchijnlijk reeds in zijne verſtandsverbijstering, even als zijne zendbrieven, geſchreven) om alle Christenen te vereenigen (1689); ook een aantal zeldzame werken betrekkelijk de Hervorming in *Frankrijk* en de *Nederlanden*, en eene bijkans volledige verzameling van *Nederduitſche* Pſalmberijmingen. Na de *taal-*, *letter- en oudheidkunde*, *regtsgeleerdheid en mengelwerken*, (waaronder eenige oude regtsgeleerde boeken, onder anderen eene vertaling van den *Saxenſpiegel*) gaan wij over tot de dichtkunde. Hier ontmoeten wij eene groote menigte treurſpelen uit het begin der zeventiende Eeuw, en dus de opkomst van ons regelmatig tooneel. Uit de zestiende Eeuw vinden wij minder *ſpelen der Rederijkers*, (die

ten onregte niet vóór, maar verre achter de tooneelſpelen der zeventiende Eeuw gerangſchikt zijn) maar wel een vrij groot aantal hunner gedichten. Niet de onze is de liefhebberij van den Heer KONING, om de gelegenheidsgedichten, namelijk *verjaar-*, *bruilofts-*, *huwelijkszangen* en *lijkdichten*, en dus juist het meestal zwakſte en onbelangrijkſte gedeelte onzer poëzij, in afzonderlijke banden te vereenigen. Voorts vindt men zeer vele, ook zelden voorkomende, Dichters der zeventiende Eeuw, en zoogenoemde *mopsjes*, of vrolijke liedeboekjes. Een aantal kaarten, platen, portretten, en een *Aanhangſel* van handſchriften, meestal *authographa* van bekende perſonen, ſluiten den Catalogus.

Wij hebben van deze merkwaardige verzameling dus een beknopt en vrijmoedig verſlag gegeven. Het is waar, de naauwkeurigheid van den braven en kundigen overledene verviel wel eens tot kleinigheden, die geene waarde buiten de zeldzaamheid hebben; maar hij heeft toch *zeer veel* goeds en merkwaardigs, en 't geen men elders niet aantreft, bijeengebragt, en daarbij wijſelijk niet vele landen zoeken te omvatten, maar zich tot zijnen geboortegrond bepaald; zoodat wij niet twijfelen, of de zucht onzer landgenooten voor het echt en oud vaderlandſche zal deze, zeldzaam zóó voorkomende, gelegenheid gretiglijk aangrijpen, om hunne boekerijen met belangrijke ſtukken en bronnen voor de Geſchiedenis te verrijken.

Herinneringen uit de Cholera-Epidemie te Scheveningen, en proeve eener oplosſing der raadſels van de Aziatiſche Cholera, door J. F. D'AUMERIE, *M. D., Geneesheer der Badinrigting te Scheveningen, enz. In 's Gravenhage en te Amſterdam, bij* de Gebr. van Cleef. 1833. *In gr.* 8*vo.* 188 *Bl. f* 1 - 50.

Berigten omtrent de Cholera van eene plaats, waar zij in ons Vaderland *het eerst* zich *ontwikkelde* of *gebragt*

werd, moeten hoogst belangrijk en welkom zijn. Zij mogen het groote vraagstuk, aan welks oplossing reeds zoo veel tijds en arbeids werd opgeofferd, niet geheel beantwoorden; zij mogen dit doel zelfs missen, en vergeeffche pogingen zijn, dat de twistappel, waar hij viel, mogt blijven liggen, — voor de Geschiedenis der Cholera zullen zij altijd eene niet te miskennen waarde hebben, en de Schrijver dezer *Herinneringen* brengt door derzelver mededeeling ons in de aangename verpligting, hem dank te zeggen, dat hij de vruchten zijns onderzoeks niet voor zich alleen behield. Hij schijnt echter van een *bepaald punt*, dat der, althans door hem, voor vast aangenomene *besmettelijkheid*, uit te gaan. Deze eenigzins *sterk* en *stellig* uitgesprokene overtuiging zal zijnen arbeid bij hen, die, even sterk en stellig, van een tegenovergesteld gevoelen zijn, niet aanbevelen. Zijn zij echter mannen, wien het om waarheid is te doen, zoo zullen zij de waarde van zulke berigten, op de plaats zelve geput, niet geheel miskennen. Zijn er, wien het slechts te doen is, om in de hun reeds lang eigene gevoelens of thans gedane uitspraak te blijven volharden, voor zulken is alle arbeid te vergeefs; want wat helpt licht, wanneer men zegt: *ik wil niet zien?* Den onpartijdigen, hem, die, onder het twisten van partijen, telkens zoo levendig gevoelt, dat, indien de strijd immer nog zoude kunnen beslist worden, hij *veel te vroeg* is begonnen, zijn zulke bijdragen van geene geringe waarde. Het zal alleen door herhaalde daadzaken er toe kunnen komen, dat de woordentwist ophoude, of ten laatste behoorlijker strekking krijge.

Blijkens den Titel en uit de Voorrede, vervalt het geschrift in *twee* deelen. Het *eerste* zal behelzen de herinneringen uit de Cholera-Epidemie te *Scheveningen*, zoo als de Schrijver die opteekende. Al had hij ook volledigen tijd gehad, wij twijfelen, of hij eene volledige Geschiedenis (Voorrede bl. VII) der Cholera-Epidemie te *Scheveningen* hadde kunnen schrijven. Deze herinneringen, *tot een zamenhangend verhaal voorgedra-*

gen, beantwoorden, onzes achtens, reeds aan het oogmerk. Hem, op wien enkele welbewezene daadzaken geenen invloed hebben, zullen uitgebreide redeneringen tot geene andere gedachten brengen. En wat zijn de meeste, zoo niet alle de tot nog toe in het licht gekomene berigten over de Cholera? Wij kennen nog geene volledige Geſchiedenis, van welke plaats ook. In hetgeen wij het *tweede deel* noemen, zal de Schrijver, gelijk hij zelf zegt, de *koene onderneming* beſtaan, zich te vermeten, *de ſtuijers van een raadſel op te ligten, die zoo vele Geleerden te vergeefs poogden te ontdekken*, en *zoo vele meeningen, welke het burgerregt in de geneeskundige wereld ſchenen verkregen te hebben, driest* [*driest* beteekent eigenlijk *dom*, hetwelk de Schrijver even min bedoelde, als wij zulks beweren] *pogen te wederleggen.* (Bl. VIII.) Voorzeker een *koen* ſtuk, eene daad van iemand, die geen gevaar ſchuwt, die ſtout, ondernemend en onverſaagd is! Dit woord wordt door de oude Schrijvers dikwijls voor *dapper* gebruikt; de herinnering aan het Hoogduitſche woord *kühn* heeft zeker den Schrijver tot deze uitdrukking, die wij anders voor eene wetenſchappelijke poging te *ſterk* zouden achten, gebragt; gelijk men ook verder nog dikwijls den te ſterken invloed der Hoogduitſche taal op zijnen ſtijl ontwaren zal. Wij toch houden het er voor, dat hij liever door gegronde redenering zal trachten te overtuigen, dan als kampvechter in het ſtrijdperk treden voor eene zaak, omtrent welke beide partijen gevoelens en daadzaken bijbrengen, die bewijzen, dat de waarheid nog gezocht en gevonden moet worden; welk laatſte alleen mogelijk is langs den ſtillen, vreedzamen weg der ondervinding en aan de hand der geleidelijke, bedaarde en helderziende rede. Het is ons voorgekomen, dat de Schrijver in de Voorrede als 't ware zichzelven is vooruitgeloopen, wanneer hij de *heerſchend gewordene mode, om het contagium van deze ziekte te loochenen*, berispt, en nu aanſtonds, omdat *hij*, en met regt, deze mode niet kan huldigen, tot bewijzen overgaat, die la-

ter tot beproeving der oplosſing van het raadſel beter zouden gedient hebben. Zij moeten toch dienen ter opheldering van het vraagſtuk, hoe de Cholera *hier* gekomen is. Dit vooronderſtellen wij tot nog toe ook een der raadſels te zijn. Maar, laat ons mede niet vooruitloopen. Tot dit onderzoek namelijk, de gedurige overbrenging der beſmetting, van den *Indostan* tot *Amerika*, worden de nog overige bladzijden der Voorrede beſteed. Gaarne nemen wij het aangebodene *gunſtig aan*, en *verſchoonen*, wat de Schrijver zelf *voor gebrekkig wil gehouden hebben, om der bedoeling wille;* dewijl vele zwarigheden voor de oplosſing des raadſels geene geringe hinderpalen opleveren. Maar, hoe zwaarder de ſtrijd, des te grooter de zegepraal.

Wat nu de Verhandeling zelve betreft: omtrent deze zullen wij kort zijn, daar althans het geſchiedkundige in zijn geheel gelezen moet worden. Van bl. 1—28 houdt de Schrijver zich bezig met het een en ander mede te deelen, betrekkelijk het ontſtaan der Cholera en die perſonen, welke onder de *zware verdenking* liggen van haar te hebben *aangebragt*. Twee, *bij name* genoemd, liggen onder die verdenking. Het ſchijnt echter mogelijk, volgens bl. 28, dat K. en H. niet de eenigen geweest zijn, die de Cholera-beſmetting op *Scheveningen* hebben aangebragt. Uit de wijze, waarop de Schrijver in het vervolg het wezen en den zetel der Cholera tracht op te helderen, zoude dit zeer mogelijk kunnen zijn. De Heer ARNTZENIUS ontvangt hier eene en andere teregtwijzing, tegen welke hij zich zoude behooren te verdedigen. De Schrijver had zich voorgenomen, *zich van alle perſonaliteiten te zullen onthouden, en de zaak met die rust en kalmte te overwegen, welke een wetenſchappelijk onderzoek vordert*. Intusſchen is hier nog al het een en ander, dat, zoo als men zegt, *op den man af gaat*. Omtrent het ontſtaan der Cholera te *Scheveningen* herinnere men zich desgelijks de *Geſchiedkundige Leſſen over de Cholera* van den Hoogleeraar VAN DER HOEVEN. In het voorbijgaan merken

wij, bl. 14, een' niet verbeterden en zinſtorenden regel op: *nit den mond van den Heer V. op de ſchuit, wiens vader* KNOESTER *ſtuurman was.*

In hoe verre de Schrijver bewezen heeft, *dat men de Cholera als een zeegedrogt te Scheveningen aan wal heeft zien kruipen*, laten wij daar. Van bl. 29 af zal hij *berigt van haren verderen voortgang geven en de door haar veroorzaakte verwoestingen*; gelijktijdig zal hij zich wederom verpligt vinden, *eenige aanmerkingen op het geſchiedverhaal van den Heer* ARNTZENIUS *te maken, die hier reeds zijn voorganger was.* Hier dan ook wordt de verdere verſpreiding der ſmetſtof betoogd, en is dit gedeelte mede nog eene ſoort van twistgeding of wederlegging van Dr. ARNTZENIUS, hetwelk de Schrijver onder eenige punten, tot *drie* toe, afhandelt, en nu, bl. 36, blijde is, *den weg van twist te kunnen verlaten: van nu af gaat hij eenzaam voort in het verhaal van de verdere Geſchiedenis der Cholera-Epidemie te Scheveningen.* De gang der Epidemie en de aard der ziekte worden beſchreven. Hier treft ons, als bijzonder, het gezegde: *over het algemeen heb ik nimmer zulke volle opgezette polſen in Scheveningen, alwaar, zoo als boven gezegd is, ontſtekingsziekten zeer zeldzaam zijn, waargenomen, dan bij deze buitengewone omſtandigheden.* Verder worden de Geneeskundigen vermeld, die te *Scheveningen* gevestigd waren, of van elders te hulp kwamen. De kortſtondige verſchijning van den Chirurgijn-Majoor DE BEER (daartoe geroepen, of zelf het verzocht hebbende?) komt hier zonderling tusſchenbeiden. Voorts beſchrijft de Heer D'AUMERIE de verdere verſpreiding der Cholera; met plaatſelijke, daartoe betrekking hebbende bijzonderheden. Het ſchijnt, bl. 48, dat de Heer ARNTZENIUS *ook ten opzigte der zindelijkheid* zich vergist heeft. De *beſmettelijkheid* wordt bl. 51 verv., gelijk den Schrijver dunkt, ten ſterkſte geſtaafd. Wij vermelden echter deze daadzaken niet; dit gedeelte moet vooral in zijn *geheel* en *zamenhangend* gelezen worden: elk deskundig lezer wordt daardoor het best in ſtaat geſteld, zulke gevolgtrekkingen te maken, of zulk een oordeel te vellen, als met zijne overtuiging het best zal overeenkomen. Van bl. 61 zal de Schrijver, na de Geſchiedenis der Epidemie in het algemeen geſchetst te hebben, haar in het bijzonder, zoo als dezelve zich verder te *Scheveningen* vertoond heeft, beſchouwen. Hiermede gaat hij voort tot bl. 96, en nu volgen tot bl. 116 eenige ziektege-

vallen, en onder deze eenige, welke moeten dienen, om het nut van de *nitras ſodae* in een helder daglicht te ſtellen. Dit is even zoo min voor een uittrekſel vatbaar.

Zoo komen wij tot het gedeelte, waar van *de verſchijning der Aziatiſche Cholera op den bodem van Oud-Nederland* gezegd wordt: *Zij geeft ten opzigte van de beoefenaren der Geneeskunde in hetzelve* (alleen *Oud-Nederland?*) *aan hare raadſels eene zekere gelijkenis met die der Thebaanſche Sphinx. Wordt diegene, die misraadt, niet zelf verſlonden, zoo worden toch vele anderen door zijne mislukte poging ter dood gewijd. Eens ſchijnt het, dat men misgeraden heeft, en duizenden zijn alreeds de prooi van het ondier geworden!!* Met voordacht ſchrijven wij dezen zin geheel over; want — belijden wij het gul — hij kwam ons niet zeer verſtaanbaar voor. Over het geheel ſchijnen ſommige gedeelten wat te ſterk gekleurd, en de voorſtelling bij overdragt niet altijd even juist. Hier en daar is eene ſoort van *navolging* in het oog loopend, en wordt men als onwillekeurig aan de ſchilderingen in de reeds genoemde *Geſchiedkundige Leſſen* herinnerd. Dit geeft aanleiding tot vergelijking, en men komt al ligt tot de vraag: van waar het treffend eenvoudige en echter niet min verhevene in de *Leſſen*; van waar het hoogdravende en ſoms gezwollene in deze proeve? Zoude men ook tot zulk eene ſchrijfwijze kunnen vervallen, wanneer men te veel aan de nieuwere Schrijvers gehoor geeft, inzonderheid wanneer men den opgeblazen' ſtijl van vele *Duitſchers* zich tot voorbeeld ſtelt? Anders ſchildert men, wanneer men HOMERUS, HIPPOCRATES of CELSUS navolgt! Doch, elk zijne manier. Langs verſchillende wegen bereikt men ſomwijlen hetzelfde doel, en het ſtreven naar *waarheid*, *onpartijdige waarheid* is bij den Heer D'AUMERIE niet te miskennen. Wij willen om deze aanmerking ons niet gelijk geſteld zien met zekeren Recenſent, in den *toon* zijner beoordeeling, in der tijd gevoerd tegen den Heer D'AUMERIE (*), en beſchouwen uitdrukkingen, onder anderen, als *badmeesterlijke welſprekendheid*, enz. meer als uitingen van *platheid*, dan wel van *geestigheid*.

Beſteden wij nu nog eenige oogenblikken met de overweging van de ontknooping der raadſels. Zij zijn *drie* of

(*) *Geneeskundige Bijdragen*, IIIden D. 1ſte St. Boekbeoord. bl. 6: *Zie hier nevens een ſtaaltje van badmeesterlijke welſprekendheid*, enz.

liever *vier* in getal, waarvan de *eerſten* tot het *verledene*, het *laatſte* tot de *toekomst* behoort: I. *De wijze van verbreiding der ziekte.* II. *Het wezen en de zetel der Aziatiſche Cholera.* III. *De beste geneeswijze der Cholera.* Deze, zegt de Schrijver, gaf ons de nood op; het volgende is het gevolg der nieuwsgierigheid, namelijk: IV. *Hebben wij herhaalde bezoeken der Cholera te duchten?*

Indien het wezen en de zetel der Cholera wezenlijk een raadſel is, hadden wij de *oplosſing* der raadſels liefst begonnen met een onderzoek naar *het wezen en den zetel der ziekte.* Met deze oplosſing zoude de beste geneeswijze als van zelf in het licht moeten komen. Desgelijks, ware de wijze van verbreiding, uit het wezen en den zetel afgeleid, niet zoo dadelijk op den voorgrond gekomen, de Schrijver zoude des te onpartijdiger gebleven zijn. Het ſchijnt nu, of vooringenomenheid met het denkbeeld der *beſmettelijkheid* hem dadelijk tot dit eerſte betoog gebragt heeft. En kan men over de verſpreiding eener ziekte wel juist oordeelen, indien men niet *vooraf* haar *wezen* en haren *zetel* heeft onderzocht, zoo verre dit mogelijk is? Hiertoe heeft een tijdvak van 15 jaren en langer nog al gelegenheid gegeven.

De orde daargelaten, twijfelen wij echter zeer, of zij, die van een ander gevoelen zijn, met deze oplosſing van het eerſte deel tevreden zullen zijn, *dat de Cholera Aſiatica zich buiten Oost-Indiën door beſmetting, en niet anders dan door beſmetting, heeft voortgeplant.* Wij, geen der beide gevoelens uit den aard der zake ſtellig toegedaan kunnende zijn, achten dit raadſel *op deze wijze* vooral niet opgelost. Gaarne volgden wij den Schrijver op den voet; maar dan werd onze beoordeeling zelve een boekdeeltje. Slechts eene enkele aanmerking dus, bij de verdere proeven ter oplosſing.

Zonderling kwam het ons voor, dat de Schrijver, bl. 125, het gevoelen van HUFELAND laakt, en zelf, bl. 133, de ſmetſtof met het plantenzaad vergelijkt.

Die het oog van eenen aan Egyptiſche oogontſteking lijdenden aanſtaart, bl. 135, doet *meer*, dan aan de werking der ſympathie zich blootſtellen.

Wat nu het wezen en den zetel der ziekte betreft, de Schrijver brengt, zoo veel mogelijk, de voornaamſte gevoelens te berde, wikt en weegt, toetst, beſtrijdt, verdedigt, beroept zich op zijne ondervinding; maar het raadſel wordt

hiermede, althans voor ons, niet geheel opgelost. Zijne poging ter oplossing is wel schrander en scherpzinnig, en toont den denker, die van de ontdervinding weet partij te trekken; maar, of de oorspronkelijke ziekte, die de Cholera-verschijnsels voortbrengt, als eene *uitslagziekte der ingewanden* (*exanthema intestinorum*) moet beschreven worden, — geene *Cholera*, maar *rubeola intestinorum* zij, dit is een moeijelijk vraagstuk, ondanks de anders scherpzinnige gronden, op bl. 153 en verv. ontwikkeld. Wij kunnen, in weerwil derzelven, met den Schrijver niet instemmen, bl. 175: *Zoo hebben wij in het exanthema den draad gevonden!*

Met eenige bevreemding zagen wij de *bloedsverandering*, bl. 144, als ter loops behandeld: bij den invloed der zenuwen was hij uitvoeriger; waarom bij dit belangrijk punt zoo kort af? De verandering van het bloed, als oorzaak of gevolg, is niet genoeg in aanmerking genomen.

De op bl. 141 vermelde kramp van het hart is ons meer als een gevoel van volheid uit de bloedsophooping, dan als kramp, toegeschenen.

Wij wenschen vurig, dat de Schrijver het moge *geraden* hebben, dat het niet waarschijnlijk is, dat de Cholera zal terugkeeren; wij voor ons vreezen, dat de *rubeola intestinorum* zich zeer wel zoude kunnen hervatten! En dan — wat geeft het Roodvonk op den duur niet te doen?

Vele, soms stuitende, drukfouten ontsieren het werk op vele plaatsen.

Ten besluite: ook wij *hebben gegeven*, *wat wij vermogten*, *wat wij voor waar en waarschijnlijk al of niet dachten te mogen houden*; en wij danken den Heer D'AUMERIE voor zijne moeite. Is hij in zijne PROEVE, *om de raadsels op te losen*, ook niet geslaagd, hij heeft altijd eene hoogstbelangrijke bijdrage tot de Geschiedenis der Cholera in ons Vaderland geleverd.

Naschrift. — Deze beoordeeling was reeds geschreven vóór dat de hervatting der Cholera zeker bekend werd. Onze *hoop*, dat de Schrijver het mogt geraden hebben, die toen en altijd met *vrees* gepaard ging, zoo zij door haar niet overtroffen werd, is niet vervuld; de Cholera *is* teruggekeerd, gelijk wij dit vermoedden. Ach, dat zij op den duur door terugkeering ons niet bezig houde, en telkens ons stof tot ernstiger overweging geve! Offchoon er in de Cholera zoo

veel *raadſelachtigs* niet is als men vermoedt of voorwendt, zij blijft gaandeweg onze aandacht bezig houden, en levert nog genoeg op, hetwelk eene naauwkeurige naſporing waardig is.

Londen en deszelfs Bewoners, of Engelſche Zeden en Gewoonten. Naar het Fransch van SANTO DOMINGO. *Te Amſterdam, bij* J. C. van Kesteren. 1832. *In gr.* 8*vo.* 294 *Bl. f* 2 - 75.

In dit werk van een' bij ons, in een letterkundig opzigt, gunſtig bekend' Schrijver, worden de *Engelſche* zeden en gewoonten, voor zoo ver die te *Londen* kunnen worden waargenomen, vrij onpartijdig en op eene onderhoudende wijze geſchilderd. Dit boek is dus zeer geſchikt voor eene lectuur bij ontbijt- en theetafel; en, daar het nuttige en zaakrijke zich met het aangename vereenigt, zal men zich den tijd, ter lezing daarvan beſteed, niet beklagen. Wenſchelijk zou het intusſchen zijn geweest, dat de vertaling door eene meer kundige hand volvoerd, en de verbetering der drukproeven naauwkeuriger geſchied ware. Dan zou men, bl. 2, niet lezen *het mijnen*; bl. 4, het jonge meisje *wenschten* ons; bl. 91, *geſchept* voor *geſchapen*; bl. 99, een' volzin als deze: „ Dokter HUME, „ *die*, nadat hij in de *Indiën* geneesheer en koopman is ge„ weest, *is* thans een der ijverigſte voorſtanders van de Op„ poſitie," en een aantal andere onnaauwkeurigheden meer. Het is ſoms, alsof het vertalen per ſtoommachine geſchiedt, en de beſchrevene bladen onovergelezen ter drukperſe gezonden worden! Dit is altijd te bejammeren, maar inzonderheid dán, wanneer het oorſpronkelijke werk niet zonder verdienſten is.

Vruchten ingezameld door de aloude Rederijkkamer de Wijngaardranken, onder de zinſpreuk: Liefde boven al, te Haarlem. Te Haarlem, bij V. Loosjes. 1833. *In gr.* 8*vo. VIII*, 221 *bl. f* 2 - 50.

Daar is voorzeker geene ſtad in ons vaderland, welke *Haarlem*, in het aankweeken en verſpreiden van nuttige kundigheden onder de inwoners, in het inſtandhouden van alwat

goed en edel is, en in het daarſtellen van nieuwe heilzame inrigtingen, overtreft. Het door ons aangekondigde geſchrift levert eene bijdrage tot bevestiging van ons gezegde.

In den jare 1504 werd de Rederijkkamer *de Wijngaardranken* aldaar opgerigt, en beſtond na verloop van driehonderd-twintig jaren nog, wel is waar veel veranderd en verouderd, met weinig uiterlijke teekenen van bloei en leven, maar de wortel van den ſtam was noch uitgeroeid noch verdord. Dit ſtond in den jare 1824 te vreezen; toen eenige burgers der ſtad den naam, de regten, papieren en overgeblevene verſierſelen van de toenmalige eigenaars wettig aankochten, den ouden ſtam zorgvuldig opkweekten, en, om van vorige niet te ſpreken, nu deze vruchten aan het letter- en vaderlandlievend publiek aanbieden. Het werkje is afgedeeld in prozaïſche en poëtiſche ſtukken, door geenen naam der vervaardigers onderteekend, welke alzoo aan Recenſent onbekend zijn, offchoon hij in een en ander vers den vogel aan den zang meent te herkennen. Wij zullen onzen lezeren den inhoud van het geheel kortelijk mededeelen.

Lofrede op DIRK VOLKERTZ. KOORNHERT. Eene waardige hulde, aan KOORNHERT, als wijsgeer, ſtaatsman, beminnaar des vaderlands, opbouwer van Neêrlands taal, dichter, en verlicht Christen, toegebragt. Dit ſtuk is met warmte en deftigheid geſteld. De Schrijver ſchijnt zeer wel bekend te zijn met de oude Litteratuur. Het is eene ſchoone lofrede.

Het Leven van JAN HUYGEN VAN LINSCHOTEN. Wat deze in 1563 te *Haarlem* geboren beroemde zeereiziger verrigt heeft, wordt met veel kennis van zaken, met vermelding van door den Schrijver geraadpleegde geſchriften en documenten, in een' duidelijken en aangenamen ſtijl, verhaald.

Het Leven van NIKOLAES RUYCHAVER. De daden van dezen dapperen *Watergeus*, eerst ter zee, naderhand, met meer orde, beleid en onwrikbaren moed, te lande uitgevoerd, worden in een' netten hiſtoriſchen ſtijl vermeld.

Levensſchets van WILLEM BROUWER BOSCH. De levensſchets van dezen zeer ervarenen Geueesheer en liefderijken menſchenvriend beviel ons zeer, en om den vorm, en om den inhoud. Het is zeer loffelijk, dat men de gedachtenis van min algemeen bekende verdienſtelijke mannen voor de vergetelheid beware.

Levensberigt van P. VAN WOENSEL. Met geen minder genoegen zal men deze min bekende berigten over den ge-

leerden, geestigen en zonderlingen VAN WORNSEL lezen. De Schrijver kenmerkt zich door eenen bedaarden geest van onderzoek, welke lofwaardig is.

Levensberigt van HENDRIK WAARDENBURG. De ſteller van dit ſtuk heeft den braven, zedigen en geleerden WAARDENBURG niet alleen goed gekend en gewaardeerd, maar ook in deze bladen naar waarheid en met liefde geſchetst. Beminnaars en hoogſchatters der oude Letterkunde vooral zullen dit portret met graagte ontvangen.

Herinneringen uit het Leven van JACOB VOSMAER. Wie kent den geestigen Schrijver van *Maarten Vroeg* niet? Welkom zijn ons deze herinneringen, geput uit zijnen omgang, leven en geſchriften, door eenen vriend, welken het voorzeker aan eenen opmerkzamen geest en bekwaamheid, om zijne gedachten uit te drukken, niet hapert. VOSMAER was met de gave der luimigheid en drooge ſcherts geboren. Begrijpt dit toch, *imitatores ſervum pecus!*

Eenige punten van vergelijking tuſſchen den Trojaanſchen Oorlog en de Kruistogten. Het is een bekend gezegde, dat alle vergelijking mank gaat. Dit is bijzonder het geval in hiſtoriſche vergelijkingen, van welken aard ook. Met dat al ontbreekt het den Schrijver van dit betoog niet aan eene goede manier van zien.

Na dit kortelijk gezegd te hebben over de prozaïſche ſtukken, blijft ons overig, om ook het dichterlijke gedeelte vlugtig aan te ſtippen.

BORDET, 1573. BORDET laat zich uit wanhoop, en omdat hij niet in handen der *Spanjaarden* wil vallen, door een' zijner ſoldaten doodſchieten. Een ſchoon, krachtig vers.

NICOLAAS BERCHEM. De lof van den grooten Schilder, „*ſinds wiens geboort' Aan Kenmerland bevoorregt oord Natuur meer ſchoonheid ſcheen te geven*," wordt op welluidende toonen bezongen, met vermelding van eenige ſtukken van die meesterhand.

RIPPERDA. De Rederijkkamer heeft ter eere van dezen Held een' Gedenkſteen op de zaal van den Stadsdoelen te *Haarlem* doen plaatſen. Ook dit vers is zijner nagedachtenisſe waardig.

De Troost, *Jaarzang*. De Factor verſtaat zijn ministerie wél. Dit blijkt ook uit: *Wereldburgerſchap en Vaderland.*

PIETER DIRKSZOON HASSELAAR. „*Hij roept: Laat los, eer gij volendt. Zoo gij den Vaandrig zoekt, ik ben 't! Grijpt mij; 'k ſtel me in uw handen.*"

Bij het graf van BILDERDIJK, en: *Bij mijne 73ſte verjaring*, kenſchetſen eenen Dichter, die ook in zijne manier (want ieder heeft zijne manier) voortreffelijk in de kunst is.

Met één woord, wanneer wij het fraaije Titelvignet van den ſmaakvollen MICHAËLIS aanſchouwen, en die vruchten, welke daar aan den ouden ſtam langs dien vervallen' muur hangen, in het geſchrift zelve als 't ware proeven, doen zij ons naar meer verlangen, vooral van die ſoort, welke de verdienſten van beroemde *Haarlemſche* en andere vaderlandſche mannen en vrouwen bekroont en opluistert.

Memoria amici integerrimi HENRICI GULIELMI WAARDENBURG, Medicinæ Doctoris Naardenſis, defuncti amicis ſcripſit GUIL. HENR. DE VRIESE. Lugd. Batav. apud *C. C. van der Hoek.* 1833. 8vo. pp. IV, 23. *f* : - 30.

Dit kleine, lieve boekje verdient eene zeer loffelijke melding. Het is een vereerend gedenkſtuk, zoo wel voor den overledenen WAARDENBURG, als voor zijnen nog levenden vriend DE VRIESE, Med. Doctor te *Rotterdam*, zoo wij ons niet bedriegen. Wij leeren daaruit het beminnelijke karakter, den goeden ſmaak, den ijver, de geleerdheid en kundigheden van WAARDENBURG, als kind, jongeling en man, kennen, en treuren met den vriend, dat een mensch van zoo vele verwachting en zulke hoedanigheden, te *Naarden*, alwaar hij de Geneeskunst uitoefende, zoo vroeg aan zijne dierbare betrekkingen ontrukt is.

Indien DE VRIESE zich hier in een zeer gunſtig licht vertoont ten aanzien van zijn hart, niet minder gunſtig is dat licht ten aanzien van zijnen ſmaak. De vorm en Latiniteit van deze *Memoria* zijn uitſtekend fraai en bevallig. Jonge Geneesheeren, en vooral Studenten in de Geneeskunde, zullen het ons dank weten, dat wij hunne aandacht op dit werkje gevestigd hebben.

De Pleegzoon. Een Verhaal, door Mr. J. VAN LENNEP. *In II Deelen. Te Amſterdam, bij* P. Meijer Warnars. 1833. *In gr. 8vo. Te zamen 736 Bl. f 7* - 20.

Onze Letterkunde is nog zoo rijk niet aan goede proza-

geſchriften, dat niet een Roman van iemand van JACOB VAN LENNEP's talenten daarin zeer welkom zou wezen. Men verwacht met regt in den gelukkigen *dichterlijken* navolger van WALTER SCOTT die zelfde kennis van de zeden en gebruiken des tijds, waarin hij zijn verhaal plaatst, en die zelfke gave van ſchildering, ook in proza. Gretig namen wij dan ook dezen Roman in handen, waarin een geval uit den tachtigjarigen oorlog tegen *Spanje*, bij het einde van het twaalfjarig Beſtand, wordt geſchilderd. Dat het een *vaderlandsch* onderwerp zou wezen, was van den Dichter der *Nederlandſche Legenden* te verwachten; en dat het onderhoudend zou zijn, daaraan kon ook wel niet worden getwijfeld. Inderdaad bezit VAN LENNEP het talent van verhalen in eene zeldzame mate. *Rec.* kon bijkans niet uitſcheiden, eer hij het verhaal had ten einde gebragt, en dit is in eene nog ſterkere mate bij mannen van *ſolide* geleerdheid en gezuiverden *hiſtoriſchen* ſmaak het geval geweest, die hij zou kunnen noemen. Trouwens, wij behoeven ook ſlechts het getuigenis van den Schrijver, dat, „ toen hij in den voor„ laatſten zomer hetzelve in den huiſelijken kring zijns Va„ ders voorlas, hij het genoegen had van te beſpeuren en „ de verzekering te ontvangen, dat het noch zijne ouders, „ noch zijne jongere toehoorders had verveeld." De goedkeuring van eenen man als DAVID JACOB VAN LENNEP, die bij de meestomvattende kunde den fijnſten ſmaak voegt, is zekerlijk van zeer groote waarde; en wanneer de geheele verdienſte van den Roman in de opwekking, het levendig houden en de voldoende bevrediging der belangſtelling in de verhaalde geſchiedenis beſtaat, zoo heeft de *Pleegzoon* in de hoogſte mate aan die vereischten voldaan. De perſonen worden er, even als bij HOMERUS, (*ſi parva licet componere magnis*) meest altijd zelve ſprekende ingevoerd, en zij ſpreken doorgaans goed naar de rol, die de Schrijver hun toegedeeld heeft. De goedhartige, rondborſtige, maar wel eens wat al te driftige *Sonheuvel;* zijn knecht *Bouke*, dien men *moet* lief krijgen, en die altijd met ſpreekwoorden in de weer is; de Freule *van Sonheuvel*, die vooral in den beginne (naderhand minder) onze belangſtelling in eene hooge mate opwekt; de eerlijke, hoewel zonderlinge Dominé *Raesfelt;* de laaghartige, maar voorzigtige verrader *Mom;* de laffe zwetſer *van Botbergen;* de held van het ſtuk zelve, dien wij mede met een kloppend hart bij zijne wisſelende avonturen

verzellen, en nog zoo vele andere perſonen, getuigen van de gave van ſchildering, die VAN LENNEP in eene hooge mate bezit. Op den *Jezuit*, die eigenlijk meer de held is dan *Joan*, zullen wij ſtraks terugkomen.

Doch dit talent is het eenige niet, hetwelk een goede Romanſchrijver moet bezitten. Er zijn onderſcheidene, zeer uiteenloopende ſoorten van Romans. De *ſentimentele*, waarvan AUGUST LAFONTAINE de laatſte voorſtander was, is zachtelijk uitgeſtorven; men leest ze niet meer. De *karakterſchilderende*, die in de achttiende Eeuw de meesterſtukken van ROUSSEAU en RICHARDSON (hoezeer uiteenloopend) voortbragt, en die ook bij ons in de *Sara Burgerhart*, *Willem Levend* en *Suſanna Bronkhorst* zulke belangrijke tafereelen leverde, zoekt geenszins naar eene opeenſtapeling van zonderlinge lotgevallen, maar ontwikkelt veelmeer de *karakters*. Zoo is de knoop in de *Clariſſa* en den *Grandiſon* doodeenvoudig; het geheele *verhaal* zou in eene bladzijde of drie, vier kunnen afloopen; maar daarmede zou men geene ſcheppingen van het Genie, als *Clariſſa*, *Lovelace*, *Sir Charles* en *Clementina*, hebben. Daarom kan ook de vorm van *brieven* hier zeer goed dienen. Eene andere ſoort is die van FIELDING, die meer luimig en meer avontuurlijk is, waar zich de gebeurtenisſen en zonderlinge lotgevallen meer verdringen; maar altijd blijft nog de held de hoofdperſoon, om wien zich alles groepeert, en de ontwikkeling van wiens karakter de hoofdzaak blijft. De derde of vierde ſoort zijn de *hiſtoriſche*, die, eene ware geſchiedenis tot grondſlag leggende, of ten minſte den held des verhaals op het veld der Geſchiedenis overbrengende, de vrijheid heeft van verdichten, maar zich tevens in de verpligting ſtelt van getrouwelijk de zeden en het *costuum* der voorgeſtelde tijden en menſchen te ſchilderen. Hetgeen hij verhaalt, is misſchien, is waarſchijnlijk niet gebeurd, maar het *kon* gebeurd zijn. Hierin is WALTER SCOTT een ſchier onbereikbaar Meester, dien, naar ons gevoel, zelfs COOPER ſlechts in één zijner Romans, *the last of the Mohicans*, evenaart. In SCOTT vereenigt zich de karakterſchildering (wie denkt niet aan *Flora* en haren broeder in de *Waverley*, aan den tempelridder, den boogſchutter, den eerlijken *Sakſiſchen Franklin* in de *Ivanhoe*, aan de onvergelijkelijke *Jenny Deans* en haren vader in de *Heart of Mid-Lothian*? enz.) met groote verſcheidenheid van lotgevallen en met de waarheid der voor-

ſtelling, niet wat *daden*, maar wat *zeden* betreft. De held der geſchiedenis is daarbij niet altijd de belangrijkſte perſoon; dikwerf zelfs op verre na niet, gelijk in *Quentin Durward*, die zeer ver in belangrijkheid bij LODEWIJK XI achterſtaat. Zoo is ook in SPINDLER's *Jood* de *Ben David* op verre na niet diegeen, waarin wij het meeste belang ſtellen; maar *Zodick* is de man, op wien de meeste gebeurtenisſen uitloopen, ſchoon meer dan menſchelijke boosheid in zijne borst woont. De Heer VAN LENNEP heeft zich blijkbaar *deze* ſoort tot voorbeeld gekozen. Ook bij hem is de *Pleegzoon* eigenlijk niet die perſoon, die ons het meest *intereſſeert*. Dit is blijkbaar een ander, een *Jezuit* namelijk, maar zoo duivelsch, dat wij ter eere der menschheid gelooven, dat uit de ſchool van LOYOLA ſlechts weinig *zulke* leerlingen zijn voortgekomen. De *Satan* van MILTON (ook de held van diens gedicht) is, bij hem, een goede Engel. Men begrijpe ons wél: het belang, dat wij in den *Jezuit Eugenio* ſtellen, is de wensch, hem voor zijne ſnoodheden naar verdienſten geſtraft, hem openlijk ter dood gebragt te zien. Het is waar, zijn einde is afgrijſelijk, maar toch niet zóó, als de ſtraffende Geregtigheid het zou wenſchen. In het geheim, in een oogenblik, braakt hij zijne duivelenziel uit, wel door de handen van het voornaamſte werktuig zijner ſnoodheid, maar toch op eene wijze, die ons gevoel niet voldoet, die ons zelfs zekere deernis met den booswicht doet ontwaren. Waarom niet hem benevens de overigen door zijnen zoon en zijn werktuig doen verraden, en *dus* openlijk boeten voor eene reeks van bedrevene of ontworpene misdaden, die duizend dooden verdienden? — Ook is het aantal der perſonen zoo talrijk, de knoop daardoor zoo ingewikkeld, en de ontwikkeling zoo ſnel, (immers het *voornaamſte* der ontknooping, de ontdekking van het verraad door *Ludwig* aan MAURITS en de daarop gevolgde verzoening van dezen met FREDERIK HENDRIK, wordt ſlechts vooronderſteld, niet verhaald) dat, wel is waar, de nieuwsgierigheid daardoor zeer geſpannen blijft, maar de ontwikkeling der karakters niet zoo goed plaats kan hebben, en ook meermalen tegen de waarſchijnlijkheid wordt gezondigd. Of is het tooneel in de geheime *Remonſtrantſche* Vergadering, (IIde D. bl. 287—295) waar zich MAURITS en FREDERIK HENDRIK beide bevinden, wel met de waarſchijnlijkheid overeen te brengen? Is het zelfs, de geſteldheid dier tijden in 't oog

houdende, wel *mogelijk?* Maar vele Romanſchrijvers van onzen tijd ſtellen zich bovenal voor, *effect* te doen, waarvoor natuurlijk dergelijke tooneelen wel berekend zijn, die echter vooral in eenen *hiſtoriſchen* Roman, waar men het karakter en de geſteldheid der bekende handelende perſonen bovenal moet in 't oog houden, kwalijk voegen.

Gewigtige perſonen uit de Geſchiedenis moeten in zulk eenen Roman ook met de meestmogelijke waarheid en onpartijdigheid worden geteekend. Dit heeft WALTER SCOTT omtrent ELIZABETH en JACOB II en SPINDLER in zijnen (anders veel te avontuurlijken) *Bastaard* omtrent Keizer RUDOLF II gedaan. Maar is dit hier ook het geval omtrent MAURITS? Zou zulk een man, op een oogenblik, dat de naderende afloop van het Beſtand wel alle zijne zorgen in *den Hage* vereischte, vermomd, met zijn' broeder, onder de namen van Kapiteins *Holtvast* en *Schwanck*, in *Gelderland* rondzwerven, al is het dan ook voor *militaire* oogmerken? Maar bovenal MAURITS wordt hier te gunſtig geteekend. In het tooneel met FREDERIK HENDRIK, dat anders een der ſchoonst uitgevoerde van het boek is, en ons den *dramatiſchen* Dichter doet kennen, is eene zekere navolging van HOMERUS, waar MAURITS evenzeer door het tegenover hem hangende beeld zijns Vaders, als *Achilles* door de achter hem ſtaande *Minerva*, van het onvoorzigtige trekken van zijn zwaard wordt teruggehouden. De Dichter van den Roman maakt ons zelfs op die navolging opmerkzaam, door aan MAURITS *Achilles' heldenmoed en kinderlijke opregtheid* toe te ſchrijven, en te zeggen, dat hij, gelijk deze, *even ſpoedig tot vergiffenis als tot toorn geneigd was.* In zulke karakters kan echter niet ligt *haat* wortel ſchieten; en toch erkent hij, twee bladzijden verder, dat hij den Advocaat *haatte.* Een *Achilles* zou zijnen *Phœnix in geen geval* hebben laten ter dood brengen; maar de Stadhouder kon niet verkroppen, dat de oude, eerlijke Staatsdienaar hem in de zaak van het Beſtand te magtig was geweest, en daarom moest hij, tien jaren later, van kant. Doch neen! dus beſchouwt onze Schrijver de zaak niet. „Deze ſtrafoefening was veelmeer een bewijs der verhevenſte deugd, die den roem bij het nageſlacht (eenen Held meer dan het leven) aan het welzijn des Vaderlands opoffert! Ziehier de geheele plaats: „ Hoor *Frits!* weet gij, wat het is, regtvaardig te „ *moeten* wezen? Hebt gij, als ik, u immer in de omſtan-

„ digheden bevonden, van, omdat de veiligheid, het belang,
„ ja het geheele welzijn van dit arme volk het vorderden,
„ eenen ouden Staatsdienaar, eenen grijsaard, die met den
„ voet in 't graf ſtond, eenen man, die oneindige dienſten
„ aan mij en aan het Gemeenebest bewezen had, en die,
„ ter dood veroordeeld, geene genade vragen wilde, te *moe-*
„ *ten* overgeven aan de wraak dier gehoonde wet? Weet gij,
„ wat het zegt, eenen welverdienden en met moeite verkre-
„ gen' roem van regtvaardigheid te hebben opgeofferd, om
„ der regtvaardigheid wille? — Ik heb het vonnis van OL-
„ DENBARNEVELDT bekrachtigd, omdat hij ſchuldig was; ik
„ heb het bekrachtigd, offchoon ik hem haatte, den ouden
„ heerschzuchtige! Ik zoude het evenzeer bekrachtigd heb-
„ ben, al had ik hem lief gehad. Nu weet ik, dat men bin-
„ nen- en buitenslands mij van wreedheid, van ondankbaar-
„ heid beſchuldigt; dat het niet altijd billijk nageſlacht, op
„ de daad meer dan op de drijfveren lettende, mijne vijanden
„ na zal praten, en, zich vermetel als regter mijner daden
„ opwerpende, in mijne grootſte zelfopoffering niets dan zelf-
„ belang en vuige ſtaatzucht zien zal. Ik weet dit; nog
„ meer, ik wist dit alles, toen ik ſchreijend het doodsbevel
„ onderteekende; en echter, ik heb de zorg voor mijnen
„ roem, voor mijne eer bij de nakomelingſchap, laten varen,
„ en alleen het belang des lands en de handhaving der wet
„ geraadpleegd." Zulk eene buitenſporige verklaring van het gedrag des Prinſen omtrent den Advocaat hebben wij nog nergens, zelfs niet bij zijne warmſte verdedigers, gevonden. Hoe! was het *leven* van *Hollands* grootſten Staatsman volſtrekt onbeſtaanbaar geworden met *Hollands* welzijn en veiligheid? Zou zelfs eene eeuwige gevangenis, gelijk die, over DE GROOT uitgeſproken, daartoe niet hebben kunnen volſtaan? Moest het *bloed* van den grijsaard noodzakelijk ſtroomen, zoo *Holland* zou blijven beſtaan? Wij gelooven, dat VAN LENNEP hier Prinsgezinder is dan de Prins, en dat MAURITS nimmer zoo ver gedacht heeft, maar wel — om den ouden man zijne *heerschzucht*, (dat woord ontſnapte hem toch, bl. 309) *die niet naar zijne pijpen danſen wilde*, betaald te zetten. Maar over 't geheel ſchijnt onze Schrijver omtrent den Advocaat en zijne vrienden zeer ongunſtig te oordeelen, en dit oordeel heeft merkbaren invloed op zijne voorſtelling. Als wachtwoord der landverraders geldt het gezegde: *St. Jan is dood* (OLDENBARNEVELDT), waarop de ander dan moest

antwoorden: *Maar alle hoop nog niet ontvlood.* OLDENBARNEVELDT was dus *Spaanschgezind;* iets, dat zijne Regters niet eens in zijn vonnis hebben durven plaatsen. De aanslag van MOM, in 1621, om *Tiel* aan de *Spanjaarden* over te leveren, moet noodzakelijk in verband worden gebragt met de zamenzwering der Zonen van OLDENBARNEVELDT en andere misnoegde Remonstranten in 1623, ten einde de laatsten als met den vijand heulende te kunnen voorstellen; iets, hetwelk volstrekt tegen de Geschiedenis strijdt, daar men weet, hoe rondborstig en stellig UITENBOGAARD en de uitgewekene Remonstranten SPINOLA's verleidelijke aanbiedingen tegen hun ondankbare Vaderland van de hand wezen; eene aanmerking, die ook door den bekwamen beoordeelaar van dit boek in den *Vriend des Vaderlands* wordt gemaakt. Vooral maakt DE GROOT in dezen Roman eene ellendige figuur, niet veel beter dan die van een' schoolvos. Hij komt slechts eene enkele maal voor, in *'s Hertogenbosch*, (IIde D. bl. 181—184) met UITENBOGAARD en GREVINKHOVEN; de beide laatsten spreken bijna geen woord, en DELPORT schermt, als een ware Pedant, alleen met zijne geleerdheid uit de *Romeinsche* Historie, en het verbeteren der Latijnsche taalfouten van een' *Spaanschen* Officier. Omrent de hun gedane aanbiedingen schijnen zij te weifelen! — Over 't geheel hebben de *historische* personen in dezen Roman ons het minste behaagd. Het karakter van den Graaf *van Falkenstein*, Heer van het slot *Bruck*, (of liever *Bröck*, bij *Mulheim* aan de *Roer*) is wél aangelegd; maar hij verdwijnt te vroeg van het tooneel. Zijn vriend, de Baron *van Sonheuvel*, de pleegvader van den held des verhaals, is zoo goed en beminnelijk, gepaard met fiere krijgsmansdeugd, dat het ons waarlijk moeit, dat de Schrijver hem daarna, geheel zonder noodzakelijkheid voor de ontknooping des werks, tot den drank laat vervallen. (Iste D. bl. 298.) *Ludwig*, eene der spillen, waarop het verhaal draait, is bekwaam en doortrapt, maar verachtelijk en lafhartig. Kon zijne moeder *Magdalena*, die door verkleefdheid aan haar geloof tot de grootste snoodheid de hand leent, ons ligt doen denken, dat de *Roomsche* Godsdienst zelve de misdaad bevorderde, zoo leert ons echter de uitmuntende Pater *Ambrosius*, een waardig Evangeliedienaar even als *Raesfelt*, schoon van zeer verschillende belijdenissen, het tegendeel. Even zoo staat tegenover den slechten Remonstrantschen Predikant *Groen-*

hovius de brave *Hendrik Raesfelt*. De rijknecht *Bouke*, de ſtandvastige vriend van *Joan*, hoezeer ook de ſchijn tegen hem zij, is een der best volgehoudene, best geteekende karakters.

Behalve meer onwaarſchijnlijkheden of onbegrijpelijkheden, die in het verhaal voorkomen, is deze wel de ergſte, dat de held, toevallig te *Tiel* in eene onderaardſche vergadering der Pausgezinde zamenzweerders gekomen, zich niet onvoorwaardelijk verbinden willende, om deze hoogst verdachte bijeenkomst voor de Overheid te verzwijgen, daarop met hechtenis bedreigd wordt, maar zich een' weg ter ontkoming baant, en nogtans, in vrijheid gekomen, van het geheele geval geen woord rept, waar het zaak zou geweest zijn dit te doen. Zekerlijk had die aangifte den Roman te ſpoedig doen eindigen; maar na het gebeurde is het verzuim daarvan volſtrekt onverklaarbaar.

Ten ſlotte komt ons gevoelen hierop neder, dat deze Roman, als onderhoudende *lectuur*, als voorbeeld in de kunst van verhalen en *dialogiſeren*, in een' ſchitterenden, ſomtijds luimigen en geestigen, elders hooggeſtemden fijn geſchreven, en vol vernuft en vindingskracht, zijnen maker groote eere aandoet, en onze beste voortbrengſelen in dien trant op zijde ſtreeft. Maar vraagt men naar waarheid, naar waarſchijnlijkheid van karakters der daarin voorkomende *hiſtoriſche* perſonen, en der Natie zelve, zoo als zij toen was, dan heeft de Schrijver zich wel alle moeite gegeven, om het *costuum* van het begin der zeventiende Eeuw voor te ſtellen; maar het portret der Natie zelve is door hem niet getroffen, en aan haar voorkomen is bezwaarlijk regt gedaan. Zij was misſchien te eenvoudig voor zoo veel ridderlijke avonturen. Ook hare deugden zijn te weinig in het licht geſteld. *Men zegt vrij algemeen en kraait het elkander na, dat onze voorvaderen ons land hebben vrijgevochten*, zegt VAN LENNEP (Ilde D. bl. 98), en wil die eer liever aan vreemde, *Franſche*, *Engelſche* en *Duitſche*, huurbenden toekennen! Die zouden toch, zonder den geest, die de geheele Natie ter zee en te lande bezielde, wel te kort zijn geſchoten. De *masſa* beſtond ook altijd nog uit *Nederlanders*, (de uitgewekene *Walen* en *Vlamingen* daaronder gerekend.) Het poespas van *Engelsch*, *Fransch*, *Vlaamsch* en allerellendigst *Hoogduitsch*, (waarom is *dit* juist alleen zoo mishandeld en onkenbaar geworden? is het omdat vele *Duitſchers* in ons

land hunne eigene moedertaal verleeren, zonder daarom beter *Hollandsch* te kennen?) dit jammerlijke mengelmoes, in den mond der eerſte krijgsbevelhebbers van dien tijd gelegd, is ook een grove wanſmaak, waarvoor wij den Heer VAN LENNEP niet vatbaar zouden hebben geacht, want zijne geestigheden zijn anders doorgaans van de echte ſoort.

De geachte Schrijver houde ons deze bedenkingen ten goede, die ſlechts het belang der Letteren ons heeft in de pen gegeven! Maar van iemand van zijne talenten mag veel gevorderd worden, en de kritiek, die bij anderen eenigzins toegevend kan zijn, omdat het *tamelijke* bij hen reeds wél is en hun voorbeeld geen nadeel zal doen, mag en moet geſtrenger zijn bij eenen man, die bij ons, maar met oneindig meer waardigheid, ſmaak en beginſelen, dan een VICTOR HUGO, de *romantiſche* ſchool vertegenwoordigt. Hij mag naar de zeldzame eer *ſtreven*, eenmaal *onze* WALTER SCOTT te *worden*.

WAT TYLER, *een historisch Tafereel van den Opſtand der Landlieden onder de Regering van* RICHARD II, *Koning van Engeland. Naar het Hoogduitsch van* WILHELM BLUMENHAGEN, *door* C. H. S. F. MOORREES. *Te Groningen, bij* H. Eekhoff, Hz. 1833. *In gr.* 8*vo.* 96 *Bl. f* 1-:

De vertaling van dit historisch-romantisch verhaal wordt uitgegeven *ten voordeele der ſlagtoffers van den noodlottigen Veenbrand te Zevenhuizen, bij de Leek, op den* 11 *en* 12 *Junij ll.* Onze geëerbiedigde Koning ſchreef in voor 100 exemplaren; een aantal Inteekenaren volgde dat edel voorbeeld; en wij kunnen niet nalaten, dit fiksch en vurig gemaald Tafereel van den mislukten opſtand van 1380, onder den *Britſchen* MASANIELLO, den Leidekker WALTER HILLIARD, gezegd WAT TYLER, ook buiten het weldadig doel, ter lezing aan te bevelen.

Wij hebben echter ééne aanmerking, het boekje zelve — en eenige andere, den Vertaler rakende, welke wij te gereeder mededeelen, daar zij het vertier, dat wij zoo hartelijk wenſchen, niet zullen belemmeren.

Hoezeer wij het eens zijn met den Vertaler, in diens Voorrede, wanneer hij zegt: „Vroeg of laat, eenmaal zeker, „worden baldadige tuimelzucht en opſtand tegen eene wettige

„ Regering aan de Rebellen zelve geſtraft;" zoo moeten wij evenwel zeggen, dat alreeds bladz. 8—13 een ſtaaltje wordt gegeven van eene zoo gruwelijke en zoo tergende dwingelandij, dat de daad van WAT TYLER, zoo niet verdedigd, dan toch allezins verſchoonbaar wordt voor de regtbank van het menſchelijk gevoel; terwijl vervolgens door het opgewonden Volk barbaarschheden werden gepleegd, welker aanleiding almede in die ſnoode dwingelandij zelve tastbaar te vinden is, waardoor de als algemeene waarheid geldige hoofdleering in de toepaſſing aanmerkelijk wordt verzwakt.

Den Vertaler moeten wij voorts, te zijner waarſchuwing tegen overhaasting, opmerkzaam maken opeenige Germanismen, verkeerde uitdrukkingen en taalfouten, welke het werkje niet weinig ontſieren.

Onder de eerſte tellen wij: *de verdienst*, bl. 6; *gende*, 8; de poort *inſlagen*, 15; *geſchrei*, op vele plaatſen, voor *geſchreeuw*; de laarzen *drukken*, 39; het *pantſer aanleggen*, 55; de *ſtatige* jongeling, 57; de *gemeenzame* zaak, 78, enz.

Onder de tweede: *duistere* blik, *geringe* blos, bl. 3; zijn' dorst *vergrooten*, 4; hoofdgeld, op eene *godslasterlijke* wijze opgelegd; *knoopte aan* zijn' gordel, 6; *dun* geduld, 13; wij komen ſpoedig *na*, 23; *boosaardig*, lees *wraakgierig*, 26; eene ſchoon *gebouwde* jonkvrouw, 28; *bloedmensch*, 36; *verblijfplaats*, 54; Saul's *donder?* 66; *Lady*, bij herhaling, voor *Miſs*; *bloedvuisten*, 71; zucht naar *genoegens*, lees *vermaken*, 96, enz.

Onder de taalfouten eindelijk: gij zult *een' echten* Koning zijn, bl. 60; *welke*, voor *welken*, 74, enz. enz.

Eere zij overigens Vertaler en Uitgever voor eene menschlievendheid en belangeloosheid, bij onzen Landaard zoo algemeen, dat zulks alleen behoeft te worden vermeld, om de vereischte ondersteuning te erlangen. Waarlijk, wij zijn er grootsch op, *Nederlanders* te zijn!

Militaire Loopbaan en Lotgevallen van den Vrijwilliger GOOSE MORRE, *door* G. ENGELBERTS GERRITS. *Met Portret en Romance. Ten voordeele van den deerlijk verminkten Held. Te Amſterdam, bij* G. Portielje. 1833. *In gr. vo. IV*, 39 *Bl. f*: -90.

Met een geroerd hart namen wij dit boekje in handen, met geestverheffing lazen wij het, en met een' traan in het oog legden wij het neder. Wij vinden hier de ſchoonſte en edelſte aandoeningen en gewaarwordingen der menschheid ten toon geſpreid en wederkeerig opgewekt. Alles wettigt hier den uitroep, met welken wij het voorgaande verſlag ſloten. Vaderlandsliefde, moed, volharding in den ſtrijd, mannelijke kloekheid bij het ondergaan van zware kunstbewerkingen, in onze brave krijgslieden; menschlievendheid, zelfverzaking en vrome Christenzin, boven onzen lof, in ORANJE's edele Gemalinne; edelmoedige hulpvaardigheid in vijanden, in *Franſchen*, ja zelfs in *Belgen*; dankbaarheid voor bewezene weldaden in hen, die daarop de regtmatigſte aanſpraak hadden; opoffering van eigen geldelijk belang, eindelijk, in Schrijver, Uitgever en Kunſtenaars, die te zamen dit wél geſchrevene en keurig uitgevoerde werkje alzoo het licht deden zien. En zou dan nu het Publiek in gebreke kunnen of mogen blijven, om dezer edele poging de bedoelde en gewenschte vrucht te doen dragen? Neen, voorzeker! Ook al ware het Portret minder fraai, het Muzijkſtukje min bevallig, dan beide werkelijk zijn, dat doel zou niet falen. Nu, echter, is hier, bij den bovendien zeer goedkoop geſtelden prijs, dubbele aanſporing ter bevordering van het ruimſte vertier. Wij willen dan ook, door eenig verſlag van den inhoud, de uitgelokte weetgierigheid en kooplust verzadigen noch verzwakken.

Reis naar Columbia, in de jaren 1825 *en* 1826, *van* CARL AUGUST GOSSELMAN, *Luitenant ter Zee van Z. M. den Koning van Zweden. In II Deelen. Met eene Kaart en eene Plaat. Te Haarlem, bij* de Wed. A. Loosjes, Pz. 1832. *In gr.* 8*vo. Te zamen* 598 *bl. f* 5 - 60.

Men beklaagt zich wel eens over het groot aantal vertalingen, uit het Hoogduitsch inzonderheid, waarmede wij overſtelpt worden; maar vooreerst maakt de innerlijke waarde van het oorſpronkelijke, en ten tweede de wijze van overzetting ſoms eene uitzondering. Er zijn boeken, over wier welgeſlaagde overbrenging men zich verheugt, en onder deze behoort voorzeker de aangenaam en oordeelkundig geſchrevene

Reis van GOSSELMAN naar de zoo onvolledig bekende Republiek *Columbia*. Over de naauwkeurigheid van des reizigers berigten kunnen wij wel niet met genoegzame kennis van zaken oordeelen, omdat, met uitzondering van hetgeen op gansch *Zuid-Amerika* toepaselijk of reeds uit de geschiedenis bekend is, er zoo weinig of bijna geen bronnen ter vergelijking van het hier medegedeelde zijn; maar alles is zoo onopgesmukt en natuurlijk, en met zoo veel innerlijke blijken van waarheidsliefde des verhalers geschreven, dat men, redelijkerwijze, aan de juistheid en opregtheid zijner opgaven niet twijfelen kan. Dus is dit werk nuttig en leerzaam. Bovendien is des reizigers wijze van verhalen zoo onderhoudend en de vertaling zoo vloeijend en zuiver, dat men met genoegen de beide boekdeelen ten einde leest. Zeer belangrijk zijn onder anderen, in het tweede Deel, het zeventiende Hoofdstuk: *De Republiek Columbia*, en het achttiende: *De Columbianen*; waarbij men nog wel het negentiende voegen mag: *Bezoek van [den watervat bij] Tequendama*. Uit dat laatste schrijven wij, tot proeve van den humoristischen stijl, het volgende af:

„Hoe zal ik den indruk beschrijven, dien dit verheven natuurtooneel op den bedwelmden aanschouwer maakt! — Hier was waarlijk eene heerlijke gelegenheid, om, gelijk vele reizigers, aan te vangen met den uitroep: „onverbeeldelijke verrukking!" — „nameloos gevoel!" — onuitsprekelijk, bekoorlijk!" enz.; dan voort te gaan met: „beven, gemengd met verbazing!" — „schrikkelijk schoon!" — „het gevoel overweldigend!" enz., en ten laatste te eindigen met uitdrukkingen: „de pen is te zwak!" — „men kan het niet beschrijven!" — „het is onmogelijk af te malen!" — „men moet het zelf gezien hebben, om er zich een denkbeeld van te kunnen vormen!" enz. En waarlijk, ik geraakte bijna in verzoeking hetzelfde te doen; en, zoo ik dan ten minste één bladzijde met deze en dergelijke fraaije spreekwijzen had volgeschreven, zoude ik de volgende hebben moeten beginnen met de gulle bekentenis, dat de ganſche beschrijving niets deugde, en dat de lezer zelf noodzakelijk herwaarts moest reizen, om zich een begrip van de genoemde plaats te vormen. Maar, schoon zulk eene methode gewisselijk zeer goed, en bovendien de uitnoodiging aan het einde op zichzelf zoo waar en treffend is, dat zij misschien het verstandigste en opregtste motto zijn zoude, hetwelk een

reiziger voor zijn werk plaatſen kon, komt het mij echter voor, dat men hier even zoo min met hartstogtelijke uitroepingen, als met de daarop volgende ſchuldbekentenis, en den naïven raad, om zelf op reis te gaan, gediend zijn zoude, vooral dewijl zulk eene uitnoodiging, als men reeds zoo ver in het boek en in het land is gevorderd, te laat en te onbeleefd zoude zijn, naardien de reis herwaarts zoo ongemeen groot en moeijelijk is. Wij willen dus eenen anderen weg inſlaan, en, in plaats van den lezer zijn' koffer voor den langen togt te helpen pakken, zullen wij, gelijk te voren, liever voorondersſtellen, dat hij, op de plaats zelve, aan onze zijde ſtaat, en, terwijl wij hem de eene en den gids de andere hand toereiken, plaatſen wij ons getroost aan den ſteilen en duizeligen afgrond van den vreeſelijken waterval.

„ Gehuld in eenen hevigen regen, en verdoofd door een donderend geraas, ſtaan wij op eene kale rots van graniet, maar weinig vademen ter regterzijde van de watermaſſa, die in de diepte ter neder ſtort. Deze watermaſſa rolt, een weinig achterwaarts, tuſſchen twee loodregte wanden ingedrongen, met toenemende ſnelheid meer en meer over de hellende bedding naar beneden, tot dat deze, wat lager dan het ſtandpunt van den beſchouwer, [na eenen val van 650 voet, volgens het verder aangeteekende] geheel verdwijnt, en den vrijen ſtroom met ſchuimende woede in eenen voor het oog onmetelijken afgrond woest laat nederſtorten. Aan beide zijden van den waterval verheffen zich uit de diepte loodregte rotſen van graniet, die, op de kruinen met groote, overhangende boomen begroeid, in eene ſchoone harmonie ſtaan met de huiveringwekkende grootheid van het gansch tooneel. Tusſchen twee zulke boomen, op den top van den regter rotswand, ſtaat de aanſchouwer, die, om in de hoogſte mate dit ſchouwſpel te kunnen genieten, zijnen geleider met de eene hand den boom en met de andere hand zichzelven laat vasthouden, en zich dan over den kant van de loodregte rots henenbuigt," — enz. want wij mogen niet *alles* uitſchrijven. Een weinig verder vervolgt de Schrijver:

„ Een half jaar later ſtond ik bij den meer bekenden val van de *Niagara*; maar de aandoeningen, die het aanſchouwen van denzelven verwekte, waren niet zoo ſterk als die, welke de val bij *Tequendama* veroorzaakte. Den eerſten zoude men het krachtigſte werk der natuur kunnen noemen, en als bij het beeld van hare verhevenheid en majesteit ge-

gevoelt men zich verrast door eene eerbiedige verrukking, terwijl men ziet, hoe het water zich, als eene zee, gelijkmatig over den ſteilen kant, in het wijde bekken naar beneden wentelt, vergezeld van een gedruisch, dat ſterker is dan de donder; de laatſte daarentegen is het ideaal der natuur in hare grootſte woestheid en ſtuiptrekkende razernij, en de beſchouwing van de waterkolom, die van de rotswanden nederſtort, moet zonder twijfel den mensch met verbazende, ſchrikbarende bewondering vervullen. *Niagara* kon men bij eene ſchoone en indruk makende opera; *Tequendama* daarentegen, bij een verheven treurſpel, dat elke zenuw in trillende beweging brengt, vergelijken. Het eene is wegſleepend en aangenaam bezighoudend, het andere ſchrikwekkend en op den duur afmattend. Men zoude eenen ganſchen dag de *Niagara* kunnen bewonderen, maar men hield het misſchien geen uur bij *Tequendama* uit."

Wij hopen, dat de mededeeling van dit nog verbrokkelde *fragment* lezers en koopers zal uitlokken.

Keur van gedenkwaardige Tafereelen uit de Geſchiedenis van Schotland. Naar het Engelsch van Sir WALTER SCOTT, *door* G. ENGELBERTS GERRITS. *Iſte Deel. Met Platen. Te Amſterdam, bij* G. Portielje. 1832. *In 8vo. XVI en 224 bl. f 2 - 40.*

Dat de beroemde Romanſchrijver WALTER SCOTT een ijverig beoefenaar der geſchiedenis en oudheden van zijn vaderland, *Schotland*, was, is van algemeene bekendheid: immers die geſchiedenis op eene aangename wijze mede te deelen, die oudheden als in het voorbijgaan aan te wijzen, is het oogmerk, met hetwelk hij zijne meeste Romans geſchreven heeft. Doch het werk, welks eerſte Deel wij hier aankondigen, is geen Roman; het behelst eenvoudig en bevallig voorgeſtelde tafereelen uit de onvervalschte geſchiedenis van *Schotland*, en is door den Schrijver aan zijnen jeugdigen kleinzoon opgedragen. Het ware vereenigt zich hier met het avontuurlijke; en daarom kan dit werk met even veel grond aan de beminnaars van hiſtoriſche ſtudiën, als aan het talrijke romanlezend publiek, worden aanbevolen: want, terwijl men niet dan eenvoudige verhalen van wezenlijke gebeurtenisſen leest, is alles zoo afwijkend van het alledaagſche, dat men

veelal eene opgeſierde, zoo niet eene gansch verzierde geſchiedenis zou wanen geboekt te vinden. Ook de fraaije plaatjes verhoogen de waarde van het boek. Op bl. 160 hinderde ons eene Engelſche manier van ſpreken: „Ruim 500 jaren later, dat wil zeggen voor omtrent 40 jaren, een metſelaar in de puinhoopen van dit kasteel gravende, drong door tot in eenen kelder," enz. In goed Hollandsch zegt men: Ruim 500 jaren later, dat wil zeggen vóór omtrent 40 jaren, groef een metſelaar in, enz. drong door, enz. Het tegenwoordig deelwoord *gravende* maakt den volzin, in onze taal, kwalijk zamenhangend en lam. Anders ſchijnt ons de vertaling gelukkig tot dusverre volbragt te zijn.

Werner en Kayſtut, eene Gebeurtenis uit den Bekeeringsoorlog der Duitſche Orde, in de veertiende Eeuw. Door A. VON TROMLITZ. *Uit het Hoogduitsch. Te Amſterdam, bij* J. C. van Kesteren. 1833. *In gr.* 8*vo. VI en* 256 *bl. f* 2 - 80.

Laurens Starck, of Vader en Zoon. Naar het Hoogduitsch van J. J. ENGEL. *Te Amſterdam, bij* C. L. Schleijer. 1833. *In gr.* 8*vo. XII en* 225 *bl. f* 2 - 40.

De Alhambra, of nieuwe Schetſen en Portretten. Naar het Engelsch van WASHINGTON IRVING, *door* H. FRIJLINK. *In II Deelen. Te Amſterdam, bij* H. Frijlink. 1833. *In gr.* 8*vo. Te zamen* 483 *bl. f* 4 - 80.

De menigte der tegenwoordig uitkomende boeken en geſchriften noodzaakt ons tegen wil en dank, deze drie vertaalde werken te zamen aan te kondigen, met korte opgaaf van ons gevoelen over elk werk in het bijzonder. Denkelijk zullen allen wel in de leesgezelſchappen rondgaan: eene ſchets van den inhoud te geven, is derhalve overtollig.

VON TROMLITZ is als Schrijver van geſchiedkundige Romans reeds met zoo veel lof bekend, dat het genoeg zal zijn, van zijnen *Werner en Kayſtut* te zeggen: ook hier handhaaft de Schrijver zijnen welverkregenen roem. Schoon de perſoon van Werner, even als die van Bernuta, de beminde en naderhand gade van Kayſtut, benevens eenige anderen, en dus ook de ganſche handeling, voor zoo ver dezelve over liefdebetrekkingen loopt, verdicht is; de ge-

ſchiedenis vindt men getrouw gevolgd, waar het op openbare gebeurtenisfen, veldſlagen enz. aankomt, en nergens ſchijnt ons de Schrijver de zeden, begrippen en gewoonten, hetzij der Ordebroeders, hetzij der Heidenſche Lithauers, te miskennen.

Maar, indien de *Werner en Kayſtut* van TROMLITZ aanbeveling verdient wegens de karakterſchildering van volken en tijden, het werk van wijlen JOHANN JACOB ENGEL, dat door eene levensſchets van dien verdienſtelijken man wordt voorafgegaan, verdient in een ander opzigt geenen minderen lof. De *Laurens Starck* is een tafereel, dat geheel in de tegenwoordige tijden te huis behoort. Het tooneel der handeling is Duitschland. De Roman heeft weinig ingewikkelds; alles gaat eenvoudig en zeer natuurlijk toe. Maar de karakters zijn uitmuntend volgehouden en met waarheid geteekend; de ſtijl is zeer onderhoudend, en de ontknooping zoo bevredigend als verraſſend. Veel valt er uit dit nuttige boek, vooral voor ouders en opvoeders, te leeren. Wij hopen, dat zij de hun gegevene wenken en lesſen zullen behartigen. Om kleinigheden en enkele drukfeilen niet aan te ſtippen, merken wij ſlechts aan, dat op bl. 154 *naauwgezetheid* zeker ten onregte het eerſte woord dier bladzijde is: de zamenhang vordert *bekrompenheid* of *gierigheid*. De zoon was dikwerf door zijnen vader berispt, niet wegens te groote *gemoedelijkheid* (want deze voor overdrijving vatbare deugd noemen wij naauwgezetheid), maar omdat hij niet edelmoedig, niet weldadig genoeg was, dus wegens te groote *bekrompenheid*.

Zijn intuſſchen beide Romans, hoe verſchillend in ſoort en ſtrekking, daarin elkander gelijk, dat zij de aandacht boeijen en levendig houden, het derde hier aangekondigde werk, *de Alhambra*, door den beroemden WASHINGTON IRVING, behoeft, ſchoon eigenlijk geen Roman zijnde, in dat opzigt voor de twee anderen niet onder te doen. In de lente van 1829 ondernam de Schrijver, dien de nieuwsgierigheid naar Spanje gedreven had, een uitſtapje van Sevilië naar Granada, in gezelſchap van eenen vriend, die medelid was van de Rusſiſche ambasſade te Madrid. Het was op den 1 Mei, toen hij met zijnen reisgenoot Sevilië verliet en zich naar Granada op weg begaf. Reeds de beſchrijving van dezen togt is onderhoudend en leerzaam. Weldra bezochten nu de reizigers de *Alhambra*, een gedeeltelijk vervallen, gedeeltelijk nog wél onderhouden, nu nog eenigermate, doch bevorens zeer ſterk bevestigd paleis, door de Moorſche Vorſten te Granada geſticht. De reizigers kregen zelfs verlof, om de ledig ſtaande vertrekken te bewonen. Aldra moest echter de reisgenoot van den Schrijver, ten gevolge zijner ambtsbetrekkingen, terugkeeren; maar voorloopig bleef de Schrijver zelf in de *Alhambra* voor eenige maanden huisvesten. Dat paleis wordt nu, zoo in zijnen voormaligen als in zijnen tegenwoordigen toeſtand, beſchreven. Allerlei *legenden* van aldaar verborgene ſchatten, betooverde plaatſen en per-

ſonen, geestverſchijningen, opdelving van kostbaarheden enz. zijn aldaar in omloop. Het gemengde van Gothiſchen en Arabiſchen aard, hetwelk de ziel dier vertellingen is, maakt dezelve tot een aangenaam voedſel voor de verbeeldingskracht; en dat voedſel wordt door den Schrijver op eene ſmaakvolle wijze opgedischt. Inmiddels wordt de ware geſchiedenis der *Alhambra*, en van het geheele Koningrijk Granada, voor zoo ver dezelve tot dat heerlijk gewrocht der Arabiſche bouwkunst in betrekking ſtaat, niet vergeten: zoodat men door de lezing van dit werk den kring zijner kundigheden in waarheid uitbreidt, en tevens op eene bekoorlijke wijze nu en dan door het avontuurlijke en wonderbare van de medegedeelde volksoverleveringen wordt weggeſleept. Denkelijk zal dit werk de algemeene goedkeuring wegdragen.

Tafereelen uit het huiſelijk leven. Naar het Hoogduitsch van C. PICHLER, BLUMENHAGEN, SCHOPENHAUER *en anderen. Te Nijmegen, bij* J. F. Thieme. 1832. *In gr.* 8*vo.* 236 *Bl. f* 2 - 10.

De hier medegedeelde verhalen zijn: I. *De Paaschnacht.* II. *De Terugkomst.* III. MATTHEUS SCHUBART, *een Tafereel uit de tijden der Hervorming.* IV. *De Kersavond.* V. *Het deugdzame Zwitſerſche Huisgezin.* VI. CECILIA, *of het vermogen der deugd.* VII. *De een-en-twintigſte Mei.* VIII. *Het Testament.* IX. *De Robijnenring.* Alſe zijn naar het Hoogduitsch, uitgezonderd het zesde verhaal, naar het Fransch van BALZAC. De *Paaschnacht* is het uitgebreidſte, ingewikkeldſte en belangrijkſte verhaal; maar het heeft zulk eene mystieke tint, dat het denkelijk den Nederlandſchen lezer zoo goed niet als den Duitſchen behagen zal. De aanhaling van en de toeſpeling op twee regels uit een kerklied: *O groote nood! God zelf is dood*, zal meer doen lagchen dan huiveren, terwijl echter het laatſte de bedoeling is. Als het op innerlijke waarde aankomt, zou ons de *Terugkomst*, het tweede verhaal, beter bevallen, dan het anders nog kunſtiger eerſte, offchoon ook dit zeer leerzaam en ſtichtelijk is. Trouwens, van eene zedelijke zijde beſchouwd, verdient geheel de verzameling onze aanbeveling; terwijl al de verhalen, ſchoon op verſchillende wijze, belangwekkend en onderhoudend zijn. Bl. 141 en 142, in *het deugdzame Zwitſerſche Huisgezin*, vonden wij: de kastanjebruine lokken kronkelden zich als *ſlangen* rondom den, een weinig door de zon verbranden hals [van Jeannette]. Dat beeld bevalt ons niet; dan nog liever, *als guirlandes*, of mogelijk beter: *kronkelden zich achteloos en bevallig om den* enz. In CECILIA, verhaalt deze, de heldin van het ſtuk, zelve hare geſchiedenis, te beginnen van toen zij *vijftien maanden* oud was: zij had wel mogen zeggen, wie haar met de bijzonderheden uit dat tijdperk van onnoozelheid had bekend gemaakt. Voorts krielt het boek van ſpel- en taalfouten. Dit is jammer: want de inhoud is te goed voor zulk eene ſlordige bewerking.

BOEKBESCHOUWING.

Tiental Leerredenen van wijlen C. FRANSEN VAN ECK. *Uitgegeven door* A. VAN ECK. *Te Deventer, bij* J. de Lange. 1831. *In gr.* 8*vo.* *X en* 251 *bl.* *f* 2-20.

Deze Leerredenen, eerst in Aug. 1832 bij de *Redactie* ontvangen, bleven toevallig nog geruimen tijd liggen, offchoon ze, wegens den rijken inhoud, fpoediger aankondiging verdiend hadden. De vrienden des Overledenen bezitten buiten twijfel reeds lang den bundel; ten behoeve van anderen, welke dit werk des bekwamen Predikers niet mogten kennen, willen wij eene korte opgave laten volgen.

De Zoon des verdienftelijken Hoogleeraars zegt in de Voorrede, dat zijn Vader, alhoewel *het geenszins zijne gewoonte was, der drukpers veel werk te geven*, echter *het ftellige voornemen had, nog één tiental zijner Leerredenen het licht te doen zien.* Men wist echter niet, *welke* daartoe beftemd waren. Evenwel beftond er reden, om te denken, dat de hier aangebodene opftellen bijzondere waarde in de oogen des vervaardigers hadden. Hoe dit zijn moge, wij vertrouwen, dat de Zoon eene goede keuze uit den ruimen voorraad des Vaders gedaan heeft.

In de eerfte Leerrede, over *Pred.* XII: 5, ftelt de Hoogleeraar *de heilzame uitwerking* voor, *welke de waarheid:* „De mensch gaat naar zijn eeuwig huis," *op ons hebben moet.* Het onderwerp is hoog ernftig, en de behandeling kan niet nalaten, indruk op het gemoed te maken; alhoewel wij misfchien, over dezen tekst willende prediken, naar een ander plan zouden te werk gegaan zijn.

De tweede is over *Klaagl. van Jerem.* III: 33. Na de opheldering van den tekst, wordt het gezegde, dat

God niet van harte des menſchen kinderen plaagt en bedroeft, overwogen, en de uitwerking opgegeven, welke die overtuiging op ons moet hebben. Deze preek bevat treffende aanmerkingen, die bijzonder geſchikt zijn, om in tegenheden op te beuren en door teregtwijzing te bemoedigen.

Onze verpligting, om ſteeds overeenkomſtig onze eigene overtuiging te handelen, wordt in de derde, over *Rom.* XIV: 22, 23, aangewezen en met klem van redenen aangedrongen. De begrippen zijn helder, de aanmerkingen menschkundig, de waarſchuwingen en vermaningen juist en gepast.

In de vierde, over *Epheſ.* II: 14a, ſtelt de Prediker het Christendom voor, als *bij uitnemendheid geſchikt, om de band van onderlinge vereeniging tuſſchen de volken der aarde te wezen.* Een waar en heilzaam woord, ook bijzonder voor onze dagen. Ja, zóó kan en moet er vrede komen op aarde!

In de vijfde, over 2 *Timoth.* IV: 6—8, worden *de uitzigten van den Apostel* PAULUS *in de eeuwigheid* beſchouwd.

De zesde heeft dit opſchrift: *Het ongeluk, van door ons hart veroordeeld, en het geluk, van door hetzelve niet veroordeeld te worden;* tekst 1 JOAN. III: 20, 21. Een onderwerp, dat niet gemakkelijk te behandelen is. Men mag verwachten, dat hetgeen door eenen man, als FRANSEN VAN ECK, hierover werd gezegd, behartiging verdient. Wij moeten echter bekennen, dat wij nog wel iets meer verlangd zouden hebben. Des menſchen oordeel over eigen gedrag wordt gewijzigd door meerdere of mindere helderheid en juistheid zijner begrippen van goed en kwaad. Wij zouden meenen, dat hierop de opmerkzaamheid meer bijzonder gevestigd had moeten worden. Echter lazen wij de preek met veel genoegen. Over den echt Christelijken geest derzelve oordeele men naar het volgende: „Ook de gelukkigſte onder hen, die door hun hart niet veroordeeld worden, ſmaken dit geluk niet zoo ongemengd,

dat het niet door de treurige ontdekkingen hunner zelfkennis, dat het niet door de levendige bewustheid van hun veelvuldig pligtverzuim, dat het niet door de bange huiveringen van verledene, openbare en verborgene zonden, grootelijks zoude worden verbitterd. Om eene vrijmoedigheid voor God te hebben, die de proeve van nood en dood, van eeuwigheid en jongst gerigt kan doorſtaan, hebben wij eene andere ſterkte noodig, dan die wij in onze ſteeds wankelende en vallende, ſteeds ontrouwe en bevlekte deugd hebben." Na vermelding van de kracht en waarde des Christelijken geloofs te dezen opzigte, vervolgt de Prediker aldus: „ Maar het is even waarachtig, dat dit zelfde geloof ons niet kan vertroosten, indien het ons niet verbetert; dat het ons geweten voor het verledene niet kan bevredigen, indien het ook ons geweten niet voortaan van de doode werken der ongeregtigheid reinigt; dat wij met al dat geloof door ons hart zullen veroordeeld, ja nog luider en heviger zullen veroordeeld worden, indien wij de leer der vergeving misbruiken, om ons hart des te meer te bezoedelen; en dat ons zoogenaamd geloof het wezen des waren geloofs mist, een ijdel, een dood, wat zeg ik, een zielverdervend geloof is, indien het de liefde tot het kwaad bij ons niet verdooft, indien het ons niet beweegt, niet dringt, niet aanvuurt, om, uit dankbaarheid voor de ontvangene genade, van nu af aan, Gods geboden te bewaren, en te doen, hetgene behagelijk is voor Hem."

Naar aanleiding van JOAN. III: 19—21, wordt in de zevende geſchetst *de invloed, welken gehechtheid aan de zonde op haat tegen de waarheid, gehechtheid aan de deugd op liefde tot de waarheid in de Godsdienst oefent.* Het hier gezegde zal ſteeds toepaſſelijk blijven, zoo lang het Christendom niet alle tegenkanting heeft overwonnen.

De inhoud der achtſte, over LUK. XI: 27, 28, wordt met deze woorden opgegeven: *Het is niet genoeg, om door het hooren van Gods woord levendig*

en diep te worden getroffen; maar, om zalig te worden, moet er noodwendig dit bijkomen, dat men hetzelve ook bewaart. Eene heilzame waarſchuwing, die misſchien voor menig hoorder van nut zou kunnen zijn, en welligt ook voor dezen of genen Prediker, wiens hoofddoel ſoms ſchijnt te zijn, door eene ſchitterende voordragt, de gemoederen ſlechts voor eenige oogenblikken te roeren.

In de negende, over *Hebr.* II: 15, wordt JEZUS CHRISTUS voorgeſteld en aangeprezen als *Verloſſer der menſchen van de vreeze des doods.* De Prediker doet opmerken, van hoedanigen aard deze verloſſing is, en waartoe dezelve ons verpligt.

De laatſte is eene Gelegenheidsrede, op het Feest der Kerkhervorming, den 2 Nov. 1817, uitgeſproken. De tekst, LUK. XI: 35, diende hier ſlechts als *motto*, waaruit de Spreker aanleiding nam, om *te waarſchuwen tegen eenige voorname oorzaken, welke zouden kunnen te weeg brengen, dat het licht, hetwelk onder ons is, duisternis wierd.* Als zoodanige oorzaken worden opgegeven *onkunde, onverſchilligheid, bijgeloof, ongeloof, ondeugd.* Beweegredenen, welke ons moeten doen toezien, *dat dit niet geſchiede*, maken het tweede gedeelte der Feestrede uit. Ook hier getuigt alles van een diep inzien in het wezen des Christendoms en in de behoeften van onze dagen. Tot proeve ſchrijven wij nog dit af: „ En wanneer ik welmeenende, doch onberadene pogingen zie aanwenden, om onze eerdienst meer en meer *zinnelijk* te maken, en de ongodsdienſtigheid, die diep in het hart ſchuilt, door de ſtreeling der zinnen te genezen; wanneer ik LUTHER met ſoortgelijke kerkpraal en feestgebaar zie vereeren, als waarmede de oude Moederkerk hare Heiligen vereert; wanneer ik de viering van een doodenfeest zie inſtellen; o! het kan zijn, dat ik te zwaarmoedig denke, maar dan kan ik niet nalaten te vreezen, dat de Protestantſche Kerk meer en meer zal ontaarden van hare grondbeginſelen. Geliefden! wachten wij ons van daartoe

mede te werken. Er moge weinig reden tot ſchroom wezen, dat het bijgeloof, onder deszelfs grove gedaanten zich vertoonende, onze genegenheid zal winnen; maar dat het ook onder deszelfs verfijnde en naar de beſchaving onzer dagen zich gedienſtig ſchikkende gedaanten ons geenszins bekore! Scherpen wij onszelven ſteeds in, dat het ware wezen des Christendoms daarin beſtaat: *God, die een Geest is, in geest en waarheid te aanbidden.*"

Belangrijkheid van onderwerpen ſtrekt tot aanbeveling van dit tiental Leerredenen. Onbekrompene denkwijze en hooge ernst ſtralen overal door. Zijn de plannen misſchien niet allen naar de regelen der kunst ontworpen, wie voedſel voor verſtand en hart verlangt, ziet meer op rijkdom van zaken. Kan men den ſtijl welligt hier en' daar minder ſierlijk noemen, dezelve is ſteeds duidelijk, krachtig, deftig, den kanſel waardig. Ook zijn druk en papier bijzonder goed.

Over de Bezetenen van het Nieuwe Testament. Te Leiden, bij de Wed. D. du Saar. 1833. *In gr.* 8vo. *IV*, 80 *bl. f* : - 90.

„ De vraag over de Bezetenen in het N. V. is onder „ het beſchaafd maar ongeletterd publiek verre van afge„ daan, en vele lieden van helder verſtand en oordeel, „ zoo zij het oud vooroordeel niet nog zijn toegedaan, „ hinken op twee gedachten. Voor dezulken is in de „ moedertaal weinig of niets voorhanden." Wij zeggen, dat dit gebrek althans niet minder is geworden, nadat dit ligte ſtukje zonder licht te voorſchijn is getreden. In plaats van het *oude* vooroordeel, heeft de ongenoemde een *nieuw* vooroordeel aangegrepen. Vooroordeel wordt door nieuwheid niet beter, en is althans niet gegronder dan het oude bij hen, die onbevooroordeeld de zaak willen onderzoeken, zoo als zij is, en niet eerst maken, zoo als men haar gaarne heeft.

„ Door de Bezetenen des N. T." verſtaat de Schrij-

ver, bl. 1, „dezulken, van welke wij in de geſchiedver-„halen der Evangelisten melding gemaakt vinden, als „van menſchen, in welke booze of onreine geesten, *Dé-„mons* genoemd, gezeteld waren, die hunne ligchamen „op de wreedaardigſte wijze mishandelden (MARK. IX: „18, 22), hunne zinnen verbijsterden, en hen alzoo „ten prooi hunner woedende begeerten maakten. — Door „alle Evangelisten" (ook door JOANNES?) „wordt „de zaak behandeld, als hadden zij zelve over deze „kwaal der lijders geen ander denkbeeld gevoed; het „zij dan, dat zij zich van de taal hunner tijdgenooten „bedienden, en zich naar hunne begrippen ſchikten; „het zij dat ook zij zelve ten dezen aanzien in geene „andere meening ſtonden. Dit laatſte evenwel, als bui-„ten de grenzen van ons tegenwoordig beſtek, zullen „wij zonder verdere bemoeijingen voorbijgaan." Dit laatſte ſpreekt niet voor de deugdelijkheid van het gemaakte beſtek. De Evangelisten mogten ook wel gehoord worden in eene zaak, welke zij vermelden, en in welke zij voor ons meer licht kunnen ontſteken dan HESIODUS, HOMERUS, THALES, PLATO, wier *goede en kwade Geleigeesten* althans geheel andere wezens ſchijnen geweest te zijn, dan de *Démons* in het N. V. Ook had hij veilig kunnen laten rusten den Schrijver van het *Apokryphe* boek *Tobias*, JOSEPHUS, PHILO en de *Rabbijnen*, al worden deze ook geraadpleegd door B. BEKKER in zijne *Betooverde Wereld.*

Dat de Staten-Bijbel ten onregte altijd van bezetenen van den Duivel ſpreekt, en het woord *Duivel* invoegt, is eene te losſe beſchuldiging. Het geſchiedt alleen ter vertaling van δαιμονιζόμενος, *bedémonde*, zoo wil het de Schrijver. Het N. T. kent maar éénen Duivel, doch aan wien de *Démons*, als aan hun hoofd, onderworpen zijn; en daar deze *Démons* genoemd worden *booze*, *onreine geesten*, kan die *vertaling*, welke niets invoegt, wel geduld worden, al moet men, naar het ſpraakgebruik van het N. T., juister maar van éénen Duivel ſpreken. Dat *bedémonde* is al een raar en naar en duis-

ter woord. Doch door dit woord komen ter bane al die vreemde namen, welke wij hebben opgenoemd, en welke zoo min als HIPPOCRATES en AULEUS hier regt van ſtemming hebben. „ De Bezetenen in het bij„ zonder zijn dan lijders, bij wier krankheid zich, naar „ het beſchreven gevoelen, een *Démon* voegde, welke „ altijd bij de ziekte werd genoemd; zoodat zelfs die „ onreine geesten onder de gebreken en kwalen zelve „ gerekend werden." En nadat nu enkele plaatſen worden aangehaald, waaronder één, waar dezelfde kwaal in denzelfden lijder nu eens den naam van *Démon* of *onreinen geest*, dan weder dien van ziekte draagt, MATTH. XVII: 15, verg. MARK. IX: 17, LUK. VIII: 39, (wij zullen niet eens aanmerken, dat verſchillende perſonen verſchillend kunnen ſpreken, zonder dat dit iets bewijst) volgt dadelijk: „ Hieruit blijkt, dat deze *Dé*„ *mons* zekere hevige ziekten waren, voornamelijk de „ zoodanigen, die, in meerdere of mindere mate, het „ denkvermogen krenkten, en ſomtijds van zware toe„ vallen vergezeld waren." Dit zal de man onwederlegbaar bevestigen. Hij ſchijnt dit ten minſte te willen zeggen op het einde van bl. 9. Nu ja, de man meent dit te kunnen. Maar dan zullen de lezers eerst moeten laten doorgaan, dat hij, zoo als op deze aangehaalde plaats, *cauſa* en *effectus* door elkande haspelt, alles voor gelijkluidend en van dezelfde beteekenis houdt, wat op dezelfde plaats door verſchillenden genoemd wordt. Een *magnus Apollo* is hij niet. De lezer wachte hier dus niet veel!

Doch wij zullen, zoo beknopt dit ons mogelijk is, althans het beloop van dit ſtukje opgeven. In de 14 eerſte paragraphen ontwikkelt de Schrijver zijn gevoelen, en geeft, bl. 26, 27, dus zijn plan op: „ Wij hebben dan „ uit al het voorgaande de leer der *Démons* bij de Ou„ den leeren kennen, den invloed hiervan op hunne „ denkwijze omtrent ſommige ziekten en kwalen gezien, „ den oorſprong van dit gevoelen opgeſpoord, en ein„ delijk aangetoond, dat JEZUS met beleid in deze denk-

„ wijze toegaf; terwijl wij de voornaamſte bedenking, „ tegen deze waarheden" (waarheden? welke?) „ inge„ bragt, hebben opgeheven en weggenomen." Dit alles geſchiedt, zoo als het dan geſchiedt, van bl. 1—26. Zekerlijk zeer beknopt. Alles is dus kort, maar — ook duidelijk en overtuigend? „ Thans," dus leest men verder, „ is het van belang, de verhalen der Evangelis„ ten, die hierop betrekking hebben, allen in het bij„ zonder na te gaan, daar wij, bij eene verklaring, op „ de vorige aanmerkingen gegrond, in de gebeurtenisſen „ van dien aard juist eene veel natuurlijker kleur, en „ minder geheimzinnige en gewrongene trekken zullen „ opmerken." Hij wil zeggen, dat hij nu de verhalen, aangaande de bezetenen of *bedémonden* in de Evangeliën, naar zijn gevoelen verklaren zal. Dit geſchiedt §§ 15—27. De hiertoe betrekkelijke plaatſen geven wij op: MATTH. VIII: 28—32, verg. MARK. en LUK. — MARK. I: 23—27, verg. LUK. — MATTH. IX: 32, LUK. XI: 14, verg. MATTH. XII: 22 — MATTH. XVII: 14—21, verg. MARK. en LUK. — MATTH. XV: 21—28, verg. MARK. — MARK. XVI: 9, LUK. VIII: 2. — Hoe dit alles hier afgehandeld is, zeggen wij liefſt niet. Ons oordeel mogt ook eenigzins affteken bij hetgeen hier als eigenlof des Schrijvers bl. 60 wordt medegedeeld: „ Al„ les moet dus worden afgedaan met de oordeelkundige „ verklaring der Bijbel-verhalen zelve. *De onze heeft „ voor ons gevoel niets ſtuitends, niets gewrongens, niets „ duisters; alles is eenvoudigheid, het kenmerk der waar„ heid; alles natuur, het eenige ware en ſchoone.*" Nu volgt nog, §§ 29, 30, verklaring van *Hand.* XIX: 13, en §§ 31, 32 van *Hand.* XVI: 16. — De Schrijver handelt eindelijk, §§ 33—37, over de benamingen *Duivel* en *Satan*, welke voorkomen *Hand.* X: 38 en LUK. XIII: 10—16, zoo, als iemand, die ſpoedig aan het einde wil zijn; dat is hier, nog oppervlakkiger, dan al het overige is. Tot *motto* had voor het geheele ſtukje wel kunnen dienen: *Veel geſchreeuw, weinig wol. — Tantum.*

Het Lidmaatſchap bij de Hervormde Gemeente hier te lande mij willekeurig belet. Vooraf gaat mijne afzetting als Luthersch Proponent. Echte beſcheiden van H. F. KOHLBRÜGGE, *Doctor in de Godgeleerdheid. Te Amſterdam, bij* J. H. den Ouden. 1833. *In gr.* 8vo. *XX en* 166 *bl. f* 1-25.

Elk Schrijver heeft, met de openlijke uitgave van zijn geſchrijf, een bepaald oogmerk, en van een *Doctor in de Godgeleerdheid* mag men dit inzonderheid verwachten. Laat ons zien, wat het oogmerk van den Heer KOHLBRÜGGE zij met de uitgave van deze bladzijden.

De man ſchrijft dan, 1°. [zie *Voorafwoord* (*)] *om, als man, in het openbaar, te handhaven de zedigheid eener dierbare en getrouwe gade, mede gekrenkt in het openbaar, vooral door de Synode. En tevens, om, als vader, zijnen kinderen het beste na te laten, wat een vader kan, een' goeden naam namelijk, en dien gered van de bedriegelijke tong.* 2°. *Wilde de Schrijver evenmin deze ſtukken verborgen houden, ten einde onze geëerbiedigde Koning, en alle Regenten, die het Recht liefhebben, mogen weten de meer verborgene oorzaken der Oordeelen Gods over ons Vaderland en Kerk.* 3°. *Rekende zich de Schrijver dit boekje verſchuldigd aan zijne harteyrienden en aan de Kerke Gods, die hem* (de man zegt het onbewimpeld) *als haar waarachtig en levend lidmaat erkent.* 4°. *Moeten deze bladen dienen, om een bewijs te meer te leveren voor de oogen en ooren van het Nederlandſche volk, opdat niemand gemeenſchap hebbe met de onvruchtbare werken der duiſterniſſe, etc. etc.* 5°. En eindelijk *moet dit boek dienen, om hen, die alles aangewend hebben, wat zij bedenken konden, ten einde den Schrijver te verdringen en te verdrukken, open-*

(*) Eene verergering nog van het onverdedigbare *Voorwoord*, dat onzen ſchoonen letterhof dreigt binnen te ſluipen: waarom dan maar niet frischweg *Vorwort*?

lijk uit te noodigen tot onderzoeking hunner eigene conscientie, en dit wel op zeven punten, bl. 17 en 18 vermeld.

De genoemde onderwerpen hadden, immers in zoo verre No. 2, 3 en 5 betreft, naar ons oordeel, beter en meer doeltreffend, bij een eerbiedig adres aan Z. M. en rondgaande brieven aan de belanghebbenden, kunnen behandeld worden. Dan, de *Theol. Doct.* begeerde dien *stillen*, *onopgemerkten* gang niet; zijne hoofdbedoeling was, dat er van *zijne* zaak, *in het openbaar*, zou *gesproken* worden, en, ziedaar! de man heeft zijn oogmerk bereikt.

Met de openlijke behandeling van No. 1 is echter niets, ter zake dienende, bijgebragt, en, na eene aandachtige lezing van hetgeen de overledene vrouw van den Heer KOHLBRÜGGE betreft, vragen wij: „*Vrouw! waar zijn uwe beschuldigers?*" Verder, en of en in hoeverre *dit* geschrijf den kinderen van genoemden Heer nuttig of nadeelig zijn kan, willen wij niet beslissen.

Meer is de ware bedoeling des Schrijvers bij No. 4 bereikt, kennelijk leidende, om bij de Hervormde Gemeenten, in ons vaderland, achterdocht en minachting te wekken voor hen, die, van wege het Rijksbestuur, met de algemeene of bijzondere regeling der kerkelijke aangelegenheden en belangen zijn belast geworden: immers duidt hij hen aan, bl. 16, als *de vijanden der leer van Gods heerschappijvoerende genade!* — Hoe is het mogelijk, vroegen wij onszelven, dat een man, als de Heer KOHLBRÜGGE, kennelijk zijne spijt aan den dag legt, *niet* te zijn opgenomen in eene Kerkgemeenschap, waarover het bestuur uit mannen bestaat, *die de wet verlaten en den Godtloosen prijsen?* — Dan, lieve Lezers! de Heer KOHLBRÜGGE heeft het antwoord gereed: *Maer die de wet bewaren, mengen sich (in strijt) tegens hen. De quade lieden* (de Synode, Classicaal Bestuur, Kerkeraad enz.) *en verstaen het recht niet: maer die den Heere soecken*, (de Heer KOHLBRÜGGE *cum suis*) *verstaen alles*, *Spreuk.* XXVIII: 4, 5; en wie weigert hier den Schrijver geloof?...

Het boek zelf behelst niets, dan een eentoonig,

regt vervelend verhaal van kibbelarijen tusſchen den Heer KOHLBRÜGGE en het Beſtuur der *Herſtelde Lutherſche Gemeente* te *Amſterdam*, en het gebeurde bij en met de mislukte poging des Schrijvers, om als Lidmaat der Hervormde Gemeente te *Utrecht* te worden aangenomen. Zoo lang partijen niet verkiezen, zich, aangaande deze onderwerpen, te doen hooren, en de *Theol. Doct.*, in een' weinig onderhoudenden ſtijl, in zijne eigene zaak redevoërt, zal het moeijelijk blijven te beſlisſen, wat men voor waarheid te houden hebbe; met uitzondering evenwel van de *officiële* briefwisſelingen, in deze *brochure* medegedeeld, en die den Lezer met den loop dezer verdrietige zaak bekendmaken.

Wij noemen deze zaak *verdrietig*, en zij was dit, inderdaad, voor de daarin betrokkene Kerkelijke Authoriteiten zoo wel, als voor KOHLBRÜGGE, die door dezelve zijne kennelijke bedoeling, om aanvankelijk *Lidmaat* en daarna *Predikánt* bij de Hervormden te worden, geheel heeft zien mislukken.

De inzage der *officiële* ſtukken heeft ons bevreemd doen ſtaan over de weigering van het Provinciaal Kerkbeſtuur van *Noord-Holland*, om aan den Heer KOHLBRÜGGE de gronden te openbaren, waarom men vermeende zijne aanneming tot Lidmaat der Hervormde Gemeente niet te mogen toeſtaan. — Wij treden hierbij niet in de *questie*, of KOHLBRÜGGE het *regt* had, op de mededeeling van die gronden aan te dringen, en of het zoo aanſtonds genoemd Kerkbeſtuur *bevoegd* was, 's mans aanvraag, daartoe ſtrekkende, te wijzen van de hand. Neen; wij wenschten alleen, dat men den man, door eene rondborſtige mededeeling, alle aanleiding benomen had, om over die weigering een groot woord te voeren, als ware hij buitengeſloten, zonder te mogen weten waarom!

En waren die redenen van niet *admisſibel* te zijn niet zeer duidelijk en voor de hand liggende? — De man had, nog jongeling zijnde, zich in de Herſtelde Lutherſche Gemeente doen kennen als iemand van een'

onrustigen aard. In ſtede van den, door hem van *negatieve* onregtzinnigheid verdachten, Leeraar, naar de les van het Evangelie, beſcheiden en broederlijk, onder vier oogen, daarover te onderhouden, klaagt hij dezen, onverhoord, aan voor de Kerkelijke Authoriteiten, even als waren alle middelen, om den vermeenden dwalenden Broeder, met liefde, te winnen, geheel uitgeput. Tot vervelens toe beklaagt zich de Heer KOHLBRÜGGE, toen de zaak *door hem* bedorven was, dat Dº UCKERMAN hem een mondeling onderhoud weigerde. Wij vragen: waarom is hij met een verzoek daartoe niet *begonnen?* Hierdoor had de Heer KOHLBRÜGGE een *dadelijk bewijs* van zijne vredelievende gezindheden aan den dag gelegd; een *bewijs*, meer waardig in ons oog, dan alle zijne *betuigingen* van nederigheid, ootmoed enz., die wij nu, bij gebrek aan bewijs, voor kennisgeving aannemen.

Verder ſchreef de Heer KOHLBRÜGGE later, op vrij hoogen, voor 't minst onvoegzamen toon, aan Kerkelijke Authoriteiten, in een Kerkgenootſchap, waarin hij verlangde opgenomen te worden; en waartoe, vragen wij, diende dat toewerpen van den handſchoen aan de *Utrechtſche* Predikanten? Waarlijk, alleen dit een en ander ware genoegzaam, om de vrees te regtvaardigen, dat het Hervormd Kerkgenootſchap van de inlijving des Heeren KOHLBRÜGGE weinig *genoegen*, *rust* en *vrede* zou hebben ingeoogst, en tevens het oordeel van 's mans afwijzing te billijken!

Het doorgaand *zedelijk gedrag* van den *Theol. Doct.* kon, bij deze beoordeeling, geheel onbeſproken blijven; er beſtond toch geene *questie* over *een eigenlijk gezegd ergerlijk levensgedrag;* maar over *het gevaar, dat er, voor de Hervormden, in gelegen was, iemand op- en aan te nemen, die zoo vele bewijzen van zijnen onrustigen geest had aan den dag gelegd.*

Naar ons oordeel, waren deze gronden, voor het Provinciaal Kerkbeſtuur, genoegzaam, om het verzoek des Heeren KOHLBRÜGGE te wijzen van de hand;

maar ook tevens hadden dezelve zeer wel *genoemd* mogen worden. Of, verdient het berisping, wanneer men iemand, die elders, onbedachtzaam, brand veroorzaakte, buitenfluit, uit vreeze, dat hij, in onze eigene woning, onvoorzigtig met vuur en licht zal te werk gaan? Maar men had dit, vrijuit, aan KOHLBRÜGGE moeten bekendmaken.

Wij voorzien wel, dat de man zou gezegd hebben: „ Niet *ik* — een *ander* heeft dien brand geſticht! *Ik* ben zoo voorzigtig mogelijk! Over *mij* zal er, in *uw* huisgezin, geene klagt zijn!" Dan, men had daarop kunnen antwoorden: „ Wij begeeren desaangaande geen *rifico* te loopen. Uwe betuigingen zijn, als waarborgen daarvoor, niet genoegzaam."

Het gehouden geſprek met Prof. HERINGA, zoo als dit door den Schrijver wordt opgegeven, doet hem reeds kennen als iemand, die niet ongaarne over betwistbare punten geſchil voert. Wat zou het geweest zijn, ware hij eenmaal *Lidmaat* en daarna *Predikant* geworden! Lezen wij dan niet, in de blaauwboekjes van den dag, herhaalde aankondigingen, dat de vaderlandſche Kerk in gevaar is; dat er ſlechts een gering aantal getrouwe wachters op *Sions* muren waken; dat *Akademiën* en *Atheneums* kweekſcholen zijn van *Neologie;* dat Kerkbeſturen, Hoogleeraren en Predikanten de waarheid verdonkeren, en een verfijnd Heidendom, het koste wat het wil, pogen in te voeren? enz. enz. Hoe ligt had de Heer KOHLBRÜGGE, eenmaal in het Hervormd Genootſchap als *Lid* opgenomen en later als *Predikant* opgetreden zijnde, kunnen goedvinden, om dezen of genen Leeraar of Hoogleeraar van *negatieve* of *poſitieve Neologie* enz. enz. enz. te verdenken en aan te klagen; alles — en dit ſpreekt van zelf — om den wille der *waarheid;* maar met opoffering van de rust der Kerk, van eendragt, vrede en Christelijke liefde, die niet wijs begeert te zijn boven hetgeen er geſchreven is, en de verborgene dingen overlaat aan den Heer. Voor al die onrust en

beroering is de Hervormde Gemeente, althans van de zijde des Heeren KOHLBRÜGGE, thans gewaarborgd. Mogten hare rust en inwendige vrede evenzeer boven de raadſlagen van geheime beſtrijders verheven zijn! Derzelver bedoelingen ſchijnen naar het vestigen eener *Herſtelde Gereformeerde Gemeente* te leiden: wat wonder, in eene Eeuw, waarin omkeeringen van de beſtaande orde der dingen tot eene gewoonte zijn geworden! maar ook, welk eene verantwoording voor de *Zeloten* en ACHITOPHELS onzer dagen! Gelukkig voor de vaderlandſche Kerk, dat *Nederland* een' Koning bezit, die de zinſpreuk van zijn Stamhuis: *Je maintiendrai*, ook *hier* zal weten te doen eerbiedigen! Driewerf gelukkig, dat het Opperbeſtuur over de Gemeente des Heeren in de handen berust van Hem, *die alle dingen — ook het kwade — zal doen medewerken ten goede!*

Pathologisch en Phyſisch Betoog, dat de Aziatiſche Braakloop, zoodanig als dezelve in Europa en ook hier te lande is waargenomen, eene beſmettelijke of contagieuze ziekte is. Door H. J. SCHOUTEN, *Med. Dr. Te Amſterdam, bij* L. van Es. 1833. *In gr.* 8vo. *f* 1-40. *Voorrede en Naſchrift XXII, en verder* 122 *bl.*

Que de progrès ſolides aurait fait la médecine, ſi, ... ou bien le déſir de fixer l'attention publique par quelque opinion paradoxale.

Dit Motto, aan PINEL ontleend, hetwelk de Schrijver, met nog eenige tusſchenzinnen, aan het hoofd van zijn betoog heeft geplaatst, ſtellen wij ſlechts met behoud van het laatſte gedeelte boven deze beoordeeling. Wij doen dit echter niet, om het gevoelen van den Heer SCHOUTEN, waarvoor hij thans rond uitkomt, *de beſmettelijkheid der Cholera*, voor *parodox* te verklaren. Maar het gedurig terugkomen op een onder-

werp, op een punt van geſchil, over hetwelk nog altijd zoo veel *voor* als *tegen* kan gezegd worden, en vooral, wanneer men, ter beſlechting van hetzelve, niets meer kan doen, dan herhalen, hetgeen reeds door anderen is gezegd, of zich op de uitſpraak der Scholen beroepen, begint dit niet iets te krijgen van *fixer l'attention publique par . . . . . ?*

Wat doet het er toch toe, of anderen plotſelijk veranderen, omkeeren? Die gevoelt bij *het eenmaal aangenomene en beledene denkbeeld* niet te kunnen volharden, wel nu! hij verandere, wanneer dit met zijne overtuiging beter overeenkomt. Die de Cholera voor beſmettelijk blijft houden, blijve in deze gevoelens. Elk ſtreve, om, door afdoende voorbeelden, het gevoelen te ſtaven, hetwelk hem, op deugdelijke gronden, als het best te bewijzen voorkomt. De beſmettelijkheid of niet beſmettelijkheid worde ſlechts geen *hobbyhorſe*, zoo als TRISTRAM SHANDY dit noemt; en vooral verlieze hij, die zijn ſtokpaard berijdt, de gewigtige les van KANT niet uit het oog, dat elk zoo lang en zoo hard kan rijden als het hem lust, mits hij maar niet verge, dat een ander bij hem achterop kome zitten.

Bij den twist over de *al* of *niet beſmettelijkheid*, en het lezen van al het geſchrijf daarover, gevoelt men ſoms dezelfde gewaarwording, die eens onze BORGER ondervond, na het lezen van zoo vele geſchriften over het *Mysticismus*. (*)

Wij moeten van dit *Betoog* zeggen, dat er leerſtellig niet meer tegen te zeggen valt, dan de Schrijver zelf zegt, die niet wil beweren, dat in zijn werkje (bl. VIII) *op ſommige punten geene bedenkingen, geene leemten, geene gebreken zullen te vinden zijn.* Wanneer men

(*) „ Zoo ook wenſche ik, dat mij, die van die Mysti„ ſche geregten nog geheel verzadigd ben, en er mij als „ bedwelmd van gevoele, vrij gelaten worde, mij niet we„ der in eenen nieuwen roes te ſtorten, vóór ik den ouden „ hebbe uitgewaſemd." — Voorrede voor de 2de uitgave van zijne Prijsverhandeling over het Mysticismus.

echter het *leerſtellige* op hetgeen de ondervinding heeft geleerd volſtrekt wil toepaſſen, of de Natuur in het rijglijf der Schole pennen, dan is er wel het een en ander, hetwelk botst of aan bedenking onderhevig is. Tot eene wederlegging van ſommige dezer punten gevoelen wij ons evenwel niet geroepen; want wat baat het, over ſtellingen te twisten, waar de ondervinding ons nog geene genoegzame daadzaken, het zij *voor* of *tegen*, heeft verſchaft? Het ontbreekt beide partijen niet aan wapenen, om zich te kunnen bevechten. Gelukkig, dat dusverre de Geneeskunde, als de Diplomatie, tot geene *dwangmiddelen* de toevlugt kan nemen, om, door *Embargo* of overmagt van wapenen, eene der beide partijen tot toegeeflijkheid, te dwingen al had zij ook het regt aan hare zijde!

Wij rekenen ons Vaderland gelukkig, dat de wensch van den Heer SCHOUTEN nog niet verwezenlijkt is, door de oprigting eener *Akademie van Geneeskunde* (Voorrede, bl. V). Zulk een *doctum corpus* voert gaarne den *Conferentietoon*, en had in der tijd ook zijne *Protocollen;* men raadplege ſlechts de geſchiedenis van het Magnetismus in *Frankrijk*. Eene Akademie van Geneeskunde zoude, onzes oordeels, de *coteriën* (bl. V) meer in de hand dan tegenwerken. Zonder *ſectiën* kan eene Akademie niet beſtaan, en ziedaar de deur voor *coteriën*, bekleed met magt en gezag, geopend! Het is juist zulk eene Akademie, die het *legio* van *geuſurpeerde* en *ongegronde reputatiën* zoude vermeerderen, in plaats van ze te ontmaskeren. Wij verzoeken derhalve den Heere SCHOUTEN eerbiedig, dit zijn voorſtel nog eens in overweging te willen nemen.

Die den grondregel huldigen: *Nul n'aura d'esprit!* laten zij zich dit verbeelden; daardoor zullen de ooren des te ſterker uitkomen, en wij ons met derzelver bedrijf evenzeer vermaken als met de vertooning van het geestige ſtuk van MOLIERE, waaruit deze regels ontleend zijn.

Wat eene vaderlandſche, eene eigene Geneeskunde be-

treft, (bl. VI) wij vinden dit denkbeeld wat ſterk *nationaal*, nog ſterker dan die van het gewenschte en in zeker opzigt wenſchelijke, maar niet tot ſtand gekomene *kostuum*, dank zij de *Franſche* en andere *Modes!* Het kon wel eens leiden, dat voor het *doctum corpus*, het *legio van geneeskundige lesgevers* niet uitgezonderd, met beter gevolg een *nationaal kostuum* werd voorgeſteld; en men beweegt zich thans zoo gemakkelijk en vrij, ſedert men niet meer met tabberd, bef en allongepruik, noch met degen, haarzak en punthoed, als een geleerde zich behoeft te onderſcheiden. Trachten wij in de Geneeskunde naar het wereldburgerſchap, terwijl wij desniettemin onzen geboortegrond getrouw blijven.

Wij zijn dit met den Heer SCHOUTEN, en ook met zekeren Profesſor, den *bekenden Vertaler Profesſor* (?) bl. VIII, volmaakt eens, dat *de geneeskundige opvoeding, onder anderen, ook nog veel te wenſchen overlaat; de ellendigſte* (?) *ſchool en leerboeken onzer kunst* (*) (bl. VI) *zijn een kwart eeuw in de vorderingen der wetenſchappen achteruit. Het is betreurenswaardig! wij leven in de vernedering, wij zijn tot die laagte gevallen, dat wij die ſchool- en leerboeken onzer kunst bij vreemden moeten zoeken of uit vreemde talen moeten overnemen.* (†) *Ja, vele reeds volbragte geneeskundige opvoedingen laten, ondanks de uitbundige loftoezwaaijingen van het Genootſchap van onderlinge en wederzijdſche bewondering, welke men dagelijks opmerkt, nog veel om te wenſchen over!*

Maar, hoe zal zoo veel kwaads verholpen, hoe zullen de inrigtingen van het lager (geneeskundig?) onderwijs verbeterd worden? hoe zullen wij aan eigene voortreffelijke leer- en ſchoolboeken komen? hoe zal het

(*) Wel te verſtaan voor hen, die van geene betere, welke er gevonden worden, gelieven gebruik te maken.

(†) Waarom niet, als ze goed en doelmatig zijn, bij gebrek aan oorſpronkelijke?

legio geneeskundige lesgevers (worden de Profesſoren hier al of niet onder gerekend?) verder beter opgevoed en *gedresſeerd* worden? De *Galérie crapuleuſe et burlesque etc.* van den Heer SCHOUTEN (bl. VII) zal hiervan meer zeggen; zij zal de *leeuwenvacht* opligten, en *het ezelsoor zal van onder de vacht uitſteken; ieder, die niet zoo dom is, als de muts hem ſtaat, zal dan zien, waar het eigenlijk ſcheelt, en* — maar wij vragen, met den Heer SCHOUTEN, den lezer *verſchooning voor deze uitweiding.* Wij zijn het overigens met den Schrijver geheel eens: „ dat men „ verpligt is, om, bij de verkondiging van de niet „ beſmettelijkheid eener bepaalde ziekte, ſteeds op den „ voorgrond te ſtellen, dat, offchoon die ziekte eigen„ lijk niet beſmettelijk of aanſtekend is, echter alle noo„ delooze en overtollige gemeenſchap, bij alle hevige „ ziekten, even zoo nadeelig voor den zieke, als voor „ den bezoeker is." Welke dan ook *de gevoelens omtrent het geſchilpunt* (bl. XV) mogen zijn, op deze wijze zoude er een punt van aanraking kunnen gevonden worden, op hetwelk de grondbeginſelen der kunst, bevordering van het algemeene welzijn, vooreerst kunnen blijven rusten.

Practiſche Aanteekeningen betreffende de Cholera te Scheveningen, door J. G. WAARDENBURG, *Med. Doctor. Te Leyden, bij* J. C. Cijfveer. 1832. *In gr.* 8*vo.* 85 *Bl. f* :-90.

De Schrijver dezer practiſche Aanteekeningen, van *Leyden* naar *Scheveningen* ter behandeling van de Cholera gegaan, wenscht aan het verlangen zijner vrienden te voldoen door mededeeling van hetgeen hij daar zag. Toen hij dezen wensch vernam, ontbrak het hem daar ter plaatſe aan tijd, en toen ook nog aan voorraad. Thans zal hij, de gezegde bezwaren geweken zijnde, dien gehoor geven.

Terwijl hij deze letteren hoofdzakelijk aan zijne vrienden rigt, voegt hij er tevens bij, dat het geene beſpiegelingen over den aard der ziekte zullen zijn, geene bijdragen tot, noch onderzoek over de al of niet beſmettelijkheid derzelve; alleen een beknopt verhaal van hetgeen hij in deze ziekte gezien en gedaan heeft, en wel bepaaldelijk van die zieken, welke, in de aan zijne zorg toevertrouwde wijk, aan hunne huizen behandeld zijn. Hij zal hier dus de waargenomene graden of vormen dezer ziekte zoo kort mogelijk beſchrijven, derzelver behandeling opgeven, eenige ziektegeſchiedenisſen er bijvoegen, en hierop eenige meer algemeene opmerkingen betreffende deze ziekte laten volgen.

Zulk eene wijze van behandeling achten wij de ware te zijn, en wilde de Heer WAARDENBURG, als jong Arts, aan geene andere zich wagen, hij deed wél, en menig ouder Arts mogt er een voorbeeld aan nemen; met twisten en haarkloven vordert de wetenſchap niet.

De Schrijver ſchijnt de volgende vormen te hebben aangenomen, of dezelve op de Cholera te hebben toegepast: *Goedaardige buikloop* (de zoogenaamde Franſche *Cholerine*); *goedaardige Cholera; kwaadaardiger Cholera* (*erethica*); *kwaadaardige buikloop; kwaadaardigſte Cholera* (*peſtima*, *paralytica*, *asphyctica*.) Deze verdeeling heeft hare gebreken, zoo wel als vele andere. Daar zij eehter door den Schrijver op zijne bevindingen ſchijnt gegrond te zijn, zoo blijve zij voor zijne rekening, tot dat wij eens de Cholera onder *ſtellige* en *afdoende* vormen zullen gebragt zien.

Overeenkomſtig zijne verdeeling, loopt de Schrijver derzelver *erkenning*, *voorzegging*, *verloop* en *behandeling* door. Dit gedeelte is voor geen uittrekſel vatbaar; het behoort door elken Geneeskundige in zijn geheel en verband gelezen te worden; ieder merke voor zich aan, wat zijne aandacht treft, doe er winst mede, of trachte den Schrijver te wederleggen, als hij dit noodig oordeelt.

Algemeene aanmerkingen hebben wij niet, en met enkele bijzonderheden behoeft men het algemeen niet lastig te vallen, vooral wanneer zij van geen algemeen belang zijn.

Der aandacht waardig is de aanmerking, waarmede de Schrijver zijnen arbeid beſluit, over de ziekteaandoening op het laatst der Cholera, die met haar in verband ſcheen te ſtaan. Rec. meent dergelijk verband niet onduidelijk in ziekten gezien te hebben, welke de Cholera langer of korter zijn voorafgegaan.

De waarneming, *dat, zoo ſlechts één hevig geval zich in eene buurt* (bl. 77) *of in een ſlopje vertoonde, dadelijk meerdere menſchen werden aangetast*, enz. is, als daadzaak, gewigtig. Zij wordt door bewijzen metderdaad geſtaafd.

Wij beſchouwen deze practiſche Aanteekeningen, ook om den geest, waarin zij geſteld zijn, hare plaats waardig te zijn, en wenſchen den Schrijver, op dit voetſpoor voortgaande, die voldoening, welke een onmisbaar gevolg is van het ſtreven naar de waarheid door gepaste middelen.

Onontbeerlijk Gedenkblad voor Vroedmeesters en Vroedvrouwen, of Zwangerheidsalmanak, naar het Hoogduitsch door C. L. HAPPEL, *Heel- en Vroedmeester (te Leyden). Te Leyden, bij* H. van Oorde. 1832. *Almanaksformaat. f* : - 60.

Een *vade-mecum* voor beoefenaars der edele Verloskunst, vooral geſchikt, om hun de berekening van het juiste tijdperk der verlosſing gemakkelijk te maken, en hetwelk wij, als zoodanig, aan allen, voor wie het beſtemd is, gerustelijk durven aanbevelen. Alleen de woorden: *Onontbeerlijk Gedenkblad*, zijn, voor onzen landaard, wat winderig gekozen.

Beredeneerd algemeen Register op de Staten van Landbouw in het Koningrijk der Nederlanden, over de jaren 1814 *tot* 1828 *ingeſloten; door* JAN KOPS, *Hoogleeraar in de Kruid- en Landhuishoudkunde te Utrecht, enz. Te Utrecht, bij* van Paddenburg en Comp. 1832. *In gr.* 8*vo. XVIII, VIII en* 50 *bl. f* :-90.

De Heer KOPS geeft in een uitvoerig voorberigt de geſchiedenis op der ſtaten van Landbouw, met wier opmaking hij vroeger belast was, als Commisſaris van Landbouw, volgens eene door hemzelven ontworpene inſtructie, en later belast bleef, toen de post van Hoogleeraar in het aan ons akademisch onderwijs toegevoegde vak der Landhuishoudknnde aan hem was opgedragen. De Hoogleeraar betreurt het, dat zijn vroegere post onvervuld bleef. Dat men hem later ook ontſloeg van het opmaken dier ſtaten, en deze zorg aan de Huishoudelijke Maatſchappij overliet, ſchijnt hem mede niet zeer aangenaam geweest te zijn. Althans de Misſive van den Heer Adminiſtrateur voor de Nationale Nijverheid aan gemelde Maatſchappij geeft hem aanleiding tot eenige tegenbedenkingen.

Hoe dit ook zij, het voor ons liggend beredeneerd Register geeft een nieuw bewijs, dat het den Hoogleeraar althans niet aan ijver ontbreekt, en dat hij geene moeite ontziet, om den vaderlandſchen Landbouw te helpen bevorderen. Voor de bezitters der meergemelde ſtaten zal dan ook dit Register zeer welkom zijn, en wij kunnen volſtaan met hen er opmerkzaam op te maken, dewijl een werk als het onderhavige volſtrekt voor geene eigenlijke beoordeeling vatbaar is, en dus met geen ander doel, dan meer algemeene bekendmaking, aan de Redactie kan zijn ingezonden.

Voorlezingen over de Geſchiedenis der beeldende Kunſten bij de oude Volken, door J. A. BAKKER. *Iſte Deel. Te Rotterdam, bij* L. Vermeer. 1832. *In gr.* 8*vo.* 207 *Bl. f* 2-50.

De letterlievende Schilder, de Heer BAKKER, reeds voordeelig bekend door eenige bekroonde en andere Verhandelingen over onderwerpen van Letterkunde, nadert in dit ſtuk meer het vak van zijn eigenlijke beroep. De halve of dus genoemde *Franſche* titel noemt dit werk: *Geſchiedenis der beeldende Kunſten bij de oude Volken*; meer behaagde ons de eigenlijke titel: *Voorlezingen over de Geſchiedenis der beeldende Kunſten enz.* Immers, eene volledige Geſchiedenis zou veel meer vereiſchen, dan hier geleverd wordt; en ook de Schrijver erkent in zijne Voorrede, dat die verre boven zijn vermogen en hulpmiddelen zou gaan, *en ook nog niet in eenige taal volledig beſtaat.* Immers, de Heer BAKKER wil, indien hij eenige aanmoediging vindt, het niet bij de Ouden laten berusten, maar de Geſchiedenis der Kunst tot op den tegenwoordigen tijd brengen, zich echter ſlechts bij de hoofdzaken bepalende. Hij zag, dat de kennis van de *theorie* en Geſchiedenis der Kunst met derzelver beoefening in *Nederland* geenen gelijken tred hield; hij wenschte den jongen kunſtenaar daaromtrent te gemoet te komen, te liever, daar die theoretiſche en hiſtoriſche kennis ook op de beoefening der kunst van grooten invloed kan zijn, om zich voor verkeerde ſtelſels en zijpaden te wachten.

Het zijn dus Voorlezingen, gehouden in het Teekenge-nootſchap: *Hierdoor tot hooger*, te *Rotterdam.* Wij weten niet, uit welke perſonen deze kring beſtaat; maar wel, dat de Redenaar in die leden veel, zeer veel vooronderſtelt. Het zijn in het eerſte, *theoretiſche* gedeelte doorgaans zeer afgetrokkene wijsgeerige beſpiegelingen in de nieuwere *Duitſche* manier (waarvan niet alleen de zaken, maar ook de taal en voordragt zeer duidelijke blijken dragen); het *hiſtoriſche* gedeelte dringt de geheele *Oosterſche*, *Egyptiſche* en oude *Griekſche* Kunstgeſchiedenis in een kort beſtek bijeen, en noemt eene menigte namen, zoo van landen als perſonen, op, die bij kunstbeoefenaars en liefhebbers, met de *Archeologie* en Kunstgeſchiedenis zoo min, als met de *Æſthetica*, zeer vertrouwd, ook wel tot de *terra incognita* zullen behooren. De Heer BAKKER heeft misſchien te veel zichzelven en de *Duitſche* kunſtenaars op het oog gehad, maar — wij ſpreken vrijmoedig — hij is in kennis der Geſchiedenis en Litteratuur onder onze jongere kunſtenaars een

Phenomen, en ook de *Duitſchers* overtreffen hen daarin. Wij vreezen waarlijk, dat vele *Indiſche* en *Egyptiſche* namen, ja zelfs ſommige *Griekſche*, door degenen, voor welke de Heer BAKKER voornamelijk dit werk beſtemde, niet verſtaan zullen worden. Bij de lectuur zal dit echter misſchien nog beter gaan dan bij de voorlezing, waarin zoo vele zaken en vreemde voorwerpen even als toovergedaanten de ziel voorbijzweven, zonder een' vasten indruk op het geheugen of de verbeelding te kunnen maken.

Het geheel is verdeeld in zes vrij uitgebreide Voorlezingen: eene tot *Inleiding*; voorts, *over de Geſchiedenis der beeldende Kunſten bij de aloude Oosterſche Volken*, zoo als *Indianen*, *Babyloniërs*, *Phenicïërs* (waartoe ook de tempel van *Jeruzalem* behoort, onder SALOMO door *Phenicïſche* kunſtenaars opgerigt) en *Perzen*, b. v. de ruïnen van *Perſepolis* en *Paſargada* (*Parſegaard*); *over de Bouw-, Beeldhouw- en Schilderkunst der Egyptenaren*, in twee Voorlezingen; *over de Geſchiedenis der beeldende Kunſten bij de Grieken in het eerſte tijdvak*, mede in twee Voorlezingen. Er is zeer veel kunde in deze ſtukken ten toon geſpreid; doch misſchien is dezelve wat te veel opeengeſtapeld. Terwijl de regelen in de *Inleiding* met alle geſtrengheid en afgetrokken worden voorgeſteld, loopt de *Kunstgeſchiedenis* misſchien wat al te veel in *concrete* bijzonderheden. Zou men nu niet wél gedaan hebben, wanneer men er die regelen wat meer op had toegepast?

Er is, onzes inziens, nog een ander gebrek in deze Kunsttheorie en Geſchiedenis; namelijk de duisterheid, waarin dezelve menigmalen gewikkeld is. De Heer BAKKER heeft blijkbaar veel *Hoogduitsch* gelezen, en het kenſchetſende van den *tegenwoordigen Duitſchen* ſtijl, vooral bij eenigzins wijsgeerige onderwerpen, gebrek aan duidelijkheid, niet zelden overgenomen. Een aantal *Germanismen*, en eene niet zelden verwaarloosde *interpunctie*, voegt zich hierbij, om den ſtijl moeijelijk en minder bevallig te maken. Somtijds wordt ook de taal geweldig verwaarloosd. Wat beteekent b. v. het volgende, bl. 20? „Eene volkomene *plastiſche* „voorſtelling verbiedt het onderſcheid der levende, tusſchen „de doode ſtof, die de beeldhouwkunst ſlechts ter harer „beſchikking heeft. De eene ſtof is meer dan de andere „voor eene aan de werkelijkheid nadere voorſtelling geſchikt." (Dit *nadere* zal wel *naderende* moeten zijn.) Bl.

27: „ De godsdienst zal des te voordeeliger voor de ont-
„ wikkeling des kunstzins en vooral voor den beeldenden
„ zijn, hoe meer zijne voorstellingen in de vormen van
„ het bewerktuigde leven op eene gelijkende (*adequate*)
„ wijze daar te stellen zijn." Bl. 28: „ Verder dan de
„ kunstvorm, die een volledig beantwoorden en een innig
„ doordringen van het uiterlijke met het innerlijke vordert,
„ gaat het *symbool*," (waarom niet *zinnebeeld?*) „ dat op
„ eenen zamenhang van zinnelijke voorwerpen met godde-
„ lijke wezens berust, die slechts voor het godsdienstig
„ geloof bestaat, en daar meer vergezochte verbindingen
„ dan de kunstvorm toelaat." Dit is *Hoogduitsch* van den
hedendaagschen stempel met *Hollandsche* woorden; en het
spijt ons van den jongen, veelbelovenden Schrijver, wiens
vroegere bekroonde Verhandelingen dat karakter niet dragen,
dat hij zoo doende eenen verkeerden weg inslaat, der taal
geweld aandoet, en geen goed voorbeeld aan andere Schrij-
vers over de kunst geeft. Onmatig lang is de *periode*
bl. 51; daarenboven is dezelve gebrekkig en hapert in
't midden. Wat is ook „ een *innige trek*, die de *Babyloni-*
„ *ers*, gelijk andere volken uit deze streken, vroegtijdig tot
„ eene groote volksmenigte zamendrong?" Bl. 52: *Afleidingszeeën*, lees: *meren ter afleiding*, (Hoogd. *Seën.*) *Zeeën*
omringt men met geene steenen muren. Bl. 124: „ Hun-
„ ne poging, om ieder deel des ligchaams op eene ge-
„ lijk duidelijke en kennelijke wijze daar te stellen, werkt
„ hier overal op eene streng bepalende wijze in." Hier zijn
drie grove *Germanismen*. *Daar te stellen* (wij behoeven
dit woord volstrekt niet, daar ons oude *Hollandsche voorstellen* hetzelfde uitdrukt); *gelijk* voor *even* (*gleich*); en
op iets inwerken (*auf etwas einwirken*) in plaats van *op iets invloed hebben*, is een der ergsten, die wij aangetroffen heb-
ben, alleen het elders gevondene *besteken* voor *omkoopen*
uitgezonderd. Nog éene plaats; zij zal de laatste zijn.
Bl. 143: „ Zoo vormde zich, even als in het ganssche
„ *Egyptische* leven, ook in de kunst, op den grondslag
„ eener eigenaardige natuur en wereldbeschouwing, die door
„ de godsdienst als het ware versteend en vereeuwigd was,
„ en op eenen veelal door de verbeeldingskracht daarge-
„ stelden bodem (*Boden*, grond) (*), een nuchter en droog

(*) Wij merken dit aan; men zou anders aan een *schip* kunnen denken.

„ verſtandsleven, dat de buitenwereld met groote ſcherp-
„ zinnigheid in duizendvoudige onderſcheidingen opvat, en
„ hier, bij de vruchten eener aloude phantaſie, elke zeld-
„ zame ſymbool als gegevene vormen aanwendt, en met
„ eene koele naauwkeurigheid ſoms ontleedt, ſoms zamen-
„ ſtelt, maar daarbij doorgaans van die warmte en levendig-
„ heid der aanſchouwing, die de eigenlijke en eeuwige be-
„ teekenis der natuurvormen raadt, en van die juiste za-
„ menſtelling van het inwendig gevoel met de zinnelijkheid,
„ waaruit alleen de ware kunst kan voortſpruiten, hemels-
„ breed verwijderd blijft." Welk een zin! Wij gelooven niet, dat HOOFT en BRANDT, wat zeg ik? dat VAN EFFEN en STIJL er een woord van verſtaan zouden hebben; VAN DER PALM zou er ſtellig bij glimlagchen of het hoofd ſchudden, en dat zijn toch onze Modellen. Het is waarlijk jammer van den Heer BAKKER! Nogmaals raden wij hem welmeenend, meer echt *Hollandſche* Schrijvers en wat minder *Duitſche* te lezen, wanneer hij (zoo als wij hopen) ons verder de ſlotſom zijner wezenlijk niet geringe kunde wil mededeelen.

De zes Voorlezingen zijn zoo rijk aan zaken, dat het ons onmogelijk is, daarvan een uittrekſel te geven, eenigzins geëvenredigd aan dien voorraad. Door zeer veel in een kort beſtek te willen zeggen, wordt de ſtijl wel eens droog. Niet alleen oudere, maar ook de beste nieuwere, vooral *Duitſche* werken, heeft de Heer BAKKER daarbij gebruikt, doorgaans met oordeel, maar ook wel eens met al te veel vertrouwen op de Schrijvers, die hij volgt. B. v. in het zoo even medegedeelde oordeel over de *Egyptiſche* kunst. Het is namelijk het oude, gewone; maar de *Franſche* Geleerden in *Egypte* hebben doen zien, dat er ook heerlijke en door ſchoonheid en bevalligheid uitſtekende gewrochten der *Egyptenaren* uit het bloeijendſte tijdperk hunner kunst worden gevonden; zie daarover de *Ideën* van HEEREN. BAKKER's verdeeling der kunſten in zoodanige, die hare vormen in meetkundige evenredigheid, en dezulke, die dezelve in navolging van bewerktuigde natuurvormen zoeken, is opmerkelijk, en doet, wel is waar, in de eerſte klaſſe ſommige ſchijnbaar verbazend uiteenloopende kunſten, gelijk de muzijk, dans- en — bouwkunst, bijeenſtellen, maar er is nogtans in die alle zekere *ſymmetrie* (het woord is aan de bouwkunst, maar de zaak ook aan de beide andere

eigen). Nogtans heeft, van een' anderen kant, de bouwkunst weder door hare uitbreiding in de ruimte, en omdat zij *het kunstidée in eenen zigtbaren vorm uitdrukt*, zoo veel overeenkomst met de beeldhouw- en ſchilderkunst, die bewerktuigde vormen nabootſen, dat men dezelve te zamen onder den naam van *beeldende Kunſten* bevat (bl. 23, 24). Het verſchil nogtans tusſchen deze *tweederlei* kunstvormen vertoont zich ſprekend bij de oude *Grieken*. Terwijl in het *eerſte* tijdvak der *Griekſche* beſchaving de bouwkunst en de daarmede verwante kunſten zich boven de onderwerping aan eenen vasten grondvorm of *typus* verhieven, die in *Egypte* ſteeds den kunſtenaar boeide, (zoodat ook nergens *zijn* naam vermeld wordt; het was altijd ſlechts de *kunst* naar de voorgeſchrevene regelmaat, die zich vertoont) was dit met de eigenlijke beeldende kunſten, beeldhouw- en ſchilderkunst, niet het geval; deze bleven nog gehecht aan die, door de Godsdienst eenmaal voorgeſchrevene, heilige vormen, op de ſtijve *Egyptiſche* wijze (zie bl. 150. 160. 176. 206). Den overgang ſchijnen de door COCKRELL ontdekte ſtandbeelden van MINERVA in den tempel van JUPITER PANHELLENIUS op *Ægina* te hebben gemaakt, die wel reeds een' vrijen ſtand én volkomene ontwikkeling, maar nog eene ſtijve houding en eenen vorm van overeenkomst (*de convenance*) hebben, niet de bezielde uitdrukking der eigenlijke en ware *Griekſche* kunst.

Ten ſlotte moeten wij den Heer BAKKER, voor het vervolg van zijn werk, oplettend maken op de ſpelling der oude namen, die hier niet altijd juist is, en waaraan iemand, die (zoo als bij hem het geval ſchijnt) de oude talen niet magtig is, dubbele zorg moet beſteden. Zoo ſtaat er *Mycena*, in plaats van het meervoudige *Mycenæ* of *Mycene*; *Delphos*, in den vierden naamval, in plaats van *Delphi*; *Epyrus*, voor *Epirus*; *Neptunes*, voor *Neptunus*; *Orchomena*, voor *Orchomenus*; *Cycicus*, voor *Cyzikus*; *Erythaiſche*, in plaats van *Erythreïſche* (Zee); *thalomoi*, voor *thalamoi*, enz. Ook is het een weinig gemaakt, juist overal, in navolging der *Duitſchers*, de *Griekſche* Godennamen in plaats der algemeen bekende *Latijnſche* te zetten, vooral wanneer men deze laatſte, gelijk de Schrijver doet, er toch bijvoegt. Maar dit moet men dan ook niet verzuimen juist bij de minst *algemeen* bekende dier Godennamen, zoo als *Eros* voor *Amor*, of den Mingod, en de *Chariten* voor de *Gratiën* of Bevalligheden, op bl. 184.

De Heer BAKKER is te zeer doordrongen van liefde voor Kunſten en Letteren, dan dat de bovenſtaande aanmerkingen, die alleen in derzelver belang gemaakt worden, hem zouden belgen. Ware het werk compleet, zoo zouden wij misſchien ſommige derzelven hebben teruggehouden; nu hielden wij de mededeeling voor nuttig, opdat de Schrijver, des verkiezende, daarvan in een volgend Deel nog gebruik zou kunnen maken. Wij achten den geheel uit zichzelven gevormden Man hoog, en kunnen dus geen oogmerk hebben, om hem iets onaangenaams te zeggen; alleen het belang der Letteren, en de vrees, dat een met roem bekende naam andere jonge Schrijvers — en ook hemzelv' in volgende geſchriften — eene verkeerde, voor onze taal noodlottige rigting zou kunnen geven, heeft ons bezield.

Een volgend Deel, de *Grieken* in derzelver bloei bevattende, moet voor de Kunstgeſchiedenis nog veel belangrijker zijn dan het tegenwoordige.

Geſchiedenis van den vijftienjarigen Vrede in Europa, ſedert den Vrede te Parijs in 1815 *tot op de tweede Franſche Omwenteling in* 1830. *Door* N. G. VAN KAMPEN. *In II Deelen. Te Haarlem, bij* de Erven F. Bohn. 1832. *In gr.* 8*vo. Te zamen XL en* 962 *bl. f* 9-:

In dit werk levert de Heer VAN KAMPEN een zeer volledig en, in ons oog, uitmuntend overzigt der gebeurtenisſen gedurende den vijftienjarigen Vrede in *Europa*. Genoegzaam alles, wat bij de onderſcheidene Natiën, niet alleen in ons Wereldddeel, maar ook in de Volkplantingen en in de Noord- en Zuidelijke Staten van *Amerika*, is voorgevallen, en voor ons en den nakomeling van geſchiedkundig belang kan gerekend worden, is hier opgenomen, helder uiteengezet en kunstmatig aaneengeſchakeld. Onder de lezing vonden wij ons getroffen, zoo wel door den rijkdom van zaken, als door de wijze van behandeling, en meer bijzonder door de juiste opmerkingen, waarmede de Schrijver bijna elke gebeurtenis vergezelt, en door de *echt*-liberale gevoelens, welke hij overal ten toon ſpreidt. Daar het werk, uit den aard der zaak, voor geen uittrekſel, zelfs voor geene ſchets, vatbaar is, zullen wij liever iets meer zeggen van den geest, waarin het geſchreven is, en daardoor vertrouwen wij dan ook hetzelve het best te zullen kenſchetſen.

„ Geſtrenge onzijdigheid," dus ſpreekt de Heer VAN KAMPEN in de Voorrede, „ heeft mijne pen beſtuurd. Ik ben „ noch *liberaal* (naar het ſpraakgebruik onzer tijden) noch „ *ſerviel*, maar met geestdrift bezield voor eene geregelde „ Vrijheid, zoo als wij die thans in *Holland* genieten, en „ ook onder de Republiek genoten. — Zoo mijn boek eenige „ waarde bezit, zal het misſchien die zijn, van even ge„ ſtreng omtrent de uiterſten, als toegevend omtrent edele „ en welwillende mannen van alle partijen te zijn. FERDI„ NAND VII, INFANTADO, MIGUEL en MAITLAND, „ maar ook PEPÉ en RIÉGO zullen in mij geene voorſpraak „ vinden; maar ALEXANDER van *Rusland*, CHATEAU„ BRIAND, ROYER-COLLARD en CANNING hebben, „ mijns inziens, aanſpraak op de hulde van tijdgenoot en „ nakomelingſchap, als vaderlands- en menſchenvrienden van „ eene verſchillende wijze van zien. — Overal heb ik ge„ tracht mijnen eigenen weg te bewandelen, zonder mij ſlaafs „ aan iemands oordeel te onderwerpen, en zonder Vorſten „ of Grooten, maar ook zonder de veeltijds zoo noodlottige „ dusgenaamde *publieke opinie* (opinie der dagbladſchrijvers) „ te ontzien."

Wij hebben wel meer van die Geloofsbelijdenisſen in Voorredenen en Inleidingen gezien, waarvan het werk zelf de volmaaktſte tegenhanger was. Beter nageleefd dan hier, zagen wij ze nimmer. Met de grootſte vrijmoëdigheid, en zonder iets te ontzien, beoordeelt VAN KAMPEN het gedrag der Monarchen van *Europa*, en zegt de waarheid — die meestal geene vleijende waarheid is. Onbekrompen lof gewende aan wien lof toekomt, gematigd en omzigtig, waar een ſtreng oordeel misſchien onregtvaardig zou kunnen zijn, is hij onverbiddelijk geſtreng tegen de uiterſten. Van dit laatſte geeft, onder vele andere, de beoordeeling van Don MIGUEL een merkwaardig blijk. (Iſte D. bl. 404.) Maar ook de zoogenoemde *Liberalen* (in de laatſte tijden *Revolutionairen*) worden hier naar verdienſte ten toon geſteld. Éene uitmuntende aanmerking kunnen wij ons niet weêrhouden hier, tot een voorbeeld, mede te deelen. De Schrijver had in den tekst (IIde D. bl. 341) geſproken van den „ *vermaarden Volksdichter* BERANGER," en nu teekent hij daarbij aan: „ Wij „ ſchamen ons bijna, dat woord, met zoo veel regt van „ onzen vromen, deugdlievenden CATS gebezigd, ook te „ gebruiken van eenen man, die het heiligſte met eene bal-

„ dadige hand durfde aanranden, die zedeloosheid en ongods-
„ dienſtigheid misſchien meer dan iemand ſedert VOLTAIRE
„ heeft voortgeplant. Maar kan men toch minder zeggen van
„ eenen Dichter, van wiens gezangen men op éénen dag,
„ eer zij *konden* verboden worden, 8000 exemplaren ver-
„ kocht? Maar er zijn *Volken* en *Volken*, en gelijk het de
„ ſchoonſte loffpraak der *Nederlanders* in de Zeventiende Eeuw
„ is, dat CATS *hun* Volksdichter was, zoo is de *Franſche*
„ Natie der Negentiende geoordeeld, wanneer men weet, dat
„ *zij* eenen Volksdichter had in — BERANGER!"

Wij twijfelen bijna niet, of velen, die dit werk van den Heer VAN KAMPEN met zijne vroegere geſchriften vergelijken, zullen zeggen: VAN KAMPEN's *Liberalismus* is merkelijk bekoeld. Wij voor ons zijn van oordeel, dat alleen het woord *liberaal* in de laatſte tijden zeer van zin veranderd is. Toen een KAREL DE X *Frankrijk*, met ſchending van Grondwet en gezond verſtand, tot één groot klooster trachtte te maken; toen het Jezuitismus met opzet in de hoogte geholpen werd, om het opkomende geſlacht met Middeleeuwſche denkbeelden te vergiftigen; toen alwat in *Frankrijk* wél dacht zich evenzeer, als het graauw, tegen deze ſchaamtelooze pogingen aankantte; toen Liberalismus de handhaving eener Grondwet was, — toen was elk weldenkend *Nederlander* een *Liberaal*, in den waren zin des woords. Maar ſedert zij, die het op niets toeleggen dan op het omverwerpen van alle orde in den Staat en op het verlammen van alle wettig gezag, om, op het puin der Troonen en Staten, hunne eigene Theoriën, *met hunne perſonen daarbij*, aan het roer van een half zinkend ſchip te plaatſen; ſedert *zij* zich *Liberalen* en hunne zaak *Liberalismus* noemen, — ſedert dien tijd is het woord van zin veranderd, en gruwen wij, met VAN KAMPEN, van zoodanig *Liberalismus!*

De ſtijl van den Heer VAN KAMPEN, met name zijn Hiſtoriſche ſtijl, is genoegzaam bekend en gewaardeerd, en in dit werk vooral niet minder dan in zijne vorige. Zelfs vonden wij hier nog meer warmte, en geen ſpoor dier overhaasting, welke men, bij eene zoo vruchtbare pen, als 't ware *a priori* vooronderſtellen zoude. Als bronnen heeft de Schrijver zich bediend van een aantal der beſte in- en buitenlandſche geſchriften, maar wel voornamelijk van VENTURINI's *Chronik des neunzehnten Jahrhunderts*, welke zijne hoofdbron en de grondſlag van zijn werk is, zonder dat hij hem

echter volgt in zijne doorgaans te hevige en onbillijke beoordeelingen van Vorsten en Regeringen.

Offchoon dit verslag reeds meer de gedaante eener *lofrede* dan van eene *beoordeeling* heeft, zullen wij hier nog *dit* bijvoegen: dat wij in het bijzonder aan *Nederlands* Jongelingschap den welgemeenden raad geven, om zich dit werk aan te schaffen. In eenen tijd, waarin het staatkundige als 't ware de Geest der Eeuw is, en staatkundige aangelegenheden het onderwerp der meeste gesprekken uitmaken, leere men toch vooral datgene kennen, waarover men spreekt, en leere men tevens regtvaardig, gematigd en gezond over personen, zaken en Theoriën oordeelen! En hiertoe kennen wij geen werk meer bevorderlijk, dan het onderhavige.

Herinneringen uit Japan (,) *van* HENDRIK DOEFF, *Ridder der Orde van den Nederlandschen Leeuw, oud Opperhoofd der Nederlanders in Japan* (,) *op het Eiland Decima. Te Haarlem, bij* de Erven F. Bohn. 1833. *In gr.* 8*vo. VIII en* 268 *bl. f* 2 - 50.

Negentien jaren, en daaronder vijftien als Opperhoofd der *Nederlanders*, heeft de Heer DOEFF in *Japan* doorgebragt. In dien tusschentijd heeft hij, ook door dat jaren lang alle gemeenschap was afgebroken, en hij derhalve te vrijer over zijne uren beschikken kon, zeer veel kunnen opmerken en aanteekenen; onder anderen had hij een uitvoerig *Japansch*- en *Nederlandsch* Woordenboek opgesteld. Nadat hij, met even veel moed als beleid, zorg had gedragen, dat de *Nederlandsche* vlag op het Eiland *Decima* steeds was blijven wapperen, zonder dat hij, als Opperhoofd, immer *Fransch* of *Engelsch* gezag erkend had, ontving hij in 1817, tot belooning zijner getrouwheid aan de zaak des vaderlands, van Z. M. de Orde van den Nederl. Leeuw, en werd van zijnen zoo lang vervulden moeijelijken post ontslagen, welken hij nu, bij voordeeliger omstandigheden, aan den Heer BLOMHOFF overgaf. Van *Batavia* vertrok hij vervolgens, met het oorlogsschip *de Admiraal Evertsen*, naar het vaderland; doch, daar de manschap en de reizigers dien reddeloos lek geworden bodem, zonder het Eiland *Diego-Garcia* te kunnen bereiken, verlaten moesten en op eene *Ameri-*

kaanſche brik overgaan, zag de Heer DOEFF zich genoodzaakt, alle verzamelde zeldzaamheden en vele papieren, onder anderen de kopij van het gezegde Woordenboek, achter te laten. Derhalve moet hij zich nu tot het mededeelen dezer wel min breedvoerige, maar toch zeer belangrijke *herinneringen* bepalen, en, ten opzigte van het Woordenboek, zich vergenoegen met het bewijs te geven, dat hij zelf het had opgeſteld; terwijl, met behulp van een achtergelaten exemplaar te *Nagaſaky* of van daarvan vervaardigde afſchriften en uittrekſels, de Heeren VON SIEBOLD en OVERMEER FISCHER hunne Woordenboeken hebben opgeſteld, en ook anderen uit kladden en dubbelds van zijn werk het eene en andere, ten behoeve van hunnen eigenen arbeid, hebben geput.

Alwie het hier aangekondigde werk van den Heer DOEFF bezit, en hetzelve aanvult en vergelijkt met dat van den Heer MEYLAN, (*Japan in Schetſen*, *Amſterdam*, *bij* M. WESTERMAN EN ZOON, 1830) heeft, naar ons inzien, een voortreffelijk geheel over *Japan*. Echter moeten wij hier opmerken, dat, hetgeen de Heer MEYLAN over de *Japanſche* taal zegt, zeer wel uit het dubbel der papieren van den Heer DOEFF, dat op *Japan* is achtergelaten, kan zijn overgenomen; dat wijders de geſchiedenis van *Japan* en de aard van het den *Dairi* nog overgebleven gezag blijkbaar beter door den Heer DOEFF, dan door den Heer MEYLAN, worden voorgeſteld. Over de zeden en gewoonten der *Japanners* is MEYLAN weder vollediger. Doch over de betrekking der *Nederlanders* tot *Japan* geeft de Heer DOEFF, die zijne eigene herinneringen mededeelt, alles, wat men verlangen kan. Met genoegen zal ieder *Nederlander* zien, hoe uitmuntend zich DOEFF, in de netteligſte omſtandigheden, heeft ſtaande gehouden. Met verontwaardiging zal hij daarentegen opmerken, hoe ondankbaar en ſlecht zich de *Ruſſen* — met verfoeijing, hoe laag en ſnood zich de *Engelſchen* omtrent ons gedragen hebben. Om ſlechts iets te noemen tot bewijs van het laatſte: de geleerde en ſmaakvolle, maar hatelijke en gewetenlooze TH. STAMFORD RAFFLES, had reeds de tijding ontvangen van de Omwenteling in 1813; op *Batavia* was de herſtelling onzer onafhankelijkheid bekend; de Heer BLOMHOFF was door den Heer DOEFF, die nog niets van het hier te lande in 1813 gebeurde vernomen had, tot onderhandeling met den

Engelſchen Gouverneur RAFFLES, uit *Japan* naar *Batavia* gezonden; maar RAFFLES zond den *Parlementair* BLOMHOFF in krijgsgevangenſchap naar *Engeland:* zoo ſchond hij het Regt der Volken, dat hij had behooren te eerbiedigen zelfs met opzigt tot eene vijandige Mogendheid; maar hij ſchond het hier met betrekking tot eenen Bondgenoot! Waarlijk, om zoodanig alle gevoel van eer en regtvaardigheid te verzaken, moet men *Engelschman* zijn! Men vindt dat geval verhaald bij DOEFF, bl. 250. Trouwens uit dit werk kan men zien, hoe zeer de Regering en het Volk in *Japan* aan ons gehecht zijn, en van welke lage middelen de vreemdelingen, inzonderheid de *Engelſchen*, zich bedienen, om ons en onze Bondgenooten te kwellen. Ook dit werk kome in veler handen!

WILLEM TELL. *Zwitſerſche Tafereelen. Door* A. VAN DER HOOP, JR. *Te Amſterdam, bij* Brest van Kempen. 1833. *In gr.* 8*vo. XIV*, 187 *Bl. f* 2-60.

De voor ons liggende dichtbundel bevat, even als des Dichters vroegere bundel, WARSCHAU geteiteld, eenige losſe en onzamenhangende tafereelen, die men niet als een aaneengeſchakeld geheel, maar als afzonderlijke gezangen, onder éénen titel verzameld, heeft te beſchouwen. De Dichter zelf erkent dit, en hij doet er opregter en beter aan, dan dat hij ons deze onderſcheidene ſtukken voor een enkel uitvoerig geheel wilde opdisſchen, gelijk hij met zijnen vorigen bundel beproefd heeft. — Wij zullen dan ook nu weder, even gelijk wij met de *Poolſche* tafereelen gedaan hebben, deze afzonderlijke gedichten, ieder op zichzelf, doorloopen, om ten ſlotte eenige algemeene opmerkingen mede te deelen, en ons oordeel over de waarde van dit kunstwerk zamen te trekken.

De bundel heeft eene Opdragt aan den Heer en Mr. F. FRETS aan 't hoofd, welke gevolgd wordt door eenen VOORZANG, DEN ÉÉNIGEN BILDERDIJK TOEGEHULDIGD. (*) Dit ſtukje is in twee gedeelten geſplitst: van het eerſte komt men door een' ſtouten overſprong, als van den eenen oever op den anderen, tot het tweede; doch de beide ge-

(*) *Toewijden* is bekend; maar *toehuldigen?* . . .

deelten zijn, niettemin, volſtrekt zonder verband. In het eerſte bezingt de Heer VAN DER HOOP zijne droefheid over den dood van den ontſlapen Bard; in het tweede kondigt hij zijn voornemen aan, om den lof van WILLEM TELL te bezingen. — Op het einde van dit onzamenhangende gedicht zegt hij, dat hij *in den vorm de vrijheid eert, als de ziel der Poëzij.* Hoezeer ons dit gezegde niet regt duidelijk is, gisſen wij echter, dat hij daardoor inzonderheid den tweeſlachtigen inhoud van dezen Voorzang, waarvan hijzelf het onvereenigbare zal hebben gevoeld, wenscht te vergoelijken en te verdedigen.

Het tweede gedicht draagt ten opſchrift: DE HUT IN HET DAL. Dit opſchrift ſlaat niet op het onderwerp, maar op de plaatſing van het tooneel. De zoon van TELL, namelijk, zoekt bij den Berghermiet, die het dal bewoont, een nachtverblijf voor zich, zijne moeder en MELCHTAL. De laatſte verhaalt aan den gastheer, die nog niets van dat alles ſchijnt vernomen te hebben, de gruwelen, aan zijnen vader door LANDENBERG's ſoldaten gepleegd; waarna de vrouw van TELL, afgewisſeld door haren zoon en MELCHTAL, de bekende overlevering mededeelt van het afſchieten des appels door TELL van het hoofd zijns zoons. Dit verhaal is ſnel, bezield en warm. Een enkele ſtoplap, als op bladz. 37: *En 't hart u ſloeg van teedre zorgen*, is den voortgang wel eenigzins hinderlijk, maar het ontbreekt hier niet aan zeer fraaije regels, waarvan de twee laatſte de fraaiſte zouden zijn, zonder de dubbelzinnigheid, of, namelijk, *God* of *de ſlaap* de oogleden kust: een gebrek van onjuistheid, dat den Dichter op vele plaatſen aankleeft.

DE STORM OP HET MEIR is het derde der gedichten, en behelst het verhaal van TELL's ontkomen, door op het ſtrand te ſpringen, de hulk in de golven terug te ſtooten, en den dwingeland GESLER ter neêr te ſchieten. Dit tafereel keuren wij nog fraaijer dan het vorige; maar onder de ſchoone en ſchilderachtige brokken willen wij volſtrekt niet geteld hebben de zonderlinge comparatie, die op bladz. 54 en 55 voorkomt, waarin TELL, nog gekromd in zijne boeijen liggende en het uur der wraak afwachtende, vergeleken wordt bij een jong poëet, die, door een nietig *Midasrot* gehoond, nogtans trotsch op zijne roeping blijft, en van zijne *onbeklimb're rots* (hoe is de poëet er dan op

gekomen?) aan de, op hunne beurt, in 't ſtof geboeide *Midasſen* vraagt: *Wie onzer is een adelaar?*

Zoo daagde ook, rein als de uchtendſtraal,
Voor TELL *het uur der zegepraal.*

Het vierde tafereel bevat DEN SLAG VAN MORGARTEN. Het is vol van krachtige regels en telt menig geſpierd en dichterlijk couplet. Wij zouden echter den Autheur, die in dit ſtuk getoond heeft, genoegzamen adem te hebben, om den forſchen ſtrijdzang waardiglijk aan te heffen, in bedenking wenſchen te geven, of zijne afgemeten vierregelige coupletten den ſnellen voortgang van het verhaal niet op meer dan éene plaats belemmeren, en of eene doorloopende maat den gloed van het geheel niet beter zou hebben doen uitblinken? Voorzeker ook zou het zangerige van het RUITERLIED en het ZEGELIED der *Zwitſers* te kenneliker uitgekomen zijn, indien deze gezangen niet tuſſchen andere coupletten, maar ter afwiſſeling van doorloopende versregels, ingevlochten geweest waren.

DE OVERSTROOMING is de titel en het onderwerp van het vijfde tafereel. De grijze TELL redt een zinkend kind, en voert het in de armen van de moeder terug. De inleiding van dit ſtukje is regt bevallig. Schilderachtig zijn dergelijke regels:

Dan houdt geen bed de beek in toom;
Dan zwelt de zilv'ren Schakerſtroom,
En vloeit, (*) gezweept door 't felle Noord,
Met holle en breede baren voort,
En ſpoelt den (†) kamperfoelieheg,
De veldroos en de grasbloem weg.

Het vervolg van dit tafereel is echter merkelijk minder fraai, juist omdat de Dichter zich er toe gezet ſchijnt te hebben, om het regt fraai op te ſchikken. 't Is hardkleurig en bont van verwen. *Amathisten, zoomrig zonneſloven, topaasgeſteent', haken van kristal*, en dergelijke poëtiſche ſnuisterijen meer, zijn klatergoud. Evenmin kunnen wij hier op bladz. 110, als elders op bladz. 60 en 61, eenige ſchoonheid vinden in regels, die uit louter punten of ſtip-

(*) *Bruist* of *ſluift.* (†) *De.*

pen beſtaan, waarvan de verborgen zin ons onverſtaanbaar en onverklaarbaar is gebleven.

DE KAPEL VAN TELL is het zesde of laatſte tafereel. In tegenſtelling met den aanhef van het vorige ſtukje, is de inleiding van dit gedicht zeer zwierig en opgetooid. Wij hadden gewenscht hier minder *gloeijend inkarnaat*, *keurtopazen* en *ſmijdig morgengoud* te vinden, en meerder

Woorden, rijk aan kracht, maar arm aan kunſtſieraden,

zoo als de Dichter op bladz. 127 zegt, dat door den Prieſter aan het altaar geſproken werden. Het verhaal is het minst bezielde van den bundel; maar de ſlotzang, op bladz. 133 aanvangende, is weêr zeer bevallig door welluidendheid en eenvoudige ſchoonheid.

Het toegift, BESLUIT genaamd, had veilig achterwege kunnen blijven. De Dichter ſtort er zijne verwenſchingen op den kop der vrijheidskraaijers in uit, die door hem geſchuwd worden, zoo als *de geest van 't water door dien van 't vuur*; en, gelijk hij ons reeds in zijne TOEHULDIGING herinnerd had, *dat hij den lof van* PETER'S *rijk en het bloedgerigt der* Polen *heeft bezongen*, zoo zegt hij ons nogmaals hier, *dat* HIJ, *die* Polens *ſtraf en 't regt der kroon bezong*, geen offers brengt aan de *Phrygiaanſche* muts. Geweldig is de vloek, dien hij op de *ſchuldbeladen* ziel der vrijheidsdwingelanden uitſtort. Hij wenscht daardoor hunne ſoltering bij des afgronds *ſtrafgloedſchijn* nog te vermeerderen, enz. enz. Eindelijk bedaart hij, zich herinnerende, dat God den zondaar redding aanbiedt door CHRISTUS' offerdood, die aan het vreeſelijk regt voldaan heeft; en hij eindigt met te zeggen, dat hij de citer neêrlegt, tot hem weder eene andere ſtof het *zangerig bloed* (*) zal doen bruiſen! — Er zou, wij herhalen het, weinig aan verloren geweest zijn, indien, met de TOEHULDIGING, ook dit BESLUIT en deszelfs wonderlijke mengeling van denkbeelden achterwege ware gebleven. In beide ſpreekt de Dichter ook te veel van zichzelven.

Ook de AANTEEKENINGEN, die het boekje met ruim 40 bladzijden vermeerderen, had men voor een goed gedeelte kunnen misſen. Des Dichters ſtaatkundige geloofsbelijdenis heeft voor een' derden geen belang, evenmin de brief, dien

(*) *Zangerig*, zoo veel als *aangebrand?*

BILDERDIJK hem, ter dankzegging voor eene Opdragt en een pracht-exemplaar, heeft geſchreven. Het kon niet anders, of een dergelijke brief moest beleefd en vleijend zijn; het tegendeel ware eene lompheid geweest. Maar wie laat dergelijke aan hemzelven gerigte complimenten openlijk bij zijne werken drukken?...

Ons oordeel over deze verzameling van *Zwitſerſche* tafereelen zamentrekkende, erkennen wij met blijdſchap, dat zij in onze ſchatting veel hooger ſtaan, dan des Dichters *Poolſche* tafereelen, en dat hij een' kennelijken ſtap voorwaarts gezet heeft. Dit geldt echter niet ten aanzien van zijnen dichtvorm, die ons noch gelukkig noch aanprijzenswaardig toeſchijnt, gelijk wij evenmin eene onbeperkte vrijheid deswege voor *de ziel der Poëzij* zouden durven verklaren; — maar de vordering des Dichters beſtaat in de natuurlijker, eenvoudiger *dictie;* in meer gevoel en waarheid, dat wij — niet overal, maar toch op vele plaatſen — in dezen bundel opgemerkt hebben. Ook hebben wij hier op zulk eene verbazende menigte vreemdſlachtige koppelwoorden niet geſtooten. Wij vonden nog wèl *wrokmisbaar*, *ongevalverkonderen*, *avondzonvuurglimmen* en dergelijke; maar dusdanige wonderlijke *compoſita* zijn even ſchaars in dezen als overdadig in den vorigen bundel. Wenſchelijk ware het geweest, dat zich de Dichter ook andere teregtwijzingen ten nutte had willen maken. Wij vinden hier niet alleen het ongelukkige *ontgroende* voor *groen geworden* weder, maar wij lezen ook *gehalsgareeld*, *begloend* voor *beglansd*, *breede verwen* voor *breede trekken* enz. Op bladz. 20 noodigt WOLF zijne gasten op vleesch, *zoo zacht als* WASCH (*was*), 't geen den eetlust wel niet bijzonder zal opgewekt hebben, het zij WOLF geſmolten of ongeſmolten was moge hebben bedoeld. Op bladz. 67 ziet TELL GESLER's hoofdhair door den angst *borſtelen*, waarmede de Dichter waarſchijnlijk bedoelde te zeggen, dat de angst het hair van GESLER als borſtels deed oprijzen, maar waarmede hij inderdaad niets anders zegt, dan dat de angst GESLER's hoofdhair uitſchuijert. Dergelijke gewaagde jagt naar vreemdheid en kwalijk begrepene oorſpronkelijkheid raden wij den Dichter nogmaals welmeenend af.

Ook wenschten wij, dat hij onze vroegere aanwijzing niet onopgemerkt gelaten had, toen wij hem onder het oog bragten, dat het woordje *men* (gelijk weinige andere van dien ſtempel) nooit lang gemaakt kan worden, zonder een

kiesch gehoor geweldig te beleedigen, en dat de onvolmaakt verleden tijd van het werkwoord *leggen* niet *lag*, maar *let* of *legde* is. Bij herhaling ſchrijft de Dichter ook *vleit* en zelfs *vleidt*, waar het *vlijt* moet zijn, van *vlijen*, nederſtrekken. Men kan hier deze misſtellingen voor geen drukfeilen aanzien, dewijl zij als rijmwoorden voorkomen. Voorts: *ik juichtte; hij behoeft de(n) bijſtand;* TELL *lispte* (voor *lispelde; lispen* is een ſpraakgebrek.) Een goed Poëet behoort ook vooral zijne taal goed te verſtaan. BILDERDIJK, wiens leerling zich de Heer VAN DER HOOP zegt te zijn, heeft deze les meermalen nadrukkelijk gegeven.

Wij hebben deze onze vlugtige beſchouwing met een gemengd gevoel medegedeeld. De Heer VAN DER HOOP, die zelf *Recenſent* is, zoo wel zonder als met zijnen naam, zal ons, hopen wij, verſtaan, en bij ondervinding weten, hoe genoegelijk het is, in zijnen Autheur ſchoonheden op te merken, en hoe ongaarne men gebreken in hem ontmoet. Beter, dan menig ander, zal hij dan kunnen beoordeelen, met welke tevredenheid wij zijne vorderingen hebben aangewezen, en met hoe veel wederzin wij van zijne nog onverbeterde gebreken hebben gewaagd.

Ten flotte herhalen wij, wat wij reeds vroeger hebben opgemerkt, dat, namelijk, de Heer VAN DER HOOP door de natuur gansch niet ſtiefmoederlijk met dichterlijken aanleg is bedeeld, maar dat hij zich te ernſtiger voor afwijkingen van hetgeen oorbaar en gepast is moet leeren wachten, naar mate hem te meerdere neiging tot dichterlijke losbandigheid aankleeft. Ook zij hij ſpaarzamer, of althans langzamer, met de uitgave van zijne werken, en ſchenke ons minder, dat tevens beter is. Hij zegt wel in de ſlotregels van zijn' onderhavigen bundel, dat hij in maatgezang verkoeling vindt voor het vuur, dat hem beurtelings koestert en verſlindt; maar wij zien nog niet, dat hij daarom al de verzen, die hem deze koortsachtige toeſtand doet maken, met zulk eene onvoorzigtige haast moet laten drukken en uitgeven. Hij late zich daartoe vooral niet verleiden door het luidruchtig handgeklap en het overſchreeuwend bravo-roepen van kunstkenners als, bij voorbeeld, de Heer WAP, wiens *refutatie* van onze *recenſie* van den bundel WARSCHAU wij met innig medelijden over zoo veel aanmatiging bij zoo veel oppervlakkigheid hebben gelezen. Evenmin verheffe hij zich op het Berigt van Inteekening des Heeren CLAVAREAU, die, zijne vertaling van dien bundel aankondigende, er van op-

geeft: *que ce poème est une des plus riches productions de la littérature moderne hollandaise, et mérite d'être connu et répandu à l'étranger.* Vader BILDERDIJK zou daaromtrent, met meerder regt, dan ten aanzien van een werkje van onzen zoo verdienstelijken FEITH, hebben mogen zeggen, dat, toen de WARSCHAU vertaald was, (ten zij die vertaling, hetgeen zeer mogelijk is, het oorspronkelijke overtreffe) de vreemdeling geen lust had, om iets meer van de *Hollandsche* letteren te weten.

Verhaal der Inwijding van het Gedenkteeken ter Nagedachtenis van L. J. W. BEECKMAN, *gesneuveld als vrijwillig Jager der Leydsche Hoogeschool. Door* J. H. VAN DER PALM. *Te Leyden, bij* D. du Mortier en Zoon. 1832. *In gr.* 8*vo.* 47 *Bl. f* : - 50.

Alle braven worden door eenen onzigtbaren en onverbreekbaren, zedelijken band omstrengeld. Redevoering, door Mr. A. MODDERMAN. *Te Groningen, bij* H. Eekhoff, Hz. 1833. *In gr.* 8*vo. IV en* 46 *Bl. f* : - 60.

Vlugtige Gedachten bij de Aankomst der Verlofgangers, uit ons Leger, te Utrecht, in Junij 1833. *Te Utrecht, bij* N. van der Monde. 1833. *In gr.* 8*vo.* 16 *Bl. f* : - 15.

Lijkredèn over wijlen zijne Hoogheid WILLEM *IV, enz. Door Jonkheer* ONNO ZWIER VAN HAREN. *Nieuwe Druk. Te Amsterdam, bij* J. C. van Kesteren. 1833. *In kl.* 8*vo. VIII en* 77 *Bl. f* : - 60.

H. TOLLENS, CZ. *Aan* CHASSÉ *en zijne Krijgsmakkers, bij hunne Terugkomst in het Vaderland (Junij* 1833). *Te Rotterdam, bij* M. Wijt en Zonen. *In gr.* 8*vo.* 8 *Bl. f* : - 25.

Bij de Terugkomst van de vaderlandsche Helden CHASSÉ *en* KOOPMAN *uit Frankrijk, enz. Door* PETRONELLA MOENS. *Te Utrecht, bij* N. van der Monde. 1833. *In gr.* 8*vo.* 14 *Bl. f* : - 20.

Beoordeeling van eene door JAN J. F. WAP *uitgegeven Hollandsche Navolging van het Fransche Dichtstuk:* NAPOLEON

II, *par* VICTOR HUGO; *door* P. T. L. VON EICHSTORFF, *Kapitein der Artillerie, enz. Te Breda, bij* F. P. Sterk. 1832. *In gr.* 8*vo.* 16 *Bl. f* : -25.

Denkelijk is het hier aangekondigde Verhaal der inwijding van het Gedenkteeken ter nagedachtenis van den Student BEECKMAN aan de pen van den Hoogleeraar VAN DER PALM in groote haast ontſnapt: want zoo wel in het Verhaal zelvé, als in de Redevoering, misten wij die gemakkelijkheid, eenvoudigheid en ſchoonheid van ſtijl, die anders de ſchriften van den beroemden Man zoo uitnemend onderſcheiden. Hoe gerekt en moeijelijk in den zamenhang is in het Verhaal, bl. 8 en 9, de volzin: *Geen woelige of woeste krijgsmansgeest — veel te hoog werd aangerekend*; en in de Redevoering zelve, bl. 27 en 28, de volzin: *Gij hebt welgedaan, Jongelingen! — zijne nagedachtenis toewijdt.* En nog gebrekkiger is het onmiddellijk volgende: *Een gedenkteeken — zal overbrengen.* Waarlijk, zoo de titel het niet vermeldde, zouden wij nooit gedaght hebben, hier de taal van eenen VAN DER PALM te lezen!

Bij uitſtek wél beviel ons, over het geheel, het tweede hier aangekondigde werkje, de Redevoering, met de daarbij behoorende Gezangen, van den Heer Mr. MODDERMAN. Wij verheugen ons over de uitgaaf.

De *vlugtige Gedachten* van eenen ongenoemden, bij de aankomst der Verlofgangers uit ons leger, te *Utrecht*, beantwoorden aan den titel. Het zijn — *vlugtige gedachten.*

Met vermaak zagen wij, dat er van de *Lijkreeden op Prins* WILLEM IV, door O. Z. VAN HAREN, waarvan de vorige druk bij DEN HENGST EN ZOON door ons in No. XIV voor 1832 werd aangekondigd, weder een druk verſchenen was bij VAN KESTEREN. De laatſte, even als de vorige druk (die insgelijks *Nieuwe Druk* heette en ook was), wordt voorafgegaan door eene Voorrede van den Heer KOENEN. Wij ontwaarden echter weldra, dat wij hier dezelfde uitgave, ſlechts veranderd van uitgever, voor ons hadden.

Het gedicht van den Heer TOLLENS aan CHASSÉ en zijne krijgsmakkers, hetwelk wij behoorlijk, of liever onbehoorlijk, nagedrukt aantroffen in het *Amſterdamſche Handelsblad*, ſchoon de Dichter het vers afzonderlijk had uitgegeven bij WIJT EN ZONEN te *Rotterdam*, is ſchoon en krachtig.

Gunſtig is desgelijks ons oordeel over het dichtſtuk van

Mejufvrouw P. MOENS, bij de terugkomst van de vaderlandſche helden CHASSÉ en KOOPMAN. — Indien plaatsgebrek het niet verbood, zouden wij gaarne uit beide verzen iets mededeelen.

De Heer EICHSTORFF was ſedert lang niet tevreden over de wijze, waarop de Heer WAP LAMARTINE en andere *Franſche* Dichters in zijne vertalingen overbrengt. Nu laatſtelijk had WAP een der moeijelijkſte en ſchoonſte gedichten van VICTOR-HUGO, *Napoleon II*, op zijne manier nagevolgd, doch zóó, dat hij zelf vooraf verklaarde, in zijne vertolking de gebreken van het oorſpronkelijke te willen verbeteren: en inderdaad, hij heeft er ziel en leven aan ontnomen! Ja, VICTOR-HUGO is wel eens wat wild, en Recenſent loopt zoo hoóg niet met de Dichters uit de nieuwere *Franſche* School, als de Heer EICHSTORFF en vele anderen ſchijnen te doen. Maar wie hen vertalen wil, moet hun het hun eigen karakter niet ontnemen, of hij verminkt hunne voortbrengſelen, in plaats van die te verbeteren. Doch de waarheid der zaak is deze: WAP is een goed beoordeelaar, zoo dikwijls ſcherpzinnigheid en vernuft alleen beſliſſen moeten; maar zoo dra ſmaak en gevoel, zoo dra wetenſchap en wijsgeerige zin in het Gemeenebest der Letteren uitſpraak moeten doen, bevindt zich de man op een grondgebied, dat hem vreemd is. En dan is hij nog altijd, zoo goed of zoo kwaad het wezen moge, beter in ſtaat om anderen te berispen, dan om zelf iets degelijks te leveren. Desniettegenſtaande willen wij gaarne den Heere WAP gelijk geven, dat het uitgebreide gedicht van VICTOR-HUGO, *Napoleon II*, eigenaardiger eene *Dithyrambe*, dan eene *Ode* genoemd wordt; en de Heer EICHSTORFF had de verkeerde betiteling, overeenkomſtig de thans heerſchende verwarring van denkbeelden over het karakter der *Ode*, niet moeten in beſcherming nemen. Intusſchen doet de titel minder ter zake; en EICHSTORFF heeft zijne hoofdſtelling toereikend bewezen, dat namelijk WAP het dichtſtuk van VICTOR-HUGO, in zijne vertaling, verknoeid heeft.

Op het Gorkumſche Heidendom. Door Mr. I. DA COSTA. *Te Amſterdam, bij* J. H. den Ouden. 1833. *In gr.* 8*vo. f* :-5 *c.*

Naar gelange de Heer DA COSTA zijne bijzondere gods-

dienſtige, of liever godgeleerde, gevoelens meer openlijk verbreidt, vindt het verſtandig, godsdienſtig gedeelte onzer Landgenooten redenen te meer, om den man diep te beklagen.

Te *Gorkum* verwelkomde men, op den 22 Junij ll., een gedeelte van de in het Vaderland teruggekeerde dappere verdedigers der Citadel van *Antwerpen* met groote hartelijkheid. Er had eene feestelijke vertooning plaats. Tomben waren er opgerigt, en men zag twee *Griekſche* drievoeten, op welke later het offervuur gebragt werd. Twee jonge Dames plaatſten zich achter dezelve, en plengden, bij het defiléren der troepen, den wierook, die ter gedachtenis van de roemvol geſneuvelden opklom, enz.

Deze hulde heeft de verontwaardiging des Heeren DA COSTA zoodanig opgewekt, dat hij gemeend heeft, aan dezelve, in *poëzij* en *proza*, lucht te moeten geven; en, diensvolgens, zijn dan nu de *Gorkumſche* Christenen en Joden, Roomſchen en Onroomſchen, door zijn Ed., zeer liefderijk voorzeker, voor *Heidenen* uitgekreten!

Niemand onzer *Gorkumſche* Medeburgers zal zich het *Maranatha* des Heeren DA COSTA erg aantrekken, ja het naauwelijks de eere van het deponéren ter griffie waardig keuren, maar zich, welligt, opgewekt gevoelen, den Heere DA COSTA in ernſtige overweging te geven, om, in een kras en gemoedelijk dichtſtuk, een' nieuwerwetſchen *beeld- en ſieraadſtorm*, in de Hervormde kerken, (na bekomen verlof evenwel) aan te prijzen. Op de Graftomben onzer oude Zeehelden (let wel, Mr. DA COSTA!) zijn, *door onze Vaderen*, *Heidenſche Goden- en Godinnen-beelden*, *drievoeten*, *gebluſchte en brandende fakkels*, *kranſen* enz., alles van *Griekſchen* en *Romeinſchen* oorſprong, geplaatst, en, lacy! nog in wezen.

Die Vaderen dachten er wel niet aan, dat zij een *Heidensch* werk verrigteden, evenmin als de brave Burgerij van *Gorkum*, in onze dagen; dan, wanneer een man als de Heer DA COSTA dit ſtellig beweert, en zijne leerlingen het hem nazeggen, dan zal er, tot die regtzinnige roezemoezerij, in *het breken van beelden en ſieraden*, *van Heidenſchen oorſprong*, niets anders noodig wezen, dan de goedkeuring van het Hoog Bewind des Rijks; en de kroon.... foei!... weg met dat *Grieksch-Heidensch* denkbeeld! neen: *Sions* pſalmgezang zal den roem des Heeren DA COSTA aan het tegenwoordig levend geſlacht verkondigen!

Hoe diep is de mensch te beklagen, die, door een' ijver

zonder verſtand gedreven, ook het onſchuldigſte bedrijf met het vergrootglas van den hoogmoed en des eigenwaans beſchouwt, anderen liefdeloos oordeelt en verdoemt, en velen uitlokt en opwekt, om daarin te deelen! Hoe weinig is zulk een gemoedsbeſtaan met den echten zin en geest van het Christendom overeenkomſtig! Dan, *er is niets nieuws onder de zon;* en de groote PAULUS had reeds in zijnen tijd, in de Gemeente des Heeren, niet het minſte te kampen met hen, *die uit de Beſnijdenis waren!*

Staatkundige Catechismus, voor eerlijke lieden. Te 's Gravenhage, bij A. van Hoogſtraten, Jr. 1833. *In kl.* 8*vo.* 124 *Bl. f* : - 50.

Dit ſtukje is, blijkens den titel, uit het Fransch vertaald naar de *Petit Catéchisme Politique à l'uſage des honnêtes gens*, „ in de maand Junij j. l. te *Luik* bij P. S. COLLARDIN uitgekomen, in het openbaar verkocht, gelezen en alom verſpreid."

Hetzelve ſtelt de *glorieuze* Belgiſche revolutie en derzelver bewerkers in een waar, dat is, in een affchuwelijk daglicht. Voor *Belgen* in het algemeen, en voor een' enkelen *oud-Nederlander* in het bijzonder, bevat het vele belangrijke wenken, en kan de lezing en behartiging, welligt, eenig nut bevorderen. Men ziet uit dit kleine geſchrift, hoe ergerlijk er in *België*, en in het Bisdom *Luik*, over den opſtand in 1830 gedacht en geſchreven wordt; en, goedſchiks of kwaadſchiks, de revolutiemannen moeten de uitgave van zulke geſchriften gedoogen: want in het mildgezegend *België* be ſtaat vrijheid in alles en voor allen, tot hongerlijden en gebrek hebben *incloſa!*

Al die Catechismusſen moeten onze voormalige Stiefbroeders maar niet doen denken, dat er aan eene wederaanknooping der door hen verbrokene banden kan gedacht worden! Die *pſeudo-broederſchap* is ons, *oud-Nederlanders*, op te veel dierbaar bloeds en millioenen ſchats te ſtaan gekomen, dan dat wij ons, door de zoetſappige taal van een te laat gewekt galgenberouw, anderwerf in ſlaap zouden laten wiegen! Vrede, ja, moet men met Heidenen en *Mahomedanen* onderhouden, en waarom dan ook niet met nietswaardige *Belgen?* Maar om weder *broederſchap* met hen te drinken, daartoe is de klove tuſſchen licht en duisternis te groot! De *Belgen* — Regenten, Adel en Geeſtelijkheid — hebben hun geluk met voe-

ten getreden, en den besten der Koningen, als een misdadiger, verworpen! Zij hebben hunnen dierbaren LEOPOLD; welnu, laat die hen, *à la Saxe-Cobourg*, gelukkig maken! Wij wenschen hem en de zijnen heil en beterschap, en roepen, in onze zoogenaamde moerassen, van *Belgen* bevrijd: *Leve de Koning!*

De uitmuntende *Volksgeest*, die zich onder onze Landgenooten onverzaagd blijft vertoonen, kan, onzes inziens, niet genoeg worden aangeprezen en bevorderd, als een der beste middelen, om elke wedervereeniging met snoode Stiefbroeders verre, zeer verre uit de rij onzer denkbeelden te verwijderen. Elke bijdrage hiertoe heeft eene hooge waarde; en het verheugde ons, nog onlangs, eene zeer voortreffelijke te ontvangen in de Redevoering, ter opening van de 49ste Algemeene Vergadering der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen*, door den Algemeenen Voorzitter, den Heer Mr. J. J. UYTWERF STERLING, *over het onderhouden van den oud-Nederlandschen Volksgeest.* Derzelver uitgave en verspreiding, bij *duizenden* exemplaren, kan niet anders dan van een gewenscht gevolg en eene heilrijke uitwerking zijn. *Laat ons behouden, wat wij hebben, opdat niemand ons onze kroon ontneme!*

Woodstock. Geschiedkundig Tafereel uit de tijden van CROMWELL. *Naar het Engelsch van Sir* W. SCOTT. *In II Deelen. Te Groningen, bij* W. van Boekeren. *In gr.* 8*vo. Te zamen* 844 *bl. f* 7-20.

De manier des beroemden Schrijvers is bekend. Wij behoeven van dezelve dus niets te zeggen. Het op den titel aangeduide tijdperk gaf overvloedige stof tot het teekenen van verschillende hartstogten en karakters. Wij stellen dit werk in belangrijkheid niet beneden andere voortbrengselen van W. SCOTT. Integendeel, wij mogen hetzelve allezins aanprijzen. Lezers, welke de geschiedenis der burgerlijke en kerkelijke beroeringen in *Engeland*, omstreeks het midden der zeventiende eeuw, kennen, zullen bevinden, dat de Schrijver den zonderlingen geest dier onrustige dagen met veel onpartijdigheid in de gesprekken en gedragingen der handelende personen voorstelt; en anderen, die er minder van weten, kunnen uit dezen welgeschreven' Roman een vrij juist

begrip van de geſteldheid van den, door ſommigen hooggeroemden, *goeden ouden tijd* erlangen. Men ziet heethoofdige en gematigde Koningsgezinden, dweepzieke en bezadigde Republikeinen, Presbyterianen, Independenten enz. in hun waar karakter optreden. SCOTT doet de verſchillende gebreken der onderſcheidene partijen uitkomen — ook de goede hoedanigheden van dezen en genen, die hij ſoms belangrijke gezegden in den mond legt.

Het tooneel is grootendeels een oud kasteel bij *Woodſtock* — vandaar de naam. KAREL I, die, door het volgen van dwaze ſtaatkunde, reden tot misnoegen had gegeven, was op het ſchavot geſtorven. De Koningsgezinden hadden bij *Worcester* eene bloedige nederlaag geleden. Hunne zaak ſcheen hopeloos te ſtaan. KAREL II moest vermomd en onder een' verdichten naam vlugten en omzwerven. De ſlimme CROMWELL wist hem op het ſpoor te komen; doch de Prins ontſnapte, en ontkwam ter zee.

De Schrijver bewimpelt of vergoelijkt geenszins de gebreken van den ligtzinnigen en losbandigen Koningszoon; maar hij verſchoont even min de fouten dier geestdrijvers, welke, bij hunnen wilden ijver voor volksvrijheid, altijd ſchriftuurtekſten in gereedheid hadden, om de onbillijkſte en wreedſte daden, die zij zich veroorloofden, te regtvaardigen. Het moeijelijk te doorgronden karakter van CROMWELL komt hier vooral uit, en ſchijnt ons toe, wél getroffen te zijn.

Onder het lezen van dit werk konden wij niet nalaten, aan zekere verſchijnſelen van onzen leeftijd te denken: *Koningen, die willekeurig handelen, verliezen de genegenheid hunner onderdanen, en dan ſtaan hunne troonen zeer wankel; Volken, welke door overdrevene vrijheidszucht zich laten verbijsteren, worden zwak door inwendige verdeeldheid, en eindelijk, het rusteloos woelen moede, onderwerpen zij zich aan nog harderen dwingeland*, daar, gelijk de Abt MILLOT aanmerkt, *eene oproerige vrijheid erger is, dan de ras voorbijgaande willekeurige regering van één' Vorst.*

De vertaling is wél. De geſlachten der woorden hadden naauwkeuriger in acht genomen kunnen worden. De bekende DAVID JORIS van *Delft* wordt D. II. bl. 248, in eene noot, DAVID GEORGE genoemd.

No. XII. *Boekbeſch.* bl. 520. reg. 23. lees *meermalen.*
— XIII. ——— bl. 549. reg. 21. lees *allen.*
——————— bl. 574. reg. 3 v. o. lees *den* Ivanhoe.
— XII. *Mengelw.* bl. 579. reg. 12. lees *gedeelte.*

BOEKBESCHOUWING.

Nieuwe Verhandelingen van het Genootſchap tot verdediging van de Chriſtelijke Godsdienst tegen derzelver hedendaagſche beſtrijders. Voor het jaar 1831. *In 's Gravenhage, bij* de Erve(n) J. Thierry en C. Menſing en Zoon. 1832. *In gr.* 8*vo.* 457 *Bl. f* 3 25.

Twee Verhandelingen bevat dit boekdeel, *over het hoog-gaande lijden van* JEZUS *in Gethſemané*, van welke die van den Heer RIEHM met goud, die van den Heer VAN DER WILLIGEN met zilver bekroond is, uit een *zesentwintigtal*, dat ter beoordeeling was ingezonden.

Sedert de beſtrijders van de geopenbaarde Godsdienst ſchijnen te rusten, werd het voor het Haagſche Genootſchap telkens moeijelijker, prijsvragen uit te ſchrijven overeenkomſtig met het oorſpronkelijke doel. Al is er wel het een en ander over, in vroegere antwoorden, dat ter nalezing dienen kan, dan heeft men toch reden om tevreden te zijn, wanneer men op uitgeſchrevene prijsvragen zulke antwoorden bekomt, als in dit boekdeel worden aangeboden, offchoon zij niet regtſtreeks dienen tegen hedendaagſche beſtrijders. De *dubbele* gouden medaille was beloofd (zie Programma voor 1829), eene gouden medaille werd verleend (zie Progr. voor 1831), zonder dat er reden van die ingekrompene belooning gegeven wordt. Doch dit ſlechts in het voorbijgaan.

De Verhandeling van RIEHM, welke wij eerst dienen aan te kondigen, is reeds in het *Chriſtelijk Maandſchrift voor den beſchaafden ſtand*, No^s. II en III van dit jaar, door 's mans ambtgenoot WILDSCHUT in uitvoerig uittrekſel medegedeeld. Hiernaar verwijzen wij zulke lezers, die met onze beknoptheid niet mogten tevreden zijn. — RIEHM heeft zijne Verhandeling verdeeld in *vier* Hoofdſtukken. H. I. *Oordeelkundige aanmerkingen, betreffende het verhaal der Evangelisten.* Hier vat

RIEHM de taak rigtig aan, en ſtelt alles meer in *logiſche* orde, dan dit in de prijsvraag het geval was. Zich ſtipt aan die vraag houdende, zou men, in plaats van ééne, twee Verhandelingen leveren, welke alleen door het onderwerp verwant zouden zijn. Zoo iets is VAN DER WILLIGEN overkomen. In dit Hooſdſtuk wordt de geloofwaardigheid der Evangeliſche verhalen in het algemeen aangewezen; in het bijzonder wordt gehandeld over den Engel, bij LUCAS vermeld, en over het ſtilzwijgen van JOANNES. Bl. 11—42. — H. II. *Opheldering van 's Heilands lijden. Aard* en *graad* van JEZUS' lijden. *Verklaring der bede.* JEZUS' laatſte lijden hierdoor te verſtaan. Hoezeer ook VAN DER WILLIGEN hiermede inſtemt, is het uitlegkundig eenvoudiger, aan het lijden in *Gethſemané* te denken. Gelijkluidende plaatſen brengen op den doolweg. Wat op de eene plaats *drinkbeker* en *wie* is, dat is het daarom nog niet op al de andere. *Over de verſterking van* JEZUS *door den Engel*, niet naar het ligchaam, maar naar den geest. *Beloop van* JEZUS' *lijden.* Er was opklimming en afdaling daarin zigtbaar. *Verklaring van den uitroep aan het kruis.* Ook deze werd in het Programma van 1829 verlangd, hoezeer minder ſtrookende met het hoofdonderwerp der Verhandeling. RIEHM verklaart, alsof JEZUS had gebeden: *Mijn God, mijn God, verlaat mij niet en wees niet verre van mij, maar verlos mij!* en beſchouwt den daarop gevolgden dood des Heeren als verhooring dier bede. Eveneens vat het ook VAN DER WILLIGEN op. Men zou in dit: *waarom?* zoo veel zwarigheid niet gevonden hebben, indien men had op het oog gehouden, dat JEZUS niet enkel zijne beſpotters, ook de anderen had willen wijzen op den geheelen inhoud van den Pſalm, welks einde op dit: *waarom?* zoo voortreffelijk antwoord geeft. De *luide* ſtem, welke Hij nog eens, bij het ook voor anderen troostrijke: *het is volbragt*, bezigde, doet van zelve vermoeden, dat Hij bij het naderen van den dood op het doel en de zalige vruchten van zijne diepe vernedering, naar aanlei-

ding van den XXIIſten Pſalm, heeft willen wijzen. De klagt van JEZUS aan het kruis wordt te zeer onderſteld alleen klagt geweest te zijn. : Die opvatting voegde in den mond der ſpotters; maar eenvoudiger wordt alles, wanneer men hier hetzelfde doel des Heeren voor oogen houdt, als waarmede Hij vijf dagen vroeger zijnen intogt in *Jeruzalem* deed. Dit Hoofdſtuk loopt van bl. 43—105. — H. III. *Onderzoek naar de oorzaken van 's Heilands lijden.* Met regt noemt men dit de hoofdzaak der Verhandeling, het onderzoek namelijk naar de meest waarſchijnlijke oorzaken der vreemde verſaagdheid, bittere bedroefdheid, en van den verſchrikkelijken doodsangst, welke onzen Heer in *Gethſemané* hebben aangegrepen. Hieromtrent zeggen de H. Schrijvers niets. Dit is de reden, dat er zoo vele gevoelens ontſtaan, van welke RIEHM *de voornaamſte opgeeft en beoordeelt.* Één hoofddenkbeeld heeft zich van JEZUS' ziel bemagtigd — dat, namelijk, van zijn lijden en ſterven. Tegen den kruisdood moest JEZUS hoog opzien, vooral omdat dezelve de bezoldiging der zonde was. Dat dit het geval was, wordt nu aangewezen uit JEZUS' *geaardheid, karakter en beſtemming.* Hij was mensch naar ligchaam en ziel. Hij moest door lijden geheiligd worden. De kruisdood had, als vrucht der zonde, te meerdere bitterheid voor Hem in. Dit blijkt ook uit vroegere ſporen zijner ontroering bij de gedachte aan zijnen dood. Die ontroering werd bij den Heer ſterker, hoe nader het lijdensuur kwam. Eveneens ſtemt hiermede in, tijd en plaats van dit lijden en het getuigenis der H. Schrift; de woorden van JEZUS worden hier bedoeld in zijn gebed, en zijne toeſpraak aan de Apostelen, en *Hebr.* V: 7, 8. Deze laatſte plaats bewijst hier te minder, hoe onzekerder het is, dat hier op 's Heilands gebed in *Gethſemané* gezinſpeeld wordt. Bl. 106—165. — H. IV. *Oplosſing van bedenkingen en verdediging van 's Heilands hooge waardigheid en onbevlekt karakter. Oplosſing van geſchied- en zielkundige bedenkingen.* Dit vooruitzigt van den kruisdood moest den Heer niet alleen

met *droefheid*, maar ook met *angst* vervullen. Die angst ſtrijdt niet met 's Heilands voorkennis van zijnen dood, noch van zijne aanſtaande verhooging, noch met zijne kloekmoedigheid. *Oplosſing van leerſtellige bedenkingen.* De vreeze des doods is in den Heiland niet in ſtrijd met zijne vrijwilligheid, noch met zijn onbevlekt karakter. Zij was geene kleingeloovigheid, en ſtreed niet met de bewustheid zijner onſchuld. Ook was zij geene lafhartigheid, noch onbeſtaanbaar met zijne Goddelijke natuur. *Handhaving van 's Heilands eer in zijnen uitroep aan het kruis.* Hij bidt om ſpoedige verlosſing. Dit voegt aan zijn vroeger beſtaan, aan de omſtandigheden van het oogenblik, en komt overeen met den wil van God. Het openbaart noch wantrouwen noch ontevredenheid, maar vertoont veeleer de ware grootheid des Heeren. Het is niet de hardvochtigheid, welke zich boven pijn en ſmarten trotſchelijk verheft. Dit was den Heiland der wereld niet waardig. Hij ziet over moordenaren henen, God alleen, en in Hem den beſchikker van zijn lot, op wien Hij onwrikbaar vertrouwen ſtelt. Ootmoed, lijdzaamheid, en geloovig verbeiden van den Vader, openbaart JEZUS in die bede, welke God, door ſpoedige verhooring, goedkeurde. Die bede werpt daarenboven een aanminnig en belangrijk licht op de overige kruiswoorden. JEZUS' *grootheid in zijn lijden.* JEZUS verſchijnt ons in *Gethſemané* zoo wel, als op (aan) het kruis, geheel als *mensch.* Hij leed in het volle *gevoel* zijner ſmarten. Hierbij vertoont zich *opregtheid*, *eenvoudigheid* en *nederigheid*, met welke de Heer zijne aandoeningen uit. Hij *poogt* daarenboven nog *nuttig te wezen voor de zijnen.* Hij neemt de toevlugt tot het *gebed.* Voornamelijk komen uit in *Gethſemané* de ootmoedigſte en volkomenſte *onderwerping*, onbepaalde *gehoorzaamheid* aan God, en onbevlekte *heiligheid* en *geloofsvertrouwen.* Vooral bewonderenswaardig is 's Heilands gadelooze *liefde* in zijn lijden. *Vruchten van dit lijden.* Die vruchten waren, voor den Heiland zelven, *heiliging* en *volmaking.* Hij werd alzoo *gevormd tot eenen barmhartigen*, *liefderij-*

ken en goedertierenen Heer, en werd, om en van wege dat lijden, *verhoogd tot Hoofd en Heer boven alle dingen.* Doch niet alleen voor onzen Heer zelven leverde dit lijden de heerlijkſte vruchten op; maar er is ook voor *ons* een overvloedige rijkdom van wijsheid, raad, beſtuur en vertroosting in hetzelve opgeſloten. Het lijden van JEZUS ſtemt ons tot *verootmoediging* en *ſchaamte.* Als *toonbeeld van Gods opvoedende liefde*, leert Hij ons, langs welke wegen de hemelſche Vader onze vorming tot de toekomſtige zaligheid tracht uit te werken. Zijn *voorbeeld* dient tot navolging. *Gods helpende nabijheid* wordt ons in 's Heilands lijden treffend afgebeeld. Zelfs de vruchten, welke de Heer inoogstte van zijn lijden, komen ook ons ten goede. Want al wat de Heer is, en door zijn lijden geworden is, dat ſtrekt ook ons tot voordeel. Bl. 165—248.

De Heer VAN DER WILLIGEN is meer den draad der opgegevene prijsvraag gevolgd, dan door RIEHM is geſchied, en heeft dus natuurlijk eene andere orde van behandeling. Na eene korte Inleiding, wordt de Verhandeling in twee Hoofdſtukken verdeeld. Hoofdſt. I. bevat een *onderzoek naar den zin en de bedoeling van* JEZUS' *bede in Gethſemané en, tegen het einde van de drieurige duisternis, aan het kruis; en naar de waarſchijnlijke oorzaken van zijne gemoedsgeſteldheid bij het doen dier beden: tot verdediging van het onbevlekt karakter en de hooge waardigheid van den Goddelijken Lijder.* Dit Hoofdſtuk verdeelt zich van zelve in twee Onderafdeelingen, van welke de laatſte de verdediging van 's Heilands karakter en hooge waardigheid, de eerſte het overige bevat van hetgeen door VAN DER WILLIGEN als inhoud van het eerſte Hoofdſtuk is opgegeven. Na het verhaal van het gebeurde in *Gethſemané*, en eene opgaaf der omſtandigheden op het einde van 's Heilands leven aan het kruis, wordt de verklaring gegeven van den zin en de bedoeling van JEZUS' bede in den hof en van zijnen uitroep aan het kruis. Hier ſtemt VAN DER WILLIGEN in met RIEHM, zoodat het

vroeger door ons aangemerkte, als op beide Verhandelingen van toepaſſing, hier niet behoeft herhaald te worden. Vóórdat in het onderzoek getreden wordt naar de waarſchijnlijke oorzaken van 's Heilands gemoedsgeſteldheid, wordt die gemoedsgeſteldheid juist en naauwkeurig bepaald, als *verſaagdheid*, *angst* en *droefenis*, *bitter* en *verſchrikkelijk*, en in zoo verre *vreemd*, *zonderling* en *geheel verſchillende* van de Hem anders eigene geestgeſteldheid bij het vooruitzigt van zijn lijden, als de genoemde aandoeningen daar zoo zeer hooggaande en hevig waren, dat zijne geſchiedenis er geen voorbeeld van oplevert, dat zij immer te voren, bij eenige gelegenheid, zulk eenen hoogen trap hebben bereikt, even min als naderhand bij de dadelijke ondervinding van zijn lijden. Evenwel gingen die aandoeningen gepaard met vol vertrouwen op zijnen Vader en volkomene onderwerping. Aan het kruis was JEZUS, volgens het *meest aangenomen gevoelen*, geprangd geweest door eene zeer ontroerende beangstheid en levendige ſmart, bij het gemis van alle licht en troost, die Hij anders onder zijn lijden genoot. Doch dit gevoelen heeft te weinig grond, ook niet in het woord *verlaten*. Hij verlangde hartelijk en vurig, maar tevens vertrouwend en onderworpen, uit zijn lijden te worden verlost door een' ſpoedigen dood. Hierop laat VAN DER WILLIGEN, na onderſcheidene gevoelens beoordeeld te hebben, eene en andere aanmerking volgen, en komt, op pſychologiſche gronden, tot het beſluit, dat er ſlechts ééne eenige oorzaak van die gemoedsgeſteldheid in *Gethſemané* was, „ eene min duidelijke, alles wat Hem dreigde als tot éénen hoogen „ laſt ophoopende en zich te gelijk voor den geest brengende voorſtelling van zijn aanſtaande lijden, hetwelk „ binnen weinige oogenblikken over Hem ſtond te komen, en niet zou eindigen dan in den ſmadelijkſten „ en ſmartelijkſten dood. Onder medewerking der omſtandigheden ſchijnt mij deze voorſtelling met ongebroken en onverdeelde kracht op den mensch JEZUS „ CHRISTUS te hebben gewerkt, en Hem zoo met

„ droefheid en angst te hebben overſtelpt; terwijl ik „ geen grond vinde, om naar andere oorzaken hiervan „ om te zien." Aan het kruis was de oorzaak van 's Heilands gemoedsgeſteldheid de overtuiging en het gevoel, dat zijn einde naderde, na reeds zoo veel te hebben uitgeſtaan, en misſchien ook de drieurige duisternis zelve, en hetgeen deze tot verzwaring van JEZUS' omſtandigheden had toegebragt. Bl. 1—92. — In de tweede Onderafdeeling, ter verdediging van het onbevlekte karakter en de hooge waardigheid van den Goddelijken Lijder in *Gethſemané* en bij zijnen uitroep aan het kruis, wordt betoogd, „ dat zulk eene gemoedsgeſteldheid, „ als wij in JEZUS onzen Heer hebben opgemerkt, „ terwijl Hij in *Gethſemané* was en bij zijnen uitroep „ van het kruis, en wel afgeleid uit de aangewezene „ oorzaken, geen vlek werpt op zijn karakter, en gee„ nen gegronden twijfel oplevert tegen de hooge waar„ digheid van zijnen perſoon." Na de bepaling van *onbevlekt karakter* en *hooge waardigheid* des Heeren, in de prijsvraag bedoeld, als zijnde *volſtrekte* zedelijke vlekkeloosheid in den Heer als mensch, in zijne waardigheid als van den grootſten Godsgezant, Zaligmaker en Zoon van God, wordt nu aangetoond, beknoptelijk ten opzigte van den uitroep aan het kruis, maar meer uitvoerig ten aanzien van 's Heilands gedrag in *Gethſemané*, dat niets in Hem gevonden wordt, dat eenigen zweem heeft van *gebrek aan kloekmoedigheid*, van *te groote vrees en angst*, dan met onſchuld beſtaanbaar is, van *gebrek aan onderwerping en gehoorzaamheid;* dat er geen ſtrijd is met zijne waardigheid als Gezant van God, Zaligmaker van zondaren, en Zoon van God. De bezwaren, door vriend en vijand der Goddelijke Openbaring hier ingebragt, worden aangevoerd en voldoende uit den weg geruimd. Bl. 92—149. — Hoofdſt. II behelst eene *naſporing van de redenen, welke* JOANNES *kan ſchijnen gehad te hebben, waarom hij, in zijn Evangelie, noch van het lijden des Verlosſers in Gethſemané, noch van zijnen uitroep aan het kruis melding maakt.* De prijs-

vraag gaf tot deze afzonderlijke behandeling aanleiding; ſchoon ieder, die meer dan eens de Evangeliën onderling heeft vergeleken, dit onderzoek voor niet zoo gewigtig houdt, dat daaraan zoo veel ruimte moet worden beſteed, als hiervoor door de prijsvraag gevergd wordt. RIEHM had de vrijheid genomen, de uitſchrijving te *verbeteren*. VAN DER WILLIGEN volgt in alles ſtiptelijk, dus ook de verdeeling, met welke de prijsvraag was opgegeven. Daaraan is toe te ſchrijven, dat VAN DER WILLIGEN zelfs meer in dit Hoofdſtuk heeft opgenomen, dan anders wel het geval zou zijn geweest, opdat namelijk aan dit onderzoek eene meerdere lengte bezorgd wierd. Daarom toont VAN DER WILLIGEN aan, dat, zoo als GOLDHORN meende, het verhaal JOANN. XII: 20 volgg. op het gebeurde in *Gethſemané geene* betrekking heeft. Het ſtilzwijgen van JOANNES benadeelt het gezag der overigen niet. Dit blijkt ten duidelijkſte, als men redenen voor dit ſtilzwijgen kan bijbrengen. Eerst vindt men eenige vermeld, uit welke het ſtilzwijgen *niet* te verklaren ſchijnt, en vervolgens eene en andere reden voor dit ſtilzwijgen opgegeven; de voornaamſte is de meer bijzondere inrigting van zijn Evangelie, welke hier wordt geſchetst, en daarvan worden de oorzaken vermeld, als gelegen in den *tijd*, in welken JOANNES ſchreef, en in de *individualiteit* van zijn' *perſoon* en *karakter*. Bl. 150—197.

Van beide de Verhandelingen, over welker betrekkelijke waarde Beſtuurders van het Haagſche Genootſchap uitſpraak hebben gedaan, meenden wij alleen beknoptelijk verſlag te moeten geven. Voor onszelven volgen wij eene andere verklaring van de bede in *Gethſemané* zoo wel, als van den uitroep des Heeren aan het kruis, en treffen dan ook minder moeijelijkheden aan, dan de andere verklaring aanbiedt. Doch wij wilden aan anderen, die met beide de Schrijvers in dezelfde meening deelen, het genoegen niet ontnemen, hun gevoelen zoo voortreffelijk geſtaafd te zien, als dit maar kan gewacht worden. Dezulken, die er niet weinigen zijn, zullen

Beſtuurders voornoemd en den Heeren Verhandelaars grooten dank ſchuldig blijven. Dezen niet ſlechts, maar allen, die waarheid liefhebben en geen onderzoek ſchuwen, zij dan ook, door ons verſlag, het werk dezer beide geleerde Heeren ten ernſtigſte aanbevolen!

Twaalf Leerredenen, door A. VAN BEMMELEN, *Predikant te Oosterhout. Te Amſterdam, bij* J. van der Hey en Zoon. 1832. *In gr.* 8*vo. XII en* 299 *bl. f* 2-90.

De Eerw. VAN BEMMELEN handhaaft in dezen bundel ten volle den roem van voortreffelijk Kanſelredenaar, dien hij zich door vroeger uitgegevene Leerredenen verwierf. Men moge in zijne opſtellen niet dat verraſſende, ſchitterende, vernuftige aantreffen, waardoor het ſlechts weinigen gegeven is zich te onderſcheiden; het licht, dat hij verſpreidt, is zacht, helder en weldadig. Zulke preken onderwijzen, terwijl zij ſtichten, en wij gelooven niet te gunſtig over den voor ons liggenden bundel te oordeelen, wanneer wij er geleidelijke orde, klaarheid van denkbeelden en voorſtelling, en inzonderheid hooge gepastheid naar de behoeften des tijds, aan toekennen. Reeds de opſchriften en tekſten getuigen daarvan. Ze zijn: I. *Het geloof aan God, als God van den mensch. Pſalm* XXXI: 15b. II. *Gods onpartijdige goedheid in het uitdeelen der natuur-weldaden. Matth.* V: 45b. III. *Het beſtuur van God over heil en onheil. Jeſ.* XLV: 7. IV. *De dankbare herinnering van Gods vorige hulp, eene ſterking van onzen moed, in tegenwoordige en toekomende nooden. Pſalm* XLVI: 2, 3. (*). V. JEZUS *en de Hoofdman te Capernaum* [waarom niet *K.?*] *Matth.* VIII: 5—13. VI. JEZUS, *de overwinnaar der wereld. Joan.* XVI: 33b. VII. PETRUS *en* JOANNES *voor den Joodſchen Raad, eene hiſtoriſche proeve van voor-*

(*) Gehouden 20 Nov. 1831.

ſtand, en tegenſtand der Evangeliſche waarheid. Hand. IV: 1—22. VIII. GAMALIEL'S *oordeel over het Christendom. Hand.* V: 34—39. IX. *De dood van* JACOBUS, *en de verlosſing van* PETRUS, *eene proeve van het Godsbeſtuur over het Christendom. Hand.* XII: 1—17. X. *De verantwoording van* PAULUS *voor* FESTUS *en* AGRIPPA, *vooral in hare uitwerking beſchouwd. Hand.* XXVI: 24—32. XI. *Het ware wezen des Christendoms. Rom.* XIV: 17, 18. XII. *De vergoeding van doorgeſtane moeijelijkheden. Pſalm* CXXVI: 5, 6.

Rec. kan het niet van zich verkrijgen, hiermede van dezen bundel af te ſtappen; maar hij is verlegen, hoe het aan te leggen, deels om zich te vrijwaren van de beſchuldiging, alsof hij ſlechts onbewezene magtſpreuken opdischte, deels om buiten een breedvoerig verſlag van de onderſcheidene Leerredenen te blijven, hetgeen trouwens bij de aankondiging van het werk eens zoo bekenden en geachten Redenaars onnoodig bladzijden-vullen zou wezen. Hij zal zich dus bij ééne bepalen, en wel bij de IXde; terwijl, na den ruimen en welgemeenden lof, wel niemand de aanmerkingen, die hij op dat ſtuk wil in het midden brengen, aan onbeſcheidene vitzucht toeſchrijven zal. De *beſchouwing van de toedragt der gebeurtenis*, die het *eerſte* deel uitmaakt, lazen wij met genoegen, maar vonden enkele bijzonderheden voorbijgegaan. Het kan wel naauwelijks anders, dan reeds bij de bloote lezing de opmerkzaamheid trekken, wanneer men van PETRUS leest, dat hij den nacht vóór zijne teregtſtelling *ſliep*; en geen wonder dan, dat men ook daarin eene proeve heeft gevonden van de kracht des vrijen gewetens en des vertroostenden Christendoms. Omtrent deze bijzonderheid vinden wij hier niets. Hoe! hebben wij wel eens gedacht; indien PETRUS zich eens de woorden van den Heer, *Jo.* XXI: 18, hebbe herinnerd, moest hij immers verwachten, dat zijne zaak eenen keer nemen zou, die hoop gaf op vervulling der toezegging, *dat hij oud zou worden?* Zoo voert ook de Redenaar geen enkel woord aan ten betooge, dat hier

waarlijk PETRUS door een' *Engel* uit de gevangenis zij geleid. Wij weten wel, dat zulks veilig in eene landgemeente kan voorbijgegaan worden; maar *uitgegeyene* Leerredenen komen in handen van allerlei menſchen. Ook lezen wij, vs. 17: „ boodſchapt dit aan JACOBUS en de broederen." Waarom zoo bepaald *aan* JACOBUS? Zulks hadde ligt eenige melding verdiend.

In het *tweede* deel let de Eerw. VAN BEMMELEN op *het Godsbeſtuur, zoo als het in deze merkwaardige gebeurtenis ten behoeve van het Christendom gebleken is;* en wel aldus: JACOBUS kwam om; PETRUS werd verlost. Hier is het Godsbeſtuur raadſelachtig. Wij begrijpen dien weg wel niet geheel; maar bij de uitkomst is toch iets van Gods wijsheid in zijn beſtuur te zien. De dood van JACOBUS kon dienen tot ſterking van der Christenen ſtandvastigheid. Bovendien is zeker die marteldood voor den omgebragten Apostel zelven de weg geweest tot eeuwige zaligheid. En nu wijst de Redenaar het Godsbeſtuur ten behoeve van het Christendom aan in de verlosſing van PETRUS in de *vier* volgende bijzonderheden: hierdoor werd *de woede der vijanden van het Christendom verijdeld en beteugeld — de wondermagt van God ter bevestiging van het Evangelie getoond — een zeer nuttig Apostel voor de Christenheid bewaard*, en — *de Jeruzalemſche Gemeente verblijd, vertroost, in geloof en moed verſterkt.* Alles uitmuntend; maar hoe kon VAN BEMMELEN hier geheel over het hoofd zien datgene, wat het opſchrift der Leerrede (EENE *proeve*, niet *proeven*) ons deed vermoeden, dat hier hoofdzaak zijn zou? Wij althans dachten terſtond, dat de wijsheid en goedheid van het Godsbeſtuur zou worden aangewezen in beide gebeurtènisſen, *met elkander vereenigd.* De marteldood toch van een' Apostel, van JACOBUS, een der voornaamſten, kon alligt den moed der Christenen uitblusſchen, en hunne ſtandvastigheid bij het uitzigt op meerdere vervolging niet beſtand doen zijn tegen eene zoo zware proef. Maar nu wordt PETRUS, ook een der voornaamſten, maar toch de Apos-

tel, die zich tegen JEZUS zoo zwaar had bezondigd, verlost; terwijl JACOBUS den marteldood ſterft. Welk eene bemoediging voor de Christenen! gelijk dit dan ook in het *vierde* punt wordt gezegd, maar zonder genoeg op JACOBUS te letten. Doch aan den anderen kant ook weder: de verlosſing van PETRUS *op zichzelve* kon den Christenen weder een al te goed vertrouwen op gunſtigen afloop hebben ingeboezemd; de marteldood van JACOBUS doet hen daarvan terugkomen: die wekt hen tot ernſtig nadenken, en om zich op *zulk* eene uitkomst voor te bereiden. In dit licht zijn beide gebeurtenisſen, wij zeggen het nog eens, *met elkander vereenigd*, eene treffende proeve van Gods wijsheid en liefderijk beſtuur over de eerſte Christengemeente. Bij VAN BEMMELEN ſtaan zij meer op zichzelve; vandaar, dat de eenheid eenigzins last lijdt, en dat het uiteinde van JACOBUS te veel op den achtergrond ſtaat. De Eerw. Redenaar zal onze aanmerking waarſchijnlijk toeſtemmen. Het *derde* of toepasſelijke gedeelte is fraai, en de geheele, netjes gedrukte en vrij goedkoope (*) bundel de lezing en overdenking volkomen waardig, waarover Hij, van wien de wasdom is, zegen gebiede!

(*) Deze bundel bevat ſlechts 60 bladzijden minder, dan het, bij denzelfden Boekhandelaar, in hetzelfde jaar, uitgegeven tweede deel der *nieuwe Leerredenen* van Prof. VAN HENGEL. De laatſten zijn echter veel wijder uit elkander gedrukt, dan de hierboven aangekondigde. Waartoe is toch het andere boek *f* 1-: duurder?

Brief van een Lidmaat der Nederlandſche Hervormde Kerk aan een' Vriend, over het Geſchrift van den Theol. Doctor H. F. KOHLBRÜGGE, *getiteld: Het Lidmaatſchap bij de Hervormde Gemeente hier te lande mij willekeurig belet, enz. Te Utrecht, bij* van Paddenburg en Comp. 1833. *In gr.* 8*vo.* 37 *Bl.* *f*:-40.

De ſteller der recenſie van de *brochure* des Heeren KOHLBRÜGGE ontving van de *Redactie* dezen *Brief*, nadat hij zijne beoordeeling over eerstgenoemd geſchrijf had opgemaakt, en de lezing van denzelven heeft hem in zijn uitgebragt gevoelen nader bevestigd. De Briefſchrijver is een man van groote gematigdheid, die met kennis van zaken het woord voert, en waarheidsliefde aan gemoedelijken ernst weet te verbinden. Wij wenſchen dezen *Brief* in veler handen, inzonderheid in die van hen, die het gekozen *Motto* van GELLERT (*Velen zijn er, die de Godsdienst verachten, en dezelve niet kennen; doch veel meer zijn er nog, die de Godsdienst hoogſchatten, en evenwel geene kennis van dezelve hebben*) op zichzelven kunnen toepaſſen.

Op beſcheiden', maar tevens ernſtigen toon worden de gedragingen des Heeren KOHLBRÜGGE in al hare naaktheid ten toon geſteld. Mogt de man zich, om den wille dier naaktheid, ſchamen en verootmoedigen! of, gelijk het de Briefſchrijver zoo deelnemend heeft uitgedrukt, bl. 36: *Och of hij dan* (namelijk, indien hij alles wilde hervormen en verbeteren) *met zichzelven een' aanvang maakte, en al aanſtonds nederigheid, beſcheidenheid, ootmoed en een, aan zijne jaren zoo zeer voegend, betamelijk wantrouwen op zichzelven leerde beoefenen; en vooral zich dagelijks toelegde op de regte kennis, en het in praktijk brengen, van den voortreffelijken inhoud van het* 13*de Hoofdſtuk van* PAULUS 1*ſten Brief aan die van Korinthe! Opdat hij, eer hij wil hervormen en verbeteren, of als aanklager der broederen optreden, leere verſtaan en gelooven, wat de groote Apostel bedoelt, wanneer hij zegt:* „ *Al bezat ik de gave der profetie, zoo dat ik alle verborgenheden verſtond, en al wat kennis heet wist; en al had ik het geloof, zelfs om bergen te verzetten; zoo ik de liefde niet had, ik ware niets!*"

De Briefſchrijver vermeldt, bl. 34: *Van goederhand heb ik vernomen, dat, offchoon Prof.* HERINGA *zich het geſprek, pag.* 73 *voorkomende, niet meer bepaal-*

delijk kan herinneren, zijn Hoog Eerw. echter zeer goed weet, dat het zoodanig niet KAN *geweest zijn, als* KOHLBRÜGGE *het daar voordraagt. Ook is het beweerde aangaande Prof.* ROIJAARDS *pag.* 50 *bezijden de waarheid*, enz. *Recenſent* voegt, ter aanvulling, hiernevens, dat ook het geſprek met den Wel Eerw. VAN SLOGTEREN verminkt en met opzettelijke uitlatingen door den *Theol. Doctor* is voorgedragen, gelijk hij, dezer dagen, uit eene goede bron vernam. — In waarheid, hoe meer de *brochure* van den Heer KOHLBRÜGGE van nabij beſchouwd wordt, des te meer blijkt zijn gebrek aan beſcheidenheid en waarheidsliefde; des te duidelijker zijn toeleg, om zich den lof en de goedkeuring zijner vrienden en begunſtigers, *per fas et nefas*, te verzekeren.

Met betrekking tot de handelwijze der in deze zaak betrokkene Kerkelijke *Collegiën*, bevat deze *Brief* belangrijke bijzonderheden. De weigering van het Provinciaal Kerkbeſtuur (toen KOHLBRÜGGE wilde, dat men hem ſtellige en uiteengezette opgave zoude doen van de redenen, die gen. Beſtuur tot deszelfs uitſpraak hadden bewogen) wordt zeer voldoende toegelicht, en echter.... hadden *wij* gaarne gewenscht, dat men *termen* hadde kunnen vinden, om den *Theol. Doctor*, met gepaste waardigheid en ernst, de waarheid te openbaren. Dan, genoeg hiervan!

Opmerkelijk is de vermelding, bl. 35, dat de Heer KOHLBRÜGGE, tijdens zijne bekende *promotie*, *zijn vroeger gehouden gedrag afkeurde en beterſchap beloofde*, edoch dit, als geenszins met zijne bedoelingen ſtrookende, in zijne *brochure* met ſtilzwijgen voorbijgaat: dit kan evenwel hetgeen gedaan is niet ongedaan maken — en nu vragen wij: wat moet men denken van een' man, die gisteren zijn gehouden gedrag afkeurt en beterſchap belooft, en heden, als ware het, hemel en aarde tot getuigen roept zijner onſchuld en de boosheid zijner zoogenaamde vijanden? — In waarheid, de Heer KOHLBRÜGGE mag de door hem op anderen toegepaste

woorden, *Pſ.* 64: *Sy houden ſprake van ſtricken te verbergen*, wel eens tot zichzelven rigten, alvorens anderen liefdeloos te veroordeelen.

Wij prijzen dezen *Brief* ter lezing aan bij een' ieder, die de door KOHLBRÜGGE *in zijne eigene zaak* en *op zijne wijze* voorgedragene punten ook gaarne van *eene andere zijde* zou wenſchen te beſchouwen. — Lezenswaardig is de aanwijzing bl. 9 en volg., hoe KOHLBRÜGGE zijne lezers op een geheel verkeerd *terrein* zoekt te brengen, als ware hij om zijne godsdienstbegrippen van het *Proponentſchap* ontzet; alsmede het betoog bl. 16 en volg., waaruit duidelijk is af te leiden, hoe het *belang* de groote ſpil zijner handelingen, de hefboom zijner woelingen heeft uitgemaakt. Het aldaar, met kennis van zaken, aangevoerde zal de *Theol. Doctor* moeijelijk kunnen wegredeneren. *Wegredeneren*, zeggen wij; want magtſpreuken en te onpas bijgebragte bijbeltekſten kunnen het kromme niet regt maken.

Maar neen! hartelijk wenſchen wij, dat het lezen van dezen *Brief* den Heer KOHLBRÜGGE tot ernſtig nadenken over zichzelven en zijne verkeerde gedragingen moge brengen, en dat hij, onder gevoel van diep berouw en leedwezen over het kwade door hem geſticht, voor God zijne dwalingen moge belijden en zich bekeere van zijnen boozen weg! Dan, maar dan ook alleen, zal hij zich een levend Lidmaat der Gemeente des Heeren mogen heeten. Dat zij zoo!

Over de Ondervinding in de Geneeskunde. Door Dr. JOH. GEORG RITTER (*) VON ZIMMERMANN, *K. Lijfmedicus en Hofraad in Hannover, enz. Vertaald uit het Hoogd., naar de 3de Uitgave, door* A. POTGIETER, *Heel- en Verloskundige te Leiden. Iſte Deel. Te Leiden, bij* J. C. Cijfveer. 1832. *In gr.* 8vo. 272 *Bl. f* 2-50.

(*) Ridder (*Eques*) — geen naam, maar beteekenis eener

Nadat er vierenzestig jaren verloopen waren, beſloot men in 1831 te *Zurich* tot eene derde uitgave van het voortreffelijk werk van ZIMMERMANN over de Ondervinding (*von der Erfahrung*); in welke uitgave, op raad van een uitmuntend Geneesheer, met uitzondering van eenige kleine taalverbeteringen, alles onveranderd is gebleven. Men deed wèl. Een groot man ſterft niet voor de wereld. Aan zijn leven, niet aan de kracht van zijnen geest, wordt door den tijd perk en paal geſteld (*). Het werk zelve moge niet aan den wensch des Schrijvers (1 Junij 1763) beantwoord hebben; welk waarlijk groot man was ooit over zijnen arbeid voldaan? — Dit heeft niet ſlechts bij den jongeling geenen onaangenamen indruk gemaakt; mannen van gevorderde jaren en beproefde ondervinding keeren telkens met vernieuwden lust tot dit werk terug. Mogt het bij de jongelieden, welke tot de beoefening der Geneeskunde zich voorbereiden, meer dan bij name bekend worden, meer dan *eenen aangenamen indruk* maken!

De Heer POTGIETER heeft eenen verdienſtelijken arbeid ondernomen. Het zijn eigenlijk zulke werken, die de eer der vertaling toekomt, als met waardigheid zich verheffende uit dien drom van vertalingen, waarmede men meent zich niet genoeg te kunnen haasten, ten

waardigheid, toen wel minder algemeen, maar daarom ook te meer vereerende voor ZIMMERMANN. Hij was *Ridder* van de *Wladimir-Orde*, hem door CATHARINA II geſchonken. ZIMMERMANN, door CATHARINA uitgenoodigd naar *Rusland* te komen, bedankte voor deze eer, maar zorgde voor de Geneeskundige dienst der *Ruſſiſche* legers door het aanwijzen van bekwame mannen, en verwierf daardoor de genoemde Orde. Voor zijn werk over de Eenzaamheid had CATHARINA hem eenen fraaijen ring, met eenen korten, doch veelbeteekenenden brief, gezonden. CATHARINA onderſcheidde ZIMMERMANN naar verdienſten. — Eene vergelijking van den laatſten druk met de vroegere uitgaaf zoude den Vertaler tegen den misſlag gewaarſchuwd hebben.

(*) *Chrestomathia Hippocratica, ed. atque praef. est* C. PRUYS VAN DER HOEVEN, 1824. Voorrede.

einde hetgeen in *Parijs* wordt uitgeſproken dadelijk eenen weêrklank hier te doen vinden; alsof er niet reeds genoeg zeepbellen uit onze vertaal-fabrijken van Romans enz. opgeblazen werden! Maar alle deze ſchrale uitvloeiſels van den dag verſchillen dan ook bij zulken ſtevigen arbeid, even als men bij VIRGILIUS, volgens de vertaling van VONDEL, leest:

„ Maar deze..... ſteeckt het hoofd zoo hoogh alleene
„ Om hoogh,..... — — — — — — — —
„ Als een cypres verſcheelt van 't laeghe lynen kruit."

Men kan op het onderhavige werk ZIMMERMANN'S eigen oordeel over de geſchriften van HIPPOCRATES, SYDENHAM en BOERHAAVE toepaſſen: „ Zij zijn „ niet op ligte bladen, die van eenen dag zijn, ge„ ſchreven; die het verſtand verwerpt, de natuur loo„ chent, en de tijd doet verſtuiven; zij zijn op metalen „ tafelen gegraveerd, een duurzame ſchat, een levendig „ beeld der natuur." Bl. 74.

Bij de overtuiging, dat de Heer POTGIETER een' verdienſtelijken arbeid ondernomen heeft, mag men hem ook toeſtemmen, dat dezelve niet vrij van *moeijelijkheid* en *bezwaren* is. Wij erkennen, dat de ſtijl of ſchrijfwijze van ZIMMERMANN zijne moeijelijkheden heeft, maar verſchillen hierin van den Vertaler, dat het *Zwitſerſche dialect* daarvan de grootſte ſchuld draagt. Wij zoeken het meer daarin, dat hij de *vruchtbaarheid en weelderigheid zijner denkbeelden* te veel zamendrong, en daardoor ſomwijlen tot eenige ſtroefheid vervallen is, die in enkele gevallen aan onduidelijkheid grenst; men moet althans zulke plaatſen meer dan eens overlezen, om ze wèl te verſtaan. Die ZIMMERMANN'S werken wil vertalen, mag het derhalve niet bij eene enkele lezing laten berusten; ſlechts door eene herhaalde dringt men tot den geest zijner werken door; maar, dit gelukt zijnde, vindt men ook in eene andere, in zijne eigene, rijke moedertaal van zelf de woorden. Wanneer wij met den Vertaler

(Voorrede, bl. VIII) inſtemmen, dat aan ZIMMERMANN *de lof niet kan ontgaan van ſchoon en edel te denken*, meenen wij van hem te moeten verſchillen, dat ZIMMERMANN de lof niet zou toekomen van *over het algemeen ook ſchoon te ſchrijven*. Dat hij niet *fraai* geſchreven hebbe, moge zoo zijn; die edel en ſchoon denkt, moet ſchoon ſchrijven. Wij zouden echter kunnen vragen: wat is eigenlijk ſchoon ſchrijven? wat is een ſchoone ſtijl? Die van TACITUS HOOFT heeft zijne gebreken, en men zal toch niet kunnen zeggen, dat hij over het algemeen niet *ſchoon* is. Deze ſchept meer behagen in de zachte, zamenſmeltende omtrekken van het vrouwebeeld; genen behaagt meer het krachtige, geſpierde, ſcherp afgebakende van den man. — Doch, waartoe langer hierbij getoefd? De Heer POTGIETER getuigt zelf (Voorrede, bl. VII): „En wat de voort„brengſelen van zijnen geest betreft: daaraan zijn wij „den meesten dank verſchuldigd; wij vinden daarin de „kern van zijne veelomvattende kennis, door eene „levendige verbeeldingskracht en den gloed van zijn „*Genie* nieuw licht en leven bijgezet." Het ſpreekt dus van zelf, dat in zulk werk het *verſtand* en het *hart* voedſel zullen vinden. Was er immer een Schrijver, die de kunst verſtond tot beide te ſpreken, het was ZIMMERMANN. Met enkele uitzonderingen, voorziet het voornaamſte, hetwelk uit zijne pen gevloeid is, in beider behoefte. Het zij dat in het eene het verſtand meer voedſel ontvange, in het andere het hart en gevoel meer toeſpraak en troost vinde, ZIMMERMANN wist overal zijne menſchenkennis aan beide dienstbaar te maken. Als elk mensch, had hij zijne zwakke zijde, die vooral met het klimmen zijner jaren zigtbaar werd, en te meer afſtak, naarmate bij uitſtekende menſchen hunne onvolkomenheden meer in het oog vallen; zij kunnen ſchaduw, maar geene vlekken op zijn karakter werpen; zij kunnen nooit het helder licht verduisteren, hetwelk zoo overvloedig van hem is uitgegaan. De ijdelheid, zulk een' man niet pasſende, ten toon

geſpreid in zijne geſchriften over FREDERIK DEN GROOTEN, wordt dubbel opgewogen door zijnen arbeid over de *Eenzaamheid* en over den *Volkshoogmoed*. Die den Schrijver uit deze werken, met het onderhavige, in zijne verſchillende betrekkingen heeft leeren kennen, moet hem beminnen en hoogachten, zelfs bewonderen. Dat de vaak zoo zeer in het maatſchappelijk en huiſelijk leven beproefde man in den onderdom eene zwakheid aan den dag legde, welke men van zulk eene in der tijd ſterke ziel niet zou verwacht hebben, toont ons, dat de krachten der natuur ook bij den ſterkſten, in eenen langen worſtelſtrijd, uitgeput kunnen worden, vooral wanneer het ligchaam gebukt gaat onder de algemeene wet der flooping.

De Heer POTGIETER, die met weinige trekken ZIMMERMANN's karakter geſchetst heeft, zoude het publiek zeer verpligt hebben, indien hij dit werk door eene volledige *biographie* had laten voorafgaan. Daarbij moesten dan de voornaamſte werken van ZIMMERMANN geraadpleegd worden. Slechts uit zijne over verſchillende onderwerpen geſchrevene werken kan men hem als mensch en arts behoorlijk leeren kennen en regt laten wedervaren. Dit vordert eene gezette en langdurige ſtudie van dit en zijne andere reeds vermelde werken. Zijn wij wèl onderrigt, zoo mogen wij welligt van eenen onzer vaderlandſche kunstgenooten zulk een' arbeid verwachten.

Er beſtaan onderſcheidene *biographiën* van ZIMMERMANN. Allen, zoo verre zij ons bekend zijn geworden, beſchouwen hem meer, zoo als hij door zijnen ſtand in, en betrekking tot de maatſchappij zich voordeed; geene heeft den man uit dit oogpunt en tevens, zoo als hij in zijne ſchriften zich vertoont, doen kennen. Op deze wijze heeft men HERDER, SCHILLER, JEAN PAUL (RICHTER) geſchetst; ZIMMERMANN behoorde op dezelfde wijze geſchilderd te worden.

Dank hebbe de Heer POTGIETER, dat hij, ſpre-

kende over de uitſtekende verdienſten van ZIMMERMANN, ons *den ſcherpzinnigen en geestigen* VOSMAER herinnert. Deze, bij zijn leven niet genoeg gewaardeerde, en na zijnen dood nog niet genoeg onderſcheiden, wijsgeerige Arts, uitmuntende Leeraar en geestige Schrijver verdiende onder ons meer nog te leven. Als Arts kan men hem onder de besten rangſchikken; als Mensch verdient hij naast de edelſten eene plaats, en als Schrijver rustte op hem de geest, die ook STERNE, RABENER, MAY, ZIMMERMANN en andere uitſtekende vernuften bezielde. Zijne geestig hekelende pen werd beſtuurd door een edel, menschlievend en gevoelig hart. Zijn vroege dood ſloeg eene diepe wonde aan de Utrechtſche Hoogeſchool, van welke hij een ſieraad was. De ſtuderende jeugd verloor in hem een' leidsman, zoo als zij behooren te zijn, die tot zulk eene gewigtige betrekking geroepen worden. De geleerde wereld en de maatſchappij zagen in hem een van derzelver waardigſte leden afſterven. Te regt werd en wordt hij nog diep betreurd door allen, die hem kenden; en, mogt zijn ſterven door geen' wijdverſpreiden, algemeenen rouw vergezeld gaan, weinigen valt het ten deel, zoo ongeveinsd, zoo hartelijk, met zoo vele deelneming betreurd te worden, als VOSMAER, door zijne ambtgenooten en leerlingen en dezulken, die hem perſoonlijk en uit zijne ſchriften kenden. Niet meer onder ons, moge op hem het reeds gezegde toepaſselijk zijn: *Een groot man ſterft niet!* Hij blijve door zijne werken leven!

(*Het vervolg en ſlot hierna.*)

Beſchrijving van gegotene ijzeren Molenaſſen met gekoppelde roeden, door J. A. SCHOLTEN, HZ., *Fabrijk- en Landmeter van Schieland. Met eene Plaat. Te Rotterdam, bij* Wed. van der Meer en Verbruggen. 1833. *In gr.* 8*vo.* 25 *Bl. f* : - 70.

Dit kleine ſtukje verdient meer algemeen bekend te

worden, dan misschien, om den weinigen omvang, deszelfs lot zal zijn. Wij kunnen daarom niet nalaten, hetzelve aan alle besturen, die over een groot aantal molens het beheer hebben, en aan alle molenmakers en verdere beoefenaars van den molenbouw aan te bevelen, ten einde zich met den inhoud bekend te maken, als de middelen aanwijzende, om, door eene zeer eenvoudige zamenstelling, in den gewonen bouw der molens, in het vervolg, aanmerkelijke bezuinigingen daar te stellen, die dus, in het belang der reeds zoo zeer belaste polders, van het grootste nut kunnen zijn. De Heer SCHOLTEN heeft met de openbaarmaking van zijne ondervinding (die trouwens nog wel voor verbeteringen vatbaar schijnt) aan den molenbouw eene werkelijke dienst bewezen.

Een Reisje van elf weken en vijf dagen van Aleppo naar Jeruzalem, enz.; door H. MAUNDRELL. *Op nieuw bewerkt en met opheldernde Aanmerkingen vermeerderd door* J. A. OOSTKAMP. *Met Platen. Te Groningen, bij* J. Oomkens. 1831. *In gr.* 8vo. *VIII en* 353 *bl. f* 3-60.

MAUNDRELL'S *Journey from Aleppo to Jerusalem* is een bekend en geacht reisverhaal, hetwelk in *Engeland* herhaalde malen gedrukt en ook in andere talen is overgebragt. MAUNDRELL was *Engelsch* Predikant te *Aleppo*, en ondernam in 1698 deze reis, welke van den 26 Februarij tot 19 Mei duurde. Zijn gezelschap bestond uit eene kleine karavane van *Engelsche* kooplieden en uit bedienden. Te *Acre* voegde zich dit gezelschap bij eene karavane van den *Franschen* Consul van *Sidon*, die zich jaarlijks naar *Jeruzalem* moest begeven.

Wij hebben hier voor ons een reisverhaal in den vorm van een dagboek, en wij volgen de reizigers alzoo op hunnen togt van stap tot stap. Eerst langzaam en door velerlei beletselen opgehouden, reizen zij later, nadat zij zich in gezelschap van gemelden Consul bevinden, met

blijkbaar meerderen ſpoed. De terugtogt ging over *Damascus* en *Balbek*.

Aan de bewerking evenwel van dit boek, en aan de nieuwe uitgave van hetzelve, zoo als die daar voor ons ligt, kunnen wij onze onbepaalde goedkeuring niet geven. Die uitgave is blijkbaar voor jonge lieden geſchied; zulks wordt door regtſtreekſche toeſpraak („jonge lezers of lezeresſen," „jonge vrienden" enz.) meer dan eens in den tekst aangeduid; de toon der tusſchengevlochtene aanmerkingen bewijst het mede. Maar waarom is dit dan niet op den titel vermeld? — Wij twijfelen evenwel, of zich deze uitgave van MAUNDRELL's Reize voor jonge lieden wel verdedigen laat; hoezeer wij gevoelen, dat deze twijfeling ſtoutmoedig genoeg is, omdat de Vertaler in zijne Voorrede verzekert, dat deze uitgave bij *deskundigen* wel geene verſchooning zal behoeven. Wij willen dan, in gevaar van door den Vertaler niet tot de *deskundigen* gerekend te worden, eenvoudig deze bedenkingen in het midden brengen. Elk Schrijver of Vertaler beoogt met zijn werk, zoo mag men althans billijk vooronderſtellen, zeker doel. Hij ſchrijft of voor zijne lezers, of voor zichzelven, of voor zijnen uitgever. Wij willen vooronderſtellen, voor zijne lezers ſchreef de Vertaler, want wij hebben geene enkele reden om anders te denken. Nu wil hij deze lezers onderrigten of vermaken, of wel onderrigten en vermaken tevens. Wij willen niet denken, dat hij hen enkel had willen vermaken; daarvoor is dit reisverhaal ongeſchikt; maar wij kunnen ook niet denken, dat hij hen enkel heeft willen onderrigten. Is het van zoo groot belang, dat jonge lieden de geſteldheid van *Palestina* naauwkeurig kennen, welnu, geef hun dan een uittrekſel uit de beſte reisverhalen, nieuwere en oudere, beknopt bijeen. MAUNDRELL heeft toch veel onbezocht gelaten, en over de natuurlijke geſteldheid van het land, over de phyſiſche geographie kon ook een man van zijne ſtudie en bij een zoo kortſtondig verblijf weinig opheldering geven. De Vertaler heeft ons willen vermaken en onderrigten. Dat

is loffelijk. Voor de jeugd zóó te ſchrijven, dat zij het onderrigt met vermaak aanneemt, is iets zeer uitnemends. Maar het is eene moeijelijke kunst. Wie zal gelooven, dat de jeugd vermaak kan vinden in die onophoudelijke toepasſingen en tusſchengevlochtene aanmerkingen, welke den indruk moeten kenſchetſen, dien het verhaal, *volgens den Vertaler*, op de jeugdige lezers maken moet? Wij gelooven, dat men deze opmerkingen aan de jeugdige lezers zelve kan overlaten, mits men maar zóó verhale, dat zij er natuurlijke aanleiding toe vinden. Ook is helder, duidelijk en *verſtandig* onderrigt voor *verſtandige* jonge lieden op zichzelve reeds een vermaak. Maar wat nuttigheid kan het hebben, een dor verſlag te lezen van de door MAUNDRELL te *Jeruzalem* bezochte plaatſen, die, volgens overleveringen van monniken, door bepaalde gebeurtenisſen merkwaardig zijn; aan welke verhalen evenwel de eerwaarde reiziger zelf geen geloof hechten kon? Daarenboven is de wijs, waarop over deze overleveringen geſproken wordt, dikwerf hoogst ongepast, moet voor hen, die in de begrippen der Roomſche Kerk zijn opgevoed, het boek onbruikbaar maken, en kan aan welgezinde Proteſtanten geen genoegen geven. Wij zwijgen van platte uitdrukkingen, zoo als de woorden *Joost*, *zwarte Piet*, *oude leepert* enz. Zoo men behoedzaam ſchrijven moet, het is vooral, wanneer men voor de jeugd ſchrijft.

Het boek is goed gedrukt en met drie platen verſierd, voorſtellende een gezigt op den berg *Tabor* en deszelfs omſtreken, een gezigt van *Balbek*, en eene afbeelding van het nog ſtaande voorſte gedeelte van den tempel dier ſtad, het voormaals zoo beroemde *Heliopolis*. *Adanſonia Degetata*, gelijk men tweemalen in eene aanmerkening op bl. 200 leest, moet *Adanſonia digitata* zijn.

Verhaal der feestelijke ontvangst te Gorinchem van een gedeelte der dappere bezetting van de Citadel van Antwerpen, 22 en 23 Junij 1833. Te Gorinchem, bij H. Horneer. 1833. *In gr.* 8vo. 65 *Bl. f* 1-50.

Een groot gedeelte der dappere, hier feestelijk onthaalde, krijgslieden had, tot het laatst van Augustus 1830, de bezetting der vesting *Gorinchem* uitgemaakt, en was, met grooten ſpoed, naar de oproerige gewesten geſneld, vele onder dezelve hunne naauwſte betrekkingen aldaar achterlatende; en het was dus niet te verwonderen, dat *Gorinchems* burgerij, inzonderheid, met hartelijk en broederlijk verlangen, (gelijk in de Inleiding gezegd wordt) het tijdſtip te gemoet zag, waarop de blijde maar der terugkomst van *Neêrlands* dapperen zou worden verwezenlijkt.

De Generaal Majoor MULLER, Bevelhebber der vesting, door het Departement van Oorlog met de taak der feestelijke ontvangst vereerd, vond dan ook bij het ſtedelijk beſtuur gereede en onbekrompene medewerking, waarvan het *Verhaal* zelf de overvloedige blijken oplevert. — Als *Bijlagen*, vindt men hier het *Programma* der plegtigheden; de beſchrijving van het *Monument*, door eene uitvoerige ſteendrukplaat opgehelderd; de *Feestzangen*, door de Dichters BOXMAN en DE THOUARS vervaardigd, en gezongen door een honderdtal leerlingen van de ſtads Armenſchool; de *Toasten*, op het feestmaal, aan H. H. Officieren gegeven, ingeſteld; en, ten ſlotte, eenig gewag van het *feest*, door den Opperbevelhebber der vesting *aan de kinderen* gegeven, die, door hun welluidend gezang, zoo veel hadden bijgedragen tot veraangenaming der plegtige feestviering. Achter het *Verhaal* zelf vindt men, van bl. 28 tot 29, eenige teregtwijzing van Mr. I. DA COSTA, ter zake van zijn uitgegeven ſtukje: *op het Gorkumſche Heidendom.* Recenſent, die van 's mans bemoeizucht bereids melding maakte, komt ongaarne andermaal op dit onderwerp terug; maar aangenaam was het hem, hier, ter beſchaming van Mr. DA COSTA en allen, die hem napraten, te lezen: „*Die Christelijke pligt der dankbaarheid is* HIER *door de dapperen volbragt, in gemeenſchap eener groote ſchaar van Christenen, gelijk zij doordrongen van dat godsdienſtig gevoel. Zij hebben, voorgegaan*

door de Bedienaars der Godsdienst, van wier lippen de hartelijkſte opwekking vloeide, als vrome Nederlanders in ootmoed erkend: DAT GOD HEN BESCHERMD HEEFT; DAT HEM ALLEEN DAARVOOR DE EERE TOEKOMT."

Treffend en gepast waren ook de woorden, in de *Aanſpraak* des Opperbevelhebbers: „ *Zegt ſteeds, als gij de hand in uwen boezem ſteekt en ze blank van vaderlandſche deugden weder daaruittrekt, alles daalt van* BOVEN *op ons neder. — Beoefent met die deugden godsdienſtige gezindheden, het ware beginſel, waardoor de nietige mensch tot een groot, edel en nuttig wezen voor de maatſchappij verheven wordt, en vergeet nimmer, dat Hij, die de zonne der geregtigheid over deugdzamen en boozen doet opgaan, nooit ophoudt te zegenen, die Hem beminnen.*"

Wat zegt gij, DA COSTA! van de taal van dezen *Christelijken* krijgsman? Vergelijk met dezelve uwe liefdelooze oordeelvellingen, en beken met ſchaamte, hoe verkeerd gij te dezen hebt geoordeeld en gehandeld! Inderdaad, bij deze *Gorinchemſche Heidenen* mogt gij wel eens ter ſchole gaan, en iets van dien ootmoed leeren, die het ſchoonſte ſieraad van den Christen uitmaakt!

Als eene allezins gepaste bijdrage tot de geſchiedenis van onzen, voor *Nederland* zoo rampvollen, maar ook tevens roemrijken tijd, zal dit werkje eene blijvende waarde behouden, en, als zoodanig, vermeenen wij hetzelve ruimſchoots te mogen aanprijzen. Eere zij eene ſtad en bevolking, die, op eene zoo treffende wijze, bijdroegen, om de dapperen van *Antwerpens Citadel* te vereeren, en de waardige tolken eener dankbare Natie te zijn!

Hartelijke en broederlijke Vermaning aan mijne Medeleden der Hervormde Kerk in Nederland. Te 's Gravenhage, bij A. Kloots. 1833. *In gr.* 8*vo.* 32 *Bl. f*: - 40.

Even als des Schrijvers korte bewoording der vraag: *Wat moet men denken van die Leden der Nederl. Herv. Kerk, welke in het begrip ſtaan, dat hunne Leeraars van de zui-*

vere leer zijn afgeweken, en uit dien hoofde zich aan derzelver prediking onttrekken? ademt ook dit ſtukje liefderijken ernst en eenen vreedzamen geest; terwijl met de woorden van BRAKEL wordt aangewezen, dat ſommigen dien zoogenaamden goeden *ouden* tijd weleens te hoog roemen. Moge het boeksken met onpartijdige waarheidsliefde gelezen worden door hen, ten wier behoeve voornamelijk hetzelve werd geſchreven!

Eene week in de Lente op het land. Door PETRONELLA MOENS. *Te Haarlem, bij* de Wed. A. Loosjes, Pz. 1833. *In gr.* 8*vo. VI en* 210 *bl. f* 2 - 50.

„ Wat de redelijke bewoner der aarde, wiens hart voor „ reine dankbaarheid, voor zachte verrukking, en wiens ver„ ſtand voor de verhevenſte bewondering vatbaar is, in den „ lentetijd gevoelen moet, poogde ik, door het ſchilderen „ van de ſchoonſte lentedagen, (hoe gebrekkig en flaauw „ penſeel en verwen dan ook zijn mogen) uit te drukken." — „ Vurig wensch ik, dat ook deze bladen, die aan het jeug„ dige jaargetijde gewijd zijn, in het hart van mijne lezers, „ liefdevol ontzag voor den Almagtige, die de Natuur uit „ haren doodſlaap doet ontwaken, eerbied voor zijne vol„ maakte wijsheid, die alles op den gepasten tijd ſchenkt, „ en blijmoedige dankbaarheid voor zijne onbegrensde liefde „ verwekken mogen." Met deze eigene woorden der Schrijfſter *aan hare Lezers* (bl. V, VI) meent Rec. haar oogmerk het best te kunnen uitdrukken. In hoe verre het boek zelf daaraan, naar zijn inzien, beantwoordt, met beſcheidenheid te kennen te geven, is thans zijne taak. — De tijdruimte, door haar genomen, zou hij wat grooter, dan op den titel ſtaat, gewenscht, en voor eene nuttige beſchouwing van de voortgaande ontwikkeling der lente vruchtbaarder geacht hebben. Doch zien wij, wat zij geeft; en, daar de vooraan geplaatſte *Inhoud* niets anders dan eene opgave van de namen der dagen van de week is, maken wij ons met den wezenlijken inhoud een weinig nader bekend!

Wat in dit boek tot het boven aangeduide oogmerk regtſtreeks behoort, is daartoe ook doelmatig, en bevat regt aangename beſchouwingen van de natuurtafereelen der lente, waardoor verſtand en hart tot eerbied en dank jegens den

wijzen en weldadigen Maker kan opgeleid worden. Nemen wij echter alles bijeen, wat hieromtrent in dit werk verſpreid is, dan zal het te zamen niet veel meer dan *dertig bladzijden* uitmaken; het overige bevat uitweidingen, beſpiegelingen, verdichte verhalen, die wel op zichzelve over het geheel goed en nuttig zijn, maar die geene bijzondere betrekking op de lente hebben, en even goed op een' anderen tijd kunnen voorgedragen worden. Dit ſpijt ons, daar op deze wijze aan het eigenlijke doel van het geſchrift niet voldaan wordt. Laat ons dit uit eene opgave van den inhoud doen blijken! — Op *Zondag* wordt eerst (bl. 1—5) de veranderde ſtaat der Natuur in de lente, in vergelijking van den winter, geſchilderd; doch aldra vindt men (bl. 5—23) eene uitweiding over den Israëlitiſchen rustdag en den Christelijken zondag, die, op weinig na, even goed b. v. in den zomer kan gemaakt worden; gelijk het daarop volgende verhaal (bl. 23—29) van een waardig leeraar, die een vondeling, een gevallen meisje en haar kind redt, hoe fraai ook op zichzelf, nogtans met eene lentebeſchouwing niets gemeen heeft. Levert de *Maandag*, offchoon mede niet vrij van uitweidingen, over het geheel nog iets meer eigenaardig lenteächtigs, b. v. de ſchildering van de morgenwerkzaamheden op het land, een lente-onthaal of feest bij eenen dorpleeraar, een lenteavond; de *Dingsdag*, daarentegen, leidt ons rond op eene verwoeste buitenplaats, en verhaalt ons derzelver lotgevallen, gelijk ook die van derzelver bewoners en hunne afſtammelingen, van waar wederom over de vrijheid en het toekomend beſtaan der menſchen wordt uitgeweid. Na zeer korte melding van den lentemorgen, geeft hij ons iets over zijnen naam, als zijnde aan HERMES of MERCURIUS gewijd, en alzoo ook over den koophandel. (MARS is immers de Patroon van dezen dag, MERCURIUS die van den Woensdag; er heeft dus zeker hier bij deze beide dagen eene vergiſſing plaats.) Zoo geeft de lentemorgen van den *Woensdag*, na korte beſpiegeling over de ſchoonheid der Natuur, aldra onder anderen een overzigt van de geſchiedenis onzes vaderlands (bl. 91—101). De *Donderdag* begint met de opmerking, dat de lentedag ook over lijdenden ſchijnt, in den lentenacht ook velen hunne dierbaren verliezen, en bevat dan verder, voor het grootſte gedeelte, eene verdichte, anders gansch niet onbelangrijke, romaneske geſchiedenis, die goed afloopt. Na eene godvruchtige overpeinzing, bij het ontwa-

ken op den lentemorgen van *Vrijdag*, (bl. 133—138) beſtaan de voornaamſte uitweidingen in de beſchouwing van dien dag, als gedenkdag van JEZUS' dood, waarbij de geſchiedenis van zijn leven, vooral van zijn laatſte lijden, breedvoerig verhaald wordt (bl. 138—154), en verder, na eenige tusſchenrede, in een verdicht romanesk verhaal van twee gelieven (bl. 157—172). De *Zaturdag*, eindelijk, is eene morgenwandeling naar de begraafplaats van een dorp, met eenen bejaarden vriend, welke tot verſchillende uitweidingen en geſprekken, zoo als over het begraven in of buiten de kerk, over de ſcheppingsgeſchiedenis, over het ſterven, over eenige daar begravenen, enz. aanleiding geeft. — Uit deze hoofdzakelijke inhoudsopgave blijkt, dat hier voor de verſcheidenheid genoegzaam gezorgd is; maar of de eenheid des onderwerps, volgens het opgegeven hoofddoel der Schrijfſter, daardoor niet geheel verloren ga, is eene vraag, die wij wenschten ontkennend te kunnen beantwoorden.

Rec. wil met het bovenſtaande niemand afraden, ook dit werkje bij de overige der begaafde Schrijfſter te voegen. Integendeel, wie niet te veel aan den titel denkt, die zal ook hier zeer veel goeds vinden. — Trant en ſtijl zijn te over bekend, dan dat het noodig zou zijn, eenig uittrekſel te geven, of op het een en ander eenige aanmerkingen te maken. Daarenboven, zoo iemand der Nederlandſche Schrijvers of Schrijfſters aanſpraak heeft op hoogachting wegens aanhoudend nuttige werkzaamheid, en tevens op toegevendheid in het beoordeelen, voorzeker dan is het Mejufvrouw P. MOENS, „ welker gezangen reeds in de kindſchheid aan de lente gewijd waren," (Rec. herdenkt nog altijd, met welk een genoegen hij, nog jongeling, haar dichtſtuk *de Lente* las en herlas) en voor welke nogtans niet anders dan „ de verbeelding de ſchoone luſtprieelen der lente ontſluiten kon, waarin zij de treurigſte gedachten niet zelden ontvlugtte;" en die in dezen toeſtand nog voortgaat, hare klimmende jaren aan Natuur en Godsdienst, aan deugd en menſchenheil toe te wijden. Moge de voortreffelijke Vrouw hiervan, voor zichzelve zoo wel, als bij het algemeen, ſteeds de beste voldoening oogſten!

Leyden ontzet, in 1574. *Dichterlijk Verhaal. Door* A. VAN DER HOOP, JR. *Te Amſterdam, bij* Brest van Kempen. 1833 *In gr.* 8*vo.* XIV, 86 *Bl. f* 2-:

Hou op, mijn goede vriend, hou op!
Halt ein! ceſſez! piano! ſtop!

Zoo roept vader BILDERDIJK een' zijner vrienden toe, wiens huwelijkskoets te rijk gezegend werd, en zoo meenen wij den Heer VAN DER HOOP te mogen toeroepen, die zijnen letterakker met al te veel voortvarendheid beploegt.

Naauwelijks hadden wij zijnen WILLEM TELL uit de hand gelegd, en ſchepten adem na de voleindigde lezing van dien bundel, of ons oog werd getrokken door breede aanplakbiljetten, die wij aan poorten en muren gehecht zagen, en waarop met ongemeen groote letters te lezen ſtond — even gelijk een troep paardrijders of koorddanſers zijne vertooningen aankondigt — dat het dichtſtuk *Leyden ontzet* van den Heer VAN DER HOOP was in 't licht verſchenen, met eene *Opdragt aan Zijne Majeſteit den Koning* aan 't hoofd. Wij ontveinzen niet, dat dit hier te lande ongewone ſchouwſpel een' onaangenamen indruk op ons maakte, en ons de markt te *Bruſſel* voor den geest riep, waar wij bijna geheele gebouwen met dergelijke weidſche boekaankondigingen, op papier van alle kleuren gedrukt, beplakt gezien hebben; — eene opzigtelijke vertooning, ten eenemale in ſtrijd met de meerdere zedigheid en beſcheidenheid, die tot heden de kenmerken van onzen landaard, gelijk van onze meest geachte Dichters en Schrijvers, zijn, en, hopen wij, ſteeds zullen blijven.

Deze alzoo op eene *Belgiſche* wijze aangekondigde bundel ligt ter beoordeeling voor ons, en wij vangen de taak aan, om onzen Lezeren weder verſlag te doen van dit nieuwe voortbrengſel van den Heer VAN DER HOOP.

De Dichter noemt zijn ſtuk een *Verhaal.* Wij willen over den naam niet twisten, ofſchoon het ons voorkomt, dat het juister geweest ware, indien hij zijn tegenwoordig werk, even als zijne vroegere bundels, *Tafereelen* had getiteld. Althans wij vinden hier drie afzonderlijke ſtukken, *de Volharding*, *de Onzekerheid* en *het Ontzet* genaamd, waarvan ieder te veel op zichzelv' ſtaat, om gezamenlijk als een doorloopend verhaal te kunnen beſchouwd worden. — Zoo als gewoonlijk, ſpreekt de Dichter ook nu weder in zijn Voorberigt van den

vorm zijns arbeids. Hij zegt, dat deze verſchilt van dien des Lierzangs van DE LANNOY en van dien des Treurſpels van VAN MERKEN. Niets is natuurlijker, want zijn gedicht is noch een Lierzang noch een Treurſpel. Hij zegt alverder, dat men dien *vorm* niet met die *dichtſoort* moet *verwarren*, welke men gewoon is *deſcriptive* poëzij te noemen, noch dien moet rangſchikken tot de *Legende*, door VAN LENNEP bij ons ingevoerd. (Men ziet, dat de Dichter zelf hier den *vorm* en de *dichtſoort* op eene wonderlijke wijze *verwart*.) Wat de *deſcriptive* poëzij betreft, wij ſtemmen hem volkomen toe, dat men zijnen arbeid niet tot die dichtſoort moet betrekken; althans wij bezitten ſtukken in dat *genre*, waarbij het zijne te zeer afſteken zou. Maar dat zijn gedicht *hemelschbreed* verſcheiden is (gelijk hij zegt) van de *Legende* van VAN LENNEP, kunnen wij minder toeſtemmen. Integendeel, het gelijkt daaraan op vele plaatſen, en in *vorm* en in *behandeling*, zoodanig, dat het vermoeden bij ons oprijst, of niet de Dichter door dit voorwendſel de blaam van navolging van zich tracht af te wenden en ons knollen voor citroenen zoekt te verkoopen. — „ Misſchien (vervolgt hij) behoort mijn Gedicht tot dat *genre*, hetgeen de *Engelſchen narritive poetry* heeten;" en daarmede kunnen wij vrede hebben; vooreerst, omdat de *Legende* van den Heer VAN LENNEP ook daartoe behoort, en de *Engelſchen* in 't algemeen zeer ruim met die benaming zijn; en ten andere, omdat de Heer VAN DER HOOP, zoo als meer onzer jongere Dichters, veelal bij de *Engelſchen* ter ſchole gaat, en zijne aldaar geleerde les zeer goed weet te onthouden. (*)

(*) Het navolgen en overnemen, door onze jongere Dichters in zwang gebragt, moet den kunstbeoordeelaar zeer behoedzaam maken in het toezwaaijen van lof. Men ſpeelt hem thans zoo dikwijls *copiën* voor *originelen* in handen! Nog zeer onlangs is *Collega* SCHULL daarmeê bedrogen geworden. In het laatſte nommer van het Letterkundig Tijdſchrift, dat hij in gemeenſchap met den Heer VAN DER HOOP uitgeeft, haalt hij een' dichtregel van den Heer DE THOUARS aan, ten bewijze dat men onder den prullenhoop van dien Poëet ſomtijds een' penning van den ſchoonſten ſtempel aantreft. Bij voorb. (zegt hij) is, in de beſchrijving eener geduchte hette, ons oog gevallen op den regel, wanneer

Elk zandkorl de aarde op 't harte brandt.

De Heer SCHULL kan in de *Jaargetijden* van TOLLENS, voorkomende in het IIde deel der *Gedichten*, op bladz. 149

Niettemin echter is zijn voor ons liggende bundel bijzonder ſchraal uitgevallen, en merkelijk armer aan ſchoonheden, dan die onder den titel van WILLEM TELL. Het is kennelijk een ligt en los opgeſlagen ſtukje, dat, behalve het doorgaans vlug en vloeijend rijm, zeer weinige waarde heeft. De teekening van het *toilet* van MAGDALENA MOONS op bladz. 13 en volg. is, zoo wel als die van VALDEZ op bladz. 21 en volg., geheel naar SCOTT *gemodelleerd*. Daarentegen echter heeft hier de edele VAN DER WERF weinig gelijkenis met dien van HOOFT. Behalve dat deze den waardigen Burgemeester niet geſchilderd heeft als een opvliegend en onbeſchaafd man, die eene *maagd, zoo edel als een koningin*, onheusch zou bejegenen, en, *in drift en woede ontſteken*, haar, als welkomgroet, *wat voert u hier?* zou afvragen, zoo heeft ook onze Geſchiedſchrijver geen karikatuur van den trouwen burgervader gemaakt, door hem, bij herhaling, ſpreekwoorden in den mond te leggen, gelijk onze Dichter doet; als op bladz. 6:

Wanneer de vooglaar 't zoetſte fluit,
Dan is hij 't meest op vangen uit.

of op bladz. 9:

De tijd, mijn vriend! zal rozen baren!
Na regen komt de zonneſchijn.

waarop DOUZA, om niet onder te doen, nog onmiddellijk dit derde laat volgen:

En na de nacht verſchijnt de morgen.

Wijders is het ons zeer duister gebleven, welke hoop

---

van den 5den druk, het *origineel* van deze zeer getrouwe *copie* vinden. — Onze jongere Dichters benadeelen zichzelven, door hunne hebbelijkheid van plonderen en toeëigenen, meer, dan zij denken. Wij althans beginnen elken ſchoonen trek, elke ſchijnbaar nieuwe gedachte, elke fraaije *paſſage*, die ons bij hen voorkomt, te mistrouwen, en raadplegen meermalen ons geheugen en ons *Adverſaria*, om na te ſporen, of men ons geen oud geregt in een' nieuwen ſchotel voorzet. Meermalen reeds hebben wij niet zonder vrucht dergelijke naſporing gedaan.

MAGDALENA MOONS op het voor drie dagen uitſtellen van den ſtorm vestigde, of het zou die moeten geweest zijn, dat de uitgehongerde ſtad zich toch binnen dien tijd aan de bekende genade van den *Spanjaard* zou moeten overgeven! Misſchien echter verhoogt juist dit duistere de waarde der voorſtelling, en geeft den Lezer gelegenheid, om de *Devinations-Gabe* in oefening te brengen, hetgeen door den Heer SCHULL op bladz. 210 van het IIde deel van zijn Tijdſchrift in goeden ernst wordt aangeprezen!

De inleiding tot den tweeden zang deed ons op meerdere ſchoonheden hopen; maar al ſpoedig vonden wij niets, dan het los en weelderig gerijm van den voorgaanden zang, weder. De doode vrouw, die met haren zuigeling aan de deur zit of ſtaat, is meer afgrijſelijk dan natuurlijk. Ook in den derden zang (die alweder niet boven de vorigen uitmunt) is de ſchildering van de verminkte *Watergeuzen* meer afſchuwelijk dan dichterlijk. Dergelijke te ſterk gekleurde tafereelen duiden wederom de zucht tot navolging — en wel hier van een' JULES JANIN, een' VICTOR HUGO, een' CASIMIR DELAVIGNE en andere meesters der nieuwere *Franſche* ſchool — kennelijk aan; maar de voorſtelling is te naakt en de verwen zijn te hard, om een' gekuischten ſmaak te kunnen behagen. De afwisſeling der versmaten is ook, vooral in dezen laatſten zang, meer willekeurig dan oordeelkundig; en in één woord — wij zeggen het met leedwezen — de tegenwoordige bundel heeft ons veel minder dan de laatstvoorgaande van onzen Dichter willen bevallen.

Met genoegen echter hebben wij opgemerkt, dat de Heer VAN DER HOOP zich eenige onzer vroegere aanwijzingen ten nutte gemaakt heeft, en dat hij van zijne onmatige zucht tot het ſmeden van uitgeſponnen en vreemdſoortige koppelwoorden ſchijnt te genezen. 't Is er nogtans verre van daan, dat hij niet bij voortduring omzigtig zou moeten zijn in het ſchoppen van zaamgeſtelde woorden: *roemkleinood*, *ſtaatgeklik* en dergelijke zijn niet aanprijzenswaardig. Evenmin is zijne wijze van zeggen altijd boven bedenking verheven. Van den regter *Rijn*-oever mag het bij voorb. niet heeten:

Ter regter hand van 't kabbien *van den Rhijn*,

en *lokkig git* voor *zwarte lokken* is, ten beste genomen, zeer gewaagd. Ook ten aanzien van vergelijkingen, hetzij vlug-

tige of meer uitgewerkte, is vooral juistheid noodig. Wij twijfelen, of de volgende, bij voorb., (bl. 61) aan dat vereischte wel in allen deele voldoet:

Dan zal dees doek *met breed gewuif*
U tegenwaaijen als een duif.

Wij laten het *breed gewuif* in zijne waarde, en willen alleen den Dichter doen opmerken, dat, gelijk doeken niet vliegen als duiven, zoo ook duiven niet waaijen als doeken.

Meerder — veel meerder aanmerkingen, die wij al lezende opgeteekend hebben, zouden wij hier kunnen bijvoegen. Bij voorb., dat VAN DER WERF eene dwaasheid zegt, als hij, op bladz. 49, den muitenden burgers ZIJN *zwoegend* lijf tot *voedsel* wil overgeven, als het eenige, wat HEM tot *voedsel* overschiet; en dat VALDEZ, op bladz. 26, niet verstandiger spreekt, als hij zegt, *dat hij zijn' voetstap op schans en muur zal drukken, al moest hij Leydens stedewal aan 't* VONKLEND STARGEWELF *ontrukken.* Doch dergelijke overdrevene uitroepen en zoo vele platprozaïsche regels, als wij er tegen over stellen konden, zouden wij den Dichter niet ten duurste willen aanrekenen, indien hij deze slechts door daar tegen opwegende en hem toebehoorende schoonheden had vergoed.

De Heer VAN DER HOOP heeft, als gewoonlijk, eene Opdragt voor zijnen bundel geplaatst. Wij schijnen tot de eeuw der Opdragten terug te keeren, en onze jonge Poëten er zich wèl bij te bevinden! Zelfs de Heer DE THOUARS heeft, volgens berigt der Dagbladen, voor zijne Opdragt aan den Koning van *Pruisen*, eene kostbare gouden medalje van dien Vorst ontvangen, en een' beleefden brief daarenboven, waarin de Monarch aan den Marquis verzekert, dat zijne navolging van KÖRNER's Treurspel ZRINY *uitmuntend* is. Waarlijk, dat is zeer vleijend, ook schoon wij wenschen zouden, de vrijheid te mogen nemen, van met zijne *Pruisische* Majesteit, misschien wel inzonderheid aangetrokken door de Germaansche kleur der overzetting, eenigermate in kunstoordeel te verschillen. Wat daarvan zij, de Heer VAN DER HOOP heeft, gelijk wij boven zagen, zijnen tegenwoordigen bundel aan onzen geëerbiedigden Koning toegewijd, en daarom vooral hadden wij wel gewenscht, dat zijn gedicht fraaijer uitgevallen ware. De Opdragt zelve is echter op verre na niet het minste van den bundel, offchoon

zij ook ontſierd wordt door dubbelzinnigheden, als, bij voorb., in dezen regel:

De Koningrij, die God met macht bekleedde.

waarmede de Dichter meent, *die door God met magt bekleed werd*, doch waaruit men ook het omgekeerde zou kunnen verſtaan. Dit echter over het hoofd ziende, moeten wij toch den Heere VAN DER HOOP in bedenking geven, of zijn toon niet wat al te gemeenzaam, ja oneerbiedig wordt, als hij tegen den Koning zegt:

Ga, Willem! voort op de ingeſlagen wegen.

Zoodanig ſpreekt men zijn' minderen, of ten hoogſte zijn' gelijken aan, hem daarbij welwillend en goedkeurend op den ſchouder tikkende.

Wij willen ons verſlag niet eindigen, zonder bij deze gelegenheid de opmerking te maken, dat er ſedert eenigen tijd een poëtiſche revolutiegeest bij ons ſchijnt te willen ontſtaan. Dank zij den Hemel, dat het ſlechts een poëtiſche is! Hij draagt de kenmerken van elken anderen revolutiegeest, namelijk, dat hij meestal in jongere menſchen opflikkert en uit den vreemde is aangeblazen, zoodat de poëtiſche opſtandelingen evenzeer navolgers van anderen zijn als hunne politieke verwanten. De Heer VAN DER HOOP ſchijnt ons toe, tot hen te behooren, en zelfs wel zich eenigzins aan hun hoofd te willen plaatſen. Hij heeft daar ongelijk aan; vooreerst, omdat zijn voorbeeld bij ons, die zoo weinig revolutiegezind zijn, nooit diepe wortelen zal ſchieten, en ten andere, omdat hij er de achting meé waagt, die hem zijn gunſtige aanleg, mits goed geleid en gewijzigd, zou kunnen aanbrengen. Mogt hij dezen wenk niet in den wind ſlaan, en mogt hij vooral ook den raad van BILDERDIJK opvolgen, dien wij aan het hoofd van ons verſlag hebben geſteld! De Heer VAN DER HOOP werkt te veel en te haastig. Is hem zulks eene behoefte, dan worde hij althans ſpaarzamer met uitgeven, en zende zijne voortbrengſelen trager en gekuischter in het licht. Hij herinnere zich de les van POPE, die wil, dat men met geestdrift dichte, maar met kalmte beſchave. Hij vergete ook de waarſchuwing van LAHARPE niet, die opmerkt, dat men moeijelijk den tempel

der onſterfelijkheid bereikt, als men gekromd gaat onder eene te zware vracht van werken; waarom hij dan ook zijnen tijdgenoot MERCIER voorſpelde, dat deze het nooit tot dien tempel brengen zou, belast met zoo veel *Dramaas* en geſchriften, als naauwelijks zijn *Kruiwagen van den Azijnverkooper* zou kunnen bevatten. Eindelijk zij den Heere VAN DER HOOP nogmaals welmeenend onder het oog gebragt, dat het Gerucht iets anders is dan de Roem, en dat het handgeklap van eenige goede vrienden, die men op zijne beurt weder bewierookt, geen voldingend bewijs is voor de goedkeuring van onbevooroordeelden en onzijdigen. Een der vrienden van onzen Dichter is reeds zoo verre gegaan, van — het ſpijt ons, dat wij de zaak bij haren naam moeten noemen — met eene echte ſtraatjongens-uitdrukking te verklaren, dat men bereids VAN DER HOOP niet meer *aandurft*; waarmede hij ſchijnt te bedoelen, dat het werk van zijnen *Coöperateur* te hoog ſtaat voor aanmerking en berisping! Wij hebben aanvankelijk getwijfeld, of het ſcherts of ernst ware; maar, hoe buitenſporig de ernst ook zijn moge, de ſcherts zou een al te hatelijke *perſiflage* zijn. Hoedanig men echter het gezegde van den Heer SCHULL moge opnemen, zijn vriend zal er hem weinig dank voor verſchuldigd zijn.

Neue Knospen von LUDWIG MARCHAND. *Utrecht, bei* van Paddenburg & Comp. *In kl.* 8*vo. VIII en* 100 *bl. f* : - 90.

Zes vorige bundeltjes van den nog jeugdigen Dichter MARCHAND, uit het *Duitsch* ſprekend gedeelte van *Luxemburg*, waartoe die hoofdſtad zelve behoort, worden thans door deze *nieuwe Bloemknoppen* opgevolgd. Den Dichteren SPANDAW en LULOFS is het bundeltje, in eene fraaije Elegie, opgedragen, en het verdient allezins aan zulke mannen te worden toegewijd. Alvorens tot verder verſlag over te gaan, zij den Dichter gewaarſchuwd, dat er eenige weinige drukfeilen zijn ingeſlopen, b. v. bl. 1. *Purpergluthen*, voor *Purpurgluthen*; *met*, bl. 16, voor *mit*; *Köper*, bl. 42, voor *Körper*. Bl. 60 daarentegen is het vers:

Oder war es ein Traum, der mir die Seele durchbebt?

blijkbaar zoo nedergeſchreven; maar aldus is de laatſte voet

van dien *Asclepiadeus* een *Anapaestus* in plaats van een' *Jambus*. Het zal moeten zijn:

Oder war es ein Traum, der mir das Herz durchbebt?

of iets dergelijks.

Met genoegen en deelneming heeft Recenſent deze kieſche dichtverzameling doorlezen. Zij ademt grootendeels den geest van SCHILLER, ja ſomwijlen heeft de vervaardiger opzettelijk een' tegenhanger willen leveren, gelijk bl. 77 in de *Sinnloſe Worte*, waar de *zinledige* woorden *Vriendſchap*, *Liefde* en *Trouw* (zinledig genoemd in eene droefgeestige luim des Dichters) overſtaan tegen de woorden *Vrijheid*, *Deugd* en *God*, vol van zin of wigtig van inhoud (*inhaltſchwer*) bij SCHILLER, *Die Worte des Glaubens*. Ook kunnen *Die Sinnloſe Worte* beſchouwd worden als eene navolging van *Die Worte des Wahns*. Elders weder zijn denkbeeld en ſpraakwending van SCHILLER ontleend, b. v. bl. 87. *Der Knabe ist zum Jüngling aufgeblühet*, enz. naar aanleiding van *Die Ideale*; terwijl er ook telkens *herinneringen* uit *Das Lied von der Glocke* voorkomen, en uit zoo veel andere van SCHILLER's *Gedichte*, dat het te veel is alles op te noemen. Recenſent houdt het daarvoor, dat de Heer MARCHAND SCHILLER zoo goed van buiten kent, en tevens zoo zeer van deszelfs gedachten en gevoelens doordrongen is, dat hij denkbeelden en ſchilderingen overneemt, zonder het zelf te weten. Immers alles ſchijnt hem uit eigen hart te zijn opgeweld, en dat zal ook waarlijk zoo zijn. MARCHAND is onwillekeurig zoo *Schilleriaansch*, als onze M. C. VAN HALL *Horatiaansch* geworden.

Zoodra wij de verzen van MARCHAND *Schilleriaansch* noemen, begrijpt reeds ieder, dat hier meer dan alledaagſche verzenmakerij, neen! dat hier echte, hooge en edele poëzij wordt geleverd; en dat is zoo. Inzonderheid behaagden ons *Jünglings Lebensfahrt*, *Leere Wünſche*, *Der Greis und der Derwisch*, *An den Abend*, *Des Mädchens Gefühle*, *Der Tyran*, *Hännchen*, *Sonnett an Mina*, *Auch ein Neujahrswunsch*, *Vergänglichkeit*, *Der Jüngling an den Mond*, *An* VAN DEN BERGH, und VAN DEN BERGH *an* MARCHAND, *Blumen und Schmetterlinge*, *Der fromme Mann* (zeer ſchoon), *Ein Wort der Freundſchaft*, *Sinnloſe Worte*, *Ein Blumenkränzchen*, *Ein Nachklang*, en *Meiner Liebe Schwanenſang*. — *Hänn-*

chen, *Vergänglichkeit*, *Der fromme Mann* en *Meiner Liebe Schwanenſang* zouden wij uit de opgenoemde ſtukjes weder de fraaiſte vinden. Ook de andere hier voorkomende gedichten zijn niet zonder verdienſte. *Der Freigeist im Sturme* (bl. 48) is zelfs zeer ſtout; maar het geheel heeft zulk een onnatuurlijk voorkomen: het vers heeft meer van SCHILLER's eerſte, dan wel van zijne tweede en derde manier van dichten.

De Heer MARCHAND munt uit in het *wijsgeerig-aandoenlijke*; echter weet hij ook het luimige en bevallige, b. v. in de *Zeitlitanei*, in *O Zeiten, o Sitten! Auch ein Neujahrswunsch*, *Blumen und Schmetterlinge* en *Ein Blumenkränzchen*, goed te behandelen. Tot proeve het volgende:

BLUMEN UND SCHMETTERLINGE. *An ein junges Mädchen.* (*Utrecht*, 1829.)

Blümlein prangt im erſten Lenze
Auf der grünen Flur,
Und ein Kleid ſo reich geſticket
Gab ihm die Natur.
Zart und lieblich, reich an Düften,
Lebt in reinen Frühlingslüften
Blümlein auf der Flur.

Schmetterlinge, tauſendfarbig,
Locket Blümlein an,
Und auf leichten Aetherflügeln
Schweben ſie hinan,
Spielen, koſen, hüpfen, ſcherzen,
Naſchen, küſſen, lieben, herzen
Blümlein auf der Flur.

Du auch, Mädchen, bist ein Blümchen,
Still herangeblüht,
Deſſen zarte Jugendwange
Sanft und mild erglüht,
Schön, wie Thau im Morgenſcheine,
Und voll Unſchuld, wie das reine
Blümlein auf der Flur.

Feine Herrchen, nett und zierlich,
Werden bald dich ſeh'n,
Und nach deinen jungen Roſen
Wollustathmend ſpäh'n,

Werden ſchäckern, ſchmeicheln, kirren,
Lüstern Blickes dich umſchwirren,
Blümlein auf der Flur.

Wiſe, dasſ auch feine Herrchen
Schmetterlinge ſind;
Beide naſchen unbeſtändig,
Fliehen dann geſchwind;
Bleibst dann, Mädchen, von den Schwarme
Kalt verlaſſen, wie das arme
Blümlein auf der Flur.

Mislukte Aanſlag op Sluis in Vlaanderen, den 12 Junij 1606, een kluchtig Heldenbedrijf, beſchreven door P. MEESTERS. *(Overgenomen uit de Nieuwe Keur van Mengelingen.) Te Amſterdam, bij* J. C. van Kesteren. 1833. *In gr.* 8*vo.* 30 *Bl. f* : -40.

„ Het zijn al geen koks, die lange meſſen dragen." (Bl. 13.) Regt zoo, vriend MEESTERS! En wij voegen er nog bij: „ Het zijn al geen FOKKE's, die hem pogen na te doen." Geen wigtje althans van diens vernuft, en vooral van diens veelzijdige kennis, (want bij *hem* was de vorm altijd meer middel, dan doel) hebben wij in dit ſtukje ontmoet. En zulke kost moest nog wel tweemaal worden opgedischt! Zonder een welvoorzien zoutvat nevens zich, achten wij het niet raadzaam, denzelven te nuttigen. Al de 30 bladzijden mogen onze uitſpraak regtvaardigen. Ten bewijze ſlechts deze weinige regels: „ Over eene kleine tuimeling door het te „ driftig afklimmen veroorzaakt, alzoo het eenigzins luidruch- „ tig geſtoei van een paar kerkuilen, welke juist dien avond „ een pretje onder elkander hadden, onzen Held eenige „ vrees hadden (had) aangejaagd, zullen wij nader hooren, daar „ dit ook al medewerkte tot behoud van onze ſtad." — „ 's Kosters dierbare wederhelft had zich, den avond te „ voren, al dikwijls in het geval bevonden van haar ſentiment „ te moeten zeggen, dat zij meer op hare woorden had ge- „ let, dan op hetgeen zij met de handen deed, en had, zoo „ doende, een ſtukje of wat te veel in den mond geſtoken, „ dewelke den gewonen weg naar beneden gaande, haar, „ des nachts, eerst zeer incommodeerden, en, vervolgens,

„ ook ten bedde uitjoegen."..... Wat dunkt u, Lezer! zeggen wij te veel, wanneer wij dit boekje eene doorloopende *drukfeil* noemen?

Wegwijzer door 's Gravenhage, enz. Door H. VAN DER POTH. *Met eene Plattegrond-teekening. Te 's Gravenhage, bij* A. Kloots. 1832. *In kl.* 8*vo.* 34 *Bl. f* : -60.

Rec. had dezen zomer, bij een uitſtapje naar de Hofſtad, veel genoegen van dit boeksken. Dankbaar voor bewezen dienst, ziet men gaarne een en ander over het hoofd, waar het onderrigt eens faalt, of niet volkomen naauwkeurig wordt bevonden. Onder deze kleine voorbehouding, kunnen wij dezen *Wegwijzer* gerustelijk aanbevelen.

Avondſtonden aan ſcherts en vrolijkheid gewijd. Luimige Vertellingen van TH. HUBER, C. SPINDLER *en anderen. In één Boekdeel compleet. Te Amſterdam, bij* H. Frijlink. 1832. *In gr.* 8*vo.* 301 *Bl. f* 2-90.

I. *De vrolijke lieden van Knöringen.* Zeer profijtelijk voor ouders of voogden, om hun kroost of pupillen te genezen van romaneske dweeperij. Nanny en Wallis waren nichten van eenen bejaarden Malthezer Ridder. In hare herſenen ſpookte het van Afrikanen, provençalen, troubadours en minnezangers. Haar oom hoorde haar, tot vervelens toe, over de zalige leefwijze van zulk eenen zanger allerhande ſentimentele aardigheden praten, en neemt het zonderlinge beſluit, om haar bij ondervinding het leven der zwervende toonkunſtenaars te doen kennen. Geasſisteerd door den minnaar van Nanny, geleidt hij zijne beide vrouwelijke Virtuofen in eene landſtreek, waar zij niet bekend waren, op boerenbruiloften en dorpkermisſen. De ruwe behandeling, waaraan de beide meisjes te midden der meer onbeſchaafde volksklaſſe waren blootgeſteld, verdrijft ſpoedig het vooroordeel der jonge Freules. Zij keeren met oom naar haar kasteel terug, en laten zich zonder tegenſtribbeling aan beminnenswaardige mannen verbinden.

II. *Het Blijſpèl in den Reiswagen.* Een jong meisje vangt, nog op de kostſchool zijnde, eenen minnehandel aan met

eenen haar geheel onbekenden mensch, wien zij flechts eenmaal op een kinderbal, bij gelegenheid van de uitdeeling der prijzen op de fchool, ontmoet had. Dadelijk laat zij zich door hem fchaken. Maar reeds in den reiswagen bemerkt zij, dat zij met eenen dwaas opgefcheept is, geeft hem nog bij tijds de bons, en neemt hare toevlugt tot eene goede tante, die haar gunftig aanneemt, en haar zelfs behulpzaam is, om hare vlugt verborgen te doen blijven. In den ouden tijd zou dat zoo gemakkelijk, zeker niet zonder eene gevoelige kastijding van dat groote kind met de roede, zijn afgeloopen. Jonge dames moeten, bij kinderachtige onnoozelheid, al zeer manziek zijn, om dit verhaal als geneesmiddel te doen geïndiceerd zijn.

III. *Oom en Neef.* De eerfte een door de jicht gekwelde zestiger, de andere een fchoon en bloeijend jongman, dingen beide naar de hand van het achttienjarige Netje. Ooms aanzoek wordt bij Netje's bloedverwanten krachtig ondersteund door zijnen rijkdom; terwijl neef, die bij oom het ganadebrood eet, geen hoop meer heeft, dat zijne liefde met eenig gelukkig gevolg zal bekroond worden. Oom, echter, bemerkt nog in tijds, dat bij Netje neef Conftantijn eigenlijk de uitgelezene is. „Gek!" zegt hij, „waarom hebt gij mij dat niet maar dadelijk gezegd? Gij hadt uzelven veel verdriet en mij vele moeite befpaard; want de liefde op mijne jaren is kerelswerk. Uit dien hoofde, dunkt mij, moest gij haar maar in mijne plaats trouwen; neem mijn huis hier in de ftad voorts tot een gefchenk van mij aan. Ik wensch u, haal mij de Duivel, met al mijn hart, alle mogelijke geluk," enz.

IV. *De moderne Fortunatus* is eigenlijk Gabriël Mosterd uit Gelnhaufen, reiziger voor de alom beroemde wijnkoopers Steinlein en Zoon te Frankfort a. M. Hij flaat zijnen geëerden principalen eene fpeculatie voor op Konftantinopel, in de hoop, dat de Turken, die tegenwoordig toch zoo veel moeten flikken, zich, onder andere nieuwigheden, dan toch ook zijnen wijn wel zouden laten fmaken. De wijnen vonden een' buitengemeen grooten aftrek; zelfs de Mufti was Gabriël's klant geworden. Terwijl deze nu te Konftantinopel naar de afrekening met zijne Turkfche klanten wacht, brengen een paar vrienden hem in een opiumhuis, en dwingen hem tot eenen opiumroes. Nu vindt hij het onuitputbare beursje en wenschhoedje van Fortunatus,

vliegt door deszelfs tooverkracht in een oogenblik naar Duitschland, naar de Piek van Teneriffe, naar Rio di Janeiro, wordt daar als Marcheſe Della Mostarda ingeleid bij de ſchoonſte aller ſchoonen, de Prinſes Angelica Cremonio, krijgt tot mededinger Doctor Faust, die, geholpen door Mephistopheles, hem zijne ſchoone ontvoert. Hij ſnelt haar op eenen vurigen wagen door de lucht na, en redt haar uit de magt van den boozen geest. Op het oogenblik, echter, dat hij zijne geliefde tot zijne gemalin zal verkrijgen, is de bedwelming, en dus ook zijn Prinsdom, ſchatten en aanzienlijk huwelijk, ten einde.

Wat nu alle vier deze Verhalen betreft: leering is er niet in; ſtrijdig met de goede zeden zijn zij ook niet; derzelver grootſte nuttigheid zal dan wel zijn, vermakelijke tijdkorting in oogenblikken, in welke men voor meer ernſtige lektuur ongeſchikt is.

Penélopé, of Maandwerk aan het Vrouwelijk Geſlacht toegewijd. Door Wed. A. B. VAN MEERTEN, *geb.* SCHILPEROORT. *VIIden Deels 1ſte Stuk. (No. 1—6.) Te Amſterdam, bij* G. J. A. Beijerinck. 1832. *In gr. 8vo. f 7-50.*

Na herhaalde keeren gewaagd te hebben van deze *Penélopé*, welker inrigting en bewerking zich volkomen gelijk blijft, kunnen en moeten wij volſtaan met de voortzetting te vermelden. De Beſchrijving en Afbeelding der verſchillende *Handwerken* zoo wel, als de daarop volgende vrouwelijke *Lektuur*, zijn en blijven vernuftig en onderhoudend tevens. Zoo wij eenige verandering opmerkten, dan zou dit de Platen gelden, welke, tegen de doorgaande gewoonte aan, veeleer verfraaijen dan verminderen. Inderdaad, verſcheidene derzelven, waaronder zeer fraai gekleurde, zijn even geſchikt ter oefening in het *teekenen*, als om tot modèl van *handwerken* te dienen. — Leve dus *Penélopé!*

Nieuwe Keur van belangrijke Verhalen, uit geloofwaardige Schrijvers bijeenverzameld door R. ARRENBERG. *II Deeltjes. Met Platen. Te Haarlem, bij* de Erven F. Bohn. *In kl. 8vo. Te zamen 356 bl. f 2-50.*

Deze boekjes geven, wat zij beloven. Derzelver lezing is der jeugd aan te bevelen, verre boven de zoutelooze, vaak zedebedervende en de verbeelding verhittende of verwilderende *Franſche* lektuur, welke onze openbare Leesinſtellingen niet alleen gedienſtig aanbieden, maar zelfs, helaas! de *Nederlandſche* pers, tuk op onedel winstbejag, gretig nadrukt. Wij wenſchen dit werkje een ruim vertier.

Adeline en Augusta. Een Verhaal. Naar het Hoogduitsch van AME(A?)LIA SCHOPPE, *geb.* WEIS(S?)E. *Met Platen. Te Leeuwarden, bij* G. T. N. Suringar. 1833. *In kl.* 8*vo.* 208 *Bl.*

In lang hebben wij geen vertaald boekje gelezen, zoo geſchikt ook voor *onze* jeugd, zoo leerzaam, zoo onderhoudend, zoo kinderlijk en toch niet kinderachtig geſchreven! De hoofdleering is het bevorderen van tevredenheid met en in den nederigen ſtand, waarin de Voorzienigheid ons plaatſte, aangedrongen door het treffend voorbeeld van twee geheel verwende jonge meisjes uit den hoogeren kring, die, naar het plan van den verſtandigen vader, den Minister *von Stein*, door de voortreffelijke moeder der kinderen uit eerstgemelde klaſſe op den regten weg tot het waar geluk worden teruggeleid, echter niet dan na het, door eigene ſchuld, ondergaan van moeijelijke beproevingen; zoodat zij in het einde door ſchade en ſchande wijs worden. Wij willen onze jonge Lezeresſen (want voor dezulken is het werkje inzonderheid beſtemd, althans geſchikt) de verraſſing niet ontnemen, door meer van den inhoud op te geven; maar alleen nog zeggen, dat het lieve boekje zich bovendien zoo bevallig en netjes voordoet, (de plaatjes echter zijn wat donker uitgevallen) dat het, na het reeds vermelde, zich zijnen weg tot de kinderboekerij en het kinderhart zelve wel banen zal.

Merkwaardigheden uit het Dierenrijk. Een Leesboek voor de Nederlandſche Jeugd. Door Mr. C. P. E. ROBIDÉ VAN DER AA. *Met* 32 *Platen. Te Amſterdam, bij* G. J. A. Beijerinck. 1833. *In kl.* 8*vo.* 160 *Bl. f* 3-:

De Boekhandelaar bezat mooije prentjes (zonder tekst?) en zocht den Schrijver aan, om daarbij een nuttig en onderhoudend boekje voor de *Nederlandſche* jeugd te maken. Dit is de gewone orde omgekeerd, dewijl anders platen gemeenlijk dienen, om het reeds geſchrevene op te helderen, te verzinnelijken, of den indruk te verlevendigen en te beſtendigen. Gelukkig, evenwel, gold het hier de *wetenſchap*, en wel die der *Natuurlijke Historie*. De Heer ROBIDÉ VAN DER AA wilde of konde het aanzoek van zijnen vriend niet afſlaan; en hetgene hij, als jongeling, uit LINNÆUS, BUFFON, BLUMENBACH en anderen opteekende, en later aanvulde en wijzigde, ten gebruike bij de Lesſen, op de *Herinnering-ſchool* van het *Leeuwarder* Departement *Tot Nut van 't Algemeen* over de Natuurlijke Geſchiedenis gehouden, (door den Schrijver?) leverde hem de bouwſtoffen. Hij bepaalde zich (waarſchijnlijk omdat de plaatjes zulks deden) enkel tot het *Dierenrijk*, in uitgebreiden zin. Het plan van den Heer BEIJERINCK, die te dezen in zijne keuze geen' ongelukkigen greep deed, is, over het geheel, door zijnen vriend zoo wèl uitgewerkt, als ons in de gegevene omſtandigheden mogelijk ſchijnt. De Heer VAN DER AA heeft zich de gave, om voor kinderen en jongelieden te ſchrijven, eigen gemaakt, en weet, ook bij het vermelden der meest bekende bijzonderheden, daaraan iets onderhoudends en den leeslust prikkelends bij te zetten. Zoodat wij dit keurig uitgevoerde en netjes ingebonden werkje, met zoo vele lieve plaatjes, bijzonder geſchikt keuren, om tot een geſchenk te dienen ter belooning van kinderdeugd en kindervlijt. In bijzonderheden, ter ſtaving van deze onze uitſpraak, mogen wij niet treden.

AANPRIJZENSWAARDIGE WERKJES VOOR DE JEUGD.

Voorvallen en Merkwaardigheden uit het Leven van den kleinen Andries. Uit het Hoogduitsch van J. A. C. LÖHR. *Met Platen. Tweede Druk. Te Amſterdam, bij* G. Portielje. 1833. *In kl.* 8*vo.* 144 *Bl. f* 1-20.

Een tiental nieuwe, aangename en op de Geſchiedenis gegronde Verhalen. Een Leesboek voor de hoogſte klaſſe. Tweede Uitgave. Te Zwolle, bij J. Zeehuiſen, Jr. 1832. *In kl.* 8*vo.* 116 *Bl. f* :-25.

Vertellingen van Meester Kindervriend, enz. Door H. KROEZE RAMAKER. *Bij denzelfden.* 1832. *In kl.* 8*vo.* 78 *Bl. f* :-40.

De Natuur, of de Heer der Natuur, in den Zomer, naar de Leerwijze van J. H. NIEUWOLD, *door* W. A. BAARS *en* P. JOLING, OZ. *Bij denzelfden.* 1832. *In kl.* 8*vo.* 60 *Bl. f* :-20.

Albertus, of de brave Boerenzoon, door dezelfden en bij denzelfden. 1832. *In kl.* 8*vo.* 40 *Bl. f* :-12½.

Johanna, of het brave Landmeisje, door dezelfden en bij denzelfden. 1832. *In kl.* 8*vo.* 40 *Bl. f* :-12½.

Nuttig Geschenk voor de Jeugd. Door *Wed.* A. B. VAN MEERTEN, *en Mr.* C P. E. ROBIDÉ VAN DER AA. *Met Plaatjes. Te Amsterdam, bij* G. J. A. Beijerinck. 1833. *Almanaksform.* 103 *Bl. f* :-80.

Geschenk voor lieve Kinderen. Door J. J. BÖESEKEN, *geb.* PELTENBURG. *Met Platen. Te Amsterdam, bij* Schalekamp en van de Grampel. 1833. *In kl.* 8*vo.* 62 *Bl. f* :-70.

Almanak voor de Jeugd, voor 1834. *Te Amsterdam, bij* G. J. A. Beijerinck. *f* :-90.

Welkom, hartelijk welkom zal dit lettergeschenk, als voorheen, hetzij op *St. Nikolaas* of Nieuwjaar, der lieve jeugd onmisbaar zijn. Mevrouw VAN MEERTEN zorgde, in vijf stukjes, voor het proza-, de Heer ROBIDÉ VAN DER AA, in vier andere, voor het poëtische gedeelte. Beide maakten zich wederom verdienstelijk bij het aankomende geslacht. Een en ander is voorts op vroegere, reeds bekende leest geschoeid. *Het bedorven Kind*, een Tooneelspel, oorspronkelijk van C. VAN ENGELEN, die het *De verbeterde Zoon* noemde, (gelijk ons Mevr. VAN MEERTEN zelve berigt) is eigenlijk niets meer of minder of anders, dan het bekende lieve nastukje: *Fanfan en Klaas, of de twee Zoogbroeders.* Het is leerzaam en stichtend voor *mal moêrtje* en *mal kindje* beide.

Door onachtzaamheid in het corrigeren der laatste proeven, zijn wij verpligt, de navolgende zetfouten aan te wijzen:

No. XIV. *Boekbesch.* bl. 595. reg. 14. v. o. moet zijn: *elkander.*
——— bl. 604. reg. 14: *tot toegeeflijkheid te dwingen, al*
——— bl. 617. reg. 16: KAREL DE X.
——— *Mengelw.* bl. 635. reg. 5. v. o. *onbeperkte.*
——— bl. 646. reg. 8: *het lachverwekkende, uit waarheid en natuur ontsproten.*
——— bl. 671. reg. 18: *hem.*

BOEKBESCHOUWING.

Oratio de Religionis Christianae efficacitate in Bellum, cum plane ſingulari, tum maxime ſalutari, quam habuit die VII Februarii MDCCCXXXII. WESSELIUS ALBERTUS VAN HENGEL, Theol. Doct. et Prof. ord. Lugd. Batav. apud *S. et J. Luchtmans.* Forma quartâ. Pagg. 18. *f* : - 30.

Deze ſchoone Redevoering heeft een gewigtig en voor de tijdsomſtandigheden zeer gepast onderwerp, *de weldadige invloed van het Christendom op den Oorlog.* Zoo beknopt mogelijk zullen wij het beloop opgeven.

Het Christendom beteugelt de oorlogzuchtigheid. Oorlog ontſtaat nooit zonder boosheid, meest uit onderſcheidene verkeerde begeerten der ſtervelingen, heeft dan reeds bij de eene der ſtrijdende partijen Goddelijke en menſchelijke wetten vertrapt; bij deszelfs woede wordt de mensch erger dan leeuwen en tijgers, wreed jegens zijn eigen geſlacht; terwijl hij alles met moord, brand en roof vervult, en zich niet ſtoort aan het gebed en de tranen van onſchuldigen, grijsaards, vrouwen en kinderen. Zoo ongunſtig oordeelt ook de oudheid, bij de minſte beſchaving, over den krijg. Maar die zelfde oudheid, die het betere kende, volgde het ſlechtere, en leefde, als in haar element, in den krijg, zoodat de geſchiedenis vóór CHRISTUS bijna alleen oorlogsdaden weet te vermelden. Men ſla hier over de *Aſſyriërs*, *Babyloniërs*, *Perzen* en verdere Oosterlingen, die als ſlaven van hunne beheerſchers afhingen, de *Galliërs*, *Cimbriërs*, *Teutonen* en den overigen losgebarſten ſtroom uit *Azië*. Men lette ſlechts op *Grieken* en *Romeinen*, wier burgerſtaat gewoonlijk zoo hoog geroemd wordt. Men merke op hunnen haat jegens vreemden. Van de jeugd af wordt de man, niet de vrouw, opgevoed. Er wordt ſlechts

aangebragt ſterkte, oefening van ligchaamskrachten, geſchiktheid tot den krijg. Dit had niet enkel plaats te *Sparta*, waar zich de jeugd, door willekeurig vermoorden van *Heloten*, in den moord oefende, en den toegang tot beſchaafde letteren voor zich geſloten vond, maar ook in het geleerde *Athene*, ook in het op hare beſchaving trotſche *Rome*. Door woeste ſpelen tot wreedheid aangezet, werden zij door de wijsgeeren niet betoomd, als die meer de ſtrekking hadden, om eene ſchool te ſtichten, dan om het volk algemeen te beſchaven. De ſtrijd der Goden onderling en met de menſchen, ter navolging voorgeſteld, de aard van den Staat, die vooral te *Rome* zonder oorlog niet kon blijven ſtaan, de benaming *deugd*, bij *Latijnen* en *Grieken* ontleend van hetgeen in den oorlog thuis behoort, dienden tot het ontvlammen voor den krijg en tot verwildering der gemoederen.

CHRISTUS en deszelfs Apostelen hebben het voeren van den oorlog niet veroordeeld. Zij onthielden zich van elk oordeel over het ſtaatkundige. Dit hun ſtilzwijgen bewijst dus geenszins, dat zij dit kwaad goedkeurden. Integendeel, het plan, door JEZUS gevolgd, bedoelde den vrede onder de menſchen en hunne innige vereeniging. Dit plan, door niemand te voren gevormd, deelde Hij door de Apostelen aan zijne volgers mede. Die leer dus, die God doet kennen als den Schepper en barmhartigen Vader van geheel het menſchelijk geſlacht, ſtelt zich lijnregt tegen die partijdige gezindheid van het eene volk tegen het andere, welke de onderſcheidene Godsdienſten der Ouden zoo zeer bevorderden. Die leer beweert, dat niemand waarlijk Christen kan zijn, indien hij niet zijne liefde jegens God betoont, door alle menſchen, vijand zoo wel als vriend, lief te hebben. Hier komt bij, dat in het Christendom godsvrucht en deugd alleen gelegen is in een opregt en deugdzaam hart; dat, op Goddelijk gezag, haat, nijd, wraakzucht en dergelijke onedele hartstogten worden veroordeeld, en integendeel aangeprezen barmhartigheid, liefde, zachtmoedigheid jegens hen, die

misdoen, en vergetelheid van onregt, naar het voorbeeld van God zelven. Eindelijk werkt hiertoe nog mede de hoop op heil na den dood, welke afhoudt om datgene te ondernemen, wat flechts in dit kortſtondige leven grooten naam, roem, geluk, om het even hoe dit alles verkregen wordt, bezorgen kan. *Indien*, zoo als ARNOBIUS zegt, *alle menſchen het oor wilden leenen aan deze leer, dan zou de wereld in de zachtſte rust geſtadig verkeeren.* Men werpe niet tegen de blijvende oorlogzuchtigheid van de Christen geworden *Wandalen*, *Swaben*, *Gothen*, *Franken*, de onmenſchelijkheid der *Kruisvaarders*, het vervolgen der ketters, ook door LUTHER en CALVIJN niet geheel veroordeeld. De oorlogzuchtigheid verminderde toch bij de *Burgondiërs*, *Alemannen* en zelfs bij de *Gothen*. Het betere is gekomen en zal nog verder komen, bij grootere getrouwheid aan de bevelen des Christendoms. Zelfs onze tijd beveſtigt dit. Men onderſcheide menſchen, voor het uitwendige Christenen, maar wezenlijk ſlaven van hen, die vrijheid en godsdienst voorwenden en het ligtgeloovige volkje gemakkelijk om den tuin leiden. Niet genoeg is de leer des Christendoms tot de Hoven doorgedrongen, om Vorſten tot zulk een Christelijk gedrag te brengen, hetwelk aan het wufte volk elke aanleiding tot oproer beneemt. En met dat alles, hoe onrustig het thans ook moge ſchijnen, is de tijd, dien wij beleven, toch vreedzamer, dan de dagen vóór het Christendom, of die van deszelfs miskenning; zoodat het Christendom zich boven de leer van MOHAMMED en de wetten der *Indiërs* verre verheft.

Het Christendom verzacht de wreedheid van den krijg. Hiertoe is niet noodig op te halen de gruwelen, eertijds door CAMBYSES en XERXES, later door GENGISKAN en TAMERLAN bij het voeren van den oorlog gepleegd, noch de woestheid van de *Nieuw-Zeelanders*. De wreedheid en afſchuwelijke onmenſchelijkheid, hier levendig geteekend, zoo als niet enkel de *Hunnen* en *Heruliërs*, maar de *Romeinen* en *Grieken*, en wel de menſchelijkſte

Veldheeren onder de beſchaafde *Romeinen*, PAULLUS AEMILIUS, P. SCIPIO, TITUS, betoond hebben, ziet men thans zoo vreeſelijk in den oorlog niet. Geheel geweken is die afſchuwelijkheid niet, het minst bij volken, die, zoo als de *Italianen*, *Spanjaarden*, *Portugezen*, enz. omtrent het wezenlijke Christendom nog zoo diep onkundig zijn; maar toch vindt men, zelfs bij oproer en het gisten der hartstogten, minder gruwelen, dan vóór het Christendom meestal plaats hadden. De oorlog blijft altijd eene vreeſelijke ramp, maar is thans niet zoo verderfelijk, als in die oude tijden, toen het vrijgeven van een meisje zonder losgeld, als iets ongehoords, SCIPIO boven de wolken verhief, en hem in den rang der Goden, voor die buitengewone goedheid, plaatſte. Het is zoo, KAREL *de Groote* tegen de *Saksers*, OTTO tegen de *Denen*, de *Duitſche Ridders* tegen de *Pruiſen*, de *Kruisvaarders* in *Konſtantinopel* aan hunne woede den teugel vierende, de mishandeling der *Waldenzen*, *Albigenzen*, *Husſiten*, *Mooren*, *Amerikanen*, onzer voorouders onder ALBA, ſchijnen bewijzen op te leveren tegen den weldadigen invloed van het Christendom op den oorlog. Doch het Christendom dier menſchen was Christendom in naam; maar het Christendom oefende te meer kracht en invloed, hoe meer het gezuiverd werd van dat alles, waarmede bedrog en bijgeloof het hadden bezoedeld. De meerdere menſchelijkheid in den krijg, indien niet aan het Christendom toe te kennen, kan men niet toeſchrijven aan wijsbegeerte en fraaije letteren. Hare kracht bleek daartoe onvoldoende te zijn. Het Christendom, werkende op elken ſtand en elken leeftijd, werkt, maar onmerkbaar en bij trappen, al dit goede en menſchelijke.

Het Christendom bluscht de oorlogsvlammen uit. De tijd is er nog niet, dat algemeene vrede op aarde heerſchen zal. Maar het Christendom leidt tot dien vrede op. Het veroordeelt alle onbillijke en onregtvaardige oorzaken van den krijg, beſtraft alle ondeugden, die tot den oorlog leiden, blinde en onverzadelijke roemzucht,

de kleingeestigheid, welke in wraak behagen schept, onbetembare heb- en heerschzucht. Ook de Ouden keurden dit alles af, maar niet zoo voortreffelijk als het Christendom, dat alle luiheid veroordeelt en tot arbeidzaamheid opwekt, zoodat ieder naar vermogen aan geheel de maatschappij zoekt nuttig te zijn. Het Christendom bevordert die werkzaamheid, en boezemt ieder de begeerte naar vrede in, om in gerustheid en veiligheid te beter te kunnen arbeiden. De vrede, door den arbeidzamen Christen begeerd, is geenszins die vrede, dien de vadzige slaaf koopt, door den nek te krommen onder het hardste juk, maar een eerlijke, vaste en voor den Staat heilzame vrede. BAYLE, die beweert, dat geen Burgerstaat van louter Christenen kan stand houden, verwart, met de ligtzinnigheid der wijsgeeren, afzonderlijke pligten met die aan den Staat verschuldigd. Tegen dit voorwendsel voert VAN HENGEL de Christelijke Godsdienst sprekende in; welk voortreffelijk stuk der Redevoering wij wel wilden, maar, uit vrees voor te groote uitvoerigheid, niet kunnen overnemen. Ook de geschiedenis spreekt hier den wijsgeer tegen. Het bijgeloof heeft de luiheid der Monniken tot godsvrucht verheven; maar de domheid maakte die vadzigheid niet tot het wezen des Christendoms, dan alleen voor zichzelve. Ook ons vaderland had zijne REGULUSSEN. Als Christenhelden schitteren en zullen altijd uitblinken de *Zweedsche* GUSTAAF ADOLF, de *Nederlandsche* MICHIEL DE RUYTER, de *Amerikaan* GEORGE WASHINGTON, de *Bohemers*, *Zwitsers*, *Duitschers*. „En „ gij, o voorvaders, van den ouden stam der *Bataven* „ oorspronkelijk, die, onder aanvoering van dien be„ roemden vader des vaderlands, WILLEM I, liever „ wildet het dierbaarste in gevaar stellen en tot het uiterste „ verdedigen, dan met kinderen en naneven verdragen de „ harde slavernij onder PHILIPS, die burgerlijke en „ godsdienstige regten roekeloos schond; gij hebt in deze „ stad zelve, in deze *Leydsche* Hoogeschool, welke ten „ koste van uw bloed gesticht is, een gedenkteeken van

„ uwen moed en dapperheid, duurzamer dan metaal!" Dit voorbeeld werd gevolgd door hen, die zich tegen NAPOLEON vereenigden, en nog onlangs door ons volk tegen verbondbrekers, die als wild in het bosch werden verjaagd. En hoe dierbaarder CHRISTUS de zaak des vaderlands voor ons zal hebben gemaakt, des te naauwgezetter zullen wij dit voorbeeld volgen, om een' eerlijken vrede te erlangen. — Hierop volgt eene hartelijke toespraak aan de *Leydsche* Jongelingschap, die de letteroefeningen voor een' tijd staakten, om zich te verzetten tegen bijgeloof en ongeloof, welke, om alle regering omver te werpen, vrijheid voorwenden, en, na hierin geslaagd te zijn, de vrijheid zelve zullen onderdrukken.

Hierbij zullen wij het nu laten. Als drukfouten hebben wij onder het lezen aangeteekend: *luculentur* voor *luculenter*, p. 4; *vacar* voor *vacare*, p. 10; *Patre* voor *Patris*, p. 15.

Leerrede over 2 Tim. II: 8a. Door P. BOELES, *Predikant te Noorddijk, uitgesproken bij de bevestiging van D*r. A. TEBBENS VAN DER TUUK, *als Herder en Leeraar van Middelbert, op den 4 Nov.* 1832. *Te Groningen, bij* W. van Boekeren. 1832. *In gr.* 8vo. 33 *Bl. f* :-40.

Ds. BOELES had geen voornemen, om deze Bevestigingsrede ter drukperse te geven. De Gemeente van *Middelbert* verlangde het echter, en niet zonder reden. Hierbij kwam de herinnering, dat tevens een weldadig doel bereikt zoude kunnen worden. BOELES besloot dus tot de uitgave, *ter bevordering der opbouwing van de afgebrande Kerk der Hervormden te Zierikzee.* Elk billijk beoordeelaar zou gaarne de in het Voorberigt gevraagde verschooning laten gelden, zoo dit noodig ware. Doch niet alleen voor de Gemeente van *Middelbert* heeft deze Leerrede blijvende waarde; ook ieder, die belang stelt in het Christendom, zal met wezenlijke stichting

lezen, wat hier gezegd wordt *over den heilrijken invloed der gepaste herinnering aan Jezus' opstanding voor den Christenleeraar.* Ons bestek laat niet toe, dit in bijzonderheden aan te wijzen. Eene geleidelijke orde is gevolgd. De begrippen zijn helder en gezond. Het geheel ademt eenen regt Christelijken geest. BOELES heeft een' duidelijken, levendigen, vloeijenden stijl, misschien op eene enkele plaats wel een weinig te weelderig. Ons althans bevalt in eene preek geenszins het volgende: „ VAN SENDEN, die... Maar neen! ik zal niets „ zeggen van hem, wien geheel *Nederland* kent; wiens „ verdiensten de schitterende hulde zelfs van vreemde „ Vorsten ontvingen; wiens werken dan nog zijne eer„ zuil zullen uitmaken, wanneer zoo vele bewonderde „ luchtverhevelingen in de boekenwereld van onzen tijd „ lang in het niet verdwenen zullen zijn." — Van de hulde van *vreemde* Vorsten, aan welke ons vaderland luttel verpligting heeft, en die daarenboven meestal het gevolg is van vleijende opdragten of verzen, zouden wij althans geene loffpraak ontleenen, veel min dezelve op den kansel vermelden.

Drukfouten zijn, *groove* in plaats van *grove*, *toeberen* voor *toebehooren*, *waar zedigheid* in plaats van *wier zedigheid*, en *der voorspoed* en *der tegenspoed.*

Op de keerzijde van het titelblad staan eenige dichtregelen uit GIJSBERT JAPIX. Waartoe dit? De landlieden te *Middelbert* verstaan immers die taal niet.

Leerredenen, bij gelegenheid der ordening en inzegening van twee Kandidaten, benoemd tot Veldpredikers voor de Hervormde Krijgslieden bij het leger te velde, uitgesproken te 's Hertogenbosch (door J. C. MASMAN *en* J. VAN AAKEN). *Te 's Hertogenbosch, bij* H. Palier en Zoon. 1833. *In gr.* 8*vo.* 60 *Bl. f* 1-:

De uitgave dezer Gelegenheidsredenen heeft een weldadig doel — *ten voordeele van het Vaderland.* De Weleerw. MASMAN, Pred. te *St. Michiels-Gestel*, moest den Kandidaat D. T. VAN WORLDEREN inzegenen, tot de heilige bediening, en ſprak over 1 *Cor.* III: 13ª., om *het hoog gewigt der Evangelie-bediening* te betoogen. Na korte inleiding en tekstverklaring, geeft dezelve de verdeeling van zijn onderwerp aldus op: „ Wij zijn gereed, om met u het hooggewigt (*hoog gewigt* — zou *zwaar gewigt* niet beter zijn?) der Evangelie-bediening nader te beſchouwen, en wel met betrekking tot ons Christen-leeraren, *vooreerst* om de aanſtelling die wij hebben, zij is niet minder dan die van God (*dan van God*, dit bedoelt de Prediker, blijkens den zamenhang), door JEZUS CHRISTUS; *ten tweede* om den inhoud (?) van het werk der bediening ons opgedragen; en *ten derde* om de groote verantwoording die op ons rust, en die wij eenmaal geven zullen." Wat 1. over *de aanſtelling tot het Leeraarsambt* gezegd wordt, komt niet zoo geheel overeen met onze wijze van zien. De Weleerw. MASMAN beroept zich op *de ordening, die met oplegging der handen geſchiedt en tot op onzen tijd onafgebroken voortduurt.* Hij drukt vooral op het woord *onafgebroken*, en brengt, als reden, bij, dat *ook onze Hervormers en zich onder de hervormde Leeraren voegende Priesteren, geordende Geestelijken waren, die het regt, door de Kerk erkend, deugdelijk bezaten om ook anderen in te wijden.* Wij beſchouwen den Leeraar als voorganger of eerſten onder de broederen, en zouden dus niet, in den zin van MASMAN, ons willen *beroemen, dat wij onze aanſtelling van God door* JEZUS CHRISTUS *hebben.* — Het tweede punt, dat zeker de hoofdzaak is, bevat menige goede aanmerking. Wij kunnen echter bij eenige bijzonderheden, die wij aanſtipten, verder niet ſtilſtaan, maar moeten in het algemeen bekennen, dat, naar ons oordeel, de geheele Ordeningsrede beter aan het doel zou beantwoorden, zoo de Prediker het algemeene, dat ook bij andere gelegenheden

kan gezegd worden, had daargelaten of althans bekort, en meer bepaaldelijk de belangrijke betrekking, waarin een *Veldprediker* komt, onder het oog gehouden.

De Weleerw. VAN AAKEN, Pred. te *Tilburg*, geroepen om den Kandidaat J. G. ZIEPRECHT in te zegenen, vond in de prediking van JOANNES DEN DOOPER (*Luk.* III: 18) regtſtreeks aanleiding, om te ſpreken over het werk van den Christenleeraar, die onder krijgslieden optreedt, om het Evangelie te verkondigen. Hij nam echter het onderwerp zijner rede in geen' zoo bepaalden zin, maar beſchouwde des *Doopers* prediking als een voorbeeld voor alle Evangeliedienaars, en gaf hier en daar belangrijke wenken aan den Kandidaat, welke te dier gelegenheid voor de dienst bij het leger te velde ingezegend moest worden.

Moge er zegen op het werk der Veldpredikers rusten, en hunne prediking mede toebrengen, om een' goeden geest onder de wakkere verdedigers des Vaderlands te bewaren!

Over de Ondervinding in de Geneeskunde. Door Dr. JOH. GEORG VON ZIMMERMANN.

(*Vervolg en ſlot van bl.* 652.)

Wat nu het werk zelve betreft: wij zullen ons bepalen bij eene opgaaf van den inhoud. De waarde, die het na meer dan eene halve eeuw heeft behouden, maakt eene beoordeeling overbodig. Ook zoude deze zeer moeijelijk vallen. Bij eene ſlechts *korte* beoordeeling zoude zij de *gewone* grenzen van dit Tijdſchrift verre moeten overſchrijden. De voorgeſtelde waarheden en daadzaken, de afgeleide gevolgtrekkingen hangen op het naauwst te zamen, zoodat onder de beoordeeling het grootſte gedeelte zoude overgeſchreven moeten worden.

Het werk over de *Ondervinding* is in *vier* Boeken verdeeld. *Drie* behooren tot den inhoud van het *eerſte*

voor ons liggende vertaalde Deel; het *vierde* Boek zal het onderwerp van het tweede Deel worden.

De *Ondervinding* in het algemeen wordt in *drie* Hoofdſtukken nader onderzocht, en wel in het eerſte de *verſcheidenheid onzer kennis*, in het tweede de *valſche*, in het derde de *ware Ondervinding*.

In het *eerſte* Hoofdſtuk wordt het doel des werks aangewezen. Het zal in het algemeen *eene reeks der grondſtellingen* bevatten, *welker kennis en toepaſſing de Ondervinding is*, wat *Ondervinding in de Geneeskunde zij*, en de *wegen der Natuur*, *die tot de Ondervinding leiden*.

De *Ondervinding*, volgens het algemeen vooroordeel, enkel een *voortbrengſel der zinnen*, zal als de *valſche* gegispt worden. Zij wordt door het gemeen (*le vulgaire*) voorgeſtaan, bl. 6. Door puntige, ſoms ſcherpe voorbeelden tracht de Schrijver zijne gevoelens te ſtaven.

Tegen de *valſche* Ondervinding wordt in het derde Hoofdſtuk de *ware* overgeſteld, het *verſtand* tegen den *onzin*. Zij rust op *goede waarnemingen en proeven*. De *geleerdheid* geeft de *geſchiedkundige kennis*, de *waarnemingsgeest* leert *zien*, de *Genius beſluiten*. De ware Ondervinding hangt hoofdzakelijk van den *kop* (*) (*Kopf*, beter *hoofd* of *brein*) des genen af, die ondervinden wil. De Ondervinding, Εμπειρία, wordt onderzocht, het verſchil der *verſtandige* en *domme* empirie aangewezen, en ten gevolge van dien ook de *Empirici* onder de klaſſen gerangſchikt, waartoe zij behooren.

Het ganſche werk van ZIMMERMANN is tegen het *gepeupel* in het *algemeen* en in het *bijzonder* tegen de hedendaagſche (1763) *Empirici*, of, gelijk zij zich noemen, de *Practici*, gerigt. (Men kan het echter tot het jaar 1833 en denkelijk nog verder overbrengen.) „Elke *Empiricus* noemt zich in onzen tijd" (1763, ook nog in 1833) „eenen *Practicus*, en ik verſta al-

(*) De Vertaler zal vooral op dergelijke uitdrukkingen behooren te letten. Hier komt kennis van het taaleigen te pas.

„ toos onder eenen *Practicus* een' *Empiricus*." Dat het hier aan geene ſnedige gezegden en voor velen gansch niet malſche aanmerkingen ontbreekt, ſpreekt van zelf.

In het *tweede* Boek zal de Schrijver over de *Geleerdheid* en haren *invloed* op de *Ondervinding* ſpreken. Wat Geleerdheid in het algemeen zij, gaat vooraf (H. 1). Zij moet met vooroordeelen worſtelen (H. 2). Maar zij heeft veel in haar voordeel. Aan de hand der Geleerdheid worden wij aan den *beperkten kring* onttrokken, waarin hij *verkeert*, die volſtrekt *niets leest*, in de wereld *niets ziet buiten hemzelven* (H. 3). Het lezen is de middellijke omgang met de Natuur, het waarnemen de onmiddellijke. In het *vierde* Hoofdſtuk zegt de Schrijver deze veelbeteekenende woorden: *dat ſlechts weinige Geleerden waarlijk geleerd zijn*, en onderſcheidt hij *geheugenisgeleerdheid* (*érudition*) van *ware geleerdheid* (*ſcience*), tuſſchen eenen *Geheugenisgeleerde* (*un érudit*) en den *waren Geleerde* (*un ſavant*). Dit brengt er toe, om over den eigenlijken aard van de Geleerdheid des Geneesheers te ſpreken. PARACELSUS en J. B. VAN HELMONT worden hier doorgehaald, en krijgen de *Nederlandſche wijzen*, ter gunſte van den *laatſten*, zoo men zegt, een' veeg uit de pan. De Geneesheer moet zijn *verſtand* meer *ophelderen*, dan zijn *geheugen opvullen*. In het *vijfde* Hoofdſtuk wordt, ten ſlotte, de invloed der Geleerdheid op de Ondervinding aangewezen. Met de wetenſchap der voorgangeren heeft men ook hunne ervaring, bl. 76.

Het *derde* Boek ſtelt den waarnemingsgeest en deszelfs invloed op de ondervinding voor. De Schrijver tracht zijnen lezer hier op het regte ſtandpunt te brengen, door hem bij den aanvang van dit Boek te zeggen: „ Ik „ noem waarnemingsgeest in het algemeen de vatbaar„ heid, om elk voorwerp zoo te kennen gelijk het is. „ De waarnemingskunst is de vaardigheid in het waar„ nemen; het waarnemen is het onderzoeken naar eene „ zaak, die zich van zelve aanbiedt; de waarneming is „ de uitſlag van dat onderzoek."

In het *eerſte* Hoofdſtuk van dit Boek zal de Schrijver over den waarnemingsgeest in het *algemeen* handelen. Wanneer hij al aanſtonds zegt: *weinige menſchen zien; de oogen van een gewoon mensch zijn open, maar zijn geest is blind*, kan men begrijpen, dat reeds in den mensch vele hinderpalen van den waarnemingsgeest (H. 2) gevonden worden, welke hij breedvoeriger ontwikkelt. Wanneer men verder hoort, dat zeer vele Geneesheeren den waarnemingsgeest *niet* (bl. 99) of anderen hem maar *half* hebben (bl. 100)..... ach! arme Geneeskunde, die op waarnemingen rust; nog ongelukkiger lijders, wier heil van juiste waarnemingen afhangt! Wien derhalve deze eigenſchappen ontbreken, mogt men wel toeroepen: *abite profani!* Wanneer echter Keizer HADRIANUS op zijn' graffteen liet zetten (bl. 103): *De menigte der Geneesheeren heeft den Keizer gedood*, is dit nog geen bewijs, dat de Geneesheeren *niet* zagen, of velen den waarnemingsgeest llechts *half* hadden. Waarom was Keizer HADRIANUS niet met éénen Geneesheer, die *wèl zag* en *waarnam*, tevreden! Gelukkiger daglooner, wiens ſober daggeld hem niet veroorlooft *conſultatiën* te beleggen! Maar vele der hinderpalen, aan welker overweging H. 2 gewijd is, liggen buiten den Geneesheer. Wat het *aanſtekende* of niet *aanſtekende* der ziekten betreft, zien wij, (bl. 109) dat het thans nog gaat als ten tijde van CHERAC en CHICOINEAU. Ook *thans* geeft het bijgeloof nog praktijk (bl. 113). Vanhier de goede verſtandhouding van enkele Geneeskundigen met de Magnetiſeurs van den dag. — Het *derde* Hoofdſtuk handelt over de *noodzakelijkheid*, de *eigenſchappen* en het *nut* van *goede waarnemingen*. Onbetwistbaar. — Hoofdſt. 4 handelt over de *waarneming der verſchijnſelen* in de ziekten en derzelver teekenen. Hoofdſt. 5—8 over de *waarneming der teekenen van de ziekten, derzelver veranderingen en uitgang* in den *pols*, de *ademhaling*, de *pis*, en in den geheelen omvang van het *ligchaam* en de *ziel*. — Hoofdſt. 9 beſchouwt den *invloed der waarnemingskunst op de Ondervinding*. Wij zouden ook hier

fraaije opmerkingen, belangrijke geſchiedkundige daadzaken, ſchrandere gezegden, beſchamende voorbeelden, hartelijke toeſpraken, heldere denkbeelden, heilzame vermaningen, beſtraffende waarſchuwingen kunnen uitkippen. Het is, na eene enkele reeds medegedeelde proef, echter beter, het geheel te lezen en te herlezen. Ook deze vertaling kome daartoe in veler handen, zij den reeds gevormden Arts tot eene herinnering, hoe hij gedurig moet voortſtreven naar de *ware Geleerdheid*, *de ſchat van den Wijsgeer* (bl. 38), den beginnenden tot eene *veilige leidſtar op het onzekere pad naar de ſteile hoogten*, *door* HIPPOCRATES, SYDENHAM *en* BOERHAAVE *beklommen* (bl. 74).

Bij de beoordeeling van het tweede Deel, hetwelk wij hopen, dat zoo ſpoedig zal volgen, als de tijd, tot eene goede vertaling even noodzakelijk als tot het ſchrijven van een oorſpronkelijk werk, dit zal gedoogen, zullen wij op een en ander nog kunnen terugkomen.

Handleiding ter bevordering van de Zijdeteelt in Nederland, door Jonkh. A. MARTINI VAN GEFFEN, *wegens de Ridderſchap, Lid der Staten van Noord-Braband, enz. enz. Met eene Steendrukplaat. Te 's Hertogenbosch, bij* H. Palier en Zoon. 1833. *In gr.* 8*vo.* 133 *Bl. f* 1-20.

Het is bekend, dat men verſcheidene proeven genomen heeft, om de Zijdeteelt, die ſinds het midden der vijftiende eeuw in het zuiden van *Frankrijk* zoo zeer bloeit, ook in meer noordelijke gewesten over te brengen. In ons vaderland heeft reeds vóór omſtreeks 60 jaren de Heer VAN HASSELT op den Huize *Empe* bij *Zutphen* daaromtrent proeven gedaan, waarvan men het verſlag vinden kan in het 17den deels 2de ſtuk der *Verhandelingen van de Maatſchappij der Wetenſchappen te Haarlem* (het is waarſchijnlijk eene drukfout, wanneer de Heer MARTINI VAN GEFFEN, in het voor ons liggende boekje, bl. 3, het 27ſte deel aanhaalt.)

Dat nu deze proeven, elders met goed gevolg bekroond, ook hier te lande eenen gewenschten uitflag kunnen geven, blijkt uit het belangrijk en zaakrijk geſchrift van Jonkh. MARTINI VAN GEFFEN, hetwelk zoo wel over de moerbeziënteelt als over de behandeling der zijdewormen eene beknopte opheldering geeft, die wij aan de behartiging van landeigenaars aanbevelen. Voor den landman kan de uitoefening van dezen tak van nijverheid niet algemeen worden aanbevolen; maar voor den grondbezitter, die meerdere hulpbronnen heeft, kan dezelve hoogstvoordeelig zijn.

Recenſent is niet ſtaat, praktisch over dit onderwerp te oordeelen. Hij had dikwerf bij zichzelven aan den voordeeligen uitflag van dergelijke proeven getwijfeld, maar moet erkennen, dat zijne twijfelingen, na het lezen van dit ſtukje, grootendeels zijn opgelost. Hij wil derhalve gaarne zijne aankondiging beſluiten met de woorden van den vroeger reeds vermelden Heer VAN HASSELT:

„ Het is thans zeer twijfelachtig, waarover men zich „ meer hebbe te verwonderen, of over het ſchielijk ver- „ val van 's lands welvaart, of over de onverſchilligheid, waarmede het grootſte deel onzer landgenooten „ zulks aanziet, zonder moeds genoeg te hebben, om „ iets tot herſtelling te ondernemen.

„ Het belang van den Staat is ons belang.

„ Laten wij geene luiheid verbloemen, eigen gemak lieven, of aan verwijfde vermaken onzen tijd beſteden, maar „ liever denzelven aanleggen tot nutſige ontdekkingen, „ waarmede wij den armen inwoner aan een ſtuk broods „ kunnen helpen.

„ Zoo deden onze Vaders! Dat wij hen navolgen!"

Als beoefenaar der natuurlijke geſchiedenis, liet Rec. zijne aandacht vallen op eene plaats in het werkje van den Heer MARTINI VAN GEFFEN, bl. 104: „ Zonder vereeniging leggen de vrouwelijke vlinders wel eijeren, doch dezelve moeten, als onbevrucht of *zwakke wormen voortbrengende*, weggeworpen worden." — Het is bekend, dat BONNET bij de bladluizen eene voort-

planting zonder paring heeft waargenomen. Anderen zagen die waarnemingen bevestigd. Ook ontbreekt het niet aan waarnemingen van vruchtbare eijeren, door afgezonderde wijfjesvlinders gelegd. Daar dezelve echter niet talrijk zijn, viel onze aandacht op de door ons onderhaalde woorden. Heeft de Schrijver dienaangaande eigene waarnemingen bij de zijdewormen, dan noodigen wij hem dringend uit, ze openlijk bekend te maken.

Handleiding tot de kennis der Dijksbouw- en Zeeweringkunde, door ABRAHAM CALAND, *Ingenieur van de eerſte klaſſe bij 's Rijks Waterſtaat, enz. Iſte Deel. Met vier Platen. Te Zierikzee, bij* J. van de Velde Olivier. 1833. *In gr.* 8*vo. XXVII en* 393 *bl. f* 6-:

Het is een aangenaam verſchijnſel, te midden van eene ontelbare menigte geſchriften van den dag, die de omſtandigheden des tijds doen geboren worden, een werk van meer wetenſchappelijken inhoud te voorſchijn te zien treden; en het doet eene genoegelijke gewaarwording geboren worden, te mogen zien, dat de nuttige en onwaardeerbare kunst, die het land onzer geboorte uit de wateren heeft opgeheven en tegen den onvermoeiden, telkens aanvallenden vijand blijft verdedigen, — dat deze kunst, te midden van zoo vele andere voorvallen, ſteeds door onze Waterbouwkundigen rustig en, blijkens het voor ons liggende werk, met vrucht beoefend wordt.

Onder de Waterbouwkundigen, die meenen, dat zij den ſchat hunner onderzoekingen en ervaringen niet aan anderen mogen onthouden, maar die zich verpligt rekenen, hunne verkregene kennis, ook buiten den kring hunner werkzaamheden, ten algemeenen nutte te doen dienen, mogen wij den Ingenieur CALAND tellen, die ons allezins bevoegd ſchijnt, een werk zamen te ſtellen, waarvan wij hier het *eerſte Deel* aankondigen, dat op zichzelve reeds een ſtuk van blijvende waarde is, en dat wij in eene ruime mate kunnen aanprijzen, als eene handleiding tot den aanleg, de bewerking en de goede bewaring van Zeedijken en Zeewerken, zoo als in onze taal tot heden volkomen gemist werd. Alwat

wij omtrent deze onderwerpen in onze taal bezaten, was van weinig belang, en wij ſtonden dus hierin vooral ten achtere bij onze naburen, de *Franſchen* en *Duitſchers*, die hierover de belangrijkſte geſchriften bezitten. Door de zoo geheel eigenaardige ligging onzer landen, zijn echter deze, onder andere omſtandigheden te berde gebragte redeneringen, en daaruit getrokkene voorſchriften, in zeer vele gevallen bij ons van mindere toepaſſing, en ieder *Nederlandsch* Waterbouwkundige was nagenoeg verpligt, zich eene eigene leerwijze te vormen; want het ſpreekt wel van zelve, dat, hoewel de theorie algemeen is, de praktiſche toepaſſing van theoretiſche grondbeginſelen natuurlijk verſchillen moet, naar de geſteldheid der landen en wateren, wier behoud of leiding moet behandeld worden. De Heer CALAND nu heeft, door het opſtellen van deze *Handleiding*, op theorie en eigene ervaring gegrond, eene meer op ons land, maar vooral op *Zeeland* toepaſſelijke verzameling van voorſchriften en leeringen, voor dit gedeelte der Waterbouwkunde, geleverd, die in zeer vele dikwijls voorkomende gevallen met nut geraadpleegd zullen kunnen worden. Hij heeft daardoor niet alleen aan alle Heemraadſchappen, Dijks- en Polderbeſturen (voor wie dit werk inzonderheid geſchreven is) eene wezenlijke dienst bewezen, maar tevens de Ingenieurs van zijn nuttig korps, en ook alle andere beoefenaars en liefhebbers der Waterbouwkunde, aan zich verpligt.

De Schrijver maakt ons, in een welgeſchreven, hoewel wat gerekt Voorberigt, met de oorzaken bekend, waaraan dit werk zijn aanwezen verſchuldigd is, en wat hem verder tot de openlijke uitgave genoopt heeft. Hierbij mogten wij met genoegen opmerken de hoogstvereerende aanmoediging van *Nederlands* Kroonprins, aan wien het werk met Hoogstdeszelfs toeſtemming is opgedragen. Wij kunnen ons daardoor overtuigen, dat de Vorſtelijke Held, hoewel in de kunst des oorlogs opgevoed en doorkneed, evenwel de kunſten des vredes weet te waarderen en aan te moedigen.

Dit eerſte Deel is verdeeld in *drie* Afdeelingen.

De *eerſte* Afdeeling loopt *over de Duinen en Dijken*. Deze worden beſchouwd als de hoofdwaterkeeringen, waardoor de onder het waterpas der zee gelegene landen tegen overſtrooming beveiligd worden. (Wij hadden hier in het algemeen wat meerdere uitbreiding gewenscht.) Verder wordt er gehandeld over den geſchiktſten afſtand der duinen en zeedijken

van de boorden des vaarwaters, en over derzelver meest gepaste ſtrekking; de verſchillende ſtrekkingen des dijks bij het digten van eene doorbraak; de voordeeligſte wijzen van aanſluiting van dijken, met opgave, hoe zulks gemakkelijk op het veld af te bakenen; de vereischte hoogte der duinen en zeedijken, en waarvan deze hoogte moet afhangen, vooral meest toepaſſelijk op *Zeeland*. Hetgeen de Schrijver zegt omtrent eene vermoedelijke beſtendige zakking der grondſlagen en dijken, is de nadere overdenking dubbel waardig, en wij gelooven, dat de daaromtrent aangevoerde ſtellingen alleszins een meer bijzonder onderzoek zouden verdienen. Voorts vindt men eene redenering over het beste profil der dijken, en wij kunnen niet nalaten, aan den Schrijver, vooral ter volmaking van het vervolg zijns werks, hier de raadpleging aan te bevelen van eene, in 1831 uitgegevene, zeer belangrijke Memorie van den *Franſchen* Kolonel EMY, *du mouvement des ondes et des travaux hydrauliques maritimes*, van welk werk een zijner ambtgenooten in den *Vriend des Vaderlands* van Mei dezes jaars een belangrijk uittrekſel gegeven heeft omtrent de werking der zoogenaamde grondgolven. De Heer EMY heeft omtrent de zeewerken in 't algemeen, en omtrent de gedaante der buitenglooijingen in 't bijzonder, bepalingen opgegeven, welke het onderzoek van deskundigen overwaardig zijn. De Heer CALAND behandelt verder de bewerking der dijken, waarbij men zoo wel omtrent het toebereiden van den grondſlag, als het aanleggen der lagen, en omtrent vele andere nuttige zaken, wordt voorgelicht; terwijl eindelijk de bewerking der dijken over ſlappe gronden, met de zamenſtelling der rijsbedden enz., de eerſte Afdeeling beſluiten.

De *tweede* Afdeeling geeft de noodige voorſchriften voor de *Strand- en Oever-defenſie* (waarom niet *ſtrand- en oeververdediging?*) tegen de golven en ſtroomen, waarbij men de zamenſtelling der meest gebruikelijke zeewerken vermeld vindt; de ronde dammen of hoofden, het beste profil daarvoor, de verſchillende *conſtructiën*, (waarom niet *zamenſtellingen*, of eenig ander Nederlandsch woord?) waarbij vooral hetgeen over de bezinkingen en de zinkſtukken gezegd wordt zeer belangrijk is, en met veel kennis van zaken behandeld wordt.

Eindelijk houdt de *derde* Afdeeling in, *de Duin- en Dijksdefenſie*, waarbij over de middelen tot bewaring der duinen

en der dijken gehandeld wordt; de krammatten, de rijsbeſlagen, de ſteenglooijingen enz. worden allen in 't bijzonder beredeneerd, en de hier gegevene voorſchriften kunnen niet anders, dan van groot nut, bevonden worden.

Men ziet hieruit, welke belangrijke zaken men in dit Deel ontmoet. Wij mogen niet in bijzonderheden treden, en moeten, ſchoon ongaarne, er van afzien, om eenige beredeneerde aanmerkingen in 't midden te brengen, welke evenwel niet van dien aard en die beduidenis zijn, dat wij niet, in het algemeen, zouden durven verzekeren, dat alle deze onderwerpen met juistheid en kennis van zaken zijn behandeld, en het geheele werk blijken draagt, dat de Heer CALAND zijn vak, bijzonder voor het hem toevertrouwde gedeelte, grondig verſtaat, en zijne bevindingen, in vele gevallen, met vertrouwen geraadpleegd kunnen worden.

Wat het uiterlijke van het werk aangaat, papier en druk zijn goed, en de ſteendrukplaten zijn (tegen de gewoonte van zeer vele der hier te lande vervaardigde) zeer wel uitgevoerd; zij verſieren het werk; maar dit Deel wordt daarentegen weder ontſierd door de breede lijst van drukfouten, waaraan zelfs het titelblad niet heeft kunnen ontſnappen.

Wij mogen den Heer CALAND verder aanmoedigen, en hem de noodige krachten en tijd toewenſchen, om voort te gaan op den ingeſlagen weg, en het publiek, door de voortzetting van zijn werk, verder in de vruchten van zijne kunde en ondervinding te doen deelen; terwijl wij bij deze gelegenheid niet kunnen nalaten den wensch te uiten, dat een vak, hetwelk nog ſteeds zulke kundige mannen oplevert, als ook de Schrijver van dit werk blijkt te zijn, in ons Vaderland weder meer worde aangemoedigd, dan tegenwoordig het geval ſchijnt te zijn. Want, moeten wij vragen, waar toch behoorde dit vak meerdere aanmoediging te ondervinden, dan in een land, hetwelk deszelfs aanwezen aan de kunst verſchuldigd is? Immers wat was ons land, vóór dat de kunst hetzelve ter bewoning geſchikt maakte, en onze moerasſen in vruchtbare ſtreken hervormde? Zoo zegt MONTESQUIEU: *La Hollande et la Friſe n'étaient point, pour ainſi dire, encore faites. C'étaient pour la plupart des terres ſubmergées, que l'art a rendues propres à être la demeure des hommes.*

Over Nederlandſche Spraakkunst, Stijl en Letterkennis, als voorbereiding voor de Redekunst of Welſprekendheidsleer, in hare hoogere beteekenis. (Ten gebruike bij een gedeelte mijner Akademiſche Voorlezingen in het vak der Nederlandſche Letterkunde en Welſprekendheid, en verder in het algemeen voor Onderwijzers en andere Beoefenaren van Taal en Stijl.) Door Mr. B. H. LULOFS, *Hoogleeraar in genoemde vakken aan de Groningſche Hoogeſchool, enz. Tweede, geheel overgeziene en verbeterde Druk. Te Groningen, bij* J. Oomkens. 1831. *In gr.* 8*vo. XX en* 484 *bl. f* 3 - 60.

Nederlandſche Redekunst, of Grondbeginſelen van Stijl en Welſprekendheid voor Nederlanders, door Mr. B. H. LULOFS. *(Tot eene Handleiding bij een gedeelte mijner Voorlezingen.) Tweede, verbeterde Druk. Te Groningen, bij* J. Oomkens. 1831. *In gr.* 8*vo. VIII en* 163 *bl. f* 1 - 40.

Tot het geven eener ſchets zijn werken als de beide bovenſtaande minder geſchikt; ook achten wij derzelver inhoud en ſtrekking reeds genoegzaam uit den eerſten druk bekend te zijn. Zij dragen overal blijken van des Hoogleeraars uitgebreide kennis, gezond verſtand en gezuiverden ſmaak. De vragen, achter elk Hoofdſtuk van het eerſte werk geplaatst, lokken uit tot verder onderzoek. Doch, daar de geleerde Schrijver zelf zulk een goed Dichter en beminnaar van dichterlijke voortbrengſelen is, hadden wij hem, althans bij dezen tweeden druk, wel wat grondiger en ſcherpzinniger over de *Proſodie* verwacht. Dat hij over het *quantitatief-proſodiſche* ſtelſel van Prof. KINKER luchtig henenſtapt, en liever naar 's mans werk zelve verwijst, dan zich daarin te verdiepen, is allezins gepast; doch over het *in gebruik zijnde accentief-proſodiſche* ſtelſel, en de daarop gegronde *gewone verſificatie*, had hij, zonder te groote uitvoerigheid, helderder en vollediger kunnen zijn. HUYDECOPER, in zijne *Proeve op* VONDEL, is op dat punt meer bevredigend. Bij LULOFS is het, als hadden wij ſlechts lettergrepen met en zonder klemtoon; terwijl de zoogenaamde *halve* toon, en de daarop ſteunende toonleiding in de Alexandrijnen, geheel wordt overgeſlagen. Verder wordt er ten onregte beweerd, dat wij, in

onze *rhythmiſche* verzen, geene *ſpondeën* zouden hebben. Immers, ſchoon van twee naast elkander ſtaande grepen de eene altijd iets hooger klinkt dan de andere, kan echter die andere, door eene opvolgende lagere greep, betrekkelijk hoog worden, en alzoo, met de voorafgaande nog hoogere greep, eenen *ſpondaeus* vormen. De praktijk des Schrijvers is hier beter, dan zijne theorie. Wij zullen dit uit zijne eigene verzen, door hem aangehaald bl. 435 van het eerſte werk, aantoonen:

„ Waar is die Koning thans, || die in zijn dronken waan
„ Sprak: ik zal diep in 't noord, || hoog boven zon en maan,
„ Hoog boven 't maatloos ruim || der gouden ſtargewesten,
„ Gelijk aan de eeuw'ge Goôn, || mijn' vorſtenzetel vesten?
„ Ja! || in den afgrond! — || in den afgrond || zonk hij neêr!
„ Hij ſcheen een God! — || Zijne ure ſloeg! — || Niets was hij meer!

Waar is die Koning thans? *Waar* ontvangt hier noodzakelijk den klemtoon en wordt daardoor lang; maar *is* wordt gevolgd door *die*, welk *die* toonloos wordt door het volgende *Ko* in *Koning*. Nu krijgt *is* een' halven toon, en *waar* behoudt zijnen hoogeren toon. *Is die Koning* zou twee *trocheën* zijn; *waar is die Koning thans?* wordt één *ſpondaeus*, gevolgd door twee *jamben*. Dezen regel heeft men ſlechts toe te paſſen op: *Sprak: ik zal diep* enz., om overal de *ſpondeën* gemakkelijk van de *jamben* te kunnen onderſcheiden. Wanneer op de laatſte in *grazige* eene korte greep volgt, dan wordt dat *ge*, hetwelk nu een' halven toon ontvangt, betrekkelijk hoog of lang door de plaatſing, gelijk in: *de grazige landouwen*. Doch dit is eene dichterlijke vrijheid, en *grazige* is de zuiverſte *dactylus*, die zich denken laat, in den *adonius*: *grazige beemden*. Hoe kan de Hoogleeraar, op bl. 426, er aan twijfelen, of *grazige* een *echte dactylus* is? Of is *caput* in 't Latijn geen *pyrrhichius*, al zegt VIRGILIUS, *ob caeſuram*: *Nam tibi, Thymbre, caput Euandrius*

abſtulit enſis? — Verder wil de Hoogleeraar, dat men ſlechts ſpaarzaam de rust in de Alexandrijnen verwaarlooze, maar maakt geen onderſcheid tusſchen het *welluidend* verwaarloozen der rust, als de zesde lettergreep ſlechts lang is door den *halven* toon, gelijk in zijn eigen vers: *Ja! in den afgrond!* — | *in den afgrond* | *zonk hij neêr*, en het *ſtroeve* verwaarloozen der rust na de zesde greep, als die zesde greep volſtrektelijk *hoog* is; hetwelk ſlechts nu en dan eene ſchoonheid wordt, gelijk in het daarop volgende rijmgevende vers van den Schrijver:

Hij ſcheen een God! — | *Zijne ure ſloeg!* — | *Niets was hij meer!*

Gaarne gelooft Recenſent, dat de Hoogleeraar dit alles voor zichzelven even goed, mogelijk beter weet: deszelfs verzen bewijzen het. Maar voor zijne Studenten heeft hij de waarheid, in *dat* opzigt, onduidelijk voorgedragen, en geeft hun aanleiding, om de heerlijke Alexandrijnen van KINKER (bl. 447) te vermoorden, door b. v. te lezen:

Aan 't westereinde van | *den eeuwig duistren kerker*,

in plaats van:

Aan 't westereinde | *van den eeuwig* | *duistren kerker.*

De Hoogleeraar houde ons deze aanmerking ten goede: zij werd gemaakt uit belangſtelling in onze Nederlandſche Dichtkunst.

Wat nu het andere hier aangekondigde werk: *Nederlandſche Redekunst*, betreft; alles ſchijnt ons hier ordelijk uiteengezet en doelmatig behandeld. Althans voor onszelven hebben wij bij de lezing nergens eene plaats ontmoet, die ons eenigzins ſtuitte. — Beide werken maken een belangrijk geheel, en de beoefening van derzelver inhoud kan niet anders, dan den ſtuderenden voordeelig zijn.

Indiſche Tafereelen, voor Reizigers aan den Haard. Uit het Engelsch. Te Rotterdam, bij de Wed. J. Allart. *In gr. 8vo. XX en 287 bl. f 2 - 90.*

Het reizen, vooral in vreemde landen, verſchaft den op-

merkzamen waarnemer gelegenheid, om veel te zien, dat voldoening aan zijne weetgierigheid kan geven. De meeste menſchen echter blijven, door omſtandigheden genoodzaakt, in beperkten kring zich bewegen, en verlaten nooit of zelden den geboortegrond. Menigeen, die in dit geval zich bevindt, is evenwel niet onverſchillig omtrent de geſteldheid van andere gewesten, maar verneemt gaarne, welke natuurtooneelen, welke zeden en gewoonten elders plaats hebben. *Indië*, zoo rijk in ſchoonheden der natuur, zoo merkwaardig wegens vroege beſchaving en talrijke bevolking, doch tevens een treurig bewijs van de nadeelen des Heidendoms, dat zijne aanhangers diep vernedert, — *Indië* heeft vele bijzonderheden, welke men met belangſtelling verneemt. Reizigers, die een getrouw verhaal van hunne ontmoetingen en opmerkingen ter lezing geven, doen eene wezenlijke dienst aan weetgierigen, wier omſtandigheden niet toelaten, dat zij een zoo verwijderd land bezoeken. Offchoon het ook in onze taal niet ontbreekt aan beſchrijvingen van *Indië*, achten wij echter de hier aangekondigde *Tafereelen* belangrijk genoeg, om ze onzen landgenooten aan te bieden. Zoo kan men, met het boek in de hand aan den haard gezeten, den *Britſchen* Officier op zijne togten volgen, en opmerken, wat hem het meest opmerkelijk voorkwam. Deze Reiziger, die geene aanſpraak op geleerdheid maakt, ſchreef niet voor geleerden, maar wilde ſlechts zijne waarnemingen en gedachten mededeelen. Wij meenen hem voor een goed waarnemer te mogen houden, die blijken geeft van een juist oordeel, en die hoogachting verdient wegens zijne edele beginſelen. Overal ſtraalt een godsdienſtige geest in zijn geſchrift door, en hij maakt menige belangrijke aanmerking betrekkelijk den naderenden val des Heidendoms in die landen. Hij beſchouwt de *Hindoes* in een veel minder gunſtig licht, dan b. v. HAAFNER deed. Hier en daar bemerkt men den *Engelschman*, die met *Engeland* én alwat *Engelsch* heet te zeer ingenomen is. Nogtans heeft hij waarheidsliefde genoeg, om bl. 177 met zoo vele woorden te ſchrijven, dat *de eene helft der opbrengst van hetgene in geheel Indië aan het bijgeloof afgeperst wordt* (door een groot aantal *Brahminen*) *in de geldkisten der Engelsch O. I. Compagnie overgaat.* Hij maakt aldaar de zeer gegronde aanmerking: „ Het bijgeloof te onderſteunen en het bedrog in de hand te werken,

is zonder twijfel eene even lage als goddelooze ſtaatkunde; en het ſtrekt ons (*Engelſchen*) weinig tot eer, dat wij ons pogen te verrijken door het plunderen van den blinden afgodendienaar; welligt ſtrijdt het zelfs tegen ons wezenlijk belang." Het is dus geenszins te verwonderen, dat zekere lieden, die tijdelijk voordeel uit de inſtandhouding des bijgeloofs trekken, zoo ongunſtig over het werk der Zendelingen oordeelen.

Hoe gunſtig wij ook over dit werk denken, zoo kunnen wij ons echter niet geheel vereenigen met des Schrijvers godsdienſtige begrippen. Over de verbazende uitbreiding van de magt der *Engelſchen* in het Oosten ſprekende, oppert hij, bl. 83, de vraag, of dit werk inderdaad het *hunne* is, en of zij waarlijk op dezen roem *aanſpraak* mogen maken. Na erkend te hebben, dat *zij* hunne eerſte, gemakkelijke overwinningen aan *verraad* te danken hadden, dat *zij* volken tegen volken in het harnas jaagden, dat *zij* menſchen, in hetzelfde land geboren, die dezelfde taal ſpraken, dezelfde zeden *koesterden* (?), dezelfde Godsdienst beleden, tegen elkander vijandig maakten, en dat *zij* (*Engelſchen*) de inboorlingen tegen elkander aanvoerden, betuigt hij: „ Wij allen zijn werktuigen in de hand van den Almagtige; en dit te beſeffen en te erkennen, is toenemen in wijsheid. De onbeperktſte aanwending van ons verſtand en betooning van onzen moed zijn altoos op eene geheimzinnige wijze onderworpen aan het beſtuur der Goddelijke Voorzienigheid." De Reiziger, die *Krijgsman* is, begeeft zich hier op een hem vreemd veld. Hij gaat van de onderſtelling uit, dat de gevolgen van den *eerſten vloek* nog rusten op Heidenſche landen, en dat de wreedheden, vroeger door Mahomedaanſche overwinnaren aan de *Hindoes* gepleegd, *in Gods hand gediend hebben tot middelen, om Zijne wraak over dezelve te volvoeren;* eene onderſtelling, die allerlei gruwelen, zoo niet wettigt, althans vergoelijkt. Te regt heeft de Vertaler, in eene noot, de aanmerking gemaakt, dat hij *dit harde denkbeeld voor rekening van den Schrijver laat.* Trouwens, op eene andere plaats, den rijkdom der natuur vermeldende, ſchijnt de Reiziger zijn ſtelſel te vergeten, daar hij uitroept: „ Waarlijk, deze aarde, die wij bewonen, is een prachtige tempel, wisten wij haar ſlechts uit het regte oogpunt te beſchouwen en te genieten." Wij onderſchrijven dit gaarne, en twijfelen niet, of menig lezer

zal met genoegen den *Brit* op diens togten door *Indië* volgen. — De vertaling is vloeijend. Voor *gedoe*, op bl. 10, had een ander en beter woord gekozen moeten worden.

Verſchillende Reizen en Lotgevallen van P. P. ROORDA VAN EYSINGA. *IVde of laatſte Deel. Te Amſterdam, bij* J. van der Hey en Zoon. 1832. *In gr.* 8*vo. VIII en* 388 *bl. f* 4-20.

Na de loffelijke aankondiging der drie vorige deelen, zal het genoeg zijn van dit vierde en laatſte deel te zeggen, dat het even lezenswaardig is en het werk op eene voortreffelijke wijze beſluit. Wij vinden hier, onder anderen, de vroeger beloofde beſchrijving van *eigenlijk Borneo*, de aanteekeningen over *Siam* en *Cochinchina*, de levensſchetſen van DIPO-NEGORO, KYAHI-MODJO en BASSA-PRAWIRO-DIRDJO; voorts, behalve nog vele bijzonderheden, den Schrijver zelven betreffende, waaronder zijne terugkomst in het vaderland, nog eene naauwkeurige beſchrijving der Reſidentie *Bantam*. Wanneer wij de vier deelen thans als geheel beſchouwen, dan noemen wij de uitgaaf van dit werk eene wezenlijke aanwinst voor de Nederlandſche letterkunde, en wij oordeelen, dat het een' ſchat van zaken behelst, die op eene aangename en onderhoudende wijs worden medegedeeld. Slechts weinige vertaalde reisbeſchrijvingen hebben zoo veel innerlijke waarde, vooral voor den *Nederlander*. Dit oorſpronkelijke werk verſiere dan welhaast elke welvoorziene boekverzameling!

Het Boek zonder Titel.

„ *Hierdoor ſterven meer jonge lieden, dan door* „ *alle ziekten zamengenomen.*"

TISSOT.

Te Zutphen, bij W. C. Wansleven. 1832. *In kl.* 8*vo.* 120 *Bl. Met* 16 *Platen. f* 1-50.

Men zoude omtrent het doel van dit boeksken, zonder

eigenlijken titel, in het onzekere kunnen zijn, indien niet aanſtonds het op den omſlag geplaatſte en verder nog eens herhaalde *Motto*, met den naam van TISSOT daarachter, aanduidde, wat men hier te verwachten hebbe. Het Voorberigt laat deswege ook niet lang in onzekerheid. *Het behandelt een der teederſte punten in de opvoeding*, zegt de Vertaler. Maar, voor wie is het nu eigenlijk geſchreven, — voor hen, die *opvoeden*, of die *opgevoed* moeten worden?

De Vertaler heeft gelijk, dat er reeds veel over dit onderwerp is geſchreven. Te veel inderdaad! Het ware beter, dat er minder over geſchreven was; welligt het best, indien er verder over dit onderwerp niets meer op het papier gebragt wierd. Den Vertaler, die meent met zijnen arbeid geen nutteloos werk te doen, zal dit gezegde zeker niet gevallig zijn. Men kan ook niet zeggen, dat die een goed doel beoogt nutteloos werk doet; maar bij alle goede bedoelingen, bij allen arbeid van dezen aard, welke winst is er gedaan? Men zal zeggen: Indien er ſlechts één door behouden wierd, voorzeker het werk ware niet nutteloos! Maar de menigte, welke, tot derzelver nadeel, met dingen bekend gemaakt wordt, die nutter voor haar verborgen mogten blijven? En komen zulke boeken ook in de regte handen? Zij deelen in het lot van vele preken; zij worden niet gehoord door hen, voor wie ze eigenlijk ingerigt zijn, — niet gelezen van hen, voor welke zij beſtemd zijn.

En nu het boekje zelf? Zonderlinge opſchriften, zonder behoorlijke opvolging, zonder aaneengeſchakelde orde, b. v. *Bloeijende Gezondheid*; *Rugtering*; *Maagpijnen*; *Roode Oogen*(!); *Groote Zwakheid*, enz. Wat moet zulk mengelmoes door elkander beteekenen?

Elk opſchrift heeft een plaatje tegen zich over. Wat zal men van deze zeggen? Op zijn best genomen, zijn ze geſchikt, om kinderen bang te maken; en voor deze zullen zij toch niet moeten dienen? Voor die iets verder denkt, zullen zij voorwerpen van ſpotternij of van medelijden zijn, wel te verſtaan over de ellendige voortbrengſels der kunst, indien men zulk prulwerk nog een kunstvoortbrengſel mag noemen; en deze karikaturen worden nog gezegd, in een der Hospitalen te *Parijs*, naar het leven geteekend te zijn! Zulke ernſtige onderwerpen moet men door geene ſpotprenten den lezer vertegenwoordigen.

Wat het werk zelve betreft, de ſtijl kan wel tot den

gezwollenen gebragt worden. Men vindt van alles *wat* en *niets degelijks*. Het mag in het oorspronkelijke eenige bevalligheid hebben, het mist evenwel hetgeen de geschriften van ALIBERT, RICHERAND en anderen onderscheidt.

Wilde men nog iets over dit onderwerp hebben, het behoorde in een' eenvoudigen, deftigen trant geschreven te zijn, kort, zonder overdrijving; en het ware beter, waarschuwingen tegen het kwaad te geven, dan hetzelve als reeds gepleegd te beschouwen en af te beelden, en nog wel op dusdanig eene wijze.

Wanneer men bl. 92 eene aanhaling van HUFELAND vindt, en op de aanhalingen bl. 4 en 5 let, zoude men beginnen te twijfelen, of het werkje wel geheel van *Franschen* oorsprong is. Uit de drukfeil bl. 67, waar men MICHERAND voor RICHERAND leest, zoude men bijna besluiten, dat de Vertaler geen Geneeskundige is.

Latijnsche Grammatica, of Spraakkunst voor Eerstbeginnenden, door C. G. BRÖDER. *Te Leyden, bij* A. en J. Honkoop. 1831. *In* 8*vo. VI*, 228 *bl. f* 1-70.

Eene langdurige ondervinding, de beste leermeesteresse ook in deze zaken, heeft het nut en de voortreffelijkheid van dit boek bevestigd. Hetzelve heeft in *Duitschland* vierentwintig uitgaven beleefd, en is nu voor de derde maal in ons Vaderland herdrukt. Wij bevelen deze *Grammatica* op het zeerst aan, en bedanken den Heer DONCKERMAN voor zijne zorge, aan dezelve besteed. Het Hoogduitsche werkje heeft er veel door gewonnen.

Lectiones Latinæ, of Latijnsche Leesoefeningen van gemengden inhoud, enz. door C. G. BRÖDER. *Te Leyden, bij* A. en J. Honkoop. 1832. *In* 8*vo. VIII*, 224 *bl. f* 1-70.

De *Romeinen* hadden, zoo het schijnt, geene Leesboeken, geschikt om in hunne scholen de verstandelijke vermogens der kinderen trapswijze te ontwikkelen en met nuttige kundigheden te verrijken. Men gaf der jeugd vaderlandsche Dichters in handen, en in latere tijden was VIRGILIUS het

voornaamſte Leesboek. De Romeinſche geſchriften, welke tot ons zijn gekomen, zijn voor mannen geſchreven. Hieruit volgt, dat wij, onzen kinderen het Latijn willende leeren, óf eene keuze uit die geſchriften moeten doen, óf zelve iets zamenſtellen, hetwelk ten bewusten einde dienstbaar kan zijn. Onder de beste Leesboeken behoort zonder twijfel het aangekondigde van BRÖDER, naar den vierentwintigſten Hoogduitſchen druk ten dienſte der Nederlandſche jeugd ingerigt door denzelfden ijverigen, en in het geven van onderwijs theoretisch en praktisch ervarenen DONCKERMAN.

De *Lectiones* zijn verdeeld in vier Boeken, zijnde *Natuurlijke Geſchiedenis*, *Zamenſpraken*, *Verhalen* en *Fabelen*. De opklimming van het gemakkelijke tot het moeijelijkere, de onderwerpen en taal pleiten zeer voor het gebruik van dit werkje, hetwelk alzoo met de bovengemelde *Grammatica* een uitmuntend geheel uitmaakt.

CAJI CRISPI SALLUSTII *quæ exſtant ex doctorum virorum emendatione*, d. i. alles, wat door SALLUSTIUS geſchreven en tot ons gekomen is, naar de verbetering van geleerde mannen. *Te Zutphen*, *bij* W. J. Thieme. 1832. *In* 12*mo*. *XX*, 194 *bl*. *f* : - 90.

Wanneer onze Boekhandelaars nieuwe drukken van klaſſieke Schrijvers ondernemen, raden wij hun vooral, dat werk aan bekwame mannen toe te vertrouwen. Op deze uitgave hebben wij veel aan te merken. Het blijkt volſtrekt niet, welke recenſie of tekst hier gevolgd is. Dan is er over SALLUSTIUS veel geſchreven, hetwelk beter is dan het Leven van dien Historieſchrijver door CRINITUS, hetwelk hier gegeven wordt. Allerminst zouden wij het ellendige vertoogje van JOANNES CLERICUS herdrukt hebben. De *Index* laat ook veel te wenſchen overig. De maker van denzelven verſtaat het Latijn niet goed, getuige de *conjuratores* op het woord *Sanguis*. Letter en papier zijn voor 't overige, naar den waarſchijnlijk goedkoopen prijs, niet kwaad.

Antikritiek. (*)

In een der vorige nummers dezer *Letteroefeningen* werd eene *Recenſie* geplaatst van het in 't begin dezes jaars uitgekomen ſtukje *Over het beginſel der Doodſtraf.* Onder andere aanmerkingen, in die *Recenſie* voorkomende, en die wij voor het oogenblik in hare waarde of onwaarde laten, (offchoon ze uit een verkeerd inzicht der zake voortvloeijen) (†) was er eene op eene blijkbare drukfout, die men goedvond als eene ongerijmdheid des Schrijvers te doen voorkomen, (‡) gegrond. *Hand.* 25: 11 zegt PAULUS: *indien ik onrecht doe, en iet des doods weerdig gedaan hebbe, ik weigere niet te ſterven!* hetgeen voorzeker de mogelijkheid van een doodſchuldig vergrijp, en dus van eene rechtmatige doodſtraf onderſtelt. (GROTIUS *de J. B. ac. P.* Lib. I. Cap. 2. § 7. Art. 13. zegt te recht: *Quod ſi ea tum fuiſſet Dei voluntas, ut capitalibus judiciis abſiſteretur, potuerat quidem ſe purgare Paulus, ſed non debuerat in hominum animis eam relinquere opinionem, quaſi plectere nocentes nunc non minus quam olim liceret.*) De Letterzetter had voor *Hand.* 25 gezet: *Hand.* 26. (§) En nu ſchrijft de *Recenſent* den Auteur de meening toe, als wierde de doodſtraf gewettigd door het bovenmatig woeden van Paulus tegen de Christenen vóór zijne bekeering (!!).

De *Recenſent* had *en* dezen misſlag *en* menige andere (**) in zijne beoordeeling kunnen vermijden door het aandachtige lezen van het op bl. 4 aangetogene Hoofdſtuk in het werk van GROTIUS. Dan dit werk wordt hedendaags, helaas! meer *geprezen* dan *gelezen;* en menigeen die het voor den grooten man wegens zijn gedrag in Staat en Kerk (waarin juist het meest te misprijzen is) (††) 't ijverigst opneemt, draagt intuſſchen weinig kennis aan het waarlijk voortreffelijke en zeer gewichtige, dat in 's mans werken, waar hij niet polemiſeert, gevonden wordt. De Schrijver dezes rekent de uren, voorheen aan het lezen van het beroemde werk *Over het recht van Vrede en Oorlog* beſteed, onder de aangenaamſte en nuttigſte zijner Rechtsſtudie, en beveelt die lezing den niet zeer welwillenden *Recenſent* welmeenend aan!

(*) Dit korte wederwoord wilden wij, ten blijk van onpartijdigheid, de plaats niet weigeren. *Red.*
(†) Met verlof des Stellers, eene magtſpreuk.
(‡) Eene niet zeer heuſche onderſtelling.
(§) Die Letterzetters zijn toch ware zondebokken!
(**) Ongenoemde.
(††) Waartoe dit *hier?*...

REGISTER

VAN DE

BOEKBESCHOUWING.

A.

Aa, (*C. P. E. Robidé van der*) Merkwaardigheden uit het Dierenrijk. Amſt. bij *G. J. A. Beijerinck.* 674
Aldini, Kunst om zich tegen de vlammen te beveiligen. Utr. bij *N. v. d. Monde.* 479
Alexander, (*F. S.*) Mededeelingen omtrent den kwaden Droes. Utr. bij *v. Paddenburg en Comp.* 514
Algemeen nuttige toelichting betreffende de Cholera. Nijm. bij *de Wed. J. C. Vieweg en Zoon.* 69
Almanak, (Nederlandſche Volks-) voor 1833. Amſt. bij *H. Frijlink.* 226
——— voor Blijgeestigen, voor 1833. Amſt. bij *de Gebr. Diederichs.* 226
——— voor Hollandſche Blijgeestigen, voor 1833. Amſt. bij *Brest v. Kempen.* 226
——— (Amſterdamſche Studenten-) voor 1833. Amſt. bij *R. Croeze.* 265
——— voor de Jeugd, voor 1833. Amſt. bij *G. J. A. Beijerinck.* 266
——— (Nederlandſche Muzen) voor 1833. Amſt. bij *J. Immerzeel, Jr.* 184
——— voor het Schoone en Goede, voor 1833. Amſt. bij *G. J. A. Beijerinck.* 184
——— (Groninger Studenten-) voor 1833. Gron. bij *W. v. Boekeren.* 184
——— ter bevordering van Kennis en goeden Smaak, voor 1833. Gron. bij *J. Oomkens.* 184
——— (Nederlandſche Anekdoten-) voor 1833. Fran. bij *G. IJpma.* 185
——— voor de Jeugd, voor 1834. Amſt. bij *G. J. A. Beijerinck.* 676
Anneveld, (*H.*) Zedekundige Schoonheden. Amſt. bij *Gebr. Koster.* 12
Antikritiek. 704
Arrenberg, (*R.*) Nieuwe Keur van Verhalen. II Deeltjes. Haarl. bij *de Erven F. Bohn.* 673
Athanaſia, de ſchoone Griekin. Purm. bij *Broedelet en Rijkenberg.* 408

Avondſtonden aan Scherts en Vrolijkheid gewijd. Amſt. bij *H. Frijlink.* 671

B.

Baars (*W. A.*) en *P. Joling*, *Oz.*, De Vaderlandſche Kinderen. Sneek, bij *F. Holtkamp.* 497
Bacher, (*J.*) Kost voor onverlekkerde monden. Amſt. bij *J. C. v. Kesteren.* 495
Bakker, (*J. A.*) Voorlezingen over de Geſchiedenis der beeldende Kunſten, enz. Iſte D. Rott. bij *L. Vermeer.* 609
Becker, (*K. F.*) Algemeene Geſchiedenis. VII—XIIde D. Haarl. bij *de Erven F. Bohn.* 198
Beeloo, (*A.*) Nederland in Gebed tot God. Medembl. bij *L. C. Vermande.* 265
——— Frankrijk, Engeland en Nederland. Leeuw. bij *G. T. N. Suringar.* 268
Beins, (*J. F.*) Zes Vaderlandſche Gezangen. Gron. bij *J. Römelingh.* 541
Bekker, (*B.*) Gerustſtelling voor minkundigen over de Kometen. Amſt. bij *J. C. v. Kesteren.* 37
Bemmelen, (*A. van*) Twaalf Leerredenen. Amſt. bij *J. v. d. Hey en Zoon.* 641
Berigten, betreffende de Cholera te Amſterdam. 1ſte en 2de St. Amſt. bij *C. G. Sulpke.* 105
Beſchouwing (Korte) der Oorzaken enz. der Cholera. Zierikz. bij *J. v. d. Velde Olivier.* 340
Bezetenen (Over de) van het N. T. Leid. bij *de Wed. D. du Saar.* 593
Bilderdijk, (*W.*) Geſchiedenis des Vaderlands. Iſte D. Amſt. bij *P. Meijer Warnars.* 349, 385
——— Nalezingen. Iſte D. Amſt. bij *J. Immerzeel, Jr.* 538
Bisſchop, (*N. J. A. Steins-*) Jezus een voorbeeld van goeddoen. Gron. bij *J. Oomkens.* 381
Blijmaar (De) voor Oud-Nederland. Gorinch. bij *J. Noorduyn.* 495
Blumenhagen, (*W.*) Wat Tyler. Gron. bij *H. Eekhoff, Hz.* 580
Boeles, (*P.*) Leerrede over 2 *Tim.* II: 8ª. Gron. bij *W. v. Boekeren.* 682
Boek (Het) zonder Titel. Zutph. bij *W. C. Wansleven.* 700
Bosſcha, (*J.*) Neêrlands Heldendaden te Land. 3—6de Aflev. Leeuw. bij *G. T. N. Suringar.* 355

Bouman, (H.) *Oratio.* Utr. bij *J. Altheer.* 545
Breggen, Cornz. (F. van der) Bouwſtoffen voor het Contagieuſe der Cholera. Iſte St. Amſt. bij *de Gebr. Diederichs.* 251
Brief, over het Geſchrift van *H. F. Kohlbrügge.* Utr. bij *v. Paddenburg en Comp.* 644
Bröder, (C. G.) Latijnſche Grammatica. Leyd. bij *A. en J. Honkoop.* 702
——— ——— *Lectiones Latinæ.* Leyd. bij *A en J. Honkoop.* 702
Broedelet, (D.) Godsdienſtige Beſchouwingen. Purm. bij *Broedelet en Rijkenberg.* 103
Bulgarin, (T.) Lotgevallen enz. van den Rusſiſchen *Gilblas.* III Deelen. Leeuw. bij *Steenbergen v. Goor.* 215

C.

Caland, (A.) Handleiding tot de Dijksbouwkunde, enz. Iſte D. Zierikz. bij *J. v. d. Velde Olivier.* 691
Canne (La) magique. Ie—IVe Partie. à la Haye, chez J. P. Beekman, Hz. 43
Carillon, (B. C.) Gebed voor de Cholera. } Amſt. bij
——— Gebed voor de Israëliten. } *Caril-*
——— Vaderlandſche Zangen. } *lon.* 87
Casper, (J. L.) De Behandeling der Cholera, enz. Rott. bij *F. Hartmann, Jr.* 382, 421
Catalogus der Letterk. Nalatenſchap van *Koning.* Iſte D. Amſt. bij *L. v. d. Vinne* en *G. Lamberts.* 221
——— IIde D. 557
Catechismus. (Staatkundige) 's Hag. bij *A. v. Hoogſtraten, Jr.* 630
Chijs, (P. O. van der) Tijdſchrift voor Munt- en Penningkunde. Iſte St. Leyd. bij *J. C. Cijfveer.* 263
Cholera (De) in Rotterdam. No. I—IV. Rott. bij *M. Wijt en Zonen.* 169, 205
Clariſſe, (J.) Leerredenen naar de behoeften van onzen leeftijd. Gron. bij *J. Oomkens.* 95
Clavareau, (A.) *Le jour de prière. Maestr. chez* F. Bury-Lefebvre. 269
Clemens, (C. H.) Krijgsverhalen. Nijm. bij *D. J. Haspels.* 221
Conradi, (J. W. H.) Handboek der Pathologie, enz. Iſten D. 1ſte St. Amſt. bij *S. de Grebber.* 513
Costa, (I. da) Op het Gorkumſche Heidendom. Amſt. bij *J. H. den Ouden.* 628

Crelle, (A. L.) *Journal fur die Baukunst.* 308
——— *Handbuch der Landbaukunst.* 309

D.

D'aumerie, (*J. F.*) Herinneringen uit de Cholera-Epidemie te Scheveningen. 's Hag. en Amſt. bij *de Gebr. v. Cleef.* 561
Dictionary (*A new*) *of the English and Dutch Language.* 2 *Parts.* Nijm. bij *J. F. Thieme.* 261
Dijk, (*A. van*) Leerrede. Gron. bij *J. Oomkens.* 511
Doeff, (*H.*) Herinneringen uit Japan. Haarl. bij *de Erven F. Bohn.* 618
Domingo, (*St.*) Londen en deszelfs Bewoners. Amſt. bij *J. C. v. Kesteren.* 569
Doodſtraf. (Over het Beginſel der) Amſt. bij *J. Immerzeel, Jr.* 438
Dorper, (*E. M.*) De Voordeelen van den Belgiſchen Opſtand. Amſt. bij *Schalekamp en v. d. Grampel.* 440
Dumas, (*A.*) Napoleon, of dertig jaren van Frankrijk. Amſt. bij *H. Frijlink.* 138

E.

Eck, (*C. Franſen van*) Tiental Leerredenen. Dev. bij *J. de Lange.* 589
Een achttal aanprijzenswaardige Werkjes voor de Jeugd. 675
Eichſtorff, (*P. T. L. von*) Beoordeeling, enz. Breda, bij *F. P. Sterk.* 626
Engel, (*J. J.*) Laurens Starck. Amſt. bij *C. L. Schleijer.* 586
Epen, (*C. van*) Hulde aan de Helden van het Kasteel. Maastr. bij *F. Bury-Lefebvre.* 266
——— De Regtvaardigheid onzer zaak. Maastr. bij *J. Straatmans.* 284
Ermerins, (F. Z.) *Specimen etc. Lugd. Bat. apud* C. C. v. d. Hoek. 244
Eyſinga, (*P. P. Roorda van*) Verſchillende Reizen, enz. IIIde D. Amſt. bij *J. v. d. Hey en Zoon.* 357
——— IVde of laatſte D. 700
——— Het Kasteel van Antwerpen. Kamp. bij *K. v. Hulst.* 265
——— De Landſtorm. Kamp. bij *K. v. Hulst.* 266

Eyſinga, (*P. P. Roorda van*) Volksboete. Kamp. bij *K. v. Hulst.* 269

F.

Feen, (*Z. H. van der*) De Zelfopoffering van *J. C. J. van Speyk* getoetst. Amſt. bij *J. H. den Ouden.* 233
Feuerbach, (*A. R. von*) Kaspar Hauſer. Amſt. bij *ten Brink en de Vries.* 35
Foscolo, (*Ugo*) Laatſte Brieven van *Jacopo Ortis.* Leeuw. bij *H. C. Schetsberg.* 485
Fremery, (*P. J. J. de*) Archief voor den Braakloop. 1ſte en 2de St. Utr. bij *v. Paddenburg en Comp.* 250

G.

Gedachten (Vlugtige) bij de aankomst der Verlofgangers. Utr. bij *N. v. d. Monde.* 626
Gedenkboek, betrekkelijk de Studenten van Groningen en Franeker. Gron. bij *J. Oomkens.* 430
Gedichtjes (Bijbelſche) voor de Jeugd. Amſt. bij *M. Westerman en Zoon.* 90
——— voor Kinderen. Gron. bij *M. Smit.* 92
Geffen, (*A. Martini van*) Handleiding wegens de Zijdeteelt. 's Hertogenb. bij *H. Palier en Zoon.* 689
Gerrits, (*G. Engelberts*) Militaire Loopbaan van *Gooſe Morre.* Amſt. bij *G. Portielje.* 581
Gezangen voor Weezen. Amſt. bij *M. Westerman en Zoon.* 134
Gosſe en *Volmar*, De behandeling van den Braakloop te Berlijn. Nijm. bij *D. J. Haspels.* 108
Gosſelman, (*C. A.*) Reis naar Columbia. II Deelen. Haarl. bij *de Wed. A. Loosjes, Pz.* 582
Groot, (*P. Hofſtede de*) Geſchiedenis der Broederkerk te Groningen. Gron. bij *J. Oomkens.* 61
Grotii (H.) *Annotationes in N. T. Vol. VI—VIII.* *Gron. apud* W. Zuidema. 93

H.

Haefkens, (*J.*) Centraal Amerika. Dordr. bij *Blusſé en v. Braam.* 257, 303
Hall, (*M. C. van*) Aan de Nederlandſche Helden. Amſt. bij *J. v. d. Hey en Zoon.* 265
Happel, (*C. L.*) Onontbeerlijk Gedenkblad. Leyd. bij *H. v. Oorde.* 608

Harderwijk, *Rz.* (*J. van*) Chasſé. Rott. bij *H. W. v. Harderwijk.* 495
Haren, (*O. Zwier van*) Lijkreeden over *Willem IV*, enz. Amſt. bij *J. C. v. Kesteren.* 626
Hazelhoff, (*A.*) Tijdkorter voor 1833. Gron. bij *A. Hazelhoff.* 226
Heeren, (*A. H. L.*) Ideën over de Staatkunde, enz. VIde D. Rott. bij *A. F. H. Smit.* 154
Heije, (J. P.) *Specimen. Lugd. Bat. apud* Haak et Soc. 103
Hendrik van Eichenfels. Amſt. bij *G. J. A. Beijerinck.* 412
Hengel, (W. A. van) *Oratio. Lugd. Bat. apud* S. et J. Luchtmans. 677
Hermingard van de Eikenterpen. Haarl. bij *V. Loosjes.* 46
Hoet, *Jz.* (*C. ten*) Citherklanken. Nijm. bij *J. F. Thieme.* 402
Hoëvell, (*W. R. van*) Anacreontiſche Zangen. Gron. bij *J. Oomkens.* 39
Hoogſtraten, (*S. van*) Dierijk en Dorothé. Dordr. bij *J. v. Houtrijve*, *Jr.* 546
Hoop, *Jr.* (*A. van der*) Warſchau. Amſt. bij *Brest v. Kempen.* 116
———— Willem Tell. Amſt. bij *Brest v. Kempen.* 620
———— Leyden ontzet, in 1574. Amſt. bij *Brest v. Kempen.* 661
Huêt, (*D. T.*) God met ons. Rott. bij *J. v. Baalen.* 284

I. en J.

Janin, (*J.*) Barnave. II Deelen. Dordr. bij *J. v. Houtrijve*, *Jr.* 218
Jeune, (*J. C. W. le*) Bouwſtoffen voor de Nederl. Letterkunde. 1ſte en 2de St. Amſt. bij *J. Immerzeel*, *Jr.* 536
Jierboeckjen (*Friesch*) *foar it jier* 1833. *Lieauw. by* G. T. N. Suringar. 273
Indiſche Tafereelen, voor Reizigers aan den Haard. Rott. bij *de Wed. J. Allart.* 697
Jong, (*A. de*) Almede en Engelman van Horſtell. II Deelen. Fran. bij *G. Ijpma.* 394
Jonge, (*J. C. de*) Geſchiedenis van het Nederl. Zeewezen. Iſte D. 's Hag. en Amſt. bij *de Gebr. v. Cleef.* 480

Irving, (*W.*) De Alhambra. II Deelen. Amſt. bij *H. Frijlink.* 586
Isſelt, (E. W. van Dam van) *La Neêrlande. Maestr. chez* F. Bury-Lefebvre. 365
—— *Quelques Obſervations. Leeuw. chez* G. T. N. Suringar. 43
—— Eenige Opmerkingen. Winſch. bij *J. Huiſingh.* 495

K.

Kampen, (*N. G. van*) Geſchiedenis der Nederlanders buiten Europa. IIde D. Haarl. bij *de Erven F. Bohn.* 33
———— IIIden D. 1ſte St. 532
———— De Invloed van Nederland op Europa. Haarl. bij *de Erven F. Bohn.* 482
———— Geſchiedenis van den Vijftienjarigen Vrede van Europa. II Deelen. Haarl. bij *de Erven F. Bohn.* 615
Kemp, (*C. M. van der*) Iets over het toenemen van den Zelfmoord. Amſt. bij *J. H. den Ouden.* 135
Kennedy, Dunallan. II Deelen. Amſt. bij *P. den Hengst en Zoon.* 409
Kirckhoff, (J. R. L. de) *Conſidérations etc. Anvers, chez Mad.* Latour. 516
Kist, (*W.*) De Belgen vóór, gedurende en na den Opſtand. Rott. bij *de Wed. J. Allart.* 110
Kist, (*N. C.*) Die gelooft, behoeft niet te vreezen. Leid. bij *S. en J. Luchtmans.* 284
Kist (*N. C.*) en *H. J. Rooijaards*, Archief voor Kerkelijke Geſchiedenis. IIIde D. Leid. bij *S. en J. Luchtmans.* 148
Klijn, *Bsz.* (*B.*) De Godsdienst. Amſt. bij *J. v. d. Hey en Zoon.* 86
—— (*H. H.*) De Vaderlandsliefde. Amſt. bij *J. v. d. Hey en Zoon.* 265
Kohlbrügge, (*H. F.*) Het Lidmaatſchap, enz. Amſt. bij *J. H. den Ouden.* 597
Kops, (*J.*) Register op de Staten van Landbouw, enz. Utr. bij *v. Paddenburg en Comp.* 609
Korte beantwoording der vraag: Wat moet men denken, enz. 's Hag. bij *A. Kloots.* 243
Kraijenhoff, Geſchiedk. Beſchouw. van den Oorlog in 1799. Nijm. bij *de Wed. J. C. Vieweg en Zoon.* 517

L.

Langbein, (*A. F. E.*) Luimige Verhalen. Amſt. bij *H. Frijlink.* 366
Legis, (*G. T.*) Woordenboekje der Noordſche Godenleer. Zutph. bij *W. J. Thieme.* 225
Lennep, (*J. van*) De Pleegzoon. II Deelen. Amſt. bij *P. Meijer Warnars.* 572
———— Gedenkboek van de Doorl. School. Amſt. bij *P. Meijer Warnars.* 182
Lettervermaak. (Een) Amſt. bij *J. H. v. Heteren.* 92
Leyer, (A. G. L. Theſingh, née) *Les fêtes interrompues. Nym. chez* J. F. Thieme. 91
Lipman, (*S. P.*) Geſchiedenis van de Staatkunde der Mogendheden. Iſte D. Amſt. bij *Brest v. Kempen.* 18, 71
Llorente, (*J. A.*) De Pausſen. IIde D. Amſt. bij *J. C. v. Kesteren.* 141, 189
Loiſirs. (Mes) A la Haye, chez J. P. Beekman, Hz. 404
Loots, (*C.*) Chasſé. Amſt. bij *J. v. d. Hey en Zoon.* 265
Lulofs, (*B. H.*) Gronden der Nederlandſche Woordafleidkunde. Gron. bij *J. Oomkens.* 483
———— Nederlandſche Spraakkunst, enz. *Tweede Druk.* Gron. bij *J. Oomkens.* 695
———— Nederlandſche Redekunst, enz. *Tweede Druk.* Gron. bij *J. Oomkens.* 695

M.

Marchand, (L.) *Neue Knospen. Utr. bei* v. Paddenburg & Comp. 667
Masman (*J. C.*) en *J. van Aaken*, Leerredenen. 's Hertogenb. bij *H. Palier en Zoon.* 683
Matthes, (*H. J.*) Een woord tot bemoediging, enz. Zutph. bij *W. J. Thieme.* 277
Maundrell, (*H.*) Een Reisje van Aleppo naar Jeruzalem. Gron. bij *J. Oomkens.* 653
Mebius, (*T. E.*) Geſprekken over den Geest des Tijds. Heerenv. bij *F. Hesſel.* 433
Medicina Gentilis etc. Gron. apud P. S. Barghoorn. 425
Meerten, (*Wed. A. B. van*) Penélopé. VIIden D. Iſte St. Amſt. bij *G. J. A. Beijerinck.* 673
Meesters, (*P.*) De Westfaalſche Vondeling. Amſt. bij *Schalekamp en v. d. Grampel.* 321
———— Oom Piet. Amſt. bij *J. C. v. Kesteren.* 321
———— Mislukte Aanſlag op Sluis, in 1606. Amſt. bij *J. C. v. Kesteren.* 670

Meylink, (*B.*) Handleiding voor Apothekers-Leerlingen. Haarl. bij *de Erven F. Bohn.* 473
Miſes, De Cholera verdedigd. Amſt. bij *H. Frijlink.* 474
Modderman, (*A.*) Redevoering. Leyd. bij *D. du Mortier en Zoon.* 626
Moens, (*P.*) Gedichten. Koev. bij *D. H. v. d. Scheer.* 365
——— Gelegenheidsgedichtjes. Leyd. bij *de Wed. D. du Saar.* 541
——— Bij de Terugkomst van *Chaſſé*, enz. Utr. bij *N. v. d. Monde.* 626
——— Eene Week in de Lente op het Land. Haarl. bij *de Wed. A. Loosjes, Pz.* 658
Morgenwandeling door en in den omtrek van 's Gravenhage. 's Hag. bij *A. Kloots.* 178
Mulder, (*J.*) Twaalftal Leerredenen. Gron. en Delft, bij *R. J. Schierbeek* en *B. Bruins.* 506
Muller, (*J. N.*) Zedenſpiegel voor Dienstboden. 3 Stukjes. Haarl. bij *de Wed. A. Loosjes, Pz.* 272
Münch, (*J. G.*) Niets blijft verborgen. Gron. bij *J. Römelingh.* 407
Muntendam, (*J.*) Leerrede. Nijm. bij *D. J. Haspels.* 101

N.

Nagedachtenis (De) van Do. *W. C. van Manen.* 's Hag. en Amſt. bij *de Gebr. v. Cleef.* 241
Nagel, (*G. H.*) Wandelaarsoogst. Amſt. bij *H. Frijlink.* 492
Neander, (*A.*) Geſchiedenis der Christelijke Godsdienst en Kerk. IIde D. Rott. bij *de Wed. v. d. Meer en Verbruggen.* 192
Niedmann, (*C.*) Demetrius. Amſt. bij *L. v. d. Vinne.* 450
Novum Carmen Latinum. Amſt. apud G. J. A. Beijerinck. 84
——— *Naberigt en Antikriek wegens hetzelve.* 275, 498
Nuttig en leerzaam Prentgeſchenk. 4 Stukjes. Amſt. bij *G. Portielje.* 275

O.

Olivier, (*W. J.*) Van Speyk's Dood en Nagedachtenis. Amſt. bij *de Gebr. Diederichs.* 219
Onderzoekingen over den Braakloop. Breda, bij *F. P. Sterk.* 161, 201
Oosterzee, (*H. M. C. van*) Voorlezing. Zierikz. bij *J. v. d. Velde Olivier.* 445
Opdorp, (*J. H. van*) Onderzoekingen over den Braakloop. Breda, bij *F. P. Sterk.* 161, 201

P.

Palm, (*J. H. van der*) Bijbel voor de Jeugd. 20ſte en 21ſte St. Leyd. bij *D. du Mortier en Zoon.* 9
——— Achtſte tiental Leerredenen. Leyd. bij *D. du Mortier en Zoon.* 549
——— Verhaal der Inwijding van het Gedenkteeken voor *L. J. W. Beeckman.* Leyd. bij *D. du Mortier en Zoon.* 626
Pareau, (*L. G.*) Leerrede. Gron. bij *J. Oomkens.* 419
Pichler, (*C.*) Henriette van Engeland. Haarl. bij *de Wed. A. Loosjes, Pz.* 320
——— enz. Tafereelen uit het Huiſelijk Leven. Nijm. bij *J. F. Thieme.* 588
Poll, (*F. van de*) enz. De Heldendaad van J. C. J. van Speyk. Amſt. bij *M. Westerman en Zoon.* 219
Pool, (*S. P. Oudkerk*) De Mensch gelukkig door het Geloof. Enkh. bij *J. over de Linden.* 319
Poth, (*H. van der*) Wegwijzer door 's Gravenhage. 's Hag. bij *A. Kloots.* 671
Prairie (De) van Noord-Amerika. II Deelen. Leyd. bij *A. en J. Honkoop.* 448
Price, (*M. A.*) De Invalide. Amſt. bij *Brest v. Kempen.* 543

R.

Ranque, (*H. F.*) Vertoog over den Braakloop en Typhus. Breda, bij *F. P. Sterk.* 15
Reddingius, (*G. Benthem*) Brieven over de tegenwoordige Verdeeldheden, enz. Gron. bij *W. Zuidema.* 380
Reinhold, (D.) *Nachricht von groſsen und merkwürdigen Waſserbauten.* 310
Reyn, (*G. van*) Geſchiedk. Beſchrijv. van Rotterdam. Iſte D. Rott. bij *de Wed. v. d. Meer en Verbruggen.* 172
Richemont, (*De*) Geſchiedk. Verhaal van de Belegering der Citadel. Amſt. bij *J. C. v. Kesteren.* 427
Rinteln, (*K. van*) De Opwekking van den Jongeling te Naïn. Breda, bij *F. P. Sterk.* 285
Rome en België. Kamp. bij *K. v. Hulst.* 360
Roomsch-Katholijke Kerk (De) in Oud-Nederland. Amſt. bij *J. C. v. Kesteren.* 419
Roosjens. Gron. bij *W. v. Boekeren.* 39
Roſenbach, (*S.*) De Bever. Gron. bij *J. Oomkens.* 270
Roy, (*J. J. le*) De Goddelijke Openbaring des Bijbels. IIde D. Rott. bij *de Wed. v. d. Meer en Verbruggen.* 49

Rusburg, (*B.*) Micha. Kamp. bij *K. v. Hulst.* 57
Ruyl, (*J.*) Groningen ontzet. Amſt. bij *M. Westerman en Zoon*, enz. 28
Ruysch, (*A.*) De Hollandſche Krijgsgevangenen. Blijſpel. Middelb. bij *de Gebr. Abrahams.* 494

S.

Sallustii (C. C.) *quæ exſtant ex doctorum virorum emendatione.* Zutph. bij *W. J. Thieme.* 703
Sander (*J. C. A.*) en *J. G. Liernur*, Christendom en Regtzinnigheid. 2de St. Arnh. bij *C. A. Thieme.* 194
Schaaf, (*J. H. van der*) Proeve over de Antipathie. Amſt. bij *A. Vink.* 288
Schakeringen, enz. Amſt. bij *J. C. v. Kesteren.* 454
Schels, (*J. B.*) De merkwaardigſte Veldtogten der Ruſſen. Amſt. bij *J. C. v. Kesteren* 359
Scheltema, (*J.*) Geſchied- en Letterkundig Mengelwerk. IVden D. 3de St. Utr. bij *J. G. v. Terveen en Zoon.* 77
———— Vden D. 1ſte St. 342
Scholten, *Hz.*, (*J. A.*) Beſchrijving van Molenaſſen, enz. Rott. bij *de Wed. v. d. Meer en Verbruggen.* 652
Schoppe, (*A.*) Adeline en Augusta. Leeuw. bij *G. T. N. Suringar.* 674
———— Hendrik en Maria. Amſt. bij *ten Brink en de Vries.* 91
Schouten, (*H. J.*) Onderzoekingen wegens de Cholera. Amſt. bij *L. v. Es.* 65
———— Brief aan *J. Vitringa Coulon.* Amſt. bij *L. v. Es.* 254
———— Pathologisch en Phyſisch Betoog, enz. Amſt. bij *L. v. Es.* 602
Schrant, (*J. M.*) Fénélon's Geſprekken. *Tweede Druk.* Zaltb. bij *J. Noman.* 301
Schukking, (*L.*) De langzame voortgang van het Koningrijk Gods. Coev. bij *D. H. v. d. Scheer.* 281
Schull, (*P. S.*) Karakteristiek der Welſprekendheid. Dordr. bij *J. v. Houtrijve*, *Jr.* 295
Scott, (*W.*) Tafereelen uit de Geſchiedenis van Schotland. Iſte D. Amſt. bij *G. Portielje.* 585
———— Woodſtock. II Deelen. Gron. bij *W. v. Boekeren.* 631
Senden, (*G. H. van*) Leerrede. Gron. bij *W. Zuidema.*
———— Leerrede. Zwolle, bij *J. Zeehuſen*, *Jr.* 5
———— Uitboezeming. Zwolle, bij *J. J. Tijl.*

Senden, (*G. H. van*) Het achttiende Eeuwfeest van des Heilands Dood. Zwolle, bij *J. Zeehuiſen*, *Jr.* 466
———— Uren van Godsdienst. Zwolle, bij *J. de Vri*, enz.
Simons, (*P.*) Johan de Witt en zijn Tijd. Iſte D. Amſt. bij *J. v. d. Hey en Zoon.* 210
Someren, (*R. H. van*) Waar moet het heen? 's Hag. bij *S. de Viſſer.* 365
Spindler, enz. (*C.*) Spiegel van Menſchelijke Hartstogten. IIde D. Amſt. bij *C. L. Schleijer.* 225
———— Vergeet mij niet! Gron. bij *H. Eekhoff*, *Hz.* 271
Sterk, *Jr.* (*A. Elink*) Gedachten over den Oorlog. 's Hag. bij *de Gebr. v. Cleef.* 83
Storch, (*L.*) De eerſte Liefde van Gustaaf Adolf. II Deelen. Amſt. bij *J. Guykens.* 363
Sybrandi, (*S. K.*) Biddagspreek. Haarl. bij *de Wed. A. Loosjes*, *Pz.* 82

T.

Tafereelen en Herinneringen. 's Hag. bij *A. Kloots.* 451
Tex, (*C. A. den*) Over de Geſchillen over de Rivier-vaart. Amſt. bij *de Erven H. Gartman.* 436
Thouars, (*G. A. C. W. de*) De Ontruiming der Citadel. Utr. bij *J. de Kruyff.* 266
———— Verwelkoming. Gorinch. bij *J. Noorduyn.* 495
———— Geboortegroet. Amſt. bij *de Gebr. Diederichs.* 186
———— Mijn Onheil op de Lek. Amſt. bij *A. Vink.* 186
Thuesſink, (*E. J. Thomasſen a*) Een woord over de vraag: is de Braakloop beſmettelijk of niet? Gron. bij *M. Smit.* 13
Til, (*H. N. van*) Beſchrijving der Stad Zutphen. Zutph. bij *W. C. Wansleven.* 429
Timmer, (*H.*) Proeve eener Menschkunde. Iſte D. Gron. bij *W. Zuidema.* 524
Tollens, *Cz.* (*H.*) De Algemeene Bededag. Rott. bij *M. Wijt en Zonen.* 268
———— Liedjes van *Claudius*. Leeuw. bij *G. T. N. Suringar.* 311
———— Aan *Chaſſé*. Rott. bij *M. Wijt en Zonen.* 626
———— Op de Franſche en Engelſche Vloten. Amſt. bij *M. Westerman en Zoon.* 186

Tromlitz, (*A. von*) Werner en Kayſtut. Amſt bij *J. C. v. Kesteren.* 586

U.

Ullmann, (*C.*) Gregorius van Nazianzus. II Deelen. Rott. bij *de Wed. J. Allart.* 332, 377

V.

Valk, (*J. J. Droz*) De Aziatiſche Cholera. Amſt. bij *L. v. Es.* 186
Velde, (*C. F. van der*) De Herovering van Mexico. Gorinch. bij *J. Noorduyn.* 362
——— (*C. F.* en *B. van der*) Eerſtelingen. Kamp. bij *K. v. Hulst.* 455
Verhaal der feestelijke ontvangst te Gorinchem, enz. Gor. bij *H. Horneer.* 655
Verhandeling over de Waarheid van de Christelijke Godsdienst. Harl. bij *M. v. d. Plaats.* 325
Verhandelingen van *Teyler's* Godgeleerd Genootſchap. XXXIſte D. Haarl. bij *de Erven F. Bohn.* 369, 413, 457
——— (Natuurkundige) van de Holl. Maatſch. der Wetenſch. te Haarl. XXſte D. Haarl. bij *de Wed. A. Loosjes, Pz.* 337
——— (Geſchiedkundige) over Vollenhove. Zwolle, bij *J. J. Tijl.* 24
——— (*Naberigt van den Redacteur over*) 140
——— (Nieuwe) van het Haagsch Genootſchap, voor 1830. 's Hag. bij *de Erven J. Thierry en C. Menſing en Zoon.* 501
——— voor 1831. 633
Vermaning, enz. (Hartelijke en Broederlijke) 's Hag. bij *A. Kloots.* 657
Verwey, (*S.*) Moed en Hope voor de Toekomst. Dordr. bij *J. v. Houtrijve, Jr.* 152
Verwijs, (*A.*) Ziekte en Herſtelling. Dev. bij *J. W. de Lange.* 554
Verzameling van Opſchriften op Graven. Gron. bij *J. Oomkens.* 220
——— van Voortbrengſelen van uitheemſche Vernuften. 1ſte St. Amſt. bij *M. Westerman en Zoon.* 495
Vetter, (*W.*) De Vrees ongeoorloofd. Hoorn, bij *J. Vermande.* 284
Vier Dagen op Reis, enz. Amſt. bij *H. Frijlink.* 493
Vigny, (*A. de*) Hendrik d'Effiat. II Deelen. Amſt. bij *M. H. Schonekat.* 487

Vijver, (*C. van der*) De Roem des Vaderlands gehandhaafd in 1831. Amſt. bij *C. M. Ferrari.* 48
Vinkeles, (*H.*) Temora, naar *Oſſian.* Amſt. bij *M. Westerman en Zoon.* 130
Vrieſe, (G. H. de) *Memoria amici integerrimi* H. G. Waardenburg. *Lugd. Bat. apud* C. C. v. d. Hoek. 572
Vrolijke Avonturen van Hans Onverſaagd. Amſt. bij *de Gebr. v. Arum.* 493
Vruchten, ingezameld door de Rederijkkamer de Wijngaardranken. Haarl. bij *V. Loosjes.* 569

W.

Waardenburg, (*J. G.*) Aanteekeningen betreffende de Cholera te Scheveningen. Leyd. bij *J. C. Cijfveer.* 606
Waardenſtein. (De Familie van) Iſte en IIde D. 's Hag. bij *G. Veryloet.* 229
Wartberg, (Julius) of de donkere Wegen der Voorzienigheid. Amſt. bij *J. C. v. Kesteren.* 544
Weddik, (*B. T. Lublink*) Gedachten en Beelden. 1ſte en 2de St. Amſt. bij *G. J. A. Beijerinck.* 88
Westendorp, (*N.*) Bijzonderheden uit de Geſchied. der Hervorming in Groningen. Gron. bij *J. Oomkens.* 535
Westerman, (*M.*) De Landſtorm. Amſt. bij *M. Westerman en Zoon.* 269
Wetſtenii (J. J.) *Novum Testamentum Graecum. Tom. I. Amſt. apud* A. Zweeſaardt. 1
Wijk, *Jacz.* (*R. van*) Tijdrekenkundige Tafels. Kamp. bij *K. v. Hulst.* 538
Wilde, (*H. W. de*) Biddagsrede. Arnh. bij *I. A. Nijhoff.* 284
Willem de Derde. Treurſpel. Amſt. bij *M. Westerman en Zoon.* 315
Wind, (*S. de*) Bibliotheek der Nederl. Geſchiedſchrijvers. 2de en 3de St. Middelb. bij *de Gebr. Abrahams.* 391
Woordt, (*A. van der*) Gedichten. Amſt. bij *C. L. Schleijer.* 124

Z.

Zangtoonen. (Nederlandſche) No. 1. Amſt. bij *M. Westerman en Zoon.* 368
Zimmermann, (*J. G. von*) Over de Ondervinding in de Geneeskunde. Iſte D. Leyd. bij *J. C. Cijfveer.* 647, 685

VADERLANDSCHE

LETTEROEFENINGEN,

VOOR

1833.
I.

VADERLANDSCHE

LETTEROEFENINGEN,

VOOR

1833.
II.

VADERLANDSCHE

LETTEROEFENINGEN,

VOOR

1833.
I.

VADERLANDSCHE

LETTEROEFENINGEN,

VOOR

1833.
I.

VADERLANDSCHE

LETTEROEFENINGEN,

VOOR

1833.
II.

VADERLANDSCHE

LETTEROEFENINGEN,

VOOR

1833.
II.

MENGELWERK,

VOOR

1835.

VADERLANDSCHE

LETTEROEFENINGEN,

OF

TIJDSCHRIFT

VAN

KUNSTEN EN WETENSCHAPPEN,

WAARIN DE

BOEKEN EN SCHRIFTEN,

DIE DAGELIJKS IN ONS VADERLAND EN ELDERS UITKOMEN, OORDEELKUNDIG TEVENS EN VRIJMOEDIG VERHANDELD WORDEN.

BENEVENS

MENGELWERK,

tot Fraaije Letteren, Kunſten en Wetenſchappen, betrekkelijk.

TWEEDE STUK.

VOOR

1833.

MENGELWERK.

Te AMSTERDAM, bij

G. S. LEENEMAN VAN DER KROE

en

J. W. IJNTEMA.

1833.

INHOUD

VAN HET

MENGELWERK.

Een woord aan onze geachte Lezers, bij den aanvang van het Jaar 1833. Bl. 1

Het vertrouwen op God, ook in den ſtrijd tegen overmagt. Biddagsleerrede, over I *Sam.* XVII: 37. *De Heer, die mij van de hand des Leeuws gered heeft en uit de hand des Beers, die zal mij redden uit de hand dezes Filiſtijns.* Door F. HOEKSTRA, *Leeraar der Doopsgezinde Gemeente te Harlingen.* 3

De Wereld der Inſekten. 16

Iets over de *Chinchilla.* (Met eene *Houtſnede.*) 21

Brief van POUJOULAT over het Heilige Land, den 1 Maart 1831. 22

Afkeer van Reukwerk bij de *Romeinſche* Vrouwen. 26

NEMESIS, of de Vergelding. *Eene ware Gebeurtenis.* 29

Edele Trek van wijlen den Raadpenſionaris SCHIMMELPENNINCK. 33

WILHELMUS VAN NASSAUWEN. December 1832. Door W. H. WARNSINCK, BZ. 34

Aan mijnen Geboortegrond. Door W. GLEUNS, JR. 37

Extrait d'une Traduction du Poème des Femmes *de* SPANDAW, *par* A. CLAVAREAU. 39

Hollands Tuinlieden. Aan M. WESTERMAN. Door J. J. WIJSMULLER. 41

Op de Afbeelding van den Admiraal MARTEN HARPERTZ. TROMP. Door J. O. LUDER. 43

Aan den Zanger der Onafhankelijkheid. 44

Bladvulling. 44

Leerrede, naar aanleiding van NAHUM I: 7, uitgeſproken op den Bededag, den 2 Dec. 1832, in de Kerk der Hervormden te *Sappemeer*, door J. BAKKER, *Predikant aldaar.* 45

Toeſpraak aan de Christelijke Gemeente, vóór het plegtige Gebed, op den 2 Dec. 1832, naar JAC. V: 13a. 61

Eenige Aanteekeningen, omtrent den aanleg van ſommige Dijken in *Nederland*, en de verſchillende wijzen van beſcherming der Buitengloojingen aan de Zeedijken. Door F. W. CONRAD, *Ingenieur van den Waterſtaat te Rotterdam.* 69

INHOUD.

Bijeenkomst van Lord BENTINK, Generaal-Gouverneur van *Oostindië*, RUNJIT SINGH, Koning van *Punjab*. 76
Katholicismus in *Frankrijk*. 85
De tegenwoordige Leefwijze der *St. Simonisten*. 86
Fragment-Antwoord op het Fragment uit eenen Brief, over eenige Gebreken en Misbruiken bij de Eerdienst te platten lande. 89
Over de Papierplant der Ouden. 93
JEZUS weende. Door J. VAN DISSEL, JZ., *M. D.* 94
Holland. Door E. J. POTGIETER. 95
Het hedendaagsche *Europesche* Driemanschap, in drie Kniedichtjes. Door S. I. Z. WISELIUS. 96
Eenige Bedenkingen ten aanzien van den toestand des Vaderlands in de jaren 1672 en 1832. Door Mr. P. MABÉ, JUN., te *Haarlem*. 97
Eene Wandeling door de Zalen van het Militaire Hospitaal, geschikt ter verpleging der Gekwetsten, te *Bergen op den Zoom*. Door een' Inwoner te dier Stede. 107
Verhaal van eenen Hongersnood in *Hindostan*. 114
Eenige Aanteekeningen, omtrent den aanleg van sommige Dijken in *Nederland*, enz. (*Vervolg en slot van bl.* 76.) 122
De Panterjagt in *Noord-Amerika*. 131
Verdelging van Ratten. 136
Nog al eens weder iets over Meiboomen. 137
Zestal Portretten. Door *Hollandus*. (Eerste Drietal.) 139
De drie Jonkers. Door E. J. POTGIETER. 143
RICHEUS VAN OMMEREN geschetst in eene Redevoering, gehouden in de Maatschappij *Felix Meritis*, te *Amsterdam*, door JERONIMO DE VRIES. 145
De *Russen* in *Peking*, en de Groote Muur. 162
Uitstapje op het Meer *Michigan*. 165
Hoe gedraagt men zich best na de *Cholera?* 168
De veranderde Publieke Opinie in *Europa* ten aanzien der *Hollanders* en *Belgen*. 176
De Lente. Ode. (1759.) Naar KLOPSTOCK. 181
Zestal Portretten. (Tweede Drietal.) 185
De ongunstige zijde van het Menschelijke Leven, naar JACOB CATS. 189
De Doodendans. En: Aan GÖTHE. 191
Aan de *Franschen*, bij de mare van het bemagtigen der Lunet *St. Laurent*. Door J. W. IJNTEMA. 192
De blinde RODENBACH. 192

RICHEUS VAN OMMEREN geſchetst in eene Redevoering. (*Vervolg en ſlot van bl.* 162.) 193
Een Geſprek in de Benedenwereld tusſchen ALEXANDER DEN GROOTEN, KAREL DEN XII, NAPOLEON en MERKURIUS. Door B. T. LUBLINK WEDDIK. 207
De veranderde Publieke Opinie in *Europa* ten aanzien der *Hollanders* en *Belgen*. (*Vervolg en ſlot van bl.* 180.) 213
Brief van den Schrijver der twee *Carmina Latina*, uitgegeven te *Amſterdam*, 1831 en 1832. 219
Emma. Door E. J. POTGIETER. 224
Tegenbedenking, of de voordeelige zijde van het Menſchelijke Leven. 226
De Togt der *Franſchen* naar de Citadel van *Antwerpen*. Door JOH. HILMAN. 229
Het Schaatsrijden. Door O. IJ. 232
Over het woord ΑΔΕΛΦΟΣ, in de Schriften des Nieuwen Testaments, met betrekking vooral tot den Heere JEZUS. 237
Proeve van Onderzoek naar den Invloed en de Gevolgen van den *Franſchen* Volksaard op den Tijdgeest van *Europa* in het algemeen en van *Oud-Nederland* in het bijzonder. Door S. BLAUPOT TEN CATE, *Leeraar der Doopsgezinde Gemeente te Akkrum*. 241
Narigten, betreffende de IJzerbronnen en IJzerbaden te *Driburg*, alsmede van de zich aldaar bevindende Zwavelſlijkbaden. Door Dr. BRÜCK, *Bronarts te Driburg*. 257
Fac-ſimile van een' geheel eigenhandigen Brief van MICHIEL ADRIAANSZ. DE RUYTER, als Kapitein op het Schip *den Haſe*, geſchreven te *Liſabon*, den 16 September 1641. 264
De Afneming van 't Kruis. Op de Schilderij van RUBBENS. 267
Gezangen, aangeheven door de Kinderen van de Stads-Armenſcholen te *Amſterdam*, 19 Maart 1833. Door H. H. KLIJN. 269
Nieuwe Bijdrage, ten bewijze der noodzakelijkheid eener betamelijke zorg voor ontſlagene Gevangenen. 272
Franſche Letterkundige Kwakzalverij. 273
Welmeenend Aanbod. 275
Jezuiten geen Zangvogels. 275
Hollands Legerhoofden. Door C. G. WITHUYS. 276
De Gezellin des Levens. Naar GÖTHE. Door C. H. S. F. MOORREES. 278

INHOUD.

De Effektenbeurs des Menſchelijken Levens. Door J. W. IJNTEMA. 279
Verhandeling, over eene Natuurkundige Beſchouwing van den Zedelijken Mensch. Door den Hoogleeraar S. STRATINGH, EZ., te *Groningen*. 285
Geneeskundige Bijzonderheid. Door J. C. TELEKE, te *Potsdam*. 310
Eenige Bijzonderheden wegens *Alexandrië* en *Kairo*. 311
Verſlag van een Tooneelſtuk, getiteld: *Le Roi ſ'amuſe, Drame, par* VICTOR HUGO. Door J. W. IJNTEMA. 316
Een Vorst, die lezen noch ſchrijven kan. 322
Brief van een' *St. Simonist*. 323
Wilhelm's Reize. Fragment. Door O. IJ. 324
De Gelofte der Jonkvrouw. Uit de dagen der Kruistogten. Door E. J. POTGIETER. 328
Der groſſe Bettag in den Niederlanden. Door Prof. K. BAUER, te *Darmſtadt*. 330
Ter Nagedachtenis van den *Wandsbecker Bode*. Naar VON STOLBERG. Door J. BRESTHR, AZ. 332
Ter herinnering aan den *Engelſchen* Godgeleerde WILLIAM CHILLINGWORTH. Door Dr. A. NEANDER. 333
Uittrekſel uit een *Arabisch* Handſchrift van MEHEMED HALY *Bacha* aan den Rabbijn ꞩꞩ te *Adrianopel*. 344
Verſlag van het Eiland *Bali*, doch meer bepaaldelijk van het Vorſtendom *Bali Baliling*. Door de Zendelingen MEDHURST en TOMLIN. (*Vervolg van bl.* 655 *des vorigen jaars.*) 347
Verſlag van een Tooneelſtuk, getiteld: *Le Roi ſ'amuſe, Drame, par* VICTOR HUGO. (*Vervolg en ſlot van bl.* 322.) 355
Een Morgen in de *Boulevards* van *Parijs*. Door AUGUST LEWALD. 362
De *Napolitaan* en zijne Heiligen. 367
Ergerlijke Vertooningen te *Napels*. 368
De Slagtoffers van *Napoleontiſche* Dwingelandij. *Een treffend Voorval*. 371
Jozef II en de Kardinaal GANGANELLI. 373
Anekdote van den vermaarden HANDEL. 374
MUSTAPHA-*Pacha* in een *Panorama*. 374
Het levende Skelet is niet meer! 375
Lied vóór den Slag. Naar THOMAS MOORE. Door B. T. LUBLINK WEDDIK. 375
De *Nederlandſche* Krijgsman. Door G. TEN BRUGGENCATE, HZ. 376
De Tijdgeest. Naar J. F. CASTELLI. Door J. J. ABBINK. 378

INHOUD.

Ter herinnering aan den *Engelſchen* Godgeleerde WILLIAM CHILLINGWORTH. (*Vervolg en ſlot van bl.* 343.) 381
Noord-Amerikaanſche Vogels. Door AUDUBON. — De Spotvogel. 393
Verſlag van het Eiland *Bali*, doch meer bepaaldelijk van het Vorſtendom *Bali Balilling*. (*Vervolg en ſlot van bl.* 355.) 398
Het Avondeten bij COLOCOTRONI. 406
Huile acoustique, of Middel tegen de Doofheid. (Brief van Doctor VROET aan HILLETJE.) 413
De *San Pedro Nolasco*-Berg. 419
De getrouwe Dienstknecht. 421
Morgengebed, naar het volmaakte Gebed. 421
Op eene Afbeelding van *Nederlands* grootſten Zeeheld. Door J. O. LUDER. 423
Muzijk. Naar THOMAS MOORE. Door B. T. LUBLINK WEDDIK. 424
Jufvrouw Revolutie. Door H. J. POPPE. 425
Bij het zien van den eerſten Bovenlandſchen Grasmaaijer. Door J. W. IJNTEMA. 428
Welkomgroet aan de *Nederlandſche* Helden, bij den terugkeer uit *Frankrijk*. Door W. H. WARNSINCK, BZ. 429
Mejufvrouw *Lente's* Groot Concert, in de Opperzaal van 't Hout. Door J. W. IJNTEMA. 431
Leerrede. ABRAHAM als Krijgsheld beſchouwd. Door F. HOEKSTRA, *Leeraar der Doopsgezinde Gemeente te Harlingen*. 433
Vlugtige Schets van *Delhi*, de Hoofdſtad des *Grooten Mogols*. 446
Noord-Amerikaanſche Vogels. (*Vervolg van bl.* 397.) — De Adelaar aan de oevers van de *Miſſiſippi*. De groene Specht. De Uilen der Nieuwe Wereld. De Spreeuw van *Baltimore*. 448
Een Bezoek op het Admiraalſchip van den *Kapudan-Pacha* in 1829. 453
GUSTAAF DE IV, gewezen Koning van *Zweden*. 456
Huile acoustique, of Middel tegen de Doofheid. (*Vervolg en ſlot van bl.* 418.) 458
De Bruiloft in eene der vroegere Volkplantingen in *Noord-Amerika*. *Eene ware Geſchiedenis*. 462
De Monſtermortier der XVde Eeuw. Medegedeeld door W. H. WARNSINCK, BZ. 470

Eene Recenſie van een Moffrikaansch Boek in een dito Tijdſchrift, waar eenen *Hollander* de lever van ſchudt. 471
Zang der voor het Vaderland Geſneuvelden. Door F. W. CONRAD. 473
Het Gevecht van den Leeuw en den Stier. (1568.) Door Jʰ. KRAMERS, JZ. 475
Op het ſpringen van het dusgenaamde Monſtermortier. Door J. W. IJNTEMA. 480
Redevoering, over het belangrijke der Schilderkunst, in betrekking tot de Geſchiedenis des Vaderlands. Door J. VAN HARDERWIJK, RZ. 481
Merkwaardigheden uit de Natuurlijke Geſchiedenis van den *Luiaard*. Naar WATERTON. 495
Over den te grooten ſpoed van ſommige Geneesheeren bij het bezoeken hunner Patiënten. 500
De ter dood veroordeelde. Door E. J. POTGIETER. 515
De Bruiloft in eene der vroegere Volkplantingen in *Noord-Amerika*. (*Vervolg en ſlot van bl.* 470.) 520
Een woord uit *Berlijn*, rakende eene beruchte, thans ook te *'s Gravenhage* ten Tooneele gevoerde, *Opera*. 529
Aan de Helden van het Kasteel van *Antwerpen*, bij hunne wederkomst uit *Frankrijk*. Door C. G. WITHUYS. 530
De lichtzijde der Cholera. *Beſpiegeling*. Door J. W. IJNTEMA. 536
Bij de Oprigting van NAPOLEON's Standbeeld te *Parijs*. 542
Voorlezing, over drie belangrijke Kunſten in de Menſchelijke Zamenleving. Door R. DE VRIES, te *Monnikendam*. 545
Merkwaardigheden wegens den Mieren-eter. Naar WATERTON. 561
Over den te grooten ſpoed van ſommige Geneesheeren bij het bezoeken hunner Patiënten. (*Vervolg van bl.* 514.) 564
Noord-Amerikaanſche Vogels. (*Vervolg van bl.* 453.) — De *Oostindiſche* Kernbijter. De Houtſpecht. De kaalkoppige Adelaar. 577
Een Bezoek te *Zwijndrecht*. 582
De Handſchoen. Naar SCHILLER. Door J. B., AZ. 588
Invallende Gedachten op *Zorgvliet*. 590
Raadt, raadt, wat is dat? Door H. C. DRESSELHUYS. 591
Op het ſterven van vele Kinderen, in de Lente van 1833. 592

INHOUD.

Bijſchrift van VOLTAIRE op een Standbeeld van KUPIDO. 592
De Toekomst van *Europa*. 593
Het Heimwee der *Zwitſers*. 601
Noord-Amerikaanſche Vogels. (*Vervolg van bl.* 581.) — De Nachtuil aan de *Miſſiſippi*. — De wilde Kalkoen. 602
Fac-ſimile van eenen eigenhandigen Brief van den Drosſaard PIETER CORNELISZOON HOOFT aan den *Amſterdamſchen* Hoogleeraar CASPAR VAN BAERLE van den 13 September 1646. 608
Over den te grooten ſpoed van ſommige Geneesheeren bij het bezoeken hunner Patiënten. (*Vervolg en ſlot van bl.* 577.) 609
Bijdragen ter nadere kenſchetſing der *Groote Natie*. 617
De vruchtbare Echt. 622
Bemoediging. Naar het *Hoogduitsch* van VON SALIS. Door J. VAN HARDERWIJK, RZ. 622
Ter Gedachtenis van mijnen Vriend P. J. KOOLHAAS, in leven Predikant te *Hoorn*, overleden te *Haarlem*, 15 Julij 1833. Door A. F. SIFFLÉ. 624
Het Zwaard. Door G. T. LUBLINK WEDDIK. 626
La première Matinée du Printemps. Traduit de Mr. J. W. IJNTEMA, *par Mr.* AUGUSTE CLAVAREAU. 628
De verongelijkte Kapitein. Door G. H. NAGEL. 631
Aan mijnen Neef A. H. VAN KERKWIJK, *Luitenant ter Zee*. 632
In den Morgenſtond, op een Kerkhof. 632
Huwelijksgeluk. 632
Schets van den Invoed der Volksberoerten op de Kunſten. Voorgedragen in de vierde Klasſe van het *Koninklijk Nederlandsch Inſtituut*, door derzelver Medelid H. H. KLIJN, Nov. 1832. 633
Bijdrage ter beoordeeling van de waarheid des verhaals aangaande de Regtspleging van KAREL DEN STOUTEN. Door ISAK VAN HARDERWIJK, *Predikant te Katwijk aan Zee*. 650
Noord-Amerikaanſche Vogels. (*Vervolg en ſlot van bl.* 608.) — De Trekduiven. 657
Zou het lager Onderwijs ook nog iets te wenſchen overlaten? 665
De *Parijzer* Koetſiers. 670
Engelſche Bazars van eene geheel bijzondere ſoort. 679
De blik naar beneden. Anekdote van den Schilder TISCHBEIN. 680
Herinnering aan de Helden van Augustus. Door J. W. MULLER, te *Rotterdam*. 683

Liederen uit den *Spaanſchen* tijd. *Heyligerlee*, 23 Mei 1568. Door E. J. POTGIETER. 684
De grootſte Man. Naar G. E. LESSING. Door J. W. IJNTEMA. 688
Over de Mogelijkheid van duurzamen Vrede. Door S. E. WIELING. 689
Over de in Steenklompen en Boomſtammen levend gevondene Padden. 707
Geſprek van eenige Geleerden in een Koffijhuis, over de Beſmettelijkheid der *Cholera*. 710
De zoogenaamde Zilverklokken. 713
Uitbreiding van den Handel in Hoendereijeren, dien *Frankrijk* met *Engeland* drijft. 715
Turkſche Belastingen. 716
Pracht in de nieuwe *Engelſche* Herbergen. 716
De *Bolognees* in de Opera. 717
Koninklijke Wenk. 719
Naïve Vraag van PIRON. 719
Nieuwe ſoort van Gezigtkundige Begoocheling. 720
Het laatſte Roosje van den Zomer. Naar THOMAS MOORE. Door G. T. LUBLINK WEDDIK. 721
De laatſte Herfstmorgen buiten. Door J. W. IJNTEMA. 721
Aan den Marquis DE THOUARS. Door J. W. IJNTEMA. 724
Geſprek over den Doop. 725
Naamafleiding van den *Luipaard*. Door J. G. C. KALCKHOFF. 736
Dichterlijke Bijdrage tot de Cholera-Litteratuur. 738
De *Hottentotten* in *Zuid-Afrika*. 741
De *Engelſche* Koolmijnen. 743
EDMUND KEAN, de *Britſche* Tooneelſpeler. 746
De Veldmaarſchalk KUTUSOW. *Hiſtoriſche Anekdote*. 750
De Beursdames van *Parijs*. 752
De tachtigjarige Advocaat. Door G. H. NAGEL. 753
De gecomplimenteerde Vrijheer. 756

Het *Fac-ſimile* van den Brief van M. A. DE RUYTER te plaatſen tegenover bladz. 264.

Het *Fac-ſimile* van den Brief van P. C. HOOFT te plaatſen tegenover bladz. 608.

MENGELWERK.

EEN WOORD AAN ONZE GEACHTE LEZERS, BIJ DEN AANVANG VAN HET JAAR 1833.

Wij zijn een' nieuwen jaarkring ingetreden! Dat is voor ons, menſchenkinderen, die hun aardſche leven bij jaren en dagen berekenen, altijd een belangrijk en plegtig tijdſtip, 't welk ons tot ernſtig nadenken ſtemt. Wij trachten die nieuwe reeks van maanden, weken, dagen en uren te overzien; onze verbeelding zweeft in de donkere toekomst; en hoe gaarne zouden wij den ſluijer even opligten, en de vraag beantwoord zien: wat ſtaat ons in dit jaar te wachten? Geen wonder! wat al gewigtige veranderingen in ons lot en dat der onzen, hoeveel zegen en onheil kan één jaar niet aanbrengen! Maar met verdubbelde kracht treft ons die gedachte bij den aanvang van het jaar 1833, voor het lot van ons Vaderland en van ons werelddeel *misſchien* een beſliſſend, *zeker* een merkwaardig jaar. Meer dan ooit dringt thans die vraag zich aan ons op: wat hebben wij voor ons dierbaar Vaderland te hopen of te vreezen? welke uitkomſten en omkeeringen, zegenrijke of heillooze, zullen wij in dit jaar beleven? — Wij weten het niet, en God zij geloofd, dat wij het niet weten! Zoo eens iemand, bij den aanvang des afgeloopen jaars, ons met onbedriegelijke zekerheid had voorſpeld: De onzekere en kommervolle toeſtand, waarin het benarde Vaderland ſedert het Belgisch oproer verkeert, zal niet ſlechts onafgebroken voortduren, maar eene vereenigde Franſche en Engelſche krijgsmagt zal u ter zee en te land beſtoken, uwe eigendommen rooven, met vertrapping van alle menſchelijke en Goddelijke wetten het ſnoodst geweld tegen u plegen, en Europa zal het hemeltergend onregt aanzien en dulden! Bovendien zal de Engel des verderfs, die zijne ſlaande hand over ons werelddeel houdt opgeheven, de

gevreesde Cholera, die tusschen de Indiën, waar zij haren oorsprong nam, en de gewesten, die wij bewonen, vijftig millioenen lijken heeft gezaaid, onverhoeds, van eene zijde, van waar gij haar het minst verwacht, binnen uwe landpalen doordringen, en ook onder u hare verwoestingen aanregten! ... Zoo eens iemand, met volkomene zekerheid, ons dit alles had voorspeld, hoe zouden wij gebeefd en gesidderd hebben! Hoe menigeen, onder het vooruitzigt van zooveel leeds bezweken, zou misschien in de wanhopige klagt van JONA zijn losgebarsten: *Heer! neem toch mijne ziele van mij! want het is mij beter te sterven dan te leven.* (*Jona* IV: 3.)

En nu — ? Onder de hulpe van God, zijn wij ook dit jaar al de rampen, die het over ons bragt, doorgeworsteld, en vonden zelfs meer stof tot danken dan tot klagen. *Volharding* bleef de leuze van onzen grootmoedigen Vorst, door God gezegend met kracht uit de hoogte; *volharden* was de keus van Nederland. In éénen zin en geest, kalm in het barnen der gevaren, boden wij het hoofd aan onze magtige vijanden, en leerden het aan de wereld, dat *eendragt magt maakt.* In onze eigene Geschiedenis weten wij geen tweede tijdperk van zulk eene volkomene eensgezindheid aan te wijzen. Waar wij eertijds verguisd en gesmaad werden, doen zich reeds luide stemmen van toejuiching en bewondering hooren. En wat de vernielende ziekte betreft, hare verschijning, voortgang en afneming in onze gewesten heeft ons eene treffende verklaring en bevestiging opgeleverd van DAVID's woorden: *Laat ons toch in de hand des Heeren vallen, want zijne barmhartigheden zijn vele; maar laat ons niet in de hand van menschen vallen!* (II *Sam.* XXIV: 14.)

Nog waakt voor ons de God onzer Vaderen. Nog heeft Hij, als weleer, zijne stormen, onweders en bliksemen gereed, om ons te beschermen en te verdedigen. Die wetenschap is ons genoeg. Wij begeeren geene andere. Met deze treden wij het jaar blijmoedig in, en gaan de onzekere toekomst vertrouwend tegen. Neen!

Nederland zal niet ondergaan. Misschien is zelfs het plekje gronds, dat wij bewonen, in den raad des Allerhoogsten, nog tot groote en gewigtige einden bestemd. Het is in het laatste tweetal jaren meermalen aangemerkt, maar wij kunnen het onszelven niet te dikwijls herinneren, dat wij een nieuw tijdperk onzer Geschiedenis zijn ingetreden. — Landgenooten! Moed en vertrouwen op God! Hij helpt, die zichzelven helpen. Mannen en Vrouwen! Huisvaders en Huismoeders! Jongelingen en Maagden! Dichters en Redenaars! Kunstenaars en Beoefenaars der Wetenschappen! Elk zij getrouw en ijverig in zijnen kring! Elk drage naar vermogen bij, om de welvaart en bloei des Vaderlands te bevorderen, en deszelfs roem met nieuwen luister te doen prijken onder de volken der aarde!

HET VERTROUWEN OP GOD, OOK IN DEN STRIJD TEGEN OVERMAGT.

Door

F. HOEKSTRA,

Leeraar der Doopsgezinde Gemeente te Harlingen. (*)

Waarde Landgenooten! Geliefde Medechristenen!

Zoo ik niet vooronderstellen mogt, dat het u allen bekend ware, zou ik mij bezwaarlijk kunnen weêrhouden, u het eenvoudig schoone en tevens roerende staatsstuk voor te lezen, waarbij wij tot dit plegtig uur alhier zijn opgeroepen; nu niet, gelijk wel voorheen, op den strengen toon van een bevelschrift, maar door eene vaderlijke uitnoodiging; nu niet in het belang van eene bovendrijvende partij, maar voor het belang en behoud van het geheele vaderland, dat in nood is.

Welaan! vereenigen wij ons, met den Koning en het geheele *Nederlandsche* volk, voor den troon des Almagtigen,

(*) Biddagsleerrede, uitgesproken op den 2 Dec. 1832.

om ootmoedig Zijne hulp en zegen af te ſmeeken ter beſcherming van het vaderlijk erf, dat zoo menigmaal door Zijnen arm uit de bangſte nooden werd gered.

Heiligen wij aanvankelijk onze bijeenkomst in dezen tempel door het gebed.

De Heer, die mij van de hand des Leeuws gered heeft en uit de hand des Beers, die zal mij redden uit de hand dezes Filistijns.

I SAM. XVII: 37.

Al vroeg, M. H., openbaren zich veeltijds in den mensch de kiemen van die bijzondere geaardheid en talenten, waardoor hij vervolgens het meest zich onderſcheidt, en, zoo de omſtandigheden tot verdere ontwikkeling medewerken, boven anderen uitmunt, en zich een' grooten naam bij de wereld kan verwerven. In den jongeling, in het kind zelfs laat zich niet zelden die oorſpronkelijke aanleg opmerken, als een wenk van zijne volgende beſtemming in mannelijke jaren. De geleerde van naam, de dichter, de kunſtenaar, de held gaf meestal in zijne jeugd, of nog vroeger, eenige blijken van zijne neiging en geſchiktheid voor het vak, waarin hij naderhand met ſchitterenden glans optrad.

De levensgeſchiedenis van groote mannen leveren hiervan onderſcheidene voorbeelden op, en zouden ongetwijfeld een nog veel grooter aantal bevatten, indien het huiſelijk leven of het bedrijf en de voorvallen van het eerſte tijdperk der vermaard gewordene vernuften en uitſtekende perſonen niet zoo dikwijls in het duistere lagen. Bij gebrek van vroegere aanteekeningen, moet de Geſchiedſchrijvers zich doorgaans bepalen tot het openbaar tooneel, waarop zij te voorſchijn kwamen en tot het laatſte bedrijf toe eene hoofdrol ſpeelden. De enkele trekken van ſommigen vóór hunne openbare optreding, van de eerſte levensjaren bekend geworden, en hier en daar in de geſchiedverhalen verſpreid, zouden, naar wij vertrouwen, de gegrondheid onzer gemaakte aanmerking toereikend bevestigen. Doch inzonderheid ſchijnt dezelve te

gelden met betrekking tot ſtoutmoedige en krijgshaftige karakters. Van velen der zoodanigen vinden wij vermeld, hoe zij, reeds als knapen en jongelingen, door roekeloosheid, vurigheid van geest, onderneemzucht, onbevreesdheid, en het bedrijven van allerlei waagſtukken, een' heldenaard aanduidden, die, ingevolgd wordende, hen in rijper jaren tot een' hoogen rang onder de groote mannen van die loopbaan verhief. Om ſlechts één voorbeeld onder vele anderen te noemen, herinnere men zich (gelijk wij zoo gaarne doen als *Oud-Nederlanders*) onzen wereldberoemden zeeheld, den grootſten misſchien van allen, den eenigen in zijne ſoort, als men bij zijnen heldenmoed al zijne overige voortreffelijke zedelijke hoedanigheden in aanmerking neemt. Was hij het niet, die, nog een lijnbaansjongen zijnde, uit loutere aandrift naar de ſpits van den ſtadstoren klauterde, als een voorſpel van de menigvuldige ſtoute en roemrijke daden, welke hij naderhand in de dienst van zijn vaderland verrigt heeft, zoodat hij allerwegen de ſchrik der vijanden werd?

Doch, om tot de Gewijde Geſchiedenis terug te keeren, overeenkomſtig de plaats, waarin ik ſpreek; DAVID, wiens gezegde wij in den tekst lezen, mag insgelijks onder dergelijke voorbeelden geteld worden. Als jongeling, toen hij zijns vaders kudden hoedde, openbaarde zich reeds in hem de heldenziel, die in hem ſchuilde, door het verſlaan van een' leeuw en een' beer, die op de kudde aanvielen. In de borst van den jeugdigen Herder vonkelden de ſpranken van een' vurigen geest en ſchitterende talenten, waaruit vervolgens een zegevierend Legerhoofd en een der beroemdſte Koningen opgroeide.

En het was geen wild vuur van losſe, opbruiſende dapperheid, dat in DAVID gloeide, maar van eene bedaarde en welgevestigde kloekmoedigheid. De ziel van DAVID, hoe jong ook, was doordrongen van godsdienſtige beginſelen. Hij ſteunde niet op eigene krachten, maar op de hulp van den Heer der heirſcharen. Dit

godsdienſtig vertrouwen was het voornamelijk, dat hem zoo moedig en ſterk maakte. De Heer, die hem gered had uit de magt des leeuws en des beers, zoude hem ook redden uit de hand des *Filiſtijns*. Dit vertrouwen bleef hem onwankelbaar bij, ook in den ſtrijd tegen overmagt. Hoe toepaſſelijk, M. H., is dit voorbeeld op de benarde omſtandigheden, waarin ons dierbaar vaderland gebragt is door het alleronregtvaardigst geweld van overmagtige vijanden! Hoe zeer zullen wij allen zulk een vertrouwen noodig hebben, om in den ongelijken ſtrijd ſtaande gehouden te worden! Laat ons dan met zoodanige overwegingen in dit plegtig uur ons bezig houden, nadat wij vooraf DAVID's betuiging in haar verband met de geſchiedenis beſchouwd zullen hebben.

Onder SAUL's regering waren de *Israëliten* weder genoodzaakt ten ſtrijde te trekken tegen de *Filiſtijnen*, hunne oude en meest geduchte vijanden. De beide legers ſtonden op hoogten in eene vijandige houding tegen elkander geſchaard, zijnde door eene vallei geſcheiden. Zoo welgevestigd ſcheen van weerskanten hunne ſtelling, of zoo ontzagwekkend hunne magt, dat geen van beiden den eerſten aanval durfde wagen. Langen tijd bleven zij dus werkeloos, ſchoon ſteeds in eene dreigende vertooning, ſtaan. Alleen kwam er uit het heir der *Filiſtijnen* in het dal een man te voorſchijn van eene ongemeene lengte en van het hoofd tot de voeten zwaar gewapend, met name GOLIATH, hebbende nevens zich nog een' ander' *Filiſtijn*, die hem tot ſchild- of wapendrager diende. Met eene trotſche houding en even trotſche en honende taal naderde hij *Israëls* ſlagorden, dagende op een' ſnoevenden toon een' van SAUL's krijgslieden uit, om met hem te ſtrijden, en door dit tweegevecht het lot der beide volken te beſliſſen. SAUL en gansch *Israël* verſchrikten op het zien en hooren van dezen geweldigen man, zonder dat iemand het waagde tegen hem op te komen.

Intusſchen werd DAVID, een van de acht zonen van ISAI, een hoogbejaard grijsaard, die te *Bethlehem*

woonde, van zijnen vader naar het leger gezonden, om zijne drie broeders, die mede uitgetrokken waren, te bezoeken, gelijk ook DAVID in 't begin hen derwaarts schijnt verzeld te hebben, maar, als zijnde de jongste en bij de oppassing van het vee zijne tegenwoordigheid vereischt wordende, naar huis teruggekeerd te zijn. Doch de vader, na langen tijd te vergeefs op tijding uit het leger gewacht te hebben, en deswege misschien ongerust geworden, zond DAVID heen, om naar den welstand van zijne uitgetrokkene zonen bovenal, en den verderen staat van zaken te vernemen, gevende hem eenigen voorraad van leeftogt voor zijne broeders mede, en een geschenk van roomkaas voor den Opperbevelhebber. Hoe ligt, M. H., van welke zoo velen thans gelijke betrekkingen tot het tegenwoordig krijgstooneel hebben, hoe ligt kunt gij u deze teedere bezorgdheid des ouden vaders verbeelden!

DAVID, buiten dat door jeugdige drift en een vurig verlangen naar de legerplaats aangespoord, aarzelde geen oogenblik met het volbrengen van den vaderlijken last. Bij zijne aankomst vond hij de beide legers in beweging, om zich in slagorde te stellen, onder het aanheffen van een daverend krijgsgeschreeuw. DAVID ontdeed zich spoedig, bij de eerste wacht, van zijne bagaadje, zocht zijne broeders op, en vraagde naar hunnen welstand. Maar, terwijl hij met hen sprak, vertoonde zich dezelfde kampvechter in de nabijheid, op gelijke wijze als te voren, en met dezelfde smaadtaal, iemand tot den strijd uitdagende. Eene algemeene huivering verspreidde zich op nieuw door *Israëls* gelederen, en ieder deinsde veeleer terug, dan dat hij het waagde, den geduchten *Filistijn* onder de oogen te zien, niettegenstaande de groote beloften, door SAUL gedaan aan den overwinnaar van dien tergenden uitdager.

DAVID zag en hoorde dat alles aan met de uiterste verontwaardiging. In plaats van vrees, ontbrandde zijn heldenvuur. Hij liep van den eenen naar den anderen rond, en kon niet nalaten, zijne ongeduldige drift, om dien

hoon te wreken, openlijk bot te vieren. Gloeijende van vaderlandsch eergevoel, riep hij uit: „ Hoe! zal deze onbeſnedene, deze *Filiſtijn*, deze ſlaaf van doode Afgoden, de ſlagordenen van den levenden God ſtraffeloos honen? Als niemand het wagen durft dien hoon te wreken, (voegde hij er waarſchijnlijk bij) dan zal ik het doen." Maar ELIAB, zijn oudſte broeder, ergerde zich aan deze taal, en beſchouwde dezelve als eene uitbarſting van onbezonnen drift en vermetelheid. ELIAB dan beſtrafte openlijk zijnen jongen broeder op een' heftigen en ſpijtigen toon, alsof hij zeide: „ Wat doet gij hier? Op wiens bevel komt gij hier? Het ware vrij wat beter geweest, dat gij bij de ſchapen gebleven waart; daar was uw post, niet hier. Hoe zal het nu met de kudden in de woestijn gaan? Onder wiens opzigt hebt gij die gelaten? Maar ik ken uwe vermetelheid, uwe looze en onberadene aanſlagen: gij zijt uit loutere nieuwsgierigheid naar den krijg herwaarts heen geſlopen." Uit deze ſcherpe beſtraffing blijkt genoeg, dat de broeders den ondernemenden aard van DAVID uit vorige ſtukken kenden, en door wangunst en jaloezij tegen hem waren ingenomen, eveneens als vroeger de oudere broeders van JOZEF tegen dezen.

DAVID, echter, liet zich ook hierdoor niet weêrhouden van zich tot den ſtrijd bereidvaardig te toonen. Hij ſchroomde zelfs niet, dit voor SAUL te verklaren, nadat deze, van hem gehoord hebbende, hem bij zich had laten komen. „ *Niemand ontvalle het hart*," (dus ſprak hij tot den Koning) niemand ontzinke de moed. *Uw knecht zal heengaan en ſtrijden met dezen Filiſtijn.*" Met verwondering hoorde SAUL deze taal van een zoo jong, onervaren mensch, die daarbij klein van geſtalte was. Met ernst ontraadde hem de Koning een' zoo ongelijken ſtrijd, als vreezende, dat hij bij geene mogelijkheid beſtand zoude zijn tegen den forſchen GOLIATH, eenen krijgsman van zijne jeugd af aan. Hierop verhaalde DAVID eenvoudig, hoewel tevens met een' ontvonkten heldengloed op het gelaat, hoe hij eens,

zijns vaders ſchapen hoedende, een' leeuw en ook eens een' beer een ſtuk van het vee zag wegrooven, het dier achterna liep, en hetzelve (na het misſchien zijnen gepunten herdersſtaf in den opgeſperden muil gewrongen te hebben) aangreep en doodſloeg. „Zou ik dan dulden, (ging hij voort met verhoogden moed) dat een onbeſneden *Filistijn* de ſlagorden van den levenden God hone? Neen! het zal hem vergaan als den leeuw en den beer. *De Heer, die mij uit den klaauw des leeuws en des beers gered heeft, zal mij ook redden uit de hand des Filistijns.*"

De moed en bijzonderlijk misſchien het vast vertrouwen van DAVID op den levenden God, den God *Israëls*, met den aandrang van jeugdig vuur uitgeſproken, deelden zich aan den Koning mede. SAUL althans gaf vrijheid tot het tweegevecht, onder toewenſching van 's Heeren bijſtand. Maar voor het minst (dacht hij) moest de Herder niet zoo ongewapend, als hij daar ſtond, uittrekken. De Koning liet hem van zijne eigene kleederen aantrekken, zette hem een' helm op het hoofd, een pantſier daarbij voegende, en gordde het koninklijk zwaard hem op zijde. Maar DAVID, zulk eene wapenrusting geheel ongewoon, verklaarde, dat hij zich daarin naauwelijks bewegen kon. Hij lag ze dan weder af, nam zijnen herdersſtaf in de eene hand, en een' ſlinger in de andere, met vijf ſteenen (of het ware, dat hij in de eerſte ſlingering miste) in zijne tasch, en ging alzoo den *Filistijn* te gemoet. Deze naderde insgelijks — zag uit de hoogte op het kleine jonge mensch neder, dat tegen hem wilde ſtrijden, en wel zonder iets anders, dat naar een wapentuig geleek, bij of aan zich te hebben, dan een' ſtok! Deze vermetelheid alleen was genoeg, om den grooten krijgsman met verontwaardigden toorn te vervullen. „*Ben ik een hond, dat gij met ſtokken op mij afkomt?*" graauwde hij DAVID toe met een' vreeſelijken vloek. „Straks zijt gij een kind des doods, en uw vleesch zal ik ter prooije van roofvogels laten." DAVID daarentegen verklaarde op zijne beurt, dat dit het lot van den *Filistijn* zijn zoude, offchoon deze met

zwaard en ſpies en ſchild gewapend was. Hij voorſpelde hem en zijn geheele leger op dezen dag den dood, niet in naam van nietige Afgoden, maar in den naam van den eenigen Heer der heirſcharen, van welken alleen de overwinning afhing, en op wiens hulp alleen hij vertrouwde.

Terwijl de reusachtige kampvechter, in zijne zware wapenrusting, met een' trotſchen en langzamen tred naderde, als zeker genoeg, dat hij het leven van den jongeling in zijne hand had, liep DAVID op hem toe, en, vóór dat deze tijd had het zwaard te trekken, trof hij hem met den gereeden ſlingerſteen in het voorhoofd, zoodat het logge gevaarte als een os ter aarde plofte. DAVID hieuw den zieltogenden GOLIATH met diens eigen zwaard het hoofd af; en daarmede was op hetzelfde oogenblik de geheele nederlaag van het vlugtend heir der *Filistijnen* beſlist.

Het is dan zoo ver gekomen, M. G., dat men ons door geweld wil dwingen tot de vernedering, die men duslange door listige en ſlepende onderhandelingen te vergeefs gezocht heeft! Onze vijanden hebben eindelijk onbeſchaamd het masker afgeworpen, en openlijk aan de wereld verklaard, dat zij geen ander regt kennen, dan dat van den ſterkſten, het regt van het wild gedierte in het woud! Twee der geduchtſte Mogendheden, van oudsher wangunſtig en jaloersch omtrent onzen roem en welvaart, hebben zich daartoe vereenigd. Trotsch op hunne reuzenmagt, ſtaan zij in eene dreigende houding tegen *Neêrlands* ſlagorden over. Het verſchil van ſtrijdkracht is nog veel grooter, dan dat van DAVID en GOLIATH. Geen wonder, dat gij tusſchenbeiden met bange bekommering den uitſlag van een' zoo ongelijken kamp te gemoet ziet, en wel eens heimelijk, in het hart benepen, van ſchrik terugdeinst. Onze ſlagorden echter, die zoo langen tijd, na vroeger betoonden mannenmoed, met taai geduld onze grenzen en vestingen bewaakt hebben, ſchrikken niet voor de overmagt. Integendeel ſchijnen zij des te ſter-

ker van heldenmoed te vlammen, hoe dreigender het gevaar wordt. Wat zeg ik! — de geheele Natie ſchaart zich als één eenig man rondom den Troon. Regering en Volk zijn één, zoo als nergens elders een voorbeeld gevonden wordt, en zoo als misſchien nimmer Volk en Regering één geweest zijn; een waarlijk treffend ſchouwtooneel, dat geheel *Europa* met verbazing aanſtaart, en vriend en vijand hoogachting, eerbied en ontzag inboezemt. Ja, *ook* den vijand, die gehoopt had, door zijne dreigende vertooningen, door zijne ſchrikverwekkende toebereidſelen, en althans door zijne geweldige aanvallen, weldra verwarring, radeloosheid en verdeeldheid hier te lande te zullen bewerken, en ons het hoofd in den ſchoot te doen leggen, vooral nu hij al brullende en brommende met opgeſperden muil op ons afkomt, en onze ſchepen als weerlooze ſchapen wegrooft; heldendaden, zulke gedrogten waardig! — Maar te vergeefs. De Regering blijft pal ſtaan, en met haar het geheele Volk. Zelfs ſchijnt de vijandelijke aandrang van buiten de ineenſluiting van harten en handen van binnen des te ſterker te bevestigen.

Geen wonder dan ook, dat wij tevens met fierheid en vertrouwen ons als boven het lot kunnen verheffen. Te meer, indien wij terugzien in de dagen van ouds, en de wonderen des Heeren gedenken; gedenken, hoe menigmaal dit land, als een kunstwerk aan de zee ontwoekerd, uit dringenden nood gered is, en niet alleen bewaard gebleven, maar zelfs tot hoogeren luister verheven. DAVID ſterkte zijnen moed door herinneringen van voorgaande uitreddingen; en daarom vreesde hij ook nu niet voor den ontzaggelijken Reus. De Heer, die hem voorheen gered had uit de klaauwen van het verſcheurend gedierte, zoude hem ook nu redden uit de hand des *Filiſtijns*. En ons, mijne Landgenooten! ontbreekt het geenszins aan zulke moedgevende herinneringen. Geene geſchiedenis van eenig volk is misſchien rijker in merkwaardige voorbeelden van die natuur, dan die van het kleine volk van *Oud-Nederland*. Ik zal dezelve niet

behoeven aan te halen, daar ze bij ieder, niet geheel onbedreven in de vaderlandſche jaarboeken, bekend zijn, en vooral in den tegenwoordigen tijd door geſchriften van den dag telkens verlevendigd worden. Laat mij alleen u het jaar 1672 mogen voor den geest vernieuwen, dat zoo rampvolle en tevens bij de uitkomst roemvolle jaar!

Toen was het, dat dezelfde twee Mogendheden, die ons nu beſtoken, met nog twee andere Bondgenooten zamenſpanden, om het kleine, maar benijde *Holland*, als een ander *Carthago*, te verdelgen. De *Franſchen* alleen gingen, met een heir van 200,000 man, en de beroemdſte Legerhoofden aan de ſpits, op de jonge Republiek los, waartegen de onzen ter naauwernood een achtſte gedeelte geregeld krijgsvolk te velde konden overſtellen, ſchoon onze magt ter zee veel beter tegen den vijand was opgewasſen. Onze vestingen bevonden zich in een' zeer vervallen toeſtand. Tweedragt wroette in de ingewanden van het ſtaatsligchaam, die de overgeblevene krachten grootendeels verlamde. Spoedig drongen dan ook de talrijke benden van alle kanten door, en vielen meer dan drie gewesten van de zeven geheel in 's vijands magt. Toen waren het voorzeker nog veel banger dagen dan de tegenwoordige. En evenwel hebben onze vaderen, door hervatten moed, met hereende krachten, en met vertrouwen op den Heer der heirſcharen, die overmagtige en zegevierende legers tot den terugtogt weten te noodzaken, het verloren grondgebied te herwinnen en ongeſchonden te herſtellen. Doch genoegzaam *zigtbaar* heeft de helpende hand der Voorzienigheid, tot welke zij, als hunnen getrouwſten Bondgenoot, biddend opzagen, tot dien gelukkigen, alle menſchelijke verwachtingen te boven gaanden, uitſlag medegewerkt. Of is het daarvoor niet te houden, dat eene twaalfurige ebbe de vijandelijke vloten het landen, waarmede zij onze kusten bedreigden, belette, en dat ſtraks daarna felle ſtormen dezelve teisterden en geheel verſtrooiden?

Maar wij behoeven niet verder te gaan dan tot onzen leeftijd, om zoodanige, bijkans wonderdadige, verlosſingen en bewaringen te ontdekken. Gij inzonderheid, die met mij de uitkomſten der openbare gebeurtenisſen van een zestig- en zeventigjarig leven aanſchouwd hebt, kunt hiervan getuigen. Hoe vele ſtormen en ſchokken van allerlei aard en uit alle hoeken hebben wij niet doorgeſtaan! Ik behoef ze niet op te tellen. Allen liggen ze u nog levendig in het geheugen. Eenmaal zijn wij geheel door vreemde magt overheerd geweest, en van de lijst der volken uitgeſchrapt. En evenwel zijn onze kluisters weder verbroken, is op nieuw ons volksbeſtaan herboren; en wel met eene zoodanige kracht, dat wij, hoe zeer ook mishandeld, geprangd en benaauwd in den tegenwoordigen tijd, van de magtigſte Rijken met bewondering en als benijdenswaardigen worden aangezien; dat men het althans noodig geacht heeft, ten einde onze vastheid te doen wankelen, tiendubbeltallen van overmagt tegen ons aan te voeren.

Maar de Heer heeft het gedaan; de Heer heeft ons geholpen. En zouden wij, die uit zoo vele en nog grootere gevaren gered zijn, nu niet mogen vertrouwen, dat wij ook uit de hand dier GOLIATHS, dier onbeſnedenen van harten, die den levenden God der geregtigheid niet kennen, maar alleen zweren bij de doode Afgoden van eigene magt en trotſche dwingelandij, zullen gered worden? *Zal God dan geen regt doen zijnen uitverkorenen, die dag en nacht tot Hem roepen, hoewel Hij lankmoedig over hen is? Ik zeg u,* (is de verklaring van den Heiland) *dat Hij hun haastelijk regt zal doen.* — Vleijen wij ons nogtans, M. H., niet te ligt met ijdele hoop. Stellen wij ons de overwinning niet te gemakkelijk voor. De eerſte ſlingerſteen treft niet altoos zoo wis en beſliſſend als die van DAVID, ook ſoms niet de tweede en derde. Tegenſpoeden kunnen ons bejegenen; ook daarop moeten wij ons met een' bedaarden geest en welberaden moed voorbereiden. Houden wij desniettegenſtaande vast aan onze heilige begin-

felen. Hebben onze vaderen niet tachtig jaren lang volgehouden in het vertrouwen op den Heer der heirſcharen tegen den ſterkſten Reus van dit werelddeel? En zij zijn niet beſchaamd geworden, maar hebben, door eene beſliſſende, allerroemrijkſte zegepraal, hem in het einde ter neêrgeveld.

Dit hebben wij alvast bij onze vijanden vooruit, dat wij voor de geregtigheid ſtrijden en zij voor het onregt. En deze alleen kan *des Heeren ſtrijd* genoemd worden. Want, indien men ooit van eene goede en regtvaardige zaak kan ſpreken, dan is het de onze. Van verre en van nabij hooren wij ze als zoodanig openlijk roemen, zelfs van de bevolking dier Regeringen, welke ons aanranden. Is het veeltijds, in gevallen van verſchil, moeijelijk te beſliſſen, wie der beide partijen het regt op zijde hebbe, in het onze blijft geenerhande twijfeling over. Hieromtrent verheft zich ſlechts ééne ſtem onder de verſtandigen en beſchaafden van alle volken. Dit kan niet anders, dan den moed en het vertrouwen verſterken. *De regtvaardige is moedig als een jonge leeuw;* terwijl *de goddeloozen* veeltijds *vlieden, daar geen vervolger is.* Vanhier dan ook die algemeene geestdrift en geestkracht onder onze landzaten van hoogere en lagere ſtanden; vanhier die gewillige opofferingen, hoe zwaar en drukkend ook; vanhier die eendragt en zedelijke kracht, welke een ſterker en duurzamer wapen is, dan ligchamelijke en ſtoffelijke middelen. Daarin overtreffen wij verre onze eerlooze belagers.

Die zedelijke kracht, de vrucht der overtuiging, dat wij voor eene regtvaardige, voor eene heilige zaak ſtrijden, is de eenige grond van een vast vertrouwen op de goedkeuring en beſcherming des Almagtigen, dat ook dan nog het gemoed kan gerustſtellen, al is het dat voor een' tijd of in den beginne de wisſelvallige oorlogskans ongunſtig ſchijne. De raadsbeſluiten des Heeren, ſchoon altoos wijs, zijn echter voor het menſchelijk verſtand dikwerf ondoorgrondelijk. De ſtrijd is niet altoos die der helden, noch de gunst der welwetenden; het paard feilt

ſoms ter overwinning; tijd en toeval wedervaren allen. Maar zij, die geregtigheid liefhebben en God eeren, kunnen nooit geheel hunne ſterkte en troost of hunnen roem verliezen, zelfs niet in hunnen val; terwijl de goddeloosheid daarin wanhopig en magteloos op den grond blijft liggen, of hare zegepralen niets anders zijn, dan gedenkteekenen harer ſchande.

Maar ik zal genoeg gezegd hebben, M. G., om nu met vaderlandſche en geloovige harten tot het nagebed over te gaan.

Neen, wij ſteunen niet op eigene krachten, maar op U, den Eeuwiglevenden, den God onzer vaderen, wiens ſterke arm ons zoo menigmaal uit den nood gered heeft, die zoo menigmaal in onze zwakheid Uwe kracht en majesteit geopenbaard hebt. U roepen wij ook aan in den dag der benaauwdheid. Heere! Heere! zie ook nu met ontferming en in gunſte neder op het geprangde vaderland! Laat ook nu ons vertrouwen op U niet beſchaamd gemaakt worden, maar wees ons nabij met Uwe hulpe en beſchermende hand! Gij alleen zijt de hoogſte ſcheidsman in de twistzake tusſchen ons en onze aanvallers. Gij weet, waar de geregtigheid woont, en daarnaar alleen zult Gij rigten. Hoe goed is het voor ons, dat wij bij deze gedachte niet behoeven te ſchrikken, maar eerder met blijmoedige gerustheid tot U kunnen opzien, en biddend onzen nood en onze belangen U durven aanbevelen!

Hoor, o God! onze ſmeekingen en verzuchtingen voor de redding van het dierbaar vaderland, voor onzen geëerbiedigden en beminden Koning, voor zijn Huis, voor de Prinſen, die aan het hoofd ſtaan van onze krijgsmagt, en voor alle de edele ſtrijders, die, zoo te water als te lande, hun bloed en leven aan de verdediging van de eer en regten van *Nederland* toewijden! Wees met die allen, met alle leden der Staatsregering, in hoogere en lagere posten geſteld! Blijf hun ſteeds nabij, o Heer der heirſcharen! met Uwen raad van wijsheid, getrouwheid en volharding in het goede!

Bewijs, o God der barmhartigheid! aan onze vijanden die genade, dat zij de uitzinnigheid en het wederregtelijke van hunne handelingen leeren inzien, en aflaten van geweld en onregt te plegen. Doch, hebben zij eene ſtrenger tuchtiging noodig, om tot inkeer gebragt te worden, laat dan die tuch-

tiging het meest nederkomen op de hoofden, die de bewerkers van het kwaad zijn! Spaar, ſpaar, o God! zoo veel geſchieden kan, het bloed der onſchuldige ſlagtoffers, opdat zoo min mogelijk de regtvaardige met den onregtvaardigen omkome! Laat de ſtrijd, mag het wezen, kort en roemrijk voor ons zijn!

Gij, o Vader der eeuwen! hebt de tijden en gelegenheden in Uwe magt geſteld. Wij, kortzigtigen, zijn veeltijds ongeduldig in onze wenſchen en vermetel in onze bepalingen. Aan U, den alleen wijzen, moeten wij de bepalingen van den tijd der uitkomſten overlaten. Sterk in alle gevallen onzen moed en vertrouwen! Met eene kinderlijke onderwerping dragen wij ons lot aan U op, en willen wij berusten in Uwe vaderlijke ſchikkingen, o God des vredes en der liefde! Amen! (*)

(*) Voorzang, uit het *eigen Geſchrift van David*, vs. 6 en 7. Tusſchenbeiden, vs. 8 en 9. Nazang, *Pſ.* XXV: 1—3.

DE WERELD DER INSEKTEN.

Aengſtlich ſpann die Raupe ſich die Hülle,
Schlief, und als der Mutter Lebensfülle
Sie erweckte, wähnte ſie ſich neu,
Wuſste nicht, was ſie geweſen ſey.
Freund! ein Traumreich iſt das Reich der Erden.
Was wir waren? was wir einſt noch werden?
Niemand weiſs es! —

HERDER.

De wereld der Inſekten is eene ſchepping van geheel bijzonderen aard, aanlokkelijker, volkomener, poëtiſcher dan de overige, waar het aan leemten en proza niet ontbreekt. Er is wel geen beeld der phantaſie, dat niet zijn *typus* in deze wonderwereld heeft, in welke de ſcheppende kracht der natuur zich, naar 't ſchijnt, met welgevallen aan hare poëtiſche luimen heeft overgegeven. Ja, gemakkelijk viel het, een' kleinen natuur-hiſtoriſchen roman te ontwerpen, die ons in eene nog veel wonderbaar-

der wereld zou overbrengen, dan die der duizend-en-één nacht, en, wat het ſchoonſte is, in eene werkelijke, geene verdichte wereld.

De rups blijft ter plaatſe, waar zij het leven ontvangt, of verwijdert zich althans niet verre. Vóór de behoefte in hem ontwaakt, om het min aanzienlijke kleed af te leggen, drijft hem alleen de zucht om te leven. Maar de tijd nadert, dat hij voor zich een' groven wollen zak, of een' fijnen van zijde, weeft, of zich van eene ſtoffe, zachter en vaster dan velin-papier, eene prachtige mumiënkist met een zonderling masker zamenſtelt, op het dekſel verſierd met fraaije figuren in ſchoone evenredigheid; hij hangt dezelve met taaije draden aan een' zwevenden tak, of bouwt zijne ſlaapkamer in de naauw zigtbare tusſchenruimte van twee ſteenen, of kruipt in een rondom geſloten vaartuig van zand, klei en ſchelpen, en vertrouwt zijne op handene opſtanding aan de golven. Ja! opſtaan doet hij; en de fabel van den vogel Feniks verwezenlijkt zich, honderdduizendmaal in elken lentemorgen, voor de voeten des wandelenden natuuronderzoekers.

Daar is hij herrezen! Hij is het niet, en toch is hij het; het is hetzelfde wezen in geheel andere gedaante: maar hoe oneindig veel heeft hij bij de gedaantewisſeling gewonnen! Ziet hem: hier duikt hij, met verborgene vleugelen, in het water; daar wiegt hij zich in de lucht. De vlerken, welke hij ontplooit, zijn geene vlerken als andere: over ſterke, beweegbare ſpieren is de teederſte huid geſpannen, op welke millioenen ſtofdeeltjes liggen uitgeſtrooid, welke goud en diamanten in glans te boven gaan, en wier kleinſte zich, voor het gewapend oog, als eene ſchitterende vogelveêr vertoont. Dikwijls verbergt hij deze vlerken onder een doorſchijnend harnas, fraai om waar te nemen.

Ja! hij is weêr verrezen, ſchoon en heerlijk, met liefdedrift begaafd, tot dagen van genot. Gering Inſekt! veracht beestje! En toch omvat uw leven als 't ware alles, wat de Mensch van de Eeuwigheid hopen en

wenſchen kan! Na verſcheidene herſcheppingen, heeft eindelijk het Inſekt zijne laatſte gedaante aangenomen, voor ons zinnelijk waarneembaar, maar die welligt zelfs weder ſlechts eene proef is van die gedaantewisſelingen, welke hem in de onafgebrokene herſcheppingen der ſtoffe wachten.

De Voorzienigheid heeft het Inſekt, op den trap zijner volle ontwikkeling, niet naakt en weerloos in de wereld gezonden, gelijk den Mensch. Hij bezit nevens zijnen rijken tooi alle werktuigen voor de nijverheid, alle wapenen voor den krijg, en zijn inſtinkt geleidt het, even als ware het 't beſchaafdſte verſtand. Hier voert het met zich ſtevige boren; daar ſpaden om te graven, zagen om te ſnijden, tangen om naar zich te trekken en te verſcheuren. Hier draagt het aan de borst een puntig, beweegbaar zwaard; daar ſleept het eene ſcherpe ſabel met zich. Hier bergt het, in eene buigzame ſcheede, een' onzigtbaren, vergiftigden dolk; ginds laat het eene buis ſpelen, om met een ſcherp, bijtend vocht den vijand te beſproeijen, en lang vóór de uitvinding des buskruids was het in 't bezit van donderbusſen, welke, gelijk de onze, rook en vlammen ſpuwen.

Herdenkt alles, wat ge op de doornige baan der beſchaving, met moeite, en door de noodwendigheid geprikkeld, hebt tot ſtand gebragt: de ſchranderheid uwer uitvindingen en gewrochten moge nog zoo groot zijn, alles had of verſchafte zich het Inſekt lang vóór u. Het bouwt kaſernen, het legt ſteden aan, het graaft *tunnels*, naar evenredigheid 500 uren lang, onder ſteden, ſtroomen, bergen heen; het rigt op hoogten ſchitterende *telegraphen* op, plant levende lichten langs den zoom der bosſchen, en verheldert den nacht, wanneer het, in luchtige, lichtende zwermen, alsof het ſterren ſneeuwde, op de toppen der boomen nederſtrijkt. Noemt mij ééne uwer zingenietingen, die het niet kent! Het voedt zich met ambrozijn; het omgeeft zich met bedwelmende geuren; het kleedt zich in purper en zijde, ſmaragden en robijnen.

Is 't niet alsof de natuur aan dit geſlacht, in ſtede

van tooverring, hoed of talisman, gaven heeft verleend, die deze alle overbodig maken? De meeste nachtvlinders, welke op boomſtammen leven, ontgaan het oog des waarnemers, omdat zij van het mos en de rimpels van den bast meestal niet zijn te onderſcheiden. Er is er een, die, met zijne bleekgele, getakte vlerken, op den tak met doode bladeren, waartusſchen hij gezeten is, door iedereen voor een blad wordt aangezien; en, als nu eene windvlaag blad en vlinder wegwaait, zoo weet men niet, of de vlinder van den ſteel afgebroken is, dan of het blad vleugels gekregen heeft. Verheugt u niet te vroeg, wanneer u een zeldzame ſpringkever in de handen valt: gij hebt aan zijne wonderbare vleugels niet gedacht; eer gij er aan denkt, is hij reeds tien voet ver in het gras verdwenen. De zoogenaamde valkever bemerkt het oogenblikkelijk, als hem iets nadert; bij het minſte gedruisch laat hij zich van den tak, waarop hij zit, op den grond nedervallen; hier verroert hij geen lid, en ge kunt hem onder de voorwerpen, die de aarde dekken, niet gemakkelijk vinden. Het geſlacht der *anobiën* draagt dien naam van de verwonderlijke kunst, waarmede zich deze diertjes dood houden; zij doen zulks met zulk eene hardnekkig- en volſtandigheid, dat zelfs de geweldigſte mishandeling hun geen teeken van pijn ontrukt, en hen tot geenerlei beweging brengt, welke leven en gevoel verraadt. 't Is alsof zij dachten, dat eerbied voor de dooden *allen* levenden wezens is ingeſchapen, en dat er hyena's, gieren noch — menſchen beſtonden!

Vóór honderdvijftig jaren vond een wijsgeer het ſinds lang verdroogde hulſel van een raderdiertje (*tardigradus rotiferus*) in een weinig ſtof onder eenige oude ſteenen; en ſedert is het openbaar geworden, dat het levend ſtofdeeltje van eene halve eeuw her door een' droppel regenwater tot een vernieuwd leven kan gewekt worden!

Ik had een' vriend, het ideaal eens wijsgeers der vorige eeuw, trotsch op zijn Atheïsmus, beſtendig er op uit zijnde, om proſelyten te maken, en nooit meer in zijn' ſchik, dan wanneer hij voor het *niets* een zieltje konde

winnen. Het deed hem wél, dat het veelhoofdige monſter van het Polytheïsmus voor éénen God had plaats gemaakt; want één hoofd, dacht hem, viel toch gemakkelijker af te houwen! Op zekeren dag kwamen wij, bij eene wandeling, toevallig ter plaatſe, waar een lijk, van wege het Geregt, werd opgegraven. Bij dit treffend ſchouwſpel greep mijn vriend mij, met zekere zelfvoldoening, bij den arm, en riep op den toon des bitteren ſpots: „Zoek hier nu eens de grondſtof eens verheerlijkten ligchaams!" Ik zweeg, deels omdat ik niet regt wist, wat te antwoorden, deels omdat mij de nieuwsgierigheid huiswaarts trok, waar mij eene doos met Inſekten uit *Brazilië* verbeidde. Een uur daarna waren wij in mijne kamer, en mijn vriend zat zeer onverſchillig te kijken, hoe ik mijnen nieuwaangekomen' ſchat onderzocht. Daar viel mij iets in: ik brak eene der popjes midden door, vertoonde hem het vormelooze vocht, waarin niets leefde, niets werkte, en ſprak: „Zoek hier de grondſtof eens verheerlijkten ligchaams! En toch heb ik het heerlijkſte gewrocht van Gods Almagt om het leven gebragt: nog drie maanden, en een meesterſtuk der natuur had uw gezigt verlustigd!" — Ja! ik blijf er bij, het Inſekt is het pronkſtuk der ſchepping.

God ſchiep de tegenwoordige wereld in zes dagen; Hij behoeft er niet meer, om aan dezelve een eind te maken. „Ligt dit in Zijn raadsbeſluit, Hij behoeft (zeide mijn groote leermeester J. C. FABRICIUS) niet meer dan vijftig zandkevers, en de aarde heeft binnen zes dagen geen' levenden bewoner meer; niet meer dan vijftig doodgraverkevers, en zij zijn begraven; niet meer dan vijftig groote mieren, en de aarde is weêr toebereid: ten zevenden dage kan de Dood rustdag houden!"

IETS OVER DE CHINCHILLA.

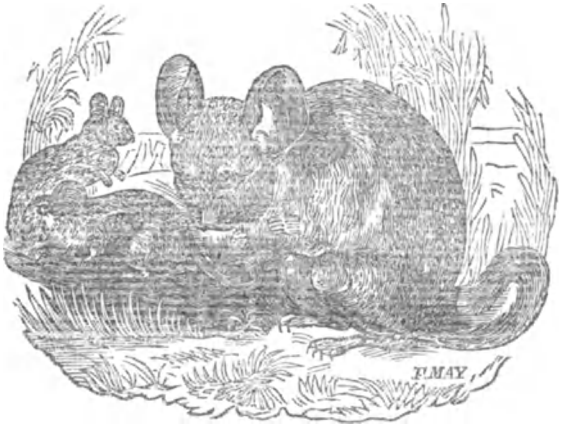

De *Chinchilla*, door BUFFON voor hetzelfde diertje als de *Chinche*, ſchoon zeer te onregt, gehouden, behoort in *Zuid-Amerika* te huis. Het heeft eenige overeenkomst met de rat, en ook met den eekhoren, is ongeveer negen duim lang, en heeft een' ſtaart van nagenoeg vijf duim. Zijn ligchaam is kort ineengedrongen, maar de achterpooten aanmerkelijk langer dan de voorpooten. Zijn bont is lang, dik, digt, wollig, eenigzins krullende en ineengevlochten, grijs of aschkleurig van boven, en bleeker van onderen. De *Chinchilla* leeft in holen of gaten, in het vlakke of open veld van de noordelijke provinciën van *Chili*, en is zeer geſteld op gezelligheid met zijne ſoortgenooten. Zij voedt zich met wortelen van verſchillenden aard, daar in overvloed voorhanden, en brengt, tweemaal 's jaars, vijf of zes jongen voort. Het beestje is zoo goedaardig, dat het, met de hand gegrepen, niet bijt, en naauwelijks poogt te ontſnappen. Eenigzins aan den mensch gewoon, en aan de borst verwarmd, blijft het daar even ſtil en gerust zitten,

als in zijn eigen nest; en het is te eenemaal vrij van dien onaangenamen reuk, welke der overige rattenſoorten eigen is.

BRIEF OVER HET HEILIGE LAND.

Bethlehem, den 1 Maart 1831.

— Gij verlangt van mij eene beſchrijving van deze kleine ſtad, die gij ſlechts vlugtig in het doorreizen kondet zien — van de plaats, alwaar de grootſte gebeurtenis der wereld is voorgevallen. Ligt kan ik uwe weetgierigheid bevredigen: want ik ben een inwoner van *Bethlehem* geworden; ik ga met de *Bethlehemiten*, als met oude bekenden, om; ik bezoek hen in hunne woningen; zij ſpreken met mij over hunne ellende en van hunne verwachtingen; wij onderhouden elkander dikwerf over *Frankrijk*, en de verſchijning van een' *Franschman* (*) is voor hen als een waarborg van toekomſtig geluk en van toekomſtige vrijheid. Gij hebt *Bethlehem* met zijne olijfbosſchen, vijgeboomen, tuintjes en roode, ſteenachtigen bodem op vrij hooge heuvels zien liggen. Vruchtbaar vertoont dit land zich thans niet. Ook hebt gij de in de rots uitgehouwen, met marmer en zijde bekleede, door vijfendertig zilveren lampen verlichte grot gezien — den zoogenaamden ſtal, waarin JEZUS geboren werd. Gij kent het klooster van onze Latijnſche Geeſtelijken, dat meer een kasteel gelijkt, dan het vreedzame verblijf eener broederſchap, die zich afzondert van de wereld. Van de groote, aan het klooster belendende kerk, welke eenmaal een der voortreffelijkſte gebouwen in het Heilige Land was, behoef ik insgelijks niet te ſpreken. Deze eerwaardige tempel, waarin BOUDEWIJN als Koning van *Jeruzalem* gezalfd

(*) Men neme in aanmerking, dat het een *Franschman* is, die ſchrijft! — *Vert.*

werd, en die anderhalve eeuw van de gezangen der Kruisvaarders weêrgalmde, is thans vervallen en van alle fieraad beroofd, dienende flechts tot een' openlijken doorgang voor de Kloostergeestelijken en *Christen-Arabieren.*

Bethlehem maakt een' geheel anderen indruk op mij, dan *Jeruzalem.* Zoo lang ik in de Heilige Stad was, kon ik mij niet ontdoen van de duistere beelden, welke mij overal vervolgden — alles vertoonde zich fomber aan mijn oog; hier, daarentegen, ziet mijne verbeelding enkel lagchende tooneelen, en ik adem vrijer. Buiten twijfel komt dit van de verfchillende herinneringen, welke zich aan beide plaatfen verbinden: in *Jeruzalem* zie ik niets, dan ongehoorde ellende, volksrampen zonder voorbeeld, en den Godsgezant aan het fmadelijke kruis; in *Bethlehem* aanfchouw ik eene Maagd, de Moeder van den beloofden Verlosfer — Koningen uit verre landen, Herders om de wieg van het Kind; ik hoor Engelenreijen — ik hoor hemel en aarde juichen; kortom, in *Jeruzalem* niets dan dood en wanhoop, in *Bethlehem* enkel leven en hoop.

Bethlehem heeft omftreeks 2000 inwoners, waaronder 1500 Katholieken, 400 fchismatieke *Grieken;* de overigen zijn *Muzelmannen.* Van oude tijden af bevonden zich hier weinige *Turken;* want de *Bethlehemiten*, een fterk en moedig volk, kunnen de aanhangers van MAHOMED niet dulden in hunne nabijheid. Ja, *Bethlehem* is misfchien de eenige ftad in het Oosten, waar geen *Muzelman* als overheidsperfoon beveelt; hier is *Aga*, noch *Mutfelim*, noch eenig *Turksch* ambtenaar. De katholieke *Bethlehemiten* wenden zich in hunne twisten, gelijk doorgaans in alle hunne aangelegenheden, tot den *Pater Gardiaan* van het Latijnfche klooster en tot den Geestelijke, die het ambt van herder en leeraar waarneemt; ook de voornaamfte familiehoofden oefenen eene foort van gezag uit. De *Pacha* verkrijgt niet ligt meer van hen, dan de gewone jaarlijkfche opbrengften. Tegen willekeurige belastingen verzetten zij zich elke maal, vatten de

wapens op, en werpen zich in het klooster, als in eene vesting, die zeer wel te verdedigen is. Dikwerf dringen zij op onderſtand aan bij de kloosterlingen, en wanneer de arme *Paters* hunne beden weigeren moeten, worden deze wel eens door hen mishandeld, en zien zich genoodzaakt, eene ſchuilplaats binnen *Jeruzalem* te zoeken. Ik heb dingen hooren verhalen, die den *Bethlehemiten* juist niet tot eere ſtrekken. Zoo werd vóór omſtreeks twintig jaren de *Prior* van het Latijnſche klooster, nadat hij zich niet in ſtaat verklaard had, om hun het verlangde geld te geven, op eene der ſtraten van *Bethlehem* gegrepen en naar eenen oven gefleept, in welken zij hem verbranden wilden; doch, terwijl de oven geſtookt werd, gelukte het eenen der inwoners, zijne ſtadgenooten door overreding van hun verſchrikkelijk voornemen af te brengen. In het leven onzer *Frankiſche* kloosterbroeders zijn er dus ſlechte en goede dagen; den bewakers der heilige plaats wordt maar al te dikwijls herinnerd, dat zij in een barbaarsch land wonen.

Zeer vele *Bethlehemiten* verbeelden zich, dat het klooster voor hen betalen moet, en wel om geene andere reden, dan omdat zij Katholieken zijn; en menigeen gaat tot het Roomſche geloof over, enkel om de aalmoezen der Latijnen te bekomen. Men vindt echter ook velen, wier godsdienſtigheid opregt en ongeveinsd is. — Het klooster is dus voor de *Bethlehemiten* eene plaats, waar zij hunne gebeden ten hemel zenden, een geregtshof, waar alle hunne oneenigheden vereffend worden, een huis van herbergzaamheid, waar de armen brood vinden, en in geval van nood, gelijk reeds boven werd gezegd, eene verſterkte plaats, om zich tegen den vijand te verweren. De eenige middelen van beſtaan voor de inwoners van *Bethlehem* zijn veeteelt, een weinig landbouw, handel in kruisbeeldjes, beelden van de Heilige Maagd, paarlemoeren doozen enz. Velen ſpreken vlug Italiaansch, en drie vierde gedeelte der bevolking weet ten minſte eenige woorden. Zoo dikwerf ik wandelen ga, ontmoet ik *Arabieren*, die mij met een: *boun giourno*, *Signor;*

coume estate, *bene?* (goeden dag, Heer; hoe vaart gij, wel?) aanſpreken. Wil ik dan verder met hen in geſprek mij begeven, zoo blijkt meermalen, dat hun *boun giourno* bijkans alles is, wat zij weten.

Ik behoef u niet te zeggen, dat de *Bethlehemiten* zeer veel achting voor de *Franſchen* hebben. Zij zijn misſchien de eenige volksſtam in het Oosten, bij welken de overlevering van de Kruistogten uit het Westen bewaard is gebleven. De *Bethlehemiten* beſchouwen ons nog als hunne toekomſtige bevrijders, en gelooven vast, dat de Koning van *Frankrijk* het voornemen heeft, om een paar duizend man naar *Palestina* te zenden, ten einde het Christelijk geloof voor altijd van de kluisters der *Moslems* te bevrijden en het oude rijk van GODFRIED nog eens te herſtellen. Elken morgen zie ik in mijne kamer menſchen, welke komen, om te vernemen, of het uur der bevrijding haast ſlaan zal. Sedert eenige dagen ſpreekt men in *Bethlehem* van eene landing der *Franſchen* bij *Beyrut*. Gisteren verzekerde men mij in allen ernst, dat men bij *Ascalon* een' troep *Franſche* ſoldaten bezig had gezien, om de plaats weder op te bouwen. Ik waag het naauwelijks, hun te zeggen, dat zij veel meer weten, dan ik; en wanneer zij met vragen mij te veel dringen, moet ik mij met algemeene uitdrukkingen behelpen. Dit alles komt waarſchijnlijk van de verovering van *Algiers*. Het is niet te beſchrijven, welken geweldigen indruk die gebeurtenis op de gemoederen in de *Levant* gemaakt heeft. De ſchrik onzer wapenen heeft geheel *Syrië* vervuld; met een niet zeer groot leger zou men het ganſche land kunnen bemagtigen. Men ſpreekt hier ſlechts van *Frankrijk*; maar het volk verſtaat hieronder doorgaans geheel het westelijk *Europa* (het land der *Franken*). Begrippen van grootheid en roem zijn aan den naam van *Franschman* verbonden, en deze is hier, wat het woord *civis* (burger) in den mond der oude *Romeinen* beteekende. (*).

POUJOULAT.

(*) Die ſnorkende *Franschman!* Die onnoozele *Bethlehemiten!* Leerden zij eenmaal die Natie als hunne verlosſers kennen, hoe ſpoedig zou de blinddoek hun van de oogen vallen! — *Vert.*

AFKEER VAN REUKWERK BIJ DE ROMEINSCHE VROUWEN.

—— Ein Proteus ist
Der Nerven Spiel im Weibe, wie ihr wiſst.
WIELAND.

Een der zonderlingſte verſchijnſelen, welke de vreemdeling, die eenigen tijd in *Rome* vertoeft, ontmoet, — een verſchijnſel, dat hem wel eens in verlegenheid kan brengen, — is de afkeer des vrouwelijken geſlachts aldaar van geuren, die elders voor welriekend gehouden worden. Eene *Romeinſche* Dame riekt een roosje op den afſtand van twintig ſchreden, en krijgt zenuwtrekkingen, wanneer men hetzelve niet ſpoedig verwijdert. Bijzonder gevoelig daaromtrent zijn kraamvrouwen, welke, zoo als de geneesheeren daar in allen ernst verzekeren, door de lucht van rozen, al duurt die ſlechts vijf minuten, zouden kunnen ſterven! Alle ſterke reuk, b. v. van leder, gebrande koffijboonen, enz. is voor laatstgenoemden zeer nadeelig. Waar eene kraamvrouw ligt, mag daarom geen koffijhuishouder zijne boonen op ſtraat branden. Men ſchrijve dit echter niet aan gemaaktheid toe; geene vrouw is daarvan meer vrij, dan de *Romeinſche*. Men moet ondertusſchen zich verwonderen, dat allerlei dierlijke uitwaſemingen — dat zelfs die dingen, welke tot verrotting overgaan, bij haar geen' tegenzin veroorzaken. Eene vrouw van rang, in welker woonkamer, het ganſche jaar door, geene bloem mag komen, woont, gedurende de heete zomermaanden, tegenover een' ſlagerswinkel of vleeschhal, zonder den neus op te trekken; ja ook de ſtank der riolen, bij lange droogte en warm weder, doet, naar 't ſchijnt, geene werking op hare reukzenuwen. Dat bij dezen afkeer van bloemen, die zelfs aan een groot gedeelte van het mannelijk geſlacht eigen is, de kweeking van dezelve wordt verwaarloosd, kan men ligt begrijpen. Niet alleen worden geene bloemen in de kamers gehouden; zelfs de tuinen zijn er van ontbloot. Men treft althans ten hoogſte ſlechts eenige *graniums* aan, of zoodanige gewaſſen, die een' zuurachtigen reuk hebben. Eigenlijke bloemtuinen zijn er dus in het geheel niet; in deze zou de *Romein*, die het ruime en het vrije bemint, zelfs om de noodzakelijke beperking, geen genoegen kunnen ſcheppen. Het woord *giurdino*, dat bloemtuin beteekent, komt derhalve in het ſpraakgebruik der *Ro-*

meinen weinig voor. De overige omheinde boomgaarden of plantentuinen zijn *orti* (moezerijen), *vigno* (wijnbergen) en *villa* (wanneer ze klein zijn, *tuinhuizen*; doch als ze groot zijn, *buitenplaatſen*). De warmoeziers en wijngaardeniers, die in *Rome* lieden zonder eenige opleiding zijn, bekommeren zich te minder om de kweeking van bloemen, daar deze geen geld aanbrengen; maar de *Romeinſche villa's* zouden ook, wegens derzelver grootſchen aanleg, geene nette bloemperken dulden, zoo als men die in noordelijke landen vindt. Ten hoogſte worden hier enkele verbazend groote ronden met bonte, niet riekende bloemen in het wilde door elkander bezaaid, en dan laat men alles aan de natuur over, zoodat niemand er verder eene hand aan ſlaat. Doch zoo veel te meer werks maakt men van de oranjerij (*agrumi*), namelijk van de kweeking der oranje- of ſina'ſappels (*portogallo*) en der citroenen (*limone*). Men vermijdt echter den geur van derzelver bloemen, alſof het uitdampingen van de *Pontijnſche* moerasſen waren. Dat derhalve te *Rome* ook weinig of geen reukwerk gebruikt wordt, is ligt te begrijpen; eene enkele *Parijſche* Dame naar de mode heeft er op één' dag meer van noodig, dan alle *Romeinſche* vrouwen te zamen het ganſche jaar door. Wat er nog verkocht wordt, is alleen voor vreemdelingen: maar ook deze — en hierover moet men zich verwonderen — hoe zeer zij hartstogtelijke liefhebbers van bloemen en welriekende dingen zijn mogen, verliezen, bij een langer verblijf te *Rome*, allengs den trek daarnaar. Ik heb het aan mijzelven ondervonden. Alleen de *Engelſchen* gebruiken hier reukwerk; hetgeen zij te gemakkelijker doen kunnen, daar zij meest onder elkander verkeeren en zeer weinig *Romeinſche* huizen bezoeken. Doch waar zich ergens in een gezelſchap één hunner zien, of veeleer rieken laat, daar vlieden hem de vrouwen. Een *Engelschman* zou dan alhier ook niet gemakkelijk eene minnares vinden. Al had hij alle zakken vol guinjes, geen *Romeinsch* meisje zoude er zich aan vergapen, zoo daar tevens een met den geur van *eau de Cologne* doortrokken zakdoek in was. Een ſchouwburg, die als eene ſtokerij van welriekende wateren rook, gelijk het *Theâtre Italien* te *Parijs*, zou doodelijk zijn voor eene *Romeinſche* vrouw.

Ik houd de lucht alhier, over 't algemeen, voor gezond; *Rome* wordt van drie zijden door zeewinden doorwaaid, en

voor den ſchadelijken noordewind beſchut door het *Apennijnsch* gebergte. Aan eene alom verſpreide *aria cattiva* (bedorvene, ongezonde lucht) geloof ik derhalve niet; het ſchijnt echter wel zeker te blijken, dat *Rome*, gelijk meer of min geheel *Italië*, voor lieden, die aan borstkwalen lijden, zeer gevaarlijk is. De luchtsgeſteldheid te *Rome* veroorzaakt hier vele borstziekten; de omliggende bergen zijn vooral in dit opzigt nadeelig. Op de hoogſten daarvan, bij voorbeeld op *Rocca Priora*, zullen menſchen, die de tering hebben, in weinige weken bezwijken. Desniettegenſtaande zenden onkundige artſen ieder, die aan eene borstkwaal ſukkelt, *op het land*, dat wil zeggen, naar de eene of andere plaats op het *Albaansch* gebergte — naar *Albano*, *Frascati*, *Monte Porzio*, *Monte Compatri* enz., en dat wel, zoo als hier het kunstwoord luidt, *per mutar aria* (om eens van lucht te veranderen). Dat voor zoodanige kranken de *Pontijnſche* moerasſen heilzamer zouden zijn, dan de berglucht, die wel teert, maar niet voedt, ſchijnt niemand te beſeffen. In de zuivere, veerkrachtige lucht alhier verſpreiden de geuren zich ſterker, dan in den dikkeren, met verſchillende ſtoffen vervulden dampkring. Dit is welligt eene der oorzaken, welke medewerken, om bij de vrouwen die bijzondere gevoeligheid te veroorzaken, waardoor zij zoo ſterken afkeer van geurige bloemen en van reukwerk hebben; ſchoon dezelfde oorzaak ook den ſtank, dien zij zonder hinder verduren, te doordringender maakt. Het verſchijnſel bepaalt zich ook niet enkel tot *Rome*, maar begint reeds in *Opper-Italië* zich te vertoonen. Het eerſte voorbeeld daarvan zag ik te *Venetië*. Eene vrouw, die met mij hetzelfde huis bewoonde, viel in onmagt. Ik ſpoedde naar mijne kamer, om *eau de Cologne* te halen. Toen ik terugkwam, was zij reeds weder uit hare flaauwte bijgekomen. Ik meende evenwel, haar niet alleen te moeten laten rieken, maar ook er mede beſprengen. Naauwelijks was dit geſchied, of zij geraakte op nieuw buiten kennis. Eenige vrouwen, die ter hulpe toegeſneld waren, wilden mij, welken zij eenen moordenaar noemden, te lijf; doch mijn *Keulsch water* begon juist ter regter tijd zijne werking ook op haar te doen, en zoo geraakte ik uit hare handen. De kamer werd eenige dagen achtervolgens gelucht, alsof daarin iemand aan de pest geſtorven ware.

NEMESIS, OF DE VERGELDING.

Eene ware Gebeurtenis.

In den jare 1611 was te *Konſtantinopel* ongemeen veel ſneeuw gevallen. De Ridder GLOVER bevond zich destijds aldaar, als Gezant van *Engeland*. Zijne talrijke bedienden kwamen, uit verveling en kinderachtige grilligheid, op den inval, om uit eene groote hoeveelheid ſneeuw een reusachtig beeld te vervaardigen.

Zij bragten hun plan ten uitvoer. Het ruwe werk hunner niets minder dan voor de kunst geoefende vuisten ſtond daar hoog opgetrokken, als een wit gedrogt. Dit hun geheel vreemd verſchijnſel wekte de nieuwsgierigheid der *Turken*. Alwie langs dien weg kwam, bleef ſtaan. De menigte der gapende aanſchouwers vermeerderde elk oogenblik. Allen ſtaarden het ſneeuwgevaarte aan.

De toeloop werd ſteeds grooter. Dit verdroot eindelijk eenigen der bedienden van den Gezant, en, opdat de groote hoop zich zoude verſtrooijen, begonnen zij hun eigen maakſel te vernietigen. Daar anderen dit niet wilden toelaten, ontſtond hierover twist onder de *Engelſchen*, welke, meer uit moedwil, dan in ernst, daarmede eindigde, dat men elkander met ſneeuwballen wierp. Maar dit was geenszins het middel, om de *Turken* te verwijderen; zulk eene nieuwe manier van vechten wekte nog meer de nieuwsgierigheid en deed de volksmenigte ſteeds toenemen. Bij de *Engelſchen* mengde zich meer en meer naijver in het ſpel. Ieder wilde den anderen overtreffen door vaardigheid in het werpen en door grootte van ſneeuwballen, die nu in menigte en met verdubbelde ſnelheid vlogen. Vele dus misten de rigting, of werden ook wel opzettelijk onder de gapende *Turken* geworpen. Een ſneeuwbal, ongemeen dik en daarbij vast zaamgedrukt, trof een' der aanſchouwers, eenen *Janitſaar*, derwijze tegen het hoofd, dat hij op den grond nederviel. De omſtanders hielden het eerst voor eene bedwelming; daar echter de getroffene niet weder opſtond, kwamen eenige *Janitſaren* hem te hulp, om hem op te rigten. Tot hunne verbazing vernamen zij, dat hun wapenbroeder het leven er bij ingeſchoten had.

Zij maakten een vervaarlijk geſchreeuw; en, hadden de be-

dienden van den Gezant niet terſtond zich verwijderd, deze zouden buiten twijfel oogenblikkelijk een offer der volkswoede zijn geworden.

De *Janitſaren* droegen, onder verſchrikkelijke bedreigingen van wraak, het lijk van hunnen krijgsmakker weg, en gaven het geval terſtond aan bij hunnen *Aga*. Naauwelijks kon dezelve zijne onderhoorigen bedwingen. Zij wilden zonder uitſtel zich bloedig wreken aan de *Engelſchen*. Eindelijk gelukte het hem, de woedenden eenigermate tot bedaren te brengen, onder ſtellige belofte, dat zij eene ſchitterende voldoening zouden erlangen.

De *Aga* der *Janitſaren* vervoegde zich ſpoedig bij den *Grootvizier*, gaf berigt van het geval, en ſchilderde hem de hevige wraakzucht van zijne manſchap met de levendigſte kleuren. Hij verlangde niets minder, dan dat de *Vizier* de uitlevering van den perſoon zou eiſchen, die den moorddadigen worp had gedaan.

Het verzoek van den *Aga* werd ingewilligd; de *Grootvizier* begeerde van den Gezant de uitlevering des ſchuldigen. De Ridder GLOVER had reeds door een' zijner huisbedienden iets van het voorval vernomen, doch zeer onnaauwkeurig; het was opzettelijk voor hem verzwegen, welke gevolgen dat treffen van den *Janitſaar* had gehad. Hij ontſtelde dus niet weinig, toen hij de verdere bijzonderheden hoorde. Hij liet terſtond onderzoek doen; maar de dader was geenszins te vinden. Hij antwoordde dus aan den *Vizier*, dat hij, op het vernemen van het ongeluk, door eenen van zijn volk veroorzaakt, terſtond een naauwkeurig onderzoek had gedaan. Hieruit was hem gebleken, dat zijne bedienden enkel tot vermaak elkander met ſneeuwballen hadden geworpen, en dat men volſtrekt geen oogmerk had gehad, om iemand der *Turken* leed te doen. Hij gaf voorts te kennen, dat alle moeite, om den dader te vinden, vruchteloos was, daar niet ſlechts één hunner, maar allen te gelijk, ſneeuwballen geworpen hadden. Hij zocht den *Vizier* te beduiden, dat er geenerlei boos opzet plaats had; dat het dus als een ongelukkig toeval moest beſchouwd worden; weshalve hij zich vleide, dat men de zaak hierbij zou laten berusten, enz.

Doch de *Vizier* was geenszins van dit gevoelen. Hij drong dus, in zijn antwoord, op zijnen eerſten eisch aan, en poogde dien te regtvaardigen door de volgende aanmerking: „ De dood van den *Janitſaar*, door een' der lieden van

uwe Excellentie veroorzaakt, heeft niet alleen bij diens wapenbroeders, maar bij de ganſche volksmenigte eene zoodanige verbittering voortgebragt, en de gemoederen zijn alle zoo opgewonden, dat een algemeene opſtand niet uitblijven kan, zoo uwe Excellentie weigert, aan mijn verlangen te voldoen. Voor de gevolgen, die zoodanige weigering zal naar zich ſlepen, kan ik niet inſtaan. Uwe Excellentie zal die dus aan zichzelven te wijten hebben."

De Ridder GLOVER was reeds eenmaal getuige van zoodanigen oploop geweest, en herinnerde zich met afgrijzen de gruwelen, welke men daarbij gepleegd had. Om nu zulk een oproer, waarvan hij al het verſchrikkelijke kende, te voorkomen, waarbij hij zelf voor zijn' perſoon, zijne huisgenooten en alle zijne landslieden aan de woede der *Janitſaren* en van het gemeen — aan de verſchrikkelijkſte mishandelingen het eerst zouden blootgeſteld zijn, bleef hem niets anders over, dan aan den eisch van den *Vizier* te voldoen. Hij ſchreef derhalve aan denzelven: „Ik ben, in weerwil van alle aangewende moeite, niet in ſtaat, den dader te ontdekken. Ieder ontkent, dat *hij* den ongelukkigen worp gedaan heeft; en het is ook wel waarſchijnlijk, dat ieder daaromtrent in onzekerheid kan verkeeren, dewijl allen ſpoedig na elkander en zonder een bepaald doel hunne ſneeuwballen wierpen. Even zoo min wil iemand mijner bedienden een' ander beſchuldigen. Ieder houdt zich daarbij, dat hij het niet weet, en door aanwijzing van eenen onſchuldigen zijn geweten niet wil bezwaren. Ik weet dus geen ander middel, dan dat de aanklagers zelve den perſoon aanwijzen, welke den ongelukkigen worp gedaan heeft; en ik ben bereid, om hen allen te dien einde te laten monſteren." (*)

Deze voorſlag werd aangenomen, en een dag bepaald, op welken al de bedienden van den Ridder GLOVER moesten verſchijnen voor de lieden, welke, naar men voorgaf, getuigen van het dooden des *Janitſaars* geweest waren. Één nu onder de *Engelſchen* werd door vijf *Turken* voor den moordenaar verklaard. Al de tegenwoordig zijnde *Janitſaren* vereenigden zich terſtond met deze ongerijmde verklaring, en boden aan, met eede te bevestigen, dat de aangeduide perſoon door het werpen van eenen ſneeuwbal den man gedood had.

(*) Zou een *Nederlander* ooit in zulk een' barbaarſchen eisch bewilligd hebben? — *Vert.*

Deze bediende heette SIMON DIBBINS, en was eerst onlangs uit *Kanada* bij den Gezant gekomen.

Toen de Ridder GLOVER den uitſlag van dit verzoeningsmiddel had vernomen, werd hij ten ſterkſte ontroerd. DIBBINS *was* onſchuldig. Hieraan kon men niet twijfelen. Want hij was juist op den tijd, toen het geval plaats had, bij hem geweest, en had dus niet eens deel genomen aan het oprigten van het ſneeuwpop-gevaarte, noch aan het werpen van ſneeuwballen.

Bij de gedachte, dat een onſchuldige opgeofferd zou worden, greep den Gezant diepe ontroering aan. In de hoop, dat zijne getuigenis de verklaring der *Turken* en *Janitſaren* nog mogt omverwerpen, wendde hij zich tot den *Grootvizier*, maakte bedenkingen tegen de uitlevering, en bood eene groote ſom gelds, als men van dezen eisch wilde afzien. Doch alles vruchteloos. Men hield hem voor, dat hij beloofd had, den ſchuldig verklaarden uit te leveren, en dat het den vertegenwoordiger van een' groot' Vorst niet betaamde, zijn gegeven woord terug te nemen.

De Gezant bevond zich in den pijnlijkſten toeſtand. Hij gevoelde aan den eenen kant, wat menſchelijkheid gebood; maar hij bedacht ook tevens het gevaar, waarin hij zich bevond. Na lange weifeling, vond hij zich genoodzaakt, tot het voor zijn gevoel zoo ſmartelijk beſluit te komen, om liever één' perſoon op te offeren, dan verſcheidene, misſchien al zijne bedienden, zoo wel als zichzelven en de zijnen, aan de toomelooze volkswoede prijs te geven.

Hij bewilligde dus in de uitlevering van DIBBINS. Met angst en ſchrik zag hij echter het oogenblik te gemoet, waarin aan den tot een zoenoffer beſtemden perſoon bekend gemaakt zou worden, welk een lot hem wachte. De Heer GLOVER kon niet van zich verkrijgen, om zelf dit berigt aan DIBBINS mede te deelen. Hij droeg dus aan den Prediker bij het Gezantſchap den treurigen last op, om den ongelukkigen man tot het vreeſelijke oogenblik van eenen gewelddadigen dood voor te bereiden, en hem door godsdienſtige troostredenen het ſterven minder bitter te maken.

Op den morgen, toen de uitlevering des gedoodverwden moest plaats hebben, begaf de *Engelſche* Prediker zich naar DIBBINS, wien de Gezant gevangen had doen zetten, onder belofte, op zijn woord van eer, dat hij hem niet zoude laten ontſnappen. Toen nu de Leeraar met eene bevende

ſtem begon te ſpreken van het oogmerk zijner komst, ſtond hij niet weinig verbaasd, dat hij den ter dood beſtemden perſoon geheel voorbereid vond.

„ Ik erken met een berouwhebbend hart," ſprak DIBBINS, „ in deze op mij wachtende doodſtraf, de onzigtbare hand eener alles beſturende Regtvaardigheid. Reeds lang heb ik zoodanige ſtraf verdiend. Vóór verſcheidene jaren beging ik in *Engeland* eenen moord, waarom ik naar *Kanada* vlugtte. Dat ik voor u deze bekentenis, met innig leedwezen over mijne zonden, doen kan, verligt mij den gang naar den dood. Ik beſchouw dezen als eene welverdiende ſtraf voor mijne misdaad, en hoop, dat zulks mij met God verzoenen, en mijnen edelmoedigen en menschlievenden Heer, die mij ſteeds met zoo veel welwillendheid behandelde, zal gerustſtellen."

DIBBINS werd uitgeleverd, en, naar *Turkſche* wijze, voor de deur der woning van den *Engelſchen* Gezant opgehangen!....

EDELE TREK VAN WIJLEN DEN RAADPENSIONARIS SCHIMMELPENNINCK.

Op het eerſte groote *lever* van Keizer NAPOLEON, na diens terugkomst uit *Rusland*, tegen het einde van 1813, waarbij SCHIMMELPENNINCK, in zijne hoedanigheid van *Sénateur*, tegenwoordig was, greep het volgende plaats. NAPOLEON, in eene kwade luim, ten gevolge van het bekomen narigt, dat geheel *Nederland*, als een eenig man, was opgeſtaan tegen zijne magt, wendde zich eensklaps tot SCHIMMELPENNINCK, en, zich overgevende aan eene vlaag van drift, zeide overluid tot hem: „ Dat *Holland* zich in „ acht neme, Mijnheer SCHIMMELPENNINCK! Dat het „ wete, dat ik het land aan den Oceaan zal hergeven, veel„ eer dan het aan den vijand af te ſtaan! Zoo het zijn moet, „ zal ik uwe dijken doorſteken." De trotſche dwingeland was omgeven door een' ſtoet van Hovelingen, die geen van allen in zulke oogenblikken hunnen meester durfden antwoorden. Maar SCHIMMELPENNINCK, levendig getroffen door deze onbeſchofte taal, had de edele ſtoutheid, van, met eene ſtem, wier toon getuigde van de verontwaardiging, welke zijne borst gevoelde, te zeggen: „ Ik hoop, Sire, dat de Ge„ ſchiedenis nimmer dusdanig feit zal hebben op te teekenen „ onder de gebeurtenisſen, welke uwe regering opleveren."

NAPOLEON, op zulk een antwoord niet voorbereid, wist op dat oogenblik niets anders te zeggen, dan: „ *Que voulez-* „ *vous?*"... Een andere *Hollandſche Sénateur*, vreezende dat zijn landgenoot zichzelven mogt vergeten, vermaande hem, in het *Nederlandsch*, voorzigtig te zijn en zijn gevoel te onderdrukken; maar de edele SCHIMMELPENNINCK antwoordde hem terſtond, in het *Fransch*: „'t Is een heilige pligt, „ Mijnheer, dien ik aan mijn Vaderland verſchuldigd ben."

WILHELMUS VAN NASSAUWEN.

December, 1832.

Wilhelmus van Nasſouwen
Ben ik, van Neêrlandsch bloed;
Op God rust mijn vertrouwen,
Op Hem mijn hoop en moed.
Van aardſche Bondgenooten
Heb ik nooit heil gewacht;
't Verbond, met God gefloten,
Is grondſteun van mijn kracht.

Ik heb, mijne Onderzaten!
Mijn lot aan Hem vertrouwd;
Hij, Hij zal nooit verlaten,
Wie op Zijne almagt bouwt.
Wat nacht ons moge omzweven,
Wat ſtrijd de nood gebiedt,
God zal ons nooit begeven;
Zijn gunst verlaat ons niet.

Laat elke ſteun ook vallen,
Bij 't ſtijgen van den nood;
God blijft toch, boven allen,
De trouwſte Bondgenoot.
De ſtrijd wordt zegevieren
En met triomf gekroond,
Als Hij der leeuwbanieren
Zijn gunſtrijk aanſchijn toont.

Laat Frankrijk met zijn benden
Zich neêrſlaan om ons land,
De Brit zijn vloten zenden
Naar ons gezegend ſtrand;

Mijn Kroost ſtaat in uw midden
En zwaait er Nasſau's vaan,
En waken, ſtrijden, bidden
Voegt Vorst en Onderdaan.

Eer zal de rots bezwijken,
Die ſtorm en vloed braveert,
Eer ooit de trouw zal wijken
Van Hem, die 't all' regeert.
'k Volhard in 't vast gelooven,
Trots boos geweld en list:
Niet *hier* — o neen! — HIER BOVEN
HEEFT GOD MIJN LOT BESLIST.

Mijn Kindren! zoudt gij vreezen,
Bij 't nadren van den dood?
De ſtormen doen 't u lezen:
God is uw Bondgenoot.
Wie vrees in 't hart mogt voeden,
Zij thans de hoop gewis;
Hij leere, in ſtorm en vloeden,
Wat God voor Neêrland is!

De magt, die wij beſtrijden,
Zij groot in kracht en tal;
De Koning, wien we ons wijden,
Is Koning van 't heelal.
Wij wachten heil noch zegen
Van Donau, Don of Spree;
Maar Hij is ons genegen,
De Heer van aarde en zee!

En rukt de magt der Gallen
Op Neêrlands erfgrond aan,
Ik zal die duizendtallen,
Met God, door u, weêrſtaan.
Wat is 't vijandig lemmer;
Wat is hun krijgrenſchaar?
Een droppel aan den emmer;
Een ſtofje aan d' evenaar.

Eendragtig zaamverbonden,
Is de eed van trouw gedaan;
't Gebed is opgezonden;
God nam ons bidden aan:
Dat bidden ſchonk onz' oogen
Een opgeklaard verſchiet;
Wij danken, dat wij 't mogen —
De Franſchen bidden niet.

En nu — getrouwe Kindren!
Uw' arm aan 't regt gewijd!
Wat zou uw' moed vermindren?
't Is God, die met u ſtrijdt.
Wel ſtaat de ſtraf der boozen
Op wand noch muur gegrift;
God ſpreekt thans tot godloozen
In vlammend blikſemſchrift!

Rolt ook het noodgetijde
Verdelgend op ons aan;
Wij gaan gerust ten ſtrijde,
Hoe hoog de golven ſlaan;
Waar lans en zwaarden blinken,
Bij 't doodlijk loodgegons,
Daar zal ons *voorwaarts* klinken,
En 't davrend *God met ons!*

Sta Seine en Theems in 't wapen
Met land- en watermagt;
Het Oog, dat nooit zal ſlapen,
Houdt over ons de wacht.
Wat is het heer der Gallen?
Der Britten zeegebied?
Wat 's vijands duizendtallen,
Bij God? — Een enkel niet.

Toeft op Gods hulpbetooning
In bangen ſtrijd en nood,
En blijft uw Land en Koning
Getrouw tot in den dood!

Mijn Volk, mij trouw gebleven,
Beſcherm uw regt door 't zwaard,
En blijf aan Ruyter's Neven
En Nasſau's Telgen waard'!

Eens erft gij, ter belooning
Van 't bloed, door u geplengd,
Der volkren eerbetooning,
Die de aarde u dankend brengt.
Dan ziet ge uw heilzon ſtralen,
Dan zegent gij uw lot,
En dankt, voor 't zegepralen,
Met mij, der Vadren God!

W. H. WARNSINCK, BZ.

AAN MIJNEN GEBOORTEGROND.

Wie ook het plekje moog vergeten,
Waar eens zijn ſchomlend wiegje ſtond,
Waar hij, op moeders ſchoot gezeten,
In hare min zich zalig vond,
Neen, ik vergeet dat plekje niet,
Maar wijd het ſteeds mijn dankbaar lied.

Dat plekje, waar ik, blij te moede,
Vaak aan mijn' moeders zijde hing,
Waar ik zoo menig les ten goede
Van uit mijns vaders mond ontving;
Dat plekje, neen, vergeet ik niet,
Wat gunst mij 't lot ook elders bied'.

Neen, waar mij ook, in 't verdre leven,
De hand der liefdrijke Almagt leid',
Ik zal zijn leiding niet weêrſtreven,
'k Zal leven in tevredenheid;
Maar toch vereer ik, te elken ſtond,
U, dierbare geboortegrond!

En meer nog kunt ge mij bekoren,
O zalige geboortegrond!
Nu ik in Neêrland ben geboren,
Nu daar mijn jeugd haar pleging vond;

Geen land, geen plekje gronds der aard'
Is in mijne oogen meerder waard.

Hoe ook Natuur met lustwaranden
Een ander land der aarde tooi',
Hoe ze ook, met altijd milde handen,
Haar ſchatten daar rondom zich ſtrooi', —
O Nederland! uw eigen ſchoon
Spreidt meerder luister nog ten toon.

Natuur, al had zij u vergeten,
Gij dwongt haar hare ſchatten af;
Gij legdet haar als aan een keten,
En hieft u uit der golven graf;
Ja, aan den Feniks ſchier gelijk,
Reest gij van uit het nietig ſlijk.

En heeft de parel groote waarde,
Van uit der watren ſchoot gehaald,
Zoo is ook, dierbre plek der aarde!
Het ſchoon, waarmede gij thans praalt;
Ja, als ontwoekerd aan het niet,
Is 't ſchooner, wat Natuur ons biedt.

Maar niet ſlechts om uw ſchoone dreven,
Waarmeê Natuur ook u thans ſiert;
Niet om, met bloemen fraai doorweven,
Uw velden, waar het rund op tiert;
Niet daarom ſlechts, o Nederland!
Is 't, dat voor u mijn harte brandt.

Neen, ook omdat er deugden wonen,
Thans elders, ach! zoo ſchaars ontmoet;
Omdat het harte van uw zonen
Nog ware, reine godsvrucht voedt;
Omdat op uwen dierbren grond
De ware vrijheid pleging vond.

Omdat een band van reine liefde
Dáár Vorst en volk te zamen hecht,
En, hoe des nabuurs nijd ook griefde,
Geen nood, geen druk dien knoop ontvlecht;
Daarom, waar 't lot mij voere op aard',
Blijft gij, o Neêrland! me alles waard.

Groningen, 1832. W. GLEUNS, JR.

EXTRAIT D'UNE TRADUCTION DU POÈME DES FEMMES DE SPANDAW.

3ème Chant. *Les Talens.*

Que la Grèce ait conquis la palme du génie,
Des talens, du vrai beau, qu'elle ſoit la patrie;
Qu'elle étale aux regards de l'artiſte enivré
Et ſa grandeur ſublime et ſon goût épuré;
Qu'elle étonne à la fois le coeur et les oreilles;
Que cent peuples charmés exaltent ſes merveilles;
Que, ſous tous les climats, la couronne d'honneur
D'un ſexe révéré ceigne le front vainqueur;
Qu'à célébrer qu' Haufmann le Germain s'évertue;
Que le Breton ſoit vain du nom de Montague;
Que la France, avec droit, cite Dacier, Tencin,
Du Deffant, Beauharnais, du Boccage, Cottin;
Qu'avec orgueil le Nord parle de Catherine;
Une ile, dont la gloire a marqué l'origine,
Jadis par nos aïeux ravie aux flots grondans,
Et plus tard par le glaive arrachée aux tyrans;
Qui n'occupe qu'un point ſur la carte du monde;
Une ile, ma Patrie, en grands talens féconde,
Se place au premier rang, attache tous les yeux,
Et montre à l'univers ſes titres précieux!
Bataves! ſoyez fiers de vos femmes célèbres:
Leur gloire de vos bords à chaſſé les ténèbres.
Si leurs douces vertus méritent votre encens,
Reconnaiſſez auſſi le prix de leurs talens.

(Après avoir célébré toutes les femmes illuſtres de ſon pays, l'auteur continue, et termine ainſi ſon troiſième chant:)

Ma Muſe, avec transport, admire tant de gloire;
Mais à qui décerner le prix de la victoire?
Je reſſemble à l'abeille, en un brillant jardin,
Promenant ſur cent fleurs ſon eſſor incertain.
Mon eſprit, dans ce choix, flotte, héſite, s'arrête,
Et retient en ma main la palme toute prête.

Vous toutes, qui marchez au temple des Beaux-Arts,
Par de nouveaux lauriers enflammez nos regards;
Parcourez à l'envi cette vaste carrière:
Femmes! de vos ſuccès que la Patrie eſt fière!
Jadis vos nobles ſoeurs, d'un luſtre ſans égal,
Dotèrent à jamais un ſiècle ſans rival.
Imitez leur exemple; et nous verrons encore
Renaître ces beaux jours dont l'éclat nous honore.
Vous êtes notre eſpoir: bâtir ſur les talens,
C'eſt aſſeoir ſur le roc d'éternels fondemens.
Fortune, rang, honneurs, tout paſſe dans ce monde;
La grandeur des Etats, comme le flux de l'onde,
Et s'élève et s'abaiſſe; et la lime du Temps
Ronge et dévore enfin les plus vieux monumens.
Tout tombe et s'engloutit dans l'abîme des âges;
Seul le mérite échappe à ces communs ravages,
Et, des ſiècles éteints perçant l'obſcurité,
Se relève immortel pour la poſtérité!

Le Mérite! ſalut, plante de la Patrie!
Sur notre ſol fécond brille avec modeſtie!
Enfant né de l'orgueil, le luxe corrupteur
Ne t'y revêt jamais d'un éclat impoſteur.
Sans faſte, c'eſt au ſein de la paix domeſtique,
Que tu parais ſurtout dans ta ſplendeur antique.
La Femme t'y cultive en ſilence; et ſon coeur
À ſes foyers chéris fixe le vrai bonheur.
Oh! laiſſez-moi la peindre, heureuſe ménagère,
Comme fidèle épouſe et comme tendre mère!
Aimable Vérité, préſide à mes accords;
Et toi, qui m' inſpiras mes plus touchans tranſports,
Toi qui, depuis vingt ans, dans les plus douces chaînes,
Partageas mes penſers, mes plaiſirs et mes peines,
De toutes tes vertus embellis mes tableaux,
Et de vie et d'amour imprègne mes pinceaux!

AUGUSTE CLAVAREAU.

Den Redacteur der *Vaderlandſche Letteroefeningen*.

Weled. Heer!

Indien immer woorden door daden zijn bezegeld, voorzeker

het is in dezen tijd. De Dichter IMMERZEEL, wien onze poëzij zoo veel te danken heeft, zong *Hollands Eed*, en zijne drie zonen trokken ten ſtrijde; de zoon van onzen voortreffelijken TOLLENS toog naar de grenzen, en van den zoo innig, zoo geheel vaderlandſchen WESTERMAN is, ſedert weinige dagen, ook de derde zoon (de tweede is, helaas! reeds geſneuveld) het voorbeeld zijner broederen gevolgd; terwijl hij zelf toont, wat geeſtkracht vermag, in het dichtſtuk *de Landſtorm*. Nevensgaand verſje zond ik zijn Ed. in December 1831, na de voordragt van zijn dichtſtuk *de Volken*. De ſpanning verſlapte, en ik hield het terug, om het welligt eenmaal met andere vaderlandſche ſtukjes te vernietigen. Vurig had ik gewenscht dit reeds te kunnen doen, dewijl de lieve Vrede dan voorzeker ware gekeerd; thans echter verzoek ik uw Weled., indien 't mogelijk zij, voor hetzelve een plaatsje in het eerstvolgende nommer van uw Weleds. geacht tijdſchrift; terwijl ik de eer heb, na betuiging van hoogachting, te zijn

Uw Weleds. dienstvaardige

7 Dec. 1832. J. J. WIJSMULLER.

HOLLANDS TUINLIEDEN.

AAN DEN HEER M. WESTERMAN.

Uw citer blijft uw ziel en leven,
En gij verſmaadt haar' wellust niet.
Ja, nog giet gij u uit in zangen!
De vuurſtroom bruist nog in 't gemoed.

HELMERS.

O Vaderlandſche grijze Bard!
Het warme vaderlandſche hart
Wijdt u zijn' eerbied, hulde en dank;
En zij het ook in zachten klank
Eens Outerknaaps van 't goede en ſchoon',
Hij weet, gij ſmaadt geen' zwakken toon,
Maar biedt, als prieſter van de kunst,
Veeleer uw hand, uw hulp en gunst.

Zoo ziet de nijvre hovenier
Der eiken pracht, der olmen zwier;

Doch, wat ook vrucht en lommer biedt,
Het harte boeit, het oog verrast,
De zwakke plant vergeet hij niet,
Noch 't bloempje, dat langs de aarde wast.
Wanneer de zomerhitte gloeit,
Of regen als met ſtroomen vloeit,
Het zwak plantſoen den ſtengel neigt
En dra geheel te breken dreigt,
Dan, ja, ſchraagt hij met rappe hand
De neêrgebogen, tengre plant;
Zij zwiert en tiert weêr ongeſtoord,
Terwijl ze en oog en zin bekoort.
Maar, onvermoeid en onverwrikt,
Wordt al, wat groei en bloei verſtikt
En welig zijne zaden ſtrooit,
Met tak en wortel uitgerooid.
Het onkruid, ja, dat rukt hij weg,
Dat bant hij achter muur en heg,
En bloem en blad, en vrucht en kruid
Schiet vrolijk op, bot ſchooner uit;
En in het zachte bladgeſuis
Vloeit hovenier eeu dankgeruisch.

Gelijk een breede lavavloed,
Had 's oproers lage ſlavenſtoet,
En al, wat onkruid kweekt en voedt,
Reeds onbedwongen, onbetoomd,
Geheel Europe als overſtroomd.
Slechts in der Batten ſtillen beemd
Bleef giftig kruid en diſtel vreemd;
Want in dien welverzorgden tuin
Zijn hoveniers met grijze kruin,
Die, toen de plant der burgerdeugd
Weêr oprees in herboren jeugd,
En even ſlechts den ſtengel boog,
Haar zorglijk beurden naar omhoog.
Thans, onderſchraagd en opgeleid,
Houdt zij haar takken uitgeſpreid,
En bloeit, met ſtatelijken zwier,
Tot eer van elken hovenier,
Die, waar het onkruid ooit verrees,
Aan de eêlſte planten hulp bewees.

Heb dank, beminde Bard! ook gij,
Gij ſchraagdet, door uw poëzij,
In Hollands vrijen geest gewrocht,
De veerkracht, die hier gloeijen mogt.
Uw grijze kennis, mannenkracht
En jonglingsvuur, nu zoet en zacht,
Dan grootsch en ſtatig uitgeſtort,
Hield ons met trouw en moed omgord.
Uw hartverheffend maatgezang
Joeg bleekheid op der boozen wang,
En ſiddring in de ſnoode borst,
Die voor het onregt pleiten dorst;
Het onheiltelend zwijmelkruid
Reet gij met tak en wortel uit,
En de eedle plant, met zorg gekweekt,
Die moedig 't hoofd naar boven ſteekt,
Schudt thans haar fiere bladrenkroon
Ter eere van der Batten toon,
Die, uitgevloeid in 't ſchoonst akkoord,
Tot vaderlandſche deugd ontgloort.
Heb dank, geliefde Bard! heb dank
Voor 't ruiſchen van uw' citerklank!
Uwe aandrift blijve in hellen gloor;
Zij boeije ons hart en luistrend oor,
Zoo dikwerf gij de ſnaren ſpant
Voor Vorst en Volk en Vaderland!

J. J. WIJSMULLER.

OP DE AFBEELDING VAN DEN ADMIRAAL MARTEN HARPERTZ. TROMP.

Dit 's Tromp, die eens in Duins de Spaanſche vloot verwon,
Die eeuw'gen haat zwoer aan het magtige Albion,
Den Britſchen Luipaard eens 't geweld der zee ontrukte,
En in driedaagſchen ſtrijd den palm der zege plukte;
Die, in elk zeegevecht, ſteeds vocht met leeuwenmoed,
En, als door wond'ren, vaak werd in den ſlag behoed;
De glorie van zijn volk, de ſchrik der waterſcharen,
Altijd bedaard en kalm bij 't ſtijgen der gevaren;

Die, ſtervend, zelfs nog riep: „Mijn kinderen, houdt moed!
„Nu heb ik afgedaan.... ik ſterf.... maar wreekt mijn bloed!"
Die leefde voor 's lands eer, en ſtierf als roem der Zeeuwen:
Het is de groote Tromp, de glorie van alle eeuwen.

Veendam. J. O. LUDER.

AAN DEN ZANGER DER ONAFHANKELIJKHEID (*).

„Ja, onafhanklijk *is* de Dichter!" riep ik uit,
En juichte u toe, vervoerd door taal en maatgeluid;
U, die den tijdgeest nooit door woord of daad gehuldigd,
Den zang nooit hebt geſmoord, aan 't vaderland verſchuldigd;
Die, met beſneeuwde kruin, door zuiv'ren hemelval
U onafhanklijk toont, zelfs van der jaren tal.
Doch (wijt het aan uzelv' en aan uw kunstvermogen)
In één merkwaardig punt hebt ge u en ons bedrogen:
Ach! onafhanklijk moog' de Dichter zijn; maar wij,
Afhanklijk voelden we ons — van uwe melodij.

Nov. 1832. J. W. IJNTEMA.

(*) Dichtſtuk van den Heere C. LOOTS, onlangs in *Felix Meritis* en elders voorgedragen.

BLADVULLING.

Vier regels van den Treurſpeldichter CORNEILLE heeft men dezer dagen, op navolgende wijze, op onzen dapperen CHASSÉ toepaſſelijk gemaakt:

La place à l'emporter coutera bien des têtes;
Le Général CHASSÉ *garde bien ſes conquêtes,*
Et l'on ignore encor, parmi ſes ennemis,
L'art de reprendre un fort qu'une fois il a pris.

Dat is:

De plaats, die gij berent, zij zal u koppen kosten:
CHASSÉ bewaart te wél de hem betrouwde posten.
Zijn vijand moet de kunst nog leeren, om dien held
Een fort te ontwringen, ééns in zijne hand geſteld.

IJ. (*)

(*) Onder het afdrukken van dit blad, en van het omſlag, vernemen wij de ongedachte noodlottige tijding, welke, in dit oogenblik, deze regelen als tot eene ſatyre *ſchijnen* te maken. Men ſchorte echter zijn oordeel op! (25 Dec.)

MENGELWERK.

LEERREDE,

UITGESPROKEN OP DEN BEDEDAG, DEN 2 DEC. 1832, IN DE KERK DER HERVORMDEN TE SAPPEMEER,

DOOR

J. BAKKER,

Predikant aldaar.

„ *De Heer is goed, Hij is ter*
„ *ſterkte in den dag der benaauwd-*
„ *heid, en Hij kent die, die op Hem*
„ *betrouwen.*"

NAHUM I: 7.

Toen wij, nu ruim een jaar verleden, aan deze plaats bijeen waren, met een gelijk doel als tegenwoordig, toen was het leed, 't welk ons drukte en dreigde, groot. Wij gevoelden het allen, en het was ons bang om het hart. Onze eerbiedwaardige Koning was, door den drang der omſtandigheden, in de noodzakelijkheid gebragt (*), om de plaatshebbende onderhandelingen over de voorwaarden van ſcheiding tusſchen *Nederland* en *België* met de wapenen te ondersteunen, en Hij noodigde zijn getrouw volk uit, om zich met Hem, in het plegtig gebed, neder te buigen voor den troon des Allerhoogſten, ten einde zijnen Goddelijken zegen over onze wapenen eerbiedig en geloovig af te ſmeeken.

Maar, alvorens wij nog ons gemeenſchappelijk gebed hadden uitgeſproken, waren onze vurigſte wenſchen alreede vervuld, en was ons gebed verhoord door Hem,

(*) Hier en vervolgens is de Biddags-Misſive, ſoms woordelijk, gevolgd.

die weet, wat in den mensch is, en die van verre zijne gedachten verſtaat. Met eene voorbeeldelooze ſnelheid was ons zegepralend leger tot in het hart van *België* doorgedrongen, en ſtond in het gezigt van deszelfs hoofdſtad. Had *Europa's* ſtaatkunde het niet verhinderd, hoogstwaarſchijnlijk ware de twistzaak tusſchen ons en de vijanden van onzen Staat reeds voorlang beſlecht; maar — de Koning werd genoodzaakt, zijne overwinnende krijgsbenden op den vaderlandſchen grond terug te roepen, ten einde, gelijk het heette, den algemeenen vrede te behouden.

Billijk intusſchen had men mogen verwachten, — en het was ook metderdaad de verwachting der meesten, — dat een regtvaardig verdrag de vrucht zou zijn geweest van deze, ons zoo bijzonder verblijdende en vereerende uitkomst, en der ſteeds voortgezette onderhandelingen. Te meer grond was er voor deze verwachting, omdat onze wijze en vredelievende Koning niet aarzelde, de perſoonlijke regten en bijzondere belangen van zijn Huis ten offer aan te bieden. Evenwel het gewenschte doel werd niet bereikt, en de billijkſte verwachting te leur geſteld.

Later werden de vorderingen der *Belgiſche* gezagvoerders en hunner begunſtigers ſteeds onbeſcheidener, en onze wijze Regering kwam eindelijk tot de uiterſte grenzen eener met de waardigheid en onmiskenbare belangen van het Vaderland beſtaanbare toegevendheid.

Hare laatſte voorſtellen zijn door twee der Mogendheden, die als bemiddelaars waren opgetreden, beantwoord door de vordering van de overgave der vestingen, welke door moed en volharding, tot nu toe, voor *Nederland* bewaard zijn gebleven, als waarborgen eener billijke ſchikking; terwijl de vertoogen onzer Regering over de wederregtelijkheid van zoodanigen eisch zijn gevolgd door aanranding van de *Nederlandſche* ſcheepvaart, en het inrukken eener *Franſche* heirmagt in *België*, beſtemd om de onregtvaardigſte vorderingen daadwerkelijk te ondersteunen.

In deze omſtandigheden bleef aan het Beſtuur geene andere keus over, dan de veiligheid, de regten en de

onafhankelijkheid van *Nederland* te handhaven door alle de middelen, welke de Voorzienigheid in deszelfs handen heeft geſteld, en die geſchraagd worden door de vaderlandsliefde, eendragt en ſtandvastigheid van een volk, ſedert eeuwen ook door de magtigſte Staten geëerbiedigd.

Ja, wel worden de middelen, welke de Voorzienigheid der Regeringe in handen geſteld heeft, om de aangerande veiligheid, regten en onafhankelijkheid van *Nederland* te handhaven, geſchraagd door de vaderlandsliefde, eendragt en ſtandvastigheid eener, ſedert eeuwen, alom geëerbiedigde natie! Want welk getrouw *Nederlander* heeft niet de raadſlagen en handelingen van het hoog Bewind onzes lands, ſinds den aanvang der onderhandelingen, hoogelijk geroemd, juicht ook thans niet de maatregelen van hetzelve toe met geheel zijn hart, en wenscht niet, dezelve te onderſteunen naar zijn vermogen?

Getuigen dit niet de geestdrift, de moed en de volharding, waarmede allen bezield blijven, die reeds voorlang ten heiligſten ſtrijd zijn uitgetogen, en ook thans, bij het prangen van den nood, geene gevaren vreezen? Getuigen dit niet de bereidwilligheid en geestdrift, waarmede anderen thans naar de wapenen grijpen, allen zich aan de beſluiten van den Koning onderwerpen, allen zich de opofferingen getroosten, welke voortdurend van hen gevorderd worden? Trouwens, het geldt hier de hoogſte en dierbaarſte belangen, die wij op aarde hebben; het geldt onze eer, onze nationale onafhankelijkheid, onze veiligheid en voortdurende welvaart! En wie zou hieromtrent onverſchillig kunnen zijn; wie hiervoor niet alles, is het noodig zijn leven zelfs, ten offer willen brengen?

Ondertuſschen is het gevaar, waarin wij verkeeren, — wij mogen het ons geenszins ontveinzen, — metderdaad groot, grooter dan toen wij in het afgeloopen jaar, met hetzelfde oogmerk als thans, in dit bedehuis bijeen waren. *Toen* immers traden wij aanvallenderwijze op, als verdedigers der plaatshebbende onderhandelingen, ten einde een muitziek volk door kracht van wapenen te dwingen tot het aannemen van vastgeſtelde voorwaarden van ſchei-

ding; *thans*, daarentegen, worden wij aangevallen door twee magtige Mogendheden, die door geweld ons willen noodzaken tot de onderteekening van een verdrag, hetwelk *en* onze vernedering *en* onzen ondergang, naar het vrij eenparig oordeel van deskundigen, ten gevolge moet hebben.

Was het dan *toen* voor onzen godsdienſtigen Koning en zijn getrouw volk behoefte, om in het gebed te naderen tot God, ten einde Zijnen zegen over onze wapenen af te ſmeeken; hoe zou zich dan *nu* deze behoefte niet doen gevoelen en openbaren bij Vorst en volk, nu het gevaar, dat drukt en dreigt, veel grooter is? Bij God toch is heul en beſcherming, en Hij kan uitkomſten ſchenken tegen den dood! Hij kan het ſterke zwak, en het zwakke ſterk maken! De hoogmoedigen kan Hij vernederen, en de vernederden ſtellen in het hooge! De wereld is opgevuld met de treffendſte bewijzen dezer waarheid, en ons Vaderland levert er niet de minst in 't oog loopende blijken en voorbeelden van op.

Eere dan allen, die, hoe hoog ook verheven, niet te hoog zijn, om hunne afhankelijkheid van den Opperheer der wereld nederig te erkennen! Eere onzen Koning, die deze bekentenis aflegt voor het aangezigt van gansch *Europa*, en openlijk belijdt, niet te ſteunen op eigene krachten, op wapenen en ruiterbenden, maar zijn vertrouwen te vestigen alleen op dien alwijzen en regtvaardigen Albeſtuurder, wiens ſterke arm ons en onzen Vaderen zoo dikwerf redding beſchikte uit den grootſten nood!

Hij verlangt daarom, in de tegenwoordige hagchelijke omſtandigheden, — en wie zou het niet met Hem verlangen? — Hij verlangt, in vereeniging met zijn getrouw volk, plegtig te naderen tot den troon van den Heer der Heirſcharen, dien God van ons en onze Vaderen, om Zijne hulp en zegen ootmoedig af te ſmeeken in den ſtrijd, tot welken de natie door de regtvaardigſte zelfverdediging mogt geroepen worden, en om voorts, door ootmoedige gebeden, de belangen van het dierbaar Vaderland aan den Almagtigen nederig op te dragen.

De geheele natie deelt in dit verlangen van den Koning, en ik mag niet vooronderſtellen, dat er onder ons, immers in deze vergadering, iemand zijn zou, die anders dacht of gevoelde. Elk gebed, ieder verlangen, dat uitgaat naar omhoog, tot Hem, die in den Hemel woont, onderſtelt niet alleen een hart, hetwelk zich zijner afhankelijkheid van God levendig bewust is; het moet ook een deugdzaam gebed zijn, een verlangen naar hetgene regtvaardig en goed is, en vergezeld gaan van of achtervolgd worden door ijverig werken en volſtandig pogen, om deelachtig te worden, 't gene men zoo vurig van den Hemel afbidt. Waar deze vereischten of ken merken van een *waardig* gebed ontbreken, daar nadert de bidder ſlechts met zijne lippen, werktuigelijk, tot den Allerhoogſten, en hij mag van zijn gebed geene vrucht, geenen zegen hoegenaamd verwachten. Maar wanneer deze vereischten ieder gebed kenmerken, o! dan is er grond van hoop en vertrouwen, dat Hij, *die hoort naar het geroep der armen, en achtgeeft op het gebed der verlatenen*, ons niet ledig zal wegzenden of ongezegend laten.

Alvorens wij naderen tot den troon des Allerhoogſten, laat ons in eenige bijzonderheden overwegen, of er ook bij ons gronden zijn van billijke verwachting, dat wij niet zullen worden afgewezen, maar genadige verhooring vinden, wanneer wij, door ootmoedige gebeden, gemeenſchappelijk, de belangen van het dierbaar Vaderland aan den Almagtigen nederig opdragen.

„ De Heer is goed, Hij is ter ſterkte in den dag der „ benaauwdheid, en Hij kent die, die op Hem betrou„ wen." De Profeet NAHUM hangt in zijn klein geſchrift, waartoe deze bemoedigende woorden behooren, eene ſchoone en treffende teekening op van den ondergang van het magtige *Asſyriſche* rijk en deszelfs hoofdſtad *Nineve*. Hij laat echter deze teekening voorafgaan door eene prachtige en indrukmakende voorſtel-

ſtelling van de heerlijkheid, magt en majesteit van God, zoo als deze zich openbaren in de beſcherming van zijn volk, en in de verdelging van deszelfs vijanden.

Hoort, hoe geducht hij God voorſtelt, als Hij bereid is tot ſtrafoefening van zijne vijanden, zoo als welhaast de inwoners van *Nineve* zouden ondervinden: „ Een „ naijverig God en een wreker is de Heer! Een wre„ ker is de Heer, geducht in blakende gramſchap! Een „ wreker is de Heer voor zijne beſtrijders, en die den „ toorn behoudt tegen zijne vijanden. De Heer is lang„ moedig, ſtortende den gloed zijns toorns niet terſtond „ uit over zijne vijanden, hoewel het Hem daartoe aan „ vermogen niet ontbreekt; want Hij is groot van kracht, „ en houdt den ſchuldigen geenszins onſchuldig. Des „ Heeren weg is in den dwarlwind, en in het onwe„ der, en de wolken zijn het ſtof zijner voeten." Vs. 5 zegt hij: „ De bergen ſidderen voor Hem, en de „ heuvelen ſchudden heen en weder; en de aarde heft „ zich op voor zijn' aanblik, de wereld en allen, die „ er in wonen. Wie houdt," vraagt hij vs. 6, „ wie „ houdt ſtand voor zijnen toorn, en wie kan beſtaan „ voor het blaken zijner gramſchap? Zijn heete toorn, „ aan vuur gelijk, doet alles ſmelten, en rotſen ſprin„ gen er voor vaneen!"

Zulk eene ontzaggelijke beſchrijving van Gods oppermagt ſtond hier op zijne juiste plaats, daar de Profeet vervolgens de ontzettende oordeelen zou ſchetſen, welke de *Aſſyriërs* zouden treffen, wegens hunne verdrukkingen en honende beſchimpingen, den *Joden* aangedaan. 't Was er echter ver van daan, dat deze magt van God iets verſchrikkelijks zou hebben voor zijne vrienden; integendeel, *hun* ſtrekte deze magt tot troost en bemoediging. Want, zegt de Profeet, in de tekstwoorden: *de Heer is goed*, t. w. jegens zijne ware vereerders en vrienden; *Hij is ter ſterkte*, of eene toevlugt, *in den dag der benaauwdheid*, *en Hij kent hen*, *die op Hem zich verlaten.* Ja; dit hadden de *Iſraëliten* meermalen, gelijk nog onlangs in de verloſſing van *Jeruzalem*, on-

dervonden. De *Asſyriſche* Koning namelijk, SANHERIB, was met eene talrijke heirmagt het rijk van *Juda* ingerukt, had deszelfs hoofdſtad bezet, en *Jeruzalems* inwoners tot de overgave, ſmadend en lasterend, opgeeischt. In deze benaauwende omſtandigheid had HISKIA, een der beste Koningen van *Juda*, het aangezigt des Heeren zijns Gods ernſtiglijk gezocht, en JEHOVA, die den hemel en de aarde gemaakt heeft, ootmoedig gebeden om uitkomst en verlosſing, *opdat alle Koningrijken der aarde weten mogten* en bekennen, *dat de Heer alleen God is;* en — zijn gebed was niet vruchteloos geweest! Het *Asſyriſche* leger was in één' nacht, het zij dan door eene aardbeving, door hagel of blikſemſtralen, of eenig ander verwoestend natuurverſchijnſel, geheel of gedeeltelijk verdelgd, waardoor alle gevaar op eenmaal geweken was (*).

Toen de Profeet NAHUM zijne Godſpraken ſchreef, lag deze gebeurtenis den *Israëliten*, waarſchijnlijk, nog versch in het geheugen; en het is welligt om deze reden, dat door hem, in het vervolg van dit Hoofdſtuk, op dezelve meermalen gedoeld wordt (†). Heugelijk en troostend was derhalve de oppermagt van God voor zijne vrienden; want terwijl zij den ondergang bewerkte van allen, die tegen den Heer en *Israël* heillooze aanſlagen ſmeedden, zoo verloste zij daarentegen *hen* van het geweld en den overmoed hunner vijanden.

En wat deze Opperheerſchappij van God was voor de *Israëliten*, ten tijde van NAHUM niet alleen, maar door al de tijdperken van hun beſtaan henen, dat is zij in alle eeuwen geweest voor ieder volk, dat en zoo lang het den Heer vreest en geregtigheid werkt. Dat is zij ook inzonderheid voor ons geweest, die heerſchappij van God over de wereld, heugelijk en troostrijk voor

(*) 2 *Kon.* XVIII, XIX.

(†) Ik heb hier in de vertaling, gelijk ook in de toelichting en opvatting van een en ander, den *Bijbel* door VAN DER PALM gevolgd, en gemeend, wegens tijdsgelegenheid, in dit alles de kortheid te moeten behartigen.

ons en voor ons land, ſinds wij, aan *Spanjes* dwingelandij ontworſteld, een eigen, vrij en onafhankelijk volksbeſtaan verkregen hebben onder de rijken van *Europa*. En waarom zouden wij dan ook *nu* niet op deze heerſchappij van God met vertrouwen oog en hart gevestigd houden, en, door dat vertrouwen geſterkt en bemoedigd, aan haar onze dierbaarſte belangen nederig opdragen? Er is immers *nu* geen minder grond van hoop, dan vroeger, dat de ſmeekingen, welke wij voor ons Vaderland tot onzen God en Vader zullen opzenden, genadig zullen verhoord worden. Want

I. Wij bidden en ſtrijden voor eene goede en regtvaardige zaak.

II. Wij hebben de ondervinding van vroeger verleende hulp en redding voor ons.

III. Wij roepen een' God aan, in liefde, alvermogen en wijsheid onveranderlijk dezelfde.

I. Wij bidden en ſtrijden, zeide ik, voor eene goede en regtvaardige zaak. Waar zal ik beginnen, waar eindigen, om dit te betoogen? Maar heeft het wel betoog noodig, 't gene voor ieders gezigt blootligt, en eenparig door allen erkend wordt, die, met kennis van zaken, onbevangen oordeelen, zonder partijzucht, zonder vooroordeel, drift of eigenbaat? Is het zelfs niet openbaar erkend door meer dan één' ſtaatsman van diezelfde natie, welke thans als onze vijand is opgetreden, dat wij op de *trouweloosſte* en *laaghartigſte* wijze, ſedert den ſnoodſten opſtand, die immer eenig volk heeft geſchandvlekt, zijn behandeld, en zulks door gekroonde Hoofden, die geroepen waren en zamengekomen, om de belangen van ſtille en vreedzame onderdanen te handhaven tegen muiters en oproerlingen? Gaan er niet nog dagelijks in datzelfde land eene menigte van klagten op tegen, en worden aan deszelfs Koning vertoogen ingediend, door *honderden*, neen *duizenden* onderteekend, over de wederregtelijkheid, waarmede men onze ſcheepvaart aanrandt, en de overgave der vestingen van ons vordert, ten einde ons op deze wijze te dwingen tot de

aanneming van een even eerloos als onze welvaart ondermijnend verdrag? — En indien dan *vreemden* alzoo denken over ons en over onze zaak, *vreemden* luide klagen over het onregt, dat men ons aandoet; wat moet dan de *Nederlander*, wien dit onregt onmiddellijk geldt, en zoo vele opofferingen kost? Zou hij niet van alle vaderlandlievende gevoelens ten eenemale ontbloot, niet eerloos van gemoed zijn, zoo geene billijke verontwaardiging zijnen boezem ontvlamde in heiligen ijver, en hij niet bereid ware, om ook het dierbaarſte offer met geestdrift neder te leggen op het heilig outer van het zwaar miskende en verdrukte Vaderland? — En waardoor hebben wij zulk eene ongehoorde miskenning en onderdrukking verdiend? Is het om de wijsheid en gematigdheid onzer inſtellingen; of om de zachtheid en mildheid onzer regering; of om de verdraagzaamheid en vrijheid, waarmede elk in het godsdienſtige en burgerlijke mag gelooven, en vrijuit ſpreken en ſchrijven, wat hem goeddunkt? Of is het om de regtvaardigheid en godsdienſtige braafheid van onzen Koning, die, getrouw aan de Grondwet, door Hem bezworen, getrouw aan alle verbindtenisſen, door Hem aangegaan, getrouw aan de beginſelen van het Christendom, dat Hij belijdt, zich grootmoedig verheft boven het ſchandelijk gedrag van *Gal* en *Brit*, en geen roof met roof, geen ſchreeuwend onregt met onregt vergeldt? — O tijden! o zeden! riep eenmaal een *Romeinsch* redenaar uit, in diepe verontwaardiging over den boozen aanſlag, die tegen zijn Vaderland geſmeed werd! — Maar ik ſta hier niet, om dezen edelen Redenaar (*) na te volgen, of onheilige driften in uwe harten te ontſteken en uw bloed te doen koken, door het ſnood beſtaan te gispen van natiën, die zich boven anderen op beſchaafdheid beroemen. Ik wilde alleen maar zeggen, dat wij, in de tegenwoordige omſtan-

(*) Cic. *in Cat.* Het ſpreekt van zelf, dat hier niet meer dan eene toeſpeling plaats heeft op den verachtelijken aanſlag van Christelijke Magten tegen eenen Christelijken, regtvaardigen Vorst en Staat, in de 19de eeuw!! Hiervan geldt het: *o tempora! o mores!* in vollen nadruk.

digheden, biddende voor het heil des Vaderlands, bidden en ſtrijden voor eene goede en regtvaardige zaak; en beweren, dat wij, dien ten gevolge, met vrijmoedigheid onze vurigſte wenſchen ontboezemen kunnen voor God, den Koning der Koningen en den Heer aller Heeren!

Of is het niet alzoo, M. H.! Is de zaak, welke wij voorſtaan en verdedigen, en om welker wille de Koning ons oproept tot het gebed, is deze zaak niet die des regts en der billijkheid? Het is immers niet om veroveringen te maken, onze bezittingen uit te breiden, of onzen roem en bloei te vestigen op de puinhoopen van anderen; het is zelfs niet om te herwinnen, wat wij verloren hebben, of met geweld te bemagtigen, wat door geweld en regeringloosheid ons ontroofd is, — neen! maar het is alleen om te behouden, wat wij hebben, opdat men ons niet alles ontroove, onze eer, regten, onafhankelijk volksbeſtaan, onze veiligheid, Vaderland en duur, duur gekochte, met het bloed en zweet en de tranen onzer Vaderen bevochtigde en geheiligde burgerlijke en godsdienſtige voorregten, vrijheden en inſtellingen! — daarom en daarom *alleen* is het, dat wij het harnas hebben aangegespt; daarvoor en daarvoor *alleen* is het, dat wij geroepen worden, om den Goddelijken zegen af te ſmeeken.

Zoo er dan immer eenig gebed van uit het ſtof is opgerezen naar omhoog tot den Heiligen Opperheer, dat van wege deszelfs onderwerp deugdzaam mogt genoemd worden, dan is het de bede en het verlangen, 't welk, op dezen plegtigen dag, eene geheele natie, met haren Koning aan het hoofd, als zoo vele kinderen van één groot huisgezin, eerbiedig zal nederleggen aan de voetbank des troons van God den Almagtigen, en er is grond van genadige verhooring.

II. Maar dit is niet de eenige grond: er zijn, behalve dezen, nog andere redenen, welke ons op dezen dag vervrijmoedigen, om tot God te gaan in het gebed, en die op gunſtige verhooring het ſtille vertrouwen ons in-

boezemen; en deze meen ik gelegen te zijn in de ondervinding van vroeger verleende Goddelijke hulp en redding.

Zal ik u hier, M. H.! aan de hand der Geſchiedenis, wijzen op de lotgevallen onzes Vaderlands, van dat het zich door moed en volharding onttrokken heeft aan gewetensdwang en het willekeurigst gezag, tot op dezen oogenblik? Herinnert u dan den tachtigjarigen ſtrijd met *Spanje*, waarin van ſtap tot ſtap de gedenkteekenen ſtaan opgerigt eener helpende en beſchermende Godheid! Welk een ongelijke ſtrijd! Een handvol volk tegenover den magtigſten Vorst van *Europa*, wiens rijk zoo groot, wiens bezittingen zoo uitgebreid waren, dat, naar het geſchiedverhaal van den Prins onzer vaderlandſche Hiſtorieſchrijvers (*), de zon in zijne Staten nimmer onderging! Herroept in uw geheugen het ontzet van *Leyden*, waar de nood zoo hoog geklommen was, dat alle uitzigt op redding verloren ſcheen; of verplaatst u in die oogenblikken van benaauwdheid, waarin men ſprak van het doorſteken onzer dijken en dammen, om het land prijs te geven aan de golven, waaraan men het ontwoekerd had, en met vrouw en kinderen naar elders te vlugten, om een ellendig heenkomen te zoeken! Denkt terug aan de laatſte helft der 17de eeuw, die dagen van bange vertwijfeling, toen dezelfde Mogendheden, welke thans andermaal zamenſpannen, om onzen ondergang te bewerken, zich verbonden hadden, om, vereenigd met nog twee andere Vorſten, ons en ons land in het verderf te ſtorten! Maar anders, dan menſchen beraamden en bedoelden, ſtond geſchreven in den raad van Hem, die de aanſlagen der boozen verijdelt, en alle hunne ontwerpen te niete maakt, als *hunne* wegen en gedachten ſtrijdig zijn met *zijne* wegen en gedachten. Opmerkelijk en aantrekkelijk is het voor het godsdienſtige hart, dat in ijver blaakt voor liefde tot God en het Vaderland, — opmerkelijk, zeg ik, en aantrekkelijk is het te lezen, hoe kleine voorvallen, ſchijnbaar geringe toevalligheden, of ook, naar het uiterlijk aanzien, ſtrijdige middelen en wegen, en de elementen des hemels en der aarde, in de

(*) P. C. HOOFT.

alvermogende hand van God, dienstbaar waren aan onze redding en verlosſing uit elken nood.

Maar waartoe de herdenking der dagen van ouds, daar in onzen leeftijd gebeurtenisſen hebben plaats gehad, waarin de vinger van God met onloochenbare en onuitwischbare trekken ſtaat ingedrukt, werkzaam tot *onze* hulp en tot *onze* behoudenis? Hier denk ik aan onze verlosſing, vóór nu juist negentien jaren, uit de magt der *Franſchen*, waardoor een verloren Vaderland aan ons werd teruggegeven, en hiermede een Koning, meer nog om zijne perſoonlijke deugden en beminnelijke hoedanigheden, dan om den roem van zijn geſlacht, aller eerbied, hoogachting en liefde waardig. Maar waardoor en door wien is dit heil ons, met zoo vele andere natiën van ons werelddeel, bereid? Door God, die in het hart van *Rusland* den val bewerkte van der *Franſchen* Keizer, wiens ijzeren ſchepter zwaar drukte op onze vermoeide leden! — En wat zal ik zeggen van die luisterrijke overwinning in den verleden jare, welke zoo veel ſchande heeft uitgewischt, en zoo veel eer en roem ons en ons Vaderland aangebragt? Was het niet, alsof ééne verſchrikking de harten van al onze vijanden had aangegrepen, waardoor, in minder dan tien dagen, eene veel *kleiner* over eene veel *talrijker* bevolking de roemrijkſte zege behaalde? En dan, M. H.! die rampzalige Ziekte, welke andere rijken en landen zoo zwaar geteisterd, en duizenden bij duizenden in dezelve ten grave gesleept heeft; die wij met zoo veel angſtige bezorgdheid zagen naderen, en ook ons Vaderland en onze gemeente bereiken; — hoe weinig ſlagtoffers heeft zij, in vergelijking van andere natiën, onder ons geveld, en hoe ſpoedig is zij weder van ons geweken! Zullen wij hierin niet, gelijk in zoo vele andere weldaden en zegeningen, te midden van den druk der tijden, dankbaarlijk erkennen de vertroostingen onzes Gods, de verſchoonende, helpende en hoedende hand des Allerhoogſten, van wien verhooging en vernedering, gezondheid en ziekte, leven en dood, van wien alles komt? En zal, moet dan niet

deze blijde en rijke ervaring ons ſterken in het vertrouwen, dat God ook nu het dierbaar Vaderland zal redden, en onze ſmeekingen verhooren, welke wij voor deszelfs behoud tot Hem zullen opzenden?

III. Een' laatſten grond voor dit vertrouwen vind ik in de onveranderlijkheid van God, die gisteren en heden en in alle eeuwigheid dezelfde is, in liefde, alvermogen en wijsheid.

Ja, de onveranderlijkheid van God, gelijk in zijn wezen, alzoo ook in zijne volmaaktheden, is altijd een hechte grondſlag geweest, en zij is het ook nu nog voor ons, om op Hem te vertrouwen, en vertrouwend van Hem te verwachten, wat men goeds van Hem afbidt. Hij, die goed was jegens de goeden in *Israël*, eene toevlugt in den dag der benaauwdheid, daar Hij hen verloste van het geweld en den overmoed hunner vijanden; Hij, die goed was jegens de goeden in *Nederland* van ouds aan tot hiertoe, eene ſterkte in den dag des kwaads, daar Hij hen bijſtond in den nood, en redding beſchikte uit de grootſte gevaren; waarom zou Hij *nog* niet goed zijn jegens *allen*, die Hij weet, dat op Hem zich verlaten? „Bij Hem immers, den Vader der Lichten, is „verandering noch ſchaduw van omkeering (*),” en die Hij eens bemint, die bemint Hij ten einde toe. En wat zijne goedheid wil uitwerken of daarſtellen tot heil zijner vrienden, daartoe ontzegt zijne almagt Hem het vermogen niet. Geducht zijn de werkingen der Goddelijke magt, die wij telkens aanſchouwen, in de zedelijke zoo wel, als in de natuurlijke wereld. Daardoor wordt het lot beſchikt van geheele volken, eveneens als van bijzondere perſonen; daardoor werd het *Aſſyriſche* leger, hoe talrijk ook, verſlagen, en de trotſche Koning op het diepst vernederd; daardoor verloor PHILIPS de *Nederlanden*, en werd *Leyden* ontzet; daardoor werd de vereenigde magt van *Engeland* en *Frankrijk*, van *Munſter* en *Keulen* verbroken, en *Nederland* gered; daardoor verloor

(*) JAC. I: 17.

NAPOLEON troon en ſchepter, en herkreeg ons Vaderland zijne vrijheid; daardoor werden *Belgiës* krijgsbenden in het afgeloopen jaar geſlagen, en onze vijanden tot eene verſmading voor geheel *Europa;* daardoor, eindelijk, is de meest gevreesde Ziekte van ons geweken, en zoo veel drukkend of dreigend kwaad allergenadigst afgekeerd. — Dat alvermogen van God is onveranderlijk, en nog ſteeds werkzaam tot vernedering der boozen, en ter verhooging van allen, die zich rustig op Hem verlaten. „ Als door eenen alles overſtelpenden vloed, „ maakt Hij, wat Hem tegenſtaat, te niet, en duister„ nis volgt zijnen vijand op de hielen. Wat ſmeedt gij „ dan ontwerpen tegen den Heer, en beraadſlagen de „ Vorſten te zamen tegen ons en onze belangen? God is „ het, die een einde maakt, door jammeren, die geene „ herhaling behoeven (*)."

Zoodanig is echter de werking der Goddelijke almagt niet, immers niet altijd en overal, als de zinnelijke mensch die wel zou verlangen. Zij openbaart zich niet altijd door zigtbare teekenen uit den hemel, door donders en bliksemen en vernielende ſtormwinden; zij openbaart zich integendeel doorgaans op eene ſtille en verborgene, maar nogtans zekere en doeltreffende wijze; zoodat hare tusſchenkomst in de gebeurtenisſen der wereld, en in de regeling van menſchelijke zaken en lotgevallen, bij den eindelijken afloop, in verraſſende, vooraf geziene noch berekende uitkomſten, wordt opgemerkt en gekend. En hiertoe verſchaft de Goddelijke wijsheid zelve de wegen en middelen; wegen en middelen, zoo duizendvoudig in aard en wijze van werking, als met de bijzondere oogmerken van God het meest overeenkomt, en die oogmerken het best en zekerst vervult. *Ons* is het daarom onmogelijk, vooraf te bepalen, op hoedanige wijze en op welken tijd de gewenschte en van den Hemel afgebedene verloſſing ons zal toekomen. Wie zou vooraf hebben kunnen zeggen, hoe, wanneer en waardoor *Ne-*

(*) NAH. I: 8, 9.

derland van *Spanjes* overheerſching gansch bevrijd zou worden; hoe, wanneer en waardoor *Leyders* ontzet bewerkt, *Neêrlands* verlosſing in de 17de eeuw, NAPOLEON's vernedering en onze verhooging, der *Belgen* ſchande en onze roem aangebragt en daargeſteld zouden worden? — Hier feilen alle menſchelijke berekeningen, en ſchiet Engelen-doorzigt te kort; maar God kent zijn doel, en duizende wegen en middelen, de ganſche Natuur met al hare wetten en krachten, de menſchen met al hunne driften en hartstogten, bedoelingen en ontwerpen zijn in zijne almogende hand, en moeten Hem, op zijn' wenk, dienen ter bereiking van *zijne* oogmerken. Beve de ſchuldige! Want het aangezigt des Heeren is tegen hem, en er is geen ontvlieden aan zijn verderf! Maar verheuge zich de onſchuldige, en laat hem goedsmoeds zijn, en laat hem opſpringen van blijdſchap! Want de Heer, de Almagtige, kent den weg der regtvaardigen, en zal hun eene toevlugt zijn en ſterkte in den dag der benaauwdheid!

Zoo vele en hecht zijn de gronden, die ons bemoedigen, om, hoe diep en levendig ook het gevoel van ſchuld en zonden zijn moge, met vertrouwen den zegen des Allerhoogſten af te ſmeeken voor ons lieve Vaderland, onzen geëerbiedigden en beminden Koning en zijn Huis, onze Prinſen aan het hoofd der *Nederlandſche* krijgsmagt, en voor al de edele ſtrijders, die, zoo te land als te water, hun bloed en leven aan de verdediging van de eer en regten van *Nederland* toewijden.

Wij moeten echter bidden met algeheele en volkomene onderwerping aan den wil der hoogſte wijsheid, zoodat, wanneer ons gebed al niet op dien tijd of op die wijze, als wij verlangen, door hartelijk gewenschte uitkomſten wordt achtervolgd, wij het geloovig daarvoor houden, dat de tijd onzer verlosſing nog niet gekomen is, en dieper miskenning en langer verdrukking welligt hooger eer en duurzamer welvaart ten gevolge zullen hebben, maar op eenen anderen tijd en op eene andere wijze.

„ Dat de hemelen zich verblijden, en de aarde zich ver-
„ heuge! Dat de velden van vreugde opſpringen, met
„ al wat daarin is; dat al het geboomte der bosſchen
„ juiche voor het aangezigt des Heeren! Want Hij komt,
„ om de aarde te rigten! Hij zal de wereld rigten met
„ regtvaardigheid, en de volken met getrouwheid (*)."

Bovenal moeten wij bereid zijn, om met ons *bidden* het *werken* allernaauwst te vereenigen. Want die wel wil *bidden*, maar niet *werken*, is — ik mag hier geen ander of zachter woord gebruiken — of een dwaas, of een huichelaar, of een ligtzinnige, die niet weet of beſeft, wat hij doet. Neen! gelijk het *bidden* het *werken*, zoo moet ook het *werken* het *bidden* onderſteunen, bezielen, veredelen, heiligen. Gelijk het *werken* tot *bidden*, zoo moet ook het *bidden* tot *werken* drijven, krachtig opwekken, alvermogend aanſporen.

Welaan dan, Christenen! hier met mij gekomen, om God te bidden om zijnen zegen in den ſtrijd, tot welken wij door de regtvaardigſte zelfverdediging mogten geroepen worden, — met ons geld of met onzen arm, met onze ſtoffelijke of zedelijke krachten het Vaderland gediend, onderſteund en beſchermd! opdat wij het, met Gods hulp, mogen behouden, en, zij het dan ook al met verlies van aardſche goederen, of met ons bloed en onze tranen bevochtigd, dan toch zonder vernedering, zonder inbreuk op deszelfs waardigheid en regten, onzen kinderen en kindskinderen na ons mogen achterlaten, als een heilig erfgoed, gelijk wij het uit de handen onzer Vaderen ontvangen hebben!

Bereiden wij ons tot nieuwe opofferingen, en laat ons, hoe moeijelijk en bezwarend het ook zijn moge, ons bij voortduring aan alle, door den drang der omſtandigheden, óf reeds genomene óf nog te nemene maatregelen en beſluiten der hooge Regering, gewillig en bereidvaardig onderwerpen, als zulken, die weten, dat God te vreezen, den Koning te eeren, en het Vaderland lief te

(*) *Pſ.* XCVI: 11—13.

hebben, een der eerſte en noodzakelijkſte pligten is, welke op den mensch en Christen rusten!

Ga op deze wijze de een den anderen voor, en wekke elk den anderen op door woord en daad, door toeſpraak en voorbeeld! Zoo blijft de eendragt, welke ſterk maakt, bewaard en de geestdrift onverminderd, neemt krachtsontwikkeling toe, en verlevendigt zich de vrolijke hoop en het ſterkend vertrouwen, dat ons gebed verhoord en het dierbaar Vaderland gered zal worden.

Aan den Redacteur der *Vaderlandſche Letteroefeningen.*

Geachte Vriend!

Offchoon ik aan nevensgaand opſtel weinig meer tijds *kon* beſteden, dan ik noodig had, om het ten papiere te brengen, vertrouw ik echter, dat hetzelve, om des onderwerps wille, der plaats niet *geheel* zal onwaardig zijn, die het in uw Mengelwerk beſlaat, wanneer gij er dat gebruik van maakt, waartoe ik het u zende. Geloof mij ſteeds te zijn

T. T.

Q. N.

TOESPRAAK AAN DE CHRISTELIJKE GEMEENTE, VÓÓR HET PLEGTIGE GEBED, OP DEN 2 DECEMBER 1832.

Is iemand onder u in lijden? dat hij bidde!

JAC. V: 13.

De brief, waaruit ik u deze woorden heb voorgelezen, is geſchreven door den Apostel JACOBUS aan de verſtrooide Christenen uit de *Joden*, die toen in meer dan één opzigt in treurige omſtandigheden verkeerden. Miskend, veracht en vervolgd wegens hunne belijdenis en getrouwe aankleving van de leere des Evangelies, hadden zij bovenal behoefte aan een woord van vertroosting onder hunne verdrukking, en van aanmoediging tot eene voortdurende gehechtheid aan het Christendom,

blijkbaar in eenen zoodanigen wandel, als hun ook de achting van hunne vijanden verwerven kon. Het was dan ook daarom, dat JACOBUS, die, als het hoofd der Christenen in *Palestina*, op deze menſchen de eerſte en naauwſte betrekking had, hen bemoedigde en vermaande, opdat zij onder hun lijden en hunne verdrukking niet alleen niet van de waarheid zouden afvallen, maar ook de tegenſpoed, waarmede zij te worſtelen hadden, aan hunne harten zou geheiligd worden. Wij treffen dus in dezen brief meer dan één gewigtig en vertroostend woord aan tot lijdenden en ongelukkigen; meer dan éénen raad, belangrijk niet alleen voor de rampſpoedige eerſte Christenen, maar ook voor allen, van alle tijden, die met de wederwaardigheden dezes levens in eenig opzigt te worſtelen hebben.

Eene dier raadgevingen is die, welke ik u ten tekst voorlas. In dezelve prijst JACOBUS lijdenden aan, te bidden, — zich af te zonderen tot dien vertrouwelijken omgang met den Onzienlijke, waarin men zijn hart voor Hem uitſtort; waarin men met alle zijne nooden en behoeften de toevlugt neemt tot den almagtigen Vader der Lichten; waarin men als kind ſpreekt tot zijnen vader. Hij prijst alzoo aan een gebed, in hetwelk men de geheimſte bekommeringen des harte vertrouwend aan den grooten beheerſcher onzer lotgevallen te kennen geeft; een gebed, waarin men ſmeekt om hoogeren bijſtand en onderſteuning, wanneer het water aan de lippen komt; een gebed, in hetwelk men vraagt om hemelſche vertroosting en om afwending van de kastijding; een gebed, eindelijk, waardoor men zich bemoedigt tegen het voeren van den ſtrijd tegen het lijden dezes tegenwoordigen tijds, en, belijdenis doende van zijn geloof in God den Vader, Hem plegtiglijk verheerlijkt en met Hem de zaligſte gemeenſchap oefent.

Dit, M. H.! is het dan, wat JACOBUS zijnen lijdende tijd- en geloofsgenooten aanprijst. En wanneer wij nu het oog vestigen op den toeſtand, in welken wij verkeeren, hebben wij dan geene ſtoffe, om ook onszel-

ven onder de lijdenden te rangſchikken? Het is waar, — en wie van ons zou zoo ondankbaar zijn, dat hij het niet erkende? — talloos zijn de weldaden en zegeningen, die wij tot op dezen oogenblik toe ontvangen uit de handen van den Vader der Lichten; en wanneer Hij ons wilde doen naar onze zonden, of vergelden naar onze ongeregtigheden, dan zouden wij ons in oneindig mindere zegeningen te verblijden hebben: maar, met dat al, lijdenden zijn wij, lijdenden in meer dan één opzigt. Ik wil nu niet ſpreken van de doornen en distelen, die ieder op zijnen eigenen levensweg ontmoet; van het verborgen leed, dat elk, ook de meest gezegende, althans nu en dan te dragen heeft: maar ik wil u alleen herinneren de omſtandigheden, in welke ons land en volk in deze dagen verkeert. Het is onnoodig, M. H.! u die omſtandigheden breedvoerig voor den geest te roepen, — onnoodig, u opmerkzaam te maken op het klimmen des gevaars voor onze onafhankelijkheid; voor de bronnen van ons volksbeſtaan; voor onze vrijheid; voor onze legerbenden: ook de eenvoudige onder u weet het, hoe onrustwekkend de toebereidſelen alomme zijn, en hoe donker de toekomst is, die wij te gemoete treden. Dagelijks ſtaat ons dat alles, en op dezen plegtigen dag nog meer bijzonder, voor den geest; en, wanneer wij er aan denken, kunnen wij dan den naam van lijdenden niet dragen? Neen — dat kunnen wij niet, indien ons hart koud en ongevoelig blijft, zoolang wij zelve niet onmiddellijk in den ongelukkigen toeſtand des lands deelen; neen — indien wij het vuur des oorlogs, dat daar ligt te ſmeulen, aanmerken, als ons niet aangaande, of 's lands welvaart weinig tellen: maar ja! lijden doen wij, bitter lijden, wanneer ons hart vervuld is met liefde tot ons volk en tot den grond onzer geboorte. Lijden doen wij, wanneer wij ons aanmerken als kinderen van het vaderland, die de onheilen hunner moeder te betreuren hebben. Lijden doen wij, wanneer ons hart vurig naar den vrede verlangt, en beeft bij de gedachte aan het menſchenbloed, dat er misſchien geſtort zal moeten worden,

eer die vrede bevestigd wordt. Lijden doen wij, wanneer de gedachte ons vervult aan het welzijn van zoovele duizenden, als bij den druk der tijden veel, ja alles verloren. Lijden doen wij, wanneer ons bekommerd oog ſtaart op onze legerbenden, in welke de bloem onzer natie gereed ſtaat, om, is het nood, het leven voor ons en voor haardſteden en altaren te ſtellen. Lijden, ja, dat doen wij, wanneer wij met kommer het getal onzer vijanden tellen, en de onweêrswolken zich hoe langer zoo digter boven onze hoofden zien zamenpakken. Neen! daar is niemand onder u, die dat lijden niet gevoelt; daar is niemand onder u, die deze liefde tot volk en vaderland thans niet in zich voelt blaken. Bij allen, de aanzienlijke en geringe, de rijke en arme, de oude en jonge, de vader en de moeder, de zoon en de dochter; wij allen deelen in die droefheid en vreeze. Dat lijden is aan ons allen gemeen. Is iemand onder u in lijden? Wij zijn het, — mij dunkt, ik hoor die ſtem van uit onze vergadering oprijzen, — wij zijn het allen. Welnu, wat zullen wij anders, wat zullen wij beter, dan *bidden?*

Maar is er dan gronds genoeg voor, om die les van JACOBUS op te volgen? zoo vraagt gij misſchien. Verdient dan het gebed onder lijden die aanprijzing? Ja, M. H.! Welaan, laat mij u daarvan kortelijk overtuigen.

Het gebed onder lijden verdient de hoogſte en ernſtigſte aanprijzing; want het heeft den gezegendſten invloed op de *vertroosting*, de *heiliging* en de *verloſſing* van den lijder.

Is iemand in lijden, dat hij bidde; want het gebed onder lijden heeft den gezegendſten invloed op de *vertroosting* van den lijder.

Wie der ſtervelingen is er, die niet bij ondervinding weet, wat droefheid is? Wie is er, die nimmer bittere teugen uit den beker der ſmarte heeft moeten drinken? Spreekt! wat is er, dat ten dage des lijdens den geest kan opbeuren? Waar zal het neêrgebogen hart vertroosting vinden? Gaat hij in de eenzaamheid, daar drukt

hem de last zijner droefheid, en begeeft hij zich in het gewoel der wereld, zijne tranen houden niet op te vlieten. Aan alle plaatſen vervolgt hem bekommering, die zelfs het ſchoone der natuur met een akelig zwart overdekt. Maar hij bidde; en dit, dit zal hem tot de zaligſte vertroosting verſtrekken. Hij buigt zijne knieën voor het aangezigt des Alerbarmers; lafenis zal het aan zijne ziele geven, en de kalme tevredenheid des gemoeds zal wederkeeren in zijnen felgeſchokten geest. Kan het tot verkwikking van den ongelukkige zijn, dat hij eenen vriend heeft, aan wien hij vertrouwelijk zijne ſmarte kan bekend maken, voor wien hij zijn overkropt hart lucht kan geven; in wien hebben wij beter en getrouwer vriend, dan in God, onzen hemelſchen Vader? Is het eene onwaardeerbare opbeuring, te weten, dat hij, wien wij onze nooden klagen, belang in ons ſtelt en niet onverſchillig is voor ons leed; van wien mogen wij dit vaster vertrouwen, dan van Hem, die alles, alles voor ons is, en de ſtem hoort van dien, die ten dage der benaauwdheid tot Hem de toevlugt neemt? En overtuigt het ons van een deelnemen in onze droefheid, dat wij weten, hoe eigene ervaring van kommer en ſmart is bij Hem, voor wien wij ons hart uitſtorten; wanneer wij in den gebede gaan tot God, in naam van onzen verheerlijkten Verloſſer, dan denken wij aan Hem, die, zelf de bitterſte angſten geleden hebbende, weet, wat lijden is. Is dat gebed de belijdenis van ons geloof in God, als den wijzen beſtuurder van alle onze lotgevallen; moed en opbeuring geeft de zekerheid, dat Hij krachten ſchenkt naar kruis en kruis naar krachten. Dat bidden, het verteedert ons gemoed, het verzoent ons met het lijden, als ſprake tot ons een Engel uit den hemel. Verlangt gij daarvan bewijzen? Vraagt het aan ieder, die dat middel heeft beproefd. Ziet op den voleinder onzes geloofs, hoe Hij, geheel bedroefd tot den dood toe, zijne ziele uitſtort in het vertrouwelijk gebed tot zijnen Vader, en, daardoor verſterkt, moedig opſtaat en zijnen moordenaren tegentreedt. O, kracht des gebeds, erva-

ren door zoo menigen lijder! Gij zijt onze toevlugt ten dage des gevaars. Dat zijt gij ook nu bij onzen algemeenen nood. Nu vereenigen wij ons tot die zalige gemeenſchapsoefening met den Heer, in wiens hand onze adem is, en bij wien alle onze paden zijn. Spreke dan ons hart en zij onze ganſche ziel, die biddend nederviel, Amen bij het opſtaan, zoodat wij, van den hemel vertroost, met nieuwe krachten zijn uitgerust, om gelaten het kruis te torſchen, dat God aan ons volk op de ſchouderen legt!

Nog eens. Is iemand onder u in lijden, dat hij bidde; want het gebed onder lijden heeft den gezegendſten invloed op de *heiliging* des lijders.

Wanneer wij, M. H.! een ruim deel verkrijgen aan het leed der aarde, ach! dan kan de gedachte zoo ligtelijk bij ons oprijzen, dat een blind noodlot, zonder orde of regelmaat, den eenen zegent, den anderen bezoekt; den eenen geeft, den anderen ontneemt: maar een hartelijk en vurig gebed tot God is het, wat het gevoel onzer afhankelijkheid van Hem kan verlevendigen, en ons in de droefheid eene roede doen kusſen, die Hij ons toezendt. Wanneer lijden over ons komt, — ach, zoo zondig is ons hart! — dan vervallen wij zoo ligtelijk tot een moedeloos klagen: „Mijn weg is voor den Heer verborgen. Mijn regt gaat van mijnen God voorbij!" Maar het gebed wederom heeft de heerlijke ſtrekking, dat het ons vaster doet ſtaan in onderwerping aan en vertrouwen op Hem, van wien alles afdaalt. Maar bovendien; en dit is het eigenlijk, wat ik zegge wilde: wanneer God rampen en droefheid over ons zendt, geſchiedt het, om onze harten te reinigen, en ons te vormen voor de eeuwigheid. Het gebeurt, om ons los te maken van de aarde, en het verlangen naar den hemel in ons levendig te houden; om ons op te leiden tot die heiligmaking, welke ons vatbaar maakt voor de goederen des eeuwigen levens. Elk lijden, dat ons overkomt, moet die ſtrekking bij ons hebben, opdat de verdrukking een gansch zeer uitnemend eeuwig gewigt van

heerlijkheid in ons werke. Maar hoe zal nu dat doel beter bereikt worden, dan wanneer wij wederom de toevlugt nemen tot het gebed? O! wanneer wij in droefenis en kommer ons ſtellen voor het aangezigt van den hoogen en heiligen God, dan ontwaakt in ons het gevoel van die menigvuldige afwijkingen en zonden, waardoor wij ons dit en nog zwaarder lijden hadden waardig gemaakt, en wij leeren, ons voor Hem te verootmoedigen en tot zijne genade in CHRISTUS de toevlugt nemen. Wij leeren, en voelen ons gewapend, om te ſtrijden tegen de zonde, die rampzalige oorzaak van het leed der aarde, en geheiligd in het gemoed ſtaan wij op van onze verzuchting. Ons gebed zal ons alzoo hebben aangegord met kracht uit de hoogte, om te blijven ſtaan, wanneer de wereld hare verleidingen aanbiedt als een tegengif tegen het wee, dat onzen boezem verſcheurt, en het Amen op hetzelve zal de eed zijn van trouwe aan God en de deugd. Die verhevene ſtrekking kan dan ook het gebed hebben, waartoe wij ons onder den druk der tijden en de nooden onzes volks vereenigen. Het kan, en, is ons gebed een gebed des harte, dan zal het ons van het aardſche vaderland opleiden tot het hemelſche, ons ook in den druk onzes volks de voorbereiding doen zien tot hoogere zaligheid, ja ons aanmoedigen, om, waken voegende bij ons bidden, ook in deze dagen het onze te doen tot beveiliging van haardſteden en altaren; is het nood, tot verdediging onzer bezittingen en betrekkingen. Gebed! van u verwacht mijne ziel de redding des vaderlands!

En dit brengt mij tot het laatſte. Is iemand onder u in lijden, dat hij bidde; want het gebed onder lijden heeft den gezegendſten invloed op de *verlosſing* des lijders.

Het oogmerk toch des gebeds is niet alleen verheerlijking van God en uitſtorting van het hart voor Hem; het is ook — en hoe zalig is het, dit te mogen doen! — een ootmoedig vragen van vervulling onzer behoeften; in lijden afwending van den nood, uitredding uit het gevaar. En wanneer wij dit nu doen, — neen! dan ſtelt dat

zoeken van den Heer niet te leur; dit geloovig bidden beſchaamt nimmer. Vertrouwen wij zoo op den Heer, met het opregte voornemen des harte, om het goede te doen; verlustigen wij ons zoo in Hem, dan zal Hij ons geven de begeerte onzes harte. Hij zal het maken, indien wij onzen weg op Hem wentelen. Of is het niet de taal van den God, wiens beloften nimmer falen: „ roep mij aan in den dag der benaauwdheid, en ik zal u uitredden"? Is Hij niet de Almagtige en Getrouwe, de goedertieren Vader van allen, die daar is boven allen? Schreef niet dezelfde Apostel, die ons leerde bidden in lijden: „ een krachtig gebed des regtvaardigen vermag veel"? Of heb ik noodig, u te wijzen op zoo ontelbaar vele lijders, wier ſmeekingen niet te vergeefs tot den Vader in de hemelen oprezen? Het is waar, niet altijd ſchijnt het gebed van den lijder om uitredding van God te worden verhoord; menigmalen toeft Zijne hulp: maar wanneer wij aan Hem den tijd en de wijze overlaten, in nederige onderwerping aan Zijne wijsheid; wanneer wij alzoo Hem verbeiden, aanhoudende in ijverig bidden; ziet! dan zal eenmaal de verhooring volgen, tijdiger en gepaster, dan wanneer onze dwaasheid de verlosſing had mogen beſchikken. Die verlosſing, zij zal ook eenmaal dagen over ons volk en vaderland. Hoe diep ook verdrukt, hoe zwaar ook gebukt onder den last der tegenſpoeden, ons hartelijk ſmeeken om afwending van den nood, neen! dat zal niet onverhoord blijven. De zaak van waarheid en regt zal eenmaal zegevieren. Eenmaal zal de vrede wederkeeren in onze vesten, en welvaart in paleis en hut geſmaakt worden. Geene vertraging van dien gewenschten dag ontmoedige ons. De gebeden, die heden in ons vaderland worden opgezonden, en waarmede wij de onze paren, vermogen veel. Ja, dat doen zij, indien wij maar niet twijfelen aan de nabijheid onzes Gods, — indien het eene ſmeeking is, die oprijst uit harten vol geloof en onderwerping, — indien het geſchiedt naar den wil van Hem, tot wien wij de vrijmoedigheid des gebeds in CHRISTUS hebben.

Zalig ons, die deze vrijmoedigheid voor den Oneindige mogen hebben! Zalig ons, die met zulke verwachtingen onder lijden mogen bidden! Lave zich dan onze ziele met dien hemelſchen troost! Vereenigen wij ons in plegtige ſmeekgebeden in den naam van Hem, die in den hemel leeft, als onze Voorſpraak bij den Vader! Vertrouwen beziele, ootmoed beſture ons! En zij ons „Amen" de taal des geloofs, na het nederknielen voor den Heer der heirſcharen!

Landgenooten, Medechristenen, ſtemmen wij elkander daartoe, te zamen zingende *Pſ.* CXXXIV: 2:

Heft uwe handen naar omhoog;
Slaat naar der vad'ren God uw oog,
En knielt eerbiedig voor Hem neêr;
Aanbidt nu aller Heeren Heer!

EENIGE AANTEEKENINGEN, OMTRENT DEN AANLEG VAN SOMMIGE DIJKEN IN NEDERLAND, EN DE VERSCHILLENDE WIJZEN VAN BESCHERMING DER BUITEN-GLOOIJINGEN AAN DE ZEEDIJKEN.

Door

F. W. CONRAD,

Ingenieur van den Waterſtaat, te Rotterdam.

Door zulk een zorg en vlijt is Neêrlands grond voordezen,
Door onzer oud'ren hand, uit diep moeras gerezen.
Natuur deed niets voor ons, ontroofde ons zelfs haar gunst.
Al wat dit land ons toont, is arbeid, vlijt en kunst.

HELMERS.

De kunst tot het maken van dijken moet reeds in de allervroegſte tijden derzelver oorſprong genomen hebben, en dit is ook uit den aard der zaak zelve ligtelijk te vermoeden: want wat toch is natuurlijker, dan om tegen het hoog ſtijgende water hoogere aarden wallen op te werpen, ten einde zich daardoor tegen overſtroomingen te beveiligen? Het ſchijnt wel vermoedelijk, dat men de eerſte beginſelen van den dijkbouw bij de *Egyptenaren*, bij wie de wieg der Waterbouw-

kunde, door de natuurlijke geſteldheid van het land, geplaatst was, zal moeten zoeken. Immers zal men daar al zeer vroeg genoodzaakt zijn geweest, zich, op ſommige lage bewoonde ſtreken, op de eene of andere wijze, tegen de te veel overſtroomende wateren van den *Nijl* te verzekeren, ten einde ze op eene geſchikte en gemakkelijke wijze naar andere plaatſen te kunnen leiden, en alzoo daardoor die kunstmatige *Nijls*-overſtrooming daar te ſtellen, die ſinds eeuwen de vruchtbaarmakende kracht van dat land heeft uitgemaakt. Sommige *Romeinſche* Schrijvers hebben gezegd, dat de *Egyptenaren* de te veel overſtroomende *Nijl*-wateren, of ook de zeevloeden, door dijken wisten af te keeren; terwijl zelfs later in het *Romeinſche* regt eene wet beſtond tegen het verbreken of verderven der *Nijl*-dijken, 't welk wel op verſchillende wijzen wordt uitgelegd, maar evenwel de blijkbare bewijzen kan opleveren, dat er in *Egypte*, het zij tot keering, het zij tot leiding der wateren, eenige bedijkingen hebben beſtaan.

Het is voorzeker te verre gezocht, zoo als dat door ſommige Schrijvers gedaan wordt, om het *Hollandſche* woord *dijk* uit het *Hebreeuwsch*, of ook uit het *Grieksch*, te willen afleiden; en het doet ook weinig tot de zaak af, waar deze naamsoorſprong moet gezocht worden. Men ſchijnt meer zeker te kunnen aantoonen, dat de *Romeinen* zich op het maken van dijken reeds zeer goed verſtonden; en het is dan ook van dezen, dat de Noordſche volken, waaronder de bewoners van het *Bataviſche* Eiland behoorden, deze kunst geleerd hebben. (*)

Men weet, dat men zich vroeger, en vooral op het *Bataviſche* Eiland, dat meerendeels uit moerasſige en lage gronden beſtond, van *terpen* of *vlugtheuvels* bediende, om boven de overſtroomende wateren eene veilige woonplaats te hebben; en dit was ook in de eerſte tijden, toen men er weinig van den landbouw, maar meer van de jagt en viſcherij leefde, genoegzaam; de bebouwing van eenige hoog gelegene ſtreken voldeed toen nog aan de behoeften. Toen echter later eene vermeerderde bevolking ook de behoeften deed

(*) Zie *Vervolg op* CHOMEL's *Woordenboek*, IXde D., naar aanleiding van CICERO, *de Offic.* II. 4, alwaar men leest: *Moles oppoſita fluctibus* (dammen tegen de vloeden gemaakt) en naar TAC. *Ann.* Lib. I. Cap. 63. en Lib. XIII. Cap. 53.

vermeerderen, werd men weldra genoodzaakt, om ook tot de bebouwing van lagere en niet altijd droog blijvende ſtreken over te gaan, te welken einde men deze lagere landen door kaden voor het water zal hebben getracht te beveiligen; terwijl verder eene eenigzins meerdere, hoewel nog ruwe beſchaving de behoefte eener gemakkelijker verkeering met elkander zal hebben doen gevoelen, waartoe men dan misſchien, om gemakkelijk van terp tot terp te kunnen komen, ſommige hooge en te allen tijde begaanbare wallen, paden of lange hoogten zal hebben opgeworpen, welke, bij de verhooging der oppervlakte van ſommige wateren, ſteeds hooger moesten worden gemaakt. Vandaar de oorſprong veler dijken; terwijl later de *Romeinen* de dijkbouwkunst hier te lande meer in het groot zijn begonnen te beoefenen. Het zij zulks nu door hen geſchied is, om zich in hunne legerplaatſen te beveiligen, of om gemakkelijk, met hunne krijgsbenden en te vervoerene goederen en andere behoeften, van de eene legerplaats naar de andere te kunnen komen, het zij om hun krijgsvolk tevens bezig te houden, of om andere redenen; zeker ſchijnt het, dat wij de beginſelen van eenige bedijkingen van meerder belang, bij en langs onze Rivieren, aan de *Romeinen* verſchuldigd zijn; en het is dus ook vooral aan de overwinningszucht der *Romeinen* te wijten, dat de bedijking dezer landen misſchien in een te vroeg tijdperk begonnen is.

Hoewel men nu met geene genoegzame zekerheid den juisten tijd kan aanwijzen, wanneer de allereerſte bedijkingen hier te lande hebben plaats gehad, zoo ſchijnen echter de meest zekere berigten, omtrent den aanleg der eerſte bedijking van eenig belang, daarin overeen te komen, dat DRUSUS, omſtreeks onze Tijdrekening, volgens ſommigen ongeveer 11 jaren vóór dezelve, om het Eiland der *Bataviëren* van het overſtroomende winterwater te bevrijden, en den *Rhijn* binnen zijne oude kil te houden, eenen dijk deed aan leggen tegen den linkeroever van den regter of middelſten arm des *Rhijns* (*). Dit is deszelfs meest zekere aanduiding; want het ſchijnt, dat de ware plaats en lengte van dezen dijk niet wel kan worden aangewezen; immers heb-

(*) WAGENAAR, *Vad. Hist.*, Iſte D. bl. 58, naar TAC. *Hist.* Lib. V. Cap. 19. DIO CASSIUS, en vele andere Schrijvers.

ben ſommigen alleen daarnaar gegist, en velen dit onbeſlist gelaten.

Het was 63 jaren daarna, onder de regering van NERO, dat PAULINUS POMPEJUS het bevel voerde over het leger van den *Benedenrhijn*. Deze Veldheer nu waarſchijnlijk bevindende, dat de dijk van DRUSUS niet lang genoeg was, om het *Bataviſche* Eiland overal voor de overſtroomingen te bevrijden, (anderen zeggen, om zijnen ſoldaten tevens bezigheid te verſchaffen) deed hij den door DRUSUS begonnen dijk tot aan den mond des *Rhijns* bij *Katwijk* voltrekken (*). Het was deze dijk, dien CLAUDIUS CIVILIS 13 jaren daarna weder deed doorſteken (†), waardoor hij den *Romeinen* eene gevoelige afbreuk moet hebben toegebragt, dewijl het land daardoor ontoegankelijk voor dezen werd (‡).

Het ſchijnt intuſſchen wel altijd eenigzins onzeker te zullen blijven, door wien, wanneer en waar de groote bedijkingen in ons vaderland meer en meer zijn daargeſteld. Dit wordt in *Holland* door ſommigen omtrent het jaar 37, door anderen omtrent het jaar 42, en door ſommigen zelfs eerst op het jaar 1180 geſteld (§)! Dit verſchil is zoo aanmerkelijk, dat het gevoelen van VELSEN (**), ſchoon er geene ſtellige bewijzen voor zijn, echter vrij aannemelijk voorkomt, die, den tijd der eerſte bedijkingen mede zeer onzeker ſtellende, meent, dat dezelve van tijd tot tijd zijn verrigt geworden, waartoe mogelijk de overgeblevene dijkaadjen der *Cimbren* tot grondſlagen hebben gediend, en dat men met reden mag ſtellen, dat de meest belangrijke dijkaadjen tuſſchen de jaren 1000 en 1400 zijn aangelegd.

(*) WAGENAAR, *Vad. Hist.* Iſte D. bl. 95, naar TAC. *Ann.* XIII. Cap. 53.

(†) *Vervolg op* CHOMEL's *Woordenboek*, IXde D. naar TAC. *Ann.* Lib. V. Cap. 9. L'EPIE, *oude en tegenw. geſteldh. van Holl. en Westfr.* bl. 22.

(‡) ENGELBERTS, *aloude Staat*, enz. IVde D. bl. 24. Zie ook OUTHOF, *Watervl.* bl. 43, naar TAC. *Ann.* Lib. XIII. Cap. 31, en TAC. *Hist.* Lib. V. Cap. 12.

(§) *Vervolg op* CHOMEL's *Woordenboek*, IXde D. SMIDS, *Schatk. der Nederl. Oudheden*, bl. 62 en 143. OUTHOF, *Watervl.* bl. 44.

(**) VELSEN, *Rivierk. Verhand.* bl. 115.

In *Friesland* meenen ſommigen de eerſte dijkmaking tot het jaar 640 of 642 te kunnen brengen. Sommige Schrijvers teekenen hierbij aan, dat ADGILLUS, Koning van *Friesland*, zijnen onderdanen te dier tijd het maken van dijken aan den zeekant zou hebben geleerd (*). Dat de kunst tot het maken van dijken nog zeer weinig bekend was, en op hoogen prijs geſteld werd, blijkt onder anderen ook daaruit, dat de *Friezen*, welke daarin reeds verre gevorderd ſchenen, het bijzondere voorregt verkregen van niet buiten de grenzen van hun vaderland in uitheemſche oorlogen te gaan, zoo wegens den last en de kosten van dijken, als de gedurige aanvallen der *Noormannen*, op welk voorregt zij zich later beroepen hebben (†).

In *Zeeland* vindt men omtrent het jaar 758 en ook 949 van middelen tegen het overloopen der zee, of dijken, door de *Deenen* of *Gothen* daargeſteld, gewag gemaakt (‡). Dat deze aldaar de eerſte bedijkingen hebben gemaakt, wordt ook getuigd door REYGERSBERGH, op het gezag van CORNELIUS BALTUS. Hij wordt hierin echter door SMALLEGANGE wederſproken, die ſtelt, dat de bedijking van ſommige *Zeeuwſche* Eilanden reeds vóór dien tijd zou geſchied zijn (§). Men wil, dat *Walcheren*, *Schouwen* en *Borſelen* reeds vóór 833 bedijkt waren; *Duiveland*, *Noordbeveland*, *Wolfertsdijk*, *Zuidbeveland* en *Tholen* na het jaar 850 (**).

Doch, om meer bijzonder tot de bedijkingen in het eigenlijke *Holland* terug te keeren, zoo behoort aldaar, behalve het *Marendijkje* omtrent *Leiden*, welks oorſprong van ongemeen ouden datum moet zijn (††), en waarvan de eerſte aanleg als buiten geheugenis geraakt is, welligt onder de

(*) OUTHOF, *Watervl.* bl. 45, naar HARKENROTH, oorſpronkel. bl. 98, en SOET, *Op- en Ondergang van Stavoren*, IIIde B. bl. 80 *Vervolg op* CHOMEL, IXde D.

(†) *Vervolg op* CHOMEL, naar verſchillende Schrijvers, aldaar opgenoemd.

(‡) OUTHOF, *Watervl.* bl. 47.

(§) Zie J. ERMERINS, *eerſte ſtichting en lotgevallen van ſommige plaatſen ten oosten en westen de Schelde. Verhandel. van het Zeeuwsch Genootſchap te Vliſſingen*, Vde D. bl. 1.

(**) Ibid. bl. 2 en 3. SMALLEGANGE, *Cronyck*, bl. 43 enz.

(††) SIMON VAN LEEUWEN, *Bat. ill.* bl. 153.

oudſte bekende bedijkingen, die later onder de Grafelijke regering plaats grepen, de bedijking van den *Krimpenerwaard*, die in den jare 1097 moet zijn gedaan (*).

Veelal zijn de berigten en aanteekeningen omtrent den aanleg der oude bedijkingen van eenen twijfelachtigen aard. Bij WAGENAAR vindt men eenige meer ſtellige narigten over eene meerdere onderlinge verzekering in *Holland*, die omtrent het jaar 1165 worden aangetroffen, wanneer, onder bemiddeling van Keizer FREDERIK, eene overeenkomst getroffen werd tusſchen GODEFRIED, Bisſchop van *Utrecht*, FLORIS, Graaf van *Holland*, HENDRIK, Graaf van *Gelder*, en DIRK, Graaf van *Kleeve*, ſtrekkende tot voorkoming van rampen, die men hier te lande, door overſtrooming der Rivieren, gedurig ondervond (†).

De kunst der dijkmaking ſchijnt dan in *Holland* al zeer vroeg te zijn beoefend geworden, en aldaar reeds zoo vele vorderingen in die kunst gemaakt te zijn, dat men reeds elders dezelve ging toepaſſen. Zoo leest men, dat omtrent den jare 1180 de *Hollanders* reeds meesters waren in de kunst om dijken te leggen, en toen dijken hebben aangelegd van *Damme* tot *Sluis*.

De natuurlijke geſteldheid van ons land heeft van de vroegſte tijden medegewerkt, om die kunst hier te volmaken; en wanneer men thans den ſtaat van ons land, in eenen waterbouwkundigen zin, met eenige oplettendheid gadeſlaat, moet men verbaasd ſtaan over de ſtandvastige volharding en de noeste vlijt, waardoor onze voorouders deze laag gelegene ſtreken aan de zee ontrukt hebben. Het is dan ook niet te verwonderen, dat er eene reeks van jaren zijn noodig geweest tot het daarſtellen van die menigte bedijkingen, om die diep gelegene droogmakerijen, poelen en moerasſen in vruchtbare landen te herſcheppen, om dat aantal kanalen, vaarten, wateringen, die ſluizen en waterwerktuigen, en die ontelbare molens, met die bewonderenswaardige, daarmede in verband ſtaande inrigtingen, daar te ſtellen, benevens alle die kunstmiddelen, waardoor deze landen ter bewoning geſchikt worden gehouden; terwijl die ſterke zeedijken, waar de kracht der baren op gebroken wordt, en die zeewerken, waardoor de woede van den Oceaan beteugeld wordt, die

(*) *Tegenw. Staat van Holl.* VIde D. bl. 476.
(†) WAGENAAR, *Vad. Hist.* IIde D. bl. 246, 247.

ſtroomleidende werken, waaraan de ſcheepvaart en de handel derzelver voortdurend beſtaan verſchuldigd zijn, ſteeds onze meeste bewondering moeten opwekken.

Hoe vroeg dan ook vele dijken in *Holland* zijn aangelegd, zoo ſchijnt het toch voornamelijk in de 13de eeuw en vervolgens, dat men de aanzienlijkſte bedijkingen is begonnen, en de meeste der groote Heemraadſchappen in *Holland* zijn in dit tijdvak daargeſteld. Om hier thans van geene anderen te ſpreken, zou men uit de oudſte bekende Handvesten van *Rhijnland* moeten opmaken, dat deze ſtreek reeds vóór 1253 voor een gedeelte bedijkt is geweest; terwijl de bedijkingen van *Delfland* en *Schieland* gemeenlijk omtrent de jaren 1255 en 1273 worden geſteld. De oudſte oorkonde omtrent den *Alblasſerwaard* dateert van het jaar 1277, en de oprigting van den dijkſtoel der *vijf Heeren Landen* moet waarſchijnlijk op het jaar 1284 worden gebragt. De *Zuidhollandſche Waard*, die naderhand, in 1421, zulk eene vernielende overſtrooming onderging, moet omtrent het jaar 1300 of 1303 bedijkt zijn.

Het is thans buiten mijn oogmerk, om hier den tijd der oprigting van de verſchillende Heemraadſchappen en de indijkingen der polders en waarden nader te onderzoeken; genoeg is het, deze enkelen te hebben aangeſtipt, ten blijke, dat de meest belangrijke dier inrigtingen, vooral in *Zuidholland*, in de 13de eeuw ſtand grepen. (De droogmaking van meren en plasſen, bijzonder in *Noordholland*, heeft veel later, meest in de 17de eeuw, plaats gehad.)

Het was ook in het laatst der 13de eeuw, een tijdvak zoo vruchtbaar in het aanleggen van bedijkingen en andere waterwerken hier te lande, dat het Beſtuur deszelfs aandacht bijzonder vestigde op de Rivieren. Men leest onder anderen, dat FLORIS IV in den jare 1285 eenen kostbaren dijk deed aanleggen van *Amerongen* tot *Schoonhoven* langs den *Nederrhijn* en *Lek* (*); en het is deze bedijking, die men als de eerſte aanmerkelijke beſcherming van het eigenlijke *Holland* tegen de *Rhijn*- en *Lek*-wateren beſchouwen moet.

Het ſchijnt, dat ſommigen in dezen dijk den *Wendeldijk* hebben meenen te vinden. Immers WAGENAAR zegt hiervan: „Deze is de *Wendeldijk* niet geweest; want de dijk van *Amerongen* tot *Schoonhoven* ſchijnt gelegd te zijn eenige jaren na het ſluiten van het verdrag tusſchen FLORIS IV

(*) WAGENAAR, *Vad. Hist.* IIde D. bl. 360.

en den Bisschop van *Utrecht* wegens het leggen van zeven sluizen in den *Wendeldijk* (*). Het is waarschijnlijk," zegt gemelde Schrijver verder, „dat de *Wendeldijk* de dijk geweest is, die langs het *IJ* van *Velzen* tot bij *Muiden* loopt, in welken al van ouds sluizen gelegd zijn, onder anderen om het *Rhijn*-water, dat sedert het verstoppen van den uitloop bij *Katwijk* dikwijls over zijne oevers liep, geregeld te lozen (†)."

Dat er ook in dit tijdvak reeds aanzienlijke bedijkingen in *Westfriesland*, en wel bijzonder in *Dregterland*, bestonden, kan onder anderen ook blijken uit het verdrag tusschen Graaf FLORIS V en de *Westfriezen*, in den jare 1288 gesloten, en de daarna gesloten Capitulatie van Graaf JAN I, met den lande van *Westfriesland* gemaakt, waaruit niet alleen het bestaan dezer bedijking te dier tijd blijkt, maar ook, dat er reeds voor deszelfs onderhoud eene regelmatige verdeeling plaats had (‡).

(*) WAGENAAR, *Vad. Hist.* IIde D. bl. 360, naar BEKA *in Oltone*, III p. 75.

(†) Idem, naar de *Handv. van Rhijnland*, p. 12, 15—17, en *'t Begin, voortgang en einde der Erfgraafl. Bedien.* bl. 88.

(‡) L'EPIE, *Onderzoek over de oude en natuurlijke gesteldheid van Holland en Westfriesland*, bl. 51, 52.

(*Het vervolg en slot hierna.*)

BIJEENKOMST VAN LORD BENTINK, GENERAAL-GOUVERNEUR VAN OOSTINDIË, EN RUNJIT SINGH, KONING VAN PUNJAB. (*)

Alle toebereidselen waren gemaakt. Den 19 October brak *Lord* BENTINK van *Simla* met zijne familie op naar de forten *Ramgurh* en *Nalagurh*, welke ten jare 1814 den *Engelschen* in handen waren gevallen. Des avonds van den 22 October begaf hij zich naar *Roupur*, alwaar zijne troepen

(*) *Punjab* (de vijf Stroomen), ook bekend onder den naam *Lahore* of *Lahor*, is een uitgestrekt gewest van *Indië*, tusschen 30 en 34°. N. B., ongemeen vruchtbaar in koren, wijn, voortreffelijke suiker, boomwol en allerlei vruchten.

reeds den vorigen dag langs een' anderen weg waren aangekomen. Aan den voet der heuvels, welke zich achter deze ſtad uitbreiden, legerde *de Beheerſcher der vijf Stroomen* met tienduizend man uitgelezene troepen. Den 23ſten des morgens vaardigde de Gouverneur-Generaal eene deputatie aan RUNJIT SINGH af, om hem geluk te wenſchen met zijne heugelijke aankomst, en de Koning zond van zijnen kant zijnen oudſten zoon, den *Rajah* KONWUR KURK SINGH, benevens zes andere voorname *Sheiks* en den *Fakir* AZIZ-O-DEEN, zijnen arts en geheimſchrijver. Noch het gelaat van den jongen *Rajah*, noch zijn ganſche voorkomen verrieden den toekomſtigen beheerſcher van *Punjab*, den man, die na zijns vaders dood de onrustige *Sihks* of *Sheiks* onderbedwang zoude houden. Zijne gelaatstrekken hebben iets onaangenaams — zijne manieren zijn gemeen, alsof hij eene ſlechte opvoeding had ontvangen. Hij verſtaat geene andere taal, dan die van *Punjab* — van de *Hindostanſche* aanſpraak ſcheen hij althans niets te begrijpen. Intusſchen was AZIZ-O-DEEN de getrouwe tolk van de gevoelens, welke de Prins te dezer gelegenheid had moeten uiten; want de man nam al de bloemen en beelden der *Aziatiſche* dichters, al de bekoorlijkheden van natuur en kunst als in beſlag, om de verrukking te ſchilderen, waarmede de aanſtaande bijeenkomst het hart van den *Maharadja* (Grooten Koning) vervulde. Men bepaalde, dat het eerſte bezoek van den *Maharadja* den volgenden morgen zou plaats hebben, en verſcheidene *Engelſche* Officieren kregen bevel, om zich in het leger van RUNJIT te vervoegen, en denzelven naar den Gouverneur-Generaal te geleiden.

Men had over de *Sutlej* eene brug geſlagen van zesentwintig platboomde vaartuigen, hoedanige hier in gebruik zijn, en zoo als ze reeds vóór tweeduizend jaren aan het leger van ALEXANDER tot het overtrekken van den *Hydaspes* gediend moeten hebben. Deze ſchipbrug was 360 voeten breed, en ter zelfder plaatſe geſlagen, alwaar, volgens de overlevering, NADIR-*Shah* op zijnen terugtogt na de verwoesting van *Delhi* deze rivier overſtak. *De Heer der vijf Stroomen* vertoonde zich met zonsopgang voor zijne tenten aan de ſpits eener zeer groote menigte rijk verſierde olifanten, die, op zijden, met gouddraad gewerkte dekken, de voornaamſte *Rajahs* en *Sindars* van het hof droegen. Zes bataljons voetvolk ſtonden geſchaard tot aan de brug. De ruiterij van

den *Maharadja*, beſtaande uit drieduizend *ghore-churras* (lijfwachten) en achthonderd dragonders, trok nu eerst over de brug, en plaatſte zich in twee rijen aan de andere zijde der rivier. Dit paardenvolk bezette den weg ter lengte van omtrent drie vierde mijl. De *ghore-churras* droegen eene kostbare kleeding van gele zijde, en waren met lanſen, karabijnen, pistolen, pijl en boog uitgerust. De aanvoerders waren van het hoofd tot de voeten gewapend; de helm was van gepolijst ſtaal, met een' vederbos; een blinkend pantſier dekte de borst, en zij droegen bovendien armſtukken. De trein had langen tijd noodig, om over de brug te trekken; want er konden naauwelijks vijf of zes olifanten nevens elkander gaan. Aan het hoofd van den optogt bevond zich de *Maharadja*; voor hem heen reden alleen KOSHAL SINGH, opperbevelhebber van zijne troepen, en de *Rajah* DHION SINGH, zijn kamerheer, op prachtige paarden, om bevelen van hem te verwachten.

De *Maharadja* gebruikte onder het trekken over de brug zijn ontbijt, en naauwelijks bereikte hij den anderen oever der rivier, of de troepen voor en achter hem kwamen op eenmaal in beweging — een heerlijk ſchouwſpel! Het was, alsof men de ontzaggelijke vleugelen des adelaars van *Punjab* zag, door den magtigen *Maharadja* zelven gezwaaid wordende — zoo belangwekkend was het, den beroemden aanvoerder de bewegingen der krijgslieden, welke hij zoo dikwerf ter overwinning had gevoerd, met ſtem en gebaren te zien beſturen. Het landſchap, dat wij aanſchouwden, terwijl de troepen naar het leger van *Lord* BENTINK voortrukten, paste voortreffelijk bij den ſchilderachtigen, zeldzamen indruk, welken dit krijgsheer op ons maakte. De ſchoone vlakte, waardoor de *Sutlej* ſtroomt, zal ongeveer twaalf mijlen groot zijn, en wordt ten zuiden door eene rij kleine heuvels begrensd, waarop hier en daar tempels en grafteekens prijken. Verre daar achter ligt de ſtad en vesting *Roupur*. Ten noorden van dit ſchoone gewest verheft zich de *Himalaya*; de met ſneeuw bedekte ſpitſen van dit gebergte, als reusachtige zuilen zich verheffende, ſchitterden in de ſtralen der morgenzon, en in de vlakte ontwaarde men de witte huizen van *Nalagurh* op eenen afſtand van tien tot twaalf mijlen.

De troepen, welke den Gouverneur-Generaal begeleidden, beſtonden uit eene afdeeling rijdende artillerij met acht kanonnen, uit twee eskadrons lanſiers, uit het eenendertigſte

regement voetvolk, en uit nog een regement ruiterij. Het voetvolk trok bijzonder de opmerkzaamheid van RUNJIT SINGH. Dit was het eerſte *Europeſche* regement, dat hij onder de wapenen zag. Hij beſchouwde het zeer naauwkeurig en hield zich hierbij eene poos op. Thans ging *Lord* BENTINK met zijn ganſche gevolg den *Maharadja* te gemoet; en, toen zij nevens elkander waren, ſtegen zij af, en omarmden elkander, naar landsgebruik. Hierop werden de *Maharadja* en zijne voornaamſte *Sheiks* in de prachtigſte tent geleid, en aldaar vele *Engelſche* Officieren aan den heerſcher voorgeſteld. Men verzocht hem, in eenen armſtoel, ter regterhand van *Lord* BENTINK, plaats te nemen; waarop hij de beenen onderſloeg en zich nederzette, gelijk BUDHA op den *lotus* zit.

De held van *Lahor* zal omſtreeks de vijftig jaren oud zijn; hij is mager en klein van perſoon. De kinderpokken hebben hem het eene oog doen verliezen; maar het andere is zeer levendig en vol uitdrukking. Van zijn voorhoofd konden wij niets zien — het ſtak geheel in de breede vouwen van zijnen geelzijden tulband. De neus is niet ſpits, als gewoonlijk bij de *Sheiks*, maar eenigzins ſtomp, de mond welgevormd en de kin met een' langen grijzen baard voorzien. Lange knevels geven aan het gelaat een meer of min ruw en woest voorkomen. Zijne kleeding, even als die van zijn gevolg, was van gele zijde, welke bij hen *buſunte* (lentekleed) heet — de *Maharadja* had zijn ganſche hof, zoo mannen als vrouwen, bevolen, zich met de zinnebeelden der vreugde te bekleeden, ten einde een blijk te geven, dat *de boom der vriendſchap, door de beide Magten geplant, in vollen groei ſtaat — dat deszelfs groene bladeren en gele bloeſems heerlijke vruchten in menigte beloven, en het geluk der beide Staten waarborgen.* Dus trad in ons midden de man, welke in de laatſte dertig jaren zich zoo verre boven zijne landgenooten had weten te verheffen. Hij onderwierp aan zich alle de onafhankelijke *Sheiks* in *Punjab*, en bedwong tevens met krachtige hand den overmoed en de eerzuchtige geestdrijverij der *Akalis*.

Na de gebruikelijke pligtplegingen meende ieder, dat de *Groote Koning* onverwijld blijken van de voortreffelijkheid zijner geestvermogens zou geven. — Diepe ſtilte — na eene lange panze zag men de lippen van den *Maharadja* zich bewegen, en de woorden: *Lord! ſahib kooch peea?* (Lord!

houdt gij van de flesch?) kwamen uit zijnen mond. Nu ontstond er een gesprek over de *Indische* en *Engelsche* wijnen, en de *Maharadja* maakte de aanmerking, *dat de Engelsche wijnen infanterij zijn, en de wijnen van Lahor, driemaal sterker dan whisky (brandewijn) zijnde, kavallerij, en dat hij voor zijn' persoon de wijnen van Lahor liever had.* — Vervolgens begon men over het doel der bijeenkomst te spreken. RUNJIT SINGH zeide, dat in alle gewigtige gevallen, daar het menschelijk verstand niet in de toekomst vermag te lezen, de *Sheiks* gewoon zijn, hunne heilige boeken te raadplegen. Hij betuigde voorts: „Toen HOLKAR mij drong, om met hem tegen de *Engelschen* eene gemeenschappelijke zaak te maken, verbood de Godspraak mij, iets te doen, wat aan deze Mogendheid zou kunnen mishagen, en beval mij ten sterkste, altijd alle moeite aan te wenden, om met dezelve in vriendschap te leven." Nieuwsgierigheid scheen ons toe, een hoofdtrek in zijn karakter te zijn. Hij deed allerlei vragen, doch toonde voornamelijk belangstelling in het krijgswezen en in alles, wat daartoe betrekking had. Onze muzikanten speelden in nabijzijnde tenten eenige fraaije stukken, die RUNJIT SINGH en zijnen zoon KURK in de hoogste verwondering bragten. De *Maharadja* gaf hun een geschenk van 2000 ropijen. Schotels met allerlei verschaperingen werden aangeboden, en de beheerscher van *Punjab* nam eindelijk afscheid, blijkbaar zeer voldaan zijnde.

Den 27sten kwam KURK SINGH des morgens, aan de spits van een eskadron der lijfwacht, in onze legerplaats, om, namens *den Grooten Koning*, den Gouverneur in diens tent te noodigen. Dien ten gevolge trok eene sterke afdeeling lansiers en dragonders over de schipbrug, en schaarde zich op eenigen afstand van de rivier. Gedurende dezen optogt naar het leger van den *Maharadja*, zag men dezen weldra, op eenen olifant gezeten, door eenen verrekijker onze ruiterij beschouwen. De Koning had zijne oplettendheid hierop zoo geheel gevestigd, dat men moeite scheen te hebben, hem te doen begrijpen, dat de Gouverneur-Generaal in aantogt was.

Langzaam en in goede orde ging de trein voorwaarts. De muzikanten der lansiers trokken vooruit. Het steken hunner trompetten wekte de echo's der bergen, welke nog nooit zoodanig iets gehoord hadden. Aan den ingang der legerplaats verhieven zich twee zegebogen, welke naar de koninklijke tent leidden, en waaronder de Gouverneur met zijn

ganſche gevolg doortrok. De vierkante ruimte, waar de *Maharadja* zijne tent had opgeſlagen, was ongeveer honderd roeden groot, en met karmozijnroode, met gele zijde afgezette kleeden omgeven. De deuren der tent waren boogswijze gemaakt en met ſcharlakenroode, met gele zijde en goud geborduurde gordijnen behangen. Eene lange galerij, uit eene menigte, in eene regte lijn opgeſlagene, tenten beſtaande, leidde naar de koninklijke tent. Ter wederzijden van deze galerij ſtonden ſtoelen. De Gouverneur en zijn gevolg werden verzocht, te gaan zitten. Zijden ſtoffen en de ſchoonſte *Perziſche* tapijten van ongemeen fraaije teekening bedekten den grond, en de tenten waren met de heerlijkſte *ſhawls* van *Cachemir* met gouden franjes behangen. De pracht in de koninklijke tent ging echter nog alles te boven. De wanden waren met karmozijnrood, met gouddraad doorweven, fluweel bedekt, en in het midden een klein paveljoen, insgelijks met fluweel behangen, maar derwijze met goud, parels en edele geſteenten overladen, dat men van het fluweel bijkans niets zag. Te midden van zoo veel pracht ſtond de troon des beheerſchers van *Punjab*, onttrokken aan de oogen van het gemeen. Ter regter- en linkerzijde van de koninklijke tent waren twee andere, kleine tenten opgeſlagen; in de eene had de lijfwacht verblijf, welke, zoo als reeds gezegd is, in gele zijde gekleed en gelijk de oude ridders gewapend was; in de andere huisde eene afdeeling geduchte *Amazonen*, wier ſchoone oogen eene groote verwarring in de harten der krijgslieden van *Lahor* veroorzaakten.

De *Groote Koning* was ditmaal in groene zijde gekleed. Hij droeg geene andere juweelen, dan diamanten. Een prachtige diamanten vederbos ſchitterde aan zijnen tulband, en in het midden van eenen met drie diamanten bezetten armband zag men den beroemden *koh-i-nur* (den lichtberg), welke eens den paauw ſierde, die den troon van *Delhi* verheerlijkte. Deze onſchatbare diamant is van langwerpig ronden vorm, zoo groot als een ei, en als *brillant* geſlepen. De beide andere diamanten aan den armband waren ook van ongemeene grootte, en in de gedaante van een hart bewerkt. Nadat de menigvuldige voorſtellingen van perſonen over en weder geëindigd waren, liet men eenen troep *Amazonen* voorbijtrekken, welke alleen met hare ſchoonheid gewapend wa-

ren, die zij echter voor onze blikken poogden te verbergen door middel van zilveren bladen, welke haar over de oogen hingen. Vele dezer vrouwen ſchenen zeer ſchoon, en hadden eene bevallige houding; zij waren getooid op eene wijze, volkomen bij hare leefwijze paſſende. Na deze *Amazonen* zagen wij de paarden van den *Maharadja* voorbijtrekken; deze hadden allen fluweelen, met goud en zijde rijk geborduurde dekken.

Den 29ſten ging *Lord* BENTINK des morgens over de *Sutlej*, om eene wapenſchouwing der troepen van den *Maharadja*, die ten naastenbij 11,000 man bedroegen, bij te wonen. Koning RUNJIT had midden op de vlakte eene met zilver rijk verſierde tent van twee verdiepingen laten opſlaan. In het prachtige bovenſte gedeelte namen de Gouverneur-Generaal en de *Maharadja* plaats. Het voetvolk voerde alle bewegingen zoo vaardig en juist uit, als ooit de troepen der *Oostindiſche Compagnie* doen. De krijgstucht en goede houding der troepen ſtrekken den Koning allezins tot eer, vooral wanneer men bedenkt, dat hij weinig hulp van *Europeſche* Officieren erlangde, en dat de menſchen, welke hij moest afregten, muitziek en niet zeer handelbaar waren. De Koning zeide ons, dat hij twintig bataljons geregeld voetvolk, zoodanig als wij daar zagen, honderd veldſtukken en eene groote menigte ruiterbenden had.

De beheerſcher van *Punjab* had *Lord* BENTINK en diens ganſche familie tot een avondbezoek uitgenoodigd. De tenten waren aan de helling van eenen heuvel, driehonderd ſchreden van de rivier, opgeſlagen. De grond in den ganſchen omtrek was door de bekwame tuinlieden van *Lahor* in prachtige bloembedden veranderd. Het jonge koren, dat men vóór eenigen tijd gezaaid had, vormde eene ſoort van grasperken, die in den vorm van olifantskoppen, paarden, herten en allerlei dieren uitgeſtoken waren. Eene ſchitterende verlichting verſpreidde de helderheid van den dag over den tuin, alwaar kunstbloemen, cipreſſen, heesters van allerlei ſoort overal met veel ſmaak aangebragt ſtonden. In het binnenſte der tent werden onze oogen door eene pracht, door eene menigte van kostbaarheden verblind, waarvan wij, zonder de fraaije beſchrijvingen der paleizen van HAROUN-AL-RASCHID, of van Koning SALOMO op het toppunt zijns roems, ons geen begrip zouden hebben kunnen vormen. Met goud geborduurde tapijten bedekten den grond, en in een

verwonderlijk ſchoon, klein paveljoen ſtonden drie ronde, troonvormige zitplaatſen, met goud belegd en keurig bewerkt. De zetel in het midden was voor den *Maharadja*, de beide anderen voor den Gouverneur en voor *Lady* BENTINK. Achter deze zetels zag men een gouden, met diamanten, ſmaragden, ſaffieren en robijnen als geheel overdekt rustbed. De tent werd door prachtige kandelaars van gedegen goud verlicht.

Weldra verſchenen de *Amazonen*, ditmaal gewapend met pijl en boog, — aan derzelver ſpits de hoofdaanvoerſter, de meest begunſtigde vrouw van den *Maharadja*, kenbaar aan haar kleed van ſcharlakenroode zijde en de witte veder op den tulband. Dezelve hadden nog drie andere aanvoerſters van minderen rang, op wier tulbanden insgelijks witte vederbosſen prijkten. Nadat zij eenige danſen uitgevoerd hadden, beval de *Maharadja* eene der vrouwen, te zingen; nu werd een groot blad met zilveren vazen vol goudſtof voor hem op een *tabouret* geplaatst, en het gezang, benevens een ſpel van zeer zonderlingen aard, nam een' aanvang. Eene der vrouwen en de *Maharadja* vingen het aan Zij namen handen vol van het kostbare ſtof, en wierpen er elkander mede. *Lord* en *Lady* BENTINK konden niet enkel aanſchouwers blijven — zij moesten deel aan het vermaak nemen, en nu duurde het niet lang, of de kampſtrijd werd algemeen, en hield aan, tot dat de ganſche voorraad verbruikt was. Na deze wonderlijke vertooning werden, op ſchenkbladen, wijnen van *Lahor* en ſuikerwerk aangeboden. Daarop deed de *Maharadja* zijne diamanten en andere kostbaarheden halen, om ze aan *Lady* BENTINK te laten zien. Intusſchen bleef de wijn, gelijk men gemakkelijk kon bemerken, niet zonder uitwerking op den *Grooten Koning*; hij was uitgelaten vrolijk, drukte den Generaal RAMSAY en den Overſte ARNOLD, die in zijne nabijheid waren, alle oogenblikken de handen, en ſpoorde hen aan, om te eten, te drinken en vrolijk te zijn. Het was reeds diep in den nacht, eer de Gouverneur-Generaal affcheid van zijnen gullen gastheer kon nemen.

Den 31ſten kwam de *Maharadja*, begeleid door zijne voornaamſte *Sheiks*, met zonsopgang tot ons over, om met kanonnen en houwitſers te zien werken. Hij beſchouwde alles met de levendigſte deelneming. De *Engelſche* kanonniers toonden eene groote bekwaamheid in het ſchieten; de afſtand was eerst zeshonderd, daarna achthonderd, eindelijk duizend

ſchreden, en de kogels troffen zeer dikwijls het doel. De *Maharadja* wilde nu zelf ook eens beproeven, wat hij zou kunnen doen. Te dien einde liet hij eene *chatta* (een groot zonneſcherm) als doelwit plaatſen. Nadat hij, met behulp zijner Officiers en Kamerheeren, tien minuten lang gerigt en gemikt had, beval hij vuur; maar de kogel trof niet. Bij het tweede en derde ſchot was hij niet gelukkiger. Daarop kregen de *Engelſche* kanonniers bevel om te vuren, en met het tweede ſchot vloog het zonneſcherm in duizend ſtukken. Na deze oefeningen liet de Koning een deel zijner ligte troepen bewegingen maken; en, alvorens afſcheid te nemen, gaf de Gouverneur hem twee zesponders met voorſpan en kruidkisten ten geſchenke.

Tegen den avond gingen de Heer PRINSEP en de Majoor CADWELL over de *Sutlej*, om den beheerſcher van *Punjab* tot een afſcheidsmaal in de tent van den Gouverneur-Generaal te noodigen. De *Maharadja* werd door deze Heeren in het *Engelſche* leger geleid, en aldaar met de hoogſte eerbewijzingen ontvangen. Na de gebruikelijke plegtigheden, plaatſte hij zich aan de met kostelijke ſpijzen en wijnen welbezette tafel. Een zeer fraai model van eene hangende ijzeren brug werd hem, namens den Gouverneur-Generaal, vereerd. De brug was van brons en ebbenhout gemaakt. RUNJIT toonde veel belangſtelling in het geſchenk, en liet zich de geheele inrigting verklaren. Nu legde PRINSEP aan den Gouverneur een *aliantie-traktaat*, waarin het niet ontbrak aan eerbetuigingen en vriendſchapsverzekeringen jegens den beheerſcher van *Punjab*, voor, en verzocht hem, hetzelve te onderteekenen. RUNJIT had zijnen wensch geuit, om dit ſtaatsſtuk, te dezer gelegenheid, als een *faddasht* of vriendſchaps-onderpand, uit handen van den Gouverneur-Generaal zelven te ontvangen. AZIZ-O-DEEN las het voor met luider ſtemme, en vertaalde volzin voor volzin in het *Hindostansch*. *Lady* BENTINK gaf, tot afſcheid, den *Maharadja* eene fraaije ſpeeldoos ten geſchenke, en nu zeiden de beheerſcher van *Indië*, van den oever van den *Indus* tot aan de verre grenzen van *Ava*, onder wederzijdſche verzekeringen van eeuwige vriendſchap, elkander vaarwel.

KATHOLICISMUS IN FRANKRIJK.

(Volgens den *Globe*.)

Het *Franſche* volk is niet op dezelfde wijze *katholiek* in het noorden als in het zuiden, en de oostelijke Departementen hebben in dit opzigt weinig overeenkomst met de westelijke. *Frankrijk* kan, wat het *Katholicismus* aangaat, onder vijf groote afdeelingen gebragt worden, en elke afdeeling heeft een eigen karakter: I. *Parijs* en de grootere ſteden van *Frankrijk*. Hier heeft de Godsdienst geringen invloed; terwijl het ongeloof vrij algemeen heerscht. De kerken worden weinig bezocht. Wanneer men van eene *Roomſche* kerk ſpreekt, geſchiedt het dikwerf op eene ſpottende wijze. *Parijzenaars*, die het paleis van eenen Aartsbisſchop plunderen en kerken ſchenden, toonen door daden, hoe weinig hun *Katholicismus* beteekent. — II. Het noorden van *Frankrijk*. In dit gedeelte des lands zijn de inwoners *katholiek* even als de *Belgen*, niet uit gevoel, maar uit gewoonte. Zij hechten zich aan de vormen en plegtigheden van het *Katholicismus*. — III. Het oosten van *Frankrijk*. Hier is het volk meer verlicht en levendiger van aard; terwijl er, wegens de nabijheid van *Zwitſerland* en *Duitschland*, meer eenvoudigheid plaats heeft. Het *Katholicismus* telt er minder aanhangers, dan in het noorden. De *Misſionairen* en *Jezuiten* hebben in de oostelijke Departementen nooit opgang kunnen maken. In dit gedeelte des Koningrijks zouden de uiterlijke vormen van het *Katholicismus* zonder groot gevaar afgeſchaft kunnen worden. — IV. Het westen van *Frankrijk*. De bevolking is nog zeer onwetend en bijgeloovig. Het *Katholicismus* der *Franſchen* in het westen gelijkt dat der *Ieren*. Men betoont blinde gehoorzaamheid aan de priesters, eert *reliquien* enz. De boer in *Bretagne* heeft nog de denkwijze der middeleeuwen. Hij beſchouwt de pastoors als hoogere wezens — als eene ſoort van Goden, en alles, wat *Rome* beveelt, is hem heiliger, dan de woorden van het Evangelie. — V. Het zuiden van *Frankrijk*. Hier heerscht het *Spaanſche Katholicismus*, dat door pracht en glans de zinnen ſtreelt. De inwoners hebben eene levendige verbeeldingskracht. Zij willen door bekoorlijke plegtigheden, door prachtige *proceſſiën* en ſchoone muzijk opgewekt en bezig gehouden worden, en hun *Katholicismus* is bijzonder geſchikt, om aan dit verlangen te voldoen.

DE TEGENWOORDIGE LEEFWIJZE DER ST. SIMONISTEN.

Aan den weg van *Menilmontant*, tusschen het park van *St. Fargeau* en het bosch van *Romainville*, boven op eenen heuvel, staat een groot en deftig huis, omgeven door eenen vrij uitgebreiden tuin. Nadat hetzelve langen tijd onbewoond geweest en daardoor in verval geraakt was, besloot de eigenaar eensklaps, hetzelve te verbeteren, en dit verblijf van zwaluwen, uilen en ratten weder voor menschen bewoonbaar te maken. Deze eigenaar is Vader ENFANTIN, de Hoogepriester der *St. Simonisten*, die met zijne *Zonen* (zoo noemen zij zichzelven) het huis in orde heeft gebragt, om zijne aanhangers te kunnen opnemen. De groote tuin, welke door lange verwaarloozing geheel was verwilderd, is op nieuw aangelegd en verfraaid geworden. Door metselaars, timmerlieden, schilders, tuiniers hebben zij het vervallen gebouw in eene zeer fraaije woning laten veranderen, en uit den onbebouwden tuin een klein paradijs gemaakt.

De *Apostels* (dezen naam geven de *St. Simonisten* zich ook) houden geene dienstboden, maar bedienen elkander. Hunne werkzaamheden zijn buiten twijfel zoo verdeeld, dat ieder naar zijne bekwaamheid wordt gebruikt; en men zegt, dat alles zeer geregeld wordt waargenomen. De volgende bijzonderheden, de huishoudelijke inrigting betreffende, worden als naauwkeurig medegedeeld:

Dr. LEON SIMON, die reeds vóór geruimen tijd voorlezingen over het *St. Simonismus* hield, verschijnt met een voorschoot en verrigt het keukenwerk voor het huisgezin. Helper en handlanger in de keuken is de Heer PAUL ROCHETTE, voordezen Professor in de Redekunde. Het wasschen van schotels en borden werd in den eersten tijd met groote puntigheid verrigt door den Heer LEON TALABOT (voorheen Substituut van den Procureur-Generaal); deze post ging vervolgens op den Heer GUSTAAF VAN EICHTHAL over; voorts op den Heer LAMBERT, voormalig Kweekeling van de Polytechnische School; van dezen op den Baron CH. DUVEYRIER, en thans neemt de Heer M. RETOURET, een jong mensch van smaak en een uitnemend redenaar onder de *St. Simonisten*, denzelven met de hem eigene bevalligheid waar. De Heer EMIL BARRAULT, voorheen Professor aan de School te *Sorèze*, vervaardiger van een goed tooneel-

ſtuk in vijf bedrijven, onder den titel van *la crainte de l'Opinion*, dat in 1831 op het *théâtre français* ten tooneele werd gevoerd, heeft het vak van ſchoen- en laarzenpoetſer op zich genomen, waarin hij door den Heer AUGUST CHEVALIER, vroeger Profeſſor in de Natuurkunde, en door den Heer DUGUEL, vroeger Advocaat bij het Koninklijk Geregtshof, geholpen wordt. Het werk van kamervegen is opgedragen aan de Heeren RIGAUD, Doctor in de Geneeskunde, HOLSTEIN, zoon van een voornaam koopman, den Baron CH. DUVEYRIER, PONYAT en BROUET, voorheen Studenten, CHARLES PENNEKÈRE, eertijds Boekhandelaar, en MICHAËL CHEVALIER, vroeger Kweekeling van de Polytechniſche School en Uitgever van den *Globe*. Laatstgenoemde heeft ook het toezigt op de huishoudelijke belangen, en moet, met de Heeren RIGAUD en HOLSTEIN, aan tafel oppaſſen. Hij bedient Vader ENFANTIN van alles, wat deze onder den maaltijd verlangt. Het is eene zonderlinge vertooning, wanneer men aldaar de heeren hunne voormalige knechten ziet oppaſſen. De Heer DESLOGES, voorheen Slagersknecht, die als werkman in de huishouding werd opgenomen, moet voor de wasch zorgen; onder hem ſtaan de Heer FRANKOIN, zoon van een' rijken *Amerikaanſchen* koloniſt, en de Heer BERTRAND, vroeger Student. Aan tafel wordt hij bediend door den Heer HOLSTEIN, in wiens dienst hij eertijds ſtond. De Heer ST. FOURNEL, voorheen kweekeling der Polytechniſche School en Directeur der IJzerwerken in *Creuſel*, heeft bijzonder het opzigt over den tuin, en wordt hierin geholpen door de Heeren RAYMOND BONHEURE, voorheen Profeſſor (*) in de Teeken- en Schilderkunst, ROYER, eertijds Orchestmeester bij de Opera, JUSTUS, een Schilder, en MARSCHEREAU, een Teekenmeester. Het ſchoonhouden van voorplein en ſtraat is het werk van den Heer VAN EICHTHAL, benevens MARCHEREAU. De Heer JEAN MERSON houdt tafel- en keukengereedſchap in orde en dekt de tafel. De Heer ALEXIS PETIT, zoon van een' rijk' grondeigenaar, moet voor de verlichting van het huis zorgen, en de lampen, omſtreeks veertig in getal, reinigen en verder nazien. Kortom, alle de *St. Simonisten* hebben in de gemeenſchappelijke huishouding eenig werk te verrigten. Vader ENFANTIN arbeidt ſoms in den tuin, en weet bijl en ſpade met bijzondere vaardigheid te gebruiken.

(*) In den *Franſchen* zin des woords, *Profeſſeur*.

De leefwijze van deze lieden is zeer regelmatig. Zij ſtaan des morgens ten 5 ure op. Tot hunne onderſcheidene werkzaamheden en tot hunne maaltijden worden zij door het blazen op eenen hoorn zamengeroepen. Op bepaalde uren zingen zij een koorgezang. Eenige hunner liederen, door den Heer DAVID, een lid van het gezelſchap, gecomponeerd, zijn ongemeen ſchoon, bijzonder die, welke vóór en na den maaltijd gezongen worden. Zij houden zich geregeld met gymnastiſche oefeningen bezig, en alle hunne bewegingen, wanneer zij vergaderd zijn, hebben iets van de juistheid en afgemetenheid van die der krijgslieden. Men zou echter te onregt meenen, onder de *St. Simonisten* zekere ſtroefheid te vinden, welke voor het aan de beſchaafde manieren der wereld gewone oog onaangenaam ware. Hunne baarden alleen, welke zij laten wasſen, geven hun een zonderling aanzien; voor het overige is hunne kleeding niet onbevallig, beſtaande uit een' zeer korten, lichtblaauwen rok zonder kraag, een van achteren toegeknoopt vest en witte broek; om de middel dragen zij een' gordel van zwart leder, met een' gesp van geel koper. Zij gedragen zich als lieden, welke van niets afſtand doen, wat in goed gezelſchap wordt gevonden. Zij hebben reeds voorlang gelofte van ongehuwden ſtaat afgelegd; maar dit is ſlechts voorwaardelijk: zoodra Vader ENFANTIN huwt, zijn allen van hunne gelofte ontſlagen. Wij waren bij de aanneming van eenen *St. Simonist* tegenwoordig, en wij zagen ook, dat een zoogenaamde *Apostel* het gezelſchap verliet, om in de wereld terug te keeren, dewijl zijne ligchaamskrachten het hem niet toelieten, zich naar de regelen der orde geheel te ſchikken. In de oogenblikken der ſcheiding werden er vele tranen geſtort.

Het is inderdaad te bejammeren, dat lieden, waaronder eenigen groote verdienſten hebben, hun leven op eene zoo onnutte wijze doorbrengen. Velen hunner hebben ambten bekleed, in welke betrekking zij der maatſchappije wezenlijke dienſten hadden kunnen bewijzen. Doch waartoe en wien is hunne dwaze afzondering van de wereld nuttig, en werwaarts zal dezelve voeren? Hun oogmerk, volgens hun zeggen, is, *de dienstbaarheid te veredelen*, loondienst te doen ophouden, en, door bevordering van eensgezindheid, een einde te maken aan den ſtrijd, welke thans in de burgerlijke maatſchappij heerscht. Zullen zij dit doel bereiken door de middelen, welke zij aanwenden? De menigte gaat zeer na hun huis voorbij, bezoekt hen, belacht hen, of bewondert

hunnen moed en den eerbied, door hen aan hunnen zoogenaamden Vader bewezen; doch men denkt er niet aan, om hen na te volgen. Trouwens, hunne dwaasheid kan ook niet lang duren. Zij zelve zullen het inzien, dat kunſtenaars en geleerden, die borden wasſchen en laarzen poetſen, niet beantwoorden aan het doel, (gelijk zij zelve in hunne taal het noemen) hetwelk God eenen ieder in de maatſchappij aanwijst, om namelijk zijnen medemensch, door aanwending van zijne zedelijke, natuurlijke en verſtandelijke vermogens, het meestmogelijke nut toe te brengen.

FRAGMENT-ANTWOORD OP HET FRAGMENT UIT EENEN BRIEF, OVER EENIGE GEBREKEN EN MISBRUIKEN BIJ DE EERDIENST TE PLATTEN LANDE.

— Gij ziet, dat ik uw geſchrijf, ten gevolge der mij verleende vrijheid, voor de regtbank des publieks heb gebragt, en ook deze regelen wil ik, zonder eenigen ſchroom, openlijk kenbaar doen worden. Ik ken *uwe*, gij *mijne* bedoelingen, en wij beiden zijn de zaak met Vader HIERONYMUS eens; wij bedoelen niemand perſoonlijk te beleedigen, en willen alleen tegen gebreken ſchrijven; die dan daarover toornig wordt, moge tevens zichzelven aanklagen!

Denk evenwel niet, dat ik voornemens zoude zijn, de lijst der Gebreken en Misbruiken, bij de Eerdienst te platten lande, verder uit te breiden; offchoon het mij daarbij niet aan ſtof zoude ontbreken. Neen, Vriend! ik wil u ſlechts aanwijzen, dat het in de groote Steden, dat het, onder anderen, hier te *A..... niet al goud is, wat er blinkt*, en dat er bij het houden van de openlijke Eerdienst nog veel te wenſchen en te verbeteren overig blijft. Ik heb daarover, nu en dan, ten gepasten tijde, en in tegenwoordigheid van bevoegde perſonen, met beſcheiden ernst, het mijne gezegd; maar tot hiertoe bleef alles bij het oude, en de Gebreken en Misbruiken gaan den gewonen ſlendergang.

Toen uwe lieve vrouw, vóór twee jaren, vijf weken bij ons doorbragt, was het haar niet mogelijk, *onze* kerken te bezoeken, en zij hield daarom den zondag bij onze *Doopsgezinde broeders*; verklarende, niet te kunnen begrijpen, hoe mijne vrouw en dochters bij *ons* met ſtichting konden ter kerk gaan!

De gewoonte, om eene ſtille dorpkerk te bezoeken, moge aan die verklaring iets toegebragt hebben; maar het is niettemin waar, dat het kerkgaan, vooral bij Predikanten, die een talrijk gehoor hebben, zeer moeijelijk is, en weinig ter bevordering der Chriſtelijke ſtichting kan bijdragen.

De plaatſen in onze kerken behooren *of* aan vaste eigenaars, die dezelve jaarlijks inhuren, *of* zij zijn onverhuurd en voor een ieder toegankelijk. Maakt de eigenaar of eigenaresſe van zijne of hare plaats geen gebruik, in dat geval heeft de zoogenaamde *Plaatsbewaarſter* of de *Bankſluiter* de vrijheid, dezelve door een' ander' te doen bezetten.

„ Dit alles — zegt gij — is zeer ordelijk." Maar het ſchijnt dit meer, dan het is. — *Plaatsbewaarſter* en *Bankſluiter* toch kunnen in geen geval ſtellig bepalen, of een eigenaar al dan niet zal komen, en vooral niet, of deze zijn bewijs van eigendom niet aan een' ander' kan hebben afgeſtaan. Zoo gebeurt het niet zelden, dat eigenaars hunne plaatſen, bij het ter kerk komen, bezet vinden, waardoor dan altijd wanorde en ontevredenheid ontſtaat, of voor 't minst een zeer onſtichtelijk gewoel, beweging en ſtoelengeklim, dat men veeleer in een' Schouwburg, dan in den tempel des Heeren, zou verwachten.

Dat dit alles niet zonder veel gedruisch in zijn werk gaat, valt ligt te begrijpen: maar, *hoe* de uitwerkſelen daarvan voor te komen? O, mijn Vriend! hiertoe ſlaat men een' zonderlingen weg in..... De Voorlezer — wien niemand ſchier meer verſtaan kan — wekt de Gemeente op, *om, ter eere Gods en ter onzer aller ſtichting, te zingen!* meer naar waarheid behoorde het te heeten: *om het onſtichtelijk gedruisch te overſchreeuwen.*

De algemeene wanorde wordt ook veel daardoor vermeerderd, dat de eigenaresſen van plaatſen doorgaans laat ter kerk komen, en alsdan hare ſtoelen bezet vinden. Vaak gebeurt het dan, dat de bezitſter van zoodanig plaats niet verkiest op te ſtaan, en het gezag der *Plaatsbewaarſter* moet worden ingeroepen, om het regt der eigenaresſe te handhaven. Met groote onvergenoegdheid, onder brommen en knorren, ſomtijds ſcheldende, ſtaat eindelijk de onwettige bezitſter op, ten einde nog op een dusgenoemd *krukje* geplaatst te worden, of zij verlaat, met een toornig gelaat, het Heiligdom.

Eindelijk verſchijnt de Leeraar op den predikſtoel, en — er bevinden zich nog plaatſen onbezet — ijlings zet zich

de menigte in beweging, en, even als ware er eene veste met ſtorm te veroveren, ſnelt men, over bank en ſtoel, met groot rumoer, naar de nog onbezette plaatſen: ſomtijds zelfs geraken daarbij bejaarde lieden en kinderen onder den voet, met gevaar van zich te bezeeren. Wij zijn, van kindsbeen af, aan zulke ongeregeldheden gewoon geworden; maar lieden uit kleinere plaatſen, voor de eerſte reis getuigen van zulke ergerlijke tooneelen, en op dezelve onvoorbereid, moeten natuurlijk op het denkbeeld komen, als wierd de ſtichtelijke vergadering, door eenen hoop rustverſtoorders, verraderlijk overvallen!

Is al het genoemde hoogst onſtichtelijk bij elke gewone Godsdienstoefening, het is zulks vooral bij de plegtſtatige viering des Avondmaals. Maar ook daarbij heeft nog een gebrek plaats, dat even ontſtichtend is, als het gemakkelijk te verhelpen ware. Gedurig toch vindt men de toegangen tot des Heeren tafel bezet met kinderen, knapen en perſonen, die aan het Nachtmaal geen aandeel nemen, en, door nieuwsgierigheid alleen gedreven, dáár zijn, en den ordelijken toegang verhinderen. Meer dan eenmaal is hierover geklaagd, bij de kerkelijke Authoriteiten — men ſtemt de redelijkheid der klagten toe — en ... de ergernis wordt niet geweerd; de nieuwsgierige toekijkers blijven den Avondmaalganger hinderen.

Er beſtaat nog een misbruik, dat den Godsdienstvriend moet ergeren. De plaatſen, die niet aan eigenaars toebehooren, worden door de *Plaatsbewaarſters* en *Bankſluiters* te hunnen voordeele afgeſtaan. De gewone prijs hiervoor is 10 centen; dan er worden er ook gevonden, die, voor eene zoogenaamde *goede* plaats, gaarne 25 centen over hebben. Dit ſtaat nu wel aan een ieder volkomen vrij; maar hieruit vloeit tevens voort, dat de *Stoel-* of *Bankbewaarders* geen plaats voor 10 centen afſtaan, zoo lang hun nog de hoop overig blijft, 25 centen voor dezelve te bekomen. De dusgenoemde *dubbeltjesklanten* kunnen daarom rondſukkelen, tot dat de Heeren en Dames, die 25 centen *kunnen* betalen, geholpen zijn, en moeten zich daarbij niet zelden menige onheuſche en onvoegzame afwijzing getroosten. (*)

(*) Dit herinnert den *Redacteur* een Lid diens zelfden Kerkgenootſchaps, die gewoon was te zeggen: „ De *Anti-christ* heerscht in de Gereformeerde Kerk!" daarmede doe-

Dat al het opgenoemde weinig ter bevordering van godsdienſtige ſtichting bijdraagt, en elken voorſtander der openlijke Godsdienstoefening ergeren moet, gevoelt gij van zelve. Maar, dat deze Gebreken en Misbruiken niet verbeterd en geweerd worden, mag inderdaad verwondering baren; want het beſtaande onwelvoegelijke kon, indien men ernſtig wilde, zeer wel worden weggenomen. Onze Predikanten kunnen er niet mede gediend zijn, dat Leden *onzer* Gemeente bij de broederen *Lutheranen*, *Doopsgezinden* en *Remonſtranten* hunne Godsdienstoefeningen houden; doch kan men dit ten kwade duiden aan Medechristenen, die gaarne uit de plaats der godsdienſtige *leering* alles geweerd zien, wat *onordelijk* en *onſtichtelijk*, ja *ergerlijk* mag genoemd worden?

Het zij verre van mij, aan de bevoegde kerkelijke Authoriteiten voorſchriften tot herſtel te geven. Ik *kan* niet voorondersſtellen, dat deze middelen aan hen onbekend zullen zijn, en ik *mag* niet vermoeden, dat zij niet gereedelijk alles, wat mogelijk is, zouden willen aanwenden, ten einde de beſtaande Gebreken en Misbruiken, bij de openlijke Eerdienst, te verbeteren en weg te nemen. Verouderde gewoonten, beſtaande vooroordeelen en het eigenbelang van ondergeſchikte kerkelijke beambten zouden daarbij op den achtergrond behooren geplaatst te worden; maar men zoude ook daardoor het verwijt ontgaan, dat er in den Schouwburg meer orde en welvoegelijkheid wordt in acht genomen, dan in de tempelen, aan de vereering van God en onzen Zaligmaker toegewijd. Waarlijk, mijn Vriend! de zaak is van te veel aanbelang, dan dat men dezelve, als ware het eene beuzeling, der behartiginge onwaardig zou mogen keuren.

Welligt zet menigeen, minder over mijn geſchrijf, dan over deszelfs openbaarmaking, een ſcheef gezigt. De zoodanigen wil ik, nevens u, naar Vader HIERONYMUS verwijzen. Ik voor mij doe gaarne afſtand van alle gezag in kerkelijke aangelegenheden, maar houde het met den Apostel PAULUS, die wenschte, *dat alle dingen met orde geſchieden.* — Vaarwel!

T. T.
S. M.

---

lende op de klasſe der Bankſluiters en Plaatsbewaarſters, als de menſchen uit de kerk werende en het deel der Armen afbreuk doende.

OVER DE PAPIERPLANT DER OUDEN.

In de zitting van de Akademie der Wetenſchappen te *Parijs* op den 2 Julij 1832 heeft DUREAU DE LA MALLE de uitkomst zijner onderzoekingen aangaande de *Egyptiſche*, *Siciliaanſche* en *Italiaanſche* papierplant medegedeeld. Tegen de vroeger aangenomene meening bewijst hij, dat dezelve in vele landen groeit. Hij zelf vond dit gewas in *Italië*, bij het meer *Traſimenus*. RADEL heeft de plant bij *Ostia* gezien. STRABO verzekert, dat dezelve in *Indië* voorkomt, PLINIUS in *Chaldaea*, AESCHYLUS in *Nubië* en *Abyſſinië*, en deze getuigenis van den treurſpeldichter wordt door BRUCE bevestigd. De *papyrus*, welken men thans in den plantentuin te *Parijs* heeft, komt uit *Sicilië*; de jonge, naar *Frankrijk* gebragte, planten zijn uit de nabijheid der bron *Arethuſa* genomen. Men wist reeds lang uit PLINIUS, THEOPHRASTUS en andere Schrijvers, dat de *Egyptenaren* weleer de wortels van den *papyrus* als brandſtof gebruikten, en ook eenige ſnuisterijen daaruit vervaardigden. Bekend was het ook, dat de ſtengel eenig voedſel opleverde — dat dezelve tot het bouwen van grootere of kleinere booten, maar vooral tot bereiding van papier diende. Men had echter, wat het laatstgenoemde gebruik aangaat, zeer onjuiste begrippen van de zaak, dewijl men geen acht gaf op een aanmerkelijk onderſcheid in den bouw van den ſtengel der planten. Men meende namelijk, dat de ſtengel van den *papyrus*, even als die der meeste gewasſen, uit ringen beſtaat — dat dezelve eenen bast heeft, en dat deze het is, welke, verarbeid en in eenen vochtigen toeſtand dun uitgeſpreid, de bladen heeft geleverd, waarop men, als ze droog waren, kon ſchrijven. Zoo is het echter geenszins. De *papyrus* is eene *monocotyledoniſche* plant (plant met één' zaadlap), die noch bast, noch jaarringen heeft. De ſtengels, wier zelfſtandigheid uit een vezelachtig merg beſtaat, werden met een fijn mesje in dunne bladen geſneden. Men legde dezelve dan zoo nevens elkander, dat de rand van het eene iets over dien van het andere kwam, en het gomachtige ſap, waarmede de plant doortrokken was, deed die vast aan elkander hechten. Een enkel blad, hetwelk men op deze wijze verkreeg, heette in dezen toeſtand *ſcheda* —

men beſneed het aan de randen, bragt het onder de pers, en liet het dan in de zon droogen. Voorts werden twee zoodanige bladen of vellen aan elkander gehecht en op nieuw aan de pers onderworpen — hetgeen men dan verkreeg, was eene *plagula*. Deze werd verder geklopt, gevouwen en gelijmd, waartoe men meel of broodkruim, met een bijvoegſel van azijn, gebruikte. Het vel papier werd nu ten tweedemale geklopt en met ivoor glad gemaakt. Eindelijk voegde men zoo vele bladen of vellen, als tot een geſchrift behoorden, — zelden meer dan twintig — te zamen.

DUREAU DE LA MALLE toonde een ſtuk papier der Ouden, waaraan de zoo even beſchrevene manier van bereiding zeer duidelijk te onderſcheiden was. Dit fragment is van een handſchrift uit de *Turijnſche* verzameling, en draagt een datum, waaruit blijkt, dat hetzelve vóór 2654 jaren beſchreven is geworden. Dezelfde Geleerde is van meening, dat de ſchrijfkunst, die 1800 jaren vóór de Christelijke jaartelling algemeen verſpreid was in *Egypte*, uit dit land reeds in de tiende of althans in de negende eeuw vóór CHRISTUS naar *Grtekenland* overging. Gewoonlijk ſtelt men, dat het eerst in de zesde eeuw vóór onze jaartelling geſchiedde. Is het gevoelen van DUREAU DE LA MALLE waar, dan zouden vele verhalen uit de hooge oudheid, van welke men nu onderſtelt, dat ze, door het gaan van mond tot mond bij eene lange reeks van opvolgende geſlachten, zeer misvormd werden, veel nader aan de bronnen zijn, dewijl men dus kon en moest aannemen, dat dezelve niet door overlevering, maar door ſchrift bewaard werden.

JEZUS WEENDE.

Geesten! Eng'len! Hemelkoren! die het glansrijk aangezigt
Dekt met uw geſloten wieken, als ge aanbiddend nederligt;
Ook wij, menſchenkind'ren, juichen, in aanbidding zaamvereend:
„ Onze menschheid is geädeld; onze Heiland heeft geweend!"

Palestina! heil'ge bodem! waar Hij, zegenend en goed,
Wandelde langs uwe heuv'len, Palestina! zijt gegroet!
Hemeldrupp'len welden opwaarts uit het oog van onzen Heer,
En zij vielen, Palestina! op uw' heil'gen bodem neêr.

Vroeg're hulp had Hij onthouden, (Hemelmin beval het dus)
Toen Hij zwijgend boog ter neder in het graf van Lazarus:
Dáár, dáár lag de vriend zijns harte, door den doodſlaap als verſteend,
En — de Heer van Aarde en Hemel, Jezus Christus, heeft geweend!

Hoogepriester vol erbarming, die van uit den Hemel ziet!
Neen, nu ſchamen we ons de tranen bij der dierb'ren grafzerk niet!
Nu is onze ſmart geheiligd, tot de Hemel ons hereent:
Hoogepriester vol erbarming, Gij ook hebt op aard' geweend!

't Hoofd omhoog, wie ooit door lijden hier op aard' gelouterd word'!
Boven, boven leeft de Heiland, die hier tranen heeft geſtort!
Is uw hoop, uw troost bedolven onder 't kille lijkgeſteent', —
Heeft ook in dit dal van tranen niet Gods heilig Kind geweend?

Blijv' de hope des herrijzens hier uw hechte pelgrimsſtaf!
Lazarus waakte op ten leven, toen Gods ſtem klonk in zijn graf:
Dat zij balſem voor uw ſmarte bij 't verſtorvene gebeent',
Tot ge eens zaam aan Jezus' voeten tranen van erkent'nis weent!

Dec. 1832. J. VAN DISSEL, JZ., *M. D.*

HOLLAND.

Graauw is uw hemel en ſtormig uw ſtrand,
Naakt zijn uw duinen en effen uw velden,
U ſchiep natuur met een ſtiefmoeders hand, —
Toch heb ik innig u lief, o mijn Land!

Al wat gij zijt, is der Vaderen werk;
Uit een moeras wrocht de vlijt van die helden,
Beide de zee en den dwing'land te ſterk,
Vrijheid een' tempel en Godsvrucht een kerk.

Blijf, wat gij waart, toen ge blonkt als een bloem:
Zorg, dat Europe den zetel der orde,
Dat de verdrukte zijn wijkplaats u noem',
Land mijner Vad'ren, mijn lust en mijn roem!

En wat de donkere toekomst bewaart,
Wat uit haar zwangere wolken ook worde,
Kauw'ren behooren aan 't vleklooze zwaard,
Vaderland! eenmaal het vrijſte der aard'.

In *Zweden*. 1832. E. J. POTGIETER.

HET HEDENDAAGSCHE EUROPEESCHE DRIEMANSCHAP, IN DRIE KNIE-DICHTJES.

Van de eerſte jeugd af aan verzonken in godloosheid,
In misdaân opgegroeid, vergrijsd in de ergſte boosheid,
De vriend van ROBESPIERRE, en ſnooder nog, dan hij:
Een ſtaatsman van dat merk, ô Britten! is uw GR..Y.

Een ſlaaf der zinlijkheid, met toegeſchroefd geweten,
Een ſamenweefſel van verraderij en list,
De ſteun van muiters, bij gevloekte burgertwist:
Dit gruwzaam wangedrocht is P..... N geheeten.
Had hij, in de eeuw van LOTH, in Siddims dal gebloeid,
Hij was door 't zwavelvuur meê tot een kool geſchroeid.

Werd in 's *Tartuffes* mom (gelijk 't geſchiedblad meldt)
Een Biſchop van Autun naar 't leven voorgeſteld,
Die huichelaar zou thands MOLIÈRES luim niet wekken.
Neen; ware een T.....D aan hem bekend geweest,
Zoo als onze eeuw hem kent, gewis had 's Dichters geest
Dan geen ROQUETTE (*), maar, met levendige trekken,
Den booswicht, die Euroop nu veertig jaar beroert,
In 't beeld van SATAN zelv' op 't ſchouwtooneel gevoerd.

(*) *De naam des bedoelden Biſchops van Autun.*

1833. S. I. Z. WISELIUS.

MENGELWERK.

Aan den Heer Redacteur der *Vaderlandſche Letteroefeningen.*

Wel Edel Heer!

Het nevensgaande ſtukje, bevattende eenige bedenkingen ten aanzien van den toeſtand des vaderlands in de jaren 1672 en 1832, heb ik voorgedragen in het alhier, ſedert bijkans 35 jaren, beſtaande Natuur- en Letterkundig Gezelſchap: *Oefening in Wetenſchappen.* Men heeft mij gezegd, dat het nuttig kon wezen, hetzelve in dezen tijd meer algemeen bekend te maken. Indien dat zoo zijn mogt, zou ik meenen dat niet te mogen weigeren. Ik zend het alzoo aan U, met verzoek, om, zoo Gij in dat gevoelen deelen mogt, hetzelve te plaatſen in het Mengelwerk van uw zoo algemeen gelezen tijdſchrift.

Men heeft mij de bedenking gemaakt, dat ik van den finantiéelen toeſtand van ons vaderland, gedurende gemelde tijdperken, geene melding gemaakt heb. Het zou niet veel moeite inhebben, geloof ik, om aan te toonen, dat, ook in dat opzigt, onze omſtandigheden op dit oogenblik niet ongunſtiger zijn, dan in 1672. Dat betoog zou mij echter genoodzaakt hebben, om in meer bijzonderheden te treden, dan waarvoor dit ſtukje, dat niet als eene opzettelijke verhandeling, maar ſlechts als eene kleine bijdrage moet beſchouwd worden, uit deszelfs aard geſchikt is.

Ik betuig met hoogachting te zijn,

Wel Edel Heer!

Haarlem, den 8 Jan. 1833.

Uw Wel Ed. Dienaar
P. MABÉ, JUN.

EENIGE BEDENKINGEN TEN AANZIEN VAN DEN TOESTAND DES VADERLANDS IN DE JAREN 1672 EN 1832.

Door Mr. P. MABÉ, JUN.

Wij ſpreken gaarne van datgeen, wat ons na aan het hart ligt. Deze waarheid zagen wij zelden meer beves-

tigd, dan in de tegenwoordige tijden, nu wij allen gezamenlijk, als kinderen van één vaderland, in eenen algemeenen nood verkeeren. Zonder toch dat men ons beſchuldigen kan, alsof wij ons, ongeroepen, zouden opwerpen als ſtaatkundigen, wanneer wij elkander vragen en onderhouden over de gebeurtenisſen dezer dagen, is het veeleer het gewrocht van dat natuurlijk gevoel, 't welk alle gevoelige menſchen bezielt, dat hen belang doet ſtellen in den voorſpoed van hetgeen hun dierbaar is, 't welk ons tegenwoordig bijzonder aanſpoort, om over het lot, dat ons vaderland treft en mogelijk te wachten ſtaat, met elkander te ſpreken, de gebeurtenisſen te beſchouwen en de daden van magtigen en aanzienlijken te beoordeelen van uit het ſtandpunt, waarop ieder onzer geplaatst is. En geen wonder! alles toch, wat ons dierbaar is, alle onze betrekkingen, onze ouders, echtgenooten, kinderen, vrienden, onze bezittingen, onze ſtand in de maatſchappij, onze vooruitzigten en die onzer kinderen voor de toekomst, alles, alles is begrepen in het veelbeteekenend woord *vaderland*. Wie kan dan koel blijven, als dat vaderland op de onregtvaardigſte wijze wordt aangerand door de geweldigen der aarde? Wie kan zwijgen, als hij de rampen beſchouwt, die het reeds troffen, de gevaren, die het nog dreigen?

Maar, dat wij ons echter, bij zoodanige beſchouwingen, niet laten vervoeren tot al te ſtoute beoordeelingen of veroordeelingen van anderen, noch ons door de gevaren, die wij te gemoet zien, te zeer verontmoedigen! — Veel is er nog, waarover wij ons moeten verblijden in de tegenwoordige, gewis rampvolle, dagen. Niets zal ons daarvan meer overtuigen, dan een blik op de geſchiedenis van ons vaderland, en wel in die dagen, die, ſchijnbaar ten minſte, met de tegenwoordige veel gemeens hebben; ik bedoel die van het jaar 1672.

Ik heb niet ten oogmerk, u die gebeurtenisſen zelve voor te ſtellen; ik vermoed, dat zij genoegzaam bij mijne Hoorders bekend zijn: ik wil, in eenige algemeene trekken, den toeſtand des vaderlands in dien tijd met den

tegenwoordigen vergelijken, omdat ik overtuigd ben, dat ook flechts eene oppervlakkige beſchouwing daarvan ons veel ſtoffe zal geven, om, in onzen tegenwoordigen toeſtand, met een eerbiedig opzien tot den Almagtigen, die het onregt haat, bedaard de toekomst af te wachten.

Het was toch *Frankrijk*, even als nu, dat de eerſte en voornaamſte oorzaak was onzer rampen. LODEWIJK DE XIV had een' onverzoenlijken haat tegen onze Staten opgevat, omdat zij, door hun drievoudig verbond met *Engeland* en *Zweden*, hem hadden genoodzaakt den vrede van *Aken* te ſluiten. Dat verbond moest verbroken worden. Hij deed daartoe het eerst pogingen bij de Staten, doch vruchteloos; daarna bij *Zweden*, dat mede in 't eerst zijne aanbiedingen van de hand wees, en niet eerder daarvan afging, dan nadat *Engeland*, op aanhitſing van *Frankrijk*, het openlijk verbroken had. — Wij klagen thans over eene gedrogtelijke ſtaatkunde, die alles, wat regt is, met voeten treedt, en, onder beſchaafde natiën, alléén het regt van den ſterkſten ſchijnt te eerbiedigen, en helaas! met maar al te veel grond; maar, voorzeker, de tijden, waarvan wij thans ſpreken, leveren niet minder voorbeelden op van trotschheid en opgeblazenheid op overmagt, van laagheid en trouweloosheid in het nakomen van plegtig geſlotene verbonden.

Alles hadden de Staten gedaan, om het dreigende gevaar af te weren. Zij hadden den *Engelſchen* genoegen gegeven, door toe te treden tot verbindtenisſen met hen, ten aanzien der *Indiſche* bezittingen, waarvan het voordeel genoegzaam geheel aan hunne zijde was; aan hunne onbillijke eiſchen voldaan, ten aanzien van hetgeen zij het regt van de vlag geliefden te noemen, dat is: dat onze vloten zekere eerbewijzen aan de hunne, ja zelfs aan hunne afzonderlijke ſchepen, zouden betoonen. De Staten hadden den *Franſchen* dwingeland alle voldoening aangeboden, zelfs hem een buitengewoon gezantſchap gezonden. Alles hadden de Staten toegegeven, voor zoo verre de onafhankelijkheid des lands dat gedoogde. Maar te vergeefs! Hij, de trotſche Alleenheerſcher, wilde den

ondergang van onzen vrijen Staat; deze was bij hem beſloten; de oorlog ſcheen hem daartoe het zekerſte middel, en, op allerlei vergezochte gronden, of liever zonder eenigen wettigen grond, verklaarden *Frankrijk* en *Engeland* den oorlog aan onzen Staat, die geene bondgenooten had, dan den voormaligen vijand, den Koning van *Spanje*, offchoon later de Keurvorst van *Brandenburg* en de Keizer zich daarbij voegden.

Ziet daar vele bijzondere punten van overeenkomst van gene met de tegenwoordige tijden, voor zoo verre de buitenlandſche ſtaatkunde betreft. Ook thans is *Frankrijk* de drijver van den oorlog, of liever van daden, die met oorlog gelijkſtaan; maar nu, om zich bij voorraad meester te maken van het tegenwoordige *België*, 't welk het reeds als zijn wingewest beſchouwt; en *Engeland* laat zich, hoe onbegrijpelijk, daarin medeſlepen, zeker tot zijn eigen verderf, indien het niet ſpoedig terugkeert. Ook thans was alles door ons toegegeven, wat behoudens de eer en onafhankelijkheid des vaderlands mogelijk was, om den onregtvaardigen aanval, die ongehoord is in de geſchiedrollen van beſchaafde natiën, doch waaraan wij in deze eeuw van beſchaving ten doel ſtonden, zoo mogelijk, te voorkomen. Opmerkelijk is het, dat de Staten, destijds, door datzelfde *Frankrijk* en *Engeland*, werden beſchuldigd van niet genoegzaam doordrongen te zijn van eerbied jegens hunne Koningen, wier Ministers ons thans in den ban willen doen, omdat wij voor het Koningſchap te veel eerbieds betoonen. Maar zeker, LODEWIJK DE XIV was geen *Roi citoyen!*

Zoo niet alle berekeningen falen, kan het ons thans aan geene bondgenooten ontbreken, indien *Frankrijk* ons grondgebied andermaal mogt bedreigen; het komt ons onmogelijk voor, dat *Engeland*, in dat geval, de zijde van *Frankrijk* zou kunnen blijven houden, als ook dat *Rusland*, *Oostenrijk* en *Pruiſen* dat bedaard zouden kunnen aanzien, omdat aller dadelijk belang, (het éénige roerſel der ſtaatkunde) ja aller behoud voor de toekomst, in zoodanig geval, eene algemeene tusſchenkomst ten

onzen voordeele ſchijnt te gebieden. Daarover uitweidende, zouden wij ons in een veld van ſtaat- en handelkundige beſpiegelingen moeten begeven, waaraan geen einde zou zijn, en waartoe ook deze voordragt niet beſtemd is. Wij willen ons liever bij daadzaken bepalen; en daaruit meenen wij te kunnen opmaken, dat onze tegenwoordige toeſtand, uitwendig beſchouwd, gunſtiger is, dan die der Staten was, bij het uitbarſten van den oorlog in 1672.

Meer gronden van gerustheid zullen wij echter vinden, wanneer wij den inwendigen toeſtand van ons vaderland in die beide tijdvakken vergelijken.

Zorgelijk was de uitwendige toeſtand des vaderlands op het tijdſtip, waarvan wij ſpreken; verſchrikkelijk de inwendige. — De twee magtigſte natiën van *Europa*, vooral in dien tijd, beoorloogden den Staat ter zee en te land. 's Lands zeemagt was in redelijken toeſtand, maar zou toch, zoo 't ſcheen, niet beſtand wezen tegen de vereenigde vloten van twee zoo magtige Mogendheden. Het leger te velde was uiterst zwak; de grensſteden ſlecht voorzien; de vestingen noch genoegzaam verſterkt, noch behoorlijk bezet; provinciën in onderlingen twist, over het aanwerven van krijgsvolk, en over de magt en waardigheid, die men den Prinſe van *Oranje* verleenen zoude; de ſteden in volſlagen oproer en aan plundering overgegeven; de overheden door de burgers van verſtandhouding met den vijand beſchuldigd; de gegoeden, die vermoed werden hunne bezittingen voor het nakend gevaar in veiligheid te willen brengen, door het gemeen geplunderd, mishandeld; Regenten in hunne perſonen en betrekkingen beleedigd, verguisd door het hollend gemeen; burgers onderling in twist over godsdienst en ſtaatkunde en door Predikanten opgehitst; Bevelhebbers aangeklaagd en veroordeeld wegens lafheid en verraad, en — of dat alles niet genoeg ware! — de regterlijke magt óf vreesachtig om de boosheid te ſtraffen en onpartijdig regt te doen, óf zelve zoodanig door partijzucht verblind, dat onſchuldigen veroordeeld werden!

Denkt niet, mijne Hoorders! dat ik dit tafereel te zwart gemaald heb, om onzen tegenwoordigen toeſtand des te gunſtiger te doen voorkomen. Wilt gij daadzaken? Welaan! eene korte ſchets van het gebeurde zal u overtuigen.

Onze vloot werd begroot op eenennegentig ſchepen en fregatten, behalve kleine vaartuigen; de vereenigde vijandelijke vloot werd op ten minſte honderdendertig zeilen berekend. De zeeſlag intusſchen, welke bij den aanvang des oorlogs, onder het opperbevel van onzen onſterfelijken DE RUITER, voor *Soulsbaai* tegen het vereenigd vijandelijk eskader plaats had, was hardnekkig; dezelve begon des morgens ten 7 of 8 ure, en duurde tot aan den nacht. Veel werd er aan beide zijden verloren; de uitſlag was twijfelachtig, offchoon het verlies van den vijand grooter geacht werd dan het onze. Dat was ook het geval met de volgende zeeſlagen gedurende dezen oorlog, de laatſte voor *Kijkduin*, in alle welke de onzen tegen eene groote overmagt van vijanden moesten ſtrijden, maar telkens met minder verlies dan zij uit den ſlag keerden, en van welke het gevolg was, dat onze zeehelden den *Engelſchen* beletteden, de voorgenomene landing aan *de Helder* te doen.

Maar de landmagt? Deze was in den ſlechtſten toeſtand. Op de eerſte aannadering van den vijand werden alle de grensvestingen dadelijk verlaten en zonder eenige verdediging overgegeven, en ſpoedig waren *Overijsſel* en het Graaffchap *Zutphen* bemagtigd door den Keurvorst van *Keulen* en den Bisſchop van *Munſter*, en *Gelderland*, *Utrecht* en drie ſteden van *Holland*, *Naarden*, *Woerden* en *Oudewater*, door de *Franſchen* veroverd of ingenomen; en het was in dien toeſtand, dat men nog raadpleegde, om burgers en boeren op te roepen tot verdediging des lands! En, wil men, met weinige woorden, eene ſchildering van den ſtaat van verdediging des lands; ziet hier de eigene uitdrukkingen van de Afgevaardigden te velde, die met zoo vele woorden verklaarden: „De „gemeene Officieren over de Militie geſtelt, ten meesten

„ deele, zijn zeer onbedreven; de Militie zelve t'eene-
„ maale ongedisciplineerd en, nevens de gezegde Officie-
„ ren, zeer ſchroom- en ſchrickachtigh. De gewapende
„ huisluiden t'eenemaale onbedreven en van dezelve niet
„ veel dienst te verwachten." Dit tafereel was echter niet van toepaſſing op de krijgsbenden, die, onder den Prins van *Oranje*, eenige togten deden in de *Spaanſche Nederlanden*, als welke herhaalde blijken gaven, hunnen dapperen aanvoerder waardig te zijn.

Onder dat alles duurde de twist over de verheffing van den Prinſe van *Oranje* voort; er was bijkans geene ſtad in *Holland*, alwaar daarover geene herhaalde oproeren ontſtonden, en de Predikanten ontzagen zich niet, de heiligheid hunner bediening vergetende, openlijk het volk aan te hitſen. Wij willen hunne namen niet noemen; de Geſchiedenis heeft ze, tot hunne ſchande, bewaard.

De Raadpenſionaris DE WITT werd op een' avond, uit de vergadering komende, moorddadig aangevallen en gewond, en een der aanvallers, die gevat werd, onthalsd, maar openlijk verdedigd als een martelaar voor de goede zaak; terwijl men een geſchrift deed uitkomen over zijn godvruchtig uiteinde, offchoon hij zelf had verklaard, door God verlaten te zijn! — Wij ſpreken niet van vele mishandelingen, welke, in onderſcheidene ſteden, de Regenten moesten ondergaan.

Jammerlijk verzwakten deze twisten de weinige krachten, die men door eendragt nog had kunnen behouden. Maar het bleef niet bij ſtaatkundige twisten; ook religiehaat moest de verwijdering tusſchen burgers en burgers nog grooter maken: overal, waar de *Franſchen* ingerukt waren, werd de Roomſche Godsdienst, als de heerſchende, (naar de gewoonte dier tijden) erkend. Geen wonder derhalve, dat de burgers, tot die gezindte behoorende, niet zoo afkeerig gerekend werden van eenen meerderen invloed der *Franſchen* op ons land; terwijl de Protestanten altijd nog onderling, wegens de zoogenaamde *Loevcſteinſche factie*, in twist waren.

Bevelhebbers werden aangeklaagd en geſtraft wegens

lafheid en verraad; onder anderen DANIEL, Baron van *Osfery*, Kolonel van een regement paardenvolk, ALEXANDER D'HINYOSSA, Kapitein, MONTBAS, Bevelhebber in de *Veluwe*, en de Kwartiermeester-generaal PAIN ET VIN, enz.

Eindelijk zeide ik, dat de regterlijke magt óf zwak óf door partijzucht verbijsterd was; getuige daarvan zij helaas! het proces tegen den Ruwaard DE WITT, die, op de geheel ongerijmde beſchuldiging van zekeren reeds als lasteraar geſtraften TICHELAAR, alsof hij den Prinſe van *Oranje* zou hebben willen doen vermoorden, gegrepen en gepijnigd werd voor het Hof van *Holland*, ja zelfs door dat Hof veroordeeld, bij een vonnis, waarin men de misdaad van den veroordeelden niet eens heeft kunnen uitdrukken; terwijl de moord, aan de Gebroeders DE WITT kort daarna gepleegd, even als zoo vele andere mishandelingen, in onderſcheidene ſteden, door het woedende en omgekochte gemeen, achtingwaardige regeringsleden aangedaan, ongeſtraft bleven.

Ziet daar daadzaken, M. H.! die de Geſchiedenis bewaard heeft wegens een tijdvak onzer historie, dat ons velerlei ellenden vertoont; waarin de dapperheid onzer vloot en de moedige verdediging van *Groningen* en *Maastricht* (welk laatſte echter in 's vijands handen viel) eenige lichtende punten aanbrengen; gelijk ook de doorſlepene ſtaatkunde onzer Diplomaten, die de overige Vorſten van *Europa* eindelijk overreedden, om ons te hulp te komen; door welk een en ander ons vaderland, onder Gods zegen, van den rand des afgronds, op eene bijkans wonderdadige wijze, gered werd.

Slaan wij nu kortelijk ons oog op den tegenwoordigen toeſtand van ons vaderland.

Onze zeemagt, wel is waar, is niet te vergelijken met die der vaderen; maar die minderheid beſtaat alleen in het getal, niet in den moed der zeelieden. Neen, voorzeker! de moed der vaderen was niet grooter, dan die onzer tegenwoordige zeelieden. Wat de moréle kracht onzer zeemagt betreft, kon zij nimmer ſterker zijn, dan

thans; maar daarenboven zijn wij beter dan voorheen verzekerd tegen eene vijandelijke landing op onze kusten, door de ſedert, vooral aan *de Helder*, daargeſtelde werken. — Maar vergelijkt het zwakke leger te velde van gemeld tijdvak met onze tegenwoordige krachtvolle armee, die uit de kern der natie beſtaat, en, als een ijzeren muur, onze gewesten beſchermt, brandende van moed en begeerte, om den vijand, die het erf der vaderen mogt aanranden, te vernielen! Onze grensſteden en vestingen, rijkelijk gewapend en door moedige en echt vaderlandſche krijgsbenden bezet; getuige de dappere verdediging van het kasteel van *Antwerpen*, dat aan gruis geſchoten moest worden, om in handen van den overmagtigen vijand te vallen, en toen nog niet overgegeven zou zijn geworden, indien niet de magazijnen met levensmiddelen door den vijand vernield en de waterputten gedempt geweest waren. De overwinning van ééne *lunette* dier ſterkte heeft den vijand meer dooden, gekwetſten en ammunitie gekost, dan de verovering van drie geheele provinciën in 1672!

Ziet voorts den geest van vrede en onderlinge eensgezindheid, die alle burgers, van welken ſtand, bijzondere denkwijze of godsdienſtige gezindte zij zijn mogen, op het naauwſte verbindt! En zoo de een onze Grondwet en maatſchappelijke inſtellingen van eene gunſtiger zijde beſchouwt dan de ander, geen nood; *dit* zijn allen eens: in deze oogenblikken behouden, wat beſtaat; en zoo offert een ieder gaarne zijn bijzonder gevoelen op aan het algemeene welzijn. Geene geſchillen over eenige godsdienſtige denkwijze; een ieder dient God naar de overtuiging zijns harte; allen weten en erkennen het dankbaar, dat nimmer de burgers van eenen Staat meer godsdienſtige en burgerlijke ware vrijheid kunnen genieten, dan in ons gezegend vaderland; allen zijn bezield met dezelfde liefde en eerbied voor den Koning, allen worden gedreven door dezelfde zucht, om het vaderland te behouden, ten koste van goed en bloed.

Beſchouwt verder de algemeene rust en kalmte, die

overal heerscht, en die bevestigd wordt door de Leeraars van de Godsdienst, die alomme, bij de leden hunner gemeenten, de eendragt en onderlinge liefde aankweeken, en het vertrouwen op God verſterken, door opwekkingen en gebeden, en alzoo de hooge pligten van hunne eerbiedwaardige bediening op de ſchoonſte wijze vervullen.

Eindelijk, M. H.! overal onpartijdigheid en kalmte bij de regterlijke magt; zachte wetten, met ſtrenge regtvaardigheid toegepast; overal bij Regenten en beſtuurders en burgers onderling vertrouwen en onderlinge eensgezindheid, zoo als nimmer beter te wachten is in eenigen Staat, die toch altijd uit feilbare menſchen is zamengeſteld.

En wat zouden wij dan kunnen vreezen, M. H.! zoo, hetgeen God verhoede! ons vaderland door overmagtige vijanden verder werd aangerand? Gods arm is niet verkort. Heeft Hij, de Almagtige, het vaderland gered, toen, naar alle menſchelijke berekeningen, alle redding onmogelijk ſcheen; Hij zal ons thans niet verlaten, maar onze eendragtige pogingen zegenen, die alléén aangewend worden tot handhaving van regt en van maatſchappelijke orde. Neen! geen krijgsroem zal ooit het doel, geene zucht naar verovering zal ooit de drijfveer zijn van de daden onzer landgenooten; maar elken aanval dapper af te weren, en nimmer het vaderland over te laten ter prooije aan geweldenaars, zoo lang verdediging mogelijk is; dit is het vaste, het onwrikbare beſluit van allen.

O God! beſcherm het vaderland!
Laat uwen zegen nedervloeijen.
Geen magt kan uwe magt weêrſtaan;
Uw wenk doet volken ondergaan;
Gij ſpreekt uw magtwoord — rijken bloeijen.

Dit weten wij; en kalm, gerust
Omgorden wij het oorlogswapen.
Wij wenſchen 's nabuurs erfgoed niet,
Geen groot, geen uitgeſtrekt gebied,
Geen roem, geen eerloof om de ſlapen.

Maar, durven oproer en geweld
Der vad'ren heil'gen grond beſtoken;
Dan goed noch bloed voor 't land geſpaard!
Dan ſling ren wij het oorlogszwaard,
En vreeslijk wordt die hoon gewroken.

Dat eendragt ſteeds ons t' zaam verbind'!
Dan zal ons moed noch kracht ontbreken.
Wat trouw door deugd te zamen bragt,
Kan geen drievoudige overmagt,
Door ſnoodheid zaamgeraapt, verbreken.

Zoo ſtaan wij pal in nood en dood,
Hoe ſtorm- en onweêrsvlagen loeijen.
o God, zie neêr! uw vaderhand
Doe over 't dierbaar Nederland
Een' milden ſtroom van zegen vloeijen!

EENE WANDELING DOOR DE ZALEN VAN HET MILITAIRE HOSPITAAL, GESCHIKT TER VERPLEGING DER GEKWETSTEN, TE BERGEN OP DEN ZOOM (*).

Reeds onderſcheidene malen had ik met veel belangſtelling, zoo door advertentiën, als door bijzondere berigten, en ook door het zien vervoeren van verſchillende ſoorten van levensmiddelen, vernomen, hoe, ook bij den algemeen drukkenden toeſtand des lands, eene der edelſte deugden onzer voorvaderen zich in geenen deele bij het tegenwoordig levende geſlacht verloochende; hoe, nadat hooge belastingen edelmoedig ingewilligd en zonder morren betaald, perſoonlijke krijgsdienſten met vurigen moed geleverd, goed en bloed, in één woord, met

(*) De zich alhier in het Hospitaal bevindende gekwetſten hebben hunne eervolle wonden ontvangen, het zij bij de ontworpene en beproefde, maar helaas! mislukte onderneming op het fort *den Doel*, het zij bij de zoo heldhaftige verdediging der Citadel van *Antwerpen*, het zij eindelijk bij het in brand ſteken, buiten ſtaat ſtellen en verlaten der Kanonneerbooten voor *Antwerpen*.

heldhaftige zelfverloochening op het altaar des vaderlands ten offer gebragt waren, wederom harten en beurzen zich openden, zoodra de nood van landgenooten dit vorderde: trouwens, het is waar, hoe konden giften ooit beter beſteed worden, dan ter leniging der ſmarten en ter verkwikking van hen, die als levende bolwerken des vaderlands tegenover verraad en overheerſching ſtonden, en het bewonderende *Europa*, gedurende eene lange reeks van dagen, toonden, hoe, ook in onzen tijd, eene handvol dapperen, even als de ſchare van LEONIDAS bij *Thermopylae*, het tegen een geheel leger van vreemde dwingelanden durfde opnemen?

Van verſchillende zijden had ik mede al meermalen met genoegen gehoord, hoe verſcheidene Officieren van Gezondheid bij het Hospitaal alhier hunne tevredenheid te kennen gaven over de menigvuldige bijdragen ter verkwikking der lijders, welke uit alle deelen des vaderlands toevloeiden, en waardoor hunne ambtsverrigtingen hun dubbel aangenaam gemaakt werden; hoe alles in zoodanige ruimte voorhanden was, dat men, buiten eene gewone, zeer goede verzorging, aan de gekwetſten van tijd tot tijd, op feestdagen, extra-verkwikkingen konde uitdeelen, welke dagen dan ook daardoor onzen braven krijgslieden tot wezenlijke feestdagen werden, en den beſchouwer dezer, der menschlievendheid onzer tegenwoordige eeuw eere aandoende, feesten in eene getroffene gemoedsſtemming bragten. En toen nu, bij het ontmoeten van den Heer NINABER, Eerſten Officier van Gezondheid bij de Militaire Hospitalen alhier, deze edele menſchenvriend mij eene wandeling voorſtelde in de zalen van zijn Hospitaal, beſloot ik zeer gaarne, om van deze aanbieding gebruik te maken. Deze wandeling, welke ik heden (20 dezer) met zijn Ed. deed, zal mij, om verſchillende redenen, nimmer uit het geheugen gaan.

Wij begaven ons eerst naar de wachtkamer, en vonden aldaar verſcheidene ſchotels met geurig uitdampende, zeer goed toebereide vleeschſpijzen en groenten, vooral

vruchten, op onderſcheidene wijzen, naar de verſchillende behoeften der lijders, klaargemaakt; terwijl het edele druivenſap, in eene, betrekkelijk niet mindere, hoeveelheid, aldaar mede aanwezig was. Nu werden de lijsten der zalen nagezien, ſpijzen en dranken aan de daartoe beſtemde dragers afgegeven, en de optogt begon.

Ik had mij voorgeſteld, bij het intreden der zalen eene menigte angſtige, pijnlijke en droevige aangezigten te zullen zien; dan hoe werd ik verrast, daar zich niets van dit alles aan mij voordeed, maar integendeel louter opgeruimde, bijna vrolijke gelaatstrekken zich aan mij vertoonden! Hoe kon dit echter ook anders? Ik had immers den Arts bij mij, waaraan allen, ter belooning zijner vaderlijke zorg, met kinderlijke genegenheid gehecht waren? Als tot zijne kinderen, begaf zich de Heer NINABER, gevolgd door de verſchillende bedienden, welke onder de groote ſchotels en flesſchenbakken zwoegden, met belangſtellende opgeruimdheid en met blijken van kennis aan ieders geſchiedenis en betrekkelijken toeſtand, van het bed des eenen lijders tot dat des anderen, ſprak op de minzaamſte wijze met ieder over den ſtand zijner wonden, over zijne vooruitzigten, hoop, enz. en liet naar de verſchillende behoeften de verkwikkingen ronddeelen, welke eenen glans van genoegen in de oogen afſpiegelden. Wel was hier en daar nog een door het vele lijden uitgemergeld gelaat; maar de lach der hoop en die der oogenblikkelijke tevredenheid verjoegen de teekenen der uitgeſtane of nog aanwezige ſmart, of matigden althans zeer derzelver ſcherpte: zelfs het koortsgevoel moest voor eenige oogenblikken wijken, en ik hoorde eenen dezer lijders zeggen: „Als de koorts maar af is, dan zal ik mij ook „wat te goed doen." — Aan verſcheidenen der geopereerden hoorde ik den Heer NINABER vragen, of zij nog boos op hem waren, omdat hij hen zoo gekorven en geſneden had; maar het algemeene antwoord was eene hartelijke dankzegging voor de zoo juist en goed aangebragte hulp, buiten welke zij armen of beenen

hadden moeten verliezen, of misschien wel eene prooi des doods waren geworden (*). Neen, nimmer heeft

(*) De algemeene stem had het verhaal van één kunstbewerking, door den Heer NINABER tot behoud van eenen arm van een' zijner lijders aangewend, hoewel, zoo als dat gewoonlijk gaat, zeer onjuist, tot mij overgebragt. Gedurende mijne wandeling in het Hospitaal, vroeg ik naar den man, welke dezelve had ondergaan, en die mij als een, in zijnen toestand beschouwd, zeer belangrijk mensch werd opgegeven. Bij het intreden der zaal, waar men mij gezegd had, dat hij zich bevond, liet ik mijne blikken rondgaan, en zonder aanwijzing, alleen op de mij gedane beschrijving zijner gelaatstrekken en karakter, herkende ik hem. Ik begaf mij nu tot dezen waardigen krijgsman, en hoorde van hemzelven het verhaal van de toedragt der zaak, hetwelk hij mij met eene vertrouwen wekkende eenvoudigheid mededeelde: Als Serjant der 9de Afdeeling den 7 December j.l. bij het doen van eenen uitval uit de Citadel van *Antwerpen* gebruikt, werd hij door een' geweerkogel in den linker schouder gekwetst: de kogel was van voren en zijdelings aan de borst ingegaan en aan de tegenovergestelde zijde uitgekomen. Den 27 December werd hij alhier in het Hospitaal opgenomen, en na een paar dagen bij naauwkeurig onderzoek bevonden, dat het armbeen even onder den kop van hetzelve verbrijzeld was. De Heer NINABER maakte nu den lijder met zijnen toestand bekend, en zeide hem, dat hij den arm verliezen moest, ten ware deze door eene kunstbewerking (de afzaging van den kop en het bovenste gedeelte van het been van denzelven) mogt kunnen behouden worden. In beide gevallen was het voor den lijder eene zeer smartelijke en gevaarvolle operatie. Gelaten stemde hij echter in dezelve toe, en stond die, na alvorens zijne laatste beschikkingen gemaakt te hebben, met volkomene bewustheid en bewonderenswaardigen moed door. Na het losmaken van de geleding des arms was gebleken, dat dezelve konde behouden worden, en alzoo werd hem dan de kop en het bovenste gedeelte van het been van denzelven afgezaagd, welke extirpatie volkomen gelukte. — Toen hij mij dit alles verhaald had, wenschte ik hem geluk met het behoud van zijnen arm, en zeide hem, dat hij gedurende zijn volgend leven nog wel dikwerf aan den Heer NINABER zoude gedenken. „ O Mijn-

zich zoo zeer de aangename zijde van het beroep van een' verſtandigen en gevoelvollen Arts aan mij voorgedaan, als gedurende deze wandeling! Meer dan honderd menſchen, meest allen met ſprekende blijken van militairen moed, vereenigden zich, om, op hunne wijze, in hartelijke taal, hunne erkentenis voor de goede en doelmatige behandeling te kennen te geven, met welke hen de Heer NINABER verzorgde en liet verzorgen: de brave man had het, ik gevoel het, onſchatbare voorregt, om zich, naast God, de oorzaak te hooren noemen van het behoud van echtgenooten en vaders voor zich en de hunnen en voor het vaderland. Een hunner zeide tot hen: „Doctor, ik zie u zóó liever, dan met „ het mes in de hand; maar toch dank ik u; want „ anders had ik misſchien mijn' arm verloren." Een ander zeide tot mij: „ Er wordt zoo goed voor ons „ gezorgd, dat men met pleizier op nieuw zijn leven „ waagt, als het vaderland ons noodig heeft." Nog een ander: „ Wij hebben het hier zoo goed, dat wij ner„ gens beter komen kunnen; maar toch, zoodra ik „ maar herſteld ben, ga ik weder naar mijne Compagnie; „ men mag geen misbruik maken van de weldaden, die „ men ons bewijst." (*) Zoo of in diervoege was aller taal; en toen nu, na de met zoo veel ſmaak en genoe-

„ heer!" was zijn antwoord, „ ik heb bijna nog aan niets „ anders gedacht, en het ſpijt mij maar, dat ik mijne dank„ baarheid alleen door woorden kan betoonen."

(*) Enkele malen liep er ook wel eens een zoogenaamde *Jan van Leyden* onder. Een matroos had een' kogel in de borst bekomen, en had denzelven den dag vóór de door mij gedane wandeling reeds in den rug gevoeld. Hij gaf dit echter eerst na het nuttigen van den feestmaaltijd aan een' der H. H. Officieren van Gezondheid te kennen; en toen deze hem vroeg, waarom hij dit niet vroeger gedaan had, antwoordde hij: „ Mijnheer, het was van daag vetpot, en wie „ weet, als ik van den kogel geſproken had, of ik er dan „ wel wat van gekregen zoude hebben."

gen genotene verkwikking, het vriendelijke pijpje werd opgeſtoken, toen verhoogde zich de glans der tevredenheid nog op de aangezigten, en bij het laten rondweiden van den blik zoude ik, op de gelaatstrekken alleen lettende, bijna vergeten hebben, dat ik in een Militair Hospitaal was, en in verzoeking gekomen zijn, om mij in een' grooten familiekring te gelooven, althans eerder op eene plaats, aan het genoegen, dan aan de ſmart gewijd. Voor mij, die onder het vorige beſtuur de Hospitalen in eenen oneindig minder voordeeligen toeſtand gekend heb, moest de vergelijking nog te treffender wezen.

Bij het voortzetten der wandeling werd ik meer en meer overtuigd, dat, tot in de kleinſte bijzonderheden, niet alleen voor behoefte, maar ook voor alle verkwikking, gezorgd werd. Een onzer brave krijgslieden had eenig afgepast geld voor zich liggen: de Heer NINABER vroeg hem daarom, of hij nog iets verlangde, dat men hem geven konde; zijn antwoord was: „ Ik „ wilde gaarne, boven mijne gewone portie ſuiker," (bij citroenen, ſinaasappelen, enz.) „ nog wat ſuiker bij „ mijne thee hebben, en die laten halen;" maar het wederantwoord was: „ Mijn lieve vriend! daarvoor „ moet gij geen geld uitgeven; wij hebben van alles „ genoeg voorhanden, en de ſuiker kan u geen kwaad „ doen; men zal u eene dubbele portie bedeelen." 's Mans kieschheid, om daar, waar het gewenscht wordende nadeelig voor de wonden mogt zijn, der weigeringe hare onaangename tint te benemen, verdient waarlijk als een voorbeeld van navolging te worden voorgeſteld. Bij het uitdeelen der vleeschſpijzen moest een lijder worden voorbijgegaan; hij kreeg alleen geſtoofde vruchten: men hoorde geene klagt; maar de oogen volgden den zoo aangenaam riekenden ſchotel, en de vriendelijke Doctor, die zulks merkte, was er dadelijk bij, om den patiënt de heugelijke aankomst der *Rotterdamſche* bezending van vijftig kippen te melden, (hier en in de ommeſtreken waren er geene te bekomen) op welke hij hem eene volledige aanſpraak toekende. — Het edel

druivennat werd in verſchillende gehalte en kleuren, naar mate van den ſtand der wonden of bijgekomene ziekte, mede met eene geheel niet karige hand rondgedeeld, en men konde het den uitdeelers aanzien, dat zij niet geheel vrij van watertanding bleven, bij het afgeven van zulke ruime portiën.

Meermalen gedurende deze wandeling wenschte ik mij de tegenwoordigheid toe mijner weldadige landgenooten, om hun de zoo aangename voldoening te kunnen verſchaffen van het zien welbeſteden hunner giften. Mogten eenigen hunner zich dezer dagen hier of ook in de ommeſtreken dezer ſtad bevinden, zoo durf ik hen uitnoodigen, ja ten ſterkſte aanraden, om eene dergelijke wandeling, als de heden door mij volbragte, te ondernemen. Zij zouden dan ook daar de ſtof tot menig geſprek voor het gezellige hoekje van den haard kunnen opdoen, en bij hunne milde medelandgenooten de tolken zijn kunnen van de dankbaarheid der lijders. De algemeen erkende dienstvaardigheid van den Heer NINABER zal wel niemand den toegang weigeren, wiens komst niet kan vooronderſteld worden nadeelig aan de hem toebetrouwde levens en gezondheden te zijn.

Ik eindig met het vierregelige versje, door den Heer A. CLAVAREAU vervaardigd, om geplaatst te worden onder het portret van den grijzen held CHASSÉ, en hetwelk op een groot gedeelte der door mij bezocht gewordene gekwetſten toepasſelijk is:

Ses guerriers, ſans aucun ſecours
Que leurs bras et une ame ardente,
Ont vingttrois nuits et vingttrois jours
Combattu cinq contre ſoixante. (*)

Een Inwoner van *Bergen op den Zoom.*

Bergen op den Zoom,
20 Januarij 1833.

(*) Omtrent dezen laatſten regel zoude ik den Heere CLAVAREAU in bedenking geven, of het getal der onzen in

VERHAAL VAN EENEN HONGERSNOOD IN HINDOSTAN.

Het Preſidentſchap *Bombay* bevat omtrent achttien vierkante mijlen, en is zeven tot acht mijlen lang en twee tot drie mijlen breed. Naar den gewonen ſtaat van bevolking, komen omſtreeks 9000 inwoners op ééne mijl; doch heerscht er in de omſtreken pest of hongersnood, zoo ſtijgt het aantal ſoms wel tot op 13,000. *Bombay* telt ten hoogſte 20,000 huizen; en dikwijls zag men vijftig, zestig, ja honderd menſchen onder één dak. Men wees mij eens een niet zeer groot gebouw, waarin wel driehonderd menſchen opeengepakt waren.

In het jaar 1812 woedde in alle distrikten een verſchrikkelijke hongersnood. Terwijl wij op ons eiland in vrede en overvloed leefden, was het ganſche land noordwaarts een tooneel van de akeligſte ellende. Dagelijks zagen wij ſcharen van ongelukkigen aankomen, die ter naauwernood hadden weten te ontſnappen aan de ijſelijkheden, welke te hunnent plaats hadden. De ganſche oostkust van *Bombay* was bedekt met dooden en ſtervenden. Bij deze treurige uitwerkſelen van den hongersnood trof mij inzonderheid het onbegrijpelijk geduld, waarmede zoo vele ongelukkigen hun treurig lot gelaten verdroegen. Dagelijks zag ik deze arme *Hindoos* aan de uiterſte ellende prijs gegeven; maar nooit hoorde ik uit hunnen mond eenige klagt, nooit bemerkte ik eenig ongeduld in hunne gebaren. Ja, wat meer is, groote ſcharen menſchen,

---

vergelijking met dat der *Franſchen* niet te hoog, althans dat der *Franſchen* in vergelijking met de onzen te laag opgegeven is. De bezetting der Citadel van *Antwerpen* beſtond uit nog geene 5000, en de ſterkte des omringenden *Franſchen* legers bedroeg, volgens opgave in verſchillende dagbladen, wel 80,000. Men zoude dus, mijns bedunkens, met meer naauwkeurigheid kunnen zeggen:

Combattu trois contre cinquante.

Het is alleen het gevoel van pligt, om, ten minſte in een *Fransch* vers, hetwelk ook door vreemden kan gelezen worden, de daden onzer helden niet te verkleinen, dat het mij doet wagen, deze aanmerking te maken.

die met den hongerdood kampten, waren rondom het vuur gelegerd, waarop rijst gekookt werd; rustig zagen zij het aan, hoe de portiën gemeten en uitgedeeld werden. Menigeen moest een uur en langer nog wachten op de ſpijs, welke ſlechts een paar ſchreden van hem verwijderd was. Gedurende den ganſchen tijd van den hongersnood lagen op opene plaatſen in de ſtad, dag en nacht, groote hoopen rijst onbewaakt, en niet één zak werd geſtolen — niet één geopend.

Ten behoeve der hongerende menigte verzamelde men liefdegaven. De bemiddelde inboorlingen, namelijk de *Banyans* en *Parſis*, vereenigden zich te dien einde, en kochten verſcheidene duizend zakken rijst voor de arme vreemdelingen. Na verloop van eenige weken begonnen de *Engelſche* Reſidenten derzelver voorbeeld te volgen. (*) Ontzaggelijk groote ketels werden onder eene groep van kokosboomen, eene mijl van het Fort, geplaatst; en daar nu gewoonlijk een *Hindoo*, al hing er het leven aan, geen mondvol ſpijze zal gebruiken, die iemand uit eene andere kaste toebereid heeft, zoo ſtelde men koks aan, op wier voorhoofden de kasteteekens, rood en geel, ſtonden. Meermalen zag ik menſchen, die bijkans van honger bezweken, de aangeboden ſpijs weigeren, dewijl zij niet volkomen zeker waren, welke handen dezelve hadden aangeraakt. Evenwel kwamen er uitzonderingen op dezen regel, in de landſtreken, waar de pest, in vereeniging met hongersnood, geheele ſtammen wegraapte. Daar werden wetten, aloude zeden en vooroordeelen vergeten; honger en vertwijfeling dreven de menigte tot daden, welke, in gewone tijden, elken *Hindoo*, op de enkele gedachte, met afgrijzen zouden vervuld hebben. In *Bombay* liep de ellende zeer geregeld en rustig af. Alleen de volgende gebeurtenis maakte toen groote opſchudding. Elf *Indianen* uit eene der ſtrengſte kasten trokken, op weg naar *Bombay*, door *Guzerat*. In het dorp *Bhownagur* waren de meesten, ten gevolge van honger en vermoeijenis, geheel uitgeput, wanneer hun juist eene koe te gemoet kwam. In den onwederſtaanbaren drang tot zelfbehoud, doodden zij het dier, en verſlonden het raauwe vleesch gretig. *Europeſche* lezers vinden dit buiten twijfel zeer natuurlijk; maar de koe is in gansch *Hindostan* een hei-

(*) Men kent den *Engelschman*, met name in zijne *Oostindiſche* bezittingen, waar hij, volgens HAAFNER en andere geloofwaardige Schrijvers, meermalen een' ſpeculativen, kunstmatigen hongersnood verwekte! — *Vert.*

lig dier. Eene koe te dooden en te eten, wordt voor een' gruwel gehouden. Alleen de dood der elf boosdoeners kon hun ongehoord misdrijf eenigermate boeten. De *Thakore*, of regter van het dorp, liet allen op de plaats, waar de zonde begaan was, ter dood brengen. Deze daad van *Indiſche* regtspleging zou verder geen gevolg gehad hebben, ware niet tusſchen den ſtreng regtzinnigen *Thakore* en de *Engelſche* bewindhebbers een twist over zijne bevoegdheid ontſtaan. De *Thakore* was — alhoewel in deze uitdrukking eene tegenſtrijdigheid ligt — een zoogenaamde *onafhankelijke ſchatpligtige*; daar hij echter tevens landeigendom op het *Engelsch* gebied had, zoo beweerde men, dat hij voor eene *Britſche* regtbank geroepen kon worden. Het was een geluk voor den ambtenaar op het dorp, dat de omvang van zijne regten en pligten nog niet bepaald genoeg aangewezen kon worden. Hij kwam er dus af met eene vermaning, daar men hem beduidde, dat hij in het vervolg, zoo hij zich vergreep, wel degelijk, trots zijne onafhankelijkheid, voor het *Engelsch* geregt zou gebragt worden.

Intusſchen kwam de hongersnood, vergezeld van andere onheilen, ſteeds nader bij *Bombay*. De Gouverneur van het Preſidentſchap moest dus nieuwe maatregelen nemen. Daar de pest, als naar gewoonte, zeker te verwachten was, ſloeg men buiten de ſtad loodſen op, die eene lengte van honderd voet hadden. Uit alle naburige plaatſen werden geneeskundigen te hulp geroepen. Aan hen vertrouwde men de verzorging van deze in haast opgerigte ziekenhuizen. Weldra waren dezelve vol; men ſtelde het zich tot eenen regel, niemand af te wijzen, die geneeskundige hulp behoefde. Ik vergezelde dikwijls onze artſen, wanneer zij de ronde deden; en meermalen was ik hier getuige van hartroerende tooneelen. Nooit zal ik het vergeten, dat wij een aardig klein meisje van vijf of zes jaren vroegen, waar haar vader was; zij wees naar eene mat, waarop hij dood lag. Wij vroegen nu ook naar hare moeder; toen wees zij op eene vrouw, die insgelijks dood was. Zij ſcheen uit het noordelijk gedeelte van *Indië* gekomen te zijn, doch wist zelve niet te zeggen, waar zij te huis behoorde. Zij kon ook den naam van hare ouders niet noemen, en had, naar alle waarſchijnlijkheid, hier geene betrekkingen, dan hare ouders, welke zoo even geſtorven waren.

Ik weet zelf niet, hoe het kwam, ik gevoelde mij, hoe

ſmartelijk het mij ook trof, onwillekeurig voortgedreven, zoo dikwerf een nieuw tooneel in het verſchrikkelijk ſchouwſpel zich opdeed. Zoo ging ik elken dag des morgens vroeg uit naar de pleinen, naar de buitenwegen, doch bijzonder naar de landingsplaats, waar ſteeds lijken van menſchen van elken leeftijd en van elk geſlacht opgehoopt lagen, die des nachts geſtorven waren. Soms vond men er, die nog ademden; en ik zag meermalen kinderen, welke, even als het kleine meisje in het ziekenhuis, alleen alle de hunnen overleefd hadden, van lijk tot lijk gingen, en geen duidelijk beſef van hunnen verlaten' toeſtand ſchenen te hebben. Het kwam mij eerst onbegrijpelijk voor, dat juist de jongſten en zwakſten van eene familie het laatst bezweken; dit is echter buiten twijfel daaraan toe te ſchrijven, dat de ouders alles uit eigen' mond beſpaarden, om ſlechts den kinderen nog iets te kunnen geven. Zoo gaat het, meen ik, overal in de wereld; nog natuurlijker is het evenwel bij een volk, onder hetwelk des menſchen leven als eene lange reeks van ontberingen beſchouwd moet worden. Met zielsgenoegen zag men intusſchen, dat deze weezen niet verlaten bleven — dat zij altijd in de kaste, waartoe zij behoorden, eenen vader en moeder wedervonden. Zoo waren er ook altijd lieden, welke de ligchamen der in den nacht van honger of ziekte geſtorvenen wegnamen; en de eenige aanbevelingsbrief der dooden was daarbij gewoonlijk het op het voorhoofd geplaatſte kastekenmerk. Alle deze lijken, zoo die der in ziekenhuizen, als bij hunne gastvrienden in *Bombay* geſtorvenen, werden, naar overoud landsgebruik, verbrand. Een ligchaam is ſpoedig door het vuur verteerd, en van dit ganſche ſterfelijk hulſel blijft naauwelijks een paar oncen witte asch over. Al het andere vervliegt als damp in de lucht, om eens tot moeder de aarde weder te keeren en onder andere vormen een nieuw leven te beginnen.

Dikwerf ging ik alleen deze lijkplegtigheden beſchouwen. Weinige *Engelſchen* konden begrijpen, wat genoegen ik vond in het zien verbranden der lijken van *Hindoos*. Hier was echter overvloedige ſtof voor het penſeel van eenen ſchilder. Uren lang kon ik vertoeven, om getuige te zijn, hoe de *Hindoos* het ſtoffelijk overblijffel van eenen vriend of van eenen onbekende uit hunne kaste, dat zij of aan den weg of in het ziekenhuis gevonden hadden, uit het kokosbosch van *Bombay* bragten. Terwijl eenigen het ligchaam in zee

wieſchen, rigtten anderen eenen langwerpigen brandſtapel op, anderhalf à twee voet hoog en vijf of zes voet breed. Het ongelukkige offer van den honger werd daarop gelegd en met eenig brandhout bedekt. Als het vuur aangeſtoken was, plaatſten de *Hindoos* zich ter zijde van den brandſtapel, altijd boven den wind, en bleven daar wachten in het diepſte ſtilzwijgen. Nooit bemerkte ik op het gelaat eenig ſpoor van aandoening of roering. Een karaktertrek op het aangezigt der *Indianen* is kalme rust bij het grootſte lijden. Ik beſchouwde met oplettendheid de om zich grijpende vlammen, en ik merkte op, dat binnen korten tijd de beenachtige deelen des ligchaams de brandſtof hielpen vermeerderen. Zoo dikwerf er eenig lid afviel, legden de omſtanders met dezelfde onverſchilligheid, of bedaardheid althans, hetzelve weder op het vuur. Meermalen ging ik honderden van deze brandſtapels voorbij, terwijl rondom ieder vijf of zes menſchen zwijgende bezig waren.

Zoo als gezegd is, ik gevoelde mij dikwijls naar dit treurig ſchouwſpel heengetrokken, en wel des morgens, wanneer de vochtige landlucht bij de windſtilte bleef hangen, en des avonds, als de onmisbare zeelucht de kruinen der kokosboomen zacht bewoog. Des morgens was de ganſche baai, niet alleen tusſchen de beide voorgebergten, maar zoo verre het oog reikte, ſpiegelglad, als kristal; geen enkel golfje rolde op het zand. De brandſtapels ſtonden digt aan het ſtrand, en honderden van rookzuilen ſtegen lijnregt op en verhieven zich gelijkelijk, als in meetkundige evenredigheid, hoog boven de hoogſte kokosboomen. Geen blad bewoog zich, geen geluid werd in den omtrek gehoord, en dit maakte het tooneel nog plegtiger — nog eerbiedwekkender. Ware niet hier en daar een lijk uit de handen der wasſchenden in de rivier gegleden — ware niet ginds en elders tusſchen hen, die eenen nieuwen brandſtapel oprigteden, zachtkens een woord geſproken, of de vlam door een luchttogtje een weinig opgewakkerd, men zoude zich hebben kunnen verbeelden, een tooververſchijnſel te zien. Door de *Hindoos* niet opgemerkt, ging ik, als onzigtbaar, aan dezen doodenoever heen en weder. Waar ik het oog wendde, zag ik door vlammen en rook half verteerde ligchamen en ledematen, en bij elken brandſtapel in ſtille bezigheid eene groep *Hindoos* met holle oogen en van honger ingevallene wangen.

De grootheid der plaag, welke thans *Indië* teisterde, bleek

mij ten duidelijkſte aan de volgende omſtandigheid. In gewone tijden, wanneer ten hoogſte twintig ſterfgevallen elken dag plaats hebben te *Bombay*, is het hout, dat dagelijks op de markt aangevoerd wordt, toereikende voor het verbranden der lijken; maar, toen in 1812 de hongersnood in *Marwar*, *Cutch*, *Guzerat* en andere noordelijke gewesten doorgebroken was, toen ſcharen van hongerige *Hindoos* naar het Preſidentſchap ſtroomden en meerendeels hier den dood vonden, werd het brandhout een beduidend artikel van invoer, en menigeen dreef daarin een' voordeeligen handel. Dus zag men dan ſteeds in de nabijheid der brandſtapels, welke dag en nacht voortbrandden, eene menigte kustvaarders voor anker liggen. De vaartuigen hadden zelfs hooge bovenlasten van takkebosſen en gekloofd hout.

Intusſchen zagen wij te *Bombay* ſlechts een klein gedeelte van het onheil, dat geheel *Indië* trof. In ons gezegend Preſidentſchap gingen bezigheden en zelfs vermaken nog den gewonen gang; doch zoo was het niet te *Guzerat*, en eer ik in mijne beſchrijving verder ga, moet ik nog van eene andere landplaag ſpreken. In *Europa* weet men niet veel meer van ſprinkhanen, dan dat men in de Heilige Schrift daarvan leest, en zelfs in *Indië* is de geſchiedenis dezer inſekten niet algemeen bekend. Ik ſprak eens een' *Engelschman*, die mij verzekerde, gedurende zijn vijftienjarig verblijf in het Oosten ſlechts driemaal ſprinkhanen gezien te hebben, namelijk eens in eene vlugt, en tweemalen door eenen kok toebereid in eene *curry*, of *Indiſche ragout*. Ik voor mijn' perſoon had er eenigen in een Muſeum gezien; doch derzelver optogt was mij beſchreven als eene verſchrikkelijke ſneeuwjagt (te weten, van donkerkleurige ſneeuw), waarbij men het geluid der vele millioenen vleugels op zeer grooten afſtand hoort; terwijl een digte zwerm, aan eenen zondvloed gelijk, wel driemaal vierentwintig uren onafgebroken blijft voorbijtrekken.

Kapitein BEAUFORT, ſchrijver van een belangrijk werk over *Caramanië*, verhaalde mij, dat hij, in 1811 te *Smirna* zijnde, gelegenheid had gehad, om de ruimte, die een van het zuiden naar het noorden trekkend heer van ſprinkhanen beſloeg, ten naastenbij te kunnen berekenen. De Conſul moest naar den Pacha van *Sardes* eenen bode zenden, wiens weg zoodanige rigting had, dat dezelve met den togt der ſprinkhanen een' regten hoek vormde. De bode legde te

paard veertig *Engelſche* mijlen af, eer hij de bewegelijke kolom der vraatzuchtige inſekten achter den rug had. Door middel van een goeden zaktelescoop bevond men, dat de breedte van deze kolom wel driehonderd vademen bedroeg, terwijl dezelve zich zeven mijlen in het uur voorwaarts bewoog. De vlugt duurde drie dagen en drie nachten, zonder merkbare vermindering of tusſchenpoozing. Uit een en ander laat zich berekenen, dat deze verbazende zwerm ten minſte uit 168,608,563,000 ſtuks beſtaan moet hebben. Bezwaarlijk kan men zoodanige menigte zich voorſtellen in de verbeelding; het gaat ons hierbij, als wanneer wij van den afſtand der vaste ſterren of van de ſnelheid des lichts hooren ſpreken. En welligt maakten deze ſprinkhanen nog ſlechts eene afdeeling uit dier groote legers, van welker verwoestingen in landen, die verre ten oosten van *Palestina* liggen, ik thans ſpreken wil.

In het begin van 1810 verſchenen millioenen van deze inſekten in de oostelijke ſtreken van *Bengalen*, en trokken door het eigenlijke *Hindostan* naar het noordwesten. In 1811 kwamen dezelve in *Marwar*, en daar er niet veel regen gevallen was, hadden zij ſpoedig alle planten, tot op het laatſte ſpruitje, verteerd. Zoo trok dit onwederſtaanbare leger voort tot aan de ſtad *Baroach*, aan den regter oever van de rivier *Nerbudda*, welke zich in den zeeboezem van *Camboda* of *Camboja* uitſtort, anderhalven graad van den keerkring en zestig *Franſche* mijlen van de ſtad *Bombay*; aldaar werden de ſprinkhanen door het keeren van der pasſaatwind in 1812 opgehouden, en zoo verdween de vreeſelijke plaag uit het ongelukkige land, zonder dat men wist, van waar de diertjes kwamen of waar ze bleven. Door de droogte en door de verwoestingen der ſprinkhanen tot wanhoop gebragt, ſtortte zich de bevolking van *Marwar* in ganſche ſtroomen op *Guzerat*; maar het duurde niet lang, of deze ſcharen van vlugtelingen werden eene prooi van het verderf, dat zij meenden te ontloopen. In 1812, namelijk, ging in *Guzerat*, waar de ſprinkhanen niet kwamen, de oogst verloren door gebrek aan regen. De bevolking was verdubbeld, en de levensmiddelen bedroegen naauwelijks een tiende gedeelte van de gewone hoeveelheid. Ieder poogde zijnen voorraad te verbergen, en woekeraars bragten het hunne nog toe, om den hongersnood te vervroegen! De onbegrijpelijke eigenzinnigheid der landverhuizers uit *Marwar* deed de deelneming, die hunne ellende

eerst had ingeboezemd, aanmerkelijk verflaauwen. Hebben zij misschien, naar de bereidwilligheid, waarmede men bij hunne aankomst hen had geholpen, zich verbeeld, dat men nooit de milde hand van hen zoude aftrekken? Was het aangeborene traagheid, of die stompheid, welke dikwerf de uiterste ellende vergezelt? Hoe dit zijn moge, zij wezen alle voorslagen, om in arbeid een middel van bestaan te vinden, halsstarrig van de hand. Welligt dachten zij, dat zij toch zouden moeten omkomen. Geheele scharen van deze vlugtelingen bleven eindelijk, nadat zij als kudden van wilde dieren in *Guzerat* rondgedwaald hadden, aan de toegangen der groote steden en op de openbare wegen liggen; want ziekten woedden onder hen als om strijd met den honger — zij bragten kwaadaardige pokken in het land, waarheen hen vertwijfeling had gedreven.

Bij deze treurtooneelen was niets treffender en hartroerender, dan wanneer zuigelingen te vergeefs voedsel zochten aan de uitgedroogde borst der moeders, die zelve vruchteloos smachteden naar eenen droppel waters, om haren dorst te stillen. Overmaat van ellende maakt eindelijk de gemoederen stomp. De schoone gevoelens, welke, als trekken van het volkskarakter, mij te *Bombay* hooge achting hadden ingeboezemd, verdwenen daar in korten tijd. De onderscheiding der kasten werd het laatst opgegeven; maar ook deze verdween toch mettertijd, en men zag *Braminen* hunne vrouwen, zusters, kinderen, hunne gansche verwantschap voor twee of drie ropijen aan den eersten den besten ten beste geven, die zich daarmede belasten wilde. Kapitein CARNAC zegt, gezien te hebben, dat een levend kind door een paar hongerige honden uit de armen der moeder werd gerukt, welke, niet meer in staat om te spreken, het voorwerp harer teederheid slechts met de oogen kon nastaren; andere kinderen liepen de honden na, maar deze dieren, welke, na menschenvleesch geproefd te hebben, ongemeen woest waren geworden, keerden zich om, en lieten aan de onnoozele schepsels de door het bloed hunner prooi reeds rood geverwde tanden zien.

Ik heb verhaald, met welk geduld de *Hindoos* te *Bombay* rondom den pot op hunne rijst wachtten; maar in het noorden, waar de hongersnood in al zijne verschrikkelijkheid heerschte en het grootste gedeelte der bevolking werkelijk honger leed, was het geheel anders. Menigeen kwam door

zijne gulzigheid om het leven, daar hij het voedſel te haastig binnenſloeg, of door kunstgrepen zich eene dubbele portie wist te verſchaffen, waartegen de verſlapte maag niet beſtand was. Kinderen werden door ouders vertreden, terwijl zij met razenden honger zich op de ſpijzen wierpen. Ook aan de bezorging der lijken, gelijk ik van *Bombay* heb vermeld, dacht men niet meer in *Guzerat*. De achting voor de dooden duurde niet langer, dan de deelneming in het lot der ſtervenden. De lijken der arme *Marwaris*, welke in den hongersnood omkwamen, bleven op den grond liggen. Aan deze verwaarloozing ſchrijft Kapitein CARNAC, en buiten twijfel met regt, de kwaadaardige peſt van 1812 toe. Te *Baroda*, waar de zetel der Regering was en elken dag ongeveer vijfhonderd menſchen ſtierven, hield men nog zoo veel orde, dat de lijken verbrand werden; maar te *Ahmedabad* was de ſterfte zoo groot, dat men het geenszins kon doen. In deze ſtad ſtierven niet minder dan honderdduizend menſchen. Opmerkelijk is het, dat in het ganſche land, de ſtad *Ahmedabad* uitgezonderd, de *Muzelmanſche* bevolking niet zoo verſchrikkelijk leed, als die der *Hindoos*. Men ſchreef dit daaraan toe, dat eerstgenoemden dierlijk voedſel gebruiken. „Ik kan," zegt Kapitein CARNAC, „niet bepalen, hoe vele inwoners van *Marwar* door dezen hongersnood weggerukt zijn. Te *Baroda*, alwaar tot hunne redding niets verzuimd werd, zag ik in de voorſteden menigmaal vijftig lijken, welke waren blijven liggen, dewijl de van wege de Regering aangeſtelde perſonen den tijd niet hadden, om ze weg te brengen. Naar alles, wat ik gezien en gehoord heb, houd ik het voor zeker, dat van de honderd ten hoogſte ſlechts één dezer ongelukkigen weder in zijn vaderland is teruggekeerd."

EENIGE AANTEEKENINGEN, OMTRENT DEN AANLEG VAN SOMMIGE DIJKEN IN NEDERLAND, EN DE VERSCHILLENDE WIJZEN VAN BESCHERMING DER BUITENGLOOIJINGEN AAN DE ZEEDIJKEN.

(*Vervolg en ſlot van bl. 76.*)

Friesland heeft zich, volgens het hier voor aangeteekende, door deszelfs natuurlijke ligging al zeer vroeg tegen de aan-

vallen der zee op eene krachtdadige manier moeten beſchermen, 't welk later tot een' onmatigen last voor deze ſtreken geworden was, zoodat ze zelfs, eenigen tijd na de groote verwoestingen, die door aanhoudende watervloeden en ſtormen veroorzaakt werden, eene algemeene verwoesting ondergaan hebben, waardoor de krachten tot eene algemeene herſtelling te kort ſchoten, terwijl de onwilligheid der bewoners hiertoe medewerkte.

In het laatſte gedeelte der 16de eeuw is men daar te lande eene aanzienlijke algemeene verbetering der dijken verſchuldigd geweest aan den *Spaanſchen* Kolonel CASPAR ROBLES, Heer van *Billy*, die, uit naam van PHILIPS II, bewindsman was in *Friesland* en *Groningerland*. Niet zonder eene zeer ſtrenge handelwijze, echter, heeft hij dit doel kunnen bereiken, en zich dan ook in den beginne te dier zake den algemeenen haat op den hals gehaald; doch, toen men later het nut begon in te zien, dat door het ſtandvastige beſtuur van ROBLES aan de dijken was te weeg gebragt, veranderde deze haat in eene algemeene vereering, zoo zelfs, dat men naderhand een ſtandbeeld voor hem oprigtte, bekend onder den naam van den *ſteenen Man*, 't welk op den dijk bij *Harlingen* geſteld werd (*).

Ten aanzien der ſtrenge handelwijze, welke de Kolonel ROBLES moest aanwenden, om den *Friezen*, tot hun eigen behoud, de vervallene dijken te doen hermaken, vindt men aangeteekend, dat hij, na het beſtormen van de ſchans te *Oostmahorn*, aan het Noordoosteinde van *Oostdongeradeel*, de *Friezen* hiertoe dwong, door hier en daar galgen te ſtellen, waaraan hij de onwilligen liet opknoopen. Men verhaalt daarbij, dat eenige landlieden zich daaraan onttrekken wilden, voorgevende dat zij, uit kracht van oude brieven, vrij van alle dijkſchatting waren. ROBLES gebood daarop, die brieven te toonen, 't welk geſchied zijnde, en bij eene inbraak ſtaande, wierp hij de brieven in den ſtroom, zeggende in gebroken Nederduitsch: *Daar drif den brif, kanſe dijk goed*,

(*) OUTHOF, *over de Waterv.*, bl. 535, zegt, dat hij het zichzelven deed oprigten; maar bl. 536 zegt hij, dat de *ſteenen Man*, of pilaar, te zijner eere werd opgerigt. Zie ook hieromtrent *Vervolg op* CHOMEL, IXde D. bl. 1491, WINSENIUS, *Chronyk van Friesland*, en PARS, *ontſtelde Leeuw*, p. 569.

anders moetje boer dijk. — Offchoon deze wijze van handelen als te ſtreng en te willekeurig is aan te merken, zoo is dit te dier tijd van de beste gevolgen voor het algemeene welzijn geweest; de dijken zijn daarop hermaakt geworden, en bevonden zich in 1576 voltooid.

De allereerst gemaakte dijken zijn waarſchijnlijk in den beginne alleen van aarde, zonder eenige andere verſterking langs de buitenzijde, gemaakt geworden. Toen men echter later, vooral langs den zeekant, begon te beſpeuren, dat een eenvoudige aarden dijk den ſlag der zeegolven op den duur onmogelijk kon wederſtaan, begon men hier en daar eenige buitengewone verſterkingen langs de buitenzijden daar te ſtellen, vanwaar de paal- en kistwerken, beſlagen en bekrammingen, wierbekleedingen en ſteenglooijingen, enz. hunnen oorſprong genomen hebben.

In *Friesland* heeft men zeer lang de paal- en kistwerken gebruikt, en in *Zeeland* maakte men, buiten de palen tot aanwinning der buitengronden, veel *duikelhoofden*, *ſchermen*, enz. om den ſtroom te leiden, het zand te bewaren, en den eerſten ſlag des waters te breken (*).

In *Noordholland* of *Westfriesland* waren de dijken van oudsher aan de buitenzijde bekleed geworden met *wier* (†), 't welk in groote hoeveelheid omſtreeks het Eiland *Wieringen* gevischt werd, en waaruit dan eene doorgaande wierbekleeding of wierriem gevormd werd.

In den jare 1466 had men reeds bevonden, dat de *Westfrieſche* zeedijken ſinds 3 à 4 jaren door zware ſtormen en hooge zeevloeden veel ſchade geleden hadden, waardoor, en door bijkomende omſtandigheden, groot gevaar en aanzienlijke ſchade kwam, zoodat men het hoognoodig vond, dat de zeeweringen in een' beteren ſtaat geſteld werden.

Door de vermindering van het wier was men al ſinds eenige jaren begonnen, om half riet en half wier aan den dijk te gebruiken; doch men bevond weldra, dat het op die wijze niet langer te houden was, en begon derhalve op andere middelen bedacht te zijn. Met toeſtemming des Hertogs, verleend te *Bruſſel* den 5 van Hooimaand 1466, werd er dan ook vastgeſteld, dat men den dijk op de aangewezene

(*) *Vervolg op* CHOMEL. SMALLEGANGE, *Cronyk van Zeeland*, Ifte D. 2de B. 23ſte Hoofdſt.

(†) WAGENAAR, IVde D. bl. 91. L'EPIE, bl. 184.

gevaarlijkſte plaatſen ſchoren zoude met balken van 26 en 32 voet, op bekwame afſtanden door dwarsbalken, voorzien met ijzeren bouten, gehecht aan eene gording van paalwerk, en dienende om de eerſte kracht der golven te breken, waarvan de kosten op 14800 ponden, van 40 grooten, voor iedere roede begroot werden, 't welk toen ook met een' goeden uitſlag is daargeſteld (*).

Men was al voornamelijk ſinds den jare 1285 van ouds gewoon, de zeedijken door buitengewone middelen tegen den aanſlag der zee te beveiligen; waarom dan ook de dijken tusſchen *Amſterdam* en *Sparendam*, op die plaatſen, waar geen voorland was, door zware muren van groote blokken arduin en blaauwen ſteen, alsmede door moppen en klinkers in goed cement gemetſeld en met hardſteenen dekſtukken gedekt, beveiligd werden (†).

De dijk van *Amſterdam* tot *Muiden* was toen niet zoo goed verzorgd, en met bolwerken en platingen van hout en ijzer voorzien, en met houten ankers in den dijk bevestigd (‡).

(*) Zie WAGENAAR, IVde D. bl. 91. Om dezen zelfden tijd is een kleidijk achter de duinen te *Petten* gelegd. (Zie aldaar.)

(†) Zie hierover een in 1702 uitgegeven werkje, getiteld: *Incitamentum et Adiumentum, dat is: opweckinge ende aanleydinge tot het uytvinden van bequaame middelen en gronden om de Zeedycken in Holland en Westvriesland tegens het zoo dickwils doorbreecken en geduyrig affpoelen beter als tot nog toe te beſchermen en te bevreyden.* Door N. LISTINGH.

(‡) Dezelfde Schrijver ſchreef in 1705 hierover voornamelijk eene *nieuwe opwecking en aanleyding*, waarbij hij zijn zoogenaamd geheim tot eene betere verſterking van den Muider zeedijk openbaarde, waartoe hij inzonderheid het heijen van paal- of balkwerk voor den dijk voorſloeg, beſtemd om de kracht der golven te breken, en verder een' zoogenaamden rietvoet langs den buitenkant des dijks. Zijne voornaamſte gedachte beſtond daarin, om het water zoo verre van den dijk af te houden en te breken, dat de zee reeds getemd is, als ze tegen den dijk aankomt. — Te dier tijd is er tevens een ontwerp geweest, om den dijk van achteren met eene zware kleibedding te voorzien, en voorts eene achterkade of ſlaper aan de binnenzijde op zekeren afſtand van den dijk te maken, met eene vaart daar tusſchen in.

De beſcherming der zeedijken door paalwerken, zoo als die door WAGENAAR gezegd worden ſinds den jare 1466 in gebruik te zijn geweest, ſchijnt, zegt dezelfde Schrijver, ongeveer drie eeuwen in gebruik te zijn geweest, en omſtreeks den jare 1732 buiten gebruik te zijn geraakt. Het was namelijk in den herfst van het jaar 1730, dat men voor 't eerst het bederf in het paalwerk ontdekte, door den paalworm, aan den *Weſtkappelſchen* dijk op het Eiland *Walcheren*, en omtrent een jaar later aan den *Weſtfrieſchen* dijk bij *Medenblik*, aan *de Helder*, op *Texel*, en langs de kust van *Friesland* (*).

Het ontbrak niet aan velerlei voorſlagen tot vernieling van dit allerſchadelijkst en allerontrustendst gedierte; doch men vond hiertoe geene genoegzaam bekwame middelen, en het kwam er dus op aan, om over te gaan tot eenig middel, 't welk men al vroeger had behooren te doen, namelijk om de dijken tegen den ſlag der golven te beſchermen, zonder zich daartoe van hout te bedienen.

Verſchillende middelen werden hiertoe voorgeſlagen (†); doch niemand bedacht beter en krachtiger middel, dan PIETER STRAAT en PIETER VAN DER DEURE, aan wie men de uitvinding en de in praktijk brenging der ſteenglooijingen verſchuldigd is (‡). Het was in 1732, dat zij voorſtelden het leggen van eene ſteenen glooijing van kei en klipſteen buitenwaarts tegen den dijk, 't welk dan ook kort daarna in het werk geſteld werd. De uitvinders veranderden echter naderhand hun ontwerp nog op eene ſpoediger en onkostbaarder wijze; zij deden namelijk de wieren voor den aarden dijk tot op eene zekere laagte afſpitten, en nieuwe wiervakken tegen den dijk zetten, die met paalwerk in het oude

(*) WAGENAAR, XIXde D. bl. 92.

(†) Zekere HENRICUS ENGELHARDT kwam zelfs op de gedachte, in den titel van het volgende werkje omſchreven: *Goede ſuffiſante Godsverleende uitgevondene middelen omme ijzere en ſteene zeemuren met palen zonder metſelwerk tegens het ſchadelijke zeegewormte te maken, door* H. ENGELHARDT, *qq. te 's Gravenhage anno* 1733.

(‡) Zie *Ontwerp tot een minst kostbaare, zeekerſte en ſchielijkſte Herſtelling van de zorgelijke toeſtand der Weſtfrieſche Zeedijken, ſamengeſteld in* 1733, *door* PIETER STRAAT *en* PIETER VAN DER DEURE. *Amſterd.* 1735.

wier geſlagen en geſchoord werden; voor dit paalwerk lieten ze eene ſchuinſche glooijing van ſteen leggen tot op den grond der zee, waardoor de palen tegen de wormen beveiligd bleven, en de dijk weinig van den drang en den ſlag des waters te lijden had (*).

De uitvinders dezer ſteenglooijingen hadden, vóór de openlijke bekendmaking van hun ontwerp, te *Enkhuizen* eene proef daargeſteld eener glooijing van keiſteenen, waarvan zij het reſultaat bij hun ontwerp opgaven, waarvan de kosten f400 de roede Drechterlandſche maat bedroeg.

Ook voor den dijk voor en bewesten de ſtad *Medenblik* werd naderhand een ontwerp aangeboden aan H. E. M. Heeren Gecommitteerde Raden van *Noordholland* en *Westfriesland*, 't welk beſtond in eene ſteenglooijing aan de buitenzijde, met een wierriem of wiervoet boven tegen den dijk. Het daarvan uitgegeven ſtukje, zonder jaartal, bevat eene zeer goede teekening van dat toenmalige ontwerp.

Vele verſchillende wijzen van verſterking der dijken bleven nu hier en daar in gebruik, welker omſchrijving de grenzen dezer bijdrage te zeer zoude doen uitdijen, en ook thans buiten mijn oogmerk is.

De kennis der dijkmaking had voorts in 1776 eene bijzondere verpligting aan zekeren zich noemenden Eigenerfde in een der vijf deelen, die te dier tijd eene prijsvraag, bijzonder omtrent de beste middelen ter beſcherming der vijfdeels dijken in *Friesland*, opgaf, welke met 37 antwoorden vereerd werd, waarvan er twee bekroond werden, het eerſte van den Heer A. YPEY, en het tweede van den Graaf van *Wasſenaar Twickel*.

Omtrent dit eerſte antwoord ontſtond naderhand een groot verſchil met den uitſchrijver der vraag; welk verſchil breedvoerig beſchreven is in de Voorrede der Verhandeling van den

(*) WAGENAAR. XIXde D. bl. 92. Men zie over den Zeeworm van dien tijd: *Obſervations ſur l'origine, la ſtructure et la nature des Vers de Mer, par Mr.* ROUSSET, waarvan de 2de editie in 1733 te *'s Hage* werd uitgegeven; alsmede het IIde Deel van L'EPIE, *Onderzoek over de oude en tegenw. natuurl. geſteldheid van Holl. en Westfriesl.*, 't welk voornamelijk over de Zee- of Kokerwormen handelt.

Graaf van *Wasſenaar*, welke laatſte door den uitſchrijver der vraag later werd uitgegeven (*).

Door de zeer kundige Schrijvers, die over de dijken geſchreven hebben, zoo als BOSSUT en VIALLET, HUNRICHS, WOLTMANN, BRUNINGS, NOËL, SILBERSCHLAG en anderen, zijn later uitmuntende voorſchriften gegeven, zoo wel omtrent de dijken in het algemeen, als omtrent de verſchillende wijzen van beſcherming der buitenglooijingen.

Het zal wel niet noodig zijn, hierbij de groote verdienſten van den, voor de Waterbouwkunde te vroeg overledenen, kundigen Inſpecteur-generaal GOUDRIAAN te doen opmerken: hij, die ieder gedeelte der Waterbouwkunde met zulk eene grondige kennis behandelde, heeft ook hierin onmiskenbare verdienſten gehad (†).

Onder andere ſchriften over den dijkbouw verdient voorzeker ook de Akademiſche Verhandeling van P. VAN BLEISWIJK, welke door J. ESDRÉ in het Nederduitsch vertaald is, eene bijzondere opmerking. Ook zou het in allen opzigte wenſchelijk zijn, dat van de Akademiſche Verhandeling van G. J. VERDAM, in 1825 uitgegeven, desgelijks eene vertaling werd gemaakt.

De verſchillende wijze van beſcherming der dijken beſtaat nog op de verſchillende plaatſen uit paalwerken, kistingwerken, wierbekleedingen, beſlagwerken, bekrammingen, beſteende beſlagwerken en ſteenglooijingen. Het is hier de plaats niet, derzelver verſchillende nuttigheid en waarde, of ook de verſchillende wijzen van conſtructie, nader te beredeneren; het zij genoeg aan te merken, dat de eenvoudige ſteenglooijingen ons in de meeste gevallen allezins als de meest zekere en geſchikte zijn voorgekomen; en, ſchoon

(*) Zie *Verhandeling over de Zeedijken*, *door* A. YPEY. *Verhandeling over de Vijfdeelsdijken*, *door* KAREL GEORGE, Graaf van *Wasſenaar Twickel. Franeker*, 1778.

(†) Zie onder anderen het bekroonde Antwoord van dezen Waterbouwkundige op de Vraag van het *Bat. Gen. te Rotterdam: welke aanleg van paal- en rijswerken, betrekkelijk derzelver ſtand en zamenſtelling, is het meest beſtand tegen den ſlag en aandrang van het water en de kruijing van het ijs, zoo wel aan onze zeeoevers, als aan die van onze rivieren en meren?*

wij dit hier niet in het breede kunnen uitleggen, zullen wij echter nog met een enkel woord daaromtrent deze aanteekeningen beſluiten.

De eenvoudige ſteenglooijingen, die naar mijne gedachten beter tegen de zee beſtand zijn dan eenige andere middelen, zullen, hoewel meestal kostbaarder in aanleg, echter door derzelver meerdere duurzaamheid in de gevolgen onkostbaarder in onderhoud worden, en dus na verloop van eenige jaren ongetwijfeld een groot voordeel moeten opleveren.

Ik wil hiermede echter niet zeggen, dat er niet vele punten langs de zeedijken beſtaan, (die b. v. minder aan de ſtreek der *hevigſte ſtormen* zijn blootgeſteld, die *te groote diepten* (*) voor derzelver tee, of ook die *zeer hoog voorland* hebben) welke, in ſommige omſtandigheden, voor eene ſteenglooijing misſchien al te kostbaar zouden kunnen zijn; doch ik geloof, dat bij zeer vele gedeelten onzer zeedijken de eenvoudige ſteenglooijingen in de gevolgen boven alle andere middelen de voorkeur verdienen.

Het is voorzeker doenlijk, bij het aanleggen of verſterken van dijken, aan dezelven alle die goede eigenſchappen te geven, die hun volgens de beste definitiën eigen moeten zijn, wanneer men alleen de gewone *drukking* des waters en *de rigting en den ſtoot des ſtrooms* in aanmerking behoeft te nemen; doch het is geheel iets anders, wanneer nog eene derde kracht hier bij komt, die in hevigheid de anderen overtreft, namelijk *de ſlag der golven* bij ſtormwinden, die aan eene minder geregelde werking onderworpen zijn. Het werkend vermogen van het water wordt oneindig grooter, wanneer hetzelve door ſtormwinden bewogen wordt. Het ware vermogen daarvan aan te wijzen, is eene hoogst moei-

(*) Bij groote diepten voor de tee des dijks is het dikwijls minder raadzaam, ſteenglooijingen te maken, uit hoofde van het afrollen der ſteenen naar de diepte, 't geen bij beſlagwerken niet te vreezen is; goede *voorbermen* nemen echter dit gebrek weg. Waar integendeel *zeer hoog voorland* is, komt de ſtoot der golven bij hoog water nog op den grond neder, en dit hooge voorland vernietigt de hevige beweging van het water. De ſteenglooijingen zijn dus, onder dezelfde omſtandigheden, dat is, op dezelfde windſtreek gelegen zijnde, van de beste toepaſſing bij middelmatig hoog voorland, of bij middelmatige diepten.

jelijke zaak. Met hoeveel ſpitsvindigheid velen dit ook hebben onderzocht, zoo als dit eerst door NEWTON, later door LA PLACE, LA GRANGE, BIOT, POISSON, DE LA COUDRAYE, BREMONTIER, SILBERSCHLAG, GOUDRIAAN en anderen, en nu laatſtelijk door den Kolonel EMY (*) is behandeld, welke laatſte op eene geheel nieuwe, uitmuntende wijze de werking der zoogenaamde grondgolven (*flots de fond*) heeft onderzocht, geloof ik, dat de werkende kracht der ſtormwinden op de zee zoo onregelmatig is, en van zoo vele bijkomende en buiten ons bereik zijnde omſtandigheden vergezeld gaat, die meestal niet in aanmerking kunnen worden genomen, dat men nimmer *geheel en al* op deze redeneringen kan bouwen. Hoe wenſchelijk het dan ook voorkome, dat men, om de beste verdedigingsmiddelen te kunnen bepalen, ook beter de juiste kracht konde weten, die men te keer moet gaan, zoo moet men aan het vermogen der golven, voorzigtigheidshalve, altijd eene oneindig grootere kracht toeſchrijven, dan immer eenigerlei berekening of redenering daarvoor kan aangeven, en derhalve moeten ook de middelen ter bewaring der glooijingen van eene buitengewone ſterkte zijn, om zulk eene ongekende kracht ongeſchonden te kunnen wederſtaan.

De ondervinding nu leert, dat de eenvoudige, naar eene goede conſtructie aangelegde, ſteenglooijingen in ſtaat zijn, om, op zeer blootgeſtelde punten, de hevige beweging der golven langen tijd te wederſtaan; en deze zijn dus, tot nog toe, op vele plaatſen, als de geſchiktſte beſchermingsmiddelen voor de buitenglooijingen der zeedijken te houden.

De ſteenen, die meestal in gebruik zijn geweest tot dekking der buitenglooijingen, zijn de *Noordſche* en de *Brabandſche ſteen*, welke laatſte weder in *Doornikſche*, *Vilvoordſche* en *Lesſinenſche ſteen* onderſcheiden wordt. De laatstgemelde ſoorten zijn aan vele zeewerken van groot gebruik geweest; doch het is thans vooral, dat de vroeger veel meerder bekende en thans nog op vele punten gebezigde *Noordſche ſteen* weder meer behoort te worden gebruikt; terwijl daarbij de *Duitſche ſteen*, en de in ons vaderland gevonden wordende *Drentſche*, vooral tegenwoordig, in aanmerking behooren te komen. Hierbij moet men dan nog voegen een'

(*) *Du Mouvement des Ondes, par* A. R. EMY, *Colonel du Génie*, 1831.

thans bij den Heer CORMAN, te *Gent*, aan de *Waal*, gebakken wordenden grooten ſteen; voorts brikken, puin, ſtukken afbraak en wanbakken ſteen, waaromtrent de keuze naar de ligging der werken zelve, en naar het meer of minder gemakkelijke transport, behoort te worden gedaan.

Hoe wenſchelijk het dus ook zijn moge, dat de zeedijken in het algemeen meer en meer van goede ſteenglooijingen worden voorzien, zoo is het niet minder wenſchelijk, dat dan ook daartoe in het vervolg zoodanige ſoorten van ſteenen zullen kunnen worden gebruikt, dat wij ook deze producten van het ondankbare *België* niet meer benoodigd zullen hebben; een doel, dat bij een nader onderzoek op de plaats zelve, waar de *Duitſche* en *Noordſche ſteen* verkrijgbaar is, en door het aanknoopen van onmiddellijke betrekkingen met de eigenaars der groeven aldaar, zeer wel, en in het vervolg op een' veel goedkooperen voet dan tegenwoordig, te bereiken zal zijn.

DE PANTERJAGT IN NOORD-AMERIKA.

Op een' mijner togten in den Staat *Miſſiſippi*, verhaalt de *Ornitholoog* AUDUBON, kwam ik eens bij de eenzame hut van eenen kolonist aan den oever van de *Koudwater-rivier*. Gelijk de meeste volkplantelingen, welke zich in de woestijn aan de grenzen der Vereenigde Staten nedergeſlagen hebben, zoo was ook de eigenaar van deze kleine woning volkomen bekend met de viervoetige dieren, vogels en kruipende dieren, waarvan het in dit moerasſig land wemelt. De jagt op dezelven maakte zijne hoofdbezigheid uit. Ik trad zonder omſtandigheden regt toe de hut in, begon een geſprek met den man, en vroeg naar de geſteldheid en voortbrengſelen van het gewest; want die leeren wil, moet het berigt van eenen deskundigen, hoe gering dezelve anders ook zijn moge, niet verſmaden. De kolonist vertelde mij van het land, wat hem bekend was. Hij liet zich bijzonder uit over het wild en de jagt — hij toonde mij vele huiden van beeren en herten, verzekerende, dat dit ſlechts een klein gedeelte van het door hem gevelde wild was. Mijn hart klopte van vreugde bij het vernemen van zoodanig berigt, en ik vroeg hem, of hij mij wel op mijne togten door het moerasſige land zou willen vergezellen en mij een gastvrij ver-

blijf in zijne hut verleenen. Mijn voorſlag werd terſtond op het vriendelijkſte aangenomen. Zoo legde ik dan mijne zware portefeuille neder, zette mijn geweer in den hoek, plaatſte mij mede om de oude tafel, en deelde met man, vrouw en kinderen het eenvoudig avondeten. De beminnelijke zeden van dit huisgezin kwamen geheel overeen met de vreedzame rust, met de diepe ſtilte der natuur alhier. Ik gaf te kennen, wat het doel mijner reizen was; moeder en kinderen zagen mij met groote oogen aan: dat men zijn leven kon doorbrengen met vogels te vangen en zeldzame planten te verzamelen, kwam hun onbegrijpelijk voor. De man, uit den Staat *Connecticut* geboortig, had van zoodanige reizigers, als ik er een was, hooren ſpreken, en het ſcheen hem zeer aangenaam te zijn, dat ik in zijne hut mijn verblijf wilde nemen. Na den eten viel het geſprek weldra op jagt en vischvangst — man en vrouw en kinderen, allen namen deel daaraan, tot dat de ſlaap ons naar rust deed verlangen. Toen ſtrekten wij in het eenige vertrek van de hut gezamenlijk op den grond ons uit op beerenvellen en ſliepen ſpoedig in.

Bij het aanbreken van den dag werd ik gewekt door mijnen waard, die met luide ſtem zijne varkens riep. Deze dieren loopen in het wild, en zoeken hun voedſel grootendeels in de bosſchen. Ik ſtond op, en was weldra bij den landman. De varkens en hunne jongen kwamen op de welbekende ſtem van hunnen heer al knorrende toeloopen. Hij wierp hun een weinig korenaren voor, telde, en zeide, dat ſedert een paar weken het getal zijner varkens aanmerkelijk was verminderd. Een vreeſelijke panter namelijk, in *Amerika cougar* genaamd, hield zich in de nabijheid op, en regtte groote verwoesting aan onder zijne kudden. Het beest roofde niet alleen zijne varkens maar verſcheurde ook zijne oſſen, den eenen na den anderen, en, in weerwil van alle moeite, had hij tot nu toe hetzelve niet kunnen nedervellen. De panter had hem daags te voren nog een pasgeſchoten hert ontſtolen. De kolonist vertelde zoo veel van de wildheid en ſtoutheid des roofdiers, dat ik er mij over moest verwonderen. Ik bood aan, hem behulpzaam te zijn, om dezen geduchten vijand te beſtrijden. Mijne bereidwilligheid was hem welgevallig; maar hij verzekerde, dat wij nutteloze moeite zouden doen, zoo niet een paar naburen zich lieten bewegen, om mede op de jagt te gaan en hunne jagthonden bij de onzen te voegen. Ik haalde mijnen gast-

heer gemakkelijk over, om te paard te ſtijgen, en bij de planters in de nabuurſchap (van welke echter eenigen op eenen afſtand van verſcheidene mijlen woonden) rond te rijden, ten einde dag en uur voor de jagt met hen af te ſpreken.

De naburen beloofden en hielden woord. Op den bepaalden dag verſchenen zij voor de deur van onze woning, juist bij het opkomen der zon. Er waren vijf, in volle jagttoerusting. Zij bereden kleine, geenszins fraaije, maar ongemeen vlugge en vurige paarden. Dezelve liepen zeer ſnel. Geen ander ras zoude zoo geſchikt zijn, om eenen beer of *cougar* in dit land, vol bergkloven en moerasſen, na te rennen. Een troep groote honden, met onze jagers aangekomen, maakte reeds kennis met de jagthonden van mijnen gastheer. Hij en ik kozen zijne beide beste paarden — zijne zonen beſtegen de minderen.

Zwijgend brak men op. Aan het moeras gekomen zijnde, beſloten wij, ons van elkander te verwijderen en versch ſpoor van den panter te zoeken. De jager, die het eerst eenige ontdekking deed, zoude op den hoorn blazen en op de plaats blijven, tot dat wij allen bij hem waren. Wij reden dus, volgens afſpraak, in verſchillende rigtingen, en na verloop van een uur hoorde men op den hoorn blazen. Ik was ſteeds mijnen gastheer op zijde gebleven. Nu reden wij, door zwaar geboomte, op het geluid in de verte toe, dat van tijd tot' tijd werd herhaald. Zoo kwamen wij op de verzamelplaats, en ook de andere jagers volgden, de een na den anderen. Men liet den besten hond op het ſpoor van den *cougar* los, en het duurde niet lang, of wij zagen den ganſchen troep het moeras indringen. Onze gewereu waren geladen; wij volgden de honden, elk afzonderlijk, maar zoo, dat wij elkander ſteeds zien konden, beſloten hebbende, niet anders, dan op den panter, te vuren.

Weldra ſloegen de honden aan, en begonnen eensklaps ſneller te loopen. Mijn vriend beſloot hieruit, dat het roofdier niet verre meer verwijderd kon zijn. Wij reden dus op een' tamelijk ſnellen draf de honden na. Het gerucht werd ſteeds grooter. Op eenmaal begonnen de honden anders te blaffen. De kolonist verzocht mij thans, nog meer ſpoed te maken, en zeide, dat de panter buiten twijfel op eenen boom was geſprongen, om een weinig uit te rusten. Hij maakte voorts de aanmerking, dat, zoo het ons niet gelukte, den *cougar* daar te ſchieten, de jagt nog wel lang zoude kunnen

duren. De jagers hadden zich, terwijl men de honden naijlde, op korten afſtand bij elkander gevoegd; maar thans, nu men de honden blaffende rondom een' dikken boom zag loopen, verwijderden wij ons weder van elkander, en ſloten eenen kring rondom den boom, waarop de panter gevlugt was. Ieder wierp nu zijn paard de teugels over den hals en ging met overgehaald geweer zachtkens voorwaarts. Eindelijk viel er een ſchot, en wij zagen het roofdier op den grond ſpringen en wegſnellen. De honden liepen met een verſchrikkelijk geſchreeuw hetzelve na. De jager, die geſchoten had, kwam bij ons, en zeide, dat zijn ſchot wel had getroffen, maar dat de panter waarſchijnlijk ſlechts aan een' der voorpooten was gewond, dewijl hij alleen op denzelven had kunnen mikken. Wij bemerkten ook op den grond eenig ſpoor van bloed. Onze honden liepen intusſchen zoo ſnel, dat wij onze paarden de ſporen moesten geven en ons dieper in het moerasſig land wagen. Wij kwamen door en over gevaarlijke plaatſen; onze honden ijlden nog ſteeds vooruit, maar onze met zweet en ſchuim bedekte paarden waren buiten adem, en wij hielden het dus raadzaam, de jagt verder te voet voort te zetten. De ervarene jagers wisten wel, dat de *cougar*, gewond, zoo als hij was, weldra weder op eenen boom vlugten en daar dan waarſchijnlijk geruimen tijd vertoeven zoude, en wij hem dus naderen konden. Wij ontzadelden derhalve onze paarden, maakten de aan den hals gehechte bellen los, en lieten hen grazen, waar ze wilden.

Thans kwam het er op aan, om nog dieper in het moerasſig land in te dringen, door ſompen te waden, over groote, nedergeſtorte boomen, zoo goed men kon, zich heen te helpen, en door kreupelhout en lang gras zich eenen weg te banen. De liefhebber van de jagt, die dit leest, zal ons genot weten te waarderen; doch die van het jagtvermaak niets weet, zal ook niet kunnen begrijpen, hoe iemand in eenen togt, als den onzen, vermaak kan vinden.

Nadat wij gedurende twee uren met veel moeite en gevaar ons voorwaarts hadden begeven, hoorden wij weder het geblaf der honden. Ieder verhaastte nu zijne ſchreden, in de blijde hoop, dat men weldra den *cougar* op het lijf zou komen. Wij hoorden eenigen van onze honden huilen; doch de meesten ſloegen moedig en met geweld aan. Het roofdier was, gelijk men verwachtte, op eenen boom gevlugt, en ſcheen zich hier te willen verſchuilen. Wij ſpoedden ons naar de honden, en zagen nu weldra den panter op een' zeer dik-

ken tak rusten. Zijne breede borst was juist naar ons toe gekeerd; hij floeg zijne van gramschap vonkelende oogen nu eens op ons, dan weder op de honden. Een zijner voorpooten was getroffen; dezelve hing krachteloos neder. Hij was afgemat, en scheen den kop niet meer te kunnen ophouden. Van drie kanten te gelijk gaf men vuur op hem; alle drie kogels troffen; hij maakte eene beweging achterwaarts, en viel, zoo lang als hij was, op den grond neder. Oogenblikkelijk wierpen de honden zich op hem; maar, offchoon van alle zijden aangevallen en doodelijk gewond, verweerde het van woede schuimende dier zich nog eenigen tijd. Doch aan de spits zijner naburen trad mijn gastheer nu onder de honden, brandde los, en trof den *cougar* onder het schouderblad. Hierop volgde eene krampachtige trekking der leden, en weldra was het roofdier dood.

De zon had reeds voor twee derden haren loop volbragt. Een paar jagers gingen thans verder, om eenig wildbraad te schieten, en de zonen van mijnen gastheer keerden terug naar het vaderlijk huis, om den volgenden morgen het vee te kunnen verzorgen. Het overige jagtgezelschap besloot, den nacht hier in het veld door te brengen. Den panter werd het vel afgestroopt, en hij zelf aan de honden prijs gegeven, die geheel uitgehongerd schenen. Terwijl wij nog bezig waren, om ons nachtleger te bereiden, hoorden wij een schot, en weldra verscheen een onzer jagers met een jong hert op de schouders. Binnen kort steeg de vlam van een groot vuur op; ieder nam uit zijne jagerstasch brood en zijne *whisky*-flesch; het hert werd terstond toebereid, het vleesch in stukken gesneden en aan puntige stukken hout gebraden. Wij hielden een heerlijk maal, en, terwijl de avond allengs viel, begon men allerlei vertellingen te doen en jagt- en andere liederen te zingen. Doch weldra legde het door de vermoeijenissen van den dag afgematte gezelschap zich rondom het vuur neder, om te slapen.

Ik wandelde nog eenigen tijd rondom dit nachtleger, en verlustigde mij stilzwijgend in de schoonheden van deze wilde natuur, waaraan ik reeds zoo vele genoegens te danken had. Ik overdacht nog eens de voorvallen van den verloopen dag; maar een zonderling verschijnsel hield mij binnen kort geheel bezig, namelijk het phosphorieke lichten der ontzaggelijke, honderdjarige boomstammen, welke, als gevallene reuzen des wouds, hier en daar verstrooid lagen. Zoo iemand in deze sombere moerassen verdwaald geraakte, zouden misschien zoo-

danige ſtrepen van vaal licht hem zoo vele ſpoken kunnen toeſchijnen en hem de haren te berge doen rijzen. Mijzelven overviel eene ligte huivering; ik ſpoedde naar mijn gezelſchap terug, legde mij neder en ſliep rustig in; want ik wist, dat, zoo ergens een vijand gedurende den nacht naderde, de honden, welke nog ſteeds met de overblijffelen van den *cougar* zich bezig hielden, ons wel zouden wekken.

Met het aanbreken van den dag verlieten wij ons nachtleger. Mijn gastheer wierp het vel des roofdiers, dat zijn vee had verſcheurd, over de ſchouders. Wij zochten en vonden, na een' moeijelijken terugtogt, onze paarden weder, die niet verre zich verwijderd hadden. Spoedig waren dezelve gezadeld en getoomd. Wij begaven ons, naar de zon koers zettende, op weg, en kwamen tijdig bij de woning van mijnen gastheer aan. De jagers namen hier deel aan een eenvoudig maal. Daarop vertrok ieder naar zijn huis, en ik zette mijne geliefkoosde bezigheden voort.

VERDELGING VAN RATTEN.

.... Fugite, o miſeri, fugite!...

De beroemde Scheikundige THENARD heeft, in eene zitting van het Inſtituut te *Parijs* (26 Maart 1832), zijne proefnemingen bekend gemaakt over de aanwending van het gezwaveld waterſtofgaz tot vernieling van dieren, die zich in holen ophouden. Hij heeft daardoor een groot aantal ratten ter dood gebragt. Hij brengt in de gaten, waardoor deze dieren te voorſchijn komen, de pijp van een retort, waarin eerst ijzervijlſel en bloem van zwavel, met water ondereengemengd, zijn gedaan, en waarop men vervolgens zwavelzuur, met vijfmaal grootere hoeveelheid water vermengd, door eene afzonderlijke pijp giet. Er ontſtaat aanſtonds eene levendige opbruiſing, en de gaten zijn weldra geïnfecteerd.

Wij gelooven, dat men deze wijze van muizen en ratten te verdrijven in ſommige gebouwen met vrucht zal aanwenden, en meenden daarom onzen landgenooten geene ondienst te doen, door hunne opmerkzaamheid daarop te leiden. De Verhandeling zelve kan men vinden in de *Annales de Chimie et de Phyſique, Avril* 1832. *p.* 437—443. — Men ziet tevens uit dit voorbeeld wederom, dat de Scheikunde *tot alle dingen nut is*, en dat een Inſtituut, bij gebrek van beter, nog wel nuttig kan zijn, om er te leeren, hoe men muizen en ratten verjaagt.

Nec ſpes ulla fugae.

NOG AL EENS WEDER IETS OVER MEIBOOMEN.

Aan den Heer Redacteur der *Vaderlandſche Letteroefeningen.*

Wel Edel Heer!

In uw geacht Maandwerk voor April 1832. No. IV. in het *Mengelwerk* gelezen hebbende een ſtukje, getiteld: *Iets over Meiboomen*, herinnerde ik mij iets, daartoe betrekking hebbende, gezien en gelezen te hebben bij onzen vaderlandſchen Dichter J. CATS; en, zulks naziende, vond ik dit in zijnen *Spiegel van den ouden en nieuwen tijd*, in het derde deel daarvan, bl. 65 van mijne 4to. uitgave, alwaar op de 23ſte plaat de afbeelding van eenen Meiboom te zien is, beſtaande uit een' opgerigten hoogen ſtaak, aan den top met Meitakken verſierd, en lager met bloemkranſen omhangen; terwijl eene vrolijke ſchaar jongelieden, rondom denzelven huppelende en ſpringende, de blijde terugkomst der verlangde bekoorlijke Bloeimaand vieren.

Daar dit werk van CATS door hem in 1632 is uitgegeven, ſtemt het zeer goed overeen met het door VAN LOON verhaalde van het planten eens Meibooms in 1635, en bevestigt hetzelve, voor zoo veel het gebruikelijke van dit bedrijf betreft.

Het versje, door CATS bij deze plaat gevoegt, niet zoo zeer den Meiboom, als wel een ongepast bedrijf van een van deszelfs omringende jongelieden betreffende, ſtaat wel niet in onmiddellijk verband met het behandelde onderwerp, maar, daar het dit toch zijdelings doet, en voor het overige zoo geheel in den naïven toon van dezen diep menschkundigen Volks en Zededichter is, kan ik mij niet weêrhouden, hetzelve hierbij af te ſchrijven, daar ook welligt nog in dezen tijd de een of ander zijn beeld in dezen ſpiegel zal vinden, en moge hij dan er zijn nut mede doen!

KREPEL WIL ALTIJD VOOR-DANSEN.

Lestmael quam ick in een velt,
Daer een yder was geſtelt
Tot een uytgelate vreugt,
Nae de wyſe van de jeught.
Jonge lieden van het landt
Songen, ſprongen, handt aen handt;
Yder maeckte groot geſchal,

Yder wasſer even mal.
Doch van alle wasſer één
Met een krom, een krepel been,
Met een plompen, ſtompen voet,
Die had veeren opten hoet,
Die was vooren aen den dans,
Die was by den roſen-krans,
Die was om en aen de Mey,
Die was leyder van den rey;
Wat men peep, of wat men ſongh,
Krepel had den eerſten ſprongh;
Al is Fop een rap geſel,
Al doet Heyn ſyn dingen wel,
Al leyd Jorden moye Tryn,
Krepel wil de voorſte zyn:
Maer al was dit in het velt,
'T is ook elders ſoo geſtelt,
Want ook by de ſteedtſche lien
Wort dit menigmael geſien,
Veeltijds, watter wort gedaan,
Krepel maeckt hem vooren aen,
Krepel is een dapper man,
Schoon hy niet als hincken kan.
Isſet niet een ſeltſaem dingh,
Dat een losſe jongelingh,
Dat een onbedreven gast,
Die het immers niet en past,
Veeltyds eerst zyn oordeel uyt,
Schoon het dikmael niet en ſluyt!
Eerst van alle dingh gewaeght,
Al en is hy niet gevraeght!
Eerst zal brengen aen den dagh,
Wat hem op de tonge lagh!
Vraeght er ymant, hoe dit koomt?
Wyſe lieden zyn beſchroomt,
Datter yet mogt zyn geſeyt,
Dat niet recht en is beleyt;
Daerom gaenſe traeg te werk,
En al met een diep gemerck;
Maer een gek vol losſe waen
Haest ſich, en wil vooren gaen:
Daerom ſeyt men noch althans:
„ Krepel wil eerst aen den dans."

Oordeelt UEd. nu, dat ik ook beter gedaan had van met mijn *krepel* been te huis te blijven, dan UEd. met dit mijn geſchrijf lastig te vallen, zoo werpe UEd. het ſlechts op het vuur; terwijl ik niettemin met hoogachting blijve

UEd. beſtendige Lezeres en Dienaresſe

Utrecht, D. J. V. G.

10 van Wijnmaand, 1832.

ZESTAL PORTRETTEN. Door HOLLANDUS.

Gij, boven duizend uitgelezen!
Moet eedler zijn dan zij;
Gij moet, als God, regtvaardig wezen,
Barmhartig zijn, als Hij.

Of doolt gij, langs verkeerde paden,
In 't geen gij denkt of doet,
Zoo hebt gij d'Oppervorst verraden,
Wiens beeld gij wezen moet.

ASMUS.

I.

AAN*****

Gij heet een Vorst: — zoo'n Vorst wou ik niet heeten;
Ik ruil mijn huis niet voor uw' weidſchen troon.
Draagt Gij een' diadeem — ik draag een vrij geweten,
En dat weegt ligter dan uw kroon.

Ge ontziet een Volk, door 't onregt hoog verheven,
Erfvijand van mijn Land, mijn' Koning en mijn' God.
Hen vleit Ge, die U eerst van erf en troon verdreven,
En kreunt U niet aan der verdrukten lot.

Ware ik, als Gij, een groot en magtig Koning,
Ik hield mijn woord. Gij doelt alleen op winst;
De Staatkunde, anders niet, beſtuurt uw krijgsvertooning;
Aan helpen... denkt Ge zeker 't minst!

Zag ik een' Bloedverwant door roovers aangevallen,
Bij God! dien ſtond ik wakker bij:
Gij, Gij beheerscht wel hondderduizendtallen,
En... laat het rooven roovers vrij!

Had ik een Kind, door d' echt mijn' ſtam verbonden,
En leed haar Vader last en nood,
Ik had, gewis, dien Vader hulp gezonden;
Met hem deelde ik mijn laatſte brood.

Gij hoort dat Kind, en... laat het vruchtloos ſmeeken;
De Broeder pleit vergeefs op regt en Vorſtenpligt;
Maar hun, die orde en wet en eed en trouw verbreken,
Toont Ge een vriendſchaplijk aangezigt!

Neen, Rijksmonarch! hoe bang de ſtormen huilen,
En ſtaan we ook hier verlaten van heel de aard',
'k Wil uw paleis niet met mijn boekcel ruilen;
Uw kroon is geen: „heb dank!" mij waard'.

Behoud uw kroon! Laat mij mijn vrij geweten!
Uw luister trekt mijn hart niet aan.
Gij heet een Vorst: — zoo'n Vorst wou ik niet heeten;
'k Heet liever WILLEM's onderdaan.

Van ouds was 't Ridderwoord den Troonbekleeder heilig;
Thans bindt geen trouw de Vorſten meer:
Geen eed is voor den ſchenner veilig;
Het laagst belang ſtaat boven de eer!

Neen, Koning! neen, dat zijn geen Koningsdaden.
De brave burger gruwt er van!
Ik wil uw ſchuld niet op mijn' ſchedel laden.
Voorwaar, dat doet geen eerlijk man!

Laat kroon en ſtaf en purp'ren tooi U ſtreelen,
Biede oproer en geweld der muit'ren hulde U aan;
Hier wil ik in uw magt niet deelen,
Daarboven niet, voor U, ter vierſchaar gaan!

II.

AAN*****

Gij heet een Vorst: — zoo'n Vorst wou ik niet heeten;
Ik ruil mijn huis niet voor uw' weidſchen troon.
Draagt Gij een' diadeem — ik draag een vrij geweten,
En dat weegt ligter dan uw kroon.

Hoort Ge in uw Rijk den kreet des oproers klinken,
Dan ſtraft Gij 't kwaad op d' eigen' ſtond;
Het krijgsvuur blaakt, — musket en zwaarden blinken,
En de oorlogsdonder dreunt in 't rond.

Maar als 't geweld aan vergelegen ſtranden
Zijn' klaauw aan 't heiligſte durft ſlaan,
Dan laat Gij 't vuur des opſtands branden,
En ziet het zwijgende aan.

Geen band des bloeds ſpoort dan uw hulpbetooning:
Waar 't oproer woedt, 't verraad het regt verkracht,
Daar toont Ge aan de aard', hoe laag Ge een' wettig' Koning,
Hoe hoog Gij ſnoode muiters acht.

Één wenk van U zou 't laagst geſpuis doen beven;
De list werd in haar' eigen' ſtrik verward:
Gij lonkt de boosheid toe, en nu, in eer verheven,
Trapt zij den besten Vorst op 't hart.

De Stichter van uw Rijk moest uit zijn graf eens keeren;
Hij vloog 't verraad in 't aangezigt,
En riep ons toe, bij 't glansrijk triomferen:
„ Dankt, prijst mij niet; ik deed alleen mijn' pligt."

Neen, Rijksmonarch! hoe bang de ſtormen huilen,
En ſtaan we ook hier verlaten van heel de aard',
'k Wil uw paleis niet met mijn boekcel ruilen;
Uw kroon is geen: „heb dank!" mij waard'.

Zijt Gij ten top van magt en eer gezeten,
En praalt uw Vorſtenzetel hoog;
Wie eigen bloed verzaakt, zijne eeden kan vergeten,
Wordt klein, ja nietig in mijn oog.

Wie muiters vleit en eedlen helpt verdrukken,
Dien hef ik nooit den lofzang aan;
Mijn hand zal nooit voor hem den lauwer plukken,
Al zwicht voor hem de glans van Mekka's halvemaan.

Neen, Heerſcher! neen, dat zijn geen Vorſtendaden.
De brave burger gruwt er van!
Ik wil uw ſchuld niet op mijn' ſchedel laden.
Voorwaar, dat doet geen eerlijk man!

Laat kroon en ſtaf en purp'ren tooi U ſtreelen,
Biede oproer en geweld der muit'ren hulde U aan;
Hier wil ik in uw magt niet deelen,
Daarboven niet, voor U, ter vierſchaar gaan!

III.

AAN*****

Gij heet een Vorst: — zoo'n Vorst wou ik niet heeten;
Ik ruil mijn huis niet met uw' weidſchen troon.
Draagt Gij een' diadeem — ik draag een vrij geweten,
En dat weegt ligter dan uw kroon.

't Laaghartigst Volk, dat aan zijn rooverbenden
De ſchande van zijn' naam verpandt,
Heeft ſlechts in nood tot U om hulp te zenden,
En vindt die hulp aan uw omneveld ſtrand.

Uw Voorzaat deed de Koningsmoorders beven,
En ſtreed voor 't heilig regt der kroon;
Gij viert hen, die hunn' wettig' Vorst verdreven,
Als hechte ſteunſels van uw' troon.

Gods heilig Woord, aan de aard' tot troost gegeven,
Wordt op uw' wenk alom gehoord;
Maar 't edel Volk, dat naar die wet blijft leven,
Bedreigt Gij met verdelging, roof en moord.

In ſchijn wilt Gij het West en 't Oost bekeeren;
De mom valt af, en toont uw huich'larij:
De Hindo, de Irokees is, in het oog des Heeren,
Zoo ſchuldig niet als Gij.

Gij waant U Heer van Wereldoceanen,
Zoo ver uw vlag haar breede banen ſpreidt;
Maar luttel zegt voor U die zee van bloed en tranen,
Die 't menschdom om uw heerschzucht ſchreit.

Neen, Rijksmonarch! hoe bang de ſtormen huilen,
En ſtaan we ook hier verlaten van heel de aard',
'k Wil uw paleis niet met mijn boekcel ruilen;
Uw kroon is geen: „heb dank!" mij waard'.

Neen, haar bezit zal nooit mijn oog bekoren;
Zij woog mij als de zwaarſte last:
De meineed en 't verraad, het oproer moet haar ſchoren;
Zij ſtaat alleen door list en eedbreuk vast.

Zoo zwak een ſteun moet eenmaal U ontzinken,
En Gij ſtaat met uw ſchande alleen;
Het klatergoud, dat ge om uw kroon ziet blinken,
Trekt ſlechts den blik van 't laagst gemeen.

Neen, Koning! neen, dat zijn geen Koningsdaden.
De brave burger gruwt er van!
Ik wil uw ſchuld niet op mijn' ſchedel laden.
Voorwaar, dat doet geen eerlijk man!

Laat kroon en ſtaf en purp'ren tooi U ſtreelen,
Biede oproer en geweld der muit'ren hulde U aan;
Hier wil ik in uw magt niet deelen,
Daarboven niet, voor U, ter vierſchaar gaan!

(*Het overige drietal hierna.*)

DE DRIE JONKERS.

„ De min boven all'!" riep de Jonker van Rieve,
En kuste zijn lieve
En ſtoeide met haar,
En van dat de burgtklok ter rust had geſlagen,
Tot dat men 't ontbijt van de tafel ging dragen,
Werd Jonker en lief m' in het ſlot niet gewaar.

„ De jagt boven all'!" riep de Jonker van Doren,
En blies op den horen
En ſpoorde zijn ros,
En van dat de zonne verſcheen aan de kimmen,
Tot dat zij, nog zachtkens, de kerkſpits deed glimmen,
Joeg Jonker van Doren het wild door het bosch.

„ De wijn boven all'!" riep de Jonker van Ekers,
En vulde de bekers
En leegde den zijn',
En van dat het licht in de zaal werd ontſteken,
Tot dat men den dag door de venſters zag breken,
Klonk Jonker van Ekers ter eer van den wijn.

Zij riepen het vrolijk in d' ochtend van 't leven;
't Was wit in de dreven,
De winter verdween;
Doch maanden vervlogen en weder kwam de eerſte,
Nog minden en joegen en dronken ze om 't zeerſte,
En zoo ſtreken jaren in blijdſchap daarheen.

Maar toen zij hun dertigſte zonnelicht zagen,
Was 't minnen en jagen
En drinken volbragt;
Toen legde men Jonker van Rieve's gebeente,
Met pracht en met praal, onder 't marm'ren geſteente,
Hem waard' — hij, de laatſte van 't edel geſlacht.

Vergeefs zocht de Jonker van Doren op krukken
Door 't huis nog te hukken
Aan d' arm van zijn vrouw,
Die, als zij te met van de jagtkamer ſpraken,
Verzekerde, dat hem geen hoornen ontbraken,
Offchoon hij geen hert meer onthorenen zou.

Een poos zag men Jonker van Ekers nog drinken
En zorgeloos klinken;
Maar 't ging hem niet wel;
Men hoorde van dorst op zijn ſterfbed hem klagen,
En zegt, dat de duivel zijn ligchaam kwam vragen,
Dat rood was en gloeijend, als 't vuur van de hel.

Wanneer men den Priester van Egmond te voren
Dit liedje deed hooren,
Betrok zijn gelaat,
En ſprak hij: „Drinkt, jaagt noch bemint, mijne knapen!" —
Maar, jongens! voor lust en voor liefde geſchapen,
Ik zeg u: Doet alles, maar doet het met maat!

Gothenburg. 1832. E. J. POTGIETER.

MENGELWERK.

Den Heere Redacteur van de *Vaderlandſche Letteroefeningen.*

Bij gelegenheid der Feestviering van het tweehonderdjarig beſtaan van de Doorluchtige School alhier, vroegen mij eenige elders woonachtige gewezene Medeleerlingen bij wijlen den *Amſterdamſchen* Rector der Latijnſche Scholen, RICHEUS VAN OMMEREN, waarom ik niet gemeenmaakte zekere Redevoering, door mij vóór eenige jaren over dien Leermeester gehouden. Mijn zeggen, dat het bereids te lang geleden, en, na de uitnemende *Narratio de Vita* RICHEI VAN OMMEREN voor de *Carmina* (*) door mijnen Vriend, den Hoogleeraar M. SIEGENBEEK, minder noodig was, voldeed hen niet. Bij de lezing der belangrijke werken over de voormelde Feestviering herinner ik mij dit aanzoek. Wilt en kunt Gij het ſtuk in uw geacht Tijdſchrift plaats inruimen, het is U gegund.

Amſterdam, 26 Dec. 1832. JERONIMO DE VRIES.

RICHEUS VAN OMMEREN GESCHETST IN EENE REDEVOERING, GEHOUDEN IN DE MAATSCHAPPIJ FELIX MERITIS, TE AMSTERDAM, DEN 17 FEBRUARIJ 1819.

Bekend zijn de regels van WILLEM VAN HAREN, uit zijnen lierzang: *Het menſchelijk leven:*

„ O dierbaar perk van drie tot zeven jaren,
„ Als ieder voorwerp 't oog bekoort, het harte ſtreelt,
„ (Och of ze zonder einde waren!)
„ Als alles lacht, als alles ſpeelt!

(*) De titel is, verkort, aldus: R. VAN OMMEREN *Carmina et Oratio — acc. Carmina* S VAN OMMEREN, *edidit ac praefatus est* M. SIEGENBEEK. *L. B. ap.* S. *et* J. LUCHTMANS, 1827. Het *vers aan de ſchim van* V. O., de *brief aan den Hoogl.* VAN LENNEP, de *levensbeſchrijving van* V. O., de geheele uitgave is den edelen en geleerden SIEGENBEEK volkomen waardig.

„ Beminlijk kind! ſpeel, nuttig u deez' dagen;
„ Want 's werelds grootheid ſchaft aan ons 't genoegen niet,
„ Dat u door uwen houten wagen
„ En door uw kaartenhuis geſchiedt."

Ja, krachtig en treffend zijn zij; maar ook de daarop volgende, ſchoon minder algemeen geroemd, hadden op mijn gemoed ſteeds eenen diepen indruk:

„ Haast zal men u door ſtrenge meesters leeren,
„ Wat taal Demosthenes verkondde in Pallas ſtad,
„ En Cicero voor 's werelds Heeren,
„ Toen Rome nog de kroon op had.

„ O moeilijk werk, benaauwde en pijnlijke uren!"

De vreugde van den houten wagen en het kaartenhuis ontviel mij met mijne jeugd, maar de pijn der Latijnſche en Griekſche *themata*, *explicationes* en der *examina* zal mijn geheugen nimmer worden uitgewischt. Welk eene gedurige ſpanning, om op de dagelijkſche lijst der fouten te winnen of te verliezen! welk eene vreugde bij het eerſte, maar ook welk eene diepe droefheid bij het laatſte! welke eene verlangst naar, maar ook welk eene vrees voor de halfjarige opmaking en uitkomst der geheele lijst! welk eene zegepraal, of welk eene nederlaag! Diepe, zeer diepe indrukken laat dit alles na in de weeke jeugdige gemoederen; indrukken, die geen volgende leeftijd doet uitſlijten. Wat wij op de ſcholen gezien, daar geleerd, daar gekend hebben, welkom, driemaal welkom blijft het ons tot in den vergevorderden leeftijd. Gemeene arbeid ter ſchole is een der beste brieven van aanbeveling bij volwaſsenen, wanneer de harten door teleurſtellingen reeds geleerd hebben, voor zoo gulle, zoo welmeenende kennismaking zich niet zoo gemakkelijk te ontſluiten. Het verlies van den laatſten ſchoolmakker treft den ouden van dagen diep, daar hij nu niemand meer over heeft, die zich met hem verjongd gevoelt door wederzijdſche herinnering van ſchoolſchen wedſtrijd. Gelukkig hij, die

met mij de vrienden zijner jeugd, de ſchoolſche makkers ſteeds de vrienden en medgezellen van zijnen verderen leeftijd noemen mag! Hoe genoegelijk is niet in het gemeen, gezamenlijk te herdenken aan de leermeesters, die ons gevormd hebben! Iedere bijzonderheid van hen en hun onderwijs is den welgeſtelden en dankbaren leerling aangenaam, vooral wanneer het hem mag gebeuren, eenen man van bijzondere vermogens daaronder aan te treffen. Zulk een man was voorzeker RICHEUS VAN OMMEREN, vóór eenige jaren Rector aan de Latijnſche Scholen alhier, van wien onder anderen de Heer SIEGENBEEK getuigt: „Na mijne ou„ders, naast God, ben ik aan VAN OMMEREN, als „mijn' onvergetelijken weldoener en leermeester, den „hoogſten dank ſchuldig." Ook dergelijk gevoel bezielt mij en velen zijner leerlingen; en daar eene vijfjarige inwoning mij, boven anderen, gelegenheid gaf, hem, die inderdaad een bijzonder man en een uitnemend leermeester heeten mogt, te kennen, achtte ik het geen ongeſchikt onderwerp tot eene voorlezing, hem voor u in dit uur af te ſchetſen, niet als lofredenaar, maar als verkondiger der eenvoudige waarheid. Als *geleerde*, als *onderwijzer*, en als *mensch*, komt hij mij belangrijk en uwer aandacht overwaardig voor. Gaarne verkwik ik ook mijzelven door den liefelijken geur eener dankbare herinnering. Is het onderwerp niet voor allen even welkom, voor ſommigen moet het hoogst behagelijk zijn, en een ieder zal door aangehaalde plaatſen uit ſchriften van VAN OMMEREN zeker toch eenig nut voor zich kunnen wegdragen. Op uw toegevend oordeel durf ik mij des veilig verlaten.

RICHEUS VAN OMMEREN werd geboren te *Leeuwarden*, den 12 December 1757. Zijne ouders waren SICCO VAN OMMEREN, zilverſmid of koopman in zilverwerk, en FREDEGONDA RIEKELES KALFSBEEK, lieden uit den zoogezegden gegoeden burgerſtand. Behalve dezen zoon hadden zij twee andere, de eene

DIRK genaamd, die als Kapitein-Luitenant ter zee voor de Admiraliteit van *Vriesland* den lande met eer gediend heeft, de andere MARIUS, bij ons hier ter ſtede bekend en geacht, weleer Regter, thans Notaris (*). Behalve dezen werd het ouderlijke huis nog verlevendigd door eene dochter, AURELIA genaamd. Op zijn zevende jaar had RICHEUS bereids bekwaamheid genoeg, om ter Latijnſche ſchole in zijne geboorteſtad te worden ingeſchreven, en de ouders vleiden zich met de hoop van oogenblikkelijken ijver en lust tot de geleerde letteren; dan in dezelve werden zij te leur geſteld. Wat het geweest zij, dat hem, bij zijne eerſte komst op deze ſcholen, tegenſtond, het zij de meerdere dwang, waarvan hij in lateren tijd altoos en in alle gevallen eenen afkeer had, het zij andere en toevallige omſtandigheden, hij ging niet dan met zeer veel tegenzin ter ſchole, kwam telkens met tranen in de oogen te huis, en ſmeekte zijnen ouders, hem niet te dwingen tot het Latijn, voor hetwelk hij een' natuurlijken afkeer betuigde te gevoelen, en welke taal hij toch nimmer zoude of wilde leeren. Gij meent voorzeker, Mijne Heeren, dat de ouders aan dezen afkeer der natuur, aan deze terugſtooting van den kinderlijken aanleg gehoor gaven, en den jeugdigen ſtam niet bogen tegen wil en neiging? Gij bedriegt u; deze nieuwe leer was tot die eenvoudige en ouderwetſche lieden nog niet doorgedrongen: zij ſtonden nog in het oude gevoelen, dat vastheid en des noods gepaste tucht moeten geſteld worden boven toegevendheid aan kinderlijke luimen. Zij dwongen hem derhalve ter ſchool te gaan en te blijven, waarvoor hij hen in later dagen regt hartelijk dankte. Immers allengskens ontwikkelde zich in den jeugdigen RICHEUS meer lust en ijver voor de Latijnſche en Griekſche letteren, vooral toen hij onder het geleide kwam van den kundigen en bekwamen Rector SLOTHOUWER, een man zoo gelukkig in het aankweeken van jeugdige vernuf-

(*) Dezelve overleed den 5 Augustus 1822.

ten, als er ſlechts zeer weinigen bekend zijn. VAN OMMEREN had het ongeluk, zijnen vader vroeg te verliezen, en vertrok welgeoefend uit de lagere ſcholen naar de Hoogeſchool te *Franeker*.

Met zijne medeſtudenten, BOSSCHA, NODELL, MENSONIDES, SURINGAR en anderen, was hij de roem der ſchool van eenen SCHRADER, dat ſieraad destijds der *Franeker* Akademie. De lesſen van dezen en andere Hoogleeraren hoorde hij met vlijt en goede toepaſſing, en maakte zich door bijzondere vorderingen en heuschheid geacht en bemind.

Die iets van SCHRADER gelezen, iets van zijne lesſen vernomen heeft, weet ook, dat hij bijzonder gezind en uitnemend geſchikt was, om de jeugdige gemoederen zijner leerlingen te leiden en in dichterlijken gloed te ontvonken; dat hij hen tot hantering der Latijnſche lier door voorbeeld en aanmoediging opwekte, en alzoo gewoon was te ſtemmen tot liefde voor het vaderland, de deugd en voor al wat edel en ſchoon was. De gevoelige ziel van VAN OMMEREN ving de tonen, door eenen SCHRADER aangeſlagen, gemakkelijk op, en deelde ze met zwier en bevalligheid op zijne wijze aan anderen mede. Deze wijze was allergelukkigst, en moest het zijn, omdat zijne oefening veelvuldig en zijne ziel bijzonder zacht, teeder en gevoelig geſtemd was. Door een wekelijksch Gezelſchap, voornamelijk met de Heeren BOSSCHA en NODELL, waarin men, bij beurten, Latijnſche gedichten leverde, werden deze poëtiſche oefeningen bijzonder bevorderd.

In den jare 1778 kwam bereids van VAN OMMEREN eene verzameling van Latijnſche Minnedichten, onder den titel *Sylvia, ſive Luſus juveniles*, in het licht. Het is onzeker, of, naar luid van een gezegde van BROEKHUYZEN voor het werkje geſteld, een ingebeeld voorwerp, dan wel, gelijk wij niet zonder grond vermoeden, eene wezenlijke min zijnen dichtgeest ontvonkte. De verzen zijn in den echten goeden geest der Ouden. Sommige, en bijzonder het geheele gedicht, ge-

rigt aan HERMANUS BOSSCHA, den vriend zijner jeugd en van verderen leeftijd, zijn vol van dien zwaarmoedigen en *Tibulliaanſchen* geest, die hem bereids toen, en in zijn volgend leven zoo geheel, kenmerkte. Onder dichterlijke oefeningen vergat hij niet, de oude Latijnſche en Griekſche Schrijvers bij dagen en nachten te beſtuderen, om er, met den zwier van uitdrukking, den diepen zin der beteekenis grondig uit te leeren vatten, en zichzelven alzoo bekwaam te maken. Vlugheid, werkzaamheid, en gemakkelijkheid om zich in vrij of gebonden Latijn zuiver en vloeijend uit te drukken, waren zijne hoofdeigenſchappen. Hierdoor was hij in ſtaat, menig' jeugdigen vriend aan de Hoogeſchool zonder veel inſpanning te helpen, zelfs in het vervaardigen van wijsgeerige en regtsgeleerde verhandelingen, ſchoon hij in deze vakken zelf geen bijzonder of gezet onderwijs genoten had.

De roem zijner bedrevenheid in de Griekſche en Latijnſche letteren en zijne dichtkundige oefeningen hebben hem, naauwelijks negentien jaren oud, als Praeceptor naar *Zwolle* doen beroepen, waar hij den niet ongeachten Latijnſchen Dichter en Letterkundige MEDENBACH WACKER, Rector aldaar, gedurende ruim twee jaren, met het gewenschte gevolg, onderſteunde. Van daar naar *Dokkum* als Rector verplaatst, werd zijne gelukkige leerwijze meer en meer elders bekend, zoodat hij, na een verblijf van ſlechts drie maanden aldaar, naar *Amersfoord* in dezelfde hoedanigheid geroepen werd.

Op den 22 December des jaars 1780 aanvaardde hij in die ſtad het Rectoraat met een gedicht *over de onmetelijke reeks van rampen en ellenden, voortvloeijende uit eene jeugd, in ledigheid en wellust doorgebragt.* Dit dichtſtuk, met eene voor- en narede in ongebonden ſtijl, zoodra het door den druk was gemeengemaakt, gaf openbare getuigenis van de uitſtekende bekwaamheid van VAN OMMEREN, en bewees tevens, hoe fijn gevoel voor het goede en ſchoone met hartstogtelijke vaderlandsliefde diep in hem geprent waren. In de narede

achter dit fraaije gedicht roemt hij zich gelukkig, een vast verblijf te mogen hebben in een zoo aangenaam oord, onbekommerd voor de letteren en het onderwijs te leven, en hetgeen hij begonnen had te mogen afwerken. Naar gedachten doelde hij hier op eene nieuwe en volledige uitgave van den vermaarden Dichter VALERIUS FLACCUS *over den Togt der Argonauten*, waaraan hij van jongs af gewerkt heeft, waaraan hij naderhand veel moeite, tijd, geld en geleerdheid beſteedde, doch welke uitgave door zijn vroeg afſterven, na een ſukkelend leven in de laatſte jaren, verhinderd is geworden, zoodat de vrucht van eenen hoogst belangrijken en langen arbeid ongelukkig voor de letteren is verloren gegaan.

Bereids te voren in den echt getreden met IDA SATINCK, eene vrouw, wier braafheid, zachtaardigheid en bevalligheid hem de beste huisſelijke genoegens toen beloofden, die hij uit eene oogenblikkelijke en vurige genegenheid aan zich verbonden had, die hij voor zich als de eenige voor hem berekend geloofde, en die hij destijds en ook altijd inderdaad met vurige liefde beminde, was zijn ſtand en huisgezin te *Amersfoord* allergelukkigst. De kundigheid van eenen VAN OOSTEN DE BRUIN, de gulhartigheid van eenen BOTH HENDRIKS, en andere lieden van aanzien bij en te *Amersfoord*, deden hem, des winters in de ſtad, en vooral des zomers daar buiten, de genoegelijkſte uren zijns levens ſmaken. Verbeeldt u, Mijne Heeren, VAN OMMEREN met zijne vrienden en leerlingen aan den gezelligen haard gezeten, met VOLKMAN's Reize door *Italië* en *Sicilië* en dergelijke werken in de hand, met oude en nieuwe landkaarten op tafel, van vroegere en latere Schrijvers en geprente afbeeldingen omſtuwd; — verbeeldt u VAN OMMEREN, op het boomrijk *Randenbroek* onder het koele lommer gezeten, met zijne vrienden nevens hem, met zijne leerlingen voor hem; want dikwerf wandelde hij met de geheele klaſſe aan hem toevertrouwd buiten *Amersfoords* poorten, en verplaatſte de ſchool naar het hart en ver-

ſtand verheffende veld en bosch; — verbeeldt u den drieën-twintigjarigen Rector onder het dikke loof zijne leerlingen ondervragende, opwekkende, lezende en herlezende met dat gevoel, dat vuur en die kracht, die een hoogst gevoelig Dichter als VAN OMMEREN bezielt bij de werken van eenen geliefden TIBULLUS of HORATIUS; en gij zult u een flaauw denkbeeld kunnen vormen van de zalige harmonie tusſchen meester en leerlingen, tusſchen dezen en zijne vrienden, en van allen te zamen met de kalme natuur..... Maar neen, gij kunt u dit niet verbeelden, wanneer gij VAN OMMEREN nimmer alzoo hebt hooren onderwijzen. Is er welligt iemand onder u, die zulks gehoord, gezien of ondervonden heeft, hij alleen kan het zich verbeelden; de *Amſterdamſche* School kan er ſommigen eenig denkbeeld van gegeven hebben.

Menig blijk van zijnen dichtgeest werd te *Amersfoord* ontwikkeld, bijzonder een gedicht aan HERMANUS BOSSCHA, *over den dood van deszelfs Echtgenoote*, in den jare 1782 uitgegeven.

Na ruim vier gelukkige jaren alzoo te *Amersfoord* te hebben doorgebragt, was hij de eer, de liefde der ſtad, van allen, aanzienlijken en geringen, jongeren en ouden, ten hoogſte geacht en bemind. Dan, hooger werkkring werd voor hem geopend, en hij alzoo geroepen, uit een voor hem onvergetelijk oord, als Rector naar deze ſtad, waar hij minder genoegen voor zichzelven, maar meerder nut voor anderen bewerkte. Deze beroeping trof Beſtuurders der Stad en Scholen te *Amersfoord* zoodanig, dat men VAN OMMEREN aldaar van *f* 800-: tot *f* 1400-: verhooging van bezoldiging aanbood, den titel van Hoogleeraar wilde toevoegen, en het Lidmaatſchap der Regering verzocht aan te nemen. Te gelijk ontving hij de aanzienlijke roeping als Rector naar *Rotterdam*. Dan, de heuschheid der uitnoodiging herwaarts, bewerkt en aangedrongen door mijnen oom JERONIMO DE BOSCH, en nog meer beſef van het nut, in deze onze volkrijke Gemeente te ſtichten, en dus overtuiging van pligt, hadden bereids

zijne keuze bepaald. Hij hield den 26 Maart 1785 alhier zijne intreêrede, *over de voorzigtige lezing der oude Dichters, als het beste middel tot opwekking van deugd.* Deze redevoering, een proefſteen van echten ſmaak, juist oordeel en diepe kennis der jeugdige harten, had inzonderheid ten doel de ontwikkeling van het plan, dat hij zich ter vervulling van den post, hem opgedragen, had voorgeſteld; dit namelijk: het gevoel voor het ware, edele en ſchoone op te wekken, aan te kweeken en te doen ontvlammen tot kennis, deugd en vaderlandsliefde. Tot deze eenvoudige verhevenheid moest de ſtudie der Ouden de jeugd brengen, niet door verdrietige uitpluizing van dorre woorden en lesſen zonder verband, maar door zelve te leeren proeven en putten uit eigene bron van opgewekt gevoel en verfijnden ſmaak. Hiertoe was eene voorzigtige lezing der oude Dichters, hiertoe de aanwijzing van echte ſchoonheden en valſche ſieraden het beste middel. Zoo leerde men den waren grond leggen tot verdere en diepere kennis; zoo erlangde men iets, hetgeen voor het geheele volgende leven, in alle omſtandigheden, ten beste en ten aangenaamſte bruikbaar was. „Dit beloof ik," waren zijne woorden ten ſlotte; „de beginſelen der oude letteren zal ik de *Amſterdam-*„*ſche* jeugd zóó leeren, dat ze niet ſlechts woor-„den, niet ſlechts enkele zinſneden vatte, niet ſlechts „aan fijne grammatiſche ſpitsvindigheden blijve han-„gen, (het al te droog ontcijferen waarvan men de-„zer Schole reeds lang ten kwade geduid heeft;) maar „ik zal de jeugdige verſtanden geſchikt maken, om het „ſchoon der echte oude Redenaars en Dichters zelve te „verſtaan. In het uitleggen der oude Schrijvers zal ik „niets verzuimen, wat maar eenigzins ſtrekken kan, „om de liefde tot het vaderland te vermeerderen, de „zeden te verbeteren, en het gevoel voor deugd en „ſchoonheid op te wekken. Hiertoe bid ik van den Al-„magtige gezondheid van ligchaam en kracht van geest!"

Deze leerwijze heeft hij met onwrikbare ſtandvastigheid en het allergelukkigst gevolg, ten beste dezer ſtad

en zijner leerlingen, volgehouden; en, daar wij voor u VAN OMMEREN thans in zijne volle kracht en werkkring geplaatst hebben, reken ik het nu tijd, u met hem, als *onderwijzer* en als *mensch* tevens, nader bekend te maken.

Na de aanvaarding van den post werd de ganſche gedaante der Latijnſche Schole alhier, en meer bepaald die der *hoogſte klaſſe*, aan den Rector zelven bijzonder toevertrouwd, allengskens veranderd, de groote katheder ter zijde geſteld, de leerlingen op hunne plaatſen gelaten, borden en kaarten aangekocht, nieuwe leerboeken opgemaakt en ingevoerd, eene bloemlezing uit de beste Latijnſche Dichters bijeengebragt, gedrukt en rondgedeeld, de beste plaatſen uit LIVIUS, CICERO en anderen uitgezocht, gelezen, na woordelijke uitlegging de zin opgeſpoord, herlezen met warmte en losſen zwier, aanteekeningen, kort, maar vol kern van zaken, over CATULLUS, TIBULLUS, PROPERTIUS, HORATIUS en OVIDIUS met ſmaak en kunde medegedeeld, opgeteekend, overgeſchreven, met bijvoeging en aanvulling van de zijde der leerlingen zelve, naar alles weder gevraagd, bijzonder naar geſchiedenis en aardrijkskunde, waarvan kleine tabellen werden gedrukt en van buiten geleerd, de plaatſen op de kaarten aangewezen, de reize daarop met den vinger nagegaan en gedaan, de afbeeldſels van Vorſten, Goden, ſteden en allerlei huis-, kunst- en offerſieraad, op prenten en penningen of uit boeken aangewezen, en eindelijk alles herhaald en verlevendigd door een alleraangenaamst geſprek, zoodat wij meenden eene uitſpanning volbragt te hebben, wanneer de ſchoolbengel ons verdrietig het einde van den ſchooltijd herinnerde; meestal echter ſtoorde men zich aan klok noch klepel, en de Rector, altijd zelf, ſchijnbaar of wezenlijk, nieuwsgierig als een kind, ſchikte zich naar alle onze vragen en wendingen, en meestal was de geheele ſchool, bij het einde, om den langen en boven allen hoog uitſtekenden Rector ſtaande, bij de groote en breede ſchoolkagchel gedrongen, ten zij hij te onzen behoeve zich

plaatſte aan een' kleinen lesſenaar bijna in ons midden, welke alsdan mede ſpoedig omſingeld werd. Voor ons, kostkinderen, werd daarna het onderwijs verder uitgeſtrekt en wat hooger geſtemd; maar ook niet zelden waren dan de te lang geſpannen zwakke zenuwen van den Rector afgemat en krachteloos geworden. Zekere kleine teekenen in het wezen, met verzetting van den hoed of de pruik, en bijzonder het nederhalen van den band om zijnen nachtrok, in welk kleed hij altijd ſchool hield, waren de zekere teekenen voor ons, dat het tijd was, een te lang gerekt geduld niet het minſte meer te vergen, waarom wij dikwerf ſpoedig ophielden, ſomwijlen in het midden der taak; aan welk ontijdig en plotſelijk einde elk gewoon was, daar ieder leerling zich gemakkelijk en als van zelve ſchikte naar eenen man, die zoo veel inſpanning voor hem ten beste had. Het is niet te ontkennen, VAN OMMEREN was wel in zekeren zin de alleraangenaamſte, maar ook dikwerf een zeer ongemakkelijk leermeester, vooral voor hen, die bij hem inwoonden. Wij waren voor hem, niet altijd even opgeruimd, dikwerf bevreesd; maar zijne opregtheid, trouwhartigheid en edelaardigheid gaven toch achting, eerbied, vertrouwen, inſchikkelijkheid, zelfs eenig gevoel van medelijden. „ Inderdaad, er was in het karak„ ter van VAN OMMEREN," ſchreef de Heer JERONIMO DE BOSCH (*), „ iets groots en ongewoons, „ dat geheel afweek van de algemeene en dagelijkſche be„ doelingen van andere menſchen, daar noch zucht tot „ eer, noch tot rijkdom, noch tot aanzien of hoogen „ ſtaat, de bekende ſpeelpoppen van het menschdom, „ zijn hart vermeesterd hadden. Een groot verſtand, een „ ſchrander oordeel, eene allerlevendigſte verbeeldings„ kracht, een diep en grondig gevoel voor alwat ſchoon „ en verheven was, maakten hem tot iemand van den „ allerfijnſten ſmaak. Vol liefde tot waarheid en kennis,

(*) Bij eene vermelding van hem in eene onuitgegeven Redevoering, gehouden in het Genootſchap *Concordia et Libertate*, 11 Oct. 1796.

„ bezat hij een' ſmachtenden dorst naar vrijheid en gloeide
„ van vaderlandsmin. Hij had geweldigen afkeer van al-
„ wat klein, laag en onedel was. Dit alles was ge-
„ plaatst en levendig werkzaam in een zeer zwak en
„ hoogst aandoenlijk ligchaam, ongeſchikt tot voeding
„ van zoo veel geest, zoo veel zucht naar kennis, en
„ dus als 't ware te klein, te zwak voor zoo grooten,
„ zoo verhevenen aanleg en vermogens." In zijnen HORATIUS heeft hij zichzelven met de woorden van den gevoeligen Wijsgeer van *Geneve* geſchetst, als hij zegt: „ De menſchen in alle eeuwen, in alle landen zijn af-
„ hankelijk van hunnen tijd, van hunne ligchamen. Het
„ ligchaam vooral en deszelfs toeſtand hebben veel in-
„ vloed op 's menſchen denkwijze. ROUSSEAU zegt
„ te regt: „ „ Welk een ongelukkig geſchenk des He-
„ „ mels is eene gevoelige ziel! Wien deze te beurt ge-
„ „ vallen is, kan alleen kwelling en ſmarte op aarde
„ „ verwachten; hij is eene ſpeelpop der lucht en jaar-
„ „ getijden, — zonneſchijn of nevels, eene donkere
„ „ of heldere lucht zullen zijn lot beſliſſen, en naar
„ „ de verkiezing der winden zal hij vergenoegd of
„ „ treurig zijn." "

Zoo was de kundige en toch niet altijd gelukkige VAN OMMEREN; ſpoedig afgemat, dikwerf zwaarmoedig, wel eens gemelijk, zelfs ſomwijlen overhellende tot argwaan. Verandering van het weder, ongewone uitwerking van koude of hitte, regen of wind, een onverwachte hamerſlag, een felle knars, een wangeluid konden den man, ook zigtbaar en uiterlijk, veranderen; en gelijk een friſſche zomermorgen, een aangenaam gezigt langs welige landouwen, de gulle ontmoeting van een' opgeruimden vriend of dankbaren leerling het ganſche geſtel tot de genoegelijkſte zamenſtemming van kalmte en vreugde deden overgaan, zoo kon het breken van een glas, eene al te ſpoedig hard digtgeſlagen deur, eene donkere lucht, een ontijdig bezoek, een al te druk geſprek het bruin en donker oog onder den dikken en zwarten wenkbraauw al naauwer en naauwer bijeentrekken. Kwam

hierbij eene voor het vaderland nadeelige tijding door nieuwspapier of brief, of was hij koortſig en te zeer gejaagd door al te prikkelbare en verzwakte zenuwen, op zulk een oogenblik was het voor ons, kostkinderen, geen tijd te vragen om uit ſpelen of naar huis te gaan; op zulk een' tijd werd aan de ſchroomvalligheid en liefde van vrouw en kinderen niet altijd regt gedaan. Wie gevoelt hier geen medelijden? Wie zal veroordeelen? Voelt iemand zich gezind tot het laatſte, de volgende woorden van VAN OMMEREN zelven kunnen hem misſchien te regt brengen: „Daar de begrippen „en inzigten, de ganſche denk- en handelwijze, zoo „wel der grootſte als laagſte zielen, door den invloed „hunner ligchamen, tijden, landen, medemenſchen en „omſtandigheden ongevoelig beſtuurd worden, daar zui„vere waarheid hier zoo ſchaars, en volmaaktheid geheel „onbekend is, daar reine deugd hier even zoo zeld„zaam als ware boosheid is, is het beſluit wettig, dat „het der eeuwige Wijsheid alleen betaamt, over de be„weegredenen en inwendige waarde der menſchelijke da„den te oordeelen; dat het den zwakken mensch past, „zijn eigen hart te doorgronden, en zijnen even zwak„ken medebroeder niet onbezonnen te veroordeelen. Leeft „er iemand op dit wereldrond, die van alle aardſche „vlekken en kluisters geheel ontheven is, bij wien elke „gedachte zuivere waarheid, wiens daden enkel deugd „zijn, wiens oogmerken alleen de eer van zijnen Schep„per en de welvaart zijner medemenſchen bedoelen, — „hij, maar ook hij alleen, neme den ſteen op, en „werpe dien op zijnen onreinen medebroeder!" (*)

Over VAN OMMEREN als onderwijzer heb ik u bereids iets, maar nog niet genoeg, gezegd. Zijne ſchool was de edelſte wedſtrijd voor jongelingen uit allerlei ſtand, van allerlei aanleg. Die van lagere ſcholen weinig gevorderd, min beſchaafd, door opvoeding en verkeer dik-

(*) Zie de Verhandeling over VIGLIUS AYTA VAN ZWICHEM, door mij in het XIVde Deel der *Mnemoſyne*, of *nieuwe Verzameling*, D. IV. medegedeeld, bl. 79 en 80.

werf droog en ijzerſtijf, weinig behagelijk in vorm, wezen en kennis, tot hem en zijne ſchool kwamen, werden als met zijne tooverroede losgemaakt, door een onzigtbaar vuur, van hem overgeſtort, gelouterd, ja meestal ontwikkeld tot het edelſte en fijnſte goud van ſmaak en oordeel; zoodat het innerlijke met het uiterlijke, binnen korten tijd, onkenbaar veranderd was. Mogt hier op mijne plaats een zijner waardigſte leerlingen, een VAN LENNEP, KEMPER of SIEGENBEEK, zich bevinden, om u de waarde van VAN OMMEREN, als leermeester, naar eisch te doen kennen! De laatſte ſchrijft onder anderen, in zijne Opdragt aan mijnen oom, zijnen en mijnen vaderlijken vriend, JERONIMO DE BOSCH, voor de *Proeve eener dichterlijke vertaling van de* Ilias *van* HOMERUS, de volgende, den leermeester en den leerling hoogst vereerende woorden: „Na mijne ou„ ders, naast God, is er naauwelijks iemand, aan wien „ ik mij meer gehouden ken, dan aan RICHEUS VAN „ OMMEREN, mijnen onvergetelijken leermeester en „ weldoener, den vormer van mijn jeugdig verſtand. „ Het jaar, waarin het mij gebeuren mogt dagelijks zijn „ onderwijs te genieten, zal ik ſteeds onder de aange„ naamſte en gewigtigſte mijns levens rekenen. Aan dat „ onderwijs toch ben ik de eerſte ontwikkeling van mijn „ gevoel voor het ſchoone en verhevene, de eerſte ont„ vonking van die vurige zucht voor nuttige en fraaije „ letteroefeningen, welke ſedert mijnen boezem door„ gloeid heeft, met één woord, den geheelen aanleg „ mijner verſtandelijke beſchaving, eeniglijk verſchul„ digd. En, zoo er thans iets in mij is, om hetwelk „ ik den hoogen eertrap, waartoe ik mij, tegen en „ verre boven alle vroegere vooruitzigten, in de „ loopbane der wetenſchappen verheven zie, door be„ voegde regters niet geheel onwaardig gekeurd wor„ de, dat alles, hoe veel of weinig het zijn moge, „ breng ik tot VAN OMMEREN, als den eerſten grond„ legger en ſtichter daarvan, dankbaar terug." — „ In „ begaafdheid," dus vervolgt hij, „ om de verbor-

„ gen kiem van een' voortreffelijken aanleg in jonge
„ lieden op te merken en te ontwikkelen, om hun
„ ſmaak voor de wetenſchappen in te boezemen en eenen
„ onverdoofbaren lust tot derzelver beoefening bij hen
„ te ontvonken, zal VAN OMMEREN'S wederga niet
„ ligt gevonden worden. Met welk een' onbeſchrijfelij-
„ ken wellust, nog verhoogd, wanneer ik mij, gelijk
„ meermalen geſchiedde, in gezelſchap mijner dankba-
„ re medeleerlingen, onze gemeenſchappelijke vrienden,
„ D. J. VAN LENNEP, J. M. KEMPER, J. TEN
„ BRINK, (*) aan die herinneringen mag toegeven;
„ met welk een' onbeſchrijfelijken wellust ſtel ik mij
„ niet het beeld van dien geëerbiedigden en hartelijk
„ geliefden leermeester voor oogen, zoo als hij in de
„ ſchool, of de uren voor bijzonder onderwijs beſtemd,
„ ons HORATIUS, VIRGILIUS, TIBULLUS,
„ PROPERTIUS, LIVIUS of CICERO deed be-
„ wonderen! Met opgetogen aandacht hingen wij aan
„ zijne lippen, terwijl hij in de ontvouwing van een
„ en ander Schrijver bezig was met eene klaarheid,
„ welke alle nevelen van voor ons verſtand verdreef,
„ met eene bevalligheid, welke ons onaffcheidelijk aan
„ zijne voordragt geboeid hield, met eene geestvervoering
„ eindelijk, welke zich even als electriek vuur aan onze
„ gemoederen mededeelde. Onaangenaam klonk in onze
„ ooren het geluid, hetwelk het einde van den leertijd
„ aankondigde; met ongeduldig verlangen zagen wij het
„ uur te gemoet, hetwelk ons op nieuw in de ſchool
„ zou verzamelen."

Dan, misſchien ſchijnen de woorden van eenen leerling, hoe algemeen geacht, ſommigen uwer nog partijdig; hoort dan, M. H., wat iemand van meerdere jaren, uitnemend geſchikt om een goed onderwijs gade te ſlaan, die bij ondervinding wist, hoe men met jongelingen tot opwekking van kunde en deugd moest om-

(*) De Heer SIEGENBEEK is wel zoo goed hierbij te voegen A. en J. DE VRIES.

gaan, wat de Heer JERONIMO DE BOSCH hieromtrent in zijne nagelatene papieren heeft opgeteekend: „ Hoe VAN OMMEREN," ſchreef hij, „ zich in zijnen post gekweten heeft, is naauwelijks noodig te „ melden; een ieder is zulks bekend. Hij wist de harten der jongelingen door liefelijke koorden aan zich „ te verbinden, zoodat ik nimmer een eenig leerling „ van zijne ſchool ontmoet heb, welke hem niet eene „ bijzondere liefde en hoogachting toedroeg, en nog „ heden geene dankbare hulde doet aan zijne nagedachtenis; hetgeen des te meer te verwonderen is, omdat uit zijn karakter eenige grilligheid, zwaarmoedigheid en eene van het weêr menigmaal afhangende onvergenoegdheid ſchijnen voort te vloeijen, geheel en al „ onbeſtaanbaar met de luchtige en vrolijke denkbeelden „ der jeugd. Dan, deze kende hem ras, want hij verborg zijne misvattingen niet, maar ſprak daarover, „ niet zonder eenige berisping van zichzelven, in het „ bijzijn der jongelingen, waardoor wederkeerige liefde „ en toegevendheid geboren werden, welke nimmer zullen verkregen worden door een' ſtrengen, ſtilzwijgenden en aan zijne lesſen alleen bepaalden leermeester. „ Onder het geleide van VAN OMMEREN kregen de „ tragen en minder bekwamen lust tot werken; die „ met vooroordeelen bezet tot hem waren gekomen, „ legden dezelve gewillig af; de vluggen en vernuftigen „ grepen moed en ontvingen, om zoo te ſpreken, nieuw „ vuur, waardoor zij werden aangedreven om alles te „ bevatten en in eene geregelde orde in hun geheugen „ te plaatſen; zij gevoelden den zin van den Schrijver, „ waarover men handelde, in al deszelfs omvang en „ kracht, en misten niets van het nadrukkelijke of noodzakelijke, hetwelk de reden is, waarom in tien jaren zoo vele uitmuntende jongelingen uit de ſchool „ van VAN OMMEREN zijn te voorſchijn gekomen." — „ Verbeeldt u voor een oogenblik," vervolgt de Heer DE BOSCH, „ VAN OMMEREN te „ zien zitten onder zijne leerlingen; de geographiſche

„ kaart, om daarop de ſtad of plaats, waarover men
„ handelen zou, te kunnen aanwijzen, voor zich heb-
„ bende liggen; de geſteldheid der tijden, waarin die
„ gebeurtenisſen, waarop men zijne aandacht gevestigd
„ had, voorgevallen waren, met alle naauwkeurigheid
„ uitleggende; de oude gewoonten van plegtigheden,
„ dragt als anderzins uit platen of penningen aandui-
„ dende; het leven en bedrijf der groote mannen, van
„ welke men melding maakte, uit andere geſchiedver-
„ halen opheldérende, en den waren zin der woorden
„ en uitdrukkingen ontwikkelende. Is het dan ook wel
„ te verwonderen, dat een jongeling, ziende MARIUS
„ zitten op de puinhoopen van *Carthago*, daar hij *Car-*
„ *thago* en *Carthago* hem aanziet, in verrukking werd
„ gebragt, en dit aanmerkelijk geval in ſchoone Latijn-
„ ſche verzen beſchreef?"

Deze jongman en leerling van VAN OMMEREN was JOANNES GOTHOFRIDUS HARTMAN, wiens Latijnſche gedichten, onder den titel van *Primitiae Poëticae*, in den jare 1788 alhier, bij zijn vertrek van de Latijnſche ſchole, zijn uitgegeven. Zij ademen den fijnſten ſmaak, den verhevenſten poëtiſchen aanleg, en de diepſte dankbaarheid aan VAN OMMEREN; en geen wonder! mij heugt, dat die zelfde HARTMAN, toen hij aan het onderwijs van VAN OMMEREN nog geen regtſtreeksch deel genomen had, de *achterſte* was van eene klaſſe, van welke hij, door opwekking en onderwijs van dezen grooten leermeester, welhaast de *eerſte* werd. Is het niet te bejammeren, dat een jongeling van zoo groot een' aanleg daarna, door zijn vertrek als *Raad van Justitie* naar *Batavia*, waar hij ſpoedig zijnen dood vond, ons de vrucht van eene zoo gelukkig bloeijende jongelingſchap onttrokken heeft?

(*Het vervolg en ſlot hierna.*)

DE RUSSEN IN PEKING, EN DE GROOTE MUUR.

Onder alle volken van *Europa* hebben alleen *Rusſen* het voorregt, dat zij in de hoofdſtad van *China* zich mogen vestigen. De oorſprong van deze vergunning is de volgende. In de laatſte helft der zeventiende eeuw ſtrekten de *Kozakken*, welke *Siberiê* aan den ſchepter des Czaars onderwierpen, hunne veroveringen zeer verre in het oosten uit, en bemagtigden ook een gedeelte van het land boven de rivier *Amur*. De in *China* heerſchende *Mandſchu*-Keizers meenden op deze landſtreek, als tot hun gebied behoorende, aanſpraak te mogen maken, en verlangden derhalve van de *Rusſen* derzelver ontruiming; daar echter hunne voorſtellingen vruchteloos waren, namen zij hunne toevlugt tot geweld. Verſcheidene door de *Rusſen* aan de *Amur* opgerigte vestingen moesten zich overgeven, en het *Mandſchu*-leger maakte bij die gelegenheid zeer vele krijgsgevangenen. Deze werden naar *Peking* opgezonden en in de dorpen rondom de ſtad verdeeld. Bij het vredesverdrag bepaalde men vervolgens, dat het aan iederen *Rus* vrijſtaan zoude, om naar huis te keeren of te blijven. Daar de meesten zich gevestigd en aan *Chineſche* vrouwen verbonden hadden, kozen zij het laatſte, en werden alzoo onderdanen des Keizers van *China*. Na verloop van tijd echter maakte het *Petersburgſche* Hof er eene gewetenszaak van, dat het zoo vele Christenen in een Heidensch land liet, en wist derhalve in een handelsverdrag van 1727 te bedingen, dat in *Peking* een klooster en eene kerk opgerigt, en alle tien jaren, tot heil der zielen van *Ruslands* oude onderdanen, vier monniken met eenen *Archimandriet* derwaarts gezonden zouden worden. De Keizer van *China* had uit de voormalige *Rusſen* een *garde-bataillon* gevormd, en dit beſtaat nog heden ten dage, onder den naam van *Rusſiſche Compagnie*. Met de monniken zouden telkens vier jonge lieden naar *Peking* komen, om zich in de *Chineſche* en *Mandſchu*-taal te oefenen, ten

einde als tolken te kunnen dienen. Sedert dien tijd hebben de bezendingen van monniken en ſtuderenden regelmatig plaats gehad. Langs dezen weg heeft *Rusland* gemeenſchap met *China*. De *Ruſſen* in *China* worden door *Rusland* en *China* gezamenlijk bezoldigd. Zij mogen echter geene briefwisſeling met hun vaderland houden. Alle vijf of zes jaren komt er een *Ruſſisch* opziener, en brengt hun geld en berigten.

De *Archimandriet* HYACINTHUS, die van 1807 tot 1821 aan het hoofd der in *Peking* gevestigde *Ruſſen* ſtond, heeft een werk over *Mongolië* in de *Ruſſiſche* taal uitgegeven. Daarin wordt onder anderen over den *grooten Muur* het volgende gezegd, dat welligt aan dezen en genen onzer Lezers niet geheel onbelangrijk zal voorkomen.

Deze ongemeen groote muur was voor *Europeanen* ſteeds een voorwerp van bewondering. Men heeft echter de opgaven dienaangaande wel eens overdreven. Belangrijk blijft echter altijd eene bevestigde linie van die uitgeſtrektheid, welke een geheel rijk tegen de invallen van naburen moet beveiligen. Deze muur, welken de *Chinezen* den *muur van tienduizend ſtadiën* noemen, is geenszins, zoo als men lang in *Europa* geloofd heeft, op eenmaal gebouwd geworden; en die er thans ſtaat, is op vele plaatſen niet meer dezelfde, als de oude. In het eerſte gedeelte van de vierde eeuw vóór onze jaartelling beſtonden in het noordelijk *China* drie Koningrijken, *Thsin*, *Tchao* en *Yen*, grenzende aan het tegenwoordige *Morgolië*, waarin toen *Turkſche* en andere volksſtammen zich ophielden. Tegen de invallen dier horden moesten de beheerſchers der genoemde drie Koningrijken hunne landen beſchermen. De Koningen van *Thsin* verſloegen de *Turken*, en bouwden eenen muur van het noordelijk *Lin-tao fou* tot aan de rivier *Houang-ho*, ter plaatſe, alwaar dezelve in *China* komt en de gewesten *Chen-ſi* en *Chan-ſi* van elkander ſcheidt. De Koning van *Tchao* verdreef ook zijne onrustige naburen, en liet in het jaar 307 vóór onze jaar-

telling eenen muur van *Houang-ho* tot aan de grenzen van het tegenwoordige landſchap *Tchy-li* bouwen. Eindelijk verſloeg ook de Koning van *Ten* de *Turken*, en zette den muur voort tot aan de oostelijke zee.

In de derde eeuw vóór CHRISTUS vereenigde Keizer THSIN-CHI-HOUANG-TI met zijn rijk *Thsin* alle andere rijken in *China*, en beval in 214, na eenen hardnekkigen tienjarigen krijg tegen de *Turken*, zijnen veldheer MUNG-TIAN, onderzoek naar de oude muren te doen, en die met elkander te laten verbinden. Het verbazend groote muurwerk heeft ſedert nog menige verandering ondergaan; het ganſche gedeelte namelijk van *Houang-ho* tot aan de noordwestelijke punt van *China* dagteekent eerst van de vijftiende en zestiende eeuw. De Geleerden in *Europa* verkeerden dus in eene dwaling, wanneer zij de berigten van den beroemden *Venetiaan* MARCO POLO in twijfel trokken, en wel deswege, omdat hij noodwendig door den *grooten Muur* in *China* had moeten komen, en, ware de door hem beſchrevene reis werkelijk gedaan, hij zeker van dezen muur wel geſproken zou hebben. Doch MARCO POLO kwam in de dertiende eeuw aan de noordwestelijke punt in het land, en kon geenszins van den muur ſpreken, welke zich toen zoo verre nog niet uitſtrekte en ook thans aldaar ſlechts uit een' aarden wal beſtaat.

Van *Pater* HYACINTHUS vernemen wij, dat ook de oostelijke helft des muurs, van *Houang-ho* tot aan de zee, omſtreeks het midden der zestiende eeuw, nieuw gebouwd zijnde, dertig jaren later reeds verbeterd heeft moeten worden. Volgens hem is de gewoonte, om vestingen uit gebakken en anderen ſteen te maken, eerst onder de *dynastie* MING, in de veertiende eeuw, opgekomen; vroeger beſtonden de wallen der ſteden en vestingen ſlechts uit kleiaarde. Men moet zich dus niet verbeelden, dat de oude groote muur uit gebakken of gehouwen ſteen beſtaan hebbe. Voor het overige blijkt, dat dezelve onder THSIN-CHI-HOUANG-TI in één' zomer gebouwd werd. Men zal hierover zich minder

verwonderen, als men weet, dat in *China* bij elke onderneming vooraf berekend wordt, hoe veel een arbeider in één' zomer kan afdoen. Na deze berekening brengt men zoo vele menſchen bij elkander, als men noodig heeft. Voor aanvoering van bouwſtoffen en levensmiddelen, ten behoeve van de werklieden, is telkens reeds vooraf gezorgd.

UITSTAPJE OP HET MEER MICHIGAN.

Twee *Amerikaanſche* Ingenieurs, de Heeren WARRAN en GOLDSMITH, door eene Maatſchappij naar het meer *Michigan* gezonden, om eene plaatsbeſchrijving van een gedeelte der landen, die de *Michillimackinack* beſproeit, op te maken, deelen daarvan bijzonderheden mede, waaruit wij het volgende overnemen:

Offchoon deze zending niet zonder gevaren was, en wij met vele moeiten te kampen hadden, denken wij echter ſteeds met genoegen daaraan — zoo afwisſelend, zoo nieuw, zoo ſchilderachtig waren de tooneelen op de plaatſen, die wij bezochten. Reeds is het een jaar geleden, dat wij terugkeerden, en nog veroorzaakt de herinnering ons de levendigſte aandoeningen.

Aan ons eigenlijk werk beſteedden wij ſlechts weinige uren van den dag; de overige tijd diende ons, om uitſtapjes te doen op de meren of rivieren, wier wateren, takken en geſteldheid wij moesten onderzoeken. Dit gedeelte van onze taak bragt vooral toe, om eene uitlandigheid van zes maanden aangenaam voor ons te maken en de bezwaren van eene zoo moeijelijke reis te verligten. De boot, welke ons gedurende al dien tijd heeft overgevoerd, was het werk van *Indianen*. Om de menigvuldige dienſten, welke wij van dit vaartuig hadden, moeten wij er iets meer van zeggen. De boot was zeer ligt, geheel waterdigt en bijzonder goed gebouwd, zoodat wij er ons over moesten verwonderen. Drie dennen planken, verbonden of liever zamengenaaid met riemen en van buiten bekleed met huiden van den *alligator* of *Amerikaanſchen* krokodil, waren voldoende, om aan dezelve eene vastheid te geven, die niets te wenſchen overliet. Offchoon vrij wat beladen door het gewigt onzer perſonen, ſcheen de boot naauwelijks de oppervlakte des waters te roeren. Dezelve diende ons beurtelings tot tent en tot vaartuig. Des avonds

haalden de *Indianen* die op den oever, en met bijvoeging van eenige boomtakken hadden zij er in weinige oogenblikken eene zeer goede hut van gemaakt. Zoo de loop der rivier, die wij moesten onderzoeken, werd afgebroken door eenigen waterval, namen onze gedienſtige roeijers de boot op hunne ſchouders, en bragten dezelve weder te water, waar de ſtroom bevaar was. Twee ſnaphanen, onze werkdoozen, eenig keukengereedſchap en twee beerenvellen maakten al onze bagaadje uit. Wij voerden geen' anderen voorraad mede. De meren en rivieren verſchaften ons visch en helder drinkwater — de jagers voorzagen ons van wild, en kramers bragten ons van tijd tot tijd pekelſpek, *wiskey* en tabak. Bovendien vonden wij iets, dat wij geenszins konden verwachten, en dat ons echter van zeer groot nut was, namelijk wilde rijst (*zizania aquatica*, wild waterkoren), die overvloedig groeit op bijna al de waterplasſen, welke wij bezocht hebben. Deze ſoort van rijst heeft nog aangenamer ſmaak, dan die in *Carolina* wordt gekweekt, en bevat meer voedende deelen. De plant, waaraan te onregt de naam van *wilde rijst* is gegeven, heeft ondertusſchen geene andere overeenkomst met de gewone rijst, dan dat dezelve, even als deze, in het water groeit. De aar gelijkt meer naar die van wilde haver. Het gewas tiert welig in ſtilſtaande of moerasſige wateren, waarvan de bodem beſtaat uit zand en vette plantaarde. De ſtengel wordt van vier tot twintig voeten lang, naar mate van de diepte des waters, waarin de plant groeit; maar de kortſten geven gewoonlijk de beste en meeste vrucht. De manier, waarop wij dezelve, naar het voorbeeld der *Indianen*, inzamelden, was bijzonder, en verdient nog vermeld te worden. Terwijl onze roeijers, achter in de boot geplaatst, dezelve met kracht in de rijstvelden deden loopen, greep een onzer de halmen en trok ze binnen boord, en dan ſloeg de andere daarop met ſtokjes, om er de korrels te doen uitvallen. De halmen zitten digt bij elkander, en zijn zoo wél geladen, dat wij ſoms in een kwartier uurs ons vaartuig konden vullen. Onze *Indianen* dischten ons de rijst vervolgens in water gekookt of onder de asch geroosterd op; maar wij vonden de ſpijze, hoe dan ook toebereid, altijd zeer ſmakelijk. Wanneer wij dus het geluk hadden, dat wij des avonds bij dit geregt eenig ſtuk wildbraad en een glas rum konden voegen, liet ons maal niets te wenſchen over, en wij bleven dikwerf bij het vuur van onze veldhut tot laat in den nacht zitten kouten.

Doch niets was voor ons zoo verrukkelijk, als het ſchouwſpel, dat het opkomen der zon ons aanbood. Dan zag men overal leven en beweging — de plantenwereld ſchitterde met de prachtigſte kleuren, en de dieren drukten, elk op zijne wijze, het genoegen uit, dat de terugkomst van het zonnelicht hun veroorzaakte. Maar zoodra de mensch op dit tooneel verſcheen, werd deze vreugde, dit leven vervangen door droefheid en dood. Gewoonlijk was het meer op dit uur bedekt door eene menigte zwanen, eenden, talingen en andere watervogels, die de eerſte ſtralen der morgenzon met veelſtemmig wanluidend geſchreeuw begroetten. Aan de boorden van het meer bragten de *Indianen* hunne booten dan in gereedheid, om de inzameling van rijst te doen, en de jagers ſtonden met hunne vuurwapenen in de hand, wachtende op een gunſtig oogenblik, om op hunne prooi aan te vallen. Het gejuich der vreugde verwisſelde weldra met klaagtoonen, en daarop volgde eene lange ſtilte, die ſlechts nu en dan werd afgebroken door de ſidderende beweging der vleugels van de verſchrikte vogels en door het losbranden der jagtgeweren. Zoodra men het eerſte ſchot hoorde, verhief zich van de oppervlakte der wateren eene lange krullijn, zwart, rood, wit of helder blaauw, naar gelange van de verſchillende groepen vogels, die dezelve uitmaakten. Eerst zweefden die waterbewoners op eene grootſche wijze boven onze hoofden, maar namen vervolgens de vlugt naar de bosſchen of naaste bergen. Van tijd tot tijd geraakte een ongelukkige gekwetſte, wien de krachten begaven, van den troep af, en viel dood op den oever neder. Maar niet alle vogels vlogen te gelijk uit het water op; de ſtoutſten, of misſchien de traagſten, bleven zich vermaken, zonder zich te verontrusten om het vertrek van hunne makkers, tot dat zij, door de jagers in de booten verontrust, en bemerkende, dat de plaats niet meer te houden was, het water ook verlieten, en door verſneld vliegen zich bij de menigte der vlugtenden zochten te voegen.

Evenwel zijn het lood en de pijl der menſchen niet de eenige vijanden, welke de watervogels alhier te vreezen hebben; de *alligators* of *kaimans* doen hun bovendien ook den oorlog aan. Wij ſtonden verbaasd over de vraatzucht dezer gedrogten. Geen vogel wordt geſpaard, wanneer hij onder het bereik van het verſchrikkelijk dier valt, dat allerlei listen gebruikt, om zijne prooi te vermeesteren. Men zou zeg-

gen, dat de woede van dit geſlacht zich alleen of inzonderheid bepaalt tot het pluimgedierte. Gedurende onzen togt zijn wij meermalen onmiddellijk deze monſters voorbijgevaren, zonder dat zij eenige poging deden, om ons aan te vallen. De *Indianen* hebben ons verzekerd, dat de meesten zich tegen de menſchen niet woest en vraatzuchtig toonen. Inderdaad, wij hebben het met ontzetting aanſchouwd, hoe kinderen zich vermaakten met hun op den rug te ſpringen, en dan weder in hunne van uitgehoolde boomſtammen vervaardigde ſchuitjes ſtapten; terwijl de *alligators* evenwel aan dezelven geen kwaad zochten te doen.

HOE GEDRAAGT MEN ZICH BEST NA DE CHOLERA?

Offchoon mijne lieve HILLETJE voor meer dan een leek in het geven van geneeskundigen raad mag gehouden worden, en door wijlen onzen beroemden Geneesheer PAULUS BARBETTE met zijne *godtvrugte en zeer waardige huysvrouwe* zeker in gelijken rang geſteld, en met den titel van *Ondergeneesmeester (opdat ik zoo uit boertheydt ſpreke*, zegt BARBETTE in zijne *Genees-oefening*, *Amſt.* 1669. bl. 23.) zoude zijn vereerd geworden, moet ik te harer eere zeggen, dat zij volſtrekt niet eigenwijs is, als velen harer getabberde en ongetabberde kunstbroeders, gepatenteerde of ongepatenteerde d..dll....s.

Onze Meester WIJBRAND mogt er ſoms wel een voorbeeld aan nemen; want nu die van de boeren den bijnaam van *den fulpen Vlijm* heeft verkregen, omdat hij zoo zacht ſcheert en kiezen trekt, zoo hij zegt, zet hij de borst geweldig op, wanneer, bij de eene of andere kunstbewerking van meerdere beteekenis dan zijn dagelijksch werk, men hem voorſtelt, nog iemand van meerdere ondervinding te raadplegen.

Ik val niet laag op den man, omdat hij eigenlijk niet buiten de grenzen onzer oude zeven Provinciën is geweest; dit zij verre. Integendeel, ik heb geen grooter vertrouwen in Doctor SNEL, die eens heen en weêr naar *Parijs* is geweest, en wederom te huis was, toen wij dachten, dat hij te *Parijs* pas ingerigt zoude zijn, en bij eene ontmoeting, welke ik met hem had, bleek, waarlijk niet zoo veel van *Parijs* en deszelfs inrigtingen te weten als ik, die het ſlechts

uit den platten grond ken en naar hetgeen ik er van gelezen heb. — Dat ik dit bij deze gelegenheid mag aanmerken: het is mij altijd voorgekomen, dat, wie van vreemden iets wil afzien en leeren, om bij de zijnen er nut mede te doen, wat langer behoorde te blijven; ten zij men vond, dat men eigenlijk dáár niet veel meer weet dan bij ons, hetgeen zeer wel mogelijk is: echter beſtaat in zulke plaatſen altijd ruimer gelegenheid ter verkrijging van ondervinding, en deze doet men binnen geene zes weken op. MACHIEL STOFFEL, onze kastelein en voerman, zoude deze verkeerde wijze van zien en handelen zeker op rekening der ſnelwagens (*diligences*) ſtellen, op welke hij, deze met de ſnorwagens, (wel te verſtaan, wat de afbreuk betreft, die beide hem doen) voor een en hetzelfde houdende, zeer gebeten is. Hij zegt, het rijden in dat tuig en op de ſtraatwegen is oorzaak, dat vele menſchen zich niet meer bedaard gedragen en zoo woest naar vrijheid jagen; zichzelven voorbijrijdende, zoeken, wat zij eigenlijk niet behoefden te zoeken. Op eenen zandweg en in eene huifkar heeft de mensch veel meer tijd, om geregeld en gemakkelijk te kunnen denken, en, ten gevolge van dien, met meer overleg te handelen. 't Is voor het heil der menſchen te wenſchen, dat de Vorſten de invoering der ſtoomrijtuigen niet zullen gedoogen; want wanneer dat dolle rijden eens algemeen in zwang kwam, zoude men in die ſoes niet meer kunnen onderſcheiden, wat altijd met onderſcheiding behoort bejegend te worden. Men zoude troonen en altaren voorbijrennen; en die nu nog met verdrag daarheen rijden, zouden, in de door niets te ſtuiten vaart der ſtoomrijtuigen, omverre geworpen en medegeſleept worden. Ik ben geen voerman, die er belang bij heeft, maar huiver op het denkbeeld van zulk eenen bajert van verwarring. Ik laat voorts deze oordeelvelling van MACHIEL voor hetgene zij is, en ſchrijf er veel van toe aan 's mans zwartgalligheid, waardoor men aan nieuwe uitvindingen veeltijds het goede over het hoofd ziet en verkeerde gevolgtrekkingen maakt.

Doch, waar dwaal ik heen! Het is een lastig gebrek met zulke uitweidingen. Openhartig van natuur zijnde, kan ik niet nalaten, mijnen Lezeren met deze mijne fout bekend te maken. Ik doe mijn best, mij te verbeteren; het gaat mij hierin echter als meer anderen, de voornemens zijn goed, maar de uitvoering!... Laat ik te mijner verontſchuldiging mogen zeggen, (wie tracht niet naar een vijgeblad?) dat ik, in den

letterlijken zin des woords, een *homme muſard* ben, die weinig om handen heeft; en nu ſchijnt mijne tong, en, omdat ik tot alle Lezers van dit Tijdſchrift niet ſpreken kan, mijne pen bij repreſentatie, het evenwigt te willen herſtellen. Ik meen ook van eenen Profesſor gehoord te hebben, (en dier Heeren woorden lijden geene tegenſpraak) dat het ſpreken zeer gezond is, en de Profesſoren in de vacantiën, wanneer zij minder te praten en geene ſpreekbeurten te vervullen hebben, bij voorkeur door ziekten aangetast worden. Het was dus zeker uit eene niet genoeg te prijzen en niet genoeg gewaardeerde zorg voor zoo vele dierbare levens, dat in der tijd, door eene wet op het hooger onderwijs, de vacantiën gekortwiekt zijn. Men zegt, dat de Profesſoren toen, en ook nu nog, over deze heilzame verordening te hunnen opzigte, zoo geheel in hun ligchamelijk belang, niet geſticht zijn. Moet de mensch dan toch altijd ondanks zichzelven tot het goede gebragt worden! De vroegere *Belgiſche* ambtgenooten ſchenen dit beter begrepen te hebben; want zij hadden om eene latere vacantie verzocht en — natuurlijk ook verkregen: zij konden dan gaan jagen, wanneer zij door ſpreken hunne longen niet in beweging mogten houden. Profesſor KATZENBERGER, van wien ik de boven vermelde verzekering heb, raadt anders door eene ſlingerende beweging met armen en beenen de longen te gemoet te komen. Waarſchijnlijk zoude het er bij ons eindelijk ook toe gekomen zijn; want op de Militaire Akademie, eene inſtelling van lateren tijd, hadden de Kadets ſlechts in October vrij af, zeker om wat te bekoelen van de inſpanning in de hondsdagen; een tijdvak, hetwelk van de vroegſte tijden af als minder gunſtig voor de ſtudiën ſchijnt beſchouwd te zijn. Maar de tegenzin in kortere en latere vacantiën is vast een oud vooroordeel. In de moerasſen moge het bij ſcheerling of dolle kervel tieren en wortel blijven ſchieten; in het vrijzinnig *België* kon het natuurlijk geen ingang vinden. Het is mij, die geen Profesſor ben, (hetwelk men trouwens uit mijne redenering wel zal opgemerkt hebben) en dus het voorregt niet geniet, dagelijks mijne wijsheid gedurende eenige uren te kunnen laten luchten, volſtrekt noodig, mij een weinig te ontboezemen, vooral wanneer mijne woorden door den vloed der redenen mijner lieve HILLETJE dikwijls langen tijd teruggedrongen zijn. Vergeef het mij dus, lieve Lezer! dat, wanneer ik aan den ſlag kan komen, het ſoms magtig overvloeit; doch het is niet anders:

hadden onze rivieren derzelver vrijen loop mogen behouden, waren zij niet als gepend tusschen dammen en dijken, het water zoude soms over de boorden treden, maar zulke vervaarlijke overstroomingen zouden wij niet hebben, als waarvoor wij thans dikwijls beducht zijn. Ik verzeker u, het is wat te zeggen, wanneer het water onze benedenvertrekken bedreigt, en mijne bezorgde HILLETJE gelast op te breken! Gij zoudt u verbeelden in een kamp te zijn, zoo wel wat drukte als orde betreft, en gij zoudt geen ledige toekijker mogen blijven. Ik moet echter te harer eere zeggen, dat zij tevens zoo wél voor de proviandering zorgt, dat men haar die eener vesting wel kon toevertrouwen, en ik maak mij sterk, dat de schatkist er beter bij zou varen, dan bij de zorg van vele Heeren aannemers. Mijne HILLETJE zou echter van geene schatkistbiljetten willen weten; want, zegt ze, klinkende munt is de ziel van de markt, en die met geld in de hand koopt, kan altijd wat afdingen, terwijl hij, die op tijd koopt, altijd bij moet passen. Waarlijk, zij verdiende eene plaats op de Rekenkamer. Zij verstaat mede de kunst, om onnoodige posten zonder rooden inkt te schrappen.

Maar, ik heb eigenlijk van den beginne af slechts willen zeggen, dat mijne HILLETJE, wanneer zij in het geneeskundige hulp behoeft en zelve geen raad weet, hare toevlugt neemt tot een harer bloedverwanten, die in eene naburige stad de Geneeskunst uitoefent. Zij schijnt groot vertrouwen in hem te stellen, en verklaart het voor laster, dat de ambtenaar van den civielen stand het sedert zijne komst aldaar drukker zoude hebben dan vroeger. Zij zegt, die ambtenaar moet immers ook de geborenen opnemen; en waarom is hij zoo achterdochtig, dat elk kind door de baker in zijne tegenwoordigheid moet losgemaakt worden? Gekheid! zegt ze; welke jongen zoude in ons vaderland voor een meisje willen doorgaan? Een laffe ULYSSES mogt door een' koopman in galanteriewaren verschalkt worden door het aanbieden van wapen-speelgoed; de *Hollandsche* meisjes zouden met zulk eenen onder haar verdoolden jongen niet zoetelijker omspringen dan de kraaijen met hunnen versierden medevogel. En wat meer zegt, heeft de doodgraver niet bij de Regering aangehouden om verhooging van traktement, dewijl het hem tegenwoordig zoo schraal gaat?

Welligt is men begeerig te weten, welke soort van een

man die Doctor VROET is; want de indruk der woorden hangt dikwijls veel van den perſoon af, en het is mogelijk, dat men van onzen neef wel iets meer zal hooren. Het zal ſtraks blijken, dat mijne HILLETJE de kunst van vragen bezit; en dewijl zij, als eene ſchrandere vrouw, er zich op verſtaat, iemand als ongemerkt tot antwoorden te dwingen, zoo houde ik mij reeds vooraf verzekerd, dat neef, ondanks zijne drukke praktijk, HILLETJE's vragen beantwoorden zal. Ik kan niet ontveinzen, dat de bijgebragte redenen, (ik meen in het *Darmſtadſche*) om de vrouwen den toegang tot de openbare beraadſlaging der Staten te ontzeggen, mijne goedkeuring wegdraagt; maar aan den anderen kant is het mij dikwijls voorgekomen, dat eene vrouw, aan elke der ſectiën in de Staten-Generaal toegevoegd, van niet weinig nut zoude zijn, vooral om inlichtingen aan de Ministers te vragen. Ik geloof zij alleen zoude het der Excellenties moeijelijker maken dan thans alle afdeelingen te zamen, al ſtaan zij ook als een eenig man tegen den Minister met verzoek om inlichting. De Dames zullen uit deze redenering zien, dat ik te haren opzigte zeer liberaal geſtemd ben; offchoon anders in mijn huis, onder mijne HILLETJE, het monarchaal beginſel gehuldigd wordt, of liever de Legitimiteit heerscht. Men mag eigenlijk bij haar van beginſels niet ſpreken; zij wil daden, en bij haar is onderwerping de eerſte burgerpligt. Van al dat praten, zegt zij, komt niets; handelen moet men. Zonder *ondergeſchiktheid* geene *orde*, en zonder *orde* geene *gelukkige* en *ware vrijheid!* Al het andere is ſlechts klatergoud, waarmede men gekken en kinderen begoochelt en de fortuinzoekers hunne beurs ſpekken. Zij leeft dezen regel ook getrouw na; want, indien gij bij de groote ſlagt in de keuken kwaamt, zoudt gij met verwondering vragen: zijn hier zoo vele vrouwelijke wezens bijeen? terwijl men uit de doodſche ſtilte het tegenovergeſtelde zoude vermoeden. Alleen bij het ophangen der wasch mag de tong haren vrijen teugel vieren; want daardoor wordt het bloed van het hart naar de uitwendige deelen gedreven en de handen meer rad. Te regt heeft dus reeds de wijze Zoon van SIRACH gezegd: *Waar geen omtuining is, daar wordt de bezitting geroofd, en waar geen vrouw is, daar dwaalt de man zuchtend om.* (Hoofdſt. XXXVI: 27.)

Terwijl dus HILLETJE wil, dat men den mensch uit zijne daden moet leeren kennen, en de Dichters zeggen, dat

men den leeuw aan zijnen klaauw herkent, zoo blijkt uit het geſchrift zelve van mijnen neef den Doctor, wie hij eigenlijk is. Moeijelijk zoude het mij ook vallen, hem op zijne plaats te zetten. Dit zoude den grooten Artſenzifter beter vlijen, die, zoo ik hoor, in eene onzer aanzienlijkſte ſteden, er eene vervaarlijke wan op nahoudt, en zijne kunstbroeders ongenadig, als de tarwe, zift. Of hij wezenlijk de kunst verſtaat, de bloem van het kaf te ziften, daar verſta ik mij niet op. Men zegt, dat hij wat driftig met de wan omgaat, en bij dit werk, wanneer het van zelve ſterk ſtuift, zich nog van een' bril bedient, wiens glazen door de beſmetting wat aangeſlagen ſchijnen. Eene groote opſchudding maakt dit onder de kunstbroeders, vooral onder de jongeren, die wat voorbarig in hun oordeel, het oordeel zich op den hals halen. Dat de man niet mak is, daar kan de beſtrijder der Vaccine een woord van medeſpreken.

Ik heb er, wat mij betreft, en vooral voor mijnen neef, vrede mede; ik geloof niet, dat hij zich *ontijdig* iets zal laten ontvallen, waardoor hij den kunstbroeder ergernis of aanſtoot zou kunnen geven. Mijn neef is een looze vogel, en in zulke gevallen nog al voorzigtig; hij laat zich over onderwerpen, die hij *vooraf* weet, dat niet met zekerheid kunnen beſlist worden, zoo als b. v. de beſmettelijkheid der *Cholera*, niet uit. Hij hinkt daarom niet op twee gedachten: wanneer het waarheid en regt geldt, zoude eene geheele ſchreeuwende ſtad hem niet tot zwijgen brengen. Al ligt men de venſters uit, al neemt men de pannen van de daken, om den groenen Ezel te zien, hij zoude zeggen, het zijn geverwde pooten, en WESSEL is niets meer dan een nieuwaangekomen kwakzalver, die door zijne opgeſmukte beloften de ſtad in beweging bragt. Bij dergelijke twisten heeft hij wel eens de gewoonte, met den reeds genoemden SIRACH te zeggen. *Als de een bouwt en de ander afbreekt, wat winnen zij er bij, dan moeite?*

Terwijl nu mijne vrouw, in goede verwachting zijnde, het rijden voor haar minder raadzaam achtte, dewijl, bij gemis van doorgaande ſtraatwegen in onze provincie, onze kleiwegen in den wintertijd of te ſlecht of te hobbelig zijn, zoo wendde zij zich bij geſchrifte tot neef den Doctor. Dit ſchrijven heeft een antwoord uitgelokt. Door een gunſtig toeval ben ik het magtig geworden. Wat ik echter bidden

mag, men verrade mij toch niet! Ik reken inzonderheid op uwe beſcheidenheid, lieve Lezeresſen! van welke men zegt, dat een groot geheim beter zoude kunnen bewaard worden, dan..... Indien gij mij verklaptet, ik zoude u niets meer kunnen mededeelen. Ik zal nu zien, hoe gij over mijne bijdragen denkt. Uw oordeel, door mij als dat van mijne HILLETJE geëerbiedigd, zal mij ten rigtſnoer voor het vervolg zijn.

„ Lieve Nicht! Ik moet zeggen, gij verſtaat de kunst, om in ééns veel te vragen. Ik mag er wel driemaal toe gaan zitten, om u te ſchrijven. „ Welk eene leefwijze zal men behooren in acht te nemen na het ophouden der *Cholera*, of zij ſoms zich weder verhief? Hoe denkt ge over het Magnetismus, om hetzelve in ziekten te conſulteren? Welk is uw gevoelen over de herhaling der inenting met de koepokſtof?" enz. enz. enz. Ik kan mij verbeelden, hoe neef ſomwijlen aamechtig is, of over engborſtigheid klaagt, wanneer hij voor de vuist op uwe vragen moet antwoorden. Ik heb gelukkig tijd, om mij te kunnen bedenken, en van uwe inſchikkelijkheid verwacht ik, dat ge 't mij ten goede houdt, zoo ik alle uwe vragen niet op ééns beantwoorde. Anders zijn uwe verzoeken mij eene wet. Ik weet hier in den omtrek geen grond, die zulke heerlijke doperwten geeft als de uwe, en wat gij aan uwe gerookte ribben doet, draagt de bewondering van geheel mijn huisgezin weg; het is onuitputtelijk in uwen lof. Ik moet, ondanks deze aangename herinneringen, zeer kort zijn; en tusſchen ons mag wel eenig onderſcheid zijn, gij namelijk in het *uitvoerig* vragen, ik met *beknopt* te antwoorden. Te mijner verontſchuldiging moge nog ſtrekken, dat, ſedert de belasting op de paarden, die eene Excellentie als een voorwerp van *weelde* voor ons geliefde te beſchouwen, ik er een heb moeten affchaffen; dit is thans kreupel; ik moet nu loopen, en dezen verloren tijd op u verhalen. — Beste Nicht! Toen die Excellentie de wet maakte, heeft hij zeker, bij de weelde, om zichzelven alleen gedacht. Waarlijk, die den ganſchen morgen voor dertig centen per viſite langs 's Heeren ſtraten gedraafd heeft, rijdt 's middags niet uit weelde naar de boertjes. Ik hoor, dat de tegenwoordige rekkelijker over ons denkt. Ik wensch van harte, dat de wet ſpoedig ter tafel mag komen; want, daar de tegenwoordige tijd nog al verkoudheden en zinkin-

gen medebrengt, en welligt vele Leden der Staten-Generaal ook met deze plagen gekweld worden en gaarne ſpoedig geholpen zijn (dit gaat met eene koets ſpoediger, en is met meer *honneur* voor den patiënt vergezeld), zoo zullen zij veelligt wat beter omtrent ons geſtemd zijn en geene bedenkingen maken, en vooral Zijne Majesteit omtrent dit artikel te onzen behoeve niet verzoeken, de wet nog eens *in overweging te willen nemen.* Daardoor zoude de tusſchen Meester VLIJM en uwen kastelein afgebrokene goede verſtandhouding weder kunnen herſteld worden; want Meester VLIJM zal als Chirurgijn niet meer een voermanspatent behoeven, om de wet op de paarden te ontduiken, hetgeen MACHIEL STOFFEL hem zeer kwalijk neemt, offchoon hij er geen nadeel bij lijdt en alleen de ſchatkist door Meester VLIJM te kort wordt gedaan. Maar MACHIEL STOFFEL heeft reeds meermalen, wanneer ik bij hem ſtalde, gezegd: „Ik kan die verheffing van zulke menſchen niet uitſtaan; en wanneer mijn oudſte jongen ſlechts iets meer verſtand toont dan onze domme ſchaapherder, ſla ik hem de beenen ſtuk, wanneer hij Chirurgijn wil worden. Hij mogt nergens anders goed voor zijn, dan mag ik het lijden; maar dan wil ik er nog geen Meester van fokken, maar mag hij Velddoctor worden." — Lieve Nicht! wat zegt gij van zulken dunk over de kunst? Doch mijn brief moet ten einde ſpoeden, en ik kan kort zijn. Wat de vrees omtrent het terugkomen der *Cholera* betreft, de tijd zal het leeren; tusſchen vrees en hoop verkeeren, is voor den ſterveling vaak zeer nuttig: het doet wijs en voorzigtig leven, en brengt van zelf tot den leefregel, welke het meest tegen allerlei ziekten beveiligt, en dus ook tegen de *Cholera.* Voor het overige, wilt gij *wel leven*, *wel ſterven*, ik weet u geen' beteren gids daartoe aan de hand te doen, dan het werkje van VOSMAER, onder dien titel bekend. (*) Doe er voor u en de uwen winst mede, en God zegene den arbeid van dien verdienſtelijken man, ook nog na zijnen dood, voor velen! — Vaarwel!"

„P. S. Neef kan wel weder visſchen, mits de voeten goed warm houdende. Uw visch doet voor de ribben niet onder."

(*) *De kunst om lang te leven en wel te ſterven.* Door J. VOSMAER. *Haarl.* bij V. LOOSJES.

DE VERANDERDE PUBLIEKE OPINIE IN EUROPA TEN AANZIEN DER HOLLANDERS EN BELGEN.

Niets leert meer, dan de tijd. Zaken, die lang verborgen waren, ſtelt hij meermalen in het licht; dikwijls verdedigt hij het regt krachtiger, dan de welſprekendſte betoogen; vaak verheft hij degenen, die in de ſchatting van anderen, onverdiend, gezonken waren, en brengt hij tot zwijgen, die niet ophielden, hen te miskennen en te lasteren. Zoo immer, dan voorzeker is dit een en ander blijkbaar geworden in opzigt tot de denkwijze der volken over de *Hollanders* en *Belgen*, van welke men, jaren achtereen, de eerſten meestal alom hoorde verlagen, de laatſten nu en dan ten hemel toe verheffen. De *Hollander*, hij mogt *Frankrijk*, *Duitschland*, *Engeland*, *Zwitſerland*, *Italië*, *Amerika* doorreizen, ſchier overal zag hij zich achter den *Belg* geſteld, en maar al te bezwaarlijk was het hem, de misleide bewoners dier landen tot andere gedachten te brengen. Zoo zeer was hun oordeel verward en verduisterd door zoogenaamde liberale Dagbladen andere ſchrijvers, wier dagelijksch bedrijf het was, der *Hollanderen* zaak te ſmaden, die der *Belgen*, integendeel, te verdedigen.

Men is, door het niet in eigendom bewaren van zulke dagbladen, die, jaren achtereen, er ſteeds op uit waren, de publieke opinie over ons en de *Belgen* te bederven, niet altijd in de gelegenheid, de uitſpraken nogmaals te doen hooren, die zij over beide deden; anders ware het niet onaardig, en, ter voorkoming van verder bedrog, niet onnut, deze te verzamelen, en ze nogmaals wereldkundig te maken. Inderdaad, men zou het ongeloofelijke vernemen; vernemen, met hoe groote onbeſchaamdheid vele Schrijvers de pen voerden; vernemen, hoe bijna elke hunner verzekeringen door de uitkomst gelogenſtraft is geworden; vernemen, in één woord, dat die uitkomst juist het tegendeel bewezen heeft van hetgene zij, zoo lang, beweerd hebben.

Maar hebben wij het noodig, de taal dier dagbladen nogmaals te hooren? Daartoe kennen wij haar immers te goed, en ligt zij ons te diep in het geheugen. Wij weten het, hoe verkeerd men, bijna algemeen in *Europa*, over ons en onze voormalige landgenooten oordeelde, in opzigt tot *be-*

ſchaving, *onbaatzuchtigheid*, *vrijheidszin* en *dapperheid*, de hoofdpunten, tot welke wij ons thans wilden bepalen.

De *Belgen*, het was uitgemaakt, en de een baauwde en ſchreeuwde het den anderen na, muntten uit door *beſchaving*. Bij hen bloeiden wetenſchappen en kunſten; in deze ſtonden zij gelijk met de meest beſchaafde natiën; ſteeds voorwaarts ſtrevende, ſpreidden zij eene bijzondere mate van ontwikkeling van geest ten toon; bij hen vond men die gemakkelijkheid en losheid van handelen, die kieschheid in den omgang, die fijnheid van zeden, die geestigheid, dat alles, wat den meer beſchaafde van den meer ruwe zoo aangenaam onderſcheidt. Vroeg men voor dit een en ander bewijs, men had het niet, en kon het, trouwens, ook niet hebben, want eigene Schrijvers, ten minſte van eenigen naam, bezaten de *Belgen* niet, zoo arm in dezen, dat zij hunne drukkerijen door nadrukken, inzonderheid van de nieuwst uitkomende *Franſche* ſchriften, moesten gaande houden. Alleen men wees u op hunne dagbladen, als op het *non plus ultra* van alle wijsheid en beſchaafdheid, niet eens bedenkende of wetende, dat de beste artikelen meerendeels door, in *België* zich gevestigd hebbende, *Franſchen* geſchreven werden. In het kort, waar of onwaar, bewezen of onbewezen, men hield ſtaande, dat de *Belgen* een volk uitmaakten, waardig onze tijden; dat zij althans de *Hollanders* verre, zeer verre in verſtandsontwikkeling vooruit waren, en niet met dezen in vergelijking konden gebragt worden. De *Hollanders* toch behoorden tot de Middeleeuwen. Bij hen geene, althans geringe, beſchaving, die naauwelijks dien naam verdiende. Plomp, ruw, gevoelloos voor het ſchoone, werkten zij de geestverheffing, die de *Belgen* bevorderen wilden, gedurig tegen. Met hen, dat kruipende geſlacht, kon men niet voort; zij hielden zich ſteeds, en, in ſommige zaken, nog niet eens altijd, op dezelfde hoogte, waarop hunne vaderen ſtonden; het was te vergeefs, hun de hand tot vooruitgang te bieden; zij waren en bleven dezelfde, zich alleen met koopbedrijf en winstbejag vergenoegende, en niets hooger achtende, dan hunnen afgod, het geld, hun waardiger, dan alle uitvindingen en de bloei der letteren. Neen, in *Europa* behoorden zij niet t' huis, en weinig ſcheelde het, of men rangſchikte hen onder de horden der Barbaren, bij wie het aan alle beſchaving ontbreekt. Het bewijs voor dit alles? ja, dit had men niet! en hoe kon het ook de vreem-

delling hebben, bij de minder algemeene bekendheid met de *Hollandſche* taal en inſtellingen? Vruchteloos zou het alzoo geweest zijn, op de *Hollandſche* ſchriften, bij name op de werken van zoo vele Dichters, als welke, zoo wel met betrekking tot derzelver aantal als hoedanigheid, elk land vereeren konden, heen te wijzen; — vruchteloos, op de verlichte Godsdienstkennis, alom in *Holland* verſpreid; op de inrigtingen van wetenſchap, kunst, ſmaak en weldadigheid, niet altijd door den Staat, maar veelzins door de vereenigde pogingen en op kosten van bijzondere perſonen daargeſteld, meerendeels tot den zoo zeer veroordeelden koopmansſtand behoorende; op de ſcholen, en hetgene er beſtendig voor gedaan en gearbeid werd; op de verſtandsontwikkeling, die men, zelfs bij de lagere volksklasſe, alom aantrof, opmerkzaam te maken; — vruchteloos ware dit alles geweest; het was dus, en bleef zoo, *Holland* was een onbeſchaafd land, en ſtond, als zoodanig, op niet zeer veel hoogeren trap, dan *Spanje* en *Portugal*. — Maar nu, wat zegt men nu in *Europa*, nadat de ſcheuring tusſchen *Holland* en *België* heeft plaats gehad, en zij ruim twee jaren geduurd heeft? De oogen van vele zijner bewoners (niet van alle, want in alle landen zijn Liberalen, die niet zien *kunnen*, en ook niet zien *willen*) zijn geopend; en eindelijk, zonder dat de *Hollander* veel ſprak of ſchreef, maar alles aan den tijd overliet, ziet en erkent men, dat men, door de ſchandelijkſte misleiding, meest der Dagbladſchrijvers, gedwaald heeft. Thans weten zeer velen, wat van de *Belgiſche* beſchaving te denken; dat zij, bij degenen, die er zich, in *België*, het meest op laten voorſtaan, in niet veel meer beſtaat, dan in eene zeer onvolkomene naäping van *Franſchen* denktrant, *Franſche* zeden, *Franſchen* zwier, *Franſche* oppervlakkigheid; dat, overigens, de volksmasſa's van dat land in diepe onwetendheid verkeeren, zoo groot, dat duizenden bij duizenden lezen noch ſchrijven kunnen; dat men alle inrigtingen, door het vorige Gouvernement tot hare veredeling daargeſteld, vernietigd, de ſcholen, op priesterlijk gezag, geſloten heeft, en dat het nuttelooze moeite zijn zou, de domheid te verbannen, waarin ouderdom en jeugd opzettelijk gehouden worden. Nu begint men te erkennen, dat *Holland*, hetwelk geen Ministers, Afgezanten en Legerhoofden bij vreemden heeft te bedelen, *België* in beſchaving verre vooruit is, en zulks toont door de ſtandvastigheid, bedaardheid en vaderlandsliefde, waarmede het zijne regten,

Europa ten voorbeelde en ten ſpijt, weet te verdedigen en te doen gelden. De verachting voor *Holland* begint van lieverlede, onwillekeurig, in achting te verkeeren, en men zegt het nu openlijk, dat eene gelukkige verbroedering van dat land met *België* eene volſtrekte onmogelijkheid was, dat eene Conſtitutie, voor het eerſte geſchikt, voor het laatſte, als nog te weinig beſchaafd, onmogelijk berekend kon wezen.

Wat de *Belgiſche onbaatzuchtigheid* betreft, deze was, vóór weinige jaren, in *Europa* boven tegenſpraak. Van alle overdrevene geldzucht vreemd, wenschten de *Belgen* ſlechts den bloei hunner fabrijken en van den landbouw, zonder hunnen noordelijken broederen den voorſpoed eens handels te benijden, waarin deze hun beſtaan meenden te moeten zoeken en vinden. Met naauwgezetheid betaalden zij de belastingen, offchoon hooger, dan in *Holland*, opgevoerd. Om posten was het hun zoo zeer niet te doen, die zij, zonder daarom naijverig te zijn, meerendeels aan de *Hollanders* zagen wegſchenken. *Antwerpen*, ja, bloeide, maar alleen door de kracht der omſtandigheden, geenszins ten koste van *Hollands* welvaren. De *Belgiſche* ſteden werden vergroot; het land verfraaid; de wegen, tot bevordering van handel en nijverheid, vermenigvuldigd; de huizen rezen in waarde; *België* was *België* niet meer: men erkende dit; maar voor *Holland*, het geliefde *Holland* werd, gelijk men tevens beweerde, nog oneindig meer gedaan. Wat dan? Ja, dit wist men niet! Evenwel, na alles, wat van de *Hollandſche* zijde gezegd en bewezen werd, had men juist het tegendeel kunnen weten; men had kunnen weten, dat *Holland* en zijne koloniën aan den bloei der *Belgiſche* fabrijken werden dienſtbaar gemaakt; dat de buitenlandſche waren beſtendig meer bezwaard werden, opdat *Holland* verpligt zou wezen, de *Belgiſche*, uitfluitend, te verbruiken; dat de *Hollandſche* handel, door het gemis zijner vrijheid, dagelijks meer bedorven werd; dat *Holland*, ook naar de eigene verklaring des Gouvernements, door cijfers geſtaafd, het grootſte deel der lasten droeg; dat de taal der meeſte zuidelijke Afgevaardigden in de Staten-Generaal geſtadig den toeleg uitdrukte, om *Holland* te verlagen en *België* te verheffen: dit, en nog zoo veel meer, had men, ten bewijze der *Belgiſche* baatzucht, kunnen weten; maar men wist het niet, of veinsde al-

thans het niet te weten, eenmaal gewoon geworden, naar de verzekeringen der meeste Dagbladſchrijveren te luisteren, en, met dezen, *Holland*, onverhoord, te veroordeelen. Dit land, was het, wordt door een kleingeestig, ſchraapziek, geldgierig, eeuwig klagend en morrend volk bewoond, dat van de vereeniging alle voordeelen trekt, en er ſteeds op uit is, het broederland te gronde te rigten. Alzoo dacht, ſchreef men over *Holland*, dat alvast, verlangend, naar den tijd zijner regtvaardiging uitzag. — Die tijd, jaar aan jaar noodzakelijker geworden, verſcheen eindelijk, door den opſtand der *Belgen* zelve, die dengenen in *Europa*, die nog zien konden en wilden, al ſpoedig deed bemerken, hoezeer zij zich in hunne beſchouwing der *Belgiſche* en *Hollandſche* baatzucht hadden laten misleiden. Het eigen *Belgisch* beklag, dat *Holland* en zijne koloniën, door de affcheuring, voor het uitſluitend verbruik der *Belgiſche* fabrikaten onherſtelbaar verloren waren; de erkentenis der *Belgen*, dat hun handel, na de affcheiding, niet meer was, noch zijn kon, wat hij, tijdens de vereeniging, geweest was, en had moeten wezen; hun gejammer, dat de belastingen, na hunne omwenteling, nog veel ondragelijker waren geworden, dan toen zij met *Holland* vereenigd waren; het zoo vurig jagen naar bedieningen en posten, en zulks allermeest door de helden der revolutie, die niet opgehouden hadden te beweren, dat de *Hollanders* alleen deze kunst verſtonden: dit een en ander opende in *Europa* veler oogen, en deed hen beſluiten, dat dan toch de *Belgen*, vroeger, onmogelijk zulk een onbaatzuchtig volk konden geweest zijn, als waarvoor zij zich uitgaven; terwijl de vreugde der *Hollanders* over de affcheiding, en hun voortdurende ſchrik voor elke ſoort van hereeniging, wel ieder eenigzins redelijk denkende moesten overtuigen, dat deze een zoo gehaat juk, als hunne gedwongene verbindtenis met *België*, geen vijftien jaren zoo geduldig zouden gedragen hebben, waren zij zoo baatzuchtig geweest, als waarvoor zij, zoo lang en lasterlijk, waren uitgekreten.

(*Het vervolg en ſlot hierna.*)

DE LENTE.

Ode. (1759.)

Les Odes de KLOPSTOCK *ſont les premières, qui dans le langage moderne de l'* Allemagne *atteignirent à un degré d'élévation, dont l'ode antique, ſurtout celles d'* ALCÉE *et d'* HORACE *ſont les modèles; mais le ſens profond des poéſies lyriques de ce poète devient ſouvent pour le lecteur ordinaire de l'obſcurité, et ce défaut s'augmente encore par le laconiſme de ſon ſtyle et les alluſions fréquentes auxquelles il ſe livre.*

LOÈVE-VEIMARS.

Neen, niet in d' Oceaan der ſferen
Verheft mijn ziel zich; niet waar 't koor
Van de eerstgeſchapenen der wereld, waar de heiren
Des hemels knielen voor den Throon, is thans mijn ſpoor.

Een drop aan d' emmer zij deze aarde:
'k Wil zweven, knielen binnen haar gebied.
Hozanna, Heere! 't is de waarde
Des drops aan d' emmer, dat hij uit *Uw* handpalm vliet.

Toen matelooze wereldklooten,
En heldre ſtroomen lichts, en 's hemels ſterrenband, (*)
Luid ruiſchend uit Zijn handpalm vloten,
Toen werdt ook gij, o Aard! één drop uit 's Heeren hand!

Een lichtſtroom ruischt; daar is de Zon verrezen!
Een ſtroomvloed ſtort van 't wolkenſtrand
Ter neêr: Orions glans, zijn gordel is in wezen!
Nu werdt ook gij, o Aard! één drop uit 's Heeren hand!

Wie zijn die ſcharen, wie die millioenentallen,
Bewoners van dien drop? Zijn kindren van weleer?
Wie ik? — Meer dan een ſter; oneindig meer dan allen,
Dan 't zevenſterrental, dan 's hemels ſtralenmeir!

(*) De Melkweg.

Maar gij, in goud- en kleurengloed zoo rijk,
Gij, lentewormpje, ſpelend aan mijn zij,
Gij leeft! En mooglijk toch zijt gij,
Ach! niet onſterfelijk?

Ik ging om biddend neêr te knielen,
En 'k ween? Vergeef, vergeef, oneindig God!
Den ſtervling, peinzende op zijn lot,
Dien blik in 't rijk der zielen!

Gij zult dien twijfel mij onthullen,
Die zelf door 't duister doodendal
Mij veilig leiden wilt, mijn lotbeſchik vervullen,
Of 't wormpje, na den dood, ook eindloos leven zal.

Gij, kind der lente, is ſlechts uw wezen
Aan 't ſtofgebied verknocht,
Uit ijdel ſtof gerezen?
O word dan vrij tot ſtof, waaruit Gods wil u wrocht!

Mijn oog, ſtort tranen weer van vreugde!
't Is waarheid, ja! 't geen u verheugde!
Mijn harp, mijn lied, mijn ſtemgeluid
Stort hymnen voor mijn Schepper uit!

De harp met palm omkranst! Ik lofzing God den Heer!
Zijn Godlijke almagt om mij henen
Maakt alles vol van wondren! — Ja, Zijne eer
Heeft ſchooner nooit geſchenen!

Met eerbied ſtaart mijn oog de Schepping aan.
Van U, o God,
o Naamloos God!
Van U, uit U, is haar beſtaan!

De lentelucht,
Het koele, friſſche windgezucht
Dat op mijn gloeijend aanſchijn ſpeelt,
Werd ook door de Almagt Gods der Schepping toebedeeld!

Maar de ademtogt en 't lieflijk vloeijen
Van 't windje ſterft in 't middaggloeijen,
En dikke wolken ſtroomen aan,
En alles maakt voor 's Heeren nadring baan!

Nu zweven, ruiſchen, worſtlen winden:
't Geboomte neigt; de ſtroom heft zich omhoog.
Oneindig God! zoo ooit het ſterflijk oog
Vermag, zoo zal het hier U zigtbaar vinden!

't Geboomte buigt: de ſtroom vlugt ſiddrend heinde en veer:
En ik — ik ſtort niet neêr?
o Heer, o God, oneindig in genade,
Nabijzijnd God! och, ſla me ontfermend gade!

Zijt Gij vergramd, o Heer!
Omdat er nacht rust op Uw wegen?
Neen, Vader, neen! geen twijfel meer!
Die nacht is voor deze aard een zegen.

Hij ſtort verfriſching uit
Op halm en rijzend kruid;
Op wingerd-rank en veldgebied:
Neen, Vader, neen! Gij torent niet!

Nabijzijnd God! hier voor Uwe oogen
Verſtomt geheel 't geſchapen rijk.
Ook 't goudgedekte wormpje is ſtil, is opgetogen:
Hoe! is 't welligt bezield, welligt onſterfelijk?

Ach, mogt ik naar mijn drift U volgen in Uw wegen,
Uwe uitgeſpreide heerlijkheid! —
De nacht wordt digter ſteeds hier om U heen verbreid;
Maar telkens meer bevracht van zegen.

Ziet, ziet gij ginds in heldre ſtralen
Nederdalen
't Blijk van Zijn nabijheid? Hoort
Gij den Heere,
In den donder Zijner eere?
Ziet gij Hem in 't licht, dat uit Zijn handpalm gloort?

Heere, Heere,
Heerlijk en barmhartig zaam,
Lof, aanbidding, eeuwige eere
Zij Uw nooit volprezen naam!

De noodſtorm giert: de donder gromt:
Hoe ruischt het woud als waterſtroomen! —
En thans — hoor, hoe het al verſtomt!
De dikke wolk wordt langzaam opgenomen.

Ziet, ziet ge op nieuw dat blijk van een nabijzijnd God?
Dien ſtraal van vloeijend goud?
De donder roept: Jehova, Zebaoth!
En — eenſlags [kraakt en] rookt het woud.

Maar dit ons hutje niet.
Ontfermend Vader, neen;
Want Gij, Gij-zelf gebiedt,
Dat Uw Verderver ga voorbij ons hutje heen.

Nu ruischt, nu ruischt de lucht van weldaân, van Gods regen!
De grond verkwijnde lang van dorst,
Tot 's hemels wolkſchat openborst
En zich ontlastte in enkel zegen.

Ziet, ziet, nu komt in dreigend donderweder
Jehova God niet langer neder.
Hij komt in lieflijk ſuizen; en omhoog
Welft ſtatig onder Hem zich 's hemels vredeboog.

Naar KLOPSTOCK,
't Hoogduitsch als op den voet gevolgd.

Deze vertolking moet niet worden aangemerkt als proeve eener overbrenging van KLOPSTOCK's *Oden*, die mogelijk voor onze Letterkunde niet wenſchelijk zoude zijn, en waartoe zich de Auteur ook niet opgewekt gevoelt. Zij moet beſchouwd worden als de beantwoording eener tweeledige vraag, door twee vrienden, bij wie het Hollandſche taaleigen op hoogen prijs ſtaat, opgeworpen: *Kunnen de rijke, verheven, krachtige, ſtoute, en ſoms duistere lierzangen van* KLOPSTOCK *in ongedwongen Neêrduitsch worden overgebragt?* En: Zoo ja, *welke maat, welke verſificatie behoort men dan te kiezen ter uitdrukking van den grootſchen en vrijen, maar ſoms wilden en moeijelijken versbouw van het Hoogduitsch?* De Auteur, alzoo geroepen om als Advocaat der Vaderlandſche Litteratuur op te treden, wenschte gaarne zijn pleit te voldingen op dezelfde wijze, waarop een oud Wijsgeer de beweging, welke beſtreden werd, bewees. Hij ſtond op en wandelde. Of hij nu in dit zijn voornemen wel geſlaagd is, moet aan kundige en onpartijdige regters worden overgelaten, aan welke hij zijne weinig beduidende poging bij deze welwillend aanbiedt.

H. J. K.

ZESTAL PORTRETTEN.

IV.

AAN*****

Gij heet een Vorst: — zoo'n Vorst wou ik niet heeten;
Ik ruil mijn huis niet voor uw' weidſchen troon.
Draagt Gij een' diadeem — ik draag een vrij geweten,
En dat weegt ligter dan uw kroon.

Daar ſtaat Ge aan 't hoofd van Vorſten en Vazallen,
Wier wil de breede deur van Janus' tempel ſluit;
En van uw hooge Keizershallen
Gaat voor Euroop de wet des vredes uit.

Wie waagt het nu, der volken rust te ſtoren?
Wie ſlaakt een' band, zoo vast gehecht?
Wie ſchendt een' eed, door Vorſten duur bezworen,
En in uw handen afgelegd?

De dweepzucht durft die ſchennis wagen;
Het ongeloof reikt haar de hand;
En monſters, die naar God niet vragen,
Verkrijgen woord en trouw van U ten onderpand.

Ge ontvangt een' gunſteling van lage plunderaren
Eerbiedig op uw vorstlijk ſlot,
En huldigt, in het Hoofd van ſnoode rooverſcharen,
Geheel het muitziek rot.

Maar — ſpreekt een wettig Vorst van ſtaatswet en verdragen,
Dan ſluit Gij 't oor en zwijgt;
Dan rest miskende deugd alleen een vruchtloos klagen,
Terwijl 't verraad zijn' wensch verkrijgt.

Neen, Rijksmonarch! hoe bang de ſtormen huilen,
En ſtaan we ook hier verlaten van heel de aard',
'k Wil uw paleis niet met mijn boekcel ruilen;
Uw kroon is geen: „heb dank!" mij waard'.

Wie kan uw' rang en grootheid eerbied toonen?
Wie buigt zich voor een ſchaduw neêr?
Als Vorſten ſnood verraad en woeste muitzucht kroonen,
Doen ze afſtand van hunn' roem en eer.

Gij durft het edelst volk miskennen,
Den besten Vorst hoont Gij in 't aangezigt;
Verbond en ſtaatsverdrag en eed en trouw te ſchennen,
Wanneer 't belang beveelt, — dit alles valt U ligt.

Neen, Heerſcher! neen, dat zijn geen Vorſtendaden.
De brave burger gruwt er van!
Ik wil uw ſchuld niet op mijn' ſchedel laden.
Voorwaar, dat doet geen eerlijk man!

Laat kroon en ſtaf en purp'ren tooi U ſtreelen,
Biede oproer en geweld der muit'ren hulde U aan;
Hier wil ik in uw magt niet deelen,
Daarboven niet, voor U, ter vierſchaar gaan!

V.

AAN *****

Gij heet een Vorst: — zoo 'n Vorst wou ik niet heeten;
Ik ruil mijn huis niet voor uw' weidſchen troon.
Draagt Gij een' diadeem — ik draag een vrij geweten,
En dat weegt ligter dan uw kroon.

Van waar hebt Gij die kroon verkregen?
Hoe werd ze uw wettig eigendom?
Zijt Gij door 't regt ten troon geſtegen,
En hing de trouw U 't purper om?

Neen! door verraad en woest geplonder
Is eens de grond gelegd, waarop uw troon zou ſtaan;
Uw Koningſchap, begroet door d' oorlogsdonder,
Ving met het ſchriklijkst bloedbad aan.

Maar daarom zendt Gij 't kroost van wreede Koningsmoorders
Ter hulp van 't ſnoodst geboeft' der aard',
En acht Gij 't Hoofd van laffe rustverſtoorders
Het bruidsbed van uw Dochter waard'.

Nu blinkt een kroon, door roof verkregen,
Op 't hoofd van Vader en van Zoon,
En 't laagst geſpuis juicht beiden 't welkom tegen
Op d' omgeworpen Koningstroon.

Ziet Gij bij nacht geen moordſchavotten rooken?
Krimpt niet uw hart ineen bij 't wreed vergoten bloed?
En zweven in den droom geen ſchrikb're helleſpoken
U dreigend te gemoet?

Neen, Rijksmonarch! hoe bang de ſtormen huilen,
En ſtaan we ook hier verlaten van heel de aard',
'k Wil uw paleis niet met mijn boekcel ruilen;
Uw kroon is geen: „ heb dank!" mij waard'.

Die kroon is 't erfdeel van een' degen,
Die 't regt verkort en braven 't hart doorboort;
Gij zijt ten zetel opgeſtegen,
Geſchraagd door list, geweld en moord.

Uw' Voorzaat doet Ge als balling zuchten;
Het ſchuim der aard' beurt Gij ten top van eer;
De Godsdienst dwingt Ge uw Rijk te ontvlugten;
De Deugd vindt naast uw' troon geen toevlugt meer.

Neen, Koning! neen, dat zijn geen Koningsdaden.
De brave burger gruwt er van!
Ik wil uw ſchuld niet op mijn' ſchedel laden.
Voorwaar, dat doet geen eerlijk man!

Laat kroon en ſtaf en purp'ren tooi U ſtreelen,
Biede oproer en geweld der muit'ren hulde U aan;
Hier wil ik in uw magt niet deelen,
Daarboven niet, voor U, ter vierſchaar gaan!

VI.

AAN*****

Gij heet een Vorst — wel waard' een Vorst te heeten;
Gij hebt uw' troon op trouw en regt geſticht;
Gij draagt een' diadeem — uw borst een vrij geweten —
Uw hart het reinst gevoel voor deugd en Vorſtenpligt.

De Staatkunst ſprak — het nietigst volk der aarde
Erkent, in ſchijn, U als zijn' Heer;
Gij ſchenkt het voorſpoed, heil, en naam en rang en waarde,
En volksbeſtaan en roem en eer.

Dat zag de Geest des Kwaads. In woede en wrok ontſtoken,
Zweert hij den val van troon en ſtaat;
De Muitzucht, in 't gewaad van 't Regt gedoken,
Huwt ſnoode list aan helsch verraad.

Geen blikſem klieft de kruin van woeste plonderaren,
Geen donder treft het eerloos rot;
Maar als een rots, gegrond in 't hart der baren,
Braveert Gij elken zwaai van 't lot.

Europa breekt zijn' eed. De trouw van Koningrijken
Zwicht voor het laagst belang, dat orde en wet verkracht.
't Geweld bedreigt uw' troon. Geen nood doet U bezwijken;
Gij volgt uw roemrijk Voorgeſlacht.

Miskend, gehoond, vernederd voor heel de aarde,
Wijkt Gij niet af van 't ſchitt'rend ſpoor der eer;
Het onregt grimme U aan, Gij kent en voelt uw waarde,
En knielt voor monſters nooit, maar ſlechts voor de Almagt neêr.

Te land bedreigd, te water aangevallen,
Braveert Gij fier 't geweld van ſtaal en vuur;
Uw edel volk ſnelt aan bij duizendtallen,
En ſtaat rondom de grens, gelijk een kop'ren muur.

Uw wijsheid treedt de ſtaatslist moedig tegen;
Uw kloek beleid ontwricht het ſnoodst verraad;
Uw heldenarm trekt ſlechts voor 't regt den degen;
Uw trouw beſchermt onze eer, behoedt en redt den ſtaat.

Verneêrd Europa! rijs; vertoon uw Vorſtenkroonen,
Wier luister praalt in Noord en Zuid:
Geen kroon als die van Nasſau kunt ge ons toonen;
Niet één ſchiet zulk een' glans van ſtralen uit.

Wat ſchouwſpel, vrij van ijd'le ſchijnvertooning!
Juich, Neêrland! voel de waarde er van.
Uw braafſte burger is uw Koning;
Uw troon behoort den braafſten man.

's Volks liefde kan Hem meer dan kroon en ſchepter ſtreelen;
's Lands heil bereidt zijn' ziel het hoogst genot.
Hier blijft Hij in den lof van alle braven deelen;
Daarboven loone en kroon' Hem God!

OPMERKING. Welligt wekt het bij den Lezer eenige bevreemding, dat *Hollandus*, in No. I—V van deze *Portretten*, een viertal coupletten onveranderd heeft behouden. Men wijte dit geenszins aan armoede van denkbeelden bij eene, helaas! overrijke ſtof, maar merke gedachte coupletten liever aan als het *lijstwerk* — de *zij-*, *boven-* en *onderranden* — waarin de *Portretten* zijn gevat, opdat zij, ook in uiterlijken vorm, des te meer met elkander zouden overeenkomen. Vandaar dan ook, dat No. VI dit poëtisch lijstwerk mist; aangezien deze ſchilderij geheel op zichzelve ſtaat — niets gemeens heeft met de vroeger ten toon geſtelde, en alzoo in dezelfde lijst niet gevat kon worden.

DE ONGUNSTIGE ZIJDE VAN HET MENSCHELIJKE LEVEN, NAAR JACOB CATS.

Hoe onvolmaakt is 't menſchlijk leven!
Hoe vol van jammer en verdriet!
Beproef al wat u vreugd kan geven,
Mijn vriend! gij vindt de vreugde niet. —
Wie kloek is van verſtand, en ſnedig,
Zoodat hij 't land ten dienst kan ſtaan,
Wordt hij in 's rijks belang onledig,
Hij voelt zijn vrijheid hem ontgaan.
Zij, die de hoofſche grootheid willen,
Verkrijgen ketens tot hun lot.
Wie als een dwaas zijn' tijd gaat ſpillen,
Wordt ſteeds veracht, is elk ten ſpot.
Bemoeit men zich met eigen zaken
Geheel alleen — 't verveelt in 't eind.
Wil iemand zich op 't land vermaken,
't Gaat wél, tot dat zijn boomgaard kwijnt,
Zijn wijngaard niet meer vrucht wil geven,
De ſtorm zijn koorn ter neder ſlaat;
Dan wordt hij wars van 't buitenleven,
En zoekt al ligt een' andren ſtaat.

't Schijnt velen ſchoon, als held te ſtrijden,
Te winnen eer- en lauwerkroon;
Maar ach! hoe menig doen zij lijden,
En hoe verbittert dit hun loon!
Een, die in vrede zoekt te leven
En alles toegeeft aan wie vraagt,
Heeft dikwijls reden om te beven
Voor ieder, wien zijn goud behaagt.
Wie handel drijft met verre landen
En op de zee zijn goed vertrouwt,
Beeft, dat de ſtorm zijn ſchip doe ſtranden.
Wie, meer beſchroomd en minder ſtout,
Zijn' kring zoo ver niet uit wil ſtrekken
En binnenlandſchen handel doet,
Zal ſlechts geringe winſten trekken,
Ja oogſten kwelling van 't gemoed.
Wie voorſpoed heeft, wordt opgeblazen,
Verwaand, ten ſpot aan 't ganſche land.
Wien de onſpoed treft — tot zijn verbazen,
Reikt naauwlijks iemand meer de hand!
Voor hem, die zonder geld gaat reizen,
Zijn huis en hart van ieder digt;
En wie een' vreemden goud kan wijzen,
Heeft kans te worden opgeligt.
Neemt ge eene vrouw, gij neemt ook plagen;
Want is zij ſchoon, gij loopt gevaar,
Dat zij ook andren zal behagen,
En is zij leelijk — ach voorwaar
Zij zal niet lang uw' hartstogt boeijen;
Brengt zij u rijkdom aan, ik weet
Haar heerschzucht zal u ras vermoeijen;
Is zij geen geld gewend, meer leed
Berokkent ze u misſchien met kwisten
Van 't geen gij zuinig hadt geſpaard;
Is zij doorleerd en ſlim, met twisten
Kwelt ze u gewis; of dom van aard,
O dan beklaag ik u! uw dagen
Zijn dan als ſpijzen zonder zout!
Zal ik nu van de jeugd gewagen?
Die ſnelt in woeling heen. En oud,

Wat heeft de mensch dan niet te kampen
Met ziekte, zwakheid, droefenis!
Voorts komt de dood. — Ach! zonder rampen
Te leven, lieve vriend, dat 's mis.
Hoe vrolijk men 't zoeke aan te leggen,
Geſtâge blijdſchap is er niet.
Geen roos — verſchoon mij, 'k moet het zeggen —
Waaraan men niet een' doren ziet.
Een droevig lot is ons beſchoren.
Het leven is vol ramp en pijn.
De mensch mogt wenſchen nooit geboren
Of ſpoedig in het graf te zijn!

M. J.

I.

DE DOODENDANS.

(*De Vriend des Vaderlands*, 1833. No. I. bl. 20.)

Als Göthe, in 't ſpookgewoel dat langs den kerkhof zweeft,
Aan LIJKGERAAMTEN Hembden geeft,
Heet dit natuurlijk, bij zijn vrinden.
Ik zal 't met hen natuurlijk vinden,
Zoo dra de Britſche kunst, op hooger trap geraakt,
Na 't *water-proefde* Vilt ook *rot-proefd* Linnen maakt.

II.

AAN GÖTHE.

Springt gij van 't regte ſpoor, ik weiger meê te ſpringen,
O Göthe! Maar, hoe grootsch uw eerzuil ſtaat geplant —
Op onbereikbaar hoog, ten ſpijt van volgelingen! —
Dat wees mij met zijn IJzren Hand
Vóór vijftig jaar reeds Götz van Berlichingen.

S.

AAN DE FRANSCHEN, BIJ DE MARE VAN HET BEMAGTIGEN DER LUNET ST. LAURENT. (*)

On a pris à Chasſé la lunette de St. Laurent. Le pauvre bonhomme n'y voyait pas déjà trop clair; que faut-il devenir ſans ſa lunette?

FIGARO.

Gij hebt hem dan, dien bril, zoo lang door u begeerd,
Waaraan ge, in 't grijpen, u zoo bloedig hebt bezeerd;
Terwijl de glazen u, bij 't vatten,
Vergruisd, in 't ſchendig aanzigt ſpatten:
Gij hebt hem dan, dien bril, verfoeijenswaarde Gal!
Maar 't oog, van hem ontbloot, heeft nog een duizendtal
Van arendsoogen, die het ſchragen
En u ten nieuwen kampſtrijd dagen.
Wat hebt gij aan den *bril?* Gij blindt toch niet het *oog;*
En kondet gij 't, er ſtaart een ander van omhoog,
Een Alziend Oog, door niets te blinden,
Dat ook uw eerloos onderwinden
Aanſchouwt, en dat, gelijk de blikſem van Jupijn,
(Ge erkent geen' and'ren God) u ééns zal doodlijk zijn!

J. W. IJNTEMA.

(*) De uitkomst — de eindelijke val der Citadel door ontzaggelijke overmagt en brutale krijgsmiddelen — ontneemt niets aan de ſtrekking dezer, door veronтwaardiging ingegevene, dichtregelen.

DE BLINDE RODENBACH.

De ſtaatsman RODENBACH wordt ſtaag
De blinde bijgenaamd; ik vraag:
Bewijst die bijnaam ook misſchien,
Dat de ambtgenooten allen *zien*.....?
Dan dwaalde ik, als niet Belg-gezind;
Ik dacht, zij waren allen blind.

G. P.

MENGELWERK.

RICHEUS VAN OMMEREN

GESCHETST IN EENE REDEVOERING, GEHOUDEN IN DE MAATSCHAPPIJ FELIX MERITIS, TE AMSTERDAM, DEN 17 FEBRUARIJ 1819.

(*Vervolg en ſlot van bl.* 161.)

Wie herinnert zich bij de vermelding van HARTMAN niet als van zelve den Hoogleeraar, waarop deze ſtad roem draagt, DAVID JACOBUS VAN LENNEP, wiens *Carmina Juvenilia* in den jare 1790 alhier, op zijn vijftiende jaar, als in de ſchool zelve uitgegeven, blijvende kenmerken zijn, hoe hij voor al wat bevallig, groot en goed is, door VAN OMMEREN gevormd is, en hoe hij aan dien meester inzonderheid zich zeer veel verpligt erkent? Deze uitgave geſchiedde onder het opzigt van VAN OMMEREN, die in eene uitſtekende voorrede hulde doet aan de verdienſten van dezen zijnen leerling en lieveling; terwijl hij het plan van zijn onderwijs, bij zijne intreêrede zich voorgeſteld, verder ontwikkelt, in het licht plaatst, als proefondervindelijk geſlaagd beſchouwt, maar tevens tegen te ver getrokkene gevolgtrekkingen in dezen waarſchuwt. Aandoenlijk voorzeker was bij deze uitgave de wedſtrijd der medeleerlingen, om VAN LENNEP, wien allen als boven zich erkenden, bij deze gelegenheid met Latijnſche verzen van hunne hand te begiftigen; welke verzen ook alle, benevens twee van den Heer DE BOSCH en Mr. PIETER NICOLAAS ARNTZENIUS, voor deze verzameling geplaatst zijn. Mij heugt, hoe ik en anderen met mij, nog op lagere klaſſen toen geplaatst, en lust en ſpoorſlag tevens gevoelden, om ons toch ook waardiglijk voor te bereiden.

Zal ik, na HARTMAN en VAN LENNEP, eenen FALCK, KEMPER, TEN BRINK, SIEGENBEEK, VAN BEECK CALKOEN, DERMOUT, ARNTZENIUS, en zoo

vele andere ſieraden van Land, Stad, Hoogeſchool en Kerk, aanhalen? De één blonk wel boven den ander uit, maar de geest van vordering en ontwikkeling was algemeen, het vuur doordrong den meesten en den minſten, allen maakten Latijnſche opſtellen op vrijen of gebonden trant, ieder naar verkiezing; de dichterlijke waren VAN OMMEREN echter meest welgevallig. Ieder was vol plan, vol ijver, vol bezigheid. Werkzaamheid maakte allen lustig en opgeruimd. De Oratiën bij het verlaten der Scholen, voorheen meestal ſtijve opſtellen van den vorigen Rector, werden nu door bijna alle leerlingen zelve, met eigene keus van onderwerp en vorm, zaamgeſteld, en de raadgevingen van den Rector, zoo ter verbetering als uitvoering, waren zoo voorzigtig, liefderijk en gedurig, dat hij, ſteeds de vriend en helper der leerlingen, op deze en andere wijze volkomen het doel zijner roeping bereikte, zoodat bijna niemand vóór of na hem te dezen aanzien gelukkiger kan genoemd worden.

Iemand, die zoo volkomen aan zijnen pligt voldeed, was natuurlijk ten uiterſte bemind bij Curatoren, en inzonderheid bij den Heer EGBERT DE VRIJ TEMMINCK, die, op aanraden van DE BOSCH, zijne beroeping had tot ſtand gebragt. Slechts korten tijd echter overleefde TEMMINCK de hervorming der School. Weinige maanden, nadat VAN OMMEREN het Rectoraat aanvaard had, overleed deze onpartijdige, ſtandvastige en doorziende Burgemeester, die, gelijk VAN OMMEREN te regt betuigde, noch door het graauw, noch door Vorſten, maar door eigen geweten, zich pligt en daad liet regelen. VAN OMMEREN vierde openlijk, op den 26 September des jaars 1785, de nagedachtenis van dezen braven en edelen Staatsman met een uitſtekend Latijnsch gedicht, waarin diepe kennis van de geſteltenis des Lands en dezer Stad, met de openbare en bijzondere verdienſten van TEMMINCK en de warmſte liefde tot het Vaderland, zoo van dezen als van VAN OMMEREN, met de levendigſte kleuren geteekend ſtaan. In dit dichtſtuk kwamen ook deze regels wegens TEMMINCK voor:

„ *Hic Gracchi furiale genus, nova regna parantis*
„ *Sprevit, et occultae dona timenda manus,*
„ *Sprevit et incertam vulgi mutabilis auram,*
„ *Mollia dum ſtimulis corda Tribunus agit.*
„ *Nec tulit auratas populum tolerare catenas,*
„ *Nec tulit Auriacae vimque minasque domus.*"

Over welke laatſte onvoorzigtige regel VAN OMMEREN destijds vele onaangenaamheden zou gehad hebben, zoo niet, door het beleid der voorzigtige Curatoren, dezelve dadelijk waren afgewend. Behalve een gedicht aan zijnen waardigen vriend Mr. DANIEL HOOFT, in den jare 1786 tot Schepen en Raad dezer Stad verkoren, verſcheen in 1790 zijne *Ode ad Gallos*, en omſtreeks denzelfden tijd, zoo ik meen, een brief in dichtmaat aan JACOBUS HOOFT over de geboorte van eenen zoon, gelijk VAN OMMEREN in 1792 zijnen vriend CORNELIS VAN LENNEP met de geboorte van eene dochter in een bevallig gedicht geluk wenschte; welk vers door den Heer C. VAN LENNEP zelven in het Nederduitsch, op eene hem eigene uitſtekende wijze, is overgebragt.

Bij het verblijf en den roem van VAN OMMEREN alhier kon het ook niet misſen, of hij moest zich vele vrienden maken. Hij koos zich ſlechts weinigen, en onder dezen waren mijne ooms JERONIMO en GORIS DE BOSCH, DANIEL HOOFT, CORNELIS VAN LENNEP, JAN RUDOLPH DEIMAN, PAULUS VAN HEMERT, ADRIAAN PAETS VAN TROOSTWIJK, HERMANUS RIETVELD, MAURITS CORNELIS VAN HALL en JACOBUS KANTELAAR de voornaamſte, met de meeste van welke hij een wekelijksch gezelſchap had, waarin echter VAN OMMEREN meestal ſtil was, tot dat men eene ſnaar aanroerde, die hem in beweging, en wel eens in al te ſterke beweging, bragt. Deze vriendenbijeenkomst noemde hij zijne uitſpanning van ſchoolſche bezigheden, die zijne krachten niet zelden uitputteden, waarom hij dikwerf betuigde, dat „de letteroefeningen, hoe noodzakelijk voor den „ geest, toch zeer nadeelig waren voor het ligchaam."

Veel eenſtemmigheid van aard vond hij in zijnen diepdenkenden vriend JACOBUS KANTELAAR, aan wien alleen hij, bij ongeſteldheid, voor eenigen tijd, zijne privaatlesſen, die alles voor zijne kostkinderen waren, toevertrouwde. Toen deze in den jare 1793 de zoo voortreffelijke *Lofrede* hield *op* ALBERT HENDRIK SCHULTENS, verſierde VAN OMMEREN het werk met een gedicht, zoo kunſtig, maar ook zoo treurig, godsdienſtig en vrijheidlievend, dat het den hoogstkunſtigen, maar ook den hoogstgevoeligen dichter en mensch allezins kenmerkt.

VAN OMMEREN had deze denkbeelden omtrent de vriendſchap: „De vriendſchap," ſchrijft hij in eene onuitgegevene verhandeling, „is eene behoefte, geen deugd. „Zij ontleent meer haren oorſprong uit een ingewik„keld, ſchoon geoorloofd, eigenbelang, dan uit zuivere „menschlievendheid; doch wanneer zij, ſtandvastig in „hare keuze, zich door geene min betamelijke neigingen, „zonder eigene opofferingen, laat overweldigen, wanneer „zij de voorwerpen harer liefde des te vuriger aan„kleeft, hoe meer de ſnoode laster en woedende ver„volgzucht derzelver eer en welvaart trachten te krenken, „alsdan is zij een der grootſte ſieraden van het men„ſchelijk geſlacht." In eene zijner uitgegevene redevoeringen zegt hij, ſprekende van eenen gevoeligen dichter, en niet beſeffende, dat hij tevens zichzelven ſchetſte: „Deze edele en groote ziel had ook hare zwakke zijde; „en, daar zij alle eer, gunst, grootheid en ſchatten „met een oog van verachting aanſchouwde, had zij „nogtans ééne behoefte, in welker vervulling zij hare „voornaamſte genoegens ſtelde, maar eene behoefte, „omtrent welke ik in twijfel ſta, of zij hem minder eer „aandoet dan zijne onverſchilligheid omtrent al het „overige, ik bedoel zijne onweêrſtaanbare neiging tot „ware viendſchap, welke hij boven alles waardeerde. Ik „ſpreek hier niet van die zwervende vriendſchap, welke „bijna het ganſche menſchelijke geſlacht met denzelfden „vleijenden toon ontmoet, welke de bekoorlijke namen

„ van trouw, bereidvaardigheid en genegenheid elk oogen-
„ blik op de lippen heeft, zonder derzelver ware voor-
„ treffelijkheid te gevoelen; ik meen die onderlinge nei-
„ ging van regtgeaarde en zamenſtemmende zielen, die
„ alle hare belangen, wenſchen, genoegens, zorgen,
„ ja haar ganſche beſtaan gaarne zouden ineenſmelten."
VAN OMMEREN, hoe ongedwongen zelf, vorderde in de vriendſchap te veel. Hij was naauwgezet, nadenkend, en daardoor wel eens eenigzins laſtig, in de beoefening van vriendſchap; hij ſloeg hier alles met zekeren angſt gade, en de verbeelding van eenige verkoeling ſloorde niet zelden zijne rust, die eene onafgebrokene gulhartigheid begeerde. Hij, zelf braaf, ongeveinsd, edelmoedig, nooit dienst willende ontvangen zonder dubbele wederdienst, kende geene toegevendheid voor hetgeen hem voorkwam tegen edelaardigheid en opregte genegenheid in het minst te ſtrijden, en dit dreef hij, ik moet het erkennen, wel eens te ver, vooral wanneer eenig overſtelpt gevoel of argwaan hem vervoerde. Mij heugt nog zijne geweldige verontwaardiging, toen zijn vriend, de brave en dichtlievende Geneesheer HERMANUS GERARDUS OOSTERDIJK, bij het hoogst gevaarlijk ziekbed van het oudſte zoontje van VAN OMMEREN geroepen, na het vereischte *recept* rustig geſchreven te gebben, koel weg vroeg: of zekere Latijnſche ſyllabe lang of kort was? De geheele ziel des Geneesheers had zich eenig en alleen, meende VAN OMMEREN, bij de ziekte van zijn kind moeten bepalen, en alles, daaraan vreemd, was den vader op dat pas zoo ſtuitend, dat de brave OOSTERDIJK, om zijne ontijdige profodiſche vraag in dien hagchelijken toeſtand des kinds, zeer onvriendelijk werd bejegend en, in 't kort, door een ander vervangen. Drift, eigenzin en onvoorzigtigheid werden derhalve wel eens uit al te groote gevoeligheid en ſomberheid geboren, over welke gebreken echter niemand ſpoediger dan hij zelf zich beklaagde, en welke hij zelfs altijd gewoon was openhartig en edelmoedig te erkennen. Op zekere drift hoorde ik hem echter niet zelden roem dragen; dezelve ontſtond onder

anderen eens, toen zeker Overheidsperſoon hem ten voordeele van een' bloedverwant, kind op de ſchool, met ſchitterende geſchenken zocht te bewegen, opdat het één' der eerſte prijzen zou behalen. Na eene korte en hevige woordenwisſeling, drong VAN OMMEREN, fel ontſtoken, den man uit kamer en huis, en wierp als 't ware hem met de geſchenken driftig op ſtoep, tot blijkbare verwondering van de bedienden, zoo wel als van den Magistraatsperſoon zelv', die zich en zijne geſchenken ſpoedig in de koets verborg. Stil van aard, was hij tegen praatzucht inzonderheid bitter ontſtoken; en zijne brave, maar niet altijd ſchrandere huisvrouw zich hierin zelden bedwingende, gaf dit wel eens ſtof tot oneenigheid. IJverig in alles met nadruk te omvatten, was zijne Vaderlandsliefde warm, niet zelden al te warm; zij was ſteeds belangeloos, uit de zuiverſte bron geſproken, en vereend met de ernſtigſte en ſtrengſte Godsvrucht; zij was bij hem inderdaad een godsdienſtige ijver; men behoorde eerst het Vaderland, daarna den zijnen. De overſtorting van den brandenden gloed voor Vrijheid en Vaderland in de harten der jongelingen was zoo ſterk, dat de klasſe, aan zijne zorg toevertrouwd, van wat godsdienſtige of ſtaatkundige gezindheid de ouders ook waren, geene partijſchap kende, en allen bereid zouden geweest zijn, om, op zijn bevel en met den Rector aan het hoofd, een jeugdig Vrijcorps te formeren, en uit te trekken naar eenen vijand, dien zij niet regt kenden, voor eene zaak, waarvan de leus uit des Rectors mond te vernemen, genoeg zoude geweest zijn.

De oneenigheden van den jare 1787 en later, het bezetten en gebruiken der aan zijne woning verbondene Latijnſche ſcholen door vreemde, ruwe en woelige troepen, die hem zelfs in zijn ſtudeervertrek geene rust lieten, deden den braven en eerlijken, maar hartstogtelijken *Fries* van verontwaardiging menigwerf gloeijen, en met anderen de omwenteling in *Frankrijk*, waar zijn broeder MARIUS zich destijds bevond, in den beginne toejuichen. Getuige hiervan zijn gedicht, *Aan de Fran-*

ſchen zelve gerigt, en op het Veld van Mars te *Parijs* aan de Vrijheid ten offer gebragt. Tegen misbruik van Vrijheid, echter, was hij ten hoogſte verontwaardigd. „De „ Vrijheid," zegt hij in een zijner ſchriften, „de voor„ treffelijkſte bezitting van het menſchelijk geſlacht, voor „ welke de Schepper den mensch, door hem eene rede„ lijke ziel in te blazen, opzettelijk gevormd heeft, is „ nogtans voor alle volken en voor alle eeuwen geens„ zins geſchikt." De waarheid van dit gezegde vond hij later bij de *Franſchen*, die hij niet genoeg gekend had, bevestigd; echter bleven wezenlijke Vrijheid en vaderlandsch gevoel zoo diep in zijn hart geprent, dat hij gaarne zag, dat wij in onze *themata* of *explicationes* de woorden *Libertas* en *Patria* met groote voorletters ſchreven; en het is mij nog niet ontgaan, hoe zekere *Frieſche* jongeling, die hieraan ſtandvastig of halsſtarrig, zoo als men het nemen wil, weigerde te voldoen, door ons als een bijzonder en vreemd wezen, verzaker van *Vrijheid* en *Vaderland*, werd aangezien.

Om van dit vaderlandsch en godsdienſtig gevoel van VAN OMMEREN, maar ook tevens van zijn edel hart en uitſtekenden ſtijl, een juist denkbeeld te hebben, leze men zijne uitnemend geſtelde Nederduitſche *Redevoering, bij de bevordering der Latijnſche Schooljeugd, op den* 11 *van Grasmaand* 1795, in de Nieuwezijdskapel alhier door hem uitgeſproken, en destijds door den druk gemeen gemaakt, met eene opdragt aan den braven J. VAN DER ROEST, Predikant te *Haarlem*, die boven alle vrienden de éénige was, voor wien hij zich geheel ontlloot, en wien hij met hartstogtelijkheid, als zijnen biechtvader en vriend beminde. Deze redevoering mag met regt gehouden worden voor een proefſtuk van welſprekendheid. Ziet hier iets uit de inleiding: „ Het zijn thans tien jaren, dat ik, bij deze zelfde „ gelegenheid, mijnen post onder u aanvaardde. Welk „ eene afwisſeling van gebeurtenisſen, welk eene reeks „ van onontknoopbare lotgevallen heeft dit tijdperk niet „ opgeleverd! Indien ik mijzelven, in mijnen kring

„ van mensch en burger, in mijnen ſtand; indien ik
„ de opzieners der jeugd, mijne ambtgenooten, u,
„ mijne Medeburgers; indien ik de lotgevallen dezer
„ Stad, van dit Gemeenebest, van gansch *Europa*
„ beſchouwe, welk een geducht tooneel van aardſche af-
„ wisſelingen en van de nietigheid dezes levens vermees-
„ tert alsdan mijnen geest! Hier eene ſchare van tijd-
„ genooten, medeburgers, vrienden en lotgenooten van
„ onze zijde weggerukt; dáár eenen Koning, midden in
„ den loop zijner trotſche voornemens, door een' bloedi-
„ gen dolk in het graf gezonken; hier eenen anderen
„ van den troon naar het ſchavot geſleept; dáár eenen
„ Vorst, in het ſtreng ſaizoen, onder het geloei der
„ winden en golven, in eene kleine boot, zijn vader-
„ land ontvlugtende; geheele vergaderingen van Wetge-
„ vers verſtrooid, gebannen of vermoord; de ſchoonſte,
„ de volkrijkſte ſteden in puinhoopen verkeerd; volken
„ door het lot des oorlogs drie- of viermalen van mees-
„ ters veranderd, andere door naburige Vorſten over-
„ weldigd, verrezen, andermaal onderdrukt en van hun
„ aanwezen beroofd. — Indien wij dit verbazend too-
„ neel van aardſche wisſelvalligheid ons levendig voor
„ oogen ſtellen, zouden wij dan nog op eenen grond
„ ſteunen, die onszelven ontzinkt? zouden wij ons hart
„ vasthechten aan gebeurtenisſen, die ons als een ſtroom
„ voorbijvliegen en als ſchaduwen ontvlugten? en zou-
„ den wij niet veeleer, met het oog van onzen geest,
„ uitzien naar, en ons met alle onze vermogens voor-
„ bereiden voor, die ſchoone maatſchappij van ware Vrij-
„ heid en Gelijkheid, welke noch door het oorlogs-
„ lot, noch door menſchelijke onſtandvastigheid zal ge-
„ ſtoord worden?"

De geheele redevoering is vol van de edelſte gevoelens en wijsſte lesſen, verre van die partijdigheid, die velen van wederzijden toen verblindde. „U in de eerſte plaats," zegt hij onder anderen, „die van ons in ſtaatkundige
„ begrippen verſchilt, reiken wij de hand van vriend-
„ ſchap. Hebt gij eerbied voor het Overheidsambt, ook

„ wij eerbiedigen hetzelve. Veroordeelt gij eene losban-
„ dige Vrijheid, ook wij verfoeijen dezelve. Wij fchu-
„ wen deze fchijnvrijheid erger dan de Vorftelijke dwin-
„ gelandij, en wij zouden de zamenwoning met het
„ gedierte der woestijne verkieslijker achten, dan zulk
„ eene Vrijheid zonder orde en ondergefchiktheid. En
„ gij, hartelijk geliefde Medebroeders, die met mij de
„ zaak der Vrijheid zijt toegedaan, laat ons allen bijzon-
„ deren wrok, alle overblijffels van partijfchap uit onze
„ harten verbannen! O! mogten wij allen befeffen,
„ dat elk burger, in welken ftand hij ook geplaatst zij,
„ eigenlijk maar éénen pligt heeft, — dien van zijnen post
„ naauwgezet waar te nemen en zichzelven te verbete-
„ ren! Mogten wij allen befeffen, dat hij, die een flaaf
„ is van zijne eigene zwakheden, zelfs onder de ba-
„ nier der Vrijheid altijd een flaaf is, maar dat hij, wiens
„ wil aan den teugel van een verlicht verftand onder-
„ worpen is, zelfs onder den ijzeren fchepter van eenen
„ dwingeland in waarheid vrij is! Verwisfeling van
„ meesters is geene Vrijheid."

Ziet daar VAN OMMEREN en zijne wezenlijke ge-voelens! Och, waren alle vaderlanders zoo gezind geweest als hij van harte was, en wilde, dat allen zijn zouden, het Vaderland ware door niemand, van wat kleur of leus, verkocht, verraden of bedorven! Zulk een man kon dwalen, kon zich verhitten, kon zich in zijne vooruitzigten bedriegen; maar die dwaling, die hitte zelfs is toch meer verfchoonlijk, dan de koude berekening van hem, die te dezen opzigte geen ander gevoel kent, dan dat van eene voor zich flechts voor-deelige uitkomst. Hij, die bidden kan, zoo als VAN OM-MEREN aan het flot dezer redevoering: „Gij, Almag-
„ tige Handhaver der ware Vrijheid! beftraal Gij dit
„ volk met Uwen geest; geef, dat alle partijfchap en
„ baatzucht uit de vergaderingen, en uit de harten,
„ mogen verbannen zijn; geef mij, in mijnen kring,
„ en kan het zijn in dezen kring alleen, voor mijne
„ medeburgers van nut te zijn; en wanneer voortaan

„ eenig beginſel, voor mijn Vaderland en mijzelven „ verderfelijk, mijne ziel mogt komen te overweldigen, „ geef dan, eer hetzelve wortel ſchiete, te mijnen en „ ten algemeenen beste, dat datzelfde oogenblik het „ laatſte mijns levens zij!" — hij, die zóó van harte bidt, van dien burger heeft het Vaderland geen onheil te wachten.

Die keer is de eenige geweest, dat VAN OMMEREN in het openbaar in het Nederduitsch, en dus voor eene talrijke ſchare, plegtig geſproken heeft; voor kleinere en geleerde Vriendenkringen was hij echter beter, en deze waren ook eigenlijk beter voor hem, geſchikt.

Onder de geliefdſte uitſpanningen van VAN OMMEREN was, behalve het bereids gemelde gezelſchap, het voor mij en zoo velen onvergetelijke *Concordia*. De ſtille, meestal gewigtige voorlezingen dáár, waren bijzonder naar den ſmaak van VAN OMMEREN, die het min ſtatelijke, ongemaakte en gemakkelijke ongemeen beminde, de vergaderingen nimmer overſloeg, en op zijne beurt hoogst gewigtige voorlezingen hield. Op den 28 December 1788 las hij de Redevoering, HORATIUS *als Mensch beſchouwd*, en op den 3 Maart 1789 HORATIUS *beſchouwd als Burger van Rome*. Beide zijn alhier in 1789, verrijkt met aanteekeningen, openlijk uitgegeven. De eer van den geliefden HORATIUS, door eenen MERCIER allezins ligtvaardig aangevallen, is in dit werk vol kunde en ſmaak verdedigd. Het edel hart van VAN OMMEREN, zijn juist oordeel, zijne gemeenzaamheid met alle de werken van HORATIUS, het diep doordringen tot deszelfs aard, natuurlijke geſteldheid en de omſtandigheden, die hem omringden, alles doet reeds onderſtellen, dat deze ſtof hem levendig getroffen moet hebben; en inderdaad, alles is op de uitſtekendſte wijze bewerkt, gelijk dan ook het oordeel, deswege openlijk en bijzonder geveld, allezins vereerend voor VAN OMMEREN geweest is en blijft.

Had VAN OMMEREN, gaarne zich wapenende met het ſchild ter verdediging van groote mannen, HORA-

TIUS beveiligd, op het einde nog van datzelfde jaar 1789 ondernam hij de verdediging van zijnen Landgenoot, den beroemden Staatsman VIGLIUS ZUICHEMUS AB AYTA. Ik heb met veel vlijt de klad dezer verhandeling, mij door den Heer M. C. VAN HALL gunſtig verſtrekt, zijnde het oorſpronkelijke ongelukkig verloren geraakt, nagegaan, en tot mijne vreugd bevonden, dat er niet veel, ja, buiten het begin, ſlechts zeer weinig gemist wordt, zoodat het voornaamſte en grootſte gedeelte behouden is. Deze verhandeling (*) is mij gebleken een kunſtſtuk van ſtijl en vol van de edelaardigſte gevoelens te zijn; de geest van ware verdraagzaamheid is op iedere bladzijde te lezen; wijsgeerige kennis ſtraalt overal door.

In hetzelfde Genootſchap hield hij, omſtreeks den jare 1791 en 1792, de beide Redevoeringen *over de onderdrukking der* Atheniënſers *door de* Spartanen, *en hunne verloſſing door* THRASYBULUS. Beide verhandelingen zijn nog onuitgegeven, maar voor de drukpers, onder bekwaam toezigt, zeer wel geſchikt. Zij zijn uitſtekend gevoed en geſpierd door kracht, kunde, oordeel en geleerdheid; zij ſchitteren door praal van beſchrijving, en zijn allezins eenvoudig en verheven door waarheid en diepe kennis van zaken. (†)

Hartelijk te bejammeren is het eindelijk, dat zijne Redevoering, op den 21 Maart 1792 gehouden, waarvan het onderwerp zoo geheel voor VAN OMMEREN berekend was: *De invloed*, namelijk, *der Dichtkunst en Welſprekendheid op het geluk der zamenleving*, vermist wordt; zoo ook de laatſte voordragt, door hem in zijn geliefd *Concordia* op den 12 Februarij 1793 gehouden, zijnde eene *vertaling der eerſte* Philippica *van* CICERO. Behalve eenige losſe Latijnſche ſtukjes, waar-

(*) Door mij verſtrekt ter uitgave in het vermelde ſtuk der *Mnemoſyne*, bl. 25—80.

(†) Deze Redevoeringen zijn daarna uitgegeven in de *Bibliotheek van Oude Letterkunde*, D. II, bl. 1—39 en bl. 155—204.

omtrent ik mij nog flaauw iets herinner, weet ik van meerdere of andere ſchriften van VAN OMMEREN niet te gewagen; en inderdaad, wanneer men zijnen korten leeftijd en het veelvuldig goed, bij zijn onderwijs gefticht, nagaat, zoo moet men zich over zijne werkzaamheid verwonderen.

Ik heb ergens aangeteekend gevonden, dat VAN OMMEREN een dagboek hield van dagelijkſche overdenkingen. Indien zulk een boek nog aanwezig zij, moet het voorzeker een' ſchat van de fijnſte opmerkingen bevatten; dan zoude vervuld zijn, hetgeen de Heer DE BOSCH hieromtrent ſchreef: „Had VAN OMMEREN „ naauwkeurig te boek gefteld al hetgeen hij bij ieder „ voorval, hoe gering ook, bij iedere ontmoeting, hoe „ ſchijnbaar weinigbeduidend, gevoeld en gedacht had, „ uit welke beweegredenen zijne bijzondere daden haren „ oorſprong hadden genomen, welke de voornaamſte „ drijfveren waren geweest van alle zijne bijzondere han„ delingen, ik houde mij verzekerd, dat dit werk be„ langrijker zijn zou ter verkrijging van ware mensch„ kunde, dan de beroemde *belijdenis* van den grooten „ Burger van *Geneve*."

Gelijk deze, was VAN OMMEREN al te prikkelbaar; gelijk deze, was VAN OMMEREN een goede beoordeelaar en kenner, en tevens dikwerf een ontvlugter, van menſchen; als deze, was hij een liefhebber van bloemen, gelijk uit een Latijnsch werkje, *over de Roos en het gebruik daarvan bij de Ouden*, nog zou kunnen blijken. VAN OMMEREN was een bijzondere minnaar van het buitenleven; hetzelve was eene volſtrekte behoefte voor hem; dáár was hij inderdaad dikwerf luchtiger en beter geſtemd. Op het laatst echter van zijn leven, toen zijne gezondheid van jaar tot jaar, van maand tot maand, zigtbaar verminderde, zocht zijne geſchokte ziel ook dáár te vergeefs troost en voedſel. Nu eens in de Diemermeer, dan weder aan den Haarlemmerweg bij *Sloterdijk*, zelfs aan den Hoogendijk van hier naar dat dorp, eindelijk buiten *Haarlem* zocht hij te vergeefs dát te ontvlug-

ten, hetgeen niet te ontvlugten was, daar het in zijn ganſche geſtel en in zijn hart tevens huisveſtte. De droeve dood eener brave, wel eens miskende, altijd echter hartstogtelijk beminde echtgenoote, en wel in het ontijdig kraambedde met hare vrucht, de eerſte dochter hem gegund, bragt hem, als 't ware, geheel tot wanhoop, en deed hem ondervinden de waarheid dezer regels van VAN HAREN, ook uit het *Menſchelijk leven:*

„ De droefheid is gelijk aan wreede dieren,
„ Verwoeder dan een leeuw in netten ſtijf verward;
„ Doorknagend als een worm de nieren,
„ Verſcheurend als een gier het hart."

Waarlijk godvreezend, bad hij wel vurig den Allerhoogſten om ſteun in zijne zwakheid; hij poogde zich wel uit zijne zwaarmoedigheid op te heffen; dan dezelve had zich bereids van zijn ganſche beſtaan meester gemaakt, en ſloopte binnen weinige maanden het overige zijner krachten. Zich niet meer geſchikt gevoelende tot eenig werk, verzocht hij zijn ontſlag als Rector, en zulks werd hem op eene eervolle wijze verleend op het einde van 1795, en hij zelfs verzocht eenen opvolger te noemen. Hij noemde den verdienſtelijken HERMAN BOSSCHA.

Weinig tijds daarna, en wel op den 6 Januarij 1796, ſtierf VAN OMMEREN aan eene uitterende ziekte, in den bloeijenden leeftijd van even 38 jaren, en werd hier ter ſtede in de Westerkerk begraven. Aan zijne hartelijke vrienden, DANIEL HOOFT en HERMANUS RIETVELD, waarbij zijn broeder MARIUS, daarna Notaris alhier, gevoegd is, werd de beredding des boedels en de zorg over zijne drie onmondige zonen, allen bereids nu overleden, aanbevolen. De oudſte, SICCO, gehuwd geweest met ANNA VINK, bij welke hij één kind verwekte, was een gelukkig Latijnsch Dichter en zeer geacht Rector te *Zwolle*, en had met zijnen vader ook een' vroegen dood gemeen. De tweede, HERMANUS, ontwikkelde van jongs af een' onrustigen aard, begaf zich

naar de *Westindiën*, en ſtierf aldaar. De jongſte, FRANCISCUS, onlangs in *'s Hage* overleden, was een ſpeelbal zijner luimen. Nu eens geſchikt, dan weder ongeſchikt, altijd los van gedrag, werd hij ten laatſte aan zittend werk verbonden, waarin hij zich wél gedroeg, door den Heer FALCK, uit dankbaarheid voor het onderwijs des vaders, die, men moet het erkennen, te toegevend omtrent zijne kinderen geweest was.

Onze brave landgenoot te *Parijs*, MARRON, vervaardigde ter eere van VAN OMMEREN een Latijnsch graffchrift, en gaf eenig berigt van zijnen vriend in een der Franſche tijdſchriften. De Heer JERONIMO DE BOSCH bragt, als Voorzitter van *Concordia*, eene korte, maar allezins ware en gepaste hulde toe aan den overledenen. De Heer SIEGENBEEK deed aan de verdienſten van zijnen Leermeester, op eene voortreffelijke en gevoelige wijze, regt, in zijne opdragt eener proeve van de *Ilias*, in dichtmaat vertaald. De Heeren VAN HALL en DE BOSCH namen op zich de uitgave der werken van VAN OMMEREN; de eerſte wijdde ook een uitſtekend lijkdicht aan deszelfs gedachtenis. De uitgave, die bij inteekening zou geſchied zijn, heeft geen gevolg gehad. De Latijnſche ſchriften zouden van eene levensbeſchrijving door den Heer DE BOSCH zijn voorafgegaan. (*) Bij mangel van deze, verzoek ik u, M. H., met deze mijne onvolledige en eenvoudige, doch ware ſchets genoegen te nemen. VAN OMMEREN zegt, in zijne Intreêrede als Rector hier ter ſtede: „ Tot geleerdheid, „ braafheid en zuiverheid van zeden de Jongelingſchap „ opwekkende, zal ik de eer niet misſen, welverdiend „ mij te hebben gemaakt omtrent het Vaderland, en „ aanſpraak erlangen op de goedwillige hulde der brave „ *Amſterdamſche* Burgerij. Immers, had niet de regt kei„ zerlijke Keizer en regt menſchelijke Mensch MARCUS

(*) Dit is in 1827 alleruitnemendst geſchied door den Heer M. SIEGENBEEK. Zie eene Recenſie over dit werk in de *Vaderl. Letteroef.* voor 1831. bl. 627 env., waarin veel belangrijks over VAN OMMEREN voorkomt.

„ AURELIUS gouden afbeeldſels zijner Meesters bij „ die zijner Huisgoden? Sierde hij niet derzelver graf- „ plaatſen dikwijls met offeranden en bloemen?" — Goud noch offeranden, M. H., heb ik; maar de bloem van dankbaarheid ſtrooi ik gewillig op het graf van dien Leermeester, die, doordrongen van de vurigſte godsvrucht en de edelſte beginſels, als mensch belangrijk en als onderwijzer ten hoogſte nuttig voor deze Stad geweest is.

EEN GESPREK IN DE BENEDENWERELD.

ALEXANDER DE GROOTE. KAREL DE XII. NAPOLEON. MERKURIUS.

Op zekeren tijd ontmoeteden de ſchimmen dezer drie overweldigers elkander, in een' der duistere gangen van hun verblijf; en, gelijk ons van goeder hand is verzekerd, hielden zij aldaar het volgende geſprek:

ALEXANDER. Ziedaar mijne getrouwe ſpitsbroeders, die, even als ik, met onſterfelijken roem beladen, aan de bewoners der bovenwereld dierbaar zijn, en wier namen en heldendaden nimmer vergeten zullen worden, zoo lang de Geſchiedenis hare gedenkſtukken openbaart. Welkom, mijne vrienden! die mijne voetſtappen eenmaal daar boven gedrukt hebt.

KAREL DE XII. Uwe voetſtappen? Wij deden meer, eindeloos meer. Toen gij leefdet, en er nog geen buskruid of krijgstaktiek beſtond, was elke zegepraal gemakkelijk. *Wij* hadden met *uw* tamelijk welgeoefend heir grootere overwinningen behaald. Gij hadt, denk ik, ook geen' onverzettelijken PETER tegenover u; en het viel in de *Indiſche* vlakten minder moeijelijk, een' hoop ongeoefende benden te verjagen, dan om op leven en dood bij *Pultawa* te ſtrijden.

ALEXANDER. En gij, mijn Noordſche held! hebt eene treurige toepaſſing uwer krijgskunde gemaakt, door

uzelven van het vaderland af te ſnijden, en op eenige honderd mijlen afſtands — u te laten gevangen nemen! Is uw Koningrijk daardoor vergroot geworden?

KAREL DE XII. En het uwe, mijn held? Waar is thans *Macedonië*, en welke ALEXANDER DE GROOTE heerscht daar?

ALEXANDER wendde zich ontevreden om, en, NAPOLEON ziende, hernam hij:

ALEXANDER. Misſchien zult gij, ongelukkig Vorst! als onpartijdig ſcheidsman, onzen twist kunnen beſlechten, en aanwijzen, wie onzer grooter held is geweest.

NAPOLEON. Gij zoudt beiden grooter mannen geweest zijn, indien gij bij de kunst van overwinnen ook de kunst om te heerſchen verſtaan hadt; maar daar ontbrak het u beiden aan.

ALEXANDER. En wat noemt gij, volgens de nieuwere theorie, de kunst om te heerſchen? Ik weet nog zoo tamelijk goed, wat ARISTOTELES mij daaromtrent leerde; hij ſtelde onder anderen —

NAPOLEON. Met uw verlof, wij hebben in de laatſte eeuwen uwen deftigen leermeester even min in de krijgskunst, als in de godgeleerdheid, noodig gehad. De zucht om te heerſchen was u beiden, even als mij, ingeſchapen; maar niet de kunst om te regeren — daartoe behoort genie.

ALEXANDER. Ik herinner mij, dit zonderlinge woord van de laatstaangekomene helden, geleerden en dichters meermalen gehoord te hebben; maar wat het beteekent, weet ik niet.

NAPOLEON. Om bijna almagtig heerſcher over een gistend volk te worden, *Egypte* te buigen, *Europa* te kluisteren, en in het hart van *Rusland* door te dringen, — om dat naar eigene kracht en wil te doen, — daartoe behoort genie.

KAREL DE XII. Maar, mijn goede Keizer! wanneer wij dezen laatſten genieſtreek bij het vreeſelijk fakkellicht van *Moskous* vlammen beſchouwen, dan is het toch een zonderling genie!

NAPOLEON. Ziedaar uwe verblinding! het eigendom der gewone menſchen. Gij berekent niet de krachtsontwikkeling, maar ſlechts den uitgang; zoo doen ook de Geſchiedſchrijvers. Intuſſchen, de nawereld zal altijd van mij moeten leeren, wat het is, om met wijsheid te heerſchen.

ALEXANDER. Nu, wij willen eens hooren, wat gij daaronder verſtaat.

NAPOLEON. Meester te zijn over aller gemoederen, van den hoogſten tot den laagſten, en bovenal het geloof op te wekken, dat de Vorst in zijne ondernemingen onfeilbaar is, en eindelijk, niettegenſtaande de grootſte beletſelen, overwinnaar wordt.

KAREL DE XII. En hoe hebt gij dat aangevangen?

NAPOLEON. Ik ſloeg dien weg in, waarop gij ter halver wege bleeft ſtaan; maar ik had ook geene *Zweden*, maar *Franſchen*, die eeuwig overwinnen.....

KAREL DE XII. En als zij overwonnen zijn, eeuwig vlugten!

NAPOLEON. Uwe ſcherts is te plat; ik zoude bijna zeggen, te hyperboreïsch. Ik bid u, hoor mij met meer ernst aan! Ik beloofde gouden bergen; reikte aan allen het eermetaal uit, die voor den glans daarvan vatbaar waren; omgaf mij met Oosterſche pracht; of, als het noodig was, werd ik weder zoo eenvoudig als mijn voorbeeld, FREDERIK DE GROOTE. Ik wist de geestdrift in lichtelaaije vlam te ontſteken. En eindelijk, mijne welgeſchrevene Bulletins! — het almagtige heirwoord: „NAPOLEON DE GROOTE gaat u voor!" dat alles.....

KAREL DE XII. Hoe klonk u die naam in de ooren, gij onttroonde kluizenaar! op *St. Helena*?

NAPOLEON. Niet anders dan aan u het *Ruſſisch* geſchut bij *Pultawa*.

KAREL DE XII. Ik ſtreed op lijf en leven, met een handvol dappere mannen; maar gij —

NAPOLEON. Ik deed meer; ik zocht bij tijds een veilig heenkomen; mijn roem was gevestigd.

ALEXANDER. En dit is dan de groote kunst om te heerſchen, volgens de latere begrippen, dat men, eens de afgod van een volk geworden, naderhand door datzelfde volk verlaten, verworpen, verjaagd wordt?

NAPOLEON. Goede vriend! ik was een uitſpruitſel der groote omwenteling, en ſedert dien tijd is alles omgewenteld, zelfs het nationaal karakter mijns volks. De groote Keizer werd hun des te kleiner, toen hij eenmaal gevallen was. Het ware mogelijk beter voor mij en mijne gekroonde Broeders geweest, wanneer ik over *Zweden* of *Macedoniërs* geheerscht had; maar helaas! —

ALEXANDER. Zoo bemerk ik, dat het meestal zekere kunstgrepen waren, die u zoo hoog verhieven. Mijn wijze leermeester dacht hier anders over. Grootheid van ziel hecht ons Vorſten aan het volk eindeloos vaster. Gij herinnert u, hoe gelaten ik den gewaanden gifbeker aan de lippen bragt; gij herinnert u.....

NAPOLEON. Ook daaraan, mijn held, dat gij uwen CLITUS vermoorddet!

KAREL DE XII. En gij uwen getrouwen *Mammeluk!*

NAPOLEON. Uit rampzaligen argwaan!

ALEXANDER. En ik uit rampzalige drift — wie is hier meer ſchuldig?

KAREL DE XII. Nu, trouwens, een enkel menſchenleven meer of min, wat zegt dat? Men kan zonder bloed en tranen niet vermaard worden!

NAPOLEON. Ik wenschte en beloofde duurzamen vrede, wanneer ik mijne overwinningen eenmaal zoude voltooid hebben.

ALEXANDER. Maar *hooptet* gij ook, dat dit eenmaal zou geſchieden? Ik voor mij heb nimmer vrede gewenscht, zoolang er nog eene plek lands te bedwingen was. Dat rampzalige bad, hetwelk mij te vroeg wegrukte! —

KAREL DE XII. En ik wilde mijn rijk aan gene zijde van den *Donau* uitbreiden, ten minſte eenige wingewesten daarbij voegen.

NAPOLEON. Die gij even zoo onfeilbaar moest

verliezen, als ik mijn *Egypte* of de verwonnen *Duitſche* Staten.

ALEXANDER. Magtige helden! zoude men in de bovenwereld ons even zoo beoordeelen, als wij onszelven hier beoordeelen? Het ware toch jammerlijk, als er van onze groote daden niets anders overbleef, dan de ſchaduwzijde. Ja! zal niet welligt, na verloop van eeuwen, de nieuwere wereldkaart even zoo min een *Frankrijk* of *Zweden* kunnen aantoonen, als thans mijn voormalig *Macedonië?*

KAREL DE XII. IJdele waan! Zonder ſtrijd en botſing der magten kan *Europa* niet meer beſtaan; dit heb ik in mijnen tijd reeds bevroed, en de ondervinding leerde het ons allen. Wanneer de echt nationale geest ſlechts opgewekt blijft bij onze volken; wanneer welvaart zich vereenigt met eene geduchte houding en een leger in geestdrift ontſtoken, dan zullen onze rijken blijven beſtaan. De tijdvakken van PHILIPPUS en ALEXANDER zijn voorbij. Ja! wanneer op alle troonen de GUSTAVEN en OXENSTIERNEN regeren, dan komt de gouden eeuw, waarover ik een ernſtig woord wisſelde, toen ik den onſterfelijken LEIBNITZ bezocht, op mijnen zuidelijken togt.

NAPOLEON. Gij zoudt in een' anderen toon ſpreken, wanneer gij ooggetuige geweest waart van eene omwenteling, waar alles het onderst boven is gekeerd geworden; dan leert men de kracht van een volk kennen, neemt de kans waar, en ſtijgt omhoog als de adelaar.

KAREL DE XII. Maar deze Koning der vogelen ziet ſomtijds de donderwolk niet, waaruit een blikſemſtraal hem doet neêrtuimelen, juist dán, als hij de zon in het aangezigt ſtijgt. — NAPOLEON! ik had u het lot van eenen CESAR toegewenscht; maar eene Hoogere Magt, welke gij veracht en gehoond hebt, heeft u vreeſelijk getuchtigd. Nog rusten duizend verwenſchingen op uw hoofd; uw naam ſtaat met bloed geſchreven.

NAPOLEON. En de uwe?....

MERKURIUS. Welnu, mijne helden! hebt gij u in

vrede kunnen verdragen in het Schimmenrijk? Uw geſprek was levendig, en menig jong Vorst, die zijnen PLUTARCHUS en SÉGUR gelezen heeft, zoude gaarne toegeluisterd hebben. Waarlijk! ik wenschte wel om uwentwil, dat ik uwe zielen voor eenigen tijd in de bovenwereld kon terugvoeren, opdat gij overtuigd kondt worden, dat de kunst om te heerſchen voor u nog ſteeds een vraagſtuk blijft.

De drie Schimmen. En waar zoudt gij ons heenvoeren, MERKURIUS?

MERKURIUS. Naar een klein, maar beroemd land, waar een Vorst aan het roer van den Staat is, die het onpartijdig nageſlacht ver boven u zal plaatſen. Daar zoudt gij leeren, welke wonderen de wijsheid verrigt, wanneer zij zich paart aan ſtandvastigheid en eene verlichte ſtaatkunde; daar zoudt gij eene krachtsontwikkeling zien, die geen gevolg is eener woedende omwenteling, maar eener onverdoofbare vaderlandsliefde. Wanneer ik tot u ſpreek, mijne helden! van de zedelijke kracht eens volks, dan zult gij mij niet verſtaan; maar van dat zalig gevoel des Vorſten zult gij mogelijk iets bevatten, wanneer ieder onderdaan zich aan den Monarch hecht, en goed en bloed opoffert, om zijne regten te behouden, en de Vorst, door zijne landgenooten, als een Vader geëerd, geacht, gehoorzaamd, bemind wordt.

ALEXANDER. Gij verhaalt ons daar een ſchoone droom!

KAREL DE XII. Ik twijfel, of er in *Europa* een dergelijk voorbeeld te vinden zij.

NAPOLEON. En ik heb eene te juiste kennis der volken en Staten, om aan een dergelijk wondervolk, met zijnen Wonderkoning, geloof te ſlaan!

MERKURIUS. En ik kan mij uw ongeloof zeer goed verklaren. Gij waart beruchte mannen; maar u ontbrak die kalme, ongeſchokte moed, dat godsdienſtig vertrouwen, dat doordringend verſtand, hetwelk thans bewonderd wordt, en namaals erkend zal worden, door het geſchokt *Europa*. Ook ſtondt gij niet aan het hoofd van een

volk, dat, onder rampen en oorlogen opgewasſen, door eigene krachten zich ophief, en door tachtigjarige worſteling leerde overwinnen. — Maar ik wil uw geſprek niet verder ſtoren. Gij wenscht den naam van den waarlijk grooten Vorst over het kleine land te weten; ik zal u denzelven zeggen, zoodra gij tot heldere en meer gevestigde begrippen gekomen zijt, waarin de kunst om te heerſchen beſtaat. Gij zoudt mij anders toch niet verſtaan. Tot zoolang, vaartwel!

Rotterdam. B. T. L. W.

DE VERANDERDE PUBLIEKE OPINIE IN EUROPA TEN AANZIEN DER HOLLANDERS EN BELGEN.

(*Vervolg en ſlot van bl.* 180.)

Over den *vrijheidszin* der *Belgen* hadden duizenden in *Europa*, jaren achtereen, den mond zoo vol, dat het vruchteloozе arbeid zou geweest zijn, een enkel woord hiertegen in te brengen. Zij, zij toonden te weten, wat een volk toekomt; hoe het voor zijne inſtellingen moet ſchrijven en ſpreken; hoe het zich door allerlei middelen (geoorloofde of ongeoorloofde, liet men dáár) moet doen gelden; hoe het aan een onderdrukkend Gouvernement het hoofd moet bieden, en de grootſte gevaren, gevangenis, den dood zelfs, trotſeren. Zij, zij verlangden niets, dan hetgene aan een liberaalgezind, conſtitutioneel volk paste: verantwoordelijk Miniſterie, vrije Drukpers, vrijheid van Onderwijs, onafzetbaarheid der Regterlijke Magt, Jury, *Engelſche* en *Franſche* wijze van verkiezen der Volksvertegenwoordigers; dat alleen wilden zij, wat een volk, niet der Middeleeuwen, maar een van onze tijden, wat het *Belgiſche* volk voegde. Nimmer hadden zij het juk der dienstbaarheid kunnen dragen: onder *Spanje* verzetteden zij zich mede tegen de *Spaanſche* dwingelandij; onder *Oostenrijk* deden zij hunne regten zegevieren, en verdreven zij de magt, die hun geweld aandeed; der *Franſche* heerſchappij waren zij evenzeer moede, als alle andere volken; hun opſtand, eindelijk, tegen ORANJE was eene nieuwe proeve van hunnen zoo edelen vrijheidsgeest. Gebaat zou het niet hebben, hiertegen aan te voeren, dat zij zich even-

wel al weder ſpoedig de *Spaanſche* ketenen getroostten, die de *Hollanders*, door een' tachtigjarigen ſtrijd, van hunne vrije handen en halzen wisten te houden; dat zij het zich lieten welgevallen, tot vredesprijs te dienen, en van *Spanje* tot *Oostenrijk* even gedwee overgingen, als het dier van meester verandert, zonder eenige poging te doen, om eindelijk eens een onafhankelijk volk te worden; dat zij, ja, tegen laatstgenoemd rijk opſtonden, doch meer om des bijgeloofs-, dan der vrijheid-wille; dat niet zij zichzelve, maar andere volken hen aan *Franſche* dwingelandij onttrokken hadden; dat hun opſtaan tegen den besten der Koningen niet aan waren vrijheidszin, maar aan godsdiensthaat, jaloezij en andere, even misdadige, oorzaken was toe te ſchrijven. — Wat de *Hollanders* betreft, deze werden, daarentegen, alom voor een ſlaafsch, kruipend geſlacht uitgekreten, geheel ontaard van hunne vaderen, ongeſchikt voor het genot der vrijheid, en niets van dargene willende, wat toch overal, als ware vrijheid, verkondigd en aangeprezen werd. Over de handhaving hunner Conſtitutie, zeide men, bekommeren zij zich niet; van liberale inſtellingen hebben zij een' afkeer; zij getroosten zich alle onderdrukkingen, en zijn blind voor elke verbetering, hoe gewenscht die ook zijn moge. Hun Gouvernement, den Koning bij name, ontziende, durven zij, voegde men er bij, naauwelijks ſpreken of ſchrijven, en bewaren zij een ſtilzwijgen, dat van hunne diepgezonkenheid en verbastering maar al te luide getuigt. Of men dengenen, die alzoo oordeelden en veroordeelden, al gepoogd had te beduiden, dat zij de zaak overdreven; dat de *Hollanders*, om *vrijheidlievend* te wezen, juist daarom niet voor *vrijheid* behoefden te houden, wat anderen daarvoor uitventen; dat zij eene eeuwige tegenwerking tegen elk beſtuur, ook het welmeenendſte, voor geene zoo groote wijsheid en zucht naar vrijheid aanzagen, als zoo velen onder de volken; dat zij eene langzame boven eene te ſpoedige en onbekookte verandering en hervorming, in zaken van ſtaat, meenden te moeten verkiezen, die, vroeger en later, zoo veel onheils brouwde; dat zij veel, wat zij inderdaad afkeurden, onaangeroerd en onbeſtreden moesten laten, om het lieve vaderland niet nog meer te bederven, waaraan *Belgiſche* nieuwigheidszucht bereids zoo veel kwaads berokkend had; — of men dit alles al ingebragt had, of niet, het ware hetzelfde geweest; de *Hollander* zou desniettemin veroordeeld, de

Belg voor eene echte telg der vrijheid verklaard geworden zijn. — Gelukkig, dat het uur eenmaal floeg, dat ook dit voorbarig oordeel der volken wijzigde of ook geheel verbeterde! Wat *Holland* voor zijne vrijheid en onafhankelijkheid over had, leerden aldra de verworpene Protocollen; de bijeengebragte geldfommen uit eigene middelen, zonder die van anderen te vragen; het geheel uit inboorlingen, en onder deze vele uit de aanzienlijkfte geflachten, zamengeftelde leger; zijn lang geduldig ftandhouden aan de grenzen; de geestdrift, waarmede het, in den tiendaagfchen veldtogt, tegen *België* optrok, zonder zich aan de, hieraan verbondene, vermoeijenisfen te ftoren; de vastbeflotenheid, om niet alleen niet voor den *Belg*, maar ook niet voor het overmagtige *Frankrijk* te fchromen. Zulke onloochenbare daadzaken deden den buitenlander zien en erkennen, dat de *Hollander* wel degelijk veel voor zijne vrijheid over heeft, en, in dezen, geenszins ontaard is van zijne groothartige voorvaderen. Van toen af begon men van der *Hollanderen* vrijheidszin met meer eerbieds te fpreken, en wees men op hen, als die zich, ten voorbeelde van andere kleine volken, waardiglijk tegen het despotismus der groote Mogendheden verzetteden. — Naar mate de *Hollandfche* vrijheidszucht in de fchatting der natiën rees, zonk de *Belgifche* in evenredigheid. Kon het anders? Men zag toch de *Belgen* de verftandigfte en liberaalfte inftellingen veronachtzamen, hunne eigene, zoo hoog geroemde, Conftitutie met voeten treden, de priesterlijke over elke andere magt zegevieren, en, of dit nog niet genoeg ware, de fiere verbrijzelaars van het *Hollandfche* juk zich krommen voor de *Franfchen*, die hunnen grond willekeurig overftroomden, en hun beftendig deden gevoelen, dat zij niets zonder *Frankrijk* waren, en het dus gedurig naar de oogen behoorden te zien. Het bleek nu zonneklaar, dat dit over vrijheid, zoo vele jaren, luid fchreeuwende *Belgifche* volk voor hare waardering en genot geheel ongefchikt was; en, in plaats der vroegere bewondering, kwamen nu verguizing, uitjouwing en een fchimpend gelach.

De *Belgifche dapperheid*, eindelijk, was mede in *Europa* een voorwerp der hoogfte bewondering. Had niet de *Belg* den *Oostenrijker* zijnen grond doen ontruimen; was hij niet, fchoon ongewapend, tegen den *Hollander* opgeftaan; had hij dezen niet verjaagd, *Brusfel*, even als de *Franfchen Parijs*, met moed verdedigd en gered, *Antwerpen* ingenomen, en

onder zijne vijanden eenen ſchrik verſpreid, die hen alom deed vlugten; riep hij niet, den wapenſtilſtand veroordeelende, gedurig om *oorlog*, *oorlog* tegen *Holland*; weergalmde niet van dit woord de zaal van het *Belgiſche* Congres; verontrustte niet de *Belg* gedurig de *Hollandſche* grenzen, opdat er gelegenheid zijn zou, met de *Hollanders* handgemeen te worden? Dit een en ander pleitte immers zeer ſchijnbaar, men moet het erkennen, voor de grootheid van den *Belgiſchen* oorlogsmoed? Wat nut kon het doen, hiertegen in te leggen, dat het geringe moeite in had, eene kleine magt van oude, uitgediende, onvoorbereide *Oostenrijkſche* ſoldaten te verjagen, die, even bijgeloovig als de *Belgen*, zich tegen de Geestelijkheid wilden noch durfden verzetten, of ook op benden aanvallen, gewapend met reliquien en ſoortgelijke, voor heilig gehoudene, verdedigingsmiddelen? Wat hielp het, dat de opſtand der *Belgen* tegen hunnen Koning niets anders dan een verraad was, lang te voren in het geheim beraamd, en alzoo gemakkelijk te bewerkſtelligen; dat de zeer weinige *Hollandſche* ſoldaten, alom in *België* verſpreid, onder *Belgiſche* kameraden vermengd, gedeeltelijk door *Belgiſche* hoofden geleid en bedrogen, van alle kanten door een woest gepeupel, onverhoeds, overvallen, ligt te overwinnen, of liever te vermoorden waren; dat het vuren uit de huizen op de militairen meer het werk was van lage moordenaren, dan van waarlijk dappere mannen; dat, in *Warſchau*, de *Ruſſen* ook alzoo voor der *Polen* verraderlijken aanval, de krijgsbenden van KAREL voor het *Parijſche* gemeen hadden moeten zwichten? Wat konden deze en alle ſoortgelijke redenen baten? Niets immers, niets hoegenaamd! *Belgiſche* dapperheid, *Hollandſche* lafheid, ziet daar de tegenſtelling, die men gedurig hoorde, wel onbewezen, maar desniettemin volgehouden, tot men ten langen laatſte de zaak anders begon in te zien, en van *Belgiſche* lafheid en *Hollandſche* dapperheid begon te ſpreken. De tiendaagſche veldtogt bewerkte deze verandering, en deed de begoocheling, waarin men anders zou hebben blijven voortleven, op eenmaal ophouden. Loochenen toch kon men het onmogelijk, dat de *dappere Belgen* voor de, voor zoo laf uitgekretene, *Hollanders* overal de vlugt genomen hadden; dat het, zonder *Franſche* hulp, met het *Belgiſche* Congres, de *Belgiſche* revolutie en de *Belgiſche* helden ras gedaan zou geweest zijn; dat, zonder die hulp en der *Engelſchen* eigenbatige begunſtiging der *Belgen*, deze

laatſten, reeds voorlang, aan der *Hollanderen* billijke vorderingen zouden hebben moeten toegeven. Door dit een en ander zag men zich reeds gedwongen, een veel gunſtiger oordeel over den moed onzer natie uit te ſpreken; en, toen hier nog bij kwam de zoo moedige verdediging der *Antwerpſche* Citadel, welker bezetting voor geene *Franſche* overmagt de vlag ſtreek, en zich niet eer overgaf, dan toen zij aan het onontbeerlijkſte gebrek had en alles tot gruis geſchoten was, was aller mond vol van der *Hollanderen* lof, en kwam men er voor uit, dat men zich, in opzigt tot hunnen moed en dien der *Belgen*, bedrogen had.

Men zal mogelijk vragen: waartoe dit geheele betoog? Eenvoudig, om onze Landgenooten, die het noodig mogten hebben, door de veeljarige dwaling, waarin andere natiën omtrent hunne en de *Belgiſche* zaken hebben voortgeleefd, te waarſchuwen, om zich, op hunne beurt, in hun oordeel over die van deze en gene volken, niet zoo gemakkelijk te laten misleiden. Maar, is er dan een eenig *Hollander* te vinden, die deze waarſchuwing noodig heeft? Inderdaad, na al hetgene wij uit den mond van ſommige *Hollanders* gehoord, en in ettelijke *Hollandſche* geſchriften gelezen hebben, meenen wij, voor ons, dit bevestigend te moeten beantwoorden. Trouwens, lang vóór de laatſte *Franſche* revolutie uitbarſtte, was het helaas! reeds bij velen onzer mode geworden, op den ouden *Franſchen* Koning te ſmalen, met den naam van *Jezuiten* gedurig te ſchermen, het *Franſche* Liberalismus hoog op te vijzelen, en zijne getrouwſte voorſtanders, de hevigſte Volksvertegenwoordigers en Dagbladſchrijvers, levendig toe te juichen. De meest liberale *Franſche* werken werden, worden ook nu nog, vertaald, gelezen, en zelfs het, voor ons zoo onbeduidende, *Leven van* FOY, LAFAYETTE's *Reis door Noord-Amerika*, DUMAS' *Dertig Jaren van Frankrijk*, enz. enz. niet vergeten. Vreemd was het dus geenszins, dat, toen die revolutie eenmaal plaats had, zij hier te lande mede hare onbedachtzame bewonderaars vond, die met mond en pen breed uitweidden over der *Franſchen* edelen vrijheidszin, moed, gematigdheid na de overwinning, en vooral over hun onbetwistbaar regt, om hunnen Koning te verjagen, en zijne Ministers in ſtaat van beſchuldiging te ſtellen. Of tegen dit een en ander niets hoegenaamd was in te brengen; of KAREL's verdrijving en

het *Parijſche* bloedbad niet meer het, jaren aaneen voorbereid, bedrijf was van een moordlustig gepeupel, geleid door eenige oude en jonge heethoofden, dan dat der *Franſche* natie in het gemeen, in geen ding geraadpleegd, en evenzeer door het gebeurde verrast, als elk ander volk in *Europa*, des bekommerden zich velen onzer niet, hiernaar vroegen zij niet, eenmaal met het tooverwoord, *Liberalismus*, grootelijks ingenomen. Wij noodigen onze Lezers, die er in de gelegenheid toe zijn, uit, om zekere, ten tijde van het in *Frankrijk* gebeurde, beſtaande *Hollandſche* dagbladen, over welker, in overhaasting uitgebragt, oordeel wij ons, toen, zoo zeer verbaasden, nogmaals in te zien, en weldra zullen zij, vertrouwen wij, bemerken, dat wij, wel verre van der waarheid te kort te doen, ons hier al te flaauw uitgedrukt hebben. Inderdaad, de vruchten der *Franſche* revolutie, vooral de kostelijkſte van alle, de *Belgiſche* omwenteling, waren volſtrekt noodig, om de taal van vele onzer Landgenooten te matigen en te veranderen; anders waren zij, vreezen wij, van ſtap tot ſtap al verder in hunne bewondering gegaan, en zouden zij mogelijk niet, dan zeer ſpade, hebben toegeſtemd, dat de geheele Julij-revolutie ons meer het ſchouwſpel vertoont van der *Franſchen* onberadenheid, oppervlakkigheid, ongodsdienſtigheid en gekrenkte eerzucht, dan van bedaardheid, nadenken, godsdienſtigheid en ingenomenheid met waren roem. Gelijk in opzigt tot genoemde omwenteling, hebben zich, ook ten aanzien van andere gebeurtenisſen der jongſte tijden, de *Belgiſche* zaken zelfs niet uitgezonderd, niet weinigen onder ons, jongere niet flechts, maar ook oudere, laten bedriegen en bedrogen. Te vergeefs riep men hun toe: „ Wacht toch uw' tijd af! Bedenkt, hoe vele duizenden in ons vaderland, en onder deze zeer nadenkenden en zeer braven, zich door de *eerſte Franſche* revolutie hebben laten wegſlepen! Raadpleegt de Geſchiedenis, opdat zij u leere! Zijt gij geene *Hollanders?* Behoort gij dus niet tot het bedaardſte der *Europeſche* volken? Overhaast u in uw oordeel niet, en ziet het ten minſte één enkel jaar af, of het *Franſche* product zoo geurig, zoo ſmakelijk, zoo kostelijk is, als men u wil diets maken!" Te vergeefs, nog eens, te vergeefs! Men ſprak en ſchreef, eer men gedacht, en de ervaring geraadpleegd had. Gelukkig zijn wel verreweg de meesten onzer natie, door hetgene zij al ſchielijk in *Frankrijk* hebben zien gebeuren, en

uit *Frankrijk* hebben zien voortkomen, uit die geestverbijstering geraakt! Gelukkiger, zoo zij er voor altijd van genezen zijn! —Neen, Landgenooten! ons allerminst voegt die voorbarigheid in het oordeelen over de wereldgebeurtenisſen, in den wuften *Franschman* ja, maar in den anders zoo welberaden *Hollander* geenszins te verſchoonen. Lezen wij dus met de noodige voorzigtigheid, wat ons deze en die, vooral vreemde Dagbladſchrijvers, Reizigers en anderen, ter lezing aanbieden, en gelooven wij toch niet altijd, wat zij ons ſchoons van *Frankrijk* en *Engeland*, afzigtelijks van *Rusland*, *Spanje* en *Portugal* zelfs, en andere, voor zoo achterlijk uitgekretene, landen, opdisſchen! Een geheel heir van liberale leugenaren voert thans, onbedwongen, de pen. Nooit was het alzoo meer tijd, ten uiterſte op zijne hoede te wezen, dan in onze dagen! Neme dit elk onzer Schrijvers ter harte, en houde hij op, ter ſtaving van de waarheid van zijn zeggen, den voet zijner bladen met de aanhaling van geſchriften te vullen, wier Schrijvers hem niet als volkomen geloofwaardig bekend zijn, opdat hij, tegen zijn oogmerk aan, niet anderen misleide, gelijk hij zelf bedrogen is geworden! Neme dit elk regtſchapen *Hollander* ter harte, hiertoe, zoo immer, thans vooral, genoopt door de ſlagen, die het Liberalismus hem en zijn vaderland, bij voortduring, toebrengt! Neen, neen! de DE POTTERS van andere landen moeten bij ons geene zoo onbedachtzame en gereede bewonderaars vinden, ten ware wij gevaar willen loopen, ons, als andere JOHN BOWRINGS, bij de uitkomst, door al wat verſtandig en edel denkt, beſchaamd, veracht en uitgelagchen te zien!

E. M. D.....—.

BRIEF VAN DEN SCHRIJVER DER TWEE CARMINA LATINA, UITGEGEVEN TE AMSTERDAM, 1831 EN 1832, BIJ G. J. A. BEIJERINCK.

Bij de uitbarſting van het Belgiſche oproer, een oproer zoo ſnood als ooit de zon aanſchouwde, ſtortten vele mijner landgenooten hunne verontwaardiging uit in geſchriften van allerlei aard. Wie meende te kunnen zingen, zong; wie dat niet meende, gaf zijn hart lucht in ongebonden ſtijl. Zoo

kwam er menig gedicht ter wereld, en onder deze ook Latijnſche, over welke het mij, nu althans, niet past mijn oordeel te zeggen. Dit evenwel moet ik vrijmoedig verklaren, dat, op eene geringe uitzondering na, eene naauwkeurige beoefening en verſtandige navolging der Romeinſche dichters in ons vaderland hoogst zeldzaam is. Het doet mij leed; voornamelijk wanneer ik bedenk, dat een vak van ſtudie zoo verwaarloosd wordt, hetwelk eertijds een deel van onzen nationalen roem uitmaakte, daar Nicolaas Heinſius de man was, die aan Europa het eerſte en ſchitterendſte voorbeeld gegeven heeft, hoe men de Romeinſche dichters moest verklaren. Dat voorbeeld wekte en vormde eenen Bentley; en zoo dien grooten man iets ontbrak, het was misſchien, dat hij zelf niet Latijnsch dichter was.

Ik heb het eens willen beproeven, of, met de werkdadige beoefening en navolging der Romeinſche dichters, ook de ſmaak en het gevoel voor Romeinſche poëzij bij mijne landgenooten was verloren gegaan. De omſtandigheden van den dag gaven mij ſtof, en zoo ontſtonden de beide *Carmina Latina*. Dat was een trotſche titel, *Latina!* Men vergeeft die trotschheid wel aan eenen onbekenden ſchrijver, die zich blootſtelt aan de vrijmoedigſte aanmerkingen van ſchrijvende en ſprekende Recenſenten. Ik wilde door dat *Latina* te kennen geven, dat ſtijl en verſificatie waarlijk Latijnsch waren, en de aandacht der beoordeelaars opwekken. Men vindt dat *Latina* in de door anderen uitgegevene *Carmina* niet. Ik ſtelde dien titel met een zeker vertrouwen voor mijne gedichten, omdat ik niet geloofde, dat er iets in zoude gevonden worden, hetwelk een Romein voor niet Romeinsch konde verklaren. En dat was mij niet moeijelijk. Want, zoodra ik de hoofddenkbeelden bepaald had, ſtond bijna de ganſche rijkdom der dichterlijke taal mij ten dienſte, en, zoo ik eenig oponthoud in het ter neêr ſchrijven mijner gedachten ondervonden heb, het was de keuze der verſchillende uitdrukkingen, welke mij te gelijk voor den geest kwamen. Dat was mij uit de ſtudiën mijns vroegeren leeftijds bijgebleven.

En daar zat ik nu, gelijk Apelles achter de ſchilderij, en vermaakte mij met het oordeel der voorbijgangers. Crasſus zoude, geloof ik, zich ſomtijds van lagchen niet hebben kunnen onthouden. Velen legden de boekjes ter zijde met een: *Ach! Latijnſche verzen!* Anderen: *Ik wil van die*

Belgen en Protokollen niets meer hooren. Sommigen liepen eenige regels door, vonden er gang in, doch floegen somtijds de maat op duim en vingers. Deze zeide: *Het is tastig, dat men gedurig Pitiscus en het Dictionarium Stephani in handen moet nemen.* Gene: *De Schrijver ſtaat niet vast in de leer der Grammatica. Wie heeft het ooit gehoord? Carolus regia!* (Onder ons gezegd, die man wist niet, dat ik het Engelsch linieſchip *the Royal Charles* bedoelde.) Deze en dergelijke waren de oordeelvellingen van de voorbijgaande ſchoenmakers.

Anders dachten waarlijk geleerde lieden; eensdeels nog een overblijffel van het oude geſlacht, toen men de Latijnſche poëzij, dat is, zoo wel theoretisch als praktisch beſchouwd, nog als een wezenlijk deel der oude letterkunde beſchouwde; anderdeels ook uitſtekende, ſcherpzinnige en geſtrenge prozaïsten. Wat de eerſten zoo al zeiden, zal ik niet verhalen. De laatſten verklaarden, dat men zijne gedachten even goed in Latijnſche poëzij als proza *konde* uitdrukken. Deze verklaring was de grootſte lof, welken ik begeerde, en ik maakte daaruit het volgende beſluit op: de minachting, waarin de Latijnſche poëzij geraakt is, moet voornamelijk toegeſchreven worden aan de ongelukkige manier, op welke zij gewoonlijk beoefend wordt, en aan het verkeerde begrip, hetwelk men er zich van vormt.

Indien ik die ſtelling wilde uiteenzetten, zoude ik eene verhandeling moeten ſchrijven, en de geſchiedenis der oude letterkunde in ons vaderland, van Joſeph Scaliger tot op den dood van Wyttenbach, verklaren. Dit te doen, is hier althans de plaats niet. Genoeg, ik heb uit die oordeelvellingen gezien, dat de ſmaak en het gevoel voor Latijnſche poëzij bij mijne landgenooten niet is uitgedoofd. Ik zeg dit niet om velen tot het maken en uitgeven van Latijnſche verzen aan te moedigen. Integendeel raad ik het allen, welke geen' dichterlijken aanleg hebben, en niet verſtaan, wat *klasſieke poëtiſche dictie* is, ten ſterkſte af. Latijnsch proza is dikwijls noodzakelijk; poëzij, altijd weelde. Men is onbillijk, wanneer men in het eerſte niets, in het laatſte iets door de vingeren ziet. Spreekt iemand min aangenaam, het is of wordt dragelijk. Zingt hij op valſchen toon, hij jaagt den toehoorderen de koorts op het lijf.

Had ik redenen om mij te verblijden over het oordeel van geleerde en verſtandige lieden, welke in het privaat en in

onderlinge geſprekken recenſeren, ik kan dat minder zeggen ten aanzien van onze publieke recenſenten. Ik ben hun wel dankbaar voor hunnen lof en goedkeuring; maar ik heb geene aanmerkingen over bijzonderheden gezien. Allermeest beviel mij de regt geestige beoordeeling in den *Konst en Letterbode*. Daarna, de Recenſiën, geplaatst in de *Vaderlandſche Letteroefeningen*. Deze ſchijnen geſteld te zijn door eenen man, welke een *Carmen Latinum* goed onderſcheiden kan van de gewone, waarin niets Latijnsch is, behalve de afzonderlijke woorden, als men de Griekſche en barbaarſche er uit neemt: en ik was zeer verheugd, eindelijk eens een paar aanmerkingen te vinden. Doch, zij waren niet juist. En het is om dezelve vriendelijk te wederleggen, dat ik dezen brief in dit tijdſchrift geplaatst heb.

De Recenſent vond in het *Carmen novum* twee *harde* regels: „ Excute, quo te fraus Angla gravavit, onus, *waar, volgens den gewonen rhythmus, de rust achter* fraus *zoude moeten invallen; doch de zin vordert:* Excute, quo te || fraus Angla gravavit. — Barbarico, nam non est pudor, ore terent. *Dit zoude moeten klinken:* Barbarico, nam non | est pudor. *Maar de zin gebiedt:* Barbarico, | nam non est pudor, | ore terent. *Zoodat de pentameter daar bijna de kadans heeft van een verſus jambicus trimeter hypercatalecticus.*"

In het eerst kwamen mij deze aanmerkingen eenigzins duister voor, en ik begreep niet regt, wat Recenſent door *klank* en *rhythmus* bedoelde. Ik geloof, dat hij er door verſtaat, wat men gewoonlijk *ſcanſie* noemde. Nu houd ik het er voor, dat men een vers nooit moet lezen naar den klank der ſcanſie, zoo, dat men b. v. altijd ruste op de *ſyllaba remanens* in de eerſte helft van het Pentameter. Neen. Men houdt op, of gaat voort, al naar de zin der woorden zulks vordert. Men kan bijna niet dwalen, als men naar de onderſcheidingsteekenen leest: *Excute | quo te fraus Angla gravavit | onus. Barbarico | nam non est pudor | ore terent.* Wat die *rust* betreft, dat zoude ik zoo ſtellig niet durven verzekeren. Quinctilianus ten minſte en anderen ſcandeerden het laatſte gedeelte der Pentametri door een' Spondæus en twee Anapæsti, in welk geval die *rust* geheel verdwijnt. Wat den kadans van een *verſus Jambicus* betreft, er beſtaat in de Jambicus zoo groote vrijheid, dat men, met eene kleine bijvoeging of weglating, aan bijna alle verzen en proza dien kadans geven kan. De Jambicus beſtaat

dikwijls bijna louter uit Dactyli en Spondæi. Wel nu, daar beſtaat een Pentameter ook uit. Wil men het door Anapæsti ſcanderen, dan is de overeenkomst dikwijls nog gemakkelijker. Deze overeenkomst is niet alleen in het vers *Barbarico nam non est pudor*, maar in alle Pentametri, welke van Ennius af tot op den huidigen dag toe gedicht zijn. Om nu niet te ſpreken van de Grieken, welke in de quantiteit der afzonderlijke ſyllaben meerdere ruimte hebben dan de Latijnen. Uit het gezegde beſluit ik, dat er in de twee bewuste verzen volſtrekt geene hardigheid zijn kan. Een Romein ten minſte heeft het er nooit in gevonden. Het was eigenlijk niet noodig geweest, dat ik mijn gevoelen door woorden verdedigde. Voorbeelden doen in dergelijke gevallen alles af. Ik zal nu den eerſten dichter, welke mij voor de hand komt, eens naſlaan. Daar heb ik Ovidius, Tom. I. ed. Burm. Dus begin ik maar van voren af. Epist. I. 60. *Ille mihi de te multa rogatus abit.* I. 88. *Turba ruunt in me luxurioſa, proci.* II. 106. *Hei mihi, ſi, quæ ſim Phyllis, et unde, roges.* III. 52. *Tu dominus, tu vir, tu mihi frater eras.* IV. 82. *Ora ferox in ſe verſa lacertus habet.* IV. 162. *Et mihi ſi non vis parcere, parce meis.* IV. 168. *Sic nunquam, quæ te ſpernere poſſit, ames.* V. 4. *Læſa queror de te, ſi finis ipſe, meo.* VII. 22. *Unde tibi, quæ te ſic amet, uxor erit? Et quo, ſi non ſim ſtulta, carere velim. Ut pereas, dum me per freta longa fugis. Quæque cadent, in te fulmina miſſa putes. Nec ſteterunt in te virque paterque meus.* Doch ik zal hier maar ophouden. Naar dit begin te oordeelen, zoude ik zeggen, dat bij Ovidius alleen meer dan honderd dergelijke voorbeelden zijn. Dit over die twee aanmerkingen.

Eene andere aanmerking van den Recenſent is vragenderwijze gemaakt. „*Is*, zegt zijn Ed., *voor* Americ̄a *grond? Bij de Ouden was het onbekend.* Africa *heeft de penultima kort. Ware het niet beter, die regelmaat, welke met de gewone uitſpraak overeenkomt, te volgen?*" Ik zal deze vragen beantwoorden. Ik heb *Americ̄a* geſchreven, omdat de Romeinen het zoo zouden geſchreven hebben. De man, naar wien de nieuwe wereld genoemd is, heette *Amerigo.* De letter *i* is in dergelijke eigennamen natuurlijk lang. Zoo hoorden de Romeinen dezelve altijd door de Barbaren uitſpreken. De oudere Romeinen, gelijk Cæſar, maakten er *ix* van, de jongere *ichus*, gelijk Alarichus, Genſerichus,

Theodorichus, waarin de *i* door geen goed dichter kort uitgeſproken is. Zoo is het nog bij de Europeſche volken. Niemand zegt Henricus, Federicus. De *gewone* uitſpraak kan niet tot regelmaat verſtrekken in eene doode taal. En wat is de gewone uitſpraak? Dezelve verſchilt bij onderſcheidene natiën, en verbastert dikwijls de echte pronuntiatie. Gelijk ik nu in het dagelijksch verkeer America zeg en St. Helena, en het wel verdragen kan, wanneer ik Epheſen en Theſſalonica hoor, zoo ſchrijf ik America, Helena, Epheſus en Theſſalonica. Men vindt over de pronuntiatie America iets in het *Lexicon Anti-barbarum* van Noltenius.

Ten ſlotte neem ik deze gelegenheid waar, om eene drukfout in het *Carmen novum* te verbeteren. Daar ſtaat: *Jam ſocio* mihi *pectore care tuo.* Dat geeft geen' goeden Latijnſchen zin, en ſtrijdt tegen het metrum. Ik heb geſchreven: *Jam ſocio* miti *pectore care tuo.*

Van huis, den 14 Februarij 1833.

EMMA.

Zie, om dien bleeken mond ſchijnt nog een lach te zweven,
Schoon 't laatſte „goeden nacht!" er ſtamelend van klonk;
't Viel haar zoo ligt, zoo zoet, te ſcheiden uit dit leven,
Waar nog ſlechts zestienmaal de lente voor haar blonk,
En de Eng'lenſtoet, die haar in beemd en ſtreek verzelde
En van den Meester ſprak, die al dat ſchoone ſchiep,
Ja meer, dan iemand weet, van Hem en Hemel meldde,
Om hare ſpond' verſcheen en haar naar boven riep.

Nooit ging het groot gordijn der wereld voor haar open;
Zij was, had zij 't gezien, niet zoo gerust gegaan:
Als in een jong gemoed de driften binnenſloopen,
Lacht de eenvoud der natuur 't niet meer zoo godlijk aan;
Dan biedt de kenniszucht verleidende haar wieken,
En de Eng'len zijn daarheen en 't Eden is niet meer,
Maar zorgen ſtijgen op, met ieder morgenkrieken,
En leggen niet ter rust zich met de ſcheemring neêr.

Haar ving'ren klemmen nog 't gewijd verzoeningsteeken;
Het elpenbeen is geel, bij 't marmer van haar hand;
Bij 't heengaan dacht ze aan God, en zonder te verbleeken;
Zijn Hemel is der jeugd — der onſchuld vaderland!
Zij kende 't kwaad bij naam, om Hem te meer te minnen,
Die voor een kribbe en kruis zijn' troon er om verliet;
Geen vreeze bragt haar ooit zijn' regterſtoel te binnen:
De liefde is God gelijk — zij kent de vreeze niet!

En als een lieve roos den ſtengel afgebroken,
Vóór 't middagzonnelicht ze in volheid ſchitt'ren doet,
Werd nooit in hare borst het vuur der min ontſtoken;
God, onſchuld en natuur vervulden haar gemoed!
Zij leed de ſmarte niet, die hier de meesten voelen,
En 't harte breken doet, offchoon 't de mond ontkent:
Het voorwerp heurer min in gloed te zien verkoelen,
Of onbemind te gaan naar 's levens donker end'.

Zeg niet: de ſchoonſte droom heeft nooit haar hart betooverd;
Zeg niet: de zoetſte vreugd heeft nooit haar ziel verrukt; —
Vraag 't meisje, dat de ziel haars minnaars heeft veroverd,
De moeder, die haar kind aan haren boezem drukt,
Of niet alle aardſche min was vergezeld van lijden?
Of niet de moederrang met ſmarte werd betaald?
Of beide niet het lot van 't lieve kind benijden? —
Er is op aard' geen heil, dat bij den Hemel haalt!

De bruidskrans dort alreê, nog rustende op de lokken,
En tranen zijn de zalf, waarmeê men 't echtpaar wijdt;
In ieder zomertij is 't luchtruim vaak betrokken;
De boezem krimpt bij 't woord: „de min ſlijt met den tijd.'
De moeder leeft, beſtaat en ademt in haar telgen;
Wat ſtormen ſtaat zij door, eer vrucht wordt uit den knop!
Ach! de arme moog' te met in reinen wellust zwelgen,
Weegt één ondankbaar woord geen duizend kusſen op?

'k Heb boozen door 't gerucht voor zalig hooren prijzen,
De rust verbeidde hen op 't moilig eidons niet;
Ik heb 't geluk gezien van hooggeroemde wijzen,
't Was blinkend klatergoud, of ſchikken in 't verdriet;
Ik heb het lot beſpied van onbeſproken braven,
Wie liefde blijdſchap ſchonk en deugdsbetrachting rust,
Verlangend zagen ze uit naar de altijd kalme haven:
Het ſtormt zoo woest en wild op de ondermaanſche kust!

Voert ieder weg er heen, de kortſte ſchijnt mij 't beste;
Wie 't langſte wand'len moet, ſtaat meest voor ſtruik'len bloot;
En ſchoon wij ook eene eeuw verwijlden in 't geweste,
De laatſte koets is 't graf, de laatſte vriend de dood!
Maar zwaar is 't, na een lang, hoe rein gehouden leven,
Als 't jongſte „ goeden nacht!" van onze lippen klonk,
Nog om den bleeken mond een lachjen te doen zweven:
Beklaag dan Emma niet, wie God de ruste ſchonk!

E. J. POTGIETER.

TEGENBEDENKING, OF DE VOORDEELIGE ZIJDE VAN HET MENSCHELIJKE LEVEN.

Geen toeſtand is er uit te denken,
Die niet zijn goede zijde heeft.
Geen jaar, offchoon ons ſmarten krenken,
Dat ſoms geen lach den mond omzweeft.
't Verſtandig brein, door elk geprezen,
Verſtrekt den eigenaar tot eer;
Een leége vliering, hoe 't moog wezen,
Bezwaart den drager nimmermeer;
Voordezen waren zelfs ten hove
De narren meestal welkom.
Gezondheid, bovenal te loven,
Geniet men die, zoo is alom
De wereld zonder kreuk of rimpel,
En alles ligt, wat werken heet;
Doch, ſtrijkt men voor een kwaal den wimpel,
Zoo ſtaat de goede dood gereed,
En, als verlosſer uit de ellenden,
Baart ons zijn aanblik geenen ſchrik.
Voor hem, die boven zijn bekenden
Wil ſchitt'ren, en met trotſchen blik
Wenscht neêr te zien op oude vrinden,
Raakt ligt aan 't hof een ambtje vrij;
Een rok met goud is wel te vinden,
En die hem aantrekt wonder blij:
Want zie, zijn naam, dien niemand noemde,
Wordt met een' titel nu verſierd;
Zijne afkomst, die hij zelf niet roemde,
Wordt als hoogadellijk gevierd.

Doch, hebt gij lust in ſtil te leven,
O! de eenzaamheid heeft ook haar zoet;
Geen vleijers komen u omgeven;
In vrijheid ſmaakt gij 't hoogſte goed.
Behaagt u 't akkerwerk te leeren,
Gij vindt voorzeker veel genot;
Gij kunt daarbij den ſchat vermeêren
Van eerbied voor den grooten God,
Die alles ſchiep. — Op zee te varen,
Biedt daartoe mede ruime ſtof;
Want wind en ſtorm en woeste baren
Verkonden luid des Heeren lof.
De handel kan u rijkdom geven,
Zoo gij op ſchatten zijt geſteld;
De ſchatten brengen vreugd en — neven;
Uw maagſchap groeit ſteeds met uw geld;
En wil uw handel niet gelukken,
Gedraag u als een filozoof,
Zeg: „ Vrouw Fortuin heeft hare nukken;
„ Ik ben voor haar verleiding doof."
Zoo wordt gij overal geprezen
En *van de wereld los* genoemd.
Het oorlog kan voordeelig wezen
Voor wie als dapper wordt geroemd:
Er valt ſoms hier en daar te garen
Van waar men nimmer heeft gezaaid.
Doch, houdt ge meer van rust bewaren,
Dan van den haan, die koning kraait,
Blijf in uw huis, kweek daar den vrede;
Ook zulks te doen, heeft zoetheid in.
Van geld voorzien, eens uit te treden,
Vreemd land te zien, ſtreelt hart en zin;
Elk huis en hof ſtaat voor u open;
Alomme wordt gij wél onthaald.
En is uw beurs te ligt tot koopen,
Ja wordt uw waard wat ſchraal betaald,
Zoo zullen u geen roovers kwellen,
Men laat u als een' ſchooijer gaan,
Gij trekt ſtaag voort, met uw gezellen,
En niemand zal er acht op ſlaan.
Zoo vrij en vrank kan ieder wand'len,
Die zich van d' echteband onthoudt;

Maar wilt gij liever anders hand'len
  En wenscht gij, vriend! te zijn getrouwd,
Wel, doe een keus; in alle ſtanden
  Zijn vrouwen, ſchoon en net van leest.
Leg al uw zorgen vrij aan banden
  En houd met lust en vreugde feest,
Indien uw lief, met geld gezegend,
  Met hare hand u rijkdom ſchenkt.
Heeft Plutus haar niet wel bejegend,
  't Is heilzaam dan, dat gij bedenkt,
Hoe zij u ſteeds te meer zal achten,
  Dewijl gij haar hebt rijk gemaakt.
Van een, die geest heeft, wil verwachten,
  Dat, als gij ſoms verlegen raakt,
Zij ſpoedig uwe zaak zal klaren
  En u verlosſen uit den nood.
Heeft domheid in een vrouw bezwaren,
  Haar goede zijde is mede groot;
Want altijd is de vrouw tevreden,
  Die voor eene *a* geen *b* zelfs kent;
Nooit wordt door haar uw rust beſtreden;
  Aan kijven is zij niet gewend.
Ten laatſten: in de prille jaren
  Te leven, is een zoete ſtaat;
Doch de ouderdom kan vreugde baren,
  Wanneer men, met een kalm gelaat,
Dien nad'ren ziet; een achtbaar wezen
  Behaagt, al rimpelt ook het vel.
Dus, laat u van den waan genezen,
  Als waar' 't op aarde nimmer wél.
Uit alle kwaad is goed te trekken,
  Gelijk uit goed ook veeltijds kwaad;
't Is all' vermengd, en moet ons ſtrekken
  Tot ſtil berusten in den ſtaat,
Dien God voor ons heeft uitgekoren.
  Zeg nooit: „Wat doe ik hier? waar' 'k dood!"
Of: „Ware ik nimmermeer geboren!"
  Maar: „God, die mij Zijn' bijſtand bood
„Van dat ik 't aanzijn heb gekregen,
  „Beſlisſ' mijn lot, en leer' mij ſtil
„Te wachten op Zijn' Vaderzegen;
  „Want toch mijn welzijn is Zijn wil!"

M. J.

DE TOGT DER FRANSCHEN NAAR DE CITADEL VAN ANTWERPEN.

Met ontplooide veldbanieren,
Hakend naar een' zegetogt,
Tot wat prijs dan ook gekocht,
Daagde 't Gallisch vloekgedrogt,
Om zijn' moordlust bot te vieren:
't Naderde uit zijn helsche krocht,
Om, met uitgetogen zwaard,
Hollands vonnis te voltrekken,
Vaardig om den klaauw te strekken
Naar elk ovrig deel der aard'.

Als verzekerd van de glorie,
Sloeg een talloos oorlogsheir
Zich aan Scheldes Vijfhoek neêr,
Hunkrend naar rampzalige eer
En doemwaarde krijgsvictorie.
Was Napoleon niet meer,
Orleans verkreeg den staf,
Om weêr 't regt als hij te trotsen,
Die op Sint Helena's rotsen
Schuilplaats, kerker vond en graf.

„ Zou, van allen kant begeven
„ En benaauwd op land en zeên,
„ Holland Frankrijk tegentreên?"
Vroeg Brittanje: „ Zou 't, alleen,
„ Voor geen wereldmagten beven?
„ Zou 't, nu alle hulp verdween,
„ Voor de dwingers van Euroop,
„ Dat hunne almagt kan getuigen,
„ In afhanklijkheid niet buigen?
„ Zou het pal staan, zonder hoop?

„ Neen! haal 't aanschijn siddrend onder,
„ Holland! Voel, verwonneling,
„ Mijne en Frankrijks foltering!
„ Wat vermag uw zwakke kling?
„ Ras vermelde onze oorlogsdonder,
„ Hoe uw broze roem verging;

„ Hoor' geheel het wereldrond,
„ Hoe Chasſé met ſchand' moest wijken,
„ En de Gal langs puin noch lijken
„ Ingang tot den Vijfhoek vond."

Wee u, wee u, trouweloozen!
Bouwt gij op dien dwazen waan?
Holland heeft zijn keus gedaan,
Toen gij 't eerloos hebt verraân.
Schaamrood doet die keus u blozen.
Hollands gloriedag brak aan,
Toen de ſchendende euvelmoed
't Bolwerk van Oud-Neêrlands grootheid
Aanrandde, en, ter gunst der ſnoodheid,
Duur betaalde met zijn bloed.

Vreeslijk deed zich 't wraakzwaard gelden,
Toen het eer en pligt gebood,
En 't geweld zijn blikſems ſchoot.
In den bangſten oorlogsnood
Bleven Hollands brave helden
Even moedig, even groot;
Schoon de Vijfhoek ſtond in brand,
Door het dondrend moordgeknetter,
Dat zijn muren ſloeg te pletter,
En zijn helden in het zand.

Ja! 's lands grijze, en roem der riddren,
De onverſchrokkene Chasſé,
Trok het ſlagzwaard uit de ſcheê,
En uit zijn Thermopylé
Deed hij 't laf Europa ſiddren,
Toen 't het oog ſloeg op de ſteê,
Waar der Gallen legertrots,
Spijt alle overmagt van benden,
Schaamrood, met gekneusde lenden,
Beefde voor zijn Herk'lesknods.

Als gemaaide korenaren,
Tuimlende over 't ſtoplig veld;
Als gebloemt' voor ſtormgeweld,
Onbejammerd, ongeteld,
Vielen Frankrijks legerſcharen.
Dwazen! dacht gij, dat de held,

Zwaaijende den veldheersſtaf,
Moordtuig of getal zou vreezen,
In Gods hand geen roê zou wezen,
Schoon ook 't lot geene uitkomst gaf?

Schriklijk blonk zijn doodend lemmer,
Plettrend viel zijn kogeljagt
Op der Gallen overmagt;
Voor 's lands roem hield hij de wacht,
Als een moedige oorlogstemmer.
't Was Gods wonderdoende kracht,
Die hem bijſtond in den ſtrijd,
Toen hij 's vijands drommen velde,
Hem zijn deugd voor oogen ſtelde,
En voor ſchande ons heeft bevrijd.

Ging de Vijfhoek ook verloren,
Hollands glorie bleef beſtaan;
Rijk omkranst met lauwerblaên,
Komt 's lands overſchoone vaan
Weêr gelouterd de aard' te voren,
Reiner dan de reine maan,
Spieglende in den zilvren vloed,
Heendrijft langs de azuren tranſen;
Dan de zon, in middagglanſen,
Als een onweêr heeft gewoed.

Ja, uwe eerkroon, grootsch ompareld,
Blinkt, o Holland! als weleer;
Frankrijks ſnorkend oorlogsheir
Sla van ſchaamte de oogen neêr,
Huldige u voor heel de wereld,
Na zoo dappre tegenweer,
Die het onregt heugen zal,
En uw trouw en geestdrift ſchragen,
Schoon de gruwel is voldragen
En de Vijfhoek ging ten val.

Laat het ſmetloos vaandel wappren!
't Zweve ons voor in 't oorlogswee!
Looft 's lands braven! looft Chaſſé,
Om zijn ſchittrende eertrofee,
Na het kampen met zijn dappren!
Al wat braaf is, jubelt meê,
Nu hij, voor het roofverbond,
Hollands ſtrijdkracht heeft ontwikkeld,
En, tot heldenmoed geprikkeld,
Lauwren om de rijkskroon wond.

Zien wij dan ook de overmagten,
Toom- en bandloos als de orkaan,
Dreigend en verbolgen ſtaan,
Hij, Chaſſé, is voorgegaan;
Als een leeuw, beproefd van krachten,
Vloog hij zijn beſpringren aan.

Ja! zijn voorbeeld volgen wij.
Zoo we in 't uiterst moeten wijken,
Dan, bij ſtapels puin en lijken,
Zullen wij vergaan als hij!

Januarij, 1833. JOH. HILMAN.

HET SCHAATSRIJDEN.

Dan zijn geen oostewinden koud
O. Z. VAN HAREN.

I.

Knapen, bindt de ſchaatſen aan!
De IJsmonarch, zijn rijk ontweken,
Is de waatren langs gegaan,
En kristal zijn ſtroom en beken;
Zacht is 't windje, glad de baan.

Komt, de meisjes zijn gevraagd;
Nu de knie naar 't ijs gebogen,
En om d' elpen voet der maagd
Fluks het kleurig band getogen,
't Geen zoo lief een plaats behaagt.

Ziet, de blaauwe hemel lacht,
Daar de zachte zonneſtralen
Op de witte ſtaatſiedragt
Van geboomte en heesters dalen
Met een weêrgalooze pracht!

Vlug en vrolijk opgelegd,
En dan ijlings voortgeſchoten.
Geeft de jeugd tot dart'len regt,
Zorgloos dan het zoet genoten,
Dat der grijsheid is ontzegd.

Haar behoort het knappend vuur,
Ons de vloer-geworden ſtroomen;
Is hun ſluim'ring kort van duur,
Als des levens ſchoonſte droomen,
Zoo verzuim' men niet dat uur!

II.

Wat nog blonde haren heeft,
Moog zich ſchamen t'huis te marren.
Hoe hier alles woelt en leeft!
Zie, hoe ſnel die rij van arren
Over 't effen zilver zweeft!

Brieſchend zoekt het moedig paard
Aan het rink'len van de bellen,
Klinkend hem om hals en ſtaart,
Door een' vluggen rid te ontſnellen, —
Ach, 't verdubbelt met zijn vaart!

Waarom werd het edel dier
Met die hofnar-pronkfieraden,
Met dien klaterenden zwier,
Hem ten affchrik, overladen!
Zijn er dan geen narren hier?

Zeker toont geen klein getal
Ons der dwazen eigenfchappen;
Maar, zoo zwaard en belgefchal
Ze aan de wereld ging verklappen,
Och, dan vond men ze overal!

Zwevend langs de gladde baan,
Toont de gulden arreflede
(Luim gaf aan haar' vorm 't beftaan)
Ons een fchelpjen aan de reede,
Woest gedierte, of blanke zwaan.

Maar, hoe prachtig zij ook zwiert,
Van een tijgervacht omhangen,
Die de buit des rijkdoms wierd,
Pracht is armoê bij de wangen
Van de fchoone, die haar fiert.

Zachter toch dan troonfluweel
Is het dons van maagdenkaken;
Schitt'ren moge 't rijk juweel,
't Waarlijk hartverleidend blaken
Is der meisjes-oogen deel.

III.

Zeg mij, is 't niet wonder zoet,
Met de lieve, die wij minnen,
Vlug te zweven op den vloed,
En het van den wind te winnen,
Beide in dartelheid en fpoed?

In het groen en lagchend zuid
Huist de Min in 't loof der blâren;
Maar in 't noorden zweeft de guit
Op de in flaap gewiegde baren,
En wat fchaatsrijdt wordt zijn buit.

Zwicht te met der maagden hoed
Voor den adem van de winden,
Tintelend van liefdegloed
Doet hij ons den ftrik herbinden
Om de kaak van melk en bloed.

Vrijer toch is dan de hand
Bij 't zorgvuldig pelsverſchikken,
Dan zij 't immer waagde aan land;
Vrijer zijn de ſtoute blikken
Bij het knoopen van het band.

IV.

't Is een feest voor klein en groot,
't Is een feest voor arm' en rijken;
't Schouwſpel, dat Natuur ontſloot,
Staat voor hoog en laag te prijken,
Allen heeft zij uitgenood.

En ze is aller blikken waard,
Die ter rust gegane moeder,
De onder ſneeuw bedolven aard',
Waar het zonlicht, als haar hoeder,
Met weemoedig oog op ſtaart.

't Luchtruim is van wolken vrij,
Even of dier heiren trekken,
Ging 't gedruisch haar koets voorbij,
Uit de ſluim'ring haar zou wekken,
Die haar ſterkt voor 't Lentgetij'.

Hoe mij 't ſtille landſchap ſtreelt!
In 't verſchiet dien hoogen toren,
Die, wanneer zijn uurwerk ſpeelt,
Ons de vaart des tijds doet hooren,
Dien de vreugde nu verdeelt.

's Molens wieken hebben rust;
't Vlugge ſchip ligt vast gekluisterd;
Somtijds wordt de kim der kust
Door den rook van 't vuur verduisterd,
Nu aan geenen haard gebluscht.

Lieflijk blaauwend wemelt zij,
Of ze met de lucht wou kampen,
Stijgt in wolkjes vlug en vrij,
Dunt in naauwlijks zigtb're dampen,
En — is als een droom voorbij!

V.

't Is een vaderlandſche vreugd;
Holland is uit zee gewasſen,
En, zoo lang geſchied'nis heugt,
Waren zoete en zoute plasſen
Ook de ſpeelplaats harer jeugd.

Vrijheid wonnen we op den vloed,
Schatten bragten ons de baren,
En de tijd was groot en goed,
Toen het in den boeijer varen
Wellust ſchonk aan 't jong gemoed.

Volgzucht van der vreemden ſmaak
Heeft de jeugd op 't paard geheven;
Maar, wie ook, verwijfd, het wraak',
Ze is haar' oud'ren waard' gebleven
In de zucht voor 't ijsvermaak.

Tooi en kleeding zijn ontaard,
Kraag en mantels zijn verdwenen;
Maar de kunstjes zijn bewaard,
En voor 't ligten van de beenen
Wij nog overal vermaard.

Zie, hoe naar de gindſche tent,
Vlugger dan de vlugſte wellen,
Heel die ſtoet van ſchippers rent!
't Is aan 't onbegrijplijk ſnellen,
Dat men Frieslands kroost herkent.

Maar aan vast- en ligten voet
Snel- en ſierlijkheid te paren
En bevalligheid aan ſpoed,
Kunnen best de jong'lingsſcharen,
Aan den Amſtel opgevoed.

Ginder komt een broeder aan;
't Is geen rijden, neen! 't is zweven....
Maar, waartoe die kromme paên?
Lieve! zie uw' naam geſchreven
Op de ſpiegelgladde baan!

VI.

Sierlijk ſtaat de muts van bont
Op zijn ligtgekrulde haren;
Vreugde dartelt om zijn' mond; —
Zoo er ſchooner meisjes waren,
Reed hij niet met de onze rond.

Wel hem! deugd en minlijk ſchoon
Zijn des levens hoogſte goed'ren;
Zalige echt zijn rijkſte kroon,
Spruit ze uit neiging der gemoed'ren,
Door geen laag belang geboôn.

Hoede daarvoor mij de Heer!
't Zwaarſte zijn vergulde boeijen.
Stap ik ooit in de echtkoets neêr,
'k Moet dan van verliefdheid gloeijen,
Als die twee bij 't gindſche veer.

Dartel golft der deerne doek,
's Jongens hoed ſtaat op een haartje;
Zij zoo rank en hij zoo kloek....
Al 't geluk geniet dat paartje,
Waar ik nog vergeefs naar zoek!

't Zet zich in die tent ter rust,
Waar onze oude vlag op wappert,
Eenmaal aller zeeën lust!
Hoort ge, hoe het dundoek klappert,
Door den ſchalkſchen wind gekust?

Vreugde woont in 't linnen huis,
Vult er zelve kroes en kannen,
Schudt den rijm van rok en buis,
En ſchijnt alle zorg te bannen
Door haar ſchaterend gedruisch.

Hoort gij 't oud en vrolijk lied:
„'k Breng het u, mijn welbeminde!"?
Zelfs de vedel mist hier niet....
Oogſten best toch arme en blinde,
Waar het jonge hart geniet.

'k Heb in hooggewelfde zaal
't Feestlijk waslicht rijk zien glanſen,
En de grooten menigmaal
In hun weidſche pracht zien danſen, —
Vreugde vlugtte voor die praal!

Hier is eenvoud der natuur,
Hier is vrolijkheid en leven,
Hier behoeven wijn noch vuur
Warmte, geest en kracht te geven;
Wat hier blaakt, heeft langer duur.

Waar hij zulk genoegen geeft,
Mag de Winter welkom heeten,
Is hem 't hart der jeugd verkleefd,
Die in 't onbevlekt geweten
Nog de wel der blijdſchap heeft.

O. IJ.

MENGELWERK.

OVER HET WOORD ΑΔΕΛΦΟΣ IN DE SCHRIFTEN DES NIEUWEN TESTAMENTS, MET BETREKKING VOORAL TOT DEN HEERE JEZUS.

Het denkbeeld, dat MARIA, de Moeder des Heere, na het ter wereld brengen van het Heilige, dat uit haar geboren moest worden, en alzoo behalve dezen haren Goddelijken Wonderzoon, andere kinderen bij JOZEF gehad zoude hebben, heeft voor het kiesche gevoel iets hinderlijks, iets terugstootends. De hitte, waarmede men in de Roomsche Kerk het onaannemelijke daarvan heeft beweerd, mag misschien beschouwd worden, als de voornaamste aanleiding bij vele Protestanten gegeven te hebben, om de stelling, dat MARIA meer kinderen gehad hebbe, te drijven en vast te houden. Hierdoor toch verwijderde men zich zoo veel te verder van de verdedigers der *onbevlekte ontvangenis*, en zoodanig eene handelwijze is doorgaands de weg, dien, bij groot verschil van gevoelens, voornamelijk in zaken van Godsdienst, de tegenover elkander staande partijen plegen te bewandelen, terwijl men daarbij dikwijls niet eens bemerkte, dat men, om het ongerijmde van een bestreden gevoelen duidelijk aan het licht te stellen, zelve in groote ongerijmdheden vervalt.

Dan, welke de bron zij, waaruit vroeger bij de Protestanten dat gevoelen is voortgevloeid, vreemd dunkt het mij in allen gevalle, dat onder ons, zelfs nu nog, Godgeleerden gevonden worden, die hetzelve voorstaan, en ik vrage, van waar dit? — Uit de omstandigheden bij deze en gene Euangelische verhalen laat zich dienaangaande geen besluit opmaken, en even min uit de, daarbij gebezigde, bewoordingen of derzelver samenhang: zelfs het woord πρωτότοκον (*eerstgeboren*), voorkomende

MATTH. I: 25 en LUK. II: 7, kan, in het Grieksch van het Nieuwe Testament, te dezen niets afdoen, gelijk allen taalkundigen bekend is. Ik zoude dus den grond daarvan in niets anders weten te zoeken, dan in de opvatting van het woord ἀδελφὸς (*broeder*): maar hoe is het met die benaming bij de Ouden gelegen geweest?

Dat bij de Hebreën niet alleen eigen of volle neven en nichten aan elkander onderling, maar ook foms aan de kinderen van hunne broeders en zusters de namen van *broeders* en *zusters* gaven, weet men algemeen, en blijkt dit bovendien in 't bijzonder, behalve uit andere Bijbelplaatfen, uit de levensgefchiedenis der Aartsvaderen.

Bij de Romeinen hadden evenzeer de woorden *frater* en *foror* foms eene ruimere beteekenis. Zoo fchrijft onder anderen CICERO aan ATTIKUS, *Ep. V: Quantum dolorem acceperim* LUCII FRATRIS *nostri morte, tu existimare potes;* welk zeggen men niet anders kan vertalen dan: *Hoe groot eene droefheid mij veroorzaakt hebbe het afterven van onzen* (mijnen) NEEF LUCIUS, *kunt gij best beoordeelen.* Op gelijke wijze noemt hij, *Orat. Philipp. II. C.* 38 en elders, ANTONIA de *vrouw* en tevens de *zuster* van M. ANTONIUS, fchoon die twee elkander niet nader beftonden, dan als volle neef en nicht. Even zoo noemt LIVIUS, (*L. XIX. C.* 30) fprekende van MASSINISSA en de kinderen van deszelfs oom DESULCES of OESALCES, dezelven onderling *fratres patrueles.* (*)

Dat dit zelfde ook bij de Grieken plaats had, lijdt geen twijfel. Misfchien wel kan men te hunnen opzichte niet even zulke regtftreekfche bewijzen aanvoeren, als omtrent de Hebreën en Romeinen; doch de zijdelingfche zijn van zulken aart, dat zij voor regtftreekfche gelden mogen. — DIONYSIUS HALICARNASSENSIS bezigt, *L. III. C.* 15. *n.* 4, onder anderen het woord ἀδελφὸς in de voormelde beteekenis, als hij, gewagende van den voorflag van FUFFETIUS, Opperhoofd der

(*) Vgl. L. XXXV. C. 10. en Q. CURTIUS, L. VI. C. 10. § 24.

Albanen, aan TULLUS HOSTILIUS, Koning van Rome, om het geſchil der beide volken te doen beſlechten door een lijfgevecht tuſſchen de drie HORATII ter eenre en de drie CURIACII ter andere zijde, den Koning op dien voorſlag doet aanmerken: dat hij het te wreed vond, deze twee drietallen elkander te laten beſtrijden, vermits zij, *als wederzijds uit twee eigen zusters geſproten, onderling* ἀδελφοὶ (BROEDERS) *waren.* — Wat nu van dit verhaal als geſchiedenis wezen moge, zeker is het, dat DIONYSIUS, Grieksch en voor Grieken ſchrijvende, den Koning van Rome geene woorden of ſpreekwijzen in den mond kan gelegd hebben, dan welke voor Grieken verſtaanbaar waren, of hij zoude er iets tot opheldering hebben bijgevoegd ten behoeve van den Griekſchen lezer; hetgeen hier ter plaatſe noodwendig moest hebben plaats gehad, bijaldien hij ἀδελφοὶ geſchreven had, blootelijk als eene navolging van het Latijnſche *fratres.* — Onder ons, bij voorbeeld, en ook bij de Engelſchen, noemt men zijns broeders of zijner zusters kinderen *neven* en *nichten;* maar wanneer iemand, eenen Nederlandſchen Geſchiedſchrijver in het Fransch vertalende, bij denzelven ontmoette deze of dergelijke plaats: KLAUDIUS CIVILIS *ſchreef aan zijnen neef* JULIUS BRIGANTIKUS enz., zekerlijk zoude hij aldaar het woord *neef* niet overzetten door *couſin*, maar door *neveu*, omdat JULIUS BRIGANTIKUS de zusters zoon was van KLAUDIUS CIVILIS, en het woord *neveu* bij de Franſchen, voor welke hij ſchreef, in zoodanige geſlachtsbetrekking gebruikelijk is. Omgekeerd zou DIONYSIUS het woord ἀδελφοὶ nooit, voor 't minst niet zonder opheldering, gelegd hebben in den mond van TULLUS HOSTILIUS, bijaldien de Grieken hetzelve niet anders verſtaan hadden, dan in de beteekenis van eigenlijk gezegde *broeders;* want in dat geval zoude hij in zijne taal een *barbarismus* hebben geſchreven. — Op gelijke wijze laat OVIDIUS, in zijne *Heldinnenbrieven*, den naam van *broeder* geven door HERMIONE aan ORESTES en door HYPERMNESTRA aan LYN-

CEUS, ſchoon die almede onderling ſlechts volle neven en nichten waren. OVIDIUS, het is waar, was een Romein en ſchreef in 't Latijn, zijne moedertaal; maar OVIDIUS doet Griekinnen ſpreken, en een Dichter van zijne beſchaving, levende in de zoo keurige Gouden Eeuw der Romeinſche Letteren, bij gevolg de zeden der oude en latere Grieken grondig kennende, zou niet aldus geſchreven hebben, ware bij dezelven de naam van broeder en zuster niet van eene even ruime beteekenis geweest, als bij de Hebreën en Romeinen; te minder nog zoude hij, in het omgekeerde geval, zich aan zulk eene ſlordigheid van ſtijl hebben ſchuldig gemaakt, daar hij alsdan zich konde bediend hebben van de benamingen *patruelis* en *conſobrinus*, welke de Griekſche benamingen ἐξαδελφὸς en ἀνεψιὸς volkomen uitdrukken.

Van nog veel grooter klem wordt deze redekaveling, waar dezelfde Dichter (*Met. L. XIII. v.* 31) AIAX, bij deszelfs pleitrede om de wapenen van ACHILLES, zeggen laat: *Frater erat: fraterna peto.* Of zou het niet eene voorbeeldelooze onnaauwkeurigheid in OVIDIUS geweest zijn, AIAX den naam van *broeder* te doen geven aan ACHILLES, die ſlechts zijn volle neef was, voor eene vergadering van Grieken, welke over zijne vordering vonnis moest vellen, bijaldien het benoemen van eenen vollen neef met dien naam onbekend was geweest bij de Grieken? (*)

Maar zoude niet, althands wat de Euangeliſche Schriften in 't bijzonder betreft, als regtſtreeksch bewijs hier gelden mogen *Galaten* I: 19? Daar toch lezen wij: *en ik zag geenen anderen van de Apostelen, dan* JAKOBUS, *den broeder des Heere.* Ondertusſchen was deze JAKOBUS de zoon van ALFÉUS, en beſtond hij den Heere niet nader, dan in den tweeden of derden graad van bloedverwantſchap. — Hetgeen voorts tegen zoodanige opvatting van ἀδελφὸς mogt worden aangevoerd,

(*) Z. POTT, *in Epp. Cath.* ed. ALT. *Proleg.* p. 55 citat. *Etymolog. magn.* — *Schol. Sophocl. Antigone*, vs. 198, en MORUS *ad* ISOCR. *Panegyr.* C. 20.

naar aanleiding van 1 *Korinthe* IX: 5, is door den Heer VAN DER PALM t. d. p. voldoende opgehelderd.

Dan, wat hiervan, alsmede van de hoofdzaak zelve, zijn moge, in allen gevalle vermeen ik bewezen te hebben, dat het woord ἀδελφὸς, in betrekking tot den Heere JEZUS gebezigd, geenen grond oplevert, om te ſtellen, dat Hij wezenlijke *broeders*, uit MARIA geboren, inderdaad gehad hebbe.

W.

PROEVE VAN ONDERZOEK NAAR DEN INVLOED EN DE GEVOLGEN VAN DEN FRANSCHEN VOLKSAARD OP DEN TIJDGEEST VAN EUROPA IN HET ALGEMEEN EN VAN OUD-NEDERLAND IN HET BIJZONDER. (*)

Wier gewoonten zij ijverig naſtreefden en die zij in alles gelijk wilden worden, dezen hebben zij tot vijanden gehad, die ſtrenge ſtraf aan hen oefenden.

2 MACCABEËN, IV: 16.

Oud-Nederland wenscht ernſtig naar billijken vrede. Vele onzer verdedigers worden door hunne verwijdering bij voortduring belemmerd in het voortzetten van hun bedrijf en te leur geſteld in hunne vooruitzigten. De achtergeblevenen en ſtillen in den lande worden tot opofferingen geroepen, die zij op den duur niet kunnen dragen. Dappere verdedigers zuchten in *Frankrijk*, aan vaderlandſche betrekkingen en vaderlandſchen grond ontvoerd, niet als krijgs- maar als vredesgevangenen! De hoofdbron van ons beſtaan, de koophandel, kwijnt, door een willekeurig, geheel wederregtelijk *embargo*, dat *Engeland* en *Frankrijk* goddelooslijk op onze ſchepen

(*) Voorgelezen in eene Vergadering der Maatſchappij TOT NUT VAN 'T ALGEMEEN.

hebben gelegd. Geen Bondgenoot, ook onder de naauwſte bloedverwanten van onzen ſtandvastigen Koning niet; geen Bondgenoot — of het moest alleen God in den Hemel zijn! *Oud-Nederland* laat zich dit alles welgevallen; het zal eendragtig blijven volharden, ſchoon zich ook in het verſchiet geene flikkering van hoop doe zien; maar, indien de zaken op dezen voet blijven, is het juist de toekomst, die ons vrees inboezemt. Wij mogen vijandelijk vuur en ſtaal van onzen bodem kunnen weren, onze behoeften zijn te groot geworden, dan dat wij, op den duur, in dezelve, naar de wijze der Vaderen, ſlechts met het noodige zouden kunnen voorzien.

Maar, wanneer dan eindelijk, volgens algemeenen wensch, de lieve vrede verſchijnt, blijft er dan geene zorg, geen gevaar meer overig? Allezins, M. H.! Zoo wel in vrede als oorlog zullen wij moeten zorgen, om den goeden geest, die in de drie laatſte jaren op onderſcheidene wijze is aangekweekt, te voeden en te verſterken. Hetzij de oorlog zijne woedende fakkel ontſteke; hetzij de ſtaat van zaken nog langer in de grootſte onzekerheid zweve; hetzij de vrede ons ſpoedig vriendelijk kome begroeten, altijd zullen wij hebben te letten op het bewaren onzer zelfſtandigheid en *nationaliteit;* altijd zullen wij tegen verkeerden invloed van buiten hebben te waken; altijd zullen wij voornamelijk hebben toe te zien op de beſcherming, of wel misſchien op de verbetering, onzer godsdienſtigheid en zedelijkheid.

Gij zult misſchien reeds giſſen, M. H., dat ik te dezen opzigte ergens eenig gevaar meen te zien. En dan hebt gij regt geoordeeld. Het is niet zonder bezorgdheid, dat velen een' al te vrijzinnigen geest, zoo wel in het godsdienſtige als in het ſtaatkundige, door geheel *Europa* heen, zien woelen. Het is niet zonder grond, dat *Frankrijk* als eene der hoofdbronnen van dien geest wordt beſchouwd. Denzelven in ons Vaderland voor te komen, of, waar hij mogt zijn doorgedrongen, dien te verzwakken, is het doel dezer Voorlezing, waarin ik zal ſpreken *over den invloed en de gevolgen van den*

Franſchen volksaard op den tijdgeest van Europa in het algemeen en van Oud-Nederland in het bijzonder. Houdt echter deze bijdrage voor niet meer dan zij werkelijk is, voor eene *proeve*, waarmede dit belangrijk en veel omvattend onderwerp geenszins volledig wordt behandeld. Gij verneemt ſlechts wenken en herinneringen, waardoor hetzelve meer ter ſprake kan komen, en alzoo de aandacht gevestigd zal worden op waarheden, die in onmiddellijke betrekking ſtaan tot het welzijn van ons dierbaar Vaderland. Met dit oogmerk zullen wij bovengemelden invloed en gevolgen beſchouwen, vooreerst ten opzigte van *Europa* in het algemeen, vervolgens ten opzigte van ons Vaderland in het bijzonder.

I. Onze blik op *Europa* kan niet anders dan treurig zijn, M. H., wanneer wij alles bedenken, wat er ſedert eenige jaren in dit ons werelddeel is gebeurd, van *Polen* tot *Portugal*, van *België* tot *Turkije*, van *Ierland* tot *Zwitſerland* toe. Met de woede van een' hevigen ſtorm is een ſchrikbarende tijd voor *Europa* aangebroken; een duistere geest van willekeur, van oproer en verraad, trok van ſtad tot ſtad, van land tot land; en, als verſchrikt opgewekt uit een' diepen ſluimer, vragen de menſchen: hoe zal dit eindigen? Ik zal u dat alles niet trachten af te ſchetſen, waarvan de dagbladen, reeds ſedert bijkans drie jaren, weêrgalmen. Dit zien wij echter in alle landen: het volk vreest God, eert den Koning en bemint het Vaderland, of — huldigt een grenzenloos eigenbelang, dat zichzelven tot het doel van alle grootheid ſtelt, en alles aanwendt, om dit doel te bereiken, al moet ook de aarde met bloed en tranen gedrenkt worden, al zou de wereld tot puin en asch vergaan! En laatstgenoemde denk- en handelwijze is, helaas! in onze dagen niets minder dan een vreemd verſchijnſel.

En van waar is die tuimelgeest over *Europa* losgebroken? Wij behoeven niet lang hiernaar te zoeken, M. H.! Uit *Frankrijk!* Uit dat *Frankrijk*, dat ſedert eens menſchen leeftijd zoo veel invloed heeft gehad op het lot van geheel *Europa!* Het heeft een' drievoudigen in-

vloed uitgeoefend: door zijne wapenen op het ſtaatkundige, door zijnen volksaard op het godsdienſtige en zedelijke, en, door hierin eene omwenteling tot ſtand te brengen, thans wederom op het ſtaatkundige.

Frankrijks wapenen zijn door NAPOLEON, den eerſten *avonturier* van zulk een ſtout fortuin, tot eene duizelingwekkende hoogte opgevoerd; maar zij zouden zulk een' gelukkigen uitſlag niet hebben gehad, zoo niet de invloed van een' *Franſchen* geest op de bewoners van onderſcheidene *Europeſche* gewesten dezelve ware voorgegaan.

De volksaard der *Franſchen* is bekend. Luchthartig, vlugtig en wispelturig, ſterker gevoelende dan redenerende, laten zij zich, ſpoediger dan vele andere volken, wegſlepen door den oogenblikkelijken indruk der zinnen. Bij zulk een volk vestigde zich een wellustig Hof, vooral onder FRANS I, CATHARINA DE MEDICIS en LODEWIJK XIV. Dit Hof beſliste ſpoedig over den algemeenen geest der natie. Daarenboven verſchenen er geſchriften, waarin de Christelijke Godsdienst ſchaamteloos werd aangerand en de deugd op losſe ſchroeven werd geſteld; romans, die de driften ontvlamden; tooneelſtukken, nadeelig voor de zedelijkheid des volks; modes en manieren, waarin de loszinnige geest der natie ſterkſprekend was uitgedrukt. Voor *Frankrijk* zelf droeg deze volksaard de wrangſte vruchten in de omwenteling der vorige eeuw.

Maar ook voor de andere landen van *Europa* bleven deze vruchten niet achter. Het zou bezijden de waarheid zijn, te willen beweren, dat *Frankrijk* het eerst en uitſluitend zoo wel andere natiën als onze voorouders met de weelde en haren verderfelijken naſleep zou hebben bekend gemaakt. Zoo wel vóór tweehonderd jaren als thans waren onderſcheidene ondeugden bij de verſchillende volken van ons werelddeel bekend. Maar zij waren zoo gevaarlijk niet als de nieuwere; want zij geleken meer naar dolle buitenſporigheden, en deze woestheid *moest* verdwijnen, zoodra eene welgepaste beſcha-

ving, en vooral de kennis aan de ware Christelijke Godsdienst, meer algemeen werd. De *Franſchen* echter *introduceerden* hunnen geest, en daarmede zoo vele ondeugden, bij de andere volken, onder het bevallig gewaad van wellevendheid, goeden toon, vrijheid van denken en handelen. Zij gaven aan elke zonde iets bevalligs, waardoor het zinnelijk hart ſpoedig werd weggeſleept. *Franſche* modes, zeden en denkwijze maakten *Parijs* reeds in de vorige eeuw tot het groote middelpunt tuſſchen de verst afgelegene en verſchillendſte gedeelten van *Europa*. Eene *Franſche manier*, zegt OCKERSE (*), is eene ſoort van *ſurtout* geworden, waarmede men zich onder alle luchtſtreken dekken kan; eene algemeene munt, die nagenoeg voor denzelfden prijs gangbaar is in ieder gewest, en de reiziger behoeft ſlechts een man naar de mode te zijn, om geheel *Europa* voor zich geopend te vinden.

Het was natuurlijk, dat deze invloed zich niet bij de modes, gebruiken en leefwijze bepaalde. Zedelijkheid en Godsdienst zonken daardoor, niet alleen in *Frankrijk*, maar ook in andere landen, vooral in *Duitschland*, tot een lager peil. De vrijdenkerij werd het kenmerk der wellevendheid. De godsdienſtigheid werd niet langer gehouden voor een beletſel, maar voor eene uitſpanning, van het zinvermaak, dat weldra als het hoogſte doel des levens werd beſchouwd. Deze invloed was, zoo wel als die der mode, het duidelijkst op te merken in de hoogere ſtanden; de lagere volksklaſſe ontleende van deze, in meerdere of mindere mate, haren ſmaak.

En toen nu deze wellevende *Franſchen*, uit broederlijke liefde, in het laatst der vorige eeuw en onder NAPOLEON, in vele landen zelve een bezoek gingen afleggen, zagen zij, hoe hun geest reeds was vooruitgeſneld, om door de volken de woorden van Vrijheid, Gelijkheid en Broederſchap als tooverklanken te doen opvangen. Eindelijk zagen de misleiden, dat men elkanders

(*) *Karakterkunde*, IIde St. bl. 132.

meening niet duidelijk had verſtaan; maar NAPOLEON wist de onwetenden door het gedonder van het kanon ſpoedig zijne meening kenbaar te maken. Nu moesten immers allen, die genade wilden vinden in de oogen van den Overweldiger en zijne Satelliten, wel *Fransch* ſpreken, op zijn *Fransch* denken en handelen!

De *Franſche* overheerſching door *wapenen* heeft een einde genomen; maar nog oefent die natie in vele lan den eene onzigtbare heerſchappij door haren *geest*. Deze wordt in ſtand gehouden door de algemeene bekendheid van hare taal, door hare modes en allerlei voorwerpen van ſmaak en weelde, door hare tooneelſpelen en andere letterkundige producten. Daarnevens werkten ſtaatkundige bemoeijingen, om zoo wel elders als in *Frankrijk* zelf den eerbied voor de geſtelde magten en de onderwerping aan wettig gezag te verzwakken. Ik weet niet, hoeveel er waar is van een geheim *Comité* of Genootſchap, te *Parijs* gevestigd, en dat zijne correspondenten en vertakkingen in alle landen van *Europa* heeft (*); maar zeker is het waar, wat nog zeer onlangs de volksmenner LA FAYETTE in de tweede Kamer van *Frankrijk* betuigde, dat de *Franſchen* in alle landen warme vrienden hebben. In *Engeland* zijn het de *Radicalen;* in *Spanje* en *Portugal* de *Communeros;* in *Italië* de *Carbonari;* in *Duitschland*, *Polen* en *Pruisſen* de hoofden der *Dämagogiſche Umtriebe*.

Offchoon dan ook de Vorſten zelve misſchien een gedeelte der ſchuld moeten dragen van de beroeringen, die *Europa* thans, na vijftien jaren van rust en vrede, ſchokken, ook de volksgeest, één geest door de *Franſchen* aangeſtookt, bedreigt het heil van Staten en maatſchappijen. Want nu ziet gij eerst de bittere vruchten van den *Franſchen* geest tot grootere rijpheid gekomen; die geest werkt voort, niet alleen op Godsdienst en zeden, maar heeft ook, door bovengemelde werking,

(*) *Comité Directoir* genoemd; zie VAN KAMPEN, *Geſchiedenis van den 15 jarigen Vrede*, 1ſte D. bl. 77.

invloed op het ſtaatkundig beſtaan der natiën. De droevige gevolgen van ongodsdienſtigheid en zedeloosheid op het maatſchappelijk welzijn konden immers niet achterblijven.

Deze gevolgen zijn voor alle natiën *tweeledig*. Zij zijn natuurlijk, of zij worden klaarblijkelijk door een hooger Beſtuur alzoo gewijzigd.

God beloont en ſtraft deugd en ondeugd reeds op deze aarde, bij geheele volken, door hun derzelver natuurlijke gevolgen te doen ondervinden. Niet alleen hebben CICERO en PLUTARCHUS, bij de Ouden, dit duidelijk gevoeld; MONTESQUIEU, NECKER en FEITH dit tegen VILLAUME en PAYNE voldoende bewezen; maar hunne beſpiegelingen rusten ook op de ondervinding van alle eeuwen. Bij *Grieken*, *Romeinen* en anderen, zoo wel als bij het nageſlacht van ABRAHAM, zijn de woorden van SALOMO bevestigd: *dat geregtigheid een volk verhoogt*, *maar dat de zonde een ſchandvlek en kanker der natiën is*. Gaat de opkomst, den bloei en het verval van alle Staten na; zelden heeft een land gebloeid, waar niet te gelijk de Godsdienst en zeden bloeiden. Vervielen deze, dan knaagde ook reeds de worm aan de hartader van den Staat, en de val bleef nooit achter. En niets is natuurlijker, M. H.! Want, terwijl een godsdienſtig volk vreedzaam en der overheid onderdanig is, ook bij regtvaardige wenſchen en gegronde bezwaren niet onſtuimig en oproerig wordt, maar beſcheiden en billijk blijft, omdat weelde, ligtzinnigheid en eigenbelang het geweten nog niet hebben overſchreeuwd, kan daarentegen het ongodsdienſtige volk tot alle laagheid vervallen. Met de Godsdienst worden aan het volk alle ſteunſels van zedelijkheid, orde en getrouwe pligtsvervulling ontrukt. Dan vaart de wilde ſtroom zijner driften door de ſlecht verzorgde perken heen. Dan is geene wet aan hetzelve zoo heilig, of het durft die ſchenden; geen band zoo eerwaardig, of het durft dien verbreken. Dan ſtraft een volk, door zijne ongodsdienſtigheid, zichzelf.

Dit is geen toeval, M. H.! Maar evenmin is het toeval, wanneer een geheel land of werelddeel door algemeene rampen, door overſtrooming, hongersnood, pestziekte of oorlog wordt bezocht. Dit is geen toeval in het oog der Godsdienst. Deze doet gelooven aan eene Goddelijke Voorzienigheid, die, zonder Gezanten uit te zenden of wonderen te verrigten, gelijk in de dagen van JEZUS CHRISTUS en vroeger, echter ook thans nog de weegſchaal der natiën in hare handen houdt. Als dan zoodanige tegenſpoeden een volk of volken drukken, en zij kan de natuurlijke oorzaken niet vinden, wat doet de Godsdienst dan? Dan klimt zij tot God zelven op, en zij acht het overeenkomſtig met zijne langmoedigheid, die draagt en ſpaart en waarſchuwt, terwijl het nog tijd is, dat Hij eene natie, die op den rand van haar verderf ſtaat, toewenkt, vóór het zoo ver is gekomen, dat Hij haar de rampzalige gevolgen der zonde moet doen ondervinden. Waarſchuwing immers vóór de ſtraf kan bezwaarlijk meer werken bij een geheel verbasterd volk; wel bij een volk, dat nog vele deugden bezit, offchoon door groote gebreken ontluisterd; kan niet meer werken in een *Sodom* en *Gomorra*, maar wel in een *Nineve*.

Zoo werkt God alles, wat in den geest dezer eeuw verkeerd mogt zijn, door groote ſtaatsrampen tegen. Niet als een vreeſelijk vergramde en wraakzuchtige Hemelmonarch, in wiens hand eene dreigende roede wankt; niet als een blikſem-ſlingerende heidenſche JUPITER, die de ſtervelingen als de ſlaven zijner luimen beſchouwt; maar als een Vader, wiens ernſtige ſtem de menſchenkinderen aanſpoort tot verbetering; die uit liefde kastijdt, vóór die kinderen, in arren moede, zich geheel van Hem afkeeren en de vermaning te laat zou zijn.

Ja, wel ernſtig is die vermaning door de volken van *Europa* reeds vernomen! Het onafhankelijk beſtaan van vele Staten, het heil van gekroonde Hoofden en van de onderdanen ſtond reeds ſedert vijftig jaren op het ſpel, en er wordt nog om geſpeeld. Ook eene ziekte

verſcheen in ons werelddeel; eene ziekte, waarvan men geene *tweede oorzaken* vinden kan, en die dus dringt, om tot de *eerſte oorzaak*, tot God zelven, op te klimmen. Zij naderde met langzame ſchreden, even gelijk de ſtaatkundige gezigteinder gedurig meer betrokken werd, als om tijd te geven tot nadenken en onpartijdig zelfonderzoek. Dat alles roept de volken en Vorſten van *Europa*, en het roept den paleis- zoo wel als den hutbewoner toe: *Eerbiedigt en dient Hem, die in het verborgen ziet, maar in het openbaar vergelden zal!*

Veel is er reeds in deze beſchouwing van *Europa's* tijdgeest en deszelfs verderfelijke gevolgen, wat ook op ons *Nederland* kan worden toegepast; offchoon niet alles, vooral wegens datgene, wat hier in de twee laatſte jaren is gebeurd. Laat ons dus, in de tweede plaats, den *Franſchen* volksaard, in betrekking tot ons Vaderland, trachten voor te ſtellen.

II. „ Is *Europa*, door den roes der losbandigheid bedwelmd, in een' magteloozen ſlaap verzonken, een klein en edel gedeelte van hetzelve heeft, bij den ſchrikbarenden droom, deszelfs krachtvolle werking verdubbeld. Hier, in *Nederland*, worden zeer velen door den band, die alle braven omſtrengelt, omgeven en aan elkander verbonden." (*) Zoo ſprak, korten tijd geleden, in uwe tegenwoordigheid, een met regt geacht Redenaar, en het verheugt mij, dat ik met hem volmondig kan inſtemmen; het verheugt mij, dat ik mijne eigene lofbetuiging, vroeger openlijk aan de bedaarde en zelfſtandige kracht van geest, aan den eendragtigen en godsdienſtigen moed der *Nederlanders* toegebragt, niet behoef terug te nemen. Ja, waarlijk, M. H., deze overtuiging doet ons in de meest benarde omſtandigheden

(*) Mr. A. MODDERMAN, *Alle braven worden door eenen onzigtbaren en onverbreekbaren, zedelijken band omſtrengeld*; Redevoering, uitgeſproken in het Depart. der Maatſchappij TOT NUT VAN 'T ALGEMEEN, *Hoogezand en Sappemeer*, bl. 30, 32 enz.

naderen tot den almagtigen Heer van Hemel en van Aarde; deze overtuiging ſchonk ons den onvergetelijken 14 Augustus van 1831 en den gedenkwaardigen 2den Decemberdag van 1832; deze overtuiging deed den vaderlandſchen Dichter naar waarheid uitboezemen:

Het leger knielt, de raadzaal bidt,
De Koning knielt en bidt met allen.

Gods arm alleen is onverkort:
Waar 't elders ook betwijfeld word',
Wij weten, op wien wij vertrouwen!
De ſpringvloed wast, de noodklok luidt:
„ Wij zinken, Heer!" zoo roepen we uit....
Hij wenkt — en Neêrland is behouên. (*)

Maar willen wij inderdaad een gegrond vertrouwen op den Allerhoogſten vestigen, M. H., dan moeten wij, terwijl wij ons in het goede verblijden, ook het zedelijk kwade dezer dagen niet voorbijzien. Laat ons dan blijven bij ons voornemen, om te onderzoeken, of en in hoe verre de volksaard der *Franſchen* invloed heeft gemaakt op ons en onze landgenooten.

Deze invloed dagteekent zich vroeger, dan van 1795 af; want niet alleen in het laatst der voorgaande eeuw klaagden HAMELSVELD, STIJL en OCKERSE, maar ook in de eerſte helft derzelve klaagde reeds VAN EFFEN, in zijn' *Spectator*, over dien toenemenden invloed van *Franſche* zeden, denkwijze en gewoonten op het volk van *Nederland*. Gij weet het, welke de redenen waren van dien toevloed van vreemdelingen, vooral van *Franſchen*, hier te lande. Niet alleen werden onze gewesten overladen met gelukzoekers, die kwamen, om onze Vaderen derzelver ſchatten te helpen dragen, en die nog daarenboven aan onze *nationaliteit* veel afbreuk deden; maar ook de *Franſche Protestanten*, die de Dragonder-bekeering van LODEWIJK XIV

(*) TOLLENS, *de algemeene Bededag in Nederland* (2 Dec.)

ontvlugtten, werden hier met opene armen ontvangen. Dit gebood de menschlievendheid, en ook de zorg voor het welzijn des Staats ſcheen het aan te raden. Want zij bragten nijvere handen mede, en deden in de *Hollandſche* ſteden den bloei der fabrijken merkelijk toenemen. Maar ook de weelde en losbandigheid nam met hunne verſchijning toe. Ik wil geenszins beweren, dat deze vlugtelingen zelve ligtzinnigen of huichelaars waren. Neen! maar, door de Regering hier te lande met allerlei voorregten beſchonken, konden velen hunner deze verbetering van toeſtand kwalijk verdragen, en de oude *Franſche* aard kwam ſpoedig weêr boven. Door anderen werd de betrekking met *Frankrijk* levendig gehouden, en ook voor onze Vaderen zelve opengeſteld. Deze werden langzamerhand bekend gemaakt met het aardige en innemende dier vreemde zeden en gewoonten; *Franſche* taal, kleederdragt en tooneelſpel (*) werden

(*) Het *Franſche* tooneel verſcheen in ons land het eerst in 1732, in de gedaante der Opera, te *'s Gravenhage*. Een *Franschman* zelf, BOILEAU, erkent den ſchadelijken invloed dier Opera's op de zeden in de volgende verzen:

Par toi même bientôt conduite à l'Opéra,
De quel air penſes-tu que ta ſainte verra
D'un ſpectacle enchanteur la pompe harmonieuſe,
Ces danſes, ces héros à voix luxurieuſe;
Entendra ces diſcours ſur l'amour ſeul roulants, —
Saura d'eux qu'à l'Amour, comme au ſeul dieu ſuprême,
On doit immoler tout, jusqu'à la vertu même;
Qu'on ne ſauroit trop tôt ſe laiſſer enflammer;
Qu'on n'a reçu du ciel un coeur que pour aimer;
Et tous ces lieux communs de morale lubrique
Que Lulli réchauffa des ſons de ſa muſique?
Mais de quels mouvements, dans ſon coeur excités,
Sentira-t-elle alors tous ſes ſens agités!
Je ne te réponds pas qu'au retour, moins timide, —
Elle n'aille à l'inſtant, pleine de ces doux ſons,
Avec quelque Médor pratiquer ces leçons.

Satire 10, édit. ſtéréot., pag. 91.

in de grootere ſteden ingevoerd. Men werd onderwezen in de kunst, om op eene vrolijke wijze zijn geld te verteren en — zijne zedelijkheid op het ſpel te zetten. Die roes duurde de geheele vorige eeuw door, tot dat wij door NAPOLEON zeer onzacht uit onze ſluimering werden gewekt.

Het is waar, deze aanval op onze zelfſtandigheid trof eerst alleen de groote ſteden, en men mag den geest van een volk niet alleen naar de groote ſteden beoordeelen. Het landvolk, dat minder omgang met vreemden heeft, behoudt natuurlijk veel langer de oude *nationaliteit*. Maar wie weet niet, dat de dorpbewoners zich naar de ſteden ſchikken en vormen? Wie weet niet, dat de verleidende voorbeelden van pracht en dartelheid, in de ſteden, als een waterval zich neêrſtorten op de groote vlekken, en van daar op de dorpen en gehuchten? De ſteden geven immers den toon; en hij moet al zeer *nationaal*, hij moet een oude *Fries* zijn, die het wagen zal, tegen zulk een' ſtroom op te roeijen!

Het is dan ook, helaas! in ons *Oud-Nederland* alzoo gebeurd, dat de *Franſchen* van tijd tot tijd een gedeelte onzer zelfſtandigheid aan ons ontrukten. En daarbij was nog de achttiende eeuw een tijd van rust en genot, na zoo veel ſtrijd en werkzaamheid. Geene gelegenheid, om mannelijke krachten te verſterken; geene gelegenheid, waardoor groote talenten konden ontwikkeld worden. De glorie en opheſ met de enkele daad van een' ZOUTMAN, daad, groot in dien tijd, maar zeer gewoon in de eeuw van een' DE RUITER, bewijst dit genoeg. Zoo waren wij dus eindelijk zedelijk wel voorbereid, om niet alleen een' *Franſchen* geest, maar om ook de *Franſchen* zelve hier te ontvangen, maar om ook zelve *Franſchen* te worden.

Zoo ſchreef een land- en tijdgenoot van LODEWIJK XIV; wat moet thans wel een *Nederlander* van de meeste Arlequinaden en Balletten zeggen? Men vertoone in deze dagen, behalve tooneelſpelen van goede zedelijke ſtrekking, ſtukken uit de vaderlandſche geſchiedenis, die genoeg opleveren kan.

Dit ongelukkig tijdſtip verſcheen; en naauwelijks zag men hier de treurige fakkel der tweedragt zwaaijen, of dezelve werd door die zuidelijke naburen aangeblazen tot eenen gloed, die ons verteerde. De deskundige moge het beoordeelen, hoeveel er op die dagen toepaſſelijk was van de woorden, die de Profeet AZARIA ten opzigte van zijne landgenooten bezigde: *Vele dagen zijn er voor Israël voorbijgegaan zonder den waren God, en in die jammervolle tijden was er geen vrede, maar vele en groote beroerten onder al de ingezetenen dezer landen, en zij ſtieten zich tegen elkander in ſtukken, volk tegen volk en ſtad tegen ſtad; want God ſchokte hen door allerlei nooden.* (*)

Eindelijk werden wij *Franſchen;* en, terwijl één gedeelte der natie, door harde ſlagen geleerd, de oogen opende en den val des Vaderlands beweende, ſchikte een ander gedeelte zich zeer goed naar de zeden en denkwijze der overheerſchers. Niet alleen de lagere volksklaſſe zonk bijkans weg in losbandigheid en ongodsdienſtigheid, maar ook in hoogere ſtanden vrat de ondeugd voort, gelijk de kanker. Bij dezen werd echter hare aanſtootelijkheid en afſchuwelijkheid weggenomen door eene zekere verfijnde beſchaafdheid, waardoor zij echter, gelijk STERNE het vernuftig van de *Franſchen* zelve zegt, geleken naar oude geldſtukken, door de behandeling zoo glad geworden, dat men er den munſtſtempel niet meer van herkende. Het was eene beſchaafdheid, waarmede men zelfs aan de verfoeijelijkſte zonden derzelver eigenlijke benamingen ontnam: de verleiding heette *galanterie;* eigenbaat en gouddorst was *ſavoir-vivre*, ſchranderheid, behendigheid; wraakzucht, betamelijk eergevoel; onverſchilligheid omtrent de Godsdienst en ongeloof, eene grootere mate van verlichting, waardoor men zich boven de bijgeloovige denkbeelden eener kortzigtige volksmenigte verhief. Kortom, eene

(*) 2 CHRONIKEN XV: 3 enz.

beſchaving, waardoor de *nationale* zedelijkheid, godsdienſtigheid en zelfſtandigheid werd weggeſchaafd.

De *Franſche* overheerſching is echter ook in ons Vaderland weêr te niete gedaan. *Oud-Nederland* werd van het ſlavenjuk harer wapenen verlost; maar werd het ook te gelijk van *Frankrijks* verderfelijken geest verlost? Had de ontvangene les niet ſlechts indruk, maar ook een' blijvenden invloed ten goede gemaakt? Hernamen wij, met ons onafhankelijk volksbeſtaan, ook de oude zelfſtandigheid van geest? Hebben wij ons in de verloopene vijftien jaren van vrede en rust weêr gevormd naar den godsdienſtigen zin der Vaderen; of bleef de *Franſche liberaliteit*, om niet te zeggen hun ongeloof en hunne ligtzinnigheid, velerwegen op haren zetel? Werden taal, kleeding, leefwijze, opvoeding, vooral in de hoogere en zoogenoemde fatſoenlijke kringen, weêr *nationaal;* of bleven zij op de *Franſche* leest geſchoeid?

Ik begeer uw antwoord niet te vernemen, M. H.! wij weten allen genoeg daarvan. Maar was het ook wel wonder, dat zij, aan wie een godsdienſtig, matig en ingetogen leven vreemd was geworden, niet op eens, als door een' tooverſlag, tot betere gezindheid konden worden opgewekt? Was het wel wonder, dat men geene redding kon toebrengen aan hèn, die, in het begin en bij den voortgang der ziekte, koel en ligtzinnig alle geneesmiddelen hadden afgewezen, en nu reeds den dood, den zedelijken dood, in de aderen voelden woeden? Zoo gingen dus velen in hunne vroegere *Epicuriſtiſche* leefwijze voort; en eene algemeene omwenteling in den volksgeest was niet te verwachten, en kwam ook niet tot ſtand. Daarenboven liet men ons gaan aan de hand van eene bastaardzuster, welker hart zoo ſterk voor *Frankrijk* klopte. Ik bedoel het karakter- en eerlooze *België*, een ſchoon land, wat de natuur betreft, welks bewoners echter niet alleen aan onze ſtoffelijke, maar ook aan onze geestelijke belangen zoo hinderlijk zijn ge-

weest. (*) Dat land was eene geſchikte brug, waarover alles, wat een' *Franſchen* geest ademt, ons zeer voegzaam kon worden toegevoerd. Zoo zouden wij misſchien ſpoedig eene grootere ontaarding te gemoet gegaan zijn; maar — God heeft daarin voorzien. Hij heeft vooreerst toegelaten, dat de brug werd afgebroken, waarover zoo veel ſchadelijks en ſchandelijks ons werd aangebragt. *Nederlands* leeuw is ontwaakt uit zijne ſluimering, en heeft eene kracht ontwikkeld, die geheel *Europa*, vijand zoo wel als vriend, verbaasd doet ſtaan.

Warme en edeldenkende Vaderlanders hebben te regt gemeend, M. H., dat nu de tijd geboren is, om niet alleen tegen vreemde wapenen, maar ook tegen een' vreemden geest krijg te voeren. Alle leden dezer Maatſchappij TOT NUT VAN 'T ALGEMEEN, die zulk eene echt *Nederlandſche* inſtelling is, moeten mede voorop ſtaan in dezen heiligen kamp. Maar, met welke wapenen moet dan geſtreden worden? vraagt gij zeker. Men heeft, onder anderen, met de edelſte bedoelingen, ook eene *nationale kleederdragt* voorgeſlagen; en billijk wil geen echt *Nederlandsch* meisje de modes meer volgen van openbare vrouwen te *Parijs*, die hier vroeger den toon hebben gegeven. De voorgeſlagene kleederdragt zal echter nooit algemeenen bijval vinden; want zij is vooreerst niet *nationaal* genoeg, en daarenboven te onbeſtendig. Maar het is ook zoo noodig niet, dat ieder dezelfde kleederenvorm drage. De ware nationale zelfſtandigheid zit niet in de plooijen des gewaads, maar in het hart. En is zij in het hart gevestigd, meent men het waarachtig en opregt met zijn Vaderland, begeert men weêr gelijk te worden aan onze degelijke en meer godsdienſtige Vaderen, dan weet ieder genoeg, hoe hij zich kleeden moet volgens zijn vermogen en rang in de maatſchappij en volgens de voor-

(*) Dit is breeder ontwikkeld door den verdienſtelijken S. E. WIELING, in de *Letteroef.* voor 1832, No. XV: *Heilzame gevolgen van den benarden toeſtand, waarin wij door de vijandſchap der Belgen ons bevinden.*

ſchriften van Godsdienst en eerbaarheid; dan weet ieder genoeg, welke leefwijze hij te kiezen hebbe, en aan welke leermeesters hij de opvoeding zijner kinderen moet toevertrouwen, — aan vreemde *Gouverneurs* en *Gouvernantes*, of aan regtſchapene Vaderlanders, die niet alleen het verſtand verlichten, maar ook het hart veredelen; dan weet ieder genoeg, dat hij het wél met zedelijkheid en Godsdienst meenen moet; dat de Bijbel niet langer achter geſlotene deuren moet worden bewaard, maar weêr zoo wel huis en handboek moet zijn, als de gids van den levenswandel, omdat God ſpreekt: *Die Mij eeren, zal Ik eeren; maar die Mij verſmaden, zullen worden ligt geacht!*

Medeleden dezer Maatſchappij! Broeders! dit leert ons de Godsdienst, de Christelijke Godsdienst; en zoo wordt hare ſtem vernomen bij al de wanklanken van den tijd, dien wij beleven. Zoo waarſchuwt zij; maar zoo geeft zij ook hope en gegrond vertrouwen. Niet, alsof zij dan wonderen zou doen zien; maar zij zal, door de geestkracht, die zij inſtort, vroeger of later, rust en vrede ſchenken. Ons volk van *Nederland* heeft in de beide laatſte jaren dezen goeden weg ingeſlagen; deze weg worde door ons allen betreden, in den kring, waarin wij ons bevinden en werkzaam zijn! Niet alleen de ſchriften dezer Maatſchappij, maar ook het openbare leven harer leden, maar ook hun hart, moet daarvan bewijzen geven. De Godsdienst zij bij ons het beginſel van alles, wat goed, rein en edel is, wat liefelijk is en wél luidt! Waar wij ons dan bevinden, alle braven worden door eenen wel onzigtbaren, maar toch onverbreekbaren, zedelijken band vast omſlingerd. Dat wij ons allen in den kring van zulke braven ſcharen! Dan zullen wij daartoe medehelpen, om een bolwerk op te werpen tegen den tuimelgeest, die thans in *Europa* niet alleen de troonen bedreigt, maar ook het geluk en welzijn der volken verwoest. Dan zullen wij medehelpen, om onze natie ſterk te maken, ſterker nog dan door vuur en ſtaal, — door Godsdienst en zedelijkheid. Dan eerst be-

vorderen wij het Nut van 't Algemeen; werken wij mede, meer nog dan door ons zilver of goud, tot de redding van ons Vaderland, tot de herſtelling en bevestiging onzer oude zelfſtandigheid, en — God zal zeker zulke pogingen zegenen.

Akkrum, S. BLAUPOT TEN CATE.
Maart 1833.

NARIGTEN, BETREFFENDE DE IJZERBRONNEN EN IJZERBADEN TE DRIBURG, ALSMEDE VAN DE ZICH ALDAAR BEVINDENDE ZWAVELSLIJKBADEN. Door Dr. BRÜCK, BRONARTS TE DRIBURG.

„ Sinds vijftig jaren zijn de weldadige Gezondheidsbronnen „ te *Driburg*, in *Westfalen*, het eigendom van den Baron „ VAN SIERSTORPFF, welke met de grootſte menschlie„ vendheid zich zeer vele opofferingen omtrent derzelver „ inrigting getroost heeft, en nu nog in zijnen hoogen ou„ derdom zich over derzelver opkomst en bloei verheugen „ mag. Al aanſtonds viel dezer bronnen het geluk te beurt, „ een' voorſtander te vinden in een' der grootſte *Duitſche* „ Geneesheeren, den tegenwoordigen *Deenſchen* Koninklijken „ Lijfarts BRANDIS. Zoo wel deze, als de beroemde FIC„ KER, hebben, door verdienſtelijke geſchriften, het genees„ kundig publiek met de meer en meer tot volkomenheid „ gebragte badkuur te *Driburg* en de aldaar bewerkte gene„ zingen van tijd tot tijd bekend gemaakt. Offchoon nu „ jaarlijks ook uit *Holland* eenige lijders hunne toevlugt tot „ deze bronnen komen nemen, zoo ſchijnen dezelve echter „ aan onze *Hollandſche* kunstgenooten niet zoo bekend te „ zijn, als zij wel verdienen. Het is daarom, dat een Bron„ gast, uit dankbaarheid voor de aldaar gevonden hulp te„ gen veeljarig lijden, het op zich genomen heeft, om de „ volgende bladen in zijne moedertaal over te zetten en zij„ nen landgenooten mede te deelen."

In het oog vallend is het mijnen voorgangeren en mij geweest, dat juist de brongasten uit *Holland* de meeste baat bij onze bronnen gevonden hebben; en het is dan ook om

die reden, dat ik de vrijheid neem, mij thans onmiddellijk tot mijne *Hollandſche* kunstgenooten te wenden. Eene voorname oorzaak van dit gelukkig gevolg ligt misſchien in eene kracht, welke dikwijls over het hoofd gezien wordt; ik meen de veranderde drukking der lucht op de boschrijke en met eenen helderen hemel omgevene bergen te *Driburg*, hetwelk 609 voet boven de oppervlakte der Noordzee verheven is. Bij iedere 75 voet nu, welke men *Driburg* van de Noordzee af naderbij komt, ondergaat de drukking der lucht eene vermindering van 99 ℔. Ziedaar reeds een aanmerkelijke invloed, zich vertoonende in de vrijere ademhaling en bloedsomloop. Doch inzonderheid herinner ik hier aan de woorden van onzen grooten BOERHAAVE, waarop in onzen tijd niet naar eisch ſchijnt acht geſlagen te worden: „*in ferro est aliquod divinum; ſed nunquam præparata ejus artificialia id operantur, quod acidulæ martiales.*" — In den tijd van omwentelingen, welken wij beleven, is het meer dan immer noodzakelijk, datgene met alle kracht in die draaikolk boven te houden, hetwelk eenmaal als nuttig erkend is; en hoezeer ook in vroegere jaren het leerſtelſel van BROWN de ijzerhoudende mineraalwateren te algemeen en daardoor vaak ondoelmatig moge hebben aangewend, zoo is het toch eene uitgemaakte zaak, dat in lateren tijd het tegenovergeſtelde uiterſte, het moorddadige bloedaftappen en het uitmergelende oplosſen, weder de overhand in de geneeskundige praktijk verkregen heeft. Op deze wijze zijn dan, nevens de oplosſende geneesmiddelen, ook de oplosſende Gezondheidsbronnen van *Carlsbad*, *Wiesbaden*, *Ems* en meer andere te onmatig in gebruik gekomen, offchoon men aan deze hare groote kracht in de vereischte gevallen geenszins betwisten kan.

De Gezondheidsbronnen te *Driburg* echter beantwoorden misſchien in zoo verre meer dan alle andere aan den thans heerſchenden ziekteaanleg, daar zij, van wege derzelver gehalte aan ijzer en rijken inhoud van koolzuur gas, de *plasticiteit* van het bloed verhoogen, en daardoor het zenuwſtelſel, bijzonderlijk de zenuwknoopen des onderbuiks, verſterken en opwekken, en van den anderen kant, van wege derzelver gehalte aan bitterzout, de affcheidingen bevorderen; in welk laatſte zij de voorkeur verdienen boven de beroemde bronnen van het naburige *Pyrmont*. Gewoonlijk wordt *Driburg* met *Pyrmont* ſlechts losweg op ééne rij geplaatst, omdat het in rijkdom aan ijzer en gas met hetzelve wedijvert, doch ten

onregte, vermits het door zijnen grooteren rijkdom aan zout veeleer den oplosſenden mineraalwateren naderbij komt, zoodat het wel gerekend zoude kunnen worden in het midden te ſtaan tusſchen *Pyrmont* en *Kisſingen*. Een der grootſte kenners der Mineraalbronnen, de beroemde HUFELAND, zegt in zijn *Journal* (jaarg. 1824. St. III. bladz. 71.): „ *Driburg* „ behoort nevens *Pyrmont* tot de eerſte Staalbaden van ons „ vaderland, ja van ons werelddeel, en beide zullen zij „ het immer blijven, de modes mogen veranderen zoo veel „ zij willen. *Driburg* is het éénige van alle ſtaalwaters, het„ welk met *Pyrmont* op ééne rij behoort geplaatst te wor„ den, en de vergelijking met hetzelve kan doorſtaan; ja er „ komen gevallen voor, waarin deszelfs geestige en zout„ achtige natuur zijne geneeskracht nog hooger doet rijzen, „ en hetzelve den voorrang geeft."

Wanneer ik van meer dan éénen zomer de Ziekenregisters opſla, die zich alhier bevinden, dan komen er onder de masſa vooral twee ziektevormen voor, op welke ik ſedert jaren mijne bijzondere aandacht gevestigd heb. (Men zie mijne *Beiträge zur Erkentniſs und Heilung der Lebensſtörungen mit vorherrſchend pſychiſchen Krankheitserſcheinungen*, *Hamburg* 1827.) Ik bedoel de *Hypochondrie* en *Hysterie*. Hoe men ook moge denken over de zoogenaamde *conſtitutio venoſa* (een kunstterm, korteling door de hooggeſchatte onderzoekingen van PUCHELT, ARMSTRONG, HEUSINGER en anderen in zwang gekomen) zoo veel is mij en mijnen voorgangeren alhier gebleken, dat de ziekten, welke den ſtempel dragen van verhoogde *venoſiteit*, te *Driburg* hare heilzaamſte Gezondheidsbronnen vinden. Zwartgallige *Hypochondristen*, met ſomberen blik en gemoedsſtemming, met donker gekleurde droge huid, met hardnekkige onderbuiksverſtoppingen en koude *extremiteiten*, met ſchier onmerkbaren aderſlag en beangſtigende *abdominaal*-klopping, hoe moeijelijk het voor den Arts ook zij met hen om te gaan, dezulken moet ik dringend tot onze bronnen noodigen; de ondervinding van eene halve eeuw belooft hun dáár verligting, menigwerf genezing. Bijzondere ziektegeſchiedenisſen, welke ik zoude kunnen voegen bij die mijner voorgangers, wil ik den lezer beſparen. Ook aan gevallen van zoogenaamde *Hypochondria ſine materie* ontbreekt het mijner waarneming niet. Gewoonlijk is dezelve meer van eenen *pſychiſchen* oorſprong, dan de *Hypochondria cum materie*. Niet zelden vond ik deze aandoening des zenuwknoopſtelſels geklommen tot *Neuralgia chronica plexus ſola-*

ris; een ziektevorm, waarvan ik eene ſchets gegeven heb in HUFELAND's *Journal*, 1831, *St. VI.*

Deze aandoeningen des zenuwknoopſtelſels doen zich, naar gelange der werktuigen, welke hunne zenuwen van hetzelve ontvangen, op verſchillende wijzen voor, zoo als maagkramp, hebbelijke buikpijn, *hysteralgie*, vergezeld met *fluor albus*, enz.

BRANDIS had in maagkramp zulke gelukkige uitwerkingen van het *Driburger* water waargenomen, dat hij deszelfs onafgebroken en herhaald gebruik voor een onfeilbaar middel tegen deze vreeſelijke kwaal verklaarde. Ook mij kwam die ziekte meermalen voor, en wel bij *Hollanders*, bij welke zij menigvuldig ſchijnt te zijn. Op dit oogenblik bevindt zich hier een Heer uit *Nijmegen*, welke acht jaren geleden op de ſchrikkelijkſte wijze door maagkramp werd gepijnigd, en alstoen met zulk een goed gevolg daartegen de kuur te *Driburg* aanwendde, dat hij van dien tijd af aan geen ſpoor meer daarvan is gewaar geworden. Zonder twijfel moet de *rationele* Arts op de grondziekte letten, waarvan de maagkramp een verſchijnſel is. Te regt zegt Dr. FICKER: „Bij „ verhoogde gevoeligheid der maagzenuwen, zoo als dezelve „ bijzonder bij teedere vrouwen na veelvuldig kramen en zo„ gen voorkomt, kan het *Driburger* water, hetwelk de maag „ bij de grootſte gevoeligheid verdraagt, als een zeker mid„ del worden aangemerkt." Ik weet niet, met welk regt men van andere ijzerwateren beweert, dat zij zwaar te verteren zijn; doch, wanneer men dit ook op het *Driburger* water gelieft toe te paſſen, moet ik zulks regelregt tegenſpreken. De zoo innige vereeniging eener buitengewone hoeveelheid koolzuur gas (16 oncen bevatten meer dan 41 kubiekduim) met het bovendien aan zoutdeelen rijke water maakt het tot eenen ligten, ſpecerijachtigen drank. De geſchiedenis van eenen *vomitus habitualis* bij een' *Hollandſchen* Geestelijke, voorkomende in FICKER's Dagboek van het jaar 1825, kan tot voorbeeld ſtrekken der ligtverteerbaarheid van het *Driburger* water. Deze zestigjarige man leed ſedert verſcheidene jaren, ten gevolge van zittende leefwijze, inſpanningen van den geest en nederdrukkende gemoedsaandoeningen, waarbij gevoegd een van jongs af zwak ligchaam, aan eene boven mate verhoogde gevoeligheid des zenuwſtelſels, zich voornamelijk vertoonende in de ſpijsverteringswerktuigen, en zich verheffende tot den hoogſten graad van *nerveuze*

Hypochondrie. Pollutiones bij dag en nacht, onophoudelijke aandrang tot wateren, braking na elk gebruik van voedsel, waren, onder zijne veelvuldige kwellingen, de treurigste. Het *Driburger* water behield hij van den beginne af aan bij zich, en na verloop van drie weken verdroeg hij alles zonder onderscheid, terwijl hiermede ook zijne overige kwalen ophielden.

Ook tegen hebbelijke buikpijn prijst BRANDIS het water alhier als een onfeilbaar middel aan. Derzelver oorzaken mogen *rheumatisch* of *arthritisch*, in gestoorden *menstruaal-* of *haemorrhoïdaal*-vloed, of in ziekelijke terughoudingen en verstoppingen van het een of ander buiksingewand gelegen zijn, in al deze toestanden van verhoogde *veneusiteit* werkt eene doordringende, oplosfend versterkende badkuur, zoo als *Driburg* dezelve verschaft, ongemeen weldadig.

Indien de pijn, volgens KIESER, niets anders is, dan de uitdrukking der door het algemeen gevoel aan het bewustzijn medegedeelde *disharmonie* tusschen afzonderlijke deelen en het ganfche *organismus*, dan is ook het gevoel van angst in den bovenbuik, hetwelk bij vele zieken voorkomt, flechts eene wijziging van die uitdrukking van inwendige *disharmonie*, en de ondervinding leert, dat pijn en angst elkander menigmaal afwisfelen. Deze angst der *Hypochondristen* en *hysterifche* vrouwen ftijgt dikwerf tot eene verfchrikkelijke hoogte; ja dezelve is in ftaat, den mensch tot wanhoop, ja tot zelfmoord te brengen. Vaak overvalt dezelve den lijder gelijk een blikfem uit eenen helderen hemel, en neemt volkomen den uiterlijken fchijn aan van gewetenswroegingen; er komen ligt zinsbegoochelingen bij; de lijder ziet verfchijnfelen zijner verbeelding, hoort geluiden van onzigtbare geesten, enz. Artfen, welke met zenuwkranken niet onbekend zijn, zullen de waarheid dezer befchrijving erkennen; en ik kan hun de verzekering geven, dat er zoodanigen onder mijne oogen te *Driburg* genezen zijn, b. v. de Burgemeester eener ftad in de *Nederlanden*, welke federt twee jaren, dat hij *Driburg* bezocht heeft, volkomen herfteld is. Deze toeftand is zeer dikwijls het gevolg van vochtverlies, zoo als bloedvloeijingen, *pollutiones* en dergelijke.

In het ganfche geflacht der *Neuralgiën* heeft zich *Driburg* als hoogst werkzaam bewezen. *Cardialgie*, *Profopalgie*, *Odontalgie*, *Otalgie*, *Cephalalgie*, *Ifchias nervofa* enz. komen menigwerf voor. Bij dergelijke zenuwachtige menfchen, als

waarvan onze tijd, voornamelijk onder de hoogere ſtanden, zulk eene groote menigte oplevert, neemt men eene onophoudelijke, tegenovergeſteld afwisſelende pijn waar, van het eene uiteinde des zenuwſtelſels tot het andere. Plotſeling verdwijnt b. v. aan het bovenſte einde van het ſtelſel der ruggegraatszenuwen de *Cephalalgie*, en oogenblikkelijk daarop vangt er aan het onderſte einde van genoemd ſtelſel, in de ſtreek des heiligbeens, eene nieuwe *algie* aan, welke van daar op het ſtelſel der zenuwknoopen overſpringt, zich bij vrouwen als *colica uterina* in den onderbuik vestigt, den *uterus* tot krampachtige bewegingen en vermeerderde afſcheidingen (*fluor albus*) aanzet, dan opwaarts ſtijgt, door aandoening der borstzenuwknoopen angst, droefgeestigheid, mistroostigheid, hartkloppíng, walging, *nodus hystericus* enz. verwekt; waarop dan de ganſche ſtorm, na een' plotſelingen kortſtondigen tranenvloed, voor eenigen tijd een einde neemt.

Men heeft thans ſchier vergeten, dat bij zulke verhoogde gevoeligheid, bij zulke plaatſelijke en algemeene *erethismus nervoſus*, het éénige *radicale* middel het ijzer is, als hoedanig het zich dan ook bijzonderlijk in de Staalbronnen te *Driburg* proefondervindelijk heeft doen kennen.

De *fluor albus* verſchaft onzen baden iederen zomer een tamelijk groot aantal lijders; en daar deze ziekte in *Holland* menigvuldig is, zoo neem ik de vrijheid, mijne kunstgenooten inzonderheid hierop opmerkzaam te maken. Gemeenlijk neemt het vloeijen in het begin der kuur, gelijk alle andere *ſe-* en *excreties*, meer of min toe; daarop vermindert hetzelve, wordt lijviger, en verdwijnt eindelijk trapswijze met deszelfs *nerveuze* begeleiders, pijn in rug en buik, ſchele hoofdpijn en dergelijke. Van dusdanige, menigwerf tot dusverre onvruchtbare, vrouwen hoort men niet zelden, dat zij des winters, na afloop der *Driburger* kuur, zwanger zijn geworden; en even gelijk mannen, door een los leven ontzenuwd, aan onze bron niet zelden het verſpild voortbrengingsvermogen herkregen hebben, even zoo heeft dezelve ook in vele gevallen de onvruchtbaarheid der vrouwen weggenomen, en den grondſlag gelegd van een nieuw, tot voortbrengen weder geſchikt levenstijdperk, en de gevolgen van vroegere zonden als 't ware afgewaſchen.

Met den *fluor albus* verbindt zich dikwijls bij jonge meisjes eene *cachexie*, waartegen zich de ijzerhoudende mineraal-

wateren ſpecifiek werkzaam betoonen, namelijk de bleekzucht. Over de natuur dezer ziekte, in *Holland* welligt menigvuldiger dan bij ons in *Duitschland*, heeft BRANDIS, in zijn werk over de ijzerhoudende bronnen te *Driburg*, (*Hanover*, ter boekdrukkerije van HAHN) eene waarlijk klasſieke Verhandeling geleverd. Het zijn deze lijderesſen, welke men hier met zekerheid genezing kan toezeggen. Met elken dag neemt haar eetlust en ſpierkracht toe, verminderen hare hartklopping, kortademigheid, droefgeestigheid en loomheid, en, met het weder ontluikend rood der lippen en wangen, keert andermaal nieuwe lust tot het leven terug.

De drang van beroepsbezigheden, onder welken ik deze narigten ter neder ſchrijf, ſtrekke voor derzelver onvolkomenheid tot verontſchuldiging. Vele ziektetoeſtanden, in welke het *Driburger* water nog grootere dienst doet, heb ik onaangeroerd moeten laten; weshalve ik verwijs naar de tamelijk rijke Literatuur, in welke het zich verblijden mag. Slechts dit vermeld ik nog, dat *arthritiſche* en *herpetiſche*, zoo ook *paralytiſche* lijders, in de ſedert zes jaren te *Driburg* aangelegde Zwavelſlijkbaden, welke met die van *Eilſen*, *Nenndorf* en andere plaatſen wedijveren, de krachtdadigſte hulp hebben mogen ondervinden. Is voor dezen het krachtige ſtaalwater tot drank niet aangewezen, bij *Driburg* opent zich voor hen de zachte *Herſterbron*, welke met het *Seltzerwater* zeer overeenkomt.

Op de badinrigting, tafel en huisvesting te *Driburg* valt niets aan te merken, en dezelve zijn op een' billijken prijs geſteld. De omſtreken zijn bevallig aangelegde wandelplaatſen van den eigenaar in een dal, hetwelk van *Germaanſche* bergen en wouden, vol herinneringen uit de oudheid, omgeven is.

Er ligt een zeer geſchikte weg van *Amſterdam* over *Munſter* en *Paderborn*, van welke laatſte ſtad het Bad *Driburg* ſlechts drie uren verwijderd is.

Driburg, Julij 1832.

FAC-SIMILE VAN EEN' GEHEEL EIGENHANDIGEN BRIEF VAN MICHIEL ADRIAANSZ. DE RUYTER, ALS KAPITEIN OP HET SCHIP DEN HASE, GESCHREVEN TE LISSABON, DEN 16 SEPTEMBER 1641.

Letterlijk Affchrift naar het nevensſtaand Oorſpronkelijke.

tot Lysbone. Den 16 September anno 1641.

Eerſame wyſe ſeer dyscrete heeren der Adymyralyteyt in Seelant ick wenſe. de heeren al ſamen geluyck en ſalycheyt voort ſoo weet als dat wy met de gedystyneerde vloote onder de vlagge van den heer Amyrael Arenout Gyſelt op den 10 September ſavons voor Caskalys ſyn gearyveert met de vlote en ſyn den 11 dyto bynnen geſeylt om onſe ſchepen claer te maecken alwaer groote blytſchap int omlyggende lant was ende meynde dat ſe nu den ſpaengaert al in haer gewelt hadden doch den konynck ſyn ſwager is den don ofte govenoedoor in Calys malys en meyne dat de armade daer ſal aenvallen de poortegysch met de franſen ſyn vertrocken op den 8 September met 54 ſeylen ende ſoo haest wy haryveerde ſoo ſondt den konynck een avys dat wy gearyveert waren ende datſe op onſe comſte ſoude wachten ende ſeyde wanneer de hooraenge vlagge in de harmade ſoude waeiyen meer vreeſe ſoude by den ſpaengert weſen als van de franſen ofte de reste ende heeft ons vermaent op het ſpoedychſte te vertrecken gelyck wy oock alle de voort hebben gedaen ende ſyn op eden den 16 dyto op ons vertreck ende hoope dat godt de heere ons ſal ſynen ſegen verleenen ende goede vycktorye want de omlyggende quartyeren ſoo Calys Synt Luckys ſyn in dyspuyt tegen den konynck van kastylyen ſoo ons den konynck van partegael ſecht voort ſoo ſyn wy den 17 dyto buyten de kasteelen geſeylt om voort den 18 yto te vertrecken voort ſoo ſyt godt in genade bevolen acktum den 16 dyto int ſchyp den haſe by my Capetyeyn machgyel adryaenſen de ruyter v. h. dyents-wyllygen dyenaer.

Op de keerzijde des Briefs bevindt zich het onderſtaande Adres:

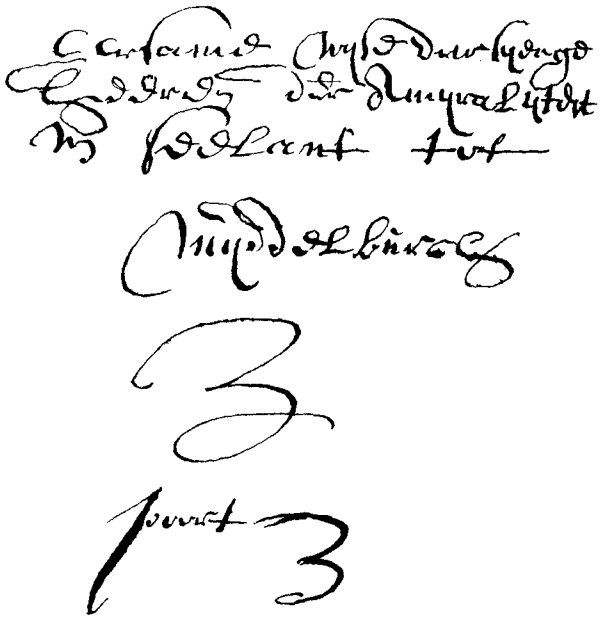

Eerſame wyſe voorſyenge
heeren der Amyralyteyt
in Seelant tot

Myddelburch.

poort.

Een woord ter toelichting.

Ten gevolge van het tienjarig beſtand, tuſſchen de Staten en den Koning van *Portugal* geſloten, tot onderſteuning van dien Vorst tegen de *Spanjaarden*, zeilde, in het laatst van Julij 1641, eene vloot naar *Portugal*, onder het bevel van den Admiraal ARNOUD GYSELS. Onze DE RUYTER bevond zich op dezelve als *Kapitein* van wege de Staten, doch als *Schout-bij nacht* van wege den Stadhouder; zoodat WAGENAAR hem noemt *Kapitein en Schout-bij-nacht*. Omtrent twee maanden na het ſchrijven van den medegedeelden brief; namelijk den 4 November 1641, kwam DE RUYTER nabij de *Spaanſche* vloot, met welke hij ſlaags geraakte, en die hij werkelijk ſloeg; ten gevolge waarvan hij door den Koning van *Portugal* met eene gouden keten beſchonken werd. — Dit was de eerſte togt van DE RUYTER als bevelhebber over een ſmaldeel, en het is opmerkelijk, dat, na de overwinning, te dier gelegenheid door DE RUYTER behaald, hij dadelijk weder als Koopvaardijkapitein is gaan varen voor de Heeren LAMPSINS, en dat eerst *tien* jaren daarna, namelijk in 1652, de Staten bijzondere moeite deden, om van zijne dapperheid en kunde voor 's lands zeedienst partij te trekken. Hij liet zich, ofſchoon met tegenzin, bewegen, om als Ondercommandeur de vloot omſtreeks de *Wielingen* te gebieden, ging daarop met ongeveer dertig ligte oorlogsſchepen in zee ter beſcherming van een groot getal koopvaardijſchepen, en behaalde den 26 Augustus 1652 de roemrijke overwinning op den *Engelſchen* Admiraal GEORGE ASKUE.

Wij nemen de vrijheid, de aandacht des Lezers te vestigen op den godsdienſtigen toon, ook in dezen brief doorſtralende, als welke ten bewijze verſtrekt, dat DE RUYTER niet eerst in zijne vergevorderde jaren, maar alreeds op zijn 34ſte jaar (als zijnde in 1607 geboren) van zijne godvruchtige ſentimenten heeft doen blijken.

Wat voorts DE RUYTER bedoeld hebbe met de *hooraenge* (Oranje-) vlag, is ons niet duidelijk. Noemde men de driekleurige *Statenvlag* toen de *Oranjevlag*; of werd de Oranjevlag bij de expeditie naar *Portugal* op de ſchepen van oorlog geheſchen? Het ware te wenſchen, dat de verdienſtelijke en doorkundige Rijks-Archivarius DE JONGE, die zeer veel licht heeft verſpreid over den oorſprong van onze nationale driekleurige vlag, ook eens de taak op zich name, om te onderzoeken, welk gebruik ſucceſſivelijk is gemaakt van de Oranje- en de driekleurige vlag, ſedert het laatst der XVIde Eeuw.

DE AFNEMING VAN 'T KRUIS.

(*Op de Schilderij van* RUBBENS.)

Neemt het dierbre, bloedbevlekte,
Met de ſneeuw des doods bedekte
Ligchaam zacht van 't hout der ſtraf;
Laat die leden
Naar beneden;
Neemt het offerkruislam af!

Ach, geen traan wordt meer vergoten;
Al het bloed is nu vervloten;
Diep in 't harte drong de ſpeer,
En van 't leven
Gansch begeven
Voelt het hart geen ſlagen meer.

Ziet die handen fel doorgraven,
Steeds vol zegen, ſteeds vol gaven,
Mild en liefdrijk uitgebreid! —
Wreed doorgriefde!
Teedre Liefde!
Beeld van ſmart en majesteit!

Ziet, hoe gruwzaam doorn aan doren
't Bloedig voorhoofd nog doorboren!
Ja, zij zijn uw zegekrans!
O Hoe edel
Straalt die ſchedel
Eens, omringd van hemelglans!

Hier woont vrede en kalme ruste! —
Sluimrende, onheilsonbewuste
Lijder, daal in 's grafkuils nacht!
Laat der ſchapen
Herder ſlapen:
Isrels Hoeder ſluimre zacht!

Ach, uw Moeder zelv' geleidt U,
Spreidt het doodkleed, en bereidt U
Vol van ſmart de legerſteê.
Gaarne ſtierv' zij,
En verwierv' zij
Naast bij U de rustplaats meê.

Zwijgend treuren uwe vrinden:
't Graf gaat al hun heil verſlinden.
Traan bij traan rolt op dat lijk
Telkens neder. —
Ach, hoe teeder
Spreekt het laatſte liefdeblijk!

O, Hoe zalig, toen die oogen
Noch geen nacht had overtogen;
Toen die mond nog werd gehoord!
Doch die ſtonden
Zijn verzwonden,
En het oog heeft uitgegloord!

Maar nog heeft geen ziel vernomen,
In geen hart is opgekomen,
Wat uit 's Hoogſten raadsbeſluit
In dien bloede,
Ons ten goede
Voor 't geloovig hart ontſpruit.

Laat het ſmeeken tot den morgen!
't Ligchaam ruste in 't graf geborgen,
En de Geest in 's Vaders ſchoot.
's Hemels zegen,
Duur verkregen,
Zal verrijzen uit dien dood.

Die getrouw deze uiterſte eere
Nog bewezen aan den Heere,
Hier nog knielden aan zijn graf,
Zien Hem weder
Als Vertreder
Van de magt van Dood en Graf.

Deelden uw doorwonde harten
In zijn kruis- en ſtervensſmarten,
Dan verrijst uw heil met Hem!
Staakt uw klagen:
Licht zal dagen
In uw graven op Zijn ſtem!

Uit de *Christoterpe* voor 1833.

(Men verg. hiermede VAN ALPHEN, *Bijdr. tot bevord. van Wetenſchap en Deugd*, bl. 130–132.)

GEZANGEN, AANGEHEVEN DOOR DE KINDEREN VAN DE STADS-ARMENSCHOLEN TE AMSTERDAM, 19 MAART 1833.

VOORZANG.

Daar daagt, daar rijst hij aan de kimmen,
De ſchoone dag, het heerlijk uur!
Nog meer treft ons zijn lieflijk glimmen,
Dan 't eerst ontwaken der natuur.
't Is feestdag! — feestdag in ons midden!
Tot de Almagt ſtijgt ons dankend bidden.
Zij hoort, wat haar, in 't nedrig lied,
Het ſchuldloos kinderharte biedt.

't Is feestdag! feestdag! — ons genieten
Wordt door geen droevig oog beſchreid;
Maar de enkle tranen, die hier vlieten,
Zijn tranen van de dankbaarheid.
't Is feestdag! — al wat aardſchen zegen,
Wat aardſche blijdſchap op kan wegen,
En Hemelvreugde in zich beſluit,
Stort menſchenmin hier voor ons uit.

't Is feestdag! feestdag! — Vader! Moeder!
Hoort, hoe ons loflied ſtijgt tot God!
Dankt, met uw kindren, d' Albehoeder!
Juicht met ons in ons heerlijk lot!
Hier wordt ons 't leven van het leven,
In kennis, ſmaak en deugd, gegeven;
Een heil, dat duurt in eeuwigheid,
Wordt hier ons kinderhart bereid.

o Menſchenliefde! o ſchoon erbarmen!
Wie kent u, en verheft u niet?
U roemt ook 't nedrig kroost der armen;
U wijdt het hier zijn kunstloos lied.
Gij doet een' ſtroom van welvaart vloeijen;
Gij doet der volken heilſtaat groeijen;
Gij zegent elken rang en ſtand;
Gij zijt de roem van 't Vaderland.

TUSSCHENZANG.

A.

Wat zijn grootheid, rang en ſchatten?
Wat der volken glans en pracht?

B.

Waterbellen, die verſpatten;
Schaduwbeelden, zonder kracht.

A.

Wat is de eer, door zwaard en degen
In 't gewoel des krijgs behaald?

B.

Ach! een krans, met floers doorregen,
En met ſtroomen bloeds betaald!

A en B.

Maar wanneer, bij ſchat en glorie,
Ieder blad der volkshistorie
Ons een rij van deugden telt,
Dan is de echte roem verkregen;
Zulk een volk ſtrekt d' aard' ten zegen;
Juichend wordt zijn naam gemeld.

A.

Liefdrijk God, dat nedrig pralen
Viel, door u, ons erf ten deel.

B.

Hoor het ons in dank herhalen!
God, wie dankt hier ooit te veel?

A.

Moed en braafheid, eer en liefde
Stroomden uit uw Vaderhand:

B.

En zij blijven, wat ook grieſde,
Nog de kroon van Nederland.

A. en B.

Menſchenvrienden! ja, al zwegen
Van uw deugd, zoo ſchoon verkregen,

Altoos uw historieblaân ;
Sloten zich ook aller monden,
Wij, wij blijven haar verkonden,
En God neemt ons danken aan.

Hij zal helpen, Hij zal ſterken,
Hij zal 't in ons hart bewerken,
Wat uw trouw van ons verwacht ;
Ja, wij zullen, bij ons groeijen,
't Vaderland ter eere bloeijen :
God geeft d' Armen-kindren kracht.

Aller deugd en trouwbetooning
Strenglen zoo, om Volk en Koning,
d' Eigen ſchoonen liefdeband.
God vol goedheid, hoor die bede !
Schenk der ſmachtende aarde vrede !
Vrede en heil aan 't Vaderland !

SLOTZANG.

Wij, ſchaamle Kindren, zingen meê
Van 't dierbaar Vaderland,
En zijn aan 't oord van liefde en vreê
Met ziel en zin verpand :
Wien, meer dan ons, is 't zoo gewis,
Hoe edel 't weldoend Neêrland is ?

Het liet ons niet, bij ſmart en nood,
Ter prooije aan 't deerlijkst lot ;
Maar 't ſchonk ons meer dan ſpijs en brood,
't Voerde ons naar deugd en God :
Nu worden wij geen last der aard',
Maar d' eernaam zelfs van Burgers waard'.

Meisjes.

Nu nadren wij, de borst omgord
Met godsvrucht, eer en vlijt,
En wat de rust in 't harte ſtort,
Getroost den levensſtrijd ;
Ja durven ook, aan 't eind der baan,
Geloovig 't oog ten Hemel ſlaan.

Jongelingen.

Nu bieden we ook aan 't Vaderland
Onz' arm en trouw en moed,
En wijden 't in den oorlogsbrand,
Wanneer 't dit eischt, ons bloed:
Wij zullen onverwrikbaar ſtaan,
Of met dat Vaderland vergaan!

Te zamen.

Maar Gij, die woont in 't eeuwig licht,
Strek uit Uw ſterke hand!
Bewaar dit Erf, door U geſticht!
Beſcherm het Vaderland!
Stort alles, wat Uw gunst beſluit,
o God! op Volk en Koning uit!

Bloei, nedrig Land! bloei, vrije Grond!
Wees lang de roem der aard'!
Uw braafheid klink' de wereld rond,
En blijv' Gods zegen waard'!
Ja, om uw trouw, en moed, en kracht,
Juich' nog het verſte nageſlacht!

H. H. KLIJN.

NIEUWE BIJDRAGE, TEN BEWIJZE DER NOODZAKELIJKHEID EENER BETAMELIJKE ZORG VOOR ONTSLAGENE GEVANGENEN.

— Men ſchrijft uit *Havre:* „ Een ontſlagen galeiſlaaf, een der tachtig individu's van deze ſoort, welke zich in het Arrondisſement bevinden, vervoegt zich bij een' Commisſaris der Policie. — Wat wilt gij? vraagt hem deze: het is hier de plaats niet, waar gij u behoort aan te melden. — Ik verzoek, hervat de galeiſlaaf, dat gij mij gevangen neemt; want ik ſterf van honger. — Waarom werkt gij niet? — Bezorg mij iemand, die mijne dienst behoeft. Overal kent men mij als gewezen galeiſlaaf, en niemand wil mij in dienst nemen. Ik ben niet voornemens te ſtelen of te moorden; maar ik verzeker u, dat, wanneer ik vóór heden avond geen brood heb, ik een' verkeerden ſtap

zal doen, om het mij te verſchaffen, of om mijzelven in de gevangenis te doen opſluiten."

Dit is de ſchrikkelijke toeſtand van een' dier ongelukkigen, wier lot men zelfs ten tooneele gevoerd, en het onderwerp heeft geleverd voor twee ſtukken, welke *au Cirque des Frères* FRANCONI en *à l'Ambigu-Comique* zijn vertoond. Wij kennen ſlechts het eerstgenoemde; maar wij kunnen tevens verzekeren, dat geen onderwerp meer tooneelmatig en hartroerender zijn kan, dan de voorſtelling van een' ontſlagenen galeiſlaaf, door de geheele wereld teruggeſtooten, als een wild dier omſingeld, uit zijne ſtulp verjaagd door het vuur, hetwelk de woede zijner vijanden heeft ontſtoken, en gedwongen tot het begaan eener misdaad, ten einde wederom naar de galeijen te worden gevoerd, waar hij, voor 't minst, de zekerheid heeft, niet van honger te zullen omkomen!

„ —— Te *Epinal* verliet zekere ALEXIS DENIZOT, desgelijks ontſlagen galeiſlaaf, zijnen kerker, waarin hij opgeſloten was geworden ter zake van het overtreden zijner ballingſchap, en werd op nieuw naar *Mattaincourt*, zijne woonplaats, verwezen, om aldaar wederom onder het toezigt der Policie te verblijven. Maar ook deze man keerde weldra terug naar het Gemeentehuis, dat hem zijn' pas verleend had, en verklaarde, dat hij de ſtad niet verlaten had, maar integendeel, ten einde hoe eer hoe liever weêr in de gevangenis te geraken, *om te kunnen leven*, terſtond verſcheidene diefſtallen, bij onderſcheidene kooplieden, had begaan; ten bewijze waarvan hij een' nieuwen overrok vertoonde, geſtolen bij den een', een brood, ontnomen aan een' ander', een ſtuk kaas, ontvreemd uit den winkel van een' derden. Bij ondervraging voor den Regter ter Inſtructie, zeide hij eenvoudig: „ Ik heb geſtolen, maar niet heimelijk, en enkel om in de gevangenis te komen. Doe uw best, Mijnheer de Regter, dat ik wederkeere van waar ik kom; want, door de maatſchappij als uitgeſtooten, vind ik daar ten minſte werk en brood!"

FRANSCHE LETTERKUNDIGE KWAKZALVERIJ.

Voor het jaar 1833 is wederom te *Parijs* verſchenen de *Almanach de France*, waarvan een *gedeelte* van den zeer om-

ſlagtigen titel, vertaald, dus luidt: GEZONDHEID. WELVAART. KENNIS. *Voor tien (Franſche) Stuivers.* ALMANAK VAN FRANKRIJK. *Aanwijzende allen Franſchen, die lezen kunnen* (!): *hunne Pligten, hunne Regten, hunne Belangen, enz. enz. enz. Verklaard door* 44 *Prentverbeeldingen. In één Deel,* (Almanaksformaat!) *van* 224 *bladzijden* (600,000 *letters*), *gelijkſtaande met een Deel in* 8vo. *van* 30 *vellen en van* 6 *francs, gedrukt ten getale van een millioen-drieënaal-honderdduizend exemplaren, door het Genootſchap ter uitbreiding van verſtandelijke kennis, onder beſcherming van* 227 *Leden van de Kamer der Pairs en van die der Afgevaardigden, met medewerking van* 100,000 *corresponderende Medeärbeiders en Inteekenaren van het Tijdſchrift van nuttige kennis. Is te bekomen in de* 38,000 *Gemeenten van Frankrijk, bij al de corresponderende Leden des Genootſchaps.* 1833.

Ex ungue leonem. Ziehier een klein ſtaaltje, Lezer! — „ *Eenvoudig middel, om, in twee uren tijds, aan* TWINTIG MIL„ LIOENEN *Franſchen, die lezen noch ſchrijven kunnen,* (*) *te* „ *leeren, hunnen naam te teekenen.* — Niemand, ook in de een„ voudigſte, armoedigſte omſtandigheden, is er, die niet tien„ maal in zijn leven de ſmart of de ſchande heeft ondervon„ den van niet te kunnen teekenen, het zij eene burgerlijke „ akte, of een contract van koop en verkoop, enz. Door „ middel van de navolgende handelwijze, welker verſprei„ ding wij aan onze 1,000,000 lezers aanbevelen, kan ge„ heel *Frankrijk*, eer een jaar verloopt, zijnen naam leeren „ ſchrijven. Geen kinderſpel is zoo gemakkelijk aan te leeren „ als dit. Iemand, hoe dom of oud ook, begeert zijnen „ naam te leeren ſchrijven. Welnu! ſchrijf dien op den grond „ met eenen ſteen of ſtok, op eene deur of eenen muur, „ met houtskool of krijt, op eene lei of op papier, met een „ potlood of eene pen. De naam geſchreven zijnde, doe men „ hem met een ſtrootje, een ſtokje, of ander geſchikt voor„ werp, de trekken nadoen, welke gij gemaakt hebt, en dat „ hij die oefening herhale. In de eerſte les, van een kwar-

(*) Dat is nu dat *Frankrijk*, hetwelk zich bij uitſluiting de *Groote Natie* noemt, hetwelk den toon geeft aan het verlichte en beſchaafde *Europa*, hetwelk ook onder ons, helaas! zijne ſlaaffche navolgers bij tienduizenden telt in ſpraak, in manieren en — in zeden, en voor hetwelk Mogendheden beven!

„ tier uurs, zal hij in ſtaat zijn, dezelve redelijk wel te
„ kopiéren, en zich alreeds gelukkig en fier gevoelen van
„ zijnen naam te kunnen ſchrijven. Doe hem deze oefening zoo
„ lang herhalen, tot dat hij dien kan ſchrijven zonder zich
„ te vergisſen. Wanneer geheel *Frankrijk* kan onderteekenen,
„ zal geheel *Frankrijk* ſpoedig kunnen lezen."

WELMEENEND AANBOD.

Een Edelman in het Westen van *Engeland*, welke aan een groot aantal handen in eene fabrijk arbeid verſchafte, wilde zijn werkvolk aanmoedigen tot het pligtmatig en getrouw waarnemen van een' op handen zijnde kerkelijken feestdag, en liet hun te dien einde weten, dat, indien zij allen ter kerke gingen, zij dien dag hun loon even zeer zouden ontvangen, als op een' gewonen werkdag. De menigte beſloot hierop, uit haar midden eene bezending aan den Fabrikant af te vaardigen, met kennisgeving, dat, zoo hij hen ook voor *over-uren* wilde betalen, zij dan ook nog in de avondkerk der *Methodisten* zouden gaan.

JEZUITEN GEEN ZANGVOGELS.

Een *Fransch* Officier bevond zich met twee *Jezuiten* in het paleis van den Ridder LOMELLINO te *Napels*. Een der boeren van den Ridder, een eenvoudig landman, bragt, als naar gewoonte, juist toen zijnen Heer de eerſte duiven. De *Franschman* was zoo even van eene wandeling door de ſtad teruggekomen, en verhaalde, dat hij de kerken der *Franciskanen*, *Dominikanen* en die van eenige andere Orden bezocht, en overal zich in het ſchoone gezang verlustigd, maar alleen in de kerk der *Jezuiten* alles ſtom en ſtil gevonden had. Hij vroeg derhalve: „Van waar komt het, dat alle andere monniken zingen, en alleen de *Jezuiten* niet?" Hem werd geantwoord: „Wij zijn geene monniken, en ST. IGNATIUS heeft gewild, dat wij alleen aan de geleerdheid en niet aan het gezang ons zouden wijden." — De boer, die de duiven gebragt had, vroeg hierop, of het hem vergund ware, ook zijne meening te zeggen. De Ridder kende den vrolijken prater, en wist, dat hij ſoms aardige invallen kon hebben. De verzochte vrijheid werd dus gereedelijk toegeſtaan. Nu ſprak de landman: „Ik ben maar een arme boer, en gevolgelijk ook ſlechts een dom uilskuiken; maar zoo veel

weet ik echter bij eigene ervaring, dat alle vogels zingen, behalve — de roofvogels." De Ridder en de Officier barsten uit in een luidkeels lagchen; ook de beide *Jezuiten* hielden het voor de beste partij, een weinig mede te lagchen; maar het ſcheen hun toch wat moeijelijk te vallen en niet regt van harte te gaan.

HOLLANDS LEGERHOOFDEN.

Eén handhaaft, in vorſtlijke grootheid gehuld,
Zijn ſchepter en landregt naar waarde.
De ſterren, wier luister het luchtruim vervult,
Zijn beelden der vorſten van de aarde;
Zij wentlen en volgen de wet van den tijd;
Maar één is onwrikbaar, de maanden ten ſpijt.

Zij ſtaat in het noorden des hemels vol gloed,
En vonkelt verdoolden ten baken;
Die ſter is de poolſter. Gekruld aan haar' voet
Beweegt zich de felſte der draken,
En rondom haar' zetel aanſchouwt zij den gang
Van magtige lichten, in dreigend gedrang.

Daar vlammen de groote, de noordlijke kroon,
De dolfijn, die koning der zeeën,
Twee arenden, forsch als de vogel der goôn,
En kronklend, vol giften en weeën,
De listige ſlang haar vijandig in 't oog, —
Maar rustig en vol ſtaat zij pal aan den boog.

Want voor haar, in 't reusachtig beeld van den beer,
Het beeld van Callisto, verzamen
Bevriende geſternten zich lustig ten heer,
En ſtaan onder ſchittrende namen;
Een zevental, blakend en blindend van glans,
Verkondigt den ſtand van het heer aan den trans.

Twee hunner, haar zelve regtlijnig verwant,
Staan voor, aan de ſpitſe der ſcharen,
En zetten den ſcheemrigen avond in brand;
Vijf andren, die 't duister doen klaren,
Gaan ſtout op hun ſchreden de legermagt voor,
En toonen aan hoofden, min glansrijk, het ſpoor.

Dat leger van lichten beteugelt den draak,
En dwingt hem den opſlag te neigen;
Al wet hij zijn klaauwen en opent zijn kaak,
Hij deinst en krimpt weg voor hun dreigen,
En al de gedrogten van 't ſterrijk azuur
Aanſchouwen, op afſtand, hun ſchittrende vuur.

Herkent ge in die ſterren de vorſten van de aard',
Oud-Holland en 't heer zijner telgen? —
Die poolſter is Nasſau, een wereldkroon waard';
Die draak is de roofſtaat der Belgen;
Die arenden, noordkroon, en dolfijn en ſlang,
Wij, broeders! wij kennen die allen ſinds lang.

Wat lot ware 't lot van oud-Holland geweest,
Een keten van last en ellenden,
Had Nasſau, verlicht en volhardend van geest,
't Gevaar niet door vastheid doen enden;
Had hij geen getrouwen in 't wapen vereend,
En 't regt met den zwaarde zichzelven verleend?

Herkent ge in die ſterren het beeld van ons heer?
Wat waar' van oud-Holland geworden
Met zonen, verwijderd van moed en van eer?
Een prooi van verwilderde horden.
De vastheid des Konings had weinig den ſtaat
Bij lafheid of ſlapheid van burgers gebaat.

Maar vuur was de boezem van groot en van kleen,
Om 't land tegen vreemden te dekken,
En God ſchonk ons helden, ervaren meteen
Om 't rigtſnoer en voorbeeld te ſtrekken;
Zij hebben, naast Nasſau, ons onregt vergoed;
De zege hangt meer van beleid af dan moed.

Daar ſtaat het, dat leger; daar ſtaat zij, die magt
Van knechten, verbroederd met vorſten;
Met hoofden vol kunde, met armen vol kracht
En vrijheid en moed in de borſten;
Daar ſtaat zij gelauwerd, en blinkt voor het oog
Van 't ſtarend Euroop, als Callisto omhoog.

Twee helden ter ſpitſe, uit Nasſau geteeld,
Vijf andren, die na hen beſtieren,
Voltooijen den ſpiegel van 't reusachtig beeld
Met zeven helvonklende vieren.
De ſchoonſte is Oranje, die vorstlijke loot,
In daden en glorie mijn zangſter te groot.

Bezijden dien krijgsheld en rondom hem heen,
Wachthoudend aan 't hoofd der getallen,
Staan Weimar en Meijer, Cort Heilgers, van Geen
En Knodſer, en boven die allen
Prins Fredrik, de tweede der vorstlijke zoons,
De hoogmoed der natie, de luister des troons.

Zij hebben, ontzaglijk in moed en beleid,
Van helden, min ſchittrend, omgeven,
Ons jeugdige leger de zege bereid,
Oud-Holland in waarde verheven,
En de uitſpraak van Nasſau verzwaard, in de ſchaal
Der ſtaatkunde, met het gewigt van ons ſtaal.

Daarvoor zij hun dank en bewondring en lof;
Hun leven moog de Almagt verlengen!
O Vader der lichten! Bewaker van 't ſtof!
Vervul Gij de beê, die wij plengen! —
Uw ſchild en Uw wapen was allen nabij;
Behoud ons die helden, en kweek er als zij!

Dan, aan den ſtaatkundigen trans van Euroop,
Zal Nasſau, als poolſter, verblijven,
Schoon de andre geſtarnten, in wisſlenden loop,
Naar tijden bewegen en drijven;
Dan blinkt ſteeds ons leger van glorie en kracht,
Als 't ſchittrende beeld van Callisto bij nacht.

C. G. WITHUYS.

DE GEZELLIN DES LEVENS.

Ik ſtaarde onder 't wandlen
Zoo ſtil voor mij heen,
Zocht planten en kruiden,
En vond er niet een.

Toch zag ik ten laatſte,
Bij 't ſchijnſel der maan,
Een bloempje, verborgen,
In eenzaamheid ſtaan.

Ik wilde het plukken;
Maar 't lispelde zacht:
Ach! moet ik verwelken,
En derven mijn pracht?

Ik groef het, met aarde
En worteltjes, uit,
En droeg nu te mijnent
Den kostbaren buit.

Ik plantte het weder,
En kweekte het aan:
Nu groeit het, en bloeit het,
Tot vreugde op mijn baan.

GÖTHE gevolgd. C. H. S. F. MOORREES.

DE EFFEKTENBEURS

DES

MENSCHELIJKEN LEVENS. (*)

Onlangs, om een' vriend te zoeken,
Dwaalde ik Amſtels Beurs in 't rond,
En bezocht er alle hoeken,
Tot ik hem, haar' pilaar, vond.

'k Vond hem, waar ik 't niet verwachtte;
'k Vond hem.... in d' Effektenhoek,
Dien ik heel curieus betrachtte,
Als mij een gefloten boek.

(*) Voorgedragen in de Maatſchappij TOT NUT VAN 'T ALGEMEEN en in de HOLLANDSCHE MAATSCHAPPIJ VAN FRAAIE KUNSTEN en WETENSCHAPPEN.

'k Heb een' blik in 't boek geſlagen,
Dat van ſpookſels overvloeit,
Beurtlings hoop en vrees doet dagen,
Dag en nacht den lezer boeit;

Dat den mensch, bij cijfers levend,
Doet beſtaan door 't blind geval,
En de ziel, in cijfers zwevend,
Soms herſchept in een getal!

Maar niet enkel in dien handel
Wordt te vaak het middel doel;
Ook in onzen ganſchen wandel,
In des levens bont gewoel.

Dan, geenszins tot zedepreken
Heb ik 't Beursgewoel beſchouwd;
't Lust mij, in de taal te ſpreken
Van dien hoek, naar best onthoud.

Toegepast op 't Menschlijk Leven,
Dekk' die ſpraak het met een kleed,
Waar gij, naar mijn ſpelend ſtreven,
Al zijn' onlust bij vergeet!

Weinig, in de Kinderdagen,
Valt te melden van 't Effekt,
Dat noch vaste koers helpt ſchragen,
Noch ſoliditeit verſtrekt.

Nu eens vallend, dan weêr rijzend,
Is de gang niet geasſureerd;
Maar, op rijper toekomst wijzend,
Ook niet zelden geanimeerd.

Immer toch veel variatie,
Met een onophoudlijk ſpel,
En tot kleine ſpeculatie
Leent het zich bijzonder wel. —

In de prille Jong'lingsjaren
Wordt de Beurs gefrequenteerd,
Of zij enkel goud zal baren,
En met lust geſpeculeerd.

Alles, alles wordt verhandeld,
Zelfs het incourantſte goed;
Op den weg, dien men bewandelt,
Menig frauduleus bankroet.

Wél hem, die, 't ſolide minnend,
In den wind niet ſpeculeert,
En, die dwaze zucht verwinnend,
Zich nog tijdig retireert!

Wél hem, die op Wetenſchappen
En op Kunst beleening doet!
Deze toch, wat ook moog' flappen,
Schoon op tijd, betalen goed.

In de Vriendſchap ſteeds omzigtig,
Schenk' hij zulke geen crediet,
Die, aan Ondeugd medepligtig,
Geen moréle rente biedt.

Speculeert hij in het minnen; —
Minnen is een zoete zaak;
Maar de weg, voor die 't beginnen,
Duister vaak, als — 't Syndikaat!

't Is de weg van 't Echteleven,
Die perpetuéle vreugd
En een rente alleen kan geven,
Steeds beſtaanbaar met de Deugd.

Als een mooi, lieftalig bekje
's Jong'lings hart veroverd heeft,
En 't bezit van zoo'n Effektje
't Doel is, waar zijn ziel naar ſtreeft;

Hoe de koers moog' willig wezen,
Hooger, hooger biedt hij op;
Moet hij concurrentie vreezen,
Hij drijft Liefdes koers ten top.

Thans, ten toppunt van genoegen,
Groeit zijn heil van uur tot uur;
Hoe de Beursgang hem doe zwoegen,
't Loon verzoet hem al het zuur.

En mag hij de Premie trekken,
Aan 't Effekt meest geannexeerd,
Premie, die tot vreugd kan ſtrekken,
Door de Liefde gecreëerd;

Dan ook, met die nieuwe weelde,
Wordt hem nieuwe zorg vertrouwd;
Veel, van 't geen den Jong'ling ſtreelde,
Met een ander oog beſchouwd.

Kind'ren zijn als Kansbiljetten,
Die, gelukkig uitgeloot,
Al de zorg ligt doen verzetten,
Hun gewijd van Moeders ſchoot.

Maar wanneer, ſpijt al ons waken
En het Ouderlijk geduld,
Ze al die zorgen eens verzaken, —
Ach! wat zijn zij?.... Doode Schuld! —

Onvermoeibaar zij het ſtreven
Van den Mannelijken tijd,
Dien hij, in 't bedrijvig leven,
Op de Groote Beurs verſlijt.

Doet hij in ſolide ſtukken,
Waagt hij, hand'lend, niet te veel,
Dan valt hem, bij 't welgelukken,
't Onbeperktst crediet ten deel.

Maar, zoo hem Fortuin niet diene,
Legg' hij zelf haar niet aan band,
Vall' nooit in de contramine,
Die vaak armoê teelt en ſchand'.

't Gaat toch vast, de beste rente
Geeft het kapitaal der Deugd,
Genoteerd, in 's levens lente,
Op de prijscourant der jeugd.

Als de dagen dan verſchijnen,
Die, met onverbidb'ren ſpoed,
De restanten doen verdwijnen
Van het jeugdig bruiſend bloed;

Als men wil beleening ſluiten
Op de jaren, die men draagt;
Maar de Tijd, door niets te ſtuiten,
Geforceerde heffing vraagt:

o! Dan zijn 't de kapitalen,
In 't verleden opgelegd,
Deugd en Godsvrucht, die nooit falen,
Nimmer worden opgezegd. —

Laat ons van den Grijsaard leeren.
Hoe is 's levens koers gezakt!
Zal de Dood nog prolongeren,
Of vernietigt hij 't contract?

Lusteloos en ſlaauw in 't hand'len;
Meestal weinig kooplust meer;
Zeer gedrukt en ſlap in 't wand'len,
Werpt een beunhaas hem ter neêr.

Wat hij nog ter markt kan brengen,
Wil niet langer aan den man;
Wat het lot nog wil gehengen,
Trekt hij naauw courtage van.

Wat dan rest u, arme Grijze? —
„ O!" dus ſpreekt hij, „ eindloos veel;
En ik dank Hem, den Alwijze,
Voor hetgeen mij viel ten deel.

„ Van dat ik, in 't prilst der jaren,
's Levens Beurs betrad, tot thans,
Maakte ik jaarlijks, zonder ſparen,
Mijne zeedlijke balans.

„ 'k Stuitte vaak op kwade posten,
Onbedachtzaam gecreëerd,
Telkens, maar te mijner kosten,
Door berouw geliquideerd.

„ Schoon, als Jong'ling, de Ondeugd hatend;
Troffen Deugd en Ondeugd zaam,
Deze biedend, gene latend,
Was mijn keus niet ſteeds bekwaam.

„ 'k Zag mijn debet vaak bezwaren
Met veel Werkelijke Schuld:
Ach! hoe had ik 't kunnen klaren,
Zonder mijn Patroons geduld?

„ Loste ik eens eene Obligatie,
Altijd bleef er Achterſtand,
En, met luttel variatie,
Immer debet voor de hand.

„ Wat de Mensch hier om moog' zetten,
's Levens ſchuld, nooit ingehaald,
Wordt, gelijk Schatkistbiljetten,
Door hem niet voluit betaald.

„ Ja, ondanks al 't prolongéren
Van den Grooten Crediteur,
Staat een zeedlijk bankroetéren
Elk in 't einde voor de deur.

„ Want na Beurstijd geenen handel.
Sluit voor ons zich ééns haar kring,
Wat er dán is in den wandel
Loopt voor onze rekening!

„ Maar ons rest het vast vertrouwen
Op den Grooten Principaal.
Dit, zoo wij op Hem ſlechts bouwen,
Schenkt ons Hemel-kapitaal.

„ Trachten wij ſteeds zóó te leven,
Met een waar berouw vervuld,
Dat ons eenmaal word' vergeven
Al onze Uitgeſtelde Schuld!

„ Wordt de Levensobligatie,
Vroeg of ſpâ, dan afgelost,
Rest ons, zonder variatie,
Een perpetuéle post."

1832. J. W. IJNTEMA.

MENGELWERK.

VERHANDELING, OVER EENE NATUURKUNDIGE BESCHOUWING VAN DEN ZEDELIJKEN MENSCH, (*)

gehouden bij het Departement *Groningen* van de Maatſchappij *Tot Nut van 't Algemeen*, den 12 Dec. 1832,

door

S. STRATINGH, EZ.

Daar het doel dezer Maatſchappij, waarvan wij ook hier eene afdeeling uitmaken, gezegd kan worden te beſtaan in vermeerdering van menſchengeluk en menſchenwaarde, zoo zal het niet vreemd kunnen geacht worden, deze voorwerpen van hare zorg en bemoeijing nader aan onze beſchouwing te onderwerpen, en dezelve in hunnen verſchillenden aard en neigingen meer bijzonder na te gaan en kenbaar te maken. Daar zijn immers geene voorwerpen in de geheele bekende Natuur, welke voor zoo vele onderzoekingen, beſchouwingen en toepaſſingen vatbaar zijn, als de *mensch*, die boven al het andere geſchapene het voorregt heeft, dat hij zichzelven kan onderzoeken en beoordeelen, en zoo wel zijne deugden als gebreken in het helderſte daglicht ſtellen. Geene plant immers is er, die haar eigen aanzijn gevoelt, of met zelfbewustheid voortleeft; geen dier beſtaat er, hetgeen zich in eigen nadenken zal verliezen, of zijne deugden of zwakheden of die zijner voorouderen zal kunnen verkondigen, of zijnen eigenen lof of zijne berisping prediken. De mensch, daarentegen, overziet alles op aarde, zoo wel zichzelven, als alles, wat buiten hem is; —

(*) Eerſte deel, algemeene en bijzondere eigenſchappen der ſtoffen.

hij neemt, afzonderlijk of in maatſchappelijke vereeniging, in kracht en volmaking toe of weder af, en is vatbaar voor de hoogſte volmaking, maar ook voor de laagſte misvorming.

Ik heb mij vroeger veroorloofd, dezen zoo zonderlingen en in alle opzigten bewonderenswaardigen mensch aan eene ſcheikundige ontleding bloot te ſtellen, waarvan de uitkomſten niet geheel onvruchtbaar ſchijnen te zijn geweest, en daardoor zeer vele belangrijke eigenſchappen van dat belangrijk wezen zijn ontdekt en kenbaar gemaakt; zoodat ik nu, door deze vroegere poging aangeſpoord, den mensch aan eene tweede, nieuwe proeve wilde blootſtellen, en wel meer bijzonder zijn innig maakſel en zedelijke zamenſtelling van den natuurkundigen kant zal trachten toe te lichten, daar wij te dien einde aan uwe aandacht zullen voordragen *eene natuurkundige beſchouwing van den zedelijken mensch*, en ons voor tegenwoordig meer bijzonder bepalen bij *de toepaſſing van de meer algemeene en bijzondere eigenſchappen der ſtoffen;* terwijl later de overige deelen der Natuurkunde, als Werktuigkunde, Gezigtkunde, enz. hierbij in aanmerking zullen kunnen worden genomen. — Offchoon wij immers der menſchen ziel en zedelijk beſtaan genoegzaam kennen en daarvan overtuigd zijn, zoo zijn wij nogtans, om den onſtoffelijken aard van dit hoogere wezen, tot meer duidelijke bevatting van hetzelve, genoodzaakt, ons van voorſtellingen uit de aan onze zintuigen meer bekende rij der ſtoffelijke dingen te bedienen.

Dat de taak, die wij ons hebben opgelegd, nogtans moeijelijk en bezwaarlijk is, blijkt, omdat zij ligtelijk twee ongunſtige uitkomſten kan opleveren, *en* van eene minder gelukkige behandeling van het onderwerp, *en* van eene mogelijk zigtbaar wordende nadeelige zijde van ons verheven menſchengeſlacht, waarvan wij gaarne de deugden zien vermeld en de feilen verzwegen. Het zal immers daardoor blijkbaar kunnen worden, dat deze ſtoute alleenheerſchers der aarde, die den worm in het

ſtof vertreden, en al het gedierte aan zich cijnsbaar achten; om wie alleen de bloemen haren geur zouden verſpreiden, het goud en zilver met onverdoofbaren gloed zijn omſtraald, en lucht en water en hemel en aarde uit het niet zijn getogen, — dat deze, zeg ik, veelal eene ſtoffelijke zijde vertoonen, en minder van dat vuur en dien gloed verraden, die zij uit hoogere ſpheren ontvangen hebben, om zich boven het ſtoffelijke te verheffen en tot hoogere rangen op te klimmen.

Wanneer de Natuurkundige de ſtoffen beſchouwt en aan zijn onderzoek blootſtelt, ſchrijft hij daaraan *meer vaste algemeene*, of *meer toevallige*, *minder algemeene eigenſchappen* toe, waarvan de eerſte meer onmiddellijk noodzakelijk tot derzelver beſtaan te houden, de andere minder bepaald en bij afwisſeling daarin voorhanden zijn. Tot de vaste algemeene eigenſchappen der ſtoffen brengt men eenen zekeren vorm of eene gedaante, hare ondoordringbaarheid, deelbaarheid, ijlheid, beweegbaarheid en aantrekkingskracht; tot de meer toevallige worden gerekend derzelver warmte of koude, droogte of vochtigheid, doorſchijnendheid of ondoorſchijnendheid, vastheid of vloeibaarheid, hardheid of weekheid, buigbaarheid of veerkracht. Onze Verhandeling verdeelt zich daardoor ook gereedelijk als in twee deelen, waarvan het eerſte zich bepaalt ter beſchouwing der algemeene, het tweede tot die der toevallige eigenſchappen der ſtoffen; tot welk eerſte gedeelte wij thans overgaan.

De eerſte vraag is dan, of onze daden, handelingen en neigingen ook, gelijk de ſtoffelijke voorwerpen, eene zekere en verſchillende *gedaante* hebben, en eene zekere *uitgebreidheid* of eenen *vorm* bezitten. Wij zullen, namelijk, zien, dat, hoe vormeloos ons ook in den eerſten opſlag der menſchen ziel mogt voorkomen, dezelve nogtans veelal eene ongelijke hoegrootheid, en zelfs verſchillende vormen en gedaanten aanwijst. Blijkt

er niet terſtond een aanmerkelijk verſchil tusſchen de zoogenoemde kleine en groote geesten, waarvan de eerſten om derzelver beknopten vorm naauwelijks merkbaar, terwijl de anderen om hare uitgebreidheid en groote werking aan allen zigtbaar en opmerkelijk worden? Den kleinen geestvorm merken wij op bij dien mensch, welke als zonder daden, handelingen, neigingen of driften voortleeft, en ſlechts meer ligchamelijk hier aanwezig is. Deze worden geboren, eten, drinken en ſterven; ontſtaan veelal onmerkbaar, en verdwijnen even ongemerkt. Derzelver ziel is niet alleen klein en bekrompen, maar ook veelal van eenen naar den laagſten trap van veredeling gewijzigden vorm, en komt zeer veel overeen met de uit het water door ſtilſtand afgeſcheidene groene ſtof van PRIESTLEY, uit welke van lieverlede kleine onzigtbare afgietſel- en raderdiertjes gevormd worden, waarvan ſlechts enkele nog maar tot eene polijpenwaarde opklimmen. De bewegingen en daden van deze kleine zielen zijn dan ook niet dan met het gewapende oog zigtbaar, geven dan nog aan den beſchouwer ſtof tot medelijden over de groote eenvoudigheid en vormeloosheid der deelen, en doen hem de menſchelijke ziel in den ongeſlepenſten en gevoelloosſten toeſtand kennen. — De Natuur loopt hier nogtans bij deze zielen den geheelen doolhof van wiskundige vormen door, en klimt van de eenvoudige ſtip, door eene reeks van lijnen en hoeken, van lieverlede tot de hoogere en meer volmaakte wezens op. Bij dezen hebben eenigen ſlechts den vorm van eenen wijden zak, die zich alleen opent, om hunne prooi op te nemen, waarvan zij zich ſpoedig weder ontdoen, om met nieuwe drift aan dat verterend inſtinkt te voldoen. Klimmen wij eenigzins hooger bij deze wezens op, dan ontdekken wij er ſporen van hart en zenuwen en werktuigen van hoogere volmaking. Wij vinden reeds eenige bewijzen van gevoel; de ſpijsvertering van gedachten wordt reeds merkbaar, en eene regelmatige afſcheiding van ſappen van oordeel en kennis heeft hier meer en meer plaats. De ziel kan nu reeds hare eigene gedach-

ten voortbrengen, dezelve vermenigvuldigen en voortplanten, en, offchoon bij de lagere geesten nog flechts een wit inſektenſap door de loome vaten des verſtands vloeit, ziet men toch weldra bij anderen reeds het rood gekleurde bloed door de meer beleefde aders van het gemoed ſtroomen, tot dat datzelfde roode bloed, met warmte uitgerust, in meer verſnelde kringen rondvliet, wijsheid, verſtand en oordeel ontwikkelt, en het eindelijk bij ſommigen, over dezen grenspaal van gematigdheid gevoerd, met vermeerderde ſnelheid in kokende hitte door de enge vaten bruist, en met zijnen gloed en geestdrift hoofd en hart verzengt, en al het goede in zijnen verderfelijken ſtroom wegrukt en medeſleept. Heerschzucht, geweld, buitenſporigheden en ontembare driften openbaren dan dezen volkaniſchen gloed, die veelal niet dan door eigene verwoesting kan gedempt of beteugeld worden, na de droevigſte ſporen van verwoesting door de uitſtroomende lava der hartstogten te hebben achtergelaten.

Den verſchillenden vorm en de toenemende volmaaktheid der menſchelijke ziel dus buiten allen twijfel geſteld hebbende, vragen wij dan nu verder, of dezelve ook eene met de ſtof gemeene *valschheid* of *ondoordringbaarheid* bezit, die belet, dat de eene ziel in de andere dringe, of op dezelfde plaats tegenwoordig zij, waarop eene andere of meerdere zielen zich reeds bevinden. — Onze ziel is immers zulk een dun ſtofweeffel en uit zulke fijne draden geſponnen, dat de mogelijkheid van eene zoodanige ineendringing der zielen in den eerſten opſlag niet vreemd ſchijnt, en dus het door de Dichters zoo dikwijls gebruikt wordende ineenſmelten der zielen, als gevolg van hooge liefde en genegenheid, niet zoo ongepast of overdreven moet gehouden worden, als het door velen is opgenomen geworden. Om dit punt toe te lichten, zullen wij onze toevlugt moeten nemen tot het in onze latere tijden met zoo veel ijver beoefend Dierlijk Magnetismus, hetwelk ons namelijk de banden heeft aangetoond, waarmede het onſtoffelijke aan het ſtof

verbonden is, daar het door deszelfs werking onze ziel van haren hoogeren herſenſtroom naar de meer ſtoffelijke en lagere buiksingewanden doet afdalen, en aldaar, als meer los en ongebonden, door eigene kracht doet werkzaam zijn en kenbaar worden. Hier, als ſlechts met den eenen voet op de aarde ſteunende, verheft zij zich als met den anderen, door eigene ætheriſche kracht voortgeſtuwd, door den uitgebreiden wereldkring, en doorkruist landen en zeeën, bergen en afgronden; tot dat, het ligchaam zijne regten hernemende bij verflaauwing der magnetiſche werking, de ziel tot haren vorigen zetel terugkeert en weder aan het ligchaam cijnsbaar wordt. Men heeft nu verder betoogd, dat de zielen in dezen magnetiſchen toeſtand elkander op ongehoorde afſtanden zouden ontmoeten, op elkander zouden werken, ſomtijds geheel ineendringen, en alle vastheid en weêrſtand verliezen; doch, hoe innig ook deze verbinding moge geacht worden, moet dezelve altijd meer als eene werktuigelijke vermenging, dan wel als eene ware innerlijke vereeniging worden aangemerkt, daar bij de geringſte vermindering van het magnetisch vermogen geen ſpoor van deze verbinding bij dezelve overblijft.

Wij gaan dan nu over tot de derde algemeene eigenſchap der ſtoffen, namelijk derzelver *deelbaarheid*, en zullen dus moeten nagaan, of ook onze ziel daarin weder met de ſtoffelijke voorwerpen overeenkome, dat zij in meerdere deelen kan geſcheiden of verdeeld worden. — Dat de ziel uit deelen beſtaat, zal gemakkelijk verſtaan worden, als wij ons dezelve ſlechts zamengeſteld voorſtellen uit verſchillende neigingen, vermogens en krachten, als begeerte, verſtand, oordeel, wil, vernuft, geheugen en dergelijke meer, die alle — gelijk de grondſlagen der luchtſoorten door de warmteſtof tot den ſtaat van lucht gebragt worden — ook hier door eene algemeene zielſtof in dien geestigen vorm herſchapen zijn; terwijl dezelve door gedurige aanraking met ſtoffelijke en onſtoffelijke voorwerpen onophoudelijk ontleed en in verſchillend beſtaan en werking gekenſchetst wordt. Hier-

bij moeten wij opmerken, dat er tusſchen deze zielſtof en de levenskracht van het ligchaam eene groote verwantſchap beſtaat; terwijl deze levenskracht meer door de vorming en bewerktuiging der ſtof ontwikkeld wordt, en ook in iedere plant en dier voorhanden is, doch bij den mensch bovendien verſtrekt tot vereeniging der onſtoffelijke zielſtof, in alle hare wijzigingen en verbindingen, met het ſtoffelijke en daarvan in aard en beſtemming geheel verwijderde ligchaam. Dat nu verder de ziel in gelijkſoortige of ongelijkſoortige deelen kan worden geſcheiden, zonder geheele ſlooping van derzelver oorſpronkelijk beſtaan, leeren wij vooral uit ziekelijke geſteldheden van ziel of ligchaam, bij welke wel eens eenige deelen geheel onmerkbaar verſtompen, of ook vernietigd worden, of, bij wederkeerenden ſtaat van gezondheid teruggekeerd, zich weder bij het geheel voegen en eene nieuwe vereeniging der deelen aantoonen.

Van hier overgaande tot de *ijlheid* of *poreusheid*, die bij de digtſte ſtoffen nog eene menigte van poriën of holligheden aantoont, zoo zal ook deze bij onze ziel, als vooral veel overeenkomst met de onzigtbare en ijle luchtſoorten hebbende, genoegzaam kunnen worden aangewezen. — Wij weten immers, dat, wanneer wij in zuurſtoflucht kool verbranden, deze kool zich met die luchtſoort naauwkeurig verbindt, kolenzure lucht vormt, zonder dat daardoor vermeerdering van omtrek heeft plaats gehad, en de kool dus in de poriën van de lucht is ingedrongen. Zoo kan nu ook de gemelde zielſtof eene reeks van bijzondere neigingen en vermogens aannemen en met zich verbinden, zonder dat ook juist daardoor de ziel in grootte of uitgebreidheid toeneemt. Niet alleen dat, maar hier ſchijnt ook weder veel overeenkomst met de luchtſoorten plaats te hebben, waarvan ſommige vereenigingen eene ineenkrimping en andere eene meerdere uitzetting na de verbinding aantoonen. Zoo zien wij algemeen, dat de ſchadelijke vermogens, die de ziel in hare poriën opneemt, als drift, wraak, haat en nijd, de ziel verkleinen en ineen doen krimpen;

terwijl opregtheid, edelmoedigheid, trouw en ſtandvastigheid dezelve in omtrek en grootte doen toenemen, zoodat de eerſten, als meer ontkennende grootheden, de waarde der ziel verminderen, en de laatſten, als ſtellige, dezelve vermeerderen en doen toenemen. Opmerkelijk is het nogtans, dat ſommige menſchen het vermogen bezitten, om aan hunne met ondeugden en gebreken overladene ziel eene grootte en gewigt mede te deelen, die men alleen bij de verbinding met deugden en voortreffelijkheden opmerkt. Dit ontſtaat daardoor, dat ſommigen deze ondeugden en gebreken, hoogst kunſtig en geſlepen, met deze of gene deugden of goede eigenſchappen verbinden, waarvan zij de grootheid ontleenen en waarmede zij hunne gebreken onkenbaar maken. Zoo weet de alleenheerſcher en overweldiger, bij zijne ſtoute daden en willekeurige aanmatigingen en volks- en grondroof, eene zekere hoeveelheid volksliefde en ſchijnbare gematigdheid te ontwikkelen. Door, bij het daarſtellen van nieuwe en drukkende wetten, eenige verouderde en door de gewoonte geëerbiedigde te behouden; door enkele trekken van edelmoedigheid en onbaatzuchtigheid onder de masſa van eiſchen en vorderingen te vermengen, weet hij zich, in plaats van als een' verdrukker, als een' redder en beſchermer van volk en land te doen eerbiedigen en openlijk te doen huldigen.

Van deze ijlheid der ſtof gaan wij nu gereedelijk tot de laatſte der algemeene eigenſchappen, namelijk het belangrijk vermogen van *aantrekking* en *beweegbaarheid* der ſtoffen, over. — De *aantrekkingskracht* immers is die algemeene neiging der ſtof, om elkander wederkeerig te naderen, en wel in verhouding van derzelver hoeveelheid en meerdere nabijheid; en doet zich ook deze bij den mensch in eene oneindige reeks van afwisſelingen en vormen voor, en levert dezelve daardoor een dagelijks nieuw tooneel van daden en verſchijnſelen op. Aan deze aantrekkingskracht zijn wij de nuttige uitwerkſels van onderlinge verbroedering en de voordeelen van het maatſchappelijk leven en van alle inrigtin-

gen, die door een gezamenlijk ſtreven tot een nuttig doel trachten werkzaam te zijn, verſchuldigd. Bij deze aantrekking der zielen ſchijnt een omgekeerde regel, als bij de elektriſche en magnetiſche werking der ſtoffen, plaats te hebben; daar bij dezen de ongelijknamige als ſtellige en ontkennende, en bij de eerſten de gelijknamige elkander zullen aantrekken en de ongelijknamige elkander afſtooten. Zoo zal immers liefde door liefde worden aangetrokken, vriendſchap tot vriendſchap naderen, en trouw en eerlijkheid elkander de hand bieden; daar haat, nijd, afgunst en hoovaardij door dezen zullen worden afgeſtooten, maar zich wel eens onderling zusterlijk zullen verbinden, om tot één heilloos en voor hen en anderen verderfelijk doel werkzaam te zijn. — Offchoon er dan eene zigtbare afſtooting tusſchen de deugd en ondeugd, tusſchen het goede en het kwade plaats heeft, zoo zal men toch desniettemin wel eene enkele ondeugd met de deugd, of eene enkele deugd met eene zwakheid vereenigd zien; zoodat men zelden voorbeelden van geheel onbevlekte deugd of van geheel ſpoorlooze ondeugd waarneemt. Des menſchen leven en zorg dient dus ook daarin grootelijks te beſtaan, dat hij op de verſchillende aantrekking en afſtooting van zijne neigingen acht geve, zich door verbinding met het goede zoeke te volmaken en door ontwijking van het kwade zich voor teruggang behoede, om, aldus gelouterd en veredeld, zich door eene hoogere geestkracht te zien aangetrokken, het wezenlijke en belangrijkſte doel van zijne hooge en verhevene beſtemming.

Dat dan nu ook onze ziel, door hare ligtheid en geringen tegenſtand van deelen, gemakkelijk *bewogen* en ginds en herwaarts geſlingerd kan worden, zal bij de geringſte beſchouwing van dit zeldzaam wezen genoegzaam blijkbaar worden. — Doch, even als nu de ſtof weder meer bijzonder door de ſtof wordt aangetrokken, zoo wordt ook de ziel meer bijzonder door de haar gelijke onſtoffelijke deelen in beweging gebragt; offchoon desniettemin, om hare naauwe verbindtenis met het ſtoffe-

lijke, ook deze daarop veelal eenen maar al te grooten invloed uitoefenen. — Bij de meeste hartstogten en aandoeningen zien wij deze beweging der ziel ontſtaan. Wij behoeven ſlechts liefde, genegenheid, trouw en vriendſchap, of ook haat, afkeer, wraak en toorn te noemen, en wij zullen de eerſten als oorzaken van eene zachte, genoegelijke ſtrooming van ons gemoed erkennen; terwijl de laatſten dikwijls eene zoo hevige beweging van hetzelve veroorzaken, dat daardoor wel eens ſteden worden omgekeerd, vruchtbare velden verwoest, en dood en verderf alomme verſpreid. Ja, M. T., even als de woedende orkanen de zee beroeren, derzelver golven hemelwaarts doen ſtijgen, de bergen op hunne oppervlakte doen wankelen, en de aarde doen beven; zoo beroeren niet minder deze menſchelijke driften en bewegingen geheele landen en volken, baden zich in ſtroomen onſchuldig bloed, laden vloek op vloek op zich, tot zij eindelijk, in hare eigene vernietiging opgelost, puinhoopen en bouwvallen, waar de rust van het graf heerscht, als treurige gedenkteekenen van hunne magt achterlaten. Zagen wij niet het weleer zoo bloeijend Troje om ééne ſchoonheid benard en beangst, een geheel volk en vele bondgenooten tot wraak en verdelging in beweging gebragt? Jaren lang duurde de kampſtrijd en de woeling der hartstogten voort, tot dat eindelijk, na den dood van vele braven en helden, zich dit verſchijnſel met eene verwoesting van deze wondervolle ſtad oploste, en deze, als eene prooi der lieſdevlam, door het ſtoffelijk vuur ontbonden en vernietigd werd. Herinneren wij ons niet genoegzaam de wonden, vóór nog ſlechts weinige jaren door menſchelijke begeerten en driften aan geheel Europa toegebragt, waarvan wij naauwelijks, als uit eenen verſchrikkelijken droom ontwaakt, tot zelfbewustheid en rust zijn teruggekeerd, of op nieuw ſtrekt dat zelfde, op verlichting, godsdienst en beſchaving zoo hoogmoedige werelddeel, tot een' ſpeelbal van menſchelijke bewegingen, ingewikkelde ſpitsvindigheden, onbekende neigingen en raadſelachtige oplosſingen.

Wij kunnen echter hier onze verwondering niet verbergen, hoe, te midden van deze zoo algemeene en hevige gemoeds- en ſtaatsbewegingen, zich hier en daar, en vooral in ons dierbaar Vaderland, nog eene ſtille *rust* en *gematigde zielsgeſteldheid* voordoet, die, van alle woelingen vervreemd, zelfs bij het beſpringen van hooger en vereenigd ſterker geweld en bij het aangrimmen der ontzettendſte gevaren, eene kalmte en gelatenheid ontwikkelt, die geenen anderen grond kan hebben, dan in de regtvaardigheid van onze zaak en in de hoogere geestkracht onzer natie.

Wij gaan thans over tot het tweede gedeelte van onze beſchouwing, — de toepaſſing, namelijk, van de meer *toevallige eigenſchappen* der ſtoffen op den zedelijken mensch. Wij hebben onder deze genoemd de warmte en koude, droogte en vochtigheid, doorſchijnendheid en ondoorſchijnendheid, vastheid en vloeibaarheid, hardheid en weekheid, buigbaarheid en veerkracht der ſtoffen.

De ligchamen worden, namelijk, nu eens meer *warm*, dan eens meer *koud* genoemd, naar mate zij met eene meerdere of mindere mate van vrije warmte voor dat oogenblik van onderzoek verbonden zijn; offchoon wij tot nu toe noch den uiterſten graad van warmte, noch dien van koude hebben kunnen bepalen. — Ook met deze weldadige, alles belevende warmte ſchijnt onze ziel doordrongen te kunnen worden, die dezelve weldadig prikkelt, tot gevoelens van liefde en menſchelijkheid opwekt, en tot alle edele en voortreffelijke daden aanſpoort. Ontbreekt deze warmte, dan zien wij des menſchen hart als met eene ijskorst omgeven; dan is ook alle toegang voor de zachte aandoeningen van liefde, medelijden en dienſtvaardigheid geſloten, en is hij voor alle indrukken van minzaamheid en edelmoedigheid onvatbaar gemaakt. Deze warmte moet echter, zal zij nuttig zijn, gematigd en beperkt zijn, en niet door overdrevene verbeelding, driften of onſtuimige begeerten ontſtoken worden; want alsdan wordt zij gevaarlijk en verwoest al, wat haar omringt, met eenen vuurgloed, die noch door het koude

water der rede, noch door den ſtroom van het koele verſtand kan gebluscht of bedwongen worden.

Hoe ſpoedig kan nu echter deze *overdrevene warmte* ontwikkeld en verſpreid worden, en hoe vernuftig weet men, door in het brandpunt der begoocheling een tegenwoordig of toekomſtig geluk voor te ſtellen, eene geestdrift op te wekken en eene verbeelding te ontvlammen, waarvan nog kort te voren geen vermoeden of de minſte verwachting voorhanden was. Ja, zijn niet veelal plotſelijke ſtaatsomwentelingen, hoedanige onze eeuw en deze latere dagen ons nog zoo levendig voor den geest brengen, het gewrocht van zoodanige kunſtige verhitting, waarbij men gebruik maakt van de ligte vuurvatbaarheid van vele ontvlambare geesten, om door derzelver dolle woede de oudſte troonen omver te werpen, de heiligſte altaren te ſlechten, en, onder den naam der hoogſte vrijheid, de laagſte ſlavernij te huldigen.

Zoo als men dan nu warmte en koude bij de zielen van deze planeet ontdekt, zoo vindt men ook onder deze, die of in eenen meer *droogen* toeſtand zich bevinden, of, met waterdeelen overladen, zich als *vochtig* voordoen. — De beide uiterſten zijn hier weder als ſchadelijk te achten, daar eene te drooge, ſchrale ziel onvatbaar is, om zich ten nutte van anderen te ontwikkelen, of van anderen iets nuttigs te ontvangen. Hij is als een verdorde boom, die geene vruchten, ja zelfs bijna geene ſchaduw, den vermoeiden wandelaar aanbiedt. Hij leeft, maar ontwikkelt bijna geene verſchijnſels van leven; hij treurt niet, als anderen treuren, noch lacht, als anderen lagchen. Hij ziet de wereld met al hare heerlijkheid, in alle hare ſchoone kleuren en ſchakeringen, zonder eenige deelneming voorbijgaan, zonder dat de val van rijken of troonen hem ſchokt, zonder dat hij bij dreigende gevaren peinst of vreest. Wanneer de donder ratelt, de blikſems door het zwerk ſisſen, de orkanen boom en huis omverſlingeren, zeeën, dijken en dammen vaneenſcheuren, landen en volken overſtroomen, de oorlog wanhoop en ſchrik verſpreidt, ſtaart hij koel en onverſchillig

deze ſtuiptrekkingen der natuur en kunst aan, even alsof deze hem niet betroffen, en of het gevaar ook hem niet bedreigde. Het onweder zal immers wel ſpoedig voorbijgaan; zijn bosch is door een nabijgelegen bosch beveiligd; de overſtroomende wateren kunnen hem niet gemakkelijk genaken; terwijl zelfs het ongeluk van anderen hem wel eens tot voordeel verſtrekken kan.

Wat zal ik u echter van de door *vochtdeelen* geheel doorweekte en klamme zielen zeggen, die, dagelijks in zorgen en onrust bedolven, bergen van gevaar van zich moeten afwentelen en zeeën van verdriet moeten ledigen; die voor eene vuurvonk verſchrikken, zich door eene waterbel laten ontzetten, en reeds bij het lijden van een inſekt geſchokt en door de uitwaſeming eener roos getroffen worden? Gelijk de eerſte zorgeloos en onbekommerd door de wereld zonder eenig nadenken heenſtapt, zich even min om zijn eigen, als om zijns nabuurs leed bekommert, zoo is de andere gedurig doorweekt van tranen en zuchten; vol medelijden met zichzelven en anderen, beklaagt hij zich over het verledene, is hij ontevreden over het tegenwoordige, en vol zorgen voor het toekomende.

Wat nu de *doorſchijnendheid* en *ondoorſchijnendheid* der ſtoffen aangaat, zoo weten wij, dat doorſchijnende voorwerpen de lichtſtralen ongehinderd doorlaten, terwijl de ondoorſchijnende dezelve integendeel geheel of gedeeltelijk wedergeven. — Hoe duidelijk merken wij bij den mensch deze beide eigenſchappen op! Zoo zal de *doorſchijnende* het weldadig licht van wijsheid en beſchaving zonder eenige aandoening of nut voor zichzelven doorlaten, en gaat dat licht door dit dunne zielenweeffel in de onmetelijke ruimte van het geſchapene weder nutteloos zonder eenige binding of breking verloren. Men ontdekt aan dezen geene de minſte verandering of ſporen van opwekking bij de levendigſte voorſtelling van zaken of gebeurtenisſen, zoodat hij ook veelal geenen anderen prikkel gevoelt, dan dien van honger en dorst, en de avond hem reeds ſpoedig ter ruste leidt, waaruit hem de ochtend naauwelijks doet ontwaken. Op de ſcho en

van wijsheid en ervaring is zijn verſtand onmerkbaar, en zijn wil als door heulſap verlamd. En omdat niets zich aan zijne ziel kan hechten, alles zonder eenige breking of binding van het licht der wijsheid verloren gaat, kan ook geene kracht weder uit hem eenig licht ten voorſchijn brengen, zoodat noch door den wreeden drang van ſtraffen, noch door het gehardſte ſtaal van eerzucht of belooning eenige vonken van vernuft of kennis uit hem kunnen worden ontwikkeld of voortgebragt.

Van eenen anderen aard zijn nu de zoogenoemde *ondoorſchijnende* zielen, die wij of in meer helder witte, of blinkend ſpiegelende, of verſchillend gekleurde, of meer of min donkere, zwarte zielen kunnen onderſcheiden; waarvan wij alleen zullen opmerken, dat de matte witte, reine zielen alle denkbeelden en voorſtellingen in zuivere onſchuld en gevoel van deugd en als veredeld zullen teruggeven; terwijl de meer ſpiegelende witte zielen alle voorſtellingen geheel onveranderd en eenzelvig zullen terugkaatſen, zonder daarbij iets nieuws of oorſpronkelijks te hebben gevoegd. Sommige ongekleurde zielen ſchijnen echter een prismatisch, lichtbrekend vermogen te hebben, waardoor zij alle denkbeelden ſpoedig weten te ontleden, te ſnipperen, en met heerlijk ſchitterende kleuren te tooijen. Deze dringen ſpoedig tot de geheimen van natuur en kunst door, ontdekken overal een nieuw veld van gedachten, gisſingen, meeningen en daadzaken, en klimmen weldra van de eenvoudigſte tot de afgetrokkenſte en verhevenſte gedachten op. Tot deze klaſſe behoort de rij van groote wijsgeeren, aanzienlijke geleerden en ſchrandere natuuronderzoekers. Ook de *kaleidoscopiſche* zielen ſluiten zich hier zeer geregeld aan, waaronder de groote vernuften, verhevene dichters en talentvolle verdichters gerangſchikt kunnen worden, die bij iedere wending van gedachten nieuwe mengeling en verſcheidenheid van denkbeelden weten voort te brengen, en aan elken van buiten opgevangenen of uit hunnen eigenen geest voortgebragten lichtſtraal eenen gloed van kleuren en rijkdom van ſchakeringen en beelden we-

ten bij te zetten, die immer verrasſend en afwisſelend, immer nieuw en betooverend is. De *kameleontiſche* zielen ſchijnen uitwendig, door hare eigenmagtige kleurwisſeling, van eenen gelijkſoortigen aard, maar verſchillen daarvan in innerlijke waarde en wezenlijk gewigt. Deze zielen hebben het vermogen, om zich in alle uitwendige vormen en kleuren voor te doen en behagelijk of gevreesd te maken, al naar mate het belang deze verſchillende vormen of kleuren noodzakelijk maakt, waardoor men heden de rol van eenen opregten en braven, morgen die van eenen valschaard of ontaarden, heden die van vriend en morgen die van vijand aanneemt en ten uitvoer brengt. Ter beſturing van geheele ſtaten en volken en tot behoud van vrede en rust ſchijnen deze willekeurige kleurmenſchen in het ſtaatkundige werkelijke leven even zoo onmisbaar, als zij ter voorſtelling van menſchelijke daden en hartstogten op het kunsttooneel in het denkbeeldige leven noodzakelijk zijn.

Het grootſte gedeelte van het menschdom behoort tot de *gekleurde* zielen, waarvan de verſchillende kleuren grootendeels afhangen van opvoeding, voorbeelden, godsdienst en ſtaatkunde, en die ook door omſtandigheden van allerlei aard ligtelijk gewijzigd of verwisſeld worden. — Ik zoude hier te breed worden, indien ik u, G. T., alle deze verſchillend gekleurde zielen wilde voorſtellen en ontleden, en zal mij dus ſlechts bij eene enkele ſoort van dezelve moeten bepalen. Tot een voorbeeld zullen wij dan hier ſlechts de ſchoone *onſchuldvolle rozezielen* ſchetſen, en daarnevens, tot eenen tegenhanger, de donkere zwarte zielen wegen.

O! deze eerſte zachte, bekoorlijke zielen huisvesten meestal in de jeugd, in het vroege leven, na het eerst verdwenen morgenrood, en vinden vooral bij vrouwen van zachte inborst en onſchuldvollen wandel haren zetel en hare vaste zitplaats. Deze betooveren immers al wat haar nabij is, ſtrooijen rozen, leven en welgevalligheid op alle hare paden, en op die van allen, welke haar omringen. Kommer en verdriet zijn haar vreemd en onbe-

kend; een immer lichtend verſchiet ſtelt haar de toekomst niet dan hoogst gunſtig en bevallig voor; geene nevelen of donkere wolken werpen eenige droevige ſchaduw op de ſchilderij van haar gelukkig leven. In deze wereld verkondigt iedere bloem haar vreugde, ieder vogel zingt haar blijdſchap, ieder lichtſtraal biedt haar genot. De zon heeft bij haar geene vlekken, en in de ſtille ſtralen der maan koesteren zij eene zoete, weemoedige vreugde. De wereld is bij haar, zoo als zij behoort te zijn. Daar zij in derzelver beſtuur niet dan liefde en goedheid ontwaren, zijn alle gebreken haar onmerkbaar en deze op den verſten achtergrond geplaatst. Zoo is de dag, en niet minder de nacht; zoete droomen omgeven hare ſponde; verbeelding ſchept haar nieuwen rijkdom van gedachten, nieuwe voldoening, nieuw genot; terwijl bij het aanbreken van den dag zich weder een geheele oceaan van vreugde haar aanbiedt, die in tallooze genoegens ten einde ſpoedt. Een ſtille arbeid, verpoozing in de aangename natuur, beſchouwing van de goedheid haars Scheppers, de rijke vruchten van een gezellig verkeer, uitoefening van pligten van liefde en weldadigheid, afwisſeling van verſchijnſelen, uitſpanningen en werkzaamheden, vormen dagelijks voor haar in de keten der genoegens nieuwe ſchakels, nieuwe ſieraden, nieuwe vastheid.

Ach! hoe ver zijn dan nu de *donkere zwarte zielen* van deze verwijderd en in waarde verſchillend! Een nevel van diepe onkunde, domheid en halsſtarrigheid omgeeft dezelve met eenen ſtikdonkeren nacht, waardoor geen enkele ſtraal van licht zich eenen weg kan banen of doordringen. Noch liefde of vriendſchap, noch voorſpoed of zegeningen kunnen denzelven verhelderen; terwijl vaderland, echtgenoot noch kinderen denzelven kunnen doen verdwijnen. Wanneer intusſchen deze duisternis nog omzoomd wordt door driften en boosaardigheid, en deze zich dan nog met domheid en bijgeloof verzusteren; wee dan den mensch, die zich in zijne nabijheid bevindt! Deszelfs bezittingen, regten en geluk zijn onzeker, en niets waarborgt hem tegen de toomelooze woede of geſlepene arglistigheid dezer ontaarde duisterlingen.

Wij gaan nu over ter beſchouwing van de in orde volgende *vaste en vloeibare zielen*, waarvan de eerſten door meerdere aaneenhechting der deelen uitmunten, de laatſten door de geringſte kracht van elkander worden geſcheiden, en na de wegneming dier kracht weder bijeenvloeijen en tot een geheel wederkeeren. — Is dan deze *vastheid van ziel* bij dien edelen mensch niet merkbaar, die zich door geene bedreigingen, verliezen of gevaren laat ſchokken of daardoor uit zijn gekozen ſtandpunt terugdeinst, of door de ſchoonſte beloften of de gunſtigſte vooruitzigten zich van het eenmaal voorgeſteld loffelijk doel laat afbrengen? Kan niet eene reeks van vaderlandſche Edelen en Helden van vorige eeuwen, van deze eeuw, wat zeg ik! van deze dagen, van zulk eene beradenheid in wil en voornemens getuigen, en tot een onbetwistbaar voorbeeld verſtrekken van onveranderlijke ſtandvastigheid en onwrikbaarheid? En zien wij deze kracht niet als uitgebreid over onze geheele natie tot in alle rangen en ſtanden, en bij het grootſte gevaar en den hoogſten nood tot de edelſte volharding en de grootſte zelfopoffering opgeklommen en ten toon geſpreid?

Van deze vastheid is nu de *vloeibaarheid*, gelijk in de natuur, alzoo ook in de zedelijke wereld, zeer verſchillende, dewijl dezelve zich of als meer drupvormig of meer als damp- of luchtvormig voordoet. — De gewone drupvormige vloeibare zielen worden, doordien zij voor vloeijing en ſtrooming vatbaar zijn, door de algemeene beweging en ſtroomkracht des tijds ligtelijk in beweging gebragt en naar verſchillende, ſomtijds geheel onverwachte, oorden en rigtingen heengevoerd. Deze gaan ligtelijk tusſchen klippen en rotſen door, botſen onbeſchadigd tegen vastere deelen aan, laten zich door andere vaste en vloeibare zielen ligtelijk wegſlepen, en worden dan veelal, bij gebrek aan genoegzame vastheid en wederſtand, in den oceaan van vergetelheid of verachting weggevoerd. Leert niet de geſchiedenis van alle tijden en ook van deze oogenblikken, hoe te dezen opzigte aan een groot gedeelte van het menschdom en aan zwakkere

geesten dezer zielen vloeibaarheid eigen is, en hoe aan de meesten de algemeene ſtroom behaagt, en zij de Godheid des tijds vereeren? Deze zeilen dan op goed geluk de wereldzee, zonder de kompasnaald van rede of beleid, rond, al naar wind en ſtroom hen medeſlepen, en zonder dat een bepaald doel hunne levensreize regelt, of dat zij bij het einde derzelve eene veilige haven of goede reede trachten te bereiken.

Deze *vloeibare zielen* ſchikken zich tot alles, en volgen de bewegingen, die eene heerſchende ſtaatkunde of Godsdienst te wege brengen, terwijl zij bij verandering van den ſtand der zaken weder voor andere en ſomtijds geheel tegenſtrijdige indrukken vatbaar zijn. Hoe ongelukkig is nogtans dezer zielen vloeibaarheid, en hoe ongunſtig kenſchetst zich daardoor de anders in aanleg zoo verheven mensch! Geheel werktuigelijk vervult hij hier zijne loopbaan, die hem tot zulke hooge einden gegeven is. In zachte vloeibaarheid verzonken, laat hij zich door anderen begoochelen en tot werktuigen van hunne oogmerken en inzigten gebruiken; terwijl veelal, eenmaal daartoe gediend hebbende, beſpotting en verachting zijn deel, teleurſtelling en verguizing zijn loon is.

Doch hiermede is nog niet de meerdere vloeibaarheid der menſchen geëindigd! Is er in de vloeibare, drupvormige zielen nog eenig bewijs van vastheid en eigen vermogen, in de *tot damp of lucht gebragte zielen* is alle zamenhang verbroken en is alles in eenen ijdelen damp herſchapen. Door eenen ſtroom van trotschheid aangeblazen, roemen zij op hare nietigheid, en meenen zij in hare hooge vlugt alle anderen te boven te gaan en voorbij te ſtreven. Hare eigenliefde blaast hare daden en ondernemingen tot eene groote zeepbel op, die, door de ſtralen der zon met regenboogskleuren prijkende, door haar der zonne in glans en grootheid geacht wordt nabij te komen en deze op zijde te ſtreven. Deze dunne luchtzielen vliegen als ſchoone kapellen in hare kleine ſchepping rond, zonder zich bij eenig voorwerp van gewigt te bepalen, of daaraan hare zorg te beſteden. Door den

nektar der weelde en vermaken gedrenkt, bepaalt zich hare ſtudie alleen tot deze hooge genietingen; terwijl zij beſtendig en als met gewetensangst de uit het middelpunt der Europeſche ijdelheid voorgeſchrevene wetten der zich noemende *mode* huldigen en ſtiptelijk nakomen. Zij berekenen het belang van een boek naar de ſchoonheid van den band; de waarde van den mensch, naar den vorm van het kleed; de grootheid van den ſtaat, naar de pracht van het hof.

Deze ijdele luchtzielen zijn intusſchen nog verre te verkiezen boven de door de hitte van vernuft en hartstogten *tot ſtoom gebragte zielen*, die door haar vuur en veerkracht, hoe nietig zij, in het afgetrokkene beſchouwd, ook ſchijnen, de aarde doen beven en het wereldſtelſel in deszelfs loop dreigen te veranderen. — Zijn het niet die groote magten, die door ſtoutheid en beleid zich veelal op de puinhoopen van de grootheid van anderen weten te verheffen, zich onwillekeurig van allen te doen eerbiedigen en huldigen? Zijn zij het niet, die, door hare ontzettende volharding en door niets te temmen heerschzucht, zich eenen weg banen door afgronden, bergen ſlechten, zeeën droogen, de natuurkrachten aan zich onderwerpen, en zelfs de kunst tot eene ſlavin van haren wil herſcheppen? Zoodanige zeldzame geesten ziet men echter nu en dan ſlechts, als ſtaartſtarren van onbekende grootte, het wereldrond betreden, en in onbekende bogen en kringen weder haren loop eindigen en verloren gaan. Is het voorbeeld van zulk eene verſchijning nog niet versch in ons geheugen, en ſtaarden wij niet met bewondering, vrees en eerbied den man aan, die door zijnen ſtalen wil een geheel werelddeel aan zich cijnsbaar en onderworpen maakte; zoodat, indien de ſtoomkracht van zijnen grooten geest niet door den adem van het kille noorden geſtremd, of mogelijk door het vuur van eene geheele ſtad niet ware overſpannen, Europa alsdan waarſchijnlijk op dit oogenblik nog zijne magt zoude ondervinden, en de bladen der geſchiedenis met geheel andere letteren zouden geteekend en aangevuld zijn.

Genoeg dan gezegd hebbende van deze verſchillende vastheid en vloeibaarheid, zullen wij ten laatſte hier nog eenige wijzigingen van vastheid moeten bijvoegen, die ons onder den naam van *hardheid* en *weekheid*, *buigbaarheid* en *veerkracht* kenbaar zijn. — Waren de vaste zielen van een' meer beradenen en zich gelijkblijvenden aard, en konden zij den ſtormen des levens op eene betamelijke wijze weêrſtand bieden, zoo leveren ons de *harde*, als in eenen ſtaat van overſpanning gebragte, minder aangename denkbeelden op. Bij hare vastheid en onbeweegbaarheid voegt zich gewoonlijk eene mate van koelheid en onverſchilligheid, die weldra in wreedheid en ongevoeligheid overgaat. Geene tranen kunnen het gemoed van dezen onverzettelijken vermurwen, geene ſmeekingen zijnen toorn afwenden, geen berouw hem verzoenen, geene ellende hem verteederen. In het gezigt der brandende vaderſtad laat hij de ſnaren klinken, en eischt hij, dat zich de juichſtem der vreugde verheffe; terwijl zijn gevoelloos hart zelfs niet door de alles verterende vlam der verwoesting kan worden geroerd of geſmolten. Ongevoeligheid en onverzettelijkheid kenmerken zijnen wil en alle zijne daden; terwijl noch vaderland, noch pligt of geweten, noch de door het brandglas van liefde en vriendſchap zamengedrongene vuurſtralen zijn rotsachtig gemoed kunnen verweeken, noch hetzelve voor gevoel of zachte indrukken vatbaar maken.

Zoo onverzettelijk en lakenswaardig dan nu ook deze harde zielen zijn, zoo buitengewoon toegevend en tot overdrijving inſchikkelijk zijn de *weeke zielen*, die aan iederen uitwendigen indruk gehoorzamen, voor het geringſte geweld bezwijken, en bij elken traan verſmelten. Deze teedere maneſchijnzielen hebben veelal eene te levendige verbeelding, en zijn uit zulke fijne en zachte draadzenuwen geſponnen, dat zij bij de geringſte gelegenheid haar medelijdend gevoel en zucht tot redding overdrijven en wel eens beſpottelijk maken.

Met deze weekheid is nu allezins overeenkomſtig en veelal verbonden de zoogenaamde *buigbaarheid* der ſtof-

fen, waardoor zij, bij uitwendig aangebragte kracht, zich in verſchillende gebogene rigtingen laten brengen en deze voor eenen tijd bewaren, tot dat nieuwe krachten of omſtandigheden deze rigting weder veranderen en wijzigen. Wij vinden, helaas! dezer zielen buigbaarheid op dit groote menſchelijke ſchouwtooneel maar al te veel ontwikkeld en aan den dag gelegd; eene buigbaarheid, die of haren grond uit zwakheid en wantrouwen aan eigene krachten ontleent, of die door eigenbaat en hoop op voordeel en belang is berekend en aangeleerd. O! hoe onteert zij dikwijls den van aanleg zoo edelen en met eigene krachten uitgerusten mensch, en hoe is hij dan meestal de ſpeelbal van het oordeel, de begrippen en de willekeur van zijnen medemensch! Dikwijls zal hij de geheel verſchillende heerſchende gevoelens als te gelijk omhelzen, of, om aan beide te behagen, zal hij den door beide partijen verlaten' middelweg kiezen en aannemen. Wanneer zware donder- en regenbuijen hem druipnat maken, en hij zich door de indringende kracht des waters onaangenaam voelt aangedaan, zal hij nogtans, om een' ander' te behagen, dit weder ſchoon, vruchtbaar en verkwikkend noemen. Is er echter een tweede, die den eerſten ſpreker in rang en grootheid overtreft, die datzelfde weder onaangenaam en ſchadelijk vindt, hij erkent weldra het verkeerde van zijn vorig oordeel, vindt het weder onbehagelijk, ſchadelijk, alles vernielend; pest en gele koorts en Cholera zijn in vollen aantogt! Heeft hij eenen redenaar zijne tegenwoordigheid gegund, zoo is hij echter minder aandachtig op hetgene door dezen geſproken wordt, maar let meer op hetgene aan de hoorders ten aanzien van den ſpreker kan worden opgemerkt. Is er ſtilte en aandacht, zijn er teekens van goedkeuring en voldoening, dan plooit hij daarnaar zijn oordeel en regelt daarnaar zijne uitſpraak, welke hij echter vooreerst in onzijdige en min bepaalde betuigingen ontwikkelt, om des noods, bij onverwachte tegenſpraak, zijne goedkeurende beoordeeling in eene afkeurende te kunnen hervormen of wijzigen. Is zijn oor geſtreeld geweest door

de edele toon- en zangkunst, zoo zijn deze toonen voor hem óf verrukkelijk óf als de raauwe kreet des nachtwachts, al naar dat de meerderheid der kunstregters, in wier gunst hij zich wil aanbevelen en in wier oordeel hij eene veilige beſcherming vindt, dezelve goedkeurt of verwerpt. Ziet hij bij de levendigſte voorſtelling van menſchelijke grootheid en lijden tranen ſtorten door die genen, die hij tracht te behagen, zijne oogen, die nimmer door eigen gevoel geſchreid hebben, drijven in het helderst kristalwater, uit ſchijnbare bronnen van gevoel en deelneming als opgeweld; ziet hij nogtans deze zelfde begunſtigers lagchen en ſpotten bij de voorſtelling van menſchelijke verguizing en vernedering, weldra wringt ook hij zijn plooibaar gelaat in den ſpottendſten glimlach, of barst hij uit in een onverdragelijk geſchater. Bemerkt hij, dat op de plaats, waar hij zich bevindt, aan eenen VAN SPEYK de regtmatige hulde voor vaderlandsliefde en koenen moed wordt toegebragt, dan voert hem zijn lof terſtond tot het geſtarnte; terwijl hij op eene andere plaats zoekt te behagen, door de daad van dezen zeeheld als ongepast en onbetamelijk voor te ſtellen, en hem uit de hoogſte gewelven des hemels ijlings in de diepte des afgronds laat nederploffen: hij beklaagt het verlies van den bodem, verlaagt den moed der manſchap door ontijdig beklag, als ſlagtoffers van dolzinnigheid, en daagt den held voor de regtbank van menſchelijkheid en regtvaardigheid! Hoort hij den Vorst prijzen als een Vader des Vaderlands, hij weet geene woorden te vinden, om deszelfs lof uit te drukken, waarboven dezelve verre verheven is; toont men echter bezorgdheid over 's Vorſten volharding, wijst men hem op de opofferingen van zoo menigvuldigen aard, alsdan kan hij niet ontveinzen, dat deze groot en veel gevergd zijn, en de belangen der maatſchappij daarbij welligt niet genoeg behartigd worden.

Ongelukkig zijn nu niet alleen zulke menſchen voor zichzelven, maar ook nadeelig voor anderen. Zij zoeken, als kruipende inſekten, op den weg van toegeeflijkheid naar de hoogte te geraken, waartoe zij door eigene kracht

of moed zich niet verheffen kunnen. Schoorvoetende en langzaam trachten zij nogtans met alle omzigtigheid op te ſtijgen, en getroosten zich tijd en geduld en beſpotting, indien zij ſlechts den eindpaal van hunne wenſchen en de hun voorgeſtelde hoogte bereiken mogen. — Doch laten wij ons gezigt van deze plooibare automaten afkeeren, waarvan de beweging niet uit eigene kracht, maar door botſing en aanſtooting van anderen wordt te wege gebragt. Zij zijn gelijk de kunstſpeelwerken, die óf in een droevig *adagio* wegſmelten, óf in het ſnelſte *presto* voortrollen, al naar mate de kunſtenaar hen geſtemd of den weg daartoe voorgeſchreven heeft.

Wij gaan dan liever over, om u, M. H., op de tegen de buigbaarheid eenigermate overgeſtelde *veerkracht der ziel* aandachtig te maken. Deze is die kracht der ſtoffen, waarbij zij, door uitwendige kracht uit hare plaats of rigting gebragt, met vernieuwde kracht die vorige plaats of rigting trachten te hernemen, zoodra de eerſte oorzaak ophoudt of niet meer werkzaam is. De ſpieren uit het rijk der dieren, het *caoutschwoult* uit dat der planten, en het ſtaal uit dat der delfſtoffen, kunnen hiervan bij de ſtoffen ten voorbeelde dienen. Dit is die edele veerkracht, welke groote zielen ontwikkelen, die onder verdrukking ſlechts nieuwen moed en onder tegenſpoed grootere kracht ontwikkelen. Door deze veerkracht der ziel behoudt de held op het ſlagveld zijne welberekende koelheid en voorzigtigheid, en weet hij onder het gekletter der wapenen en de ſtormen der driften zijne welgekozene maatregelen met verdubbelde kracht ten uitvoer te brengen. Zijn ligchaam wordt zelfs bij de bedreiging van alle elementen niet vervaard, maar als door derzelver woede gehard; terwijl zijne ziel eene vlugt neemt, die hem boven het gevaar verheft en hem niets dan de overwinning vertoont. Niet alleen op het ſlagveld, maar ook bij het woeden van ziekten en bij algemeenen nood, wordt deze verhevene veerkracht ook door den Geneesheer ontwikkeld, wanneer zijn moeijelijke pligt hem in den dampkring van dood en gevaar roept, en die ook

dan niet aarzelt, zijnen lijdenden medemensch bijſtand te bieden, wanneer eene gevaarlijke beſmetting de ziekenzalen opvult, of hij tot de hutten van armoede en kommer en de holen van gebrek en wanhoop met zijne hulp moet doordringen. Ook wanneer door den behartiger van het Regt de onſchuld manmoedig verdedigd wordt; tegen den ſtroom van hoogeren invloed en vooroordeel wordt opgewerkt; beſpotting en verachting, in plaats van belooning en goedkeuring, het loon voor zijnen arbeid is; dan ontwikkelt ook deze die edele veerkracht der ziel, die hem boven de beoordeeling van anderen en boven het belang van zichzelven verheft. Ook die Eerwaardigen, die onze hoogere belangen behartigen en zich met de godsdienſtige veredeling van het menschdom bezig houden, ontwikkelen veelal die edele veerkracht des geestes, wanneer zij, zonder verpoozing of vertraging, alles aanwenden, wat dienen kan, om het menschdom uit den ſtaat van zinnenſlavernij tot ware vrijheid en hooger geestgenot op te voeren. Al zijn hunne pogingen veelal aan mislukking onderhevig; al moeten maanden en jaren eerst de vruchten opleveren van hunnen moeijelijken arbeid; al is ook na- in ſtede van voordeel het loon van al hunnen arbeid; genoeg is het hen, het hunne gedaan en hunne krachten ingeſpannen te hebben tot vermeerdering van menſchengeluk en menſchenwaarde.

Zoo hebben wij dan nu, zeer geëerde Toehoorders! uit deze natuurkundige beſchouwing den mensch meer van nabij mogen leeren kennen, en hem zoo wel om zijne verſchillende deugden en volmaaktheden mogen bewonderen, als wegens zijne menigvuldige zwakheden en gebreken moeten beklagen; zoodat ons ook uit dezelve maar al te duidelijk gebleken is, dat geen voorwerp in de natuur in eenigerlei opzigt hem in grootheid overtreft, of in zwakheid op zijde heeft. Wij hebben, namelijk, gezien, hoe de menſchelijke geest, van een onzigtbaar ſtipje, door oefening, beſchaving, aanleg en veredeling, tot eene groote uitgebreidheid, hooge waarde en uitnemende voortreffelijkheid kan opklimmen; terwijl dezelve

tevens, door het aannemen van eene gepaste vastheid en ondoordringbaarheid, eene kracht kan ontwikkelen, die alle krachten der ſtof te boven gaat. Dat onze ziel ligtelijk door het goede of kwade wordt aangetrokken. dat er eene terugſtooting tuſſchen deugd en ondeugd beſtaat, en dat door de ligte beweegbaarheid der ziel eene reeks van goede en booze hartstogten ontſtaat, welke laatſten als een ſtormwind het welig ontkiemend zaad der eerſten verpletten en vernietigen, is ons tevens blijkbaar geworden. Door eene gematigde warmte bleek ons de mensch vatbaar te zijn voor edele aandoeningen van meewarigheid en menſchenliefde; terwijl eene nadeelige koude de milde aderen van het gemoed doet verſtijven en voor alle gevoel en medelijden onvatbaar maken. Ons bleek al verder, hoe nadeelig eene overdrevene gevoeligheid, zorgeloosheid, of ook al te groote bezorgdheid, zijn te achten; terwijl ook de verſchillende vatbaarheid des menſchen voor verſtandsbeſchaving en de misbruiken van deze edele vermogens zijn herinnerd geworden. Met innig genoegen vertoefden wij bij die gelukkige, onſchuldvolle rozezielen, wier leven als eene kalme beek langs de oevers van genot en zaligheid daarheen vliet; en met medelijden gedachten wij aan die ongelukkige duisterlingen, tot wier donkeren kerker, waarin zij aan ketenen van onkunde en boosheid geklonken zijn, geen enkele lichtſtraal van vreugde of genoegen doordringt. Hoe zeer wij dan ook de mannelijke vastheid onzes geestes bewonderd hebben, en ook aan deze, als eenen verhevenen grondtrek van onze natie, de regtmatige hulde hebben toegebragt; zoo zeer hebben wij bejammerd die ongelukkige, onvaste, vloeibare zielen, die als een ſtroom blindelings den weg volgen, dien de oevers van het toeval haar voorſchrijven, of, in ijdelen damp opgelost, alleen der onbedachtzaamheid en ligtzinnigheid hare offers brengen; terwijl wij met ontroering gedachten aan de verbazende kracht dier groote geesten, die door eene ſtoomkracht van onbepaalde drukking alle andere krachten verlammen en aan zich dienstbaar maken. De van

allen misprezene wreedheid, onbarmhartigheid en onregtvaardigheid heeft ons met ſchaamte voor het menschdom vervuld; en, offchoon deze ondeugden meer bij barbaren en in de middeleeuwen te huis behooren, zijn dezelve echter, helaas! hoezeer onder eenen meer beſchaafden vorm, aan onzen tijd niet vreemd gebleven, en ſtrekken onze tegenwoordige dagen daarvan nog tot zoo vele ſchandelijke bewijzen. Niet minder hebben wij ons moeten bedroeven over der zielen beklagenswaardige buigbaarheid en plooibaarheid; en zouden wij den daardoor verkregenen onaangenamen indruk niet gemakkelijk kunnen uitwisſchen, zoo niet de voorſtelling van der menſchen edele veerkracht, volharding en zelfopoffering bij het barnen der gevaren en het klimmen van den nood, zoo niet zijne onverſchrokkenheid bij het verdedigen van regt en pligt, zijne zucht tot het helpen van ongelukkigen en ter verdediging van onſchuld en waarheid ons met den mensch hadden verzoend.

Ik eindig deze Verhandeling met den wensch, dat ook deze Maatſchappij *Tot Nut van 't Algemeen*, (in wier geest ik hoop eenigermate geſproken te hebben) langs het door haar ingeſlagen pad van reine menſchenliefde en welwillendheid, met ſtandvastigheid en volharding ongeſtoord moge voortgaan, en dat zij bij voortduring van haren arbeid de rijkſte en beste vruchten plukken moge, in ſpijt van de ſtaatsorkanen en de volksberoeringen dezer eeuw!

GENEESKUNDIGE BIJZONDERHEID.

Een volwasſen meisje leed, ſinds ongeveer negen jaren, aan een' onafgebroken hoest, dikwijls door bloedopgeven achtervolgd, hetwelk niet zelden in ware bloedſpuwingen overging. Haar broeder, zelf een bekwaam Arts, raadpleegde met andere Geneeskundigen. Wetenſchap en ervaring vereenigden zich ter genezing der ſmartelijk lijdende, maar vermogten niet, de kwaal te overwinnen, welke haar dikwijls tot aan den rand des grafs voerde. Aan het einde van 1831 ſteeg

dezelve tot zoo hoogen trap, dat haar laatſte uur ſcheen daar te zijn. Plotſeling werpt de hoest eene vreemde zelfſtandigheid op; zij wordt uit den mond genomen — het is eene korenäar! — Vóór ruim negen jaren was de kranke met eenige ſchoolvriendinnen in het veld gaan wandelen; had in 't voorbijgaan eene korenäar geplukt, en die in den mond genomen; door ſpreken en inademen drong dezelve, bij het bewegen der tong, verder en verder naar binnen; vergeefs poogde het kind, dezelve terug te trekken; een heftige, bijkans verſtikkende hoest was het gevolg, en in dien hoest de aar verdwenen. Naardien echter vervolgens geenerlei ongemak zich vertoonde, en de zich daarna openbarende ligte hoest aan verkoudheid werd toegeſchreven, zoo meende men, dat de korenäar door het kanaal der ſpijsvertering was opgenomen en opgelost, en dacht daaraan niet meer, zelfs niet toen, na verloop van een half jaar, het bloedopgeven begon, hetwelk negen jaren aanhield, het meisje meermalen als aan den rand des grafs bragt, en ophield zoodra de aar was uitgeworpen; gelijk zich dan ook de patiënte, in Maart 1832, volmaakt wel bevond.

Potsdam. J. C. TELEKE.

EENIGE BIJZONDERHEDEN WEGENS ALEXANDRIË EN KAIRO.

Ik voer van *Algiers* naar *Alexandrië* op een klein en ſlecht vaartuig. De Kapitein was een knorrig man. Tot ons gezelſchap hadden wij verbannen *Turken*, die ons meermalen in zee dreigden te werpen. Men kan dus ligt denken, met welk eene blijdſchap ik de zuil van POMPEJUS in de verte aanſchouwde, — met welk eene vreugde ik eindelijk de haven binnenkwam, en uit mijn onaangenaam en gevaarlijk verblijf in de boot ſtapte, die mij in de ſtad moest brengen! Ik wenschte niets vuriger, dan mijn ſlecht gezelſchap aan boord ten ſpoedigſte te verlaten. Bovendien verlangde ik den *Egyptiſchen* bodem te betreden, deels om deszelfs groote belangrijkheid ten opzigte van de klasſieke oudheid, deels ook om de op nieuw toenemende beſchaving, welke ik alhier reeds aanmerkelijk gevorderd meende te vinden. Maar, zoodra ik voet aan wal zette, was het weder mij ongunſtig; want, in plaats van eenen zuiver blaauwen, helderen hemel, zoo als ik dien in *Egypte* verwacht had, begroette mij eene

aschgraauwe wolk met onvriendelijken regen, en noodzaakte mij op eenen ezel de ſtad in te rijden. Bij regenachtig weder kan men bezwaarlijk te voet de ongeplaveide ſtraten in *Alexandrië* doorkomen. Op mijne eerſte verwondering over de dravende groote ezels, over de menigte, bijna alle ſtraten verſtoppende, kameelen, die water of andere waren droegen, over de verſchillende zonderlinge kleederdragten, welke men ziet, over de gefluijerde vrouwen met ongedekten boezem, over de huizen met platte daken, en over de kleine winkels, aan kippenhokken gelijk, volgde weldra eene gewaarwording van afkeer en medelijden. Ik zag mannen op ſtraat het haar ſnijden en den baard ſcheren. Ik zag eene menigte halfnaakte vrouwen met kinders op den rug bedelen; derzelver gelaat was met muggen bedekt, welke daar ongeſtoord kunnen huizen, dewijl de dikke vuilnis, die jaren lang niet afgewasſchen wordt, de huid voor derzelver ſteken beveiligt. Ik zag de ſtraten vol van allerlei onreinheid. Doode honden, katten, ezels lagen overal, zoo binnen als buiten de ſtad. Van de honderd op de ſtraat heen en weder gaande lieden zag ik er wel negenennegentig, die in ellendige lompen gekleed waren, terwijl geheel hun voorkomen gebrek en honger aanduidde. Ik zag de morſige *Arabiſche* koffijhuizen of barbierswinkels, waar men niets, dan gemeene koffij zonder ſuiker, kan bekomen. De groote badhuizen, van welke ik eene zeer gunſtige verwachting had, waren zoo onzindelijk, dat men dezelve wel rein gewasſchen, maar niet zonder ongedierte verlaat. Zoo in de ſtad zelve, als daar buiten, zag ik kleine hutten, die ik eerst voor hondenhokken of bokkenſtallen hield; maar dezelve dienen dikwijls ganſche huisgezinnen tot woning, en weldra vernam ik, dat bijkans al het landvolk in *Egypte* dergelijke hutten tot verblijf heeft.

Ook het gezelſchap der *Europeanen* verſchafte mij weinig vermaak en genot; want hier, gelijk overal in groote ſteden, zijn daalders de meest geëerde gasten; en daar ik nu door mijn tijdelijk vermogen juist niet ſchitterde, kon ik ook in weinige gezelſchappen toegang krijgen. Trouwens, ik verloor niet veel hierbij; want, daar de meeste *Europeanen* te *Alexandrië*, gelijk over het geheel in het Oosten, meerendeels ſlechts het uitſchot der bevolking van *Europa* zijn, heeft men in hunnen omgang niet veel genoegen te verwachten. Ook de jeugd is er zeer onwetend en onbeſchaafd; derzel-

ver grootſte bekwaamheid beſtaat in het paardrijden. Wanneer jonge lieden bij elkander zijn, weten zij gewoonlijk niets te beginnen, dan met ergerlijke vertellingen zich bezig te houden. Veel grooter is evenwel de domheid der *Arabieren* en *Turken*, bij welke iemand, die lezen en ſchrijven kan, voor eenen *Geleerde* doorgaat.

Ik had veel moeite, om een' goed' onderwijzer in de Oosterſche talen te vinden. Zelfs mijn *Arabiſche* leermeester voldeed mij ſlecht; waarom ik ook, na een verblijf van geene drie volle maanden, de door bouwvallen en zandwoestijnen omringde ſtad *Alexandrië* verliet. Nog nooit had ik eene lente zoo treurig doorgebragt; want vergeefs zoekt men hier op het vrije veld zich te verlustigen in de verjongde natuur. Alleen in den omtrek van het dorp *Kaïrum*, aan den oever van het kanaal, had ik eenige dagen bloemrijke weiden voor oogen, en ademde eene verkwikkende lentelucht in. Ook mijne reis den *Nijl* op beantwoordde niet aan mijne hoop; want van *Roſette* tot *Kairo* had ik ſteeds dezelfde vlakke oevers, zonder eenige afwisſeling, met derzelver ellendige dorpen, voor mij. Het ongedierte plaagde mij zelfs in den baard, en ik moest gedurig vreezen, dat mij, door de verregaande traagheid en onvoorzigtigheid der *Arabiſche* ſchippers, eenig ongeluk zoude overkomen.

Kairo levert een treffend gezigt op. In weerwil van het toenemend verval dezer, vóór den inval der *Turken* zoo bloeijende, ſtad, zijn er nog zoo vele ſporen van vroegere grootheid over, dat dezelve wel voor de merkwaardigſte ſtad in het ganſche *Muzelmanſche* gedeelte van het Oosten gehouden mag worden. Offchoon de bevolking, welke thans nog omtrent 200,000 zielen bedragen zal, dagelijks afneemt, zijn vele ſtraten toch zoo vol van menſchen, dat men ſlechts met veel moeite er doorkomen kan. Maar de ſtraten zijn ook zoo naauw, dat ſoms twee beladene kameelen, die elkander tegenkomen, den weg geruimen tijd verſperren.

Men ziet in *Kairo* nog heerlijke *moskeën* en zelfs zeer aanzienlijke bijzondere gebouwen, waarvan echter helaas! velen in puinhoopen liggen, dewijl, wegens de algemeene verarming, niemand aan het wederopbouwen denkt; want deze, grootendeels van den koophandel beſtaande, ſtad moet bij het ingevoerde handelſtelſel en de groote ellende van het landvolk te gronde gaan. In *Kairo* vindt men echter nog de meeste *Arabiſche* werken, en mannen, die in ſtaat zijn,

dezelven te verklaren; het wemelt er van Geestelijken, waarvan de meesten zich alleen met de godgeleerdheid bezig houden, doch ook eenigen de *Arabiſche* letterkunde in het algemeen beoefenen, en zelfs eenen hoogen trap van geleerdheid in dit vak bereiken. Het viel mij dus niet moeijelijk, te *Kairo* voortreffelijke onderwijzers in de *Arabiſche* taal en letterkunde te vinden; want de hebzucht of liever de nood dezer lieden overwint hunnen afkeer van vreemdelingen en hunnen godsdienstijver, die hun verbiedt, ongeloovigen in te wijden in de geheimenisſen van hunne heilige boeken. Minder goede leermeesters vond ik voor de *Turkſche* en *Perziſche* talen.

Het kostte mij intusſchen veel moeite en zelfverloochening, een gansch lang jaar in *Kairo* door te brengen; want, zoo gewenscht mijne betrekkingen ten opzigte van mijne wetenſchappelijke vorming ook zijn mogten, zoo treurig waren dezelve, wat alle andere genoegens des levens aangaat. Wanneer ik met onvermoeide vlijt den geheelen dag had gewerkt, zou ik gaarne des avonds eenigen tijd aan de gezelligheid gewijd hebben; doch hiertoe ontbrak mij de gelegenheid. Ik zocht eerst wel omgang met eenige *Franken*, welke hier gevestigd waren; maar ik vond in het huiſelijk leven dezer lieden niet, wat ik behoefde. Liefhebber van jagen ben ik geenszins. Men brengt hier menig uur door met het ſchieten van vogels. Kwartels, patrijzen, ſnippen zijn er menigvuldig. Ik werd te vadzig, om te wandelen; ook maakte mijne ſlepende Oosterſche kleeding dit bezwaarlijk. In den laatſten tijd had ik zelfs geen lust meer, om mijne kamer te verlaten, daar men zelden kan uitgaan, zonder ooggetuige te zijn van de voor het gevoel meest ſtuitende handelingen. In mijn huis zag het er overigens niet zeer bekoorlijk uit. Al mijn huisraad beſtond uit eene matras, welke ik bij dag *divan* en bij nacht *bed* noemde, en uit een' zakſpiegel, zonder welken ik mijnen tulband niet zou kunnen opzetten; want het is geene geringe moeite, een geheel ſtuk *mouſeline* om het hoofd te winden. Ook mijn keukengereedſchap was noch glad, noch veel in getal. Mijn morſige *Arabiſche* bediende wilde zelfs dit weinige niet behoorlijk rein houden. Daar ik van nature zekere overhelling tot ſombere zwaarmoedigheid heb, zal men zich minder verwonderen, dat ik, onder zoodanige omſtandigheden, wel eens toevlugt tot *opium* nam, om eenige verligting te erlan-

gen. Dit gevaarlijk middel verdreef mijne onaangename luimen. Naauwelijks een uur, nadat ik, in het eerst één, en naderhand twee, drie tot vier greinen *opium* had genomen, gevoelde ik mij in eenen genoegelijken toeſtand verplaatst — in eenen toeſtand van volkomene bevrijding van alle ſmart naar ligchaam en geest. Ik ſcheen boven alle aardſche leed verheven te zijn. Ik beſchouwde al het onaangename en affchuwelijke met de grootſte onverſchilligheid; terwijl al het ſchoone en goede duizendmaal ſchooner en beter zich aan mijne verbeelding vertoonde. Ik zelf beſtond, mag ik het zoo noemen, dubbel; mijn *opium-ik*, namelijk, zweefde in hoogere gewesten, en zag met diep, deelnemend medelijden op mijn gewoon, nuchteren *ik* neder. Dan aanſchouwde ik de toekomst in de ſchoonſte kleuren voor mij; doch mijne verbeelding ſpiegelde mij alleen geestgenot voor — iets, dat de bedweiming door *opium* toch boven den wijnroes vooruit heeft. Bovendien kan iemand, die *opium* genomen heeft, geenszins met een' beſchonkene gelijkgeſteld worden; de eerſte zoekt rust en eenzaamheid, de laatſte vindt vermaak in gewoel en luidruchtigheid. De *opium* verwekt niet die onzedelijke gedachten en begeerten. Die dronken van *opium* is, begaat geene buitenſporigheden, ſlaat geen zotteklap uit, kan zelfs met verdubbelde krachten zijne geestvermogens inſpannen, maar vergeet in het ſpreken dikwijls de helft der woorden, die hij zeggen wil. Dat daarop een vaste ſlaap volgt, is algemeen bekend. Behalve het *opium*, hebben de *Turken* en *Arabieren* nog verſcheidene andere kruiden van allerlei werking; eenigen verhitten, anderen veroorzaken een gedurig lagchen, enz. Doch alle deze dingen zijn, helaas! ten uiterſte ſchadelijk voor de gezondheid, zoodat men ſlechts zelden daarvan gebruik kan maken, zonder zich te benadeelen. Ik kreeg in *Kairo* eene zeer pijnlijke oogziekte en ook eenen zeer hardnekkigen buikloop. Weinige *Europeanen* blijven vrij van deze beide kwalen, en velen bezwijken er onder. Men kan ze dus onder de ongemakken van dit land rekenen. Hiertoe behoort verder de ondragelijke hitte, die van Mei tot November het uitgaan vóór den avond onmogelijk maakt; voorts het daarop volgende, dikwijls zeer koude, vochtige weder, gedurende de maanden December, Januarij en Februarij, en eindelijk de nog veel onaangenamer zuidewinden (*chamſin*), welke *Egypte* in Maart en April met een verſtikkend, alles door-

dringend ſtof bedekken. Ook moeten de menigvuldige bloedzuigende muggen niet vergeten worden, die mij zoo vele ſlapelooze nachten veroorzaakten; terwijl ik mij onder een vliegennet voor derzelver ſteken zocht te beveiligen, en dus bijna van hitte verſtikte.

Men zou dit alles nog kleinigheden kunnen noemen, die wel te verdragen waren, indien niet het gezigt van een zoo ongelukkig volk, als het *Egyptiſche*, elken dag en elk uur mij diep had getroffen. In waarheid kan ik betuigen, dat geen volk op aarde zoo zeer onderdrukt wordt, als de *Egyptenaren* onder MEHEMED-ALI. De ganſche bevolking kwijnt in den treurigſten toeſtand. De boeren, dat is, de in de dorpen overgeblevene grijsaards, vrouwen en kinderen, worden, als het vee, troepswijze met den ſtok naar het veld gedreven, waar zij niet ſlechts ploegen, zaaijen en oogſten, maar ook nog de opbrengst van den oogst in de pakhuizen van den *Pacha* moeten bezorgen. Daarvoor krijgen zij ſtokſlagen, en mogen van geluk ſpreken, wanneer men hun ſlechte boonen, uijen enz. tot voedſel overlaat.

VERSLAG VAN EEN TOONEELSTUK, GETITELD: LE ROI S'AMUSE, DRAME, PAR VICTOR HUGO.

De maker van *Le Roi ſ'amuſe* is ook die van *Lucrèce Borgia*, een Drama, dat mede van gruwelen en afgrijſelijkheden overvloeit, en als 't ware eene Hel op aarde daarſtelt, tot welker aanſchouwen de kieſche en beſchaafde *Parijzenaar* zich elken avond in den ſchouwburg komt verlustigen (*)! Wij willen onzen Lezeren een doorloopend verſlag geven van het eerstgenoemde kunstgewrocht — kunstgedrogt, moesten wij gezegd hebben — met achterlating van alle aanmerkingen en bedenkingen, welke daarbij in ons oprezen, als welke zich van zelve bij elken, eenigzins nadenkenden, *Nederlander*

(*) De vertooning van *Le Roi ſ'amuſe* werd te *Parijs* geſtuit, niet om voorgewende *moreele* redenen, (want er worden daar nog oneindig zedeloozer ſtukken, onverlet en dagelijks, geſpeeld) maar ſtellig om *ſtaatkundige*, naardien de haat tegen het Koningſchap er krachtig door moet worden verſterkt bij een telkens opgeruid Publiek, dat alle geest der onderſcheiding derft.

zullen voordoen. Alleen deze enkele opmerking. Wat heeft *Europa* niet te wachten van eene Natie, welker ſmaak zoo verdorven, welker zedelijk gevoel zoo *verkannibaald* is, dat het in dusdanige monſterachtige lettervruchten behagen, neen! wellust vindt!.....

Vooraf de ſchets van het ſtuk, met de woorden van VICTOR HUGO zelven. — „ TRIBOULET de Hofnar van FRANÇOIS DEN I, mismaakt, ziekelijk, Hofnar (*Bouffon de Cour*) — deze drievoudige ellende maakt hem boosaardig. TRIBOULET haat den Koning, omdat hij Koning is; de groote Heeren, omdat zij groote Heeren zijn; de menſchen, omdat niet allen gebogcheld zijn. Zijn eenig tijdverdrijf is, onophoudelijk de Hovelingen tegen den Koning op te hitſen, den zwakken tegen den ſterkeren verpletterende. Hij bederft, verontzedelijkt, verbeeſtelijkt den Koning; hij drijft hem tot dwingelandij, onwetendheid, ondeugd; hij berokkent hem den haat van al de Edellieden, door hem gedurig met den vinger aan te wijzen de vrouw, welke hij verleiden, de zuster, welke hij ſchaken, de dochter, welke hij onteeren moet. De Koning is, in de hand van TRIBOULET, niets dan eene alvermogende draadpop, die alle betrekkingen verbreekt, te midden van welke hem de Hofnar laat ſpelen. Op zekeren dag, bij een feest, in het oogenblik dat TRIBOULET den Koning vervoert tot het ſchaken der echtgenoote van den Heer DE COSSÉ, dringt de Heer DE SAINT-VALLIER tot den Koning door, en verwijt hem met luider ſtemme het onteeren van DIANE DE POITIERS. Den vader, wien de Koning deszelfs dochter heeft ontroofd, beſpot en beſchimpt TRIBOULET. De vader heft zijne hand omhoog en vloekt TRIBOULET. Hieruit vloeit het ganſche ſtuk voort. Wien treft die vloek? TRIBOULET, den Hofnar? Neen; TRIBOULET, den mensch, den vader, die een vaderhart bezit, die eene dochter heeft. TRIBOULET heeft eene dochter, ſlechts ééne eenige dochter, welke hij aan aller oog onttrekt, in eene verlatene wijk, in eene eenzame woning. Hoe meer hij in de ſtad de beſmetting der losbandigheid en des kwaads verbreidt, des te meer houdt hij zijne dochter afgezonderd en ontoegankelijk. Hij voedt zijn kind op in onſchuld, in geloof en in eerbaarheid. Zijne grootſte bezorgdheid is, dat zij tot het booze zal vervallen; want hij zelf, de ondeugende, weet, wat het booze al doet lijden! Wel nu, de vloek des grijaards zal TRIBOULET

treffen in het enkele en éénige, dat hij op aarde bemint, in zijne dochter! Die zelfde Vorst, dien TRIBOULET tot maagdenroof ſpoort, zal TRIBOULET zijne dochter rooven! De Hofnar wordt door de Voorzienigheid juist op dezelfde wijze geſlagen, als den Heere DE SAINT VALLIER wedervoer. Thans, nu zijne dochter verleid en bedorven is, ſpant hij den Koning eenen ſtrik, om haar en zichzelven te wreken; maar — zijne eigene dochter valt in denzelven. TRIBOULET heeft alzoo twee kweekelingen, den Koning en zijne dochter: den Koning, dien hij op het kwade afregt; zijne dochter, die hij opleidt tot de deugd. De een ſtoot den ander' in het verderf. Hij wil Mevrouw DE COSSÉ voor den Koning ſchaken; hij ſchaakt zijne eigene dochter. Hij wil den Koning vermoorden, om zijne dochter te wreken; hij vermoordt zijne eigene dochter. De ſtraf blijft niet ter halver wege ſtaan; de vloek van den vader van DIANE wordt voltrokken op den vader van BLANCHE."

Dusverre de Dichter. Thans zullen wij met onze Lezers het zeldzame ſtuk doorloopen, met tuſſchenvlechting van een aantal deels uitſporige, deels treffende plaatſen in het oorſpronkelijke; welke laatſte het, vertrouwen wij, zullen doen bejammeren, dat dit verwilderd, maar vernuftig brein in ſoortgelijke woeste en ontuchtige zamenſtellingen zichzelv' als uitput, om veelligt in volſlagene krankzinnigheid te eindigen!

Eerſte Bedrijf. (Een nachtelijk feest op het *Louvre.*) De Koning is verliefd op de vrouw van een' burgerman. Mevrouw DE COSSÉ verſchijnt. De Koning verlieft ook op haar. Hij doet haar eene liefdesverklaring, waaraan zij gehoor verleent. Maar — de man is jaloersch. De Koning liefkoost Mevrouw DE COISLIN. De eerſte laat haren handſchoen vallen; de Vorst raapt dien op. Galant onderhoud. De man ontdekt zulks. De Hofnar *railleert* hem; ook den Vorst, dien hij, in deszelfs aangezigt, voor dronken verklaart: alles in het welnemen. DE COSSÉ zegt:

Un Roi qui ſ'amuſe est un Roi dangereux.

Eenigen der Hovelingen vertellen elkander, dat TRIBOULET geheime verliefde zamenkomſten heeft. CLÉMENT MAROT vraagt ſchertſend:

Un rendez-vous avec la Vierge au paradis?

Het geſprek valt weder op den Koning. DE COSSÉ zegt:

Un puiſſant en gaité ne peut ſonger qu'à nuire.
D'une bouche qui rit on voit toutes les dents!

TRIBOULET zegt tot den Koning, dat hij eene, ja twee zaken boven hem vooruit heeft:

C'est de n'être pas gris, et de n'être pas Roi!

Hij maakt het voorts zoo grof omtrent eenige Grooten, dat deze heimelijk tot zijnen ondergang beſluiten; ſpoort zijnen Meester aan tot het ſchaken van Mevrouw DE COSSÉ, en braveert haren echtgenoot, die hen beluistert. Allen zweren hem den dood. — Een grijsaard, in rouwgewaad, doet zich aanmelden. 't Is de Heer DE SAINT-VALLIER, de vader van de onteerde DIANE DE POITIERS. Hij dringt door; al de Hovelingen verwijderen zich. TRIBOULET doet het woord. Onbeſchaamd, ergerlijk en Godvergeten beſchimpt hij den geſchandvlekten vader, in fraaije bordeeltaal:

— Laiſſez faire le Roi,
Et vous aurez un jour des petits-fils ingambes
Pour vous tirer la barbe et vous grimper aux jambes!

De grijsaard, zonder zich te verwaardigen den Hofnar aan te zien, doet eene hartverſcheurende aanſpraak aan den Koning:

— Vous, Sire, ecoutez-moi,
Comme vous le devez, puisque vous êtes Roi! —
. . . . . .
Vous, François de Valois, —
Sans crainte, ſans pitié, ſans pudeur, ſans amour,
Dans votre lit, tombeau de la vertu des femmes,
Vous avez froidement, ſous vos baiſers infâmes,
Terni, flétri, ſouille, déshonoré, briſé
Diane de Poitiers, Comteſſe de Brezé!
. . . . . .

Oh! faites-moi mourir! la tombe, et non l'affront!
Pas de tête plutôt qu'une ſouillure au front!
. . . . . .
— Sire, je ne viens pas redemander ma fille;
Quand on n'a plus d'honneur, on n'a plus de famille.
. . . . . .

— Je me ſuis mis en tête
De venir vous troubler ainſi dans chaque fête,
Et jusqu'à ce qu'un père, un frère, ou quelque époux,
— La choſe arrivera, — nous ait vengé de vous!
. . . . . .
Vous voudrez, pour forcer ma vengeance à ſe taire,
Me rendre au bourreau. Non. Vous ne l'oſerez faire,
De peur que ce ne ſoit mon ſpectre qui demain
(Op zijn hoofd wijzende.)
Revienne vous parler, — cette tête à la main!

De Koning, in woede, doet hem door twee Hellebaardiers gevangennemen. De grijsaard zegt:

Sire, ce n'est pas bien:
Sur le lion mourant vous lâchez votre chien!
. . . . . .
J'avais droit d'être par vous traité
Comme une majesté par une majesté.
Vous êtes Roi, moi père, et l'âge vaut le trône.
Nous avons tous les deux au front une couronne
Où nul ne doit lever de regards inſolens,
Vous, de fleurs-de-lis d'or, et moi, de cheveux blancs.
Roi, quand un ſacrilége oſe inſulter la vôtre,
C'est vous qui la vengez; — c'est Dieu qui venge l'autre!

vloekt beiden, maar inzonderheid TRIBOULET, en wordt weggeleid.

Tweede Bedrijf. (Eene zeer afgelegene wijk.) TRIBOULET komt peinzend op: „Die grijsaard heeft mij vervloekt."... Een geheimzinnige kerel treedt hem op zijde, en biedt hem zijne dienst aan, om dezen of genen voor hem van kant te maken. „Een medeminnaar b. v. Groote Heeren zijn duurder! Ik moord op ſtraat en in mijn huis, zoo als men 't verlangt. Te huis met hulp van mijne zuster, die dan mijnen man des nachts tot zich lokt..... Mijn naam

is SALTABADIL. Ik heb vier kinderen te verzorgen"....
De ſluikmoordenaar vertrokken zijnde, zegt TRIBOULET:

Nous ſommes tous les deux à la même hauteur.
Une langue acérée, une lame pointue.
Je ſuis l'homme qui rit, il est l'homme qui tue.

Na eene ſombere alleenſpraak, in welke de over hem uitgeſproken vloek hem pijnigt, klopt hij zachtjes aan eene deur; zij gaat open, en een meisje, in 't wit gekleed, ſnelt hem in de armen: het is BLANCHE, zijne geliefde dochter. Zij ſmeekt, in een teeder onderhoud, haar haren naam, hare moeder te leeren kennen, wie en wat zij is. Vergeefs!

Toi ſeule es mon tréſor, et toi ſeule es mon bien!
Un autre croit en Dieu. Je ne crois qu'en ton âme!
. . . . . .
Chère enfant! — Ma cité, mon pays, ma famille,
Mon épouſe, ma mère, et ma ſoeur, et ma fille,
Mon bonheur, ma richeſſe, et mon culte, et ma loi,
Mon univers, c'est toi, toujours toi, rien que toi!

Meer verneemt zij niet. Zij geeft haar verlangen te kennen, om *Parijs* te zien. TRIBOULET ſchrikt op die gedachte, heft de oogen ten Hemel, en zegt:

O Dieu! dans cet aſile,
Fais croître ſous tes yeux, préſerve des douleurs
Et du vent orageux qui flétrit d'autres fleurs,
Garde de toute haleine impure, même en rêve,
Cette roſe de grâce et de virginité!

De Koning, in burgerlijk gewaad, ſluipt om de woning rond; weet, terwijl TRIBOULET de deur van eene binnenplaats opent, daar binnen te komen; wordt ontdekt door de oppaſſter van BLANCHE, maar werpt haar heimelijk eene goudbeurs toe, welke haar tot zwijgen noopt. TRIBOULET neemt affcheid. BLANCHE verhaalt van een jong Heer, die haar in de kerk toelonkte. Vrouw BÉRARDE vermoedt, dat die aanbidder en de Koning één zijn, en dat *hij* de ingeſlopen gast is, die zich dan ook, op het oogenblik dat BLANCHE hare wederminbelijdt, aan hare voeten werpt. BÉRARDE verwijdert zich ſtil. BLANCHE roept vruchteloos om haar, en de Koning zegt:

— *Deux amans heureux, cest tout un monde!*
Monſieur, roept zij bevende uit, *d'où venez-vous?*
— *De l'enfer ou du ciel,*
Qu'importe! que je ſois Satan ou Gabriel,
Je t'aime!

Het onderhoud wordt nu al teêrder en teêrder. Twee vermomde Edellieden verſchijnen, gevolgd van anderen, met eene dievenlantaren, en een' knecht met eene ladder. Zij geven elkander teekens, en wijzen op de woning van BLANCHE. (De Koning heeft zich weggepakt.) Zij zijn gekomen, om TRIBOULET zijne vermeende minnares te ontſchaken, en haar, uit wraak, aan den Vorst over te leveren. — TRIBOULET komt. Zij weten hem wijs te maken, dat zij gekomen zijn, om Mevrouw DE COSSÉ op te ligten. Hij herademt, en wil in den aanſlag deelen. Hem ontbreekt een masker. MAROT bindt hem er een voor het gezigt, dat hem tevens oogen en ooren dekt, doet hem zelf de ladder vasthouden, met welke zij den muur der binnenplaats beklimmen, en daarop BLANCHE, half naakt, met geſtopten mond en al worſtelende, ſchaken. TRIBOULET, nu alleen gelaten, rukt zich het masker af, herkent, bij het ſchijnſel der vergeten dievenlantaren, den ſluijer zijner dochter, ziet de ladder geplaatst aan *zijnen* muur, zijne deur open, ſtuift als een razende binnen, keert terug, met zich voortſlepende de trouwelooze oppasſter, insgelijks half naakt en met geſtopten mond, rukt zich het haar uit het hoofd, brengt eenige onverſtaanbare klanken voort, ſchreeuwt eindelijk uit: *Oh! la malédiction!* en valt in zwijm.

(*Het vervolg en ſlot hierna.*)

EEN VORST, DIE LEZEN NOCH SCHRIJVEN KAN.

Er leeft thans een Vorst, die lezen noch ſchrijven kan, en eene Vorſtin, die zelve in de keuken gaat; Vorst MILOSCH van *Servië* en zijne vrouw. Hij geeft echter ſnel en gepast antwoord op alles, wat hem zijn Eerſte Secretaris DAWIDOWITSCH mededeelt. De Vorſtin, eene nog ſchoone vrouw van 40 jaren, welker eene dochter in *Semlin* aan een' *koopman* is gehuwd, kent het *Europeſche* leven der hoogere ſtanden zeer goed, maar zorgt echter zelve, gelijk eene andere PENELOPE, voor keuken en tafel; en, wanneer ten 11 ure de

ſchafklok luidt, bedient zij zelve haren Heer en gemaal, en, naar echt Aartsvaderlijke zeden, eet zij nooit met hem aan dezelfde tafel. Hunne tweede dochter is nog in huis, ſpeelt de piano, ſpreekt Italiaansch, maar — moet aan tafel hare broeders bedienen. De tafel des Vorſten zelv' is wel verzorgd en met fraai gereedſchap voorzien; zilveren meſſen en vorken, kristal, fijn damast tafelgoed, maar geen porſelein.

BRIEF VAN EEN' ST. SIMONIST.

Onder het getal der *St. Simonisten*, die zich naar het Oosten begeven, bevindt zich de Heer DECHARME, kweekeling der Polytechniſche ſchool, Ingenieur der Bruggen en Wegen van het Arrondisſement *Toulon*. en de Heer DE PRAX, Scheepsluitenant, die beiden hun ontſlag hebben ingezonden, ten einde zich toe te wijden aan het *St. Simonismus*. Des laatstgemelden ſchrijven luidt aldus:

Toulon, den 16 Maart 1833,
den Dag des Vaders, het Jaar der Moeder.

Zij zullen hunne zwaarden ſlaan tot ſpaden en hunne ſpieſen tot ſikkelen: het eene volk zal tegen het andere volk geen zwaard opheffen, noch zij zullen geene oorlogen meer leeren.

JES. II: 4.

Mijnheer de Minister!

Ik had de Militaire loopbaan gekozen, dewijl dezelve roem en eer belooft aan hem, die niet ſchroomt zijn leven op te offeren ter verdediging des Vaderlands. Thans, verlicht door het nieuwe Geloof, hetwelk de VADER zijnen zonen heeft toevertrouwd, gevoel ik, dat God heeft opgehouden de God der Legers te zijn, van het tijdſtip, dat hij den degen van derzelver laatſten Veldheer verbroken heeft. Hij wil, dat de wegen der toekomst enkel wegen des Vredes zullen zijn; want eene *Vrouw* zal welhaast verſchijnen, die in Zijnen name geluk en blijdſchap zal geven allen Volken der Aarde.

Epauletten en een degen, Mijnheer de Minister, paſsen geenen Geestelijke; ik ſtel dezelve weder in uwe handen, ten einde mijn geheele beſtaan toe te wijden aan het Apostelwerk.

Ik heb de eer, Mijnheer de Minister, te zijn, enz

PRAX, *Scheepsluitenant.*

WILHELM'S REIZE.

Fragment.

De zilv'ren maan ziet van den hemel neêr
Op de oude ſtad (*), die in haar gloriedagen
Carolus' (†) kruin de keizerskroon zag dragen,
De God der aarde in 't overoud weleer,
Toen nog de borst van vrijheidszucht niet joeg,
De mensch het juk van Paus en Keizer droeg!

Een ſchouwſpel is 't, den blik eens denkers waard'!
Al wat hij ſchiep, is reeds tot puin vervallen;
Geen heerſchersſtoel praalt langer in die wallen;
Zijne asch is daar bij 't half verroeste zwaard;
Maar wie weleer zijn breede kruin beſcheen,
Zweeft even kalm nog langs de wolken heen!

O, was het ſtil en rustig in 't gemoed
Van hem, die ſtraks hier naar den hemel blikte,
En zich, naar 't ſcheen, door 't kalm tooneel verkwikte,
Hoe deed de val van zoo veel groots hem goed,
Die, naauw het pad der wereld opgegaan,
Eene onweêrsbui zijn bloeſems neêr zag ſlaan!

Maar nu! — de drift doorwoelt zijn jonge borst;
Een zeldzaam vuur blinkt tint'lend in zijne oogen,
En minder diep is 't hoofd naar de aard' gebogen,
Dat lang den last des lijdens heeft getorscht;
De ſombere ernst, die lag op zijn gezigt,
Week voor een' ſtraal van liefdes zonnelicht.

Hij denkt aan haar, die in den ochtendſtond,
Toen wolken dauw zich hieven allerwegen
En hij den top des Lustbergs (‡) had beſtegen,
Op nieuw een' weg naar zijnen boezem vond;
En zoeter lacht hem die herinn'ring aan,
Dan de oude ſtad en de onbewolkte maan.

(*) Aken.
(†) Karel de Groote.
(‡) Een berg bij Aken.

Hij grijpt en ſtemt de lang vergeten luit,
Waar hij weleer, in onſchuld of in weelde,
Een' vrijheidszang of minnelied op ſpeelde,
Toen hij nog dacht aan vaderland en bruid,
En rigt aan haar, wier ſchoon zijn borst ontſteekt,
Dit droef vaarwel, waaruit zijn harte ſpreekt:

Aan Adeline.

Toen ik u voor 't eerst ontmoette
En mijn oog het uwe zag,
Was het of me een engel groette
En me een hemel openlag!

Sneller, dan de wolken zweven,
Ging dat zoet gevoel voorbij,
Door het wreed beſef verdreven,
Dat geen roos ontluikt voor mij!

Diep in 't binnenst van mijn' boezem
Knaagt de worm en drukt de ſchuld,
Even als in 's bekers droeſem
Zich het felle gif verhult.

Vraag niet, wat me aan 't onheil boeide....
O, waarom verſcheent gij niet,
Toen mijn bloed zoo zuiver vloeide
Als het zilver van den vliet!

Hadt gij in mijn' levensmorgen
Dart'lend aan mijn zij' geſtaan,
Nimmer was de ploeg der zorgen
Over mijn gelaat gegaan!

Vraag niet, wat mij diep deed vallen....
Waarom riept ge mij niet weêr,
Toen ik 't laatst mijns burgſlots wallen
Spieg'len zag in 't blaauwe meer!

'k Had mijn ros dan niet doen draven
Vlugger dan de westewind,
Maar bij mijner vad'ren graven
U geprezen, u bemind.

Ons op nieuw aan 't leven boeijen,
Schoon de band verbroken ſcheen,
En 't verſcheurde hart doen gloeijen,
Liefde kan 't en liefde alleen!

Maar er zijn onheelb're plagen,
Waar haar balſem niet voor baat,
En mij treft in lentes dagen
't Harde vonnis: „'t Is te laat!"

Nimmer zullen de oude muren
Weêr hunn' jongen meester zien;
Nimmer zullen de avonduren
Me aan uw lieve zijde ontvliên!

Nimmer zal mij 't welkom ſtreelen
Van mijn trouwe knechtenſchaar;
Nimmer zal ik dartel ſpelen
Met uw donker, golvend haar!

O, ik zou zoo vrolijk keeren,
Waar mijn jagthond mij verbeidt,
Zoo ik u er mogt doen eeren,
U naar 't outer had geleid!

'k Zou er 't feestlicht zien verbleeken
Bij de komst van 't morgenrood,
Zoo ik er mijn' God mogt ſmeeken
Om een telgjen uit uw' ſchoot!

Ach! vergeef mij de ijd'le klanken,
Aan 't gebroken hart ontvloeid,
Dat door liefdes hemelſpranken
Zich een' oogwenk voelde ontgloeid!

Zelden ſchieten zonneſtralen
Neder op zoo woest een' ſtroom;
'k Zag op mij uwe oogen dalen,
En ik dank u voor dien droom!

Kort vereenigd, ſnel geſcheiden —
't Was de wil van 't grillig lot —
O, veelligt het best voor beiden;
Te bedwelmend was 't genot.

Niet den Lustberg opgeſtegen,
Hand in hand of arm in arm,
Tradt gij naauw mij blozend tegen,
Of mijn boezem ſloeg zoo warm!

Niet op d eigen grond geboren,
(Ver ſtond onze wieg vaneen)
En toch deedt ge uw ſtem niet hooren,
Of ik hing aan u alleen!

Niet in de eigen ſtreek getogen,
(Ach! ons ſcheidde land en meer)
En toch zag ik naauw uwe oogen,
Of mijn harte leed niet meer!

Leed niet meer?... neen, gaf zich over
Aan het zaligſte genucht,
Teederder dan 't eerſte loover,
Zoeter dan de lentelucht!

't Was vergank'lijk als de bloemen....
En toch moet in 't gruwzaam leed
Ik het lot nog gunſtig noemen,
Dat zoo ſnel ons ſcheiden deed!

Daar ik langer niet gevoelde,
Dat de krans mijns levens brak;
Daar me een vuur de borst doorwoelde,
Dat uw hemelsch ſchoon ontſtak, —

Had voor enk'le flaauwe noten,
Nu der doffe lier ontrukt,
'k U met warmen arm omſloten
En u aan mijn borst gedrukt.

Wél mij, wien de wolk der ſmarte
Over 't koud gemoed nu hangt,
Dat ik nimmer aan mijn harte
U, geliefde! heb geprangd!

Ach! bij 't rusten op uw lippen
In een paradijs vervoerd,
Had een beê mij gaan ontglippen,
Die uw' boezem had beroerd!

Nu.... maar krachteloos zijn woorden
Voor een groef vaarwel als dit;
Ach! de harp van 't hart heeft koorden,
Wier geluid geen woord bezit!

Zachter dan het avondwindjen,
Bitt'rer dan ooit traan me ontviel,
Reiner dan de lach van 't kindjen
Is het affcheid van mijn ziel!

Liefde en onfchuld, hoop en vrede
Blijve u, waar gij dartelt, bij,
En vergunt gij me eene bede,
O gedenk dan foms aan mij!

Neen! vaarwel! vergeet mijn trekken;
Want herinn'ring is de wel
Óf van weedom óf van vlekken....
O vaarwel! vaarwel! vaarwel!

Hij zwijgt, en werpt de fchorre luit ter zij',
En wischt het oog, dat anders zelden weende;
Hij dacht, dat fmart zijn tranenwel verfteende,
En fchaamt zich fchier zijn fomb're mijmerij.
Ach! 't lot neemt al wat zalig is ons af —
De tranen niet; zij vloeijen tot aan 't graf!

Aken. 1831. O. IJ.

DE GELOFTE DER JONKVROUW.

Uit de dagen der Kruistogten.

I.

Moeder Gods! wie 't zwaard der fmarte
Door den teed'ren boezem ging,
Ach! gij weet het, hoe mijn harte
Aan den jongen Hendrik hing;
Moeder Gods, erbarm u zijner!
Doe het mijner!
Beste troosteres in wee,
Moeder Gods, verhoor mijn beê!

II.

Om het graf uws Zoons te winnen,
Ging hij met het leger mêe;
Wie wij meest en innigst minnen,
Zwerven nu op verre zee!

Sla, o Moeder Gods! uwe oogen
Op den ongeſtuimen vloed;
Waak genadig uit den hoogen
Voor dien braven heldenſtoet!
Zeven kaarſen zullen branden
Voor uw ouder, nacht en dag,
Als hij uit die vreemde landen
Overwinnend keeren mag!
Moeder Gods, erbarm u zijner!
Doe het mijner! enz.

III.

Houd dus 't woord, door u gegeven,
Toen uw feest hier werd gevierd,
Gij uw hand hebt opgeheven,
Die naar 't Oosten hebt geſtierd;
Toen uw oog zoo hemelsch lachte,
Als de trotſche Ridderſchaar,
Op des vromen vaders klagte,
Zwoer te deelen in 't gevaar!
Dubbel zilver zal er blinken
Op uw prachtig ſtaatſiekleed,
Als ik weêr aan 't hart mag zinken
Van wie met mijn kleuren ſtreed!
Moeder Gods, enz.

IV.

Laat geen Sarraceen hem wondeu;
Schraag zijn' arm en ſtuur zijn ſchild;
Waar geen hulpe wordt gevonden,
Toon gij daar in hulp u mild!
Laat geen booze hem verleiên,
En vooral geen vreemde maagd.....
Zie, o Lieve Vrouw! mij ſchreijen;
Droefheid weet niet, wat ze vraagt!
Heerlijk zal uw kroone pralen,
Rood van goud en wit van ſteen,
Komt met lentes derde dalen
Naar zijn' burg mijn held weêr heen!
Moeder Gods, enz.

V.

Als de kruisvaan weêr zal waaijen
Op het graf van onzen Heer,
Hier de zeis het graan zal maaijen
Stil en rustig als weleer;

Als het *misfa* daar zal klinken,
Waar ten derden dag Hij rees,
En men 't welkom hier zal drinken
Van den bruidegom der wees,
Zullen we een kapel u bouwen,
En gij zult ons, elken dag,
Voor uw hoog altaar aanſchouwen,
Trouwer dan ooit echtpaar plag!
Moeder Gods, erbarm u zijner!
Doe het mijner!
Beste troosteres in wee,
Wie een dubbel zwaard het harte
Krimpen deed van bitt're ſmarte;
Moeder Gods, verhoor mijn beê!

E. J. POTGIETER.

Aan den Redacteur der *Vaderlandſche Letteroefeningen*.

Weledel Heer!

Het nevensgaande gedicht van den bij ons reeds voordeelig bekenden Hoogleeraar BAUER ſtrekke ten vernieuwden bewijze, dat de onpartijdige naburr der goede zaak van *Nederland* regt laat wedervaren, en verdient daarom, mijns inziens, eene plaats in uw geacht tijdſchrift.

Met de verſchuldigde gevoelens van hoogachting noem ik mij,

Weledel Heer!

Zutphen, April 1833. Uwen dienstwilligen Dienaar,

H. SWAVING.

DER GROSSE BETTAG IN DEN NIEDERLANDEN.

Es ſtrömt aus Niederlanden, mit wundervollem Klang,
Herauf zu unſern Bergen ein heiliges Geſang.
Es ſchwingt ſich aus der Tiefe zur Morgenröth' empor,
Und hallt vom Osten wieder,
Verklärt wie ferner Geisterchor.

Was willst du uns verkünden, vielſtimmiger Choral?
Was tönt zur Erde wieder vom hohen Himmelſaal?
„ Es ſingen Millionen in gläub'ger Andacht Gluth,
„ Es ſtärken Engelchöre
„ Zum Kampfe ſie mit Heldenmuth."

Der König und ſeine Getreuen, ſie knien am Altar,
Und flehn zum Herrn der Welten, dem Retter in Gefahr;
Sie ſchwören ew'ge Treue dem Bund, der ſie verband;
Sie ſchwören auszuharren,
Mit Gott, für Recht und Vaterland.

Ein Beiſpiel ihr zu geben, der treulos falſchen Welt,
Sind ſie vor *Dem* verſammelt, der Wort und Treue hält.
Er wird die Seinen ſchützen, wie Er noch ſtets gethan;
Sein ſtarker Arm ſie führen,
Durch Schickſalsnacht, zur lichten Bahn.

Klingt, volle Orgeltöne, zum feurigen Choral,
Strömt hin durch alle Welten, fliegt auf zum Himmelſaal!
Wem Gott Geſang verliehen, ein menſchlich fühlend Herz,
Stimmt laut mit euch zuſammen,
Fliegt mit euch betend himmelwärts.

Ihr Glocken all' im Lande, ſchwingt euch in freier Luft,
Und ſchlägt mit ernſtem Klange an der Entſchlafnen Gruft!
Erwacht, ihr Heldengeiſter, der Niederlande Ruhm,
Erwacht, und ſchwebt den Enk'len
Voran zum neuen Heldenthum!

Sie wachen ſchon — der Donner van Speyk's hat ſie erweckt!
Die Erd' iſt ihr geborſten, die groſse Herzen deckt:
Des Jünglings Blitzesflamme durchzuckt der Gräber Nacht,
Und alle, die da ſchliefen,
Sind nun zu Thaten aufgewacht.

In lichten Reihen ſchwebet herauf der Geiſter Schaar,
Zu ſchauen im Gebete den König am Altar;
Den König und ſeine Völker, von heil'ger Gluth entbrannt;
Den Schwur der Treu' zu hören,
Für Gott, und Recht, und Vaterland.

Und, horch! vom hoher Kuppel ein unſichtbarer Chor
Durchdringt des Domes Raüme, erfüllt der Beter Ohr;
Und alles lauſcht beſeligt dem wundervollen Klang.
Das iſt der groſse Bettag,
Der Niederlande Siegsgeſang!

K. BAUER,

December, 1832. *Prof. am Gymnaſium zu Darmſtadt.*

TER NAGEDACHTENIS VAN DEN WANDSBECKER BODE. (*)

In 't ſchamele kleed ging de Bode door 't land,
Een afgeſchild ſtokje voor ſtaf in de hand;
Opmerkzaam op elk ging hij op nu en dan
Den weg, die ons voert van de wieg naar het graf;
Nooit ging hij de deuren der vromen voorbij,
En anderen bad hij te worden als zij;
En zag men zijn gul en regtſchapen gelaat,
Dan duidde niet één hem zijn leſſen ten kwaad';
Maar weinigen kenden zijn' ſtaf van nabij,
Dat daarin een ſchat ſtak van groote waardij,
Een wondere kracht, die de graven omtoog
Met glansrijke ſtralen van 't licht van omhoog.

Nu ſlaapt hij, hij zelf reeds, met zoden bedekt,
Tot dat uit den Hemel een ſtemme hem wekt.
Misgunt hem dien rustigen ſlaap niet, maar maait
De vrucht van hetgeen hij voor ons heeft gezaaid;
Hij zaaide het woord en zijn leven was vrucht, —
Dat voerde ons zoo vrolijk tot wijsheid en tucht.
Brengt kalm, naar het voorbeeld, dat de edele ons gaf,
Geen tranen, maar bloemen, op 't eenzame graf,
En deelt van uw' troost aan zijn treurende vrouw,
Zoo teeder in liefde, zoo hecht in heur trouw,
Die, nu haar de dood van den dierbare ſcheidt,
In tranen de groote hereeniging beidt.

J. BRESTER, AZ.

Naar VON STOLBERG.

(*) ASMUS *omnia ſua ſecum portans, oder ſämmtliche Werke des Wandsbecker Boten*, is de titel des beroemden volksboeks van MATTHIAS CLAUDIUS, naar wiens woonplaats, het *Holſteinſche* ſtadje *Wandsbeck*, dit geſchrift dien naam draagt. Nu TOLLENS met de vertaling van de meeste der daarin voorkomende gedichtjes (onder den titel van *Liedjes van* MATTHIAS CLAUDIUS onlangs uitgegeven) ook bij ons dezen Dichter meer algemeen bekend heeft gemaakt, kwam het mij niet ongepast voor, dit ſtukje, zoo goed ik konde, te vertolken. Het ſchetst ons naar het leven den goeden ASMUS, die, in den eenvoudigen volkstoon, zoo luimig leerde en zoo vrolijk ſtichtte.

Vert.

MENGELWERK.

TER HERINNERING VAN DEN ENGELSCHEN GODGELEERDE WILLIAM CHILLINGWORTH. Door *Dr.* A. NEANDER. (*)

De Heer zegt: „Wat uit het vleesch geboren wordt, „dat is vleesch, en wat geboren wordt uit den geest, „dat is geest. De wind blaast, waar hij wil, en gij „hoort zijn geruisch wel, maar gij weet niet, van„waar hij komt, en waarheen hij gaat. Alzoo is ie„der, die uit den geest is geboren." Deze woorden des Heeren geven te kennen, dat geenerlei menschelijke afkomst, dat niets van alles, wat menschelijke magt in staat is te verleenen, tot het deelgenootschap aan Gods rijk leiden kan; maar dat dit alleen kan voortkomen uit de inwendige daadzaak, welke zich onzigtbaar in de verborgene diepte des harten ontwikkelt, de geboorte namelijk tot een nieuw Goddelijk leven uit den geest van God, onder welke uiterlijke omstandigheden ook deze eene daadzaak, van welke de grondvesting van Gods rijk haren oorsprong neemt, plaats vindt. Zij, die hieraan deel hebben, staan met elkander in eene onzigtbare verbindtenis, welke eene hoogere eenheid vormt, dan alles, wat door menschelijke banden wordt aaneengeknoopt; eene eenheid, welke de ontbinding van alle veranderlijke menschelijke vereenigingsvormen over-

(*) De titel van het hier vertaalde stukje is: *Erinnerungen an den Englischen Gottesgelehrten* WILLIAM CHILLINGWORTH, *mit einem Vorwort über das Wesen der unsichtbaren Kirche, als Einladungsschrift zur Stiftungsfeier der Preussischen Haupt-Bibelgesellschaft*, 10 *October* 1832. In den boekhandel is dit stukje niet gekomen. Het zal, door heuschheid ons geworden, in dit ons Tijdschrift vertaald welkom zijn bij onze Lezers. Hiervoor staat ons de naam van NEANDER borg.

leeft, en ongeſtoord voortduurt, wanneer hemel en aarde vergaan; want zij behoort tot het voor de eeuwigheid gegrondveste Rijk, tegen welk geene magt der Helle iets vermag.

Wanneer de Heer hier zegt: „ De wind blaast, waar „ hij wil," zoo wil Hij daarmede te kennen geven, dat de Geest waait, en die onzigtbare daadzaak uitwerkt, waar hij wil, zonder zich door den waan van menſchelijke willekeur maat en perk te laten zetten. Hij ſprak dit tot zulken, die waanden, dat JEHOVA ſlechts uit hen, die, uit hoofde van vleeſchelijke afkomst, tot het uitwendig aangewezen volk behoorden, kinderen Gods verwekken kon, en die niet wilden erkennen de werking van eene genade, welke in haren onuitputtelijken rijkdom door CHRISTUS tot geheel de menschheid zich uitſtrekt. Deze waan heeft zich ſedert ook in de Christelijke kerk dikwerf bij herhaling vertoond, en men wilde het rijk van God aan de overeenſtemming in zekere uitwendige kerkelijke vormen of formulieren binden, en de werking van Gods geest buiten deze enge grenzen niet erkennen. In welken vorm zich die waan ooit heeft vertoond, altijd is het woord des Heeren daartegen aangevoerd. De Geest waait, waar hij wil, en het ſtaat u niet vrij, aan de vrije beſchikking des Geestes grenzen voor te ſchrijven.

Wat is het, waardoor de mensch daartoe geraken kan, dat in hem die onzigtbare werking des Geestes ſtand grijpt? Ook dit heeft ons de Heer aangewezen, toen Hij aan NIKODEMUS zeide, dat, gelijk Hij zelf moest worden verhoogd, tot heil der menschheid, zoo ook allen, die in Hem gelooven, het eeuwige leven hebben; terwijl zij, door het geloof in Hem, uit den geest wedergeboren worden. Dit geloof is het dan, hetwelk, onder het ganſche menschdom verbreid, allen, hoe zij ook anders, door zigtbare kerkelijke vormen en verſcheidenheid van leerſtellige begrippen, zich van elkander mogen ſcheiden, vereenigt tot eene gemeenſchap des geestes. Een man Gods, die voor zichzelven van deze

waarheid innig overtuigd was, de zalige Bisschop der Evangelische Broedergemeente A. G. SPANGENBERG, drukt dit, in zijne hartelijke eenvoudigheid, dus uit: „ Ik houd het daarvoor, dat niemand daarom een kind „ van God is, omdat hij tot deze of gene geloofsbelij- „ denis behoort. Die JEZUS CHRISTUS aanneemt, „ dien wordt de magt gegeven een kind van God te „ worden. In JEZUS CHRISTUS geldt niets, dan „ het geloof, dat door de liefde werkzaam is. Bij wien „ ik ook dit geloof vind, die is mijn broeder. Is hij „ van eene andere geloofsbelijdenis, dat hindert niet; „ nog blijft hij mijn broeder, en bestaat mij nader, dan „ zij, die met mij dezelfde geloofsbelijdenis, maar niet „ het geloof hebben. Zelfs daarom stel ik in hem te „ meer belang, omdat hij tot een Kerkgenootschap be- „ hoort, in hetwelk het Evangelie niet zoo helder „ schijnt." En hij drukt dit, in een treffend lied, dus uit: „ De Kerk van CHRISTUS, die Hij gewijd heeft „ in zijn huis, is wijd en breed in de wereld verstrooid, „ in Noord en Zuid, in Oost en West, en toch zoo „ wel hier beneden, als daar boven, één. De leden „ zijn meest aan elkander onbekend, en toch naauw „ verwant. Één is hun Heiland, hun Vader is één. „ Één Geest regeert hen, en niemand hunner leeft meer „ zichzelven. Hoe is het met derzelver verzameling „ gesteld? Hier zijn zij vreemdelingen en niet te huis; „ onder zoo verscheidene genootschappen, kerkelijke in- „ rigtingen en sekten, wonen zij overal." Zoo spreekt ook de Apostel PAULUS: „ Een' anderen grondslag „ kan niemand leggen, behalve dien, welke is JEZUS „ CHRISTUS. Zoo iemand evenwel op dezen grond- „ slag bouwt goud, zilver, edelgesteenten, hout, hooi, „ stoppelen, zoo zal ieders werk openbaar worden. De „ dag zal het aanwijzen; want het zal door vuur open- „ baar worden, en hoedanig ieders werk is, zal het „ vuur beproeven." Waar aldus deze ééne grond des geloofs aan JEZUS, als den CHRISTUS, den Hei- land en Koning, aanwezig is, daar is Christendom,

daar is eene kerk van CHRISTUS, daar is de geest van CHRISTUS werkzaam, om hetgeen Hij begonnen heeft voort te zetten, van dien éénen grondſlag af den opbouw te voltooijen, en te reinigen van alles, wat daaraan vreemds is toegevoegd geworden. Er moge dan minder of meer toegevoegd zijn van hetgeen werk van den mensch en hem eigen is, hetgeen de Apostel noemt hout, hooi, ſtoppelen, wij moeten meer op den eenigen Goddelijken grondſlag zien, dan op het bijgevoegde werk van menſchen. Het werk van menſchen is nietig; maar de Goddelijke grondſlag bezit Goddelijke kracht, en deze zal zich ook bij al dat menſchenwerk handhaven. En wie dien eenigen grondſlag vasthoudt, die zal, zoo als de Apostel zegt, de zaligheid verkrijgen, niettegenſtaande menig ſmartelijk vuur, in hetwelk hij zich van al het ongoddelijke, wat hem eigen is, moet reinigen. Zoo moeten dan allen, die zich aan dezen eenigen grondſlag aanſluiten, ook in de overtuiging van hunne eenheid onder elkander overeenſtemmen, en het aan het vuur des tijds overlaten, te toetſen, wat goud, zilver en edelgeſteente, en wat hout, hooi en ſtoppelen is; om het eene te keuren als echt, het andere te verteren; opdat ten laatſte in allen de eenige grondſlag in Goddelijke reinheid en heerlijkheid vastſta. Had men aan deze waarheid altijd gedacht, zoo zouden de verſcheidenheden, welke bij de werkingen van Gods geest in de onreine en telkens meer te louteren menſchelijke natuur noodwendig ontſtaan moeten, tot dat allen komen tot één geloof en erkennen van Gods Zoon en tot rijpheid van den volwaſſen mannelijken leeftijd in CHRISTUS, toch geene zoo groote tweeſpalt hebben kunnen veroorzaken, noch den band der Christelijke liefde vaneenſcheuren, maar allen zouden, bij alle verſcheidenheid, elkander als broeders in CHRISTUS erkend en onderling de broederhand toegereikt hebben, ter wederkeerige loutering, van dien eenigen grondſlag af.

Alzoo ontſtonden weldra na de Hervorming, nadat de vernieuwing der kerk door het nieuwe werken van Gods

geest van dien eenigen grondſlag af weder begonnen was, verdeeldheden van menſchelijke meeningen en menſchelijke verordeningen, en bij die verſcheidenheden werd de eenheid in de gemeenſchap met den éénen Heer, dien men gemeenſchappelijk beleed, niet meer erkend. Zoo ging het in *Duitschland* en in *Zwitſerland*, daar men in den ſtrijd over de wijze, waarop CHRISTUS tegenwoordig is in het Avondmaal, hetwelk Hij, ter aanduiding en verzegeling van zijne gemeenſchap met de geloovigen, heeft ingeſteld, vergat, dat men nog een' anderen grond van onderlinge eenheid had, in de gemeenſchap met den Heer, die hier aangeduid en bezegeld zou worden. Alzoo ontſtonden in *Engeland* twisten over verſcheidenheid van zigtbare kerkelijke vormen, gebruiken en verorderingen. Men vergat om het uiterlijke het inwendige, waarop toch alleen Gods rijk is gebouwd, en waartoe al het uiterlijke ſlechts leiden moet, en verloor uit het oog de eenheid in het inwendige, welke toch bij alle uiterlijke verſcheidenheid beſtaan kan. Er ontſtonden ſcheuringen, welke de liefde lieten verkoelen, broederhaat ſtichteden, afbragten van hetgeen het wezenlijke van het levende Christendom is, en alzoo verwoestend eeuwen door voortwerkten. Raad, goud waard, en behartigenswaardig voor alle tijden, gaf de groote BACO, in eenen tijd, toen deze twisten met de grootſte hevigheid van beide zijden gevoerd werden (*):
„ Wij twisten over ceremoniën en onverſchillige dingen,
„ over uiterlijke kerkverordeningen en kerkregering; en
„ als wij daarbij maar wilden bedenken, dat de oorſpron-
„ kelijke en echte banden der eenheid één geloof, één
„ doop zijn, en geenerlei ſoort van ceremoniën en kerk-
„ beſtuur; als wij maar dat oude woord wilden begrij-
„ pen: door verſcheidenheid van gebruiken bevestigt
„ zich de eenheid der leer; en als wij maar wilden be-
„ denken, dat de Godsdienst iets bezit, wat tot de
„ eeuwigheid betrekking heeft, maar ook hetgeen be-

(*) BACO, in zijn voortreffelijk geſchrift: *Advertiſement touching the Controverſies of the Church of England.*

„ hoort tot tijdelijken vorm van ontwikkeling; en als „ wij de deugd van zwijgen en van langzaamheid om „ te ſpreken kenden, welke door den Apostel JACOBUS „ zoo zeer wordt aanbevolen (JAC. I: 19), zoo zou- „ den onze twisten van zelve ophouden en ineenſmel- „ ten." Deze onbevooroordeelde en wijze man wist ook bij hen, die meenden voor de waarheid te ſtrijden, maar zich aan te hevigen ijver overgaven, de ten grondſlag liggende waarheidsliefde te erkennen, offchoon hij de regte maat van kennis niet ontdekte. Met regt berispt hij die wereldwijzen, die zoo ligt veroordeelen het vuur van een' te hevigen, door menſchelijke drift ten minſte verbijsterden, ijver; terwijl zij geen' zweem hebben van hetgeen het gemoed ontvlamt, en wat zoo ligt zich in de onreine menſchelijke natuur vermengt met het aardſche vuur, dat in dezelve brandt. „ Voorzeker," zegt hij, „ hevig en ernſtig ſchrijven „ moet niet in overijling veroordeeld worden. Want „ menſchen kunnen niet koud en gevoelloos over die „ dingen twisten, die zij op hoogen prijs en waarde „ ſtellen. Een wereldwijze mag uit zijn hoofd, zon- „ der roering en gevoel zijns harten, ſchrijven als over „ eene zaak van beſpiegeling, welke hem verder niet „ aangaat; maar een Christen, die gevoel heeft, zal in „ zijne woorden den ſtempel van haat of van liefde uit- „ drukken (*)."

(*) Hoezeer deze veruitziende man den welgemeenden ijver, ook met hartstogt vermengd, regt liet wedervaren, zoo beſtrafte hij daarentegen ernſtig het van beide zijden gebruikte en der waardigheid van het heilige niet paſsende wapen van ſcherp vernuft, dat in zaken, die tot het heilige betrekking hebben, gelach en ſpot zoekt te verwekken. Profetisch zeide hij voorzit, hoe dit zelfde wapen, nadat eens de eerbied voor het heilige zou vernietigd zijn, tegen alle Godsdienst zou worden gebruikt. Hij zegt: „ Ik heb altijd „ twee oorzaken van het ongeloof als de voornaamſte leeren „ kennen; ſpitsvindige en nuttelooze twisten, en onheilige „ ſpotternijen. Daar deze beide oorzaken nu juist bij el-

Doch altijd wordt de wijsheid alleen van hare kinderen geregtvaardigd, en hartstogt leent haar het oor niet. Daarom kunnen ook de ſtemmen, die zich, door alle eeuwen heen, laten hooren, niet beletten, dat dezelfde dwalingen herhaald worden, waar op gelijke wijze eigenliefde de menſchen verhindert, het roepen van Gods geest met vreezen en beven te vernemen.

Tot het getal der mannen, die onder ſcheuringen, welke door menſchelijken eigenwil veroorzaakt werden, op deze hoogere eenheid opmerkzaam maakten, behoorde ook WILLIAM CHILLINGWORTH, een verlicht *Engelsch* Godgeleerde, geboren te *Oxfort* in het jaar 1602. Hij verklaarde Gods woord voor het eenig vaste, onveranderlijke rigtſnoer van 's menſchen geloof en gedrag, onder deze alle gemoederen in verwarring brengende twisten. Hij zelf geraakte eerst door twijfel en ſtrijd tot die overtuiging, en juist daardoor werd zij bij hem te vaster, zekerder en vruchtbaarder. Hij was, namelijk, als jongeling ijverig bezig met de ſtudie der Godgeleerdheid, toen hem, onder die twisten, welke de Hervormde kerken beroerden, door iemand, die voor de uitbreiding der Katholijke kerk ijverig zocht te werken, deze vraag werd voorgeſteld: „ Zou God de hei-
„ ligſte, voor 's menſchen behoefte allergewigtigſte,
„ aangelegenheid aldus aan den ſtrijd der meeningen over-
„ gelaten hebben; zou men uit 's menſchen behoefte en
„ Gods goedheid niet mogen opmaken, dat er eene bron
„ van zekerheid is bij deze onzekerheid; en zou deze
„ niet te vinden zijn in eene, door vaste kenteekenen

„ kander komen, zoo zal zonder twijfel de partij der onge-
„ loovigen geen' geringen voortgang hebben." In dat zelfde geſchrift ſpreekt hij ook tegen de vergeefſche poging, om eene partij daardoor te willen onderdrukken, dat men de verbreiding van hare ſchriften verhindert. „ De verbodene
„ boeken," zegt hij, „ houdt men altijd voor zekere von-
„ ken der waarheid, welke hun in het gezigt vliegen, die
„ ze pogen te onderdrukken. Daarentegen is men geneigd,
„ een boek, met *privilegie* uitgekomen, alleen voor eene
„ ſtemme des tijds te houden."

„ van God aangewezene, onfeilbare kerk?" De jongeling zonder ondervinding, die met vurig verlangen de waarheid zocht, kon zich laten verleiden, bij zigtbaar uiterlijk gezag datgene te zoeken, wat alleen in de verlichting van Gods geest door het woord van God hij vinden kan, die met wezenlijken ootmoed zoekt, maar hetwelk niemand, die het niet met dit gevoel zoekt, door uitwendige menschelijke mededeeling kan bekomen. Het is zoo als de Heer zegt: Alleen zij, die het koningrijk der hemelen geweld aandoen, met alle magt van een vurig verlangen het willen grijpen, trekken het tot zich. De tragen zullen en kunnen het niet erlangen. Er kan en zal geen middel zijn, hun zonder eigen zoeken en aankloppen datgene mede te deelen, wat slechts hun, die zoeken en aankloppen, beloofd is. Er moeten geene steunsels te vinden zijn voor tragen. De paarlen moeten hun ten deel worden, die, om dezelve te bekomen, alles bereid zijn te verkoopen. Maar den natuurlijken mensch lacht steeds alles toe, wat den smallen en moeijelijken weg naar het koningrijk der hemelen breed en gemakkelijk zoekt te maken. Zoo liet zich ook CHILLINGWORTH misleiden, opdat hij bij eigene ondervinding de bron der dwaling en de bron der waarheid zou leeren onderscheiden. Doch hoewel hij, door deze misleiding, vervoerd werd, tot de Katholijke kerk over te gaan, en nu met allen ijver die rigting volgde, in welke hij hoopte de waarheid te zullen vinden, zoo werd hij juist daardoor tot erkentenis van zijne dwaling en tot volle overtuiging omtrent de tegenoverstaande waarheid gebragt. Hij zegt zelf daarover later, op de verwijten, die hem wegens deze dubbele godsdienstverandering gedaan werden: „ Ik ken „ iemand, die van gematigd Protestant Papist werd, en „ toen hij dit werd, in zijn geweten overtuigd was, „ dat zijne vorige meening dwaling was. Die zelfde man „ werd naderhand door rijpere overweging een twijfelend „ Papist, en van twijfelend Papist standvastig Protes„ tant. En deze man meent echter, dat hij wegens al

„ die veranderingen niet meer te berispen is, dan een „ reiziger, die alle moeite aanwendt, om den regten „ weg naar eene afgelegene ſtad, in welke hij te vo„ ren nooit geweest was, te vinden, maar denzelven „ mist, en die, na zijne dwaling ingezien te hebben, „ dezelve verbetert. Ja, hij houdt zoo zeer vol, zich„ zelven daarbij te regtvaardigen, dat hij beweert, dat „ deze veranderingen juist die handelingen zijns levens „ waren, over welke hij het meest tevreden is, als be„ wijzen van de grootſte overwinning, welke hij be„ haalde over zichzelven en over zijne zucht naar die din„ gen, welke men in deze wereld het meeste bemint; „ daar hij deze handelingen in het ſtreven naar God en „ uit liefde voor de waarheid ondernam, in de zekere „ verwachting van die nadeelen, die voor niet gewone „ karakters de verſchrikkelijkſte zijn. In eenige dezer „ veranderingen openbaarde zich wel zwakheid, maar „ geene ſlechte bedoeling." (*)

Deze waarheidsliefde van den voortreffelijken man vertoonde zich ook daarin, dat hij, toen hij na rijp beraad tot de *Engelſche* kerk was teruggekeerd, en, om een geestelijk ambt in dezelve te verkrijgen, eenige geloofsformulieren, die naar zijne overtuiging niet geheel met Gods woord overeenſtemden, (†) onderteeke-

(*) *The Religion of Protestants a ſafe way to ſalvation. London*, 1674. fol. 232.

(†) Ook de bijzondere aard zijner bedenkingen getuigt van zijn vrij, Christelijk oordeel. Hij moest het zoogenaamde *Athanaſiaanſche ſymbolum* onderteekenen, waarin voorkomt, dat, wie niet de hier aangewezene menſchelijke denkbeelden over de Drieëenigheidsleer vasthoudt, eeuwig verdoemd wordt. Deze veroordeelende Formulieren ſchenen hem ten hoogſte onchristelijk toe. Hij hield het voor groote menſchelijke aanmatiging, aan Gods genade palen en perken te willen ſtellen, en hij meende, dat het leggen van deze geloofsbegrippen tot grond van zaligheid ſlechts dient, om haat en twist in de Christelijke kerk te zaaijen. — Het Leven van CHILLINGWORTH, door DESMAIZEAUX. *London*, 1725. p. 81.

nen moest, beſloot, niet zonder met zichzelven te kampen, hoe zwaar het hem ook viel, zulk eene gelegenheid ter verzekering van levensonderhoud, en bijzonder ter verkrijging van een' werkkring voor Gods rijk, af te wijzen. Welk beſluit hij aan een' vriend zijner jeugd in deze ſchoone woorden mededeelde: „ Offchoon ik „ aan u en anderen mijner vrienden 20 pond ſt. meer, „ dan ik betalen kan, ſchuldig ben; offchoon ik veel „ mis van hetgeen tot de gerijfelijkheden des levens be„ hoort; offchoon ik in gevaar ben van te vallen in eene „ chroniſche krankte; offchoon ik om eene andere re„ den, welke gij wel kunt raden, mij nog meer over „ eene bevordering verheugen zoude, indien ik die op „ eene goede wijze verkrijgen kon; offchoon ik tot mijn „ onderhoud het geld uit de beurs mijnes vaders ont„ vang, als bloed uit zijne aderen; offchoon ik over„ tuigd ben, dat ik reeds te lang voor mijnen Heer een „ onnutte last was, en dat niet langer blijven moet; of„ ſchoon het getuigenis van mijn geweten, dat ik naar „ het goede verlang, mij menige vleijende hoop geeft op „ veelvuldige gelegenheid om God en zijne kerk te die„ nen, wanneer ik die gewenſchte bevordering ver„ krijg; offchoon ik met grond vreezen moet, dat ik, „ wanneer ik de bevordering, naar welke ik ſta, af„ wijs, van zwakheid en ligtzinnigheid zal worden be„ ſchuldigd, en het misnoegen van hen mij op den hals „ halen, wier goede meening over mij ik, na Gods „ genade en het getuigenis van mijn geweten, het meeste „ acht; offchoon alle deze en nog vele andere verſchrik„ kelijke beelden zich aan mij vertoonen, zoo heb ik „ toch ten laatſte onwankelbaar vast beſloten, geene „ bevordering aan te nemen, indien ik dezelve niet zon„ der onderteekening kan bekomen. — Voor dit mijn „ beſluit heb ik, tegen duizend verzoekingen tot het te„ gendeel, ſlechts ééne beweegreden. Maar deze ééne „ is groot en gewigtig, tegen welke alle, die in de „ wereld zijn, in de weegſchaal bijeengelegd, ligter zijn „ zouden dan ijdelheid. Om kort te gaan, zij is deze:

„ zoo lang ik dit ootmoedig vertrouwen op Gods liefde
„ en genade behoude, hetwelk ik thans bezit, en waar-
„ in ik hoop dagelijks meer bevestigd te zullen wor-
„ den, zoo lang kan, wil en moet ik, trots de geheele
„ wereld, gelukkig zijn. Indien ik dit eenmaal mogt
„ verliezen, zoo zou en moest ik mij in de uiterſte
„ ellende bevinden, al vereenigde zich ook de ganſche
„ wereld om mij gelukkig te maken. En echter zou ik
„ dit onſchatbaar kleinood willens en wetens en met
„ overleg wegwerpen, indien ik onderteekende, zonder
„ bijgevoegde verklaring, welke die onderteekening van
„ kracht beroofde. Want, offchoon ik ten volle over-
„ tuigd ben, dat gij en mijne andere vrienden, die het
„ doen, onderteekenen kunnen met volle overtuiging,
„ dat zij wél doen, zoo is met mij de zaak toch an-
„ ders geſteld; ik kan geen middel vinden, om niet,
„ als ik onderteeken, mijn eigen vonnis te onderſchrij-
„ ven. Ik dank God, ik ben zoo vast van beſluit, dat
„ ik niet, terwijl ik leef en gezond ben, dát wil doen,
„ wat ik niet in mijn ſterfuur zou doen, en ik ben ze-
„ ker, dat ik dit niet doen zoude. Ik zou nooit om
„ eenige bevordering doen, wat ik niet op eene andere
„ voorwaarde, dan van bevordering, doen zoude. Nooit
„ zal ik de zaligheid, welke Gods liefde medebrengt,
„ zoo gering achten, dat ik haar in het minſte gevaar
„ zou brengen, om eenig aardsch geluk te verwerven.
„ Ik ben ten volle gedachtig aan de woorden des Hee-
„ ren: *Zoekt eerst Gods rijk, dan zal al het andere*
„ *u toevallen.* (*)

(*Het vervolg en ſlot hierna.*)

(*) Zie de aangehaalde Levensbeſchrijving, pag. 86 volgg.

UITTREKSEL UIT EEN ARABISCH HANDSCHRIFT VAN MEHEMED HALY BACHA AAN DEN RABBIJN TE ADRIANOPEL. (*)

— Wijders beklaagt gij u over onze minachting van het Judaïsmus; maar dit haalt gijlieden zelve u op den hals, door uwe minachting van onze Godsdienst: evenwel zou eene vergelijking van de uwe met de onze voor ons zekerlijk niet 't nadeeligst zijn. In alle de voornaamſte ſtukken hebben wij dezelfde plegtigheden en hetzelfde geloof, als gij: *een éénig God*, *de onſterfelijkheid der ziel*, *de ſtraffen der goddeloozen*, *de belooning der vromen*, *de beſnijdenis*, *den afkeer van beelden*, *het vieren van den Sabbath*, en onze Moskeën zijn zoo min, als uwe Synagogen, met afgoden beſmet. Bij vasten nuttigen ook wij niets vóór zonsondergang. Wij vereeren de nagedachtenis van MOZES en de Profeeten. Wij eerbiedigen de ſtad *Herzalaïm* (*Jeruzalem*). Wij onthouden ons van alle ſpijzen, welke te gebruiken ook gij voor verboden houdt. — Ziedaar het aloude Mozaïsmus, het geloof van *Israël*, zoo als het beſtond ten tijde van Koning DAVID! Al het verdere is van menſchelijke vinding.

Een der hoofdbezwaren, door u tegen ons ingebragt, betreft de hulde, welke wij bewijzen aan ISSA (JEZUS), dien wij beſchouwen als een groot Profeet, gelijk wij ook de twaalf Apostelen in eere houden. Maar hoe toch kunt gij vorderen, dat wij zijne komst, als

(*) Het echte Handſchrift, oorſpronkelijk, zoo men meent, van *Moſul*, berust in de Boekerij te *Caſan*. De naam van den Rabbijn, aan wien het gerigt is, ſtaat nergens uitgedrukt: het teeken of de figuur, daarvoor in de plaats geſteld, ſchijnt te beſtaan uit eene vereeniging van vier Syriſche *olafs*. Men meent, dat het ſtuk behoore tot het laatst der zestiende eeuw; doch de aanwijzing van de *Hegira* is, gelijk veel van het eerſte gedeelte, onleesbaar geworden.

de beloofde *Meſſias*, zullen loochenen, terwijl wij daarvan zoo vele doorſlaande bewijzen vinden? Hoe zult gij uw eeuwigdurend wachten op den GROOTEN BELOOFDE in overeenſtemming brengen met de Weken van DANIEL? Gij zijt uwe berekeningen geheel bijster, en behelpt u thands met te zeggen, dat dit eene geheimenis is, waarvan u niet gegeven is iets bepaalds te weten. Op gelijke wijze gaat gij te werk omtrent de zoo klare voorſpelling, dat de Heerſchersſtaf aan het Huis van JUDA niet ſtond ontnomen te worden, dan nadat de SCHILO (*Hij, die komen moest*) gekomen zoude zijn. Ik ken uwe ſtelling, dat het Hebreeuwſche woord, waardoor wij *Heerſchersſtaf* verſtaan, dit niet zoude beteekenen, maar *Roede van onheil, wederwaardigheid, angst;* en zoo, en door middel van eene gedwongen wending aan dit zeggen van den Profeet te geven, doet gij deze verhevene voorſpelling, welke zoo geheel in uw nadeel is, dienen te uwer verdediging. Ondertusſchen, in weerwil van al de duisternis, welke door vroegere en latere Rabbijnen verſpreid is over uwe Profeeten, vooral waar deze van den toekomſtigen Meſſias ſpreken of op dien hoogverheven Perſoon toeſpeling maken, komen (ik weet het) bij de geleerdſten en ſchranderſten onder u ſoms oogenblikken van twijfelmoedigheid, of zij zich omtrent denzelven misſchien ook mogten vergiſſen. Heeft zelfs niet, ten tijde, als ik mij nog te *Eskiſtamboul* (*Konſtantinopel*) bevond, een van uwe vermaardſte Leeraars, Rabbi SIMEON BEN SATACH, tot zijne bloedverwanten, die om hem ſtonden, met ſtervende lippen gezegd: *Ik ben, mijne kinderen! in groote vreeze, dat die* ISSA *van Nazareth, dien onze Vaders gekruiſigd hebben, de waarachtige Meſſias, de Zoon des Hooggeloofden, geweest zij?*

Maar ook, geſteld al eens, dat de Meſſias nog niet gekomen zij en wij ons mitsdien omtrent deszelfs verſchijning bedriegen, welke wezenlijke veranderingen heeft zoodanige dwaling ons doen maken in de ware gronden van het Mozaïsmus? Geene hoegenaamd. Dezelfde

plegtigheden, dezelfde grondſtellingen en belijdenisſen, welke de Wet van *Israël* uitmaakten, toen *Herzalaïm* den hoogſten trap van bloei en glorie bereikte, zijn tot op heden bij ons in zwang en eerbiedenis. Spreekt het tegen, zoo gij het met redenen vermoogt te doen. Maar dit is u onmogelijk. Hoe dan toch kunt gij het ons als iets euvels, als eene zonde toerekenen, als wij den naam en de eer van Profeet geven aan een groot Man, aan eenen Wetgever, wiens Zedeleer zoo ſchoon is en zoo heilzaam voor de rust en de vrede der ſamenleving? Heeft hij ons al geleerd het een en ander aan de zuivere Israëlitiſche Godsdienst toe te voegen, het zijn zulke reine begrippen, zulke beminnelijke en tegelijk verhevene voorſchriften, dat zij de onbedriegelijkſte kenmerken dragen van uit den Hemel afkomſtig te zijn; en heeft MOZES niet dat zelfde den ouden *Israëliten* medegedeeld, ingeboezemd en voorgeſchreven, het was, vermits hij wist, dat de ſtugheid en hardheid hunner harten hen daarvoor onvatbaar maakten. Wij hebben alzoo in de oorſpronkelijke Godsdienst niets veranderd, dan alleenlijk hare Zedeleer gezuiverd, en daarbij aan hem, die zulk eene reinere leer gepredikt heeft, de eer bewezen, welke hem toekomt. Wij hebben dit echter niet gedreven tot uiterſten, gelijk de *Nazareners*. Zoo ook, in plaats van met hen de Mozaïſche leer en wetgeving geheel te verwerpen, hebben wij dezelve in waarde gehouden, maar ze gereinigd en veredeld.

Gij verwijt ons voorts onzen diepen eerbied voor MAHOMED. Maar om wat reden zou het ons niet geoorloofd zijn, zulk eene groote eer toe te brengen aan den Afgezant van God, die na MOZES en JEZUS licht is komen brengen op aarde, en de volmaking heeft daargeſteld van de Wet van God, wiens Gunſteling hij is?

Zien wij nu eens, of gij niet veel grootere veranderingen in de Godsdienst gemaakt hebt. De voornaamſte geboden der Wet hebt gij in uwe ballingſchap en omzwerving verwaarloosd. In *Spanje* hebt gij uwe zonen

niet meer beſneden, offchoon niets, geen gevaar, daarmede verbonden, en hoe groot ook, u konde geregtigen, om deze hoofdplegtigheid na te laten. In *Frankrijk* hebt gij, gedurende eenige jaren, kinderen geſlagt, welke gij daartoe kocht of roofdet, en de altaren, welke gij den Almagtigen bouwdet, met menſchenbloed bezoedeld, en zulks in weêrwil dat u uitdrukkelijk verboden was te offeren buiten *Herzalaïm*. Ik wil niet eens ſpreken van alle de droomerijen en dwaze voorſchriften van uwe Leeraars, welke ontelbaar zijn en op geenerlei echten grond berusten. Waar, bij voorbeeld, hebt gij in uwe Gewijde Schriften gelezen, dat het u verboden is, met zekere meſſen uw brood te ſnijden, en anderen wijn te drinken, dan dien gij zelve geperst hebt? In welk gedeelte van *Geneſis*, *Deuteronomium* of *de Pſalmen van* DAVID is u het affchuwelijke beginſel geleerd, dat het een verdienſtelijk en Gode welbehagelijk werk zoude zijn, dezulken te bedriegen, die niet tot uwe Godsdienst behooren? Ik weet wel, dat gij dit laatſte ontkent; en geen wonder, want door het toe te ſtemmen zoudt gij alle volken van den aardbodem verpligten, om u buiten hunne landpalen te werpen; maar dat het echter met uw nieuwerwetsch Judaïsmus in waarheid zoo gelegen is, hebben allen eenſtemmig getuigd, die uit uw midden zich tot ons of de *Nazareners* begeven hebben, terwijl voorts uwe dagelijkſche bedrijven dit maar al te zonneklaar bevestigen. Erkent dus, dat gij van de oude *Hebreën* ſlechts den naam voert en de *Muzelmannen* derzelver Godsdienst behouden hebben.

Wat betreft onzen *Koran*, enz.

VERSLAG VAN HET EILAND BALI, DOCH MEER BEPAALDELIJK VAN HET VORSTENDOM BALI BALILING. DOOR DE ZENDELINGEN MEDHURST EN TOMLIN.

(*Vervolg van bl.* 655 *des vorigen jaars.*)

Hetzelfde gevaar, waaraan de koopman of reiziger van

wege de inlanders op *Bali* blootgeſteld is, bedreigt ook den Zendeling. Behalve dat hunne hebzucht door hem, even gelijk door anderen, zoude worden gaande gemaakt, zoude hij bovendien nog te worſtelen hebben tegen de domheid en het ongeloof, als ook tegen de verſchillende aanhangers van het *Islamismus* en van het Heidendom, die geene mededinging veroorloven, en, ſchoon deze onderling zeer verdeeld zijn, zouden zij zich waarſchijnlijk vereenigen, om zijne beste pogingen te verijdelen; bij geenen zoude hij aanhangers vinden; niemand zoude hem durven aankleven of onderſteunen, en alzoo zoude hij waarſchijnlijk het ſlagtoffer worden van zijnen ijver.

Het eenige middel, dat mogelijk met eenig goed gevolg zoude kunnen ondernomen worden, is, dat de Zendeling, die moeds genoeg bezit zich onder hen te wagen, tevens Geneesheer ware. De inlanders kennen de waarde van onze Genees- en Heelkunde te wél, dan dat zij zouden toelaten, dat eenen Geneesheer, die zich vrijwillig onder hen kwam nederzetten, eenig leed werd aangedaan. Onder den ſchijn van zich als Arts noodzakelijk te maken, zoude de Zendeling tevens aan de hoogere beſtemming zijner zending kunnen werkzaam zijn. Geen volk, hoe wreed of barbaarsch ook, dat geheel blind is voor het licht der rede. De Voorzienigheid zoude gewis zijne pogingen zegenen, en de vergelding, die hem zijn eigen hart zoude geven, hem in ſtaat ſtellen, de grootſte gevaren te trotſeren, waaraan hij toch mogelijk nog zoude kunnen zijn blootgeſteld.

Hij zoude waarſchijnlijk de meeste tegenwerking vinden in de verſlaafdheid van het volk aan het gebruik van amphioen. Dit alle geest en kracht verdoovend heulſap zoude eerst van *Bali* dienen geweerd te worden, alvorens men eenige hoop konde voeden, op het volk invloed te krijgen. Men zoude voorts dienen te beginnen met ſcholen op te rigten, waarin men de kinderen, door kracht van overtuiging, een begrip zoude moeten inboezemen van het allezins ſchadelijke van de amphioen; doch hoe moeijelijk zoude de jeugd daarvan te overtuigen zijn, daar zij dagelijks door hare ouders juist datgene ongeſtraft ziet doen, hetwelk een vreemdeling haar als ſchadelijk zoude willen afſchilderen!

De *Mahomedanen* hebben bereids getracht, de *Baliërs* van het zoo onmatig amphioen rooken en tevens tot hun geloof te bekeeren. Met uitzondering van eenigen, die in hunne na-

bijheid aan de zeehavens wonen, hebben zij tot nog toe vergeeffche pogingen aangewend. Binnenslands, alwaar de ingezetenen allen Heidenen zijn, en de kennis van het *Islamismus* nog niet is doorgedrongen, hebben de *Mahomedaansche* priesters geenen invloed, en dus waren dezulken, die naar hunne raadgevingen luisterden, weinig, in vergelijking van de velen, die voor dezen eerften ftap ter verbetering niet vatbaar waren. Een kundig inlandsch priester verzekerde mij, dat alleen de behoeftigen tot hen overkwamen, maar geene van het meer gegoede gedeelte der natie; en, zoo er al iemand onder hen gevonden werd, die uit overtuiging tot de leer van MAHOMED wenschte over te gaan, werden zij daarvan door hunne naastbeftaanden teruggehouden, niet zelden zelfs onder bedreiging van hen te zullen vermoorden, indien zij de leer hunner voorvaderen tegen eene vreemde leer verwisfelden.

Er beftaat tusfchen de *Baliërs* en de *Mahomedanen* een geweldige afkeer, welke niet te overwinnen is, en door de leer, die zij over en weêr belijden, dagelijks verfterkt wordt. Even zulk een' grooten afkeer als de *Mahomedanen* van het varkensvleesch hebben, hetwelk de *Baliërs* gaarne eten, hebben dezen van het gebruik van rundvleesch, waaraan genen zich dagelijks vergasten. Deze beide omftandigheden verwijderen de beide volken zoo geheel van elkander, dat zij onderling niet omgaan, of in ééne kampong te zamen wonen kunnen. De weêrzin, dien zij wederkeerig tegen elkander hebben, door het vrij gebruik, dat de eene maakt van hetgene, wat den anderen verboden is, heeft eene natuurlijke oorzaak. De *Baliër* aanbidt de koe, en kan dus uit eerbied voor zijne Godheid niet verdragen, dat een ander dezelve tot voedfel gebruikt. De *Mahomedaan* veracht het zwijn, als in zijne oogen onrein, en veracht dus ook allen, die niet fchromen om het te behandelen en als fpijs te nuttigen.

De Godsdienst der *Baliërs* is geheel Heidensch, met hier en daar een weinig *Hindoosch* er onder gemengd. Zigtbaar is hunne afkomst van dat volk. Schoon door lengte van tijd, en de bijgeloovige bijvoegfelen hunner priesteren, de leer der *Hindoos* bij hen naauwelijks meer herkend kan worden, beftaan er echter onder hen benamingen hunner Goden, en godsdienftige gebruiken en plegtigheden, welke zij van geen ander volk, dan van de *Hindoos*, kunnen hebben ontleend.

Hun opperſte God is BRAHMA genaamd, wien zij nimmer dan met den grootſten eerbied noemen, en wien zij, even gelijk de *Hindoos*, voor den God van het Vuur houden. Ook hebben zij VISHNOE, dien zij beſchouwen als den God der Rivieren. Voorts den God SEGARA, die in de *Baliſche* taal, en zoo ook op *Java*, de Zee beteekent. Nog vereeren zij den God RAM, die uit een eiland ontſproot, hetwelk door de vereeniging der beide rivieren *Jumna* en *Gunga* ontſtaan is.

In een' hunner tempels zagen wij eene beeldtenis van den God GENESA, met den ſnuit en kop van eenen olifant, alsmede het afbeeldſel van den God DOORGA, ſtaande op eenen ſtier. Dat zij der koe Goddelijke eere bewijzen, is ons in meer dan één geval gebleken: in eenen tempel zagen wij de beeldtenis van eene koe, waarnevens zich duidelijke kenmerken vertoonden, dat aan dezelve nog onlangs geofferd was.

Zij hebben eene groote menigte tempels in den omtrek van *Baliling*. Bij *Sangſit* zijn meer dan een dozijn plaatſen, die, door eenen hoogen muur omringd, blijkbaar tot een godsdienſtig oogmerk ingerigt zijn: binnen deze aldus afgeſchotene plaatſen ſtaat een groot getal kleinere tempels, die, aan de uiterlijke teekens te oordeelen, tot verſchillende godsdienſtige plegtigheden gebruikt worden. Deze omheiningen zijn gewoonlijk van honderd tot honderdvijftig voeten in het vierkant; de muren zijn meestal van in de zon gedroogde ſteenen opgetrokken, en de daar binnen gelegene opene plaatſen ſteeds met een' dergelijken muur in twee gelijke deelen afgedeeld; in de eene dezer afdeelingen ſtaan gewoonlijk twee waringieboomen, die, even gelijk de banaan, eene aangename ſchaduw rondom zich verſpreiden. De andere afdeeling is gemeenlijk vol met kleine tempels, of hutjes, ter grootte van 6 tot 8 en meer voeten in het vierkant. Sommige dezer tempeltjes waren van gebakken ſteen, andere van klei opgehaald, en met ſtroo of met *goemoetie* bedekt. Sommige derzelven waren rondom geheel open, andere met gevlochten bamboezen of ſchutſels geſloten, en van kleine deuren voorzien; de weinige, die wij van binnen zagen, waren ledig, met eenige nog verſche overblijffels van offeranden, beſtaande in vruchten en bloemen. In een der grootſte dezer tempeltjes zagen wij eene ganſche rij van Afgoden, van klei gebakken, en die alle hunne er-

kende Goden voorſtelden. Wij zagen ook hier en daar een van klei gemaakten Afgod buiten den tempel aan de deur ſtaan, even alsof aan hem de wacht over den ingang van dien tempel was toevertrouwd.

Vele dezer tempels, en genoegzaam alle deze afgodsbeelden, waren in een' ſtaat van verval; velen hunner hadden handen en voeten verloren, ſommigen zelfs het hoofd; doch dit nam, zoo het ſchijnt, hunne waarde niet weg; een gedeelte verantwoordde hier voor het geheel. Wij hadden te meer reden, om ons over den vervallen ſtaat van deze heiligdommen te verwonderen, alzoo wij de meeste dier tempels dagelijks bezocht zagen, althans die, welke aan het zeeſtrand en in de nabijheid onzer woningen zijn, in welke geſtadig offeranden gedaan worden. Eenen voorbijgaande, en dezelve weder vol volk zijnde, trachtten wij er binnen te komen; doch een oud man, dien wij aan den ingang ontmoetten, belette ons zulks, zeggende: „De vrouwen zul-„len bevreesd worden, als gij binnentreedt." Alle moeite, welke wij deden, om hem door geld om te koopen, was vruchteloos, gelijk ook de verzekering van geene ſtoornis te zullen te weeg brengen; zijne weigering bleef ſtellig, en als van een' man, die het regt had, te weigeren; doch hij was niet onbeleefd.

Plegtige ommegangen ziet men bijna dagelijks. Dezelve beſtaan meestal uit vrouwen en kinderen, die vruchten en bloemen aanbrengen, geleid door eenige mannen, die liederen zingen, en waarvan eenigen de gereedſchappen tot het doen van offeranden dragen. Aan den tempel gekomen, wordt ſlechts een gedeelte van den medegebragten voorraad geofferd; het overige gedeelte dient hun tot voedſel. Tegen den avond terugkeerende, heffen zij hunne liederen weder aan; men kan dezelve op een' grooten afſtand in het veld hooren.

Bloemen en vruchten worden geofferd, wanneer de zaak, voor welke geofferd wordt, het geluk van een enkel perſoon of van een gezin betreft; doch is het eene algemeene zaak, is het eene offerande, waarbij de zegen over het gewas of eenig ander nut of voordeel afgeſmeekt wordt, dan worden buffels, geiten en varkens ten offer gebragt.

Zij hebben priesters, die zij *Brahmans* noemen, maar die in de dagelijkſche zamenleving *Ida's* geheeten worden, als

behoorende tot eene kaste, welke bij uitſluiting aldus genoemd wordt. Zij laten zich met geene andere kaste in, en trouwen onderling; ook is het hun verboden, met iemand uit eene andere kaste aan te zitten en te eten of te drinken. Aldus is het Priesterdom bij hen erfelijk, en alleen aan den meest bevoorregten ſtand toegekend. De priesters onderſcheiden zich, door het haar lang te laten groeijen en los te laten hangen. Bij groote godsdienstplegtigheden dragen zij een bijzonder gewaad, en zijn alsdan verſierd met dezelfde koord, welke de *Brahmans* in *Hindostan* dragen; die koord noemen zij *ganitrie*. De priesters werken niet, maar worden door de gemeente onderhouden. Bij gelegenheid van ſterfgevallen, of van geboorten, worden de daarbij plaatshebbende plegtigheden door hen beſtuurd; ook zijn het de priesters, die het water, waarmede de lijken gewasſchen worden, wijden.

Het levend verbranden der weduwen met het lijk harer afgeſtorvene mannen is op *Bali* niet vreemd, en bepaalt zich niet eeniglijk tot de weduwen der Koningen en Vorſten. Wanneer een Koning overleden is, wordt het lijk gebalſemd, en zoo lang in huis boven aarde bewaard, tot dat de toeſtel, vereischt om het lijk te verbranden, in gereedheid is gebragt. Het wordt gewoonlijk aan tien à twaalf vrouwen of bijwijven van eenen overleden' Koning vergund, om hem, zoo als zij het noemen, in de andere wereld te volgen; de daartoe uitgekozenen wordt het echter tot drie herhaalde reizen gevraagd, als eens vóór den dood des Konings en twee malen onmiddellijk na zijnen dood. Dezulken, welke daartoe eenmaal hare toeſtemming gegeven hebben, kunnen daarvan niet terugtreden, en dragen met anderen ook het hare bij, om de volbrenging van deze onmenſchelijke plegtigheid te beſpoedigen en met luister te volbrengen. Zij zelve worden in dien tusſchentijd met alle onderſcheiding behandeld; men geeft haar de uitgezochtſte ſpijzen, en de fraaiſte kleederen worden te harer beſchikking geſteld; ook ſtaat men haar toe, in den korten tijd, dien zij nog te leven hebben, zich aan alle zinnelijke buitenſporigheden over te geven, en al het wereldſche volop te genieten. Op den dag, waarop de groote ceremonie ſtaat volbragt te worden, komen zij als bruiden te voorſchijn, uitgedost met al wat kostbaar is, en omhangen met bloemkranſen. Voor elke der vrouwen, welke aldus het ſlagtoffer van deze barbaarſche

inſtellingen worden, is een afzonderlijke vuurkuil gemaakt, waarboven eene ſtellaadje, waardoor zij al het verſchrikkelijke van den toeſtel niet kunnen zien. Op een gegeven teeken ſtaat alles in vlam, en de ongelukkigen ſpringen in den dood. De *gong*, die geſtadig ſpeelt, belet, dat men eenig gekerm hooren kan; terwijl een ſtoet van priesters, die de vrouwen van zeer nabij omringen, alles zoodanig verborgen houdt, dat het niet mogelijk is te ontdekken, of werkelijk de daad, tot het einde toe, zoo geheel vrijwillig is, als de priesters zulks wel willen doen voorkomen. Men zegt, dat, zoo deze of gene eenig berouw toont, geweld gebruikt wordt; doch ook dit is voor het oog der menigte onzigtbaar. Een *Engelschman*, die in het afgeloopen jaar te *Bali Badong* het verbranden van verſcheidene weduwen bijwoonde, kon door den toevloed des volks niet nabij genoeg komen, om alles tot in de bijzonderheden gade te ſlaan. Vóór het aangaan der ceremonie zag hij echter de vrouwen op de ſtellaadje van 10 à 12 voet hoog zitten, bezig om zich het haar in orde te brengen. De geheele toeſtel was met zwavel en andere brandbare ſtoffen beſmeerd, en onder denzelven de grond met dergelijke voorwerpen opgevuld, en op het gegeven teeken door de *gong* ſtond alles in vlam; hij zag in de verte de vrouwen in de vlammen nederſtorten, of nederwerpen, en zag of hoorde nu verder van haar niets meer.

In de verſchillende rijken, waarin het eiland verdeeld is, geſchieden bijna jaarlijks zulke ſoort van menſchelijke offeranden. Dezelve bepalen zich dus niet eeniglijk bij het afſterven van eenen Koning; maar, wanneer eene Koningin ſterft, moeten derzelver voedſters en andere vrouwen van derzelver gevolg haar in den dood volgen; dit wordt, als eene godsdienſtige plegtigheid, ſtipt opgevolgd: dezulken, die weigerachtig zijn, om daartoe hare toeſtemming te geven, worden bedwelmende dranken toegediend, en in dien ſtaat is het niet moeijelijk, om iets, dat naar eene toeſtemming gelijkt, van haar te verkrijgen. Er zijn ook voorbeelden, dat priesters van eene meer dan gewone vermaardheid zich, na hunnen dood, door hunne vrouwen in denzelven doen vergezellen. In dusdanig geval bepaalt zich het offer ſlechts tot ééne vrouw. Het volk ſchijnt aan deze ſchriktooneelen gewoon te zijn; het ſpreekt er over zonder afgrijzen, en als van dagelijks voorvallende zaken.

Op gansch *Bali* heeft men geene algemeene werkplaatſen, waarin de grondſtoffen bewerkt worden. Elk weeft er zijn eigen linnen, elk maakt er zijne eigene kleederen; het ſpinnen en weven is, bij uitſluiting, het werk der vrouwen. Het voortbrengſel van hunnen handenarbeid bepaalt zich veelal tot grove *ſarongs* en *ſlindangs*; maar zelden ziet men er gouddraad in geweven. Sedert eenigen tijd meent men opgemerkt te hebben, dat zij ook chitſen en batist beginnen te dragen: deze worden hun van *Batavia* aangebragt. Ook wordt door hen eenig grof katoen garen gemaakt, en naar *Java* uitgevoerd, alwaar het tot lampenpitten gebruikt wordt. Voor eigen gebruik maken zij eene voldoende hoeveelheid potten en pannen; hun aardewerk is wel bereid en wel doorbakken; zij maken in het bijzonder zeer goede potten, om het drinkwater in te bewaren; in den uiterlijken vorm hebben deze drinkvaten wel iets van de *Javaſche* bekers.

De *Baliër* weet het ijzer en het ſtaal goed te bewerken en in het vuur te harden. Hunne wapens zijn deugdzaam en zeer ſcherp. Zij bekomen hun ijzer en ſtaal van de *Chinezen*, die het van *Java* aanvoeren. In de bereiding van het ijzer geven zij aan die van *Java* niets toe. Zij weten er oud ijzer van gebrokene potten in te mengen, waardoor hunne wapens eene bijzondere hardheid verkrijgen en zeer gewild zijn. Hunne ſmids zijn ook nu en dan zeer goed geſlaagd in het ſmeden van geweerloopen, en zelfs van getrokkene busloopen; maar de ſloten kunnen zij niet maken; zij krijgen die van *Java*: het is te verwonderen, dat zij in het vervaardigen van het een en ander nog tot die hoogte gekomen zijn, daar zij in het algemeen zulk ſlecht en ondoelmatig gereedſchap hebben. Hunne ſmederijen zijn zeer klein. Zij gloeijen het ijzer met houtskool, en gebruiken de regtopſtaande blaasbalg, zoo als dezelve door RAFFLES, in zijne beſchrijving van *Java*, beſchreven wordt.

Behalve dit alles weten zij uit den areengboom de boomſuiker te maken, die aangenaam van ſmaak en zeer goedkoop is. Hun zout, dat zij te *Lehran* en op andere plaatſen maken, is zuiver en wit. Zij hebben eene bijzondere wijze van zoutmaken. Zij vullen eenige manden van 3 of 4 voet met aarde en zand, en gieten geſtadig versch zeewater daarop; dit water, door het zand en de aarde gefiltreerd, laat eene zelfſtandigheid in de mand achter, welke verzameld en

op platte manden aan de zon blootgeſteld wordt, om uit te waſemen; aldus van alle waterdeelen ontdaan, wordt het gekorreld of gekristallifeerd, en is terſtond geſchikt om gebruikt te worden; deze eenvoudige kunstbewerking levert het zuiverſte en witſte zout op. Dit zout, hetwelk alzoo in overvloed en goedkoop te verkrijgen is, wordt door hen veel gebruikt, om *dinding* van rundvleesch te maken, hetgene zij in eene vrij aanzienlijke hoeveelheid naar *Java* uitvoeren. Het zijn alleen de *Mahomedanen*, die zich hiermede bezig houden; de Heidenen, die de koe als heilig beſchouwen, zullen haar nimmer ſlagten, veel min het vleesch behandelen.

(*Het vervolg en ſlot hierna.*)

VERSLAG VAN EEN TOONEELSTUK, GETITELD: LE ROI S'AMUSE, DRAME, PAR VICTOR HUGO.

(*Vervolg en ſlot van bl.* 322.)

Derde Bedrijf. (De *antichambre* van den Koning op het *Louvre.*) De Vorst verſchijnt in een keurig *négligé.* Op zijne vergunning wordt BLANCHE binnengeleid, buiten zijn toedoen door zijne Hovelingen geſchaakt, hem niet als den Koning kennende, door hem als de minnares van zijnen Hofnar beſchouwd. Allen vertrekken. Zij valt hem te voet. De Koning zegt:

Être Roi ne ſaurait gâter un amoureux. —
La France, un peuple entier, quinze millions d'hommes,
Richeſſe, honneurs, plaiſirs, pouvoir ſans frein ni loi,
Tout est pour moi, tout est à moi, je ſuis le Roi!
Hé bien! du ſouverain tu ſeras ſouveraine.
Blanche! je ſuis le Roi; toi, tu ſeras la Reine!

Na een alles behalve kiesch tooneeltje, ontſlipt BLANCHE aan de armen des Konings... in deszelfs ſlaapvertrek, waarin hij, den ſleutel bij zich hebbende en de deur met geweld opendringende, haar volgt, dezelve achter zich toeſluitende. MAROT, gevolgd door eenige Edellieden, verſchijnt, en zegt:

Le lion a trainé la brebis dans ſon antre!

TRIBOULET komt op. Hij is zeer bleek, maar laat niets blijken. Hij zoekt, doorzoekt, beſpiedt alles, de aanwezigen, de deuren enz. „ Waar hebben zij haar verborgen?" Hij polst de Hovelingen, die, met kwaadaardige vreugd, hem beſpotten. Hij wreekt zich door bijtende wederſcherts. Eindelijk roept hij uit, met eene donderende ſtem: „ Zij is hier, met den Koning!"

C'est ma fille! — Oui, riez maintenant!
Ah! vous restez muets! vous trouvez ſurprenant
Que ce bouffon ſoit père et qu'il ait une fille?
Les loups et les ſeigneurs n'ont-ils pas leur famille?
Ne puis-je avoir auſſi la mienne!
. . . . . .
Vous lui vendriez tous, ſi ce n'est déjà fait,
Pour un nom, pour un titre, ou toute autre chimère.
Toi, ta femme, Brion! — Toi, ta ſoeur! — Toi, ta mère!
. . . . . .
Non, il n'appartient point à ces grandes maiſons
D'avoir des coeurs ſi bas ſous d'auſſi fiers blaſons!
Non, vous n'en êtes pas! — Au milieu des huées
Vos mères aux laquais ſe ſont proſtituées!
Vous êtes tous bâtards!

Hij wil de deur opentrappen; allen verzetten zich daartegen. Hij raaskalt. Eindelijk uitgeput, zegt hij:

Ah Dieu! Vous ne ſavez que rire ou que vous taire!
C'est donc un grand plaiſir de voir un pauvre père
Se meurtrir la poitrine, et ſ'arracher du front
Des cheveux que deux nuits pareilles blanchiront!

Op eens ſpringt de deur van het Koninklijk ſlaapvertrek open. BLANCHE, wanhopig, verwilderd, met loshangend haar, valt, met een' ijzingwekkenden kreet, in 's vaders armen. Deze, buiten zichzelven van blijdſchap, kan geen ander denkbeeld plaats inruimen:

J'ai tant de joie au coeur que maintenant j'ignore
Si ce n'est pas heureux — je ris, moi qui pleurais! —
De te perdre un moment pour te ravoir après!

Maar BLANCHE wekt hem uit dien blijden droom, bedekt

haar gelaat, en openbaart hem hare ſchande. TRIBOULET verſtomt. Allen verwijderen zich, vervaard door eene wanhoop, die den Hofnar over hen doet heerſchen: *Allez-vous-en d'ici!* Thans zijn vader en dochter alleen. Volgt eene waarlijk roerende zamen- en alleenſpraak met zichzelven van TRIBOULET:

Je m'étais réſigné, j'acceptais ma miſère.
Les pleurs, l'abjection profonde et nécesſaire,
L'orgueil qui toujours ſaigne au fond du coeur briſé,
Le rire du mépris ſur mes maux aiguiſé,
Oui, toutes ces douleurs où la honte ſe mêle,
J'en voulais bien pour moi, mon Dieu, mais non pour elle!
Plus j'étais tombé bas, plus je la voulais haut.
Il faut bien un autel auprès d'un échafaud.
L'autel est renverſé!...

afgebroken door de duldelooze, ſchandelijke bekentenis van BLANCHE, dat zij haren ſchender nog bemint! — Verſchijnt eene wacht van ſoldaten, den Heer DE SAINT-VALLIER naar de Bastille wegleidende, die zich echter, in 't voorbijgaan, naar het vertrek des Konings wendt, en den Hemel, als 't ware, aanklaagt, dat God noch menſchen hem nog gewroken hebben van eenen Vorst, die hem zoo ongehoord mishandeld heeft; waarop TRIBOULET, het hoofd opheffende, antwoordt:

Comte! vous vous trompez. — Quelqu'un vous vengera!

Vierde Bedrijf. (Andere afgelegene wijk, met een inzigt in het moord- en ho...huis van SALTABADIL.) TRIBOULET en BLANCHE, op de ſtraat, in geſprek, verklaart de laatſte andermaal, (onbeſchaamd en wulpsch genoeg) dat zij den Koning bemint, zoo ſterk als haren vader, ja dat zij voor hem in den dood zou gaan! TRIBOULET poogt haar voor 't minst te genezen van den waan, dat hare liefde beantwoord wordt, en plaatst haar te dien einde voor eene ſpleet in den muur van het huis van SALTABADIL, door welke zij NB alles zien kan, wat daar binnen omgaat. Zij ziet dan ook den Vorst, in Officiersgewaad, die den ſluipmoordenaar op den ſchouder klopt: *Ta ſoeur et mon verre!* De flesch en het meisje verſchijnen op ſtaanden voet. De broeder verwijdert zich, en, buiten zijnde, ontwaart hij

TRIBOULET, en zegt hem, dat zijn man in hunne handen is. Volgt een tooneel tusschen den Koning en MAGUELONNE, waarvan wij de weêrga bezwaarlijk in eenig openbaar bordeel kunnen onderstellen! Het meisje voegt den Vorst, die zegt, dat hij in zeker opzigt denkt even als Koning SALOMO, zeer naïf toe:

Tu vas au cabaret plus souvent qu'au sermon!

BLANCHE, die dat alles (regt eerbaar!) heeft bespied, wendt zich nu naar haren vader, die haar eenige wenken geeft van hetgene hij voorheeft, en haar beveelt, zich, in gereedliggende manskleederen, te paard naar *Evreux* te begeven. Zij vertrekt. TRIBOULET geeft een teeken aan SALTABADIL. Het wordt nacht. TRIBOULET geeft goudgeld aan den moordenaar, na van hem de verzekering te hebben ontvangen, dat zijn (onbekende) gast, daar de nacht donker en onstuimig zal zijn, wel bij zijne zuster zal blijven. TRIBOULET zegt, dat hij te middernacht terug zal komen. „Niet noodig," herneemt de ander:

Je puis jeter tout seul un cadavre à la Seine.

„Neen, ik zelf wil het daar inwerpen." — „Zoo als gij verkiest; ik zal hem u dan in een' zak leveren." — „Zijn naam?"

Son nom? Veux-tu savoir le mien également?
Il s'appelle le crime, et moi le châtiment!

Intusschen wordt het tooneel binnenshuis, van schaamteloos, al erger en erger! SALTABADIL geeft heimelijke teekens aan MAGUELONNE. Zij doet, alsof zij verwacht, dat hij zal heengaan. De Koning zegt:

— Veux-tu que je sorte
D'un temps à ne pas mettre un poète à la porte?

Maar, zoo is 't dan ook niet gemeend, en de Koning klimt met eene ladder naar de vliering, hem tot slaapvertrek aangewezen. Vermoeid en beschonken, slaapt hij spoedig in. Het dondert en blikseml. BLANCHE verschijnt op straat, in mans rijgewaad, gelaarsd en gespoord; terwijl men den sluikmoorder ziet drinken, en zijne zuster, met eene lamp, den

ſlapenden Koning ziet beſpieden en diens degen wegnemen. Intuſſchen houdt BLANCHE eene alleenſpraak, waarvan het *referein* is: „Hij bemint mij dan niet meer!" Zij plaatst zich vervolgens weder aan de ſcheur in den muur; verneemt daar den aanſlag; de begeerte van het meisje, om hun ſlagtoffer, *beau*, *galant*, *fier comme Apollo*, te ſparen; ziet den broeder een' ouden linnen zak en een' ſtraatſteen voor den dag halen, en den zak haar om te verſtellen aanbieden: waartoe?...

Pour y mettre au plus vite,
Quand j'aurai dépêché là-haut ton Apollo,
Son cadavre et ce grès, et tout jeter à l'eau.

waarop BLANCHE, te regt, bij zichzelve vraagt:

N'est-ce pas dans l'enfer que je regarde ainſi?

MAGUELONNE roept uit:

Tuer un beau garçon, qui n'est pas du commun,
Pour un méchant bosſu fait comme un S! —

en poogt den broeder over te halen, om den gebogchelden zelven in den zak te ſtoppen. „Hoe!" zegt deze, „ben ik dan een bandiet, een dief? Een' kalant te dooden, die mij betaalt!" — „Wel, neem dan dezen takkebos." — „Dat gaat niet; want dat leeft niet." Zij blijft er echter op ſtaan, dat hij geſpaard worde. Hij laat zich eindelijk gezeggen; en nu beſluit men, NB, den eerſten reiziger den besten, die zich mogt aanmelden, in deszelfs plaats te dooden. BLANCHE, dit hoorende, verzucht:

O Dieu! vous me tentez, vous voulez que je meure!
Faut-il que pour l'ingrat je franchiſe ce pas?

„Maar neen!" zegt zij:

Je ne veux pas mourir pourtant. J'ai mieux à faire.

De klok ſlaat. Geen reiziger meldt zich aan. Kwartier vóór twaalf. Nog één kwartier uurs, en de Koning moet er aan! MAGUELONNE ſchreit, en BLANCHE roept uit:

Quoi! cette femme pleure!
Et moi, je reste là, qui peut le ſecourir!
Puiſqu'il ne m'aime plus, je n'ai plus qu'à mourir.
Eh bien! mourons pour lui.

De broeder worſtelt intusſchen met de zuster, en heeft den voet reeds op de ladder — BLANCHE klopt aan, klopt nog eens aan — de broeder zegt: „*Mordieu!* wacht! geef mij fluks mijn mes, dat ik het eerst wat ſlijpe!" (Dit ſtaat er, Lezer!) Zij doet het; men *ziet* het, BLANCHE *hoort* het, en zij zegt: „o Hemel! 'k hoor het mes, dat zij te zamen ſlijpen!" Zij valt op hare kniën, — bidt voor den Koning, dien zij beklaagt en bemint, dat hij gelukkig en lang leve! — klopt wederom — SALTABADIL, na zijn mes nog eerst eens op de tafel beproefd te hebben, of 't wel ſcherp genoeg is, plaatst zich achter de deur — BLANCHE treedt binnen — de gordijn valt!

Vijfde Bedrijf. (Hetzelfde tooneel.) Donkere nacht. Het moordhol is geſloten; men ziet nergens licht. TRIBOULET treedt op, in een' mantel gewikkeld. Hij komt zijnen heeten dorst naar wraak leſchen — den zak in ontvang nemen! Eene alleenſpraak, de helft van welke eene ſoort van Godslastering tevens is. Middernacht ſlaat; hij klopt, en hem wordt, in het duister, een zwaar pak ter hand geſteld. TRIBOULET, door eene ſtuipachtige vreugd bewogen, ſleept den bruinen, langwerpigen zak tot vooraan op het tooneel, overhandigt SALTABADIL eene beurs, en beſchouwt, terwijl de ander het geld natelt, denzelven: *Il est donc des bonheurs dans la haine!* Alleen zijnde, in ſtede van zich te haasten, om zich van den zak te ontdoen, doet TRIBOULET eene aanſpraak, tot zichzelven en tot den zak, van meer dan 60 regels. De ſporen ontwarende, die den zak doorboorden, zegt hij: *C'est bien lui!* zet den voet op denzelven:

Le voilà ſous mes pieds, je le tiens, c'est lui-même.
La Seine pour ſépulcre, et ce ſac pour linceul.

en *mediteert* nu, met de armen over elkander geſlagen, al voort: *Que dira l'avenir?* Het loopt al verder in het zotte: *Peut-être*, zegt hij,

— peut-être demain des crieurs inutiles,
Montrant des tonnes d'or, s'en iront par les villes,
Et crieront au paſſant, de ſurpriſe éperdu:
„ A qui retrouvera François Premier perdu!"

Thans wendt hij zich weder tot den zak; ſpreekt tot den dooden; vraagt bij herhaling, of hij hem verſtaat; ſcheldt, ja trapt hem! „Wanneer de wraak in ons is gevaren,

Dans le coeur le plus mort il n'est plus rien qui dorme,
Le plus chétif grandit, le plus vil se transforme,
L'esclave tire alors sa haine du fourreau,
Et le chat devient tigre, et le bouffon bourreau!

Hij eindigt met te zeggen: *A l'eau, François Premier!* en ſleept den zak tot aan het water. Op dit oogenblik gaat de deur van het moordenaarshol open; MAGUELONNE verſchijnt, ziet rond, wenkt, de Koning treedt ten huize uit, neuriet het *referein* van een liedje — TRIBOULET verſchrikt, luistert, hoort andermaal, in de verte, hetzelfde *referein* en de welbekende ſtem! Hij roept uit:

O malédiction! ce n'est pas lui que j'ai!...
Mais qui donc m'a-t-il mis à sa place, le traitre!...

Een menſchelijk ligchaam is 't toch.... Hij verſcheurt den zak van boven tot beneden.... de donkerheid belet hem iets te zien.... hij heeft intusſchen het ligchaam half uit den zak getogen.... een blikſemſtraal verlicht het.... hij ſlaakt een' ijlhoofdigen kreet.... BLANCHE, zijne eigene dochter BLANCHE, aanſchouwen zijne oogen! Een tweede blikſem-ſtraal, die haar bleek gelaat en geſlotene oogen verlicht, verdrijft allen twijfel. Eene flaauwe ſtem: „Wie roept mij?" laat zich vernemen. Zij rigt zich ten halve op; een hemd alleen bedekt haar, geheel bebloed, het haar loshangende; terwijl het overige van haar ligchaam in den zak verborgen is. „Mijn vader!" ſtamelt zij: „Ik beminde hem al te zeer... ik ſterf... voor hem." — „Sterf niet, bid ik u!" (*je t'en prie!* dus ſtaat er.) Hij roept, ſchreeuwt, rukt zich het haar uit het hoofd, vliegt naar eene klok, luidt die uit alle magt, brult: „Hulp! moord! brand!" keert terug tot het lijk — ja, tot het lijk; BLANCHE is niet meer! — Er komt volk, met flambouwen. TRIBOULET grijpt een' karreknecht bij den kraag: „Hebt gij paarden — een rijtuig?" — „Ja." — „Wel nu, neem mijn' kop, en werp dien onder de wielen!" — Men wil hem van het lijk verwijderen. Vernieuwde woede. Hij werpt zich bij hetzelve neder, omhelst het, legt het te regt, *gelijk eene moeder haar ſlapend kind*, veegt haar het voorhoofd af, drukt haar wederom in zijne armen, waant, dat zij nog leeft, tot dat een heelmeester hem verklaart, dat zij dood is, en hij, met den kreet: „Ik heb mijn kind vermoord! ik heb mijn kind vermoord!" ter aarde ſtort. — Einde.

EEN MORGEN IN DE BOULEVARDS VAN PARIJS.

(Uit AUGUST LEWALD's *Album aus Paris*, *II Theile. Hamburg*, 1832.)

In den vroegen morgen rust alles in de Hoofdſtad; maar de bewoners der Voorſteden gaan dan derwaarts. Hier hoort men den krachtigen zweepſlag der koolbranders, die met hunne hooge zwarte lading, op welke nu een aardig wijfje, nu een dikke jongen zit, welgemoed de ſtraten doorkruiſen; of de vrouwen van *Lavillette* op klompen, die op hare karren zoo veel kostelijke groenten geladen hebben, dat de kleine, magere ezel den last bezwaarlijk kan voorttrekken; — daar rolt een wagen heen, waarop eene welgekleede boerin zit en zelve de paarden ment; zij brengt melk van *Montmorency* naar ſtad; — ginds trekken de tuinlieden voort, met ſchoone ladingen van *Calville*-appelen en ſuikerzoete druiven, die alle te *Fontainebleau* gewasſen heeten te zijn. Al deze wagens doen, met groote letteren, de namen der waren, van den eigenaar en diens woonplaats lezen. Vervolgens komen de waschvoertuigen, waarop ſchertſende en lagchende knapen en meisjes; dan de zware, door forsch geſpierde kerels getrokkene, watervaten uit het *Etabliſement Royal* van het gezuiverde *Seine*-water, zoo als het opſchrift verkondigt. Uit de ſtad zelve rollen ledige wagens met lustige menſchen naar de *porte St. Denis*, die in den nacht hunne groote vischladingen binnengebragt hebben, en nu, wel in hun ſchik, dat zij den woeligen verkoop, die alle nachten op de *place des Innocents* gehouden wordt, achter den rug, en het geld in den buidel hebben, huiswaarts keeren. — Thans openen de wijnverkoopers in 't klein, op de hoeken der ſtraten, het eerst hunne, van buiten helrood geverfde, van binnen morſige kroegen, en plaatſen zich, met over elkander geſlagene armen en afgewaakte aangezigten, voor hunne deur. Maar die rust duurt niet lang. Weldra verzamelt zich links en regts een hoop boeren-, kool-, visſchers-, wasſchers- en tuinmanswagens voor het huis, om zich een glas zure *chablis* te laten ſchenken, en onder een vrolijk praatje een half uur te ſlijten. Nu beginnen ook de bewoners der ontzaggelijke reeks van huizen zich te be-

wegen, en eene drokte vangt aan, die, even als een ſneeuwval (*lawine*), met elke minuut aangroeit, en zich telkens met meer geraas ontwikkelt, telkens geweldiger daarheen rolt. Honderden kelderknechts ſpringen, met witte buizen en ſchorten, voor de elegante koffijhuizen heen en weêr, maken de ſpiegels aan de wanden ſchoon, vullen de ſierlijke korven met het fijnſte brood, zetten koppen en kannen van goudgerand porſelein op de verwarmde marmerplaten, dekken de kleine tafels, en maken alle aanſtalten ter ontvangst van de dagelijks wederkeerende bezoekers en ter lokking van nieuwe. De rondbrengers van nieuwsbladen werpen in 't voorbijrennen de nieuwe papieren door de openſtaande deur, die terſtond door de knechts gerangſchikt worden; want geen *Parijzenaar* zal ontbijten, dan onder het lezen eener courant. De Restaurateurs maken nog geene zoo ernſtige toebereidſels, wijl hunne werkzaamheden zelden vóór 12 ure beginnen. Zij vergenoegen zich met ſpiegels en venſters te reinigen, de dagelijkſche etenskaart met hare honderden van geregten na te zien, met eene *m.* te merken hetgeen dien dag niet voorhanden zal zijn, en bij te voegen, hetgeen de kok zoo even, in eene opgehoopte groote mand, van de markt heeft medegebragt, zijnde de eerſtelingen van het jaargetijde, ſchaars voorkomende geregten, enz. De ſchilderachtige wanorde van deze *Nederlandſche* keukenſchilderij (*) met opene deuren noopt vele voorbijgangers tot ſtilſtaan. Men ziet er de bontgevlekte, ſierlijke *Spaanſche* artiſjokken, de *Milaneſche broccoli*, de hamelbouten van *Preſalé*, de *Rijn*karpers uit *Straatsburg*, den leelijken rog, de nog afſchuwelijker *lune d'Afrique*, die de verovering van *Algiers* het eerst aan *Parijs* deed kennen, de groote ruige zeekreeften, de rozeroode krabben, de voortreffelijke ananasäardbeziën, en boven deze keukentrofeën, gelijk een adelaar met uitgeſpreide vleugels zwevende, eene prachtige ſneeuwgans. De winkeliers in *la belle Jeannette*, in *Robert le Diable*, in *les Bayadères*, wier ſpiegelwanden elken dag nieuwe voorwerpen ten toon ſpreiden, zijn bezig, de keurigſte uitvindingen in het gebied der Mode, in allerlei vormen, voor den voorbijganger in het beste licht en hen regt digt aan het hart te leggen. Van buiten klauteren winkelknechts op lange ladders bij het magazijn op,

(*) Wij betuigen den *Duitſcher* onzen dank voor dit compliment aan onze vaderlandſche Schilderſchool. *Vert.*

en drapéren geheele huizen met honderd ellen lange ſtukken doek. Een horlogemaker kreeg den brozen inval, een paar honderd pendules, met derzelver ſtolpen, voor zijne deur, op eene ſtellaadje, die ver in de ſtraat uitſteekt, ten toon te ſtellen; zijn buurman, de porſeleinverkooper, wil niet onderdoen, en handelt met zijne koppen en borden even zoo; de glaskooper kan dit natuurlijk niet verdragen, en ſtalt zulk eene menigte van het ſchoonſte kristal, waaronder heerlijke kommen met goudvisſchen, vazen met kunstbloemen, enz. in den ſtrikten zin *op* de ſtraatſteenen uit, dat de voorbijgangers eene ſoort van eijerdans moeten uitvoeren, als zij aan dit gedeelte der *Boulevards* gekomen zijn. De groote prentwinkels vertoonen ganſche galerijen van portretten van allerlei ſoort van vermaardheden, welke het hedendaagſche *Parijs* oplevert; zwarte kunst, *Chinoiſeries*, karikaturen, ſpotprenten enz. Bij de Modemakers ontwaart men alreeds, achter den doorſchijnenden wand van gaas, vederen, bloemen en ſtroo, de netſte handjes, met de vlijtige naald gewapend, en menigen dartelen blik, van den arbeid naar buiten geworpen. — Maar, wie kan alles navertellen, wat van alle kanten te voorſchijn komt, om voor deze winkels, ter wederzijden, als 't ware eene tweede ſtraat te vormen, welke den wandelaar eene oneindige verſcheidenheid van voorwerpen aanbiedt? Hier draaiborden, om ſnoeperijen te winnen; dáár kraampjes van kunstgewrochten in ivoor, porſelein, hoorn, ſchildpad of kristal, ook wel door elkander op de ſtraat zelve uitgeſtald; garens, linten, boeken, hertshoornen, ooft, konfituren, enz. enz.; alles in bonte, onafgebrokene rijen, nevens de goten, op de helling der ſtraat. Tuſschen deze vaste kooplieden dringen, even als kometen, nu dezen dan genen warenhoop met omverwerping dreigende, de zwervende kramers rond. Hier dragen twee kerels een' ſierlijken bronzen toeſtel, in den vorm van een' Oosterſchen draagſtoel, met eene menigte manshoeden omhangen; dáár wandelen onbehouwene ſchragen met gipsbeelden; ginds rollen karren met *Rheimſer* beſchuit, met potten met bloemen, met nieuwuitgevondene ſtookmachines; daartuſschen klinken de ſchellen der meede-venters, die gerſtewater met zoethout in een' torengelijken toeſtel op den rug ronddragen. Karren met ſchuijers en bezems, door ezels langzaam heen en weêr getrokken, en zich desgelijks door een' bijzonderen klank van ſchelletjes aankondigende, ver-

meerderen het gedrang. — Op zekere afſtanden van elkander zijn honderden matten ſtoelen gerangſchikt, om aan vermoeiden en lediggangers voor twee (*Franſche*) ſtuivers te verhuren. De pachters dezer rustplaatſen (ééne is er in den Tuin der *Tuileriën* en ééne op de *Boulevards*) betalen aan de ſtad eene belangrijke ſom; maar het gebeurt ook op zondagen, bij mooi weder, dat elk van hen, op éénen dag, 700 franken ſtoelhuur int. — De bloemenmeisjes plaatſen zich op eene rij, voornamelijk aan het eind van den weg naar het *Panorama*, en laten onophoudelijk haar *refrain: La violette! le joli bouquet!* hooren. — Hier ſtaat een man, die met een ijzerdraad kurken uit het binnenſte der flesſchen trekt; hij verklaart zijne proefneming, vertoont telkens zegepralend de uitgetrokken kurk, en ſtoot dezelve dan weêr in de flesch, om van nieuws te beginnen. Dáár prijst een ander zijn nieuwuitgevonden middel aan, om likdorens en ekſteroogen te verdelgen. Een ander ſchreeuwt daar tusſchen: „ Geen roode vuurſteenen meer! Leve de wetenſchap! Zie deze gele! Die alleen zijn goed!" Een derde ſtaat zwijgend naast hem, ſteekt, met een' zeer eenvoudigen toeſtel, eene kaars aan, blaast die dan weêr uit, en ſteekt haar weêr op. Een vierde verkoopt inktkokers, die zonder inkt tot ſchrijven dienen, en biedt elken voorbijganger eene pen aan, om zich zelf daarvan te overtuigen. Hier ſtaat een vent met een' wandelſtok, dáár een met een' bril, altijd de allerlaatſte, welke hij voor een prijsje laten wil; maar naauwelijks heeft hij dien *laatſten* verkocht, of hij heeft weêr een' ſtok of bril in de hand. Kluchtig ſpeculeren de vlekkenuitmakers (*dégraiſeurs*), die altijd een aantal doode vogels voor zich op kleine grashoopjes hebben liggen, en den lieden wijsmaken, dat zij het geheim bezitten, om deze vogels weêr levend te maken en te doen wegvliegen. Terwijl nu beſtendig een kring van nieuwsgierigen op dit experiment wacht, prijzen zij hunne vlekzeep aan, en, eer men er aan denkt, heeft zulk een vent eene vlek aan uwen rok of pantalon beſpied, en wipt op u toe, om die met zijne zeep te beſtrijken en ze dan weêr af te ſchuijeren. Voor deze ongevraagde proef weigert hij alle betaling, maar verzoekt alleen, om ook de overige vlekken zijner behandelinge wel te willen toevertrouwen. Een man, die een brevet voor de uitvinding van een nieuw glimmend was vertoont, poetst onophoudelijk zijne laars, en beſmeert die dan terſtond weêr

met ſtraatſlijk, om ze van nieuws ſchoon te maken. — Te midden van deze veelvuldige tafereelen van lustige groepen van allerlei aard vertoonen zich de zwartſte ſchaduwpartijen der ellende. Hier zijn het kinderijes van 3 tot 4 jaren, die, met lompen gedekt, op een' hoop zitten, en niets doen dan — hongeren, dorſten, verkleumen en huilen; een vóór hen uitgeſpreid kleed is beſtemd, om de giften des medelijdens te ontvangen, en wordt voor het wegwaaijen door den guren avondwind bewaard door een' zwaren ſteen op elken hoek. Eene moeder met haar ziek — en niet ver van daar (ſchier ongeloofbaar is het!) eene andere met haar *dood*, zoo even op de *Boulevard* geſtorven, kind in de armen, zonder tranen, maar met vasten blik naar den Hemel opziende!... Naast deze diepſte ellende vertoont zich het vrolijke ongeluk, dat zich bij dag op allerlei manier aftobd en niet zelden walging verwekt, om zich des avonds te bez....n. Een blinde, die vedelt, terwijl een poedel voor hem collecteert; een vent met één been, die danst en ſpringt; een meisje, dat zonder handen naait; een hongerig gezin, dat ſchimpcouplетten op de Ministers opdreunt; de ſteeds beſchonken violist, die, op den hoekſteen, vóór elk muzijkſtuk zijne levensgeſchiedenis en zijn ellendig noodlot vertelt; de grootſte kwakzelver der rondzwervende virtuozen, de algemeen bekende Straat-PAGANINI! En te midden van al dit gedrang de ſmerige *Savojaards* met hunne apen en marmotten; de Stadsſerjanten en Gendarmen; de uitroepers van dagbladen en vlugſchriften, en — het dartelende heer van ligte vrouwsperſonen. — In ſpijt van deze bonte menigte, is de *Boulevard* nog ledig. Al dit volkje is ſlechts daar, om de eigenlijke bezoekers en wandelaars op te wachten, die eerst van 4 tot 6, de uren vóór het middagmaal, gewoon zijn, regelmatig zich te vertoonen. — De *omnibus* rijdt langzaam van de *Bastille* naar *Madeleine* en van *Madeleine* naar de *Bastille*; de *citadines*, *écosſaiſes*, *bearnaiſes*, *trycicles*, en hoe al deze gemakkelijke vervoermiddelen verder mogen heeten, doorrijden en doorſnijden in alle rigtingen de *Boulevard*; terwijl de voerman van tijd tot tijd aan eene ſoort van blaasbalg onder den bok trekt, hetwelk een trompetgeluid doet hooren. — In de koffijhuizen en bij de Restaurateurs wordt ontbeten; bij TORTONI komt de groote wereld bijeen, en de effektenhandelaars pogen ſtaatkundige nieuwtjes en den koers der ſtaatspapieren op te vangen. De

tooneelſpelers gaan naar de repetitiën. De kabriolets vliegen heen en weêr, terwijl derzelver menners met de zweep klappen, en onafgebroken: *Gare! gare!* ſchreeuwen. Eindelijk begint van uit de *rue la Paix* en de *rue Richelieu* de togt der ſchitterende Equipages der *faubourg St. Germain*, die nu hunne wandeling op de *Boulevards* aanvangen; terwijl van uit de *rue Lafitte* en de *chauſſée d'Antin* de niet minder glansrijke der *haute finance* hen tegenkomen.

DE NAPOLITAAN EN ZIJNE HEILIGEN.

De gemeene man te *Napels*, het groote *publiek*, behandelt zijne Heiligen even als zijne geliefden — vleit hen, ſtreelt hen, kust hen. Onnaauwkeurig is echter, hetgeen SAN DOMINGO zegt, dat God de Vader hier niet zoo veel ontzag en vertrouwen zou hebben, als ST. ANTONIUS, JANUARIUS enz. Men is ſlechts beſchroomd, en ſtaat met denzelven niet op zoo vertrouwelijken voet, als met de kleinere Heeren. De Heidenen deden eveneens met hunne Huisgoden. De dagelijkſche gewoonte brengt zekere gemeenzaamheid voort en doet het ontzag in vriendſchap overgaan. Men veroorlooft zich, eenen Heilig veel te zeggen, wat men zich wel wachten zoude, aan God zelven te zeggen. Deze vertrouwelijke omgang met den Heilig heeft nu en dan zonderlinge tooneelen, eigenlijke liefdesgeſchiedenisſen, jaloerſchheid, nijd enz. ten gevolge. Men verbeeldt zich, door zijnen Heilig koel behandeld en verwaarloosd te worden — men dreigt, met hem te breken — men wordt allengs ſtouter en onbeſchaamder in het beſchuldigen, gelijk dit in het begeeren plaats had — men ſcheldt den Heilig voor eenen vrek, en niet zelden wordt men handdadig en ſlaat diens beeld in het aangezigt; maar dan heeft men ook weder berouw, weent, vraagt vergiffenis en maakt vrede. Er zijn weinigen, die met hunnen Heilig voor altijd breken, of hij moet het naar hunne gedachten al te erg gemaakt hebben.

Misſchien denkt de lezer: *Deze menſchen zijn geene Chriſtenen.* Maar *Heidenen* zijn zij toch ook niet. Hunne Godsdienst is een zonderling mengſel. Zij weifelen tusſchen de bedreigingen der eeuwige ſtraffen en de bekoorlijke genietingen van een zinnelijk Heidendom. Gelijk de gemeene

man hier zijn' eigen Huisgod vereert, zoo hebben ſtraten, rivieren, dorpen, ſteden, landſchappen derzelver bijzondere beſchermers en voorbidders. Bovendien zijn er eene menigte Genootſchappen, die elk een' eigen *Patroon* gekozen hebben. De hoogere en lagere klasſen — rijken en armen ſcheiden zich weder in bijzondere Patronaatſchappen. Men heeft dikwerf gelegenheid gevonden, om in enkele gevallen den heilzamen invloed van genoemde Genootſchappen te doen opmerken — men ſpreekt van onderſteuning der eerlijke, doch verborgene armoede, welke zich niet durft openbaren, van het voorthelpen van jonge meisjes, opdat zij zich aan verleiding niet prijs geven, van het kleeden der naakten, van het bezoeken der kranken; daarentegen hoort men ook ſpreken van partijdigheid in het uitreiken der liefdegaven, van blinde, onverſtandige aanwending der geofferde penningen, enz. Naar enkele gevallen moet men echter niet veroordeelen of prijzen; doch ieder verſtandig man kan inzien, dat in het algemeen deze geestelijke Broederſchappen aan dezelfde gebreken lijden, als andere burgerlijke inſtellingen in het maatſchappelijk leven.

ERGERLIJKE VERTOONINGEN TE NAPELS.

Leveren de zoogenaamde *Campmeetings* en *Revivals* in *Noord-Amerika* ſoms tooneelen op, waarover de verſtandige Christen zich bedroeft, te *Napels* hebben bij de godsdienſtige zamenkomſten ook allertreurigſte verſchijnſelen plaats. Het is weleens, alsof men eene tooneelvertooning bijwoont. Men vindt daar ſtraatpredikers, welke niet den minſten wezenlijken eerbied voor het heilige ſchijnen te hebben. Zekere *Padre* (Pater) ROCCA, vriend des overleden FERDINANDS, een voornaam ſtraatredenaar, had weleer zijnen ſtraatkanſel juist tegenover een der draagbare *theaters* opgeſlagen, waar PULCINELLA door lompe aardigheden en geestige zetten in den ſmaak van het gemeen alle toehoorders aan zich wist te boeijen. De *Padre*, die dit niet kon verdragen, roept, een CHRISTUS-beeld in de hand opheffende en aan het volk vertoonende, plotſeling uit: *Ecco il vero* PULCINELLA, (ziet hier de ware POLICHINEL!) en zijne overwinning was beſlist; de gapende menigte verliet zijnen mededinger en luisterde weder naar hem. Hoe onwaardig

zoodanige kunstgreep zijn moge, deze trek bewijst evenwel zijne kennis van het volkskarakter en zijne bekwaamheid, om in moeijelijke omſtandigheden zich te redden.

Te *Napels* is eene preek dikwerf juist het tegendeel van onze kerkelijke redevoeringen. Bij ons heeft het geheel eene ſtrekking, om op verſtand en hart der hoorders te werken. Belangrijkheid van inhoud moet gepaard gaan met zekere deftigheid van ſtijl, die eenigermate boven de taal van het dagelijksch leven zich verheft, met eene waardige voordragt, met achtbaarheid in houding en gebaren. Te *Napels* ſchroomt de prediker niet, alle welvoegelijkheid ter zijde te ſtellen, zelfs in het belagchelijke te vallen; hij waagt zich tot op de uiterſte voorposten van het bijgeloof, ſpreekt met God en Satan, als met ſchoolmakkers — kortom, bij ons zoude men hem voor eenen potſemaker houden, die, terwijl hij ernſtig ziet, den ſpot drijft met heilige dingen.

Ik was eens op eenen dag, waarop de Katholijken boete doen en in de kerk rouw bedrijven, zoodanige vergadering binnengetreden. Eene preek *over de eeuwige Verdoemenis* werd er gehouden. Een mat licht ſchemerde door de donkere ruimte. Al het volk lag nedergeknield en luisterde aandachtig naar het *ſermoen*, dat reeds eenigen tijd geduurd had. Ik plaatſte mij tegen een' kerkpilaar. De priester op den kanſel wendde zich toen juist naar een nevens hem ſtaand MARIA-beeld, en ſprak op vrij barſchen toon de volgende woorden tot de Moeder Gods: „En de neus, waarom moet de neus eeuwige ſtraf lijden? waardoor heeft de neus zich bezondigd?" Daarop antwoordde hij zelf, in den naam van de aangeſprokene Moedermaagd, met eene veranderde, fijne, gillende ſtem: „Hij wordt geſtraft voor zoo menigen liefderuiker, waaraan hij wellustig geroken heeft." En dus werd, naar de rij af, elk zintuig afzonderlijk veroordeeld en in het eeuwige vuur geworpen. De ſtem wisſelde ſteeds af. Eene levendige, ſoms twistende zamenſpraak ſcheen er plaats te hebben. De ſtem van God den Vader was langzaam, diep, achtbaar, ſchoon ook zingende, gelijk de *alto* tot de *ſoprano* van de Moeder Gods; Satan ſprak prozaïsch, puntig en vernuftig, even als de *Buffo* in de *Opera ſemi-ſeria*. Welverre van belagchelijk te worden, geleek de verhitte redenaar veeleer eenen krankzinnigen, wiens wilde lach, wiens zonderlinge verbijstering een treurig medelijden of angſtige verbazing bij de aanſchouwers verwekt. De prediker vroeg

verder: „ Is er dan niet één regtvaardige in deze ganſche vergaderíng?" en op zingenden toon werd door den Heer het verſchrikkelijk antwoord gegeven: „ Niet één!" Alle toehoorders zuchten, weenen, kermen luid, en de Duivel zegepraalt. Nu werpt de prediker zich aan de borst der Heilige Jonkvrouw, en kust en omarmt haar, en roept: „ Is er geene redding mogelijk — volſtrekt geene?" En de Gezegende zingt gillende: „ Ik ken de verſtokte zielen — ik zie hare ingewanden — de zonden. De wereld is den zondaren liever, dan de hemel," enz. Kortom, zij gaf een ontwijkend antwoord, en andermaal zegepraalde Satan, en op nieuw verhief zich het gekerm der boetvaardige menigte. Toen greep de priester plotſeling eene brandende kaars, lichtte rond onder het vergaderde volk, en riep: „ Zoo toon ons de eeuwig verdoemden, zonder de Gemeente af, noem de verſtokten, voor welke geene zaligheid is!" Dat was het verſchrikkelijkſte oogenblik van algemeene ontſteltenis — eene ware geestbezwering; ieder ſcheen de vreeſelijke uitſpraak te verwachten; ieder bedekte zijne oogen voor het vlammend licht. Ouden en jongen kermden. Eene vrouw nevens mij lag in ſtuiptrekkingen. Nu begon het mij te akelig te worden. Het was mij om het hart, alsof ook *mijn* naam op de zwarte lijst moest ſtaan. Ik wendde mij om, en zocht ruimer lucht te krijgen; want ik gevoelde mij op eene zonderlinge wijze beklemd. Toen ſprak God weder: „ Zij zijn *allen* verhard en *allen* verdoemd." Nu kwam er eene algemeene verligting over de benaauwde zielen — geen zucht werd ditmaal gehoord; ieder had ſlechts *voor zich alleen* gebeefd. Op die overſpanning volgde ontſpanning der gemoederen. De redenaar kon niet ſteeds hooger klimmen. Ook bemerkt men, dat God en de Heilige Jonkvrouw niet altijd eenſtemmig zijn. Juist dit is een kunstgreep van den prediker; zoo houdt hij in de voorbede der Moeder nog ſteeds eenen uitweg open. Men heeft waarlijk den tijd niet, aan de juistheid eener rede te denken, welke de verbeeldingskracht telkens door nieuwe beelden ontſtelt. — De priester wierp zich op nieuw weder aan de borst der Moeder Gods, hing ſnikkende aan haren hals, weende luid, en ſprak een vurig gebed uit. Het volk bad luid weenend mede. De Jonkvrouw bleef onbewogen. Toen ging het gebed in het angstgeſchrei der vertwijfeling over. De prediker riep: „ Ik, die dagelijks in uwe heilige dienst voorzie, die alle genoe-

gens der wereld om de hemelſche kroon opoffer — ben ook ik dan verdoemd?" Nu volgde weder eene pauze, en zoo ging de zielenmarteling voort, tot dat eindelijk de Gezegende verklaarde: „Zij moeten boete doen." Thans zou men meenen, dat de geeſtelijke vertooning een einde had; maar neen — nu grijpt de man op den kanſel een' ketting, die, gelijk ik later bemerkte, uit ringen van blik beſtaat en geweldig rinkelt. Hij begint zich daarmede onbarmhartig te geeſſelen. In hetzelfde oogenblik houdt de koster hem drie zaamgebonden brandende kaarſen voor, en de boetende geeſſelt niet langer, maar ſtrekt de handen uit boven de vlam. Daarbij kermt en jammert hij erbarmelijk over de eeuwige pijnen. De volksmenigte had hem bij deze nabootſing van SCÆVOLA wel in den ſteek kunnen laten; maar hij kende zijn publiek; ieder gilde en ſchreeuwde: „Houd op! houd op!" Nu volgde weder geeſſeling, en dan weder vingerbranden, en op nieuw nog eens hetzelfde gehuil, en zoo voort, tot dat eindelijk de Moeder Gods zeide: „Het is genoeg voor u; nu moeten zij ook het hunne doen." — Zoo eindigde eene preek, welke drie uren geduurd had. Voor het verſtand was er niets in. In plaats van juiſte begrippen, als ſteunſels der zedelijkheid, in de zwakke zielen te planten, werden ſlechts ſchrikbeelden geſchilderd en in allerlei gedaante herhaald. Bezwaarlijk kan men zoo ergerlijke vertooningen beſchrijven; dit weinige is echter genoeg, om te doen zien, op welke wijze aldaar voor de kudde wordt gezorgd door de herders.

DE SLAGTOFFERS VAN NAPOLEONTISCHE DWINGELANDIJ.

(*Een treffend Voorval.*)

In 1813 deed NAPOLEON zware ligtingen van krijgsvolk, om de in *Rusland* geledene verliezen te herſtellen. Gedienſtige Prefecten voerden de bevelen des Keizers met veel geſtrengheid uit. Ook in *Frankrijk* zelve waren er velen, die zich ongenegen betoonden, om de vanen des geweldenaars te volgen. In dit geval bevond zich onder anderen de zoon van zeker' arm' landman. De jongeling werd opgeroepen, maar onttrok zich door de vlugt. Men ſtelde de ouders verantwoordelijk voor hunne kinderen. Toen de eerſte aanma-

ningen vruchteloos waren, begon men ſtrenge maatregelen tegen den vader en de moeder des weggeloopen lotelings te nemen. Het hielp niets. De Prefect, vergramd, dat de zaak zoo lang duurde, liet eindelijk den eenvoudigen dorpbewoner voor zich roepen.

De arme boer verſcheen aan de Prefectuur. Eerst poogde de Secretaris, en daarop de Prefect zelf, hem te doen begrijpen, dat zijn pligt vorderde, de ſchuilplaats van zijnen zoon te openbaren. Doch zij konden op geenerlei wijze iets uitlokken. De landman bleef betuigen, dat hij het verblijf van zijnen zoon niet wist. Nu begonnen de Prefect en zijn Secretaris hevig te dreigen De beide Heeren geraakten eindelijk in geweldige drift, toen de arme man hen met koelbloedigheid aanzag, terwijl hij zijnen hoed tusſchen de vingers draaide. „ Wij zullen u wel daartoe weten te brengen, dat gij uwen zoon wedervindt!" ſprak de Secretaris. — „ Dat zal mij inderdaad regt lief zijn," hernam de boer. — „ Ik moet hem levend of dood hebben," zeide de Prefect, en hiermede liep die zamenkomst af.

De landman keerde vol angst naar zijne woning terug; want hij wist inderdaad niet, waar zijn zoon was, en hij vreesde voor erge gevolgen. Zijn vermoeden werd maar al te ſpoedig bewaarheid. Reeds den volgenden dag kreeg hij inlegering van een' Gendarme te paard, die zoo lang moest blijven, tot dat de weggeloopen loteling wedergevonden zou zijn.

De onwelkome gast verteerde weldra den kleinen voorraad des armen landmans. Deze verkocht daarop het gouden kruis, de gouden oorringen van zijne vrouw, zijne zilveren gespen enz. enz. — voorts een klein ſtuk land, en eindelijk zoude ook het huis nog volgen.

Eer echter het huis, met den daarbij liggenden akker, werd verkocht, ontſtond er een vrij hevige twist tusſchen man en vrouw. Hij beweerde, dat zij wel wist, waar de zoon was. De Gendarme moest eindelijk tusſchenbeiden komen, daar de wanhopige boer zijne vrouw, welke hij echter in den grond hartelijk liefhad, de zware holblokken dreigde naar het hoofd te werpen. Van dit tijdſtip af aan gevoelde de Gendarme een innig medelijden met de arme lieden, en liet zijn paard aan den weg of op de gemeenteweide grazen. Eenige buren verſchaften ſtroo en haver, en de Gendarme

kocht zelf zijn vleesch. De ongelukkige vader had zich uit wanhoop reeds willen verhangen.

Eens was de arme man in een naburig bosch gegaan, om te ſprokkelen, ten einde het geringe maal gekookt kon worden. Tegen den avond terugkeerende, zag hij iets wits in het kreupelhout, trad nader, en herkende zijnen zoon. De ongelukkige was van honger geſtorven, en had nog iets van de in het wild groeijende planten, die hij tot voedſel ſcheen gebruikt te hebben, tuſſchen de tanden!

Toen nam de vader den dooden zoon op zijne ſchouders, en droeg hem drie uren ver, zonder iemand iets te zeggen. Hij kwam des avonds laat aan de Prefectuur. Toen hij hier hoorde, dat de Prefect op een Bal was, bleef hij hem wachten. Ten twee ure des morgens keerde deze eindelijk van luidruchtige vermaken huiswaarts, en vond den boer bij zijne deur. „ Heer Prefect!" ſprak de vader, op een' hartverſcheurenden toon, „ gij wildet mijnen zoon hebben — hier is hij!" Het lijk was tegen den muur leunende geplaatst. De arme man liep toen ſchielijk weg. — De beide oude lieden bedelen nu langs de huizen!

JOZEF II EN DE KARDINAAL GANGANELLI.

Weinig bekend is de volgende trek van den man, die, als Paus CLEMENS XIV, niet ligt zal worden vergeten. JOZEF en diens broeder LEOPOLD, Groothertog van *Toskanen*, ſpraken den *Kardinaal*, bij de intrede van zijne kamer, dus aan: „ Heilige Vader! de Roomſche Keizer en de Groot„ hertog van *Toskanen* komen u om uwen zegen vragen." GANGANELLI, offchoon geraakt, hernam echter met den lach der zachtmoedigheid: „ Twee ſtemmen zijn, om eenen „ Paus te kiezen, te weinig; om met een' ouden man te ſpot„ ten, te veel. Doch mijn ſtand en mijne jaren geven mij „ regt, twee jonge Vorſten van groote verwachting, op „ wier daden de oogen der wereld gevestigd zijn, te zege„ nen." Met nadruk en waardigheid verhief hij zijne ſtem: „ Zoo zegen ik u in naam van den Almagtigen, Drieëenigen „ God, Vader, Zoon en Heiligen Geest! Moge uw ganſche „ leven gewijd zijn aan het geluk der volken, die u de „ Voorzienigheid heeft toevertrouwd! Moogt gij uwe groote „ zending zoo waardig vervullen, dat gij in het ernſtigſte

„ uur lagchend van hier ſcheidt, terwijl millioenen, van „ ſmart doordrongen, uw verlies beweenen!" — Geroerd grepen beide de Vorſten de hand, die hen gezegend had, drukten die hartelijk, en verlieten zwijgend het vertrek.

ANEKDOTE VAN DEN VERMAARDEN HANDEL.

De beroemde HANDEL, zich in eene dorpkerk bevindende, vroeg aan den organist verlof, om de vergadering *uit* te ſpelen, 't welk deze hem gereedelijk vergunde. HANDEL nam zijne plaats op het orgel, en begon op zulk eene meesterlijke wijze, als onmiddellijk de opmerking der vergadering tot zich trok, die, in ſtede van, als gewoonlijk, de kerk te verlaten, een geruimen tijd in ſtille bewondering opgetogen bijeenbleef. De organist begon ongeduldig te worden, en vervoegde zich in 't einde bij den kunſtenaar, zeggende, dat hij overtuigd was, dat *hij* de vergadering niet uit *kon* ſpelen, en hem daarom raadde zulks op te geven; waarna eenige harde akkoorden van den organist, op diens gewone manier, de vergadering oogenblikkelijk deden uiteengaan.

MUSTAPHA-PACHA IN EEN PANORAMA.

De volgende Anecdote behelst de grootſte loffpraak op het thans te *Parijs* ten toon geſtelde *Panorama* van *Algiers*, door den Heer CHARLES LANGLOIS.

MUSTAPHA-*Pacha*, Prins uit het geſlacht van een' der laatſte *Deys* van *Algiers*, bevindt zich, ſinds eenigen tijd, te *Parijs*. Hij bezocht al de merkwaardigheden der Hoofdſtad. Men bragt hem ook in dit *Panorama*. Ten einde hem des te meer te verraſſen, had men hem niet gezegd, dat hij eene ſchilderij zou zien. Bovendien weet hij niets van ſchilderkunst, perſpectief en ſchoone kunſten. Eensklaps vond hij zich dus verplaatst op een terras van de *Caſſauba*; en toen hij *Algiers* rondom zich zag, *Algiers*, zijne geboorteſtad, de plaats, waar hij zoo lang gelukkig was geweest, ſtond hij als verſteend; zijne oogen vulden zich met tranen, en eindelijk riep hij uit: „ *Algiers* te *Parijs!* Dat moet mil„ lioenen gekost hebben!" Deze uitroeping herhaalde hij eenige malen. Toen men hem nu vervolgens poogde te beduiden, hoe het ganſche tafereel, dat hem zoo zeer

trof, in het beſtek van een ſtuk doek vervat was; hoe de hemel, de zee, de rook van dezelfde ſtoffe was, als de huizen, het geſchut en de ruinen van den *Dey*, ſcheen hij daarvan niets te begrijpen, maar hield ſtijf en ſterk ſtaande, dat men hem bedroog.

HET LEVENDE SKELET IS NIET MEER!

Het dusgenaamde levende Skelet, dat op de *Amſterdamſche* en andere Kermisſen zich heeft vertoond, is onlangs in *Noord-Amerika*, in den Staat *Vermont*, werkelijk geſtorven. De raadſelachtige oorzaak der ongehoorde magerheid diens mans is thans opgeklaard, als beſtaande in een' Lintworm van ongeveer 16 voet lengte. Waarſchijnlijk heeft hebzucht den armen man van tijdige en gepaste hulp verſtoken.

LIED VÓÓR DEN SLAG.

(Naar het *Engelsch* van THOMAS MOORE.)

Dat blijde hoop het hart verrukke,
Heraut van 't nadr'end, bloedig uur!
Dat ons geen laffe vrees verdrukke,
Bij 't koest'rend ſtralend zonnevuur!
Dat rijzend licht brengt dood of leven;
't Zal lauw'ren of 't zal ketens geven;
Maar, acht het dierbaar leven niet,
Als 't u ſlechts ſlavenketens biedt!

Gelijk de dagtoorts in de golven
Met pracht en luister wordt bedolven,
Zoo zinkt de held op 't ſlagveld neêr;
Maar, onder tranendauw der braven,
Als krijgsman, burger, vriend, begraven,
Herbloeit zijne onverwelk'lijke eer,
Door zulk een' dauwdrop, ſchooner weêr.

Gelukkig zij, wien bij het ſcheiden
Een treurend huisgezin omringt,
En plegtig grafwaarts zal geleiden,

Waar liefde 't laatst vaarwel hem zingt!
Maar heerlijk, heerlijk is 't, te ſneven,
Wanneer de roem van 't vaderland,
Gewaarborgd door een heldenleven,
Den wierook op ons graf ontbrandt.

Reeds verbleeken 's vijands wangen,
Waar hij om zijn wachtvuur ſtaat;
O! hij voelt een angſtig prangen,
't Hart door vrees en ſchrik bevangen,
Dat *ons* thans zoo moedig ſlaat;
Want *hij* ziet de breede velden,
Die zijn vroeg're neêrlaag melden.

Nimmer, nimmer ſmeed' hij weêr
IJz'ren boeijen, eens verbroken!
IJz'ren boeijen zijn niet meer,
En de vad'ren zijn gewroken.

Hoort, daar klinkt de horen, hoort!
't Uur is daar — op, makkers! voort!
En als de avond is gevallen,
Laat dan 't lied der zege ſchallen!

Menig hart, dat thans nog zwelt,
Is, als de avond zinkt op 't veld,
Koud als ijs, en klopt niet meer,
Keeren we als verwinnaars weêr....

Maar hoe heerlijk zal hij ſlapen,
Zacht beſchaduwd door zijn wapen,
Als de vaderlander weent
Bij zijn dierbaar grafgeſteent'!

LUBLINK WEDDIK.

DE NEDERLANDSCHE KRIJGSMAN.

Hoe! verwondert ge u, o vreemd'ling!
Over Neêrlands heldenmoed?
Vraagt gij, wat toch hier den krijgsman
Voor geen' vijand zwichten doet?
Waarom hij en grens en veste
Zoo volhardend, trouw bewaakt,
En, hoe lang het pleit ook dure,
Nimmer zucht of klagte ſlaakt?

Hoe hij, ſchoon gering in aantal,
't Belgisch volk bedwingen kon,
En in vijfpaar gloriedagen
Heel zijn ſnoevend heer verwon?
Kunt gij 't minder nog bevatten,
Wat die kleene heldenſtoet,
Op kasteel en vloot gelegerd,
Bleef bezielen met dien moed?
Wat Chasſé, die roem der helden,
't Moedig hart zoo fier deed ſlaan,
Dat hij Frankrijks duizendtallen
Onverſchrokken dorst weêrſtaan?
Wat die onverſaagde dapp'ren
Staande hield in zoo veel leed,
En, door overmagt verwonnen,
Nog ons volkslied zingen deed?
Vraagt ge 't, vreemd'ling!....'k Zal 't u melden,
Wat ons allen ſtaande hield:
Liefde voor het erf der vad'ren
Heeft ons met dien moed bezield;
Liefde voor dat heilig plekje,
Waar ons ſchom'lend wiegje ſtond,
En onze onvergeetb're kindschheid
Immer zoo veel vreugde vond;
Waar een dierbare onze beeldt'nis
In haar minnend harte draagt,
En, door vrouwelijke fierheid,
Ons in 't pligtbetrachten ſchraagt;
Waar der vad'ren grafgeſteente
Ons herinnert aan den tijd,
Toen een Wiilem van Oranje
Moedig bleef in banger ſtrijd;
Toen ons Neêrland tachtig jaren
't Magtig Spanje weêrſtand bood,
En, ten ſpijt van zijn belagers,
Roemrijk werd en vrij en groot;
Toen vereende koningsvloten
Deinsden voor De Ruiter's vlag,
En Europa 't pleit der vorſten
Fier door ons beſliſſen zag;
Toen men, als de noodſtorm loeide,

't Biddend oog naar boven ſloeg,
En, bij ieder bloedig treffen,
God alleen om bijſtand vroeg;
Toen er immer redding daagde
In het allerdrukkendst leed,
En de Heer van Aarde en Hemel
Menigmaal voor Neêrland ſtreed.
Deze liefde, dit herdenken
Aan der vad'ren grootſche daân
Doet ons, vreemd'ling! dus volharden,
En geweld en list weêrſtaan.
Of ons Brit en Gal bedreigen,
En den Belgen bijſtand biên;
Of wij geen der aardſche magten
Ons ter hulpe nad'ren zien, —
Op het voetſpoor van die vad'ren
Rigten we ook den blik omhoog;
Dáár, dáár zetelt onze Helper,
Boven maan en ſtarreboog.
Hij, Hij luistert naar ons ſmeeken,
Nu nog als in vroeger tijd,
En verleent ons moed en krachten,
En beſchermt ons in den ſtrijd.
Hij, Hij ſchraagt den dierb'ren Koning,
En verſterkt den eendragtsband.
Hij zal vrede en welvaart geven
Aan het dierbaar vaderland.

Almelo, G. TEN BRUGGENCATE, HZ.
4 Febr. 1833.

DE TIJDGEEST.

Van tijdgeest wordt zoo veel gepraat;
De een wil aan korten band hem ſnoeren,
Een ander ſtelt hem perk noch maat;
Ik wil geen twist daarover voeren;
Men toon' mij eerst met zwart op wit,
Dat onze tijd een' geest bezit;
Of wordt, wijl 't zonder geest kan leven,
Die naam aan 't nieuwe alleen gegeven?

Reeds de enk'le woorden, *tijd* en *geest*,
Doen 't onvereenb're ras ontwaren;
Wat vóór de ſchepping is geweest,
Laat aan geen jarental zich paren;
En ſtellen we eens, de tijd gewon
Een' zoon, die tijdgeest heeten kon,
Wien is Saturnus' lust vergeten;
Zou vader 't lieve kind niet eten?

Dan, 't zij hoe 't wil, voor de aardigheid
Moge eens de naam van tijdgeest gelden,
En zien wij, door 't verſtand geleid,
Wat men van dat gedrogt kan melden:
Wat is zijn wil, zijn doel toch wel?
Wat wint de wereld door zijn ſpel?
Van welke deugd kan men gewagen,
Dat hij den naam van geest mag dragen?

Hij zweeft altijd naar 't wolkportaal,
Wil aan de dunne lucht zich houden;
Hij kent noch wet, noch toom of paal,
Veracht, wat ſchijn heeft van verouden;
Het nieuwe alleen wekt zijn gevoel;
Den baas te ſpelen, is zijn doel,
En alles 't onderſt boven keeren,
Dat leert hij; zou een geest dat leeren?

De tijdgeest, praatziek als een wijf,
Bezit een neusje om van te ſpreken,
Want dat gedeelte van het lijf
Durft hij, ſtout weg, in alles ſteken;
Hij is een held in 't mondgevecht;
Wie daarin ſlaagt, heeft bij hem regt;
Aan 't ligchaam wijdt hij al zijn pogen:
Die geest kan op niets geestigs bogen.

Hij breekt met dolle razernij,
Wat banden men hem aan moog leggen;
Zijn eenigst liev'lingswoord is: *vrij*
('t Wil eigenlijk *losbandig* zeggen);
Hij leert aan wie als hij durft doen:
Het ei is wijzer dan het hoen.
Zoo waant hij kracht en moed te kweeken
Door knapentrots en jongensſtreken.

Hij draagt meesttijds een' korten rok,
Gekroesde haren, rond geſneden;
Hij zwaait een' dikken eikenſtok,
Mint ongekuischte, losſe zeden;
Een baardje ſiert zijn ſpitſe kin,
Daar zit al dat vermetele in;
Hij kaauwt verſleten woorden weder,
En rukt, wat hem niet aanſtaat, neder.

In verre ſtreken ſluipt hij om,
Spookt daar, en brouwt er ongelukken,
Doorkruist de landen van rondom,
En laat zijn reisbeſchrijving drukken,
Waarin hij ſteeds van dát gewaagt,
Wat groote heeren 't meest mishaagt,
En zij, die hem niet gunſtig waren,
Die noemt hij ſtumpers of barbaren.

Hij is poëet, en muzikant,
En ſchilder, ja wat ge ook moogt willen;
Verſmaadt natuur, (almede een band!)
En volgt alleen zijne eigen grillen.
Als dichter acht hij rijm noch maat,
Maar zorgt, dat niemand hem verſtaat;
Hij ſchept als ſchilder vreemde tranten,
Als muzikant ſlechts disſonanten.

Het veld der ſtaatkunde is zijn lust;
Dáár kan hij al zijn wijsheid toonen;
Nooit wordt zijn ijver dáár gebluscht;
Dáár kan hij ſchelden, tergen, honen;
Dáár ſlaat hij heim'lijk wond bij wond,
En ſtrooit er 't zaad der tweedragt rond;
Tracht vorſten — ja God zelf, vermetel,
(Mogt hij 't) te werpen van den zetel.

Daar is onlangs een man geweest,
Die zeide, hoe men 't moest verklaren:
De tijd (zoo ſprak hij) heeft geen geest,
Maar geesten kunnen tijden baren.
Bedrogen wereld, zorg daarom,
Dat dra uw jeugd een' geest bekom'!
Dan zal de tijdgeest ras verdwijnen,
En weêr een tijd vol geest verſchijnen.

Naar het *Hoogduitsch* J. J. ABBINK.
van J. F. CASTELLI.

MENGELWERK.

TER HERINNERING VAN DEN ENGELSCHEN GODGELEERDE WILLIAM CHILLINGWORTH.

(*Vervolg en ſlot van bl.* 343.)

CHILLINGWORTH had tot het gezag eener uitwendige kerk de toevlugt genomen, om in den ſtrijd van verſchillende meeningen eene zekere beſliſſing te vinden. Hij heeft bij eigene ondervinding het nietige van deze toevlugt leeren kennen, en het in de H. Schrift vervatte woord van God alleen heeft hem dien onbewegelijk vasten, van alle menſchelijk gezag onafhankelijken, grond gegeven voor zijne overtuiging. De tegenovergeſtelde menſchelijke meeningen konden hem niet meer op het dwaalſpoor brengen; want deels vond hij, met een verſtand, dat zich aan de verlichting van Gods geest hield, de beſliſſing van allen wezenlijken ſtrijd in de H. Schrift, deels leerde hij uit de Schrift en uit eigene innerlijke overtuiging inzien, dat de mensch, in deze wereld van geloof, niet dezelfde zekerheid in alles hebben moet; dat er tot menigen twijfel ruimte moet gelaten worden, om geloof te oefenen, en dat de eenheid van godsdienſtige overtuiging niet moet afgedwongen worden door onveranderd blijvende letters, maar zich geheel en al door middel van vrije ontwikkeling, van den grondſlag des geloofs af, vormen moet. Deze grondſtellingen zette hij uiteen met eene vrijheid van geest, welke zich boven de beperkingen van zijnen tijd verhief, in het boek, dat ten titel heeft: *De Godsdienst der Protestanten een veilige weg ter zaligheid.* Van de H. Schrift zegt hij hier: „ De Bijbel, de „ Bijbel alleen is de Godsdienst der Protestanten. Wat „ zij buitendien ook gelooven, en behalve de duidelijke „ en ontwijfelbare gevolgen, die daaruit voortvloeijen,

„ dat mogen zij wel als onderwerp van beſpiegeling
„ vasthouden, maar als voorwerp van godsdienſtig ge-
„ loof kunnen zij, volgens eigene grondbeginſelen, dat
„ noch zelve erkennen, noch mogen daaraan te gelo-
„ ven van anderen vorderen, zonder trotſche en ſcheur-
„ zieke aanmatiging. Wat mij betreft, ik erken rond-
„ uit, dat ik, na lang en, zoo als ik waarlijk geloof
„ en hoop, onpartijdig zoeken naar den weg ter za-
„ ligheid, voor mijnen voet geene andere rust kan vin-
„ den, dan op deze rots alleen. Ik zie duidelijk en
„ met eigene oogen, dat Pausſen met Pausſen, Con-
„ ciliën met Conciliën, Kerkvaders met Kerkvaders en
„ met zichzelven in ſtrijd zijn, de Kerk op den eenen
„ met de Kerk op een' anderen tijd. Men beroept zich
„ wel op overgeleverde Schriftverklaringen; maar er
„ zijn weinige of geene te vinden. Geene overlevering,
„ behalve de H. Schrift alleen, kan men tot de bron
„ zelve terugleiden. Men kan van elke andere overle-
„ vering duidelijk bewijzen, óf dat zij in dezen of ge-
„ nen bepaalden tijd na CHRISTUS is ingevoerd, óf
„ dat zij in dezen of genen tijd nog niet in wezen was.
„ Deze bron van zekerheid wil ik erkennen, overeen-
„ komſtig dezelve wil ik leven, en voor dezelve wil
„ ik, als de gelegenheid zich daartoe aanbiedt, niet
„ alleen gewillig, maar zelfs met vreugde, mijn leven
„ opofferen. Leg mij iets voor uit dit Boek, en vraag
„ mij, of ik daaraan geloof of niet. Met hand en hart
„ wil ik onderſchrijven, daar ik weet, dat er geen
„ krachtiger bewijs kan zijn dan dit: *God heeft alzoo*
„ *geſproken, derhalve is het waar.* In andere dingen
„ wil ik niemand de vrijheid van oordeel ontnemen, en
„ geen mensch mag ook mij hiervan berooven. Ik wil
„ niemand voor ſlechter mensch of Christen houden,
„ ik wil niemand minder liefhebben, omdat hij met mij
„ in gevoelen verſchilt, en ik verwacht, dat mij door
„ anderen met dezelfde maat zal worden toegemeten,
„ met welke ik hun meet, MATTH. VII: 2. Ik ben
„ vast overtuigd, dat God niet meer van den mensch

„ verlangt en dat alzoo de eene mensch niet meer
„ van den anderen verlangen mag, dan te gelooven,
„ dat de Schrift Gods woord is, daarnaar te ſtreven,
„ dat men den waren zin vat, en overeenkomſtig de-
„ zelve te leven."

Doch, hoezeer hij de hooge beteekenis eener reine kenbron van Gods woord in de Heilige Schrift ter ontwikkeling van Christelijke overtuiging erkende; offchoon hij beleed, hetgeen niet te ontkennen is, dat, daar er nergens of nooit eene zuivere menfchelijke overlevering geweest is en kon zijn, wij daarom, zonder de onveranderd vastſtaande letter van Gods woord, geene onvervalschte kenbron der Goddelijke waarheid hebben zouden; zoo wist hij toch met vrijen en welberaden geest het voorwerp en den inhoud des geloofs, hetwelk tot zaligheid leidt, en het werktuig ter verkrijging van hetzelve, zeer goed van elkander te onderfcheiden; en hij ſtelde daarom het geval als mogelijk, dat iemand, zonder de H. Schrift, datgene, wat den mensch door dezelve moet worden medegedeeld, het heilaanbrengend geloof, hebben kan, en daardoor de zaligheid erlangen. Hij zegt hieromtrent: „ Indien iemand in de Chris-
„ telijke Godsdienst ſtandvastig gelooft en volgens de-
„ zelve leeft, en fchoon zoo iemand niet wist of ge-
„ loofde, dat de H. Schrift regel van geloof of Gods
„ woord is, zoo zou ik meenen, dat zoo iemand toch
„ zal zalig worden; daarom, omdat hij de voorwaarde
„ des N. Verbonds ſtandvastig volbrengt, welke is,
„ dat wij den inhoud des Evangelies gelooven, niet,
„ dat wij gelooven, dat dezelve in het eene of andere
„ boek te vinden is. Zoodat de Boeken der H. Schrift
„ geene voorwerpen voor ons geloof zijn, maar mid-
„ delen en werktuigen, om den inhoud des geloofs aan
„ ons verſtand mede te deelen, en alzoo bevorderlijk
„ zijn, niet zoo zeer om die Christelijke leer in ſtand
„ te brengen, als wel veel meer in ſtand te houden
„ bij hare zuiverheid. IRENAEUS zegt ons van eeni-
„ ge vreemde volken, dat zij de Christelijke leer ge-

„ loofden en toch de H. Schrift niet als Gods woord „ kenden. Want zij hadden niets daarvan gehoord, en „ gelooven komt van hooren. Maar deze uitheemſche „ volken konden toch zalig worden." In hetgeen CHILLINGWORTH hier zegt, heeft hij volkomen gelijk: „ Waar het geloof in den Verloſſer was en is, om het „ even hoe de menſchen daartoe gekomen zijn, betoont „ het zich als Gods kracht tot zaligheid, en kon zich „ zoo betoonen, in de eerſte tijden zoo wel, als la„ ter, waar de letter der H. Schrift óf in het geheel „ niet óf ſlechts ten deele bekend was, waar men eeni„ ge deelen der H. Schrift niet kende of niet als echt „ erkende." Evenwel is het zeker, dat wij de leiding der Goddelijke wijsheid in de menigvuldigheid en volkomenheid, met welke Gods woord in gezamenlijke heilige Schriften is medegedeeld, vooral moeten eeren en prijzen. Zeker is het, dat, zonder eene kenbron van Goddelijke waarheid, welke van menſchelijke willekeur onafhankelijk is, die waarheid zich niet lang zuiver kan houden, noch haren ganſchen gezegenden invloed ontwikkelen op het hart en gedrag der menſchen. De Geſchiedenis geeft zeer vele bewijzen aan de hand, hoe ſpoedig en hoezeer het zuivere Evangelie zonder die bron vervalscht en onderdrukt is geworden. Daarom is het ook een onſchatbaar goed voor de volken, die thans door Evangeliſche zendelingen tot het geloof worden gebragt, een onwaardeerbare zegen voor derzelver volgende geſlachten, dat zij niet alleen naar menſchelijk onderrigt over het Goddelijke woord verwezen worden, maar dat Gods woord hun onmiddellijk, door vertaling in hunne moederſpraak, dadelijk ten eigendom wordt gegeven. Zij hebben daardoor veel vooruit bo ven die volken, wien eerst door middel van zigtbaar kerkelijk gezag het Evangelie gewordt, en die eerst menigerlei menſchelijke inſtellingen moeten doorworſtelen, om tot het zuivere woord van God te geraken, zoodat daarom eeuwen van altijd voortgaande ontwikkeling vereischt worden, om, van het met inſtellingen vermengde

Evangelie, tot het zuivere te komen. Aan volken, wien thans de H. Schrift dadelijk in hunne moederſpraak gegeven wordt, wordt daardoor vergund, dat zij Gods woord dadelijk als in hun eigen vleesch en bloed doen overgaan; dat het volks- en familieleven daarmede doordrongen wordt, daar de Bijbel van het begin af het boek voor levensgedrag, het boek voor het volk en de huisgezinnen wordt, zoodat ieder, onafhankelijk van de eigenheden eenes menſchelijken leeraars, het Goddelijke woord in zichzelven, en zichzelven in het Goddelijke woord opbouwt, zoo als juist met zijnen bijzonderen aard overeenkomt. De groote uitwerkſelen, welke zich in het openlijk en huiſelijk leven daarvan vertoond hebben, hebben zich reeds onder de nieuw bekeerde volken der *Societeits-eilanden* in de *Zuidzee* heerlijk geopenbaard (*). Offchoon het wel niet anders zijn kan, of de overzettingen des Bijbels zijn in het eerst gebrekkig, zoo maakt dit toch voor het wezenlijke niets uit. Daardoor is toch de grond gelegd tot eene altijd verder voortgaande Christelijke ontwikkeling, die ook van zelve eene verbetering dier overzetting eenmaal leveren zal. Mogten wij dan op dit Feest van de ſtichting onzes Bijbelgenootſchaps vooral gedenken aan het groote teeken des tijds, dat algemeen door de ſtichting der Bijbelgenootſchappen is gegeven geworden, en wij met vrolijken dank en vertrouwen onze harten verheffen tot den God en Vader van onzen Heer JEZUS CHRISTUS, die eene nieuwe verheerlijking van zijn rijk onder de menſchen wil invoeren!

CHILLINGWORTH zegt verder: „Om de Chris-
„tenen tot eenheid van gemeenſchap te brengen, kun-
„nen ſlechts twee wegen plaats vinden; óf het weg-
„nemen van alle verſchil van meeningen over gods-

(*) De duidelijkſte bewijzen, hoe in het bijzonder Gods woord bij de geheel nieuwe levensinrigting in alle betrekkingen tot rigtſnoer genomen wordt, vindt men in de leerrijke *Polyneſiſche Onderzoekingen* van den Zendeling ELLIES.

„ dienſtige onderwerpen, óf aanwijzing, dat het verſchil
„ van meeningen, hetwelk onder de menigvuldige Chris-
„ telijke partijen beſtaat, de eenheid van gemeenſchap
„ niet mag verſtoren. Het eerſte dezer ſtukken laat
„ zich niet verwachten zonder wonder, indien niet
„ dát geſchiedt, wat onmogelijk zijn kan, offchoon
„ men dikwerf het voorwendde, dat is: indien niet
„ aan alle menſchen duidelijk is aangetoond, dat God
„ hier of daar een' bepaalden regter over geloofsſtrij-
„ digheden heeft aangeſteld, aan wiens oordeel zich al-
„ len moeten onderwerpen (*). Wat blijft ons dan
„ over, dan den anderen weg in te ſlaan, en de Chris-
„ tenen te leeren, aan het gewigtiger punt van geloof
„ en gehoorzaamheid, waarin zij overeenkomen, meer-
„ dere waarde te hechten, dan aan dingen van minder
„ aanbelang, waarin zij verſchillen, en hen te over-
„ tuigen, dat de overeenſtemming hierin krachtiger
„ werken moet, om hen tot eene gemeenſchap te ver-
„ binden, dan hun verſchil in andere minder gewigtige
„ dingen, om hen van elkander te ſcheiden? Wanneer
„ ik zeg, *in eene gemeenſchap*, dan meen ik eene ge-
„ meenſchappelijke belijdenis van de geloofsartikelen,
„ waarin allen overeenſtemmen, eene gemeenſchappe-
„ lijke Godsvereering op die wijze, die allen erkennen
„ als overeenkomſtig met de wet, en wederkeerige vol-

(*) Zelfs wanneer dit middel kon worden daargeſteld, zou toch het voorgeſtelde oogmerk niet bereikt worden, om alle menſchelijke geesten aan éénen regel buiten hen te onderwerpen. Er zou toch altijd ſtrijd overig blijven over onderſcheidene uitſpraken van dien éénen regter, daar geen menſchelijk woord tegen de mogelijkheid van verſchillende opvatting genoegzaam is gewaarborgd. Daarenboven zou onder de uiterlijke overeenſtemming in woorden zich ſchuil houden en ſchuil blijven de inwendige verſcheidenheid in denkbeelden, welke zich door niets van buiten laat overweldigen. Dit wordt ons duidelijk, wanneer men ſlechts het oog ſlaat op den ſtrijd der meeningen, welke ook in de Roomſche kerk is te vinden.

„ brenging van al die werken der liefde, welke Chris-
„ tenen aan elkander ſchuldig zijn. En wat kan ter
„ vestiging van zulk eene gemeenſchap beter dienen,
„ dan aan te wijzen, dat hetgeen door alle Christenen
„ algemeen wordt geloofd voldoende is, om de men-
„ ſchen ten hemel te leiden, indien het met liefde voor
„ waarheid en heilige gehoorzaamheid is verbonden?
„ Want waarom zouden de menſchen ſtrenger zijn dan
„ God? Waarom zou eenig mensch uit de kerkelijke
„ gemeenſchap uitgeſloten worden om eene dwaling,
„ welke niet in ſtaat is, hem van de eeuwige zaligheid
„ te ontzetten?"

Zijne Christelijke liefde en gematigdheid vertoont zich ook daarin, dat, zoo vast als hij was in zijne eigene overtuiging omtrent alles, wat voor hem en allen, wien dezelfde openbaring der waarheid gegeven is, den grond van zaligheid uitmaakt, hij zich evenzeer onthield van elk oordeel over de mate van anderer bijzondere overtuiging aangaande het verkrijgen hunner zaligheid. „ Er kan," zegt hij, „ iets den eenen genoegzaam
„ duidelijk geworden zijn, wat, alles bij elkander ge-
„ nomen, den anderen dit nog niet is, en daarom kan
„ voor den eenen iets tot grond van zijn geloof be-
„ hooren en noodzakelijk zijn, wat bij den anderen het
„ geval niet is. Dit menigvuldig verſchil van omſtan-
„ digheden maakt het onmogelijk, eene naauwkeurige
„ lijst te ontwerpen van artikelen, die tot den grond
„ des geloofs behooren, daar God meer van den eenen
„ verlangt, dien Hij meer geeft, en minder van den
„ anderen, die minder ontvangt." — „ Het is moge-
„ lijk," zegt hij, „ dat zij, die van CHRISTUS
„ nooit iets hoorden, God zoeken; en het is derhalve
„ waar, dat zij ook dán God welgevallig zijn en van
„ Hem beloond worden. Ik meen niet, dat Hij hen
„ onmiddellijk zonder CHRISTUS ter zaligheid leidt,
„ maar dat Hij hen naar zijn welbehagen eerst brengt
„ tot geloof in CHRISTUS en zoo tot zaligheid."
Hij beroept zich op het voorbeeld van den Hei-

den CORNELIUS, en laat hierop volgen: „ Offchoon „ deze man, zelfs bij zijn Heidendom, Gode welbe„ hagelijk was, zoo zou hij toch, indien hij daarin „ volhard en geweigerd had in CHRISTUS te gelooven, na het ontvangen van de alles bevredigende open„ baring des Evangelies, in dit welgevallen van God „ niet meer hebben gedeeld. Dan toch zou hem het „ oordeel getroffen hebben, dat het licht tot hem is „ gekomen, en hij de duisternis liever had, dan het „ licht, JOANN. III: 19. Alles komt dus daarop „ aan, welke maat des geloofs aan ieder van God is „ gegeven, en of men trouw of ontrouw deze maat „ aanwendt; zoo als ook PAULUS zegt, *Phil.* III: „ 15, 16. Indien ieder zich daarop flechts toelegt, dat „ hij wandelt volgens datgene, waartoe hij gekomen is, „ dat hij de maat van kennis, welke hem ten deel is „ gevallen, getrouw in zijnen levenswandel gebruikt, „ zoo zal Gods genade hem van dit punt uit verder „ leiden, de nog aanwezige gebreken des geloofs aan„ vullen door zijne verder leidende openbaring; zoo „ als ook de Heer zegt: Wie heeft, wie de behoefte „ aan waarheid levendig gevoelt, en alzoo reeds door „ zijne gezindheid in gemeenfchap met de waarheid ftaat, „ dien zal gegeven worden. Wie echter niet heeft, „ wie bij allen fchijn, waarmede zijne ziel bevangen „ is, niets van de waarheid en geen levendig gevoel „ van behoefte aan haar heeft, van dien zal ook geno„ men worden, wat hij heeft. De fchijn, in welken „ hij meende iets te bezitten, en op welken hij eenigermate trotsch was, zal zich als fchijn openbaren." Hij beroept zich verder op het voorbeeld der eerfte Apostolifche kerk: „ De waarheid, dat het Evangelie onder „ alle volken moest verkondigd worden, was eene ook „ vóór de hemelvaart van onzen Heiland geopenbaarde „ waarheid, MATTH. XXVIII: 19. En toch geloofde „ de kerk, uit vooroordeel of onopmerkzaamheid, of „ om eenige andere reden, die waarheid niet, tot „ op de bekeering van CORNELIUS, zoo als uit

„ het X^de^ en XI^de^ Hoofdſtuk van de *Handelingen der*
„ *Apostelen* blijkt, en was toch desniettegenſtaande eene
„ kerk. Zoo is het niet gelooven van eene Goddelijke
„ openbaring, in zooverre men niet weet, dat er eene
„ zoodanige is, geene zaak, door welke het heil of
„ beſtaan der kerk als kerk verſtoord wordt." — „ Zoo,"
zegt hij, „ is het eene duidelijke openbaring van God,
„ dat het H. Avondmaal onder beide teekenen moet
„ uitgedeeld worden, 1 *Cor.* XI: 28, en dat het open-
„ baar gezang en gebed der kerk geſchieden moet in
„ eene taal, welke de ſtichting het meeste bevordert,
„ 1 *Cor.* XIV: 15, 16, 26. Daar echter de Room-
„ ſche kerk, wegens het dekſel op hare oogen, in de
„ onderſtelling van eene kerkelijke onfeilbaarheid, deze
„ openbaringen niet in acht neemt, zoo hoop ik, dat
„ derzelver verloochening haar op geene andere wijze
„ te laste zal komen, dan als wanneer men hooi en
„ ſtoppelen op den grondſlag bouwt, zonder den grond-
„ ſlag zelven omyer te ſtooten."

Toen men ten tijde van CHILLINGWORTH in zijn vaderland aan den eenen kant het vasthouden aan de vormen der Bisſchoppelijke kerkinrigting en de prachtvolle opſiering der kerken, de praal van zinnelijke Godsvereering, van de andere zijde het ijveren tegen Bisſchoppelijk kerkbeſtuur, het opſchikken der kerken, en de bij overlevering ingeſtelde feestdagen, het ijveren voor eene meer Joodſche dan Christelijke viering van den zondag, tot het wezen der godsvrucht rekende te behooren, en liet verkoelen de liefde, welke de vervulling der wet en de band der volmaaktheid is, en zonder welke niets nut aanbrengt, zeide hij daartegen in zijne *Leerredenen:* „ Gelijk de ſchaduw het langst is,
„ wanneer de zon het laagst ſtaat, en gelijk wijnſtok-
„ ken en vruchtboomen het minst vrucht dragen, wan-
„ neer men ze toelaat weelderig te worden, en hun
„ ſap in eene menigte van nuttelooze uitbotſels en bla-
„ deren laat verſlinden, zoo kunnen wij dit ook in de
„ Godsdienst opmerken. Waar verval van echte en

„ hartelijke godsvrucht is, daar onderhouden de men-
„ ſchen vele uiterlijke vormen en handelingen, ſcheppen
„ daarin behagen, en hopen in hunne ijdelheid aange-
„ naam te zullen zijn bij God door een' overvloed van
„ ſchijngeregtigheid, om welke God de wereld zal oor-
„ deelen." En op eene andere plaats, nadat hij de woorden van den Profeet AMOS, H. V: 21, 22, had aangehaald: „ Daar nu deze huichelarij, dit vertrou-
„ wen op uiterlijke gebaren zoo zeer bij God gehaat
„ waren onder de wet en in eene Godsdienst vol ſcha-
„ duwen en plegtigheden, zoo zal God zekerlijk der-
„ gelijk doen nog veel meer afkeuren onder het Evan-
„ gelie, eene Godsdienst van veel grootere eenvou-
„ digheid, die dan ook juist daarom meerdere opregt-
„ heid des harten vordert, omdat zij den uitwendigen
„ mensch verlost van de waarneming van wettelijke
„ gebruiken en plegtigheden. Indien wij derhalve thans
„ onder het Evangelie God meenen te misleiden, zoo
„ als MICHAL, door eene fraai aangekleede pop in
„ plaats van den waren DAVID, haren vader SAUL
„ bedroog (I SAM. XIX); indien wij meenen, dat wij
„ hiermede kunnen volſtaan, en over onszelven tevre-
„ den zijn, dat wij tot dit of dat kerkgenootſchap be-
„ hooren, dat wij ter kerke gaan, gebeden opzeggen
„ en aanhooren, het ſakrament ontvangen, leerredenen
„ hooren, herhalen en zelfs houden, door ijver voor
„ of tegen zekere plegtigheden, of in het algemeen door
„ iets anders dan beſtendige vroomheid voor God,
„ trouw en gehoorzaamheid jegens onze overheden,
„ geregtigheid en liefde jegens alle onze naasten, ma-
„ tigheid, kuischheid, ingetogenheid met betrekking tot
„ onszelven, zoo zullen wij gewis eenmaal erkennen,
„ niet God, maar onszelven misleid te hebben." Van de liefde, als de ziel der Christelijke deugd, zegt hij:
„ Wat is de liefde anders dan een zacht waaijen des
„ H. Geestes over onze hartstogten, waardoor de H.
„ Geest, zoo als, volgens *Gen.* I: 2, Gods geest
„ zweefde op de wateren, met ſtillende en tot rust

„ brengende kracht zweeft over de bron onzer harts-
„ togten? Kwam niet dezelfde Geest tot ELIAS in
„ een ſtil en zacht ſuizen, 1 *Kon.* XIX: 12? Hij
„ wandelt niet in den ſtorm, niet in den hevigen wind,
„ om een' ſtorm in de aandoeningen onzer ziel te ver-
„ wekken. Indien wij nu dit deel van het Goddelijk
„ wezen zelve, deze uitſtorting des H. Geestes, welke
„ de liefde is, hebben ontvangen, hoe gelijkmatig en
„ rustig gedragen wij ons dan jegens God en de ge-
„ heele wereld, hoe gewillig en gehoorzaam nemen wij
„ de volbrenging op ons van alwat het geloof uit
„ Gods woord voorſchrijft! De liefde is die deugd,
„ welke nooit alleen gaat, nooit in de eenzaamheid haar
„ werk verrigt, nooit uitgeſloten is van het gezelſchap
„ en de gemeenſchap van andere deugden. Zij is in-
„ tegendeel datgeen, waardoor alles wordt gekruid en
„ leven en werking ontvangt, zonder hetwelk ik, of-
„ ſchoon ik alle mogelijke genadegaven genoot, wel-
„ ke de goede hand des Almagtigen over het rede-
„ lijke ſchepſel alom uitſtort, indien PAULUS 1 *Cor.*
„ XIII de waarheid ſpreekt, toch niets zou waard we-
„ zen. Zij is dat, wat alle geboden vervult, zoo als
„ dit aan ieder duidelijk moet voorkomen, die 1 *Cor.*
„ XIII, van het 4de vers af, ſlechts vlugtig doorleest,
„ waar wij alle deugden, die maar kunnen opgenoemd
„ worden, in de deugd van *liefde* zien opgeſloten, en
„ die liefde, naar hare verſchillende wijze van hande-
„ len, in zoo vele deugden veranderd en verheerlijkt
„ aanſchouwen. Zij is *langmoedig;* dus is zij de lang-
„ moedigheid. Zij is *vriendelijk*, dus de heusch-
„ heid. Zij *praalt niet*, dus de beſcheidenheid. Zij
„ is *niet opgeblazen*, dus de nederigheid. Zij wordt *niet*
„ *verbitterd*, dus de zachtmoedigheid. Zij *verheugt*
„ *zich in de waarheid*, dus de waarachtigheid. Zij
„ *verdraagt alles*, dus de dapperheid. Zij *gelooft* al-
„ les, dus het geloof. Zij *hoopt* alles, dus de hoop.
„ Zij *duldt* alles, dus het geduld. Zij *houdt nimmer*
„ *op;* dus is zij de beſtendigheid."

Onze tijd wordt door dergelijke, elkander hardnekkig beſtrijdende gevoelens verdeeld, als die waren, door welke de Weſterſche Christenheid, in het bijzonder het volk, tot hetwelk CHILLINGWORTH behoorde, toen verdeeld werd. Ook nu, zoo als toen, en onder alle ſtormen, die ooit de menschheid beroerd hebben en nog beroeren zullen, is er ſlechts ééne bron van zekere, onveranderlijke rust, van eenen eeuwigen vrede, die boven alle menſchelijke tegenbedenkingen verheven is, die hooger is dan alle verſtand; ſlechts ééne werelddwingende magt, die in het zacht en ſtil waaijen der liefde zich openbaart, en voor welke toch de magten der hel moeten zwijgen, die alleen in ſtaat is elken ſtrijd te eindigen, zoo als integendeel eigenzin, eigenzin aanvallende, door eenzijdige overdrijving het regt in onregt verkeert. Deze hemelſche bron is en blijft het Goddelijke woord. Mogten wij God bidden, dat Hij ons verlichte, opdat wij erkennen, welken ſchat wij daarin bezitten, en dat Hij ons door zijne genade wille gebruiken, om niet alleen dezen ſchat uitwendig in de handen te brengen van velen, die hem niet hebben, maar ook dat wij, terwijl wij zelve onder alle ſtormen van den tijd hier den vrede vinden en in onzen wandel dien vrede openbaren, die verheven is boven allen ſtrijd, en dien de wereld niet geven kan, zoo als zij ook hem niet kent, bij zeer velen het verlangen naar dien ſchat opwekken, en hen zelfs daartoe brengen, dat zij door de verlichting des H. Geestes dien ſchat zich toeëigenen! De menſchen zoeken, door onzeker en wisſelend verlangen gedreven, het levende bij de dooden, het volkomene bij hetgeen onvolkomen moet zijn, den hemel op aarde en in aardſche vormen, daar toch de aarde den hemel niet verſchaffen kan, en hier ſlechts zonde, gebrek en ellende heerscht, indien niet het hart in het geloof den hemel bezit en door hemelsch leven de aarde ten hemel maakt. Zij jagen, zonder zelve te weten, wat zij verlangen, *vele* dingen na, en zij kennen dat *ééne* niet, wat alleen in ſtaat is,

alle behoeften te bevredigen van den geest, die in het aardſche nimmer ruste vindt.

O Heer der genade en barmhartigheid, ontferm U over de verdwaalden, die toch van uw geſlacht zijn en voor wie de Zoon uwer eeuwige liefde zijn leven heeft willen prijs geven; over hen, die, zonder het zelve te weten, naar uw heil dorſten! Verlicht hen zóó door uw woord en geest, dat zij voor zichzelven zeker worden van dat ééne, dat alle hunne behoeften vervullen, hun rusteloos verlangen ſtillen, en aan allen ſtrijd een einde maken kan!

NOORD-AMERIKAANSCHE VOGELS.

De volgende bijzonderheden zijn getrokken uit de berigten van den *Amerikaanſchen* vogelkenner AUDUBON, *Franschman* van geboorte, die, enkel uit belangſtelling in de Natuurlijke Historie, eene lange reeks van jaren in *Louiſiana*, *Kentucky*, *Karolina*, *Pennſylvanië* en andere gewesten van *Noord-Amerika*, ook aan de oevers van de *Miſſiſippi*, *Ohio*, *Hudſon* enz. doorbragt, de eenzame bosſchen aldaar tot zijne ſtudeerkamer maakte, die groote, met wilde dieren bevolkte woestijnen nu eens alleen, dan weder in gezelſchap van vrouw en kinderen, in alle rigtingen doorkruiste, en daarom ook eindelijk zijnen oorſpronkelijken naam tegen dien van *American Woodsman* (*Amerikaanſchen Woudman*) verwisſelde. Thans houdt hij zich te *Edinburg* op, reeds geruimen tijd bezig zijnde met de uitgave van een werk over de *Ornithologie* van *Amerika*. Dit werk, dat onder begunſtiging van vermogende en edelmoedige bevorderaars van nuttige ondernemingen werd aangevangen en nog voortgezet wordt, is zekerlijk het meest verwonderlijke, dat drukpers en graveerſtift ooit voortgebragt hebben. Het geheel zal uit 400 koperen platen op dubbel royaal-folio formaat beſtaan en 2000 gekleurde afbeeldingen bevatten.

Elke vogelſoort, zelfs de *Amerikaanſche* kalkoen en de grootſte adelaar niet uitgezonderd, wordt naar de natuurlijke grootte voorgeſteld; en deze reuzen onder de luchtbewoners zijn het, naar welke men het formaat der platen van het ganſche werk heeft genomen. Bij de kleinere vogels is de overige ruimte op eene even zoo aangename als nuttige wijze aangevuld. Op deze platen, namelijk, ziet men nevens het mannetje en wijfje ook den jongen vogel, verder de planten, welke het meest begeerde voedſel dier ſoort uitmaken, de inſekten, waarop dezelve jagt maakt, enz. Zoo bevat b. v. de plaat, waarop de kerslijſter of kerſendief van *Baltimore* ſtaat, tevens eene fraaije afbeelding van den tulpenboom, dit prachtig ſieraad der *Amerikaanſche* bosſchen. Op andere bladen ziet men ſchoone lianen (klimmende planten, die aan de boomſtammen zich hechten) en op de bloemen kolibri's en vliegenvogels in keurige groepen zamengevoegd. De tekst levert geene dorre opgaven, maar de romantiſche geſchiedenis dier gevleugelde geſlachten, welke de *Amerikaanſche Woudman* in hunne geheimſte ſchuilplaatſen beloerd heeft; en hij vlecht op bevallige wijze het verhaal zijner eigene lotgevallen er in, en maakt den lezer alzoo tot getuige van zijne ontmoetingen.

De Spotvogel.

De *Europeaan*, die den nachtegaal gehoord en bewonderd heeft, wanneer dezelve onder den breed getakten eik het ſtatig nachtelijk lied aanheft, komt geheel terug van zijne bewondering, als hij den alleen in *Amerika* voorkomenden ſpotvogel hoort, ten tijde dat deze de toonen van zijn minnelied in *Louiſiana* uit het loof van de nooit geheel ontbladerde kroon des zwaren magneſiebooms doet hooren. In deze oorden ziet men wijnranken en Indiſche jasmijn, in elkander gewikkeld, om dikke boomſtammen ſlingeren, boven dezelve uitſteken, eene ſierlijke kroon vormen en kronkelende nederhangen; balſemachtige geuren vervullen

de lucht — overal bloemen, welige plantengroei, hoogroode druiven, een zachte, aangename, bijkans bedwelmende dampkring; het is, alsof natuur, gebukt onder den last van hare ſchatten, hier heeft ſtilgehouden, om dezelve over dit gezegende land uit te ſtrooijen in ruime mate. Slaat de wandelaar zijnen blik naar boven, zoo ziet hij het wijfje van den ſpotvogel op eenen boomtak rusten. Ligt, als een vlinder, vliegt het mannetje met ſnelle vlugt rondom hetzelve, zweeft opwaarts en nederwaarts en weder opwaarts, de vurige oogen onophoudelijk op het gaaiken gevestigd hebbende, en het voorwerp zijner liefde met den kop begroetende. Zoo dikwijls hij naar den hemel zich verheft, begint hij zijn vreugdelied op nieuw. Geen vogelzang in de wereld is welluidender en tevens krachtiger. De ſpotvogel begint niet, gelijk de nachtegaal, met langgerekte, zwaarmoedige toonen, maar ſlaat terſtond met gevoel en kracht aan, wisſelt dan af, en *varieert* vervolgens zijn lied met verwonderlijke kunst, terwijl hij pogingen ſchijnt te doen, om nabootſingen der zachtſte natuurtoonen, het ruiſchen der bladeren, het gezang van den distelvink, het murmelen der beken, met zijne eigene *muzikale compoſitie* (zoo het mij vergund zij, dezen kunstterm hier te bezigen) te doen ineenſmelten. Maar dit onder het vliegen uitgevoerde zangſtuk is ſlechts een voorſpel. Wanneer hij zich eindelijk op den tak, die zijne gezellin draagt, heeft nedergezet, worden zijne toonen wel minder *brillant*, maar voller, gevoeliger, meer uitdrukkende. Weldra verlaat hij zijne plaats weder, zweeft op nieuw nu naar boven, dan naar beneden, ziet in het rond, alsof hij zich verzekeren wilde, dat zijne rust door geen vijandig wezen wordt bedreigd, ſlaat met de vleugels, en zijne regelmatige bewegingen in de lucht gelijken een' vrolijken dans. Eindelijk zet hij zich weder nevens het wijfje, en geeft aan hetzelve, als ſlotſtuk van het groote *concert*, eene uitgelezene *parodie*, als 't ware, der zangen, geluiden en verſchillende fluit- en andere toonen van ſchier alle andere vo-

gelfoorten. Nu meent men den distelvink, den patrijs en den nachtuil te hooren; dan weder het kwaken van de eend en het klokken der hen. Eindelijk legt eene foort van zucht, een treurige, half verftikte toon, die uit de keel van het wijfje voortkomt, aan den fpotvogel het ftilzwijgen op, en lokt hem, om nader tot zijne gezellin te komen. Nu zijn zij een paar, fladderen te zamen door de lucht, en zoeken eene plaats, om te nestelen. Gewoonlijk kiezen zij hun verblijf in de nabijheid van een bewoond huis. Zij weten, dat zij van den landman niets e vreezen hebben. Geen vogel is minder fchuw, dan de fpotvogel. Weldra hebben de vijge-, oranjeäppel- en berkenboom de tot bouwing van het nest vereischte ftoffen geleverd, en het met dorre takjes, bladeren, vlas en boomwol geftoffeerde kleine gebouw is op eene plaats, waar een tak zich in tweeën verdeelt, fpoedig gereed. Vijf eijeren worden in het zachte leger gelegd, en het mannetje heeft niet anders te doen, dan te zingen, voor de veiligheid der zijnen te zorgen, en dus, zoo veel hij ver mag, de flangen, katten en roofvogels van zijne kleine bezitting verwijderd te houden. Zoo verloopen veertien dagen. Dan vliegen de jongen uit, fcheiden van de ouden, en voorzien zelve in eigene behoeften.

Uit de berigten van A. WILSON voegen wij aangaande dezen vogel hier nog het volgende nevens:

De vederen van den fpotvogel hebben niets bijzonder merkwaardigs; zijne geftalte is bevallig; de vlugge en aardige bewegingen, het vuur der oogen, derzelver fnuggere uitdrukking, wanneer de zoo vatbare leerling naar de lesfen, welke door de gevleugelde boschbewoners hem gegeven worden, luistert of zich oefent in het gehoorde — dit alles onderfcheidt en kenmerkt onzen zanger. Met deze eigenfchappen vereenigt hij eene heldere, buigzame ftem, die voor alle wijzigingen vatbaar is, en alle overgangen van toonen, van de teedere en zachte toonmengelingen der boschlijster tot het ruwe en wilde gefchreeuw van den kaalkoppigen adelaar, kan

nabootſen. Met verwonderlijke juistheid weet de ſpotvogel toon, maat en ſtemleiding van andere vogels te vatten, maar overtreft hen allen in uitdrukking en liefelijkheid, welke hij door zijn aangenaam geluid in de nagebootſte wijzen brengt. Zijn kunstvermogen bepaalt zich echter niet alleen tot nabootſing; ook zijn natuurlijke zang is even zoo ſchitterend als welluidend; maar hij breekt dien dikwerf af, om zijne zucht tot nabootſing in te volgen, en daarna vat hij denzelven weder op. Deze zangoefeningen duren nooit korter dan een half uur, ſoms wel een geheel uur en langer. Gedurende dezen tijd zijn zijne uitgebreide vleugels, zijn witgevlekte ſtaart, zijne vrolijke en levendige bewegingen niet minder vermakelijk voor het oog, dan de heldere en welluidende toonen van zijn gezang aangenaam voor het oor klinken. Men ziet hem als in hooge verrukking, in eenen kring ronddraaijen, naar mate van de buigingen der ſtem den boom op- en afſtijgen, ook wel met de ſnelheid van eenen pijl in de hoogte vliegen, alsof hij, gelijk zeker natuuronderzoeker het uitdrukt, zijne ziel, die hij met den laatſten zijner toonen had uitgeademd, wilde terughalen. Een blinde zou, wanneer hij den ſpotvogel hoorde, zich verbeelden, dat een aantal onderſcheidene vogels zich vereenigd had, om eenen wedſtrijd in het zingen te beginnen. Zijne bekwaamheid in het nabootſen is zoo groot, dat hij niet alleen jagers en vogelvangers, maar ook andere vogels zelfs misleidt, welke op het geluid van zijne ſtem, dat zij niet zelden voor een roepen of voor eene noodiging houden, naar hem toe ijlen. Somwijlen worden zij door ſchrik bevangen en vlugten in het digtſte van het hout; doch ook daar is het wederom de ſpotvogel, welke, door nabootſing van den valk, hen uit hunne ſchuilplaatſen opjaagt.

(*Het vervolg hierna.*)

VERSLAG VAN HET EILAND BALI, DOCH MEER BEPAALDELIJK VAN HET VORSTENDOM BALI BALILING. DOOR DE ZENDELINGEN MEDHURST EN TOMLIN.

(Vervolg en ſlot van bl. 355.)

De vischvangst rondom het eiland is op verre na zoo voordeelig niet als die, welke op de kusten van *Java* dagelijks plaats vindt; men ſchrijft dit toe aan de meerdere diepte der zee; in de baaijen en kreken, welke zoo diep niet zijn, wordt echter voldoende visch gevangen voor eigen gebruik. De ingezetenen gebruiken, om te visſchen, even gelijk op *Java*, de gewone *praauw-joekong*, met dit onderſcheid, dat de vleugels, waarvan men zich bedient, om het kleine vaartuig in evenwigt te houden, zich regts en links wat verder uitſtrekken, zoodat, als het vaartuig, door een' friſſchen wind gedreven, wat ſterk overhangt, een gedeelte der manſchap op de vleugels bovenswinds gaan zitten, waardoor het evenwigt behouden wordt. Voor het overige is het ganſche vaartuig even eenvoudig, als men dezelve, tot hetzelfde oogmerk, in den ganſchen *Archipel* aantreft.

De praauwen, welke op *Bali* ten handel komen, zijn alle vreemde, op verſchillende eilanden, in den omtrek gelegen, te huis behoorende; op *Bali* zelve heeft men bijna geene andere, dan de bovengemelde *joekongs*, waarmede zij zich nimmer verre van ſtrand begeven.

Er komen jaarlijks tien groote praauwen van *Ceram*, benoorden *Ambon* gelegen; deze komen gemeenlijk in October en vertrekken tegen het einde van Januarij; hunne lading beſtaat doorgaans in nootmuskaat, ſchildpad en den bast van eenen boom, *maſoey* genaamd, welke eene genezende kracht heeft, en op *Java* en elders door de inlanders zeer gezocht wordt. De manſchap, welke deze praauwen bevaart, zijn *Kaffers*, anders genaamd *Alfoeren*, een ſterk volk, dat de *Maleiſche* taal zeer goed ſpreekt, en in deszelfs houding, gebaren en manier van ſpreken, meer het aanzien heeft van menſchen, die gewoon zijn te gebieden, dan van dezulken, die gewoon zijn te gehoorzamen. Aan hunne praauwen wordt hoegenaamd geen ijzer gebruikt; zelfs

het anker is van hout, met een' ſteen voorzien, om het te doen zinken; de verſchillende planken worden met houten pennen vereenigd, en daarna gebreeuwd met boombast en eene ſoort van inlandſche ſtopverf, hetwelk voor eene reis van twee of drie maanden volſtaat. Zij doen ſlechts ééne reis in het jaar. Na hunne terugkomst nemen zij hunne praauw uit elkander, brengen dezelve ſtukswijze naar hunne *desſa*, ten einde dezelve tegen het volgende ſaizoen weder ineen te zetten en te water te brengen.

De handel tusſchen *Java* en *Bali* geſchiedt geheel met *Chineſche* praauwen (*paduwakang*). Tien of twaalf derzelven van 15 tot 20 ton elk, die alle jaren vijf of zes reizen doen, zijn voldoende, om dien handel levendig te houden. Grove lakens, chitſen, batisten zakdoeken is de gewone lading, welke deze praauwen te *Bali* aanbrengen; hunne retourlading beſtaat meestal in gedroogd rundvleesch tot *dinding* gemaakt, in huiden en ſmeer, alsmede in een gedeelte der van *Ceram* jaarlijks aangebragte nootmuskaat en de zoogenaamde *maſoey*; in dezen handel wordt gewoonlijk een kapitaal van twintig- tot dertigduizend gulden omgezet; de gewone voordeelen op de uitreis bedragen ten naastenbij 10 percent, maar die, welke op de retourlading gemaakt worden, bedraagt gewoonlijk veel meer.

Behalve deze praauwen, wordt *Bali* nog bezocht door eene groote menigte *Boegineſche* praauwen; men rekent gewoonlijk op tien of twaalf praauwen van *Sumbauwa*, op een twintigtal van de kusten van *Celebes*, en op mogelijk even veel van *Singapore*; de laatſten hebben de kostbaarſte lading van alle in; zij brengen onder anderen jaarlijks twintig kisten amphioen voor *Baliling* alleen; buitendien is er nog eene zeer ſterke vaart op *Pahang-Cove* en *Bali-Badong*, welke beide plaatſen oneindig meer handel hebben dan *Baliling*. Deze, en mogelijk nog 2 of 3 *Europeesch* getuigde ſchepen, brengen alle, het eene meer- het andere minder, eene lading grove lijnwaden aan, en nemen gewoonlijk eene lading *dinding* (rundvleesch) en klapperolie in retourlading terug. Toen wij te *Baliling* aankwamen, lagen er twee brikken op de reede, waarvan de eene kort daarna naar *Macaſſer* vertrok, doch de andere behoorde aan den *Chineſchen* pachter te *Pahang-Cove*, die er zeer voordeelige reizen mede doet.

De benoodigdheden voor het leven zijn op *Bali* in het

algemeen zoo goedkoop, dat men wel eene maand lang van een daalder ordentelijk kan leven. Aan de zeekust koopt men eene pikol rijst voor drie gulden, doch binnenslands kost zij naauwelijks een gulden. Klapperolie kan men voor vier tot zes gulden de pikol hebben, zout anderhalve gulden per pikol, eene vette koe of os voor vier gulden, versch vleesch een ſtuiver het (oude) pond, maar voor de *dinding* moet men negen gulden per pikol betalen, van 15 tot 20 gulden voor een paard, 7 gulden voor een vet varken, eijeren een gulden voor 100 ſtuks, en zoo alles naar evenredigheid; de meermalen genoemde *maſoey* wordt op *Baliling* voor 20 gulden de pikol verkocht; *kaſoemba*, eene roode verfſtof, veel op *Java* gebruikt wordende, is voor 30 gulden de pikol algemeen verkrijgbaar.

Bali levert eenige vogelnestjes op, echter alle van de tweede ſoort. Behalve eenige boomſuiker en eene zeer goede ſoort van tabak, kan men den jaarlijkſchen uitvoer ſchatten op ten naastenbij 3000 pikols klapperolie en 1000 coyangs rijst.

Hunne maten en gewigten zijn bijna gelijk aan die van *Java:* de coyang houdt in 30 pikols, en de pikol 100 katties (een kattie is 1¼ ℔); alleen de gantang is op *Bali* bijna eens zoo groot als op *Java*.

De munt, op *Bali* algemeen in omloop, is eene groote *Chineſche* koperen munt, met een vierkant gaatje in het midden, waardoor men ze gemakkelijk aan een ſnoer rijgt; tweehonderd dezer koperen ſtukken hebben de waarde van een gulden, en zeshonderd de waarde van eene *Spaanſche* mat; een ſnoer van 200 noemen zij *ſatak*, en een ſnoer van 1000 *ſapakoe*. Weinig andere muntſpeciën ziet men op *Bali*; doch *Spaanſche* matten zijn daar, even gelijk elders, zeer gewild. De handelsartikelen, welke op *Bali* het meest gewild zijn, zijn grove lijnwaden, chitſen, batisten doeken, opium, *Chineesch* grof aardewerk, ijzer, ſtaal, benzoïn en ſandelhout: de inkomende regten bedragen 4 percent, welke door de *Sabandhars* geheven worden, als 2 percent van den kooper en een gelijk bedrag van den verkooper. Behalve deze regten, verwacht de *Sabandhar*, zoo wel als de Koning, van elk, die hier ten handel komt, geſchenken, meer of min van aanbelang, naar evenredigheid van hetgeen door hem wordt aangebragt en van de vooronderſtelde winst. Op den binnenlandſchen handel worden geene regten geheven;

alleen wordt door een ieder, die een bazaar bezoekt, 's daags een duit betaald, waarna het hem vrijſtaat, dien ganſchen dag de goederen, welke hij heeft aangebragt, uit te venten.

De *Balineſche* taal, ſchoon met de *Javaſche* waarſchijnlijk van éénen oorſprong, verſchilt echter met haar in tongval en dagelijksch gebruik; dit verſchil is echter zoo groot niet, of iemand van *Java* kan die van *Bali* zeer goed verſtaan, en, na eenigen tijd met hen omgegaan te hebben, hunne taal ſpreken. De *Balinezen* gebruiken meestal dezelfde letters, als de *Javanen*; maar in de rangſchikking derzelven in hun alphabet is eenig onderſcheid; ook laten zij de groote D geheel weg; de *Balinees* ſpreekt alle de letters uit, zelfs dezulke, die bij de *Javanen* zeer zacht of in het geheel niet gehoord worden. In de gewone handeltaal, welke onder handeldrijvenden geſproken wordt, zijn, behalve *Javaſche*, ook *Maleiſche* en *Madureſche* woorden ingeſlopen, en hebben, door langdurig gebruik, als 't ware het burgerregt verkregen. Wanneer men zich tot den Vorst wendt, wordt de gewone hoftaal of *Basſahdalam*, ook wel de *Kawie* of de oude taal genaamd, geſproken. Zij ſchrijven op boombast, even gelijk men in *Indië* doet; doch, in ſtede van de letters met eene ijzeren ſtift er in te drukken, kerven of ſnijden zij de letters met de punt van een mes. Deze wijze van ſchrijven, of liever graveren, gaat onvermijdelijk zeer langzaam, zoodat een man eenen ganſchen dag bezig is, om een blad, waarop naauwelijks een vel gewoon ſchrift ſtaat, af te werken. Gewone reispaſſen en uitklaringen van ſchepen hebben wij op die wijze geſchreven gezien. Gemeenlijk is echter hun ſchrift zeer ſlordig, en veelal aan doorhalingen en bijvoegingen onderhevig, zoodat men het met moeite kan ontcijferen.

Doordien men op *Bali* geen openbaar onderwijs heeft, vindt men onder hen ſlechts weinigen, die lezen, doch nog veel minder, die ſchrijven kunnen. Dezulken, die het al bij toeval geleerd hebben, ſchromen deze kunst uit te oefenen, uit vrees van daardoor hunne Grooten, vooral dezulken, die het niet kunnen, te beleedigen.

Hunne boeken, allen manuſcripten, handelen alleen over de fabelleer; ook hebben zij eenige *oendang-oendangs*, of beſchrevene wetten, waarnaar zij zich gedragen. In de toonkunst zijn zij bij de *Javanen* nog veel ten achtere, zoo ook in het ſchilderen, waaraan zij nimmer eenige ſchaduw ge-

ven, om de voorwerpen te doen afſteken; zij zullen, bij voorbeeld, ſchepen teekenen zonder zee, of vechtende mannen zonder den grond, waarop zij treden. De ruwe beelden, van klei gevormd en in de zon gedroogd, waarmede zij hunne tempels verſieren, kan men naauwelijks als een kunstgewrocht opnemen.

De *Balinezen* hebben, even gelijk alle zeer onbeſchaafde natiën, veel op met de tooverkunst, en ſtellen een onbepaald geloof in en vertrouwen op alles, wat naar zwarte kunst gelijkt. Iemand, die bezig was een nieuw huis te bouwen, verzocht mij, hem een talisman te geven, in het vaste vertrouwen, door dit middel den Duivel uit te bannen, en in zijne onderneming gezegend te zullen zijn.

De grond op *Bali* is, over het geheel genomen, vruchtbaar; de valleijen beſtaan meestal uit een' zwarten kleigrond, en, zoo men mag oordeelen uit hetgeen door de ſtortregens van de bergen afſtroomt, beſtaan deze meestal uit een' rooden aardgrond, die zeer vruchtbaar is; vulcaniſche delfſtoffen zijn echter overal met den grond gemengd. Behalve een' vuurſpuwenden berg in het oosten van *Bali*, welke ſedert menſchengeheugenis altoos eene dikke wolk van rook opgegeven heeft, werd het ganſche eiland, eenige jaren geleden, door de zware uitbarſting, welke alstoen op het naburig eiland *Sumbauwa* ontſtond, geheel met asch, meer dan een voet diep, bedekt. Bij die uitbarſting is op *Bali* alles verzengd en met asch overdekt geworden, zoodat de ingezetenen de asch eerst hebben moeten wegwerken, alvorens iets te kunnen planten; met uitzondering der groote boomen, was het ganſche plantenrijk over het geheele eiland verbrand en verdord. In de uitkomst, echter, was deze ramp zoo ſchadelijk niet, als het zich in den beginne liet aanzien; integendeel, de grond wordt over het algemeen thans veel vruchtbaarder geacht, dan vóór de uitbarſting.

De grond levert meestal zeer ſchoone en witte rijst op; voorts tabak, *jagong* en *kaſoemba*. Voor de rijstkultuur is geen gebrek aan water; en is zulks onlangs aanmerkelijk vermeerderd geworden, doordien een berg, door eene hevige aardbeving vaneengeſpleten, gedeeltelijk ingeſtort is, waardoor een ſtroom water te voorſchijn gekomen is, welke eene verdere uitbreiding der rijstvelden heeft te weeg gebragt. Voor het overige is het hooge land meestal met

zware boomen bezet, wier hout alleen goed is voor brandhout, zijnde ongeſchikt tot eenig ander einde; de vruchtdragende boomen zijn minder algemeen, en vooral minder verſcheiden; de *mangoes* zijn er het meeste, vooral die ſoort, welke men *mango-kwinie* noemt; gedurende den tijd, dat wij er waren, waren deze *kwinies* zeer algemeen en voor een ieder verkrijgbaar.

Hunne bouwgereedſchappen zijn ten uiterſte ruw en eenvoudig; aan geen derzelven, zelfs niet aan hunne ploegen, is eenig ijzer beſteed, uitgenomen een grasmes, hetwelk, met eene ſoort van houten ſpade, het geheel hunner bouwmansgereedſchappen uitmaakt, bedragende alles te zamen naauwelijks de waarde van twee of drie gulden. Zij oogſten gewoonlijk tweemaal in het jaar; overvloed aan water hebbende, is de maaitijd naauwelijks voorbij, of zij beginnen weder te zaaijen.

Rijst is hun ſtapelproduct; alleen wisſelen zij het nu en dan wel eens af met *jagong*, katoen en ſoortgelijke.

Zij hebben geene bijzondere weidevelden, waarop zij hun vee doen grazen; alwat niet bebouwd is, dient tot weide voor het vee. Hun hoornvee ziet er ſchoon en vet uit; ik kan mij niet herinneren op *Bali* eene magere koe gezien te hebben; hun vee is van eene veel beter en grooter ſoort, dan dat, hetwelk men gewoonlijk op *Java* aantreft; het is een ras, voortkomende uit de wilde runderen, vermengd met de tamme; de kleur is lichtrood, met eene witte bef en buik.

Hunne paarden zijn klein, maar ſterk, kunnende een' zwaren last dragen; zij worden meestal tot lastdieren gebruikt.

In de wildernisſen is het vol tijgers, vooral in het weſtelijk gedeelte, zoodat zelfs het reizen aldaar gevaarlijk is. De bosſchen zijn ook vol herten. In den ſtaat *Bali* ligt een klein eiland, Herteneiland genaamd, eene of twee mijlen van het land, hetwelk in het bijzonder eene ſchuilplaats voor de herten ſchijnt te zijn; men heeft de herten dikwijls naar en van dit eiland zien zwemmen. Tegen dat de jagttijd aankomt, wordt, even gelijk op *Java* geſchiedt, de *alang-alang* en het lange gras weggebrand, waarna het niet moeijelijk is de herten te zien en te ſchieten.

Aardbevingen zijn op *Bali*, even gelijk in alle keerkringslanden, een gewoon verſchijnſel. Eene aardbeving, die twaalf jaren geleden op *Bali Baliling* plaats greep, wordt nog met vrees

en ſchrik herdacht; de ſchokken waren zoo geweldig, dat het volk dezelve beſchrijft als gelijk aan het ſlingeren van een ſchip bij eene onſtuimige zee; vele huizen zijn destijds beſchadigd, andere geheel vernield geworden. Deze uitbarſting veroorzaakte eene algemeene verſlagenheid, eensdeels door derzelver langdurigheid, en ten andere doordien een vrij hooge berg, aan het zeeſtrand gelegen, vaneenſpleet, en klippen ter grootte van een huis opwierp; het is door deze opening, dat, ſedert de natuur weder tot rust kwam, die ſchoone rivier is voortgekomen, welke het nog onbebouwde gedeelte van *Baliling* in rijke en vruchtbare rijstvelden herſchapen heeft. De geheele ruimte, tusſchen dezen berg en het zeeſtrand gelegen, was door de nedervallende ſteenen en de brandende asch geheel vernield geworden; menſchen, beesten, huizen en het te veld ſtaande gewas kwamen om, of werden vernield; terwijl al hetgeen door het vuur was geſpaard, kort daarna, door de zee, welke bij die gelegenheid verre buiten hare oevers ſteeg, overſtroomd en weggeſpoeld werd. Het getal menſchen, daarbij omgekomen, is mij opgegeven meer dan duizend te zijn. De verbolgen zee heeft echter meer kwaad gedaan, dan de uitbarſting van den berg zelven. Toen men ons, na verloop van twaalf jaren, de plaats toonde, waar alle deze ſchriktooneelen als 't ware gelijktijdig in werking zijn geweest, waren de overblijfſels der verwoesting nog duidelijk zigtbaar: de groote rotsklompen, die, van den berg geſcheurd, in zee geſtort waren, en voor een gedeelte boven het water uitſtaken, waren nog te zien; ook was de vallei tusſchen dit gedeelte van het zeeſtrand en den voet van den berg in eene woestijn veranderd, en is thans de ſchuilplaats van tijgers en andere verſlindende dieren.

De verwoestingen, door deze uitbarſting veroorzaakt, hoe verſchrikkelijk ook, troffen echter alleen een gedeelte van het eiland; maar die van den berg op het naburig eiland *Sumbauwa* bragt eene algemeene ramp te weeg, waardoor voor het eerst op *Bali* duurte, ſchaarschheid, ja hongersnood ontſtond. De verwoestingen, daardoor aangeregt, verſpreidden zich vele mijlen in het rond; het ganſche eiland *Bali* was zoodanig met asch en ſteenen overdekt, dat het een' geruimen tijd aanhield, alvorens de grond weder zijne vorige vruchtbaarheid herkreeg. Vele planten en gewasſen, die zich jaarlijks voortplanten, waren zoo geheel vernietigd,

dat men de zaden van elders heeft moeten aanvoeren, om dezelve weder voort te planten. De rijst tot voeding werd van het naburig *Java* gehaald; eenige baatzuchtigen hebben zich daarbij niet ontzien tot zes *Spaanſche* matten per pikol te vragen; de honger dwong, geld voor voedſel te verwisſelen.

Het eiland *Bali* is nog nimmer door pest of andere beſmettende ziekten aangetast geworden, uitgenomen in het jaar 1821, toen in den ganſchen *Archipel* de *Cholera morbus* heerschte, en waarvan *Bali* dan ook niet is bevrijd gebleven.

Eene van de ergſte bezoekingen, waaraan men hier nu en dan is blootgeſteld, is, dat het op het veld ſtaande gewas door ſprinkhanen, muizen of wormen wordt opgegeten. Dit vernielend ongedierte kan in een' zeer korten tijd onbegrijpelijk veel ſchade, vooral aan het rijstgewas, toebrengen. Wanneer de aanval van dit gedierte algemeen is, beſchouwen zij deze bezoeking als de ſtraffende hand der Voorzienigheid voor deze of gene overtreding, waaraan zij zich hebben ſchuldig gemaakt, en waarvoor de geheele natie, om het onheil af te weren of tegen te gaan, boete doen moet. Deze boetedoening beſtaat alsdan in meer of minder aanzienlijke offeranden, naar mate het gevaar dreigend of de ſchade groot is. Bepaalt de verwoesting, door deze dieren veroorzaakt, gelijk ſomtijds gebeurt, zich eeniglijk tot het veld van een bijzonder perſoon, zonder dat aan de naastbijgelegene velden ſchade wordt toegebragt, dan beſchouwen zij het als een onfeilbaar bewijs, dat de eigenaar van het aldus vernielde veld de Goden vertoond heeft, en dat hij hun, als het ſlagtoffer, dat geëischt wordt, met den vinger wordt aangewezen: de ongelukkige, wien dit overkomt, wordt alzoo, zonder verder onderzoek, gegrepen, hem handen en voeten gebonden, en hij in zee geworpen. De naaste bloedverwanten beſchouwen het als pligt, hem aan de voltrekking van dit onmenſchelijk vonnis niet te moeten onttrekken, ten einde alzoo hunne bereidwilligheid te bewijzen, om de vertoornde Goden te bevredigen.

Behalve deze en nog vele andere barbaarſche gewoonten en inſtellingen, bij dit volk in gebruik, hebben zij ook de wreede gewoonte van het eene vrouw tot misdaad aan te rekenen, wanneer zij van tweelingen verlost. Zij, die, zoo als zij het noemen, zich daaraan ſchuldig maakt, wordt met haren man en alle hunne kinderen uit de kampong verbannen, ten einde zich eene maand lang aan het zeeſtrand of

bij de graven hunner voorvaderen op te houden; na verloop van welken tijd zij beſchouwd worden gelouterd te zijn, en verlof krijgen terug te komen. Velen der pas geborene kinderen, aldus van alle zorg en hulp ontbloot, komen om, alzoo zij juist in die oogenblikken, wanneer zij de meeste zorg vereiſchen, aan weêr en wind blootgeſteld zijn, en alzoo de ongelukkige ſlagtoffers worden van de wanbegrippen, waarmede dit volk meer dan eenig ander beſmet is. Op *Java* echter, vooral in de binnenlanden, is dit denkbeeld mede niet vreemd.

HET AVONDETEN BIJ COLOCOTRONI.

In den zomer van 1827 vertrok ik uit *Sicilië*, als *ſupercargo* van een ſchip, dat zout en krijgsbehoeften naar *Griekenland* moest overbrengen. Het zout van *Sicilië*, dat de kenners voor het beste van de geheele wereld houden, wordt algemeen gebruikt door de *Grieken*. Hun inlandsch zout is zeer onzuiver en heeft een' ſalpeterachtigen ſmaak. Over de lading van mijn ſchip naar goedvinden kunnende beſchikken, en niet willende, dat dezelve in handen van ſpeculanten viel, liep ik niet de haven van *Hydra* of *Spezzia* binnen, waar gewoonlijk veel te doen is; maar ik zeilde naar *Castri*, het oude *Hermioné*, gelegen aan de zuidzijde van *Argolis*. Het is thans een ellendig dorp, beſtaande uit omtrent een dertigtal hutten, bewoond door arbeiders en herders.

Ik kwam daar aan juist vóór de opening der Nationale Vergadering (*Syneleuſis*). Het geheele land was verdeeld, uit hoofde van een belangrijk geſchilpunt. Men twistte over de plaats, alwaar de Vergadering gehouden zou worden. De bewoners der eilanden van den *Archipel* wilden zich niet dan naar *Damala* begeven; terwijl de *Grieken* van het Schiereiland hardnekkig beweerden, dat *Castri* alle aanſpraak op deze eer had. De Regering des lands verklaarde zich voor *Damala*; maar COLOCOTRONI (*), altijd in tegenſpraak met elk beſtuur, waaraan hij geen deel had, of dat zijne onverzadelijke hebzucht niet begunſtigde, had zich aan de zijde der *Peloponneſiërs* geplaatst. Vast beſloten hebbende, het

(*) Thans echter ſchijnt COLOCOTRONI zich te willen ſchikken onder Koning OTTO. — *Vert.*

door te drijven, dat te *Castri* eene Vergadering, al wilden dan ook de eilanders niet derwaarts zich begeven, wierd gehouden, had hij, aan het hoofd van vier- of vijfhonderd *Moreoten*, of *Peloponneſiërs*, zijne tent opgeſlagen. Bij hem was de oude SESSINI, eigenaar van de rijke wijnbergen van *Castouni*, een perſoon, half *Turk*, half *Griek* — de TALLEYRAND van *Morea*.

Naauwelijks had ik het anker geworpen te midden van de ſchoone bouwvallen der oude haven van *Hermioné*, of ik zag een twaalftal perſonen naar mij toe roeijen. Aan hun hoofd was een *tchaoux*, of officier. Deze kwam bij mij aan boord, en vroeg, na den gewonen groet: „Wat ſchip is dit?" — Ik antwoordde: „De *St. Lorenzo*." — „Is het een *Engelsch?*" — „Neen, een *Genueesch*." — „Van waar komt het?" — „Van *Palermo*." — „Welke is de plaats der beſtemming?" — „Ik ben niet gehouden, dit te zeggen." — „Is het commisſiehandel?" — „Dat kan ik niet zeggen." — „Waarin beſtaat de lading?" — „In onderſcheidene goederen, voornamelijk in zout." — „Laat het mij eens zien."

Ik liet eene mand zout brengen. Na eene oplettende bezigtiging riep de *tchaoux* vol verrukking uit: „Heilige Maagd, Moeder Gods! dit is geen zout — het is ſneeuw! Wat is dat zout der *Franken* een verwonderlijk produkt!"

Hij vroeg mij een mandje vol zout voor de tafel van zijne Excellentie. — „Welke Excellentie?" — „Is het mogelijk!" riep hij uit; „weet gij dan niet, dat zijne Excellentie, de Generaal COLOCOTRONI, Commandant-en-chef der legers van den *Peloponneſus*, op dit oogenblik te *Castri* zich bevindt, om er de Vergadering der Afgevaardigden te verbeiden?" — „Hoe zou ik dit weten, daar ik zoo even uit *Sicilië* aankom?" — „Dat is ook zoo; maar hebt gij *rum* aan boord?" — „Ja, echte *rum* van *Jamaica*." — „Kostelijk! men brenge maar eens eene flesch. Mijnheer de Kapitein," voegde hij er nog bij, „zijne Excellentie de Generaal-en-chef van den *Peloponneſus* houdt veel van *rum*, en — Mijnheer de Kapitein, 't is het gebruik, dat ſchepen der *Franken*, die hier komen, een geſchenk doen aan den *Megalopſekos*, aan het Hoofd van de plaats en aan deszelfs officieren." — „Ik zal dan een dozijn flesſchen aan zijne Excellentie zenden, en ik hoop, dat gij er drie voor u zult aannemen." — „Met veel vermaak, Mijnheer de Kapitein! Ik wensch, dat gij nog duizend jaren gelukkig moogt leven!"

Ik zond gevolgelijk eene boot af, om mijn geſchenk te brengen aan den Generaal, die uit erkentelijkheid mij tot het avondeten liet noodigen; van welk verzoek ik gaarne gebruik maakte, de vijl ik alzoo gelegenheid zou hebben, om dezen zoo merkwaardigen man te leeren kennen; terwijl ik daarvan tevens partij wilde trekken, om mijne lading ten meesten voordeele van hen, die mij bevracht hadden, te verkoopen.

Ik begaf mij des avonds ten zes ure aan wal, en kwam langs eenen weg, ter lengte van ruim eene mijl, door bouwlanden, hier en daar bedekt met ſtukken van beeldhouwwerk, aan het *bivouac* van COLOCOTRONI en zijne getrouwe *Palikaren*. Zij hadden geene tenten, zijnde tegen wind en weder niet gedekt, dan door hunne grove kapots, terwijl zij, zoo veel mogelijk, onder olijfboomen zich gelegerd hadden. Rondom verſcheidene vlammende vuren hielden vele krijgslieden zich bezig met toebereidſelen voor het avondeten. Mijne opmerkzaamheid viel bijzonder op een dier, dat, iets kloeker zijnde dan een haas van de grootſte ſoort, aan een' langen ſtok was geſtoken, die op brokken ſteen over een knappend vuur van pijnboomtakken lag. Een zeer morſige knaap, op de wijze der kleêrmakers aan het eene einde van dit landelijk braadſpit gezeten, draaide het wildbraad om.

Zoodra mijn vriend, de *tchaoux*, mij bemerkte, ſpoedde hij zich naar mij toe, drukte mij in zijne armen, en gaf mij op elke wang een zoo nadrukkelijken kus, dat ik gaarne hem daarvan verſchoond zou hebben. Daarop groette hij mij naar de wijze der *Franken*, mij vriendelijk de hand ſchuddende, en zeide, dat de Generaal verlangde mij te zien, naar wien hij ten zelfden tijde mij geleidde. Bij mijne nadering ſtond COLOCOTRONI, die bij zijn vuur gezeten was, op en reikte mij de regterhand, terwijl hij met de linker de muts, welke zijn hoofd dekte, afnam; een eerbewijs, dat een *Griek* nooit aan zijnen landgenoot doet, maar alleen aan *Franken*, welke hij beleefdelijk wil behandelen. „Goeden avond," zeide hij; „de *Franken* zijn altijd de welkome gasten van den armen *Klepht*." Ik zeide daarop: „Uwe Excellentie heeft geene reden, om dezen bijnaam te geven aan den Generaal COLOCOTRONI, wiens kudden alle de bergen van *Argolis* bedekken." Hij hernam, eenigzins ſtekelig: „Is Mijnheer de Kapitein reeds in *Griekenland* gekomen? Het zij zoo, dat ik vele ſchapen heb; maar mijne lieden zijn arm en lij-

den honger. Doch laat ons hiervan afſtappen. — Is er iets nieuws? Waar is *Lord* COCHRANE? Waarom komt hij niet in ons midden?" — „ Ik heb vernomen, dat hij *Marſeille* had verlaten, en ik meende hem hier bij mijne aankomst aan te treffen." — „ Gave God, dat hij kwame! Hij zal den *Ottomannen* den baard branden!" — „ Hij zal op hunne hoofden geen enkel haar laten, waarbij de Engel hen kan vatten, om hen in het Paradijs te brengen!" — „ Hij zal van hunne moeders ſlavinnen maken!" — „ Maar wij, *Peloponneſiërs*, hebben wij niets gedaan? Wij zijn van *Patras* tot *Kalamata* getrokken, zonder een' enkelen *Turk* te ontmoeten." Ik merkte daarop aan: „ Uwe Excellentie is zeer dapper, en de *Moreoten* zijn onverwinnelijk; maar IBRAHIM, die *Arabiſche* hond, ſluit zich op in verſterkte plaatſen, en *Grieksch* lood en ſtaal, en, wat meer is, *Griekſche* moed, ſlagen niet altijd gelukkig, om de borstweringen van ſteen te vernielen." — „ Ja, ja! dat hij zich *Tripolitza* herinnere, en hij zal beven!" — „ O ja! uwe Excellentie nam de ſtad in. De beleedigingen, den *Grieken* aangedaan, zijn gewroken in het bloed van mannen, vrouwen en kinderen, die in *Tripolitza* zich bevonden. De Generaal COLOCOTRONI verſlindt de *Turken*, en drenkt zich met hun bloed." — „ Laat ons gaan; het avondeten is gereed. Sta mij toe, dat ik u voorſtelle aan den wijzen SESSINI, den Voorzitter van de Nationale Vergadering."

Ik boog mij diep voor den Preſident van het Congres, die in zijn gelaat niets merkwaardigs had, dan de ſcherpte van zijnen doordringenden blik en de beweegbare rimpels op zijn voorhoofd.

COLOCOTRONI heeft in zijn voorkomen iets treffends, dat men niet alzoo zou verwachten, al weet men ook van zijne daden. Hij is van eene middelbare, doch kloeke en volmaakt evenredige geſtalte. Daarbij heeft hij een' grooten arendsneus, maar een' ſomberen en onrustigen blik. Hij draagt kleederen, even morſig, en zelfs nog niet zoo veel verſierd, als de minſte zijner krijgslieden. Alle zijne manieren kenmerken den geheel onbeſchaafden man, maar eenen onbeſchaafden, die gewoon is te bevelen. Uit *Morea* afkomſtig zijnde, bragt hij de eerſte jaren zijner jeugd door onder de *Klephten*, of vrije bergbewoners, welke eerst uit nood roovers werden en vervolgens aan dat bedrijf gewoon geraakten. Daar echter COLOCOTRONI niet gelukkig ſlaagde in die leefwijze, be-

gaf hij zich naar *Zante*, waar hij eenige jaren het bedrijf van vleeschhouwer uitoefende, tot den tijd toe, dat de Generaal *Sir* RICHARD CHURCH hem gebruikte bij de oprigting der regementen van *Albanezen*. Hij was bij den ſlag van *Parga*.

Intuſſchen had COLOCOTRONI zich nedergezet aan het midden van eene zes voet hooge, langwerpig ronde tafel. Men gaf te kennen, dat deze tafel uit het dorp was gehaald ter eere van den *Frank*, die als gast mede aanzat. Ik werd geplaatst ter regter hand van den bevelhebber; ter linker zat de Voorzitter SESSINI; de voornaamſte officieren hadden het overige van de tafel bezet, terwijl die van minderen rang, ten getale van omtrent dertig, in ongeregelde groepen rondom ons waren gezeten.

Tafellaken, meſſen, lepels, vorken, ſchotels, borden, en wat verder bij ons voor volſtrekt noodzakelijk wordt gehouden, van dit alles zag men niets. Midden op de tafel ſtond eene groote houten kom, of liever een vat van twee voet middellijn, waarin zekere toegemaakte ſalade was, of *ſalmigoudis*, beſtaande uit ſprot, tuinkers, latuw, prei, zwarte olijven, benevens uijen, alles geſaust met geſchrabd knoflook, olie, azijn, wijn en zout, onder elkander gemengd en geroerd tot eene behoorlijke dikte. Hier en daar lag een ſtuk van eene kaas, van geitenmelk in *Anatolië* vervaardigd, hebbende drie of vier voet middellijn, en eene hoogte van een vierde duim tot omſtreeks een duim. Rondom de tafel lag roggebrood en een tamelijke voorraad ſcheepsbeſchuit opgehoopt. De maaltijd begon met het toedrinken van gezondheden der gasten onder elkander. Men dronk eene groote hoeveelheid van eene ſoort van anijsbrandewijn, die in de *Levant* gewoonlijk wordt gebruikt, om den eetlust op te wekken.

„ Op uwe gezondheid, Mijnheer de Kapitein!" zeide de Generaal, te mijner eere drinkende: „ Zult gij van ſalade gediend zijn?" Ik knikte, ten teeken van toeſtemming. Intuſſchen brokkelde ik eene beſchuit, ten einde tijd te hebben, om de manieren der inboorlingen op te merken, dewijl ik niet gaarne in hunne oogen het voorkomen wilde hebben, dat ik niet wist te leven. Ik behoefde echter niet lang te wachten. De Generaal ſtak weldra de hand in de groote houten kom, greep eene goede hoeveelheid ſpijze, doopte dezelve in de ſaus, en bragt die alzoo in zijnen

mond, terwijl zijne kin en zijne naakte borst er een deel van kregen. Vervolgens nam hij eene ansjovis, ontdeed deze vaardig van graat, ſtak de eene helft in zijnen mond en de andere in den mijnen, tot mijn groot verdriet, zeggende: „Dat is goed voor de maag," welke woorden hij verſcheidene malen onder het eten herhaalde. Met een' geweldigen tegenzin ſlokte ik het ſtuk visch door en vroeg om wijn. De *chitza* werd mij aangeboden door een jong en ſchoon meisje met zwart haar, hetwelk, zoo als ik later heb vernomen, genoodzaakt was, de dienst van HEBE te verrigten; eene gewelddadigheid, zeer gewoon onder de onbandige ſoldaten van *Griekenland*. Alvorens de *chitza* aan mijne lippen te brengen, droeg ik zorg, de ſpits van mijne kin, als ook mijn voorhoofd, aan te raken en de eene hand op mijn hart te leggen, terwijl ik dronk op de gezondheid van mijn tafelgezelſchap.

Toen de ſalade genuttigd was, geraakten mijne maagzenuwen in ſtaat van oproerige beweging, bij het naderen van een' met bloed bemorſten ſlagter, die een' ſchotel met pensvleesch bragt, dat zeer welkom was aan mijne vrienden; maar ik voor mij moest ſtellig weigeren. Vervolgens werd een lam, nog aan het ſpit zittende, opgedischt. COLOCOTRONI deed er diepe inſnijdingen met zijn' *yataghan* in, ſneed er verſcheidene brokken af, wees mij het ſtuk, dat voor mij beſtemd was, en maakte het van het dier los; het beſtond in drie of vier ribben. Het lam was wel gaar gebraden. Men had, volgens gebruik aldaar, hetzelve gedood, toen het veertien dagen oud was, en, in weerwil van mijne *Europeſche* vooroordeelen en van deze zoo ruwe manier van handelen, moet ik bekennen, op mijne reizen, nooit zoo malsch en keurig lekker vleesch gegeten te hebben.

De Generaal, gelijk ook de Preſident, zich bediend hebbende, deed den dus gehavenden romp van het dier aan de andere gasten toekomen, hen waarſchuwende, om niet van den kop te eten. Niet zonder nieuwe walging zag ik dezen kop in twee deelen gekloofd terugkeeren. Terſtond begon COLOCOTRONI de tong in drie ſtukken te ſnijden, voor mij, voor SESSINI en voor hemzelven. Ik was zeer blijde, dat ik de herſenen niet behoefde te eten; maar ik kon het nuttigen van een der oogen niet ontwijken — eene eer, waarin ik met den Voorzitter deelde. Ik ontving deze

lekkernij op de punt van den verſchrikkelijken *yataghan*. De overblijffelen van het feestmaal verdwenen, en de tafel werd bedekt met gedroogde vijgen, amandelen, razijnen, dadels en velerlei confituren. De *chitza* ging lustig rond; men ſtak fakkels aan, en de jonge HÉBE, waarvan ik geſpraken heb, bood ons water, zeep en een' handdoek aan; eene weelde, die ik geenszins daar verwacht zou hebben.

„ Dat is afgedaan," ſprak de Generaal: „ Kapitein! rookt gij?" — „ Gaarne," was mijn antwoord. — „ Dat men eene pijp aan Mijnheer den Kapitein brenge!" Eene pijp met een roer van hazelnotenhout, dat eene lengte van vier voet had, werd mij gebragt door een' foldaat, die rookte, tot dat de tabak vuur genoeg had gevat. Toen gaf hij mij de pijp over, na eerst het barnſteenen mondſtuk met zijne hand afgeveegd te hebben.

Nadat een fijnere wijn aan tafel lustig was rondgediend, begon de vrolijkheid van het gezelſchap luidruchtiger te worden. Men ſtelde *toasten* in op alle Mogendheden in *Europa*, die de onafhankelijkheid van *Griekenland* begunſtigden. Men dronk op de geheele verdelging der *Turken*. Men danſte vervolgens de *romaïque*, eene navolging van de *pyrrhica* of *pyrrhicé* der Ouden (ſoort van wapendans), en men zong krijgs-, herders- en minneliederen.

Zoo bragt men den avond in gulle vreugde door. Slechts eenmaal werd de blijde overeenſtemming geſtoord door een klein geſchil tuſſchen twee ligtgeraakte perſonen, met wier twist ik mij vermaakte. Zij ſcholden elkander voor leugenaars, dieven, lafhartigen, over en weder allerlei ſchimpnamen elkander toevoegende, behalve dien van *keradate*. COLOCOTRONI wist echter, zoodra het hem verveelde, een einde aan dat kibbelen te maken; hij nam eene pistool uit zijnen gordel, laadde het, en zwoer, dat hij den eerſten, die een enkel woord meer ſprak, terſtond voor den kop zou ſchieten.

Het was reeds laat in den nacht, toen ik *den armen Klepht* voor zijne gastvrijheid bedankte, en onder geleide van mijnen vriend, den *tchaoux*, veilig aan boord terugkwam.

HUILE ACOUSTIQUE, OF MIDDEL TEGEN DE DOOFHEID.

(Brief van Doctor VROET aan HILLETJE.)

Medicine, to this very day, continues a tisſue of ill-underſtood facts, a chaos of falſe inferences and incongruous ſystems. (*)

The book of the Boudoir, by Lady MORGAN, Vol. II. p. 96.

Hartelijk dank, waarde Nicht, voor de ontvangene baars en het mij geſchonken vierde deeltje der *Gedachten en Beelden* van den verdienſtelijken B. T. L. W. Gij zijt eene ſchrandere vrouw, die op aardige wijze in de behoeften des ligchaams voorziet en tevens den geest voedſel weet te ſchenken, en die uwe ligchamelijke giften met geestige tracht te kruiden.

Gij beveelt mij, na het nuttigen der baars, dadelijk van de *Oogpunten* het *eerſte*, bl. 335, te lezen, of dit mijner ſpijsvertering bevorderlijk kon zijn. Hulde doende aan uwe goede bedoelingen, kan ik evenwel u verzekeren, dat, matig van aard zijnde, ik juist geenen bijzonderen prikkel behoef, om mijne galäfſcheiding tot dit einde aan te zetten. Ik zal zelfs, tegen mijne gewoonte, geen glaasje muskaatwijn bij de baars gebruiken, om, daardoor welligt luchtiger geſtemd, met mindere gemelijkheid het zwaarwigtig *Oogpunt over de Geneeskunde* te behartigen. Het oogpunt van den Heer W. treft mij niets meer dan elke andere uitval tegen de Geneeskunde, van wien hij ook moge zijn, die zich gedrongen gevoelt, zijne geestigheid, ſpijt, wrevel, kwade luim of teleurgeſtelde hoop, of wat het verder kan zijn, bot te vieren. De op een gevoelig punt geraakte en daardoor kitteloorig geworden MOLIERE, de niet altijd kieſche, anders door vernuft ſchitterende YORICK, de geestige RABENER, de luimige HUYGENS, de wel wat verre uithalende, anders kluchtige JEAN PAUL, de puntige, maar goedhartige *Asmus*, zelfs de

(*) „ De Geneeskunde blijft tot op den huidigen dag een weeſſel van kwalijk begrepene daadzaken, een bajert van verkeerde gevolgtrekkingen en ongepaste ſtelſels."

vrome GELLERT in zijne *Fabelen*, konden zich niet weêrhouden, der kunst gedenkende, gelijktijdig de beoefenaars, elk op de hem eigene wijze, te bedenken. Zelfs de ſchoone kunne, die niet kan gezegd worden tegen onze kunst voorïngenomen, noch den kunstoefenaren ongenegen te zijn, kan zich ſomwijlen niet onthouden, ons hare puntige, doch tevens lenige roede te doen gevoelen. Anders is *zij* het vooral, bij welke de ware dankbaarheid als eene zachte vlam blijft branden, die telkens bij de herdenking van het behouden kind of den geredden echtgenoot tot een' helderen gloed ontſteekt, en die menig keurig en kiesch offer op ons huisaltaar nederlegt.

Waar is de dankbaarheid te vinden? riep VONDEL, in een moedeloos oogenblik, met THEOKRYT uit. Hij dacht niet aan de vrouwen, toen hij het antwoord ſchreef:

Voedt wolven op, voedt honden op,
Opdat ze u fel verſlinden!

Maar VONDEL was ook geen Geneesheer, ſlechts een Dichter! en die oogſten doorgaans eerst den roem, wanneer zij er niet meer zijn. De tijdgenooten vinden het meer met hun belang overeenkomende, zich met den Dichter, door een hem geſticht praalgraf, te vereeuwigen, dan bij levenden lijve hem van hunne dankbare gevoelens te doen blijken.

Zulke uit- of aanvallen deren mij niet: integendeel, juist om te bewijzen, dat zij mij zelfs welgevallig zijn, heb ik boven dezen brief een *motto* geplaatst, af komſtig van eene uwer zusteren, welker geestigheid door ons geſlacht groote lof wordt toegezwaaid. Mannen, aan wier oordeelvelling wij eenig gewigt mogen hechten, KIRWAN, DENON, GONSALVI en anderen, te velen om te noemen, ſchenen veel op te hebben met *Lady* MORGAN, eene vruchtbare Schrijfſter, en, uitgaande van al hetgene, waarover zij hare gedachten geopenbaard heeft, van verre zich uitſtrekkende bemoeijenis. Zij heeft in hare ſchriften breed uitgemeten, hoe veel deze Heeren met haar ſchenen op te hebben, en het zoude zeer onheusch zijn, hetgeen eene vrouw zegt in twijfel te trekken. Wat den lof, haar door de mannen toegezwaaid, betreft, die ons geſlacht wél kent, weet, dat, hetgeen door ons der vrouwen wordt gegeven, den toets kan doorſtaan, en meer is dan ijdele pligtplegingen of zoogenoemde bloempjes!

Wanneer ik echter daarbij het gedrag van velen overweeg, die de Geneeskunde als een wrijfpaal beſchouwen, aan welken hunne geestigheid zich moet ſchuren, even als de koeijen in den zomer aan de walvischribben, tot dat einde in de weide geplaatst, en ik hen zoo wel in hunne gezonde als kranke dagen naga, dan komt mij telkens voor den geest:

De tous les temps on rit des médecins,
Mais ils ſont conſultes de tous ceux qui les frondent! (*)

Het dacht mij dikwijls, of het met ſommigen was als met die kloeke vrijgeesten, welke op den middag ſtoutweg met geesten en ſpoken den ſpot drijven, en des nachts bang zijn om over het kerkhof te gaan, wanneer het ſpookuur ſlaat, en, als zij een ongewoon gedruisch hooren, bevende onder de dekens wegkruipen, en, met een klam zweet bedekt, in den angst alle formuliergebeden dooreen opzeggen, welke de kindermeid *du bon vieux temps* hun in hunne kindſche jaren met veel moeite geleerd had. Ja, het gaat met ſommigen nog erger, dan met den kranken vrijgeest in de *Fabelen* van GELLERT. Deze gaf zijner meid, door hem zoo dikwijls voor een *vroom dier* geſcholden, gehoor, en had er niet meer tegen, ook van haar de *waarheid* te hooren; waaruit men vooral te dezen opzigte de gunſtige gevolgtrekking kan maken, dat zij niet het uitſluitend voorregt der wijzen is. Doch denken wij ſlechts aan SCHILLER:

Und was kein Verſtand der Verſtändigen ſieht,
Das übet in Einfalt ein kindlich Gemüth. (†)

en wij zullen ook bij de eenvoudigen ſoms met vrucht ter ſchole kunnen gaan.

Ik belijd, wat de Geneeskunde betreft, veel aan de opmerkingen van eenvoudigen verſchuldigd te zijn, en vooral aan de vrouwen in dezen veel verpligting te hebben; waarover welligt meer, wanneer ik mede iets over de kinderpraktijk zal mededeelen. Het zij u in vertrouwen gezegd,

(*) „Men was er ſteeds op uit, den arts te plagen, en toch wordt hij het meest gezocht van die hierin het beste ſlagen."

(†) „Hetgeen dikwijls de verſtandigſte niet doorziet, dat biedt ons de kinderlijke eenvoudigheid ongezocht aan."

dat ik mij bezig houde met het opſtellen van een werk over dezen belangrijken tak onzer wetenſchap, de ziekten der kinderen. Ik ben echter voornemens, eer ik tot de uitgaaf van dit werk kome, eenen geheel anderen weg in te ſlaan, dan men dit met andere gelijkſoortige geneeskundige werken gewoon is te doen. Men ſtelt doorgaans zijn werk in handen van geleerde vrienden, ſoms van den eenen of anderen Hoogleeraar, om derzelver oordeel, gegronde of niet gegronde wenken en opmerkingen te vernemen, en om met dezelve vervolgens te handelen, naar dat ons gevoel, eigenliefde, vooringenomenheid of onbevooroordeeldheid ons ingeeft. Ik zal het ſtellen in handen eener Commisſie van Vrouwen en Moeders, tot welk einde ik u wel zoude willen verzoeken eene nominatie te maken of eene voordragt te willen doen. Het ſpreekt van zelf, dat geene oude w—— (*) in aanmerking kunnen komen. Hoe zij ook hare ondervinding mogen opvijzelen, zij komen mij voor als zeelieden, die hun leven aan wal in *non-activiteit* ſlijten; hoewel de laatſten boven de eerſten het voorregt bezitten van te kunnen en te mogen vragen om in *activiteit* geſteld te worden. De *non-activiteit* bij het Zeewezen moge voor de ſchatkist voordeelig zijn ter verkrijging van een batig ſaldo (†), voor de inſtandhouding der Zeemagt kan zij niet dan nadeelig werken. Jonge menſchen moesten nooit *non-actief* wezen. Even als men in ſommige provinciën voor de bewaring der dijken opcenten betaalt, kon men er nog eenige bijvoegen, om onze zeebolwerken op den duur, althans door jonge lieden, *actief* bemand te houden. Eenige opcenten meer of minder, wat zegt dit, zoo lang zij niet *pari* ſtaan!

Het werk eens in handen van zulk eene Commisſie zijnde, zal het ſpoedig zijn overig beſlag krijgen; want dit heb ik met den *Prediker* gezien, dat vrouwelijke Commisſiën *vaardig* zijn in het *afdoen*. Ik kan mij ten minſte niet één vrouwelijke Commisſie herinneren, welke jaren over haren arbeid heeft doorgebragt en toch niets zakelijks verrigt. Of eene Commisſie van Vrouwen jaren *eensgezind* bijeen zoude

(*) Dit woord was door eene gevallen inktvlak niet leesbaar. *Aanmerking van den Zetter of Corrector.*

(†) Deze briefwisſeling zoude men zeggen, dat van eene zeer oude dagteekening was. *Aanmerking van den Uitgever.*

kunnen blijven, is een vraagſtuk, even moeijelijk te beſlechten, als dat, of *jaar- en daggelden* ook bij het vrouwelijk geſlacht zulken overwegenden invloed zouden uitoefenen, dat zij, als de mans, door dien krachtigen maatſchappelijken band de *kleinere botſingen* aan het *grooter eigenbelang* ondergeſchikt zouden doen zijn. Wanneer men der vrouwen werkzaamheden en geſtichten nagaat, waar de leiding aan eene *vrouwelijke* en *mannelijke* Commisſie wordt toevertrouwd, zoo behoeft men nooit te vragen, waar de *expeditie* het gereedſte geſchiedt. Wat mij bij vrouwelijke Commisſiën altijd het best bevallen heeft, is, dat de *uitvoering* doorgaans op het *beſluit* volgt, of dat men tot de *orde van den dag* overgaat, en geen gebruik maakt van het *nederleggen op de Griffie*.

Maar keeren wij tot ons onderwerp terug, en ook tot die ſterke geesten, die niet ſlechts met de Geneeskunde en hare eigenlijke beoefenaars den ſpot drijven, maar, hetgeen nog erger is, de artſenijmengers (in vele ſteden *niet de Oppermans van den Doctor*, *maar dikwijls Metſelaar en Opperman in een' en denzelfden perſoon* (*)), die derzelver *ſteen en kalck toe ſnijden en ſtampen*, *om menſchenlijven aan den anderen te klampen*, op eene droevige wijze miskennen; die geen ontzag hebben voor pillen, verzilverd of verguld; op welke poeijers, tegenwoordig in ſierlijke portefeuilles geborgen, in gezonde dagen geen indruk maken; die eerder op het gezag eener *ſlapende*, welke, in tegenoverſtelling van zekeren Dichter der Oudheid, die niet voor *ieder* beleefdelijk de oogen ſloot, voor elk, die *een' driegulden* offert, ſlaapt, en op de verzekering van eenen Magnetiſeur, die bij zulk eene winstgevende affaire zich wél bevindt, in den angst des harten den afval van paarden, ſchoenen, en wie weet welk ontuig meer, zouden ſlikken, om er de *Cholera*, of den dood door elke andere ziekte, mede af te koopen. Zulke ellendelingen zoude men wel, met WALTER, den reisgenoot van ANSON, willen toeroepen: *Fi*, *fi donc* (*la peur*)*! c'est une paſſion indigne et au deſſous de la dignité de l'homme.* (Het zal niet noodig zijn deze woorden te vertalen, daar zoo vele onzer Dames met de Franſche taal meer gemeenzaam bekend ſchijnen dan met hare moedertaal.) Het is mij zelfs voorgekomen, dat

(*) HUYGENS, *Korenbloemen.*

Neef, die dikwijls mede niet ongenegen is, om met de Geneeskunde en hare beoefenaars te ſchertſen, en dit ſoms aan den disch op eene geestige wijze onder eenen luchtigen berkenmeijer aan den dag legt, aan dit gebrek onderhevig is. Meester VLIJM, die ſomwijlen aan uwe tafel het onderwerp ſchijnt te zijn der puntigheid van Neef in gezonde dagen, verzekert mij, dat in uwe huishouding doorgaans voor Neef het ſpoedigst om hem moet gezonden worden, wanneer hij zich onpasſelijk gevoelt. Voor hetgene, waarvoor gij, als eene overleggende vrouw, die, even als vele uwer zusteren, door een onbevangen gezond verſtand, dikwijls zeer juist oordeelt, een huismiddel bij uwe overige huisgenooten toereikende acht, moet Neef een deftig recept hebben, als ſtellende meer vertrouwen in een zooge-noemd zweetdrankje, dan in eenvoudige vlierconſerf of vlierthee, offchoon deze ſoms den ganſchen inhoud van het drankje uitmaakt. Mijn aanteekeningboekje nagaande, zie ik, dat mijne meeste buitenviſites naar u voor Neef zijn, om over hem met Meester VLIJM te conſulteren, zoo als men dit noemt; d. i. (om in de gewone taal der menſchenkinderen te ſpreken) om te beproeven, of *vier oogen meer kunnen zien dan twee, twee meer weten dan één.*

Ik ben dan in geenen deele op den Schrijver der *Gedachten en Beelden* gebeten, en zal, wanneer hij de eer mij aandoet van mij te conſulteren, hem met de meeste hartelijkheid ten dienſte zijn, en mijn conſult nog bovendien niet in rekening brengen; en dit niet zoo zeer omdat wij den geestelijken ſtand niet gewoon zijn te rekenen, als wel uit een zuiver gevoel van dankbaarheid voor de welwillende wijze, waarop hij de Geneeskunde tot een zijner Oogpunten maakte. Dat juist na het Oogpunt: *de Geneeskunde, het Kerkhof* het *tweede Oogpunt* werd, houde ik voor louter toeval, in ſpijt der kwaadſtokers, die hier meer achter zoeken, zoo als dit wel meer het geval is. En geſteld, de Schrijver had dit opzettelijk gedaan, is het wel zoo tegenſtrijdig, om bij de gedachte over de Geneeskunde die aan het *kerkhof* te voegen?

(*Het vervolg en ſlot hierna.*)

DE SAN PEDRO NOLASCO-BERG.

De vrome broeders op den *St. Bernard* leiden een treurig leven. In de heetſte maanden des jaars worden zij-alleen geen zacht koeltje gewaar, en de zon ſchijnt alleen om hunne ſneeuwvelden te verlichten, in ſtede van het goudgeël zaad en de malſche klaverweiden te doen ſchitteren; terwijl de afzondering van allen omgang hun verblijf nog akeliger maakt. Maar zij-alleen zijn niet zoo ellendig. In de keten der *Andes* is een berg, de *San Pedro Nolasco*, nog hooger dan de *St. Bernard*, waar de koude wind, het ganſche jaar door, nog banger huilt, waar de ſneeuw in nog grootere wolken zich zamenpakt, en in nog hoogere heuvels wordt opgehoopt. En op dezen berg wonen ook menſchen; menſchen, die in hun onderhoud en levensgenot nog veel meer beperkt zijn, dan opgemelde Monniken. Er bevindt zich, namelijk, op deze ontzettende hoogte eene *zilvermijn*, en de arbeiders in dezelve wonen boven derzelver ſchachten, het ganſche jaar door, in hutten des jammers en der ellende. De weg naar den top diens bergs is alreeds zoo verſchrikkelijk, dat die, welke naar den *St. Bernard* geleidt, daarbij een wandelweg ſchijnt te zijn. Aan beide kanten rijzen met eeuwige ſneeuw en ijs bedekte bergen omhoog, en dikwijls heeft het voetpad naauwelijks de breedte van eenige duimen. In de diepte ſchuimt de *Maypo* ijzingwekkend onder dit ſmalle pad, en, tot vermeerdering van al het ontzettende, wordt zelfs dit weinige duimen breede pad dikwijls door andere rotsbeken doorſneden, die zich eenen weg naar den hoofdſtroom banen, en door welke nu de reiziger, zonder bruggen, zonder hulp, alleen op God en zijnen voorzigtigen muilezel vertrouwende, heen *moet*, daar aan geen terugkeeren te denken is: want, zoo men den moed verloor om hooger te klimmen, men heeft geene ruimte om te wenden, noch zelfs om af te ſtijgen. Op zulke paden leert men de waardij eens muilezels eerst regt kennen; hoewel ook deze niet zelden met blijkbaren weêrzin zich in dusdanig een' bergſtroom waagt, en ſomwijlen te midden van denzelven aarzelt een' voetſtap verder te gaan. Zoo ſtijgt men dan al hooger en hooger, zich ten laatſte aan den hals en de ooren des ezels vastklemmende, om niet van denzelven (zoo ſteil loopt het pad) af te glijden. Wie den voortogt heeft, pijnigt de angst van in de

Maypo neder te ſtorten. Wie zich in het midden of aan het einde bevindt, heeft elk oogenblik te duchten, dat een muilezel voor of liever boven hem ſtruikele, en den ganſchen trein met zich in de diepte wegſlepe. Daar vertoont zich eene ſpits. Men waant het doel genaderd te zijn. Vergeefs; binnen weinige oogenblikken verheft achter deze zich eene nog ſteilere. Van tijd tot tijd ontmoet men kruiſen, de ſprakelooze, maar ijzingwekkende merkteekens der arme zwervers, die op zulk een' togt, door de koude verſtijfd, hier hun rotsgraf vonden! — Eindelijk heeft men de bergvlakte van den *San Pedro Nolasco* bereikt, en geniet, bij een' helderen dag, aldaar een gezigt, zoo als er maar weinige zijn; verheven, heerlijk, groot en verſchrikkelijk tevens! Bezwaarlijk kan men zich verbeelden, dat men in de hitte van den zomer verkeert; want van twintig tot zelfs honderd voet hoog ligt *hier* de ſneeuw, door den wind opgejaagd, terwijl *ginds* de kale zwarte rotſen zich ten hemel verheffen. In de duizelende diepte ſtroomt de *Maypo*, en als zilveren draden ſlingeren honderd beken en wateren van alle kanten in dezelve neder. Nergens ontwaart men eenig ſpoor van boomen, ſtruiken, bloemen of gras. Het onafzienbaar beeld van eene ijswoestijn breidt zich rondom uit. Maar uit deze woestijn ontſpringen de bronnen, die in de vlakte leven en wasdom en vruchtbaarheid verſpreiden. — Ziet gij dien dikken rook, die uit gindſchen rotstop naar boven ſtijgt? Het is de *San Francesco*-volkaan, en de zilvermijn, die wij gaan bezoeken, ſchijnt onmiddellijk in deszelfs ingewanden af te dalen! Vraagt men den arbeiders in deze mijn, hoe zij hier leven, zwijgend wijzen zij op de kruiſen, die rondom in alle rigtingen de doodſche oppervlakte, gelijk het lagchend groen een vruchtbaren beemd, bedekken. Zeven maanden lang kan geen ſterveling hen naderen, en in elk jaargetijde verheffen zich ſtormen, die zulk eene masſa ſneeuw nederſlingeren, dat hij, die, zelfs op de bergvlakte, ſlechts honderd ſchreden ſoms van zijne hut verwijderd is, vruchteloos al de ſcherpte zijner zintuigen en al zijne geeſtkracht verzamelt, om dezelve te bereiken. Hij verdwaalt; hij wordt het ſlagtoffer der koude; en, wanneer de zon weêr door de verdeelde wolken komt ſtralen, worden zijne lotgenooten zijn lijk gewaar, begraven hem op de plek, waar hij ligt, en rigten voor hem een kruis op; lijdzaam het oogenblik verbeidende,

dat hunne ongelukkige medebroeders ook voor hen eenmaal een dergelijk zullen oprigten!

DE GETROUWE DIENSTKNECHT.

De ellende, die aanzienlijke uitgewekene *Franſche* familiën, in het laatſte deel der vorige eeuw, in vreemden lande hadden te verduren, is velen nog als ooggetuigen bekend. Een' dezer vlugtelingen, een ſukkelende grijsaard, was het gelukt, in eene *Duitſche* ſtad op den regter *Rhijn*-oever zijn leven te bergen. Een Geneesheer ſchreef hem, als een voor hem onmisbaar iets, het dagelijksch gebruik van een paar glazen wijn voor; maar — den ouden man ontbrak het geld, om zich deze verſterkende verſnapering aan te ſchaffen. Zijn voormalige Kamerdienaar was den ongelukkigen meester gevolgd. Dit was een even vlug als trouwhartig jong mensch. Hij had het voorſchrift van den Doctor gehoord, ging ſtil heen, en bood zijne dienst aan bij een der meestbezochte, openlijke tafel houdende logementen, ter bediening op dat uur, waarvoor hij enkel een pintje wijn bedong; welk loon gereedelijk werd ingewilligd, dewijl, door het groot aantal *Franſchen*, te dier ſtede toen aanwezig, men gebrek had aan daarvoor geſchikte bedienden. Die pint wijn bragt de brave jongen geregeld aan zijnen goeden ouden meester, onder voorwendſel, dat dezelve dagelijks, door eene onbekende hand, bezorgd werd, omdat hij vreesde het eergevoel van zijnen Heer te krenken, wanneer hij — de knecht — als weldoener verſcheen.

MORGENGEBED, NAAR HET VOLMAAKTE GEBED.

'k Zie weêr 't licht. Dank, magtig Wezen!
Duizend ſtierven dezen nacht:
Ik, beveiligd en herrezen,
Ben nog, met vernieuwde kracht!
Op den hemeltroon gezeten,
Ziet Ge, o God! in gunst mij aan;
'k Mag weêr 't oog ten hemel ſlaan,
En U mijnen Vader heeten:
Reeds die naam, ondenkbaar rijk,
Is mij van Uw liefde een blijk.

Heiligde ik dien naam naar waarde!
Leefde U ieder ſterveling!
Rees zijn danklied op van de aarde,
IJv'rend met den hemelling!
Mogt Uw woord elk' afgod ſloopen,
Die ons van Uw' hemel ſcheidt!
Wierd Uw rijk meer uitgebreid;
Stond het niemand vrucht'loos open!
Dreef Uw liefde en ſchrik ons aan!
Vader! dwing ons in te gaan!

Maak mij, als Uw heil'gen, Vader!
Altoos tot Uw' wil bereid!
Breng' mij die Uw' hemel nader;
Vorm mij door gehoorzaamheid!
Doe mij alles juist beſchouwen:
U de kennis, mij de wet;
U 't beſturen, mij 't gebed;
U het waarom, mij 't vertrouwen!
Steeds Uw wil, in vreugd en druk,
Zij mij wijsheid en geluk!

Door Uw' wil tot mensch verheven,
Heeft mij Uw voorzienigheid
Plaats, betrekking, werkkring, leven,
Kruis en vreugd en dood bereid.
Zou ik zorgen, bij 't ervaren,
Hoe Uw liefde mij behoedt,
Daaglijks ziel en ligchaam voedt,
Beweldadigt zoo veel jaren?
Neen, Algoede! 'k leef gerust,
Wijl bij U mijn lot berust.

Maar, waartoe ſchenkt Gij mij 't leven?
Wat ik doe en denk, is boos.
Vader, wil mijn ſchuld vergeven,
Mij, vijandig, liefdeloos!
Wil mijn zonden niet gedenken;
Maar, verzoend in Jezus' bloed,
Bij vernieuwing van gemoed,
Kracht tot beter leven ſchenken!
Krimpt mij 't hart van ſchuld ineen,
't Rust' weêr in Uw gunst alleen!

Mijn Verlosser! Nog die dagen,
Ov'rig op mijn' levenstijd,
Zullen U, wiens naam ik drage,
Onverdeeld zijn toegewijd!
Geef me, als Gij, volmaakt te worden;
Reinen, kinderlijken zin;
Liefde Gods in menschenmin;
Lust in waarheid, wijsheid, orde!
IJv'rig, trouw, mijn' roeping waard',
Leve ik naar Uw beeld op aard'!

Vader! wil mijn' dank volmaken!
Schep en werk dat goede in mij!
Blijf voor mijn verzoeking waken!
Breek des Boozen heerschappij!
Waar Gij leidt, zal ik niet dwalen,
Vader! maar, Uw hulp bewust,
Zeker wonen, en gerust,
Als Gij komt, ten grave dalen!
't Blijk' mijn ziel meest in dien stond,
Dat haar anker bij U grondt!

Ja, als zij, bij 't stervensstrijden,
U, den Heil'gen, tegenschrikt,
Word' haar hoop in Christus' lijden
Door den Vadergeest verkwikt!
Schenk dit allen, die U smeeken,
En in Christus, Uwen Zoon,
Nad'ren tot Uw' liefdetroon!
Vader, wil van vrede spreken!
Dan erkenne al ons geslacht
Uwe wijsheid, liefde en magt!

V. D. B.

OP EENE AFBEELDING VAN NEDERLANDS GROOTSTEN ZEEHELD.

Ziet Ruiter, Neêrlands roem en eens uw landgenoot,
Dien Oost en West en Zuid en Noorden hulde bood,
Die vijf-en-veertigmaal zijn' heldenmoed betoonde,
Ja dien elk zeegevecht met nieuwe lauw'ren kroonde;

Het wonder van zijne eeuw, de grootſte Waterheld,
Wiens roem Antonides ons in zijn' zang vermeldt,
Dien Feith vereeuwigd heeft in Godenklank en woorden,
Dien Helmers eens bezong in onnavolgb're akkoorden.
Wat echte Bato's zoon, op Neêrlands grond geteeld,
Staart niet met eerbied, met ontzag op Ruiter's beeld?

J. O. LUDER.

MUZIJK.

(Naar het *Engelsch* van THOMAS MOORE, *Irish Melodies.*)

Wanneer de zorg ons hart verteerde,
En 's jevens lust en hoop verdween,
Ach, dat de toon dan wederkeerde,
Die ons als kind zoo lieflijk ſcheen!
Hoe zielverheffend zijn de zangen,
Die 't vroeg voorleden doen ontſtaan!
Zij toov'ren lachjes op de wangen,
En ſtelpen menig' bitt'ren traan.

Gelijk het koeltje, dat komt ſpelen
Langs 't geurig bloeijend bloemenbed,
Zoo kan die zang den boezem ſtreelen,
Die 't jeugdig hart in vlammen zet;
Dat koeltje zweeft en ſtrooit zijn' balſem
Op menig ſtervend bloempje neêr:
Is 't levenszoet verkeerd tot alſem,
Muzijk! gij ſchept dat zoet ons weêr.

Muzijk! hoe zwak zijn zelfs de woorden
Der rijkſte taal, wanneer gij ſpreekt!
't Gevoel verſtomt bij uwe akkoorden;
Gij ſchenkt, wat elke taal ontbreekt.
De Vriendſchap ſchendt vaak ons vertrouwen;
De Liefde is ſomtijds valsch, en vliedt:
Op uwen zang is vast te bouwen;
Zij ſtreelt de ziel, en huichelt niet.

LUBLINK WEDDIK.

JUFVROUW REVOLUTIE.

Nicht Sybille! neuswijs oudje!
Dikwerf hebt ge mij gefopt;
Maar vertelt ge thans mij fprookjes,
Dan wordt u de mond geftopt.
Heel de wereld zal het weten,
Wat ge mij aan de ooren maalt,
En van jufvrouw Revolutie
Me in uw' ijver al verhaalt.
Blozen zult gij voor heel de aarde,
Of — zij biedt een kroon u aan.
Boeten zult gij voor uw praatjes,
Of — 'k laat u in goud beflaan.
'k Scheur uw tooverboek in ftukken;
'k Smijt uw koffijdik in 't vuur;
'k Zal 't patent u in doen trekken,
Fopt gij me in dit plegtig uur.
Zou het niet een gruwel wezen,
Wierd zoo rein, zoo kuisch een maagd,
Door een valsch orakelfpreken,
In haar vleklooze eer belaagd?
Haar, die maatfchappijen fchokte,
Vorften moordde, rijken fchiep;
Die, uit de asch van vroeger eeuwen,
Vuur en vlam ter hulpe riep;
Die, uit jonge regtsgeleerden,
Mirabeaus te voorfchijn bragt,
Door wier pleit ons, arme flaven,
De allervrijfte vrijheid wacht!
Neen, het wierd u nooit vergeven,
Jaagdet ge, in uw boos bedrijf,
Door een valsch alarm, haar vrinden,
Onbedacht, de koorts op 't lijf!
„ Houd maar op, (dus fpreekt zij) neefje!
„ Schrijf, wat ik u voorzeg, neêr!
„ 't Is met jufvrouw Revolutie
„ Uit! De zaak neemt thans een keer.
„ In het zuid werd zij geboren,
„ En ik zweer u bij mijn' bril,
„ Dat ge in 't oosten haar ziet fneven,
„ Of mijn naam is geen Sybil! —

„ Aangebeden door de Franſchen,
„ Door de Belgen meê vergood,
„ Door de Polen nog verheerlijkt,
„ Voor het heil, dat zij hun bood,
„ Nog door duizend duizend minnaars
„ Uit elk werelddeel bemind,
„ Zweer ik, dat zij thans geen' *redder*
„ Onder al haar *ridders* vindt.
„ 't Uiltjesknappen van de grooten,
„ Dat haar ſtoutheid gaf en magt,
„ (Mogt het ook te lang reeds duren)
„ Schonk haar nieuwe levenskracht.
„ Maar, let op! het onweêr nadert,
„ Dat de politieke ſpheer
„ Van haar moordend gif zal zuivren.
„ Ras ziet gij den hemel weêr
„ Onbewolkt en helder pralen.
„ 't Doel der misdaad heeft gefaald.
„ Wrok en list zien zich bedrogen.
„ 't Regt heeft thans gezegepraald.
„ Huichlend pleegt de volksverleidſter,
„ Die zoo gaarne in bloed zich baadt,
„ Nog met Franſche en Belgſche ſchelmen
„ En misleide priesters raad.
„ Snood met zede en godsdienst ſpottend,
„ (Want zij kent der Gallen lust)
„ Roem belovend uit het ſtrijden,
„ Schande en jamren uit de rust,
„ Wringt ze alleen die rustverſtoorders,
„ Nevens 't ſchuim van 't Britſche ſtrand,
„ Echte ridders van hare orde,
„ 't Zwaard nog in de onzaalge hand.
„ Portugal heeft les genomen,
„ Hoe zij 't tijgerpootje biedt:
„ 't Wil, ondanks een looden ſchepter,
„ Toch haar hooge gunſten niet.
„ Hoe ze ook in Oporto ſchuifel',
„ En, geharnast met haar' ſtoet,
„ 't Volk haar weldaân op wil dringen,
„ Men verſchopt haar met den voet.
„ In Germanje heeft de dame
„ Jammerlijk 't gelag betaald;

„ Dáár heeft zij, voor 't ſchendig woelen,
„ Een' bebloeden kop gehaald;
„ Waar zij ooit weêr minnaars zoeke
„ Voor haar bandelooze leer,
„ Neen, te Frankfort op de miſſe
„ Komt zij vast niet ſpoedig weêr!
„ In het oosten rekk' zij 't leven,
„ Zwier' zij nog een wijl de vaan;
„ Maar het noorden ſprak haar vonnis;
„ 't Is met hare magt gedaan!
„ Gillend vlugt' zij naar de Seine
„ En verſchans' zich in haar krocht,
„ Vorme heel Parijs ten bolwerk,
„ Of 't haar nog gelukken mogt,
„ 't Strafzwaard van haar hoofd te weren, —
„ Vruchteloos! 't beſlisſend woord
„ Heeft in 't noorden luid geklonken,
„ Werd door gansch Euroop gehoord;
„ En Euroop herneemt zijn waarde:
„ Godsdienst, vrijheid, deugd en licht,
„ Handel, nijverheid en trouwe
„ Sluiten bond met burgerpligt,
„ Om deze adder neêr te vellen
„ Met den aanhang, die haar rest,
„ Zij 't ook in de vlam van 't Sodom,
„ Dat heel de aarde heeft verpest!
„ 't Hoogſte Wezen heeft de vorſten.....
„ Neen! *diens* ſtem werd niet gehoord;
„ Jaren lang heeft men het ſmeeken
„ Van verguisde deugd geſmoord;
„ Jaren lang liet men, ſtilzwijgend,
„ 't Regt verdrukken door 't geweld;
„ Neen! 't belang, hunne eigen glorie
„ Heeft den gruwel perk geſteld.
„ Holland! dank geen' vreemden vorſten
„ Ooit het keeren van uw lot;
„ Dank het uw' onſchatbren Willem,
„ Uw volharding en — uw' God!" —
Maar, mijn waarde nicht Sybille!
Vol des geestes, ſpreekt gij niet,
Of de zaak nog moest gebeuren,
Maar of zij reeds was geſchied!

Zoo ge u echter mogt bedriegen....
„ 'k Zeg het luid voor ieders oor;
„ 'k Steek het onder ſtoel noch banken;
„ Weiger mij, wie wil, gehoor, —
„ Ik, ik houde 't plegtig ſtaande
„ ('t Boek der toekomst wees 't mij aan):
„ *t Is met jufvrouw Revolutie*,
„ *In Euroop voor 't minst, gedaan!*"

15 April, 1833. H. J. POPPE.

BIJ HET ZIEN VAN DEN EERSTEN BOVENLANDSCHEN GRASMAAIJER.

Gij, die hier komt zwoegen en zweeten om brood,
Gij, Maaijer! gij zijt mij het beeld van den Dood.
Als hij, toen, voorzien van de dreigende zeis,
Zwicht alles voor u, als voor hem op zijn' eisch.
Als hij, komt ge ons ook uit het vreemde gewest;
Als hij, blijft ge ons vreemd, ſchoon ge komt tot ons best;
Als hem, zien wij vaak met verachting u aan;
Als hem, zien wij vaak u met ſchimp overlaân;
Als hij, keert gij telkens en telkens terug;
Als hij, doet geen ander uw' arbeid zoo vlug;
Als hij, zijt ook gij meest, bij groot en bij klein,
Bekend bij den ſchertſenden naam van *vriend Hein* (*)! —
En zijt gij, o Maaijer! mij 't beeld van den Dood,
Een blik op het veld maakt het treffend en groot:
Want, ſlaan wij dien neder op 't rijpe gewas,
De Dood is de maaijer, de Mensch is het gras;
De Mensch is een' veldbloem, een grasplant gelijk,
De Dood is de maaijer, en oogst voor Gods Rijk.
Als 't gras op de weiden vol ſap en vol kracht,
Verſchijnt ons de maaijer zoo vaak onverwacht;
Onmagtig als dit, onverbiddelijk hij,
Genaakt ons de zeisſen, en vallen ook wij!
Wij bergen den broeder in 't donkere graf,
Als landman den oogst, dien de maaijer hem gaf;
En even gelijk hij zijn ſchure dan ſluit,
Zoo ſluit zich de groeve met dompig geluid.....
Maar wél ons, (hoe dankbaar verneft zich mijn geest!)
De lente is verſchenen, de winter geweest;
Weêr zien wij de weiden zich dekken met groen;
Weêr prijkt er de veldbloem zoo jeugdig als toen;
Weêr zingt er de leeuwrik Gods lof als weleer:
Zoo rijzen en zingen ook wij eens den Heer! —
De Mensch is een' veldbloem, een grasplant gelijk;
De Dood is de maaijer, en oogst voor Gods Rijk.

24 Mei, 1833. J. W. IJNTEMA.

(*) *Hendrik* of *Johan* — zoo heeten de meeste Bovenlanders, waardoor aan allen, ſpottenderwijze, doorgaans een dier beide namen wordt toegekend.

WELKOMGROET

AAN DE

NEDERLANDSCHE HELDEN,

BIJ DEN TERUGKEER UIT

FRANKRIJK.

Weest driewerf welkom hier, getrouwe Heldenſcharen!
Triomf! geen vreemde boei houdt meer uw' arm omvat.
U dav're ons feestgejuich; u klinken zang en ſnaren
Het vrolijk welkom toe, uit RUYTER's bakermat.

Wees welkom, dapper Kroost van Hollands Waterleeuwen!
De Algoedheid voerde u weêr naar 't dierbaar Vaderland.
Wees driewerf welkom hier, bij Batavier en Zeeuwen!
De roem verbeidt uw komst aan Neêrlands roemrijk ſtrand.

De liefde toeft u hier; zij huldigt eigen zonen,
Wier moed niet zwichtte of boog, zonk ook de Vijfhoekmuur;
Zij biedt, met hart en oog, veel meer dan lauwerkroonen
Aan Helden, ongeſchokt door water, ſtaal en vuur.

Ja, tranen van gevoel zijn 't onmiskenbaar teeken
Der hoogſte zielevreugd. — Oud-Neêrland ziet u weêr!
Wie waagt het, dat geluk in woorden uit te ſpreken? —
Gij keert, maar zonder blaam, met onbezoedelde eer!

Hoe is 't u, dapp're Schaar! bij zulk een weêrontmoeten?
U waait de zegepalm, in vlag en wimpel, toe;
Geen lage muit'renhoop ligt, bevende, aan uw voeten
Te ſidd'ren, voor den ſlag van 's oorlogs geeſelroê.

Bedwingers van een Stad, waar 't lafſt geſpuis der aarde
Den besten Vorst miskende en dong naar bloed en kroon,
Voelt van uw grootsch beſtaan, uw moed en trouw de waarde!
't Oud-Hollandsch welkomlied, o Braven! is uw loon.

Heil u! — Thans aâmt uw borst, in Hollands frisſche dreven,
Geen' vuilen pestwalm meer van 't Belgisch roofnest in;
Hier doelt geen ſnood verraad, baldadig, op uw leven;
Neen! liefde lokt u toe in 't vreedzaam huisgezin.

Heil u! — Geen addergif van vrede- en rustverſtoorders
Verpest u elken dronk, in 't vreemd gewest geſmaakt;
Geen lage Judasgroet van vreemde Koningmoorders
Kwetst meer het eerlijk hart, dat voor Oud-Holland blaakt.

Uit vreemde boei geſlaakt, verlost van laffe Belgen,
Ziet ge u het loon bereid voor moedbetoon en deugd.
Het leed is doorgeſtaan. Verheugt u, dapp're Telgen!
Uw ſchoonſte zegepraal is aller braven vreugd.

Gewis, als weêr 't geweld ons erfgoed aan durft randen,
En ſtijgt de nood ten top, bij 't klimmen van 't gevaar,
Dan grijpt gij 't wrekend ſtaal, roemruchtig, weêr in handen;
Dan ſtaart ons oog op u, als op een HEIL'GE SCHAAR.

Dan zult ge aan 's legers ſpits, aan de aard' de dapp'ren toonen,
Voor wier onwrikb're trouw de Vijfhoek ſtortte in puin;
Dan zal uw heldenmoed den dank van Holland loonen,
En elken zegekrans, geſtrengeld om uw kruin.

Doen liſt en ſnood verraad weêr dolk en zwaarden blinken,
Dan zult gij de *eerſten* zijn in 't ſlagveld en op zee;
Dan, Helden! zal één kreet door vloot en leger klinken:
„ *Voor Vorst en Vaderland! voor* KOOPMAN *en* CHASSÉ!"

En hoort het Belgisch rot dien donder uit den hoogen,
Dan beeft het, waar de ſchrik uw vaan en wimpel ziet;
Dan voelt dat ſlavenvolk der Helden alvermogen;
Dan zinkt het, met zijn' troon, terug in eigen niet!

13 Junij, 1833. W. H. WARNSINCK, BZ.

MEJUFVROUW

LENTE'S

GROOT CONCERT,

IN DE OPPERZAAL VAN 'T HOUT.

ZIJ NOODIGT ER, — MEN ZEGG' HET VOORT! —
BELEEFDLIJK, JONG EN OUD.

Mejufvrouw LEEUWRIK draagt het eerst eene *Aria* met Koor (het Thema uit *De Schepping*, maar met Variaties) voor.

Heer KOEKOEK zingt, op eigen' trant, een *Solo*, regt komiek, die vaak den lachlust heeft gewekt van heel 't Parijsch Publiek.

Heer KNEU, een teedere *Duët* met Jufvrouw TORTEL, die, met hem, op vroeg'ren bijval hoopt, door reine harmonie.

Heer KWARTEL, RAAF, en Jufvrouw GANS, een ſchertſend *Quodlibet*; het voert ten titel: *Liefde en Mei*, expres voor hen gezet.

Heer EKSTER fluit een *Potpourri*, met vol Orchest en Koor; het loopt, door hem gecomponeerd, *De Jaargetijden* door.

Mejufvrouw NACHTEGAAL, *Concert*, met obligate Fluit; Heer ECHO zelf voert die partij, zijn Compoſitie, uit.

Door Heeren KIKVORSCH, KREKEL, MUG een *Trio* nog, tot flot, (Heer UIL ſpeelt de obligaat Hobo) die geestig ſchertst en ſpot.

't Publiek zij kenlijk, dat de Zaal, op nieuw gedecoreerd, met bloemen, rijk in kleur en geur, zal zijn gefestonneerd.

Mejufvrouw LENTE *noodigt elk tot dit haar jaarlijksch Feest. De Entrée is — een gevoelig hart en opgeruimde geest.*

Vrij naar het *Hoogduitsch.* J. W. IJNTEMA.

MENGELWERK.

LEERREDE.

ABRAHAM ALS KRIJGSHELD BESCHOUWD.

Door

F. HOEKSTRA,

Leeraar der Doopsgezinden te Harlingen. (*)

En als Abram hoorde, dat zijn broeder gevangen was, zoo wapende hy zijne onderwezene, de ingeborene van zijn huis, drie honderd en achttien, en hy jaagde ze na tot Dan toe.

En hy verdeelde zich tegen hen des nachts, hy en zijne knechten, en floeg ze: en hy jaagde ze na tot Hoba toe, welke is ter linkerhand van Damascus.

En hy bragt alle have weder, en ook Lot zijnen broeder; en zijne have bragt hy weder, als ook de wijven en het volk.

GEN. XIV: 14—16.

ABRAHAM, de ſtamvader van een door God uitverkoren en zeer bevoorregt volk, de getrouwe aanbidder van den eenen waren God, de oudſte der *Israëlitiſche* Aartsvaderen, is te regt de roem geworden, niet alleen van zijne tijdgenooten en geſlacht, maar ook van de geheele nakomelingſchap. Zijne perſoonlijke hoedanigheden zoo wel, als zijne geſchiedenis, plaatſen hem aan het hoofd van de uitſtekendſte Bijbelmannen, en hebben hem tot een voorwerp gemaakt van algemeene en blijvende hoogachting. „Met opzigt tot zijn verſtand, (dus

(*) Uitgeſproken te *Harlingen*, den 1 Nov. 1832.

ſchetst een bekend Schrijver zijn karakter) zien wij hem altijd met omzigtigheid en overleg handelen. Men vindt nooit voorbarige, onbezonnen daden, nooit hevige hartstogten, nooit buitenſporigheden van eene geestdrijverij, die altijd Goddelijke openbaringen verwacht. Hij is niet uit de geringſte ſoort van menſchen (want in zijnen tijd was er reeds het begin van het onderſcheid der Staten); hij bezit verſcheidene ſoorten van rijkdommen, aanzienlijke kudden, meer dan driehonderd knechten, die in zijne dienst ſtaan, en opzigt over deze kudden hebben; hij is 't geen men in die vroege tijden eenen *Vorst* noemde, hoewel eenigzins in een' anderen zin, dan in onze tijden. Zijn geest is derhalve niet door de ſlavernij aan eene bekrompen denkwijze gewoon; hij heeft gelegenheid, om de deugden te oefenen, welke men niet, dan in den ſtaat der vrijheid en der opperheerſchappij, oefenen kan; deugden, welke buiten tegenſpraak aan dien ſtand zijne geheele waardij geven, hoe zelden hij ook om die oorzaak hooggeſchat wordt.

„ Het karakter, 't welk zijne bedrijven bezitten, is inderdaad ook niet het karakter van eenen beperkten, onder eene vreemde magt ſtaanden man. Zij getuigen van eene zekere edele vrijheid, welke, bewust van hare waardij en van haar vermogen, niet door elke omſtandigheid in verlegenheid komt, een ſpoedig beſluit neemt en ten uitvoer brengt. Men ontdekt eenen geest, die geen gevaar ontziet, wanneer de regten der billijkheid en der vriendſchap gekrenkt worden, die zich niet op eene onregtmatige wijze beleedigen, die zijne vrienden in den nood niet alleen laat. Hij is bereidvaardig om zijne nabeſtaanden ſpoedig te hulp te komen, de vijanden, die met geweld inbreken, ook met geweld uit te drijven, en de verbonden en verdragen, welke hij met andere Vorſten gemaakt heeft, ten naauwkeurigſte te vervullen.

„ In 't algemeen, eindelijk, ligt er eene geruste grootheid en ſtille verhevenheid verſpreid over alles, wat hij ſpreekt en doet; eene verhevenheid, welke niet weinig door de overal doorſtralende goedheid en opregtheid des

harten verhoogd wordt, waardoor zij eerst eigenlijk achtbaar wordt gemaakt, en waarvan zij dit geruste, dit ſtille en verhevene ontvangt, waaraan zij kennelijk is " (*)

Wij zullen, M. H., deze trekken van den allezins beroemden Godsvriend niet in elke bijzonderheid uitwerken, maar tot eenen enkelen ons voornamelijk bepalen, tot dien, welke ons ABRAHAM doet kennen als een moedig krijgsheld, en wel als een held in den voortreffelijkſten zin des woords. Het voorgelezen geſchiedverhaal geeft ons daartoe gepaste aanleiding.

ABRAHAM, nadat LOTH, zijns broeders zoon, van hem zich had afgeſcheiden en oostwaarts naar de vlakten van *Siddim* (of *Sodom*) en *Gomorra* getrokken was, ſloeg zich neder bij de eikenbosſchen van *Mamre*, omſtreeks *Hebron* meer westwaarts gelegen in het land *Kanaän*. Te dier tijd viel het voor, dat vier Koningen (die in het eerſte vers van ons teksthoofddeel genoemd worden) krijg voerden tegen vijf andere Koningen, onder anderen tegen BERA, Koning van *Sodom*, en BIRSA, Koning van *Gomorra*. De laatſten hadden zich vereenigd in het dal *Siddim*, hetwelk na de verwoesting der ſteden, in hetzelve gelegen, in een' waterpoel veranderd, vervolgens de *Zoutzee*, *ſtille* of *doode Zee* genoemd werd. Twaalf jaren lang waren de hier verbondene Vorſten cijnsbaar geweest aan KEDOR-LAOMER; doch in het dertiende jaar weigerden zij, de opgelegde ſchatting langer te betalen. En nu trok KEDOR-LAOMER met zijne Bondgenooten tegen de afvalligen op, om hen deswege te ſtraffen, of tot de vorige onderwerping terug te brengen. Maar op dezen togt ontzagen zij niet, vele andere volken aan te tasten en uit te plunderen, (zoo als verhaald wordt in het 5, 6 en 7de vers) tot dat zij eindelijk de bedoelde vijanden naderden. Deze hadden zich in ſlagorde geſteld in de vlakte *Siddim*, en het kwam nu welhaast tot een hoofdtreffen. Negen Koningen, aan het hoofd van hunne benden, ſtonden hier

(*) NIEMEIJER, *Karakterkunde*, Iſten D. 1ſte St. bl. 147.

tegen elkander over, vier tegen vijf. Welk eene ontzaggelijke legermagt zou hier bijeen moeten geweest zijn, indien men deze Koningen eenigermate kon vergelijken bij die van onzen tijd! Hoe vele honderdduizenden zouden dan hier gereed ſtaan om elkander aan te vallen! Maar naauwelijks zal het noodig zijn, M. H., u onder het oog te brengen, dat de magt dier negen Koningen, te zamen genomen, geenerhande evenredigheid had met de magt zelfs van den geringſten Vorst in ons werelddeel, en dat wij eerder aan honderden, dan aan duizenden ſtrijders moeten denken. 't Is waar, zij droegen den naam van Koningen, doch misſchien alleen omdat zij eenige meerdere en vastere heerſchappij hadden, dan de overige hoofden van volksſtammen, of wel omdat zij van ééne of meer ſteden met het omliggende land meester waren en aldaar hun beſtendig verblijf hadden, welke ſteden echter weinig meer waren, dan bij ons dorpen of gehuchten, wel verre dat zij geleken naar koninklijke hofplaatſen, gelijk die van lateren tijd. Ook moeten wij ons de wapenrusting en legering van deze bijeengetrokkene horden dier negen Koningen geheel anders voorſtellen, dan die der *Grieken* en *Romeinen*, of der legermagten in onze dagen. Dit verſchil is zoo groot, dat wij ons naauwelijks eenig denkbeeld daarvan kunnen vormen. De wapenen beſtonden ongetwijfeld in knodſen, eene ſoort van pieken, meſſen, zwaarden en wat meer van dien aard is. Weinig regelmatigheid en orde zullen tevens plaats gehad hebben in het ſtrijdvoeren met zulke ongeoefende en woeste hoopen volks en met zulke wapenen. Het oorlogvoeren van dien tijd beſtond meerendeels in ſtrooppartijen en in man tegen man te vechten, waarom het dikwijls des te wreeder en moorddadiger was. Van het ſlagveld *Siddim* vinden wij in het 10de vs. aangeteekend, dat het vol *lijmputten* was, of bronnen, waaruit, zoo men wil, de *Naftha*, of het Jodenlijm, eene kleverige en zeer brandbare ſtoffe, van zelf opwelde. Hierdoor werd dit ſlagveld zeer gevaarlijk voor een leger, dat in verwarring vlugtte; en de nederlaag moest daar-

door des te volkomener worden, omdat men de putten, of de opgewelde lijm, die aan de voetzolen kleefde, niet genoeg kon vermijden. (*)

Bij het naderend gevaar trokken dan de Koningen van *Sodom* en *Gomorra* uit, en legerden zich met de drie andere Koningen in de vallei van *Siddim*, ſtellende zich aldaar, zoo veel zij konden, in eenen ſtaat van verdediging tegen hunne aanrukkende vijanden, welken, na de *Amoriten*, de *Amalekiten* en zoo vele andere volken verſlagen te hebben, de ſchrik reeds vooruitging. De *Siddimiten*, hoewel in ſlagorde ſtaande, wachtten dus, niet zeer gerust ongetwijfeld, den aanval af. Spoedig moet de ſtrijd beſlist zijn geweest. De Geſchiedſchrijver, na het ſlagveld aangewezen te hebben, laat er onmiddellijk op volgen: *en de Koning van Sodom en Gomorra vlugtten en vielen aldaar, en de overgeblevenen vlugtten naar het gebergte.* Dit is het eenigſte berigt van eenen veldſlag, tuſchen zoo vele Koningen voorgevallen. Alleen de uitſlag, niet het gevecht zelve, wordt met korte woorden beſchreven. En voorzeker konde er ook van eene zoo ongeregelde wijze van aanvallen en verdedigen even weinig eene geregelde beſchrijving gegeven worden. De vier Koningen behaalden, zoo het ſchijnt, in den eerſten aanval, eene zoo volkomene overwinning, dat zij nergens eenigen tegenſtand meer ontmoetten, en van het geheele land der overwonnelingen meester waren. Zij hielden het echter niet in bezit, maar beroofden het van alle have en bewoners, en keerden met den gemaakten buit terug.

LOTH, die in *Sodom* woonde, werd mede, benevens al zijn vee, goederen en aanhoorigen, door den vijand weggevoerd. ABRAHAM, die westwaarts bij de afgelegene boſchen van *Mamre* in ſtille gerustheid zijn verblijf had, kreeg door eenen der ontvlugten berigt van deze ontzettende gebeurtenis. Schoon LOTH bij het verſchil der herders zich niet zeer loffelijk gedragen had,

(*) VAN DER PALM, a. l.

en van eerbied voor en gehechtheid aan zijnen edelmoedigen oom, die hem de keuze des lands overliet, weinig blijken bij de ſcheiding gegeven had, ABRAHAM nogtans vergat in dit oogenblik terſtond alle misnoegen deswege, zoo hij al daarvan eenig overblijffel gevoelde. De naauwe betrekking van bloedverwantſchap kwam terſtond bij hem boven. Welverre van te denken, dat zijn neef, die zoo koelbloedig hem verlaten, en eigenwillig onder een zoo vreemd en bedorven volk zich begeven had, nu ook met hetzelve zijn lot zich moest getroosten, wilde hij hem geenszins, daaraan overgelaten, in den nood laten ſteken. ABRAHAM had naauwelijks het ontvangen berigt gehoord, of zijn beſluit was genomen, om, zonder verzuim, maatregelen te nemen ter bevrijding van LOTH uit de handen der vijanden. Zonder door eenig gevaar en de talrijkheid der vijanden zich te laten affchrikken, zonder door de teederhartige bezorgdheid van SARA zich te laten terughouden, maakte hij zich dadelijk tot eene krijgsonderneming gereed. Met bedaard overleg zoo wel, als met moed, zien wij hem hierin te werk gaan. Hij had een aanzienlijk getal van knechten, die, in zijn huis geboren, van jongs af hem gediend hadden, en op welke hij het volkomenſte vertrouwen konde ſtellen, meer nog dan op de aangekochte ſlaven. Dezen had hij reeds te voren, als eene uitgelezen keurbende, in den wapenhandel van dien tijd geoefend, om des te beter tegen het wild gedierte en de onverwachte aanvallen van vijandige naburen zich in ſtaat van tegenweer te ſtellen. Ook dezen, ten getale van 318 man, riep hij in allerijl te wapen; waarbij zich nog drie naburige Hoofden, ANER, ESCOL en MAMRE, met hunne herdersknechten, als Bondgenooten van ABRAHAM, voegden. En, terwijl hij zijner huisvrouwe en zijnen ouden getrouwen ELIEZER de zorg voor de kudden aanbeval, trok hij van *Hebron*, aan het hoofd van deze magt, noordwaarts op; doch niet eerder dan omſtreeks *Dan* achterhaalde hij den in zegepraal terugkeerenden vijand. Zeer gering was zekerlijk zijne magt, in vergelijking

van die der vereenigde Koningen. Desniettegenſtaande beſloot hij, dezelven aan te tasten, doch niet dan met beleid. Hij nam daartoe den nacht te baat, verdeelde zijne manſchap in onderſcheidene afdeelingen, en viel alzoo, van alle kanten te gelijk, de overwinnaars, die zich waarſchijnlijk aan overmaat van brooddronken vreugde of zorgeloosheid, na het behalen van zoo vele en zoo beſlisſende overwinningen en een' zoo rijken buit, hadden overgegeven, geheel onverhoeds op het lijf, met het gevolg, dat de vier Koningen op hunne beurt even ſchielijk overwonnen werden, als deze de vijf anderen verſlagen hadden. In de grootſte verwarring gebragt door zulk een' onverwachten aanval in het duistere van den nacht, namen zij in overhaasting de vlugt. ABRAHAM, om de nederlaag te voltooijen, jaagde ze na tot aan *Hoba*, in de nabijheid van *Damascus*. Al de gemaakte buit benevens de gevangenen vielen in handen van den overwinnaar. Hoe zullen allen hem voor deze verlosſing gedankt hebben, en inzonderheid LOTH, die zich niets anders, dan de hardſte ſlavernij of den dood met de zijnen, kon voorſtellen! Nu was hij weder vrij, en in het bezit van alle zijne goederen herſteld. De vrouwen en al het volk, met de tallooze kudden, die in 's vijands magt geweest waren, keerden nu in vrijheid naar hun land terug. Allen juichten van vreugde en hieven luide beurtzangen aan rondom hunnen grootmoedigen redder.

Te midden van deze menigte zegetekenen keerde dus held ABRAHAM terug. Gelijk nog kort te voren *Kanaäns* velden zuchtten onder den ſchrik van den alles vernielenden vijand, zoo weêrgalmden nu dezelve van vreugdegejuich. De blijmare van deze groote overwinning was den overwinnaren reeds vooruitgeſneld. Van rondomme haastten zich de veldelingen en de bewoners der ſteden, om het terugkeerend heir te gemoet te trekken, en met hetzelve hunne zegezangen te vereenigen, in welke ongetwijfeld de naam van ABRAHAM bij herhaling bovenklonk. In het dal, *Schave*,

het dal des Konings, genoemd, hadden de treffendſte ontmoetingen plaats. De Koning van *Sodom*, zijnde de opvolger van den verſlagen Koning, (indien men namelijk onderſtellen moet, volgens het 10de vs., dat deze in den vorigen ſtrijd geſneuveld was) kwam aldaar den grooten held van dit roemruchtig krijgsbedrijf eerbiedige hulde bewijzen. Maar nog een achtbaarder man zette dit tooneel den hoogſten luister bij. MELCHIZEDEK, Koning van *Salem*, (de plaats misſchien, alwaar naderhand *Jeruzalem* gebouwd is) en te gelijk Priester des allerhoogſten Gods, kwam insgelijks den heldhaftigen Aartsvader in het genoemde dal begroeten; een man, die gelijk ABRAHAM zich onderſcheidde door de aanbidding van den eenen waren God, en in welken de priesterlijke waardigheid met die van het koningſchap vereenigd was. De Schrijver aan de *Hebreën*, welke deze ontmoeting als eene bij uitſtek merkwaardige gebeurtenis aanhaalt, brengt MELCHIZEDEK, als een vooraffchaduwend beeld, met den beloofden Verlosſer der wereld, onzen Koning en Hoogepriester, in vergelijking.

Deze aanzienlijke en eerwaardige perſoon begaf zich mede onder de begroeters van den edelen heldenſtoet, en bijzonderlijk om deszelfs Hoofd zijne hoogachting te betuigen. Dit beſtond niet in eene bloote pligtpleging, maar tevens om voedſel en verkwikking voor de vermoeide ſtrijdknechten aan te brengen, en den vermaarden Stamvader en Herder als een triomferend Krijgsoverſte te vereeren. Hij kwam niet met ledige handen, maar met een' voorraad van brood en wijn; terwijl hij in heilige verrukking ABRAHAM zegende en God loofde, die zijne vijanden in zijne hand gegeven had. Beide deze mannen, zoo eenſtemmig in de erkentenis van den eenigen waren God van hemel en aarde, en van diens hulpe in het behalen van de overwinning, wedijverden hier, voor het oog des volks, in den Allerhoogſten te danken en te verheerlijken, en elkander hunne hoogachting te betoonen. ABRAHAM,

van zijnen kant, bood den Priester de tienden van alles aan.

Ook de Koning van *Sodom*, getroffen door zulke verhevene voorbeelden, ſtreefde hen na in edelmoedige aanbiedingen. Hij begeerde niets van den hernomen buit; alleen de zielen, de teruggebragte gevangenen van zijn land, wenschte hij, dat hem gelaten wierden. Maar ABRAHAM ſtond hem alles af, zoo wel de have en het vee, als de menſchen, ſchoon hij, volgens het oorlogsregt van dien tijd, het een zoo wel als het ander kon behouden. Zelfs met eene ſoort van heilig ijvervuur wees hij het aanbod des Konings af, zeggende: *Ik heb mijne hand opgeheven tot den Heere, den allerhoogſten God, die hemel en aarde bezit, zoo ik van eenen draad aan tot eene ſchoenrieme toe, ja zoo ik van alles, dat het uwe is, iets neme! opdat gij niet zegt: Ik heb* ABRAHAM *rijk gemaakt.* Neen, neen! (wilde hij zeggen) ik ben een dienaar van den allerhoogſten God, den opperſten eigenaar van alles in hemel en op aarde. Tot dezen heb ik gebeden, niet om buit te behalen, maar om mijnen broeder te verlosſen. Neen, neen! niets, niet het geringſte ſtuk wil ik behouden. Dit zou ik niet kunnen verantwoorden voor mijn geweten en mijnen God, wiens zegen mij genoeg is; en men moet niet kunnen zeggen, dat ik door uwe goederen ben rijk geworden. Alleen hetgeen op dezen togt mijne gewapende jongelingen verteerd hebben, en het deel van den buit, dat mijnen Bondgenooten, de drie *Kanaänitiſche* ſtammen, toekomt, ſtaat te hunner beſchikking.

Zoo groot en edelmoedig, M. H., eindigde ABRAHAM dit roemwaardig krijgsbedrijf!

Het herdersleven, M. H., en het oorlogstooneel, een Herder en een Krijgsman, zijn zoo geheel verſchillende voorwerpen van beſchouwing en beoefening, dat wij ons naauwelijks kunnen verbeelden, hoe het een met het ander kan verwisſeld of in denzelfden perſoon

kan vereenigd worden. Bij het een vertoont zich de mensch in eene ſtille, geruste en natuurlijke houding; bij het ander ſchijnt hij de menſchelijke natuur afgelegd te hebben, en bijkans in een verſcheurend en bloeddorſtig dier herſchapen. Desniettegenſtaande zullen doorgaans de verhalen van oorlogsbedrijven, hoe verſchrikkelijk ook, niet minder onze aandacht trekken, dan beſchrijvingen van het vreedzame herdersleven, hoe veel bekoorlijker anders ook, en hoe veel overeenkomſtiger met de zachte aandoeningen der menſchelijke natuur. Wij zullen zelfs wel een tijdlang met bewondering en eene ſoort van eerbiedige verrukking bij den Krijgsheld ſtilſtaan, terwijl men den getrouwen en eerbiedwaardigen Herder naauwelijks eenen aanblik verleent. Maar de eerſte verbazing over het ſtoutmoedige en ſchitterende der daad gaat over in eene blijvende eerbiedige hoogachting voor den bedrijver, wanneer wij de beminnelijke hoedanigheden van menschlievendheid, vroomheid en edelmoedigheid met dapperheid in hem vereenigd vinden; in 't kort, wanneer hij zich vertoont als de onverſaagde verdediger, de hulpvaardige beſchermer van regt en onſchuld. En zoodanig is de held, dien wij hier te beſchouwen hebben.

Dat wij ABRAHAM ten ſtrijde zien optrekken, is eigenlijk een onverwachte uitſtap in den loop zijner geſchiedenis, en als een vreemde trek in zijn karakter, waardoor wij verrast worden. Een herder, en wel een herder als ABRAHAM, in de volle wapenrusting van eenen krijgsman in dien tijd te zien optreden, vertoont in den eerſten opſlag een contrast, dat niet dan bij nadere beſchouwing als een wel zamenhangend geheel uitkomt.

Niemand was van een' inſchikkelijker en vredelievender aard, dan ABRAHAM. Niet alleen vermeed hij zorgvuldig alles, wat in den kring zijner huisgenooten aanleiding tot twist en onrust geven kon; maar even zorgvuldig vermijdde hij hetzelfde omtrent naburige volken of herdersſtammen. Schoon onder vreemdelingen

rondzwervende, leefde hij met allen in vrede; zelfs wist hij zijnen naburen, door zich van alle geweld en onregt te onthouden, hoogachting en ontzag in te boezemen, en met velen een vriendſchappelijk bondgenootſchap aan te knoopen. Maar te meermalen heeft men zich bedrogen gezien, door te wanen, dat zulke ſtille, toegevende, zachte en vredelievende karakters zich in alle gevallen ſtraffeloos zouden laten beleedigen en voor geen heldenvuur vatbaar zijn. Integendeel legt deze bezadigde en regtſchapen geaardheid doorgaans den grond tot ware kloekmoedigheid, die zich ten regten tijde openbaart en eenparig ſtaande houdt; terwijl anderen, van een driftiger, vuriger, gramſtoriger en opbruiſender temperament, die voor niets ſchenen te zullen zwichten, voor het gevaar terugdeinzen.

In dit enkele wapenfeit van onzen herderlijken Aartsvader komen genoegzaam alle die krijgsdeugden te voorſchijn, welke den held vormen, zoo als hij behoort te zijn.

De zaak, waarom hij het zwaard aangordt, is ten volle regtvaardig, zonder hetwelk noch aanval noch verdediging immer gebillijkt kan worden. Het is geene beuzelachtige beleediging van gekwetſte eerzucht, geene veroveringszucht, geen eigenlijke ſtrijdlust, of een dergelijke hartstogt, die hem aanvuurde en de wapenen deed opvatten; maar het is, om eene groote menigte ongelukkigen, inzonderheid om eenen bloedvriend, met have en vee weggevoerd, uit de handen van geweldenaars te verloſſen; eene onderneming voorzeker, den held waardig.

En dat het ABRAHAM bij deze onderneming noch aan moed noch aan beleid ontbrak, (twee zulke voornaame vereischten in een' krijgsoverſte) toont de geheele uitvoering van het begin tot het einde. Zonder tijdverzuim gordt hij welberaden het zwaard op zijde en roept hij de zijnen te wapen, zoodra hem de nood van zijnen neef en deszelfs lotgenooten ter ooren komt. Hij vreest wel de overmagt niet van een overwinnend

heir, maar acht ook zijnen vijand niet te gering, om in roekelooze drift op denzelven los te gaan. Hij verſmaadt geenszins de hulp zijner Bondgenooten, om zich alleen de eer der overwinning toe te ſchrijven. Met beleid zoo wel, als onverſchrokken dapperheid, overvalt hij bij nacht van alle kanten de vier Koningen, te midden van de zorgelooze dronkenſchap hunner vreugde over de behaalde voordeelen. Hen alzoo aan te vallen, op de vlugt te ſlaan, en hunne gevangenen benevens have en vee hun te ontjagen, was misſchien het werk van eenige uren van den nacht en den volgenden dag. Zoo bereikte ABRAHAM, in één' beſliſſenden ſlag, door moed en ſchrander beleid, het geheele oogmerk van dezen uittogt. En daarmede tevreden, nadat hij ver genoeg den vlugtenden vijand achtervolgd had, om niets meer van hem te vreezen te hebben, keerde hij, waarſchijnlijk zonder aanmerkelijk verlies van zijnen kant, zegepralend terug.

Doch nu verhief zich de heldenziel van ABRAHAM tot een' nog hoogeren trap van grootmoedigheid. Wel verre van bedwelmd te worden door den glans der overwinning en den rijkdom der hem omringende zegeteekenen, bleef hij dezelfde bedaarde en beſcheiden man, dezelfde vrome aanbidder van den God, die hemel en aarde bezit. Een' medeäanbidder van dien God te ontmoeten, was nieuwe wellust voor het aartsvaderlijke hart, vol van godsdienſtig gevoel. In MELCHIZEDEK vereerde hij, als in zijnen meerderen, den Koning en den Priester des allerhoogſten Gods. Hoewel de hoofdperſoon van het heldenſtuk, maakte hij geene bedingen van onderſcheiding, begeerde hij niets van den geheelen buit voor zichzelven. Aan MELCHIZEDEK gaf hij, als een offer van eerbied voor de heilige waardigheid diens perſoons, de tienden; en al het overige liet hij ter beſchikking van den Koning van *Sodom*, van zijne Bondgenooten, en van zijne ſtrijdmakkers.

Ziet daar, M. H., den waren held, groot in den ſtrijd en groot in den vrede! Hoe vele beruchte ver-

overaars, zoogenaamde helden van lateren tijd, van de beſchaafdſte eeuwen, zelfs onder de *Christenen*, laat deze eenvoudige Herder van den vroegſten tijd, toen nog naauwelijks het licht der beſchaafdheid ergens eenige ſtralen geſchoten had, verre achter zich in ware grootheid en onbaatzuchtige edelmoedigheid!

En wat was het, dat ABRAHAM tot die ſterkte en edelheid van ziel verhief? Wat anders, dan de kennis en dienst van den eenen waarachtigen God, en een onbepaald vertrouwen op de wijsheid en weldadigheid van deszelfs geleide zoo wel, als op deszelfs magtigen arm? Dezen God hield hij, in alle zijne beproevingen en ondernemingen, beſtendig voor oogen; tot dezen God hief hij hart en handen op, van welken hij wist, dat Hij hemel en aarde bezit, en rijkdom of armoede geven kan aan wien Hij wil; Hem kende hij als zijn ſchild en zeer groot loon, als den algenoegzamen God, als dien, die een duurzaam verbond met hem oprigten, die *zijn* God, in den eigenlijken en hoogeren zin, zijn wilde. Diep waren deze beginſelen in de ziel van den Patriarch doorgedrongen, zoodat hij dezelve bij elke gelegenheid volvaardig in praktijk bragt, en daardoor een held werd in den ſtrijd en in de deugd.

Landgenooten! laten ook deze beginſelen ons bezielen, en zoo veel te levendiger, als wij nog eens beteren verbonds deelachtig zijn geworden. Ook onze zaak, voor welke wij ſtrijden, is heilig en regtvaardig. Van dien kant beſchouwd, mogen wij ons met een gerust vertrouwen op den bijſtand des Almagtigen, als onzen hoogſten Bondgenoot, verlaten. Indien God voor ons is, wie zal tegen ons zijn? Hij, wien de logen en alle ſlinkſche handel een gruwel is, zal ook eindelijk ons uit den worſtelſtrijd tegen onregt en geweld met de kroon der overwinning doen terugkeeren, indien wij met volharding voortgaan op het pad der eere en der regtſchapenheid, zoo als een ABRAHAM en andere heilige mannen, en inzonderheid Hij, de Zoon Gods, die naar de ordening MELCHIZEDEKS is opgeſtaan,

en onze Hoogepriester is, onze Redder uit de magt der duisternis en des verderfs, welken daarvoor, als zoo vele tienden, de offers toekomt van onze eerbiedige en dankbare harten, hier in den ſtrijd des levens, en na de behaalde zegepralen over het geweld der dwaling en der boosheid. Wie is het, die de wereld overwint, dan die gelooft, dat JEZUS is de CHRISTUS? Hem, die ons de overwinning geeft, zij onze dienst gewijd! Hem zij, nevens den God, die hemel en aarde bezit, eer en heerlijkheid toegebragt!

VLUGTIGE SCHETS VAN DELHI, DE HOOFDSTAD DES GROOTEN MOGOLS.

Een *Engelsch* Schrijver, SKINNER, geeft de volgende ſchets van de Hoofdſtad des *Grooten Mogols.*

Delhi of *Dehli*, eertijds een der wonderen van het Oosten, is thans nog de zetel van den *Grooten Mogol;* maar deze, ééns zoo magtige, heerſcher hangt nu geheel van de *Engelſche Compagnie* af, en ontvangt van dezelve een jaargeld. Zijn gebied bepaalt zich binnen de poorten van zijn paleis, dat, als een gedenkteeken van vroegere grootheid, midden in de ſtad ſtaat. *Delhi* zelf is naauwelijks de ſchaduw van datgene, wat het eenmaal was. Ik zag de ſtad eerst van den linker oever der *Jumna.* Bij het overvaren der rivier aanſchouwde ik de ganſche ſtad met hare menigvuldige *Moskeën* en *Minarets*, welke in de zonneſtralen ſchitterden, benevens eene verbazende menigte van graven, met elpenbeen overdekt en zonderling beſchilderd, maar in deerlijk verval. De voornaamſte *Moskee* en ook zeer vele grafteekenen hebben gouden ſieraden, welke zich ongemeen prachtig vertoonen. Mijne tent werd bij den muur van het paleis, tegenover de hoofdſtraat van *Delhi*, opgeſlagen. Hier bevond ik mij nu midden in het gewoel der ſtad, terwijl ik tevens door ſtof en door geheele zwermen van inſekten werd gekweld. De hoofd-

ſtraat is zeer breed, en meer dan eene *Engelſche* mijl lang. De huizen hebben twee, ook wel drie verdiepingen, en ſchijnen zeer goed onderhouden te worden. De meesten hebben balkons. Op dezelven ziet men de mannen, in hunne wijde, los omhangende mousſelinen kleederen, op hun gemak hunne *houka* rooken — ook de vrouwen komen hier en wel zonder ſluijer, en zij rooken even zoo goed als de mannen.

De ſtad is ſterk bevolkt, en ieder huis gelijkt een' bijenzwerm — men telt 200,000 inwoners, en het tegenwoordige *Delhi* heeft zeven *Engelſche* mijlen in omtrek. Aan eene Oosterſche ſtad is deze bijzonderheid eigen, dat men er alles op ſtraat doet; ieder ſpreekt overluid, en bij elke ſchrede ontmoet men lieden, welke, al behandelen zij de onbeduidendſte zaken, een geſchreeuw maken, alsof zij twist hadden. Het hinniken der paarden, het blaten der ſchapen, het brullen der ſtieren, het ratelen der wagens, het kloppen in de werkplaatſen der ſmeden, blikſlagers en tinnegieters — ieder werkt met opene deuren — dit alles maakt een onbeſchrijfelijk geraas. Hierbij komt nog het brullen der elefanten, het brommen der kameelen, nu en dan ook het geluid van een luipaard of panter, (men treft op ſtraat dikwerf zoodanige dieren aan. die getemd en op de jagt afgeregt zijn) een aanhoudend gewoel, met zang en ſpel vermengd, zoodat iemand van een zwak zenuwgeſtel hooren en zien vergaat; geheele zwermen van allerlei infekten gonzen voor de gaarkeukens, welker overal verſpreide geur voor ons reukorgaan alles behalve liefelijk is: dat alles te zamen maakt het verblijf te *Delhi* niet aangenaam voor vreemdelingen.

De huizen zijn gewoonlijk regelmatig gebouwd, maar dikwerf op eene zonderlinge wijze verfierd. Gordijnen van zeer verſchillende kleuren zijn er voor venſters en deuren. Het is een algemeen gebruik, allerlei foort van doek, bijzonder veelkleurige vlaggen, boven van de huizen te laten nederhangen, gelijk men op ſchepen doet, wanneer er een feestdag wordt gevierd. Die zich

te voet of te paard op ſtraat waagt, heeft veel voorzigtigheid en behendigheid noodig. Ieder oogenblik moet men al ſchreeuwende, ſtootende, dringende zich door de menigte menſchen heenwerken. Dikwerf wordt men tegen de huizen gedrongen, opdat zwaar beladene kameelen voorbijgaan kunnen; en komt u een elefant te gemoet, zoo wordt uw paard ligt ſchichtig en ſteigert, zoodat iemand, die geen goed ruiter is, gevaar loopt, om in een' der groote kokende ketels geworpen te worden, die de koks voor hunne winkels op ſtraat hebben. Soms ſchrikt ook de elefant voor het paard, en brengt dan de geheele ſtraat in eene verwarring, die moeijelijk te beſchrijven is.

NOORD-AMERIKAANSCHE VOGELS.

(*Vervolg van bl.* 397.)

De Adelaar aan de oevers van de Miſſiſippi.

Als de reiziger ten tijde van den herfst, in de dagen, wanneer de vogels bij duizenden uit het noorden komen vliegen, om meer zonnewarmte te genieten, zachtkens in zijne boot over de wateren van de *Miſſiſippi* heenglijdt, en aan de beide oevers der rivier tegenover elkander twee boomen ziet, wier kruinen zich boven al het overige geboomte verheffen, zoo ſla hij zijne oogen opwaarts. Op den top van een' dezer boomen heeft zich een adelaar nedergezet. Deszelfs oog vonkelt in de oogholte, en ſchijnt te branden, als vuur. Hij beſchouwt opmerkzaam de ganſche watervlakte; ook vestigt hij zijnen blik dikwerf op den grond — hij loert en wacht. Het damhert, dat zachtkens langs het ſtruikgewas beneden grazende voorbijgaat, blijft niet onopgemerkt. Op den boom aan den overkant heeft zich de vrouwelijke adelaar als op de wacht geplaatst, en een bij korte tusſchenpoozen herhaald geſchreeuw ſchijnt den man tot geduld te vermanen. Deze beantwoordt dat geluid door het ſlaan met de vleugels, door het vooroverbuigen van het ganſche ligchaam, en door een gekrijsch, waarvan de gillende, ſcherpe toon het lagchen eens krankzinnigen gelijkt —

daarna rigt hij zich weder op. Intusschen ziet men alle soorten van eenden, waterſnippen en trapganzen in geſlotene gelederen de vlugt nemen. IJlings voert de ſtroom dezelve weg; maar zij zijn een buit, welken de adelaar verſmaadt, en deze minachting redt de kleinere vogels van het verderf. Doch thans dringt een toon, dien de wind zachtkens over den ſtroom voert, in de ooren der luisterenden. Deze klinkt dof en raauw, als een werktuig van koper. Het is de ſtem van de zwaan. Het wijfje geeft den man berigt door eenen roep, die uit twee toonen beſtaat, en de adelaar begint over het ganſche ligchaam te beven. Twee, drie heftige ſlagen met den ſnavel op zijne vederen zijn de voorbereiding tot den rooftogt. Intusschen komt de zwaan, even als een vaartuig, daar aanroeijen, met den langen, ſneeuwwitten hals vooruit en met zijne onrustige oogen angſtig rondziende. Langzaam, als een den dood gewijd ſlagtoffer, trekt hij voorwaarts. Een krijgsgeſchreeuw wordt gehoord, en ſnel, als de blikſem, verlaat nu de adelaar zijnen post. De zwaan ontdekt zijnen moordenaar, buigt den hals, beſchrijft een' halven cirkel, en beweegt zich, in doodsangst, in alle rigtingen, om het verderf te ontkomen. Dit kan alleen dán gebeuren, wanneer het hem gelukt, onder water te duiken. Doch de adelaar is bedacht op deze list, en noodzaakt de zwaan, boven het water te blijven, daar hij zich gedurig beneden den vogel weet te houden, om hem onder den buik of onder de vleugels eene wonde toe te brengen. Deze zeer goed berekende maatregel mist zelden het doel. De zwaan begint eindelijk vermoeid en krachteloos te worden. Alle hoop op redding is verdwenen. De adelaar geeft hem met zijne klaauwen eenen ſlag onder de vleugels, en dringt hem in eene ſchuinſche rigting naar den oever. Niet zonder ontzetting is men getuige van eene door zoodanige vaardigheid en list verkregen zege. De adelaar ſpringt, ja danst nu als 't ware op zijnen buit, ſlaat zijne ijzerharde wapens diep in het hart van de ſtervende zwaan, klapt met de vleugels, en heft een vreugdegeſchreeuw aan, terwijl hij zijnen kalen kop in de hoogte ſteekt, en zijne van trots vlammende oogen zich bloedrood kleuren. Het wijfje heeft er zich thans ook bijgevoegd; gemeenſchappelijk keeren zij de zwaan om, ſcheuren haar met den ſnavel de borst open, en verzadigen zich van het uitſtroomende, nog rookende bloed.

De groene Specht.

Alle vogels in *Noord-Amerika* zijn, gelijk de meesten elders, in hunne liefdesaangelegenheden ijverzuchtig. De eenige uitzondering maakt hier de goud-gevlerkte groene ſpecht. AUDUBON heeft voor deze ſchitterende edellieden der boſchen, als voor de aardigſte, ſchooner dan elke andere vogelſoort, eene bijzondere genegenheid. Hij zegt daarvan: Ik heb meermalen geheele dagen in het gezelſchap van deze kleine gevleugelde wezens doorgebragt; men kan zich niets levendigers noch vermakelijkers verbeelden. Zoodra van den top eens vermolmden booms de ſtem van den groenen ſpecht zich laat hooren, wordt zijn geroep door alle zijne makkers beantwoord. Dan ziet men verſcheidene, op een eenig wijfje jagt makende, mannetjes omſladderen, heen en weder zweven, en ontelbare, zonderlinge wendingen maken, welke met een *comisch ballet* zijn te vergelijken. De mededingers geven daardoor aan de ſchoone hun verlangen te kennen, om haar te behagen en genoegen te verſchaffen. Geheel vreedzaam, en zonder het minſte blijk van minnenijd of haat, ſtrijden de fraai gevederde danſers om den prijs hunner vrolijke ſpelen, om de gezellin, die des overwinnaars eigendom zal worden. Van boom tot boom, van ſtruik tot ſtruik worden dezelfde beleefdheden en begroetingen herhaald. Dikwijls ziet men twaalf, dertien minnaars om de kleine, in hare keuze nog onberaden ſchijnende *coquette* ſladderen, en deze ſpelen duren voort tot aan het oogenblik, dat zij voor een' der mededingers zich verklaart, hetgeen zij den gunſteling, terwijl hij haar voorbijvliegt, door een grijpen met den ſnavel te kennen geeft. Terſtond ſpoeden zich dan alle de overige minnaars weg, om eene andere ſchoone op te zoeken, en het paar blijft te zamen. Weldra wordt er gedacht aan eene geſchikte woning voor het nieuwe huishouden. Zij beginnen met elkander te zoeken, en kiezen in het woud eenen boom, die ligt uit te holen is. Bij afwisſeling wordt door het mannetje en wijfje met den bek gewerkt aan het maken van de kleine holte, die hun beiden benevens de jongen moet bevatten. Zoo dikwijls onder het pikken van den eenen een ſtukje hout losgaat, blijft de andere niet in gebreke, zijne blijdſchap daarover, door eenen wel niet luiden, maar gillenden ſchreeuw, te kennen te geven. Is eindelijk de bouw van het nest

voltooid, zoo verſchaft het een wezenlijk vermaak, wanneer men de beide vogels in alle rigtingen den boom ziet op- en afklimmen, aan elken knoest den ſnavel wetten, zonder genade de roodborstjes en andere vogels verjagen, en vlugten in de verte ondernemen, om mieren, poppen van inſekten en kevers op te ſporen. Na verloop van twee weken zijn er zes witte eijeren, zoo helder als kristal, in het nest gelegd. De groene ſpechten broeden elk jaar meermalen, en het vrolijke gellacht vermeerdert in de bosſchen van *Amerika* zoo ſterk, dat men geene wandeling kan doen, zonder hun doordringend geſchreeuw en het geluid van hunne in de boomſchors hakkende ſnavels te hooren.

De Uilen der Nieuwe Wereld.

Deze ſoort van vogelen ſtaat in geen goed gerucht; maar de ſchilderingen van den *Amerikaanſchen Woudman* ſtrekken ter wederlegging van eenige dier vooroordeelen. Men beſchouwt den uil als een' dommen, ſomberen, onheil aanduidenden vogel, die niet de minſte ſcherpzinnigheid heeft. Men kent hem een verblijf op begraafplaatſen toe, en verjaagt hem met ſteenen, wanneer hij het waagt, bij daglicht zich te vertoonen. In het gemeene leven heeft men een ſpreekwoord: *Zoo dom als een uil, zoo bot als een uil.* Volgens het berigt van AUDUBON, is onder de talrijke uilenſoorten in *Amerika* ſlechts één (de zwartnebbige) van ſomberen aard; dezelve verdient echter deswege geene minachting, maar veeleer deelneming en medelijden, daar het arme dier bijna blind, en de *ſpleen* hem als aangeboren is. Doch wat de overige verwante ſoorten betreft, SHAKESPEARE heeft dezelve goed aangeduid, daar hij hen *luſtige vogels* noemt.

Eens, verhaalt AUDUBON, terwijl ik in een bosch was gelegerd, werd ik herhaalde malen door eenen uil van die ſoort bezocht, welke dat galmende, langgerekte, zoo zonderling klinkende gelach gewoon is te doen hooren. Mijn vuur deed den vogel niet terugdeinzen; hij naderde huppelend, zag mij aan, draaide den kop regts en links, en bij zijne zonderlinge hoekige bewegingen moest men aan die houten, door draad verk bewogene poppen denken, welke met hoofd, handen en voeten allerlei lachverwekkende gebaren maken. Toen de lucht betrok en regenachtig weder

ſcheen op handen te zijn, werden zijne bewegingen nog ſneller en menigvuldiger — zijne halsvederen rigteden zich omhoog, en wikkelden den kop als in een' halskraag. Zijn lagchen werd ſteeds meer gillende, en zijn *whah! whah!* drong door tot in de verborgenſte hoeken van het woud, en wekte de opmerkzaamheid zijner makkers, wier geroep als een echo op het zijne teruggalmde. Bij dit onwelluidend geſchreeuw, bij deze zonderlinge vrolijkheid wordt men geneigd zich te verbeelden, dat er een buitengewoon feest in het rijk der uilen plaats heeft.

De Spreeuw van Baltimore.

Deze vogel, die in grooten getale en bij voorkeur in boomgaarden neſtelt en broeit, en daarom ook de *ſpreeuw der boomgaarden* genoemd wordt, is van ongemeen zachten, goedigen aard, en merkwaardig om de kunst, waarmede hij zijn nest bouwt. Gewoonlijk kiest hij de uiterſte takken der vruchtboomen, om er zijn klein huisje aan op te hangen. Het nest zelve gelijkt van buiten zeer veel naar weefſel van de hand eens menſchen. Eene dame van mijne kennis (verhaalt AUDUBON), in welker gezelſchap ik eens dezen verwonderlijken arbeid beſchouwde, vroeg mij, na het kunſtige weefſel een' tijdlang bewonderd te hebben, in allen ernst, of het niet mogelijk zijn zou, dezen vogel breiden te leeren. Het nestje, niet meer dan eene ons wegende, heeft de gedaante van een' halven kogel, is van buiten drie duim hoog en vier breed, en de binnenſte ruimte haalt geen drie duim middellijn. Ik maakte eene der vezelen der buitenſte omkleeding van het nest los; dezelve was dertien duim lang en vierendertigmaal tusſchen andere halmen doorgeſlagen. Het binnenſte der kleine woning is met wol of met de katoenachtige deelen des zaads van den *Amerikaanſchen* plataanboom bezet, en de vogel weet deze beide zelfſtandigheden op zoodanige wijze te bewerken, dat er een ſtevig en tevens veerkrachtig kusſen door gevormd wordt. Om deze ſoort van hangmatten voor ſtorm en regenvlagen te bewaren, worden van verſchillende punten des rands van het nest grashalmen, als zoo vele ankertouwen, naar de naaste takken geſlingerd en met zoodanige kunst daaraan vastgemaakt, dat ik zelfs door den hardſten wind nooit zulk een ſpreeuwennest heb zien nederwerpen. Maar heeft de ſpreeuw geenen geſchikten ooftboom gevonden, en ziet

hij zich genoodzaakt, tot eenen treurwilg zijne toevlugt te nemen, dan vooral moet men zich over zijn vernuft verwonderen. Ik zelf was eens getuige van den angst, welke onder deze omſtandigheden het ongelukkige ſpreeuwenpaar pijnigt. Verſcheidene dagen houdt het zich bezig, om den boom te onderzoeken, en ſchijnt, als men naar de geuite klaagtoonen mag oordeelen, deswege met elkander te raadplegen. Het nest, dat gebouwd wordt, offchoon uit dezelfde ſtoffen beſtaande, krijgt nu eene andere gedaante. Hetzelve wordt aanmerkelijk langer, het buitenſte weeffel veerkrachtiger gemaakt, en het draadwerk niet zoo ſterk aangetrokken. De nuttigheid van dezen maatregel valt terſtond in het oog, daar de takken, aan welke het nest hangt, dikwijls twaalf of zelfs vijftien voet lang zijn; bij eene andere inrigting zou den dus eijeren of jongen door het ſlingeren ligt uitgeworpen kunnen worden. Als bekwame bouwmeesters, weten de ſpreeuwen partij te trekken van alle voordeelen, die eene plaats oplevert. De nederhangende dunne takken van den treurwilg worden in bosjes vereenigd en met grashalmen zaamgebonden, even als de mandenmakers te werk gaan, om een kegelvormig mandje te vlechten. Zoo vereenigd en gepast zaamverbonden, dienen de takken tot ſteun voor het nest, terwijl der zelver digt loof het voor ſtorm en onweder beſchut. Ik heb de beide, zoo even beſchrevene, ſoorten van nesten voor mij liggen, en niet alleen de bij derzelver bouw aangewende kunst, maar vooral het verſtandig overleg, dat den vorm van het nest naar de geſteldheid der plaats wijzigde, ſchijnt mij toe, bewondering te verdienen. Die onverklaarbare aandrift tot eene doelmatige handelwijze is zekerlijk iets meer, dan hetgeen men gewoonlijk *inſtinct* noemt.

(*Het vervolg hierna.*)

EEN BEZOEK OP HET ADMIRAALSCHIP VAN DEN KAPUDAN-PACHA IN 1829.

In Mei 1829 (dus verhaalt AD. SLADE, een *Engelschman*, in zijne *Records of Travels in Turkey, Greece &c. Lond.* 1832.) vond ik te *Konſtantinopel* alles met de toebereidſels tot den tweeden veldtogt tegen *Rusland* bezig. Ook de vloot lag zeilree in den *Bosforus*; en het gelukte mij, verlof tot een bezoek van het Admiraalſchip te verwerven. De *Kapudan-Pacha*, die op het dek der kajuit op kusſens gezeten was,

zijne pijp rookende, en omſtuwd van zijn gevolg, noodigde mij uit, om aan boord te blijven, wijl hij nog dienzelfden dag het anker ligten en de *Ruſſen* in de *Zwarte Zee* wilde opzoeken. Deze uitnoodiging was mij zeer welkom, en, nadat ik in aller ijl mijn goed gepakt had, ſtevende ik welgemoed met den *Pacha* naar het Noorden.

Het *Turkſche* Admiraalſchip was met ongeveer 1400 koppen bemand, die het grootſte deel van den dag aan zichzelven werden overgelaten, en alleen verpligt waren, bij het geſchut, waarvan elk ſtuk zijne bijzondere manſchap had, te ſlapen en doorheen te verblijven. De manſchap van elk ſtuk vormde een tafelgezelſchap, en elke troep ſpreidde zijn klein tapijt op het dek uit, damde en ſchaakte, en dronk koffij, welke dag en nacht te krijgen was. Aan ééne verpligting waren allen, zonder onderſcheid, ten ſtrengſte onderworpen, — die namelijk van, op bepaalde uren, hun gebed te verrigten. Driemaal daags, vóór zonsopgang, op den middag en na zonsondergang, werd al de manſchap daartoe opgeroepen, en de gemoedelijkſten onder hen deden nog twee gebeden meer. Kreeg een hunner eene vrome bui, dan viel hij op zijne knieën, wat er ook om hem heen voorviel. Het ſcheen mij wel eens toe, alsof eene onwelkome bezigheid in de dienst dengenen, die daarmede bedreigd werd, zulk eene bui deed aanwaaijen; maar dit kwam mij toch ook niet waarſchijnlijk voor, in aanmerking nemende, dat, bij elk gebed, de bidder 21 maal den grond met zijn hoofd moet aanraken. Des avonds deed de melodieuze roep der *Imans*, die van den bezaansmast de geloovigen ten gebede opriep, eene zeer romaneske uitwerking. Van ſchip tot ſchip klonk deze roep, en weêrkaatſte als Geestenſtemmen over de als in ſtille rust gedompelde zee. Oogenblikkelijk was het dek opgevuld met aandachtig biddenden. Alles bragt den Heer der Heirſcharen zijne hulde toe.

Nadat, op den eerſten dag, deze plegtigheid was volbragt, vroeg mij de Admiraal tot het avondeten. Een klein tapijt werd tusſchen twee kanonnen op het dek voor zijne kajuit geſpreid, en wij plaatſten ons op hetzelve met gekruiste beenen tegenover elkander. Twee *Aga's* van rang knielden met waschbekkens voor ons neder, bonden ons vervolgens ſervetten voor, en zetteden eene zeer eenvoudige tafel met een groot metalen blad tusſchen ons, waarop eenige ſchotels met ſalade, ſneden brood, koeken, gelei, zout enz.

ſtonden. Het eerſte geregt, dat thans werd opgedischt, beſtond uit viſschen, *roodbaarden* genoemd, en de *Pacha*, die zich het eerst daarvan bediende, ging op het gevoel af; messen en vorken waren niet voorhanden, weshalve men wederzijds zijne handen moest gebruiken. Daarna kwam gevogelte. Met den linkerduim het gebraad vasthoudende, trok de *Pacha* er met zijne regterhand eene vlerk af. Ik beproefde dezelfde manoeuvre omtrent een' achterbout; maar dit mislukte, wijl ik mij niet van beide handen wilde bedienen. Terſtond wenkte de *Pacha* eenen Officier, om mij behulpzaam te zijn. Gaarne had ik zulks belet; maar hij had reeds den vogel met zijne ſtevige knuisten gepakt, denzelven vaardig ontleed, met den nagel zijns duims het vleesch van de borst gerukt, dit in reepen gedeeld, en alles voor mij neêrgelegd, zeggende op half gebiedenden toon: „Eet!" Honger hielp mij het een en ander naar binnen zenden; maar, toen vervolgens lamsvleesch verſcheen, was ik reeds bekwaam, om deze hulp te ontberen. Twaalf geregten werden er opgedragen, zonder wijn of eenigen anderen drank. Thans volgde eene pauze, en ik ademde vrijer, meenende zoo wel mijner maag, als der beleefdheid jegens mijnen gastheer, het hare te hebben gegeven. Maar zie! daar kwam nog een groote ſchotel *pilaf* (rijst), het gewone laatſte geregt bij de *Turken*. Nooit was ik een beminnaar van rijst, en het gezigt van dezen vetten ſchotel ſtond mij tegen. Evenwel zou ik mij gaarne getroost hebben, ook daarvan mijn deel te nemen, zoo ik daardoor ſlechts had mogen afwenden, wat mij nu nog te wachten ſtond. De *Pacha*, namelijk, taſtte diep in den ſchotel, nam eene volle hand rijst, en beſteedde eenige minuten, om dezelve tot een' bal te kneden. In ſtille verwondering verbeidde ik het oogenblik, dat mijn dischgenoot dezen delicaten brok zou binnenſlaan, hetgeen ik tot geen' prijs zou gedaan hebben; maar — verbeeld u mijnen toeſtand! — daar ſtrekte op eens de *Pacha* zijne hand naar mij uit — verſchrikt deinsde ik terug; maar hij vond toch den weg naar mijnen mond, en duwde mij den welgekneden brok in denzelven! De omſtanders ſchenen verbaasd te ſtaan over deze gemeenzame toenadering jegens een' vreemdeling, en ik — ik kan 't nog niet bevatten, hoe ik in ſtaat was, dien walgelijken rijstkogel door te krijgen! Thans beſloot eene kom *koſchub* (een, uit vruchten toebereide, zoete drank) en een glas *ſorbet* den maaltijd. Ten gebruike van het eerst-

genoemde werden ſchildpadden lepels gebezigd. — Hierop werden koffij en *chibouques* (pijpen) gebragt, en een *Albaneſche* doedelzakſpeler vervulde, met zijn onbehagelijk inſtrument, het gebrek aan onderhoud. Toen het op ſlapen gaan aankwam, bleek het, dat niet één bed in het ganſche ſchip voorhanden was. De Admiraal zelf ſliep in eene ſoort van kribbe achter den bezaansmast, veel overeenkomst hebbende met een hondenhok.

Ik kreeg verlof, om de manſchap in het gebruik van het geſchut te oefenen; maar ik kan hare onbekwaamheid te dezen niet naar eisch beſchrijven. Herhaalde malen rigtte zij de volle laag op den tot doel geſtelden romp van een geſtrand ſchip, zonder het te treffen. Wel is waar, de ſtaat, waarin het geſchut zich bevond, bragt daaraan het zijne toe. Het ſchip voerde 120 ſtukken; maar niet één derzelven kon in eene horizontale ſtelling gebragt worden, en van rigten enz. had men geenerlei begrip. De Admiraal zelf kon lezen noch ſchrijven, en alle verſtandelijke inſpanning was hem geheel vreemd. Zijne handen ſcheen hij alleen om te eten en zijne gebeden te tellen, zijne beenen om daarop te zitten te gebruiken. Wilde hij opſtaan, dan hielp hem zijn gevolg op de been, en ſteunde hem ook bij het gaan onder de armen. De voornaamſte uitſpanningen der manſchap, beſtaande in blindemannetje ſpelen, naar een ſtuk gelds in een vat met water duiken, en ſoortgelijke lompe grappen, gaven hem een ongemeen genoegen, en hij vroeg mij niet zonder trots, of zich de *Engelſche* Admiraal ook zoo aangenaam wist bezig te houden!

Zonder den vijand gezien te hebben, keerde de vloot, binnen weinige dagen, naar den *Bosforus* terug; en, na een' zoo ellendigen kruistogt, verwonderde ik mij niet meer, dat een zoo dom, onbekwaam en nietig wezen, als de *Kapudan-Pacha*, den derden hoogſten rang in het geheele *Turkſche* Rijk had weten te verwerven.

GUSTAAF DE IV, GEWEZEN KONING VAN ZWEDEN.

ARTHUR BROOKE FAULKNER, in zijne te *Londen* verſchenen *Reis door Duitschland en de Nederlanden in* 1829 *tot* 1831, vermeldt het volgende: Te *Haariem* ontmoette ik den ongelukkigen GUSTAFSON, Exkoning van *Zweden*, al-

daar thans woonachtig. Van tijd tot tijd is hij onderhevig aan plotſelinge gemoedsbewegingen, welke hem niet zelden van verblijf doen veranderen; wanneer men ter plaatſe, van waar hij ging, eerst dán, als hij reeds elders gezeten is, verneemt, wat er van hem geworden is. Zoo baarde zijne ongedachte verſchijning aan eene open tafel eens groot opzien bij de vreemde gasten; hoewel te *Haarlem* zijne tegenwoordigheid naauwelijks wordt opgemerkt. Den ganſchen voormiddag brengt hij in zijn ſlaapvertrek door, zich met lectuur onledig houdende, waarin hij behagen vindt. Des namiddags doet hij zijne dagelijkſche wandeling, gekleed in een' ouden blaauwen jas, die, even als zijn meester, betere dagen heugt. In dit onaanzienlijk gewaad zag ik den voormaligen Koning voor de eerſte maal; maar ook in dit gewaad was er iets aan hem, dat een' ongemeen' perſoon verried, en wie in hem den geboren' heerſcher niet zag, kon toch niet nalaten, in hem een man te erkennen, van welken men zeggen moest: „Ieder duim een Edelman!" (*) Naardien hij jaarlijks 10,000 gulden te verteren heeft, en bovendien de herbergiers, bij welke hij korter of langer vertoeft, naar men zegt, eenen wenk van hooger hand bekomen, hem nooit eene rekening aan te bieden, betaalt GUSTAAF evenwel, zich des onkundig houdende, hetgeen hij verteert met gereed geld; en, om zulks ſteeds te kunnen doen, bepaalt hij zich tot eene zeer goedkoope, nederige leefwijze. Welk eene les voor de ijdelheid der wereld! 't Is een afſtammeling van KAREL DEN XII, (men vergete dit niet) van wien wij ſpreken. Dat hij volkomene bewustheid heeft van zijnen toeſtand, dit lijdt, bij zijn nog zeer getrouw geheugen, geen twijfel. Wel is waar, de daden, die hem zijne kroon kosteden, waren die eens dollemans; maar — ſtaat hij hierin niet gelijk met elken anderen Monarch, die het in hem geſtelde vertrouwen misbruikt? Een Koning was GUSTAAF, geheel naar de omſchrijving van den *Romeinſchen* Geſchiedſchrijver: *Nam impune quae libet facere, id est regem esſe.* Zijn val bevestigde, voor het eerst in negen Eeuwen, de vermaning, dat men het openbaar gevoelen niet behoort te trotſeren. Met dat al ſchijnt het beſef zijner voormalige heerlijkheid niet geheel van hem te zijn geweken, maar heeft hij van tijd tot tijd, als 't ware, een' aanval van zijne afgelegde waardigheid; alsdan ſluit hij zich op in zijne kamer, en zijne gewone nederigheid en gemeenzaamheid zijn op eens verdwenen; gedurende een geruimen tijd laat

(*) In deze wijze van zien deelt Vertaler niet, die hem meermalen bejegende.

hij zich met niemand in. Het ſchijnt twijfelachtig, of deze toevallen aan eene ziekelijke gemoedsgeſteldheid, of veeleer aan eene voorbijgaande poging tot genezing zijn toe te kennen. Dan, ook in zijnen gewonen toeſtand is GUSTAAF niet toegankelijk voor iedereen; immers niets kan hem bewegen, ſlechts voor een oogenblik een' zijner landgenooten te rede te ſtaan, waaromtrent hij een' onveranderlijken afkeer vertoont. De bloote naam van zijn Vaderland is gal en alſem voor hem! — Zoo verre is het met eenen man gekomen, die eene kroon droeg, en wiens hoogmoed geene grenzen kende! Als balling zwerft hij in *Europa*. Van hem geldt het antwoord van Koning LEAR, op de vraag van een' krankzinnige: „Zeg mij eens, neef! is een *krankzinnige* een Edelman of een burger?" — LEAR: „Een Koning! een Koning!"

HUILE ACOUSTIQUE, OF MIDDEL TEGEN DE DOOFHEID.

(*Vervolg en ſlot van bl.* 418.)

Alles, wat tot het *kerkhof* betrekking heeft, gevoelt zekeren eerbied voor de Geneeskunde, of liever voor derzelver beoefenaars. De aanſprekers, met welke onderdanigheid groeten zij den Geneesheer niet! De *Spectator* mogt te zijnen tijde te regt over hen klagen; het is met hen in die ſtad na eene eeuw nog even zoo als het toen was; maar, wie hen van overmoed beſchuldige, ik niet. De Directeur der begraafplaats, de doodgraver, tot de dragers toe, groeten mij met ſtillen eerbied en deftig ontzag, wanneer zij mij ontmoeten onder het *dragen* van hetgeen hun door mijne mislukte of niet mislukte pogingen wordt *opgedragen*. En ik houde mij verzekerd, dat het kleed, hetwelk de meeste ellen telt, mijne baar zal dekken; terwijl de leverancier van de lijkkoets met de deftigſte zijner koetſen, uit dankbaarheid, na mijnen dood, mij voor half geld, zoo niet *gratis*, naar *de groote, ruime en ſtille vergaderplaats van ons uitwendig wezen zal rijden*, ten ware dan, dat bij hem ook gold: *waar het weldoen ophoudt, daar heeft de dankbaarheid haren eindpaal gevonden*. Zij allen betoonen mij, wat de *Duitſcher* zoo gaarne ziet — *eine lobenswürdige Devotion*.

Het naauw verband tusſchen de Geneeskunde en het kerk-

hof, of al wederom met haren beoefenaar, meen ik daarin mede opgemerkt te hebben, dat zij, die zelden om kerkhof en graf denken, en nog minder om hetgeen daar achter ligt, wanneer de Geneesheer hun, om met YOUNG te ſpreken, *his ready viſite pay* (vaardig bij hen zijn bezoek aflegt), toch eenige toebereidſelen maken, die daarmede in verband ſchijnen te ſtaan. Die op zijnen Bijbel het ſtof laat rusten, tast ſoms naar het Formulier-gebedenboek, en gelooft, dat de Boetpſalmen ook voor hem wel niet te vergeefs zouden kunnen opgeſteld zijn.

Of echter (dit zij in het voorbijgaan gezegd) op die plek gronds (het kerkhof) de *gelijkheid zonder eenige beperking* heerscht, — dit ſpreken wij, uit kracht der ondervinding, althans wat den uitwendigen vorm betreft, den meergenoemden, of liever aangeduiden, Schrijver tegen. Hij neme dit echter voor geene beoordeeling. Dat niet! Hij mogt ons daarvoor eens rangſchikken onder het getal der *Recenſenten*, die, let wel op! door hem BEULSKNECHTEN genoemd worden. Had ik de bevoegdheid, den tijd, de gelegenheid en den lust, om het werk van den Heer W. te beoordeelen, ik zoude het thans niet doen, omdat men mij ligt van vooringenomenheid zoude kunnen verdenken, of ik, om één Oogpunt, het op de andere zoude willen verhalen. Ik laat in dezen de ſtem van het publiek gelden, en verblijde mij zelfs, dat een *oorſpronkelijk* werk eenen *herdruk* heeft mogen beleven. De vorm van het *lampje* op het titelblad moge al minder naar den zin van den Heer beoordeelaar in de *Vaderlandſche Letteroefeningen* geweest zijn, het licht, door hetzelve verſpreid, ſchijnt toch niet zoo min te wezen. En wat doet dan de vorm tot de zaak? Dat blijven hangen aan vormen!! Gaat men nu echter gevolgtrekkingen maken: „De Recenſenten zijn de uitvoer„ders der bevelen van den Redacteur, de handlangers, die, „als bij de artillerij, het geſchut helpen bedienen, of de „opperlieden, die den kalk en ſteen aanbrengen, waarmede „het tijdſchrift ten deele wordt opgebouwd;" en vergelijkt gij nu deze goede menſchen, die eigenlijk niet voor zich, maar ſlechts in last voor hunnen principaal werken, bij *beulsknechten*, dan zoudt gij er toe kunnen komen, den Redacteur bij den beul te vergelijken! — Bij den *ſcherpregter....?!* Maar zegt dit nu zoo veel kwaads? Behoort een Redacteur geen ſcherp regt te houden? Hij is de man,

die aan de *isten* (*Galenisten*, *Brousfaisïsten* enz.) en aan de *anen* (*Stahlianen*, *Hahnemannianen* enz.) het opgemaakte vonnis moet uitvoeren, hetwelk, volgens rede en ondervinding, overeenkomſtig den *Code der Natuur*, door onbevooroordeelde Recenſenten (*) tegen hen wordt geveld. Wanneer nu de gevonnisden van *het knellend ſyſtemen-harnas*, (ik bezig des Schrijvers eigene woorden) *dat hun op de Hoogeſchool om het geleerde lijf gegoten is en zij niet konden losmaken*, door de executie ontdaan worden, hoe menigeen komt daardoor niet nog tot inkeer, doet *amende honorable* van zijne geliefde theorie, en ſpreekt het *peccavi* uit!

Wanneer ik alles nu nog eens naga, zoo komt het mij voor, dat de Schrijver niet meer dan der waarheid hulde heeft gedaan, door *de Geneeskunde als het voortdurend doelwit der vinnige en ongebondene ſatyre* te beſchouwen. De *lofzang*, door welken zij zoude *vervangen worden*, *wanneer de hekelſchrijver haren gezegenden invloed gevoeld had*, wordt meestal, zoo als het mij voorkwam, niet langer aangeheven, dan tot dat den hekeldichter wordt herinnerd, dat de Arts evenmin bij den lof der *edelmoedigheid* kan leven, als de Dichter bij *rozegeur en maneſchijn*. In dit geval neemt de hekeldichter ſoms nog de rol op zich van den uit het water gehaalden jongen bij LA FONTAINE.

Dat de Geneeskunde de *groote onbekende X* zoude zijn, is haar te veel eer gegeven. De groote onbekende X is eigenlijk *de mensch*, een doolhof naar het ligchaam, een raadſel naar de ziel. Wanneer *de praktijk alles bedaardelijk aanziet en haren vasten ſtillen tred gaat*, en bewerkt het geen de Schrijver verder uiteenzet, hoe zal de *groote X* door *theorie op theorie* gevonden kunnen worden? De *praktijk*, gelijk haar de Schrijver zeer juist ſchildert, rust op de getrouwe waarneming der Natuur; van haar alleen heeft de Geneeskunde heil te wachten. De *theoriën*, *welke met eeuwen en geſlachten afwiſſelen*.... wat wisſelvallig is, kan tot geene zekere uitkomst leiden.

Maar, hoe wilt ge van en in de Geneeskunde *zekerheid* eiſchen? Wat is veranderlijker dan de mensch? en hij is het onderwerp, waarmede de Geneeskunde zoo veel te ſchaffen heeft. Van zulk voorwerp mag men, met HUYGENS,

(*) Zulke beſtaan er immers? De brillen zijn thans wel meer in den ſmaak, maar allen volgen toch niet de mode.

wel zeggen: *Zoo raed ick 't, als ick raed!* — Hekelfchrijvers, gij allen, wie gij zijt, voelt gij niet, dat reeds federt HIPPOCRATES *niet de Geneeskunde* het doelwit der vinnige en ongebondene fatyre was, maar dat gij uw *geſlacht* en daarmede *uzelven* gehekeld hebt en nog hekelt? Herinnert u flechts het puntige gezegde van OWEN (OWENI *Epigrammata felecta*): „ Indien de menfchen flechts verko„ zen overeenkomftig de Natuur te leven, zij behoefden gee„ ne Geneeskunde." Gij, die heden hekelt en morgen lofzingt, die den eenen dag het *Hofannah* aanheft en den anderen uit alle magt fchreeuwt: *naar het kruis!* gij zijt het wispelturigfte fchepfel op den aardbodem; gij laat u door uwe luimen regeren, naar het u wél of tegen gaat. Met zulk een wezen moet de Geneeskunde zich bezig houden; van zulk een kameleon, die dikwijls op het fterfbed zijne ware kleur nog niet vertoont, zal zij iets zekers zeggen; omtrent hem zekere voorfchriften met wiskundige naauwgezetheid geven!... Maar, dat ik niet verder voortga. Mijn oog valt juist op een' voor mij liggenden TERENTIUS, die mij herinnert: „ Ik ben ook mensch, en ook „ mij kleeft veel menfchelijks aan." Onder mijne papieren ligt nog eene fchets, die veel betrekking heeft tot het laatfte gedeelte van dit Oogpunt, *welk een mensch de Geneesheer behoorde te zijn.* Zoo gij haar uwer aandacht waardig acht, dan zal ik die voor u opzoeken.

Vergun mij thans nog alleen, (opdat ik eindige met datgene, waarmede ik had behooren te beginnen) uit erkentenis voor het gezondene, dewijl de oude nicht met hare doofheid u wederom zoo lastig fchijnt te vallen, u het volgende huismiddel mede te deelen: Neem olijvenolie drie deelen, amandelolie één deel, kleur het met de kleurftof des alkannawortels, en gij zult, volgens het getuigenis van den Apotheker OELLACHER, te *Inſpruck*, de *huile acouſtique* van Dr. RENÉ MAURICE van *Parijs*, ook te *Amſterdam* voor hoogen prijs uitgevent, in al hare kracht bezitten. Het verfchil zal flechts daarin beftaan, dat gij ze voor eenen geringen prijs verkrijgt, terwijl de ligtgeloovigen die te *Parijs* tegen den prijs van zes franken de drie looden kunnen koopen; te *Amſterdam* zal zij denkelijk, tegen den verhoogden prijs *pour l'etranger*, nog duurder komen te ſtaan. Ik deel u dit mede, zoo als ik het van den Heer

OELLACHER ontvangen heb (*), en heb er niets tegen, dat gij het geheim ook aan anderen mededeelt. Ik voor mij ben een vijand van alle geheimzinnigheid, houdende haar meestal voor de vrucht van kwakzalverij en eigenbaat. — Vaarwel!

(*) *Medicinisch-Chirurgische Zeitung*, 1831. No. 34, in *Beylage* van den 28 April, bl. 114.

DE BRUILOFT IN EENE DER VROEGERE VOLKPLANTINGEN IN NOORD-AMERIKA.

(*Eene ware Geschiedenis.*)

MARIA GRANT, een onderloos meisje, woonde te *Dover*, in *New-Hampshire*. ROBERT WILSON, een jong landbouwer van *Salem*, beminde haar, en zag zijne liefde met wederliefde beantwoord. Om in de nabijheid van MARIA te zijn, besloot hij, in de nabuurschap van *Dover* zich te vestigen. De hoeve, die hij hier betrok, zoude welligt niet volkomen in den smaak van alle onze lezers en lezeressen geweest zijn. Dezelve lag geheel in de wildernis der natuur; hooge boomen verhieven fier hunne kruinen en schudden die in den wind, alsof zij den mensch bedreigden, welke hun de heerschappij zou willen betwisten, die zij aldaar vele eeuwen ongestoord gehad hadden; en in de schuilhoeken van deze donkere bosschen loerden dikwerf listige wilden, verschrikkelijker en bloeddorstiger, dan leeuw en tijger. Maar ROBERT WILSON trotseerde de boomen en dacht onbekommerd aan de *Indianen*. Hij had een vrolijk hart, een' sterken arm, eene scherpe bijl en goeden snaphaan. De moeiten en gevaren op zijn levenspad verontrustten hem even min, als de belemmerende distels op den weg hem verlegen maakten, wanneer hij kerkwaarts reed.

Één jaar, nadat hij zich te dezer plaatse had gevestigd, begon zijn land reeds het aanzien van een ontgonnen en welbebouwd oord te erlangen. De boomen waren verdwenen, en een veld van eenige uitgebreidheid, dat dezelve verving en de stompen bedekte, prijkte reeds met een' rijken oogst. Tarwe en rogge groeiden weelderig. Komkommers lagen met lange ranken over den grond verspreid en

rijpten in de hitte van oogstmaand. Op eene kleine hoogte in het midden van dit bebouwd land ſtond een lief huisje Ik zou hetzelve wel eene *hut* willen noemen, dewijl deze naam *romaneſk* is en wellig meer belangſtelling bij ſommige lezeresſen kon verwekken; doch waarheidsliefde dringt mij, om te verklaren, dat deze woning, offchoon veel aardiger en ook beter dan menige *wezenlijke* hut, nogtans niet in allen opzigte eene zoodanige hut gelcek, welke, als werk der verbeelding, alleen in de boeken zoo fraai is. Het gebouw, twintig voet breed en vierentwintig lang, was uit welbehouwen boomen zamengeſteld, had één dak en ontving licht door drie kleine met glas voorziene venſters. Ter wederzijden van deze woning verhief zich eene breede laan met hooge boomen, en eenige kleineren groeiden er voor, welke men tot ſieraad daar had laten ſtaan. Wilde rozen en andere bloemdragende heesters waren door ROBERT geſpaard of verplant geworden, om zijn landelijk verblijf te verfraaijen. Dikke, donkere bosſchen beperkten aan beide kanten het gezigt; maar voor het huis was al het geboomte weggeruimd tot aan den *Cochecho*, wiens heldere wateren in de zonneſtralen ſchenen te danſen. Daarop kon het oog genoegelijk rusten, na eenigen tijd in het donkere der omringende wouden omgedwaald te hebben.

Voor iemand, die gewoon is aan de verblijven des overvloeds en der weelde, zou dit naau velijks ontgonnen oord buiten twijfel zoo akelig, als eene gevangenis, geſchenen hebben; maar voor ROBERT, die het grootendeels als eene ſchepping van zijne eigene hand kon beſchouwen, was het een klein paradijs. Daar ontbrak echter nog iets aan zijn geluk — het bezit van zijne geliefde MARIA. Met haar kon hij hier zoo vergenoegd leven, als in eenig prachtig paleis, waarin hij, naar het verhaal zijner moeder, van wege zijne afkomst, beſtemd was geweest eenmaal te wonen. De dag der voltrekking van zijn huwelijk brak eindelijk aan. Met reikhalzend verlangen had ROBERT naar denzelven uitgezien; hij beloofde zich duurzame en ongeſtoorde vreugde: maar MARIA gevoelde meermalen zekere ſombere aandoeningen, alsof zij een voorgevoel van eenig ongeluk had, Zij geraakte in eene hoogernſtige ſtemming, zoo dikwerf van haar aanſtaand huwelijk werd geſproken. Zij kon zelve zich de reden van deze zwaarmoedigheid niet verklaren. Hare neerſlagtigheid ontſtond geenszins daaruit, dat zij afkeerig was van de voorgenomene verbindtenis;

integendeel, zij beminde ROBERT met geheel hare ziel. Ook vreesde zij niet, in eene wildernis te wonen; in langen tijd hadden de *Indianen* de nieuwe volkplantingen niet verontrust. Vanwaar komt het, dat somwijlen de geest tot treurigheid is gestemd en zich nedergedrukt gevoelt, terwijl geene redeneringen iets daartegen vermogen?

Men had groote toebereidselen tot de bruiloft gemaakt. Ten drie ure in den namiddag moest de plegtigheid plaats hebben. Dan volgde een feest. Voorts zouden alle gasten, die paarden hadden, mederijden, en het jonge paar begeleiden naar deszelfs woning. Van den opschik van bruidegom en bruid zal ik alleen dit zeggen, dat dezelve in dien tijd geheel naar de *mode* was, doch thans in allen opzigte ouderwets zoude schijnen; maar eene beschrijving van oude kleederdragt gaat de perken van een zoo kort verhaal te buiten. — De eerwaardige JOHN REYNER verrigtte de inzegening. Daarop zat het gansche gezelschap aan eene lange tafel, die prijkte met een' ongemeen grooten *Indiaanschen* pudding — niet gemaakt van *Indianen*, gelijk zeker *Engelschman*, een verklaard voorstander van den Slavenhandel, dit woord eens opvattede, maar van *Indisch* meel. Dezelve stond op een' tinnen schotel, die blonk als zilver. De borden waren van hetzelfde metaal, allen even fraai en pas geschuurd. Bovendien had men gebraden rundvleesch en lamsvleesch, ook wildbraad, en vele smakelijke geregten, die te aangenamer waren, naar mate ze daar zeldzamer voorkwamen. Wijn en sterken drank had men niet; en, wat thans opmerkelijk zijn zoude, de jonggehuwden gevoelden geene spijt, dat zij die niet aanbieden konden, en de gasten vonden er geen gemis in, dat zij niet hadden te drinken, wat anders tot zoodanige partij schijnt te behooren.

Het huis van ROBERT stond anderhalve mijl van dat van Kapitein WALDRON, die, als een vader, voor de opvoeding van MARIA had gezorgd. De naaste menschelijke woning lag tachtig roeden van daar. De afstand was niet groot; maar men bevond zich te midden eener wildernis. Geen andere weg was er, dan dien men door verhakking gebaand had door het woud. Slechts de meest hinderlijke boomen waren geveld en een weinig ter zijde gewenteld. Over zoodanigen bodem kon nog geen wagen rollen; doch hierover bekommerde zich niemand, dewijl men te *Dover* nooit eenig ander rijtuig op wielen gezien had, dan groote voermanskarren. Zoo beklommen dan deze ridders de moe-

dige paarden; ieder minnaar nam zijn meisje achter zich op, en zij reden, met den bruidegom en de bruid aan het hoofd van den optogt, in groote ſtaatſie af, onder de blijde zegenwenſchen van die genen, welke, uit gebrek aan paarden, niet mede bij den trein zich voegen konden. Vrolijk verwijderden zij zich op een' ſnellen draf, tot dat zij den kronkelenden weg van het bosch bereikten, alwaar men genoodzaakt was, langzamer te rijden; maar ROBERT's paard, aan het pad gewoon zijnde, draafde voort, en was weldra het gezelſchap eenige roeden vooruit.

Een weinig vóór dat men uit het bosch in het open veld komt, nadert de weg, tot op zeer korten afſtand, de rivier. Deze bogt was gemaakt, om eene breede rots te vermijden, die ſteil zich verhief aan de noordzijde, en naauwelijks ruimte genoeg voor eenen doortogt overliet. Juist toen ROBERT om deze rots reed, gaf MARIA een' gil, zeeg achterover en viel uit den zadel. Op hetzelfde oogenblik ſprong het paard voorwaarts, en, terwijl ROBERT, zijne vrouw bij name roepende, hetzelve poogde te doen ſtilſtaan, werd een ſnaphaanſchot gelost, door eenen *Indiaan*, van achter de rots. De kogel trof het paard, terwijl het, ten gevolge van het knellen des tooms, hoog ſteigerde, in de borst, en het viel achterover op zijnen berijder. Het ſnaphaanſchot werd gevolgd door een luid geſchreeuw van de bruiloftspartij. Men vermoedde echter geenszins de reden van dat ſchieten, noch de noodlottige gevolgen, maar onderſtelde, dat ROBERT zijne woning bereikt en tot een vreugdeteeken zijn geweer afgeſchoten had. Hun gejuich verſchrikte de wilden, die ſchielijk wegvloden met hunne gevangene, zonder haar tijd te laten, om tot haren ongelukkigen echtgenoot te ſpreken. Het gezelſchap reed vrolijk op; maar hoe groot was de ſchrik en verbazing van allen, toen zij ROBERT, oogenſchijnlijk levenloos, op den grond uitgeſtrekt vonden! Hij was bedekt met het bloed van zijn paard, dat zij voor zijn eigen bloed hielden. Men zag MARIA daar nergens. Rampen drukken dán het zwaarſte, wanneer ze plotſeling ons overvallen te midden van vreugde en volkomene gerustheid. Het gezelſchap, zoo even nog zoo vrolijk, liet thans niet anders hooren, dan medelijdend geklag over de ongelukkigen, of verwenſchingen tegen de bewerkers van dit leed. De mans waren allen ongewapend, en konden deswege de *Indianen* niet vervolgen, om MARIA uit het geweld dezer vijanden

te bevrijden. Zoodra zij beſpeurden, dat ROBERT nog leefde, voerden zij hem terug naar de woning van Kapitein WALDRON, werwaarts hij vóór weinig tijds gegaan was in al de fierheid der vrolijke jeugd.

Dien nacht ſliep niemand in *Dover*. De inwoners waren door plotſelijken ſchrik bevangen. Zij begaven zich naar de verſterkte huizen. De moeders drukten hare kinders vaster aan hare boezems, en durfden naauwelijks ademhalen, terwijl zij met angst luisterden, en ſoms den ſchrikwekkenden kreet der wilden meenden te hooren. Maar die vreeze was noodeloos. De nacht ging voorbij zonder eenigen aanval, en de heldere morgenzon verdreef al ſpoedig de overdrevene bekommering. De val van ROBERT had geene zoo erge gevolgen, als in het eerst het geval ſcheen te zijn. De ligchamelijke ongeſteldheid had weinig te beduiden; maar zijne bleeke kleur, zijn donker en ſtrak oog gaven te kennen, dat zijn geest zoo veel te meer leed. Hij had vast beſloten, zijne vrouw te zoeken; en eenige jongelingen, vernemende, dat hij van zijn voornemen niet was af te brengen, verbonden zich, uit eigene beweging, om hem te vergezellen. Eerst begaven zij zich naar de noodlottige rots. Van daar volgden zij de *Indianen* bijna eene mijl in het woud; maar langen tijd konden zij verder geen ſpoor vinden. Na eenige uren gezocht te hebben, ontmoetten zij een' zoogenaamden *biddenden Indiaan*, (een *Indiaan*, die belijdenis van het Evangelie had gedaan.) MENDOWIT had de *Engelſche* taal en het Christelijk geloof aangenomen, nadat de volkplantelingen zich vestigden te *Salem*. Hij had menige gunst van den ouden WILSON, ROBERT's vader, ontvangen, en ROBERT van diens kindschheid at lief gehad. Later was hij naar *Dover* vertrokken, alwaar hij zijnen tijd doorbragt met jagen en viſchen in de naabijheid der hoeve van ROBERT. MENDOWIT vond weldra ſpoor van de *Indianen*. Zij waren op hunne ſchreden teruggekeerd, na hunne verwijdering van de bruiloftspartij, en een ſmal pad ingeſlagen, tot dat zij eene meer opene plaats bereikten; en daarop hadden zij dieper in de wildernis zich begeven.

Na drie mijlen voortgetrokken te zijn, ontdekte men, waar de roovers hunne legerplaats gehad hadden. MENDOWIT beſpiedde alles zeer naauwkeurig. „Hoe velen zijn zij?" vroeg ROBERT. — „Twee, benevens de gevangene," antwoordde MENDOWIT ROBERT werd bleek als een doo-

de, terwijl hij zich bukte, om van een' ſtruik een van gaas en kant vervaardigd kleedingſtuk op te rapen, hetgeen hij wist, dat tot den bruidsopſchik van MARIA behoord had. De jonge man ſtak het in zijnen boezem, en vroeg MENDOWIT, waar hij meende, dat de vijandige *Indianen* te huis behoorden. „ Zij zijn van den ſtam der *Mohawks*," was het antwoord; „ ik bemerk het aan hunne voetzolen; zij willen aan de groote rivier of aan het meer zich weder bij de hunnen vervoegen." — „ Zij zullen niet!" riep ROBERT, woedend op den grond ſtampende; „ ik wil hen vervolgen; ik wil MARIA weder hebben, of met haar ſterven! MENDOWIT! gij kent de paden door de bosſchen — wilt gij met mij gaan?" Dit zeggende, telde hij verſcheidene dingen op, die hij hem geven wilde, als een ſnaphaan, buskruid enz. Doch de *Indiaan* ſprak op bedenkelijken toon: „ Zij zullen door de gevaarlijke landſtreek van *Agiocochook* trekken!" — „ Wij kunnen hen wel inhalen, eer zij de *witte Bergen* bereiken," zeide ROBERT driftig; „ gij zult den besten ſnaphaan hebben, dien ik in *Boston* kan krijgen, MENDOWIT, en mijn' vollen kruidhoorn, en een nieuw mes." Dit was eene zware verzoeking voor den *Indiaan*; maar nog meer deed bij hem af het gevoel van dankbaarheid, en vooral een oude en onverzoenlijke haat, dien hij den *Mohawks* toedroeg. Wraakzucht is eene bijkans onoverwinnelijke neiging bij deze lieden van de roode kleur. MENDOWIT was *Christen*, ja, voor zoo verre *hij* het zijn kon; dat wil zeggen, hij had niet geheel opgehouden *Indiaan* te zijn. De nieuwe, door hem beledene, leer had nog niet dien invloed op zijn verſtand en hart, dat hij boven vroegere vooroordeelen zich geheel wist te verheffen en onbetamelijke hartstogten te onderdrukken. Nu hadden de *Mohawks* een *Christenvriend* (een broeder) beleedigd; derhalve ſcheen, volgens zijne redenering, het opvolgen van zijne wraakzucht een Christelijke pligt te zijn. Doch er was iets, dat ernſtige bedenkingen tegen het vergezellen van ROBERT bij hem deed opkomen: MENDOWIT begreep, dat de *Indianen* zekere bergengte zouden doortrekken, en daarvoor had hij bijgeloovige vrees. Maar ROBERT verzekerde zoo ſtellig, dat zij de *Mohawks* zouden inhalen vóór deze *Agiocochook* bereikten, en hij drong zijn verzoek met zoo krachtige redenen bij hem aan, dat de man eindelijk zijne toeſtemming gaf.

De zon ging juist onder, toen het beſluit werd genomen.

Het zou onvoorzigtig geweest zijn, de *Indianen* gedurende den nacht te vervolgen; en nu er mogelijkheid ſcheen, om MARIA weder te krijgen, toonde ROBERT zich verſtandig genoeg, om naar den raad van zijne vrienden te luisteren en tot den volgenden morgen te wachten. De nacht werd grootendeels doorgebragt met het maken van toebereidſelen tot de onderneming, en met overleggen, hoe men de *Indianen* het best zou kunnen aanvallen. Eenigen zochten den jongen man alle poging, om zijne vrouw met geweld weder te nemen, af te raden, dewijl de *Indianen*, zoo zij verzekerden, hunne gevangenen gewoonlijk vermoordden, wanneer men hen aanviel. Zij zeiden, dat het beter ware, eenen bode naar de *Mohawks* te zenden, die buiten twijfel ontkennen zouden, dat zij iets van het geweld wisten. Deze zouden dan, meende men, welligt voorwenden, dat het waarſchijnlijk door zekere weggeloopene perſonen van hunnen ſtam gepleegd ware, en daarop zoude dan wel eene onderhandeling over het losgeld voor de gevangene volgen. Het bloed van ROBERT verſtijfde in zijne aderen, als hij dacht, dat overhaasting den dood zijner echtgenoote zou kunnen ten gevolge hebben; maar, aan den anderen kant, onderhandeling over haar losgeld was onzeker, en dan kon hare bevrijding nog lang uitgeſteld worden. Ook geloofde hij, dat zij in den ſtaat harer gevangenſchap niet lang meer zou kunnen leven, en hij hoopte de roovers onverhoeds te overvallen, haar te verloſſen, haar aan zijnen boezem te klemmen, en hare liefelijke ſtem zijnen naam, als dien van haren bevrijder, te hooren uitſpreken. Daar zijne verbeelding hem dit alles zoo levendig voorſtelde, ſprong hij op en liep naar buiten, om te zien, of het morgenlicht zich reeds begon te vertoonen. De dag brak weldra aan; en volkomen uitgerust, de *Indiaan* met zijn ſchietgeweer en zijne bijl, ROBERT met een' ſnaphaan met twee loopen, met kruid en lood, en met een zwaard, voorts elk van hen een pakje dragende, waarin levensmiddelen, alsmede eenige verkwikkingen voor MARIA, gingen zij op eenen gewaagden togt uit, die buiten twijfel gevaarlijker was, dan de ontmoetingen van menig trotsch ridder, wiens daden in fabelachtige verhalen opgeſmukt worden en op de wapenſchilden hunner afſtammelingen prijken. Een roemrijke naam hangt meer af van toevallige omſtandigheden, dan van groote bedrijven. Had ROBERT WILSON in den riddertijd geleefd, zijn moed en ſtandvastigheid zouden door dichters en zangers vereeuwigd zijn geworden; thans

is er van zijnen naam, of van zijn beſtaan, geene andere herinnering, dan dit eenvoudig verhaal.

Zoo ſtaken zij dan met hun beiden (ROBERT's vrienden, hem onwrikbaar in zijn beſluit vindende, zeiden hem, op diens eigen aandrang, hier vaarwel) diep in het bosch, en, het ſpoor der terugtrekkende *Indianen* volgende, ijlden zij eerst dezelven met den meestmogelijken ſpoed na; doch MENDOWIT begon weldra langzamer te gaan, en poogde ROBERT te beduiden, dat de twee *Mohawks* misſchien verſpieders van eene groote bende waren, en dat men voorzigtigheid moest gebruiken, ten einde niet onverhoeds in eene hinderlaag te geraken. ROBERT zoude zich, in zijn ongeduld, niet aan dezen dwang onderworpen hebben, zoo het hem mogelijk geweest ware, anders te doen; maar hij kon de ſchreden van MENDOWIT niet verhaasten, en zag zich dus genoodzaakt even langzaam te gaan. Met zekere beſchroomdheid trokken zij dan voort door oude bosſchen, waar nooit eenig beſchaafd mensch zich gewaagd had. Overal heerschte eene diepe ſtilte, behalve wanneer nu en dan het geſchreeuw van een' eenzaam levenden vogel met een akelig geluid hunne ooren trof, of ſoms eenig geritſel tusſchen de dorre takken de reizigers den adem deed inhouden en luisterende ſtilſtaan, tot dat een hert, dwars voorbij hun pad ſnellende, aan de andere zijde diep in het woud drong, terwijl zij op hetzelve niet durſden ſchieten, uit vreeze, dat de ſlag hunne vijanden in beweging zou brengen, die misſchien in hunne nabijheid op den loer lagen. Gedurende dien ganſchen dag was er eene angſtige bekommering, eene onbeſchrijfbare onrust in het hart van ROBERT — hij zou minder geleden hebben, zoo hij met zekerheid had mogen weten, dat MARIA niet meer was. De mishandelingen, welke zij misſchien zou moeten ondergaan, werden door zijne levendige verbeelding hem als wezenlijk geſchilderd, zoodat elk geluid hem ſcheen op te wekken om te harer bevrijding te ſpoeden, en het uitſtel en de beletſelen, die er gedurig ontſtonden, deden zijn bloed koken, zoodat hij van woede zich naauwelijks kon bedwingen. Over zijn ongeduld was MENDOWIT grootelijks verwonderd, die, met wijsgeerige bedaardheid, behoorlijk tijd wilde nemen, om het ſpoor van hunne vlugtende vijanden te onderzoeken, en den afſtand te berekenen, welken dezelve nog vooruit waren, alsmede wanneer zij hen waarſchijnlijk zouden inhalen. Dit zou weldra plaats gehad hebben, zoo de

Mohawks ſteeds voorwaarts getrokken waren; doch deze, alsof zij vervolging voorzagen, hadden het er gedurig op toegelegd, om dezelve te verijdelen. Meermalen waren zij op hunne ſchreden teruggekeerd, gelijk de vosſen doen. Den loop der rivier volgende, hadden zij ſomwijlen zich te water begeven, en over en weder gekruist op plaatſen, waar alleen de ſchranderheid van een' *Indiaan* hen kon naſporen. Uit die maatregelen van voorzigtigheid beſloot MENDOWIT, dat er geen groot getal wilden bijeen was; en des morgens van den vierden dag gaf hij aan ROBERT de verzekering, dat zij weldra MARIA, zoo zij nog leefde, zouden zien.

(*Het vervolg en ſlot hierna.*)

DE MONSTERMORTIER DER XVDE EEUW.

In den ſtrijd tusſchen de *Hollanders* en die van het *Sticht*, legerden zich de eerstgenoemden, op den 21ſten September 1482, na de verovering van het Huis *Vroneſtein*, bij *Jutfaas*, voor het Blokhuis op *de Vaart*. — ISAAC LE LONG teekent, aangaande het beleg dezer ſterkte, in het zesde deel van het *Kabinet van Nederlandſche en Kleeffche Oudheden*, het volgende aan:

„ De Beleegeraars het Blokhuys naderende, planteden daar „ Cartouwen en Veldt-ſlangen, en beſchooten het ſelve ſeer „ ſterk, ſonder iets te winnen. Toen ſondt de Biſchop van „ *Utrecht* op den 30ſten dier maandt twee groote Mortieren; „ met welke men de meergemelde ſterkte ook beſchoot, „ doch ſonder iets te raaken. Hy ſelve was den 26ſten reets „ in 't Leger gekomen, en bleef 'er tot dat het Blokhuys „ overgegeven wierdt. — Vermits de *Hollanders* nu met al „ haar Geſchut niets winnen konden, ſondt de Steedehouder „ naar *Gorkom*, om een groote Buſſe, welke daar lag, en „ eertydts de ſtadt *Zutphen* plagte toe te behooren, zynde „ met de kamer ſeventhien voeten lang, en ſchietende Koe„ gels, die weinig kleynder waren dan een *Utrechts* Half„ Schepelvat; welke Buſſe Hertog CAREL VAN BOUR„ GONDIEN verovert hadde, toen hy van *Gelderlandt* mees„ ter wierdt. Met deſe Buſſe geſchiedde op *St. Michiels*„ Avondt de eerſte ſchoot, zynde op een Saturdag, en „ raakte het Blokhuys beneeden. De volgende ſchoot ging

„ door de borst-weeringe. Met den derden ſchoot daaverde „ alles 't geen 'er aan 't Blokhuys was. Soo haast als 'er „ een ſchoot uyt deze groote Busſe gedaan was, wierden ten „ eerſten alle de Cartouwen en Veldt-ſlangen meede afge„ ſchooten. Wanneer het ſcherm open ging, daar de groote „ Busſe onder lag, en dat zy ſchieten ſoude, dan liep het „ volk van de beſettinge uyt het Blokhuys, op een plaats „ daar buyten, ſonder dat het de Beleegeraars konden ſien; „ en wanneer de ſchoot gedaan was, keerden zy wederom „ daar binnen. Toen 'er nog een ſchoot gedaan was, ver„ ſogten JAN VAN ALPHEN en EWOUT RUTGERSSEN, „ als Kapiteynen op het Blokhuys, beneffens de gantſche „ beſettinge te capituleeren, 't welk haar wierdt toegeſtaan; „ waarop zy 't Blokhuys op *St. Michiels*-Avondt overgaven, „ behoudens haar lyf, doch zy wierden gevangen geſet. — „ Zij waren ook van Buskruydt wel voorſien geweest, maar „ de groote Busſe hadde haar alleen den lust benomen," enz.

Welligt komt het een of ander onzen vaderlandſchen Oudheidkundigen belangrijk genoeg voor, om de *verhouding* van de toenmalige *lengte-* en *inhoudsmaten*, hier boven vermeld, met onze tegenwoordige ſtanders te vergelijken, en daarnaar de grootte der meergenoemde *Busſe*, en die van derzelver geworpen *kogel*, zoo veel mogelijk, te bepalen. Ik zeg, *zoo veel mogelijk*; aangezien er uit het berigt niet blijkt, *welke* maten hier eigenlijk bedoeld zijn geworden. — Dan, wat hiervan zij, zoo ſtrekt de medegedeelde bijzonderheid ten bewijze, dat men zich reeds destijds hier te lande van monſterachtig ſchietgeweer, nu en dan, bediend hebbe.

W. H. WARNSINCK, BZ.

EENE RECENSIE VAN EEN MOFFRIKAANSCH BOEK IN EEN DITO TIJDSCHRIFT (*Zeitung für die Elegante Welt*), WAAR EENEN HOLLANDER DE LEVER VAN SCHUDT.

„ *Holland in* 1831 *en* 1832, *von* LUDOLF WIENBARG, *der Philoſ. Doct.* — *Hamburg*, 1833.

„ Het voor ons liggende boek geeft, in afzonderlijke ſchetſen, de geheele *phyſiognomie* van *Holland* — men ziet den

Hollander met de gelaatstrekken van den alouden *Fries* en *Batavier*, met het vergramde oog des Protestantschen ijveraars, van den stouten Watergeus, met den troosteloozen grimlach des zelfzuchtigen koopmans, met de plompe beenen des onverschilligen wereldburgers, op de bruggen, dammen en duinen, de arbeid zijner handen, staan, en den rook uit zijne aarden pijp blazen, enz. enz. Ziet hier eenige stalen:

„ GÖTHE is de Poëzij in de hofkoets, BYRON die te „ paard, JEAN PAUL die *per pedes Apostolorum*; de *Hol* „ *landsche* Dichters mogen de Poëzij in de trekschuit voor„ stellen. In *Holland* ziet men zelden een' ruiter, niet eens „ een' Manege-ruiter, nog zeldzamer een' voetganger. Alles „ vaart en zeilt."

„ Alles vond ik, gelijk ik 't mij had voorgesteld — name„ lijk zindelijk, glad en plat. Alleen de menschen niet. De „ strijd met *België* had hen geheel uit de schrenieren van „ hunne gemoedsgesteldheid gedreven; het bedachtzame volk „ was, door een nieuw gevoel, Ridderdom, Eer, in een „ hun vreemd element gedompeld; de jongeren stookten de „ ouden op; de dagbladschrijvers allen. Van eene familie„ zaak der NASSAUS maakten zij eene volkszaak, en ge„ droegen zich zoo ijzegrimmig, dat men er kwalijk van „ werd. Zoo trof ik in de herberg te *Amersfoord* een aantal „ jonge Officieren van de Schutterij aan, die, onder een „ glas wijn, zich op eene hatelijke wijze onderscheidden. „ Eindelijk stelde de jongste een' *toast* in: *Op Keizer* NIKO„ LAAS *en de nederlaag der Polen!* Allen klonken — onder „ hunne oranjefjerpen sloeg geen enkel hart voor de edelste „ zaak! Neen, de *Hollanders* zijn geen *Duitschers* meer. „ Vuur, water, lucht en aarde hebben hen tot *Hollanders* „ verkneed; hunne spraak is verschrompeld en in een keelge„ reutel ontaard; hun geest is nog alleen de droefem van „ den *Duitschen* geest, beroofd van de hemelsche vonk der „ zielsverheffing, vreemd van en arm aan verbeeldingskracht „ en gevoel!"

„ De *Hollandsche* Afgevaardigde heeft het groote voordeel „ van lang te kunnen spreken, zonder te vervelen, en even „ zoo lang te luisteren, zonder dat hij zich vervele. Ver„ veling is eene pijn, die de *Hollander* niet kent; niet om„ dat hij werkzamer is dan anderen, (integendeel, er is geen „ land, dat zoo veel lediggangers, lieden, die van hunne „ renten leven, telt) maar omdat het volstrekt niet in zijne

„ natuur ligt zich te vervelen, dewijl hij eerder leegte in de
„ maag dan leegte in het hoofd gevoelt, en geene verbeel-
„ ding bezit, die eene beſtendige bezigheid verlangt."

ZANG DER VOOR HET VADERLAND GESNEUVELDEN.

Koor.

Als de blikſem ſchiet door 't ruim,
Als de donder rollend gaat,
En de ſtorm der baren ſchuim
Tegen wal en oevers ſlaat,
In het uur van middernacht,
Bij het bleeke licht der maan,
Houden wij op nieuw de wacht,
Vangen we onze zangen aan.

Stemmen van het Kasteel.

Voor Vorst en Vaderland den ſchrikb'ren kamp volſtreden,
Gaf elk van ons met vreugd het dierbaar leven op;
Met eerlaurier bekroond, zijn we in den dood getreden;
Door ons rees Hollands roem, gelijk weleer, ten top.
In 't middernachtlijk uur, rol, glorievlag, uw banen!
Wij zwaaijen hier op nieuw de aan ons geſchonken vanen;
Bij 't fluitend ſtormgeluid rijst weêr ons eigen doek,
En op de ontrouwe ſtad klinkt onze ſchrikb're vloek!

Rijz' 't hoerah voor Holland! Gij, ſtormende winden,
Wilt u aan den klank onzer zangen verbinden!

Koor.

Als de blikſem ſchiet door 't ruim, enz.

Klinkt, zangen, van de vest! rolt luide van de wallen!
Wij zien er onze vlag in ſchitt'rend licht weêr ſtaan.
Voor 't regt van Nederland zijn wij met eer gevallen,
En 't nakroost kroont ons hier op de eigen gloriebaan.
Hier, waar wij in den damp van kruid en nev'len zweven,
Zag Neêrlands broederſchaar ons, kampend, bloedig ſneven,
Toen moordend lood en vuur verſchriklijk greep in 't rond,
En roemvol ſtierven wij voor Neêrlands vrijen grond.

Rijz' 't hoerah voor Holland! enz.

Koor.

Als de blikſem ſchiet door 't ruim, enz.

Stemmen op de Schelde.

De ſtorm is ons verblijf, de nevel onze woning,
En ligter dan het ſtof betreden wij den vloed.
Wij deden d' eed geſtand voor Vaderland en Koning,
En Antwerps ſnood geſpuis zag dien ontemb'ren moed.
Wij zweven op den ſtroom, en de opgeſtoken baren
Zien hier ons feestgezang met ſtorm en onweêr paren.
Wij redden de eer der vlag, die opvloog in den damp,
En ſtierven glorievol in d' ongelijken kamp.

Rijz' 't hoerah voor Holland! enz.

Koor.

Als de blikſem ſchiet door 't ruim, enz.

Wij danſen op het ſchuim der ongeſtuime golven.
Klink' hun deez' zang in 't oor, als 't bruiſen van de zee!
Zijn we ook in vlam en vuur verſchrikkelijk bedolven,
Nog dreigt ons ſchimmenheir op deze onveil'ge reê.
Klinkt, zangen, over 't vlak der opgezette ſtroomen;
Dreunt wrekend hun in 't oor langs deze ontrouwe zoomen!
Blaast, ſtorm en winden, blaast! ſteekt fel en feller op!
Ons bleef zij, Hollands vlag; zij waait in vlam van top!

Rijz' 't hoerah voor Holland! enz.

Koor.

Als de blikſem ſchiet door 't ruim, enz.

Te zamen.

Vereenen we onzen zang op dezen ſtroom en wallen;
Klink' hij van 't Scheldevlak en van 't aloud Kasteel!
Wij wreekten onzen dood op 's vijands duizendtallen.
Bezweken wij in 't eind', de roem blijft ſteeds ons deel.
In overmagt mogt ons de Gal verwoed beſpringen,
Zij voelden onzen moed in 't ſcherp' van onze klingen,
En 't wrekend dond'rend vuur, voor de eer van vest en vlag,
Zegt, wat bij ons de trouw aan Vorst en Land vermag!

Rijz' 't hoerah voor Holland! enz.

Koor.

Als de blikſem ſchiet door 't ruim,
Als de donder rollend gaat,
En de ſtorm der baren ſchuim
Tegen wal en oevers ſlaat,
In het uur van middernacht,
Bij het bleeke licht der maan,
Houden wij op nieuw de wacht,
Slaan wij deze toonen aan.

F. W. CONRAD.

HET GEVECHT VAN DEN LEEUW EN DEN STIER.

(1568.)

Toen Alva, ter eere van God en de Kerk,
Hier raasde als de baarlijke duivel,
En hij, met zijn knechten, bij 't heilige werk,
Zich mestte met Hollandſchen zuivel, —
Toen is er in Duitschland een ſtukje gebeurd,
Der golven van Léthe wel waardig ontſcheurd,
En deftig te worden bezongen,
Tot ſtichting voor ouden en jongen. —

Verſchrikkelijk zwaaide *Duc d' Alve* zijn zeis,
En maaide bij duizenden koppen;
Geen ketter, verſcholen in ſtulp of paleis,
Was vrij voor zijn galgen en ſtroppen.
Ook Egmond en Hoorne betraden 't ſchavot,
En honderden beidde nog dergelijk lot;
Maar Willem, de ſchrandere Zwijger,
Ontſnapte nog tijdig den tijger.

Die wakkere Willem, ontzet van zijn goed,
Gedoemd om als balling te zwerven,
Vergat toch zijn volk niet, verloor toch geen moed,
Maar zocht tegen Spanje te werven.
Dan, vond hij in Duitschland al menigen vrind,
Hij vond er nog meerder vijandig gezind,
En zag met Toledo ze heulen:
Zoo deed ook de Keurvorst van Keulen.

Die Keurvorst van Keulen (hem geldt mijn verhaal)
Had juist, in die bloedige dagen,
Zijn' talrijken hofstoet met vorstlijke praal
In 't stedeken Brühl opgeslagen.
Dáár zat hij, en vierde er met vrolijken geest,
Vriend Alva ter eere, schier dagelijks feest,
En dronk er met ridder en pater
Den kostlijkſten rijnwijn als water.

Dáár zat hij, en zwoer er, bij 't boordevol glas,
Eene eeuwige vriendschap aan Spanje;
Dáár peinsde hij, wen hij soms nuchteren was,
Op schimp voor den Prins van Oranje.
Maar — zon hij op plannen zijn' krullebol zeer,
En was hij, als wereld- en geestelijk Heer,
Voorzeker zoo dapper als schrander, —
Het een was zoo slecht als het ander.

En bijna was breinkas en wijnkelder lens,
Haast was onze man buiten rade,
Daar kwam er het Toeval — zoo wijs is geen mensch —
Verwonderlijk wél hem te stade.
Een man met een' leeuw trekt het stedeken door;
Dat brengt men den suffenden Keurvorst aan 't oor,
En, ijlings ontwaakt uit zijn droomen,
Gebiedt hij: „Die kerel moet komen!"

„*Potstausend!*" dus roept hij. „wat licht gaat mij op!
„Het plan voor het mooiſte spektakel,
„Zoo vruchtloos gezocht, komt op eens me in den kop:
„Waarachtig, dat lijkt me een mirakel!
„Die leeuw sta voor Alva in 't strijdperk der eer;
„Een stier zij dan Willem, en stell' zich te weer:
„Hij, Alva, de koning der dieren;
„Hij, Willem, de stugſte der stieren!"

En pas is het schrandere plan uit zijn' mond,
Of zwermen van vorstlijke boden
Doorvliegen te viervoet veel mijlen in 't rond,
Om d' adel bij 't schouwspel te nooden.
En 't stedeken, als in een' wenk op de been,
Zeult balken en planken ter kampplaatse heen,
En davert van 't hamergeklater,
Bij 't opslaan van 't amphitheater.

't Is één twee drie, als met een' tooverſlag, klaar,
Terwijl het van menſchen vast wemelt;
De lokken der ſtrijders ſtaan over elkaêr,
Ter zij' van een prachtig gehemelt';
Van daar loopen rijen voor d' adel van 't land,
Iets lager voor grooten van minderen ſtand,
Nog lager voor burgers en boeren,
Om 't vorſtelijk ſpel te beloeren.

Daar is hij, de dag van de zinrijke pret!
Reeds tijdig is elk op de koten;
Geen ſpinnewiel blijft er in d' omtrek bezet;
't Komt alles met ſtroomen gevloten.
De ſchelle trompet klinkt de kampplaats in 't rond,
Opdat zij de komst van den Keurvorst verkond',
En aanſtonds is ieder gezeten,
En zit, in verwachting, te zweeten.

En pas zit zijn Snuggerheid ook op zijn' ſtoel,
Of ziet! een heraut treedt te voren,
En meldt en ontvouwt het gewigtige doel
Der zeldzame grap naar behooren.
„ Dit feest dan," zoo ſluit hij op brommenden toon,
„ Zij Spanje ter eere, zij Holland ten hoon;
„ Profetisch vermelde 't ulieden,
„ Wat eens met die twee zal geſchieden!"

Thans ſtappen van weêrzij de ſtier en de leeuw,
Bij 't daverend *hoerah!* naar buiten;
De Keurvorst vooral geeft een' hartigen ſchreeuw,
En knijpt zich van pret in zijn kuiten.
Daar ſtaan nu de ſtrijders regt over elkaêr,
En blikken omhoog naar de ſchreeuwende ſchaar;
En 't is of te Keulen het dondert,
Zóó ſchijnen zij beide verwonderd.

Maar eensklaps — daar ſlaan ze op elkander den blik:
De ſtier ſteekt den kop naar de laagte;
De leeuw, pas herſteld van den plotslingen ſchrik,
Betoont tot den ſtrijd niet veel graagte;
Wel giert hij van honger en ſmacht hij van dorst,
Maar, ſchoon hij thans muilband noch ketenen torscht,
En vóór zich den bout heeft te kluiven,
Te zuur, naar het ſchijnt, zijn de druiven.

Dat ſammelen martelt de wachtende groep;
„ Op, Alva! ſa! lustig ten ſtrijde!"
Zoo ſchreeuwt men, en ſteekt, bij dit ſarrend geroep,
Den leeuw met een lans in zijn zijde.
Die prikkeling werkt als een vonk op het kruid:
Ras blikſemt de gramſchap ten oogen hem uit;
Een vreeslijk gebrul doet zich hooren,
En ijlings — daar ſpringt hij naar voren.

Daar vliegt hij vol vuur op zijn weêrpartij aan,
Die, zwijgend, met vonkelende oogen,
De ſprongen des brullenden gade blijft ſlaan,
En dieper den kop houdt gebogen.
En juist vliegt de Hertog den Prins in den baard,
Toen deze ook vooruit ſchiet met vreeslijke vaart,
En.... Hemel! wie zou het gelooven?
Daar ſlingert hij Alva naar boven!

Hij ſlingert hem opwaarts, wel twintig voet hoog;
En 't volk, bij zoo vreemd een ſpektakel,
(Wie zag in zijn leven een' Hertog, die vloog?)
Zit ſtom als een visch bij 't mirakel.
En nu hij weêr neêrploſte en kwakte als een pad,
Toen was 't, of de Keurvorst op brandnetels zat;
Hij ſchold op den koppigen ketter,
En mompelde een: „ *Donner und Wetter!*"

De leeuw, onderwijl, van den luchtſprong verbluft,
Komt langzamerhand op de beenen;
Hij blikt op zijn' vijand — hij duizelt, hij ſuft,
En ſluipt, nog eens omziende, henen.
En hoe men den Hertog weêr ſart op den Prins,
Hij ſchijnt niet ten tweedemaal vechten van zins;
Hij kreunt zich aan ſarren noch tergen,
En gaat in zijn hok zich verbergen.

Maar, „neen!" ſchreeuwt het volk, met den Keurvorst begaan,
„ Dat mag niet, dat zal niet gebeuren!
„ De leeuw moet de baas zijn, de ſtier zal er aan,
„ Al zouden we ook zelf hem verſcheuren!"
En dadelijk tijgt men vol ijver aan 't werk,
En andermaal jaagt men den leeuw in het perk,
Die, 't ſarren toch eindelijk moede,
Nog eens wordt ontſtoken in woede.

Weêr ſchudt hij de manen en zamelt zijn kracht,
Om 't glorierijk pleit te beſlechten;
De ſtier, die bedaard op zijn' hoefſlag hem wacht,
Zet nogmaals zich ſchrap om te vechten.
Daar ſpringt dan de leeuw, met een davrend gebrul,
Ten tweedemaal los op den bukkenden bul,
En... 't gaat hem weêr net als bevorens;
Weêr doet hij den dans op de horens!

En 't laatſte tooneel van 't profetisch bedrijf
Schijnt velen van ſchrik te verſteenen;
De ſtier boort zijn horens den leeuw in het lijf,
En ſleurt door de kampplaats hem henen;
En had men, nog tijdig ter hulpe geſneld,
Den bloedenden leeuw niet ontrukt aan 't geweld,
Den ſtier in zijn hok niet gedreven,
Wis kostte 't leeuw Alva het leven.

Zoo liep zij ten einde, die vorstlijke klucht,
Die deerlijk mislukte vertooning,
En ieder ging ſtil, met benepenen zucht
En peinzend, terug naar zijn woning.
De Keurvorst ook droop, met zijn' hoed op den neus,
Terug naar zijn ſlot en verwenschte den Geus,
En was in geen dagen of weken
Voor ridder of pater te ſpreken.

'k Heb, als waarheidlievend dichter, Lezers! u het feit verhaald;
'k Heb het Brühlſche ſpotſpektakel trouw en eerlijk afgemaald.
Zal mijn lied nu verder zingen, hoe het de uitkomst heeft geleerd,
Dat die kamp, zoo boos ontworpen, waarheid heeft geprofeteerd?
Neen, dat moge Munſter tuigen! ik verzwijg het in mijn lied:
Wie, op Hollands grond geboren, kent toch Hollands glorie niet?
Maar, mijn lieve Lezers! hebt gij in 't verhaal van dezen ſtrijd
Niet het zinnebeeld hervonden van een volk uit onzen tijd?
Of—bedriegt mij mijn verbeelding? zweefde bij dit zeldzaam feest
En zijn' deernis waarden uitſlag u de Belg niet voor den geest?
Ja, voorwaar, nieuwbakken volkje, misgeboorte dezer eeuw!
Gij gelijkt, in menig opzigt, ſprekend op dien Brühlſchen leeuw.
Gun mij, dat ik tot uw ſtichting (daartoe zing ik met pleizier)
Die gelijkenis ontwikkel in een' losſen trek drie vier.
Lang gewend aan lei- en muilband, ſtondt gij eensklaps vrank en vrij,
Wildet fier voor leeuwtje ſpelen, maar — waart zwak en laf als hij.
Aangehitst ten ſtrijde, vielt gij ons, weleer uw broeders, aan,
Die gij naauw als ſtieren teldet in uw' overdwaalſchen waan;
Maar hoe ras, o Basterdleeuwen! is uw ſtrijdlust niet verkoeld,
Toen gij onze horenſpitſen diep in 't ligchaam hadt gevoeld!
En toen gij, o deerlijk ſchouwſpel! aangevallen op uw beurt,
Magtloos, bloedend, zwaar gehavend, door de kampplaats werdt gefleurd,
Ach! toen ware 't met uw ſprongen wis voor langen tijd gedaan,
Rukte niet een Gallisch leger u tot bijſtand in de baan.
Nu dan, Belgen! hoort de leering, die ik u ten ſlotte bied:
Wacht u voor de ſtierenhorens en ſpeelt gij voor leeuwen niet;
Of, zoo 't echter u mogt lusten, kleedt u in de leeuwenhuid,
En maakt ons voor poelbewoners, boeren, ſtieren, kikkers uit;
Maar vergeet, vergeet het nimmer: welk een huid ge *ons* overtrekt,
Altijd wordt een onverbasterd leeuwenhart er meê bedekt!
En dat eindlijk ieder onzer, lieve Lezers! jong of oud,
Zich aan d' armen Keurvorst ſpiegel' en de nutte les onthoud':

Wie, met ſlinkſche, valſche ſtreken en verraderlijken zin,
Strikken ſpannen durft voor andren, valt niet zelden zelf er in.

Schoonhoven, Junij 1833. J^B. KRAMERS, JZ.

OP HET SPRINGEN VAN DEN DUSGENAAMDEN MONSTERMORTIER.

Monſterachtig, laffe Belgen!
Zijt gij in uw gansch beſtaan:
Waar wij ook onze oogen wenden,
Biedt ge ons Monſterbeelden aan.
Noemt uzelven vrij herboren,
Gij, in misgeboorten kloek!
Monſterachtig blijft uw wezen:
Zegen loondet gij met vloek.
Door een' Koning, dien wij eeren,
Werd u 't heuglijkst lot bereid:
Weldoen maakte u, trouweloozen!
Monſters van ondankbaarheid.
Om uw Monſterwerk te kroonen,
Wrocht gij een' Mortier, zoo groot,
Dat het de ijverzucht moest wekken
Van uw' ſnooden Bondgenoot.
Had men u er in gaan ſtampen,
Dan.... maar neen! wat baatte 't hier?
Dwaasheid wijkt niet van de dwazen,
Stiet ge ook hen in een' Mortier!
't Was een zinnebeeld, voorzeker,
Van uw dankbaarheid en trouw,
Van uw dapperheid, o helden!
Van uw huich'lend naberouw!....
't Monſter braakte vuur en vlammen
Uit zijn ijz'ren ingewand,
En de Satan reikte, als broeder,
Om dien Helvond, u de hand!
Ja, zij viel in 't eind', de Veſte,
Zoo heldhaftiglijk bewaard;
Maar u bleef, ellendelingen!
Nog een laatſte les geſpaard.
't Monſter, dat uw moedwil baarde,
Moest door uwe hand vergaan:
Zaagt ge toen, verwaten Koning!
Niet een vlammend handſchrift ſtaan;
Aan den wand, door u bezoedeld,
Van 't geroofde Koningsſlot,
Sidd'rend niet het vonnis ſchrijven,
Dat met uwe ontwerpen ſpot?
Zoo toch ſpat, o Monſterkoning!
Eens uw Monſterrijk uiteen,
En, ondankb're Belgen! rest u
Uwe ellende en ſchande alleen!

Junij, 1833. J. W. IJNTEMA.

MENGELWERK.

REDEVOERING, OVER HET BELANGRIJKE DER SCHILDERKUNST, IN BETREKKING TOT DE GESCHIEDENIS DES VADERLANDS.

Door

J. VAN HARDERWIJK, RZ. (*)

„ Volſchoone, wie 't palet tot cyther, en de verven
Tot toonen zijn, die niet in de ijdle lucht verſterven,
Maar eeuwen tarten —! die, met zonneglans omſtraald,
In 't flonkerend geſteent' van Iris gordel praalt,
Het heden ſtil doet ſtaan, 't voorleden weêr doet keeren
En kluistert door uw' wenk; gij, Godheid, die wij eeren!
. . . . . .
Geen aardrijk kweekte u; neen, 't ontfing u van den trans,
Waaraan de dagtoorts rijst in onverdraagbren glans,
Die de oogen blindt: of neen, uit nog een hooger orden,
Waarin de nemelen, waar wareldſtelſels worden,
En zonnevuren zich ontſteken. Daar-alleen
Is de afkomst, uwer waard, en niet op dit benedên.'

Zoo zong de eenige en voortreffelijke BILDERDIJK (†) tot lof der edele kunst, aan welke in ons Vaderland een tal van Priesters zijne hulde brengt, die ook onder ons hare vereerders tellen mag, en die ook wij den wierook onzer hulde toebrengen, kweekelingen vormende, geſchikt om eenmaal uit onze oefenſchool tot het edele en verhevene harer tempeldienst, *Hierdoor tot Hooger*, op te klimmen. Zoo zong, M. H., de onvergelijkelijke Dichter; en niemand uwer voorzeker zal wanen, dat de ge-

(*) Uitgeſproken ter gelegenheid van de uitdeeling der Eereprijzen in het Teekengenootſchap, onder de zinſpreuk: HIERDOOR TOT HOOGER, te *Rotterdam*, op den 20 van Grasmaand 1833.

(†) *Winterbloemen*, D. II. bl. 6.

dachten, door hem in zijne zangen uitgedrukt, uit het rijk der idealen gegrepen, ſlechts in poëtiſche geestvervoering neêrgeſteld, alleen het uitvloeiſel eener hoog opgewonden dichterlijke verbeelding zijn. Neen! wat de Vorst der *Nederlandſche* Poëzij ons in zijne dichterlijke taal doet hooren, is gegrond op de voortreffelijkheid en het wezen dier kunst, tot wier vereering wij thans zijn zaamgekomen. Of wijst mij een land of volk, waar zij niet, van de vroegſte tijden af, door hare tooverkracht, het gebied voerde; waar zij, door haar ſcheppend vermogen, door haren invloed en hare uitwerking, de zinnen niet ſtreelde, en de harten niet verhief tot alles, wat goed, ſchoon en voortreffelijk heeten kan.

Meermalen, T., werd zij u in al hare waarde, kracht en verhevenheid voorgeſteld, en geen feeſtſtond, door ons aan hare hulde gewijd, ging voorbij, of de Sprekers, die de aandacht der vergadering leidden, wezen dezelve op haar, als op die ſtomme Poëzij, wier verheven taal ons het hemelſche en het aardſche, het eeuwige en vergankelijke predikt; die onze tranen vloeijen, onze geestdrift voor het ware en ſchoone ontvlammen doet, en ons tot alle zoodanige gewaarwordingen ſtemt, die ons boven ons zelve en onzen gewonen toeſtand zeer verre verheffen.

Mij, door het Beſtuur des Genootſchaps, de aangename en vereerende taak opgedragen zijnde, om in deze vergadering een woord ter regeling en ter beantwoording aan het plegtige doel onzer zamenkomst te ſpreken, ſchroom ik niet, openlijk te erkennen, dat het mij niet weinig moeijelijkheid opleverde, om een bepaald onderwerp te kiezen, dat uwe belangſtellende aandacht opwekken en voor deze feesture geſchikt zijn kon. Veel goeds en ter zake dienende is reeds, bij gelijkſoortige gelegenheden, geſproken; doch, te midden van den rijkdom van gezigtpunten, die het veld der Schilderkunst den opmerkzamen beſchouwer ſteeds opent, trof ik er een aan, waarop ik uwe aandacht wilde vestigen, en hetwelk, zoo ik vertrouwe, evenmin ongepast in den

tijd, dien wij beleven, als onbelangrijk voor deze ure zal geacht worden, daar ik de hope koester, dat het ſtandpunt, waarop ik mijne Toehoorders wensch te plaatſen, geſchikte aanleiding geven zal, om deze feestviering, ter eere der Schilderkunst, eenigzins harer waardig door te brengen; en heb mij dus voorgenomen, tot u te ſpreken over *het belangrijke der Schilderkunst, in betrekking tot de Geſchiedenis des Vaderlands.*

Om het opgegeven onderwerp, waarover mijne Hoorders niet zoo zeer eene uitgewerkte redevoering, als wel eene korte beſchouwing van deszelfs aangelegenheid wachten moeten, eenigzins ordelijk en, zoo ik meen, doelmatig te behandelen, wil ik, om uwe overtuiging aangaande de belangrijkheid der Schilderkunst in betrekking tot de Geſchiedenis des Vaderlands te verlevendigen, u aantoonen, *dat zij, vooreerst, bij uitſtek geſchikt is, om de roemrijke daden onzer Voorvaderen in het ſchitterendst licht te plaatſen;* u, *ten tweede*, aanwijzen, *dat zij, meer dan Geſchiedenis zelve, in ſtaat is, om den vreemdeling eerbied en bewondering voor de bedrijven des voorgeſlachts in te boezemen;* en u, *eindelijk*, haar voorſtellen, als *hoogstbelangrijk, om, bij de zucht voor de beoefening der Geſchiedenis, ook de liefde tot het Vaderland op te wekken en aan te kweeken.*

Het zal wel niet noodig zijn, M. H., u in het breede te onderhouden over de aangelegenheid van de beoefening der Geſchiedenis in het algemeen en die des Vaderlands in het bijzonder. Hij, die in hare beſtudering belang ſtelt, weet het, hoe zij hem, door hare fakkel geleid, in den nacht der eeuwen terugvoert, waar hij, als met eigene oogen, het voorgeſlacht handelen en werken ziet; terwijl hare beoefening de belangrijkſte bouwſtoffen, de rijkſte tafereelen, de treffendſte voorſtellingen den Geleerde, den Dichter en den Kunſtenaar oplevert. Biedt, M. H., alzoo de Geſchiedenis in het algemeen den Dichter en Schilder de heerlijkſte onderwerpen aan, gij erkent het ook voorzeker met mij, dat geene Ge-

ſchiedenis voor des Dichters zangen of des Schilders ſtomme poëzij rijker en waardiger voorvallen, heldendaden en oorlogsbedrijven heeft opgeteekend, dan de Geſchiedenis onzes Vaderlands. Kunnen de voortbrengſelen der Dichtkunst ons in geestverrukking opvoeren, als de VAN HARENS en VONDELS, de ANTONIDESSEN, de HELMERSEN, de FEITHS en anderen ons de roemrijke bedrijven der Voorvaderen afmalen; zetten de gezangen van den Lievelingsdichter onzer Natie ons hart in gloed, als hij ons aan de ſtranden van *Nieuwpoort*, of op den Oceaan bij den vierdaagſchen Zeeſlag voert, of de heldendaden van een' WILLEM DEN EERSTEN, van KENAU HASSELAAR, BEILING, SCHAFFELAAR, HERMAN DE RUITER en zoo velen afmaalt: de Schilderkunst, harmonisch met hare zuster vereenigd, oefent dezelfde verhevene werking op ons gevoel en onze verbeelding uit. Ja! eere ontvange de voortreffelijke, die wij huldigen! zij behoeft hierin harer zuster den voorrang niet af te ſtaan. Niet, T. H., dat wij, ten koste der eene, de andere kunst verheffen, of ééne van de bevallige trits, die door Godentaal, verwenſpraak of door den adem harer klanken tot onze zielen ſpreekt, op den achtergrond zouden willen plaatſen. Neen! maar gelijk wij de goddelijke Dichtkunst als de beſchaafſter van het menſchelijk geſlacht vereeren, en haar ook dáár huldigen, waar zij, met de Historie, door zusterlijken band vereenigd, de daden en roemrijke bedrijven des voorgeſlachts als in een' ſpiegel ons voor oogen houdt, zoo is het ook de Schilderkunst, die onze verbeelding op het ſterkſte ontgloeit, en onze zielen voor de indrukken van het ſchoone en verhevene op de edelſte wijze vatbaar maakt. Want, wat toch is er (om hier de woorden eens verdienſtelijken Schrijvers te bezigen) van het verſtandelijke in de werkzaamheden des Dichters, waarin de Schilder hem niet evenaart? Wat zijn de verhevene klanken des Dichters bij de bezielde ſchoonheden en den levendigen luister des penſeels, wedijverende met de edelſte voortbrengſelen der Natuur, uitdrukkende de beelden van

ſtof en geest, de volmaaktheden van gedaante, de krachten der ziel, den ſchitterendſten gloed van kleuren en den gouden glans des lichts? Wat is de woordelijke uitdrukking, vergeleken met de zigtbare tegenwoordigheid; het verhaal eens bedrijfs, met het bedrijf zelf voor oogen gemaald? En als zoodanig, M. H., treedt de Schilderkunst in al hare belangrijkheid, in betrekking tot de Geſchiedenis des Vaderlands, op. De veder der Historie male ons, door HOOFT's of DE GROOT's keurige hand, de bedrijven onzer Vaderen; de ſierlijke BRANDT wijze ons op het ideaal eens Helds, waarop nooit eenig ander land dan *Nederland* bogen kon; de Dichter bezinge al die grootheid en dapperheid, die heldendeugd en vaderlandsliefde: maar — wij wenschten zoo gaarne die bedrijven, die beeldtenisſen te aanſchouwen, en, als ware het, de handelende perſonen verwezenlijkt, bezield voor ons te zien. Wie, T., zal ons in deze tooverwereld voeren? — Daar vat zij ons aan de hand, de beheerſcheresſe onzer zielen, die door hare verwen ſpreekt, leidt ons uit het heiligdom der Geſchiedenis in haren tempel, en geeft geſchied- en dichtpen klem; en wat de beoefenaar der Historie ſchoons en voortreffelijks uit den nacht der eeuwen opdolf, doet zij hem, met al de verſchijnſels der zigtbare ſchepping, in heerlijken luister, krachtig en indrukwekkend aanſchouwen.

Daar voert zij ons aan het ſtrand van *Nieuwpoort;* daar zien wij den hevigen worſtelſtrijd; daar wappert MAURITS' vaan, en wij zien, in al derzelver kracht, de beſchrijving verwezenlijkt, welke de Geſchiedſchrijver van den bloedigen kamp heeft opgeteekend. Nu zien wij, wat DE GROOT beſchreef: *die afgeworpen en verlaten wapenen, die bebloede ſtranden en duinen, en die heuvelen van ligchamen;* en terwijl wij de kracht van het gezegde in vollen nadruk gevoelen: *doorluchtig was de zege aldaar verovert en welkers gelycke ſeedert vele jaren herwaarts niet ligt te vinden is*, bewonderen wij den moed des Prinſen en huldigen wij MAURITS, als den ſchrik van *Spanje* en den grootſten

Veldheer zijner eeuw. Hier wijst zij ons op den manmoedigen JACOB SIMONSZOON DE RIJK, bedreigd met ſchavot en dood, en wij lezen het gezegde, door HOOFT ons opgeteekend, uit zijne onverſaagde en edele blikken: *van bereid te zijn om zijne Doorluchtigheid en het Vaderland te dienen;* en nu ſtaat hij daar in die eerbiedwaardigheid voor ons, welke den Held onzer Geſchiedenis kenteekent, die liever boei en foltering en dood wil ondergaan, dan, ten koste van zijne eer, zijne vrijheid te begeeren.

Ginds wijst zij ons, daar wij den moed van den onvergelijkelijken DE RUITER in onbenevelden glans voor ons zien, op den eeuwig gedenkwaardigen vierdaagſchen Zeeſlag. Wij zien die oorlogsvloten; wij zien 's lands dapperen; wij zien den heldhaftigen Vlootvoogd. De vijand wordt genoodzaakt zijne vlag te ſtrijken; *Engelands* kielen vlugten; en terwijl ons, bij deze voorſtelling der kunst, de getuigenis des *Engelſchen* Geſchiedſchrijvers, omtrent het roemrijke van dit heldenfeit, geſtaafd wordt, *dat* DE RUITER *de eenige Admiraal in* Europa *was, die zich zoo veel naams verworven had, als de grootſte Generaal zoude vermogen te doen*, zoo ſtaat ons levendig tevens voor oogen, wat op de gedenkmunt ter vereeuwiging van gezegden ſtrijd gegriffeld is:

Hier ſtryckt het Britsch gewelt voor Nederlant de vlagh;
De zee heeft noit gewaeght van zulk een zwaeren ſlagh. (*)

Elders doet zij ons (want ik zoude deze voorbeelden met honderden kunnen vermeerderen) de REGULUSSEN en CURTIUSSEN van *Nederland* in een' HAMBROEK en BEILING aanſchouwen; en als de Geſchiedenis ons eene beſchrijving geeft van de grootheid

(*) Men vindt eene dier Medailles in het Kabinet te *'s Gravenhage*. Zie aanteekeningen op de hulde aan DE RUITER door Mr. J. A. BRAND, bl. 161.

en ſtandvastigheid, van het beleid en de ſtaatkunde des eerſten WILLEMS, dan toont de Schilderkunst ons dat edel beeld met die levendigheid, die minnelijkheid en aantrekkelijkheid, met dien peinzenden blik, dien vasten mond, maar met die trekken van zorg en kommer op het gelaat, die hij zoo dikwijls in het hart verborgen hield. De beeldtenis des eerbiedwaardigen Grondleggers onzer Vrijheid ſchittert daar voor onze oogen, en bij de aanſchouwing van dien voortreffelijken is het, of penſeel en verwen ons toeroepen: „ Leest de Geſchiedenis des Vaderlands, en bewondert de daden van hem, die de hulde van alle volgende eeuwen waardig is, en wiens eertitel REDDER VAN DEN STAAT, VADER DES VADERLANDS blijven zal!" Zoo, T., wordt de Schilderkunst belangrijk in betrekking tot de Geſchiedenis onzes Vaderlands; en, voor zoo veel gij onze kunstgalerijen bezocht, zult gij het moeten toeſtemmen, dat zij niet alleen uitſtekend geſchikt is, om zoo vele roemrijke daden en gebeurtenisſen, als welke ſchier op iedere bladzijde onzer Geſchiedenis te lezen ſtaan, in het geheugen terug te roepen, maar ook in ſtaat, om ons oog te verrukken, ons hart te ontgloeijen, onze bewondering te verhoogen, onzen kunstzin aan te kweeken, en ons met eerbied voor het dierbaar voorgeſlacht te vervullen.

Is de Schilderkunst alzoo bij uitſtek geſchikt, om de roemrijke daden onzer Voorvaderen in het ſchitterendst licht te plaatſen, zij is niet minder in ſtaat, om, *meer dan de Geſchiedenis zelve, den vreemdeling eerbied en bewondering voor de bedrijven des voorgeſlachts in te boezemen.* Aan de ontwikkeling hiervan zal het *tweede* deel mijner rede gewijd zijn.

Zoo onbekend de buitenlander veelal met de voortbrengſelen onzer Letterkunde is, zoo weinig kennis draagt hij ſomwijlen van de Geſchiedenis onzes Vaderlands, en ongeloofelijk is het, hoe vaak buitenslands onze taal, onze letterkunde, ons volkskarakter, de geheele historie onzes lands beoordeeld worden. De reden voor dit verſchijnſel is grootendeels te vinden in vooroordeel,

partijdigheid, volkstrots en andere beweegredenen, die, tot onkunde en de ongerijmdſte misvattingen leidende, den buitenlander, onervaren in de Geſchiedenis onzes Vaderlands, onbekend met de gebeurtenisſen van verloopene eeuwen, de ſcheefſte oordeelvellingen over de bedrijven onzer Natie en de Helden onzer Geſchiedenis doen vellen, of niet zelden van den *Nederlander* dáár vergeten te gewagen, waar hij voor tijdgenoot en nageſlacht onſterfelijken roem verworven heeft. Aan al deze dwalingen hebben wij zoo veel onwaars te danken, als waarmede *Engelſchen*, *Franſchen* en *Duitſchers* hunne geſchriften, met betrekking tot ons en onze volksgeaardheid, opgevuld hebben; terwijl de ontrouw van menigen Geſchiedſchrijver dáár zwijgt, waar onze Natie ter verdelging van heerschzucht en geweld het meest en het moedigst geſtreden heeft. Verkiest de vreemdeling zich met onze Geſchiedenis niet bekend te maken; zijn onze taal en het vooroordeel tegen dezelve hem hinderpalen om hiertoe te geraken; moeten de gezangen onzer Dichters, die vaderlandsliefde en heldenmoed, burgertrouw en godsdienſtigen zin ademen, zullen zij den buitenlander verſtaanbaar in de ooren klinken, in zijne taal worden overgebragt: de Schilderkunst ſpreekt, onder de verſcheidenheid der talen, eene taal, waardoor zij zich aan alle volken der aarde kan doen verſtaan, en kan alzoo voor den vreemdeling de verkondigſter en uitlegſter onzer Geſchiedenis zijn. Zij komen dan, die vreemdelingen; want, moge onze Geſchiedenis hun weinigbeteekenend zijn, de voortbrengſelen onzer kunstſchool worden niet zelden door hen in waarde tegen goud opgewogen; en wanneer zij, bij het bezoeken onzer openbare, aan kunst en wetenſchappen toegewijde, Inrigtingen, ook onze Muſeums binnentreden, dan zal de Schilderkunst hun den roem en de grootheid onzer Vaderen verkondigen, en menig tafereel hunne bewondering voor de daden des voorgeſlachts, hoe miskend en verdonkerd, opwekken en aankweeken. Als de beroemde ADELUNG zijnen landgenooten poogt diets te maken, dat de *Hollandſche* na-

tie ongeneigdheid en onbekwaamheid tot den landoorlog bezit, dan roepen wij, met den verdienſtelijken VAN KAMPEN, uit: „Schimmen van MAURITS, FREDRIK HENDRIK, COEHOORN, WILLEM FRISO en alle *Nasſauſche* Vorſten, die voor het Vaderland vielen! zijt gij bij den *Duitſcher* dan zoo geheel vergeten?" (*) maar wij voegen er dan bij: „kom en zie!" en, terwijl onze kunstſchool hem de ſchatkameren onzer Historie zal ontſluiten, zullen wij hem voeren bij die tooneelen en vooral op dat ſlagveld, *waar*, volgens het gezegde van den beroemden STIJL (†), *toen het daar tot een hoofdtreffen kwam, de ganſche wereld overtuigd werd, dat ook de Nederlanders geleerd hadden in 't open veld en op vijandelijken bodem naar de zege te ſtaan.* De Schilderkunst zal hem dáár leiden, waar de Admirant VAN ARRAGON gevangen, ALBERTUS gekwetst, het *Spaanſche* heir op de vlugt geſlagen, en door den dapperen MAURITS onſterfelijke roem verworven werd; terwijl, wanneer zij hem wijzen zal op *Leydens* benarden toeſtand en op den moed en de volharding der edele Burgerij, de tegenſtand, dien de vijand bij zijne belegeringen ondervond, hem zal kunnen overtuigen, dat de *Nederlander* voorzeker ook tot eene verwerende wijze van oorlogen niet onbekwaam moet zijn.

Ja, T., als de bewoner van *Albion*, door volkstrots verblind, het mogt vergeten, welk eene getuigenis eenmaal de beroemde Veldmaarſchalk des *Engelſchen* legers van onzen moedigen, hooggeroemden en krijgshaftigen Kroonprins aflegde, dan zal de Schilderkunst hem toeroepen: „Daar ziet gij hem, van wien uw WELLINGTON getuigde: *geen lofs genoeg te vinden voor den moed des Prinſen van Oranje;*" en bij de geheele voorſtelling van het vuur en leven in de houding des Vor-

(*) *Verhandeling over de onbekendheid van de Nederlandſche Taal, Letterkunde en Volksgeaardheid*, te vinden *Letteroef.* voor 1827. No. VII. *Meng.* bl. 310.

(†) STIJL, *Opkomst en bloei der Ver. Ned.*, 3de druk, bl. 295.

ſten, die, te midden van het blikſemen der zwaarden en den verſtikkenden kruiddamp, met den wapperenden vederbos wuivende, zijnen dapperen de baan der eere aanwijst, zal hij moeten blozen en van ſchaamte terugdeinzen bij de wetenſchap, dat zijne Natie den dapperen *Nederlander*, in dezen voor *Europa* zoo gewigtigen worſtelſtrijd, vergeet, of geheel op den achtergrond durft plaatſen. Voorzeker, edele Schilderkunst! gij bezit de tooverkracht, om de bewondering des vreemdelings voor onze Geſchiedenis op te wekken; en als hij mogt twijfelen, of *wij* bedrijven, der oudheid waardig, op *onzen* bodem hebben uitgeregt, dan zullen penſeel en verf hem in het Geſticht, waar *Amſtels* Wees werd opgevoed, eene zelfopoffering wijzen, zoo als *Griek* of *Romein* alleen toonen kan. Ja! als de vreemdeling op de gelaatstrekken van den edelſten en braafſten der Vorſten ſtaren, en men hem den naam van Koning WILLEM noemen zal, dan zal de Schilderkunst hem al die grootheid, vastberadenheid en vorſtelijke deugd voor den geest roepen, welke *Europa* bewonderde, en die, wat de tijd moge uitwisſchen, den naam van den afſtammeling des eerſten WILLEMS der wereld verkondigen en tot eerbied en bewondering wekken zal. Zoo, geëerde Hoorders! wordt de Schilderkunst de verkondigſter en uitlegſter onzer Geſchiedenis, ook bij den vreemdeling en bevooroordeelden buitenlander; en ook daarom omkranſen wij haar beeld met bloemen der erkentenis, en offeren den wierook van onzen lof, met geestdrift, in haren gewijden tempel.

Na u, mijne Hoorders! de belangrijkheid der Schilderkunst, in betrekking tot de Geſchiedenis onzes Vaderlands, uit het behandelde oogpunt te hebben voorgedragen, ſchenkt gij mij voorzeker nog eene korte wijle uwe aandacht, daar ik u haar, ten ſlotte, wilde voorſtellen, als geſchikt, *om, bij de zucht voor de beoefening der Geſchiedenis, ook de liefde tot het Vaderland op te wekken en aan te kweeken.*

Wanneer de Schilderkunst (om hier de woorden van een geleerd en vernuftig Schrijver de onze te maken)

ophelderingen en noten geeft voor de Geſchiedenis; als de Schilder waarheid en natuur in de fijne punt van zijn penſeel zóó weet te vereenigen, dat wij de beſchrevene oorkonde *levend* en *handelend* voor ons zien (*), dan kan het niet anders, of de zucht voor de kennis en de beoefening dier beſchrevene oorkonde moet, bij de beſchouwing van de tafereelen, die zij ons aanbiedt, vermeerderd en verhoogd worden. Of zullen wij, zoo vele roemrijke bedrijven, zoo vele achtbare beeldtenisſen op het doek voor ons ziende, niet de bron opſporen, waar wij de oorzaken en gevolgen dier bedrijven, de levensberigten en daden dier groote mannen in al derzelver uitgebreidheid en waarde kunnen beſchreven vinden? Zullen wij, dezelve aanſtarende, niet opgewekt worden, om het karakter, de lotgevallen, de opkomst en den bloei, de worſtelingen en zegepralen, de ſtaatkunde en regeringsvormen, den moed en de heldengrootheid van dat volk te leeren kennen, waarvan de Schilderkunst ons zulke roemrijke wapenfeiten en eervolle bedrijven afmaalt? — Voorzeker! de Schilderkunst zal ons bezielen, aanvuren en ontgloeijen; en door haar zullen de bladen onzer Historie ons gewigtiger en belangrijker, het Vaderland ons dierbaarder worden. Ja! op het doek de WILLEMS en DE RUITERS, de MARNIXEN en DE RIJKS, de VAN DE WERFS en VAN SPEYKS van *Nederland* bewonderende, zal de kunst ons liefde tot het Vaderland inboezemen, dat zulke Helden voortbrengen kon. Geen ſtrijd zal ons te zwaar, geene opoffering te groot wezen. Die helden na te volgen, onze eer te handhaven, onze vlag te beſchermen, onzen naam in de rij der volken te bewaren, — tot dat alles, en zoo veel meer, zal de Schilderkunst ons ten ſpoorſlag verſtrekken; en gelijk de zangen van TYRTEUS de *Spartanen* in den krijg bezielden, gelijk het beeld van een gewapend krijgsman eertijds de *Atheners* ten ſtrijde aanzette, zoo zal de Schilderkunst, de daden des voor-

(*) LUBLINK WEDDIK, *Gedachten en Beelden*, bl. 116.

geſlachts, den heldendood van zoo vele dapperen ons voorhoudende, ons aanzetten, om, gelijk zij, goed en bloed, ja het leven voor het Vaderland op te offeren; zoo zal hun voorbeeld de geestdrift eener geheele natie ontvonken. Ja! als eens weder (dat God verhoede!) het: *voorwaarts!* van de lippen des dapperen Kroonprinſen klinken mogt, dan zullen penſeel en verwen het ons zeggen: „Volgt zijne banier! Zoo als hij *Neêrlands* ſtrijders aan den Vierſprong en bij *Bauterſem* voorging, zal hij nu! Staart op zijnen vederbos; waar deze wappert, zal de zege volgen en het Vaderland behouden worden, en wij, in het heiligst vuur ontſtoken, ſnellen met hem ten ſtrijde, om te overwinnen of te ſterven!" Heerlijk rijst gij dan daar voor ons in al uwe belangrijkheid, in betrekking tot de Geſchiedenis onzes Vaderlands, edele en beminnelijke Schilderkunst! Uitſtekend maalt gij ons de bedrijven en beeldtenisſen onzer Voorvaderen; eerbied en bewondering boezemt gij den vreemdeling voor onze Geſchiedenis in; de zucht voor de beoefening derzelve kweekt gij aan; de liefde voor het Vaderland ontvlamt en verhoogt gij. Iedere daad, door uwen tooverſtaf ons voor oogen gemaald, prikkelt onze eerzucht, en wordt ons een levendig voorbeeld ter navolging. De kunst wekt tot liefde voor het Vaderland; de liefde voor het Vaderland ſpoort tot roemrijke daden.

Schilders en Kunſtenaars! wekt die liefde op door uwe tafereelen! Boezemt den buitenlander eerbied voor ons en onze Geſchiedenis in! Een heerlijk tijdvak is voor u geopend. Een Vaderland rijk aan kunſtenaars, eene Geſchiedenis rijk aan edele bedrijven: welk een verſchiet voor den bloei en de wonderen der kunst! Voorzeker, M. H.! onze Geſchiedenis is rijk aan edele bedrijven; want de *dertig maanden*, die wij doorleefd hebben, zijn niet minder rijk en belangwekkend aan onderwerpen voor den Schilder en Dichter, dan de *tachtig jaren*, die onze Vaderen, voor hunne onafhankelijkheid ſtrijdende, hebben doorgeworſteld. Grijpt dan krijt, penſeel en verwen! Maalt, o Kunſtenaars! die wonde-

ren aan het nageſlacht! Uwe kunst zal zoodoende noten en opheldering aan onze Volkshistorie geven. Zij zal voor onze Geſchiedenis belangrijk, u tot onſterfelijken kunstroem, der natie ten krachtigen prikkel, het Vaderland ter eere, den vreemdeling ter bewondering, en het nageſlacht ter getuigenis zijn van eenen moed en eene dapperheid, van eene vaderlandsliefde en trouw, waarvan geene Geſchiedenis de wedergade kan aanwijzen, maar die ſteeds gevonden werden bij dat Volk, hetwelk, te midden van de omwentelingsſtormen, die *Europa* ſchokten, de bewondering der wereld tot zich trok, en welks grootheid en luister niet zullen ondergaan, zoo lang het, bij het bezit van Staatslieden en Helden, Geleerden en Letterkundigen, Dichters en Schilders, als waarop het thans nog roem draagt, verbonden blijft met dat Stamhuis, uit hetwelk ons een Vorst regeert, wiens naam wij met geestdrift en eerbied noemen, en die, als Koning van *Nederland*, als Beſchermer van wetenſchappen en kunſten, als Handhaver van 's Lands belangen, de dankbaarheid en liefde zijns Volks overwaardig is.

(*Na de uitdeeling der Eereprijzen en loffelijke Getuigſchriften en het houden van toeſpraken aan vele aanzienlijke Commisſiën, zoo wel uit de ſtedelijke Regering, als uit de voornaamſte kunst-, wetenſchap- en letteroefenende Genootſchappen, ter dezer Stede gevestigd, welke dit feest met derzelver tegenwoordigheid vereerden, beſloot de Spreker aldus:*)

Voorts gij allen, Toehoorders! van welk een' rang of ſtand, die deze plegtigheid bijwoondet, uw bijzijn heeft de feestelijkheid van dezen kunstavond opgeluisterd. Mogt uwe belangſtelling in de bevordering van het ſchoone en goede opgewekt, en veler medewerking ons een bewijs opleveren van de begeerte, om der Kunst en dezer Inrigting nuttig te zijn!

Verheffen zich de tinnen van den Tempel der Kunst ſteeds hooger en hooger! Verſpreide de kunstzon, die thans in *Nederland* in ſchoonen luister praalt, hare verkwikkende ſtralen, tot roem des dierbaren Vaderlands,

ſteeds verder en verder; en rijze, bij de vermelding van haren lof, de zucht in aller boezem op, om, waar wij kunnen, de Schilderkunst aan te moedigen en voor te ſtaan, ten einde haar, in al haar oorſpronkelijk en eigendommelijk ſchoon, als eene kostbare nalatenſchap aan volgende geſlachten over te brengen!

Sticht, Schilderkunst! ſticht hier uw' troon;
Blijf oog en hart verrukken, ſtreelen;
Ontgloei ons voor het godlijk ſchoon,
Dat vonkelt uit uw kunsttafreelen!
Moog' luisterrijk uw tooverkracht
De deugd van 't edel voorgeſlacht
Aan vreemdling en aan landzaat toonen!
Maal, ſteeds oorſpronklijk in uw' trant,
Den heldenroem van Nederland,
Den krijgsroem van zijn dappre zonen!

Ontſluit ons 's lands historieblad;
Verkondig d' aard' den roem der vaadren;
Wijs haar, wat helden Neêrland had,
Als ſnood geweld den grond mogt naadren!
Zoo zult gij, door penſeel en verf,
Ons hart in liefde voor het erf,
Zoo ſchittrend rijk aan roem, doen blaken;
Zoo zullen wij door goud of ſtaal,
Bezield door uwer kleuren taal,
Voor eer en regt en vrijheid waken.

Ja, Schilderkunst! uw verwengloed
Spreidt over 's volks historie ſtralen,
Die ons der vaadren trouw en moed
In onbeneveld licht doen pralen.
o Genius der kunst! ontvlam
In geestdrift voor den Koningsſtam
De harten uwer prieſterſcharen!
Zoo zullen ze ieder heldenfeit,
Dat Nasſau's naam en roem verbreidt,
Voor 't nakroost onbeſmet bewaren.

Komt, Schilders! komt; de taak is grootsch.
Wat lauwer dorren moge of ſterven,
Uw naam braveert het rijk des doods
En blijft in leven door uw verwen.

Verbreidt alom, vermeft al meer
's Lands heldenroem en ſchildereer:
Een dubble lof zij uw belooning!
Zoo wordt de zucht voor 't vaderland
Door kunſtpenſeelen voortgeplant;
Zoo wortelt gij met eigen hand
De liefde in 't Hollandsch hart voor d' erfgrond en den Koning.

MERKWAARDIGHEDEN UIT DE NATUURLIJKE GESCHIEDENIS VAN DEN LUIAARD. Naar WATERTON.

De eigenlijke woning van den Luiaard is tot hiertoe weinig bekend en zeer weinig opgemerkt geworden. Allen, die over dit zonderlinge dier geſchreven hebben, beweerden uit éénen mond, dat hij onophoudelijk in een' lijdenden toeſtand verkeert; dat de langzaamheid zijner bewegingen tot een ſpreekwoord geworden is; dat de ruimte hem als tot eene gevangenis ſtrekt, en dat, zoo dra hij al de bladeren van den boom, waarop hij geklommen was, heeft verteerd, hij zich als een kloot in elkander rolt en op den grond laat vallen. Velen hebben het arme dier diep beklaagd, omdat het als 't ware tot lijden geſchapen is, en zij hebben de wijsheid der Voorzienigheid aangeklaagd wegens de voortbrenging van een wezen, hetwelk de voorwaarden tot zijn gelukkig beſtaan *niet* in zichzelve vond. Zelfs BUFFON zegt: „ De Natuur ſchijnt hier traag, of veeleer is het min„ der traagheid dan ellende, gebrek, ontblooting en wan„ ſtaltigheid." Zelfs ontſnapte hem het woord *misgreep der Natuur*, en hij ontleende uit dit dier een welſprekend vertoog tegen de eindoorzaken. Zoo ſpreken menſchen over de werken der hoogſte wijsheid en liefde, zonder dezelve behoorlijk onderzocht te hebben! Eene naauwkeurige naſporing zou hun aangetoond hebben, dat die allesbeſturende Voorzienigheid hier weder eene bewonderenswaardige verſcheidenheid in hare werken vertoont, die ons ſlechts niet op het eerſte gezigt in het oog valt.

De Heer WATERTON, een *Engelsch* reiziger en natuuronderzoeker, heeft in zijne vier reizen in *Amerika* over verſcheidene dierſoorten een nieuw licht doen opgaan. Zoo heeft hij ook in de bosſchen van *Demerary* den Luiaard opgeſpoord, en het volgende omtrent hem ontdekt.

Dit zonderlinge dier leeft eenzaam, en is door de Natuur blijkbaar beſtemd, om zijn leven *in de boomen* door te brengen. Om hem regt te doen, moeten de natuurbeſchouwers hem dáár opmerken. Maar hij bewoont de ſombere wouden, verblijven van ſlangen, ſchorpioenen en wreed ſtekende mieren, of kreupelbosch en moerasſen. Blanken dringen dus zelden tot zijn verblijf door. *Indianen* en *Negers*, meer aan de moeijelijkheden van dezen grond en luchtſtreek gewoon, grijpen den Luiaard, en brengen hem bij de *Europeanen*, die dus het dier buiten zijnen natuurlijken ſtaat, dat is buiten de bosſchen, zien. Van de andere viervoetige dieren toch moet men de geſchiedenis ſchrijven, terwijl zij *op den grond* zijn; van hem, terwijl hij *in de boomen* is. Zijne voorpooten, of liever armen, zijn ſchijnbaar veel te lang; zijne achterpooten zeer kort, en winden zich bijna als een kurketrekker. Zij kunnen dus geene regtſtandige beweging maken, of hen op den grond ſtaande houden, gelijk die van andere viervoetige dieren hun ligchaam ſchoren. Plaatst men hem dus op den vloer, zoo raakt zijn buik den grond. Daarenboven hebben zijne pooten geen ſteunpunt; zijne nagels zijn zeer lang, krom en ſpits, en hij kan dus even min gaan als een mensch, die het beproeven wilde, op handen en voeten ſtaande, op de toppen van vingers en teenen te loopen. Wanneer hij nogtans op den grond *moet* zijn, wordt hij begunſtigd door de ſteenen, wortels en andere uitſtekende voorwerpen, waarmede de aarde hier doorgaans bedekt is, en waaraan hij zijne klaauwen kan vasthechten. Nogtans legt hij hier zoo weinig wegs af, dat hij den naam van *Luiaard* heeft verkregen. En inderdaad ſchijnt het voortgaan, of liever voortkruipen, op den grond hem

zeer moeijelijk te vallen, en loost hij daarbij menigen zucht. Vóór eenige jaren hield ik, zegt de Heer WATERTON, maanden achtereen, eenen Luiaard in mijne kamer. Ik bragt hem naar buiten, om zijne bewegingen gade te ſlaan. Wanneer de grond hobbelig was, vorderde hij nog al redelijk ſnel met zijne voorpooten naar den naasten boom; maar was de oppervlakte glad, zoo was hij blijkbaar onrustig en ging niet dan pijnlijk. Zijn geliefkoosde verblijf was de rug van een' leuningſtoel, maar in de tegenovergeſtelde rigting van een' luijen ouden Heer; hij ging er namelijk met zijne vier pooten aan hangen; zoo kon hij daar uren blijven, en gaf mij ſomtijds door een dof geluid te kennen, dat hij het wél had.

Des Luiaards element zijn dus hooge boomen. De Voorzienigheid heeft den Adelaar de lucht, den Visch het water, den Mensch de oppervlakte der aarde, den Mol den grond beneden dezelve ter woning beſtemd. Ook de boomen zijn niet zonder eigenaardige bewoners gebleven, als b. v. den ſpecht; ook viervoetige, den eekhoren en den aap; maar deze dierſoorten kunnen met vele vlugheid hare ſtandplaats veranderen: alleen de Luiaard is beſtemd, zijn *leven* daar door te brengen, en wel niet *op* de takken, gelijk de genoemde dierſoorten, maar *onder* de takken; dáár beweegt hij zich, dáár rust hij, dáár ſlaapt hij — hangende. Nogtans hangt hij niet met het hoofd naar beneden, gelijk de vledermuis *vampyr*. Wanneer hij ſlaapt, houdt hij eenen tak, die met den grond evenwijdig is, vast; hij grijpt dien eerst met den eenen, dan met den anderen arm, en vervolgens met de beide zamengevoegde beenen, zoodat die alle ſlechts ééne lijn uitmaken. Dus ſchijnt hij volkomen te rusten. Een ſtaart zou hem in die houding ſlechts belemmeren, het zij liggende, het zij hangende, en daarom heeft hij er geen, behalve een klein endje van anderhalf duim lengte. Bij het opklimmen bedient hij zich beurtelings van zijne twee armen; kunnende zijne twee voorpooten, of armen, zeer gemakkelijk de zwaarte van zijn ligchaam dragen, zoo wel in het opklimmen, als in het ſlapen. Hij behoeft echter niet

altijd op éénen boom te blijven, maar kan dien beurtelings, nadat hij het loof daarvan tot zijn voedsel gebruikt heeft, verwisselen. Nimmer heb ik nog, na jaren verblijfs tusschen de keerkringen, daar eenen boom van loof ontbloot gezien; tegen den tijd, dat de Luiaard dien kaal heeft gegeten, is er zekerlijk weder ander uitgeloopen, -- zoo snel is hier de plantengroei! — Er is een spreekwoord bij de inlanders: „Als de wind blaast, begint de Luiaard zijne reizen." Inderdaad blijft hij bij stil weêr onbewegelijk, uit vrees zekerlijk, dat de broze punt der takken zal breken; maar, als het hard waait, vlechten zich de takken aaneen, en dan heeft hij een' dubbelen steun. Maar hij kan bijna altijd reizen; want windstilte is hier zelden: de gewone passaatwind steekt doorgaans des morgens ten tien ure op; dan kan de Luiaard na het ontbijt op reis gaan, en nog heel wat wegs vóór het middagmaal afleggen. Want op die wijze, die *hem* natuurlijk is, zet hij een' zeer goeden stap; en wanneer men hem dus zag reizen, zou men er nooit aan denken, hem den vernederenden naam van *Luiaard* te geven.

Dus hebben de Schrijvers in hunne schildering van dit dier zich in tweederlei opzigt vergist: 1. zij hebben hem nooit in zijne oorspronkelijke bosschen, 2. altijd in eene onnatuurlijke houding gezien, namelijk op den grond. Daar gaat de Luiaard even ongemakkelijk, als een mensch op stelten op een bed met vêren zou doen.

Eens zag ik, verhaalt al verder de Heer WATERTON, bij het overzetten der rivier *Esfequebo*, een' grooten Luiaard met twee vingeren (*Unau*) op den oever zitten (*). Hoe was hij er gekomen? Een inlander verzekerde mij, dat hij nog nooit eenen Luiaard in die houding gezien had. Hij was er niet gekomen om te drin-

(*) Er zijn twee soorten van den Luiaard: de *Aï*, met een kort staartje en drie vingeren of teenen; de *Unau*, met twee vingeren aan de voorpooten of handen, en geen staart. Daarenboven heeft de *Unau* zesenveertig, de *Aï* slechts achtentwintig ribben. — BUFFON.

ken; want de boomtakken hingen tot in de rivier neder, zoodat hij die gemakkelijk kon bereiken. Hoe het zij, hij kon ons niet ontſnappen. Toen wij bij hem kwamen, wierp hij zich op den rug, en verdedigde zich dapper met zijne voorpooten. Ik had medelijden met den armen drommel; maar ik liet hem niet *loopen;* dat zou wreed geweest zijn: ik reikte hem een' ſtok aan, waaraan hij zich dadelijk vasthechtte, en bragt hem naar eene groote, prachtige *Mora* (*), die hij met verbazende ſnelheid opklauterde, zoodat hij in eene minuut bijkans op den top was; toen nam hij eene ſchuinſche rigting, greep den tak van een' naburigen boom, en was weldra het bosch in en uit het gezigt. Met verbazing beſchouwde ik deze vreemde manier van reizen. Ik meende er bij te voegen, dat ik nooit een' Luiaard zoo ſnel zijne hielen had zien ligten; maar dat deugt niet, want een Luiaard heeft geene hielen.

Hetgeen de Natuurkundigen van de taaiheid van leven van dit dier gezegd hebben, is zeer waar: ik heb er een het hart, een half uur lang nadat het uit het ligchaam genomen was, voelen kloppen. Slechts het *wourali*-vergif vermag ſneller te werken. Een pijl, met dat vergif der Wilden beſtreken, doodt het dier in tien minuten.

Er is in het hair van den Luiaard eene nog onopgemerkte bijzonderheid, die hem van alle andere dieren onderſcheidt. Van buiten is het namelijk zeer grof en dik, doch wordt allengs fijner, en is eindelijk aan den wortel als het fijnſte ſpinrag. Het heeft zoodanig de kleur van het mos der boomen, waarop hij woont, dat men hem, wanneer hij zich ſtilhoudt, naauwelijks van hetzelve kan onderſcheiden.

De Luiaard is het eenige bekende viervoetige dier, dat zijn geheele leven met de voeten aan de boomtakken hangt. Ik heb het met de grootſte oplettendheid in zijne geboorteplaats waargenomen. De aap en de eekhoren grijpen eenen tak met hunne voorpooten, klimmen naar

(*) Eene boomſoort in *Amerika.*

boven, en rusten dan uit, of loopen op den tak; maar de Luiaard, na den tak gegrepen te hebben, *blijft* hangen, en gaat zoo onder den tak voort, tot hij een' anderen gegrepen heeft. Nooit heb ik het dier in het geboomte anders dan hangende gezien. Bij het onderzoek van deszelfs inwendige deelen blijkt het duidelijk, dat de Luiaard behagelijk in geene houding kan wezen, waarin zijn ligchaam hooger is dan zijne pooten.

Reeds de Marquis DE MONTMIRAIL, bij BUFFON aangehaald, vermeldt een gedeelte der hier verhaalde daadzaken; hij pleit ook den *Unau* van luiheid vrij, doch niet den *Ai*, dien hij echter nooit gezien heeft.

OVER DEN TE GROOTEN SPOED VAN SOMMIGE GENEESHEEREN BIJ HET BEZOEKEN HUNNER PATIËNTEN. (*)

Wijlen de beroemde *Utrechtsche* Hoogleeraar VAN GEUNS deed eens, in reeds ver gevorderden ouderdom, op een zijner Collegiën, ten aanhoore zijner ſtudenten, ongeveer de volgende merkwaardige verklaring: „ Neem ik het groot aantal onkundigen, die de Geneeskunst uitoefenen, in aanmerking, en de overhaasting tevens, waarmede zoo vele Geneesheeren, en onder dezen ook de zoodanigen, wien het overigens aan geene kennis ontbreekt, hunne bezoeken bij de kranken afleggen, dan meen ik er, na veeljarige ondervinding, openlijk voor te mogen uitkomen, dat het menschdom er ongelijk beter aan toe, en de ſterflijsten veel geringer zouden zijn, zoo er in het geheel geene Artſen waren, en de lijders hunne genezing, met inachtneming van gepast diëet, alleen aan natuur en tijd overlieten." Dit zeggen van dien zoo achtbaren grijsaard zal mogelijk menigeen voor overdre-

(*) Dat dit ſtuk eene grootere uitgebreidheid gekregen heeft, dan anders wel de titel zou doen verwachten, is daardoor veroorzaakt, dat de ſchrijver zich, ten einde te nuttiger te zijn, bij de behandeling ſteeds bevlijtigd heeft, om, waar het maar voegzaam geſchieden kon, zijnen Lezeren, die dit mogten noodig hebben, vooral den lijdenden onder hen, het een en ander onder de aandacht te brengen, waarmede zij, in tijd en wijle, hun voordeel zouden kunnen doen.

ven houden; maar vermoedelijk deed hij het niet, althans niet zoo gemakkelijk, ingeval hij zoo lang, als ik, door ligchaamsſmarten, in de droeve noodzakelijkheid geweest ware van met meer dan één' Arts bekend te worden, nu eens aan de onwetendheid des eenen, dan weder aan de te groote overijling des anderen ter prooije te zijn, en hierdoor dikwijls meer te lijden, dan hij welligt zou geleden hebben, zoo hij zijne herſtelling, bij uitſluiting, aan het lot had toebetrouwd. Neen, neen, in zoo verre ik eenigzins bevoegd ben mijn oordeel uit te brengen, de waardige Hoogleeraar overdreef niet, toen hij alzoo ſprak, allerminſt, toen hij aan de overhaasting, waarmede zoo vele Doctoren hun werk verrigten, insgelijks de vermeerdering van ſmart en ſterfte meende te moeten toekennen. Trouwens, die ſpoed (tot welks kenbaarmaking en billijke veroordeeling dit ſtukje dienen moet) is dikwijls verbazend groot, grooter zeer zeker, dan eene kunst gedoogt, waarbij het „haast u langzaam!" eene zoo bijzondere behartiging verdient, en zij zich verbeelden kunnen, die, gelukkig, niet in de gelegenheid geweest zijn, dien, door eigene ervaring, te leeren kennen. Inderdaad, de zoodanigen mijner Lezers, die in dit geval verkeeren, hebben, om er zich eenig denkbeeld van te vormen, voorbeelden noodig, die ik hun dan ook te liever aanbiede, hoe meer en vuriger ik wenſche, zelfs den minſten ſchijn van lastering van mij te weren, waarvan zij mij, in hunne onkunde, zoo ligt, onverdiend, zouden kunnen verdenken. Vergen zij evenwel niet, dat ik ze uit eigene lijdensgeſchiedenis putte, en alzoo, door de herinnering en vermelding van daadzaken, die ik liefst der vergetelheid wijde, mijzelven noodeloos kwelle en bedroeve; maar vergenoegen zij zich met de aanvoering van een tweetal, die ik ontleene uit hetgene ik bij anderen, toevallig, in eigen perſoon, zag, en alzoo te geruster in het midden brenge, omdat ik mij met geene: „mij werd eens gezegd, verhaald," behoeve te behelpen. Ziet hier het eene! Nu ruim een jaar geleden, mij, in de plaats mijner woning, op eene wandeling bevindende, viel mijn oog, onwillekeurig, op de koets van eenen, niet onberoemden, Arts, die, er uit getreden, zeker huis binnen ging, om het echter, na verloop van een oogenblik, weder te verlaten, en zich, zijwaarts af, naar eene gracht te begeven, waarheen ook mijn weg mij geleidde. Lang duurde het niet, of ik zag het rijtuig op nieuw ſtil-

houden, den Geneesheer een even kort bezoek in eene andere woning afleggen, en daarna nog in drie digt er aan grenzende, waarop hij naar de overzijde trok, om ook dáár zijne viſiten te maken. Verder kon ik 's mans vaart niet nagaan, waartoe ik ook geen' lust gevoelde, aan dit ſtaaltje van voortvarendheid overgenoeg hebbende, om te begrijpen, dat ruim een kwartier uurs (want veel langer was het niet!) zeer veel te kort was, om zes lijders, onder welke ligt één kon zijn, wiens toeſtand alleen zoo veel tijds vereischte, naar behooren op te nemen. Niet meer dan twee en eene halve minuut aan een' lijder te verleenen, dit, dacht mij, kon er niet door, en was waarſchijnlijk, over het geheel, het geld niet waard, dat er voor gegeven werd! — Het andere voorbeeld van dien te grooten ſpoed leverde mij de ligging mijner woning tegenover die eens lijders, wiens zware ongeſteldheid elken dag de tegenwoordigheid van zijnen Arts gebiedend vorderde. Dagelijks zag ik dien dan ook de ſtoep opgaan en met drift aanſchellen, zoodat de dienstboden niet wisten, hoe ſnel genoeg naar de deur te vliegen, om hem binnen te laten. Maar, beantwoordde nu aan deze haastige aanmelding en het gewigt der ziekte de duur van het verblijf? Dit was zoo weinig het geval, dat mijne huisgenooten en ik naauwelijks ons: „de Doctor is hier over weêr ingegaan," uitgeſproken hadden, of het: „daar vertrekt hij reeds weder!" volgde. Meermalen lachten wij over die, gelijk wij haar noemden, gevleugelde viſite; maar nog meerdere malen ergerden wij er ons over, en zeiden wij tot elkander: „Indien dit aan het groene hout geſchiedt, wat zal dan aan het dorre geſchieden!" met andere woorden, als de rijke alzoo bezocht wordt, wat zal dan het deel des armen wezen! Meer proefjes zou ik kunnen aanbieden (*); doch, waartoe dit? de gegevene

(*) Zoo herinner ik mij uit mijnen kindſchen leeftijd, dat zeker, toen zeer beroemd, Arts mij, om wien hij eigenlijk gekomen was, in zijne haast, uit zucht tot politiſeren geboren, geheel vergat, en, na de Courant doorſnuffeld te hebben, reeds de kamerdeur tot zijn vertrek geopend had, toen mijn vader hem, nog juist bij tijds, terughield, door hem na te roepen: „Dokter! gij denkt in het geheel niet aan uwen kleinen patiënt!" — Van dien zelfden Geneesheer verhaalde mij, vóór kort, iemand, die hem zeer goed gekend had, en overigens hoog ingenomen was met zijne bekwaam-

acht ik genoeg te zijn; en zij, die op nog andere mogten belust wezen, kunnen ze zich gemakkelijk verſchaffen bij maar al te vele patiënten, wier toeſtand langdurige geneeskundige hulp vereischt. Mijn doel, met de aangevoerde, was ſlechts, mij bij hen te regtvaardigen, wier mindere omgang met Geneesheeren hen in verzoeking mogt brengen, mij van hatelijkheid te verdenken; verdenking, die ik te nooder wil beloopen, naar mate ik mij vaster verzekerd houde, dat ik den grootſten eerbied koester voor de Geneeskunst en die harer beoefenaren, welke zich van hunne pligten naar behooren trachten te kwijten. — Ja, dit doe ik, eerwaardige mannen, die zulks beſtendig poogt! Hoog waardeer ik uwe verdienſten, omdat mij eigen lijden geleerd heeft, zulke Artſen op prijs te ſtellen, wier kunde, geduld, liefde en godsdienſtig gevoel de menſchelijke ellende zoo weldadig verzachten, en wie de ontberingen, die zij zich getroosten, de zorgen, die zij zich laten welgevallen, de gevaren, waaraan zij zich ten offer bieden, regt van aanſpraak geven op de meeste onderſcheiding en de grootſte erkentelijkheid. Verfoeijen zou ik mij, mijne Heeren! indien ik u in een licht wilde plaatſen, waarin gij niet moet ſtaan; wanneer ik zelfs den geringſten toeleg bij mij ontwaarde, om u, de eer der menschheid, te onteeren. Maar als ik den, zich zoo ſchandelijk overhaastenden, Arts veroordeele, dan doe ik het immers *u* niet, wie pligtbeſef lang genoeg aan der kranken leger geboeid houdt, om uwe roeping naar eisch te vervullen? Wanneer ik zijnen overdreven ſpoed in deszelfs gevaarlijkheid voorſtel, dan doe ik immers hetzelfde, wat *gij* doet, — optrekken tegen datgene, wat, in het gebied uwer kunst, dikwijls zoo groote ſchade aanregt, zoo menigwerf uwe zielen met de grootſte verontwaardiging vervult, en wenſchen doet, dat zij allen mogten geweerd worden, wier nalatig gedrag, ten opzigte der lijdende menschheid, een beroep in minachting en wantrouwen brengt, dat, om duurzaam nut te ſtich-

---

heid, dat hij, om het werk te bekorten, al heel dikwijls de gewoonte had, bij geringe lieden, die op kamers woonden, beneden aan den trap te blijven ſtaan, dengenen, die boven was, te vragen: „hoe maakt het de patiënt?" en, op het antwoord: „al zoo hetzelfde," zonder den lijder te zien, zijn *iteretur* opwaarts te zenden, in den uitroep: „dan maar voortgaan! hetzelfde! hetzelfde!"

ten, tot hoogachting en vertrouwen moet opwekken? Die hoogachting, dat vertrouwen verdient gij, die, door gezette pligtsbetrachting, uwen ſchoonen ſtand te zeer vereert, dan dat ik ze u niet voor mijzelven ſchenken, en, zoo veel van mij afhangt, bij anderen bevorderen zou. — Doch, kome ik dan nu ook, na mij bij den waardigen oefenaar der Geneeskunst, en bij die mijner Lezers, welke zulks behoeven, zoo ik hope, genoegzaam geregtvaardigd te hebben, dadelijk ter zake, alle vrees wegwerpende, dat mijne vrijmoedigheid ook maar door een' eenigen veroordeeld zal worden, bij wien het om waarheid en menſchenbehoud voornamelijk te doen is!

Vraagt men, welke dan toch wel de redenen zijn mogen van den zoo grooten ſpoed, dien ſommige Geneesheeren, bij het bezoeken hunner lijders, maken, dan meen ik te moeten antwoorden, dat deze van tweederlei aard zijn, *geheel of gedeeltelijk te verontſchuldigen*, en *volſtrekt onverſchoonlijk*.

Beginnen wij met de opgave der redenen, voor welke *eene geheele of gedeeltelijke verontſchuldiging kan worden aangevoerd*.

Tot deze nu breng ik, in de *eerſte* plaats, *wanneer de Geneesheer met een doorgaand ongeſteld ligchaam te worſtelen heeft*. Ieder ſchier, die zich, al zuchtende, naar zijne bezigheden henenſleept, wenscht naar haar einde: en zou het dan ook niet de Arts, die in dit geval verkeert, en wiens werk, uit deszelfs aard, zoo weinig geſchikt is, om ligchaam en geest op te beuren? Hoe natuurlijk, dat hij naar huis en rust verlangt, en uit dien hoofde grootere haast maakt, dan hij, gezond zijnde, zich wel zou veroorloven! Dezen meen ik deswege niet te mogen bezwaren, maar, integendeel, geheel te kunnen en te moeten verontſchuldigen, mits hij, namelijk, al dargene poge te doen, wat zijne wankelende gezondheid te onſchadelijker voor zijne patiënten maken kan. Laat hij dit na; geeft hij aan onmatigheid en andere ongeregelde hartstogten te veel toe; weigert hij te doen, hetgene zijn geſtel weldadig ſteunen en verbeteren kan, en ſtelt hij zich, juist hierdoor, te meer in de onmogelijkheid, om zijne, reeds zoo zwaar te volvoeren, pligten te vervullen; breidt hij, uit geldzucht, zijne praktijk boven vermogen uit, en waagt hij hierdoor zijne, met hem reeds genoeg wagende, lijders te meer; heeft hij, gelijk men zegt, genoeg om van te leven; kan hij zich dus, met te minder geldelijk bezwaar, van de hulp zijner ambtgenooten bedienen, of ook wel zijn

beroep opgeven, en doet hij echter het eene zoo weinig als het andere: dan meen ik hem althans niet meer, dan ten deele, te mogen verſchoonen, en hem te moeten toeroepen: „ Wilt gij volſtrekt bij uwe zaken blijven, ontzie dan uzelven; neem niet te veel op u; wil niet, waartoe alleen de gezonde in ſtaat is; en herinner u, dat een GELLERT, en bij ons een VAN VLOTEN, met hunne weinige krachten, daarom nog zoo veel uitvoerden, omdat pligtbeſef hen aanſpoorde ze te ſparen, en dat zeker lijdend Arts, dien ik gekend heb, jaren achtereen, ten zegen der menschheid werkzaam was, omdat hij, haar ten gevalle, zichzelven vele dingen ontzeide, waarvan anders ook de zwakke niet zoo ligt afſtand doet.

Ook achten wij, *ten andere*, den ſpoed des Geneesheers geheel of gedeeltelijk te mogen verontſchuldigen, *wanneer hij zich dien ſlechts nu en dan veroorlooft.* Wie zou het den Arts, mensch, als ieder, en, bovendien, ſteeds met lijdenden moetende omgaan, zoo euvel duiden, dat hij ook al zijne min lustige oogenblikken hebbe, en zich ſoms wat meer haaste, dan hij dit, naar het hoogſte en reinſte pligtgebod, eigenlijk wel doen mag? Onzer eigene nalatigheden bewust, en beſeffende, hoe vermoeijend, afmattend de Geneeskunst is voor die haar naar waarde beoefent, zijn wij geneigd, den, zich een- en andermaal vergetenden, Arts te verſchoonen, mits, namelijk, zijne overhaasting vooral niet te dikwijls plaats hebbe, hij haar als eene verkeerdheid beſchouwe, er zich voor poge te wachten, en, zoo hij er in de gelegenheid toe is, heden trachte te vergoeden, wat hij gisteren mogt zijn te kort gekomen. Maar die Geneesheer, welke zich te dikwijls vergeet en zijner roepinge ongetrouw is, de toeſpraak van geweten en lijders, wanneer zij hem tot meerdere gezetheid vermanen, te weinig gehoor geeft, eigene ervaring, hoe veel kwaads de onopmerkzaamheid van den Arts ſtichten kan, niet genoegzaam in aanmerking neemt, de zoodanige mag zeer zeker op geene algeheele verontſchuldiging rekenen, en zich al uiterst gemakkelijk beoordeeld achten, wanneer wij hem onder de gedeeltelijk verſchoonbare rangſchikken, hetgeen wij echter volſtrekt niet doen zouden, zoo deze of gene verachtelijke ondeugd, meer dan enkele nalatigheid, op zijn verkeerd gedrag invloed mogt uitoefenen.

De geheele of gedeeltelijke vergeeflijkheid van den ſpoed

des Geneesheers kan ook, *al verder*, *in de lijders zelve* gelegen zijn. Door tijdelijke vermeerdering van ziekten is hij wel genoodzaakt zijne viſiten te bekorten, en verdient hij, dit doende, gelijk van zelf ſpreekt, geene berisping, maar veeleer goedkeuring. Om zich evenwel deze met gerustheid te kunnen toeëigenen, moet hij zich bewust zijn, dat hij, door, zoo veel krachten en omſtandigheden het gehengen, mindere oogenblikken aan rust en genoegen te wijden, er zoo veel te meer aan zijne lijders geeft; zich bewust zijn, dat hij zijnen werkkring, uit winzucht, niet zoo zeer uitgebreid heeft, als die Arts, welke, zijn kort bezoek, door beroep op meerdere drukte, willende verſchoonen, van zijn' patiënt tot antwoord kreeg: „Wat gaat mij uwe drukte aan? Moet ik dan, omdat gij te veel op u neemt, in gevaar mijns levens komen?" zich bewust zijn, eindelijk, dat hij zijnen ſpoed niet langer laat voortduren, dan de aanwas der ziektegevallen noodwendig van hem vordert. — Ook ſtaat het den Geneesheer vrij, bij ligt ongeſtelden, bij patiënten, die hij, door langdurige behandeling, kent, zijne bezoeken eenigzins korter te maken, en zich met een' enkelen blik op zulke lijders te vergenoegen. Niemand, die weet, dat viſiten niet altijd lang behoeven te zijn om goed te wezen, zal hem daarom veroordeelen; maar hem dan toch wel berispenswaard achten, wanneer hij zich op zijn vaardig oog en waarnemingsvermogen al te zeer verlaat, en te weinig bedenkt, dat ſoms uit eene onbeduidende koorts eene zware krankte ontſtaat, en een lijder den Arts, die jaren over hem ging, wel eens ontvalt, wanneer deze zulks in het geheel niet vermoedt. — De ongehoorzaamheid, betweterij, gemelijkheid, het wantrouwen van den patiënt kan, eindelijk, den Geneesheer mede eene billijke reden tot geheele ver. ontſchuldiging van zijn haastig vertrek opleveren, mits hij van zijnen kant beſtendig alles doe, wat van hem afhangt, om den lijder reden tot tevredenheid te geven. Maar ontſtaat diens onaangename humeur uit de verkeerde behandeling, onheuſche bejegening en te blijkbare ligtzinnigheid van den Arts zelven, dan mag hij al zeer voldaan wezen, wanneer men zijne zaak niet lager ſtelt, dan onder degene, die ſlechts ten deele kunnen worden vergoelijkt.

Ook mag, *ten laatſte*, die Geneesheer op gereede veront ſchuldiging rekenen, die zich daarom wat korter bij zijne patiënten ophoudt, *omdat hij*, *op het ſtudeervertrek*, *zijne ken-*

nis, hun ten bate, geſtadig wenscht te vermeerderen. Armhartig beoefenaar der Geneeskunst, zoo hij al dien naam verdient, die, ſteeds den ouden gang houdende, altijd op dezelfde hoogte der wetenſchap blijvende, geene poging hoegenaamd doet, om zijn verſtand met nieuwe kundigheden te verrijken! Vereerenswaardig, daarentegen, hij, wiens geest altijd met de begeerte vervuld is, om al ruimer en helderder inzigten in het vak zijner ſtudie te bekomen, ten einde alzoo al nuttiger en nuttiger voor zijne lijders te worden! Wie, bid ik u, zal dezen veroordeelen, wanneer hij, nu en dan, een uurtje aan de ziekenkamers ontneemt, om het zijner ſtudeerkamer te geven? Niemand, gewis! Zijne handelwijze ontmoet alom eene volledige goedkeuring. — Maar zou men deze ook dien Arts mogen ſchenken, welke, zijne eerſte, eigenlijk gezegde, roeping vergetende en veronachtzamende, het ziekbed te ſpoedig verlaat, en naar zijn boekvertrek ijlt, om daar niet zoo zeer ten nutte zijner patiënten te verblijven, maar meest, om aan zijn verlangen naar onderzoek voedſel te geven, allerlei ziektegevallen, ook de zeldzaamst voorkomende, en derzelver geneeswijzen, na te ſporen, voor het publiek te ſchrijven, en zich hierdoor een' grooten naam in de geneeskundige wereld te verſchaffen? Neen, neen, geheel te billijken is zijn gedrag voorzeker niet! Om des ijvers wil, mogen wij hem zijn verzuim omtrent zijne zieken niet ten allerhoogſte aanrekenen, maar geheel onberispelijk is hij voorzeker niet te achten. Voor zoodanig hield hem dan ook de reeds genoemde Hoogleeraar VAN GEUNS zoo weinig, dat hij den gewonen Doctor ſteeds naar de ziekenkamer, als de eigenlijke plaats zijner beſtemming, henenwees, hem niet toeſtaande, haar te verlaten, en zich der geneeskundige letteroefeningen te wijden, vóór en aleer hij zich daar van zijne pligten, naar behooren, gekweten had; terwijl deze zelfde, zoo waardige, man de Hoogleeraren voornamelijk op hunne ſtudeerkamers wenschte, en hen, offchoon er zich ook dezulken onder zijne ambtgenooten bevonden, ſcherp hekelde, die zich niet, als hij, alleen tot het geven van conſulten beperkten, maar, als Doctoren, viſiten deden, en hierdoor der Geneeskunde en der ſtuderende Jeugd oogenblikken ontſtalen, die haar, bij uitſluiting, toebehoorden.

Uit het tot dusverre gezegde zal men ontwaard hebben, dat ik geheel of gedeeltelijk verontſchuldigd heb, wat zulks maar bij eenige mogelijkheid kon, en, naar ik vertrouwe,

mij dan nu ook te gereeder en met te minder weêrzin aanhooren, wanneer ik overga, de *onverſchoonlijke redenen* van den te grooten doctoralen ſpoed aan te voeren, en, offchoon met beſcheidenheid, evenwel met vrijmoedigheid en naar verdienſte, te gispen.

Tot deze nu breng ik, *vooreerst*, de *zucht tot gemak*. Wij hebben den Geneesheer van eene wankelende gezondheid, die naar den afloop zijner bezigheden verlangt, reeds verontſchuldigd, en doen het nogmaals. Maar anders moeten wij te werk gaan omtrent hem, die, het zij dan uit wanlust in zijn beroep, het zij uit traagheid, of om andere dergelijke berispenswaarde oorzaken, zijn huis met verveling verlaat, dat des lijders met weêrzin binnentreedt, er al geeuwende en gapende vertoeft, en het, hoe eer hoe liever, weder uitſnelt, om op nieuw de rust te gaan nemen, die hij zoo noode vaarwel zeide. Waarlijk, zulk eenen dienaar kan de Geneeskunst, die in haren beoefenaar een helder hoofd, een warm hart, een' ijverigen geest met alle reden vordert, zeer wel misſen; en echter heeft zij het verdriet van te moeten zien, dat zoo menig Geneesheer zijne praktijk aldus uitoefent. Maar, hoe zou zij zich ook bij mogelijkheid van zulke wezens geheel ontſlaan kunnen? De een houdt zich aan haar, omdat hij nu eenmaal onder haar gevolg behoort; de ander, omdat hij toch iets om handen dient te hebben; de meesten, omdat zij begrijpen, dat de Doctor, door een kort verblijf bij zijne patiënten, het toch altijd in zijne magt heeft, zich het werk zeer gemakkelijk te maken, en deswege voor geene regtbank ter wereld tot verantwoording geroepen wordt. — „ Dit laatſte zij zoo, en is zoo," zegt gij, mijn lieve Lezer! „ maar," voegt gij er, te regt, bij, „ ik zou wel eens wenſchen te weten, wat toch de vadzige Arts zijnen vrijmoedigen patiënt antwoorden zou, wanneer deze van zijn ziekbed hem eens dus toeſprak: „ Wegens uw gemis aan ijver wordt gij wel voor geene regtbank ter verantwoording geroepen, mijn Heer! maar mijn belang evenwel, en dat der mijnen, gebiedt mij, er u, in eigen perſoon, over te onderhouden. Kunt gij het loochenen, is het niet uwe zucht tot gemak, die u tragelijk doet komen, wanneer ik uwe hulp inroep, u de portefeuille zoo ſnel uit den zak doet halen, als gij mij maar met een half oog aangezien, met een half oor aangehoord hebt, en die u zoo ras doet vertrekken, dat men al zeer onkundig moet zijn, om niet te begrijpen,

dat een werk, zoo ſpoedig afgedaan, hoogst gebrekkig moet wezen? Waarlijk, ik gun u gemak, maar gun het ook mij! ik gun u nachtrust, dagrust, rust van alle ſoort; maar noodzaak mij, in 's hemels naam, niet tot ſlapelooze nachten, rustelooze dagen en velerlei kwelling! Valt u uwe taak te zwaar, ſtaat zij u tegen, wel nu, waarom haar niet opgegeven? En, kunt gij dit niet, waarom u dan niet verkloekt, als zoo velen, die ook naar gemak uitzien, en het ook behoeven, maar het toch uit pligtbeſef, of om andere redenen, niet nemen? Hoe, gij zoudt mij mogen opofferen, om uwe rust te bevorderen, en het den tragen regter, die zich ſpoedig van uwe zaak afmaakt, den ijverloozen pleitbezorger, die u, door zijnen ſpoed, uw proces doet verliezen, den luijen daglooner, die u, door overhaast werk, op groote kosten jaagt, ten kwade mogen duiden, dat zij uwe belangen aan hunne zucht tot gemak ondergeſchikt maken? Billijkt gij mijne taal, o, verander dan van gedrag, en heb eerbied voor eene kunst, waar zoo vele ongelukkigen raad, troost en hulp van verwachten, en die wakkerheid, als een eerst vereischte, vordert van u, van elk, die haar zegt te beoefenen!" — Nog eens, te regt, mijn Lezer, wenscht gij te weten, wat de, zoo op gemak gezette, Arts op deze redenen wel antwoorden zou. Dit antwoord zou natuurlijk verſchillend wezen, en van het zedelijk gevoel des gevraagden veelzins afhangen: woonde dit in hem niet meer, dan zou hij zich aan zoodanige predikatie weinig bekreunen, en voortgaan met er tegen te zondigen; maar had het nog eenige plaats in zijn hart, dan zou hij zich wel moeten veroordeelen, gelijk gij hem veroordeelt, en ik met u.

Onverſchoonlijk noem ik het, *al verder*, wanneer zich de Geneesheer met zijn werk overhaast uit eene *te ver gedrevene winzucht*. Wie het altaar bedient, moet er van leven; wie zich der Geneeskunst wijdt, er beſtaan in vinden. Wat is billijker? De voorbereidende, en ſteeds voortdurende, ſtudiën van den Doctor zijn te kostbaar, zijn beroep, wél uitgeoefend, levert te vele bezwaren en zorgen op, vordert van hem te groote opofferingen, dan dat hij er niet, onbekommerd, van zou mogen leven. Ik voor mij gun den waardigen Arts aanzienlijke winſten, en prijs hem veeleer, dan dat ik hem zou laken, wanneer hij zich die door ijverige pligtsbetrachting verſchaft. Maar, wanneer hij die winſten, door de bekorting zijner viſiten, en alzoo door de verwaar-

loozing der zieken, verkrijgt, dan is hij, in mijn oog, niet flechts berispelijk, maar ook zeer verachtelijk. En evenwel, hoe vele gewetenlooze Doctoren treft men, helaas! niet aan, die hunne bezigheden op zoodanige wijze uitoefenen, als meest gefchikt is, niet om hunne patiënten te genezen, maar om hunne beurs te vullen! Zoo gaat daar die geldgierige Arts te werk, die huis in huis uit ijlt, van het eene naar het andere ziekbed draaft, om zijne rekeningen te kunnen vergrooten en aan zijne geldzucht te voldoen, welke echter even weinig, als die van elken gierigaard, immer te bevredigen is. Zoo handelt daar die andere, die wel tot het doen van vele viſiten gehouden is, omdat hij, niet veel van zichzelven hebbende, echter, met zijn huisgezin, op een' voet leeft, veel te kostbaar, en niet vol te houden, zoo hij elken patiënt zoo veel tijds geeft, als dezen toekomt. — Te regt, mijn lieve Lezer, zoudt gij wel wenfchen te weten, wat de Geneesheer, wien de winzucht zoo magtig voortdrijft, den wrevelmoedigen kranke zou antwoorden, wanneer deze hem van zijn leger eens dus toefprak: „ Gij maakt fteeds zulk eene haast, mijn Heer! dat het u onmogelijk is, mij, naar behooren, te vragen, te antwoorden, waar te nemen. Vergeef het mij, maar dwaal ik zoo geheel, als ik geloof, dat de reden van uwen te grooten fpoed in uwe begeerte te zoeken is, om uwe bezoeken te vermenigvuldigen en uw tijdelijk vermogen te vergrooten? En bedrieg ik mij in dezen niet zoo geheel, zoo ſta mij toe, u, op uw geweten af, te vragen, of het wél van u gehandeld is, wanneer gij uw werk ten halve doet, en mij, door deze uwe nalatigheid, zoo dikwijls verpligt, u terug te doen komen voor hetgene in ééns had kunnen gedaan zijn? Lig ik dan hier in de ellende, om aan uwe geldgierigheid geſtadig nieuw voedſel te geven, of om u in ſtaat te ſtellen, met de uwen, eenen levenstrein te voeren, dien gij niet houden kunt, zonder mij, ongelukkige, te berooven? Heb welgevulde beurzen, maar ledig de mijne en die van anderen niet zoo onbarmhartig! Heb, waaruit gij uwe prachtliefde kunt voldoen, en die van vrouw en kinderen; maar noodzaak mij en de mijnen niet, om, u ten gevalle, een gering kleed te dragen, eenen ſoberen maaltijd te houden, en in angst en zorg te leven! Wat ik van u vraag, vordert gij dit zelf niet van den daglooner, die bij u arbeidt, van elk, die u iets levert, deugdzaam werk, goede waar, en billijke hoeveelheid van een en ander? Zijt gij over den man

voldaan, die, uit winzucht, u misleidt? of, veroordeelt gij hem niet, en ontzegt gij hem niet uwe verdere gunst? Zeg mij, moogt *gij*, wat hij, naar uw eigen oordeel, niet vermag? Gelden uitvlugten voor *u*, die gij zelf wraakt, wanneer hij ze voor zich oppert?" — Nog eens, te regt, mijn Lezer, wenscht gij te weten, wat de Geneesheer, wiens oog meer op de beurs dan op het heil zijns patiënts gevestigd is, op zulk eene taal wel zou antwoorden. Dit antwoord zou, dunkt mij, zeer verschillend wezen, naar het geweten meer of min in hem gestorven was. De gewetenlooze zou vermoedelijk, in toorn ontstoken, zijne verkeerdheden pogen goed te praten, en er in blijven volharden. Hij, in wien het zedelijk gevoel nog leefde, zou voor het minst zwijgen, maar, zwijgende, zichzelven veroordeelen, gelijk gij hem veroordeelt, en ik met u.

Voorzeker veroordeelt gij ook met mij dien Arts ten volle, wiens spoed uit *overdrevene zucht tot vermaak* ontstaat. Uitspanning moet een Geneesheer hebben; hiertoe is hij, als die dagelijks de klaaghuizen bezoekt, zoo zeer als iemand, geregtigd. Wie, wie zou het hem betwisten, en niet veeleer het zijne bijdragen, om het leven van den man te veraangenamen, die zich aan de dienst der lijdende menschheid wijdt? Maar, wanneer de begeerte naar vermaak bij hem zoo groot is, dat hij zijne kranken verwaarloost, hun naauwelijks den genoegzamen tijd gunnende, om hunne klagten te uiten; wanneer hij gemelijk wordt, als zijn patiënt een wat langer verblijf van hem vordert, dan zijn verlangen naar uitspanning hem dit veroorlooft; wanneer hij, met het horologie in de hand, zijn werk verrigt, en gedurig ziet, of haast het uur daar is, om naar Societeit, gezelschap, schouwburg of Concert heen te snellen; wanneer hij zoo verzinnelijkt is, dat pligt bij hem verre achterstaat; dan zie ik geene kans, hem te verontschuldigen. — Te regt, mijn lieve Lezer, wenscht gij te weten, wat wel zulk een Arts antwoorden zou, wanneer eens een verontwaardigd lijder hem van zijn ziekbed dus toesprak: „Dat gij op uwe vermaken zoo buitensporig gezet zijt, mijn Heer! gaat mij en mijnen lotgenooten regtstreeks niet aan; maar wanneer gij dit doet ten onzen koste, dan raakt dit ons wel degelijk. Naauwelijks voor mijne legerstede verschenen, of de begeerte naar uwe uitspanningen drijft er u van weg, en, wil het geval, dat gij uwe genoegens, mijnenthalve, voor eene wijl vaarwel zeggen moet, dan spreidt gij een' zoo ergerlijken

wanlust en wrevel ten toon, en maakt gij zulk een' ſpoed, dat men u onmogelijk naar behooren raadplegen kan. Ik, door uw toedoen, het brood der ſmarte etende, gij de keur der lekkernijen! Ik, door uw toedoen, het water der verdrukking drinkende, gij den uitgelezenſten der wijnen! Ik, door uw toedoen, met mijzelven en mijne jammeren in gezelſchap, gij met uwe luſtige vrienden! Ik, door uw toedoen, in de ellende, gij in de vreugde! Acht gij dit alles voor niets? Treft u deze vergelijking niet? Zeg mij, wanneer gij regt hebt, den man, die uwe zaken waarneemt, te veroordeelen, als hij zulks, uit zucht naar vermaak, met overhaasting en ten halve doet; als gij regt hebt, uwen dienstknecht te gispen, die, uit gelijk verlangen, zijne bezigheden met overijling verrigt, zou ik dan u uwe pligten jegens mij niet mogen voor oogen ſtellen, die eveneens handelt als zij?" — Nog eens, te regt, mijn Lezer, wenscht gij te weten, wat antwoord de ſchuldige Arts op een en ander geven zou. Dit zou ook al wederom van zijne meerdere of mindere gemoedelijkheid afhangen: de onverbeterlijke zou, met bitterheid vervuld, zijn gedrag mogelijk nog vergoelijken, maar er geene verandering in maken; de verbeterlijke, het gezegde billijken, en zichzelven veroordeelen, gelijk gij hem doet, en ik met u.

En wie, wie zou ook dien Geneesheer niet onverſchoonlijk noemen, wiens overhaasting uit *geheel gebrek aan eene, door Rede en Godsdienst aangekweekte, menschlievendheid geboren wordt?* Het dagelijksch gezigt van lijden en lijders kan natuurlijk het gevoel van liefde bij den Arts, meer dan bij iemand anders, zeer verzwakken, zoodat hij er wel allerbijzonderst de verſterking gedurig van noodig heeft. Te dien einde ſtelle hij zich, van tijd tot tijd, in de plaats zijner patiënten en die hunner aanverwanten; herinnere hij zich zijne voornaamſte roeping, de verzachting, namelijk, der menſchelijke ellende; en vertegenwoordige hij zich den Goedertierene bij uitnemendheid, wiens woorden: „weest barmhartig, gelijk uw Vader in de hemelen barmhartig is!" vooral ook tot den beoefenaar der Geneeskunst gerigt zijn, wiens werk een werk der innigſte liefde wezen moet, zal het zijn eerſte en ſchoonſte vereischte niet ontberen. Maar ach! hoe vele Geneesheeren zijn van dien geest des mededoogens geheel verſtoken, en toonen zulks door dien heilloozen ſpoed, waarvan zij, bij het ziekbed, maar al te vele en in het oog

vallende blijken geven! Verſtonden zij de weldadige kunst van met de weenenden te weenen, neen, dan zouden zij zoo blind niet zijn voor de tooneele van verdriet, die men hun voorſtelt, zoo doof niet voor de klagten, die men voor hen uitſtort, zoo onaandoenlijk niet voor de zuchten, die zij hooren ſlaken, zoo ſpaarzaam niet met de woorden van vertroosting, zoo karig niet met gepasten raad, zoo vaardig niet met brieventasch en inktkoker, zoo gereed niet tot hun vertrek, zoo welvoldaan niet met den afloop hunner viſiten, hun te onaangenamer en lastiger, naar mate zij minder begrip hebben van menſchenwaarde, menſchenbeſtemming, menſchengeluk, betrekkingen van menſchen tot menſchen, en van hetgene deze in het ware licht plaatst, de Godsdienst. Waarlijk, ik ken geen wanſtaltiger, ondragelijker ſchepſel, dan de Arts, in wiens borst geen vonkje van menſchenliefde blaakt, en die zijnen patiënt behandelt, als de timmerman zijn hout, de metſelaar zijne ſteenen! Wanneer ik hem bij het krankbed zie ſtaan, ongeroerd, onbewogen, ijskoud, ter naauwernood antwoordende op de vragen, die de lijder en eene bezorgde maagſchap hem doen, gedurig met het oog naar de deur gerigt, en die uitvlugtende, als de gevangene die zijns kerkers; wanneer ik zie, met hoe weinig ijver hij bezield is, om daar, waar hij niet geheel helpen en redden kan, voor het minst eenige verzachting van ſmart te bewerken; wanneer ik zijnen mond geſloten zie, waar een woord van godsdienſtige opwekking en bemoediging de heilzaamſte en meest bedarende artſenij zou opleveren: o! dan zou ik hem zoo gaarne van eene plaats verdringen, waar hij nutteloos ſtaat, en nutteloos ſtaan moet, zoo lang de Godsdienst hem niet geleerd heeft, de menschheid te beminnen! Wanneer ik hem bij den ſtervenden lijder met meer onverſchilligheid zie vertoeven, dan ik, anderen, en mogelijk hij zelf wel, bij het ſtervende huisdier, dat ons lief geworden is; wanneer ik hem, vervolgens, met dien zelfden ſpoed, welke hem vroeger ſteeds eigen was, het ſterfhuis zie verlaten, zonder zich over zijne tekortkomingen omtrent den afgeſtorvene en diens magen te bekommeren, zijn werk, met zijn vertrek, voor afgedaan houdende: o! dan weet ik geene woorden te vinden, om mijne diepe verontwaardiging krachtig genoeg uit te drukken! „Weg, weg met zulk een verſtaald man!" zeg ik dan bij mijzelven; „hij nadere nimmer mijn ziekbed, het leger, waarop ik eenmaal ſterven zal!" De Arts

mijner keuze worde ſteeds door een' godsdienſtigen zin geleid: dan, ja dan alleen kan ik op zijn beſtendig medegevoel rekenen; dan zal ik hem mij niet zoo geſtadig zien ontvlugten; dan hem in de ure des gevaars zien ſtandhouden: want, vóór hij tot mij komt, ontboezemt hij deze, hem ſterkende, bede: „God der liefde! leer mij liefhebben als Gij, en herinner mij immer bij mijne bezoeken, dat de kracht der Geneeskunst te grooter wordt, naar mate zij meer met liefde wordt uitgeoefend!" — Te regt, te regt, mijn lieve Lezer, wenscht gij te weten, wat wel de onmeêdoogende Arts zijnen lijder tot antwoord geven zou, wanneer deze hem van zijn leger eens aldus toeſprak: „In 's Hemels naam zulk eene haast niet, mijn Heer! Kunnen mijne ſmarten uw verblijf niet verlengen, dat dan ten minſte de bekommernis mijner vrouw en kinderen er u toe bewege! Te lang hebt gij mij de bewijzen van uwe liefdeloosheid gegeven; te dikwijls mij, door uwen ſpoed, in vele ongelegenheden gedompeld; te veel hebt gij mij, in uwe overhaasting, onthouden, wat mij ten zegen had kunnen zijn, dan dat ik niet eindelijk eens ronduit zeggen zou, wat mij zoo lang op het hart gelegen heeft! Tracht gij uwe ongevoeligheid te verſchoonen door de bedenking, dat uw geſtadig omgaan met lijders er uw hart toe ſtemmen moest; beklaag u dan ook niet over den regter, die den onſchuldige veroordeelt, en deze zijne handelwijze poogt te regtvaardigen met de uitvlugt, dat gewoonte hem ongevoelig maakt; vorder dan nooit van den man eenig medelijden met u, wiens ſtand en beroep hem, gelijk hij zegt, tot het betoon daarvan buiten ſtaat ſtelt! En zij het al waar, dat ook uwe beroepsbezigheden de liefde in uwe ziel verminderd hebben, des te meer ziet gij, hoe noodig het voor u is, dien godsdienſtigen zin bij u aan te kweeken, die, heb ik wel eens hooren zeggen, te weinig bij ſommige Artſen gevoed en verſterkt wordt!" Nog eens, te regt, mijn Lezer, wenscht gij te weten, welke uitwerking zulk eene taal bij den liefdeloozen Geneesheer wel hebben zou. Dezelfde vermoedelijk al weder als die, welke de vroegere op die anderen had: den eenen zou zij even onmeêdoogend laten, den anderen misſchien tot die veroordeeling van zichzelven leiden, waartoe gij u, te zijnen opzigte, geneigd gevoelt, en ik met u.

(*Het vervolg hierna.*)

DE TER DOOD VEROORDEELDE.

Waarheen? — Och! laat mij hier; — hier ſtraalt geen licht der zonne;
Hier ſchittert geen azuur; hier bloeit geen vriendlijk loof;
Hier worde ik voor de ſtem, die 't leven zoet heet, doof;
Zij ſuist uit elken wind, zij ruischt uit elke bronne.
Speelt gij dan met mijn hart, als gieren met hunn' roof?
Het uur? — Wat mompelt gij? — Ik hoorde 't vonnis lezen ...
Maar neen! zoo ijlt de tijd in donk'ren kerker niet.
Het etmaal heugt mij nog, waarin mij God verliet;
En dat was lang, zeer lang, offchoon geen aaklig vreezen
Mijn oog gevestigd hield op 't hopeloos verſchiet.
En toch, gij weent ...

Men zegt, dat ſinds uw kindſche dagen
Gij hier vertrouwde waart van der verworp'nen leed.
Niet velen grijzen hier zoo rustig als gij deedt:
Wat zacht en menschlijk hart heeft in uw borst geſlagen!
Cipier ſinds vijftig jaar, — en nog niet koel of wreed!
o Wel u! Zoo verkwikt geen zoele lenteregen
Het aardrijk, dor geblaakt door zuider zonnegloed,
Als een meêwarig woord het den ellend'ling doet,
Die vruchtloos de oogen ſluit, op beſ de kniên gezegen,
Altijd het vratig graf ziet gapen aan zijn' voet!
Het wacht ons, als zijn prooi, van d' opgang van het leven,
Van uit de wieg, de ſchool, des jong'lings rozenbeemd,
Den krijg, de zee, het veld, te huis, of bij den vreemd';
Maar 't ligt geſluijerd in der toekomst verre dreven.
Wee hem, voor wien de wet dat floers er aan ontneemt!
Mij deed zij 't! — Ach! ſinds toen beminde ik deze muren!
Hier bromde mij geen klok het naadrend morgen toe;
Hier werd de nacht haar rust op vale koets niet moê.
't Is uit!...
Vergun, vóór 't volk wreedaardig me aan zal gluren,
Dat ik mijn' laatſten pligt, mijn jongſte zucht voldoe!
. . . . . .
. . . . . .
Beloof mij en houd woord, al is 't eens boozen bede!
Op morgen!... Ach! voor mij verrijst geen morgen meer!
Dan zet een droeve weêuw zich bij den grafkuil neêr;
Drie weezen volgen haar met onbezorgde ſchrede; —

Zeg haar, dat ik genâ geſmeekt heb van den Heer!
Geef d' oudſte twee de hand; wijs hun de blaauwe bogen;
Leer hun, dat God van daar het kwade ziet en wreekt!
Maar kus mijn dochtertjen, wier wang van tranen leekt,
Offchoon zich de onſchuld zelv' nog ſpiegelt in hare oogen,
En zij een roos gelijkt, voor beter oord gekweekt!
Daarheen verwijst men mij! — Mij, 't onkruid van den akker,
Door Regt'renhand gewied! — Schijnt hun het rood ſchavot,
De kleine ladderſport, de kortſte weg naar God?

Ach! waarom werd ik ooit uit de eerſte ſluim'ring wakker!
Mijn moeder ſpelde mij een ander levenslot!
Wanneer de morgenzon de kleine ſtulp verlichtte,
En zij, met zachten tred, naar 't ſchamel wiegjen trad,
Dat al den rijkdom borg, die de arme vrouw bezat;
Wanneer zij 't groene kleed van 't ſchomlend leger ligtte,
En vrolijk met mij ſpeelde, of vurig voor mij bad;
Als zij van Eng'len zong, die om de kind'ren zweven,
Met lokken, blond als goud, en zacht, gelijk ſatijn,
Met wieken, wit als ſneeuw bij winterzonneſchijn,
Wier hand mij leiden zou in d'uchtend van mijn leven,
Opdat, ſchoon arm en kleen, 'k eens braaf en goed mogt zijn;
En zij, in 't avonduur, van 't jongsken mij verhaalde,
Dat grijzen Eli hielp, hem 't gouden reukvat bragt,
Dat vroeg in 't heilig Huis des Heeren hield de wacht,
En op wiens jeugdig hoofd Gods gunst in volheid daalde, —
Heeft zij gewis voor mij aan beul noch galg gedacht!

Mijn gâ.... helaas! het hart ontzinkt mij bij haar lijden.
Ziet gij haar, doodlijk bleek, verſteend door 't bitter leed?
Hoor, hoe ze onz' echt betreurt! Zij boette duur haar' eed!
De droeve mag met regt de grijze maagd benijden,
Wie liefde nooit op aard' een' hemel ſmaken deed!
Zij zag het ſchoonst gebloemt' voor hare voeten bloeijen;
De ſtormwind huilde één' nacht, en nu is 't woestenij!
Haar jeugd, hare eer, haar rust, zij offerde ze aan mij;
Ach! waarom blijft haar nog, in ſchandes looden boeijen,
Herinn'ring aan 't geluk, des onheils folt'ring, bij?
Zoo ze uit haar ziel het beeld van wie ik was kon wisſchen, —
Den knaap, die, onbeſuisd, grootmoedig, vurig, jong,
Naar 't engelreine hart van 't ſchoone meisjen dong, —
Ligt mogt ze in zoeten waan zich in haar lot vergisſen;

Ligt, dat een ſtraal van hoop door 't aaklig duister drong!
Vergeten moge 't hoofd, — het hart kan niet vergeten!
't Bewaart, als lenig was, het zegel van de min;
De kus, de bede, 't woord ſtaan diep en vast er in.
En deed zij 't, — als mijn kroost haar moederlief zal heeten,
Schokt mijn geſchonden naam der arme ziel en zin!

Mijn gâ! mijn dierb're gâ! zoo lief nog aan dit harte,
Als toen ge in 't lustpriëel voor 't eerst me in de armen zonkt;
Als toen ge als lieve bruid in 't kleed der onſchuld blonkt;
Als toen ge, dubbel ſchoon en zalig in uw ſmarte,
Met moedervreugde in 't oog me een bloeijend knaapjen ſchonkt, —
Mijn gâ! mijn dierb're gâ! vergeving! —
Ach! gij ſchenkt ze,
Uit grond des harten, mij; — de hand, bevlekt met bloed,
Stoot gij niet verr' van u, hoe zuiver van gemoed.
Geen ware deugd is trotsch, want aan den Heiland denkt ze;
En Hij, als 't licht zoo rein, was onuitputlijk goed!
o Eerſte en Eenigſte! als Gods Zoon gerigt zal hoûen,
En 'k mij, door ſchuld misvormd, bij 't luid bazuingeſchal,
Voor 't licht des gouden troons vergeefs verbergen zal,
Hoop ik u en ons kroost bij de Engelen weêr te aanſchouwen....
Vergeef me om haar, o Heer! mijn' hartstogt en mijn' val!
. . . . . .
. . . . . .
Och! haast mij niet! — Het volk zal gaarne mij verbeiden.
God gaf 't een bloeijende aarde en milden zonneſchijn;
't Heeft 's avonds ſchouwburg, zang, ſpel, liefde, dans en wijn;
Maar zelden mag de beul 't een zoeter feest bereiden; —
Men heeft het bloed beloofd; het zal geduldig zijn!

Vaarwel dan, ſtille kluis! waarin ik 't zoet verleden,
In droeve mijmering, mij vaak te binnen bragt.
Vertrouwde van mijn leed, vertrouwde van mijn klagt,
Vaarwel! De korte weg is ſpoedig afgetreden;
Voor allen is de ſchoot van 't aardrijk even zacht; —
Ik haak er naar!
En toch, geen hoop mij zoeter ſtreelde,
Dan die, dat nog de Vorst, op 't ſmeeken van mijn vrouw,
Zijn' roeping — die eens Gods — zijn vaderhart getrouw,
Van uit zijn weidsch paleis, van uit zijn huwlijksweelde,
Uit deernis met mijn kroost, genâ mij ſchenken zou!
De goedertierenheid ſcheen mij 't juweel der kroonen;

De tranen, door het oog der dankbaarheid geweend,
Op 't purp'ren kleed meer ſchoon, dan vonk'lend eêlgeſteent'
Vergeef 't, o Koning! mij, zoo u die taal mogt honen!
De wet zou zachter zijn, waar' ze aan uw hart ontleend.

Laat rusten, grijze man, die keetnen! — U ontvlugten?
Ik ben geen vriend van 't volk; 'k heb eigen drift voldaan;
Zoo ik het had gevleid en land en Vorst verraên,
Zou ik de korte bijl van uw geregt niet duchten;
In plaats van naar 't ſchavot, misſchien ten zetel gaan! —
Voorzienigheid! Gij kent de roerſels onzer daden,
En anders weegt Uw ſchaal, dan die van aardſche Goôn! —
Tot weêrziens, oude vriend! tot weêrziens bij de doôn.
Hier mogen trots en wraak aan ſtraffen zich verzaden,
Liefde en barmhartigheid bekleeden dáár den troon!

. . . . . .
. . . . . .

Hoe vrolijk ſchijnt de zon op deze arduinen trappen!
Wat doet het licht mij zeer! — 't Zal ſpoedig beter zijn;
Er volgt een lange kalmte op overmaat van pijn. —
Och! ga wat zachter voort; — nog zes of zeven ſtappen,
En 'k hoor geen windjen meer, en 'k zie geen zonneſchijn!
Verdedigers der Wet, waarnaar men 't vonnis velde,
Zoo, voor geneugtens pad, voor liefde en vriendſchapslach,
Uw oog mijn droplend zweet op 't koude voorhoofd zag,
Uw oor mijn zuchten hoorde, uw hand mijn' polsſlag telde,
Nu mijn gebroken hart geen hoop meer voeden mag;
Uw boezem kromp ineen bij zoo veel ongenade,
En wreeder dan een moord kwam u de doodſtraf voor!
Komt, ziet me!.... Doet het niet! uw zielrust ging te loor.
In eenzaamheid, op 't feest, bij 't kroost, aan 't hart der gade,
Alom, altijd klonk u mijn ſchorre kreet in 't oor!

. . . . . .
. . . . . .

O zoele lentelucht! o teeder groen der boomen!....
Och! plaats u op de kar, dat mij het woest gemeen
Niet vlak in 't aanzigt zie! Ik heb genoeg geleên!
Ai! zie, hoe 't voor ons wijkt. Wel mag 't ons voertuig ſchromen;
Het geeft zijn prooi niet weêr! — O! of men mij meteen,
Toen men mij 't vonnis las, den doodſteek had gegeven!
Of dacht men, dat ik nog van vreugde hupp'len kon,
Gelijk het reedloos vee, en 't gras langs beek en bron

Nog ſcheren, als het doet, wanneer 't wordt voortgedreven
Ter ſlagtbank? — Hij, wiens geest de foltering verzon,
Die in dit uitſtel ligt, was boos gelijk de helle!
't Geregt voer' ſchaal en zwaard, maar mart'le en pijnig' niet!

Zie, hoe de volkshoop wast ....
Wat rijst daar in 't verſchiet?....
Houd ſtil, dat ik die vrouw mijne eerſte jeugd vertelle!
Haar kind krimpt weg van ſchrik, nu het den booswicht ziet!
Lief jongsken, ſchrei zoo niet! — Ik heb, als gij, gedronken
Uit volle moederborst; ik minde en eerde haar!
Wat vreest ge mij, lief kind? Zoo 'k niet geketend waar,
Kuste ik uw tranen af. Als de avond was gezonken,
Streelde ik zoo lang en graag mijne Anna's lokkig haar,
En gij zijt blond als zij! — Als Anna!...

O mijn harte,
Wees aan den rand des grafs uzelven toch genoeg! —
Dwaas, wie in zulk een leed der menſchen deernis vroeg!
Hun boezem zweit van vreugd, wanneer gij krimpt van ſmarte.
Geen dier kent zulk genot!

Och! of de ſtormwind joeg
En huilde en gierde! Och! of een digte najaarsregen
Het woud, van pracht beroofd, als in een' mist deed ſtaan!
Bij 't ſterven der natuur waar' 't zoet, ter rust te gaan!
Nu ſtraalt de gouden zon op rijkbebloemde wegen,
En ginder, groote God! daar grijnst de galg mij aan!

Of voor het minst om mij de volkshoop niet krioelde!
Hij wemelt, of 't een feest waar'!....
Wél u, oude man!
Gij ſloot me in boeijen, die geen wanhoop breken kan.
Hij kent eerst levenszucht, die 't ſterven voorgevoelde!
't Bloed, dat mijn ketens verwt, getuigt er vreeslijk van!...

Zoo ik ontvlugten kon! — 'k Zou ieder middel kiezen;
Niets zou mij dierbaar zijn — niets heilig! — Uit zijn' ſchoot
Werpt mijn geſlacht mij uit! Het hunkert naar mijn' dood,
En ik zou weif'len? Zeg, wat kan ik nog verliezen?
'k Behoud, hoe de uitſlag zij, het graf, dat gij mij boodt....
Welaan dan!
't Is vergeefs — dáár zijn de roode trappen —
Sleur mij hen op, zoo als het touw het rundvee doet!

Verbind mijn wonden niet — dit hout drinkt gaarne bloed!
Wat aarzelt gij, o Beul! er dwars door heen te ſtappen?
Ge ontſchoeit u, vóór ge rust en ſluimert even zoet!
. . . . . .
. . . . . .
Een holle zee gelijk, woelt onder aan mijn voeten
Het volk.... Nu wordt het kalm — 't gordijn is opgehaald;
't Bemint de ſpelen, waar het Regt in zegepraalt.
Maar zoo 't als ik zijn feil, als ik zijn ſchuld moest boeten,
Dan rezen galgen op, zoo verr' het zonlicht ſtraalt!
Dan zou het ruwe heir van ſcherpe noordewinden,
Wanneer het in den herfst op 't graauwe heideveld
Langs 't rammelende rif met arendswieken ſnelt,
Op 't bruin en mosſig groen zoo vele lijken vinden,
Als 't woud verdorde blaên, de ſtortzee droplen telt!....

Verblinden! weet gij niet, dat in des tijds beginnen
Het ſtraffen ſtond aan God? Hij zegende in de ſtraf,
Daar Hij 't gevallen kind een lange reize gaf,
Opdat het waar berouw verloren deugd herwinne —
En gij!....

Volk, Regters, Beul! ook gij treedt ſpoedig af;
Slechts weinig jaren, en uw ſtof rust bij het mijne.
Dan vonnist God!....
Daar wenkt het koord me — 't is te ſpâ;
De levensdroom is uit!.... o Heer! gedenk mijn ſpâ!
Dat Uw barmhartigheid mijn kind'ren overſchijne!
Dat nooit hun mond mij vloek'!.... Ontvang mijn' geest!....

(*Eene ſtem uit den volkshoop.*)

Genâ!

E. J. POTGIETER.

DE BRUILOFT IN EENE DER VROEGERE VOLKPLANTINGEN IN NOORD-AMERIKA.

(*Vervolg en ſlot van bl.* 470.)

Zij naderden de bergen, en MENDOWIT ſcheen zeer te wenſchen, dat zij de *Mohawks* inhaalden, alvorens deze de

gevreesde bergengte bereikten. Aan de voetſtappen bemerkten zij, dat MARIA niet wandelde — *welligt kon zij niet!* ROBERT beefde, en klemde zijn geweer met krampachtige ſpanning in de handen, terwijl, bij elken ſtap, zijne oogen in alle mogelijke rigtingen rondzochten, en hij in angſtige verwachting verkeerde, dat zijne vrees voor het ergſte maar al te waar bevonden mogt worden. Ja, al had hij haar ligchaam verſcheurd gezien, de beklemdheid zijns harten zou naauwelijks grooter hebben kunnen zijn. — Het weder, dat, ſedert hij *Dover* verliet, en ook eenigen tijd te voren, ongemeen droog en warm was geweest, veranderde nu op eens; zij ſchenen eensklaps in eene andere luchtſtreek te zijn. Dikke, donkere wolkgevaarten omgaven de bergen en bedekten weldra den geheelen gezigteinder. De duisternis van den nacht was eensflags nedergedaald. De wind ſtak op, en woei ſomwijlen met de hevigheid van eenen ſtorm. Daar behoefde niet meer toe, om op eene reeds ontſtelde verbeelding te werken, en eene angſtige ſpanning te vermeerderen, alsof de oude bosſchen van benaauwde vrees zuchtten bij de aannadering van eenig verſchrikkelijk onheil. De ſtammen der dikſte boomen ſchuddeden en bogen de hooge kruinen bijkans tot op den grond, terwijl de bergwinden met de akeligſte geluiden door de rotskloven huilden. „Wij moeten terugkeeren," ſprak MENDOWIT, ſtaan blijvende; „wij kunnen hen niet inhalen: het geheime pad van *Agiocochook* moet door MENDOWIT niet betreden worden." — „Gij *moet*," antwoordde ROBERT met eene forſche ſtem, de reden der aarzeling van zijnen geleider niet begrijpende; „gij *moet!* Maar gij behoeft niet te vechten. Wijs mij ſlechts de *Mohawks;* en al waren er tweehonderd, ik wil MARIA uit hunne klaauwen redden!" Plotſelinge ſchrik brak zijne woorden af, daar een zoo heldere blikſemſtraal uit de wolken ſchoot, dat voor een oogenblik de bergen in derzelver ganſchen omvang duidelijk gezien werden — derzelver hooge kruinen niet alleen, die den hemel ſchenen te raken, maar ook de gapende kloven en ſteile diepten — de vervaarlijke rotſen, ſommigen vast, als grondvesten der aarde, en anderen, ſchijnbaar in de lucht opgehangen, dreigende op de hoofden van hen, die beneden waren, neder te ſtorten — de donkere woudboomen, met hunne wortels en vezels geſtrengeld tusſchen de afgronden, waarover ze bogen, en waaraan ze zich, als 't ware tot eigene veiligheid, vastklemden, om den wandelaar verraderlijk in de diepte te lokken. Een verſchrikke-

lijke donderſlag volgde — rollend weêrgalmde het langs de ſchuddende bergen met verdoovend geraas en gerommel. Daarop viel de regen, als in ſtortvloed, neder.

Het ware vruchteloos geweest, pogingen te doen, om verder te komen, terwijl wind en regen zoo woedend aanhielden. ROBERT vroeg den getrouwen *Indiaan*, waar zij ſchuilen konden. MENDOWIT ſprak geen woord, doch maakte eene beweging naar de westzijde van den berg, aan wiens voet zij ſtonden, en begon haastig opwaarts te klimmen. Zwijgend volgde ROBERT hem. Het pad was gevaarlijk en vereischte veel voorzigtigheid; maar de *Indiaan* was blijkbaar wel bekend met de moeijelijkheden en kwam die ligt te boven. Zij bereikten beiden eene ſoort van grot, ter zijde van eene ſteilte, en kwamen er veilig binnen. Zoo waren zij beſchut voor de woede van het onweder, doch hoorden en zagen nogtans het angstwekkend oproer in de natuur. Het ſcheen, alsof lucht, vuur en water losgelaten waren, om naar welbehagen te doen met de krimpende en bevende aarde. De blikſem, die onophoudelijk in verblindenden glans daarheen ſlingerde — het akelig rollen des donders, die de bergen op hunne hechte grondvesten deed daveren en dreunen — de regen, welke niet bij druppelen viel, maar in breede ſtroomen uit de zwarte wolken nederſtortede — het huilen van den wind, die door de holle bergkloven raasde — het veelvuldig en luid kraken en knappen van vallende rotſen en boomen; dit alles te zamen vormde een vreeſelijk verheven natuurtooneel, dat de ziel kan gevoelen, maar geene pen beſchrijven. Te midden van dezen ſtrijd der hoofdſtoffen duchtte ROBERT geen eigen gevaar; hij dacht alleen aan zijne vrouw. Bij elke nieuwe verheffing des onweders riep hij: „Ach! waar is MARIA nu?" — tot dat zijne knieën tegen elkander ſtootten, en groote zweetdruppelen van zijn bleek voorhoofd rolden. Nu eens begaf hij zich naar den naauwen ingang van de grot, om te zien, of het onweder begon te bedaren; dan weder zocht hij de dikſte duisternis van het hol, zich wanhopig op de vochtige rots nederwerpende, en de oogen ſluitende, als poogde hij alle gedachten uit zijne ziel te verbannen.

De ſtorm hield aan tot na middernacht; toen hoorde men een vreemd geluid, terwijl de wind een weinig ſtilde. Het geleek geen geluid van eenige menſchelijke ſtem, noch gehuil of gebrul of geſchreeuw van een wild dier, maar een hol en akelig roepen van eenig bovenaardsch wezen, als eene waar-

ſchuwende ſtem in het oor des hoorders klinkende. ROBERT ſprong verſchrikt op. Bij het heldere licht van een' verſchrikkelijken blikſemſtraal zag hij, dat ook MENDOWIT was opgerezen. Deze liet radeloos zijne handen nederhangen, en zijn gelaat drukte een' inwendigen angst en eene verlegenheid uit, zoo als men bij lieden van de roode kleur zelden bemerkt. „ Het is de ſtem van ABAMOCHO!" ſprak de *Indiaan* zachtkens, op een' bevenden toon; „ ik heb die vroeger nog eenmaal gehoord. Hij vraagt een offer." — „ Waar is hij?" vroeg ROBERT, zijn zwaard uit de ſcheede trekkende. — „ Het is de geest van het duistere land," zeide MENDOWIT, nederbukkende, alsof hij voor eenig vreeſelijk voorwerp zich wilde verſchuilen; „ hij heerscht over deze bergen; hij komt in den ſtorm, en niemand, dien hij ten verderve uitkiest, kan hem ontſnappen." ROBERT's ziel was zoo geheel vol van MARIA en hare bevrijding, dat naauwelijks eene andere gedachte of bekommering om iets anders bij hem was opgekomen, ſedert hij *Dover* had verlaten. Het vervaarlijk geluid, dat hij zoo even hoorde, en het zonderling geſprek van MENDOWIT wekten echter zijne nieuwsgierigheid op, om te onderzoeken, wat dezen *Indiaan* zoo zeer had ontroerd, terwijl hij aan *Agiccochook* dacht. Na een' diepen zucht geloosd te hebben, hernam MENDOWIT: „ Deze bergen behooren aan ABAMOCHO, den boozen geest. Dezelve begunſtigt ſteeds de *Mohawks*; en om hun eenen weg te banen, toen zij vloden voor de pijlen van TOOKENCHOSEN, den held van *Maſſachuſetts*, was het, dat hij den berg vaneenſcheurde. De booze geest zat op een' zeer grooten rotsſteen, boven op den hoogſten top van het gebergte, en hij wenkte de *Mohawks*, om er door te trekken, terwijl hij zijne hand op zijne borst legde. Zij gehoorzaamden en kwamen in veiligheid; maar, toen TOOKENCHOSEN hen volgen wilde, breidde de geest zijne armen uit, en groote ſteenen en boomen werden op de krijgslieden nedergeworpen, tot dat allen omkwamen, uitgezonderd het opperhoofd. Dit was vele, vele maanden vóór dat de blanke mannen kwamen; doch niemand van onze dapperen durfde naar *Agiocochook* zich wagen, om de beenderen der verſlagenen te verzamelen. Eindelijk werd mijn vader opperhoofd van *Maſſachuſetts*. Hij was een groot held. Zijn ſtam was talrijker, dan de bladeren des zomers in het woud. Duizend krijgslieden volgden zijne ſchreden, en hij zeide, dat hij de beenderen zijner voorvaderen wilde zoeken

en terugbrengen. Hij riep zijne jonge manſchap, en nam mij mede, opdat ik de paden mogt leeren kennen. Ik was toen een kind; ik kon den boog eens krijgsmans nog niet ſpannen — maar zij gingen niet om te vechten."

Hier hield MENDOWIT op; en ROBERT bemerkte aan den toon van zijne ſtem, dat de herinnering van vroegere jaren zwaar op zijne ziel drukte. Na eenige oogenblikken van treurig ſtilzwijgen, hernam de eerſte: „ Wij kwamen bij *Agiocochook*. De ſtorm loeide akelig, zoo als gij dat nu hoort. In deze zelfde grot bragten mijn vader en ik den nacht door. Wij hoorden de ſtem van ABAMOCHO. Des morgens zagen wij hem op zijne rots zitten. Hij wenkte met zijne hand, dat wij zouden gaan; ik zag het en beefde, maar mijn vader wilde niet vertrekken, alvorens alle geheime plaatſen doorzocht te hebben. Doch de beenderen onzer voorvaderen waren verloren. Wij keerden terug naar onzen ſtam; maar de booze geest zond eenen vloek over ons. Ziekte nam onze mannen en jongelingen weg; de *Mohawks* doodden de grijsaards en kinderen: mijn vader viel door hunne pijlen. Ik heb zijnen dood gewroken; doch ik kon de verdelging van mijn volk niet voorkomen. Drie malen reisde ik naar *Agiocochook*, om ABAMOCHO te verzoenen. Wij baden daar, als te huis. Het mogt niet baten."

Hier zweeg de man weder, diep ontroerd; en ROBERT, die met toenemende belangſtelling naar het verhaal had geluisterd, vroeg, waar het overblijffel van zijnen ſtam zich thans ophield. „ Jong mensch!" zeide MENDOWIT, met eene ſombere, doch fiere houding opſtaande, terwijl het blikſemlicht zijne rijzige geſtalte zigtbaar maakte, en de grijze lokken, die golvend over zijn eerwaardig voorhoofd hingen, — „ jong mensch! eens voerde ik een leger aan, dat talrijker was, dan de boomen in het gindſche bosch. Ik was opperhoofd van een' magtigen volksſtam — thans dwaalt MENDOWIT alleen. Ik ben de laatſte van mijnen ſtam." Na het uitſpreken van deze woorden zonk hij neder en bedekte zijn aangezigt met zijne handen. ROBERT had een werkzaam, maar gelukkig leven geleid. Hij was vrolijk van aard, en alzoo niet geneigd, om het menſchelijk leven van de donkerſte zijde te beſchouwen. Hij dacht, gelijk jeugd en gezondheid doen denken, alsof de aarde enkel tot geluk des menſchen gemaakt ware, en er aan het beſtaan hier beneden geen einde zou zijn. Doch weinige uren hadden hem de ijdel-

heid en wisſelvalligheid van al het geſchapene op eene ontzettende wijze geleerd. Daar buiten en rondom hem het vernielend onweder, dat de werken der natuur tot ſtof verbrijzelde — binnen de grot MENDOWIT zoo wel, als hij zelf, beiden ſprekende bewijzen van de broosheid des menſchelijken geluks. ROBERT zat diep bedroefd neder, en, terwijl het beeld van de onzekerheid der menſchelijke lotgevallen zoo levendig en treurig aan zijnen geest zich voordeed, en de ſombere gedachten aan zijne eigene, hartverſcheurende teleurſtelling daarbij kwamen, weende hij, als een kind. De tranen, die hij ſtortte, waren niet enkel tranen over eigen leed. Hij beweende de ellenden, waaraan de mensch is blootgeſteld, en begon na te denken over de oorzaken van al dat kwaad. Nooit had hij een zoo ootmoedig gebed gedaan, als nu uit het binnenſte zijner ziel oprees, terwijl hij zich diep vernederde voor den Almagtigen, die alleen tot den treurenden kan zeggen: *vrede zij u!* en tot den ſtorm: *wees ſtil!* Eene zachte kalmte kwam allengs in de geſchokte ziel van ROBERT — de kalmte des vertrouwens, dat alles eindelijk zou blijken ten beste geregeld en beſtuurd te zijn; en alzoo geraakte hij in een' diepen ſlaap, waaruit hij niet ontwaakte, vóór dat MENDOWIT hem wekte.

Het was reeds laat in den morgen. Het onweder had uitgewoed. Zij verlieten de grot, om te zien, hoe het daar buiten er uitzag. Eene uitwaſeming, aan rook gelijk, ſteeg op van de druipende boomen en vochtige gronden beneden en rondom hen, zoodat de meeste verwoestingen van den ſtorm nog voor hun gezigt verborgen waren. De dampen bewogen zich zachtkens langs de zijden van het gebergte, tot dat ze de toppen geheel bedekten; maar dezelve waren geenszins dreigend, als den vorigen nacht. De wolken hadden zich ontladen; door het licht beſchenen, vertoonden ze zich helder wit van kleur, en begonnen allengs te verdwijnen voor de morgenzon, offchoon hare ſtralen nog niet door de digte dampen drongen. De wind was geheel ſtil, en geen geluid, dan het eentoonig gedruisch van eenen waterval op eenigen afſtand, brak de plegtige ſtilte af. Terwijl ROBERT de kalmte, die thans in de natuur heerschte, vergeleek met dat woeste oproer der hoofdſtoffen, waarvan hij vóór weinige uren getuige was geweest, klopte hem MENDOWIT op den ſchouder. Hij keek om, en zag de gelaatstrekken van den *Indiaan* vertrokken en mismaakt. De man tuurde op een'

hoogen berg, die op geruimen afſtand van hem zich verhief. Boven op deszelfs kruin rustte eene donkere wolk, en deze verſchrikte MENDOWIT zoo zeer. „Het is ABAMOCHO," fluisterde hij met eene zachte ſtem; en waarlijk, als men de verbeelding een weinig toegaf, geleek die wolk zeer wel eene menſchelijke gedaante van reusachtige grootte. Derzelver donker gelaat, gekeerd naar eene wolk van ligtere kleur, ſcheen van ter zijde gezien te worden; een uitſtekend gedeelte, dat voor eenen arm kon doorgaan, ſtrekte zich dreigend voorwaarts tot op aanmerkelijken afſtand — en dan hing het overige, dat in het oog des *Indiaans* een wijd opperkleed kon gelijken, golvend opgehoopt neder, en dekte den omringenden afgrond. „Uw booze geest," zeide ROBERT, half lagchende, als hij nu eens zijnen geleider, dan weder de wolk aanſchouwde, — „uw booze geest heeft, dunkt mij, een' vervaarlijk grooten en ſcheeven neus." — „Stil!" zeide MENDOWIT, hem in de rede vallende. Nu begon dat gedeelte, hetwelk den arm van den geest vormde, zachtkens te bewegen naar het uit wolken gevormd ligchaam, en wel op eene zoo zeer gelijkende wijze, dat de *Indiaan* dit ligt voor het leggen van ABAMOCHO's hand op de borst kon houden. MENDOWIT hield zijnen adem in, gedurende de beweging van de wolk, en ſprak daarop met gevoel: „ABAMOCHO is verzoend; wij mogen thans in veiligheid gaan." En nu haalde hij diep adem, gelijk een man, die in het water gevallen was, doet, wanneer hij weder boven komt.

Na zich een weinig ververscht te hebben, verlieten zij hunne ſchuilplaats, en begonnen hunnen togt verder voort te zetten. Het onweder had al de voetſtappen van de *Mohawks* uitgewischt; maar er was ſlechts één pad door de bergengte: alwie dus eenmaal hier was genaderd, moest voorwaarts gaan of terugkeeren. Thans aanſchouwde ROBERT eerst regt de verwoestingen van den ſtorm. Hun weg was bijna niet te gaan, van wege omgevallene boomen, brokken rots, diepe kloven en ſchuimende watervallen, die uit de zijden van het gebergte ontſprongen en den *Saco* deden zwellen, zoodat deze onſtuimige rivier bijna het geheele dal overſtroomde. — Langer dan een uur waren zij zwijgend en behoedzaam voortgegaan, wanneer MENDOWIT plotſeling ſtaan bleef, en ROBERT in het oor fluisterde: „Ik ruik rook van vuur." Toen kroop hij op handen en voeten voorwaarts, zoo ſtilletjes, als eene kat, die hare prooi belaagt. Eenige roeden

verder lag een hooge boom, die door den laatſten ſtorm ontworteld was; achter dezen ſchuilende, rigtte MENDOWIT zich half op, en keek tusſchen de wortels door, om te onderzoeken, wat er voor hem was. Spoedig gaf hij door teekens aan ROBERT eenen wenk, om te naderen; deze, het voorbeeld van zijnen geleider volgende, kroop mede voorwaarts, en zag, op kleinen afſtand voor hem — MARIA! Zij was met twee *Mohawks* gezeten onder eene overhangende rots, die hun tot beſchutting tegen het onweder had verſtrekt. Onder dezen vooruitſtekenden ſteenklomp konden zij niet alleen regtop ſtaan, maar de *Indianen* hadden er ook vuur aangeſtoken, en waren nu bezig, hun ruw maal te deelen. Zij zaten met den rug naar ROBERT gekeerd, en hadden hunne gevangene voor zich, die, in een bedekſel van vellen gewikkeld, tegen de rots leunde. Juist terwijl ROBERT keek, hield een der *Mohawks* eenig voedſel aan MARIA toe. Zij ontblootte haar hoofd, en gaf door gebaren te kennen, dat zij weigerde te eten. Hare kleur was zoo bleek en haar gelaat zoo vervallen, dat ROBERT elk oogenblik meende haar te zullen zien bezwijken. Zijn hart en zijne herſenen waren als door een vuur ontſteken — zijne oogen zagen wild in het rond, of hij ergens voordeeliger ſtelling kon nemen, om den vijand aan te vallen. Op hetzelfde oogenblik ſprongen de *Mohawks* op, een verſchrikkelijk geſchreeuw aanheffende, en liepen op hem toe. Hij greep zijn' ſnaphaan; maar MENDOWIT, hem bij den ſchouder vattende, trok hem terug, roepende: „De berg! de berg!" ROBERT zag naar boven. Vreeſelijke gevaarten, ter hoogte van meer dan tweeduizend voet, hingen dreigende boven hem. Nabij den hoogſten top, juist waar ABAMOCHO had gezeten, was de aarde door de geweldige regens los geworden en weggeſpoeld. Misſchien had de eene of andere geringe oorzaak, welligt het plotſeling ontſpringen van eene bron uit het gebergte, het gevaarte in beweging gebragt, dat nu voorwaarts ſchoof en door den voortgang zelv' in krachten toenam, oude boomen ontwortelende, rotsklompen medeſlepende, en nederwaarts rollende met een geweld en met eene ſnelheid, dat geen menſchelijk vermogen in ſtaat was eenigen tegenſtand te bieden.

Met een' enkelen blik ontwaarde ROBERT al het gevaar, en zag, dat MARIA moest omkomen — dat hij haar niet kon redden. Verſchrikt riep hij uit: „Ik wil met haar ſterven!" Hij rukte zich los van MENDOWIT, en met de woorden:

„ MARIA! mijne MARIA!" ſnelde hij tot haar. Zij ontdekte haar hoofd, deed eene poging om op te ſtaan, en gilde: „ ROBERT!" terwijl hij haar omvatte en aan zijnen boezem klemde. „ O, MARIA! moeten wij ſterven?" riep hij. — „ Ja, wij moeten, wij moeten!" ſprak zij diep ontroerd, terwijl zij in bange verwachting op den nederrollenden berg ſtaarde: „ Hoe kwaamt gij hier?" Hij gaf geen antwoord, maar, tegen de rots leunende, drukte hij haar vaster aan zijn hart. Zij, de handen hem om den hals ſlaande, borst in eenen vloed van tranen uit, en, haar hoofd op zijne borst latende hangen, weende zij, als een kind. Hij boog zich, drukte zijne lippen op hare koude wang, en riep luide zijne dankbaarheid uit — in de harten van beide de minnenden was een gevoel van wilde vreugde, bij de gedachte, dat zij nu niet weder geſcheiden zouden worden. Thans ſtortte het gevaarte neder, alles, wat in den weg was, mederukkende, verpletterende en vernietigende. De geheele berg ſchokte, en de grond daverde en dreunde, als bij eene aardbeving. De lucht werd verduisterd door het vallen van water, ſteenen en boomtakken, die, dooreengemengd, als 't ware tot ſtof verbrijzeld werden — daarbij woei er een verſchrikkelijke dwarlwind, en men hoorde een gedruisch en geraas, dat vervaarlijker was, dan de zwaarſte donder. Misſchien verliepen er twintig minuten, of daaromtrent — want geen der minnenden had de lengte des tijds bemerkt — terwijl zij geheel als bedwelmd in zoo akeligen toeſtand zich bevonden; nu volgde eene doodſche ſtilte op dat verdoovend gekraak en geweld — ROBERT zag rond, en ontwaarde, dat het ontzettend natuurverſchijnſel voorbij was. Het was voorbij, en had het dal, zoo verre zij zien konden, met een' verwarden hoop van allerlei voorwerpen bedekt. Brokken graniet, en losgerukte boomen, en zand en aarde van den berg lagen hier en daar tot eene aanmerkelijke hoogte, vulden de bedding van den *Saco*, en leverden een verſchrikkelijk ſchouwſpel van verwoestingen, welke door die nederſtorting waren veroorzaakt. Een klein plekje was voor het verderf bewaard gebleven, en daar, veilig, als in eene ſchuilplaats van Hem, zonder wiens wil geen muschje op aarde valt, bevonden zich ROBERT en MARIA, in elkanders armen geklemd. Ter zijde van hen ſtond MENDOWIT; hij hield zijn geweer vast in de handen, en zag verwilderd rond, als een krankzinnige. Onwillekeurig was hij ROBERT nageijld, wel-

ligt, zonder het te weten, aangedreven door zeker oogenblikkelijk gevoel, dat den mensch doet huiveren van het denkbeeld, om *alleen* aan gevaar het hoofd te bieden. Zoo was ook MENDOWIT ontkomen. De beide *Mohawks* hadden er buiten twijfel het leven bij verloren; nergens althans ontdekte men eenig ſpoor van hen.

Nu maakten zij eene ſoort van draagbaar voor MARIA; daarop droegen zij haar des daags, en bij nacht rustte zij aan den boezem van haren echtgenoot, tot dat zij *Dover* bereikten.

ROBERT en MARIA leefden lang en gelukkig in hunne woning aan de boorden van den *Cochecho*. Bij al de volgende aanvallen der wilden op *Dover* bleven zij geſpaard; en hunne hartelijke genegenheid, die onverminderd tot in den hoogſten ouderdom voortduurde, werd meermalen toegeſchreven aan de gevaren, die zij ondergaan hadden en te zamen ontkomen waren. MENDOWIT hield zich rijkelijk ſchadeloos geſteld voor het aandeel, dat hij in de onderneming had gehad. Hij had, behalve een nieuw jagtroer, buskruid en een mes, ook de beide geweren der *Mohawks*, die hij naar *Dover* wilde medebrengen, als zegeteekenen en bewijzen, dat hij volkomen naar wensch was geſlaagd in het opſporen van hunnen weg. Maar, dat meer is, hij genoot, tot aan den dag van zijnen dood, de vriendſchap en beſcherming van ROBERT en MARIA; en toen hij eindelijk den diepen ſlaap ſliep, welke vroeger of later de oogen van allen, die op aarde wonen, ſluit, lieten zij op vereerende wijze hem ten grave brengen, en beſproeiden dat graf met tranen van dankbaarheid, bij de herinnering zijner deugden en bewezene dienſten.

EEN WOORD UIT BERLIJN, RAKENDE EENE BERUCHTE, THANS OOK TE 'S GRAVENHAGE TEN TOONEELE GEVOERDE, OPERA.

Onbegrijpelijk ſchijnt het, dat de *Franſche* Opera, *Robert le Diable* (*), bij ons (te *Berlijn*) geenen aanſtoot heeft gegeven, waar anders elke toeſpeling op de Godsdienst op het Tooneel kwetst; terwijl de duivelarijen van dezen *Ro-*

(*) Te *Parijs* bragten 72 repreſentaties van deze Opera de ſom op van 864,243 fr.!

bert, die het Christelijke en algemeene Godsdienstgevoel beleedigen, geenen tegenſtand vinden, wijl een bekwaam ſcheikundige en ſchilder de hellekleuren in een vuurwerk wist te herſcheppen, dat de zinnen als betoovert. Een *vader*, hoewel ook de Duivel zelf, die *zijnen* zoon ter eeuwige verdoemenis wil verleiden, is reeds een allezins ſtuitend denkbeeld; zelfs de ondeugendſte ouders verblijden zich, wanneer hunne kinderen betere wegen gaan. Ook wordt, om des zingenots wille, het heiligdom des kerkelijken geloofs ontwijd. De ganſche katholicke Liturgie in een Ballet! *Satan* wekt de tot ontbinding overgegane nonnen op een klooster-kerkhof; zij ſtijgen uit hare graven, nemen hare jeugdige ſchoonheid weder aan, en danſen de kerk rond, met oogmerk om den zoon des Duivels te verleiden. Waarom juist geestelijke zusters, dooden, dan om de zinnelijke voorſtelling, dat de nonnen een ongebonden leven leidden, en om het wellustige beeld, dat zij, hare pij of lijkgewaad afwerpende, als halfnaakte danſeresſen te voorſchijn treden? SCRIBE, de ſchrijver van den tekst, ſtaat alles vrij, finds hij zijne „*Tien jaren eener H..r*" op het tooneel wist te brengen, en bekreunt zich aan zeden noch welvoegelijkheid. — Dat deze nageboorte eener Omwenteling, die geen Geloof kent, op een *Fransch* Tooneel opgang kan maken, is zeer begrijpelijk: de *Franschman* ſpeelt thans met Duivelen, wijl deze alleen nog *effect* doen in een goddeloos tijdperk; de *Duitſcher* maalt er zich eenen, wijl hij aan eenen God gelooft. De toeſtel bij deze Opera overtreft dan ook alles, wat men tot dusverre prachtigs en glansrijks heeft aanſchouwd; tekst en muzijk (van MEIJER-BEER) worden daarin, als 't ware, verzwolgen.

AAN DE HELDEN

VAN HET

KASTEEL VAN ANTWERPEN,

BIJ HUNNE WEDERKOMST

UIT FRANKRIJK.

Vrijen uit der vreemden band!
Welkom aan het moederſtrand!

Trouwen in gevaar en dood!
Welkom in der uwen ſchoot!
Ridders van Oud-Hollands Maagd,
Die, met regt, haar kleuren draagt!
Driemaal welkom in den tuin
Van het vaderlandſche duin!

Wat angſten zijn om u geleden,
Eer 't lot de veſting bragt ten val,
Toen gij, door benden zonder tal,
Onridderlijk u zaagt beſtreden! (*)
De Schelde hoorde niet alleen
Den donder om uw hoofden klatren;
Zijn ſtem klonk over de oude watren
Van Maas en Rhijn en Amſtel heen;
Den landzaat, in gepeins verloren,
Drong op het luistrend ledekant
De weêrgalm van die ſtem in de ooren
In Spaarne-, Vecht- en IJ-warand. (†)
Dan zag zijn geest, die om u zweefde,
Als veldgebloemte u afgemaaid,
De lijken over 't gras gezaaid,
Waar heldenbloed, als dauw, aan kleefde,
En muur en bolwerk nederſlaan.....
Maar 't woest tafreel was waarheid. — Helden!
Gij zwijgt vergeefs van uwe daân:
Euroop, de vijand zal die melden. (‡)

De Vijfhoek, die geen' ademtogt
Aan land- of zeekant ſcheppen mogt,
Bezweek, door 't lot gedoemd te vallen.
„ Ontziet noch midlen, noch getallen!"
Die last dreef legerbenden voort,
Geſpitst op krijgsverraad en moord. (§)

(*) Zie de vierde aanmerking.

(†) Wel niet *te*, maar *nabij Amſterdam*, in de rigting van *Haarlem*.

(‡) Dit is reeds gedaan door den *Franſchen* Ridder DE RICHEMONT.

(§) Men denke hierbij aan het openen der loopgraven 13 uren vóór de ſommatie tot overgaaf, en — aan den monſtermortier.

Welras in dikke dampkolommen
Steeg de adem van 't verdelgend vuur;
Nu ramden kogels op den muur;
De dood zweefde op een bui van bommen;
De nacht ging op met zonnepraal,
Door 't weêrlicht van gegloeid metaal,
Zich rustloos in het zwerk verheffend,
En wisfer uit de wolken treffend,
Dan blikfemftraal op blikfemftraal.
Met vlammen, hemelhoog in 't blaken,
Verflond de brand de vestingdaken;
't Metaal, door kracht van zwaarte en val,
Vergruisde fchutgewelf en wal;
De ftroombarnei ftortte in de golven;
De voorraad werd in puin bedolven;
Vernield op d' omgewoelden grond
Lag 't weergefchut, omringd van lijken;
De dood was nergens meer te ontwijken;
Uw moed alleen was 't, die nog ftond.
Ja, helden, die wij zeegnend nadren!
Uw moed, en — boven rook en vlam,
Het doek, dat nooit een fmet bekwam,
De heilge driekleur onzer vadren,
De trotfche vlag van Nederland.
Gij hieldt haar in uw fterke hand,
Als waardig nakroost van Bataven,
Gereed, voor Koning, Volk en Rijk,
Met haar, het doodkleed van van Speyk,
U onder 't puin te doen begraven. (*)

Vrijen uit der vreemden band!
Welkom aan het moederftrand!
Trouwen in gevaar en dood!
Welkom in der uwen fchoot!

Toen gij *vielt*, waart gij groot! — Toen het pleit was beflist,
Toen de fnoodheid haar zege mogt vieren,
De fterkte, zoo lang en zoo bloedig betwist,
Bezweek onder monftermortieren,

(*) Men wil, dat een voorftel daartoe van wege de bezetting aan Z. M. is gedaan.

De wijsheid u 't ſterven en ſtrijden verbood,
De moed het vermeesterd gedeelte der vloot
In vlammen ten hemel deed blinken,
Of diep in de golven verzinken:

Niet genoeg was het toen, dat een heilige brand,
Door uw deugd en getrouwheid ontſtoken,
De vlag onzer vadren behoedde voor ſchand';
Grootsch hebt ge onze waarde gewroken.
De keuze zij zwaar tusſchen kluister en pligt;
Fier koost gij, het oog naar den Koning gerigt,
Eer alles in boeijen te ontberen,
Dan vreê met het oproer te zweren.

Niet genoeg was het toen, dat gij boeijen verkoost,
Die een Koninklijk woord nog kon ſlaken;
Gij moest ook uw vrijheid bij maagſchap en kroost
Ten koste van Holland niet ſmaken.
Neen, braven! geen bede zoo edel en ſchoon
Als deze klom immer nog op tot den troon:
Om u aan geen offer te denken,
Dat Hollands belangen kon krenken.

Toen gij *vielt*, waart gij groot! — Wij beweenden uw lot,
Maar verhieven ons trotsch op uw waarde;
Uw boei was een nieuwe verdienſte bij God,
Een lauwer te meer op deze aarde.
Gij gingt..... Als een moeder, wier kroost is geroofd,
Zat Holland, en ſmeekte, met diepgebukt hoofd,
Tot Dien, die het onregt zal wreken,
Om, braven! uw kluisters te breken.

Vrijen uit der vreemden band!
Welkom aan het moederſtrand!
Trouwen in gevaar en dood!
Welkom in der uwen ſchoot!

Maar velen nog van heir en vloot
Ontbreken. Keeren dan niet allen,
Die met u, voor en op de wallen,
't Gevaar braveerden en den dood?
Nog menig moeder zoekt haar loten;

Nog menig maagd haar' bruidegom;
De vrouw ziet naar den halsvriend om,
Dien zij bij 't affcheid hield omfloten,
En fmeekte, bij haar huwlijkstrouw,
Dat hij zichzelven fparen zou;
Nog menig knaap doorloopt de rijen,
Wiens oog den vader niet hervond,
Dien 't krijgsgewaad zoo prachtig ftond,
En die zoo treurig was bij 't fcheiên.
Waar.... helden! fpreekt, de pligt gebiedt!...
Waar zijn de braven, die ontbreken?
Hergeeft men ons die dappren niet?
Gij zwijgt... de fmart doet u verbleeken...
Uw vinger wijst ons diep in de aard'...
Uw blik verheft zich hemelwaart?!....
Genoeg..... die eedlen zijn geftorven
In 't harnas, op hunn' zwaren post;
Gods Engel heeft hen afgelost,
Nadat zij eeuwige eer verworven;
Zij flapen, in den vreemden grond,
Waarop de dood hen nederftrekte,
Waar broedertrouw hun lijken dekte,
En lafheid hunne graven fchond.
Daar flapen zij den dood der helden,
Door tijdgenoot en nageflacht
Beweend, bewonderd en herdacht.
Geen graffteen moog hun rustplaats melden,
Geen marmer, met een gouden ftift
Door 't zuchtend vaderland befchreven;
Hun roem zal in 't gefchiedboek leven,
Hun deugd is elk in 't hart gegrift.
Aan alle volken, alle tijden
Behoort hun nagedachtenis.
Wij treuren over hun gemis;
Gij, helden! moogt hunn' dood benijden:
't Is fchoon, te fterven in 't geweer;
Geen zachter bed, dan 't bed van eer!

Vrijen uit der vreemden band!
Welkom aan het moederftrand!
Trouwen in gevaar en dood!
Welkom in der uwen fchoot!

Voelt gij niet uw' boezem zwellen,
Nu gij Holland weêr betreedt;
Holland, dat met bloemfestoenen,
Dat met vlaggen zich bekleedt;
Holland, dat zich op uw nadren
Omschept tot een looverzaal,
Dat uw wederkomst verheerlijkt
Als een trotsche zegepraal?
Voelt gij nog den weerhaak grieven
Aan den angel van den vreemd'?
Ademt niet uw boezem ruimer
In den vaderlandschen beemd? —
De Ibis, aan den Nijl ontvlogen,
Waar zijn jonkheid henenvloot,
Weigert kwijnend vocht en voedsel,
Wijdt zichzelv' den hongerdood.
Op den klank der veldschalmeijen,
Door de bergvallei herhaald,
Kwijnt en sterft de zoon der Alpen,
Als hij, balling, ommedwaalt.
Ja, gij ademt reiner leven
In de vaderlandsche lucht!
Voor de telgen van het Noorden
Heeft het Zuiden geen genucht.
Als den Ibis, als den Zwitser
Had de droefheid u ontzield,
Waar' de dankbaarheid geen balsem,
Helden! die u jeugdig hield.
Holland *is* een dankbre moeder —
Rust nu aan haar teedre borst;
Zij ontsluit voor u hare armen,
Wetend wat gij hebt getorscht;
Zij waardeert u; — stort zij tranen,
't Is, wijl ze in haar' tegenspoed
Nieuwe daden nog moet wachten,
Nog moet eischen van uw' moed.
O! wat zou haar vreugd bepalen,
Zag zij nu de ontsloten zee
Door het vriendlijk licht beschenen
Van den lang ontbeerden vreê? —
Maar de zwarte donderbuijen,
Die zij glorierijk doorstond,

Zijn bedaard, doch dekken dreigend
Nog den donkren horizont.
Nog verwacht zij van haar kindren
Moed, volharding, hulp en troost;
En gij, helden! zult niet dralen,
Gij, beproefden van haar kroost!
Aan de grenzen zij uw rustplaats!
Als op nieuw de lucht betrekt,
Als de donder der kanonnen
Holland weêr tot daden wekt,
Op de roepſtem van den Koning,
Op der Prinſen roemrijk ſpoor,
Gaat gij, bloem der legerſcharen!
't Volk in lijfsgevaren voor.
Juichend volgen dan de braven;
Want de glorie is hun deel,
Als zij ſtrijden met Oranje
En DE HELDEN VAN 'T KASTEEL.
Draagt dien eernaam, gij getrouwen!
Draagt met fierheid in uw borst,
Dat gij waardig zijt uw' Vadren,
Waardig aan uw Land en Vorst!
't Leven door zij dat beſeffen
U een onverbreekbre ſtaf,
En dien eernaam ſtell' de landzaat
Eens in marmer op uw graf!

Junij, 1833. C. G. WITHUYS.

DE LICHTZIJDE DER CHOLERA.

Beſpiegeling. (*)

Luttel zegt het, in de lente,
Als natuur zich feestlijk tooit;
Luttel, als gezondheid rozen
Ons op disch en ſponde ſtrooit;
Luttel, als geluk, als voorſpoed
Ons op elken tred verzelt;

(*) Dit ſtukje werd in den laten herfst des vorigen jaars geſteld.

Luttel, dán Gods gunst te prijzen,
Die ons niet dan zegen ſpelt:
Maar, wanneer de lucht, die we âmen,
Door een gifſtof wordt verpest,
Voor gezondheid, ja voor leven
Ons geen veilige oogwenk rest;
Als de wijsſte van de wijzen
D' aard dier pestſtof niet doorgrondt,
En hij, ſuffend bij haar woede,
Heet en koud blaast uit één' mond; (*)
Als 't bezit van goed en have
Ons zoo nietig wordt als kaf,
Daar geen goud uit Peru's mijnen
Onze dierbren redt van 't graf, —
Dán eerst, dán komt vast vertrouwen,
Vast gelooven ons te ſtâ,
Dat niet de Oorzaak van het kwade
Ons bezoekt uit ongenâ.
Een' vergramden God te loven,
Die ons met Zijn roede ſlaat;
Die, door gramſchap ſlechts gedreven,
't Kwade weêrvergeldt met kwaad;
Niet, gelijk een aardſche vader,
Deernis toont voor 't rouwig kind,
Maar alleen in 't wrekend ſtraffen
Van de zonde een' wellust vindt:
Dit, dit eischt geen aardſche vader
Van zijn zwak, afhanklijk kroost;
Dit gaat onze kracht te boven;
Dit ontzegt ons allen troost.
Weg dan, weg met een vooroordeel,
Middeleeuwſche tijden waard',
Dat der Christnen Evangelie
Met een heidensch wigt bezwaart!
Neen! wij eeren eenen Vader,
Die van harte ons niet bedroeft,
Geen barbaarſche menſchenöffers
Van Zijn kindren ooit behoeft.
Neen! wij dienen eenen Meester,
Wiens geboden zwaar noch ſtraf,

(*) Toeſpeling, zonder eenig doel van berisping, op de tegenovergeſtelde (heete en koude) geneeswijzen der Artſen.

En wiens juk en last niet hard zijn,
Die Hij ons te dragen gaf.
Alles, alles wordt ons zegen;
Alles, ook het duisterst lot,
Ook hetgeen wij rampſpoed heeten,
Zegen, met een oog op God.

***

Wat toch zijn wij! — Broze vaten,
Menſchen van ſlechts éénen dag;
Wien de morgen rijst, wat weet hij,
Of hij d' avond halen mag?
Hij, die eenmaal ons deed worden,
Neemt Hij ons den adem af,
Slechts een oogwenk, en wij ſterven,
En wij dalen in het graf!
Ach! die waarheid, niet te loochnen,
Werd ons allen middagklaar;
Wat wij wisten en erkenden,
Zagen wij aanſchouwlijk dáár.
Want er werd een ſtem vernomen:
„ Mensch! bereid uw huis terſtond;
„ Sterven zult gij!" en voor eeuwig
Sloot hij ſtraks den veegen mond.
o! Wij kennen haar, die ſtemme,
Die de wereld doorklonk; ja!
Wij ook hoorden haar, en rilden:
't Was de ſtem der Cholera! —
Maar eene andre ſtem, inwendig,
Stem, zoo welkom voor het hart,
Sprak ons moed in, om te lijden,
En vertroostte ons in de ſmart:
„ Zelfs geen muschje valt op aarde,
„ Zonder hooger wil, ter neêr;
„ En gaat gij het niet te boven?
„ Geldt dan gij niet eindloos meer?
„ Ja, geen hair uws hoofds, (beſeft dit!)
„ Of het is bij Hem geteld,
„ Die 't oneindig groote en kleine
Tot één doel te zamen ſmelt."
Waar die ſtem zich doet vernemen,
Daar verheft zij boven 't lot;

Zalig hij, die haar mag hooren:
Want het is de ſtem van God! —
Ver van ons het ſtout vermeten
Van te dringen in Zijn' raad;
Wij, een ondeel in de keten,
Die het groot heelal omſlaat!
Maar, wat ramp ons moge treffen,
Houden wij het denkbeeld vast,
Dat uit ieder onheil zegen,
Onder Gods beſtuur, ons wast.
Laat ons dan, in ootmoed, vragen,
Vragen met de hand op 't hart:
Waartoe, bij het heir van kwalen,
Nog die angſten, nog die ſmart?

* * *

Eenzaam zat ik op mijn kamer,
Peinzende op die droeve vraag,
Bij de mare van een offer,
Weggerukt in 's levens vaag.
't Stadig tikken van een uurwerk,
't Staren op den ſlingergang,
Wiegelde me in een' doffen ſluimer,
Vol van beelden, naar en bang.
Eensklaps ſchrikt de luide wekker,
Met zijn raatlend, ſchel geluid,
Zenuw, oor- en ziel-doordringend,
Mij dien tragen ſluimer uit.
'k Dacht, hervattend mijn gepeinzen,
Over doel en middel na:
't Uurwerk werd mij menschlijk leven,
En de wekker — Cholera.
Thans ook werd mij de invloed helder
Van dien wekker op de kracht,
Die, in handlen en gevoelen,
Ons tot God ſteeds nader bragt.
Reinheid, *matigheid* en *orde*,
Deugden in de maatſchappij,
Die, aan hooger pligt verbonden,
Eindloos rijzen in waardij;
Edel drietal, niet te ſcheiden,
Maar te vaak door ons veracht.

Buiten u geen zeedlijk handlen,
Buiten u geen zielekracht!
Ligchaamsreinheid kweekt gezondheid:
Zelden woont een reine ziel
Dáár, waar ook aan 't ſtoflijk hulſel
Reinheid niet te beurte viel.
Matigheid in aardsch genieten,
Niet verſlaafd aan zingenot,
Doet een bron van zegen vloeijen,
Leidend tot een zalig lot.
Orde, moeder van de welvaart,
Die elk huisgezin ontſchiet,
Waar het hoofd de droeve leden
Onverzorgd hier achterliet: —
Deze deugden, deze pligten,
Nu verwaarloosd, dan veracht,
Welk een ſpoorſlag in dien wekker,
Dat men hen getrouw betracht'!...
Maar, hoe zwaarder zijne ſlagen
Zinken op het traag gemoed,
Des te hooger rijst de waarde
Van een onverganklijk goed.
In 't gerust bezit der zijnen,
Als geen onheil dreigt of naakt,
Flaauwt niet zelden 't vuur der *liefde*,
Die alleen gelukkig maakt;
Maar wanneer hun dierbaar leven
Hangt als aan een' zijden draad,
En een zwaard, als van Damocles,
Boven hunne hoofden ſtaat,
o, Hoe klemmen dan de banden,
Door natuur ons aangelegd;
Hoe gevoelen we aan die panden
Ons met heel de ziel gehecht!
En, bij 't naauwer zamenſnoeren
Van de banden van het bloed,
Wordt de *menschheid* zelv' veredeld,
En de zwaarſte ramp verzoet.
Ja! veredeld en verbroederd:
't Godlijk *weldoen* ſchittert meest,
Waar de mensch zijne eigen broosheid
In het lot zijns naasten leest.

Dán gevoelt hij regt den zegen,
Die hem, onverdiend, nog rest,
En hij opent hart en handen,
Waar de nood zijn hoop op vest.
Reinheid, *matigheid* en *orde*,
Liefde en *weldoen* bovenal,
Deze deugden, deze pligten
Predikt ons het ongeval.
Ja! de ſtem, die wij vernamen,
Klonk ons ſchriklijk in 't gehoor;
Maar wij ſloten, ſtug van zinnen,
Geenszins voor dien wekker 't oor:
Hij toch wil tot GOD ons leiden;
En wat nader brengt tot Hem,
Zij het lijden of verblijden,
Welkom ons die hemelſtem!

Ja! wij bouwen,
Vol vertrouwen,
Op den Schepper van 't Heelal:
Want het lijden
En 't verblijden
Is geen werk van 't blind geval.

Neen, o Vader!
't Brengt ons nader
Tot het doel van ons beſtaan;
Tot de pligten,
Wier verrigten
Ons geleidt naar hooger baan.

Liefdrijk leven,
Mildlijk geven,
Streven naar Gods beeld op aard';
Zijn dit vruchten
Van ons duchten,
o, Dan voert het hemelwaart!

Winter nadert.
't Dor gebladert'
Wijst ons op een kwaal zoo ſtraf,
Die ons, menſchen,
Doet verſlenſen,
Ja verſtuiven als het kaf.

Onverdroten
Dán ontfloten
Hart en handen voor den nood.
God genadig,
Wij weldadig,
Redt ligt menig' van den dood.

Vraagt niet immer —
Neen! vraagt nimmer:
„ Is mijn gave wél beſteed?"
Wee ons allen,
Die ſtaag vallen,
Zoo God *ons* die vraag eens deed!...

Laat ons ſtreven,
Mildlijk geven,
Geven met een vroom gemoed:
God wil ſchenken,
Boven denken,
Eindloos heil voor eindig goed!

Hem vertrouwen,
Op Hem bouwen,
Maakt den Christen onvervaard;
Reine harten
Kunnen tarten,
Wat den boozen ſiddring baart.

Neen! wij ſchrikken
Voor de blikken
Van 't gevreesde monſter niet:
Want wij vreezen
't Hoogſte Wezen;
Vrees, die alle vrees verbiedt.

J. W. IJNTEMA.

BIJ DE OPRIGTING VAN NAPOLEON'S STANDBEELD TE PARIJS.

Nog rood van menſchenbloed, in breeden ſtroom vergoten,
Vloekt de aarde den veroveraar,
Die, om zijn rijksgebied roofzuchtig te vergrooten,
Haar afliep met zijn plonderſchaar!

Nog toont zij menig ſpoor, dat de ijz'ren oorlogswagen
In 't woest en dond'rend rollen groef;
Nog heugt het haar, dat de oogst, verſchoond van hagelſlagen,
Vertrapt werd door der rosſen hoef!

Nog weet zij, hoe de man, die 't heilige niet achtte
En zelfs den ſpot met eeden dreef,
Steeds de eerelooze kruin met kroonenroof bevrachtte
En lagchend bloedbevelen ſchreef!

Zij zag den ſtichter van der volken bitt're rampen,
Verwaten, zonder ſchaamteblos,
En van een breede wolk gekochte wierookdampen
Omwalmd, in zijn triumfkaros!

Klonk hem een vivat toe, uit ſlavenkeel gewrongen,
Miljoenen, zijnen ſchepter moé,
Ontglipte zucht bij zucht uit de eng geprangde longen,
En vloekten d' ijz'ren geeſelroé!

Daar galmde 't blij gejuich uit die miljoenen monden:
Triumf! triumf! triumf! hij viel!
Verſtrikt, gevangen en verward in eigen vonden,
Door hem bepeinsd met duiv'lenziel!

Ja, de alverdelger viel; de vlagen van het Noorden
Verdoofden zijne gloriezon!
God ſprak haar' ondergang, en 't klonk aan Seines boorden:
Verwonnen is Napoleon!

Hij viel, de dwingeland! Maar zijn bewonderaren,
Die hem vereeren als hun God,
Zij wrokken, dat niet meer de volken op hem ſtaren
Als den beſlisſer van hun lot.

Ja, ſchoon de Algoedheid, in haar gunstrijk welbehagen,
Den booswicht ſtuitte in zijne vaart,
En door het einden van zijn lang gevloekte dagen
De grootſte weldaad ſchonk aan de aard';

Nog durft de ontzinde Gal zijn wufte lusten vieren,
En, aangehitst door gloriezucht,
Zijn oproer koest'rend beeld met eergebloemte sieren
En 't statig planten in de lucht!

Hij, wars van voor zijn' God in ootmoed neêr te knielen,
Hij knielt thans voor zijn' Afgod neêr;
Hij zwaait het wierookvat, den snoodsten aller zielen,
Europa tergende, ter eer!

Zie daar dat schendig volk, dat pocht op Julij-dagen,
In wrange vruchten overrijk!
Het wilde Karel's juk, als duldeloos, niet dragen —
't Kruipt voor Napoleon in 't slijk!

Ellendigen! gij zijt wel peilloos diep gezonken.
Wat zwetst gij langer nog van eer?
Een slavendrom, in 't juk eens dwingelands geklonken,
Ziet daar uw' rang, ziet daar uw spheer!

Daar zijn er aan den Rhijn, en ook aan Weixels boorden,
Die dansen naar uw tooverfluit;
Op Bato's heilig erf vergalmen uwe akkoorden,
Als 't hatelijkste wangeluid.

De Batavier bewees geen hulde ooit aan tirannen;
Maar weigerde die hulde nooit
Aan waarlijk edele, aan onsterfelijke mannen,
Wier graf hij met gebloemte tooit.

Nooit treedt hij 't grijze Delft en haren tempel binnen,
Of heilig vuur ontvlamt zijn ziel;
Dan zweeft Oranje's beeld voor zijn verrukte zinnen,
Die voor 's volks vrijheid leefde en viel;

Dan zweert hij trouw aan wet, aan regt, aan tucht en orde,
God biddend' met gevouwen hand,
Dat nooit oud-Nederland, als eens, de prooi weêr worde
Van eenen Franschen dwingeland!

MENGELWERK.

VOORLEZING, OVER DRIE BELANGRIJKE KUNSTEN IN DE MENSCHELIJKE ZAMENLEVING. Door R. DE VRIES, te *Monnikendam*.

De beoefening van kunſten en wetenſchappen legt voor den mensch den grondſlag tot beſchaving van den geest. Zij is het, die hem op den trap van kennis en verſtand, van goeden ſmaak en zedelijk gevoel hooger leidt, en hem het genot verſchaft van veelvuldige reine en duurzame genoegens, welke hieraan verbonden zijn. Heil dan de menſchelijke zamenleving, in welke men zich algemeen op de beoefening, uitbreiding en volmaking der ſchoone en nuttige kunſten toelegt! Heil den beoefenaren zelven, die het maatſchappelijke leven zoo nuttig en aangenaam maken voor zich en hunne medemenſchen! Hoe kan b. v. de *teeken-* en *ſchilderkunst* ons in afgelegene oorden der wereld verplaatſen, ons de heerlijkſte partijen voor het gezigt brengen, en ons verlustigen in de beſchouwing der natuur en kunst! Hoe kan de *toonkunst* ons gehoor ſtreelen, onzen geest in verrukking wegſlepen, ons binnenſte met het edelſte, verhevenſte gevoel doordringen, en ons op eene hoogte voeren, dat wij ons nader aan den hemel, dan aan de aarde wanen! Hoe kan de *dichtkunst* onze ziel vervullen met denkbeelden en gewaarwordingen, die den Engelen waardig zijn, ons hart veredelen en ſtemmen tot hetgeen groot, ja Goddelijk is!

Een ieder van mijne Hoorders ſchept ongetwijfeld veel behagen in elke beſchouwing, die de eene en andere der ſchoone en nuttige kunſten ten voorwerpe heeft. Velen zullen misſchien ook thans met mij zich verlustigen willen in de beſchouwing van het onderwerp, dat ik mij ter behandeling heb voorgeſteld. Ik zoude u ook wel een aangenaam genot dezer oogenblikken durven belo-

ven, daar het onderwerp hiertoe niet ongeſchikt is; maar ik moet u in deze beſchouwing vooral oplettend maken op het misbruik, dat men, gelijk van alle goede dingen, zoo ook van die kunſten, op welke ik het oog heb, dikwerf maakt, en het nadeelige, hetwelk uit dit misbruik voortvloeit. Deze aanwijzing zal zekerlijk een groot deel van het aangename der beſchouwing wegnemen; maar ſtellen wij ons tevreden met de herinnering, dat het nuttige in iedere beſchouwing boven het aangename te waarderen is. — Denkt evenwel niet, dat ik heden als keurmeester, veel minder als waanwijze bediller ben opgetreden. Verre vandaar! Het verkeerde en ſchadelijke, dat ik u aantoonen zal, zult gij zelve meermalen hebben opgemerkt, zoodat mijne redenering niet anders dan eene bloote herinnering voor u zijn zal. Vanhier, dat ik u niet telkens het misbruik en deszelfs nadeelen uitdrukkelijk zal aanwijzen, maar liever ſtilzwijgend u zelve over het een en ander zal laten oordeelen.

De kunſten, op welke ik het oog heb, behooren niet tot de ſchoone en edele, maar tot de nuttige, namelijk in zoo verre als men ze op eene nuttige wijze en tot nuttige einden bezigt. Zij hebben in de menſchelijke zamenleving juist geen zeer groot aanzien, omdat zij uit haren aard niet het eigenlijk verhevene ten doel hebben, en niet zoo zeer door weinigen, maar door zeer velen worden uitgeoefend, en men toch doorgaans het zeldzame boven het algemeene bemint en verheft.

De drie kunſten dan, die ik bedoel, zijn de volgende: 1) de kunst van draaijen, 2) de kunst van verlakken, 3) die van vergulden. — Welk eene vreemde, onnatuurlijke zamenvoeging! zullen mogelijk mijne Hoorders denken. Ik beken, dat deze drie kunſten, althans de twee eerstgenoemde, oppervlakkig beſchouwd, wijd uiteenloopen; maar ik zal u trachten te toonen, dat ik dit drietal juist niet door een' toevalligen greep uit de menigte der kunſten in mijne beſchouwing opgenomen heb, daar dezelve geacht kunnen worden in een naauw verband

met elkander te ſtaan, als loopende in één bepaald punt te zamen, en, in dat punt bijeengekomen zijnde, met elkander werken tot één doel. Wij zullen ze alzoo meer in hare overeenkomst, dan wel in hare oppervlakkige niet-overeenſtemming beſchouwen. — Te eerder, mijne Heeren! heb ik mij tot deze drie kunſten willen bepalen, omdat ik vrijmoediger over dezelve, dan wel over andere kunſten ſpreken durf, als wel wetende, dat onder u geen draaijers, of verlakkers, of vergulders zich bevinden; terwijl ik dán, wanneer ik het waagde, om over andere kunſten, over teeken- en ſchilderkunst, of toon- of dichtkunst te ſpreken, in dat geval menige gegronde aanmerking van teekenaars, ſchilders, toonkunſtenaars of dichters, hier tegenwoordig, mij zoude moeten getroosten. Mijne voor te dragene opmerkingen wegens het draaijen, verlakken en vergulden kunnen door mijne Hoorders, als zijnde geen meesters in de kunst, zoo naauwkeurig niet beoordeeld worden, als wanneer ik over verhevener kunſten ſprake; en mijne voordragt zal hun evenwel van nut kunnen zijn, wanneer zij naderhand met menſchen in aanraking mogten komen, die deze kunſten uitoefenen.

Wij willen ons over het onderſcheid tusſchen de woorden *kunst* en *wetenſchap* niet in 't breede uitlaten. Alleen zullen wij aanmerken, dat wetenſchap op zichzelve geen kunst vooronderſtelt, maar wel kunst het wetenſchappelijke in zich bevat; en dit is vooral waar van die drie kunſten, die wij ons ter beſchouwing voorſtellen. — Wij zullen het taalkundig onderſcheid tusſchen draaijen en verdraaijen, lakken en verlakken geheel aan zijne plaats laten; mijne Hoorders zullen ligtelijk uit het verband van zaken begrijpen, wat wij door het een en ander willen verſtaan hebben. Om eene goede orde in het oog te houden, zullen wij eerst van iedere der drie kunſten afzonderlijk ſpreken, en daarna ze alle drie in één punt vereenigd beſchouwen.

De kunst van *draaijen* is ons allen eenigermate bekend. Het voorwerp wordt op zekere wijze cirkelvor-

mig in 't rond gevoerd, terwijl de kunſtenaar door zijn aangebragt werktuig hetzelve zoodanig vormt, als dienſtig is tot zijn oogmerk. In 't bijzonder worden kunſtdraaijers genoemd de genen, die, behalve het gewone draaijen, de kunſtdraaibank met eene menigte daartoe behoorende gereedſchappen behandelen, en niet alleen cirkelrond, maar ook ovaal en in alle rigtingen draaijen kunnen. Zij moeten menſchen zijn, die goed kunnen teekenen en berekenen, vindingrijk zijn, veel geduld hebben, en zelfs gelaatkunde bezitten, want zij moeten ook menſchenaangezigten draaijen kunnen; ook figuren, die tot opſiering en verfraaijing dienen. Zij moeten verder de kunſt verſtaan, om ſommige dingen, die zij bewerken, kneedbaar te maken, ten einde van dezelve allerlei afdrukken in vormen te vervaardigen, en daarna weder te harden; hetwelk b. v. te pas komt, wanneer zij een gedraaid voorwerp als 't ware een' wasſen neus moeten aanzetten, hoewel geen was, maar ivoor, been enz. door hen gebruikt wordt. Zij moeten het voorwerp door uiterlijke reinheid en witheid een bekoorlijk aanzien weten te geven; zelfs in allerhande kleuren weten te verwen, naar gelange van zaken en omſtandigheden. Offchoon nu het draaijen, zoo wel het kunſt- als het gewone draaijen, door ſommige menſchen, in het maatſchappelijke leven, als beroep en voor hen noodzakelijk middel van beſtaan wordt uitgeoefend, hebben evenwel alle menſchen kennis en verſtand van deze kunſt, zonder dat juist allen haar in beoefening brengen en als middel van beſtaan bezigen, en alzoo zonder als kunſtdraaijers bekend te ſtaan. Men vindt ze dus in alle ſtanden, rangen en klaſſen van menſchen.

Let wel, M. H.! wij bedoelen hier minder de praktijk, dan wel de theorie; want men moet tuſſchen weten en doen wél onderſcheid maken, daar het eerſte veel gemakkelijker is dan het laatſte. In de redeneringen en geſchriften van ſommigen ſtraalt veel kennis omtrent de bedoelde kunſt door, terwijl die zelfde kennis door hunne praktijk wederſproken zoude worden. Dat dan nie-

mand aan iederen theoretiſchen draaijer onbedachtzaam de uitoefening der kunst toevertrouwe, en men nimmer van het eerſte beſluite tot het laatſte, maar wel van het laatſte tot het eerſte!

Thans volgde de *verlakkunst*. Ook van deze kennen wij allen iets; maar niemand van mijne Hoorders, geloof ik, verſtaat het fijne en geheime dezer kunst. En geen wonder! want door oefening en ondervinding moet men achter dezelve komen. Wij kunnen daarom de zaak ſlechts oppervlakkig behandelen. Wij zullen zelfs niet ſpreken over de zamenſtelling van de lak, die gebezigd wordt om een voorwerp te beſtrijken. Hetzij ons genoeg te weten, dat aan de lak, met welke het voorwerp (*) voorzien geworden is, door warmte zoodanige vastheid gegeven wordt, dat door polijsting een zeer ſchoone luister aan dezelve wordt bijgezet; dat men in alle kleuren kan verlakken, en men de werkſtukken met goud of zilver of ſchilderwerk opſieren kan, waardoor de verlakkunst in haar geheel eene uitnemende kunst wordt. Zij ſtrekt zich uit tot zeer vele voorwerpen, die ons in het dagelijkſche leven, in ons tijdelijk beſtaan, in het genot van zinnelijke genoegens dienen moeten. Ja, M. H., deze kunst gaat zoo verre, dat zij zich niet alleen bepaalt bij het levenlooze, maar zich zelfs tot menſchen uitſtrekt, die men op onderſcheidene wijze verlakken kan; met dit onderſcheid evenwel, dat, daar het verlakſel voor levenlooze voorwerpen alleen met derzelver buitenſte in aanraking komt, het verlakſel voor menſchen in vereeniging wordt gebragt met hun binnenſte, met hunnen geest; en wel zoo, dat de eene geest den anderen verlakt. Hier wordt alzoo een ſpiritueel verlakſel gebruikt. Er komen onderſcheidene ſoorten hiervan in den handel voor; doch de beste ſpiritus, die tot bereiding van dit middel gebruikt wordt, verkrijgt men door overhaling uit de *fallentia narcotica*,

(*) Men plaatst hetzelve in eene zoogenaamde *moffel*. Vanhier het woord *moffelen*, *wegmoffelen*, dat in beteekenis wel bekend is.

en is in de ſcheikunde bekend onder den naam van *ſpiritus fallentisſimus*, en in alle landen verkrijgbaar. Dezelve ſchijnt uitgevonden te zijn door den hoogberuchten Heer KELEANTHROPOS, Hoogleeraar in de Scheikunde aan de Akademie te *Londen*. Deze ſpiritus draagt bij de *Engelſche* ſcheikundigen den naam van *pneuma agathon*, dat is goede geest; doch in ons land is die meer bekend bij den naam van *pneuma kakon*, kwade of booze geest, en onder deze benaming komt dezelve in de *Bataafſche Apotheek* (die thans niet meer in gebruik is) op bladzijde zoo veel onderaan in eene noot voor. Wanneer deze ſpiritus echt is, moet dezelve voor zeer bedwelmend en vergiftigend gehouden worden, zoodat men voorzigtig zijn moet, wanneer men van dezen geest in het verlakken gebruik maakt, want eene te groote hoeveelheid zoude voor iemand doodelijk kunnen zijn. En hij, die zich laat verlakken, kan hierbij niet te veel op zijne hoede zijn.

Ten derde ſtaat ons te beſchouwen de kunst van *vergulden*. Deze kunst, M. H., wordt op verſchillende manieren uitgevoerd. De eerſte manier is deze. Men tracht het voorwerp te zuiveren van onbehagelijkheden; daarna beſtrijkt men hetzelve met eene middelſtof, die de eigenſchap bezit, dat ze meer en meer kleeft en zeer vasthoudend wordt. Staande den tijd van kleven, wordt ze belegd met groen goud, doch meest met dukaten-, rozenobel- of antimonie-goud. Let wel! men kiest de beste goudſoorten om het bekoorlijke voor 't oog, dat immers van veel belang is in het menſchelijke leven op aarde. De geheele kunst beſtaat dus in eenige handgrepen onder de uitvoering (zoo als het wel met meer dingen het geval is) en in het wél toebereiden der kleefſtof. Deze manier van vergulden heeft het voordeel, dat men zijn kunstwerk voor eens ieders oog kan blootſtellen, daar het tegen weêr en wind beſtand is. Men verguldt op deze wijze b. v. een' weêrhaan, die op een' toren geplaatst wordt, om zich geduriglijk te keeren en wenden, naar dat de

wind is. Deze manier van vergulden zouden wij voor de beste houden, omdat zij de duurzaamſte, omdat met haar de meeste eer te behalen, en van haar op den duur de beste partij te trekken is voor zekere oogmerken.

Maar het is toch vreemd; even gelijk in vele andere zaken, zoo ook vooral in het vergulden ſtelt men glans boven deugd, en men verguldt op eene andere manier. Men weet door middel van eene zamentrekkende vloeiſtof het goud aan het voorwerp te brengen, hetzelve daarna te polijsten, en er eenen hoogeren luister aan te geven, dan op de vorige wijze. Deze manier is moeijelijker, maar voor 't algemeen behagelijker; en hierom wordt toch het werk begonnen. Jammer, zoo als het met de meeste luisterrijke behagelijkheden gelegen is, dat hetzelve geen weêr en wind verdragen kan, dat het binnen de huismuren beſloten en voorzigtig behandeld moet worden.

Eene derde manier van vergulden geſchiedt met de tong, ten minſte gedeeltelijk. Het voorwerp, namelijk, laat niet toe, dat men de gewone middelſtof gebruike, die uit haren aard te grof is, en alzoo te veel in 't oog loopt. Deze manier noemt men *likken*. Eene wonderlijke wijze van behandelen toch! zal men zeggen. En ik zelf zou het goede effect van deze manier kwalijk gelooven kunnen, indien ik niet door eene duidelijke proef ware overtuigd geworden. De kunst gaat verre! En wat ons onbegrijpelijk is, het vergulдſel hecht zich op zulk een gelikt voorwerp zoo vast, dat men aan hetzelve door polijsten eenen ſchitterenden glans geven kan.

De vierde manier, die den naam draagt van vergulden, is eigenlijk geen vergulden. Ten minſte men gebruikt geen goud, maar goudkleurig vernis. En nu wordt de zaak minder. Het is dus niet al goud, M. V., wat hier blinkt. Men behandelt op deze wijze het koper, en wil het voor goud laten doorgaan. Het voorwerp wordt ſlechts in 't vuur heet gemaakt, met de vernis

beſtreken, en weder heet gemaakt en gedroogd. Eene gemakkelijke manier van vergulden, voorwaar! Wat kan de mensch toch niet door een gering middel een ding van aanzien veranderen, hetzelve blinkend en behagelijk maken voor anderen, ja, wat meer zegt, voordeelig voor zichzelven, indien hij maar de kunst van vergulden verſta! Deze kunst, M. H., ſtrekt zich zoo verre uit, dat er bijna geene voorwerpen zijn, die men door vergulden niet zoude kunnen doen blinken en bekoorlijk maken. Herinnert u wel, er zijn vier manieren van behandelen. Wat op de eene wijze niet wil, beproeft men op de andere. En inderdaad de kunst van vergulden wordt verbazend veel uitgeoefend, zelfs door menſchen, die men voor geen vergulders zoude aanzien, en ook juist geen *publieke* vergulders zijn. Men ſchijnt over 't geheel veel werk te maken van zaken en menſchen te vergulden, en alzoo op te ſieren en te doen blinken, ten einde hierdoor genoegens te verſchaffen, die in verguldſel en goudkleurig koperverniſ opgeſloten liggen; als zijnde deze de gemakkelijkſte en aangenaamſte weg, om zichzelven den toegang te banen tot hunne gunst en aanbeveling. Men weet eene zaak, die op zichzelve onbehagelijk is, een aanzien te geven, dat bekoort. Hetgeen aan eene zaak ontbreekt, weet men door verguldſel aan de opmerking te onttrekken; hetgeen wanſtaltig is, kan men door verguldſel tot een goed geheel maken; het miskleurige bedekt men met hetzelve; zoodat het verguldſel van zeer veel belang is in het maatſchappelijke leven. Nogtans, M. H., moet gij hieruit niet het beſluit trekken, alsof ik wilde zeggen, dat het verguldſel in ſtaat ware, om volſtrekt elke onaangename zaak behagelijk te doen voorkomen. Neen! er zijn inderdaad zaken, die voor geen vergulding vatbaar zijn, vooreerst omdat zij van al te grooten omvang zijn, dan dat het ontbrekende, wanſtaltige, miskleurige behoorlijk bedekt zoude kunnen worden, en ten andere omdat de uitſtekende punten en bulten zoo groot en menigvuldig zijn, dat de kunst van verbergen en opſie-

ren vruchteloos te baat genomen wordt. Voor 't overige werkt deze kunst zeer verre; en wanneer wij haar bij de twee andere door ons beſchouwde kunſten voegen, dan is zij, bij die twee, de derde, en wel eene zeer behagelijke vriendin, daar het zelden zal misſen, of men zal, hetgeen men door *draaijen* en *verlakken* niet heeft kunnen goedmaken, eindelijk door de kunst van *vergulden* een ten minſte niet onbehagelijk voorkomen kunnen geven.

De kunſtenaars nu, van welke wij ieder in 't bijzonder geſproken hebben, kunnen wij, zoo als met vele andere beroepen het geval is, gevoegelijk verdeelen in *groote* en *kleine*. Te weten de draaijers, verlakkers en vergulders, die hunne kunſten in 't groot doorzetten, zijn belangrijker, dan die eene kleine affaire hebben. De eerstgenoemden werken meer voor 't algemeen, de laatſten voor bijzondere perſonen. Wanneer wij ons door den werkman *in het klein* eenmaal hebben laten draaijen, of verlakken, of vergulden, en dit niet weder wenſchen gedaan te worden, zoo trekken wij ons terug, om niet weder met hem in aanraking te komen; maar ten aanzien der kunſtenaars *in het groot* hebben wij het minder en dikwijls geheel niet in onze magt, om ons tegen hunne kunst te vrijwaren. Zij draaijen, verlakken en vergulden ons, eer wij het weten, eer wij er iets van gevoelen, en wij worden het dán eerst gewaar, wanneer het werk volbragt is. En dewijl niet enkele perſonen, maar eene geheele maatſchappij niet zelden het voorwerp hunner kunst geworden is, zoo worden de gevolgen daarvan vrij algemeen gevoeld.

Menigmalen zijn die kunſtenaars in het groot mannen, die alle drie de kunſten te gelijk uitoefenen. Ieder voor zich verſtaat dus het draaijen, verlakken en vergulden, alsof dit ééne zaak ware. En deze, zult gij mij toeſtemmen, mogen met nadruk kunſtenaars genoemd worden. Oppervlakkig beſchouwd, zou men zeggen, dat dezulken aardſche ſchatten vergaderen; maar de ondervinding leert, dat men niet gemakkelijk in drie kunſten

te gelijk even kundig en bekwaam zijn kan; dat het eene om het andere dikwerf veel lijden moet; dat men het eene om het andere bederft, en alzoo doorgaans in zijne zaken meer achter- dan vooruit gaat. De vereeniging dezer drie kunſten in één mensch belooft veel, maar geeft weinig, ten minſte niet veel op den duur. — Zulke kunſtenaars vindt men in alle landen; doch de grootſte in alle drie deze vakken te gelijk worden in *Engeland* aangetroffen, hoewel de *Franſche* meer bekend, en vooral in onze dagen meer gezocht worden, te weten door die genen, die niet zeer naauwkeurig zien, niet zeer fijn oordeelen, en zich door het ſchoonſchijnende ligtelijk innemen laten. De reden, dat deze kunſtenaars in *Frankrijk* tegenwoordig voor zeer beroemd gehouden worden, is misſchien omdat zij, bij het gebruik van geen beste middelen, evenwel in de oogen der zulken beste werkſtukken leveren. Althans hunne gedraaide, verlakte en vergulde produkten worden naar alle landen van *Europa* overgevoerd; naar *Italië*, alwaar men te *Ancona* een depôt er van heeft opgerigt, om ze te gemakkelijker in deszelfs ommeſtreken te verzenden; door geheel *Duitschland* en *Pruiſſen*, tot zelfs in *Polen*, hoewel de invoer dezer produkten in dat land tegenwoordig door den Keizer aller *Ruſſen* als contrebande beſchouwd en behandeld wordt. Ook zelfs ter plaatſe in *Italië*, waar het genoemde depôt werd opgerigt, heeft men terſtond de tegenwerking in dezen handel ondervonden, vooral van de zijde van *Weenen*, alwaar de groote fabrikeurs in andere ſoorten van voorwerpen zich tegen de *Franſche* draaijers, verlakkers en vergulders verklaard hebben, en den invoer van derzelver produkten meer en meer tegenwerken en den prijs in de laagte brengen. Misſchien om deze, misſchien om andere redenen, althans men begint de verzendingen door *Italië* te ſtaken. En in 't algemeen ſchijnen de *Franſche* kunſtfabrijken, die ook in *Portugal*, in *Spanje*, in *Zwitſerland*, ja zelfs in *Turkije* en in *Egypte* hare waren pogen uit te kramen, van haar aanzien en invloed

te verliezen, waarom zij zich thans ook minder laten voorſtaan op de volkomenheid harer kunstgewrochten, en meer toegevendheid ſchijnen te gebruiken omtrent hetgeen in andere fabrijken in andere landen vervaardigd wordt.

Het is dus niet vreemd, M. H., dat men in *België*, als naburig aan *Frankrijk* en met dat land zoo na bevriend, overvloedigliik de *Franſche* kunstingrediënten tot het draaijen, verlakken en vergulden in derzelver echtheid verkrijgen kan. Te weten, de *Belgen* worden gehouden voor draaijers, verlakkers en vergulders van den tweeden rang. Zij zijn (om het zoo uit te drukken) meestersknechten van de *Franſche* bazen. De voorzigtigheid vordert alzoo, om hun geene dingen in handen te geven, tot welke eene meerdere kennis en bekwaamheid gevorderd worden, dan men in zulke meestersknechten aantreft, en zich liever tot de bazen te wenden met hetgeen men eens regt fraai gedraaid of verlakt of verguld wenscht te hebben. In ons land zijn de bedoelde ingrediënten tot de kunst ook verkrijgbaar, maar, hoewel van *Franſchen* oorſprong, evenwel lang zoo volkomen, lang zoo ſterk en zoo uitgeſtrekt werkende niet. De ſpiritus b. v., die bij het vergulden wordt gebezigd, moet op de *Franſche* hygrometer 30 gr. houden, gelijkſtaande met de *ſpiritus vini rectificatiſſimus*, terwijl dezelve bij ons op vooral niet ſterker dan 7 gr. kan worden geſchat, zoo als de *ſpiritus Mindereri*, en alzoo, gelijk die, meer geſchikt om ons te doen zweeten, dan wel om ons te vergulden. Ons land is te dezen aanzien veel minder ſpiritueus, hetwelk zekerlijk voortkomt uit het lage en waterige van den grond. Met dat al, M. H., hebben wij geen reden, om anderen landen hunne ingrediënten en werkſtukken in deze drie kunſten te benijden, daar de ondervinding al genoeg geleerd heeft, met hoe vele onheilen, vooral zware bankroeten, het debiet hunner gedraaide, verlakte of vergulde voorwerpen vergezeld gaat, zoo zelfs, dat het niet te verwonderen zoude zijn, wanneer eens de

Parijſche fabrijken vóór en na te gronde gingen, en zij ook die, welke bij hare overzeeſche buren gevonden worden, met zich ten ondergang ſleepten. Want er ſchijnt tusſchen de kunstfabrikeurs in beide landen eene Compagnie te beſtaan, hoewel hiervan geen notariéle verbindtenis het licht ziet, en het niet waarſchijnlijk is, dat deze vereeniging langen tijd ſtand houden zal. Twee Compagnons, die beide vrij eigenzinnig zijn, die ieder voor zich naar het meesterſchap in de kunst dingen, en vooral op het artikel gebouwde en ongebouwde eigendommen zeer inhalig zijn, — zulke Compagnons zijn zeer zelden langen tijd met élkander verbonden. Hunne vereeniging houdt alleen zoo lang ſtand, als de een den anderen volſtrekt noodig heeft, om zijne bijoogmerken te bevorderen. Ja, het zijn dezelfde Compagnons, die, in plaats van ons in onze affaire, volgens eed en pligt, krachtdadiglijk te onderſteunen, alleen hunne eigene belangen en die hunner medegeïntresſeerden in het kunstdraaijen, verlakken en vergulden trachten te bevorderen. Maar, wat zullen wij van deze ſchalkerijen zeggen! Het verſtrekt ons tot eene les: wees trouw, maar vertrouw u niet te ligt aan anderen.

Uit al het gezegde, M. H., volgt van zelve, dat er meer, dan eene alledaagſche, dat er eene buitengewone *kennis* en *verſtand* gevorderd worden, om in deze drie kunſten te gelijk uit te munten. Kennis en verſtand vooreerst van alles, wat men bezigt, van de werktuigen, de ſtoffen, vaste en vloeibare, het ſpirituéle, enz. — kennis en verſtand vervolgens betrekkelijk diegenen, die men als handlangers noodig heeft, (want men maakt zelden gebruik van gepatenteerde knechten) en vooral algemeene menſchenkennis of karakterkunde, omdat het zeer dikwijls te pas komt, gelijk wij gezien hebben, dat men menſchenaangezigten draaijen, verlakken en vergulden moet.

Verder wordt hier vereischt een *goed geheugen*. Er dient in hetgeen men vervaardigt een zelfde toon te heerſchen. Zoo als men het werk begonnen heeft, moet

men het volhouden. Dit betreft niet alleen de uiterlijke gedaante, (daartoe zou het bloote oog genoegzaam kunnen zijn) maar bij iederen voortgang in het werk moet het geheugen ons zeggen, hoe alles, wat wij bewerkt hebben, bij elkander past en zamenhangt, opdat tusschen het een en ander geen wanſtaltigheid, geen disharmonie, geen botſing en daardoor vernietiging plaats hebbe, maar opdat alles regelmatig, overeenſtemmend vereenigd zij en in zijn geheel blijve.

Ook is hier een *deftig gelaat* noodzakelijk, om goede werkſtukken te vervaardigen. Kunſten en wetenſchappen in 't algemeen vorderen bij de beoefening deftigheid. Derzelver waardigheid en moeijelijkheid laten geen ontplooid gelaat toe. Zelfs houdt men in 't algemeen dezulken voor ongeſchikte kunſtenaars in het draaijen, verlakken en vergulden, die hun aangezigt niet in deftige en ernſtige plooijen kunnen zetten. En waarlijk, zonder dat zouden wij toonen te los over de zaak heen te loopen, daar het hier vooral op naauwkeurigheid en netheid aankomt, en men ligtelijk met ééne verkeerde beweging in het draaijen, met ééne ongelijke overſtrijking in het verlakken, met ééne onjuiste aanvoeging in het vergulden de ganſche zaak bederven kan. Zelfs het geheele voorkomen moet eene geſchiktheid tot de kunst aantoonen. De opſlag van het oog moet belangſtelling in de kunst verwekken. De beweging van het hoofd, de armen, de handen en vingers moet ongedwongen zijn. Dit alles brengt zeer veel toe tot volmaking der kunſtſtukken. En gelijk vele kostwinningen den mensch in zijn geheele voorkomen en houding eenigermate vormen naar de werkzaamheden, die aan dezelve verbonden zijn, zoo doen dit vooral de drie kunſten, over welke wij ſpreken.

De eene mensch nu brengt het, gelijk het in alle vakken gaat, in deze drie kunſten veel verder, dan de andere. Zijne vindingrijkheid, zijne bekwaamheid, zijne handigheid ſtrekken zich veel verder uit, dan dit bij den anderen plaats heeft. Evenwel de eerſten zijn niet altijd de gelukkigſten in hun debiet; en omdat zij doorgaans

hunne zaken veel verder uitbreiden, zoo kunnen hunne verliezen verbazend groot, ja menigmalen onherſtelbaar zijn. Hoe meer gewerkt, hoe grooter ſchade dikwijls. Daarom wordt hier eene bijzondere behoedzaamheid vereischt. En met alle behoedzaamheid gaat men dikwerf te gronde. Waarom (zouden wij zeggen) zoo hard gewerkt, zoo gezwoegd en gezweet om voordeel, daar de nadeelen zoo groot kunnen zijn? Waarom zulke drie belangrijke kunſten te gelijk uitgeoefend, daar men met éene van dezelve het hoofd en de handen vol genoeg heeft? Ja, M. H., er zijn in de wereld zoo vele waaroms, die wij niet beantwoorden kunnen; en hieronder behoort ook het waarom ten aanzien van deze drie kunſten. Winst wordt beoogd, hoewel verlies doorgaans het gevolg is. En laat ſomwijlen de winst, tegen het verlies op de balans gebragt, doorſlaan; het is niet te ontkennen, dat er zeer veel moeite aan verbonden is, om deze drie kunſten behoorlijk uit te oefenen. Hoe veel hoofdbreken, hoe veel ligchaamsvermoeijenisſen zijn hieraan verbonden! Hoe veel druppelen zweet en bloed zelfs kosten zij menigmalen den werkman! En dan nog de onaangenaamheden der werkplaatſen, alwaar deze kunstgewrochten vervaardigd worden; daar men, uit vrees voor de verbreiding der geheimen, die aan deze kunſten verbonden zijn, zichzelven in afgezonderde lokalen opſluit, en dáár door rook en walm, en uit gebrek aan genoegzame verſche levenslucht, eenen kwijnenden ſtaat van gezondheid ondervindt. Deze verblijven zijn dan ook doorgaans voor onkundigen moeijelijk te vinden, te meer daar geen uithangbord of patentnummer hier den weg wijst. En in zulke ſlaafſche werkzaamheden ſlijt men zijn leven, offert men zijne ligchaams- en zielskrachten op! En dan komt hier nog bij, dat men altijd voorziet, dat bij zijn overlijden de affaire geheel te niet loopt, en alzoo voor zijne nablijvenden geen middel van beſtaan opleveren kan. Menigeen van deze kunſtenaars, aan het einde zijns levens gekomen, wenscht dan ook, dat hij een zekerder, beſtendiger en meer winst gevende kunst of

wetenſchap geleerd en uitgeoefend had, en die dus voor zijne nablijvenden meer ſtoffe tot vreugde had kunnen opleveren, dan de kunst van draaijen, van verlakken en vergulden hem nu werkelijk doet. Menigeen van deze kunſtenaars ziet dan met minachting en ſpijt op de uitoefening zijner kunſten terug, en wenscht zijne kunstgewrochten liever vernietigd, dan op eene Tentoonſtelling, hoe fijn ook bewerkt, geplaatst te zien, dewijl hij dán eerst regt het onvolmaakte dier kunstwerken, en het overwigt van het verlies tegen de winst, inziet en gevoelt, en eerst dán levendig beſeft, dat hij zelf te voren geen goed keurmeester van zijne eigene kunstgewrochten geweest is, maar dat er een hooger Keurmeester is, die zijne kunstwerken naauwkeurig beziet, juist beoordeelt en waardeert, en hem voor alle dezelve de waarde geeft, die hem naar regt en rede toekomt.

Ellendig de zamenleving, (zeggen wij, M. H., die niet tot deze kunſtenaars behooren) welke voor een groot gedeelte uit zulke draaijers, verlakkers en vergulders beſtaat! Door de menigte van hen heerscht er in die zamenleving geheimhouding, achterdocht, geheime navorſching, verkeerde vooroordeelen, en wat dies meer zij. In die zamenleving wordt kunst gewaardeerd boven natuur, het zamengeſtelde boven het eenvoudige, het moeijelijke boven het gemakkelijke — de duisternis boven het licht. Zijn wij dus nimmer wangunſtig, wanneer wij van menſchen hooren, die in ſchranderheid van draaijen, verlakken en vergulden boven ons uitmunten. Laat het ons genoeg zijn, dat wij eenige kennis hebben van deze kunſten, en dus wel eenigermate de theorie, maar niet de praktijk dier kunſtenaars verſtaan. En al ſtrekt zich ons verſtand niet verder uit, dan dat wij alleen het kunſtig gedraaide van het onbewerkte, het verlakte van het onverlakte, het vergulde van datgene weten te onderſcheiden, waarop geen blinkend metaal gelegd is; dan nog zijn wij verre van beklagenswaardig te zijn. Geven wij altijd aan wijsheid de voorkeur boven ſchranderheid, eene matige, maar zekere winst boven aanzienlijke, maar wis-

ſelvallige ſchatten. — U dan, o drietal kunſten! van welke wij, die in uwe geheimen niet zijn ingewijd, geſproken hebben, u dan keuren wij wel de achting en toejuiching van allen, die prijs ſtellen op maatſchappelijk geluk, waardig, zoo lang gij u alleen in uwe eigenlijke eenvoudige gedaante en nuttige oogmerken voordoet, gelijk menig man door u een eerlijk beſtaan vindt. Maar hoe menigmalen laat gij u misbruiken tot dingen, die oorſpronkelijk onder uw bereik niet vallen, die aan de afkeuring van alle verſtandigen onderworpen zijn! En hoe onbehagelijk wordt daardoor uw aanzien, hoe onaanzienlijk uw naam, hoe algemeen en ſterk wordt daardoor het vooroordeel tegen u! Wij kunnen en willen wel in u de gave der ſchranderheid niet miskennen, daar die zoo zigtbaar in u uitblinkt; de fijnheden, die in u liggen opgeſloten. Wij bewonderen zelfs het ſchrandere hoofd, dat u heeft uitgedacht, de diepten van kennis, die in u verborgen zijn. Indien gij alleen de bevordering van maatſchappelijk geluk bedoeldet en ten gevolge hadt, met wegneming van die onaangenaamheden, die het gezellige leven verbitteren, o dan zouden wij u onſterfelijk wenſchen, dan zou het ons leed doen, dat gij niet de algemeene achting en het vertrouwen genoot, dat uwe kunstgewrochten ſomwijlen verachtelijk werden voorbijgezien en misprezen. Maar nu gij van uwe oorſpronkelijke beſtemming en bedoelingen zoo verre afgeweken zijt, en ons in eene mengeling van zwarigheden en onheilen wikkelt, nu ſtaat gij in uwen werkkring niet hoog aangeſchreven bij ons, die het eenvoudige verre boven het kunſtig gedraaide, het natuurlijke boven het verlakte, het onvergulde boven datgene waarderen, hetwelk door goud en goudkleurig kopervernis glansrijk is gemaakt. Gij noemt ons misſchien dwazen, omdat wij uwe bekoorlijkheden gering achten, omdat wij ons leven doorbrengen in de beoefening van wetenſchappen, die alleen de ſtroeve waarheid ten grondſlage hebben, en ons niet willen tevreden ſtellen, veel minder bekoren laten door het behagelijke der uiterlijke gedaante; terwijl

wij ons vermoeijen, om in iedere zaak al dieper en dieper met onzen geest door te dringen. Maar gij kent het ſchoone, edele en verhevene niet van de kunſten, die wij beminnen en beoefenen, ter bevordering van ons heil en dat der maatſchappij. Gij hebt geen ondervinding van het aangename gevoel des harten, hetwelk de beoefening dezer kunſten aan ons ſchenkt. Wij voor ons begeeren onzen ſmaak in dezen te volgen, en wenſchen door u niet afgetrokken te worden, om u aan te kleven en te volgen op uwe loopbaan. Wij laten u voor hetgeen gij zijt, en uwe kunstgewrochten ter beoordeeling over van die genen, die dezelve naauwkeuriger kennen en weten te waarderen, dan ons verſtandelijk vermogen dit doen kan.

MERKWAARDIGHEDEN WEGENS DEN MIEREN-ETER.

Naar WATERTON.

Als eene merkwaardige bijdrage tot ſtaving der waarheid van het verwonderlijke evenwigt in de Natuur, moge de verhouding der *mieren* en *mieren-eters* ſtrekken. De eerſten zijn in *Amerika* onbegrijpelijk talrijk en groot. Zij maken hunne nesten op de boomen, en komen er langs eenen bedekten weg onder den grond; ſoms reizen zij ook boven den grond in karavanen, eene *Engelſche* mijl (20 minuten) lang, die in de grootſte orde daarheen trekken, en waarvan elke mier een groen blaadje ter grootte van een' ſchelling in den mond heeft. Somtijds gaan de roode mieren bij millioenen, even als Regementen in orde geſchaard, regt op hun doel af, zelfs door de luchtig opgeſlagene huizen in de bosſchen heen; en een *Engelsch* Heer in de binnenlanden van *Demerary*, die zich des nachts op zekere plaats binnenshuis nederzette, gevoelde, zoo als hij zelf betuigde, eene gewaarwording, alsof hij met buskruid naar de lucht gevoerd werd; want hij was op wel tienduizend mieren gaan zitten! Hoe pijnlijk echter ook hun beet zij, ziet nogtans

de planter niet ongaarne, daar zij alle ſchadelijke inſekten, die onder zijn dak zijn, verſlinden.

Niettemin zou de overgroote menigte der mieren op den duur allerſchadelijkst worden, wanneer geen ander dier hunne al te ſterke vermeerdering belette. En dit is de *mieren-eter* (*Myrmecophaga*), dien BLUMENBACH met den *luiaard* in dezelfde klaſſe der *traagloopers* plaatst. Er zijn daarvan drie ſoorten; de eerſte niet veel grooter dan eene rat, de tweede zoo groot als een vos, de derde een groot en ſterk dier, dat van den ſnuit tot de punt van den ſtaart wel zes voet meet. Alle deze dieren zijn onſchadelijk voor den mensch. Zij houden zich in de dikſte en moerasſigſte ſtreken van het woud op, en azen daar vooral op de ontelbare mieren. De mieren-eter ſchijnt weinig verdedigingsmiddelen te bezitten; immers zijn gang is langzaam; de mensch kan hem gemakkelijk inhalen; hij heeft geen' enkelen tand, om zich te verdedigen, en toch behoeft hij de ſlang noch den *Amerikaanſchen* tijger te vreezen; hij heeft van de natuur zeer dikke, ſterke en geſpierde voorpooten ontvangen, met drie geduchte, ſcherpe en haakvormige klaauwen gewapend. Hiermede kan hij een dier aangrijpen, naar zich toe halen en dood drukken. Ook heeft de mieren-eter niet ligt den hongerdood te vreezen; want hij kan langer dan eenig ander dier, met uitzondering misſchien der landſchildpad, zonder voedſel leven. Zijne huid is zoo hard, dat zij den beet van een' hond kan weêrſtaan; van onderen wordt hij door een dik en borſtelig haar beſchermd, en zijn lange ſtaart kan zijn geheele ligchaam bedekken. Dit alles maakt, dat de inlanders den mieren-eter, hoewel hij hen nooit aanvalt, zeer vreezen, en wanneer zij hem op de jagt geſchoten hebben, hem zelden zullen naderen, eer hij dood is. Misſchien is dit de reden, waarom de Natuurkundigen nog nooit eene naauwkeurige beſchrijving van dit zonderlinge dier hebben gegeven, met name niet van de vreemde ſtelling zijner voorpooten, wanneer hij ſtaat of loopt. Hij verſchilt daaromtrent van alle andere dieren.

Immers, in de gewone natuurbeſchrijvingen en platen, ja zelfs in de opgezette exemplaren, wordt hij voorgeſteld met de klaauwen naar voren, even als een hond of beer; maar dit is geenszins derzelver natuurlijke geſteldheid. De klaauwen zijn daarvoor te lang en te krom, en dit zou hem een onverdragelijke last onder 't gaan worden. Neen! wanneer hij gaat of ſtaat, hebben de voeten de gedaante van eene knods. Hij gaat geheel op het *buitenſte* zijner voorpooten, die zich naar binnen ombuigen, terwijl hij de klaauwen, als eene punt vereenigd, onder zijnen voet zamentrekt. Hierdoor zijn deze lange klaauwen volkomen beveiligd van zich af te ſlijpen of ſtomp te worden, gelijk zekerlijk geſchieden zou, wanneer zij gedurig den grond raakten; want deze klaauwen bezitten niet de eigenſchap van die van het kattengeſlacht, dat zij als 't ware eene ſcheede hebben, die haar ook op den ſteenachtigſten grond altijd ſcherp houdt. Neen! hier kan de mieren-eter de klaauwen niet in eene ſcheede terughalen, maar onder den voet, die zeer zacht, gelijk het buitenſte van den voet, waarop hij gaat, hard en vereelt is. Wanneer hij nu door de honden van nabij wordt aangevallen, werpt hij zich dadelijk op den rug; en, grijpt hij dan een' der aanvallers met zijne vreeſelijke klaauwen, zoo boet deze zulks vast met zijn leven. Dus vereenigt dit dier onſchadelijkheid met kracht tot zelfverdediging.

Het oogmerk van vermindering der mieren bereikt hij op de volgende wijze. Hij heeft twee groote klieren, vlak beneden den wortel van de tong, die twee voet lang is, en de gedaante van een' worm heeft; deze klieren zonderen een kleverig vocht af, waarmede de geheele tong dan bedekt wordt. (Dit vocht kan, droog wordende, tuſſchen de vingers tot ſtof vermalen worden.) Daaraan hechten zich dan de mieren, terwijl de mieren-eter het nog kleverig in hunne nesten ſteekt; de mieren-eter haalt de tong terug, en verzwelgt daarmede op eens ontelbare mieren.

Zoo doende, ſpreidt de eeuwige Wijsheid, ook in dit

door zijne gedaante weinig uitlokkende dier, bewijzen Harer zorg, zoo wel voor het algemeen, als voor de bijzondere ſoorten, ten toon.

OVER DEN TE GROOTEN SPOED VAN SOMMIGE GENEESHEEREN BIJ HET BEZOEKEN HUNNER PATIËNTEN.

(*Vervolg van bl.* 514.)

Na de *oorzaken* van den te grooten doctoralen ſpoed aangewezen te hebben, zal het niet ongepast zijn, nu ook de hoogstverderfelijke gevolgen daarvan in het licht te ſtellen. Deze zijn vele. Het zij mij vergund, een drietal der gewigtigſte in het midden te brengen; te weten: *onbekendheid met den zieke en de ziekte; zorgeloosheid bij de zamenſtelling van het recept en de vaſtſtelling van het dieet*; en, eindelijk, *onopmerkzaamheid ten aanzien dergenen, die met de oppaſſing des kranken belast zijn.*

Onbekendheid met den zieke en de ziekte: zie daar een *eerſte* heilloos gevolg van de te groote overhaasting des Geneesheers.

Met zijnen *zieke* behoort de Arts wel degelijk bekend te wezen. Hij dient met de vroegere, vooral jeugdige, leefwijze van zijnen patiënt, waarvan dikwijls zoo oneindig veel afhangt, en waaruit zoo menige ſukkeling, in verderen leeftijd, te verklaren is, meerder of minder vertrouwd te zijn; te weten, of deze van een doorgaand ſterker of zwakker geſtel geweest, en tot zijne ziekte gebleven is; of zijn karakter meer tot vreugde, dan tot treurigheid overhelt; of zijne beroepsbezigheden al of niet voor hem berekend zijn; of hij ook met te groote levenszorgen te kampen neeft; of de kring, waarin hij zich beweegt, zijne genezing al of niet vertraagt; of hij zichzelven al, of in het geheel niet, weet te beheerſchen; of hij, dien ten gevolge, den voorgeſchreven leefregel meerder of minder getrouw ter harte neemt, en ook de geneesmiddelen gebruikt, welke zijn toeſtand vordert; of hij in zijnen Geneesmeester vertrouwen ſtelt, en, zoo niet, aan wien zulks te wijten is, en in hoe verre dit alles op zijn vragen en antwoorden, klagen en lijden invloed uitoefent. Dit alles, en nog zoo veel meer, moet de Arts weten, of trachten te weten te komen; hij moet, om alles in ééns te zeggen, in de ziel van zijnen lijder pogen te lezen, en,

kan het zijn, diens vriend te worden. Maar, bid ik u, hoe zal tot het daar opgeſomde immer de man geraken, die zich, hoe eer zoo beter, wegſpoedt, met zijnen patiënt nimmer, of althans zeldzaam, in vertrouwelijk geſprek komt, noch ook met diens verwanten, welke hij, bij zijn heengaan, ſteeds met vogelenſnelheid vooruitvliegt, opdat zij hem niet inhalen en van zijnen kostelijken tijd berooven? Hoe zal *hij* den geest van zijnen patiënt leeren kennen, die ſlechts zoo weinige oogenblikken aan de kennis van diens ligchaam te wijden heeft? Hoe zal hij een zieke naar eisch behandelen, van wien hij minder weet, dan de handwerksman van de materialen, waaruit hij iets bereiden moet? Zulk een Geneesheer loopt immers groot gevaar, voor wezenlijke zwakheid te houden, wat ſlechts gevoel van zwakheid is; voor zorgelijk, wat alleen gevolg is van zwaartillendheid en droefgeestigheid; voor krachteloosheid van het voorgeſchrevene, wat ſlechts een uitvloeiſel is van verzuim in het nemen der geneesmiddelen en van een verwaarloosd dieet. Gedurig zal hij zich teleurgeſteld zien, of, liever, zichzelven bedriegen, tot nadeel van den armen lijder, die, beter gekend, ligt eerder en volkomener te genezen geweest ware. Maar wat bekommert zich diens de van lijder tot lijder voorthollende Arts, wien het natuurlijk oneindig gemakkelijker en dus verkieslijker is, zijnen patiënt, in haast, eenige kruiden toe te werpen, dan zich met het moeijelijker en langwijliger werk van vragen, antwoorden, zielkundig waarnemen en dergelijke te belasten!

Dat de Geneesheer met de *ziekte* van zijnen patiënt door en door bekend moet wezen, ſpreekt zoo zeer van zelf, dat het naauwelijks behoeft gezegd te worden. Vader HIPPOCRATES zeide reeds, dat de kennis der ziekte de halve genezing is. De Arts, die wél ſlagen zal, dient te weten, waar de ziekte uit ontſtaat, hoedanig zij zich kenmerkt, welken gang zij neemt, waarmede zij in verband ſtaat, in welke mate zij de krachten ondermijnt, welke geneesmiddelen haar best en zekerst beſtrijden, in hoe verre zij al of niet gevaarlijk is, en wat des meer zij. Zoo lang hem de ongeſteldheid des lijders niet wél bekend is, even zoo lang zal de genezing onmogelijk wezen, ten ware tijd, ſterkte van den patiënt, louter toeval, of iets dergelijks, van hem onafhankelijk, hem te hulp komen, en het wonder der herſtelling bewerken. Gedurig in het onzekere, zal hij van tijd tot tijd, ten ver-

derve des lijdenden, van indicatie veranderen, even weinig vorderende, als de bouwmeester, die geſtadig opbouwt en afbreekt, afbreekt en wederom opbouwt. Doch waartoe langer eene zaak betoogd, die, gelijk ik reeds zeide, van zelve ſpreekt? — Maar, bid ik u, geachte Lezer! hoe nu zal, bij mogelijkheid, eenig Geneesheer, hoe bekwaam anders ook, eene ziekte in den grond leeren kennen, zoo hij ze niet zorgvuldig en bedaard waarneemt? hoe, wanneer hij niet, naar verwachting, vordert, bij mogelijkheid, te weten komen, waaraan dit toe te ſchrijven, als hij het ziekbed te ras ontvlugt? hoe tot de verklaring van verſchijnſelen geraken, die alleen uit 's lijders antwoorden te verklaren zijn, zoo hij zich den tijd tot vragen niet gunt? hoe over de ongeſteldheid nog eens nadenken, wanneer hij verzuimt, er zich eenig juist denkbeeld van te vormen? Zijn boekvertrek, de ſchoonſte geneeskundige werken baten hem niets, zoo lang hij met den waren ſtaat der krankheid onbekend is, en alzoo niet weet, en ook niet weten kan, of hetgene hij, tot hare beſtrijding, vindt aangeprezen, wel wezenlijk op het geval, dat hem is voorgekomen, toepaſſelijk zij. Soms ſlaagt de minſte Dorpsheelmeester, met zijne geringe boekverzameling, beter, dan de grootſte Stadsdoctor, met zijne uitgebreide bibliotheek. Waarom? Al heel dikwijls, omdat hij de ziekte oplettend gadeſlaat; terwijl de laatſte, in zijne overijling, veel onopgemerkt laat, wat hem tot eene gelukkiger behandeling zou kunnen leiden. O, die overhaaste, oppervlakkige beſchouwing der ziekten, hoe veel kwaads heeft zij niet in de wereld aangeregt! wat al pijnen en ſmarten deed zij voortduren, die hadden kunnen worden weggenomen! hoe velen bragt zij niet tot eenen ſtaat van kwijning, die hun het aanzijn deed verwenſchen! hoe veler leven ſtelde zij niet in gevaar, of vernielde zij! hoe menig huisgezin en geſlacht dompelde zij niet in rouw en ellende! Waarlijk, het zou gemakkelijk, zeer gemakkelijk vallen, bewijzen voor dit een en ander aan te voeren, indien mijn beſtek mij niet beperkte, en ik niet verlangde, eenige ruimte te behouden tot het aanbieden van voorbeelden van het meest gewone gevolg, dat de te groote ſpoed van den Arts en de, daaruit voortvloeijende, onbekendheid met den zieke en de ziekte heeft; dit, namelijk, dat *deze hem gevaren doet zien, waar zij niet — geene, waar zij wel degelijk beſtaan.* Ik breng ze met des te meer vertrouwen in het midden, omdat zij mij

door hoogst geloofwaardige perſonen verhaald werden, zelve in de gevallen betrokken, welke ik mededeele.

De overijling van den Arts, zeg ik, *doet hem wel eens gevaren zien, die niet beſtaan.* Nog niet lang geleden, werd zekere perſoon, bij een' mijner bekenden gelogeerd, plotſelijk door eene ongeſteldheid aangetast, zoodat men het noodig keurde, den Doctor, een man van naam, maar van wat te uitgebreide praktijk, te laten halen, ten einde zijn' raad in te winnen. Een oogenblik was voor dezen genoeg, om de patiënte waar te nemen, en hare oogenblikkelijke verwijdering, wilde men, gelijk hij zeide, geen gevaar van beſmetting loopen, als hoogst noodzakelijk voor te ſtellen. Ten gevolge hiervan, werd zij terſtond in een rijtuig geplaatst, en naar hare familie vervoerd. Acht à tien dagen verliepen, en, ziet daar, de voor zoo gevaarlijk verklaarde reeds volkomen herſteld en bij hare vrienden terug! — Terug? Reeds zoo ſpoedig? — Inderdaad. — Maar welke hand had dan het gevaar zoo ſchielijk afgewend? — Geene. — Hoe begrijp ik dit? — De zaak is hoogst eenvoudig, mijn Lezer! Het gevaar had niet beſtaan, dan alleen in de herſenen van den Arts; de ongeſteldheid was van een' zeer ligten aard geweest, en noodeloos dus het alarm, dat logeergast, en die haar logeerden, met zoo grooten ſchrik vervuld had. Bij de haren gekomen, had onze patiënte ſlechts een enkel drankje van een' Apotheker gehad, na het gebruik waarvan zij zich dadelijk volkomen wél bevond. — Maar wat zeide nu wel de Arts? — Men zuimde niet, hem met het gebeurde bekend te maken, betoonde hem billijk misnoegen, dat hij zoo veel beweging gemaakt en kosten en angst veroorzaakt had, en.... kreeg zoo al het gewone antwoord: eene zonderlinge wending der ziekte had redding aangebragt, die niemand voorzien kon, en zoo vervolgens! maar de wezenlijke en waarachtige waarheid hield hij natuurlijk zorgvuldig verborgen, dat, namelijk, al dat preken van gevaar eenig en alleen het gevolg geweest was van dien te grooten ſpoed, waaraan hij zich wel meer ſchuldig maakte, en die hem ook nu het oog beneveld, den geest verbijsterd had.

Nog eens, de overhaasting *doet den Geneesheer wel eens geene gevaren zien, waar zij inderdaad beſtaan.* Ziet hier een paar voorbeelden! Zekere hoogst vereerenswaardige, bejaarde Dame, die ik jaren lang gekend heb, en voor welker waarheidsliefde mij hare naauwgezette godsvrucht de zekerſte borg

is, verhaalde mij eens het volgende. Gewoon, met hare zuster, van tijd tot tijd eene andere zuster, die jaren achtereen gefukkeld had, te bezoeken, vonden zij haar, op zekeren dag, te bed liggen, en wel in eenen toeſtand, die haar zorg baarde, daar zij, hoe oplettend ook toeluisterende, geen den minſten ademtogt bemerkten. Hoe welkom was haar dus de komst des Doctors, die gewoon was, de patiënte dagelijks te viſiteren, en wien zij terſtond deelgenoot maakten harer bekommernis! Dan deze, *die blijkbaar haast had*, ſtelde haar, na een' vlugtigen blik op de lijderes geworpen te hebben, gerust, verzekerende, dat zij zich in een' ſtaat van zachte ſluimering bevond, waarin men haar laten moest. Hierop vertrok hij in der ijl, terwijl de gezusters, door zijne verklaring gerust geſteld, zich wederom voor het bed plaatſten, en er eenige oogenblikken kalm voor bleven zitten. Langer evenwel, dan eenige oogenblikken, duurde die kalmte niet, maar verkeerde weldra in de grootſte bezorgdheid, daar zij, bij verdubbeling van opmerkzaamheid, evenwel nog geene ademhaling beſpeuren konden. In den angst, waarin zij zich bevonden, verſtoutten zij zich eindelijk, het gebod des Geneesheers, in wien zij anders een bijzonder vertrouwen ſtelden, te overtreden, der vermeend ſlapende een woord toe te ſpreken, en haar zelfs even aan te ſtooten. Te vergeefs alles! Geen antwoord, geene beweging, geen ontwaken! Nu leiden zij haar de hand op het aangezigt.... maar, ach! dit was ijskoud, en bewees haar, dat de geliefde zuster, reeds geruimen tijd, geſtorven was! Nu werd de Arts ijlings teruggehaald, die, offchoon eenigzins geſtoord over het ſtuiten zijner doctorale vaart, echter terugkwam, en, na een nu wat gezetter onderzoek, bekennen moest, dat de lijderes dood was, en dit bereids geweest was bij zijne eerſte komst. Dat de gezusters, door dit berigt verbitterd, hem over zijne nalatigheid ernſtig onderhielden; dat zij hem deden gevoelen, hoe weinig hij zich het vertrouwen, door de afgeſtorvene, jaren achtereen, in hem geſteld, had waardig gemaakt; dat zij hem verweten, hoe ſchandelijk het was, eene familie, die hem, even als de patiënte, zoo goed en ruim betaalde, aldus te ontſtellen en te bedroeven: dit ſpreekt even zeer van zelf, als het natuurlijk is, dat hij in het vervolg bij geen aanverwant der overledene meer geroepen werd. De haast had hier den, anders dóórkundigen, man van het ſpoor gebragt, en een' misſlag doen begaan, die niet te

vergoelijken viel. — Nog een voorbeeld ten zelfden einde! Zeker jong vreemdeling woonde bij een' zijner bloedverwanten, mij zeer goed bekend. Terwijl deze op reis was, werd gene door eene koorts aangegrepen, die den huisgenooten deed beſluiten, den Arts, lang geen weetniet, te ontbieden. Deze kwam, zag geene zwarigheid, ſchreef de ziekte aan zeker heimwee toe, en ried, den jongeling door gezelſchap en verſtrooijing, zoo veel doenlijk, op te beuren. Vruchteloos! de zieke bleef in denzelfden toeſtand, en vond in het aangeprezene geen het minſte behagen. Ten laatſte verhief zich de koorts zoo zeer, en namen, naar het oordeel der omſtanders, de krachten zoo af, dat zij zich verpligt achtten, den Geneesheer terug te laten komen, en hem op het vermeende gevaar opmerkzaam te maken. Dan, deze voorſtelling maakte op den man hoegenaamd geen' indruk. Blijken van haast gevende, wierp hij even het oog op den patiënt, verzekerde, dat er geene zwarigheid beſtond, en verordende zelfs, dat men hem wat vleesch en groente voor zoude dienen. Over dit laatſte ſtonden de huisgenooten, die den goeden jongen als ſtervende beſchouwden, zoo verſteld, dat zij lang in twijfel ſtonden, of zij wel de ſpijzen wilden laten bereiden. Eindelijk evenwel beſloten zij er toe. Maar, maar, eer zij nog gereed waren, had hij, die ze eten moest, ze niet meer noodig; hij was niet meer! De Arts kwam weêrom, zag, dat hij aan den jongen lijder te weinig tijd en zorg beſteed had, maar behielp zich met de gewone uitvlugt van bijkomend toeval, waar hij niet op had kunnen rekenen, enz. enz. En daarmede was de zaak afgedaan!

Onder de hoogst verderfelijke gevolgen van den te grooten doctoralen ſpoed, noemde ik ook: *zorgeloosheid bij de zamenſtelling van het recept en de vaſtſtelling van het dieet.*

Niets gemakkelijker en ſpoediger te doen, dan eenige kruiden dooreen te laten roeren, eenige, tot poeder geſtampte, geneesmiddelen door elkander te laten ſchudden, eenige tincturen te laten vermengen, eenige extracten te zamen te laten kneden en tot pillen vormen, een' drank te laten koken, en er het een of ander in te laten oplosſen of bijgieten; met andere woorden, een recept te ſchrijven. Deze kunst verſtaat ook de kwakzalver, en ook aldra de particulier, mits hij maar de namen van eenige medicamenten kenne, en zoo wat van oncen, drachmas, ſcrupels en greinen gehoord hebbe. Maar tot *het zamenſtellen van een goed recept*, een

goed recept zeg ik, behoort vrij wat meer; dit gaat niet zoo ligt van de hand. Daartoe is noodig, met den patiënt, de ziekte, de krachten en werking der medicijnen door en door bekend te wezen, en ze zóó te weten verbinden, dat zij, wel verre dat het een het andere bederve en vernietige, integendeel elkander onderling behulpzaam zijn en te meer doen uitkomen. Wat den eenen lijder verſterkt, verzwakt ligt den anderen; wat des eenen maag en ingewanden goed doet, ſchaadt die des anderen; wat des eenen zenuwgeſtel weldadig opwekt, kan wel eens dat des anderen in gevaarlijke beroering brengen; wat den omloop van des eenen bloed bevordert, oefent niet altijd dit vermogen uit op dat van den anderen. De verſtandige, gemoedelijke Arts gaat dus niet zoo ligt tot ſchrijven over. Vooraf neemt hij zijnen lijder hoogst zorgvuldig waar; vergelijkt hij, zoo hij langer over dezen gegaan heeft, den vroegeren toeſtand met den tegenwoordigen, en, zoo niet, den laatſten met dien van andere patiënten, zich beſtendig afvragende, of, hetgene vroeger nuttig was, hem thans ook zou benadeelen, of, wat anderen baat, ook ſchadelijk voor hem zou wezen. Neen, niets, niets verordent hij, wat hij niet volkomen heeft leeren kennen; geene hoeveelheid, hoe gering ook, zelfs de druppel, al is hij ook op zichzelven onſchadelijk, is hem onverſchillig, als die berekent, dat ook het minſte te veel kwaad kan ſtichten, en de werking van andere geneesmiddelen, hoe goed en weldadig anders, belemmeren. Zijn voorſchrift komt hem dan ook niet gemakkelijk uit de handen; meermalen overziet hij het; vindt hij er iets op aan te merken, dan ſcheurt hij het liever bij tijds aan ſtukken, dan zijn' patiënt, zelfs maar één oogenblik, te wagen; bemerkt hij, na zijn vertrek, een' grooteren of ook kleineren misſlag, wel nu, hij behelpt zich niet met de uitzondering, dat zijn gang wel degelijk een Doctors-gang is, maar keert op zijne ſtappen terug, en verandert het voorſchrift, zoo er nog verandering mogelijk zij. Maar, ik erken het, om aldus zijne pligten uit te oefenen, wordt tijd vereischt, en dezen heeft de zich overhaastende Geneesheer niet, althans hij neemt dien niet. Een blik op zijnen lijder; het gezigt der tong (hetwelk, gelijk ook het, in vele gevallen zoo noodzakelijke, gadeſlaan van urin en ſtoelgang, uit ontijdige viesheid, meer en meer in onbruik raakt), de waarneming van den pols, eene vraag, een antwoord twee, drie, en ziet daar de portefeuille en den inktkoker reeds in

handen, het recept-papiertje gereed, en de namen van eenige geneesmiddelen, met hunne hoeveelheden, zoo als die zich in der haast zijnen geest aanbieden, er op geworpen! (*) In dat

(*) Een Dokter, die haast maakt, is doorgaans een kostbare Dokter. Gaarne ſpoedig gedaan werk hebbende, ſchrijft hij liever een recept, en levert hij zijnen patiënt, zonder naar diens omſtandigheden te vragen, den Apotheker over, dan dat hij hem onderrigten zou, hoe een weinig moeite vorderend geneesmiddel zelf, en dus op eene minder kostbare wijze, in gereedheid te brengen. Duur komt zulk eene onbarmhartige overlevering den niet bemiddelden te dikwijls te ſtaan; gelijk genoegzaam een ieder weet, en het volgende op nieuw bewijzen zal. Zekere weduwe, die het hare zeer noodig had, verhaalde mij eens, dat zij onder Dokters handen was, en vertoonde mij het recept, dat hij, eenen andermaal, in de apotheek had laten bereiden. Hare moeite om door de wereld te komen kennende, uit eigene ervaring wetende, hoe onmeêdoogend vele Apothekers (de waarlijk gemoedelijken niet te na geſproken) in hunne berekeningen te werk gaan, en ziende, dat het voorſchrift uit niets anders dan Valeriaan, toppen van Alst, en nog een of twee eenvoudige en goedkoope kruiden beſtond, bood ik haar aan, de zamenſtelling op mij te nemen, hetgene zij natuurlijk volgaarne aannam. En wat nu kostte haar deze? Niet meer, mijn Lezer! dan *dertig centen*; terwijl haar de artſenijmenger, gelijk ik later vernam, hiervoor niet minder dan *een gulden* in rekening bragt. Een verſchil dus van *zeventig centen* of *veertien ſtuivers!* Voor het uitgewonnene, dat, door de voortdurende herhaling der bereiding, nog al een aardig ſommetje bedroeg, ſchafte zij zich, op mijn' raad, wat vleesch en wijn aan, die zij inderdaad vrij wat noodiger had, dan de Heer Apotheker, die reeds genoeg, te veel aan de goede vrouw verdiend had. — Dokters! Dokters! hoe dikwijls berooft gij uwe min gegoede lijders van eene verſterkende en verkwikkende ſpijs of drank, die hunne genezing zou bevorderen, maar die zij zich nu moeten ontzeggen, omdat het u niet behaagt, hun, in het ſtuk der medicamenten, eenigermate te gemoet te komen! Hoe vele lange en bange zorgen veroorzaakt gij hun niet menigwerf door die hooge apothekers-rekeningen, welke gij, door een

zorgvuldig opnemen van zaken, in dat angſtig wikken en wegen, in dat overzien en nogmaals overzien van het geſchrevene, in dat veranderen, in dat terugkomen allerminst, heeft hij hoegenaamd geen behagen; dit zou hem van te vele kostelijke oogenblikken berooven, die hij, ten eigenen bate, oneindig beter beſteden kan. Wat geſchreven wordt, geſchiedt met ſpoed; wat geſchreven ſtaat, ſtaat en blijft geſchreven; wat eenmaal uit de pen vloeit, ondergaat geene verandering, dan bij zijne, ſoms wel zeer late, wederkomst. De arme lijder moge inmiddels met pijnen en ſmarten, noodeloos, te worſtelen hebben; het recept moge zoo bedenkelijk zijn, dat de Apotheker het niet zonder zorg gereed maakt; bloedverwanten mogen in de grootſte ongerustheid verkeeren: dit doet niets ter zake; het voorſchrift ligt daar, zoo goed zoo kwaad het zij; onze Geneesheer zorgde meer voor zichzelven, dan vóór anderen. Hebt gij nimmer, mijn lieve Lezer! gehoord van het levensgevaar, waarin een overijld geſchreven recept dezen en genen zieke ſtortte? Ik wel! Eene, mij welbekende, moeder liep daardoor groot gevaar, haar kind te verliezen. Naar eens Doctors eigene bekentenis, aan eenen Apotheker, mijn auteur, gedaan, was, gelijk de laatſte vermoedde en hem te kennen gaf, te groote overijling, bij de zamenſtelling van het voorſchrift, de oorzaak van iemands ontijdigen dood. Zelf leed ik eens de hevigſte pijnen door zeker drankje, te ſcherp en bijtend voor mijn geſtel, gelijk het een Hoogleeraar, dien ik later raadpleegde, ronduit noemde, er bijvoegende, dat het hem onverklaarbaar was, hoe iemand, zoo beroemd als de Arts, welke het mij voorſchreef, het mij had kunnen geven. Mij echter was dit zoo vreemd niet: ik wist,

---

weinig teregtwijzing, uit hunne huizen hadt kunnen houden! Hoe vaak draagt gij bij tot den ondergang van perſonen en familiën, dien gij ligt hadt kunnen voorkomen, althans vertragen, indien gij geliefdet te handelen als uw, nog niet zoo lang geleden, afgeſtorven ambtgenoot, welke er ſteeds op uit was, de mingegoeden den weg te wijzen, om, op de weinigst kostbare manier, geholpen te worden! Is het wonder, dat zij zijn verlies betreurden, en het als onherſtelbaar beſchouwden? Zulk een Dokter is voor burgerlieden waarlijk een weldoend vader! En wie anders te hunnen opzigte te werk gaat, dan hij: wat is hun die?....

met vastheid van wil begaafd, of er van verstoken; opgeruimd van humeur, of neerslagtig; heeft hij het werk, dat hij op zich neemt, meer bij de hand gehad, of niet; is hij, al of niet, van den geest der liefde doortrokken? Ziet daar eenige vragen, die men zich, bij de beoordeeling en keuze eens ziekenverzorgers, wel degelijk doen moet. De onverstandige, onoplettende, te praatzieke, te toegeeflijke, te zwaar tillende, te wijsneuzige, en dergelijke, voegen in het ziekenvertrek niet, maar dienen er zorgvuldig uit geweerd te worden. Dit doet dan ook de Geneesheer, die in het heil zijns lijders belangstelt, overtuigd, dat zulks met diens verpleging in het onmiddellijkst verband staat. Neen, hij rekent het niet beneden zijne waardigheid, met den ziekenoppasser, van tijd tot tijd, een praatje te houden, te hooren, wat deze al zoo van den patiënt zegt, hoe hij over hem oordeelt, wat hij dien geeft of onthoudt, hoe hij hem toespreekt, helpt, en wat van dien aard meer zij. Het stipt gebruik der geneesmiddelen, het streng volgen van het voorgeschreven dieet wordt allerminst vergeten; hierin is hij onverbiddelijk. Bedrogen kan hij worden, maar niet zoo gemakkelijk, omdat hij zijne gesprekken al weder en weder herhaalt, en, door de latere met de vroegere te vergelijken, doorgaans achter de waarheid komt. Maar wee dan ook, die hem misleidde en de genezing van den lijder vertraagde! Hij rust niet, vóór het lot van zijnen patiënt in betere handen is. Tot dit een en ander nu wordt tijd vereischt; maar dezen meent hij, in het belang des zieken, te moeten geven, dien niet eer verlatende, dan nadat hij zich verzekerd heeft, dat hem, in het stuk der verpleging, niets te doen is overgebleven. Geheel anders gaat de Arts te werk, en moet hij wel, die grooten spoed maakt. Hij bedankt u wel hartelijk, om aan één' patiënt zoo vele oogenblikken op te offeren, die hij zegt, veel beter te kunnen besteden. „ Eene vermakelijke bezigheid," roept hij uit, „ met allerlei slag van volk kennis te maken en in gesprek te treden, dat zich met het oppassen van zieken inlaat! Zoodra ik mijn recept geschreven, deze en die verordeningen gemaakt heb, is *mijn* werk afgedaan; de verwaarloozing of min juiste opvolging door den ziekenverzorger komt voor rekening van degenen, die hem aanstellen. Dat dezen met hem praten, dat dezen hem nagaan, dat dezen met hem twisten en kijven; ik voor mij zie van een en ander af, en — maak mij weg, als die meer

te worden bereid. Men werpe hem den naam van lastigen, vitachtigen, van Keukendokter zelfs, naar het hoofd, des bekreunt hij zich niet; hij acht zich niet onteerd, moet hij ook een eetpraatje met de vrouw des huizes of hare dienstbode houden, mits maar het heil zijns patiënts bevorderd worde. Of zijne vermaningen in acht genomen worden of niet, hij kent zijne pligten, en gaat voort met ze te doen, al ware ook zijne ſtem die eens roependen in de woestijn. Zoo handelt de bezadigde Geneesheer. Geheel anders hij, die den tijd verloren rekent, welken hij, gelijk hij het ten minſte noemt, aan het omſlagtige en daarenboven zelden opgevolgde dieet wijden mogt! Liever ſchenkt hij dien zichzelven, zijner beurs, zijnen vermaken, dan zich zoo lang met het geven van leefregelen op te houden, die zijne doctorale vaart te zeer vertragen zouden. De tong even zien, de polsſlagen tellen, een recept ſchrijven, gaat vlugger van de hand, en daarom verkiest hij dit boven het eindeloos onthouding prediken, dat hem van zoo vele en ſchoone oogenblikken berooft. „ De lijder zal zelf wel toezien," zegt hij, „ en, doet hij het nu niet, het langzamerhand wel leeren. Heeft hij wat te veel gebruikt, wel nu, ik geef hem iets tot herſtel. Overigens heb ik wel wat anders te doen, dan mij dagelijks met al die diëtieke zotternijen bezig te houden!" — Zotternijen! Zoo is het dan eene zotternij, den armen lijder den dolk te ontnemen, waarmede hij zich kwetst en zijn leven in gevaar brengt? Zoo is het dan zotternij, de ſmarten te laten blijven, der medicijnen hare krachten te laten ontnemen, en de Geneeskunst zoo ſchandelijk en opzettelijk te laten tegenwerken? Verkiest eenig Arts of patiënt een gepast dieet met dien naam te benoemen, ik waarlijk niet, die, bij eigene ervaring, geleerd heb, hoe veel gemakkelijker en dragelijker het het lijden maakt, hoe weldadig het een geneesmiddel ſteunt, en hoe velerlei ſmart ik, in mijne onwetendheid, ondergaan heb, die ik niet zou hebben te verduren gehad, ware ik op de ſchadelijkheid van deze en gene ſpijs en drank, tijdig genoeg en naar behooren, door mijnen Geneesheer opmerkzaam gemaakt.

Eindelijk voerde ik ook nog, als een heilloos gevolg van den te grooten ſpoed des Doctors, *de onopmerkzaamheid* aan *omtrent degenen, die met 's kranken oppaſſing belast zijn.* Verre van onverſchillig is het, aan wien deze onvermijdelijke taak wordt opgedragen. Is hij iemand van oordeel, of niet;

hetgene tot verhooging en verſterking van het geſtel wordt toegediend. De zorgvuldige Arts verzuimt alzoo ganſchelijk niet, om op het dieet zijns lijders een naauwlettend toezigt te houden, en hierdoor het vermogen der artſenijen te vergrooten. Zonder van zijnen patiënt een' CORNARO te maken, wiens geſtrengheid omtrent zichzelven na te volgen ligt anderen ſchaden zou, regelt hij nogtans diens ſlaap, en zegt, hoe lang, hoe kort die duren moet, om nuttig te wezen; beſtuurt hij diens bewegingen, en toont aan, van hoedanigen aard ze moeten zijn, om niet ſchadelijk te worden; waarſchuwt hij tegen verderfelijke hartstogten, en leert, zoo veel hij kan, de kunst om ze te breidelen; let hij op ſpijs- en drankgebruik, en doet opmerken, dat hij niets vermag, wanneer hij in dezen wordt tegengewerkt. Op dit laatſte vooral vestigt hij eene bijzondere aandacht, overtuigd, dat in niets meer, dan juist in het ſtuk van eten en drinken, zoo wat de ſoort als hoeveelheid betreft, door de lijders gezondigd wordt, en dat aan deze zonde de werkeloosheid van zoo menig, anders krachtig. geneesmiddel eenig en alleen is toe te ſchrijven. En inderdaad, ſchoon heeft de Geneesmeester maag en ingewanden te verſterken, wanneer de patiënt dagelijks eene groote menigte vochts naar binnen ſlaat, zich met zware, vette ſpijzen volpropt, en er geſtadig op uit is, de nog overgeblevene verteringskrachten te vernielen; ſchoon heeft hij der longen hare te groote gevoeligheid te ontnemen, wanneer de patiënt die gedurig aanzet door ſterke dranken, menigte van wijn, ſterk gekruide ſoepen, visch, vleesch en dergelijke; ſchoon heeft hij den te ſnellen omloop des bloeds te keer te gaan, wanneer de patiënt dien, door het nuttigen van veel en krachtig voedſel, geſtadig aanwakkert; ſchoon heeft hij, tot het verdrijven eener ſlepende kwaal, alle moeite in te ſpannen, wanneer de patiënt geen' minder' ijver beſteedt, om haar verblijf of terugkeer, door zijne onmatigheid, te bevorderen! Onze getrouwe Arts dus, verzekerd, hoe waar dit een en ander is, is geſtadig op zijne hoede, gaat zijnen lijder gedurig na, opdat deze zich niet, gelijk zoo dikwijls het geval is, in zijne onkunde, nieuwe ſmarten berokkene, of ook het beſtaande kwaad noodeloos verlenge. Neen, hij acht het niet beneden zich, te vragen, wat gisteren gegeten, gedronken is, wat heden gebruikt zal worden; te zeggen, in welke hoeveelheid dit of dat genuttigd mag worden, noch ook voor te ſchrijven, hoe het behoort

dat het recept in haast gereed was gemaakt, zoodat een misflag zeer mogelijk geweest was. (*)

Geen geneesmiddel, intusschen, hoe doeltreffend ook, kan baten, indien het niet met een goed dieet gepaard gaat. „ Het dieet," hoorde ik eens een groot Geneesheer zeggen, „ ziet daar, waar het, bij ziekte, voornamelijk op aan komt! Dit helpt vaak meer, dan alle medicijnen, waarvan de menschen het altijd hebben willen, en waarbij alleen het zoo zelden te vinden is." — „ Wilden," zeide mij eens een ander Arts, „ wilden zij, die zich ongesteld gevoelen, zich maar onthouden, de kracht van menige ziekte zou nog gebroken worden; en hield men, in het algemeen, beteren leefregel, wij, Doctoren, zouden vrij wat minder te doen hebben; ik althans zou verpligt zijn, mijn rijtuig af te danken. De Arts leeft veelal van de onmatigheid van zieken en gezonden!" En inderdaad, de ondervinding leerde mij meer dan eens, dat, hadden al de Geneesheeren van vroegeren tijd ligt wat al te veel met het dieet hunner lijders op, en betoonden zij in dezen eene soms wat al te groote gestrengheid, die van onze dagen er te weinig, veel te weinig op letten, alzoo eene allerbelangrijkste zaak veronachtzamende, onder het glimpig, maar op verre na niet altijd goed te praten, voorwendsel, dat de patiënt zelf best weet, wat hem al of niet voegt. Beter eene welingerigte leefwijze zonder geneesmiddelen, dan de laatsten zonder de eerste. Wanneer zich de kranke voor dit en dat wacht, dan heeft hij ten minste vooruit, dat de overgeblevene kracht in hare werking niet belemmerd wordt, en te beter partij kan trekken van

(*) Eene *te ruime* aderlating, na het mislukken van slechts één inwendig geneesmiddel, mij door den Arts des huizes, waar ik gelogeerd was, in haast voorgeschreven, gaf aan mijn gestel, buitendien niet sterk, zulk een' knak, dat er jaar en dag noodig was, om het weder eenigzins te herstellen. Nog herinner ik mij met schrik het zwakheidsgevoel, dat mij aangreep, den eersten nacht, nadat zij plaats had gehad! O, hoe bejammerde mijn gewone Geneesheer, bij mijne terugkomst in de plaats mijner woning, deze *kwistige* bloedverspilling, waar, zeide hij, eene geringe ontlasting van dit, mij zoo noodige, vocht genoegzaam zou geweest zijn, om te doen zien, of het al of niet ontstoken ware! Maar het was te laat, en ik, ik moest den misflag bezuren!

te doen heb?" Volgens hem, moeten, gelijk vele zaken, ook die in betrekking tot de Geneeskunst ſtaan, gaan, zoo als zij best kunnen, en dient men niet al te veel te willen. *Volgens hem*, zeg ik, maar niet volgens de voorſchriften van pligt, die hij te vervullen heeft; deze voeren eene geheel andere taal; zij zeggen hem, dat zijn patiënt zijn patiënt blijft, ook in zijn afwezen; dat dezen aan een' onkundige, nalatige, verwaande over te leveren, wel degelijk voor zijne rekening komt, en dat al zijn beweren van het onverpligte, om zich met de zorgvuldige oppaſſing des kranken in te laten, geenszins, in zoo verre hij namelijk een man van oordeel is, de vrucht is zijner overtuiging, maar van die zucht tot overhaasten, welke bereids zooveel kwaads in de geneeskundige wereld geſticht heeft, nog ſticht, en verder, helaas! wel zal blijven ſtichten.

(*Het vervolg en ſlot hierna.*)

NOORD-AMERIKAANSCHE VOGELS.

(*Vervolg van bl.* 453.)

De Oostindiſche Kernbijter.

De vogels zijn de liefelijkſte, de dichterlijkſte dierſoort; zonder dezelve zou de poëzij eene noot minder op haar klavier hebben.

Men zoude in verzoeking komen, om de geſchiedenis van den *Bengaalſchen* Kernbijter voor fabelachtig te houden, voor een verdichtſel van de vurige Oosterſche verbeeldingskracht, welke ons van de liefde tusſchen den Nachtegaal en de Roos vertelt, ware het berigt niet door veeljarige opmerking van verſcheidene *Europeanen* bevestigd geworden. Deze vogel, die in *Indië* menigvuldig voorkomt, leert aan zijnen heer opbrengen (*apporteren*), even als de best afgeregte hond. Op diens bevel plaatst hij zich op den vinger, en op den minſten wenk ſtort hij, wanneer men eenen ring in eene bron werpt, zich neder, en vangt het kleinood op, eer dit in het water valt. Hij is, trots de beste briefdragende duiven der Ouden, een liefdesbode: hij leert een briefje uit het eene huis in het andere brengen; hij ontrooft aan de *Indiaanſche* ſchoonen haren *ticas* (het dunne gouden plaatje, dat zij tusſchen de wenkbraauwen dragen, zoo als ſommige vrouwen

in *Europa* op het voorhoofd), en ſtelt den roof ter hand aan de liefhebbers, welke den vogel tot dit kunſtſtuk afregten.

Nog verwonderlijker, dan de kunſtjes, welke de mensch hem leert, is de kunſtdrift van dezen vogel. Uit weinige grashalmen weeft hij een nest, in de gedaante van eene flesch, dat er uitziet, als ware het van wollen ſtof. Hij maakt het vast aan de hoogſte takken van den *Indiſchen* vijge- of palmboom, boven eene bron of murmelende beek, en wel indiervoege, dat het door den wind geſlingerd wordt, en met de opening naar beneden, om zijn broed voor roofvogels te beveiligen. Dit nest, hetwelk uit twee of drie afzonderlijke kamers beſtaat, verlicht hij des nachts met eenen glimworm. Te dien einde vangt hij het inſekt levend, en hecht hetzelve, met een weinig vochtige, vette aarde, aan den wand van zijn klein paleis vast.

Een *Engelschman*, die in *Indië* woont, deelt hieromtrent het volgende mede: „Ik wilde mij van de waarheid der zaak overtuigen, en liet daarom tegen vier ure des namiddags den vogel, die zoo even uitgevlogen was, door eenen bediende vervolgen, om hem van het nest verwijderd te houden, terwijl ik hetzelve onderzocht. Ik opende het dekſel, en zag, dat een glimworm van binnen, door middel van vochtige aarde, welke de *Indianen morum* noemen, vastgehecht was. Ik ſloot het nest, bragt het weder aan zijne plaats, en onderzocht het den volgenden avond op nieuw; toen vond ik een' kleineren worm met nieuw ſlijk vastgekleefd, waar de andere aangehecht was geweest. Ik heb nog in drie gevallen mij van de daadzaak kunnen overtuigen; in twee nesten, namelijk, zag ik de kleine levende nachtlamp op de beſchrevene wijze aangebragt, en in het derde was de vochtige aarde reeds aanwezig, maar het inſekt hing er nog niet aan." De waarnemer houdt het niet voor waarſchijnlijk, dat de glimworm op deze wijze tot ſpijs bewaard zou worden, dewijl de vogel bij nacht niet eet en zijn voedſel liefst bij zonneſchijn zoekt. Dat het nest in onderſcheidene vertrekken is verdeeld, lijdt geenen twijfel: dezelve ſchijnen echter niet voor jongen van onderſcheiden broed beſtemd te zijn; want het weeſſel heeft eenerlei kleur en is blijkbaar op eenmaal en als uit één ſtuk vervaardigd.

De Houtſpecht.

Deze vogel, ook wel de *Specht met ivoren ſnavel* genoemd,

is de koning der gevederde timmerlieden. Om voedſel te zoeken, doorboort hij den bast der hardſte boomen, en bouwt zijn rond nestje in het ſpint. In de vlakten van *Carolina* kiest hij den grooten cipres der moerasſen tot zijn verblijf. Mannetje en wijfje verpoozen elkander bij den arbeid, en holen in den boom een gat uit, dat van twee tot vijf voet diep en ſpiraalvormig is, ten einde het indringen van den wind te beletten.

De Heer WILSON, een *Schot*, de voornaamſte vogelkenner in de *Vereenigde Staten*, heeft belangrijke waarnemingen omtrent dezen vogel gedaan. Wij deelen het volgende uit diens berigten mede: „In het noordelijk gedeeltelijk van *Carolina*, omtrent twaalf mijlen ten noorden van *Wilmington*, zag ik den vogel voor de eerſte maal. Ik ſchoot, en wondde hem ligt aan den vleugel. Toen ik naderde, om hem te grijpen, hief hij een zeer klagend, doordringend, aanhoudend geſchreeuw aan, dat volkomen op het hevig ſchreijen van een klein kind geleek; mijn paard ſchrikte daarvoor, en zoude mij bijkans afgeworpen hebben. Dit geſchreeuw, dat hoogst onaangenaam in de ooren klonk, trok aller oogen tot mij, toen ik door de ſtraten van *Wilmington* reed. De vrouwen vooral liepen naar de venſters en deuren, en zagen mij met ſchuwe, verbaasde blikken aan. Ik vervolgde rustig mijnen weg. Naauwelijks hield ik bij de deur van de herberg, waar ik afſtijgen wilde, ſtil, of de waard en eene menigte lieden kwamen nieuwsgierig op het geſchrei toeloopen. Maar weldra teekende zich onrust op aller gelaat, toen ik vroeg, of men mij herbergen en mij al het benoodigde voor mij en mijnen kleine verſchaffen konde. De waard zette een onnoozel gezigt, en de anderen wierpen dubbelzinnige blikken op mij. Ik vermaakte mij een paar minuten met de onrust dezer goede lieden; toen maakte ik den korf open, en haalde mijnen Houtſpecht voor den dag, waarop een algemeen gelach ontſtond. Ik ging in de mij aangewezene kamer, en ſloot den vogel op, waarna ik mijn paard verzorgde en eene wandeling deed. Geen uur was nog verloopen, toen ik terugkwam, en mijnen gevangene, bij het openen der deur, weder het oude klagend geſchrei hoorde maken. Ditmaal, zoo het ſcheen, deed hij zulks uit verdriet, dat hij in zijn pogen ter ontvlugting geſtoord werd. Hij was, namelijk, bij het venſter naar boven opgeklommen, en had aangevangen, een gat in de zoldering te boren. Reeds lagen ſtukken gips, door hem losgemaakt, op den grond. Een

gat, zoo groot, dat men de vuist daarin ſteken kon, was in het hout geboord. De vogel had naauwelijks een uur meer noodig gehad, om er geheel door te breken. Ik deed hem nu een' ſtrik om den poot, en maakte hem alzoo aan eene tafel vast. Daar ik hem gaarne in het leven wilde houden, zag ik naar een gepast voeder voor hem om. Doch naauwelijks was ik op den trap, of ik hoorde, dat hij reeds weder aan het werk was; en als ik nu terugkwam, bevond ik, dat hij zijne gramſchap aan de mahonijhouten tafel, waaraan hij vastgebonden was, gekoeld, en dezelve zeer beſchadigd had. Terwijl ik hem afteekende, beet hij mij verſcheidene malen heftig, en deed zoo veel ſtoutheid en een' zoo ontembaren moed blijken, dat ik meer dan eens in verzoeking kwam, om hem weder in het woud, waar hij te huis behoorde, te laten vliegen. Ik kon hem door niets bewegen, om het geringſte voedſel tot zich te nemen. Hij ſtierf dus na verloop van drie dagen."

De *Indianen* ſchatten den kop en ſnavel van dezen Specht zeer hoog. Zij dragen die, als *talisman* en als ſieraad, en de verder noordwaarts wonende ſtammen koopen dezelve van hen tot zeer aanmerkelijke prijzen.

De kaalkoppige Adelaar.

Dezen edelen vogel, den ſchoonſten van zijne ſoort in *Noord-Amerika*, hebben, daar hij in de oude wereld, onder alle breedten, van de poollanden tot den evenaar, voorkomt, reeds de oudſte natuurvorſchers gekend en beſchreven. Hij bezoekt de ſtranden der zee, de oevers der meren en groote ſtroomen, en leeft van water- en landdieren, zonder onderſcheid. Met geweldig ſterke vleugels uitgerust, verheft hij zich hoog in de lucht, tot in de gewesten der ſtormen en onweders, trotſeert derzelver onſtuimigheid, en vreest alleen den mensch. Uit de hoogte beſpiedt zijn oog een onmetelijk gebied van bosſchen, velden, meren en zeekusten. Beſtand tegen de grootſte afwisſeling van temperatuur, verplaatst hij zich in weinige minuten uit de koude der hoogſte luchtgewesten in den gloed van de landen tusſchen de keerkringen. Daar hij aan visch boven ander voedſel de voorkeur geeft, houdt hij zich liefst op in de nabijheid van groote wateren. In de wijze, waarop de adelaar zijne lievelingsſpijze weet te bemagtigen, openbaren zich zijne goede en kwade eigenſchappen. Men kan daarbij het

geduld en de behendigheid van eenen beſpieder, den trots en de koenheid van den krijgsman, en de eigenzinnige wreedheid van eenen dwingeland opmerken. Op een' dorren tak in den top van een' der grootſte boomen gezeten, neemt hij in onbewegelijke rust, welke men voor geheele onverſchilligheid zou kunnen houden, de bewegingen der onderſcheidene vogels waar; hij ziet de zilverblanke meeuwen langzaam door de lucht zweven, de ſtomme en beſchroomde kraanvogels deftig op de zandbanken rondſtappen, de eenden op de ſpiegelgladde oppervlakte des waters uitrusten, en de ſchreeuwende kraaijen onder een luid geraas in de lucht verſchillende wendingen maken. Dit alles gaat hem niet aan; maar nu zweeft een zee-adelaar met breede vlerken over de wateren, en maakt zich gereed, om de prooi, die hij uitgekozen heeft, aan te vallen. De kaalkoppige adelaar ziet hem; zijn oog wordt vurig, en zijn ligchaam begint op den tak te beven — hij ſlaat zijne vleugels uit, en nu begint de ſtrijd. De zee-adelaar is met de ſnelheid van eenen pijl op zijnen buit nedergeſchoten, en voor korten tijd ondergedoken in den onder het ſlaan zijner vleugelen ſchuimenden vloed. Vaardig maakt de vijand gebruik van het oogenblik, waarin de gevleugelde vischvanger, met een' grooten, door zijn ſpartelen hem vermoeijenden, visch beladen, ten volle gerust en zijne nuttelooze zegepraal met een' vreugdekreet vierende, weder in de hoogte zich verheft. Snel, als de blikſem, bereikt hem de kaalkoppige adelaar en doet den aanval. Dit tijdpunt is het, waarin de onverſchrokkenheid en vaardigheid der beide ſtrijders zich luisterrijk vertoonen. De kaalkop, in zijne bewegingen door niets belemmerd, behaalt meestal de overwinning op zijne met den buit beladen tegenpartij. Deze doet een' ſchreeuw van wanhoop hooren en laat zijnen buit vallen. De andere, ſteeds bezonnen en van zijne bewegingen geheel meester, weet oogenblikkelijk, wat hem te doen ſtaat. Hij ſchiet als een pijl neder, grijpt den visch, nog eer deze in het water valt, voert denzelven in zijne klaauwen weg, en ijlt naar het bosch, om zijne prooi te verzwelgen, welke hij als een ſtoute roover heeft verkregen.

(*Het vervolg hierna.*)

EEN BEZOEK TE ZWIJNDRECHT.

The proper ſtudy of mankind is man.

ESSAY ON MAN.

„ De ware wetenſchap voor den mensch is de mensch," betuigde reeds de wijsgeerige POPE, en menigeen heeft er zich wél bij bevonden, om op de hoogere en lagere ſchool des levens deze ſtudie te beoefenen, en een Collegie te hooren, onder toezigt van den *repetitor*, de Ondervinding, die even zoo wel mannelijk als vrouwelijk is, niet in onze taal, maar wel inderdaad

De afwijkingen, miswijzingen en Don-Quichotteriën van den menſchelijken geest zijn zoo ontelbaar, dat elke Spectator noodwendig een uitgebreid ſtel karikatuurplaten moet teekenen, hoe langer hij met zijne lieve medemenſchen verkeert. De Dwaasheid zit vóór en na haren lofredenaar ERASMUS op den troon; en er zal niet ligtelijk, in onzen revolutionairen tijd, eene revolutie tot ſtand komen, welke dezer *Czarin*, dezer Alleenheerſcheresſe, kroon en ſtaf ontneemt.

Om deze redenen beſloot ik, de welbekende Christelijke Gemeente te *Zwijndrecht*, aan de *Maas*, te bezoeken, ten einde de Broeder- en Zusterſchap aldaar door mij beſchouwd wierde, en ik te weten kwame, in hoeverre de Faam mij en anderen bedrogen had. Ons reisgezelſchap beſtond, buiten den Spectator, uit eenen goeden vriend, en voorts eenige vrouwen, die, gedreven, even als wij, door den geweldigen prikkel der nieuwsgierigheid, of, zachter geſproken, weetgierigheid, ons vergezelden. Het was omſtreeks het middaguur uit den voorvaderlijken tijd, tegen 12 ure, dat wij ons aanmeldden, en op de vrij ruime ſcheepswerf door eenen broeder werden ontvangen, die waarſchijnlijk, even als de deurwachter, θυρᾶιος, bij de eerſte Christengemeente, de vreemdelingen opwachtte, en terſtond, als inkomende regten onzer weetgierigheid, van elken perſoon een' ſtuiver vorderde, zoo als het heette, voor de bezigtiging der werf. Wij traden echter dadelijk naar het aangrenzende gebouw, en bemerkten, dat men de Broederſchap van onze komst reeds verwittigd had. Weldra bevonden wij ons in eene ruime, langwerpige en net betimmerde zaal, alwaar aan de eene zijde een veertigtal broeders en zusters aan eene lange tafel

gezeten was, aan de andere zijde een dertigtal kinderen, in hun midden, naar mijne gisſing, een Opzigter of Schoolmeester.

Allen waren, op het tijdſtip van ons binnentreden, bezig met het gewigtigſte en neilrijkſte werk voor den ſtoffelijken mensch; een werk, dat ik nooit zonder aandoening beſchouw, wanneer ik herdenk, dat, juist door de beoefening daarvan, het menſchelijk geſlacht, met al deszelfs groote en verhevene pogingen tot volmaking en veredeling, in ſtand blijft, en zonder hetzelve van dat alles niets zoude gebeuren; met andere woorden: zij aten!

Inderdaad een regt eenvoudig, ſober, en dus, in zekeren zin, ook Christelijk middagmaal: wortelen, aardappelen op grove roode ſchotels; in het midden, als de aantrekkende hoofdplaneet, een klein kopje met vet of vocht. Op eene andere tafel, die niet bezet was, ſtonden eenige ſchotels met teer, als voorbehoedmiddel tegen de dreigende *Cholera morbus*; in overeenſtemming daarmede een geſchreven recept tegen deze ziekte, aan den muur geplakt, hetwelk onder anderen eene buikpleister van kaarsſmeer voorſchreef; voorts eene Vrieſche klok, en eindelijk, in een' hoek van het ruime vertrek, een klein kind in een' kinderſtoel, het zinnebeeld van onſchuld en onnoozelheid. — Verwacht hier geen tafelgeſprek, zoo als PLATO, ATHENAEUS, PLUTARCHUS of LUTHER u doen hooren; de *Tafelwijzen* zochten wij hier niet; ook werd, zeer kort na ons binnentreden, eene ernſtige ſtemming onvermijdelijk, daar eene der jongere zusters, aan het benedeneinde van den broederlijken disch, een vrij lang gebed uitſprak, op een' hartelijken en innigen toon; de inhoud van hetzelve was allezins Christelijk en gepast; ſlechts ter loops werd daarin aan de afgezonderde gemeenſchap gedacht; geene enkele uitdrukking, welke dweepzieke of overdrevene denkbeelden verried. Wij ſtonden, met ongedekten hoofde, ſtil luisterend. Terſtond na het gebed viel het koor van tamelijk onwelluidende ſtemmen op eenmaal in, met een vers uit den 65 Pſalm; daarop ſtak elk de vorken in den gemeenſchappelijken ſchotel, zonder ons echter uit te noodigen om mede te ſpijzen, dat trouwens het voornemen niet kon zijn. Terwijl ik de rol van zwijgenden beſchouwer op mij nam, waartoe de natuur mij geſchapen heeft, begon onze reisgenoot een zeer beſcheiden geſprek met een' der broeders aan te knoopen, en zocht

nadere berigten in te winnen aangaande den aard en het doel der Christelijke Gemeente. De Spreker, een man van middelbaren ouderdom, beantwoordde de vragen vrij goed, en verzekerde ons, dat het hoofddoel beſtond in de eerſte Kerk van JEZUS te herſtellen; dat men zich daartoe in liefde en vrede vereenigde; dat zich reeds broeders en zusters uit alle gezindheden, Hervormd, Luthersch, Doopsgezind, Remonſtrantsch, Roomsch, hier verzameld hadden; eindelijk, dat zij, op hunne binnenlandſche ſcheepstogten, ijverig naar nieuw te bekeerenen zochten, en daarin niet ongelukkig ſlaagden. Deze Spreker ſcheen ons mede een Schipper toe, en, naar den tongval, een *Vries*. Onze reisgenoot wilde echter van alles eene meer naauwkeurige kennis, en viel den welmeenenden broeder eensklaps op het lijf, met deze zonderlinge vraag: „ Waarom ſtelt gijl. de vertaling des Hervormden Bijbels boven eene andere, b. v. boven die van LUTHER?" Deze vraag bragt den man in het naauw; maar hij redde zich daaruit, door, eenigzins verlegen, maar toch naïf, te hernemen: „ Omdat die eerſte ons nog al het ſekuurſte voorkomt." — Deze wending van het geſprek ſcheen de aandacht der dischgenooten op te wekken; want een tweede broeder, van minder gunſtig voorkomen, nam, met een' ſtouten blik, de vreemdelingen ſcherp op, wierp het hoofd achterover, zette zich ſchrap, en, terwijl hij het heft van de ſtalen vork in de vuist nam, en daarmede nu en dan op de houten tafel klopte, als om den maatſlag zijner demonſtratiën aan te duiden, vatte hij het afgebroken geſprek weder op. Nu hoorde ik weldra, wat mij reeds bevreemd had nog niet te hooren, een' ſtortvloed van meer en min gepaste bijbeltekſten, vermengd met dadelijke toepaſſing, zoodat ik alle inſpanning noodig had, om zamenhang en bedoeling van dezen tweeden Spreker te vatten. Waarlijk, het is niet te verwonderen, dat ik toen dezen welluidenden regel van der Dichteren Vader mijnen reisgenoot toefluisterde:

Τοῦ καὶ ἀπὸ γλώσσης μέλιτος γλυκίων ῥέεν αὐδή (*).
Het honigzoete woord ſtroomt lieflijk van zijn lippen.

De Spreker was en bleef bijbelvast, en niemand zal het van mij vergen, om zijne aanhalingen weder te citéren. Had de man, die het zeker wel en goed meende, den zin

(*) *Il.* I. 249.

en de eigenlijke beteekenis verſtaan van alles, wat hij opdischte in den geestelijken, terwijl men voor hem had opgedischt in den ligchamelijken zin, dan zoude hij voor zichzelven en anderen meer nut geſticht hebben. Ééne aanhaling echter was te karakteristiek, om die hier niet bij te voegen. Het ongeluk wilde, dat eene onzer vrouwelijke reisgenooten, naar hedendaagſchen ſmaak, het voorhoofd ter wederzijden met ſierlijk krullend hair bedekt had, hetwelk door den wind vrij wat was uiteengewaaid. Deze onſchuldige lokken vielen den ijverigen Spreker in het oog; de meer zwierige kleederdragt zal er ook iets toe bijgedragen hebben; ten minſte, terwijl hij zich naar de vrouwen keerde, verklaarde hij onbewimpeld, dat ook ten duidelijkſte bij dezen „de wereld en hare begeerlijkheden" de bovenhand hadden; de Apostel PAULUS immers had reeds gezegd: „Gij zult u geene vlechtinge des hairs maken (*)." Deze aanmerking veroorzaakte eene kleine beweging onder onze Dames, en ik bemerkte, hoe zij terſtond zichzelve en hare gezellinnen van top tot teen beſchouwden, om eene volgende oorzaak tot gisping te vinden, of mogelijk, bij tijds, te verbergen. Intusſchen beweerde de Spreker, die geduldig den ſchotel voor hem onaangeroerd liet ſtaan, dat het ware doel der Gemeente alleenlijk beſtond in de wet van God lief te hebben bovenal, en onze naasten als onszelven; dit nu was, meende hij, bij den tegenwoordigen toeſtand der maatſchappij onmogelijk; men moest zichzelven geheel en al verloochenen, zijne goederen ten beste van anderen geven, deze Christelijke volmaaktheid in een' kleinen kring zoeken, en anderen daar trachten in te wijden. — Eindelijk wilden wij het geduld, zoo wel aan deze als aan gene zijde, niet langer op de proef ſtellen. Men liet ons, na vriendelijke heilwenſchen, ter deure uit, verzocht ons nader weder te komen, noodigde ons voorts ook, om, bij deze gelegenheid, het nieuwere geſticht bij de Chocoladefabrijk van den Heer M— te gaan bezigtigen, en drong eindelijk aan mijnen reisgenoot een klein boeksken op, uitgegeven door STOFFEL MULDER, ter (namelijk *geldelijke*) *waarde* van 25 centen, waarover ſtraks nader.

Het uiterlijke voorkomen der broeders en zusters was, over het geheel genomen, niet ongunſtig; de meesten wa-

(*) 1 TIMOTH. II: 9.

ren reeds mannen of grijsaards; enkele jongelingen zagen wij; hunne kleeding was de gewone ſchipperskleeding; de vrouwen echter hadden eene ſoort van uniform, een zwart kapje, dat om het hoofd ſloot, en geene enkele blonde of bruine „vlechtinge des hairs" liet ontſnappen; daarbij een donkerbruin jak en rok van zeer grove ſtof. De gelaatstrekken der ſekſe bevielen ons vrij wat beter, dan die der mannen; wij zagen er ſchoone, regelmatige troniën. Wat de theorie der kleeding bij deze goede lieden betreft, is het, alsof zij in Vader BILDERDIJK's *Zedelijke Gispingen*, bl. 15, gelezen hadden:

„Van daar die kleeding dan, die ſchaamte en naaktheid dekte,
Maar hoogmoeds weeldrigheid in 't eind ten ſpeeltuig ſtrekte,
En nieuwen afval wrocht, verdubbeld ſlag op ſlag,
En nieuwen vloek verdong van Gods getergd gezag."

Dat echter velen, die den grooten Bard in zijne dwalingen aankleven en zijne verdienſten niet beſeffen kunnen, ongenegen zouden zijn, om zich te *Zwijndrecht* te verbroederen en te verzusteren, zal uit deze ſtelling blijken, welke ons aldaar duidelijk is opgegeven: dat God de zaligheid van *allen* wil, en ook bewerken *zal*, het zij in deze of in de volgende bedeeling. — Wij vertoefden toen nog eenige oogenblikken in het meergemelde gebouw, op eenigen afſtand van de eigenlijke woning, waar de onlangs verplaatſte Chocoladefabrijk is opgetrokken. Aldaar vonden wij weder een twintigtal mannen en vrouwen, in vrede en rust, aan den maaltijd, en mijn reisgenoot liet zich weldra op nieuw in een wijdloopig geſprek in met een' der aanwezige broederen, hetwelk te uitgebreid is, om hier te vermelden. Genoeg, men ontving ons met heuschheid en welwillendheid, uitgezonderd de al te dringende bede om opgave van naam, woonplaats en beroep; iets, dat noch de Spectator, noch zijn reisgezelſchap oorbaar achteden.

Onzer aller opmerking was in het geſticht, dat wij eerst bezochten, gewekt, zoo wel door het groot getal kinderen, die er regt gezond uitzagen, als door een bijna even groot getal Staten-Bijbels en oude gezangboeken, die op eene breede plank, bij wijze van troonhemel, de hoofden der volwaſſene broeders en zusters bedekten. Wij mogen niet gelooven, dat dit ſlechts uiterlijk vertoond ware. — Wat

voorts de drie monnikengeloften, gehoorzaamheid, armoede en kuischheid, betreft, welke ook bij deze afgezonderde Gemeente zouden plaats grijpen, daaromtrent kan ik niet beslisfen. Over de eigenlijke, ook minder *openbare* leefwijze der broeders en zusters, hunne eensgezindheid, hunne godsdienstoefeningen, den toestand van hun algemeene eigendom, wil ik mede zwijgen, eensdeels dewijl de juiste berigten mij ontbreken, anderdeels dewijl ik hoop en wensch, dat de loopende geruchten overdreven zijn; waarschijnlijk echter ook hier: *ex ungue leonem*, uit den klaauw den leeuw. — Wat het verdere lot dezer geestelijke en stoffelijke gemeenschap zijn zal, is moeijelijk te bepalen. Indien de *St. Simonisten* en nieuwbakken Tempelheeren in en buiten *Parijs* blijven bestaan, kan men mogelijk, bij gevolgtrekking, aan het *Zwijndrechtsche* Genootschap eenige duurzaamheid voorspellen. De zaak schijnt echter niet van dien aard, dat hoogere magt zich met een naauwkeurig onderzoek behoeft te moeijen.

Nu nog een woord over het blaadje, dat wij medenamen: het opschrift luidt alzoo, (en wij zien, dat de mode, om lange en weidsche titels te bezigen, ook reeds bij deze vrienden is doorgedrongen:) „ De wet van God lief te „ hebben bovenal, en onzen naasten als onszelven, de ware „ Grondwet, waaruit alle Volkswetten moeten worden af„ geleid en ingerigt, het eenigste middel tot herstelling van „ het geluk des menschdoms, en het ware geloof aan die „ waarheid: Alles is uit, door en tot God (*), het regte „ middel, om die Grondwet, tot heil van het ganfche mensch„ dom, in werking te brengen, schriftmatig en naar de ware „ wijsbegeerte (!...) betoogd, door STOFFEL MULDER." Deze STOFFEL MULDER werd ons door een' van *Zwijndrechts* ingezetenen, naïf genoeg, gekenmerkt, als „ den *Operateur*." Hij schijnt het hoofdbestuur in handen gehad te hebben, maar is, helaas! vóór eenigen tijd, aan de heerschende ziekte, overleden. De inhoud van het blaadje is te verward en onzamenhangend, om er meer van te kunnen zeggen; de „ ware wijsbegeerte" is er althans niet in; alleen eenige klinkende woorden en uit hun verband gerukte tekften. Het begin der Voorrede is echter der moeite waar.

(*) Zouden wij dan te *Zwijndrecht* het *Indisch Pantheismus* en het *Schellingianismus* ook al wedervinden?

dig, om hier afgeſchreven te worden: „ Geliefden, die „ dit zullen lezen, wie gij ook mogt zijn; ik moet u in „ het begin van dit mijn geſchrift herinneren; indien het „ mogt gebeuren, dat gij eenige gebreken in hetzelve mogt „ vinden: dat gij vrijheid hebt om mij Christelijk daarbij te „ bepalen, dat ik met blijdſchap en Christelijke onderwer- „ ping van u wil aanhooren; doch dit moet gij weten, in- „ dien gij tegen den hoofdinhoud, in den titel vervat, iets „ aan te merken of te verwerpen hebt, dan kan ik niet „ anders doen, als u aan te zeggen, dat gij u bij den Wet- „ gever aller menſchen zelf moet vervoegen." Deze laat- ſte woorden zijn zoo geheel oorſpronkelijk en ongewoon in eene aanprijzende Voorrede, het beroep is zoo ſtout, de wending zoo plotſelijk, dat ik het aan iederen lezer over- laat, om hierin den zaligen man (want dit hopen wij) te verbeteren of te overtreffen. — Het tweede gedeelte van het boekske'n, van bl. 11 tot 17, draagt dit opſchrift: „ Heldenfeil van J. C. J. VAN SPEYK uit een godsdienſtig „ oogpunt beſchouwd, door STOFFEL MULDER." Wij dachten bij de eerſte inzage, dat *heldenfeil* eene drukfeil was; maar neen! *heldenfeit* is het ganſchelijk niet. Dit ge- deelte behoort derhalve, volgens deszelfs zeer gebrekkige ſtrekking, achter of voor het boek van den Heer VAN DER FEEN te worden ingebonden.

En hiermede zij het genoeg. Wie meer wil weten, ga zelf tot de broeders en zusters! Men bedroeve zich over eene miswijzing van den menſchelijken geest, maar beſchimpe de afgedwaalden niet! De tijd is nog niet gekomen, waarin de nu verſtrooide en gewelddadig uit elkander gedrevene kudde, in liefde en vrede, onder éénen Herder vergadert. Als die tijd daar is, zal er vreugde in de Hemelen zijn!

Een Spectator.

Rotterdam, Aug. 1833.

DE HANDSCHOEN.

Dáár, voor zijn diergaard neêr,
Zat Koning Frans
In ſchoonen hofſtoetglans,
Van Edelvrouw en Baanderheer
Op 't hoog balkon omgeven.

Nu wenkt de Vorst;
Daar wordt een valdeur opgeheven:
Met hoogen kop en breede borst,
Waarlangs gekrulde manen zweven,
Komt fier een forſche leeuw te voor:
Bedachtzaam loopt hij 't ſtrijdperk door,
Met groote ſchreden;
Hij ſchudt de manen, rekt de leden,
En legt zich neêr.

De Vorst wenkt weêr;
Snel gaat een tweede valdeur op:
Met radden ſprong en in galop
Verſchijnt een tijger, bont geſtreept,
En geeft, bij d' aanblik van den leeuw,
Een luid geſchreeuw,
En ſlaat en zweept
Den bontgeringden ſtaart,
En krult daarmede een' kring in de aard';
Hij rekt de tong en ſpalkt den muil,
Loopt ſchuw den leeuw rond: grimmig grommend
Legt hij zich, brommend,
Naast hem ter neêr.

De Vorst wenkt weêr;
Daar braakt op eens een dubb'le kooi
Twee luipaards uit;
Zij ſpringen op den tijger neêr,
Die ze, als zijn prooi,
In de ijz'ren klaauwen ijlings ſluit.

Maar alles ijst:
De woudvorst rijst,
En brult, dat de aarde trilt in 't rond.
't Wordt ſtil nu; maar
Het moordziek paar,
Al kleurt het bloed hun bontgevlekte vachten,
Schijnt hong'rig op een' tweeden kamp te wachten.

En van der galerijen rand
Valt daar een handſchoen van een ſchoone hand
Op 't ſmalle plekje, dat en leeuw en tijger ſcheidde,
Juist tusſchen beide.

En lagchend ziet de Jonkvrouw Kunegond
Den kring van hare aanbidders rond,
En ſpottend zegt zij nu tot een':
„ Heer Ridder! gij zwoert het, gij mint mij, naar 'k meen;
„ Welnu, raap dien handſchoen mij op van den grond."

De Ridder laat,
Na kort beraad,
Zich op het bloedig kampveld neêr,
En tusſchen leeuw en tijger gaat
De held, en neemt den handſchoen weêr.

Verſteld om zulk een ſtout beſtaan,
Zien Jufferſchap en Ridders 't aan.
Bedaard brengt hij den handſchoen weêr,
En ieders mond klinkt hem ter eer.
Maar Kunegonde's gloênde koon,
Haar teed're blik beloven rijker loon.

Doch hij, die voor de Jonkvrouw ſtaat,
Werpt haar den handſchoen in 't gelaat,
En zegt: „ 'k Begeer uw' dank niet, neen!"
En buigt, en gaat met fierheid heen.

Naar SCHILLER. J. B. A. Z.

INVALLENDE GEDACHTEN OP ZORGVLIET.

Wat zoekt ge, o Naneef! 't ſtof en 't molmende gebeente
Van hem, wien eeuw aan eeuw de opregtſte hulde biedt,
Of klaagt, dat ſchaars het oog 's Mans beeld en eergeſteente,
Aan d' uithoek van ons ſtrand, aan *Zeelands* ſchorren, ziet?
Hier vindt gij Vaders erf en Vaders geest te gader:
Op *Zorgvliet*, waar hij werkte, en rustte, en dichtte, en dacht;
Hier dankt gij, bij den boom, door hem geplant, dien Vader
Voor rijke vruchten, uit zijn werk u aangebragt. —
Men ziet de legertent, waar krachtige Oorlogshelden
Diep peinsden op den val der Volken, ſtarend aan;
Maar bloed en tranen zijn t, die ons hunn' roem vermelden:
Op *Zorgvliet* kan men 't oog in kalmer ſtemming ſlaan.
Niets, niets moet hier den traan der dankb're vreugde hind'ren;
Hier is zijn ſchepping, — neen! zij ſtrekt zich verder uit:

Ze is in uw huislijk heil, in 't hart van uwe Kind'ren,
En waar de Bruidegom de deugd roemt zijner Bruid.
Oud-Neêrland hield nog 't hoofd in 't woên der ſtormen boven;
Nog ſlecpt de ſtroom des kwaads 't niet onbeteugeld voort:
Wien mag men voor dat heil, naast God, erkent'lijk loven?
'k Heb 't antwoord, op deez' plek, in geestentaal, gehoord:
„ CATS, die u 't pad der Deugd en Wijsheid heeft gewezen,
„ CATS, wien gij, naast Gods Woord, als leidsman volgen kunt,
„ Heeft God, wiens gunst door hem daarvoor ſteeds wordt geprezen,
„ Het Vaderland tot heil, die Eng'leneer gegund."

Vaarwel, gewijde plek! Dat *Neêrland* nooit vergete,
Wat rijke bron van heil is aan uw zand ontweld,
En dat nooit de onverlaat zich *Nederlander* heete,
Wien, als hij u betreedt, de borst niet hooger zwelt!

20 Junij, 1833. G. v. R.

RAADT, RAADT, WAT IS DAT?

Er leeft een wezen op deze aard',
Dat vele onechte kind'ren baart;
Dat 's werelds boosheid ſtaag vermeêrt,
En toch door velen wordt vereerd;
Dat, waar het ſoms iets goeds verrigt,
Kortzigtigen het brein verlicht;
Dat door een' enk'len tooverſlag,
Alsof het in de toekomst zag,
Een' Vorst *ſans compliments* onttroont,
Schoon in zijn Rijk de vrede woont,
Traktaten ſluit en weêr verbreekt,
En naar zijn keus het vonnis ſpreekt;
Dat Vorſten koppelt in den echt,
De ſterkſte vestingwerken ſlecht,
Of, door een kwade luim verwoed,
Europa dreigt met vuur en bloed;
Dat edelmoedig troonen geeft,
Den mensch doet ſterven, ſchoon hij leeft,
En, daar hij zelf niet mede vecht,
Een' veldſlag naar zijn' wil beſlecht;

Dat, door de ſtoutſte profecij,
De harten angſtig maakt of blij,
Het avontuurrad lustig draait,
Nu oorlog, dan weêr vrede kraait;
Dat dikwijls ſchenkt eens anders deel,
Of ſoms het wereldſche tooneel
Doet went'len als een molenwiek,
Verkeert als in een rarekiek;
Dat nu de Revolutie kroont,
Dan 't Hoofd der Revolutie hoont;
Ja 't zoo ver tot het uiterst drijft,
Dat het zijn' Vorst de wetten ſchrijft.

Ligt roept de Lezer, gansch verſteld:
Wat zotteklap, die ge ons vertelt!
Wie toch bezat ooit zoo veel magt?
Zulks grenst aan bovenaardſche kracht. —
O neen! het is een mensch als gij,
En wel een zeer gewoon daarbij:
Het beeld, dat ge u geſchilderd ziet,
Heet — DAGBLADSCHRIJVER, anders niet.

H. C. DRESSELHUYS.

OP HET STERVEN VAN VELE KINDEREN, IN DE LENTE VAN 1833.

De Schepper der Natuur vergaart zich lentebloemen,
Verplant ze in beetren grond, en drenkt ze in zuivrer lucht;
U, die ze kweekte, en bij de leêge plek hier zucht,
Bereidt Hij 't hoog genot, ginds in haar' bloei te roemen.

Rotterdam. G. v. R.

BIJSCHRIFT VAN VOLTAIRE OP EEN STANDBEELD VAN KUPIDO.

Wie hij ook zij, die dit moog' lezen,
Hij is, of was, of zal eenmaal uw meester wezen.

IJ.

MENGELWERK.

DE TOEKOMST VAN EUROPA.

„.... *Der Mensch, der zur ſchwanken der Zeit auch ſchwankend geſinnt ist,*
„ *Der vermehret das Uebel, und breitet es weiter und weiter;*
„ *Aber wer fest auf dem Sinne beharrt, der bildet die Welt ſich.*
„ — — — — — — — — — — — — —
„ *Und gedächte Jeder wie ich, ſo ſtünde die Macht auf*
„ *Gegen die Macht, und wir erfreuten uns alle des Friedens.*"

GOETHE.

Het tegenwoordige is de vrucht van het verledene, maar tevens bevat het de kiem van het toekomende. Het zijn dus geene droomen van een' dweeper, geene magtſpreuken van een' waanzinnige, die met vermetele hand den ſluijer wil opligten, waarmede de Opperbeſtuurder des Heelals Zijne daden en beſluiten aan ons kortzigtig oog onttrekt; maar het zijn ernſtige overwegingen en treurige vooruitzigten van een' opmerkzamen waarnemer der lotgevallen van zijnen leeftijd, die men hier verwachten moet.

Er beſtaat eene Profetie der Geſchiedenis. Duizend verſchillende oorzaken kunnen de door haar voorſpelde gevolgen wijzigen; zij blijft echter waar. Zij is evenzeer zeker als de voorzegging van den Arts, die ook falen kan, niet omdat de wetenſchap ijdel, maar omdat hij, die voorſpelt, een mensch, en het leven kort en de kunst lang is.

Wil men een bewijs? O! er klinkt ons eene ſtem in de ooren.... Mogt men die ſtem nog hooren, nadat de mond, die zoo ſprak, thans reeds verſtomd is in het graf! De woorden van den edelen Vaderlander, die mijne zwakke taal vervangen en tot inleiding verſtrekken mijner beſchouwingen, zullen bevesti-

gen, hetgeen ik beweerde: „ er beſtaat eene Profetie der Geſchiedenis."

„ Het is waar, traktaten zijn geteekend; wederkeerige waarborging van den tegenwoordigen ſtand van „ zaken is de geest van bijna alle ſtaatkundige overeenkomſten; een Heilig Verbond tusſchen bijna alle de „ Vorſten van *Europa* is geſloten, waarbij beginſelen „ worden bepaald, die, getrouw in acht genomen, eenen „ eeuwigen Vrede aan de afgematte Volken van *Europa* „ moeten verzekeren. Maar, hoe veel dit ook zijn „ moge, het is op verre na niet genoeg.

„ Ook de heiligſte verbonden ſtaan en vallen dikwijls „ met eenen enkelen Vorst, die er de ziel van uit„ maakt. Beroeringen, zoo als wij die gezien hebben, „ worden niet door kabinetten en traktaten geregeld. De „ brandſtoffen liggen hier niet, gelijk bij gewone oor„ logen, in de botſende belangen der regerende Hui„ zen; zij liggen in de openbare meening der Volken, „ in den inwendigen toeſtand der Natiën; en het eeni„ ge, waarop hier alles aankomt, is de vraag: of die „ brandſtoffen wezenlijk gezegd kunnen worden te heb„ ben uitgewoed?

„ Laten wij dan nu onvooringenomen zien, welk on„ middellijk uitzigt op beſtendige kalmte die inwendige „ ſtand der zaken zoo wel, als der meeningen, ons „ opent....

„ En waar wendt zich dan ons oog onwillekeurig „ eerder heen, dan naar datzelfde *Frankrijk*, hetwelk „ nu, dertig jaren lang, de krater geweest is, waar„ uit zich alle verwoesting en woeling over *Europa* „ verſpreid hebben? Wat vraag doet men zich eerder, „ dan deze: of nu wezenlijk van dat *Frankrijk* de rust „ van *Europa* niets meer te vreezen heeft?

„ Maar hoe veel is niet dadelijk reeds hier, dat het „ uitzigt verduistert! Vredelievend is, ongetwijfeld, het „ karakter des regerenden Konings (*); vredelievend

(*) LODEWIJK XVIII.

„ is misschien de bedoeling van het tegenwoordig Mi-
„ nisterie; maar het is niet *Frankrijks* Regering, het is
„ *Frankrijk* zelf, waarop wij het oog moeten vestigen.
„ En dan ——? Ik bewonder de talenten van hen,
„ welke, om hun Vaderland van het drukkende en ver-
„ nederende van eene vreemde inrigting te bevrijden,
„ alle middelen van overreding ter hand nemen, om
„ BUONAPARTE alleen als de oorzaak van alle ellen-
„ de, en dus ook zijnen val als genoegzamen waarborg
„ van eene bestendige rust, af te schilderen; maar,
„ ook op het gevaar af, van even als CASSANDRA
„ door de geruste en juichende *Trojanen* beklaagd of
„ bespot te worden, moet ik het zeggen: *op nieuw*
„ *staat* Europa *bloot*, *om het slagtoffer van woorden*
„ *te worden.*
„ *Credidimus blandis*, *quorum illis copia*, *verbis.*"

Op nieuw staat Europa *bloot*, *om het slagtoffer van woorden te worden!* Zoo schreef, in 1816, JAN MELCHIOR KEMPER. Helaas! zijne voorspelling is niet ijdel geweest. Reeds veertien jaren later zag men de *Groote Natie* (!) hare Vorsten verdrijven, de verdragen als rag verscheuren, een' nieuwen Vorst uit den stam van ORLEANS ten troon heffen, de Grondwet volgens de begrippen der vroegere omwenteling wijzigen, en oproerkraaijers en onruststokers als loffelijke burgers vereeren!

En wat was nu het gedrag der overige Gouvernementen? De Volken, niet dan onvolkomen met de toedragt der zaken bekend, tegen een' dweepzieken Vorst en zijnen geestelijken sleep vooringenomen, juichten die woelingen toe; de Vorsten zagen het aan, en zwegen; neen — als waggelde reeds de grond onder hunne voeten, reikten zij de hand aan het nieuwe *Fransche* bestuur, van welks erkenning zij hunne eigene veiligheid afhankelijk waanden. Ziet daar *Frankrijk* in 1830! Vergelijkt het met *Frankrijk* in 1815!

De eene overwinning der Groote Natie volgde nu op

de andere. Het zedelooze *België*, nooit in rust dan onder den ijzeren arm van den werelddwinger, een zamenraapſel van volk, dat nooit een Volk was, verſcheurt den band, waarmede de traktaten der Vorſten hetzelve vijftien jaren vroeger aan ons Vaderland verbonden hadden. Onze nationale geest maakte de afſcheiding gemakkelijker. Wij verloren een land, dat wij nooit begeerd hadden, maar dat ons was opgedrongen. Welverre intusſchen van de oproerige gewesten als onbeheerd goed aan te merken; welverre van een' edelen, ſtandvastigen Vorst, die, omſtuwd door een trouw Volk, zich als dam opwierp tegen den alles medeſlependen ſtroom, regt te laten wedervaren, wordt de onafhankelijkheid en onſchendbaarheid van den nieuw ontſtanen Staat door dezelfde Vorſten erkend, die tot wederkeerige waarborging van den Staat van *Europa* zich vroeger verbonden hadden.

Frankrijk ſluit zich aan *Engeland* aan tot een verſchrikkelijk verbond. De vrijheid, de onafhankelijkheid der Staten wordt eene herſenſchim. Men erkent ſlechts het regt van den ſterkſten; men ſchaamt zich zelfs niet, eigenbelang openlijk als de eenige drijfveer van ſtaatkundige handelingen te erkennen. Een nieuw, ongehoord regt ontſtaat; het is *het regt van opſtand!*

De brandſtoffen hebben niet uitgewoed. De *Franſche* omwenteling in het laatst der vorige eeuw was eene vrucht van vroegere gebeurtenisſen. Die omwenteling was lang voorbereid. Zij moest vele misbruiken wegnemen, vele inſtellingen verbeteren, vele oude begrippen doen vervallen. Maar tevens moest zij vele droomen verdrijven. *Frankrijk* was niet geſchikt voor eene Republiek en niet geſchikt voor echte vrijheid, omdat het niet zedelijk genoeg was, om eerbied voor de wetten te hebben. Slechts die Staten der Oudheid, waar de wet onbepaald gehoorzaamd werd, hebben langdurig hunne inſtellingen bewaard. De *Franſche* ijdelheid en

waan wilden aan geheel *Europa* de wet voorſchrijven. Een ſtoutmoedig veroveraar, door de natuur tot de grootſte ondernemingen beſtemd, maakt zich meester van het beſtuur van *Frankrijk*, en voert *Frankrijks* zegevierende benden door en tegen geheel *Europa* aan. De oorzaken van innerlijke beroeringen werden als gedempt door de buitenlandſche veroveringen. *Europa* zelf ſtreed voor eigen behoud. De zuurdeeſem der omwenteling had niet uitgegist. Sinds de *Franſche* omwenteling der vorige eeuw is een nieuw geſlacht van menſchen ontſtaan. Hetgeen vóór vijftien jaren onmogelijk was, is thans mogelijk. *Vrijheid* en *Gelijkheid* zijn zulke ſchoone woorden; hoe ligt vinden zij een' weêrklank in de harten van jeugdige, onervaren menſchen! Misſlagen der regeringen, (en welke regering was ooit vrij van misſlagen?) beſtaande of gewaande gebreken worden opgezocht en breed uitgemeten. Eerlooze dagbladſchrijvers misleiden den grooten hoop, en eene algemeene gisting ontſtaat, die zich, als eene beſmettelijke ziekte, van de *Seine* tot aan den *Tiber* en den *Weichſel* uitbreidt.

De kolosſale magt van *Ruslands* beheerſcher dempt den *Poolſchen* opſtand. De laatſte ſchaduw van *Polens* onafhankelijkheid verdwijnt op de gevallene muren van *Warſchau*. Te dikwerf reeds heeft de ondervinding ons geleerd, hoe onvolkomen de dagbladen ons van de ware toedragt der zaken onderrigten. Het zou vermetel zijn, den *Poolſchen* opſtand met den *Belgiſchen* gelijk te ſtellen; meer dan vermetel, onregtvaardig en onbillijk zou het zijn, der *Poolſche* Natie, als Natie beſchouwd, eene vaderlandsliefde te ontzeggen, die de duurgekochte overwinning der *Ruſſen* met bloed in de geſchiedenis der menschheid heeft aangeteekend. Waar is hier eenige gelijkheid met de laffe, verraderlijke daden der *Belgen?*

Intusſchen, waarin ook de *Poolſche* opſtand met den *Belgiſchen* verſchillen moge, hierin komen beide overeen, dat zij door *Franſchen* invloed zijn aangevuurd. ***Rusland*** heeft *Polen* tot zijn gebied teruggebragt: maar dat

in *Frankrijks* hoofdſtad zich vereenigingen vormden, om de *Poolſche* natie te onderſteunen; dat de man, die LODEWIJK PHILIPS op den troon geholpen heeft, openlijk als voorvechter der *Poolſche* revolutie is opgetreden (*), dit heeft *Rusland* moeten aanzien, en heeft gezwegen!

Alle gebeurtenisſen, ſinds die eeuwig merkwaardige, dusgenaamde groote *Julij*-dagen, vertoonen ons, in de handelingen der kabinetten, twee werkende beginſels. Het eene is dat van overmagt en eigenbelang aan de zijde van *Frankrijk* en *Engeland;* het andere, dat van vrees aan de zijde der zoogenoemde Noordſche Mogendheden. Toen, na vruchtelooze onderhandelingen, onze edele Koning, vertrouwende op de regtvaardigheid zijner zaak, het zwaard aangordde, om billijke voorwaarden van ſcheiding van *België* af te dwingen, rukt eene *Franſche* legermagt *België* binnen, en ſtuit den voortgang onzer overwinnende helden. Toen later onze Vorst, zich op vroegere verdragen beroepende, het nog in onze magt zijnde kasteel van *Antwerpen* als een onderpand van eerlijken vrede wilde behouden, ontwringt hem *Frankrijk* dien ſteun, en overweldigt de in puin en asch verkeerde vesting. *Engeland* ſpant met *Frankrijk* zamen, en ontzenuwt ons land, door een' verraderlijken roof aan onze koopvaart. *Rusland*, *Pruisſen*, *Oostenrijk* zien het aan, keuren het af, en zwijgen!

Is het wonder, dat thans ſtraffeloos de Groote Natie haren afgod op nieuw aanbidt, en zichzelve vereert in dien rusteloozen veroveraar, wiens ſtandbeeld op de zuil, aan *Frankrijks* overwinningen toegewijd, weder is opgerigt? *Europa* ziet het aan, en zwijgt! — Ziet daar *Frankrijk* in 1833! Ziet terug op het *Frankrijk* van 1815! Vergelijkt en oordeelt!

(*) LAFAYETTE is, zoo als men weet, *Préſident du Comité Polonais et premier Grenadier de la Garde Nationale Polonaiſe.*

Franſche invloed beheerscht *Zwitſerland*; *Franſche* en *Engelſche* ſtaatkunde zal de lotgevallen van *Portugal* regelen; *Portugal* wordt voor *Engeland*, wat *België* voor *Frankrijk* is, en *Zwitſerland* wordt het bolwerk der *Franſche* vrijheidsdwingelandij, of het middelpunt van nieuwe beroeringen, die geheel *Europa* bedreigen.

En zoo deze ſtaat van zaken nog eenigen tijd voortduurt, welke zal dan *Europa's* toekomst zijn?

Frankrijk behoeft geene overwinningen, door de wapenen behaald. Het kan door zijnen zedelijken invloed eene onberekenbare omwenteling in geheel *Europa* veroorzaken. Sinds de verdrijving van den oudſten tak der BOURBONS, heeft het wanbegrip meer en meer veld gewonnen, dat de ſtrijd, die in 1813 en 1815 tegen *Frankrijk* gevoerd werd, eene herſtelling van het oude, eene zegepraal van de beginſelen van *obſcurantismus* op liberale begrippen beoogde. In *Duitschland* is alles gereed tot groote omkeeringen. Weldra zullen de troonen waggelen, en op de puinen der Staten zal eene nieuwe *Franſche* heerſchappij in *Europa* ontſtaan. Men zegge niet, dat het ſlechts enkelen zijn, die woelingen veroorzaken; bijkans alle omkeeringen werden door enkelen veroorzaakt. De groote hoop laat zich medeſlepen, en de ſtem der bezadigden wordt geſmoord.

Eerst dán, wanneer eene nieuwe *Franſche* overheerſching in *Europa* ontſtaan is, zullen de Volken uit den zwijmel ontwaken, en de tweede worſtelſtrijd van *Europa* tegen het geweld eener overmoedige Natie zal aan ons nageſlacht, God geve het! eenen duurzamer Vrede ſchenken, dan de eerſte.

Het moge troostrijk zijn, en het is dit inderdaad, te gelooven, dat een oppermagtig Wereldbeſtuurder alle uitkomſten regelt, en dat het tegenwoordige kwaad zal uitloopen op eindelijk geluk; maar niemand kan toch den wensch onderdrukken, dat hij zelf in dat geluk nog deelen, of dat het onheil, 't geen te wachten ſtaat,

mogt worden afgewend. Is er dan niets in ſtaat, dien noodlottigen loop der zaken te voorkomen?

Er zijn menſchen, voor wie de ſtem der ondervinding onverſtaanbaar is; er zijn Vorſten en Volken, die voor de ſtem des Geſchiedenis, de groote ondervinding van het menſchelijke geſlacht, doof zijn. Slechts door de hevigſte en ſmartelijkſte prikkels kunnen ſommige kranken uit den doodelijken ſluimer opgewekt en tot bewustheid gebragt worden. Vorſten van *Europa!* dat gij onze regtvaardige zaak niet acht, weten wij ſinds lang; dat gij het voor vrijheid, echte beſchaving en onafhankelijkheid grootmoedig ſtrijdend voorgeſlacht in het onverbasterd nageſlacht miskent en hoont, toonen uwe daden. Maar bij uw eigen belang, bij het behoud uwer troonen bezweren wij u, laat de tuimelgeest der omwenteling ons niet ſtraffeloos de wet voorſchrijven! Nog is het tijd, de *Hydra* te verpletten; weldra is het voor altijd te laat! Maar gij aarzelt... gij wilt niet?... Eerlooze Staatsdienaars! Voor het *Hollandſche* bloed, dat, van eene opoffering af, die aan de daden der Oudheid herinnert, tot aan den val van *Antwerpens* Citadel, vergoten is, dagen wij u, u eerlooze Staatsdienaars! voor den regterſtoel des Almagtigen en voor de regtbank der nakomelingſchap! Maar, gij gelooft veelligt aan geenen Wereldbeſtuurder; gij gelooft immers aan geene eeuwigheid en aan geenen roem bij het nageſlacht! Welnu, de dag der wraak komt — de dag der wraak komt! — weldra zegeviert de *Franſche* Natie over het ongelukkige, misleide en ſlecht beſtuurde *Europa!*

En welk lot ſtaat ons, *Nederlanders*, te wachten? Ach! mogen wij het geſchokte *Europa* niet beveiligen voor de *Franſche* overheerſching; is het ons niet gegund, den gang der gebeurtenisſen te leiden of tegen te houden; konden wij dan althans, in den edelen ſtrijd voor nationale onafhankelijkheid en de vrijheid der Volken, als eerſte offers vallen, gelijk LEONIDAS met zijne driehonderd *Spartanen!*.....

HET HEIMWEE DER ZWITSERS.

Men heeft mij hier — ſchrijft een reiziger uit *Napels* — willen doen begrijpen, dat het zoogenaamde *heimwee* eene ziekte van den geest is, vooral, wanneer hetzelve, gelijk dikwijls het geval is, met zelfmoord eindigt. Doch het *heimwee* ſchijnt thans uit de mode geraakt te zijn — men hoort er althans zoo veel niet meer van ſpreken; de toeſtand, welken men met dezen naam aanduidt, komt echter in warme landen nog ſteeds en overal voor, maar wordt ſlechts anders genoemd. De ondervinding leert, dat *Alpen*-bewoners, die in zuidelijke landen verplaatst worden, bezwaarlijk en meestal onder ziekteverſchijnſelen aan de lucht gewennen. Zeer dikwijls heeft er eene eerst ligte, ſlepende, allengs toenemende ontſteking der borstingewanden plaats, waarmede niet zelden eene verdikking en vergrooting van het hart gepaard gaat. Vandaar die beklemming, die angst, die mismoedigheid, waarvan men geene reden weet te geven. De kranke gevoelt zich zoo nedergedrukt, het hart is hem zoo zwaar, hij heeft geen lust meer in het leven — kortom, hij heeft het *heimwee:* hij zou alles doen, om naar huis terug te keeren, waar hij zich veel beter en opgeruimder gevoelde. Wij kennen de betrekking tusſchen hart en herſenen, en kunnen hieruit de ziekelijke aandoeningen van het hoofd zeer wel verklaren. De kranke wordt zelden genezen, omdat de ziekte, door langzaam te komen, ongemerkt toeneemt, en men meestal te laat geneeskundige hulp inroept. Bij zoodanige lijders hebben gewoonlijk ſterke hartkloppingen plaats. De beklemdheid neemt toe bij klimmen en bij hevige drift. In zijne mismoedigheid geeft de gemeene *Zwitſerſche* ſoldaat, die bovendien niet zeer matig leeft, zich aan den drank over, en dit brandend vergif maakt een einde aan de zaak. In zoodanige omſtandigheden dan gaat menigeen tot zelfmoord over, en gebruikt eigen ſchietgeweer, om zich voor het gevaar van verſtikken te bewaren.

Offchoon nu ontleedkundig onderzoek fteeds de duidelijkfte blijken van ligchamelijk lijden toont, wil men dezen toeftand evenwel eene krankheid van den geest noemen. Trouwens, om namen was men in het vak der geneeskunde nooit verlegen, evenmin als het bijgeloof om wonderen.

NOORD-AMERIKAANSCHE VOGELS.

(*Vervolg van bl.* 581.)

De Nachtuil aan de Misfifippi.

Deze verfchilt aanmerkelijk van den *Europefchen*. In ons werelddeel van uilen fprekende, denkt men aan vogels, die hun verblijf kiezen in oude bouwvallen, of in uitgeftrekte bosfchen, welker donkerheid te akeliger zich vertoont, wanneer die vriend der duisternis zijne wanluidende ftem daarin laat hooren. Verneemt men van de hoogte eens ouden torens, bij het flaauwe fchijnfel der maan, het huiveringwekkend gefchreeuw van den uil, zoo verandert de verbeelding des bijgeloofs den vogel weleens in een' boozen geett. — Met den uil aan de *Misfifippi* is dit geenszins het geval. Hem dient geene door menfchen verlatene woning tot verblijf; hij zoekt eene fchuilplaats onder den grond. Hij bemint ook de bosfchen niet, maar kiest zich een geheel open veld, en vestigt zijne woning te midden der verblijven van eene dierfoort, welke wegens gezelligheid, zucht voor orde, reinheid en onfchuldig leven zich aanbeveelt. Kortom, de *Amerikaanfche* uil bemint de duisternis niet; hij is een vriend van het licht, en neemt de zon tot getuige van zijn jagen, arbeiden en kampen. Tot nu toe heeft men hem in het gebied der Vereenigde Staten nergens aangetroffen, dan aan gene zijde der *Misfifippi*, in de zoogenaamde fteden of dorpen der marmotten, welke hier zeer ongepast *weidehonden* (*prairiedogs*) genoemd wor-

Mijn Heere,

Ten laaste zend jck U. Ed. eens Herleeven van Regreskius terugge. bedank U. Ed. zeer voor haare lijdzaamheyt in't lang ontbeeren van't boek: ende wenschte wel dat U. Ed. mij eens quaame ontdanken oover zijn' traagheit in't wederkeeren. Maar wij gaan morghen naa Uitrecht, om de kindren daar te brengen, en te leeveren aan haaren vaader Vander Mejde, die ze op Maandagh denkt van daar te koomen haalen. Joffrouw van Ejk, oft liever (schreef mijn zoon laast uyt den Haagha) Joffrouw ijmans, wort daar ook verwacht, en jck leg haar niet zonder ijmans de reijze te willen aanneemen. Wij zijn alle ter bruylofte genoodight: doch mijn' dochter Christina heeft alleen bewilligt in't koomen, zoo haare zuster Van der Perre meede tot zulx verstaat. Wij maak gissing op Dinadagh oft Woonsdagh weeder hier te weeren, en een hopperzak vol tijdingen mee te brengen. Dat waare te veel om in een bladt papiers op Amsterdam gezonden te worden. Derhalven, zoo U Ed. lust daartoe heeft, men zal 'er hier band mee houden. Van't groote boek* kan jck noch niet schejden, vindende kost daarin, die lekker is voor de geenen dien zeer smaakt: gelijk mij en mijnsgelijken. Jck vind 'er U. Ed. naam al meede gespelt, en, om zoo te zeggen, met roode letters. Waa de schryver Paus geweest, U. Ed. stonde in den Almanach. Doch is zijn zoo goedt in de gunste des Prinsen te staan, gelyk U. E. doet: aan de welke zich op't hartlijkste gebiedt,

Mijn Heere,

U. Ed.

Ootmoedighe dienaar,

P. C. Hooft

Ter Vlucht, van den Hijze te Mijde, 13 Sep. 16

* De korkolyke Historie van J. Nieuwenhuysen.

den. De vogel vindt het gemakkelijk, eene geheel voltooide en welingerigte woning in bezit te nemen, ten einde zich de moeite van het graven in den grond te beſparen. De in deze oorden zeer menigvuldig voorkomende volkplantingen der marmotten zijn nu eens enkele, op zichzelve ſtaande en naauwelijks eenige morgens land innemende buurten; op andere plaatſen ſtrekken zich dezelve mijlen ver uit, en kunnen wel *ſteden* genoemd worden. De woning van eene marmot is van buiten kenbaar aan een' kleinen aardhoop, die den vorm van een' afgeknotten kegel heeft, onder twee voet breed en omtrent acht duim hoog is. Men vindt den ingang boven op den kegel, ook weleens ter zijde aangebragt. De aarde, waaruit deze heuvels beſtaan, is zorgvuldig bearbeid en zoo hard, als een ſterk betreden voetpad worden kan. Een gang loopt twee voet regt naar beneden, en neemt dan eene ſchuinſche rigting naar een vertrek, waar het bezige diertje, aan de toekomst gedachtig, den vereischten voorraad voor den langen winter oplegt. Hoogst merkwaardig is ook het weeffel, waarin de marmot voor den winterſlaap zich wikkelt; het beſtaat uit fijne, gedroogde planten, heeft boven eene kleine opening, is rond en vast genoeg, om, zonder beſchadiging, opgerold te kunnen worden. Bij ſchoon weder ziet men de diertjes voor den ingang der woning ſpelen, hetgene zeer vermakelijk is. Verſchrikt hen een vijand, die eenigermate te vreezen is, zoo vlugt alles onder den grond; heeft de verontrusting niet veel te beduiden, zoo blijft elke marmot aan den ingang van hare woning, ſlaat met den ſtaart, als om de tegenpartij uit te dagen, en zet zich van tijd tot tijd op de achterpooten, om de bewegingen van den vijand waar te nemen. Dat de marmotten, offchoon zij alleen van planten leven, hare dorpen zeer dikwijls op vlakten aanleggen, alwaar geen ſpoor van groei te vinden is, kan men hieruit verklaren, dat zoodanige oorden geheel open liggen, en aan den vijand geene gelegenheid verſchaffen, om zich in hinderlagen te verſchuilen; de diertjes, die geene

kracht of natuurlijke wapens hebben, kunnen dus elk gevaar van verre reeds bemerken, en hebben tijd, om zich, ter beveiliging, onder den grond te begeven. Zoo zijn de dorpen der marmotten ingerigt, welke de uil, ſoms alleen, ſoms in gezelſchap, tot zijn verblijf kiest. Op zekeren afſtand zoude men dezen uil voor eene op de achterpooten zittende marmot kunnen houden. Hij is vlug in zijne bewegingen, geenszins vreesachtig, en laat den jager niet zelden nader komen, dan noodig is, om niet mis te ſchieten. Men ziet dezen vogel meest bij kleine troepen. Jaagt hun iets ſchrik aan, zoo vliegen zij op, doch zetten zich op een' kleinen afſtand weder neder. Duurt echter de verontrusting voort, zoo vlugten zij in hunne onderaardſche verblijven, waaruit zij niet ligt verdreven kunnen worden.

Men vindt deze vogels ook zeer menigvuldig in *Zuid-Amerika*, aan de oevers van de *Rio de la Plata*. De gaten, waarin zij aldaar huizen, zijn insgelijks werken van marmotten. Buiten twijfel hebben zij door geweld dezelve in bezit genomen. Dit wordt door waarnemingen genoegzaam bewezen; want, daar de aardheuvels, welke de uil bezet houdt, zich meestal in eenen vervallen ſtaat bevinden en van de nalatigheid of onbekwaamheid der bewoners getuigen, ſtrekken de goede geſteldheid van de woningen der marmotten en de daarin heerſchende orde en reinheid tot een bewijs van de vlijt en werkzaamheid dezer merkwaardige dieren. Offchoon er voor het overige geene redenen zijn, om te onderſtellen, dat de uil met de marmot ſoms te zamen leeft, zoo wordt dezelve toch, volgens de verzekering van geloofwaardige ooggetuigen, niet zelden, door een gemeenſchappelijk gevaar, met andere geheel ongelijkſoortige gasten, b. v. hagedisſen, ratelſlangen enz., in zulke onderaardſche wijkplaatſen te zamen gebragt.

De wilde Kalkoen.

De kalkoen komt oorſpronkelijk uit *Amerika*. OVIEDO

is de eerſte, die (1525) melding van denzelven maakt, in zijne beſchrijving van *West-Indië*. Kort na de verſchijning van dit werk werd de vogel uit *Mexico* in *Spanje* overgebragt, van waar de *Engelſchen* de eerſten bekomen hebben, die op hun eiland gezien zijn. Allengs werden de kalkoenen in geheel *Europa* verſpreid, en in minder dan eene eeuw waren ook *Azië*, *Afrika* en de onderſcheidene *Europeſche* volkplantingen daarmede voorzien. Het ſchijnt alzoo buiten twijfel te zijn, dat men deze vogelſoort aan de ontdekkingen van COLUMBUS te danken heeft. Het *ornithologisch* werk van C. L. BUONAPARTE bevat eene optelling van zevenentwintig namen, waarmede even zoo vele *Noord-Amerikaanſche* volksſtammen den kalkoen aanduiden.

Wanneer een troep van deze vogels zich gereed maakt, om eene breede rivier over te trekken, kiezen zij de plaats, alwaar de ſtroom het ſmalſte en de oever het hoogſte is. Hier vertoeven zij doorgaans lang, dikwijls den ganſchen dag, en nog langer; want de gevaarlijke togt moet niet zonder rijp overleg ondernomen worden. Gedurende deze algemeene raadsvergadering maken de mannetjes het hun eigene geluid, pronken met den ſtaart, en ſchijnen door menigerlei vertoogen elkander te willen bemoedigen. Eindelijk neemt dan ook de ganſche troep een ſtout beſluit — de wijfjes en jongen volgen het voorbeeld der mannetjes; ieder vogel zoekt zich eene plaats op den top van den hoogſten boom, dien hij vinden kan. Op een door den aanvoerder gegeven teeken ſlaan allen de vleugels uit, en pogen, met de meestmogelijke inſpanning, den tegenover gelegenen oever te bereiken. Voor de ſterkſten onder den troep valt dit, al is de ſtroom ook eene mijl breed, niet moeijelijk; maar de zwakkeren en de jongen zijn niet altijd zoo gelukkig. Vallen deze, tegen hunnen wil, op het water neder, zoo moeten zij zwemmende den overtogt volbrengen; dit doen zij echter vrij goed, daar zij, om zich op de oppervlakte des waters te houden, den ſtaart uitbreiden, de vleugels zoo digt mogelijk za-

mentrekken, om den tegenſtand van het water bij het doorklieven te verminderen, en met de pooten, alhoewel die geene zwemvliezen hebben, wakker roeijen. Komen zij aan een' ſteilen oever, welken zij niet kunnen beklimmen, zoo rusten zij eenige oogenblikken uit, en ſpannen dan alle krachten in, om zich in de hoogte te heffen; doch niet zelden put het herhaalde opfladderen hunne krachten uit. De zwakſten bezwijken eindelijk en vinden hunnen dood in het water. De genen, welken het gelukt den anderen oever te bereiken, geraken in eenen toeſtand van afmatting, die aan verdooving grenst, waarin zij eenigen tijd, zoo het ſchijnt, verbijsterd omdwalen, en waarvan de jagers gebruik weten te maken, om hen in grooten getale te vangen. De kalkoen is echter ten tijde van deze verhuizingen mager, en zijn vleesch heeft geringe waarde.

Ieder vogel ſchijnt op zijne beurt voor de algemeene veiligheid te waken. De eerſte, die eenen arend, valk of anderen vijand gewaar wordt, geeft het teeken van onraad, waarop de ganſche ſchaar zich van de kruin des booms, op welke dezelve zich geplaatst had, nederſtort, en tegen den grond gedoken wacht, tot dat het gevaar voorbij is. Daar zij gewoon zijn, des nachts bij elkander op de dorre takken van een' grooten boom te zitten, zoo kan zulk een toevlugtsoord niet lang voor nachtelijke roofvogels verborgen blijven. Maar de kalkoen weet dikwerf aan de klaauwen van zijnen vervolger te ontkomen. De roofvogel vliegt in kringen rondom den boom, ten einde zich een ſlagtoffer uit te kiezen. Hoe weinig gedruisch deze ook maakt, zoo is er onder de ſlapenden toch altijd één, wiens luisterend en geoefend oor dit zwakke geluid verneemt, waarop dezelve dan terſtond door een bijzonder geſchreeuw het ganſche gezelſchap opwekt. Nu heffen alle de kalkoenen zich op; de roover valt dien aan, welken hij zich tot prooi heeft uitgekozen; deze duikt terſtond, verbergt den kop, en ſlaat den uitgeſpreiden ſtaart over

den rug heen. De vijand, die thans niets meer ziet, dan eene voor zijnen bek en klaauwen onkwetsbare oppervlakte, geraakt hierdoor eenigermate in verwarring; en de kalkoen maakt van dit oogenblik van befluiteloosheid gebruik, om zich op den grond neder te werpen, waar zijne tegenpartij het niet waagt, hem aan te grijpen.

De jonge kalkoen is zeer gehecht aan het oord zijner geboorte; hij ſchijnt zelfs voor enkele boomen, waarop hij gewoon is te zitten, eene bijzondere genegenheid te hebben. Offchoon, om zijn voedſel, genoodzaakt tot menigvuldige, dikwerf zeer verre togten, keert hij toch jaren na elkander ſteeds tot dezelfde, hem lief geworden, boomen terug. Deze ſtaan gewoonlijk op eene in eenen ſtroom uitſtekende landtong. Wanneer de tijd van rusten nadert, vergaderen de kalkoenen, en een lang gerekt geſchreeuw is het teeken tot heenvliegen. Nu hoort men het ruiſchen der vleugels, dat voortduurt, tot dat de vogels, digt bij elkander gedrongen, en dikwijls zoo talrijk, alsof het eene algemeene verzameling van alle de kalkoenen in het land ware, zich op hunne boomen nedergezet hebben. Zulk eene rustplaats is echter geenszins zoo verborgen, dat de jager dezelve niet zoude kunnen ontdekken. Nadat deze bij dag zoodanigen boom of boomen beſpied heeft, kiest hij een geſchikt ſtandpunt, en begeeft zich derwaarts bij maneſchijn, die hem licht genoeg geeft, om te kunnen mikken. Hij legt bij voorkeur eerst op die vogels aan, welke het meest vrij zitten, en wier vallen van den boom niet te veel beweging onder de ſlapenden veroorzaakt. Zeer opmerkelijk is de bijzonderheid, dat dezelfde vogels, welke door de verſchijning van eenen uil in eene zoo algemeene ontſteltenis geraken, noch door de tegenwoordigheid van den jager, noch door de herhaalde geweerſchoten, noch door het nedervallen van eenigen uit hun midden verſchrikt ſchijnen te worden. Elk ſchot veroorzaakt ſlechts zeker gemurmel onder den troep, hetgene men eerder voor een teeken van ver-

wondering, dan van vreeze meent te mogen houden. Deze ſtompheid is aan alle de hoenderſoorten van *Noord-Amerika* eigen.

(*Het vervolg en ſlot hierna.*)

FACSIMILE VAN EENEN EIGENHANDIGEN BRIEF VAN DEN DROSSAARD PIETER CORNELISZOON HOOFT AAN DEN AMSTERDAMSCHEN HOOGLEERAAR CASPAR VAN BAERLE VAN DEN 13 SEPTEMBER 1646.

Tot opheldering van dezen brief, voorzien van eene kantteekening van den Geſchiedſchrijver G. BRANDT, zal het niet noodig zijn, in eenige bijzonderheden nopens deszelfs inhoud te treden, als zijnde die inhoud reeds opgenomen onder de in druk uitgegevene *Brieven van* HOOFT, welke door den kundigen en onvermoiden onderzoeker der Vaderlandſche Geſchiedenis, Mr. JACOBUS SCHELTEMA, met Aanmerkingen en Bijvoegſels zijn verrijkt geworden.

De onderhavige is de 761ſte der in die verzameling voorkomende brieven, en is door HOOFT geſchreven op zijnen meer dan 65 jarigen ouderdom, na gedurende bijna 40 jaren de betrekking van *Drosſaard van Muiden* te hebben bekleed.

Onder meer anderen, kan ook deze brief getuigenis geven, dat HOOFT, een half jaar vóór zijn overlijden, (voorgevallen op den 21 April 1647) onder het verduren van de ongemakken des ouderdoms, en lijdende aan jicht, graveel en ongeſteldheid der maag, zijne vorige opgeruimdheid en luimigen aard ten volle had behouden, en dat mitsdien teregt door den verdienſtelijken JACOBUS KONING, in zijne *Geſchiedenis van het Slot te Muiden*, is aangemerkt, dat de Drosſaard onder alle de rampen des levens en ligchamelijk lijden, zoo als een' waar' Christen voegt, geduldig en gelaten is gebleven.

OVER DEN TE GROOTEN SPOED VAN SOMMIGE GENEESHEEREN BIJ HET BEZOEKEN HUNNER PATIËNTEN.

(*Vervolg en slot van bl.* 577.)

Hier zou ik de pen kunnen nederleggen; maar, behalve dat ik nog het een en ander te zeggen wensch, wat mij op het harte ligt, zoo zie ik mij wel genoodzaakt, haar nog eene wijl in handen te houden, ten einde mij tegen de verwijtingen te verdedigen, waarmede het den, zich door mij beleedigd achtende, Geneesheeren behaagt, mij, in hunnen zeer verklaarbaren toorn, te overladen. „Vermetele!" roepen zij mij toe, „welke is uw naam, uw titel, uw regt, om ons over hetgene gij in ons afkeurt te onderhouden? Zijt gij dan zelf, in de waarneming van uw beroep, zoo geheel onberispelijk? En, indien ja, zoudt gij het ook wezen, zoo gij Arts waart; of dan ook al niet handelen als zij, die gij nu zoo ſtrengelijk veroordeelt? Maar, waarom ons langer met u opgehouden? Gij kent de Geneeskunst niet! Anders zoudt gij weten, dat lange viſiten juist niet altijd goede viſiten zijn. Het is u flechts te doen om haar te honen en hen, die ze beoefenen! Van hier uw ijveren tegen der Artſen geldzucht; zucht, waaraan toch, gelijk gij weten moest, de geneeskundige praktijk allerminst voldoening ſchenken kan. En, in allen geval, wat gaat u onze ſpoed aan? Zoo er iets te berispen, te klagen valt, laat dit den patiënten over! Zoolang de onze ons hunne onvoldaanheid niet betuigen, mogen wij immers denzelfden gang blijven houden, dien wij tot hiertoe hielden? u, inmiddels, in bedenking gevende, of het niet beter van u gedaan ware, te zwijgen, dan, door uw geſchrijf, vooroordeelen tegen de kunst en hare beoefenaars te verwekken, die voor vele lijders ligt ſchadelijk kunnen zijn." — Vinnig, ziet gij, mijne Lezers! vaart men tegen mij uit. Gelukkig, intusſchen, dat ik tot mijne wederſpraak niet veel ruimte behoef, die mijn beperkt beſtek ook niet veroorloven zou te nemen!

Gij vraagt mij dan, mijne Heeren! die u, door mijn geſchrijf, gekrenkt oordeelt, naar mijn' naam, mijn' titel, mijn regt, om u over hetgene ik in u afkeur te onderhouden. Wat mijn *naam* betreft, deze alleen zou, ware hij nog zoo gunſtig bekend, het ware, nuttige en gepaste van het geſchrevene in geenen

deele bewijzen. Dit bewijs moet de inhoud van het ſtuk zelf, desgelijks zonder eenige naamsaanduiding geſteld, leveren, die, gelijk ik meen te mogen vertrouwen, zulks zal gedaan, en tevens hebben doen zien, dat ik mij niet te veel aanmatige, wanneer ik mij *vriend van het ware, goede, en van die het bevorderen*, noeme, en hiermede de, door u mij gedane, vraag beantwoorde. — „ Maar, uw *titel?*" Gij wilt, namelijk, weten, of ik een gewijde of ongewijde in de Geneeskunst ben. Arts ben ik niet, gelijk ik reeds te kennen gaf, en u veelligt uit heel mijn ſchrijven zal gebleken zijn, maar een veeljarig lijder, en, als zoodanig, niet geheel verſtoken van alle geneeskundige kennis, tot zeer duren, en dikwijls ook zeer ſmartelijken, prijs verkregen! Doch, even weinig als mijn naam, doet hier ook, zie ik wél, mijn titel iets tot de zaak. Geneesheer zijnde, zou ik onwaarheid — regtsgeleerde, godgeleerde, of iets anders, waarheid hebben *kunnen* zeggen. Op het betoog zelf komt het dus wederom aan; dit moge u doen beſliſſen, of ik op den titel van *verdediger van lijders*, den ſchoonſten, dien ik ken, al of niet eenige aanſpraak maken mag. — Wat mijn *regt* betreft, *om u uwe gebreken voor te houden*, dit ſteunt alzoo op denzelfden grond, waarop gij het uwe bouwt, wanneer gij u bevoegd en geroepen acht, diegenen aan hunne pligten te herinneren, die zich aan onkundigen, onnadenkenden, ongelukkigen vergrijpen, de verpligting namelijk, om, als mensch, voor de menschheid, voor de lijdende menschheid bovenal, op te treden, en hare regten tegen elk, die ze ſchendt, te verdedigen. „ Wie weet goed te doen, en het niet doet," zeide eens zeker groot Man, „ dien is het zonde!" Ziet daar uwe en mijne verpligting, uw en mijn regt!

Gij verlangt te vernemen, mijne Heeren! „ of ik dan, in de waarneming van mijn beroep, zelf zoo geheel onberispelijk ben." Och of ik het altijd ware! Wel *poog* ik het te zijn, te worden; maar, helaas! gedurig kom ik te kort. Dat nu dit te kort komen, 't welk anderen mij beſcheidenlijk voor oogen mogen ſtellen, mij tot zwijgen veroordeelen zou, wanneer ik, in het belang der menschheid, iets nuttigs te zeggen heb, neen, dit geloof ik niet. Waar zou het heen, als men zelf geheel heilig moest zijn, om anderen tot heiligheid te mogen aanſporen? De bewustheid van eigene feilbaarheid moge tot gematigdheid in het oordeelen dringen, (pligt, dien ik meen, in mijn betoog, niet verwaarloosd te hebben) tot het opgeven van alle vrijmoedigheid doemt zij niet.

„ Indien gij zelf Doctor waart, handeldet gij ligt ook al, als zoo menigeen, dien gij nu gispt!" Het is mogelijk, mijne Heeren! mogelijk zelfs, dat ik het nog veel erger maakte. Maar dan verdiende ik ook in het beſchamend licht der waarheid geplaatst te worden, en zulks te meer, naar mate mijne ſchuld grooter was. Dat, overigens, *mijn* vermoedelijk voor *uw* ſtellig verzuim eenige reden van verontſchuldiging zou opleveren, gelooft gij te weinig, dan dat ik het, ook maar met een enkel woord, zou te wederleggen hebben.

„ Gij kent de Geneeskunst niet," roept men mij toe; „ anders zoudt gij weten, dat lange viſiten juist niet altijd goede viſiten zijn." Het zij zoo, dat ik met de Geneeskunst onbekend ben, mijne Heeren! dit echter weet ik, en zegt mij mijn gezond verſtand, dat, gelijk bij elke kunstbeoefening, te groote ſpoed ſchaadt, en uwe kunst dien te minder gedoogt, naar mate hare moeijelijkheid meerdere oplettendheid en zorg vereischt. — Dat lange viſiten niet altijd goede zijn, gaf ik vroeger zelf reeds te kennen. Neen, zoo onnoozel ben ik niet, van te ontkennen, dat in *ſommige* gevallen een oogenblik toevens van den Geneesheer bij zijne patiënten genoegzaam is, en dat hier veel van het oog, het waarnemingsvermogen van den Arts, en de geſteldheid des lijders afhangt; maar, aan den anderen kant ben ik toch ook wel zoo wijs, van te kunnen begrijpen, dat het geneeskundig bezoek niet *altijd*, niet *meestal* zoo ras kan afloopen, en dat ook de veeljarige lijder zijne tijden heeft, waarin het langer ſtandhouden van zijnen Arts allernoodzakelijkst voor hem is.

„ Dat het mij voornamelijk te doen geweest zou zijn, de Geneeskunst en die ze beoefenen te honen," dit, mijne Heeren! ſpreek ik te volmondiger tegen, naar mate mijn geſchrijf luider van mijne hoogachting voor die kunst en hare waardige beoefenaren getuigt. Mijne bedoeling was alleen, den Arts, niet te honen, maar tot eenen beteren zin, in opzigt tot zijne lijders, te brengen, die hen door zijne overijling benadeelt, gelijk ook de kunst, die hij op hen niet behoorlijk toepast. Kunst en kunſtenaar zijn twee zaken, die dikwijls hemelsbreed van elkander verſchillen. Voor dezen kan ik, om zijne handelwijs, de grootſte minachting koesteren, zonder daarom op te houden, gene hoog te achten. Ik waardeer de regts-, godgeleerdheid, fraaije letteren enz., maar niet elk, die ze beoefent; den Arts, die de Geneeskunst kwalijk behandelt, veroordeel ik, maar daar-

om de Geneeskunst zelve niet. Hoe hooger ik eene kunst ſchat, te meer en vuriger zal ik natuurlijk voor haar ijveren, en te onverbiddelijker zijn in opzigt tot den haar ligtzinnig behandelenden kunſtenaar. Is alzoo mijn toon, hier en daar, wat hooger gerezen, o! wijt dit alleen aan mijne hoogachting voor de weldadigſte aller kunſten, waaraan ook ik zoo oneindig veel verpligt ben, en die ik niet kan zien mishandelen, zonder mij te ergeren en te bedroeven!

Dat de geneeskundige praktijk over het geheel niet rijk maakt, allerminst in onze tijden, waarin ſommige Artſen ook al op een' te hoogen voet leven, geloof ik zoo goed, als ik mij overtuigd houde, in mijn betoog, alleen tegen de overdrevene geldzucht van ſommige Geneesheeren, geenszins tegen een betamelijk verlangen, om, door vlijt, een fatſoenlijk beſtaan te vinden, geijverd te hebben. Verrijke zich de Arts, de Hoogleeraar, verzamele hij zich eenen ſchat, als BOERHAAVE, maar zij hij dan ook even naauwgezet in de beoefening zijner pligten. Doch, waartoe zoo vele woorden geſpild? De oppervlakkigſte herlezing van hetgene ik over de te ver gedrevene winzucht van eenige Artſen ter neder ſchreef, noodzaakt u immers, mijne Heeren! zijt gij anders regtvaardig, uwe beſchuldiging terug te nemen, alsof mijn beſtrijden daarvan zijnen grond zou hebben in het verfoeijelijk verlangen om de Geneeskunst in een hatelijk licht te plaatſen, en hen te hoonen, die ze beoefenen.

„Maar," duwt mij de ſchuldige Geneesheer toe, in wrevelmoedig onverſtand, en onwillig om zich te beteren, „wat gaat u onze ſpoed aan? Indien er iets te berispen, te klagen valt, laat dit den patiënten over! Zoolang de onze dit niet doen, willen wij denzelfden gang blijven houden, dien wij tot hiertoe gehouden hebben." Zoo beſchouwt gij dan de onkunde uwer lijders (want, behalve aan zekere beleefdheid, en ontzag voor u, zal wel voornamelijk hun zwijgen daaraan toe te ſchrijven zijn) voor genoegzaam, om uwen te grooten ſpoed voor uw, zoo wél onderrigt, geweten te regtvaardigen? Zoo wilt gij hen dan in hunne onwetendheid laten blijven, en hen met de gevaren, die zij loopen, onbekend laten, opdat gij u te veiliger aan hen zoudt kunnen bezondigen! Zoo wilt gij u dan van de voortdurende blindheid uwer patiënten bedienen, om hen op den, wel voor u gemakkelijken, maar voor hen zoo heilloozen, weg, waarop gij hen gevoerd hebt, gerust te laten voortwandelen! Maar, maar, mijn Heer! bedenkt gij wel, dat gij te ſchuldiger jegens uwe lij-

ders wordt, hoe minder zij uwe tekortkomingen omtrent hen bemerken? Bedenkt gij wel, dat, wanneer gij van hunne onnoozelheid misbruik moogt maken, dit ook de pleitbezorger, de handwerksman, de fabrikant, de winkelier en anderen van uwe onkunde mogen, en gij het regt uit de hand geeft, om u over hen te beklagen? Bedenkt gij wel, dat gij, mij veroordeelende, als ik de oogen uwer patiënten voor uwe gebreken tracht te openen, gij mij ook van de verpligting ontslaat, om u te waarschuwen voor de verliezen, de jammeren, de levensgevaren, die gij of de uwen van den man te duchten hebben, die het over zich verkrijgen kan, van uwe en hunne onkunde een schandelijk misbruik te maken? Neen, neen, de onwetendheid der menigte levert voor niemand een' vrijpas op, om haar te mishandelen, of te laten mishandelen! Doch, waartoe nog meer? Uw eigen gedrag jegens uwe kranken, bewijst het niet, dat gij het mijne billijkt? In uw (toch zeker belangeloos?) waarschuwen tegen den kwakzalver en zijne artsenijen vind ik immers, wat ik verlang, mijne regtvaardiging, namelijk, om niemand ter prooije eener onkunde te laten, die verderfelijk, wat zeg ik! doodelijk voor hem zou kunnen worden?

„ Doch, ware het evenwel maar niet beter geweest te zwijgen, dan, door uw spreken, vooroordeelen tegen de kunst en hare beoefenaars te verwekken, die voor vele lijders ligt schadelijk kunnen wezen?" Maar, waar deed ik zulks, mijne Heeren? Vooroordeelen heb ik, zoo ver ik weet, nergens aangekweekt; ik heb slechts hen bestreden, die ze, door hun nalatig gedrag, zouden kunnen doen geboren worden en vestigen. En mogt, moest ik dit niet? Mogt, moest ik de waarheid verbergen, offchoon door mijne overtuiging gedrongen, dat zij in het licht kon gesteld worden, en ik hieraan bevorderlijk kon zijn? Ongelukkig, als het eenmaal zoo ver gekomen is, dat men niet meer zeggen mag, wat, ten zegen der lijdende menschheid, dient gezegd te worden! Neen, niemand waagt het, mij te wederspreken, als ik zeg, dat het misdaad, de schandelijkste misdaad is, duizende lijders in de onwetendheid te laten, ten einde dezen en dien Geneesheer in zijn pligtverzuim te meer en beter te sterken. — Maar wat verdedige ik nog mijzelven, wien ieder menschenvriend verdedigt, en toeroept: „ Ga voort, met voor het heil der lijdende menschheid, waar en zoo veel gij kunt, bestendig op te treden!"

Dit doe ik, hoe euvel sommigen het mij duiden mogen, aanvankelijk weder, door mijne Lezers, die mijnen raad mogten behoeven, te vermanen, om zich zoo min voor de hunnen, als voor zichzelven, van den man te bedienen, met wiens wijze van handelen ik hen, in dit mijn betoog, heb trachten bekend te maken. Het is zoo, hij, die eene plaats bewoont, waar slechts één Arts is, moet zich, zoo goed, zoo kwaad hij kan, behelpen; maar die in de gelegenheid is, tusschen meerdere eene keuze te doen, is zichzelven, is den zijnen verpligt, in deze met de meestmogelijke voorzigtigheid te werk te gaan. Naam, aanbeveling, goed voorkomen, gelukkige praktijk, en dergelijke, doen, het is waar, bij eene zoodanige keuze, dikwijls veel af, en, in de onmogelijkheid, waarin zich de niet ingewijde bevindt, om over de kundigheden en waarde eens Geneesheers uitspraak te doen, kan dit wel niet anders, en moet blind geluk veelal zijn leidsman wezen. Iets, evenwel, is er, dat onder het bereik zijner waarneming valt, dit, namelijk, of de Arts in zijnen lijder belang stelt, en zulks toont door zijne getrouwe komst, lang genoeg verblijf, om zich met zijnen patiënt te kunnen onderhouden en dezen den noodigen raad toe te dienen, en vooral door dien geest der liefde in beoefening te brengen, die, in de Geneeskunst, dikwijls zoo groote wonderen doet. — Na alles dus, wat ik schreef, mijne Lezers! ziet wél toe, dat gij de gezondheid en het leven van uzelve en uwe huisgenooten nimmer toebetrouwt aan den man, wien het, uit hoofde zijner uitgebreide praktijk, onmogelijk is, zijnen patiënten den vereischten tijd te geven; wiens leefmanier hem wel verpligt, zich spoedig van hen af te maken; wiens zucht naar gemak hem noopt, hen, hoe eer zoo beter, vaarwel te zeggen; wiens onbewogen hart hem gedurig in verzoeking brengt, zijne pligten te veronachtzamen! Neen, neen! een, dien gij als zoodanig kent, zij geenszins uw Arts, noch die der uwen! Hoe groot ook overigens zijne kundigheden zijn mogen: wat baten zij, zoo hij ze niet ten voordeele zijner lijders verkiest aan te wenden? De Geneesheer, dien gij hebben moet, moet gezind zijn, u te onderhouden over uwen toestand; moet u veel vragen, uw antwoord geduldig afwachten, u opmerkzaam maken, wat u te doen, te laten staat, zichzelven niet staâg voortdrijven, maar weten stand te houden, zijn gemak, zijne vermaken, zijne krachten veil hebben voor uw

heil en dat der uwen. In zijn blijven, handelen, vertrekken, moet gij den heilloozen spoed niet bemerken, dien ik beschreef, maar, integendeel, die op alles lettende zorgvuldigheid, welke niet nalaten kan, goede vruchten voort te brengen. Bespeurt gij dit laatste in nem, dan hebt gij reeds veel in hem gevonden; maar nog oneindig meer, wanneer gij in hem dien godsdienstigen zin ontdekt, die de menschenliefde zoo magtig versterkt. Zijt gij geslaagd, zulk eenen Arts aan te treffen, acht u dan hoogst gelukkig, en geeft u aan zijne leiding, met vol vertrouwen, over! Zij hij dan in zijne praktijk al niet voorspoedig; gij hebt gedaan, wat u te doen stond, en kunt en moogt de uitkomst van zaken Hem aanbevelen, zonder wiens zegen geen Arts, hoe bekwaam, hoe welgezind, iets uitwerken kan. Maar, nog eens, als redelijk mensch moet gij handelen, en noch uzelven, noch iemand der uwen ter prooije geven aan den man, dien gij als verwaarloozer zijner pligten kent, of ten minste kunt leeren kennen. — Ziet daar, lieve Lezers! het eerste van dat een en ander, hetwelk ik zeide mij op het hart te liggen!

Het tweede betreft u, mijne jonge vrienden! die u tot de uitoefening der geneeskundige wetenschap voorbereidt. Schoon is de keuze, die gij gedaan hebt, om eenmaal als weldoeners der lijdende menschheid op te treden. Maar die keuze, welke u zoo hoog vereert, vereert, gelijk gij, zonder mij, gemakkelijk beseft, dán alleen, wanneer zij op goede beweeggronden rust. Velen deden haar in jeugdigen ijver insgelijks, van wie het te wenschen ware, dat zij zichzelve beter gekend, en er, bij tijds, van afgezien hadden, het getal dier Artsen te vergrooten, wier jammerlijk gedrag, in opzigt hunner lijders, wij, in dit ons betoog, hebben gepoogd voor oogen te stellen. Zijt gij, mijne vrienden! niet gezind, hun voorbeeld te volgen, of, ten minste, ontwaart gij in u geene hoogere en reinere beginselen, dan die hen bezielen, o! in naam uwer lijdende medemenschen smeeken wij u, gaat, indien het immers maar eenigzins mogelijk zij, vooral niet voort met u aan een beroep te wijden, dat eenmaal uzelven tot een oordeel, uwen natuurgenooten tot een' waarachtigen vloek staat te worden! Beproeft, ja, beproeft dus uzelve nog, eer gij den beslissenden stap doet, of gij wel de noodige geschiktheid hebt, om te worden, wat gij te worden u voorgenomen hebt! Berekent gij nu reeds, dat uwe zwakke ligchaamskrachten u eenmaal tot de verwaarloozing

uwer pligten, geheel of gedeeltelijk, verleiden zullen, wordt, wat gij worden moogt, maar geen Arts! Ontbreekt het u, nu reeds, aan dien volhardenden moed, wiens gemis u noodwendig, te eeniger tijd, tot overhaasting, bij het bezoeken uwer lijders, zal aandrijven, wordt, wat gij worden moogt, maar geen Arts! Beſpeurt gij, nu reeds, eene onweêrſtaanbare zucht tot gemak in u, die u eenmaal den lijder te ſpoediger zal doen vaarwel zeggen, wordt, wat gij worden moogt, maar geen Arts! Stelt gij de vermaken des levens, nu reeds, zoo hoog, dat de begeerte daarnaar u eens in verzoeking zal moeten brengen, om de huizen des geklags, zoodra mogelijk, te ontvlugten, wordt, wat gij worden moogt, maar geen Arts! Is het geld u, nu reeds, zoo dierbaar, dat gij waarſchijnlijk, te eeniger tijd, meer de beurs uwer lijders, dan hun heil beoogen zult, wordt, wat gij worden moogt, maar geen Arts! Woont, nu reeds, niet in u die geest der liefde en godsvrucht, welke den echten Geneesheer vormt en veredelt, en bemerkt gij geene de minſte neiging in u, om dien bij u te verwekken en te verſterken, wordt, wat gij worden moogt, maar geen Arts! In één woord, wordt het niet, in 's Hemels naam! wordt het niet, als gij het niet zóó worden wilt, als gij het behoort te wezen! Waarlijk, de Geneeskunst is eene te gewigtige, kostelijke, heilige kunst, dan dat gij haar met eene ligtvaardigheid zoudt mogen beoefenen, die zij allerminst verdient! Op eenen grond als onze vaderlandſche, waar een BOERHAAVE, VAN GEUNS, BRUGMANS, als Geneesheeren, optraden en dien als 't ware heiligden, mag men zijne pligten jegens de lijdende menschheid wel dubbel ter harte nemen! Die pligten kent gij immers, jeugdige kweekelingen der Geneeskunst! Zoo niet, o! haast u dan, ze te leeren kennen uit dat gulden boeksken, waarmede de beroemde HUFELAND de wereld verrijkt heeft! Ik bedoel dat, hetwelk handelt *over de Pligten van den Arts.* Gij vindt daarin al zoo hetzelfde veroordeeld, wat ik veroordeelde, die noodlottige overhaasting niet het minst, bij het doen van geneeskundige bezoeken, welke zoo menige gezondheid voor altijd knakt, zoo menig levenslicht uitblusscht. Leest en herleest het, bij dagen en bij nachten, mijne jonge vrienden! en ziet overigens veel op de ſchitterende voorbeelden dier waardige Geneesheeren, die u ons vaderland, dank zij God! hier en daar, in rijken getale, blijft aanbieden!

Ja, mijne Heeren! op u, die het zoo waardig zijt, dat men naar u het oog rigte, en anderen op uwe handelwijze opmerkzaam make, op u vestig ik de aandacht onzer geneeskundige jongelingſchap; dit ſtuk alzoo eindigende, gelijk ik het begon, met, namelijk, u die hoogachting te bewijzen, en er anderen toe aan te ſporen, welke gij regt hebt, van mij en hen voor u te vorderen. Gaat, gaat onvermoeid voort, met alzoo uwe ſchoone en heilrijke roeping te vervullen, als gij tot nu toe deedt, en wordt hierdoor al meer en meer ten zegen der lijdende menschheid, die u vereert, en van zoo menig eenen, die zich eenmaal aan hare dienst wijden zal! Uw geduld, uwe trouw, uwe volharding, uwe liefde zal hen aanſporen, om ook eens te worden, wat gij thans zijt, en hen te afkeeriger maken van die pligtverzakers, welke ik beſtreed, en gij, met al den ijver uwer ziele, zoo veel in u is, tegenwerkt. — Nog eens en duizendmaal, mijne Heeren! ontvangt mijne hulde! Haar u te brengen, ja, ook dit, dit voornamelijk, lag mij nog aan het harte. Ontvangt haar, en zij ik de tolk van al de door u beweldadigden, als ik u, ten ſlotte, toeroep: „Om uwes goeden werks wille, zal eenmaal uw loon groot zijn in de hemelen!" Ja, ja, dit zal het! Zulks zegt mij mijn hart, mijn geloof aan den God der liefde, en aan den barmhartigen Heiland der wereld! In zijn jongſte gerigt, trouwens, zal wel niet het minst zijn woord op *u* toepaſſelijk en tot *u* gerigt zijn: „Met mijne lijdende broeders op aarde, was ik eenmaal krank, en, door hen zoo getrouw, zoo hartelijk te bezoeken, hebt gij mij bezocht, die, wat gij den minſten hunner deedt, acht door u aan mijzelven gedaan te zijn, en het, als zoodanig, u vergelden wil; u, die den menſchen mijn beeld zoo treffend gelijkend te aanſchouwen gegeven hebt, door uwe liefde!"

BIJDRAGEN TER NADERE KENSCHETSING DER GROOTE NATIE.

Aan den Redacteur der *Vaderlandſche Letteroefeningen.*

Wel Edel Heer!

Met diepe verontwaardiging las ik, in No. 320 van het *Franſche* blad de FIGARO, van 15 Nov. 1832, de onderſtaande Godslasterlijke uitdrukkingen; en ik beſloot, dezelve, met

eenige aanmerkingen vergezeld, aan U te doen toekomen, met verzoek een en ander in uw Tijdſchrift te doen opnemen.

Zeker *Fransch* Improviſator, met name DE PRADEL, deed te *Parijs* zijne gaven hooren, en de Redactie geeft van 's mans talent een ſatyriek verſlag — maar een verſlag, waarvan de eerſte volzinnen elk Christenhart met ſmart en verontwaardiging moeten vervullen.

Ik geef de *Franſche* lastertaal hier in het oorſpronkelijke. Vooreerst, om den ſchijn niet op mij te laden, als hadde ik den eerloozen *Franschman*, in mijne vertaling, verongelijkt; ten andere, omdat onze degelijke moedertaal te eerwaardig is, om dezelve, door het overbrengen van Godslasteringen, te ontluisteren; ten derde, omdat ik, geheel vervuld met een diep afgrijzen voor den hoon, onzen gezegenden Verlosſer aangedaan, het beneden mij keure, zulk eene ſchandtaal te vertolken; het bloot affchrijven is reeds te veel!

Met ware hoogachting noem ik mij

UEd. dienstv. Dienaar

C. C.

UNE SÉANCE D'IMPROVISATION.

Parmi les choſes incroyables de ce monde, je ne connais rien de plus pétrifiant que la tentative véritablement pulmonaire d'improviſer une tragédie en cinq actes et en vers, une tragédie D'ARISTOTE. *Ce prodige, je l'ai vu. Et ſi, par haſard, dans le cours de ma vie, je rencontrais, ſur le boulevard ou ailleurs, M.* EUGÈNE DE PRADEL, *avec ſa chevelure hériſſée, ſon habit noir et ſa phyſionomie melpoménique, je pourrais dire comme* PONTIUS PILATUS, *le proconſul de la* Judée: ECCE HOMO.

M. DE PRADEL *est le* JÉSUS-CHRIST *de la tragédie. Il a ſouffert, été crucifié et applaudi pour elle le mardi* 13 *novembre, dans la rue Chantereine, heure de huit du ſoir.*

(En nu verwisfelt de vuige lasteraar zijne heiligſchennende taal met die der ligtzinnigheid, onmiddellijk, aldus:)

La ſalle était parfaitement éclairée: c'est une justice à lui rendre. Il y avait dans la foule des notabilités académiques; on ne ſaurait être plus galant. Enfin, on y comptait pluſieurs dames fort jolies, et le théâtre contenait vingt-ſept muſiciens d'un régiment de ligne, qui donnaient de la trombonne à la muſe de M. DE PRADEL.

Ja, Lezers! bovenſtaande ſchandelijke woorden lezen wij in — en waarin zouden wij die anders *kunnen* lezen, dan in — een *Fransch* dagblad?

Maar, waarom — vraagt gij — geeft gij aan *Nederlanders* de eerlooze taal van een' eerloozen *Franschman* te lezen? En moest onze vaderlandſche drukpers zich zien bezoedelen door de overname van zulke Godslasteringen?

Zij onzer Lezeren, die deze vragen doen, toonen hierdoor NEDERLANDERS te zijn; dat is, zij leggen aan den dag, tot een volk te behooren, dat het diepſte afgrijzen betoont, wanneer het heilige, door onheilige handen en onreine lippen van *Franſche* ligtzinnigen, wordt aangerand; want, dat eenig ander volk op den aardbodem zoo laag zou kunnen zinken, zal wel niemand voor waarſchijnlijk durven houden.

Wij deelden bovenſtaande lasteringen alleen dáárom mede, of het bij *ſommigen* onder onze Landgenooten eenig nut ſtichten mogt. Bij verreweg de grootſte meerderheid zijn zoodanige bemoeijingen, Gode zij dank! als noodeloos te beſchouwen.

Hoort men, in deze dagen, de algemeene geſprekken, dan hoort men overvloedige klagten over de jammeren des tijds en de rampen, ons Vaderland beſchoren; maar men vergeet dikwerf geheel aan de *bron* en *oorzaak* onzer ellende te denken; men verliest *Frankrijk* en de *Franſchen* geheel uit het oog, en ſommigen pogen den indruk van het treffend leed te verzachten, door over eene heerlijk uitgevoerde *Opéra*, in den *Franſchen* Schouwburg, te ſpreken, of te ſchertſen over eene of andere zedelooze *Vaudeville*, waarin *Monſr.* A. en *Mlle* B. zijn of haar talent *brillant* hebben ten toon geſpreid.

En doet de rondborſtige *Hollander* dan daarbij zijne ſtem hooren, o ja, dan ſtemt men toe, dat *Nederland* aan *Frankrijk* weinig verpligting heeft, maar voegt er bij, dat men *alle Franſchen* niet op dezelfde wijze moet beoordeelen, en dat er zich onder hen vele achtingwaardigen bevinden; b. v. de *Gouverneur* bij Mevr. A. en de *Gouvernante* bij den Heer B. „Ah!" — zoo heet het, — „de Acteur C. is „zulk een *charmant* man! Hij *detesteert* zijne eigene Natie! „Gisteren nog zeide hij, dat LOUIS PHILIPPE *affreus* „met ons handelde."

Zeide hij dit? — Zeker met geene andere bedoeling, dan om *Hollanders*, onder wie hij thans naar een middel van

beſtaan zoekt, te misleiden en voor zich in te nemen. Een *Franschman* kent geene andere Godheid, dan zijn eigenbelang; en naar mate hij zich, als een lid der zoogenaamde *groote Natie*, lager vernedert, naar die mate poogt hij het bedrog des te ſpoediger vruchten voor zijne beurs te doen dragen.

Schier ieder Volk heeft ellendelingen opgeleverd, die met God en Godsdienst den ſpot dreven; maar bij geen Volk op aarde is de verachting voor al wat heilig is meer *nationaal*, dan in *Frankrijk*. (*) Men heeft er de kruiſen van en uit de kerken geworpen, en — de *groote Natie* heeft dit, als ware het eene heldendaad, bewonderd! Men verklaart er, dat het beſtaan van het Christendom heeft opgehouden, en het *galante Parijs* ſtemt dit gereedelijk toe! Thans vergelijkt men ..... maar wij willen de ſchandelijke woorden niet herhalen.

Wij willen niet ſpreken over dien *Monſr.* PRADEL en zijne 433 zoogenaamd geïmproviſeerde Treurſpelen; geen *Franschman* heeft ooit onzen DE CLERCQ, in onze moedertaal, hooren improviſeren, en wij ſchenken hun hunne improviſatiën en geïmproviſeerde Treurſpelen, die even ellendig zijn als *dat*, wat zij onlangs op de grenzen van ons Vaderland kwamen vertoonen! maar wij wilden deze bijdrage openbaar maken, ten einde onze Landgenooten zien, bij vernieuwing zien zouden, wat *Franſche* ligtzinnigheid, zedeloosheid (†) en nationale ongodsdienſtigheid in ſtaat zijn, aan de bandelooze drukpers te vertrouwen.

(*) Wil men hiervan, uit vele, nog een ſtaaltje? Het ſchandblad, *La Caricature morale*(!), *religieuſe* (!), *littéraire et ſcénique*, N°. 81, 17 Mei 1832. Pl. 163. Naar de vermaarde, ook in prent uitgaande, ſchilderij van RAPHAËL. *Dernier ſoupé de la Liberté avec ſes Apôtres. Le 29 Juillet* 1830. *En vérité, en vérité, je vous le dis, il en est un parmi vous qui me trahira.* De plaat ſtelt voor, de Vrijheidsmaagd *met eene Glorie*, de borst geheel ontbloot, enz. (wien zij verbeelden moet, weigert onze pen ter neêr te ſchrijven!) voorts allen Caricaturen met ſtaatkundige toeſpeling, JOANNES en PETRUS en JUDAS (de Koning der *Franſchen*) echter kennelijk aangeduid. — *Redact.*

(†) Ook hiervan een ſtaal uit *Le Corſaire* van 24 Dec. 1832. „ Weleer waren onze middernachts-Kersmisſen plegtigheden „ van eene zoo vrome ſchaamteloosheid (*ſi pieuſement in-* „ *décentes*), dat niemand zijne vrouw of zuster, of zelfs

De lastertaal van den onwaardigen *Franschman*, als zoo danig, in het licht te ſtellen, zal als geheel noodeloos kunnen beſchouwd worden, en den Hemel zij dank! dat die aanwijzing voor eenvoudige en tot eene *kleine Natie* behoorende *Nederlanders* noodeloos is; maar aan hen, die, in al hun doen en laten, al wat ſlechts *Fransch* is of *Fransch* moet heeten, bij voorkeuze, aankleven, moge het bijgebragte *fragment* doen zien, aan *welk* een Volk zij den wierook hunner hulde brengen!

Dat menſchen, die alien eerbied voor het heilige hebben uitgeſchud, het heiligſte kunnen lasteren, wekt geene bevreemding; maar dat zulks, geheel ſtraffeloos, in een Christenland geſchiedt, moet diepe verontwaardiging, ja afgrijzen baren. En wanneer men dan zich ſchikt en wringt en plooit, om, in taal, gebruiken en zeden, meer en meer naar *dat* Volk te gelijken; wanneer men zendelingen van hetzelve gretig opzoekt en volvaardig aanneemt, om de opvoeding van het opkomende geſlacht, van ons dierbaar kroost, te beſturen en te voltooijen — als beſtond daartoe in *Nederland* en bij *Nederlanders* geene gelegenheid; welke bewoordingen zullen wij dan gebruiken, om onze ſmart te betuigen, dat iemand, die *Nederlander* heeten wil, zoo ontzettend laag kan zinken?

Landgenooten! (want *Hollanders* durven wij u niet noemen) het is u dikwerf genoeg gezegd en door de ervaring geſtaafd, dat de overhelling tot al wat *Fransch* is, in het einde, de verderfelijkſte gevolgen naar zich moet ſlepen, en echter .....

„ En echter ... willen wij geene ſtrafpredikatiën; en ech-
„ ter begeeren wij, ondanks alle uwe *argumenten*, ons door
„ u geene wetten te laten voorſchrijven; maar doen, wat ons
„ gepast voorkomt en ons welbehagelijk is!"

Wij houden evenmin ſtrafpredikatiën, als dat wij zouden begeeren als wetgevers van anderen op te treden; maar met

---

„ zijne minnares, meer derwaarts wilde geleiden. De Kers-
„ nacht, in *onze* dagen van vroomheid en goede zeden, is
„ iets zóó boven mate ſchandelijks, dat het zelfs de losban-
„ digheid walgde! Vanhier, dat zij, die nog iets hechteden
„ aan openbare zedelijkheid," [zeker bij wijze van afleider!]
„ de gemaskerde Bals in den Kersnacht hebben ingeſteld.
„ Een gemaskerd Bal is nog *een vroom werk*, vergeleken bij
„ de middernachts-Kersmis!"

een hartelijk medelijden beſchouwen wij een iegelijk, die zoo diep heeft kunnen zinken, dat hij een Volk vereert, hetwelk deszelfs gewaande grootheid alleen daardoor kan ſtaven, dat het, boven alle Volken der Christenwereld, uitmunt in de rampzalige kunst om het heiligſte te lasteren.

DE VRUCHTBARE ECHT.

Bij het beſchrijven der *Buurkerk* te *Utrecht* bij IS. LE LONG, D. V, bl. 88, komt het volgende opmerkelijk berigt voor: „ Aanmerkelyk is het, dat in den jaare 1538 binnen deſe kerk begraven is ALBERTUS VAN LEEUWEN, Ridder; hebbende by ſyne Huysvrouwe MARIA SALM verwekt vier-en-twintig kinderen, namentlyk twaalf Soonen en twaalf Dogteren. Hy heeft alle deſe kinderen ook getrouwt geſien, en aan ieder een deftig Huys, met een jaarlykſche Rente van driehondert Guldens, ten houwelyk meedegegeven. Hy heeft met ſyne Kinderen, Schoon-ſoonen, Schoon-dogteren en Kindts-kinderen, ten getalle van 284 zielen, aan tafel geſeeten; en ſyne Huysvrouwe is kort na hem, namentlyk in den jaare 1540, geſtorven." (*)

(*) A. MATTH. *de Fundat. Eccles.* pag. 166, 167.

BEMOEDIGING.

Schoon blinkt weêr de zon over velden en meren.
De hemel is blaauw en het land is bebloemd.
Het klagen is wanklank in 't zangkoor der ſpheren;
Want nooit werd de ſchepping tot treuren gedoemd.
Heft vrolijk de blikken! laat varen dat klagen!
Het reinſte genot is den blijde bewaard;
De deugd zal het vreugdelicht troostend doen dagen;
De vreugd is de ziel van het leven op aard'.

Ontſluit voor de vreugde dan vrolijk den boezem.
Hoort toe! haar ter eer klinkt der vogelen lied.
Riekt! ademt! haar geur ſtijgt uit bloemen en bloeſem.
Gevoelt haar! zij ruischt door de beek, die er vliet.
Proeft, ſmaakt haar! zij gloeit uit den druiftros u tegen;
Door haar wordt de ſoberſte maaltijd gekruid;

De planten en kruiden verkwikt zij door zegen,
Daar ze ons de volvrolijkſte toekomst ontſluit.

Wat vloeijen uw tranen dan droppelend neder?
Mijn vrienden! wat klaagt gij? wat weent gij? laat af!
Nog binden ons banden, zoo heilig als teeder;
Of wenscht gij vergeten te ſluimren in 't graf?
Wij moeten veel waardigs en goeds nog verrigten;
En ach, wat heeft elk hier nog weinig gedaan!
De vrolijkheid loont het vervullen der pligten;
De rust lacht ons tegen aan 't einde der baan.

Betigt niet het lot van uw zorgen en ſmarten;
Ons morrend gemoed heeft van 't lijden de ſchuld.
De hope geeft heulſap voor lijdende harten,
En maakt ons gelaten en ſterkt ons geduld.
Verheft, als u uevels van droefheid omgeven,
Den blik naar de ſtarren; 't verhoogt onzen moed;
Het ſtaat als met goud aan den hemel geſchreven:
Den braven en vromen is 't einde altijd goed.

Laat vrolijk uw oog door Gods ſchepping dan wáren.
Haar ſchoon en haar luister verrukken zoo zeer!
Maar helpen en weldoen in nood en gevaren
Verrukken, verheemlen ons harte te meer.
Beminnen wij! Liefde is een aandrift, die heerlijk
Den boezem ontſteekt in een' heiligen gloed;
En worden ons waarheid en onſchuld begeerlijk,
Dan minnen wij alles, wat ſchoon is en goed.

Door werken en weldoen ontſluiten we op aarde
Ons 't pad, dat tot roem en onſterflijkheid leidt.
Zij 't leven ook kort, iedre deugd houdt haar waarde;
Geen tijd rooft den ſchat, ons daar boven bereid.
Gewerkt in den kweekhof door God ons gewezen,
Het klagen geſtild en het lijden verzacht;
Dan zal ons geen toekomst, hoe angſtig, doen vreezen;
Dan zien wij nog licht in den donkerſten nacht.

Houdt moed dan! Wat voorſpoed en welvaart ook gaven,
Het leed is ons nut, als de dauwdrop aan 't veld.
Door 't lijkcipres-loover, dat ruischt langs de graven,
Wordt vaak onze deugd nog in ſtilte gemeld.

Komt! dat wij dan vrolijk Gods ſchepping aanſchouwen;
'T Is God, die 't, als Vader, ons liefdrijk gebiedt.
Onſchuldige vreugde zal nooit ons berouwen;
Bij 't ſcheiden van de aarde verlaat ze ons zelfs niet.

Naar het *Hoogduitsch* van VON SALIS. J. VAN HARDERWIJK, RZN.

TER GEDACHTENIS VAN MIJNEN VRIEND, DEN WEL EERW. ZEER GEL. HEER P. J. KOOLHAAS, IN LEVEN PREDIKANT TE HOORN, OVERLEDEN TE HAARLEM, 15 JULIJ 1833.

Is 't waarheid? Moet ik dan de ſombre maar gelooven?
De makker mijner jeugd, daarna mijn trouwe vriend,
De brave Koolhaas zag zijn levensfakkel dooven,
Hij, die ſteeds God en pligt bemind heeft en gediend! —
Neen! 't kan geen waarheid zijn.—Gezondheid kleurt zijn wangen;
De jeugd, de ſterkte zijn onſchendbaar hem verpand.
Zóó mogt ik kortling nog zijn' affcheidsgroet erlangen,
En voelde in volle kracht den druk van zijne hand.
Gewis! een bange droom misleidt mijn doffe zinnen....
Wijk, vreeslijk ſchrikbeeld, wijk! Waartoe dat wreed bedrog?
Wat moordt gij mijne rust, en ſluipt een harte binnen,
Dat op het denkbeeld beeft? Want Koolhaas ademt nog!
Hij ademt? Ja! hij leeft; hij juicht met zijne gade,
Die op zijn jaarfeest hem een' krans van bloemen biedt;
Terwijl het teeder wicht, geſchenk van Gods genade,
Nu vader tegenlacht, dan blij naar moeder ziet.
Omgeven door een' ſtoet van bloed- en aanverwanten,
Houdt hij in Haarlem feest en dankt den goeden God.
Ja! dat moet waarheid zijn! — Wat wilt ge u tegenkanten,
O droombeeld, ijdel ſpook! dat grijnzend mij beſpot?
Laat mij de valſche mom u van het aanzigt rukken!
Laat mij uw waar gelaat en ongeſluijerd zien!...
O Hemel! 't is vergeefs!.... Leer mij voor U te bukken,
En uwen wijzen wil hier zwijgend hulde biên!
Geen masker dekt dat ſpook; de waarheid ſtraalt mij tegen;
Maar, als de Cherub ééns aan Adam in den Hof.
Niet lieflijk is haar blik; haar taal verkondt geen' zegen;
Haar oog ſchiet bliksems uit, waar 't ooit het mijne trof.

Gelijk een donderſlag klinkt mij haar ſtem in de ooren,
Of als een noodorkaan, die door de wouden vaart.
Ontzettend is 't, haar taal zijns ondanks aan te hooren,
Terwijl haar ſchrikgeſtalte onwillige ijzing baart.
Hij is, hij is niet meer!... Mijn Vriend! gij zijt gevallen,
Gelijk een dorrend blad, terwijl 't nog zomer is.
De groote maaijer ſneed u af in Haarlems wallen,
Gelijk het jonge gras, en — van zijn' greep gewis!
Zijn ſikkel velde u neêr; de Dood heeft u verſlagen: —
Of waart gij dan een halm, reeds voor de zaamling rijp?
Zijt ge als een korenſchoof reeds in de ſchuur gedragen?...
O Almagt! dat ik nooit in uw geheimen grijp'!
Uw doel is wijs en goed, al ſcheemren ook onze oogen.
Gij zijt de Liefde zelf, ook als ons harte bloedt.
Geen onregt, geen gemis, o Heer! kunt Gij gedoogen,
Dat niet uwe eigen hand tiendubbel ons vergoedt.
Is niet uw dierbre Zoon, na grievend zielelijden,
Geſtegen op den troon van 't mateloos heelal?
Op onverdiende ſmart volgt ſtoreloos verblijden,
Op onderworpen klagt een eeuwig lofgeſchal.
Wij weenen op uwe asch, mijn Vriend, aan ons ontnomen!
Ook Jezus weende aan 't graf van zijnen Lazarus.
Maar Hij, de Heer der Kerk, zal heerlijk wederkomen;
Hij wekte zijnen vriend, Hij wekt ook u aldus. —
Algoedheid! geef ons lust en kracht tot alle deugden,
Verhef ons boven de aard', veredel onzen zin!
Dan vinden we onzen vriend ééns weêr in reine vreugden,
En ſtemmen zuiver dan het loflied met hem in.
Dan, in verfijnder vorm, omvloeid van hemelglanſen,
Zinkt hij 't gelouterd tal der zijnen aan het hart.
Dan is de Dood niet meer, en Edens palmenkranſen
Verſieren ons, als hem, onttogen aan de ſmart. —
Mijn vrienden! veſten wij, terwijl we op aarde dwalen,
Beſtendig onzen blik op 't lieflijk lagchend Oost!
Ziet reeds den dageraad ons vroolijk tegenſtralen!
Haast rijst de Levenszon, wier koestring eeuwig troost.

18 Julij, 1833. A. F. SIFFLÉ.

HET ZWAARD.

„ . . . *die het zwaard nemen, zullen door het zwaard omkomen.*"
MATTH. XXVI: 52.

Wie treedt daar ſomber, langzaam heen,
Met ſpeer en ſchild en zwaard?
Dat is geen menschlijk wezen, neen!
Dat is geen teelt der aard'.

Hoe huivert ieder, waar hij komt,
En jammert, waar hij gaat!
De rouw breekt aan, de vreugd verſtomt; —
Dat is de Geest van 't Kwaad.

Terug, terug! — hij werpt een' blik,
Een' aadlaarsblik in 't rond,
En alles trilt en rilt van ſchrik;
Één klagt in aller mond.

Hij wenkt zijn dienaars ſnel bijeen,
En ſtelt ze rij aan rij;
Terug! — de Geest des Kwaads verſcheen;
O Almagt, ſta ons bij!

Een duistre wolk daalt van omhoog;
't Is 't rouwfloers over de aard';
En feller moordlust vlamt in 't oog,
Bij 't ſchittren van het zwaard.

Het zwaard — en dat in 's broeders hand;
Het zwaard — en dat ontbloot,
Dáár, waar de liefde in 't harte brandt,
En God zijn rijk ontſloot!

Het zwaard — waar zooveel jammer knelt,
Waar zooveel rampen zijn,
Waar menig ziel in wee verſmelt,
En 't hart verſtikt in pijn!

Is dan der gruwlen tal te min?
Draagt elk geen last van leed?
Roept gij den Geest des Afgronds in,
Als waar' hij niet gereed?

Hij kent uw ſtem, verblind geſlacht!
Hij kent dat vreeslijk zwaard;
Gij roept — hij komt; de dag wordt nacht,
En — bloed golft over de aard'!

Gij roept — hij laat zijn Geesten los,
Als hongrig roofgediert',
Dat loeit naar buit, door veld en bosch,
Terwijl de noodſtorm giert.

Gij roept — hij naakt, en trapt en plet
En kneust en wondt en ſplijt,
Waarheen hij de ijzren voeten zet,
En ſtookt nog feller ſtrijd.

Hij bouwt zijn lijktrofeën hoog;
De ſtroomen worden bloed;
De moordlust vlamt in 't rollend oog,
En dat heet — heldenmoed!

Om Godswil, Broeders! klopt geen hart
U in de ſteenen borst?
Is weelde en wellust in *die* ſmart?
Lescht ge in *dat* bloed uw' dorst?

Neen, Broeders! neen, dat is de leus
Van Gods Gezalfde niet;
Hij leerde u beter, ſchooner keus;
O Broeders! „ komt en ziet!"

Hij wil geen zwaard, maar liefde en vreê;
Zijn jonger wil geen moord,
Maar 't: „ Meester! deel Uw' geest ons meê!"
Is 't bidden, daar gehoord.

Hij, Vredevorst, wil liefde en trouw;
Zijn vloek kleeft aan het zwaard; —
Zoo rijz' de ſchoone tempelbouw
Van 't Godsrijk hier op aard'!

Hij roept ſlechts dáár de volken zaam,
Waar 't krijgsvuur wordt gedoofd,
En zegent ze in Gods grooten naam,
Hij, aller Vriend en Hoofd!

Rotterdam. B. T. LUBLINK WEDDIK.

[De Redacteur vermeent, zijne erkentenis voor de vereerende onderſcheiding, hem door de bevallige overbrenging van dit ſtukje bewezen, niet beter te kunnen betoonen, dan door derzelver mededeeling in dit Tijdſchrift; en tevens, de waardij dier overbrenging het meest te doen uitkomen, door het Nederlandſche voorop te zenden, hetwelk in der tijd, uit plaatsgebrek, op het omſlag werd geplaatst.]

DE EERSTE LENTEMORGEN BUITEN.

'k Zie u weêr, geliefde ſtreken!
'k Zie u weêr, beminde plek!...
Waar de vreugdetranen leken,
Vindt de ſpraak haar eindbeſtek.

'k Groet u, welbekende boomen!
Planten, bloemen, zijt gegroet!
Lang zag ik, o heldre ſtroomen!
U met heimwee in 't gemoet.

In de volgepropte zalen,
Waar de kunst hare offers biedt,
Vond ik in het lampenſtralen,
Gouden zon! uw beeldtnis niet.

Ook het weeldrigst gorgeldwingen
Van de *Jonkvrouw aan het Meer*, (*)
Zwichten moet het voor uw zingen,
Lieve leeuwrik! tot Gods eer.

Zelfs uw Godgewijde klanken,
Haydn! Mozart! in dit uur,
Stemden 't hart niet zóó tot danken,
Als de wildzang der natuur.

Heel de bonte tooi der ſteden,
Zijde, purper en fluweel,
Haalt niet, (o, ik voel dit heden!)
Veldvlooltje! bij *uw* deel.

(*) *La Donna del Lago* van ROSSINI.

Salomo, in al zijn weelde,
Nooit was hij bekleed als gij:
Wat den aardſchen zin ſlechts ſtreelde,
Voert geen hooger leven bij.

Wetenſchap, hoe groot in waarde,
Die niet God ten voorwerp heeft,
Zij verheft niet boven de aarde,
Wie in 't ſlijk der ſteden leeft.

Buiten aêmt men vrij- en ligter,
Dan in haar' benaauwden wal;
Buiten, buiten is men digter
Bij den Schepper van 't Heelal!

Buiten *leeft* men, dáár *beſtaat* men;
Hier genot, en dáár ſlechts wensch;
Hier bemint men, ginder haat men;
Buiten is men beter mensch!

In de ſteden voelt men 't prangen
Van de keten dezer aard';
Buiten kiemt een zoet verlangen,
Dat haar aan den Hemel paart!

In de ſteden blijft men ſlooven,
Vastgekleefd aan 't nietig ſlijk;
Buiten wil de ziel naar boven,
En verheft zich naar Gods rijk!

Zijt gegroet dan, zuivre hemel!
Boomen, bloemen, zijt gegroet!
Hier, bevrijd van 't ſtadgewemel,
Blaakt Gods liefde mijn gemoed!

19 April, 1833. J. W. IJNTEMA.

LA PREMIÈRE MATINÉE DU PRINTEMPS.

(Traduit de Mr. J. W. IJNTEMA.)

Je te revois, lieu plein de charmes;
Vallon fleuri, je te revois!
Le plaiſir fait couler mes larmes,
Mes larmes remplacent ma voix.

Salut, forêt, verte prairie,
Salut, fontaine aux longs échos!
Depuis longtemps, rive chérie,
Je ſoupirais après tes flots.

Au ſein de nos ſalons ſuperbes,
Où l'art prodiguait tous ſes dons,
Où vingt lustres pendaient en gerbes,
Soleil! j'ai cherché tes rayons!

Non, non, la voix la plus parfaite
N'eut jamais rien d'auſſi flatteur,
Que tes chants, ô douce allouette,
Lorsqu'ils montent vers le Seigneur.

Vous-mêmes, dont l'âme ſi pure
Enfanta de ſublimes airs,
Hayden, Mozart, que la nature
Est au-deſſus de vos concerts!

Tout l'éclat que le luxe apprête,
Tous ces orgueilleux ornemens,
Ne valent pas, ô violette,
Ta ſimple parure des champs.

Sous les lambris dorés des villes,
Le cœur est moins riche que toi:
Ah! nos jours s'écoulent ſtériles,
Quand le monde en règle l'emploi.

La ſcience qui nous éclaire
Sur d'éternelles vérités,
N'élève jamais de la terre
L'homme qui vit dans les cités.

Aux champs, on est libre, on oublie
D'un rempart la ſombre épaiſſeur;
C'est aux champs que l'âme attendrie
Se rapproche du Créateur!

Ici, je vis; là, je me traîne:
Toujours des vœux, point de bonheur!
Ici, l'amour! là-bas, la haine!
Aux champs, aux champs l'homme est meilleur.

Dans les villes, on ſent l'étreinte
De ces fers, au poids douloureux;
Aux champs, point de triste contrainte:
Tout est d'accord avec les cieux!

Dans les villes et leur pousſière,
Le néant dévore nos vœux;
Aux champs, la divine lumière
Desſille doucement nos yeux.

Salut donc, ciel ſerein, belle onde;
Salut, vous tous, arbres et fleurs!
Ici, loin du fracas du monde,
Dieu m'a comblé de ſes faveurs!

AUGUSTE CLAVAREAU.

DE VERONGELIJKTE KAPITEIN.

Een oude en brave Kapitein,
Met eer en wonden overlaân,
Die lang Majoor had moeten zijn,
Ware aan verdienſten regt gedaan,
Verbeidde in hoop en in gekwel,
Jaar in jaar uit, de blijde maar,
't Gewenscht Majoors-brevet; — ja wel!
Geen ſterv'ling roerde nog die ſnaar.
Dies ergert zich de goede man,
Schoon zeker, dat hem noch verdriet,
Gemor noch zuchten helpen kan; —
Zijn hair valt uit — hij acht het niet.
Eens treft hij, bij geval, op ſtraat,
Een Chef van 't Ministerie aan,
Wiens aandacht valt op 's mans gelaat,
En die een' oogwenk hem doet ſtaan:
„ Zijt gij het, dien ik zie, Kap'tein?
„ Wel man, wat valt gij af! — bijloo!
„ Gij zoudt mij haast ontſchoten zijn;
„ En 't hoofd reeds kaal! — hoe komt dat zoo?" —
„ Dat komt, Mijnheer, zoo velen gaan,
„ Sinds jaren reeds, mij over 't hoofd:
„ Waartoe dan nog verbaasd te ſtaan,
„ Ziet gij mijn kruin van hair beroofd?"

G. H. NAGEL.

AAN MIJNEN NEEF A. H. VAN KERKWIJK, LUITENANT TER ZEE, IN DIENST VAN Z. M. DEN KONING DER NEDERLANDEN. (*)

Poogt ge u door 't golvend ſchuim het pad der eer te banen;
Is 't anker vaak uw hoop, bij 't loeijen der orkanen,
Dit ſier' dan ook uw borst. Herinner u van Speyk,
Die, liever dan zijne eer met Hollands vlag te derven,
Koos, voor zijn vaderland en voor zijn' Vorst te ſterven.
Toeft u dezelfde nood, welaan, wees hem gelijk!

Aarlanderveen, bij *Alphen*, C. S. v. K.
den 26 Nov. 1832.

(*) Bij de toezending eener gouden doekſpeld, welker knop is een anker, vervaardigd van het ijzer eens oogbouts van de Kanonneerboot No. 2, onder bevel van den Ridder en Luitenant ter Zee, J. C. J. VAN SPEYK.

IN DEN MORGENSTOND, OP EEN KERKHOF.

Hier rusten de vromen, hier rusten zij zacht;
Ons licht hier de morgen, *hen* dekt hier de nacht;
Maar, is 't *ons* van binnen hier nacht, door 't gemis,
Denkt, dat het *hun* morgen, in de Eeuwigheid, is!

G. v. R.

HUWELIJKSGELUK.

„Een vrouw," ſprak Krelis, „is op aard' de grootſte ſchat." —
„'k Ben gul," zei Joris; „'k wou, dat gij de mijne hadt!"

Boekbeſch. No. X. bl. 426. ſtaat drie malen GROENEWOEDT, lees GROENEWOLT.

——— No. XI. bl. 486. reg. 24. lees *hartstogtelijk-dweependen.*

——— ——— bl. 496. reg. 20. ſtaat *e*, lees *de.*

Meng. No. IX. bl. 405, reg. 16 v. o., ſtaat *vertoond*, lees *vertoornd.*

——— No. XI. bl. 516. reg. 14. ſtaat *die*, lees *dien.*

MENGELWERK.

SCHETS VAN DEN INVLOED DER VOLKSBEROERTEN OP DE KUNSTEN. (*)

Weinig tijdperken zijn er in de geſchiedenis, welke ons zoo krachtig de uitwerkſelen der geſpannen volksberoeringen teekenen, als het tegenwoordige. Eene gevorderde beſchaving, gevoel van eigene kracht, opgewonden beſef van menſchelijke waarde, hebben de zedelijke en verſtandelijke vermogens der volken in beweging gebragt. Alles toont een verdubbeld leven. Werken, zoeken, ontdekken, toepaſſen ſchijnen de redelijke bewoners dezer aarde te bezielen en te ontvlammen. De verbeelding vliegt het oordeel vooruit; terwijl men de ſnelheid van de uitwerkſelen, door de ontdekkingen der werktuigkunde voortgebragt, op den ſtand der wereld, op de betrekkingen der volken, op het maatſchappelijk leven wil toepaſſen.

Wat ons de enkele mensch bij zijne ontwikkeling vertoont, ſchijnt op het wereldtooneel overgebragt. De kindschheid is voorbij. Een gezond ligchaam, frisch bloed, krachtige zenuwen doen den jongeling gevoelen, dat hij voor iets hoogers beſtemd is, dan te volgen, wat men hem gebiedend voorſchreef. Hij gevoelt zichzelven. Geest en hart ſpelen met behoeften en verwachtingen, welke hij te voren niet kende, en tot wier voldoening hij nu onophoudelijk geprikkeld wordt. Hij

(*) Voorgedragen in de vierde Klaſſe van het *Koninklijk Nederlandsch Inſtituut*, November 1832.

wil al datgene kennen, bezitten en genieten, wat zijne verbeelding hem als wenſchelijk voorſpiegelt; zijne driften ontvlammen, en elke tegenſtand is een prikkel te meer om voort te gaan. Hier ziet hij zich het ſpoor tot verſtandelijke en zedelijke veredeling, met al derzelver opofferingen, — dáár den weg tot genot, met al deszelfs ſchijnbare zaligheden, ontſloten. Wee hem, zoo geene zachte hand hem onmerkbaar naar het eerſte voert, maar eene opgewondene verbeelding hem naar het laatſte jagen doet, en hij dus onbeſuisd verwezenlijken wil, wat niet dan door den tijd en eene gepaste matiging eene bron van levensheil voor hem worden kan!

Is het niet, alsof het wereldtooneel ons thans dit enkele tafereel duizendvoud verwezenlijkt? Is het niet, alsof het gevoel van kracht en waarde ook de meest achterlijke volken uit den ſtaat der kindschheid tot dien der jongelingſchap poogt te verheffen? Maar is het niet even waar, dat zij, in plaatſe van het ſpoor der verſtandelijke en zedelijke veredeling, den weg naar een bandeloos genot zijn ingeſlagen?

Welk eenen invloed deze teugellooze worſteling, dit ongetemde jagen, op den ſtaatkundigen toeſtand der wereld nu ook hebben moge, — hier, geroepen om aan de verheffing der kunst te arbeiden, is het misſchien niet ongepast, eens bepaald te onderzoeken, welke uitwerkſelen die woelingen op den adeldom van den menſchelijken geest hebben kunnen. Schenkt mij dan uwe vereerende aandacht, daar ik u eenige oogenblikken wensch onledig te houden met de voordragt eener *ſchetſe van den invloed der Volksberoerten op de Kunſten.*

Overal, waar de mensch zich met den mensch, door behoeften en verlangens geprikkeld, volgens de beginſelen van regt en onderlinge welvaart, vereenigt, ontſtaat die zamenvoeging, welke wij maatſchappij noemen. Wat hij als eenling niet vermag, hoopt, verwacht, eischt hij van deze verbinding. Zij vooral moet hem een echt levensgenot ſchenken, en hem opleiden tot die hoogere verordening, waartoe zijne rede en zijn geloof hem zeg-

gen, dat hij het aanzijn heeft ontvangen. In zijnen geest en in zijn hart echter leeft en werkt iets, dat hem van al het overige geſchapene onderſcheidt, en hem daarboven verheft. Niet voldaan met het tegenwoordig bezit of genot, verwacht en ſtreeft de mensch naar datgene, wat hij zich als beter, edeler, volkomener, ja ſchier als volmaakt voorſtelt. In den natuurſtaat, bij de kindschheid der volken, moge dat alles in onvolkomene, ja zelfs wanſtaltige trekken voor 's menſchen gevoel en verbeelding rijzen, altoos echter zweeft dat grondbeeld voor het oog zijner ziele. Hij vraagt er niet naar, of die kinderen zijner gedachten immer in de rij der verſchijnſelen zullen optreden. Wat zoo onuitroeibaar in zijn binnenſte gevestigd is, en als kind, jongeling, man, ja als afgeleefde grijsaard, nog zijne geheele ziel vervult, moet waarheid zijn, moet verwezenlijkt worden, en het ſtreven naar die verwezenlijking moet zijnen pligt en zijne beſtemming in zich bevatten. Met zulke krachten, vooruitzigten en verlangens bezield, treedt hij in het maatſchappelijk leven. Zoude hij hier kunnen verloochenen, wat de levenwekkende adem van al zijn wenſchen en ſtreven uitmaakt? Voorzeker neen! Ware hij echter een geheel redelijk wezen, hoe heilzaam en verheven zouden dan niet de uitwerkſelen van dat wenſchen en ſtreven, in dit ſtrijdperk zijner krachten, worden! Maar, eene wijze Voorzienigheid beſchikte dit anders.

In den geheelen omvang der ſchepping is alles werking en wederwerking, en wordt door dien ſtrijd de grond gelegd tot dat alles vervullende leven, hetwelk de ganſche natuur zoo doelmatig en verheven werken doet. — Ook zoo moest het zijn bij den mensch. Hij ontving begeerten, driften en hartstogten. Uit zijne zinnelijke natuur geboren, kennen deze geen ander doel, dan derzelver onbeperktte bevrediging. Welk eene botſing! De mensch eischt van zijne maatſchappelijke vereeniging een verhoogd levensgenot, vervulling zijner behoeften, voldoening zijner begeerten: en toch zegt hem een donker gevoel, of liever, bij eene trapswijze vordering in beſchaving,

zijn ontwaakt oordeel, dat alle de leden dier vereeniging hetzelfde kunnen eiſchen, en het voldoen aan dien eisch eene groote belemmering moet veroorzaken. Hij beſeft, dat de mensch, burger van eenen Staat geworden zijnde, moet beſtuurd, geregeerd worden. Wederkeerige regten, wederkeerige pligten, het heil van allen, vorderen opofferingen, welke zijne voorſtellingen van het algenoegzame eener maatſchappelijke vereeniging dreigen te vernietigen. Hij ſtreeft echter naar het verwezenlijken dezer verwachtingen, wil het juiste midden tusſchen een vrij ſtreven, een volop genot en regtmatige opofferingen van die vrijheid en dat genot vinden, en — de ſtrijd over ſtaatsvormen is geboren. In die worſteling nu der verſchillende krachten en beginſelen ligt de grond van datgene, wat men *volkswoelingen*, en, wanneer deze tot eene buitenſporige woestheid klimmen, *volksberoerten* noemt.

Het beeld van den besten Staat rijst, of meer beneveld of helderder, voor 's menſchen rede en oordeel. Volgde hij de inſpraak van deze alleen, dan ware zijn doel reeds vóór eeuwen bereikt. Maar ook zijne begeerten jagen naar eene vrijheid, die ongehinderd werken wil; deze ontvlammen het ganſche heir zijner lagere driften, en er wordt een kamp geboren, die heilzaam of verwoestend worden kan. Heilzaam, waar zijn ontvonkt gevoel aan rede en oordeel eene verdubbelde veerkracht geeft, maar de laatſten het eerſte beteugelen. Alsdan ontſtaat die heilzame ſtrijd van de vrijheid in den mensch met de wetten der noodzakelijkheid, welke uit zijne betrekkingen tot andere menſchen voortvloeijen. De gevolgen zijn nu meestal: de overgang tot krachtige gewaarwordingen, betere toeſtanden, ſchoone uitzigten, en de jeugd van dat vernieuwde leven onder de volken, hetwelk zoo veel groots en ſchoons doet geboren worden. Maar verwoestend is die kamp, waar eene uitſporige verbeelding rede en oordeel verſtikt, de driften prikkelt, en men van het oogenblik verlangt, wat na jaren of eeuwen eerst kan verwezenlijkt worden.

Volkswoelingen zijn dus, of liever zij ontſtaan uit de wrijving en botſing van gevoelens over die verbeteringen in 's menſchen maatſchappelijke betrekkingen, welke alles in beweging brengen, aller zielen ſchokken, aller harten ontvlammen, en maar al te dikwijls in eene geweldige worſteling der losgebarſten driften, in verwoestende volksberoeringen ontaarden. Is dit laatſte nu het geval, dan zijn zij op geene redelijke beginſelen gegrond, of met regtvaardigheid, door dezulken, wier ſtand in de maatſchappij, wier verlichting en veredeling hen hiertoe bevoegdheid gaven, in werking gebragt; maar zij zijn alsdan gevestigd op verkeerde meeningen en denkbeelden, onbeſuisd geuit, en nog onbeſuisder, door ſchaamtelooze geestelijke of wereldlijke volksmenners, onder de menigte daar heen geworpen. De middelen, welke thans in werking worden gebragt, zijn niet, het redelijk beſef en voorſtelling der mogelijkheid, naar de zeden, den geest en de behoeften der volken berekend, van hetgeen men wenscht verwezenlijkt te zien; de uitſpraak der wet; de kracht der regtvaardigheid, — maar geweldige eiſchen, met verdubbeld geweld ten uitvoer gebragt; verſcheuring der wetten; vernieling van alles, wat tegenſtand biedt; de gruwelijkſte dwingelandij!

Naauwelijks gevoelden de volken, dat eene maatſchappelijke vereeniging hunne natuurlijke vrijheid beteugelde, of een pijnigend ongeduld deed de begeerte naar het opheffen dezer belemmering geboren worden. Men beſefte niet, dat, om waarlijk vrij te zijn, men beginnen moet met de wetten eener wederkeerige regtvaardigheid te eerbiedigen. Na de weldaden van het beſtaande miskend, na de dwalingen en misdaden der regering van éénen of van velen doorgeworſteld, en nu eens in de wegwerping van alle perſoonlijke zelfſtandigheid, dan weder in onregtvaardige veroveringen, of in godsdienſtige uitſpattingen gezocht te hebben, wat men nergens vond, verviel men van kwaad tot erger. De eens ontvlamde begeerte naar verbetering van toeſtand greep telkens de ſchaduw voor het wezen. Hoe ſterker men de hoop en

verwachting ſpande, des te ſmartelijker viel elke teleurſtelling, treurig gevolg van menſchelijke dwaling en kortzigtigheid! Wat het eenhoofdig beſtuur, ontleend uit de vaderlijke magt, als hoofd des huisgezins, — wat het beſtuur der bevoorregte ſtanden niet ſcheen te kunnen ſchenken, zocht men nu bij het bewind van *allen*.

Eeuwen lang ontſtonden er theoriën over eene geheele of betrekkelijke volksregering. Geroepenen en ongeroepenen, bekwamen en onbekwamen dronken uit dezen verleidenden beker, en dronken zich eene heillooze bedwelming, ja den dood! Eeuwen lang wilde men de opgehoopte theoriën toepaſſen, en zag zich in de uitkomst teleurgeſteld. Helaas! er was, en is tot op heden, geene langzame, algemeene zedelijke loutering der volken, zonder welke iedere poging tot verbetering vruchteloos blijven moet, voorafgegaan. Zelfs het heiligende Christendom heeft nog niets meer, dan den aanvang dezer loutering, kunnen bewerken. Eigenbaat en heerschzucht bedekten zich met den mantel der regtvaardigheid, en er ontſtonden in de zedelijke wereld die gistingen der verſchillende grondſtoffen, welke in de natuur zoo veel leven, maar ook zoo veel verwoesting baren. Vandaar die geſtadige onrust, die gedurige ſpanning der volken! Vandaar die telkens wederkeerende koking der gemoederen, welke in algemeene heirvaarten, in verdelgende oorlogen, in godsdienſtige worſtelingen of ſtaatkundige omkeeringen te vergeefs naar tempering en verkoeling zocht; eene ſpanning, hoogst verderfelijk voor de trapswijze, maar zekergaande veredeling der volken.

Treffend ſchouwſpel! Wanneer wij ons, M. H., met ons gevoel en onze verbeelding op eene denkbeeldige hoogte plaatſen, is het dan niet, alsof de woelingen der volken, als een onſtuimige vloed, onder onze voeten branden, tot dat deszelfs golven zich, hier of daar, op de rotſen te berſten ſtooten? — Wat de ruwe wilde ons nog in Amerika's of Afrika's woestijnen vertoont, werkte van den aanvang der vereeniging van menſchen met menſchen; tot dat eene meer algemeene ophooping

der volken ons, in de masfa's, de gedachte uitwerkfelen der volksberoerten op het treffendst afmaalt.

Nu eens gingen zij uit van het ontzaggelijk *Perzië*, en dreigden, met *Griekenland*, de geheele wereld in te zwelgen; dan rezen zij uit het onzalige *Rome*, en overftelpten de geheele aarde. Hier barfteden zij uit de eeuwige wouden van het Noorden, rukten alles met zich voort, of verwoesteden alles; ginds rezen zij uit de fchuring en branding van godsdienftige dweepzucht, en flingerden het Westen op het Oosten; daar daagden zij uit de afzigtige poelen van geestelijke of wereldlijke dwingelandij; maar zij woedden het afgrijfelijkfte, waar zij, uit eene algemeene vrijheidskoorts ontftaan, door fnoode volksbedervers aangeblazen, rijken omkeerden, troonen verwoesteden, en dien fleep van jammeren teelden, waarvan de jongstverftrekene eeuw, de laatfte jaren, bijna de geheele befchaafde wereld, óok ons dierbaar vaderland, getuige was, en bij wier aanfchouwing ons hart nog bloedt.

Maar — zielverheffende voorftelling! — hier ook rijst voor ons zielsoog het kenmerkend teeken van een hooger wereldbeftuur, van eene alles louterende Voorzienigheid. Deze fchept uit wanorde orde, uit het duister licht, uit fchijnbare vernietiging een verjongd beftaan, eenen langzamen, maar zekeren voortgang naar de veredeling der menschheid. Zij wenkt, en wat aan den rand van eenen peilloozen afgrond jammerde, verheft met vernieuwden moed het hoofd; de dwalingen worden geheel of gedeeltelijk herkend, het verderfelijke weggeworpen, het betere behouden; er ontftaan overgangen tot een vernieuwd en verhoogd leven, en de verwoestende vloed keert in zijne bedding terug, op het onwederftaanbare bevel: *Tot hiertoe en niet verder!*

Welk een' belangrijken invloed deze woelingen op den ftand der maatfchappij, op de welvaart, handel, befchaving en veredeling der volken, hebben gehad, of nog mogen uitoefenen, derzelver invloed op de kunften is

niet minder in het oog vallend. Denkt echter, M. H., niet, dat het op te hangen tafereel u meestal weinig verlichte gedeelten zal aanbieden. Elke belangrijke overgang van toeſtand in het leven, waardoor dan ook ontſtaan, ſchokt de ziel, en ſtemt haar dikwerf voor gewaarwordingen en tot verrigtingen, waartoe zij te voren ongeſchikt ſcheen. Ook dit zien wij meestal bij de volken. Uit hunne woelingen (zoo als ik reeds aanmerkte) ontſtaan nieuwe toeſtanden; deze ſcheppen alsdan ſomtijds een verhoogd en krachtig levensbeginſel, en zijn daardoor, voor eenen tijd, wel eens heilzaam voor de letteren, wetenſchappen en kunſten. Maar wat wordt er van deze, wanneer overſpanning het teedere levensbeginſel aangrijpt, doet ontaarden, ja niet zelden verſtikt? Ik wil niet ontkennen, dat meer dan ééne oorzaak tot de ontaarding der kunſten, zal deze algemeen zijn, moet medewerken; maar in de volksberoeringen ligt eene der voornaamſte en krachtigst werkende oorzaken. Wat deze laatſten op de letteren en wetenſchappen uitwerken, ligt niet binnen de lijn mijner beſchouwingen. Zien wij echter thans, wat die volksberoeringen op de kunſten vermogen.

Uit welk een gezigtpunt men ook hier het wezen der kunst beſchouwe, de uitwerkſelen zijn en blijven gelijkſoortig. Het zij men de kunst als eene geestige en ſmaakvolle navolging der (dusgenoemde) ſchoone natuur vereere, of haar bewondere als de vrije werking onzer geestkrachten, als het gewrocht van de verhevenſte eigenſchappen onzer ziele, welke de wereld der verſchijnſelen ſlechts als middel gebruikt, om de edele gewaarwordingen van het hart aanſchouwelijk te maken, — in beide gevallen is zij het leven der ziel, en behoeft beweging en de vrije werking der onderſcheidene krachten van onzen geest.

Bij eene lange, vadzige rust, door rijkdom en weelde, of door geweld en onderdrukking veroorzaakt, worden de volken verwijfd, kleingeestig, en de kunst vervalt tot flaauwe, nietige voorſtellingen; de vermogens der ziel verkwijnen, en ſchenken ons, als eene plant, van voegzamen grond, of van licht en lucht beroofd, ſlechts half

volgroeide vruchten, welke ſpoedig tot verderf overgaan. Maar bij eene redematige vrijheid gevoelt de mensch zich los van die hindernisſen, welke het leven zijner ziel belemmeren. Zijn verſtand ontwikkelt zich, zonder dat vooroordeel of vrees dit ſtuiten; zijne rede beſluit en handelt met zelfſtandigheid; zijn oordeel en gevoel werken harmonisch, zonder dat eene hollende verbeelding dezelve misleidt of verbastert; de kunst wordt dan de uitſtorting van dat innige gevoel des harten, hetwelk, door het aanſchouwelijk maken van zijne hoogere gewaarwordingen, alles, wat het omringt, treft, roert, wegſleept.

Ja! vurig, maar niet verzengend moeten de gewaarwordingen van den kunſtenaar wezen. Zijn geest zweeft als over de natuur, en deze vervult hem met de ſchoonheid en het grootſche, welke zij in hare heerlijke gewrochten, en bovenal in het edelſte derzelven, in den mensch, als denkend en handelend wezen, ten toon ſpreidt; terwijl hij de onwederſtaanbare begeerte gevoelt, om hetgeen hem treft na te volgen, uit te ſtorten, mede te deelen. Hij behoeft het werktuigelijke der natuur, om zijne gewaarwordingen te omkleeden en aan anderen kenbaar te doen worden; maar het eigenlijke kunstvermogen berust op iets hoogers, op die vrije handeling zijner ziel, welke, zelfs daar, waar zij enkel ſchijnt te volgen, van zichzelve uitgaat, en haar gevoel in de gekozene beeldſpraak uitſtort. Het hoogere, 't welk de kunſtenaar denkt, en het zinnelijke, wat hij aanſchouwt, verbindt hij te zamen, en zijn ontwikkelde ſmaak ſtelt ons dat gedachte en aanſchouwde op eene wijze voor, welke allen, die hem kunnen beoordeelen, innig treft. Dan, woelen er rondom of in het hart des kunſtenaars niet dan ter neder drukkende of geweldige aandoeningen; wordt hij gepijnigd door de beſlommeringen, de nooddruft, de ſmarten en wederwaardigheden des levens; maar vooral, wordt hij opgewonden en geprikkeld door die beroeringen, welke alle banden losrukken, alle wetten en inſtellingen met voeten treden, dan ontaardt de kunst tot een flaauw of een gedrogtelijk ſpel van het wanſtaltig gevoel. De Muzen en

Gratiën vlugten, waar de woestheid der menſchelijke hartstogten de rust en het heil der volken dreigt te ſloopen. De verbeelding alleen, niet het innig gevoel van het hart, wordt alsdan ontvlamd. Hoe zal de kunst hare vrije gewaarwordingen uitſtorten, wanneer zij óf gedrukt wordt door de beſlommeringen van het leven, óf de ſlavin is van wilde en woeste voorſtellingen, ja zich tot een werktuig van verachtelijke volksberoerders laat vernederen? Wat rondom en in haar eigen wezen woelt, bruist als een losgebarſten vloed, die alles verwoest; die vloed kan ons medeſlepen; voor eenige oogenblikken mogen de voortbrengſelen dier kunst ons alsdan treffen, maar dat opgewondene vervliegt met het overdrevene, dat haar en ons voortſtuwt. — Treurige invloed der overſpannen volksberoerten op de kunſten! Zij toch ontrooven aan de kunst haar echt, haar edel karakter.

Ook op de kunst drukt de geest des tijds en kleven zijne ſmetten. Zij moet in vrijheid werken, en zij dobbert op de onſtuimige zee van bandelooze hartstogten! Zij zal het innige gevoel der ziel uitſtorten, en dat gevoel hecht zich aan niets, dan aan herſenſchimmige begeerten, en wordt door derzelver gierende ſtormen, als een magteloos riet, nu ginds dan derwaarts geſlingerd! Is het wonder, dat de algemeene geest, dat de ſmaak, ja de talenten zelve ontaarden en verbasteren?

Wanneer het verbijsterd oog, als het overſpannen gevoel, aan niets dan geweldige bewegingen gewoon, er met moeite bij vertoeft, als de kunst ons de ſtille tooneelen der natuur op het doek wederſchenkt; of wanneer het ſlechts dán door de voorſtelling van de groote daden der vroegere en latere eeuwen getroffen wordt, als de kunst ons daarbij, met ſterke trekken, het bloedig ſpoor teekent, waarlangs derzelver groote mannen tot die grootheid ſtegen, — behoudt de kunst dan nog haar liefelijk, haar edel karakter? Of als die kunst reeds bij hare eerſte ſchrede op de haar geopende loopbaan ſtaan wil, waar zij niet dan na jaren oefening komen kan; zich noch aan voorbereidende kennis, noch aan naauw-

keurige teekening ſtoort, of ook tot weelderigheid uitſpat, door overdrevene verwkracht wil ſchitteren, door wanſmaak het decoratieſchilderen nadert, of door oogverblindende pracht en gloed voor het oogenblik treffen wil, — drukt haar dan niet de geest der eeuw, haar ontadelende door zijne ſmetten? Ja, de kunst verliest alsdan haar edel doel; want de zachte gewaarwordingen worden verbannen, de harmonie verbroken, en het is alsof men den triomf van dat wilde en onregelmatige, tot in het terugvoeren van de overladene en wanſtaltige vormen der middeleeuwſche bouwkunst, luid verkondigen wil!

Belangrijk was de vraag van den verdienſtelijken ſpreker in ons midden (*), toen hij wenschte te weten, welke toch (daar de Muzijk zoo ſterk op den mensch werkt) de gewaarwordingen van *hem* zijn, die, zonder eenige eigenlijke kennis van deze kunst te bezitten, zoo krachtig door haar getroffen wordt. Maar, ligt het antwoord op deze vraag niet grootendeels in den aard dezer kunst? Is zij niet het vrije en aangename ſpel onzer gewaarwordingen? De Redenaar en Dichter mogen de taal onzer denkbeelden uitdrukken; de Toonkunſtenaar ſpreekt de taal onzer gewaarwordingen. Gevoelen nu verre de meeste menſchen niet dáárom zoo levendig de Muzijk, omdat deze, terwijl zij in hare taal tot ons ſpreekt, onze gewaarwordingen aangrijpt, ſchokt, verheft en wegſleept? Wat wilt gij nu, dat hij, die hier ſlechts gewaarwordt, en door dat gewaarworden innig wordt geroerd, u de oorzaak daarvan verklaren zal? Wat doet hij meer, dan levendig en krachtig gevoelen? Zij echter, welke met oordeel de volgorde der denkbeelden van den Componist kunnen beſeffen, de ronding en het doel zijner paſages opmerken, de vlugt van zijn gevoel volgen, en het verband van het geheel kunnen nagaan, — deze alleen genieten met het hart en het verſtand; deze alleen ſma-

(*) Mr. C. A. DEN TEX.

ken bij uitnemendheid de geheele volheid van dat hoog genot, hetwelk de Toonkunst haren waardigen beoefenaren ſchenkt. Maar wanneer nu hij, die eenmaal, en nog bij herhaling, (zonder met eigenlijke kennis begaafd te zijn) door de majesteit van HÄNDEL of de liefelijkheid van MOZART diep getroffen, door het *ſtabat Mater* van PERGOLESE innig geroerd, door de ſchepping van HAYDN tot verrukking en aanbidding werd geſtemd, — wanneer deze koud en koel blijft bij de geweldige Compoſitiën, die thans zoo dikwerf zijn gehoorvlies ſchokken, wat zal men hem antwoorden, wanneer hij naar de oorzaak van dat koude en koele vraagt? Zal hij voldaan zijn met het antwoord: „men moet deze Compoſitiën *bij herhaling hooren*, en alsdan zullen zij ſchoon worden?" Zal hij juist dit niet misſchien als eene afwijking van het eenvoudig verhevene, als een gevolg van den geest dezer eeuw, welker ſmet ook op deze kunst kleeft, bejammeren? En wie zal hem kunnen veroordeelen, wanneer hij in die geweldige toonmaſſa's, in dat zoo weinig karaktermatige der zamenſtelling, in die wilde dooreenmenging van harmonie en disharmonie het teruggekaatſte beeld ziet der geweldige hartstogten, welke onze eeuw beſmetten?

Maar op u bovenal kleeft die ſmet der ontaarding en verbastering; op u, die zoo regtſtreeks op het hart werkt, Welſprekendheid en Dichtkunst! Gij moogt u, in zusterlijke vereeniging, beroemen, de bronnen te zijn van zielsverheffing, moed, deugd en godsvrucht: ook uw wezen wordt ontaard, en gij zelve in bronnen van wanſmaak en verderf verkeerd. De aanvang en werking der volksberoerten moge, voor eenige oogenblikken, ſtoute redenaars ſcheppen, zij verdwijnen met de overſpannen krachten, waaruit zij ontſtonden, en laten niets achter, dan een treurig aandenken aan de zwakheid en ſchande der menſchelijke natuur. Neen! te vergeefs poogt gij, Welſprekendheid! uwe ſtem in het letterſchrift, in de regtzaal, of Gods tempelen, te doen

hooren. Het eerſte wordt, door het jammerlijk misbruik der drukpers, tot een ſlaaf van volksmenners, tot een voertuig hunner verfoeijelijke beginſelen vernederd. In de regtzaal wordt gij door de misdaad overſchreeuwd. Vrijheid is het tooverwoord, dat alles ontvlamt; terwijl men zelfs de afſchuwelijkſte moorden in uwe toovertaal ſchaamteloos verdedigt. En wat vermoogt gij in Gods tempelen? Men lacht met deze zwakheid van het hart. De vrije mensch is zichzelven een God! Waarom zou dan het vrije volk niet zijne nuttelooze tempelen mogen ſchenden, en op de puinhoopen van zijne, eenmaal hem zoo dierbare, eerdienst van blijdſchap huppelen?

En wat wordt er van de Poëzij, wanneer zij uit eene bedwelmde verbeelding opwelt? Ziet het aan het overdrevene, dat men verheven — aan het wanſtaltige, dat men grootsch noemt! Reusachtige onderwerpen, in nog reusachtiger kleed voorgeſteld; beelden, welke ons ſchokken, maar die, bij eene kalme beſchouwing, zich in mist en damp oplosſen! De Dichter zoekt zijne armoede aan een innig gevoel onder eenen weidſchen tooi van gezwollene woorden en overdrevene denkbeelden te verbergen; terwijl eene ingebeelde oorſpronkelijkheid ons doet walgen van den valſchen pronk eener ontaarde kunst.

Betreurenswaardig zijn vooral de uitwerkſelen van dat alles op het Schouwtooneel. In plaats van, in het hooge Treurſpel, de ſchildering der karakters, de worſteling der driften enkel uit het hart te ontleenen, wendt zich niet het gevoel, maar eene bedorvene verbeelding tot het wonderbare en onnatuurlijke. Het hoog tragiſche poogt men met het ironiſche, hoe ſtellig ook het eerſte het laatſte uitſluit, in de bontſte mengeling te verbinden. De ondervinding moge het als onwederlegbaar bevestigen, dat gebrek aan eenheid, waarheid en waardigheid den indruk van het geheel benadeelt en deszelfs weldadigen invloed op verſtand en hart verwoest, — wat ligt daaraan gelegen? Gedrogtelijke voorſtellingen vervangen de eenvoudige kracht der waarheid; het ze-

delijk doel der kunst wordt vernietigd, en men poogt ſchaamteloos, door de walgelijkſte zedeloosheid, zoo zij ſlechts ſchokken kan, de verbijsterde menigte weg te ſlepen. De regel van VOLTAIRE: *Il faut plutôt frapper fort que juste*, was misſchien een der eerſte ſtappen tot de latere verbastering.

Ook het Blijſpel ontaardt. Het vrolijke en geestige, het lachverwekkende uit waarheid, en natuur ontſproten, wordt vervangen, of door laffe, walgelijke, zedelooze dubbelzinnigheden, of door onwaarſchijnlijke, maar ſterk geteekende kontrasten, die de driften der menigte vleijen, of enkel de geſpannen verwachtingen van het oogenblik ſchokken, en dus wel voor *dat* oogenblik ſchitteren en treffen, maar, na het vervliegen van den eerſten indruk, als een ſterkwerkend flikkerlicht, geen blijvend ſpoor achterlaten.

Wat nu wordt er, te midden van dat alles, van het vreedzaam genot der kunst? Helaas! te vergeefs zoekt de ziel naar rust; te vergeefs, in de ſtreelende genoegens, welke de kunst ons ſchenkt, een hoog levensgenot te vinden. De geest des kwaads waart grijnzend rond; tweedragt, muitzucht en oproer zwaaijen hunne verdelgende toortſen, en weg is de kalmte des gemoeds! weg de opgewektheid, om zich in het genot of het beoefenen der kunst te verlustigen! weg de kracht, om de magtelooze hand aan haren opbouw te ſlaan! Wie nu zal den kanker ſtuiten, als deze knaagt aan het levensbeginſel der Staten? wie den vloed bedwingen, als hij zijne banden verbreekt en alles verwoest? De algemeene welvaart vlugt, en met haar een der krachtigſte middelen, om de kunst te ſchragen en te verheffen. Vraagt het den kunſtenaar, hoe terugſtootend elke ruwe bejegening zoo wel, als het veronachtzamen van zijnen arbeid, voor zijn prikkelbaar gevoel is! Deze drukken zijnen geest ter neder, ontmoedigen en berooven hem van dat gepaste zelfvertrouwen, zonder hetwelk hij nimmer iets goeds en groots durft ondernemen. En wat zal hem kracht ſchenken, wanneer de

verwaarloozing van zijnen arbeid, gepaard met de miskenning van zijn talent, hem tevens het middel zijns beſtaans ontrooft? Hoe opwekkend daarentegen is niet voor hem elke, geenszins vleijende, maar hartelijke bemoediging, elke waardering van zijne kunst! Ja, bemoediging, aanſporing, onderſteuning zijn de levenwekkende beginſelen der kunſten; maar, waar zult gij deze vinden, te midden der ſtormen, welke de volken als door elkander ſlingeren en hunne welvaart verwoesten? Die ſtormen ſcheuren ten laatſte de kunst zelve mede in hunnen zwaai, en zij wordt tot een werktuig der ſchandelijkſte oogmerken vernederd. De kunst blaast dan zelve het vuur der verwoesting aan, en verhit door eene heillooze toovermagt de gemoederen, welke zij tot rust behoorde te brengen en terug te leiden tot het ware, goede en ſchoone. Dan onteert zij zich door betreurenswaardige voorſtellingen, welke de misdaad pogen te vereeuwigen, den moord te heiligen, het oog aan het aanſchouwen van gruwelen te gewennen, deze met gloeijende kleuren te verdedigen, in bedwelmende verzen te verheffen, of door bagchantenliederen de losgelaten driften te prikkelen en op te winden. Rampzalige verbastering, maar al te dikwerf het waarſchuwend voorteeken van eene algemeene ſlooping en verwoesting! Waar bandelooze hartstogten ziel en ligchaam onophoudelijk ſchokken en alle zachte gewaarwordingen verſtikken, waar zelfs de kunſten in zamenweeffels van wanſmaak of verheffing van gruwelen ontaarden, daar zijn de volken rijp voor de diepſte ſlavernij, of voor hunnen geheelen ondergang.

Ach! dat het gezegde ſlechts de ſombere voorſtelling eener zwartgallige verbeelding of een naargeestige droom ware! Maar, helaas! de onomkoopbare ondervinding houdt ons hier haren ſpiegel voor, en vertoont ons maar al te duidelijk en ſprekend, wat wij met ſmart vermoedden. Altijd waren het de beide uiterſten van dwingelandij en van volksberoerten, welke gelijke doodende gevolgen voor de kunſten met zich voerden. Het-

geen de eerſten verſtikten en verſmoorden, verwoesteden ook de laatſten. Wat ook eene vroegere wereldbeſchaving ons van hare kunstvlijt heeft achtergelaten, zoo waren het toch de uitſpattingen der volken, hunne onophoudelijke zucht naar ſtaatsverwisſelingen, bruiſende driften, beroeringen, en daaruit weder ontſtane dwingelandij of verwoestende oorlogen, welke meer vernielden, dan men zich bij eene oppervlakkige beſchouwing kan voorſtellen. Helaas! wat kunnen wij, in veie opzigten, anders, dan treuren op een klein gedeelte der overblijfſelen van den verwoesten kunst- en letterarbeid van *Indië*, *Egypte*, der latere voortreffelijke *Grieken*, en zelfs van het werelddwingend *Rome?* Zoo lang eene gepaste vrijheid aller krachten in beweging bragt, was *Griekenland* de kweekſchool van letteren, wetenſchappen en kunſten. Maar toen verwoestende volksberoeringen ſmaak en gevoel deden ontaarden, en de inval der *Perzen* ook de zielevrijheid verſtikte, verviel de kunst, zonk de Staat, en de flooping werd algemeen. Zelfs de volksfeesten, waarbij, onder die zelfde *Grieken*, eenmaal, niet ſlechts ligchaamskrachten, maar ook ſmaak en zin voor letteren en kunſten, heerlijk blonken, zonken eindelijk tot die tooneelen van gruwelen, waarbij men, in het alles verwoestende *Rome*, zelfs door de vrouwen, met wellust, gehuurde kampvechters, ſlaven, of wilde dieren, zich onderling zag verſcheuren! Zoo lang de krachtige hand van LODEWIJK DEN XIV de bruiſende driften van het wufte *Franſche* volk beteugelde, en het anders verderfelijke eener oppermagtige alleenheerſching door eene ſchitterende aanmoediging van letteren en kunſten wist te doen opwegen, blonken deze, in vele opzigten, heerlijk. Maar toen later tijd aan die driften een onbegrensd worſtelperk ontfloot, wat werd toen van beide? Helaas! waar MASSILLON, BOSSUET, CORNEILLE, RACINE, VOLTAIRE en MOLIERE ſchitterden, wat werd daar de gewijde leerſtoel? wat het ſchouwtooneel?

Doch, indien al geene vroegere wereldgebeurtenisſen

bevestigden hetgeen ik ſchetſte, zouden dan niet de beide laatſte doorgeworſtelde jaren ons treffende wenken geven? — Hagchelijk is de taak van hen, welke, door hunne betrekkingen en pligten, beſtemd zijn, om zich op de woedende zee der menſchelijke hartstogten te wagen, of haar vernielend geweld te keeren. Wat waarborgt hen van niet zelve door den ſtorm aangegrepen, met de opgeruide baren voortgeſleurd, of onder derzelver branding bedolven te worden? Is het niet hagchelijk, te beproeven, wat misſchien alleen door de hand des tijds, of door een almagtig wereldbeſtuur, kan volbragt worden? Vol vertrouwen echter op dat hooger beſtuur, blijft de man van karakter aan het ſtuiten van het alvernielend kwaad arbeiden, met al die middelen, welke de Voorzienigheid onder zijn bereik plaatſte. Met regt zegt daarom een achtingwaardig Schrijver van het naburige *Frankrijk*: „ *La vie réëlle d'aujourd'hui est ſi pleine d'évènemens et d'orages, que le public ne veut plus d'un livre, ſ'il n'y trouve des paſſions féroces, des crimes, du ſang, tout ce que l'imagination a de délire et d'horreur. Mais un homme de génie planeroit au-deſſus de cet emportement paſſager, et, au lieu de céder au torrent, il tâcheroit, à force de talent, de ramener ſon ſiècle à la nature et au bon gout.*" (*)

Geweldige tegenkanting, echter, ſchenkt zelden gelukkige uitkomſten. Beweging bovendien is en blijft het leven der volken; want zonder deze kwijnen of ſterven hunne vermogens. Maar hij, die arbeidt om dezer beweging eene goede rigting te geven en eenen gepasten werkkring te ontſluiten; hij, die aller gevoel en ſmaak tot edele gewaarwordingen poogt te geleiden; hij, die, zonder zich aan den beſmetten geest des tijds te ſtoren, door een waardig voorbeeld en echten kunstarbeid, denzelven poogt te zuiveren van, of te behoeden tegen het monſterachtige, dat uit of gedurende de volksberoerin-

(*) *Bibliothèque univerſelle*, Novembre 1831.

gen ontſtaat, — hij veredelt in waarheid de eeuw, waarin hij leeft. Zijn pogen moge een ſtofje aan de weegſchaal, een druppel aan den emmer ſchijnen, dat pogen is niet geheel vruchteloos. Indien hij, en al wie met hem regtſchapen en edel denkt, ſlechts rustig en moedig voortgaat, dan vloeijen die vereenigde pogingen zeker eenmaal te zamen tot het daarſtellen van een heerlijk en doelmatig geheel.

Ik wil, M. H., ons dierbaar vaderland geen' wierook toezwaaijen. Wat het ſinds eeuwen verrigt heeft, en nog verrigt, ter bewaring van den goeden, klasſieken geest, in het gebied van wetenſchappen, letteren en kunſten, is ons allen bekend. Maar dit ſmeek ik den Almagtige: dat Hij ons, naast ons volksbeſtaan en ons volksgeluk, bij dien geest beware, en onze gemeenſchappelijke pogingen daartoe met zijnen zegen bekroone!

H. H. KLIJN.

BIJDRAGE TER BEOORDEELING VAN DE WAARHEID DES VERHAALS AANGAANDE DE REGTSPLEGING VAN KAREL DEN STOUTEN.

Onder de verhalen, in de Geſchiedenis des Vaderlands voorkomende, heeft dat, hetwelk betrekking heeft op de bekende Regtspleging van KAREL I, *Hertog van Bourgondië*, bijgenaamd *den Stouten*, die in 1433 te *Gent* geboren werd, in 1467 zijn' vader, Hertog PHILIPS I, behalve in andere waardigheden, ook als Graaf van *Holland* en *Zeeland* opvolgde, en in 1477 in den ſlag bij *Nancy* ſneuvelde, ſteeds de aandacht van vele beminnaars dier Geſchiedenis tot zich getrokken. Dat dit verhaal aan tegenſpraak onderhevig is, en deszelfs echtheid door ſommigen betwijfeld wordt, is bekend. Bij gelegenheid dat, ten jare 1818, het Treurſpel: *de Regtvaardigheid van* KAREL DEN STOUTEN, door den verdienſtelijken Dichter M. WESTERMAN vervaardigd, in het licht verſcheen, en alzoo deze Regtspleging weder in het geheugen werd teruggeroepen, heeft de geleerde Oudheid- en Geſchiedkenner, Mr. J. SCHELTEMA, na vooraf

een uitvoerig berigt van dezelve volgens PONTUS HEUTERUS (*) gegeven te hebben, een opzettelijk onderzoek naar derzelver waarheid bewerkſtelligd, waarvan, blijkens het door dezen onzen geachten landgenoot medegedeelde (†), de uitſlag is geweest, dat, daar, voor zoo verre hij heeft kunnen nagaan, de oudſte Geſchiedſchrijvers van dit geval niet gewagen, er veel grond is om te gelooven, dat deze Regtspleging ten onregte aan KAREL DEN STOUTEN wordt toegeſchreven, en dat, wijl er, blijkens de getuigenis van PETRUS SCRIVERIUS (‡) en JOH. LODEWIJK GOTTFRIED (§), een verhaal van nagenoeg gelijken aard aanwezig is omtrent eene gebeurtenis te *Milaan*, er reden ſchijnt te beſtaan, om het daarvoor te houden, dat het geval waarſchijnlijk aldaar, in het begin der *Spaanſche* heerſchappij, te huis behoort.

Intuſſchen heb ik onlangs, in de thans zoo zeldzaam voorkomende *Edele Coronycke van Vlaendren* (**), een verhaal aangetroffen, dat tot deze Regtspleging betrekking heeft, en waarin dezelve als werkelijk gebeurd niet alleen, maar ook als een *inlandsch voorval* wordt voorgedragen. Nadat vooraf in dit werk (††) is vermeld

(*) *Rer. Burg.* l. V. c. 5. p. 139. uitgave van 1639 in 8vo. p. 393—398. Men zie over dezen Schrijver J. SCHELTEMA, t. a. p. bl. 28. en s. DE WIND, in zijne voortreffelijke *Bibliotheek der Nederlandſche Geſchiedſchrijvers*, D. I. bl. 192—198. Het berigt omtrent de vermelde Regtspleging is door HEUTERUS *uit een geſchreven ſtuk* (*e manuſcripto*) ontleend, en heeft, zoo als de Heer SCHELTEMA ook opmerkt, vervolgens ten grondſlage gediend van de berigten van SCRIVERIUS, CERISIER en anderen, en van de dichtwerken van CATS, VERHOEK enz.

(†) *Geſchied- en Letterkundig Mengelwerk*, D. II. St. 2. bl. 1—34.

(‡) *Bijvoegſel op het oude Goudſche Kronykje.*

(§) *Hiſtoriſche Kronyk*, II. 7. bl. 1701 en 1702.

(**) Gedrukt bij WILLEM VORSTERMAN, te *Antwerpen*, 1531. in fol.

(††) Bl. 148. vſo.

geworden, hoe KAREL in de maand Augustus 1469 zich naar *'s Gravenhage* heeft begeven, aldaar het Graafgeding gehouden, en bij die gelegenheid een' perſoon, die zich aan moord van eenen Kanonik van *St. Donaas* te *Brugge* had ſchuldig gemaakt, met den dood heeft doen ſtraffen, wordt het volgende (*) aangeteekend:

„Item in den voorſeyde ryt qua een vraukin va Luycke by den voorſz Prinche in de Haghe in Hollant groote clachte doende ouer eene officier van de Prinche, die welcke officier gherenſoeneirt hadde der voorſeyder vrauwen man voor dye ſomme va vi^c Rynſche guldenen, te betalene teene ſekeren daghe, of haer man ſoude ghehanghen worden. En dit vraukin quam by de voorſz officier, en ſy brochte hem iij^c Rynſche guldenen in minderinghe, om haren ma te losſene en ſyn lyf (leven) te behoudene, biddende ontfermelicken om haren aermen gheuanghe man. En preſenteirde haer en haren man te verbindene vp haer deel hemelrycx, die andere iij hondert guldenen te betalene, vp dat ſy ghenadeghen dach hebben mochten. Aenghefien dat tlant va Luycke al verdorue was en ghedeſtrueirt ende haerlieder goedinghen (goederen) al verbarnt (verbrand). Maer dye voorſz officier en hadde gheen compasſie, maer ſeyde dat hy terſtont den man ſoude doen hanghen, of dye vrauwe gaue hem noch drie hondert Rynſche guldenen, dies tvraukin ſeer mesbaerde, weenende en clagende, maer ten mochte haer niet baten. Ten eynde ſprac die wreede officier tot den vraukene," enz.

En nu volgt de door dezen Krijgsbevelhebber aan deze vrouw gedane voorſlag, om, ten koste van hare hu-

(*) Bl. 148 vſo. en 149.

welijkstrouw, kwijtſchelding van de aan hem nog te voldoene ſom te verwerven en het leven van haren man te redden; en wordt tevens berigt, hoe, zij deze aan de behoudenis van haren man opgeofferd hebbende, de ſnood-aard niettemin, ten einde het bezit van haar voor zich alleen te verwerven, haren man deed ophangen; waarna het verhaal dus voortgaat:

„ Ten eynde van den drie daghen, ſo hieſch (eischte) dit vraukin quitancie van der voorſz ſomme, ẽ ooc te hebbene hare ghetrauden man. Die officier die ſpottede met haer ẽ ſeyde: Ghy en hebt gheenen man, maer blyft met my wonende, ick ſal hu (u) een weerdeghe vrauwe maken. Neen, ſeyde tvraukin, ic wil mynen man hebbe. Als deſe officier ſach dat hys haer niet ontlegghen en conſte, hi leeddeſe met hem onder den boom daer haren man hinc, ende ſprac, ſiet daer huma (uwen man). Het vraukin dat ſiende, viel in onmachte ende makende groot mesbaer ende luyde roupende wrake van der grooter onmenſchelicker ouerdaet (misdaad), ſo dats hem die officier ſchaemde, ẽ ghinck wech om ſvolcx wille, daer weſende ende vergarende. Dit vraukin qua in Hollant als voorſz es, doende haer clachte voor de Hertoghe Kaerle. Ẽ die Hertoghe Kaerle dede dit vraukin in goeder bewaernesſe, ẽ hi ontboot met ſcherpen mandemente den voorſz officier. Ẽ hi in den Haghe comende, die Prinche die leyde hem dit ſtick aen, maer hi loochendet ſeer ſtoutelicken, nietyeghen-ſtaende het was vp hem gheprouft (bewezen), welcke hy al kende (bekende) waer ſynde, begheerende grote ghenade ẽ ontfaermichede. Doe dede die edele Prinche de voorſz officier het vraukin trauwen, twelcke ſy ſeer

noode dede, maer dye Prinche wildet eyndelicken ghedaen hebben. Ende ghetrauwet weſende, hi beual den voorſz officier dat hi alle ſine goedinghen heymelic ofte openbaer in gheſcrifte ſoude legghē, vp die verbuerte vā ſinen lyue. Die voorſz officier en dorſte dat nyet laten, maer deit met groter vreeſen. Ēn hi gaf tgheſcrifte dē Prinche, dye welcke Prinche dede maken eenen ſchoonen ſaertre (oorkonde, bewijsſchrift of akte) vā deſen ēn deidſe beſeghelen met ſinen groten ſeghele, daer die voorſz officier ſyn conſent toe dede, ten ſercourſe (onderſtand) ēn behoue van den lancxten lyue (langstlevenden) van hē beeden, te wetene van hē ēn vā ſinen nyeuwē wyue. Als dit aldus al ghedaen was als voorſz es, ſo ſprac die Prinche tot den officier voorſz. Siet daer eenen priestere, ēn ſpreickt v biechte. Die officier iāmerlicke beladē (beangst) ſynde, riep grotelic ghenade, maer het was al om nyet (te vergeefs). Doe quā daer die Prouoost maryſael metter roode roede (de Halsregter, Hoofdſchout), ēn hy dede dē voorſz officier āe eenē boom hanghē. Dit ghedaen ſynde, ſo gaf die edele Prinche den vraukinne den voorſz brief met ſynen groten ſeghele, met alle den goeden van den doodē officier. Maer omdattet lastich ſoude hebbē gheweist dē aermē vraukin tachteruolghene, deſe edele Prinche dede al tvoorſz goet extimeren te ghelde, ēn hi gaf dē vraukin ghereede penninghen daer voren, waer of dat dē nōmere (het getal) ſeere groot was. Ēn hy deidſe heerlicke met goeder bewaernesſe beweghē (vertrekken)

in haer lant, waer bi wel blyct dat hi een Prinche van iusticien was."

De ſchrijver van dit verhaal is ANDRIES DE SMET, die in het laatst der XVde Eeuw in *Vlaanderen*, vermoedelijk te *Brugge*, geboren werd, waar hij althans in 1531 ſchijnt gewoond te hebben. Der Latijnſche tale magtig, en met den inhoud der H. S. en de ſchriften der Kerkvaderen, blijkens de menigvuldige aanhalingen van plaatſen uit dezelve in het werk, waarin het bovenſtaande verhaal voorkomt, wél bekend, heeft men hem hoogstwaarſchijnlijk voor een' Geestelijke te houden. Van de beoefening der Geſchiedenis zijns Vaderlands maakte hij opzettelijk zijn werk; en bij de misſtellingen en fabelen, welke hij, met de beste Geſchiedſchrijvers van dien tijd, die de gebeurtenisſen van de vroegſte tijden ophalen, en even als hij opgeven, dat zij hunne verhalen uit *echte* ſtukken hebben zamengeſteld, gemeen heeft, en welke men hem moet ten goede houden, daar dit ook zijne ſchuld niet was, maar die van de Eeuw, waarin hij leefde, deelt hij vele belangrijke bijzonderheden met ongemeene naauwkeurigheid en uitvoerigheid mede; zoodat hij voorzeker niet onder de minſte Geſchiedſchrijvers zijner Eeuw kan gerekend worden te behooren (*).

In hoeverre men, op grond van dit verhaal, tot de waarheid van het geval zou mogen beſluiten, wil ik niet beſliſſen. Daar het intusſchen bij een' niet lang na den tijd, in welken het zou hebben plaats gehad, geleefd hebbenden Schrijver, wiens verdienſten in vele opzigten niet te miskennen zijn, voorkomt; in hetzelve de tijd wanneer, de plaats waar, en de omſtandigheden, welke de Regtspleging van KAREL zouden voorafgegaan en vergezeld hebben, zeer naauwkeurig vermeld worden, en wij ook bij anderen onzer oudſte Geſchied-

(*) Zie over DE SMET en zijn geſchiedwerk in 't breede PAQUOT, *Mémoires pour ſervir à l'histoire littéraire des Pays-bas*, Tom. IX. pag. 186 en volg., uitgave van 1768 in fol. Tom. II. pag. 271. en s. DE WIND, t. a. p. bl. 124 en 125.

ſchrijvers niet alleen aangeteekend vinden, dat KAREL in den jare 1469 „ ghereyst is tot veel plaetzen binnen ſinen landen ende ſeluer ter audienci ende te recht gheſeten," (*) maar ons ook bepaaldelijk berigt wordt, dat hij, „ in 1469 in de hage weſende, hidaer ſeluer ſat in perſone ter audienci in die grote ſale driewerf ter weken ende dede ene ygeliken recht en iusticie, rycke en arme en ſach niemat an," (†) — zoo verdient voorzeker dit verhaal eene bijzondere opmerking. Weinig of niet ſchijnt hetzelve bekend te zijn, en deszelfs mededeeling kwam mij uit dien hoofde niet ongepast voor. Moge zulks den beminnaren der vaderlandſche Geſchiedenis niet ongevallig wezen, en tevens iets bijdragen, om te beter te kunnen beoordeelen, wat er is aan de waarheid eener Regtspleging, toegeſchreven aan eenen Vorst, van wien wij elders niet alleen lezen, „dat hi ee rechtuaerdig iusticier was," (‡) maar omtrent wien ook getuigd wordt: „ Noyt en isſer Prince gheweest, die men aangaende der ſaecken van iustitien min conde met vrientſchap, maech-ſchap oft ghelt verblinden dan deſen Charel" (**), en die, van wege deze zijne onwankelbare zucht voor

(*) Zie de *Fasciculus Temporum*, door JAN VELDENAR in 1480 te *Utrecht* in fol. uitgegeven, bl. 240 vſo. vergel. met het berigt, door den Heer SCHELTEMA uit het *oude Goudſche Kronykje* ontleend en t. a. p. bl. 15 medegedeeld.

(†) Zie *Die Cronycke van Hollandt, Zeelandt ende Vrieslandt, beghinnende van Adams tiden tot de geboorte ons heren Jheſu voertgaende tot den jare* 1517, meer bekend onder den naam van *de groote of Diviſie-kronyk*, gedrukt bij JAN SEUERS te *Leyden*, 1517, in fol. bl. 322.

(‡) Zie *Die Cronycke van Hollandt* enz. t. a. p. In den brief van een' onbekende, doch die in dienst van den Hertog was, welke in de *Rerum Germanicarum Scriptores*, door B. G. STRUVIUS in 1717 uitgegeven, T. II. p. 278—284, voorkomt, wordt KAREL *vir aequitate plenus* (een man vol van regtvaardigheid) genoemd.

(**) Zie L. VAN HAECHT GOIDTSENHOUEN, *Chroniicke van de Hertoghen van Brabant*, bl. 80 vſo.

de uitoefening van regt en geregtigheid, hoe veel berispelijks er ook anders in zijn karakter moge gevonden worden, vrij algemeen zeer geroemd wordt, en uit dien hoofde ſteeds vereerenswaardig blijft!

Katwijk aan Zee, den 27 September 1833. ISAK VAN HARDERWIJK, Predikant.

NOORD-AMERIKAANSCHE VOGELS.

(*Vervolg en ſlot van bl.* 608.)

De Trekduiven.

De trekduif (*columba migratoria*) houdt zich op in het noorden van *Amerika*, van de *Hudſons*-baai tot aan den zeeboezem van *Mexico*. Enkele troepen van deze duiven overwinteren tot onder den zestigſten graad noorderbreedte, en voeden zich met jeneverbesſen, die zij daar in menigte vinden. Het mannetje is grooter en ſchooner dan het wijfje, dat geenszins die levendige, van goud- en purpergloed ſchitterende, kleuren heeft; want, hoe veel verſcheidenheid er ook in deszelfs bonte vederen is, de hoofdkleur blijft toch altijd een dof aschgraauw. Ook het vuur der oogen is minder levendig, en zelfs de pooten zijn minder rood. De ganſche lengte van het mannetje, van den ſnavel tot aan het einde van den ſtaart, bedraagt twee Eng. voeten. Deszelfs kop is leikleurig blaauw en de borst roodachtig, ten naastenbij van de hazelnotenkleur. De hals prijkt met de fraaiſte kleuren; goud, groen, purper en een prachtig ſcharlakenrood ſpelen aan denzelven in bewegelijke tinten. Maar de hoofdkleur der vederen is een met zwarte en bruine vlekken bezet leikleurig blaauw. De buik is zuiver wit en de ſtaart zeer lang. Midden door denzelven loopt eene glanzige zwarte ſtreep.

Merkwaardig zijn vooral bij de trekduiven derzelver gezellige vereenigingen en verre reizen. Niet het verlangen naar eene zachtere luchtſtreek bij invallende vorst, maar gebrek aan voedſel dringt dezelve, om te verhuizen. Zij regelen zich niet naar de jaargetijden, maar eeniglijk naar overvloed of ſchaarschheid van vruchten, die zij eten. Zij verhuizen niet, eer de voorraad in het oord, waar zij zich ophouden, verteerd is. Zoo gebeurde het eens, dat de bewoners

van *Kentucky* de trekduiven, nadat ze daar eenige jaren in verſcheidene ſtreken geweest waren, eensklaps allen zagen verdwijnen, dewijl het gewas der eikels ſlecht uitgevallen was. Eerst na lange afwezigheid keerden zij in dezelfde oorden terug. Volgens geloofwaardige berigten, heeft elders in *Noord-Amerika* iets dergelijks plaats gehad. De vlugt der *Amerikaanſche* trekduiven is verbazend, en gaat verre alles te boven, wat men in *Europa* aan de zoogenaamde *briefdragers* heeft opgemerkt. Hare ſnelheid grenst aan het wonderbare. Eenige in den omtrek van *New-York* geſchotene trekduiven hadden den krop nog vol rijstkorrels, die zij nergens anders, dan in *Karolina* en *Georgië*, hadden kunnen krijgen. Daar men nu met zekerheid weet, dat ook het moeijelijkst te verteren voedſel ten hoogſte twaalf uren het maagſap van deze vogels wederſtaat, zoo heeft men hieruit het gegronde beſluit afgeleid, dat deze dieren, in den tijd van althans niet meer dan zes uren, eenen afſtand van tusſchen de drie- en vierhonderd mijlen, of omtrent ééne mijl in eene minuut, (vijfentwintig postmijlen in het uur) afgelegd moeten hebben. Naar deze berekening zou eene trekduif in twee dagen den *Atlantiſchen* oceaan overvliegen. Volgens opgave van een *Edinburger* tijdſchrift, is dan ook werkelijk in 1826 zoodanige vogel op de kusten van *Schotland* gedood geworden.

Voorts is deze ongemeene kracht in het vliegen geenszins het eenige voordeel, dat der trekduiven te ſtade komt; zij hebben ook een voortreffelijk gezigt, en kunnen, zonder in de ſnelheid der vlugt te vertragen, hoog uit de lucht onderſcheiden, waar boomvruchten en zaden tot voedſel te vinden zijn. Zoodra zij iets van dezen aard bemerken, ſtrijken zij neder. Vliegen zij over eene landſtreek, welke geen voedſel oplevert, zoo houden zij zich hoog in de lucht. Doch hebben zij eene welkome ontdekking gedaan, dan zweven zij in de ſchoonſte orde nederwaarts, om de ſtreek, welke haar ſpijze ſchijnt te beloven, nader te bezigtigen; en daarop wordt dan de grond niet zonder groote voorzorg betreden.

De trekduiven (dus verhaalt een allezins geloofwaardig aanſchouwer) zijn in de wouden van *Noord-Amerika* in zoodanige menigte, dat ik, na derzelver ontelbare troepen vele jaren met eigene oogen gezien en haar in onderſcheidene luchtſtreken onder verſchillende omſtandigheden waargenomen te hebben, nogtans zwarigheid zou maken, volgende daadzaken te vermelden, zoo ik mij niet op eene menigte oogge-

tuigen kon beroepen, die hetzelfde aanſchouwd en in mijne verbazing gedeeld hebben. Eens reisde ik in den herfst van mijne woning aan de oevers van den *Ohio*, te *Hinderſon*, in *Kentucky*, naar *Louisville*. Onder weg bemerkte ik duiven, welker vlugt van het noordoosten naar het zuidwesten ging. Ik bevond mij op de woeste, omſtreeks *Hardensburg* zich wijder uitſtrekkende vlakte. De boven mijn hoofd voorbijvliegende troepen duiven werden ſteeds talrijker; in zoodanige menigte had ik ze nog nooit gezien. Op een' kleinen heuvel wilde ik, met papier en potlood voorzien, beproeven, om door ſtreepjes de voorbijvliegende troepen aan te teekenen; maar weldra vermeerderden deze met ongemeene ſnelheid, zoodat ik mijn voornemen moest opgeven, daar ik de verſchillende vlugten niet meer onderſcheiden kon. In den tijd van eenentwintig minuten, zoo lang als mijne aanteekeningen duurden, bedroeg het aantal mijner potloodſtreepjes 163. Zoo vele troepen duiven waren dus binnen mijnen gezigtkring voorbijgetrokken. Maar ten laatſte was het ééne enkele onafgebrokene vlugt, en letterlijk werd de zon verdonkerd door eene wolk van duiven; daarbij bedekte de drek, welken de vogels uit de hoogte lieten vallen, den grond als met ſneeuwvlokken, en de beweging der vleugelen veroorzaakte een eenzelvig ſuizen en piepend of fluitend geluid in de lucht. Terwijl men mij in de naaste herberg, waar de zoutrivier in den *Ohio* ſtort, een middagmaal bereidde, had ik tijds genoeg, om de aankomende, ontelbare duiven-maſſa's op mijn gemak waar te nemen. Westwaarts had ik den *Ohio* voor oogen, en naar het oosten een zeer uitgebreid woud van beukenboomen. De vogels vlogen voorbij, zonder zich op te houden, of een' enkelen achterblijver terug te laten. De landſtreek, waar ik mij thans bevond, kon niets aantrekkends voor hen hebben, dewijl er geene beukenoten en eikels gegroeid waren. De vogels hielden zich dus op zoodanige hoogte, dat het beste jagtroer dezelve niet zou hebben kunnen bereiken. Werd ſoms de achterhoede van eenen troep bedreigd door een' zwarten valk, zoo ſloten zich oogenblikkelijk de rijen, en daar vormde zich een digte drom, welke de ſchoonſte wendingen in de lucht maakte, meermalen zich met de onſtuimigheid van eenen woudſtroom en met verdoovend geraas naar de aarde nederſtortte, en, wanneer dezelve door veelvuldig zwenken den vijand vermoeid had, weder, als eene ſtatige zuil, opwaarts ſteeg, en de vroegere gol-

vende bewegingen voortzette, die, alhoewel naar eenen zeer grooten maatſtaf, de kronkelingen geleken, welke men ſlangen in het water en op het land ziet maken. Het voorbijvliegen der trekduiven in het oord van *Hardensburg* duurde drie volle dagen. Al dien tijd bleef de ganſche bevolking onder de wapens, en ieder, oud en jong, maakte werk van de jagt. De ſchutters plaatſten zich voornamelijk aan de oevers van den *Ohio*, dewijl de duiven bij het overſteken van eene rivier gewoon zijn zoo laag te vliegen, dat zij onder het ſchot komen, en dan in zeer groote menigte geveld kunnen worden. Eene week lang werd van niets, dan van duiven, geſproken, en geen ander vleesch, dan duiven, gegeten. Ook was de lucht vervuld van de uitwaſemingen der duiven, welke, als die vogels in zoodanige menigte bij elkander zijn, zeer ſterk rieken.

Wanneer verſcheidene zulke duivenvlugten in dezelfde rigting zeer kort op elkander volgen, ziet men gewoonlijk allen op dezelfde plaats gelijke wendingen maken. Deze gelijkheid in de bewegingen is zeer merkwaardig en moeijelijk te verklaren. Wordt b. v. een afzonderlijk vliegende troep door den aanval van eenen valk of van eenigen anderen vijand in wanorde gebragt, zoo houden de overigen nogtans vol, de door de voorſten beſchrevene lijn te volgen, en laten niet ééne dier wendingen na; maar ook het voor een oogenblik door ſchrik bevangen gedeelte herſtelt zich, zoodra het gevaar voorbij is, terſtond weder, en volgt op nieuw de vlugt der anderen. Men heeft, althans ten naastenbij, pogen te berekenen, hoe groot het getal van zoodanige ontzaggelijke menigte duiven wel zijn zoude. Als men b. v. aanneemt, dat eene vlugt van eene mijl in de breedte, hetgene ver beneden de gewone maat is, tot den doortogt door de woonplaats van den waarnemer drie uren noodig heeft, zoo moet, daar de ſnelheid ééne mijl in de minuut bedraagt, de lengte van het ganſche heer 180 mijlen zijn, de mijl op 1760 *Engelſche* ellen (*yards*) gerekend. Stelt men nu verder op de ruimte van eene el twee duiven, dan zal de geheele menigte der vogels 1,115,136,000 beloopen; en daar elke duif dagelijks ten minſte een' halven kop vruchten of zaden verteert, heeft zoodanige duivenvlugt elken dag zeker 8,712,000 ſchepels noodig.

Zoodra de trekduiven, gelijk boven reeds met een enkel woord is aangemerkt, van verre eene genoegzame hoeveel-

heid van voedſel op boomen of velden bemerken, maken zij toebereidſelen, om ſtil te houden. Dan ziet men dezelve in eenen kring rondvliegen, om het oord eerst goed op te nemen; en deze kringvormige bewegingen, nu eens hooger, dan lager en in verſchillende rigtingen gemaakt, toonen de kleuren der vederen in den ſchoonſten, ſteeds afwisſelenden glans. Wanneer in de eene rigting de ganſche vlugt in eene helder blaauwe kleur verſchijnt, zoo gaat bij eene wending dit blaauw in het donkerſte purper over. Allengs worden de vogels ſtouter, en wagen het eindelijk, de wouden binnen te ſluipen, onder welker loof zij weldra allen verdwijnen. Het duurt echter niet lang, of zij komen weder ten voorſchijn. Nog moedíger geworden, ſtrijken zij op den grond neder, tot dat een plotſelinge ſchrik hen met zulk een geweld en ſnelheid in de bosſchen terugjaagt, dat het geraas der vleugels alle vijanden, ook de koenſten, met uitzondering van den mensch alleen, vrees aanjaagt. Dringende behoefte aan voedſel drijft hen echter op nieuw uit de ſchuilplaats en overwint alle beſchroomdheid. Onder de dorre, afgevallene bladeren zoeken zij de zaadkorrels en vruchten van het vorige jaar. Hierbij zijn zij in hunne bewegingen zoo behendig en ſnellen ſchijnbaar zoo verward door elkander — zij komen en gaan, ſtijgen op en neêr, en doorkruiſen elkander in alle rigtingen met zoodanige ſnelheid, dat de verbaasde aanſchouwer zou meenen, allen te gelijk te zien wegvliegen. De grond, waarop zij zich nederzetten, wordt zoo goed doorzocht, dat er niets overblijft. Deze oogenblikken zijn bijzonder gunſtig voor de jagers, die eene ongeloofelijke menigte van duiven kunnen dooden, zonder dat derzelver aantal in het geringſte ſchijnt te verminderen. Op zoodanige dagen zetten zich de trekduiven, na rijkelijk voedſel genomen te hebben, tegen den middag ter ruste op de boomen in de nabijheid, en ſchijnen dus zittende de vertering af te wachten; doch, zoodra de zon onder den gezigteinder verdwijnt, vliegen zij gezamenlijk op, en begeven zich naar een gemeenſchappelijk nachtverblijf, hetwelk, volgens naauwkeurige en herhaalde waarnemingen, ſoms over de honderd mijlen verwijderd is. Die ſlaap- of rustplaatſen ſchenen den ſteller van deze berigten ook, in meer dan één opzigt, naauwkeuriger opmerking waardig te zijn. Hij bezocht ééne derzelven, in de nabijheid van de groene rivier in den Staat *Kentucky* gelegen, meermalen. Het was, wat men gewoon-

lijk van alle deze nachtverblijven kan zeggen, eene der ſchoonſte partijen van de bosſchen aldaar. De boomen van dezen omtrek verhieven zich, geheel vrij van onderhout en ſtruiken, tot eene verbazende hoogte. De berigtgever doorkruiste dit bosch in eene lengte van veertig en gemiddelde breedte van drie mijlen, met oogmerk, om, veertien dagen nadat de vogels op den gewonen tijd bezit daarvan genomen hadden, derwaarts terug te keeren. Hij kwam dan ook werkelijk op den bepaalden tijd, twee uren vóór zonsondergang, daar weder aan. Duiven waren er ſlechts weinigen te zien, maar wel eene geweldige menigte van jagers met hunne paarden en van het noodige voorziene wagens. Zij hadden zich gelegerd rondom de verzamelplaats, alwaar men de vogels verwachtte. Twee boeren uit een, wel honderd mijlen verwijderd, gewest (*Ruſſel-ſtad*) hadden tweehonderd varkens herwaarts gedreven, om ze met duiven te voederen, en dus op eene onkostbare wijze in korten tijd vet te mesten met een zoo krachtig voedſel. Hier lagen duiven in ongemeen groote hoopen, om ingezouten te worden; daar werden ze met zout ingewreven. Uit alle deze omſtandigheden was op te maken, in welk eene verbazende hoeveelheid ieder dag de middelen moest opleveren, om eene zoo vernielende jagt voort te zetten. Men moest zich echter het meest hierover verwonderen, dat deze gevleugelde ſlagtoffers elken avond uit den Staat *Indiana*, welke hun destijds rijkelijk voedſel verſchafte, herwaarts kwamen, om in het gewest *Kentucky*, onder het moordend lood der jagers, eene rustplaats te zoeken; dat zij uit den omtrek van *Jefferſon-ſtad* elken avond eenen weg van honderdvijftig mijlen aflegden, en met het krieken van den dag weder naar het oord terugkeerden, van waar zij den vorigen avond gekomen waren. Eene laag mest, ter dikte van eenige duimen, bedekte den grond in den ganſchen omtrek van dit nachtverblijf. Wanneer men dezen kalen, witten bodem, de geknakte boomen, de afgeſcheurde of gebrokene takken aanziet, zoude men denken, dat een orkaan in dit woud had gewoed, en op den vernielenden ſtormwind de winter met zijn' ganſchen barren nafleep terſtond ingevallen ware.

Tegen den avond maakten alle de jagers, ieder naar mate van het werk, dat hij te verrigten had, zich gereed. Eenigen droegen, in ijzeren potten, zwavel aan; anderen waren met ſtaken of een aantal uit zeer dor en harsachtig dennen-

hout vervaardigde latten voorzien. De voornaamſte jagers hadden jagtgeweren met dubbele loopen. De zon was reeds ondergegaan, en nog nergens een vogel te zien. Eensklaps hoorde ik een algemeen geſchreeuw: „Daar zijn ze!" Het bij derzelver nadering ontſtaande gedruisch geleek het fluiten en gieren van den wind door de touwen van een ſchip, welks zeilen ingehaald zijn. Toen de vlugt duiven boven mijn hoofd voorbijzweefde, gevoelde ik eene vrij ſterke beweging der lucht. Terwijl nu verſcheidene duizenden vogels met ſtokken doodgeſlagen werden, kwamen er nog ſteeds meer aanvliegen, en de van alle kanten opvlammende vuren verlichtten het prachtigſte, maar vreeſelijkſte ſchouwſpel, dat ik ooit gezien heb. Bij millioenen ſnelden de duiven aan, ſtortten op elkander, en hechtten zich aan elkander, gelijk de bijen van eenen aan een' tak hangenden zwerm. De bovenſte twijgen braken onder het gewigt der vogels, ſtortten met derzelver last naar beneden, rukten in het vallen de onderſte takken mede, en ſloegen dus tevens alle duiven neder, die onder het bereik kwamen. Te vergeefs zoude men pogingen gedaan hebben, om bij dit gedruisch met den naasten perſoon te ſpreken; zelfs een luid roepen werd onder dit algemeene geraas niet gehoord. Men kon alleen het ontploffen der jagtroeren onderſcheiden; offchoon ſoms eerst aan het weder laden werd bemerkt, dat de jager zijn geweer had afgeſchoten.

Voorzigtigheid gebiedt, dat men zich buiten den kring houde, waarin de vernielende ſlagting plaats heeft. Niemand waagt zich binnen denzelven. De varkens worden opgeſloten gehouden, tot dat men dezelve zonder gevaar kan loslaten. Men wacht den volgenden morgen af, om de gedoode en gewonde vogels te verzamelen. Ditmaal ſcheen er aan de vlugt der duiven, die naar de gevaarlijke ſlaapplaats heenſnelden, geen einde te zullen komen. Eerst tegen middernacht begon de aandrang te verminderen. Het nedervellen duurde echter voort, tot dat het dag werd. Daar ik gaarne onderzocht wilde hebben, hoe verre wel dit verdoovend jagtrumoer gehoord kon worden, zond ik een' in de bosſchen zeer kundig' perſoon uit, om zulks te vernemen. Na verloop van twee uren kwam hij terug met het berigt, dat het geluid meer dan drie mijlen ver duidelijk te hooren was geweest.

Toen de dag was aangebroken, klonk een geheel ander

geraas mij in de ooren; hetzelve kwam van het vliegen der duiven, welke allen te gelijk, zoodra de zon boven de kimmen verſcheen, haar nachtverblijf hadden verlaten en wegijlden, om voedſel te zoeken. Nu veranderde wederom het tooneel. Men hoorde thans het gehuil van wolven. Vosſen, losſchen, *kaguars*, beeren, en eene menigte andere vleeschetende dieren van den tweeden rang, kwamen uit hunne ſluiphoeken voor den dag, om insgelijks van het jagtregt gebruik te maken; terwijl de adelaar, de valk, en onmiddellijk na dezelven onverzadelijke ſcharen van wouwen en raven toeſchoten, om ook voor hun aandeel zich de ſlagting van dezen nacht ten nutte te maken. Te gelijk met alle deze roofverbenden verſchenen nu ook de jagers, om de duiven in te zamelen. Wat deze niet konden wegvoeren, gaf men aan de varkens en honden prijs. Daar was bijkans geene dierſoort, tam of wild, welke niet ten koste van het arme duivengeſlacht zich rijkelijk verzadigde. Dit alles in aanmerking nemende, zoude men denken, dat de duiven, door eene zoo groote menigte van vijanden vervolgd en zelfs in de nachtrust belaagd, verdelgd of althans zeer verminderd moesten worden. Gedane waarnemingen bewijzen echter het tegendeel, en doen gelooven, dat het aantal der duiven ten naastenbij in dezelfde verhouding tot den omvang der bosſchen blijven zal. De duiven zijn dus, om zoo te ſpreken, *de Amerikaanſche landharing!* Reeds in 1805 zag ik aan de kaai te *New-York* een Schooner met eene lading duiven aankomen, die men aan de *Hudſon*-rivier gevangen had. Het ſtuk werd voor een cent verkocht — honderd voor een dollar. Ik ken eenen inwoner van *Penſylvanië*, die op één' dag vijfhonderd dozijn in een net, en twintig dozijn op eene andere wijze gevangen had. Verder zag ik in de zoutwerken van *Shawanen-town* zeer vermoeide Negers, die den ganſchen dag bezig waren geweest met het afmaken van duiven, welke door het uitdampende zout gelokt werden; en nog in 1826, na een dertigjarig verblijf in de Vereenigde Staten, trof ik vlugten duiven aan, welke even talrijk ſchenen als de eerſten, die ik bij mijne aankomst in dit land had gezien.

De broedtijd noodzaakt de trekduiven, ſchuilplaatſen diep in de bosſchen op te zoeken. Een eenige boom wordt met vijftig tot honderd nesten beladen, welke niet zeer diep zijn en uit ineengevlochtene rijsjes beſtaan. In zoodanig nest leg-

het wijfje twee eijeren en broedt ze zorgvuldig uit, terwijl het mannetje voor hare veiligheid en behoeften zorgt, en het haar noch aan voedſel, noch aan bewijzen van teederheid ontbreken laat. Meestal zijn de jongen zoo gelukkig, dat ze het nest kunnen verlaten, eer de mensch deze vreedzame verblijven beſpied heeft. Gaat echter een jager of houthakker in de nabijheid dezer nesten voorbij, zoo brengen ſlagtingen, nog gruwzamer dan de boven vermelde, ſchrik en vertwijfeling in het tot nu toe zoo gelukkige gezin: de boomen worden geveld, en de jonge duiven of nutteloos op den grond verpletterd, of opgegeten onder de oogen der ouden, die onbewegelijk het akelig ſchouwſpel aanzien, zonder dat hun gekerm de onbarmhartige verſtoorders van hunne zoetſte hoop vermag te roeren.

Hoe wreed is niet de mensch! En hoe oneindig groot is niet de rijkdom der ſchepping, en hoe blijkt daaruit de onbekrompene weldadigheid des Scheppers!

ZOU HET LAGER ONDERWIJS OOK NOG IETS TE WENSCHEN OVERLATEN?

Het is inderdaad bemoedigend, als wij, den blik op *Europa* vestigende, de zekerheid verkrijgen, dat geen land zoo gelukkig is als *Nederland*, niettegenſtaande het nu drie jaren lang miskend werd en verguisd ten gevalle van een beginſel, welks omhelzing en verbreiding allerwegen onrust en misdadige woeling begunſtigt of verwekt. *Nederland* ſtaat, luisterrijk in deszelfs eere gehandhaafd, als het uitgelezen plekje daar, dat, te midden van zoo vele door gisting en oproer geſchokte Staten, rust en orde bleef behouden; nog het aanminnig beeld vertoonende van een klein, maar bekoorlijk eiland, dat omſchuimd wordt door ziedende baren, die echter magteloos verſtuiven op de rotſen van liefde, eensgezindheid en trouw, welke BATO's erf ten bolwerk tegen den algemeenen vloed verſtrekken! Ja, de band van eendragt bleef Vorst en Volk omſtrengelen, en alle opofferingen, zelfs de zwaarſte, werden door beiden gereedelijk voor het Vaderland gedaan; ja zelfs de onwrikbare volharding des Konings, al ſcheen die met de ſtoffelijke belangen der Natie te ſtrijden, werd door haar toegejuicht en geprezen, in ſpijt van den op

onze *verdeeldheid* loerenden en op onzen *ondergang* hopenden vreemdeling, die in het einde moest erkennen, dat de *Batavier* geene ſtoffelijke belangen acht, wanneer die met de hoogere, de zedelijke belangen onvereenigbaar zijn.

Vanwaar de volksdeugden, die onzen landaard meermalen in ſtormachtige tijdsgewrichten, maar bovenal ſedert het tijdſtip van den ſmooden afval der *Belgen*, zoo heerlijk ſierden? Deze vraag, meermalen gedaan, werd, en ook niet ten onregte, beantwoord door te wijzen op de loffelijke pogingen, welke hier te lande, vooral in de laatstverloopene dertig jaren, zijn aangewend tot zedelijke en verſtandelijke beſchaving der ſchamele jeugd en tot verbetering van het onderwijs in het algemeen; pogingen, welke voorzeker ondankbaar zouden worden miskend, indien men niet gereedelijk toeſtemde, dat die voortreffelijke burgerzin, welke onder ons uitblinkt, voor een groot deel de vrucht is, die zich uit het zaad van een gepast en oordeelkundig onderwijs ontwikkelde. Het zoude echter evenzeer ondankbaar zijn, wanneer wij niet meer nog aan den godsdienſtigen zin, welke ons Volk, betrekkelijk geſproken, ſteeds onderſcheidde, de betoonde geestkracht, volharding en moed toeſchreven, waardoor *Nederland* thans met eene eerkroon mag prijken, welke onzen TOLLENS te regt deed zingen:

„ Wij ruilden voor eene eeuw van vrede
„ Den luister onzer dagen niet!"

en wij dwalen gewis niet, als wij het daarvoor houden, dat die godsdienſtige zin een erfgoed is van het voorgeſlacht, dat een' wereldberoemden DE RUITER kende, die niet minder door vroomheid dan door dapperheid uitblonk; een voorgeſlacht, dat vroeger waardig was, in den heiligſten opſtand, Vorſten aan het hoofd te hebben, wier blinkend voetſpoor wij nog door hunnen godvreezenden Nazaat zien betreden, wanneer hij de *Nederlanders*, bij elke gepaste gelegenheid, voorgaat in het openlijk eerbiedigen van den Allerhoogſten.

Intuſſchen ſchijnt er grond te beſtaan voor de vrees, dat die godsdienſtige zin der Natie haar niet altijd zal blijven bezielen, en rijst dezer dagen wel eens de vraag op, of, in weerwil van al het goede, dat de beſtaande verordeningen voor het onderwijs kenmerkt, er niet nog veel te wenſchen overblijft met betrekking tot de zedelijke, echt godsdienſtige

vorming en opleiding der jeugd; (*) en bijaldien deze vrees eens inderdaad niet van grond ontbloot ware, dan zoude het ook niet overbodig kunnen geacht worden, daarover een ernſtig woord in het midden te brengen, vooral nu er, gelijk men beweert, aan gedacht wordt, om de beſtaande verordeningen op het lager onderwijs te herzien en te wijzigen. De voor te dragene bedenkingen zouden dan door bevoegden, ten algemeenen nutte, kunnen worden getoetst, en, voor zoo verre zij bleken grond te hebben, kon het gebrekkige, in het te dezen beſtaande, worden verholpen.

Allermeest toch is er den Vaderlande aan gelegen, dat het opkomende geſlacht niet ontaarde van de deugden der Vaderen; en het behoeft wel geen betoog, dat de onderwijzer een zaad kan ſtrooijen, dat, eenmaal tot vrucht gerijpt, de weldadigſte gevolgen voor het Vaderland kan hebben. Is het dan noodzakelijk, dat onze kinderen de baan van nuttige wetenſchappen worden opgeleid, en door derzelver grondige beoefening tot ſieraden der Maatſchappij gevormd, niet minder noodzakelijk is hunne godsdienſtige opleiding; en waar deze gebrekkig is of geheel wordt verwaarloosd, daar loopt men gevaar, menſchen te kweeken, op welke het ſpreekwoord kan worden toegepast: „Hoe grooter geest, hoe grooter beest!" Of zoude niet menig booswicht bij eene minder geoefende kennis tevens minder ſchadelijk voor de Maatſchappij geweest zijn? en is het niet de geſteldheid van het hart, welke de waarde bepaalt der kundigheden, die den mensch verſieren? Het is waar, de ſchoolverordeningen maken het den onderwijzer ten pligt, om ook op het gemoed zijner leerlingen te werken, en tot de van hem gevorderde kundigheden behoort ook de kennis der Bijbelgeſchiedenis; maar zoude het niet juist dit gedeelte van 's onderwijzers taak zijn, waarvan men, over het algemeen, het minst werk maakt, en wel voornamelijk ter oorzake, dat men er minder door ſchittert, en er minder lof door behaalt bij den grooten hoop, die niet in *de vreeze des Heeren het beginſel van alle wijsheid* wil zien, noch gelooft, dat *alle goede gaven en volmaakte giften van den Vader der lichten afdalen*, en evenmin geneigd is gehoor te geven aan de woorden uit den

(*) Men vergelijke hier de belangrijke wenken, door Pater GIRARD, te dezer zake dienende, gegeven; zie dit *Mengelwerk* voor 1831, bl. 383 enz.

mond der waarheid: *Zoek eerst het koningrijk Gods en zijne geregtigheid, en alle andere dingen zullen u toegeworpen worden?* Zoude het uit dien hoofde niet wenschelijk mogen geacht worden, dat men voortaan dit deel van des onderwijzers taak als het *noodzakelijkste* achtte, en, wel verre van zulks, in de reeks der van hem gevorderde kundigheden, met deze als op ééne lijn te plaatsen, de laatsten veeleer aan de *hoofdzaak* ondergeschikt maakte? Zoude de onderwijzer, die zelf van het gewigt zijner Christelijke roeping doordrongen is, en als zoodanig niet koud en werktuigelijk, maar vurig en belangstellend zich met zijne leerlingen, te gepasten tijde, over de waarheden van de Godsdienst onderhoudt, hen niet meer, dan thans veelal geschiedt, in eerbied en liefde voor God en den Verlosser ontvonken, en zóó den hechten grond leggen, waarop hij met zegenrijk gevolg aan hunne verstandelijke beschaving konde voortwerken? Zoude op die wijze het Vaderland niet de rij van achtbare burgers aanwinnen, in wier kring wij zoo gaarne wenschen, dat onze kinderen na onzen dood mogen leven?

Ach! deze zoo natuurlijke wensch is, helaas! een ijdele wensch, wanneer wij, over het algemeen, op het aankomend geslacht in *Nederland* zien. Men wane niet, dat wij, bij den wel eens overdreven' lof van de zeden en godsvrucht der Vaderen, blind zijn voor het vele goede, waardoor hun thans levend nakroost zich nog loffelijk onderscheidt; wij noemen integendeel hem ondankbaar en zwartgallig, die het *vele goede* voorbijziet, dat wij ook nog in dit opzigt op onzen mildgezegenden bodem mogen aantreffen. Men kan echter ook den roem van dat goede overdrijven, en, behalve dat wij door weidsche grootspraak onze zwetsende Naburen, en geenszins onze eenvoudige Vaderen evenaren, loopt men er ook groot gevaar door, de menigte tot ingenomenheid met *schijn* boven *wezen* te verleiden. Vooral bij een zoo ernstig onderwerp, als het onderhavige, komt het op daadzaken, niet op fraaije bespiegelingen aan. Men verheffe niet den staat van het onderwijs in ons Vaderland dermate, dat men de Regering doe gelooven, dat er te dezen niets te wenschen overblijft! Haar, die bovenal geroepen is, om het onderwijs te doen zijn, wat het kan en behoort te zijn, is het niet onverschillig te weten, dat de onbevooroordeelde en Christelijk denkende vriend des Vaderlands onwillekeurig moet glim-

lagchen, wanneer hij nu en dan, onder deze of gene fierlijke, in het openbaar gehoudene redevoering, ontwaart, dat zelden of nimmer 's redenaars gehoor werd gekwetst door die zedelijke wanklanken, waarvan inzonderheid de achterbuurten van *Neêrlands* hoofdſtad weêrgalmen; wanklanken, die eene deerlijke geſteldheid van den *zedelijken* toeſtand, met name der geringe volksklaſſe, aanduiden, waarvan het meerendeel nogtans *onderwijs heeft genoten*; wanklanken eindelijk, die, helaas! niet zoo *ſchaars* vernomen worden, dat men ter goeder trouwe zou durven beweren, dat ze als *enkele diſtels* op een veld *vol goede halmen* te beſchouwen zijn. En waardoor onderſcheiden zich die wanklanken nu inzonderheid? Door niets minder, dan het allerſchandelijkst, op velerlei wijze zich uitend, misbruik van Gods heiligen naam! — terwijl men kinderen van naauwelijks acht of tien jaren, te midden van hunne onnoozele ſpelen, tot ergernis van elken weldenkenden, dezelfde hoogst onbetamelijke vloekwoorden hoort uiten, welke velen, ja den meesten onzer krijgslieden (van hoogen en lagen rang) als op de lippen zijn beſtorven, en welke meer en meer ook tot andere ſtanden en rangen der Maatſchappij overſlaan. Men bewere vrij, dat deze laaghartige hebbelijkheid tot het eigendommelijke van den Militairen ſtand zou behooren, ja zelfs, dat zij den glans der uniform zou opluisteren! Niemand zal toch wel durven beweren, dat die verregaande ongodsdienſtigheid eene eigenſchap van den kindſchen leeftijd is!

Mogt men er aan twijfelen, of ongodsdienſtigheid, of liever nalatigheid in het *vroegtijdig* ſtrooijen van zaden der godsvrucht in de jeugdige harten, eene bron zij van groote rampen, men ſla het oog op *Duitſchland*, — zie, welke planten er in de kweekhoven der kennis zijn opgeſchoten, en vergelijke de uitwerkſelen van de fakkel der ſpitsvindige Wijsbegeerte met die van het Goddelijk Evangelie; weldra zal men de oplosſing vinden van het raadſel, hoe het mogelijk zij, dat, twintig jaren na de afwerping van het *Franſche* dwangjuk, de tegenwoordige *Duitſche* jongelingſchap op de graven der helden van *Katsbach*, *Dennewitz*, *Leipzig*, *Hanau* enz. enz. de *Marſeillaiſe* en *Pariſienne* kan aanheffen!

Niet alzoo verbastere het Volk van *Nederland*; maar elk, die het wél met het Vaderland meent, vooral zij, die het toezigt over het onderwijs uitoefenen, mogen het be-

ſeffen, dat er, tot het doen herleven van de reinere voor onderlijke zeden en godsvrucht, veel, onuitſprekelijk veel goeds kan geſticht worden in de ſcholen, wanneer men in dezelve minder leert ſnappen van SOCRATES en CATO, van LEONIDAS en REGULUS, maar zoo veel te meer grondige en heldere begrippen poogt in te boezemen, welke tot de heiligſte belangen der menschheid in de naauwſte betrekking ſtaan!

Op die wijze zal eene dwaze eerzucht — die prikkel tot zoo vele verkeerdheden — in de jeugdige harten niet wortelen, maar degelijkheid en braafheid bij de jeugd worden aangekweekt, en uit het geſtrooide goede zaad rijpt dan gewis in de toekomst voor *Nederland* een oogst, welke vruchten voortplant, die de late nakomelingſchap nog zullen voeden en tot zegen zijn.

DE PARIJZER KOETSIERS.

Wat is het veel veranderd ſedert den tijd, toen HENDRIK IV aan SULLY ſchreef: *Lieve Neef! ik kan u dezen avond niet bezoeken in het Arſenaal — mijne vrouw heeft de koets!* Mogten de voorvaders eens uit hunne graven opzien, zij zouden niet weinig zich verwonderen over de menigte rijtuigen, welke thans de ſtraten van *Parijs* doorvliegen. Onder FRANS I waren er ſlechts twee koetſen; de eene behoorde aan de Koningin, de andere aan DIANE, natuurlijke dochter van HENDRIK II. Nog in het begin der zeventiende eeuw begaven Preſidenten en Raden zich op muilezels naar het paleis van Justitie, en eerst ſedert LODEWIJK XIII werden de *karoſſen* menigvuldiger. Na de eigenlijke *karoſſen* kwamen achtervolgens *kaleſſen*, *coupés*, *berlines*, *vis-à-vis*, *landaus*, *demi fortunes*, *cabriolets*, *whiskis*, *omnibus*, en hoe verder die verſchillende ſoorten van rijtuigen mogen heeten, welke de ſteeds toenemende weelde van lateren tijd in zoo groote menigte heeft voortgebragt.

Een koetſier is heden ten dage in *Parijs* een belangrijk perſoon. Hoe veel ondervinding, hoe veel wetenſchappelijke kennis, om nu van bijzonder talent niet eens te ſpreken, hij noodig heeft, blijkt reeds eenigermate uit een bekend ſpreekwoord; men zegt immers van een' zwakken Koning: *Hij heeft de teugels van beſtuur in onbekwame handen gegeven* —

had hij zelf de teugels gehouden, misschien ware het beter gegaan. De koetsiers vormen thans eenen eigenen stand, eene bijzondere kaste. Het zou hun ligt vallen, gevaarlijke oproeren te verwekken; maar hunne belangen zijn gelukkiglijk zoo verschillend, dat aan een overeenstemmend handelen niet is te denken. De *aristocratische* koetsiers staan vijandig tegen de volksgezinde over, en zoo kan waarschijnlijk het evenwigt nog lang bewaard blijven. Ieder koetsier heeft zijne eigene zeden, gewoonten, vermakelijkheden — ook zijn eigen kostuum. Daar zijn echter zoo vele klassen, dat iemand, die dezelve wil beschrijven, bijkans in verlegenheid geraakt, waar hij zal aanvangen. Men zou ze in geslachten en soorten kunnen verdeelen; daar zijn, b. v., *fiacre*-koetsiers, *cabriolet*-koetsiers, *remise*-koetsiers voor burgerluidjes, koetsiers van voorname heeren, koninklijke koetsiers, lijkwagen-koetsiers, enz. enz.

Beginnen wij met den *fiacre*-koetsier; wegens zijne oudheid komt hemt deze eer toe. Volgens MENAGE noemde men in het eerst *fiacre* den *huurwagen*, met welken de bedevaartgangers naar den heiligen FIACRE, te *Beuil*, in de nabijheid van *Meaux*, niet verre van *Parijs*, reden. Volgens anderen zou een man, met name SAUVAGE, het eerst op den verstandigen inval gekomen zijn, om paarden en koetsen voor de liefhebbers in gereedheid te houden — hij woonde in de straat *St. Antoine*, in een huis, dat *Hôtel de St. Fiacre* heette. Sedert werden niet alleen de huurkoetsen, maar ook de eigenaars derzelven en de koetsiers, *fiacres* genoemd.

Nadat de oude, eigenlijke *fiacres* door gemakkelijker en fraaijer rijtuigen verdrongen werden, heeft de *fiacre*-koetsier veel van zijne oorspronkelijkheid verloren. Eer ook de wagens, gelijk alles in de tegenwoordige wereld, tot *beweging* (*mouvement*) voortgedrongen en voortgerukt werden, was de *fiacre* mede een waar beeld van den *stilstand*. Vóór tien jaren nog droeg hij den groven mantel met groote kragen, lompe, met stroo gevulde hoiblokken, een' ronden hoed, met eene koord, in plaats van een lint, om denzelven. Gewoonlijk had hij eene pijp tusschen de koord op den hoed gestoken. De *fiacre*-koetsier was een ongezellig, norsch, koud en onvriendelijk wezen. Ter naauwernood helderde zijn gelaat zich een weinig op, wanneer de zon regt liefelijk scheen; maar dreigde slechts eene wolk van verre, dan was hij weder dezelfde zuurmuil, als te voren. Van vrolijk lagchen scheen

hij niet te weten. Hij had aan een enkel boertig woord jaren lang genoeg. Zeide men: *Koetſier! naar Charenton*, of: *naar Bicètre*, zoo volgde ſteeds het ſchrander gezegde: *Gij blijft daar, Mijnheer?* en daarbij glimlachte hij dan op eene zeer onnoozele wijze. De *fiacre*-koetſiers kwamen meest uit *Auvergne* of *Savoije*, en zij ſtonden in een' goeden reuk, wat eerlijkheid aangaat; daarom las men voor vele kroegen in *Parijs* het opſchrift: *In den eerlijken Koetſier.* Op het uithangbord was een *fiacre*-koetſier afgebeeld, met eene dikke geldbeurs in de hand, welke hij terugbrengt aan den perſoon, die dezelve verloren heeft. In de laatſte jaren der regering van LODEWIJK XV ſprak men, ik weet niet van welke, hervorming, die men met de *fiacres* in den zin had. Het ganſche eerzame gild geraakte hierdoor in beweging, en, om het dreigend gevaar af te wenden, beſloten zij, ten getale van *achttienhonderd* wagens, naar *Choiſy* te rijden, en den Koning, die toen aldaar zich bevond, een verzoekſchrift aan te bieden. Het Hof ſtond niet weinig verbaasd, als men deze menigte van rijtuigen ſtatig over de vlakte zag naderen; en deze ſtap dier mannen van eer, welke met de zweep in de hand hunne onderdanigſte beden aan de voeten des troons kwamen nederleggen, veroorzaakte niet minder bekommering, dan later zekere onderdanige voorſtellen der afgevaardigden van het Parlement. Ook zond men de *fiacre*-koetſiers eveneens weg: van *lettres de cachet* en verbanning hier en daar in het rijk hoorde men wel niet; maar de vier vertegenwoordigers van het koetſiersgild werden ſlechts gevangen genomen, en de woordvoerder met zijn papier naar *Bicètre* gezonden; (deze heeren afgevaardigden namelijk ſpraken niet voor de vuist.) Heden ten dage is het *petitie*-regt beter gewaarborgd: moge er op het verzoekſchrift ook al niets volgen, men brengt evenwel hen, die het aanbieden, toch niet naar het tuchthuis.

Thans ziet men weinig eigenlijke *fiacres* meer; dezelve werden verdrongen door de *delta's*, *citadines* enz. Slechts hier en daar ontmoet men nog eenen regt morſigen, beſchadigden, genommerden *fiacre*; men bedient er zich alleen in den hoogſten nood van, en eerlang zullen dezelve, even als alle overblijffelen van den *ouden* tijd, verdwenen zijn. Vóór eenige weken trof ik bij eene der *barrières* een' *fiacre* van het echte, oude maakſel aan. Waarlijk, midden onder de nieuwe rijtuigen kwam mij de knaap in den ouden trant,

met zijnen klasſieken mantel, bijzonder eerwaardig voor. Zich niet bekommerende om de ſpotternijen van zijne kameraads, zat hij met zekere, hem eigene, trotschheid op den vermolmden bok, en rookte zeer rustig zijne pijp — hij zag er uit als een oud *Romeinsch Senator*, die op zijne *ſella curulis* den dood verwacht. Gelijk elke volksklasſe, zoo heeft de *fiacre*-koetſier zijn eigen politiek karakter. Gedurende het regtsgeding van LODEWIJK XVI reed MALESHERBES dikwerf van den *Tempel* naar de *Conventie*. Op zekeren dag, als de koetſier, welken hij gewoonlijk nam, drie malen achtereen hem heen en weder had moeten brengen, zeide hij vriendelijk tot dezen: *Goede vriend! de arme paarden zullen wel vermoeid zijn.* De koetſier antwoordde getroffen: *Geenszins; ik ken u, Mijnheer! Gij verdedigt den Koning; rijd maar toe; mijne paarden denken even als ik.*

De *cabriolets* zijn eene nieuwe uitvinding. Dezelve begonnen eerst onder LODEWIJK XV in gebruik te komen; en deze, gelijk bekend is, zeide, als men hem eens vertelde, hoe veel ongelukken er met die rijtuigen gebeurden: *Ware ik hoofd van de Policie, morgen verbood ik alle cabriolets.* De *cabriolet*-koetſier vertoont zich in dezelfde mate opgeruimd en vrolijk, als die van den *fiacre* lomp en norsch is. Hij draagt een blaauw buisje, een' pet van gewascht doek, is daarbij ijdel, pronkzuchtig, en heeft ſteeds eene roos in den mond of een' angelier in het knoopsgat. Gaat het nu nog eenigen tijd voort gelijk thans, zoo draagt hij weldra gele handſchoenen en een *lorgnet*. Hij is ſpotachtig, ſcherp, en hoort zichzelven gaarne ſpreken. Als men hem wil gelooven, dan heeft hij altijd het vaderland gediend, bijzonder in *Spanje*; hij heeft deel gehad aan de belegering van *Saragosſa*; hij ſtond reeds op de lijst voor het *legioen van eer*, maar werd gevangen genomen en bragt vijf jaren op de *pontons* door. De *cabriolet*-koetſier kent alle groote mannen in alle kringen. Hoe dikwijls heeft hij, volgens zijne verzekering, den Generaal FOY, den Generaal LAMARQUE, VICTOR HUGO en ALEXANDER DUMAS gereden! Hij ſpreekt van den ſchouwburg, van de kunst, van romans, van handel en *industrie* — hij heeft in de *drie Dagen* geſtreden, was een der eerſten in de *Louvre*, heeft de *caſerne* in de ſtraat *Babylone* mede ingenomen en — van niemand iets daarvoor gevraagd. Zegt men: *Koetſier! naar het Arſenaal;* zijn antwoord is: *O zoo! naar den Heer* CHARLES NODIER;

dezen ken ik — hij is een lief man en volſtrekt niet trotsch. Zegt iemand: *Rue de la Tour, des Dames*, zoo herneemt hij terſtond: *Ei! naar Mademoiſelle* MARS! *Eene groote vrouw! Dikwijls heb ik* TALMA *derwaarts gereden.* TALMA! *welk een man was* TALMA! *In den Manlius, niet waar?* Ook weet hij veel te zeggen van zijn geluk bij het andere geſlacht, en ſtaat altijd met de kamenier van eene bankiersvrouw of van eene tooneelſpeelſter in betrekking. Één dag in de week is aan de liefde gewijd — dan rijdt hij zijne ſchoone in zijnen *cabriolet;* nooit vergeet hij, dit in het geſprek te laten invloeijen, en hij luistert u dan in het oor: *Morgen ga ik naar Montmorency met mijne Illegitime.* Zoo noemt hij zijne DULCINEA. Voor het overige is hij hoffelijk en dienstvaardig, wanneer hij namelijk den vorigen dag niet *te veel gedaan*, dat wil zeggen, niet *te veel gedronken* heeft.

Eene geheel bijzondere ſoort van koetſiers maken de oude koetſiers uit *le Marais* uit. Deze goede lieden zijn, terwijl alles *voorwaarts* ging en anders werd, volkomen dezelfde gebleven. Zij bekleeden bij hunne eerzame heerſchappen meer dan één ambt; zij vervangen de plaats van kamerdienaar, doen den wijn op flesſchen, paſſen aan tafel op, en verrigten het werk van koetſier. Zij dragen nog ſteeds de korte fluweelen broeken, lange witte vesten, ſchoenen met gespen, een' rok met ſtalen knoopen en een gepoederd hoofd. Alles past hier bij elkander — paarden, wagen, opſchik, koetſier en heerſchap. Deze oude koetſiers zijn regte knorrepotten, kijken zuur, en zien de rijtuigen naar den nieuwen ſmaak met verachting aan. Nooit drinken zij met andere koetſiers — nooit wedijveren zij met iemand op weg; integendeel, zij halen bij tijds uit, om van geen' *omnibus* of *citadine* last te lijden. De zweep is enkel een ſieraad in hunne handen, en, daar het heerſchap ſedert dertig jaren nergens anders heenreed, dan van de eene ſtraat van *le Marais* in de andere, kunnen de paarden zelve den weg vinden.

De zoogenaamde *remiſe*-koetſier heeft niets bijzonders, dat hem onderſcheidt en kenmerkt — hij is het *juste milieu* tusſchen den *fiacre*- en den *cabriolet*-koetſier. De *remiſe*-koetſier treedt bij bruiloften, doopparrijen en kleine uitſtapjes buiten de ſtad op — hij heeft zijne meeste kennisſen onder den geringeren burgerſtand. Huwt een winkelier zijne dochter uit, zoo is het gewoonlijk: *Wij huren een' wagen voor den*

geheelen dag, en dan vermaakt men zich ongemeen. Of wil een gul echtgenoot zijne lieve wederhelft met een klein togtje buiten de ſtad verblijden, dan moet er eene *remiſe* komen; en zelden zal het misſen, dat de buurvrouwen den volgenden dag niet hooren: *Gisteren is mijn man met mij naar* Verſailles *gereden; daar hebben wij de waterwerken zien ſpelen.* Zegt eene der vriendinnen, op een' meer of min vragenden toon: *Ja?* ſtraks wordt er bijgevoegd: *Zeker, het was eene fikſche, degelijke partij.* Maakt dan de eene of andere nog de aanmerking: *Wel, waarom niet? men kan dat immers thans gemakkelijk doen; men rijdt overal zoo goedkoop heen* — dan hoort men de vrouw, die gaarne ook iets wil beteekenen, weleens zeggen: *O neen! wij hadden een' wagen voor den ganſchen dag, — afgehuurd rijtuig; dan kan men gaan en komen wanneer men wil, en hangt zoo niet van de luimen van een' lompen koetſier af.*

De koetſiers in groote huizen zijn hoogmoedig en matigen zich veel aan, gelijk alles, wat livrei draagt. Weleer hadden zij knevels, en zoo geleken zij de *Zwitſers*, die tandpoeder en wondbalſem verkoopen. De Omwenteling heeft hun den baard afgenomen, en heeft hieraan wél gedaan. Laten wij deze onderſcheiding, dit *uithangbord van den moed*, aan lieden, die, in vreemde dienst, zich voor een klein loon laten doodſchieten; wij burgers, kooplieden, ambtenaren, handwerkslieden, kunſtenaars, bankiers, koetſiers — wij zijn immers allen gelijk, en willen dus ook gelijkelijk, zoo dikwijls het noodig is, den baard ſcheren. De koetſiers der voorname heeren zijn gewoonlijk *aristocraten.* Van hunnen bok, die bijna zoo hoog is als de eerſte verdieping der huizen, zien zij met verachting neder op de koetſiers, welke lager zitten. Een MONTMORENCY b. v. geeft een bal; een BRISSAC beklaagt zich, van de uitnoodiging geen gebruik te kunnen maken, dewijl hij op de bruiloft van LAVAUGUYON zijn moet: men kan niet nalaten, hartelijk te lagchen om de vertooning, welke koetſiers en lakkeijen bij die gelegenheid maken; zij ſchijnen te willen nabootſen, wat er in de zaal van hun heerſchap omgaat. Maar den volgenden dag ziet men elk weder aan zijn gewoon werk: MONTMORENCY laat zijne paarden beſlaan, BRISSAC ſteekt hooi af, LAROCHEFAUCOULD veegt zijnen ſtal, LATOUR-DUPIN boent zijne koets, D'AYEN maakt het paardentuig ſchoon, BETHUNE rookt zijne pijp onder het ge-

bouw der *Opera*, en LAVAUGUYON drinkt eene flesch wijn met TURENNE.

Ruim baan! ruim baan! daar komt de koetsier des Konings! Voor deze zon verbleeken alle kleinere sterren. Des Konings koetsier is een grof en dik man, met een vol, rood gelaat; hij ziet er uit, alsof hij voor den post, tot welken het toeval hem heeft verheven, opzettelijk gemaakt ware. Als deze heer op zijnen bok stijgt, verzamelt zich weldra rondom hem eene gapende menigte, en dan ontbreekt het nooit aan gispingen en opmerkingen en verklaringen. Den meesten indruk maakt echter deze *kolossus* op oude wijven en straatjongens. *Een knap man! een fiksche, forsche kerel!* roept eene oude vrouw. *Ja*, herneemt eene andere; *maar ik heb den koetsier van* LODEWIJK XV, *ik heb den koetsier van* LODEWIJK XVI, *en ook dien van* BONAPARTE *gezien; deze vent, kan ik u verzekeren, is niets daarbij!* De straatjongens gapen hem aan, en volgen nieuwsgierig alle zijne bewegingen. Trouwens, de kleine *Parijzer* deugnieten schijnen doorgaans slechts twee voorwerpen van bewondering te kennen — *den koetsier des Konings* en *den tamboer-majoor*.

De achtbare koninklijke paardenmenner verandert van liverei met de *dynastie* — onder NAPOLEON was hij groen, onder de BOURBONS blaauw, en thans is hij rood gekleed. Maar de snede van zijne kleedij blijft dezelfde; hij draagt nog steeds zijden kousen, den haarzak met poeder, broek, vest, rok, hoed, alles rijk met goud belegd; zelfs de greep van de zweep is goud. Wanneer hij op den bok gaat zitten, spreidt hij met veel deftigheid de beide panden van zijnen langen rok, die hem onder het gaan tot op de hielen hangen, ter linker en regter zijde uit, en dan blijft hij, zoo regt als eene kaars, in eene stijve houding zitten. Hij weet van niets ter wereld, dan van zijne paarden en zijne koets. Zoodra hij van den bok afgeklommen is, sluipt hij stil daarheen; zijne rol is uitgespeeld; hij beteekent niets, en leeft geheel voor zichzelven. Ontstaat er brand in het paleis, wat gaat hem dit aan? Het vuur moet den stal bedreigen, eer hij zich in beweging zet.

Den koetsier van den lijkwagen hebben wij tot het laatste gespaard; hij sluit immers de rij zoo natuurlijk, als een *piket Gendarmerie*, dat gewoonlijk eene lijkstaatsie begeleidt. Hij vormt eene geheel bijzondere klasse van koet-

ſiers, die met de anderen niets gemeen heeft. Hij leeft ten eenemale afgeſcheiden; van zon- en feestdagen weet hij niets, en het ganſche jaar door draagt hij de zwarte liverei van zijnen genadigen heer — *den Dood.* Op zijn gelaat bemerkt men geen ſpoor van treurigheid; het is kalm, gelaten — niet de minſte trek van aandoening ſtaat op hetzelve te lezen. De knaap is ſtijf, als de dood — ſtil, als de dood — koud, als de dood. De dood verſchaft hem zijn dagelijksch brood. Hij rijdt des morgens uit, om lijken van de ſterfhuizen af te halen, gelijk de ſchrijver naar de kanſelarij, de tooneelſpeler naar de *repetitie* en de *nationale garde* naar het *exerceren* gaat. Op zijnen bok is hij een *automaat* in zwarte kleeding, met krip om den hoed en eene zweep in de hand. Hij laat het hoofd hangen en ziet niet eenmaal om, al weent de zoon of broeder van den verſtorvene nog zoo luid. Hij doet, wat tot zijnen post behoort — niets meer en niets minder; hij voert lijken weg, even als een ander hooi of ſteenen vervoert. Wie of wat degene is, dien hij in de kist op zijnen wagen heeft, daarnaar vraagt hij niet — arm of rijk, een groot man of niet, dit is hetzelfde; hij ontvangt toch van den eenen niet meer, dan van den anderen. Nooit bekommert hij er zich om, wat op de kist achter hem ligt — de degen van den krijgsman, het wapen van den adellijken heer, de ordeteekens van den grootwaardigheidsbekleeder, de ſleutel van den kamerheer, de paſſer van den vrijmetſelaar, de lauwerkrans van den dichter, de lier van den toonkunſtenaar, de bloemruiker van eene maagd, dit is hem om het even; hij voert een *lijk* weg, en hiermede is het uit. De koetſier van den doodenwagen heeft geene politieke meening. Komt er eene omwenteling, zoo brengt hij den *Zwitſer*, den *koninklijken Garde* en den *held uit het volk* gelijkelijk weg naar de algemeene begraafplaats, en hij geeft aan zijne paarden de eene maal geenen zweepſlag meer, dan de andere.

Hoe meer men van gelijkheid, van vernietiging der oude vooroordeelen ſpreekt, des te meer ſchijnt hoogmoedige verheffing, in alle ſtanden van boven naar beneden, toe te nemen. Onder de koetſiers vooral heerſchen, thans meer dan ooit, te dezen ergerlijke misbruiken. Hunne rangen blijven nog ſteeds ten ſtrengſte geſcheiden. De adellijke koetſiers zien met de trotschheid van voorname lieden op de bankiers-koetſiers neder, en deze gaan nooit met de bur-

gerlijke om, terwijl de laatstgenoemden niet de minſte gemeenſchap met huurkoetſiers zullen houden. In de groote *Franſche* huizen, waar men *Engelſche routs* geeft, in de *Opera*, in het *Theâtre Français* enz. hebben alleen de gegalonneerde koetſiers het regt, om zich in de *vestibule* bij de kagchel te warmen, terwijl de arme koetſier van een' *fiacre* of *cabriolet* uren lang op ſtraat koude lijden en zich vervelen moet. Waagde hij het, in het heiligdom der liverei te willen doordringen, hij zou met ſmaad en ſchande weggejaagd worden. Hem blijft wel eene toevlugt in het wijnhuis daar tegenover open; maar, al zijn *bourgonje* en *chablis* nog zoo goed, dit ſtelt eenen man, die gevoel van eer heeft, toch niet ſchadeloos voor verachting en beſpotting!

De koetſiers, die in den tegenwoordigen tijd, wegens de ontelbare menigte van rijtuigen, eene niet onbeduidende klaſſe van menſchen vormen, hadden ook eenmaal hunne treurige dagen — velen hunner zijn de ſlagtoffers van het verſchrikkelijk jaar 1793 geworden. Gedurende dien akeligen tijd, toen adel en rijke lieden uit het land geweken, gekerkerd, geguillotineerd of verholen waren, aanſchouwde men in *Parijs* geene rijtuigen van weelde meer. Sommigen hadden die verkocht, andere lieten dezelve wijſelijk in het koetshuis ſtaan. Men zag ſlechts hier en daar nog een' ellendigen *fiacre* en de karren van het Geregtshof der Omwenteling. De koetſiers waren zoo wel verbannen, als de heeren. In dien vreeſelijken tijd waagde het niemand, te zeggen, dat hij koetſier van eenen DURAS of van eenen LA POPELINIÈRE was. Aan het paard van een' rijk' man eene maat haver voorgeworpen, of dat van eenen *Aristocraat* naar het wed geleid te hebben, werd toen voor eene hoofdmisdaad gehouden, welke ligt iemand het leven zou kunnen kosten. Het *Conſulaat* deed weder prachtige rijtuigen ten voorſchijn komen, en het ſchitterende Keizerrijk bragt dezelve in zwang, als te voren.

Van nu af traden ook de koetſiers wederom in hunne oude regten. Intusſchen mag men hun, gelijk elken anderen ſtand, wel ſteeds toeroepen: Laat u niet te veel voorſtaan op uwe waarde! De tijd heeft vleugels! Staten en volken, de hechtſte gedenkteekenen, de heerlijkſte kunstwerken — zijn ze niet aan gedurige wisſelingen onderworpen? Alles vergaat! De beſchaving (*cultuur*) maakt verbazende vorderingen; doch zij verſlindt ſchier meer, dan zij voortbrengt,

en weldra zullen wij zoo verre in de volmaking komen, dat, hetgeen heden als nieuw verſchijnt, morgen weder geheel oud zal zijn. Stoom en ijzeren ſpoorwegen dreigen reeds de paarden weg te jagen en de koetſiers van den bok te werpen. Wie zoude zich nog door koetſier en paarden laten voortſlepen, wanneer men op eene andere wijze een dozijn mijlen in één uur afleggen en daarbij ſteeds warme vleeschſoep hebben kan? Ja, ſedert eenigen tijd gaat alles verwonderlijk ſnel. Het is, alsof men door wanhoop wordt voortgedreven — zoo onrustig jaagt en vliegt men van het eene op het andere; en het ziet er nog niet naar uit, dat men weldra in de teugels zal kunnen grijpen, om de vaart een weinig tegen te houden. Wij rennen ſteeds voort, en wij weten niet, *waarheen!* Nu dan, *voorwaarts, voorwaarts! rijd maar toe, koetſier! maar, in 's Hemels naam, pas op, dat wij niet omſlaan, of in het verderf rennen!*

ENGELSCHE BAZARS VAN EENE GEHEEL BIJZONDERE SOORT.

Deze echt *Engelſche* uitvinding vereenigt in zich berekening, weldadigheid, trots, ijdelheid en — aristocratie. Voor een klein entréegeld verkrijgt men toegang tot eene fraaije zaal, verdeeld in afperkingen, even als een Oosterſche Bazar. De koopvrouwen, nevens hare uitſtallingen gezeten, zijn groote Dames, in haren keurigſten opſchik; zij verkoopen galanteriën, ſpeelgoed, kleinigheden, meer- en minder net of kunſtig bewerkt. Maar, wie wordt niet weggeſleept door de aantrekkelijkheden, welke zich aan zijn oog vertoonen? Niet alleen kunt ge hier weldadigheid oefenen; ge kunt tevens uzelven een uitgezocht genoegen verſchaffen. 't Is eene fijne berekening, gegrond op de eigenliefde van burgerlijken en van Edelen. De groote Dame, welke medewerkte tot de daarſtelling dezer dusgenoemde *Fancyfairs* (markten of kermisſen van luim of grilligheid), redekavelde bij zichzelve aldus:

„ 't Is, dunkt mij, der moeite wel waard, dat men mij zie.
„ De zoodanigen, die in mijnen kring niet worden toegela-
„ ten, zullen veel belang ſtellen in een voorregt, waarop zij
„ geene aanſpraak kunnen maken. Gedost in mijn' fraaiſten
„ opſchik, wil ik allen, voor eene ſoort van entréegeld, tot
„ weldadige einden beſtemd, vergunnen, mij op hun gemak
„ te beſchouwen; maar ik wil daar niet ſtaan als een Afgod

„ of eene Madonna, die de hulde der geloovigen werkeloos „ afwacht en ontvangt. Ik wil koopvrouw zijn, en alzoo „ tevens een doel en eene loffelijke werkzaamheid hebben; „ ik wil dingen verkoopen, wel is waar in zichzelf van geen „ de minſte waarde, maar, zoo het heet, met eigene handen „ vervaardigd. Uit beleefdheid, en om het vermaak te ge- „ nieten van eenige woorden met mij te wisſelen, zal men „ die dingen koopen, offchoon niemand ze noodig heeft. „ Onze kas van weldadigheid wordt gevuld; mijne ijdelheid „ en de nieuwsgierigheid der koopers worden bevredigd, en de „ armen varen er wél bij." En ziet daar dan in dezelfde zaal vereenigd: nering en weldadigheid; Adel en koopmanſchap; ſchoonheid, die overvraagt, en ijdelheid, onder het masker van menschlievendheid; groote Dames, die voor winkelvrouwen ſpelen, om verveling te ontgaan; weelde en trots, de vergulde vleugels uitbreidende, om armoede en ellende te beſchermen, zonder te bedenken, dat, om de eene te verligten en de andere te vertroosten, de opoffering van een klein deel van het goud en de juweelen, van welke zij ſchitteren, zou volſtaan!

DE BLIK NAAR BENEDEN.

In neerſlagtigheid verzonken, zat ik eens — zoo verhaalde mij, vóór eenige jaren, de vermaarde, ſedert te *Eutin* overleden, Schilder TISCHBEIN — op een' nevelachtigen, onaangenamen herfstmorgen, in mijn ſchildervertrek, aan het venſter, met de hand onder het hoofd, in vruchteloos nadenken over de verbetering mijner huiſelijke omſtandigheden, toen met opzigt tot geldelijke belangen geenszins benijdenswaardig, verdiept. Zoo hebt ge dan, dacht ik bij mijzelven, met de vurigſte geestdrift, van de jeugd af aan, uw leven aan de goddelijke kunst gewijd, om desgelijks in het, met zoo ſmarteijke ontberingen verbonden, aardſche lot harer beoefenaars te deelen; — hebt, alle hinderpalen en moeijelijkheden trotſerende, met onvermoeide vlijt en volſtandigheid, getracht het verheven doel te naderen, om eindelijk nog, bij den vast naderenden ouderdom, voor het noodlot te zwichten, dat van dag tot dag, door onophoudelijke, geestontzenuwende zorgen voor het dagelijksch brood, donkerder en ondragelijker wordt! Wat zal er van u, wat van uwe

arme vrouw en kinderen worden, wanneer uw angst en bekommering deswege eens in volflagene moedeloosheid, wegens een zoo karig beloond ftreven, overgaan, en, met den *lust* tot kunstarbeid, u ook de *kracht* daartoe geheel begeeft? — Ik voelde, bij deze overdenking, eene koortsachtige rilling mij doordringen; eene hartkloppíng beving mij; het tegenwoordige drukte, met verdubbelde zwaarte, mij ter neder, en de toekomst ftond, als een akelig fchrikbeeld, voor mijnen geest. Met bittere fpijt, dat ik, in ftede van penfeel en palet, niet liever hamer of troffel had leeren hantéren, wierp ik een' mismoedigen blik op het voor mij liggende kunstgereedfchap, verklaarde het door mij gekozen beroep voor het ondankbaarfte en ellendigfte onder de zon, zag naar boven, morde tegen den Hemel, en barstte, over het mij ten deel gevallen lot, in hevige klagten en verwenfchingen uit.

In deze fchier wanhopige gepeinzen werd ik op eens geftoord door het piepende geknars van een rijtuig, dat langzaam de ftraat kwam oprijden, en juist onder mijn venfter ftilhield. 't Was de armelijke, door een' doormageren knol voortgetrokkene, kar van een armen boer, die zijne kleine lading turf ten verkoop ftadwaarts, en reeds de helft gelukkig aan den man gebragt had. De daardoor ontftane ledige ruimte was door des boers vrouw ingenomen, een ongeveer tweejarig kind, met een doodbleek gelaat en ziekelijke trekken, op haren fchoot, op de zorgvuldigfte wijze in den linnen kiel des vaders gewikkeld; terwijl deze, in zijn vest, nevens de kar ftond, en, nadat hij de leidfels van het paard had vastgemaakt, met ftarende blikken én de uitdrukking van verlangend ongeduld, de ftraat langs keek. Na verloop van eenige minuten kwam een, tot het gezin behoorend, knaapje, in lompen gekleed en barrevoets, aanhuppelen, en bood der moeder een drankfleschje aan, die het driftig aannam, en terftond het zieke kind op haren fchoot daarvan iets ingaf. Intusfchen ging de boer naar den naasten bakker, en kwam weldra met een brood terug, waarvan hij eerst den hongerigen knaap, die met gretige blikken den gang van het mes volgde, eene dikke fnede gaf, vervolgens zijne vrouw en daarna zijn paard verzorgde, dat, in blijde verwachting, de magere ribben zamentrok en zacht grinnikte; waarna hij het geringe overfchot zichzelv' toeëigende, en, met een vergenoegd wezen, de drooge broodkorst begon te orberen. De

vrouw echter, bemerkende dat haar man in de ronddeeling al te liberaal was te werk gegaan, drong hem, goedhartig, een deel van het hare op, hetwelk hij volſtandig weigerde; waarop zij het hem toegedachte aan den jongen afſtond, die, het zijne reeds lang verbruikt hebbende, zich niet lang liet noodigen, maar met beide handen toegreep, en den beet, met dezelfde graagte, als verſlond.

Een geheel bijzonder, gemengd gevoel van weemoed en welbehagen maakte zich, bij het aanſchouwen van dit tafereel, van mij meester. Naar allen ſchijn was, na het aanſchaffen van het geneesmiddel voor het kranke kind en het voldoen der eerſte levensnoodwendigheid door het overige gezin, van de winst des verkochten handvols turf weinig of niets overgebleven; en echter was hier geen ſpoor hoegenaamd van angſtige mismoedigheid, veel min van morrend opſtaan tegen hooger Beſtuur, te ontwaren! Integendeel werd het zuur verworven, drooge brood met een dankbaar vergenoegen genuttigd, zoo als veelligt geen rijke zwelger, bij het genot der uitgezochtſte lekkernijen, immer gevoelde! Beſchaamd ſtond ik op, en maakte op ſtaanden voet mij gereed, ten einde den zoo even ontvangen' weldadigen indruk voor altijd te bewaren, de groep te teekenen. Ik moest mij, wel is waar, met eene vlugtige ſchets vergenoegen, die echter, van wege mijn ſterk opgewekt gevoel, het geheel zoo getrouw aan de natuur, als mogelijk is, op het papier overbragt; en ik ſtelde daaronder de volgende, mij onder het teekenen als in het hart gegevene, ſpreuk: „Wilt gij gelukkig zijn, zoo zie niet *boven*, maar *beneden* u!" (*)

Deze kleine teekening, hoe weinig dezelve, met een kunstkeurig oog beſchouwd, op bijzondere waarde kunne bogen, is, van dat oogenblik aan, een mijner lievelingsſtukken gebleven, en heeft ſteeds den weldadigſten invloed op mijn gemoedsbeſtaan geoefend. Zoo vaak naderhand, ten gevolge van dagelijkſche zorgen, verdriet en mismoedigheid mij dreigen te bekruipen, leg ik die ſchets voor mij, om ze met vernieuwde oplettendheid te beſchouwen. Weldra trekt dan de zwarte nevel op, die mijnen gezigtkring verdonkerde. Bij de overweging van het treurige levenslot van zoo vele duizend arme natuurgenooten, wie armoede tot verjaarde gewoonte en kom-

(*) „Zie op uw' minder'!" zouden wij geſchreven hebben. — *Vert.*

mer tot onaffcheidelijken medgezel is geworden, komen dan van lieverlede de heldere zijden mijner eigene omſtandigheden te voorſchijn, mijne gemoedsſtemming wordt beter, en rust en tevredenheid keeren weder in mijne vertrooste ziel.

HERINNERING AAN DE HELDEN VAN AUGUSTUS.

Wij ruilden voor eene eeuw van vrede
Den luister onzer dagen niet!

TOLLENS.

Herinnert ge u, o wakk're heldentailen!
Uw' koenen ſtrijd voor Vorst en Vaderland?
Uw zegepraal voor Leuvens grijze wallen?
Uw' fieren kamp op Scheldes oeverzand?
Herinnert ge u die dagen rijk aan glorie,
Wier glans nog blinkt bij 't laatſte nageſlacht?
Dat ſchitt'rend perk in Neêrlands volkshistorie?
Dien korten tijd, met eeuwen roems bevracht?

Geen vuig belang dreef, dapp'ren! u ten ſtrijde,
Geen lage drift, geen zucht naar heerſchappij;
Neen! de ed'le zaak, wie elk zijn leven wijdde,
Was rein en goed als Hollands maagdenrij.
Gij greept het ſtaal, gelijk voor de eer der moeder
Een waardig zoon het wapen vat en wet;
Hij kampt voor haar als wreker en behoeder,
En de onverlaat wordt door zijn' moed verplet.

Het muit'renrot dorst reeds te lang ons honen,
Toen de eêlſte Vorst 't gewenschte: „voorwaarts!" ſprak.
Gij vloogt ten ſtrijd, als Neêrlands echte zonen;
Gij kwaamt, en ſtreedt, en wont den lauwertak!
Die lauwertak ſiert onverdord uw' ſchedel,
Bloeit onverwelkt op uwer broed'ren asch,
En toont Euroop, wat moed, zoo groot als edel,
De heldenmoed van Hollands telgen was.

Dat laffe Euroop, naijv'rig op de grootheid,
(Onroofb're ſchat van 't dapperst voorgeſlacht)
Die ge in uw daân zoo luisterrijk ten toon ſpreidt,
Heeft, tegen dank, zijn hulde u toegebragt.

Maar tooi of zwier der ſchitterendſte woorden,
Die Hollands taal ons uit haar' rijkdom biedt,
De tooverklank van 's Dichters citerkoorden
Schetst u den dank van 't Neêrlandsch harte niet!

De heil'ge zucht, die u ten ſtrijd deed trekken,
Blaakt onverkoeld nog in uw fiere borst,
En zal gewis weêr d' eigen moed verwekken,
Roept weêr de ſtem van Vaderland en Vorst.
De Oranjeſtam, de zuil van ons vertrouwen,
En gij, met wie hij alle nooden tart,
Ziedaar de grond, waar we onze hoop op bouwen,
De onwrikb're rots, de ſteun voor 't Hollandsch hart!

Maar, als gij eens, van gade en kroost omgeven,
In kalme rust uw' levensavond ſlijt,
Ziet gij dien tijd nog glansrijk voor u zweven,
Verhaalt gij vaak van d' ongelijkb'ren ſtrijd;
Dan toont gij 't kruis, u door den Vorst geſchonken;
Dan roept gij uit, daar de oude moed ontbrandt:
„ 'k Toog meê ten kamp, waar Nasſau's vanen blonken,
„ Uit liefde alleen voor Vorst en Vaderland!"

Rotterdam, $18\frac{8}{2}33$. J. W. MULLER.

LIEDEREN UIT DEN SPAANSCHEN TIJD.

HEYLIGERLEE, 23 MEI 1568.

Graef Adolff is gebleuen
In Vrieslandt in den ſlach;
Syn ſiel in 't eeuich leuen
Verwacht den jongſten dach.

Oud Wilhelmus-lied.

Hij ſtierf voor 't vaderland; hij leeft bij 't nageſlacht!

SPANDAW.

I.

„ De wolk komt ons nader; de helmpluimen wapp'ren:
„ Te paard, mijn getrouwen! ontrolt onze vaan!"
En Lodewijks oog volgt de juichende dapp'ren;
Een Nasſau — een broeder — zijn Adolf voert ze aan!

Hun aantal zij kleen en gebrekkig hun wapen,
Hun zaak is geregt en beproefd is hun moed;
Voor liefde en geneugt' ſchijnt hun leidsman geſchapen,
Voor 't welzijn des lands waagt hij willig zijn bloed.
Benijd hem dat oogenblik trots op een' broeder,
Benijd den beminlijken ridder het niet:
Reeds voelt hij voor Adolf de vrees van een moeder,
Die 't kind van haar hart in den leeuwenmuil ziet;
Zijn boezem jaagt ſneller, hoe vlug zij ook rennen:
De vijand — de Spanjaard — Graaf Aremberg naakt!
Leg, zoo gij 't gemoed van den Veldheer wilt kennen,
De hand op dat hart, dat van broedermin blaakt;
Dan weigert gij, wars van een' naam te begeeren,
Die 't nageſlacht boeije en in 't harpgezang ruisch',
Voor 't wee en de zorg, die hem beurtlings verteren,
Het loof om zijn' ſchedel, den roem van zijn huis!
Maar hij, met het vuur van den aadlaar in de oogen,
Staart roerloos op 't vogelvlug ijlen der ſchaar,
En ziet, als een pijl van den handboog gevlogen,
Hem 't eerst en het moedigst in 't heetst van 't gevaar.....
„ Wien?" vraagt gij? — De dapperheid wacht naar geen jaren;
't Is Adolf! — zijn ros rent de ſtoutſten vooruit;
Een dubbele krans voegt zijn lokkige haren,
In d' oorlog hem 't zwaard, als in vrede de luit.
Hoog wappert zijn vaandel — de vijanden naadren.....
Ach, 't zinkt!... neen! de damp van het kruid kust het zand.....
Het valt — en het bloed ſtolt in Lodewijks aadren;
Maar 't glinſt'rende ſtaal is ontbloot in zijn hand.

II.

Verloochen, o Spanje! die toomlooze horden!
Eens blonken uw ridders als ſtralen der zon:
Uw zonen zijn beulen of lafaards geworden,
Bekoorlijk Grenada en bloeijend Leon!
Nooit heeft *hen* een moeder aan 't harte gedragen,
Nooit leerde haar mond *hun* den naam van den Heer,
Die tien tegen één naar het oorlogsveld jagen,
En 't winnen door overmagt houden voor eer!
't Zijn beulen — maar Lodewijks zwaard zal ze ontvangen!
't Zijn beulen — maar Holland is 't ſterven getroost!
Het taaije geduld werd door wraakzucht vervangen,
En liever geen nazaat, dan eereloos kroost!

De moedige ſchaar hoort des Veldheers bevelen;
Hij zwijgt, — zij herhalen: „ De zege of de dood!"
En 't ravengebroed ſchijnt hun leuze te deelen;
't Ontvloog aan het klooster; het heimos is rood! —
Een ruiter ſtort aêmloos voor Lodewijks voeten,
Bebloed en gewond, met den dood op 't gelaat:
„ Voor 't laatst laat Heer Adolf, o Veldheer! u groeten.
„ Toen Aremberg ſchoot, ſprong ik toe, — 't was te laat!
„„ De vaan!"... riep de Graaf, viel van 't paard, en verweerde
„ Zich dapper, tot 't zwaard aan zijn vingers ontſchoot.
„ Ik breng haar, zoo als hij in 't ſterven begeerde".....
De knecht kust het vaandel — nu 't kruis, en — is dood!
Maar 't bloedig geſchenk blinkt in Lodewijks ving'ren,
Als 't zwaard van den Engel, die Sanherib ſloeg;
Zijn heir ziet hem zwijgend de wraakleuze ſling'ren,
En geen, die het lot van zijn' broeder hem vroeg.
't Zijn leeuwen, te meer op het roofdier gebeten,
Hoe trotſcher het trapt op het bloedende jong;
Hun zwaard of geweer breekt de ſchakels der keten,
Die lang om de lenden van Nederland hong!

III.

De Vrijheid verdiende op het ſlagveld de ſporen,
Der vijanden bloed drenkt der vaderen grond,
En toch doet in 't leger geen feestzang zich hooren,
En toch gaat de beker niet ſchuimende rond;
De koelte ruischt droef om de ontplooide banieren;
't Profetiſche ſchrift blinkt met vurigen glans;
De menschlijke Veldheer beweent zijn laurieren;
Het bloed van zijn' Adolf ontluistert den krans!
De held mogt de ſmart in zijn binnenst' verſmoren,
Zoo lang zich de zege in de wolken verborg,
En 't ros over dooden en ſtervenden ſporen,
Toen leger en vaderland hing aan zijn zorg;
Het eerſte is gered en het laatſte gewroken;
De zinkende zon ziet geen Spanjaarden meer,
Maar ginds bij de baar zijn de fakkels ontſtoken;
De Veldheer verzelt er de bloem van zijn heir.
Aandoenlijk tooneel! Van een' mantel omgeven,
Om 't harnas de vaan, die de vijand doorſchoot,
Ligt hij, die haar zege bekocht met zijn leven,
Ligt bloeijende jeugd in den arm van den dood!

Den blik op de dierbare trekken geſlagen,
Zoo ſchoon door de rust van zijn vlekloos gemoed,
Durft hopman noch ridder zijn ſneuv'len beklagen;
De ſluimring op lauw'ren valt d' oorlogsman zoet!
„ Vaarwel, tot we ons weêrzien!" zegt, vroom in zijn ſmarte,
De held, wien 't geluk in zijn' liev'ling verried;
En luid ſpreekt een ſtem in der krijgslieden harte:
„ Benijdbaar, wie 't lijf dus voor 't vaderland liet!"
De ſtilte en de droefheid van 't heir zijn de tolken
Van eerbied en liefde; — geen loffpraak zegt meer!
Gods Engel ſtijgt af uit de donkere wolken,
En Adolf van Nasſau verſchijnt voor den Heer!

IV.

Een ſneeuwwitte klepper rent wild op de heide;
Geen hand houdt den teugel; van 't zadel druipt bloed.....
Wee haar, die zijn' heer na de zege verbeidde!
Nooit hoort ze op den burgtrap 't gedruisch van zijn' voet!
't Is Arembergs ros. Zie! zijn wapenen blinken
Op 't prachtige dek, nu gefleurd in het zand;
Dra zal voor zijn weduw de weemare klinken:
„ Uw echtgenoot viel door onedele hand!"
Zie! 't ſtof vliegt omhoog, naar het wuiven der manen,
Als blinkende golven van 't bruiſende meer;
Het edel genet zoekt het vuur en de vanen,
En legt voor de tent des verwinnaars zich neêr.
Verheerlijkte ſtrijder! uw bloed is gewroken;
De hand, die u velde, is den gieren ter prooij'.
De ondankb're heeft Neêrland naar 't harte geſtoken;
Dat de adem des winds zijn gebeente verſtrooij'!
De woede moge Alvaas gelaat doen verbleeken,
Als Heyl'gerlees faam hem in Bruſſel begroet,
Het bloed van 's Lands Eedlen er 't marktplein doorweeken,
De moordbijl er 't loon zijn van geestdrift en moed;
De Vrijheid verwint op de lijken der braven,
Die ſtervende kampen met de ijzeren magt:
Hare eerſte trofeën zijn overal graven,
Zijn vonk'lende ſtarren in donkeren nacht!
De grijze, de vrouw en de knaap grijpen 't wapen,
Waar zich op zijn gruw'len de dwing'land verliet;
Hij waagt het, op roemlooze lauw'ren te ſlapen, —
In 't bloed van haar kind'ren doet Vrijheid het niet!

Uw vaandel, o Adolf! zal Holland geleiden,
De vaan zijn van 't volk, dat uw dood heeft gered,
En, gaaf van 's Lands Vader, diens leuze verbreiden:
„ Verlichting en Vrijheid door Orde en door Wet!"

E. J. POTGIETER.

DE GROOTE MAN.

Laat ons den Priester Orgon vragen:
Wie is de grootſte man?
Hij antwoordt ons, met zelfbehagen:
Wie zich den kleinſten maken kan.

Laat ons den Dichter Kriton hooren:
Wie is de grootſte man?
Hij zweert in verzen: Wie, geboren
Poëet, gemaklijkst rijmen kan.

Wil men van Hov'ling Damis weten:
Wie is de grootſte man?
Hij buigt en glimlacht; dat moet heeten:
Wie diepst en ned'rigst buigen kan.

Laat Wijsgeer Disputax ons zeggen:
Wie is de grootſte man?
Zijn meening, hoe hij ze uit moog' leggen,
Is: Wie hem 't best doorgronden kan.

Waartoe het elken dwaas te vragen:
Wie is de grootſte man?
Steeds zal men 't antwoord mededragen:
Wie mij het naaste komen kan.

Daarom, moest ik het u verklaren:
Wie is de grootſte man?
'k Zou u 't geheim ſtraks openbaren:
Wie, drinkend, hen belagchen kan.

Naar G. E. LESSING. IJ.

MENGELWERK.

OVER DE MOGELIJKHEID VAN DUURZAMEN VREDE.

Door

S. E. WIELING. (*)

Wanneer men de gebeurtenisfen van onzen leeftijd in aanmerking neemt, is het geenszins te verwonderen, dat dikwerf van *oorlog* en *vrede* wordt gefproken. Wat ieders bijzondere belangen en de algemeene belangen des vaderlands zoo zeer van nabij betreft, wordt ons dagelijks op veelvuldige wijze herinnerd. Nu eens meenen wij met blijde hoop ons te mogen vleijen, en dan weder ondervinden wij het verdriet van teleurftelling. Aan anderen laten wij gaarne den valfchen roem, dat zij tot eene oorlogzuchtige natie (*nation guerrière*) behooren; de *Nederlander* wenscht den vrede, en grijpt noode naar de wapenen des verderfs. Alleen ter verdediging van heilige regten waagt hij de kans van bloedigen krijg, maar ftrijdt dan ook met edelen heldenmoed.

De oorlog, al behaalt men fchitterende overwinningen, blijft, in het oog van den menfchenvriend, toch fteeds een verfchrikkelijk kwaad. Niet zonder innige ontroering kan ik mij de verwoestingen en akeligheden voor den geest brengen, welke plaats hebben, wanneer vijanden over en weder tot elkanders vernieling alle die kunstmiddelen aanwenden, welke het vindingrijk vernuft heeft uitgevonden, om het meestmogelijke nadeel toe te brengen. Het woord *vrede* daarentegen — hoe aangenaam klinkt het in onze ooren! hoe veel goeds en liefelijks verbinden wij met het denkbeeld, dat daardoor wordt uitgedrukt! In elke taal heeft het woord *vrede* eene veelomvattende beteekenis, en dient, om alle wenfchelijk heil aan te duiden.

(*) Voorgelezen in het Departement *Zaandam* der Maatfchappij: TOT NUT VAN 'T ALGEMEEN, Febr. 1833.

Dit ſtrekt dan, meen ik, ook ten bewijze, dat oorlog ſteeds als iets kwaads werd beſchouwd, terwijl de voortreffelijkſten van ons geſlacht denzelven verfoeiden. Maar zouden wij de hoop niet mogen koesteren, dat eenmaal de woeste krijg geheel zal ophouden? Wanneer ik zie op den tegenwoordigen toeſtand des menschdoms, is er niet de minſte waarſchijnlijkheid, dat in onzen leeftijd die gelukkige dagen aanbreken. De zaak zelve heeft echter iets bekoorlijks voor mijne verbeelding. Hierom koos ik dit onderwerp ter behandeling, vertrouwende op het gunſtig oordeel der genen, die mij hooren. Over *de mogelijkheid van duurzamen Vrede* wil ik ſpreken.

I. Moest men van het verledene tot het toekomende beſluiten, zoo ware de zaak misſchien als beſlist aan te merken, en zoude het dwaasheid kunnen ſchijnen, de mogelijkheid van duurzamen vrede te willen beweren, of zelfs te onderſtellen. Van de vroegſte tijden af, zoo verre althans de geſchiedkundige berigten reiken, was er vernielende krijg onder de menſchen (*). Nu hier, dan daar werd dezelve gevoerd. Algemeene rust kwam er bijkans nooit op aarde, of dezelve duurde althans niet lang. Doorbladert de boeken, die u de gebeurtenisſen van vorige eeuwen vermelden; wat vindt gij daar opgeteekend? oorlogen en toebereidſelen tot oorlogen — verwoestingen van landen en ſteden — het verſlaan en verminken en dooden van menſchen — plundering en roof en brand en moord — wreedheden en gruwelen, waarvoor de menschheid moet beven. Neemt uit de beſchrevene wereldgeſchiedenis alles weg, hetgene betrekking heeft op het krijgvoeren; wat blijft er weinig over! Boekdeelen van kleinen omvang kunnen het bevatten. Vijandſchap ſchijnt bijkans zoo oud te zijn als het menſchelijk geſlacht zelve. Tot nu toe ging er geene eeuw voorbij zonder bloedige tooneelen. Volksſtammen, die men *barbaren* noemt, liepen dikwerf te wapen, om naburen te beſtrijden; de meestbeſchaafde

(*) De eerſte zamenkomst van *Koningen*, waarvan wij lezen, had het beoorlogen van andere Koningen of volken ten doel. *Gen.* XIV.

volken der oudheid deden hetzelfde; en welk een geest heerscht heden ten dage nog daar, waar men boven anderen aanſpraak op beſchaving meent te mogen maken!

Het is inderdaad betreurenswaardig, dat menſchen hun redelijk verſtand zoo zeer misbruiken tot elkanders verderf; dat belijders van het Evangelie, waarin *liefde tot vijanden* wordt gevorderd, zich oefenen, om wapenen des verderfs tegen natuurgenooten te gebruiken, alsof het een ſpel ware. Doch, wat vermag de gewoonte niet al! Met belangſtelling, met zeker genoegen ook dikwerf, leest men berigten van veldſlagen en overwinningen. Dichters bezingen ſtoute krijgsbedrijven. Ook kiezen welſprekende redenaars zoodanige onderwerpen. Schitterende wapenfeiten, in krachtigen ſtijl vermeld, werken op de vurige verbeelding der jeugd. De akeligheden van ſlagvelden, met geſneuvelden en gewonden en ſtervenden overdekt, worden daarbij minder gedacht. Verbrande woningen en vertredene akkers van mishandelde landlieden komen weinig in aanmerking. Men ſchijnt het krijgvoeren voor iets onvermijdelijks te houden, dat moet voortduren, zoo lang er menſchen gevonden worden op aarde.

Spreekt iemand van algemeenen en duurzamen vrede, meermalen hoort men aanmerken: *Oorlog is er altijd geweest, en oorlog zal er ook altijd wel blijven.* De ondervinding van vorige eeuwen pleit zeker voor dit gevoelen, maar wettigt toch geenszins de gevolgtrekking. Soms hoort men beweren: *De oorlog is nuttig — zonder oorlog kunnen de volken niet blijven.* Anderen weder zeggen: *De oorlog is wel af te keuren, maar als een noodzakelijk kwaad te beſchouwen.*

In deze ſtellingen ligt misſchien eenige waarheid; ik meen echter, dat dezelve, zonder nadere bepaling aangenomen zijnde, valsch en gevaarlijk geacht moeten worden.

Men kan zich onderſcheidene gevallen voorſtellen, waarin de oorlog nut aanbrengt; maar deze nuttigheid blijft toch altijd iets betrekkelijks. Er is wel eens beweerd, dat de krijg gelegenheid geeft tot betooning van dapperheid en heldenmoed, tot ontwikkeling van ongemeene geestkracht

en tot oefening van verwonderlijke bekwaamheden. Ik zoude het nogtans voor de menschheid beter achten, dat het niet noodig ware, van zoodanige eigenſchappen veel werks te maken. Bij duurzamen vrede konden immers dezelfde vermogens tot heilzamer doeleinden aangewend worden.

Evenwel, daar zijn omſtandigheden mogelijk, waarin de oorlog nut aanbrengt. Een volk leeft b. v. in vadzige traagheid en ſtaat nog op een' lagen trap van ontwikkeling, of hetzelve gaat achterwaarts in deugd en ſtelt te veel prijs op de genietingen der weelde; in dit geval kan de krijg, die inſpanning van krachten vordert, ſoms nuttig worden. Men komt dan misſchien tot nadenken, en leert opmerken, en peinst ernſtig op datgene, waarvan eenig heil is te verwachten. Wordt eene niet geheel bedorvene natie, buiten eigene ſchuld, door vreemd geweld genoodzaakt, de wapenen tot eigene verdediging en tot handhaving van billijke regten aan te gorden, zoo rijst er edele verontwaardiging in de gemoederen, en warme vaderlandsliefde bevordert liefelijke eensgezindheid, terwijl ieder met loffelijke fierheid medewerkt, om, in geestdrift voor de goede zaak, de algemeene belangen te bevorderen. Dit nut, M. H., trekken wij *Nederlanders* aanvankelijk uit den krijg, welken wij tegen onzen wensch hebben moeten voeren, terwijl wij miskend en mishandeld worden.

Ook andere voordeelen van den oorlog waren misſchien op te noemen. Voor menig' jongeling verſtrekt het krijgsmansleven tot eene zeer belangrijke leerſchool. Hij gewent zich aan orde en ontbering. Hij oefent zich in geduld en gehardheid. Hij leert menſchen en zeden kennen. Hij ziet verachtelijke wezens, maar ontmoet ook edele zielen. Hij gevoelt de waarde van vriendſchap, en ſtelt prijs op elke dienstbetooning van krijgsmakkers. Hij beziet het leven uit een ander oogpunt, en heeft veel gewonnen, wanneer hij, gezond naar ligchaam en geest, eenmaal in den ſchoot der zijnen tot de aangenamere bedrijven des vredes mag terugkeeren.

Doch, bij het beſchouwen der mogelijke nuttige ſtrekking van den oorlog, moet men vooral niet verzuimen, de

vele en grootere nadeelen mede in aanmerking te nemen. Ach! hoe menig jongeling wordt daardoor bedorven en is voor altijd verloren! Hoe dikwerf verwildert het volkskarakter onder de woeste krijgstooneelen! Hoe nadeelig voor zedelijkheid is het langdurig verblijf van legerbenden aan éene plaats! Neen, om de nuttigheid kan men den oorlog in het algemeen waarlijk geenszins noodig achten. Zouden de nadeelen over het geheel de voordeelen niet zeer verre te boven gaan?

Maar, zeggen anderen: *de oorlog is een noodzakelijk kwaad.* Wat beteekenen deze woorden? Lieden van bekrompen verſtand uiten wel eens de meening, dat verwoestende krijg als middel zoude moeten dienen, om eene te ſterk toenemende bevolking te doen verminderen. Dat bij belegeringen en op ſlagvelden een aantal menſchen het leven verliezen, is, helaas! eene treurige waarheid; doch — al eens toegeſtaan, dat derzelver wegruiming in den bloei des levens onvermijdelijk ware — dat oorlog juist daartoe zou vereischt worden, is ongerijmd, en behoeft geene ernſtige wederlegging. Meer gegrond ſchijnt de meening van hen, die den oorlog *noodzakelijk* noemen, omdat de menſchen *zoodanig* zijn, als ze zijn.

De vijandſchap der volken kan verſchillende oorzaken hebben. Het roofdier is geſchapen, om van buit te leven. Honger drijft den leeuw, om andere ſchepſelen aan te vallen en te verſlinden. Zoodanig is geenszins de natuurlijke geaardheid van den mensch. Hij heeft gezellige neigingen, en men kan zekere algemeene goedwilligheid, als grondtrek des karakters, bij hem opmerken. Daar is echter ook eigenliefde — *betamelijke* eigenliefde en *kwalijk beſtuurde* eigenliefde. Ieder mensch heeft zijne wijze van zien, zijne bijzondere behoeften en belangen. Menigeen bedoelt alleen zichzelven. Vandaar (*) komen twisten, botſingen, vijandelijkheden tusſchen enkele perſonen en tusſchen geheele volken. Hoogmoed en eerzucht en eigenbaat werken op de neiging des harten en verbijsteren het verſtand. Wanbegrippen en vooroordeelen belemmeren het vrije gebruik der rede. Men vraagt dan eindelijk niet meer,

(*) Jac. IV: 1–3.

wat regt en billijk is. Neen, driften en hartstogten ſporen aan tot doen en laten. Geweld en list worden te baat genomen, om zekere oogmerken te bereiken. Zoo ſtaat volk tegen volk op, of de heerschzucht der Vorſten jaagt duizenden en tienduizenden ten ſtrijde.

Zoodanig zijn in het algemeen de oorzaken van vijandſchap en bloedigen krijg. Wij mogen den oorlog dus in zekeren zin een *noodzakelijk kwaad* noemen. Doch het is ſlechts eene *betrekkelijke*, geenszins *volſtrekte* noodzakelijkheid. Wanneer vijandige legers tegen elkander oprukken en met woede aanvallen, wordt niet aan eene ingeſchapene behoefte der menſchelijke natuur voldaan, gelijk het geval is bij tijger en beer, welke van roof moeten leven. Waren alle menſchen, wat zij behooren te zijn, de woeste krijg zou geene plaats vinden. De oorlog is derhalve alleen in zoo verre een *noodzakelijk kwaad*, als driften en hartstogten bij velen meer vermogen, dan de gezonde rede. (*)

Daar dan het krijgvoeren niet op zichzelve, maar alleen in zekere omſtandigheden, wegens de menſchelijke verkeerdheid, als *noodzakelijk* aangemerkt moet worden, ontſtaat de vraag, of er dan geen middel gevonden zoude kunnen worden, om zoodanige uitbarſtingen van woest geweld te voorkomen, en alzoo *duurzamen vrede* op aarde te bevorderen.

II. Het zoogenaamde *vuistregt* was eenmaal vrij alge-

(*) In het *Alg. Handelsblad* van 16 Jan. 1833. No. 378. vond ik de volgende, op dit onderwerp toepasſelijke aanmerking, waarmede ik mij echter ſlechts ten deele kan vereenigen: „Ieder oorlog is verderfelijk, zelfs voor den overwinnaar. Millioenen ſchats worden daarbij verſpild, duizenden menſchenlevens opgeofferd, de fortuinen van honderden vreedzame burgers vernield. Zoo lang de aarde bewoond wordt door menſchen met hartstogten bezield, zullen er oorlogen beſtaan. Het eenmaal gekoesterde denkbeeld van de vestiging van eenen algmeenen, altijddurenden vrede was niets meer, dan de vrome droom van een edeldenkend man. De oorlog is een noodzakelijk *kwaad*, maar *daarom kan dezelve ook alleen dán wenſchelijk zijn, wanneer men op geenen anderen weg tot eenen billijken vrede kan geraken.*"

meen onder de menſchen. Een ieder handelde, als regter, in zijne eigene zaak. Die gewoonte had de treurigſte gevolgen. Aan geweld, beleediging en wraak kwam bijkans geen einde. Door ondervinding geleerd, begon men meer en meer behoefte aan wetten en overheden te gevoelen. Algemeene beginſelen van regt werden aangenomen, ter beſlisſing der geſchillen van bijzondere perſonen. Men wist het allengs zoo verre te brengen dat ieder deze handhaving der maatſchappelijke orde voor het algemeene welzijn noodig oordeelde. Dacht iemand verongelijkt of beleedigd te zijn, hij deed zijn beklag bij den regter, en liet aan dezen de toepaſſing der wet over.

Zoo werd, bij gewone omſtandigheden, de onderlinge rust der leden van denzelfden ſtam of ſtaat verzekerd. Zoude niet tusſchen volk en volk iets dergelijks plaats kunnen hebben? Oorlog is immers het *vuistregt*, of het zoogenaamde *regt des ſterkſten*, in het groot. Ware het mogelijk, eene algemeene regtbank daar te ſtellen, waaraan allen, zonder eenige uitzondering, het zij dan gewillig of uit noodzakelijkheid, zich onderwierpen, zoo zoude men de onheilen van verwoestenden krijg kunnen voorkomen. Doch beſtaat er wel eenige waarſchijnlijkheid, dat men met goed gevolg zoodanig iets zoude kunnen beproeven?

Het denkbeeld van *algemeene wereldheerſchappij* had van tijd tot tijd iets bekoorlijks voor dezen en genen veroveraar; doch zoodanige herſenſchim kon niet verwezenlijkt worden. Ware het mogelijk geweest, alle volken onder één oppergebied te brengen en onderworpen te houden, algemeene vrede zoude voor altijd verzekerd zijn geworden. Maar is er geene andere reden, om op duurzame rust der volken te hopen, zoo zullen de wenſchen van den menſchenvriend wel onvervuld blijven.

Van geheel anderen aard was het ontwerp des grooten HENDRIKS, den vierden Koning van dezen naam in *Frankrijk*. Hij dacht ernſtig aan de mogelijkheid van algemeenen en onafgebroken vrede in *Europa*. Het plan, dat de *Franſchen le grand deſſein de* HENRI IV noe-

men, doet zijn hart eere aan, al is het ook, gelijk de Baron COLLOT D'ESCURY vermoedt, dat ELIZABETH, Koningin van *Engeland*, misschien daaraan eenig deel had, dewijl beide bezorgd waren voor de overmagt van *Oostenrijk*. De moeijelijke omstandigheden van dien tijd hadden buiten twijfel invloed op de denkwijze en wenschen des welwillenden Konings. Beroeringen en oorlogen kenmerkten vooral den geest zijner eeuw. Geheel *Europa*, maar inzonderheid ook *Frankrijk*, werd geteisterd door partijschappen en vreesselijke woelingen. HENDRIK nam eene moeijelijke taak op zich, toen hij de regering aanvaardde. Onbekwame voorgangers hadden het rijk in verwarring gebragt. Verschillende aanhangen verhieven zich binnenslands, en werkten mede, om de vrees voor gevaar van buiten te vermeerderen. Neemt men hierbij het karakter des Konings in aanmerking, zoo is het geenszins te verwonderen, dat hij vrede verlangde, en aan een ontwerp dacht, om allen oorlog in het vervolg te voorkomen. Hij wilde, namelijk, geheel *Europa* tot éene groote Christen Republiek of Maatschappij vormen — tot één groot huisgezin, welks leden steeds in vrede met elkander moesten leven. Hetzelve zoude bestaan uit vijftien, in magt gelijke, Staten, welke nooit naar uitbreiding van grondgebied mogten trachten, maar onderling steeds vrede moesten bewaren. Doch de moordenaar RAVAILLAC maakte een einde aan het leven van HENDRIK IV, en diens geliefkoosd ontwerp van eeuwigen vrede bleef zonder gevolg.

Later werd gelijke wensch gekoesterd door onzen geleerden en beroemden landgenoot, den voortreffelijken HUIG DE GROOT. Vriend des vredes was hij, maar leefde in dagen van onrust en jammerlijke verdeeldheid. Hij betreurde die verbijstering der menschen, en schreef over *het Regt van Oorlog en Vrede* (*de Jure Belli ac Pacis*) een werk, dat steeds van zijne heldere en edele denkwijze zal getuigen. Als wijsgeer en Christen poogde hij door bondige redenering het krijgvoeren tegen te gaan, of althans de wreedheid en woestheid eenigermate te doen

verminderen. „Ik zag," ſchrijft DE GROOT, „in de Christenwereld eene zucht, om te oorlogen, waarover zelfs onbeſchaafde volken zich zouden moeten ſchamen. Om nietige oorzaken en ook zonder reden loopt men te wapen. Zijn de wapenen eenmaal opgenomen, dan betoont men geen eerbied voor Goddelijk of menſchelijk regt. Het is alsof losgelaten woede, op één bevel, tot alle misdrijf voortholt." Om de onheilen van den krijg te voorkomen, ſtelt hij onder anderen voor, dat er ſcheidsmannen zullen zijn, die de twisten der volken beſlechten. Hij wil namelijk, dat de Christen-Mogendheden zekere zamenkomſten zullen houden, waarop door onpartijdige perſonen uitſpraak over de geſchillen der anderen wordt gedaan, en dat men des noods zelfs door dwangmiddelen partijen zal noodzaken, om op billijke voorwaarden onderling vrede te maken. (*)

Ook ERASMUS ſchijnt niet geheel vreemd van zoodanig denkbeeld geweest te zijn. De vele gruwelen der gedurige oorlogen bedroefden vreedzame menſchen zoo zeer, dat zij de onmogelijkheid der uitvoering van zoodanige plannen niet ſchenen in te zien.

In lateren tijd alhans ſchreef de Abt DE ST. PIERRE een volledíger ontwerp van denzelfden aard, door hem geïtiteld: *Projet de Paix perpétuelle.* Een uittrekſel daarvan werd uit deszelfs nagelatene handſchriften medegedeeld door J. J. ROUSSEAU (†), die, zoo het ſchijnt, dit plan eenigermate wijzigde naar zijne begrippen. In de hoofdzaak komt zijn ontwerp overeen met de bedoelingen van HENDRIK IV en met de wenſchen van HUIG DE GROOT: „Daar moet één algemeene regtbank zijn, die, even als de achtbare Raad der *Amphictyonen* weleer in *Griekenland*, de geſchillen der onderſcheidene Rijken en Staten beſlist of in der minne bijlegt, opdat Vorſten en volken niet langer van bloedige wapenen gebruik maken, om hunne oogmerken te bereiken." De Abt DE

(*) *De Jure B. ac P.* Lib. II. C. 23. § 8.
(†) *Oeuvres div.* T. II.

ST. PIERRE ſlaat voor, om geheel *Europa* in negentien landen te verdeelen, die zoo vele vertegenwoordigers en ſtemmen op een algemeen *Congres* zullen hebben, aan welks uitſpraken zich alle de leden moeten onderwerpen. (*)

Het denkbeeld, men kan dit niet ontkennen, heeft iets bekoorlijks. Dat een man, als ROUSSEAU, ingenomen was met hetzelve, zal ons even min bevreemden, als VOLTAIRE er den ſpot mede dreef. Dit lag in beider karakter. De een nam het ſchoone en wenſchelijke der zaak meest in aanmerking, de ander zag op de onmogelijkheid der uitvoering.

En inderdaad, hoe fraai en vernuftig genoemd *Ontwerp van duurzamen Vrede* ook vervaardigd zijn moge, men heeft niet veel menſchenkennis noodig, om te begrijpen, dat zoodanig verbond, indien men het al tot ſtand kon brengen, toch nooit vasten waarborg tegen het uitbarſten van oorlog zou opleveren, zoo lang Vorſten en volken nog blijven hetgene zij thans zijn. Geen zoogenaamd evenwigt van magt in *Europa* heeft den oorlog kunnen voorkomen. En al helde men ook over, om aan den liefelijken droom van een' goedhartig' menſchenvriend eenig geloof te hechten, de geſchiedenis van onzen leeftijd ware genoegzaam, om te doen inzien, dat eene zoodanige hooge regtbank voor de Mogendheden van *Europa* geteld moet worden onder de *vrome* wenſchen, die geenszins vervuld zullen worden, zoo lang men geene andere beginſelen volgt in de ſtaatkunde. Vóór weinige jaren vleide zich menigeen met eene nabijzijnde betere toekomst. Beheerſchers van magtige Rijken ſloten een

(*) In 1780 verſcheen te *Ostende*, onder den verdichten naam van *Bouffonnidor*, bij *Sleppermonde*, een ſpotſchrift, ten titel hebbende: *Le Procès des trois Rois plaidé au Tribunal des Puiſſances Européennes.* In dit pleidooi is de Groote Heer *Preſident*, de Keizer van *Marokko* en BENJ. FRANKLIN zijn *Leden van den Raad*, FREDERIK DE GROOTE is *Procureur-Generaal.* De Koningen van *Spanje*, *Frankrijk* en *Engeland* zijn de gedaagden, enz.

Heilig Verbond, en verkondigden voortreffelijke beginſelen, naar welke zij beloofden de volken te zullen regeren. Hoe weinig echter de rust van *Europa* daardoor is verzekerd geworden, bleek, helaas! weldra op eene treurige wijze. Bij wien de meeste ſchuld ligt, hebben wij hier geenszins te onderzoeken. Ik noem ſlechts daadzaken, en behoef geene woorden meer te gebruiken, om te betoogen, dat wij aan de mogelijkheid van algemeenen en duurzamen vrede moeten wanhopen, zoo niet door andere middelen het doel bereikt kan worden. Of zal ik ook nog ſpreken van ons eigen vaderland, en van onze geſchillen met naburen, die wij eenmaal onze landgenooten noemden? Bekend zijn de handelingen der *Conferentie*, welke gezegd worden het behoud van den vrede in ons werelddeel ten doel te hebben. Vertegenwoordigers der Mogendheden, welke men gewoonlijk de *groote* noemt, vormden eene ſoort van regtbank, om aan ontſtane twisten een einde te maken; doch men handelde niet naar onveranderlijke beginſelen van regt en billijkheid. Zoude het beter gaan, wanneer *alle* Vorſten van *Europa* hunne afgevaardigden zonden, om een algemeen geregtshof daar te ſtellen en de onderlinge grieven weg te nemen? Indien men dezelfde beginſelen volgde, die heden ten dage gevolgd worden, ware er niets gewonnen. Op het zoogenaamde *regt des ſterkſten* kwam eindelijk dan alles toch neder, en de magtigen veroorloofden zich bedreigingen of geweld tegen de zwakkeren, en duurzame vrede zou even min verzekerd zijn, als in onze dagen, nu weinigen zich de voogdijſchap over dit werelddeel aanmatigen.

Het ontwerp ter daarſtelling van eeuwigen vrede, door middel van eene opperſte regtbank, of van een algemeen Statenverbond, is derhalve niet uitvoerbaar, en zoude, indien men de proef wilde nemen, geenszins aan het oogmerk voldoen. Maar beſtaat er dan geene mogelijkheid, om door andere middelen het doel te bereiken? Dit verdient nog nader onderzocht te worden.

III. Het ontwerp van den Abt DE ST. PIERRE

heeft het bewaren van vrede onder de *Vorſten* ten doel. De *volken*, die geregeerd worden, komen daar weinig of niet in aanmerking. Het is wel waar, dat Koningen en Keizers dikwerf den oorlog begonnen, het zij dat valſche denkbeelden van grootheid hen verbijsterden, dat zij hun gebied wilden uitbreiden, of aangedanen, ook wel eens ingebeelden, hoon wreken. Soms was het bewaren van evenwigt in *Europa* het voorwendſel tot oorlog, en meermalen werd de kans des krijgs gewaagd, om voordeeliger voorwaarden van vrede te bedingen. Oorlog hangt echter niet eeniglijk af van gekroonde hoofden. De geſchiedenis der laatſte jaren vooral leert het ons op eene treurige wijze. Na den val van het *Franſche* Keizerrijk vertoonde zich een nieuw volksleven. Een krachtige geest begon te werken, en ſcheen iets goeds voor de toekomst te beloven. Maar de magtigen, die het meest te zeggen hadden in ons werelddeel, kenden hunnen tijd te weinig, of ſloegen althans niet genoeg acht op de behoeften en wenſchen der volken. Men ſcheidde en voegde zamen naar zekere geliefkoosde begrippen van ſtaatkunde. De zucht, om ronding aan het gebied te geven, ging te verre. De volken laten niet gaarne zich indeelen naar vierkante mijlen en duizendtallen van zielen. Menſchenkennis en menſchenliefde kunnen veel toebrengen tot verligting der moeijelijke kunst van regeren. Beſtaat er reden tot misnoegen, en die beſtaat velerwegen, het ontbreekt nooit aan kwaadwilligen, welke, ter bereiking van hunne oogmerken, de grieven vermenigvuldigen, en eene ligtgeloovige menigte naar verandering doen haken. Vanhier in de meeste landen van *Europa* die ontevredenheid, die menigvuldige oproeren, die krijgszuchtige geest, welke terſtond naar moordend wapentuig doet grijpen, om dikwerf overdrevene eiſchen te verkrijgen. Men zoekt de verbetering in ſtaatkundige vormen, minder in verhoogde zedelijkheid.

Kan men op duurzamen vrede hopen, zoo lang deze ſtemming der gemoederen blijft voortduren? Groote Mogendheden ſchijnen thans den oorlog te willen ver-

mijden, omdat zij volksbewegingen vreezen, die hunne troonen doen waggelen. Om den algemeenen vrede te bewaren, werd zelfs een vreedzaam volk op vijandige wijze behandeld. Zoodanige middelen zullen wel geenszins tot het doel leiden.

Voorts is er zekere ſoort van beſchaving, welke veel nadeel aan de heilige belangen der menschheid doet. Wat ik hiermede bedoel, kan ik het best te kennen geven met aanhaling der woorden van den *Franſchen* Generaal LAMARQUE, die ten vorigen jare in eene vergadering te *Parijs* deze valſche en gevaarlijke ſtelling voordroeg: „Hoe beſchaafder een volk is, hoe meer het zijne ſtrijdkrachten moet trachten te verſterken. Hoe vruchtbaarder zijn grond, hoe uitgebreider zijn handel, hoe bloeijender zijne nijverheid is, hoe meer het den ſtrijdlust zijner kinderen moet aanwakkeren; want juist die rijkdommen wekken den naijver van naburige volken op (*)." Wat die krijgsman wenscht, ſchijnt, helaas! reeds maar al te veel plaats te hebben. Nuttige, misſchien ook nadeelige uitvindingen zijn gedaan in onzen leeftijd. Kunstvlijt heeft, door verbetering en vermeerdering van werktuigen, allerlei voortbrengſelen dermate vermenigvuldigd, dat uitwegen voor vertier ontbreken, en toenemende armoede, bij overvloed van goederen, eene landplaag wordt voor ſterk bevolkte rijken. Handen en monden zijn er te veel — aan werk en brood is gebrek. Stoffelijke belangen houden den geest bezig en worden behartigd; voor zedelijke ontwikkeling zorgt men niet in gelijke mate. Wereldzin werkt den zachten en liefderijken geest des Christendoms tegen. Deze geſteldheid van zaken geeft voedſel aan krijgszucht en gereede aanleiding tot oorlog, al is het dan ook eeniglijk, om eene afleiding voor het misnoegen te hebben, of om andere volken te verzwakken, of derzelver handel en kunstvlijt voor langen tijd te vernietigen.

Bovendien ſchijnt er ſedert eenigen tijd in het geheim

(*) *Nederl. Staatscourant* van 11 Nov. 1831.

zekere magtige partij te woelen en te werken, welke het daarop toelegt, om de volken in onrust te houden, derzelver welvaart te krenken en vijandſchap te verwekken, ten einde langs dezen weg de toenemende verlichting tegen te houden. De lieden, welke zoodanige bedoelingen hebben, kunnen zeer verſchillende gedaanten en kleuren aannemen, wanneer zij daardoor ſlechts vervulling van hunne wenſchen meenen te erlangen. Zij treden op als Volksvrienden of Koningsgezinden — zij prediken oproer of blinde onderwerping aan vorſtelijke oppermagt — zij boezemen valſche begrippen van krijgsroem in, en vleijen den nationalen hoogmoed, en blazen in ſtilte het twistvuur aan, en verſpreiden beginſelen, geheel ſtrijdig met den vreedzamen geest des Christendoms.

Deze en meer andere omſtandigheden in aanmerking nemende, mogen wij ons geenszins vleijen met de aangename hoop, dat het oorlogvoeren binnen kort geheel zal ophouden in *Europa*. Dergelijke tooneelen, als heden ten dage plaats hebben, komen misſchien nog dikwerf weder. De geſteldheid der volken is van dien aard, dat er ligt botſingen en ſchokken op nieuw kunnen gebeuren. Wij behoeven echter niet te twijfelen aan de *mogelijkheid* van duurzamen vrede. Storm en onweder zuiveren den dampkring; daarna ſchijnt de zon weder, en er heerscht liefelijke kalmte in de natuur. Zoo komt eenmaal ook het woelen der menſchelijke driften en hartstogten tot bedaren; en neemt men nu in aanmerking, hoe het oorlogvoeren zelve, door den heilzamen invloed des Christendoms, allengs toch minder barbaarsch is geworden, zoo ſchijnt men eenige hoop te mogen koesteren, dat er een tijd zal kunnen komen, waarin de krijgsbedrijven of hoogst zeldzaam zijn, of ſlechts uit de geſchiedenis van vroegere dagen gekend worden.

Wij zijn thans nog zeer verre af van zoodanige volkomenheid; maar het goede moet langzamerhand en door vereenigde pogingen van vele weldenkenden voorbereid worden. Wat had het veel moeite in, den ſlavenſtand in ons werelddeel te doen ophouden! Eindelijk echter

heeft men het doel bereikt, en gelijkheid in regten is een heerſchend beginſel van wetgeving geworden. Menigvuldig waren eertijds kleine en wreede oorlogen tusſchen ſtad en ſtad, of tusſchen dorp en dorp. Zoude het bloedvergieten in het groot niet even goed kunnen verminderen of geheel ophouden? Menſchen, die hun redelijk verſtand gebruiken, achten het thans dwaasheid, door vuurproef of tweegevecht te willen laten beſliſſen, wie onſchuldig is en het regt op zijne zijde heeft; maar de oorlog bewijst immers even min, wie gelijk of ongelijk heeft. Wanneer nu deze overtuiging algemeen moge worden in de beſchaafde wereld, en ieder duidelijk leeren inzien, dat het krijgvoeren een overblijffel is van vroegere barbaarschheid, en ſtrijdt tegen de eiſchen des Christendoms, terwijl zelfs eene ſchitterende overwinning met nadeelen gepaard gaat, zoo kan duurzame vrede mogelijk worden bij vreedzamer ſtemming der gemoederen. Wie weet, of de woelingen en worſtelingen, welke wij beleven, niet mede als middelen moeten dienen, om Vorſten en volken eindelijk te doen beſeffen, dat oorlog geen waar geluk aanbrengt, en dat de bloei van een land op eene andere wijze zekerder bevorderd zal worden?

Onze leeftijd is rijk in merkwaardige verſchijnſelen. Vorſten en volken hebben gelegenheid, om in de ſchool des tegenſpoeds wijsheid te leeren. Mogten ze door ondervinding wijs worden, zoodat men vrede en vrije handelsgemeenſchap noodzakelijk acht voor aller duurzame welvaart! Mogt de overtuiging meer en meer algemeen worden in alle landen, dat oorlog altijd iets kwaads is en onberekenbare onheilen kan met zich ſlepen! Het ware te wenſchen, dat, in ieder land, weldenkenden, die invloed op de volksbegrippen kunnen hebben, het hunne toebragten, om vredelievendheid te bevorderen, de valſche denkbeelden van krijgsroem tegen te gaan, en, waar het noodig is, de overdrijving der oorlogzuchtigen te matigen.

Vóór omtrent twintig jaren (1815) werd in de Vereenigde Staten van *Noord-Amerika* een Genootſchap on-

der den ſchoonen naam van *Vrede-Maatſchappij (Peace-Society)* opgerigt, dat *bevordering van algemeenen en duurzamen vrede* ten doel heeft. Al denkt nu iemand, dat men van zoodanige inſtelling weinig nuts kan verwachten, ieder zal toch moeten bekennen, dat het liefderijk oogmerk lof verdient. Het Genootſchap tracht vooral op den volksgeest te werken. Te dien einde worden kleine geſchriften verſpreid, welke ſtrekken, om te doen beſeffen, dat oorlog ſtrijdt tegen den geest des Christendoms, en onbeſtaanbaar is met de ware belangen des menſchelijken geſlachts.

Pogingen van dezen aard zijn buiten twijfel geſchikt, om de mogelijkheid van duurzamen vrede voor te bereiden. Ook in *Engeland* telt die zelfde Maatſchappij reeds vele duizenden leden. Wanneer nu in alle landen van ons werelddeel allengs meer en meer menſchen in zoodanigen Christelijken geest beginnen te denken en handelen, mag men hoop koesteren, dat eenmaal de openbare meening alomme zich luide zal verklaren tegen oorlog — tegen alle aanranding — tegen alle gewapende tusſchenkomst — tegen alle middelen van geweld. En deze zedelijke tegenſtand zal niet zonder uitwerking op hoofden des volks, op vertegenwoordigers en ſtaatsdienaars blijven.

Ter bereiking nu van dit doel kan en moet vooral het Christendom dienen. Van een ongodsdienſtig volk — van een volk zonder beginſelen verwachte men geene vreedzaamheid. Wanneer de meerderheid der natie het Evangelie openlijk verwerpt, of ſlechts met de vormen ſpeelt, waaronder het Christelijk geloof van de voorvaderen werd ontvangen, zal het woord des levens niet verlichtend en heiligend op verſtand en hart werken. Ongeloof en bijgeloof zijn beide nadeelig voor de rust en welvaart der volken. Kwalijk beſtuurde eigenliefde doet hartstogten met verderſelijke woede losbarſten, en zucht naar genot voert dikwerf ten kwade; terwijl begeerten ontſtaan en gekoesterd worden, die aanleiding tot het krijgvoeren geven.

Alwie derhalve den vrede bemint en naar het einde

van oorlogen verlangt, die vorme zich een regt denkbeeld van volksgeluk, en helpe gezonde begrippen dienaangaande verſpreiden. Men koestere geen' volkshaat, maar achte de braven, van welken landaard die ook zijn mogen. Men beminne het vaderland, en wedijvere tegen den vreemdeling in handel en kunstvlijt, in eerlijkheid en opregtheid, maar geve nooit aanleiding tot vijandſchap. Men beſchouwe den oorlog ſteeds als een kwaad, en houde dien alleen voor geoorloofd in geval van noodweer. Men toone belangſtelling in beginſelen en zeden. Men denke en handele in den geest des Christendoms. Zoo worde verlichting, beſchaving, veredeling bevorderd. De rust, de eensgezindheid, de vrede van binnen zal dan verzekerd zijn; en moge het vreedzame volk miskend, gehoond, verguisd worden door naburen, welke, uit dwaze zucht naar krijgsroem, of uit handelsnijd, geweld plegen, en zelfs in tijd van vrede de gruwelen des krijgs zich veroorloven, — alle weldenkenden onder hen moeten die ſtaatkunde toch verfoeijen. Het edelmoedig volharden, daarentegen, in gematigdheid en in het mannelijk verdedigen van ware vrijheid kan misſchien gevolgen hebben, die mede iets toebrengen ter algemeene bevordering van zoodanige gezindheid, bij welke een duurzame vrede mogelijk kan worden.

Niemand denke, dat het gedrag van enkele perſonen, of dat het voorbeeld van een enkel klein volk weinig zoude baten, om vreedzamer gezindheid onder beſchaafde en onbeſchaafde natiën te bevorderen. Men weet immers, hoe ſchijnbaar onbeduidende beginſelen ſoms gevolgen kunnen hebben, waarover de wereld naderhand verbaasd ſtaat. Daar moet ergens een aanvang gemaakt worden, zoo er aan de woelingen der krijgszuchtigen eenmaal een einde zal komen. Maar van tijd tot tijd reeds doen zich ginds en elders ſtemmen hooren, die den oorlog verfoeijen en onbeſtaanbaar met Christelijke beginſelen achten. Hoe meer vrienden van waarheid en deugd, zoo onder ons, als in andere landen, zich bevlijtigen, om in den geest des Christendoms te werken aan de bevor-

dering van vreedzame gezindheid en van reine zedelijkheid, des te meer mogen wij ons vleijen met de blijde hoop, dat de twisten der Vorſten en volken zullen verminderen — dat de verwoestingen des krijgs zeldzamer, en eindelijk eens de wapenen des verderfs in nuttige werktuigen voor den landbouw veranderd zullen worden. En wanneer zal die gewenschte tijd komen? Als men de Goddelijke leer van JEZUS CHRISTUS allerwegen niet alleen belijdt, maar ook beleeft en in elke betrekking des levens gemoedelijk opvolgt. (*)

(*) Eenigen tijd na het uitſpreken van het boven gezegde kwam mij een bundel Leerredenen van wijlen den Hoogleeraar FRANSEN VAN ECK in handen. Onder veel voortreffelijks vond ik één onderwerp, dat overeenkomst heeft met hetgeen ik wilde betoogen, en dat aldus wordt opgegeven: *Het Christendom, naar zijnen waren aard beſchouwd, is bij uitnemendheid geſchikt, om de band van onderlinge vereeniging tuſſchen de volken der aarde te wezen.* Het volgende, dat op de behandelde zaak betrekking heeft, vinde hier eene plaats: „ Wanneer wij (zoo ſprak de zeer achtingwaardige VAN ECK in 1821, volgens bijgevoegde aanmerking des uitgevers, bl. 99.) het ſchouwtooneel der ſtaatkundige gebeurtenisſen gadeſlaan; wanneer wij ernſtig nadenken over hetgene op korteren of grooteren afſtand van ons voorvalt; dan bekruipt ons meermalen de vrees, dat menſchelijke dwaasheden en driften het goede werk van God (*den vrede*) weder zullen verſtoren; dat het zwaard welhaast weder uit de ſcheede zal worden gehaald, waarin het, pas geleden, werd geſtoken. En waardoor zullen wij het best van deze vreeze kunnen ontheven, waardoor zullen wij het meest kunnen gerustgeſteld worden? Daardoor, dat zij, die op de beſliſſing van het lot der volken eenen vermogenden invloed hebben, dat Christendom, waarvan zij belijdenis doen, opregtelijk toegedaan zijn in hun binnenſte. Hierin hebben wij eenen veel zekerder waarborg voor het behoud des vredes, dan in al de geruchtmakende zamenkomſten, dan in al de heilige verbonden der vereenigde Mogendheden. Zijn de hoofden en harten der hooge bewindvoerders van eene Christelijke denkwijze en van Christelijke gevoelens ontbloot, dan zweven de grootſte gevaren over de rust, de veiligheid, de vrijheid en al de

OVER DE IN STEENKLOMPEN EN BOOMSTAMMEN LEVEND GEVONDENE PADDEN.

Het is bekend, dat men levende padden in ſteenklompen en boomſtammen meent gevonden te hebben, en wel in holligheden, die met de buitenlucht geene gemeenſchap hadden (*). Een nader onderzoek aangaande deze zaak kan welligt dienen, om onze kennis van de dierlijke huishouding te vermeerderen, en tevens om wanbegrippen te wederleggen. Hiertoe nu, daar gewoonlijk geen natuuronderzoeker, op het oogenblik, dat zoodanig een ingeſloten dier ontdekt wordt, zich in de ſteengroeve of in het woud bevindt, werden opzettelijke proef-

goede dingen der volken; en het zal der eigenbelang zoekende ſtaatkunde nimmer aan voorwendſelen ontbreken, om aan te vallen en te veroveren, om de wereld van het eene einde tot het andere in rep en roer, in vuur en vlam te brengen. Maar zijn de Magtigen der aarde daarin vereenigd, dat zij het Christendom niet alleen in den mond, maar ook in de ziel voeren, dan zullen zij ook de regten, de belangen, den vrede en het bloed der volken ontzien, en eenen edelen afkeer gevoelen van aan anderen te doen, hetgeen zij niet willen, dat aan hen geſchiede. o, Mogten de volken met hunne zaakbehartigers, alle Vorſten met hunne kroonbeambten, door de Godsdienst des vredes, tot zonen des vredes gemaakt worden! Dan zoude een *eeuwige vrede* niet langer onder de *droomen van een goedhartig menſchenvriend* behoeven gerangſchikt te worden."

(*) Verſcheidene gevallen van dien aard worden opgegeven door BALLENSTEDT, (in zijn werk *over de Voorwereld*, D. I, bl. 227 en volgg.) die onderſtelt, doch zijne meening niet door grondige bewijzen ſtaaft, dat zoodanige padden overgeblevene dieren van eene vorige wereld zijn, die, ten tijde van de groote *katastrophe*, bij de wording dier ſteenen uit het ſlijk van den oceaan, in dezelve geraakten, en dus, als in ſteenen kerkers opgeſloten, in eenen ſtaat van verdooving of winterſlaap voortduurden. Hij erkent zelf echter, bl. 238, dat *de geheele zaak tot nog toe een vraagſtuk blijft.*

nemingen vereischt. De beroemde *Engelsche Geoloog* BUKLAND heeft te dien einde vóór eenigen tijd de volgende middelen in het werk gesteld.

In Novemher 1825 liet hij twaalf ronde gaten in eenen klomp *Jura*-kalksteen hakken, die elk een' voet diepte en vijf duim middellijn hadden. Boven maakte men in het rond eene inkeping, waarin, nadat de ter proefneming bestemde dieren er binnen gebragt waren, eene glasschijf gedaan werd. Hierop smeerde men de randen digt, zoodat alle gemeenschap met de buitenlucht was afgesneden. Twaalf kleinere gaten, elk van zes duim diep en vijf wijd, werden in een ander blok van digten zandsteen gemaakt en op gelijke wijze afgesloten. De glasschijf moest daartoe dienen, dat men het dier kon waarnemen, zonder lucht er bij te laten, en ook om alle insekten te weren, met welke de padden zich zouden hebben kunnen voeden. De kalksteen was zoo *poreus*, dat dezelve water en gevolgelijk ook lucht doorliet; de zandsteen integendeel had eene ongemeene digtheid.

Den 25 November 1825 werd in elk der vierentwintig holten eene vooraf naauwkeurig gewogene pad gedaan — men sloot de gaten als boven is gezegd, en begroef de steenblokken in den tuin, drie voeten diep onder den grond. Den 10 December 1826 werden dezelve weder opgedolven en onderzocht. Alle de in den zandsteen ingeslotene padden waren dood, en dermate vergaan, dat ze blijkbaar vóór reeds langen tijd het leven verloren hadden. Daarentegen leefden de in den *poreuzen* kalksteen opgeslotene dieren meerendeels nog. Eene derzelven, die vóór de begraving 924 greinen gewogen had, woog nu nog slechts 698. Eene andere daarentegen was zwaarder geworden; zij woog thans 1265 greinen — vóór het opsluiten slechts 1185. Maar het glas werd een weinig beschadigd bevonden; evenwel bemerkte men geen spoor van insekten. Doch in een ander gat, waarin de pad dood lag, ontdekte men eene menigte zeer kleine insekten — insgelijks aan het glas van eene derde holte. BUKLAND onderstelt, dat in een ander gat, waarin de pad

insgelijks zwaarder was geworden, ook insekten ingedrongen kunnen zijn. De kleinste voorwerpen waren alle dood; de grootere, nog levende, schenen, met uitzondering van de twee genoemde, vermagerd te zijn. In den loop van het tweede jaar stierven allen, ook die, welke in het eerste zwaarder geworden waren. Op dezelfde wijze werden padden in den stam van eenen appelboom opgesloten, en deze stierven alle vóór het einde van het eerste jaar.

Uit deze proefnemingen nu, vooral die met den zandsteen, schijnt te blijken, dat padden geen jaar afgesloten van de buitenlucht leven kunnen; en de proeven met den kalksteen bewijzen vrij duidelijk, dat zij geene twee jaren zonder voedsel het uithouden. Men mag derhalvê wel voor zeker houden, dat in gevallen, waar iemand padden in hout- of steenklompen meent gevonden te hebben, eenige misleiding plaats had. De gemelde twee voorbeelden van padden, welke zwaarder bevonden werden, doen slechts zien, door hoe kleine openingen insekten, waarmede het dier zijn leven onderhoudt, in den steen doordringen kunnen.

Als de pad hare eerste trappen van ontwikkeling, waarin zij met een' langen staart voorzien en waterdier is, doorloopen heeft en het water verlaat, is het eerste, dat zij doet, ergens in de nabijheid een' sluiphoek in eene scheur in steen of hout te zoeken. Men kan zich nu ligt de mogelijkheid voorstellen, dat eene jonge pad door eene kleine opening in eene holte geraakte, hier met insekten, die uit- en ingaan, zich rijkelijk voedde, en zoo sterk groeide, dat dezelve weldra uit de opening, waardoor zij binnengekomen was, niet weder vermogt te kruipen. Onkundige houthakkers en steengravers, welke bij hunnen arbeid de verholene schuilplaats van zoodanige pad toevallig openbreken, bemerken de kleine opening niet. In gevallen, waarin hagedissen, slangen, padden, bij het in stukken slaan van steenen of klompen steenkool, onverwacht ten voorschijn komen, is het doorgaans onmogelijk, eene naauwkeurige opgave van de ge-

ſteldheid des ſteens vóór het breken te erlangen. Men moest den klomp zeer naauwkeurig onderzoeken, eer men denzelven in ſtukken ſloeg; dit geſchiedt echter niet, dewijl niemand vooraf aan het beſtaan of vinden van zoodanige dieren denkt.

Indien het ooit gebeurd is, dat padden in volkomen digt geſlotene holten levend gevonden werden, zoo meent BUKLAND deze gevallen hieruit te kunnen verklaren, dat de gemeenſchap met de buitenlucht eerst later in den ſteen belet is geworden door eene laag druipſteen. En wat holligheden in boomen aangaat, het zal wel geen bewijs noodig hebben, dat de ſchors over dezelve kan heengroeijen en dus eindelijk de minſte opening ſluiten. Als men nu onderſtelt, dat eene pad, kort nadat zij rijkelijk voedſel genomen had, of bij den aanvang van haren winterſlaap, geheel van de buitenlucht afgeſloten werd, zoo zoude zij in dien toeſtand misſchien langeren tijd kunnen leven, doch waarſchijnlijk toch niet veel langer, dan het geval was bij de door BUKLAND genomene proeven.

GESPREK VAN EENIGE GELEERDEN IN EEN KOFFIJHUIS, OVER DE BESMETTELIJKHEID DER CHOLERA.

(Naar het *Hoogduitsch* vrij gevolgd; geſchreven op het einde van 1831.)

Doctor A. Ik heb vroeger gemeend, dat de *Cholera morbus* eene beſmettelijke ziekte was; maar het is thans langs politieke, diplomatiſche, officiéle en eindelijk ook medicinale wegen uitgemaakt, dat zulks eene grove dwaling is. Ik verdedig thans de beſmettelijkheid der *Cholera* niet meer. Tegen het einde van 1830 brak, zoo als bekend is, de *Poolſche* omwenteling uit, waar de *Ruſſiſche* armee in Februarij 1831 inrukte, en met haar de *Cholera*. Toen in den daarop volgenden zomer de *Ruſſen* te *Koningsbergen* hunne veldbakkerij opſloegen; toen *Ruſſiſche* transportſchepen te *Dantzig* binnenliepen; toen de ſchaar

van DWERNITSKY uit *Volhynië* naar *Gallicië* vlugtte; toen vrachtwagens zout van *Wiliczka* naar *Hongarije* bragten, — toen kwam overal, volgens echte beſcheiden, de *Cholera* mede. Ook hier heeft men, dwaas genoeg, van beſmetting durven praten; maar alles is door officiéle berigten genoegzaam wederlegd. — Het *Pruisſiſche* kordon tuſſchen *Silezië* en *Polen* hield de *Cholera* verſcheidene maanden tegen; het *Oostenrijkſche* aan de *Hongaarſche* grenzen beſchermde *Weenen* vier of zes weken lang, hoezeer de *Cholera* ſlechts weinige uren van de ſtad heerschte. Als de *Cholera* zich zoo door kordons henen kan ſlaan, behoeft zij niet aan te ſteken. — Om het bewijs der niet-beſmettelijkheid door beſlisſende proeven te ſtaven, voer een ſchipper van den *Oder* naar *Charlottenburg*, reed een escorte-ſoldaat van *Weenen* naar *Wels*, en trok een handwerksgezel van *Maagdenburg* naar *Hamburg*, en nogtans brak overal aan deze plaatſen de *Cholera* uit. Als *Argumentum crueis* zonden nog onlangs de *Hamburgers* drie ſchepen naar *Engeland*, waarop terſtond de *Cholera* uitbrak. Kan er grooter halsſtarrigheid worden uitgedacht, dan die van nog altijd aan het denkbeeld van beſmettelijkheid vast te houden!....

Apotheker N. Na zulke bewijzen kan niemand meer van een *contagium* ſpreken; er ſchuilt hier ſlechts een *miasma*, hetwelk zich in de moerasſen bij den *Ganges* ontwikkelt, waar allerlei vergiftige dieren, zelfs krokodillen, leven; dat gaat dan met de pasſaatwinden verder.

Chirurgijn R. Zulk eene geleerde verklaring kan ik niet aannemen. Het is toch bekend, dat de mieren in *Amerika* en de ſprinkhanen in *Afrika* groote reizen doen, en dikwijls hongersnood en ſterfte veroorzaken. Ongetwijfeld hebben de mieren en ſprinkhanen de ziekte van den *Ganges* naar de *Krim* gebragt.

Apotheker W. De ziekte plant zich noch door de lucht, noch door mieren voort, maar zij ontſtaat overal van zelf, vooral waar de magneetnaald eene oostelijke afwijking heeft, en waar men ſterk ſtookt. Wanneer de bakkers-ovens in *Koningsbergen* de lucht niet zoo verhit hadden, en de

magneetnaalden in *Poſen* niet zoo onbeſtendig waren geweest, zou de ziekte daar zeker niet zijn uitgebroken.

Doctor B. Bij ons is de ziekte het eerst na een groot gastmaal uitgebroken. Wanneer iemand te veel eet, ontwikkelen zich bij hem allerlei ſchadelijke dampen, die dan in water veranderen.

Doctor A. Gij vergist u. De *Cholera* plant zich door de lucht voort. Het is niet waar, dat er een ſoldaat van *Weenen* naar *Wels* is gereden. De Advocaat N., die in de diligence zat, heeft gezien, hoe zich een ſtuk lucht uit den ſchoorſteen van het laatſte *Cholera*-hospitaal te *Weenen* met majesteit ophief, en als een luchtballon ſteeds boven de diligence zweefde. In *Wels* was deze luchtblaas eensklaps verdwenen.

Apotheker N. Dat zal wel waar zijn! Ik heb gezien, hoe een handwerksjongen te *Maagdenburg* eene trommel open- en toedeed; en mijn neef te *Hamburg* heeft mij geſchreven, dat men eene open trommel in de *Jungfernſtieg* aldaar heeft gevonden.

Chirurgijn R. Hoe deze trommel naar *Hamburg* kwam, laat zich wel begrijpen; maar ik vat niet regt, waardoor de luchtbol van *Weenen* juist naar *Wels* is gevlogen, daar het toch altijd westewind was.

Doctor A. De lucht bekreunt zich even zoo weinig om den wind, als de *Cholera* om kordons; beiden kruipen tusſchen de beenen door.

Chirurgijn R. Het is toch zonderling, dat de kordons eenige weken lang goed zijn, en dan eensklaps niets meer deugen.

Doctor A. De lucht is zeer fijn, en de *Cholera* nog fijner. Als de wachtposten elkander bij het aflosſen den rug toekeeren, ſluipt de *Cholera* tusſchen de manſchappen door. Het zij ons genoeg, te weten, dat de *Cholera* niet beſmettelijk is, en dat niemand de *Cholera* krijgt, die er niet aan gelooft, als hij zich ſlechts in acht neemt, dat hij zich niet verhitte of verkoele, niet eet en drinkt. Niets is ſchadelijker en belagchelijker, dan de vrees. Er ſterven zoo weinig menſchen aan de *Cholera*, dat men zich

verwonderen moet, hoe er nog lieden zijn, die er over ſpreken kunnen. Ook is de geneeswijs thans zeer gemakkelijk geworden, zoodat men er in een kwartier uurs af kan zijn. Men weet nog wel geen middel er tegen; maar — braaf heet water van binnen en dampen van buiten — of een braakmiddel — of ijs en koud water over het hoofd en het lijf — of eene blikken bus met warm water op den buik, een kwartier vóór den aanval, is *probatum*.

Doctor B. In *Hongarije* zijn officieel ſlechts 200,000 menſchen geſtorven; niet-officieel veelligt nog 300,000: wat is een half millioen menſchen tegen negen millioenen zielen!

Doctor A. De kordons, die meer kosten, dan een paar millioenen menſchenlevens waard zijn, moeten geheel worden ingetrokken. Men zal dat ſpoedig overal inzien, vooral in het belang van den handel.

DE ZOOGENAAMDE ZILVERKLOKKEN.

In ſommige oude torens hangen zoogenaamde zilverklokken, en de overlevering zegt gewoonlijk, dat derzelver heldere, zuivere klank van de groote menigte zilver komt, dat onder de klokſpijs gemengd is geworden; want bij het gieten van klokken eene zekere hoeveelheid zilver in den ſmeltoven te brengen, was eene vrij algemeene gewoonte in de middeleeuwen. Die zoo zonderlinge tijd deed echter, zoo veel wij weten, toch nimmer eene klok van ſlechts middelmatige grootte ten voorſchijn komen, welke geheel of grootendeels uit dit edele metaal beſtond. Trouwens, zoodanige klok zou misſchien ook gevaar geloopen hebben, om ten eenigen tijde in het lot der twaalf *zilveren Apostelen* te deelen, en, in plaats van met luider ſtemme uit haren hoogen ſtand de vroomheid en praalzucht van haren ſtichter te verkondigen, de wijde wereld in te gaan, en eerlang in duizend gemeene beurzen te klinken. Maar een gering toevoegſel van zilver, b. v. één pond bij honderd pond klokſpijs, konde op den klank geen' merkbaren invloed hebben, en het edele metaal ware nutteloos weggeworpen. Reeds vroeger werd hier en daar opgemerkt, dat men in de zoogenaamde zilverklokken geen zilver

vond, offchoon de Scheikunde wel middel aan de hand geeft, om de geringſte hoeveelheid daarvan te ontdekken. De verklaring, welke de Scheikundige GIRARDIN, in eene aan de *Akademie der Kunſten en Wetenſchappen* te *Rouaan* opgedragene Verhandeling, van deze zaak geeft, ſchijnt vrij aannemelijk. Wij vertrouwen met derzelver mededeeling onzen lezeren geene ondienst te doen.

Ook te *Rouaan* is eene zeer oude, vierdehalf voet hooge zilverklok (*cloche d' argent*). De *Maire*, gaarne willende weten, of de bijzonder welluidende klank werkelijk van de groote hoeveelheid zilver ontſtond, dat daarin verſmolten zou zijn, zoo als de volksmeening wilde, liet onlangs de beſtanddeelen van deze klok onderzoeken. De Heer GIRARDIN bevond, dat dit metaal uit dezelfde ſtoffen en ten naastenbij in gelijke verhouding, als heden ten dage, zaamgeſteld is. De klok beſtaat uit een mengſel van koper, tin, op elke honderd twee pond zink, en een weinig ijzer. Daar het zink eerst door PARACELSUS, die in 1541 ſtierf, ontdekt werd, en de klok buiten twijfel veel ouder is; daar voorts het zink eerst ſedert een honderd jaren in gebruik is gekomen, zoo moet het zeker toevallig, onder het koper gemengd, in de klokſpijs geraakt zijn. Doch niet het minſte ſpoor van zilver was te ontdekken. De klok beſtaat uit 71 deelen koper en 26 deelen tin; terwijl de *Franſche* klokken thans gewoonlijk uit 78 deelen koper en 22 deelen tin zaamgeſteld zijn. Zeer waarſchijnlijk zullen alle de oude klokken even zoo min, als de nieuwe, zilver bevatten. Dit ondertusſchen is zeker, dat bij het klokgieten gewoonlijk veel zilver werd aangebragt, om den klank regt helder en zuiver te maken; en het geloof aan de nuttigheid van dit edele metaal tot zoodanig doeleinde heeft zich tot op onzen tijd voortgeplant. Hoe kwam het dan, dat evenwel de oude klokken dezelfde beſtanddeelen hebben, als die, welke thans gegoten worden, nu men het zilver wel anders weet te gebruiken?

Het is bekend, dat men in oude tijden de klokken gewoonlijk op plegtige wijze doopte, gelijk nog heden ten dage gebruikelijk is in Roomschkatholieke landen. Aanzienlijke of bijzonder godvruchtige lieden ſtelden er eene eer in, bij dien klokkendoop met het peterſchap verwaardigd te worden; doch, niet tevreden met deze onderſcheiding, bragten zij uit erkentelijkheid, als een bewijs van hunne milddadigheid of godsvrucht, het zilver, dat, volgens

het algemeene gevoelen en naar de verzekering der klokgieters, noodig was, om aan de te gieten klok een' ſchooneren klank te geven. Vrouwen van aanzien wilden bij deze, deels uit vroomheid, deels misſchien uit ijdelheid gebragte offers, niet achterlijk blijven, maar kwamen elk met een ſtuk zilverwerk, zoodat meermalen eene zeer groote hoeveelheid van dit kostbare metaal werd zaamgebragt in de werkplaats, waar het gieten moest geſchieden. De milde gevers werden dan wel uitgenoodigd, om zelve het zilver, dat zij gebragt hadden, met eigene handen in den oven te werpen — en zij deden het ook met eene veelbeteekenende houding, op eene wijze, die ſoms eene niet geringe mate van zelfbehagen ſcheen aan te duiden; maar, offchoon de klokken dus in tegenwoordigheid van honderden getuigen gegoten werden, was naderhand in dezelve even min eenig ſpoor van zilver te vinden, als in het metaal, dat de gieters vooraf in den ſtaat van vloeibaarheid gebragt hadden. Vanwaar kwam zulks? Daarvan, dat de klokgieters een vooroordeel, hetwelk hun zoo voortreffelijk te ſtade kwam, zich ten nutte wisten te maken. De opening, waardoor men het zilver wierp, is juist boven het vuur, en dit gedeelte van den oven, gelijk elk weet, die den toeſtel ooit met naauwkeurigheid heeft bezigtigd, bevindt zich *naast* den haard of de plaats, waar het metaal zelve wordt geſmolten. Door hetzelfde gat nu, waardoor men het zilver in den oven wierp, doet men ook de brandſtof daarin, en het zilver viel, niet bij de geſmolten klokſpijs, maar in het vuur, ſmolt en liep beneden in den aschhoop te zamen, waar de begeerige klokgieter het wel wist te vinden, zoodra de heilige handeling voorbij was en de nieuwsgierige menigte zich had verwijderd. Het is dus geenszins te verwonderen, dat de oude klokken even zoo min zilver bevatten, als de nieuwere. Ook kan men met reden niet beweren, dat de eerſte ſchooner klank hebben, dan de laatſte. Voor de hedendaagſche klokgieters is het ſlechts ſchade, dat zoo kostbare kluchten thans niet meer vertoond worden.

UITBREIDING VAN DEN HANDEL IN HOENDEREIJEREN, DIEN FRANKRIJK MET ENGELAND DRIJFT.

(Uit het *Polytechniſches Journal.*)

De invoer van hoendereijeren uit *Frankrijk* in *Engeland*

neemt beſtendig toe, en heeft alreeds eene ſchier ongeloofelijke uitbreiding verkregen. Volgens echte bewijsſtukken, werden, in de laatſte jaren, ongeveer 60 millioenen eijeren 's jaars derwaarts, en wel inzonderheid naar *Londen* en *Brighton*, gezonden. Stelt men nu, dat het dozijn, dooreengenomen, ſlechts 4 *pence* kost, zoo geeft dit eene ſom van ruim 83000 *p. ſt.*, door *Engeland*, jaarlijks, aan *Frankrijk*, voor eijeren, betaald. Het regt, door het *Britſche* Gouvernement van de ingevoerde eijeren geheven, beliep in 1829 22189 *p. ſt.*; en ſtelt men, dat het dozijn eijeren, door de inkomende regten, de kosten van vervoer, en de winst, door de verkoopers genomen, op 10 *pence* komt te ſtaan, zoo komt daaruit de verbazende ſom, jaarlijks, van omtrent 210,000 *p. ſt.!*

TURKSCHE BELASTINGEN.

Men verkeert in den waan, dat de *Turken* geene groote belastingen hebben te dragen; dat ſchier alle belastingen op de *Rajahs* neêrkomen, enz. Dit is echter geenszins het geval. De landman heeft, vooreerst, tienden op te brengen van den oogst; de koopman vijf percent tolgelden. Doch dit is nog het minſte. Er zijn belastingen op het *Bairam*-feest, op het *Ramazan*-feest, voor den ſtijgbeugel des Sultans; geſchenken voor den Pacha der provincie; belastingen voor de paardenſtallen des Sultans, ſcheepsbouw-belastingen, Serail-belastingen, post-belastingen, vestingbouw-belastingen en nog vele andere, die des te drukkender zijn, daar zij zeer ongelijk verdeeld en zeer despotiek geheven worden.

PRACHT IN DE NIEUWE ENGELSCHE HERBERGEN.

De kostbare pracht, die thans in de herbergen te *Londen* heerscht, is der vermelding wel waardig. Ieder kastelein wedijvert met zijnen nabuur in fraaiheid van gebouw, in kwistigen overvloed van mahoniehout, van ſnijwerk, kopere ſieraden enz. Het ſnijden van een enkel ſtuk werks in het *Grapes-Public-Houſe*, dat door een' voornaam' meester werd vervaardigd, kostte niet minder, dan 100 pond ſterling. In *Lambs Conductſtreet* werden onlangs drie herbergen, of eigenlijk brandewijn-tapperijen, geopend, welker inrigting alleen elk op nagenoeg 2000 pond ſterling te ſtaan

kwam. Welk eene hoeveelheid brandewijn moet er gedronken worden, om ſlechts de renten van zoodanig kapitaal te dekken!

DE BOLOGNEES IN DE OPERA.

Wie de zeden en het karakter van de lagere volksklasſen wil beſtuderen, moet hen in hunne openlijke betrekkingen, inzonderheid bij hunne openbare vermaken, waarnemen. In *Italië* vindt men daartoe de beste gelegenheid in den ſchouwburg. Levendig herinner ik mij, in dit opzigt, een tooneel, ten vorigen jare (1832) te *Bologne* bijgewoond, 't welk ik thans verhalen zal.

Het volk, het gemeen, te *Bologne* kan de dagen zijner ſouvereine losbandigheid nog niet vergeten. Naardien hun echter dat handwerk verboden is, ſpelen zij nu daarmede, als 't ware, komedie, en wel dáár, waar zulks eigenlijk te huis behoort, namelijk in den ſchouwburg. Op den 12 October deed de aankondiging, dat de vermaarde zangeres MALIBRAN GARCIA zich zou doen hooren, de ganſche ſtad derwaarts ſtroomen, en was de groote zaal, lang vóór den aanvang, opgepropt vol. Diepe duisternis heerschte nog alom. Kalm en zwijgend zat het *parterre* in geſpannen verwachting neder. Niet alzoo de *engelenbak* (de ſtaanplaats), welke de behoefte aan *licht* uit de hoogte ſcheen te gevoelen. Gelijk de murmelende woudbeek, na langdurigen regen tot een' geweldigen bergſtroom aangegroeid, donderend nederſtort, zoo ontwikkelde zich uit het geroep van enkele ſtemmen en het gemurmel des volks een verdoovend, wild en verward koor, meer gelijkende op den *Olimpiſchen* donder, dan naar het geluid van menſchelijke ſtemmen. *Vox populi vox Dei!...* Door den weêrklank der ruime zaal als verdubbeld, dreunde deze van het vreeſelijke gebrul, en, door de levendigſte gebaren onderſteund, was het, alsof de pijlers der *loges* ſchuddeden, en het *parterre* met den val der *Titans* bedreigd werd! Lang wederſtond het *obſcurantismus*, of liever de lichtſchuwe berekening des *leveranciers*, de begeerte der joelende vergadering. Eindelijk opende PROMETHEUS het luik, en majestueus daalden, in ſtralende glorie, de ſchitterende *lampions* neder, door de menigte met een woedend vreugdegeſchreeuw begroet. Maar, ligter is

het, het vat der *Danaïden* te vullen, dan bedorvene kinderen tevreden te ſtellen! Naauwelijks waren hunne *oogen* voldaan, of hunne *ooren* eischten desgelijks bevrediging. Vernieuwd, nog ſterker, doch vergeefs getier; de *Profeſſort* (muzikanten) waren er nog niet. Dan, het *paradijs* (de ſtaanplaats) wilde tijdverdrijf, het wilde muzijk; muzijk moest er zijn, zoo niet van beneden naar boven, dan van boven naar beneden. Eensklaps, tot mijne niet geringe verbazing, klonk uit de *lubbione* (meergenoemde plaats), in veelſtemmig akkoord, het bekende koor uit BELLINI's *Zeeroover*, en inderdaad niet ſlecht. Deze proef werd met eene verſchrikkelijke geestdrift ontvangen, en moest herhaald worden. Toen ook dit geſchied was, en het ſtuk nog niet begon, deed zich 's volks ongeduld op eene bedenkelijker wijze vernemen. Niet meer wetende, wat te doen, ſcheen het elk oogenblik gereed tot uiterſten over te ſlaan, toen gelukkig één uit de heffe des volks op den vernuftigen inval kwam, om zich, met eene gillende ſtem en welſlagende nabootſing, als een haan kenbaar te maken. De ontzettende toejuiching, welke hem ten deel viel, was een bewijs, dat hij den waren volkstoon getroffen had. Op eens klonken nu de geluiden van alle brullende, blaffende, loeijende, miaauwende, blatende, knorrende, huilende beesten, vier- en tweevoetige, gehaarde, gehorende, borſtelige en gevederde, dooreen, gepaard met een alles verdoovend handgeklap. Wie niet geweten had, dat het *Bolognezen* waren, zou inderdaad geloofd hebben, dat de vergadering, door middel eener tooverroede, tot haren oorſprong, haar eigenlijk ſtamhuis, in NOACH's Ark, was wedergekeerd! Nadat ons gehoor dit vagevuur der afgrijſelijkſte beproeving had doorgeſtaan, ſloeg ten laatſte de lang verbeide ſtond, en ſtelden ons de zoete, ſmeltende toonen der onvergelijkelijke zangeres ruim en rijkelijk ſchadeloos voor het geleden leed; terwijl de regtvaardigheid eischt, hier nog nevens te voegen, dat hare eerſte noten op de eensklaps getemde zangers dezelfde werking deden, als eens ORPHEUS' lier op de helſche Geesten.

KONINKLIJKE WENK. (*)

Is de volgende bijzonderheid, welke aan eene zeer geachte hand ontleend is, echt, zoo mag zij welligt, niet ongepast, gerangſchikt worden onder die kleinere gedenkwaardigheden van onzen tijd, van welke het der Geſchiedenis toekomt, kennis te nemen. Zeker is het, dat de treffelijke wenk, dien zij behelst, van eene zedelijk-godsdienſtige zijde beſchouwd, ten allen tijde behartiging verdient, en, van wege deszelfs eenvoudig-verheven' zin en veelzeggende beteekenis, in vele gewigtige omſtandigheden des levens vruchtbaar kan worden toegepast. Het is ook uit dien hoofde, dat deze bijzonderheid wel waardig is, om door mededeeling meer bekend te worden en in het geheugen bewaard te blijven.

Een, door alle vrienden van regt en orde hooggeacht, maar vooral door zijn getrouw Volk zeer geëerbiedigd, Monarch onderhield zich eens, met een' zijner Raadslieden, over aangelegenheden van Staat, in een tijdsgewricht, dat, voor den Vorst en een gedeelte van zijn Rijk, ten uiterſte hagchelijk en donker was. „Sire!" ſprak de bedoelde Staatsman: „waarheen ik ook ſtare, ik ontdek geen enkel lichtend punt. Het kan aan mijne kortzigtigheid haperen; maar ik verklaar Uwe Majesteit, dat de ganſche gezigteinder, voor mijnen blik, betrokken en donker blijft." — „Rigt gij den blik dan mogelijk ook te veel benedenwaarts, Mijnheer?" was minzaam de vraag des Konings.

Al ware de hier medegedeelde bijzonderheid niet echt, wie bidt niet, dat God den Koning, wien zij betreft, genadig moge ſterken in het welgegronde vertrouwen op Zijne almagtige beſcherming?

(*) Eenigermate, wat althans de zedelijke ſtrekking betreft, een tegenhanger tot het ſtukje: *De blik naar beneden*, in het vorige Nommer van dit Tijdſchrift geplaatst.

NAÏVE VRAAG VAN PIRON.

De Biſchop van *Autun* vroeg op zekeren dag den bekenden luimigen Dichter PIRON, op eenen toon, die eene loſſpraak ſcheen uit te lokken: „Hebt ge mijnen Herderlijken Brief gelezen, Mijnheer PIRON?" — „Neen, Hoogwaardig Heer!" antwoordde deze, er in één'en adem de naïve vraag nevens voegende: „maar gij?"

NIEUWE SOORT VAN GEZIGTKUNDIGE BEGOOCHELING.

Deze gezigtkundige begoocheling kan door elk gemakkelijk worden daargeſteld op navolgende wijze: Neem of maak van wit karton een rond of ſchijf van ten minſte 25 duim middellijns. Verdeel dezelve, door middel van lijnen, in zeker getal gelijke vakjes, 16 bij voorbeeld, alle op het middelpunt uitloopende. Maak nu, digt aan den rand en in de rigting der verdeelingslijnen, eene reeks van langwerpige gaten, zoo ge wilt ſpleten, van 3 à 4 ſtreep wijdte en 2 duim lang. Maak de achterzijde des kartons zwart, en boor, eindelijk, een klein gaatje in het middelpunt, ten einde de ſchijf rondom een ijzerdraad of groote naald kan draaijen. Nu teekene men op de vakjes een ſtel beeldjes, welke trapswijze van de eene houding tot de andere overgaan. De toeſtel aldus gereed zijnde, doe men denzelven vrij ſnel draaijen voor een' ſpiegel, de witte zijde naar het glas gekeerd, en zie met één oog door de ſoort van gaas, door de gaten of ſpleten in derzelver ronddraaijing ſchijnbaar gevormd, zoodat men de beeldjes of figuren der ſchijf in den ſpiegel aanſchouwe. Nu gaat, met betrekking tot het oog, van dezelfde plaats een beeldje uit, dat telkens eenigzins verſchilt van dat, hetwelk hetzelve is voorgegaan, in zulker voege, dat, wanneer de ſnelheid der beweging groot genoeg is, om al deze opeenvolgende indrukken aan elkander te verbinden, men elk dezer kleine beeldjes trapswijze van houding meent te zien veranderen. Bij voorbeeld, men ziet een' kleinen danſer, die eene *pirouette* maakt. Naar de volgreeks der beeldjes ziet men denzelven al ſneller en ſneller draaijen, verzeld van die ligchaamsbewegingen, welke aan de beeldjes bij opvolging door den teekenaar gegeven zijn, tot dat hij tot de eerſte houding terugkeert; terwijl de grond, waarop hij ſtaat, geheel dezelfde is in al de vakjes, en dus onbewegelijk ſchijnt. Deze begoocheling is volkomen, en men kan dezelve tot in het oneindige doen afwisſelen. De proef ſlaagt het best bij den avond, wanneer men het licht tusſchen den ſpiegel en de ſchijf, zeer digt bij laatstgenoemde, plaatst. Wil men de werking bij dag waarnemen, zoo hange men den ſpiegel tegen een venſter, opdat de ſchijf het meestmogelijke licht ontvange. Ook is zekere afſtand van den ſpiegel noodzakelijk. Is men er te digt bij, zoo verliezen de figuren hare juistheid. Om de begoocheling volkomen te doen zijn, moeten de figuren goed geteekend, geſchaduwd en gekleurd zijn.

HET LAATSTE ROOSJE VAN DEN ZOMER.

(Naar het *Engelsch* van THOMAS MOORE.)

't Laatſte roosje van den zomer
Staat nog bloeijend hier alleen;
Al haar zusters en vriendinnen
Zijn verwelkt en vloden heen;
Zelfs geen bloempje van haar maagſchap,
Zelfs geen teeder knopje meer;
Vruchtloos ſpreidt zij 't lieflijk blosje;
't Zuchtje vindt geen zuchtje weêr.

'k Wil u, arme! niet verlaten,
Op uw' ſtengel dra verdord;
Als de ſchoonſten zijn gaan rusten,
Dat ook u die rust geword'!
'k Zal uw blaadjes zachtkens ſtrooijen,
Nog zoo gloeijend, nog zoo rood,
Om het geurig graf te ſieren
Van uw lieven in den dood.

Schielijk, ſchielijk moge ik volgen,
Als de Vriendſchap mij ontwijkt,
En aan Liefdes kuiſchen boezem
Parel noch juweel meer prijkt!
Als de trouwe harten breken
En de laatſte liefde vliedt,
Zoek dan op deez' droeve wereld,
Zoek dan daar uw woonplaats niet!

LUBLINK WEDDIK.

DE LAATSTE HERFSTMORGEN BUITEN.

Vaart dan wel, geliefde ſtreken!
Ja, ik keer naar ſtad terug.
'k Moet nog eenmaal tot u ſpreken;
'k Ben ondankbaar, koel noch ſtug.

'k Moet nog eenmaal u aanſchouwen;
Maar — de voet ſchijnt mij verlamd.
'k Wil u mijn gevoel vertrouwen;
Maar — de borst is me als verſtramd.

Spreken wil ik; maar de woorden
Stikken in het volle hart,
En een traan ontzwelt zijn boorden,
Tolk van dankbaarheid en ſmart.

'k Zag, Natuur! u hier ontwaken:
Als een bruid tradt gij hervoor,
Met de rozen op de kaken,
En begroet door 't vog'lenkoor.

'k Zag, in rijken dos, u prijken
In uw volle majesteit:
Wat toch kan uw ſchoon gelijken,
Toonbeeld van aanminnigheid!

'k Zag u, als een vruchtb're moeder,
De aarde zeg'nen in uw teelt,
Mensch en dier met ooft en voeder,
Door uw zorgen, mild bedeeld.

Alles, wat me uw gunst beloofde,
Schonkt ge mij — ja eind'loos meer!
Wat beroepspligt mij ontroofde,
Gaaft ge mij met woeker weêr.

'k Zie, door u, gezondheid bloeijen
Op de wangen van ons kroost;
Ook den oud'ren bleef zij vloeijen,
Bron van rijk genot en troost.

't Nad'ren van het bar getijde,
Dat u korte rust bereidt,
Maakt ons, welgemoed, ja blijde,
't Affcheid ligter, dat ons beidt.

Maar, vanwaar dan nog die ſmarte,
Nog dien weedom, die mij treft;
Schoon erkentenis mijn harte
Tot uw' Schepper vroom verheft?

Is dat, voor een' tijd, ontberen
Geen vaarwel tot wederzien?
Zal ik, bij mijn wederkeeren,
U geen nieuwe hulde biên?

Zal ik..... Maar vermetel *zullen!*
God! vergeef mijn onbeſcheid!
Deedt Gij 't *morgen* niet zich hullen
In een' nacht vol donkerheid?

Ach! ziedaar dan die ontroering
Voor mijzelven opgeklaard,
Die mijn dankb're geeſtvervoering
Aan een' ſomb're weemoed paart!

Maar die weemoed — 'k wil hem loven;
Hij verzell' mij, waar ik ga:
Want hij heft de ziel naar boven;
't Is een ſtemme Gods, o ja!

Welgemoed dan trek ik henen,
Dankbaar voor genoten goed;
'k Wil er ſtof ſlechts uit ontleenen
Tot verhoogden luſt en moed.

Even als de herfſt de ſchuren
Met een' wintervoorraad vult,
Die 't ons vrolijk doet verduren,
Als natuur in 't graauw zich hult:

Dus ook leide ik, in dees ſtreken,
Teerkost op voor 's winters nood,
Toen, aan 't ſtadgewoel ontweken,
Ze ons haar' vollen horen bood.

Neemt, gastvrije ſtedemuren,
Mij weêr op in uwen ring,
En verkort mij de avonduren
Door der kunſten tooverkring!

Maalt mij die verrukkende oorden,
Schilders! met bezielde verf,
Die mijn ziel zoo zeer bekoorden,
En herſchep mij, wat ik derf!

Schenk, o Toonkunst! door uw klanken,
Mij der nachtegalen lied!
'k Zal u voor den weêrgalm danken,
Dien uw melodij mij biedt.

Schets mij, Poëzij! de weelde,
Die men in Gods ſchepping ſmaakt!
Wat uw levend woord mij beelde,
Wordt door mijn gevoel voimaakt.

Leidt mij, nutte Wetenſchappen!
Uwen achtb'ren tempel in;
Leent mij kennis, rigt mijn ſtappen,
Licht mij voor, verheft mijn' zin!

Dus verbeid ik weêr de lente,
Die tot nieuw genot mij wekt,
En ik keer, met dubb'le rente,
Waar natuur mij henen trekt.

Aan haar' boezem rust men veilig,
Komt den Hemel naderbij,
Is de Godsdienst ons meer heilig,
Staat de Liefde aan onze zij'.

Wie aan hare hand wil wand'len,
Hecht zich niet aan de aarde-alleen;
Want zij voert, in al zijn hand'len,
Hem tot haren Schepper heen.

Wat mij dan Gods gunst doe dagen,
'k Weet, dat mij een lente beidt;
Hier, na 's winters gure vlagen,
Of bij Hem, in de eeuwigheid!

11 Nov. 1833. J. W. IJNTEMA.

AAN DEN MARQUIS DE THOUARS, OP EEN VERS IN HET LETTERLIEVEND MAANDSCHRIFT VAN 1 NOV.

Wat lastert gij, Thouars! uw edel vaderland?
Waarom bezoedelt gij, met eigen, wrev'le hand,
Het eerloof, dat ge u hadt bij 't vaderland verworven?...
Neen! Bilderdijk is niet den *hongerdood* geſtorven.
Wat zelfs naar nooddruft zweemt, werd mildelijk geſtild;
Hij leefde in overdaad, had hij dit ſlechts gewild.
De man, dien gij *vergoodt*, (vergoden past geen' Christen)
De man, dien gij *aanbidt*, (o ſchendig woord-verkwisten!)
Hij-zelf, hij wees gewis, verliet hij 't zwijgend graf,
Dien laster en *dien* lof, Thouars! met huiv'ring af.

Nov. 1833.

MENGELWERK.

Mijn Heer de Redacteur!

Het flot der Recenſie over de twee, door TEYLER's *Godgeleerd Genootſchap* bekroonde, Verhandelingen van de Heeren WEYDMAN en GRATAMA, in No. XI van uw Tijdſchrift, lezende, en onder anderen: „Buiten den aanhang der bejaarde„ Doopsgezinden, verheft zich naauwelijks, ook in dezen „ lateren tijd, eene te weinig gehoorde ſtem, die het mis„ bruik wraakt, en ſtrijdig keurt met de inſtelling van den „ Doop en deszelfs bediening door de Apostelen en Apos„ toliſche Vaderen," enz. vond ik daarin aanleiding tot het nevensgaande uittrekſel van breedvoeriger zamenſpraken, over de Kerkelijke Geſchiedenis, tusſchen een Katholijk, Lutherſche, Gereformeerde, Remonſtrant en Doopsgezinde, om het, door middel van uw Maandwerk, aan het Publiek mede te deelen, zoo Gij het insgelijks moogt goedvinden. Het betreft zekerlijk een oud geſchilſtuk, waarvan men weinig of niets in 't openbaar meer verneemt, en dat men ook wel (gelijk ſommigen misſchien zullen denken en wenſchen) in vergetelheid mogt laten rusten. Maar ik ben het met Recenſent eens, dat men hieromtrent ook al te ſchroomvallig kan te werk gaan. Als men niet *hoort* en *wederhoort*, zal het al bij het oude en men even ver van elkander verwijderd blijven; terwijl het nogtans ſtilzwijgend een heimelijk voedſel verſchaft tot onderlingen verkeerden naijver en voortduring der eenmaal ontrezene kerkgeſchillen. In onze meer verlichte en verdraagzame tijden, dan die der ouden, zal men daarover ook met meer beſcheidenheid en vrijmoedigheid kunnen en mogen handelen, of *ſuaviter in modo*, ſchoon dan *fortiter in re*, ſpreken en ſchrijven; gelijk ook met eene onpartijdiger en kalmer geeſtſtemming hooren en lezen, uitgezonderd alleen enkele middeleeuwsgezinden.

De plaatſing van het nu volgend pleidooi, al of niet, zij intusſchen aan uwe eigene beoordeeling overgelaten door

den Inzender.

GESPREK OVER DEN DOOP.

Lutherſche. (*Na over kerkelijke vereenigingen geſproken te hebben.*) Het verwondert mij, dat Remonſtranten en Doopsgezinden niet reeds voorlang zich vereenigd hebben. Beide Kerkgenootſchappen hebben geene uitſtaande Geloofsbelijdenisſen of Formulieren, waaraan zij gebonden zijn, en buitendien in gevoelens en lotgevallen zoo veel overeenkomst met elkander, dat daaruit van zelf (zou men zeggen) eene geheele ineenſmelting moest voortvloeijen.

Doopsgezinde. Daartoe zijn ook wel pogingen aangewend, doch zonder den gewenschten uitſlag. De Doop der Bejaarden, bij de onzen alleen in gebruik, zal wel het grootſte, zoo niet het eenigſte ſtruikelblok geweest zijn.

Gereformeerde. Wel, gij hebt in andere punten, zoo als het bekleeden van het Regter- of Overheidsambt, het dragen van wapenen, enz. zoo veel toegegeven; kunt gij dan niet nog éénen ſtap verder gaan, en in de vereenigde Gemeente den Kinderdoop toelaten, zoo iemand der leden daarop geſteld ware?

D. Dat wij de ſtrenge begrippen onzer voorvaderen niet onveranderlijk en hardnekkig willen vasthouden, daarvan kan de aangehaalde toegevendheid ten bewijze ſtrekken; maar hieruit volgt niet, dat wij in alles moeten toegeven, ook in dat punt, hetwelk wij gelooven, dat de ſtrengſte proeven kan doorſtaan, en ontwijfelbaar op historisch en Apostolisch gezag gegrond is.

G. Is uw gevoelen omtrent den Doop zoo *ontwijfelbaar*?

D. Bij mij is het eene uitgemaakte zaak, dat alleen de bejaarde Doop de ſchriftuurlijke of Christelijke Doop is.

R. Dat zou ik u wel eens willen hooren bewijzen.

D. Het is hier één tegen vier, en dus geen partij egaal; anders zou ik de uitdaging aannemen. Maar, wat behoeven wij die oude veete ook weder op te halen? De menſchen toch, als zij gevoelen ongelijk te hebben, worden eerder boos, dan dat zij zich laten overtuigen.

Dit is nu wel eene zwakheid; maar zou het toch niet beter zijn, om dezelve eenigermate te gemoet te komen, liever te zwijgen, dan anderen op hun zeer te tasten?

G. YPEY en DERMOUT hebben er in hunne *Kerkelijke Geſchiedenis* nogtans anders over gedacht. Die begrepen, dat het nu de regte tijd was, om de zaken in het ware licht te plaatſen; dat voorheen niet geſchieden kon. En dit maakt, naar mijne gedachten, eene der grootſte verdienſten van hunnen arbeid uit.

Katholijk. Gij kent ons te wèl, om te vreezen, dat wij boos zullen worden bij de verdediging van uw gevoelen, hoe krachtig zij ook wezen moge, indien ze ſlechts beſcheiden is.

G. Ook weet gij, dat mijne laatſte kinderen niet gedoopt zijn.

R. En niet één van mijne kinderen heb ik laten doopen. Dus moogt gij mij ook wel van uwe partijen aftrekken. Evenwel zal ik mede tegen uwe Doopsgezinde ſtelling inbrengen, zoo veel ik kan.

L. Voorshands hebt gij echter al tegen u, dat alle Christen-gezindheden, buiten de uwe, den Kinderdoop voor wettig houden. Zou nu juist alleen dat kleine hoopje Mennisten *gelijk* en alle anderen *ongelijk* hebben?

D. Ja, als gij de waarheid bij hoofdelijke ſtemmen wilt opnemen, dan verliezen wij het verre. Maar dat *getal* hier zou beſliſſen, bewijst te veel, en daarom niets; want dan moesten wij allen Roomschkatholijken worden, die ſedert de vereeniging met *Braband* het grootſte getal in het Rijk uitmaken (*). En wilt gij naar eene breedere ſchaal rekenen, dan moesten wij geene Christenen, maar *Turken* of Heidenen zijn, omdat dezen alle belijders van JEZUS' naam, uit alle werelddeelen te zamen genomen, in getal zeer verre overtreffen. Neen, ik zeg met REGENBOGEN: „Beter is het, met een klein gezelſchap den regten weg te houden, dan met de groote menigte te dwalen."

(*) Geſchreven vóór 1830.

G. Het ſtaat u dan te *bewijzen*, dat gij met uw klein gezelſchap in dezen op den regten weg zijt, en dat alle de overigen dwalen.

D. Gij zult mij vooraf (als het dan toch wezen moet) wel willen toeſtemmen, dat in de Godsdienst, die uit zichzelve geheel van eene geestelijke natuur is, geene Plegtigheden te pas komen, dan die *ſtellig* door den Goddelijken Wetgever geboden zijn, en *zoo* als ze geboden zijn.

L. Dit kan niet ontkend worden. Zonder dien regel in acht te nemen, zou de deur wijd en waag opengezet worden voor het invoeren van allerlei inſtellingen, gelijk het bij de Roomſchen gegaan is, die zeven Sakramenten hebben, en ik weet niet wat al andere Ceremoniën. — Maar, wat wilt gij hieruit beſluiten?

D. Dat alleen de H. Schrift, en wel bepaaldelijk die van het N. V., ons pleit moet beſlechten. Bijaldien derhalve in de Schriftuur een bevel tot het doopen van bejaarden en niet van kinderen gevonden wordt, volgt hieruit, dat alleen de eerſten, en niet de laatſten, tot die plegtigheid behooren toegelaten te worden. Als gij nu de woorden der inſtelling leest, of den last van den Heer, aan zijne Apostelen gegeven: *gaat heen, onderwijst* enz. (MATTH. XXVIII: 19 en MARC. XVII: 15, 16) inziet, kan dit bevel op geene andere perſonen worden toegepast, dan op de zoodanigen, die, tot jaren van onderſcheid gekomen, kunnen weten, wat zij gelooven, belijden en ondergaan, daar het *onderwijs* en *geloof* onmiddellijk met den Doop verbonden zijn, of wel denzelven moeten voorafgaan.

G. Maar *onderwijzen* kan ook beteekenen *Discipelen maken.*

D. Dit zal wel op hetzelfde uitkomen; want hoe kan men zich eenig denkbeeld vormen van Discipelen maken, zonder voorafgaande oefening of onderwijs? Lees anders den tekst bij MARCUS, waar een ander grondwoord ſtaat, dat noodwendig *prediken* of *onderwijzen* beteekenen moet. — Daarenboven kunnen wij ons beroepen op de handelwijze der Apostelen, die zekerlijk niet begre-

pen hebben, dat in het Doopbevel, van hunnen Meester ontvangen, mede kleine kinderen lagen opgefloten; want nergens vindt men eenig blijk, dat zij die gedoopt hebben, terwijl integendeel alle gedoopten, van welke melding gemaakt wordt, bejaarden zijn. Bij herhaling lezen wij, dat menigten gedoopt werden, beide *mannen en vrouwen*. Hoe vreemd, dat er niet eene enkele maal wordt bijgevoegd: *en kinderen*, indien het anders met de zaak in diervoege gelegen ware geweest!

R. en de anderen te gelijk. Maar wij lezen toch van geheele huisgezinnen, die gedoopt zijn; en daaronder zullen ook wel kinderen geweest zijn.

D. Vijf zoodanige huisgezinnen komen werkelijk in de gewijde verhalen voor, als dat van CORNELIUS, van LYDIA, van den Stokbewaarder, van CRISPUS en van STEPHANAS. Men vooronderftelt nu, doch zonder bewijs, dat in deze huisgezinnen kleine kinderen geweest zijn, en op deze losfe vooronderftelling bouwt men weder eene andere, even onbewezene en onbewijsbare, vooronderftelling. Hoe vele huisgezinnen ondertusfchen worden er gevonden, waarin geene kinderen in 't geheel zijn, immers geene kraamkinderen of zelfs minderjarigen, waarop het hier eigenlijk aankomt! Maar laat ik eens toegeven, dat zij er in geweest zijn, dan volgt nog geenszins, dat de Apostelen dezelve gedoopt hebben. Het tegendeel is veeleer middagklaar.

K. Dat is van u ook eene bloote vooronderftelling.

D. Neen; ik zal het bewijs er bijvoegen. Van de gedoopten in die huisgezinnen wordt gezegd, dat zij *met vreemde talen fpraken*, *God grootmaakten*, *geloofden*, *zich verheugden* enz.; al hetwelk doet zien, dat pasgeboren kinderen hier buitengefloten waren. Ongetwijfeld zal men, bij de behandeling van zulke gewigtige en plegtige zaken, de kleinen wel in de zoete rust gelaten hebben! — Ook kan de natuur en het eigenlijk oogmerk van den Doop niet behouden blijven, dan in dien der bejaarden. Zal deze plegtigheid iets beteekenen, zal ze tot eenig nuttig einde bevorderlijk zijn, dan moet dezelve, als

een uitwendig en zinnebeeldig hulpmiddel, den Doopeling tot een ernſtig nadenken over zichzelven, tot boete en bekeering leiden. Het water is een gepast en eenvoudig zinnebeeld van reiniging, ſtellende bij overbrenging de zuivering van zondeſmetten, eene afwasſching van dezelve, eene vernieuwing des levens, en de daarop toegezegde ſchuldvergiffenis, voor. Vanhier de uitdrukking: *bad der wedergeboorte.* Maar dit alles verliest zijne kracht, zijn woorden zonder beteekenis, indien men ze op jonggeboren kinderen wil toepaſſen. Deze, geen onderſcheid kennende tuſſchen goed en kwaad, zijn geheel onbeſmet, hebben geene afwasſching, in een' zedelijken zin, geene vergeving van zonden noodig, kunnen geen berouw toonen, geene beterſchap beloven, niet gelooven in den naam des Vaders, des Zoons en des Heiligen Geestes. Zij zijn ten eenemale onbewust van 't geen men aan hen verrigt. Wat blijft er dan over van het doel en de nuttigheid dezer plegtige handeling?

R. De Erfzonde. Daarvan worden de kinderen door het doopwater afgewasſchen.

D. Dit kunt *gij* althans niet ernſtig meenen, die in geene Erfzonde gelooft! En ik acht dit even onbijbelſche als ongerijmde woord ook geene ernſtige wederlegging waardig. Die Erfzonde moet er dan wel zeer losjes op zitten, indien men ze door eenige druppelen waters maar zoo oogenblikkelijk kan wegnemen!

K. Maar het water in een gewijd doopbekken, door de gewijde hand van een geordend en gezalfd Geestelijke bij zulk eene gelegenheid gebruikt, verkrijgt eene van zonde reinigende, heiligende en zaligmakende kracht.

D. Dit is het Roomſche denkbeeld, waarvan ook vele Protestanten niet vreemd ſchijnen. Maar er wordt ook een Roomsch wondergeloof toe vereischt, om het als zoodanig aan te nemen. Water blijft water, gelijk brood en wijn bij het gebruik des Avondmaals eenvoudig brood en wijn blijven. Deze ligchamelijke dingen veranderen niet van natuur, noch zigtbaar noch

onzigtbaar. Zij bezitten geene inwendige, buitengewone, geheimzinnige kracht. Alleen de plegtige gelegenheid verhoogt en heiligt in onze gedachten het gebruik van dit zinnebeeld. Het teeken wordt dikwerf bij gewijde en ongewijde Schrijvers voor de beteekende zaak genomen; dus ook de Doop voor de leer en bekeeringsgevoelens, die de doopeling belijdt. Behalve dat de Doop het *bad der wedergeboorte* (de vernieuwing des levens) genoemd wordt, zegt ook een Apostel uitdrukkelijk, dat hij de vraag is, de betuiging, eener goede conſcientie voor God. In het geval van den Kinderdoop mist derhalve deze plegtigheid hare geheele beduidenis of zinſpeling.

R. De Zaligmaker zegt evenwel: *laat de kinderkens tot mij komen.*

D. In eene gedrukte preek heb ik eens gelezen: *laat de kinderkens tot mij komen* EN GEDOOPT WORDEN. Als dit laatſte bijvoegſel wezenlijk in den tekst ſtond, dan ware de zaak afgedaan. Ondertusſchen wordt aldaar van *doopen* geen enkel woord geſproken. Het oogmerk van den Heiland bij die uitnoodiging was alleen, om, door het omhelzen en zegenen der kinderen, aan de omſtanders te toonen, hoe hoog Hij de ſchuldelooze onnoozelheid, eenvoudigheid en opregtheid waardeerde, en hoe noodzakelijk deze hoedanigheden, van welke Hij de kinderen tot voorbeelden ſtelde, in zijne leerlingen vereiſcht werden.

G. Maar als nu de Doop in plaats van de afgeſchafte Beſnijdenis ingeſteld is, dan behoort dezelve ook den kinderen te worden toegediend.

D. Tusſchen deze beide Inſtellingen is een zoo groot verſchil, dat zij met elkander niet verwisſeld kunnen worden. De Beſnijdenis was eerder een volksteeken, een teeken des vleeſches, dan eene godsdienſtige plegtigheid. En wil men den Doop in plaats van de Beſnijdenis ſtellen, dan moeten alleen zonen en geene dochters gedoopt worden, en dan behoort dit ook te geſchieden op den achtſten dag. Daarenboven lezen wij

nergens, dat de Doop in plaats van de Beſnijdenis gekomen is. Apostel PAULUS inzonderheid, die zoo dikwijls van de Beſnijdenis ſpreekt, en met zoo veel ijver beweert, dat dit juk vooral niet op de halzen der geloovigen, uit het Heidendom afkomſtig, moet geſchoven worden, zoude het niet verzwegen hebben, indien hij anders in diervoege gedacht had, dat de Doop in plaats van de Beſnijdenis ware ingeſteld.

L. Het blijft toch altoos een goed werk voor de ouders, dat zij hunne kinderen zoo vroeg en zoo plegtig den Heere toewijden, en dit verbondsteeken laten ontvangen.

D. Dit kan ik voor een oogenblik u toeſtaan, ſchoon hierop ook veel zou af te dingen zijn. Ik heb dat kinderdoopen, onder het haastig aflezen van het oude Formulier, wel eens gezien, dat het waarlijk noch voor ouders noch voor anderen zeer ſtichtelijk was! Maar de vraag is hier niet, of het niet eenig nut kan hebben, of het geen kwaad kan; maar of het ſchriftmatig, of het die plegtigheid is, welke de Heer in zijne Kerk heeft ingeſteld; want buiten het gezag der H. Schrift (zoo als gij mij hebt toegeſtemd) zijn alle kerkgebruiken en plegtige bedrijven bloote *menſchelijke* inſtellingen van geenerhande heilig gezag, hoe nuttig ook in ſommige opzigten. En zoodanig is hier het geval. De Chris telijke Waterdoop is eene plegtigheid, die den Doopeling betreft, en niet de Doopheffers of Doopgetuigen, zoo als ouders en anderen. De Apostelen vraagden vooraf den menſchen, of zij in JEZUS CHRISTUS geloofden; en op de belijdenis daarvan doopten zij. De Kamerling, die zich begeerig toonde gedoopt te worden toen hij water zag, moest eerst voor FILIPPUS verklaren te gelooven, dat JEZUS de CHRISTUS was; daarna alleen was het doopen *geoorloofd.*

K. Hoe is het dan mogelijk, dat de Kinderdoop zoo vroeg en zoo algemeen in gebruik is geraakt? Hij is toch zeer achtbaar door zijne oudheid.

D. Ja, hoe is het mogelijk, dat vele andere mis-

bruiken en bijgeloovigheden zoo vroeg in de Christenkerk zijn geſlopen als de Geſchiedenis leert? Nogtans vindt men niet eerder eenige ſporen van den Kinderdoop, dan op het laatst van de tweede of in het begin van de derde Eeuw, (dus lang na de tijden der Apostelen) als wanneer men, uit bijgeloovige zorg voor de zaligheid van kleine kinderen, begonnen is dezelven ook het Avondmaal toe te deelen, dat echter geen ſtand heeft gehouden. En het is eene bekende geſchiedkundige waarheid, dat, eerst in het vijfhonderdſte jaar na de opkomst van het Christendom, op eene Kerkvergadering te *Carthago*, de Kinderdoop is doorgedreven, hoewel niet zonder ſterke tegenkanting, onder anderen, van den beroemden Kerkvader TERTULLIANUS. Toen heeft men vastgeſteld, dat die zijne kinderen niet liet doopen vervloekt was. Maar wat beteekent menſchelijk gezag van Kerkvergaderingen, als er Goddelijk gezag vereischt wordt? Op grond van dit laatſte alleen gelooven wij, en behoort men te gelooven, dat de Christelijke Waterdoop te pas komt, niet bij onze intrede in de wereld, maar bij onze intrede in de Kerk. En ſpreekt gij van achtbaarheid door ouderdom, dan is zeker de bejaarde Doop de achtbaarſte van allen; want het lijdt geene tegenſpraak, dat *die* van Apostoliſche dagteekening is.

R. Ik wenschte ook wel, dat de onzen konden goedvinden in zoo verre tot de Doopsgezinden te naderen, dat zij het kinderdoopen, dat toch niet, dan op zwakke gronden, kan verdedigd worden, achterwege lieten, zoo als velen reeds na de ſcheuring tusſchen Remonſtranten en Contraremonſtranten gedaan hebben. Dan ware de weg tot vereeniging terſtond gebaand, en weder eene ſekte minder in de wereld. De Doop der Bejaarden is *zeker* wettig en goed (gelijk allen toeſtemmen) en kan dus van onze Predikanten zonder eenig bezwaar bediend worden. Maar (dit moet men bekennen) Doopsgezinde Predikanten kunnen geene kinderen

doopen, of zij zouden, tegen hunne overtuiging, eene plegtigheid waarnemen, die zij voor onwettig houden.

G. Dat ware goed; maar zoo veel moesten dan de Doopsgezinden van hunnen kant toegeven, dat zij dezulken, die in hunne kindschheid gedoopt zijn, en in dezen Doop kunnen berusten, niet herdoopten.

D. *Herdoopen* of *wederdoopen* moet gij niet zeggen; dit doen wij niet. Wij beschouwen de genen, die in hunne kindschheid gedoopt zijn, als *niet* gedoopten, en die dan eerst eigenlijk *gedoopt* worden, wanneer zij op de belijdenis huns geloofs deze plegtigheid ondergaan.

G. Als gij evenwel iemand, die, hetzij uit eerbied voor het ouderlijk werk, of uit eenige andere zwakheid, alleen op zijne belijdenis wenscht aangenomen te worden, zulks weigert, handelt gij toch niet zeer verdraagzaam en toegevend. Gij noodigt allen tot de gemeenschap van het Avondmaal uit, zonder naar verschil van gevoelens te vragen. En waarom kunt gij niet iemand, in zijne kindschheid gedoopt, maar die omtrent zijne verpligting tot het ontvangen van den bejaarden Doop, of wel misschien (zoo als er zijn) omdat hij deze plegtigheid noch van dat gewigt noch van eene altoosdurende verpligting acht, mogt dwalen, (in allen gevalle slechts eene dwaling dan omtrent eene uiterlijke plegtigheid) — waarom, vraag ik, kunt gij den zoodanigen, terwijl hij zich tot eene openbare belijdenis van het Christelijk geloof bereidwillig verklaart, niet als uwen broeder of uwe zuster en als lid van uwe kerkelijke huishouding aannemen?

R. Dit, dunkt mij, zou niet meer zijn, dan een klein staaltje van uwe Christelijke verdraagzaamheid. Neen, in dat opzigt kunnen de Doopsgezinden waarlijk niet van stijfzinnigheid vrijgesproken worden.

D. In enkele van onze Gemeenten geschiedt ook de aanneming wel op die wijze, als gij meent te behooren. Ik voor mij zoude er ook niet tegen zijn, dat men de deur onzer Broederschap zoo veel wijder openzette,

mits dat de noodige voorzorg gebruikt wierd tegen het inſluipen van den Kinderdoop, dat overblijffel van oude misbruiken en verbasteringen uit den bijgeloovigen tijd, of de Roomſche Kerk. Altoos nogtans zou ik het beter keuren, dat de bedoelde perſonen zich lieten doopen, *om alle geregtigheid te vervullen.*

K. Ik wist niet, dat de Doopsgezinden zoo veel voor hunne zaak te zeggen hadden.

D. Dat weten misſchien de meesten niet, omdat zij er zelden of nooit van hooren of lezen. De zoogenoemde redenen voor den Kinderdoop worden bijkans wekelijks herhaald uit het bekende Formulier, dat met andere ſymboliſche boeken nevens den Bijbel geplaatst is. En geen wonder, dat velen zelfs geen' anderen Doop kennen, of daarnaar onderzoek doen! Onze lieden ſchijnen het ſedert lang onnoodig geacht te hebben, openlijk met de gronden voor hun karakteriſerend gevoelen voor den dag te komen. Zelfs hoort men het naauwelijks door onze Predikanten meer aanroeren bij de bediening van den Doop, veelligt uit eene te verre gaande kieschheid, om den andersdenkenden, die gewoonlijk bij zoodanige gelegenheden nog al in grooten getale tegenwoordig zijn, geen' aanſtoot te geven.

G. Ja, ik wist het wel, althans grootendeels; en daarom heb ik ook opgehouden, mijne kinderen te laten doopen.

L. Daarin zult gij toch weinige navolgers vinden in uwe Kerk.

G. Laat dat zijn. Elk moet naar zijne overtuiging handelen. Ik wensch te ſtaan in de vrijheid, waarmede CHRISTUS ons heeft vrijgemaakt, en wensch ook, dat mijne kinderen onbevooroordeeld, in het ſtuk van hun godsdienſtig geloof, naar eigene vrije overtuiging te werk gaan. Min of meer nogtans zijn zij daarin belemmerd, wanneer zij zonder hun toedoen gedoopt zijn, omdat de kinderen gerekend worden tot die Kerk te behooren, waarin zij den Doop hebben ont-

vangen. En, al ware het om die reden alleen, men zal het kinderdoopen wel aanhouden zoo lang men kan.

D. Wij zullen niemand dat kwalijk nemen, als men het ons niet kwalijk neemt, dat wij alleen het gezag der Apostelen blijven volgen.

NAAMAFLEIDING VAN DEN LUIPAARD.

Onlangs vroeg mij iemand, of de *luipaard* tot het *paarden*-geſlacht behoore en *lui* van aard zij, en of dit buitenlandsch dier dan niet *het* luipaard moest heeten? Deze vraag kwam mij te minder vreemd voor, daar in de H. Schrift de *paarden* en de *luipaarden* wel eens in éénen adem genoemd worden (*); daar een, door de Maatſchappij *tot Nut van 't Algemeen* uitgegeven, leesboekje gewag maakt van *het ſterke luipaard* (†); en daar de *eerſte* lettergreep van *luipaard* wel eens aanleiding heeft gegeven tot eene welmeenende waarſchuwing tegen de *luiheid* (§).

Intusſchen wordt dit dier, door alle Natuurkundigen, onder het *katten* geſlacht gerangſchikt; en dat het alles behalve *lui* moet zijn, mag men, dunkt mij, gereedelijk beſluiten uit zijne buitengewone wreedheid, die de moordzucht niet tot het bevredigen zijner behoefte bepaalt, maar ſchier tot alles uitſtrekt, wat hij magtig kan worden, en zich inzonderheid vergast aan het warme bloed der verſcheurde ſchapen. Maar, waarom heet hij dan *luipaard?*

1. Alleen op de *Nederduitſche* benaming afgaande, zou ik in bedenking geven, of dezelve niet zamengeſteld zij uit *luip* en *aard?* Het eerſte woord, af-

(*) B. v. HABAKUK I: 8: „zijne (des vijands) paarden zijn ligter dan de luipaarden."

(†) Zie *Volksleesboek over de voortbrengſels der Natuur*, 3de Deel, bl. 134 van de kleine uitgaaf.

(§) Zie *Tafereelen uit het Rijk der Dieren*, in 4to., bij J. NOMAN, te *Zaltbommel*, uitgegeven in 1819, bl. 19.

komſtig van *luipen*, d. i. *loeren* of *ſluipen*, drukt toch eene hoedanigheid uit, welke aan dit wilde roofdier bijzonder eigen ſchijnt. Men zie b. v. HOSEA XIII: 7: „als een luipaard loerde ik op den weg." En JEREM. V: 6: „een luipaard waakt tegen hunne ſteden; al wie uit dezelve uitgaat, zal verſcheurd worden." Gelijk nu onze taal de woorden *trotschaard*, *dronkaard*, *gierigaard* enz. van menſchen gebruikt, om derzelver bijzondere *geaardheid* uit te drukken; zoo zou men even zeer den naam *luipaard* kunnen bezigen, om de *luipachtige* geaardheid van dit dier aan te duiden. Maar dan moest men ook, ter voorkoming eener dubbele misvatting, de ſpelling en uitſpraak daarnaar inrigten.

2. Doch er is, mijns inziens, nog meer grond, om *luipaard* af te leiden van het Latijnſche *leopardus*. Dit woord is zamengeſteld van *leo* en *pardus*; het eerſte beteekent eenen *leeuw*, het laatſte eenen *pardel* of *panter*. *Leopardus* ſchijnt dus aan te duiden een' *leeuwſoortigen pardel* of *panter*, het zij wegens de *ſterkte*, of uit hoofde eener andere hoedanigheid, welke hij met den *leeuw* bijzonder gemeen heeft (*). Deze opvatting ſchijnt ook daardoor begunſtigd te worden, dat de H. Schrift niet alleen, in onderſcheidene plaatſen, *leeuwen* en *luipaarden* te zamen noemt, b. v. *Hoogl.* IV: 8, JESAJ. XI: 6, JEREM. V: 6 en HOSEA XIII: 7, maar ook, *Openb.* XIII: 2, den *pardel* (παρδαλις, door den Hoogl. v. d. PALM hier vertaald *luipaard*) beſchrijft, als hebbende *den mond eens leeuws*. Des luipaards afkomst van het *katten*-geſlacht kan hiertegen geen bezwaar opleveren, daar ook de *leeuw* tot hetzelfde geſlacht behoort.

Maar, hoe nu *luipaard* afgeleid van het oorſpronkelijke *leopardus*? Men weet, dat de *Franſchen* dit dier

(*) De Negers in *Afrika* noemen hem den *koning der bosſchen*. Zie ROBIDÉ VAN DER AA, *Merkwaardigheden uit het Dierenrijk*, bl. 136.

leopard noemen, en de laatſte lettergreep *lang* uitſpreken, even alsof er ſtond *paar* of *paard*. Nu geloof ik, dat men, deze *Franſche* uitſpraak nabootſende, (gelijk, helaas! omtrent zeer vele woorden plaats heeft (*)) en voorts *leo* in *lui* veranderende, het woord *luipaard* geſmeed heeft. De dubbele verbastering is te meer te bejammeren, daar zij tot eene tweevoudige misvatting gereede aanleiding geeft. Doch men kon en moest, dunkt mij, dit nog verhelpen, door *luipaard* te veranderen in *leopard*, (zoo noemen hem ook de *Duitſchers*) of, volgens eene getrouwe vertaling van het oorſpronkelijke *leopardus*, in *leeuwpardel*. Alsdan zou ook elk ongeletterde een geſchikt denkbeeld van dat dier kunnen vormen, en althans niemand gevaar loopen, om daarvan een *lui paard* te maken.

Laren, bij *Zutphen*, J. G. C. KALCKHOFF.
8 Nov. 1833.

(*) Zie mijne (nameloos) uitgegevene *Proeve tegen de verbastering der Nederlandſche Taal, door beſchaafde Nederlanders; benevens eenige Bijlagen, door eenen Duitſchen beminnaar der Nederlandſche Volkstaal.* Te *Zutphen*, bij W. C. WANSLEVEN, 1829.

DICHTERLIJKE BIJDRAGE TOT DE CHOLERA-LITTERATUUR.

Iemand, die evenmin Dichter als Doctor is, en zelfs nog minder van Poëzij, Genees- en Ziektekunde weet, dan vele Dichters en Doctoren, ſtootte gisteren, onder het lezen van een dichtwerk uit de negentiende eeuw, op eene ontdekking, die algemeener verdient bekend te worden, dan dat werk zelve, hoe voortreffelijk anders ook!

Mr. A. W. ENGELEN, Dichter te *Elburg*, heeft, ongetwijfeld door eene bijzondere ingeving gedreven, een' ſtrijd beſlist, die door twee groote heirſcharen van Geneesheeren en eene nog veel grootere van lijders tot op dat oogenblik nog niet had kunnen uitgemaakt worden,

te weten: de al of niet beſmettelijkheid der (op ééne na) *verſchriklijkſte aller kwalen*, of *Cholera*. (*)

Bladz. 14 van zekeren *Dichterlijken Brief* zingt de genoemde Zanger:

„ De ſchrikbre rijmelziekte (ontzaglijkſte aller kwalen)
. . . . . .
. . . beſmetlijk als de Cholera," enz.

Trouwens, na het getuigenverhoor van Dr. MISES, was het genoegzaam gebleken, dat het geſchilpunt door geneeskundige kennis niet konde beſlist worden, maar dat er licht van hooger hand moest komen. Daarom verzekert de dichterlijke Brieffchrijver dan ook ten overvloede (bl. 16), offchoon een liefhebber van *kamillen* zijnde,

„ 'k Ben vreemdling... in 't vak der Hippokraten."

Niemand zal dus verder het beſmettend vermogen der *Cholera*, zoo min als dat der rijmelziekte, met grond kunnen in twijfel trekken, dewijl de zaak door middel der Poëzij is afgedaan; want (bl. 10)

„ De Dichtkunst, hemeltelg, verſpreidt een Godlijk licht."

De eenige zwarigheid, die een twijfelaar nog zoude kunnen opperen, is, of Mr. ENGELEN dan inderdaad tot de Dichters behoore. Bij eenig nadenken, echter, zal men zich gemakkelijk van de waarheid overtuigen. Vooreerst toch kan een *dichterlijke* Brief alleen door een' Dichter geſchreven worden, en ten andere blijkt zij nog klaarder daaruit, dat zijn Ed., even als BILDERDIJK, tot wien (bl. 10) gezongen wordt:

„ O, nooit volprezen Bard,
„ Die meé (mede) een dichtvonk hebt ontſtoken in mijn hart!"

zijnen Mededichters geen goed hart toedraagt, en, in

(*) Zie *Vaderl. Letteroef.* 1833. No. XIV. bl. 602 env. der Recenſiën.

dezen ondichterlijken tijd, zijne broeders in APOLLO brutaal genoeg op 't lijf valt, niet ongelijk aan de ſchapen, APOLLO's vee (*), die ſoms, bij gebrek aan voeder, elkanders vacht aantasten. Eenen zeer ongeloovigen zoude men, als derde bewijsgrond, nog kunnen voorhouden, dat zijn Ed., in navolging van den nooit volprezen Bard, een' ſterken haat ſchijnt te voeden tegen den tijdgeest (bl. 11), het gaz- en lamplicht (bl. 13), de waanpoëten en de kikkers (bl. 15, 23), en gaarne (bl. 16)

„ ... mag vloeken als een ketter."

't Is overbekend, dat BILDERDIJK daarenboven een groot Taal- en Geneeskundige was; doch eenig verſchil zal er wel altoos blijven beſtaan tusſchen twee uitſtekende Geniën! Dat evenwel Mr. ENGELEN een Genie is, bewijst zijn hooge toon middagklaar.

Een aantal zwakke plaatſen, welke ſommigen „ in dees fraai gedrukte blaêren" hebben willen ontdekken, zullen ruimſchoots verſchooning vinden, indien men de volgende klasſieke regels met aandacht leest en bedaardelijk overweegt:

„ Dan rijm ik, tot mij 't zweet aan ieder hoofdhair hangt."
„ 'k Ben *zeeziek* bovendien"....
„ En nu, mijn Zangſter, zwijg! — want ging ik verder voort,
„ En bleef ik langer met mijn verzen u *aan boord*,
„ 'k Zou," enz.

Na de vergelijking dezer naïve (*ſchalksch-onnoozele*, zou Prof. LULOFS zeggen) bekentenisſen, bedenkende, dat de Zanger, ſchoon onderhevig aan zeeziekte, bij zijne Zangſter *aan boord* zong, zal men veel, verwonderlijk veel kunnen inſchikken, en geenszins, een ſpreekwoord parodiërende, zeggende: Het is den eenen rijmelaar leed, dat de ander een vers maakt.

Kampen, 15 Nov. M.

(*) Toen hij in ballingſchap de kudden van ADMETUS hoedde; naderhand werd hij gehouden voor den God der Herders (zie HYGIRIUS en APOLLODORUS.)

DE HOTTENTOTTEN IN ZUID-AFRIKA.

Mr. SHAW, een *Engelsch* Zendeling bij de *Hottentotten* in *Zuid-Afrika*, vermeldt het volgende: Ik reed eens naar eene landhoeve, om voor de *Bastaard-Hottentotten*, daar woonachtig, te preken. Velen der onzen volgden mij te voet, anderen te paard; zoodat het huis nagenoeg vol werd. Mijne goede vrouw toen ziek zijnde, haastte ik mij, terſtond na verrigte dienst, huiswaarts, onder een' digten regen; terwijl al de anderen daar bleven. De *Namaquas*, hunnen overigen tijd wenſchende te beſteden ten nutte van zichzelven en anderen, hielden in den achtermiddag godsdienstoefening, toen een Pachter uit de nabuurſchap de deur opende en naar binnen keek, maar vervolgens zich naar de keuken begaf, en, na afloop der godsdienſtige zamenkomst, met blijkbaar oogmerk om hen te beſpotten, de *Hottentotten* dus aanſprak:

De Pachter. Wat is dat voor gezang en gebed, dat ge daar even hadt? Ik begreep er niets van.

JAKOB. Ik geloof, Meester, dat ge gekomen zijt, om met ons te ſpotten. Maar, mag ik vragen, verſtaat Meester dit hoofdſtuk (Jo. III), en wel dat gedeelte, wat over wedergeboorte handelt? Wie, dunkt u, zijn het, die wedergeboren moeten worden?

Pachter. (Het Nieuwe Testament hem overhandigd zijnde, beklaagde hij zich over zijn gezigt, maar zeide ten laatſte:) Ik onderſtel, dat JEZUS CHRISTUS de perſoon is, die wedergeboren moet worden.

JAKOB. Met verlof, Meester; JEZUS zegt, dat *wij* en *alle zondaars* op nieuw geſchapen of wedergeboren moeten worden door den Heiligen Geest, willen wij in den Hemel komen.

JOHN (broeder van JAKOB). Meester, ge hebt mij eens gezegd, dat onze namen niet in den Bijbel ſtaan, en dat de H. Schrift niet voor ons was: ſtaat dan de naam van *Hollander* of *Engelschman* daarin te lezen?

(Geen antwoord.)

JAKOB. Maar, Meester, gij, die Christenen zijt, noemt ons, *Hottentotten*, *Heidenen*; dat is onze naam. Nu, in het Boek ſtaat: JEZUS, het Licht, kwam, om de Heidenen te verlichten; wij lezen dus *onzen* naam in het Boek.

Pachter. (Zich doof houdende, maar na eene tusſchenpoos:)

Uwe Zendelingſchap doopt *Hottentotten*, vóór zij hunnen Catechismus kennen. Eerst behoordet ge dezen te leeren; vervolgens behoordet ge al die vragen uit uw hoofd te kunnen beantwoorden, en zonder dat niet gedoopt te worden.

JAKOB. Maar, Meester, waar ſtaat dat geſchreven?

Pachter. (Geen antwoord.)

JAKOB. Ik lees in den Bijbel, dat men op berouw en geloof mag gedoopt worden; maar niet, dat hij alleen, die al die vragen kan beantwoorden, zal gedoopt worden. Zoo wij alles in ons *hoofd* hadden, wat gij daar zegt, wat zal ons dat baten, zoo onze *harten* niet bekeerd zijn?

Pachter. Er is geene bekeering in dit leven; die zal eerst plaats grijpen na den dood.

JAKOB. Wilt ge ons eens zeggen, Meester, waar dat geſchreven ſtaat?

Pachter. (Geen antwoord.)

JAKOB. Zoo ik het wél verſta, is een mensch, die overtuigd is van zijne zonden, die dus de zonde verzaakt heeft, en in JEZUS CHRISTUS gelooft, bekeerd; en zulk een mensch mag gedoopt worden. JOANNES doopte in de *Jordaan* op belijdenis van zonden.

Pachter. 't Is tijds genoeg, om berouw te hebben, wanneer wij ziek zijn en gaan ſterven.

JAKOB. Dat ſtaat niet in het Boek. Neen! wij moeten *nu* berouw hebben, zegt de Heer in zijn Woord.

Pachter. Ik verſta u niet; gij ſpreekt ſlecht *Hollandsch.*

JOHN. Hoe komt het, Meester, dat gij ons niet verſtaat, terwijl Mijnheer (de Zendeling) alles verſtaat, wat broeders zeggen?

Pachter. Uwe Zendelingen kunnen geen goed *Hollandsch* verſtaan of ſpreken.

JOHN. Onze Mijnheer leert het *Hollandsch* uit het Boek; gij leert het bastaard-*Hollandsch* zonder het Boek. 't Is dus geen wonder, dat gij meent, onze Mijnheer ſpreekt geen goed *Hollandsch.* Hij ſpreekt zoo als het Boek ſpreekt; gij verſtaat het Boek niet, en verſtaat daarom Mijnheer ook niet.

Pachter. Dat is gedeeltelijk waar; er zijn veel zaken in den Bijbel, die wij niet verſtaan; en wanneer ik eens weêrkome, zal ik uwen Zendeling vragen, wat *God* en *Magog* beteekent.

HENRY. (Een onzer Uitleggers.) Dat gij, Meester, veel zaken in het Boek niet verſtaat, is geen wonder: „De na-

tuurlijke mensch," zegt PAULUS, „verſtaat niet de dingen, die Godes zijn, maar ze zijn hem eene dwaasheid."

Pachter. Wie is de natuurlijke mensch?

HENRY. Wij allen zijn natuurlijke menſchen in onzen zondigen en natuurlijken ſtaat, en kunnen alleen door medewerking van den Geest Gods de Goddelijke dingen verſtaan.

Zij vroegen vervolgens den Pachter naar zijn gevoelen over onderſcheidene plaatſen; maar hij zeide: „Ik ben geen Zendeling, en dus geen Schriftverklaarder."

JAKOB vroeg hem nog, of hij zijn volk, ſlaven of bedienden niet liet onderwijzen; het antwoord was: „Neen; want dan zouden zij zoo wijs zijn als ik zelf!"

DE ENGELSCHE KOOLMIJNEN.

Hoe veel ſteenkolen jaarlijks in geheel *Engeland* verbruikt worden, is, zelfs bij raming, bezwaarlijk op te geven. Bij het in 1829 door de Kamer der Lords gedane onderzoek werd door deskundigen het verbruik op twaalf millioen *chaldrons* (*) geſchat, zonder te rekenen, wat de groote ijzerwerken, glasblazerijen en kalkovens noodig hebben. Naauwkeuriger weet men, hoe veel ſteenkolen in *Londen* verbrand worden. Eer het *gas* algemeen tot verlichting werd ingevoerd, kon men voor acht perſonen negen *chaldrons* ſtellen; thans moet men tien nemen. Deze verbazende menigte kolen, welke *Londen* verteert, komt alleen van *Newcastle* en *Sunderland*, in de Graaffchappen *Durham* en *Northumberland*. Door deze landſtreek, waar de laag kolen meestal twaalf voet dik is, loopen twee bevaarbare rivieren, de *Tyne* en de *Wear*, en naar deze twee waterbanen verdeelt zich ook de koolhandel in twee oorden. Men telt in deze beiden te zamen 59 geopende koolgroeven, van welke ijzeren ſpoorwegen naar eene der rivieren of naar beiden voeren. Deze mijnen behooren ſlechts aan weinige eigenaren, veelal grooten des rijks, doch worden doorgaans verpacht aan zekere maatſchappijen, die dezelve op hoop van winst bearbeiden, en dikwerf ook, ſchoon niet altijd, goede zaken doen. Soms maken zij eene ſlechte rekening, dewijl de prijzen zoo onze-

(*) Een *chaldron* houdt 36 ſchepels of 2000 pond kolen.

ker zijn. Meermalen ook gebeurt het, dat het water indringt, of dat er eene ontvlamming der lucht plaats heeft, waardoor de werktuigen vernield worden en helaas! maar al te veel menſchen om het leven komen. In eene koolmijn b. v. bedraagt het water, dat men beſtendig moet uitpompen, meer dan achtmaal de zwaarte der kolen, die uitgehouwen worden. Gewoonlijk wordt de pacht voor den tijd van 21 jaren aangegaan. De groeven zijn, naar mate van de meerdere of mindere hoeveelheid en hoedanigheid der kolen, tuſſchen de 10,000 en 150,000 pond ſterling waardig, en alle de 59 mijnen in dezen omtrek worden te zamen op omſtreeks vijf millioen pond geſchat. Dezelve voeden 21,000 mijnwerkers, benevens derzelver huisgezinnen, en bovendien hebben nog 24,000 perſonen hun brood van den vervoer der kolen naar de hoofdſtad. Een zoodanige onderaardſche ſchat is te voortreffelijker, daar dezelve het bebouwen van den bovengrond niet verhindert. Al het land, dat elders voor houtgewas en oliezaden noodig is, (en dit bedraagt b. v. in *Frankrijk* een zevende gedeelte van al den grond) wordt gevolgelijk voor de graanteelt gewonnen.

Sedert omtrent veertig jaren is men van den regel, welken men vroeger bij het bewerken der mijnen volgde, afgeweken. Vóór dezen tijd werd te *Newcastle* niet eens de helft der kolen weggenomen, daar men zeer dikke pilaren ſtaan liet, om het inſtorten te beletten. In 1795 kwam men op de gedachte, om deze ſteunſels dunner te maken, ja ook op zekere afſtanden geheel weg te nemen. Doch met de grootere ruimte werd niet alleen het gevaar van inſtorten grooter; ook de ontvlamming der lucht had menigvuldiger plaats. Eindelijk is ſedert 1815 de *Davyſche* veiligheidslamp algemeen ingevoerd geworden. Dit had echter geenszins, zoo als men ſcheen te mogen verwachten, ten gevolge, dat er nu zoo veel te minder ongelukken gebeurden; alle getuigen ſtemmen hierin overeen, dat ze even menigvuldig zijn, als voorheen. Aan de nuttigheid van de lamp twijfelt niemand. Geene week gaat intuſſchen voorbij, dat niet arbeiders gevoelig geſtraft worden, dewijl zij met dezelve zoo onvoorzigtig te werk gaan, en de eigenaars vorderen, dat men daarvan in alle omſtandigheden zich bedienen zal. Doch verachting der gewone maatregelen van voorzigtigheid, en misſchien ook zekere zucht, om zelfs zonder noodzakelijkheid den dood te trotſeren, zijn gewone verkeerdheden van den onbeſchaafden

mensch, en door niets ter wereld kan men den werkman beletten, dat hij niet om elke kleinigheid, maar vooral om wat beter te zien, de lamp opene. Thans gaat men weder veilig in mijnen of gedeelten van mijnen, waarin zich, vóór de schoone uitvinding van DAVY, niemand wagen durfde. Door middel van dit werktuig, dat nooit zijne dienst weigert, daalt men nu in de gevaarlijkste diepten neder, waar de lucht gewoonlijk zoo gesteld is, dat dezelve bij de minste onvoorzigtigheid ontvlamt; en zoo is dan eene zuiver menschiievende uitvinding in de handen van gewinzuchtigen en door de eigenzinnigheid der arbeiders geen middel van veiligheid, maar slechts van vermeerdering des voordeels geworden. In latere tijden kwam men ook op den inval, om, in plaats van de koolpilaren, ijzeren steunsels te zetten, die het met hout bekleede bovenste gedeelte of dak schragen. Op deze wijze kan men de kolen tot op het laatste stuk er uit krijgen. Desniettegenstaande gebeurt het meermalen, dat alles instort. Ook door het indringen van water en door het ontvlammen der lucht worden vele werklieden gedood of verminkt. Dit veroorzaakt een groot bezwaar voor de armenkas en voor de ondernemers; op eene of andere wijze moet toch gezorgd worden voor weduwen, weezen en verminkten.

Bij een door het Parlement bevolen onderzoek bleek, hoe gebrekkig eene manier het is, de steenkolen, even als koren, bij de inhoudsmaat, en niet naar het gewigt, te verkoopen en te belasten. Men heeft bevonden, dat een klomp kool van een kubiek-*yard*, die met vijfmaal den inhoud van eene holle maat, *boll* genaamd, overeenkomt, dezelfde maat zeven en een half maal vult, als men de kool in gewone stukken breekt, en negen maal, als men die tot gruis maakt. Bij den verkoop in het klein vinden dus de verkoopers hunne rekening daarbij, dat zij de kolen fijn brokkelen, waardoor veel verloren gaat en ook het overblijvende aan bruikbaarheid verliest.

Het verbruik der kolen is in *Engeland* dermate toegenomen, dat men weleens met bekommering aan de toekomst begon te denken. Men heeft echter bij onderzoek bevonden, dat de beide Graafschappen *Durham* en *Northumberland* eene uitgestrektheid van 837 vierkante *Engelsche* mijlen aan steenkolen hebben, waarvan de laag doorgaans twaalf voet dikte houdt, en dat er slechts 125 vierkante mijlen uitgegraven zijn. Duurt alzoo het vertier in dezelfde mate, als tot nu toe,

voort, dan zijn in dit gewest alleen nog kolen genoeg voor 1728 jaren; en het is bekend, dat in andere Graafschappen van *Engeland* en *Schotland* koolmijnen gevonden worden, die even rijk en niet zoo veel vergraven zijn, als die van *Newcastle*. *Engeland* heeft zijnen onmetelijken rijkdom niet enkel aan de vlijt en schranderheid zijner bewoners te danken, maar bovenal aan drie natuurlijke voordeelen, welke zijn: de gemakkelijke gemeenschap met de binnenste gedeelten des lands, voorts overvloed van zout-, tin- en inzonderheid ijzer-mijnen, en eindelijk een verbazende voorraad van de beste brandstof, die men hebben kan.

EDMUND KEAN,
DE BRITSCHE TOONEELSPELER.

Ook *Engeland* heeft zijnen TALMA verloren. EDMUND KEAN, de grootste *Britsche* Acteur van den tegenwoordigen tijd, stierf, 46 jaren oud, op den 15 Mei dezes jaars, te *Richmond*. Hij werd te *Londen*, op den 4 November 1787, geboren. Zijne ouders waren AARON KEAN, broeder des vermaarden Buikſprekers MOZES KEAN, en de dochter van den, in zijnen tijd, als Tooneelschrijver en Acteur, zeer geachten GEORGE SAVILLE CAREY. Hij behoort alzoo tot eene familie, aan den schouwburg na verwant. Verwaarloozing in de vroegste jeugd veroorzaakte naderhand veel arbeids, slechts ten deele gelukt, om den, naar ziel en ligchaam, achterlijken knaap eenigzins te vormen. Het, door de betrekkingen zijner ouders begunstigde, veelvuldige en vroegtijdige bezoeken des schouwburgs wekte in hem eene onweêrstaanbare zucht naar tooneelroem, en, pas vier jaren oud, waren zijne sprekende zwarte oogen hem behulpzaam in de vervulling van zijn verlangen, om de planken te betreden. „ Eenige dagen vóór de eerste vertooning der Opera „ *Cymon*," verhaalt MICHEL KELLY, „ werden mij ver„ scheidene kinderen voorgesteld, om uit dezelve den benoo„ digden *Cupido* te kiezen. Één derzelven trok mijne bij„ zondere oplettendheid, van wege zijnen sprekenden blik. In „ zijne groote zwarte oogen was zijne begeerte, om geko„ zen te worden, te lezen. Die stomme welsprekendheid „ konde ik niet weêrstaan, en ik nam alzoo dit kind, toen „ nog weinig vermoedende, dat het eenmaal tot een' zoo „ uitstekenden kunstenaar zoude opgroeijen!" — Terwijl KEM-

BLE in *Drurylane* den hoogſten roem inoogstte, verrigtte KEAN aldaar werktuigelijke dienſten. Later vervulde hij onbeduidende rollen in *Haymarket*, maar noch tot zijne eigene, noch tot des publieks voldoening. Daarop zwierf hij met rondtrekkende troepen, zelfs met koorddanſers, her- en derwaarts, tot dat hij, in 1811, bij den ſchouwburg te *Exeter* een *engagement* verkreeg. Dat zijne opvoeding verwaarloosd was, gelijk wij reeds aanmerkten, is uit het reeds vermelde blijkbaar. Tot niets betoonde hij eenigen lust, in ſpijt van den voortreffelijkſten aanleg, wat buiten het tooneel omliep. Nooit ſloeg hij zelf eenig geloof aan het wegens hem verbreide, valſche gerucht, alsof hij een natuurlijke zoon des Hertogs VAN NORFOLK ware; maar hij weêrſprak het destijds niet, omdat zulks de opmerkzaamheid des publieks, hem zoo noodig, op hem vestigde. In zijn twintigſte jaar huwde hij met *Miſ* CHAMBERS; maar reeds na verloop van weinige maanden berouwde hem die ſtap, en in zijn verdriet deswege gaf hij zich meer dan ooit over aan een losbandig leven. Toen hij echter vader werd, bepaalde hij zich, waarſchijnlijk ter oorzake van vermeerderde behoeften, van nieuws tot vlijtige beoefening der kunst. Toen hij te *Exeter* kwam, had hij reeds twee zonen. De oudſte, toen twee jaren, heette HOWARD; een naam, welke het gerucht, betrekkelijk den Hertog VAN NORFOLK, nieuw voedſel gaf. Het kind werd ſlechts vier jaren oud. Te *Exeter* werd de Heer NATION, een kenner van SHAKESPEARE en het tooneel, op KEAN opmerkzaam, en deed alwat hij vermogt, om het publiek te zijner gunſte te ſtemmen. Dit ſchijnt hem echter niet bijzonder gelukt te zijn. Immers een ſtadgenoot vermeldt, dat de inwoners van *Exeter* elkander te dier tijd dikwijls vroegen, wat dan toch de Heer NATION in dat jonge mensch zag, om zoo veel ophefs van hem te maken.

Had KEAN tot dusverre al de onaangenaamheden en ontberingen, zijner loopbane, vooral in den aanvang, eigen, in volle mate geſmaakt, de volgende anecdote bewijst, dat zijne levensomſtandigheden nog alles behalve aangenaam waren. Des Heeren NATION's barbier, die ook het tooneel bediende, kwam op zekeren dag, naar gewoonte, bij hem, en beantwoordde de vraag, hoe KEAN den vorigen avond geſpeeld had, aldus: „Is „'t geen ſchande, dat men zulk eenen man dus bejegent? „Om zich voor zijne zware rol eenigzins te verſterken,

„ had hij eene pint *porter* noodig. Hij had geen geld, en „ de waard wilde hem niet borgen. Ik heb hem op ſtaanden „ voet de twee *pence* gegeven." En echter ſprak KEAN later van dit tijdperk, als van zijne gouden eeuw! — Van *Exeter* begaf zich het tooneelgezelſchap naar *Weymouth*, en van daar naar het eiland *Guernſey*. Hier moest KEAN, op zekeren avond, de rol van *Arlequin* ſpelen; maar, toen het ſpel begon, was hij verdwenen. Na verloop van een paar dagen vond men hem in een bierhuis weder, en het eerſte, wat hij zeide, was: „ Ik ſpeel geen *Arlequin*; „ ik wil verd.... zijn, als ik het doe!" Het publiek nam dit echter zeer euvel op; zijn *benefiet* nam gevolgelijk niet op, en, toen de troep het eiland verliet, moest *hij*, om ſchulden, daar achterblijven. Toen men hem eindelijk vrijliet, begaf hij zich naar *Teignmouth*, waar hij, in eene kleine herberg, een *Concert* gaf, voor zes *pence* de perſoon, ten einde naar *Exeter* te kunnen komen. Hier gaf hij een tweede, voor een' (*Eng.*) ſchelling *entree*, en ging toen naar *Barnſtaple*, waar hij, voor zich en zijne vrouw, tegen dertig ſchellingen per week, *geëngageerd* was. In den herfſt van 1813 kwam hij te *Dorchester*. Derwaarts werd, op herhaald aanzoek van Dr. DRURY, de Directeur van *Drurylane*, de Heer ARNOLD, afgevaardigd, en woonde twee avonden na elkander, onbekend, de voorſtellingen van KEAN bij, welke volſtrekt geen volk trokken. Na afloop der tweede vervoegde zich de Heer ARNOLD achter de ſchermen bij hem, en noodigde hem, tegen den volgenden morgen, op het ontbijt. Als buiten zichzelven kwam KEAN dien avond te huis. „ Ik heb mijzelven voor altijd be- „ dorven!" riep hij zijner vrouwe toe: „ ARNOLD is twee- „ maal in den ſchouwburg geweest, en ik heb mij geene „ moeite gegeven, maar zeer flaauw en onachtzaam ge- „ ſpeeld; want — wie kan voor zulke ledige zalen *ſpelen*?" Na een' ſlapeloozen nacht, ging KEAN naar den Heer ARNOLD, die hem verklaarde, dat hij, naar zijn gevoelen, te *Londen* fortuin zoude maken, hoewel het publiek ſomwijlen zeer grillig was. Diensvolgens deed hij hem tweederlei voorſlag; namelijk, zich terſtond te *engageren* voor drie ſpeelſaizoenen, het eerſte tegen acht, het tweede tegen tien, het derde tegen twaalf *guinjes* per week; of, vrij van onkosten en alle andere uitgaven, met hem naar *Londen* te reizen, en desgelijks, zoo hij niet geviel, of het met

het *Comité* niet mogt kunnen vinden, vergoeding voor de terugreis. Acht *guinjes* waren toen voor KEAN een groote ſchat, en hij nam alzoo, zonder bedenken, den eerstgenoemden voorſlag aan. Het *contract* was nog niet geteekend, toen KEAN, op raad van den Heer NATION, zijne voorſtellingen te *Londen*, op den 26 Januarij 1814, met *Shylock* begon, en eene volkomene zegepraal in die rol behaalde. Toen hem nu het *contract* werd voorgelegd, aarzelde KEAN geen oogenblik, hetzelve te teekenen; maar het *Comité* vernietigde op ſtaanden voet het verdrag, verleende hem een inkomen van den eerſten rang, en ſchonk hem daarenboven vijftig *guinjes*. Na de voorſtelling van *Koning Richard* kreeg hij honderd *guinjes*, van *Lord* ESSEX een prachtig zwaard, en van toen af ſtreefde de groote wereld naar zijne bekendſchap.

KEAN's talent was nagenoeg algemeen; alleen in kleine blijſpelen konde hij niet ſlagen. Verwaandheid was en bleef hem vreemd, hoezeer hij de bewustheid van eigenwaarde ſteeds in den boezem omdroeg, en, waar het pas gaf, het niet ontveinsde, welk eene hoogte hij in de kunst hoopte te bereiken. Toen hem eenige vrienden, van wege zijne ongemeene bekwaamheid in de behandeling van den degen, aanzochten, eene ſchermſchool op te rigten, antwoordde hij: „Dat gaat niet aan: men moet van mij niet „kunnen zeggen, dat ik ſchermmeester geweest ben." — Overigens bezat KEAN al de voorregten en gebreken van een Genie. Nooit vergat hij zijne eerſte begunſtigers. Toen hij met al den roem van eenen eerſten Treurſpeler te *Exeter* terugkwam en als *Richard* optrad, wees hij in de kleedkamer, waar ook de Heer NATION zich bevond, op een' met ſteenen omzetten halskraag, dien hij om had; het was een zeer geſletene, welke hem, vóór jaar en dag, door NATION te *Exeter* vereerd was; en verbaasd zeide deze: „Gebruikt gij dat oude tuig nog?" — „Nooit geef ik „den *Richard* zonder *dezen* kraag!" antwoordde KEAN: „hij is mij meer waard, dan alle nieuwere geſchenken; want „ik ontving dien, toen ik hem noodig had."

KEAN betrad voor de laatſte maal als *Othello* het tooneel. Hij was bleek en ziekelijk, en had aan de dringende vertoogen zijner vrienden, om zich te ſparen, geen gehoor verleend. Zijne ligchaamskrachten ondersteunden echter zijnen wil niet meer. Hij viel onder het ſpelen in onmagt, en zonk zijnen eenigen zoon in de armen, met de woorden: „*Fa-*

rewell! Othello's occupation 's gone." (Vaartwel! *Othello* heeft afgedaan.)

DE VELDMAARSCHALK KUTUSOW.

In den heeten ſtrijd, dien de *Polen* weleer voor hunne vrijheid kampten, lag, op den dag eens bloedigen gevechts, onder de dooden van het ſlagveld, zwaar gewond, GOLONITSCHEF KUTUSOW, destijds Kolonel bij de *Ruſſiſche* armee. Eenige *Polen*, die hem vonden, erbarmden zich over den ongelukkigen, verbonden zijne wonden, wierpen over den naaktgeplunderden een' ouden overrok, en bragten hem in een nabijgelegen dorp, waar hij wel huisvesting vond, maar, van alle geneeskundige hulp verſtoken, een' ſmartelijken dood te gemoet zag. KUTUSOW vermande zich. Hij kende de omſtreken en de ſtelling der legers naauwkeurig, en nam het beſluit, naar het, 3 of 4 uren verwijderde, *Pruisſiſche* leger te vlugten. Hij ſtond, in een' door de maan verlichten nacht, van zijn ſtrooleger op, en ſleepte zich, meest op handen en voeten kruipende, tot aan de *Pruisſiſche* voorposten. Hier verſtond echter niemand zijne taal, en nog minder konde men in deze havelooze *Poolſche* kleeding een *Ruſſisch* Officier vermoeden. Hij was in gevaar van door het piket teruggewezen of zelfs mishandeld te worden, toen zijn goed geluk een *Pruisſisch* Officier, VON HORN genaamd, bij hem bragt, die wel met de taal des vreemdelings even weinig bekend was als zijne ſoldaten, maar toch menſchelijke gevoelens bezat, den gekwetſten aan het opzigt eens bekwamen Veldarts overgaf, en daarbij de kosten ter verpleging voorſchoot.

KUTUSOW's ſterke natuur herſtelde zich ſpoedig, en hij had intusſchen ook gelegenheid gevonden, VON HORN met zijn' perſoon en lotgevallen bekend te maken. Hij was nu geheel herſteld, en voornemens van zijnen redder afſcheid te nemen, en naar de *Ruſſiſche* armee terug te keeren, toen HORN hem bij het afſcheidnemen een papier in de hand drukte, en met de woorden: „Vaarwel, en reis voorſpoedig naar *Peterburg!*" zich ſchielijk verwijderde. Het papier bevatte 16 Friedrichsd'or, en daarbij de weinige regelen: „Indien gij u eens in ſtaat bevindt mij deze ſom terug

te geven, is het goed. Zoo niet, behoeft gij daarover geene zorg te hebben."

HORN hoorde niets meer van KUTUSOW, die intusschen tot den rang van Veldheer ſteeg, en zich het geheele vertrouwen van zijnen Vorst verwierf. Na den ſlag bij *Austerlits* bragt hij de *Ruſſiſche* armee over *K.* terug, waarbij hem van de *Pruisſiſche* zijde de Heer VON TR-D als Kommisſaris werd medegegeven. Toen die Heer aan de *Pruisſiſche* grenzen de korpſen ontving, en zich aan den Generaal KUTUSOW als zijnen geleider door het *Pruisſiſche* gebied voorſtelde, was de eerſte vraag van den Generaal: „Kent gij eenen Heer VON HORN, in dienst van uwen Monarch?" — „Ja, ik ken hem, en ik vereer in hem een' mijner beste vrienden." — „Leeft hij? Waar is hij? Schielijk, zeg het mij!" — „Hij bevindt zich als Kapitein en Adjudant generaal in *K.*" — „Vergeet niet, mij hieraan te herinneren, zoodra wij daar aankomen, en breng mij dan terſtond bij hem."

Deze opdragt geſchiedde als ten overvloede; want naauwelijks bereikten zij de poorten der ſtad, of KUTUSOW verlangde reeds bij HORN gebragt te worden. Toen hem echter VON TR-D deed opmerken, dat zij eerst den Kommandant der ſtad moesten bezoeken, antwoordde hij ongeduldig: „Goed, maar dan aanſtonds naar HORN."

Zij betraden de woning van den Kommandant, en KUTUSOW viel, zonder op dezen acht te ſlaan, met den uitroep: „Redder mijns levens, mijn weldoener!" in de armen van HORN, die daar juist tegenwoordig was. Na de eerſte hartstogtelijke begroeting wendde hij zich tot den Kommandant, en verhaalde hem de edele handelwijs van HORN. Hierop verontſchuldigde hij zich bij dezen wegens het ſtilzwijgen, tot hiertoe door hem gehouden, voegde daarbij: „Thans wil ik ten minſte mijne geldſchuld voldoen," en overhandigde hem eene beurs met 4000 roebels. Zonder te ſpreken, ging HORN naar eene nabij zijnde tafel, nam uit de beurs 16 Friedrichsd'or, en gaf het overige aan KUTUSOW terug, met de woorden: „Ik heb genomen, Heer Generaal, 't geen ik u eens leende, en daarmede houdt gij op mijn ſchuldenaar te zijn." — „Kan ik dan in 't geheel niets voor u doen?" — „Ik heb het noodige, en weet matig te leven." — „Hebt gij kinderen?" — „Een zoon." — „O, zoo geef dien aan mij over!

Ik zal hem tot vader verſtrekken." — „ Dat ben ik voor hem. En daarenboven behoort hij aan zijn vaderland toe." — „ Waar is hij thans." — „ Op het Militair Inſtituut te ***." — „ Is dat het voornaamſte in de *Pruisſiſche* Staten?" — „ Neen, het voornaamſte is te *Berlijn*; maar het jaargeld in hetzelve bedraagt 700 daalders, en zoo veel veroorloven mijne omſtandigheden niet."

KUTUSOW wendde nu het geſprek op andere zaken, en nam vervolgens een hartelijk affcheid van den redder zijns levens. Acht dagen daarna ontving de Heer VON HORN een' brief van het beſtuur van het Militair Inſtituut te *Berlijn*, waarin hij werd verzocht, zijnen zoon daarhenen te zenden, dewijl reeds het onderhoud gedurende vier jaren voor denzelven met 2800 daalders was vooruitbetaald. De Heer VON HORN deed zulks.

DE BEURSDAMES VAN PARIJS.

De Priesteresſen der drie percents hebben hare plaats op de galerijen, en vormen daar een' financiélen kring *en chapeau et en robe*. Terwijl de ſchare van mannen zich, beneden, als een ruſtelooze ſtroom beweegt, volgen de Dames, boven, hunnen gang met angſtvalligheid, en zijn ten ſpeelbal van dezelfde gemoedsbewegingen en gevaren. Stoelen zijn rondom geplaatst, en de ſchoone ſpeelſters, die de eenzaamheid en kalmte van het huisbeſtuur verwisſelden voor al de onrust en de kanſen van den ſpeculant, geven, vol drift en vuur, hare orders aan den oplettenden Makelaar, koopen, verkoopen, redeneren, bijten op hare lippen en nagels, trots den besten Effektenjood. Ziet haar teekens geven aan een' man beneden, vurige en doordringende oogwenken werpen onder de menigte, een' vluggen bode afvaardigen, een geheimzinnig antwoord ontvangen; en gij zoudt denken, dat het de Liefde gold, die angſtvallig de ſtappen beſpiedt van een' aangebeden minnaar, om te vernemen, of hij zich ruïnere dan met goud als overlade, die beeft voor zijn noodlot, in zijn geluk deelneemt, zijnentwege ſiddert voor de gevolgen van dit wegſlepend en heilloos ſpel. Maar, niets van dat alles! Deze Dames, die de Beurs omgeven en als 't ware kroonen met een' krans van rozen, even als de balcons en loges in den Schouwburg het parterre, — zij zijn daar, uitſluitend, voor

hare eigene, perſoonlijke, geldelijke belangen. De koopen, verkoopen, overdragten enz. geſchieden in en op hare namen. „Hoe ſtaan de drie percents? — Dalen de vijf percents? — Hoe veel op tijd? — De zaken van *Spanje* hebben geen invloed op den koers, noch van de drie percents, noch van de *Cortes*, noch van de *Perpetuëlen*, noch van de Koninklijke leening. — Waar hebt ge dien hoed gekocht? — Men rekent op SAARSFIELD en zijne armee. Koop dan! — De kleur van die *robe* is *charmant*. — In de *Belgiſche* leening geene verandering. — De dukaten zijn twintig *centimes* gerezen. Ik neem ze. — Gaat ge op het Bal van *Mad.* P.? — Zeg aan mijn' Makelaar, dat hij mijne vijf percents verkoope. Er is te weinig beweging in dat fonds. — Ik heb heden duizend kroonen gewonnen; gisteren verloor ik tweeduizend; morgen zal het nog beter gaan. — Geef mij de prijscourant." Deze zijn de zachte en teedere woorden, welke van die ſchoone lippen vloeijen!

Sinds tien jaren gaat het dagelijks zoo. Dagelijks begeeft zich deze ſtoet van Bevalligheden naar de Beurs, des middags van twee tot vier ure, velen in eene cabriolet, gelijk de Effektenhandelaars, om te ſpeculéren in de verſchillende fondſen, welke de Beurs in geſtadige beweging houden. 't Is in waarheid eene ſoort van *Sint-Simonismus*, eene toenadering althans tot de vrijmaking (*émancipation*) der Vrouw!

DE TACHTIGJARIGE ADVOCAAT.

(Uit de *Mémoires* van DE LA PLACE, wat het voorval betreft.)

't Was na den dood van *Lodewijk*,
In naam *Louis le Grand*;
't Regentſchap van het Lelierijk
Bekleedde *d'Orleans*.

Aan vele takken van beſtuur
Had deez' de hand gelegd;
Want zelden vindt een nieuw bewind
Den gang van 't oude regt.

Zoo ſtelde hij ook zek'ren Raad
Of Hoofddirectie daar,
En gaf 't *praeſidium* er van
Den Maarſchalk *De Villars*.

Aan dezen wées hij tot lokaal
't Hôtel van *Conti* aan;
Een uitgeſtrekt gebouw, dat lang
Had buiten dienst geſtaan.

Te weten, buiten dienst van 't land;
Want meer dan één gezin,
Dat met den huisvoogd zich verſtond,
Bewoonde er kamers in.

Deze allen was de nieuwe maar
Een hoogst ontijdig woord:
Te blijven werd er geen' vergund;
Men dreef beleefd hen voort.

Met pak en zak trok ieder af;
Een ſtramme grijze alleen
— De man was vroeger Advocaat —
Weêrſtond en wou niet heen.

Hij neſtelde in een klein vertrek,
Niet ver beneden 't dak,
En leefde, ſchoon niet ruim bedeeld,
In ſtilte, op zijn gamak.

Hij woonde wel een weinig hoog,
Maar — hoog in een paleis!
Daarmeê had hij zich ſteeds getroost,
En ſloeg nu elken eisch

Op zijne haardſtede in den wind,
Verklaarde niet te gaan,
Al kwam de Maarſchalk in perſoon
't Beleg rondom hem ſlaan.

Er wordt dan ook rapport gemaakt
Aan d' ed'len Preſident,
Hoe de oude knaap 't herhaald bevel
En zijn gezag miskent.

„ Hoe!" roept de Preſident met drift,
„ Is de oude zinneloos?
„ Hij pakke onmiddellijk zich voort,
„ En make mij niet boos!"

Men maant den Advocaat op nieuw;
Men dreigt hem, maar om niet,
Tot dat de Maarſchalk in perſoon
Zich bij hem melden liet.

„ Uwe Excellentie treê maar in,
„ En doe mij, ouden man,
„ Die ſchaars deze eer genoot, verſtaan,
„ Hoe ik hem dienen kan."

De Maarſchalk ziet hem bits in 't oog:
„ Daar — roept hij — ſtaat de wacht,
„ Zoo gij 't bevel tot uw vertrek
„ Nog langer ſtout veracht."

„ Uwe Excellentie zette zich
„ Een oogenblikje neêr,
„ Sla de oogen op dit kleine blad,
„ En ſchenk' haar gunst mij weêr!"

Nu reikt hem de oude een ſchrift, gerigt
Aan Frankrijks Prins-Regent,
En blijkbaar 't werk van eene hand,
De veder reeds ontwend.

De Maarſchalk leest: „ Doorluchte Vorst!
„ Een ned'rig onderdaan,
„ Nabij de tachtig jaren oud,
„ Roept u om bijſtand aan.

„ 't Hôtel van *Conti* is 't verblijf,
„ Waar ik mijn dagen ſlijt,
„ En waar een kamertje onder 't dak
„ Mij heden wordt benijd.

„ Ik moet uit mijne wijkplaats voort;
„ Ik, arme grijze man,
„ Die, wat er ook in huis geſchied',
„ Noch hoor noch ſtoren kan;

„ Die verre van *Bureaux* mij hou',
„ Aan geene ſtaatzaak denk,
„ En nooit mijn' eerbied voor de wet
„ Of burgerpligten krenk.

„ Helaas! die mij verdrijven wil,
„ Is niet te wederſtaan;
„ Geen vesting, door hem aangetast,
„ Kon immer hem ontgaan.

„ Doch had ik in dit ongeval
„ U, Vorst, tot bondgenoot,
„ De zege bleef gewis aan mij,
„ Want gij zijt elk te groot."

Zoo luidde de inhoud van 't *request*,
Waaronder de eigen hand
Des Hertogs dit geſchreven had:
„ Mijn oude vriend, houd ſtand!

„ Zie kloek uw' vijand onder 't oog,
„ Al maakt hij 't nog zoo bont,
„ En wijkt hij niet, zoo ſteun op mij
„ En meld hem ons verbond.

„ Terwijl gij dus 't beleg verduurt,
„ Zorg ik voor proviand.
„ Vaarwel!" — De Maarſchalk lachte, en gaf
Den ouden Heer de hand:

„ Uwe *alliantie*, brave man,
„ Noopt tot den aftogt mij,"
Dus ſprak hij minzaam; „ wees gegroet,
„ En leef hier vrij en blij!"

G. H. NAGEL.

DE GECOMPLIMENTEERDE VRIJHEER.

Dorpſchout.

Moge Uw Genade ons, bij de Gratie Gods, beheeren,
Zoo lang en zon en maan
Aan onzen hemel ſtaan!

Vrijheer.

Mijn goede Schout, dat kan niet gaan!
Mijn zoon moest dan bij kaars- of lamplicht u regeren.